
HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

PATROLOGIÆ
CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT.

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA; DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ A S. BARNABA AD BESSARIONEM

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ GRÆCO-LATINÆ TOMUS II.

CLEMENS ROMANUS, S. BARNABAS, S. MATTHIAS, S. BARTHOLOMÆUS, APOSTOLI, ANACLETUS PAAP S. HERMAS, ANONYMUS AUCTOR TESTAMENTI XII PATRIARCHARUM, ANONYMUS AUCTOR EPISTOLÆ AD DIOGNETUM, CLERI ACHAIÆ EPISTOLA DE MARTYRIO S. ANDREÆ.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA: *AVENUE DU MAINE*, 189, OLIM *CHAUSSÉE DU MAINE*, 127.

1886

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 12, viâ dictâ Bac-d'Asnières. 28.4.85.

SÆCULUM I.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ,

ΠΑΠΑ ΡΩΜΗΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. CLEMENTIS I,

PONTIFICIS ROMANI,

OPERA OMNIA

CUM GENUINA, TUM DUBIA ET ALIENA, QUÆ GRÆCE IN PROPRIO IDIOMATE, VEL, DEPERDITO TEXTU GRÆCO, SYRIACE ET LATINE TRANSLATA TANTUM EXSTANT ET EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR ;

ACCEDUNT

S. BARNABÆ APOSTOLI *EPISTOLA CATHOLICA*, S. HERMÆ *PASTOR*,

ET ALIÆ ÆVI APOSTOLICI RELIQUIÆ.

ACCURANTE J.-P. MIGNE

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS SECUNDUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA : *AVENUE DU MAINE*, 189, OLIM *CHAUSSÉE DU MAINE*, 127.

1886

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO II CONTINENTUR.

ΤΑ ΚΛΗΜΕΝΤΙΑ.

CLEMENTINA.

Βίβλος ἔχουσα ὁμιλίας διαφόρους ἀπὸ φωνῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος· ἡ λεγομένη Κλημέντια, τουτέστιν Κλήμεντος συγγράμματα. Περιέχει δὲ ἡ αὐτὴ βίβλος τάδε· προλόγους τρεῖς, ὁμιλίας εἴκοσι. — *Liber continens multos diversosque sermones, a sancto Petro apostolo prolatos, conscriptus per beatum Clementem, et* CLEMENTINA *appellatus, hoc est* Clementis Scripta *Complectitur autem ista : Prologos tres atque Homilias viginti.*

J. B. Cotelerius e tenebris eruit, Latine vertit notisque illustravit.

—

TESTIMONIA VETERUM DE CLEMENTINIS.

(COTELERIUS, *Patres apostolici*, I, 605.)

—

I.

S. ATHANASIUS, *sive quis alius, in* Synopsi sacræ Scripturæ, *sub finem.*

Τῆς Νέας πάλιν Διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα, κτλ. Κλημέντια. Ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα· ταῦτα τὰ ἀναγινωσκόμενα, καὶ τὰ ἑξῆς.

Iterum volumina Novi Testamenti quibus contradicitur, sunt hæc, etc. *Clementina.* Ex quibus veriora et a Deo inspirata, electa atque translata sunt Hæc sunt quæ leguntur, etc.

II.

Chronicum quod Alexandrinum *vocant, Editionis Raderi p.* 64.

Λέγει δὲ περὶ τούτου Πέτρος ὁ ἀπόστολος εἰς τὰ Κλημέντια, *et cætera quæ posuimus supra* (t. I) *in testimoniis veterum de Recognitionibus : ubi etiam vide alium locum.*

Dicit autem de hoc (Nembrodo) Petrus apostolus in *Clementinis*, etc.

III.

NICEPHORUS CALLISTI, Historiæ Ecclesiasticæ *lib.* III, *cap.* 18.

Παραγράφεται δὲ ὁ Παμφίλου καὶ τὰ μικρὰ (l. μακρὰ) τούτου συγγράμματα. ἃ φησι Πέτρου καὶ Ἀπίωνος διάλογον εἶναι, ἃ μηδὲ σώζειν τὸν ἀκριβῆ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας χαρακτῆρα, φησίν. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὴ τὰ νῦν παρ' ἡμῖν Κλημέντια ὀνομαζόμενα λέγει, οὐ πείθομαι· ταῦτα γὰρ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ εὐπαράδεκτα· εἰ δὲ ἕτερά εἰσι παρὰ ταῦτα, λέγειν οὐκ ἔχω.

Reprobat autem Eusebius Pamphili etiam longa hujus (Clementis) scripta, quæ Petri et Apionis ait esse dialognm ; quæ nec servare accuratum apostolicæ orthodoxiæ characterem dicit. Ego vero, si quidem ea intelligit quæ nunc apud nos *Clementina* nominantur, non assentior : ea enim Ecclesiæ multum accepta sunt : si vero præter ea sint aliqua alia, non habeo dicere.

IV.

Auctor Collectaneorum de dogmatibus fidei ex scriptoribus ecclesiasticis, *ms. in celeberrima bibliotheca Claromontana, etiam memoratus a doctissimo viro Philippo Labbe, in conspectu novæ editionis S. Damasceni ; caput* I, « Περὶ τῆς ἐν τριάδι καὶ ἐν μονάδι θεολογίας » *inchoat per testimonium Clementinorum, hoc pacto :*

Τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐκ τῶν Κλημεντίων.

Ἐπειδὴ δὲ φθάσας εἶπον χειραγωγίαν εἶναι τῶν νοητῶν, τὰ αἰσθητὰ, πρὸς τὸ οἷον ὁδῷ χρησαμένους ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν τὴν τῆς θεολογίας ἔκθεσιν ποιήσασθαι· φέρε διαβάθρᾳ χρησώμεθα τῇ εἰκόνι πρὸς εὕρεσιν τοῦ ἀρχετύπου. Ὁ λογικὸς ἄνθρωπος κατ' εἰ-

Sancti Petri principis apostolorum ; ex Clementinis.

Quandoquidem vero jam dixi, sensibilia manuductionem esse ad intelligibilia, ut quasi via usi, tutam firmamque theologiæ expositionem faciamus ; age, obiter utamur imagine ad inveniendum archetypum. Rationalis homo, factus ad imaginem et similitudinem Dei, fert in seipso symbolice factoris

sui imitationem. Habet enim in se Patrem et Filium, et Spiritum. Et aio quo modo. Mens quidem locum Patris obtinet; Filii vero, qui ex mente gignitur sermo *interior;* at quæ auditur vox prolationis, Spiritum repræsentat. Et sicut nunquid existit ante sermonem internum mens quæ illum gignit: ita nec ante Deum Verbum, qui genuit illud, Pater. Et iterum, sicut sermo sensibilis non existit ante sensibilem nostrum spiritum, ita nec Deus Verbum, ante divinum ac vivificum Spiritum; sicut et superius exemplum demonstravit. *Paucisque interjectis:* Si enim, lux quidem, cum sit solis progenies; similiterque splendor, oculi; aut fons, id quod fluvium producit, nunquam tamen exstitit, neque sol ante lucem, neque oculus ante splendorem, neque ante fluvium fons; simul enim ac intellexeris solem, simul et cum illo intelliges ex eo progenitam lucem; et simul ac intelliges oculum, simul et cum eo intelliges ex ipso procedentem splendorem; quemadmodum et fluvium una cum fonte intelligimus: eodem quoque modo cogitandum est de Patre, Filio, et Spiritu sancto.

A κόνα γεγονὼς Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν, φέρει ἐν ἑαυτῷ συμβολικῶς τοῦ ποιήσαντος τὴν μίμησιν. Ἔχει γὰρ ἐν ἑαυτῷ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα. Καὶ λέγω πως· Ὁ μὲν νοῦς, Πατρὸς τόπον ἐπέχει· Υἱοῦ δὲ, ὁ ἐξ αὐτοῦ τικτόμενος λόγος· καὶ ἡ ἔνηχος φωνὴ τῆς προφορᾶς, τὸ Πνεῦμα παρίστησι. Καὶ ὥσπερ οὐ προϋπάρχει ποτὲ τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου ὁ γεννήσας αὐτὸν νοῦς, οὕτως οὐδὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Καὶ πάλιν ὥσπερ οὐ προϋπάρχει τοῦ αἰσθητοῦ ἡμῶν πνεύματος ὁ αἰσθητὸς λόγος, οὕτως οὐδὲ τοῦ θείου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος ὁ Θεὸς Λόγος. καθὼς καὶ τὸ πρότερον ἀπέδειξε παράδειγμα. Καὶ μετ' ὀλίγα· Εἰ γὰρ φῶς μὲν ἡλίου γέννημα, ὁμοίως καὶ ὀφθαλμοῦ αὐγὴ, ἢ πηγὴ ποταμοῦ πρόβλημα, οὐ προϋπῆρχε δέ ποτε, οὔτε τοῦ φωτὸς ἥλιος, οὔτε τῆς αὐγῆς ὀφθαλμὸς, οὔτε τοῦ ποταμοῦ ἡ πηγή· ἅμα B γὰρ ἐπενόησας ἥλιον, ἅμα συνεπινοήσεις αὐτῷ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ τικτόμενον φῶς· καὶ ἅμα ἐπινοήσεις ὀφθαλμὸν, ἅμα συνεπινοήσεις αὐτῷ καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ προϊοῦσαν αὐγήν· ὡς καὶ τῇ πηγῇ τὸν ποταμὸν συνεπινοοῦμεν· οὕτως νοητέον καὶ ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Reliqua vide in Notis. — Cotelerii judicium de Clementinis præmittit Gallandius Dissertationi suæ quæ sequitur.

DE CLEMENTINIS

GALLANDII DISSERTATIO PROŒMIALIS.

(*Vet. Patrum Bibliotheca*, t. II. Venetiis, 1766, in-fol., Proleg., p. LV.)

I. CLEMENTINORUM *opus non incelebre: quippe antiquis Ecclesiæ scriptoribus memoratum atque excerptum Varia hujus operis partitio.*

II. *Licet erroribus scateat, fructu tamen haud caret ejus lectio, multiplicis in primis doctrinæ causa atque ad primarum hæreseon dogmata melius cognoscenda. In multis similia sunt Recognitionibus Clementina; quæ interpolationem quoque passa esse videntur. Quid* Ὁμιλίαι..

III. *Auctor Recognitionum et Homiliarum Clementinarum, unus et idem esse videtur. Erat ex secta Nazaræorum. Longe aliter sentit de Filio Dei ac Ebionitæ.*

IV. *Duplicem in Christo naturam agnoscit.*

V. *Omnia per eum creata esse docet.*

VI. *Illius cum Ebionitis pugna, ex pluribus aliis principiis perspicitur.*

VII. *De tempore quo scriptum Homiliarum opus existimatur. Quo pacto adornata isthæc editio.*

I. Hoc est *de Clementinorum* opere JOANNIS BAPTISTÆ COTELERII judicium (*Patres apostolici*, I, 606):

« Inter multa apocrypha quæ Clementi Romano veteres tribuerunt, quorumque causa eum videtur primum historicorum ecclesiasticorum constituere Sozomenus (1), non incelebre istud est: excerpitur enim a Joanne Damasceno; nominatim vero memoratur in *Synopsi* Athanasiana, *Chronico Alexandrino*, *Historia ecclesiastica* Nicephori, Anastasii presbyteri vel alterius *Collectaneis*, et Niconis *Pandecte* inferius citanda ad Homil. XII, cap. 25, atque in Epitomen per Metaphrastem redactum est. Conspectum autem fuisse ab Epiphanio (2), Anastasio C Antiocheno (3), Maximo (4) et Cedreno (5) colligitur, si cum *Clementinis* nostris (6) citata eorum loca conferuntur. Quin etiam *Clementina* forte nominaverat Nicephorus CP. in *Stichometria* seu Canone Scripturarum: et ubi nunc legitur, apud Scaligerum et Croium, Κλήμεντος λϐ', in *Criticis* autem *sacris* tom. VIII: Κλήμεντ. λϐ', hoc est Anastasio Bibliothecario interprete, *Clementis* (XXXII), ibi primitus scriptum erat Κλημέντια λϐ' aut Κλημέντια κϐ'. Etenim *Synopsis* dicta, quam Nicephorus sequitur, Κλημέντια habet. Si autem retineas λϐ', vel dices variam olim fuisse hujus operis, ut *Recognitionum*, divisionem; fretus au

(1) Sozom., *Hist.* lib. I, cap. 1.
(2) Epiph., *Hær.* XXVI, n. 16.
(3) Anastas., *Quæst.* XX, pag. 242.
(4) Max., Serm. 53 et 55.
(5) Cedren., *Compend. hist.*, pagg. 170-173.
(6) *Clement.*, hom. IV, n. 16; hom. II, 32; hom IV, 4; hom. XI, 8, 11; hom. III, 38 et seq.

ctoritate Francisci Turriani (qui illud nactus manuscriptum in epistola ad Hosium cardinalem præliminari *Defensionis pro canonibus apostolorum et epistolis pontificum*, citat ex libro VIII locum quem hic leges homil. XVII, 15, et *Defensionis* lib. V, cap. ult., e libb. VI et VIII loca homil. XI, 22, et hom. XVI, 12; in Explanationibus vero ad *Constit. apost.*, lib. II, cap. 36, laudat e lib. VII locum hom. XVIII, 4), vel dices, cum hocce volumine conjunctum fuisse alium ejusdem farinæ librum, verbi gratia illum qui Petri et Apionis disputationes complectebatur.

« Quod si malis corrigere κϐ', intelligere poteris viginti homilias, epistolam Petri et Jabobum cum contestatione, ac epistolam Clementis ad eumdem Jacobum. Poteris etiam epistolam Petri separando a contestatione, credere omissam fuisse epistolam Clementis. Certe ex Epiphanio (7), Rufino (8), Photio (9) et Sylloge hac nostra constat, Clementi ascripta apocrypha de peregrinationibus, sermonibus, actibus et disputationibus Petri; deque recognitione Clementis ejusque parentum ac fratrum, varie conscripta fuisse, interpolata, corrupta atque permista; et quibusdam libris præfigi solitam epistolam Petri ad Jacobum, aliis Clementis ad eumdem aliis utramque; cum tamen idem opus sequeretur, incipiens, Ἐγὼ Κλήμης. Quo etiam fit, ut triginta duo Nicephoriani libri complexi forsan fuerint libros decem *Recognitionum*.

II. « Et vero quæ damus Clementina, licet nugis, licet erroribus scateant, a semichristiana philosophia, et hæresi, præcipue Ebionitica, profectis; non sine fructu tamen legentur, tum propter elegantiam sermonis, tum multiplicis doctrinæ causa, tum denique ad melius cognoscenda primarum hæreseon dogmata. In multis autem similia sunt *Clementina* Recognitionibus: unde probabiliter existimatum Turriano, ea esse aliam editionem Ἀναγνωρίσεων, de qua Rufinus in præfatione; quanquam auctor Synopseos *Periodos* Petri a *Clementinis* distinguit. Sed et interpolationem factam esse in homiliis istis, idque non semel, conjicio ex his: 1. e simili sorte congenerum apocryphorum; 2. quod ea quæ in *Chronico Alexandrino* et a Maximo proferuntur, non parum diversa sint, nec non quæ a Damasceno interdum; 3. ex hac Eunomianorum corruptela: Ἐν ἀρχῇ κτίσας ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἔκτισε καὶ τὸν υἱόν· quæ Turrianus in præfatione Græca ad *Constitutiones apostolicas* adducit ex Ammonio; 4. quia locus e ms. bibliothecæ Claromontanæ relatus inter testimonia veterum, alium a nostro scriptorem magisque pium sapit; eum forte cujus fragmentum *De Spiritu sancto* habes infra, in Appendice monumentorum ad *Recognitiones* Clementis, num. 1; 5. denique Nicephorus dicit (10), Κλημέντια esse τῇ ἐκκλησίᾳ εὐπαράδεκτα· id vero laudis nequaquam tribuisset Κλημεντίοις, nisi incidisset in ea repurgata. Idem judicium fero de scholiaste vetere, cujus mentio fit in adnotationibus V. C. Henrici Valesii ad Euseb. *Hist.* lib. III, cap. 38. Sed fortassis Nicephorus et scholiastes ille viderant tantum Simeonis Metaphrastæ *Epitomen*, aut aliam ei similem. Cæterum quod in *Synopsi* Athanasii, *Clementina* referantur cum libris Novi Testamenti quibus contradicitur, apud Nicephorum vero CP. cum apocryphis, ratio est lacuna manifesta Athanasiani codicis. Eam tu et ex contextu facile agnosces, et per Nicephorum ac Anastasium complebis.

« Ὁμιλίαι idem sunt atque κηρύγματα et διαλέξεις, *colloqnia*, *sermones*, *prædicationes*, *dissertationes*, Epist. ad Jacobum, cap. 2; Epitom., num. 145; *Clementinorum* I, 20. » Hactenus Cotelerius.

III. Verum quo plenius dignoscatur *Clementinorum* auctor, simulque in primis ab impia Ebionismi labe purgetur, qua ipsum fuisse inquinatum perhibent nonnulli cum veterum tum recentiorum, operæ pretium fuerit disquisitiones hac de re a viro docto perscriptas hic in medium adducere, quas inspexisse studiosum lectorem haud pœnitebit. Sic igitur præstantissimi operis auctor (11): « Homiliarum et *Recognitionum* Clementinarum tanta est similitudo, ut nonnullis unum et idem esse opus, sed non semel editum videatur. Hunc scriptorem circumcisum fuisse, et Mosaicæ legis in ipsa religione Christiana observantem, nemini dubium esse arbitror. Nam cum in *Recognitionibus* tum in Homiliis Petrus plurimis in locis inducitur lustrationes Judaicas aut ipse usurpans, aut aliis præcipiens, nec cum ethnicis baptismo nondum initiatis comedens. Post epistolam Petri ad Jacobum, inducitur Jacobus graviter sanciens, ut libri *Prædicationum Petri*, nisi fideli circumciso, nemini committantur. Vide *Recognit.* lib. IV, cap. 3; lib. V, cap. 36, et lib. VIII, cap. 1, et homil. I, cap. 19; X, capp. 1 et 26; XI, capp. 28, 29, 30, 31; XIII, capp. 4 et 9.

« Citavit hos libros Origenes (12): quod quidem eorum antiquitatem demonstrat. Scripti sæculo secundo exeunte, ac post annum 170, si eorum parens ex Bardesane mutatus est, quæ ab Eusebio (13) ex libro Bardesanis deprompta, totidem verbis leguntur lib. IX *Recognit.*, cap. 19.

« Epiphanius, qui hos libros Clementi omnino suppositos non videbat, ab Ebionitus corruptos existimavit (14); eorumque perfidis manibus tribuit

(7) Epiph., *Hær.* XXX, n. 15.
(8) Rufin., præfat. ad libb. *Recognit.* et lib. *De adulter. libb. Origen.*
(9) Phot., codd. CXII, CXIII.
(10) Niceph., *Hist. eccl.* lib. III, cap. 18.
(11) Maran., *Divinit. D. N. J. C.*, lib. II, cap. 7, § 4, pagg. 250-254.
(12) Origen., tom. III, *in Gen. Philocal.* cap. 22, et *in Matth.* XXVI, 6.
(13) Euseb., *Præp. evang.*, lib. VI, cap. 20.
(14) Epiph., *Hær.* XXX, § 15.

quæcunque parum congruere cum Clementis doctrina videbantur. Cotelerius homilias Clementinas hæresis Ebioniticæ notis signatas existimat. Tillemontius nullam ad rem utiles putat, nisi forte ad cognitionem Ebionitarum doctrinæ. Videtur eorum opinioni favere, quod sæpe auctor Homiliarum, præsertim vero homil. II, cap. 38, falsa veris permista fuisse in sacris Scripturis pronuntiat: quod quidem de Scripturis judicium Ebionitis usitatum et solemne fuit, ut recte observat Cotelerius. Sed cum ipse Philo de formatione Evæ ex Adami costa pronuntiare non dubitet (15), *Quod ea de re dictum est, fabulosum esse;* licet hanc temeritatem Ebionitarum propriam non fuisse, sed dudum a Judæis excogitatam, quo facilius Scripturæ loca quorum subabsurda species videbatur, expedirent. Quanquam fatendum est multo audacius et ineptius loqui auctorem Homiliarum, quam Philonem. Sed quod evidenter probat hunc scriptorem, etsi circumcisus et legis retinendæ studiosus fuit, minime tamen Ebionitam fuisse; ea de Filio Dei in Homiliis et in *Recognitionibus* statuit, quæ ab Ebionitarum hæresi prorsus abhorreant.

« Nemo est qui non perspiciat immanem hujus scriptoris ab Ebionitis discrepantiam, si legat quæ homil. I, cap. 7, a pseudo-Clemente narrantur, audisse se Romæ sub Tiberio, cum quidam publice clamaret: *Viri Romani, audite: Filius Dei adest in Judæa.* Addit se his auditis moleste tulisse neminem ex tanta hominum multitudine, tam magno accepto nuntio dixisse: In Judæam proficiscar, ut cognoscam, utrum iste hæc proferens vera loquatur; nempe ὅτι Υἱὸς Θεοῦ ἐπιδεδήμηκεν τῇ Ἰουδαίᾳ, « *Filium Dei in Judæam advenisse.* » Tanta admiratio ob nuntiatum Filii Dei in Judæam adventum, cum ejus præexistentiam præclare exprimit (nemo enim dixerit Isaiam prophetam advenisse in Judæam), tum magnum aliquod mysterium animo observari demonstrat, quod a Socinianis et Arianis commentis longe discrepet.

Cum hac Filii Dei notione mirifice quadrat quod verus Propheta (quo nomine Christum designat) visus esse Abrahæ dicitur lib. I *Recogn.*, cap. 33. Similiter Mosi apparuisse narratur cap. 34. Quicunque verum ab eo non didicerunt, hi illud non invenisse et quærentes obiisse dicuntur, homil. II, cap. 6: Ὅσοι ποτὲ ἀλήθειαν γνῶναι ἐπεθύμησαν, παρὰ δὲ τούτου μαθεῖν αὐτὴν οὐκ εὐτύχησαν, μὴ εὑρόντες, ζητοῦντες ἐτελεύτησαν.

Simon Magus homil. XVII, cap. 4, ut probet Deum ante incognitum a Christo nuntiatum, his verbis utitur: *Nemo novit Patrem, nisi Filius:* tum addit: Εἰ οὖν αὐτὸς Υἱὸς ἦν ὁ παρὼν, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, οἷς ἐβούλετο τὸν πᾶσιν ἄγνωστον ἀπεκάλυπτεν. « *Si ergo qui advenit, ipse Filius erat, post suum adventum, quibus voluit, eum qui cunctis incognitus erat, revelavit.* » Hæc Simo-

A nis Magi ratiocinatio, e Christianorum principii
petita, argumento est Christus ab eis, non ut sim-
plicem hominem, qui Filius Dei nominetenu
dicatur, sed ut ipsum Dei Filium, qui in hun
mundum e cœlo venerit, adoratum fuisse.

IV. « Duplicem Christi naturam demonstran
quæ Petrus huic Simonis argumento responde
homil. XVIII, cap. 13: Πρῶτον μὲν γὰρ δύναται
λόγος εἰρῆσθαι πρὸς πάντας Ἰουδαίους, τοὺ
πατέρα νομίζοντας εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸν Δαβὶδ
καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν Υἱὸν ὄντα, καὶ Υἱὸ
Θεοῦ μὴ ἐγνωκέναι. Διὸ καὶ οἰκείως εἴρηται· Οὐ
δεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα· ἐπεὶ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ, τὸ
Δαβὶδ πάντες ἔλεγον. Τὸ δὲ ἐπάξαντα εἰπεῖν· Ὡ
οὐδὲ τὸν Υἱόν τις οἶδεν· ἐπεὶ αὐτὸν Υἱὸν οὐ
ἤδεισαν. Καὶ τὸ εἰπεῖν· Οἷς ἂν βούληται ὁ Υἱ
B ἀποκαλύψαι· ὀρθῶς εἴρηται. Ὁ γὰρ ἀπ' ἀρχῆ
ὢν Υἱὸς, μόνος ὡρίσθη, ἵνα οἷς βούληται ἀπο
καλύψῃ. *Enimvero primum potest testimoniu
esse dictum ad omnes Judæos, qui putabant patre
Christi esse Davidem, eos non cognovisse Christu
Filium (hominis), et Filium Dei. Quare apte dictu
est, Nemo novit Patrem, quia pro Deo omnes Dav
dem dicebant. Et quod subjungit, Nec filium qu
novit, quia eum Filium esse nesciverunt. Et qu
ait, Quibus voluerit Filius revelare, recte habet. Q
enim ab initio Filius est, solus destinatus est,
quibus cupit revelet,* Accurata sane de Filii æte
nitate, ejusque ex Patre generatione disputatio. D
et hominis Filius, ab initio Filius dicitur: et
pateat quantum inter Patrem et creatorem, in
C Filium et rem creatam intersit, Deum Judæi qu
tenus Patrem Christi, ignorasse dicuntur, quam
eum ut creatorem omnium probe novissent.

« Multa in eamdem sententiam libri *Recog
tionum* suppeditant. Lib. I, cap. 45. hæc leguntu
*Cum esset Filius Dei et initium omnium, factus
homo.* Et cap. 69: *Nolite putare nos duos ingen
dicere Deos, aut unum divisum esse in duos,
sicut impii dicunt, eumdem masculum et femin
sui effectum; sed Filium Dei unigenitum dicim
non ex alio initio, sed ex ipso ineffabiliter nat
Similiter etiam de Paracleto dicimus.* Et lib.
cap 48: *Noster autem Magister, qui est Filius
et hominis, manifeste bonus est: quod autem
si Filius, quibus oportuit dictum est et dicetur.* H
D cap. 2 ejusdem libri indignatur Simon, Deo Fili
attribui tanquam animali.

V. Omnia a Filio creata esse, multis locis c
firmatur: Υἱοῦ ἐστιν τοῦ οὐρανὸν καὶ γῆν δ
κοσμήσαντος, ait Petrus, homil. XVIII, cap.
τὸ ᾧ βούλεται ἀποκαλύψαι τὸν ἐν ἀποῤῥή
Πατέρα. *Ad Filium cæli et terræ constituto
spectat revelare cui vult ipsius Patrem in absc
ditis positum.* Et homil. XVI, cap. 11 et 12,
jicienti Simoni duos esse creatores, eo quod di
rit Deus, *Faciamus*, sic respondet Petrus:

(15) Philo, lib. II *Leg. Allegor.*, tom. I, pag. 70, edit. Londin. 1742.

ἐστιν ὁ τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ εἰπών· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ἡ δὲ σοφίᾳ, ὥσπερ ἰδίῳ πνεύματι, αὐτὸς ἀεὶ συνέχαιρεν. Ἥνωται μὲν ὡς ψυχὴ τῷ Θεῷ· ἐκτείνεται δὲ ἀπ' αὐτοῦ, ὡς χεὶρ δημιουργοῦσα τὸ πᾶν. *Unus est qui Sapientiæ suæ dixit: Faciamus hominem. Huic vero Sapientiæ tanquam proprio spiritui semper ipse congaudebat. Unita quidem est Deo, ut anima: ab eo autem extenditur ut manus, universitatem producens.* Hinc in his verbis homil. XI, cap. 22: Τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ τὰ ὅλα πεποιηκότος Θεοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκστάσεως ἔχει, legendum puto ἐκτάσεως *Spiritus a Deo qui omnia fecit, initium habet extensionis.* Aqua per Unigenitum facta dicitur lib. VII *Recogn.*, cap. 8. Vide cap. 7 ejusdem libri, et capp. 34 et 40, lib. VIII. Ex quibus patet pseudo-Clementem, quamvis multis Judaismi reliquiis implicatus esset, idem tamen ac cæteros scriptores ecclesiasticos de mundi per Filium creatione sensisse; contra quam placet Socinianis, qui hanc doctrinam, Christianis circumcisis penitus ignotam, a philosophis religionem amplectentibus inductam fingunt.

« Multis aliis rebus declaratur hujus scriptoris cum Catholicis verborum et sententiarum similitudo. Omnia nosse dicitur Christus homil. VIII, cap. 21. Solus animas illuminare posse, solus veritatem retegere, homil. II, cap. 4. Solus Patrem immutabiliter videre, hom. XVII, cap, 16. Τὸ γὰρ ἀτρέπτως Πατέρα ἰδεῖν Υἱοῦ μόνου ἐστίν. *Nam Patrem immutabiliter videre,* solius *Filii est.* Eadem habent libri *Recognitionum*, præsertim lib. V, cap. 10, ubi hæc legimus: *Hic ergo est verus Propheta, qui in Judæa nobis apparuit, ut audistis: qui stans publice sola jussione faciebat cæcos videre, surdos audire; fugabat dæmones, ægris sanitatem reddebat, et mortuis vitam. Cumque nihil ei esset impossibile, etiam cogitationes hominum pervidebat: quod nulli est possibile, nisi soli Deo.*

« Neque etiam illud principium prætermittendum est quod huic scriptori cum cæteris scriptoribus ecclesiasticis commune est: deos coli non licere, etiamsi summi et omnipotentis Dei ministri dicantur; sed soli Patri, et Filio et Spiritui sancto hunc honorem deferendum: in quo quidem insaniæ notam effugere non potest, si Filium et Spiritum sanctum in rebus creatis numerabat. Primum docet homil. X, cap. 15 et 16, et *Recogn.* lib. V, cap. 19. Alterum multis locis testatur. De cultu Patris et Filii sic loquitur Petrus lib. X *Recognit* cap. 47: *Quid enim est in quo adversari prædicationi nostræ quis debeat? aut in quo contra veri honestique fidem sermo prædicationis nostræ deprehenditur? qui dicit honorandum esse Deum et Patrem omnium conditorem, ejusque Filium qui solus eum et voluntatem ejus novit, cuique soli de omnibus credendum est quæ præcepit: solus enim est lex et legislator et judex justus.* Unum et eumdem cultum sanctissimæ Trinitati adhiberi docent, quæ leguntur homil. III, cap. 72: Σοῦ γάρ ἐστιν δόξα αἰώνιος, ὕμνος, Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας. Ἀμήν. *Ad te enim pertinet æterna gloria, laus, Patri et Filio et Spiritui sancto, in omnia sæcula. Amen.* Hinc homil. IX, cap. 23, baptismus administrari dicitur: Τρισμακαρίᾳ ἐπονομασίᾳ, « *Ter beata invocatione:* » quod de tribus Personis intelligendum patet ex his verbis lib. I *Recognit.*, cap. 63: *Ad ultimum autem*, inquit Petrus, *admonui eos, ut priusquam progrederemur ad gentes prædicare eis agnitionem Dei Patris, ipsi reconciliarentur Deo suscipientes Filium ejus. Aliter enim nullo modo eos ostendi posse salvari, nisi per Spiritus sancti gratiam trinæ invocationis dilui baptismate properarent.*

VI. « Ibidem Jesus vocatur *Christus æternus.* Quod ut intelligatur, quam vim et sententiam habeat, observandum est ita Jesum vocari, ut opponatur Simoni qui se Christum et Stantem dictitabat. Ἀντὶ τοῦ ὄντως Χριστοῦ ἡμῶν ἑαυτὸν ἀναγορεύει. « *Pro vero Christo nostro se ipsum prædicat,* » inquit Aquila homil. II, cap. 22. Porro eo nomine majorem se mundi creatore, ibidem declarat. Cap. 24, sic quærenti Dositheo: *Dic mihi, si tu es Stans, ut adorem te;* respondet Simon: *Ego sum;* et statim Dositheus cecidit; et adoravit eum. Nicetas cap. 28, sic eumdem Simonem alloquitur: *Deus esse non potes: time eum, qui vere Deus est.* Similiter adoratur Simon, lib. II *Recognit.*, cap. 11. In eodem libro, cap. 14, per ridiculum vocatur *incorruptibilis Deus.* Non dubium ergo quin pseudo-Clemens, cum Jesum verum et æternum Christum esse contendit, omnia ei tribuat quæ sibi Simon per summum nefas arrogabat.

« Non dissimulandum est non nulla his in libris occurrere quæ de Christo dicta minus commode, et Rufino visa sunt Eunomii commentis simillima, et Epiphanium adduxerunt, ut Ebionitis a quibus hos libros interpolatos putabat, sententiam Arianæ gemellam affingeret contra totius antiquitatis testimonium, imo contra suum ipsius, qui Christum ab Ebionitis simplicem hominem haberi declarat. Sed cum hæc imitati sint Origenes, Methodius et Lactantius, erit tempus de his agendi magis opportunum, cum solvendis sanctorum Patrum difficilioribus locis operam dabimus.

« Ex his autem quæ attulimus, facile perspicitur hunc scriptorem non modo nihil habere quod Ebionitarum errorem redoleat, sed etiam de Filii æternitate, omnipotentia et vera ex Patre generatione recte sentire. Quare quæ de Nazaræis Justinus (16), Hieronymus (17) et Augustinus (18) testantur, eos nimirum Filii divinitatem agnovisse; ea quis in dubium revocet, cum et tantis auctoribus nitantur, et in scriptore legis observationem audacter do-

(16) Justin., *Dial.* cap. 47.
(17) Hieron., Epist. 89, ad August.
(18) August., lib. *De hæres.*

cente et prædicante, conceptis verbis legantur? Præter legis observationem et fidem in Christum Deum, illud etiam huic scriptori cum Nazaræis commune est, quod Pharisæos acriter interdum insectatur, ut homil. XI, capp. 28 et 29 et *Recognit.* lib. I, cap. 54. » Huc usque doctissimus Maranus.

VII. Unum tamen est, quod hic moneamus. Nimirum, sub harum disquisitionum initium opinatus est V. C. *Recognitionum* et Homiliarum unum et idem opus esse, sed non semel editum, quod pridem insinuaverat Cotelerius ac post annum 170 litteris traditum. Verum antequam hæc describeremus, de *Recognitionibus* jam fuerat nobis demonstratum, illas demum scripto non fuisse consignatas ante annum 216. *Clementinorum* autem auctorem circa annum Christi 250 floruisse, cum Joanne Millio existimabamus, qui ejus Homilias editas fuisse censet (19) sub idem tempus quo suam *Harmoniam* perscribebat Ammonius Alexandrinus.

Cæterum Cotelerii editionem typis excudendam curavimus. Notis Cotelerianis ea passim intexuimus quæ animadvertit eruditus Davisius, ad textum potissimum emendandum comparata: paucula etiam ex Joanne Clerico adjecimus: utraque vero ex iterata Patrum Apostolicorum editione Amstælodamensi desumpsimus. Epistolæ sub Clementis nomine Jacobo inscriptæ Græcum exemplar stitimus inter duplicem versionem, alteram Rufini, alteram Coterii: eique præterea nonnullas doctissimi Coutantii adnotationes ex ejus *Epistolis Romanorum pontificum* subjecimus: qui et illud observat (20), eamdem Epistolam, postquam a Rufino Latinitate donata est, quibusdam antiquis Canonum collectionibus insertam fuisse. Hinc haud miratur, illam anno 441 a concilio Vasensi I, can. 16, ac subinde a Nicolao I, Joanne VIII, aliisque Clementis nomine fuisse laudatam: qua quidem in re adnotanta præiverat Cotelerius.

(19) Mill., Prolegom, ad N. T. Gr., § 670.
(20) Coutant., Append. ad *Epist. Rom. pontif.*, p. 5, § 6.

CLEMENTIS ROMANI

QUÆ FERUNTUR

HOMILIÆ VIGINTI

NUNC PRIMUM INTEGRÆ.

Textum ad codicem Ottobonianum constituit, versionem Cotelerii passim correxit, eamque absolvit, selectas virorum doctorum notas suasque subjunxit Albertus Rud. Max. DRESSEL, phil. Dr.

(COTTINGÆ, SUMPTIBUS LIBRARIÆ DIETERICHIANÆ. MDCCCLIII, in-8°.)

LECTURIS S.

Duo præstanti doctrina viri, J. B. Cotelerius et J. Clericus, in Homiliis, quæ Clementis Romani nomine circumferuntur, edendis, complures in iisdem emendatis atque interpretandis tanta cum diligentia ac laude versati sunt, ut multorum judicio aliis, quod agerent, reliquisse viderentur aut paucum aut nihil, Verumenimvero, qui ita statuerunt, haud mediocriter errant. Nam quicunque illorum libros excussit accuratius, quantum iis perfectionem, quam in hoc genere expetimus, desit, facile animadvertat. Ex nova quoque, quæ vehementer desiderabatur, Schwegleri editione id satis superque probari patet. Adhuc hæc erant. Ac illi quidem, quid unius tantum codicis supellectile et auctoritate ingenium arsque critiqua efficere posset, non absque successu ostenderunt. Itaque cum vel post tot tantasque virorum doctorum elucubrationes atque commentationes scriptoris nostri ratio etiam tunc ea esset, ut in primis ejus textus restitutione in integrum egeret, si e fonte haurire vellemus limpidiori puriorique, factum est ut auxilium inveniretur et eo, quo Cotelerius usus est, validius, et cujusvis judicii critici acumine superius. Nam Græcos Vaticanæ bibliothecæ codices perlustranti mihi contigit, ut quindecim abhinc annis in ms. inciderem non solum Parisino libro, cui, quæ hactenus Homiliarum innotuerant, debemus, longe præstantius, verum etiam integrius, quippe quod et earum partem tam diu frustra requisitam præberet. Ac fuit quidem, cum mihi quoque tempus, quæ feliciter inveneram, digne elaborandi propitius concessum fore arbitrarer, si infinitus labor criticus scriptis Patrum apostolicorum emendandis a me susceptus requiescendi initium concessisset. Quam spem grave infortunium fefellit. Nam medici cujusdam Monacensis incuria atque inscitia altero oculo captus, altero debilitatus

quantum valetudinis viriumque supererat, ad ea contuli, quæ majoris momenti mihi erant absolvenda atque perficienda. Quo facto ad Clementem Romanum reversus jam in limine cognovi, ob recentiorum librorum, qui in auxilium vocandi essent, Romæ penuriam, justis hominum transalpinorum desideriis me non ita satisfacturum esse, ut in summa faciendi voluntate erat et alioqui fieri potuisset. Hæc similiaque cum reputarem, timens ne quid indignum hac ætate mihi excideret,eo fere ventum est,ut a Clemente Romano evulgando desisterem.Attamen amicis, ne inventa mihi oblivione denuo sepelirentur,iterum iterumque adhortantibus tandem censui esse cedendum. Jam enim persuasum mihi est, quæ Homiliis critica adminicula tum e codice reperto,tum ex editione principe attuli, si partem hactenus ineditam addas, coram iis, penes quos hujus rei judicium est, æquiparare ea posse quantis notulis explanatoriis adhuc indigere videantur. Ac mentione editionis principis facta non satis mirari possum, quomodo Schwehleri diligentiam et sagacitatem summa necessitas effugerit, eam vel accuratissime revisendi, quo vulneribus in tribus J. Clerici edd. an. 1698, 1700, 1724 textui ejus inflictis medela afferretur. Istic nimirum — sileo levioris momenti menda — multæ voces omissæ, plures contra Paris. libri auctoritatem sine ulla causa tacite mutatæ, plurimæ perperam corruptæ. Quæ quidem paucis exceptis non solum a novissimo editore repetita, sed nova errorum congerie aucta sunt.In enim Clerici recensionem textum editionis pr. genuinum putans centies Coteleno hanc illamve lectionem seu bonam seu pravam affinxit, de qua ille ne somniare quidem ausus est. Taceo reliqua, quæ ab aliis intelligi malo, quam a me dici. Ne multa : en tibi recensionem Homiliarum prioribus accuratiorem et, si integritatem spectas, omnibus numeris absolutam. Neque vero illa, quæ novæ huic editioni ornamento est, glorior integritate : alius quoque invenire potuisset, quæ mihi invenire contingit, quamvis ad unum omnes ea adhuc præterierint.Atqui ea humanæ vitæ conditio est, ut pluries negetur, quin eo aliquis quæsitum eat quo lubentissime velit, secundum Græcum illud :

Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς.

Scripsi Romæ Kal. Jul. 1852.

—

CLEMENTIS ROMANI HOMILIARUM CODICES MSS.

1. In *Defensione pro Canonibus apostolorum et Epistolis pontificum* Franciscus Turrianus e ms. quodam Græca citat, quæ in Clementis R. Homiliis reperiuntur. Alia Metaphrasten olent, alia ad Ottoboniani lectionem aut prope accedunt, aut nihil ab ea differunt. Nihilosecius prorsus aliud est ac nostrum et Parisinum.Id satis unus ille locus probat in epistola Turriani ad Hosium cardinalem allatus,quem hic habes in Hom. XVII, 15.

2. « Cotelerius exemplar suum accurate, imo religiose, ne litterula quidem mutata, descripsit ex eo codice Homiliarum, qui unus, quantum sciam, temporis injurias pertulit, Parisiensi Regio 1648 (nunc 1196, si recte auguror ex Catal. cod. mss. Bibl. Reg. Par. 1740, tom. II, in quem numeri Coteleriani non conveniunt). In subsidium adhibuit Clementinam Epitomen, quam et ipsam e cod. Reg. 8 descriptam in opere suo, primus post Turnebum, publici juris fecit, Præterea excussit codd, Reg. 148 et 804, qui continens eamdem Epitomen, se paulo auctiorem ex Homiliarum fragmentis (cf. quæ adnotavimus ad 11, 5 [infra, col. 33] et 333,18 [col. 295]. Iis subsidiis Cotelerius ita usus est,ut haud pauca codicis sui menda in margine editionis suæ posset emendare.» Ita Schweglerus in Præfatione. Ego quidem dubito num Cotelerius in describendo codice Paris. ubivis ille fide atque religione usus fuerit, qua in hoc genere opus est : id quod ex multis locis cum nostro ejusdem familiæ manuscripto accurate collatis luce clarius apparet. Codex Paris. quanquam in fronte exhibet : Βίβλος ἔχουσα ὁμιλίας διαφόρους ἀπὸ φωνῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ἡ λεγομένη Κλημέντια, τουτέστιν Κλήμεντος συγγράμματα. Περιέχει δὲ ἡ αὐτὴ βίβλος τάδε· προλόγους τρεῖς, ὁμιλίας εἴκοσι, mutilus tamen desinit in Hom. XIX, 14.

3. Codex ms. qui ad novam Homiliarum editionem conficiendam criticum penum mihi aperuit vel uberrimum, earumque finem hucusque desideratum unicus largitur, ad eam pertinet Vaticanæ bibliothecæ partem, quæ Ottoboniana nominatur. Chartaceus est, formæ quartæ, insigniturque numero 443. Exaratus esse videtur ineunte sæc. XIV, nitida quidem Græca manu, sed ob inusitatas siglas, quibus utitur, passim ambigua et subobscura, nec ubique facili lectu. Quamlibet paginam, si tituli occurrunt nulli,versus viginti septem explent.In primo Codicis folio albo appositus legitur numerus 443 ; in sequenti:

Clemens Romanus de Peregrinationibus S. Petri fol. 2.
Ejusdem Clementis Peregrinationum Epitome fol. 161.
Gregorii Nysseni oratio in illud Pauli : Cum subjecta fuerint.
illi omnia, tunc et ipse filius, etc., fol. 235.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO II CONTINENTUR.

ΤΑ ΚΛΗΜΕΝΤΙΑ.

CLEMENTINA.

Βίβλος ἔχουσα ὁμιλίας διαφόρους ἀπὸ φωνῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος· ἡ λεγομένη Κλημέντια, τουτεστιν Κλήμεντος συγγράμματα. Περιέχει δὲ ἡ αὐτὴ βίβλος τάδε· προλόγους τρεῖς, ὁμιλίας εἴκοσι. — *Liber continens multos diversosque sermones, a sancto Petro apostolo prolatos, conscriptus per beatum Clementem, et* Clementina *appellatus, hoc est* Clementis Scripta *Complectitur autem ista : Prologos tres atque Homilias viginti.*

J. B. Cotelerius e tenebris eruit, Latine vertit notisque illustravit.

—

TESTIMONIA VETERUM DE CLEMENTINIS.

(Cotelerius, *Patres apostolici*, I, 605.)

—

I.

S. Athanasius, *sive quis alius, in* Synopsi sacræ Scripturæ, *sub finem.*

Τῆς Νέας πάλιν Διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα, κτλ. Κλημέντια. Ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα· ταῦτα τὰ ἀναγινωσκόμενα, καὶ τὰ ἑξῆς.

Iterum volumina Novi Testamenti quibus contradicitur, sunt hæc, etc. *Clementina.* Ex quibus veriora et a Deo inspirata, electa atque translata sunt Hæc sunt quæ leguntur, etc.

II.

Chronicum quod Alexandrinum *vocant, Editionis Raderi p.* 64.

Λέγει δὲ περὶ τούτου Πέτρος ὁ ἀπόστολος εἰς τὰ Κλημέντια, *et cætera quæ posuimus supra* (t. I) *in Testimoniis veterum de Recognitionibus : ubi etiam vide alium locum.*

Dicit autem de hoc (Nembrodo) Petrus apostolus in *Clementinis*, etc.

III.

Nicephorus Callisti, Historiæ Ecclesiasticæ *lib.* III, *cap.* 18.

Παραγράφεται δὲ ὁ Παμφίλου καὶ τὰ μικρὰ (l. μακρὰ) τούτου συγγράμματα. ἃ φησι Πέτρου καὶ Ἀπίωνος διάλογον εἶναι, ἃ μηδὲ σώζειν τὸν ἀκριβῆ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας χαρακτῆρα, φησίν. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν τὰ νῦν παρ' ἡμῖν Κλημέντια ὀνομαζόμενα λέγει, οὐ πείθομαι· ταῦτα γὰρ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ εὐπαράδεκτα· εἰ δὲ ἕτερά εἰσι παρὰ ταῦτα, λέγειν οὐκ ἔχω.

Reprobat autem Eusebius Pamphili etiam longa hujus (Clementis) scripta, quæ Petri et Apionis ait esse dialognm ; quæ nec servare accuratum apostolicæ orthodoxiæ characterem dicit. Ego vero, si quidem ea intelligit quæ nunc apud nos *Clementina* nominantur, non assentior : ea enim Ecclesiæ multum accepta sunt : si vero præter ea sint aliqua alia, non habeo dicere.

IV.

Auctor Collectaneorum de dogmatibus fidei ex scriptoribus ecclesiasticis, *ms. in celeberrima bibliotheca Claromontana, etiam memoratus a doctissimo viro Philippo Labbe, in conspectu novæ editionis S. Damasceni ; caput* I, « Περὶ τῆς ἐν τριάδι καὶ ἐν μονάδι θεολογίας » *inchoat per testimonium Clementinorum, hoc pacto :*

Τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐκ τῶν Κλημεντίων.

Ἐπειδὴ δὲ φθάσας εἶπον χειραγωγίαν εἶναι τῶν νοητῶν, τὰ αἰσθητὰ, πρὸς τὸ οἷον ὁδῷ χρησαμένους ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν τὴν τῆς θεολογίας ἔκθεσιν ποιήσασθαι· φέρε διαβάθρᾳ χρησώμεθα τῇ εἰκόνι πρὸς εὕρεσιν τοῦ ἀρχετύπου. Ὁ λογικὸς ἄνθρωπος κατ' εἰ-

Sancti Petri principis apostolorum ; ex Clementinis.

Quandoquidem vero jam dixi, sensibilia manuductionem esse ad intelligibilia, ut quasi via usi, tutam firmamque theologiæ expositionem faciamus ; age, obiter utamur imagine ad inveniendum archetypum. Rationalis homo, factus ad imaginem et similitudinem Dei, fert in seipso symbolice factoris

sui imitationem. Habet enim in se Patrem et Filium, et Spiritum. Et aio quo modo. Mens quidem locum Patris obtinet; Filii vero, qui ex mente gignitur sermo *interior;* at quæ auditur vox prolationis, Spiritum repræsentat. Et sicut nunquid existit ante sermonem internum mens quæ illum gignit: ita nec ante Deum Verbum, qui genuit illud, Pater. Et iterum, sicut sermo sensibilis non existit ante sensibilem nostrum spiritum, ita nec Deus Verbum, ante divinum ac vivificum Spiritum; sicut et superius exemplum demonstravit. *Paucisque interjectis:* Si enim, lux quidem, cum sit solis progenies; similiterque splendor, oculi; aut fons, id quod fluvium producit, nunquam tamen exstitit, neque sol ante lucem, neque oculus ante splendorem, neque ante fluvium fons; simul enim ac intellexeris solem, simul et cum illo intelliges ex eo progenitam lucem; et simul ac intelliges oculum, simul et cum eo intelliges ex ipso procedentem splendorem; quemadmodum et fluvium una cum fonte intelligimus: eodem quoque modo cogitandum est de Patre, Filio, et Spiritu sancto.

A κόνα γεγονὼς Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν, φέρει ἐν ἑαυτῷ συμβολικῶς τοῦ ποιήσαντος τὴν μίμησιν. Ἔχει γὰρ ἐν ἑαυτῷ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα. Καὶ λέγω πως· Ὁ μὲν νοῦς, Πατρὸς τόπον ἐπέχει· Υἱοῦ δὲ, ὁ ἐξ αὐτοῦ τικτόμενος λόγος· καὶ ἡ ἔνηχος φωνὴ τῆς προφορᾶς, τὸ Πνεῦμα παρίστησι. Καὶ ὥσπερ οὐ προϋπάρχει ποτὲ τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου ὁ γεννήσας αὐτὸν νοῦς, οὕτως οὐδὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Καὶ πάλιν ὥσπερ οὐ προϋπάρχει τοῦ αἰσθητοῦ ἡμῶν πνεύματος ὁ αἰσθητὸς λόγος, οὕτως οὐδὲ τοῦ θείου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος ὁ Θεὸς Λόγος. καθὼς καὶ τὸ πρότερον ἀπέδειξε παράδειγμα. Καὶ μετ' ὀλίγα· Εἰ γὰρ φῶς μὲν ἡλίου γέννημα, ὁμοίως καὶ ὀφθαλμοῦ αὐγὴ, ἢ πηγὴ ποταμοῦ πρόβλημα, οὐ προϋπῆρχε δέ ποτε, οὔτε τοῦ φωτὸς ἥλιος, οὔτε τῆς αὐγῆς ὀφθαλμὸς, οὔτε τοῦ ποταμοῦ ἡ πηγή· ἅμα
B γὰρ ἐπενόησας ἥλιον, ἅμα συνεπινοήσεις αὐτῷ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ τικτόμενον φῶς· καὶ ἅμα ἐπινοήσεις ὀφθαλμὸν, ἅμα συνεπινοήσεις αὐτῷ καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ προϊοῦσαν αὐγήν· ὡς καὶ τῇ πηγῇ τὸν ποταμὸν συνεπινοοῦμεν· οὕτως νοητέον καὶ ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Reliqua vide in Notis. — Cotelerii judicium de Clementinis præmittit Gallandius Dissertationi suæ quæ sequitur.

DE CLEMENTINIS

GALLANDII DISSERTATIO PROŒMIALIS.

(*V et. Patrum Bibliotheca*, t. II. Venetiis, 1766, in-fol., Proleg., p. LV.)

I. CLEMENTINORUM *opus non incelebre: quippe antiquis Ecclesiæ scriptoribus memoratum atque excerptum Varia hujus operis partitio.*
II. *Licet erroribus scateat, fructu tamen haud caret ejus lectio, multiplicis in primis doctrinæ causa atque ad primarum hæreseon dogmata melius cognoscenda. In multis similia sunt Recognitionibus Clementina; quæ interpolationem quoque passa esse videntur. Quid* Ὁμιλίαι..
III. *Auctor Recognitionum et Homiliarum Clementinarum, unus et idem esse videtur. Erat ex secta Nazaræorum. Longe aliter sentit de Filio Dei ac Ebionitæ.*
IV. *Duplicem in Christo naturam agnoscit.*
V. *Omnia per eum creata esse docet.*
VI. *Illius cum Ebionitis pugna, ex pluribus aliis principiis perspicitur.*
VII. *De tempore quo scriptum Homiliarum opus existimatur. Quo pacto adornata isthæc editio.*

I. Hoc est *de Clementinorum* opere JOANNIS BAPTISTÆ COTELERII judicium (*Patres apostolici*, I, 606):

« Inter multa apocrypha quæ Clementi Romano veteres tribuerunt, quorumque causa eum videtur primum historicorum ecclesiasticorum constituere Sozomenus (1), non incelebre istud est: excerpitur enim a Joanne Damasceno: nominatim vero memoratur in *Synopsi* Athanasiana, *Chronico Alexandrino*, *Historia ecclesiastica* Nicephori, Anastasii presbyteri vel alterius *Collectaneis*, et Niconis *Pandecte* inferius citanda ad Homil. XII, cap. 25, atque in Epitomen per Metaphrastem redactum est. Conspectum autem fuisse ab Epiphanio (2), Anastasio
C Antiocheno (3), Maximo (4) et Cedreno (5) colligitur, si cum *Clementinis* nostris (6) citata eorum loca conferuntur. Quin etiam *Clementina* forte nominaverat Nicephorus CP. in *Stichometria* seu Canone Scripturarum: et ubi nunc legitur, apud Scaligerum et Croium, Κλήμεντος λϐ', in *Critici* autem *sacris* tom. VIII: Κλήμεντ. λϐ', hoc est Anastasio Bibliothecario interprete, *Clement.* (XXXII), ibi primitus scriptum erat Κλημέντια λϐ aut Κλημέντια κϐ'. Etenim *Synopsis* dicta, quam Nicephorus sequitur, Κλημέντια habet. Si autem retineas λϐ', vel dices variam olim fuisse hujus operis, ut *Recognitionum*, divisionem; fretus au

(1) Sozom., *Hist.* lib. I, cap. 1.
(2) Epiph., *Hær.* XXVI, n. 16.
(3) Anastas., *Quæst.* XX, pag. 242.
(4) Max., Serm. 53 et 55.
(5) Cedren., *Compend. hist.*, pagg. 170-173.
(6) *Clement.*, hom. IV, n. 16; hom. II, 32; hom. IV, 4; hom. XI, 8, 11; hom. III, 38 et seq.

ctoritate Francisci Turriani (qui illud nactus manuscriptum in epistola ad Hosium cardinalem præliminari *Defensionis pro canonibus apostolorum et epistolis pontificum*, citat ex libro VIII locum quem hic leges homil. XVII, 15, et *Defensionis* lib. V, cap. ult., e libb. VI et VIII loca homil. XI, 22, et hom. XVI, 12; in Explanationibus vero ad *Constit. apost.*, lib. II, cap. 36, laudat e lib. VII locum hom. XVIII, 4), vel dices, cum hocce volumine conjunctum fuisse alium ejusdem farinæ librum, verbi gratia illum qui Petri et Apionis disputationes complectebatur.

« Quod si malis corrigere κϐ', intelligere poteris viginti homilias, epistolam Petri et Jabobum cum contestatione, ac epistolam Clementis ad eumdem Jacobum. Poteris etiam epistolam Petri separando a contestatione, credere omissam fuisse epistolam Clementis. Certe ex Epiphanio (7), Rufino (8), Photio (9) et Sylloge hac nostra constat, Clementi ascripta apocrypha de peregrinationibus, sermonibus, actibus et disputationibus Petri; deque recognitione Clementis ejusque parentum ac fratrum, varie conscripta fuisse, interpolata, corrupta atque permista; et quibusdam libris præfigi solitam epistolam Petri ad Jacobum, aliis Clementis ad eumdem aliis utramque; cum tamen idem opus sequeretur, incipiens, Ἐγὼ Κλήμης. Quo etiam fit, ut triginta duo Nicephoriani libri complexi forsan fuerint libros decem *Recognitionum*.

II. « Et vero quæ damus Clementina, licet nugis, licet erroribus scateant, a semichristiana philosophia, et hæresi, præcipue Ebionitica, profectis; non sine fructu tamen legentur, tum propter elegantiam sermonis, tum multiplicis doctrinæ causa, tum denique ad melius cognoscenda primarum hæreseon dogmata. In multis autem similia sunt *Clementina* Recognitionibus: unde probabiliter existimatum Turriano, ea esse aliam editionem Ἀναγνωρίσεων, de qua Rufinus in præfatione; quanquam auctor Synopseos *Periodos* Petri a *Clementinis* distinguit. Sed et interpolationem factam esse in homiliis istis, idque non semel, conjicio ex his: 1. e simili sorte congenerum apocryphorum; 2. quod ea quæ in *Chronico Alexandrino* et a Maximo proferuntur, non parum diversa sint, nec non quæ a Damasceno interdum; 3. ex hac Eunomianorum corruptela: Ἐν ἀρχῇ κτίσας ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἔκτισε καὶ τὸν υἱόν· quæ Turrianus in præfatione Græca ad *Constitutiones apostolicas* adducit ex Ammonio; 4. quia locus e ms. bibliothecæ Claromontanæ relatus inter testimonia veterum, alium a nostro scriptorem magisque pium sapit; eum forte cujus fragmentum *De Spiritu sancto* habes infra, in Appendice monumentorum ad *Recognitiones* Clementis, num. 1; 5. denique Nicephorus dicit (10), Κλημέντια esse τῇ ἐκκλησίᾳ εὐπαράδεκτα· id vero laudis nequaquam tribuisset Κλημεντίοις, nisi incidisset in ea repurgata. Idem judicium fero de scholiaste vetere, cujus mentio fit in adnotationibus V. C. Henrici Valesii ad Euseb. *Hist.* lib. III, cap. 38. Sed fortassis Nicephorus et scholiastes ille viderant tantum Simeonis Metaphrastæ *Epitomen*, aut aliam ei similem. Cæterum quod in *Synopsi* Athanasii, *Clementina* referantur cum libris Novi Testamenti quibus contradicitur, apud Nicephorum vero CP. cum apocryphis, ratio est lacuna manifesta Athanasiani codicis. Eam tu et ex contextu facile agnosces, et per Nicephorum ac Anastasium complebis.

« Ὁμιλίαι idem sunt atque κηρύγματα et διαλέξεις, *colloqnia*, *sermones*, *prædicationes*, *dissertationes*, Epist. ad Jacobum, cap. 2; Epitom., num. 145; *Clementinorum* I, 20. » Hactenus Cotelerius.

III. Verum quo plenius dignoscatur *Clementinorum* auctor, simulque in primis ab impia Ebionismi labe purgetur, qua ipsum fuisse inquinatum perhibent nonnulli cum veterum tum recentiorum, operæ pretium fuerit disquisitiones hac de re a viro docto perscriptas hic in medium adducere, quas inspexisse studiosum lectorem haud pœnitebit. Sic igitur præstantissimi operis auctor (11): « Homiliarum et *Recognitionum* Clementinarum tanta est similitudo, ut nonnullis unum et idem esse opus, sed non semel editum videatur. Hunc scriptorem circumcisum fuisse, et Mosaicæ legis in ipsa religione Christiana observantem, nemini dubium esse arbitror. Nam cum in *Recognitionibus* tum in Homiliis Petrus plurimis in locis inducitur lustrationes Judaicas aut ipse usurpans, aut aliis præcipiens, nec cum ethnicis baptismo nondum initiatis comedens. Post epistolam Petri ad Jacobum, inducitur Jacobus graviter sanciens, ut libri *Prædicationum Petri*, nisi fideli circumciso, nemini committantur. Vide *Recognit.* lib. IV, cap. 3; lib. V, cap. 36, et lib. VIII, cap. 1, et homil. I, cap. 19; X, capp. 1 et 26; XI, capp. 28, 29, 30, 31; XIII, capp. 4 et 9.

« Citavit hos libros Origenes (12): quod quidem eorum antiquitatem demonstrat. Scripti sæculo secundo exeunte, ac post annum 170, si eorum parens ex Bardesane mutatus est, quæ ab Eusebio (13) ex libro Bardesanis deprompta, totidem verbis leguntur lib. IX *Recognit.*, cap. 19.

« Epiphanius, qui hos libros Clementi omnino suppositos non videbat, ab Ebionitus corruptos existimavit (14); eorumque perfidis manibus tribuit

(7) Epiph., *Hær.* XXX, n. 15.

(8) Rufin., præfat. ad libb. *Recognit.* et lib. *De adulter. libb. Origen.*

(9) Phot., codd. CXII, CXIII.

(10) Niceph., *Hist. eccl.* lib. III, cap. 18.

(11) Maran., *Divinit. D. N. J. C.*, lib. II. cap. 7, § 4, pagg. 250-254.

(12) Origen., tom. III, *in Gen. Philocal.* cap. 22, et *in Matth.* XXVI, 6.

(13) Euseb., *Præp. evang.*, lib. VI, cap. 20.

(14) Epiph., *Hær.* XXX, § 15.

quæcunque parum congruere cum Clementis doctrina videbantur. Cotelerius homilias Clementinas hæresis Ebioniticæ notis signatas existimat. Tillemontius nullam ad rem utiles putat, nisi forte ad cognitionem Ebionitarum doctrinæ. Videtur eorum opinioni favere, quod sæpe auctor Homiliarum, præsertim vero homil. II, cap. 38, falsa veris permista fuisse in sacris Scripturis pronuntiat : quod quidem de Scripturis judicium Ebionitis usitatum et solemne fuit, ut recte observat Cotelerius. Sed cum ipse Philo de formatione Evæ ex Adami costa pronuntiare non dubitet (15), *Quod ea de re dictum est, fabulosum esse;* licet hanc temeritatem Ebionitarum propriam non fuisse,sed dudum a Judæis excogitatam, quo facilius Scripturæ loca quorum subabsurda species videbatur, expedirent. Quanquam fatendum est multo audacius et ineptius loqui auctorem Homiliarum, quam Philonem. Sed quod evidenter probat hunc scriptorem, etsi circumcisus et legis retinendæ studiosus fuit, minime tamen Ebionitam fuisse ; ea de Filio Dei in Homiliis et in *Recognitionibus* statuit, quæ ab Ebionitarum hæresi prorsus abhorreant.

« Nemo est qui non perspiciat immanem hujus scriptoris ab Ebionitis discrepantiam, si legat quæ homil. I, cap. 7, a pseudo-Clemente narrantur, audisse se Romæ sub Tiberio, cum quidam publice clamaret : *Viri Romani, audite : Filius Dei adest in Judæa.* Addit se his auditis moleste tulisse neminem ex tanta hominum multitudine, tam magno accepto nuntio dixisse : In Judæam proficiscar, ut cognoscam,utrum iste hæc proferens vera loquatur ; nempe ὅτι Υἱὸς Θεοῦ ἐπιδεδήμηκεν τῇ Ἰουδαίᾳ, « *Filium Dei in Judæam advenisse.* » Tanta admiratio ob nuntiatum Filii Dei in Judæam adventum, cum ejus præexistentiam præclare exprimit (nemo enim dixerit Isaiam prophetam advenisse in Judæam), tum magnum aliquod mysterium animo observari demonstrat, quod a Socinianis et Arianis commentis longe discrepet.

Cum hac Filii Dei notione mirifice quadrat quod verus Propheta (quo nomine Christum designat) visus esse Abrahæ dicitur lib. I *Recogn.*, cap. 33. Similiter Mosi apparuisse narratur cap. 34. Quicunque verum ab eo non didicerunt, hi illud non invenisse et quærentes obiisse dicuntur, homil. II, cap. 6 : Ὅσοι ποτὲ ἀλήθειαν γνῶναι ἐπεθύμησαν, παρὰ δὲ τούτου μαθεῖν αὐτὴν οὐκ εὐτόχησαν, μὴ εὑρόντες, ζητοῦντες ἐτελεύτησαν.

Simon Magus homil. XVII, cap. 4, ut probet Deum ante incognitum a Christo nuntiatum, his verbis utitur : *Nemo novit Patrem, nisi Filius :* tum addit : Εἰ οὖν αὐτὸς Υἱὸς ἦν ὁ παρὼν, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, οἷς ἐβούλετο τὸν πᾶσιν ἄγνωστον ἀπεκάλυπτεν. « *Si ergo qui advenit, ipse Filius erat, post suum adventum, quibus voluit, eum qui cunctis incognitus erat, revelavit.* » Hæc Simo-

A nis Magi ratiocinatio, e Christianorum principiis petita, argumento est Christus ab eis, non ut simplicem hominem, qui Filius Dei nominetenus dicatur, sed ut ipsum Dei Filium, qui in hunc mundum e cœlo venerit, adoratum fuisse.

IV. « Duplicem Christi naturam demonstrant quæ Petrus huic Simonis argumento respondet homil. XVIII, cap. 13 : Πρῶτον μὲν γὰρ δύναται ὁ λόγος εἰρῆσθαι πρὸς πάντας Ἰουδαίους, τοὺς πατέρα νομίζοντας εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸν Δαβὶδ καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν Υἱὸν ὄντα, καὶ Υἱὸ Θεοῦ μὴ ἐγνωκέναι. Διὸ καὶ οἰκείως εἴρηται· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα· ἐπεὶ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ, τὸ Δαβὶδ πάντες ἔλεγον. Τὸ δὲ ἐπάξαντα εἰπεῖν· Ὡ οὐδὲ τὸν Υἱόν τις οἶδεν· ἐπεὶ αὐτὸν Υἱὸν οὐ ᾔδεισαν. Καὶ τὸ εἰπεῖν· Οἷς ἂν βούληται ὁ Υἱ
B ἀποκαλύψαι· ὀρθῶς εἴρηται. Ὁ γὰρ ἀπ' ἀρχῆ ὢν Υἱὸς, μόνος ὡρίσθη, ἵνα οἷς βούληται ἀπο καλύψῃ. *Enimvero primum potest testimoniu esse dictum ad omnes Judæos, qui putabant patre Christi esse Davidem, eos non cognovisse Christu Filium (hominis), et Filium Dei. Quare apte dictu est, Nemo novit Patrem, quia pro Deo omnes Dav dem dicebant. Et quod subjungit, Nec filium qu novit, quia eum Filium esse nesciverunt. Et qu ait, Quibus voluerit Filius revelare, recte habet. Q enim ab initio Filius est, solus destinatus est, quibus cupit revelet,* Accurata sane de Filii æte nitate, ejusque ex Patre generatione disputatio. D et hominis Filius, ab initio Filius dicitur : et pateat quantum inter Patrem et creatorem, int
C Filium et rem creatam intersit, Deum Judæi qu tenus Patrem Christi, ignorasse dicuntur, quam eum ut creatorem omnium probe novissent.

« Multa in eamdem sententiam libri *Recogn tionum* suppeditant. Lib. I, cap. 45. hæc leguntu *Cum esset Filius Dei et initium omnium, factus homo.* Et cap. 69 : *Nolite putare nos duos ingeni dicere Deos, aut unum divisum esse in duos, sicut impii dicunt, eumdem masculum et femin sui effectum; sed Filium Dei unigenitum dicim non ex alio initio, sed ex ipso ineffabiliter nat Similiter etiam de Paracleto dicimus.* Et lib. cap 48 : *Noster autem Magister, qui est Filius et hominis, manifeste bonus est: quod autem si Filius, quibus oportuit dictum est et dicetur.* H
D cap. 2 ejusdem libri indignatur Simon, Deo Fili attribui tanquam animali.

V. Omnia a Filio creata esse, multis locis c firmatur : Υἱοῦ ἐστιν τοῦ οὐρανὸν καὶ γῆν δ κοσμήσαντος, ait Petrus, homil. XVIII, cap. τὸ ᾧ βούλεται ἀποκαλύψαι τὸν ἐν ἀποῤῥή Πατέρα. *Ad Filium cœli et terræ constituto spectat revelare cui vult ipsius Patrem in absc ditis positum.* Et homil. XVI, cap. 11 et 12, jicienti Simoni duos esse creatores, eo quod di rit Deus, *Faciamus*, sic respondet Petrus :

(15) Philo, lib. II *Leg. Allegor.*, tom. I, pag. 70, edit. Londin. 1742.

ἐστιν ὁ τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ εἰπών· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ἧ δὲ σοφίᾳ, ὥσπερ ἰδίῳ πνεύματι, αὐτὸς ἀεὶ συνέχαιρεν. Ἥνωται μὲν ὡς ψυχὴ τῷ Θεῷ· ἐκτείνεται δὲ ἀπ' αὐτοῦ, ὡς χεὶρ δημιουργοῦσα τὸ πᾶν. *Unus est qui Sapientiæ suæ dixit: Faciamus hominem. Huic vero Sapientiæ tanquam proprio spiritui semper ipse congaudebat. Unita quidem est Deo, ut anima: ab eo autem extenditur ut manus, universitatem producens.* Hinc in his verbis homil. XI, cap. 22: Τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ τὰ ὅλα πεποιηκότος Θεοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκστάσεως ἔχει, legendum puto ἐκτάσεως *Spiritus a Deo qui omnia fecit, initium habet extensionis.* Aqua per Unigenitum facta dicitur lib. VII *Recogn.*, cap. 8. Vide cap. 7 ejusdem libri, et capp. 34 et 40, lib. VIII. Ex quibus ratet pseudo-Clementem, quamvis multis Judaismi reliquiis implicatus esset, idem tamen ac cæteros scriptores ecclesiasticos de mundi per Filium creatione sensisse; contra quam placet Socinianis, qui hanc doctrinam, Christianis circumcisis penitus ignotam, a philosophis religionem amplectentibus inductam fingunt.

« Multis aliis rebus declaratur hujus scriptoris cum Catholicis verborum et sententiarum similitudo. Omnia nosse dicitur Christus homil. VIII, cap. 21. Solus animas illuminare posse, solus veritatem retegere, homil. II, cap. 4. Solus Patrem immutabiliter videre, hom. XVII, cap, 16. Τὸ γὰρ ἀτρέπτως Πατέρα ἰδεῖν Υἱοῦ μόνου ἐστίν. *Nam Patrem immutabiliter videre,* solius *Filii est.* Eadem habent libri *Recognitionum*, præsertim lib. v, cap. 10, ubi hæc legimus: *Hic ergo est verus Propheta, qui in Judæa nobis apparuit, ut audistis: qui stans publice sola jussione faciebat cæcos videre, surdos audire; fugabat dæmones, ægris sanitatem reddebat, et mortuis vitam. Cumque nihil ei esset impossibile, etiam cogitationes hominum pervidebat: quod nulli est possibile, nisi soli Deo.*

« Neque etiam illud principium prætermittendum est quod huic scriptori cum cæteris scriptoribus ecclesiasticis commune est: deos coli non licere, etiamsi summi et omnipotentis Dei ministri dicantur; sed soli Patri, et Filio et Spiritui sancto hunc honorem deferendum: in quo quidem insaniæ notam effugere non potest, si Filium et Spiritum sanctum in rebus creatis numerabat. Primum docet homil. X, cap. 15 et 16, et *Recogn.* lib. v, cap. 19. Alterum multis locis testatur. De cultu Patris et Filii sic loquitur Petrus lib. X *Recognit* cap. 47: *Quid enim est in quo adversari prædicationi nostræ quis debeat? aut in quo contra veri honestique fidem sermo prædicationis nostræ deprehenditur? qui dicit honorandum esse Deum et Patrem omnium conditorem, ejusque Filium qui solus eum et voluntatem ejus novit, cuique soli de omnibus credendum est quæ præcepit: solus enim est lex et legislator et judex justus.* Unum et eumdem cultum sanctissimæ Trinitati adhiberi docent, quæ leguntur homil. III, cap. 72: Σοῦ γάρ ἐστιν δόξα αἰώνιος, ὕμνος, Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας. Ἀμήν. *Ad te enim pertinet æterna gloria, laus, Patri et Filio et Spiritui sancto, in omnia sæcula. Amen.* Hinc homil. IX, cap. 23, baptismus administrari dicitur: Τρισμακαρίᾳ ἐπονομασίᾳ, « *Ter beata invocatione:* » quod de tribus Personis intelligendum patet ex his verbis lib. I *Recognit.*, cap. 63: *Ad ultimum autem*, inquit Petrus, *admonui eos, ut priusquam progrederemur ad gentes prædicare eis agnitionem Dei Patris, ipsi reconciliarentur Deo suscipientes Filium ejus. Aliter enim nullo modo eos ostendi posse salvari, nisi per Spiritus sancti gratiam trinæ invocationis dilui paptismate properarent.*

VI. « Ibidem Jesus vocatur *Christus æternus.* Quod ut intelligatur, quam vim et sententiam habeat, observandum est ita Jesum vocari, ut opponatur Simoni qui se Christum et Stantem dictitabat. Ἀντὶ τοῦ ὄντως Χριστοῦ ἡμῶν ἑαυτὸν ἀναγορεύει. « *Pro vero Christo nostro se ipsum prædicat,* » inquit Aquila homil. II, cap. 22. Porro eo nomine majorem se mundi creatore, ibidem declarat. Cap. 24, sic quærenti Dositheo: *Dic mihi, si tu es Stans, ut adorem te;* respondet Simon: *Ego sum;* et statim Dositheus cecidit; et adoravit eum. Nicetas cap. 28, sic eumdem Simonem alloquitur: *Deus esse non potes: time eum, qui vere Deus est.* Similiter adoratur Simon, lib. II *Recognit.*, cap. 11. In eodem libro, cap. 14, per ridiculum vocatur *incorruptibilis Deus.* Non dubium ergo quin pseudo-Clemens, cum Jesum verum et æternum Christum esse contendit, omnia ei tribuat quæ sibi Simon per summum nefas arrogabat.

« Non dissimulandum est non nulla his in libris occurrere quæ de Christo dicta minus commode, et Rufino visa sunt Eunomii commentis simillima, et Epiphanium adduxerunt, ut Ebionitis a quibus hos libros interpolatos putabat, sententiam Arianæ gemellam affingeret contra totius antiquitatis testimonium, imo contra suum ipsius, qui Christum ab Ebionitis simplicem hominem haberi declarat. Sed cum hæc imitati sint Origenes, Methodius et Lactantius, erit tempus de his agendi magis opportunum, cum solvendis sanctorum Patrum difficilioribus locis operam dabimus.

« Ex his autem quæ attulimus, facile perspicitur hunc scriptorem non modo nihil habere quod Ebionitarum errorem redoleat, sed etiam de Filii æternitate, omnipotentia et vera ex Patre generatione recte sentire. Quare quæ de Nazaræis Justinus (16), Hieronymus (17) et Augustinus (18) testantur, eos nimirum Filii divinitatem agnovisse; ea quis in dubium revocet, cum et tantis auctoribus nitantur, et in scriptore legis observationem audacter do-

(16) Justin., *Dial.* cap. 47.
(17) Hieron., Epist. 80, ad August.
(18) August., lib. *De hæres.*

cente et prædicante, conceptis verbis legantur? Præter legis observationem et fidem in Christum Deum, illud etiam huic scriptori cum Nazaræis commune est, quod Pharisæos acriter interdum insectatur, ut homil. XI, capp. 28 et 29 et *Recognit.* lib. I, cap. 54. » Huc usque doctissimus Maranus.

VII. Unum tamen est, quod hic moneamus. Nimirum, sub harum disquisitionum initium opinatus est V. C. *Recognitionum* et Homiliarum unum et idem opus esse, sed non semel editum, quod pridem insinuaverat Cotelerius ac post annum 170 litteris traditum. Verum antequam hæc describeremus, de *Recognitionibus* jam fuerat nobis demonstratum, illas demum scripto non fuisse consignatas ante annum 216. *Clementinorum* autem auctorem circa annum Christi 250 floruisse, cum Joanne Millio existimabamus, qui ejus Homilias editas fuisse censet (19) sub idem tempus quo suam *Harmoniam* perscribebat Ammonius Alexandrinus.

Cæterum Cotelerii editionem typis excudendam curavimus. Notis Cotelerianis ea passim intexuimusque animadvertit eruditus Davisius, ad textum potissimum emendandum comparata: paucula etiam ex Joanne Clerico adjecimus: utraque vero ex iterata Patrum Apostolicorum editione Amstælodamensi desumpsimus. Epistolæ sub Clementis nomine Jacobo inscriptæ Græcum exemplar stitimus inter duplicem versionem, alteram Rufini, alteram Coterii: eique præterea nonnullas doctissimi Coutantii adnotationes ex ejus *Epistolis Romanorum pontificum* subjecimus: qui et illud observat (20), eamdem Epistolam, postquam a Rufino Latinitate donata est, quibusdam antiquis Canonum collectionibus insertam fuisse. Hinc haud miratur, illam anno 441 a concilio Vasensi I, can. 16, ac subinde a Nicolao I, Joanne VIII, aliisque Clementis nomine fuisse laudatam: qua quidem in re adnotanta præiverat Cotelerius.

(19) Mill., Prolegom, ad N. T. Gr., § 670.
(20) Coutant., Append. ad *Epist. Rom. pontif.*, p. 5, § 6.

CLEMENTIS ROMANI

QUÆ FERUNTUR

HOMILIÆ VIGINTI

NUNC PRIMUM INTEGRÆ.

Textum ad codicem Ottobonianum constituit, versionem Cotelerii passim correxit, eamque absolvit, selectas virorum doctorum notas suasque subjunxit Albertus Rud. Max. DRESSEL, phil. Dr.

(COTTINGÆ, SUMPTIBUS LIBRARIÆ DIETERICHIANÆ. MDCCCLIII, in-8°.)

LECTURIS S.

Duo præstanti doctrina viri, J. B. Cotelerius et J. Clericus, in Homiliis, quæ Clementis Romani nomine circumferuntur, edendis, comptures in iisdem emendatis atque interpretandis tanta cum diligentia ac laude versati sunt, ut multorum judicio aliis, quod agerent, reliquisse viderentur aut paucum aut nihil, Verumenimvero, qui ita statuerunt, haud mediocriter errant. Nam quicunque illorum libros excussit accuratius, quantum iis perfectionem, quam in hoc genere expetimus, desit, facile animadvertat. Ex nova quoque, quæ vehementer desiderabatur, Schweglen editione id satis superque probari patet. Adhuc hæc erant. Ac illi quidem, quid unius tantum codicis supellectile et auctoritate ingenium arsque critiqua efficere posset, non absque successu ostenderunt. Itaque cum vel post tot tantasque virorum doctorum elucubrationes atque commentationes scriptoris nostri ratio etiam tunc ea esset, ut in primis ejus textus restitutione in integrum egeret, si e fonte haurire vellemus limpidiori puriorique, factum est ut auxilium inveniretur et eo, quo Cotelerius usus est, validius, et cujusvis judicii critici acumine superius. Nam Græcos Vaticanæ bibliothecæ codices perlustranti mihi contigit, ut quindecim abhinc annis in ms. inciderem non solum Parisino libro, cui, quæ hactenus Homiliarum innotuerant, debemus, longe præstantius, verum etiam integrius, quippe quod et earum partem tam diu frustra requisitam præberet. Ac fuit quidem, cum mihi quoque tempus, quæ feliciter inveneram, digne elaborandi propitius concessum fore arbitrarer, si infinitus labor criticus scriptis Patrum apostolicorum emendandis a me susceptus requiescendi initium concessisset. Quam spem grave infortunium fefellit. Nam medici cujusdam Monacensis incuria atque inscitia altero oculo captus, altero debilitatus,

quantum valetudinis viriumque supererat, ad ea contuli, quæ majoris momenti mihi erant absolvenda atque perficienda. Quo facto ad Clementem Romanum reversus jam in limine cognovi, ob recentiorum librorum, qui in auxilium vocandi essent, Romæ penuriam, justis hominum transalpinorum desideriis me non ita satisfacturum esse, ut in summa faciendi voluntate erat et alioqui fieri potuisset. Hæc similiaque cum reputarem, timens ne quid indignum hac ætate mihi excideret,eo fere ventum est,ut a Clemente Romano evulgando desisterem.Attamen amicis, ne inventa mihi oblivione denuo sepelirentur,iterum iterumque adhortantibus tandem censui esse cedendum. Jam enim persuasum mihi est, quæ Homiliis critica adminicula tum e codice reperto,tum ex editione principe attuli, si partem hactenus ineditam addas, coram iis, penes quos hujus rei judicium est, æquiparare ea posse quantis notulis explanatoriis adhuc indigere videantur. Ac mentione editionis principis facta non satis mirari possum, quomodo Schwehleri diligentiam et sagacitatem summa necessitas effugerit, eam vel accuratissime revisendi, quo vulneribus in tribus J. Clerici edd. an. 1698, 1700, 1724 textui ejus inflictis medela afferretur. Istic nimirum — sileo levioris momenti menda — multæ voces omissæ, plures contra Paris. libri auctoritatem sine ulla causa tacite mutatæ, plurimæ perperam corruptæ. Quæ quidem paucis exceptis non solum a novissimo editore repetita, sed nova errorum congerie aucta sunt.Is enim Clerici recensionem textum editionis pr. genuinum putans centies Coteler10 hanc illamve lectionem seu bonam seu pravam affinxit, de qua ille ne somniare quidem ausus est. Taceo reliqua, quæ ab aliis intelligi malo, quam a me dici. Ne multa : en tibi recensionem Homiliarum prioribus accuratiorem et, si integritatem spectas, omnibus numeris absolutam. Neque vero illa, quæ novæ huic editioni ornamento est, glorior integritate : alius quoque invenire potuisset, quæ mihi invenire contingit, quamvis ad unum omnes ea adhuc præterierint.Atqui ea humanæ vitæ conditio est, ut pluries negetur, quin eo aliquis quæsitum eat quo lubentissime velit, secundum Græcum illud :

Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἐσθ' ὁ πλοῦς.

Scripsi Romæ Kal. Jul. 1852.

—

CLEMENTIS ROMANI HOMILIARUM CODICES MSS.

1. In *Defensione pro Canonibus apostolorum et Epistolis pontificum* Franciscus Turrianus e ms. quodam Græca citat, quæ in Clementis R. Homiliis reperiuntur. Alia Metaphrasten olent, alia ad Ottoboniani lectionem aut prope accedunt, aut nihil ab ea differunt. Nihilosecius prorsus aliud est ac nostrum et Parisinum.Id satis unus ille locus probat in epistola Turriani ad Hosium cardinalem allatus,quem hic habes in Hom. XVII, 15.

2. « Cotelerius exemplar suum accurate, imo religiose, ne litterula quidem mutata, descripsit ex eo codice Homiliarum, qui unus, quantum sciam, temporis injurias pertulit, Parisiensi Regio 1648 (nunc 1196, si recte auguror ex Catal. cod. mss. Bibl. Reg. Par. 1740, tom. II, in quem numeri Coteleriani non conveniunt). In subsidium adhibuit Clementinam Epitomen, quam et ipsam e cod. Reg. 8 descriptam in opere suo, primus post Turnebum, publici juris fecit, Præterea excussit codd, Reg. 148 et 804, qui continens eamdem Epitomen, se paulo auctiorem ex Homiliarum fragmentis (cf. quæ adnotavimus ad 11, 5 [infra, col. 33] et 333,18 [col. 295]. Iis subsidiis Cotelerius ita usus est,ut haud pauca codicis sui menda in margine editionis suæ posset emendare.» Ita Schweglerus in Præfatione. Ego quidem dubito num Cotelerius in describendo codice Paris. ubivis ille fide atque religione usus fuerit, qua in hoc genere opus est : id quod ex multis locis cum nostro ejusdem familiæ manuscripto accurate collatis luce clarius apparet. Codex Paris. quanquam in fronte exhibet : Βίβλος ἔχουσα ὁμιλίας διαφόρους ἀπὸ φωνῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ἡ λεγομένη Κλημέντια, τουτέστιν Κλήμεντος συγγράμματα. Περιέχει δὲ ἡ αὐτὴ βίβλος τάδε· προλόγους τρεῖς, ὁμιλίας εἴκοσι, mutilus tamen desinit in Hom. XIX, 14.

3. Codex ms. qui ad novam Homiliarum editionem conficiendam criticum penum mihi aperuit vel uberrimum, earumque finem hucusque desideratum unicus largitur, ad eam pertinet Vaticanæ bibliotecæ partem, quæ Ottoboniana nominatur. Chartaceus est, formæ quartæ, insigniturque numero 443. Exaratus esse videtur ineunte sæc. XIV, nitida quidem Græca manu, sed ob inusitatas siglas, quibus utitur, passim ambigua et subobscura, nec ubique facili lectu. Quamlibet paginam, si tituli occurrunt nulli,versus viginti septem explent.In primo Codicis folio albo appositus legitur numerus 443 ; in sequenti:

Clemens Romanus de Peregrinationibus S. Petri fol. 2.
Ejusdem Clementis Peregrinationum Epitome fol. 161.
Gregorii Nysseni oratio in illud Pauli : Cum subjecta fuerint.
illi omnia, tunc et ipse filius, etc., fol. 235.

P.
X
19.

In utraque pagina subsequentis folii numerum I in fronte ferentis exstat fragmentum Clementinorum procœmii, quod incipit : Αὐτοὺς φρονιμώτερον ἐπιχειροῦσιν desinitque in vbb. ἄλλῳ οἱῳδήποτε. Hoc fragmentum alia manu, eaque sæc. xv exaratum et aliunde excisum puto. Jam invenitur alterum folium album numero carens. In olio, quod sequitur numero 2 distinctio,cam prævia inscriptione incipit Epistola Petri ad Jacobum data, cui reliqua Clementina annectuntur.Quæ occurunt inscriptiones itidemque litteræ initiales Homiliarum sicuti quorumdam commatum minio rubro pictæ sunt. Singularum Homiliarum numerus Græcis litteris exprimitur, tertia excepta et decima, ubi est ὁμιλία τρίτη et ὁμιλία δεκάτη. (Cfr. specimen scripturæ ligno incisum in tabula infra annexa.) Ad oram codicis quamplurimæ glossæ prima manu conscriptæ apparent, nullius quidem momenti, si paucas excipias. Adnotavi quæ utiles esse potuerunt. Pluris faciendæ sunt conjecturæ manu recentiori margini distincto charactere appositæ. Habes quoque ad oram notulas rubras : κεφ α' usque ad κεφ ιγ', easque prima manu tam indistincte tamque inepte conscriptas, ut nullibi cum textu quadrent. Prima invenitur initio Epistolæ Clementis ad Jacobum ex adverso, ultima in margine hom. I, 6, sub finem. Nullæ capitum sectiones. Orthographia haud raro solœca : κρίττονα, κύβερνύτης, γυμνιτεύοντες, θεώτητι, γνομόνως, πείσθεσθαι, ἐπίστηται, ὑπορyεῖν p. ὑπουργεῖν, αἰρῶν p. ἐρῶν, καινόν p. κενόν, ὀφέξιν p. ὀφέξειν, λοιποῦν p. λυποῦν, ηὐχαρίστησα, p. ηὐχαρίστησα, φενορωθείς p. φρενωθείς, ἄδει p. ᾖδη. Multas, quæ etiam in hoc codice reperiuntur, lacunas uncis criticis inclusi conjectandoque explevi.

LITTERÆ EXPLICATÆ.

O, Ott. — Codex Ottobonianus 443.
C, Ci — Cotelerius. Cotelerii (Ed. Lut. Paris 1672.)
D, — Davisius.
Cl — Clericus (Ed. Amstelædami 1784.)
S. Si — Schweglerus Schwegleri (Ed. Stuttgartiæ 1847.)

CLEMENTIS ROMANI

QUÆ FERUNTUR

HOMILIÆ VIGINTI.

1-3 ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΕΤΡΟΥ ΠΡΟΣ ΙΑΚΩΒΟΝ [1]. A

ΠΕΤΡΟΣ ΙΑΚΩΒΩ, τῷ κυρίῳ καὶ ἐπισκόπῳ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας, ὑπὸ τοῦ τῶν ὅλων Πατρὸς, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰρήνη εἴη πάντοτε [2].

I. Εἰδώς σε, ἀδελφέ μου, εἰς τὸ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν συμφέρον σπεύδοντα προθύμως, ἀξιῶ καὶ δέομαι, τῶν ἐμῶν κηρυγμάτων ἃς ἔπεμψά σοι βίβλους μηδενὶ τῶν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν μεταδοῦναι μήτε ὁμοφύλῳ πρὸ πείρας, ἀλλ' ἐάν τις δοκιμασθεὶς ἄξιος εὑρεθῇ, τότε αὐτῷ κατὰ τὴν ἀγωγὴν παραδοῦναι, καθ' ἣν καὶ τοῖς Ἑβδομήκοντα ὁ Μωϋσῆς παρέδωκε τοῖς τὴν καθέδραν αὐτοῦ παρειληφόσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ καρπὸς τῆς ἀσφαλείας μέχρι τοῦ δεῦρο φαίνεται. Τὸν γὰρ αὐτὸν οἱ πανταχῇ ὁμοεθνεῖς [3] τῆς μοναρχίας καὶ πολιτείας φυλάσσουσι κανόνα, κατὰ μηδένα τρόπον ἄλλως φρονεῖν ἢ τῶν εἰς [4] **4** πολλὰ νευουσῶν Γραφῶν ἐξοδευθῆναι δυνηθέντες. B Κατὰ γὰρ τὸν παραδοθέντα αὐτοῖς κανόνα τὰ τῶν Γραφῶν ἀσύμφωνα [5] πειρῶνται μεταῤῥυθμίζειν, εἴ δή τις τυχὸν μὴ εἰδὼς τὰς παραδόσεις ναρκᾷ πρὸς [6] τὰς τῶν προφητῶν πολυσήμους φωνάς· οὗ ἕνεκεν οὐδενὶ διδάσκειν ἐπιτρέπουσιν, ἐὰν μὴ πρότερον μάθῃ [7] πῶς δεῖ ταῖς Γραφαῖς χρῆσθαι· διὰ τοῦτο παρ' αὐτοῖς εἷς Θεὸς, εἷς νόμος, μία ἐλπίς.

II. Ἵνα γοῦν [8] τὸ ὅμοιον καὶ παρ' ἡμῖν γένηται τοῖς Ἑβδομήκοντα, ἡμῶν ἀδελφοῖς τὰς βίβλους μου τῶν κηρυγμάτων δὸς μετὰ τοῦ ὁμοίου τῆς ἀγωγῆς μυστηρίου, [9] καὶ τοὺς βουλομένους τὸ τῆς διδασκαλίας ἀναδέξασθαι μέρος ἐφοδιάζωσιν [10]· ἐπεὶ ἐὰν

EPISTOLA PETRI AD JACOBUM (21).

PETRUS JACOBO, domino et sanctæ Ecclesiæ episcopo, ab omnium rerum Patre, per Jesum Christum, pax sit perpetuo.

I. Cum sciam te, frater mi, ad id quod communiter omnibus nobis conducit, alacriter festinare, rogo et precor, ut mearum prædicationum quos ad te misi libros nulli ex gentilibus tradas, neque etiam tribuli, ante experimentum: sed si quis probatus et dignus repertus fuerit, tunc ipsi tradas; secundum eum modum, juxta quem Moyses Septuaginta viris cathedræ suæ successoribus tradidit. Idcirco enim cautionis fructus in hunc usque diem apparet. Eamdem quippe de unitate Dei et de vitæ institutione normam observant omnes ubicunque sint ejus nationis homines; nec ullo modo possunt aliter sentire, aut abripi extra viam Scripturarum, quæ multa innuunt. Nam secundum traditam ipsis regulam Scripturarum dissona nituntur reformare, si quis forte ignarus traditionum ad prophetarum varia significantes voces obtorpescit. Propter quod nemini docere permittunt, nisi prius quo pacto Scripturis sit utendum didicerit. Ideo apud illos est unus Deus, una lex, spes una.

II. Quo igitur simili modo apud nos fiat ac illis Septuaginta, nostris fratribus libros prædicationum mearum pari cum ratione mysterii trade, ut instruant eos qui suscipere munus doctrinæ volunt. Quandoquidem si ita non fit, veritatis sermo noster

VARIÆ LECTIONES

[1] In Homiliarum codice Bibliothecæ Ottobonianæ æque atque in cod. Cotelerii prior proœmii pars inscribitur: Περὶ τοῦ μὴ ἐκδιδόναι τὰ συντάγματα αὐτοῦ τινι τῶν ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν διὰ τοὺς παρατηροῦντας, nisi quod in cod. C παραποιοῦντας. [2] εἰρήνη εἴη dedi ex conjectura, ἐν εἰρήνῃ C, ἐν εἰρήνη (sic) εἴη O. Cfr. Ep. Clem. ad Jacobum salut. [3] Lectionem ὁμοεθνεῖς erui accentu duce ex O. Exstat et in var. lect. ap. Turrianum *Pro epistolis pontificum* IV. 1, V, 23. De Turriani codice vide, quæ Cotelerius notavit in judicio de *Clementinorum* opere. ὁμόεθνοι idem. [4] ἢ τῶν εἰς conjectura librarii in marg. O, ὑπὸ τῶν id in textu cum C. [5] Ἀσύμφωνα C, ex conject., σύμφωνα id. in textu, ut O. [6] πρό O. [7] μάθοι C, minus recte. Qui medio ævo codd. descripserunt, ad unum omnes iotacismum sequentes ideoque οι diphthongum eodem modo pronuntiantes ac vocalem η, conjunctivo cum operativo perperam misto locos numero fere innumerabiles corruperunt. [8] γοῦν accessit ex O et Turr. Deinde C post ἡμῶν ἀδελφοῖς comma ponit, totumque locum ita vertit: *Quo igitur simili modo apud nos fiat nostris fratribus, ac illis Septuaginta.* S verba illa traxit ad membrum sequens. In O post ἀδελφοῖς commate non distinguitur, neque ante ἡμῶν [9] ἵνα O c. Turr. et var. lect. ap. C, in cuj. textu deest. [10] ἐφοδιάζειν, ἐφοδιάζωσι C O. Importunum illud ἐφοδιάζειν videtur in textum irrepsisse e margine, ubi notatum fuerat a non incurioso lectore, tanquam insigne verbum. Cfr. hom. II, 38 C.

VARIORUM NOTÆ.

(21) *Epist. Petri ad Jacobum.* Recte observat Photius Epistolam Petri ad Jacobum pertinere non posse ad Opus cujus initium sit, Ἐγὼ Κλήμης, sive quod Clementis nomen præferat. Ego vero existimo præsentem epistolam aliam esse ab illa Photio memorata, quoniam illa erat de actibus Petri, a Petro ipso scriptis, et ad Jacobum postulantem missis: hæc vero superiore posterior est, nec de postulatione Jacobi mentionem facit, sed per eam Jacobus monetur, ut prædicationes Petri a Petro missas, caute tradat. Varias lectiones apposui ex Turriano *Pro Epistolis pontificum* lib. IV, init., et lib. V, cap. 23. COT.

multas in opiniones dividetur. Porro illud non quasi propheta scio, sed quod jam initium mali ipsius viderim. Siquidem nonnulli ex gentibus legalem meam rejecerunt prædicationem, inimici hominis legi contrariam quamdam et nugacem doctrinam amplexi. Atque hæc superstite me tentaverunt aliqui variis interpretationibus verba mea transformare, ad eversionem legis; quasi ego etiam ita sentiam, non audeam tamen libere profiteri : quod absit! Id enim repugnare est Dei legi, a Moyse prolatæ, et a Domino nostro testimonium habenti de perpetua sua duratione : quoniam sic dixit : *Cœlum et terra transibunt : iota unum aut unus apex non præteribit a lege* (a). Illud autem dixit, ut omnia evenirent. At illi nescio quo modo sensum meum compertum habentes, quæ ex me audierunt verba, melius me qui ea locutus sum, aggrediuntur interpretari; dicentes iis quos instituunt, id esse sententiam meam, quod ego ne quidem cogitavi. Si autem me adhuc vivo talia ementiri audent, quanto magis post me idem audebunt facere, qui post me erunt?

III. Ne igitur quid hujusmodi contingat, ea propter oravi et deprecatus sum, mearum prædicationum quæ ad te misi volumina nemini ante periculum factum tradas, neque tribuli, neque alienigenæ; verum si quis post probationem dignus repertus fuerit, tunc ipsi ex institutione Moysis concedas, juxta quam Septuaginta viris qui cathedram illius exceperunt, dedit : ut sic fidem servent et ubique veritatis canonem tradant, cuncta interpretati ad traditionem nostram, et ne ipsi ab imperitia pertracti, ab animi conjecturis in errorem inducti, alios in eamdem perditionis foveam adducant. Et quidem quæ mihi videbantur, pulchre tibi significavi : quod vero tibi placebit, Domine mi, decenter exsequere. Vale.

A μὴ οὕτως γένηται, εἰς πολλὰς γνώμας ὁ τῆς ἀληθείας ἡμῶν διαιρεθήσεται λόγος. Τοῦτο δὲ οὐχ ὡς προφήτης [11] ὢν ἐπίσταμαι· ἀλλ' ἤδη αὐτοῦ τοῦ κακοῦ τὴν ἀρχὴν ὁρῶν. Τινὲς γὰρ τῶν ἀπὸ ἐθνῶν τὸ δι' ἐμοῦ νόμιμον ἀπεδοκίμασαν κήρυγμα (22), τοῦ ἐχθροῦ ἀνθρώπου ἄνομόν τινα καὶ φλυαρώδη προσηκάμενοι διδασκαλίαν. Καὶ ταῦτα ἔτι μου περιόντος ἐπεχείρησάν τινες, ποικίλαις τισὶν ἑρμηνείαις τοὺς ἐμοὺς λόγους μετασχηματίζειν, εἰς τὴν τοῦ νόμου κατάλυσιν· ὡς καὶ ἐμοῦ **5** αὐτοῦ οὕτω μὲν φρονοῦντος, μὴ ἐκ παῤῥησίας δὲ κηρύσσοντος· ὅπερ ἀπείη. Τὸ γὰρ τοιοῦτο ἀντιπράσσειν ἐστὶ τῷ τοῦ Θεοῦ νόμῳ τῷ διὰ Μωϋσέως [12] ῥηθέντι καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν μαρτυρηθέντι περὶ τῆς ἀϊδίου αὐτοῦ διαμονῆς, ἐπεὶ οὕτως εἶπεν· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται· ἰῶτα ἓν
B ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου. Τοῦτο δὲ εἴρηκεν, ἵνα τὰ πάντα γίνηται. Οἱ δὲ οὐκ οἶδα πῶς τὸν ἐμὸν νοῦν ἐπαγγελλόμενοι, οὓς ἤκουσαν ἐξ ἐμοῦ λόγους, ἐμοῦ τοῦ εἰπόντος αὐτοὺς φρονιμώτερον, ἐπιχειροῦσιν ἑρμηνεύειν [13], λέγοντες τοῖς ὑπ' αὐτῶν κατηχουμένοις, τοῦτο εἶναι τὸ ἐμὸν φρόνημα, ὃ ἐγὼ οὐδὲ [14] ἐνεθυμήθην. Εἰ δὲ ἐμοῦ ἔτι περιόντος τοιαῦτα τολμῶσι καταψεύδεσθαι, πόσῳ γε μᾶλλον μετ' ἐμὲ ποιεῖν οἱ [15] μετ' ἐμὲ τολμήσουσιν;

III. Ἵνα οὖν μὴ τοιοῦτόν τι γένηται, τούτου ἕνεκα ἠξίωσα καὶ ἐδεήθην, τῶν ἐμῶν κηρυγμάτων ἃς ἔπεμψά σοι βίβλους μηδενὶ μεταδοῦναι, μήτε ὁμοφύλῳ, μήτε ἀλλοφύλῳ, πρὸ πείρας, ἀλλ' ἐάν τις δοκιμασθεὶς ἄξιος εὑρεθῇ, τότε αὐτῷ κατὰ τὴν Μωϋσέως [16] ἀγωγὴν παραδοῦναι, καθ' ἣν τοῖς Ἑβδομήκοντα παρέδωκε τοῖς τὴν καθέδραν αὐτοῦ παρειληφόσιν· ἵνα οὕτως τὰς πίστεις φυλάξωσι καὶ πανταχῇ τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα παραδῶσιν, ἑρμηνεύοντες τὰ πάντα
C πρὸς τὴν παράδοσιν ἡμῶν, καὶ μὴ αὐτοὶ ὑπὸ ἀμαθείας [17] κατασπώμενοι, ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν ψυχὴν στοχασμῶν εἰς πλάνην ἑλκόμενοι, ἄλλους εἰς τὸν ὅμοιον τῆς ἀπωλείας ἐνέγκωσι βόθυνον. Καὶ τὰ **6** μὲν ἐμοὶ δόξαντα καλῶς ἐσήμανά σοι, τὸ δέ σοι δοκοῦν, κύριέ μου, πρεπόντως ἐπιτέλει. Ἔῤῥωσο.

—

CONTESTATIO PRO IIS QUI LIBRUM ACCIPIUNT.

I. Itaque Jacobus, lecta epistola, convocavit presbyteros, cumque illis legisset, ait : necessario et congruenter de veritate stabilienda noster admonuit Petrus, ut prædicationum suarum nobis missos libros nemini temere concedamus, tantum viro bono

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ (23) ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΛΑΜΒΑΝΟΝΤΩΝ [18].

I. Ἀναγνοὺς οὖν ὁ Ἰάκωβος [19] τὴν ἐπιστολὴν, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ αὐτοῖς ἀναγνοὺς ἔφη· Ἀναγκαίως καὶ πρεπόντως περὶ τῆς ἀληθείας ἀσφαλίζεσθαι ὁ ἡμέτερος ὑπέμνησε Πέτρος, ὅπως τὰς

(a) Marc. XIII, 31; Matth. V, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[11] Ita O c. Turr. ὡς ὁ προφήτης C. [12] Μωϋσέος O. [13] ἑρμηνεύειν addunt O et Turr., deest in præfationis Fragmento. [14] Pro οὐδέ lacuna in Fragmento. [15] οἱ om. Fragm. Tum τολμήσουσιν O et Fragm. c. Turr.: ποιήσουσιν C. [16] Μωϋσέος O et Fragm. [17] ἀμαθίας O et Fragm. [18] Nulla in O et Fragm. inscriptio, neque locus ei relictus. [19] Ἰαακῶβος O.

VARIORUM NOTÆ.

(22) Νόμιμον κήρυγμα, etc. Cave tibi ad Ebionismo. COT.

(23) Διαμαρτυρία Redolet, mea quidem sententia, hujusmodi contestatio κρύψιν primorum hæreticorum, quam illi didicerant a paganis, et a Judæis Essenis. Videsis præcipue Irenæum lib. I, cap. 23; Tertullianum initio operis *adversus Valentinianos;* Porphyrium, *De abstinentia*, lib. IV, cap. 13; et Vettium Valentem citatum a Seldeno tum in *Marmoribus Arundellianis*, p. 151, tum *De diis Syris*, p. 35; itemque Julium Firmicum, in Præfat. lib. VII, *Matheseos*. ID.

τῶν αὐτοῦ κηρυγμάτων διαπεμφθείσας ἡμῖν βίβλους A μηδενὶ μεταδώσωμεν ὡς ἔτυχεν, ἢ ἀγαθῷ τινι καὶ εὐλαβεῖ, τῷ καὶ διδάσκειν αἱρουμένῳ ἐμπεριτόμῳ τε ὄντι πιστῷ (24), καὶ [20] ταῦτα μὴ πάντα ὁμοῦ, ἵνα, ἐὰν ἐν τοῖς πρώτοις ἀγνώμων φωραθῇ, τὰ δεύτερα μὴ πιστευθῇ. Διὸ μὴ ἔλαττον ἔτεσιν ἓξ δοκιμαζέσθω· καὶ εἶθ' οὕτως, κατὰ τὴν Μωϋσέως ἀγωγὴν, ἀγαγόντα αὐτὸν ἐπὶ ποταμὸν ἢ πηγὴν (25), ὅπερ ἐστὶ ζῶν ὕδωρ, ἔνθα ἡ τῶν [21] δικαίων γίνεται ἀναγέννησις, μὴ ὀρκίσαι, ἐπεὶ μὴ ἔξεστιν, ἀλλὰ στῆναι αὐτῷ κελεῦσαι πρὸς τῷ ὕδατι καὶ ἐπιμαρτύρασθαι, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀναγεννώμενοι κελευσθέντες ἐποιήσαμεν τοῦ μὴ ἁμαρτεῖν χάριν.

II. Λεγέτω δέ· Μάρτυρας ἔχοιμι οὐρανὸν, γῆν, ὕδωρ, ἐν οἷς τὰ πάντα περιέχεται, πρὸς [22] τούτοις δ' ἅπασι καὶ τὸν διὰ πάντων διήκοντα ἀέρα 7 οὗ ἄνευ B οὐκ ἀναπνέω, ὡς ἀεὶ ὑπήκοος ἔσομαι τῷ τὰς βίβλους μοι [23] τῶν κηρυγμάτων διδόντι, καὶ αὐτὰς τὰς βίβλους, ἃς ἄν μοι δῷ, οὐ μὴ μεταδῶ τινι κατ' οὐδένα τρόπον, οὐ γράψας, οὐ γεγραμμένον δοὺς, οὐ γράφοντι [24] ἀναδιδοὺς, οὐκ αὐτὸς, οὐ δι' ἄλλου, οὐ δι' ἄλλης τινὸς ἀγωγῆς ἢ δόλου ἢ μηχανῆς, ἢ ἀμελῶς [25] φυλάσσων ἢ τιθῶν ἢ νεύων ἢ ἄλλῳ οἱῳδήποτε τρόπῳ ἢ ἐπινοίᾳ ἑτέρῳ αὐτὰ μεταδιδούς. Πλὴν ἐὰν [26] δοκιμάσω τινὰ ἄξιον, ὡς αὐτὸς ἐκρίθην, ἢ καὶ πλεῖον δοκιμάσας, πλὴν οὐκ ἔλαττον ἔτεσιν ἕξ· τῷ τε [27] εὐλαβεῖ καὶ ἀγαθῷ, διδάσκειν ἐπαναιρουμένῳ, ὡς παρέλαβον, παραδώσω, καὶ ταῦτα ἐπὶ τῇ τοῦ ἐπισκόπου μου [28] γνώμῃ ποιησάμενος.

III. Ἄλλως δὲ οὐδ' ἂν τέκνον ἢ ἀδελφὸς [29] ἢ φίλος ἢ ἄλλως πώς ποτε γένους μοι ἀνήκων, ἐάνπερ ἀνά- C ξιος ᾖ, τοῦδε μὴ μεταδοῦναι χάριν, ὡς οὐ προσῆκεν [30]. Οὔτε ἐπιβουλὴν φοβηθήσομαι, οὐ δώροις κολακευθήσομαι· ἀλλ' εἰ καὶ δόξειέ μοί ποτε τὰ διδόμενά μοι τῶν κηρυγμάτων βιβλία μὴ ἀληθῆ εἶναι, οὐδ' οὕτως μεταδώσω, ἀλλ' ἀποδώσω. Ἀποδημῶν δὲ σὺν ἐμοὶ αὐτὰ κομίσω, ἅπερ ἂν τύχω κεκτημένος. Εἰ δὲ μὴ βουληθῶ μετ' ἐμαυτοῦ [31] αὐτὰ περιφέρειν, ἐπὶ τῆς οἰκίας μου εἶναι αὐτὰ οὐκ ἐάσω, ἀλλὰ τῷ 8 ἐπισκόπῳ μου τῷ τὴν αὐτὴν ἔχοντι πίστιν καὶ ἀπὸ τῶν

A et religioso, quique docere voluerit, ac sit fidelis circumcisus; eosque non cunctos simul : quo, si in prioribus improbus inventus fuerit, posteriores fidem suam non accipiat. Quare non minus annis sex comprobetur : sicque postea, secundum Moysis institutionem, qui libros traditurus est adducat eum ad flumen aut fontem, qui est aqua viva, ubi justorum fit regeneratio; et non quidem ad jusjurandum adigat, quoniam non licet, sed jubeat ipsum astare juxta aquam, et contestari, sicut et cum renasceremur, jussi fecimus, nos non peccaturos.

II. Dicat autem : Testes habeam cœlum, terram, aquam, quibus omnia continentur, atque insuper B his omnibus aerem quoque, qui universa pervadit ac sine quo non respiro, quod semper obediens ero illi, qui hos mihi prædicationum libros largitur, quodque hos libros, quos mihi dederit, nemini ullo pacto tradam, non scribam, non scriptos dabo, non scripturo dedam; non ipse, non per alium, nec per aliam quamdam rationem, vel fraudem vel machinam; aut indiligenter custodiam, vel alteri sistens vel permittens, aut alio quocunque modo vel consilio ea scripta alteri concedens. Nisi si aliquem probavero dignum, quemadmodum ipse judicatus sum, vel adhuc magis exploravero, certe non minus annis sex : pio et bono, docendi munus capessenti, sicut ego accepi, tribuam idque ex episcopi mei sententia faciam.

III. Aliter neque si filius sit aut frater, aut ami- C cus, aut alio quolibet modo ad genus meum pertinens, si indignus exstiterit; ejus gratia non tradam; ut non decet. Nec vero insidias formidabo; non muneribus deliniar. Sed et si aliquando donata mihi prædicationum volumina non esse vera mihi videbuntur, neque sic largiar, sed reddam. Cum autem peregre profectus fuero, ipsa portabo mecum, quæcunque possedero. Quod si noluerim ea mecum circumferre, in domo mea esse non permittam, sed episcopo meo eamdem fidem profitenti

VARIÆ LECTIONES.

[20] καὶ οὐ O ultima voce subnotata. [21] τῶν inserui c. O et Fragm. [22] πρό O et Fragm. Tum δὲ ἅπασιν C. [23] Ita Ottob. ms., ut maluit S, qui quidem edidit μου c. C. Tum αὐτάς μου S, αὐτάς μοι C. [24] S proponit γράψοντι. Lectionem vulg. confirmant O et Fragm. Dein οὐδ' ἄλλου, οὐδ' ἄλλης O. [25] ἀμελοῖς Fragm. Dein dedi ἢ τιθῶν ἢ νεύων c. O et Fragm., quo evitetur tautologia Clerici lectionis ἤ τι προστιθεὶς (ἢ τιθῶν C) ἢ νοθεύων, et enuntiationis finis habeat, ad quod quadret. [26] ἄν C· [27] τότε C. [28] μου subjunxi c. O. [29] Scribendum, ut videtur, οὐδ' ἂν τέκνον ᾖ ἢ ἀδελφός. In sequentibus excidit verbum, a quo pendeat infinitivus μεταδοῦναι S. Lectionem vulg. exhibet O. [30] S conj. προσῆκον. [31] Ita S. μεθ' ἑαυτοῦ O c. C.

VARIORUM NOTÆ.

(24) Ἐμπεριτόμῳ τε ὄντι πιστῷ. Quasi incircumcisus non posset esse fidelis et Christianus : quem errorem Ebionitæ aliique hæretici errabant. Cot.

(25) Ἀγαγόντα αὐτὸν ἐπὶ ποταμὸν ἢ πηγήν. In hæresi Ebionæorum S. Epiphanius cap. 17 : Ὅταν γάρ τις ἐξ αὐτῶν ἢ νόσῳ περιπέσοι, ἢ ὑπὸ ἑρπετοῦ δηχθείη, κάτεισιν εἰς τὰ ὕδατα, καὶ ἐπικαλεῖται τὰς ἐπωνυμίας τὰς ἐν τῷ Ἠλξαΐ, τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ τε ἁλὸς καὶ τοῦ ὕδατος, τῶν τε ἀνέμων καὶ ἀγγέλων τῆς δικαιοσύνης, φασὶ, καὶ τοῦ ἄρτου καὶ ἐλαίου. Καὶ ἄρχεται λέγειν, βοηθῆτέ μοι, καὶ ἀπαλλάξατε ἀπ' ἐμοῦ τὸ ἄλγημα. *Quoties enim aliquis illorum in morbum incidit, aut a serpente morsus est, ad aquas descendit; et appellationes omnes quas Elxai complexus est, invocat, cœli, videlicet, ac terræ, salis et aquæ, ventorum, et angelorum, ut vocant, iustitiæ: panis item et olei. Tuncque ita dicit : Adeste mihi, ac dolorem a me depellite.* Qui et legendus hæresi 19 Ossenorum, cap. 1, conferendusque cum iis quæ hic habes num. 2 et 4. Id.

et ab iisdem proficiscenti commendabo. Si vero contigerit me ægrotare ac mortem vereri, si absque liberis fuero, similiter agam. Sed et si moriar, filium habens indignum aut nondum capacem, pariter faciam. Scilicet committam meo episcopo, ut si puer adultus fide dignus fuerit, ille tanquam paternum depositum filio reddat, juxta modum contestationis.

IV. Quod autem ita facturus sim, iterum secundo contestor cœlum, terram, aquam, quæ omnia complectuntur, insuperque his omnibus cuncta pervagantem aerem, sine quo non spiro, quod perpetuo obtemperabo ei, qui libros mihi prædicationum tribuit, et observabo secundum universa quemadmodum contestatus sum, aut adhuc magis. Itaque mihi pacta servanti pars erit cum sanctis : agenti vero contra ea quæ pactus sum inimica mihi sit rerum universitas et cuncta peragrans æther quique est superomnia Deus, quo melior, quo major nullus. Si etiam in cognitionem veniam alterius Dei, hunc quoque nunc juro, me aliter non acturum, sive ille existat, sive ille non existat. Ad hæc omnia, si fallam, ero exsecrandus, vivens et mortuus, atque æterno puniar supplicio. Et post hoc panem ac sal cum largitore sumat.

V. Hæc Jacobo dicente presbyteri timore impalluerunt. Conspicatus ergo Jacobus quod vehementer metuerent, ait : Audite me, fratres et conservi. Si libros unicuique temere præbuerimus, illique a viris quibusdam audacibus corrumpantur, aut interpretanionibus pervertantur, sicut jam quosdam fecisse audiistis, restabit ut qui plane veritatem quærunt, semper errent. Quocirca præstat, ut libri apud nos maneant, tradamusque eos cum omni supradicta cautione iis qui pie vivere aliosque salvos facere cupiunt. Ac si aliquis post hanc contestationem aliter agat, merito in æternum supplicium incidet. Qua enim ratione qui aliorum perditionis causa exstitit, ipse non peribit? Cum ergo presbyteri sententia Jacobi delectati fuissent atque dixissent : Benedictus sit qui te, ut cunctorum præscius, pulchre nobis constituit episcopum : hæc, inquam, cum dixissent, surgentes precati sumus universorum Patrem ac Deum; cui gloria in sæcula. Amen.

A αὐτῶν ὁρμωμένῳ παρακαταθήσομαι [32]. Εἰ δὲ καὶ τύχοι με νοσῆσαι [33] καὶ τὸν θάνατον ὑποπτεῦσαι, ἐὰν ἄτεκνος ὦ, ὁμοίως ποιήσω. Ἀλλ' εἰ καὶ τελευτῶ, τέκνον ἔχων οὐκ ἄξιον ἢ μηδέπω δυνάμενον, ὁμοίως ποιήσω. Τῷ γὰρ ἐπισκόπῳ μου παρακαταθήσομαι, ἵνα εἰ μὲν τύχοι ἐφ' ἡλικίας γενόμενος ἄξιος εἶναι τῆς πίστεως, ὡς πατρῴαν παρακαταθήκην τῷ τέκνῳ ἀποδώσῃ [34] κατὰ τὸν τῆς διαμαρτυρίας [35] λόγον.

IV. Ὅτι δὲ οὕτωσ ποιήσω, πάλιν τὸ δεύτερον διαμαρτύρομαι οὐρανὸν, γῆν, ὕδωρ, ἐν οἷς τὰ πάντα περιέχεται, πρὸς [36] τούτοις ἅπασι καὶ τὸν διὰ πάντων διήκοντα ἀέρα, οὗ ἄνευ οὐκ ἀναπνέω, ὡς ἀεὶ ὑπήκοος ἔσομαι τῷ τὰς βίβλους μοι [37] τῶν κηρυγμάτων διδόντι, καὶ φυλάξω κατὰ πάντα ὡς [38] διεμαρττράμην, ἢ καί τι πλεῖον. Φυλάσσοντι οὖν μοι τὰς συνθήκας μέρος ἔσται μετὰ B τῶν ὁσίων, ποιήσαντι δὲ παρ' ἃ συνεθέμην, ἐχθρὸν εἴη μοι τὸ πᾶν καὶ ὁ διὰ πάντων διήκων αἰθὴρ καὶ ὁ ὑπὲρ τὰ ὅλα Θεὸς, οὗ κρείττων, οὗ μείζων οὐδείς [39]. Ἀλλ' εἰ καὶ εἰς ἑτέρου Θεοῦ ἐπίνοιαν [40] γένωμαι, κἀκεῖνον νῦν ὄμνυμι ὡς οὐκ ἄλλως ποιήσω, εἴτ' ἔστιν, εἴτ' οὐκ ἔστιν. Πρὸς τούτοις δ' [41] ἅπασιν εἰ ψεύσομαι, κατάθεμα ἔσομαι 9 ζῶν καὶ θανὼν, καὶ αἰωνίῳ κολασθήσομαι κολάσει. Καὶ μετὰ τοῦτο ἄρτου καὶ ἅλατος [42] μετὰ τοῦ παραδιδόντος μεταλαβέτω.

V. Ταῦτα τοῦ Ἰακώβου εἰπόντος ὠχρίασαν ἀγωνισάμενοι [43] οἱ πρεσβύτεροι. Συνιδὼν οὖν ὁ Ἰάκωβος, ὅτι λίαν πεφόβηνται, ἔφη· Ἀκούσατέ μου, ἀδελφοὶ καὶ σύνδουλοι [44]. Ἐὰν τὰς βίβλους πᾶσιν ὡς ἔτυχε παράσχωμεν, καὶ αὐταὶ [45] ὑπὸ τολμηρῶν ἀνδρῶν τινων νοθευθῶσιν ἢ ταῖς ἑρμηνείαις διαστραφῶσιν, ὡς ἤδη τινὰς ἠκούσατε πεποιηκότας, ἔσται λοιπὸν C καὶ τοῖς ὄντως τὴν ἀλήθειαν ζητοῦσιν ἀεὶ πλανᾶσθαι. Διὸ ἄμεινον παρ' ἡμῖν αὐτὰς εἶναι, καὶ μεταδιδόναι μετὰ πάσης τῆς προειρημένης ἀσφαλείας τοῖς θέλουσι ζῆν εὐσεβῶς [46] καὶ ἄλλους σώζειν. Εἰ δέ τις μετὰ τὸ οὕτως διαμαρτύρασθαι ἄλλως ποιήσει, εὐλόγως αἰωνίᾳ ὑποπεσεῖται κολάσει. Τίνι γὰρ λόγῳ ἄλλων ἀπωλείας αἴτιος γενόμενος αὐτὸς οὐκ ἀπολεῖται; τῶν οὖν πρεσβυτέρων ἐπὶ τῇ τοῦ Ἰακώβου γνώμῃ ἡσθέντων καὶ εἰπόντων· Εὐλόγηται ὅ σε ὡς πάντα προειδὼς καλῶς ἡμῖν καταστήσας ἐπίσκοπον· καὶ ταῦτα εἰπόντων αὐτῶν ἐγερθέντες προσηυξάμεθα τῷ τῶν ὅλων Πατρὶ [47] καὶ Θεῷ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν [48].

EPISTOLA CLEMENTIS AD JACOBUM.

CLEMENS JACOBO domino et episcoporum episcopo, regenti autem Hierosolymam sanctam Hebræo-

10 ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΟΣ ΙΑΚΩΒΟΝ [49] (2;).

D ΚΛΗΜΗΣ ΙΑΚΩΒΩ, τῷ κυρίῳ [50] καὶ ἐπισκόπων

INTERPRETATIO RUFINI.

CLEMENS JACOBO fratri Domini, et episcopo episcoporum, regenti Hebræorum sanctam Ecclesiam,

VARIÆ LECTIONES.

[32] παραχαθήσομαι O. [33] Ita O et ex conject. C, νομῆσαι id. in textu. [34] ἀποδώσει O. [35] μαρτυρίας O. [36] πρό O. [37] μου C. [38] ὅσα C. Subinde scripsi ἢ καί c. O, ut jam conj. S εἰ καί C. [39] οὐδ' εἷς C. [40] ὑπόνοιαν C. Postea εἴτε O. [41] δέ C. Tum ψεύσομαι O c. S, ψεύσωμαι C. [42] ὕδατος O. [43] ἀγωνιάσαντες C. [44] φίλοι O. Deinceps ἔτυχεν παρασχῶμεν C. [45] Ita S, αὐτοί C. αὗται O. [46] εὐσεβῶς adjeci c. O. [47] Πατέρι C. [48] Post hæc in O subscriptio : ὅρκος. [49] ἀπὸ Ῥώμης O rubro charactere in marg. salutationi exadversum, et C. [50] *fratri domini* versio Latina Rufini.

VARIORUM NOTÆ.

(26) Duplex est circa hanc epistolam opinio veterum. Prima Rufini præfatione ad *Recognitiones*,

ἐπισκόπῳ (27), διέποντι δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἁγίαν Ἑβραίων [51] Ἐκκλησίαν, καὶ τὰς πανταχῇ Θεοῦ προνοίᾳ ἱδρυθείσας καλῶς, σύν τε πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀδελφοῖς, εἰρήνη εἴη [52] πάντοτε.

I. Γνώριμον ἔστω σοι, κύριέ μου, ὅτι Σίμων, ὁ διὰ [53] τὴν ἀληθῆ πίστιν καὶ τὴν ἀσφαλεστάτην αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας ὑπόθεσιν τῆς Ἐκκλησίας θεμέλιος [54] εἶναι ὁρισθεὶς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ ἀψευδεῖ στόματι μετονομασθεὶς Πέτρος· ἡ ἀπαρχὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος, ᾧ πρώτῳ [55] ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀπεκάλυψεν· ὃν ὁ Χριστὸς εὐλόγως ἐμακάρισεν· ὁ κλητὸς καὶ ἐκλεκτὸς καὶ συνέστιος καὶ συνοδοίπορος· ὁ καλὸς [56] καὶ δόκιμος μαθητής· ὁ τῆς δύσεως τὸ σκοτεινότερον τοῦ κόσμου μέρος ὡς πάντων ἱκανώτερος φωτίσαι κελευσθεὶς καὶ B κατορθῶσαι δυνηθεὶς, — καὶ δὴ μέχρι ποῦ μηκύνω τὸν λόγον, μὴ βουλόμενος **11** σημῆναι τὸ λυποῦν [57], ὃ ἐξ ἀνάγκης κἂν βραδὺ πάντως εἰπεῖν με δεῖ ; οὗτος αὐτὸς, διὰ τὴν ἄμετρον πρὸς ἀνθρώπους στοργὴν σαφῶς.

A rum Ecclesiam, omnesque quæ ubique Dei providentia pulchre fundatæ sunt, cumque presbyteris ac diaconis et cæteris omnibus fratribus, pax sit semper.

I. Notum tibi sit, domine mi, quod Simon, qui propter veram fidem et firmissimam doctrinæ suæ basim Ecclesiæ fundamentum esse definitus est, atque ob id ab ipso Jesu ore non fallaci transnominatus est Petrus; primitiæ Domini nostri; apostolorum primus, cui primo Pater Filium revelavit; quem Christus merito beatum prædicavit; vocatus et electus et convictor et comes; bonus ac probatus discipulus; qui Occidentis obscuriorem mundi plagam, ut omnium magis idoneus, illustrare B præceptus est, atque id recte perficere potuit. Sed quousque sermonem protraho, nolens significare quod triste est, quod necessario, licet tarde, omnino dicere me oportet? Hic ipse, ob immensam erga homines charitatem, clare, palam, repugnante licet

INTERPRETATIO RUFINI.

in Hierosolymis ; sed et omnes Ecclesias quæ ubique Dei providentia fundatæ sunt; cum presbyteris et diaconibus, et cæteris omnibus fratribus, pax sit semper.

I. Notum tibi facio, Domine, quia Simon Petrus, qui veræ fidei merito et integræ prædicationis obtentu fundamentum esse Ecclesiæ definitus est; qua de causa etiam Domini ore divino cognominatus est Petrus; qui fuit primitiæ electionis Domini; apostolorum primus; cui et primo Deus Pater Filium revelavit: cui et Christus competenter beatitudinem contulit; qui est vocatus est, et electus; conviva Domini, et comes effectus, tanquam bonus et probatissimus discipulus; qui Occidentis obscuriorem mundi plagam, velut omnium potentior, illuminare præceptus est, quippe et integre potuit implere præceptum. Sed quousque sermonem protraho, fugiens indicare quod triste est; quod quidem necesse et, licet tarde, proferre? Hic denique ipse Petrus, qui pro immensa charitate, quam erga omnes homines gerebat, palam cum omni fiducia, adversante etiam tyranno, totius mundi bonum prædicare non destitit, et regem omnium sæculorum per orbem terræ, et usque ad ipsius Romanæ hujus urbis notitiam, ut etiam ipsa salvaretur, invexit: hic, inquam, pro pietate pati volens præsentem vitam finivit.

VARIÆ LECTIONES.

[51] Ἑβραίων om. var. lect. ap. C, et O. [52] εἰς var. lect. ap. C. [53] διά c. O. Deest in textu Cotelerii, qui quidem subjunxit : *Supple* διά *ex Vita S. Clementis, prout habetur in codice Regio* 804. *Ea Vita ex illo codice sæpe a nobis citabitur, continet autem tum Clementinam Epitomen, impressa auctiorem additis non paucis ex opere* Clementinorum, *sed innoxiis, tum plurima ex Epistola hac, tum Martyrium Clementis, quod edendum curavimus.* Et Ruf. legit ut O. [54] Ita O et ex conject. C, in cuj. textu θέμενος. Et cod. Reg. 804 et Ruf. θεμέλιος. Cfr. hom. XVII, 19. [55] πρῶτον O, *cui et primo* Ruf. [56] ὡς καλός Ruf. [57] λοιποῦν O.

VARIORUM NOTÆ.

eam post *Recognitionum* libros fuisse scriptam; altera Photii cod. 112, 113 esse dedicationem Operis quod actus Petri, ad disputationes cum Simone, nec non recognitionem Clementis ejusque patris ac fratrum complectebatur. E quibus duabus sententiis posteriorem malim amplecti: partim ex auctoritate ms. hujusce nostri *Clementinorum*, et alterius codicis de quo infra: partim ab *RR. PP. Carmelitarum Excalceatorum* libro, in que inter Rufini præfationem et *Recognitiones* collocatur epistola: tum denique quia declaratur ad finem epistolæ, post eam sequi librum de Clemente disserentem, ejusque peregrinationibus cum Petro, aliisque usque ad pueritiæ cogitationes, ac de sermonibus atque actibus Petri, ita inscriptum, Κλήμεντος τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων ἐπιτομή. Latine Rufino, *Clementis Itinerarium prædicationis Petri*. Idem autem hoc habent argumentum *Recognitiones* et *Clementina*; idemque titulus præfigitur, Græcus, *Clementinorum* homiliis, Latinus, *Recognitionibus* cod. Thuan. Sed objici potest pro Rufino: Epistolæ num. penult. præcipitur Clementi, ut Jacobo narret etiam mortem Petri; qua de morte nihil dicitur in *Recognitionibus*. Respondeo, de *Recognitionibus*, nos habere Opus imperfectum, sive eo modo relictum ab auctore, seu potius injuria temporum amissum. Quod vero ad *Clementina* spectat, similiter aio, abesse a ms. Regio finem operis, ibique forsan actum fuisse de morte apostoli Petri. Addi potest quod horum apocryphorum scriptor vel plura promiserit quam peregerit, vel promissis satisfecerit alio libro, forte *Periodis Petri* COT.

(27) Ἐπισκόπων ἐπισκόπῳ. Consule Savaronem ad Sidonii epistolam 1, libri VI; in qua Lupus episcopus Triеassinus appellatur Pater patrum et episcopus episcoporum et alter sæculi sui Jacobus. Sed et Arnobio in psalmum CXXXVIII Petrus est Episcopus episcoporum; Rufino *Historiæ Eusebianæ* lib. II, cap. 1, Jacobus, apostolorum episcopus; Græcis abbatibus et monachis multis in concilio Lateranensi sub Martino I, secretario 2, Martinus papa, sacerdos sacerdotum et Pater patrum; auctori *Quæstionum ad orthodoxos* apud Justinum, cap. 119, Paulus Πατέρων πατήρ· ut et Gregorius Nyssenus concilio Nicæno II, actione 6, et Clemens noster Anastasio Sinaitæ, quæst. 96, p. 326. Denique a Maximo in *Disputatione cum Pyrrho*, Clemens Alexandrinus, philosophus philosophorum dicitur. ID.

malo, futurum bonum toti mundo ut indicaret regem, hucusque Romam veniens, et Deo placita doctrina salvans homines, ipse præsentem vitam per vim cum morte commutavit.

II. In ipsis autem diebus, quibus brevi moriturus erat, congregatis fratribus, subito apprehensa manu mea consurgens, coram ecclesia dixit: Audite me, fratres et conservi: Quoniam, sicut edoctus sum ab eo, qui misit me, Domine et magistro Jesu Christo, dies mortis meæ appropinquat, Clementem hunc episcopum vobis ordino; cui meam sermonam cathedram credo; qui mihi ab initio usque ad finem comes exstitit, sicque omnes sermones meos audivit: breviter dicam, qui in omnibus tentationibus meis particeps, in fide perseverans inventus est: quem plus cæteris expertus sum religiosum, humanum, castum, eruditum, temperantem, bonum, justum, patientem, et scientiam fortiter ferre nonnullorum catechumenorum ingratum animum. Quocirca ipsi trado ligandi et solvendi potestatem, ut quodcumque in terris ordinaverit, sit decretum in cœlis. Ligabit enim quod ligari oportet, et solvet quod oportet solvi, tanquam qui Ecclesiæ regulam noverit. Ipsum ergo audite, ut scientes quod, qui contristaverit veritatis præsidem, peccat in Christum, et universorum Patrem irritat: quapropter non vivet. Cæterum ipsum præsidem oportet medici locum tenere, non autem feræ bestiæ furorem habere.

III. Hæc illo dicente, ego procidens rogabam eum, cathedræ honorem et potestatem deprecans. At ille

A δημοσιᾳ, ἐπὶ τοῦ ἐνεστῶτος πονηροῦ [58], τὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μηνῦσαι βασιλέα, μέχρις ἐνταῦθα τῇ Ῥώμῃ [59] γενόμενος, θεοβουλήτῳ διδασκαλίᾳ σώζων ἀνθρώπους, αὐτὸς τοῦ νῦν βίου βιαίως τὸ ζῆν μετήλλαξεν (28).

II. Πρὸς αὐταῖς δὲ ταῖς ἡμέραις αἷς ἤμελλε τελευτᾷν, συνηθροισμένων τῶν ἀδελφῶν, αἰφνιδίως λαβόμενός μου τῆς χειρὸς ἐγερθεὶς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἔφη· Ἀκούσατέ μου, ἀδελφοὶ καὶ σύνδουλοι· Ἐπεὶ, ὡς ἐδιδάχθην ἀπὸ τοῦ με ἀποστείλαντος Κυρίου τε καὶ Διδασκάλου Ἰησοῦ Χριστοῦ, αἱ τοῦ θανάτου μου ἠγγίκασιν ἡμέραι, Κλήμεντα (29) τοῦτον ἐπίσκοπον ὑμῖν χειροτονῶ (30), ᾧ τὴν ἐμὴν τῶν λόγων πιστεύω καθέδραν, τῷ ἀπ' ἀρχῆς μοι μέχρι τοῦ τέλους συνοδεύσαντι καὶ οὕτως πασῶν μου τῶν ὁμιλιῶν ἐπακούσαντι· B συνελὼν ἐρῶ, ὃς ἐν πᾶσι πειρασμοῖς μου κοινωνήσας τῇ πίστει προσκαρτερῶν [60] εὑρέθη· ὃν πλεῖον [61] πάντων πεπείραμαι θεοσεβῆ, φιλάνθρωπον, ἁγνὸν, πολυμαθῆ, σώφρονα, ἀγαθὸν, δίκαιον, μακρόθυμον, καὶ γενναίως εἰδότα φέρειν τὰς ἐνίων τῶν κατηχουμένων ἀχαριστίας. Διὸ αὐτῷ μεταδίδωμι τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεύειν καὶ λύειν, ἵνα περὶ παντὸς οὗ ἂν χειροτονήσῃ ἐπὶ τῆς [62] γῆς ἔσται δεδογματισμένον ἐν οὐρανοῖς. Δήσει γὰρ ὃ δεῖ δεθῆναι, καὶ λύσει ὃ δεῖ λυθῆναι, ὡς τὸν τῆς Ἐκκλησίας εἰδὼς **12** κανόνα. Αὐτοῦ οὖν ἀκούσατε, ὡς γνόντες ὅτι ὁ τὸν [63] ἀληθείας προκαθεζόμενον λυπῶν εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνει, καὶ τὸν Πατέρα τῶν ὅλων παροργίζει· οὗ εἵνεκεν οὐ ζήσεται. Καὶ αὐτὸν οὖν δεῖ τὸν προκαθεζόμενον ἰατροῦ τόπον ἐπέχειν [64], οὐ θηρίου ἀλόγου θυμὸν ἔχειν.

III. Αὐτοῦ ταῦτα λέγοντος, ἐγὼ προσπεσὼν ἐπεδεόμην [65] αὐτοῦ, παραιτούμενος τὴν τῆς καθέδρας τιμὴν C

INTERPRETATIO RUFINI.

II. In ipsis autem diebus, quibus vitæ finem sibi imminere præsensit, in conventu fratrum positus, apprehensa manu mea repente consurgens, in auribus totius Ecclesiæ hæc protulit verba: Audite me, fratres et conservi mei: Quoniam sicut edoctus sum ab eo qui misit me Domino et Magistro meo Jesu Christo, dies mortis meæ instat, Clementem hunc episcopum vobis ordino; cui soli meæ prædicationis et doctrinæ Cathedram credo: qui mihi ab initio usque ad finem comes in omnibus fuit, et per hoc veritatem totius meæ prædicationis agnovit, qui in omnibus tentationibus meis socius exstitit, fideliter perseverans; quem præ cæteris expertus sum Deum colentem, homines diligentem, castum, discendi studiis deditum, sobrium, benignum, justum, patientem, et scientem ferre nonnullorum etiam ex his qui in verbo Dei instruuntur injurias. Propter quod ipsi trado a Domino mihi datam potestatem ligandi et solvendi, ut de omnibus quibuscunque decreverit in terris, hoc decretum sit et in cœlis. (31) Ligabit enim quod oportet ligari, et solvet quod expedit solvi, tanquam qui ad liquidum Ecclesiæ regulam noverit. Ipsum ergo audite, scientes quia quicunque contristaverit doctorem veritatis, peccat in Christum, et Patrem omnium exacerbat Deum, propter quod et vita carebit. (32) Ipsum autem qui præest cæteris, oportet medici vicem agere, et non feræ bestiæ furore commoveri.

III. Hæc eo dicente, ego procidens ad pedes ejus, rogabam, excusans me, et declinans honorem cathedræ, vel potestatem. At ille respondens: Pro hoc, inquit, ne me rogaveris: hoc enim fieri statutum est

VARIÆ LECTIONES.

[58] πονηροῦ αἰῶνος Ruf. et cod. Reg. 804. Tum ἐσομένου (*futuri sæculi*) conj. C. Dein dedi μηνῦσαι c. O et Ruf., μηνύσας C. [59] Leg. τῆς Ῥώμης S. [60] προκαρτερῶν O. [61] πλείω C. [62] τῆς adjunxi c. O. [63] τῆς C, ὁ τὸν τῆς maluit S. Et Epit. c. 145 ut O. [64] ἀπέχειν Cl. contra codd. auctoritatem. Deceptus est S. de lectione Cotelerii. [65] ἐδεόμην O.

VARIORUM NOTÆ.

(28) Αὐτὸς τοῦ βίου βιαίως τὸ ζῆν μετήλλαξεν. Secutus est auctor Epistolæ errorem eorum qui Petro Jacobum superfuisse arbitrabantur: quales exstitisse constat ex *Chronico Alexandrino*, in quo Jacobi mors confertur ad annum primum Vespasiani. Cot.

(29) Κλήμεντα. Qui modestiæ ac verecundiæ leges non ignorat, indigne profecto feret, virum qui Clementem inducere non erubuit, subnexa et alia quæ passim per totam epistolam efferuntur, de se nullo pudore narrantem. Cout.

(30) Χρειροτονῶ. Epitom. 145: χειροτονῶ σήμερον. Versio Rufini, *ordino:* ubi tamen qui dicitur Abdias, *ordinabo* videtur legisse, χειροτονῶ in futuro 2. Cot.

(31) Citatur in Epist. Leodiensium adversus Paschalem II.

(32) Citant Leodienses ibid.

τε καὶ ἐξουσίαν. Ὁ δ' ἀπεκρίνατο· Περὶ τούτου με μή [66] ἀξίου· τοῦτο γὰρ γενέσθαι δέδοκταί μοι, καὶ ταύτῃ μᾶλλον εἰ παραιτῇ· ὅτι ἡ τοιαύτη καθέδρα οὐ φιλοκαθεδροῦντος τολμηροῦ χρείαν ἔχει, ἀλλ' εὐλαβοῦς τὸν τρόπον καὶ πολυμαθοῦς [67] (33) τὸν λόγον. Δὸς δὲ τὸν κρείττονα (34), ὃς ἐμοί σου πλεῖον συνώδευσε, καὶ τῶν λόγων ἐπήκουσε, καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας ἐκμεμάθηκεν, καὶ οὐκ ἀναγκάσω σε καλῶς ποιεῖν οὐ θέλοντα· ἀλλ' οὐ δυνήσει [68] νῦν τόν σου κρείττονα παρασχεῖν· σὺ γὰρ δι' ἐμοῦ (35) τῶν σωζομένων ἐθνῶν ἡ [69] κρείττων ἀπαρχή. Πλὴν καὶ τὸ ἕτερον λόγισαι. ὅτι εἰ [70] τὸν κίνδυνον τῆς ἁμαρτίας φοβούμενος οὐκ ἀναδέχῃ τῆς Ἐκκλησίας τὴν διοίκησιν, εὖ [71] ἴσθι εἰδὼς ὅτι πλεῖον ἁμαρτάνεις, ὅστις τοῖς θεοσεβέσιν, ὥσπερ πλέουσι καὶ κινδυνεύουσι, βοηθεῖν δυνάμενος, οὐ θέλεις, διασκοπῶν μόνον τό ἴδιον καὶ οὐ τὸ κοινῇ πᾶσι συμφέρον. **12** Ὅτι δὲ τὸν κίνδυνον πάντως ἀναδέξασθαί σε δεῖ, ἐμοῦ τοῦτο ἀξιοῦν μὴ παυομένου εἰς τὴν τῶν πάντων βοήθειαν (36), ὀρθῶς ἐπίστασαι [72]. Ὅσῳ οὖν μοι ταχύτερον συνευδοκήσεις, τοσοῦτόν με τῆς ἀθυμίας κουφίσεις.

IV. Οἶδα δὲ καὶ αὐτὸς, ὦ Κλήμης [73], λύπας καὶ ἀθυμίας καὶ κινδύνους καὶ ψόγους τοὺς ἐξ ἀπαιδεύτων ὄχλων σοι δωρούμενος, οὓς δυνήσῃ γενναίως φέρειν, ἐνορῶν τῆς ὑπομονῆς τὸν ἐκ Θεοῦ σοι μέγαν ἀποδιδόμενον μισθόν. Ἀλλὰ καὶ δικαίως συνενθυμήθητί μοι, πότε σου τῆς ξυμμαχίας χρείαν ἔχει ὁ Χριστὸς, νῦν ὅτε ὁ πονηρὸς κατὰ τῆς αὐτοῦ νύμφης πόλεμον ἤρατο, ἢ εἰς τὸν ἐπιόντα χρόνον, ὅτε νικήσας βασιλεύσει [74] μηδεμιᾶς τοῦ λοιποῦ χρείαν ἔχων βοηθείας; οὐχὶ καὶ

A respondit : Hac de re noli me orare : hoc enim fieri statutum est,eoque magis quod excusas ; quia hæc cathedra non opus habet temerario sedendi in ea cupido, sed viro moribus sancto et in doctrina erudito. Porro da mihi præstantiorem, qui plus te mecum peregrinatus fuerit, et sermones meos audierit, ac Ecclesiæ administrationem didicerit ; et non cogam te, nolentem bene agere. Sed non poteris nunc meliorem quam tu es exhibere. Tu namque inter eos qui per me ex gentibus servati sunt, locum optimarum primitiarum obtines. Sed et aliud reputa : quod si peccati periculum metuens Ecclesiæ gubernationem non suscipis, certus esto te amplius peccare, qui, cum possis Dei cultoribus, velut navigantibus et periclitantibus, succurrere, id facere recusas, quod tuum est duntaxat considerans, et non quod in commune omnibus expedit. B Quod autem periculum omnino suscipere te oportet, me id rogare non cessante in cunctorum subsidium, optime novisti. Quanto ergo citius mihi assensus fueris, tanto me tristitia levabis.

IV. Novi autem etiam ipse, o Clemens, quod tibi conciliem molestias et mœrores et pericula et probra ab inerudita plebe importanda ; quæ fortiter poteris ferre, respiciens ad patientiæ magnam mercedem tibi a Deo reddendam. Sed et illud mecum juste considera : quando tuo auxilio opus est Christo, nunc cum malus adversus sponsam illius bellum suscepit, an in sequenti tempore, quando victoria parta regnabit, nullo amplius subsidio indi-

INTERPRETATIO RUFINI.

mihi ; et eo magis quod excusas : quia hæc cathedra eum qui cupit eam et audacter expetit,non requirit, sed ornatum moribus et in verbo Dei eruditum. Quod si esset alius melior, qui mihi adjutor tam sedulus astitisset, si quis tam plene doctrinæ meæ rationem cepisset,sed et ecclesiasticas dispositiones a me tam plene didicisset habens alium talem,non te cogerem bonum opus suscipere nolentem.Superfluum ergo est alium quærere ; cum primitias eorum, qui ex gentibus per me salvantur, et præcipue hujus urbis, te primum obtulerim Deo. Sed et illud intuere ; quia si periculum peccati timens, suscipere refugis Ecclesiæ gubernacula ; certus esto quia amplius peccas, qui populum Dei, velut in fluctibus positum et periclitantem, cum possis juvare, subterfugis, tui tantummodo habens considerationem, et non quod in commune omnibus expedit providens. Sed certus esto quod necesse est te suscipere omne periculum, quia nec ego pro salute omnium, ab obsecrando cessabo. Quanto ergo citius mihi acquieveris : tanto me citius mœroris et tristitiæ labore relevabis.

IV. Novi etiam hoc, o Clemens, quod tibi tædia et molestias, pericula etiam et opprobria ineruditi vulgi indocilisque conciliem ; quæ tu tamen scio quod fortiter et constanter feres, respiciens ad illam spem, quæ tibi apud Deum patientiæ præparat coronam. Sed et illud te cupio mecum justa ratione perspicere : quando maxime opera tua indiget Christus nunc cum inimicus adversum sponsam ejus commovet bellum, an in futuro tempore, quando jam Christus post victoriam triumphabit, nec ultra ullius opera indigebit ? Quis non etiam parvi sensus intelligat, quod istud est temporis,in quo operam tuam Christus requirit ? Tota igitur mente in præsenti necessitate præbe operam tuam,et auxilium in præliis exhibe regi optimo,remunerationes magnificas post victoriam reddituro. Libenter ergo suscipe episcopatus officium,

VARIÆ LECTIONES.

[66] μή με C. [67] φιλομαθοῦς var. lect. Turriani et cod. Reg. 804 Cfr. Hom. III, 65. Tum πλέον O. [68] δυνήσῃ O, qui dein κρίττονα. [69] Ita O et duo cod. Regii, εἰ C ex Turr. *Pro Epist. pontif.* II, 14. Dein λογίσαι O. [70] εἰ deest in cod. Hom. Paris. [71] σύ C. [72] Ita S ex Ruf., ἐπίσταμαι C et O. [73] Κλήμη O constanter. [74] βασιλεύει O.

VARIORUM NOTÆ.

(33) Πολυμαθοῦς τὸν λόγον. Eodem modo Turrianus proœmio Latino ad *Constitutiones apostolicas*. At in Prolegomenis Græcis in easdem, φιλομαθοῦς τὸν λόγον, quemadmodum codex Regis. Cot.

(34) Δὸς δὲ τὸν κρείττονα. Infra in Clementina homilia 3, cap. 65, rursum Petrus Zacchæum sic alloqui fingitur : *Sin vero non vis bonus Ecclesiæ constitui custos, alium pro te indica qui te sit doctior et fidelior* ; *sed non dabis*. Ex utroque autem loco discimus, a prioribus Ecclesiæ sæculis hanc in ea obtinuisse regulam, quæ digniores ac præstantiores ecclesiasticis ministeriis præfici jubet Cout.

(35) Σὺ γάρ, κ. τ. λ. Scriptor noster Clementem ex Hebræis natum non sentiebat. Id.

(36) Ἐμοῦ τοῦτο ἀξιοῦν, κ. τ. λ. Clarum est hæc ad preces sanctorum mortuorum non spectare, sed Rufinus obscuriusconvertit. Cot.

gens? Nonne etiam exigui ingenii viro claret, quod in præsenti tempore? Omnibus ergo animi viribus in hoc præsentis necessitatis tempore festina opem ferre bono regi, magnas remunerationes post victoriam reddere solito. Læto igitur animo episcopatum suscipe, opportune eo magis quod Ecclesiæ dispositionem a me didicisti, ad fratrum qui ad nos confugerunt salutem.

V. Verumtamen et breviter coram omnibus et propter omnes, quæ ad eam dispositionem pertinent, in mentem tibi revocabo. Te quidem oportet irreprehensibiliter vivere, et maximo studio omnes vitæ occupationes abjicere, ut non sis fidejussor, neque advocatus, neque ullo alio implicitus sæculari negotio. Non enim judicem et cognitorem pecuniarum vel negotiorum rerumque ad hanc vitam pertinentium constituere te vult Christus, ut præsentibus hominum curis detentus, tempus non habeas ad separandos juxta veritatis modum homines bonos a malis. Verum illa quidem ii sibi invicem exhibeant qui discunt, et te a sermonibus salvos facere valentibus non avocent. Quemadmodum enim tibi impium est, sæculares curas suscipere, relicto eo quod facere jussus es: ita singulis laicis peccatum est, si sibi invicem etiam in mundanis necessitatibus præsto non sint. Equidem si cuncti non cogitent facere, uti tu, in rebus in quibus id decet, secure et tranquille vivas, a diaconis edoceantur; quo solius Ecclesiæ sollicitudinis geras, tum ad scite eam administrandam, tum ad tradendos sermones veritatis.

VI. Nam si curis sæcularibus occupatus fueris, et te ipsum et auditores decipies. Conducibilia enim

A τῷ βραχὺν ἔχοντι νοῦν [75] δῆλον, ὅτι νῦν; Πάσῃ οὖν προαιρέσει ἐν τῷ τῆς παρούσης ἀνάγκης χρόνῳ τάχυνον ξυμμαχῆσαι βασιλεῖ ἀγαθῷ, μισθοὺς μεγάλους μετὰ νίκην ἀποδιδόναι πεφυκότι. Χαίρων οὖν ἐπισκόπησον, εὐκαίρως ταύτῃ μᾶλλον, ὡς διοίκησιν Ἐκκλησίας παρ' ἐμοῦ μεμαθηκώς, εἰς τὴν τῶν ἡμῖν προσφευγόντων ἀδελφῶν σωτηρίαν.

V. Πλὴν καὶ βραχέα σε [76] ἐπὶ πάντων διὰ πάντας τὰ τῆς διοικήσεως ὑπομνῆσαι θέλω. Σὲ μὲν χρὴ ἀνεπιλήπτως βιοῦντα σπουδῇ μεγίστῃ πάσας τὰς τοῦ [77] βίου ἀσχολίας ἀποσείεσθαι, μήτε ἐγγυητὴν γινόμενον μήτε **14** συνήγορον μηδὲ ἑτέρῳ τινὶ βιωτικῷ παρεμπεπλεγμένον πράγματι. Οὐ γὰρ κριτὴν καὶ δικαστὴν χρημάτων ἢ ἀσχολημάτων καθεστάναι σε θέλει τῶν B νῦν βιωτικῶν πραγμάτων ὁ Χριστὸς, ἵνα, συνεχόμενος εἰς τὰς νῦν τῶν ἀνθρώπων φροντίδας, μὴ εὐσχολῇς χωρίζειν λόγῳ ἀληθείας ἀνθρώπων τοὺς κρείττονας ἀπὸ τῶν χειρόνων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οἱ μανθάνοντες ἀλλήλοις παρεχέτωσαν [78], καὶ ἀπὸ τῶν σώζειν δυναμένων λόγων μὴ ἀπασχολείτωσαν [79]. Ὡς γάρ σοι ἀσεβές ἐστι, οὰς βιωτικὰς φροντίδας ἀναδέξασθαι, καταλείψαντα [80] ποιεῖν ὃ ἐκελεύσθης, οὕτως ἑκάστῳ λαϊκῷ ἁμαρτία ἐστὶν, ἐὰν μὴ ἀλλήλοις καὶ ἐν ταῖς βιωτικαῖς χρείαις παρίστανται. Καὶ σὲ δὲ περὶ ὧν χρὴ ἀμέριμνον εἶναι οἱ πάντες ποιεῖν ἐὰν νοῶσιν, παρὰ τῶν διακόνων μανθανέτωσαν· ἵνα μόνης τῆς Ἐκκλησίας τὴν φροντίδα ἔχῃς, πρός τε τὸ διοικεῖν αὐτὴν καλῶς καὶ τὸ τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους παρέχειν.

VI. Ἐπεὶ, ἐὰν βιωτικαῖς μερίμναις ἀσχοληθῇς, καὶ C σεαυτὸν καὶ τοὺς ἀκροατὰς ἐνεδρεύσεις· τὰ γὰρ συμ-

INTERPRETATIO RUFINI.

eo maxime quod ecclesiasticas dispensationes a me probabiliter didicisti; ut salus eorum, qui per nos confugerunt ad Deum, nequaquam vacillet.

V. Verumtamen et breviter te de ipsius dispensationis ordine coram omnibus commonere necessarium duco. Te quidem oportet irreprehensibiliter vivere: et summo studio niti, ut omnes vitæ hujus occupationes abjicias; ne fidejussor existas, ne advocatus litium fias, neve in ulla aliqua occupatione prorsus inveniaris mundialis negotii occasione perplexus. Neque enim judicem aut cognitorem sæcularium negotiorum hodie te ordinare vult Christus; uti ne præfocatus præsentibus hominum curis non possis verbo Dei vacare, et secundum veritatis regulam secernere bonos a malis. Ista namque opera, quæ tibi minus congruere superius exposuimus, exhibeant sibi invicem discentes, id est laici, et te nemo occupet ab his studiis, per quæ salus omnibus datur. Sicut enim tibi impietatis crimen est, neglectis verbi Dei studiis, sollicitudines suscipere sæculares; ita unicuique laicorum peccatum est, nisi invicem sibi etiam in his quæ ad communis vitæ usum pertinent, operam fideliter dederint. Te vero securum facere ex his, quibus non debes vacare, omnes communiter elaborent. Quod si forte a semetipsis hoc laici non intelligunt, per diaconos edocendi sunt; ut tibi solius Ecclesiæ sollicitudines derelinquant; quo ipsam, ut dignum est, dispensare sufficias, et veritatis verbo abundantius possis et studiosius deservire.

VI. Si enim mundialibus curis fueris occupatus, et teipsum decipies, et eos qui te audiunt. Non enim poteris quæ ad salutem pertinent, plenius singulis quibusque cæteris distinguere: et ex eo fit ut tu, tanquam qui non docueris quæ ad salutem hominum pertinent, deponaris, et discipuli per ignorantiam pereant. Idcirco ergo tu quidem ad hoc solum vacato, uti opportune et sine intermissione doceas eos verbum Dei per quod salutem consequi possint. Illi vero cum tanta reverentia tua verba suscipiant, tanquam qui sciant legatum te et præconem esse veritatis, et *quodcunque ligaveris super terram, esse ligatum et in cælo, et quodcunque solveris, etiam ibi esse solvendum* (*Matth.* xvi, 19), quoniam quidem

VARIÆ LECTIONES.

[75] βραχὺ (βραχὺν conj. S) νοῦν ἔχοντι C. [76] σὲ addidi c. O. Pronomen deesse recte vidit S. βραχαίας Cod. *Clementinorum* Parisiens.; βραχέως conj. C. [77] τοῦ accessit ex O. Tum ἀποσείεσθαι O c. Cod. 804, ἀποσίεσθαι Cod. *Clement.* Paris. constanter. De hac scripturæ discrepantia C consuli jubet Salmas. Not. ad *Inscript. Herodis*, p. 64 seq. Cfr. *Constit. apost.* II, 6. *Can. apost.* 16. [78] παρασχέτωσαν C. Subinde S: Scribendum haud dubie, nisi forte totum aliquod membrum excidit, σὲ δ' vel καὶ σέ. Rufini interpretatio hæc est: « et te nemo occupet ab his studiis, per quæ salus omnibus datur. » [79] ἀποσχολήτωσαν C, ἀσχολείτωσαν cod. 804, ἀποσχολείτωσαν S. [80] καταλείψαντι cod. 804.

φέροντα ἐφοδιάζειν διὰ τὴν ἀσχολίαν οὐ δυνηθεὶς [81], A καὶ σὺ, ὡς μὴ διδάξας τὸ συμφέρον, κολασθήσῃ, οἱ δὲ μὴ μαθόντες ἀγνοίας αἰτίᾳ ἀπολοῦνται. Διὸ σὺ μὲν αὐτοῖς [82] εὐσχολῶν [83] προκαθέσθητι, πρὸς τὸ εὐκαίρως παρέχειν τοὺς σώζειν αὐτοὺς δυναμένους λόγους, 15 καὶ οὕτως ἐπακουέτωσάν [84] σου, εἰδότες ὅτι ὁ τῆς ἀληθείας πρεσβύτης ὃ ἂν δήσῃ ἐπὶ γῆς, δέδεται καὶ ἐν οὐρανῷ, ὃ δ' ἂν λύσῃ, λέλυται. Σὺ δὲ δήσεις ἃ δεῖ δεθῆναι, καὶ λύσεις ἃ δεῖ λυθῆναι (37). Καὶ τὰ μὲν κατὰ σὲ τὸν προεστῶτα ταῦτά ἐστι καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

VII. Τὰ δὲ κατὰ τοὺς πρεσβυτέρους ἔστω τάδε. Πρὸ πάντων τοὺς (38) νέους πρὸς γάμον ζευγνύτωσαν ἐν τάχει [85], προλαμβάνοντες τῆς νεαζούσης ἐπιθυμίας τὰ παγιδεύματα. Ἀλλὰ μηδὲ τῶν ἤδη γερόντων περὶ γάμου ἀμελήτωσαν· ἐνίοις γὰρ καὶ B γηράσασιν ἀλκαία [86] ἔνεστιν ἐπιθυμία. Ἵνα οὖν μὴ ἡ πορνεία, νομὴν λαβοῦσα καθ' ὑμῶν [87], εἰς ὑμᾶς τὸν αὐτὸν ἐμβάλλῃ [88] λοιμὸν, προασφαλίζεσθε καὶ ἐρευνᾶτε, μή πως τὸ τῆς μοιχείας λανθανόντως ἐν ὑμῖν ἀναφθῇ πῦρ. Πολὺ γὰρ δεινὸν ἡ μοιχεία, τοσοῦτον ὅσον τὰ δευτερεῖα ἔχειν αὐτὴν τῆς κολάσεως· ἐπεὶ τὰ πρωτεῖα τοῖς ἐν πλάνῃ οὖσιν ἀποδίδοται, κἂν σωφρονῶσιν. Διὸ ὑμεῖς, ὡς Ἐκκλησίας πρεσβύτεροι, ἐξασκήσατε τὴν Χριστοῦ νύμφην εἰς σωφροσύνην· νύμφην δὲ λέγω τῆς Ἐκκλησίας τὸ σύστημα. Ἐὰν γὰρ σώφρων καταληφθῇ ὑπὸ νυμφίου βασιλέως, τιμῆς μεγίστης τεύξεται, καὶ ὑμεῖς με-

præbere per occupationem non valens, et tu quasi qui utilia non docueris punieris, et qui non edocti erunt, ignorantiæ causa peribunt. Quocirca tu quidem fac ut absque occupatione illis præsideas, quo tempestive sermones quibus salvari possint præbeas : sicque te audiant, scientes, legatus veritatis quodcunque ligaverit super terram, ligatum esse et in cœlo, et quodcunque solverit, solutum esse. Tu autem ligabis quæ ligari oportet, et solves quæ solvenda sunt. Atque ad te quidem, qui præes, quæ pertinent, ista sunt, et his similia.

VII. Quæ vero ad presbyteros spectant, ista sint. Ante omnia juvenes nuptiis cito jungant, laquos ferventis in juventa cupiditatis præveniendo. Sed nec de conjugio jam senum curam abjiciant : nam in nonnullis, etiam cum senuerint, valida inest cupiditas. Ne igitur fornicatio, adversum vos grassandi occasione accepta, pestem in vos invehat, præcavete, et conquirite, ne forte in vobis occulte adulterii ignis fuerit accensus. Multum quippe grave peccatum est adulterium : in tantum ut secundum in pœnis obtineat locum ; quandoquidem primus debetur iis qui in errore degunt, quamvis temperanter vivant. Quare vos, velut Ecclesiæ presbyteri, Christi sponsam ad castitatem exercete. Sponsam autem dico Ecclesiæ corpus et congregationem. Si enim pudica inventa fuerit a sponso rege, maximum honorem consequetur ; vosque

INTERPRETATIO RUFINI.

et tu, ut dixi, quæ oportet ligabis, et quæ expedit solves. Ad te quidem qui præes ista sint monita, et his similia.

VII. Ad presbyteros vero sint ista. Ante omnia ut pudicitiæ studentes, adolescentes nuptiis jungant ; quo calorem ferventis ætatis conjugali lege præveniant. Sed ne in provectioribus quidem curam habere hujusmodi negligant ; quia in multis, etiam cum senuerit corpus, concupiscentia viget. Ne forte ergo fornicationis labes, occasione accepta, tanquam venenum pessimum serpat in vobis, cavere et antevenire necessarium est, ne quod in vobis adulterii occultum calescat incendium. Et quid in omnibus peccatis adulterio gravius ? Secundum namque in pœnis obtinet locum ; quoniam quidem primum illi habent, qui aberrant a Deo, etiamsi sobrie vixerint. Propter quos vos, o presbyteri, Ecclesiam excolite, et adornate sponsam Christi ad pudicitiam. Sponsam autem dico omnem Ecclesiæ congregationem : quæ si pudica fuerit inventa ab sponso suo, ingentibus ab eo donis et muneribus honorabitur, et vos velut ministri sponsæ, et amici sponsi, ingenti gaudio ac lætitia perfruemini : si vero sponsa hæc reperta fuerit commaculata peccatis ; ipsa quidem, tanquam indigna, trudetur a regalibus toris ; vos autem pœnas dabitis, si forte per vestram negligentiam vel desidiam obrepserit contagio sæva peccati.

VARIÆ LECTIONES.

[81] δυνηθῇς O. [82] Ita O et cod. Reg. 804, αὐτός C. [83] εὐσχολῶν conj. C, cuj. codd. ut O εὐσχολεῖν. [84] ἐπακουσάτωσαν C. [85] Cfr. *Const. apost.* IV, 11. Epiph. *Panar.*, p. 142. Hom. *Clem.* III, 68. [86] ἀκμαία O, in cuj. marg. man. rec. παραπλήσια ἐν τῷ η' τῶν Διατάξεων, κεφ. κς'. [87] καθ' ὑμῖν O. [88] ἐμβάλῃ O.

VARIORUM NOTÆ.

(37) Σὺ δὲ δήσεις, etc. Citatur ἐκ τῶν Κλημεντίων ms. Regio 940. Lege cap. 2, in epistola Niconis tom. III *Bibliothecæ sanctorum Patrum*, et apud Balsamonem : ***Magnus quoque Petrus ad Clementem : Tu quidem eu ligabis quæ ligare oportet, et solves quæ solvenda sunt.*** Martyrium S. Dionysii Areopagitæ : Ὅμως πρὸ τοῦ τὸν μακάριον Πέτρον διὰ τῆς νίκης τοῦ μαρτυρίου καταξιωθῆναι τῆς ἐν τῇ τῶν οὐρανίων βασιλείᾳ συνδιαγωγῆς, τῷ μακαρίῳ Κλήμεντι τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἐκκλησίας παρέθετο, λέγων· Ὥσπερ παρὰ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ λῦσαι καὶ δῆσαι ἐμοὶ δεδώρηται ἐξουσία, οὕτω καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν αἰωνίως δωροῦμαί σοι καὶ δίδωμι, ἵνα ὃν ἂν δήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Cot.

(38) Τοὺς νέους πρὸς γάμον ζευγνύτωσαν ἐν τάχει. *Constitut. apostol.* IV, 11. Item B. Chrysostomus, homil. 59 *in Genesim* his elegantibus et accommodatis verbis : Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν τῶν νέων, ἀλλ' ἰδόντες τῆς καμίνου τὴν πυρὰν, πρὶν ἢ εἰς ἀσέλγειαν ἐγκυλισθῆναι, σπουδάζωμεν κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον αὐτοὺς συνάπτειν πρὸς γάμον· ἵνα καὶ τὰ τῆς σωφροσύνης αὐτοῖς διατηρῆται, καὶ μηδεμίαν λύμην δέξωνται ἐξ ἀκολασίας, ἔχοντες ἀρκοῦσαν παραμυθίαν, καὶ δυναμένην τῆς σαρκὸς τὰ σκιρτήματα καταστέλλειν, καὶ κολάσεως ἐκτὸς εἶναι. Verum Ebionitarum hæreseos *Clementinis* inspersæ mos fuit, adolescentulos ad nuptias ante ætatem cogere, teste S. Epiphanio, Panarii p. 142, quem morem a Judæis acceperant. Horum de ταχυγαμίᾳ lege Georgium Syncellum, *Chronographiæ* p. 84. Id.

grandi lætitia, velut invitati ad nuptias, fruemini. Si vero in peccato deprehensa fuerit, ipsa quidem ejicietur ; vos autem pœnas dabitis, si forte per vestram negligentiam peccatum commissum fuerit.

VIII. Quocirca ante omnia de pudicitia solliciti estote. Quippe apud Deum admodum grave quid censetur fornicatio. Cæterum species fornicationis multæ sunt, ut et ipse Clemens vobis enarrabit. Attamen primum adulterium est, virum non sola sua uti uxore, et uxorem non solo uti viro. Si quis castus exstiterit, humanus etiam fieri potest ; propter quod æternam consequetur misericordiam. Quemadmodum autem adulterium magnum malum est, ita humanitas maximum bonum. Idcirco diligite omnes fratres vestros sanctis et misericordibus oculis, orphanis quidem parentum, viduis autem virorum curam exhibentes (*a*), præbentes alimoniam cum omni liberalitate ; ætate vigentibus conjugium providentes ; atque inter illos iis qui artem nesciunt, commenti per vitæ instituta occasiones ad vivendi necessitatem : artifici operam, debili misericordiam.

IX. Scio autem vos hæc facturos, modo charitatem vestra in mente statueritis : ad quam introducendam unus est modus accommodatus, mensæ et salis in commune perceptio. Quare studete inter vos frequentius convivia agitare, quantum potestis ne charitatem amittatis : causa enim est beneficentiæ, beneficentia vero salutis. Cuncti ergo cunctis in Deo fratribus communem vestrum præbete victum, scientes quod, temporalia dando, æterna consequimini. Multo magis nutrite esurientes,

(*a*) Eccl. iv, 10.

A γάλης εὐφρασίας, ὡς κλητοὶ γάμων, ἀπολαύσετε [89]. Ἐὰν δὲ ἡμαρτηκυῖα φωραθῇ, αὐτὴ μὲν ἔκβλητος ἔσται, [90], ὑμεῖς δὲ δίκην δώσετε, [91], εἴ πως παρὰ τὴν ὑμετέραν ἀμέλειαν γέγονεν ἡ ἁμαρτία.

16 VIII. Διὸ πρὸ πάντων περὶ σωφροσύνης φροντίζετε· λίαν γὰρ παρὰ τῷ Θεῷ χαλεπὴ ὥρισται ἡ πορνεία. Πορνείας δὲ [92] εἴδη πολλὰ, ὡς καὶ αὐτὸς Κλήμης ὑμῖν διηγήσεται. Πλὴν πρώτη μοιχεία ἐστὶ τὸ [93] ἄνδρα μὴ ἰδίᾳ μόνῃ χρήσασθαι γυναικὶ, καὶ γυναῖκα μὴ ἰδίῳ μόνῳ χρήσασθαι ἀνδρί. Ἐὰν σώφρων ᾖ τις, καὶ φιλάνθρωπος γενέσθαι δύναται, οὗ εἵνεκεν ἐλέους αἰωνίου τεύξεται. Ὡς δὲ ἡ μοιχεία μέγα κακὸν [94], οὕτως ἡ φιλανθρωπία μέγιστον ἀγαθόν. Διὸ ἀγαπᾶτε πάντας ὑμῶν τοὺς ἀδελφοὺς σεμνοῖς καὶ ἐλεήμοσιν ὀφθαλμοῖς, τοῖς μὲν ὀρφανοῖς ποιοῦντες τὰ γονέων, ταῖς δὲ χήραις τὰ ἀνδρῶν, B παρέχοντες μετὰ πάσης εὐφροσύνης [95] τὰς τροφάς· τοῖς ἀκμαίοις τοὺς γάμους, καὶ τοῖς αὐτῶν ἀτέχνοις [96] διὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐννοούμενοι τὰς προφάσεις τῆς ἀναγκαίας τροφῆς· τεχνίτῃ ἔργον, ἀδρανεῖ ἔλεος.

IX. Οἶδα δὲ ταῦτα ποιήσειν ὑμᾶς, ἐὰν ἀγάπην εἰς τὸν ὑμέτερον ἱδρύσητε νοῦν, πρὸς δὲ τὴν [97] αὐτῆς εἴσοδον μία τίς ἐστιν ἱκανὴ πρόφασις, ἡ [98] κοινὴ τῶν ἁλῶν μετάληψις. Διὸ σπουδάζετε πυκνότερον συνέστιοι ἀλλήλων γίνεσθαι, ὡς δύνασθε, ὅπως αὐτὴν μὴ ἀπεμπολήσητε· αἰτία γάρ ἐστι τῆς εὐποιίας, ἡ δὲ εὐποιία τῆς σωτηρίας. Κοινοὺς οὖν πάντες πᾶσι **17** τοῖς κατὰ Θεὸν ἀδελφοῖς τοὺς ἑαυτῶν παρέχετε βίους, εἰδότες ὅτι, πρόσκαιρα δωρούμενοι, αἰώνια C λήψεσθε. Πολλῷ μᾶλλον πεινῶντας τρέφετε, καὶ

INTERPRETATIO RUFINI.

VIII. Idcirco igitur ante omnia sobrietatis et pudicitiæ sollicitudinem gerite. Valde enim apud Deum grave crimen ducitur fornicatio : cujus species sunt quidem plures, sicut et ipse vobis Clemens diligenter exponet. Verumtamen prima species adulterii est, virum propria solummodo uxore non esse contentum, et mulierem non proprio tantum servare se viro. Si ergo castus fuerit quis, potest et humanus et misericors fieri, per quod et ipse æternam a Deo misericordiam consequatur. Sane sicut adulterium venenum cunctis malis perniciosius est, ita amor fraternus et charitas totius boni fastigium tenet. Et ideo diligite omnes fratres vestros, et cum religione et misericordia respicite ad omnes. Orphanis exhibete vosmetipsos parentes. Viduis, virorum curam impendite, cum omni castitate (σωφροσύνης), quæ necessaria sunt præbentes. Juniores tamen viduas (ταῖς ἀκμαίαις) nuptiis copulate. His qui ignorant artificia, exquirite honestas aliquas occasiones, quibus victum necessarium quærant : artificibus vero operam providete, debilibus misericordiam facite.

IX. Scio autem hæc omnia facturos vos, si charitatem præ cæteris et ante omnia in vestro corde figatis : cujus charitatis et recipiendæ et habendæ maximum erit fomentum, si frequenter inter vosmetipsos communem cibum vestrum mensamque faciatis. Et in quantum unusquisque prævalet, crebrius panes ac sales suos cum suis fratribus sumat. Per hæc enim præcipue charitas comparatur, et causa totius boni in hujusmodi communione consistit. Ubi autem pax et bonitas, ibi et salus. Propter quod communes facite cibos vestros, cum his qui secundum Deum fratres sunt ; quia per hæc temporalia officia, pacis et charitatis fructibus, gaudia æterna merebimini. Multo autem sollicitius esurientes reficite, et sitientibus potum date, nudis vestimentum ; ægros visitate ; et eos, qui in carcere sunt, prout possibile est, juvate; peregrinos satis prompte in domibus vestris suscipite. Et ne omnia nunc singillatim dicam omne bonum, ipsa per se si in vobis fuerit charitas vos docebit: sicut e contrario eos, qui a salute alieni sunt, omne malum facere, odium docet.

VARIÆ LECTIONES.

[89] O c. Ruf. *perfruemini*, ἀπολαύοντες C. [90] ἔκβλητός ἐστι O. [91] Ita O et cod. Reg. 804, δώσητε C. Subinde εἴ πῶς O et Ruf, μή πως C. [92] δὲ om. O, in cuj. marg. man. rec. ἐν τῷ ς' τῶν Διατάξεων, κεφ. κη'. [93] τόν C. [94] μέγα καὶ κακόν O, qui paulo post om. ἀγαθόν. [95] σωφροσύνης Ruf. Idem « juniores tamen viduas nuptiis copulate, » quasi legerit ταῖς ἀκμαίαις S. [96] τέκνοις O c. cod. 804 et Turriani libro. Vulgatam lect. exhibet et Ruf. In marg. Ottoboniani : ἐν τῷ ν' κεφ. β'. [97] τῆς Cl, quem S male confundit c Cot. [98] ἡ accessit ex O. Deinde ἁλῶν O et cod. 804, ἄλλων C in textu.

διψῶσι παρέχετε ποτὸν [99], γυμνοῖς ἔνδυμα, τοὺς νοσοῦντας ἐπισκέπτεσθε, τοῖς ἐν φυλακαῖς ἐπιφαινόμενοι [100], ὡς δύνασθε, βοηθεῖτε, τοὺς ξένους μετὰ πάσης προθυμίας εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους λαμβάνετε. Πλὴν, ἵνα μὴ τὸ κατ' εἶδος λέγω, πᾶν καλὸν ἡ φιλανθρωπία ὑμᾶς ποιεῖν διδάξει, ὥσπερ ἡ μισανθρωπία τοῖς μὴ βουλομένοις σώζεσθαι τὴν κακοπραξίαν ὑποδείκνυσιν.

X. Οἱ πράγματα ἔχοντες ἀδελφοὶ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν κοσμικῶν [1] μὴ κρινέσθωσαν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πρεσβυτέρων (39) συμβιβαζέσθωσαν παντὶ τρόπῳ, ἑτοίμως αὐτοῖς πειθόμενοι. Πλὴν καὶ τὴν πλεονεξίαν οὕτως φεύγετε, ὡς προφάσει προσκαίρου κέρδους ἀπὸ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ζημιοῦν δυναμένην. Ζυγὰ, μέτρα, σταθμία [2], τὰ τῶν ῥοπῶν δίκαια ἐπιμελῶς φυλάσσετε, πρὸς τὰς παρακαταθήκας εὐγνωμονεῖτε. Πλὴν ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια μέχρι τέλους ποιεῖν ὑπομενεῖτε, ἐὰν ἀχώριστον μνήμην περὶ τῆς ἐν Θεοῦ γινομένης κρίσεως ἐν ταῖς καρδίαις ἔχητε. Τίς γὰρ ἂν ἁμαρτήσῃ, πεπληροφορημένος [3] ὅτι ἐκ Θεοῦ δικαίου, τοῦ νῦν **18** μόνου [4] μακροθύμου καὶ ἀγαθοῦ, ἐπὶ τῇ τοῦ βίου συντελείᾳ ὡρίσθη γενέσθαι [5] κρίσις, ἵνα οἱ ἀγαθοὶ τοῦ λοιποῦ τῶν ἀποῤῥήτων ἀγαθῶν ἀϊδίως ἀπολαύσωσιν, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ εὑρεθέντες ὡς κακοὶ, ἀποῤῥήτου κολάσεως τεύξωνται [6] τὸν αἰῶνα Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἔχειν, εἰ μὴ ὁ τῆς ἀληθείας προφήτης ἐνόρκως εἰρήκει [7] ἔσεσθαι, τάχα ἂν εὔλογον ἦν ἀμφιβάλλειν.

XI. Διὸ προφήτου ἀληθοῦς [8] ὄντες μαθηταὶ. ἀποθέμενοι τὴν διχόνοιαν ἐξ ἧς γίνεται ἡ κακοπραξία, προθύμως τὸ εὐποιεῖν ἀναδέξασθε. Εἰ δὲ περὶ τῶν εἰρημένων ἔσεσθαι ἀμφιβάλλει τις ὑμῶν, μὴ αἰ-

A et sitientibus potum date, nudis indumentum; ægrotos visitate; iis qui in carcere sunt intervenientes pro viribus succurrite; peregrinos omni cum alacritate in domibus vestris suscipite. Verum ne singulatim dicam, omne bonum ut faciatis docebit vos charitas erga homines; quemadmodum apud eos, qui salvi esse nolunt, odium erga homines male agere suggerit.

X. Fratres qui lites habent, apud potestates sæculi non judicentur, sed ab Ecclesiæ presbyteris concilientur quocunque modo, quibus prompte obediant. Ad hæc avaritiam ita fugite, ut quæ occasione temporalis lucri possit æternis bonis privare. Stateras, mensuras, libras, pondera justa sedulo custodite; in depositis bene vos gerite ac fi- B deliter. Atque hæc et similia usque ad finem facere sustinebitis, si de futuro per Deum judicio memoriam perpetuam corde retineatis. Quis enim peccet, certo persuasus quod a Deo justo; qui nunc solus patiens et bonus est, in consummatione sæculi judicium fore definitum est? ut boni deinceps ineffabilibus bonis perpetuo fruantur; qui vero peccatores inventi fuerint, tanquam mali inenarrabili supplicio afficiantur in sempiternum. Et ista quidem ita se habere, nisi veritatis propheta futurum jurejurando affirmasset, forte par erat dubitare.

XI. Quocirca cum sitis veri prophetæ discipuli, deposita vacillatione animi, ex qua mala opera oriuntur, alacriter bene agere recipite. Quod si C circa ea quæ futura diximus aliquis vestrum am-

INTERPRETATIO RUFINI.

X. Si qui ex fratribus negotia habent inter se, apud cognitores sæculi non judicentur, sed apud presbyteros Ecclesiæ quidquid illud est dirimatur, et omni modo obediant statutis eorum. Super omnia autem avaritiam fugite, quæ homines, occasione præsentis lucri, ab æternis separat bonis. Pondera, mensuras, stateras, pro locis (τόπων) quibusque æquissima custodite; deposita fideliter restituite. Quæ omnia, et si qua sunt his similia, ita demum sollicite et diligenter implebitis, si futurum Dei judicium, sine intermissione, in vestro corde volvatis. Quis enim peccare poterit si semper ante oculos suos Dei judicium ponat? quod in fine mundi certum est agitandum, ut tandem qui in hac vita bene egere, consequantur reposita bona; peccatores autem ut consequantur præparatas et reconditas pœnas. De quibus ita futurum dubitare omnino non possumus; siquidem hæc omnia ita esse ventura, verus nobis propheta prædixerit.

XI. Unde et vos, qui estis veri prophetæ discipuli, abjicite a cordibus vestris anté omnia, discordias et animorum dissensiones, ex quibus omne opus malum procedit, et benignitatem ac simplicitatem tota mente servate. Quod si forte alicujus cor, vel livor, vel infidelitas, vel aliquod malum ex his quæ superius memoravimus, latenter irrepserit, non erubescat qui animæ suæ curam gerit confiteri hæc huic qui præest, ut ab ipso per verbum Dei, et consilium salubre curetur; quo possit fide integra, et operibus bonis, pœnas æterni ignis effugere, et ad perpetuæ vitæ præmia pervenire.

VARIÆ LECTIONES.

[99] κότον O. Cfr. *Hom.* III, 69. [100] *Ita O : Legebamus primum* ἐπιφερόμενοι, *sed propius inspecto ms. scriptum esse deprehendimus* ἐπιφενόμενοι *pro* ἐπιφαινόμενοι *quod exhibet cod.* 804, *utque legi debere patet ex epistolæ cap.* 12, *et ex Hom.* XI, 4; XII, 32. C. [1] κοσμικῶν adjunxi ex marg. O, ubi scriptum est: Ἴσως λείπει κοσμικῶν κατὰ τὸ ἐν τῷ κεφ. μς' τοῦ β' βιβλίου τῶν Διατάξεων. *Apud cognitores sæculi.* Ruf. Cfr. *Hom.* III, 69. [2] στάθμια. O. Totum locum Rufinus ita interpretatur: *pondera, mensuras, stateras, pro locis quibusque æquissima custodite*, unde apparet pro ῥοπῶν legisse eum τόπων, quod idem est in cod. Reg. 804 (et in O). Cotelerius non post σταθμία, sed post ῥοπῶν interpunxit: ego τὰ τῶν ῥοπῶν δίκαια in unum conjunxi. S. [3] πεπληρωφορημένος O. [4] μόνου haud dubie mutandum in μόνον. In hoc tantum ævo, ait auctor epistolæ, Deus se exhibet μακρόθυμον καὶ ἀγαθόν, in altero ævo exercebit δικαιοσύνην. S. [5] γενέσθαι ὡρίσθη C. [6] τεύξονται O. [7] εἰρήνης O. [8] Ita O c. Ruf., ἀληθῶς C.

VARIORUM NOTÆ.

(39) Ὑπὸ τῶν... πρεσβυτέρων. Hoc ipsum *Clement.* homil. 3, cap. 67, ita explicatur: *Si* (fratres) *de iis in quibus injuria afficiuntur, cupiant judicari, apud presbyteros concilientur, et presbyteri conciliationem ad episcopum referant.* Cout.

bigit, non erubescat confiteri, si quidem curam habet animæ suæ, et a præposito satisfiet ipsi; sin vero recte credidit, confidens vivat, quasi qui magnum condemnationis ignem effugerit, et in æternum bonorum Dei regnum sit ingressurus.

XII. Porro Ecclesiæ diaconi episcopo sint, scite oberrando, oculi; singulorum Ecclesiæ hominum opera perscrutantes, quis peccato proximus sit, quo a præside admonitione præventus peccatum forte non perficiat. Ecclesiæ desertores corrigant, ut non desistant congregati audire sermones, quo animi molestias, quæ passim cordi ex mundanis casibus et pravis colloquiis incidunt, verbo veritatis possint purgare; si etenim multo tempore inculti manent, ignis materia fiunt. Quinetiam diaconi corpore ægros perquirant et ignoranti plebi indicent, ut appareant atque visitent; et necessaria ex præsidis sententia præbeant. Hoc vero quamvis clam eo fecerint, non peccabunt. Ista equidem et illis similia diaconis curæ sint.

XIII. Qui alios in religione instituunt, ipsi prius instructi alios instruant: quia de hominum animis agitur. Oportet quippe ad multas discentium sententias et voluntates aptari eum, qui verbum Dei subministrat et docet. Sit ergo necesse est catechista valde doctus, irreprehensibilis, multa exper-

δεσθεὶς ὁμολογήτω, εἴπερ τῆς αὐτοῦ φροντίζει ψυχῆς, καὶ ὑπὸ τοῦ προεστῶτος πληροφορηθήσεται· εἰ δ' ὀρθῶς πεπίστευκε, θαῤῥῶν πολιτευέσθω, ὡς μέγα καταδίκης πῦρ φεύγων καὶ εἰς ἀΐδιον ἀγαθῶν [9] Θεοῦ βασιλείαν εἰσερχόμενος.

XII. Οἱ μὲν οὖν τῆς Ἐκκλησίας διάκονοι τοῦ ἐπισκόπου, συνετῶς [10] ῥεμβόμενοι (40), ἔστωσαν οἱ [11] ὀφθαλμοὶ, ἑκάστου τῆς Ἐκκλησίας πολυπραγμονοῦντες τὰς πράξεις, τίς μέλλει ἁμαρτάνειν, ἵνα, νουθεσίᾳ καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ προκαθεζομένου, τάχα οὐ μὴ τελέσῃ [12] τὸ ἁμάρτημα· τοὺς λειποτάκτας ἐπιστρεφέτωσαν, τοῦ μὴ ἐπιλείπειν τοὺς [13] συνερχομένους τῶν λόγων ἐπακούειν, ὅπως τὰς ἑκάστοτε τῇ καρδίᾳ προσπιπτούσας ἀθυμίας ἔκ τε βιωτικῶν συμπτώσεων καὶ ὁμιλιῶν κακῶν λόγῳ [14] ἀληθείας καθαίρεσθαι δύνωνται· ἐπεὶ γάρ, ἂν χρόνῳ πολλῷ χερσεύσωσιν [15], πυρὸς ἔργον γίνονται. Τοὺς δὲ καὶ κατὰ σάρκα νοσοῦντας μανθανέτωσαν καὶ τῷ ἀγνοοῦντι πλήθει προσαντιβαλλέτωσαν, ἵν' [16] ἐπιφαίνωνται, καὶ τὰ δέοντα ἐπὶ τῇ τοῦ προκαθεζομένου γνώμῃ παρεχέτωσαν. Τοῦτο δὲ κἂν λάθρα αὐτοῦ ποιῶσιν, οὐχ ἁμαρτάνουσιν [17]. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια οἱ διάκονοι προνοήτωσαν [18].

XIII. Οἱ κατηχοῦντες πρῶτον κατηχηθέντες κατηχήτωσαν [19]· ὅτι περὶ ψυχῶν [20] ἀνθρώπων τὸ ἔργον· πρὸς γὰρ τὰς πολλὰς τῶν μανθανόντων γνώμας συναρμόζεσθαι δεῖ τὸν τῶν λόγων ὑφηγητήν. Πολυμαθῆ οὖν καὶ ἀνεπίληπτον, πολύπειρόν [21] τε καὶ δῆλον τὸν κατηχοῦντα εἶναι δεῖ, ὡς αὐτοὶ εἴσεσθε [22]

INTERPRETATIO RUFINI.

XII. Diaconi vero Ecclesiæ, tanquam oculi sint episcopi, oberrantes et circumlustrantes cum verecundia, actus totius Ecclesiæ, et perscrutantes diligentius, si quem videant vicinum fieri præcipitio, et proximum esse peccato; ut referant hæc ad episcopum,ut commoneri ab eo possit is, qui in præcipitium lapsurus est, ut revocetur et non corruat in peccatum. Negligentiores quoque, et eos qui rarius ad audiendum verbum Dei accedunt, nec sollicite ad episcopi tractatum conveniunt, ipsi commoneant et hortentur. Si enim assidui sint ad audiendum, non solum vitæ æternæ ex salubri commonitione capient lucra, verum et quæcunque illæ sunt tristitiæ vel mœrores, qui ex præsentis vitæ necessitatibus, et cladibus temporum veniunt, quæque malorum sermonibus, in corde suo velut jacula defixa circumferunt, abjicientur omnia, prædicatione veritatis, et vitæ æternæ doctrina et eruditione purgata. Alioquin si multo tempore auditum subtrahant a verbo Dei, ut remaneant in cultu vitiorum, sine dubio spinis erunt ac sentibus occupati: et quid aliud, nisi ad ignem,talis hæc terra præparabitur? De his ergo,ut diximus diaconibus cura sit. Sed et eos qui secundum carnem ægrotant, sollicite perquirant, et plebi, si forte ignorat, indicent de his; ut et ipsi visitent eos, et quæ necessaria sunt præbeant eis, cum conscientia ejus qui præest; quod tamen, etiamsi clam fecerint, non peccabunt. Sed et de peregrinis similiter episcopo suggerant refovendis; et cætera his similia, quæ ad cultum Ecclesiæ, et disciplinam ejus pertinent diaconis curæ sint.

XIII. Qui catechizant, hoc est, qui verbo instruunt incipientes, primo oportet ut ipsi instructi sint: de anima enim agitur hominum: et oportet eum qui docet, et instruit animas rudes, esse talem, ut pro ingenio discentium semetipsum possit aptare, et verbi ordinem pro audientis capacitate dirigere. Debet ergo ipse apprime esse eruditus et doctus irreprehensibilis, maturus, impavidus (ἄδειλος); sicut ipsi probabitis fore Clementem hunc post me. Multum est autem, si ego nunc de singulis, quæ unusquisque habere debeat, prosequar. Verumtamen illud est quod præ cæteris ab omnibus vobis cupio in commune servari, ut concordiam teneatis; per quod solum potestis portum quietis intrare, et civitatem Regis summi, quæ pax nominatur, habitare.

VARIÆ LECTIONES.

[9] ἀΐδίαν ἀγαθήν C. [10] *eum verecundia* Ruf., quasi legerit σὺν αἰδοῖ. Cfr. *Const. apost.* II, 44, *Hom.* III, 67. S. [11] οἱ addidi c. O. [12] τελεύσῃ C. [13] Expungendum τούς, nisi alia corruptela in reliquis latet. S. [14] Ita O et Ruf. *prædicatione veritatis*, λόγια C. [15] ὠχερσεύσωσι O. [16] ἵνα C. [17] Ita O c. S, ἁμαρτάνωσιν C. Tum addidi οὖν c. O. [18] προνοείτωσαν O [19] κατηχείτωσαν O. [20] ψυχῆς C. [21] πέπειρόν C. Subinde ἄδειλον (impavidus) Ruf., quod commendat S. [22] Lectionem εἴσεσθε, *ut ipsi experiemini*, largitus est O. Ita Cotelerii conjectura non opus est, qui infinitivo ἔσεσθαι expresso, post αὐτο. deesse δοκιμάσετε vel quid simile opinabatur. *Sicut ipsi probabitis fore Clementem hunc post me*. Ruf.

VARIORUM NOTÆ.

(40) Συνετῶς ῥεμβόμενοι. Hac de re *Clement.* homil. 3, cap. 67, istud constituitur: *Diaconi circumambulantes considerent fratrum corpora et animas, atque episcopo denuntient.* Quocirca, lib. II *Const. apost.*, cap. 44,legimus: *Sit diaconus episcopi auris et oculus et os, cor pariter et anima: ut episcopus in pluribus quam par est ac minutioribus negotiis non occupetur.* COT.

Κλήμεντα μετ' ἐμὲ κατηχεῖν μέλλοντα. Πολὺ γὰρ A ἐστιν ἐμὲ νῦν τὸ κατ' εἶδος λέγειν. Πλὴν ἐὰν ὁμονοήσητε, δυνήσεσθε εἰς τὸν τῆς ἀναπαύσεως ἐνεχθῆναι λιμένα, ἔνθα μεγάλου Βασιλέως ἐστὶν εἰρηνικὴ [23] πόλις.

XIV. Ἔοικε [24] γὰρ ὅλον τὸ πρᾶγμα τῆς Ἐκκλησίας νηῒ μεγάλῃ, διὰ σφοδροῦ [25] χειμῶνος ἄνδρας φερούσῃ ἐκ πολλῶν τόπων ὄντας καὶ μίαν **20** τὴν [26] ἀγαθῆς βασιλείας πόλιν οἰκεῖν θέλοντας. Ἔστω μὲν οὖν ὑμῖν ὁ ταύτης Δεσπότης Θεὸς, καὶ παρεικάσθω ὁ μὲν κυβερνήτης [27] Χριστῷ, ὁ πρωρεὺς ἐπισκόπῳ, οἱ ναῦται πρεσβυτέροις, οἱ τοίχαρχοι διακόνοις, οἱ ναυστολόγοι τοῖς κατηχοῦσιν, τοῖς ἐπιβάταις τὸ τῶν ἀδελφῶν πλῆθος, τῷ βυθῷ ὁ κόσμος, αἱ ἀντίπνοιαι τοῖς πειρασμοῖς [28], οἱ δὲ διωγμοὶ καὶ οἱ κίνδυνοι καὶ αἱ [29] παντοδαπαὶ θλίψεις ταῖς τρικυμίαις, τὰ δὲ ἀπόγεια [30] B τῶν χειμάῤῥων καὶ τὰ φυσήματα ταῖς τῶν πλάνων καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν ὁμιλίαις, τὰ δὲ ἀκρωτήρια καὶ τὰ τραχέα τῶν τόπων τοῖς ἐν ὑπεροχαῖς δεινὰ ἀπειλοῦσι δικασταῖς, διθάλασσοι δὲ καὶ θηριώδεις τόποι τοῖς ἀλογίστοις καὶ ἐνδοιάζουσι περὶ τῶν τῆς [31] ἀληθείας ἐπαγγελμάτων. Οἱ ὑποκριταὶ τοῖς πειραταῖς παρεικασμένοι νοείσθωσαν· πλὴν ἰσχυρὰν ἴλιγγα καὶ ταρταρείαν [32] Χάρυβδιν καὶ φόνια προσρήγματα καὶ θανατώδεις διαλύσεις μόνας [33] τὰς ἁμαρτίας εἶναι νομίζετε. Ἵνα οὖν οὐρίᾳ [34] πλέοντες εἰς τὸν λιμένα τῆς ἐλπιζομένης πόλεως ἀκινδυνότερον ἐνεχθῆτε, ἐπηκόως εὔχεσθε· εὐχαὶ δὲ ἐπήκοοι γίνονται ταῖς εὐεργασίαις.

XV. Εὐσταθείτωσαν [35] οὖν οἱ ἐπιβάται ἑδραῖοι ἐπὶ τῶν ἰδίων καθεζόμενοι τόπων, ἵνα μὴ τῇ ἀταξίᾳ σεισμὸν ἢ ἑτεροκλινίαν παρέχωσιν. Οἱ ναυστολόγοι τοὺς C μισθοὺς ὑπομιμνησκέτωσαν. Οἱ διάκονοι μηδὲν ἀμελείτωσαν [36] **21** ὧν ἐπιστεύθησαν, οἱ πρεσβύτεροι

tus et perspicuus; sicut ipsi experiemini fore Clementem, post me catechistæ officio functurum. Longum enim est nunc me singula recensere. Verum si concordiam tenueritis, poteritis portum quietis attingere, ubi Regis summi exstat urbs pacifica.

XIV. Similis namque est totus Ecclesiæ status navi magnæ, quæ, per validam tempestatem fert viros diversorum locorum unam boni regni civitatem incolendi cupidos. Sit ergo vobis navis Dominus Deus: et assimilentur gubernator quidem Christo, proreta episcopo, nautæ presbyteris, præfecti laterum diaconis, naustologi catechistis, vectoribus universa fratrum multitudo, mari mundus, venti adversi tentationibus, persecutiones vero et pericula et omnigenæ afflictiones decumanis fluctibus, ex continenti venientes torrentes et flatus sermonibus seductorum ac pseudoprophetarum, at promontoria et loca confragosa judicibus dignitate eminentibus et crudelia minantibus, loca autem bimaria et fera iis hominibus qui ratione carent ac de promissionibus veritatis dubitant; hypocritæ piratis similes habeantur: sed et validum vorticem et tartaream Charybdin et cruenta fragmina et mortiferas subversiones sola esse peccata existimate. Quo igitur vento secundo navigantes in urbis speratæ portum absque gravi periculo deferamini, orate precibus quæ exaudiri dignæ sint: preces autem tales fiunt bonis operibus.

XV. Itaque in quiete firmi maneant epibatæ, in propriis locis sedentes, ne perturbato ordine concussum et ad alterum latus inclinationem excitent. Naustologi de mercede commoneant. Diaconi nihil eorum quæ ipsis credita sunt negligant. Presbyteri

INTERPRETATIO RUFINI.

XIV. Similis namque est omnis Ecclesiæ status navi magnæ, quæ per undosum pelagus, diversis e locis et regionibus viros portat, ad unam potentis regis urbem properare cupientes. Sit ergo navis hujus dominus ipse omnipotens Deus, gubernator vero sit Christus; tum deinde proretæ officium episcopus impleat; presbyteri nautarum, diaconi dispensatorum teneant locum: hi qui catechizant nautologis conferantur; epibatis autem) totius fraternitatis multitudo sit similis: ipsum quoque mare hic mundus habeatur; ventorum vero varietates et turbinum, diversis tentationibus conferantur; persecutiones ac tribulationes et pericula, fluctibus exæquentur; terreni vero spiritus, qui vel de torrentibus, vel de convallibus spirant, pseudoprophetarum et seductorum seu pravæ doctrinæ verba ducantur; promontoria vero et loca confragosa, hi qui in potestatibus sæculi sunt judices, et pericula minantur ac mortes; bithalassa vero loca, quæ duplicibus undæ fallacis æstibus verberantur, dubiis mente et de promissionum veritate nutantibus conferantur, atque his qui irrationabili fidem nostram ratione discutiunt: hypocritæ vero et dolosi, piratis similes habeantur. Jam vero rapidus vortex et tartarea Charybdis, et saxis illisa naufragia, ac mortiferæ subversiones, quid aliud æstimanda sunt, quam peccata? Restat igitur ut hæc navis cursu prospero, tuta possit portum desideratæ urbis intrare: ita Deo precem fundere convenit navigantes ut mereantur audiri: audiri autem a Deo ita demum merebitur quis, si orationes ipsæ bonis moribus et bonis operibus adjuventur.

XV. Sed ante omnia, cum quiete et silentio epibatæ, id est laici, in suis unusquisque resideant locis: ne forte per inquietudinem et inconditos inutilesque discursus, si passim vagari cœperint, vel ab officio suo nautas impediant, vel in alterum latus per inquietudinem eorum navis pressa demergatur. Nautologi de mercedibus commoneant: et nihil omnino quod ad diligentiam, vel disciplinam pertinet, diaconi negligant. Presbyteri velut nautæ, aptent singula ad instructionem navis diligenter et instruant quæ in suo tempore requirenda sunt. Episcopus tanquam proreta vigilanter et sollicite gubernatoris verba custodiat Christi. Salvator Dominus, gubernator Ecclesiæ suæ, diligatur ab omnibus, et ipsius solius præceptis ac jussis credat et obediat omnis Ecclesia: Deo quoque indesinenter supplicetur a cunctis de

VARIÆ LECTIONES.

[23] εἰρήνη O. [24] O in marg. man. rec. ἐν τῷ β' τῶν Διατάξεωε, ἐν κεφ. νζ [25] σφοδρῶς O. [26] τινά C. Postea ἔστω μὲν ἡμῖν O. [27] κυβερνύτης O. [28] περισπαγμοῖς O. [29] αἱ adjunxi ex O. [30] Ita O et ex conjectura C, ἀπόγια id. in textu. Tum ταῖς ὁμιλίαις O c. S, αἱ — ὁμιλίαι C. τῶν ante ψευδοπροφητῶν accessit ex O. [31] τῶν O. [32] Ita S, ταρταρέα C, ταρταραιαν O. [33] Conjectaverim νεώς. S. Tum post ἁμαρτίας O præbet αἰτίας. [34] οὔρια O. [35] Εὐσταθήτωσαν C. Postea οἰκείων pro ἰδίων O. [36] ἀμελήτωσαν C.

velut nautæ diligenter præparent uuicuique necessaria. Episcopus tanquam proreta vigilanter solius gubernatoris doctrinam secum reputet. Christus ac Salvator ut gubernator diligatur, solusque in iis quæ dicit credatur. Cuncti vero Deum de prospera navigatione orent. Navigantes omnem angustiam exspectent, ut qui magnum ac turbidum pelagus transfretent, mundum scilicet: interdum quidem afflicti, persecutionem patientes, dissipati, esurientes, sitientes, nudi, coangustati; rursus autem interdum adunati, congregati, quieti; sed et nauseantes, vertigine affecti, vomentes, hoc est confitentes delicta tanquam morbidam bilem, peccata dico ex amaritudine profecta et mala ex inordinatis cupiditatibus accumulata, quæ per confessionem veluti evomentes a morbo allevamini, recipientes salutarem ex sedulitate sanitatem.

XVI. Cuncti tamen scitote, plus vobis omnibus episcopum laborare; quoniam unusquisque vestrum suum patitur molestiam, ille vero suam et singulorum. Quocirca, o Clemens, ita præside, et unicuique pro viribus sis adjutor, qui omnium sollicitudinibus onustus es. Unde quod hanc dispensationem suscipis, scio me gratiam accipere, non dare; sed confide et fortem te præsta, tanquam qui scias quod tibi Deus, in requietis portum appellenti, retribuet summum bonorum, mercedem stabilem, quandoquidem pro universorum salute majorem suscepisti laborem. Adeo ut si multi ex fratribus te ob supremam justitiam odio habuerint, eorum quidem odium nullatenus te lædet, justi autem Dei amicitia multum tibi conducet. Itaque nitere laudem injustitia partam depellere, per justam vero administrationem sectari utilem laudem ex Christo provenientem.

A ὥσπερ ναῦται καταρτιζέτωσαν ἐπιμελῶς τὰ χρῄζοντα ἑκάστῳ. Ὁ ἐπίσκοπος ὡς πρωρεὺς ἐγρηγορὼς τοῦ κυβερνήτου μόνου τοὺς λόγους ἀντιβαλλέτω. Ὁ Χριστὸς [37] καὶ [38] Σωτὴρ, κυβερνήτης φιλείσθω, καὶ μόνος περὶ ὧν λέγει πιστευέσθω. Οἱ δὲ πάντες τῷ Θεῷ περὶ τοῦ οὐρίᾳ [39] πλέειν προσευχέσθωσαν. Οἱ πλέοντες πᾶσαν θλίψιν προσδοκάτωσαν ὡς μέγαν [40] καὶ ταραχώδη βυθὸν παραπλέοντες τὸν κόσμον· ὁτὲ [41] μὲν ἀθυμοῦντες, διωκόμενοι, σκορπιζόμενοι, πεινῶντες, διψῶντες, γυμνητεύοντες [42], στενοχωρούμενοι. καὶ πάλιν ὁτὲ [43] μὲν ἑνούμενοι, συναυλιζόμενοι, ἡσυχάζοντες· ἀλλὰ καὶ ναυτιῶντες, ἰλιγγιῶντες, ἀπεμῶντες [44], τουτέστιν ἐξομολογούμενοι τὰ παραπτώματα ὥσπερ νοσοποιοὺς χολὰς, τὰς ἐκ πικρίας ἁμαρτίας λέγω καὶ τὰ ἐξ ἐπιθυμιῶν ἀτάκτων σωρευθέντα B κακὰ, ἅτινα τῷ ὁμολογῆσαι ὥσπερ ἀπεράσαντες [45] κουφίζεσθε τῆς νόσου, προσιέμενοι τὴν ἐκ τῆς ἐπιμελείας σωτήριον ὑγίειαν.

XVI. Πλὴν γινώσκετε πάντες πάντων ὑμῶν πλεῖον κάμνοντα τὸν ἐπίσκοπον, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν τὴν αὑτοῦ θλίψιν πάσχει, αὐτὸς δὲ τὴν αὑτοῦ καὶ τὴν ἑκάστου. Διὸ, ὦ Κλήμης, ἑκάστῳ κατὰ τὸ δυνατὸν προκαθέσθητι βοηθὸς, τὰς πάντων φορτισθεὶς φροντίδας. Ὅθεν τό σε οἰκονομεῖν **22** ἀναδέξασθαι, χάριν οἶδα εἰληφὼς, οὐ δεδωκώς· ἀλλὰ θάῤῥει [46] καὶ γενναίως φέρε, ὡς εἰδὼς ὅτι ἀποδώσει σοι ὁ Θεὸς εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀναπαύσεως καταντήσαντι τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, ἀναφαίρετον μισθὸν, καθ' ὅτι [47] ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων σωτηρίας τὸν μείζονα ἀνεδέξω κάματον. Ὥστε ἐάν σε πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν διὰ τὴν ἐπ' ἄκρον [48] δικαιοσύνην μισήσωσιν, τὸ αὐτῶν μὲν μῖσος οὐδέν σε C βλάψει, ἡ δὲ τοῦ δικαίου Θεοῦ φιλία πολύ σε ὀνήσει [49]. Ὥστε πειρῶ τὸν ἐξ ἀδικίας γινόμενον ἔπαινον ἀποσείεσθαι, διὰ δὲ δικαίαν διοίκησιν τὸν ἐκ Χριστοῦ ἐπωφελῆ θηρεύειν ἔπαινον.

INTERPRETATIO RUFINI.

prosperitate ventorum; ut navigantes omnem tribulationem, et omne periculum superent, tanquam in mare profundum mundi istius, et vitæ humanæ pelagus navigantes: in quo et esuriendum sit et sitiendum, nuditatem quoque ferendam; morbus etiam corporis, et ægritudines tolerandas; insuper et hominum insidiis ac dolis sæpe laborandum: quippe qui et dispergendos se nonnunquam noverint, sed aliquando etiam congregandos; vomitus quoque et suggillationes ferendas, cum ex confusione peccatorum, et rejectione criminum, velut male congregati in visceribus fellis, jactura facienda est, et abjicienda prorsus e corde omnis intrinsecus latens amaritudo peccati, si qua forte ex desideriis iniquis, velut ex cibis noxiis congregata est; quam utique cum evomuerit quis et abjecerit, ingentis ægritudinis liberabitur morbo, si tamen post vomitum quæ ad sanitatem pertinent sumat.

XVI. Verumtamen scitote cuncti, quod supra omnes vos laboret episcopus: quia unusquisque vestrum suum proprium fert laborem; ille vero, et suum, et singulorum. Propter quod, o Clemens, tanquam qui omnibus præesse te noveris, singulos prout potueris juva, et singulorum labores leva, qui et singulorum onus ac sollicitudinem portas. Unde et ego nunc hanc tibi injungens dispensationem, scio quia accipio gratiam magis quam præsto; sed esto confidens, et fortiter ferens; certus quia laboris tui meritum recipies, cum ad portum quietis incolumem hanc provexeris navem: ibi mercedes et præmia pro omnium salute suscipies, si hic pro omnium incolumitate vigilaveris. Itaque si te multi ex fratribus, propter rigorem justitiæ odio habuerint, ex hoc quidem non læderis, sed ex hujuscemodi odiis amor tibi concillabitur Dei. Et ideo satage, et refuge ne lauderis ab iniquis, et ne a pessime agentibus diligaris; sed potius, ut propter justam dispensationem et æquissimam regulam disciplinæ, a Christo collaudari merearis.

VARIÆ LECTIONES.

[37] τοῦ Χριστοῦ Ruf. interpunctione mutata. [38] ὁ C. Excidisse fortasse ὡς post σωτήρ suspicatur S. [39] οὔρια O. [40] μέγα C. [41] Ita O c. S, ὅτε C. [42] γυμνιτεύοντες O. [43] Ita S, ὅτε C, ὅ τε O. ὁτὲ μὲν vitiose in textum irrepsisse putat S. Tum συναλιζόμενοι C. [44] lege ἀπεμοῦντες, vel, cum O, ἀπερῶντες. [45] ἀπεμήσαντες C. Dein προθέμενοι pro προσιέμενοι var. lect. ap. C· [46] θάρσει O. [47] καθό τι O. [48] Ita O et ex conject. C, in cuj. textu ἔπακρον. Subinde μισήσουσιν idem. Et Ruf. *odio habuerint*, ut C. [49] ὠνήσει C.

XVII. Ταῦτα εἰπὼν καὶ τὰ [50] τούτων πλείονα πάλιν τῷ πλήθει προσεμβλέψας, εἶπεν· Καὶ ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί μου ἀδελφοὶ καὶ σύνδουλοι, τῷ προκαθεζομένῳ ἀληθείας κατὰ πάντα ὑπείξατε, τοῦτ' [51] εἰδότες, ὅτι ὁ τοῦτον λυπήσας Χριστὸν, οὗ τὴν καθέδραν πεπίστευται, οὐκ ἐδέξατο, καὶ ὁ [52] Χριστὸν μὴ δεξάμενος ὡς ἀθετήσας τὸν Πατέρα λογισθήσεται, διὸ τῆς ἀγαθῆς βασιλείας ἀποβληθήσεται. Οὗ εἵνεκεν πειρᾶσθε, κατὰ πάσας συνόδους ἔρχεσθαι [53], ἵνα μὴ ὡς λειποτάκται ὑπὸ τῆς τοῦ ταξιάρχου ἀθυμίας ἁμαρτίας ἔγκλημα λάβητε. Διὸ πρὸ πάντων οἱ πάντες τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ φρονεῖτε, τοῦτ' [54] εἰδότες ὅτι δι' ἕκαστον ὑμῶν ὁ πονηρὸς αὐτῷ μόνῳ τὸ **22** πλεῖον ἐχθραίνων προσπολεμεῖ. Ὑμεῖς οὖν πειρᾶσθε τῇ πρὸς αὐτὸν στοργῇ καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους εὐνοίᾳ διατελεῖν καὶ αὐτῷ ἐπακούειν, ἵνα καὶ αὐτὸς κουφίζηται καὶ ὑμεῖς σωθῆναι δυνηθῆτε.

XVIII. Ἔνια δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν νοεῖν ὀφείλετε, διὰ τὸ αὐτὸν μὴ δύνασθαι ἐν φανερῷ λέγειν διὰ τὰς ἐπιβουλάς· οἷον ἐὰν ἐχθραίνῃ τινὶ, μὴ ἀναμένετε αὐτὸν εἰπεῖν, τῷ δὲ μὴ προσαμιλλᾶσθε, ἀλλὰ φρονίμως ἕπεσθε [55] αὐτοῦ τῷ βουλήματι, ἐχθροὶ γινόμενοι οἷς ἐχθραίνει, καὶ μὴ ὁμιλοῦντες οἷς μὴ ὁμιλεῖ· ἵνα ἕκαστος, ἐπιδικαζόμενος τοῦ πάντας φίλους ἔχειν, αὐτὸν διαλλάττων σώζηται, τῆς αὐτοῦ ἐπακούων ὁμιλίας. Εἰ δέ τις φίλος μενεῖ [56] οἷς αὐτὸς ἐχθραίνει, καὶ λαλεῖ οἷς αὐτὸς οὐχ ὁμιλεῖ, εἷς ἐστι καὶ αὐτὸς τῶν ὀλοθρεύειν [57] θελόντων τὴν Ἐκκλησίαν· τῷ γὰρ σώματι συνὼν ὑμῖν [58], τῇ γνώμῃ μὴ ὢν μεθ' ὑμῶν, καθ' ὑμῶν ἐστιν, πολλῷ χείρων τῶν ἔξωθεν φαινομένων ἐχθρῶν, μετὰ δοκούσης φιλίας σκορπίζων τοὺς ἔσω.

XVII. Hæc et alia plura cum protulisset, rursus multitudinem intuens dixit: Et vero vos, dilecti mei fratres et conservi, præsidi veritatis in omnibus obsecundate, illud scientes, quod qui hunc contristaverit, Christum, cujus cathedram tenet, non recepit; et qui Christum non receperit, quasi qui Patrem rejecerit reputabitur, ideoque a bono regno ejicietur. Qua de causa ad omnes conventus venire satagite, ad velut desertores, per imperatoris anxietatem, peccati probrum accipiatis. Idcirco ante omnia cuncti quæ pro ipso faciunt sentite, id cognoscentes, quod propter unumquemque vestrum diabolus ipsi soli magis inimicus bellum infert. Vos ergo contendite in amore erga ipsum et in mutua benevolentia perseverare, eique obedire; ut et ipse sublevetur, et vos possitis salutem consequi.

XVIII. Quinetiam nonnulla ex vobis ipsis debetis intelligere, quæ ipse manifesto dicere propter insidias non possit: verbi gratia, si alicui sit infensus, ne expectetis ipse dicat: illi vero nolite in contentione assistere; sed prudenter hujus voluntatem sequimini, odio habentes quos odio prosequitur, nec loquentes cum iis cum quibus non loquitur; ut quilibet dum studet universorum amicitiam habere, reconciliatus ei salvus fiat, ejus obediens sermoni. Quod si quis amicus permaneat his quos ipse odit, et loquatur cum quibus ipse non disserit, unus etiam ipse eorum est qui Ecclesiam exterminare cupiunt: corpore enim vobiscum manens, sententia vobiscum non existens, contra vos est; multo pejor iis qui extra inimici apparent, quippe qui cum apparente amicitia eos qui intra sunt dispergat.

INTERPRETATIO RUFINI.

XVII. Hæc cum dixisset, et his similia quamplurima, rursum respiciens ad populum, dixit: Sed et vos, charissimi fratres et conservi mei, huic qui præsidet vobis ad veritatem docendam, in omnibus obedite, scientes quod si quis hunc contristaverit, Christum, qui ei docendi credidit cathedram, non recipit; et tanquam qui Christum non susceperit, nec Deum Patrem suscepisse judicabitur; et ideo nec ipse suscipietur in regno cœlorum. Propter quod satagite, ad omnem collectam et congregationem semper convenire; uti non velut negligentes et desides, a Christo judice condemnemini. Convenientes vero semper ad Clementem, omnes date operam pro ipso sentire, et summo studio favorem vestrum erga ipsum dependere; scientes quod propter singulos vos ipsum magis solum infestat inimicus, et in ipsum majora suscitat bella. Oportet ergo vos summo studio niti, ut omnes erga illum vinculo amoris innexi, plenissimo erga eum inhæreatis affectu. Sed et vos quoque ipsi, unanimes in omni concordia perdurate; quo facilius etiam illi obedire omnes pariter in consensu et unanimilate possitis, per quod et vos salutem consequi, et ille possit obtemperantibus sibi promptius impositi oneris pondus evehere.

XVIII. (41) Quædam etiam ex vobis ipsis intelligere debetis, si qua sint quæ ipse, propter insidias hominum malorum, non potest evidentius et manifestius proloqui: verbi gratia (42) si inimicus est alicui pro actibus suis: vos nolite exspectare ut ipse vobis dicat; cum illo nolite amici esse; sed prudenter observare debetis, et voluntati ejus absque commonitione obsecundare et avertere vos ab eo, cui ipsum sensistis aversum; sed nec loqui his quibus ipse non loquitur; ut unusquisque qui in culpa est, dum cupit omnium vestrum amicitias reparare, festinet citius reconciliari ei, qui omnibus præest, et per hoc redeat ad salutem, cum obedire cœperit monitis præsidentis. Si vero quis amicus fuerit his quibus ipse amicus non est, et locutus fuerit cum his quibus ipse non loquitur, unus est et ipse ex illis qui exterminare Dei Ecclesiam volunt; et cum corpore vobiscum esse videatur, mente et animo contra vos est; et est multo nequior hostis hic, quam illi qui foris sunt, et evidenter inimici sunt: hic enim per amicitiarum speciem, quæ inimici sunt gerit, et Ecclesiam dispergit ac vastat.

VARIÆ LECTIONES.

[50] τήν O. [51] τοῦτο Cfr. Hom. III, 66, C. [52] ὡς C. [53] καὶ (εἰς in marg.) πάσας συνόδους ἔρχεσθαι C, ἐν πάσαις συνόδοις συνέρχεσθαι var. lect. ap. eumdem. Rufinus *propter quod satagite ad omnem collectam et congregationem semper convenire*. Tum S. mavult: ἀπὸ τῆς τοῦ ταξιάρχου ἀσυλίας. Cfr. Hom. II, 69. [54] τοῦτο C. [55] ἔπεσθαι O. [56] μὲν ᾖ C, male. [57] ὀλεθρεύειν O. [58] ἡμῖν O. Tum idem ἡμῶν, καθ' ἡμῶν, καθ' ἡμῶν pro ὑμῶν, καθ' ὑμῶν.

VARIORUM NOTÆ.

(41) Hæc citantur in concilio Vasensi I, can. 6. leg. *Capitul.* l. VII, c. 361.
(42) Citant concilium Metense sub Stephano V, c. c, 12; Joannes VIII, Ep. 234; Gregorius VII, t. VIII, ep. 21

XIX. Atque his dictis in medio coram omnibus manus mihi imponens in sua cathedra sedere me erubescentem compulit. Cumque sedissem, hoc statim mihi dixit: Rogo te coram omnibus astantibus fratribus meis, ut postquam ex hac, quemadmodum mihi necesse est, vita migravero, Jacobo fratri Domini mittas in epitome, describasque etiam usque ad cogitationes pueritiæ tuæ, et quo modo ab initio usque nunc me comitatus es, sermonibus a me per civitates prædicatis et actibus meis intendens: deinde in fine mortis quoque meæ occasionem, sicut dixi, declarare non pigebit. Neque enim ea res valde ipsum contristabit, gnarum me pie id persolvisse, quod omnino perpeti necesse erat: maxima vero afficietur consolatione, cum didicerit quod post me non ineruditus vir nec vivificorum ignarus sermonum Ecclesiæque regulam nesciens docentis acceperit cathedram. Imperiti enim ac seductoris sermo audientis vulgi animas interimit.

XX. Unde ego, domine mi Jacobe, his ab eo dictis pollicitus non tardavi, sicut jussus sum, magnam partem sermonum per civitates habitorum, qui jam tibi descripti sunt ac per ipsum missis, in libris breviter comprehendere, quasi indicandi gratia, sicque ad te destinare, cum hac inscriptione: *Clementis Epitome prædicationum Petri in peregrinationibus*. Cæterum exponere ut jussus sum incipiam.

A XIX. Καὶ ταῦτα εἰπών, ἐν μέσῳ ἐπὶ πάντων μοι τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς εἰς τὴν αὐτοῦ καθέδραν καθεσθῆναί με ἐδυσώπησεν. Καθεσθέντι δὲ τοῦτό μοι εὐθέως ἔφη· Ἀξιῶ σε ἐπὶ πάντων μου τῶν συμπαρόντων ἀδελφῶν, ὅπως ὁπόταν τοῦ ἐνταῦθα, ὡς ἐμοὶ ὀφείλεται, ἀπαλλάξω βίου, σὲ Ἰακώβῳ τῷ ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου διαπέμψαι [59] ἐν ἐπιτομῇ ἀναγραψάμενον μέχρι καὶ **24** τῶν ἐκ παίδων σου (43) [60] λογισμῶν, καὶ ὡς ἀπ' ἀρχῆς, μέχρι τοῦ νῦν συνώδευσάς μοι, ἐπακούων τῶν κατὰ πόλιν ὑπ' ἐμοῦ κηρυχθέντων λόγων τε καὶ πράξεων· ἔπειτα πρὸς τῷ τέλει [61] καὶ τὴν τοῦ θανάτου μου πρόφασιν, ὡς προεῖπον [62], δηλῶσαι μὴ ὀκνήσεις. Οὔτε γὰρ λίαν αὐτὸν λυπήσει τοῦτο, εἰδότα ὅτι ὃ πάντως ἔδει με παθεῖν εὐσεβῶς ἀπεδόμην, μεγίστης δὲ παραμυθίας τεύξεται, μαθὼν ὅτι μετ' ἐμὲ οὐκ ἀμαθὴς ἀνὴρ καὶ ζωοποιοὺς λόγους ἀγνοῶν B καὶ Ἐκκλησίας κανόνα οὐκ εἰδὼς τὴν τοῦ διδάσκοντος ἐπιστεύθη καθέδραν. Πλάνου [63] γὰρ ὁμιλία τῶν ἀκουόντων ὄχλων ἀναιρεῖ [64] τὰς ψυχάς.

XX. Ὅθεν ἐγώ, κύριέ μου Ἰάκωβε, αὐτοῦ ταῦτα εἰπόντος, ὑποσχόμενος οὐκ ὤκνησα [65], ὡς ἐκελεύσθην, τὸ πολὺ τῶν κατὰ πόλιν λόγων τῶν ἤδη σοι προγραφέντων καὶ ὑπ' αὐτοῦ διαπεμφθέντων (44) ἐν βίβλοις ἐπὶ κεφαλαίων ποιῆσαι, ὥσπερ σημείου χάριν, καὶ οὕτως διαπέμψαι σοι, ἐπιγράψαντα [66], Κλήμεντος τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων ἐπιτομή. Πλήν, τοῦ ἐκτιθέναι, ὡς ἐκελεύσθην, ἄρξομαι.

INTERPRETATIO RUFINI.

XIX. Et cum hæc dixisset, in medio, coram omnibus, manus mihi imposuit, et in cathedra sua, ingenti verecundia fatigatum sedere me compulit. Cumque sedissem, hæc ad me rursum locutus est: Deprecor te, Clemens, coram omnibus qui præsentes sunt, ut posteaquam, sicut naturale debitum est, vitæ præsentis finem fecero, Jacobo fratri Domini describas breviter, vel quæ ad initium fidei tuæ spectant, vel etiam quos ante fidem animos gesseris; sed et qualiter mihi ab initio usque ad finem, comes itineris et actuum fueris; quæque per singulas civitates me disputante sollicitus auditor exceperis; quique in prædicationibus meis verborum fuerit ordo vel actuum; sed et qui me finis in hac urbe repererit, sicut dixi, omnia quam potes brevissime comprehensa, ad ipsum te destinare non pigeat. Nec verearis ne forte multum de meo exitu contristandus sit, cum me id pro pietate sustinere non ambigat: erit autem ei grande salatium, si didicerit quod post me non imperitus vir aliquis, aut indoctus, atque ignorans divini verbi mysterium, et ecclesiastici ordinis disciplinam, vel doctrinæ regulam nesciens, susceperit cathedram meam. Scit enim quia si indoctus et inscius officium doctoris accipiat, sine dubio discipuli et auditores ignorantiæ tenebris obvoluti, in interitum demergentur.

XX. Unde et ego, mi domine Jacobe, cum hæc ab eo præcepta susceperim, necesse habui implere quod jusserat, indicans tibi, et de his ipsis simul, et de illis breviter comprehendens, quæ per singulas quasque urbes digrediens, aut in prædicationis sermone protulerit, aut in gestorum virtute perfecerit; quamvis tibi, de his plurima jam, et plenius ante descripta, ipso jubente transmiserim; sub eo titulo quem ipse præcepit affigi, id est Clementis Itinerarium Prædicationis Petri. Sed et nunc jam exponere quæ præcepit incipiam.

VARIÆ LECTIONES.

[59] Planius *Epit.* c. 147: Ἀξιῶ σε ἐπὶ πάντων μου τῶν συμπαρόντων ἀδελφῶν, ὁπηνίκα τοῦ ἐνταῦθα μεταστῶ βίου, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ κέκρικε πρόνοια, πάντα τῷ κυρίῳ Ἰακώβῳ τῷ ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου μου ἐν ἐπιτομῇ ἀναγραψάμενον διαπέμψαι, κ. τ. λ. [60] ἐκ παιδός σου cod. 804 et *Epit.* l. c. S. [61] Ita O c. cod. 804 et *Epit.* l. l.. τὰ τέλει C. [62] ὡς προεῖπον om. O. [63] Ita de conject. C, cujus textus et O exh. πλάνος. — [64] ἀναίρει C. [65] ὀκνήσω O. [66] ἐπιγράψας cod. 804 et *Epit.* c. 147, quod præstat.

VARIORUM NOTÆ.

(43) Ἐκ παίδων σου. Notat Cotelerius in uno codice Græce haberi ἐκ παιδός σου. Pluris refert expendere qua ratione libri *Recognitionum*, qui sub Clementis ad Jacobum fratrem Domini scribentis conficti sunt, inchoentur. Incipiunt nempe ab his verbis: *Ego Clemens, in urbe Romana natus, ex prima ætate pudicitiæ studium gessi; dum me animi intentio velut vinculis quibusdam sollicitudinis et mæroris innexum teneret. Inerat enim mihi cogitatio (incertum sane unde initium sumpserit); crebro enim ad memoriam meam conditionem mortalitatis adducens*, etc. Unde non absurde colligas pseudo-Clementem libris illis id præstare, quod modo præcipitur; cum ab ipsis pueritiæ suæ cogitationibus Jacobo pandendis exordium sumat. Quocirca minime assentiendum videtur Rufino, qui epistolam hanc libris *Recognitionum tempore posteriorem* censet. Cout.

(44) Καὶ ὑπ' αὐτοῦ διαπεμφθέντων. Quasi Petrus ad Jacobum misisset sermones et actus suos, hoc est, librum forsan Actuum et dissertationum Petri, eum qui a Photio inveniri non potuit. Sed Rufinus solens more suo turbat. Id.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΩΝ ΠΕΤΡΟΥ ΕΠΙΔΗΜΙΩΝ ΚΗΡΥΓΜΑΤΩΝ ΕΠΙΤΟΜΗ.

CLEMENTIS

DE PRÆDICATIONIBUS PETRI INTER PEREGRINANDUM EPITOME.

---

25 ΌΜΙΛΙΑ Α'.

I. Ἐγὼ Κλήμης, Ῥωμαίων πολίτης ὤν, καὶ τὴν πρώτην ἡλικίαν σωφρόνως ζῆσαι δεδύνημαι [67], τῆς ἐννοίας μου ἐν παιδὸς ἀπασχολούσης τὴν ἐν ἐμοὶ ἐπιθυμίαν εἴς τε ἀθυμίας καὶ πόνους. Συνῆν γάρ μοι λογισμὸς οὐκ οἶδα πόθεν τὴν ἀρχὴν λαβών, περὶ θανάτου πυκνὰς ποιούμενες ὑπομνήσεις, ὅτι ἄρα θανὼν οὔκ εἰμι καὶ οὐδὲ μνήμην τις ποιήσει μού ποτε, τοῦ ἀπείρου χρόνου πάντων [68] τὰ πάντα εἰς λήθην φέροντος, ἔσομαι δὲ οὐκ ὤν, οὐκ ὄντας [69] εἰδώς, οὐ γινώσκων, οὐ γινωσκόμενος, οὐ γεγονώς, οὐ γινόμενος· καὶ ἆρά [70] ποτε γέγονεν ὁ κόσμος, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τί ἐτὸς ἦν; εἴ γὰρ ἦν ἀεὶ, καὶ ἔσται· εἰ δὲ γέγονε, καὶ λυθήσεται· καὶ μετὰ λύσιν τί ἄρα ἔσται πάλιν, εἰ μὴ τάχα σιγὴ καὶ λήθη; καὶ [71] τάχα ἔσται τι, ὃ νῦν νοῆσαι οὐ δυνατόν.

II. Ταῦτά τε καὶ τὰ τούτοις ὅμοια οὐκ οἶδα πόθεν ἀπαύστως ἐνθυμούμενος, οδυνηρὰν εἶχον λύπην τοσοῦτον, ὡς ὠχριακότα με τήκεσθαι· καὶ **26** τὸ δεινότατον, εἴ ποτε ἀπώσασθαι τὴν φροντίδα ὡς ἀνωφελῆ ἐβουλευσάμην, ἀκμαιότερόν μοι μᾶλλον τὸ πάθος ἐγίνετο, καὶ ἠχθόμην ἐπὶ τούτῳ, οὐκ εἰδὼς σύνοικον καλὴν ἔχων ἔννοιαν, ἀνθανασίας ἀγαθὴν [72] αἰτίαν μοι γενησομένην [73], ὡς ὕστερον τῇ πείρᾳ ἐπέγνων καὶ θεῷ τῷ πάντων δεσπότῃ ηὐχαρίστησαν. Ὑπο γὰρ τῆς κατ' ἀρχὰς θλιβούσης με ἐννοίας εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ζήτησιν καὶ εὕρεσιν ἠναγκάσθην ἐλθεῖν· καὶ τότε ἐταλάνιζον οὓς τὴν ἀρχὴν δι' ἄγνοιαν μακαρίζειν ἐκινδύνευον.

III. Ἐκ παιδὸς οὖν ἡλικίας ὢν ἐν τοιούτοις λογισμοῖς, χάριν τοῦ μαθεῖν τι βέβαιον' εἰς τὰς τῶν φιλοσόφων ἐφοίτων διατριβάς καὶ οὐθὲν ἕτερον ἑώρων, ἢ δογμάτων ἀνασκευὰς καὶ κατασκευὰς καὶ ἔρεις καὶ φιλονεικίας καὶ συλλογισμῶν τέχνας καὶ λημμάτων ἐπινοίας· καὶ ὁτὲ [74] μὲν ἐπεκράτει, φέρε λέγειν, ὅτι ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ὁτὲ δὲ ὅτι θνητή. Εἴ ποτε οὖν ἐπεκράτει λόγος ὅτι ἀθάνατος, ἔχαιρον· ὁπότε δὲ ὅτι θνητὴ, ἐλυπούμην· πλεῖον δὲ [75] ἠθύμουν, ὅτι οὐδ' ὁπότερον εἰς τὸν ἐμὸν βεβαιῶσαι νοῦν ἠδυνάμην· πλὴν [76] συν-

A HOMILIA PRIMA.

I Ego Clemens, civis Romanus, primam ætatem pudice ac temperanter vivere valui, cum a pueritia mens mea atque cogitatio inhærentem mihi cupiditatem avocaret ad mœrores et molestias. Inerat enim consideratio, nescio unde oborta, quæ crebro mortis commonebat : quod utique post mortem non sim, neque usquam mei mentionem quisquam facturus sit, scilicet immenso tempore cunctorum cuncta in oblivionem adducente, sim autem non existens, eos qui sunt non cognoscens ; nec cognoscens, nec cognitus ; quique aliquando non fuerim, et tunc non sim ? Et an factus sit mundus ; et antequam fieret, quidnam fuerit ? Nam si semper exstitit, semper erit : si autem factus est, etiam dissolvetur : et post dissolutionem quid erit iterum, B nisi forte silentium et oblivio ? Et forsan erit aliquid, quod nunc cogitare est impossibile.

II. Hæc atque his similia, nescio unde, indesinenter cogitans, acerbam adeo cepi tristitiam, ut pallerem ac tabescerem : et quod molestissimum, si quando eam sollicitudinem tanquam inutilem repellere cogitarem, vehementior multo me urgebat affectus : eamque rem ægre ferebam, nesciens quod contubernalem præclaram haberem eam cogitationem, quæ mihi bona immortalitatis foret causa, quemadmodum postea experientia agnovi, et Deo cunctorum Domino gratias egi. Cum enim me ab initio illa consideratio premeret, ad rerum inquisitionem et inventionem venire coactus sum : tuncque miseros judicavi, quos principio per ignoran- C tiam beatos prædicare ausus fueram.

III. Igitur cum a puerili ætate in hujusmodi degerem cogitationibus, quo aliquid certi addiscerem, ad philosophorum adventabam scholas ; nihilque aliud cernebam, quam dogmatum destructiones et astructiones, item lites et contentiones, et syllogismorum artificia, necnon sumptionum excogitationes : et interdum quidem prævalebat, verbi gratia, animam esse immortalem, interdum autem mortalem esse. Si quando igitur sermo de illius immortalitate obtinat, lætabar ; cum vero

VARIÆ LECTIONES.

[67] Scripserim c. Ο δεδυνημένος, sed obstat *καί* copula præcedens. Nominativus absolutus primæ periodi epigraphes modo toti narrationi eleganter præfigeretur. [68] πάντως cong. S. [69] Fortasse οὐ τὰ ὄντα pro οὐκ οντας S. Tum οὐ γὰρ γεγονώς O pr. man. [70] ἄρα C. [71] καὶ ἤ O. [72] ἀγαθῆς C. [73] γενομένην C. τῷ apte πάντων excidit e recensione Clerico-Schwegleriana. [74] ὁτὲ μὲν — ὁτὲ δέ ꝸ O, ὅτε μὲν — ὅτε δέ C. [75] Ita locum sanavi ex O. Prope accedit *Epitome*, quam admonente Cotelerio S in auxilium vocavit. Vbb. ὅτι θνητὴ, ἐλυπούμην· πλεῖον δὲ ἠθύμουν desunt in textu Ci. [76] Rufinus clarius : *sed hoc tantum intelligebam, quod sententiæ ac definitiones rerum non pro natura sui ac veritatc causarum, sed pro ingeniis defendentium falsæ imagiuarentur aut veræ.*

sermo de mortalitate, tristis eram : magis autem rursus animum despondebam, quod neutrum possem menti meæ infigere: verum reputabam mecum, sententias controversiarum pro viribus propugnatorum veras aut falsas existimari, non autem tales videri, quales revera sunt. Jam igitur animadvertens comprehensionem non oriri ex rebus ad agitandum propositis, sed pro ingenio disputantium statui dogmata, adhuc magis hisce de rebus perplexus hærebam : quare ex animæ profundo gemebam ; neque enim poteram firmi aliquid decernere, neque de istis sollicitudinem valebam depellere, etsi, quemadmodum dixi antea, id vellem ; quoniam, cum mihi frequenter quietem imperarem, nescio quo modo latenter horum cum voluptate subibat me cogitatio.

IV. Et iterum hæsitans dicebam apud me : Quid inaniter laboro, cum manifesta sit res ? Quod si quidem post mortem non ero, nunc, quando sum, contristari me non oportet. Quocirca tristitiam ad illum diem reservabo, in quo, cum futurus non sim, non contristabor. Si autem ero, cur nunc mihi superfluo inest tristitia ? Statimque postea alia me subiit cogitatio. Dicebam quippe : Annon illic pejus quidpiam eo quod me nunc cruciat, passurus sum, si pie non vixero, ac secundum quorumdam philosophorum sermones Pyriphlegethonti tradendus sum et Tartaro, quemadmodum Sisyphus vel Tityus vel Ixion vel Tantalus, atque in inferno æternum puniar ? Iterumque replicabam dicens : Sed ista non sunt. Rursusque aiebam : At si sunt. Cum igitur, inquiebam, incerta res sit, multo magis extra periculum est pie me vivere. Et quo pacto justitiæ gratia, ad incertam respiciens spem, potero corporis voluptates comprimere ? Sed nec quidnam sit justum Deo acceptum, plene certoque novi, nec utrum anima immortalis sit cognosco, an mortalis : neque ulla certa ratio invenitur, neque hos mentis motus sedare possum.

V. Quid igitur me facere oportet, nisi hoc ? In Ægyptum proficiscar, et adytorum hierophantis ac prophetis amicus efficiar, magoque quæsito et invento multa pecunia persuadebo, ut animæ evocationem, quam necromantiam vocant, faciat, tanquam videlicet ego de aliquo negotio sciscitær : erit autem interrogatio, ut discam utrum anima sit immortalis. At responsio animæ de sua immortalitate non ex loquela ipsius aut mea auditione erit mihi comperta, sed ex sola visione ; ut his ipsis

A ενόουν ὅτι αἱ δόξαι τῶν ὑποθέσεων παρὰ τοὺς ἐκδικοῦντας ψευδεῖς ἢ ἀληθεῖς ὑπολαμβάνονται, καὶ οὐχ ὡς ἔχουσιν ἀληθείας φαίνονται. Ἐπιστήσας οὖν ἤδη ποτὲ ὅτι οὐ παρὰ τὰς ἐκδικουμένας **27** ὑποθέσεις ἡ κατάληψις γίνεται, ἀλλὰ παρὰ τοὺς ἐκδικοῦντας αἱ δόξαι ἀποφέρονται [77], ἔτι μᾶλλον ἰλιγγιῶν ἐν τοῖς πράγμασιν. Διὸ ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς βάθους ἐστέναζον· οὔτε γάρ τι βεβαιῶσαι οἷός τ' [78] ἤμην, οὔτε τὴν τῶν τοιούτων φροντίδα ἀποσείσασθαι ἐδυνάμην, καίπερ βουλόμενος, ὡς [79] φθάσας εἶπον· ὅτι ἐμαυτῷ πυκνότερον ἡσυχάζειν ἐπιτάσσοντος, οὐκ οἶδ' ὅπως [80] λανθανόντως μεθ' ἡδονῆς ὁ τῶν τοιούτων με εἰσήρχετο λογισμός.

B VI. Καὶ πάλιν ἀπορούμενος ἔλεγον ἐμαυτῷ· Τί ματαιοπονῶ, σαφοῦς ὄντος τοῦ πράγματος ; ὅτι εἰ μὲν θανὼν οὐκ εἰμι, νῦν ὄντα με λυπεῖσθαι οὐ προσῆκεν [81]. Διὸ τηρήσω τὸ λυπεῖσθαι εἰς τὴν τότε, ὅτε οὐκ ὢν οὐ λυπηθήσομαι. Εἰ δ' ἄρα εἰμὶ, τί νῦν ἐκ περισσοῦ μοι πρόσεστι τὸ λυπεῖσθαι ; Καὶ εὐθέως μετὰ τοῦτο ἕτερός με εἰσῄει λογισμός. Ἔλεγον γάρ. Μή τί [82] γε τοῦ νῦν με λυποῦντος ἐκεῖ χεῖρον παθεῖν ἔχω, μὴ βεβιωκὼς εὐσεβῶς, καὶ παραδοθήσομαι κατ' ἐνίων φιλοσόφων λόγους Πυριφλεγέθοντι καὶ Ταρτάρῳ ὡς Σίσυφος ὁ Τιτυὸς [83] ἢ Ἰξίων ἢ Τάνταλος, καὶ ἔσομαι ἐν ᾅδου τὸν αἰῶνα κολαζόμενος ; Πάλιν [84] τε ἀνθυπέφερον, λέγων. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα. Καὶ πάλιν ἔλεγον· Εἰ δὲ ἔστιν ; Ἀδήλου [85] οὖν ὄντος τοῦ πράγματος ἔλεγον, ἀκινδυνότερόν ἐστι μᾶλλον εὐσεβῶς βιῶσαί με.
C Καὶ πῶς **28** δυνήσομαι τοῦ δικαίου χάριν, εἰς ἄδηλον ἐλπίδα ἀφορῶν, τῶν τοῦ σώματος κρατεῖν ἡδονῶν ; Ἀλλ' οὐδὲ τί ποτέ ἐστι δίκαιον ἄρεσκον [86] Θεῷ πεπληροφόρημαι, οὔτε εἰ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἢ θνητὴ γινώσκω· οὔτε τις λόγος βέβαιος εὑρίσκεται οὔτε τῶν τοιούτων λογισμῶν ἡσυχάζειν δύναμαι.

V. Τί οὖν χρὴ ποιεῖν ἢ τοῦτο [87] ; Εἰς Αἴγυπτον πορεύσομαι, καὶ τοῖς τῶν ἀδύτων ἱεροφάνταις τε [88] καὶ προφήταις φιλιωθήσομαι, καὶ μάγον ζητήσας καὶ εὑρὼν χρήμασι πολλοῖς πείσω ὅπως ψυχῆς ἀναπομπὴν, τὴν λεγομένην νεκρομαντείαν [89] ποιήσῃ, ἐμοῦ ὡς περὶ πράγματός τινος πυνθανομένου· ἡ δὲ πεῦσις ἔσται περὶ τοῦ μαθεῖν εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχή. Ἡ δὲ τῆς
D ψυχῆς ἀπόκρισις, ὅτι ἀθάνατός ἐστιν, οὐκ ἐκ τοῦ λαλῆσαι ἢ καὶ ἀκοῦσαι ἔσται [90] μοι γνῶναι, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀφθῆναι μόνον, ἵνα, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδὼν αὐτὴν,

VARIÆ LECTIONES.

[77] Hic quoque legendum est ἀποφαίνονται, ut *Epit.* cap. 3 C. [78] τέ C. Subinde οὐδέ pro οὔτε O. [79] ὡς om. O. [80] οἶδά πως C. Tum id. μοι p. με [81] προσήκει *Epit.* c. 4. Fortasse εἰς τηνικαῦτα p. εἰς τὴν τότε Cfr. *Epit.* l. c. S. [82] ἔλεγον γὰρ, εἰ μή C. [83] Τίτυος C. [84] καὶ πάλιν τε O. [85] οὐ δήλου C. [86] δίκαιον καὶ ἄρεσκον C. [87] Schweglero invito ita interpunctionem mutavi, non invita indole linguæ Græcæ. Edd. distinguunt : Τί οὖν χρὴ ποιεῖν ; ἢ τοῦτο, εἰς, κ. τ. λ. [88] τέ accessit ex O, ubi pr. man. scripserat ἱερο άντες. [89] νεκυομαντίαν O. Legendum τῇ λεγομένῃ νεκρομαντείᾳ : ars enim mortuos evocandi νεκρομαντεία dicitur ; vid. *Recogn.* I, 5 (per eam, quam necromantiam vocant) D. Sed et minus apte νεκρομαντεία vocari queat magica ipsa evocatio, quomodo dixerit Cicero *Tusc.* q. I, 16 : *Inde ea, quam meus amicus Appius* νεκρομαντία *faciebat*. Stephanus legebat : *In is ea, quæ* — νεκρομαντεῖα *faciebat*. Ci. [90] ἔστι O.

αὐτάρκη καὶ ἱκανὴν ἀπόφασιν ἔχω, ἐκ τοῦ μόνον φανῆναι, ὅτι ἔστιν· καὶ οὐκ ἔτι δυνήσεται τὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἴδια τὰ τῆς ἀκοῆς ἀνατρέψαι ἄδηλα ῥήματα. Ὅμως καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν σκέψιν ἀντέβαλόν [91] τινι συνήθει φιλοσόφῳ, ὅς συνεβούλευέ μοι, τοῦτο μὴ τολμᾷν, κατὰ πολλοὺς τρόπους. Εἴτε γὰρ οὐκ εἰσακούσεται, φησὶν, ἡ ψυχὴ τῷ μάγῳ, σὺ τοῖς 29 ταῦτα ποιεῖν ἀπαγορεύουσι νόμοις ὡς ἀντιπράξας δυσσυνειδήτως βιώσεις· εἰ δὲ ἐπακούσεται, μετὰ τοῦ δυσσυνειδήτως σε βιοῦν, οἶμαι τὰ τῆς εὐσεβείας σοι μηκέτι προχωρεῖν, οὗ εἵνεκεν καὶ [92] ἐτόλμησας. Ἐχθραίνειν γὰρ τὸ θεῖον λέγουσιν ἐπὶ τοῖς τῇ λύσει θανόντων σωμάτων σκύλλουσι τὰς ψυχάς. Ἐγῶ δὲ ταῦτα ἀκούσας, ὀκνηρότερος μὲν πρὸς τὸ τοιοῦτον ἐγχειρῆσαι ἐγενόμην, τῆς δὲ ἀπαρχῆς μου οὐκ ἐπαυσάμην βουλῆς, ἀλλ' ὡς ἐμποδισθεὶς τὴν ὁρμὴν ἠθύμουν.

VI. Καὶ ἵνα μή σοι τὰ τοιαῦτα μακρῷ διηγήσωμαι λόγῳ, ἐν τοσούτοις λογισμοῖς καὶ πράγμασιν ὄντος μου, φήμη τις ἠρέμα, ἐπὶ τῆς Τιβερίου Καίσαρος βασιλείας, ἐξ ἐαρινῆς τροπῆς τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα, ηὔξανεν ἑκάστοτε καὶ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὴ Θεοῦ ἄγγελος διέτρεχε [93] τὸν κόσμον, τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα σιγῇ στέγειν [94] φμὴ δυναμένη. Ἑκάστοτε οὖν πλείων καὶ μείζων ἐγένετο [95], λέγουσα, ὥς τίς ποτε ἐν Ἰουδαίᾳ, ἐξ ἐαρινῆς τροπῆς λαβὼν τὴν ἀρχὴν, Ἰουδαίοις τὴν τοῦ ἀϊδίου Θεοῦ εὐαγγελίζεται βασιλείαν, ἧς ἀπολαύειν λέγει ἐάν τις αὐτῶν προκατορθώσῃ [96] τὴν πολιτείαν· τοῦ δὲ πιστεύεσθαι αὐτὸν χάριν, ὅτι θειότητος γέμων ταῦτα πνέει, πολλὰ θαυμάσια σημεῖά τε καὶ τέρατα διαπράττεται κελεύσει μόνῃ, ὡς παρὰ Θεοῦ εἰληφὼς τὴν ἐξουσίαν· κωφοὺς γὰρ ποιεῖν ἀκούειν, τυφλοὺς ἀναβλέπειν, 30 κυλλοὺς ποιεῖ περιπατεῖν, χωλοὺς ἀνορθοῖ [97], πᾶσαν νόσον ἀπελαύνει, πάντα δαίμονα φυγαδεύει· ἀλλὰ καὶ λεπροὶ ψωροὶ ἐκ διαστήματος μόνον ἐνορῶντες αὐτῷ ἰώμενοι ἀπαλλάσσονται, νεκροὶ δὲ προσφερόμενοι ἐγείρονται, καὶ οὐδέν ἐστιν ὃ ἀδυνατεῖ ποιεῖν. Καὶ ὅσῳ, γε μᾶλλον ὁ χρόνος προέκοπτεν, πολὺ μείζων διὰ πλειόνων τῶν ἐπιδημούντων καὶ [98] βεβαιοτέρα ἐγίνετο, οὐκ ἔτι φήμη λέγω, ἀλλὰ τοῦ πράγματος ἡ ἀλήθεια. Ἤδη γάρ ποτε καὶ συστήματα κατὰ τόπους ἐγίνετο βουλῆς καὶ σκέψεως [99], τὸ τίς ἂν εἴη ὁ φανεὶς καὶ τί βούλεται λέγειν.

VII. Καὶ δήποτέ τις πρὸς αὐτῷ ἔτει ἐν [100] φθινοπωρινῇ τροπῇ δημοσίᾳ στὰς ἐβόα λέγων· Ἄδρες Ῥωμαῖοι, ἀκούσατε· ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν Ἰουδαίᾳ πάρεστιν, ἐπαγγελλόμενος πᾶσι τοῖς βουλομένοις ζωὴν αἰώνιον, ἐὰν τὰ [1] κατὰ γνώμην τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Πατρὸς βιώσωσιν. Διὸ μεταβάλλεσθε τὸν τρόπον ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττονα, ἀπὸ τῶν

A oculis illam videns sufficientem ac idoneam habeam declarationem quod existat, ex eo solo quod apparuerit; nec amplius incerta auditus verba oculorum poterunt firmitatem evertere. Attamen hanc quoque deliberationem cuidam philosopho, necessario meo, edisserui, qui consilium mihi dedit, id ne auderem, multas ob rationes. Sive enim, inquit, mago non obtemperabit anima, tu, tanquam qui legibus ista facere prohibentibus repugnaveris, male tibi conscius vives: sin vero obedierit, præterquam quod mala in conscientia vives, non amplius tibi bene cessura existimo ea quæ ad pietatem pertinent, cujus ergo ista ausus es. Nam Deum aiunt odio eos prosequi, qui animas mortuorum a corporibus separatas divexant. Ego autem his auditis segnior B quidem ad illud aggrediendum effectus sum, a consilio tamen quod initio ceperam non destiti, sed velut ab impetu desiderii retardatus dolebam.

VI. Ac ne ista tibi longo sermone explicem, cum in talibus cogitationibus et negotiis ego versarer, sub imperio Tiberii Cæsaris fama quædam sensim, a verna tempestate initio sumpto passimque crevit, et revera bonus Dei nuntius mundum peragravit, Dei voluntatem silentio tegere non valens. Ubique igitur amplior et major fiebat, referens quod quidam in Judæa, principio sumpto a verno tempore, æterni Dei regnum Judæis annuntiet, quo fruiturum esse ex illis dicit eum, qui vitam rectam emendatamque ducat: quo autem credatur ipsum divinitatis plenum hæc loqui ac inspirare, multa mirabilia, signa et prodigia edit sola jussione, quasi C qui a Deo acceperit potestatem; surdos enim facit audire, cæcos videre, pedibus debiles ambulare, claudos recta incedere: omnem morbum depellit, omnem dæmonem fugat; sed et leprosi scabri, eo eminus tantum viso, sanati abeunt, mortui vero oblati suscitantur, nihilque est quod facere nequeat. Atque quo plus temporis præteribat, eo major firmiorque per complures advenientes existebat, non amplius, inquam, fama, sed rei veritas. Jam vero et cœtus per loca fiebant consultationis et deliberationis causa, quisnam esset qui apparuisset, et quid vellet dicere.

VII. Cæterum eodem anno, autumni tempore quidam publice stans clamavit, dicens: Viri Ro- D mani, audite; Dei Filius in Judæa adest, cunctis volentibus promittens vitam æternam, si vitam duxerint ex voluntate Patris qui misit illum. Quocirca mores mutate, a deterioribus ad meliora transite, a temporalibus ad æterna: agnoscite unum esse Deum.

VARIÆ LECTIONES.

[91] ἀντέβαλλόν C. [92] *καί* mutandum in ταῦτ' vel ἐκεῖν'. S. οὗ ἕνεκεν τὰ τοιαῦτα ἐτόλμας *Epit.* c. 5. Quæ sequuntur in *Epit.* c. 5, ita leguntur: Ἐχθραίνειν γὰρ τὸ θεῖον λέγουσιν ἐπὶ τοῖς σκύλλουσι τὰς ψυχὰς μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκείνων διάλυσιν. [93] διήρχετο C. [94] Ita O c. *Epit.* c. 6. σιγᾷν, στέγειν C. σιγᾷν καὶ στέγειν S. auctore Gallandio. [95] ἐγίνετο O. [96] προσκατορθώσει C. Tum deest δέ in O. [97] κυλλούς χωλοὺς ὀρθοῖ O. [98] *καί* om. O. qui antea scr. μείζον (sic). [99] Locus haud dubie corruptus. Post σκέψεως *Epit.* c. 6, addit. ἕνεκα. Sed maxime offendit τό: scribe saltem τοῦ S. [100] ἐν prætermiserunt Cl. et S. [1] Dele τά, nam prorsus redundat D. ἐὰν τὰ κατὰ γνώμην — πράξωσιν *Epit.* c. 7. S.

A qui in cœlis est, cujus mundum injuste habitatis ante justos illius oculos: verum si convertamini et juxta voluntatem ejus vivatis, in aliud sæculum sublati æternique effecti ineffabilibus ipsius bonis perfruemini; sin vero morem non gesseritis, animæ vestræ post dissolutionem a corpore in ignis locum conjicientur, ubi æternum punitæ inutili ducentur pœnitentia. Nam tempus pœnitentiæ præsens est ista singulorum vita. Porro his ego auditis moleste ferebam, nullum ex tanta hominum multitudine, tam magno accepto nuntio, dixisse: In Judæam proficiscar ut cognoscam utrum iste hæc proferens vera loquatur, nempe Dei Filium in Judæam advenisse, propter bonam æternamque spem, qui voluntatem Patris a quo missus est manifestet: namque quod eum aiunt prædicare, non est exiguum: quo- B rumdam enim animas affirmat, utpote immortales, immortalibus bonis fruituras; aliorum vero, in ignem inexstinctum projectas, æternum puniendas esse.

VIII. Hæc de aliis cum dicerem, etiam mecum his verbis locutus sum: Quare alios vitupero, qui in eodem crimine negligentiæ versor? Verum ad Judæam properabo, postquam res meas composuero. Ita vero cum statuissem, multum in dilatione tempus præteriit, hujusce vitæ negotiis vix explicari valentibus. Tandem itaque considerata vitæ natura, quod spe implicans festinantibus insidietur, quin etiam quantum temporis abreptum fuerit mihi spebus jactato, quodque sic occupati homines morimur, cuncta mea, prout erant, relinquens ad portum properavi, et in portum veniens atque in altum sub- C vectus ventis adversantibus, pro Judæa Alexandriam appuli, ubi ventorum importunitate detentus ad philosophos ventitabam, atque eum rumorem sermonesque illius qui Romæ visus fuerat referebam. At illi responderunt: Eum quidem, qui Romæ apparuit, nescimus, de illo autem qui in Judæa degit ac Filius Dei a fama dicitur, et audivimus a multis qui illinc veniunt, et de omnibus miraculis quæ loquendo facit accepimus.

IX. Cumque dicerem: Cuperem incidere in aliquem qui eum vidisset, statim duxerunt me, aientes: Est hic quidam, qui non solum vidit eum, sed et ea ex regione oriundus est, vir Hebræus, nomine Barnabas, qui se quoque ait unum esse ex D illius discipulis, et hic sedens rerum ab ipso promissarum sermones volentibus ultro refert. Et quidem cum iis progressus sum. Ac veniens cum

A προσκαίρων ἐπὶ τὰ αἰώνια· γνῶτε [2] ἕνα Θεὸν εἶναι τὸν ἐπουράνιον, οὗ τὸν κόσμον ἀδίκως οἰκεῖτε ἔμπροσθεν τῶν αὐτοῦ δικαίων ὀφθαλμῶν· ἀλλ' ἐὰν μεταβάλλησθε καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν βιώσητε, εἰς ἕτερον αἰῶνα ἐνεχθέντες καὶ ἀΐδιοι γινόμενοι, τῶν ἀποῤῥήτων αὐτοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύσετε [3] ἐὰν δὲ ἀπειθήσητε, αἱ ψυχαὶ ὑμῶν μετὰ τὴν τοῦ σώματος λύσιν εἰς τὸν τόπον τοῦ πυρὸς βληθήσονται, ὅπου ἀϊδίως κολαζόμεναι ἀνωφέλητα **21** μετανοήσουσιν. Ὁ γὰρ τῆς μετανοίας καιρὸς ἡ νῦν ἑκάστου ζωὴ τυγχάνει. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα ἀκούων ἠχθόμην, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τοσούτων ὄχλων, τηλικαύτην ἀγγελίαν ἀκούσας, εἴρηκεν· Εἰς Ἰουδαίαν πορεύσομαι, ἵνα ἴδω εἰ ταῦθ' οὗτος λέγων ἀληθεύει, ὡς ὅτι Υἱὸς Θεοῦ ἐπιδεδήμηκε τῇ Ἰουδαίᾳ, ἀγαθῆς καὶ αἰωνίας ἐλπίδος χάριν, τὴν τοῦ B ἀποστείλαντος Πατρὸς βούλησιν ἐκφαίνων· ἐπεὶ [4] καὶ ὅπερ λέγουσιν αὐτὸν κηρύσσειν, οὐκ ἔστι μικρόν. ὧν μὲν γὰρ τὰς ψυχὰς διαβεβαιοῦται αἰωνίους οὔσας αἰωνίων ἀπολαύσειν ἀγαθῶν, ὧν δὲ ἐν πυρὶ ἀσβέστῳ ῥιφθείσας [5] τὸν αἰῶνα κολασθήσεσθαι.

VIII. Ταῦτα ἐγὼ λέγων περὶ ἄλλων καὶ ἐμαυτῷ ὡμίλησα λέγων· Τί ἄλλους μέμφομαι, ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἀμελείας ὑπάρχων ἐγκλήματι; Ἀλλ' εἰς Ἰουδαίαν ὁρμήσω, πρότερον τὸν ἐμὸν διαθεὶς βίον. Καὶ δὴ οὕτω [6] βουλευσμένου μου, πολὺς ὁ τῆς παρολκῆς ἐγενήθη χρόνος, τῶν βιωτικῶν πραγμάτων δυσεκλύτων ὄντων. Πέρας γοῦν συννοήσας ὧδέ [7] ποτε τὴν τοῦ βίου φύσιν, ὅτι ἐλπίδι ἐκπλοκῶν τοὺς σπεύδοντας ἐνεδρεύει, οὐ μὴνν ἀλλὰ καὶ ὃν ποτε εἰσεκλάπθη χρόνον ἐλπίσι δονούμενος, καὶ ὅτι οὕτως ἀσχολούμενοι οἱ ἄνθρωποι ἀποθνήσκομεν [8], τὰ πάντα μου, C ὡς ἔτυχεν, ἀφεὶς εἰς Πόρτον [9] ὥρμησα, καὶ εἰς λιμένα ἐλθών τε [10] καὶ ἀναχθεὶς ἀνέμων **22** ἔχθραις ἀντὶ τοῦ εἰς Ἰουδαίαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἠνέχθην· καὶ ἀνέμων ἀπορίᾳ ἐπισχεθεὶς ἐκεῖ συνεφοίτων τοῖς φιλοσόφοις καὶ τὰ τῆς φήμης καὶ τοῦ [11] ἐν Ῥώμῃ φανέντος ἔλεγον τοὺς λόγους· Οἱ δὲ [12] ἀπεκρίναντο, ὅτι· Τὸν μὲν ἐν Ῥώμῃ φανέντα οὐκ ἴσμεν, περὶ δὲ τοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ γενομένου καὶ Υἱοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῆς φήμης λεγομένου καὶ παρὰ πολλῶν τῶν κἀκεῖθεν ἐληλυθότων ἠκούσαμεν, καὶ περὶ πάντων ὧν λαλῶν ἐποίει θαυμασίων ἐμάθομεν.

IX. Ἐμοῦ δὲ εἰπόντος, Ἤθελόν τινι συντυχεῖν τῶν ἑωρακότων αὐτὸν, εὐθὺς ἦγόν με λέγοντες, ἔστι τις ἐνταῦθα, οὐ μόνον ἱστορήσας αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκεῖθεν γῆς ὑπάρχων, ἀνὴρ Ἑβραῖος, ὀνόματι Βαρνα- D βας, ὅς καὶ ἕνα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἑαυτὸν εἶναι λέγει, καὶ ἐνταῦθά που καθεζόμενος τῆς ἐκείνου ὑποσχέσεως τοὺς λόγους τοῖς βουλομένοις ἑτοίμως λέγει. Καὶ δὴ συνῆλθον αὐτοῖς. Καὶ ἐλθὼν, σὺν σῷ παρε-

VARIÆ LECTIONES.

[2] γνῶτες O. [3] Ita O c· *Epit.*, ἀπολαύσητε C. κατὰ τὴν τ. σ. p. μετὰ τὴν τ. σ. tacite edidit Cl. repetiitque S, Codd. lectionem in Annot· cr. pro conjectura adnotans. [4] ἐπεὶ adjunxi c. O et *Epit.* [5] ῥιφεῖσας O, qui dein κολασθήσεται, nota marginali correctum in vulg. [6] οὕτως C. [7] ὧδέ D, ὁ δή O, c. C. Tum ἐκπλέκων C, qui tamen ἐμπλέκων conj. [8] Errat Schweglerus de Cotelerio ἀποθνίσκομεν eum edidisse asserens: tu Clericum (edu1624) intellige [9] πόρτον O, πόντον C. Jam Clericus: Forte πόρτον, *portum*, nempe Romanum: vide *Martyr. Ign.* c. 6, et *Epit.* c. 78. Tum εἰς τὸν λιμένα C. [10] τέ om. O. [11] καὶ τοῦ O, et ex conject. D, μετὰ τοῦ C. [12] οἵ τ' O. Tum addidi τόν ante μέν c. O. Ita legendum esse recte observat S.

στῶτι ὄχλῳ ἔστην ἐπακούων τῶν λόγων, καὶ συνενόουν τἀληθῆ [13] οὐ διαλεκτικῇ τέχνῃ λέγοντα, ἀλλὰ ἀκάκως καὶ ἀπαρασκευάστως ἐκτιθέμενον, ἅ τε ἤκουσε καὶ ἑώρακε τὸν τοῦ Θεοῦ φανέντα Υἱὸν πεποιηκέναι τε καὶ εἰρηκέναι. Πολλοὺς δὲ μάρτυρας τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων [14] θαυμασίων τε καὶ λόγων, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ παρεστῶτος ὄχλου, παρεῖχεν.

X. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὰ ἀπανούργως λεγόμενα οἱ ὄχλοι ἡδέως [15] διετίθεντο, **33** οἱ ἐκ παιδείας κοσμικῆς ὁρμώμενοι φιλόσοφοι γελᾷν αὐτὸν καὶ χλευάζειν ἐπεβάλοντο [16], σκώπτοντες καὶ διασύροντες θράσει ἀμέτρῳ, ὡς μεγάλοις ὅπλοις κεχρημένοι τοῖς συλλογισμοῖς. Ὁ δὲ ἀπωθούμενος αὐτῶν τὸν λῆρον οὐ συνέτρεχεν αὐτῶν τῇ πανούργῳ πεύσει [17], ἀλλ' ἀκαταπλήκτως ὧν ἔλεγεν οὐκ ἀφίστατο. Καί ποτέ τις αὐτοῦ ἐπύθετο, διὰ τί κώνωψ ἐγένετο, καὶ [18] βραχύτατον ὄν, ἓξ πόδας ἔχον, ἔχει [19] καὶ πτερὰ, ἐλέφας δὲ, τὸ μέγιστον τῶν ζώων, ἄπτερος ὤν, τέσσαρας μόνους ἔχει πόδας. Ὁ δὲ μετὰ τὴν πεῦσιν τὸν ἐμποδισθέντα ἀναλαβὼν λόγον, ὡς πρὸς τὴν πεῦσιν ἀποκρινάμενος [20], τὸν αὐτῷ ἀπ' ἀρχῆς προκείμενον ἀνελάμβανε λόγον τούτῳ μόνῳ προοιμίῳ χρώμενος καθ' ἑκάστην ἐγκοπήν, Ἡμεῖς τοῦ πέμψαντος ἡμᾶς τοὺς λόγους καὶ τὰς θαυμασίους πράξεις εἰπεῖν ὑμῖν μόνον ἔχομεν ἐντολὴν, καὶ ἀντὶ τῆς λογικῆς ἀποδείξεως μάρτυρας παρέχομεν ὑμῖν τῶν ἐξ ὑμῶν [21] παρεστώτων πολλοὺς, ὧν ἐγὼ τὰ [22] εἴδη μέμνημαι, ὡς ἐμψύχους εἰκόνας, ἱκανὰς μαρτυρίας. Λοιπὸν τῆς [23] ὑμετέρας ἐστὶν ἐξουσίας, ὑπείκειν ἢ ἀπειθεῖν. Τοῦ δὲ λέγειν ὑμῖν τὸ συμφέρον οὐ παύσομαι, ὅτι ἐμοὶ μὲν ζημία τὸ σιωπᾷν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀπειθεῖν βλάβη. Ἀλλὰ καὶ τῶν εἰκαίων **34** ὑμῶν προβλημάτων τὰς ἀποδείξεις [24] ἀποδοῦναι ἠδυνάμην, εἰ φιλαληθῶς ἐπυνθάνεσθε. Κώνωπος δὲ καὶ ἐλέφαντος τὴν αἰτίαν τῆς διαφόρου δημιουργίας νῦν ὑμῖν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν [25] εὔκαιρον τοῖς τῶν ὅλων ἀγνοοῦσι Θεόν.

XI. Ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, ὡς ἐκ συμφωνίας ἄτακτον ἠφίεσαν γέλωτα, κατασιωπᾷν καὶ ἀπορεῖν αὐτὸν πειρώμενοι ὡς βάρβαρόν τινα δαιμονῶντα. Ἐγὼ δὲ ταῦτα ὁρῶν, ζήλῳ οὐκ οἶδ' ὅπως ληφθεὶς, εὐσεβεῖ θυμῷ τοῦ λοιποῦ σιγᾷν οὐκ ἐκαρτέρουν, ἀλλὰ μετὰ παῤῥησίας ἐβόων λέγων. Εὐλόγως ὁ Θεὸς ὑμῖν [26] ἀκατάληπτον τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἔθετο, ἀναξίους προϊδὼν, ὡς ἐκ [27] τῶν νῦν τοὺς κριτικὸν νοῦν ἔχοντας πληροφορῶν φαίνεται. Ἐπεὶ γὰρ νῦν τῆς αὐτοῦ βουλήσεως κήρυκες ἐξαπεστάλησαν, οὐ γραμματικὴν

A astante multitudine steti sermones audiens; atque intellexi vera eum non dialectica arte dicere, sed sine malitia et præparatione exponere quæ audierat et viderat a Dei Filio, qui conspectus fuerat, facta et dicta. Multos autem testes miraculorum et sermonum, ab ipso editorum, ex ipsa etiam assistente plebe producebat.

X. Quandoquidem vero ad dicta minime subdola populus libenter attendebat, ex eruditione sæculari prodeuntes philosophi ridere eum ac subsannare aggressi sunt, immodica audacia cavillantes atque probris incessentes, et quasi armis validis utentes syllogismis. At ille, ineptias eorum repellens, versutæ ipsorum interrogationi non occurrebat; sed intrepide a sermone suo non desistebat. Et ali-
B quando quidam rogabat eum, cur ita factus esset culex, ut, cum minimum quid sit, et sex pedes habeat, insuper et alas gerat: elephas vero, animalium maximum, cum careat alis, quatuor tantum pedes habeat. Ille autem post interrogationem, abruptum resumens sermonem, quasi ad percontationem respondisset, propositum sibi ab initio sermonem repetiit, hoc solo utens prooemio per singulas interpellationes: Nobis demandatum solummodo est,ut vobis sermones et mirabilia gesta illius qui misit nos, referamus; ac pro logica demonstratione testes vobis producimus eorum qui ex vobis hic astant complures quorum ergo facies recordor, velut vivas imagines, idonea testimonia. Cæterum in vestra potestate situm est, obsequi, vel fidem non habere.
C Ego certe non cessabo vobis exponere quod utile est: quoniam mihi quidem damnum est, tacere; vobis vero, non credere, noxa. Sed et futilium vestrarum quæstionum demonstrationes dare poteram, si veritatis studio interrogassetis. Verum causam diversæ creationis culicis et elephanti nunc vobis aperire intempestivum esset, qui Deum omnium rerum ignoratis.

XI. Hæc eo dicente quasi ex communi consensu petulantem risum emiserunt, illum nitens ad silentium et ad angustias redigere tanqnam barbarum quemdam insanum. Quæ cum ego intuerer, zelo nescio qua ratione correptus, per iram piam amplius tacere non sustinui, sed cum fiducia clamavi dicens: Jure Deus voluntatem suam incomprehensibilem vobis esse voluit, indignos præsciens, sicut
D ex præsentibus dat plene intelligere iis qui mentis judicio utuntur. Quia enim nunc ejus voluntatis

VARIÆ LECTIONES.

[13] ταληθῆς O. Tum ἁπλῶς p, ἀκάκως conj. S, ut Ruf. et *Epit.* c. 9. Cæterum cfr. infra ἀπανούργως [14] *Dege* γενομένων D. [15] ἡδέως οἱ ὄχλοι C. [16] ἐπεβάλλοντο C. [17] Ita C. in calce edit et S. in textu; πνεύσει C, πεύσῃ O, πανούργῳ omisso, [18] Dele καί, quod versu insequenti perperam omissum hic irrepsit S, [19] Leg. καὶ ἔχει vel καὶ ἔχον S. *Epit.* c. 10; διὰ τί κώνωψ ἐγένετο, καὶ βραχύτατος ὤν, ἓξ πόδας ἔχων καὶ πτερὰ φέρει. [20] S. proponit ἀποκρινούμενος. [21] Fort. leg. ἐξ ὑμῶν τῶν S· [22] τά excedit ap. Cl. et S. Tum D legit vult εἰκόνας ἱκαναῖς μαρτυρίαις λοιπὸν — ὑπείκειν, κ. τ. λ. At nihil mutandum cl. *Epit.* c. 10. Verba ἰκόνας μαρτυρίας appositionis locum obtinent. « Produco vobis homines multos, testes locupletes, cum sint quasi εἰκόνες ἔμψυχοι. » S. [23] τῆς addici c. O. [24] ἀπολύσεις scribendum esse putat Cl. Tum ἐδυνάμην C. [25] εἰπεῖν οὐκ ἔστιν C. Tum τὸν τῶν p. τῶν var. lect. in *Epit.* c. 10. [26] ἡμῖν O. Etiam *Rec.* I, 9, *vobis*. [27] ἐξ O.

præcones missi sunt, non grammaticam profitentes artem, sed simplicibus et sinceris verbis consilium ipsius demonstrantes (adeo ut quilibet qui audierit, intelligat quæ dicuntur) neque cum affectu quodam invido, se ipsum cunctis præbere nolente, adestis vos, ut, præterquam quod non intelligitis quod vobis expedit, damno vestro veritatem rideatis, quæ apud barbaros ad vestram condemnationem versatur, quamque ad vos advenientem non vultis hospitio recipere propter libidines vestras, et verborum illius vilitatem, ne arguamini, quod temere philologi estis seu amatores sermonum, non autem veritatis amatores philosophi. Quousque ergo discitis loqui, qui pulchre loqui nescitis? Multa quippe verba vestra unius verbi pretio non sunt æstimanda. Quid autem dicet Græca vestra multitudo, unanimis facta, si judicium futurum est, ut iste ait? Quare, Deus, voluntatem tuam non prædicasti nobis? Nonne audietis, si omnino responsionem accipietis, hæc: Ego, cum omnes futuras voluntates ante constitutionem mundi cognoscerem, unicuique pro merito suo latenter prævius occurri; quod autem id ipsum ita se habeat volens iis qui ad me confugerunt, plene manifestare, cur ab initio, a primis generationibus voluntatem meam palam non siverim prædicari, nunc circa sæculi finem præcones mei consilii misi, qui et irridentur, et contumeliis affecti deluduntur ab iis qui nequaquam volunt adjuvari, quippe meam amicitiam vehementer repudiarunt. O magnam injuriam! mortis enim periculum subeunt prædicatores; idque per eos homines qui ad salutem vocantur.

XXII. Porro illud injuste factum adversus præcones meos a principio apud omnes futurum erat, si a principio ad salutem vocati fuissent qui indigni sunt. Quod enim nunc ab iis injuriose fit, in defensionem fit justæ meæ providentiæ, quod præclare doctrinam honore dignam nolui inutiliter ab initio ad contumeliam publice exponere, sed eam statui, ut venerandam, silentio tegi; non quidem apud eos qui principio digni erant, quibus et tradidi, sed apud istos et consimiles, ut cernitis, indignos, odio me prosequentes, seque nolentes diligere. Et vero nunc, omittentes hunc hominem irridere, a me ipsius repromissionem audite, vel qui volet mihi percontanti respondeat. Ac ne velut pe-

A ἐπαγγελλόμενοι τέχνην, ἀλλ' ἁπλοῖς καὶ ἀπανούργοις λόγοις [28] τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐκφαίνοντες, ὡς πάνθ' ὁντιναοῦν ἀκούσαντα νοεῖν τὰ λεγόμενα, καὶ οὐ μετὰ ἕξεώς τινος φθονερᾶς, παρέχειν πᾶσιν ἑαυτὴν μὴ βουλομένης [29] πάρεστε ὑμεῖς, πρὸς τῷ μὴ νοεῖν τὸ ὑμῖν συμφέρον, ἐπὶ τῇ ὑμετέρᾳ βλάβῃ γελᾷν τὴν εἰς τὴν ὑμετέραν καταδίκην ἐν βαρβάροις πολιτευσαμένην ἀλήθειαν, ἣν καὶ ὑμῖν ἐπιδημήσασαν ξενίσαι οὐ βούλεσθε, διὰ τὰς ἀσελγείας ὑμῶν, καὶ τὸ λιτὸν τῶν λόγων αὐτῆς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῆτε, **35** ὅτι εἰκῇ [30] φιλόλογοί ἐστε, καὶ οὐ φιλαλήθεις φιλόσοφοι· μέχρι μὲν οὖν πότε λαλεῖν μανθάνετε, οἱ τὸ καλῶς [31] λαλεῖν οὐκ ἔχοντες; Πολλὰ γὰρ ὑμῶν ῥήματα ἑνὸς οὐκ ἄξια λόγου. Τί ἄρα ἐρεῖ ὑμῶν τὸ Ἑλληνικὸν πλῆθος μία ψυχὴ γενόμενον, εἴπερ ἔσται [32] κρίσις, ὡς οὗτος λέγει; Διὰ τί, ὦ Θεὲ, τὴν σὴν βούλησιν οὐκ ἐκήρυξας
B ἡμῖν; Οὐ πάντως ἀκούσεσθε, εἴπερ ἀποκρίσεως καταξιωθήσεσθε, τάδε [33]. Ἐγὼ, πάσας τὰς ἐσομένας πρὸ καταβολῆς κόσμου εἰδὼς προαιρέσεις, ἰδίως [34] ἑκάστῳ πρὸς τὸ αὐτοῦ ἄξιον λανθανόντως προαπήντησα· τοῦτο δὲ αὐτὸ ὅτι οὕτως ἔχει, βουληθεὶς τοὺς προσπεφευγότας μοι πληροφορῆσαι, διὰ τί ἀπαρχῆς ἐκ προτέρων γενεῶν τὴν ἐμὴν βούλησιν δημοσίᾳ οὐκ εἴασα κηρυχθῆναι, νῦν πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου [35] κήρυκας ἐμῆς βουλῆς ἀπέστειλα, οἳ [36] καὶ γελῶνται καὶ ὑβριζόμενοι χλευάζονται ὑπὸ τῶν μηδὲν ὠφελεῖσθαι θελόντων καὶ ἐπιτεταμένως τὴν ἐμὴν φιλίαν παραιτησαμένων. Ὦ μεγάλης ἀδικίας! μέχρι πόνου [37] κινδυνεύουσι κήρυκες, καὶ ταῦτα ὑπὸ τῶν εἰς σωτηρίαν καλουμένων ἀνδρῶν.

C

XII. Τοῦτο δὲ τὸ ἀδίκως γινόμενον κατὰ τῶν ἐμῶν κηρύκων ἀπ' ἀρχῆς **36** ἂν εἰς πάντας ἐγίνετο, εἴπερ ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐκαλοῦντο οἱ ἀνάξιοι. Τὸ γὰρ νῦν γινόμενον ὑπ' αὐτῶν ἀδίκως εἰς ἀπολογίαν τῆς ἐμῆς δικαίας γίνεται προνοίας, ὅτι καλῶς τὸν τιμῆς ἄξιον λόγον ἀπ' ἀρχῆς δημοσίᾳ εἰς ὕβριν θεῖναι οὐκ ἠβουλήθην [38] ἀνωφελῶς, ἀλλὰ σιγᾶσθαι αὐτὸν ὡς τίμιον ἐβουλευσάμην, οὐκ ἀπὸ τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἀξίων, οἷς καὶ μετέδωκα, ἀλλ' ἀπὸ τούτων καὶ τῶν τοιούτων, ὡς ὁρᾶτε, ἀναξίων, τῶν ἐμὲ μισούντων καὶ ἑαυτοὺς φιλεῖν μὴ βουλομένων. Καὶ νῦν γε παρέντες γελᾷν τὸν ἄνδρα τοῦτον, ἐμοῦ πρὸς τὸ τούτου ἐπάγγελμα πυνθάνεσθε, ἢ πυνθανομένῳ μοι [39] ὁ βουλόμενος ἀποκρινάσθω. Καὶ μὴ [40] ὡς ἀσελγεῖς κύνες ὑλάσσετε, ψόφῳ

VARIÆ LECTIONES.

[28] λόγοις transcripsi ex O, quo Si conjectura ἁπλῶς καὶ ἀπανούργως superflua redditur Cf. *Rec.* ι, 9. Tum πάντα ὁντιvανοῦν C, πάντα ὁντιναοῦν S. [29] βουλόμενοι conjecit amanuensis ad oram cod. O, cujus textus βουλομένης, ut C. Ibidem πρὸς τῷ O et S c. *Epit.*, πρὸς τό C. [30] Ita O c. *Epit.*, εἰ καί C, qui εἰκαῖοι conj. [31] καλῶς accessit ex O et *Epit.* Deinde πολλὰ γὰρ παρ' ὑμῶν O. [32] ἔστι O. [33] Ita O et S auctore D, τὰ δὲ C. [34] Ita S auctore D, εἰδὼς C, deest in O, et absque damno deesse potest. *Ep.*: κ. πρ. εἰδὼς ἑκάστῳ. Ad oram cod. O hæc scholia: πάσας τὰς ἐσομένας πρὸ καταοολῆς κόσμου εἰδὼς προαιρέσεις ὁ Θεὸς ἑκάστῳ πρὸς τὸ αὐτοῦ ἄξιον λανθανόντως προαπήντησεν. Et ex adverso: Θεὸς ἀπολογούμενος ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως πρὸς τοὺς ἀπίστους. [35] τοῦ βίου vertit C, quasi perinde esset ac τοῦ αἰῶνος, sententia postulante, sed sine exemplo, quod quidem sciam Cl. [36] οἱ C, quod S. recte mutavit in οἳ. At non omittere debebat καὶ γελῶνται. In marg. cod, O alia manus adnotavit: οὐκ εἰσὶ ταῦτα ἐν τῇ ἑτέρα ἐκδόσει. [37] Ita O et nonnuli codd. *Epitomes*, φθόνου C. [38] ἐβουλήθην C. [39] πυνθανομένων ὁ βουλόμενος C. [40] μή accessit ex O Tum ὑλάκτετε C, qui et μύοντες p. βύοντες.

ἀτάκτῳ βύοντες τῶν σῴζεσθαι θελόντων τὰς ἀκοάς, A ἄδικοι καὶ θεοστυγεῖς, καὶ τὸν σῴζοντα λογισμὸν εἰς ἀπιστίαν ἀπασχολοῦντες. Πῶς συγγνώμης τυχεῖν δυνήσεσθε, τὸν τὴν θειότητα [41] τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελλόμενον ὑμῖν εἰπεῖν ὑβρίζοντες, καὶ ταῦτα ἄνθρωπον ὃν ἐχρῆν, εἰ καὶ μηδὲν ἀληθεύοντα [42], διὰ τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ πρὸς ὑμᾶς ἀποδέξασθαι προαίρεσιν;

XIII. Ταῦτά μου λέγοντος καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, πολὺς τῶν ὄχλων ἐγίνετο θρύλλος· καὶ οἱ μὲν ὡς τὸν Βαρνάβαν ἐλεοῦντες συνήραντό μοι· οἱ δὲ ἠλίθιοι ὄντες δεινῶς κατ' ἐμοῦ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας. Ἐπεὶ δὲ ἤδη ποτὲ ἑσπέρα κατειλήφει, τῆς χειρὸς λαβὼν τὸν Βαρνάβαν, μὴ θέλοντα **37**, βίᾳ εἰς τὴν ἐμὴν ἦγον οἰκίαν, ἔνθα καὶ μένειν αὐτὸν ἐποίησα, ἵνα μή τις αὐτῷ χεῖρας ἐπιβάλῃ. Καὶ ἡμερῶν ὀλίγων διατρίψας, B καὶ τοῦ ἀληθοῦς λόγου βραχέα κατηχήσας με ὀλίγον, ὡς [43] ἐν ὀλίγαις ἡμέραις, σπεύδειν ἔλεγεν εἰς Ἰουδαίαν τῆς κατὰ τὴν θρησκείαν ἑορτῆς χάριν, καὶ τοῦ λοιποῦ τοῖς ἑαυτοῦ ὁμοεθνέσι συνεῖναι θέλων.

XIV. Φανερὸς δ' ἦν μοι ἀποναρκήσας. Ἐμοῦ γὰρ εἰπόντος· Σύ μοι μόνον τοὺς τοῦ φανέντος ἀνδρὸς οὓς ἤκουσας [44] ἐκτίθου λόγους, κἀγὼ τῷ ἐμῷ κοσμήσας λόγῳ τοῦ Θεοῦ κηρύξω τὴν βούλησιν, καὶ εἶθ' οὕτως ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν συμπλεύσω [45] σοι· λίαν γὰρ ποθῶ ἐπὶ τὸν τῆς Ἰουδαίας γενέσθαι τόπον, τάχα δὲ καὶ συνοικήσω ὑμῖν τὸν πάντα μου τῆς ζωῆς βίον [46]· ὁ δὲ ταῦτα ἀκούσας ἀπεκρίνατο· Σὺ εἰ μὲν ἱστορῆσαι τὰ ἡμέτερα καὶ μαθεῖν τὸ συμφέρον θέλεις, ἐξ αὐτῆς μοι σύμπλευσον· εἰ δὲ μὴ βούλει, τὰ ἄλλα [47] σημεῖα τῆς οἰκήσεώς μου καὶ ὧν θέλεις ἐγώ σοι σήμερον ἐρῶ [48], ἵνα ὅτε βούλει ἐλθὼν ἐπιστῇς ἡμῖν· ἐγὼ γὰρ C αὔριον πορεύσομαι ἐπὶ τὰ ἐμαυτοῦ. Καὶ δὴ ἀδυσώπητον ἰδὼν συνῆλθον αὐτῷ μέχρι τοῦ λιμένος· καὶ μαθὼν παρ' αὐτοῦ ἅπερ ἔλεγε σημεῖα τῶν οἰκήσεων, ἔφην αὐτῷ· Εἰ μὴ ὅτι αὔριόν τι ἀπαιτῶ ὀφειλόμενόν μοι, ἐξ αὐτῆς ἄν σοι συνέπλεον· πλὴν τάχιόν σε καταλήψομαι. Καὶ ταῦτα εἰπών, καὶ [49] παραθέμενος αὐτὸν τοῖς τοῦ πλοίου ἡγουμένοις ὑπέστρεφον λυπούμενος, μεμνημένος τοῦ καλοῦ καὶ συνήθους φίλου.

38 XV. Ἡμερῶν δὲ διατρίψας, καὶ τὸ χρέος οὐχ ὅλον λαβεῖν δυνηθείς, τάχους ἕνεκα ἀμελήσας τοῦ περιλειφθέντος, ὡς ἐμποδίου ὄντος, καὶ αὐτὸς εἰς Ἰουδαίαν ἀπέπλευσα, καὶ δεκαπέντε [50] ἡμερῶν εἰς Καισάρειαν κατήντησα τὴν Στράτωνος. Ἐπιβάντος δέ μου τῆς γῆς καὶ ξενίαν θηρωμένου, ἔμαθον ὅτι Πέτρος τις λεγόμενος, τοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ εἰσφανέντος ἀν- D δρὸς τοῦ σημεῖα καὶ τέρατα πεποιηκότος ὁ δοκιμώτατος ὑπάρχων μαθητής, αὔριον Σίμωνι τῷ ἀπὸ Γιτθῶν Σαμαρεῖ ζήτησιν ποιεῖται λόγων. Ἐγὼ δὲ ταῦτα ἀκούσας ἐδεήθην τὴν τούτου μοι μηνυθῆναι μονήν. καὶ ὁμῶς ἔμαθον καὶ τῷ πυλῶνι ἐπέστην. Θεασάμενοι δὲ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ ἀντέβαλον [51] τίς τε ὢν καὶ πόθεν

tulantes canes latratis, incomposito strepitu, aures salvari desiderantium obstruentes injusti ac Deo exosi, et servatricem cogitationem avocantes ad incredulitatem. Quo pacto veniam consequi poteritis, eum qui vobis naturam Dei referre promittit, contumelia afficientes; idque hominem, quem oportuerat, etsi nihil vere loquentem, propter bonam ipsius erga vos voluntatem, grate suscipere?

XIII. Quæ cum dicerem, aliaque his consentanea, multum in plebe ortum est murmur: atque alii quidem tanquam Barnabam miserantes mihi favebant: alii vero qui erant stolidi, graviter in me stridebant dentibus. Cumque jam vespera advenisset, Barnabæ manu apprehensa, eum nolentem vi ad meam duxi domum; ubi et feci manere, ne quis ei manus injiceret. Paucosque dies commoratus, nonnulla veræ religionis mihi tradidit rudimenta, quod paucis post diebus properare se diceret ad Judæam propter festum, velletque deinceps cum suis popularibus degere.

XIV. Videbatur autem mihi esse plane perculsus. Cum enim ego dicerem: Tu mihi tantum hominis illius qui apparuit, quos audiisti expone sermones, et ego oratione mea illos exornans, Dei consilium prædicabo, sicque postea una navigabo intra paucos dies: admodum enim cupio ad Judææ regionem pervenire: ac forte vobiscum per totam vitam habitabo. Ille his auditis respondit: Tu, si quidem videre nostra, et quod expedit vis discere, mecum statim navigato; si nolis, reliqua signa domicilii mei et quorum volueris tibi hodie dicam, ut quando volueris venire, nobis occurras: ego enim cras ad mea me recipiam. Videns itaque inexorabilem esse, comitatus sum eum usque ad portum; acceptisque ab eo signis quæ dixerat domiciliorum, dixi illi: Nisi cras aliquid quod mihi debetur repetiturus essem, jamjam tecum navigarem; cito tamen te assequar. Et, his dictis, commendatoque eo navis ductoribus, reversus sum tristis, memor boni et concordis amici.

XV. Aliquot autem dies moratus, ac totum debitum recipere non valens, propter festinationem reliquo neglecto, quod impedimento esset, ipse quoque in Judæam enavigavi, et quintodecimo die Cæsaream Stratonis adveni. Cumque terram tetigissem, et hospitium investigarem, accepi quemdam nomine Petrum, viri illius qui in Judæa conspectus est, quippe signa et prodigia fecit, probatissimum discipulum, crastino die cum Simone ex Gitthis Samaritano esse disputaturum. Quibus auditis, rogavi illius mansionem mihi indicari: et simul atque didici, præsto fui ad fores. At illi in domo, cum me viderent, inter se conferebant, quisnam essem, ac

VARIÆ LECTIONES.

[41] θεότητα C. [42] ἀληθὲς λέγοντα O. Subsequens διά addidit S, auctore Rufino, *Rec.* I, 9. [43] ὅσον Liber Regius 804, quod præstat. [44] Vbb. οὓς ἤκουσας om. O. Idem κατά p. κἀγώ [45] συμπλεύσωσι, omisso σοι O. [46] Leg. χρόνον ex Epit. c. 13. Vid. Hom. II, 28 D. [47] ἐπεί γε τά C. [48] γνωριῶ C et *Ep*. [49] καί excidit ap. Cl. et S. [50] διὰ δεκαπέντε conj. C, ut est in cod. Reg. 804 et *Epit.* c. 14. [51] θεασάμενον δὲ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ ἀντέβαλον O, ἀντέβαλλον reliq. omissis C, οἱ δ' ἀντέβαλλον S ex cod. 804, qui addit οἱ δ' ἐν τῷ οἴκῳ. In *Epit.* c. 14: θεασάμενοι δὲ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ.

unde venirem. Et ecce Barnabas egressus, statim ut vidit, complexus est me, multum gaudens ac lacrymans; apprehensaque manu mea, introduxit in locum ubi erat Petrus, dixitque mihi: Hic est Petrus, quem maximum in Dei sapientia tibi denuntiabam, cui assiduo de te loquebar. Ultro igitur ingredere; quoniam quæ in te bona sunt, vere illi enarravi, simulque manifestum feci propositum tuum, ita ut ipse etiam te videre aveat. Magnum ergo ei manus te manibus meis offero. Quod cum dixisset, oblato me, ait: Hic est Clemens, Petre.

XVI. At bonus Petrus, simul ac nomen audivit, prosiliit et osculatus est, ac sedere me fecit, statimque dixit: Recte fecisti, præconem veritatis Barnabam hospitem excipiendo, magno animo in veri Dei honorem, furorem imperitæ multitudinis non veritus. Beatus eris. Quemadmodum enim tu veritatis legatum ita cum omni honore excepisti hospitio, ipsa quoque te veritas hospitem, suæ urbis civem constituet: tuncque magnopere lætaberis, quia nunc parvam fœneratus gratiam, bonorum dico sermonum voluntatem, bonorum æternorum, quæque auferri nequeunt, hæres efficieris. Nec vero laborem subeas referendi mihi mores tuos: siquidem omnia tua nobis edisseruit, qui mentiri nescit, Barnabas, fere quotidie bonam tui mentionem faciens. Utque tibi, tanquam sincero amico, id quod res est, breviter dicam: nisi tibi aliquid impedimento est, iter nobiscum habe, ac percipe sermones veritatis, quos per singulas civitates, ipsam usque Romam, habiturus sum. Tu porro, si aliquid cupis, effare.

XVI. Et ego quid ab initio propositi gesserim exposui, et quo modo quæstionibus inexplicabilibus exhaustus fuerim, cæteraque quæ tibi principio antea declaravi, uti ne eadem iterum scribam. Dixi autem: Paratus quidem sum tecum proficisci; hoc enim nescio quomodo cupio lætus: verum prius volo certior de veritate fieri, ut sciam utrum anima mortalis sit, an immortalis; et si sempiterna sit, an ob ea quæ hic gessit, judicari debeat: item an et quid si justum ac Deo gratum: præterea factusne sit mundus, et quare factus: et utrum non dissolvetur, an dissolvetur, et an melior futurus, ac nec futurus omnino: ac ne singula prosequar, hæc atque consequentia dixi me velle edoceri. At ille ad ea respondit: Breviter tibi, o Clemens, rerum scientiam exhibebo; et jam nunc audi.

A ἥκω. Καὶ ἰδοὺ Βαρνάβας ἐκβὰς ἅμα τῷ ἰδεῖν [52] περιεπλάκη μοι, πολὺ χαίρων καὶ δακρύων· καὶ λαβόμενός μου τῆς χειρὸς εἰσέφερεν ἔνθα ἦν ὁ Πέτρος, λέγων μοι. Οὗτός ἐστι Πέτρος, ὃν μέγιστον ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ ἐπηγγειλάμην [53] σοι, ᾧ ἀπαύστως σε ἀντέβαλλον. Ὡς εἴσιθι ἐκ ταυτομάτου, ὅτι τὰ κατὰ σὲ καλὰ ὄντα ἀψευδῶς ἀντέβαλλον, [54], ἅμα καὶ τὴν προαίρεσιν ἐξέφηνα [55]. ὡς αὐτὸν γλίχεσθαι καὶ ἰδεῖν σε. Μέγα οὖν αὐτῷ δῶρόν σε διὰ τῶν ἐμῶν προσφέρω χειρῶν. Καὶ τοῦτο εἰπών, προσενέγκας· ἔφη· Οὗτός ἐστι Κλήμης, Πέτρε.

39 XVI. Ὁ δὲ ἀγαθὸς, προσπηδήσας ἅμα τῷ ἀκοῦσαι τὸ ὄνομα, κατεφίλησεν, καὶ ἐγκαθιστῆναί [56] με ποιήσας ἐξαυτῆς ἔφη· Καλῶς ἐποίησας τὸν τῆς ἀληθεία κήρυκα ξενίσας Βαρνάβαν, εἰς τιμὴν τοῦ ὄντως [57] Θεοῦ, B μεγαλοφρόνως, οὐκ αἰδεσθεὶς, οὐ φοβηθεὶς τὸν τῶν ἀπαιδεύτων ὄχλων θυμόν. Μακάριος ἔσῃ. Ὡς γὰρ σὺ [58] τὸν τῆς ἀληθείας πρεσβευτὴν οὕτως ἐξένισας πάσῃ τιμῇ, καὶ αὐτή σε ἀλήθεια ξένον ὄντα τῆς ἰδίας πόλεως καταστήσει πολίτην· καὶ τότε χαρήσῃ μεγάλως, ὅτι βραχεῖαν νῦν ἐδάνεισας [59] χάριν, προαίρεσιν λόγων καλῶν λέγω, καὶ ἀϊδίων καὶ ἀναφαιρέτων ἀγαθῶν ἔσῃ κληρονόμος. Καὶ μὴ κάμνε ἀντιβάλλειν μοι τὸ σὸν ἦθος· πάντα λὰρ τὰ κατὰ σὲ ὁ ἀψευδὴς [60] ἡμῖν ἀντέλαλε Βαρνάβας, σχεδὸν καθ' ἡμέραν τὴν ἀγαθήν σου [61] πνιούμενος μνήμην. Καὶ ἵνα σοι ἐν ἐπιτομῇ, ὡς γνησίῳ φίλῳ [62], τὸ προκείμενον ἐρῶ, εἰ μήσοί τι ἐμποδίζει, συνόδευσον ἡμῖν, μεταλαμβάνων τῶν τῆς ἀληθείας λόγων, ὧν [63] κατὰ πόλιν ποιεῖσθαι μέλλω, μέχρι Ῥώμης αὐτῆς. Καὶ σὺ δὲ εἴ τι βούλει λέγε.

C

XVII. Κάγὼ [64] ἐξεθέμην τὴν ἐξ ἀρχῆς μοι προαίρεσιν, καὶ ὡς εἰς ζητήσεις ἀπόρους ἐκενώθην, καὶ πάντα ὅσα σοι τὴν ἀρχὴν προεδήλωσα, ὡς **40** ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ πάλιν γράφω. Ἔλεγον δέ· Σοὶ μὲν ἑτοίμως ἔχω συνοδεύειν· τοῦτο γὰρ, οὐκ οἶδα [65] ὅπως, χαίρων θέλω· πλὴν περὶ ἀληθείας πρῶτον πληροφορηθῆναι θέλω, ἵνα γνῶ, εἰ ἡ [66] ψυχὴ θνητὴ τυγχάνει, ἢ ἀθάνατός ἐστιν. καὶ εἰ [67] ἀΐδιος οὖσα, περὶ ὧν ἔπραξεν ἐνταῦθα ἔχει κριθῆναι· καὶ εἰ [68] τί ποτέ ἐστι δίκαιον ἢ ἄρεσκον Θεῷ· καὶ εἰ γέγονε κόσμος, καὶ διὰ τί γέγονε, καὶ εἰ οὐ λυθήσεται, καὶ εἴ λυθήσεται· καὶ εἰ κρείττων ἔσται, ἢ οὐδὲ ἔσται· καὶ ἵνα μὴ τὸ κατ' εἶδος λέγω, ταῦτά τε [69] καὶ τὰ τούτοις ἑπόμενα μαθεῖν εἶπον θέλειν. Ὁ δὲ πρὸς ταῦτα ἀπεκρίνατο· Συντόμως σοι, D ὦν Κλήμης, τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν παρέξομαι· καὶ τὰ νῦν ἐξαυτῆς ἄκουσον.

VARIÆ LECTIONES.

[52] Ita S et *Epit.* εἰδεῖν C. O. [53] ἐπηγγελλόμην C. [54] In ms. *Clementinorum* scriptum habetur ὡς εἰσοί e quo formari potest ὡς εἴσει *ingredere igitur* ut vertit Rufinus: εἴσει p. εισισθι [imo potius εἴσιθι]: vel ὡς εἴσῃ, *ut cognoscas.* C ὡς (seq. parvula lacuna) ἐκ ταυτομάτου ὅτι πάντα τὰ κατα σέ, κ. τ. λ. ἀντέβαλον O. [55] Ita S. ἐξέφανα C, O, Deinde leg. ὡς γλίχεσθαι καὶ αὐτόν S. [56] ἐγκαθεσθῆναι O, καθεσθῆναι C, καθισθῆναι S. [57] ὄντος C. Lectio nostri codicis jam placuit Schweglero Cfr. Hom. II, 28; III, 3. [58] Vbb. ὡς γὰρ σύ om. O; σε p. σύ Cl., non C, ut perperam asserit S. In O deinde ξενίσας πάσῃ τιμῇ, ἀνθ' ὧν αὐτὴ καὶ σὲ ἡ ἀλήθεια. [59] δανείσας S. auctore D, ut *Epit* c. 15 Tum scripsi όγων καλῶν (καὶ O). ἐγῶ, καὶ ἀϊδ ων c. O, λόγων καλῶν (l. λέγω), ἀϊδίων C. [60] ἀψευδεῖς O. [61] σου addidi c. O. [62] φίλῳ prætermisit S c. Cl. [63] τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, ὃν C. [64] Ἐγώ C. Idem μου p. μοι [65] οἶδ' C. [66] ἡ accessit ex O. [67] Ita O c. Epit. c. 16 εἰ ἀθάνατός ἐστι, καί C. [68] καί εἰ — sc. ἀΐδιος οὖσα ἔχει κριθῆναι. Propterea 3 commate distinxit post εἰ [69] τε subjunxi c. O.

XVIII. Ἡ τοῦ Θεοῦ βουλὴ ἐν ἀδήλῳ γέγονε κατὰ πολλοὺς τρόπους. Τὰ μὲν πρῶτα εἰσαγωγὴ κακὴ, συντροφία πονηρὰ, συνήθεια δεινὴ ὁμιλία οὐ καλὴ, πρόληψις οὐκ ὀρθή [70]· διὰ ταῦτα πλάνη, εἶτα ἀφοβία, ἀπιστία, πορνεία, φιλαργυρία, κενοδοξία, καὶ ἄλλα τοιαῦτα μυρία κακὰ, ὥσπερ καπνοῦ πλῆθος, εἰς [71] ἕνα οἶκον οἰκοῦντα τὸν κόσμον, τῶν ἔνδοθεν οἰκούντων ἀνδρῶν ἐπεθόλωσαν [72] τὰς ὁράσεις, καὶ [73] οὐκ εἴασαν ἀναβλέψαντας ἐκ τῆς διαγραφῆς τὸν δημιουργήσαντα νοῆσαι Θεὸν, καὶ τό τούτῳ δοκοῦν **41** γνωρίσαι. Διὸ τοὺς φιλαλήθεις [74] ἔσωθεν χρὴ ἐκ στέρνων βοήσαντας ἐπικουρίαν προσκαλέσασθαι, φιλαλήθει [75] λογισμῷ, ἵνα τις, ἐντὸς ὢν τοῦ οἴκου τοῦ πεπλησμένου καπνοῦ, προσιὼν ἀνοίξῃ θύραν, ὅπως δυνηθῇ τὸ μὲν ἐκτὸς τοῦ ἡλίου φῶς εἰσκριθῆναι τῷ οἴκῳ, ὁ δὲ ἐντος τοῦ πυρὸς ὢν ἐκβληθῆναι καπνός.

XIX. Τὸν μὲν οὖν βοηθὸν ἄνδρα τὸν ἀληθῆ προφήτην λέγω, ὃς μόνος φωτίσαι ψυχὰς ἀνθρώπων δύναται, ὥστ' ἂν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς δυνηθῆναι ἡμᾶς ἐνιδεῖν [76] τῆς αἰωνίου σωτηρίας τὴν ὁδόν. Ἄλλως δὲ ἀδύνατον, ὡς οἶσθα καὶ σὺ μικρῷ τάχιον εἰπὼν, ὡς πᾶσα ἡ [77] ὑπόθεσις ἀνασκευάζεται καὶ κατασκευάζεται, καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἐκδικοῦντος δύναμιν ἡ αὐτὴ ἀληθὴς καὶ ψευδὴς νομίζεται· ὡς μηκέτι τὰς ὑποθέσεις φαίνεσθαι ὃ εἰσιν, ἀλλὸ παρὰ τοὺς ἐκδικοῦντας φαντασίαν λαμβάνειν τοῦ εἶναι ἢ μὴ εἶναι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς. Τούτου ἕνεκεν [78] προφήτου ἀληθοῦς ὅλον τὸ τῆς εὐσεβείας ἐδεήθη πρᾶγμα, ἵνα ἡμῖν ἐρῇ [79] τὰ ὄντα ὥς ἐστιν, καὶ ὡς δεῖ περὶ πάντων πίστεύειν. Ὥστε πρῶτον χρὴ τὸν προφήτην πάσῃ τῇ προφητικῇ ἐξετάσει δοκιμάσαντα καὶ ἐπιγνόντα τὰ [80] ἀληθῆ, τοῦ λοιποῦ τὰ πάντα αὐτῷ πιστεύειν, καὶ μηκέτι τὸ καθ' ἓν ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων ἀνακηίνειν, ἀλλά λαμβάνειν αὐτὰ βέβαια ὄντα, δοκούσῃ μὲν πίστει, ληφθέντα δὲ ἀσφαλεῖ κρίσει· ἀποδείξει γὰρ μιᾷ τῇ ἀπαρχῆς καὶ [81] ἀκριβεῖ **42** ἐξετάσει τῇ πανταχόθεν τὰ ὅλα ὀρθῷ εἴληπται λογισμῷ, Διὸ πρὸ πάντων τὸν ἀληθῆ προφήτην ζητεῖν δεῖ, ὅτι ἄνευ τούτου βέβαιόν τι προσεῖναι ἀνθρώποις ἀδύνατον.

XX. Καὶ ὁμῶς ἀνέπαυσέ με, ἐκθέμενός μοι τίς ἐστι καὶ πῶς εὑρίσκεται, καὶ ἀληθῶς εὑρετόν μοι παρασχὼν αὐτὸν, τῶν παρὰ ὀωθαλμοῖς ὁρωμένων ἐμφανεστέραν τῇ τοῦ προφήτου ὁμιλίᾳ τοῖς ὠσὶ δείξας τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐκπλάγέντα με θαυμάζειν, πῶς τῶν πᾶσι ζητουμένων ἔμπροσθεν κειμένων οὐδεὶς ἐνορᾷ· Πλὴν γράψας τόν περὶ προφήτου λόγον, αὐτοῦ κελεύσαντος [82], ἀπὸ τῆς Καισαρείας τῆς Στράτωνος διαπεμφθῆναί σοί σποίησε [83] τὸν τόμον, παρὰ σοῦ ἐντνλὴν ἔχειν εἰ-

XVIII. Dei voluntas multas ob rationes occulta fuit. Primum quidem prava institutio, convictus vitiosus, consuetudo perniciosa, mala colloquia, non recta opinionum anticipatio, et eapropter error; dein contemptus, incredulitas, fornicatio, avaritia, inanis gloria, aliaque similia innumera mala, velut ingens fumus unam domum mundum incolentia intus habitantium hominum visum offuscarunt, nec siverunt aspicere, atque mundi creatorem Deum intelligere ex iis in quibus ipse se pinxit, neque cognoscere quod ei placet. Quocirca oportet ut veritatis studiosi intus ex pectore clament, auxiliumque advocent, ratione studium veritatis decente [8] quo aliquis intra domum fumo plenam consisten accedat foresque aperiat, ut lumen solis extra positum in domum possit intromitti, ignis vero fumus, qui intro est, ejici.

XIX. Hunc igitur adjutorem hominem, verum prophetam dico, qui solus animas hominum potest illuminare, quo ipsis oculis viam æternæ salutis inspicere possimus. Aliter enim fieri nequit, ut nosti, tuque paulo ante dicebas, quod nempe omne argumentum destruitur et astruitur, atque idem juxta propugnatoris facultatem verum et falsum existimatur; adeo ut sententiæ, quales sint, non jam appareant, sed per disputatores speciem accipiant veritatis aut falsitatis. Quocirca totum pietatis negotium vero propheta indiguit, ut nobis quæ sunt quemadmodum sunt diceret, ac quo modo de omnibus oporteat credere. Quare oportet primum, comprobato per omnem propheticam inquisitionem propheta, cum cognitum erit verum esse, de cætero universa ipsi credere, nec amplius singulatim ejus dicta discutere, sed ea firma certaque præsumere; per fidem quidem, ut videtur, per indubitatum tamen judicium suscepta: per unam enim ab initio demonstrationem atque exactam disquisitionem, undique collectam, cuncta ratione recta assumpta sunt. Quare ante omnia verus propheta quærendus est; quoniam sine ipso firmi quid apud homines nequit consistere.

XX. Simulque satisfecit mihi, exponens, quis sit, et quo pacto inveniatur; vereque inventu facilem eum mihi præbuit; atque per sermones de propheta auribus meis veritatem clariorem iis, quæ per oculos cernuntur, reddidit; adeo ut obstupefactus mirarer, quo modo ea quæ omnes quærunt, coram posita nemo videat. Itaque jussu ipsius de vero propheta conscripsi librum, quem de Cæsarea Stratonis ad te mitti voluit, dicens se a te habere in

VARIÆ LECTIONES.

[70] εἰσαγωγῇ κακῇ συντροφίας πονηρᾶς, συνηθείᾳ δεινῇ. ὁμιλίᾳ οὐ καλῇ, προλήψει οὐκ ὀρθῇ O. [71] Ita O, ὡς C, εἰς ἕνα οἶκον ἐλθόντα, τὸν κοσμον, τῶν ἔνδοθεν, κ. τ. λ. conject, D. εἰς ἕνα οἶκον ἐπεισελθόντα τὸν κόσμον, κ. τ. λ. *Epit.* c. 17. Rufin. *Rec.* I, 15: *Universam domum hujus mundi replevit.* An ἕνα οἶκον εἰσοικοῦντα? [72] ἐπιθολῶσαν O. [73] καί om. O, qui exh. εἴασεν. Tum τὸν δημιουργὸν συγκατανοῆσαι C. [74] φιλαληθεῖς C. [75] φιλαληθεῖ C. Tum S proponit ἐκτός p. ἐντός. [76] Ita S. suffragante O, ἐνειδεῖν C. [77] ἡ adjunxi c. O. [78] εἵνεκεν C. [79] ἐρεῖ O. [80] τά addidi c. O. [81] καί om. O. [82] κελεύσαντα O, ex quo accessit τῆς ante Στράτωνος. [83] Manifesta est hujus loci corruptela. Rufinus ita interpretatur: « Unde jubente eo — librum — conscripsi, eumque ad te ipso jubente transmisi. Dicebat enim, mandatum se accepisse abs te, ut — transmitteret. » Unde crediderim corrigendum esse ἐποίησα et εἰπόντος.. Si anacoluthia conceditur, inserendum saltem οὗ post κελεύσαντος. S.

mandatis, singulorum annorum allocutiones et actiones descriptas ad te destinare. Cæterum uno ac primo die, solummodo jam incipiens de veritatis propheta, in omnibus certum me reddidit; posteaque ita infit : Considera deinceps quas contra adversarios habiturus sum disputationes; et inferior si recessero, non vereor ne forte tu de tradita tibi veritate ambigas; ut qui scias, me quidem superatum videri, non autem nobis a propheta traditam doctrinam. Spero tamen neque in disquisitionum sermonibus inferiora relaturum me, apud homines mente præditos, amatores, inquam, veritatis, qui discernere valeant quinam sermonum persuasorii sunt, artificiosi et jucundi, quinam vero inculti simplicesque, in sola quam proferunt veritate confidentes.

XXI. Postquam hæc dixisset, respondi : Jam gratias Deo ago, quia sicut volui plenitudinem certitudinis accipere, ita et mihi tribuit. Cæterum quod ad me attinet, noli amplius esse sollicitus, quoniam dubitabo nunquam; in tantum, et etiam si tu ipse velis aliquando me a fide prophetæ avertere, rem impossibilem perficere non poteris, adeo quod accepi, mente teneo. Neque vero existimes, magnum a me promitti, hoc ipsum, quod nunquam sim hæsitaturus : sed neque ipse ego, nec ullus hominum auditis sermonibus de propheta ambigere unquam de vera doctrina poterit, cum prius audierit intellexeritque quid sit propheticæ repromissionis veritas. Quare confide de Deo placitæ sententiæ. Omnis quippe devicta est ars malitiæ. Nam adversus prophetiam nihil possunt neque verborum artificia, neque sophismatum excogitationes, non syllogismi, non alia quæpiam machinatio; si veri prophetæ auditor veritatem omnino appetit, non autem veritatis prætextu respicit aliud quidpiam. Itaque, domine mi Petre, anxius ne sis, quasi maximum donum homini sensu carenti tradideris. Sentienti enim gratiam dedisti, eique qui circa traditum verum non poterit decipi. Novi quippe id unum esse ex iis, quæ aliquis cupierit cito accipere, non autem tarde consequi. Scio igitur non contemnendum esse ob celeritatem, quod datum mihi est, quodque est incomparabile ac solum tutum.

XXII. Hæc postquam locutus sum, Petrus dixit : Gratiam Deo habeo, et pro salute tua, et pro meo commodo atque oblectamento. Vere siquidem gaudeo, sciens te quænam sit prophetiæ magnitudo cognovisse. Quoniam ergo, ut dixisti, neque si ipse ego aliquando, quod absit! voluerim te ad aliud dogma transferre, idoneus ad te persuadendum fu-

A πῶν, τὰς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὁμιλίας τε καὶ πράξεις γράφοντα διαπέμπειν σοι. Ὅμως ἐν μιᾷ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἀρχὴν ἤδη μόνον ποιούμενος περὶ τοῦ τῆς ἀληθείας προφήτου, περὶ πάντων με ἐπληροφόρησεν· καὶ εἶθ' οὕτως ἔφη· Ἐνόρα τοῦ λοιποῦ τοῦ τὰς ἐξ ἐμοῦ πρὸς τοὺς ἐξ ἐναντίας γινομένας ζητήσεις· καὶ εἰ τὸ ἧττον ἀπενέγκωμαι, οὐ δέδια μή πως σὺ περὶ τῆς παραδοθείσης σοι ἀληθείας· διακριθῇς, εὖ [84] εἰδὼς ὅτι ἐγὼ ἡττᾶσθαι ἔδοξα, οὐχ [85] ἡ ὑπόθεσις ἡ διὰ τοῦ προφήτου παραδοθεῖσα ἡμῖν. Πλὴν ἐλπίζω μηδὲ [86] ἐν τῷ ἐξεταστικῷ λόγῳ τὸ ἧττον ἀπενέγκασθαι πρὸς τοὺς νοῦν ἔχοντας, φιλαλήθεις **43** λέγω, οἵτινες δύνανται γνωρίζειν τῶν λόγων τίνες εἰσὶ πιθανοί, ἔντεχνοί το καὶ ἐπιτερπεῖς, τίνες τε [87] λιτοὶ καὶ ἁπλοῖ, μόνῃ τῇ δι' αὐτῶν ἀληθείᾳ πεποιθότες.

B XXI. Ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπεκρινάμην. Ἤδη εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ· ὡς γὰρ ἐβουλόμην πληροφορηθῆναι οὕτως μοι καὶ παρέσχεν. Πλὴν τὰ περὶ ἐμοῦ τοσοῦτον ἀμέριμνος [88] ἴσθι, ὅτι οὐ πώποτε ἐνδοιάσω, τοσοῦτον [89], ὅσον εἰ καὶ αὐτὸς σὺ βουληθείης ποτὲ τῆς προφητικῆς ὑποθέσεως ἐβστῆσαί με, ἀδυνατῶν οὐ δυνήσῃ [90], τασοῦτον οἷνα ὅ παρείληφα· Καὶ μή τοι [91] νόμιζέ μέ σοι μέγα ἐπαγγέλλεσθαι, τοῦτ' αὐτὸ τὸ μὴ ἐνδοιάσαι ποτέ· ἀλλ' οὔτ' αὐτὸς [92] ἐγὼ οὔνε τις ἀνθρώπων τῶν [93] περὶ προφήτου λόγων ἐπακούσα, ἐνδοιάσαι ποτὲ δυνήσεται περὶ τῆς ἀληθοῦς [94] ὑποθέσεως, πρότερον ἐπακούσας καὶ νοήσας, τί ἐστι προφητικῆς ἐπαγγελίας ἀλήθεια. Διὸ θάῤῥει τῷ θεοβουλήτῳ δόγματι. Πᾶσα γὰρ τέχνη κακίας νενίκηται. Πρὸς γὰρ προφητείαν οὐδὲν δύνανται οὔτε τέχναι λόγων, οὔτε σοφισμάτων ἐπίνοιαι, οὐ συλλογισμοί, οὐκ C ἄλλη τις μηχανή· ἐάν γε ὁ ἐπακούσας προφήτου ἀληθοῦς ἀληθεἰνς ὄντως ὀρέγεται, καὶ οὐ προφάσει ἀληθείας ἕτερόν τι περιβλέπεται. Ὥστε [95], κύριέ μου Πέτρε, μὴ ἀθύμει, ὡς ἀναισθήτῳ τὸ **44** μέγιστον δωρησάμενος ἀγαθόν. Αἰσθομένῳ γὰρ χάριτος ἐδωρήσω [96], καὶ μὴ δυναμένῳ ἀπατηθῆνοι ἀπὸ τοῦ δοθέντος ἀληθοῦς. Οἶδχ γὰρ ὅτι ἓν ἐσνιν [97] ὧν βούλεταί τις καὶ ταχέως λαβεῖν καὶ βραδέως μὴ τυχεῖν [98]. Οἶδα οὖν μὴ καταφρονεῖν τοῦ δοθέντος μοι, διὰ τὸ τάχος, ἀσυγκρίτου καὶ μόνου ἀσφαλοῦς·

XXII. Ταῦτα τοῦ εἰπόντος, ὁ Πέτρος ἔφη· Χάριν ὁμολογῶ τῷ Θεῷ καὶ περὶ τῆς σῆς σωτηρίας καὶ περὶ D τῆς ἐμῆς [99] ἀπολαύσεως. Ἀληθῶς γὰρ ἥδομαι εἰδὼς ὅτι ἐπέγνως τί ποτ' ἐστὶ προφητείας [100] μέγεθος. Ἐπεὶ οὖν, ὡς ἔφης [1], οὐδ' ἂν αὐτὸς ἐγὼ θελήσω ποτὲ ὅπερ ἀπείη, εἰς ἕτερόν σε μεταστῆσαι δόγμα, οὐχ [2] ἱκανὸς ἔσομαι πεῖσαί σε, ἄρξαι τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τῆς

VARIÆ LECTIONES.

[84] εὖ E., ἢ C, O. [85] οὐχί C. [86] Ita S, μή τε C, O. Tum ἐξετᾶσται, O, mendose [87] τε O, c. S, γε C. [88] ἀμέριμνον O. [89] τοσοῦτον expungendum. S. Tum βουληθείς ποτε O. [90] Ita X, ἠδυνήσῃ C, σε ἀδυνατῆσαι vel ἂν ἀδυνατήσαις proposuit S. [91] τι O. Tum μέ σοι D, μοι σύ C. Rufinus: *tibi me*. Deinde τοῦτο C. [92] αὐτό O. [93] τὸν — λόγον C. [94] ἀληθείας O, in marg. eadem man. correctum in ἀληθοῦς. Dein τίς ἐστίν C. [95] καὶ οὔτε O. [96] ἐδώρησας C. [97] ἔνεστιν O. [98] ἀτυχεῖν (perdere) conj. D, ut evitetur tautologia Fortasse verba illa loco suo movenda sunt, ut legatur versu insequenti διὰ τὸ τάχος καὶ μὴ βραδέως τυχεῖν. S. [99] Ita O. c. S, τῆς καὶ περὶ ἐμῆς C. [100] Ita O, c. S, προφητίας C. [1] ὡς ἔφης om. O. [2] Ita O. c. S, οὐκ C.

αὔριον παρεῖναί μοι ἐν ταῖς τῶν ἀντικειμένων ζητήσεσιν. Ἔστι δέ μοι ἡ αὔριον πρὸς Σίμωνα Μάγον. Καὶ ταῦτ' [3] εἰπὼν, καὶ τροφῆς αὐτὸς μεταλαβὼν ἰδίᾳ, κἀμὲ μεταλαβεῖν ἐκέλευσεν. Εὐλογήσας δὲ ἐπὶ τῆς τροφῆς καὶ εὐχαριστήσας, μετὰ τὸ κορεσθῆναι καὶ αὐτοῦ τούτου τὸν λόγον μοι ἀποδοὺς, ἐπήγαγε λέγων· Δώῃ σοι ὁ Θεὸς κατὰ πάντα ἐξομοιωθῆναί μοι, καὶ βαπτισθέντα τῆς αὐτῆς μοι μεταλαβεῖν τραπέζης. Ταῦτα εἰπὼν, ἡσυχάζειν μοι προσέταξεν. Ἤδη γάρ που καὶ τὸν ὕπνον ἀπῄτει ἡ τοῦ σώματος φύσις.

A turus sum, incipe deinceps ex crastina die mihi in quæstionibus contra adversarios agitandis adesse. Crastina autem est mihi adversus Simonem Magum. Atque his dictis, et ipse cibum sumpsit, meque privatim jussit sumere. Benedicto autem cibo, actisque gratiis, postquam expletus fuit, illius quoque rei ratione mihi reddita, subjunxit dicens: Det ibi Deus, ut in omnibus mihi similis efficiaris, utque baptizatus ejusdem mecum particeps fias mensæ. Quibus dictis, quiescere me præcepit. Jam enim et somnum natura corporis expetebat.

—

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

45 I. Τῇ μὲν οὖν ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ἐγὼ Κλήμης, ἔτι τῆς νυκτὸς οὔσης διυπνισθεὶς [4], καὶ μαθὼν τὸν Πέτρον ἐγρηγορότα καὶ τοῖς συνοῦσι περὶ θεοσεβείας [5] διαλεγόμενον· οἳ ἦσαν δεκαὲξ, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα, ὡς ἕκαστον [6] ἑξῆς χρόνου μαθὼν, ἐκθεῖναι ἐβουλευσάμην, ὅπως ἐπιγνῷς καὶ τίνες ἦσαν· ὧν πρῶτος Ζακχαῖος ὅ ποτε τελώνης, καὶ Σοφωνίας [7] ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, Ἰωσηφός τε καὶ ὁ τούτου σύντροφος Μιχαίας, προσέτι δὲ Θωμᾶς καὶ Ἐλιέζερος [8] οἱ δίδυμοι, ἀλλὰ καὶ Αἰνείας [9] καὶ Λάζαρος οἱ ἱερεῖς, προσέτι μήν τε καὶ Ἐλισσαῖος, Βενιαμίν τε καὶ [10] ὁ τοῦ Σαφρᾶ, ὁμοίως γε Ῥούβιλος (45) καὶ Ζαχαρίας οἱ οἰκοδόμοι, Ἀνανίας τε καὶ Ἀγγαῖος οἱ Ἰαμμηνοὶ [11], ἔτι τε Νικήτης καὶ Ἀκύλας οἱ ἑταῖροι· πλὴν ἐπεισιὼν καὶ προσαγορεύσας ἐκαθέσθην, αὐτοῦ κελεύσαντος.

HOMILIA II.

I. Sequenti ergo die ego Clemens, cum adhuc B nox esset, e somno excitatus, ubi intellexissem Petrum vigilare, et cum iis qui una erant de cultu Dei disserere (erant autem sedecim, quorum et nomina, quippe qui singula sequenti tempore didicerim, exponere eo constitui, ut quinam fuerint addiscas; quorum primus Zacchæus, olim publicanus, et Sophonias frater ejus, Josephus illiusque sodalis Michæas, præterea Thomas et Eliezerus gemini, sed et Æneas Lazarusque sacerdotes, insuperque adhuc Elisæus, et Benjamin Saphræ filius, itidem Rubilus et Zacharias architecti, Ananias et Aggæus Jammeni, necnon Nicetas et Aquila socii), etiam ingressus, cum salutassem, eo jubente consedi.

II. Ὁ δὲ, τὸν προκείμενον ἐκκόψας λόγον [12], ὥσπερ ἀπολογούμενος, ἐπληροφόρει τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐξύπνισέ με, ὅπως τῶν λόγων ἐπακούσω, αἰτίαν τιθέμενος τὸν ἐκ τοῦ πλοῦ σκυλμόν [13]· ἐκεῖνον πεφθῆναί μου θέλων, ἡσυχάζειν εἴασεν. Ὁπόταν γὰρ [14] ἡ ψυχὴ περὶ τὸ λεῖπον τῷ σώματι ἀσχολεῖται [15], τὰ προσφερόμενα μαθήματα οὐ κατ' ἀξίαν προσίεται. Τούτου **46** ἕνεκα διαλέγεσθαι οὐ βούλομαι, οὔτε πάνυ διά τινα συμφορὰν λυπουμένοις, ἢ ἀμέτρως [16] ὀργιζομένοις, ἢ πρὸς λύσσαν ἔρωτος ἐκτετραμμένοις, ἢ τὸ σῶμα καταπεπονημένοις [17], ἢ ὑπὸ βιωτικῶν φροντίδων περιωθουμένοις, ἢ ἄλλοις τισὶ πάθεσιν ὀχλουμένοις, οἷς ἡ ψυχὴ, ὡς ἔφην, ὑποπίπτουσα, καὶ τῷ σώματι πάσχοντι συναλγοῦσα, καὶ τὴν αὐτῆς [18] φρόνησιν ἀσχολεῖ.

II. Ille autem, institutum sermonem interrumpens, quasi se purgando rationem reddidit, cur non C expergefecisset me, quo verba ipsius audirem, causam reddens navigationis molestiam, quam a me concoqui dum vult, quiescere permisit. Etenim quando animo circa id quod corpori deest occupatur, doctrinam ablatam non prout par est amplectitur. Quapropter sermocinari nolo cum iis, qui aut calamitatis cujuspiam causa contristantur admodum, aut immodice irascuntur, aut in amoris rabiem vertunt se, aut corporis labore defatigati sunt, aut a curis sæcularibus vexantur, aut aliis turbantur affectibus; in quibus hominibus anima, quemadmodum dixi, concidens, et cum corpore ægrotante condolens, vacat sua prudentia.

III. Καὶ μὴ λεγέτωσαν [19]· Οὐ χρὴ οὖν παραμυθίας

III. Neque dicat aliquis, Non igitur oportet con-

VARIÆ LECTIONES.

[3] ταῦτα C. Tum μεταλαβεῖν O. [4] O scr. διυπνοισθείς. [5] θεολογίας O. Dein δέκα ἓξ C. [6] ἑκάστου O [7] Σοφονίας O. Idem Ἰωσηπος. [8] Ἐλιέζερ O. [9] Ita S, ex consilio Clerici Cfr. *Act. ap.* IX, 3 34. Ἐνέας C. Αἰνέας O. [10] καί om. O., idem γερούυλιος p. γε Ῥούοιλος [11] Forte scribendum Ἰαμνηνοί, a Jamnia, ui iidem sint Jamneni, qui Jamnitæ II Mach. XII, 9. At lectio *Epitomes* Ἀμμηνοί exponi potest per civitatem nomine Amma, de qua Jos. XIX, 30. C. [12] τοῦ προκειμένου ἐγκόψας λόγου O. [13] πλοῦς πυλμόν O, [14] γάρ restitui c. O. et ex Supplendis Cot. [15] Corrige ασχολῆται S. [16] ἀμέτροις O. [17] Vbb. ἢ τὸ σῶμα καταπεπονημένοις accesserunt ex O. [18] Ita S, αὑτῆς C. O. [19] λεγέτω τις C.

VARIORUM NOTÆ.

(45) Ῥούβιλος. Nomen Ruben a Græcis varie exprimitur. Dicunt Ῥουσήν, Ῥουσίν, Ῥουσεῖν, Ῥουμβίμ, Ῥουσήμ, Ῥουβείμ, Ῥούβηλος et Ῥούβιλος. Unde lectio duplex *Constitut. apostol.* lib. VI, cap. 3. Ῥουσηνῖται Ῥουβηλῖται, nisi si imperiti librarii mutaverint posterius in prius, ut suspicor factum. Sic etiam in *Vita Elisei* Ῥουβήμ apud Epiphanium, Ῥουβίν *Chronici Alexandrini* p.376. Ῥουσήμ in membranis Regiis cod. 1996, et in Dorothei *Synopsi* RUBIM. COT.

solationes et admonitiones iis admovere, qui mali aliquid habent ac gerunt. Aio, quod si quidem aliquis proficit, adhibeat; sin minus, tempori concedat. Scio etenim, cuncta habere suum tempus. Quare oportet sermones qui animum roborant hominibus ante vexationem tradere; ut si quid forte pravi acciderit, mens prius armata recta ratione possit id quod illatum est perferre. Tunc quippe ei qui per bonum consilium opitulatus est, mens in ipso conflictationis articulo solet concurrere.

IV. Cæterum audivi, Clemens, Barnabam tibi Alexandriæ omnino exposuisse doctrinam de prophetia; an id verum non est? Et ego respondi: Ita est, admodum præclare id fecit. Et Petrus: Non igitur necesse est, ut hoc tempus in iis enarrandis quæ nosti insumatur, cum ad alios sermones, quos ignoras, nobis possit inservire. Et ego dixi: Recte ais, Petre. Id tamen mihi pro munere concede, qui semper tecum manere constitui, sermonem de propheta explicare assiduo lubenter audienti. Absque illo enim, sicut a Barnaba accepi, veritas disci non potest.

V. Petrus, eo responso valde delectatus; jam, inquit, finem accepit quæ ad te pertinet emendatio, ut qui cognoscas magnitudinem indubitatæ prophetiæ, sine qua impossibile est cuiquam id consequi quod summe juvat. Nam cum in rebus multa et varia bona sint ac esse possint, quod omnia beatitudine superat, vel vita æterna, vel perpetua sanitas, vel perfecta mens, vel lumen, vel gaudium, vel immortaitas, vel si quid aliud est aut existere potest excellens in rerum natura: id non aliter possidere est, nisi prius res quemadmodum exstant cognoscantur; ea vero scientia continget nunquam, nisi agnito antea propheta veritatis.

VI. Propheta autem veritatis ille est, qui omnia omnino scit, præterita ut fuerunt, præsentia ut sunt, futura ut erunt; qui est impeccabilis, et misericors; cuique soli edisserendæ veritatis provincia demandata est. Lege, et invenies eos qui a seipsis veritatem se nactos fuisse existimarunt. Id quippe prophetæ proprium est, veritatem indicare; quemadmodum soli proprie competit, diem inducere. Quocirca quotquot veritatem desiderarunt cognoscere, et ab hoc eam discere non obtinuerunt, ea non inventa, in disquisitione obierunt diem. Nam qui veritatem quærit, a sua ignorantia accipere eam quo modo poterit? Licet enim repererit, cum illam non cognoscat, quasi absentem præteribit. Sed nec ab alio similiter ignaro, quamvis scientiam repromittat, veritatem tenere poterit; nisi quod solam discet vitæ conversationem quæ

A καὶ νουθεσίας προσφέρειν τοῖς φαῦλόν τι πράττουσιν. Φημὶ, εἰ μὲν ἀνύει τις, προσφερέτω· εἰ δὲ μὴ, τῷ καιρῷ εἰξάτω. Ἐγὼ γὰρ οἶδα [20] ὅτι πάντα καιρὸν ἴδιον ἔχει. Διὸ χρὴ τοῖς ἀνθρώποις τοὺς τὴν ψυχὴν ῥωννύντας λόγους πρὸ τῆς κακώσεως ἐπιδιδόναι, ἵνα εἴ ποτε ἐπέλθοι [21] τι φαῦλον, ὁ νοῦς προωπλισμένος ὀρθῷ τῷ λογισμῷ τὸ ἐπενεχθὲν ὑποστῆναι δυνηθῇ. Τότε γὰρ καὶ τῷ διὰ γνώμης ἀγαθῆς βοηθήσαντι παρὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ πολέμου οἶδεν ὁ νοῦς συντρέχειν.

IV. Πλὴν ἔμαθον, ὦ Κλήμης, ὡς ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ὁ Βαρνάβας τὸν περὶ προφητείας λόγον τελείως σοι ἐξέθετο· ἢ γὰρ οὔ; Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Ναί, καὶ πάνυ καλῶς. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐκοῦν οὐκ ἀναγκαῖον, τὸν νῦν χρόνον δυνάμενον ἡμῖν ὑπηρετεῖν εἰς ἑτέρους λόγους οὓς οὐκ ἐπίστασαι, εἰς οὓς ἐπίστασαι B ποιεῖσθαι τὴν ἀσχολίαν. Κἀγὼ [22] ἔφην· Ὀρθῶς ἔφης, Πέτρε. Ἐμοὶ δὲ τοῦτο χαρίζου πάντοτέ σοι συνεῖναι κρίναντι, τὸν περὶ **47** τοῦ [23] προφήτου λόγον ἡδέως ἀκούοντι συνεχῶς ὑφηγεῖσθαι. Ἄνευ γὰρ αὐτοῦ, ὡς ἔμαθον παρὰ Βαρνάβα, τὴν ἀλήθειαν μαθεῖν ἀδύνατον.

V. Ὁ δὲ Πέτρος, ἐπὶ τούτῳ μεγάλως ἡσθεὶς, ἀπεκρίνατο· Ἤδη μὲν ἡ πρὸς σὲ διόρθωσις τέλος εἴληφεν, ἐπεγνωκότα [24] τῆς ἀπταίστου προφητείας τὸ μέγεθος, ἧς ἄνευ λαβεῖν τινι τὸ ἐν ὑπεροχῇ συμφέρον ἀδύνατον. Πολλῶν γὰρ καὶ διαφόρων ἀγαθῶν ὄντων ἐν τοῖς οὖσιν ἢ ἔσεσθαι δυναμένοις, τὸ πάντων μακαριώτατον, εἴτε ἀΐδιός ἐστι ζωὴ [25], ἢ παράμονος ὑγίεια, ἢ τέλειος νοῦς, ἢ φῶς, ἢ χαρὰ, ἢ ἀφθαρσία, ἢ καὶ ἄλλο τι ὃ ἐν C τῇ τῶν ὄντων φύσει ὑπερέχον ὑπάρχει καλὸν ἢ ὑπάρξαι δύναται τοῦτο — οὐκ ἄλλως ἔστιν αὐτὸ κτήσασθαι μὴ πρότερον γνόντα τὰ ὄντα ὡς ἔστιν· τῆς δὲ γνώσεως οὐκ ἄλλως τυχεῖν ἔστιν, ἐὰν μὴ πρότερόν τις τὸν τῆς ἀληθείας προφήτην ἐπιγνῷ.

VI. Προφήτης δὲ ἀληθείας ἐστὶν ὁ πάντοτε πάντα εἰδὼς, τὰ μὲν γεγονότα ὡς ἐγένετο, τὰ δὲ γινόμενα ὡς γίνεται, τὰ δὲ ἐσόμενα ὡς ἔσται, ἀναμάρτητος, ἐλεήμων, μόνος τὴν ἀλήθειαν ὑφηγεῖσθαι πεπιστευμένος. Ἀναγίνωσκε, καὶ εὑρήσεις τοὺς ἀφ' ἑαυτῶν [26] τὴν ἀλήθειαν εὑρεῖν νομίσαντας [27]. Τοῦτο γὰρ προφήτου ἴδιον, τὸ τὴν ἀλήθειαν μηνύειν, ὥσπερ ἡλίου ἴδιον τὸ τὴν ἡμέραν φέρειν. Διὰ τοῦτο ὅσοι ποτὲ ἀλήθειαν γνῶναι ἐπεθύμησαν, παρὰ δὲ τούτου μαθεῖν αὐτὴν οὐκ εὐτύχησαν, μὴ εὑρόντες, **48** ζητοῦντες ἐτελεύτησαν. Ὁ γὰρ τὴν ἀλήθειαν ζητῶν παρὰ τῆς ἑαυτοῦ D ἀγνοίας λαβεῖν πῶς ἂν δύναιτο; Κἂν γὰρ εὕρῃ [28], οὐκ εἰδὼς αὐτὴν ὡς οὐκ οὖσαν παρέρχεται. Οὔτ' αὖ παρ' ἑτέρου, τοῦ ὁμοίως ἐξ ἀγνωσίας γνῶσιν ἔχειν ἐπαγγελλομένου [29], ἀληθείας κρατεῖν δυνατὸς ἔσται [30], πλὴν πολιτείας μόνης, καὶ ταῦτα ἐκείνης τῆς διὰ τὸ εὔλογον γνωρισθῆναι δυναμένης, ἥτις ἑκάστῳ, ἐκ

VARIÆ LECTIONES.

[20] Eccle. III, 1. [21] ἐπέλθη (sic) O. [22] ἐγώ C. [23] τοῦ inserui c. O. [24] Prima man. script. in O εἴληφεν ἐπὶ τούτῳ ἐπεγνωκότα. [25] Prius ἡ ζωή in O. [26] Ita O. c. S, ἀπὸ ἑαυτῶν C. [27] Post νομίσαντας excidisse aliqua videntur. Supple ἐνεδρευθῆναι (cfr. c. 7) vel simile aliquid S. [28] εὕροι C. [29] ὁμοίως ὡς ἐξ ἀγνωσίας ἔχειν ἐπ. C. [30] δυνατόν ἐστι O.

τοῦ μὴ θέλειν ἀδικεῖσθαι, τοῦ μὴ δεῖν ἄλλον ἀδικεῖν A τὴν γνῶσιν παρίστησιν.

VII. Πάντες μὲν οὖν ὅσοι ποτὲ ἐζήτησαν τὸ ἀληθὲς, τὸ δύνασθαι εὑρεῖν ἑαυτοῖς πιστεύσαντες [31], ἐνηδρεύθησαν· Τοῦτο ὅπερ πεπόνθασι καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, καὶ βαρβάρων οἱ σπουδαιότεροι. Ἐκ στοχασμῶν γὰρ ἐπιβάλλοντες τοῖς ὁρατοῖς περὶ τῶν ἀδήλων ἀπεφήναντο, τὸ ὅπως ποτὲ παραστὰν [32] αὐτοῖς, τοῦτο ἀληθὲς εἶναι νομίσαντες. Ὡς γὰρ εἰδότες ἀλήθειαν, οἱ ἀλήθειαν ἔτι ζητοῦντες, τῶν παρισταμένων αὐτοῖς ὑπολήψεων ἃς μὲν ἀποδοκιμάζουσιν, ἃς δὲ [33] κρατύνουσιν, ὥσπερ εἰδότες, μὴ εἰδότες ποῖα μὲν ἔστιν ἀληθῆ, ποῖα δὲ ψευδῆ· καὶ δογματίζουσι περὶ ἀληθείας οἱ ἀλήθειαν ἐπιζητοῦντες [34], οὐκ εἰδότες ὅτι ὁ ἀλήθειαν ζητῶν παρὰ τῆς αὐτοῦ πλάνης μαθεῖν αὐτὴν οὐ δύναται. Οὔτε γὰρ, ὡς ἔφην, παρεστηκυῖαν B αὐτὴν ἐπιγνῶναι δύναται [35], ἣν ἀγνοεῖ.

VIII. Πείθει δὲ ἕκαστον ἀφ' ἑαυτοῦ ζητοῦντα μαθεῖν οὐ πάντως τὸ **49** ἀληθὲς, ἀλλὰ τὸ τέρπον. Ἐπεὶ οὖν ἄλλον ἄλλο τι [36] τέρπει, ἄλλου ἄλλο κρατεῖ ὡς ἀληθές [37]. Τὸ δὲ ἀληθές ἐστι τὸ δοκοῦν τῷ προφήτῃ, οὐ τὸ ἑκάστῳ ἡδύ [38]. Πολλὰ γὰρ ἂν ἦν τὸ ἓν, εἰ τὸ τέρπον ἀληθὲς ἦν, ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων φιλόλογοι, οὐ φιλόσοφοι, διὰ στοχασμῶν τοῖς πράγμασιν ἐπιβάντες, πολλὰ καὶ διάφορα ἐδογμάτισαν, τὴν οἰκείαν τῶν ὑποθέσεων ἀκολουθίαν ἀλήθειαν εἶναι νομίσαντες, οὐκ εἰδότες, ὅτι αὐτῶν ψευδεῖς ἀρχὰς ἑαυτοῖς ὁρισαμένων, τῇ μὲν [39] ἀρχῇ αὐτῶν τὸ τέλος συμφωνίαν εἴληφεν.

IX. Ὅθεν δεῖ, πάντα παρελόμενον, μόνῳ τῷ [40] τῆς C ἀληθείας πιστεύειν ἑαυτὸν προφήτῃ, ὃν ἅπαντες κρῖναι δυνάμεθα, εἰ προφήτης ἐστὶν, κἂν πάνυ ἀμαθεῖς ὦμεν, καὶ σοφισμῶν ἰδιῶται [41], καὶ γεωμετρίας ἄπειροι, καὶ μουσικῆς ἀμύητοι. Εὐκολωτέραν [42] γὰρ τὴν περὶ αὐτοῦ εὕρεσιν ὁ Θεὸς τέθεικε [43] πᾶσιν, ὡς πάντων κηδεμών· ἵνα μήτε βάρβαροι ἐξασθενῶσιν αὐτὸν, μήτε Ἕλληνες ἀδυνατῶσιν εὑρεῖν. Ῥᾳδία μὲν οὖν ἡ [44] περὶ αὐτοῦ εὕρεσις ὑπάρχει. Ἔστι δὲ ἥδε.

X. Εἰ προφήτης ἐστὶν, καὶ δύναται εἰδέναι ὡς ἐγένετο [45] ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα, καὶ τὰ εἰς τέλος ἐσόμενα· ἐὰν ἡμῖν ᾖ τι προειρηκὼς, **50** ὃ εἰς τέλος ἐγνώκαμεν γεγενημένον [46], καλῶς αὐτῷ ἐκ τῶν ἤδη γεγενημένων καὶ τὰ ἐσόμενα ἔσεσθαι πιστεύομεν, οὐ μόνον ὡς γινώσκοντι, ἀλλὰ καὶ προ- D γινώσκοντι. Τίνι οὖν, κἂν βραχὺν νοῦν ἔχοντι, οὐ φαίνεται, ὡς χρὴ τούτῳ παρὰ πάντας πιστεύειν τὰ τῷ Θεῷ δόξαντα, ὃς μόνος παρὰ πάντας ἀνθρώπους [47] καὶ μὴ μαθὼν ἐπίσταται; Διὸ, ἂν τῷ τοιούτῳ, λέγω

scilicet propter consensum cum ratione sciri potest, quæque singulos, ex eo quod nolunt injuria affici, docet non oportere alteri injuriam facere.

VII. Quotquot igitur verum quæsierunt, se credentes illud per ipsosmet inventuros, decepti sunt. IdqueGræcis philosophis et barbarorum sapientibus contigit. Nam, conjecturis considerantes visibilia, de rebus obscuris pronuntiarunt; quod sibi quoquo modo videbatur, id verum esse arbitrati. Quasi enim gnari veritatis, qui adhuc eam quærunt, opinionum quæ sese offerunt alias abjiciunt, alias retinent, ac si cognoscerent; ignari quæ vera sint, quæ falsa; et de veritate decernunt, qui veritatem inquirunt, nescientes quod qui veritatem quærit, a suo errore non potest eam addiscere. Neque enim, ut dixi, præsentem eam potest recognoscere, quam ignorat.

VIII. Porro eum, qui a seipso quærit discere, persuadet non sane quod verum est, sed quod delectat. Quando igitur alium aliud oblectat, alterum alteri pro vero tenetur. Verum autem id est, quod prophetæ videtur, non vero quod unicuique placet. Nam si verum esset quod delectat, multa esset id quod unum est; quod fieri nequit. Propterea Græcorum philologi, non philosophi (*amatores sermonum, non sapientiæ*), per conjecturas res aggressi multa et varia docuerunt: rati propriam hypotheseon consequentiam esse veritatem; nec scientes quod, cum sibi falsa principia definivissent, cum principio eorum finis concordavit.

IX. Unde oportet, omnia prætereundo, soli veritatis prophetæ se ipsum credere, de quo omnes dijudicare possumus, an sit propheta, etsi valde simus imperiti, ac in sophismis rudes et ignari geometriæ, atque in musico non initiati. Deus quippe, ut omnium curator, cunctis facillimam fecit illius inventionem: quo ad eum reperiendum neque barbari essent invalidi, neque Græci impotentes. Itaque facilis est de ipso inventio. Hæc autem est.

X. Si propheta est, et potest scire quo modo factus sit mundus, quæque in eo consistunt, quæque aliquando erunt: si aliquid nobis prædixit, quod scimus evenisse, recte ei ex iis quæ jam facta fuerunt, futura quoque credimus fore, tanquam non solum scienti, verum et præscienti. Cui ergo quanquam exiguum ingenium habenti, non apparet de consiliis Dei ei præ omnibus credendum qui solus præ omnibus hominibus ea novit, licet non didicerit? Quare tali, præcognitionem, inquam, habenti per

VARIÆ LECTIONES.

[31] In cod. 804 post πιστεύσαντες additur μὴ δεομενοι τῆς θείας διδαχῆς. [32] Ita O c. S, ποτὲ τὸ παραστάν C. [33] ἃ μὲν — ἃ δὲ C. [34] Fortasse ἔτι ζητοῦντες, ut supra S. [35] Vbb. οὔτε γὰρ, ὡς ἔφην, παρεστηκυῖαν αὐτὴν ἐπιγνῶναι δύναται non leguntur in O. [36] τί inservi c. O. [37] Lege ἄλλου ἄλλος κρατεῖ ὡς ἀληθοῦς D. [38] εἴδει O. Tum addidi εἰ c. eodem et ex conjectura Ci. [39] μέν om. O. [40] τῷ non omittere debebant Cl. et S. [41] ἰδιῶτον O. [42] Ita S, εὐκολοτέραν C, εὐκωλοτέραν O. [43] Ita O, c. S, τέθηκεν C. [44] ἡ excidit ap. S. Idem περὶ αὐτοῦ ex conject. Ci, cujus text. περὶ αὐτούς, ut C. [45] ἐμένετο edidit. Cl. non C, ut minus accurate scr. Sr [46] Ita O, c. S, γεγενημένων C. [47] ἀνθρώπους om. O.

divinitatem spiritus quæ in ipso existit, si quis nolit veri cognitionem tribuere, et eam alteri cuipiam tradit, nonne mentis inops est, qui ascribat non prophetæ scientiam quam noluit prophetæ concedere?

XI. Quare ante universa omni judicio oportet per propheticam promissionem prophetam quærere; eoque cognito reliquis doctrinæ ejus sermonibus adhærere sine ulla dubitatione, atque confidendo de bonis quæ sperantur, juxta primum judicium vivere; sciendo videlicet, quod qui ea verba protulit, ita natura comparatus est, ut mentiri nequeat. Quamobrem si de cætero aliquid ab eo dictorum nobis non recte dictum videatur, scire oortet, non ab eo prave dictum esse, sed nos id quod bene dictum erat, non intellexisse. Neque enim ignorantia recte cognitionem dijudicat: sicuti nec scientia vere potst judicare præscientiam; verum præscientia ignorantibus tribuit scientiam.

XII. Quocirca, amice Clemens, si quæ ad Deum pertinent cognoscere cupis, ab isto solo potes discere, quia solus novit veritatem. Aliorum enim si quis aliquid cognoscit, ab eo, aut ab ejus discipulis traditum accepit. Est autem ejus sententia et vera prædicatio: Deum unum esse, cujus mundus opus est, quique justus cum sit, aliquando certe unicuique pro actionibus retribuet.

XIII. Necesse quippe est ut qui asserit Deum natura omnino esse justum, etiam credat immortales esse hominum animas. Quoniam ubi erit justitia ejus, quando aliqui, cum pie vixissent, interdum male habiti per vim e medio sublati sunt, quidam vero, ubi omnino impii extitissent, atque vitæ luxui ac deliciis indulsissent, communi tamen hominum morte obierunt? Quandoquidem igitur, absque ulla contradictione, Deus, bonus cum sit, justus etiam est, nec aliunde justus esse cognoscetur, nisi anima post separationem a corpore sit immortalis, ut malus quidem, in inferno positus, tanquam qui hic bona receperit, ibi pro iis quæ deliquit, puniatur, bonus autem, hic pro delictis castigatus, illic quasi in sinu justorum constituatur bonorum hæres. Quoniam igitur Deus justus est, constat inter nos, judicium quoque fore, et animas esse immortales.

XIV. Si quis vero, quemadmodum Simoni Samaritano placet, Deo justum esse nolit concedere, cui jam tribuere potest ut justus sit, vel esse possit? Nam si id cunctorum radix non habet, prorsus

A δὲ τῷ πρόγνωσιν ἔχοντι διὰ τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ πνεύματος θειότητα, τὸ ἀληθὲς εἰδέναι μὴ διδόναι τις θέλοι, τινὶ ἑτέρῳ δοὺς εἰδέναι, οὐκ ἐνδεὴς ὑπάρχει φρενῶν, ἀποδεδωκὼς τῷ μὴ προφήτῃ ἃ προφήτῃ εἰδέναι δοῦναι οὐκ ἐβουλήθη;

XI. Ὅθεν πρὸ πάντων πάσῃ κρίσει διὰ τῆς προφητικῆς ἐπαγγελίας τὸν [48] προφήτην ζητεῖν δεῖ, καὶ γνόντα, τοῖς λοιποῖς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ λόγοις ἀνενδοιάστως ἕπεσθαι, καὶ θαῤῥοῦντα περὶ τῶν ἐλπιζομένων, πολιτεύεσθαι τῇ πρώτῃ κρίσει, γνόντα οὖν [49], ὅτι ὁ ταῦτα εἰπὼν πρὸς τὸ ψεύσασθαι φύσιν οὐκ ἔχει. Διὸ, ἐάν τι τοῦ λοιποῦ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ῥηθέντων δοκῇ ἡμῖν [50] μὴ καλῶς εἰρῆσθαι, εἰδέναι χρὴ ὅτι οὐκ αὐτῷ [51] εἴρηται κακῶς, ἀλλ' αὐτὸ ἡμεῖς καλῶς ἔχον οὐκ ἐνοήσαμεν. Ἄγνοια γὰρ γνῶσιν οὐκ B ὀρθῶς κρίνει, ἅτε δὴ οὔτε γνῶσις πρόγνωσιν ἀληθῶς κρίνειν πέφυκεν· ἀλλ' [52] ἡ πρόγνωσις τοῖς ἀγνοοῦσι παρέχει τὴν γνῶσιν.

XII. Ὅθεν, ὦ φίλε Κλήμης, εἴγε τὰ τῷ Θεῷ διαφέροντα γνῶναι θέλεις [53], **51** παρὰ τούτου μόνου μαθεῖν ἔχεις, ὅτι μόνος οἶδε τὴν ἀλήθειαν. Τῶν γὰρ ἄλλων εἴ τις ἐπίσταταί τι, παρὰ τούτου, ἢ τῶν τούτου μαθητῶν λαβὼν ἔχει. Ἔστι δὲ [54] αὐτοῦ τό τε βούλημα καὶ ἀληθὲς κήρυγμα, ὅτι· εἷς Θεὸς, οὗ κόσμος ἔργον, ὃς, δίκαιος ὢν, πάντως ἑκάστῳ πρὸς τὰς πράξεις ἀποδώσει ποτέ.

XIII. Ἀνάγκη γὰρ, πάσῃ φύσει [55] δίκαιον εἶναι λέγοντα τὸν Θεὸν, καὶ τὰς ἀνθρώπων ψυχὰς ἀθανάτους εἶναι πιστεύειν. Ἐπεὶ, ποῦ τὸ [56] δίκαιον αὐτοῦ, ὅπου τινὲς, εὐσεβῶς βιώσαντες, κακουχηθέντες ἐνίοτε C βιαίως ἀνῃρέθησαν, ἔνιοι δὲ, ἀσεβεῖς πάνυ γεγενημένοι, ἐν πολυτελείᾳ βίου τρυφήσαντες, τὸν κοινὸν ἀνθρώπων θάνατον ἐτελεύτησαν; Ἐπεὶ οὖν χωρὶς πάσης ἀντιλογίας ὁ Θεὸς ἀγαθὸς ὢν καὶ δίκαιός ἐστιν, οὐκ ἄλλως δὲ δίκαιος εἶναι γνωσθήσεται, ἐὰν μὴ ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος ἀθάνατος ᾖ, ἵν' ὁ μὲν [57] κακὸς, ἐν ᾅδῃ γενόμενος, ὡς ἐνταῦθα τὰ ἀγαθὰ ἀπολαβὼν, ἐκεῖ περὶ ὧν ἥμαρτε κολασθῇ, ὁ δὲ ἀγαθὸς, ἐνταῦθα περὶ ὧν ἥμαρτε κολασθεὶς, ἐκεῖ ὡς ἐν κόλποις δικαίων, ἀγαθῶν [58] κληρονόμος καταστῇ. Ὅτι τοίνυν ὁ Θεὸς δίκαιος, πρόδηλον ἡμῖν ἐστιν ὅτι καὶ κρίσις [59] γίνεται καὶ ψυχαὶ ἀθάνατοι τυγχάνουσιν.

XIV. Εἰ δέ τις, ὡς τῷ Σαμαρεῖ Σίμωνι δοκεῖ, τὸ D δικαίῳ εἶναι [60] Θεῷ **52** μὴ θέλοι δοῦναι· τίνι ἔτι τοῦτο [61] δοῦναι δύναται, ἢ καὶ τὸ γενέσθαι δύνασθαι; Τῆς γὰρ ῥίζης τῶν ὅλων τοῦτο οὐκ ἐχούσης, ἀνάγκη

VARIÆ LECTIONES.

[48] τό O. [49] γνόντα, οὖν C, cujus conjecturam γνόντα οὖν, ὅτι exhibet O; γνόντα ὅτι S. [50] ὑμῖν O, quocum dedi μὴ καλῶς. Deest μή ap. C, qui propterea conj. κακῶς. S οὐ καλῶς. [51] αὐτό C. Tum deest κακῶς in O, [52] ἀλλά O. [53] θέλῃς C. [54] Ita O, c. S., τε C. [55] γὰρ πᾶσα, φύσει C. [56] ποῦ τό O et *Epit.* c. 23, τοῦτο C. Cfr. etiam hom. III, 17 sub finem. [57] ἵνα μέν C, ἵνα μὲν ὁ S Dein ᾅδει O, [58] O add. ὧν ante ἀγαθῶν. Tum ἐπεὶ τοίνυν p. ὅτι τοίνυν *Epit.* c. 23, quod unice rectum. Ἐπεί protasin resumit. S. [59] κρίσεις O. [60] τὸ δικαίῳ εἶναι C, τὸ δικαιον εἶναι *Epit.* c. 23. Notum est illud loquendi genus ex usu Peripateticorum, de quo expssuerunt Trendelenburgius in *Museo Rhenano* 1828, in-4° 457 seqq. (quæ commentatio inscripta est: *Das* τὸ ἑνὶ εἶναι, τὸ ἀγαθῷ εἶναι *bei Aristoteles, ein Beitrag zur arist. Begriffsbestimmung und zur griech, Syntax*) et ad Arist. *De anim.* p. 471 seqq., deinde Waitz ad Arist. *Org.* 67, C. 12. Vide infra hom. x, 19; θεῷ εἶναι, XVI, 17; ἀπείρῳ εἶναι S. [61] τοῦτό τις C.

πᾶσα νοεῖν, ὅτι [62] τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει ὡς ἐν καρποῖς εὑρεῖν ἀδύνατον. Εἰ δὲ ἔστιν [63] εὑρεῖν ἐν ἀνθρώποις, πόσῳ μᾶλλον ἐν Θεῷ; εἰ δὲ οὐδαμοῦ, οὔτε παρὰ Θεῷ, οὔτε παρὰ ἀνθρώποις ἔστιν εὑρεῖν τὸ δίκαιον, πάντως οὐδὲ τὸ ἄδικον. Ἀλλ' ἔστι τὸ δίκαιον. Δικαιοσύνης γὰρ οὔσης τὸ ἄδικον [64] λέγεται· ὥσπερ παραβαλλομένης τῆς δικαιοσύνης αὐτῇ καὶ ἐναντίως ἔχειν εὑρισκομένης, ἀδικία λέγεται.

necesse est cogitare, illud quoque in hominu mnatura, tanquam in fructibus non posse reperiri. Si autem inveniatur in hominibus, quanto magis in Deo? Quod si justitia nusquam, neque apud Deum, neque apud homines reperitur, plane neque reperietur injustitia. At justitia existit. Nam, exstante justitia injustitia quoque dicitur: quæ ita vocatur, quasi cum ea justitia comparetur, eique inveniatur contraria.

XV. Ἔνθεν γοῦν διδάσκων ὁ Θεὸς [65] τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν, εἷς ὢν αὐτὸς, διχῶς καὶ ἐναντίως διεῖλε πάντα τὰ τῶν ἄκρων, ἀπαρχῆς [66] αὐτὸς εἷς ὢν καὶ μόνος Θεὸς, ποιήσας οὐρανὸν καὶ γῆν, ἡμέραν καὶ νύκτα, φῶς καὶ πῦρ, ἥλιον καὶ σελήνην, ζωὴν καὶ θάνατον, Μόνον δὲ ἐν τούτοις αὐτεξούσιον τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν, ἐπιτηδειότητα ἔχοντα δίκαιον ἢ ἄδικον γενέσθαι· ᾧ καὶ τὰς τῶν συζυγιῶν ἐνήλλαξεν εἰκόνας, μικρὰ τὰ πρῶτα παραθέμενος αὐτῷ, μεγάλα δὲ τὰ δεύτερα, οἷον κόσμον, αἰῶνα. Ἀλλ' ὁ μὲν παρὼν κόσμος πρόσκαιρος, ὁ δὲ ἐσόμενος ἀΐδιος. Πρώτη ἄγνοια, δευτέρα γνῶσις. Οὕτως καὶ τοὺς τῆς **52** προφητείας ἡγεμόνας [67] διέταξεν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ παρὼν κόσμος θῆλύς ἐστιν, ὡς μήτηρ τέκνων τίκτων ψυχὰς, ὁ ἐσόμενος αἰὼν ἄρρην ἐστὶν, ὡς πατὴρ ἀποδεχόμενος τὰ αὐτοῦ τέκνα· διὰ τοῦτο οἱ [68] ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ προφῆται ἐπομένως, ὡς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὄντες υἱοὶ, ἀνθρώπων [69] τὴν γνῶσιν ἔχοντες, ἐπέρχονται. Τοῦτο δὲ τὸ μυστήριον εἰ ἠπίσταντο οἱ ἐν θεοσεβείᾳ ἄνθρωποι, οὐκ ἂν ποτε ἐπλανήθησαν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἂν ἐγνώκεισαν ὅτι ὁ [70] Σίμων, ὁ νῦν πάντας θρυλλῶν, πλάνης καὶ ἀπάτης ἐστὶ συνεργός. Ὁ δὲ λόγος τοῦ προφητικοῦ κανόνος οὕτως ἔχει.

XV. Inde igitur Deus homines rerum veritatem docens, qui ipse unus est, bifariam et contrarie divisit omnia extrema, cum ipse ab initio unus sit ac solus Deus, qui fecit cœlum et terram, diem ac noctem, lucem et ignem, solem et lunam, vitam atque mortem; in his autem solum hominem liberum condidit, aptitudine præditum ut justus vel injustus fiat; cui et alternavit conjugationum imagines: primo illi apponens parva, deinde vero magna; sicut mundum, ævum. Et quidem hic mundus temporalis est, at futurus æternus. Prima est ignorantia: secunda cognitio. Sic enim prophetiæ ductores ordinavit. Quia enim præsens mundus femina est, quasi mater liberorum procreans animas, futurum ævum mas est, tanquam pater liberos suos excipiens; propterea in hunc mundum prophetæ consequenter veniunt tanquam filii futuri sæculi, notitiam habentes hominum. Porro hoc mysterium si cognovissent homines pii, nunquam aberrassent, sed et nunc deprehendissent, Simonem qui omnes conturbat, erroris ac fraudis esse cooperarium. Sermo autem propheticæ regulæ ita habet.

XVI. Ὡς ἐν ἀρχῇ ὁ Θεὸς εἷς ὢν, ὥσπερ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, πρῶτον ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, εἶτα τὴν γῆν, καὶ οὕτως κατὰ τὸ [71] ἑξῆς πάσας τὰς συζυγίας συνεστήσατο· ἐπὶ μέντοι ἀνθρώπων οὐκ ἔτι οὕτως, ἀλλὰ πάσας ἐναλλάσσει τὰς συζυγίας. Ὡς γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὰ πρῶτα κρείττονα, τὰ δεύτερα ἥττονα, ἐπ' ἀνθρώπων τὸ ἐναντίον εὑρίσκομεν, τὰ πρῶτα χείρονα, τὰ δεύτερα κρείττονα. Αὐτίκα γοῦν ἀπὸ Ἀδὰμ τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένου ἐγένετό τις πρῶτος ἄδικος Κάϊν, δεύτερος δίκαιος Ἀβέλ. Πάλιν δὲ ἀπὸ τοῦ καθ' ὑμᾶς λεγομένου Δευκαλίωνος (46) πνευμάτων εἰκό-

XVI. Ut in principio Deus, qui unus est, tanquam dextra et sinistra, primo fecit cœlum, deinde terram ita deinceps omnes conjugationes constituit. In hominibus autem non amplius sic; sed cunctas alternat conjugationes. Ut enim ab eo prima meliora sunt, secunda deteriora; contrarium apud homines nanciscimur, prima pejora, secunda præstantiora. Itaque statim ab Adamo, qui secundum Dei imaginem factus fuerat, primus ortus est iniquus Cain, secundus justus Abel. Iterum vero ab eo, quem vos Deucalionem vocatis, spirituum duæ imagines missæ

VARIÆ LECTIONES.

[62] Post ὅτι sine dubio excidit ἐν S. [63] δὲ ἔστιν O. c. S, δέ ἐστιν C. [64] τὸ δίκαιον cod. 804, [65] ὁ Θεὸς διδασκαλῶν C. [66] ἀπ' ἀρχῆς O. [67] ἡγέμονας C. [68] οἱ adjunxi c. O. Idem ἑπόμενοι. [69] Ita plane scriptum exstat in cod. Ottob. — Ms. ανων, ut in eo solet per compendium scribi nomen ἄνθρωπος. Non temere tamen hoc loco aliquis leget aut corriget αἰωνίων C. — Fortasse totum colon, transpositis verbis, sic legendum: Διὰ τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ προφῆται ἐπομένως, οἱ ὄντες υἱοὶ ἀνθρώπων, ὡς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὴν γνῶσιν ἔχοντες, ἐπέρχονται. Veri prophetæ prophetis falsis semper succedunt (ἐπομένως ἐπέρχονται) secundum regulam syzygiarum· Atque illi quidem etiam aliis locis appellantur υἱοὶ ἀνθρώπων, hi γεννητοὶ γυναικῶν, cfr. hom. II, 17; III 22 seqq. 29. S. [70] ὁ add. c. O, in quo τῆς ἀσθενοῦς ἀριστερᾶς p. πλάνης καὶ ἀπάτης. [71] κατὰ τό om. O.

VARIORUM NOTÆ.

(46) Τοῦ καθ' ὑμᾶς λεγομένου Δευκαλίωνος. Notus est lusus in nomine Deucalionis apud Theophilum Antiochonum lib. III, ad Autolycum p. 129, quasi Noe hominibus sui temporis dixerit, Δεῦτε καλεῖ ὑμᾶς ὁ Θεὸς εἰς μετάνοιαν. Cot.

sunt, impuri, inquam, et puri, nempe niger corvus, et deinde columba alba. Item ex principe gentis nostræ Abrahamo duo primi nati sunt, primus Ismael, postea Isaac qui a Deo benedictus est. Ex eodem similiter Isaaco duo adhuc exstiterunt, impius Esau, et pius Jacob. Ad hunc modum ordine primus, ut mundo primogenitus, pontifex, deinde legislator.

XVII. Ita etiam quæ ventura erat conjugatio circa Eliam, sponte dimissa est ad aliud tempus, commenta se alias opportune seipsa fruituram. Quare primus venit, qui *inter natos mulierem;* deinde secundus advenit, qui *inter filios hominum.* Hunc sequendo ordinem fieri poterit, ut intelligatur ad quam seriem pertineat Simon, qui ante me primus venit ad gentes; et ad quam ego pertineo, qui veni post illum, et successi velut lumen tenebris, velut ignorantiæ scientia, velut morbo sanitas. Ita quippe, ut nobis dixit verus propheta, primo venire oportet falsum evangelium ab impostore quodam, et sic deinde, post sancti loci eversionem, verum Evangelium ad correctionem futurorum hæreseon clam mitti. Et post hæc: circa finem, iterum primus veniet Antichristus, tuncque verus Christus noster Jesus apparebit; post quem, orto sole æterno, cuncta tenebrarum evanida fient.

XVIII. Cum ergo, sicut dixi, conjugationis canonem quidam nesciant, inde ignorant qualis existat Simon, qui ante me prodiit. Nam si cognosceretur, non ei haberetur fides. Jam vero quia ignoratur, non recte creditur: et qui opera inimicorum facit, diligitur, et hostis quasi amicus receptus fuit, et qui est mors, velut salvator desideratus est, et qui ignis lumen existimatus, quique seductor est, auditur quasi vera prædicans. His auditis ego Clemens: Quisnam est, dixi, iste tantus deceptor, scire vellem. Et Petrus respondit: Si cupis discere, licet tibi cognoscere ab iis a quibus et ego cuncta illius accurate rescivi.

XIX. Justa quædam apud nos est, Syrophænissa, genere Chananitis, cujus filiola gravi morbo detinebatur; quæque ad Dominum nostrum accessit, clamans et supplicans ut filiolæ suæ mederetur. At ille, etiam a nobis rogatus, dixit: Non licet sanare gentes, quæ canibus ideo similes sunt quod diversis utuntur et cibis et operibus, cum regni mensa filiis Israelis tradita sit. Illa vero postquam id audiisset, et per illud quod de ejusdem mensæ micis cadentibus (velut canis) particeps facta fuit, mutasset

A νες δύο **54** ἀπεστάλησαν, ἀκαθάρτου λέγω καὶ καθαροῦ, ὅ τε κόραξ ὁ μέλας, καὶ ἡ λευκὴ περιστερὰ δευτέρα. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ἀρχηγέτου τοῦ ἔθνους ἡμῶν Ἀβραὰμ δύο πρῶτοι γεγόνασιν, πρῶτος Ἰσμαὴλ, εἶτα Ἰσαὰκ ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐλογημένος. Ἀπὸ δὲ τοῦ [72] αὐτοῦ Ἰσαὰκ ὁμοίως πάλιν δύο, Ἠσαῦ ὁ ἀσεβὴς καὶ Ἰακὼβ ὁ εὐσεβής. Οὕτως τῇ τάξει [73] πρῶτος, ὡς πρωτότοκος τῷ κόσμῳ, ὁ ἀρχιερεὺς, εἶτα ὁ νομοθέτης [74].

XVII. Ὁμοίως ἡ γὰρ πρὸς Ἠλίαν [75] συζυγία ὀφείλουσα ἐλθεῖν ἑκοῦσα ἀπελείφθη εἰς ἕτερον καιρὸν ἄλλοτε εὐκαίρως αὐτὴν ἀπολαύειν [76] βουλευσαμένη. Διὸ καὶ ὁ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν πρῶτος ἦλθεν, εἶτα ὁ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων δεύτερος ἐπῆλθεν. Ταύτῃ τῇ τάξει [77] ἀκολουθοῦντα δυνατὸν ἦν νοεῖν
B τίνος ἐστὶ Σίμων, ὁ πρὸ ἐμοῦ εἰς τὰ ἔθνη πρῶτος ἐλθὼν, καὶ τίνος ὢν τυγχάνω, ὁ μετ' ἐκεῖνον ἐληλυθὼς, καὶ ἐπελθὼν ὡς σκότῳ φῶς, ὡς ἀγνοίᾳ γνῶσις, ὡς νόσῳ ἴασις. Οὕτω δὴ, ὡς ὁ [78] ἀληθὴς ἡμῖν προφήτης εἴρηκεν, πρῶτον ψευδὲς δεῖ ἐλθεῖν εὐαγγέλιον [79] ὑπὸ πλάνου τινὸς, καὶ εἶθ' οὕτως μετὰ καθαίρεσιν τοῦ ἁγίου τόπου Εὐαγγέλιον ἀληθὲς κρύφα διαπεμφθῆναι εἰς ἐπανόρθωσιν τῶν ἐσομένων αἱρέσεων· καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς τῷ τέλει πάλιν πρῶτον Ἀντίχριστον ἐλθεῖν δεῖ, καὶ τότε τὸν **55** ὄντως Χριστὸν ἡμῶν Ἰησοῦν ἀναφανῆναι, καὶ μετὰ τοῦτον [80], αἰωνίου φωτὸς ἀνατείλαντος, πάντα τὰ τοῦ σκότους ἀφανῆ γενέσθαι.

XVIII. Ἐπεὶ οὖν, ὡς ἔφην, τὸν κανόνα τῆς συζυγίας ἀγνοοῦσί τινες, ἔνθεν οὐκ ἐπίστανται τίς τυγχάνει ὁ ἐμοῦ προοδεύσας Σίμων. Εἰ γὰρ ἐγινώσκετο, οὐκ
C ἂν ἐπιστεύετο. Νῦν δὲ ἀγνοούμενος οὐκ ὀρθῶς πιστεύεται [81]· καὶ ὁ τὰ μισούντων ποιῶν ἠγάπηται, καὶ ὁ ἐχθρὸς ὡς φίλος ἀποδέδεκται, καὶ θάνατος ὢν ὡς σώζων πεπόθηται, καὶ πῦρ ὢν φῶς νενόμισται, καὶ πλάνος ὢν ὡς ἀληθεύων ἀκούεται. Ταῦτα ἀκούσας ἐγὼ Κλήμης. Τίς ἄρα τυγχάνει, ἔφην, οὗτος ὁ τοσοῦτος ὢν ἀπατεὼν [82], μαθεῖν ἤθελον. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Εἰ θέλεις μαθεῖν, παρεστί σοι τὸ γνῶναι, παρ' ὧν κἀγὼ τὰ κατ' αὐτὸν πάντα ἠκρίβωκα.

XIX· Ἰοῦστά τις ἐν ἡμῖν ἐστι Συροφοινίκισσα, τὸ γένος Χαναναῖτις, ἧς τὸ θυγάτριον ὑπὸ χαλεπῆς νόσου συνείχετο, ἣ καὶ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν προσῆλθε βοῶσα καὶ ἱκετεύουσα, ὅπως αὐτῆς τὸ θυγάτριόν θεραπεύσῃ. Ὁ δὲ, καὶ ὑφ' ἡμῶν ἀξιωθεὶς, εἶπεν· Οὐκ ἔξεστιν
D ἰᾶσθαι τὰ ἔθνη, ἐοικότα κυσὶν, διὰ τὸ διαφόροις χρῆσθαι [83] τροφαῖς καὶ πράξεσιν, ἀποδεδομένης τῆς κατὰ τὴν βασιλείαν [84] τραπέζης τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. Ἡ δὲ τοῦτο ἀκούσασα, καὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης, ὡς κύων, ψιχίων ἀποπιπτόντων συμμεταλαμβάνειν [85],

VARIÆ LECTIONES.

[72] τοῦ accessit ex O. [73] οὗτος τῇ τέξει C, in marg. οὕτως τ. τ. pro conjectura: οὕτως (sic) τῇ τάξει O. Dein προτότοκος C. [74] Aaron et postea Moyses. Exod. VI, 20, VII, 7, Num. XXVI, 59, et I Paralip. VI, 3, XXXIII, 13. C. [75] De Jornne Baptista dicto Elia Matth. XI, 14; XVII, 12, 13; Luc. I, 17. C. [76] ἀπολαβεῖν O. Tum inserui ὁ c. eodem. Cfr. Matth. XI, 11. Credner, Beitrage I, 286, 365. [77] Ita O, ut jam proposuerat D. Tum scripsi ἦν ex conject., ᾗ O, ἦν O. [78] ὁ adjunxi c. O. [79] Cfr. Baur., Paulus p. 219. S. [80] τοῦτο C. [81] πεπίστευται C. [82] Ita de conject. C. in cuj. textu ἀπαταίων, ut O. [83] χρῆσθαι O, c. S, χρᾶσθαι C. Cfr. tamen Lob. *Phryn.*, p. 61. L. [84] βασίλειον O. [85] Post συμμεταλαμβάνειν deest δεομένη sequentis ob vocis ὁμοιοτέλευτον D.

56 μεταθεμένή ὅπερ ἦν, τῷ [86] ὁμοίως διαιτᾶσθαι τοῖς τῆς βασιλείας υἱοῖς, τῆς εἰς τὴν θυγατέρα, ὡς ἠξίωσεν, ἔτυχεν ἰάσεως. Οὐ γὰρ ἂν ἐθνικὴν οὖσαν καὶ ἐπὶ τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ [87] μένουσαν ὁ τὴν ἀρχὴν διὰ τὸ μὴ ἐξεῖναι θεραπεύειν [88] ὡς ἐθνικὴν μείνασαν ἐθεράπευσεν.

XX. Αὐτὴ οὖν, τὴν νόμιμον [89] ἀναδεξαμένη πολιτείαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀνδρὸς ἐναντία φρονοῦντος ἡμῖν μετὰ τῆς ἰαθείσης θυγατρὸς ἰδίων οἴκων ἐκβέβληται. Ἡ δὲ εὐγνωμονοῦσα πρὸς τὰς συνθήκας, καὶ ἐν περιουσίᾳ βίου ὑπάρχουσα, αὐτὴ [90] μὲν χήρα ἔμεινεν, τὸ δὲ θυγάτριον αὐτῆς ἀνδρί τινι εὐγνωμονοῦντι πρὸς τὴν ἀληθῆ πίστιν καὶ πένητι ὄντι συνηρμόσατο. Ἡ δὲ καὶ τῆς θυγατρὸς προφάσει γάμου στερηθεῖσα, δύο παῖδας ὠνησαμένη καὶ παιδεύσασα, εἰς υἱῶν ἔσχε τόπον. Ἅτινα τῷ μάγῳ Σίμωνι ἐκ παίδων συμπαιδευθέντα, πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ἐκμεμαθήκασιν [91]. Τοσαύτη γὰρ αὐτῶν ἦν ἡ φιλία, ὡς καὶ συσπεῦσαι αὐτῷ ἐν πᾶσιν οἷς βούλοιτο [92] αὐτοῖς ἑνοῦν.

XXI. Οὗτοι τῷ ἐνταῦθα ἐπιδημήσαντι Ζακχαίῳ συντυχόντες, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας δι' αὐτοῦ μεταλαβόντες λόγου, ἐπὶ τοῖς πρώτοις νεωτερισμοῖς μεταμεληθέντες, ταχέως τοῦ Σίμωνος καταγνόντες, πάντα αὐτῷ συνειδότες, ἅμα τῷ ἐπιδημῆσαί [93] με ἐνταῦθα, μετὰ τῆς ἀναθρεψαμένης αὐτοὺς **57** προσελθόντες μοι, ὑπ' αὐτοῦ συσταθέντες μοι, καὶ ἔκτοτε πάντοτε σύνεισίν [94-99] μοι, τῶν τῆς ἀληθείας ἀπολαύοντες μαθημάτων. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Πέτρος, μεταπεμψάμενος, ἐκέλευσεν αὐτοῖς [100] πάντα μοι τὰ [1] κατὰ τὸν Σίμωνα ἀκριβῶς ἐκτίθεσθαι. Οἱ δὲ τὸν Θεὸν μαρτυράμενοι μηδὲν ψεύσασθαι ἐξετίθεντο.

XXII. Ὡς πρῶτος ὁ Ἀκύλας ἤρξατο λέγειν οὕτως· Ἄκουσον, ὦ [2] φίλτατε ἡμῖν ἀδελφὲ, ὅπως ἀκριβῶς πάντα τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα εἰδῇς, τίνος τε ὢν, καὶ τίς καὶ πόθεν, τίνα τέ ἐστιν ἃ πράττει, καὶ πῶς καὶ διὰ τί. Σίμων οὗτος πατρὸς μὲν ἔστιν Ἀντωνίου, μητρὸς δὲ Ῥαχὴλ, Σαμαρεὺς τὸ ἔθνος, ἀπὸ Γιτθῶν [3] κώμης, τῆς πόλεως ἀπεχούσης σχοίνους ἕξ. Οὗτος, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ πρὸς Αἴγυπτον γεγονὼς, Ἑλληνικῇ παιδείᾳ [4] πάνυ ἐξασκήσας ἑαυτὸν καὶ μαγείᾳ πολὺ δυνηθεὶς καὶ φρενωθεὶς [5], θέλει νομίζεσθαι ἀνωτάτη τις εἶναι δύναμις καὶ αὐτοῦ τοῦ τὸν κόσμον κτίσαντος Θεοῦ. Ἐνίοτε δὲ καὶ Χριστὸν ἑαυτὸν αἰνισσόμενος, Ἑστῶτα [6] προσαγορεύει. Ταύτῃ δὲ τῇ προσαγορείᾳ [7] κέχρηται, ὡς δὴ στησόμενος ἀεὶ, καὶ αἰτίαν φθορᾶς, ὥστε [8] τὸ σῶμα πεσεῖν, οὐκ ἔχων. Καὶ οὔτε Θεὸν, τὸν κτίσαντα τὸν κόσμον, ἀνώτατον εἶναι λέγει, οὔτε [9] νεκροὺς ἐγερθήσεσθαι πιστεύει. **58** Τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀρνεῖται, τὸ Γαριζὶν [10] ὄρος ἀντεισφέρει, Ἀντὶ τοῦ

A quod erat, utpote eodem ac filii regni usa victu, filiæ sanitatem quam petierat obtinuit. Neque enim ethnicam, atque eodem in vitæ genere permanentem, sanitate donasset qui id initio non fecerat, quod non liceret in ethnica facere.

XX. Illa ergo, vitam, quæ juxta legem dncitur, amplexa, a suo viro, contraria nobis sentiente, cum sanata filia e domo propria ejecta est. Diligens autem ea quæ pepigerat, et abundans opibus, ipsa quidem mansit vidua, filiam vero suam viro ad veram fidem propenso ac pauperi conjugem dedit. Cumque propter filiam nuptiis se abstineret, duos pueros emens ac educans pro liberis habuit. Qui pueri una cum Simone Mago a teneris annis educti,
B cuncta illius didicerunt. Tanta quippe inter eos erat amicitia, ut cum illo in omnibus concurrerent, in quibus vellet se illis adunare.

XXI. Hi Zacchæum ibi agentem nacti, ac veritatis sermonem ab eo discentes, acta de prioribus facinoribus pœnitentia, brevique Simonem damnantes, ut omnium illius sibi conscii, statim ac ego eo profectus sum, accesserunt ad me una cum eorum educatrice, et a Zacchæo mihi sunt commendati, atque ex eo tempore mecum semper commorantur, præceptorum veritatis participes. Hæc cum dixisset Petrus, vocatis illis præcepit, ut mihi omnia ad Simonem pertinentia diligenter exponerent. At illi, Deum attestati, se nullatenus mentituros, enarrarunt.

C XXII. Et prior Aquila cœpit ita dicere: Audi, charissime nobis frater, ut accurate cognoscas omnia viri illius, cujusnam sit, et quis et unde, et quænam sint quæ facit, et quo modo, quamque ob causam. Hic Simon patre quidem Antonio, matre vero Rachele ortus est; natione Samaritanus, ex Gitthis, vico qui sex schœnis ab urbe distat. Is, Alexandriæ ad Nilum versatus, Græca disciplina cum multum se exercuerit, et arte magica polleat, mente elatus, se vult existimari esse virtutem supremam, ipso quoque Deo mundi conditore superiorem. Interdum vero se Christum significans, Stantem appellat. Eam autem appellationem usurpavit, quasi qui exstiturus semper sit, nec habeat corruptionis causam, ut corpore concidat. Neque
D vero Deum, mundi creatorem, supremum esse ait; nec mortuos excitatum iri credit. Hierosolymam negat, montemque Garizimum substituit. Pro vere

VARIÆ LECTIONES.

[86] τό O. [87] τὴν αὐτὴν πολιτείαν O. [88] μὴ θεραπεύων scribendum esse conj. D. Aut etiam verba ἐθνικὴν μείνασαν mutanda sunt in τοῦτο μὴ ποιήσας. S. Tum ἐθνικήν, ἐθνικὴν μείνασαν ἐθεράπευεν C. [89] αὕτη οὖν αὕτη ἡ νόμιμον O. [90] Ita S, αὔτη C, O· [91] ἐκμεμαθήκασιν O, c. S, ἐκμαθήκασιν C, quod ipse postea emendavit. Tum deprompsi ἡ ex O. [92] βούλοιτο O, c. S, βούλαιτο C. [93] ἐπιδημῇ O. [94-99] αὐτοὺς προσελθόντες ἔκτοτε σύνεισι O, interpositts verbis omissis. [100] ἐκέλευσε πάντα sine αὐτοῖς O. [1] τά om. C. [2] ὦ deest in O. Cotelerium edidisse μετὰ τ. ἂν. male notat S: in Clericum animadvertendum erat. [3] Ita Ruf. et O., γένος, ἀπὸ Γετθῶν C. Et *Epit.* c. 25 Γιτθῶν, var. lect. ibidem Γητθῶν [4] Vbb. τῇ πρὸς Αἴγυπτον γεγονὼς Ἑλληνικῇ παιδείᾳ recepi ex O. [5] φενορωθείς O, qui subinde θέλει cum *Epit.* c. 25, θέλειν C. [6] ἔσθ' ὅτε O. Cfr, Baurii Gnosin p. 404 sep. 508, S. [8] προσηγορίᾳ C. [8] ὥστε inseruit S. ex *Epit.* l. c. [9] Ita S, ex *Epit.* l. c., οὗ C, O. Deinde ἐγερθήσεσθαι p. ἐγηγέρθαι c. O. [10] Γαριζεὶν C.

Christo nostro seipsum prædicat. Legem propria præsumptione aliter interpretatur. Et judicium dicit quidem fore verum non exspectat; persuasum enim habens, Deum non esse judicaturum, usque ad Deum ipsum impietatem suam ausus est extendere. Unde nonnulli, nescientes quod pietate erga Deum ut prætextu abutens, veritatem occulte deprædatur, qui ut credenti credunt eam, quæ quomodocunque ab eo dicitur, spem ac judicationem, pereunt.

XXIII. Ut autem ipse religionis opinionem invaderet, factum est ita. Joannes quidam exstitit, qui singulis diebus baptizaret, quique Domini nostri Jesu secundum conjugationis rationem fuit præcursor: et quemadmodum Dominus habuit duodecim apostolos, duodecim mensium solis gerentes numerum, similiter is triginta viros principes habuit, menstruam lunæ rationem implentes. Quo in numero una quædam erat mulier dicta Helena; ut ne hoc quidem absque mysterio esset. Cum enim mulier dimidium sit viri; imperfectum tricenarii constituit numerum, sicut et in luna, cujus incessus non perfectum mensis cursum conficit. Porro horum triginta Joanni primus ac probatissimus erat Simon: qui quidem quo minus post mortem Joannis princeps declaratus sit, hoc in causa fuit.

XXIV. Nam ipso peregre in Ægyptum profecto, propter magiæ exercitationem, Joanne occiso, Dositheus quidam principatum appetens, cum ipsius Simonis mortem falso annuntiasset, factus est sectæ successor. At Simon paulo post reversus, et eum locum tanquam proprium affectans vehementer, nactus Dositheum locum quidem non repetiit, sciens hominem qui contra ipsius voluntatem occupaverat principatum, non depositum iri. Quare per simulatam amicitiam brevi quidem in secundum a Dositheo locum irrepsit. Non multos autem post dies, intra numerum triginta condiscipulorum collocatus, cœpit Dositheo derogare, tanquam qui non germane doctrinam traderet. Idque eum asserebat non invidia facere, sed inscientia, et aliquando Dositheus, Simonis artificiosam sentiens obtrectationem, eo tendentem, ut aboleretur plurimorum opinio, neque amplius ipse putaretur esse Stans, furore commotus, cum ad scholam solito convenisset, virga Simonem inventum verberat: at per

A ὄντως [11] Χριστοῦ ἡμῶν ἑαυτὸν ἀναγορεύει. Τὰ δὲ τοῦ νόμου ἰδίᾳ προλήψει ἀλληγορεῖ [12]. Καὶ κρίσιν ἔσεσθαι μὲν λέγει, οὐ προσδοκᾷ δέ· οὐ γὰρ ἂν ὑπὸ Θεοῦ κριθήσεσθαι πεπεισμένος [13], μέχρι αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀσεβεῖν ἐτόλμα. Ὅθεν ἔνιοι, μὴ εἰδότες ὅτι, προκαταλύμματι [14] τῇ θ εοσεβείᾳ κεχρημένος, ὑποσυλᾷ τὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ὅπως ποτὲ ὑπ' [15] αὐτοῦ ἐλπίδα καὶ κρίσιν λεγομένην ἔσεσθαι, ὡς πιστῷ [16] πιστεύοντες ἀπόλλυνται.

XXIII. Τὸ δὲ παρεισελθεῖν αὐτὸν εἰς τὸν τῆς ἀσεβείας [17] λόγον γέγονεν οὕτως· Ἰωάννης τις ἐγένετο ἡμεροβαπτιστὴς [18], ὃς καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ κατὰ τὸν τῆς συζυγίας λόγον ἐγένετο πρόοδος· καὶ ὥσπερ τῷ Κυρίῳ γεγόνασιν δώδεκα ἀπόστολοι, τῶν τοῦ ἡλίου δώδεκα μηνῶν φέροντες τὸν ἀριθμὸν, B ὡσαύτως καὶ αὐτῷ ἔξαρχοι ἄνδρες γεγόνασι τριάκοντα, τὸν μηνιαῖον τῆς σελήνης ἀποπληροῦντες λόγον. Ἐν ᾧ ἀριθμῷ μία τις ἦν γυνὴ λεγομένη Ἑλένη, ἵνα μηδὲ τοῦτο ἀνοικονόμητον ᾖ (47). Ἥμισυ γὰρ ἀνδρὸς οὖσα ἡ [19] γυνὴ, ἀτελῆ τὸν τῆς τριακοντάδος τέθεικεν ἀριθμὸν, ὥσπερ καὶ τῆς σελήνης [20], ἧς ἡ πορεία τοῦ μηνὸς [21] οὐ τέλειον ποιεῖται τὸν δρόμον. **59** Τούτων δὲ τῶν τριάκοντα τῷ Ἰωάννῃ [22] πρῶτος καὶ δοκιμώτατος ἦν ὁ Σίμων, ὃς καὶ τοῦ μὴ ἄρξαι αὐτὸν μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ [23] Ἰωάννου αἰτίαν ἔσχε ταύτην.

XXIV. Ἀποδημοῦντος γὰρ αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ τὴν τῆς μαγείας ἐπάσκησιν, τοῦ Ἰωάννου ἀναιρεθέντος, Δοσίθεός [24] τις, τῆς ἀρχῆς ὀρεγόμενος, θάνατον αὐτοῦ ψευδῆ καταγγείλας, διαδέχεται τὴν C αἵρεσιν. Ὁ δὲ Σίμων, μετ' οὐ πολὺ ἐπελθὼν καὶ τοῦ τόπου ὡς ἰδίου μεγάλως ἀντεχόμενος, τῷ Δοσιθέῳ συντυχὼν τὸν μὲν τόπον οὐκ ἀπῄτει, εἰδὼς ὅτι ὁ φθάσας τῆς ἀρχῆς παρὰ προαίρεσιν οὐ καθαιρεῖται. Διὸ μετὰ προσποιητοῦ φιλίας ἐπ' ὀλίγον μὲν εἰς τὸν δεύτερον τοῦ Δοσιθέου τόπον δίδωσιν ἑαυτόν. Ταγεὶς δὲ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τοῖς τριάκοντα συμμαθηταῖς, ὑποδιαβάλλειν ἤρξατο τὸν Δοσίθεον, ὡς μὴ παραδιδόντα γνησίως τὰ μαθήματα. Καὶ τοῦτο ποιεῖν ἔλεγεν αὐτὸν οὐχ ὡς φθονοῦντα, ἀλλ' ὡς [25] ἀγνοοῦντα. Καί ποτε ὁ Δοσίθεος, ὑπαισθόμενος τὴν τοῦ Σίμωνος ἔντεχνον διαβολὴν, λύουσαν [26] αὐτοῦ τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς ὑπόνοιαν, τοῦ μὴ αὐτὸν εἶναι νομίζειν τὸν Ἑστῶτα, θυμῷ ἐπὶ τὴν συνήθη [27] παραγενόμενος διατριβὴν, ῥάβδῳ παίει εὑρὼν τὸν Σίμωνα. ἡ δὲ, ὥσπερ καπνοῦ **60** τοῦ Σίμωνος διελθεῖν

VARIÆ LECTIONES.

[11] ὄντος O. [12] ἀλληγορεῖς O. [13] πεπιστευμένοις O. [14] προκαταλήμματι C, προκαλύμματι D. Cæterum πρόλημμα eodem sensu occurrit. Cfr. hom. VIII, 23. S. [15] ὑπό O. [16] πιστῶς C. [17] αὐτὸν τὸν τῆς θεοσεβείας C. [18] ἡμεροοαπτισθείς O. [19] ἡ adjunxi c. O, [20] Legatur ἡ σελήνη 'quod postulat orationis series. D. [21] μή O. [22] τῷ Ἰωάννῃ om. O. [23] τοῦ om· O. [24] Δοσίθεός O, constanter, Δωσίθεός C. Idem subinde τις, ut voluit S, τε C. [25] ὡς addidi c. O, [26] Lege φύουσαν, *quæ de multo apud multos suspicionem crearet*. D. Rufini versio (*Recogn.* II, 11) hæc est: *Verum Dositheus, ubi sibi derogari sentit a Simone, verens ne opinio sua obscuraretur apud homines, qui eum putabunt ipsum esse Stantem*. Cum hac interpretatione constare potest lectio vulgata, modo αὐτοῦ τὴν mutetur in τὴν αὐτοῦ. Eodem sensu προσεκλύειν legitur hom. III, 2, ἐκλύειν XVII, 6. Quid ὑπόνοια significet, intelligitur ex seqq. S. [27] συνήθειαν O.

VARIORUM NOTÆ.

(47) Ἵνα μηδὲ τοῦτο ἀνοικονόμητον ᾖ. Simili modo corona quæ Simonis Magi dicebatur, imperfectam referabat rotunditatem, ad modum lunæ in cornua coeuntis, ut nemo ignorat. Cot.

ἔδοξε σῶμα. Ἐπὶ τούτῳ [28] καταπλαγεὶς ὁ Δοσίθεος λέγει αὐτῷ· Εἰ σὺ εἶ [29] ὁ Ἑστὼς, καὶ προσκυνῶ [30] σε. Τοῦ Σίμωνος εἰπόντος· Ἐγώ εἰμι, ὁ Δοσίθεος, ἑαυτὸν γνοὺς οὐκ ὄντα τὸν Ἑστῶτα, πεσὼν προσεκύνησεν, καὶ τοῖς εἰκοσιεννέα ἐξάρχοις συγκαταβαλὼν ἑαυτὸν εἰς τὸ ἑαυτοῦ τῆς ὑπονοίας τόπον ἔστησε τὸν Σίμωνα, καὶ οὕτως μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ὁ Δοσίθεος, ἐκείνου στάντος, αὐτὸς πεσὼν ἐτελεύτησεν.

XXV. Ὁ δὲ Σίμων, τὴν Ἑλένην παραλαβὼν, ἐκπεριέρχεται [31], καὶ μέχρι τοῦ δεῦρο, ὡς ὁρᾷς, ἀναστατεῖ τοὺς ὄχλους. Αὐτὴν δὲ τὴν Ἑλένην ἀπὸ τῶν ἀνωτάτω [32] οὐρανῶν κατενηνοχέναι λέγει τῷ κόσμῳ, κυρίαν οὖσαν, ὡς παμμήτορα [33] οὐσίαν καὶ σοφίαν, ἧς ἕνεκεν, φησὶν, Ἕλληνές τε καὶ βάρβαροι ἐμαχέσαντο, εἰκόνα φαντασθέντες ἀληθείας (48)· ἡ γὰρ ὄντως οὖσα τότε παρὰ τῷ πρωτίστῳ ὑπῆρχε Θεῷ. Πλὴν τοιαῦτά τινα Ἑλληνικοῖς μύθοις συμπεπλασμένα πιθανῶς ἀλληγορῶν ἀπατᾷ πολλοὺς, ἐξαιρέτως πολλὰ τερατώδη θαυμάσια ποιῶν, ὡς εἰ μὴ ᾔδειμεν ὅτι μαγείᾳ ταῦτα ποιεῖ, ἠπατήθημεν ἂν καὶ αὐτοί. Ἀλλ' ἐπειδὴ συνεργοὶ αὐτοῦ ἦμεν τὸ καταρχὰς [34], ὅτε τὰ τοιαῦτα ποιῶν τὸ τῆς θεοσεβείας οὐκ ἠδίκει μέρος, νῦν **61** ὅτε πολυμανὴς [35] τοὺς ἐν θεοσεβείᾳ ἀπατᾷν [36] ἐπιχειρεῖν ἤρξατο, ἀπέστημεν αὐτοῦ.

XXVI. Καὶ γὰρ μιαιφονεῖν ἤρξατο, ὡς αὐτὸς ἔτι ὡς φίλος [37] φίλοις ἐξέφηνεν [38], ὅτι παιδίου ψυχὴν τοῦ ἰδίου σώματος χωρίσας ἀποῤῥήτοις ὅρκοις, συνεργὸν πρὸς τὴν τῶν αὐτῷ δοκούντων φαντασίαν, τὸν δὲ [39] παῖδα διαγράψας ἐπὶ εἰκόνος, ἐνδοτέρῳ οἴκῳ ὅπου αὐτὸς ὑπνοῖ ἀνατεθειμένην ἔχει, φάσκων, ποτὲ τοῦτον ἐξ ἀέρος πλάσας [40] θείαις τροπαῖς καὶ τὸ εἶδος ἀναγράψας ἀποδεδωκέναι [41] πάλιν τῷ ἀέρι. Τὴν δὲ πρᾶξιν ἑρμηνεύει οὕτως πεποιηκέναι. Πρῶτον τὸ [42] ἀνθρώπου πνεῦμα λέγει, τραπὲν εἰς θερμὴν φύσιν, τὸν περικείμενον αὐτῷ σικύας δίκην ἐπισπασάμενον συμπιεῖν [43] ἀέρα εἶτα ἔνδοθεν τῆς τοῦ πνεύματος ἰδέας [44] γενόμενον αὐτὸν τρέψαι εἰς ὕδωρ· ὑπὸ δὲ τῆς [45] συνεχείας τοῦ πνεύματος χυθῆναι μὴ δυνάμενον, εἰς αἵματος φύσιν μετατρέπειν ἔφασκε τὸν ἐν αὐτῷ ἀέρα, τὸ δὲ αἷμα πῆξαν τὰς σάρκας ποιῆσαι· εἶθ' οὕτως

A corpus Simonis, quasi per fumum, visa est virga transire : super quo obstupefactus Dositheus ait ad eum : Dic mihi si tu es Stans, ut adorem te. Cumque Simon respondisset, Ego sum. Dositheus videns se non esse Stantem, cecidit et adoravit eum; atque in numerum viginti novem principum virorum se dejiciens, in eum locum qui ei opinione tributus fuerat constituit Simonem : sicque non multo post Dositheus, illo stante, ipse concidens, defunctus est.

XXV. Simon vero, accepta Helena, circuit; et usque ad præsens, ut vides, turbas decipit ac commovet. Helenam vero dicit de supremis cœlis in mundum deductam fuisse, atque esse dominam, quasi cunctorum genitricem essentiam ac sapien-
B tiam : pro qua, inquit, Græci et barbari conflixerunt, imaginem opinantes veritatis; quæ enim revera est, tunc apud illum primum omnium habitabat Deum. Et hæc atque alia his similia, ex Græcis fabulis conficta, persuasibiliter interpretans, decipit multos : cum præcipue edat multa prodigiosa miracula; ita ut, nisi cognovissemus, illa eum per magiam efficere, ipsi quoque fuissemus decepti. Illius equidem adjutores principio eramus, quando, ista faciens, religionis partes injuria non afficiebat. Jam vero, cum vesanus cœpit imponere velle viris religiosis, ab eo recessimus.

XXVI. Etenim cæde se inquinare cœperat ; sicut ipse adhuc amicis nobis velut amicus patefecit, quod cum pueri animam a proprio copore sepa-
C rasset infandis adjuramentis, futuram adjutricem ad eorum quæ ipse vellet repræsentationem, pueroque in imagine delineato, consecratam haberet imaginem in æde interiori, ubi ipse dormiret : dicens se aliquando hunc ex aere formasse, divinis conversionibus, et, imagine ejus depicta, rursus aeri reddidisse. Rem vero ita factam interpretatur. Ait quod primo hominis spiritus, versus in naturam calidi, circumstantem aerem, sicut cucurbitula fecit, attractum imbibit : quem deinde intra spiritus formam positum ipse Simon in aquam vertit; cumque aer in spiritu consistens ob spiritus continuitatem effundi nequeat, eumdem convertit in san-

VARIÆ LECTIONES.

[28] τούτου O. [29] εἶ om O. [30] Ita O, c. S., προσκύνω C. [31] περιέρχεται C. [32] ἀνωτάτων C. [33] Ita D. suffragante O, παμμητάρα C. [34] κατ' ἀρχίας O. [35] Ita S, ex *Epit.* c, 27, πολυμανεῖς C, πολὺ μανεῖς O. [36] ἀπατᾷν O, c. C, ἀπατῶν Cl. et S, qui conjecturam suam in recensione Coteleriana jam evulgatam invenire potuisset. [37] ὢν φίλος scribendum esse conjectaverim ex *Epit.* c. 27 : ὡς αὐτὸς ἔτι φίλοις οὖσιν ὑμῖν οἷα φίλος ἐξέφανεν. S. [38] Ita S, ἐξέφανεν C, O. [39] δέ om. O. [40] Fortasse leg. πλάσαι S. [41] Post ἀποδεδωκέναι C exh. λέγει, quod ejeci c. O. [42] τοῦ C, qui deinceps θερμοῦ. [43] Ita O et ex conject. C, συμπεῖν id. in textu. [44] εἰδέας C. Tum S αὐτόν in versione falso refert ad Simonem, cum referendum sit ad aerem. Quare frustra conjicit, scribendum esse infra πήξαντα p. πῆξαν [45] τῆς addidi c. O. Tum εἰς αἵμ. φύσιν C.

VARIORUM NOTÆ.

(48) Alludit noster ad eorum sententiam, qui non Helenam, sed ejus duntaxat imaginem Trojæ fuisse statuerunt, cum Græci barbarique sibi mutuas, ejus causa, clades facerent. Vid. Plat. *De Rep.* IX, [586. C : ὥσπερ τὸ τῆς Ἑλένης εἴδωλον ὑπὸ τῶν ἐν Τροίᾳ Στησίχορός φησι γενέσθαι περιμάχητον ἀγνοίᾳ τοῦ ἀληθοῦς], Sext. Emp. adv. Matth. VII, 180, 255 et Barnesium ad Eurip. Hel. v. 33. D. Adde Schol. ad Lycophr. v. 113, et interpr. ad Herod. II. 112 sqq. S. DRESSEL.

guinem : et ex sanguine concreto carnem fecit ; sicque postea carne solidata, hominem non e terra, sed ex aere protulit. Atque hunc in modum sibi persuadens potuisse a se creari novum hominem, ait se eum, resolutis conversionibus, rursum aeri reddidisse. Quæ cum aliis diceret, credebatur ; a nobis vero, qui adfueramus ejus mysteriis, pie non credebatur. Quapropter, damnata, impietate abcessimus ab eo.

XXVII. Hæc cum Aquila dixisset, frater ejus Nicetas ait : Necesse est, frater noster Clemens, ea me commemorare, quæ ab Aquila prætermissa sunt. Primo equidem Deus testis est, nos in nullo opere impio eum adjuvisse, sed, illo faciente, tantum spectasse ; et quandiu opera innoxia edebat, delectabamur sane ; quando autem quæ per magiam fiebant, per divinitatem se facere, ad pios homines decipiendos, dixit, non amplius eum passi sumus, quamvis multa nobis promitteret ; primum quidem fore ut templum nobis et statuæ erigerentur, atque dii existimaremur, et a populis coleremur, et a regibus magnificaremur, atque donaremur publicis honoribus, nec non infinita vi pecuniæ ditesceremus.

XXVII. Hæc, et alia quæ putantur majora, nobis pollicebatur, modo ut cum eo viventes pravum ejus molimen taceremus, quo fraus ei succederet ; attamen assensi non sumus : quinimo consilium dedimus, ut ab ista vecordia desisteret, dicentes ei : Nos, Simon, amicitiæ, quam tecum a pueritia contraximus, memores, teque amantes, utilia consulimus : cessa ab hujusmodi audaci facinore : deus esse non potes ; time eum qui vere Deus est ; cognosce te esse hominem, breveque esse tempus vitæ tuæ. Quanquam admodum locuples vel etiam rex evadas, exiguo vitæ spatio pauca sunt quibus frueris : et quæ impie parta sunt, cum cito fugiant, æternum supplicium homini sceleroso comparant. Quare auctores tibi sumus, Deum verearis, a quo judicari debet uniuscujusque anima pro iis quæ hic gessit.

XXIX. Hæc ille audiens risit. Cumque diceremus : Cur nos irrides, qui tibi utilia suademus ? Rideo, inquit, stultam opinionem vestram, quod credatis immortalem esse animam hominis. Et ego respondi : Non miramur, o Simon, si fallere nos conaris ; sed obstupescimus, qua ratione etiam teipsum decipias. Effare mihi, Simon, etsi aliorum nemo compertum habeat animam esse immortalem, tu tamen et nos habemus ; tu quidem, ut qui eam a corpore humano diremisti, qui collocutus es, qui imperasti ; nos vero, ut qui adfuimus, et imperium audivimus, et quod jussum est vidimus

τῆς σαρκὸς παγείσης, ἄνθρωπον οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ [46] ἐξ ἀέρος ἀναδεῖξαι. Καὶ οὕτως ἑαυτὸν πείσας καινὸν ἄνθρωπτν **62** δύνασθαι ποιῆσαι, τὰς τροπὰς ἀναλύων πάλιν ἀποδεδωκέναι ἔλεγε τῷ ἀέρι. Καὶ ταῦτα μὲν ἄλλοις λέγων ἐπιστεύετο, ὑφ' ἡμῶν δὲ τῶν ἐπὶ τελετῇ συμπαρόντων εὐσεβῶς ἠπιστεῖτο. Διὸ, ἀσεβείας καταγνόντες, ἀπέστημεν αὐτοῦ [47].

XXVII. Ταῦτα τοῦ Ἀκύλα εἰπόντος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικήτης ἔφη· Ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀδελφὲ ἡμῶν Κλήμης, τὰ παραλειφθέντα τῷ Ἀκύλᾳ ἐμὲ ὑπομνῆσαι. Πρῶτον μὲν γὰρ μάρτυς ὁ Θεὸς, ὡς οὐδὲν αὐτῷ ἡμεῖς συνειργασάμεθα ἀσεβὲς, ἀλλ' ἀτι, αὐτοῦ πράσσοντος, ἱστορήσαμεν [48]· καὶ μέχρις ὅτε ἀβλαβῆ ποιῶν ἐπεδείκνυτο, καὶ ἐτερπόμεθα · ὅτε δὲ τὰ μαγείᾳ γινόμενα θειότητι [49] ποιεῖν αρὸς ἀπάτην θεοσεβῶν ἔλεγεν, οὐκέτι [50] αὐτοῦ ἠνεσχόμεθα, καίτοι πολλὰ ἐπαγγελλομένου ἡμῖν, πρῶτον μὲν ναὸν καὶ ἀνδριάντας ἡμῶν κατασκευασθῆναι [51], καὶ θεοὺς νομισθῆναι, καὶ ὑπὸ ὄχλων προσκυνηθῆναι, καὶ ὑπὸ βασιλέων δοξασθῆναι, καὶ δημοσίων τιμῶν καταξιωθῆναι καὶ χρήμασιν ἀπεριορίστοις πλουτῆσαι.

XXVIII. Ταῦτά τε καὶ τὰ τούτοις μείζονα [52] νομιζόμενα ἡμῖν ὑπέσχετο [53], μόνον ἵνα συνόντες αὐτῷ τὸ τῆς ἐγχειρήσεως κακὸν σιωπῶμεν, ἵνα αὐυῷ τὰ τῆς ἀπάτης προκόπτῃ, καὶ ὅμως οὐ συνεθέμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν **63** τῆς τοιαύτης ἀπονοίας παύεσθαι [54] συνεβουλεύσαμεν, λέγοντες αὐτῷ. Ἡμεῖς, Σίμων, τῆς ἐκ παίδων φιλίας πρὸς σὲ μεμνημένοι, στέργοντές σε [55], τὰ συμφέροντα συμβουλεύομεν· παῦσαι τῆς τοιαύτης τόλμης· θεὸς εἶναι οὐ δύνασαι· φοβήθητι τὸν ὄντως Θεόν· γνῶθι ὅτι ἄνθρωπος εἶ καὶ ὅτι σου μικρός ἐστιν ὁ τῆς ζωῆς χρόνος. Κἂν μεγάλα [56] πλουτῇς ἢ καὶ βασιλεύσῃς, τῷ τῆς ζωῆς σου μικρῷ χρόνῳ ὀλίγα τυγχάνει πρὸς ἀπόλαυσιν, καὶ ἀσεβῶς πορισθέντα εὐθέως φεύγοντα, αἰωνίαν κόλασιν περιποιεῖται τῷ τετολμηκότι. Διὸ φοβεῖσθαί σοι τὸν Θεὸν συμβουλεύομεν, ὑφ' οὗ κριθῆναι ἔχει ἡ ἑκάστου ψυχὴ περὶ ὧν ἔπραξεν ἐνταῦθα.

XXXIX. Ὁ δὲ, ταῦτα ἀκούσας, ἐγέλασεν. Ἡμῶν δὲ εἰπόντων· Τί ἡμῶν τά σοι συμφέροντα συμβουλευόντων καταγελᾷς ; Ἔφη· Γελῶ ὑμῶν τὴν μωρὰν ὑπόληψιν, ὅτι πιστεύετε ἀθάνατον εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχήν [57]. Κἀγὼ ἔφην· Οὐ θαυμάζομεν, ὦ Σίμων, εἰ ἡμᾶς ἀπατᾷν ἐπιχειρεῖς, ἀλλ' ἐκπεπλήγμεθα τίνι λόγῳ καὶ ἑαυτὸν ἀπατᾷς. Λέγε μοι. ὦ Σίμων, εἰ καὶ τῶν ἄλλων οὐδεὶς πεπληροφόρηται ἀθάνατον εἶναι τὴν ψυχὴν, ἀλλ' οὖν γε σὺ καὶ ἡμεῖς, σὺ μὲν ὡς ἀνθρωπείου σώματος χωρίσας αὐτὴν καὶ προσομιλήσας καὶ ἐπιτάξας, ἡμεῖς δὲ ὡς συμπαρόντες καὶ τὴν ἐπιταγὴν ἀκούσαντες καὶ τὸ κελευσθὲν [58] ἐναργῶς ἱστο-

VARIÆ LECTIONES.

[46] ἀλλ' C. [47] ἀπάστημεν ἀπ' αὐτοῦ C. [48] ἱστορήκαμεν C. Deest καί ante ἐτερπόμεθα in O. [49] θεότητι C. [50] οὐκ ἔτι C. [51] Ita *Epit.* c. 29 et O, ναῶν ανδριάντας ἡμῶν καταξιωθῆναι C. [52] μείζονα addit *Epit.* c. 29 quam seq. S. [53] Non Cot., ut S parum accurate adnotat, sed Cl edidit ὑπέχετο. [54] παύσασθαι C. [55] Ita cod. 804 et O, τε C. [56] μέγα C. [57] τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχήν C. qui deinceps ἀπατᾷν ἡμᾶς. [58] Ita O, c. S, κελευθέν· C. Ante Σίμων addidi καὶ ὁ c. O.

ρήσαντες. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Ἐγὼ μὲν οἶδα τί λέγετε, ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε περὶ τίνων διαλέγεσθε. Καὶ ὁ 64 Νικήτης ἔφη· Ἐπεὶ οἶδας, λέγε, εἰ δὲ μὴ οἶδας, μὴ δόκει ἡμᾶς τῷ λέγειν σε μὲν εἰδέναι, ἡμᾶς δὲ μὴ, ἀπατᾶσθαι δύνασθαι. Οὐ γάρ ἐσμεν οὕτως νήπιοι, ἵνα πανοῦργον ἐνσπείρῃς ἡμῖν [59] ὑποψίαν τοῦ νομίζειν σέ τι τῶν ἀποῤῥήτων εἰδέναι, καὶ οὕτως ἐπιθυμίᾳ κολαζομένους ἡμᾶς ὑποχειρίους λαβὼν ἔχῃς.

XXX. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Ὅτι μὲν ἐχώρισα ψυχὴν ἀνθρωπείου σώματος, οἶδα ὑμᾶς εἰδότας, ὅτι δὲ οὐχ ἡ τοῦ τεθνεῶτος ψυχὴ ὑπουργεῖ, ἐπεὶ μὴ ὑπάρχει, ἀλλὰ δαίμων τις, ὑποκρινόμενος αὐτὸς εἶναι ψυχὴ ἐνεργεῖ, οἶδα ὑμᾶς ἀγνοοῦντας. Καὶ ὁ Νικήτης ἔφη· Πολλὰ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ [60] ἠκούσαμεν ἄπιστα, τούτου δὲ τοῦ λόγου ἀνοητότερον οὐ προσεδοκήσαμεν ἀκοῦσαι. Εἰ γὰρ δαίμων ὑποκρίνεται τοῦ τεθνεῶτος εἶναι [61] ἡ ψυχὴ, τίς τῆς ψυχῆς χρεία γίνεται, ἵνα χωρισθῇ τοῦ σώματος; Οὐκ αὐτοὶ δὲ παρόντες ἠκούσαμέν σου, τοῦ σκήνους τὴν ψυχὴν ὁρκίζοντος; Πῶς δὲ καὶ ἄλλου ὁρκιζομένου, ἕτερος μὴ ὁρκισθεὶς ὡς φοβηθεὶς ὑπακούει; Οὐκ ἐξετασθεὶς [62] δὲ καὶ σὺ ὑφ' ἡμῶν ποτε, διὰ τί ἐνίοτε καὶ παύονται αἱ παρεδρίαι [63] (49), ἔφης· Ὅτι ψυχὴ, πληρώσασα τὸν ὑπὲρ γῆς χρόνον, ὃν ἤμελλεν ἐν σώματι διατελεῖν, εἰς ᾅδην πορεύεται. Προσετίθης δὲ λέγων, ὅτι τῶν ἰδίῳ θανάτῳ τελευτησάντων αἱ ψυχαὶ, ἐπειδὴ αὐτόθι εἰς ᾅδην χωρήσασαι φρουροῦνται, οὐκ εὐκόπως ἐλθεῖν ἀφίενται (50);

65 XXXI. Ταῦτα τοῦ Νικήτου [64] εἰπόντος, Ἀκύλας αὐτὸς πάλιν ἔφη. Ἐβουλόμην παρὰ σοῦ τοῦτο μόνον μαθεῖν, Σίμων, εἴτε ψυχὴ, εἴτε δαίμων ἐστὶ τὸ ὁρκιζόμενον, τί φοβούμενον οὐ παραπέμπεται τοὺς ὅρκους; Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Κόλασιν γὰρ παρακούσασα, οἶδε μέλλειν παθεῖν. Καὶ ὁ Ἀκύλας ἔφη. Οὐκοῦν, εἰ ὁρκιζομένη ψυχὴ ἔρχεται, καὶ κρίσις γίνεται. Εἰ οὖν αἱ ψυχαὶ ἀθάνατοι γίνονται, καὶ κρίσις πάντως γίνεται. Ὥστε [65] καὶ τοὺς ἐπὶ κακῇ πράξει ὁρκισθέντας καταδικασθῆναι, παρακούσαντας, φῂς [66], πῶς οὐ πεφόβησαι σὺ ἀναγκάζειν, τῶν ἀναγκαζομένων ἐπὶ παρακοῇ κολαζομένων; Τὸ γὰρ ἤδη σε μὴ παθεῖν ἐφ' οἷς ὥρκισας οὐ θαῦμα [67], ἐπεὶ μήπω κρίσις ἐστὶν, ἵνα σὺ μὲν δίκην δῷς περὶ ὧν ἠνάγκασας, τὸ δὲ [68] ἀναγκασθὲν ὑπὸ συγγνώμην γένηται, ὡς τῆς κακῆς πράξεως τὸν ὅρκον προτιμῆσαν. Ὁ δὲ, ταῦτα [69] ἀκούσας, ὠργί-

A olare. Et Simon dixit: ego quidem scio quid dicatis. vos autem nescitis de quibus loquamini. Et dixit Nicetas: Quandoquidem scis, edissere: quod si nescis, ne existimes decipi nos posse, dum ais te quidem scire, nos autem nequaquam. Adeo enim stolidi non sumus, ut nobis vafram inferas suspicionem, qua existimemus aliquid ineffabilium cognosci a te atque sic nos, cupiditate detentos, in tuam potestatem redactos teneas.

XXX. Respondit Simon: Quod quidem disjunxerim animam ab humano corpore, novi vos scire; quod vero non anima defuncti ministret, cum non existat, sed aliquis dæmon, qui se simulat esse animam, operetur, novi vos ignorare. Et Nicetas excepit: In vita nostra multa incredibilia audivimus, hoc tamen sermone amentiorem nos audituros non speravimus. B Nam si dæmon fingit se esse animam mortui, quis fuit animæ usus, ut a corpore separaretur? Nonne ipsi præsentes audivimus te, cum animam e corpore adjurando evocares? Et qua ratione, uno adjurato, alter non adjuratus tanquam veritus obedit? Nonne etiam tu aliquando a nobis rogatus, cur interdum cessarent assessiones, respondisti: Quia anima, completo super terram tempore quod in corpore peractura erat, ad inferos vadit; ac subjunxisti animas eorum qui propria morte obierunt, quoniam in inferis hinc secedentes custodiuntur, difficulter permitti venire?

XXXI. Hæc Nicetas cum protulisset, ipse Aquila iterum dixit: Cuperem a te id unum discere, Simon sive anima sit, sive dæmon id quod adjuratur, C cujusnam metu adjurationes non contemnit? Et Simon respondit: Etenim pœnas persoluturam se intelligit, si non obtemperet. Atque Aquila excepit: Itaque si anima adjurata venit, etiam judicium fit. Si ergo animæ sunt immortales, omnino et judicium est. Quamobrem si eos quoque, qui in malam actionem sunt adjurati, tumque non obtemperarunt condemnandos ais, quo modo tu non timuisti cogere, cum, qui coguntur, propter contumaciam pœnas luant? Nam te jam non esse multatum pro iis, quæ designasti, eo evenit, quoniam judicium nondum est, ut tu quidem pœnas de eorum ad quæ coegisti, quod autem coactum est veniam accipiat,

VARIÆ LECTIONES.

[59] ἐνσπείρῃς ἐν ἡμῖν C. [60] τούτῳ subjunxi c. O. [61] εἶναι τοῦ τεθνεῶτος C. [62] ἐξητάσθης O. [63] προσεδρεῖαι O. [64] νικήτῃ O. [65] ὥστ' ἂν C, ὡς ἂν S, c. Cl. [66] φῂς add. *Epit.* c. 32, quam seq. S. [67] οὐ θαῦμα accessit ex O. et *Epit.* c. 32. [68] Adsunt in O post δὲ vbb. ταῦτα ἀκούσας expuncta. Tum. id. συγγνώμης. [69] τούτων C.

VARIORUM NOTÆ.

(49) Αἱ παρεδρίαι. Inter spiritus paredros animæ mortuorum ponebantur. Præter *Recognitiones* lib. II, cap. 13, et lib. III, cap. 44, testem damus Justinum Martyrem Apologia II, p. 65: Νεκρομαντεῖαι μὲν γὰρ, καὶ αἱ ἀδιαφθόρων παίδων ἐποπτεύσεις, καὶ ψυχῶν ἀνθρωπίνων κλήσεις, καὶ οἱ λεγόμενοι παρὰ τοῖς μάγοις ὀνειροπομποὶ καὶ πάρεδροι, καὶ τὰ γινόμενα ὑπὸ τῶν ταῦτα εἰδότων, πεισάτωσαν ὑμᾶς ὅτι καὶ μετὰ θάνατον ἐν αἰσθήσει εἰσὶν αἱ ψυχαί. Cot.

(50) Οὐκ εὐκόπως ἐλθεῖν ἀφίενται. Unde Tertullianus *De anima* cap. 57: *Publica jam littera est, quæ animas etiam justa ætate sopitas, etiam proba morte disjunctas, etiam prompta humatione dispunctas, evocaturam se ab inferum incolatu pollicetur.* Vide sit lubet Porphyrium lib. II *De abstinentia*, cap. 47; Servium *ad Æneid.* IV, 386. Id.

quia malo facinori adjuramentum prætulerit. Simon vero his auditis, ira percitus, mortem, nisi quæ gesserat taceremus, minatus est.

XXXII. Postquam Aquila hæc dixit, ego Clemens interrogavi, quænam essent miracula quæ faceret. Illi vero responderunt mihi: Facit ut statuæ ambulent: in igne volutans se, non uritur; interdum volat, ex lapidibus panes facit, serpens fit, in capram transformatur, duas facies ostendit, in aurum convertitur, portas occlusas aperit, ferrum solvit, in conviviis simulacra formarum omnigenum exhibet; facit ut in domo vasa sponte ferri ad ministerium videantur, nec cernantur qui ferunt. Ista memorantes audiens mirabar. Testabantur autem multa talia se vidisse ipsi qui aderant.

XXXII. His ita enarratis, præclarus Petrus et ipse cœpit dicere: Considerare vos oportet, fratres, regulæ conjugationis veritatem, a qua regula qui non recessit, non poterit errare. Quoniam scilicet, ut diximus, omnia cernimus sese habere bipartito ac contrarie, et quemadmodum primo est nox, deinde dies, et primum ignorantia, postea cognitio, et primo morbus, inde sanitas; ita primum error mundum occupat, sicque post veritas supervenit, ut medicus morbo. Statim itaque ac Deo amica gens nostra ab Ægyptiorum vexatione liberanda fuit, prius per eam virgam quæ in serpentem versa fuerat, quæque tradita erat Aaroni, morbi facti sunt, sicque postea precibus Moysis sanitates sunt inductæ. Et nunc quoque, cum gentes ab idolorum cultu liberari deberent, iterum malitia, quasi ipsa imperans, anticipavit, suumque velut serpentem misit in adjutorium, videlicet quem cernitis Simonem, qui mira facit ad stuporem ac deceptionem, non tamen signa salutaria ad conversionem ac salutem. Quocirca vos oportet, ex miraculis quæ fiunt, factores attendere, quis cujusnam sit operarius. Si inutilia miracula edit, malitiæ est minister; sin vero utilia, boni est præses.

XXXIV. Porro inutilia miracula, sunt, quæ edidisse Simonem dixistis, quod, inquam, statuas faciat ambulare, quod supra carbones ignitos volutet se, quod draco fiat, in capram transformetur, quodque in aere volet, ac similia alia, quæ cum ad sanandos homines non fiant, ad multos fallendos natura comparata sunt. Miracula vero misericordis veritatis humanitatis plena sunt, qualia Dominum

A σθη, θάνατον ἡμῖν ἀπειλήσας, εἰ μὴ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πραττόμενα σιωπῶμεν.

XXXII. Ταῦτα τοῦ 'Ακύλα εἰπόντος, ἐγὼ Κλήμης ἐπυθόμην, τίνα ἄρα ἐστὶν ἃ ποιεῖ θαυμάσια. Οἱ δὲ ἔλεγόν μοι, ὅτι ἀνδριάντας (51) ποιεῖ περιπατεῖν καὶ ἐπὶ πῦρ κυλιόμενος οὐ καίεται· ἐνίοτε δὲ καὶ πέταται· καὶ ἐκ λίθων ἄρτους ποιεῖ· ὄφις γίνεται, εἰς αἶγα μεταμορφοῦται, διπρόσωπος γίνεται, εἰς χρυσὸν μεταβάλλεται· θύρας κεκλεισμένας ἀνοίγει, σίδηρον **66** λύει, ἐν δείπνοις εἴδωλα παντοδαπῶν ἰδεῶν [70] παρίστησιν· τὰ ἐν οἰκίᾳ σκεύη ὡς αὐτόματα φερόμενα πρὸς ὑπηρεσίαν βλέπεσθαι ποιεῖ, τῶν φερόντων οὐ βλεπομένων. Ταῦτα αὐτῶν λεγόντων ἀκούων ἐθαύμαζον. 'Εμαρτύρουν δὲ πολλὰ [71] τὰ τοιαῦτα αὐτοὶ παρόντες [72] ἱστορηκέναι.

B XXXIII. Τούτων οὕτως ῥηθέντων ὁ καλὸς Πέτρος καὶ αὐτὸς τοῦ λέγειν ἤρξατο· Συνορᾷν ὑμᾶς δεῖ, ἀδελφοὶ, τοῦ τῆς συζυγίας κανόνος τὴν ἀλήθειαν, οὗ μὴ ἀφιστάμενός τις οὐκ ἔχει πλανηθῆναι. 'Επεὶ γὰρ, ὡς ἔφαμεν [73], δυϊκῶς καὶ ἐναντίως πάντα ἔχοντα ὁρῶμεν, καὶ ὡς πρώτη νὺξ, εἶτα ἡμέρα, καὶ πρῶτον ἄγνοια, εἶτα γνῶσις, καὶ [74] πρῶτον νόσος, εἶτα ἴασις, οὕτως πρῶτα τὰ τῆς πλάνης τῷ βίῳ ἔρχεται, εἶθ' οὕτως τὸ ἀληθὲς ἐπέρχεται, ὡς τῇ νόσῳ ὁ ἰατρός. Αὐτίκα γοῦν τοῦ θεοφιλοῦς ἡμῶν ἔθνους ἀπὸ τῆς τῶν Αἰγυπτίων κακουχίας μέλλοντος λυτροῦσθαι, πρῶτον διὰ τῆς ὀφιωθείσης ῥάβδου, ἥτις τῷ 'Ααρὼν ἐδόθη, αἱ νόσοι ἐγίνοντο, καὶ εἶθ' οὕτως εὐχαῖς Μωϋσέως [75] αἱ ἰάσεις ἐπεφέροντο, Καὶ νῦν δὲ τῶν ἐθνῶν μελλόντων ἀπὸ τῆς κατὰ [76] τὰ εἴδωλα λυτροῦσθαι θρησκείας, ἡ κακία πάC λιν, ὡς αὐτὴ βασιλεύουσα, προλαβοῦσα [77] πρωτον τὸν ἑαυτῆς ὥσπερ ὄφιν ἔπεμψε σύμμαχον, ὃν ὁρᾶτε Σίμωνα, ποιοῦντα θαυμάσια πρὸς κατάπληξιν καὶ **67** ἀπάτην, οὐ σημεῖα ἰατικὰ πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ σωτηρίαν. Διὸ καὶ ὑμᾶς ἀπὸ τῶν γινομένων τεράτων τοὺς ποιοῦντας νοεῖν δεῖ, τίς τίνος ἐστὶν ἐργάτης. 'Εὰν ἀνωφελῆ ποιῇ τέρατα, κακίας ἐστὶν ὑπουργός· ἐὰν δὲ ἐπωφελῆ πράττῃ, τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἡγεμών.

XXXIV. Τὰ μὲν οὖν ἀνωφελῆ ἐστὶ σημεῖα, ὅσα αὐτοὶ Σίμωνα εἰρήκατε πεποιηκέναι· λέγω δὲ τὸ ἀνδριάντας αὐτὸν ποιεῖν περιπατεῖν, καὶ τὸ ἐπ' ἀνθράκων αὐτὸν πεπυρωμένων [78] κυλιέσθαι, καὶ δράκοντα γίνεσθαι, εἰς αἶγα μεταμορφωθῆναι, εἰς ἀέρα πτῆναι, καὶ ὅσα τοιαῦτά τινα, εἰς ἴασιν ἀνθρώπων μὴ γινόμενα, προσαπατᾷν [79] φύσιν ἔχει πολλούς. Τὰ δὲ τῆς D οἰκτίρμονος ἀληθείας σημεῖά ἐστι φιλάνθρωπα, ἅτινα

VARIÆ LECTIONES.

[70] εἰδεῶν C. [71] πολλοί C. [72] Hanc constructionem non admittit lingua Græca nam scribi debuit αὐτοὺς παρόντας. Sed facilior est emendandi ratio: prorsus enim legendum αὐτόθι παρόντες. D. Sed potest etiam lectio cod. Reg. ferri, est enim ordo verborum πολλοὶ αὐτοὶ παρόντες ἐμαρτύρουν τὰ τοιαῦτα (nempe ἑαυτοὺς) ἱστορηκέναι. Cl. Fortasse pro αὐτοί ponendum est adverb. loci αὐτῇ (idem ac τῇδε) vel αὐτοῦ [73] Cfr. cap. 15 seqq. [74] καί om. C. [75] Μωυσέος O. [76] μετά tacite scripsit Cl, repetiitque S contra codd. auctoritatem. [77] προλαβοῦς O. [78] O in textu πεπληρωμένων, in marg. ead. man. correctum in πεπυρωμένων. [79] πρὸς ἀπάτῃν C.

VARIORUM NOTÆ.

(51) 'Ανδριάνιας etc. Anastasius Quæstione 20. p. 242. Cedrenus *Synopseos* pag. 173. Nicephorus *Hist. eccl.* lib. II, cap. 27. Cor.

ἠκούσατε τὸν Κύριον πεποιηκότα, κἀμὲ μετ' ἐκεῖνον A εὐχαῖς κατορθοῦντα· ὧν [80] οἱ πλεῖστοι παρεστήκατε, οἱ μὲν νόσων παντοίων ἀπαλλαγέντες, οἱ δὲ [81] δαιμόνων, οἱ δὲ ὀρθωθέντες χεῖρας, οἱ δὲ πόδας, οἱ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπολαβόντες, οἱ δὲ τὰς ἀκοὰς καὶ ἄλλα ὅσα ἄνθρωπος ποιεῖν δύναται, φιλανθρώπου πνεύματος ἴδιος [82] γενόμενος.

fecisse audiistis, meque post illum prece edidisse, quibus multi adfuistis, alii multiplicibus morbis aut dæmone liberati, alii vel manibus vel pedibus firmati, alii visu vel auditu donati: et quæcunque alia edere potest vir ad spiritum hominum amantem pertinens.

XXXV. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ὑπὸ τὸν ὄρθρον ἐπεισιὼν ἡμῖν Ζακχαῖος προσαγορεύσας ἔφη Πέτρῳ· Ἀνατίθεται Σίμων τὴν ζήτησιν εἰς τὴν αὔριον ἡμέραν· ἡ γὰρ σήμερον τὸ δι' ἕνδεκα ἡμερῶν αὐτοῦ τυγχάνει **68** Σάββατον (52). Καὶ πρὸς τοῦτον ὁ Πέτρος ἐπεκρίνατο. Λέγε Σίμωνι· Ἐπεὶ τελείως θέλεις [83], μετὰ τοῦ γινώσκειν, ὅτι σοι ἡμεῖς, ὅτε βούλει, θεοφιλεῖ Προνοίᾳ ἀπαντᾷν ἑτοίμως ἔχομεν. Καὶ ὁ μὲν Ζακχαῖος ταῦτα ἀκούσας ἀντιβάλλειν ἐξῄει τὴν ἀπόκρισιν. B

XXXV. Quæ cum dixisset Petrus, sub auroram ad nos ingressus Zacchæus salutans Petro ait: Differt Simon disputationem in diem crastinum; nam hodiernus inter undecim dies ipsius Sabbatum est. Ad quem Petrus respondit: Dic Simoni: Quando demum voles: et scias, nos paratos esse tibi, cum volueris, divina Providentia occurrere. Equidem Zacchæus, his auditis, responsum ut daret, egressus est.

XXXVI. Ὁ δὲ, ἰδών με ἀθυμοῦντα καὶ τὴν αἰτίαν πυθόμενος καὶ μαθὼν παρ' ἐμοῦ οὐκ ἄλλοθέν ποθεν οὖσαν ἢ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ζήτησιν ἀναβολῆς, ἔφη· Ἀγαθῇ (53) Θεοῦ προνοίᾳ ὁ [84] προειληφὼς διοικεῖσθαι τὸν κόσμον, ὦ φίλε Κλήμης, αὐτὸς οὐκ ἄχθεται ἐπὶ τοῖς ὅπως ποτὲ [85] ἀπαντῶσι πράγμασιν, ἀποδεδωκὼς ὅτι ὑπὸ τῆς τοῦ κρείττονος οἰκονομίας συμφερόντως τὴν ἔκβασιν τὰ πράγματα [86] λαμβάνει· ὅθεν δίκαιον αὐτὸν εἶναι γνοὺς καὶ εὐσυνειδήτως βιοὺς, τὸ προσπίπτον [87] λυπηρὸν οἶδεν ὀρθῷ τῷ λογισμῷ ἀποσείεσθαι [88] τῆς ψυχῆς, ὅτι πρὸς ἀγαθοῦ τινος ἀγνώστου συντελούμενον ἐλθεῖν ἔχει. Καὶ νῦν δὲ τοῦ μάγου Σίμωνος ἡ τῆς ζητήσεως ὑπέρθεσις μή σε λυπείτω. Ἴσως γὰρ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας εἰς τὴν σὴν γέγονεν ὠφέλειαν. Διὸ ὡς ἰδίῳ σοι ὄντι [89] οὐκ ὀκνήσω C λέγειν.

XXXVI. Petrus vero, me videns tristem, causamque rogans, cum a me audiisset non aliunde ortam quam ex disputationis dilatione, ita locutus est: Qui mundum optima Dei providentia gubernari existimat, amice Clemens, is non ægre fert quomodocunque occurrentia negotia, secum reputans, quod per Numinis dispensationem res congruenter exitum sortiuntur: unde sciens Deum esse justum, et bene sibi conscius vivens, accidentem molestiam novit ab animo recta ratione abjicere, quoniam ea in fine ad aliquod bonum ignotum perveniet. Et nunc igitur disputationis cum Simone Mago dilatio te non contristet. Fortassis enim a Dei providentia in tuam utilitatem contigit. Quocirca, cum mihi sis amicus peculiaris, non tardabo tibi narrare hæc.

XXXVII. Τῶν ἡμετέρων τινὲς ἑταῖροι [90] τῷ Σίμωνι προσποιητῶς σύνεισιν, ὡς πεισθέντες τῇ ἀθεωτάτῃ [91] αὐτοῦ πλάνῃ, ὅμως, μανθάνοντες αὐτοῦ **69** τὰς βουλὰς, ἐκφαίνωσιν ἡμῖν, πρὸς τὸ δύνασθαι δεινῷ ἀνδρὶ οἰκείως συναρμόσασθαι. Καὶ νῦν παρ' αὐτῶν ἔμαθον, ἧς μέλλει ζητήσεως ποιεῖσθαι τοὺς λόγους· καὶ γνοὺς ἐπὶ τούτῳ τῷ μὲν Θεῷ ηὐχαρίστησα [92]· σὲ δὲ ἐμακά-

XXXVII. Nostri quidam sodales cum Simone versantur simulate, quasi impiissimo illius errori adhæreant, quo, illius consiliis compertis, nobis ea declarent, sicque cum viro callido apte et congruenter possimus agere. Atque nunc ab illis accepi, qua de re in disputatione locuturus sit: ob quam notitiam Deo gratias egi: te vero beatum judico, quod

VARIÆ LECTIONES.

[80] ὧν non pendet a παρεστήκατε, ut perperam vertit C, sed ab οἱ πλεῖστοι, et referri debet ad ὑμεῖς, quod latet in ἠκούσατε. S. [81] δὲ ap. C deesse, male asserit S; excidit autem ex Clerici recens. [82] ἴδιος excidit ap. Cl et S. [83] ἐπὶ τέλει, ὡς θέλεις conj. D, ἐπινέλει, ὡς θέλεις conj. Cl, ἐπιτελειὼς θέλεις O. [84] ὁ prætermisit S. [85] ὅπως ποτέ O. [86] τὰ πρ. τ. ἔκβ. C. [87] Ita D, accedente O, προπίπτον C. [88] Ita O, c. S, ἀποσίεσθαι C. [89] Ita O, c. D; ἰδίως οἷόν τε conj. C, in cuj. textu ἰδίως οἱόντι. [90] ἕτεροι O. [91] ἀθεωτάτῃ O, c. S; ἀθεοτάτῳ C. [92] ηὐχαρίσθησα O, qui postea ὑπέρθεσιν.

VARIORUM NOTÆ.

(52) Ἡ γὰρ σήμερον τὸ δι' ἕνδεκα ἡμερῶν αὐτοῦ τυγχάνει Σάββατον. . In *Recognitionibus* suis Rufinus vel aliter legit, vel prave interpretatus est. *Differt*, inquit. *Simon certaminis diem in undecimam mensis præsentis, quæ est post septem dies:* lib. II cap. 20. Loci porro obscuri ac difficilis hic queat esse sensus: *hodiernus enim dies Subbatum ipsius Simonis est, quod singulis quibusque undecim diebus recurrit.* Sed de isto Sabbato Simoniano legisse me memoria non teneo. Cot.

(53) Ἀγαθῇ. E *Clementinis* loca multa excerpsit Joannes Damascenus, ut referret in sacra sua Flecta. Hoc ego præstantissimun opus, *Parallelis* ejusdem Patris nec omnino simile, nec prorsus dissimile, tractavi quidem pro libito in *bibliotheca PP.* soc. Jesu, editis ac ineditis libris instructissima; sed quia maximi otii immensique laboris erat cuncta investigare cum ad Clementem, tum ad Ignatium spectantia, pauca solummodo subnotavi, quæ primo conspectu sese obtulerunt. Itaque a voce ἀγαθῇ usque ab ἐλθεῖν ἔχει inibi nactus sum cap. Περὶ παιδείας παρὰ Θεοῦ, etc., sub hoc titulo, Κλήμεντος Ῥώμης. Id.

dilata fuerit disputatio; nam sermonum, qui ab ipso ad imperitorum judicium proferentur, tu, ante disputationem a me instructus, poteris esse auditor firmus ac stabilis.

XXXVIII. Multa quippe mendacia contra Deum accepit Scriptura, hac ratione: cum propheta Moyses ex Dei consilio septuaginta electis legem cum explicationibus tradidisset, ut et ipsi eos qui vellent e populo instituerent, non multo post scripta lex recepit quædam falsa contra unicum Deum, creatorem cœli et terræ omniumque in iis contentorum; id auso diabolo facere ob justam quamdam rationem. Atque hac ratione et judicio accidit, ut deprehenderentur qui auderent contra Deum scripta lubenter audire, quive amoris causa erga Deum adversus ipsum dicta non modo non crederent, sed neque omnino sustinerent audire, etsi vera forent, multo tutius rati periclitari ob fidem boni ominis, quam ob sermones infaustos ac blasphemos vivere cum prava conscientia.

XXXIX. Itaque Simon capitula contra Deum in Scripturis tentandi gratia apposita vult, ut audio, in medium progressus adducere, quo a charitate erga Deum, quotquot miseros poterit, abigere valeat. Palam enim dicere nolumus, in Scripturas ea capitula intrusa esse; nam conturbaremus imperitam plebem, et ita improbi hominis Simonis voluntatem faceremus. Nondum enim discernendi vi præditi, aut fugient nos velut impios, aut, quasi non solum blasphema capitula falsa sint, etiam a doctrina nostra secedent. Quare necesse habemus, assentiri falsis capitulis, et de iisdem vicissim interrogando ad angustias illum redigere; benevolis autem et candidis, post experimentum fidei, seorsim tradere solutionem capitulorum dictorum adversus Deum, quæ quidem unam ac brevem viam et rationem habet. Ista autem est.

XL. Omne dictum vel scriptum contra Deum mendacium est. Quod autem id vere, non vero solum honoris gratia dicamus, sed etiam veritatis, paulo post procedente sermone certam rationem afferam. Unde tu, charissime Clemens, contristari

A ρισα ἐπὶ τῇ τῆς ζητήσεως ὑπερθέσει· τῶν γὰρ μελλόντων [93] λόγων ὑπ' αὐτοῦ πρὸς διάκρισιν τῶν ἀγνοούντων λέγεσθαι, σὺ, πρὸ τῆς ζητήσεως ἐφοδιασθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, ἄπτωτος ἀκροατὴς γενέσθαι δυνήσῃ.

XXXVIII. Πολλὰ γὰρ ψευδῆ κατὰ τοῦ Θεοῦ προσέλαβον αἱ Γραφαὶ (54) λόγῳ τούτῳ· τοῦ προφήτου Μωϋσέως [94] γνώμῃ τοῦ Θεοῦ ἐκλεκτοῖς τισιν ἑβδομήκοντα τὸν νόμον σὺν ταῖς ἐπιλύσεσι παραδεδωκότος πρὸς τὸ καὶ αὐτοὺς ἐφοδιάζειν τοῦ λαοῦ τοὺς βουλομένους, μετ' οὐ πολὺ γραφεὶς ὁ νόμος προσέλαβέ τινα καὶ ψευδῆ κατὰ τοῦ μόνου [95] Θεοῦ, τοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς δημιουργήσαντος, τοῦτο τοῦ πονηροῦ δικαίῳ τινὶ λόγῳ [96] ἐνεργῆσαι τετολμηκότος. Καὶ τοῦτο γέγονε λόγῳ καὶ κρίσει, ὅπως ἐλεγχθῶσι, τίνες τολμῶσι τὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ [97] γραφέντα φιληκόως ἔχειν, τίνες τε στοργῇ τῇ πρὸς B αὐτὸν τὰ κατ' αὐτοῦ λογόμενα μὴ μόνον ἀπιστεῖν, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἀκούειν ἀνέχεσθαι, κἂν ἀληθῆ τυγχάνῃ, πολλῷ κρίναντες ἀσφαλέστερον περὶ εὐφήμου πίστεως κινδυνεύειν, ἢ ἐπὶ βλασφήμοις λόγοις δυσσυνειδήτως [98] βιοῦν.

XXXIX. Ὁ οὖν Σίμων τὰς κατὰ τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς πειρασμοῦ **70** χάριν προσκειμένας περικοπὰς αὐτὰς, ὡς μανθάνω, βούλεται, ἐλθὼν εἰς μέσον, λέγειν, ὅπως τῆς πρὸς τὸν Θεὸν στοργῆς ὅσους δύναται ταλαιπώρους ἀποστῆσαι δυνηθῇ. Δημοσίᾳ γὰρ αὐτὰς λέγειν προσκεῖσθαι ταῖς βίβλοις οὐ βουλόμεθα, ἐπεὶ πτύραντες [99] ἀμαθεῖς ὄχλους [100] τοῦ πονηροῦ Σίμωνος τὸ θέλημα ποιοῦμεν. Μήπως [1] γὰρ τὸ διακριτικὸν ἔχοντες φεύξονται ἡμᾶς ὡς ἀσεβοῦντας· ἢ ὡς οὐ [2] μόνον τῶν βλασφήμων περικοπῶν ψευδῶν οὐ- C σῶν, ἀποστήσονται τοῦ λόγου. Διὸ ἀνάγκην ἔχομεν, συγκατατιθέμενοι ταῖς ψευδέσι περικοπαῖς, περὶ αὐτῶν ἀντιπυνθανόμενοι, εἰς ἀπορίαν αὐτὸν μὲν φέρειν, τοῖς δὲ εὐγνωμονοῦσι τῶν κατὰ του Θεοῦ ῥηθεισῶν πεπικοπῶν, μετὰ πεῖραν πίστεως ἰδίᾳ πάρέχειν τὴν [3] ἐπίλυσιν, ἥτις μίαν καὶ σύντομον ἔχει τὴν ὁδόν. Ἔστι δὲ ἥδε.

XL. Πᾶν λεχθὲν ἢ γραφὲν κατὰ τοῦ Θεοῦ ψεῦδός ἐστιν. Ὅτι δὲ ἀληθῶς τοῦτο οὐ μόνον εὐφημίας ἕνεκεν λέγομεν, ἀλλὰ καὶ ἀληθείας, μετὰ βραχὺ προϊόντος τοῦ λόγου πληροφορήσω. Ὅθεν σὺ, φίλτατέ μοι Κλήμης, ἐπὶ τῷ τὸν Σίμωνα πρὸς τὴν ζήτησιν μίαν

VARIÆ LECTIONES.

[93] τῶν μελλόντων γάρ O. [94] Μωυσέος O. [95] μόνου O. Ita legendum jam vidit D. Cfr. infra cap. 40, 45; hom. III, 6, νόμου C. [96] λόγῳ om. O. [97] τοῦ Θεοῦ O, c, S, τὸν Θεόν C. [98] Ita O c. S, δυσσυνηδείτως C. [99] Ita C in marg., in cuj. textu ἐπιπτύραντες, ut O. [100] ἀμ. ὄχ. αὐτοῦ C, ἀ. ὄ., ὅθεν αὐτοῦ O. [1] μήπω O. [2] οὐ om. O. Mox οὐσῶν ἀλλ' ἀποιτήσονται ..όγου C. [3] Errat S de C, qui exh. τήν ut O, ταῖς Cl.

VARIORUM NOTÆ.

(54) Πολλὰ γὰρ ψευδῆ κατὰ τοῦ Θεοῦ προσέλαβον αἱ Γραφαί. Falsa veris permista fuisse in sacris Scripturis dicitur passim hoc in Apocrypho, impie juxta ac stulte: ex veterum hæreticorum deliramentis, qui, texte S. Irenæo lib. III. cap. 2, cum ex Scripturis arguerentur in accusationem convertebantur ipsarum Scripturarum, quasi non recte haberent, neque essent ex auctoritate, et quia varie essent dictæ. Sic apud S. Epiphanium Ebionæi Moysis Pentateuchum integrum non admittunt, sed quædam illius rejiciunt, majoremque legis partem contumeliis incessunt; Abrahamum quidem cum Isaaco, Jacobo, Moyse et Aarone, usque ad Jesum Nave filium recipientes, sed postea Samsonem, Samuelem, Davidem, Salomonem, Eliam, Eliseum, Isaiam, Jeremiam, Danielem, Ezechielem, alios, omnesque prophetas detestati. Ptolemaitæ vero Pentateuchum cum legibus divinis humana mandata complecti affirmant. Et Appelleiani a Christo volunt fuisse indicatum, quid in sacris litteris ab ipso dictum fuerit, quid a demiurgo. Lege de Ebionæis Methodii *Convivium* or. 8. p. 110. Cot.

τὴν ἐνεστῶσαν ὑπερθέσθαι ἡμέραν οὐκ ὀφείλεις λυπεῖσθαι. Σήμερον γὰρ πρὸ τῆς ζητήσεως προεφοδιαζόμενος περὶ τῶν [4] ἐν ταῖς Γραφαῖς προσκειμένων περικοπῶν, ἐπὶ τῆς ζητήσεως περὶ τοῦ μόνου Θεοῦ [5] καὶ ἀγαθοῦ, τοῦ καὶ τὸν κόσμον πεποιηκότος, **71** διακριθῆναι οὐκ ὀφείλεις· ἀλλὰ καὶ θαυμάσεις ἐπὶ τῆς ζητήσεως, πως οἱ ἀσεβεῖς, τὰ πλήθη τῶν ὑπὲρ Θεοῦ εἰρημένων ἐν ταῖς Γραφαῖς παραλιπόντες [6], τὰ κατ' αὐτοῦ εἰρημένα περιβλεπόμενοι χαίροντες φέρουσιν· καὶ οὕτως οἱ ἀκροαταὶ ἀγνοίας αἰτίᾳ, τὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ πιστεύσαντες, τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπόβλητοι [7] γίνονται. Διὸ σὺ προφάσει ὑπερθέσεως τὸ μυστήριον τῶν Γραφῶν μαθὼν, κερδήσας εἰς Θεὸν μὴ ἁμαρτάνειν, ἀπαραβλήτως χαρήσῃ.

XLI. Κἀγὼ Κλήμης ἀκούσας ἔφην· Ἀληθῶς χαίρω καὶ χάριν ὁμολογῶ τῷ κατὰ πάντα εὐεργέτῃ Θεῷ· πλὴν αὐτὸς οἶδεν ὅτι ἄλλο τι φρονεῖν οὐ δυνήσομαι, ἢ [8] τὰ πάντα ὑπὲρ Θεοῦ φρονεῖν. Ὅθεν μή με ὑπολάβῃς ὡς ἀμφιβάλλοντα τοῖς ὑπὸ Θεοῦ ῥηθεῖσιν [9] ἢ καὶ ῥηθησομένοις [10] πυνθάνεσθαι, ἀλλ' ἵνα μαθὼν καὶ αὐτὸς ἄλλον εὐγνωμόνως [11] μαθεῖν θέλοντα διδάξαι δυνηθῶ. Διὸ λόγε μοι, τίνα ἐστὶ τὰ προσκείμενα [12] ψευδῆ ταῖς Γραφαῖς καὶ πῶς, ὅτι ὄντως ψευδῆ τυγχάνει. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Καὶ εἰ μή μου ἐπύθου, ἐγὼ τῇ τάξει ἐξιὼν τῶν λόγων παρεῖχον τὴν ἀπόδειξιν, ἣν ὑπεσχόμην. Πλὴν ἄκουσον, πῶς αὐτοῦ πολλὰ καταψεύδονται αἱ Γραφαὶ, ὡς εἴσῃ ἐντυγχάνων αὐταῖς.

XLII. Παραδείγματος δὲ ἕνεκεν [13] τὰ ῥηθησόμενα αὐτάρκως ἕξει. Οὐκ **72** οἶμαι δὲ, ὦ φίλε Κλήμης, εἰ δυνήσεταί τις, κἂν βραχεῖάν τινα πρὸς Θεὸν στοργὴν καὶ εὐγνωμοσύνην ἀποσώζων, παραδέξασθαι ἢ κἂν ἀκοῦσαι τὰ κατ' αὐτοῦ λεγόμενα. Πῶς δὲ ἔστιν αὐτόν τινα μοναρχικὴν ψυχὴν ἔχειν (55) καὶ ὅσιον γενέσθαι, προειληφότα ὅτι πολλοί εἰσι θεοὶ καὶ οὐχ εἷς; Εἰ δὲ καὶ εἷς, ἐν πολλοῖς ἀτοπήμασιν εὑρίσκων αὐτὸν, τίς ὅσιος [14] σπουδάσει γενέσθαι, τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν διὰ τὰ ἴδια τῆς φύσεως ἀτοπήματα, ἐλπίσας μὴ ἐπέρχεσθαι τὰ ἄλλων ἀδικήματα;

XLIII. Διὸ ἀπείη [15] πιστεύειν, ὅτι ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης, ὃς οὐρανὸν ἔκτισε καὶ γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἑτέροις συνάρχει, ἢ ὅτι ψεύδεται· εἰ γὰρ ψεύδεται, καὶ τίς ἀληθεύει; ἢ ὅτι πειράζει ὡς ἀγνοῶν, καὶ τίς προγινώσκει; Εἰ δὲ ἐνθυμεῖται καὶ μεταμελεῖται [16], καὶ τίς νῷ τέλειος καὶ γνώμῃ ἔμμονος; Εἰ δὲ ζηλοῖ, καὶ τίς ἀσύγκριτος; Εἰ δὲ σκληρύνει καρδίας, καὶ τίς σοφίζει; Εἰ δὲ τυφλοῖ καὶ κωφοῖ, καὶ τίς δέδωκεν ὁρᾷν καὶ ἀκούειν; Εἰ δὲ ἀποστερεῖν συμβουλεύει, καὶ τίς δικαιοσύνην νομιστεύει; Εἰ δὲ ἐμπαίζει, καὶ τίς εἰλικρινής; Εἰ δὲ ἀδυνατεῖ, καὶ τίς

A non debes, quod Simon ad disputationem unum hunc diem intermiserit. Hodie enim ante disputationem instructus de capitulis Scripturæ appositis, inter disputandum de uno Deo et bono, mundique creatore, hæsitare non debes: sed et in disceptatione miraberis, quo pacto impii plurima in Scripturis pro Deo dicta relinquunt, et respicientes ad ea, quæ contra ipsum scripta sunt, hæc læti proferunt, sicque auditores ignorantiæ ergo, quæ contra Deum sunt, credentes, ab illius regno ejiciuntur. Quocirca tu, occasione dilationis Scripturarum mysterium discens, lucratus non peccare in Deum, incomparabili gaudio afficieris.

XLI. Et ego Clemens, eo audito, dixi: Revera B gaudeo, et gratias habeo benefico prorsus Deo, qui etiam scit me aliud sentire non posse, nisi cuncta pro eo. Quocirca ne credas, me, quasi de Dei verbis vel de iis quæ dicturus es dubitem, interrogare; sed ut audiendo ipse quoque alium candide audire desiderantem docere valeam. Idcirco expone mihi quænam sint mendacia in Scripturis exstantia, et quo modo vere mendacia sint. Ac Petrus respondit: Licet me non interrogasses, ego ordinem prosequens sermonum exhibuissem demonstrationem, quam promiseram. Igitur audi, quo pacto multa in Deum mentiantur Scripturæ, quemadmodum eas legendo intelliges.

XLII. Exempli autem gratia, quæ dicentur, sufficient. Et vero, amice Clemens, nescio an quisquam, qui vel exiguam erga Deum charitatem et C benevolentiam conservet, poterit recipere vel etiam audire quæ contra eum dicuntur. Qua enim ratione is idem animam monarchicam habeat et sancte vivat, qui est præventus opinione, multos esse deos, non unum? Vel si unus est, eum in multis defectibus inveniens quis nitetur esse sanctus, quando quidem sperabit, omnium principium Deum propter naturæ suæ vitia, non vindictam sumpturum de aliorum delictis?

XLIII. Quare absit, ut credatur, quod omnium rerum Dominus, qui cœlum ac terram omniaque illis contenta condidit, cum aliis imperet, aut quod mentiatur: nam si mentitur, quis verum dicit? aut quod tentet, quasi ignorans: quis enim præcognoscet? Si autem considerat, et pœnitentia ducitur, ec- D quis mente perfectus atque consilio stabilis? Si æmulatur, quis incomparabilis? Si indurat corda, quis erudit? Si cæcitatem et surditatem inducit, quis dedit visum et auditum? Si fraudare suadet, quis justitiam administrat? Si illudit, quis est sincerus?

VARIÆ LECTIONES.

[4] τὴν O. [5] Θεοῦ ascripsi ex O. [6] παραλείποντες C. [7] ἀπόβλητοι C. [8] ἢ om. O. qui deinde φρονῶν [9] ῥήμασιν C. ὑπὸ σοῦ ῥηθεῖσιν scribendum censet D. [10] ῥηθησομένων O. [11] γνωμόνως O. Idem δυνηθῇ. [12] Ita O et S ex conject., προκείμενα C. Post πῶς S crediderit aliquid excidisse, velut ἵνα μάθω. [13] ἕνεκα O. [14] αὐτὸν τίς, οὐχ ὅσιος O. Tum legendum esset αὐτὸν, οὔ τις ὅσιος [15] Διὸ εἰ μὲν ἀπείη O. [16] μεταμέλεται O.

VARIORUM NOTÆ.

(55) Μοναρχικὴν ψυχὴν ἔχειν. Monarchicum animum appellat, vel eum qui dominetur in corpus, vel qui monarchiæ et unius principatui faveat. COT.

Si invalidus est, quis est omnipotens? Si injustus est, quis justus? Si mala creat, quis bona faciet? Si mala facit, quis bona?

XLIV. Si vero montem pinguem appetit, cujusnam erunt cuncta? Si mentitur, quis verax est? Si in tabernaculo habitat, quis immensus? Si desiderat nidorem, sacrificia, victimas et libationes, quis nullius indigens, quis sanctus, quis purus, quis perfectus? Si luminibus ac lucernis delectatur, quis luminaria in cœlo constituit? Si in caligine ac tenebris et procella atque fumo versatur, quis tanquam lumen maximum ævum illuminat? Si cum tubis et vociferationibus et jaculis et sagittis advenit, quis est omnium exspectata tranquillitas? Si ipse bella diligit, quis pacem vult? Si mala ipse condit, quis facit bona? Si durus ipse, quis humanus? Si fidelis non est in promissis, cui credetur? Si malos amat et adulteros et homicidas, quis erit justus judex? Si eum pœnitet, quis est constans? Si denique malos eligit, quisnam admittit bonos?

XLV. Quocirca, o fili Clemens, inhibe te, ne aliud de Deo sentias, quam quod ipse solus sit Deus et Dominus et pater bonus ac justus creator, patiens, misericors, nutritor, beneficus, humanitatis legislator, castitatis consiliarius, æternus, æternitatis auctor, incomparabilis, in bonorum animis habitans, imperceptus et perceptus, qui in infinito magnum ævum tanquam centrum fixit, qui cœlum expandit et terram compegit, aquam recondidit, astra in cœlo disposuit, terram fecit scatere fontibus, fructus produxit, montes in altum sustulit, mari terminos dedit, ventos ac flatus ordinavit; quique corpori ambienti in immenso pelago, per spiritum consilii sui, securitatem tribuit.

XLVI. Hic noster judex est, in quem intuendo oportet animas nostras emendare, omnia pro eo cogitare, ipsi benedicere; atque pro certo habere, quod sua patientia improbitatem cunctorum in publicum abducens solus exsistit bonus. Isque in fine universi unicuique facinorum contra rationem admissorum justus præsidebit judex.

XLVII. His ego Clemens auditis dico: Vere illud religio est, vere illud pietas. Iterumque aio: Cuperem igitur scire, quapropter eo modo scripti sunt libri sacri. Memini quippe te dixisse id factum ad coarguendos eos qui aliquid, quod dictum sit adversus Deum, temere credituri erant. Sed quoniam concedis nobis, quærere ex te uti lubet, interrogare audemus, te jubente. Si quis, charissime Petre, in animum induxerit dicere nobis: Veritatem continent quæ in Deum dicta ac scripta sunt, licet tibi videantur falsa: quo modo illi respondebimus?

A πάντα δύναται; Εἰ δὲ ἀδικεῖ, καὶ τίς δίκαιος; Εἰ δὲ κακὰ κτίζει, καὶ τίς ἀγαθὰ πράξει; Εἰ δὲ καὶ [17] κακὰ ποιεῖ, καὶ τίς ἀγαθά;

XLIV. Εἰ δὲ τὸ πῖον ὄρος ἐπιθυμεῖ, καὶ τίνος τὰ πάντα; Εἰ ψεύδεται, καὶ τίς ἀληθεύει; Εἰ ἐν σκηνῇ οἰκεῖ, καὶ τίς ἀχώρητος; Εἰ δὲ ὀρέγεται **72** κνίσσης [18] καὶ θυσιῶν καὶ θυμάτων καὶ προχύσεων, καὶ τίς ἀπροσδεὴς καὶ τίς ἅγιος καὶ τίς καθαρὸς καὶ τίς τέλειος; Εἰ λύχνοις καὶ λυχνίαις τέρπεται, καὶ τίς τοὺς φωστῆρας ἔταξεν ἐν οὐρανῷ; Εἰ ἐν γνόφῳ καὶ σκότῳ καὶ θυέλλῃ καὶ καπνῷ σύνεστιν, καὶ τίς φῶς ὢν φωτίζει τὸν μέγιστον αἰῶνα; Εἰ διὰ σαλπίγγων καὶ ἀλαλαγμῶν [19] καὶ βολίδων καὶ τοξευμάτων προσέρχεται, καὶ τίς ἡ τῶν ὅλων προσδόκιμος γαλήνη; εἰ πολέμους αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ τίς εἰρήνην θέλει; εἰ τὰ B κακὰ αὐτὸς κτίζει, καὶ τίς ἀγαθὰ δημιουργεῖ; Εἰ αὐτὸς ἄστοργος [20], καὶ τίς φιλάνθρωπος; Εἰ αὐτὸς πιστὸς οὐκ ἔστι περὶ ὧν ὑπισχνεῖται, καὶ τίς πιστευθήσεται; Εἰ αὐτὸς πονηροὺς καὶ μοιχοὺς καὶ φονεῖς ἀγαπᾷ, καὶ τίς ἔσται [21] δίκαιος κριτής; Εἰ αὐτὸς μεταμελεῖται, καὶ τίς βέβαιος; Εἰ αὐτὸς κακοὺς ἐκλέγεται, καὶ τίς ἀγαθοὺς προσίεται;

XLV. Διὸ, ὦ τέκνον Κλήμης, ἔπεχε, μὴ ἄλλο τι φρονήσῃς περὶ τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅτι αὐτὸς μόνος ἐστὶ Θεὸς καὶ Κύριος καὶ πατὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος δημιουργὸς, μακρόθυμος, ἐλεήμων, τροφεὺς; εὐεργέτης, φιλανθρωπίαν νομιστεύων, ἁγνείαν συμβουλεύων, αἰώνιος, αἰωνίους ποιῶν, ἀσύγκριτος, ταῖς τῶν ἀγαθῶν ψυχαῖς οἰκιζόμενος, ἀχώρητος καὶ χωρούμενος, ὁ ἐν ἀπείρῳ τὸν μέγαν αἰῶνα ὡς κέντρον [22] πήξας, ὁ οὐρανὸν ἐφαπλώσας καὶ γῆν πιλώσας, ὕδωρ ταμιεύσας, ἄ- C στρα ἐν οὐρανῷ διαθεὶς, πηγὰς γῇ βρύσας, καρποὺς ἐκφύσας, ὄρη ὑψώσας, θάλασσαν περιορίσας, ἀνέμους τε **74** καὶ πνεύματα διατάξας, ὁ τὸ περιέχον σῶμα ἐν ἀπείρῳ πελάγει πνεύματι βουλῆς [23] ἀσφαλισάμενος.

XLVI. Οὗτος ἡμῶν δικαστὴς, εἰς ὃν ἀποβλέποντας χρὴ τὰς ἑαυτῶν κατορθοῦν ψυχὰς, πάντα ὑπὲρ [24] αὐτοῦ νοοῦντας, αὐτὸν εὐφημοῦντας, πεπεισμένους ὅτι τῇ αὐτοῦ μακροθυμίᾳ πάντων τὴν προπέτειαν εἰς φανερὸν ἄγων μόνος ἀγαθός ἐστιν. Καὶ οὗτος ἐπὶ τέλει τοῦ παντὸς ἑκάστῳ τῶν τετολμηκότων ἃ μὴ ἐχρῆν δίκαιος προκαθεσθήσεται κριτής.

XLVII. Ταῦτα ἐγὼ Κλήμης ἀκούσας, ἔφην· Ἀληθῶς τοῦτο θεοσέβεια, τοῦτο ἀληθῶς [25] εὐσέβεια. Πάλιν τε ἔφην· Ἤθελον μαθεῖν οὖν, διὰ τί οὕτως ἐγράφησαν D αἱ Βίβλοι. Μέμνημαι γὰρ ὡς ἔφης, ὅτι εἰς ἔλεγχον τῶν μελλόντων τολμᾷν πιστεύειν τι [26] λεγόμενον κατὰ τοῦ Θεοῦ. Πλὴν ἐπεὶ χαρίζῃ ἡμῖν πυνθάνεσθαί σου ὡς βουλόμεθα [27], πυνθάνεσθαι τολμῶμεν, σοῦ κελεύσαντος· εἴ τις βουληθείη, φίλτατε Πέτρε, λέγειν ἡμῖν· Ἀληθῆ ἐστι τὰ γεγραμμένα, κἂν [28] σοι ψευδῆ δοκῇ τὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθέντα· πῶς ἀποκριθῶμεν αὐτῷ;

VARIÆ LECTIONES.

[17] δέ deest in O. [18] κνίσης C., quam formam S tacite commutavit in κνίσσης, ut scr. O. Vide Dindorfium in Hom. Tum προσγύσεων O. [19] ὀλολυγμῶν C. [20] ἄστοργος αὐτός C. [21] ἐστι O. [22] Ad oram cod. Ottob. al. man. γρ. κέντρωον. [23] Ci ἀσφαλής post βουλῆς Metaphrasten redolet, abundatque; ἀσφαλές conj. S. Deest in O. [24] In O pr. m. in marg. ἔχον. Eadem varietas occurrit infra c. 52. [25] ἀληθῶς τοῦτο O. [26] Post τι O præbet τό. [27] Vbb. πυνθάνεσθαί σου ὡς βουλόμεθα accesserunt ex O. [28] κἄν om. O, qui tum scr. δοκεῖ

XLVIII. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Εὖ [29] εἶπας πυθόμενος, εἰς γὰρ σὴν ἀσφάλειαν ἔσται· πλὴν ἄκουσον. Ἐπειδὴ πολλά ἐστι τὰ ὑπὸ τῶν Γραφῶν **75** εἰρημένα κατὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ ἐπεῖγον τῆς ὥρας διὰ τὴν ἑσπέραν [30], ἕνα ὃν βούλῃ λόγον πύθου καὶ ἐπιλύσομαι, δείξας αὐτὸν ψευδῆ· οὐχ [31] ὅτι μόνον κατὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηται, ἀλλ' ὅτι ὄντως ψευδής ἐστιν. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Μαθεῖν θέλω πῶς τῶν Γραφῶν (56) ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν λεγουσῶν [32], σὺ γινώσκοντα αὐτὸν ἀποδεῖξαι δύνασαι.

XLIX. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Εὐκόπως ἐλεγχθῆναι δυνάμενον προέτεινας ἡμῖν· πλὴν ἄκουσον, πῶς οὐδὲν ἀγνοεῖ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ προγινώσκει. Ὁ δὲ πυνθάνομαί σου, πρῶτον ἀπόκριναί μοι· ὁ τὰς Βίβλους γράψας καὶ εἰπὼν πῶς ὁ κόσμος ἐκτίσθη καὶ ὅτι οὐ προγινώσκει ὁ Θεὸς, ἄνθρωπος ἦν, ἢ οὔ; Κἀγὼ ἔφην· Ἄνθρωπος. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ἀνθρώπῳ οὖν ὄντι, πόθεν δυνατὸν ἦν εἰδέναι ἀψευδῶς, πῶς ὁ κόσμος ἐκτίσθη, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς οὐ προγινώσκει;

L. Κἀγὼ αἰσθόμενος ἤδη τὴν ἐπίλυσιν ὑπομειδιῶν ἔφην· Ὅτι προφήτης ἦν. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Εἰ οὖν ὁ προφήτης, ἄνθρωπος ὢν, οὐδὲν ἠγνόει, διὰ τὸ ἀπὸ Θεοῦ εἰληφέναι τὴν πρόγνωσιν, πῶς ἂν [33] αὐτὸς ὁ δεδωκὼς ἀνθρώπῳ τὸ προγινώσκειν, Θεὸς ὢν, ἠγνόει; Κἀγὼ ἔφην· Ὀρθῶς ἔφης. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἔτι οὖν, ἔφη, εἰς αὐτὸ συνδιαπόρησόν μοι. Ὡμολογημένου ἡμῖν ὅτι ὁ Θεὸς πάντα προγινώσκει, ἀνάγκη πᾶσα, τὰς λεγούσας αὐτὸν Γραφὰς ἀγνοεῖν ψεύδεσθαι, τὰς δὲ γινώσκειν αὐτὸν λεγούσας ἀληθεύειν. Κἀγὼ ἔφην· Ἀνάγκη οὕτως ἔχειν.

76 LI. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Εἰ οὖν τῶν Γραφῶν ἃ μέν ἐστιν ἀληθῆ, ἃ δὲ ψευδῆ, εὐλόγως ὁ Διδάσκαλος ἡμῶν ἔλεγεν· Γίνεσθε τραπεζῖται [34] δόκιμοι· ὡς τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς, τινῶν μὲν δοκίμων ὄντων λόγων, τινῶν δὲ [35] κιβδήλων. Καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ψευδῶν Γραφῶν πλανωμένοις οἰκείως τῆς πλάνης ἐξέφηνε [36] τὴν αἰτίαν λέγων [37]· Διὰ τοῦτο πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰ ἀληθῆ τῶν Γραφῶν (57). Οὗ εἵνεκεν ἀγνοεῖτε καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Κἀγὼ ἔφην· Πάνυ καλῶς.

A XLVIII. Excepit Petrus : Tu bene interrogasti. Verum audi ; erit enim in tuam cautionem. Quandoquidem multa sunt a Scripturis in Deum dicta, quia tempus urget ob vesperam, unum quod voles dictum sciscitare ; et solvam, falsumque esse ostendam, non solum quod contra Deum prolatum sit, sed quod revera sit falsum. Et ego respondi : Velim discere quo pacto, cum Scripturæ Deum dicant in ignorantia versari, ipsum scientem esse poteris demonstrare.

XLIX. Respondit Petrus : Dictum proposuisti refutatu facile. Attamen ausculta quemadmodum nihil ignorat Deus, sed et præscit. Quod vero te rogo, primum mihi responde : qui libros sacros scripsit, dixitque qua ratione mundus fuerit conditus B et quod Deus non præsciat, homo erat, nec ne? Et ego : Homo, inquam. Iterum Petrus : Ergo qui erat homo, unde certo scire poterat qua ratione mundus fuerit conditus, et quod Deus non præsciat?

L. Tum ego, qui jam solutionem intelligerem, subridens aio : Quoniam erat propheta. Et Petrus dixit : Si ergo propheta, licet homo, nihil nesciebat, qui a Deo acceperat præscientiam quo pacto igitur ipse qui homini præscire largitus est, Deus cum sit, in ignorantia versetur? Et ego : Recte pronuntiasti. Tum Petrus : Adhuc ergo, inquit, de hoc una mecum require. Confesso a nobis, Deum omnia præcognoscere, omnino necesse est ut Scripturæ illum quidem ignorare affirmantes mentiantur, asserentes vero cognoscere, veræ sint. Et ego dixi : Necesse est ita habere.

C LI. Petrus addidit : Si ergo in Scripturis alia vera sunt, alia falsa, recte Magister noster dixit *Estote probi trapezitæ* ; cum nempe quædam in Scripturis dicta proba sint, quædam adulterina. Et hominibus, qui ob falsas Scripturas errabant, proprie erroris indicavit causam, dicens : *Ideo erratis, nescientes vera Scripturarum ; propter quod ignoratis et virtutem Dei*. Et ego dixi : Omnino præclare.

VARIÆ LECTIONES.

[29] εὖ D, suffragante O, σύ C. [30] Malim διὰ τὸ ἐπεῖγον τῆς ὥρας πρὸς τὴν ἑσπέραν, sede præpositionum mutata D. [31] οὐκ C, οὐχ S. [32] λεγουσῶν τὸν Θεόν. C. [33] οὖν C. [34] Ita O, c. S, τραπεζεῖται C, qui refert ad hom. III, 50, XVIII, 20. Epiph. hær. 44, 2, et ad notas suas in *Constit. ap.* II, 36. Adde secundum S, quæ præbent Credner. Beitrage I, 295, 327. Heinichen Euseb. *Hist. eccl.*, tom. III, Excurs. II, p. 389. [35] δὲ S, O, τε C, non C, uti vult S, sed Cl deinceps πλυνομένοις. [36] Ita S, ἐξέφανε C, O. [37] Cfr. Marc. XII, 24, Matth. XXII, 29.

VARIORUM NOTÆ.

(56) Πῶς τῶν Γραφῶν. In *Eclogis* Damasceni, de quibus paulo ante dicebamus, cap. Περὶ τοῦ ἀψευδῆ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ ἀπερίγραπτον, etc. Ἐρώτησις Κλήμεντος πρὸς τὸν ἅγιον Πέτρον. Πῶς τῶν Γραφῶν λεγουσῶν ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν, ὡς ἡ περὶ τὸν Ἀδὰμ ζήτησις ἐμφαίνει, σὺ λέγεις πάντα αὐτὸν γινώσκειν; Ἀπόκρισις. Ὁ τὰς Βίβλους γράψας, καὶ εἰπὼν πῶς ὁ κόσμος ἐκτίσθη, ἄνθρωπος ἦν, ἢ οὔ; Ἀπόκρισις Κλήμεντος. Ἄνθρωπος ἦν. Ἐρώτ. Πέτρου. Ἀνθρώπῳ οὖν οντι πόθεν δυνατὸν εἰδέναι ἀψευδῶς πῶς πρὸ ἀνθρώπου ὁ κόσμος ἐκτίσθη; Ἀπόκρ. Ὅτι προφήτης ἦν. Πέτρος· Εἰ οὖν προφήτης ἄνθρωπος ὤν, διὰ τὸ ἀπὸ Θεοῦ εἰληφέναι πρόγνωσιν, οὐδὲν ἀγνοεῖ, πῶς αὐτὸς ὁ δεδωκὼς ἀνθρώπῳ τὸ προγινώσκειν, Θεὸς ὢν, ἠγνόει ἄλλῳ (l. ὃ ἄλλῳ) δεδώρηκεν; Κλήμης· Ὀρθῶς ἔφης· Πέτρ. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς μόνος πάντα, ὡς ἀποδέδεικται, προγινώσκει, ἀνάγκη πᾶσα τὰς λεγούσας αὐτὸν Γραφὰς ἀγνοεῖν τι, μὴ νοεῖσθαι παρά τινων, πῶς ταῦτα εἴρηται περὶ Θεοῦ τοῦ διδάσκοντος ἄνθρωπον γνῶσιν. Qui locus admodum observari debet, ob manifestam in eo interpolationem. Cot.

(57) Μὴ εἰδότες τὰ ἀληθῆ τῶν Γραφῶν, etc. Mirare hic quoque impudentiam hæreticam, in pervertendis sacræ Scripturæ testimoniis. Nam Marci XII, 24, habetur duntaxat : Διὰ τοῦτο πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τας Γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Matth. vero XXII, 29 ; πλανᾶσθε, etc. Quod autem Ebionæi Evangelium Matthæi, quo solo utebantur, mutilationibus, additionibus, mutationibus adulteraverint, locuples testis est Epiphanius. Id.

A LII. Respondit Petrus : Recte itaque non credo adversus Deum, nec adversus justos in lege memoratos, impiam præsumens opinionem. Ut enim mihi persuadeo, neque Adamus transgressor fuit, quem Dei manus parturierunt : neque Noe ebrius, qui præ omni mundo justus inventus est : neque Abrahamus tres simul habuit uxores, qui propter castitatem donatus est liberorum multitudine : neque Jacobus quatuor duxit, quarum et duæ sorores, qui duodecim tribuum pater exstitit, et Magistri nostri adventum futurum designavit. Moyses non erat homicida, nec ab idolorum sacerdote didicit judicare, qui omnibus sæculis legem Dei prophetavit, et ob rectam intelligentiam testimonium fidelis dispensatoris accepit.

B LIII. Sed et horum similiumque solutionem in tempore tibi exhibebo. De cætero, quoniam, ut vides, instat vespera, quæ hodie dicta sunt, sufficiant. Attamen quoties voles, de quibus placebit, fidenter percontare : nos læti confestim explicabimus. Quibus dictis surrexit. Sicque sumpto cibo in somnum versi sumus ; nox enim advenerat.

HOMILIA III.

I. Post duas igitur dies, tertio autem illucescente quo disputandum erat cum Simone ego Clemens expergefactus comitesque, sub secundum gallorum cantum invenimus lucernam adhuc lucentem, Petrum vero genibus flexis orantem. Completa igitur prece, conversus cernensque nos ad audiendum paratos dixit :

C

II. Scire vos volo, quod qui ex nostro consilio manent cum Simone, ut inepta illius addiscentes nobis subjiciant, quo ad variam ejus malitiam aptare nos possimus ipsi miserunt, et nobis ista declararunt : Simon hodie, quemadmodum promisit, paratus est, venire coram omnibus, ut ostendat ex Scripturis : hunc qui cœlum et terram omniaque in iis exstantia condidit, non esse Deum supremum; sed alium existere quemdam incognitum et supremum, ut in ineffabilibus exsistentem Deum deorum, qui duos miserit deos, ex quibus alter mundi creator, alter legis dator. Atque hæc dicere molitur, ut rectam fidem eorum subvertat, qui unum ac solum Deum creatorem cœli et terræ adoraturi sunt.

D

III. Hæc audiens quo modo non moleste tulissem? Quocirca et vos mecum consistentes fratres scire volui, non mediocriter animo me dolere, dum video, diabolum quidem ad homines tentandos vigilare homines vero plane negligere salutem suam.

LII. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο [38]· Οὐκοῦν εὐλόγως οὔτε κατὰ τοῦ Θεοῦ πιστεύω, οὔτε κατὰ τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀναγραφέντων δικαίων, ἀσεβῶς φρονεῖν προλαμβάνων [39]. Ὡς γὰρ πέπεισμαι, οὔτε Ἀδὰμ παραβάτης ἦν, ὁ ὑπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ χειρῶν κυοφορηθείς· οὔτε Νῶε μέθυσος ἦν, ὁ ὑπὲρ [40] πάντα τὸν κόσμον δίκαιος εὑρεθείς· οὔτε δὲ Ἀβραὰμ τρισὶν ἅμα συνῄει [41] γυναιξὶν, ὁ διὰ σωφροσύνην πολυτεκνίας καταξιωθείς· οὔτε Ἰακὼβ τετράσιν ἐκοινώνει, ὧν δύο καὶ ἀδελφαὶ [42] ἐτύγχανον, ὃς δεκαδύο φυλῶν ὑπάρξας πατὴρ καὶ τὴν τοῦ Διδασκάλου ἡμῶν παρουσίαν ἐσήμανεν ἐλθεῖν· οὐ Μωϋσῆς φονεὺς ἦν, καὶ παρὰ ἱερέως εἰδώλων [43] κρίνειν ἐμάνθανεν, ὁ παντὶ 77 τῷ αἰῶνι τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον προφητεύσας καὶ δι' ὀρθὴν φρόνησιν πιστὸς οἰκονόμος μαρτυρηθείς.

LIII. Πλὴν καὶ τούτων σοι τὴν ἐπίλυσιν μετὰ τῶν ὁμοίων ἐπὶ καιροῦ παρέξω. Τοῦ δὲ λοιποῦ, ὡς ὁρᾷς, ἐπειδὴ ἑσπέρα κατείληφεν, τὰ σήμερον ῥηθέντα αὐτάρκως ἐχέτω. Ἄλλοτε δὲ εἰ [44] βούλει, περὶ ὧν θέλεις, θαῤῥῶν ἡμῶν πυνθάνου, καὶ ἡμεῖς χαίροντες ἀόκνως ἐπιλύσομεν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐγήγερται. Καὶ οὕτως τροφῆς μεταλαβόντες εἰς ὕπνον ἐτράπημεν. Κατειλήφει γὰρ ἡ νύξ.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

I. Δύο μὲν οὖν διελθουσῶν ἡμερῶν, ἐπιφωσκούσης δὲ τρίτης, πρὸς τὸ διαλεχθῆναι τῷ Σίμωνι ἐξυπνισθεὶς ἐγὼ Κλήμης καὶ οἱ συνόντες ἑταῖροι [45] ὑπὸ τὰς δευτέρας τῶν ἀλεκτρυόνων φωνὰς, εὕρομεν τὸν μὲν λύχνον ἔτι φαίνοντα, τὸν δὲ Πέτρον γονυκλινῆ προσευχόμενον. Συντελέσας οὖν τὴν δέησιν, ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν ἡμᾶς πρὸς τὸ ἀκοῦσαι ἑτοίμως ἔχοντας, ἔφη·

II. Γινώσκειν ὑμᾶς θέλω, ὅτι οἱ καθ' ἡμετέραν πρόνοιαν συνόντες τῷ Σίμωνι, ὅπως τὰς βουλὰς αὐτο[ῦ] μανθάνοντες ὑποβάλλωσιν ἡμῖν, ἵνα δυνώμεθα πρὸ[ς] τὴν τῆς κακίας αὐτοῦ ποικιλίαν ἁρμόσασθαι, αὐτ[οὶ] πέμψαντες ἐδήλωσαν ἡμῖν λέγοντες· Σίμων σήμερο[ν] καθὰ συνετάξατο, ἕτοιμός ἐστιν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐ[πὶ] πάντων ἐλθὼν ἀποδεικνύειν, μὴ τοῦτον 78 εἶν[αι] Θεὸν ἀνώτατον, ὃς οὐρανὸν ἔκτισε καὶ γῆν καὶ πάν[τα] τὰ [46] ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἄλλον τινὰ ἄγνωστον καὶ ἀν[ώ]τατον, ὡς ἐν ἀποῤῥήτοις ὄντα Θεὸν θεῶν· ὃς δ[ύο] ἔπεμψε θεοὺς, ἀφ' ὧν ὁ μὲν εἷς ἐστιν ὁ κόσμον κτ[ί]σας, ὁ δὲ ἕτερος ὁ τὸν νόμον δούς. Καὶ ταῦτα μηχ[α]νᾶται λέγειν, ὅπως τῶν τὸν ἕνα καὶ μόνον μελλόντ[ων] σέβειν Θεὸν, ὃς οὐρανὸν ἔκτισε καὶ γῆν, τὴν ὀρθ[ὴν] προεκλύσῃ [47] πίστιν.

III. Ταῦτα ἀκούσας πῶς οὐκ ἂν ἠθύμησα; Διὸ κ[αὶ] ὑμᾶς [48], τοὺς συνόντας μοι ἀδελφοὺς, εἰδέναι ἠθέλ[ησα] ὡς οὐ μετρίως τὴν ψυχὴν ἀλγῶ, ἐνορῶν τὸν μὲν π[ο]νηρὸν πρὸς δοκιμὴν ἀνθρώπων ἐγρηγορότα, τοὺς [δὲ] ἀνθρώπους τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας πάνυ ἀμελοῦντ[ας].

VARIÆ LECTIONES.

[38] Vbb. πάνυ καλῶς. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο des. in O. [39] προλαμβάνει O, in cuj. marg. al ma[nu] νόθα κατὰ νόμου λεγόμενα. [40] ἔχον O. Vid. supra c. 46. [41] Melius συνῆν S. [42] Vbb. πολυτεκνίας [...] ἀδελφαί desiderantur in O. [43] εἰδώλου C. [44] ἀλλ' ὅτε δέ C. [45] ἕτεροι C. [46] τά transcripsi ex O, qui vocabula ἄγνωστον και non exhibet. [47] προσεκλύσει C. [48] ἡμᾶς O.

Ἐμηχανήσατο γὰρ τοῖς ἀπὸ ἐθνῶν μέλλουσι περὶ τῶν ἐπιγείων ξοάνων πείθεσθαι[49] ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ, ἑτέρων πολλῶν θεῶν δόξας εἰσενεγκεῖν, ὅπως ἐὰν παύσωνται τῆς κάτω[50] πολυθεομανίας, ἑτέρως ἢ καὶ χεῖρον κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ μοναρχίας λέγειν ἀπαιτηθήσονται· ἵνα μηδέποτε τὰ τῆς μοναρχίας προτιμήσαντες οὐπώποτε ἐλέους τυχεῖν δυνηθῶσιν. Ταύτης δὲ τῆς τόλμης ἕνεκα ὁ Σίμων ταῖς ψευδέσι τῶν Γραφῶν περικοπαῖς ὡπλισμένος πολεμεῖν ἡμῖν προσέρχεται. Καὶ τὸ δεινότερον, ὅτι ἀφ' ὧν οὐ[51] πεπίστευκε προφητῶν τοιαῦτα δογματίζειν κατὰ τοῦ ὄντως Θεοῦ οὐ πεφόβηται.

IV. Καὶ ἡμῖν μὲν τοῖς ἐκ προγόνων παρειληφόσι τὸν τὰ πάντα κτίσαντα **79** σέβειν Θεὸν, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀπατᾷν δυναμένων βίβλων τὸ μυστήριον, οὐδὲν δυνήσεται, τοῖς δὲ ἀπὸ ἐθνῶν, τὴν πολύθεον ὑπόληψιν σύντροφον ἔχουσιν, καὶ τῶν Γραφῶν τὰ ψευδῆ οὐκ εἰδόσιν, πολὺ δυνήσεται· οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλ' εἰ καὶ ἄλλος τις τοῖς ἀπὸ ἐθνῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ κενόν[52] τινα ὅμοιον ὀνείρῳ, πλουσίως κεκοσμημένον ὑφηγήσεται μῦθον, πιστευθήσεται, τῷ ἐκ παίδων τὸν νοῦν αὐτῶν τὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα ἐθισθῆναι λαμβάνειν[53]. Σπάνιοι δέ τινες οἱ μὲν αὐτῶν ἔσονται, ὡς ἐκ πλήθους ὀλίγοι, οἵτινες δι' εὐγνωμοσύνην οὐ θελήσουσι κατὰ τοῦ τὰ πάντα κτίσαντος Θεοῦ κακὸν λόγον αὐτὸ[54] κἂν ἀκοῦσαι μόνον· οἷς μόνοις ἀπὸ ἐθνῶν οὖσι σωθῆναι γενήσεται. Μὴ οὖν ἡμῖν[55] τις τὸν Σίμωνα παντελῶς μεμφέσθω, ἢ καὶ ἄλλον τινά· οὐδὲν γὰρ ἀδίκως γίνεται, ὅπου καὶ τὰ τῶν Γραφῶν ψευδῆ εὐλόγως πρὸς δοκιμὴν ἔχοντα τυγχάνει.

V. Κἀγὼ Κλήμης ἀκούσας ἔφην· Πῶς λέγεις, κύριε, καὶ τὰ τῶν Γραφῶν ψευδῆ εὐλόγως πρὸς δοκιμὴν ἀνθρώπων ἔχειν; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο. Τὰ ψευδῆ τῶν Γραφῶν αἰτήματι κακίας δικαίῳ τινὶ λόγῳ γραφῆναι συνεχωρήθη. Εὐλόγως δὲ[56] λέγω οὕτως. Ἐν ταῖς θεολογίαις ὁ πονηρὸς τοῦ ἀγαθοῦ τὸν Θεὸν οὐκ ἔλαττον ἀγαπῶν ἑνὶ μόνῳ ἀπολείπεται τοῦ ἀγαθοῦ, ὅτι καὶ τῶν ἀγνοίας αἰτίᾳ ἀσεβούντων οὐ συγγινώσκων, στοργῇ τῇ πρὸς τὸ ἀσεβούμενον, **80** τῶν ἀσεβούντων ἐπιθυμεῖ τὸν ὄλεθρον, ὁ δὲ[57] τὴν ἴασιν αὐτοῖς προσφέρειν. Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ἰᾶσθαι πάντας θέλει[58] ταῖς μεταμελείαις, σώζει δὲ μόνους τοὺς ἐγνωκότας τὸν Θεόν· τοὺς δὲ ἀγνοοῦντας οὐκ ἰᾶται, οὐχ ὅτι οὐ θέλει, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔξεστιν τὰ ἡτοιμασμένα τοῖς υἱοῖς τῆς βασιλείας ἀγαθὰ τοῖς διὰ τὸ ἀδιάκριτον ἀλόγοις ζώοις παρεικασθεῖσι παρασχεῖν.

VI. Τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, τοῦ τὸν κόσμον πεποιηκότος καὶ ἡμᾶς κτίσαντος καὶ πάντα παρεσχηκότος, τοιαύτη πέφυκεν φύσις, παντὸς ἤδη ποτὲ[59] ἐντὸς ὅρων θεοσεβείας ὄντος, καὶ μὴ βλασφημοῦντος αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, στοργῇ τῇ πρὸς αὐτὸν εἰς

A Gentilibus enim, qui terrena simulacra credituri erant non esse deos, machinatus est introducere opiniones de multis aliis diis; ut si a terrestri multorum deorum cessarent insania, alia vel pejori fraude contra Dei monarchiam ac unitatem loqui compellerentur, ne, doctrinam de uno principatu maximi facientes, unquam possint consequi misericordiam. Hoc ob audax facinus Simon falsis Scripturarum sectionibus armatus venit ad nos oppugnandos. Quodque gravissimum est, ista adversus Deum verum ex prophetis, quibus tamen non credit, docere non veretur.

IV. Et quidem adversum nos, qui a majoribus cultum omnium conditoris Dei accepimus nec non Scripturarum decipere valentium mysterium, nihil B poterit: contra vero gentiles, in multorum deorum opinione nutritos, ignorantesque Scripturæ mendacia, valebit plurimum: non modo ipse, sed et si quis alius ethnicis vanam aliquam in Deum fabulam, similem somnio opulenterque ornatam enarraverit, credetur; quod a pueritia mens eorum solita est sermones adversus Deum suscipere. Rari autem inter eos erunt, ut e multitudine pauci, qui ob æquum animum nolent malo in omnium conditorem Deum sermoni vel aurem duntaxat præbere; quibus solis ethnicis salvari continget. Nemo igitur nobis de Simone penitus conqueratur, vel de quoquam alio. Nihil enim injuste accidit; quandoquidem et Scripturarum mendacia jure ad hominum probationem posita sunt.

V. Quo audito ego Clemens dixi: Qua ratione, C ais, domine, et Scripturarum mendacia merito ad hominum probationem posita fuisse? Ille vero respondit: Mendacia Scripturarum, ex malitiæ postulatione, justa ratione permissa sunt scribi. Merito autem dico sic. In theologia et religione malus, non minus diligens Deum quam bonus in uno tantum a bono superatur, quod nolens parcere iis, qui ex ignorantia impii sunt, amore in illud quod non colitur, irreligiosorum desiderat interitum, bonus vero ipsis offerre sanitatem. Vult enim cunctos pœnitentia sanare: servat autem eos tantum qui Deum cognoscunt; at eos qui eum ignorant non sanat, non quod nolit, sed quia non licet bona filiis regni præparata tribuere hominibus, qui ob discretionis privationem assimilati sunt brutis animan- D tibus.

VI. Unius ac solius Dei, qui mundum fecit et nos creavit et omnia præbuit, ea natura est, ut animam cujuslibet intra pietatis limites positi et sanctum ejus Spiritum non blasphemantis, ad se, charitate erga hunc hominem, adducat, per respectum

VARIÆ LECTIONES.

[49] πείθεσθαι O. [50] κάτω non omittere debebat S. Subinde O. πολυθεουμανίας. [51] οὐ non est in O. [52] καινόν O, qui deinde ὀνείρω c. D. (ὂν εἴρω C), sed statim πλουσίω (πλουσίῳ C, πλουσίως de conjectura). Κεκοσμηθέντα p. κεκοσμημένον O. [53] Ita O et C in marg. λαμβάνει in textu. [54] αὐτό C mutari vult in αὐτόν vel αὐτοί. Frustra. Cfr. hom. III, 9 S. [55] ὑμῶν C. [56] δὲ om. O. [57] οὐδέ p. ὁ δὲ O. Tum προσφέρειν sc. ἐπιθυμεῖ S, c. D, προσφέρων C, O. [58] θέλει πάντας O. [59] Ita S, c. D, Ille conj. εἰδήποτε, C. O. οὐδήποτε. Subinde ἐντὸς ὅρων O in textu, ad oram man. al. ἴσως ἐκτός. C edidit ἐντὸς ὅρῳ. Tum βλασφομοῦντος scr. O.

sui in illam amoris. Licet peccatrix sit, ita comparata est, ut, postquam condigne de actis punita fuerit, salutem consequatur. Si quis vero Deum negaverit, aut alia quadam ratione in eum verbo exstiterit impius, ac postea egerit pœnitentiam, castigabitur quidem pro iis quæ in eum deliquit, salvus autem erit, quia conversus dilexit. Fortassis etiam pietatis ac orationis magnitudo vel et pœnas effugiet, cum homo pro delicti venia ignorantiam et pœnitentiam attulerit. Qui autem non ducuntur pœnitentia, per ignis supplicium finem quoque accipient, etsi in reliquis omnibus sint sanctissimi: verum. ut dixi, certo tempore plurimum igne æterno vexati, exstinguentur. Non enim amplius sempiterni esse possunt, postquam impie se gesserunt erga æternum ac solum Deum.

VII. Impietas autem in illum est, in ea circa religionem opinione mori, qua dicatur alium esse Deum, seu ut majorem, seu ut minorem, vel quomodocunque præter eum qui vere est. Nam qui vere est, ille est, cujus formam humanum gerit corpus: propter quam rem cœlum et omnia astra, quamvis secundum essentiam præstantiora, servire sustinuerunt ei, qui secundum essentiam minor est, propter Numinis formam. Tantum Deus hominem præ omnibus beneficio affecit: ut intuitu plurimorum beneficiorum, illorum auctorem diligens, per dilectionem eam et in secundo ævo salvus esse possit.

VIII. Sufficiens ergo est ad salutem charitas ho-

A αὐτὸν [60] φέρειν τὴν ψυχὴν, ὑπ' αὐτοῦ εἰς αὐτὴν [61] ἔρωτος ἰδέᾳ. Κἂν ἁμαρτωλὸς ᾖ, μετὰ τὸ κατ' ἀξίαν κολασθῆναι ὧν ἔπραξε [62] σώζεσθαι φύσιν ἔχει. Εἰ δέ τις αὐτὸν ἀρνήσεται [63] ἢ ἑτέρως πως λόγῳ εἰς αὐτὸν ἀσεβήσει, ἔπειτα μετανοήσει [64], κολασθήσεται μὲν ἐφ' ὧν εἰς αὐτὸν ἥμαρτεν, σωθήσεται δὲ, ὅτι ἐπιστρέψας ἠγάπησεν. Ἴσως δὲ ἡ τῆς εὐσεβείας ὑπερβολὴ [65] καὶ τῆς ἱκεσίας ἢ καὶ τοῦ κολασθῆναι ἀπολυθήσεται, συγγνώμης [66] τῆς ἁμαρτίας μετὰ τῆς μετανοίας δεδωκὼς 81 τὴν ἄγνοιαν. Οἱ δὲ μὴ μετανοήσαντες διὰ τῆς τοῦ πυρὸς κολάσεως καὶ τὸ τέλος ἕξουσιν (58), κἂν ἐν τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ὁσιώτατοι ὦσιν· ἀλλ', ὡς ἔφην, μεμετρημένου αἰῶνος τὸ πέμπτον [67] πυρὶ αἰωνίῳ κολασθέντες ἀποσβεσθήσονται. Εἶναι γὰρ εἰς ἀεὶ οὐκ ἔτι δύνανται οἱ [68] εἰς τὸν ἀεὶ καὶ [69] μόνον ἀσεβήσαντες Θεόν.

B VII. Ἡ δὲ εἰς αὐτὸν ἀσέβειά ἐστι τὸ ἐν τῷ τῆς θεοσεβείας λόγῳ ὄντα τελευτᾷν [70] λέγοντα ἄλλον εἶναι Θεὸν, ἢ ὡς κρείττονα, ἢ ὡς ἥττονα, ἢ ὅπως ποτὲ λέγοντα παρὰ τὸν ὄντως ὄντα. Ὁ γὰρ ὄντως ὢν οὗτός ἐστιν, οὗ τὴν μορφὴν τὸ ἀνθρώπου βαστάζει σῶμα, οὗ εἵνεκεν ὁ οὐρανὸς καὶ πάντες οἱ ἀστέρες ὑπέμειναν δουλεύειν, κατ' οὐσίαν κρείττονες ὄντες, τῷ κατ' οὐσίαν χείρονι, διὰ τὴν τοῦ Κρείττονος μορφήν. Τοσοῦτον ὁ Θεὸς ὑπὲρ πάντας [71] εὐηργέτηκε τὸν ἄνθρωπον, ἵνα εἰς τὸ πλῆθος τῶν εὐεργεσιῶν τὸν εὐεργέτην ἀγαπήσας ὑπὸ αὐτῆς ἀγάπης καὶ εἰς τὸν [72] δεύτερον αἰῶνα διασωθῆναι δυνηθῇ.

VIII. Αὐτάρκης οὖν (59) εἰς σωτηρίαν ἡ εἰς Θεὸν

VARIÆ LECTIONES.

[60] Ita S., εἰς αὐτόν C, O. [61] αὐτόν O. [62] Ita edidi c. O. ὧν ἔπραξεν κολασθεῖσαν C, repugnante grammatica; κολασθῆναι jam proposuit D. S. eo inclinat, ut credat, excidisse aliquid post κολασθεῖσαν, velut ἐπιστρέψαι, cfr. hom. III, 6. XI, 16. Frustra. [63] ἀρνήσηται C. Idem ἀσεβήσῃ. [64] μετανοήσῃ C. Tum ἐφ' ὧ (sic) O. [65] τῇ τῆς εὐσ. ὑπερβολῇ conj. D., ἢ τῆς pro ἡ τῆς εὐσ. O. Qua lectione recepta legerim: ἢ τῆς εὐσ. ὑπερβολῇ καὶ τῆς ἱκεσίας ἧττον κακῶς παθήσεται· ἢ καὶ τοῦ κολασθῆναι ἀπολυθήσεται. [66] συγγνώμη (pro peccati venia) conj. D. Legendum potius foret ex Si opinione ἀντὶ vel ὑπὲρ συγγνώμης, nisi totus locus corruptelæ manifestus esset. [67] περιττόν. C in margine. [68] οἱ om. O. [69] καί ante μόνον excidit ap. S. [70] Minus accurate scr. S, C exh. τελευτῶν, quod est ap. Cl. [71] Malim πάντα. S. [72] τόν adjunxi c. O.

VARIORUM NOTÆ.

(58) Διὰ τῆς τοῦ πυρὸς κολάσεως καὶ τὸ τέλος ἕξουσιν. Ad explicationem erroris hoc loco contenti et infra cap. 59, et hom. VII, 7; XVI, 10, maxime facient, præter Justinum Dialogi p. 223 et 224; Irenæum lib. II. cap. 64; Arnobium lib. II, p. 66 et 109, Heraldinæ editionis; verba Origenis de Heracleone hæretico Valentiniano, tom. XVIII *in Joannem* p. 255, si ut mihi videntur accipienda, intelligantur: Οὐκ οἶδα δὲ ὅπως, inquit, εἰς τὸ, Ἤμελλεν ἀποθνήσκειν, κινηθεὶς οἴεται ἀνατρέπεσθαι τὰ δόγματα τῶν ὑποτιθεμένων ἀθάνατον εἶναι τὴν ψυχὴν, εἰς τὸ αὐτὸ συμβάλλεσθαι ὑπολαμβάνων καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἀπόλλυσθαι ἐν γεέννῃ. Καὶ οὐκ ἀθάνατόν γε εἶναι ἡγεῖται τὴν ψυχὴν ὁ Ἡρακλέων, ἀλλ' ἐπιτηδείως ἔχουσαν πρὸς σωτηρίαν, αὐτὴν λέγων εἶναι τὸ ἐνδυόμενον ἀφθαρσίαν φθαρτὸν, καὶ ἀθανασίαν θνητὸν ὄντα ὅταν (est duplex lectio, prava et recta: ideoque expunge ὄντα quod solum habet Liber Regis) κατέπόθη (lege cum eodem ms. καταποθῇ) ὁ θάνατος αὐτῆς εἰς νῖκος (ms. νεῖκος), Quæ vertunt: *Nescio autem quo modo motus in ea verba*. erat enim moriturus (*Joan.* IV. 47), *existimet subverti eorum opinionem qui animam immortalem ponunt; eodem conjici existimans tum animam, tum corpus et interire in gehenna: nec immortalem esse existimat Heracleon animam, sed apte habentem ad salutem, ipsam dices esse corruptibile illud, quod induit incorruptibilitatem; et mortale, quod induit immortalitatem, cum mors ipsius animæ absorpta fuerit in victoriam* (*I Cor.* XV, 53, 54). Mea vero sententia est, Heracleonem, ut probaret animam esse mortalem, assumpsisse oraculum Christi (*Matth.* X, 28): Φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ. *Sed potius timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.* Quasi eo significaretur animam in igne inferni funditus interire. Quocirca illud: εἰς τὸ αὐτὸ συμβάλλεσθαι ὑπολαμβάνων καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα (seu, ut rectius in codice Regio, καὶ τὸ ψυχὴν καὶ σῶμα) ἀπόλλυσθαι ἐν γεέννῃ, qui mihi credet interpretabitur sic: *Ad idem conferre existimans etiam illud, Animam et corpus perire.* Cæterum aliis multis *Clementinorum* locis aperte docetur immortalitas animarum cum suppliciorum perennitate; potissimum homil. II, cap. 13, et homil. II, cap. 11, adeo ut necesse sit pseudo-Clementem istum vel pugnantia scripsisse, vel hic fuisse interpolatum. COT.

(59) Αὐτάρκης οὖν. Eclogæ Damasceni, sæpe numero memoratæ, et memorandæ, capite Περὶ ἀγά-

ἀνθρώπων στοργή. Εἰδὼς δὲ [73] ὁ πονηρὸς, ἡμῶν σπευδόντων τοῖς ἀπὸ ἐθνῶν πιστεύειν μέλλουσιν ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ ἐν ψυχαῖς σπείρειν τὴν ἀθανατοποιὸν πρὸς αὐτὸν ἀνθρώπων [74] στοργὴν, αὐτὸς ὁ πονηρὸς κατὰ τῶν ἀγνοούντων ἱκανὸν ὅπλον ἔχων πρὸς ὄλεθρον σπουδάζει πολλῶν θεῶν ἢ καὶ ἑνὸς ὡς κρείττονος **82** σπεῖραι τὴν ὑπόληψιν, ἵνα συλλαβόντες καὶ συμπεισθέντες ἃ μὴ θέμις, ἀποθανόντες ὡς ἐπὶ μοιχείας ἐγκλήματι, τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀποβληθῶσιν.

IX. Ἄξιος οὖν τῆς ἀποβολῆς πᾶς κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ μοναρχίας αὐτὸ μόνον κἂν ἀκοῦσαί τι τοιοῦτον θελήσας. Εἰ δὲ ὡς Γραφαῖς τεθαῤῥηκὼς κατὰ τοῦ θεοῦ τολμᾷ τις κἂν ἀκούειν, πρῶτον ἐκεῖνό μοι συνενθυμείτω [75], ὅτι, ἄν τις εὔλογον ἑαυτῷ δόγμα ὡς βούλεται ἀναπλάσῃ, ἔπειτα αὐταῖς ἐγκύψῃ [76], δυνατὸς ἔσται πολλὰς ὑπὲρ οὗ ἐπλάσατο δόγματος ἀπ' αὐτῶν μαρτυρίας φέρειν· πῶς οὖν ἐπὶ ταύταις κατὰ τοῦ Θεοῦ θαῤῥεῖν ἔστιν, ἐν αἷς ἡ πάντων βουλὴ εἰσευρίσκεται;

X. Αὐτίκα γοῦν Σίμων αὔριον ἡμῖν συζητεῖν [77] μέλλων δημοσίᾳ κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ· μοναρχίας τολμᾷ [78], θέλων πολλὰς ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν φωνὰς ἐνεγκεῖν, ὅτι [79] πολλοί εἰσι θεοὶ, εἷς δέ τις οὐχ ὁ τὸν κόσμον κτίσας, ἀλλὰ [80] τούτου ἀνώτερος· καὶ ὁμῶς τὰς ἀποδείξεις ἐγγράφους ἔχει παρασχεῖν. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἐξ αὐτῶν πολλὰς περικοπὰς δεῖξαι σαφῶς ἔχομεν, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ [81] Θεὸς οὗτος ὁ τὸν κόσμον κτίσας, καὶ ἄλλος [82] οὐκ ἔστι πλὴν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἄλλως πως εἰπεῖν θελήσει, ἕξει καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῶν ὡς βούλεται **83** περὶ ὧν βούλεται τὰς ἀποδείξεις παρασχεῖν. Πάντα γὰρ αἱ Γραφαὶ λέγουσιν, ἵνα μηδεὶς τῶν ἀγνωμόνως ζητούντων τὸ ἀληθὲς εὕροι, ἀλλ' ὃ βούλεται, τοῦ ἀληθοῦς τοῖς εὐγνώμοσι τετηρημένου. Εὐγνωμοσύνη δέ ἐστιν τὸ [83] πρὸς τὸν τοῦ εἶναι ἡμᾶς αἴτιον ἀποσώζειν στοργήν.

XI. Ὅθεν πρὸ πάντων εἰδέναι ὀφείλει, ὅτι οὐδαμόθεν αὐτὴν εὑρίσκει, εἰ μὴ ἂν ἀπὸ προφήτου ἀληθείας. Προφήτης δὲ ἀληθής ἐστιν ὁ πάντα πάντοτε εἰδὼς, ἔτι δὲ καὶ τὰς πάντων ἐννοίας, ἀναμάρτητος· ὡς περὶ τῆς προγνώσεως αὐτοῦ μὴ ἁπλῶς διαλαμβάνειν, ἀλλ' εἰ δύναται ἄνευ ἑτέρας προφάσεως συνεστάναι αὐτοῦ ἡ πρόγνωσις. Ἃ γὰρ οἱ ἰατροὶ προλέγουσιν, ὑποβεβλημένην ὕλην ἔχοντες τοῦ νοσοῦντος τὸν σφυγμὸν, καὶ οἱ μὲν πτηνὰ, οἱ δὲ θύματα, καὶ ἄλλοι ἄλλας ὕλας πολλὰς διαφόρους ὑποβεβλημένας ἔχοντες προλέγουσιν, καὶ προφῆται οὐκ εἰσίν.

XII. Εἰ δὲ βουληθείη τις λέγειν, τὴν διὰ τῶν τοιού-

A minum erga Deum. Videns autem malus festinare nos, ut in eorum animis, qui ex gentibus credituri sunt, inseminemus immortalitatis operatricem charitatem hominum in unum ac solum Deum, ipse, inquam, diabolus, contra imperitos sufficienter ad necem armatus, nititur multorum deorum sive unius tanquam præstantioris opinionem inserere: quo homines, tenendo ac credendo quæ non licet, moriantur quasi in adulterii crimine, et a regno Dei ejiciantur.

IX. Itaque dignus est qui abjiciatur, quicunque contra Dei monarchiam vel tantum quid simile audire voluerit. Si vero, quasi Scripturis confidat, contra Deum vel audire aliquis audet, primo illud mecum consideret: si quis dogma aliquod sibi pro- B babile pro voluntate confinxerit et postea Scripturas fuerit intuitus, ex iis poterit multa testimonia pro fictitio suo dogmate proferre; quo modo igitur in iis adversus Deum confidere fas sit, in quibus cunctorum placitum invenitur?

X. Nunc ergo Simon, cras nobiscum publice disceptaturus, contra Dei monarchiam aggreditur, multasque ex ipsis Scripturis voces afferre vult, de eo quod multi dii sint et unus quidam, non quidem creator mundi, sed illo superior. Simulque argumenta ex Scripturis exhibebit. Et nos quoque ex iis ipsis multa evidentia capitula ostendere possumus, quod unus sit Deus hic qui orbem condidit, nec alius sit præter eum. Sed et si quis alio quocunque modo dicere voluerit, habebit etiam is ex ipsis, prout volet et de quibus volet, probationes dare. C Omnia quippe Scripturæ dicunt: ne ullus eorum, qui ingrate quærunt, inveniat veritatem, sed inveniat quod cupit; veritate gratis hominibus reservata. Gratitudo autem est, servare charitatem erga eum qui exsistendi nobis auctor fuit.

XI. Unde ante omnia scire oportet, non aliunde inveniri veritatem, quam a veritatis propheta. Propheta autem verus is est qui omnia omnino, atque etiam cunctorum cogitationes novit, estque impeccabilis, ut qui de Dei judicio sit certissimus; quocirca nos debemus de ejus præscientia non simpliciter judicare, sed si absque alia causa consistere potest præscientia ipsius. Quædam enim prædicunt medici, quia subjectam materiam habent ægrotantis pulsum; item alii aves, alii victimas, alii D alias multas et varias materias subjectas dum habent, prædicunt, nec sunt prophetæ.

XII. Quod si quis dicere voluerit, præscientiam

VARIÆ LECTIONES.

[73] δέ addidi c. O, ὃ εἰδώς conj. D, [74] ἀνθρώπων accessit ex O. [75] Ita S., συνενθυμήτω C, συνενθυμηθήτω O. [76] ἐγκύψῃ O, c. S, ἐγκύψει C. Subinde δυνατόν O. [77] συνζητεῖν C. [78] τολμᾷν O. [79] εχ. (sic) ὅτι p. ὅτι O. [80] ἀλλά om. O. Tum ὁμῶς S, ὅμως C, O. [81] ὁ inserui c. O. [82] ἄλλο O. [83] τήν C.

VARIORUM NOTÆ.

ης καὶ φόβου περὶ Θεόν, etc. Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἐπισκόπου Ῥώμης. Αὐτάρκης εἰς σωτηρίαν ἡ εἰς θεὸν ἀνθρώπων ἀγάπη. Εὐγνωμοσύνης γάρ ἐστι, τὸ πρὸς τὸν τοῦ εἶναι ἡμᾶς αἴτιον, ἀποσώζειν στοργὴν ὑφ' ἧς καὶ εἰς δεύτερον καὶ ἀγήρω αἰῶνα διασωζόμεθα. Inf. cap. 10. Cot.

per has prædictiones similem esse præscientiæ veræ et nativæ, multum fallitur. Illæ enim præsentia tantum indicant, idque si veraces fuerint. (Quin et mihi eæ prosunt: demonstrant enim esse præscientiam.) At illius, qui solus et verus est, præscientia non solum præsentia cognoscit, sed et ad futurum usque sæculum infinitam extendit prophetiam: nec ullo indiget ut intelligatur, nec obscura et dubia prædicit, ita ut verba alium prophetam exigant interpretem, sed clara profert et simplicia; quemadmodum Doctor noster, cum esset propheta, innato ac perpetuo spiritu omnia omnino noverat.

XIII. Ideo fidenter futura exposuit, casus dico, loca terminos. Nam cum sit inculpatus propheta, immenso animæ oculo omnia occulta spectat et novit. Si vero et nos, ut multi, admittamus verum quoque prophetam non semper, sed interdum, quando habet spiritum, tunc ideo præscire; cum autem non habet, ignorare; si ita existimemus, et decipiemus nos et aliis insidiabimur. Nam id ad eos pertinet, qui a spiritu inordinato furiose concitantur et ad aras bacchantur atque ingurgitantur nidore.

XIV. Etenim prophetiam ostendare volenti si concedatur, ut, cum mendax deprehensus fuerit, tunc credatur spiritu prophetiæ sancto caruisse, non facile arguetur falsus esse propheta; nam in paucis iis, in quibus, utpote multa loquens, veritatem attigerit, credetur spiritum possidere; etsi prima ultima dicat, et ultima prima, præterita ut futura, futura ut præterita, item consequentiam non habentia, vel ex aliis compilata et transformata, nec non quædam imminuta, informia, stulta, dubia, inopinata, obscura, totam clamantia conscientiæ pravitatem.

XV. At præceptor noster non talibus usus est præstigiis, sed, ut supra retuli, propheta qui erat, innato ac perpetuo spiritu omnia penitus cognita fidens, clare, ut antea dixi, exposuit, casus, loca, præstituta tempora, modos, terminos. Sic igitur de templo prædixit: *Videtis has ædificationes?*

των προῤῥήσεων [84] τῇ ὄντως ἐμφύτῳ προγνώσει ὁμοίαν εἶναι, πολὺ ἠπάτηται. Τὰ γὰρ τοιαῦτα παρόντα μηνύει μόνον, καὶ ταῦτα εἰ ἀληθεύει· ἄλλως δέ μοι καὶ αὐτὰ εὐχρηστεῖ, πρόγνωσιν γὰρ εἶναι συνίστησιν. Ἡ δὲ τοῦ μόνου καὶ ἀληθοῦς πρόγνωσις οὐ μόνον τὰ παρόντα ἐπίσταται [85], ἀλλὰ καὶ μέχρις αὐτοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀπέραντον ἐκτείνει τὴν προφητείαν, καὶ οὐδενὸς δεῖται πρὸς ἐπίγνωσιν, μὴ [86] προφητεύων ἀμαυρὰ καὶ ἀμφίβολα, ἵνα ἄλλου προφήτου χρείαν ἔχῃ τὰ λεγόμενα πρὸς ἐπίγνωσιν, ἀλλὰ ῥητὰ [87] καὶ ἁπλᾶ, ὥσπερ **84** ὁ Διδάσκαλος ἡμῶν καὶ προφήτης ὢν ἐμφύτῳ καὶ ἀεννάῳ πνεύματι πάντα πάντοτε ἠπίστατο.

XIII. Διὸ τεθαῤῥηκότως ἐξετίθετο περὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι, λέγω δὲ πάθη, τόπους, ὅρους. Προφήτης γὰρ ὢν ἄπταιστος, ἀπείρῳ ψυχῆς [88] ὀφθαλμῷ πάντα κατοπτεύων ἐπίσταται λανθάνων. Εἰ δὲ παραδεξόμεθα [89] ἡμεῖς, ὡς οἱ πολλοί, ὅτι καὶ ὁ ἀληθὴς προφήτης οὐ πάντοτε, ἀλλ' ἐνίοτε, ὅτε ἔχει τὸ πνεῦμα, καὶ διὰ τοῦτο προγινώσκει, ὁπότε δὲ οὐκ ἔχει, ἀγνοεῖ, — ἐὰν οὕτως ὑπολάβωμεν, καὶ ἑαυτοὺς ἀπατῶμεν καὶ ἄλλους ἐνεδρεύσωμεν. Τὸ γὰρ τοιοῦτον μανικῶς ἐνθουσιώντων [90] ἐστὶν ὑπὸ πνεύματος ἀταξίας (60), τῶν παρὰ βωμοῖς μεθυόντων καὶ κνίσσης ἐμφορουμένων.

XIV. Τινὶ γὰρ προφητείαν ἐπαγγέλλεσθαι θέλοντι ἐὰν συγχωρηθῇ πιστεύεσθαι ἐν οἷς ψεύστης φωρᾶται, ὅτι τότε τὸ τῆς προγνώσεως ἅγιον οὐκ εἶχεν πνεῦμα, οὐκ εὐέλεγκτος ἔσται ψεύστης ὑπάρχων προφήτης. ἐν οἷς γὰρ ὡς πολλὰ λέγων ὀλίγα ἐπιτυγχάνει, τότε τὸ πνεῦμα ἔχειν πιστεύεται, ὅτι τε [91] τὰ πρῶτα ἔσχατα λέγει, καὶ τὰ ἔσχατα πρῶτα, τὰ γενόμενα ὡς ἐσόμενα, τὰ ἐσόμενα ὡς ηδη γεγονότα, ἀλλὰ καὶ ἀνακόλουθα, ἢ [92] καὶ ἐξ ἄλλων ὑφηρημένα καὶ μεταμεμορφωμένα, ἃ δὲ μεμειωμένα, ἀνείδεα, ἀνόητα, ἀμφίβολα, ἄδοξα, ἄδηλα, πάσης κεκραγότα δυσσυνειδησίας.

85 XV. Ὁ δὲ ἡμέτερος διδάσκαλος οὐδέν τι τοιοῦτο ἐγοητεύσατο [93], ἀλλ', ὡς φθάσας εἶπον, προφήτης ὢν ἐμφύτῳ καὶ ἀεννάῳ πνεύματι πάντοτε ἐπιστάμενᾳ [94] τεθαῤῥηκὼς ἐξετίθετο, ὡς προέλεγον [95], σαφῶς, πάθη, τόπους, ἐμπροθέσμους, τρόπους, ὅρους. Αὐτίκα γοῦν περὶ τοῦ ἁγιάσματος (61) προλέγων

VARIÆ LECTIONES.

[84] D legi vult πρόῤῥησιν. Recte. [85] ἐπίστηται O. [86] Ita D, καί C, O. [87] ῥῆτα D, ἄῤῥητα C, O. Sic infra c. 26: ῥητὰ προφητεύει, σαφῆ λέγει. [88] ψυχῇ (sic) O. Tum λανθάνοντα conj. C, ac ita vertit. [89] παραδεξώμεθα C. [90] Ita O c. S, ἐνθουσιούντων C. [91] ὅτι τε C, O, ὅτε D. Proximum καί add. c. O. [92] ἢ om. O. [93] προεφητεύσατο C. [94] ἐπιστάμενος C. Deinde ὢν p. ὡς O. [95] Ita D, προέλεγεν C, O.

VARIORUM NOTÆ.

(60) Ὑπὸ πνεύματος ἀταξίας. Scribendum crediderim ὑπὸ πνευμάτων ἀταξίας *a spiritibus inordinatis, qui ad aras inebriantur et ingurgitantur nidore.* Credebant veteres deos participes fuisse Λοίβης τε, κνίσσης τε· Τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς ut ait Jupiter apud Homerum *Iliad.* 4Ψ. Postea vero philosophi malos dæmonas sanguinis et nidoris pabulo gaudere statuebant. Infra cap. 39, Τὸ ἐπὶ κνίσσῃ σαρκῶν ἡσθῆναι οὐκ ἀγαθοῦ· Vide modo Porphyrium *De abstinent.* lib. II, cap. 42; et Tertullianum *Apol.* cap. 22, 23. Davis.

(61) Περὶ τοῦ ἁγιάσματος etc. Auctor *Operis imperfecti in Matthæum*, ad cap. XXIV, vers. 15. *Fuit enim exercitus alienigenarum, et Romani imperatoris stans circa Hierusalem, quæ usque tunc fuerat sancta. Hoc et Petrus apud Clementem exponit.* Leg. *Recognitianum* lib. I, cap. 39, 64, 65. *Sed et futura aperuit illis omnium;* verba sunt Lactantii lib. IV, cap. 21, *quæ Petrus et Paulus Romæ prædicaverunt; et ea prædicatio in memoriam scripta permansit; in qua cum multa alia mira, tum etiam hoc futurum esse dixerunt, ut post breve tempus immitteret Deus regem, qui expugnaret Judæos, et civitates eorum solo adæquaret, ipsos autem fame sitique confectos obsideret,* etc. Cot.

ἔφη· Ὁρᾶτε τὰς οἰκοδομὰς ταύτας; Ἀμὴν ὑμῖν λέγω [96], λίθος ἐπὶ λίθον οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε, ὃς οὐ μὴ καθαιρεθῇ· καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, καὶ ἡ [97] καθαίρεσις ἀρχὴν λήψεται. Ἐλεύσονται γὰρ καὶ καθιοῦσιν ἐνταῦθα, καὶ περιχαρακώσουσι, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν ἐνταῦθα κατασφάξουσιν. Ὅμως καὶ τὰ ἑξῆς εἴρηκε σαφεῖ φωνῇ, ἅτινα αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν [98] ἔχομεν· ἵνα ἐφ' ὧν ὁ λόγος ἐῤῥέθη, καὶ τὸ ἔργον γένηται. Πρὸς γὰρ πίστιν ἀκουόντων τὸν λόγον τῆς ἀποδείξεως ὁ τῆς ἀληθείας ποιεῖται προφήτης.

XVI. Πλὴν πολλοί εἰσι τῆς πλάνης κήρυκες, ἕνα [99] τὸν τῆς κακίας ἡγεμόνα ἔχοντες· ᾧ λόγῳ ὁ [100] τῆς ἀληθείας καὶ αὐτὸς εἷς ὢν τῆς εὐσεβείας ἡγεμὼν ἐν ἰδίοις καιροῖς τοὺς πάντας καθαροὺς εὑρεθέντας ἕξει προφήτας. Ἡ δὲ πολλὴ τῶν πεπλανημένων αἰτία γέγονεν αὕτη [1]· τὸ μὴ πρότερον νοῆσαι τὸν τῆς συζυγίας λόγον, ὃν ἰδίᾳ ὑμῖν ἑκάστοτε οὐ παύσομαι ἐκτιθέμενος κεφαλαιωδῶς· πολὺ γὰρ τὸ κατ' εἶδος λέγειν. Ὑμεῖς οὖν τῶν λεγομένων γένεσθέ μοι φιλαληθεῖς κριταί.

86 XVII. Τοῦ δὲ λέγειν ἄρξομαι ἤδη. Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος τὸ μέγα καὶ ἅγιον τῆς προγνώσεως αὐτοῦ πνεῦμα εἰ μὴ τῷ ὑπὸ χειρῶν αὐτοῦ κυοφορηθέντι ἀνθρώπῳ δῴη τις ἐσχηκέναι, πῶς ἔτι ἑτέρῳ τῳ [2] ἐκ μυσαρᾶς σταγόνος γεννηθέντι ὁ ἀπονέμων οὐ τὰ μέγιστα ἁμαρτάνει; Καὶ οὐκ οἶμαι αὐτὸν συγγνώμης τυγχάνειν [3], κἂν ὑπὸ νόθου Γραφῆς κατὰ τοῦ πάντων Πατρὸς δεινὰ νοεῖν ἀπατηθείη· ὁ γὰρ εἰκόνα, καὶ ταῦτα αἰωνίου βασιλέως, ὑβρίσας, τὴν ἁμαρτίαν εἰς ἐκεῖνον ἀναφερομένην ἔχει, οὗπερ καθ' ὁμοίωσιν ἡ εἰκὼν ἐτύγχανεν οὖσα. Ἀλλὰ, φησὶν, ἁμαρτήσαντα κατέλειπε τὸ θεῖον πνεῦμα. Οὐκοῦν συνήμαρτεν· καὶ πῶς ὁ τοῦτο λέγων οὐ κινδυνεύει; Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἁμαρτῆσαι εἰλήφει τὸ πνεῦμα. Ἀδίκοις ἄρα δέδοται· καὶ ποῦ τὸ δίκαιον; Ἀλλὰ δικαίοις καὶ ἀδίκοις ἐπιχορηγεῖται. Τοῦτο πάντων ἀδικώτατον. Οὕτως πᾶν ψεῦσμα, κἂν μυρίαις ἐπινοίαις βοηθῆται, τὸν ἔλεγχον κἂν ἐν μακρῷ χρόνῳ λαβεῖν ἔχῃ [4].

XVIII. Μὴ ἀπατᾶσθε. Ὁ Πατὴρ ἡμῶν οὐδὲν ἠγνόει. Ὁπότε καὶ ὁ δημοσίᾳ κείμενος νόμος, ἀγνοίας [5] ἐγκλήματι διὰ τοὺς ἀναξίους σκέπων αὐτὸν, τοὺς [6] ἀληθείας γλιχομένους ἐπ' αὐτὸν ἀναπέμπει λέγων· Ἐξέτασον τὸν πατέρα σου καὶ ἐρεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἀναγγελοῦσί [7] σοι. Τοῦτον ἐχρῆν τὸν πατέρα ζητῆσαι, τούτους τοὺς πρεσβυτέρους ἐπιζητῆσαι [8]. Ἀλλ' οὐκ ἐζήτησας, τίνος ἐστὶν ὁ τῆς βασιλείας χρόνος, τίνος ἡ 87 τῆς προφητείας καθέδρα, καίτοι αὐτοῦ ἑαυτὸν μηνύοντος τῷ λέγειν· Ἐπὶ τῆς καθέδρας Μωϋσέως ἐκάθησαν [9] οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα λέγωσιν ὑμῖν,

A *Amen dico vobis, lapis super lapidem non relinquetur hic, qui non destruatur: et non præteribit generatio hæc, quin destructio initium sumat. Venient enim et sedebunt hic et vallo circumdabunt, et filios vestros jugulabunt hic* (a). Pariter clara voce sequentia pronuntiavit quæ ipsis oculis videmus: ut in quibus sermo dictus fuit, et res eveniret. Nam veritatis propheta ob auditorum fidem sermonem demonstrationis facit.

XVI. Verumtamen multi sunt erroris præcones, unum habentes malitiæ ducem: qua ratione qui unus veritatis juxta ac pietatis dux est, propriis temporibus omnes puros inventos habebit prophe-
B tas. Præcipua vero erroris multorum causa hæc est, quod non prius conjugationis doctrinam intellexerunt, quam vobis seorsum non cessabo frequenter et summatim exponere. Longum enim est singula dicere. Vos igitur discendorum mihi estote veritatis amantes judices.

XVII. Jam vero dicere incipiam. Si quis homini, a Dei omnium auctoris manibus formato, non concesserit, magnum et sanctum præscientiæ illius spiritum possidere, quo modo, si alteri ex impura stirpe nato id tribuerit, non plurimum aberrabit? Nec illi puto veniam dandam, licet ab adulterina Scriptura in fraudem inductus sit, ut adversus omnium Patrem dura cogitaret. Qui enim imaginem, eamque æterni Regis, affecerit injuria, peccato se implicabit, in eum referendo, ad cujus similitudi-
C nem imago illa facta est. Sed, inquit, post peccatum reliquit illum divinus Spiritus. Igitur cum illo peccavit: et quo pacto, qui hoc dicit, non periclitatur? Sed postquam peccavit, accepit spiritum. Injustis ergo traditur: et ubi justitia? Sed justis ac injustis suppeditatur. Id omnium injustissimum est. Sic quodlibet mendacium, mille licet adjuvetur excogitationibus, confutationem denum sortietur.

XVIII. Ne decipiamini. Parens noster nihil ignoravit. Quandoquidem et publice posita lex, quæ illum ignorantiæ culpa ob indignos onerat, propter veritatis cupidos ad eumdem remittit, dicens: *Interroga patrem tuum et dicet tibi, seniores tuos et annuntiabunt tibi* (b). Hunc oportebat patrem, hos seniores quærere. Sed non quæsiisti, cujusnam sit
D tempus regni, cujusnam prophetiæ cathedra. Quamvis ipse seipsum significet dicendo: *Super cathedram Moysis sederunt Scribæ et Pharisæi: omnia igitur, quæcunque dixerint vobis, audite illos* (c). *Illos* autem dixit, velut eos, quibus credita erat

(a) Matth. xxiv, 2, 34; Luc. xix, 43. (b) Deut. xxxii, 7. (c) Matth. xxiii, 2, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[96] λέγω om. O. [97] Inserui ἡ c. O. [98] ἰδεῖν O c. S, εἰδεῖν C. [99] Ita O c. D, ἵνα C. Cfr. hom. vii, 3. [100] ὁ deprompsi ex O. Ibidem εἷς ὢν καὶ αὐτός C. [1] αὕτη S, O, αὐτή C. [2] Ita S. Cfr. hom. iii, 28. τῳ C, O. [3] τυγχάνῃ O, pr. man. [4] Lege ἔχει S. [5] Ita O et ex conject. C., cuj. textus ἀγνοία. Cfr. hom. ii, 48 et 38. [6] τῆς O. [7] ἐροῦσι O. [8] Vocabula τούτους τοὺς πρεσβυτέρους ἐπιζητῆσαι recepi ex O. Matth. xxiii, 2. [9] ἐκάθισαν O, ex quo adjunxi οὖν.

clavis regni, hoc est cognitio, quæ sola potest aperire vitæ portam, per quam solam in vitam æternam datur ingredi. Sed ait : Sane clavem quidem possident, at intrare volentibus non præbent.

XIX. Propter hoc, inquam, ipse e cathedra surgens, velut pater pro filiis, quæ a sæculo in occulto dignis sunt tradita prædicans, misericordiam usque ad ipsas gentes extendens, misertusque omnium animarum, proprium sanguinem neglexit. Futuri quippe sæculi rex esse consecutus circa hoc sæculum, quod lege accepit regnum, accuratus est in promissis. Quodque eum maxime contristat, hoc est, quoniam ab iis per ignorantiam oppugnatur, propter quos tanquam filios bellum suscepit. Verumtamen etiam osores dilexit, flevit incredulos, benedixit conviciantibus, et oravit pro inimicis. Neque solum ista ut pater fecit, sed et discipulos suos, affectos ut erga fratres, similia facere docuit. Hoc pater, hoc propheta ; hoc rationi est consentaneum, illum suis filiis imperare, ut per patris erga filios amorem, perque insitum honorem filiorum erga patrem, oriri possit æterna pax. Cum enim bonus imperat, apud subjectos verum gaudium ob imperatorem nascitur.

XX. Verum ad primum veritatis sermonem redeo. Si illi homini, qui Dei manibus productus fuit, nolit quis concedere ut sanctum Christi spiritum habuerit, quo pacto, si alteri ex impura stirpe nato eumdem concesserit habere, non plurimum impius est? Maxime vero pius fuerit, si alteri quidem eum spiritum non tribuerit, sed ei soli assignarit, qui ab initio sæculi, formas una cum nominibus mutans, percurrit, sæculum, donec nactus sua tempora, propter labores Dei misericordia unctus, requiem in æternum possideat. Hic honore donatus est imperandi et dominandi omnibus, quæ versantur in aere, terra et aquis : ad hæc ipsius a quo homo factus est flatum habuit, animæ infragile vestimentum, quo immortalis esse posset.

XXI. Idem, qui solus verus propheta est, unicuique animali apte ad naturam, sicut ejus creator, propria imposuit nomina. Quod enim nominavit,

A ἀκούετε αὐτῶ. Αὐτῶν δὲ, εἶπεν, ὡς τὴν κλεῖδα τῆς βασιλείας πεπιστευμένων, ἥτις ἐστὶ γνῶσις, ἣ μόνη τὴν πύλην τῆς ζωῆς ἀνοῖξαι δύναται, δι' ἧς μόνης εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν εἰσελθεῖν ἔστιν. Ἀλλὰ ναὶ, φησὶν, κρατοῦσι μὲν [10] τὴν κλεῖν, τοῖς δὲ βουλομένοις εἰσελθεῖν οὐ παρέχουσιν.

XIX. Διὰ τοῦτο, φημὶ, αὐτὸς τῆς καθέδρας ἐγερθεὶς [11], ὡς πατὴρ ὑπὲρ τέκνων, τὰ ἀπ' [12] αἰῶνος ἐν κρυπτῷ ἀξίοις παραδιδόμενα κηρύσσων, μέχρις αὐτῶν ἐθνῶν τὸν ἔλεον ἐκτείνων καὶ ψυχὰς πάντων ἐλεῶν, ἰδίου αἵματος ἠμέλει. Μέλλοντος γὰρ αἰῶνος βασιλεὺς εἶναι κατηξιωμένος πρὸς τὸν νῦν ἐμπρόθεσμος [13] παρειληφότα νόμῳ τὴν βασιλείαν. Καὶ τὸ μέγιστον ὅπερ αὐτὸν λίαν ἐλύπει ἐστὶ τοῦτο, ὅτι ὑπὲρ ὧν ὡς τέκνων τὴν μάχην ἐποιεῖτο, ὑπ' αὐτῶν ἀγνοίας B αἰτίᾳ ἐπολεμεῖτο. Καὶ ὅμως ἠγάπα καὶ τοὺς μισοῦντας, καὶ ἔκλαιε [14] τοὺς ἀπειθοῦντας, καὶ εὐλόγει τοὺς λοιδοροῦντας, ηὔχετο ὑπὲρ ἐχθραινόντων. Καὶ οὐ μόνον ταῦτα ἐποίει ὡς πατὴρ, ἀλλὰ καὶ τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς [15], ὡς πρὸς ἀδελφοὺς ἔχοντας, τὰ ὅμοια ποιεῖν ἐδίδασκεν. **88** Τοῦτο πατὴρ, τοῦτο προφήτης· τοῦτο εὔλογον τὸ αὐτὸν ἰδίων τέκνων βασιλεῦσαι, ἵνα τῇ ἐκ πατρὸς πρὸς τέκνα στοργῇ καὶ τῶν τέκνων πρὸς τὸν πατέρα ἐνδιαθέτῳ τιμῇ αἰώνιος [16] εἰρήνη γενέσθαι δυνηθῇ. Τοῦ γὰρ εὐλόγου βασιλεύοντος, ἐπὶ τοὺς βασιλευομένους ἀληθὴς χαρὰ περὶ τοῦ βασιλεύοντος γίνεται.

XX. Πλὴν ἐπὶ τὸν πρῶτον τῆς ἀληθείας ἐπάνειμι [17] λόγον. Ἐὰν τῷ ὑπὸ χειρῶν Θεοῦ κυοφορηθέντι ἀνθρώπῳ τὸ ἅγιον Χριστοῦ μὴ δῷ τις ἔχειν πνεῦμα, πῶς ἑτέρῳ τινὶ ἐκ μυσαρᾶς σταγόνος γεγενημένῳ διC δοὺς ἔχειν οὐ τὰ μέγιστα ἀσεβεῖ; Τὰ δὲ μέγιστα εὐσέβεῖ [18], ἐὰν ἑτέρῳ μὲν μὴ δῴη [19] ἔχειν, ἐκεῖνον δὲ μόνον ἔχειν λέγοι, ὃς ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος (62) ἅμα τοῖς ὀνόμασι μορφὰς ἀλλάσσων τὸν αἰῶνα τρέχει, μέχρις ὅνε ἰδίων χρόνων τυχὼν, διὰ τοὺς καμάτους Θεοῦ ἐλέει χρισθεὶς, εἰς ἀεὶ [20] ἕξει τὴν ἀνάπαυσιν. Οὗτος ἄρχειν τε καὶ κυριεύειν πάντων τῶν ἐν ἀέρι καὶ γῇ καὶ [21] ὕδασι τετίμηται· πρὸς τούτοις δὲ αὐτοῦ τοῦ [22] πεποιηκότος τὸν ἄνθρωπον τὴν πνοὴν ἔσχεν, ψυχῆς ἄρρηκτον περιβολὴν, ὅπως ἀθάνατος εἶναι δυνηθῇ.

XXI. Οὗτος αὐτὸς μόνος ἀληθὴς ὑπάρξας προφήτης (63) ἑκάστῳ ζώῳ κατ' ἀξίαν τῆς φύσεως, καθὼς ὁ πεποιηκὼς αὐτὸν [23], οἰκείως τέθεικε τὰ ὀνόματα.

VARIÆ LECTIONES.

[10] Ita O c. marg. Ci, in cuj. textu κρατοῦμεν. Cfr. Luc. XI, 52; Matth. XXIII, 13, Credner, Beitr. 1, 317. [11] Explanavit hunc locum et a Schliemanno vindicavit Baurius *Annal. Theol.* Tubing. 1844, p. 555. S. [12] ἀπὸ O. [13] Legendum, si quid video, ἐμπροθέσμως. At deest aliquid. Ὁ νῦν ἐμπροθέσμως παρειληφὼς νόμῳ τὴν βασιλείαν est diabolus. Cf. hom. XV, 7. — Etiam Neander, ut postea cognovi, hunc locum sic explicat, *Gnost. Syst.* p. 411. Post βασιλείαν excidisse putat τὴν μάχην ἐποιεῖτο, quod idem in versu insequenti legitur. S. ἐμπροθέσμω O. [14] ἔκλαιει C. [15] τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς O. [16] αἰωνία C. [17] ἐπόρα μοι C., ἐφόρα μοι S. [18] εὐσεοῇ C et S, licet nostram lectionem commendet. [19] δῷ O. Dein ἀπ' ἀρχῆς S, O, ἀπαρχῆς C. [20] εἰσαεί C. [21] καί c. O, deest in cod. Hom. Paris. teste C. [22] τοῦ adjunxi c. O. Idem deinceps palmariam largitus est lect. ἄρρηκτον p. ἄρρητον Vulg. [23] Ita C, O, αὐτό legendum censet S.

VARIORUM NOTÆ.

(62) Ὃς ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος, etc. Hæc conferas velim cum Epiphanio, hæresi 30, quæ est Ebionitarum cap. 3. Cot.

(63) Μόνος ἀληθὴς ὑπάρξας προφήτης. Inferius VIII, 10. Id quoque observatum in Ebionæis et Sampsæis seu Elcesæis ab Epiphanio, quod Christum in Adamo ponerent. Vide eum vol. 1, p. 53, 127, 162, 461, 462. Periculose Methodius *Convivii* orat. 3. Id.

Εἴ τι γὰρ ἐπωνόμασεν, τοῦτο ἦν καὶ ἐκ τοῦ πεποιηκότος ὄνομα τῷ γεγενημένῳ. **89** Διὸ πῶς ἔτι φυτοῦ χρείαν εἶχε προσλαβεῖν, ἵνα τί ποτέ [24] ἐστιν ἴδῃ καλὸν ἢ κακόν, εἰ ἐνετέλλετο μὴ φαγεῖν; Ἀλλὰ ταῦτα πιστεύουσιν οἱ ἄκριτοι, οἱ ἄλογον θηρίον Θεοῦ τοῦ [25] κτίσαντος αὐτούς τε καὶ τὰ πάντα ἐνεργητικώτερον [26] γεγενῆσθαι οἰηθέντες.

XXII. Πλὴν τούτῳ [27] σύζυγος συνεκτίσθη θήλεια φύσις, πολὺ ἀποδέουσα αὐτοῦ, ὡς οὐσία μετουσίας [28], ὡς ἡλίου σελήνη, ὡς φωτὸς τὸ πῦρ. Αὕτη τοῦ νῦν κόσμου ὡς θήλεια ὁμοίου ἄρχουσα, πρώτη προφῆτις εἶναι πεπιστεύται, μετὰ πάντων τῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν προφητείαν ἐπαγγελλομένη. Ὁ δὲ ἕτερος, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἄρσην ὤν, καὶ τὰ διαφέροντα ὡς ἄρσενι τῷ μέλλοντι αἰῶνι προφητεύει [29].

XXIII. Δύο οὖν ἡμῖν γενικαὶ ἔστωσαν προφητεῖαι· ἡ μὲν ἀρσενική [30]· καὶ διωρίσθω, ὅτι ἡ μὲν πρώτη ἄρσην οὖσα δευτέρα τοῦ λοιποῦ τέτακται κατὰ τὸν τῆς προόδου λόγον, ἡ δὲ δευτέρα θῆλυς οὖσα πρώτη ὡρίσθη ἔρχεσθαι ἐν τῇ τῶν συζυγιῶν προελεύσει. Ἡ μὲν οὖν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὖσα, ὡς θήλεια τοῦ νῦν κόσμου [31] ἐπαγγελλομένη [32], ἀρσενικὴ εἶναι πιστεύεσθαι θέλει. Διὸ κλέπτουσα τὰ τοῦ ἄρσενος σπέρματα, καὶ τοῖς ἰδίοις τῆς σαρκὸς σπέρμασιν ἐπισκέπουσα [33], ὡς ὅλα ἴδια συνεκφέρει τὰ γεννήματα, **90** τοῦτ' ἔστι τὰ χρήματα [34], καὶ τὸν παρόντα ἐπίγειον πλοῦτον ὡς προῖκα δώσειν ἐπαγγέλλεται, τῷ ταχεῖ τὸ βραδὺ [35], τὸ βραχὺ τῷ μείζονι ὑπαλλάξαι θέλουσα.

XXIV. Πολλοὺς μέντοι θεοὺς λέγειν καὶ ἀκούειν οὐ μόνον τολμῶσα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ γενέσθαι πιστεύουσα, καὶ ἐλπίδι τοῦ γενέσθαι, ὃ μὴ ἔχει φύσιν, καὶ ὃ ἔχει προσαπολλύουσα, καὶ ὡς θήλεια ἐμμηνίοις [36] γινομένη προφάσει θυσιῶν αἱμάσσεται, καὶ οὕτως τοὺς ψαύοντας αὐτῆς μολύνει. Ἐπὰν δὲ συλλαβοῦσα τοὺς προσκαίρους τίκτῃ [37] βασιλεῖς, τοὺς αἷμα πολὺ χέοντας ἐγείρει πολέμους. Τοὺς δὲ παρ' αὐτῆς μαθεῖν [38] ἀλήθειαν ὀρεγομένους τῷ τὰ πάντα λέγειν ἐναντία καὶ πολλὰς καὶ διαφόρους παρέχειν ὑπουργίας, ζητοῦντας ἀεὶ [39] καὶ μηδὲν εὑρίσκοντας μέχρις αὐτοῦ θανάτου καθίστησιν. Ἀπ' ἀρχῆς γὰρ ἀνθρώποις τυφλοῖς θανάτου κεῖται πρόφασις· πλάνα γὰρ καὶ ἀμφίβολα καὶ λοξὰ προφητεύουσα τοὺς πιστεύοντας ἀπατᾷ.

XXV. Διὸ [40] τῷ πρωτοτόκῳ αὐτῆς ἀμφοτερίζον ἐπέθηκεν ὁ νόμος ὄνομα [41], καλέσασα Κάϊν· ὃ διχῇ ἔχει τῆς ἑρμηνείας τὴν ἐκδοχήν· Ἑρμηνεύεται γὰρ

A hoc et erat nomen rei creatæ ex creatore. Itaque quo modo adhuc necesse habuit arborem attingere, ut sciret quidnam sit bonum vel malum, si mandatum accepit non edendi? Verum hæc credunt qui judicio carent, qui arbitrantur brutum animal potentius fuisse Deo, ipsorum omniumque conditore.

XXII. Cæterum cum eo conjux creata est natura feminea, multum eo deterior; distans ab eo, tanquam substantia ab accidenti, tanquam a sole luna, tanquam a luce ignis. Illa huic mundo velut femina simili imperans, prima prophetissa esse meruit, et cum omnibus qui inter natos mulierum sunt prophetiam annuntiat. Alter vero, quasi filius hominis, mas est, et futuro sæculo velut masculo egregia B prophetat.

XXIII. Duæ igitur nobis sint generales prophetiæ: altera quidem mascula; ut certum sit quod prima mascula est, et ut secunda deinceps ratione progressus collocatur, secunda vero, quæ est femina, prima in conjugationum adventu venire definita est. Ea ergo, cum inter natos mulierum sit, ut femina præsenti mundo annuntiatrix, mascula esse credi vult. Quare semina masculi suppilans, suisque carnis seminibus obtegens tanquam omnia sua comproducit germina, hoc est opes: et terrestres has divitias quasi dotem daturam se pollicetur, et tardum cum veloci, parvum cum magno vult commutare.

XXIV. Et vero multos deos non solum dicere et C audire sustinuit, sed et ipsa talem se futuram credidit: atque spe evadendi, quod natura non poterat, etiam quod habebat perdidit: et quasi femina in menstruis sacrificiorum occasione cruentatur, sicque tangentes eam inquinat. Cum autem concepit, ac temporales reges genuit, bella suscitat quæ multum sanguinis fundunt. Porro cupidos discendæ ab ea veritatis, quod contraria omnia dicit, et multa et varia præbet ministeria, quærere semper nihilque invenire usque ad mortem facit. Ab initio enim cæcis hominibus posita est mortis occasio; falsa siquidem et dubia et obliqua prædicit, sicque credentes decipit.

XXV. Quocirca primogenito suo lex ambiguum D imposuit nomen, et Cainum vocavit. Quod nomen duplici interpretationis sensu accipitur. Exponitur

VARIÆ LECTIONES.

[24] ποτ' O. Lectionem κακὸν, εἰ ἐνετέλλετο μὴ φαγεῖν: erui ex notula marginali cod. O, in cuj. textu legitur, uti ap. C: κακόν; ἐνετέλλετο; Ultimum interrogandi signum in punctum mutavit S. [25] τοῦ prætermisit S. [26] ἐνεργετικώτερον O. [27] Quod S adnotat, C edidisse τοῦτο, intellige de Cl. [28] Sensus efflagitat, ut voluit D: ὡς οὐσίας μετουσία. [29] Ita O, ut jam recte viderunt D et Neander, πρωτεύει C. [30] ἀῤῥενική C. [31] τῷ νῦν κόσμῳ D. [32] ἐπαγγελλομένου O. Subinde ἀῤῥενική C. [33] ἐπισκέπτουσα O. [34] ῥήματα C. [35] τὸ βραδύ, quod deest in cod. Paris. et O, addidit S auctore D. C voluerat: τῷ ταχεῖ τὸ βραδύ, τῷ μείζονι τὸ ἧττον ὑπαλλ. κ. τ. λ. [36] ἐν μηνίοις C. [37] Ita O c. S, τίκτει C. [38] Ita et O in textu, μαθῇ in marg. Cum eodem emisi Ci τά ante ἐναντία. Articulum delendum esse jam notavit S. [39] αἰεί C. [40] Δι' ὅ C. [41] Dedi ἐπέθηκεν ὁ νόμος ὄνομα logices ratione inductus, ἐπέθηκεν ὄνομα C. ἐπέθηκεν ὁ νόμος O.

A enim et *possessio* et *æmulatio*, quod in futuris æmulaturus esset vel mulierem, vel possessiones, vel amorem parentum erga illam. Quod si nullum eorum sit, etiam sic recte possessionis nomen sortitus est. Nam eum primum possedit, quod et ipsi commodum fuit. Fuit autem homicida et mendax, et cum peccatis quiescere neque a principatu voluit. Sed et qui ex illius successione progressi sunt, primi adulteri exstitere; et psalteria citharasque temperabant, nec non bellicorum armorum excusores facti sunt. Idcirco et posterorum prophetia, adulteris et psalteriis plena, clam per voluptates ad bella concitavit.

XXVI. Qui vero inter filios hominum insitam prophetiam animæ propriam obtinebat, expresse ut masculus, futuri sæculi spem indicans, filium B suum vocavit Abel, quod absque ulla ambiguitate vertitur *luctus*. Filiis enim suis tribuit flere fratres suos qui decepti fuerint. Non mentitur, dum promittit illis consolationem in futuro sæculo. Ait unum solum Deum rogandum esse : deos nec ipse dicit, neque alteri dicenti credit. Bonum quod habet servat, ampliusque auget. Sacrificia, sanguinem, libationes odit : castos, puros, sanctos diligit. Exstinguit ararum ignem, bella abolet, docet pacem, castitatem præcipit, peccata expiat, nuptias sancit, continentiam concedit, omnes ad pudicitiam abducit, misericordes facit, justitiam decernit, eorumque perfectos consignat, et requietis sermonem profert; certa prophetat, clara dicit, ignem supplicii æternum frequenter commemorat, regnum C Dei assidue annuntiat, cœlestes divitias ostendit, gloriam perpetuam pollicetur, peccati indulgentiam opere demonstrat.

XXVII. Quid opus est verbis? Mas totus veritas est, femina tota seductio : qui autem ex masculo et femina ortus est, partim mentitur, partim vera prædicat. Femina enim, proprium sanguinem velut rubrum ignem albo masculi cingens semine, alienis fulcimentis imbecillitatem ossium suorum firmat : ac temporario carnis flore delectata brevibus-

A καὶ κτῆσις [42] (64) καὶ ζῆλος, ὡς ζηλοῦν αὐτοῦ μέλλοντος ἐν τοῖς ἐσομένοις ἢ γυναῖκα ἢ κτήματα ἢ τὴν τῶν γονέων πρὸς αὐτὴν στοργήν (65). Εἰ δὲ ἄρα **91** μηδὲν τούτων γένηται, καὶ οὕτως τὸ κτῆμα λέγεσθαι καλῶς ἐπιτέτευκται. Αὐτὸν γὰρ πρῶτον ἐκτήσατο, ὅπερ αὐτῇ [43] καὶ ἐχρησίμευσεν. Φονεὺς γὰρ ἦν καὶ ψεύστης καὶ μετὰ ἁμαρτιῶν ἡσυχάζειν μηδὲ ἐπὶ τῷ ἄρχειν θέλων. Ἔτι μὴν καὶ οἱ ἀπὸ τῆς τούτου διαδοχῆς προεληλυθότες πρῶτοι μοιχοὶ ἐγένοντο· καὶ ψαλτήρια καὶ κιθάρας ἡρμόσαντο [44], καὶ χαλκεῖς ὅπλων πολεμικῶν ἐγένοντο. Διὸ καὶ ἡ τῶν ἐγγόνων προφητεία, μοιχῶν καὶ ψαλτηρίων γέμουσα, λανθανόντως διὰ τῶν ἡδυπαθειῶν ὡς τοὺς πολέμους ἐγείρει.

XXVI. Ὁ δὲ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων προφητείαν ἔμφυτον ψυχῆς ἰδίαν ἔχων, ῥητῶς ὡς ἄρσην [45] τοῦ B μέλλοντος αἰῶνος τὰς ἐλπίδας μηνύων, τὸν αὐτοῦ υἱὸν προσηγόρευσεν Ἀβὲλ, ὃ ἄνευ πάσης ἀμφιβολίας Πένθος ἑρμηνεύεται. Πενθεῖν γὰρ τοῖς αὐτοῦ υἱοῖς παρέχει τοὺς ἐξαπατωμένους ἀδελφοὺς αὐτῶν. Ἀψευστεῖ [46] αὐτοῖς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τὴν παράκλησιν ὑπισχνούμενος [47]. Θεὸν ἕνα μόνον αἰτεῖν λέγει· θεοὺς οὔτε αὐτὸς [48] λέγει, οὔτε ἄλλῳ λέγοντι πιστεύει. Καλὸν ὃ ἔχει τηρεῖ καὶ ἐπὶ πλειονα αὔξει. Θυσίας, αἵματα, σπονδὰς μισεῖ· ἁγνοὺς, καθαροὺς, ὁσίους ἀγαπᾷ. Πῦρ βωμῶν σβέννυσιν, πολέμους καταργεῖ, εἰρήνην [49] διδάσκει, σωφροσύνην ἐντέλλεται, τὰς ἁμαρτίας καθαίρει, γάμον νομιστεύει, ἐγκράτειαν συγχωρεῖ, εἰς ἁγνείαν πάντας ἄγει, ἐλεημονικοὺς ποιεῖ, δικαιοσύνην νομιστεύει, τοὺς **92** τελείους αὐτῶν σφραγίζει, καὶ τὸν τῆς ἀναπαύσεως λόγον ἐκφαίνει, ῥητὰ προφητεύει, σαφῆ λέγει. πῦρ αἰώνιον κολάσεως πυκνῶς C ὑπομιμνήσκει, βασιλείαν Θεοῦ συνεχῶς καταγγέλλει, πλοῦτον οὐράνιον μηνύει, δόξαν ἀναφαίρετον ὑπισχνεῖται [50], τῆς ἁμαρτίας τὴν ἄφεσιν ἔργῳ δείκνυσιν.

XXVII. Καὶ τί δεῖ λέγειν; Ὁ ἄρσην [51] ὅλως ἀλήθεια, ἡ θήλεια ὅλη πλάνη, ὁ δὲ ἐξ ἄρσενος καὶ θηλείας γεγονὼς ἃ μὲν ψεύδεται, ἃ δὲ ἀληθεύει. Ἡ γὰρ θήλεια, ἰδίῳ αἵματι ὥσπερ ἐρυθρῷ πυρὶ περιβάλλουσα τὸ τοῦ ἄρσενος λευκὸν σπέρμα, ἀλλοτρίοις ἐρείσμασιν ὀστέων τὸ ἀσθενὲς αὐτῆς συνίστησιν, καὶ τῷ τῆς σαρκὸς προσκαίρῳ ἄνθει τέρπουσα, καὶ βρα-

VARIÆ LECTIONES.

[42] Ita O, et ex conject. C. cuj. cod. κτίσις, Cfr. Gen. IV, 1. [43] Ita O, c. D, αὐτή C. [44] καὶ κιθάραι C, qui postea scr. δι' ὅ. [45] ἄρσιν O. [46] ἀψευστεῖν O. Qua lectione recepta scribendum esse videtur : Πενθεῖν γὰρ τοῖς αὐτοῦ υἱοῖς παρέχει τοὺς ἐξαπατωμένους ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἀψευστεῖν αὐτοῖς, κ. τ. λ. Eo spectat Ci conjectura ἀψευδῆ, quam S parum intellexit. [47] Ita conj. C, idem in textu ut O : ὑπισχνουμένους. Deinceps λέγειο, θεοός C; λέγων, θεούς S c. D. [48] αὐτούς O. [49] εἰρήνην in O additur ad oram. [50] Ita D probante, O, ὑποσχεῖται C. Et ὑπόσχεται legi posse notat Cl. [51] Non C, sed Cl ἄρσεν : unde S corrigendus. Tum ὅλος O.

VARIORUM NOTÆ.

(64) Ἑρμηνεύεται κτῆσις. Ratio etymologiæ declaratur Gen. IV, 1, hincque apud multos Patres. Sed paululum detorquet S. Ambrosius lib. I *De Abele et Caino* cap. 1. *Cain dictus est acquisitio, quod omnia sibi acquireret :* post Philonem; cujus hæc sunt initio libri de sacrificiis Abelis et Caini; Καὶν ἐπικαλούμενος κτῆσις, παρὰ τὸ τὰ πάντα κεκτῆσθαι δοκεῖν, ut mittam alia ejusdem libri. Quod deterius potiori insidiari soleat p. 161. Notandum autem est, Evam hic et apud Chrysostomum ac Procopium, imponere nomen Caino; cap. vero 42, Adamum, ut et in Theodorito, Eucherio, atque Isidoro : juxta illud B. Augustini XV, *De civitate Dei*, c. 17 : *Cain autem interpretatur possessio; unde dictum est quando natus est, sive a patre, sive a matre ejus : « Acquisivi hominem per Deum. »* COT.

(65) Ἢ τὴν τῶν γονέων πρὸς αὐτὴν στοργήν. Facile erat corrigere Ἀβὲλ. Sed nos in istis Apocryphis ægre quidquam mutamus. Quis enim scit an non alludatur ad aliquam fabulam de uxore Abelis aut alia muliere? ID.

χείαις ἡδοναῖς τοῦ λογισμοῦ τὴν ἰσχὺν ὑποσυλῶσα, A τοὺς πλείονας εἰς μοιχείαν ἄγει, καὶ οὕτως τοῦ μέλλοντος καλοῦ στερίσκει νυμφίου. Νύμφη γάρ ἐστι ὁ πᾶς [52] ἄνθρωπος, ὁπόταν τοῦ ἀληθοῦς [53] προφήτου λευκῷ λόγῳ ἀληθείας σπειρόμενος φωτίζηται τὸν νοῦν.

XXVIII. Διὸ [54] ἑνὸς μόνου τοῦ τῆς ἀληθείας προφήτου ἀκούειν δεῖ, εἰδότα ὅτι ὁ παρ' ἑτέρου σπαρεὶς λόγος, μοιχείας ἔγκλημα λαβὼν [55], ὡς ὑπὸ νυμφίου [56] τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐκβάλλεται. Τοῖς δὲ τὸ μυστήριον εἰδόσιν ὑπὸ ψυχικῆς μοιχείας καὶ θάνατος γίνεται. Ὁπόταν [57] ἡ ψυχὴ ὑφ' ἑτέρων σπαρῇ, τότε ὡς πορνεύσασα ἢ μοιχευσαμένη ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐγκαταλείπεται, **93** καὶ οὕτως τὸ ἔμψυχον σῶμα, τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος χωρισθέντος, εἰς [58] γῆν ἀναλύεται, καὶ τοῦ ἁμαρτήματος ἡ κατ' ἀξίαν κόλασις ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ ἀποδίδοται τῇ ψυχῇ μετὰ B τὴν τοῦ σώματος ἀνάλυσιν· ὥσπερ ἐπ' ἀνθρώπων ἡ ἐπὶ μοιχείᾳ φωραθεῖσα πρῶτον τῶν οἴκων ἐκβάλλεται, εἶθ' ὕστερον ἐπὶ καταδίκῃ κρίνεται.

XXIX. Τοῦ Πέτρου τοῦτον μέλλοντος ἡμῖν τελείως ἐκφαίνειν τὸν μυστικὸν λόγον [59], Ζακχαῖος ἧκε λέγων· Ἤδη λοιπὸν, ὦ Πέτρε, καιρὸς πρὸς τὸ ἐκβάντα διαλεχθῆναί σε. Πολὺς γὰρ ἐπὶ τῆς αὐλῆς συναθροισθεὶς ἀναμένει σε ὄχλος, οὗ ἐν μέσῳ ὡς πολέμαρχος ὑπ' αὐτοῦ δορυφορούμενος ἕστηκε Σίμων. Ὁ δὲ Πέτρος ἀκούσας, εὐχῆς χάριν ὑποχωρεῖν [60] μοι κελεύσας ὡς μήπω εἰληφότι τὸ πρὸς σωτηρίαν βάπτισμα, τοῖς ἤδη τελείοις ἔφη· Ἐγερθέντες εὐξώμεθα, ἵνα ὁ Θεὸς τοῖς ἀνεκλείπτοις αὐτοῦ οἰκτιρμοῖς συνεργήσῃ μοι ὁρμῶντι πρὸς σωτηρίαν των ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντων ἀνθρώπων. Καὶ τοῦτ' [61] εἰπὼν εὐξάμενος, ἐξῄει εἰς τὸν ὕπαιθρον C τῆς αὐλῆς τόπον μέγαν ὄντα, ἔνθα συνεληλυθότες ἦσαν πολλοὶ τοῦ ἐποπτεῦσαι χάριν, τῆς διακρίσεως [62] αὐτοῦ ἐπὶ τὸ σπεύδειν τοῦ ἀκούειν σπουδαιοτέρους πεποιηκυίας.

XXX. Στὰς οὖν, καὶ ἰδὼν μετὰ πάσης [63] ἡσυχίας τὸν πάντα λαὸν εἰς αὐτὸν ἀτενίζοντα, Σίμωνα δὲ τὸν Μάγον εἰς μέσον ἑστῶτα, τοῦ λέγειν ἤρξατο οὕτως· Εἰρήνη εἴη πᾶσιν ὑμῖν τοῖς ἑτοίμως [64] ἔχουσι δεξιὰς διδόναι **94** τῇ τοῦ Θεοῦ ἀληθείᾳ, ἣν αὐτοῦ μεγάλην τε καὶ ἀσύγκριτον ἐν τῷ νῦν κόσμῳ ὑπάρχουσαν δωρεὰν ὁ ἀποστείλας ἡμᾶς, τοῦ ἐν ὑπεροχῇ συμφέροντος ἀψευδὴς ὑπάρχων προφήτης, ταύτην ἡμῖν ἐνετείλατο προφάσει προσηγορίας πρὸ τῶν τῆς διδασκαλίας λόγων ὑμῖν ἐπιφθέγγεσθαι, ἵνα, ἐὰν ᾖ τις ἐν ὑμῖν εἰρήνης τέκνον, διὰ τῆς διδασκαλίας ἡμῶν καταλάβῃ αὐτὸν ἡ εἰρήνη, εἰ δὲ ταύτην λαβεῖν ὑμῶν τις μὴ D θέλοι, τότε ἡμεῖς ἀποτιναξάμενοι εἰς μαρτυρίαν τῶν ποδῶν ἡμῶν τὸν ἐκ τῶν ὁδῶν κονιορτὸν, ὃν διὰ τοὺς καμάτους βαστάξαντες [65] ἠνέγκαμεν πρὸς ὑμᾶς ὅπως σωθῆτε, εἰς ἑτέρων ἀπίωμεν οἰκίας καὶ πόλεις.

que voluptatibus vim mentis deprædata plures in adulterium ducit, sicque privat præclaro sponso, quem habituri erant. Nam quilibet homo sponsa est, quando veri prophetæ candido veritatis sermone conspersus mente illuminatur.

XXVIII. Quapropter unum solum veritatis prophetam auscultare oportet, sciendumque est quod ab alio seminatus sermo, adulterii sumpto crimine tanquam a sponso e regno ejus ejicitur. Iis autem qui mysterium cognoverunt, per animæ adulterium et mors contingit. Scilicet cum anima ab aliis semen acceperit, tunc velut fornicata aut adulterium operata deseritur a spiritu: atque ita corpus animatum, ablato vivificatore spiritu, in terram dissolvitur, et peccati condigna supplicia tempore judicii retribuuntur animæ post separationem a corpore. Quemadmodum inter homines, quæ in adulterio deprehensa est, primum ædibus ejicitur, ac deinde condemnatione multatur.

XXIX. Cumque Petrus hunc ipsum mysticum sermonem perfecte nobis declaraturus esset, Zacchæus venit dixitque: Jam nunc, Petre, tempus est ut exeas ad disserendum. Multa enim turba in atrio congregata operitur te, in cujus medio tanquam belli dux ab eadem protectus ac stipatus constitit Simon. Quo audito, Petrus orationis gratia secedere me jussit, ut qui nondum accepissem salutis baptisma, et ad jam baptismo pefectos dixit: Surgentes oremus, ut Deus pro suis perpetuis miserationibus opituletur mihi, qui prodeo ob salutem hominum quos creavit. Utque hæc locutus est, oratione facta, exiit in atrii locum subdialem et magnum, quo multi convenerant spectandi causa; nam ejus disputatio fecerat, ut diligentiores festinarent ad audiendum.

XXX. Stans ergo, cernensque universum populum universo cum silentio oculos in ipsum conjicere, ac Simonem Magum in medio stare, hunc in modum loqui cœpit: Pax sit omnibus vobis, qui parati estis dexteras dare veritati Dei, quam, magnum nempe ac incomparabile ejus munus in hoc mundo, ut salutationis causa vobis ante sermones doctrinæ acclamemus, præcepit nobis qui misit nos verus excellentis boni propheta; quo si aliquis inter vos sit filius pacis, per doctrinam nostram pax eum complectatur; si quis autem vestrum eam accipere nolit, tunc nos, excusso in testimonium pulvere pedum nostrorum, quem collectum ex itinerum laboribus salutis vestræ ergo attulimus, ad aliorum domos ac civitates abeamus (a).

(a) Matth. x, 12; Marc. vi, 11; Luc. x, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[52] C hæc vertit, quasi legi voluerit πᾶς ὁ. S. Tum ὁπότ' ἂν Vulg. [53] ἀληθοῦ O. [54] Δι' ὃ C. [55] Ita O c. D, λαβεῖν C. [56] In O esse videtur μοιχείας. [57] ὁπότ' ἂν C. [58] τὰ εἰς O. Legerim τότε εἰς. [59] Ci τοῦτον ante λόγον omisi c. O. [60] ὑποχωρῆσαί C. Dein ὡς μήπω μοι pro ὡς μήπω O. [61] ταῦτ' C. [62] D vocem διάκρισις verti vult per *excellentiam* vel *eminentiam*, cf. I Cor. iv, 7. [63] πολλῆς C. [64] ἑτοίμοις edit. Cl et S contra auctoritatem codd. [65] κάμπους βαστάσαντες O.

XXXI. Ac vere dicimus vobis : tolerabilius erit in die judicii, manere in terra Sodomorum et Gomorrhæ, quam in loco incredulitatis : primo quidem, quia quod rationi convenit, ex vobis non intellexistis ; secundo, quoniam cum de nobis audiissetis, non venistis ad nos ; tertio quia etiam cum venissemus, nobis non credidistis. Quare gratificantes vobis ultro, oramus, ut pax nostra veniat super vos. Si ergo eam habere vultis, oportet vos alacri animo suscipere, ut injuriam non faciatis et vobis factam feratis fortiter : quod hominis natura non sustinebit, nisi prius eminentis boni acceperit notitiam, id autem est, cognoscere justam ejus qui cuncta exsuperat naturam, quod punit, ut injuria affectos ulciscatur, et pios beneficiis in sempiternum afficit.

XXXII. Vos igitur, ut gratos Dei servos decet, ex vobis quod rationi consentaneum est intelligentes, vitam ei placentem amplectimini, ut sic, amantes eum et ab eo amati, quod bonum est possideatis perpetuo. Illud enim ipse solus maxime potest præstare, qui non exsistentia ad exsistentiam adduxit, cœlum creavit, terram conpegit, mare conclusit, quæ in inferis sunt recondidit, cunctaque replevit aere.

XXXIII. Hic solus unam ac primam simplicemque substantiam quadrupliciter et contrarie convertit : ac deinde commiscens mille inde produxit mista, quo contrarias in naturas mutatæ ac permistæ res vitæ voluptatem per oppositionem procurarent. Ipse etiam solus populos angelorum et spirituum nutu voluntatis condidit, iisque implevit cœlos : sicut et quod videmus firmamentum condecoravit stellis, quibus semitas definivit cursumque ordinavit : terram, propter frugum incrementum compegit : mare autem conclusit, habitationem in siccis locis secernendo : quæ apud inferos sunt recondidit, animarum locum nuncupans ; cuncta vero replevit aere, ut omnia animalia respirationem vitæ necessariam haberent liberam.

XXXIV. O magnam Dei ac prudentem manum, in omnibus omnia facientem ! Infinita quippe volatilium multitudo per eum exstitit, adeoque varia, respectu alterius omnino diversa, dico autem colores, rostra, ungues, aspectum, sensus, voces, cæteraque omnia. Quot autem etiam sunt variæ plantarum species, coloribus, qualitatibus, odoribus innumeris distinctæ ! Quot vero terræ et aquæ animalia, quorum impossibile est recensere figuras, formas, situs, colores, vivendi rationes, sensus

A XXX. Καὶ ἀληθῶς ὑμῖν λέγομεν· ἀνεκτότερον ἔσται γῇ [66] Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῷ τῆς ἀπειθείας τόπῳ ἐνδιατελεῖν· πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ εὔλογον ἀφ' ἑαυτῶν (66) οὐκ ἐνοήσατε· δεύτερον, ὅτι, ἀκούσαντες τὰ καθ' ἡμᾶς οὐκ ἤλθετε πρὸς ἡμᾶς· τρίτον, ὅτι καὶ ἐλθοῦσιν ἡμῖν ἠπειθήσατε. Διὸ [67] φειδόμενοι ὑμῶν προῖκα εὐχόμεθα [68] τὴν εἰρήνην ἡμῶν ἐλθεῖν ἐφ' ὑμᾶς. Εἰ οὖν ταύτην ἔχειν θέλετε, δεῖ ὑμᾶς προθύμως τὸ μὴ ἀδικεῖν ἀναδέξασθαι, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι γενναίως φέρειν, ὅπερ ἀνθρώπου φύσις οὐκ ἂν ὑποσταίη [69], ἐὰν μὴ πρότερον τοῦ ἐν ὑπεροχῇ συμφέροντος τὴν γνῶσιν λάβῃ, ὅπερ ἐστὶν τὸ εἰδέναι τοῦ πάντα ὑπερέχοντος τὴν δικαίαν φύσιν, ὅτι ἀδικουμένους ἐκδικῶν [70] τιμωρεῖ, καὶ τοὺς εὐσεβοῦντας εἰς ἀεὶ εὐεργετεῖ.

B **95** XXXII. Ὑμεῖς οὖν ὡς Θεοῦ δοῦλοι εὐγνώμονες, ἀφ' ἑαυτῶν τὸ εὔλογον νοοῦντες, τὴν αὐτῷ ἀρέσκουσαν ἀναδέξασθε πολιτείαν, ἵνα οὕτως αὐτὸν φιλοῦντες καὶ φιλούμενοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἀεὶ τὸ συμφέρον ἔχοιτε [71]. Αὐτῷ γὰρ μόνῳ τὸ παρασχεῖν δυνατώτατόν ἐστιν, τῷ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι συστησαμένῳ, οὐρανὸν δημιουργήσαντι, γῆν πιλώσαντι, θάλασσαν περιορίσαντι, τὰ ἐν ᾅδῃ ταμιεύσαντι καὶ τὰ πάντα ἀέρος [72] πληρώσαντι.

XXXIII. Οὗτος μόνος τὴν μίαν καὶ πρώτην [73] μονοειδῆ οὐσίαν τετραχῶς καὶ ἐναντίως ἔτρεψεν· εἶτα μίξας κράσεις ἐξ αὐτῶν ἐποίησεν, ἵνα εἰς ἐναντίας [74] φύσεις τετραμμέναι καὶ μεμιγμέναι τοῦ ζῆν ἡδονὴν ἐκ τῆς ἀντισυζυγίας ἐργάσωνται. Ὁμῶς [75] αὐτὸς μόνος δήμους ἀγγέλων καὶ πνευμάτων βουλῆς νεύματι
C δημιουργήσας, ἔπλησε τοὺς οὐρανούς· ὡς καὶ τὸ φαινόμενον στερέωμα ἄστροις ἐκόσμησεν, οἷς καὶ τρίβους ὥρισε καὶ δρόμον ἔταξεν· γῆν ἐπίλωσεν εἰς καρπῶν αὔξησιν· θάλασσαν δὲ περιώρισεν, ἐν ἀνύδροις οἴκησιν ἀφορίσας· τὰ ἐν ᾅδῃ ταμιεύει, ψυχῶν χῶρον ὀνομάσας· τὰ δὲ πάντα ἔπλησεν ἀέρος, ἵνα πάντα τὰ ζῶα πρὸς τὸ ζῆν ἀδεῶς ἀναπνέειν ἔχοι [76].

XXXIV. Ὦ τῆς μεγάλης Θεοῦ φρονίμου χειρὸς, τῆς ἐν πᾶσι πάντα **96** ποιούσης! μυρίος γὰρ ὄχλος πτηνῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγένηται, καὶ οὗτος ποικίλος, πρὸς τὸν ἕτερον κατὰ [77] πάντα ἐξηλλαγμένος, λέγω δὲ τά τε χρώματα, ῥάμφη, ὄνυχας, βλέμματα, γνώμας, φθέγματα καὶ τὰ λοιπὰ πάντα. Πόσαι δὲ καὶ
D φυτῶν διάφοροι ἰδέαι, χρώμασι καὶ ποιότησι καὶ ὀδμαῖς ἀπείροις [78] διωρισμέναι! Πόσα δὲ τῆς χέρσου ζῶα καὶ τῶν ἐν ὕδασιν [79], ὧν ἀδύνατον εἰπεῖν σχήματα, μορφὰς, θέσεις, χρώματα [80], βίους, γνώμας,

VARIÆ LECTIONES.

[66] τῇ O. [67] δι' ὅ C. [68] Ita O et S c. *Epit.* c. 35, εὐχώμεθα C. [69] ὑποσταίη O c. S, ὑποστείη C. [70] ἐκδικῶν O c. D, ἐδικεῖν C. [71] Leg. ἔχητε S. [72] ἀέρι C. [73] Fortasse scribendum πρώτως S. [74] ἐναντίοις O. [75] Ita S. ὅμως C, O. [76] ἐχή (sic) O. [77] Cl κατά sine causa ac tacite mutavit in μετά, quod repetiit S. [78] ἀπείρῳ O, [79] Scribe τὰ ἐν ὕδασι. D. [80] χρῶμα C.

VARIORUM NOTÆ.

(66) Πρῶτον μὲν ὅτι τὸ εὔλογον ἀφ' ἑαυτῶν, etc. Respicit ad decantatissimos Hesiodi versus. *Operum et dierum* v. 291 et seq. Cot.

φύσεις, ὄχλον· ἔτι τε ὀρέων πλήθη καὶ ὕψη, λίθων διαφορὰς, μυχοὺς [81] φοβεροὺς, πηγὰς, ποταμοὺς, λίμνας, θαλάσσας, λιμένας, νήσους, ὕλας, οἰκουμένην τε πᾶσαν καὶ ἀοικήτους τόπους.

XXXV. Πόσα δὲ καὶ ἄλλα ἄγνωστα τυγχάνει, στοχασμὸν ἀνθρώπων ἐκπεφευγότα! Τῶν δὲ ἐν καταλήψει ὄντων τίς ἀνθρώπων ἕνα ὅρον οἶδεν! Λέγω δὲ, πῶς οὐρανὸς εἱλεῖται, πῶς ἄστρα φέρεται, καὶ τίνας ἔχουσι τὰς μορφὰς καὶ τοῦ ζῆν τὴν σύστασιν, τίνες τε οἱ τούτων ἀερώδεις τρίβοι. Πόθεν τε καὶ τὰ ἀνέμων πνεύματα περιωθεῖται, καὶ διαφόρους ἔχει τὰς ἐνεργείας. Πῶς [82] ἀνελλιπως βρύουσιν αἱ πηγαὶ, καὶ ἀέννασι [83] ποταμοὶ γινόμενοι εἰς θάλασσαν καταντῶσιν, καὶ οὔτε ὅθεν ἔρχονται κενοῦνται [84], οὔτε ὅπου ἀπέρχονται πληροῦσιν. Μέχρι ποῦ τοῦ ἀπεράντου ταρτάρου τὸ ἄπειρον βάθος· ἐπὶ τίνι ἄρα ἐπαιωρεῖται ὁ πάντα περιέχων οὐρανός· πῶς **97** νέφη ἐξ ἀέρος βρύει, καὶ εἰς ἀέρα συμπίνεται· τίς φύσις βροντῶν καὶ ἀστραπῶν, χιόνων, χαλάζης, ὁμίχλης, κρυστάλλων, καταιγίδων, ὄμβρων, νεφῶν αἰωρουμένων· καὶ πῶς φυτὰ, ζῶα πλάσσει· καὶ ταῦτα διαφοραῖς ἀναριθμήτοις πάσῃ ἀκριβείᾳ συνεχῶς ἀποτελούμενα [85].

XXXVI. Ὅμως ἐάν τις τὸ πᾶν ἀκριβῶς λογισμῷ συνιδῇ [86], εὑρήσει δι' ἄνθρωπον τὸν Θεὸν πεποιηκότα. Οἱ γὰρ ὄμβροι καρπῶν ἕνεκα γίνονται, ἵνα ἄνθρωπος μεταλάβῃ [87], καὶ ζῶα τραφῇ, ὅπως ἀνθρώπῳ χρησιμεύῃ· καὶ ἥλιος φαίνει καὶ [88] τὸν ἀέρα εἰς τέσσαρας τροπὰς τρέπει, ἵνα ἕκαστος καιρὸς τὰ ἴδια ἀνθρώπῳ παρασχῇ· καὶ πηγαὶ βρύουσιν [89], ἵνα πόμα ἀνθρώποις δοθῇ. Ἀλλ' ἔτι μὴν κατὰ τὸ δυνατὸν τίς ἐπὶ τῆς κτίσεως κυριεύει; Οὐχὶ ἄνθρωπος, ὃς σοφίαν εἴληφεν, γῆν γεωργεῖν, θάλασσαν πλεῖν, νηκτὰ, πτηνὰ, θηρία ἀγρεύειν, ἄστρων δρόμον λογιστεύειν, γῆν μεταλλεύειν, θάλασσαν σήθειν, πόλεις ἐγείρειν, βασιλεῖς [90] ὁρίζειν, νόμους τάσσειν, δικάζειν, Θεὸν ἀόρατον νοεῖν, ἀγγέλων ὀνόματα γνωρίζειν, δαίμονας ἀπελαύνειν, νόσους φαρμακίαις πειρᾶσθαι παύειν, κατὰ δ' ἰοβόλων ἑρπετῶν ἐπαοιδὰς εὑρίσκειν, ἀντιπαθείας ἐπινοεῖν;

XXXVII. Εἰ δὲ εὐγνωμονεῖς [91], ἄνθρωπε, νενοηκὼς τὸν ἐν πᾶσιν εὐεργετήσαντά σε Θεὸν, καὶ ἀθάνατος ἂν ᾖς, τῶν διὰ σὲ κτισθέντων δι' εὐγνωμοσύνην **98** τὸ διαμένειν ἐχόντων. Καὶ νῦν δὲ γενέσθαι δύνασαι ἄφθαρτος, ἐὰν ἐπιγνῷς ὃν ἔλαθες, ἐὰν ἀγαπήσῃς ὃν κατέλιπες [92], ἐὰν αὐτῷ μόνῳ προσεύχῃ, τῷ [93] σῶμά σου καὶ ψυχὴν κολάσαι καὶ σῶσαι δυναμένῳ [94]. Διὸ πρὸ πάντων ἐννοοῦ, ὅτι οὐδεὶς αὐτῷ συνάρχει, οὐδεὶς τῆς αὐτοῦ κοινωνεῖ ὀνομασίας, τοῦτο ὃ δὴ λέγεται θεός. Μόνος γὰρ αὐτὸς καὶ λέγεται καὶ ἔστιν.

A ac instinctus, naturas, multitudinem : ut nec montium frequentiam et altitudines, lapidum diversitates, antra terribilia, fontes, fluvios, paludes, maria, portus, insulas, silvas, universumque orbem habitabilem, una cum locis inhabitabilibus.

XXXV. Quanta vero et alia ignorantur, humanique animi aciem fugiunt! Eorum autem quæ cognoscuntur, quis hominum vel unam novit definitionem! Quo modo, inquam, cœlum volvitur : quo modo astra decurrunt, et quas habent formas undeque vivunt, ac quænam eorum aeriæ semitæ. Item unde ventorum flatus obtruduntur, variasque habent vires. Quo modo indesinenter fontes scatent et fluvii perpetui ad mare descendunt; et nec unde veniunt vacuitas fit, nec quo abeunt plenitudo. B Quousque pervenit immensi tartari infinitum profundum. Super quo suspenditur cœlum, quod omnia continet. Qua ratione nubes ex aere diffluunt, et in aerem imbibuntur. Quæ natura tonitruum et fulgurum, nivium, grandinis, nebulæ glaciei et crystallorum, procellarum, imbrium nubiumque suspensarum. Et quo pacto plantæ formentur et animalia, atque hæc innumeris diversitatibus omnique diligentia continue confecta.

XXXVI. Itaque qui universum accurate consideraverit, inveniet, hominis causa id factum fuisse a Deo. Nam imbres propter fruges fiunt, ut homo sumat et bestiæ nutriantur, quo homini inserviant; sol apparet ac lucet, et aerem in quatuor anni tempestates vertit, ut unaquæque tempestas quæ habet C homini largiatur; fontes scaturiunt, ut potus præbeatur hominibus. Ad hæc, quisnam, quantum fieri potest, dominatur in creaturam? Nonne homo? qui industriam accepit colendi terram, navigandi mare, capiendi pisces, aves, feras; expendendi astrorum cursum, scrutandi terram, findendi mare, condendi urbes, designandi reges, ferendi leges, judicandi, Deum invisibilem cognoscendi, sciendi nomina angelorum, expellendi dæmones, tentandi remediis morbos sedare, inveniendi incantationes adversum venenatos serpentes, animadvertendi rerum mutuo se abigentium repugnantiam.

XXXVII. Quod si gratum te præstas, homo, et intelligis tibi in omnibus beneficum Deum, etiam immortalis evades, resque tua causa conditæ ob D gratitudinem perseverare habebunt. Et vero nunc incorruptus fieri potes, si quem ignorasti agnoscas, si quem reliquisti diligas, si ei uni supplices, qui corpus tuum et animam supplicio afficere et servare potest. Quare ante omnia cogita, neminem cum illo imperare, neminem cum eo communem habere appellationem, id nempe quod vocatur Deus. Solus

VARIÆ LECTIONES.

[81] μύχους C. πηνάς p. πηγάς O. [82] πόθεν C. [83] ἀέναοι C. [84] κενοῦται C. [85] Ita marg. Ci, cuj. textus ἀποτελουμένη, ut O. [86] συνίδῃ O c. S, συνείδῃ C. [87] μεταλάβῃ om. O. [88] ἵνα τ. ἀέρα εἰς τ. τ. τρέπῃ, καὶ ἵνα, κ. τ. λ. C. [89] βρύουσιν S, O, βρύωσιν C. [90] Lege βασιλείας Cl. [91] εὐγνωμόνεις O. [92] κατέλειπες C. [93] τό C. [94] δυναμένῳ καὶ σῶσαι O. Dein ἐννοῶ p. ἐννοοῦ Cl. non C, ut falso annotavit S.

enim ipse et dicitur et est : alium vero neque arbitrari neque dicere licet : et eum, qui id ausus fuerit, perpetua manet animæ pœna.

XXXVIII. Quæ cum Petrus dixisset, Simon extra turbam voce magna infit : Quid astantem tibi imperitam multitudinem vis mentiendo decipere, dum persuades ei, deos nec arbitrari licitum esse, nec dicere, cum publici Judæorum libri multos esse deos asseverent? Et vero nunc coram omnibus ex iis libris tecum disputare volo de eo, quod deos existere sit existimandum : et prius de eo Deo quem protulisti, ostendens eum non esse supremum ac omnipotentem, quia improvidus futurorum est, imperfectus, indigens, non bonus, multis millibus gravibusque subjectus affectibus. Unde hac re demonstrata ex Scripturis, quemadmodum ego assero, restat, ut sit alius in Scriptura non commemoratus, præscius futurorum, perfectus, non indigens, bonus, ab omnibus malis affectibus liber. Ille autem, quem loqueris, mundi opifex contrariis oppositus est.

XXXIX. Statim ergo qui ad ejus similitudinem factus est, Adamus, etiam cæcus creatur et cognitionem boni vel mali non habuisse traditur, et transgressor invenitur, et ejicitur e paradiso morteque mulctatur. Simili quoque modo, qui finxit illum; quandoquidem undique non videt, in Sodomorum exitio ait : *Venite et descendentes videamus, an secundum clamorem ipsorum, qui ad me venit, perficiant; sin minus ut sciam* (*a*) : en, ignarum se ostendit. Et cum dicit de Adamo : *Ejiciamus eum, ne forte extensa manu sua attingat lignum vitæ et comedat, et vivet in æternum* (*b*); dicendo, *ne forte*, ignorat; addendo autem, *ne forte comedens vivat in æternum*, invidet quoque. Cum scriptum est : *Secum reputavit, Deus, quod fecisset hominem*, et pœnitentia ducitur et et ignorat : nam illud, *secum reputavit*, consideratio est, qua aliquis ob eorum quæ cupit ignorationem finem diligenter explorare

"Αλλον δὲ οὔτε νομίσαι, οὔτε εἰπεῖν ἔξεστιν· εἰ δέ τις τολμήσειεν, ἀϊδίως τὴν ψυχὴν κολασθῆναι ἔχει.

XXXVIII. Τοῦ Πέτρου ταῦτα εἰπόντος, ὁ Σίμων (67) ἔξω τοῦ ὄχλου βοῇ μεγάλῃ ἔφη· Τί ψευδόμενος ἀπατᾷν θέλεις τὸν παρεστῶτά σοι ἰδιώτην ὄχλον, πείθων αὐτὸν θεοὺς μήτε νομίζειν, μήτε λέγειν ἐξὸν εἶναι, τῶν παρὰ Ἰουδαίοις δημοσίων βίβλων πολλοὺς θεοὺς εἶναι λεγουσῶν; Καὶ νῦν δὲ μετὰ πάντων ἀπ' αὐτῶν σοι τῶν βίβλων περὶ τοῦ δεῖν θεοὺς νομίζειν συζητῆσαι [95] θέλω· πρότερον περὶ οὗ ἔφης Θεοῦ, δείξας μὴ αὐτὸν εἶναι τὸν [96] ἀνωτάτω καὶ πάντα δυνάμενον [97], καθὸ ἀπρόγνωστός ἐστιν, ἀτελὴς, ἐνδεὴς, οὐκ ἀγαθὸς, καὶ πολλοῖς μυρίοις [98] χαλεποῖς ὑποκείμενος πάθεσιν. Ὅθεν τούτου δειχθέντος ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὡς ἐγὼ λέγω, ἕτερος ἀγράφως [99] περιλείπεται εἶναι, προγνωστικὸς, τέλειος, ἀνενδεὴς, ἀγαθὸς, πάντων χαλεπῶν **99** ἀπηλλαγμένος παθῶν. Ὃν δὲ σὺ φῂς δημιουργὸν, τοῖς ἐναντίοις ἀντικείμενος [100] τυγχάνει.

XXXIX. Αὐτίκα γοῦν ὁ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ γεγονὼς Ἀδὰμ καὶ τυφλὸς κτίζεται (68) καὶ γνῶσιν ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ οὐκ ἔχων παραδέδοται, καὶ παραβάτης εὑρίσκεται καὶ τοῦ παραδείσου ἐκβάλλεται καὶ θανάτῳ τιμωρεῖται. Ὁμοίως τε καὶ ὁ πλάσας αὐτὸν, ἐπεὶ μὴ πανταχόθεν βλέπει, ἐπὶ τῇ Σοδόμων καταστροφῇ (69) λέγει· Δεῦτε καὶ καταβάντες ἴδωμεν, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρός με συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γνῶ· καὶ ἀγνοοῦντα ἑαυτὸν [1] δείκνυσιν. Τῷ [2] δὲ εἰπεῖν περὶ τοῦ Ἀδάμ· Ἐκβάλωμεν αὐτὸν, μήπως ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἅψηται τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ φάγῃ καὶ ζήσεται [3] εἰς τὸν αἰῶνα· τῷ εἰπεῖν μήπως, ἀγνοεῖ· τῷ δὲ ἐπαγαγεῖν, μή πως φαγὼν ζήσεται [4] εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ φθονεῖ (70). Καὶ τῷ γεγράφθαι· Ὅτι ἐνεθυμήθη ὁ Θεὸς, ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ μετανοεῖ καὶ ἀγνοεῖ· τὸ γὰρ ἐνεθυμήθη σκέψις ἐστὶν, ᾗ [5] τις δι' ἄγνοιαν ὧν βού-

(*a*) Gen. XVIII, 21. (*b*) Gen. III, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[95] νομίζειν καὶ συζητῆσαι C. [96] τήν C. [97] Scripsi δυνάμενον, ut τόν art. habeat, quo referatur; δυναμένην C, O. Post δυναμένην in *Epit.* c. 36 additur πρόνοιαν. S. δύναμιν excidisse putat. Tum καθ' ὃ C. [98] Delevi Ci καὶ ante μυρίοις c. O. [99] Fortasse leg. ἄγραφος S. [100] ὑποκείμενον O. Haud male. [1] αὐτόν C, αὑτόν S. [2] τῷ *Epit.* c. 35, τό C, O. Tum ἑαυτόν O. [3] ζέσηται S. Tum τὸ εἰπεῖν — τὸ δέ C [4] ζήσηται S. Tum τὸ γεγράφθαι C. [5] ᾗ D, ἣ C, O et *Epit.* Illud exprimit versio Ci.

VARIORUM NOTÆ.

(67) Ὁ Σίμων. In Cedreno p. 170, 171. Sed et notabiliter Moses Bar-Cepha *Commentariorum de Paradiso* parte III, cap. 1 : *Objicit Simon Magus, inquiens : Deus ille qui Adamum condidit, impotens erat atque imbecillis : neque enim efficere potuit, ut maneret Adamus, qualem esse volebat*, etc., per totum caput, quod concludit his verbis : *Porro de Simone Mago illud scire pretium est, esse qui dicant, ipsum in speciem quidem assensisse Mosis legi, sed plures interim deos posuisse, quorum unus sit imbecillus atque impotens, is qui Adamum finxit fecitque; alter vero hoc superior, major, potentior. Alios autem putare Simonis Magi sententiam fuisse, mundum a mala causa ortum esse; atque ideo illum hujusmodi absurda turpiaque dictu collegisse, quibus apud eos qui in vera fide durarent, mundi auctorem Deum suggillaret : propterea corporum quoque resurrectionem perfide illum negasse.* Tom. I. *Bibliothecæ Patrum.* COT.

(68) Τυφλὸς κτίζεται. Meminit Philastrius hæreticorum quorumdam, qui Adamum et Evam dicebant cæcos fuisse antequam gustassent de arbore; posteaque aperuisse oculos, et vidisse nuditatem suam. ID.

(69) Ἐπὶ τῇ Σοδόμων καταστροφῇ. Vide locum Glycæ in Nota 73 infra. ID.

(70) Καὶ φθονεῖ. Moses Bar-Cepha capite superius citato. ID.

λεται τὸ τέλος ἀκριβῶσαι θέλει, ἢ ἐπὶ τῷ μὴ κατὰ γνώμην ἀποσάντι μεταμελομένου [6]. Καὶ τὸ γεγράφθαι· Καὶ ὠσφράνθη Κύριος ὀσμὴν **100** εὐωδίας, ἐνδεοῦς ἐστιν, καὶ τὸ ἐπὶ κνίσσῃ [7] σαρκῶν ἡσθῆναι, οὐκ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ πειράζειν, ὡς γέγραπται· Καὶ ἐπείρασε Κύριος τὸν Ἀβραάμ, κακοῦ καὶ τὸ τέλος τῆς ὑπομονῆς ἀγνοοῦντος.

XL. Ὁμῶς [8] ὁ Σίμων πολλὰ ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐδόκει δεικνύειν τὸν Θεὸν παντὶ πάθει ὑποκείμενον. Καὶ ὁ Πέτρος πρὸς [9] ταῦτα ἔφη· Εἰ μηδὲν ἀγαπᾷ ὁ κακὸς καὶ πάνυ μοχθηρὸς ἐφ' οἷς ἁμαρτάνει ἑαυτὸν ἐλέγχειν, ἀπόκριναί μοι. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Οὐκ ἀγαπᾷ. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Πῶς [10] οὖν κακὸς καὶ μοχθηρὸς εἶναι δύναται ὁ Θεός, εἴπερ αὐτοῦ λήμματι [11] τὰ κατ' αὐτοῦ κακὰ δημοσίᾳ γραφέντα προσετέθη; Καὶ ὁ Σίμων· Ἐνδέχεται μὴ [12] κατὰ προαίρεσιν αὐτοῦ ὑφ' ἑτέρας δυνάμεως τὸν κατ' αὐτοῦ γραφῆναι ἔλεγχον. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Πρῶτον οὖν τοῦτο ζητήσωμεν. Εἰ μὲν ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ βουλῆς ἑαυτὸν ἤλεγξεν, ὡς φθάσας συνωμολόγησας, μοχθηρὸς οὐκ ἔστιν, εἰ δὲ ὑφ' ἑτέρας δυνάμεως, ζητητέον καὶ παντὶ σθένει ἐξεταστέον, μή τις αὐτὸν μόνον ἀγαθὸν ὄντα ἐπὶ πᾶσι τοῖς κακοῖς ὑπέβαλεν [13].

XLI. Καὶ ὁ Σίμων· Πρόδηλος εἶ φεύγων, ἀπὸ τῶν Γραφῶν τὸν κατὰ Θεοῦ σου ἀκοῦσαι ἔλεγχον. Καὶ ὁ Πέτρος· Αὐτός μοι φαίνῃ τοῦτο ποιῶν. Ὁ γὰρ τάξιν ζητήσεως φεύγων ἐξέτασιν ἀληθῆ γενέσθαι οὐ βούλεται. Ὅθεν **101** ἐγὼ τῇ τάξει χρώμενος, καὶ βουλόμενος πρῶτον τὸν συγγραφέα νοηθῆναι, πρόδηλός εἰμι τὴν εὐθεῖαν ὁδεύειν θέλων. Καὶ ὁ Σίμων· Ὁμολόγησον πρῶτον, εἴγε τὰ κατὰ τοῦ δημιουργοῦ γεγραμμένα ἀληθῆ ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι τῶν ὅλων ἀνώτερος, κατὰ τὰς Γραφὰς πάσῃ ὑποκείμενος μοχθηρίᾳ, καὶ ὕστερον ζητήσομεν τὸν συγγράψαντα. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἵνα μὴ δόξω, ἀντιλέγειν σου τῇ ἀταξίᾳ μὴ θέλων [14], ζητεῖν, ἀποκρίνομαι. Ἐγώ φημι ὅτι εἰ τὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ γεγραμμένα ἀληθῆ εἴη, οὔπω τὸν Θεὸν δείκνυσι μοχθηρόν. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πῶς τοῦτο συστῆσαι δύνασαι;

XLII. Καὶ ὁ Πέτρος· Ὅτι ταῖς αὐτὸν κακῶς λεγούσαις φωναῖς [15] τὰ ἐναντία γέγραπται, οὗ [16] εἵνεκεν οὐδ' ὁπότερον βεβαιωθῆναι δύναται. Καὶ ὁ Σίμων· Πῶς οὖν, τῶν Γραφῶν τῶν μὲν αὐτὸν κακὸν λεγουσῶν [17], τῶν δὲ ἀγαθόν, τὸ ἀληθὲς ἔστιν ἐπιγνῶναι; Καὶ ὁ Πέτρος· Ὅσαι τῶν Γραφῶν φωναὶ συμφωνοῦσι τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένῃ κτίσει, ἀληθεῖς εἰσιν· ὅσαι δὲ ἐναντίαι, ψευδεῖς τυγχάνουσιν. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πῶς δύνασαι ἐναντιουμένας ἑαυταῖς δεῖξαι τὰς Γραφάς; Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Τὸν Ἀδὰμ τυφλὸν λέγεις γεγενῆσθαι, ὅπερ οὐκ ἦν. Οὐ γὰρ ἂν τυφλῷ ἐντελλό-

A vult, aut convenit eam ob rem pœnitendi, quæ non secundum sententiam contigit. Quod etiam scriptum est, *et odoratus est Dominus odorem suavitatis* (*a*), indigentis est, et nidore carnium delectari, non est boni. Tentare autem, sicut scriptum est: *Et tentavit Dominus Abrahamum* (*b*), mali est, ac ejus qui ignoret exitum patientiæ.

XL. Sicque Simon multis ex Scriptura locis assumptis videbatur probare, Deum omni perpessioni esse obnoxium. Et Petrus ad hæc dixit: An qui malus ac plane improbus est, nullatenus velit se ipse arguere in iis quæ peccat, responde mihi? Respondit Simon: Minime velit. Excepit Petrus: quo modo igitur malus ac improbus esse potest Deus, cum ipsius voluntate opprobria in illum B conscripta publice apposita sint. Ac Simon: Fieri potest ut illius reprehensio contra ipsius sententiam ab alia virtute sit scripta. Dixit Petrus: Primum ergo hoc quæramus. Si suo quidem consilio se reprehendit, ut tu prius ultro confessus es, improbus non est; sin vero alia virtute, inquirendum est ac omnibus viribus examinandum, num quis eum, qui solus bonus existat, omnibus malis subjecerit.

XLI. Et Simon: Manifestum est te reprehensionem Dei tui ex Scripturis nolle audire. Ac Petrus: Tu ipse id facere mihi videris. Qui enim ordinem quæstionis fugit, examen vorum fieri non vult. Unde ego, qui ordine utor, et volo primum considerari scriptorem, manifeste cupio recta via incedere. Tum Simon: Primo fatere. an vera sint quæ C scripta sunt in mundi opificem nec sit omnium supremus, cum juxta Scripturas omni nequitiæ subjaceat, et postea scriptorem quæramus. Petrus autem: Ne videar inquirere, nolens confusioni tuæ contradicere, respondeo. Ego aio quod, etiamsi quæ adversus Deum scripta sunt, essent vera, non tamen etiam sic Deum ostenderent esse improbum. Et Simon dixit: Quo modo potes hoc astruere?

XLIII. At Petrus; Quoniam contraria scripta sunt iis vocibus quæ Deo obloquuntur: quapropter neutrum potest certum ac firmum reddi. Tum Simon: Qua ergo ratione verum cognoscere licet, cum ex Scripturis aliæ Deum malum dicant, aliæ bonum? Et Petrus: Quæcunque Scripturarum D verba cum creatione ab ipso facta concordant, vera sunt, quæcunque vero cum ea pugnant, falsa. Excepit Simon: Qui ostendere potes sibi contrarias esse Scripturas? Respndit Petrus: Adamum dicis cæcum formatum fuisse; quod tamen ille non

(*a*) Gen. VIII, 21. (*b*) Gen. XXI, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[6] μεταμελομένου, quod spectat ad σκέψις D., μεταμελημένῳ C., μεταμελουμένου *Epit.*, μεταμελομένῳ O. [7] Ita S. Idem est Ottoboniani κνίσσει, C. κνίσῃ. [8] Ita S, ὅμως C, O. Post γραφῶν *Epit.* c. 38 adjungit κακῶς ἐκλαμβάνων. [9] πρός prætermisit S. c. Cl. [10] Subnotatum est ἑαυτόν in O., ad cuj. oram al. man. ἴσως πῶς. [11] Ita O c. D., λείμματι C., θελήματι *Epit.* Tum προσετέθη *Epit.* [12] μή S. ex *Epitome*; deest in C, O. [13] ὑπέλαβεν *Epit.* [14] Ita S. c. var. lect. *Epitomes* θέλειν C, D. [15] γραφαῖς O. [16] τοῦ S. c. Cl, male. [17] λεγουσῶν κακῶς O.

erat. Non enim cæco præcipiens ostendisset, ac dixisset : *De ligno autem scientiæ boni et mali ne gustetis*. Et Simon : Cæcam dixit mentem ipsius. Ac Petrus : Qua ratione mente cæcus esse poterat, qui, antequam gustasset fructum, convenienter creatori ipsius propria omnibus animalibus imposuit nomina? Simon vero : Si Adamus prænotionem habuit, quare non prænovit serpentem uxorem ejus decepturum? Rursum Petrus : Si prænotionem non habuit Adamus, quomodo filiis suis, simul ac nati sunt, nomina imposuit secundum futuras actiones ? et primum vocavit, Cain, quod exponitur *æmulatio*, qui etiam æmulatione ductus interfecit fratrem suum Abel, quod nomen vertitur *luctus* : super eo siquidem primo hominum occiso parentes luxerunt.

XLIII. Quod si Adamus, qui Dei opus erat, prænotionem habuit, multo magis qui condidit eum Deus. Et falsum est quod fuit scriptum *secum reputavit Deus*, quasi usus fuerit ratiocinatione propter ignorantiam : porro autem et hoc : *Tentavit Dominus Abraham* (*a*), ut cognosceret an is sustineret : et illud : *Descendentes videamus, an secundum clamorem ipsorum, pui venit ad me, perficiant : sin minus, ut sciam* (*b*). Ac ne sermonem longius protraham, quotquot voces ei objiciunt ignorantiam, vel aliquod aliud malum, per alias voces contraria affirmantes evertuntur ac falsæ probantur. Quod autem revera præscit, ideo dicit Abrahamo: *Sciendo scies, quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua ; et in servitutem illud et affligent et depriment eos quadringentis annis : gentem autem, cui servient, ego judicabo : post hæc vero exibunt huc cum multo apparatu : tu autem abitis ad patres tuos cum pace, nutritus in senectute bona : quarta vero*

A μενος ἐδείκνυε λέγων· Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ γεύσεσθε [18]. Καὶ ὁ Σίμων· Τυφλὸν ἔλεγε τὸν νοῦν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Πέτρος· Πῶς καὶ τὸν νοῦν τυφλὸς εἶναι ἐδύνατο, ὁ πρὸ τοῦ γεύσασθαι τοῦ φυτοῦ συμφώνως τῷ κτίσαντι **102** αὐτὸν οἰκεῖα πᾶσι τοῖς ζώοις ἐπιθεὶς ὀνόματα (71) ; Καὶ ὁ Σίμων· Εἰ πρόγνωσιν εἶχεν ὁ Ἀδὰμ, διὰ τί οὐ προέγνω τὸν [19] τὴν γυναῖκα αὐτοῦ μέλλοντα ἀπατᾷν [20] ὄφιν (72) ; Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ πρόγνωσιν μὴ εἶχεν ὁ [21] Ἀδὰμ (73), πῶς τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐσομένας πράξεις, ἅμα τῷ γεννηθῆναι, τὰ ὀνόματα ἐπέθηκεν [22], τὸν μὲν πρῶτον καλέσας Κάϊν, ὃ ἑρμηνεύεται ζῆλος, ὃς καὶ ζηλώσας ἀνεῖλε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν [23] Ἄβελ, ὃ ἑρμηνεύεται πένθος (74)· ἐπ αὐτῷ γὰρ τῷ [24] πρώτῳ φονευθέντι ἐπένθησαν (75) οἱ γονεῖς.

B XLIII. Εἰ δὲ Ἀδὰμ ἔργον Θεοῦ ὑπάρχων πρόγνωσιν εἶχεν, πολὺ μᾶλλον ὁ δημιουργήσας αὐτὸν Θεός. Καὶ ψεῦδός ἐστι τὸ γεγράφθαι· ἐνεθυμήθη ὁ Θεὸς, ὡς λογισμῷ χρησαμένου [25] διὰ τὴν ἄγνοιαν. Ἔτι μὴν [26] καὶ εἰ ἐπείραζε Κύριος τὸν Ἀβραὰμ, ἵνα γνῷ εἰ ὑπομένει. Καὶ τὸ γεγραμμένον· Καταβάντες ἴδωμεν εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν, τὴν ἐρχομένην πρὸς μὲ, συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γνῶ. Καὶ ἵνα μὴ εἰς πολὺ μηκύνω τὸν λόγον, ὅσαι ποτὲ φωναὶ ἄγνοιαν [27] αὐτοῦ καταλέγουσιν ἢ ἄλλο τι χαλεπὸν, ὑφ' ἑτέρων φωνῶν τὰ ἐναντία λεγουσῶν ἀνασκευαζόμεναι ψευδεῖς εἶναι ἐλέγχονται. Ὅτι δὲ ὄντως προγινώσκει, λέγει τῷ Ἀβραάμ· Γινώσκων γνώσῃ, ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, καὶ **103** κα-

C κώσουσι καὶ ταπεινώσουσιν αὐτοὺς τετρακόσια ἔτη· τὸ δὲ ἔθνος ᾧ ἂν δουλεύσωσι κρινῶ ἐγώ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελεύσονται ὧδε μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς, σὺ δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου

(*a*) Gen. XXII, 1. (*b*) Gen. XI, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[18] Ita S., γεύσησθε C., γεύσεσθαι O. [19] τό O. [20] Ottoboniani μέλλοντα ἀπατᾷν superfluam reddit Di conjecturam ἀπατήσοντα. Αὐτοῦ (αὐτοῦ S) ἀπατᾷν C. [21] ὁ om. O. [22] ἐπέθηκεν deest ap. C., ἐπιτέθειχεν C. in marg. ex *Epit*. [23] τόν om. O. [24] τῷ addidi c. O. [25] χρησάμενος conj. D. [26] Vbb. ἔτι μήν c. O additis superflua fit conjectura Ci, qui ejiciendum esse ei putabat. [27] Ita S., ἀγνοίας C, O.

VARIORUM NOTÆ.

(71) Ἐπιθεὶς ὀνόματα. Clementinianis sua interserit Cedrenus : in quo (id obiter monebo) p. 171, l. 51, perperam scriptum habetur, ὃ καὶ τὴν γνῶσιν ἀδιάφορον παρέσχεν, cum recte apud eumdem p. 5, l. XL, ὃ καὶ τὴν γύμνωσιν ἀδιάφορον παρέσχεν. COT·

(72) Ἀπατᾷν ὄφιν. Lege ex *Epitomes* cap. 40, ἀπατήσοντα ὄφιν. DAVIS.

(73) Εἰ πρόγνωσιν εἶχεν ὁ Ἀδάμ. Hinc vel ex *Epitome* Michael Glycas *Annalium* parte III, p. 235 : Ὁ μέντοι Σίμων καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις τῷ κορυφαίῳ διαλεγόμενος ἔλεγεν· Εἰ πρόγνωσιν εἶχεν ὁ Ἀδάμ, διὰ τί οὐ προέγνω τὴν τοῦ ὄφεως ἀπάτην; καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ πρόγνωσιν οὐκ εἶχε, πῶς τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐσομένας πράξεις, ἅμα τῷ γεννηθῆναι ἐπέθηκεν ὀνόματα ; τὸν μὲν γὰρ, Κάϊν ὠνόμασεν, ὅ ἐστιζῆλος· ζηλώσας γὰρ ἀνεῖλε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· τὸν δὲ, Ἄβελ ἐκάλεσεν, ὅ ἐστι πένθος. Ἐπ' αὐτῷ γὰρ φονευθέντι ἐπένθησαν οἱ γενεῖς αὐτοῦ. Εἰ δὲ τὸ πλάσμα προεγίνωσκε, πολλῷ μᾶλλον ὁ πλάστης αὐτός· εἰ καὶ ὁ παράφρων ἐκεῖνος, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὴν Γραφὴν, ὅτι ἐπείραζεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραὰμ, καὶ ὅτι καταβὰς ἐπὶ Σόδομα ὄψομαι, ἔλεγεν ἄγνοιαν ἔχειν τὸν Θεόν. COT.

(74) Κάϊν, ζῆλος· Ἄβελ, πένθος. Et cap. 25, 26, parique modo apud Euseb. *Præpar. Evangel.* lib. II, cap. 6, aliosque. Additur a Hieronymo, Caini nomen significare lamentationem ; Abelis vero, vaporem (perperam in Beda ediderunt pavorem), vanitatem, miserabilem. Ambrosius lib. I, *De Abele et Caino* cap. 1, *Abel, qui omnia refert ad Deum* ; ex Philone Judæo tractatu : Quod deterius potiori insidiari soleat : Ἄβελ, ἀναφέρων ἐπὶ Θεὸν πάντα, et de sacrificiis Abelis et Caini ; ὁ Ἄβελ· ἀναφέρεται γὰρ ἐπὶ Θεόν. Legi quoque ista in *Interpretationibus nominum Hebraicorum*, cod. Reg. 772, 938, 1004 : Ἄβελ. ἀπὸ Θεοῦ. Κάϊν, κτῆμα, ἢ ζηλοτυπία. Ἄοελ, ἀτμὶς, ἢ πένθος, ἢ ἀναφέρων, ἢ σχοίνισμα. Ἄβελ, ἀπὸ Θεοῦ, ἢ ἀναφέρων ἐπὶ Θεὸν, ἢ ἀτμὶς, ἢ πένθος. Κάϊν, ζηλοτυπία. ID.

(75) Ἐπένθησαν. Per totos quidem annos centum, si nugivendulis fides. Vide Cl. J. A. Fabricii *Cod. pseud.* t. V, p. 109 et seq. DAVIS.

μετ' εἰρήνης, τραφεὶς ἐν γήρει καλῷ· τετάρτῃ δὲ A γενεᾷ ἀποστραφήσονται ὧδε· οὔπω γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμοῤῥαίων ἕως τοῦ νῦν.

XLIV. Τί δὲ, οὐχὶ καὶ Μωϋσῆς [28] τὰ ἁμαρτήματα τοῦ λαοῦ προσημαίνει, καὶ τὴν διασπορὰν τὴν εἰς τὰ ἔθνη προδηλοῖ; Εἰ δὲ Μωϋσεῖ [29] αὐτὸς δέδωκε προγινώσκειν, πῶς αὐτὸς οὐκ εἶχεν; Ἔχει δέ. Εἰ δὲ ἔχει, ὥσπερ καὶ ἐδείξαμεν, περισσόν ἐστι τὸ γεγραμμένον· ἐνεθυμήθη, καὶ, μετεμελήθη· καὶ τὸ, καταβὰς ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν [30]· καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἅ τινα πρὸ τοῦ γενέσθαι, ὡς ἀποβαίνειν ἤμελλεν, προγνωσθέντα, οἰκονομίᾳ σοφῇ ἀμεταμέλητον [31] λαμβάνει τὴν ἔκβασιν.

XLV. Τὸ δὲ θυσιῶν αὐτὸν μὴ ὀρεχθῆναι· φαίνεται B ἐκ τοῦ τοὺς ἐπιθυμήσαντας κρεῶν ἅμα τῷ γεύσασθαι ἀναιρεθῆναι, καὶ χωσθέντας ἐπὶ τῷ τάφῳ βουνὸν ἐπιθυμιῶν προσαγορευθῆναι. Ὁ δὲ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ θύσει ζώων χαλεπαίνων, θύεσθαι αὐτὰ μὴ θέλων, θυσίας ὡς ἐπιθυμῶν οὐ προσέτασσεν, καὶ ἀπαρχὰς [32] οὐκ ἀπήτει. Ἄνευ γὰρ θύσεως ζώων οὔτε θυσίαι τελοῦνται, οὔτε [33] ἀπαρχαὶ δοθῆναι δύνανται. Πῶς δὲ σκότῳ καὶ γνόφῳ καὶ **104** θυέλλῃ [34] συνεῖναι δυνατὸν [35] (καὶ γὰρ τοῦτο γέγραπται) τῷ καθαρὸν συστήσαντι οὐρανὸν, καὶ φῶς φαίνειν δημιουργήσαντι τὸν ἥλιον, καὶ πᾶσι τοῖς ἀναριθμήτοις ἄστροις [36] ἀμεταμέλητον ὁρίσαντι τῶν δρόμων τὴν τάξιν. Οὕτως, ὦ [37] Σίμων, τὸ τοῦ Θεοῦ χειρόγραφον, λέγω δὲ τὸν οὐρανὸν, καθαρὰν καὶ βεβαίαν τὴν τοῦ πεποιηκότος δείκνυσι γνώμην.

XLVI. Οὕτως αἱ τοῦ τὸν οὐρανὸν κτίσαντος Θεοῦ C διάβολοι φωναὶ καὶ ὑπὸ τῶν σὺν αὐταῖς ἐναντίων φωνῶν ἀκυροῦνται, καὶ ὑπὸ τῆς κτίσεως ἐλέγχονται· οὐ γὰρ ὑπὸ χειρὸς προφητικῆς ἐγράφησαν· διὸ [38] καὶ τῇ τοῦ τὰ πάντα κτίσαντος Θεοῦ χειρὶ ἐναντίαι φαίνονται. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πῶς τοῦτο ἀποδεῖξαι δύνῃ;

XLVII. Καὶ ὁ Πέτρος· Ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος (76) διὰ Μωϋσέως [39] ἑβδομήκοντα σοφοῖς ἀνδράσιν ἀγράφως ἐδόθη παραδεδόσθαι, ἵνα τῇ διαδοχῇ πολιτεύεσθαι δύνηται. Μετὰ δὲ τὴν Μωϋσέως [40] ἀνάληψιν ἐγράφη ὑπό τινος, οὐ μὴν ὑπὸ Μωϋσέως [41]. Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ νόμῳ γέγραπται· Καὶ ἀπέθανε Μωϋσῆς, καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐγγὺς οἴκου Φογὸρ, καὶ οὐδεὶς οἶδε τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς σήμερον. Οἷόν τε ἦν ἀποθανόντα Μωϋσῆν γράφειν, ἀπέθανε Μωϋσῆς; ἐπεὶ ἐν τῷ μετὰ Μωϋσέα [42] χρόνῳ, ὥς γε ἔτη που D πεντακόσια ἢ καὶ πρὸς, ἐν τῷ κτισθέντι ναῷ κειμε-

generatione revertentur huc: necdum enim completa sunt peccata Amorrhæorum usque ad præsens tempus (*a*).

XLIV. Quid vero, nonne et Moyses delicta populi prænuntiat et dispersionem in gentes prædicit? Si autem Deus Moysi præscire concessit, quo modo præscientiam ipse non habeat? Habet profecto. Quod si habet, ut et ostendimus, modum excedit quod scriptum est: *Secum reputavit*, et, *pœnitentia ductus est;* et illud: *Descendens videbo an secundum clamorem eorum*, aliaque ejusmodi, quæ prius, quam accidissent, præcognita quemadmodum eventura erant, prudenti administratione non pœnitendum sortita sunt exitum.

XLV. Sacrificia autem ab eo non expeti, apparet ex eo quod, qui carnes desideraverant, simul ac gustarunt interfecti sunt; iisque in sepulcro aggestis, locus appellatus est *tumulus concupiscentiæ*. Qui ergo ab initio immolationem animalium ægre tulit, quia ea mactari nolebat, sacrificia, quasi appeteret, non præcepit, nec primitias exegit. Nam sine animalium jugulatione nec sacrificia celebrantur, nec primitiæ offerri possunt. Quo modo autem poterat in tenebris, et caligine, et procella versari (hoc etenim scriptum est), qui purum serenumque constituit cœlum, et solem ut lucem exhiberet creavit, atque omnibus innumerabilibus stellis cursuum irrevocabilem ordinem definivit. Ita, Simon, Dei chirographum, cœlum inquam, puram et stabilem opificis ostendit sententiam.

XLVI. Sic voces erga conditorem cœli Deum calumniosæ per voces contrarias similiter dictas infirmantur, et a creatione arguuntur, neque enim ex manu prophetica scriptæ sunt; quare omnium Creatoris manui contrariæ deprehenduntur. Et Simon dixit: quo pacto id poteris ostendere?

XLVII. Respondit Petrus: Dei lex per Moysen septuaginta viris sapientibus absque scripto data est, ut cæteris traderetur, utque per successionem observari posset. Post Moysis vero assumptionem scripta est ab aliquo, non autem a Moyse. In ipsa enim lege scriptum est: *Et mortuus est Moyses, et sepelierunt eum prope domum Phogor: et nemo cognovit sepulcrum ejus usque in præsentem diem* (*b*). Potuitne mortuus Moyses scribere, *mortuus est Moyses?* Quandoquidem tempore post Moysen, quasi quingentis annis aut circiter, in exstructo

(*a*) Gen. xv, 13-16. (*b*) Deut. xxxiv, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[28] Μωσῆς O. [29] Μωϋσῇ O. [30] Vbb. εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν accesserunt ex O. [31] ἀμεταμέλητα C. [32] Neandri conjecturam ἀπαρχάς (*Gnost. syst.* p. 382) confirmat O., ἀπ' ἀρχῆς C. Ad oram cod. Ottob. νέθα κατὰ τοῦ νόμου. [33] οὔτ' αἱ C., οὔθ' αἱ S., [34] σκότος καὶ γνόφος καὶ θύελλα O. [35] Ita S. auctore D., ἐδύνατο C., O. Hanc lectionem retinet Neander *Gnost. syst.* p. 398, et addit ἐπί post γέγραπται. Cfr. Psal. xvii. [36] ἥλιον πᾶσιν, τοῖς ἀν. ἄστροις C. [37] ὁ C., ὦ S. [38] δι' ὃ C. Tum addidi τῇ c. O. [39] Μωϋσέος O. [40] Μωϋσέος O. [41] Μωϋσέος O. [42] Μοϋσῆν O.

VARIORUM NOTÆ.

(76) Ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος. Apud Epiphanium, Ptolemæus hæreticus Pentateuchi quædam tribuit Deo, alia Mosi, alia denique senioribus populi. In eodem Nazaræi asserunt Moysen aliam accepisse ac scripsisse legem ab ea quæ vulgo circumfertur. De loco autem Deut. xxxiv 5, consulendi sunt interpretes. Cot.

templo posita lex reperitur, et post alios similiter quingentos annos remansit : sicque sub Nabuchodonosore periit incendio. Et tamen post Moysen scripta et sæpe deperdita etiam Moysis præscientiam professa est, quia ille ejus abolitionem prævidens non composuit eam : qui autem composuerunt quod abolitionem non præviderent, in ignorantia sunt deprehensi, ideoque prophetæ non erant.

XLVIII. Tum Simon : Quandoquidem, quæ ad Deum pertinent, ut dixisti, intelligenda sunt ex comparatione ad creationem, quo modo reliqua legis, quæ ex Moysis traditione et vera sunt, sed falsis permista, dignosci possunt? Ad hæc Petrus : Quoddam, inquit, capitulum in scripta lege secundum Dei providentiam salubriter commemoratum est, ut clare appareret, quænam e scriptis vera sint, quænam falsa. Et Simon : Quodnam illud sit, nobis indica.

XLIX. Respondit Petrus : Jam dico. Scriptum est in primo legis volumine, circa finem : *Non deficiet princeps de Juda, neque dux de femoribus ejus ; donec veniat cujus est : et ipse exspectatio gentium* (*a*). Si quis ergo eum, qui venit post defectum principis ac ducis de Juda, quique a gentibus exspectandus erat, potest cognoscere, ille per capitulum et per ea, quæ evenerunt, agnoscet verum esse illum qui venit, cujus doctrinæ acquiescent sciet, quænam in Scripturis vera sint et quænam falsa. Ac Simon : Intelligo, quod Jesum vestrum dicis quasi a Scriptura prophetatum : id ergo ita habere concedatur. Dic itaque quo modo vos docuerit discernere Scripturas.

L. Et Petrus : Quod vera cum falsis mista fuerint, memini ab eo, cum Sabducæos accusaret, dictum ita : *Ideo erratis, nescientes vera Scripturarum, propter quod ignoratis virtutem Dei* (*b*). Si autem objecit, eos vera Scripturarum nescire, falsa quoque Scripturarum esse apparet. Sed et dicendo : *Estote probi trapezitæ*, ostendit, in Scripturis et probos contineri sermones et adulterinos. Cumque ait : *Quare non intelligitis quod in Scripturis rationi consonum est?* firmiorem reddit animum hominis qui candide intelligere vult.

LI. Quod autem Scripturarum propositum ad

A νος εὑρίσκεται, καὶ μεθ' **105** ἕτερά που πεντακόσια ἔτη φέρεται, καὶ ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ οὕτως ἐμπρησθεὶς [43] ἀπόλλυται. Καὶ ὅμως μετὰ Μωϋσῆν γραφεὶς καὶ πολλάκις ἀπολωλὼς τὴν τοῦ Μωϋσέως [44] πρόγνωσιν καὶ οὗτος ὡμολόγησεν, ὅτι τὸν ἀφανισμὸν αὐτοῦ προειδὼς οὐκ ἔγραψεν· οἱ δὲ γράψαντες τῷ τὸν ἀφανισμὸν μὴ προεγνωκέναι ἐπ' ἀγνωσίας ἐλεγχθέντες, προφῆται οὐκ ἦσαν.

XLVIII. Καὶ ὁ Σίμων· Ἐπειδὴ τὰ περὶ Θεοῦ, ὡς ἔφης, ἐκ τῆς πρὸς τὴν κτίσιν παραβολῆς ἔστι νοῆσαι, πῶς τὰ λοιπὰ ἐν τῷ νόμῳ, ἐκ παραδόσεως Μωϋσέως [45] ὄντα καὶ ἀληθῆ τυγχάνοντα καὶ τοῖς ψευδέσι μεμιγμένα ἐπιγνῶναί ἐστι δυνατόν ; Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Περικοπή τις ἐν τῷ γραφέντι νόμῳ μετὰ τὴν [46] τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἀπταίστως ἐπεμνημο-
B νεύθη, ὥστ' ἂν σαφῶς δεῖξαι τῶν γεγραμμένων ποῖά ἐστιν ἀληθῆ, ποῖα δὲ ψευδῆ. Καὶ ὁ Σίμων· Τίς ἐστιν αὕτη, μήνυσον ἡμῖν.

XLIX. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Αὐτίκα ἐρῶ. Γέγραπται ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ νόμου βιβλίῳ πρὸς [47] τοῖς τελευταίοις· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ οὗ ἐστιν· καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Ἐάν τις οὖν τὸν, μετὰ τὸν [48] ἐξ Ἰούδα ἐκλεῖψαι ἄρχοντα καὶ ἡγούμενον, ἐληλυθότα καὶ ὑπὸ ἐθνῶν προσδοκᾶσθαι μέλλοντα νοῆσαι δυνηθῇ, οὗτος τὴν περικοπὴν [49] ἐκ τῶν ἀποτελεσθέντων ἀληθῆ τὸν ἐληλυθότα **106** ἐπιγνῶναι· οὗ τῇ διδασκαλίᾳ πειθόμενος γνώσεται τίνα ἐστὶ τῶν Γραφῶν τὰ ἀληθῆ, τίνα δὲ τὰ ψευδῆ. Καὶ ὁ Σίμων· Συνίημι ὅτι τὸν [50] Ἰησοῦν ὑμῶν λέγεις, ὡς αὐτὸν ὑπὸ τῆς Γραφῆς προφητευθέντα· δεδόσθω
C τοιγαροῦν οὕτως ἔχειν. Λέγε τοίνυν, πῶς ὑμᾶς διακρίνειν τὰς Γραφάς ἐδίδαξεν ;

L. Καὶ ὁ Πέτρος· Ὅτι μέμικται τὰ ἀληθῆ τοῖς ψευδέσιν, μέμνημαί που αὐτὸν αἰτιώμενον τοὺς Σαδδουκαίους εἰπεῖν· Διὰ τοῦτο πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰ ἀληθῆ τῶν Γραφῶν, οὗ [51] εἵνεκεν ἀγνοεῖτε τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ τὰ ἀληθῆ τῶν Γραφῶν ἀγνοεῖν αὐτοὺς ὑπέβαλεν, δῆλον ὡς ὄντων ψευδῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ φῆναι· Γίνεσθε τραπεζῖται [52] δόκιμοι, ὡς δοκίμων καὶ κιβδήλων λόγων ὄντων. Καὶ τῷ [53] εἰπεῖν· Διὰ τί οὐ νοεῖτε τὸ εὔλογον τῶν Γραφῶν (77) ; βεβαιότερον τοῦ αὐθαιρέτως εὐγνωμονοῦντος τίθησι τὸν νοῦν [54].

LI. Τὸ δὲ καὶ τῶν Γραφῶν προκείμενον [55] ἐπὶ

(*a*) Gen. XLIX, 10. (*b*) Matth. XXII, 29.

VARIÆ LECTIONES.

[43] ἐμπρησθέν O. [44] Μωϋσέος O. Ita constanter. Tum οὕτως mavult S. [45] Μωϋσέος O., qui deinde τυγχάνονται. [46] τήν om. O., qui tum scr. προνοίᾳ ἀπταίστῳ. [47] πρό O. [48] τόν om. C. [49] Locus mancus. Suppleri potest hoc modo : Δυνήσεται οὗτος διὰ τὴν περικοπήν, κ. τ. λ. C. Locum mancum esse non puto, sed nonnihil corruptus est, atque hac ratione sanandus : νοῆσαι· δυνηθῇ οὗτος τῇ περικοπῇ ἐκ τῶν, κ. τ. λ. D. [50] τόν prætermisit S. [51] τοῦ S. c. Cl. sine codd. auctoritate. [52] Ita O. c. S., τραπεζεῖται Cl. [53] τῷ S, O., τό C. [54] ιν (id est Ἰησοῦν) O. [55] προκειμένων C.

VARIORUM NOTÆ.

(77) Διὰ τί οὐ νοεῖτε τὸ εὔλογον τῶν Γραφῶν. Verba cujusdam apocryphi. Forte Evangelii Ebionitarum Cot.

A γραμματεῖς καὶ διδασκάλους πέμπειν, ὡς τοῦ ὄντως [56] νόμου εἰδότας τὰ ἀληθῆ, δῆλόν ἐστιν. Τὸ δὲ καὶ εἰπεῖν αὐτόν· Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, καὶ φαίνεσθαι αὐτὸν καταλύοντα, σημαίνοντος ἦν, ὅτι, ἃ κατέλυσεν, οὐκ ἦν τοῦ νόμου. Τὸ δὲ καὶ εἰπεῖν· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, ἰῶτα δὲ [57] ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου· τὰ πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς παρερχόμενα ἐσήμανε μὴ ὄντα τοῦ ὄντως νόμου.

107 LII. Ἐπεὶ οὖν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἔτι συνεστώτων παρῆλθον θυσίαι, βασιλεῖαι, αἱ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν προφητεῖαι, καὶ ὅσα [58] τοιαῦτα, ὡς οὐκ ὄντα θεοῦ προστάγματα, ἔνθεν γοῦν λέγει· Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. Διὰ τοῦτο αὐτὸς ἀληθὴς ὢν προφήτης ἔλεγεν· Ἐγώ εἰμι ἡ πύλη τῆς ζωῆς· ὁ δι' ἐμοῦ εἰσ- B ερχόμενος εἰσέρχεται εἰς τὴν ζωήν· ὡς οὐκ οὔσης ἑτέρας τῆς σώζειν δυναμένης διδασκαλίας. Διὸ [59] καὶ ἐβόα λέγων· Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες, τουτέστιν, οἱ τὴν ἀλήθειαν ζητοῦντες καὶ μὴ εὑρίσκοντες αὐτήν. Καὶ πάλιν· Τὰ ἐμὰ πρόβατα ἀκούει [60] τῆς ἐμῆς φωνῆς. Καὶ ἄλλοτε· Ζητεῖτε καὶ εὑρίσκετε, ὡς μὴ προδήλως κειμένης τῆς ἀληθείας.

LIII. Ἀλλὰ καὶ ἐξ οὐρανῶν [61] μάρτυς φωνὴ ἠκούσθη λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου [62] ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν εὐδόκησα, τούτου ἀκούετε. Καὶ πρὸς τούτοις ἐπιπλεῖον αὐτοὺς [63] πεπλανημένους ἐλέγξαι θέλων τοὺς προφήτας, παρ' ὧν δὴ μεμαθηκέναι ἐβεβαίουν, ἐπιθυμοῦντας ἀληθείας καὶ μὴ μεμαθηκότας τελευτήσαντας ἀπεφήνατο εἰπών· Πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς C βλέπετε, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ὑμεῖς ἀκούετε, καὶ ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὔτε εἶδον [64], οὔτε ἤκουσαν. Ἔτι μὴν ἔλεγεν· Ἐγώ εἰμι περὶ οὗ Μωϋσῆς προεφήτευσεν εἰπών· Προφήτην ἐγερεῖ [65] ὑμῖν Κύριος ὁ **108** θεὸς ἡμῶν, ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὥσπερ καὶ ἐμὲ, αὐτοῦ ἀκούετε κατὰ πάντα· ὃς ἂν δὲ [66] μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἀποθανεῖται.

LIV. Ὅθεν ἀδύνατόν ἐστιν ἄνευ τῆς τούτου διδασκαλίας ἀληθείᾳ σωζούσῃ ἐπιστῆναι, κἂν τὸν αἰῶνά τις ζητῇ, ἔνθα τὸ ζητούμενον οὐκ ἔστιν· ἦν δὲ καὶ ἔστιν ἐν τῷ Ἰησοῦ ἡμῶν λόγῳ. Πλὴν τἀληθῆ [67] τοῦ νόμου εἰδὼς Σαδδουκαίοις πυνθανομένοις, καθ' ὃν λόγον Μωϋσῆς ἑπτὰ συνεχώρησεν γαμεῖν, ἔφη· Μωϋσῆς κατὰ τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν. Ἀπ' ἀρχῆς γὰρ οὕτως οὐκ ἐγένετο. Ὁ γὰρ κτίσας ἀπ' ἀρ- D χῆς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτόν.

A scribas et doctores remittit, clarum est remittere tanquam ad eos qui veræ legis vera cognoscebant (a). Quod etiam ipsa ait : *Non veni solvere legem* (b), et tamen conspicitur solvere, id significantis est, ea quæ sovit non pertinuisse ad legem. Sed et dicendo : *Cœlum et terra transibunt, sed iota unum aut unus apex non præteribit a lege* (c) ; manifestavit, veræ legis non esse illa quæ ante cœlum et terram transierunt.

LII. Quando igitur cœlo et terra adhuc stantibus transierunt sacrificia, regna, prophetiæ, quæ inter natos mulierum, et quæ his similia, quasi quæ non essent Dei mandata ; inde ergo ait : *Omnis plantatio, quam non plantavit Pater cœlestis, eradicabitur* (d). Propter hoc ipse, verus propheta, dixit : B *Ego sum porta vitæ : qui per me introit, introit in vitam* (e), quia non est alia doctrina, quæ possit salvum facere. Quocirca clamabat, dicens : *Venite ad me, omnes qui laboratis* (f), hoc est, qui quæritis veritatem, nec invenitis eam. Et iterum : *Oves meæ vocem meam audiunt* (g). Et alias : *Quærite et invenietis* (h) ; quod veritas clare non sit posita.

LIII. Sed et de cœlis testis vox audita est, dicens : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui : ipsum audite* (i). Et adhuc magis demonstrare volens ipsos prophetas errasse, a quibus se didicisse affirmabant, eos mortuos esse in desiderio et non in cognitione veritatis pronuntiavit, his verbis : *Multi prophetæ et reges cupierunt videre* C *quæ vos videtis et audire quæ vos auditis : et amen dico vobis, neque viderunt neque audierunt* (j). Dixit præterea : *Ego sum de quo Moyses prophetavit, dicens : Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster ex fratribus vestris, sicut me ; ipsum in omnibus audite. Qui autem non audierit prophetam illum morietur* (k).

LIV. Quare impossibile est, sine ipsius doctrina salutiferæ insistere veritati, quamvis in æternum quis quærat, ubi quod quæritur non consistit, constitit autem et consistit in Jesu nostri sermone. Itaque cum sciret vera legis, Sadducæis interrogantibus, qua ratione Moyses matrimonium cum septem contrahere permisisset, respondit : *Moyses* D *ad duritiam vestram permisit vobis. Ab initio enim non fuit sic. Qui enim ab initio creavit hominem, masculum et feminam fecit eum* (l).

(a) Matth. XXIII, 2.
(b) Matth. V, 17.
(c) Matth. XXIV, 35 ; V, 18.
(d) Matth. XV, 13.
(e) Joan. X, 9.
(f) Matth. XI, 28.
(g) Joan. X, 27.
(h) Matth. VII, 7.
(i) Matih. XII, 5.
(j) Matth. XIII, 17 ; Luc. X, 24.
(k) Joan. V, 46 ; Act. III, 22.
(l) Mattb. XVII, 23 ; XIX, 8, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[56] ὄντος C. [57] δὲ add. c. O. [58] ὅσα excidit ap. Cl et S. [59] δι' ὃ C. πρὸς μέ om. O. [60] ἀκούουσι (sic) O. [61] οὐρανοῦ O. [62] μου ὁ Υἱὸς C. [63] τούς O. [64] Ita O. c. S, ἴδον C. [65] ἐγείρῃ O. [66] καί O. [67] τὰ ἀληθῆ O, in cujus marg. monetur ; νόθα κατὰ νόμου.

LV. Iis vero qui arbitrantur, quemadmodum docent Scripturæ, Deum jurare, dicit : *Sit sermo vester, est, est ; et non, non ; quod enim his abundantius est, a malo est* (*a*). Et iis qui dicunt, Abrahamum, Isaacum et Jacobum esse mortuos, ait : *Non est Deus mortuorum, sed viventium* (*b*). Iis autem qui Deum putant esse tentatorem, sicut aiunt Scripturæ, dicit tentatorem esse diabolum, qui et tentavit eum. Iis vero qui Deum suspicantur non præscire, infit ; *Scit enim Pater vester cælestis, quia his omnibus indigetis, antequam petatis eum* (*c*). Et iis qui juxta Scripturas credunt Deum non omnia cernere : *Orate*, inquit, *in abscondito, et Pater vester, qui videt abscondita, reddet vobis* (*d*).

LVI. Existimantibus porro Deum non esse bonum, ut aiunt Scripturæ, ita locutus est : *A quo ex vobis filius petet panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut et piscem petet, nunquid serpentem ei porriget ? Si ergo vos, eum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater cælestis dabit bona petentibus se et facientibus voluntatem suam* (*e*) ? Asserentibus autem, eum in templo esse, dixit : *Nolite jurare per cælum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum ejus* (*f*). Et præsumentibus, Deum sacrificiis delectari, ait : *Deus misericordiam vult, et non sacrificia, agnitionem suam, et non holocausta* (*g*).

LVIII. Ad eos autem, qui secundum Scripturas Deum esse malum credunt, ait : *Ne me dicatis bonum, unus etenim bonus est* (*h*). Et rursus : *Estote boni et misericordes, sicut Pater, qui in cælis est, qui solem oriri facit super bonos et malos, et pluviam demittit super justos et injustos* (*i*). Ad eos vero qui in eam fraudem inducti sunt, ut cum Scripturis censeant multos esse deos, sic loquitur : *Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* (*j*).

LVIII. Itaque Simon, intelligens quod Petrus eum cogeret Scripturis uti quemadmodum docuit Jesus, inquisitionem noluit versari circa sermonem de Deo licet Petrus rogatu ipsius consilium mutasset, inquisitionemque concessisset per interrogationem ac responsionem fieri. Cæterum disputatio per tres dies duravit. Quarto autem illucescente, Simon nocte versus Tyrum Phœniciæ profugit. Nec multis

A LV. Τοῖς δὲ νομίζουσιν, ὡς αἱ Γραφαὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Θεὸς ὀμνύει, ἔφη· Ἔστω ὑμῶν τὸ ναί, ναί, καὶ [68] τὸ οὔ, οὔ· τὸ γὰρ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστιν. Καὶ τοῖς λέγουσιν ὅτι Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ [69] Ἰακὼβ ἀπέθανον [70], ἔφη· Οὐκ ἔστιν Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Τοῖς δὲ οἰομένοις ὅτι ὁ Θεὸς πειράζει, ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν, ἔφη· ὁ πονηρός ἐστιν ὁ πειράζων, ὁ καὶ αὐτὸν πειράσας· τοῖς δὲ [71] ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι ὁ Θεὸς οὐ προγινώσκει, ἔφη· Οἶδε γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν [72] ὁ οὐράνιος ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων, πρὶν αὐτὸν ἀξιώσετε. Τοῖς δὲ πιστεύουσιν, ὡς αἱ **109** Γραφαὶ λέγουσιν, ὅτι μὴ πάντα βλέπει, ἔφη [73]· Ἐν τῷ κρυπτῷ εὔχεσθε, εἶπε [74], καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν, ὁ βλέπων τὰ κρυπτὰ, ἀποδώσει ὑμῖν.

B LVI. Τοῖς δὲ οἰομένοις αὐτὸν μὴ ἀγαθὸν εἶναι, ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν, ἔφη· Τίνα ὑμῶν [75] αἰτήσει υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ ; ἢ καὶ ἰχθὺν αἰτήσει, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ ; εἰ οὖν ἡμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτουμένοις αὐτὸν καὶ τοῖς ποιοῦσι τὸ θέλημα αὐτοῦ ; Τοῖς δὲ αὐτὸν [76] διαβεβαιουμένοις ἐν ναῷ εἶναι, ἔφη· Μὴ ὀμόσητε τὸν οὐρανὸν, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ [77], μήτε τὴν γῆν, ὅτι ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐστιν. Τοῖς δὲ προλαβοῦσιν, ὅτι θυσιῶν ὀρέγεται ὁ Θεὸς, ἔφη· Ὁ Θεὸς ἔλεος θέλει καὶ οὐ θυσίας, ἐπίγνωσιν αὐτοῦ καὶ οὐχ ὁλοκαυτώματα.

LVII. Τοῖς δὲ πειθομένοις κακὸν αὐτὸν εἶναι, ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν, ἔφη· Μή με λέγετε [78] ἀγαθόν· ὁ C γὰρ ἀγαθὸς εἷς ἐστιν. Καὶ πάλιν [79]. Γίνεσθε ἀγαθοὶ καὶ οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὃς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἐπ' ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς, καὶ φέρει [80] τὸν ὑετὸν ἐπὶ δικαίοις καὶ ἀδίκοις. Τοῖς δὲ ἠπατημένοις πολλοὺς θεοὺς ὑπονοεῖν, ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν, ἔφη· Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου [81] Κύριος εἷς ἐστιν.

110 LVIII. Ὅμως ὁ Σίμων, συνιδὼν ὅτι Πέτρος αὐτὸν συνάγει ταῖς Γραφαῖς χρῆσθαι ὡς Ἰησοῦς ἐδίδαξεν, εἰς τὴν [82] περὶ Θεοῦ λόγον ἐξέτασιν γενέσθαι οὐκ ἠθέλησεν, καίτοι γε μεταθεμένου τοῦ Πέτρου, ὡς αὐτὸς Σίμων ἠξίωσεν, πρὸς πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν γενέσθαι τὴν ἐξέτασιν. Πλὴν ἡ ζήτησις τριῶν ἐπεκράτησεν ἡμερῶν (78). Ἐπιφωσκούσης δὲ τῆς τετάρτης νύχιος ὡς ἐπὶ Τύρον τῆς Φοινίκης ἐξώρμησεν. Καὶ οὐ

D

(*a*) Matth. v, 37.
(*b*) Matth. xxii, 32.
(*c*) Matth. vi, 8, 32.
(*d*) Matth. vi, 6.
(*e*) Matth. vii, 9-11 ; Luc. xi, 11-13.

(*f*) Matth. v, 34, 35.
(*g*) Matth. ix, 13 ; xii, 7.
(*h*) Matth. xix, 17 ; Luc. xviii, 19.
(*i*) Luc. vi, 36 ; Matth. v, 45.
(*j*) Marc. xii, 29.

VARIÆ LECTIONES.

[68] καί inserui c. O. [69] καί om. O. hic et post Ἰακώβ. [70] Ita conj. C, ἀπέθανεν id. in textu, ut O. Vbb. οὐκ ἔστιν—ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν, ἔφη des. in O. [71] δέ prætermiserunt Cl et S. [72] ὑμῶν om. O. Tum ἀξιώσητε C. [73] ἔφη om. C. [74] Ita S, εἰπών C, O. [75] ὑμῶν excidit ap. Cl et S. [76] Repetuntur Vbb. δέ αὐτόν in O. [77] Θεοῦ ἐστιν Cot. [78] λέγε O. [79] Credner, Beitr. I, 309 S. [80] φέρε O, mendose. [81] ὑμῶν C. [82] Ita S., τόν C, O.

VARIORUM NOTÆ.

(78) Ἡ ζήτησις τριῶν ἐπεκράτησεν ἡμερῶν. *Constit. apostol.* lib. vi, cap. 8 : Καὶ τρίτον ἐπ' αὐτῶν διαλεχθεὶς αὐτῷ. Cot.

μετὰ πολλὰς ἡμέρας ἦλθόν τινες τῶν προόδων, Πέτρῳ λέγοντες· Σίμων μεγάλα θαυμάσια ἐν Τύρῳ ποιῶν πολλοὺς τῶν ἐκεῖ κατεπλήξατο, καί σε πολλαῖς διαβολαῖς μισεῖσθαι ἐποίησεν.

LIX. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Πέτρος, τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ τῶν ἀκροατῶν τὸν ὄχλον συνελθεῖν ἐποίησεν· ὁμως συνελθοῦσιν ἔφη· Ὁρμῶντός μου [83] εἰς τὰ ἔθνη τὰ πολλοὺς θεοὺς λέγοντα, κηρῦξαι καὶ διδάξαι ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὃς οὐρανὸν ἔκτισε καὶ γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ὅπως ἀγαπήσαντες αὐτὸν σωθῆναι δυνηθῶσιν, προλαβοῦσα ἡ κακία τῷ [84] τῆς συζυγίας νόμῳ προαπέστειλε Σίμωνα, ἵνα οἱ ἄνθρωποι, ἐὰν τοὺς πολλοὺς θεοὺς λέγειν παύσωνται, καταγνόντες τῶν ἐπὶ γῆς λεγομένων, ἐν οὐρανῷ πολλοὺς θεοὺς εἶναι νομίσωσιν [85]· ἵνα μηδέποτε τὸ τῆς μοναρχίας τιμήσαντες καλὸν εἰς τὸ παντελὲς μετὰ κόλασιν ἀπόλωνται. Καὶ τὸ δεινότατον, ἐπεὶ ἀληθὴς λόγος ἀπαράβλητον ἰσχὺν ἔχει, προλαμβάνων ταῖς διαβολαῖς πείθει αὐτοὺς αὐτὸ, **111** μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἀναδέξασθαί μου [86]· μή πως ὁ διαβάλλων αὐτὸς τῷ ὄντι διάβολος ἐλεγχθῇ, καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος ἀναδειχθεὶς πιστευθῆναι δυνηθῇ. Χρὴ οὖν με ταχέως αὐτὸν ἐπικαταλαβεῖν, ἵνα μὴ ἡ διαβολὴ ἐγχρονίσασα παντελῶς πάντων ἐπικρατήσῃ [87].

LX. Ἐπεὶ οὖν δεῖ τινα ὁρίσαι ἀντ' ἐμοῦ τὸν ἐμὸν ἀναπληροῦντα τόπον, μιᾷ προαιρέσει δεηθῶμεν τοῦ Θεοῦ [88] οἱ πάντες, ὅπως τῶν ὄντων ἐν ἡμῖν τὸν [89] κρείττονα αὐτὸσ πρόδηλον ποιήσῃ, ἵνα ἐπὶ τῆς Χριστοῦ καθέδρας καθεσθεὶς τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν εὐσεβῶς οἰκονομῇ. Τίς ἄρα ὁρισθήσεται; Θεοῦ γὰρ βουλῇ [90] ἀναδείκνυται μακάριος ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας τῶν συνδούλων αὐτοῦ, τοῦ διδόναι αὐτοῖς τὰς τροφὰς ἐν καιρῷ αὐτῶν, μὴ ἐννοούμενον καὶ λέγοντα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· « Χρονίζει ὁ κύριός μου ἐλθεῖν· καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς συνδούλους αὐτοῦ, ἐσθίων καὶ πίνων μετά τε [91] πόρνων καὶ μεθυόντων· καὶ ἥξει ὁ κύριος [92] τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ὥρᾳ ᾗ ου προσδοκᾷ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ ἀπιστοῦν αὐτοῦ μέρος μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει. »

LXI. Εἰ δέ τις τῶν παρεστώτων, διοικεῖν δυνάμενος τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν ἀνθρώπων, ὑποστέλλεται, τῆς αὐτοῦ ἀναπαύσεως φροντίζων μόνης, καὶ αὐτὸς προσδοκάτω ἀκοῦσαι· Δοῦλε πονηρὲ καὶ ὀκνηρὲ, ἔδει σε τὸ **112** ἀργύριόν μου προβαλεῖν ἐπὶ τῶν τραπεζιτῶν, καὶ ἐγὼ ἂν ἐλθὼν ἔπραξα τὸ ἐμόν· ἐκβάλετε [93] τὸν ἀχρεῖον δοῦλον εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Καὶ εὐλόγως. Σοῦ γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπε, τοὺς λόγους μου ὡς ἀργύριον ἐπὶ τραπεζιτῶν βαλεῖν [94] καὶ ὡς χρήματα δοκιμάσαι. Τὸ οὖν πλῆθος τῶν πιστῶν δεῖ ἑνί τινι πείθεσθαι, ἵνα οὕτως ἐν ὁμονοίᾳ διατελεῖν δυνηθῇ. Τὸ γὰρ εἰς ἀρχὴν μιᾶς λῆγον ἐξουσίας, μοναρχίας

A post diebus venerunt quidam eorum, qui præire solebant, et dixerunt Petro : Simon magnas præstigias Tyri edendo multos incolarum perculit, teque multis calumniis odiosum reddidit.

LIX. Quæ postquam audivit Petrus, insequenti nocte auditorum turbam fecit convenire, atque congregatis dixit : Cum ego properarem ad gentes quæ multos deos asserunt, prædicaturus et docturus, unum esse Deum creatorem cœli et terræ omniumque quæ in iis continentur, quo dilecto possent salutem consequi, præveniens malitia ex conjugationis lege præmisit Simonem, ut homines, si forte multos deos, damnatis iis qui in terra dicuntur, desinerent affirmare, jam multos in cœlo existere putarent; quo, dum monarchiæ seu unitatis Dei bonum nullatenus in pretio habent, in perpetuum post suppli-
B cia intereant. Quodque pessimum est, quia verus sermo incomparabilem habet vim, anticipans Simon calumniis persuadet hominibus ne me ullo modo recipiant, ne forte, qui calumniatur, revera esse calumniator deprehendatur, et ne verus sermo, cum fuerit patefactus, credi possit. Oportet ergo me cito hominem assequi, ut ne calumnia diutius immorata omnes penitus invadat.

LX. Quoniam igitur necesse est aliquis constituatur qui meum suppleat locum, uno animo Deum cuncti oremus, ut eorum qui inter nos sunt præstantissimum manifestet, quo sedens in Christi cathedra ipsius Ecclesiam pie administret. Quis autem designabitur? Dei quippe pronuntiatur consilio beatus ille homo, quem constituet ejus domi-
C nus super famulitium conservorum suorum, ut det illis cibum in tempore, qui non cogitat ac dicit in corde suo : « Moram facit dominus meus venire : si enim sic cœperit percutere conservos, manducans et bibens cum meretricibus ac ebriosis, veniet dominus servi illius in hora qua non sperat et in die quo nescit, et dividet eum, partemque ejus infidelem ponet cum hypocritis (*a*). »

LXI. Quod si quis astantium, cum possit hominum improbitatem regere, tamen detrectat, de sua solum quiete sollicitus, et ipse exspectet audire : *Serve male et piger, oportuit te tradere pecuniam meam nummulariis, et ego veniens exegissem quod*
D *meum est. Ejicite inutilem servum in tenebras exteriores* (*b*). Et merito. Tuum enim, inquit, est, o homo, probare verba mea, tanquam apud nummularios argentum et pecuniam pendere. Itaque fidelium multitudo uni debet credere, ut ita possit vivere concorditer. Quod enim in unius potestatis imperium desinit, monarchiæ repræsentatione, fa-

(*a*) Matth. xxiv, 48; Luc. xii, 42. (*b*) Matth. xxv, 26; Luc. xix, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[83] ἐπειδὴ ὁρμῶντός μου p. ὁρμῶντός μου O. [84] αὐτῷ C. [85] νομίσουσιν C. [86] Lege μέ. S. [87] ἐπικρατήσει O. [88] τοῦ Θ. δεηθῶμεν C. [89] τόν om. C. [90] Ita O c D, βουλή. C. [91] τέ prætermiserunt Cl et S. [92] ἐκείνου excidit ap. Cl et S. [93] ἐμβάλετε O. [94] βαλεῖν adjunxi c. O.

cit ut subjecti per bonum ordinem fruantur pace: qui vero omnes volunt imperare, nec uni soli cedere, ob divisionem penitus concidant necesse est.

LXII. Sed et te persuadeant quæ ante oculos posita observantur. Scilicet nunc, cum multi per omnem terram sint reges, assidue bella oriuntur. Unusquisque enim occasionem ad bellum sumit ex alterius imperio. Si autem unus esset mundi imperator, ille desinente bellandi causa æternam obtineret pacem. Denique iis qui vitam perpetuam consequentur, unum Deus in illo sæculo constituit universi regem, ut per monarchiam pax exoriatur stabilis. Debent itaque cuncti unum tanquam viæ ducem sequi, sicque Dei imaginem honorare: is autem ductor scire debet viam, qua intratur in sanctam civitatem.

LXIII. Quem vero alium ex astantibus eligam, quam Zacchæum, apud quem et Dominus noster ingressus mansit, judicans dignum esse qui salvaretur? Quo dicto manum præsenti Zacchæo injiciens, cogebat eum in sua cathedra sedere. At Zacchæus accidens ad pedes ejus rogabat uti principatu ipsum liberaret: simulque pollicebatur ac dicebat: Quæcunque qui præest facere debet, faciam, tantum mihi dona non habere hoc nomen: vereor enim principatus nomen inducere, quoniam acerba invidia et periculo abundat.

LXIV. Dixit Petrus: Si hoc vereris, noli princeps vocari, sed constitutus (seu præfectus), eam quippe appellationem Dominus concessit per hæc verba: *Beatus ille homo, quem ejus dominus constituet super famulitium conservorum suorum* (a). Quod si omnino refugis agnosci pro eo qui habeat gubernandi potestatem, ignorare videris, professam præsidentis potestatem multum valere ad persuadendam flectendamque plebem. Ei quippe tanquam potestatem adepto credunt singuli, conscientiam pro magna necessitate habentes. Quid vero, nonne et certo scis, te non ut principes gentium imperare debere, sed ut servum ministrare hominibus, ut patrem tueri injuria affectos, ut medicum visitare, ut pastorem custodire, uno verbo, cunctas pro eorumdem salute suscipere curas? An putas ignorare me, quales te compellam labores sumere, dum te volo a plebe judicari, cui placere nemo ullo studio potest; cum maxime fieri queat, ut, qui bene operatur, Deo gratus existat. Quocirca oro te, ut alacri-

A εἰκόνι, τοὺς ὑπείκοντας αἰτίᾳ εὐταξίας εἰρήνης ἀπολαύειν τίθησιν· τὸ δὲ [95] πάντας φιλαρχοῦντας ἑνὶ μόνῳ ὑπεῖξαι μὴ θέλειν, καὶ αἰτίᾳ [96] διαιρέσεως (79) πάντως καὶ περιπεσεῖν [97] ἔχουσιν.

LXII. Ἀλλ' ἔτι μὴν πειθέτω τὰ παρ' ὀφθαλμοῖς τιθέμενα [98], πῶς νῦν πολλῶν κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν ὄντων βασιλέων συνεχῶς πόλεμοι γίνονται. Ἔχει γὰρ ἕκαστος πρόφασιν εἰς πόλεμον τὴν ἑτέρου ἀρχήν. Ἐὰν δὲ εἷς ᾖ τοῦ παντὸς ἡγεμὼν, οὗ εἵνεκεν πολεμεῖ οὐκ ἔχων ἀΐδιον τὴν εἰρήνην ἔχει. Πέρας γοῦν ὁ Θεὸς τοῖς καταξιουμένοις αἰωνίου ζωῆς ἕνα ἐν τῷ τότε αἰῶνι βασιλέα τοῦ παντὸς καθίστησιν, ἵνα αἰτίᾳ μοναρχίας ἄπτωτος εἰρήνη γένηται [99]. Χρὴ οὖν ἑνί τινι ὡς ὁδηγῷ τοὺς πάντας ἕπεσθαι, ὡς εἰκόνα Θεοῦ προτιμῶντας, τὸν δὲ ὁδηγὸν εἶναι τῆς εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν εἰσιούσης εἰσόδου ἐπιστήμονα.

B

LXIII. Τίνα δὲ ἄλλον αἱρήσομαι τῶν παρόντων, ἢ Ζακχαῖον, πρὸς **113** ὃν καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν [100] εἰσιὼν ἀνεπαύσατο, τοῦ σώζεσθαι κρίνας ἄξιον εἶναι; Καὶ τοῦτο εἰπὼν, παρεστῶτι τῷ Ζακχαίῳ ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα, ἐβιάζετο ἐπὶ τὴν αὐτοῦ καθεσθῆναι καθέδραν. Ὁ δὲ Ζακχαῖος προσπεσὼν τοῖς ποσὶν αὐτοῦ ἐδέετο, ὅπως τοῦ ἄρχειν αὐτὸν ἀπολύσῃ, μετὰ τοῦ ὑπισχνεῖσθαι καὶ λέγειν, ὅτι ὁπόσα ποτὲ χρὴ τὸν ἄρχοντα ποιεῖν, ποιήσω, μόνον μοι τὸ ὄνομα τοῦτο μὴ ἔχειν χάρισαι· εὐλαβοῦμαι γὰρ τὸ τῆς ἀρχῆς ἐνδύσασθαι ὄνομα· πικροῦ γὰρ φθόνου καὶ κινδύνου γέμει.

LXIV. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Εἰ τοῦτο εὐλαβῇ, ἄρχων μὲν μὴ καλοῦ, ἀλλὰ ὁ καθεστὼς, τοῦτο τοῦ Κυρίου C δεδωκότος λέγεσθαι, τῷ εἰπεῖν· Μακάριος ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας τῶν συνδούλων αὐτοῦ. Εἰ δὲ παντελῶς οὐ θέλεις γνωσθῆναι ὅτι ἐξουσίαν διοικήσεως ἔχεις, ἀγνοεῖν μοι ἔοικας, ὅτι ἡ ὁμολογουμένη τοῦ προκαθεζομένου ἐξουσία πολύ τι δύναται πρὸς δυσωπίαν τοῦ πλήθους. Ὡς [1] γὰρ εἰληφότι τὴν ἐξουσίαν ἕκαστος πείθεται, ὡς μεγάλην ἀνάγκην τὴν συνείδησιν ἔχων. Τί δὲ οὐχὶ καὶ ἀσφαλῶς γινώσκεις, ὅτι οὐχ ὡς οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν ἄρχειν ἔχεις, ἀλλ' ὡς δοῦλος αὐτοῖς ὑπηρετῶν, ὡς πατὴρ ἀδικουμένοις [2], ὡς ἰατρὸς ἐπισκεπτόμενος, ὡς ποιμὴν φυλάσσων, συνελὼν ἐρῶ, τὰς πάσας ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας φροντίδας ἔχων; Ὅτι οἴει ἀγνοεῖν με, οἵους καμάτους ἀναδέξασθαί σε βιάζομαι, ὑπὸ ὄχλων κρίνεσθαί D **114** σε ἀξιῶν, οἷς ἀρέσαι τινὰ ἀμήχανον; Θεῷ δὲ εὖ πράττοντα [3] δυνατώτατον. Διὸ δέομαι προθύμως ἀναδέξασθαι, διὰ Θεὸν [4], διὰ Χριστὸν, ὑπὲρ τῆς ἀδελφῶν

(a) Matth. XXIV, 44; Luc. XII, 44.

VARIÆ LECTIONES.

[95] Legendum τῷ δὲ S. [96] αἰτίαν var. lect. ap. Turrian. *Pro epist. pontif.* v, 9. [97] πεσεῖν C. [98] γινόμενα C. [99] γένηται O. Ita legendum esse notat S, quanquam et ipse repetit lect. Cl γεγένηται. [100] ἡμῶν deest ap. C. [1] τῷ conj. D.—Seq. τήν add. c. O. [2] διακηδόμενος conj. D, ἀνιώμενος vel ἀδίκων υἱῶν conj. Cl. Ego scribendum putaverim ἀδικούμενος S. [3] Θεὸν δὲ εὖ πράττοντα πείθειν C. [4] διὰ Θεόν om. O.

VARIORUM NOTÆ.

(79) Καὶ αἰτίᾳ διαιρέσεως. Habet Turrianus lib. v, Pro epistolis pontificum cap. 9, αἰτίαν, minus bene. Cot.

σωτηρίας, ὑπὲρ αὐτῶν [5] οἰκονομίας καὶ σῆς ὠφελείας.

LXV. Καὶ τὸ ἕτερον δὲ λόγισαι, ὅτι, ὥσπερ κάματον καὶ κίνδυνον ἔχει τὸ τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν οἰκονομεῖν, τοσούτῳ μείζων ὁ μισθός· ἀλλ' ἔτι μὴν καὶ ἡ κόλασις μείζων τῷ δυναμένῳ καὶ ἀπειθήσαντι. Βούλομαι οὖν, πολυμαθέστερον εἰδώς σε τῶν παρεστώτων, δανείζειν [6] καλὰς γνώμας, ἃς παρὰ τοῦ Κυρίου πεπίστευσαι· Ἵνα, Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἀκούσῃς, καὶ μὴ [7] ὥσπερ ὁ τὸ ἓν ἀποκρύψας τάλαντον, ἔγκλημα λαβὼν κολάσει ὑπεύθυνος ἀναφανῇς. Εἰ δὲ μὴ βούλει ἀγαθὸς φύλαξ καταστῆναι [8] τῆς Ἐκκλησίας, ἕτερον ἀντὶ σοῦ μήνυσον, σοῦ πολυμαθέστερον καὶ πιστότερον. Ἀλλ' [9] οὐ δώσεις· σὺ γὰρ καὶ τῷ Κυρίῳ συνῆς, καὶ τὰς θαυμασίους πράξεις ἱστόρησας, καὶ διοίκησιν Ἐκκλησίας μεμάθηκας.

LXVI. Καὶ σοῦ μὲν ἔργον ἐστὶ κελεύειν ἃ δεῖ, τῶν ἀδελφῶν [10], ὑπείκειν καὶ μὴ ἀπειθεῖν. Ὑπείξαντες μὲν οὖν σωθήσονται, ἀπειθήσαντες δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ [11] κολασθήσονται, ὅτι ὁ προκαθεζόμενος Χριστοῦ τόπον πεπίστευται. Διὸ ἤτοι τιμὴ ἢ ὕβρις τοῦ προκαθεζομένου εἰς Χριστὸν φέρεται, **115** ἀπὸ δὲ Χριστοῦ εἰς θεὸν [12] ἀναφέρεται. Τοῦτο δὲ εἴρηκα, ἵνα καὶ αὐτοὶ οἱ ἀδελφοὶ τῆς πρὸς σὲ ἀπειθείας τὸν κίνδυνον αὐτῶν [13] μὴ ἀγνοῶσιν, ὅτι ὃς ἂν σοι κελεύσαντι ἀπειθήσῃ, Χριστῷ ἀπειθεῖ [14], Χριστῷ δὲ ἀπειθήσας θεὸν παροργίζει.

LXVI. Χρὴ οὖν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς πόλιν ἐν ὕψει οἰκοδομουμένην [15], φιλόθεον ἔχειν τάξιν καὶ διοίκησιν καλήν. Πρὸ πάντων ὁ ἐπίσκοπος ὡς ἄρχων περὶ ὧν λέγει ἀκουέσθω· οἱ πρεσβύτεροι τὰ κελευόμενα γίνεσθαι [16] σπουδαζέτωσαν· οἱ διάκονοι ἐκπεριερχόμενοι τῶν ἀδελφῶν τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς ἐπισκεπτέσθωσαν, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ ἀντιβαλλέτωσαν· οἱ λοιποὶ πάντες ἀδελφοὶ τὸ ἀδικεῖσθαι ἀναδεχέσθωσαν· εἰ δὲ κρίνεσθαι θέλουσι περὶ ὧν ἀδικοῦνται, ἐπὶ τῶν πρεσβυτέρων συμβιβαζέσθωσαν· τὸν δὲ συμβιβασμὸν οἱ πρεσβύτεροι τῷ ἐπισκόπῳ προσαναφερέτωσαν.

LXVIII. Νέων δὲ μὴ μόνον κατεπειγέτωσαν [17] τοὺς γάμους, ἀλλὰ καὶ τῶν προβεβηκότων, μή πως ζέουσα ἡ ὄρεξις προφάσει πορνείας ἢ μοιχείας λοιμὸν προσενέγκῃ [18] τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὑπὲρ πᾶσαν γὰρ ἁμαρτίαν ἡ τῆς μοιχείας ἀσέβεια θεῷ ἐστύγηται, ὅτι οὐ μόνον αὐτὸν τὸν ἁμαρτήσαντα ἀναιρεῖ, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνεστιωμένους καὶ συναμιλλωμένους· λύσσῃ γὰρ ἔοικεν, ὅτι τῆς ἰδίας μανίας μεταδιδόναι φύσιν ἔχει. Σωφροσύνης οὖν χάριν σπευδέτωσαν τοὺς γάμους ἐπιτελεῖν μὴ μόνον οἱ πρεσβύτεροι, ἀλλὰ καὶ **116** οἱ πάντες· ἡ γὰρ τοῦ μοιχησαμένου ἁμαρτία ἐπὶ τοὺς πάντας ἐλθεῖν βιάζεται. Τὸ [19] οὖν σπεύδειν σωφρονεῖν τοὺς

ter episcopatum suscipias, propter Christum, pro fratrum salute, pro eorumdem gubernatione,et tua utilitate.

LXV. Aliud etiam reputa. quod, sicut labore et periculo non caret, gubernare Ecclesiam Christi, eo major est merces, sed et major pœna ei qui potest,recusat tamen. Cupio igitur, qui te sciam astantium eruditissimum, fœnori des pulchras sententias, quæ tibi a Domino traditæ sunt ; ut audias : *Euge serve bone et fidelis* (*a*),et non,quemadmodum qui unum talentum abscondit,opprobrium feras, et obnoxius supplicio declareris.Sin vero non vis bonus Ecclesiæ constitui custos, alium pro te indica,qui te sit doctior ac fidelior, Sed non dabis, tu enim et cum Domino versatus es ac vidisti mirabilia opera, et Ecclesiæ administrationem didicisti.

LXVI. Tuæ igitur partes sunt, jubere ea, quæ oportet ; partes fratrum, subjicere se et non refragari. Subjicientes ergo se salvi fient : refragantes vero a Christo punientur ; quoniam qui præsidet, Christi locum accepit. Quare præsidentis sive honor sive contumelia ad Christum refertur, et a Christo ad Deum. Id autem prolocutus sum, ut ipsi quoque fratres non ignorent,quanto in periculo versentur qui tibi non obtemperabunt.Nam qui tibi jubenti non obtemperabit, Christo non obediet, et dum non obedit Christo, Deum ad iram incitat.

LXVII. Oportet ergo ut Ecclesia, velut civitas in excelso ædificata,Deo dignum habeat ordinem præclaramque administrationem. Ante omnia episcopus, velut rector, in iis quæ dicit audiatur ; presbyteri curent fieri quæ jubentur ; diaconi circumambulantes considerent fratrum corpora et animas, atque episcopo denuntient ; reliqui omnes fratres affici injuria suscipiant libenter ; quod si de iis, in quibus injuria afficiuntur, cupiunt judicari, apud presbyteros concilientur, et presbyteri conciliationem ad episcopum referant.

LXVIII. Non modo autem juvenes ad matrimonium compellant, sed et natu provectos,ne fervens cupiditas per fornicationem vel adulterium pestem in Ecclesiam inferat. Super omne enim peccatum impietas adulterii odio a Deo habetur : quia non solum interficit ipsum peccatorem sed et convescentes ac congressos. Rabiei quippe est similis, quandoquidem a natura habet, ut suam communicet insaniam.Ergo propter castitatem festinent nuptias conciliare non modo presbyteri, verum etiam omnes ; nam mœchi delictum ad omnes necessario venit. Prima ergo misericordia est, fratres ad pu-

(*a*) Matth. xxv, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[5] ὑπὲρ τῆς αὐτῶν C. [6] δανίζει O. [7] μή non omittere debebat S c., Cl. [8] D legi vult κατασταθῆναι. [9] ἀλλά O. [10] τοὺς ἀδελφούς O. [11] Κυρίου C. [12] τοῦ Χρ. εἰς τὸν θεόν C. [13] Ita D approbante O ; αὐτῷ C, qui conj. αὐτόν. [14] Ita S, ἀπειθῇ C, O. [15] οἰκοδομημένην C, ᾠκοδομημένην S. [16] γινέσθαι C. [17] Post κατεπειγέτωσαν repetuntur in O vbb. τὸν δὲ συμβιβασμόν expuncta. [18] προσενέγκοι C. [19] τοῦ C.

dicitiam impellere, quoniam animæ est medela, at cibus corporis est recreatio.

LXIX. Cæterum si fratres vestros diligatis, nihil eorum auferetis, imo vestra communicabitis : esurientes nutrietis, sitientibus præbebitis potum, induetis nudos, visitabitis ægrotantes, carcere inclusis succurretis pro viribus, peregrinos in vestra tecta suscipietis lubenter, neminem odio prosequemini. Quo modo autem pie vivere oporteat, vos attentos vester docebit animus. Verum ante omnia, si et vobis dicere necesse sit, frequenter convenite, utinam singulis horis, alioquin conventus statis diebus. Nam si hoc feceritis, intra muros estis asyli; perditionis quippe initium est ista desertio. Ne igitur quis, prætextu quod animo erga fratrem pusillo ac iniquo sit, desistat convenire. Si enim aliquis vestrum a congregatione destiterit, cum iis reputabitur qui Christi dissipant Ecclesiam, et ut ejus discipulorum inimicorum princeps punietur atque cum adulteris ejicietur ; nam tanquam adulter, per spiritum in ipso exsistentem, prætextu quodam sumpto, seipsum separavit, et malo locum contra se dedit, ut ovem raperet, nimirum extra caulas inventam.

LXX. Porro episcopum vestrum audite, omnemque ei honorem tribuere ne cessetis : scitote quod per illum adducimini ad Christum, et a Christo ad Deum. Adducenti ergo multipliciter retribuite. Honorate Christi thronum. Quandoquidem et Moysis cathedram honorare jussi estis, quamvis in ea præsidentes peccatores habeantur. Atque hæc quidem vobis sufficienter sint dicta. Zacchæo autem qua ratione inculpate vivat, superfluum puto dicere ; cum etiam illius qui me docuit probus sit discipulus.

LXXI. Verum, fratres, nonnulla ut audiatis exspectare non oportet, sed ex vobis ipsis quod æquum est intelligere. Zacchæus solus, se totum quo vobis vacet tradens, cum ventrem habeat, sibique non provideat, quo modo potest cibum necessarium comparare ? Nonne vero justum est, ut omnes vos victus ejus curam geratis, neque exspectetis ut petat a vobis ? hoc etenim mendico convenit, potius autem peribit fame, quam id facere sustineat. Et qua ratione vos pœnas non dabitis, si non reputaveritis, dignum esse operarium mercede

A ἀδελφοὺς, τοῦτο πρώτη ἐλεημοσύνη· ψυχῆς γάρ ἐστι θεραπεία· ἡ γὰρ τροφὴ τοῦ σώματος ἀνάπαυσίς ἐστιν.

LXIX. Ὁμῶς ἐὰν ἀγαπήσητε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν, οὐδὲν αὐτῶν ἀφαιρήσεσθε, ὧν δὲ ἔχετε μεταδώσετε [20]· πεινῶντας γὰρ θρέψετε, διψῶσι ποτὸν παρέξετε [21], γυμνοὺς ἐνδύσετε, νοσοῦντας ἐπισκέψεσθε, τοῖς ἐν εἱρκταῖς ὡς δυνατὸν βοηθήσετε, ξένους εἰς τὰ ἑαυτῶν σκηνώματα προθύμως ἀποδέξεσθε, μηδένα μισήσετε. Ὡς δὲ δεῖ εὐσεβεῖν, εὐγνωμονοῦντας ὑμᾶς ὁ ὑμέτερος διδάξει νοῦς. Πρὸ δὲ πάντων, εἰ καὶ δεῖ ὑμῖν λέγειν, συνεχέστερον συνέρχεσθε, εἴθε [22] καθ' ὥραν, ἐπεί γε ἐν ταῖς νενομισμέναις τῆς [23] συνόδου ἡμέραις. Ἐὰν γὰρ τοῦτο ποιῆτε [24], ἐντὸς τειχῶν ἀσυλίας ἐστέ· ἀρχὴ γὰρ ἀπωλείας ἀποταξία. Μήτε οὖν προφάσει B μικροψυχίας τῆς [25] πρὸς ἀδελφὸν ἀπολειπέσθω τις τοῦ συνεδρεύειν. Ἐὰν γάρ τις ὑμῶν [26] ἀπολειφθῇ τοῦ συνάγεσθαι, τῶν σκορπιζόντων τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν λογισθήσεται, καὶ ὡς τῶν κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν ὑπάρξας κολασθήσεται καὶ [27] μετὰ μοιχῶν ἀποβληθήσεται [28]· ὡς γὰρ μοιχὸς ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος προφάσει **117** τινὸς ἑαυτὸν ἀφώρισεν, καὶ τῷ πονηρῷ κατ' αὐτοῦ χώραν ἔδωκε πρόβατον ἁρπάσαι [29], ὡς μανδρῶν ἔξω εὑρεθέν.

LXX. Πλὴν τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν ἀκούετε, καὶ τιμὴν πᾶσαν αὐτῷ ἀπονέμοντες μὴ κάμητε, εἰδότες [30] ὅτι προφάσει τῇ πρὸς αὐτὸν εἰς Χριστὸν φέρετε, ἀπὸ δὲ Χριστοῦ εἰς Θεὸν ἀναφέρετε [31]· καὶ τῷ προσενέγκαντι πολυπλασίως ἀνταποδίδοτε [32]. Θρόνον οὖν Χριστοῦ τιμήσετε [33]· ὅτι καὶ Μωϋσέως καθέδραν τιμᾷν C ἐκελεύσθητε, κἂν οἱ προκαθεζόμενοι ἁμαρτωλοὶ νομίζωνται [34]. Καὶ ταῦτα μὲν ὑμῖν αὐτάρκως εἴρηται· αὐτῷ δὲ, πῶς ἀμέμπτως βιοῦν, περιττὸν ἡγοῦμαι λέγειν, ὁπότε τοῦ κἀμὲ διδάξαντος δόκιμος ὑπάρχῃ μαθητής.

LXXI. Πλὴν, ἀδελφοὶ, ἔνια οὐ χρὴ ἀναμένειν ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν τὸ εὔλογον νοεῖν. Ζακχαῖος μόνος [35] ὑμῖν ὅλος ἑαυτὸν ἀσχολεῖν ἀποδεδωκὼς, κοιλίαν ἔχων καὶ ἑαυτῷ μὴ εὐσχολῶν, πῶς δύναται τὴν ἀναγκαίαν πορίζειν τροφήν ; οὐχὶ δὲ εὔλογόν ἐστι πάντας ὑμᾶς τοῦ ζῆν αὐτοῦ πρόνοιαν [36] ποιεῖν, οὐκ ἀναμένοντας αὐτὸν ὑμᾶς αἰτεῖν, τοῦτο γὰρ προσαιτοῦντός ἐστιν· μᾶλλον δὲ τεθνήξεται λιμῷ, ἢ τοῦτο ποιεῖν ὑποσταίη [37]. **118** Πῶς δὴ καὶ ὑμεῖς οὐ δίκην ὑφέξετε, μὴ λογισάμενοι ὅτι ἄξιός ἐστιν ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ; D καὶ μὴ λεγέτω τις· οὐκοῦν ὁ δωρεὰν παρασχεθεὶς λόγος

VARIÆ LECTIONES.

[20] μεταδώσητε C. Tum idem θρέψητε. [21] παρέχετε (lege παρέξητε D) C, qui deinde exh. ἐνδύσετε — ἐπισκέψησθε — βοηθήσητε — ἀποδέξασθε — μισήσητε. [22] συνδέχεσθε, εἴσθε p. συνέρχεσθε, εἴθε O. [23] ταῖς O. [24] Ita O c. S, ποιεῖτε C. Tum ἀσυχίας p. ἀσυλίας O. [25] Ita O c. S. τῇ C. [26] ὕμων O pr. man. [27] Vbb. καὶ ὡς τῶν κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν ὑπάρξας κολασθήσεται, accesserunt ex O. Subsequens καί addidi ex conjectura. [28] βληθήσετε O, qui tum μοιχόν. [29] ἁρπάσει S. Tum εὑρεθέντα C. [30] ἴδότες O. [31] C legi vult φέρεσθε et ἀναφέρεσθε, atque hanc scripturam in versione Latina secutus est. Rectius D proposuit φέρεται et ἀναφέρεται (sc. ἡ τιμή), cfr. supra c. 66, ubi idem legitur iisdem pene verbis. Præterea cum Cl scribendum προφάσει τῆς (sc. τιμῆς) πρὸς αὐτόν. Vertendum itaque : Scientes, quod sub specie honoris in ipsum (episcopum) collati fertur (honor ille) in Christum et a Christo ad Deum refertur S. [32] ἀνταποδίδοται O. [33] τιμήσατε C. Tum Μωϋσέος O. [34] Ita O c. Turriano l. c., νομίζονται C. [35] Fortasse legendum μόνοις S. Tum ὅλως O. [36] αὐτοπρόνοιαν p. αὐτοῦ πρόνοιαν O. [37] Ita O c. S, ὑποστέῃ C.

πωλεῖται ; Μὴ γένοιτο. Εἴ τις γὰρ ἔχων, πόθεν ζῆν, λάδη [38], οὗτος πωλεῖ τὸν λόγον, εἰ δὲ μὴ ἔχων τοῦ ζῆν χάριν λαμβάνει τροφὴν, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἔλαβεν ἔν τε δείπνοις καὶ φίλοις, οὐδὲν ἔχων, ὁ εἰσαῦθις τὰ πάντα [39] ἔχων, οὐχ ἁμαρτάνει. Ἀκολούθως οὖν τιμᾶτε πρεσδυτέρους, κατηχητὰς, διακόνους χρησίμους, χήρας εὖ βεδιωκυίας, ὀρφανοὺς ὡς Ἐκκλησίας τέκνα· ἀλλὰ καὶ ὁπότε χρεία τινὸς πόρου πρός τι [40] ἀναγκαῖον γένοιτο, ἅμα οἱ πάντες συμβάλλεσθε. Εἰς ἀλλήλους εὐσεβεῖτε, μὴ ὀκνοῦντες πᾶν ὁτιοῦν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ὑπομένειν.

A sua (a)? Nec dicat aliquis an ergo gratis datus sermo venditur? Absit! Nam si quis, qui habet unde vivat, accipit, hic vendit sermonem : non peccat vero, si non habens accipiat cibum ad victum, sicut et Dominus in cœnis et apud amicos accepit, qui nihil habebat, in posterum tamen omnia possidebit. Convenienter igitur honorate presbyteros, catechistas, diaconos utiles, viduas recte viventes, orphanos velut filios Ecclesiæ. Sed et cum ad necessarium opus erit pecunia, omnes pariter conferte. Mutuo exercete pietatem, nec pigeat omnia pro salute vestra sustinere.

LXXII. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπέθηκε χεῖρα τῷ Ζακχαίῳ λέγων· Δέσποτα καὶ Κύριε τῶν ὅλων, ὁ Πατὴρ καὶ Θεὸς, σὺ διαφύλαξον ποιμένα μετὰ ποίμνης. Σὺ ἡ πρόφασις, σὺ ἡ δύναμις. Ἡμεῖς τὸ βοηθούμενον, σὺ ὁ βοηθὸς, ὁ ἰατρὸς, ὁ σωτὴρ, τὸ τεῖχος, ἡ ζωὴ, ἡ ἐλπὶς, ἡ καταφυγὴ, ἡ χαρὰ, ἡ προσδοκία, ἡ ἀνάπαυσις· συνελὼν ἐρῶ· σὺ ἡμῖν τὰ πάντα. Πρὸς αἰώνιον ὕπαρξιν σωτηρίας συνέργησον, ῥῦσαι, φύλαξον. Πάντα δύνασαι. Σὺ γὰρ Ἄρχων ἀρχόντων, καὶ Κύριος κυρίων, Δεσπότης βασιλέων. Σὺ δὸς ἐξουσίαν τῷ προκαθεζομένῳ, λύειν ἃ δεῖ λύειν, καὶ δεσμεῖν ἃ δεῖ δεσμεῖν. Σὺ σόφισον· σὺ ὡς δι' ὀργάνου [41] δι' αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ σου ὡς καλὴν **119** νύμφην διαφύλαξον. Σοῦ γάρ ἐστιν δόξα αἰώνιος, ὕμνος, Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι [42], εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας, Ἀμήν.

LXXII. Quibus dictis, manum Zacchæo imposuit, dicens : Here ac Domine omnium, Pater et Deus, tu pastorem cum grege custodi. Tu causa, tu potestas.
B Nos sumus ii qui adjuvantur; tu adjutor, medicus, servator, murus, vita, spes, refugium, gaudium, exspectatio, requies; breviter dicam, tu nobis omnia es. Ad consequendam salutem æternam opitulare, libera, custodi. Cuncta potes. Tu enim es Princeps principum, et Dominus dominorum, Herus regum. Tu antistiti da potestatem solvendi quæ oportet solvere et ligandi quæ ligare oportet. Tu doce. Tu per eum tanquam per instrumentum Ecclesiam Christi tui velut pulchram sponsam tutare. Ad te enim pertinet æterna gloria, laus, Patri et Filio et Spiritui sancto, in omnia sæcula. Amen.

LXXIII. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, μετὰ ταῦτα ἔφη· Ὅσοι ποτὲ βαπτισθῆναι θέλετε, ἀπὸ τῆς αὔριον νηστεύειν ἄρξασθε, καὶ καθημέραν [43] χειροθετεῖσθε, καὶ περὶ ὧν θέλετε πυνθάνεσθε. Ἔτι γὰρ ἡμερῶν δέκα ὑμῖν ἐπιμεῖναι θέλω. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας βαπτίζειν ἀρξάμενος, ἐμὲ φωνήσας καὶ Ἀκύλαν καὶ Νικήτην [44] ἔφη· Μέλλων ἐπὶ τὴν Τύρον ὁρμᾷν μεθ' [45] ἡμέρας ἑπτὰ βούλομαι ἐξαυτῆς ὑμᾶς ἀπελθόντας, παρὰ τῇ Χαναανίτιδι [46] Βερνίκῃ (80) Ἰούσης θυγατρὶ λανθανόντως ἐπιξενωθέντας, παρ' αὐτῆς τὰ κατὰ τὸν Σίμωνα ἀκριβῶς μαθόντας [47] γράψαι μοι. Πολὺ γάρ μοι συμβάλλεται, ἵνα πρὸς αὐτὸ ἁρμόσωμαι. Διὸ ἐξαυτῆς πορεύεσθε μετ' εἰρήνης. Καὶ δὴ [48] βαπτίζοντα αὐτὸν ἐάσαντες, καθὼς ἐκέλευσεν, εἰς Τύρον αὐτὸν προήξαμεν τῆς Φοινίκης.

LXXIII. Quæ cum dixisset, postea infit : Quicunque baptizari vultis, ex crastino die jejunare incipite, et singulis diebus manusimpositionem accipite, ac interrogate de quibus volueritis. Adhuc
C enim decem dies volo vobiscum manere. Post tres autem dies, cum baptizare cœpisset, vocavit me et Aquilam et Nicetam, et dixit : Tyrum profecturus post septem dies volo vos statim abire, et apud Chananæam Berenicen Justæ filiam clam hospitari, atque diligenter eam percontatos mihi perscribere quæ ad Simonem pertinebunt. Multum enim proderit mihi, ut ad id me præparem. Quapropter jamjam cum pace pergite. Igitur deserentes eum baptizantem, quemadmodum jusserat, in Tyrum Phœniciæ præcessimus eum.

—

ὉΜΙΛΙΑ Δ'.

I. Καισαρείας δὲ τῆς Στράτωνος ἐξιὼν ἐγὼ Κλήμης, ἅμα Νικήτης τε [49] καὶ Ἀκύλας, εἰς Τύρον τῆς Φοινίκης εἰσέβαλλον, καὶ κατ' ἐντολὴν **120** Πέτρου τοῦ ἀποστείλαντος ἡμᾶς, ἐξενίσθημεν παρὰ Βερνίκῃ

HOMILIA IV.

I. Cæsarea ergo Stratonis egressus ego Clemens
D simulque Nicetas et Aquila in Tyrum Phœniciæ intravimus, et juxta Petri mandatum, qui miserat nos, hospitati sumus apud Berenicen, Justæ Cha-

(a) Luc. x, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[38] λάδοι C. [39] εἲς αὖθις πάντα C. [40] τι addidi c. O. [41] Vbb. δι' ὀργάνου, quæ male exciderant e textu Schwegleriano, reposui c. O. In eodem seq. mendum δι' αὐτῶ. [42] Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. O. [43] καθ' ἡμέραν C. [44] Νικήταν O. [45] καθ' O. [46] Χανανίτιδι [47] μαθόντας textui dedi ex O. [48] δίς O. [49] τε add. c. O, ἅμα Νικήτῃ καὶ Ἀκύλᾳ εἰς Τύρον τῆς Φοινίκης ἐπορευόμεθα Cod. Reg. 804.

VARIORUM NOTÆ.

(80) Βερνίκῃ. Idem nomen Bernices seu Berenices, mulieri αἱμοῤῥοούσῃ, quam sanavit Christus, tribuitur ab alio fabulatore Joanne Antiocheno Malala, apud Damascenum orat. 3, pro sacris imaginibus. Cot.

nanææ filiam, quæ lubentissime nos suscepit; atque multo erga me honore et dilectione erga Aquilam et Nicetam concertans, ut familiaris gaudens ac confidens, magna nos humanitate prosecuta est, nosque ad corpus curandum comiter incitavit. Intuitus ergo, quod hortaretur ut faceremus breves inducias, Recte, inquam, agis, dum charitatis implere munia festinas. At ipsi præferri debet timor erga Deum nostrum; veremur enim, qui pro multis animabus contendimus, recreationem nostram anteponere earum saluti.

II. Audimus enim quod Simon Magus, in disputatione quam cum domino nostro Petro Cæsareæ habuit superatus, statimque aufugiens, hic multa perpetrat mala. Apud omnes enim sibi obvios Petrum falso calumnians, multorum abripit animas. Nam cum ipse sit magus, eum magum appellat: et cum sit impostor, impostorem eum proclamat; cumque in disputatione per omnia victus cesserit ac fugerit, vicisse se profitetur; frequenterque præcipit Petrum non esse audiendum, quasi videlicet sollicitus, ne a pessimo illudantur mago.

III. Hæc accipiens dominus noster Petrus præmisit nos futuros verborum illius exploratores: ut si ita habeat, ipse scribentibus nobis edoceatur, et adveniens arguat eumdem cominus de calumniis erga se. Quando igitur pro multorum animabus periculum nobis adjacet, ideo, corporis nostri refectione ad breve tempus neglecta, a te quæ hic degis certo scire volumus, an vera sint quæ audivimus: jamque nobis singula edissere.

IV. Berenice vero rogata: Hæc quidem, inquit, eo modo se habent, quo audivistis: cætera vero ejusdem Simonis, quæ forte ignoratis, audite: phantasmata enim et spectra ac simulacra in medio foro quotidie ostendens totam obstupefacit civitatem: et procedente eo statuæ moventur, ac multæ umbræ præeunt, quas ipsas dicit esse animas defunctorum. Multos autem, qui eum præstigiatorem nitebantur ostendere, cum sibi conciliasset, tum postea, prætextu convivii, mactato bove ipsisque in escam dato, variis implicuit morbis, dæmoni-

A θυγατρὶ τῆς Χαναν(τιδος [50] Ἰούστης· ἥτις ἀσμενέστατα ἡμᾶς ἀπεδέξατο, καὶ πολλῇ μὲν τῇ πρὸς μὲ τιμῇ ἀγωνιῶσα, στοργῇ δὲ τῇ πρὸς Ἀκύλαν καὶ Νικήτην, διὰ χαρὰν ὡς συνήθης παῤῥησιαζομένη ἐφιλοφρονεῖτο, καὶ πρὸς τὴν τοῦ σώματος θεραπείαν ἡμᾶς δεκτικῶς κατήπειγεν. Συνιδὼν οὖν ὅτι βραχεῖαν ἡμῖν ὑπέρθεσιν ποιεῖσθαι ἐπέτρεπεν, ὀρθῶς μὲν, ἔφην, ποιεῖς, ἐπισπεύδουσα τὰ τῆς ἀγάπης ἀποπληρῶσαι [51] μέρη. Προτιμητέος δὲ ταύτης ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν φόβος· δέδιμεν [52] γὰρ ὑπὲρ πολλῶν ψυχῶν τὸν ἀγῶνα ἔχοντες τῆς ἐκείνων σωτηρίας προτιμᾷν τὴν ἡμετέραν ἀνάπαυσιν.

II. Πυνθανόμεθα [53] γὰρ ὅτι Σίμων ὁ Μάγος, ἐπὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Πέτρον ζητήσεως ἡττηθεὶς, παραχρῆμα ἀποδρὰς ἐνταῦθα πολλὰ κακὰ διαπράσσεται [54]. Πᾶσι γὰρ τοῖς ὑπεναντίοις B παρὰ τὴν ἀλήθειαν λοιδορῶν τὸν Πέτρον τὰς τῶν πολλῶν συναρπάζει ψυχάς. Μάγος τε [55] γὰρ αὐτὸς ὢν, μάγον ἐκεῖνον ἀποκαλεῖ, καὶ πλάνος αὐτὸς ὢν, πλάνον ἐκεῖνον ἀποκηρύσσει, καὶ ἐν ταῖς ζητήσεσιν ἐπὶ πάντων τὸ ἧττον ἀπενεγκάμενος καὶ φυγὼν αὐτὸς φάσκει νενικηκέναι [56], καὶ τοῦ Πέτρου μὴ δεῖν ἀκούειν πυκνότερον ἐντέλλεται, ὡς δῆθεν κηδόμενος, ἵνα μὴ ὑπὸ δεινοῦ καταγοητευθῶσι μάγου.

III. Ταῦτα οὖν μαθὼν ὁ κύριος ἡμῶν Πέτρος προαπέστειλεν ἡμᾶς **121** ἐξεταστὰς τῶν λεχθέντων αὐτῷ ἐσομένους· ἵνα εἰ οὕτως ἔχοι, γραψάντων ἡμῶν αὐτὸς μάθοι [57], καὶ ἐπελθὼν ἐξελέγξῃ αὐτὸν ἐκεῖνον ἄντικρυς ἐφ' ὧν αὐτὸν διέβαλλεν. Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ πολλῶν ψυχῶν ὁ κίνδυνος ἡμῖν πρόκειται, τούτου ἕνεκεν, τῆς τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναπαύσεως πρὸς βραχὺ ἀμελήσαντες, παρὰ σοῦ τῆς ἐνταῦθα διαιτωμένης βουλόμεθα ἀψευ- C δῶς μαθεῖν, εἰ ἅπερ ἠκούσαμεν ἀληθῆ τυγχάνει· καὶ λέγοις ἂν ἤδη ἡμῖν ἕκαστα.

IV. Ἡ Βερνίκη δὲ ἀξιωθεῖσα [58]· Ταῦτα μὲν οὕτως, ἔφη, ἔχει ὡς ἠκούσατε, τὰ δὲ ἄλλα τὰ κατ' αὐτὸν τὸν Σίμωνα, ἅπερ ἴσως ἀγνοεῖτε, ἀκούσατε· φαντάσματά τε γὰρ καὶ ἰνδάλματα ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ φαίνεσθαι ποιῶν δι' ἡμέρας πᾶσαν ἐκπλήττει τὴν πόλιν (81), καὶ προϊόντος αὐτοῦ ἀνδριάντες κινοῦνται, καὶ σκιαὶ πολλαὶ προηγοῦνται, ἅσπερ αὐτὸς [59] ψυχὰς τῶν τεθνηκότων εἶναι λέγει (82). Πολλοὺς δὲ γόητα αὐτὸν ἐλέγχειν πειρωμένους διαλλάξας πρὸς ἑαυτὸν, ἔπειθ' ὕστερον [60] προφάσει εὐωχίας, βοῦν θύσας καὶ ἑστιάσας αὐτοὺς, διαφόροις νόσοις περιέβαλεν καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[50] Χαναν(τιδος C. [51] ἀποπληροῦν C. [52] Ita S suffragante O, in cuj. marg. sec. man. notavit ἴσως δεῖ. Apud C δέδειμεν. [53] Ita O c. S. πυνθανώμεθα C. [54] κακὰ τὰ πράσσεται O. Subinde C: Malim *in omnibus enim contrariis*. [55] τε inserui c. O. Idem om. Vbb. ἀποκαλεῖ, καὶ πλάνος αὐτὸς ὢν πλάνον ἐκεῖνον. [56] νενικέναι O. [57] μάθῃ C. Tum ἐκείνων O. [58] ἀξιωθεῖ O. Idem om. conject. Ci. ἔχει, in cuj. textu ἔχειν. [59] αὐτός S ex cod. Reg. 804 et *Epit*. c. 45, αὐτάς C, O. Deest vox apud Anastasium, Cedrenum et Nicephorum. [60] ἑαυτὸν εὐθύστερον C.

VARIORUM NOTÆ.

(81) Excerpunt hæc Anastasius Sinaita, Cedrenus et Nicephorus. Quorum locos apposuit et discrepantiam orationis enotavit Schliemannus. *Clem*. p. 341 S. Blessel.

(82) Ἄσπερ αὐτὰς ψυχὰς τῶν τεθνηκότων εἶναι λέγει. Memoratus codex. αὐτός, ut in *Epitome*. Videndi, Anastasius, Cedrenus, Nicephorus: primus quæst. 20, p. 242; secundus *Compendii historici* p. 173, tertius *Hist. eccl*. lib. II, cap. 27. Ac forte in loco Cedreni rectius scribetur: καὶ ἑστιάσας αὐτοὺς, διαφόροις καὶ δυσιάτοις νόσοις καὶ δαίμοσιν ὑπέβαλε. Cot.

δαίμοσιν ὑπέβαλεν· καὶ ἵνα μὴ πολλὰ λέγω, πολλοὺς κακώσας θεὸς εἶναι ὑποληφθεὶς, πρὸς τῷ [61] φοβερὸν εἶναι καὶ προτετίμηται.

V. Ὅθεν οὐκ οἴομαι δυνήσεσθαί τινα τοσοῦτον ἀναφθὲν πῦρ σβέσαι. Οὐδὲ γὰρ ἐνδοιάζει τις περὶ ὧν ἐκεῖνος ἐπαγγέλλεται, ἀλλὰ τοῦτο οὕτως **122** ἔχειν διαβεβαιοῦται ἕκαστος. Διὸ τοῦ μὴ κινδυνεύειν ὑμᾶς χάριν παρακαλῶ μηδὲν ἐγχειρῆσαι πρὸς αὐτὸν, πρὶν ἂν Πέτρος ἔλθῃ, ὃς μόνος δυνήσεται πρὸς [62] τοσαύτην δυναστείαν, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δοκιμώτατος ὑπάρχων μαθητὴς, ἀνταγωνίσασθαι. Τοσοῦτον γὰρ πεφόβημαι τὸν ἄνδρα, ὡς, εἰ μὴ καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸν κύριόν μου Πέτρον διαλεχθεὶς τὸ ἧττον ἀπηνέγκατο, συνεβούλευσα ἂν ὑμῖν καὶ αὐτὸν πείθειν τὸν Πέτρον, μὴ πειρᾶσθαι ἀντεξετάζεσθαι τῷ Σίμωνι.

VI. Κἀγὼ ἔφην· Ὁ κύριος ἡμῶν Πέτρος εἰ ἠγνόει ὅτι αὐτὸς μόνος κατισχύει τῆς ἐκείνου δυναστείας, οὐκ ἂν ἡμᾶς προπέμπων ἐνετέλλετο, λανθανόντως τὰ κατὰ Σίμωνα διαμανθάνοντας αὐτῷ γράφειν. Ὅμως ἐπεὶ ἑσπέρα κατειλήφει, ἁλῶν μεταλαβόντες ὑπνώσαμεν. Ἕωθεν δέ τις τῇ Βερνίκῃ συνήθης ἐλθὼν ἔφη, τὸν Σίμωνα εἰς τὴν Σιδῶνα ἐκπεπλευκέναι, τῶν δὲ αὐτοῦ μαθητῶν καταλελοιπέναι Ἀππίωνα τὸν Πλειστονίκην [63], ἄνδρα Ἀλεξανδρέα, γραμματικὸν τὴν ἐπιστήμην, ὃν πρὸς πατρός μοι φίλον ὄντα [64] ἐπέγνων, καὶ Ἀννουβιῶνα τὸν Διοσπολίτην τινὰ ἀστρολόγον, καὶ Ἀθηνόδωρον τὸν Ἀθηναῖον τῷ Ἐπικούρου [65] ἀρεσκόμενον λόγῳ. Ἡμεῖς δὲ, τὰ κατὰ τὸν Σίμωνα μαθόντες, ἕωθεν πάντα γράψαντες καὶ Πέτρῳ διαπέμψαντες, εἰς περίπατον ἀπετραπόμεθα.

VII. Καὶ Ἀππίων ἀπηντήσατο [66] ἡμῖν, οὐ μόνον μετὰ τῶν προειρημένων **123** ἑταίρων [67] τῶν δύο, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἑτέρων ἀνδρῶν ὡς τριάκοντα, καὶ ἅμα τῷ ἰδεῖν με προσαγορεύσας καὶ καταφιλήσας ἔφη· Οὗτός ἐστι Κλήμης, περὶ οὗ ὑμῖν τῆς τε εὐγενείας καὶ τῆς ἐλευθεροπρεπείας [68] πολὺν ἐποιούμην λόγον, ὅτι ἀνὴρ πρὸς γένους Τιβερίου Καίσαρος ὢν καὶ πάσης Ἑλληνικῆς παιδείας [69] ἐξησκημένος, ὑπὸ βαρβάρου τινὸς, τὴν προσηγορίαν Πέτρου, τὰ τῶν [70] Ἰουδαίων ποιεῖν καὶ λέγειν ἠπάτηται. Ὅθεν ἀξιῶ συναγωνίσασθαί μοι πρὸς τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ· καὶ ἐφ' ὑμῶν αὐτοῦ πυνθάνομαι. Λεγέτω μοι, ἐπειδὴ πρὸς τὸ εὐσεβεῖν ἑαυτὸν ἀποδεδωκέναι νομίζει, πῶς οὐχὶ τὰ μέγιστα ἀσεβεῖ, καταλιπὼν [71] μὲν τὰ πάτρια, ἀποκλίνας δὲ εἰς ἔθη βάρβαρα.

VIII. Κἀγὼ [72] ἀπεκρινάμην· Τὴν μὲν πρὸς ἐμέ σου ἀγαθὴν προαίρεσιν ἀποδέχομαι, τὴν δὲ ἀγνωσίαν ἀποσείομαι. Ἡ μὲν [73] γὰρ προαίρεσις ἀγαθὴ, ὅτι, ἐν οἷς δοκεῖς [74] καλοῖς, ἐν τούτοις εἶναί με θέλεις· ἡ δὲ γνῶσις οὐκ ὀρθῶς ἔχουσα φιλίας προφάσει ἐνεδρεύειν ἀγωνίζεται. Καὶ ὁ Ἀππίων ἔφη· Ἀγνωσία

A busque subjecit : ac ne plura proloquar multos affligendo deus esse creditur, et, præterquam quod formidabilis est, etiam honore afficitur.

V. Quocirca non puto a quoquam ignem tantum accensum posse exstingui. Nemo enim in dubium vocat quæ ille pollicetur, sed singuli confirmant rem ita se habere. Quare ea, gratia, ut vos in periculum non veniatis, hortor ne quidquam tentetis adversus eum, ante quam Petrus venerit, qui cum sit Domini nostri Jesu Christi probatissimus discipulus, poterit solus contra tantam potentiam dimicare. Tantum quippe metuo hunc hominem, ut, nisi alias cum domino meo Petro disceptans discessisset inferior, consilium dedissem vobis, ipsum quoque Petrum persuaderetis ne cum Simone disputare niteretur.

B

VI. Et ego respondi : Si dominus noster Petrus ignoraret quod ipse solus adversus ejus potentiam prævalet, non utique præmittendo nos mandasset, ut clam Simonis gesta discentes ei scriberemus. Porro cum nox venisset, sumpto cibo dormivimus. Mane vero aliquis Berenices familiaris veniens dixit, Simonem in Sidonem navigasse, ex suis autem discipulis reliquisse Appionem Plistonicem, virum Alexandrinum, arte grammaticum, paternum, meum amicum mihi cognitum, et Annubionem quemdam Diospolitam, astrologum, atqua Athenodorum Atheniensem Epicureæ sectæ addictum. Nos autem edocti res Simonis mane cuncta cum scripsissemus et ad Petrum misissemus, ad ambulationem convertimus gradum.

C

VII. Et occurrit nobis Appion, non solum cum prædictis duobus sociis, sed et cum aliis viris triginta circiter. Ac simul atque me vidit, salutans et osculatus ait : Hic est Clemens, de quo multum ad vos sermonem habui, de illius nobilitate ac moribus liberalibus ; quod vir ex genere Tiberii Cæsaris, et in omni Græca disciplina exercitatus, a barbaro quodam, qui vocatur Petrus, fraude compulsus esset ad peragendos ac prædicandos Judæorum ritus. Quare rogo, ut me in illo corrigendo adjuvetis ; et coram vobis eum interrogo. Respondeat mihi, quandoquidem arbitratur, quod se, ut pietatem coleret, dediderit, quo modo non maxime impius sit, qui patrios dereliquerit, declinaverit vero ad barbaros mores.

D

VIII. Et ego respondi : Tuam quidem in me præclaram volutatem habeo acceptam ; at ignorationem amolior. Scilicet, præclara quidem voluntas est, quod in iis, quæ ibi bona videntur, me versari cupis ; verum cognitio non rccte habens prætextu amicitiæ insidiari nititur. Dixit Appion :

VARIÆ LECTIONES

[61] Ita O c. D, τό C. [62] Post πρός est αὐτόν in O expunctum. [63] Πλειστονίκον O. [64] ὄντα O et ex conject. C., in cuj. textu ὄν. Davisii notulam eo spectantem S non intellexisse vidctur. Tum Διοσπολίτην S, O, Διοπολίτην C. [65] Ita ex conject. C, qui in textu Ἐπικούρῳ ut O [66] ἀπηντάσατο O. [67] ἑτέρων O. Idem καθ' ἑτέρων. [68] Ita intellige lectionem Ottoboniani ἐλευθερωπρεπείας cum cod Reg. 804, ἐλευθεροτροπείας C. [69] Repone πᾶσαν Ἑλληνικὴν παιδείαν, uti semper loquuntur idonei scriptores. Vide *Epit.* c. 46. D. [70] τῶν inserui c. O. [71] Ita O c. Cl et 8, καταλειπών (sic) C. Dein ἔθνη cod. Reg. 804. [72] Ἐγώ C. [73] ἡμᾶς p. ἡ μέν O. [74] δοκεῖν O.

Num ignoratio tibi videtur, patrios ritus servando sentire cum Græcis? Et ego respondi : Qui vitam pie agere statuit, non omnino debet servare patria instituta, sed servare quidem, si pia sint, abjicere vero, si sint impia. Usu enim venire solet, ut aliquis, patre impio natus, velit vivere pie, patris mores sequi nolens. Excepit Appion : Quid ergo? patrem tuum ais malæ vitæ exstitisse? Respondi ego : Non quidem erat malæ vitæ, sed malæ opinionis. Et Appion : Quæ illius fuerit mala sententia cupio audire. Et ego dixi : Quod falsis ac pravis Græcorum fabulis habuit fidem. Atque Appion sciscitatus est : Quænam sunt hæ Græcorum falsæ ac pravæ fabulæ? Respondi : Non recta de diis opinatio ; quam, si æquo animo fers, cum discendi cupidis audies.

IX. Quare ante dissertationem jam secedamus in quietiorem aliquem locum, ubi vobiscum disseram. Quod autem velim seorsum colloqui causa hæc est, quia non accedunt sincere plerique, neque etiam omnes philosophi, ad judicandum de rebus. Multos siquidem novimus, eorum quoque qui de se ob philosophiæ professionem magnifice sentiunt, inani gloria duci, aut lucri cupiditate non autem, virtutis amore indui pallio : qui, si non invenerint id propter quod philosophantur, vertunt se ad cachinnos. Ob istos ergo aptum aliquem locum eligamus, in quo soli simus.

X. Tum quidam ex illis, vir dives, qui agrum possidebat frondibus elegantissime ornatum, dixit : Quandoquidem vehementer adurit æstus, paululum a civitate ad hortos meos secedamus. Et progressi consederunt, ubi plura erant gelidorum laticum fluenta, et arborum omnigenum tegmen viride. Ibi ego lubens sedi, et reliqui circa me ; qui silentes, pro voce qua me rogaturi erant, per fixos in me oculos clare videbantur quam promiseram demonstrationem poscere. Itaque sic loqui cœpi :

XI. Multa est, viri Græci, differentia inter veritatem atque consuetudinem. Veritas enim sincere quæsita invenitur : consuetudo autem, quæcunque assumatur, seu vera, seu falsa, temere a se ipsa confirmatur ; neque cum vera est, lætatur is qui as-

A σοι [75] εἶναι δοκεῖ, τὰ πάτρια ἔθη φυλάττοντα τὰ Ἑλλήνων φρονεῖν; Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Τὸν εὐσεβεῖν [76] προαιρούμενον οὐ πάντως φυλάσσειν δεῖ τὰ πάτρια, ἀλλὰ φυλάσσειν μὲν ἐὰν ᾖ εὐσεβῆ, ἀποσείεσθαι **124** δὲ ἐὰν ἀσεβῆ τυγχάνῃ. Ἐνδέχεται γάρ τινα πατρὸς ἀσεβοῦς ὄντα, εὐσεβεῖν βουλόμενον, τῷ μὴ τοῦ πατρὸς ἀκολουθεῖν σεβάσματα [77]. Καὶ ὁ μὲν Ἀππίων ἀπεκρίνατο· Τί οὖν; τὸν σὸν πατέρα ἔφης κακοῦ βίου γεγονέναι; Κἀγὼ ἔφην· Κακοῦ μὲν οὐκ ἦν βίου, κακῆς δὲ ὑπολήψεως. Καὶ ὁ Ἀππίων· Τίς ἦν ἡ κακὴ αὐτοῦ ὑπόνοια ἀκοῦσαι θέλω. Κἀγὼ ἔφην· Ὅτι τοῖς [78] τῶν Ἑλλήνων ψευδέσι καὶ [79] κακοῖς ἐπίστευε μύθοις. Καὶ ὁ Ἀππίων ἐπύθετο· Τίνες εἰσὶν οὗτοι τῶν Ἑλλήνων οἱ ψευδεῖς τε [80] καὶ κακοὶ μῦθοι; Κἀγὼ ἔφην· Ἡ περὶ θεῶν οὐκ ὀρθὴ
B δόκησις, ἣν ἐὰν μακροθυμῇς, ἀκούσῃ μετὰ τῶν φιλομαθῶν.

IX. Διὸ πρὸ τῶν διαλόγων εἴς τινα ἡσυχώτερον [81] ὑποχωρήσωμεν ἤδη τόπον· ἐνταῦθα ὑμῖν διαλεχθήσομαι. Τοῦ δὲ ἰδιολογεῖσθαί με βούλεσθαι αἰτία γέγονεν αὕτη [82], ἐπειδὴ οὐχ οἱ πολλοὶ οὐδὲ οἱ φιλοσοφοῦντες αὐτοὶ ἅπαντες γνησίως προσέρχονται τῇ τῶν ὄντων κρίσει. Ἴσμεν γὰρ πολλοὺς καὶ τῶν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ μεγαλοφρονούντων [83] κενοδοξοῦντας, ἢ χρηματισμοῦ χάριν περιβεβλημένους τὸν τρίβωνα καὶ οὐκ αὐτῆς ἀρετῆς ἕνεκεν, οἵπερ, ἐὰν μὴ εὕρωσι δι' ὃ φιλοσοφοῦσιν, ἐπὶ τὸ χλευάζειν τρέπονται. Διὰ δὴ τοὺς τοιούτους ἐπιτήδειόν τινα πρὸς τὸ ἰδιάζειν τόπον ἐπιλεξώμεθα.

X. Καί τις ἐν αὐτοῖς πλούσιος ἀνὴρ, καὶ διὰ παντὸς χῶρόν τινα **125** περὶ ἑαυτὸν κεκτημένος παμ-
C μήνων φύλλων [84], ἔφη· Ἐπειδὴ σφόδρα καῦμα ἐπιφλέγει, βραχὺ τῆς [85] πόλεως εἰς ἐμοὺς κήπους ὑποχωρήσωμεν. Καὶ δὴ προϊόντες ἐκαθέζοντο, ἔνθα ἦν καθαρὰ ψυχρῶν ναμάτων ῥεύματα καὶ δένδρων παντοίων χλοερὰ σκέπη. Ἔνθα ἐγὼ ἀσμένως ἐκαθεζόμην καὶ οἱ λοιποὶ περὶ ἐμὲ, καὶ ἡσυχάζοντες, ἀντὶ τῆς μελλούσης ἀξιοῦν με φωνῆς, διὰ τοῦ ἀτενίζειν εἰς ἐμὲ δῆλοι ἦσαν τῆς ὑποσχέσεως [86] τὴν ἀπόδειξιν ἀπαιτοῦντες. Καὶ δὴ οὕτως λέγειν ἠρξάμην·

XI. Πολλή τις, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, ἡ διαφορὰ τυγχάνει (83) ἀληθείας τε καὶ συνηθείας. Ἡ μὲν γὰρ ἀλήθεια γνησίως ζητουμένη εὑρίσκεται, τὸ δὲ ἔθος, ὁποῖον ἂν παραληφθῇ, εἴτε ἀληθὲς εἴτε ψευδὲς, ἀκρί-
D τως ὑφ' ἑαυτοῦ κρατύνεται, καὶ οὔτε ἀληθεῖ [87] ὄντι

VARIÆ LECTIONES.

[75] ἀγνωσίας sine σοι O. [76] ἀσεβεῖν O in textu, ἴσως εὐσεβεῖν al. man. in marg. [77] Ita scripsi c. O verborum μὴ τῷ ordine inverso, μὴ θέλειν τῷ τοῦ πατρὸς ἀκολουθεῖν C. Tum μέν post ὁ om. O. [78] τοῖς deest in O. [79] καί om. O. [80] τε inserui c. O. [81] Ita O c. L, ἡσυχότερον C. [82] αὕτη S, O, αὐτή C. [83] μέγα φρονούντων O. [84] παμμιούσων φύλλων C. Prior vox dubio procul est barbara, nec satis liquet quid sit reponendum. Forte παμμίκτων φύλλων, nam postea παντοίων δένδρων meminit. D. Crediderim legi posse παμμήνων φύλλων, ut significentur arbores per omnes menses foliis abundantes, etiam media æstate. Cl. Præterea conjectaverit aliquis παμμυρίων. Sed maxime placet, quod proposuit Lobeckius Aglaoph. p. 107, παμπλούσιον φύλλων S, παμμούσων φύλλων O. Cotelerius vocem παμμιούσων in calce editionis suæ mutavit in παμμούσων. [85] Ita O c. S, βραχὺ τῇ C, qui conjecit βραχύ τι. [86] ὑποθέσεως S. [87] Ita conj. C, in cuj. textu ἀληθές. Et O. ἀληθές, in marg. al. man. ἴσως ἀληθεῖ.

VARIUM NOTÆ.

(83) Διαφορὰ τυγχάνει. Totum caput eodem modo habetur in *Eclogis* Damasceni capite Περὶ συνηθείας πονηρᾶς, etc., nisi quod omittitur vox τύχῃ et πατρῴαν scribitur, item rectius ἀληθεύοντι. Cot.

αὐτῷ ἥδεται ὁ παραλαβὼν, οὔτε ψευδεῖ ἄχθεται. Οὐ γὰρ [88] κρίσει, ἀλλὰ προλήψει ὁ τοιοῦτος πεπίστευκεν, γνώμῃ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπ' ἀδήλῳ τύχῃ [89] τὴν ἰδίαν ἐπιδεδωκὼς ἐλπίδα. Καὶ οὐκ ἔστι ῥᾳδίως ἀποδύσασθαι τὴν πάτριον [90] περιβολὴν, κἂν πάνυ αὐτῷ δεικνύηται μωρὰ καὶ καταγέλαστος οὖσα.

XII. Αὐτίκα γοῦν ἐγὼ τὴν πᾶσαν Ἑλλήνων παιδείαν κακοῦ δαίμονος **126** χαλεπωτάτην ὑπόθεσιν εἶναι λέγω. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν πολλοὺς θεοὺς εἰσηγήσαντο, καὶ τούτους κακοὺς καὶ παντοπαθεῖς· ἵνα ὁ τὰ ὅμοια πράττειν θέλων μηδὲ αἰδῆται [91], ὅπερ ἐστὶν ἀνθρώπου ἴδιον, παράδειγμα ἔχων τῶν μυθολογουμένων θεῶν τοὺς κακοὺς καὶ ἀσέμνους βίους· τῷ δὲ μηδὲ αἰδεῖσθαι οὐδὲ ἐλπίδα μετανοίας ὁ τοιοῦτος ἐμφαίνει. Ἄλλοι δὲ εἱμαρμένην εἰσηγήσαντο, τὴν λεγομένην γένεσιν [92], παρ' ἣν μηδὲν πάσχειν τις ἢ ποιεῖν δύναται [93]. Ὁμοίως οὖν καὶ τοῦτο τῷ πρώτῳ ταὐτόν ἐστιν. Νομίσας γάρ τις ὅτι παρὰ γένεσιν οὐδεὶς οὔτε πάσχειν οὔτε ποιεῖν τι δύναται [94], ῥᾳδίως ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν ἔρχεται, καὶ ἁμαρτὼν οὐ μεταμελεῖται ἐφ' οἷς ἠσέβηκεν, ἀπολογίαν φέρων ὅτι ὑπὸ γενέσεως αὐτὰ ποιεῖν ἐξηναγκάζετο· καὶ ὡς τὴν γένεσιν κατορθῶσαι [95] μὴ δυνάμενος, ἐφ' οἷς ἐξαμαρτάνει οὐδὲ τὸ αἰδεῖσθαι ἔχει.

XIII. Ἄλλοι δὲ ἀπρονόητον φορὰν εἰσηγοῦνται, ὡς αὐτομάτως τῶν πάντων περιφερομένων, οὐδενὸς ἐφεστηκότος [96] δεσπότου. Ταῦτα δὲ οὕτω νομίζειν, ὡς εἰρήκαμεν, πασῶν δοξῶν τυγχάνει οὖσα χαλεπωτάτη. Ὡς γὰρ οὐκ ὄντος τοῦ ἐφεστῶτος καὶ προνοουμένου καὶ ἑκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν [97] **127** ἀπονέμοντος, πᾶν ὅτι δύνανται διὰ τὴν ἀφοβίαν εὐκόλως δρῶσιν [98]. Ὅθεν οὐ ῥᾳδίως, ἢ τάχα οὐδὲ ὅλως οἱ τὰ τοιαῦτα φρονοῦντες σωφρονίζονται· τὸν γὰρ ἐπιστρέφοντα κίνδυνον οὐ προορῶνται. Ὁ δὲ τῶν, ὡς ὑμεῖς φατε (84), βαρβάρων Ἰουδαίων λόγος εὐσεβέστατός ἐστιν, ἕνα Πατέρα καὶ Δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς εἰσηγούμενος, τῇ φύσει ἀγαθὸν καὶ δίκαιον· ἀγαθὸν μὲν, ὡς μεταμελομένοις χαριζόμενον τὰ ἁμαρτήματα, δίκαιον δὲ, ὡς ἑκάστῳ μετὰ τὴν μετάνοιαν [99] κατ' ἀξίαν τῶν πεπραγμένων ἐπεξιόντα.

XIV. Οὗτος ὁ λόγος, εἰ καὶ μῦθος ὢν τυγχάνει, εὐ-

sumit, neque cum falsa, contristatur. Non enim judicio, sed præsumpta opinione is credidit, incerta fretus fortuna, majorum scilicet placito suam ipsius spem confisus. Nec facile est exuere hæreditarium sententiæ amictum, licet ei penitus ostendatur stultus ac ridiculus.

XII. Jam igitur ego universam Græcorum doctrinam dico esse perniciosissimam mali dæmonis disciplinam. Alii enim illorum induxerunt multos deos, eosque malos omnibusque obnoxios perturbationibus : ut qui similia patrare velit, non erubescat, quod est hominis proprium, dum pro exemplo habet fabulosorum deorum pravos et inhonestos mores ; ex eo autem quod neque erubescit, pœnitentiæ is nec spem ostendit. Alii vero fatum seu genesin invexerunt, præter quam nemo quidquam vel facere vel pati potest. Similiter ergo et hoc idem est cum primo. Existimans enim aliquis, neminem præter genesin quidquam vel pati vel facere posse, facile ad peccandum accedit, et post peccatum non ducitur pœnitentia impie gestorum, affertque pro defensione, quod a genesi ita facere coactus sit : et quasi qui nequeat corrigere genesin, neque verecundiam habet in peccatis.

XIII. Alii vero introducunt providentiæ expertem casum, ac si omnia sponte sua circumferantur, domino nullo præsidente. Hæc autem ita censere, ut diximus, omnium sententiarum est perniciosissima. Tanquam enim nullus sit præses ac provisor singulisque pro merito distributor, omne quod fieri potest, facile ob metus vacuitatem perpetrant. Quare vix, ac ne vix quidem, qui ista opinantur, honestam ducunt vitam : quia ingruens, quo converti poterant, periculum non prævident. At vero doctrina eorum, quos barbaros Judæos vocatis, maxime est pia ; quæ unum Patrem et Opificem totius hujus mundi inducit, natura bonum ac justum: bonum quidem, ut qui pœnitentibus veniam delictorum concedat, justum autem, ut qui unicuique post pœnitentiam pro factorum meritis irroget.

XIV. Hæc doctrina, etiam si fabula esset, cum

VARIÆ LECTIONES.

[88] γάρ om. O. [89] τύχῃ om. Joan. Damascenus, qui totum caput repetiit in *Eclogis :* atque delendam eam vocem censet D, S. Tum add. ἰδίαν c O et ex Supplendis Cotelerii. [90] πατρῴαν Joan. Dam. Tum δεικνύηται S. δείκνυται C, O. [91] Ita O c. S, αἰδεῖται C. [92] Cfr. hom. XIV, 3, 4. Γένεσις significat in libro nostro astrologicum cœli statum sive con2tellationem, in qua quis natus est, τὸ τῆς γενέσεως διάθεμα. Hom. XIV, 6. Astrologia est τῆς γενέσεως ἐπιστήμη. Hom. XIV, 5. S. [93] Ita D, τι — δύνασθαι C, O. *Epit.* c. 49 : καὶ παρ' αὐτὴν οὔτε πάσχειν τινὰ δυνατὸν εἶναί φασιν, οὔτε ποιεῖν. [94] Ita scripsi c. O, οὐδεὶς οὔτε πάσχειν ἔχει C, qui οὔτε ποιεῖν ex *Epit.* reponendum esse recte vidit ; οὐδεὶς οὔτε ποιεῖν οὔτε πάσχειν ἔχει S. [95] Ita O c. S. καθορθῶσαι C. [96] ἀφεστηκότος O, in marg. al. man. ἐφεστηκότος. [97] καταξίαν O. Tum δύνανται cod. Reg. 804, δύναται C. O. [98] δράσει O. [99] μὴ μετανοοῦντι cod. Reg. 804 et *Epit.* c. 50, quod præstat. Tum καταξίαν O. Idem deinde ἐπεξιόντα c. cod. Reg. 804. (*Epit.* c. 50), ἐπαξίοντα C.

VARIORUM NOTÆ.

(84) Ὡς ὑμεῖς φατε. Non soli gentiles appellabant Judæos et Christianos, barbaros ; sed et ipsi Judæi atque Christiani eo se nomine donasse reperiuntur. Disces ex Josepho in prologo librorum *De bello Judaico.* Justino Martyre Apologia 2, Tatiano *Oratione ad Græcos*, Clemente Alex. multis in locis, et Origene in tomis *contra Celsum*. Ethnicorum vero auctorum illustria sunt testimonia duo : alterum Amelii Platonici, qui apud Eusebium *Præparat. evang.* lib. XI, cap. 19, et Cyrillum lib. VIII *contra Julianum* p. 283 ; per barbarum intelligit Joannem evangelistam. Aliud Porphyrii in Opere adversus Christianos : Ὠριγένης δὲ Ἕλλην ἐν Ἕλλησι παιδευθεὶς λόγοις, πρὸς τὸ βάρβαρον ἐξώκειλε τόλμημα. *Hist. eccl.* Eusebii lib. VI, cap. 19. COT.

pia sit, vitæ non esset inutilis. Singula namque dum A exspectant futurum erga se Dei cuncta intuentis judicium, ad temperate vivendum majorem impetum capiunt. Quod si adeo vera sit doctrina, æterno supplicio liberat eum qui vitam moderatam traduxit, simulque pro beneficio largitur futura a Deo bona æterna et ineffabilia.

XV. Sed ad primam revertor Græcorum ac gentilium opinionem, quæ deos fabulatur multos, et omnibus obnoxios perturbationibus. Ac ne in res certas multum insumam temporis, dum uniuscujusque eorum qui apud vos dii nominantur impios actus recenseo, cunctos quidem non dicam illorum amores, Jovis, Neptuni, Plutonis, Apollinis. Bacchi, Herculis, ac singulorum, quos neque ipsi ignoratis, utpote in Græcorum litteris instituti, quas B vitas edocti estis, ut tanquam deorum æmulatores similia peragatis.

XVI. Sed ab ipso maximo rege Jove ordiar; illius quidem pater Saturnus, liberis suis, ut soletis referre, devoratis, et adamantina falce demessis patri Cœlo genitalibus, pietatis erga parentes et amoris in liberos iis qui deorum mysteria æmulantur ostendit exemplum. Ipse vero Jupiter patrem suum vinctum in Tartaro conclusit, et alios deos punit. Pro iis autem, qui nefandam patrare volunt obscenitatem, Metin cum genuisset absorpsit : porro Metis erat semen : infantem enim absorberi impossibile. In defensionem vero eorum qui puerorum indulgent amoribus, rapit Ganymedem ; adulteris autem in adulterio opem ferens, ipse sæpe mœchus invenitur. C Ad sorores etiam ducendas invitat, congrediens cum sororibus, Junone, Cerere, Venere cœlesti, quam nonnulli Dodonam vocant ; iis vero qui cum filiabus commisceri cupiunt, cum Proserpina congressus exemplum improbum ex fabulis efficitur. Alia quoque innumera impie gessit, ut ab impiis hominibus propter exsuperantem intemperantiam fabulosum dogma de illius divinitate persuasum fuerit.

XVII. Homines quidem indoctos æquum videatur circa has opiniones haud multum indignari. Iis autem, qui in litteris instituti fuerunt, quidnam dicere oportet ? qui grammatici et sophistæ esse gestientes has actiones diis dignas esse affirmant. Cum enim ipsi incontinentes sint, fabularum accepto prætextu, D quasi numinum imitatores, libere perpetrant turpia.

A σεβής γε ὤν, οὐκ ἀσύμφορος ἂν εἴη τῷ βίῳ. Ἕκαστος γὰρ προσδοκίᾳ τοῦ κριθήσεσθαι ὑπὸ τοῦ παντεπόπτου Θεοῦ πρὸς τὸ σωφρονεῖν μᾶλλον τὴν ὁρμὴν λαμβάνει. Εἰ δὲ καὶ ἀληθὴς εἴη ὁ λόγος, ἀπήλλαξε μὲν τὸν σωφρόνως βεβιωκότα τῆς αἰωνίου κολάσεως, προσευεργέτηκε [100] δὲ τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀϊδίοις τε καὶ ἀποῤῥήτοις γιγνομένοις ἀγαθοῖς.

XV. Πλὴν ἐπάνειμι ἐπὶ τὴν πρωτίστην τῶν Ἑλλήνων δόξαν, τὴν πολλοὺς καὶ παντοπαθεῖς θεοὺς εἶναι μυθολογοῦσαν [1]. Καὶ ἵνα μὴ εἰς τὰ σαφῆ [2] πολὺν ἀναλίσκω χρόνον, ἑκάστου τῶν λεγομένων θεῶν τὰς ἀσεβεῖς πράξεις εἰσηγούμενος, πάντας μὲν οὐκ ἂν εἴποιμι αὐτῶν τοὺς ἔρωτας, τοῦ Διός τε καὶ Ποσειδῶνος, Πλούτωνός τε καὶ Ἀπόλλωνος, Διονύσου τε καὶ **128** Ἡρακλεόυς [3] καὶ τῶν καθ' ἕνα ἕκαστον, ὧν [4] B οὐδὲ αὐτοὶ ἀγνοεῖτε, ἐκ παιδείας Ἑλληνικῆς ὁρμώμενοι, οὓς ἐπαιδεύθητε βίους, ἵνα ὡς ζηλωταὶ τῶν θεῶν τὰ ὅμοια πράττητε.

XVI. Ἀπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ βασιλικωτάτου Διὸς ἄρξομαι, οὗ ὁ μὲν πατὴρ Κρόνος τὰ ἴδια τέκνα, ὡς λέγετε, καταπιών, τῇ [5] ἐξ ἀδάμαντος ἅρπῃ τοῦ πατρὸς Οὐρανοῦ τὰ μόρια θερίσας, τῆς πρὸς γονεῖς εὐσεβείας καὶ τῆς πρὸς τέκνα [6] φιλίας τοῖς τὰ μυστικὰ τῶν θεῶν ζηλοῦσι τὸν ὑπογραμμὸν [7] ἔδειξεν. Αὐτὸς δὲ ὁ Ζεὺς τὸν αὐτοῦ πατέρα δήσας καθεῖρξεν εἰς Τάρταρον, καὶ τοὺς ἄλλους κολάζει θεούς. Τοῖς δὲ ἀῤῥητουργεῖν θέλουσι τὴν Μῆτιν γεννήσας κατέπιεν· ἦν δὲ ἡ Μῆτις γονή· βρέφος γὰρ καταπιεῖν ἀδύνατον. Ὑπὲρ δὲ ἀπολογίας παιδεραστῶν Γανυμήδην [8] ἁρπάζει· μοιχοῖς δὲ ὑπὲρ μοιχείας βοηθῶν αὐτὸς πολλάκις μοιχὸς C εὑρίσκεται· ἀδελφοφθορεῖν [9] δὲ προτρέπει ἀδελφαῖς συνελθών, Ἥρᾳ καὶ Δήμητρι καὶ τῇ οὐρανίᾳ Ἀφροδίτῃ, ἣν τινες Δωδώνην [10] λέγουσι· τοῖς δὲ θυγατράσι μίγνυσθαι βουλομένοις Περσεφόνῃ συνεληλυθὼς παράδειγμα πονηρὸν ἐκ **129** τῶν μύθων γίνεται. Ἄλλα τε [11] μυρία ἠσέβηκεν, ἵνα ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀκρασίαν θεὸς [12] εἶναι ὁ μῦθος δογματισθῇ.

XVII. Ἰδιώταις ἔχοις περὶ τῶν τοιούτων ὑπολήψεων ἀγανακτεῖν μετρίως εὔλογον. Τοῖς δὲ ἐκ παιδείας ὁρμωμένοις τί δεῖ καὶ λέγειν ; ὧν τινες [13] γραμματικοὶ καὶ σοφισταὶ ἀξιοῦντες εἶναι τὰς τοιαύτας πράξεις θεῶν ἀξίας εἶναι βεβαιοῦσιν. Αὐτοὶ γάρ, ἀκρατεῖς ὄντες, ταύτης τῆς μυθικῆς προφάσεως λαD βόμενοι, ὡς δὲ μιμηταὶ τῶν κρειττόνων ἄσεμνα διαπραττόμενοι παῤῥησιάζονται.

VARIÆ LECTIONES.

[100] προσευηργέτηκε O. [1] Vbb. τὴν πολλοὺς καὶ — μυθολογοῦσαν des. in O. Adnotat S, C edidisse πανταπαθεῖς, quod quidem non nisi de Clerico recte intelligitur. [2] ἀσφαλῆ C. [3] Ita S, Ἡρακλέως C, Ἡρακλέος O, qui subinde scr. καθένα. [4] Sede pronominum mutata, scribendum : οὓς (sc. ἔρωτας) οὐδὲ αὐτοὶ ἀγν., παιδ. ἑλλ. ὁρμ., ὧν ἐπαιδεύθητε βίους. D. [5] ἅμα τῇ cod. Reg. 804. [6] πρὸς τὰ τέκνα C. [7] τῶν ὑπογραμμῶν cod. Reg. 804. [8] Γαννυμήδην O. [9] ἀδελφοκτονεῖν C, ἀδελφογαμεῖν *Epit.* c. 51, ἀδελφοκοιτεῖν conj. S ex analogia vocis ἀῤῥενοκοιτεῖν. [10] Leg Διώνην. Hæc vox haud raro (v Jacobii *Lex. Myth.* p. 260), illa nunquam Venerem significat. Eamdem conjecturam proposuisse video Volckenarum *Diatr.* in *Eurip.* p. 163 edit. Lips. Infra hom. v, 13 eodem iterum mendo legitur Κύπρις, ἣν καὶ Δωδώνην λέγουσιν, ubi vide quæ adnotavit Cl. Etiam *Epitome* c. 51, habet Δωδώνην S. [11] γέ C. [12] Fortasse θεῖος. S. [13] Ita S, O c. cod. Reg. 804, ᾧ τινες C, qui conj. οἵ τινες.

XVIII. Διὰ τοῦτο αὐτῶν πολλῷ ἔλαττον οἱ κατ' A ἀγρὸν βιοῦντες ἐξαμαρτάνουσιν, οὐκ εἰσηγμένοι [14] πονηρῶς δι' ὧν εἰσήχθησαν οἱ ταῦτα τολμῶντες, ἐκ παιδείας κακῆς ἀσεβεῖν μεμαθηκότες. Οἱ γὰρ ἐκ παιδὸς διὰ τῶν τοιούτων μύθων μανθάνοντες γράμματα, ἔτι ἁπαλῇ οὔσῃ τῇ ψυχῇ τὰς τῶν λεγομένων θεῶν ἀσεβεῖς πράξεις εἰς τὸν αὐτῶν συμφύουσι νοῦν· ὅθεν, ἐπαυξηθείσης τῆς ἡλικίας, ὡς κακὰ σπέρματα καταβληθέντα τῇ ψυχῇ τελεσφοροῦσιν· καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι οὐδὲ [15] ἐκκοπῆναι ῥᾳδίως ἐστὶ τὰ ἐνεῤῥιζωμένα ἀσεβήματα, ὁπόταν [16] ἀνδρωθεῖσιν αὐτοῖς χαλεπὰ εἶναι νοῆται. Ἐν οἷς γὰρ (85) ἕκαστος ἐκ παίδων ἐθίζεται, τούτοις ἐμμένειν ἥδεται, καὶ οὕτως, τῆς συνηθείας οὐ πολὺ ἔλαττον πρὸς τὴν φύσιν δυναμένης, δυσμετάβλητοι γίνονται πρὸς τὰ μὴ ἀπ' ἀρχῆς αὐτοῖς καταβληθέντα τῇ ψυχῇ καλά. B

180 XIX. Διὸ χρὴ καὶ τοὺς νέους μὴ τοῖς διαφθείρουσιν ἀσκεῖσθαι [17] μαθήμασιν, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς ἀκμῆς ὄντας ἐπιμελῶς ὑποστέλλεσθαι τῆς Ἑλλήνων ἐπακούειν μυθολογίας. Πολὺ γὰρ ἀμαθίας χείρονά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῖς μαθήματα, ὡς ἐκ τῶν κατ' ἀγρὸν οἰκούντων, διὰ τὸ μὴ παιδευθῆναι τὰ παρ' Ἕλλησιν ἔλαττον ἁμαρτανόντων, ἀπεδείξαμεν. Φευκτέον δὴ τοὺς τοιούτους μύθους αὐτῶν καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ βιβλία· εἴθε δυνατὸν ἦν, καὶ τὰς πόλεις. Κακῶν γὰρ μαθημάτων γέμοντες καὶ πνέοντες τοῖς [18] συναμιλλωμένοις, ὥσπερ λύσσαν [19], τοῖς πλησίον μεταδιδόασιν ὧν πεπόνθασιν αὐτοί. Τὸ δὲ χαλεπώτατον, ὅστις παρ' αὐτοῖς πλεῖον πεπαίδευται, πολλῷ τοῦ [20] κατὰ φύσιν οὗτος [21] φρονεῖν ἐκτέτραπται.

C XX. Τινὲς δὲ τῶν παρ' αὐτοῖς καὶ φιλόσοφοι εἶναι ἀξιοῦντες τὰ τοιαῦτα ἁμαρτήματα ἀδιάφορα [22] τίθενται, καὶ τοὺς ἐπὶ ταῖς τοιαύταις πράξεσι χαλεπαίνοντας ἀνοήτους λέγουσιν. Οὐ γάρ ἐστιν, φασὶ, τὰ τοιαῦτα τῇ φύσει ἁμαρτήματα, ὅσα θετοῖς ἀπηγόρευται νόμοις ὑπὸ τῶν κατ' ἀρχὰς γενομένων σοφῶν, διὰ τὸ εἰδέναι, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εὐριπίστῳ ψυχῇ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μεγάλως ἀχθόμενοι πρὸς ἀλλήλους πόλεμον αἴρονται. Ὧν ἕνεκα νόμον θέντες οἱ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα ὡς ἁμαρτήματα ἀπηγόρευσαν. Γελοῖον [23] δὲ οὕτως ὑπολαμβάνειν. Πῶς γὰρ οὐχ ἁμαρτήματά εἰσι τὰ θορύβων **181** καὶ φόνων καὶ ταραχῆς πάσης [24] αἴτια; ἢ γὰρ οὐκ ἐκ μοιχείας ἀνακύπτουσι βίων περιγραφαὶ, οἴκων ἀναστάσεις, μαγεῖαι, δόλοι, ἀπορίαι [25] καὶ ἄλλα πλείω κακά;

D XXI. Ἀλλὰ διὰ τί, φησὶν, ὁ ἀνὴρ, ἐὰν ἀγνοῇ τὴν

XVIII. Quocirca multo minus iis aberrant illi qui ruri degunt, non prave instituti in iis, quibus imbuti sunt qui ista audent, quique a mala eruditione impietatem didicerunt. Nam qui a puero per has fabulas edocti sunt litteras, cum adhuc tener est animus, impias putatorum deorum actiones menti suæ inserunt: quare adulta ætate, instar malorum seminum in animam dejectorum, fructum ferunt: et quod est omnium gravissimum, facile non exscinduntur radicatæ impietates, quando illi viri facti eas graves noxiasque esse intelligunt. In quibus enim unusquisque a teneris assuescit, iis gestit immorari: sicque, quia consuetudo non multo minus valet quam natura, ægre convertuntur ad ea bona, quæ principio in ipsorum animos non fuerunt injecta.

XIX. Quare oportet, ut pueri corruptricibus non exerceantur disciplinis, et qui in flore ætatis sunt, diligenter cohibeantur Græcorum audire fabulas. Multo enim, quam inscitia, pejor est eorum scientia; quemadmodum ex rusticis ostendimus, qui, quod Græcam non acceperunt eruditionem, peccant minus. Fugere igitur oportet tales illorum fabulas, et theatra, et libros, et, utinam fieri posset! etiam civitates. Malarum enim institutionum homines pleni et spirantes, congredientibus proximis, tanquam rabiem, quæ ipsi passi sunt tradunt. Et quod est pessimum, quicunque apud eos magis est institutus, plus ab ea, quæ secundum naturam est, ratione deflexus est.

XX. Quidam autem inter eos, qui et philosophi esse gloriantur, ista peccata faciunt indifferentia, eosque, qui talibus succensent actionibus, stultos dicunt. Non enim, inquiunt, hæc natura sunt peccata, quæ per latas leges interdicta sunt a primis sapientibus, scilicet quibus exploratum erat, homines mobili facile animo, circa talia vehementer offensos, bellum in se mutuo suscepturos: quapropter sapientes, lege posita, ista velut delicta prohibuere. Ita vero arbitrari est ridiculum. Qua enim ratione peccata non sunt, quæ tumultus producunt, et homicidia, omnemque conturbationem? Nonne enim ex adulterio oriuntur festinæ mortes, familiarum perturbationes, magiæ, fraudes, angustiæ, et plura alia mala?

XXI. Sed cur, inquit, vir si ignorat uxorem suam

VARIÆ LECTIONES.

[14] εἰσηγούμενοι O. [15] Ita S, οὔτε C, O. [16] ὁπότ' ἂν C. Tum νοῆται O c. S., νοεῖται C. [17] ἀσκεῖσθαι var. lect. ap. Joan. Dam. accedente O, quam lectionem merito commendat C, ἀρχεῖσθαι idem in textu. [18] Dele τοῖς S. [19] λύσσας O. Tum μεταδιδοῦσιν C. [20] Ita S., τῷ C, τοι O. Reponendum puto: πολλῷ τὸν κατα φύσιν οὗτος φρονῶν ἐκτέτραπται. D. [21] Ita O c. D. οὕτως C. [22] Ita et O, sec. man. in margine, καὶ διάφορα in textu. [23] Inde a verbis γελοῖον δὲ Clemens suo nomine refutat eam sententiam, quam antea exposuerat. S. [24] πάσης παραχῆς C. [25] Vbb. οἴκων ἀναστάσεις, μαγεῖαι, δόλοι, ἀπορίαι accesserunt ex O; var. lect. ap. C post περιγραφαὶ add. οἴκων καταλύσεις, μαγεῖαι, δόλοι, ἀπορίαι.

VARIORUM NOTÆ.

(85) Ἐν οἷς γὰρ........ μυθολογίας. Subjunguntur capiti 11 a S. Damasceno, a quo citantur cum quibusdam parvi momenti varietatibus, si demas hanc, omnino certe amplectendam ἀσκεῖσθαι, *exerceri*, pro ἀρχεῖσθαι. Cot.

adulterare, zelotypia non effertur, non irascitur, non tumultuatur, non bella ciet? Itaque ista non sunt natura mala, verum iniqua hominum opinio gravia ea facit. Ego autem aio, quod, quamvis illa non accidant incommoda, ex consuetudine cum adulterio fit, ut vel maritus deseratur, vel et uxor insidias struat, vel labore viri parta mœcho præbeat; utque peregre profecto conjuge, cum illa ex adultero conceperit, metu reprehensionis uteri fetum nitatur labefacere, fiatque infanticida,vel,dum perdit,ipsa simul pereat.Quod si, cum ea manente viro, ex mœcho concipiens parit,educatus puer patrem nescit,eum vero qui non est,esse putat; sicque moriens, qui pater non est, alieno filio bona sua derelinquit.Quanta autem et alia mala ex adulterii natura oriri solent! Nescimus tamen malorum occulta. Quemadmodum enim rabiosus canis,quos tangit,interimit, occultissimam rabiem communicans, ita et adulterii absconditum malum, etsi ignoretur, posteritatis procurat exscisionem.

XXII. Verum hoc nunc relinquamus. Illud certe scimus omnes, plerumque eam ob causam homines effrenate irasci, propterea bella exorta, factas domorum eversiones, ac urbium expugnationes, aliaque innumera. Quare ego ad sanctum Judæorum Deum sanctamque eorumdem legem confugi; cum fidem certo judicio habuissem, quod ex Dei justo judicio et lex fixa sit ac definita, et anima omnino pro meritis eorum, quæ gessit, aliquando recipiet.

XXIII. Hæc cum dixissem, Appion orationi subjecit: Quid enim? nonne, inquit, et Græcorum leges mala prohibent, et adulteros puniunt? Ego respondi: Ergo Græcorum dii, quod contraria legibus faciunt, supplicium merentur. Quomodo autem et coercere me potero, dum existimo deos ipsos primos una cum adulterio cuncta flagitia perfecisse, nec pœnas dedisse, quas ideo magis dare debebant, quia non serviunt cupiditati? Quod si cupiditati obnoxii fuerunt, quo pacto dii erant? Et Appion: Sint nobis pro scopo non dii sed judices, in quos respiciendo, peccare metuemus. At ego excepi: Non simile est, o Appion. Qui enim ad hominem respicit, spe latendi audebit peccare: qui vero Deum omnium inspectorem metæ loco animæ suæ proposuit, gnarus quod eum latere non possit, clam quoque peccare supersedebit.

XXIV. Quæ cum audisset Appion, dixit: Intellexeram, ex quo accepi tibi cum Judæis esse consuetudinem, te mutavisse sententiam. Præclare enim a quodam dictum est (*a*): *Corrumpunt mores bo-*

A ἑαυτοῦ γυναῖκα μοιχευομένην, οὐ ζηλοῖ, οὐ θυμοῦται, οὐ θορυβεῖ, οὐ πολεμεῖ; Οὕτως οὐκ ἔστι τῇ φύσει τὰ τοιαῦτα κακὰ, ἀλλὰ ἡ ἄλογος ἀνθρώπων δόκησις ταῦτα δεινοποιεῖ. Ἐγὼ δέ φημι, ὅτι, κἂν μὴ τὰ δεινὰ ταῦτα συμβαίνῃ, ἐνδέχεται συνηθείᾳ τῇ πρὸς τὸν μοιχὸν ἢ τὸν ἄνδρα ἀπολιπεῖν, ἢ καὶ συνοικοῦσαν ἐπιβουλεῦσαι, ἢ τὰ τοῦ ἀνδρὸς κόπῳ πεπορισμένα τῷ μοιχῷ παρασχεῖν· καὶ ἀποδημοῦντος τοῦ ἀνδρὸς συλλαβοῦσαν ἐκ τοῦ μοιχοῦ, διὰ τὸ αἰδεῖσθαι τὸν ἔλεγχον, τὸ κατὰ γαστρὸς φθεῖραι θελῆσαι, καὶ γενέσθαι τεκνοκτόνον, ἢ καὶ φθείρουσαν συμφθαρῆναι. Εἰ δὲ, συνόντος τοῦ ἀνδρὸς, ἐκ μοιχοῦ συλλαβοῦσα τέκοι, ἀνατραφεὶς ὁ παῖς τὸν μὲν πατέρα ἀγνοεῖ, τὸν δὲ οὐκ ὄντα νομίζει, καὶ οὕτως ὁ μὴ πατὴρ τελευτῶν ἀλλοτρίῳ παιδὶ τὸν ἑαυτοῦ καταλείπει βίον. Πόσα δὲ B καὶ ἄλλα κακὰ ἐκ τῆς μοιχείας φυσικῶς ἀνακύπτειν φιλεῖ! καὶ οὐκ ἴσμεν τὰ κρύφια τῶν κακῶν. Ὥσπερ γὰρ ὁ λυσσῶν κύων τούτους ἀναιρεῖ ὧνπερ ἂν ψαύσῃ, τῆς ἀφανεστάτης λύσσης μεταδιδοὺς, οὕτω [26] καὶ τῆς μοιχείας τὸ κρύφιον κακὸν, κἂν ἀγνοῆται, τῆς διαδοχῆς τὴν ἐκκοπὴν ἐξεργάζεται.

132 XXII. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν νῦν ἡμῖν παραλελείφθω. Ἐκεῖνο δὲ ἅπαντες [27] ἴσμεν, ὡς ἐπίπαν ἐπὶ τούτῳ τοὺς ἄνδρας ἀνεπισχέτως δυσχεραίνοντας, πολέμους τε [28] ἐπὶ τούτῳ ἐγηγερμένους, καὶ οἴκων γενομένας ἀνατροπὰς, καὶ πόλεων ἁλώσεις, καὶ ἄλλα μυρία. Διὰ τοῦτο ἐγὼ τῷ ἁγίῳ [29] τῶν Ἰουδαίων Θεῷ καὶ νόμῳ προσέφυγον, ἀποδεδωκὼς τὴν πίστιν ἀσφαλεῖ [30] τῇ κρίσει, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαίας κρίσεως καὶ νόμος ὥρισται, καὶ ἡ ψυχὴ πάντως τὸ κατ' ἀξίαν [31] ὧν ἔπραξεν ὁπουδήποτε ἀπολαμβάνει.

C XXIII. Ταῦτά μου εἰπόντος, ὁ Ἀππίων ἐπήνεγκε τῷ λόγῳ· Τί γὰρ, οὐχὶ καὶ οἱ Ἑλλήνων, ἔφη, νόμοι τὰ φαῦλα ἀπαγορεύουσιν, καὶ τοὺς μοιχοὺς κολάζουσιν; Κἀγὼ ἔφην· Οὐκοῦν οἱ Ἑλλήνων θεοὶ τὰ ἐναντία τοῖς νόμοις πράξαντες κόλασιν ὀφείλουσιν. Πῶς δὲ καὶ σωφρονίζειν ἐμαυτὸν δυνήσομαι, ὑπολαμβάνων, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ πρῶτοι ἅμα τῇ μοιχείᾳ τὰ χαλεπὰ πάντα διεπράξαντο, καὶ δίκην οὐ δεδώκασι, ταύτῃ μᾶλλον ὀφείλοντες διδόναι, ὡς μὴ δουλεύοντες ἐπιθυμίᾳ; εἰ δὲ ὑπέκειντο [32], πῶς ἦσαν θεοί; Καὶ ὁ Ἀππίων· Ἔστωσαν ἡμῖν σκοποὶ μηκέτι θεοὶ, ἀλλ' οἱ δικασταὶ, εἰς οὓς ἀφορῶντες, φοβηθησόμεθα ἁμαρτάνειν. Κἀγὼ ἔφην· Οὐκ ἔσθ' [33] ὅμοιον, ὦ Ἀππίων. Ὁ μὲν γὰρ πρὸς ἄνθρωπον ἔχων τὸν σκοπὸν ἐλπίδι τοῦ λαθεῖν τολμήσει ἁμαρτάνειν, ὁ δὲ Θεὸν παντεπόπτην τῇ D ἑαυτοῦ ψυχῇ **133** ὁρισάμενος, εἰδὼς αὐτὸν λαθεῖν μὴ δύνασθαι, καὶ τὸ λάθρα ἁμαρτεῖν παραιτήσεται.

XXIV. Ταῦτα ὁ Ἀππίων ἀκούσας ἔφη· Ἤδειν ἐξ ὅτε ἤκουσα Ἰουδαίοις σε [34] προσομιλοῦντα, ἠλλοιῶσθαι τὴν γνώμην. Καλῶς γὰρ εἴρηταί τινι· Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. Κἀγώ ἔφην·

(*a*) I Cor. xv, 33. Est Menandri versus, qui legi debet: Φθείρουσιν ἤθη χρήσθ' ὁμιλίαι κακαί.

VARIÆ LECTIONES.

[26] οὕτως C. [27] πάντες O. Tum ἐπὶ τοῦτο var. lect. ap. C. Subsequitur mendum τάς p. τούς in O. [28] τε add. c. O, qui subinde exh. ἐπὶ τούτῳ c. D., ἐπὶ τούτων C. [29] ἀγαθῷ *Epil.* c. 51. Subinde τῷ Ἰουδαίων C. [30] ἀσφαλῆ C. [31] καταξίαν O. [32] ἐπέκειντο O. In eodem considerantur vbb. καὶ ὁ Ἀππίων. [33] οὐκ ἐθ' C. In O, est ἅπασι inter ὦ et Ἀππίων expunctum [34] σέ om. O.

Οὐκοῦν ἐπανορθοῦσιν ἤθη ἄχρηστα ὁμιλίαι καλαί. A Καὶ ὁ Ἀππίων ἔφη· Σήμερον πεπληροφορήμην τὴν σὴν ἐπιγνῶναι ἔνστασιν· διὸ σοὶ πρώτῳ εἰπεῖν συνεχωρήσαμεν. Αὔριον δὲ ἐνταῦθα, εἴ σοι φίλον ἐστὶν, ἐπὶ τῶν αὐτῶν φίλων συνελθόντων ἀποδείξω, ὅτι οἱ θεοὶ ἡμῶν οὔτε μοιχοὶ ὄντες τυγχάνουσιν, οὔτε φονεῖς, οὔτε παίδων φθορεῖς, οὐκ ἀδελφαῖς ἢ θυγατράσι πλησιάσαντες· ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι, τὰ μυστήρια μόνους τοὺς φιλομαθεῖς εἰδέναι θέλοντες, μύθοις οἷς εἴρηκας αὐτὰ προεκάλυψαν [35]. Ζῆνα γὰρ τὴν ζέουσαν οὐσίαν εἶναι φυσιολογοῦσιν, Κρόνον δὲ τὸν χρόνον, καὶ Ῥέαν τὴν ἀεὶ ῥέουσαν τοῦ [36] ὕδατος φύσιν. Πλὴν, ὡς ὑπεσχόμην, αὔριον, τὸ καθ' ἕκαστον [37] εἶδος ἕωθεν ὑμῖν συνελθοῦσιν ἀλληγορήσας, τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν ἐκφανῶ. Κἀγὼ πρὸς ταῦτα ἔφην· Αὔριον, ὡς ὑπέσχου, οὕτως ποίησον· ἤδη δὲ ἐντεῦθεν καὶ B πρὸς αὐτὰ, ἃ μέλλεις λέγειν, ἄκουσον.

XXV. Αἱ τῶν θεῶν πράξεις εἰ μὲν, ἀγαθαὶ οὖσαι, κακοῖς μύθοις προεκαλύφθησαν, πολλὴ τοῦ σκεπάσαντος δείκνυται κακία, ὅτι τὰ σεμνὰ **134** ἀπέκρυψε κακοῖς διηγήμασιν, ἵνα μήτις αὐτῶν ζηλωτὴς γένηται· εἰ δὲ ἀληθῶς ἀσεβῆ διεπράξαντο, ἐχρῆν τοὐναντίον ἀγαθοῖς μύθοις [38] αὐτὰ ἐπισκέπειν, ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι, ὡς εἰς κρείττονας ἀφορῶντες, ἁμαρτάνειν ἐπιχειρῶσιν ἐκείνοις παραπλήσια. Ταῦτά μου εἰπόντος, οἱ παρόντες φανεροὶ ἦσαν ἀρχὴν λαμβάνοντες τῆς πρὸς τοὺς ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντας λόγους ἀγάπης. Καὶ γὰρ συνεχῶς καὶ ἐσπουδασμένως ἀξιοῦντες πάντως με τῇ ὑστεραίᾳ ἐλθεῖν ἀπηλλάγησαν.

—

ὉΜΙΛΙΑ Ε'

C

I. Τῇ μὲν οὖν ἐν Τύρῳ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ, καθὰ συνεταξάμεθα, εἰς τὸν ἡσύχιον τόπον [39] ἐλθὼν, τοὺς μὲν ἑτέρους μετά τινων καὶ ἄλλων ἰδὼν καὶ προσαγορεύσας, Ἀππίωνα δὲ μὴ ἑωρακὼς, ἠρόμην τοῦ μὴ παρεῖναι ἐκεῖνον τὴν αἰτίαν. Καί τις ἔφη, δυσαῤῥώστως αὐτὸν ἀπ' αὐτῆς ἑσπέρας ἐσχηκέναι τὸ σωμάτιον. Ἐμοῦ δὲ φήσαντος, εὔλογον εἶναι παραχρῆμα ὁρμήσαντας ἐπισκέψασθαι αὐτὸν, σχεδὸν οἱ πάντες ἠξίουν πρότερον διαλεχθῆναί με αὐτοῖς, εἶθ' οὕτως κἀκεῖνον ἐπισκέψασθαι δύνασθαι [40] αὐτόν. Μιᾶς οὖν πάντων γνώμης γενομένης, λέγειν ἠρξάμην.

II Ἐχθὲς [41], ἐντεῦθεν ἀπαλλαγεὶς, ὦ φίλοι, ὁμολογῶ ὅτι, πάνυ φροντίζων ὑπὲρ τῆς πρὸς Ἀππίωνα μελλούσης ἔσεσθαι ζητήσεως, ὕπνου τυχεῖν **135** οὐκ ἐδυνάμην. Ἀγρυπνοῦντος δέ μου εἰσέδραμε τὰ ἐν Ῥώμῃ πρὸς αὐτόν μοι μεμηχανημένα. Ἦν δὲ τοιαῦ- D τα· Ἐκ παιδὸς ἐγὼ Κλήμης ἀληθείας ἐρῶν, καὶ ζητῶν τὰ ψυχῇ διαφέροντα, καὶ εἰς ἀνασκευὰς καὶ κατασκευὰς δαπανῶν τοὺς χρόνους, καὶ μηθὲν τέλειον εὑρεῖν δυνάμενος, ὑπὸ τῆς ἀνοίας ἐξώκειλα [42] εἰς νόσον. Καὶ δὴ ἐμοῦ κατακειμένου, ὁ Ἀππίων ἐπιδημεῖ τῇ Ῥώμῃ, πατρικὸς ὢν μοι φίλος, καὶ ἐπιξενοῦται ἐμοὶ, καὶ κλινήρη μαθὼν πρὸς ἐμὲ εἰσέρχεται, ὡς ἰατρικῆς οὐκ ἀμύητος, καὶ πυνθάνεται τῆς

nos colloquia mala. Excepi ego : Igitur mores malos colloquia bona corrigunt. Dixit Appion : Hodie abunde mihi sit, tuum certo agnovisse institutum: quare primus ut loquereris permisimus. Cras vero hic, si tibi videtur, iisdem amicis convenientibus ostendam, quod dii nostri neque adulteri sunt, neque interfectores, neque liberorum interemptores, neque sororum vel filiarum vitiatores ; at veteres, dum mysteria a solis descendi cupidis volunt intelligi, ea fabulis quas dixisti occultaverunt. Jovem enim ferventem esse substantiam, physica ratione asserunt : Saturnum autem tempus ; et Rheam semper fluentem aquæ naturam. Verumtamen, ut pollicitus sum, cras vobis mane convenientibus, singulas species allegorice exponens rerum manifestam faciam veritatem. Ad hæc ego dixi : Crastina die, ut promisisti, ita facito. Jam vero hinc et adversus ea quæ dicturus es audi.

XXV. Deorum gesta si, bona cum essent, malis fabulis obtecta sunt, magna ejus qui texit ostenditur malitia, quod honesta pravis occultarit narrationibus, ne quis eorum fieret imitator. Quod si dii vere gesserant impia, contra oportebat illa bonis fabulis velare, ne homines, velut qui in numina respicerent, illis consimilia niterentur peccare. Hæc me dicente, qui aderant, non obscure videbantur incipere dictos a me sermones amore prosequi. Etenim frequenter et studiose rogantes, ut omnino postridie venirem, digressi sunt.

—

HOMILIA V.

I. Sequente igitur apud Tyrum die, quemadmodum pacti eramus, in quietum locum adveniens, cæteros quidem cum quibusdam et aliis intuitus cum salutassem, Appionem vero non viderem, causam cur ille non adesset rogavi. Et aliquis respondit, illum ex ipsa vespera ægroto jacuisse corpusculo. Cumque ego dixissem, æquum esse ut statim profecti eum visitaremus, fere cuncti deprecati sunt, ut prius eis edissererem ; sic enim postea posse fieri ut illum inviseremus. Quia ergo una erat omnium voluntas, loqui cœpi.

II. Heri hinc abiens, o amici, multum, fateor, sollicitus de futura adversus Appionem disceptatione somnum capere non potui. Vigilante autem me occurrerunt, quæ Romæ contra illum commentus fui. Sunt autem hæc. A puero ego Clemens veritatis studiosus, quærensque animæ utilia, et in confutationes ac probationes tempus insumens, nihilque valens veri invenire, in morbum ex mentis impotentia deveni. Cumque decumberem, Romam advenit Appion, paternus amicus, et apud me hospitatur : audiensque in lecto me jacere, ad me ingressus est, tanquam medicæ artis non imperitus ; atque rogat causam decubitus. Ego vero hominem

VARIÆ LECTIONES.

[35] προεκάλυψεν O, mendose. [36] τοῦ om. O. [37] καθέκαστον scr. O. [38] μύθοις add. c. O. Idem ἐπισκέπτειν, p. ἐπισκέπειν. [39] τόπον non est in O. [40] δύνασθαι textui reddidi, postquam omissum erat a Cl et S. [41] χθές O. [42] ἐξώκειον O.

non ignorabam summo Judæos prosequi odio, adeo ut et contra eos multos scripserit libros; nunc certe Simonem ipsum in amicitiam admisit non quidem ob discendi studium ac eruditionem, sed quia novit eum esse Samaritanum et Judæorum hostem, adversus quos etiam sit progressus, ideo eum sibi conciliavit, quo possit aliquid ab illo contra Judæos discere.

III. Hæc ego sciens de Appione, simul ac causam morbi petiit, respondi simulate, me juvenum more affectum dolere animo. Ad hæc ille dixit : Fili, tanquam patri confisus narra, quinam sit animi tui morbus. Cumque iterum ficte vehemens ducerem suspirium, quasi veritus fateri amorem, silendo et vultum demittendo suspicionem dedi ejus quod indicari volebam; at ille revera me mulierem deperire persuasus dixit : Nihil in vita est, cui non possit adhiberi remedium. Ipse enim ego, adhuc juvenis, cum in amorem incidissem elegantissimæ mulieris, non modo impossibile judicabam illa frui, verum neque salutare unquam sperabam : et tamen nactus aliquem Ægyptium, magicis in artibus peritissimum, et contracta cum eo amicitia, amorem meum declaro : ac non solum ille se mihi ad cupita omnia tradidit; sed largissime mihi gratificans, etiam carminis per quod potitus fui scientiam non invidit : atque per illius hominis occultam demonstrationem, persuasus magistri munificentia, et semel potitus, amare cessavi.

IV. Unde si et tu tale quid hominum more pateris, mihi confisus depone curas. Intra enim septem dies omnino te mulieris faciam compotem. His ego auditis, meum respiciens ad scopum, aio : Ignosce mihi non penitus credenti magiam exstare : multos quippe jam expertus sum, multa pollicitos ac mentitos. Attamen movet me ac in spem adducit promissio tua. Vereor autem, dum cogito, forte dæmones interdum magis ad mandata non obedire.

V. Respondit Appion : Mihi concede, ut hæc plus quam tu cognoscam. Ne tamen nihil videaris ex me audivisse de eo quod dixisti, disce, qua ratione cogantur dæmones obsequi mandatis magorum; nam sicut fieri non potest, ut miles duci contradicat, et sicut ipsi duces non possunt imperatori non obtemperare (si quis enim præpositis resistat omnino pœnas solvet), ita fieri nequit, ut dæmones angelis ducibus suis non subserviant; per quos adjurati cedunt trementes, ut qui bene noverint se non obsecutos omnino puniri. Ipsi quoque angeli,

A καταχλίσεως τὴν αἰτίαν. Ἐγὼ δὲ τὸν ἄνδρα οὐκ ἀγνοῶν [43] πάνυ Ἰουδαίους δι' ἀπεχθείας ἔχοντα, ὡς καὶ πολλὰ βιβλία κατ' αὐτῶν συγγεγραφέναι [44]· καὶ αὐτὸν Σίμωνα νῦν οὐ διὰ φιλομάθειαν [45] εἰς φιλίαν προσιέμενον, ἀλλ' ἐπειδὴ Σαμαρέα αὐτὸν οἶδε μισοϊουδαῖόν τε ὄντα καὶ κατὰ Ἰουδαίων προεληλυθότα, διὰ τοῦτο αὐτὸν προσῳκειώσατο, ἵνα δύναιτο κατὰ Ἰουδαίων τι παρ' αὐτοῦ μανθάνειν.

III. Ταῦτα ἐγὼ προειδὼς [46] περὶ τοῦ Ἀππίωνος, ἅμα τῷ πυθέσθαι αὐτὸν τὴν αἰτίαν τῆς νόσου προσποιητικῶς [47] ἀπεκρινάμην, ὅτι τὰ νέων πάσχω καὶ ἀλγῶ τὴν ψυχήν. Ὁ δὲ πρὸς ταῦτα ἔφη· Τέκνον, ὡς πατρὶ θαρσήσας λέγε, τίς σου τῆς ψυχῆς ἡ νόσος; Ἐμοῦ δὲ προσποιητικῶς [48] πάλιν ἀναστενάξαντος, ὡς δὴ περὶ ἔρωτος εἰπεῖν αἰδουμένου, διά γε τῆς σιωπῆς **136** καὶ τοῦ κατανεύειν [49], περὶ οὗ ἤθελον B ἐνδείκνυσθαι, παρεῖχον τὴν ὑπόνοιαν· ὁ δὲ, ἐρᾷν [50] με γυναικὸς ἀληθῶς ἀναπεισθεὶς, ἔφη· Οὐδέν ἐστιν ἐν τῷ βίῳ βοηθείας τυχεῖν μὴ δυνάμενον. Καὶ γὰρ αὐτὸς, ὅτε νέος ἤμην [51], ἐρασθεὶς γυναικὸς ἀξιολογωτάτης, οὐ μόνον αὐτῆς [52] τυχεῖν ἡγούμην ἀδύνατον εἶναι, ἀλλ' οὐδὲ προσαγορεῦσαί ποτε ἤλπιζον· καὶ ὅμως, περιτυχὼν τινι Αἰγυπτίῳ, πάνυ τὰ μάγων ἀκριβοῦντι, καὶ φιλωθεὶς ἐκφαίνω μου τὸν ἔρωτα, καὶ οὐ μόνον ἑαυτόν μοι παρεῖχε πρὸς πᾶν ὃ ἐβουλόμην, ἀλλὰ δαψιλέστερον πρός με φιλοτιμούμενος καὶ τὴν ἐπαοιδὴν, δι' ἧς ἔτυχον, διδάσκειν οὐκ ἐφθόνησεν· ἐκ δὲ τῆς ἐκείνου λαθραίας ὑποδείξεως, πεισθεὶς τῇ τοῦ διδάξαντος ἀφθονίᾳ, καὶ ἅπαξ ἐπιτυχὼν, ἐπαυσάμην τοῦ ἔρωτος.

IV. Ὅθεν, εἰ καὶ σὺ τοιοῦτόν τι πέπονθας ἀνθρωC πίνως, θάρσησον ἡμῖν πρὸς τὸ ἀμέριμνον· ἐντὸς γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ πάντως αὐτῆς ἐπιτυχεῖν σε ποιήσω. Ταῦτα ἀκούσας ἐγὼ, εἰς τὸν ἐμὸν [53] σκοπὸν ἀποβλέπων, ἔφην· Σύγγνωθί μοι μὴ πάνυ πιστεύοντι μαγείαν ὑφεστάναι· πολλῶν γὰρ πολλὰ ἐπαγγελλομένων καὶ διαψευσαμένων ἤδη πεπείραμαι. Πλὴν δυσωπεῖ [54] μέ καὶ εἰς ἐλπίδας ἄγει ἡ σὴ ὑπόσχεσις. Δέδοικα δὲ ἐνθυμούμενος, μὴ ἄρα οἱ δαίμονες τοῖς μάγοις ἐνίοτε πρὸς τὰ κελευόμενα οὐχ ὑπείκουσιν.

V. Καὶ ὁ Ἀππίων ἔφη· Ταῦτα ἐμοί σου μᾶλλον συγχώρει εἰδέναι. **137** Πλὴν ἵνα μὴ δοκῇς, πρὸς ὃ ἔφης, μηδὲν ἀκηκοέναι παρ' ἐμοῦ, μάθε πῶς ἀνάγκην ἔχουσιν οἱ δαίμονες τοῖς μάγοις ὑπείκειν περὶ ὧν κελεύονται· ὡς γὰρ ἀδύνατόν ἐστι στρατιώτην ἀντειπεῖν τῷ ἡγουμένῳ, αὐτοῖς τε τοῖς ἡγουμένοις D οὐχ οἷόν τε παρακοῦσαι βασιλέως· (εἰ γάρ τις ἀντερεῖ τοῖς ἐφεστηκόσιν, πάντως τιμωρίας ἀξιοῦται·) οὕτως ἀδύνατόν ἐστι τοὺς δαίμονας μὴ ὑπουργεῖν [55] τοῖς αὐτῶν ἡγουμένοις ἀγγέλοις, καθ' ὧν ὁρκιζόμενοι φρίττοντες εἴκουσιν, εὖ εἰδότες ὅτι ἀπειθήσαν-

VARIÆ LECTIONES.

[43] D legi vult ἀγνοῶ. At oratio est ἀνακόλουθος, cum verbo προϊδών resumatur participium ἀγνοῶν. Alioquin scribendum esset ἠγνόουν. S. [44] ἀναγεγραφέναι C. [45] Ejeci c. O, αὐτὴν post φιλομάθειαν. Tum προσιέμενον D, προσέμενεν C. O. [46] προειδώς scripsi ex conject., προϊδών C, προϊδώς O. Tum τῷ O, c. D, τοῦ C. [47] προσποιητῶς C. [48] προσποιητῶς C. [49] κάτω νεύειν C. [50] Ita O, et ex conject. C, qui ἐρῶν in textu. Vbb. *Nihil in vita est-unquam spe* (rabam) Cotelerianæ versioni reddidi, cum excidissent ap. S. [51] Ita O in marg., ἧμιν in textu. Idem ἀξιολογώτατος. [52] αὐτήν, S invita grammatica. [53] ἐμοῦ C. [54] Ita O c. S, δουσωπεῖ C. [55] ὑποργεῖν O.

τες [56] πάντως κολάζονται. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, κατὰ τοῦ κρείττονος ὑπὸ μάγων ὁρκιζόμενοι, ὑπείκουσιν, μήπως ἀπειθείας κριθέντες ἀπόλωνται. Εἰ γὰρ μὴ πάντα ἔμψυχα ὄντα καὶ λογισμένα προεώρα τὴν ἐκ τοῦ κρείττονος δίκην, σύγχυσις ἂν ἐγεγόνει, τῶν πάντων στασιαζόντων πρὸς ἄλληλα.

VI. Κἀγὼ ἔφην· Οὐκοῦν ὀρθῶς ἔχει τὰ ὑπὸ ποιητῶν καὶ φιλοσόφων λεγόμενα [57], ὡς ἐν ᾅδου αἱ ψυχαὶ τῶν ἀσεβῶν, κριθεῖσαι ἐφ' οἷς ἐτόλμησαν, κολάζονται, οἷον Ἰξίονος καὶ Ταντάλου Τιτυοῦ τε καὶ Σισύφου καὶ τῶν Δαναοῦ θυγατέρων καὶ ὅσοι ποτὲ ἄλλοι ἐνταῦθα ἠσέβησαν; Καὶ πῶς. εἴγε ταῦθ' οὕτως μὴ ἔχῃ [58-59], δυνατὸν ἂν μαγείαν ὑφεστάναι; Τοῦ δὲ εἰπόντος, οὕτω τὰ ἐν ᾅδου ἔχειν, ἐγὼ ἐπυθόμην· Διὰ τί δὴ καὶ αὐτοὶ μαγεύειν [60] οὐ περοβήμεθα, ἐπὶ μοιχείας πεπεισμένοι τὴν ἐν ᾅδου δίκην; μοιχείᾳ [61] γὰρ βιάσασθαι τὴν μὴ θέλουσαν οὐ συντίθεμαι εἶναι δίκαιον. Εἰ δέ τις αὐτὴν **138** πείθειν ἐπαγγέλλεται, πρὸς τοῦτο, μετὰ τοῦ καὶ χάριν ὁμολογεῖν, ἑτοίμως ἔχω.

VII. Καὶ ὁ Ἀππίων ἔφη· Οὐ δοκεῖ σοι ταὐτὸν εἶναι, εἴτε μαγείᾳ αὐτῆς ἐπιτύχοις [62], εἴτε πείσας λόγοις; Κἀγὼ ἔφην· Οὐ πάντως ὅμοιον· πολὺ γὰρ ἀφέστηκεν ἀλλήλων ἑκάτερον· ὁ μὲν γὰρ ἄκουσαν γυναῖκα τῇ τῆς μαγείας βίᾳ ἐπαναγκάσας, ὡς ἐπιβουλεύσας σώφρονι, χαλεπωτάτην ὑπέχει τὴν δίκην· ὁ δὲ λόγῳ πείσας, καὶ ἐπὶ τῇ αὐτῆς ἐξουσίᾳ καὶ βουλῇ ποιησάμενος τὴν αἵρεσιν, οὐκ ἐβιάσατο. Ἧττον δὲ οἶμαι κολασθήσεσθαι τὸν πεπεικότα τοῦ βιασαμένου· τοιγαροῦν. εἰ μὲν πεῖσαι δύνασαι, χάριν ἕξω ἐπιτυχὼν, ἄλλως δὲ ἥδιόν [63] μοι τεθνάναι μᾶλλον, ἢ τὴν μὴ βουλομένην βιαίως ἐπαναγκάσαι.

VIII. Καὶ ὁ Ἀππίων, ἀληθῶς διαπορῶν, ἔφη· Τί με χρὴ πρὸς σὲ λέγειν; Ποτὲ μὲν γὰρ ὡς ὑπὸ ἔρωτος ἐνοχλούμενος εὔχῃ ἐπιτυχεῖν, ποτὲ δὲ ὡς οὐκ ἐρῶν [64] τῆς ἐπιθυμίας προτιμᾷς τὸν φόβον, καὶ οἴει πείσας μὲν ὡς ἀναμάρτητος ἔσεσθαι ἀνεύθυνος, βίᾳ δὲ τῇ τῆς μαγείας ἐπιτυχὼν ὀφέξειν [65] δίκην. Ἀλλ' ἀγνοεῖς ὡς τὸ τέλος παντὸς πράγματος κρίνεται, ὅτι γέγονεν, οὐ τὸ πῶς γέγονε δοκιμάζεται. Καὶ σὺ δὲ, ἐὰν μοιχεύσῃς, οὐ δήπου, μαγείᾳ μὲν δυνηθεὶς, ὡς ἀσεβὴς [66] κριθήσῃ, πείσας δὲ, τῆς κατὰ τὴν μοιχείαν ἁμαρτίας ἀπολυθήσῃ; Κἀγὼ ἔφην· Διὰ τὸ ἐρᾷν πάντως μοι προκειμένου **139** τυχεῖν τῆς ἐρωμένης, ἀνάγκη μέν μοι ἑλέσθαι θάτερον, αἱρήσομαι δὲ, εἰ [67] οἷόν τε, κολακεῦσαι μᾶλλον, ἢ μαγεῦσαι. Ἀλλ' οὐδὲ κολακείᾳ πείθειν αὐτὴν ῥᾴδιον· πάνυ γάρ ἐστιν ἡ γυνὴ φιλόσοφος.

IX. Καὶ ὁ Ἀππίων ἔφη· Ταύτῃ μᾶλλον εὔελπίς εἰμι πείθειν [68] αὐτὴν δυνήσεσθαι, ὡς αὐτὸς θέλεις, εἴπερ γε προσομιλῆσαι αὐτῇ δυνάμεθα. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Ἀδύνατον. Καὶ ὁ Ἀππίων ἐπύθετο, εἰ

A per. Deum ab magis adjurati, obediunt, ne inobsequentiæ rei pereant. Nisi enim cuncta anima et ratione prædita justitiam Numinis præviderent, oriretur confusio, omnibus nempe mutua seditione laborantibus.

VI. Et ego dixi : Vera itaque sunt quæ a poetis et philosophis narrantur, in inferis animas impiorum judicari, et pro facinoribus puniri ? Exempli gratia animas Ixionis, Tantali, Tityi, Sityphi et Danai filiarum, nec non alios omne quicunque hic vixerunt impie. Ac quomodo,si hæc non ita se habent, poterit magia subsistere ? Cumque ille respondisset, ita esse de inferis, ego interrogavi : et cur ipsi magiam exercere non timemus, qui certi
B sumus de pœnis adulterii apud inferos ? Stupro siquidem nolentem feminam comprimere, justum esse non assentior. Sed si quis persuasurum se illam pollicetur, ad id ego sum paratus, insuperque habebo gratiam.

VII. Excepit Appion : Nonne tibi videtur idem esse, sive per magiam ea potiaris, sive per verborum suadelam ? Respondi ego : Non omnino par est : multum quippe distat unum ab altero; qui enim invitam mulierem per vim magiæ cogit tanquam insidiator pudicæ gravissimas dabit pœnas : qui vero sermone persuasit, atque in ejus arbitrio ac voluntate posuit electionem, is non intulit vim. Minus autem, opinior punietur qui suasit, quam qui coegit. Quocirca si quidem persuadere potes, gratiam habebo compos factus : aliter vero dulcius
C mihi mori quam nolentem vi adigere.

VIII. Et Appion vere dubius animi dixit : Quid me tibi effari oportet ? Interdum enim quasi amoris impatiens frui desideras ; interdum vero, quasi non ames, metum anteponis cupidini, et existimas, quod, si persuaris, impune tanquam qui non peccaveris evades ; sin vero per magicam vim conpos voti fias, pœnas dabis. Sed ignoras, cujuscunque negotii finem judicari, et factum, non facti modum expendi. Et vero tu si adulterium commiseris, nunquid, per magiam compos tamquam impius condemnaberis, per suasionem vero, ab adulterii peccato absolveris ? Et ego respondi : Cum amem, omninoque mihi proponam frui amata, necesse quidem est ut alterum eligam, malim vero,
D si facultas est, adulatione uti, quam magia. Sed nec blanditiis facile erit mulierem ad consensum adducere, valde enim sapientiæ studiosa est.

IX. Et Appion : Eo magis inquit, bona me spes habet, posse ei persuaderi, quemadmodum cupis, si cum ea colloqui detur. Ego respondi,fieri nequit. Appion autem sciscitatus est, num posset ad eam

VARIÆ LECTIONES.

[56] ἀπειθήσαντες Cl., Ottoboniani ἀπειθείσαντες idem valet, ἀπελθήσαντες C. [57] φλεγόμενα O, mendose. [58. 59] O legit in indicativo ἔχει. [60] μαγείαν C. Tum ἐπὶ μοιχείᾳ O. [61] Leg. μαγείᾳ c. D., cl. capp. 7 et 8. [62] ἐπιτυχών C. Verum jam vidit S. Idem παίσας mendose [63] ἥδιόν S. O., ἥδειόν C. [64] αἱρῶν O. [65] ὑφέξιν O. [66] ἀσεβήσας C. [67] εἰ addidi c. O : quam particulam deesse jam suspicatus est S. [68] Ita S., πείσειν C. O.

scribi. Et ego dixi id quidem fideri posse. Tum Appion : Jam nocte hac conscribam libellum, mœchiæ laudem ; quem tu a me acceptum ad eam mittes ; et spero quod flexa consentiet. Atque Appion compositam eam epistolam mihi dedit, de qua nocte ista cogitavi quamque opportune recordatus sum me habere una cum aliis libellis, quos mecum defero. Hæc cum narrassem, astantibus ostendi epistolam, cupidisque audire recitavi. Legens autem dixi : Hæc est, o viri Græcorum disciplina, quæ largam præbet ad audaciter peccandum occasionem. Epistola vero ita habebat.

X. Amator amatæ (absque nominibus propter leges a stultis hominibus sancitas) jussu Amoris, antiquissimi omnium pueri, salutem dicit. Cognovi te animum ad studium sapientiæ applicare, et ob virtutem æmulari meliorum vitam. Quinam vero meliores sint, quam inter omnia dii, et inter homines philosophi ? Illi namque soli sciunt quænam ex actionibus natura sint malæ aut bonæ et quænam per legum decreta tales, cum non sint, habeantur. Jam ergo adulterium, quod dicitur, nonnulli actionem malam esse crediderunt, licet omnimode bona sit ; nam ad generis multiplicationem jussu Cupidinis exercetur. Est autem Cupido deorum omnium antiquissimus ; absque enim Cupidine non elementorum, non deorum, non hominum, non brutorum animantium, non cæterorum omnium congressus vel generatio fieri potest ; omnes etenim Amoris sumus instrumenta. Sed ipse per nos opifex, ad cunctorum quæ gignuntur animas adveniens. Unde non quando ipsi volumus, sed quando ab eo jubemur, illius voluntatem facere desideramus. Quod si, qui ejus voluntate cupimus, cupiditatem popter id quod vocatur pudicitia nitamur comprimere, quo modo dum omnium deorum hominumque antiquissimo refragamur, non maximam impietatem admittemus ?

XI. Universa itaque ipsi aperta sint ostia, et omnes molestæ ac ascititiæ solvantur leges, zelotypis hominibus positæ, qui mente capti, nec volentes æquum intelligere, insuperque et dictos adulteros suspicati, a Jove ipso per Minoem et Rhadamantum juste illuduntus latis legibus. Nam Amorem animis accedentem coercere non possumus. Neque enim voluntarius est amantium affectus. Ipse itaque Jupiter, harum legum lator innumeris concubuit cum mulieribus ; et quidem propter quosdam sapientes viros beneficus in liberorum procreatione factus nonnunquam congressum suum hominibus donavit, apud eos vero, qui gra-

A ἐπιστεῖλαι αὐτῇ δυνατόν ἐστιν. Κἀγὼ ἔφην· Δυνατὸν τοῦτό γε. Καὶ ὁ Ἀππίων ἔφη· Ἔτι [69] τῇ νυκτὶ ταύτῃ συγγράψω βιβλίον, μοιχείας ἐγκώμιον, ὅπερ σὺ παρ ἐμοῦ λαβὼν διαπέμψεις αὐτῇ, καὶ ἐλπίζω ὅτι πεισθεῖσα συνθήσεται. Καὶ συγγράψας ὁ Ἀππίων ἐκεῖνο τὸ βιβλίον ἐδίδου ἐμοὶ, περὶ οὗ καὶ ἐν τῇ νυκτὶ [70] ταύτῃ ἐνενόησα, καὶ εὐκαίρως [71] ἔχειν αὐτὸ ὑπεμνήσθην, σὺν ἄλλοις βιβλίοις οἷς μετ' ἐμαυτοῦ [72] ἐπιφέρομαι. Διηγησάμενος δὲ ταῦτα ἔδειξα τοῖς παροῦσι τὸ βιβλίον, καὶ βουλομένοις ἐπακοῦσαι ἀνέγνων, καὶ δὴ ἀναγνοὺς ἔφην· Αὕτη ἐστὶν, ἄνδρες, ἡ τῶν Ἑλλήνων παιδεία, γενναίαν ὑπόθεσιν ἔχουσα πρὸς τὸ ἀδεῶς ἐξαμαρτάνειν. Τὸ δὲ βιβλίον ἦν οὕτως ἔχον.

X. Ὁ ἐρῶν τῇ ἐρωμένῃ (ἀνωνύμως διὰ τοὺς ἐκ τῶν ἀνοήτων ἀνθρώπων νόμους) ἐπιταγαῖς Ἔρωτος τοῦ B πάντων πρεσβυτάτου παιδὸς χάριν [73]. **140** Ἔγνων σε φιλοσοφίᾳ [74] προσανέχουσαν, καὶ ἀρετῆς ἕνεκα τὸν τῶν κρειττόνων ζηλοῦσαν βίον. Τίνες δὲ ἂν εἶεν κρείττονες, ἢ θεοὶ μὲν ἀπάντων, ἀνθρώπων δὲ οἱ φιλόσοφοι ; Οὗτοι γὰρ μόνοι ἴσασιν, τῶν ἔργων ποῖα μέν ἐστιν φύσει κακὰ ἢ καλὰ, ποῖα δὲ τῇ τῶν νομων θέσει, οὐκ ὄντα, νομίζεται. Αὐτίκα γοῦν τὴν λεγομένην μοιχείαν πρᾶξίν τινες ὑπειλήφασιν εἶναι κακὴν, καίτοι καλὴν κατὰ πάντα ὑπάρχουσαν· εἰς γὰρ τὴν τοῦ βίου πολυγονίαν ἐπιταγαῖς Ἔρωτος γίνεται. Ἔρως δέ ἐστιν ὁ πάντων θεῶν πρεσβύτατος· ἄνευ γὰρ δὴ Ἔρωτος οὐ στοιχείων, οὐ θεῶν, οὐκ ἀνθρώπων, οὐ ζώων ἀλόγων, οὐ τῶν λοιπῶν ἁπάντων μίξις ἢ γένεσις [75] γενέσθαι δύναται· πάντες γάρ τοι ὄργανά ἐσμεν τοῦ Ἔρωτος. Αὐτὸς δὲ [76] ὁ δι' ἡμῶν τεχνίτης παντὸς τοῦ γεννωμένου ψυχαῖς ἐπιδημῶν ἐστι νοῦς. Ὅθεν C οὐκ αὐτοὶ θέλοντες, ἀλλ' ὅταν ὑπ' αὐτοῦ κελευσθῶμεν, τὸ ἐκείνου βούλημα ποιεῖν ἐπιθυμοῦμεν. Οἱ δὲ [77] ἐκείνου βουλῇ ἐπιθυμοῦντες, χάριν τῆς λεγομένης σωφροσύνης κρατεῖν τῆς ἐπιθυμίας ἐπιχειρήσωμεν [78], πῶς τῷ πάντων πρεσβυτάτῳ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων ἀντιπράττοντες [79] οὐ τὰ μέγιστα ἀσεβήσωμεν ;

XI. Ἀλλὰ πᾶσαι μὲν ἀνεῴχθωσαν [80] αὐτῷ θύραι, πάντες δὲ μοχθηροὶ **141** καὶ θετοὶ λυέσθωσαν νόμοι, ζηλοτύποις ἀνθρώποις κείμενοι, οἵτινες, ὑπὸ ἀνοίας κρατούμενοι καὶ τὸ εὔλογον νοεῖν μὴ βουλόμενοι, προσέτι δὲ καὶ τοὺς λεγομένους μοιχοὺς ὑφορώμενοι, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διὸς διά γε τοῦ Μίνω καὶ τοῦ Ῥαδαμάνθυος [81] εὐλόγως θετοῖς παίζονται [82] D νόμοις. Ἔρωτα γὰρ ἐπιδημήσαντα ψυχαῖς οὐκ ἔστιν ἐπισχεῖν. Οὐ γάρ ἐστιν ἑκούσιον τὸ τῶν ἐρώντων πάθος. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ζεὺς αὐτὸς, ὁ τούτων νομοθέτης, μυρίαις συνήλυθεν γυναιξὶν, καὶ ὑπ' ἐνίων μὲν σοφῶν εὐεργέτης πρὸς τεκνοποιίαν, ἐνίοτε τὴν αὐτοῦ μίξιν [83] ἀνθρώποις δωρούμενος· παρ' οἷς δὲ

VARIÆ LECTIONES

[69] ἐπί conj. D. [70] καί omittere non debebat S. c. Cl. [71] Hanc Ci conjecturam confirmat O, εὔκαιρος C, in textu. [72] Ita S., μεθ' ἑαυτοῦ C, O. [73] Leg. χαίρειν S. [74] Ita O, et ex conject. C., φιλοσοφίαν id. in textu : [75] γέννησις C. [76] δέ add. c. O. [77] δ' C. Vel hic legendum Εἰ pro Οἱ, vel infra ἐὰν ponendum ante χάριν. Ed. Patr. [78] ἐπιχειρήσομεν O. [79] Post ἀντιπράττοντες in O legitur ἀνεῴχθωσαν, quod ex sequentibus perperam irrepsit. [80] ἀνεώχθωσαν O, ut jam proposuit S ; ἀνεῴχθησαν C. [81] Ῥαδαμάνθου O. [82] Ita O c. S ; παίσονται C. [83] πρὸς τεκνοποιίαν ἐνοήθη, τὴν αὐτοῦ μίξιν legendum censet D.

ἐπὶ τῇ χάριτι, ἠπίστατο [84], ἀγνοούμενος μετεμορφοῦτο τὴν ἰδέαν, ἵνα μήτε αὐτοὺς λυπῇ, μήτε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τεθεῖσι νόμοις ἀντιπράττειν δοκῇ. Δεῖ οὖν, τῇ φιλοσοφίᾳ προσανέχουσαν, καλοῦ βίου χάριν μιμεῖσθαι τοὺς ὁμολογουμένους κρείττονας· ὧν αἱ μίξεις μυρίαι γεγόνασιν.

XII. Καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸν χρόνον παραναλίσκειν μάτην εἰς τὰς ἀποδείξεις τὰς πλείονας, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Διός, τοῦ πατρὸς θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων, ἄρξομαι τὰς ἐνίων μηνύειν κοινωνίας· πασῶν γὰρ ὑπομνησθῆναί διὰ τὸ πλῆθος ἀδύνατον. Ἄκουε τοίνυν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Διός, διὰ τὴν τῶν ἀνοήτων ἀνδρῶν ζηλοτυπίαν, τὰς διὰ τῆς μεταμορφώσεως λανθανούσας κοινωνίας. Ἐν πρώτοις γὰρ τῆς διαφόρου μίξεως τὴν ὑπονοουμένην [85] **142** τῆς μοιχείας ἁμαρτίαν σοφοῖς λῦσαι θέλων, ὁπότε ἔμελλε γαμεῖν καὶ B ὡς ἐπὶ πρώτῃ εὐνῇ κατὰ τοὺς πολλοὺς μοιχοὺς εἰδώς, οὐ γινόμενος [86], διὰ τῆς δοκούσης, ὡς ἔφην, ἁμαρτίας τὸν ἀναμάρτητον γάμον ἐπορίσατο. Ἀδελφὴν γὰρ αὐτοῦ Ἥραν οὖσαν γαμεῖ, ὁμοιωθεὶς [87] κόκκυγος [88] πτερῷ, ἐξ ἧς Ἥβη τε καὶ Ἰλιθῆα (86) ἐγένετο. Τὴν Μῆτιν γὰρ χωρὶς τῆς πρός τινα μίξεως ἀποκυΐσκει, ὡς καὶ Ἥρα τὸν Ἥφαιστον.

XIII. Ἔτι δὲ μίγνυται ἀδελφῇ τῇ ἐξ Οὐρανοῦ καὶ Θαλάσσης αὐτῷ γενομένῃ (87) ἀπὸ τῆς Κρόνου ἐκτομῆς, Ἔρως καὶ Κύπρις, ἣν καὶ Διώνην (88) λέγουσιν· μίγνυται δὲ καὶ Ἀντιόπῃ τῇ Νυκτέως, Σατύρῳ παρεικασμένος, **143** ἐξ ἧς Ἀμφίων καὶ Ζῆθος γεγόνασιν. Ἀλκμήνῃ τε [89] τῇ Ἀμφιτρύωνος γυναικὶ συνέρχεται, ὁμοιωθεὶς τῷ Ἀμφιτρύωνι τῷ γεγαμηκότι, ἐξ ἧς Ἡρακλῆς ἐγένετο. Καὶ Αἰγίνῃ τῇ

A tiam non intelligebant, clam mutabat formam, ut nec illos contristaret, nec a se positis legibus videretur derogare. Quæ ergo philosophiæ incumbis, præclaræ vitæ gratia imitari debes eos qui ex confesso optimi sunt; quorum infiniti exstiterunt concubitus.

XII. Et ne tempus frustra impendam in plures demonstrationes, ab ipso Jove, deorum ac hominum parente, incipiam quorumdam indicare complexus: cunctos enim memorare, ob multitudinem impossibile est. Audi ergo magni ipsius Jovis ob stolidorum hominum zelotypiam clancularios per transformationem coitus. In primis enim variæ mistionis sive mœchiæ subdolum peccatum dum sapientibus solvere vult, quando uxorem ducturus B fuit, et ut in primo concubitu juxta plures mœchos sentiens, ibi cum fuit, per creditum, ut dixi, peccatum contraxit inculpatum matrimonium. Nam Junonem sororem suam in uxorem accepit, assimilatus avi cuculo, ex qua natæ sunt Hebe et Ilithya. Metin namque absque ulla penitus mistione peperit, sicut et Juno Vulcanum.

XIII. Adhuc vero cum sorore miscetur, progenita ex Cœlo et Mari, vel ex Saturni virilibus exsectis (unde Cupido et Cypris), quam et Dodonam vocant; miscetur etiam cum Antiope Nyctei filia, similis factus Satyro; ex qua orti Amphion et Zethus. Congreditur cum Alcmena Amphitryonis uxore, specie Amphitryonis mariti sumpta: unde genitus Hercules. Et cum Ægina filia Asopi consuescit,

VARIÆ LECTIONES.

[84] Ita O c. S., ἐπίστατο C. Cæterum totus locus corruptus est. D eum sic vult restitui: ἠπίστατο ἀχθομένοις, μετεμορφοῦτο κ. τ. λ., quod interpretatur: *Apud eos vero, quos hocce beneficium moleste ferre novit, formam mutavit.* Ci versio, quam ego retinui, constare cum græcis verbis nullo modo potest. Quæ sit loci sententia, apparet ex seqq. S. Fort. leg ἠπιστεῖτο. Ed. Patrol. [85] Vbb. τῆς διαφόρου μίξεως τὴν ὑπονοουμένην largitum est exemplar Ott. [86] Retinui Ci textum et versionem, etsi ille corruptelæ manifestus, hæc perversa et ne Græcis quidem verbis consentanea sit. At ego nihil video medelæ ex conjectura. Haud enim acquiescere possum in ea emendatione, quam D proposuit, dum scribi jubet κατὰ τ. π. μοιχοῖς ἐοικώς, οὐ γινόμενος, quod vertit: *Ut multi censent, mæchis similis, non revera tamen mæchus factus.* Malim scribere μοιχοὺς τὸ εἶδος οὐ γινόμενος. S. [87] ὁμοιωθεῖσαν O. [88] Ita O c. marg. Ci, cujus textus κόκκυτος. Deinde Ἰλιθῆα C in textu. Εἰλείθυια Oi in marg. [89] τέ inserui c. O. Idem om. τῷ ante Ἀμφιτρύωνι.

VARIORUM NOTÆ.

(86) Ἐξ ἧς Ἥβη τε καὶ Ἰλιθῆα. Apollodorus lib. I *Bibliothecæ*: Ζεὺς γαμεῖ Ἥραν, καὶ τεκνοῖ Ἥβην, Εἰλείθυιαν, Ἄργην. Ilithyæ autem nomen Græce variis modis pingi solet, per I, Ει, Ε, Η, in prima syllaba, ι, ει, η, in secunda, υι, ει, in tertia, et per accentum vel acutum in antepenultima, vel circumflexum in penultima, aut acutum: sed usitatior meliorque scriptura est Εἰλείθυια. Vide Etymologicum magnum. Addo, in Theopompi loco rectius apud Suidam voce Καταπλήξ legi Εἰλείθυια quam apud Harpocrationem eadem voce, Εἰλήθεια Cot.

(87) Ita O c. marg. Ci et D, γενομένης C in textu. Qui quidem adnotat: « Non repugnabo, si quis intelligere voluerit exsectionem, quam fecisse, non quam passus esse dicitur Saturnus. Utrumque enim tradunt fabulæ, Saturnum et genitalia patri Urano seu Cœlo abscidisse, et genitalibus privatum fuisse per Jovem filium. » *Schol. Apoll. Rhod.* IV, 985: Τιμαῖες δὲ ἐκ τοῦ δρεπάνου, ᾧ ἐξέτεμεν τοῦ Οὐρανοῦ τὰ αἰδοῖα ὁ Κρόνος, ἢ ὁ Ζεὺς τὰ τοῦ Κρόνου. Tum ἐκτομῆς (ἐξ ἧς Ἔρως καὶ Κύπρις) ἣν scribi vult D. Recte. Idem verba ἐξ Οὐρανου mutanda esse putat in ἐξ Κρόνου. Licet enim, ait, ex demessis Cœli virilibus et in mare projectis orta ferretur Venus, quemadmodum docet noster hom. VI, 2 (ἐκ τῆς ἀποτομῆς τοῦ Οὐρανοῦ — ἡ Ἀφροδίτη ἐγένετο ea tamen Jovis non soror, sed amita censeretur, nisi scriberetur ἐκ Κρόνου. Confirmat hanc scripturam auctor *Recogn.* X, 20: Jupiter desecta Saturni genitalia in mare projecit. Mirari aliquis possit, Cypriam loco nostro venditari pro filia Aphrodites: at idem legitur *Recogn.* l. c.: ..... Aphroditen, quam apud nos Venerem appellant, ex cujus concubitu, quæ erat utique soror, hunc ipsum Jovem ferunt genuisse Cyprin, ex qua aiunt et Cupidinem natum. S.

(88) Nemo unquam Venerem aut Cyprin Dodonam vocavit, sed multi Dionæ filiam dixerunt. Itaque legerim Διώνης sc. θυγατέρα Cl. Cfr. Hom. IV 16.

mutatus in aquilam; ex qua nascitur Æacus. Cum Amalthea vero Phoci concumbit, speciem ursi referens. Et in Acrisii Danaen forma auri influxit; ex qua exortus evolavit Perseus. Propter Callistonem Lycaonis filiam in ferum leonem versus est, aliumque peperit Arcadem. Europam Phœnicis per taurum inivit; ex qua procreati sunt Minos et Rhadamanthys et Sarpedon. Eurymedusam Acheloi, formica factus; ex qua Myrmidon. Hersæi nympham, mutatus in vulturem, ex qua veteres illi sapientes qui in Sicilia. Imam terrigenam apud Rhodum in imbrem transformatus vitiavit; e qua suscepit Pargæum, Cronium, Cytum; cum Cassiopeia se junxit, assimilatus marito ejus Phœnici; de qua illi natus est Anchinius. Ex Nemesi Thestii filia, quæ et Leda putatur, in cycnum seu anserem mutatus genuit Helenam, et iterum in stellam conversus Castorem et Pollucem produxit. Utque Lamia potiretur, transformatus est in upupam.

XIV. Idem Mnemosynen, pastori similis factus, matrem fecit Musarum. Semelem Cadmi filiam, mutatus in ignem, ducit; ex qua Bacchum procreat. Ipse, forma draconis accepta, Proserpinam filiam comprimit, quæ et uxor fratris sui Plutonis esse existimatur. Et cum aliis pluribus etiam non mutata forma concumbit; hominibus, qui zelotypiam quasi de peccato non habent, sed probe sciunt quod sæpe ac honorifice cum mulieribus eorum mistus generet, iis inquam hominibus donans Mercurios, Apollines, Bacchos, Endymiones et alios, quorum mentionem fecimus, ex ejus concubitu forma præstantissimos.

XV. Sed ne tempus in narrationem infinitam et inexplicabilem impendam: omnium cum Jove deorum multos munificosque invenies concubitus. At stulti homines adulteria deorum vocant: qui tamen dii ne quidem a consuetudine cum masculis tanquam turpi abstinuerunt, sed et illam ut honestam consectati sunt. Ipse etenim Juppiter Ganymedis amore ducitur: Neptunus Pelopis; Apollo Cinyræ, Zacynthi, Hyacintht, Phorbantis, Hylæ, Admeti,

A 'Ασωποῦ [90] πλησιάζει, γενόμενος ἀετὸς, ἐξ ἧς [91] Αἰακὸς τίκτεται. 'Αμαλθείᾳ δὲ τῇ Φώκου ὁμοιωθεὶς ἄρκτῳ συνευνάζεται. Καὶ Δανάῃ τῇ 'Ακρισίου χρυσὸς ἐπεῤῥύη, ἐξ ἧς Περσεὺς ἀνέπτη [92]. Καλλιστοῖ τῇ Λυκάονος ἠγριώθη λέων, καὶ ἄλλον τίκτει 'Αρκάδα. Εὐρώπῃ τῇ Φοίνικος διὰ ταύρου συνῆλθεν, ἐξ ἧς Μίνως καὶ 'Ραδάμανθυς καὶ Σαρπηδὼν [93] ἐξέφυσαν [94]. Εὐρυμεδούσῃ τῇ 'Αχελῴου, μύρμηξ γενόμενος, ἐξ ἧς Μυρμιδών [95]. 'Ερσαίου νύμφῃ, γενόμενος γὺψ, ἐξ ἧς οἱ ἐν Σικελίᾳ πάλαι σοφοί. Ε̈μᾳ τῇ [96] γηγενεῖ ἐν 'Ρόδῳ διὰ ὄμβρου συνῆλθεν, ἐξ ἧς Παργαῖος, Κρόνιος, Κύτος· καὶ Κασσιόπειαν [97] ἐνύμφευσεν, ὁμοιωθεὶς τῷ γήμαντι Φοίνικι, ἐξ ἧς 'Αγχίνιος [98] αὐτῷ ἐξέφυ· Νεμέσει τῇ **144** τοῦ [99] Θεστίου, τῇ καὶ Λήδᾳ νομισθείσῃ, κύκνος ἢ χὴν γενόμενος 'Ελένην ἐτεκνώσατο, καὶ αὖθις, ἀστὴρ γενόμενος, Κάστορα καὶ B Πολυδεύκην ἐξέφηνεν [100]. Λαμίᾳ ἐπεμορφώθη ἔποψ.

XIV. Μνημοσύνην, αὐτὸς εἰκασθεὶς ποιμένι, Μουσῶν ἀποφαίνει μητέρα· Σεμέλην τὴν Κάδμου πυρσαίνων [1] γαμεῖ, ἐξ ἧς Διόνυσον τελεῖ. Περσεφόνην αὐτὸς ἐκνυμφεύει τὴν θυγατέρα, αὐτὸς [2] ὁμοιωθεὶς δράκοντι, καὶ τῇ [3] γυναικὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πλούτωνος εἶναι νομισθείσῃ. Καὶ ἄλλαις πολλαῖς καὶ δίχα μεταμορφώσεως μίγνυται, ζῆλον τῶν ἀνδρῶν οὐκ ἐχόντων ὡς ἐφ' ἁμαρτίᾳ, ἀλλ' εὖ εἰδότων ὅτι ἀφθόνως ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν κοινωνῶν γεννᾷ, χαριζόμενος αὐτοῖς 'Ερμεῖς, 'Απόλλωνας, Διονύσους, 'Ενδυμίωνας καὶ ὅσους ἄλλους εἰρήκαμεν, ἐκ μίξεως αὐτοῦ κάλλει C διαπρεπεστάτους.

XV. Καὶ ἵνα μὴ εἰς ἄπειρον [4] ἐξήγησιν τὸν χρόνον δαπανῶ, πάντων μετὰ Διὸς θεῶν ἀφθόνους εὑρήσεις κοινωνίας· οἱ ἀνόητοι δὲ μοιχείας λέγουσι τῶν θεῶν, μηδὲ τῶν ἀῤῥένων τὰς μίξεις φυλασσομένων ὡς αἰσχρὰς, ἀλλὰ ἐπιτηδευόντων καὶ τοῦτο ὡς εὐπρεπές. Αὐτίκα γοῦν αὐτὸς ὁ Ζεὺς Γανυμήδους [5] ἐρᾷ· Ποσειδῶν Πέλοπος.· 'Απόλλων Κινύρου [6], Ζακύνθου, **145** 'Υακίνθου, Φόρβαντος, 'Ύλα, 'Αδμήτου, Κυπαρίσσου [7], 'Αμύκλα, Τρωΐλου, Βράγχου Τυμναίου, Πάρου Πο-

VARIÆ LECTIONES.

[90] Ita O, et C ex conjectura, 'Ασκληπιοῦ in textu. Vulgo enim Æginæ pater Asopus, non Æsculapius perhibetur. [91] ὥς O, mendose. Deinde 'Αμαλθείᾳ O, et ex conject. C, cujus textus 'Αμαλθαῖς. At ex quibus fontibus sua hauserit auctor Homiliarum, nescire me fateor. Magis etiam mireris ea, quæ tradit auctor *Recogn.* x, 22: Mantheam Phoci (stuprat) mutatus in ursum, ex qua nascitur Arctos. S. [92] Ita scripsi cum O. Emendationem ἀνέπτη prius vidit D, Καλλιστοῖ S; ἀνείπη et Καλλιστῷ C. Tum Λυκάωνος O. [93] Σαρπιδών O. [94] ἐξέφυ O. [95] Μυρμηδών O. Recte C. 'Ερσαίου mutari vult in Αἴτνῃ (cfr. *Recogn.* x, 22: Thaliam Ætnam Nympham, mutatus in vulturem, ex qua nascuntur apud Siciliam Palisci), et πάλαι σοφοί in Παλικοί. Conferas, quæ dederunt Servius et Heynius ad Virg. *Æn.* IX, 584, S. [96] εἰμάτῃ O. Leg. 'Ιμαλίᾳ, cl. Diod. Sic. v, 55: ὅτε δὴ Ζεὺς λέγεται ἐρασθῆναι μιᾶς τῶν Νυμφῶν, 'Ιμαλίας ὀνομαζομένης, καὶ τρεῖς ἐξ αὐτῆς τεκνῶσαι παῖδας, Σπαρταῖον (al. Παρταῖον), Κρόνιον, Κύτον. S. [97] Ita conjecit C, qui exh. 'Οσπίαν in textu; Κασπίαν O. [98] Commutavi Ottoboniani ἀγχίνιο in 'Αγχίνιος. Apud C, 'Αγχίνοος. S proponit 'Ατύμνιος. [99] τοῦ adjunxi c. O, qui exh. θεσπίου ut cod. Hom. Parisin. Θεστίου conj. C. Tum ὀνομασθείσῃ p. νομισθείσῃ mavult Valckenarus *Diatr. in Eurip.* reliq. p. 68. Ed. Lips. [100] Leg. ἐξέφυσεν S. Deinde Δαμίᾳ conj. C, cujus textus Δαμίᾳ, in O δαμείᾳ. [1] πυρσαίνων dedi ex conjectura, πυρσέων C, πυρσεύων S, πυρσένων O. Tum in eodem vox τελεῖ bis exarata apparet. [2] Fortasse αὖθις. S. [3] Verba καὶ τῇ κ. τ. λ. ad sequentem periodum trahere voluerat Cotelerius; at scribendum auctore Davisio καὶ τὴν (sc. Περσεφόνην) γυναῖκα — νομισθεῖσαν. S. [4] Ita marg. Ci, qui in textu ἄπορον, ut O. [5] Γαννυμήδους O. [6] Κιννύρου O. [7] Κυπαρίσου O. Deinceps scripsi Τυμναίου (Τιμναίου O), Τυμνίου ex conject. C, cujus cod. Τυμναίο.

τνιέως (89), Ὀρφέως· Διόνυσος δὲ Λαόνιδος, Ἀμπέλου, Ὑμεναίου [8], Ἑρμαφροδίτου, Ἀχιλλέως [9]· ὁ δὲ Ἀσκληπιὸς Ἱππολύτου· καὶ Ἥφαιστος Πηλέως· Πὰν δὲ Δάφνιδος [10]· ὁ δὲ Ἑρμῆς Περσέως, Χρύσου, Θέρσου, Ὀδρύσου· Ἡρακλῆς δὲ Ἀβδήρου (90), Δρύοπος, Ἰοκάστου, Φιλοκτήτου, Ὕλα, Πολυφήμου, Αἵμονος, Χώνου, Εὐρυσθέως [11].

Cyparissi, Amyclæ, Troili, Branchi Tymnæi, Pari Potniensis, Orphei; Bacchus vero Laonidis, Ampeli, Hymenæi, Hermaphroditi, Achillis; Æsculapius autem Hippolyti; Vulcanus Pelei: Pan Daphnidis; at Mercurius Persei, Chrysæ, Thersi, Odrysi; Hercules denique Abderi, Dryopis, Iocasti, Philoctetis, Hylæ, Polyphemi, Hæmonis, Choni atque Eurysthei.

XVI. Πάντων οὖν σοι τῶν ἐπισημοτέρων θεῶν ἐκ μέρους τοὺς ἔρωτας παρεθέμην, φιλτάτη, ἵν' [12] εἰδῇς, ὅτι μόνοις ἀνθρώποις τοῖς ἀνοήτοις περὶ τοῦτο γίνεται ζηλοτυπία. Διὸ καὶ θνητοὶ τυγχάνουσιν, καὶ λυπηρῶς τὸν βίον διατελοῦσιν, ὅτι τὰ δόξαντα τοῖς θεοῖς καλὰ αὐτοὶ διὰ τὸν αὐτῶν ζῆλον κακὰ εἶναι ἀπεφήναντο. Μακαρία οὖν ἔσῃ τοῦ λοιποῦ, μιμουμένη θεοὺς καὶ οὐκ ἀνθρώπους. Ἄνθρωποι γὰρ, τὴν νομιζομένην σωφροσύνην ἰδόντες [13] σε διαφυλάσσουσαν, διὰ τὸ ἴδιον πάθος ἐπαινοῦσι μὲν, οὐκ ὠφελοῦσι δέ· θεοὶ [14] δὲ, ἐξομοιουμένην σε ἑαυτοῖς ὁρῶντες, καὶ ἐπαινέσουσι καὶ ὠφελήσουσιν.

XVI. Omnium itaque illustriorum deorum tibi amores ex parte proposui, charissima, ut agnosceres, apud solos homines stolidos oriri ea ex re zelotypiam. Quare et mortales sunt, vitamque in tristitia transigunt : quia quæ a diis judicantur bona, ipsi zelo suo ducti mala esse censent. Igitur deinceps eris beata, si deos imiteris, non homines. Nam homines, intuiti te servare quam putant castitatem, propter affectum proprium laudant quidem, at non adjuvant : dii vero, cum te spectabunt sibi similem, simul laudabunt ac opem ferent.

XVII. Λόγισαι γάρ μοι, πόσας ἠμείψαντο ἐρωμένας· ὧν τὰς μὲν κατηστέρισαν, τινῶν δὲ καὶ τέκνα καὶ συνεργοὺς εὐηργέτησαν. Αὐτίκα γοῦν Ζεὺς κατηστέρισεν Καλλιστὼ, τὴν λεγομένην Ἄρκτον μικρὰν, ἣν καὶ Κυνόσουραν [15] **146** προσαγορεύουσί τινες (91)· Ποσειδῶν δελφῖνα διὰ τὴν Ἀμφιτρίτην ἐνέταξε τῷ οὐρανῷ· καὶ Ὠρίωνα, τὸν Εὐρυάλης τῆς Μίνω, δι' Εὐρυάλην τὴν μητέρα τῶν ἄστρων κατηξίωσεν· Διόνυσος τὸν Ἀριάδνης στέφανον. Ζεὺς τὸν ἀετὸν συνεργήσαντα ἐπὶ τῇ Γανυμήδους ἁρπαγῇ, καὶ αὐτὸν τὸν Γανυμήδην ἐν Ὑδροχόου τιμῇ ἔταξεν· καὶ ταῦρον δι' Εὐρώπην ἐτίμησεν. Ἀλλὰ καὶ Κάστορα καὶ Πολυδεύκην καὶ Ἑλένην Λήδᾳ χαριζόμενος ἐποίησεν ἀστέρας· καὶ Περσέα διὰ Δανάην· καὶ Ἀρκάδα [16] διὰ Καλλιστώ· παρθένον, τὴν καὶ Δίκην, διὰ Θέμιν· Ἡρακλέα διὰ Ἀλκμήνην. Καὶ οὐκέτι μηκύνω πλέον· μακρὸν δὲ τὸ κατ' εἶδος λέγειν, ὅσους διὰ πολλὰς ἐρωμένας εὐηργετήκασιν οἱ θεοὶ ταῖς πρὸς ἀνθρώπους κοινωνίαις, ἃς οἱ ἀνόητοι ὡς κακὰς πράξεις ἀπαγορεύουσιν, οὐκ εἰδότες ὅτι ἡδονή ἐστιν ἡ μεγάλη ἐν ἀνθρώποις ἀπόλαυσις.

XVII. Cogita enim mihi, quam multas remunerati fuerint amicas : ex quibus alias quidem retulerunt in numerum stellarum, aliarum vero et liberos et adjutores beneficiis affecerunt. Jam ergo Jupiter Callistonem stellam fecit, quæ vocatur Ursa minor, quamque Cynosuram appellant nonnulli. Neptunus in cœlo collocavit Delphium, Amphitrites gratia : et Orionem ex Euryale, Minois filia, natum propter matrem Euryalen astris donavit, Bacchus coronam Ariadnæ. Jupiter aquilam, qua in rapiendo Ganymede usus fuerat : ipsumque Ganymedem in Aquarii honore constituit : ac taurum honoravit ob Europam. Quin et Castorem, Pollucem ac Helenam, Ledæ gratificans, stellas fecit : et Perseum, propter Danaen : et Arcadem, propter Callistonem : virginem, quæ et Dice, ob Themim, Herculem, propter Alcmenam. Et ne adhuc magis producam sermonem; longum enim est singula referre, in quot alios, multarum amicarum ergo, benefici exstiterint dii, per humanos complexus; quos stulti ut mala opera prohibent, ignari voluptatem maximum esse inter homines commodum.

XVIII. Τί δέ; καὶ τῶν σοφῶν οἱ περιβόητοι οὐχ

XVIII. Quid vero? Nonne et sapientium cele-

VARIÆ LECTIONES.

[8] Ita O. c. marg. Ci, cujus textus Ὑμαινέου. [9] Ἀγχιλέως O. [10] Δάφνι O. [11] Ita S., Εὐρυστέως C, Εὐρυθέως O. [12] ἵνα C. [13] ἰδότες O. Idem διαφυλάττουσαν. [14] Ita O, et ex conject. C, in cujus textu θεοῖς. [15] κυνὸς οὐράν C. [16] Ita O et C ex conject., Ἄρκα cod. Hom. Parisiensis. Dein τήν O, ετ ex conject. C, qui τῇ in textu, τε in marg. Cot.

VARIORUM NOTÆ.

(89) Βράγχου Τυμναίο πάρου ποτνιέως. Ita in ms. Unde confici queat, Βράγχου Τυμνίου, Πάρου Ποτνιέως. *Branchi Tymnii, Pari Potniensis*; aut Βράγχου Ἀτυμνίου, Πάρου Ποτνιέως; aut quid simile. Erant enim Branchidæ in agro Milesio, testibus Herodoto, Strabone, Pausania; et Miletum ac Tymnum in Caria ponit Stephanus : quare Branchus Tymnius forsan dictus fuerit, quem multi Thessalum faciunt. Atymnium autem amatum esse ab Apolline tradit Nonnus *Dionysiacorum* lib. XIX et XXIX. Verum in his corruptis atque ignorabilibus plura nihil necesse. Cot.

(90) Ἡρακλῆς δὲ Ἀοδήρου. Apollodorus lib. II *De diis*, Abderum appellat Ἡρακλέους ἐρώμενον, *Herculis amasium*; Ἡρακλέος φίλον Tzetzes Chiliade 2. In Stephano Byzantio; Ἄβδηρα, ἀπὸ Ἀοδήρου τοῦ υἱοῦ Ἡρίμου, Ἡρακλέους ἐρωμένου. Cot.

(91) Καλλιστὼ, τὴν λεγομένην ἄρκτον μικρὸν ἣν καὶ κυνὸς οὐρὰν προσαγορεύουσίν τινες. Apud alios Callisto nomine Ἄρκτου μεγάλης, Ursæ majoris gaudet; ad distinctionem Ursæ minoris, seu Cynosuræ. Id.

berrimi voluptatem maximi fecerunt, et cum quibus placuit mulieribus commisti sunt? Inter quos primus ille Græcis magister, de quo ipse Apollo pronuntiavit: *Omnium hominum Socrates sapientissimus;* nonne in civitate optimis legibus gubernata, Lacedæmone, communes uxores proponit? et sub pallio pulchrum occultat Alcibiadem? Et vero Socraticus Antisthenes de mœchia quæ dicitur non repellenda scribit. Sed et hujus discipulus Diogenes, an non palam ac libere cum Laide concumbit, ea mercede ut illam ferat humeris? Nonne Epicurus effert voluptatem? Nonne Aristippus unguentis delibutus totum se Veneri addicit? Nonne Zeno promiscuum innuens coitum, dicit deum esse in omnibus, ut intelligentibus exploratum sit, cum quovis misceatur aliquis, tum semetipso misceri, frustraque prohiberi vocata adulteria, vel concubitus cum matre aut filia aut sorore aut liberis? Chrysippus autem in amatoriis epistolis et Argivæ imaginis meminit, apponens ad Jovis pudenda os Junonis.

XIX. Scio, hæc veritatis ignaris terribilia et turpissima videri, at non Græcorum diis ac philosophis non Bacchi et Cereris mysteriis. Verum super his omnibus, ne cunctorum deorum et philosophorum vitiis referendis tempus insumam, duo tibi sint maximi scopi, inter deos quidem Jupiter, inter homines autem philosophos Socrates. Reliqua vero ex iis, quorum his litteris mentionem feci, intelligens cave ne amatorem tuum contristes: quoniam sicut quæ diis et heroibus feceris contraria, impietatis damnaberis, congruensque feres supplicium. Si vero omni te præbueris amatori, tanquam deos imitata ad iis beneficium repor-

A ἡδονὴν προκρίνουσιν, καὶ αἷς ἐβουλήθησαν ἐμίγησαν; ὧν πρῶτος [17] ὁ τῆς Ἑλλάδος διδάσκαλος, περὶ οὗ αὐτὸς ὁ Φοῖβος ἔφη· Ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτης σοφώτατος· οὐκ ἐν τῇ εὐνομωτάτῃ πόλει, τῇ Λακεδαίμονι (92), κοινὰς προτίθησι τὰς γυναῖκας, **147** καὶ ὑπὸ τῷ τρίβωνι τὸν καλὸν Ἀλκιβιάδην καλύπτει (93); καὶ ὁ Σωκρατικὸς δὲ Ἀντισθένης περὶ τοῦ δεῖν τὴν λεγομένην μοιχείαν μὴ ἀποσείεσθαι [18] γράφει. Ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου μαθητὴς Διογένης Λαΐδι [19] οὐκ ἐπὶ μισθῷ τῷ φέρειν αὐτὴν ἐπ' ὤμων δημοσίᾳ κοινωνεῖ μετὰ παῤῥησίας; Οὐκ Ἐπίκουρος ἡδονὴν προκρίνει; Οὐκ Ἀρίστιππος μυρισθεὶς ὅλον αὐτὸν Ἀφροδίτῃ χαρίζεται; Οὐ Ζήνων ἀδιαφορεῖν αἰνισσόμενος διὰ πάντων τὸ θεῖον εἶναι [20] λέγει, ἵνα γνώριμον τοῖς συνετοῖς B γένηται, ἵνα ᾧ [21] ἄν τις μιγῇ, ὡς ἑαυτῷ μίγνυται, καὶ περισσὸν τὸ ἀπαγορεύειν τὰς λεγομένας μοιχείας, ἢ μίξεις μητρὸς ἢ θυγατρὸς ἢ ἀδελφῆς ἢ παίδων; Χρύσιππος (94) δὲ ἐν ταῖς ἐρωτικαῖς ἐπιστολαῖς καὶ τῆς ἐν Ἄργει εἰκόνος μέμνηται, πρὸς τῷ τοῦ Διὸς αἰδοίῳ φέρων τῆς Ἥρας τὸ πρόσωπον [22].

XIX. Οἶδα ὅτι ταῦτα τοῖς [23] ἀληθείας ἀμυήτοις φοβερὰ καὶ αἴσχιστα καταφαίνεται, ἀλλ' οὐ τοῖς [24] Ἑλλήνων θεοῖς καὶ φιλοσόφοις, οὐ τοῖς Διονύσου καὶ Δήμητρος [25] μυστηρίοις. Ἀλλ' ἐφ' ἅπασι τούτοις, ἵνα μὴ πάντων θεῶν καὶ φιλοσόφων τοὺς βίους λέγων παραναλίσκω τοὺς χρονους, δυο ἔστωσάν σοι μέγιστοι σκοποὶ, θεῶν μὲν Ζεὺς, ἀνδρῶν δὲ φιλοσόφων Σωκράτης. Τὰ δὲ λοιπὰ, ὧν σοι γράψας ὑπέμνησα, συνεῖσα ἔπεχε, μήποτε ἐραστήν σου **148** λυπήσῃς· ἐπεὶ ὡς θεοῖς καὶ ἥρωσιν [26] τὰ ἐναντία πράξασα, ἀσεβὴς κριθεῖσα, C τὴν προσήκουσαν ὑφέξεις τιμωρίαν. Ἐὰν δὲ παντὶ ἐραστῇ ἑαυτὴν παρασχῇς, ὡς θεοὺς μιμουμένη τῆς παρ' αὐτῶν τεύξῃ εὐεργεσίας. Τὰ δὲ λοιπὰ, φιλτάτη,

VARIÆ LECTIONES.

[17] πρῶτον O. [18] Ita O c. marg. Ci, cuj. textus ἀποσίεσθαι [19] Λαΐδι om. O. Dedi ἐπὶ μισθῷ τῷ c. eodem, ἐπί τε μισθῷ τό C, ἐπὶ τῷ μισθῳ τοῦ D. [20] ἱέναι conj. C. [21] Leg. ὅτι ᾧ S. [22] C refert ad Theoph. *ad Autol.* III, p. 122. [23] τῆς C. [24] τῆς O. [25] Δημήτρας C. Subinde μυσταις conj. S, qui et lectionem Ottob. Δήμητρος proposuit. [26] ἐρῶσιν O, ἥρωσιν D.

VARIORUM NOTÆ.

(92) Ἐν τῇ εὐνομωτάτῃ πόλει τῇ Λακεδαίμονι. Observat Theodoritus sermone *De legibus*, Platonem hac in parte suspexisse Lycurgi leges. Cot. — Observavit quidem Theodoritus *Therap.* IX, p. 125, *Platonem* ex imitatione Lycurgi τὰς εὐνόμους εἰς τοὺς γάμους παρανομίας suæ Reip. civibus indulsisse. Videsis etiam Ciceronem apud Nonium, v. *Proprium*. Sed ἐν τῇ Λακεδαίμονι κοινὰς προστιθέναι γυναῖκας nullo modo dici potest Socrates: nam Lacedæmoniorum non fuit legislator; at suam πόλιν λόγῳ ἔκτισεν, eaque statuit, quæ tali Reip. convenire videbantur. Aut ergo vehementer erravit noster, aut, ejectis vocibus τῇ Λακεδαίμονι, legendum: Οὐκ ἐν τῇ εὐνομωτάτῃ πολει κοινὰς προστίθησι τὰς γυναῖκας. Vide Platonem lib. V, *De rep.*, p. 322, ed. Cantabr. Davis. — Suspicari quis possit plura hinc excidisse verba et collatam Platonicam rempublicam cum Spartana, hoc circiter sensu: Ὥσπερ Λυκοῦργος ἐν τῇ Λακεδαίμονι τὰς παρθένους γυμνὰς, ὡσαύτως κοινὰς προτίθησι τὰς γυναῖκας· *Ut Lycurgus Lacedæmone virgines nudas: ita et prostituit mulieres communes*. Cler. — S. Verba τῇ Λακεδαίμονι, quæ scioli cujusdam manum redolent, expungenda esse censeo c. D: ἡ εὐνομωτάτη πόλις haud dubie significat Platonis rempublicam, in qua Socrates disputationi præest. Ita sæpe legitur apud Aristotelem ὁ Σωκράτης ἐν τῇ πολιτείᾳ, cfr. *Polit.* II, 1, 2 (Ὥσπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ Πλάτωνος· ἐκεῖ γὰρ ὁ Σωκράτης φησὶ δεῖν κοινὰ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας εἶναι). II, 2, 11, II, 3, 1 (ἐν τῇ πολιτείᾳ διώρικεν ὁ Σωκράτης περὶ γυναικῶν κοινωνίας)· IV, 3, 12. V, 10, 1. VIII, 7, 8. Stahr. Minus bene suspicatur Cl. excidisse aliqua, atque totum locum sic esse restituendum: Ὥσπερ Λυκοῦργος ἂν τῇ Λακεδαίμονι τὰς παρθένους γυμνὰς, ὡσαυτως κοινὰς προτίθησι τὰς γυναῖκας. Dressel.

(93) Καὶ ὑπὸ τῷ τρίβωνι τὸν καλὸν Ἀλκιβιάδην καλύπτει. Videantur Luciani *Amores*. Cot.

(94) Χρύσιππος. Præter Diogenem Laertium, Theophilus Antiochenus lib. III *ad Autolycum* p. 122: Χρύσιππος δὲ ὁ πολλὰ φλυαρήσας πῶς οὐχὶ εὑρίσκεται, σημαίνων τὴν Ἥραν στόματι μιαρῷ συγγίνεσθαι τῷ Διί; et p. 118, 119, e ms. Regio: Τήν τε Ἥραν ἰδίαν ἀδελφὴν μὴ μόνον τὸν Δία γαμεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ στόματος ἀνάγνου ἀῤῥητοποιεῖν; ubi editiones nullo sensu: ἀδελφὴν αὐτῶν μὴ μόνον τὸν διὰ γάμου. Id.

μεμνημένη περὶ ὧν σοι ἐξέφηνα μυστηρίων, διὰ A γραμμάτων μοι τὴν σὴν δεῖξον προαίρεσιν. Ἔῤῥωσό μοι.

XX. Ἐγὼ τοίνυν τότε [27] λαβὼν τὸ βιβλίον τοῦτο παρὰ τοῦ Ἀππίωνος, ὡς ὄντως διαπέμψων αὐτὸ τῇ ἐρωμένῃ, ἐπλασάμην ὡς ἐκείνης πρὸς ταῦτα ἀντιγραψάσης, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ [28] ἐλθόντι αὐτῷ ἐπέδωκα τῷ Ἀππίωνι ὡς δῆθεν τὴν παρ' ἐκείνης ἀντιγραφὴν, οὕτως ἔχουσαν·

Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς [29] πρὸς Ἀππίωνα ὡς παρὰ τῆς ἐρωμένης.

XXI. Θαυμάζω πῶς, ἐπὶ σοφίᾳ με ἐπαινέσας, ὡς ἀνοήτῳ γράφεις. Εἰς γὰρ σὸν πάθος [30] πεῖσαί με θελήσας ἐκ τῶν περὶ τοὺς θεοὺς μυθολογημάτων ἐποιήσω τὰ παραδείγματα, Ἔρωτα τὸν πάντων [31] πρεσβύτατον, ὡς ἔφης [32], ἐπὶ πάντων θεῶν καὶ ἀν- B θρώπων, βλασφημῆσαι μὴ φοβηθεὶς, ὅπως τὴν ἐμὴν φθείρῃς ψυχὴν, καὶ τὸ ἐμὸν σῶμα περιυβρίσῃς. Ἔρως γὰρ θεῶν οὐκ ἔστιν ἀρχηγέτης, ὁ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις. Εἰ γὰρ ἑκὼν ἐπιθυμεῖ, αὐτός **149** ἐστιν ἑαυτοῦ πάθος καὶ κόλασις, καὶ θεὸς οὐκ ἂν εἴη ὁ πάσχων ἑκών· εἰ δὲ ἄκων ἐρᾷ τῆς μίξεως, καὶ τὰς ἡμετέρας διερχόμενος ψυχὰς ὥσπερ δι' ὀργάνων τῶν ἡμετέρων σωμάτων εἰς τὰς τῶν νοητῶν φέρεται συνουσίας, ὁ τοῦτον ἐρᾷν ποιῶν καὶ φέρων μείζων αὐτοῦ τυγχάνει· καὶ πάλιν αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ φέροντος ἑτέρῳ πόθῳ φερομένου, μείζων ἄλλος ὁ φέρων ἐκεῖνον εὑρίσκεται· καὶ εἰς ἀπέραντον ἐπαναφορὰν [33] τῶν ἐρώντων γίνεται, ὅ ἐστιν ἀδύνατον· Οὕτως οὐκ ἔστιν οὔτε ὁ φέρων, οὔτε ὁ φερόμενος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἐρῶντος τὸ ἐπιθυμητικόν ἐστι πάθος, ἐλπίδι αὐξόμενον καὶ ἀπογνώσει μειούμενον. C

XXII. Οἱ δὲ κρατεῖν αἰσχρᾶς ἐπιθυμίας μὴ βουλόμενοι τῶν θεῶν καταψεύδονται, ἵνα περὶ ὧν πράττουσιν, τοὺς θεοὺς ὡς προτέρους δράσαντας ὑποδεικνύντες, ἀπαλλάσσωνται [34] τῆς μέμψεως Εἰ γὰρ παιδοποιίας ἕνεκεν, καὶ οὐχ ἀσελγείας, οἱ λεγόμενοι θεοὶ τὰς μοιχείας ἐπετέλουν, τί καὶ τοῖς ἄρσεσιν ἐμίγνυντο [35]; Ἀλλὰ χαριζόμενοι, φησίν, ταῖς ἐρωμέναις κατηστέριζον [36] αὐτάς. Οὐκοῦν πρὸ τούτου οὐκ ἦσαν ἀστέρες, μέχρις ὅτε ἀσελγείας προφάσει ὑπὸ μοιχῶν ὁ οὐρανὸς ἄστροις ἐκοσμήθη; Πῶς δὲ καὶ οἱ τῶν κατηστερισμένων [37] ἔκγονοι ἐν ᾅδου κολάζονται, ὅ τε Ἄτλας βαρούμενος, καὶ ὁ Τάνταλος δίψῃ [38] ἀνιώμενος, καὶ ὁ Σίσυφος ἐρείδων πέτραν, Τιτυὸς τὰ σπλάγχνα διορυττόμενος, Ἰξίων περὶ τρο- D χὸν ἀπαύστως κυλινδούμενος; **150** πῶς δὲ καὶ οἱ ἐρασταὶ θεοὶ ὄντες, οὓς ἐμίαναν, κατηστέριζον [39], ἑαυτοῖς (95) τοῦτο μὴ χαρισάμενοι;

XXIII. Οὐκ ἄρα ἦσαν θεοὶ, ἀλλὰ τυράννων αἰνίγ-

tabis. Cæterum, charissima, memor a me relatorum mysteriorum mihi per litteras tuam indica voluntatem. Vale.

XX. Ego igitur hoc libello ab Appione tum accepto, quasi vere missurus ad amatam, tanquam illa rescripsisset confixi, et postridie venienti tradidi Appioni velut mulieris rescriptum, quod ita habet :

Rescriptum ad epistolam ad Appionem tanquam ab adamata.

XXI. Miror qua ratione, cum me de sapientia laudes, tamquam stultam compellas. Nam dum cupis ad tuum me adducere affectum, ex deorum fabulis sumpsisti exempla, Amorem, (quem omnium antiquissimum dixisti, et supra cunctos deos et homines) non veritus infamare, quo meum corrumperes animum, meumque contumelia afficeres corpus. Amor enim non est deorum princeps ac ductor, is qui in cupiditatibus versatur ; nam si sponte cupit, ipse est sui perpessio et supplicium, nec deus est, qui voluntarie patitur : sin vero invitus appetit concubitum, et nostras pervadens animas tanquam per corporum nostrorum instrumenta fertur ad congressum eorum quæ sub intelligentiam cadunt, qui eum inducit ad amandum, major est eo : iterumque cum hic qui inducit in alium inducatur amorem, major alius qui hunc inducit reperitur, et in infinitum amantium numerum fit progressus ; quod fieri non potest. Igitur neque est qui inducit, neque qui inducitur; sed est ipsius amantis affectus concupiscens, qui spe augetur et desperatione minuitur.

XXII. Qui vero turpem nolunt cupiditatem coercere, de diis mendaciter fingunt ; ut in iis quæ perpetrant deos primos esse auctores ostendendo culpa liberentur. Si enim suscipiendæ sobolis gratia et non libidinis ergo, qui dii vocantur, adulteria commiserunt, cur cum masculis quoque miscebantur ? Sed ut gratificarentur, inquit, mulieribus adamatis, illas in astra converterunt. Igitur antea astra non erant, usque dum lasciviæ occasione cœlum stellis exornaretur ? Et quomodo in stellas relatarum liberi ac nepotes apud inferos puniuntur? Atlas gravatus pondere, Tantalus enectus siti, Sisyphus petram retinens, Tityus pertusus viscera, Ixio circa rotam indesinenter volutatus. Quomodo vero ut amatores dii eos, quos polluerant, inter astra retulerunt, sibi autem id muneris non sunt largiti ?

XXIII. Non ergo erant dii, sed tyrannorum ve-

VARIÆ LECTIONES.

[27] Τότε adjunxi c. O. [28] Ita O c. marg. Ci, in cuj. textu ὑστερέᾳ [29] ἐπιστολή O. [30] πάθος om. O [31] παίδων O. [32] Vbb. ὡς ἔφης des. in O. Subinde ἐπὶ τῆς C, ἐπιθείς in marg. [33] ἐπαναφορά conj. Cl. [34] Ita O c. S. ἀπαλλάσσονται C. [35] ἐμίγνυντο O c. S., ἐμιγνοῖντο C. [36] κατηστήριζον C. [37] κατεστηρισμένων C. [38] δίψει O. [39] κατεστήριζον C,

VARIORUM NOTÆ.

(95) Leg. αὐτοῖς sc. τοῖς ἐρωμένοις, Cur, inquit, dii mulieribus a se adamatis, quas inter astra retulerunt, non id quoque largiti sunt, ut eorum posteros (ἐκγόνους) a pœnis infernis liberarent ? S.

lamina. Saturni namque in Caucasiis montibus, non in cœlo, sed in terra, sepulcrum ostenditur, hominis feri ac liberorum voratoris. Item lascivi Jovis, fabulosi, quique similiter Metin filiam deglutivit, in Creta cernitur sepulcrum, et in Acherusia palude Plutonis ac Neptuni, Solis vero Astris, et Lunæ Carris; Mercurii apud Hermopolin, Martis in Thracia, Veneris apud Cyprum, Liberi apud Thebas, aliorumque aliis in locis. Itaque eorum qui dii vocantur, sepulcra comparent. Homines enim erant iique improbi et magi. Aliter siquidem non facti fuissent monarchæ ac domini, Jupiter, inquam, fabulosus et Bacchus, nisi per transformationem, quos et quas volebant, ad id quod volebant compulissent (98).

XXIV. Quod si eorum æmulanda est vita, non modo illorum adulteria, sed et mensas imitemur. Nam Saturnus liberos suos absorpsit, pariterque Jupiter suam filiam. Et quid opus est verbis? Pelops omnium deorum epulum fuit. Unde et nos ante nefarium conjugium deorum peragamus epulum simile; sic enim dignum fuerit conjugio epulum. Verum id nemo facere sustinuerit, ut nec ego mœchari. Ad hæc vero mihi amoris velut potentis dei minaris indignationem. Amor deus non est, qualis videtur; sed est cupiditas, quæ ex temperamento animalis, propter successionem vitæ, accidit per omnium opificis providentiam, ne universum genus aliquando deficiat, sed ut occasione voluptatis ex morituri hominis substantia iterum alius nascatur, legitimo productus matrimonio; quo patrem suum cognoscat quem in senectute nutriat: quod facere nequeunt qui ex adulterio geniti sunt, cum naturalem non habeant erga genitores benevolentiam.

XXV. Quandoquidem igitur et propter legitimum progeniei incrementum, sicut dixi, amoris oritur cupiditas, oportet ut parentes, de castitate solliciti liberos suos, antequam veniat cupiditas, erudiant in libris, qui bonam mentem ingenerare valeant, eos-

A ματα. Κρόνου γὰρ ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσιν (96)· οὐκ ἐν οὐρανῷ, ἀλλ' ἐν γῇ τάφος τις δείκνυται, ἀνδρὸς ἀγρίου καὶ τεκνοβόρου. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀσελγοῦς Διὸς, τοῦ μυθικοῦ [40], τοῦ ὁμοίως τὴν θυγατέρα Μῆτιν καταπιόντος, ἐν Κρήτῃ θεωρεῖται τάφος· καὶ ἐν τῇ Ἀχερουσίᾳ δὲ λίμνῃ Πλούτωνος καὶ Ποσειδῶνος (97)· Ἡλίου δὲ ἐν Ἄστροις καὶ Σελήνης ἐν Καρχοῖς· Ἑρμοῦ δὲ ἐν Ἑρμουπόλει· Ἄρεως [41] ἐν Θρᾴκῃ· Ἀφροδίτης ἐν Κύπρῳ· Διονύσου ἐν Θήβαις· καὶ τῶν ἄλλων ἐν ἄλλοις τόποις. Πλὴν φαίνονται αὐτῶν τῶν λεχθέντων οἱ τάφοι. Ἄνθρωποι γὰρ ἦσαν, καὶ ταῦτα μοχθηροὶ καὶ μάγοι. Οὐδὲ γὰρ ἄλλως μονοκράτορες ἐγεγόνεισαν, Ζεὺς λέγω ὁ μυθικὸς καὶ Διόνυσος, εἰ μὴ τῇ μεταμορφώσει, ὧν ἤθελον ἐπεκράτουν [42], εἰς ὅπερ αὐτοὶ ἤθελον.

B XXIV. Εἰ δὲ τούτων δεῖ ζηλοῦν τοὺς βίους, μὴ μόνον τὰς μοιχείας, **151** ἀλλὰ καὶ τὰς [43] τραπέζας αὐτῶν μιμώμεθα. Ὁ γὰρ Κρόνος τὰ αὐτοῦ τέκνα κατέπιεν, καὶ Ζεὺς ὁμοίως τὴν αὐτοῦ θυγατέρα. Καὶ τί δεῖ λέγειν; Πέλοψ πάντων θεῶν δεῖπνον ἐγένετο. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς πρὸ τῶν ἀθεμίτων γάμων ὅμοιον δεῖπνον τοῖς θεοῖς ἐπιτελέσωμεν· οὕτω γὰρ ἂν εἴη τὸ δεῖπνον τῶν γάμων ἄξιον. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἂν ὑποσταίη [44] ποτὲ, ὡς οὐδὲ ἐγὼ τὸ μοιχήσασθαι. Πρὸς τούτοις δέ μοι Ἔρωτος ὡς δυνατοῦ θεοῦ ἀπειλεῖς χόλον· Ἔρως θεὸς οὐκ ἔστιν, οἷος δοκεῖ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ ζώου κράσεως πρὸς διαδοχὴν τοῦ βίου, κατὰ πρόνοιαν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργήσαντος, συμβαίνουσα ἐπιθυμία, ἵνα τὸ πᾶν γένος μηδεπώποτε ἐπιλείπῃ [45], ἀλλὰ προφάσει ἡδονῆς ἐκ τῆς τοῦ μέλλοντος τελευτᾷν οὐσίας πάλιν ἄλλος γένηται, νομίμῳ
C προεκπεφυκὼς [46] γάμῳ, ὅπως τὸ [47] γηροτροφεῖν τὸν αὐτοῦ πατέρα γνώσῃ· ὅπερ ποιεῖν οἱ ἐκ μοιχείας γεγονότες οὐκ ἂν ἐδύναντο, φύσιν στοργῆς πρὸς τοὺς γεννήσαντας οὐκ ἔχοντες.

XXV. Ἐπεὶ οὖν διαδοχῆς ἕνεκεν καὶ [48] γνησίας ἐπαυξήσεως, ὡς ἔφην, ἡ ἐπιθυμία συμβαίνει ἡ ἐρωτικὴ, χρὴ τοὺς γονεῖς, σωφροσύνης προνοουμένους, τοὺς αὐτῶν παῖδας πρὸ τῆς ἐπιθυμίας διὰ τῶν σωφρονιζόντων βιβλίων προπαιδεύειν [49], καὶ τοῖς κρείττοσιν

VARIÆ LECTIONES.

[40] μυθοῦ O. [41] Ἄρεος O. [42] Ita O c. S., ἀπεκράτουν C. [43] Vbb. Τὰς μοιχείας, ἀλλὰ καὶ repetuntur in O post ἀλλὰ καί. [44] ὑποσταίη dedi ex conject., ὑποστέῃ C, ὑποστῇ S, qui legi vult ὑποστῇς, ὑποσταῖ O. [45] μὴ δὲ πώποτε ἐπιλίπῃ O. [46] Ita O c. S, προεκφυκώς C. [47] τό O, et C ex conjectura, τὸ μή in textu. [48] καί add. O. [49] Ita O c. S, προσπαιδεύειν C.

VARIORUM NOTÆ.

(96) Ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσιν. Et hom. VI, cap. 21. Hinc Cæsarius Responsione ad interrogationem 112, Πρὸς δὲ τοῖς Καυσίοις (l. Καυκασίοις) ὄρεσι Κρόνος, μᾶλλον δὲ ὄνθος ὑπὸ τῶν ὄνων προσεκυνήθη, ἀνακράζων καὶ ὀγκώμενος καθ' Ἑλλήνων. In Epiphanii *Ancorato* cap. 108: Ζεὺς Κρονίδης, ὁ ταρταρώσας τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα ἐν τῷ Καυκασίῳ ὄρει. Sed apud Clementem Alexandrinum *Protreptici* p. 18, 19, Saturnus in Sicilia sepultus fuisse dicitur. COT.

(97) Post καὶ Ποσειδῶνος Lobeckius *Aglaoph.* p. 576 excidisse censet ἐν Τήνῳ. S. In hom. VI, 21, ἐν Πάτραις p. ἐν Ἄστροις. Et τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Πάτραις memorat Pausanias in *Achaicis*. Ad lectionem Ἄστροις propius accedit Ἄτροις. Τὰ Ἄτρα autem seu αἱ Ἄτραι oppidum est inter Euphratem ac Tigrim. Legi quoque posset Πατάροις, ob Apollinem Patareum. Sed Ἄτροις certa lectio est, quia hom. VI, 32, Sol jacere dicitur in Mesopotamia, hoc est inter duos memoratos fluvios. C. Ἄτροις probat Lobeck l. c. S. Ad oram codicis nostri posita est manu recentiori emendatio his verbis, ὡς οἶμαι καρκίνοις. Ego autem legerim Κάῤῥαις, ex hom. VI, 21, ubi habetur ἐν Κάραις. Certe ad Carras deus Lunus colebatur, testantibus Herodiano et Spartiano in *Anton. Caracalla*; Luna, testante Ammiano l. XXIII. Κάῤῥαι autem Theodoreto *H. E.* III, 21, et Sozomeno VI, 33, sunt Κάραι C.

(98) Viro maxime inter cooperatores nostros Græce perito, sic vertere placeret: *nisi transformantes se in ea quæ vellent, ea quæ ipsi vellent assequerentur*. Judicet lector eruditus. EDD. PATROL.

αὐτοὺς προεθίζειν λόγοις· ὅτι δευτέρα φύσις ἡ συνήθεια· πρὸς τούτοις δὲ πυκνῶς αὐτοὺς τὰς κολάσεις **152** ὑπομιμνήσκειν τὰς ἐκ τῶν νόμων, ἵνα, ὥσπερ χαλινῷ τῷ φόβῳ χρώμενοι, ταῖς ἀτόποις μὴ συντρέχωσιν ἡδοναῖς [50]· προσήκει δὲ καὶ πρὸ τοῦ τὴν ἐπιθυμίαν ἐπακμάσαι γάμῳ τὸ φυσικὸν τῆς ἡλικίας πληροφορεῖν πάθος, πρότερον πείσαντας εἰς εἶδος ἑτέρας γυναικὸς μὴ ἀτενίζειν.

XXVI. Ὁ γὰρ νοῦς ἡμῶν, ὁπόταν [51] τὰ πρῶτα τῇ τέρψει τὸ εἶδος τῆς ἐρωμένης ἀπομάξηται, ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ ἐνορῶν ἀεὶ τὴν μορφὴν, διὰ τῆς μνήμης βασανίζεται· καὶ μὴ τυγχάνων μὲν τῆς ἐπιθυμίας, τῆς ἐπιτυχίας μελετᾷ τὰς ὁδοὺς, ἐπιτυχὼν δὲ, μᾶλλον αὔξεται, ὥσπερ τὸ πῦρ τῆς ὕλης εὐποροῦν, καὶ μάλισθ' ὅτ' ἂν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐρῶντος πρὸ τοῦ πάθους προσεντετυπωμένος μὴ προϋπάρξῃ φόβος. Ὡς γὰρ ὕδωρ πῦρ κατασβέννυσιν, οὕτως καὶ φόβος τῆς ἀλόγου ἐπιθυμίας ἐστὶ σβεστήριος. Ὅθεν ἐγὼ ἔκ τινος Ἰουδαίου τὰ Θεῷ πρέποντα καὶ [52] νοεῖν καὶ ποιεῖν ἐκμαθοῦσα, εὐάλωτος πρὸς μοιχείαν ὑπὸ ψευδῶν μύθων οὐ γίνομαι. Θέλοντι [53] δέ σοι καὶ σπουδάζοντι σωφρονεῖν, φλεγμαινούσῃ [54] ψυχῇ πρὸς ἔρωτα, βοηθοίη Θεὸς καὶ τὴν ἴασιν παρασχοίη.

XXVII. Ἐπακούσας δὲ ὁ Ἀππίων τῆς ὑποκρίτου ἀντιγραφῆς, ἔφη· Μή τι ἀλόγως Ἰουδαίους μισῶ; νῦν γοῦν ταύτην [55] τίς ποτε συντυχὼν Ἰουδαῖος, **153** καὶ εἰς τὴν θρησκείαν μεταγαγὼν ἀνέπεισε σωφρονεῖν, καὶ ἀδύνατόν ἐστι τοῦ λοιποῦ αὐτὴν [56] εἰς κοινωνίαν ἑτέρου τινὸς συνελθεῖν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι τὸν Θεὸν ὡς παντεπόπτην τῶν πράξεων προθέμενοι σφόδρα σωφρονεῖν ἐγκαρτεροῦσιν, ὡς λαθεῖν μὴ δυνάμενοι.

XXVIII. Ταῦτα ἀκούσας, ἔφην τῷ Ἀππίωνι· Νῦν σοι τὰ ἀληθῆ ὁμολογήσω. Ἐγὼ γυναικὸς οὐκ ἠράσθην οὐδὲ ἄλλου τινὸς, πάνυ μου τῆς ψυχῆς δεδαπανημένης πρὸς ἄλλας ἐπιθυμίας καὶ πρὸς ἀληθῶν [57] δογμάτων εὕρεσιν. Καὶ μέχρι τοῦ νῦν, πολλὰς γνώμας φιλοσόφων διασκοπήσας, πρὸς οὐδένα αὐτῶν ἔνευσα, ἢ πρὸς τὸ Ἰουδαίων μόνον, ἐμπόρου τινὸς αὐτῶν ὀθόνας πιπράσκοντος ἐνταῦθα τῇ Ῥώμῃ ἐπιδεδημηκότος, καὶ ἔκ τινος συντυχίας ἀγαθῆς ἁπλούστερόν μοι τὸ μοναρχικὸν φρόνημα παραθεμένου.

XXIX. Ἀκούσας δέ μου τῆς ἀληθείας ὁ Ἀππίων, ὁ ἀλόγως μισῶν τὸ Ἰουδαίων, καὶ τί ποτέ ἐστιν αὐτῶν τὸ πιστὸν οὔτε εἰδὼς οὔτε εἰδέναι θέλων, ἀκρίτως ὀργισθεὶς τῇ σιωπῇ ἐξ αὐτῆς ἤδη τῆς Ῥώμης ἀπηλλάσσετο· καὶ ἔκτοτε νῦν πρῶτον αὐτῷ συντετυχηκὼς, τὸν ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου θυμὸν ὑποπτεύω εἰκότως. Πλὴν ἐφ' ὑμῶν αὐτοῦ πεύσομαι, τί ἂν ἔχοι λέγειν [58] περὶ τῶν λεγομένων θεῶν, ὧν οἱ βίοι, παντοπαθεῖς εἶναι μυθολογούμενοι, πρὸς τὴν τοῦ ὁμοίου μίμησιν ἐπιτηδὲς ᾄδονται δημοσίᾳ, ὧν πρὸς τοῖς ἀνθρωπίνοις πάθεσιν, ὡς ἔφην, καὶ οἱ κατὰ τόπον δείκνυνται τάφοι.

que probis præassuefaciant sermonibus, quia consuetudo est altera natura : ad hæc autem frequenter in eorum memoriam revocent legum pœnas : quo metu tanquam freno usi absurdis non consentiant voluptatibus. Convenit ergo ut, antequam ferveat cupiditas, naturali ætatis affectui per connubium satisfiat; persuadeamusque illis prius, ne formam alterius mulieris contemplentur.

XXVI. Etenim mens nostra, cum primum sibi impresserit cum voluptate adamatæ imaginem, quasi in speculo semper formam intuens, per memoriam torquetur, et si quidem voto non fruitur, potiendi artes meditatur; sin autem fruitur, crescit cupiditas, sicut ignis materia abundans, præsertimque quando in amatoris animo timor ante affectum impressus non præexstitit. Nam sicut aqua exstinguit ignem, ita etiam timor vim habet exstinguendi pravam cupiditatem. Quocirca ego, ut quæ a quodam Judæo didicerim et cogitare et facere quæ Deum decent, per falsas fabulas in stuprum adduci non possum. Tibi vero, cupienti ac studenti caste vivere, animæque ad amorem flagranti, Deus auxilium præbeat, atque tribuat medicinam.

XXVII. Audito autem fictitio rescripto, Appion dixit : An sine ratione Judæos odi? Nunc ergo hanc aliquis Judæus nactus, adductamque ad suum cultum, in castitate degere persuasit, et deinceps impossibile est ut ea in cujusdam complexus veniat, quia isti, Deum tanquam omnium operum inspectorem sibi proponentes, pudicitiam admodum retinent velut qui non possint latere.

XXVIII. Quæ cum audivissem, dixi Appioni : Jam tibi verum fatebor. Ego mulierem non amavi neque quid hujusmodi; animus quippe meus in alia omnino consumitur desideria, scilicet, in reperiendis veris dogmatibus. Et huc usque animo ad varias philosophorum opiniones adjecto, ad nullum illorum inclinavi, nisi ad Judæorum religionem, cum ex illis mercator aliquis linteorum hic Romam advenisset, et bono quodam casu mihi simpliciter sententiam de uno Dei principatu commendasset.

XXIX. Appion vero, a me accepta veritate, qui legem Judæorum inique oderat, nec quæ esset illorum fides sciebat aut volebat scire, absque judicio iratus clam statim Roma discessit, et ex eo nunc primum illum nactus, iram temporis illius merito vereor. Attamen coram vobis interrogabo, quid dicere habeat de vulgaribus diis, quorum vitæ, quas omnibus vitiis subjectas referunt fabulæ, palam de industria ad imitationem canuntur, quorumque præter humanos affectus, ut dixi, etiam sepulcra per loca ostenduntur.

VARIÆ LECTIONES.

[50] ἡδονῆς O. [51] ὁπότ' ἂν C. [52] καί inserui c. O. [53] Turbatus est, ut opinor, ordo verborum, qui sic videtur constituendus : θέλοντι δέ σοι καὶ σπουδαζοντι σωφρονεῖν βοηθοίη Θεὸς, καὶ φλεγμαινούσῃ ψυχῇ τὴν ιασιν παράσχοι. D. S. textum vulgatum posse retineri existimat, dummodo scribatur φλεγμαινούσης ψυχῆς. [54] Ita O c. D., φλαιγμαινούσῃ C. Tum παράσχοι O. [55] D legi vult ταύτῃ (sc. γυναικί). [56] αὐτήν om. O. [57] πρὸς τῶν ἀληθῶν C. [58] λέγει Cl. non C., ut parum accurate asserit S.

XXX. Ista cum a me alii ante audivissent, et consequentia desiderarent discere, convenerunt me, ut Appionem invisεri. Et vero eum jam lotum invenimus, mensa parata. Quare pauca examinavimus, circa doctrinam de diis. Ille vero nostram, opinor, intelligens voluntatem, crastina die se aliquid de diis dicturum promisit, eumdemque nobis indicavit locum, in quo esset locuturus. Nos autem cum promissione, gratiis illi actis, singuli domum reversi sumus.

HOMILIA VI.

I. Tertio autem die ad præfinitum Tyri agrum cum familiarissimis ego veniens Appionem nanciscor, in medio Anubionis et Athenodori sedentem, unaque plures alios eruditos viros, qui nos opperiebantur. Attamen nihil veritus salutans consedi ex adverso Appionis, qui non multo post loqui cœpit: Volo, primum incipiens hinc, jam cito venire ad quæstionem. Ante quam tu, fili Clemens, adesses nobis, Anubion hic et Athenodorus, qui heri una cum aliis audierunt te disserentem, narraverunt mihi, quo modo Romæ tibi ut amanti occurrens multa contra deos mentitus fuerim, illos prædicans pædicones, lascivos, stupratores matrum, sororum, filiarum, innumerisque obnoxios adulteriis. Sed te oportuit, fili, scire me talia non ex animo scripsisse, sed amore tui vera occultasse; quæ si nunc desideras, audi a me.

II. Antiquorum hominum sapientissimi, omnem veritatem per laborem edocti, indignos divinarumque disciplinarum non cupidos celarunt scientiæ traditionem. Neque enim ex Cœlo illiusque matre Terra progeniti sunt duodecim liberi, quemadmodum fabula enumerat, mares quidem Oceanus, Cœus, Crius, Hyperion, Japetus, Saturnus; feminæ vero Theia, Themis, Mnemosyne, Ceres, Tethys, Rhea. Neque Saturnus adamantina falce exsecta patri Cœlo virilia, ut fertis, in mare projecit; sed neque ex Cœli exsectione per fusi sanguinis guttas orta est Venus. Neque etiam Saturnus ex Rhea primo sibi genitum Plutonem absorbuit, propter Promethei oraculum veritus, ne ex eo concubitu natus infans fortior ipso existeret, privaretque ipsum regno. Non secundo genitum Neptunum similiter absorpsit. Non post hos natum Jovem mater Rhea occultavit, nec expetenti Saturno lapidem ad devorandum tradidit. Non is devoratus prius absorptos trusit et coegit exire primum quidem, qui primus absorptus fuerat, Plutonem, postea Neptu-

A XXX. Ταῦτα οἱ ἕτεροι προακούσαντες ἐμοῦ καὶ μαθεῖν τὰ ἑξῆς ποθοῦντες, **154** συνῆλθόν μοι, ὡς ἐπισκεψόμενοι Ἀππίωνα. Καὶ δὴ λελουμένον αὐτὸν ἤδη κατελαμβάνομεν ἐφ' ἑτοίμῳ τραπέζῃ. Διόπερ [59] ὀλίγα ἠκριβολογησάμεθα εἰς τὸν περὶ θεῶν λόγον. Ὁ δὲ, οἶμαι, συνεὶς ἡμῶν τὴν προαίρεσιν, εἰς τὴν ἐπιοῦσαν ἔχειν [60] τι εἰπεῖν ὑπέσχετο περὶ θεῶν, καὶ τὸν αὐτὸν προεδήλωσεν ἡμῖν τόπον, ὡς ἐκεῖ διαλεξόμενος. Ἡμεῖς δὲ σὺν τῇ ὑποσχέσει, χάριν ὁμολογήσαντες αὐτῷ, οἴκαδε ἕκαστος ἀπεχωρήσαμεν.

ὉΜΙΛΙΑ ς'.

I. Τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ εἰς τὸ προωρισμένον τῆς Τύρου χωρίον σὺν τοῖς οἰκειοτάτοις ἐλθὼν ἔγωγε [61], εὑρίσκω τὸν Ἀππίωνα, Ἀνουβίωνός τε καὶ Ἀθηνοδώρου καθεζόμενον μέσον, καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων τῶν ἐκ B παιδείας ἀνδρῶν ἡμᾶς ἀναμενόντων. Καὶ ὅμως οὐδὲν [62] καταπλαγεὶς, προσαγορεύσας ἀντικαθέζομαι τῷ Ἀππίωνι, ὃς μετ' οὐ πολὺ λέγειν ἤρξατο· Βούλομαι πρῶτος ἀρξάμενος ἐντεῦθεν ἤδη ταχέως ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ζητούμενον. Πρὸ τοῦ σὲ, τέκνον Κλήμης, ἡμῖν παρεῖναι, Ἀνουβίων οὗτος [63] καὶ Ἀθηνόδωρος, οἱ χθὲς ἅμα τοῖς ἄλλοις ἐπακούσαντές σου διαλεγομένου, ἀφηγήσαντό μοι [64] πῶς ἐν τῇ Ῥώμῃ, συνερχόμενός [65] σοι ὡς ἐρῶντι, πολλὰ τῶν θεῶν κατεψευσάμην, εἰπὼν αὐτοὺς παιδεραστὰς, ἀσελγεῖς, μιγνυμένους μητράσιν, ἀδελφαῖς, θυγατράσιν, καὶ μυρίαις μοιχείαις ἐνεχομένους [66]. **155** Ἀλλ' ἐχρῆν σε, ὦ τέκνον, εἰδέναι, ὅτι μὴ τοιαῦτα περὶ θεῶν φρονῶν [67] ἔγραφον, ἀλλὰ στοργῇ τῇ πρὸς σὲ τὰ ἀληθῆ λέγειν ἀπεκρυπτόμην, ἅπερ, εἰ νῦν ἐθέλεις, παρ' ἐμοῦ ἄκουσον.

C II. Τῶν πάλαι ἀνδρῶν οἱ σοφώτατοι, πᾶσαν ἀλήθειαν αὐτοὶ καμάτῳ [68] μεμαθηκότες, τοὺς ἀναξίους καὶ μὴ ὀρεγομένους θείων μαθημάτων ἀπεκρύψαντο τὴν ἐπιστήμην λαβεῖν. Οὔτε γὰρ ἀπ' Οὐρανοῦ καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Γῆς γεγόνασι παῖδες δώδεκα, ὡς ὁ μῦθος καταριθμεῖ· ἄῤῥενες μὲν, Ὠκεανὸς, Κοῖος, Κρῖος [69], Ὑπερίων, Ἰαπετὸς, Κρόνος· θήλειαι [70] δὲ, Θεὰ, Θέμις, Μνημοσύνη, Δημήτηρ, Τηθὺς, Ῥέα. Οὔτε τῇ ἐξ ἀδάμαντος ἅρπῃ τὰ αἰδοῖα Κρόνος Οὐρανοῦ τοῦ πατρὸς ἐκτεμὼν, ὥς φατε, εἰς βυθὸν ἀπέῤῥιψεν· ἀλλ' οὐδ' ἐκ τῆς ἀποτομῆς τοῦ Οὐρανοῦ σταγόνων ῥυέντος αἵματος ἡ Ἀφροδίτη ἐγένετο. Οὐδ' αὖ Κρόνος τῇ Ῥέᾳ μιγεὶς καὶ γεννήσας Πλούτωνα πρῶτον κατέπιεν, διά τινα Προμηθέως θεσμὸν δεδιὼς, μήποτε γεννηθὲν ἐξ αὐτοῦ βρέφος, γενναιότερον αὐ- D τοῦ γενόμενον, ἀφέληται αὐτὸν τῆς βασιλείας [71]. Οὐ τὸν Ποσειδῶνα δεύτερον γεννήσας ὁμοίως κατέπιεν· οὐ μετὰ τούτους τὸν Δία γεννηθέντα ἡ μήτηρ κατακρύψασα ἡ Ῥέα ἀπαιτήσαντι τῷ Κρόνῳ καταπιεῖν λίθον [72] ἀντέδωκεν. Ὃς, οὐ καταποθεὶς, τοὺς προκαταποθέντας θλίψας ἐξέωσεν [73], ὡς προελθεῖν πρῶτον μὲν

VARIÆ LECTIONES.

[59] δι' ὅπερ C. [60] D proponit ἥκειν. [61] ἐγώ γε C. [62] οὐδὲ O. [63] Ita O et C ex conject., οὕτως in textu. [64] ἀφηγήσαιτό μοι S, mendose. [65] συνεργόμενος C, συνεργούμενος S. [66] ἀνεχομένους C. [67] φρονῶν desideratur in O. [68] Pro Ci καμάτων D legendum censet διὰ καμάτων: conjectura jam superflua. [69] Ita S, auct. D. Cfr. Hes. *Theog.* 134, 375, κριός C, O. [70] θῆλαι O. Tum. id. θεα sine accentu, Θεία conj. C. Cfr. Hes. *Theog.* 135, 371. Apollod. 1, 2, 4. Dein τυθύς O. [71] Lege τὴν βασιλείαν S. [72] λίθον addidi c. O, quam vocem deesse jam monuit D. Cfr. *Recogn.* x, 19, ὅς in exordio sequentis periodi addidi c. O. [73] Ita S, ἔξωσεν C, ἐξῶσεν O.

156 τὸν πρῶτον καταποθέντα Πλούτωνα, ἐπ' αὐτῷ A δὲ [74] Ποσειδῶνα, καὶ τρίτον τὸν Δία. Οὐδέ γε, ὥς φασιν, μητρὸς προνοίᾳ διασωθεὶς ὁ Ζεύς, καὶ εἰς οὐρανὸν ἀναβὰς, τὸν πατέρα τῆς βασιλείας καθεῖλεν· Οὐ πατρὸς [75] ἀδελφοὺς ἐκόλασεν. Οὐκ εἰς πόθον γυναικῶν θνητῶν κατῆλθεν. Οὐκ ἀδελφαῖς ἢ θυγατράσιν, οὐκ ἀδελφῶν γυναιξὶν, οὐ παισὶν αἰσχρῶς συνεγένετο. Οὐδὲ Μῆτιν γεννήσας κατέπιεν, ἵνα ἀπ' [76] ἐγκεφάλου μὲν τὴν Ἀθηνᾶν ἀναφύσῃ ἐκ τῆς Μήτιδος, ἐκ δὲ τοῦ μηροῦ τὸν Διόνυσον τέκῃ, ὃν ὑπὸ Τιτάνων ἐσπαράχθαι λέγουσιν. Οὐ δεῖπνον ἐπὶ τῷ Θέτιδος καὶ Πηλέως γάμῳ συντελεῖ. Οὐ τὴν Ἔριν τῶν γάμων ἀπεώσατο. Οὐκ αὐτὴ [77] ἡ Ἔρις, ἀτιμασθεῖσα, μάχην καὶ στάσιν τοῖς [78] ἑστιωμένοις ἐπενόησεν. Οὐ μῆλον χρύσεον ἐκ τῶν Ἑσπερίδων κήπων λαβοῦσα ἐπέγραψεν, δῶρον τῇ καλῇ. Ἔπειτα μυθολογοῦσιν ὡς Ἥρα τε καὶ B Ἀθηνᾶ καὶ Ἀφροδίτη εὑρίσκουσι τὸ μῆλον, καὶ φιλονεικοῦσαι ἔρχονται πρὸς [79] τὸν Δία· αἷς αὐτὸς μὲν οὐκ ἔκρινεν, δι' Ἑρμοῦ δὲ πρὸς τὸν ποιμένα Πάριν κριθησομένας περὶ κάλλους ἐξέπεμψεν. Ἀλλ' οὔτε ἐκρίθησαν θεαὶ, οὔτε ὁ Πάρις τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ μῆλον ἀπέδωκεν. Οὐκ Ἀφροδίτη, τιμηθεῖσα, τῷ τῆς Ἑλένης αὐτὸν ἀντετίμησε γάμῳ. Οὐ γὰρ ἂν τῇ τῆς θεᾶς τιμῇ [80] πρόφασις ἐγίνετο παμφύλου πολέμου, καὶ ταῦτα ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ τὴν τιμὴν ἀπειληφότος καὶ ἀγχιστεύοντος τῷ τῆς Ἀφροδίτης γένει. Ἀλλ' ὡς ἔφην, ὦ τέκνον, ἔχει τινὰ **157** λόγον τὰ τοιαῦτα οἰκεῖον καὶ φιλόσοφον, ἀλληγορίᾳ φρασθῆναι δυνάμενον· ὥστε σε ἀκούσαντα θαυμάσαι. Κἀγὼ ἔφην· Δέομαι μή με ἀναβαλλόμενος βασανίσῃς. Καὶ ὃς ἔφη· Μηδὲν φοβηθῇς, οὐ γὰρ ὑπερθήσομαι, ἀλλ' ἄρξομαι ἤδη λέγειν. C

III. Ἦν ποτε ὅτε οὐδὲν πλὴν χάος καὶ στοιχείων ἀτάκτων [81] ἔτι συμπεφορημένων μίξις ἀδιάκριτος, τοῦτο καὶ τῆς φύσεως ὁμολογούσης, καὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν οὕτως ἔχειν νενοηκότων. Καὶ μάρτυρα τῶν μεγάλων ἐν σοφίᾳ τὸν μέγιστον Ὅμηρον αὐτόν σοι παρέξομαι, εἰπόντα περὶ τῆς ἀνέκαθεν συγχύσεως·

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε [82].

ὡς ἐκεῖθεν ἁπάντων τὴν γένεσιν ἐσχηκότων, καὶ μετ' [83] ἀνάλυσιν τῆς ὑγρᾶς καὶ γηΐνης οὐσίας εἰς τὴν πρώτην πάλιν ἀποκαθισταμένων φύσιν, ὅ ἐστι χάος. Ἡσίοδος δὲ ἐν τῇ Θεογονίᾳ λέγει·

Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος ἐγένετο [84]

Τὸ δὲ ἐγένετο (98*) δηλονότι [85] γεγενῆσθαι ὡς γενητὰ D

num, tertium Jovem. Neque, ut aiunt, matris consilio servatus Jupiter, ac in cœlum ascendens, patrem regno depulit. Nec patris fratres supplicio affecit. Non in amorem devenit mortalium feminarum. Non cum sororibus vel filiabus, non cum fratrum uxoribus, non cum pueris turpiter concubuit. Neque filiam suam Metim deglutivit, ut a cerebro quidem Minervam produceret ex Metide, ex femore vero gigneret Bacchum, quem a Titanibus ferunt discerptum fuisse. Non cœnam in Thetidis et Pelei nuptiis celebravit. Non discordiam expulit e nuptiis. Non discordia probro affecta pugnam et seditionem epulantibus commenta est. Non accepto ex hortis Hesperidum malo aureo inscripsit: *Donum pulchræ*. Postea fabulantur, quod Juno, Minerva et Venus malum invenerint et contendentes venerint ad Jovem, quas ipse quidem non judicaverit, per Mercurium vero miserit ad pastorem Paridem, de pulchritudine judicandas. Sec nec deæ judicatæ fuerunt, neque Paris Veneri pomum tradidit. Non Venus, honorem consecuta, Paridem Helenæ conjugio vicissim honoravit. Neque enim deæ honor causa fuisset belli inter tot gentes, idque in perniciem ejus qui honore affectus fuerat, quique ad genus Veneris jure propinquitatis pertinebat. Verum sicut dixi, o fili, hæc rationem quamdam habent propriam et philosophicam, quæ per allegoriam potest explicari, adeo ut tu, cum audieris, admireris. Et ego dixi, oro ne me mora torqueas. Ille respondit, nihil timeas. Non enim differam, sed jam incipiam loqui.

III. Exstitit aliquando tempus, cum nihil erat, præter chaos et elementorum confusorum, adhuc aggestorum, misturam promiscuam. Id enim fatetur natura, atque ita habere, asserunt viri magni. Et inter sapientia prestantes præstantissimum, Homerum, tibi afferam, dicentem de prima confusione :

Vos equidem cuncti tellus fiatis et unda :

tanquam hinc omnia ortum habeant, atque post substantiæ humidæ ac terrenæ dissolutionem in primam iterum restituantur naturam, hoc est in chaos. Hesiodus vero in *Theogonia* dicit :

Primo nempe Chaos factum fuit :

Per illud, *factum fuit*, clarum est quod significet, ea

VARIÆ LECTIONES.

[74] δὲ transcripsi ex O. [75] πατέρος C. [76] 'ἐπ O. [77] οὐχ αὐτή C, οὐχ αὐτή (sic) Cl, οὐχ αὕτη O. [78] τήν O. [79] ἐπί O. [80] Ita scripsi c. O, qui quidem pr. man. in textu exh. τῇ τῆς θεᾶς τιμῷν, ap. C, ἡ τ. θ. τιμή. [81] Leg. ἀτάκτως. D. [82] Ita O. c. S., γένησθε C. Cfr. *Iliad.* VII, 99. [83] μετά O. [84] V. Hes. *Theog.* 116. S. [85] δῆλον ὅτι C.

VARIORUM NOTÆ.

(98*) Τὸ δὲ ἐγένετο. Eodem modo Hesiodus intelligitur apud Philonem Judæum libro Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου, p. 491. Verba Philonis digna sunt quæ hic legantur : Πατέρα δὲ τοῦ Πλατωνικοῦ δόγματος ἔνιοι νομίζουσι τὸν Ἡσίοδον, γενητὸν καὶ ἄφθαρτον οἰόμενοι τὸν κόσμον ὑπ' ἐκείνου λέγεσθαι· γενητὸν μὲν, ὅτι φησίν·

Ἤπου μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί.

Ἄφθαρτον δὲ, ὅτι διάλυσιν καὶ φθορὰν οὐ μεμήνυκεν αὐτοῦ. Cot.

ut genita ortum habuisse, non autem ut ingenita semper exstitisse. Orpheus autem chaos ovo comparat, in quo primorum elementorum erat confusio. Hoc Hesiodus chaos proponit, quod Orpheus ovum dicit genitum, ex infinita materia productum, factumque ita :

IV. Cum materia quatuor genera complectens haberet animam et totum immensum quoddam profundum semper flueret ac temere ferretur et innumeras imperfectas mistiones subinde profunderet, atque ideo illas ob confusionem solveret, nec non hiaret, quasi ad generationem animalis non posset compingi, aliquando contigit, ut illud infinitum pelagus, per propriam naturam concussum motu naturali, ordinate ab eodem ad idem instar vorticis flueret, substantiasque misceret; sicque mirum in modum, quod omnium optimum ac maturissimum erat atque ad generationem animalis aptissimum, velut in fornace per mediam decurreret universitatem, et per cuncta ferentem vorticem iret ad profundum, circumfusumque spiritum attraheret; nec non quasi in maximam fecunditatem conceptum faceret diseretam compositionem. Quemadmodum enim in humido fieri solet bulla, ita orbiculatum undique comprehensum est corpus. Deinde ipsum in seipo conceptum, a divino qui assumpserat spiritu subvectum, in lucem prodiit maximum hoc germen seu fetus, tanquam ex omni immenso profundo progenitum opificium animatum, simile ovis per rotunditatem et avibus per celeritatem.

V. Saturnum igitur mihi puta esse tempus, Rheam vero illud humidæ substantiæ, quod fluit : quia per tempus versata omnis materia, velut ovum, cœlum quod rotundum est quodque omnia complectitur, peperit. Quod ovum principio fecunda medulla plenum fuit, quippe quod posset elementa et omnigenas species procreare, attamen omnigenam ex una substantia unaque specie tulit imaginem. Sicut enim in pavonis fetu unus quidem ovi videtur color, potestate autem mille in se habet perficiendi animalis colores : ita et quod ex immensa materia genitum est ovum animatum, ex subjecta semperque fluente materia commotum, omnimodas exserit matationes. Intra enim circumferentiam aliquod animal, quod est masculofemina, per inexistentis divini spiritus providentiam formatur, quod Phanetem

A σημαίνει, οὐ τὸ ἀεὶ εἶναι ὡς ἀγένητα. Καὶ Ὀρφεὺς [86] δὲ τὸ χάος ᾠῷ παρεικάζει, ἐν ᾧ τῶν πρώτων στοιχείων ἦν ἡ σύγχυσις. Τοῦτο Ἡσίοδος χάος ὑποτίθεται, ὅπερ Ὀρφεὺς ᾠὸν λέγει γενητὸν, ἐξ ἀπείρου τῆς ὕλης προβεβλημένον, γεγονὸς δὲ οὕτω [87].

158 IV. Τῆς τετραγενοῦς ὕλης ἐμψύχου οὔσης, καὶ ὅλου ἀπείρου τινὸς βυθοῦ ἀεὶ ῥέοντος (99), καὶ ἀκρίτως φερομένου, καὶ μυρίας ἀτελεῖς κράσεις εἰς ἄλλοτε ἄλλως [88] ἐπαναχέοντος, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὰς ἀναλύοντος τῇ ἀταξίᾳ, καὶ κεχηνότος καὶ [89] εἰς γέννησιν ζώου δεθῆναι μὴ δυναμένου, συνέβη ποτὲ αὐτοῦ τοῦ ἀπείρου πελάγους, ὑπὸ ἰδίας φύσεως περιωθουμένου κινήσει φυσικῇ, εὐτάκτως ῥυῆναι ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ, ὥσπερ ἴλιγγα, καὶ μῖξαι τὰς οὐσίας, καὶ B οὕτως ἐξ ἀκουστοῦ [90] τῶν πάντων τὸ νοστιμώτατον, ὅπερ πρὸς γέννησιν ζώου ἐπιτηδειότατον ἦν, ὥσπερ ἐν χώνῃ κατὰ μέσου ῥυῆναι τοῦ παντὸς, καὶ ὑπὸ τῆς πάντα φερούσης ἴλιγγος χωρῆσαι εἰς [91] βάθος, καὶ τὸ περικείμενον πνεῦμα ἐπισπάσασθαι, καὶ ὡς εἰς γονιμώτατον συλληφθὲν ποιεῖν κριτικὴν σύστασιν. Ὥσπερ γὰρ ἐν ὑγρῷ φιλεῖ γίνεσθαι πομφόλυξ, οὕτως σφαιροειδὲς πανταχόθεν συνελήφθη [92] κύτος. Ἔπειτα αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ κυηθὲν, ὑπὸ τοῦ παρειληφότος [93] θειώδους πνεύματος ἀναφερόμενον, προέκυψεν εἰς φῶς μέγιστόν τι τοῦτο ἀποκύημα, ὡς ἂν ἐκ παντὸς τοῦ ἀπείρου βυθοῦ ἀποκεκυημένον ἔμψυχον δημιούργημα, καὶ τῇ περιφερείᾳ τῶν ᾠῶν προσεοικὸς, καὶ τῷ τάχει τῆς πτήσεως.

C **159** V. Κρόνον οὖν τὸν χρόνον μοι νόει, τὴν δὲ Ῥέαν τὸ ῥέον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας· ὅτι χρόνῳ φερομένη ἡ ὕλη ἅπασα ὥσπερ ᾠὸν τὸν πάντα περιέχοντα σφαιροειδῆ ἀπεκύησεν οὐρανόν· ὅπερ κατ' ἀρχὰς τοῦ γονίμου μυελοῦ πλῆρες ἦν, ὡς ἂν [94] στοιχεῖα καὶ χρώματα παντοδαπὰ ἐκτεκεῖν δυνάμενον, καὶ ὅμως παντοδαπὴν ἐκ μιᾶς οὐσίας τε καὶ χρώματος ἑνὸς ἔφερε τὴν φαντασίαν. Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ τοῦ ταὼ γεννήματι ἓν μὲν τοῦ ᾠοῦ χρῶμα δοκεῖ, δυνάμει δὲ μυρία ἔχει ἐν ἑαυτῷ τοῦ μέλλοντος τελεσφορεῖσθαι χρώματα, οὕτως καὶ τὸ ἐξ ἀπείρου ὕλης ἀποκυηθὲν ἔμψυχον ᾠὸν, ἐκ τῆς ὑποκειμένης καὶ ἀεὶ ῥεούσης ὕλης κινούμενον, παντοδαπὰς ἐκφαίνει τροπάς. Ἔνδοθεν γὰρ τῆς περιφερείας ζῶόν τι ἀῤῥενόθηλυ εἰδοποιεῖται προνοίᾳ τοῦ ἐνόντος ἐν αὐτῷ θείου πνεύματος, ὃν Φά- D νητα Ὀρφεὺς καλεῖ, ὅτι αὐτοῦ φανέντος τὸ πᾶν ἐξ

VARIÆ LECTIONES.

[86] Cfr. Lobeck *Aglaoph.* p. 475 seqq.; Brandis *Hist. philos. Græc. rom.* I, 60, 67. S. [87] οὕτως S. [88] κράσεις ἄλλοτε ἄλλας, deleta præpositione, legi vult D. [89] ὡς C. [90] ἐξ ἑκάστου scribit D, probante Lobeckio *Aglaoph.*, p. 475. Quod C vertit *mirum in modum*, nescio unde hanc interpretationem hauserit. S. Sequens τῶν inserui c. O. [91] εἰς excidit ap. Cl et S. [92] συνειλήφθη mavult Lobeck l. l., p 475. S. Tum κύτος conj. G; νυκτός uterque hom. codex. [93] κατειληφότος recte scr. Lobeck l. l. S. [94] πλῆρες ἥνωσαν C.

VARIORUM NOTÆ.

(99) Ἀπείρου τινὸς βυθοῦ ἀεὶ ῥέοντος. Et quibusdam interpositis : αὐτοῦ τοῦ ἀπείρου πελάγους, etc. Pertinent huc loca *Recognitionum* lib. x, cap. 17 et 31, etc. Itemque verba Porphyrii libro *De antro Nympharum*, sub finem : Πόντος δὲ, καὶ θάλασσα καὶ κλύδων, καὶ παρὰ Πλάτωνι ἡ ὑλικὴ σύστασις. *Cæterum et apud Platonem materiæ congeries, pontus, mare ac procellarum æstus appellatur.* Nicephorus in Synesium p. 385 : Βυθὸν δέ φασι τὴν ὕλην. Atque hinc Bythus Valentinianorum. Vide in *Chronographia* Georgii Syncelli p. 29. Cot.

αὐτοῦ ἔλαμψεν, τῷ φέγγει τοῦ διαπρεπεστάτου τῶν στοιχείων πυρὸς ἐν τῷ ὑγρῷ τελεσφορουμένου. Καὶ οὐκ ἄπιστον, ὅτι καὶ ἐπὶ λαμπυρίδων (100), δείγματος εἵνεκα [95], ἡ φύσις ἡμῖν ὁρᾷν ὑγρὸν φῶς ἐδωρήσατο.

VI. Τὸ μὲν οὖν πρωτοσύστατον ᾠὸν ὑποθερμανθὲν ὑπὸ τοῦ ἔσωθεν ζώου ῥήγνυται, ἔπειτα δὲ μορφωθὲν [96] προέρχεται ὁποῖόν τι καὶ Ὀρφεὺς λέγει·

... κραναίου [97] σχισθέντος πολυχανδέος ᾠοῦ (1).

160 καὶ οὕτω μεγάλῃ δυνάμει αὐτοῦ τοῦ προεληλυθότος φανέντος, τὸ μὲν κύτος [98] τὴν ἁρμονίαν λαμβάνει καὶ τὴν διακόσμησιν ἴσχει, αὐτὸς δὲ ὥσπερ ἐπ' ἀκρωρείας οὐρανοῦ προκαθέζεται, καὶ ἐν ἀποῤῥήτοις τὸν ἄπειρον περιλάμπων αἰῶνα. Ἡ δὲ τοῦ κύτους (2) ἔνδοθεν γόνιμος ὑπολειφθεῖσα ὕλη, ὡς ἐν πολλῷ τῷ χρόνῳ ὑποκειμένη ἕως φυσικῶς [99] ὑποζέουσα ἡ θερμότης, τὰς [100] πάντων διέκρινεν οὐσίας. Τὸ μὲν γὰρ κατώτερον αὐτῆς πρῶτον ὥσπερ ὑποστάθμη ὑπὸ τοῦ βάρους εἰς τὰ κάτω ὑποκεχώρηκεν [1], ὃ διὰ τὴν ὁλκότητα καὶ διὰ τὸ ἐμβριθὲς καὶ πολὺ τῆς ὑποκειμένης οὐσίας πλῆθος Πλούτωνα προσηγόρευσαν (3), ᾅδου τε καὶ νεκρῶν βασιλέα εἶναι ἀποφηνάμενοι.

VII. Ταύτην μὲν οὖν τὴν πρώτην καὶ πολὺ [2] ῥυπαρὰν καὶ τραχεῖαν οὐσίαν ὑπὸ Κρόνου τοῦ χρόνου καταποθῆναι λέγουσι φυσικῶς, διὰ τὴν κάτω ὑπονόστησιν αὐτῆς. Μετὰ δὲ τὴν πρώτην ὑποστάθμην τὸ συῤῥυὲν ὕδωρ καὶ πρώτῃ ἐπιπολάσαν ὑποστάσει Ποσειδῶνα προσηγόρευσαν. Τὸ δὲ λοιπὸν τρίτον τὸ καθαρώτατον καὶ κορυφαιότατον ἅτε διαυγὲς ὂν πῦρ Ζῆνα ὠνόμασαν, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ζέουσαν φύσιν· ἀνωφερὲς γὰρ ὂν τὸ πῦρ πρὸς μὲν τὰ κάτω ὑπὸ χρόνου τοῦ Κρόνου οὐ κατεπόθη, ἀλλ' ὡς ἔφην, ἡ πυρώδης οὐσία ζωτική τε καὶ ἀνωφερὴς οὖσα εἰς αὐτὸν ἀνέπτη **161** τὸν ἀέρα, ὃς καὶ φρονιμώτατός (4) ἐστι διὰ τὴν καθα-

A Orpheus vocat, quia cum apparuisset, universum ex ipso fulsit, nimirum splendore ignis elementorum excellentissimi in humiditate perfecto. Neque id incredibile, quandoquidem et in cicindelis, exempli gratia, natura nobis concessit humidum lumen contemplari.

VI. Ovum igitur quod primo constitit, cum calefactum esset, rumpitur ab intus posito animali : postea vero forma accepta prodit illa species, quam et Orpheus describit :

. . . *disrupta testa ovi quod cuncta tenebat* ;

sicque per magnam illius qui prodiit ac apparuit potestatem, moles quidem cohærentiam accipit et ordinem digestionemque consequitur, ipse autem velut in vertice cœli præsidet, et in arcanis immensum illustrat sæculum. B Molis vero intus fecunda relicta materia, ut etiam per multum tempus usque ad naturale subjectum calor fervefaciens cunctorum discrevit substantias. Infinum etenim illius, primo tanquam fæx, pondere ipso in inferiora cessit, quod propter gravitatem et pondus et subjectæ substantiæ copiam Plutonem appellaverunt, quem inferorum mortuorumque regem pronuntiarunt.

VII. Hanc itaque primam multoque sordidam atque asperam substantiam a Saturno seu tempore fuisse devoratam aiunt : convenienter naturæ, scilicet ob illius substantiæ recessum ad inferiora. Post primum vero sedimentum confluentem aquam et primæ fæci supernatatem Neptuni nomine donarunt. Tertium autem reliquum, purissimum ac eminentissimum, quod nempe esset ignis lucidus, C nominaverunt Jovem, propter fervidam ipsius naturam. Cum enim ignis in sublime feratur, cum inferioribus quidem a tempore Saturno non est absorptus, sed quemadmodum dixit, ignea substantia,

VARIÆ LECTIONES.

[95] ἕνεκα C. [96] μορφωθῆς O. [97] κραναίου o. O, κραμαίου cod. Ci, in cuj. marg. conject. κραμείου p. κεραμείου S : ἀκμὰ ου ex conject. scr. Loceck l. l. p. 479. Ἡρακαπαίου conj. Hermannus ap. Lob. In collectione sua fragmentorum Orphicorum Hermannus hoc fragmentum prætermisit. Deinde post σχισθέντος Lobeck addit ὑπέχ. [98] κῦτος O. [99] ὑποκειμένης ἕωξ φυσικῆς C. [100] τάς O et ex conject. C. τῆς id, in textu. S. Cæterum tota periodus haud sana. Sensus flagitat, ut legatur τὴν... γόνιμον ὑποληφθεῖσαν ὕλην... ἡ θερμότης εἰς τὰς π. δ. οὐσίας. [1] ὑπεχώρησεν C. [2] πολ ήν C.

VARIORUM NOTÆ.

(100) Λαμπυρίδων. *Lucentes vespere per arva cicindelæ. Ita appellant rustici stellantes volutus, Græci vero lampyridas, incredibili benignitate naturæ.* Plinius lib. XVIII, cap. 26. COT.

(1) Πολυχανδέος ᾠοῦ. Rufinus, *Recognit.* X, 17, 30 : *Ovi immanis* : Ὑπερμεγεθὲς ᾠόν, Athenagoras, *Legatione pro Christianis*, p. 18. In Hesychio. et Theocriti Scholiaste, πολυχανδέα· πολλὰ χωροῦσαν, πολυχώρητον. De ovo autem isto didicerat Orpheus ab Ægyptiis, qui ex ore Dei prodiisse dicebant ovum, hoc est mundum, ut legere est apud Eusebium, *Præparat. evang.* lib. III, cap. 11, p. 115. Sed et πρωτογόνου ᾠοῦ meminit Helladius Besantinous codice 279 Photianæ Bibliothecæ. Hic, πρωτοσύστατον ᾠόν. Vide nos superius ad *Recognit.* X, 17. Videnda quoque Phœnicum Theologia, *Præparat. evang.* lib. I, cap. 10, p. 33. ID.

(2) Ἡ δὲ τοῦ κύτους. Periolus imperfecta vel corrupta. Quid si minima mutatione reponetur, τὰς πάντων διέκρινεν οὐσίας. Iste sensus emerget : *Molis vero intus fecunda relicta materia, ut et multoin tempore usque ad naturale suvjectum calor subfervefaciens, cunctorum substantias discrevit.* Vide cap. 12. Id.

(3) Καὶ πολὺ τῆς ὑποκειμένης οὐσίας πλῆθος, Πλούτωνα προσηγόρευσαν. Nam Πλούτων deduci solet a πλοῦτος et πλοῦτος a πολύς. Cujus etymologiæ *Plutonis* rationes varias habes in *Etymologico magno*, Platonis *Cratylo*, Ciceronis lib. II *De natura deorum*, Eusebii *Præparat. evang.* lib. III. cap. 11, ejusdem *Oratione de laudibus Constantini;* item apud Lucianum, Fulgentium, Cornutum aliosque. ID.

(4) Intelligentiam aeri primus assignavit Diogenes Appolloniates. Καί μοι δοκέει, ait apud Simplic. in *Phys.* fol. 32, τὸ τὴν νόησιν ἔχον εἶναι ὁ ἀὴρ καλεόμενος. Plura dabunt Brandis., *Hist. phil. Græc. Rom.* I 280. Panzerbieter, *De Diog. Apoll.*, fragm. IV-VI. S. DRESSEL.

utpote vitalis et in altum tendens, in aerem evolavit, qui prudentissimus est propter puritatem. Suo igitur calore Jupiter, hoc est substantia fervida, haurit quod relictum est id subjecto humido scilicet tenuissimum divinumque spiritum, cui Metis nomen dedere.

ρότητα. Τῇ οὖν ἰδίᾳ θερμότητι [3] ὁ Ζεὺς, τουτεστιν ἡ ζέουσα οὐσία, τὸ καταλειφθὲν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ὑγρῷ, τὸ ἰσχυρότατον [4] καὶ θεῖον ἀνιμᾶται [5] πνεῦμα, ὅπερ Μῆτιν ἐκάλεσαν.

VIII. Ad ætheris autem verticem veniens, et ab eo imbitum, velut humidum sicco permistum, quando perpetuum indidit palpitationis motum, gignit intelligentiam, quam et Palladem a palpitando cognominant; quæ est artificiosissima prudentia, qua usus æthereus artifex universum mundum fabricatus est. Ab ipso autem penetrante Jove, seu fervidissimo æthere, aer ad hæc usque loca pervenit, quem Junonem nuncupant. Atque ideo ex ætheris purissima substantia delapsa, tanquam femina ratione puritatis, comparatione præstantioris soror Jovis rite existimata est, ut quæ ex eadem substantia genita sit; uvor vero, quod velut mulier subjaceat.

VIII. Κατὰ κορυφῆς δὲ [6] αὐτοῦ ἐλθὸν τοῦ αἰθέρος καὶ συμποθὲν ὑπ' αὐτοῦ, ὥσπερ ὑγρὸν θερμῷ μιγὲν, τὸν ἀεικίνητον παλμὸν ἐμποιῆσαν, γεννᾷ τὴν σύνεσιν, ἣν καὶ Παλλάδα ἐπονομάζουσι διὰ τὸ πάλλεσθαι [7] (5), τεχνικωτάτην οὖσαν φρόνησιν, ᾗ χρώμενος τὸν πάντα ἐτεχνήσατο κόσμον ὁ αἰθέριος τεχνίτης. Ἀπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ διήκοντος Διὸς, τοῦ θερμοτάτου αἰθέρος, ὁ ἀὴρ μέχρι τῶν ἐνταῦθα διικνεῖται τόπων, ἣν ἐπονομάζουσιν Ἥραν. Καὶ διὸ [8] δὴ τῆς τοῦ αἰθέρος καθαρωτάτης οὐσίας ὑποβεβηκυῖα, ὡς θήλεια τὴν καθαρότητα, πρὸς σύγκρισιν τοῦ κρείττονος ἀδελφὴ Διὸς κατὰ τὸ εἰκὸς ἐνομίσθη, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας γεγενημένη· γαμετὴ δὲ διὰ τὸ ὡς γυναῖκα ὑποκεῖσθαι.

IX. Sumitur autem Juno quidem pro aeris bona temperie, quare et fecundissima est: Minerva vero, quam et Palladem vocant, cum ob summum calorem nihil possit producere, credita est virgo. Similiterque interpretantur Dianam, quam pro infinito aeris recessu accipiunt, quamque, quia ob summum frigus sterilis est, similiter virginem appellavere. Libertum vero, tanquam qui mentem turbet, nominant turbidam eam inebriantemque compagem, quæ a superioribus inferioribusque vaporibus oritur. At aquam terra inferiorem, cum natura sit una et omnes terrestres meatus trajiciat atque in multa dividatur, quasi concisam, Osirin nuncuparunt. Et vero sumunt Adonin pro pulchris temporibus, Venerem pro concubitu et generatione, Cererem pro terra, Proserpinam pro seminibus, et Bacchum quidam pro vite.

IX. Παραλαμβάνεται δὲ ἡ μὲν Ἥρα πρὸς ἀέρος [9] εὐκρασίαν, διὸ [10] καὶ γονιμωτάτη ἐστίν· ἡ δὲ Ἀθηνᾶ ἣν καὶ Παλλάδα λέγουσιν, διὰ οὐ ἄκρως θερμὸν γένεσίν τινος ποιῆσαι μὴ δυναμένη, παρθένος ἐνομίσθη· ὁμοίως **162** δὲ καὶ Ἄρτεμις ἑρμηνευομένη, ἣν εἰς τὸν κατώτατον μυχὸν τοῦ ἀέρος παραλαμβάνουσιν, καὶ δι' ἀκρότητα κρύους ἄγονον οὖσαν ὁμοίως παρθένον ἐκάλεσαν. Διόνυσον δὲ ὡς φρενῶν θολωτικὸν [11] ὀνομάζουσι τὴν ἀπὸ τῶν ἄνω τε καὶ κάτω ἀτμῶν θολερὰν καὶ μεθύουσαν σύστασιν. Τὸ δὲ κατωτέρω τῆς γῆς ὕδωρ, ἓν ὂν τῇ φύσει, καὶ διὰ πάντων τῶν χερσαίων πόρων διεῖρον [12], καὶ εἰς πολλὰ διαιρούμενον, ὥσπερ συγκοπτόμενον, Ὄσιριν ἐκάλεσαν. Λαμβάνουσι δὲ καὶ Ἄδωνιν εἰς ὡραίους καιροὺς, Ἀφροδίτην εἰς μίξιν καὶ γένεσιν, Δήμητρα εἰς γῆν, Κόρην [13] εἰς σπέρματα, καὶ Διόνυσόν τινες εἰς ἄμπελον.

X. Atque omnia hujusmodi pariter aliquam ejusdem generis habere allegoriam existimato. Apollinem vero puta esse circumeuntem solem, Jovis fœtum, quem et Mithram vocaverunt, qui anni am-

X. Καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὁμοίως τοιαύτην τινὰ ἀλληγορίαν ἔχοντα νόει μοι· Ἀπόλλωνα δὲ ἥλιον τὸν περιπολοῦντα εἶναι νόμιζε (6), γονὴν ὄντα τοῦ Διὸς, ὃν καὶ Μίθραν ἐκάλεσαν, ἐνιαυτοῦ συμπληροῦντα

VARIÆ LECTIONES.

[3] θερμότητα O. [4] ἰσχνότατον C. [5] Ita D., ὃν ἱμᾷ τι C, ὀνόματι O. [6] καί O. [7] Cfr. Lobeck Agl. p. 550 seqq. S. [8] ὡς O. [9] θερῶν O. [10] δι' ὅ C. [11] θολοτικόν C. Cum O omisi Ci τήν ante θολεράν. [12] διέρπον conj. D, διῆκον conjectare possint alii secundum S. [13] Δήμητραν εἰς τὴν (leg. γῆν), Κόρην C, Δήμητρα εἰς γῆν, Κόρην S, Δήμητρα καὶ τὴν Κόρην O.

VARIORUM NOTÆ.

(5) Παλμὸν... πάλλεσθαι. *Palpitationem, vibrationem. Palpitare, vibrare.* Vulgare Etymum. Pari modc Appollinem ἀπὸ τοῦ ἀεὶ πάλλειν τὰς ἀκτῖνας dictum vult Plato, teste Macrobio lib. I *Saturnal.*, cap. 16: ἀπὸ τῆς τῶν ἀκτίνων πάλσεως. Porphyrius apud Eusebium, *Præparat evang.* lib. III, cap. 11: ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὰς ἀκτῖνας τὰς ἰδίας. In Etymologico. Est enim Minerva virtus solis, Porphyrio in cap. eodem Macrobii. Alii per Minervam summum ætheris cacumem intelligunt, apud Macrob. lib. III, cap. 4; dque convenit cum his nostri Operis verbis, κατὰ κορυφῆς ἐλθὸν τοῦ αἰθέρος, et cum iis quæ Cornutus, Martianus, multique de Minerva scripsere. *Minervam alii ætherium verticem, et summitatis ipsius esse summam dixerunt.* Arnobius, lib. III; *Ætheris partem superiorem Minervam tenere dicunt.* Et: *Minervam summum æthera esse dixerunt.* Augustinus, *De civitate Dei* lib. IV, cap. 10, et lib. VII, cap. 16. Potest etiam hic πάλλεσθαι sumi in sensu passivo, juxta illud Etymologici: Παλλάς· ἡ Ἀθηνᾶ. Ἢ παρὰ τὸ ἀναπεπάλθαι ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. COT.

(6) Ἀπόλλωνα δὲ ἥλιον τὸν περιπολοῦντα εἶναι νόμιζε. Allusio ad aliud Apollinis veriloquium apud Platonem in Cratylo, Ἀπόλλων quasi ἀπολῶν, hoc est ὁμοπολῶν: aut ad hæc Macrobiana; *Cleanthes* ὡς ἀπ' ἄλλων καὶ ἄλλων τόπων τὰς ἀνατολὰς ποιουμένου, *quod ab aliis atque aliis locorum declinationibus faciat ortus. Cornificius arbitratur Appollinem nominatum* ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν, *id est, quia intra circuitum muudi, quem Græci* πόλον *appellant, impetu la-*

περίοδον (7). Αὐταὶ δὲ αἱ μεταμορφώσεις [14] τοῦ πανταχῇ διήκοντος Διὸς αἱ πολλαὶ νοείσθωσάν σοι τροπαί, τὰς δὲ μυρίας αὐτοῦ [15] γυναῖκας ἐνιαυτοὺς ἢ γενεὰς ἐπινόει. Ἀπ' αὐτοῦ γὰρ τοῦ αἰθέρος ἡ διικνουμένη [16] τὸν [17] ἀέρα δύναμις, ἑκάστῳ ἐνιαυτῷ καὶ γενεᾷ συνουσιάζουσα, διαφόρως αὐτὸν τρέπει, καὶ οὕτως γεννᾷ ἢ φθείρει τὰ ὡραῖα. Καὶ παῖδες μὲν λέγονται οἱ **162** ὡραῖοι καρποί, αἱ δὲ πρὸς τοὺς ἄφρονας δείξεις [18] αἱ κατ' ἐνίους καιροὺς ἀκαρπίαι.

XI. Ταῦτα τοῦ Ἀππίωνος ἀλληγοροῦντος, σύννους ὢν ἐγὼ ἔδοξα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις μὴ παρακολουθεῖν. Διὸ [19] τὸν λόγον ἐγκόψας ἔφη μοι· Εἰ μὴ παρακολουθεῖς οἷς λέγω, τί καὶ τὴν ἀρχὴν διαλέγομαι; Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Μή με ὑπολάμβανε ἀναισθήτως ἔχειν τῶν ὑπὸ σοῦ λεγομένων. Πάνυ γὰρ αὐτὰ συνίημι, ἅτε δὴ οὐ πρῶτον αὐτῶν ἀκηκοώς. Ἵνα δὲ γνῷς ὅτι οὐκ ἀγνοῶ τὰ ὑπὸ σοῦ λεγόμενα, τὰ μέν σοι ῥηθέντα ἐπιτεμοῦμαι, τῶν δὲ παραλειφθέντων σοι κατ' ἀκολουθίαν, ὡς παρ' ἑτέρων ἤκουσα, ἀποπληρώσω τὰς ἀλληγορίας. Καὶ ὁ Ἀππίων ἔφη· Ποίησον οὕτως ὡς λέγεις.

XII. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Παρίημι νῦν ἐπ' ἀκριβὲς λέγειν τὸ ἐκ τῆς ἀπείρου ὕλης κατ' [20] ἐπιτυχίαν κράσεως ἀποκυηθὲν ἔμψυχον ᾠόν, οὗ ῥαγέντος κατά τινας ἀῤῥενόθηλυς ἐξέθορεν Φανής. Καὶ πάντ' ἐκεῖνα ἐπιτέμνομαι, μέχρις οὗ τὸ ῥαγὲν κύτος τὴν ἁρμονίαν ἔλαβεν, ὑπολειφθείσης αὐτοῦ μυελώδους ὕλης· καὶ τὸν λόγον τῶν ὑπ' [21] αὐτῆς ἔνδοθεν γενομένων ἐπικεφαλαιῶν [22] μετὰ τῶν ἀκολούθων ἐπιτρέχω. Ἐγεννήθη γάρ, ὡς λέγεις, ἐκ Κρόνου καὶ Ῥέας, ὑπό τε χρόνου καὶ ὕλης τὰ μὲν πρῶτα Πλούτων, ὡς ἡ [23] κάτω παραχωρήσασα ὑποστάθμη· δεύτερα δὲ Ποσειδῶν ἡμίσειά [24] ἐστιν **164** ὑγρὰ οὐσία ἐπιπολάσασα τῇ κάτω ὁλκοτάτῃ [25] φύσει. Ἡ δὲ τρίτη ἀνωτάτη τε καὶ αἰθὴρ οὖσα, ὅσπερ ἐστὶ Ζεύς, ἥτις [26] οὐ κατε-

A bitum complet. Ipsæ autem Jovis ubique pervadentis transformationes multæ a te intelligantur temporum conversiones. Plurimas vero illius feminas annos vel ætates reputa. Vis enim quæ ab ipso æthere per aerem vadit, cum singulis annis ac ætatibus congressa varie illum convertit, sicque gignit aut corrumpit fruges. Et filii quidem dicuntur fructus maturi: apparitiones autem ad stultos vocantur quorumdam temporum sterilitates.

XI. Quæ cum Appion allegorice exponeret, ego cogitabundus visus sum dicta ab eo non assequi. Quocirca surmonem interrumpens dixit mihi: Si quæ loquor non assequeris, cur et omnino dissero? Respondi ego: Noli suspicari me non percipere sensum verborum tuorum. Plane enim ea intelligo, ut qui B non nunc primum audierim. Quo autem cognoscas, quæ profers a me non ignorari, quæ quidem dixisti, in compendium redigam, quæ vero omisisti, eorum ordine, ut ab aliis accepi, supplebo allegorias. Et Appion: Fac, inquit, ita ut dicis.

XII. Et ego subjeci: Prætereo nunc accurate referre ovum animatum, ex infinita materia per adeptam temperationem progenitum, quo disrupto juxta nonnullos exiliit Phanes masculo-femina. Et cuncta illa præcido, usque dum rupta moles cohærentiam accepit, remanente illius medullosa materia. Et sermonem de iis quæ intus ab ea facta sunt abbrevians, cum consequentibus percurro. Natus enim est, ut dicis, ex Saturno et Rhea, id est, ex tempore et materia, primo quidem Pluto, velut fæx C quæ infra secessit: secundo autem Neptunus dimidia est humida substantia, inferiori naturæ ponderosissimæ supernatans. Tertia vero soboles suprema est atque æther, scilicet Jupiter, quæ absorpta non

VARIÆ LECTIONES.

[14] μεταμορφώσεις O in textu. μεταμορφώσης al. man. ad oram. [15] αὐτῶν O. [16] διηνουμένη Cl et S, qui conj. διικνουμένη, ut jam evulgaverat C. [17] τῶν O. [18] ἄῤῥενας μίξεις palmaria est conject. Ci. [19] δι ὃ C. [20] κατά O. [21] Leg. fort. ἐπ'. S. [22] ἐπὶ κεφαλαίων O. [23] ἡ add. c. O. [24] Ποσειδῶν ἡμίσεια scripsi ex conjectura, Ποσειδῶν, ὅς ἤ τις C, Ποσειδῶν ὅς ημις (sic) O, Ποσειδῶν, ὅστις legi vult D. [25] Ita S, ὁλκωτάτη C, O. Comparativus ὁλκότερος occurrit hom. IX, 15. Tum ὥσπερ C, ὅπερ vel ὅσπερ jam proposuit S. [26] ητις (sic) O.

VARIORUM NOTÆ.

tus ad ortus refertur. Quo loci nota connecti in versione binas lectiones, ἀναπολάς et ἀνατολάς, ἀναπολεῖν et ἀνατολεῖν, cum originis ratio posteriorem excludat. Cot.

(7) Ὃν καὶ Μίθραν ἐκάλεσαν, ἐνιαυτοῦ συμπληροῦντα περίοδον. Hanc in rem singularis est locus Hieronymi ad caput III Amosi prophetæ. *Basilides omnipotentem Deum portentoso nomine appellat* Ἀβραξας, *et eumdem secundum Græcas litteras, et annui cursus numerum dicit in solis circulo contineri: quem ethnici sub eodem numero aliarum litterarum vocant* Μίθραν seu potius Μείθραν aut quod alii legunt Μήθρην· ut idem numerus constet: nimirum 365, qui in Ἀοραξας et in Μείθρας ac Μήθρης invenitur. De Mithra alii multa subministrabunt. Ego vero duntaxat proponam doctis examinanda verba corrupta et obscura Porphyrii lib. IV *De abstinentia*, cap. 16, ubi ex Pallade scriptore rationem reddens cur Mithræ mysteriis initiati nominibus animalium appellarentur, ait: Τὴν κοινὴν φορὰν οἴεσθαι, ὡς πρὸς τὴν του ζωδιακοῦ κύκλου ἀποτείνειν· τὴν δὲ ἀληθινὴν ὑπόληψιν καὶ ἀκριβῆ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν αἰνίττεσθαι, ἃς παντοδαποῖς περιέχεσθαι σώμασι λέγουσι Καὶ γὰρ Λατίνων τινὰς τῇ σφῶν διαλέκτῳ ἄπρους, καὶ σκώπρους, λασούρους τε καὶ μερούλους καλεῖν. Quid, amabo, sibi volunt voces, σκώπρους λασούρους? Scribendumne est σκρώφους et λάρους quod conjectabam? ut primum sit Scrophæ cognomen, proprium familiæ Romanæ Tremelliorum, in Varrone et Macrobio; posterius vero, prænomen Lartis. Nam Lar Herminii consulis, Tolumnii Velentium regis, et Porsennæ regis Clusinorum prænomen, Græcis est Λάρος: putaveruntque forsan Græcorum nonnulli non mediocri errore, deduci hoc vocis a laro ave. Hæc si vera non videbuntur, alia libenter accipiemus. Restat ut Latinam interpretationem subnectamus. *Vulgus existimare, hoc ad zodiaci circulum respicere: veram tamen opinionem et accuratam esse, quæ censet illud de animabus humanis aliquid subinnuere, quas omne genus corporibus circumdatas aiunt. Etenim Latinos* (f. Λατίνους) *aliquos sua lingua Apros et Scrofas, Lares* (pro *Lartes*) *atque Merulas appellare.* Id.

fuit, sed cum esset calida vis, haberetque naturam sursum vergentem, sicut impetu quodam in superiorem ac maxime principalem ætherem evolavit.

XIII. Saturni autem vincula sunt cœli ac terræ compages, ut alios interpretantes audivi. Abscissio vero membrorum genitalium est elementorum sejunctio ac discretio : quoniam omnia a sua natura abscissa fuerunt et separata, ut singula seorsum collocarentur : nec amplius gignit tempus, sed quæ per illud genita sunt, naturali ordine faciunt successiones. At quæ ex pelago emersit Venus, est humidi fecunda substantia, cum qua mistus calidus spiritus coitus cupidinem indit, et mundi perficit venustatem.

XIV. Convivium autem nuptiale, cum Jupiter cœnam celebravit propter Thetidem Nereidem et eximium Peleum, hanc habet allegoriam, ut scias, Appion, etiam sine te ista nos audiisse. Convivium itaque mundus est : duodecim vero illi regionum cœli fulcimenta sunt, quæ signa vocant : Prometheus, providentia, per quam omnia facta sunt : Peleus, limus, qui e terra ad hominis generationem excogitatus est, et cum Nereide, id est aqua, commistus. Ex amborum vero mistura, aquæ et terræ, primus non genitus, sed formatus est perfectus ; et quod uberibus labia non admoverit, Achilles nuncupatus fuit ; est autem ille robur, quod propter amorem cupiditatis, Polyxenæ, ut quæ a veritate aliena sit ac peregrina appetat, serpentis veneno interficitur, irrepente morte ex sagitta per calcaneum et vestigium.

XV. Juno igitur, Minerva, Venus, Discordia, malum, Mercurius, judicium et pastor hanc habent significationem. Juno, honestas : Minerva, fortitudo : Venus, voluptates : Mercurius, sermo rerum interpres : pastor Paris, impetus expers rationis et barbarus. Si ergo in flore ætatis intellectus, animæ pastor, barbarus sit, qui utilia deserens, fortitudi-

A πόθη, ἀλλὰ θερμὴ οὖσα ἰσχὺς καὶ ἀνωφερῆ ἔχουσα τὴν φύσιν, ὥσπερ ὑπό τινος ῥιπῆς εἰς τὸν ἄνω ἡγεμονικώτατον ἀνέπτη αἰθέρα.

XIII. Δεσμὰ δὲ τὰ Κρόνου ἐστὶν ἡ σύμπηξις οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὡς καὶ ἄλλων ἀλληγορούντων ἀκήκοα· ἡ δὲ ἀποκοπὴ τῶν μορίων ὁ τῶν στοιχείων χωρισμὸς καὶ διάκρισις, ὅτι πάντα ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως ἀπετμήθη καὶ ἀφωρίσθη [27], καθ' ἑαυτὰ τετάχθαι ἕκαστον· καὶ οὐκ ἔτι γεννᾷ χρόνος, ἀλλὰ τὰ γεννηθέντα δι' αὐτοῦ νόμῳ φύσεως ποιεῖται τὰς διαδοχάς. Ἡ δὲ ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀνακύψασα Ἀφροδίτη, ἡ ἐκ τοῦ ὑγροῦ γόνιμος οὐσία, ᾗ τὸ θερμὸν πνεῦμα μιγὲν τὸν τῆς μίξεως ποιεῖται ἔρωτα, καὶ τελεσιουργεῖ τοῦ κόσμου τὸ κάλλος.

XIV. Τὸ δὲ συμπόσιον τὸ γαμήλιον, ἔνθα τὸ δεῖπνον B ἐτέλει Ζεύς, ὑπέρ τε τῆς Νηρεΐδος [28] Θέτιδος καὶ τοῦ καλοῦ Πηλέως ἀλληγορίαν ἔχει ταύτην, ἵνα γνῷς ὅτι καὶ ἄνευ σου, Ἀππίων [29], τὰ τοιαῦτα ἠκυύσαμεν. Τὸ μὲν δὴ συμπόσιον ὁ κόσμος· οἱ δὲ δώδεκα, τὰ [30] οὐράνια τῶν μοιρῶν **165** περιστηρίγματα, ἅ τινα ζώδια καλοῦσιν· Προμηθεὺς ἡ προμήθεια, ὑφ' ἧς τὰ πάντα ἐγένετο· Πηλεὺς πηλὸς ὁ ἀπὸ γῆς εἰς ἀνθρώπου γένεσιν περινοηθεὶς [31] καὶ μιγεὶς τῇ Νηρεΐδι, τουτέστιν ὕδατι. Ἐκ δὲ τῆς τῶν δύο μίξεως, ὕδατός τε καὶ γῆς, ὁ πρῶτος, οὐ γεννηθείς, ἀλλὰ πλασθεὶς τέλειος καὶ [32] διὰ τὸ μαζοῖς χείλη μὴ προσενεγκεῖν Ἀχιλλεὺς προσηγορεύθη (8)· ἔστι δὲ αὐτὸς καὶ [33] ἀκμή, ἥτις ἐὰν ἐπιθυμίαν, Πολυξένην (9), ὡς ἀληθείας ἀλλοτρίαν οὖσαν καὶ ξένην [34], ἐπιθυμῇ, ἰῷ ὄφεως ἀναιρεῖται, βέλει κατὰ πτέρναν καὶ κατὰ ἴχνος ἐνέρποντος τοῦ θανάτου.

C XV. Ἥρα τοίνυν καὶ Ἀθηνᾶ καὶ Ἀφροδίτη καὶ Ἔρις καὶ μῆλον καὶ Ἑρμῆς καὶ κρίσις καὶ ποιμὴν τοιοῦτόν τινα νοῦν ὑπαινίσσεται· Ἥρα σεμνότης· Ἀθηνᾶ ἡ ἀνδρεία· Ἀφροδίτη αἱ ἡδοναί· Ἑρμῆς ὁ ἑρμηνευτικὸς λόγος· ὁ ποιμὴν Πάρις ἡ ἀλόγιστος ὁρμὴ καὶ βάρβαρος. Ἐὰν οὖν κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας ὁ τὴν ψυχὴν ποιμαίνων λογισμὸς τύχῃ ὢν

VARIÆ LECTIONES.

[27] ἀφορίσθῃ O. Tum leg. καὶ καθ' ἑαυτὰ τέτακται ἕκαστον. S. [28] Νηρηΐδος O. [29] Ἀππίον S. [30] τά adj. c. O. D : Cotelerii versionem non satis capio. Legendum videtur οὐράνιοι τῶν Μοιρῶν περιστηρίγματα, *duodecim cœlestes* (sive dii) *sunt Parcarum fulcimenta*. Astrologos enim ex Zodiaci signis fata nascentium prædixisse nemini latet. Vide Achil. *Tat. Isag. ad Arat. Phæn.* c. 23, p. 145. [31] Scribe παραληφθείς cum Davisio, vel quod ego prætulerim, παραπλασθείς vel simile aliquid S. [32] καί male omisit S c. Cl. Tum προσενέγκειν O. [33] Cotelerius legi vult καὶ ἀκμή, ἥτις ἐρᾷν ἐπιθυμίαν, quod etiam vertendo expressit. At ea scriptura neque Græca est, neque Cotelerii versio ex ea efficitur. Quare Davisius locum corruptissimum ita restituendum esse putavit : ἔστι δ' αὐτὸς κατ' ἀκμήν. ᾗ τις ἐὰν ἐπιθυμῇ ἔχειν Πολυξένην, quod interpretatur : *Est vero ipse in ætatis flore, quo tempore si quis ducere cupiat Polyxenam*. Parum apte. Meo quidem judicio sic scribendum : Ἔτι (non ἔστι) δ' αὐτὸς κατ' ἀκμὴν ἥβης, ἔχειν ἐπιθυμῶν Πολυξένην, — ἀναιρεῖται, (vel etiam κατ' ἀκμὴν ἡλικίας ἐπιθυμῶν Πολυξένην : nam verbum ἐπιθυμεῖν a scriptoribus ætatis inferioris cum accusativo conjungi notum est cfr. Hom. xvii, 12). S. [34] Virgulam delevi post ξένην et addidi ἐπιθυμῇ c. O, in quo ἐπιθυμεῖ.

VARIORUM NOTÆ.

(8) Διὰ τὸ μαζοῖς χείλη μὴ προσενεγκεῖν, Ἀχιλλεὺς προσηγορεύθη. Verba ex verbis Apollodori lib. III *Bibliothecæ :* Ὠνόμασεν Ἀχιλλέα, ὅτι τὰ χείλη μαστοῖς οὐ προσήνεγκε. Latine rem sic expressit Tertullianus, *De pallio* cap. 4: *Quandoquidem labiis vacuerat ab uberum gustu;* ubi consulendæ Notæ magni illius Salmasii, qui tamen in eo audiendus non est, quod Etymologici verba sollicitat, non animadvertens in iis duplicem conjungi originationem, hanc a χείλη et aliam in Eustathio quoque a χιλός seu χιλή Sed hæc levia sunt, nec digna quæ nos morentur. Cot.

(9) Ἔστι δὲ αὐτὸς καὶ ἀκμὴν ἥτις ἐὰν ἐπιθυμίαν Πολυξένην. Sensus constabit, si modo legas : Ἔστι δὲ αὐτὸς κατ' ἀκμήν, ᾗ τις ἐὰν ἐπιθυμῇ ἔχειν Πολυξένην· *Est vero ipse in ætatis flore, quo tempore si quis ducere cupiat Polyxenam*. Videlicet, Paris cum Deiphobo Achillem juvenem peremit, dum Polyxenæ conjugium speraret. Davis.

βάρβαρος, καὶ παραλιπὼν τὰ συμφέροντα, ἀνδρείαν τε καὶ σωφροσύνην παρωσάμενος, μόνας ἕληται τὰς ἡδονὰς καὶ μόνῃ τῇ ἐπιθυμίᾳ τὴν νίκην ἀποδῷ, ὡς παρ' αὐτῆς τὰ τέρποντα ἀντιλαμβάνων, ἐπ' ὀλέθρῳ ἑαυτοῦ τε **166** καὶ τῶν αὐτοῦ ὁ μὴ ὀρθῶς κρίνας τὴν τέρψιν λήψεται. Ἔρις δέ ἐστιν [35] ἡ φιλονεικοῦσα κακία. Τὸ δὲ τῶν Ἑσπερίδων χρυσοῦν μῆλον ὁ πλοῦτος ἂν εἴη, ὃς ἐνίοτε καὶ τοὺς σώφρονας, ὥσπερ τὴν Ἥραν, πρὸς ῥᾳθυμίαν [36] ἐφίσταται [37], καὶ τοὺς ἀνδρείους, ὥσπερ τὴν Ἀθηνᾶν, εἰς τὰ μὴ αὐτοῖς πρέποντα, φιλονεικοτέρους [38] ἀπεργάζεται, καὶ ψυχῆς κάλλος, ὥσπερ Ἀφροδίτην, προφάσει τρυφῆς ἀπολλύει. Συντόμως ἐρῶ· πάντας εἰς κακὴν ἔριν ἀνερεθίζει ὁ πλοῦτος.

XVI. Ὁ δὲ τὸν τοῦ πλούτου ἡγεμόνα καὶ φύλακα ὄφιν ἀνελὼν Ἡρακλῆς ὁ γνήσιος καὶ φιλόσοφός ἐστι νοῦς (10), ὃς [39] πάσης κακίας γυμνὸς ὢν ἐκπερινοστεῖ τὸν κόσμον, ἐπιδημῶν ταῖς ψυχαῖς καὶ σωφρονίζων τοὺς ἐντυγχάνοντας, λέγω δὲ ἀνθρώπους ἐοικότας λέουσι τολμηροῖς ἢ ἐλάφοις δειλαῖς [40] ἢ κάπροις ἀγρίοις ἢ ὕδραις πολυτρόποις. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα ἀθλῆσαι λέγεται Ἡρακλῆς, νοερᾶς ἀρετῆς ἐστιν αἰνίγματα. Αὐτάρκως δὲ [41] νῦν ἐχέτω τὰ εἰρημένα. Εἰς γὰρ ἕκαστον εἰπεῖν οὐδὲ ὁ σύμπας χρόνος ἀρκέσει [42].

XVII. Πλὴν, θαυμάζω πῶς ταῦτα σαφῶς καὶ εὐσεβῶς καὶ ὠφελίμως ἀκαλύπτῳ καὶ τῇ εὐθείᾳ δηλοῦσθαι δυνάμενα, οἱ πλαγίοις ἀποκρύψαντες αἰνίγμασι καὶ μύθοις αὐτὰ προκαλύψαντες κακοῖς ὑπὸ σοῦ ἔμφρονες καὶ σοφοὶ εἶναι λέγονται, οἵτινες ὥσπερ ὑπὸ κακοῦ προαχθέντες δαίμονος σχεδὸν **167** τοὺς πάντας ἐνήδρευσαν ἀνθρώπους. Ἢ γὰρ οὐκ ἔστι ταῦτα αἰνίγματα, ἀλλ' ἀληθῆ τῶν θεῶν ἁμαρτήματα, καὶ ἐλέγχειν αὐτοὺς οὐκ ἔδει, οὐδὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς μίμησιν προτιθέναι· ἢ αἰνιγματωδῶς ἐλέγχθη [43] τὰ ὑπὸ τῶν θεῶν ψευδῶς πεπραγμένα [44], καὶ ἥμαρτον, ὦ Ἀππίων, ὅτι οἱ ὑπὸ σοῦ ὀνομαζόμενοι σοφοὶ τὰ σεμνὰ ἀσέμνοις μύθοις καλύψαντες ἁμαρτεῖν τοὺς ἀνθρώπους προετρέψαντο, καὶ ταῦτα ὑβρίσαντες οὓς καὶ θεοὺς εἶναι ἐνόμισαν.

XVIII. Διόπερ [45] μὴ σοφοὺς, ἀλλὰ κακοὺς δαίμονας τοὺς τοιούτους νόμιζε, οἵτινες κακὰς ὑποθέσεις ἔργων καλῶν προεβάλλοντο, ἵνα οἱ θέλοντες μιμηταὶ γενέσθαι τῶν κρειττόνων τὰς τῶν λεγομένων θεῶν ζηλῶσι

A nem repellens ac temperantiam, solas eligat voluptates, soliquo cupiditati tradat victoriam, ut qui ab ea vicissim dulcia consequatur, ad sui suorumque perniciem, qui non recte judicarit, oblectationem præferet. Discordia vero est contentiosa malitia. Hesperidum autem pomum aureum divitiæ sint, quæ interdum etiam temperantes, ut Junonem, ad socordiam impellunt, et fortes, ut Minervam, ad ea quæ illos non decent contentiosiores reddunt, animique pulchritudinem, sicut Venerem, prætextu, deliciarum pessumdant. Uno verbo dicam : cunctos ad malam discordiam instigant divitiæ.

XVI. Porro Hercules, qui divitiarum ducem et B custodem serpentem interimit, intellectus est sincerus et philosophicus, qui omnis sceleris purus mundum circuit, ad animas adveniens, et obvios castigans, homines dico, leonibus audacibus similes vel timidis cervis vel feris apris vel hydris multiplicibus. Itemque cætera omnia, quæ debellasse dicitur Hercules, innuunt vim animi. At nunc quæ dicta sunt sufficiant. Ad singula enim referenda omne non satis esset tempus.

XVII. Cæterum miror cur, cum hæc clare, pie ac utiliter, aperta rectaque via potuissent declarari, ii qui illa obliquis celaverunt ænigmatibus atque turpibus occultarunt fabulis, dicantur a te cordati ac sapientes exstitisse. Qui sane velut a malo producti dæmone omnes fere homines seduxerunt. Aut C enim hæc non sunt ænigmata, sed peccata deorum vera, tum non oportuit illos ostendere, neque principio ea hominibus proponere imitanda: aut ænigmatice ostensa sunt, quæ a diis vere facta non fuerant, et deliquerunt, Appion, quos vocas sapientes, dum honesta inhonestis fabulis velantes ad peccandum homines incitarunt, idque cum contumelia eorum, quos et credebant deos.

XVIII. Quocirca non sapientes, sed dæmones pravos istos existima, qui mala operum bonorum argumenta prætenderunt, ut ii qui cuperent præstantiorum fieri imitatores, vulgatorum deorum

VARIÆ LECTIONES.

[35] ἐστίν om. O. [36] Leg. ἐπιθυμίαν. Non enim Junonem socordem, sed ejus potiundi cupidam fecit τῶν Ἑσπερίδων μῆλον. D. [37] ἐφίσταται D, ἐπίσταται C, παράγειν ἐπίσταται O. [38] φιλονικοτέρους O. [39] ὅς O c. S, ὅ C. [40] δειλοῖς C. [41] δὲ excidit ap. Cl et S. [42] Malim ἀρκέσειεν. S. [43] ἐλεγχθῆναι O. [44] Sensus postulare videtur ἀψευδῶς πεπραγμένα, *vere facta*. D. Nequaquam. Recte sibi opponuntur τὰ ἀληθῆ τῶν θεῶν. ἁμαρτήματα, et ὑπὸ τῶν θεῶν ψευδῶς, sive οὐκ ἀληθῶς πεπραγμένα. S. Idem Ἀππίον. [45] Δι' ὅπερ C. Tum reposui vbb. ἀλλὰ κακούς in Ed. Schwegleriana omissa.

VARIORUM NOTÆ.

(10) Ὄφιν ἀνελὼν Ἡρακλῆς, ὁ γνήσιος καὶ φιλόσοφός ἐστι νοῦς etc. Cornutus : Ἡρακλῆς δέ ἐστιν ὁ ἐν τοῖς ὅλοις λόγος, etc. In Collectaneis Constantini Porphyrogenetæ, excerpta ex Joannis Antiocheni *Historia Chronica*, ipso initio : Ὅτι τὸν Ἡρακλέα τὸν τῆς Ἀλκμήνης, φιλόσοφον ἱστοροῦσιν, etc. Tria loca integra conferre operæ pretium fuerit : quorum ultimum feliciter emendavit ad oram libri sui ὁ μακαρίτης Joannes Tarinus, vir summo ingenio, summa eruditione, summa virtute. Ubi enim legitur, ἐνίκησε τὸν υἱὸν τῆς φαύλης ἐπιθυμίας, apposuit Ἰόν. Ἰὸς autem, hoc est venenum, optime quadrat ad fabulam illic relatam draconis ab Hercule occisi. COT.

æmularentur gesta, quæ pridie disserens non occului, parricidia, inquam, liberorum cædes, impios cum matribus, filiabus, sororibus concubitus, indigna adulteria, masculorum initus, et impuras nefandasque libidines, cum innumeris aliis ejusdemmodi illicitis commistionibus. Inter quos homines maxime impii [sunt, qui hæc facinora cupiunt videri vera, quo similia facientes non erubescant. At si pie agere voluissent, oportuit, sicut modo dixi, ut, etsi dii vere admisissent de iis decantata flagitia, propter reverentiam erga deos obtegerent res inhonestas fabulis quibusdam decentioribus, et non e contrario, quemadmodum aitis, bonis eorum operibus malas et turpes admoverent formas quæ etiam allegorice explicatæ multo cum labore vix possunt intelligi: et quando a nonnullis fuerunt intellecta, illis quidem pro magna molestia præbuerunt non errare, cum licuisset molestia et labore non premi; eos vero qui aberrarunt, funditus perdiderunt. Laudo itaque illos, qui fabulas ad honestiores trahunt allegorias, ut qui ex Jovis capite prudentiam prosiliisse innuunt. Certe illud mihi videtur probabilius, inventa esse contumeliosa hæc ab improbis hominibus, qui honorem divinum abstulerunt.

XIX. Porro omnium deorum non invenimus poeticam allegoriam esse consequentem. Statim ergo in mundi dispositione poetæ aliquando dicunt naturam, aliquando mentem ducem exstitisse totius opificii. Etenim ex natura primam ortam esse elementorum motionem ac commistionem, at per mentis providentiam dispositam fuisse. Et quidem illi, affirmantes orbem a natura conditum, cum id nequeant certo demonstrare propter artificiosum mundi opus, innectunt quoque mentis providentiam, ut et eos qui omnino sapiunt possint abripere. Nos autem ad illos dicimus: Si mundus a natura fortuito operante factus est, quomodo jam proportionem ac ordinem accepit, cum id a sola excellente prudentia fieri queat, atque comprehendi a sola scientia hæc pernoscere ac perficere valente? Quod si universa a prudentia acceperunt compagem et dispositionem, quod necessario aliter se habere non potuit, quo pacto adhuc possibile fuit, ut hæc casu fieri contingeret?

XX. Qui ergo deorum gesta turpioribus allegoriis voluerunt explicare, velut, Metin a Jove fuisse absorptam, ii in angustias inciderunt, ignari quod, qui de diis ex obliquo physicas protulerunt interpretationes, deorum quoque ipsorum existentiam

A πράξεις, ἃς διαλεγόμενος τῇ πρὸ ταύτης ἡμέρᾳ οὐκ ἀπεκρυψάμην, λέγω δὲ πατροφονίας, τεκνοκτονίας [46], μίξεις ἀσεβεῖς μητέρων, θυγατέρων, ἀδελφῶν, μοιχείας τε [47] ἀπρεπεῖς καὶ ἀῤῥενομιξίας καὶ μιαρὰς ἀῤῥητουργίας, πρὸς ἄλλαις μυρίαις τοιαύταις ἀθεμίτοις μίξεσιν [48]· ὧν ἀσεβέστατοι [49] οἱ ταῦτα ἀληθῆ δοκεῖν εἶναι θέλοντες, ἵνα τὰ ὅμοια ποιοῦντες μὴ αἰδῶνται [50]. Οἵπερ εἴγε εὐσεβεῖν ἐβούλοντο, ἐχρῆν αὐτούς, ὅπερ ἀρτίως εἶπον, εἰ καὶ ὄντως οἱ θεοὶ τὰ περὶ αὐτῶν ᾀδόμενα διεπράξαντο κακὰ, τιμῇ τῇ [51] **168** πρὸς θεοὺς εὐπρεπεστέροις τισὶ μύθοις τὰ ἄσεμνα [52] ἐπισκέπειν, καὶ μὴ τοὐναντίον, ὥς φατε, καλῶν αὐτοῖς πράξεων γεγενημένων κακὰ καὶ ἄσεμνα περιβάλλειν σχήματα, ἅ τινα καὶ [53] ἀλληγορούμενα καὶ διὰ καμάτων μόγις νοηθῆναι δύναται· καὶ
B ὅταν νοηθῇ τισιν, ἐκείνοις μὲν ἀντὶ τοῦ πολλοῦ μόχθου παρέσχον τὸ μὴ πλανηθῆναι, ἐξὸν δὲ [54] μὴ μοχθῆσαι, τοὺς δὲ πλανηθέντας ἄρδην ἀπώλεσαν. Πλὴν τοὺς εἰς τὸ σεμνότερον ἀλληγοροῦντας αὐτὰς [55] ἀποδέχομαι, ὥσπερ τοὺς ἐκ τῆς Διὸς κεφαλῆς αἰνιξαμένους ἀναπηδῆσαι τὴν φρόνησιν. Ἴσως δὲ ἐκεῖνό μοι πιθανώτερον, ὅτι ὑπὸ [56] μοχθηρῶν ἀνδρῶν, δόξαν θεῶν ἀπενεγκαμένων, ἐκεῖναι ἐτολμήθησαν [57] αἱ ὕβρεις.

XIX. Ἁπάντων δὲ τῶν θεῶν τὴν ποιητικὴν ἀλληγορίαν οὐκ ἀκόλουθον εὑρίσκομεν. Αὐτίκα γοῦν ἐπὶ τῆς διακοσμήσεως τῶν ὅλων ποτὲ μὲν φύσιν λέγουσιν ποιηταί, ποτὲ δὲ νοῦν [58] ἀρχηγὸν γενέσθαι τῆς ὅλης δημιουργίας. Ἐκ φύσεως μὲν γὰρ τῶν στοιχείων τὴν πρώτην κίνησιν καὶ σύμμιξιν γεγονέναι,
C ὑπὸ δὲ τῆς τοῦ νοῦ προνοίας διακεκοσμῆσθαι [59]. Καὶ ἀποφηνάμενοι μὲν οἱ μὲν [60] φύσει δεδημιουργῆσθαι τὸ πᾶν, μὴ δυνάμενοι δὲ [61] ἀνεπιλήπτως τοῦτο ἀποδεικνύναι διὰ τὸ τῆς δημιουργίας ἔντεχνον, παρεμπλέκουσι **169** καὶ τοῦ νοῦ τὴν πρόνοιαν, ὡς συναρπάσαι καὶ τοὺς πάνυ σοφοὺς δυνάμενοι. Ἡμεῖς δέ φαμεν πρὸς αὐτούς· Εἰ μὲν ἐξ αὐτομάτου φύσεως ὁ κόσμος γέγονεν, πῶς ἔτι ἀναλογίαν καὶ τάξιν εἴληφεν, ἅπερ ὑπὸ μόνης ὑπερβαλλούσης φρονήσεως γενέσθαι δυνατόν ἐστι, καὶ καταληφθῆναι ὑπὸ ἐπιστήμης τῆς μόνης ταῦτα ἀκριβοῦν δυναμένης; Εἰ δὲ φρονήσει τὰ πάντα τὴν σύγκρασιν καὶ διακόσμησιν εἴληφεν, ὅπερ ἀνάγκη μὴ ἄλλως ἔχειν, πῶς ἔτι ἐκ τοῦ αὐτομάτου συμβῆναι ταῦτα γενέσθαι δυνατὸν ἦν.

XX. Οἱ τοίνυν τὰ θεῖα ἐπὶ τὸ αἰσχρὸν ἀλληγορῆ-
D σαι [62] θελήσαντες, οἷον τὴν Μῆτιν καταποθῆναι ὑπὸ Διός, εἰς ἀπορίαν ἐμπεπτώκασιν, οὐ συνιέντες, ὅτι οἱ πλαγίως φυσιολογήσαντες περὶ θεῶν καὶ τὸ εἶναι θεοὺς ἀνῃρήκασιν, τὰ εἴδη αὐτῶν διὰ τῆς ἀλληγο-

VARIÆ LECTIONES.

[46] τεκτον (sic) τεκνοκτονίας O, priore voce subnotata, [47] τε inserui c. O. Tum ἀῤῥενομίξεις C. [48] D. conj. πράξεσιν. [49] ἀσεβέστεροι C. [50] Ita O c. S, αἰδοῦνται C. [51] τῆς O. [52] μὴ σεμνά C. [53] ὀχήματα, ἅ τινα C, σχήματα jam D recte conjecit. [54] δὲ om. O, sed præbet subsequens μή, quod non est in textu Ci. Idem μή in marg. [55] αὐτούς C, αὐτά S. [56] ὑπό S, deest ap. C et in O. [57] Ita O c. S, ἐτόλμησαν C Aliam præterea emendandi rationem proponit D, qui scribi vult μοχθηρῶν ἀνδρῶν — ἐκεῖναι τόλμαι ἦσαν αἱ ὕβρεις. [58] S. Notum est Anaxagoræ πάντα διεκόσμησε νοῦς ap. Simpl. *Phys.* fol. 33 b. Schaubach, *Anax. fragm. fr. VIII*, De Stoicis cfr. Diog. Laert. VII, 134, 137. [59] Ita O e. S, διακεκοσμεῖσθαι C. [60] ἀποφηνάμενος μὲν φύσει O. Tum δεδημιουργῆσθαι S, O, δεδημιουργεῖσθαι C. [61] δὲ S, O, μέν C. [62] ἀλληγορῆ O.

ρίας εἰς τὰς τοῦ κόσμου οὐσίας διαλύσαντες. Πιθανώτερον οὖν λέγειν, ὅτι οἱ ὑπ' αὐτῶν ᾀδόμενοι θεοὶ κακοί τινες γεγόνασι μάγοι, οἵτινες ἄνθρωποι ὄντες μοχθηροὶ, μαγείᾳ μεταμορφούμενοι γάμους διέλυον, βίους διέφθειρον, τοῖς δὲ πάλαι, οὐκ εἰδόσι τί ποτ' ἐστὶ [63] μαγεία, δι' ὧν ἔπραττον ἐδόκουν εἶναι θεοί· ὧν κατὰ πόλεις καὶ οἱ μόροι καὶ οἱ τάφοι φαίνονται.

XXI. Αὐτίκα γοῦν, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσι Κρόνου τινὸς σῆμα [64] ἀνθρώπου δείκνυται, τυράννου ἀγρίου καὶ τεκνοκτόνου. **170** Ὁ δ' ἐκείνου υἱὸς, Ζεὺς τὸ ὄνομα, χείρων γενόμενος, μαγείας δυνάμει κοσμοκράτωρ ἀναφανεὶς πολλοὺς διαλύει γάμους, καὶ τὸν πατέρα σὺν τοῖς θείοις [65] κολάζει, καὶ οὕτως τελευτήσαντος τὸν τάφον Κρῆτες ἐπιδεικνῦσιν [66]· ἐν δὲ τῇ Μεσοποταμίᾳ κεῖνται Ἥλιος μέν τις ἐν Ἄτροις [67], Σελήνη δέ τις ἐν Κάραις· Ἑρμῆς ἐν Αἰγύπτῳ τις ἄνθρωπος· Ἄρης ἐν Θρᾴκῃ· Ἀφροδίτη ἐν Κύπρῳ· Ἀσκληπιὸς ἐν Ἐπιδαύρῳ· καὶ ἄλλων πολλῶν τοιούτων φαίνονται τάφοι.

XXII. Οὕτω προφανῶς τοῖς ὀρθῶς νοοῦσιν ἄνθρωποι γεγενῆσθαι ὡμολόγηνται. Καὶ οἱ μὲν συγχρονοῦντες αὐτοῖς, ὑπαισθόμενοι αὐτοὺς θνητοὺς γεγονέναι, ἀμελέστερον αὐτοῖς ἀποθανοῦσι προσεῖχον, ὁ δὲ πολὺς χρόνος δόξαν θεῶν αὐτοῖς περιέθηκεν. Καὶ μὴ θαύμαζε, εἰ οἱ κατ' Ἀσκληπιὸν καὶ Ἡρακλέα γενόμενοι ἐξηπατήθησαν, ἢ κατὰ Διόνυσον ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τῶν τότε, ὅπου καὶ Ἕκτορα ἐν Ἰλίῳ καὶ Ἀχιλλέα ἐν Λευκῇ τῇ νήσῳ οἱ ἐκεῖ προσκυνοῦσιν, Πάτροκλον Ὀπούντιοι, τὸν Μακεδόνα Ἀλέξανδρον Ῥόδιοι.

XXIII. Ἀλλὰ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἔτι καὶ νῦν ἄνθρωπος ὡς θεὸς πρὸ τοῦ θανάτου προσκυνεῖται (11). Καὶ τοῦτο μὲν ἧττόν ἐστιν ἀσέβημα, ὅτι ζῶντος ἀνθρώπου θείας τιμὰς νομίζουσιν Αἰγύπτιοι, ἀλλὰ τὸ πάντων γελοιότατον, ὅτι καὶ πτηνὰ καὶ ἑρπετὰ καὶ ζῶα πάντα προσκυνοῦσιν. Οὐδὲν **171** γὰρ κρίσει νοοῦσιν ἢ ποιοῦσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ [68] πάντων αἴσχιστον ἴδέ μοι, τὸν δι' αὐτῶν ὄντα πατέρα θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων λέγουσι Λήδᾳ [69] συνεσχηματισμένον, ὃν [70] πολλοὶ Δία ἀναγράψαντες ἐν πίνακι δημοσίᾳ ἀνατιθέασιν. Πρὸς δὲ τὴν ἐκδικίαν ταύτης τῆς ὕβρεως ἤθελον, εἰ τὸν τοῦ καιροῦ βασιλέα αὐτῶν

A sustulerunt, eorum genera per allegoriam in mundi substantias dissolvendo. Verisimilius ergo est dicere quod ab iis decantati dii quidam fuerunt improbi magi, qui cum essent homines nequam, per magiam transformati matrimonia diremerunt, vitæ rationes vitiarunt, veteribus autem, qui nesciebant quid esset magia, propter illa quæ faciebant, dii esse visi sunt, quorum interitus et sepulcra per urbes cernuntur.

XXI. Jam ergo sicut alias retuli, in Caucasiis montibus ostenditur Saturni cujusdam hominis tumulus, feri tyranni ac liberorum interfectoris. Cujus filius, Jupiter nomine, patre pejor, per magiæ vim mundi dominus declaratus, multa dissolvit matrimonia, patremque cum patruis suppli-
B cio afficit; sicque mortui bustum Cretenses ostendunt. In Mesopotamia vero jacent Sol quidam Atris, et quædam Luna Carris, Mercurius in Ægypto aliquis homo, Mars in Thracia, Venus in Cypro, Æsculapius Epidauri, et aliorum multorum similium visuntur sepulcra.

XXII. Atque ita eos homines fuisse, aperte confitebuntur quotquot recte judicabunt. Et quidem, qui eadem cum ipsis vixerunt ætate, intelligentes eos homines exstitisse, intelligentius attenderunt: longum vero tempus opinionem quod dii essent illis adjecit. Neque mireris, si decepti fuerint, qui vixerunt temporibus Æsculapii et Herculis aut Bacchi aut alterius cujusvis tunc florentis, cum et Hectorem in Ilio, et Achillem in Leuce insula incolæ adorent, Patroclem Opuntii, Alexandrum Macedo-
C nem Rhodii.

XXIII. Sed et apud Ægyptios nunc quoque homo ante mortem ut deus colitur. Aque hæc quidem minor est impietas, quod homini vivo divinos honores decernunt Ægyptii, verum quod maxime est ridiculum, eorumdem cultus est erga aves, serpentes, cunctaque animalia. Nihil enim ex judicio cogitant vel faciunt hominum plerique. Rem vero omnium turpissimam mihi vide: eum, qui juxta illos deorum hominumque est pater, aiunt cum Leda fuisse nequiter conjunctum, quem Jovem multi depingentes in tabula publice consecrant. Ad cujus contumeliæ vindictam, vellem, regem suum

VARIÆ LECTIONES.

[63] ποτέ ἐστιν C. Tum vbb. μεταμορφούμενοι γάμους διέλυον, βίους διέφθειρον repetuntur in O expuncta. [64] Hanc Ci conjecturam expr. S, σχῆμα uterque Hom. codex. [65] Ita D, θεοῖς C, O. Cfr. c. 2: οὐ πατέρος ἀδελφοὺς ἐκόλασεν. [66] ἐπιδεικνύουσιν O. [67] μέν τις, ἐν Πάτραις C, μέντις ἐν ἄτραις O. Ci comma post τις recte delevit S. Deinceps Αἰγύπτω· τίς O. [68] Malim ὃ δέ S. Tum ἰδέ O c. S, εἰδέ C. [69] Λήδᾳ om. O. Subinde: An συνεῖναι σχηματισμένον, C in notis. [70] Leg. ὅ. De re cfr. Mülleri *Archæol.* § 128, 1, 351, 4. Tum χῆνα γράψαντες cfr. hom. v. 13, scribi vult Valckenarius, *Diatr. in Eurip. reliq.*, p. 8, ed. Lips. Is vir doctissimus totum locum sic restituit: Τὸν δι' αὐτῶν ὄντα πατέρα θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων, ὃν οἱ πολλοὶ Δία λέγουσιν, Λήδᾳ συνεσχηματισμένον χῆνα γράψαντες ἐν πίνακι δημοσίᾳ ἀνατιθέασιν. S.

VARIORUM NOTÆ.

(11) Παρ' Αἰγυπτίοις ἔτι καὶ νῦν ἄνθρωπος ὡς θεὸς πρὸ τοῦ θανάτου προσκυνεῖται. Et hom. ι', c. 6. Eleganter, ut omnia, Minucius Felix: *Ægyptii sane hominem sibi quem colant eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victimas cædunt: et ille, qui cæteris deus, sibi certe homo est, velit nolit; nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam.* Idem traditur a Porphyrio Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς, lib. IV, num. 9, citantque Porphyrium Eusebius lib. III *Præparat. evang.*, cap. 4, 12, ac Theodoritus, sermone *contra Græcos*. COT.

temporalem in turpi complexu pictum (de illo facientes quod de Jove facere audent) palam proponerent, quo vel ab ira temporarii imperatoris, idque hominis, discerent per suum supplicium, quemadmodum oporteat convenientem deferre honorem. Ista autem tibi refero, non quasi ipse jam cognoscam eum, qui vere est Deus, sed æquo animo profiteor, quod licet non noverim quid sit Deus, attamen quod sit Deus clare mihi videor scire.

XXIV. Principio itaque quatuor prima elementa non possunt esse Deus, quæ ab alio facta sunt: non mistura, non temperies, non generatio, non omnis hæc quæ ambit visibilis moles, neque quod ad inferos confluxit sedimentum; non supernatans aqua, non fervida substantia, non aer qui ab ea hucusque protenditur. Nam quatuor elementa, si a se invicem separata fuerunt, non potuerunt absque magno artifice mente ad animalis generationem misceri sin vero semper mutuo fuerunt conjuncta, sic quoque ab artifice mente ad proprietatem membrorum et partium animalis adaptantur, quo possint singulorum ad singula servare proportionem, et habitudinem recte conformatam obtineant, utque interiora omnia convenientem accipiant cohærentiam. Similiter et uniuscujusque propria loca cum omni elegantia mens artifex disponit. Compendio dicam: et in omnibus aliis, quæ animal habere debet, nihil deest magno huic animali totius orbis.

XXV. Ita necessario intelligi debet quemdam esse ingenitum artificem, qui elementa vel distantia conjunxerit, vel præsentia mutuo ad animal producendum affabre miscuerit, unumque perfecerit ex cunctis opus. Fieri enim non potest, ut absque majori quadam mente sapientissimum opus absolvatur. Sed nec amor esse potest cunctorum opifex; non cupiditas, non vis, non quid aliud ejusmodi; quæ omnia, casui obnoxia, venire et abire solent. Neque etiam quod ab alio movetur Deus est, neque quod a tempore aut natura mutatur ac in nihilum resolvitur.

XXVI. Quæ cum ad Appionem proloquerer, e Cæsarea advenit Petrus, et concursus multitudinis in Tyro facti sunt, festinantis ipsi occurrere gratiamque adventus profiteri. Et Appion quidem secessit cum Anubione et Athenodoro solis; reliqui vero omnes Petro obviam ituri prodivimus. Primus autem ego ante portas eum excipiens ad hospitium duxi. Ubi cum fuimus, plebem quidem dimisimus, ei vero roganti, ut acta narrarem, nihil abscondidi; sed Simonis indicavi calumnias et portentosas

A γράψαντες ἐπὶ αἰσχρᾶς πλοκῆς, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Διὸς τετολμήκασι ποιῆσαι, οὕτω ποιήσαντες ἀνέθεσαν δημοσίᾳ, ἵνα κἂν ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ προσκαίρου βασιλέως, καὶ ταῦτα ἀνθρώπου ὄντος, μάθωσι κολασθέντες, ὡς δεῖ τὴν δέουσαν ἀπονέμειν τιμήν. Ταῦτα δέ σοι λέγω, οὐχ ὡς αὐτὸς ἤδη ἐπιγνοὺς τὸν ὄντως Θεὸν [71], ἀλλ' εὐγνωμονῶν ὁμολογῶ, εἰ καὶ τί Θεὸς οὐκ οἶδα, ἀλλ' οὖν γε σαφῶς ὅτι Θεὸς [72] νομίζω εἰδέναι.

XXIV. Αὐτίκα γοῦν τὰ πρῶτα τέσσαρα στοιχεῖα Θεὸς εἶναι οὐ δύναται [73], τὰ ὑπὸ ἄλλου γενόμενα· οὐχ ἡ μίξις, οὐχ ἡ κρᾶσις, οὐχ ἡ γένεσις, οὐ τὸ πᾶν περιέχον ὁρατὸν κύτος· οὐδ' ἡ ἐν τῷ ᾅδῃ συῤῥέουσα ὑποστάθμη· οὐ τὸ ἐπιπολάζον ὕδωρ· οὐχ ἡ ζέουσα οὐσία· οὐχ ὁ B ἐξ αὐτῆς μέχρι τῶν ἐνταῦθα διήκων ἀήρ. Τά τε γὰρ στοιχεῖα τέσσαρα, εἴτε ἀλλήλων διεστάλκει, ἄνευ τινὸς μεγάλου τεχνίτου μιγῆναι πρὸς ζώου γένεσιν οὐκ ἐδύνατο, **172** εἴτε ἀεὶ ἀλλήλοις συνῆπτε [74], καὶ οὕτως ὑπὸ τεχνίτου νοῦ πρὸς τὸ οἰκεῖον τῶν τοῦ ζώου μελῶν καὶ μερῶν συναρμόζεται, ἵνα τὴν ἑκάστου πρὸς ἕκαστον ἀναλογίαν ἀποσώζειν δύνηται, καὶ τὴν ἕξιν εὐπερίγραφον ἔχῃ, καὶ τὰ ἔνδοθεν πάντα τὴν προσήκουσαν ἁρμονίαν λαμβάνῃ· ὁμοίως τε [75] καὶ τοὺς οἰκείους τόπους ἑκάστου μετὰ πάσης εὐμορφίας ὁ τεχνίτης νοῦς ἀκριβοῖ. Συνελὼν ἐρῶ· καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ποτὲ ζῶον δεῖ ἔχειν, οὐδὲν ἐνέλιπε [76] τῷ μεγάλῳ τούτῳ ζώῳ τῆς ὅλης περιφορᾶς.

XXV. Οὕτως ἀνάγκη τινὰ εἶναι νοεῖν [77] ἀγέννητον C τεχνίτην, ὃς τὰ στοιχεῖα ἢ διεστῶτα συνήγαγεν [78], ἢ συνόντα ἀλλήλοις πρὸς ζώου γένεσιν τεχνικῶς ἐκέρασε καὶ ἓν ἐκ πάντων ἔργον ἀπετέλεσεν. Ἀδύνατον γὰρ ἄνευ τινὸς νοῦ μείζονος πάνυ σοφὸν ἔργον ἀποτελεῖσθαι. Οὐδὲ μὴν ἔρως [79] εἶναι δύναται πάντων τεχνίτης, οὐκ ἐπιθυμία, οὐκ ἰσχὺς, οὐκ ἄλλο τι τοιοῦτον, ἅ τινα παθητὰ συμβαίνειν καὶ ἀποβαίνειν πέφυκεν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὑφ' ἑτέρου φερόμενόν ἐστι Θεὸς, οὐδέ γε τὸ ὑπὸ χρόνου ἢ φύσεως ἀλλοιούμενον καὶ εἰς τὸ μηκέτι εἶναι ἀναλυόμενον.

XXVI. Ταῦτά μου διαλεγομένου πρὸς τὸν Ἀππίωνα, ἀπὸ Καισαρείας **173** ἐπέστη Πέτρος, καὶ συνδρομαὶ τῶν ὄχλων ἐγένοντο ἐν τῇ Τύρῳ, σπευδόντων ὑπαντᾷν αὐτῷ καὶ χάριν τῇ ἐπιδημίᾳ ὁμολογεῖν. D Καὶ ὁ μὲν Ἀππίων ὑπεχώρει μετ' Ἀνουβίωνος [80] καὶ Ἀθηνοδώρου μόνων, οἱ δὲ ἄλλοι πάντες ὡς ἀπαντησόμενοι [81] τῷ Πέτρῳ ὡρμήσαμεν. Πρῶτος δὲ ἐγὼ πρὸ τῶν πυλῶν ἀποδεξάμενος αὐτὸν ἐπὶ τὴν ξενίαν ἤγον. Ὡς δὲ ἐγενόμεθα, τοὺς μὲν ὄχλους ἀπελύσαμεν, αὐτῷ δὲ ἀξιώσαντί με τὰ πραχθέντα λέγειν οὐδὲν ἀπεκρυ-

VARIÆ LECTIONES.

[71] θεός O. [72] Ita O c. S, θεόν C. [73] δύνανται O. Tum ἀπ' ἄλλου S. [74] τά τε γὰρ στοιχεῖα τὰ δ' εἴτε ἀεὶ ἀλλήλοις συνῆπτον O, intermediis vocabulis omissis. [75] τε S, τό C, O. [76] ὅσα ποτε ζῶν δεῖ ἔχειν, οὐδὲν ἐνέλειπε C. [77] νοῦν O. [78] τὰ στοιχεῖα ἡδίστως ἢ συνήγαγεν O, συνήγαμεν ex Cotelerio minus accurate notat S, cum exstet ap. Cl. [79] Secundum Parmenidem et Empedoclem. Cf. Karsten, *Parmenid. reliq.* v. 131. *Emped. reliq.*, p. 346 sqq. Arist. *Metaph.* I, 4. 1. S. [80] Ἀννουβίωνος O. Tum μόνον C. [81] ἀπαντήσομεν O, ad oram correctum in ἀπαντησόμενοι.

πεόμην, ἀλλ' ἐμήνυον τάς τε τοῦ Σίμωνος διαβολὰς A καὶ τὰς τερατώδεις φαντασίας ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένας, καὶ ὅσας ἔπεμψεν νόσους [82] μετὰ τὴν ἐκ τῆς βουθυσίας ἑστίασιν, καὶ ὅτι ἐκ τῶν νοσούντων οἱ μὲν αὐτόθεν [83] κατέμειναν ἐν τῇ Τύρῳ, οἱ δὲ τῷ Σίμωνι ἅμα τῷ ἐμὲ ἐλθεῖν συνεξεληλύθεισαν [84] εἰς τὴν Σιδῶνα, ὡς ὑπ' αὐτῷ [85] θεραπευθησόμενοι, καὶ ὅτι ἐμάνθανον μηδένα αὐτῶν ἰάσεως τετυχηκέναι ὑπ' αὐτῷ [86]. καὶ τὴν πρὸς Ἀππίωνά μοι γεγενημένην διάλεξιν τῷ Πέτρῳ διηγησάμην. Ὁ δὲ στοργῆς καὶ προτροπῆς χάριν ἐπαινέσας με καὶ εὐλογήσας, ἀλῶν μεταλαβὼν, διὰ τοὺς καμάτους της ὁδοιπορίας τῇ ἀναγκαιοτάτῃ ἡσυχίᾳ τοῦ ὕπνου ἑαυτὸν ἐπέτρεπεν.

præstigias ab ipso editas, quotque morbos immiserit post illud ex immolato bove convivium, et quod ex ægrotis alii quidem illic apud Tyrum permanserint, alii vero simul ac ego veni egressi sint cum Simone in Sidonem, tanquam ab eo sanandi, quoque audierim nullum eorum ab ipso sanatum fuisse; sed et meam adversus Appionem disputationem Petro retuli. At ille præ amore et exhortandi gratia in me laudem ac benedictionem contulit; et cibo sumpto se somni quieti, quæ ob itineris fatigationem maxime erat necessaria, tradidit.

—

ὉΜΙΛΙΑ Ζ' (12).

B I. Τῇ [87] τετάρτῃ δὲ ἡμέρᾳ τῆς ἐν Τύρῳ ἡμῶν ἐπιδημίας, ὑπὸ τὴν **174** ὄρθρον προεληλυθότι τῷ Πέτρῳ ἀπήντων πλησιόχωροί τε οὐκ ὀλίγοι καὶ αὐτῆς Τύρου πάμπολλοι, καὶ ἐπεφώνουν λέγοντες, Ὁ Θεὸς διὰ σοῦ ἡμᾶς ἐλεείτω, διὰ σοῦ θεραπευέτω. Ὁ δὲ Πέτρος ἔστη ἐπὶ λίθου τινὸς ὑψηλοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι πᾶσιν ὁρᾶσθαι, καὶ προσαγορεύσας θεοσεβεῖ νόμῳ οὕτως ἤρξατο·

II. Θεῷ τῷ κτίσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ σύμπαν οὐ λείπει πρόφασις πρὸς σωτηρίαν τῶν σώζεσθαι θελόντων. Ὅθεν μηδὲ ἐπὶ [88] τοῖς δοκοῦσι φαύλοις ὑπὸ προπετείας τις αὐτὸν ὡς μὴ [89] φιλάνθρωπον αἰτιάσθω. Τῶν γὰρ συμβαινόντων ἀνθρώπῳ [90] τὰ τέλη ἀνθρώποις μὲν ἄγνωστα, ὡς ἐπὶ κακῷ ὑποπτευόμενα [91], Θεῷ δὲ ὡς ἀποβησόμενα εὐτυχῶς γνώριμα. Αὐτίκα γοῦν Σίμων ἀριστερὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις ὢν C καὶ τῶν τὸν Θεὸν οὐκ εἰδότων ἐπὶ κακοποιίᾳ τὴν ἐξουσίαν ἔχων νόσοις ὑμᾶς περιβαλεῖν ἠδυνήθη, αἵτινες διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθὴν πρόνοιαν γενέσθαι συγχωρηθεῖσαι ἠνάγκασαν ὑμᾶς, τόν ἰᾶσθαι δυνάμενον περιβλεψαμένους καὶ εὑρόντας, προφάσει τῆς τοῦ σώματος θεραπείας τὰ Θεῷ δοκοῦντα ἀναδεξαμένους, πεισθῆναι φρονεῖν, ἵνα οὕτως ἅμα τοῖς σώμασι σωθησομένοις καὶ τὰς ψυχὰς σώας ἔχητε.

III. Μανθάνω οὖν, ὡς βουθυτήσας ἑστίασιν [92] ὑμᾶς ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ, καὶ οὕτως ὑμεῖς οἴνῳ πολλῷ παρενεχθέντες ἅμα τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὸν ἄρχοντα αὐτῶν ἐφιλοφρονεῖσθε, καὶ οὕτως ὑμῶν οἱ πλεῖστοι ὑπὸ τῶν παθῶν **175** κατελήφθησαν, ἀγνοίας αἰτίᾳ καθ' ἑαυτῶν ἰδίαις χερσὶν ἐπισπασάμενοι τὸ τοῦ ὀλέθρου ξίφος. Οὐ γὰρ ἂν τὴν καθ' ὑμῶν ἔσχον ἐξουσίαν οἱ δαίμονες, εἰ μὴ πρότερον τῷ ἄρχοντι αὐτῶν D ὁμοδίαιτοι ἐγεγόνειτε. Οὕτω γὰρ ἀπαρχῆς [93] ὑπὸ τοῦ πάντα κτίσαντος Θεοῦ δυσὶν ἑκάστοτε ἄρχουσι, δεξιῷ

HOMILIA VII.

I. Quarto vero die nostri apud Tyrum adventus sub diluculum egresso Petro processerunt obviam non pauci finitimi, ac ex ipsa Tyro quamplurimi, et acclamabant dicentes : Deus per te nostri misereatur, per te nos curet. Petrus vero stetit in excelso lapide, ut ab omnibus posset conspici, cumque religioso more salutasset ita exorsus est :

II. Deo creatori cœli et mundi non deest occasio ad salutem eorum qui servari volunt. Quocirca neque in iis, quæ videntur mala, aliquis per temeritatem illum velut hominum non amantem insimulet. Eorum enim, quæ mortali accidunt, fines quidem hominibus incogniti sunt, ac de malitia supecti, Deo autem cogniti, ut cessuri feliciter. Itaque Simon, qui sinistra Dei virtus est, potestatemque habet ad maleficentiam in eos qui Deum nesciunt, vos potuit morbis implicare, qui morbi per bonam Dei providentiam evenire permissi coegerunt vos, ut quæsito eo qui sinare valeret et invento, occasione corporalis medelæ placita Deo susciperetis atque crederetis ut sic una cum servatis corporibus et animas habeatis salvas.

III. Audio utique, eum bove mactato convivium vobis in medio dedisse foro, sicque vos multo vino abrepti una cum pravis dæmonibus principem eorum complexi estis, atque ita vestrum plurimi morbis capti sunt, per ignorantiam in se propriis manibus attracto perniciei gladio. Neque enim adversum vos dæmones habuissent potestatem, nisi prius cum eorum principe fuissetis epulati. Principio siquidem illa per universorum conditorem Deum lex præfinita est duobus utrinque ducibus,

VARIÆ LECTIONES

[82] ὅσους O. [83] αὐτόθι C. [84] Ita O c. S, συνεξεληλύθησαν C. [85] ὑπ' αὐτοῦ C. [86] ὑπ' αὐτοῦ τετυχηκέναι C. [87] τῇ præfixi c. O Idem postea τὸν ορθρον. [88] ἐπί om. O. [89] μή deest in O. [90] ἀνθρώπων C, ἀνθρώποις in marg. Vocem ἀνθρώπων delendam censet D, συμβαινόντων παθῶν proponit S : conjecturæ jam superfluæ. [91] ὑποπτενόμενα O. Tum idem ἀποβησόμενα c. D, ἀποσόμενα C. idem f. ἐπεσόμενα vel ἀποσωζόμενα in marg. [92] εἱστίασεν *Epit.* c. 54. [93] ἀπ' ἀρχῆς O.

VARIORUM NOTÆ.

(12) Homiliæ septimæ alteram inscriptionis partem ap. C. obviam ΕΝ ΤΥΡΩ Δ' quæ scholion redolet, omisi c. O. DRESS.

dextro et sinistro, ut non habeat alter illorum potestatem, nisi pius conviva cujuspiam fuerit, quem beneficio vel injuria cupit afficere. Sicut ergo perceptis sacrificiis, quæ dæmonibus fuerant oblata, venistis in servitutem illius qui malitiæ princeps est, ita si ab iis abstinueritis et ad Deum per bonum dextrumque principem confugeritis, honoribus sacrificii expertibus facientes quæ vult, probe scitote, quod cum corporis sanitate animas quoque possidebitis sanas. Ipse namque solus, per sinistram occidens, per dextram potest vitam largiri ; pariterque et percutere, et jacentem erigere (*a*).

IV. Propterea primum a præcursore Simone decepti ratione animæ mortui estis Deo et corpore fuistis afflicti, potestis autem similiter iterum per pœnitentiam, ut dixi, Deo placita amplexi et corpore convalescere, et animam recuperare. Porro Deo placita sunt : eum precari, petere ab illo tanquam ab eo qui cuncta æqua lege tribuit, dæmonum mensa sese abstinere, non gustare carnem demortuam, sanguinem non attingere, ab omni illuvie mundari. Reliqua autem uno verbo, quæcunque Judæi, erga Deum religiosi homines, audierunt, et vos cuncti audite, in multis corporibus unam mentem adepti : quæ unusquisque sibi desiderat bona, eadem et de proximo statuat(*b*). Sic autem unusquisque vestrum bonum cogitaverit, si ista apud se repetat : Non vis interfici ? alterum non interficias ; non vis uxorem tuam ab alio constuprari, alterius nuptam ne constupra ; non vis quidpiam rerum tuarum furto auferri ? nihil alterius furare. Atque ita ex vobis ipsis quod rationi consentaneum est intelligentes atque facientes, Deo chari effecti consequemini sanitatem : alioquin et in præsenti sæculo corporibus torquebimini, et in futuro puniemini animabus.

V. Hæc a Petro paucis diebus edocti et sanati baptizati sunt. Deinde inter cætera illius miracula reliqui omnes in medio foro passim in cinere et sacco sedebant, agentes pœnitentiam de prioribus delictis. Et qui Sidonem incolebant, ista audientes similia fecerunt, miseruntque ad Petrum supplicaturos, quod ipsi propter morbos non possent ad illum venire. Igitur Petrus cum per paucos dies Tyri commoratus esset cunctosque illius civitatis homines instruxisset, et liberavisset omnigenis morbis ac instituisset ecclesiam, atque ex presbyteris, qui eum sequebantur, ipsis episcopum constituisset, Sidonem appulit. At Simon, audiens quod adventaret Petrus, confestim ad Berytum aufugit cum Appione et sociis.

A τε καὶ εὐωνύμῳ [94], ὡρίσθη νόμος, μὴ [95] ἔχειν ἑκάτερον αὐτῶν ἐξουσίαν, ἐὰν μὴ πρότερόν τινι ὁμοτράπεζος γένηται, ὃν εὐποιῆσαι ἢ κακῶσαι βούλεται. Ὥσπερ οὖν δαίμοσιν ἀποδεδομένων θυμάτων μεταλαβόντες τῷ τῆς κακίας ἡγεμόνι κατεδουλώθητε, οὕτως, ἂν τούτων παυσάμενοι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ δεξιοῦ ἡγεμόνος προσφύγητε, ἀθύτοις τιμαῖς ποιοῦντες ἃ βούλεται, εὖ ἴστε ὅτι σὺν τῇ τοῦ σώματος ἰάσει καὶ τὰς ψυχὰς ὑγιαινούσας ἕξετε. Αὐτὸς γὰρ μόνος διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀναιρῶν διὰ τῆς δεξιᾶς ζωοποιῆσαι δύναται· ὁμοίως δὲ καὶ πατάξαι, καὶ ἀναστῆσαι κείμενον.

IV. Διὰ τοῦτο πρῶτον ὑπὸ τοῦ προδρόμου Σίμωνος προαπατηθέντες, Θεῷ τὰς ψυχὰς ἀπεθάνετε καὶ τὰ σώματα ἐπατάχθητες δύνασθε δὲ ὁμοίως τὸ δεύτερον, B διὰ τῆς μετανοίας, ὡς ἔφην, τὰ Θεῷ ἀρέσκοντα ἀναδεξάμενοι καὶ τὰ σώματα ἀναῤῥῶσαι καὶ τὰς ψυχὰς ἀναλαβεῖν. Ἔστι δὲ τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ τὸ αὐτῷ προσεύχεσθαι· αὐτὸν αἰτεῖν [96] ὡς πάντα νόμῳ κριτικῷ διδόντα· τραπέζης δαιμόνων ἀπέχεσθαι· νεκρᾶς μὴ γεύεσθαι σαρκός· μὴ **176** ψαύειν αἵματος [97]· ἐκ παντὸς ἀπολούεσθαι [98] λύματος· τὰ δὲ λοιπὰ ἑνὶ λόγῳ, ὡς οἱ Θεὸν σέβοντες ἤκουσαν Ἰουδαῖοι, καὶ ὑμεῖς ἀκούσατε ἅπαντες, ἐν πολλοῖς σώμασι μίαν γνώμην ἀναλαβόντες· ἅπερ ἕκαστος ἑαυτῷ βούλεται καλά, τὰ αὐτὰ βουλευέσθω [99] καὶ τῷ πλησίον. Οὕτω δ' ἂν ὑμῶν ἕκαστος νοήσειε τὸ καλόν, εἰ ἑαυτῷ διαλεχθείη τὰ τοιαῦτα· Οὐ θέλεις φονευθῆναι, ἕτερον μὴ φονεύσῃς· οὐ θέλεις τὴν σὴν ὑφ' ἑτέρου μοιχευθῆναι γυναῖκα, τὴν ἑτέρου μὴ μοίχευε γαμετήν· οὐ θέλεις τι τῶν σῶν κλαπῆναι, ἑτέρου μὴ κλέπτε μηδέν. Καὶ C οὕτως ἀφ' ὑμῶν αὐτῶν τὸ εὔλογον συννοοῦντες καὶ ποιοῦντες, Θεῷ προσφιλεῖς γενόμενοι, ἐπιτεύξεσθε τῆς ἰάσεως, ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι βασανισθήσεσθε τὰ σώματα, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι κολασθήσεσθε τὰς ψυχάς.

V. Ταῦτα [100] ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἐν ὀλίγαις ἡμέραις κατηχηθέντες καὶ ἰαθέντες ἐβαπτίσθησαν. Ἔπειτα [1] τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ θαύμασιν οἱ λοιποὶ πάντες ἐν μέσαις ταῖς ἀγοραῖς πανδημεὶ ἐπὶ σποδοῦ καὶ σάκκου ἐκαθέζοντο, μετανοοῦντες ἐπὶ τοῖς πρότερον ἡμαρτημένοις. Καὶ οἱ ἐν Σιδῶνι ταῦτα ἀκούσαντες τὰ ὅμοια ἐποίησαν, καὶ ἱκέτας πρὸς τὸν Πέτρον ἀπέστελλον, ὡς αὐτοὶ διὰ τὰς νόσους πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν μὴ δυνάμενοι. Ὁ Πέτρος δὲ ἡμερῶν οὐ πολλῶν ἐνδιατρίψας τῇ [2] Τύρῳ, καὶ κατηχήσας τοὺς ἐν αὐτῇ **177** ἅπαν- D τας, καὶ παντοδαπῶν αὐτοὺς ἀπαλλάξας παθῶν, ἐκκλησίαν τε συστησάμενος, καὶ ἀπὸ τῶν ἑπομένων αὐτῷ πρεσβυτέρων ἐπίσκοπον αὐτοῖς καταστήσας, ὥρμησεν εἰς Σιδῶνα. Ὁ δὲ Σίμων μαθὼν ἥκοντα τὸν Πέτρον εὐθὺς ἀπέδρα εἰς Βηρυτὸν μετ' [3] Ἀππίωνος καὶ τῶν αὐτοῦ ἑταίρων.

(*a*) Deut. XXXII, 39 ; I Reg. II, 6. (*b*) Matth. VII, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[94] Ita D, δεξιόν τε καὶ εὐωνύμων C, δεξιῶν τε καὶ εὐωνύμων O. [95] μή O et de conject. C, in cujus textu deest. [96] Ita ex conject. Ci, ἐστίν uterque Hom. codex. [97] αἵματα O. [98] Hanc Ottoboniani lectionem commendat C ex conject., sed exh. ἀπολύεσθαι in textu. Deinde ὡς οἱ c. O, ὅσοι (f. ὅσα) C, ὅσ' οἱ S. [99] D emendat βουλέσθω [100] Τοιαῦτα C. [1] Forte leg. καὶ ἐπί. Vulgatam saltem scripturam haud sanam esse facile apparet S. [2] τῷ S. [3] μετά O. Idem deinde ἑαυτοῦ.

VI. Τοῦ δὲ Πέτρου εἰσιόντος εἰς τὴν Σιδῶνα, πολλοὺς ἐν κλίναις φέροντες πρὸ αὐτοῦ ἐτίθεσαν. Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη· Μὴ τοίνυν νομίσητε ἐμέ τι δύνασθαι πρὸς ὑμετέραν ἴασιν, ἄνδρα θνητὸν καὶ αὐτὸν πολλοῖς πάθεσιν ὑποπεσεῖν δυνάμενον· ὑφηγεῖσθαι δὲ ὑμῖν τὸν τρόπον δι' οὗ σωθῆναι δυνήσεσθε οὐ φθονω, καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ τῆς ἀληθείας Προφήτου μαθὼν τοὺς προωρισμένους τοῦ Θεοῦ πρὸ καταβολῆς κόσμου ὁρισμοὺς, λέγω δὲ ἐπὶ ποίαις κακαῖς πράξεσι τοὺς ἀνθρώπους ἔταξεν ὑπὸ τοῦ τῆς κακίας ἡγεμόνος κακοῦσθαι, ὁμοίως δὲ [4] ἐπὶ ποίαις ἀγαθαῖς πράξεσιν ὥρισε πρότερον πιστεύσαντας αὐτῷ ἰωμένῳ τὰ σώματα σώζεσθαι, ἔπειτα καὶ τὰς ψυχὰς ἐπανορθοῦσθαι πρὸς τὸ ἀνώλεθρον.

VII. Ταύτας τοίνυν τάς τε ἀγαθὰς καὶ κακὰς πράξεις εἰδὼς προμηνύω ὑμῖν ὡς [5] ὁδοὺς δύο, ὑποδεικνύων διὰ ποίας μὲν βαδίζοντες ἀπόλλυνται, ποίαν [6] δὲ ὁδεύοντες ἀποσώζονται, Θεῷ ὁδηγούμενοι. Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀπολλυμένων ὁδὸς πλατεῖα μὲν καὶ ὁμαλωτάτη, ἀπολλύουσα δὲ ἄνευ τοῦ πόνου, ἡ δὲ τῶν σωζομένων στενὴ μὲν καὶ τραχεῖα, σώζουσα δὲ πρὸς τῷ τέλει τοὺς διαπορευθέντας ἐπιπόνως. Τούτων δὲ τῶν δύο ὁδῶν προκαθέζεται **178** ἀπιστία καὶ πίστις· καὶ ὁδεύουσι διὰ μὲν ἀπιστίας οἱ τὰς ἡδονὰς προκρίναντες, δι' ἃς [ποιοῦντες ὃ οὐκ ἀρεστὸν τῷ θεῷ καὶ ἀμελήσαντες εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ, ἐλάθοντο ἡμέρας κρίσεως [7],] οὐδὲ ζητεῖν τὸ συμφέρον οὐ διεφύλαξαν. Ἀγνοοῦσι μέντοι ὡς οὐκ ἀνθρωπίνοις ὅμοια τὰ Θεοῦ βουλήματα· πρῶτον μὲν γὰρ οἶδε τὰ πάντων διανοήματα, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἐγχειρῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐννοῆσαι ἕκαστος εὐθύνεται. Πολλῷ [8] δὲ ἧττον ἀσεβοῦσιν οἱ ἐγχειροῦντες καλὰ νοεῖν καὶ ἀποτυγχάνοντες, τῶν μηδὲ ὅλως ἐγχειρούντων τοῖς καλοῖς. Ὅτι αὐτῷ τῷ Θεῷ ἔδοξεν, τὸν ἐν γνώσει τῶν καλῶν παραπίπτοντα [9], κατὰ λόγον τῶν ἀνθρωπίνων παραπτωμάτων, μετρίως κολασθέντα [10] σωθῆναι. Οἱ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ τοῦ γνῶναι τὸ κρεῖττον ἐξημεληκότες, κἂν μυρία ἕτερα πράξωσι καλὰ, ἐν ᾗ δὲ αὐτὸς ὥρισε θρησκείᾳ μὴ γένωνται, ἀμελείας ἔγκλημα λαβόντες τῇ μεγίστῃ ἀποσβεσθήσονται κολάσει παντελῶς [11].

VIII. Ἡ δὲ ὑπ' αὐτοῦ ὁρισθεῖσα θρησκεία ἐστὶν αὕτη· Τὸ μόνον αὐτὸν σέβειν, καὶ τῷ τῆς ἀληθείας μόνῳ πιστεύειν προφήτῃ, καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν βαπτισθῆναι, καὶ οὕτως διὰ τῆς ἁγνοτάτης βαφῆς ἀναγεννηθῆναι Θεῷ διὰ τοῦ σώζοντος ὕδατος· τραπέζης δαιμόνων μὴ μεταλαμβάνειν, λέγω δὲ εἰδωλοθύτων, νεκρῶν, πνικτῶν, θηριαλώτων, αἵματος· μὴ ἀκαθάρτως **179** βιοῦν, ἀπὸ κοίτης γυναικὸς λούεσθαι, αὐτὰς μέντοι καὶ ἄφεδρον φυλάσσειν, πάντας δὲ σωφρονεῖν, εὐποιεῖν, μὴ ἀδικεῖν· παρὰ τοῦ πάντα δυναμένου Θεοῦ ζωὴν αἰώνιον προσδοκᾷν· εὐχαῖς καὶ δεήσεσι συνεχέσιν αἰτουμένους αὐτὴν λαβεῖν. Τοιαῦτα

VI. Cæterum cum Petrus Sidonem ingressus esset, multos in lectis allatos coram ipso posuerunt. Ille autem dixit ad eos : Ne vero existimetis me aliquid posse ad curationem vestram, qui sim ipso quoque homo mortalis, et in multa possim incidere adversa : docere autem vos modum quo salvi esse possitis, non gravabor, qui ipse etiam a veritatis Propheta didici præfixos a Deo ante mundi constitutionem terminos, in qualibus, inquam, malis operibus disposuerit ut homines a malitiæ duce affligantur, sed similiter in qualibus bonis operibus decreverit ut, qui in eum velut medicum crediderint, prius corpore curentur, deinde et anima instaurentur ad salutem.

VII. Has ergo cognoscens bonas et malas actiones prænuntio vobis quasi duas ostendens vias, per quam quidem gradientes pereant, per quam vero incedentes salventur, ducti a Deo. Via igitur pereuntium lata est et planissima, perditque absque labore; at via servatorum angusta est et aspera, tandemque iter facientes servat cum labore multo (*a*), Cæterum his duabus viis præsident incredulitas et fides, proficiscuntur autem per incredulitatem quidem qui voluptates prætulerunt, propter quas [quod Deo displicet facientes neque curam animæ salutis gerentes diei judicii obliti sunt] neque quod utile est curaverunt quærere. Itaque ignorant, Dei consilia similia non esse humanis. Primo etenim novit Deus cogitationes omnium, et non ob solam operationem, sed et propter cogitationem unusquisque judicatur. Multo autem minus impii sunt, qui nituntur bona intelligere et aberrant, quam qui nullatenus aggrediuntur bona. Quia Deo placuit, ut qui in cogitatione boni lapsus fuerit, juxta rationem humanorum lapsuum, modice castigatus servetur. At qui omnino intelligere neglexerunt, etsi operentur innumera alia præclara, ideo quod in religione a Deo definita non exstiterint, indiligentiæ sumpto crimine per maximum penitus interibunt supplicium.

VIII. Porro ab eo definita religio hæc est : Eum solum colere, ac soli credere Prophetæ veritatis, in remissionem peccatorum baptizari, sicque per intinctionem purissimam renasci Deo in aqua salutari ; nihil sumere de mensa dæmonum, hoc est de idolothytis, mortuis, suffocatis, a bestia captis, sanguine ; non impure vivere, lavari post concubitum cum muliere, feminas vero custodire etiam legem purgationis, cunctos autem temperantes esse, benefacere, non afficere injuria ; a Deo omnipotente exspectare vitam æternam ; petendo illius adeptionem orationibus et precibus continuis. Hæc et in

(*a*) Matth. VII, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[4] τε C. [5] Vbb. ὑμῖν ὡς bis leguntur in O. [6] ποίᾳ C. [7] Lacunam in cod. Ottob. post δι' ἃς obviam verbis explere tentavi, quæ præcedunt uncis inclusa. [8] πολλῷ O. ut conj. C, in cuj. textu πολλῶν. [9] τῶν ἐν γν. τ. κ. παραπιπτόντων C. Aut post ἔδοξεν addendum ἐπί vel περί, aut scribendum τοὺς — παραπίπτοντας censuit D. [10] κολασθέντας C. [11] παντελῶς O, quod et S proposuit legendum, παντελεῖ C.

Sidone Petro suadente, cum paucis diebus multi ibi quoque pœnitentiam egissent, ac credidissent, atque sanati essent, ecclesiam instituit; et postquam aliquem ex presbyteris, qui eum consectabantur, constituisset illis episcopum, Sidone egressus est.

IX. Statim autem ac Berytum pervenit, terræ motus factus est,atque plebs accedens ad Petrum: Fer opem,inquiebat; timuimus enim, dixerunt,ne omnes omnino periremus. Tunc Simon, commento excogitato, una cum Appione, Anubione, Athenodoro cæterisque sodalibus publice multitudini adversus Petrum acclamabat : Fugite, o viri, hunc hominem; magnus est : mihi credite et terræ motum is vobis fecit, ipse morbos excitavit, ut vos perterreat, quasi ipse sit Deus. Atque multa ejusmodi pars Simonis contra Petrum finxit, velut eum qui humanas vires supergrederetur. Cumque plebs se in silentio tenuisset, Petrus subridens terrorem incutiente libertate dixit : Viri quæ ab istis dicuntur, fateor me posse Deo volente efficere : ad hæc paratus sum, nisi mihi habueritis fidem in his quæ loquor, universam vestram funditus evertere civitatem.

X. Cumque turba timore esset commota atque promisisset se quod ab ipso imperaretur facturam : Nemo vestrum, inquit Petrus, neque commercium cum istis magis habeat, neque cum iis jungatur. Plebs autem simul ac breve mandatum audivit, fustibus sumptis eos persecuta est, donec penitus urbe pepulisset. Et ingressi quicunque ex iis ægrotabant et a dæmonibus vexabantur, se ad pedes Petri projecerunt. Ille vero hæc cernens eorumque stuporem volens solvere ad eos infit.

XI. Ego si terræ motus et quidquid volo possem facere, non dico quod Simonem cum sociis suis exterminassem (non enim ad hominum internecionem missus fui), sed eum mihi amicum reddidissem, ne veræ detrahens meæ prædicationi multis impedimento esset ad salutem. Quod si mihi credite, ipse est magus, ipse calumniator, ipse malitiæ minister in eos qui nesciunt veritatem. Atque ideo peccatoribus ægritudines potest efficere, cum eos peccatores adjutores habeat potestatis contra ipsos.Ego autem Dei omnium auctoris servus sum, dextrique ejus Prophetæ discipulus. Quocirca qui sum illius apostolus, vera prædico; bono enim ministrans etiam morbos depello; nam secundus missus sum,quandoquidem præcedit morbus, sequitur vero sanatio. Per illum ergo maleficum magum, Deo increduli, ægrotastis; per me autem, modo in eum credatis, sanabimini. Sic enim experimento

A καὶ ἐν τῇ Σιδῶνι τοῦ Πέτρου παραινοῦντος, ἡμέραις ὀλίγαις πολλῶν κἀκεῖ μετανοησάντων καὶ πιστευσάντων, καὶ θεραπευθέντων ἐκκλησίαν συνέστησεν, καὶ τῶν συνεπομένων αὐτῷ πρεσβυτέρων τινὰ καταστήσας αὐτοῖς ἐπίσκοπον, ἐξῄει τῆς Σιδῶνος.

IX. Ὡς δὲ εὐθὺς ἐπέβη τῆς Βηρυτοῦ, σεισμὸς ἐγένετο· καὶ οἱ ὄχλοι προσιόντες τῷ Πέτρῳ· Βοήθει, ἔλεγον· πεφοβήμεθα γὰρ, ἔφασαν, μὴ ἄρα ἄρδην πάντες ἀπολώμεθα. Τότε ὁ Σίμων, τολμήσας ἅμα τῷ Ἀππίωνι καὶ Ἀνουβίωνι καὶ Ἀθηνοδώρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἑταίροις αὐτοῦ, δημοσίᾳ τοῖς ὄχλοις κατὰ τοῦ Πέτρου ἐβόα· Φεύγετε, ἄνδρες, τὸν ἄνδρα τοῦτον· μάγος ἐστί· πιστεύσατε, καὶ τὸν σεισμὸν αὐτὸς ἐποίησεν ὑμῖν [12], καὶ τὰς νόσους ἐκίνησεν αὐτὸς,
B ἵνα ὑμᾶς καταπλήξηται [13], ὡς αὐτὸς ὢν Θεός. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὡς ὑπὲρ δύναμιν ἀνθρωπίνην δυναμένου τοῦ Πέτρου κατεψεύδοντο οἱ περὶ τὸν Σίμωνα. Ἡσυχίαν δὲ αὐτῷ [14] παρασχόντων τῶν ὄχλων ὁ Πέτρος βραχὺ ὑπομειδιάσας καταπληκτικῇ τῇ παῤῥησίᾳ· Ἄνδρες, εἶπεν, ἅπερ οὗτοι λέγουσιν, Θεοῦ θέλοντος, ποιεῖν δυνατὸς εἶναι ὁμολογῶ, πρὸς δὲ τούτοις ἕτοιμός εἰμι, ἐὰν μὴ πείθησθέ [15] μοι περὶ ὧ λέγω, τὴν πᾶσαν ὑμῶν ἐκβαθρεῦσαι πόλιν.

801 X. Τῶν δὲ ὄχλων φοβηθέντων καὶ [16] ποιήσειν ἐπαγγειλαμένων, ὅπερ ἂν ὑπ' αὐτοῦ κελεύωνται. Μηδεὶς ὑμῶν, ἔφη ὁ Πέτρος, μήτε ὁμιλείτω τούτοις τοῖς γόησιν, μήτε ἀναμιγνύσθω. Οἱ δὲ ὄχλοι ἅμα τῷ ἀκοῦσαι τοῦ κελεύσματος τοῦ συντόμου [17] ξύλα λαβόντες ἐδίωκον αὐτοὺς, ἕως αὐτοὺς παντελῶς τῆς πόλεως ἐξήλασαν. Καὶ εἰσελθόντες οἱ νοσοῦντες αὐ-
C τῶν καὶ δαιμονῶντες πρὸς ποσὶ τοῦ Πέτρου ἑαυτοὺς ἐῤῥίπτουν. Ὁ δὲ ταῦτα βλέπων, καὶ τὴν κατάπληξιν αὐτῶν ἀναλῦσαι θέλων, πρὸς αὐτοὺς ἔφη·

XI. Ἐγὼ σεισμοὺς καὶ πᾶν ὅ τι βούλομαι εἰ ἐδυνάμην ποιεῖν [18], Σίμωνα οὐ λέγω ὅτι μετὰ τῶν αὐτοῦ ἑταίρων [19] ἐξωλόθρευον (οὐ γὰρ ἐπὶ φθορᾷ ἀνθρώπων ἀπέσταλμαι), ἀλλὰ φίλον ἐμαυτῷ αὐτὸν ἂν ἐποιησάμην, ἵνα μή μου τὸ ἀληθὲς διαβάλλων κήρυγμα πολλοῖς ἐμποδίζῃ πρὸς σωτηρίαν. Εἰ δὲ μοι πιστεύετε [20], αὐτός ἐστι μάγος, αὐτὸς διάβολος, αὐτὸς κακίας ὑπηρέτης κατὰ τῶν ἀγνοούντων τὸ ἀληθές. Καὶ διὰ τοῦτο ἁμαρτάνουσι [21] νόσους ἐνεργεῖν δύναται, συνεργοὺς ἔχων τοὺς ἁμαρτάνοντας τῆς κατ' αὐτῶν δυνάμεως. Ἐγὼ δὲ Θεοῦ [22] τοῦ πάντα πεποιηκότος εἰμὶ δοῦλος, τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ Προ-
D φήτου μαθητής. Διὸ ἐκείνου ἀπόστολος ὢν ἀληθεύω· ἀγαθῷ γὰρ ὑπηρετῶν καὶ νόσους ἀπελαύνω· ἐπέμφθην γὰρ δεύτερος. ἐπεὶ προηγεῖται μὲν νόσος, ἕπεται [23] δὲ ἴασις. Δι' ἐκείνου μὲν οὖν τοῦ **181** κακοποιοῦ μάγου τῷ Θεῷ ἀποστήσαντες ἐνοσήσατε [24], δι' ἐμοῦ δὲ, ἐάν τε αὐτῷ πιστεύσητε, ἰαθήσεσθε· οὕτω

VARIÆ LECTIONES.

[12] ἡμῖν O. [13] Ita O c. D. καταπλήξῃ τε C. Tum ἄλλα p. πολλά idem, qui deinceps conj. ὡς ὑπέρ, in textu ὥσπερ, in O ὡς πέρ. [14] αὐτῷ O c. D, αὐτῶν C. [15] Ita O c. S, πείσθησθέ C. [16] Ci ἑτέρως ante ποιήσειν omisi c. O. Si retinere velis, legendum auct. S., aut μὴ ἑτέρως, aut, quod præstat, ἑτοίμως. *Epit.* c. 58, habet προθύμως. Ci versio ferri non potest. [17] συντόμως cod. Reg. 804. [18] ποιεῖν εἰ ἐδυνάμην C. [19] Hanc Ci conjecturam confirmat O, ἑτέρων cod. Hom. Parisin. [20] Ita O c D, πιστεύεται C. [21] ἁμαρτάνουσι D, O, ἁμαρτανούσας C. [22] ἐγὼ δὲ τοῦ Θεοῦ C. [23] Ita D, ἔπειτα C, O. [24] In O prius scriptum erat ἐνοήσατε. Deinde idem om. τε.

γὰρ τοῦ δυνατοῦ τὴν πεῖραν [25] λαβόντες, ἐπὶ τὸ εὐποιεῖν τραπόμενοι, καὶ τὰς ψυχὰς ἀνασωθῆναι δυνηθείητε. A

XII. Ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, οἱ πάντες γονυπετεῖς πρὸ τῶν αὐτοῦ ἔκειντο ποδῶν. Ὁ δὲ εἰς οὐρανὸν ἄρας τὰς χεῖρας, καὶ τῷ Θεῷ προσευξάμενος ἰάσατο τοὺς πάντας ἐκ μόνης εὐχῆς. Οὐκ ὀλίγων δὲ ἡμερῶν παραμείνας τοῖς Βηρυτίοις, καὶ πολλοὺς τῇ μοναρχικῇ θρησκείᾳ συνεθίσας [26] καὶ βαπτίσας, ἀπὸ τῶν ἑπομένων αὐτῷ πρεσβυτέρων ἕνα ἐπίσκοπον αὐτοῖς καταστήσας, εἰς τὴν Βίβλον [27] ἐξῄει. Καὶ γενόμενος ἐκεῖ καὶ μαθὼν ὅτι Σίμων οὐδὲ μιᾶς [28] ἡμέρας αὐτοῖς προσέμεινεν, ἀλλ' εὐθέως οἷς Τρίπολιν ὥρμησεν, ὀλίγων ἡμερῶν αὐτοῖς ἐπιμείνας, καὶ θεραπεύσας οὐκ ὀλίγους; καὶ ταῖς Βίβλοις αὐτοὺς ἐνασκήσας, κατ' ἴχνος τοῦ Σίμωνος εἰς τὴν Τρίπολιν B ἐπορεύετο, μεταδιώκειν αὐτὸν μᾶλλον, οὐχ ὑποφεύγειν προῃρημένος.

—

ὉΜΙΛΙΑ Η'.

I. Εἰς δὲ τὴν Τρίπολιν εἰσιόντι τῷ Πέτρῳ, οἱ φιλομαθέστεροι ἔκ τε τῆς Τύρου καὶ Σιδῶνος, Βηρυτοῦ τε καὶ Βίβλου, καὶ ἐκ τῶν πλησιοχώρων **182** πολλοὶ συνεισῄεσαν. Οὐχ ἥκιστα δὲ τῶν ἀπ' αὐτῆς τῆς πόλεως ὄχλων συνδρομαὶ ἐγίνοντο, ἱστορεῖν βουλομένων αὐτόν. Συνετύγχανον οὖν ἡμῖν ἐν τοῖς προαστείοις οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπεμφθέντες ἀδελφοί, τά τε ἄλλα τὰ κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὰ πραττόμενα τῷ Σίμωνι ἐξακριβῶσαι, ὅπως ἐλθόντες ὑφηγήσωνται. Ἀποδεξάμενοι αὐτὸν ἐπὶ τὴν Μαροόνου [29] ἦγον οἰκίαν.

II. Ὁ δὲ ἐπ' αὐτῷ τῷ τῆς ξενίας πυλῶνι ἤδη γεγονὼς, ἐπιστραφεὶς τοῖς ὄχλοις ὑπέσχετο, μετὰ τὴν C ἐπιοῦσαν περὶ θεοσεβείας αὐτοῖς διαλεχθῆναι. Εἰσελθόντος δὲ αὐτοῦ, οἱ πρόοδοι τοῖς συνεληλυθόσι ξενίας ηὐτρέπιζον. Οὐκ ἀπελείποντο δὲ οὐδὲ οἱ ἀποδεχόμενοι καὶ ξενίζοντες τῆς τῶν ἀξιούντων προθυμίας. Τούτων δὲ [30] οὐδὲν εἰδὼς ὁ Πέτρος, ἀξιωθεὶς ὑφ' ἡμῶν τροφῆς μεταλαβεῖν, ἔφη, μὴ μεταλήψεσθαι πρότερον αὐτὸς, πρινὴ [31] τοὺς συνεληλυθότας αὐτῷ διαναπαύσασθαι. Ἀποκρινομένων δὲ ἡμῶν, ὅτι ἔφθη τοῦθ' οὕτως γεγενῆσθαι, προφάσει τῆς πρὸς σὲ στοργῆς σπουδῇ πάντας [32] αὐτοὺς ὑποδεξαμένων, ὡς τοὺς μὴ ἐσχηκότας οὓς ξενίσωσιν [33] ὑπερβαλλόντως λελυπῆσθαι· ὁ Πέτρος, ἀκούσας καὶ ἡσθεὶς τῆς ὀξείας φιλανθρωπίας [34], εὐλογήσας αὐτοὺς ἐξῆλθεν, καὶ θαλάσσῃ λουσάμενος εἰσῆλθεν [35], καὶ σιτίων σὺν τοῖς προόδοις μεταλαβὼν, ἑσπέρας ἐπικαταλαβούσης D ὕπνωσεν.

III. Ὑπὸ δὲ τὰς δευτέρας τῶν ἀλεκτρυόνων φωνὰς διϋπνισθεὶς εὗρεν ἡμᾶς ἐγρηγορότας [36], ἦμεν δὲ σὺν αὐτῷ οἱ πάντες ἑκκαίδεκα, αὐτὸς ὁ Πέτρος, **183** κἀγὼ ὁ Κλήμης, Νικήτης τε καὶ Ἀκύλας, καὶ οἱ προοδεύσαντες δώδεκα. Προσαγορεύσας οὖν ἡμᾶς ἔφη· Σήμερον τοῖς ἔξω μὴ σχολάζοντες ἀλλήλοις ἐσμὲν εὔσχολοι. Διὸ ἐγὼ μὲν ὑμῖν τὰ μετὰ τὴν

A facto illius qui potens est, ad bene faciendum conversi, etiam secundum animas salvi esse poteritis.

XII. Quæ cum dixisset, cuncti ad genua accidentes jacebant ante pedes illius. At ille, sublatis in cœlum manibus, Deumque comprecatus, cunctos precatione sola curavit. Non paucos autem dies apud Berytios commoratus, cum multos religioni erga unum Deum consuefecisset, nec non baptizasset, uno ex presbyteris qui eum sequebantur ipsis in episcopum constituto, in Byblum abiit. Quo cum pervenisset, comperto quod Simon ne uno quidem die illos exspectasset, sed statim in Tripolim evasisset, paucos dies apud eos moratus, curatisque multis, ac in Scriptura exercitis, ad B Tripolim per vestigia Simonis processit, certus eum insequi, non subterfugere.

—

HOMILIA VIII.

I. Cum autem Petrus Tripolim ingrederetur, qui discendi erant cupidiores ex Tyro, Sidone, Beryto ac Byblo, et multi ex finitimis simul intrarunt. Maximi etiam ex ipsa civitate hominum concursus fiebant, desiderantium videre illum. Igitur obviam facti sunt nobis in suburbiis, qui ab ipso ideo missi fuerant, ut profecti explorarent narrarentque tum urbis alias res, tum Simonis gesta. Et excipientes illum in domum Maroonis duxerunt.

C II. Is vero jam fores hospitii tenens, conversus, multitudini promisit, se post diem crastinum de cultu Dei illis verba facturum. Ingresso autem eo, qui præmissi fuerant, hospitia iis qui simul venerant ordinabant. Nec vero qui hospitio suscipiebant, alacritate erant inferiores iis qui hospitia postulabant. Quorum cum nihil sciret Petrus, rogatus a nobis, cibum sumere, nequaquam se sumpturum dixit, nisi prius qui eum fuerant comitati interquiescerent. Respondentibus autem nobis. Id jam ita factum est, eis, propter amorem erga te, omnes ipsos studiose suscipientibus, adeo ut, qui non habuerunt, quos hospitio reciperent, supra modum fuerint contristati, Petrus audita re, delectatus prompta humanitate, benedictis iis egressus est : cumque lavisset in mari, ingressus est, et postquam cibum cum præcursoribus sumpsisset, D nocte adveniente somno se dedit.

III. Sub secundum vero gallorum cantum expergefactus nos invenit vigilantes; eramus autem omnes cum eo sedecim, ipse Petrus et ego Clemens, Nicetas et Aquila, atque duodecim qui prægressi fuerant. Salutatis ergo nobis dixit : Hodie quia aliis occupati non sumus, nobis vacemus. Quocirca ego quidem vobis quæ apud Tyrum post digressum vestrum gesta

VAVIÆ LECTIONES.

[25] πεῖραν C. [26] Alius præferet συνετίσας, nec immerito C; συνεσθίσας O. [27] Βύβλον *Epit.* c. 58. [28] οὐδεμιᾶς O. [29] Μαροώνου *Epit.* c. 59. [30] δὲ om. O. [31] πρὶν ἤ C. [32] Fort. leg. πάντων. S. [33] ξενίσουσιν O. [34] Malim τῇ ὀξείᾳ φιλανθρωπίᾳ. S. [35] εἰσελθὼν C. [36] ἀγρηγορότας O. Tum ἓξ καὶ δέκα C.

sunt, enarrabo: vos autem autem mihi quæ hic a Simone perpetrata sunt, diligentius exponite. Cum igitur nos mutuo specialibus narrationibus donassemus, ingressus est quidam e familiaribus, hunc nuntium Petro afferens : Simon, ubi didicit te advenisse, versus Syriam profectus est, turbæ autem, quæ unam hanc noctem velut annuum tempus opinantur, nec possunt præstitutum a te diem exspectare, pro foribus stant, et per cœtus ac circulos de Simonis calumniis inter se invicem colloquuntur, qui cum eas in spem adduxisset, atque pollicitus esset quod te multis de criminibus præsentem esset convicturus, cognito adventu tuo se noctu in fugam conjecerit: sed et te audire desiderant; nescio enim unde rumor incidit, quasi hodie sis ad illos locuturus. Ne igitur multum fatigati præter rationem dimittantur, quid tibi faciendum sit, ipse cognoscis.

IV. Et Petrus, admiratus vulgi studium, respondit : Videtis, fratres, quo pacto Domini nostri verba manifesto impleantur. Memini enim eum dicere : ***Multi venient ab oriente et occidente, a septentrione et meridie, et recumbent in sinibus Abrahæ, Isaaci et Jacobi*** (*a*). Sed et ***Multi,*** inquit, ***vocati, pauci vero electi*** (*b*). Quod ergo ipsi veniant vocati, id adimpletum est. Quia vero hoc non est eorum proprium, sed est Dei qui eos vocavit ac fecit venire, in eo solo mercedem non consequuntur, quoniam ipsorum proprium non est, sed ejus qui permovit. Quod si post vocationem bona opera faciant, quod eorum est proprium, tunc pro eo recipient mercedem.

V. Neque enim Hebræi, Moysi credentes, et quæ ab eo dicta sunt non custodientes, salvantur, nisi quæ sibi dicta sunt custodiant. Nam quod Moysi crediderint, non ex illorum ortum est voluntate, sed ex Dei qui Moysi dixit : ***Ecce ego accedo ad te in columna nubis, ut audiat populus quando loquor ad te, et tibi credant in æternum*** (*c*). Cum ergo Hebræis et iis, qui ex gentibus vocati sunt, a Deo datum sit credere veritatis doctoribus, relictumque sit singulorum proprio judicio, bona opera exercere, merces bene operantibus juste rependitur. Neque enim Mosis, neque Christi adventu opus fuisset, si a se ipsis quod rationi consentaneum est voluissent intelligere : sed nec magistris credendo eosque dominos vocando salus acquiritur.

VI. Et ideo ab Hebræis quidem qui Moysem

A ἀπὸ Τύρου [37] ἔξοδον γεγενημένα διηγήσομαι, ὑμεῖς δὲ [38] ἐμοὶ τὰ ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Σίμωνος πεπραγμένα καὶ ἀκριβέστερον ἐξηγήσασθε [39]. Ἀμειψαμένων οὖν ἀλλήλους ταῖς ἐν μέρει διηγήσεσιν, εἰσῄει τις τῶν συνήθων ἀπαγγέλλων Πέτρῳ· ὅτι Σίμων μαθών σε ἐπιδημήσαντα τὴν ἐπὶ Συρίαν ὥρμησεν ὁδὸν, οἱ δὲ ὄχλοι τὴν μίαν ταύτην νύκτα ὡς ἐνιαυτοῦ χρόνον ἡγησάμενοι, καὶ ἀναμένειν τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ σοῦ προθεσμίαν μὴ δυνάμενοι, πρὸ τῶν θυρῶν ἑστήκασιν, κατὰ συντάξεις [40] καὶ συλλόγους ἀλλήλοις περὶ τῆς τοῦ Σίμωνος διαβολῆς διαλαλοῦντες, ὅτι μετεωρίσας αὐτοὺς, καὶ ἐπὶ πολλοῖς κακοῖς σε ἐλέγξειν ἐλθόντα ὑποσχόμενος, ἐπιδημήσαντα γνοὺς νύκτωρ ἔφυγεν· πλὴν ἐπιθυμοῦσιν αὐτοὶ ἀκοῦσαί σου. Οὐκ οἶδα πόθεν φήμη τις ἐπέπεσεν, ὡς μέλλοντός σου σήμερον αὐτοῖς διαλέγεσθαι. B Ἵνα οὖν μὴ ἐπὶ πολὺ καμόντες ἀλόγως διαλύωνται, τί χρή σε ποιεῖν, αὐτὸς γινώσκεις.

IV. Καὶ ὁ Πέτρος, θαυμάσας τῶν ὄχλων τὴν σπουδὴν, ἀπεκρίνατο· Ὁρᾶτε, ἀδελφοὶ, πῶς οἱ τοῦ Κυρίου ἡμῶν λόγοι ἐμφανῶς τελοῦνται. Μέμνημαι γὰρ αὐτοῦ εἰπόντος· Πολλοὶ ἐλεύσονται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ἄρκτου τε καὶ μεσημβρίας, καὶ ἀνακλιθήσονται εἰς κόλπους Ἀβραὰμ καὶ **184** Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ, φησὶν, κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. Τὸ μὴν οὖν ἐλθεῖν αὐτοὺς κληθέντας πεπλήρωται. Ἐπεὶ δὲ [41] οὐκ αὐτῶν ἐστι τοῦτο ἴδιον, ἀλλὰ τοῦ καλέσαντος αὐτοὺς Θεοῦ καὶ ἐλθεῖν πεποιηκότος, ἐπὶ τούτῳ μόνῳ μισθὸν οὐκ ἔχουσιν, ὅτι μὴ αὐτῶν ἴδιον, ἀλλὰ τοῦ ἐνεργήσαντος. Ἐὰν δὲ μετὰ τὸ [42] κληθῆναι καλὰ πράξωσιν, ὅπερ C ἐστὶν αὐτῶν ἴδιον, τότε ἐπὶ τούτῳ μισθὸν ἕξουσιν.

V. Οὐδὲ γὰρ Ἑβραῖοι Μωϋσεῖ [43] πιστεύοντες, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ ῥηθέντα μὴ φυλάσσοντες, σώζονται, ἐὰν μὴ τὰ ῥηθέντα αὐτοῖς φυλάξωσιν. Ὅτι καὶ τὸ [44] Μωϋσεῖ πιστεῦσαι αὐτοὺς οὐχὶ τῆς αὐτῶν βουλῆς γέγονεν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰρηκότος Μωϋσεῖ [45]· Ἰδοὺ παραγίνομαι ἐγὼ πρὸς σὲ ἐν στύλῳ νεφέλης, ἵνα ἀκούσῃ ὁ λαὸς λαλοῦντός μου πρὸς σὲ, καί σοι πιστεύσωσιν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπεὶ οὖν Ἑβραίοις τε καὶ τοῖς ἀπὰ ἐθνῶν κεκλημένοις τὸ διδασκάλοις ἀληθείας πιστεῦσαι ἐκ Θεοῦ γέγονεν, τῶν καλῶν πράξεων ἰδίᾳ κρίσει ἑκάστῳ ποιεῖν ἀπολελειμμένων, ὁ μισθὸς τοῖς εὖ πράσσουσι δικαίως ἀποδίδοται. Οὔτε γὰρ ἂν Μωϋσέως, οὔτε τῆς τοῦ Ἰησοῦ παρουσίας χρεία ἦν, εἴπερ ἀφ' ἑαυτῶν τὸ εὔλογον νοεῖν ἐβούD λοντο, οὐδὲ ἐν τῷ πιστεύειν διδασκάλοις καὶ κυρίους αὐτοὺς λέγειν, ἡ σωτηρία γίνεται.

VI. Τούτου γὰρ (13) ἕνεκεν ἀπὸ μὲν Ἑβραίων τὸν

(*a*) Matth. VIII, 11; Luc. XIII, 29. (*b*) Matth. XX, 16. (*c*) Exod. XIX, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[37] ἀπὸ τοῦ Τύρου C. [38] τε O, qui subinde ἐμοὶ τά c. S, τὰ ἐμοί C. Proximum καί non est in O. [39] διηγήσασθε O. [40] συστάσεις C. [41] ἐπεὶ δέ S, O, ἐπειδή C. Tum τοῦτο c. O, ut proponit S, τό C. [42] μετὰ τό O, ut *Epit.* c. 62, μετὰ τοῦ C in textu. Ad oram Ottoboniani : νόθα, et paulo post : νοθευόμενα, quod ad subsequentia spectat. [43] Μωϋσῇ O. [44] τό O, ut mavult S, τῷ C. Tum Μωϋσῇ O. [45] Μωϋσῇ O.

VARIORUM NOTÆ.

(13) Τούτου γὰρ κ. τ. λ. Vide ne nugatori Ebionæo fidem habeas. Cot.

Μωϋσῆν [46] διδάσκαλον **185** εἰληφότων καλύπτεται ὁ Ἰησοῦς, ἀπὸ [47] δὲ τῷ Ἰησοῦ πεπιστευκότων ὁ Μωϋσῆς ἀποκρύπτεται. Μιᾶς γὰρ δι' ἀμφοτέρων διδασκαλίας οὔσης τὸν τούτων τινὶ [48] πεπιστευκότα ὁ Θεὸς ἀποδέχεται. Ἀλλὰ τὸ πιστεύειν διδασκάλῳ ἕνεκα τοῦ ποιεῖν τὰ ὑπὸ τοῦ [49] Θεοῦ λεγόμενα γίνεται. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει· Ἐξομολογοῦμαί [50] σοι, Πάτερ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν [51] καὶ πρεσβυτέρων, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις θηλάζουσιν. Οὕτως αὐτὸς ὁ Θεὸς τοῖς μὲν ἔκρυψε διδάσκαλον, ὡς προεγνωκόσιν ἃ δεῖ πράττειν, τοῖς δὲ ἀπεκάλυψεν, ὡς ἀγνοοῦσιν ἃ χρὴ ποιεῖν.

A præceptorem acceperunt, absconditur Jesus: ab iis vero qui in Jesum crediderunt, Moses occultatur. Cum enim una sit per utrumque doctrina, eum qui alterutrui credit recipit Deus. Verum fides in magistrum ideo est, ut quæ a Deo dicta sunt peragantur. Quod autem hoc ita se habeat, ipse Dominus noster ait: *Confiteor tibi, Pater cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et senioribus, et revelasti ea parvulis lactentibus* (*a*). Sic Deus ipse illis quidem abscondit doctorem, ut quiscirent quæ essent facienda, his vero revelavit, ut qui quæ agere oporteat ignorarent.

VII. Οὔτε οὖν Ἑβραῖοι περὶ ἀγνοίας Ἰησοῦ καταδικάζονται, διὰ τὸν κρύψαντα, ἐάν γε πράττοντες τὰ διὰ Μωϋσέως [52], ὃν ἠγνόησαν μὴ μισήσωσιν· οὔτ' αὖ οἱ ἀπ' [53] ἐθνῶν ἀγνοήσαντες τὸν Μωϋσῆν διὰ τὸν καλύψαντα καταδικάζονται, ἐάν περ καὶ οὗτοι πράσσοντες τὰ διὰ τοῦ Ἰησοῦ ῥηθέντα μὴ μισήσωσιν ὃν ἠγνόησαν. Καὶ οὐκ ἐν τῷ τοὺς διδασκάλους κυρίους καλεῖν, τὰ δὲ δούλων μὴ ποιεῖν, ὠφελοῦνταί τινες. Τούτου γὰρ ἕνεκεν ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν πρός τινα πυκνότερον Κύριον αὐτὸν λέγοντα, μηδὲν δὲ ποιοῦντα ὧν αὐτὸς προσέταξεν [54], ἔφη· Τί με λέγεις, Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖς ἃ λέγω; Οὐ γὰρ ὠφελήσει τινὰ τὸ λέγειν, ἀλλὰ τὸ ποιεῖν. Ἐκ παντὸς **186** οὖν τρόπου καλῶν ἔργων χρεία. Πλὴν εἴ τις [55] καταξιωθείη τοὺς ἀμφοτέρους ἐπιγνῶναι ὡς μιᾶς διδασκαλίας ὑπ' αὐτῶν κεκηρυγμένης, οὗτος ἀνὴρ ἐν Θεῷ πλούσιος κατηρίθμηται, τά τε ἀρχαῖα νέα τῷ χρόνῳ, καὶ τὰ καινὰ παλαιὰ ὄντα νενοηκώς.

VII. Neque ergo Hebræi de ignoratione Jesu condemnantur, propter eum qui abscondit, si, facientes B a Moyse præscripta, quem nesciunt odio non habeant: neque rursum qui ex gentibus sunt, de ignorato Moyse condemnantur, propter eum qui occultavit, si et ipsi per Christum dicta facientes, quem ignorant odio non prosequantur. Nihilque cuipiam proderit, magistris nomen dominorum dare, non facere autem opera servorum. Nam idcirco Jesus noster ad quemdam, qui cum frequenter Dominum vocabat, nihil tamen ab eo mandatorum faciebat: *Quid*, inquit, *mihi dicis, Domine, Domine, et non facis quæ dico* (*b*)? Neminem quippe juvabit dicere, sed facere. Omni itaque modo opus est bonis operibus. Cæterum si cui donatum fuerit, et Jesum et Moysem cognoscere, tanquam una doctrina ab utroque prædicata, hic vir in Deo dives consebitur, qui vetera nova tempore, et nova, quæ vetera sunt, C intelligit (*c*).

VIII. Ταῦτα τοῦ Πέτρου λέγοντος, οἱ ὄχλοι, ὥσπερ ὑπό τινος κληθέντες, εἰσῄεσαν ἔνθα ὁ Πέτρος ἦν. Ὁ δὲ τὸν πολὺν ὄχλον ἰδὼν ὥσπερ ποταμοῦ ἥσυχον ῥεῦμα πράως προσρέοντα, ἔφη τῷ Μαροόνῃ· Ποῦ σοι τόπος ἐνταῦθα μᾶλλον τοὺς ὄχλους χωρεῖν δυνάμενος; τοῦ δὲ [56] Μαροόνου εἰς τόπον ὕπαιθρον κεκηπευμένον προάγοντος αὐτὸν, εἵποντο οἱ ὄχλοι. Ὁ δὲ Πέτρος ἐπί τινος βάσεως ἀνδριάντος οὐ πάνυ ὑψηλῆς [57], ἐπιστὰς, ἅμα τῷ τὸν ὄχλον θεοσεβεῖ ἔθει προσαγορεῦσαι, εἰδὼς πολλοὺς ἐκ τῶν παρεστώτων ὄχλων ὑπὸ δαιμόνων τε καὶ πολλῶν παθῶν ἐκ πολλῶν χρόνων ἐνοχλουμένους, βρύχοντάς τε μετ' οἰμωγῆς καὶ πίπτοντας μεθ' ἱκεσίας, ἐπιτιμήσας αὐτοῖς καὶ ἡσυχίαν ἔχειν προστάξας καὶ τὴν ἴασιν μετὰ τὸ διαλεχθῆναι ὑποσχόμενος, τοῦ λέγειν ἤρξατο οὕτως·

VIII. Hæc Petro dicente omnis multitudo, quasi ab aliquo evocata, ingressa est ubi erat Petrus. Ut autem ille vidit turbas, velut amnis placidum fluentum leniter commeantes, dixit Marooni: Ubi hic tibi locus est, qui magis possit capere hanc multitudinem? Et Maroone deducente eum in subdialem horto excultum locum, secutæ sunt turbæ. Petrus autem super basim statuæ non ad modum excelsam consistens, simul atque populum more religioso salutasset, videns multos astantis plebis a dæmonibus et pluribus morbis jam diu molestatos, ac stridere cum ululatu, et procidere cum supplicatione, increpitis iis, silentiumque tenere jussis, nec non pollicitus curationem post habitum sermo- D nem, ita loqui cœpit:

IX. Ἀρχόμενος τὸν ὑπὲρ θεοσεβείας λόγον ποιεῖσθαι τοῖς παντελῶς ἀγνοοῦσι τὰ [58] πάντα, καὶ ὑπὸ τῶν τοῦ ἀντικειμένου ἡμῖν Σίμωνος διαβολῶν ἐσπιλωμένοις τὸν νοῦν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην πρῶτον, ὑπὲρ τοῦ μὴ δεῖν μέμφεσθαι τὸν τὰ πάντα πεποιη-

IX. Incipiens de vero Dei cultu facere sermonem ad eos qui penitus ignorant omnia, quorum mens per adversarii nostri Simonis calumnias fœdata est, necessarium duxi, primo sermonem habere de eo, quod non oporteat omnium creatorem Deum cul-

(*a*) Matth. xi, 25. (*b*) Matth. vii, 21. (*c*) Matth. xiii, 52.

VARIÆ LECTIONES.

[46] Nihil mutandum Cf. Lob. *Phryn.* p. 156. Habemus in *Clementinis* etiam dativum hom. xvii, 418. S. [47] ἀπό D, O, ὑπό C. Tum in O, τοῦ, man. sec. supra τῷ ante Ἰησοῦ, ap. C. τῶν [48] τινά C. [49] τοῦ om. O. [50] ἐξομολογοῦμεν O. [51] ἔκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν C. καί copula etiam adest in l. c. N. T. [52] Μωϋσέος O. [53] ἀπό O. [54] προσέτασσεν C, [55] εἴτις O c. Cl., ἤ τις C. [56] δέ om. Tum τόπον *Epit.* c. 62, τόν C, O. Deinde αὐτόν om. O [57] Ita O c. S, ὑψιλῆς C. [58] τά deest in O.

pare, non aliunde incipiens, quam ab ista quæ providenter ab eo opportune subjecta fuit occasio, ut cognoscatur quod recta ratione complures a multis dæmonibus obsessi sunt et a diversis difficilibusque morbis comprehensi, ut per hoc quoque appareat justitia Dei. Et qui per ignorantiam illum accusarunt, si nunc, discentes quid sentiendum sit, per bonam prædicationem et bona opera a priori crimine se revocent, causam mali facinoris ignorantiæ, ut veniam consequantur, ascribentes.

X. Ita vero habet : Cum Deus, qui solus bonus est, cuncta bene creasset ac homini ad imaginem suam facto tradidisset, is homo conditoris sui spirans divinitatem, cum esset verus propheta et universa cognosceret, in honorem Patris qui omnia illi concesserat, et ob salutem ex se futurorum filiorum, tanquam germanus pater benevolentiam erga a se gignendos liberos conservans, quos cuperet ad eorum utilitatem diligere Deum et a Deo diligi, iter quod ad illius duceret amicitiam demonstravit, docuitque quibusnam hominum actionibus solus omniumque Dominus Deus delectetur: et ostensis, quæ illi placerent, legem æternam cunctis sanxit, quæ nec ab hostibus consumi posset, nec ab ullo impio interpolanda esset, nec uno in loco absconderetur, sed a cunctis posset legi. Erant ergo illis, ex obedientia legis, cuncta affatim, fruges pulcherrimæ, anni completi, sine tristitia, sine morbis, cum saluberrima aeris temperie tuto donati.

XI. At illi, quia nondum mala experti fuerant, ad ipsum bonorum donum sensu destituti, per ciborum et deliciarum abundantiam ad ingrati animi vitium declinaverunt, ut arbitrarentur non existere Providentiam, quod nullo præcedente justitiæ labore bona ut mercedem recepissent, utpote nullo ex ipsis in casum aliquem vel morbum aut ullam necessitatem delapso: adeo ut, quemadmodum solent homines a prava aberratione afflicti, Deum, qui eos poterat sanare, despicerent. Verum enimvero statim post contemptum, ex metus vacuitate et secura voluptate procedentem, velut ab harmonia quadam consequenter adaptata, justa eos invasit punitio, quæ bona quidem ut noxia expulit, mala vero ut adjutura contra induxit.

XII. Nam ex cœli incolis spiritibus ii, qui infimam regionem habitant angeli, offensi ingrato hominum erga Deum animo postulant, in vitam hominum venire liceat, ut vere homines facti, per

A κότα Θεὸν [59] τὸν λόγον ποιήσασθαι, τὸν **187** οὐκ ἄλλοθεν ἀρχόμενος, ἢ ἀα' αὐτῆς τῆς κατὰ πρόνοιαν ὑπ' αὐτοῦ εὐκαίρως ὑποβληθείσης προφάσεως· ἵνα γνωσθῇ, ὡς εὐλόγως οἱ πολλοὶ ὑπὸ πολλῶν δαιμὸνων συνεσχέθησαν καὶ ὑπὸ ἀλλοκότων παθῶν κατελήφθησαν, ὅπως καὶ ἐν τούτῳ τὸ τοῦ Θεοῦ δίκαιον φανῇ. Καὶ οἱ δι' ἄγνοιαν μεμφόμενοι αὐτὸν, κἂν [60] νῦν μαθόντες ὡς δεῖ φρονεῖν, δι' εὐφημίας τε καὶ εὐποιίας τοῦ προτέρου ἐγκλήματος ἑαυτοὺς ἀνακαλέσωνται [61], αἰτίαν τοῦ κακοῦ τολμήματος τὴν ἄγνοιαν εἰς τὴν συγγνώμην προθέμενοι.

X. Ἔχει δὲ οὕτως· Τοῦ μόνου ἀγαθοῦ Θεοῦ τὰ πάντα καλῶς πεποιηκότος καὶ παραδεδωκότος τῷ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ γενομένῳ [62] ἀνθρώπῳ, ὁ γεγονὼς τῆς τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν πνέων θειότητος, ἀληθὴς B Προφήτης ὢν καὶ εἰδὼς τὰ ὅλα, εἰς τιμὴν τοῦ πάντα αὐτῷ δωρησαμένου Πατρὸς καὶ εἰς σωτηρίαν τῶν ἐξ αὐτοῦ γενομένων υἱῶν, ὡς πατὴρ γνήσιος πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γενομένους παῖδας ἀποσώζων τὸ εὔνουν, βουλόμενος αὐτοὺς πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῖς φιλεῖν Θεὸν καὶ φιλεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ, τὴν πρὸς φιλίαν αὐτοῦ ἄγουσαν ἐξέφηνεν ὁδὸν, διδάξας ποίαις ἀνθρώπων πράξεσιν ὁ μόνος καὶ πάντων δεσπότης Θεὸς εὐφραίνεται, καὶ τὰ ἐκείνῳ δοκοῦντα ἐκφήνας νόμον αἰώνιον ὥρισε τοῖς [63] ὅλοις, μήθ' ὑπὸ πολεμίων [64] ἐμπρησθῆναι δυνάμενον, μήθ' ὑπὸ ἀσεβοῦς τινος ὑπονοθευόμενον, μήτε ἐνὶ τόπῳ ἀποκεκρυμμένον ἀλλὰ πᾶσιν ἀναγνωσθῆναι δυνάμενον. Ἦν οὖν αὐτοῖς ἐκ τῆς πειθαρχίας τοῦ νόμου πάντα ἄφθονα, τὰ τῶν καρπῶν κάλλιστα, τὰ **188** τῶν ἐτῶν τέλεια καὶ ἄλυπα καὶ ἄνοσα, μετὰ πάσης τῆς τῶν ἀέρων εὐ-C κρασίας ἀδεῶς δεδωρημένα.

XI. Οἱ δὲ ἐπεὶ μὴ πρῶτον τῶν κακῶν ἐπειράσθησαν, πρὸς αὐτὴν [65] τῶν ἀγαθῶν δωρεὰν ἀναισθήτως ἔχοντες, ὑπὸ τῆς ἀφθόνου τροφῆς καὶ τρυφῆς εἰς ἀχαριστίαν ἐξετρέποντο, ὡς νομίσαι, αὐτοὺς μηδ' εἶναι Πρόνοιαν, ἐπεὶ μὴ πρότερον καμόντες ἐπὶ δικαιοσύνης ὡς μισθὸν τὰ ἀγαθὰ εἰλήφεσαν, ἅτε μηδενὸς αὐτῶν ἢ πάθει τινὶ ἢ νόσῳ ἢ ἄλλῃ τινὶ ἀνάγκῃ ὑποπεσόντος· ἵνα, ὡς ἀνθρώποις φίλον ἐστὶν ὑπὸ τῆς κακῆς διαμαρτίας [66] κακωθεῖσιν, ἑαυτοῖς τὸν ἰᾶσθαι δυνάμενον περιβλέψωνται Θεόν. Ἀλλὰ γὰρ εὐθέως μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀφοβίας καὶ ἀδεοῦς τρυφῆς καταφρόνησιν, ὥσπερ ἐξ ἁρμονίας τινὸς ἀκολούθως ἐφηρμοσμένης, δικαία τις αὐτοῖς ἀπήντησε τιμωρία, τὰ μὲν γὰρ [67] ἀγαθὰ ὡς βλάψαντα ἀπωθοῦσα, τὰ δὲ κακὰ D ὡς ὠφελήσαντα ἀντεισφέρουσα.

XII. Τῶν γὰρ τὸν οὐρανὸν ἐνοικούντων [68] πνευμάτων οἱ τὴν κατωτάτω χώραν κατοικοῦντες ἄγγελοι ἀχθεσθέντες ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων εἰς Θεὸν ἀχαριστίᾳ, αἰτοῦνται εἰς τὸν ἀνθρώπων ἐλθεῖν βίον, ἵνα ὄντως

VARIÆ LECTIONES.

[59] Θεόν O, ut legi jubet et C, in cuj. textu Θεοῦ. [60] καί C. [61] ἀνακαλέσονται C. [62] γενωμένῳ O. [63] τοῖς excidit ap. Cl (edd. 1698, 1724) et S. [64] μήτε πολέμων C, μήθ' ὑπὸ πολεμίων D, μήτε πολεμίοις conj. S, μήτε πολέμῳ O. [65] τήν C. [66] δι' ἁμαρτίας O S : Locus multifariam corruptus. Dativus ἑαυτοῖς offendit contra leges linguæ Græcæ, et quid ἰᾶσθαι sibi velit, difficile est intellectu ; denique περιβλέπεσθαι non idem significat, quod *despicere*. Conjectaverim esse scribendum ἀδεῶς τὸν τιμωρεῖσθαι δυνάμενον παραβλέψωνται Θεόν. [67] γάρ om. O, ad cuj. oram monetur : νοθεύεται. [68] ἐνοικούντων Cl. (1698 et 1724), ἐποικούντων S.

ἄνθρωποι γενόμενοι, ἐπὶ πολιτείᾳ πλείονι τοὺς εἰς αὐτὸν ἀχαριστήσαντας ἐλέγξαντες αὐτόθι τῇ κατ' ἀξίαν ἕκαστον ὑποβάλωσι τιμωρίᾳ. Ὁπότε οὖν **189** αἰτήσαντες ἔλαβον, πρὸς πᾶσαν ἑαυτοὺς μετέβαλλον [69] φύσιν, ἅτε θειωδεστέρας ὄντες οὐσίας καὶ ῥᾳδίως πρὸς πάντα μετατρέπεσθαι δυνάμενοι. Καὶ ἐγένοντο λίθος τίμιος, καὶ μαργαρίτης περίβλεπτος, πορφύρα τε εἰ τύχοι καλλίστη, καὶ χρυσὸς ἔνδοξος, καὶ πᾶσα [70] πολυτίμιος ὕλη. Καὶ τῶν μὲν εἰς χεῖρας, τῶν δὲ εἰς κόλπον ἐνέπιπτον, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἑκόντες ἐκλέπτοντο. Μετεβάλλοντο δὲ καὶ εἰς τετράποδα καὶ εἰς ἑρπετὰ, νηκτά τε καὶ πτηνὰ, καὶ εἰς πᾶν ὅπερ ἤθελον. Ἅτινα [71] καὶ οἱ παρ' ὑμῖν ποιηταὶ ἀφοβίας αἰνίᾳ ὡς ἔτυχεν ᾄδουσιν, ἑνὶ [72] τοίνυν τὰς πάντων πολλὰς καὶ διαφόρους πράξεις ἀπονέμοντες.

XIII. Πλὴν ὅτε ταῦτα γενόμενοι τοὺς διαρπάσαντας αὐτοὺς πλεονέκτας ἤλεγξαν, καὶ εἰς τὴν ἀνθρώπων φύσιν ἑαυτοὺς μετέβαλλον, [73], ἵνα ὁσίως πολιτευσάμενοι καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ πολιτεύεσθαι δείξαντες τοὺς ἀχαρίστους [74] εὐθύναις ὑποβάλωσιν, ἐπειδὴ ὄντως τὰ πάντα ἄνθρωποι ἐγίνοντο καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἔσχον τὴν ἀνθρωπίνην, ὑπὸ ταύτης κρατούμενοι εἰς γυναικῶν μῖξιν ὤλισθον, αἷς συμπλακέντες καὶ μιασμῷ παγέντες καὶ τῆς πρώτης δυνάμεως παντελῶς κενωθέντες τὰ ἐκ πυρὸς τραπέντα μέλη εἰς τὸ πρῶτον αὐτῶν τῆς [75] ἰδίας φύσεως ἀμίαντον μετασυγκρῖναι οὐκ ἐξίσχυσαν. Τῷ γὰρ βάρει τῷ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας εἰς σάρκα, τελευτήσαντος αὐτοῦ τοῦ [76] πυρὸς, τὴν ἀσεβοῦσαν ὥδευσαν ὁδὸν κάτω· σαρκὸς γὰρ αὐτοὶ δεσμοῖς πεπεδημένοι **190** κατέσχηνται [77] καὶ ἰσχυρῶς δέδενται, οὗ ἕνεκεν εἰς οὐρανοὺς ἀνελθεῖν οὐκέτι ἐδυνήθησαν.

XIV. Μετὰ γὰρ συνουσίαν, ὃ [78] τὸ πρῶτον ἐγίνοντο ἀπαιτηθέντες καὶ παρασχεῖν μηκέτι δυνηθέντες, διὰ τὸ ἄλλο τι μετὰ μιασμὸν ἑαυτοὺς [79] ποιῆσαι μὴ δύνασθαι, ἀρέσκειν τε ταῖς ἐρωμέναις βουλόμενοι, ἀνθ' ἑαυτῶν τοὺς τῆς γῆς μυελοὺς ὑπέδειξαν, λέγω δὲ τὰ ἐκ μετάλλων ἄνθη, χρυσὸν, χαλκὸν, ἄργυρον σίδηρον καὶ τὰ ὅμοια, σὺν τοῖς τιμιωτάτοις ἅπασιν λίθοις. Σὺν τούτοις δὲ τοῖς μαγευθεῖσιν [80] λίθοις καὶ τὰς τέχνας τῶν πρὸς ἕκαστα πραγμάτων παρέδοσαν [81], καὶ μαγείαν συνυπέδειξαν [82] καὶ ἀστρονομίαν ἐδίδαξαν, δυνάμεις τε ῥιζῶν καὶ ὅσα ποτὲ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἐννοίας εὑρεθῆναι ἀδύνατον, ἔτι δὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τῶν ὁμοίων χύσιν, τάς τε τῶν ἐσθητῶν [83] ποικίλας βαφάς. Καὶ πάνθ' ἁπλῶς, ὅσαπερ πρὸς κόσμου καὶ τέρψεώς ἐστι γυναικῶν, τῶν ἐν σαρκὶ δεθέντων δαιμόνων ἐστὶν εὑρήματα [84].

XV. Ἐκ δὲ τῆς νόθου μίξεως αὐτῶν ἄνθρωποι ἐγένοντο νόθοι, πολλῷ γε τῶν ἀνθρώπων κατὰ κορυφὴν μείζους, οὓς οἱ [85] μετὰ ταῦτα γίγαντας ὠνόμασαν, οὐ ῥακοντόποδες ὄντες καὶ πρὸς Θεὸν πόλεμον ἀράμενοι, ὡς οἱ βλάσφημοι τῶν Ἑλλήνων ᾄδουσι μῦθοι, ἀλλὰ θηριώδεις τὸν τρόπον, καὶ μείζους μὲν

A multam conversationem redargutis qui in Deum ingrati fuerant, confestim unumquemque merito afficerent supplicio. Quando igitur quod petierant acceperunt, in omnem se mutarunt naturam, ut qui divinioris essent substantiæ, facileque in omnia possent converti. Et facti sunt lapis pretiosus, et margarita conspicua, et purpura si quæ pulcherrima, et aurum insigne, ac omnis magnifica materia. Atque in aliorum quidem manus, in aliorum vero sinum inciderunt, et ab iis sponte rapiebantur. Sed et tranformati sunt in quadrupedes et serpentes, pisces et aves, ac in quodcunque volebant. Quæ vestri etiam poetæ, quod nihil timeant, pro libito canunt, uni nempe omnium multa et varia opera tribuentes.

B XIII. Cæterum quando hæc facti raptores suos avaros ostenderunt, et in hominum naturam mutaverunt se, quo sancte viventes et vitam sanctam esse possibilem monstrantes ingratos pœnis subderent: quoniam, inquam, vere omnino homines existebant et habebant concupiscentiam humanam, ab ea subjugati in feminarum concubitum lapsi sunt, quibus commisti, et piaculo confixi, atque a prima virtute vacuati penitus, ex igne conversa membra in primam naturæ suæ puritatem non valuerunt instaurare. Nam per pondus ex carnali concupiscentia ortum, ipso igne desinente, per impiam viam infra incesserunt. Siquidem, carnis vinculis compediti, detenti sunt ac fortiter ligati, propter quod non potuerunt amplius in cœlos ascendere.

C XIV. Etenim post concubitum, quod ante fuerant repetere jussi nec amplius valentes præstare, quoniam aliud non poterant post inquinamentum facere et adamatis mulieribus placere cupientes, pro se ipsis viscera terræ ostenderunt, decus, inquam, metallorum, aurum, æs, argentum, ferrum et similia, cum omnibus pretiosis lapidibus. Cum his autem præstigiosis gemnis tradiderunt et artes ad singula pertinentes, et magicas scientias monstraverunt, et astronomiam docuerunt, item stirpium vires, nec non quæcunque humana mens non potuisset invenire, adhuc et auri argentique ac similium fusionem, atque vestium diversas tincturas. Denique omnia prorsus, quæ ad ornatum et oblectationem mulierum spectant, dæmonum in carne li- D gatorum sunt inventa.

XV. Ex adulterina autem illarum conjunctione nati sunt homines spurii, multo hominibus statura majores, quos postea gigantes nominaverunt, non anguipedes et adversus Deum bellum adorti, ut impiæ Græcorum decantant fabulæ, sed feri moribus et hominibus quidem mole corporis majores,

VARIÆ LECTIONES.

[69] μετέβαλον C. [70] πᾶσι O. [71] ἅπερ O. Postea c. eodem αἰτίᾳ, ut voluit S.. αἰτίαν vulgo. [72] ενει O absque spiritu et accentu. [73] μετέβαλον C. [74] Vbb. δείξαντες τοὺς ἀχαρίστους desiderantur in O. [75] Mendum τῆν S male attribuit Cotelerio : exstat ap. Cl. [76] αὐτῶν C. [77] κατέχονται C. [78] Ita O et C ex conject., ὃν id. in textu. [79] αὐτούς C. [80] μεγευθεῖσι O. [81] Ita O c. S., παρέδωσαν C. [82] μαγείας υπέδειξαν C. [83] ἐσθημάθων O. [84] εὑρέματα O. [85] οἱ inserui c. O. Dein τοῦτο C.

utpote ex angelis orti, angelis vero minores, ut ex feminis geniti. Deus ergo, cernes illos ad feritatem exasperatos, quibusque ad satietatem mundus non sufficeret (nam ad hominum proportionem et ad usus humanos conditus est orbis), ne victus inopia ad naturæ repugnantem esum animalium conversi insontes esse viderentur, quasi id ex necessitate auderent, illis Deus omnipotens manna pluit ex varia cupiditate, atque omni desiderato fruiti sunt; at illi, ob spuriam naturam puro cibo non delectati, solum sanguinis gustum appetebant. Quare et primi carnes degustarunt.

XVI. Qui vero cum illis degebant homines, tunc primum idem æmulatione ducti fecerunt. Ita vel boni vel mali non nascimur, sed fimus; et assuefacti vix retrahimur. Porro cum brutæ animantes tunc deficerent, nothi homines etiam humanas ederunt carnes: non enim jam longe aberant a violanda sua carne, qui prius in aliis speciebus carnem gustaverant.

XVII. Per multum vero sanguinem fusum purus aer impuro fœdatus vapore et insalubris factus ipsum spirantes reddidit morbis obnoxios, ut deinceps homines immaturi morerentur. Terra autem ideo valde polluta tunc primum animalia venenata et nocentia fecit ebullire. Cunctis ergo ad deteriora propter feros dæmones vergentibus, Deus illos tanquam malum fermentum tollere decrevit, ne a malo semine per seriem unaquæque ætas præcedenti assimilata, pariterque impia, futurum salvandorum hominum sæculum aboleret. Quapropter postquam uni viro justo, cum tribus ex illo natis cumque illorum uxoribus atque filiis, ut in arca evaderent prænuntiasset, aquam diluvii immisit, ut omnibus consumptis, mundus purgatus ei, qui in arca servatus fuerat, in secundum vitæ humanæ principium purus redderetur. Atque ita evenit.

XVIII. Quia ergo mortuorum gigantum animæ humanis animabus erant majores, ut quæ ex ratione corporum excellerent, tanquam novum genus novum nomen acceperunt. Quibus superstitibus in mundo, quo modo vivendum, a Deo per angelum sancita est lex. Cum enim essent genere spurii, ex igne angelorum et mulierum sanguine, et ideo proprium quoddam genus essent concupituri, justa aliqua lege præoccupati sunt. Missus enim ad eos

A ἀνθρώπων τὰ μεγέθη, ἐπείπερ ἐξ ἀγγέλων ἐγένοντο, ἀγγέλων **191** δὲ ἐλάττους, ἐπείπερ ἐκ γυναικῶν γεγένηντο [86]. Ὁ οὖν Θεὸς, εἰδὼς αὐτοὺς πρὸς τὸ θηριῶδες ἐξηγριωμένους, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτῶν πλησμονὴν τὸν κόσμον οὐκ ἔχοντας [87] (14) αὐτάρκη (πρὸς γὰρ ἀνθρώπων ἀναλογίαν ἐδημιουργήθη καὶ χρῆσιν ἀνθρωπίνην), ἵνα μὴ ἐνδείᾳ τροφῆς [88] ἐπὶ τὴν παρὰ φύσιν τῶν ζώων βορὰν τρεπόμενοι ἀνεύθυνοι δοκῶσιν εἶναι, ὡς δι' ἀνάγκην τοῦτο τετολμηκότες, μάννα αὐτοῖς ὁ παντοδύναμος Θεὸς ἐπώμβρισεν [89] ἐκ ποικίλης ἐπιθυμίας, καὶ παντὸς οὗπερ ἐβούλοντο ἀπήλαυον· οἱ δ' [90] ὑπὸ νόθου φύσεως, τῷ καθαρῷ τῆς τροφῆς οὐκ ἀρεσκόμενοι, μόνης τῆς τῶν αἱμάτων γεύσεως ἐγλίχοντο. Διὸ καὶ πρῶτοι σαρκῶν ἐγεύσαντο.

XVI. Οἱ δὲ σὺν αὐτοῖς ἄνθρωποι τὸ ὅμοιον τότε πρῶτον ποιεῖν ἐζήλωσαν. Οὕτως εἴτε ἀγαθοὶ εἴτε κακοὶ οὐ B γεννώμεθα [91], ἀλλὰ γινόμεθα· καὶ ἐθισθέντες δυσαποσπάστως ἔχομεν. Τῶν δὲ ἀλόγων ζώων τότε ἐπιλιπόντων, οἱ νόθοι ἄνθρωποι καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν ἐγεύσαντο [92], οὐκέτι γὰρ αὐτοῖς ἦν μακρὰν, τὴν ἴσην διαφθεῖραι σάρκα, πρότερον ἐν ἑτέραις μορφαῖς αὐτῆς [93] γευσάμενοι.

XVII. Ἐπὶ δὲ τῇ πολλῇ τῶν αἱμάτων ῥύσει ὁ καθαρὸς ἀὴρ ἀκαθάρτῳ ἀναθυμιάσει μιανθεὶς καὶ νοσήσας τοὺς ἀναπνεοντας αὐτὸν νοσώδεις ἀπειργάζετο [94], ὡς τοὺς ἀνθρώπους λοιπὸν ἀώρους ἀποθνήσκειν. Ἡ δὲ γῆ ἐκ τούτων **192** σφόδρα μιανθεῖσα πρῶτον τότε τὰ ἰοβόλα καὶ λυμαντικὰ ζῶα ἐξέβρασεν. Τῶν οὖν πάντων πρὸς τὸ χεῖρον χωρησάντων διὰ τοὺς θηριώδεις δαίμονας, ὁ Θεὸς αὐτοὺς ὥσπερ κακὴν ζύμην ἐξελεῖν ἐβουλεύετο, ἵνα μὴ ἀπὸ σπορᾶς κακῆς [95] κατ' C ἀκολουθίαν ἑκάστη γενεὰ τῇ πρὸ αὐτῆς ἐξομοιουμένη, ὁμοίως ἀσεβοῦσα, τὸν ἐσόμενον αἰῶνα σωζομένων ανδρῶν κενώσῃ. Τούτου δὴ ἕνεκεν ἑνί τινι δικαίῳ μετὰ τῶν ἐξ αὐτοῦ τριῶν, σὺν ταῖς αὐτῶν γυναιξὶν, ἅμα τοῖς υἱοῖς [96], ἐν λάρνακι διασώζεσθαι προαγγείλας ὕδωρ εἰς κατακλυσμὸν ἐπέκλυσεν, ἵνα πάντων ἀναλωθέντων ὁ κόσμος κατεκκαθαρισθεὶς αὐτῷ τῷ ἐν λάρνακι διασωθέντι εἰς δευτέραν βίουἀρχὴν καθαρὸς ἀποδοθῇ, Καὶ δὴ οὕτως ἐγένετο.

XVIII. Ἐπεὶ οὖν αἱ τῶν τεθνεώτων γιγάντων ψυχαὶ τῶν ἀνθρωπίνων [97] ψυχῶν μείζους ἦσαν, ἅτε δὴ καὶ τοῖς σώμασιν ὑπερέχουσαι, ὡς [98] καινὸν γένος καινῷ καὶ τῷ ὀνόματι προσηγορεύθησαν. Οἷς ἐπιλοίποις τῷ κόσμῳ ὡς δεῖ βιοῦν, ὑπὸ Θεοῦ δι' ἀγγέλου νόμος ὡρίσθη. Ὄντες γὰρ νόθοι τῷ γένει ἐκ D πυρὸς ἀγγέλων καὶ αἵματος γυναικῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἰδίου τινὸς γένους ἐπιθυμεῖν μέλλοντες, δικαίῳ τινὶ προελήφθησαν νόμῳ. Ἐξεπέμφθη γὰρ αὐτοῖς ὑπὸ

VARIÆ LECTIONES.

[86] γεγέννηντο O. [87] Ita correxit C., cujus cod. ἔχοντες, ut O. [88] Ita dedi ex conject. ἐνδείᾳ τροφαῖς O., ἐν διατροφῇ C. Postea τραπόμενοι O. [89] Ita S. Idem est cod. Οἱ ἐπώνορησεν, ap. C. ἐπόνβρισεν. [90] Ita S., οἵθ' C, O. [91] οὐκ ἐγεννώμεθα C. [92] ἐγεύσοντο S. Tum ἰδίαν p. ἴσην C. [93] Ita O c. S., αὐτοῖς C. Subinde γευσαμένοις C. [94] ἀπειργάζετο S O., ἀπεργάζετο C. [95] Vox κακῆς a S. omissa in textum rediit ex O. [96] λοιποῖς C. [97] ἀνθρωπείων O. [98] ἕως O. Idem deinde προσηγορεύθης οἷς ἐπηλύτοις sine interpunctione.

VARIORUM NOTÆ.

(14) Οὐκ ἔχοντες. Pro οὐκ ἔχοντας. Vitium calligraphi, non typographi. Ex more autem Ebionitico disseritur de abstinentia a carnibus; et adnectuntur fabulæ cognitæ juxta ac incognitæ. Cot.

gneravit, quod est, non licere posthac quidquam ab ipso traditorum vel tangere. Respondit ergo : *Scriptum est, Dominum Deum tuum revereberis, et illi soli servies* (*a*).

A ὑπ' αὐτοῦ δεδομένων [16] λαβεῖν τι ἠθέλησεν· ἑαυτὸν γὰρ σὺν τοῖς ἑαυτοῦ κατενεχύραζεν, ὅπερ ἐστὶν, μὴ ἐξεῖναι τοῦ λοιποῦ τῶν αὐτῷ [17] ἀποδοθέντων μηδὲ ψαῦσαι **195** ἔτι. Ἀποκρινάμενος οὖν ἔφη· Γέγραπται, Κύριον τὸν Θεόν σου φοβηθήσῃ, καὶ αὐτῷ λατρεύσεις μόνῳ.

XXII. Cæterum impiorum rex, cum regem piorum ad suam adducere voluntatem plurimum conatus esset nec potuisset, finem fecit, et in reliqua vita illum nitebatur captare. Vos vero præfinitam ignorantes legem ob mala opera sub illius estis potestate. Quocirca corpore et anima maculam geritis : et in præsenti quidem a morbis et dæmonibus illudimini, in futuro autem animabus puniemini. Hoc vero non vos soli ab ignorantia passi estis, sed et nonnulli ex nostra gente, qui in malis operibus a malitiæ duce occupati, postea velut ad cœnam a patre filii nuptias celebrante invitati, non obedierunt (*b*). In locum autem eorum, qui propter occupationem denegaverant, qui filio nuptias celebrabat pater per veritatis Prophetam jussit nobis, ut progressi ad exitus viarum, id est ad vos, indueremus puram vestem nuptialem, quæ est baptisma, quod in remissionem fit peccatorum vestrorum, et ut bonos in Dei cœnam inducat ex pœnitentia, licet initio ab epulis abfuerint.

XXII. Πλὴν ὁ τῶν ἀσεβῶν [18] βασιλεὺς κατὰ πολλὰ τὸν τῶν εὐσεβῶν βασιλέα πρὸς τὸ ἑαυτοῦ βούλημα παράγειν πειρώμενος, καὶ μὴ δυνηθεὶς [19] ἐπαύσατο, πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς πολιτείας θηρεύειν αὐτὸν ἐπιχειρῶν. Ὑμεῖς δὲ τὸν προορισθέντα νόμον ἀγνοοῦντες διὰ τῶν κακῶν πράξεων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐγένεσθε. Διὸ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐμιάνθητε· καὶ ἐν μὲν· τῷ παρόντι ὑπό τε παθῶν καὶ δαιμόνων ἐνυβρίζεσθε, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι [20] τὰς ψυχὰς κολασθησομένας ἕξετε. B Τοῦτο δὲ οὐχ ὑμεῖς μόνοι ὑπὸ ἀγνοίας πεπόνθατε, ἀλλὰ καί τινες τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, οἵτινες ἐπὶ κακαῖς πράξεσιν ὑπὸ τοῦ τῆς κακίας ἡγεμόνος προληφθέντες, ἔπειτα ὥσπερ ἐπὶ [21] δεῖπνον ὑπὸ πατρὸς υἱῷ τελοῦντος γάμους κληθέντες οὐχ [22] ὑπήκουσαν. Ἀντὶ δὲ τῶν ἀπειθησάντων διὰ τὴν Πρόληψιν ὁ τοὺς γάμους τῷ υἱῷ τελῶν πατὴρ διὰ τοῦ προφήτου τῆς ἀληθείας ἐκέλευσεν ἡμῖν, εἰς τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν ἐλθοῦσιν, ὅ ἐστι πρὸς ὑμᾶς, καθαρὸν ἔνδυμα γάμου περιβαλεῖν, ὅπερ ἐστὶ βάπτισμα, ὃ εἰς ἄφεσιν γίνεται τῶν πεπραγμένων ὑμῖν κακῶν, καὶ [23] τοὺς ἀγαθοὺς εἰς τὸ Θεοῦ δεῖπνον εἰσάγειν [24] ἐκ τῆς μεταμελείας, εἰ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀπελείφθησαν τῆς εὐωχίας.

XXIII. Si vultis itaque ut fiatis vestimentum divini spiritus, enitimini primo exuere sordidam præsumptionem vestram, quæ est immundus spiritus, et impurum amiculum. Non potestis autem alia ratione deponere, nisi prius in bonis actionibus baptizemini : atque ita puri corpore et anima effecti futuro perpetuo regno fruemini. Igitur nec idolis credite nec mensæ eorum impuræ participes estote, non occidite, non adulterate, non odio prosequimini quos non decet, non furtum facite neque omnino capessite ulla prava facinora. Alioquin futurorum spe privati in præsenti quidem sæculo a malis dæmonibus et a gravibus morbis vexabimini, in futuro autem ignis æterni feretis supplicium. Quæ ergo hodie vobis dicta sunt, sufficiant. De cætero qui vestrum morbis affligtamini, ad recipiendam sanitatem manete, ex aliis vero, qui vultis, cum pace abite.

196 XXIII. Ἔνδυμα οὖν εἰ βούλεσθε [25] γενέσθαι θείου Πνεύματος, σπουδάσατε πρῶτον ἐκδύσασθαι τὸ C ῥυπαρὸν ὑμῶν πρόλημμα, ὅπερ ἐστὶν ἀκάθαρτον πνεῦμα, καὶ μιαρὸν περίβλημα. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως ἀποδύσασθαι δύνασθε, ἐὰν μὴ πρότερον ἐπὶ καλαῖς πράξεσι βαπτισθῆτε· καὶ οὕτω καθαροὶ σώματί τε καὶ ψυχῇ γενόμενοι τῆς ἐσομένης ἀϊδίου βασιλείας ἀπολαύσετε [26]. Μήτε οὖν εἰδώλοις πιστεύετε, μήτε τραπέζης αὐτοῖς κοινωνεῖτε μιαρᾶς, μὴ φονεύσητε, μὴ μοιχεύετε, μὴ μισήσητε οὓς μὴ δίκαιον, μὴ κλέπτετε, μηδὲ κακαῖς [27] τισὶν ὅλως πράξεσιν ἐπιβάλλεσθε. Ἐπεὶ τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν στερηθέντες τῆς ἐλπίδος ἐν μὲν τῷ παρόντι ὑπό τε κακῶν δαιμόνων καὶ χαλεπῶν παθημάτων συνελασθήσεσθε, ἐν δὲ τῷ ἐσομένῳ αἰῶνι ἀϊδίῳ κολασθήσεσθε πυρί. Τὰ μὲν οὖν σήμερον ὑμῖν ῥηθέντα αὐτάρκως ἔχει. Λοιπὸν δὲ, ὑμῶν οἱ μὲν [28] ὑπὸ παθημάτων ὀχλούμενοι πρὸς τὴν ἴασιν παραμείνατε, τῶν δὲ ἄλλων οἱ βουλόμενοι μετ' εἰρή-D νης πορεύεσθε.

XXIV. Hæc cum dixisset, omnes permanserunt, alii ut curarentur, alii ut viderent eos qui sanitatem reciperent. Petrus autem duntaxat imponens illis manus et precatus sanavit : adeo, ut qui subito cu-

XXIV. Ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος οἱ πάντες παρέμειναν, οἱ μὲν τοῦ θεραπευθῆναι χάριν, οἱ δὲ τοῦ ἱστορῆσαι τοὺς τῆς θεραπείας ἐπιτυγχάνοντας. Ὁ δὲ Πέτρος τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἐπιθεὶς μόνον καὶ εὐξά-

(*a*) Matth. IV ; Luc. IV. (*b*) Matth. XXII.

VARIÆ LECTIONES.

[16] δεδομένων in text. recepi c. O. [17] αὐτῷ non legitur in O. S. Tum fort. leg. ἔτι τι. Deinde C non recte vertit *oppigneravit* et *ab ipso traditorum*. Vertere debebat : *oppigneravisset* et *ipsi traditorum*. [18] ἀσεβῶς O, in marg. sec. man. ἴσως εὐσεοῶν. [19] καὶ ἠδυνηθεὶς C. [20] τοῖς μέλλουσιν C. [21] ὑπό O. [22] οὐχ add. c. O. [23] κακῶν καὶ C. [24] εἰσάγει C. [25] εἰ βούλεσθε O et (secundum Clericum) C ex conjectura, textus Ci ἐβούλεσθε. [26] Ita O et *Epit*. c. 4, ἀπολαύσητε C. [27] μὴ δεκασταῖς O. [28] οἱ μὲν accessit ex O.

μενος ἰάσατο· ὡς τοὺς μὲν παραχρῆμα θεραπευθέντας γενέσθαι περιχαρεῖς, τοὺς δὲ ἱστορήσαντας ὑπερθαυμάσαι τε καὶ εὐφημήσαντας τὸν Θεὸν βεβαία ἐλπίδι πιστεῦσαι, ἅμα τε τοῖς [29] θεραπευθεῖσιν ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀπιέναι, ἐντολὴν **197** ἔχοντας πρωΐτερον τῇ ὑστεραίᾳ συνελθεῖν. Ἀπελθόντων δὲ αὐτῶν, ἐκεῖ μείνας ὁ Πέτρος μετὰ τῶν [30] συνήθων, τροφῆς μεταλαβὼν διανέπαυεν ἑαυτὸν τῷ ὕπνῳ.

ὉΜΙΛΙΑ Θ'.

I. Τῇ μὲν οὖν [31] ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὁ Πέτρος ἅμα τοῖς ἑταίροις ἐξιὼν καὶ ἐπὶ τὸν πρὸ μιᾶς τόπον ἐλθὼν καὶ ἐπιστὰς ἤρξατο λέγειν· Ὁ Θεὸς τοὺς πάλαι ἀνθρώπους ἀσεβήσαντας πάντας ὕδατι διαφθείρας, ἐκ πάντων ἕνα εὐσεβῆ εὑρών, ἐν λάρνακι μετὰ τριῶν αὐτοῦ [32] υἱῶν καὶ γυναικῶν σωθῆναι ἐποίησεν. Ὅθεν συνιδεῖν B ἔστιν αὐτοῦ τὴν φύσιν, ὄχλου μὲν ἀσεβούντων μὴ [33] φροντίζουσαν, ἑνὸς δὲ εὐσεβοῦς σωτηρίας οὐκ ἀμελοῦσαν. Πασῶν οὖν μείζων [34] ἐστὶν ἀσέβεια τὸ τὸν μόνον πάντων καταλείψαντα Δεσπότην, πολλοὺς τοὺς οὐκ ὄντας ὡς ὄντας [35] σέβειν θεούς.

II. Ἐὰν οὖν (ἐμοῦ ὑμῖν ὑφηγουμένου καὶ δεικνύντος, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ μέγιστον ἁμάρτημα, ὃ πάντας ὑμᾶς ἀπολέσαι δύναται) τὸν ὑμέτερον ὑποδράμῃ [36] νοῦν, ὅτι οὐκ ἀπόλλυσθε, πολλοὶ ὄντες ὄχλοι, ἠπάτησθε· ἔχετε γὰρ τοῦ πάλαι κατακλυσθέντος κόσμου τὸ ὑπόδειγμα· καίτοι ἐκείνων μὲν τὸ ἁμάρτημα πολὺ ἧττον ἦν τοῦ καθ' ὑμᾶς. Ἐκεῖνοι γὰρ εἰς **198** τοὺς ὁμοίους [37] ἠσέβουν, ἢ φονεύοντες ἢ μοιχεύοντες· ὑμεῖς δὲ εἰς τὸν τῶν ὅλων ἀσεβεῖτε Θεόν, ἀντ' αὐτοῦ ἢ καὶ σὺν αὐτῷ ἄψυχα ἀγάλματα σέβοντες, καὶ τὸ θεῖον αὐτοῦ ὄνομα πάσῃ ἀναισθήτῳ ὕλῃ ἐπιῤῥίψαντες. C Πρῶτον μὲν οὖν δεδυστυχήκατε, μὴ γνωρίσαντες τὴν διαφορὰν τὴν μεταξὺ μοναρχίας καὶ πολυαρχίας, ὅτι ἡ μὲν μοναρχία (15) ὁμονοίας ἐστὶ παρεκτική, ἡ δὲ πολυαρχία πολέμων ἐξεργαστική. Τὸ γὰρ ἓν ἑαυτῷ οὐ μάχεται, τὰ δὲ πολλὰ πρόφασιν ἔχει τὴν [38] πρὸς ἕτερον μάχην ἐπιχειρεῖν.

III. Αὐτίκα γοῦν, εὐθὺς [39] μετὰ τὸν κατακλυσμόν, ὁ Νῶε τριακόσια καὶ πεντήκοντα ἐπιζήσας ἔτη μετὰ τῶν ἐξ αὐτοῦ γενομένων ὄχλων ἐν ὁμονοίᾳ διετέλει, τοῦ μόνου Θεοῦ κατ' εἰκόνα ὑπάρξας βασιλεύς. Μετὰ δὲ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν πολλοὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ βασιλείας ὠρέχθησαν, καὶ πρὸς τὸ βασιλεῦσαι σπεύδοντες τὸ πῶς δυνηθείη ἕκαστος ἐπενόει. Καὶ ὁ μὲν πολέμῳ, ἄλλος δόλῳ, ἕτερος πειθοῖ [40], καὶ ἄλλος ἄλλως, ὧν εἷς τις ἀπὸ γένους ὢν Χάμ, τοῦ ποιήσαντος τὸν [41] D

A rati fuerant, lætarentur, qui autem viderant, magnopere mirarentur, simulque laudarent Deum, ac firma spe crederent, atque una cum iis qui sancti fuerant, ad sua abirent, mandato accepto, ut maturius postridie convenirent. Cumque discessissent, ibi manens Petrus una cum familiaribus, cibo sumpto, se somno refecit.

HOMILIA IX.

I. Sequenti quidem die Petrus una cum sodalibus egressus et ad locum præcedentis diei veniens ac consistens cœpit dicere: Deus homines olim impios cunctos cum per aquam perdidisset, ac unum ex omnibus pium invenisset, in arca eum B cum tribus filiis et eorum uxoribus salvum fecit. Unde apparet divina natura, quæ impiorum quidem negligit multitudinem, unius vero pii salutem non despicit. Cunctarum ergo maxima est impietas, solum omnium dominum relinquere, et multos qui non sunt, quasi sint, deos venerari.

II. Si ergo (dum vobis enarro ac ostendo, id maximum esse peccatum,quod vos omnes possit perdere) vestræ menti subveniat, vos non perituros, quia plurimi estis, erratis; habetis quippe mundi olim diluvio inundati exemplum; et vero illorum peccatum multo erat minus vestro. Illi namque in pares impie se gesserunt, aut occidendo, aut adulterando: vos autem in omnium Deum estis impii, pro eo vel cum eo inanima colentes simulacra, sacrumque ejus nomen projicientes ad omnem sensu C carentem materiam. Primo itaque infeliciter vobis cessit, quod differentiam inter unius ac multorum principatum ignoratis, quoniam unius principatus concordiæ faciendæ vim habet, principatus vero multorum effector bellorum est. Quod enim est unum, secum non pugnat; quæ vero sunt multa occasionem habent se invicem aggrediendi certamine.

III. Statim itaque post diluvium Noe annis trecentis et quinquaginta superstes (*a*) in concordia cum filiorum vixit multitudine, fuitque solius Dei ad imaginem rex. Post mortem vero illius multi posterorum regnum appetierunt, et regnandi studio unusquisque modum excogitavit quo posset regnare. Ille quidem bello, alius dolo, alter suada et alius aliter. E quibus unus exstitit de genere Chami, pa- D tris Mesraimi, ex quo Mesraimo Ægyptiorum

(*a*) Gen. IX, 28.

VARIÆ LECTIONES.

[29] Ita S, βεβαίας ἐλπίδος πιστεύειν, ἅμα τοῖς C, βεβαίας ἐλπίδι πιστεύειν, ἅμα τοῖς Θ. [30] μενόντων p. μετὰ τῶν C. [31] οὖν add. c. O. Tum id. ἑταίροις, ut legi vult C, cujus text. ἑτέροις. [32] αὐτοῦ adjunxi c. O. [33] οὐ O. [34] Ita O c. S, μεῖζον C. [35] Vbb. ὡς ὄντας ap. S. non exstant. [36] ὑποδράμῃ leg. censet D, suffragante O, ἀποδράμῃ C. Postea ὄχλοι; O. [37] ὁμοίως O. [38] Fortasse leg. τοῦ. S. [39] εὐθύ C. Tum τρία καὶ pro τριακόσια C, qui quidem genuinam Ottoboniani Lect. jam vidit exstare in Gen. IX, 28. [40] Ita O c. S, πειθῷ C. [41] τόν assumpsi ex O. Tum S: leg. Μεσραΐμ, cfr· *Rec.* IV, 27 *: Ex quibus unus Cham nomine, cuidam ex filiis suis, qui Mesraim appellabatur*. Chron. Alex. p. 62. Rad.: οὗτος Μεσραεὶμ ὁ Αἰγύπτιος — οἰκήτωρ γίνεται Βάκτρων.

VARIORUM NOTÆ.

(15) Ἡ μὲν μοναρχία, etc. Usque ad finem capitis. In scripto Damasceno exstant ecloga περὶ ἀναρχίας. (*Parallelorum* lib. I, cap. 22.) Vide superius homil. 3, cap. 62. Cot.

et Babyloniorum et Persarum gentes creverunt.

A Μεστρὲμ ἐξ οὗπερ τὰ Αἰγυπτίων καὶ Βαβυλωνίων καὶ Περσῶν ἐπλήθυνε φῦλα.

IV. Ab hoc genere oritur aliquis, per successionem in magicis institutus, nomine Nebrodus, qui ut gigas contraria Deo sentire elegit: eum Græci Zoroastren appellaverunt. Hic post diluvium, regni cupidus, cum magnus esset magus, regnantis nunc mali quæ mundum dirigit stellam magicis artibus coegit ad sibi dandum imperium. Illa vero, utpote princeps et illius quod adigebatur habens potestatem, cum ira ignem regni effudit, ut et adjurationem admitteret et eum qui primo coegerat puniret.

IV. Ἐκ τοῦ γένους τούτου γίνεταί τις κατὰ διαδοχὴν μαγικὰ παρειληφὼς, ὀνόματι Νεβρὼδ, ὥσπερ γίγας ἐναντία τῷ Θεῷ φρονεῖν ἑλόμενος, ὃν οἱ Ἕλληνες (16) Ζωροάστρην προσηγόρευσαν. Οὗτος μετὰ τὸν κατακλυσμὸν **199** βασιλείας ὀρεχθεὶς καὶ μέγας ὢν μάγος, τοῦ νῦν βασιλεύοντος, κακοῦ τὸν ὡροσκοποῦντα [42] κόσμον ἀστέρα πρὸς τὴν ἐξ αὐτοῦ βασιλείας δόσιν μαγικαῖς ἠνάγκαζε [43] τέχναις. Ὁ δὲ, ἅτε δὴ ἄρχων ὢν καὶ τοῦ βιαζομένου [44] τὴν ἐξουσίαν ἔχων, μετ' ὀργῆς τὸ τῆς βασιλείας προσέχεε πῦρ (17), ἵνα πρός τε τὸν ὁρκισμὸν εὐγνωμονήσῃ, καὶ τὸν πρώτως ἀναγκάσαντα τιμωρήσηται [45].

V. Ex hoc igitur e cœlo in terram decidente fulgure, sublatus e medio Nebrodus magus propter rem quæ contigerat, Zoroastres nominatus est, quod in eum viva irruisset astri defuxio. Sed stulti homines illius temporis, putantes propter amicitiam erga Deum fulmine arcessitam fuisse animam illius, corporis reliquiis defossis, templo quidem sepulcrum honorarunt apud Persas, ubi acciderat ignis delapsio, ipsum vero tanquam deum coluerunt. Hoc exemplo et reliqui ibi eos qui fulmine obierunt, velut amicos Dei sepultos templis honorant, eriguntque simulacra propriam mortuorum speciem referentia. Inde æmulati sunt idem qui per loca imperium tenebant, quorum plerique sepulcra eorum quod amaverant, licet fulmine non interiissent, honorantes templis et statuis, arasque dedicando, præceperunt illos velut deos adorari. Multo autem post propter longum tempus a posterioribus vere dii esse crediti sunt.

V. Ἐκ ταύτης οὖν τῆς ἐξ οὐρανοῦ χαμαὶ πεσούσης
B ἀστραπῆς ὁ μάγος ἀναιρεθεὶς Νεβρὼδ, ἐκ τοῦ συμβάντος πράγματος (18) Ζωροάστρης μετωνομάσθη, διὰ τὸ (19) τὴν τοῦ ἀστέρος κατ' αὐτοῦ ζῶσαν ἐνεχθῆναι ῥοήν. Οἱ δὲ ἀνόητοι τῶν τότε ἀνθρώπων, ὡς διὰ τὴν εἰς Θεὸν φιλίαν [46] κεραυνῷ μεταπεμφθεῖσαν τὴν ψυχὴν νομίσαντες, τοῦ σώματος τὸ λείψανον κατορύξαντες, τὸν μὲν τάφον ναῷ ἐτίμησαν ἐν Πέρσαις, ἔνθα ἡ τοῦ πυρὸς **200** καταφορὰ γέγονεν, αὐτὸν δὲ ὡς θεὸν ἐθρήσκευσαν. Τούτῳ τῷ [47] ὑποδείγματι καὶ οἱ λοιποὶ ἐκεῖσε τοὺς κεραυνῷ θνήσκοντας ὡς θεοφιλεῖς θάπτοντες ναοῖς τιμῶσιν (20), καὶ τῶν τεθνεώτων ἰδίων μορφῶν ἱστᾶσιν [48] ἀγάλματα. Ἐντεῦθεν ὁμοίως ἐζήλωσαν καὶ τῶν κατὰ τόπους οἱ δυναστεύοντες [49], ὧν οἱ πλεῖστοι τῶν αὐτοῖς ἠγαπημένων καὶ μὴ κεραυνῷ θνησκόντων τοὺς τάφους ναοῖς καὶ ξοάνοις τιμῶντες καὶ βωμοὺς ἀνάπτοντες ὡς
C θεοὺς προσκυνεῖσθαι προσέταξαν. Πολλῷ [50] δὲ ὕστερον, διὰ τὸν πολὺν χρόνον, ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ὄντως θεοὶ εἶναι ἐνομίσθησαν.

VARIÆ LECTIONES.

[42] Imo potius ὡρονομοῦντα S. [43] *ἠνάγκασε* C. [44] S. C vertit *illius, quod adigebatur*, hoc est τοῦ πυρός. Rectius: *illius, qui adegerat*. [45] τιμωρήσητε O. [46] δοιλίαν O, cui voci subnotatæ in marg. respondet φιλίαν man. sec [47] τῷ, quod S. omisit, textui reddidi c. O. [48] ἱστῶσιν O. [49] δυναστεύσαντες C, quæ lectio etiam pr. man. apparet in marg. codicis O. [50] Ita O et ex conject. C, in cuj. textu πολλῶν. Tum μεταταγενεστέρων O.

VARIORUM NOTÆ.

(16) Rec. IV, 27: Hunc gentes, quæ tunc erant, Zoroastren appellaverunt, admirantes primum magicæ artis auctorem. cujus nomine etiam libri super hoc plurimi habentur. Hic ergo astris multum ac frequenter intentus et volens apud homines videri deus, velut scintillas quasdam ex stellis producere et hominibus ostentare cœpit, quo rudes atque D ignari in stuporem miraculi traherentur; cupiensque augere de se hujusmodi opinionem, sæpius ista moliebatur, usquequo ab ipso dæmone, quem importunius frequentabat, igni succensus concremaretur. DRESSEL.

(27) Τὸ τῆς βασιλείας προσέχεε πῦρ Vide cap. 6. Ignem regni Zoroastreum commemorant post *Chronici Alexandrini* dicti auctorem p. 88, Michael Glycas *Annalium* parte II, p. 129; Georgius Cedrenus in *Compendio Historiarum* p. 13, et Suidas voce Ζωροάστρης. Quin etiam rem ignotam non fuisse Ammiano Marcellino ostendunt ea quæ de magis dicit lib. XXIII, p. 255: *Feruntque, si justum est credi, etiam ignem cælitus lapsum apud se sempiternis foculis custodiri, cujus portionem exiguam ut faustam præisse quondam Asiaticis regibus dicunt.* Atque hinc videtur originem sumpsisse mos ferendi ignem ante Persarum reges; quos postea imitati sunt imperatores Romani. COT.

(18) Antinoum Hadriani respicere videtur auctor Homiliarum. S. DRESSEL.

(19) Τό adjunxi c. O. Cfr. *Recogn.* IV, 28: « Hinc enim et nomen post mortem ejus Zoroaster, hoc est vivum sidus, appellatum est ab his, qui post unam generationem Græcæ linguæ loquela fuerant repleti. » Ad quem locum plura dedit Cl Cfr. præter ea Diog. Laert. *Procem.* § 8: Δείνων ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν ἱστοριῶν μεθερμηνευόμενόν φησι τὸν Ζωροάστρην ἀστροθύτην εἶναι. Φησὶ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Ἑρμόδωρος, ubi vide, quæ adnotaverunt Mer. Casaubonus et Menagius. S. ID.

(20) Καὶ οἱ λοιποὶ ἐκεῖσε τοὺς κεραυνῷ θνήσκοντας, ὡς θεοφιλεῖς θάπτοντες, ναοῖς τιμῶσιν. Mos quippe erat, isque testatissimus, ut κεραυνοπλῆγες, sacro fulminis igne icti, cremarentur, sed quo loco extincti fuerant eodem terra conderentur: locum autem sacrum censebant, templum vocabant, et aris, sacrifiis, cæteroque cultu dignabantur. Testimonia proferre non necesse habeo. Sed ad vocem θεοφιλεῖς, vide nos supra in *Recognit* IV, 28. COT.

VI. Ὅμως τῆς ἀπάρχης [51] μιᾶς οὔσης βασιλείας πολλαὶ διαιρέσεις τοῦτο ἐγένοντο τὸν τρόπον. Πέρσαι πρῶτοι τῆς ἐξ οὐρανοῦ πεσούσης ἀστραπῆς λαβόντες ἄνθρακας τῇ οἰκείᾳ διεφύλαξαν τροφῇ, καὶ ὡς θεὸν οὐράνιον προτιμήσαντες τὸ πῦρ ὡς πρῶτοι προσκυνήσαντες ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πυρὸς πρώτῃ βασιλείᾳ [52] τετίμηνται. Μεθ' οὓς Βαβυλώνιοι ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ πυρὸς ἄνθρακας κλέψαντες καὶ διασώσαντες εἰς τὰ ἑαυτῶν, καὶ προσκυνήσαντες, καὶ αὐτοὶ ἀκολούθως ἐβασίλευσαν. Αἰγύπτιοι δὲ ὁμοίως πράξαντες, καὶ τὸ πῦρ ἰδίᾳ διαλέκτῳ Φθαὲ [53] καλέσαντες, ὃ ἑρμηνεύεται Ἥφαιστος (21) [ἢ **201** Ὄσιρις], οὗ τῷ ὀνόματι καὶ ὁ παρ' αὐτοῖς πρῶτος βασιλεύσας προσαγορεύεται. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον χρησάμενοι καὶ οἱ κατὰ τόπον βασιλεύσαντες, καὶ ἵδρυμα ποιήσαντες καὶ βωμοὺς εἰς τιμὴν τοῦ πυρὸς ἀνάψαντες, τῆς μὲν βασιλείας οἱ πλεῖστοι ἀπεσβέσθησαν.

VII. Τοῦ δὲ τὰ ξόανα σέβειν οὐκ ἐπαύσαντο, διὰ τὴν κακὴν τῶν μάγων ἐπίνοιαν, εὑρόντων αὐτοῖς προφάσεις, κρατεῖν αὐτοὺς πρὸς τὴν ματαίαν λατρείαν δυναμένας· ἱδρύσαντες γὰρ αὐτὰ μαγικαῖς τελεταῖς ἑορτὰς αὐτοῖς ὥρισαν ἔκ τε θυμάτων, σπονδῶν, αὐ-

VI. Cæterum cum initio unum esset regnum, multæ divisiones ad hunc factæ sunt modum. Primi Persæ delapsi e cœlo ignis prunas sumptas proprio conservarunt alimento, atque ignem ut cœlestem deum colentes, tanquam qui primi adorassent, ab ipso igne primo regno decorati sunt. Post quos Babylonii, de igne ibi posito prunas furati, cum in patriam detulissent atque adorassent, et ipsi consequenter regnarunt. Item Ægyptii, postquam similiter fecissent, atque ignem lingua sua Phthac appellassent, quod idem est ac Vulcanus [vel Osiris], cujus nomine et primus apud illos rex appellatur. Pari igitur modo usi et qui per loca regnaverunt, et statuam ac delubrum facientes, atque aras in ignis honorem accedentes, a regno quidem plerique deciderunt.

VII. A cultu tamen simulacrorum non cessarunt, propter malas magorum excogitationes, illis causas invenientium, quæ eos in vano cultu retinerent. Nam simulacra magicis cæremoniis erigentes festa instituerunt ex sacrificiis, libationibus, tibiis, et

VARIÆ LECTIONES.

[51] ὑπαρχῆς O, qui comma ponit post οὔσης. [52] πρῶτοι βασιλείας C. [53] Φθάε O, legat, qui voluerit, Φθάς, ex Suida. Cl. Lacunam cod. Ott. post Ἥφαιστος explevi duce Jamblicho *De myster Ægypt.* VIII, 3. Ἕλληνες δὲ εἰς Ἥφαιστον μεταλαμβάνουσι τὸν Φθᾶ, τῷ τεχνικῷ μόνον προσβάλλοντες — ἀγαθῶν δὲ ποιητικὸς ὤν, Ὄσιρις κέκληται.

VARIORUM NOTÆ.

(21) Τὸ πῦρ ἰδίᾳ διαλέκτῳ Φθαὲ καλέσαντες, ὃ ἑρμηνεύεται Ἥφαιστος. Leget qui voluerit Φθᾶς, ex Suida, Φθᾶς, inquit, ὁ Ἥφαιστος παρὰ Μεμφίταις. Καὶ παροιμία, « ὁ Φθάς σοι λελάληκεν· » οἱ δὲ Ἀφθάς φασιν, ὡς σταφὶς ἀσταφὶς, σταχὺς ἀσταχύς. At voce Ἀφθᾶς, Aphtham Bacchum interpretatur. memoriæ forsan errato. Verba enim Eusebii sunt, *Præpar. evang.* lib. III, cap. 11, ex Porphyrio: Τὸν δὲ θεὸν τοῦτον (Κνήφ, τὸν δημιουργὸν) ἐκ τοῦ στόματος προΐεσθαί φασιν (Αἰγύπτιοι) ᾠὸν, ἐξ οὗ γεννᾶσθαι θεὸν, ὃν αὐτοὶ προσαγορεύουσι Φθᾶ, οἱ δὲ Ἕλληνες, Ἥφαιστον *Hunc porro deum* Cneph, opificem, *ex ore ovum effudisse narrant* Ægyptii, *ex eoque natum esse deum, qui ab iis Phtha*, Ἥφαιστος (*Vulcanus*) *a Græcis nominetur*. Addo præceptori discipulum, Porphyrio Jamblichum, qui libro *De mysteriis*, ubi de Ægyptiorum opinione circa Deum atque deos, ita loquitur, ex versione Ficini (non autem Scutelli segmento 8, cap. 3): *Secundum vero alium ordinem* (Mercurius) *præponit deum Emeph diis cœlestibus, tanquam ducem, quem ait intellectum esse seipsum intelligentem, atque in se intelligentias convertentem. Huic unum impartibile anteponit, quod appellat primum exemplar, aut expressionem, aut effigiem, quod Icthon appellat: in quo est primum, intelligens, et intelligibile primum, quod solo silentio colitur. Præter hoc autem rerum apparentium opificio alii duces præsunt. Nam opifex intellectus, qui et veritatis est dominus, atque sapientia, quatenus in generationem progrediens occultum latentium rationum potentiam traducit in lucem, Amum Ægyptiaca lingua vocatur: quatenus autem sine mendacio peragit omnia, et artificiose simul cum veritate, Phtha nuncupatur. Græci vero hunc Vulcanum nominant, artificiosum duntaxat considerantes. Quantum vero effector est bonorum, appellatur Osiris, aliasque denominantes habet propter potentias actionesque differentes.* Quorum en Græca ex codicibus Regiis 1208, 2416, 2422: Κατ' ἄλλην δὲ τάξιν προτάττει (Ἑρμῆς θεὸν τὸν Ἡμήφ (f Κνήφ), τῶν ἐπουρανίων θεῶν ἡγούμενον· ὅν φησιν νοῦν εἶναι αὐτὸν ἑαυτὸν νοοῦντα, καὶ τὰς νοήσεις εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφοντα. Τούτου δὲ τὸ ἓν ἀμερὲς, καὶ ὅ φησι πρῶτον μάγευμα προτάττει, ὃν καὶ Εἰκτὼν ἐπονομάζει. Ἐν ᾧ δὴ τὸ πρῶτόν ἐστι νοοῦν, καὶ τὸ πρῶτον νοητὸν, ὃ δὴ καὶ διὰ σιγῆς μόνης θεραπεύεται. Ἐπὶ δὲ τούτοις τῶν ἐμφανῶν δημιουργίας ἄλλοι προεστήκασιν ἡγεμόνες. Ὁ γὰρ δημιουργικὸς νοῦς, καὶ τῆς ἀληθείας προστάτης, καὶ σοφίᾳ ἐρχόμενος μὲν ἐπὶ γένεσιν, καὶ τὴν ἀφανῆ τῶν κεκρυμμένων λόγων δύναμιν εἰς φῶς ἄγων, Ἀμοῦν κατὰ τὴν τῶν Αἰγυπτίων γλῶσσαν λέγεται· συντελῶν δὲ ἀψευδῶς ἕκαστα, καὶ τεχνικῶς μετ' ἀληθείας φασίν· (l. Φθᾶ) Ἕλληνες δὲ εἰς Ἥφαιστον μεταλαμβάνουσι τὸν Φθᾶ, τῷ τεχνικῷ μόνον προσβάλλοντες. Ἀγαθῶν δὲ ποιητικὸς ὤν, Ὄσιρις κέκληται. Καὶ ἄλλας δι' ἄλλας δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας ἐπωνυμίας ἔχει. Denique nomen proprium Χομκεφθᾶ regis Thebæorum, exponitur κόσμὸς φιλήφαιστος, apud Georgium Syncellum *Chronographiæ* p. 109. Habent autem hic præclaram etymologiam Ἥφαιστος a Φθᾶς, qui hujusmodi deductionibus oblectantur. Nam si quisquam est parum fidens ingeniosæ arti, eamque suspectam magis habens, quam certam, is ego sum. COT. — Φθᾶ, qui plenius Ἀφθᾶ vocasse videntur Ægyptii Ἥφαιστον, quæ vox ex Ægyptia detorta, quod apud eos אפה *alpha*, ut apud Hebræos, *coquere* significarit; quod artis coquendorum metallorum eum putarent inventorem fuisse. CLER, — Longe a veritate aberrat Cler. Nihil prorsus est commune voci Ægyptiacæ cum Hebraico quod allegat verbo. Veram genuinamque significationem nominis φθάς habes in Jablonski *Pantheo Ægypt.* p. 50. « Est vero, ait doctissimus ægyptologus, interpretatio hæc adeo facilis et obvia, adeoque se sponte et ultro offert, ut qui mediocres tantum in studio linguæ Ægyptiacæ progressus fecit, aberrare hic plane nequeat. Nam Φθᾶς significat *definientem, decernentem, ordinantem*. Sic etiam interpretatur cel. Lacrozius, in *Thes. epistolico*, tom. III, p. 155, nempe: *Constitutor sive ordinator rerum*. DRACH.

plausibus, quorum gratia decepti stulti homines, quamvis regno suo sublato, a concurrentibus non desistunt superstitionibus: in tantum veritati propter voluptatem errorem præferunt. Qui et post crapulam ad aras contractam emittunt ululatus, nimirum anima ex profundo, velut in somniis, ipsis prænuntiante futuram de talibus operibus vindictam.

VIII. Cum ergo multæ in vita præterierint religiones, adsumus boni negotiatores religionis a majoribus nobis traditæ et servatæ, eam vobis apportantes, quasi semina stirpium ostendentes, ac sub vestra ponentes censura et potestate. Quod vobis placebit, eligite. Si ergo nostra delegeritis, non solum dæmones et morbos ab iis immissos poteritis effugere, sed fugatis utrisque et a dæmonibus suppliciter rogati etiam futuris bonis perpetuo fruemini.

IX. Alioquin contra in hac quidem vita per dæmones atrocibus morbis illudemini; quando autem animæ vestræ e corpore migrabunt, in æternum pœnas solvent, profecto non quod Deus condemnet, sed quod mala opera hoc mereantur judicium. Nam dæmones potestate per ipsis traditum cibum accepta, vestris manibus in vestra immittuntur corpora. Ubi enim latuerunt multo tempore, etiam cum anima commiscentur. Et propter negligentiam eorum, qui sibi providere aut non cogitant, aut non volunt, eorumdem anima, cum a corpore separatur, dæmoni unita necessario ab eo in loca quæ ipse vult defertur. Quodque gravissimum est, quando in omnium consummatione dæmon primo in expiationis ignem traditus fuerit, necesse est, ut ei quidem permista anima infandum in modum vexetur, dæmon vero gaudeat. Illa siquidem, quæ ex lumine est, extraneam ignis flammam non ferens torquetur; hic autem, qui in generis sui est substantia, valde lætatur, cum animæ ab ipso deglutitæ vinculum factus sit ruptu difficillimum.

X. Quod autem dæmones gestiunt in corpora hominum intrare, hæc causa est. Cum sint spiritus et appetant cibos et potus ac libidinem, nec possint capere, quia, cum spiritus sint, indigent organorum ad usum necessariorum, in hominum ingrediuntur corpora, ut tanquam ministrentia membra nacti quæ cupiunt possint obtinere, sive cibos, per dentes hominis, sive libidinem, per genitalia illius.

A λῶν τε καὶ κρότων, ὧν προφάσει οἱ ἀνόητοι ἀπατώμενοι, καίτοι τῆς βασιλείας αὐτῶν ἀφαιρεθείσης, αὐτοὶ τῶν συνελθουσῶν [54] θρησκειῶν οὐκ ἀπολείπονται· ἐπὶ τοσοῦτον τῆς ἀληθείας, διὰ [55] τὴν ἡδυπάθειαν, προετίμησαν τὴν πλάνην [56]. Οἳ καὶ μετὰ μέθην παραβώμιον ἐπολολύζουσιν, τῆς ψυχῆς ἐκ βάθους ὥσπερ δι' ὀνείρων αὐτοῖς τὴν μέλλουσαν ἐπὶ ταῖς τοιαύταις αὐτῶν πράξεσι προαγγελλούσης τιμωρίαν.

VIII. Πολλῶν οὖν ἐν βίῳ παρελθουσῶν θρησκειῶν πάρεσμεν φέροντες ὑμῖν, οἱ ἀγαθοὶ ἔμποροι ἐκ προγόνων ἡμῖν παραδοθείσης καὶ φυλαχθείσης θρησκείας [57], ὡς σπέρματα φυτῶν δεικνύντες καὶ ἐπὶ τῇ ὑμετέρᾳ κρίσει καὶ ἐξουσίᾳ τιθέντες. Τὸ ὑμῖν δοκοῦν ἐπιλέξασθε. Ἐὰν μὲν οὖν τὰ ἡμέτερα [58] ἕλησθε, οὐ μόνον [59] δαίμονας καὶ τὰ ἐκ δαιμόνων πάθη φυγεῖν B δυνήσεσθε, **202** ἀλλὰ αὐτοὶ αὐτὰ [60] φυγαδεύοντες, καὶ ἱκετευόμενοι ὑπ' αὐτῶν, καὶ τῶν εἰσαεὶ ἐσομένων ἀγαθῶν ἀπολαύσετε.

IX. Ἐπείγε τοὐναντίον ἐν μὲν τῷ νῦν βίῳ ὑπὸ δαιμόνων ἀλλοκότοις πάθεσιν ἐνυβριζόμενοι, ἐπὶ τῇ ἐκ τοῦ σώματος ἀπαλλαγῇ καὶ τὰς ψυχὰς εἰσαεὶ κολασθησομένας ἕξετε, τὰ ἀληθῆ (22) οὐ Θεοῦ καταδικάζοντος, ἀλλὰ κακῶν πράξεων τοιαύτην ἐχουσῶν κρίσιν. Οἱ γὰρ δαίμονες, διὰ τῆς αὐτοῖς ἀποδοθείσης τροφῆς ἐξουσίαν ἔχοντες, ὑπὸ τῶν ὑμετέρων χειρῶν εἰς τὰ ὑμέτερα εἰσκρίνονται [61] σώματα. Ἐνδομυχήσαντες γὰρ πολλῷ τῷ χρόνῳ καὶ τῇ ψυχῇ ἀνακίρνανται [62]. Καὶ διὰ τὴν ἀμέλειαν τῶν ἑαυτοῖς [63] βοηθεῖν μὴ νοούντων ἢ καὶ μὴ βουλομένων, τούτων αὐτῶν ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος λύσει ἡ ψυχὴ τῷ δαίμονι ἡνωμένη ἀνάγκην ἔχει φέρεσθαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς οὓς βούλεται C τόπους. Τὸ δὲ πάντων χαλεπώτατον, ἐπὰν [64] ἐν τῇ τῶν ὅλων συντελείᾳ ὁ δαίμων τὰ πρῶτα εἰς τὸ καθαῖρον πῦρ ἀποδοθῇ, ἡ συγκραθεῖσα αὐτῷ ψυχὴ ἀνάγκην ἔχει αὐτὴ μὲν ἀποῤῥήτως κολάζεσθαι, ὁ δὲ δαίμων ἥδεσθαι. Ἡ γὰρ ὁ φωτὸς οὖσα, τὴν ἀλλόφυλον τοῦ πυρὸς φλόγα μὴ φέρουσα, βασανίζεται, ὁ δὲ ἐν τῇ τοῦ γένους αὐτοῦ ὢν οὐσίᾳ, μεγάλως ἥδεται, δεσμὸς δύσρηκτος γενόμενος τῆς ὑπ' αὐτοῦ συμποθείσης [65] ψυχῆς.

X. Τὸ δὲ [66] τοὺς δαίμονας γλίχεσθαι εἰς τὰ τῶν ἀνθρώπων εἰσδύειν **203** σώματα, αἰτία αὕτη. Πνεύματα ὄντες καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἔχοντες εἰς βρωτὰ καὶ ποτὰ καὶ συνουσίαν, μεταλαμβάνειν δὲ μὴ δυνάμενοι διὰ τὸ πνεύματα εἶναι καὶ [67] δεῖσθαι ὀργάνων τῶν πρὸς τὴν χρῆσιν ἐπιτηδείων, εἰς τὰ ἀνθρώπων εἰσίασιν D σώματα, ἵνα, ὥσπερ ὑπουργούντων ὀργάνων τυχόντες, ὧν θέλουσιν ἐπιτυχεῖν δυνατοὶ ὦσιν, εἴτε βρω-

VARIÆ LECTIONES.

[54] παρελθουσῶν O. [55] διὰ excidit e recens. Clerico-Schwegleriana. [56] Fort. leg. τῆς πλάνης S. [57] Conjectaverim παραδοθεῖσαν καὶ φυλαχθεῖσαν θρησκείαν, cl. *Rec.* IV, 14. S. [58] Vbb. κρίσει καὶ ἐξουσίᾳ — ἐὰν μὲν οὖν τὰ ἡμέτερα des. in O. [59] μόνον O, conj. etiam S, μόνους C. [60] τοιαῦτα p. αὐτοὶ αὐτά C. [61] Ita S, εἰσκρίνεται C. O. [62] ἀνακίρνανται S, O, ἀνακίρνατα C. [63] αὐτοῖς O. [64] ἐπάν S, O, ἐπ' ἄν C. [65] συμποθείσης D, O, συμπαθείσης C, qui conj. συμπαγείσης. [66] τοῦ δέ scribit Schliemannus Clem. p. 166, 569. Recte. Cf. Hom. IV, 9. S. Dein deest τῶν in O. [67] καί S, O, desideratur ap. C. D legi vult πνεύματα ὄντα δεῖσθαι.

VARIORUM NOTÆ.

(22) Cotelerius hæc male vertit: *vera non quod Deus condemnet.* Eodem modo τὰ ἀληθῆ (= τἀληθῶς) usurpatur hom. XI, 12, 29; X.V, 7. S. DRESSEL.

τῶν διὰ τῶν [68] ἀνθρώπου ὀδόντων, εἴτε συνουσίας, διὰ τῶν ἐκείνου αἰδοίων. Ὅθεν πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων φυγὴν ἡ ἔνδεια καὶ ἡ νηστεία καὶ ἡ κακουχία οἰκειότατόν ἐστι βοήθημα. Εἰ γὰρ τοῦ μεταλαμβάνειν χάριν εἰσέρχονται εἰς ἀνθρώπου σῶμα, δηλονότι [69] κακουχίᾳ φυγαδεύονται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔνια δεινότερα τυγχάνοντα προσφιλονεικήσαντα, καίτοι τιμωρούμενα, τῷ τιμωρουμένῳ προσμένει σώματι διὰ τοῦτο χρὴ προσφεύγειν Θεῷ εὐχαῖς καὶ δεήσεσιν, ἀπεχομένους πάσης [70] ἀκαθάρτου προφάσεως, ὅπως, ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ εἰς ἴασιν αὐτοῦ ἐπιψαῦσαι δυνηθῇ, ὡς ἁγνοῦ καὶ πιστεύοντος.

XI. Δεῖ δὲ καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς τὸ [71] Θεῷ προσπεφευγέναι ὁμολογεῖν, καὶ διαμαρτύρασθαι [72] τὴν τοῦ δαίμονος οὐκ ἀπάθειαν, ἀλλὰ βραδυτῆτα [73]· πάντα γὰρ τῷ πιστεύοντι γίνεται, ἀπιστοῦντι δὲ οὐδέν. Ὅθεν αὐτοὶ οἱ δαίμονες, εἰδότες ὧν ἐπικρατοῦσι τῆς πίστεως τὴν ποσότητα, ἀναλογοῦσαν ἐπιμετροῦσιν αὐτῶν τὴν ἐπιμονήν. Διὰ τοῦτο τοῖς ἀπιστοῦσιν ἐπιμένουσιν, τοῖς δὲ δυσπίστοις ἐμβραδύνουσιν, τοῖς δὲ παντάπασι πιστεύσασι καὶ εὖ **204** πράττουσιν οὐδὲ πρὸς ῥοπὴν ὥρας συνεῖναι δύνανται. Ἡ γὰρ ψυχὴ τῇ πρὸς Θεὸν πίστει ὡς εἰς ὕδατος φύσιν τραπεῖσα τὸν δαίμονα ὡν σπινθῆρα πυρὸς ἀποσβέννυσιν. Κάματος οὖν ἐστιν ἑκάστῳ ἐννοηθῆναι [74] τὴν τοῦ ἑαυτοῦ δαίμονος φυγήν. Ἀνακιρνάμενοι γὰρ ταῖς ψυχαῖς, ὅπως τις τῆς αὐτοῦ σωτηρίας ἀμελήσῃ [75], ἐνθυμήσεις πρὸς ἃ βούλονται [76] ὑποβάλλουσιν εἰς τὸν ἑκάστου νοῦν.

XII. Ὅθεν πολλοί, οὐκ εἰδότες πόθεν ἐνεργοῦνται, ταῖς τῶν δαιμόνων κακαῖς ὑποβαλλομέναις ἐπινοίαις ὡς τῷ τῆς ψυχῆς αὐτῶν λογισμῷ συντίθενται. Διὸ πρὸς τοὺς σώζειν αὐτοὺς δυναμένους ἐλθεῖν ὀκνηρότεροι γίνονται, καὶ αὐτοὺς [77] ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐνεδρευόντων δαιμόνων ἀναλισκόμενοι ἀγνοοῦσιν. Ὑπὸ μὲν οὖν τῶν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐνδομυχούντων δαιμόνων ἐπινίδοται αὐτοῖς ἐνθυμεῖσθαι, ὡς οὐ δαίμονος ἐνοχλοῦντος, ἀλλὰ σωματικῆς νόσου, οἷον ἢ ὕλης δριμείας, ἢ χολῆς, ἢ φλέγματος, ἢ αἵματος ἀμετρίας [78], ἢ μήνιγγος φλεγμονῆς, ἢ ἄλλου τινός. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἦν, οὐδ' αὐτὸ ἀπήλλακται δαίμονος εἶδος εἶναι. Ἡ γὰρ καθόλου καὶ γεώδης ψυχή, αἰτίᾳ (23) πάντων τῶν βρωτῶν διικνουμένη, ὑπὸ τῆς πλείονος τροφῆς ἐπὶ πλεῖον προσληφθεῖσα, αὐτὴ μὲν ὡς συγγενεῖ ἑνοῦται τῷ πνεύματι, ὅπερ **205** ἐστὶν ἀνθρώπου ψυχή, τὸ δὲ τῆς τροφῆς ὁλῶδες τῷ σώματι ἑνωθὲν ὡς δεινὸς αὐτῷ ὑπολείπεται ἰός. Διὸ ἐπὶ πάντων καλὸν ἡ αὐτάρκεια.

XIII. Τινὲς δὲ τῶν κακούργων δαιμόνων ἄλλως ἐνεδρεύουσιν. Τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ὅτι [79] εἰσὶν ἐμφαίνοντες,

A Unde ad fugandos dæmonas abstinentia et jejunium et afflictatio aptissimum est auxilium. Si enim ad fruendum ingrediuntur in corpus hominis, patet illos fugari afflictione. Verum quia quidam molestiores, ubi contenderint, quamvis fuerint castigati, tamen in castigato corpore permanent, ideo ad Deum oportet confugere precibus et orationibus, atque omni impura occasione abstinendo, ut Dei manus in illius sanitatem possit accedere, tanquam puri ac fidelis.

XI. Oportet autem in precibus confiteri confugisse nos ad Deum, atque attestare dæmonis non indolentiam, sed tarditatem; cuncta enim fideli B fiunt, infideli vero nihil. Unde ipsi dæmones, scientes eorum quos obtinent fidei quantitatem, ex proportione suam metiuntur mansionem. Quocirca in infidelibus perseverant, in iis autem qui ægre credunt immorantur: cum iis vero, qui penitus crediderunt et sancte vivunt, nec ad momentum temporis possunt consistere. Anima quippe per fidem in Deum quasi in aquæ naturam conversa, dæmonem velut scintillam ignis exstinguit. Labor itaque est unicuique, ut intelligat dæmonis sui fugam. Siquidem cum animabus conjuncti, quo aliquis salutem suam negligat, cogitationes ad quæ volunt in cujusque mentem injiciunt.

XII. Quare multi, nescientes unde inspirentur, pravis dæmonum suggestionibus tanquam animæ suæ considerationi consentiunt. Quapropter ad C illos adeundos, qui ipsos servare possint, fiunt segniores; eosque, ab insidiantibus dæmonibus capti, ignorant. Itaque per latentes in eorum animabus dæmones datur illis intelligi, se non a dæmone vexari, sed a corporis morbo, exempli gratia vel ab acri materia, vel a bile, vel a pituita, vel a nimio sanguine, vel ab inflammata cerebri membrana, vel ab alio quopiam. Quod etsi esset, neque ipsum desineret esse dæmonis species. Universalis enim ac terrestris anima, propter omnes cibos penetrans, ex nimio alimento nimis assumpta, ipsa quidem unitur spiritui tanquam affini, hoc est hominis animæ; quod autem in nutrimento crassum est, cum corpore unitum ut grave illi relinquitur venenum. Quocirca in omnibus bona est frugalitas.

D

XIII. Alii vero malitiosorum dæmonum insidiantur aliter. Nullatenus enim manifestant se, ne contra

VARIÆ LECTIONES.

[68] τοὺς C. Tum id. ὀδόντας et τὰ ἐκείνου αἰδοῖα. [69] δῆλον ὅτι C. [70] Ci τε ante πάσης omisi c. O. [71] τῷ C. [72] διαμαρτύρεσθαι O. [73] βραδύτητα C. Tum δὲ om. O. [74] ἐκνοηθῆναι C. Deinde τοῦ ἐν αὐτῷ p. τοῦ ἑαυτοῦ O. [75] ἀμελήσει O. [76] βουλονταὶ O. ut voluit S. βούλεται C. [77] Ita S. τους absque accentu cod. Ci, qui καὶ τούτους proposuit, τούς O. [78] ἀμετρία O. [79] Pro ὅτι S. legi vult ὅλως. Tum inserui εἰσίν c. O. Deinde ἡ delendum putat S.

VARIORUM NOTÆ.

(23) S: ἡ διὰ conj. Neander *gnost. Syst.* p. 418. Vocem αἰτίᾳ explicavit Crednerus in commentatione sua de Essenis et Ebionæis (Winer, *Zeitschr. für wiss Theol.* 1829) p. 282 τῶν ante βρωνῶν abscripsi c. O. DRESSEL.

illos adhibeatur diligentia, opportune autem, occasione iræ, amoris aut alterius cujuspiam repente seu gladio, seu laqueo, seu præcipitio, seu alio quodam contumeliam inferunt corpori, et in fine punitioni subjiciunt deceptas ab ipsis eorum animas, quibuscum fuere permisti, sicut diximus, abeundo in ignem expiatorium. Alii vero homines aliter insidias passi non accedunt ad nos, decepti malignorum dæmonum inspirationibus, tanquam a diis ipsis ista propter religionem erga eos patiantur, possint vero per sacrificia in gratiam cum iis redire, quodque non debeant nobis accedere, sed contra fugere ac odio prosequi. Sicque oderunt ac refugiunt eos, qui illorum potius miserentur, quique illos ad beneficia insequuntur.

XIV. Dum igitur nos odio habent et fugiunt, insidiis appetuntur, ignari unde ipsis contingat, ut contraria saluti suæ sentiant. Neque enim nos, si nolint ad salutem propendere, cogere eos possumus, quia tantam nunc non habemus in ipsos potestatem, neque ipsi a seipsis pravam dæmonis inspirationem possunt intelligere: nesciunt enim unde sibi malorum suggerantur cogitationes. Sunt autem illi, quos dæmones qua volunt forma apparentes, terrent. Interdum vero ægrotis remedia præscribunt. Atque ita ab iis, quos prius deceperunt, deorum honorem reportant. Et quod dæmones sint, multos latet, non tamen nos, qui eorum scimus mysterium, quam ob causam hæc faciant, ut in somniis se transforment adversus illos qui in eorum sunt potestate, et alios quidem terreant, alios vero moneant oraculis et poscant sacrificia, ac secum vesci jubeant, quo illorum deglutiant animas.

XV. Quemadmodum enim tetri serpentes suo halitu passeres attrahunt, sic et dæmones eos, qui mensæ illorum participes sunt, per cibos et potus cum mente eorum temperati ad suam trahunt voluntatem, transformantes se in somnis juxta formas simulacrorum, ut errorem augeant. Nam simulacrum neque animal est, neque divinum habet spiritum; qui vero apparuit dæmon, specie abusus est. Quot similiter homines per somnium ab aliis visi sunt et inter vigilandum obvii facti, factaque comparatione cum somni viso, non consonuerunt? Adeo ut insomnium hoc jam non sit apparitio, sed accessio vel dæmonis vel animæ (*a*), quæ ex præsentibus et cupiditate

A ὅπως ἡ κατ' αὐτῶν σπουδὴ μὴ γένηται, εὐκόλως δὲ ὀργῆς προφάσει, ἔρωτος, ἢ ἄλλου τινὸς, ἤτοι [80] ξίφει, ἢ βρόχῳ, ἢ κρημνῷ, ἢ ἑτέρῳ τινὶ τὸ σῶμα αἰφνιδίως ἐνυβρίζουσιν, καὶ εἰς τέλος κολασθησομένας καθεστῶσι [81] τῶν ἀνακεκραμένων τὰς ἠπατημένας [82] αὐτοῖς ψυχὰς, ὡς ἔφαμεν, εἰς τὸ καθάρσιον χωρήσαντες πῦρ. Ἄλλοι δὲ ἄλλως ἐνεδρευόμενοι οὐ προσίασιν ἡμῖν, ταῖς τῶν κακούργων δαιμόνων ἐνθυμήσεσιν ἀπατώμενοι, ὡς ὑπὸ μὲν τῶν θεῶν αὐτῶν ταῦτα πάσχοντες διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀμέλειαν, θυσίαις δὲ αὐτοὺς διαλλάσσειν δυνάμενοι, καὶ ὅτι μὴ χρὴ αὐτοὺς ἡμῖν προσιέναι, ἀλλὰ τοὐναντίον φεύγειν καὶ μισεῖν. Καὶ ὁμῶς [83] μισοῦσι καὶ φεύγουσι τοὺς μᾶλλον ἐλεοῦντας [84] καὶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ αὐτοὺς διώκοντας.

B XIV. Μισοῦντες οὖν καὶ φεύγοντες ἡμᾶς ἐνεδρεύονται, οὐκ εἰδότες πόθεν αὐτοῖς τὰ ἐναντία τῇ αὐτῶν σωτηρίᾳ φρονεῖν γίνεται· οὔτε γὰρ ἡμεῖς αὐτοὺς μὴ βουλομένους πρὸς σωτηρίαν νεῦσαι βιάσασθαι δυνάμεθα, ἐπεὶ μὴ τοσαύτην νῦν κατ' αὐτῶν ἔχομεν ἐξουσίαν, οὔτε αὐτοὶ ἀφ' ἑαυτῶν τὴν κακὴν τοῦ δαίμονος ἐνθύμησιν νοῆσαι δύνανται, οὐ γὰρ ἴσασιν ὅθεν αὐτοῖς **206** αἱ τῶν κακῶν ἐνθυμήσεις ὑποβάλλονται. Εἰσὶν δὲ (24) οὗτοι οὓς οἱ δαίμονες καθ' ἃς βούλονται μορφὰς ἐπιφαινόμενοι φοβοῦσιν. Ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τοῖς νοσοῦσι θεραπείας συντάσσουσιν, καὶ οὕτως τοῖς προηπατημένοις θεῶν δόξαν ἀποφέρονται. Καὶ τοὺς δαίμονας [85] εἶναι τοὺς πολλοὺς λανθάνουσιν, ἀλλὰ οὐχ ἡμᾶς τοὺς εἰδότας αὐτῶν τὸ μυστήριον, τίνος ἕνεκα τοιαῦτα πράττουσιν, ἑαυτοὺς κατ' ὄναρ καθ' ὧν τὴν ἐξουσίαν ἔχουσι μεταμορφοῦντες, καὶ οὓς μὲν φοβοῦσιν, C οἷς δὲ χρηματίζουσι καὶ θυσίας ἀπαιτοῦσι καὶ συνεστιᾶσθαι κελεύουσιν, ἵνα αὐτῶν τὰς ψυχὰς συμπίνωσιν [86].

XV. Ὡς γὰρ οἱ δεινοὶ ὄφεις τοῖς αὐτῶν πνεύμασι τοὺς στρούθους ἐπισπῶνται, οὕτω καὶ αὐτοὶ τοὺς μεταλαμβάνοντας τῆς αὐτῶν τραπέζης, διά γε τῶν βρωτῶν καὶ ποτῶν ἀνακραθέντες αὐτῶν τῷ νῷ, εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν [87] ἐπισπῶνται βούλημα, μεταμορφοῦντες ἑαυτοὺς κατ' ὄναρ κατὰ τὰς τῶν ξοάνων ἰδέας [88] ἵνα τὴν πλάνην αὐξήσωσιν. Τὸ γὰρ ξόανον οὔτε ζῶόν ἐστιν, οὔτε θεῖον ἔχει πνεῦμα, ὁ δὲ ὀφθεὶς δαίμων τῇ μορφῇ ἀπεχρήσατο. Πόσοι [89] κατ' ὄναρ ὁμοίως ἄλλοι ὤφθησαν, καὶ ὕπαρ συνανήσαντες [90] ἀλλήλοις πρὸς τὸ κατ' ὄναρ ἀντιβάλλοντες οὐ συνεφώνησαν; ὥστε οὐκ ἔτι **207** ὄναρ ἐπιφάνεια [91] ἐκεῖ- D νό ἐστιν, ἀλλ' ἢ δαίμονός ἐστιν ἢ ψυχῆς τὰ [92] ἐπιγεννήματα τοῖς παριοῦσι φόβοις καὶ ἐπιθυμίᾳ ἀπο-

(*a*) Congruentius Græco verteretur: *quæ instanti timori vel cupiditati formas attribuit.* Edit Patrol.

VARIÆ LECTIONES.

[80] ἤ τε C, ἤτε S. [81] καθεστᾶσιν C, καθιστᾶσιν S. [82] ἠπατημένους O. [83] Ita S. qui οὕτως conj., ὅμως C, O. [84] ἐλεῶντας C. [85] τοὺς δαίμοτας dedi ex conject., τοῦ δαίμονος C. qui conj. τοῦ δαίμονας, ut est in O, τὸ δαίμονες S. [86] συμπίνωσιν S. O, συμπίνουσιν C. [87] δι' αὐτῶν p. ἴδιον αὐτῶν O. [88] εἰδέας C. [89] Ita C. ex conject. in marg., πόσοις id. in textu, ut O. [90] Ita in marg. C, qui in textu ὑπερσυναντήσαντες, ut O. [91] ἐπιφανείη O. [92] τὰ melius abesset. S. Deinde παροῦσι C. ex conject., παρία in textu.

VARIORUM NOTÆ.

(24) Cotelerius in versione vehementer labitur. Cæterum Græca quoque haud sana sunt. Fortasse verba εἰσὶν δέ mutanda sunt in ἄλλους δέ cui emendationi fidem facit *Recognitionum* liber, cujus paraphrasis hæc est: *Aliis etiam dæmones in visu per diversas imagines apparentes interdum minas intendunt, interdum sanitates pollicentur* (IV, 19). Cfr. infra c. 14. S. Post οὗτοι commate distinxi, assumpsique οὓς ex O. Dressel.

διδουσης τας ἰδέας [93]. ἡ γὰρ, φόϐῳ τὸν νοῦν πλη- A γεῖσα δι' [94] ὀνείρων τὰς ἰδέας ἀποκυίσκει. Εἰ δὲ τὰ ξόανα οἴεσθε ὡς ἔμπνοα ὑπάρχοντα τὰ τοιαῦτα ἐνεργεὶν δύνασθαι, ἐπὶ ζυγοῦ ἐπιστήσαντες αὐτὰ, ἴσου ὄντος τοῦ κανόνος, τὸ ἀντίῤῥοπον ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλάστιγγος θέντες, ἀξιώσατε αὐτὰ ἢ ὁλκότερα γενέσθαι ἢ κουφότερα, καὶ οὕτως ἐὰν γένηται, ἔμπνοά ἐστιν· ἀλλ' οὐ γίνεται· εἰ δὲ ἔσται, οὔπω τὸ τοιοῦτο θεός ἐστιν. Καὶ γὰρ δακτυλῳ δαίμονος τοῦτο γενέσθαι δύναται. Καὶ σκώκηκες κινοῦνται, καὶ θεοὶ οὐ λέγονται.

XVI. Ὅτι δὲ πρὸς τὰς προλήψεις ἡ ἑκάστου ψυχὴ ἰδέας [95] δαιμόνων ἀπεικονίζει, καὶ οὐχ οἱ λεγόμενοι θεοὶ ἐπιφαίνονται, σαφές ἐστιν ἐκ τοῦ Ἰουδαίοις μὴ ἐπιφαίνεσθαι· Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Πῶς οὖν χρηματίζουσι τὰ μέλλοντα προσημαίνοντες; καὶ τοῦτο ψεῦδός ἐστιν. Δεδόσθω δὲ ἀλήθειαν [96] εἶναι, οὔπω τὸ B τοιοῦτο θεός ἐστιν· οὐ γὰρ εἴ τι [97] μαντεύεται, θεός ἐστιν· ὅτι καὶ πύθωνες μαντεύονται, ἀλλ' ὑφ' ἡμῶν ὡς δαίμονες ἐκριζούμενοι φυγαδεύονται. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Ἐνίοις θεραπείας προστάσσουσιν. Ψεῦδός ἐστιν· δεδόσθω δὲ οὕτως ἔχειν, οὔπω τὸ τοιοῦτο θεός ἐστιν· καὶ γὰρ ἰατροὶ ἰῶνται πολλοὺς, καὶ θεοὶ οὐκ εἰσίν. Ἀλλά φησιν· ἰατροὶ οὐ πάντως ἰῶνται ἐκείνους, ὧν τὴν πρόνοιαν ποιοῦνται, οὗτοι δὲ καὶ χρηματίσαντες **208** ἰῶνται. Ἀλλ' ἴσασιν οἱ δαίμονες τὰ ὄντως πρὸς ἕκαστον πάθος προσοικειωμένα [98] βοηθήματα· διὸ ἰατροὶ ἐπιστήμονες ἰᾶσθαι δυνάμενοι, καὶ ταῦτα τὰ [99] ὑπὸ ἀνθρώπων ἰσθῆναι δυνάμενα, ἀλλὰ καὶ μαντικὰ ὄντα καὶ εἰδότα πότε ἕκαστον ἐξ αὐτομάτου θεραπεύεται, τότε συντάσσουσι τὰς θεραπείας, ἵνα ἑαυτοὺς ἐπιγράφωσιν.

XVII. Ἐπεὶ διὰ τί [100] μετὰ πολὺν χρόνον χρηματίζουσι τὰς ἰάσεις; C διὰ τί δὲ, οἱ πάντα δύνανται, ἄνευ τοῦ προσφέρειν τι [1] τὴν ἴασιν οὐ ποιοῦνται; τίνος δὲ ἕνεκα τισὶ μὲν εὐξαμένοις θεραπείας προστάσσουσιν, ἐνίοις δὲ ἔσθ' ὅτε καὶ οἰκειοτέροις οὖσιν οὐ χρηματίζουσιν; οὕτως ὁπόταν ἐξ αὐτομάτου θεραπεία μέλλῃ γίνεσθαι, ἐπαγγέλλονται, ἵνα ἑαυτοὺς ἐπιγράψωσιν. Ἄλλοι δὲ νοσήσαντες καὶ εὐξάμενοι ἐξ αὐτομάτου ὑγιάναντες, οὓς ἐπεκαλέσαντο, ἐπέγραψαν, καὶ ἀναθήματα ἐποίησαν. Οἱ μέντοι γε μετ' εὐχὴν διαφωνήσαντες τὰς ἀποτυχίας ἀναθεῖνει οὐ δύνανται. Πλὴν εἰ οἱ συγγενεῖς τῶν τεθνεώτων ἢ [2] ἐξ αὐτῶν τινες ἀνεζήτησαν [3] τὰς ἀποτυχίας πλείονας ἂν εὑρήκειτε τὰς ἀποτυχίας τῶν [4] ἐπιτευγμάτων. Ἀλλ' οὐδεὶς προειλημμένος αὐτοῖς τὸν κατ' αὐτῶν ἔλεγχον ἐκφάναι θέλει αἰδούμεος ἢ φοϐούμενος, D ἀλλὰ τοὐναντίον, τὰ πιστὰ αὐτῶν ἀτοπήματα συγκρύϐουσιν.

209 XVIII. Πόσοι δὲ καὶ καταψεύδονται χρημα-

formas seu ideas exprimit : illa enim timore mentem perculsa per quietem ideas parit. Si autem existimatis statuas, utpote vivas et spirantes, ista posse efficere, in æquilibri statera imponite eas et in altera lance par pondus collocate, tuncque rogate illas ut aut graviores fiant aut leviores, atque si ita evenerit, vivunt : sed non eveniet : quod etsi fieret, nondum hujusmodi res esset numen. Etenim dæmonis digito, id effici potest. Et vermes moventur, nec tamen dicuntur dii.

XVI. Quod autem ex anticipatione anima uniuscujusque ideas dæmonum effingat, non vero qui dicuntur dii appareant, clarum est ex eo quod a Judæis non cernuntur. Sed objiciet aliquis : Quo modo igitur responsa dant,futura prænuntiantes? Et hoc falsum est; sed verum esse concedatur, nondum id deus est. Non enim, si quid vaticinatur, deus est. Nam et Pythones præsagiunt, verum a nobis, ut dæmones, eradicati fugantur. At dicet quispiam : Nonnullis remedia tribuunt. Falsum est ; sed ita habere concedatur, nondum id est deus. Etenim medici multos curant, nec dii sunt. Sed, inquit, medici non omnes illos sanant, quorum curam suscipiunt, hi vero et per oracula sanant. At sciunt dæmones, quæ vere ad unumquemque morbum apta sunt remedia. Quare cum sint periti medici mederi valentes idque morbis, qui hominibus possunt cognosci (*a*) cumque vates sint, sciantque quando quisque morbus ex se ipso curetur, ita dant remedia, ut sibi eventum attribuant.

XVII. Alioquin cur post multum temporis promittunt curationes? Cur vero si cuncta possunt, absque rei alicujus admotione non reddunt sanitatem? Quam etiam ob causam nonnullis quidem precantibus remedia imperant, quibusdam vero, interdumque magis familiaribus, non dant responsa? Scilicet quando sanitas ultro recuperanda est, pollicentur, ut sibi sanationem vindicent Alii vero ægroti, post preces casu recepta sanitate, iis quos invocaverant adscripserunt et donaria appenderunt. Qui autem post votum decepti exspirarunt, infortunia non possunt dedicare. Quod si mortuorum affines vel eorum aliqui, quoties voti sui compotes facti non fuerint,indagarent,plura inveniretis adversa quam prospera. Sed nullis iis præoccupatus eorum redargutionem vult eloqui. reveritus aut metuens,imo contra, explorata illorum crimina occultant.

XVIII. Quam multi vero et oracula ementiuntur

(*a*) Legere mallem cum Cotelerio *curari*, et in Græco ἰαθῆναι. EDIT. PATROL.

VARIÆ LECTIONES.

[93] εἰδέας C. [94] διὰ C. [95] εἰδέας [96] Ita scriptura cod. Ottob. explicanda esse videtur. Accusativo opus esse, jam vidit S, ἀλήθεια vulgo. [97] Fort. leg. τις S. [98] προσωκειώμενα O. [99] τά delet S. Tum ἰαθῆναι C. ἰασθῆναι Cl. Labitur Schweglerus quod ad lectionem Cotelerii. — Deinde μαντικὰ ὄντα καὶ εἰδότα ad dæmonas referendum est, de quibus sæpe, quasi τὰ δαιμόνια præcesserit neutro genere loquitur auctor homiliarum Supra c. 10, et infra c. 19, 20. S. [100] δύνανται p. διὰ τί O. Tum idem πολὺν χρόνον χρόνον χρηματίζουσι. [1] τίς O. [2] ἢ addidit D. [3] συνεζήτησαν C. Post ἀποτυχίας perperam puncto majori distinxerat Veram restituit D. Tum εὑρήκειτε S, O, εὑρήκητε C. [4] τήν O.

curationesque ex iisdem factas, quas juramentis quoque confirmant? Quot autem mercede ipsos se tradiderunt, qui commentis quibusdam nonnulla sponte passi atque ita prædicantes, cum e morbo per remedium convaluerint, oraculo promissam fuisse sanitatem asserunt, ut stolidum cultum stabiliant? Quam multa porro ex illis principio per magicam artem peracta sunt, ut per somnia et oracula prædicerentur? attamen longo tempore hæc quoque fraus desiit. Quot autem jam ista firmare cupientes præstigiis utuntur? Cæterum si quid vatidinatur vel curat, non id statim deus est.

Nam Deus omnia potest. Is enim est bonus ac justus, nunc in cunctos patiens, ut qui voluerint, pœnitentia de malis a se commissis acta et vita pie transacta, eo die quo universa judicabuntur pro merito percipiant. Quapropter nunc incipite, propter bonam cognitionem, persuasi a Deo, resistere vestris pravis cupiditatibus et cogitationibus, quo possitis primam, quæ humano generi tradita fuit, salutarem observantiam revocare. Sic enim vobis continuo orientur bona, quibus acceptis ab experientia malorum deinceps cessabitis. Sed ei qui dedit agite gratias cum pacis rege perpetuo ineffabilium bonorum regnum habituri. In præsenti vero, perenni flumine vel fonte aut etiam mari loti in ter beata invocatione non solum latitantes in vobis spiritus poteritis expellere, sed ipsi non amplius delinquendo et Deo indubitata credentes aliorum malos spiritus ac truculentos dæmones gravesque morbos abigetis. Et interdum ubi solum inspexeritis vos, fugient. Agnoscunt enim eos qui se tradiderint Deo. Quare honorantes eos ac veriti fugiunt, sicut heri vidistis, quo modo cum ego distulissem post allocutionem orare pro iis qui morbis afflictabantur, dæmones propter honorem religionis exclamarunt et ne parvo quidem tempore potuerunt sustinere.

XX. Nolite ergo arbitrari, nos alterius esse naturæ, ideoque dæmonas non timere. Unius enim ejusdemque vobiscum sumus naturæ, at non religionis. Quare vobis non multum, sed omnino meliores vos quoque fieri similes non invidemus, imo contra consilium damus, gnari quod hi omnes eos qui Deo conjuncti sunt, ignotum mirumque in modum honorant ac metuunt.

XXI. Sicut enim Cæsaris tribuno subjecti milites propter eum, qui potestatem dedit, ei qui potestatem accepit, honorem deferunt, in tantum, ut qui præpositi sunt dicant huic, veni, et veniat, et alteri, vade, et vadat (a): sic et qui se Deo tradiderit

A τισμοὺς καὶ θεραπείας ἐξ αὐτῶν ἀποτελεσθείσας· ταὶ ταύτας βεβαιοῦνται μετὰ ὅρκων; πόσοι δὲ ἐπὶ μισθῷ ἑαυτοὺς ἐξέδωκαν, δι' ἐνίων ἐπινοιῶν πάσχειν τινὰ ἀναδεξάμενοι, καὶ οὕτως κηρύξαντες, αὐτῶν τὸ πάθος ἀντιπαθείᾳ ἀποκοτασταθέντες, κεχρηματίσθαι [5] τὴν θεραπείαν λέγουσιν, ἵνα τὸ ἀταίσθητον ἐπιγράψωσι σέβασμα; πόσα δὲ αὐτῶν ἐκ καταρχῆς μαγικῇ τέχνῃ ἐτελέσθη, ἵνα ὀνειροπολῇ καὶ χρηματίζῃ; καὶ ὅμως μακρῷ χρόνῳ καὶ ταῦτα διεφώνησεν. Πόσοι δὲ νῦν [6] τὰ τοιαῦτα κρατύνειν θέλοντες γοητεύουσιν; Πλὴν οὐκ εἴ τι [7] μαντικόν ἐστιν ἢ θεραπευτικὸν, τοῦτο θεός ἐστιν·

XIX. Ὁ γὰρ Θεὸς πάντα δύναται. Ἐκεῖνος γάρ ἐστιν ἀγαθος καὶ δίκαιος, νῦν πᾶσι μακροθυμῶν, ἵνα οἱ βουλόμενοι ἐφ' οἷς ἔπραξαν κακοῖς μεταμεληθέντες B καὶ καλῶς [8] πολιτευσάμενοι, ἐν ἡμέρᾳ ᾗ τὰ πάντα κρίνεται τῶν [9] κατ' ἀξίαν ἀπολαύσωσιν. Διὰ νῦν ἄρξασθε, ἀγαθῆς γνώσεως αἰτίᾳ Θεῷ πειθόμενοι, ἀντιλέγειν ὑμῶ ταῖς κακαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἐννοίαις ἵνα δυνηθῆτε ἀνακαλέσασθαι τὴν πρώτην τῇ ἀνθρωπότητι παραδοθεῖσαν [10] σωτήριον θρησκείαν. Οὕτω γὰρ ὑμῖν ἐξαυτῆς [11] ἀνατελεῖ τὰ ἀγαθὰ, ἅ τινα λαβόντες πεῖραν τῶν κακῶν τοῦ λοιποῦ καταλείψετε. Ἀλλὰ τῷ δεδωκότι **210** εὐχαριστήσατε, μετὰ τοῦ τῆς εἰρήνης βασιλέως εἰσαεὶ τῶν ἀποῤῥήτων βασιλεύοντες [12] ἀγαθῶν. Εν δὲ τῷ παρόντι, ἀεννάῳ [13] ποταμῷ ἢ πηγῇ ἐπὶ γε κἂν θαλάσσῃ ἀπολουσάμενοι ἐπὶ τῇ τρισμακαρίᾳ ἐπονομασίᾳ οὐ μόνον τὰ ἐνδομυχοῦντα ὑμῖν πνεύματα ἀπελάσαι δυνήσεσθε, ἀλλ' αὐτοὶ μηκέτι ἁμαρτάνοντες καὶ Θεῷ ἀνενδοιάστως ποιστεύοντες τὰ ἄλλων κακὰ πνεύματα καὶ δαιμόνια C χαλεπὰ σὺν τοῖς δεινοῖς πάθεσιν ἀπελάσετε. Ἐνίοτε δὲ μόνον ἐνιδόντων [14] ὑμῶν φεύξονται. Ἴσασι γὰρ τοὺς ἀποδεδωκότας ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ. Διὸ τιμῶντες αὐτοὺς πεφοβημένοι φεύγουσιν, ὥσπερ ἐχθὲς [15] ἑωράκατε, πῶς ἐμοῦ ἀναθεμένου μετὰ τὴν προσομιλίαν εὔξασθαι ὑπὲρ τῶν πασχόντων αὐτὰ τὰ πάθη, τῇ πρὸς τὴν θρησκείαν τιμῇ ἀνέκραγεν, βραχεῖαν ὥραν στέξαι μὴ δυνηθέντα.

XX. Μὴ οὖν νομίσητε ὅτι ἡμεῖς ἄλλης φύσεως ὄντες κατὰ τοῦτο δαίμονας οὐ φοβούμεθα. Τῆς γὰρ αὐτῆς ὑμῖν ἐσμεν φύσεως, ἀλλ' οὐ θρησκείας. Διὸ ὑμῶν οὐ πολὺ, ἀλλὰ τὸ πᾶν κρείττονες ὄντες καὶ ὑμᾶς [16] τοιούτους γενέσθαι οὐ φθονοῦμεν, ἀλλὰ τοὐναντίον συμβουλεύομεν, εἰδότες ὅτι τοὺς Θεῷ προσοικειωθέντας ταῦτα πάντα ἀγνώστως προτιμᾷ καὶ D φοβεῖται.

XXI. Ὅνπερ γὰρ τρόπον Καίσαρος χιλιάρχῳ οἱ ὑποκείμενοι στρατιῶται διὰ τὴν τοῦ δεδωκότος ἐξουσίαν τὸν εἰληφότα οἴδασι τιμᾷν, τοσοῦτον **211** ὥστ' ἂν τοὺς ἐφεστῶτας λέγειν τούτῳ, ἐλθὲ, καὶ ἔρχεται [17], καὶ ἄλλῳ, πορεύου, καὶ πορεύεται [18]. οὕτως

(a) Matth. VIII, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[5] Ita O c. S. κεχρηματεῖσθαι C. [6] νῦν transcripsi ex O. [7] οὐκ οἴ τι O c. D, οὐχί τι C. [8] καλῶς, quod exh cod. Reg. 804. deest in utroque Hom. codice Μεταμεληθέντες καὶ κατὰ τὸ ἀρέσκον αὐτῷ βιώσαντες habet *Epit*. c. 66. [9] τῶν adjungunt cod. Reg. 804 et *Epit*. c. 66 [10] παραδοθεῖσαν ἐντολήν cod. Reg. 804 [11] ἐξ αὐτῆς O. Dein πεῖραν D. πείρᾳ C, D. [12] Ita O et C ex conject., βασιλευοῦντες id. in textu, ἀπολαύοντες *Epit*. l. c. [13] ἀενάῳ C. [14] Fortasse leg. ἐπόντων· *sola præsentia propelluntur* vertunt *Recognit*. IV, 32. S. [15] χθὲς O. Tum fortasse leg. ἐπισεμένου, S. [16] ὑμᾶς S, O, ὑμεῖς C. [17] ἔρχεσθαι O. [18] πορεύεσθαι O.

καὶ ὁ Θεῷ ἑαυτὸν ἀποδοὺς, πιστὸς ὢν, δαίμοσί τε καὶ πάθεσι μόνον λέγων ἀκούεται, καὶ ὑποχωροῦσι δαίμονες, πολὺ ἰσχυρότεροι ὄντες τῶν κελευόντων. Ἀφράστῳ γὰρ δυνάμει τὸν ἑκάστου νοῦν ὁ Θεὸς ὑποτάσσει ᾧ βούλεται. Ὡς γὰρ τὸν Καίσαρα πεφόβηνται ὄντα ἄνθρωπον πολλοὶ ἡγεμόνες μετὰ πασῶν τῶν παρεμβολῶν καὶ πόλεων, τῆς ἑκάστου καρδίας [19] τῶν ὅλων εἰκόνα προτιμᾶν σπευδούσης. Θεοῦ γὰρ βουλῇ τὰ πάντα δεδουλωμένα φόβῳ τὴν αἰτίαν οὐκ οἶδεν· οὕτω καὶ τὸν Θεῷ προσφεύγοντα καὶ τὴν δικαίαν πίστιν ὥσπερ εἰκόνα αὐτοῦ ἐν τῇ αὐτοῦ βαστάζοντα καρδίᾳ πάντα τὰ παθοποιὰ πνεύματα τιμᾷ καὶ φεύγει, φυσικῇ τινὶ ὁδῷ πεφοβημένα.

XXII. Ἀλλ' ὅμως κἂν [20] πάντες δαίμονες μετὰ πάντων τῶν παθῶν ὑμᾶς φεύγωσιν, οὐκ ἔστιν ἐν τούτῳ μόνῳ [21] χαίρειν, ἀλλ' ἐν τῷ δι' εὐαρεστίαν τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐν οὐρανῷ ὡς ἀεὶ ζώντων ἀναγραφῆναι. Οὕτω καὶ τὸ θεῖον ἅγιον Πνεῦμα χαίρει, ὅτι τὸν θάνατον νενίκηκεν ἄνθρωπος· γὰρ [22] δαίμονας φυγαδεύειν εἰς τὴν ἄλλου ἴασιν γίνεται. Ταῦτα δὲ λέγομεν, οὐχ ὡς ἀρνούμενοι τὸ μὴ δεῖν ἄλλοις βοηθεῖν, ἀλλ' ὅτι μὴ χρὴ ἐπὶ τούτῳ τυφωθέντας ἑαυτῶν ἀμελεῖν· Ἔσθ' ὅτε δέ [23] τινας ἀνόμους ἄνδρας **212** δαίμονες φεύγουσι δι' ὄνομα τίμιον· καὶ ἐνεδρεύονται ὅ τε ἀπελάσας καὶ ὁ ἱστορήσας. Ὁ μὲν ἀπελάσας, ὡς διὰ δικαιοσύνην προτιμηθεὶς, οὐκ εἰδὼς τοῦ δαίμονος τὸ κακοῦργον· ἅμα τε γὰρ τὸ ὄνομα τετίμηκεν, καὶ τῇ φυγῇ τὸν ἀσεβῆ εἰς οἴησιν διακαιοσύνης περιβαλὼν τοῦ μὴ μετανοῖεν ἠπάτησεν. Ὁ δὲ ἱστορήσας, ὡς εὐσεβεῖ συγχρησάμενος τῷ ἀπελάσαντι, πρὸς τὴν ὁμοίαν πολιτείαν σπεύσας ἀπόλλυται. Ἐνίοτε δὲ καὶ τοὺς μὴ Θεῷ προσκειμένους ὅρκους φεύγειν ὑποκρίνονται, ἵνα ἀπατήσαντες αὐτοὺς, ὅτε θέλουσιν, ἀνέλωσιν [24],

XXIII. Καὶ τοῦτου οὖν ὑμᾶς εἰδέναι βουλόμεθα, ὅτι ἐὰν μή τις ἑαυτὸν ἑκὼν [25] δαίμοσι δοῦλον ἐκδῷ, ὡς τάχιον εἶπον, ὁ δαίμων τὴν κατ' αὐτοῦ ἐξουσίαν οὐκ ἔχει. Ἕνα οὖν Θεὸν σέβειν ἑλόμενοι καὶ τραπέζης δαιμόνων ἀποσχόμενοι καὶ σωφροσύνην μετὰ φιλανθρωπίας καὶ δικαιοσύνης ἀναδεξάμενοι καὶ τρισμακαρίᾳ ἐπονομασίᾳ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν βαπτισάμενοι, τῷ [26] ὅσον δύνασθε ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς ἁγνείας ἑαυτοὺς ἐπιδιδόναι [27], δύνασθε κολάσεως ἀϊδίου ῥυσθέντες αἰωνίων ἀγαθῶν κληρονόμοι καταστῆναι. Ταῦτα εἰπὼν τοῖς ὑπὸ παθῶν ὀχλουμένοις προσιέναι ἐκέλευσεν, καὶ οὕτως πολλοὶ πείρᾳ τῶν ἐχθὲς [28] θεραπευθέντων συνεληλυθότες προσῄεσαν [29]. Ὁ δὲ τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἐπιθεὶς καὶ εὐξάμενος ἐξαυτῆς ἰασάμενος, ἐντειλάμενος **213** αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ὀρθρίτερον [30] συνεδρεύειν, αὐτὸς λουσάμενος καὶ τροφῆς μεταλαβὼν, ὕπνωσεν.

A estque fidelis, dæmonibus ac morbis duntaxat loquens auditur, et recedunt dæmones, qui multo fortiores sunt jubentibus. Ineffabili quippe vi Deus mentem singulorum subdit cui vult. Nam quemadmodum Cæsarem, qui homo est, metuunt duces plurimi cum omnibus castris et urbibus, singulorum corde imaginem Domini cunctorum venerari properante: Dei siquidem voluntate omnia timore in servitutem redacta causam nesciunt: ita et eum qui ad Deum confugit, et fidem justam, velut illius imaginem, in corde portat, cuncti morborum auctores spiritus honorant et fugiunt, naturali quadam ratione perterriti.

XXII. Attamen licet cuncti dæmones cum omnibus morbis vos fugiant, in eo solo non est gaudendum, B sed in eo quod propter beneplacitum nomina vestra in cœlo tanquam semper viventium, descripta sunt. Sic etiam sanctus Dei Spiritus gaudet, quod homo mortem vicerit; nam quod dæmones fugantur, in alterius sanitatem fit. Hæc vero dicimus, non quasi negemus aliis esse succurrendum, sed quia non oportet, ut eam ob rem elati negligamus nos. Contingit autem aliquando, ut dæmones viros quosdam impios fugiant propter venerandum nomen, tuncque insidiis appetuntur et qui expellit et qui cernit: qui expellit, quasi propter justitiam fuerit honoratus, nesciens dæmonis malitiam; simul enim ac nomen honore persecutus est, et fuga sua impium in opinionem justitiæ injecit, atque ita ad pœnitentiam non agendam fraude induxit. Qui vero cernit, dum commercium habet cum ex- C pellente tanquam cum homine pio, ad similem vivendi rationem festinans perit. Interdum vero et eos, qui ad Deum non referunt adjurationes, fugere simulant, ut deceptos, cum velint, interimant.

XXIII. Et hoc igitur vos scire volumus, quod nisi quis sponte se ipsum dæmonibus servum tradat, quemadmodum dixi modo, dæmon non habet potestatem in eum. Itaque unius Dei cultum amplexi, dæmonum mensa abstinentes, temperantiam cum humanitate ac justitia consectati et ter beata invocatione in remissionem peccatorum baptizati, pro viribus ad puritatis perfectionem vos tradendo, potestis ab æterna eripi damnatione, et bonorum æternorum constitui hæredes. Quæ postquam di- D xisset, eos qui ægritudinibus vexabantur jussit accedere, et ita multi propter eos, quos hesterno die curatos viderant, congregati accesserunt. Ille vero impositis super eos manibus et precatus confestim sanavit, precepitque cum iis, tum aliis, ut majori mane convenirent: atque lotus, ciboque sumpto, somno se tradidit.

VARIÆ LECTIONES.

[19] Post καρδίας C inserendum putat τοῦ vel Θεοῦ. Cfr. e. g. hom. XI, 24 Fortasse τῶν ὅλων mutandum in τὸν Θεοῦ S. [20] Ita O c. marg. Ci, in cujus textu καί [21] μόνον O. [22] Ita locum corruptum atque mancum sanavi c. O. Ap. C est οὕτω τὸ θεῖον ἅγιον. Ita conject. Θεοῦ ἅγιον vel Θεοῦ ὀνόματα non opus est. [23] δέ subnotatur in O, ad cuj. oram δία. [24] θελήσωσιν ἀνελῶσιν C [25] ἑκών addidi c. O, subinde ἐκδῷ S. ἐκδώῃ C, O. [26] Ita S, τό C, O. [27] ἐπιδιδόντες O. [28] χθές O. [29] Ita O c. S, προσίεσαν C. [30] ὀρθριώτερον Cl. et S, qui hic et infra mavult ὀρθριαίτερον.

HOMILIA X.

I. Tertio itaque apud Tripolim die maturius e somno suscitatus Petrus ingreditur in hortum ubi ingens erat aquæ receptaculum, in quod continue plurima fluebat unda. Ibi lotus sicque postea precatus consedit : nos vero circumsedentes ac in eum respicientes, quasi qui aliquid desideraremus audire, animadvertens dixit :

II. Multa mihi videtur esse differentia inter ignaros et errantes. Qui enim ignorat, videtur mihi similis esse homini ad præclaram civitatem pergere nolenti, inscitia bonorum ibi positorum ; qui vero errat, homini scienti quidem civitatis bona, sed qui in itinere suscepto semitam mutaverit ideoque aberrarit. Ad eum igitur modum puto magnam esse differentiam inter idolorum cultores et eos qui in vera regione peccant. Nam idolorum cultores vitam æternam nesciunt, quam ideo nec appetunt: quod enim ignorant, non possunt diligere. Qui autem unum Deum colere sibi proposuerunt, et æternam vitam bonis datam edocti sunt, si quid contra voluntatem Dei aut crediderint aut fecerint, assimilantur iis qui ex supplicii civitate eruperunt, ut venirent ad urbem felicitatis, atque itinere a recta via aberrarunt.

III. Hæc cum nobis edisseret, ingressus est is qui ad hujusmodi referenda destinatus erat ex nostris, ut nuntiaret illi : magna hominum multitudo, domine mi Petre, pro foribus stat. Ejus ergo permissu intravit magna hominum frequentia. Ille vero surgens et in basi hesterna positus, cum religionis ritu salutasset, dixit : Dei, creatoris cœli et terræ omniumque iis contentorum (ut verus nos docuit propheta) ad imaginem et ad similitudinem homo factus, constitutus est ut imperaret ac dominaretur, dico autem in ea quæ sunt in aere, terra et aquis, quemadmodum ex ipsa re cernere est. Nam industria sua quæ in aere versantur dejicit, quæ in profundo degunt extollit, quæ terram incolunt venatur, quamvis robore multum eo præstantiora, elephantos inquam et leones ac his similia.

IV. Quandiu ergo justus exstitit, omnibus malis superior fuit, ac velut in corpore immortali experimentum doloris capere non poterat. Ubi autem peccavit, sicut die hesterno et illum præcedente ostendimus tanquam factus servus peccati cunctis perpessionibus subjacuit et omnibus bonis justo judicio privatus est. Haud enim æquum fuisset, ut relicto datore data apud ingratos manerent. Unde per exsuperantem misericordiam, quo una cum prioribus futura quoque æterna perciperemus bona,

A

ʹΟΜΙΛΙΑ Γʹ [31].

I. Τῇ μὲν οὖν ἐν Τριπόλει τρίτῃ ἡμέρᾳ ὀρθρίτερον [32] ἐξ ὕπνου ἐγερθεὶς ὁ Πέτρος εἰς τὸν κῆπον εἰσῄει [33], ἔνθα ἦν ὑδροχοεῖον μέγα, εἰς ὃ διηνεκῶς πλούσιον ἔῤῥεεν ὕδωρ. Ἐκεῖ λουσάμενος, εἶθ' οὕτως εὐξάμενος ἐκαθέσθη, ἡμᾶς δὲ περικαθεζομένους καὶ εἰς αὐτὸν ἀτενίζοντας ὥσπερ ἀκοῦσαί τι βουλομένους συνεὶς, ἔφη·

II. Πελλή μοι δοκεῖ εἶναι διαφορὰ τῶν ἀγνοούντων πρὸς τοὺς πεπλανημένους. Ὁ γὰρ ἀγνοῶν ἐοικέναι μοι δοκεῖ ἀνδρὶ ἐπ' εὐθηνουμένην πόλιν μὴ ὁρμᾷν [34] βουληθέντι, διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὰ ἐκεῖ καλὰ, ὁ δὲ πεπλανημένος μαθόντι μὲν τὰ κατὰ τὴν πόλιν ἀγαθὰ, ἐν δὲ τῷ ὁρμᾷν κατὰ τὴν ὁδὸν τρίβον παραλλάξαντι καὶ διὰ τοῦτο πλανωμένῳ. Οὕτως οὖν μοι δοκεῖ πολ-

B

λὴν διαφορὰν εἶναι τῶν εἴδωλα σεβόντων πρὸς τοὺς ἐν θεοσεβείᾳ ἀλωμένους. Οἵ τε γὰρ εἴδωλα σέβοντες ἀγνοοῦσι τὴν αἰώνιον ζωὴν, οὗ εἵνεκεν οὐδὲ ὀρέγονται αὐτῆς· ὃ γὰρ μὴ ἴσασιν, ἀγαπᾷν οὐ δύνανται. Οἱ δὲ τὸν **214** ἕνα Θεὸν σέβειν ἑλόμενοι καὶ αἰώνιον ζωὴν τοῖς ἀγαθοῖς δεδομένην μεμαθηκότες, ἐάν τι παρὰ τὰ δοκοῦντα τῷ Θεῷ ἢ πιστεύσωσιν ποιήσωσιν, ἐοίκασι τοῖς τὴν [35] μὲν πόλιν τῆς τιμωρίας ἐκβεβηκόσιν, ἐλθεῖν δὲ εἰς τὴν εὐθηνουμένην [36] [ἐπιθυμοῦσιν], καὶ ἐν τῇ ὁδῷ τῆς εὐθείας πλανηθεῖσιν.

III. Ταῦτα αὐτοῦ διαλεγομένου ἡμῖν εἰσῄει τις τῶν ἡμετέρων ὁ ἐπὶ τῷ ἀπαγγέλλειν αὐτῷ τὰ τοιαῦτα καθεστηκὼς λέγων [37]. πολλοὶ ὄχλοι, κύριέ μου Πέτρε, πρὸ τῶν θυρῶν ἑστήκασιν. Ἐπιτρέψαντος οὖν αὐτοῦ πολὺς ἐπεισῆλθεν ὄχλος. Ὁ δὲ ἐγερθεὶς καὶ τῇ ἐχθὲς [38] βάσει ἐπιστὰς, τῷ τῆς θεοσεβείας ἔθει προσαγορεύ-

C

σας, ἔφη· Θεοῦ τοῦ τὸν οὐρανὸν κτίσαντος καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς πεποιηκότος, ὡς ὁ ἀληθὴς ἡμῖν εἴρηκε [39] προφήτης, ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν γεγονὼς ἄρχειν τε καὶ κυριεύειν κατεστάθη, λέγω δὲ τῶν ἐν ἀέρι καὶ γῇ καὶ ὕδασιν, ὡς [40] ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἔστι συνιδεῖν, ὅτι τῇ ἑαυτοῦ συνέσει τὰ μὲν ἐν ἀέρι φέρει κάτω, τὰ ἐν βυθῷ ἀνάγει ἄνω, τὰ ἐν γῇ ἀγρεύει, καί τοί γε κατ' ἀλκὴν αὐτοῦ πολλῷ μείζονα ὄντα, λέγω δὲ ἐλέφαντας καὶ λέοντας καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια [41].

IV. Ὅτε μέν τοι δίκαιος ἐτύγχανεν, καὶ πάντων παθημάτων ἀνώτατος **215** ἦν, ὡς ἀθανάτῳ σώματι τοῦ ἀλγεῖν πεῖραν λαβεῖν μὴ δυνάμενος· ὅτε δὲ ἥμαρτεν, ὡς ἐχθὲς [42] καὶ τῇ πρὸ αὐτῆς ἐδείξαμεν, ὡς δοῦλος γεγονὼς τῆς ἁμαρτίας πᾶσιν ὑπέπεσε τοῖς

D

παθήμασιν, πάντων καλῶν δικαίᾳ κρίσει στερηθείς. Οὐ γὰρ εὔλογον ἦν, τοῦ δεδωκότος ἐγκαταλειφθέντος τὰ δοθέντα παραμένειν τοῖς ἀγνώμοσιν. Ὅθεν ἐξ ὑπερβαλλούσης αὐτοῦ εὐσπλαγχνίας πρὸς τὸ ἀπολαβεῖν [43] ἡμᾶς ἅμα τοῖς πρώτοις καὶ τὰ ἐσόμενα αἰώνια

VARIÆ LECTIONES.

[31] δεκάτη O. [32] ὀρθριώτερον Cl. et S. [33] εἰσῄει S, O, εἴσιει C. Tum ὑδροχοεῖον S, ὑδροχόϊον C, O. [34] ἀρᾷν O in textu, quod in marg. ead. man. correxit in ὁρμᾷν. Subinde βουληθέντι ex conject. Cl, cuj. textus βούλεσθαι, ut O. [35] τήν om. O. Tum idem ἐκβεοηκόσιν, ut conj. C, in cuj. textu ἐκβεβοηκόσι. Subinde inserui δέ c, O. [36] εὐθυνουμένην O, cuj. lacunæ subsequenti inscripsi [ἐπιθυμοῦσιν]. Deinde τῆς εὐθείας id. c. D, τὴν εὐθείαν C. [37] τῶν ἡμετέρων ἐπὶ τῷ ἀπαγγελεῖν αὐτῷ, ὁ τὰ τοιαῦτα καθεστηκὼς λέγειν C. [38] χθές O. [39] ὡς ἀληθὴς εἴρηκεν ἡμῖν C. [40] Vbb. ὕδασιν ὡς bis exarata sunt in O [41] Ita O. :c. Cl, τῶν τούτοις παραπλησίων C. [42] χθές O. [43] πρὸς τὸ ἀπολαύειν C. ex conject., πρὸς τῷ ἀπολαύειν id. in textu.

ἄγαθά, τὸν αὐτοῦ ἔπεμψε προφήτην. Ο δὲ προφήτης πρὸς ὑμᾶς λέγειν ἡμῖν[44] ἃ δεῖ φρονεῖν καὶ ποιεῖν ἐνετείλατο. Ἕλεσθε οὖν, ὅ ἐπὶ τῇ ὑμετέρᾳ κεῖται ἐξουσίᾳ. Ἃ μὲν οὖν δεῖ φρονεῖν, ἐστὶ ταῦτα· τὸν πάντα πεποιηκότα σέβειν Θεόν· ὅν ἂν ἀπολάβητε τῷ νῷ, ἀπ'[45] αὐτοῦ ἀπολήψεσθε ἅμα τοῖς πρώτοις καλοῖς καὶ τὰ ἐσόμενα αἰώνια ἀγαθά.

V. Πεῖσαι οὖν ἑαυτοὺς πρὸς τὰ συμφέροντα δυνήσεσθε, ἐάνπερ τῷ ἐμφωλεύοντι ἐν τῇ ὑμετέρᾳ καρδίᾳ δεινῷ ὄφει ὥσπερ ἐπᾴδοντες λέγητε· Κύριον τὸν Θεὸν φοβηθήσῃ, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Ἐκ παντὸς οὖν λογισμοῦ συμφέρει τὸ αὐτὸν μόνον φοβεῖσθαι, οὐχ ὡς ἄδικον, ἀλλ' ὡς δίκαιον. Καὶ γὰρ ἀδικόν τις φοβεῖται, μὴ ἀδίκως ἀναιρεθῇ, καὶ τὸν δίκαιον, μὴ[46] ἁμαρτίᾳ φωραθεὶς τιμωρηθῇ. Δύνασθε οὖν ἐν τῷ πρὸς αὐτὸν φόβῳ πολλῶν τῶν ἐπιβλαβῶν[47] ἀπαλλαγῆναι φόβων. Ἕνα γὰρ τὸν πάντων κύριον καὶ ποιητὴν ἐὰν μὴ φοβῆσθε[48], πάντων τῶν κακῶν δοῦλοι ἐπὶ τῇ **216** ἑαυτῶν βλάβῃ ἔσεσθε, λέγω δὲ δαιμόνων καὶ παθημάτων καὶ παντὸς οἵῳ[49] δή τινι τρόπῳ βλάπτειν δυναμένου.

VI. Θαρσήσαντες οὖν πρόσιτε[50] τῷ Θεῷ, οἱ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῷ πάντων ἄρχειν καὶ κυριεύειν γεγενημένοι, οἱ τινες ἔχετε αὐτοῦ ἐν μὲν τῷ σώματι τὴν εἰκόνα, ὁμοίως τε ἔχετε ἐν τῷ νῷ τῆς γνώμης τὴν ὁμοιότητα. Ἐπεὶ οὖν ἀλόγοις ζώοις ἐοικότα[51] πράξαντες ἐκ τῆς ψυχῆς [ὑμῶν][52] τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν ἀπωλέσατε, ὥσπερ χοῖροι γενόμενοι δαιμόνων αἰτήματα ἐγένεσθε. Ἐὰν οὖν τοῦ Θεοῦ νόμον ἀναδέξησθε[53], ἄνθρωποι γίνεσθε. Οὐ γὰρ οἷον ἀλόγοις ἔστιν εἰπεῖν Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, καὶ τὰ ἑξῆς. Διὸ μὴ φθονήσητε ἑαυτοῖς εἰς τὴν πρώτην ἀνακαλούμενοι εἰσελθεῖν εὐγένειαν[54]. Δυνατὸν γάρ ἐστιν, ἐὰν τῷ Θεῷ (25) διὰ τῶν ἀγαθῶν πράξεων ἐξομοιωθῆτε[55]. Καὶ διὰ τὴν ὁμοιότητα υἱοὶ ἐκείνου εἶναι λογισθέντες πάντων δεσπόται ἀποκατασταθῆναι δυνήσεσθε·

VII. Ἄρξασθε οὖν ἀποδύεσθαι τῶν κενῶν εἰδώλων τοὺς ἐπιβλαβεῖς φόβους, ὅπως τὴν ἄδικον φύγητε δουλείαν. Δεσπόται γὰρ γεγόνασιν ὑμῶν ἐκεῖνοι, οἳ καὶ εἰς δούλους ὑμῖν ἄχρηστοι τυγχάνουσιν. Λέγω δὲ περὶ ὕλης τῶν ἀψύχων ἀγαλμάτων τῶν μηδὲ πρὸς τὸ δουλεύειν ὑμῖν χρησιμευόντων. Οὔτε γὰρ ἀκούει, οὔτε βλέπει, οὔτε αἰσθάνεται, ἀλλ' οὐδὲ μὴν[56] κινηθῆναι **217** δύναται. Εἰ γὰρ βούλεταί τις ὑμῶν οὕτως ὁρᾷν ὡς ὁρᾷ, καὶ ἀκούειν ὡς ἀκούει, καὶ αἰσθάνεσθαι καὶ κινεῖσθαι: ἀλλ' ἄπειη τοιαύτη λοιδορίᾳ λοιδορεῖν πάνθ'

suum misit prophetam. Qui propheta nobis præcepit, ut diceremus vobis quæ sentire et facere debeatis. Eligite ergo et capessite. Id in vestra situm est potestate. Equidem quæ sentire debetis, ista sunt: omnium auctorem Deum venerari, quem si mente receperitis, ab ipso cum prioribus commodis futura quoque perpetua bona consequemini.

V. Vosmet igitur ad utilia poteritis persuadere, si ad latitantem in vestro corde horridum serpentem velut incantantes dixeritis: *Dominum Deum revereberis, et illi soli servies* (*a*). Ex tota ergo mente convenit eum solum vereri, non ut iniquum, sed ut justum. Etenim iniquum qui veretur, ne inique de medio tollatur, justum vero, ne in peccato deprehensus pœnas det. Potestis itaque per timorem erga illum effugere multos noxios metus. Unum enim cunctorum dominum et Creatorem nisi timeatis, omnium malorum servi magno vestro incommodo eritis, dæmonum inquam et morborum omnisque rei quæ aliquo modo potest nocere.

VI. Cum fiducia ergo ad Deum accedite, qui principio ad cunctis imperandum et dominandum facti estis. Qui ipsius fertis in corpore imaginem, pariter feratis in mente sententiæ similitudinem. Quoniam igitur facientes similia cum brutis animantibus ex anima vestra humanam animam perdidistis, instar porcorum effecti dæmonum facti fuistis petitio. Itaque si Dei legem receperiits, fietis homines. Neque enim brutis animantibus dici potest: *Non occides, non adulterabis, non furaberis* (*b*), et sequentia. Quare ne vobis invideatis, ut ad primam revocati introeatis nobilitatem. Fieri enim id potest, si Deo per bona opera similes efficiamini. Et per similitudinem filii ejus esse reputati, in dominium cunctorum restitui poteritis.

VII. Incipe ergo deponere vanorum idolorum noxios metus, ut iniquam effugiatis servitutem. Domini namque vestri facti sunt illi, qui et ad servitium vobis fuissent inutiles. Loquor autem de materia inanimorum simulacrorum, quæ ne ad serviendum quidem vobis usui esse possunt. Nam neque audiunt, neque vident, neque sentiunt, sed nec possunt moveri. An enim vellet aliquis vestrum sic videre ut vident, et audire ut audiunt, et sentire, et moveri? Sed absit hac contumelia afficere

(*a*) Matth. IV, 10. (*b*) Exod, XX, 13; Matth. XIX, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[44] ὁ δὲ προφήτης ἡμᾶς πρὸς ὑμᾶς λέγειν ὑμῖν O. [45] Ita D, ὑπ' C, O. [46] Fort. addendnm ἐφ' post μή S. [47] ἐπιλαβῶν O in textu, ἐπιβλαβῶν in marg. [48] Ita S, φοβεῖσθε C, O. [49] ᾧ C. [50] Ita O et C ex conject., id πηοσεῖτε in textu. [51] Ita conj. C. cuj. textus ἐοίκατε, ut O, S: Porro ἐκ addidi de conject., cum nullum aliud remedium invenire potuissem. C emendat τῇ ψυχῇ [52] τῆς ψυχῆς p. τῆς ψυχ [ῆς ὑμῶν] C, sine lacuna. [53] ἀναδέξασθε O. [54] ἀγένειαν O. [55] ἐξομοιοθῆτε O. [56] μέν Cl. et S, qui legi vult μήν — conjectura ap. C. jamdiu expressa, accedente O. Subinde ἢ γάρ conj. S.

VARIORUM NOTÆ.

(25) Ἐὰν τῷ Θεῷ. Hoc caput cum 25, et homil. seq. 4 ac homil. XII, 26, delibat simul Damascenus cap. Περὶ ἀγαθοεργῶν καὶ ἀγαθοποιῶν. COT.

hominem quemlibet, qui Dei circumfert imaginem, etiamsi similitudinem perdiderit.

VIII. Deos igitur vestros aureos et argentos vel ex alia factos materia in primam suam naturam restituite, in pocula dico et pelves et reliqua omnia quæ vobis ad ministerium possunt esse utilia; atque hæc vobis initio data bona reddi poterunt. Sed forsan dicetis, non permittunt nobis id facere præpositorum leges. Bene, quia leges, et non ipsorum futilium numinum quæ non est virtus. Qua ergo ratione deos existimastis, qui humanis legibus defenduntur, a canibus servantur, a populis custodiuntur? et hoc si idola fuerint aurea vel argentea vel ænea: nam lapidea aut fictilia ipsa sui vilitate muniuntur, quia nemo hominum lapideum vel fictilem furari avet deum. Adeo ut magno subjiciantur periculo, qui ex pretiosiore materia constant diii vestri. Et quo modo dii sunt, qui furto auferuntur, qui conflantur, appenduntur, qui custodiuntur?

IX. O miserorum mortalium mentes, qui mortuis magis mortua verentur! Neque enim possum ea mortua dicere, quæ nunquam vixerunt. Nisi forte sepulcra sunt antiquorum hominum. Interdum enim ingressus aliquis loca ignota nescit, utrum quæ videt templa sint hominum mortuorum monumenta, an vocatorum deorum: interrogans vero et audiens, ea esse deorum, adoravit pudore non suffusus, quod, nisi percontando didicisset, propter æquam similitudinem velut mortui præteriisset sepulcrum. Sed non oportet ut in hac superstitione multam afferam probationem. Facile enim est volenti intelligere, quod nihil sit, nisi quis forte nullatenus videat. Attomen vel nunc audi simulacrum non audire, ac intellige, non intelligere. Nam illud mortalis hominis manus fecerunt. Si autem, qui fecit, obiit, quo modo ab illo factum non destruetur? Cur itaque adoras mortalis opus, omnino sensu destitutum? cum, qui mentem habent, ne animalia quidem adorent, nec elementa a Deo condita colant atque adulentur, cœlum dico, solem, lunam, astra, terram, mare et cuncta iis contenta:

A ὁντινοῦν [57] ἄνθρωπον, εἰκόνα περιφέροντα Θεοῦ, εἰ καὶ τὴν ὁμοιότητα ἀπώλεσεν.

VIII. Τοὺς γοῦν θεοὺς ὑμῶν τοὺς χρυσέους καὶ ἀργυρέους ἢ καὶ ἐξ ἄλλης τινὸς ὕλης γεγενημένους, εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν φύσιν ἀποκαταστήσατε, εἴς τε φιάλας [58] λέγω καὶ λεκάνας παὶ τὰ λοιπὰ πάντα ὅσα ὑμῖν πρὸς ὑπηρεσίαν χρήσιμα [59] εἶναι δύναται. καὶ ταῦτα ὑμῖν ἀπαρχῆς δοθέντα ἀγαθὰ ἀποκατασταθῆναι δυνηθήσεται. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖτε· Οὐκ ἐῶσι ἡμᾶς τοῦτο ποιῆσαι οἱ τῶν ἐφεστώτων νόμοι. Καλῶς, ὅτι νόμοι, καὶ οὐκ αὐτῶν τῶν εἰκαίων σεβασμάτων ἡ μὴ οὖσα δύναμις. Πῶς οὖν αὐτοὺς θεοὺς νενομίκατε ὑπ' [60] ἀνθρωπίνων νόμων ἐκδικουμένους, ὑπὸ κυνῶν φρουρουμένους, ὑπ' ὄχλων φυλασσομένους; καὶ ταῦτα ἐὰν χρύσεα ἢ ἀργύρεα ἢ χάλκεα· τὰ γὰρ λίθινα ἢ ὀστράκινα ὑπὸ τῆς ἀτιμίας φυλάσσεται, ὅτι B οὐδεὶς ἀνθρώπων λίθινον ἢ ὀστράκινον ὀρέγεται κλέψαι θεόν. Ὥστε μεγάλῳ κινδύνῳ ὑπόκεινται οἱ ἐκ πολυτελεστέρας ὕλης γεγενημένοι ὑμῶν θεοί. Πῶς δὴ καὶ θεοί εἰσιν, κλεπτόμενοι, χωνευόμενοι, σταθμιζόμενοι, φρουρούμενοι (25*);

IX. Ὦ τῶν ταλαιπώρων ἀνθρώπων φρένες, νεκρῶν νεκρότερα δεδιότων· **218**. οὐδὲ γὰρ νεκρὰ αὐτὰ λέγειν δύναμαι, τὰ μηδέποτε ζήσαντα, ἐκτὸς εἰ μὴ [61] τάφοι ἀρχαίων ἀνθρώπων εἰσίν. Ἐνίοτε γὰρ ἐπιβάς τις ἀγνώστοις τόποις οὐκ οἶδεν, οὓς ὁρᾷ ναοὺς πότερόν ποτε νεκρῶν ἀνδρῶν μνήματά ἐστιν, ἢ τῶν λεγομένων θεῶν· πυθόμενος δὲ καὶ ἀκούσας ὅτι θεῶν [62], προσεκύνησεν οὐκ αἰδεσθείς, ὅτι εἰ μὴ ἐξετάσας μεμαθήκοι [63], διὰ τὸ ἴσον τῆς ὁμοιότητος, ὡς νεκροῦ μνημεῖον ἂν παρεληλύθει. Πλὴν οὐ χρή με πρὸς τῆς [64] τοιαύτης C δεισιδαιμονίας πολλὴν παρέχειν ἀπόδειξιν. Ῥᾴδιον γάρ ἐστι τῷ θέλοντι νοῆσαι, ὅτι οὐδέν ἐστιν, ἐκτὸς εἰ μή τις οὐ βλέπῃ. Πλὴν κἂν νῦν ἄκουσον, ὅτι οὐκ ἀκούει, καὶ νόησον, ὅτι οὐ νοεῖ. Χεῖρες γὰρ αὐτὸ θανόντος ἀνθρώπου ἐποίησαν. Εἰ δὲ ὁ ποιήσας ἐτελεύτησεν, πῶς τὸ ὑπ' αὐτοῦ γεγονὸς οὐ λυθήσεται; Τί οὖν θνητοῦ ἔργον προσκυνεῖς, παντελῶς ἀναίσθητον ὄν; ὁπότε οἱ λογισμοὺς ἔχοντες οὐδὲ τὰ ζῶα προσκυνοῦσιν, οὐδὲ στοιχεῖα τὰ ὑπὸ Θεοῦ γεγενημένα κολακεύουσιν, λέγω δὲ οὐρανὸν, ἥλιον, σελήνην, ἀστραπὴν [65], θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς ὀρθῶς κρίνοντες, μηδὲ [66] τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα προσκυνεῖν,

VARIÆ LECTIONES.

[57] Ita C c. D, ὅτι οὖν C. [58] φιάλοις O. [59] χρήσνμον O. [60] ἐπί O. ut mox ὑπὸ ὄχλων. [61] Nisi vocibus transpositis legas ἐκτὸς εἰ μὴ τάφοι omnino rescripserim εἰκὸς τάφοι. Templa fuisse mortuorum sepulcra. ex clementis Προτρεπτικῷ docet Euseb. *Præp. evang.* II. 6; Cyrill. *in Jull.* x, 341; Theodoret. *Therapeut.*. VIII, p. 115. Ed. Sylb. D. εἰ μὴ ἐκτός C, O. [62] Ita O c. E, θεόν C. Θεοῦ conj. D. C. cum totum locum perperam distinxisset, corrigere voluerat οὐκ αἰδέσθη. Debebat saltem scribere ἠδέσθη. At quæ sit verborum conjunctio, recte explanavit D, quem ego secutus sum, S. [63] μεμαθήκει C. Tum id ἴσον. [64] πρὸς τῆς conj. C, πρὸς τὴν τῆς uterque hom. codex. [65] Fort. ἄστρα, γῆν, ex *Recogn.* v, 16, C. [66] μὴ δεῖν conj. D.

VARIORUM NOTÆ.

(25) Πῶς δὴ καὶ θεοί εἰσιν, πλεπτόμενοι, χωνευόμενοι σταφμιζόμενοι, φρουρούμενοι *Recognitionum* l. v, c. 15: *Qui ergo furari possunt, qui ab hominibus custodiri, qui conflari et appendi et malleis cædi; isti hominibus sensum habentibus dii debent videri?* quasi Rufinus præter φρουρούμενοι legerit σφυρούμενοι. Urgentur autem eadem ista argumenta a sanctis Patribus, iis præsertim qui adversus gentes, et apologias pro Christianis scripserunt. *Deus æreus vel argenteus, de immundo, vasculo, ut sæpius factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur, malleis, et incudibus figuratur.* Quæ verba magni oratoris Minucii Felicis eo protuli, ut monerem iis inserendam esse virgulam post *sæpius*: neque enim sæpius Amasis rex ex immundo vasculo idolum fecit, sed semel, referente Herodoto in Euterpe cap. 172. Sensus itaque est, et sæpius id factum et factum quoque Ægyptio ab rege. Cot.

ἀλλὰ τὸν τούτων δημιουργὸν καὶ πάροχον σέβειν θεόν. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ αὐτὰ χαίρει, ὅτι τὴν τοῦ πεποιηκότος τιμὴν οὐδεὶς αὐτοῖς προσῆψεν.

219 X. Αὐτοῦ γὰρ μόνου ἐστὶν ἡ ἔντιμος δόξα τοῦ μόνου ἀγενήτου, ὅτε [67] τὰ λοιπὰ πάντα γενητὰ τυγχάνει. Ὡς οὖν τοῦ ἀγενήτου ἴδιον τὸ Θεὸς εἶναι, οὕτως πᾶν ὁτιοῦν γενόμενον Θεὸς τῷ ὄντι οὐκ ἔστιν. Πρὸ πάντων οὖν ἐννοηθῆναι ὀφείλετε τὴν τοῦ ἐν ὑμῖν ἀπατῶντος ὄφεως κακοῦργον ἐπίνοιαν, ὃς φρονίμως ὑμᾶς ἀπατᾷ ὑποσχέσει κρείττονος λογισμοῦ, ἕρπων ὑμῶν ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς τὸν νωτιαῖον μυελὸν (26) καὶ μέγα κέρδος ἡγούμενος τὴν ὑμετέραν ἀπάτην.

XI. Εἰδὼς [68] γὰρ τὸν ἀπαρχῆς νόμον, ὅτι ἐὰν ὑμᾶς εἰς ὑπόνοιαν τῶν [69] δήποτε λεγομένων θεῶν ἐνέγκῃ, μόνον ἵνα εἰς τὸ τῆς μοναρχίας ἀγαθὸν ἁμάρτητε [70], κέρδος αὐτῷ γίνεται ἡ ὑμῶν καταστροφή. Λόγῳ δὲ τούτῳ ὅτι γῆν ἤσθιε καταδικασθείς, τὸν δι' ἁμαρτίαν εἰς γῆν λυθέντα, γῆν γενόμενον, ἐσθίειν ἔχει ἐξουσίαν, τῶν ψυχῶν ὑμῶν εἰς τὴν τοῦ πυρὸς αὐτοῦ γαστέρα χωρουσῶν. Ἵνα οὖν ταῦτα πάθητε, πᾶσαν τὴν καθ' ὑμῶν ὑμῖν ὑποβάλλει οἴησιν.

XII. Ἀπ' [71] αὐτοῦ γὰρ πᾶσαι αἱ κατὰ τῆς μοναρχίας ἀπατηλοὶ τῷ νῷ ὑμῶν ἐπι βλάβῃ ἐνσπείρονται ὑπολήψεις. Πρῶτον μὲν ἵνα μὴ τοὺς [72] τῆς θεοσεβείας ἀκούσαντες λόγους τὴν τῶν κακῶν αἰτίαν ἀπελάσητε ἄγνοιαν, **220** προφάσει γνώσεως ἐνεδρεύει, δοὺς τὰ μὲν [73] πρῶτα μιᾷ τῇ κατὰ πάντων προλήψει χρώμενος, ἥ τις ἐστὶ τὸ νομίζειν καὶ [74] κακῶς βεβουλεῦσθαι [75], ὅτι ἐὰν μή τις ἀκούσῃ τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου, οὐκ ἔστιν ἔνοχος τῇ κρίσει. Διὸ καὶ οὕτως ἀπατώμενοί τινες ἀκούειν οὐ θέλουσιν, ἵνα ἀγνοῶσιν, οὐκ εἰδότες ὅτι ἡ ἄγνοια αὐτὴ καθ' αὑτὴν [76] ἱκανὸν θανάσιμόν ἐστι φάρμακον. Οὐ γάρ, εἴ τις προσλάβοι θανασίμου φαρμάκου ἀγνοῶν, οὐκ ἀποθνήσκει. Οὕτως φυσικῶς αἱ ἁμαρτίαι ἀναιροῦσι τὸν ἁμαρτάνοντα, κἂν ἀγνοῶν πράσσῃ [77] ἃ μὴ δεῖ.

XIII. Εἰ δὲ ἐπὶ παρακοῇ λόγων κρίσις γίνεται, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὀλοθρεύσει τοὺς μὴ θελήσαντας τὴν εἰς αὐτὸν θρησκείαν ἀναδέξασθαι. Ὁ γὰρ μὴ θέλων μαθεῖν ἵνα μὴ ἔνοχος ᾖ, ἤδη ὡς εἰδὼς κρίνεται. Ἔγνω γὰρ ὃ μὴ ἀκοῦσαι θέλει· ὥστε οὐδὲν δύναται πρὸς ἀπολογίαν ἐπίνοια [78] πρὸς καρδιογνώστην

A recte judicantes, nec ab ipso creata coli debere, sed eorum opificem et largitorem Deum esse adorandum. In hoc quippe et ipsa gaudent, cum honorem creatoris nemo ipsis attribuit.

X. Ad ipsum enim solum pertinet eximia gloria, qui solus increatus, est, quoniam reliqua omnia creaturæ sunt. Sicut ergo increati proprium est, Deum esse, ita quidquid creatum est. Deus vere non est. Ante omnia ergo intelligere debetis malignum vos intus decipientis dæmonis commentum, qui perite seducit vos promissione mentis melioris, serpitque e cerebro vestro in dorsi medullam, et lucrum magnum computat deceptionem vestram.

XI. Scit enim primam legem, quod, si vos in opinionem vulgatorum deorum inducat, solummo- B do ut contra monarchiæ bonum peccetis, lucrum ipsi fiat vestra subversio. Hac vero ratione, quod terram edere condemnatus fuerit, eum qui peccati causa in terram resolutus est, terram factum potestatem habet manducandi, animabus vestris in igneum illius ventrem abeuntibus. Ut ergo ista perpetiamini, omnem vobis contrariam suggerit opinionem.

XII. Ab ipso enim cunctæ quæ contra Dei monarchiam sunt, sententiæ fallaces perniciose inseruntur menti vestræ. Primo quidem, ne pietatis verba audientes malorum causam ignorantiam expellatis, insidias prætextu cognitionis struit : suggerens primum et una in omnes utens præsumptione, quæ est ut, malo accepto consilio, putetur, C quod si quis non audierit veræ religionis sermonem, non sit reus judicio. Quare ita decepti quidam nolunt audire, ut ignorent ; nescientes ignorantiam ipsam per se esse validum venenum ac lethale. Nam si quis mortiferum pharmacum per ignorantiam sumat, non ideo non moritur. Sic peccata naturaliter interimunt peccatorem, licet ex ignoratione faciat quæ non oportet.

XIII. Si autem de eo erit judicium, quod non sit obeditum sermoni, multo magis Deus eos perdet, qui noluerint ejus religionem suscipere. Nam qui noluit discere ne esset reus, jam ut peritus judicatur. Agnovit enim quod noluit audire, adeo ut istud commentum nullatenus ad excusationem va-

VARIÆ LECTIONES.

[67] ὅτι O. [68] Participium εἰδώς arcte connectendum est cum enuntiatione antecedenti, cum qua grammatice cohæret. S. Tum ἀπ' ἀρχῆς O. Idem præp. εἰς bis exhibet. [69] τῶν S. ὧν C, O. Tum ἐνέγκῃ μόνον, ἵνα S, quod in Adnott. cr. emendari vult in ἐνέγκῃ, μόνον ἵνα. Atqui ita jam ediderunt C et Cl. [70] Ita C in marg., ἁμάρτῃ in textu, ut O. Tum γίνηται C, O. [71] Ἀπ' ex conject. Ci, deest in utroque Hom. cod. [72] Scripsi ἵνα μὴ τούς duce libro Ottob., in quo habes ἵνα τοὺς μή, κ. τ. λ., ἵνα τούς C. Qui cum μή deesse recte monuisset, non exspectares lect. μὴ τούς in edit. Schweg. evulgatam. [73] Fort. scrib. γνώσεως ἐνεδρεύει ἄλλης, τὰ μέν, κ. τ. λ. Cl. *Recogn.* v, 18 : *Occasione alterius scientiæ.* [74] καί add. S. [75] Ita O c. S, βεβουλεύεσθαι C. [76] κατ' αὐτήν C. [77] Ita O c. Joan. Damasc. (Mss. cap. Περὶ μισομαθῶν), qui hoc caput et sequens excerpsit : καὶ—πράσσει cod. *Hom.* Parisin., καὶ ἀγνοῶν πράσσει C. [78] *Calliditas* Recogn. v, 18. Fort. leg. ἀγχίνοια S.

VARIORUM NOTÆ.

(26) Ἕρπων ὑμῶν ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς τὸν νωτιαῖον μυελόν. Rufinus ex sensu magis quam ad verbum : *Serpit per sensus vestros ; atque ab ipso vertice incipiens, per interiores dilabitur medullas, Recognit.* v, 17. Quid si allusum ad id quod aiunt, ex humanorum cadaverum medulla corrupta serpentes nasci ? qua de re Plutarchus in Cleomene extremo : seu potius ad id quod in Plinio legitur lib. x, cap. 66, *anguem ex medulla hominis spinæ, gigni ?* Cot.

leat apud cordis cognitorem Deum. Quocirca fugite vafram cogitationem, vestræ menti a serpente suggestam. Ut vero aliquis vere ignarus præsentem vitam finierit, culpa non carebit, quod in toto vitæ tempore non agnoverit beneficiorum ciborumque largitorem, et, velut sensu carens, multumque ingratus, indignus servus e regno Dei rejicietur.

XIV. Subjicit iterum vobis nequissimus serpens existimationem, ut hoc cogitetis ac dicatis, hoc ipsum quod plerique vestrum dicunt: Scimus et nos, unum esse omnium Dominum, sed et isti dii sunt. Sicut enim unus est Cæsar, habet autem sub se administros, consulares, præfectos, tribunos, centuriones, decanos: eodem modo, cum unus sit magnus Deus, instar Cæsaris, et isti, ad similitudinem minorum potestatum, dii sunt, ei quidem subjecti, nostri tamen gubernatores. Audite igitur, qui ex hac susceptione per eum velut gravi veneno estis infecti, pravam intelligo allati exempli suspicionem ut sciatis quid bonum et quid malum; nondum enim perspexistis, quoniam nec quæ proponitis intelligitis.

XV. Si enim dicitis, quod ad similitudinem Cæsaris Deus in locum subjectarum potestatum habet quos putatis deos, neque sic vestrum sequimini exemplum. Nam si sequeremini, id scire oportuit, quia sicut non licet nomen Cæsaris dare alteri, dico autem vel consuli vel præfecto vel tribuno vel alteri cuipiam (etenim qui dederit non vivet et qui acceperit occidetur), ita ex vestro exemplo Dei nomen alteri nefas est imponi, alioquin et qui tentaverit vel accipere vel tradere interibit. Quod si contumelia homini illa pœnas dat, multo magis, qui alios deos dicunt, tanquam in Deum contumeliosi æterno subjicientur supplicio. Et merito, quia nomen quod in monarchiam ejus vobis ad honorandum traditum est, omni qua potuistis affecistis contumelia. Non enim vere nomen ejus est Deus: at vos, qui illud quondam accepistis, tractatis contumeliose, quod vobis concessum fuit; ut quemadmodum eo usi fueritis, id ad verum illius nomen referatur. Vos autem illud omni exposuistis opprobrio.

XVI. Itaque vestrorum Ægyptiorum primi, qui de rerum cœlestium scientia gloriantur et de astrorum natura se jactant judicare, illud nomen per malam in se latentem opinionem omni ejus ignominiæ, quantum in ipsi fuit, subjecerunt. Nam alii eorum bovem qui dicitur Apis colendum tra-

A Θεόν. Διὸ φεύγετε τοῦ ὄφεως τὴν πανοῦργον ὑποβαλλομένην ὑμῶν τῷ νῷ ἐνθύμησιν. Ἵνα δὴ [79] καὶ ὄντως ἀγνοήσας τις τὸν παρόντα βίον τελευτήσῃ, ἔγκλημα ἕξει, ὅτι βιώσας χρόνον οὐκ ἔγνω τίς αὐτῷ τε καὶ τῶν αὐτῷ [80] ἐπιχορηγηθεισῶν τροφῶν ὑπῆρξεν εὐεργέτης, καὶ **221** ὅτι [81] ὡς ἀναίσθητος καὶ ἀχάριστος πολὺ ἀνάξιος δοῦλος τῆς τοῦ Θεοῦ ἀποδοκιμάζεται [82] βασιλείας.

XIV. Πάλιν τε [83] ὑποβάλλει ὑμῖν ὁ δεινὸς ὄφις ὑπόληψιν, τοῦτο νοεῖν καὶ λέγειν τοῦτο αὐτὸ, ὃ [84] σχεδὸν οἱ πλεῖστοι ὑμῶν λέγουσιν· Ἴσμεν καὶ ἡμεῖς ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ πάντων Κύριος, ἀλλὰ καὶ οὗτοι θεοί εἰσιν. Ὅνπερ γὰρ τρόπον εἷς ἐστὶν ὁ Καῖσαρ [85], ἔχει δὲ ὑπ' αὐτὸν τοὺς διοικητὰς, ὑπατικοὺς, ἐπάρχους, χιλιάρχους, ἑκατοντάρχους, δεκαδάρχους [86], τὸν αὐτὸν B τρόπον ἑνὸς ὄντος τοῦ μεγάλου Θεοῦ ὥσπερ Καίσαρος καὶ οὗτοι [87] κατὰ τὸν τῶν ὑποκειμένων ἐξουσιῶν λόγον θεοί εἰσιν, ὑποκείμενοι μὲν ἐκείνῳ, διοικοῦντες δὲ ἡμᾶς. Ἀκούσατε οὖν οἱ ταύτῃ τῇ ὑπονοίᾳ [88] ὡς δεινῷ ἀπολειφθέντες ἰῷ ὑπ' αὐτοῦ, λέγω δὲ τοῦ παραδείγματος τὴν κακὴν ὑπόνοιαν, ὅπως εἰδῆτε τί καλὸν καὶ τί πονηρόν· οὔπω γὰρ ἀνεβλέψατε, ὅτι οὐδὲ τοῖς προβαλλομένοις ὑφ' ὑμῶν ἐνορᾶτε.

XV. Εἰ γάρ φατε, ὡς εἰς [89] τὸν τοῦ Καίσαρος λόγον τὸν Θεὸν ἔχειν τὰς ὑποκειμένας ἐξουσίας, τοὺς λεγομένους θεοὺς, οὐδ' οὕτως τῷ ὑμῶν στοιχεῖτε παραδείγματι. Εἰ γὰρ ἐστοιχεῖτε, ἐχρῆν τοῦτ' [90] εἰδέναι, ὅτι, ὡς οὐκ ἔξεστι τὸ Καίσαρος ὄνομα ἑτέρῳ δοῦναι, λέγω δὴ ἢ ὑπάτῳ ἢ ἐπάρχῳ **222** ἢ χιλιάρχῳ ἢ ἑτέρῳ τινί (ὅτι ὁ διδοὺς οὐ ζήσεται, καὶ ὁ λαμβάνων ἀναιρεθήσεται), οὕτως ἐκ τοῦ ὑμετέρου παραδείγματος C τὸ [91] Θεοῦ ὄνομα ἑτέρῳ δοθῆναι οὐκ ἔξεστιν· ἐπεὶ καὶ ὁ πειραθεὶς ἤτε λαβεῖν ἤτε [92] δοῦναι ἀπόλλυται. Εἰ δὲ ἡ ἐπ' ἀνθρώπου [93] ὕβρις δίκην παρέχει, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἑτέρους θεοὺς λέγοντες ὡς Θεὸν ὑβρίσαντες αἰωνίῳ ὑποκείσονται κολάσει. Καὶ εὐλόγως, ὅτι τὸ εἰς τὴν αὐτοῦ μοναρχίαν παραδοθὲν ὑμῖν [94] τιμᾷν ὄνομα πάσῃ ᾗ ἠδυνήθητε ὑπεβάλετε ὕβρει· οὐ γὰρ τὸ ὄντως ἐστὶν αὐτοῦ ὄνομα Θεὸς, ἀλλ' ὑμεῖς τέως [95] παρειληφότες ὑβρίσατε ὃ ἐδόθη ὑμῖν, ἵνα ὡς ἂν αὐτῷ χρήσησθε, εἰς τὸ ὄντως αὐτοῦ ὄνομα λογισθῇ· ὑμεῖς δὲ αὐτὸ πάσῃ ὕβρει ὑπεβαλετε.

XVI. Αὐτίκα γοῦν τῶν Αἰγυπτίων ὑμῶν οἱ ἀρχηγέται, οἱ περὶ μενεωρολογίας αὐχοῦντες καὶ τῶν D ἄστρων τὰς φύσεις διακρίνειν ἐπαγγελλόμενοι, ὑπὸ κακῆς αὐτοῖς ἐνδομυχούσης ὑπονοίας πάσῃ αὐτὸ [96] ἀτιμίᾳ ὅσον τὸ κατ' αὐτοὺς [97] ὑπέβαλον. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν παρέδοσαν βοῦν τὸν λεγόμενον Ἄπιν [98] σέβειν,

VARIÆ LECTIONES.

[79] ἵνα δέ C. ἐὰν p. ἵνα proponit S. [80] αὐτοῦ conj. D. Tum ἐπιχορηγηθεισῶν D ex conject., approbante O, ἐπικουρηθεισῶν C. [81] Fortasse leg. ἔτι vel ἐπί S. [82] ἀποδοκιμάσεται S. [83] δέ scribit Schliemannus *Clem.* p. 136, 569. S. Tum ἄλλο p. τοῦτο conj. S. Cfr. *Recogn.* v, 19 : *aliam... opinionem.* [84] τοῦ τὸ αὐτὸ οὐ O, τοῦτο οὐ C, qui conject. τοῦτο ὅ. Correxi interpunctionem Ci. [85] Καίσαρ O. [86] δεκάρχους C. [87] Ita S, αὐτοί C, O. *isti*, *Recogn.* l. c. [88] Lect. Ottob. suspicatus est S, expressit tamen ταύτην τὴν ὑπόνοιαν c. C. Tum ἀπαλειφθέντες idem, ἐπαλειφθέντες S. [89] Fortasse leg. ὡσεί S. [90] τοῦτο C. [91] τοῦ C. [92] πεισθεὶς εἴτε λαβεῖν εἴτε O. [93] ἐπ' ἀνθ. conj. C, ἀπ' id. in textu, ut O. [94] ἡμῖν O. [95] τὸ ὡς C quod deleri vult D, τοῦτο S. Jam nihil mutandum. [96] αὐτό add. c. O. [97] αὐτούς O et C ex conject., αὐτοῦ idem in textu S. Fort. scribendum αὐτοὺς αὐτό. [98] ἄπην O.

οἱ δὲ τράγον, οἱ δὲ αἴλουρον, οἱ δὲ ὄφιν [99], ἀλλὰ καὶ ἰχθὺν καὶ κρόμμυα καὶ γαστρῶν πνεύματα καὶ ὀχετοὺς (27) καὶ ἀλόγων ζώων μέλη. Καὶ ἄλλοις μυρίοις πάνυ αἰσχροῖς ἀτοπήμασιν.

223 XVII. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος ἐγέλασεν ὁ παρεστηκὼς ὄχλος. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη πρὸς τὸν γέλωτα· Γελᾶτε ὑμεῖς τὰ ἐκείνων, οὐκ εἰδότες πολλῷ μᾶλλον ὑπ' ἐκείνων γελώμενοι. Πλὴν τὰ ἀλλήλων γελᾶτε, τὰ γὰρ ἴδια ὑπὸ συνηθείας κακῆς εἰς ἀπάτην ἀχθέντες οὐ βλέπετε. Ὅτι δὲ ὄντως ὀρθῶς [100] καταγελᾶτε τῶν Αἰγυπτίων, σύμφημι, ἐπεὶ ἄλογα ζῶα λογικοὶ ὄντες προσκυνοῦσιν, τὰ πάντως θνήσκοντα. Πῶς δὲ κἀκεῖνοι ὑμῶν καταγελῶντες λέγουσιν, ἀκούσατε· Ἡμεῖς, φασὶν [1], εἰ καὶ θνήσκοντα προσκυνοῦμεν, ἀλλά γε [2] κἂν ζήσαντά ποτε, ὑμεῖς δὲ τὰ μηδέποτε ζήσαντα σέβεσθε. Πρὸς τούτοις, φασὶν, τοῦ ἑνὸς θεοῦ τιμᾷν θέλοντες τὴν μορφὴν καὶ μὴ εὑρόντες ποία ἐστὶν, πᾶσαν μορφὴν προτιμᾷν εἰλόμεθα· καὶ ὅμως τοιαῦτά τινα λέγοντες ὀρθότερον ὑμῶν οἴονται φρονεῖν.

XVIII. Διὸ καὶ ὑμεῖς ἀποκρίνεσθε [3] πρὸς αὐτούς· Ψεύδεσθε, οὐ γὰρ τιμῇ τῇ πρὸς τὸν ὄντως Θεὸν αὐτὰ σέβεσθε, πᾶσαν γὰρ ἂν μορφὴν προσεκυνεῖτε οἱ πάντες, οὐχ ὡς ἐποιεῖτε· οἱ μὲν γὰρ ὑμῶν κρόμμυον [4] ὑπονοήσαντες εἶναι τὸ θεῖον καὶ γαστρὸς πνεύματα σέβοντες πολεμοῦσιν [5]· καὶ οὕτως ὁμοίως οἱ πάντες ἕν τι προτιμήσαντες τὰ ἄλλων ψέγετε. Διαφόρῳ δὲ γνώμῃ τοῦ αὐτοῦ ζώου μελῶν ὃς μὲν ἄλλο σέβει, ἕτερος δὲ τὸ [6] **224** ἕτερον. Πλὴν αὐτῶν ἔτι τὰ τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ πνέοντες, αἰδούμενοι ἐπὶ τῷ προδήλῳ αἰσχρῷ, εἰς ἀλληγορίας αὐτὰ [7] ἄγειν πειρῶνται, δι' ἑτέρας ἀπονοίας τὰ τῆς ἀπάτης αὐτῶν θανάσιμα κρατύνειν βουλόμενοι. Ὅμως καὶ [8] τὰς ἀλληγορίας διελέγξαιμεν [9] ἂν, εἴπερ ἐκεῖ ἦμεν, ὧν τὸ τοσοῦτον μωρὸν ἐπεκράτησε πάθος, ὡς [10] μεγίστην τῇ ἐπινοίᾳ ἐμποιῆσαι νόσον. Οὐ γὰρ χρὴ τὴν ἔμπλαστρον προσφέρειν ἐπὶ τὸ ὑγιεινὸν μέρος τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πάσχον. Ἐπεὶ οὖν ὑμεῖς διὰ τοῦ γελάσαι τὰ Αἰγυπτίων ἐφάνητε μὴ παθόντες [11] τὰ ἐκείνων, περὶ οὗ ὑμεῖς [12] πεπόνθατε, εὔλογον ἦν παρόντα με ὑμῖν τὴν ἴασιν τοῦ ἐν ὑμῖν πάθους παρέχειν.

XIX. Ὁ Θεὸν σέβειν αἱρούμενος πρὸ πάντων εἰδέναι ὀφείλει, τί μόνον τῆς Θεοῦ φύσεως ἴδιόν ἐστιν, ὃ ἄλλῳ προσεῖναι ἀδύνατον, ἵνα, εἰς τὸ ἰδίωμα αὐτοῦ ἀποβλέπων καὶ παρ' ἑτέρῳ αὐτὸ μὴ εὑρίσκων, ἑτέρῳ τὸ [13] θεῷ εἶναι μὴ ἀπατηθῇ δοῦναί ποτε. Ἔστι δὲ ἴδιον θεοῦ, τοῦτον μόνον εἶναι, ὡς πάντων ποιητὴν, οὕτως

A didere, alii hircum, alii felem, alii serpentem, sed et piscem et cepas et ventris crepitus et cloacas et brutarum animantium membra. Et mille aliis subdiderunt illud numen pravis turpitudinibus.

XVII. Hæc dicente Petro, risit quæ astabat multitudo. Et Petrus ad risum dixit: Ridetis illorum sententiam, nescientes multo magis vos ab illis irrideri. Attamen alii aliorum res deridetis, nam proprias, per malam consuetudinem in fraudem inducti, non cernitis. Quod vero recte Ægyptios irrideatis fateor: quandoquidem animalia ratione carentia ipsi ratione præditi adorant, eaquæ omnino mortalia. Quo modo autem et illi vos deridendo loquantur, audite. Nos, inquunt, et si mortalia adoremus, tamen quæ aliquando vixerunt: at vos B quæ nunquam vixerunt colitis. Ad hæc, aiunt, unius Dei honorare volentes formam, nec invenientes qualis ea sit, omnem formam colendam censuimus. Porro hujusmodi quædam locuti rectius vobis se putant sentire.

XVIII. Quapropter et vos iis respondete: Falsum dicitis, non enim in honorem veri Dei colitis illa, quia omnes omnem adoraretis formam et non ut facitis. Nam qui vestrum cepam esse numen existimant, et qui colunt ventris crepitus, inter se bella gerunt, similique modo cuncti, unum quid maximi facientes, cæterorum cultum improbatis. Variante quoque sententia ex membris ejusdem animalis unus uuum veneratur, alius aliud. Sed et inter illos aliqui, qui adhuc aliquid bonæ mentis retinent, erubescentes de manifesta turpitudine nituntur C cuncta ad allegorias trahere, et per aliam dementiam volunt erroris sui confirmare mortiferum virus. Cæterum confutaremus et allegorias si illic essemus, quarum adeo invaluit stulta affectio, ut maximum animo creaverit morbum. Non enim oportet emplastrum inferre in partem corporis sanam, sed in morbidam. Quandoquidem igitur vos, ridendo Ægyptiaca, declarastis vos idem quod illi non pati, circa id in quo vos ægrotatis, æquum est ut ego coram vobis remedium vestri morbi præbeam.

XIX. Qui Deum colere vult, ante omnia scire debet quid solum divinæ naturæ proprium sit, quod alteri non possit inesse; ut in proprietatem ejus respiciens, eamque non reperiens apud alium, nunquam fraude inducatur ad tribuendam alteri D divinitatem. Est autem proprium Dei: illum solum

VARIÆ LECTIONES.

[99] ὄφην O. Tum id. ἰσχὺν καὶ χρύμυα. S. Plura congessit de hac Ægyptiorum superstitione C, ad *Recogn.* v, 20. [100] ὀρθῶς ὄντως O. [1] Ita S, φησίν C, O. [2] ἀλλ' οὖν O. [3] Ita S, ἀποκρίναcθε C, O. [4] χρόμυον O. Tum καὶ οἱ p. καί legi vult S. [5] ποιοῦσι O. Tum ὑμῶν p. ὁμοίως conj. S. [6] τό textui reddidi postquam omissum erat a S. Idem proponit τινές p. ἔτι. [7] αὐτά O et in marg. C, αὐτάς id. in textu. Tum ἐπινοίας p. ἀπονοίας O. [8] ὁ μέν. p. ὅμως καί O. [9] διηλέγξαμεν O. Idem om. τό ante τοσοῦτον. Quod si retineri velis, lege saltem τοσοῦτον μωρὸν ἐπεκράτησε τὸ πάθος. [10] ὡς S. deest in O, C, ὥστε Galland. [11] πείθοντες C. [12] Tum ὑμεῖς O, et ex conject. C, qui in textu ὑμᾶς. [13] τῷ C, τῳ S, qui lect. Ottob. jam suspicatus est. Idem interpungendum censuit ut interpunximus c. O. Ap. C puncto distinctum est post ἐστίν.

VARIORUM NOTÆ.

(27) Rufinus: *cloacas*. Verti etiam potest *canales, rivos, aquas decurrentes ac semper fluentes*, juxta illud Cæsarii Resp. ad Interrog. 19: Παρ' Ἕλλησι γρῆναι καὶ κρόμμυα καὶ γαστρὸς πνεύματα μεμηνότες ἐκθειάζονται C. Tum ἐχθροῖς p. αἰσχοῖς C. Dressel.

esse, ut omnium creatorem, ita et optimum. Potentius quippe est quod facit eo, quod fit; magnitudine, quod infinitum est, finitis; specie pulcherrimum; felicitate beatissimum; mente perfectissimum. Similiter autem et in aliis ipse incomparabiliter eminet. Cum ergo, sicut dixi, Dei sit proprium, cunctis esse meliorem, ab ipso autem factus sit, qui omnia complectitur mundus, penitus necessario dici debet, nullam rerum ab eo creatarum posse cum ipso conferri et exæquari.

XX. Porro mundus, qui non est incomparabilis et eximius atque omni ex parte nullo indigens, Deus esse nequit. Sin vero totus munpus, in quantum conditus fuit, Deus esse nequit, quanto magis illius partes non recte Dei nomen accipient? Partes autem dico, quos vocatis deos, nimirum ex auro, argento, ære, lapide, vel alia quacunque materia factos, insuperque mortalis manus opificia. Attamen videamus præterea, qualiter per os hominis importunus serpens deceptos inductionibus inficiat.

XXI. Dicunt enim multi. In nostris numinibus non aurum neque argentum nec lignum aut lapidem adoramus: scimus namque et nos ista nihil esse, præter inanimam materiem et mortalis hominis artificium, sed spiritum qui in illis residet, deum asserimus. Vide ista proferentium malignitatem: nam quia, quod apparet, convinci facile potest, quod nihil sit, ad id quod non videtur confugiunt, quasi in re incerta nequeant confutari. Nobiscum tamen ex parte isti confitentur, quod dimidium simulacrorum suorum deus non sit, sed sensu carens materia. Superest igitur, ut probent, qua ratione credamus in illis versari divinum spiritum. Verum id ita esse nobis nequeunt demonstrare, quia non est. Et ipsis apparuisse non credimus. Nos illis ea divinum spiritum non habere per argumenta probabimus, ut veritatis studiosi, audita confutatione opinionis ea spiritu prædita affirmantis a rabioso errore se avertant.

XXII. Primo quidem si ea velut spiritum habentia colitis, etiam antiquorum hominum sepulcra adoratis, quos in confesso est divinum non habuisse spiritum. Ita neque in hoc vera loquimini. Porro si vere spirarent vestra numina, per se moverentur, vocem emitterent, araneas insidentes ablegarent, insidiatores suos et fures abigerent, donariorum prædones facile comprehendernt. Jam vero nihil horum faciunt dii, sed instar reorum custodiuntur, præsertim qui sunt pretii majoris, quemadmodum principio diximus. Quid enim, nonne

A καὶ κρείττονα. Κρεῖττόν ἐστι δυνάμει μὲν τὸ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου [14], πρὸς μέγεθος τὸ ἄπειρον τοῦ πεπερασμένου· πρὸς εἶδος τὸ εὐμορφότατον, πρὸς εὐδαιμονίαν τὸ μακαριώτατον, **525** πρὸς νοῦν τὸ τελειότατον [15]. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις αὐτὸς [16] ἀπαραβλήτως τὴν ὑπεροχὴν ἔχει. Ἐπεὶ οὖν, ὡς ἔφην, ἴδιον Θεοῦ τὸ αὐτὸν εἶναι τῶν ὅλων κρείττονα, ὑπ' αὐτοῦ δὲ ὁ πάντα περιέχων γέγονε κόσμος, ἀνάγκη πᾶσα λέγειν, μηδὲν [17] ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων αὐτῷ δύνασθαι τὴν ἴσην ἔχειν σύγκρισιν.

XX. Ὁ δὲ μὴ ἔχων τὸ ἀπαράβλητον καὶ ἀνυπέρβλητον καὶ πάντη πάντοθεν ἀνενδεὲς αὐτὸς εἶναι οὐ δύναται. Εἰ δὲ ὁ πᾶς κόσμος τοῦτο εἶναι οὐ δύναται, καθὸ γεγένηται, πόσῳ [18] γε μᾶλλον τὰ μόρια αὐτοῦ οὐκ ἂν εὐλόγως κληθείη θεός; Μόρια δὲ λέγω τοὺς ὑφ' B ὑμῶν λεγομένους θεοὺς, ἐκ [19] χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, χαλκοῦ τε καὶ λίθου ἢ καὶ ἐξ ἄλλης ὕλης ἡστινοσοῦν [20] γεγονότα, καὶ ταῦτα ὑπὸ θνητῆς χειρὸς δεδημιουργημένα. Ὅμως δὲ πρὸς ταῦτα ἴδωμεν [21], οἷα δι' ἀνθρώπου στόματος ὁ δεινὸς ὄφις φαρμάσσει τοῖς ἐπειγμοῖς [22] τοὺς ἐξαπατωμένους.

XXI. Λέγουσι γὰρ οἱ πολλοί. Τῶν σεβασμάτων ἡμῶν σέβομεν οὐ τὸν χρυσὸν οὐδὲ τὸν ἄργυρον οὐδὲ ξύλον ἢ λίθον· ἴσμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς ὅτι ταῦτα οὐδέν ἐστιν ἢ ἄψυχος ὕλη καὶ ἀνθρώπου θνητοῦ τέχνη· ἀλλὰ τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, τοῦτο θεὸν λέγομεν. Ὅρα τῶν ταῦτα λεγόντων τὴν κακοήθειαν. Ἐπεὶ γὰρ τὸ φαινόμενον εὐέλεγκτόν ἐστιν, ὅτι οὐδέν **226** ἐστιν, κατέφυγον ἐπὶ τὸ ἀόρατον, ὡς ἐπ' ἀδήλῳ τινὶ ἐλεγχθῆναι μὴ δυνάμενοι. Πλὴν συνομολογοῦσιν ἡμῖν οἱ τοιοῦτοι ἐπὶ μέρους, ὅτι τὸ ἥμισυ τῶν παρ' C αὐτοῖς ἱδρυμάτων θεὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀναίσθητος ὕλη. Λοιπὸν δὲ περιλείπεται δεῖξαι αὐτοὺς [23], πῶς πιστεύομεν ὅτι θεῖον ἔχει πνεῦμα. Ἀλλ' ἐπιδεῖξαι [24] ἡμῖν οὐ δύνανται ὅτι ἐστὶν, ἐπεὶ μή ἐστιν. Καὶ αὐτοῖς ἑωρακέναι οὐ πιστεύομεν. Ἡμεῖς αὐτοῖς ὅτι θεῖον οὐκ ἔχει πνεῦμα [25], τὰς ἀποδείξεις παρέξομεν, ὅπως τοῦ δοκεῖν αὐτὰ ἔμπνοα εἶναι οἱ φιλαλήθεις [26] τὸν ἔλεγχον ἀκούσαντες τῆς λυσσώδους ὑπονοίας [27] ἀποτραπῶνται.

XXII. Τὸ μὲν δὴ πρῶτον, εἰ ὡς ἔμπνοα ὄντα σέβεσθε αὐτὰ, καὶ [28] αἰωνίων ἀρχαίων τάφους προσκυνεῖτε, τῶν ὁμολογουμένως οὐδὲν [29] πνεῦμα θεῖον ἐσχηκότων. Οὕτως οὐδὲ κατὰ τοῦτο ἀληθεύετε. Πλὴν εἰ ὄντως ἔμπνοα ἦν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, ἀφ' ἑαυτῶν ἂν ἐκινεῖτο, φωνὴν ἂν εἶχεν, τὴν ἐπ' αὐτοῖς D ἀράχνην ἀπεσείετο, τοὺς αὐτοῖς ἐπιβουλεῦσαι θέλοντας καὶ κλέπτοντας ἀπεωθεῖτο ἂν, τοὺς τὰ ἀναθήματα ἀποσυλῶντας συνελάμβανεν ἂν ῥᾳδίως. Νῦν δὲ τούτων οὐδὲν ποιοῦσιν, ἀλλ' [30] ὡς κατάδικοι, καὶ μάλιστα οἱ τιμιώτεροι αὐτῶν, φρουροῦνται, ὡς καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[14] κρείττων ἐστὶν μὲν δυνάμει τοῦ ποιεῖν τοῦ λοιποῦ C, κρεῖττόν ἐστι μὲν δυνάμει τὸ ποιοῦν τοῦ ποιητοῦ D, κρεῖττόν ἐστι δυνάμει μὲν τὸ ποιοῦν τοῦ ποιοῦντος O, quam ultimam vocem converti in ποιουμένου. Tum περαινασμένου p. πεπερασμένου C, περαινομένου S c. Cl. [15] τελειώτατον C. [16] αὐτό S. [17] Vbb. ὑπ' αὐτοῦ δὲ ὁ πάντα περιέχων γέγονε κόσμος, ἀνάγκη πᾶσα λέγειν, μηδέν non exstant in O. [18] ἀνενδεὲς θεὸς εἶναι οὐ δύναται, καθ' ὃ γεγένηται πόσῳ C. [19] ἐκ om. O. [20] Ita scripsi duce Ottob., qui habet τινοσοῦν. Ap. C τινὸς οὖν. Nostrum jam vidit S. [21] ἴδωμεν O c. S, ειδωμεν C. [22] ὑπειγμοῖς C. [23] αὐτοῖς O. [24] ἐπειδεῖξαι O. [25] πνεῦμα ascripsi ex O. [26] φιλαληθεῖς C. [27] ἀπονοίας conj. D. Subinde ἀποτράπονται O. [28] Leg. τί καί (cur etiam). S. Subinde ἀνθρώπων p. αἰωνίων conj. C. [29] ὁμολογουμένως ὡς οὐδὲ C. [30] ἀλλά O.

τὴν ἀρχὴν εἰρήκαμεν. Τί δὲ οὐ φόρους καὶ τέλη ὑπὲρ αὐτῶν ἀπαιτοῦσιν ὑμᾶς οἱ δυνάσται, ὡς πολλὰ καρπιζομένους τῶν ἐκεῖ; τί δὲ οὐ πολλάκις ὑπὸ πολεμίων [31] διηρπάγησαν **227** καὶ συντριβέντες διενεμήθησαν; Οὐχὶ καὶ τῶν ἔξω θρησκευόντων αὐτοὶ πλέον οἱ ἱερεῖς, ἐπὶ τῇ ἀχρήστῳ θρησκείᾳ ἑαυτῶν κατεγνωκότες, τῶν ἀναθημάτων πολλὰ ὑφαιροῦνται;

XXIII. Ναὶ, φησὶν, ἀλλὰ προνοίᾳ αὐτῶν ἐφωράθησαν. Ψεῦδός ἐστιν. Πόσοι γὰρ οὐκ ἐφωράθησαν αὐτῶν; Εἰ δὲ διὰ τὸ ἐνίους συνειλῆφθαι δύναμιν αὐτοὺς [32] ἔχειν λέγουσιν, πεπλάνηται. Καὶ γὰρ τῶν τυμβωρύχων τινὲς μὲν εὑρίσκονται, τινὲς δὲ λανθάνουσιν, καὶ οὐ δήπου γε τῇ τῶν νεκρῶν δυνάμει [33] οἱ συλληφθέντες ἐφωράθησαν. Τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τοὺς κλεπτομένους καὶ συλωμένους θεοὺς ἔστιν ἡμῖν νοεῖν. Ἀλλὰ, φησὶν, οὐ πεφροντίκασιν τῶν ξοάνων αὐτῶν οἱ ἐν αὐτοῖς ὄντες θεοί. Τί οὖν αὐτὰ ὑμεῖς τημελεῖτε σμήχοντες καὶ πλύνοντες καὶ καθαίροντες, στεφανοῦντες, ἐπιθύοντες; Διόπερ ἐντεῦθεν συννοήσατε μηδὲν [34] ὀρθῷ λογισμῷ ποιοῦντες. Ὡς γὰρ τοῖς νεκροῖς ἐπικλαίετε, οὕτω καὶ τοῖς θεοῖς ὑμῶν ἐπιθύετε καὶ σπένδετε.

XXIV. Οὐκέτι μέν τοι τοῦτο οὐδὲ τῷ τοῦ Καίσαρος καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐξουσιῶν συμφωνεῖ παραδείγματι, διοικητὰς αὐτοὺς λέγειν, ὁπότε ὑμεῖς αὐτῶν τὴν πᾶσαν ποιεῖσθε πρόνοιαν, ὡς προεῖπον, κατὰ πάντα τημελοῦντες ὑμῖν [35] τὰ ἱδρύματα. Αὐτὰ γὰρ οὐδὲν δυνάμενα οὐδὲν ποιεῖ. Ἐπεὶ εἴπατε ἡμῖν, τί διοικοῦσιν, τί ποιοῦσι τοιοῦτον, ὁποῖόν τι οἱ κατὰ τόπον ἡγούμενοι; τί δὲ ἐνεργοῦσι τοιοῦτον, ὁποῖον οἱ τοῦ θεοῦ ἀστέρες; εἰ μὴ **228** τι φαίνουσιν, ὡς ὁ ἥλιος, οἷς λύχνους ὑμεῖς ἅπτετε; Μὴ [36], ὥσπερ τὰ νέφη ὑετοὺς φέρει, καὶ αὐτοὶ φέρειν ὄμβρους δύνανται, οἱ μηδὲ ἑαυτοὺς κινεῖν δυνάμενοι, ἐὰν μὴ ἄνθρωποι ἐπιλάβωνται; Ἢ καρποὺς παρέχονται τοὺς αὐτοὺς τῇ γῇ τοῖς πόνοις ὑμῶν, οἷς θυσίας [37] χορηγεῖτε; οὐδὲν δύνανται.

XXV. Εἰ δὲ καὶ ποιεῖν τι ἐδύναντο, οὐκ ἂν αὐτοὺς ὀρθῶς θεοὺς ἐλέγετε, ὁπότε οὐδὲ τὰ στοιχεῖα ὀνομάζειν ἔξεστι θεοὺς, δι' ὧν τὰ ἀγαθὰ χορηγεῖται. Ἀλλὰ τὸν μόνον τάξαντα αὐτὰ, πρὸς τὴν ἡμετέραν χρῆσιν ἐκτελεῖν τὰ πάντα, καὶ κελεύσαντα ἀνθρώπῳ ὑπηρετεῖν, μόνον ὀρθῷ λόγῳ Θεὸν ὀνομάζομεν. Οὗ [38] τῆς εὐεργεσίας ὑμεῖς μὴ αἰσθανόμενοι τὰ ὑμῖν δοῦλα ἀπονεμηθέντα στοιχεῖα καθ' αὐτῶν δεσπόζειν ἀνηγορεύσατε. Καὶ τί περὶ στοιχείων δεῖ λέγειν; Ὁπότε καὶ ἄψυχα ἀγάλματα πεποιηκότες οὐ μόνον προσκυνεῖτε, ἀλλ' ὡς δοῦλοι κατὰ πάντα αὐτοῖς ὑποτετάχθαι ἀξιοῦτε. Διὰ τοῦτο, δι' ὧν παρεφρονήσατε [39], δαίμοσιν ὑποχείριοι γεγόνατε. Πλὴν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν θεὸν ἐπιγνώσεως ἐκ τῶν καλῶν πράξεων δύνασθε

principes a vobis tributa et vectigalia pro iis exigunt, quod multum inde emolumenti capitis? Nonne sæpe ab hostibus rapti sunt, et post fracturam distributi? Nonne plusquam cultores, qui extra sunt, ipsi plerumque sacerdotes, se de inutili cultu damnantes, subripiunt multa donaria?

XXIII. Ita est, dicet aliquis, sed deorum providentia isti homines deprehensi sunt. Falsum est. Quot enim eorum non sunt deprehensi? Quod si ex quorumdam comprehensione deos potestatem habere concludunt, errant. Etenim ex sepulcrorum effossoribus nonnulli inveniuntur et nonnulli latent, neutiquam tamen mortuorum potestatis est, quod illi capiantur. Pari modo de furibus deorum debemus censere. Sed, dicetur, curam non gerunt simulacrorum suorum, qui in eis resident dii. Cur ergo vos ea curatis, abstergentes, lavantes, purgantes, coronantes et sacrificiis colentes? Quocirca inde reputate, vos recta ratione non agere. Quemadmodum enim mortuos defletis, ita et diis vestris sacrificatis et libatis.

XXIV. Equidem non amplius illud convenit cum exemplo Cæsaris et potestatum sub illo positarum, deos dicere administratores, quandoquidem iis omnem curam impenditiis, sicut jam dixi, in omnibus vobis foventes simulacra. Ipsa enim cum nihil possint, nihil faciunt. Alioquin dicite nobis, quidnam administrent, quid hujusmodi agant, quale agunt locorum præfecti? Quid vero tale operentur, quale Dei astra? An lucent sicut sol, quibus lucernas accenditis? Possuntne ut nubes imbrem ferunt ita et ipsi pluviam dare, qui ne ipsos quidem se movere valent, nisi ab hominibus prehendantur? Num terræ pro laboribus vertris eos ipsos præbent fructus, quibus ei sacrificia exhibetis? Sic nihil possunt.

XXV. Sed etsi valerent aliquid facere, non recte eos diceretis deos, quoniam nec licet elementa deos appellare, per quæ suppeditantur bona. Sed eum solum recta ratione Deum nominamus, qui unus elementa ordinavit, ut ad nostrum usum cuncta perficerent, quique præcepit inservire homini. Cujus vos beneficium non sentientes, quæ vobis serva tributa sunt clementa, dominos vestros renuntiastis. Et quid de elementis loquor? Cum inanima quoque signa, quæ fabricastis, non modo adoretis, sed et velut servi omnino illis subjici cupiatis. Ideo per dementiam vestram redacti estis in dæmonum potestatem. Verum per agnitionem Dei et bona opera potestis iterum heri effici, et dæmo-

VARIÆ LECTIONES.

[31] Ita C. in marg., πολέμων in textu, ut O. [32] αὐτούς S. O., ἑαυτούς C. [33] δύναμιν, O mendose [34] μηδέ C. [35] ὑμῶν C. [36] Leg. ἤ S. [37] παρέχονται; τὸν αὐτὸν πρόπον τῆς γῆς τοῖς πόνοις ὑμεῖς θυσίας conjecit et versione expressit C., παρέχονται, ὃν τρόπον ἡ γῆ; τοῖς πόνοις, κ. τ. λ. D. παρέχονται, οἷς αὐτοῖς τῆς γῆς τοὺς (vel πόρους), κ. τ. λ. proposuerit S. [38] οὗ add. c. O. [39] διὰ τοῦτο ἑαυτοὺς δι' ὧν π. C. Si ἑαυτούς retineri velis, legendum esse videtur auctore S.: ὑποχειρίους πεποιήκατε, ut accusativus ἑαυτούς habeat, unde pendeat, aut etiam καθ' ἑαυτούς corrigendum.

nibus velut servis imperare, ac sicut filii Dei constitui æterni regni hæredes.

XXVI. His dictis, jussit dæmoniacos et morbis occupatos ad se adduci, quibus oblatis manus imponens ac precatus incolumes eos dimisit, admonens illos reliquamque turbam, ut hoc in loco assidui essent, per dies quibus immoratus dissereret. Postquam ergo alii abscessere, Petrus ubi in aquis quæ ibi fluebant corpus diluisset, una cum volentibus humi sterni jussit sub arborum densa fronde propter umbram, et unumquemque ordine fecit recumbere: atque ita cibum sumpsimus. Cum ergo juxta Hebræorum solitam fidem benedixisset et gratias egisset Deo pro sumpta recreatione, quia multum adhuc diei supererat, percontari de quibus vellemus permisit. Et vero nostrum, qui viginti eramus, unicuique specatim interroganti dedit solutionem. Vespere autem jam facto, in latissimam hospitii ædem ingressi cum ipso illic omnes dormivimus.

A δεσπόται γενέσθαι πάλιν, καὶ δαίμοσιν ὡς δούλοις ἐπιτάξαι, καὶ ὡς υἱοὶ Θεοῦ αἰωνίου βασιλείας κληρονόμοι καταστῆναι.

XXVI. Ταῦτα εἰπὼν ἐκέλευσε τοὺς δαιμονῶντας καὶ νόσοις ἐγκατειλημμένους **229** αὐτῷ προσφέρεσθαι, προσενεχθεῖσι δὲ τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς καὶ προσευξάμενος ἀπέλυσεν αὐτοὺς ὑγιαίνοντας, ὑπομιμνήσκων αὐτοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς ὄχλους ἐνταῦθα παρεδρεύειν, ὅσων ἂν ἡμερῶν ἐπιδημῶν διαλέγηται [40]. Τῶν οὖν ἄλλων ἀναχωρησάντων ὁ Πέτρος ἐν τῷ ἐκεῖ ὑδροχοείῳ [41] λουσάμενος σὺν τοῖς θελήσασι, χαμαὶ στρωθῆναι κελεύσας ὑπό τινα πυκὴν τῶν δένδρων κόμην διὰ τὴν σκιὰν, κατ' ἀξίαν ἕκαστον κατακλιθῆναι ἐποίησεν· καὶ οὕτως τροφῆς μετελάβομεν. Εὐλογήσας οὖν καὶ ἐπευχαριστήσας τῷ Θεῷ ἐπὶ τῷ εὐ-B φρανθῆναι κατὰ τὴν Ἑβραίων συνήθη πίστιν [42], ἔτι πολλῆς οὔσης ὥρας πυνθάνεσθαι ἡμᾶς περὶ ὧν θέλομεν ἐπέτρεψεν. Καὶ ὅμως εἴκοσιν [43] οὖσιν ἡμῖν ἐν μέρει ἑκάστῳ πυθομένῳ ἐπέλυσεν. Ἤδη δὲ ἑσπέρας ἐπικαταλαβούσης εἰς τὸν εὐρύτατον τῆς ξενίας οἶκον εἰσελθόννες ἅμα αὐτῷ ἐκεῖ οἱ πάντες ὑπνώσαμεν.

HOMILIA XI.

I. Itaque quarto apud Tripolim die Petrus surgens nosque inveniens vigilantes, ubi salutasset, abiit ad aquæ fluentis locum, ut lotus oraret. Idem nos quoque consequenter fecimus. Post communes vero preces, cum sedissemus, de castitate disseruit. Et postquam dies illuxif, plebi ingressum permisit. At, multitudine ingressa atque pro more salutata, cœpit dicere:

II. Quandoquidem multa adversum vos a vobis profecta incuria mens plurimas et noxias superstitionum opiniones germinavit, et facti estis velut terra defectu agricolæ silvescens, multo ad purgationem indigetis tempore, ut traditum vobis sermonem verum tanquam præclaram sementem mens suscipiens pravis sollicitudinibus non suffocet, nec ad salutifera opera reddat infructuosum. Quare oportet, ut qui salutis suæ curam suscipiunt, frequentissime audiant quo peccata ex multo tempore aucta brevi quod restat tempore per continuam diligentiam ad expiationem possint referri. Cum ergo nnicuique incertus sit suæ vitæ terminus, festinate multas e cordibus vestris extrahere spinas, non vero paulatim, neque enim repurgari poteritis, quia estis ager spinis horrens.

III. Non aliter vero multum studium suscipere ad purgationem vestram sustinebitis, nisi vobis irati increpetis vos ob ea in quibus, velut inutiles servi, insidiis petiti estis et malis vestris cupiditatibus consensistis, ad jusdam iracundiam in men-

ΌΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

I. Τῇ μὲν οὖν τετάρτῃ ἐν Τριπόλει ἡμέρᾳ ὁ Πέτρος ἐγερθεὶς καὶ ἐγρηγορότας ἡμᾶς [44] εὑρὼν, προσαγορεύσας ἐξῄει εἰς τὸ ὑδροχοεῖον, ὅπως λουσάμενος εὔξηται. Ὁμοίως τε καὶ ἡμεῖς ἀκολούθως ἐποιήσαμεν. Συνευξαμένοις οὖν καὶ προκαθεσθεῖσι τὸν περὶ τοῦ δεῖν ἁγνεύειν ἐποιεῖτο **230** λόγον. Καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν ἡμέρα ἐγεγόνει, τοῖς ὄχλοις εἰσελθεῖν ἐπέτρεψεν. Εἰσελθόντος δὲ τοῦ ὄχλου πολλοῦ [45], συν-C ήθως προσαγορεύσας λέγειν ἤρξατο·

II. Ἐπειδὴ πολλῇ τῇ καθ' ὑμῶν ὑφ' ὑμῶν γενομένῃ ἀμελείᾳ ὁ νοῦς τὰς πολλὰς καὶ βλαβερὰς τῶν θρησκειῶν ὑπονοίας ἐξέφυσεν, καὶ γεγόνατε ὥσπερ γῆ [46] ἀπορίᾳ γεωργοῦ χερσεύσασα, πολλοῦ πρὸς κάθαρσιν δεῖσθε χρόνου, ἵνα τὸν μεταδιδόμενον [47] ὑμῖν λόγον ἀληθῆ ὥσπερ καλὸν σπόρον ὁ νοῦς λαβὼν μὴ κακαῖς φροντίσι συμπνίξας ἄκαρπον καταστήσῃ [48] πρὸς τὰ σώζειν δυνάμενα ἔργα. Διὸ χρὴ τοὺς πεφροντικότας τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας συνεχέστερον ἐπακούειν, ὅπως τὰ [49] ἐκ μακρῶν χρόνων ἀτοπήματα πληθυνθέντα βραχεῖ τῷ περιλειπομένῳ χρόνῳ συνεχεῖ σπουδῇ πρὸς κάθαρσιν ἀναλογῆσαι δυνηθῇ. Ἐπειδὴ [50] οὖν ἕκαστος ἄδηλον ἔχει τοῦ ἰδίου χρόνου τὸ τέλος, σπεύσατε τὰς πολλὰς τῶν καρδιῶν ὑμῶν D ἐξελεῖν ἀκάνθας· μὴ κατ' ὀλίγον· οὐ γὰρ δυνήσεσθε καθαρθῆναι, ἐπὶ πολὺ γὰρ ἐχερσεύσατε.

III. Οὐκ ἄλλως δὲ τὸ πολὺ τῆς σπουδῆς πρὸς κάθαρσιν ὑμῶν ἀναδέξασθαι ὑπομενεῖτε [51], ἐὰν μή γε αὐτοῖς ὀργισθέντες ἐπιπλήξητε περὶ ὧν ὡς ἀχρεῖοι δοῦλοι [52] ἐνηδρεύθητε συνθέμενοι ταῖς κακαῖς ὑμῶν ἐπιθυμίαις, ἵνα τὴν δικαίαν [53] ὑμῶν ὀργὴν τῷ νῷ

VAVIÆ LECTIONES.

[40] διαλέγεθαι O. [41] Ita O c. S., ὑδροχοίῳ C. [42] πίστιν om. O. [43] εἴκοσι C. [44] ἡμᾶς S. O., ὑμᾶς C. Tum ἐξῄει S. O. ἐξίει C Dein ὑδροχοεῖον S., ὑδροχόϊον C., ὑδρηχοεῖον O. [45] Ita O., et ex conject. D. πολλούς C. [46] γῆ Cl.: errat S. de lectione Ci. [47] In O prius erat διδόμενον p. μεταδιδόμενον. [48] καταστήσει C. [49] τα om, O. [50] ἐπεί C. [51] Ita et S. leg. censet, quanquam dedit ὑπομένετε c. C. [52] δοῦλοι flagitante sensu add. c. O. [53] κακίαν O. Deinceps ὀργήν add. S. ex conject. Ci. Tum χερσευσούσῃ C., χερσευούσῃ S.

ὡς πῦρ χερσευσάσῃ ἀρούρῃ ἐπαφεῖναι **231** δυνηθῆτε. Εἰ μὲν οην οὐκ ἔχετε δίκαιον πῦρ, τὴν κατὰ τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν ὀργὴν λέγω, μάθετε ἀπό ποίων καλῶν [54] ἐνηδρεύθητε, καὶ πρὸς ποίαν κόλασιν κατηρτίσθητε, καὶ ὑπὸ τίνος ἠπατήθητε, καὶ οὕτως ὑμῶν ὁ νοῦς νήψας, καὶ ὥσπερ πῦρ ὑπὸ τῆς τοῦ πέμψαντος ἡμᾶς διδασκαλίας ἐξαφθεὶς εἰς ὀργὴν, τὰ κακὰ [55] τῆς ἐπιθυμίας ἀναλῶσαι δυνηθῇ. Πιστεύσατέ μοι, ὅτι θελήσαντες πάντα κατορθῶσαι δυνήσεσθε.

IV. Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ἐστὲ εἰκών. Ὅθεν οἱ εὐσεβεῖν βουλόμενοι μὴ τὰ εἴδωλα λεγέτωσαν Θεοῦ εἰκόνα [56] εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο δεῖν αὐτὰ σέβειν. Εἰκὼν γὰρ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος. Ὁ εἰς Θεὸν εὐσεβεῖν θέλων ἄνθρωπον εὐεργετεῖ, ὅτι εἰκόνα Θεοῦ τὸ ἀνθρώπου βαστάζει σῶμα. Τὴν δὲ ὁμοιότητα οὐκέτι πάντες, ἀλλ' [57], ἀγαθῆς ψυχῆς ὁ καθαρὸς νοῦς. Πλὴν ὡς ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν γεγονότα τοῦ Θεοῦ, εἰς τοῦτον ὑμᾶς εὐσεβεῖν [58] λέγομεν, ἵνα εἰς Θεὸν, οὗπέρ ἐστιν εἰκὼν, ἡ χάρις λογισθῇ. Τιμὴν οὖν τῇ τοῦ Θεοῦ εἰκόνι, ὅπερ ἐστὶν ἄνθρωπος, προσφέρειν δεῖ οὕτως, πεινῶντι τροφὴν, διψῶντι ποτὸν, γυμνητεύοντι [59] ἔνδυμα, νοσοῦντι πρόνοιαν, ξένῳ στέγην, καὶ τῷ ἐν εἱρκτῇ ὄντι ἐπιφαινόμενον [60] βοηθεῖν ὡς δυνατόν ἐστιν. Καὶ ἵνα μὴ τὸ κατ' εἶδος λέγω, πάντα ὅσα ἑαυτῷ τις θέλει καλὰ, ὡσαύτως ἄλλῳ χρῄζοντι παρεχέτω, καὶ **232** τότε αὐτῷ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα εὐσεβήσαντι δύναται ἀγαθὸς λογισθῆναι μισθός· ᾧ λόγῳ εἰ καὶ ταῦτα ποιεῖν μὴ ἀναδέξηται [61], ὡς ἀμελήσας τῆς εἰκόνος κολασθήσεται.

V. Οἷον οὖν ἔστι λέγειν ποτὲ, ὅτι εὐσεβείας τῆς εἰς Θεὸν χάριν πᾶσαν μορφὴν [62] σεβόμενοι, τὸν ἄνθρωπον τὴν ὄντως εἰκόνα Θεοῦ ὄντα ἐν πᾶσιν ἐνυβρίζετε [63], φονεύοντες, μοιχεύοντες, κλέπτοντες καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα ἀτιμάζοντες; Ἐχρῆν δὲ μηδ' ἓν [64] κακὸν πράτττιν, δι' ὃ ἄνθρωπος λυπεῖται [65]· νῦν δὲ πάντα πράττετε, δι' ἃ [66] ἄνθρωπος ἀθυμεῖ, ἀδικία γὰρ καὶ ἀθυμία γίνεται. Διὰ τοῦτο φονεύετε [67] καὶ ἀφαιρεῖσθε τὰ αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα ἴστε, ἅπερ παθεῖν οὐ θέλετε. Ὑμεῖς δὲ ἑρπετῷ τινι κακούργῳ πρὸς κακίαν ἀπατηθέντες ὑπονοίᾳ πολυθέου γνώσεως, εἰς μὲν τὴν ὄντως εἰκόνα, ὅπερ ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀσεβεῖτε, εἰς δὲ τὰ ἀναίσθητα εὐσεβεῖν δοκεῖτε.

VI. Τινὲς δὲ λέγουσιν, εἰ μὴ ἤθελεν αὐτὰ εἶναι, οὐκ ἂν ἦν, ἀλλ' ἀνῃρεῖτο [68] ἄν. Φημὶ κἀγὼ, τοῦτο πάντως ἔσται, ὅταν πάντες τὴν αὐτῶν πρὸς αὐτὸν δείξωσι προαίρεσιν, καὶ οὕτως ἀλλαγὴ τοῦ νῦν γενήσεται κόσμου. Πλὴν εἰ καὶ οὕτως ἠθέλετε [69] αὐτὸν ποιῆσαι, ἵνα μηδὲν τῶν προσκυνουμένων **233** ὑπῆρ-

A tem vestram, quasi ignem in arvum silvescens positis immittere. Si ergo non habetis justum ignem, iram dico adversus cupiditates malas, animadvertite a qualibus bonis per insidias abstracti fueritis, ad quale supplicium præparati et a qua re seducti. Atque ita mens vestra sobria facta, et quasi ignis a doctrina ejus qui misit nos incensus ad iracundiam, poterit cupiditatem consumere. Mihi credite, modo velitis, poteritis emendare cuncta.

IV. Dei qui cerni nequit imago estis. Unde qui pie vivere cupiunt, ne dicant idola esse Dei imaginem, ideoque coli ea oportere. Nam Dei imago homo est. Qui in Deum pie se gerere vult, homini benefacit, quia Dei imaginem portat hominis cor-

B pus; similitudinem vero non omnes gerunt, sed bonæ animæ pura mens. Attamen, quia nos scimus hominem factum fuisse ad imaginem et ad similitudinem Dei, hortamur sitis erga illum pii, ut in Deum, cujus est imago, gratia referatur. Honorem ergo, imagini Dei, id est homini, deferre oportet hunc in modum, præbendo esurienti cibum, sitienti potum, nudo indumentum, ægro providentiam, peregrino tectum, in carcere posito visitationem ac pro viribus auxilium. Et ne singula recenseam: quæcunque aliquis sibi desiderat bona, alteri indigenti pariter tribuat. Tuncque ipsi, in Dei imaginem pietatem exercenti, bona potest imputari merces: qua ratione, si ista facere recuset, quasi qui contempserit imaginem, punietur.

V. An igitur dici potest, propter pietatem erga

C Deum coli omnem formam, si hominem, veram Dei imaginem, in omnibus contumelia afficitis, occidendo, adulterando, furando, in multis aliis indigne accipiendo? Oportebat autem ne unum quidem malum committere, per quod homo contristetur; nunc vero cuncta facitis quibus homo angitur. Injuria enim etiam anxietas fit. Ideo interficitis et res illius aufertis et quæcunque alia scitis, quæ non vultis pati. Vos autem a maligno quodam serpente ad malitiam decepti, per suspicionem sententiæ multos deos inducentis, in vera quidem imagine seu homine impii estis, in rebus vero sensu destitutis pii vobis videmini.

VI. Nonnulli autem dicunt, si noluisset Deus ea esse, utique non exstitissent, sed fuissent sublata.

D Ego quoque fateor, id omnino futurum, quando omnes suam erga Deum ostenderint voluntatem, tumque hujus mundi fore mutationem. Verumtamen, etiamsi vultis illum ita facere ut nihil eorum

VARIÆ LECTIONES.

[54] Haud male D. corrigit ὑπὸ ποίων κακῶν ut infra hom. XI, 11. [55] Ita conj. C., qui exh. κατά in textu, ut O. [56] εἰκόνας leg. censet S. [57] ἀλλά O. [58] ἀσεβεῖν ὑμᾶς p. ὑμᾶς εὐσεβεῖν O. [59] γυμνιτεύοντι O. [60] Ita O c. S. (cfr. hom. XII, 32), ἐπιφαινόμενοι C. [61] ἀναδέξητε O. [62] Addendum ἐστε post μορφήν. S. Tum τοῦ p. τήν O Forsan scribendum est τὴν τοῦ ὄντως Θεοῦ εἰκόνα ὄντα. [63] ἐνυβρίζοντες C. [64] μηδέν p. μηδ' ἕν O. [65] λυπεῖτε O. [66] ἃ S. O., ὅ C. Tum καὶ ἂν p. καί idem. Dein. τοῦ p. τοῦτο O. [67] Ita S., φονεύεσθε C., O. Tum ἀφαιρεῖσθαι O. Deinde ἐστίν p. ἴστε conj. D. [68] ἀνήρητο O. Postea ascripsi πάντες c. eodem [69] οὕτως, εἰ θέλετε C. Ac. D. scribendum putabat πλὴν εἰ καὶ οὑτωσὶ θέλετε αὐτὸν ποιῆσαι· *Verumtamen si sic vultis eum facere* S. Meea quidem sententia delendum εἰ post πλήν.

quæ adorantur supersit, dicite nobis quid rerum non adorastis? Nonne alii ex vobis solum, alii lunam, alii aquam, terram alii, vel montes, vel arbores, vel semina, alii etiam hominem, ut in Ægypto, adorant? Oportuit ergo Deum nihil relinquere, sed neque vos ipsos, ut nihil esset quod coleretur, neque quod coleret. Vere hoc fieri optat qui intra vos latet pessimus serpens, nec parcit vobis. Sed non ita erit. Nihil enim peccat illud, quod adoratur, vim quippe patitur ab adoratore. Nam licet ab omnibus hominibus injustum feratur judicium, at non a Deo. Siquidem æquum non est, ut idem supplicium recipiat, qui patitur et qui facit, præterquam si ille ultro admittat solius honore dignissimi honorem.

A χεν, ε'πατε ἡμῖν, τί τῶν ὄντων οὐκ ἐθρησκεύσατε, Οὐχ οἱ μὲν ὑμῶν τὸν ἥλιον, οἱ δὲ σελήνην, οἱ δὲ ὕδωρ, οἱ δὲ γῆν, οἱ δὲ τὰ ὄρη, οἱ δὲ φυτὰ, οἱ δὲ τὰ σπέρματα, οἱ δὲ καὶ ἄνθρωπον, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, προσκυνοῦσιν; Ἐχρῆν οὖν τὸν Θεὸν μηδὲν ἐᾶσαι, ἀλλὰ μηδὲ ὑμᾶς [70], ἵνα μηδὲν ἂν ἦν τὸ προσκυνούμενον, μήτε τὸ προσκυνοῦν. Ἀληθῶς τοῦτο γενέσθαι βούλεται [71] ὁ ἐν ὑμῖν δεινὸς ἐνδομυχῶν [72] ὄφις, ὃς οὐ φείδεται ὑμῶν. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔσται [73]. Οὐδὲν γὰρ ἁμαρτάνει τὸ προσκυνούμενον· βίαν γὰρ πάσχει ὑπὸ τοῦ προσκυνεῖν αὐτὸ θέλοντος· Εἰ γὰρ ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων ἄδικος γίνεται κρίσις, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ Θεοῦ. Οὐ γὰρ δίκαιόν ἐστι τὴν αὐτὴν τιμωρίαν ἀναδέξασθαι τὸν πάσχοντα καὶ τὸν διαθέμενον, ἐκτὸς εἰ μὴ αὐτὸς ἑκὼν ἀναδέξηται [74] τὴν τοῦ μόνου τιμιωτάτου τιμήν.

VII. Sed, inquit, oportebat eos qui adorant a vero Deo perimi, ne alius hoc faceret. Verum an es Deo sapientior, ut ei, tanquam prudentior, consilium des? Novit quid faciat. Tolerat enim omnes impios, velut misericors et benignus pater, sciens, ex impiis pios fieri. Et multi e cultoribus rerum impurarum ac sensu carentium, conversi, eo colere cessarunt et delinquere, atque apud verum Deum per preces Græcorum quoque multi salvati sunt.

B VII. Ἀλλὰ, φησὶν, ἐχρῆν αὐτοὺς τοὺς προσκυνοῦντας ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ὄντως Θεοῦ, ἵνα ἄλλος τοῦτο μὴ ποιῇ. Ἀλλ' οὐκ [75] εἶ σοφώτερος τοῦ Θεοῦ, ἵνα αὐτῷ ὡς φρονιμώτερος γνώμην δῷς. Οἶδεν ὃ ποιεῖ. Πᾶσι γὰρ ἐν ἀσεβείᾳ οὖσι μακροθυμεῖ, ὡς ἐλεήμων καὶ φιλάνθρωπος πατὴρ, εἰδὼς ὅτι καὶ ἐξ ἀσεβῶν εὐσεβεῖς γίνονται. Καὶ αὐτῶν τῶν σεβόντων τὰ αἰσχρὰ καὶ ἀναίσθητα πολλοὶ νήψαντες τὰ μὲν [76] αὐτὰ σέβειν καὶ ἁμαρτάνειν ἐπαύσαντο, τῷ δὲ ὄντως Θεῷ πρὸς ταῖς εὐχαῖς [ἐχόμενοι πολλοὶ] [77] καὶ Ἕλληνες ἐσώθησαν.

VIII. At Deus principio oportebat efficere, ut nullatenus de talibus cogitaremus. Hæc dicentes ignoratis, quid sit libertas arbitrii, et qua ratione sit possibile vere bonos esse. Quia qui suo proposito bonus est, vere est bonus, qui vero ab alio coactus fit bonus, vere non est, quoniam non propria electione est quod est. Cum ergo uniuscujusque libertas perficiat vere bonum, et vere malum perpetret, in unoquoque fieri quod inimicum vel quod amicum est, per rerum operumque occasiones molitus est Deus. Non, inquit, sed quidquid cogitamus ipse nos facit cogitare. Desinite. Cur amplius blasphematis, qui hoc dicitis? Si enim omne, quod cogitamus, ab ipso menti nostræ inspiratur, ipsum dicitis causam fornicationum, libidinum, avaritiæ omnisque blasphemiæ. Cessate maledicere, qui debetis benedicere, eique omnem impertiri honorem. Nec dicatis: Deus honore non indiget. Quamvis enim ille nullius indigeat, attamen debuistis, respiciendo

234 VIII. Ἀλλὰ τὴν [78] ἀρχὴν ἔδει ποιῆσαι ἡμᾶς μηδὲ ὅλως περὶ τοιούτων ἐνθυμεῖσθαι [79]. Ταῦτα λέγοντες ἀγνοεῖτε τί ἐστι τὸ αὐτεξούσιον, καὶ πῶς δυνατόν (28) ἐστιν ἀγαθοὺς τῷ ὄντι εἶναι. Ὅτι ὁ ἰδίᾳ προαιρέσει ὢν ἀγαθὸς ὄντως ἀγαθός ἐστιν, ὁ δὲ ὑφ' ἑτέρου C ἀνάγκῃ [80] ἀγαθὸς γενόμενος ὄντως οὐκ ἔστιν, ὅτι μὴ ἰδίᾳ προαιρέσει ἐστὶν ὅ ἐστιν. Ἐπεὶ οὖν τὸ ἑκάστου ἐλεύθερον ἀποτελεῖ τὸ ὄντως ἀγαθὸν, καὶ δεικνύει τὸ ὄντως κακὸν, ἐν ἑκάστῳ γενέσθαι ἐχθρὸν ἢ φίλον διὰ τῶν ὑποθέσεων ὁ Θεὸς ἐμηχανήσατο. Οὔ, φησὶν, ἀλλὰ πᾶν ὃ ἐνθυμούμεθα, αὐτὸς ἡμᾶς ποιεῖ νοεῖν. Παύσασθε. Τί πλεῖον βλασφημεῖτε οἱ τοῦτο λέγοντες; Εἰ γὰρ πᾶν ὅ τι ἂν [81] ἐνθυμηθῶμεν, ἀπ' αὐτοῦ ἐνεργούμεθα, αὐτὸν αἴτιον λέγετε πορνειῶν, ἀσελγειῶν, πλεονεξιῶν καὶ πάσης βλασφημίας. Παύσασθε δυσφημοῦντες, οἱ εὐφημεῖν καὶ πᾶσαν τιμὴν αὐτῷ ἀπονέμειν ὀφείλοντες. Καὶ μὴ λέγετε. Οὐκ ἐπιδικάζεται ὁ Θεὸς τιμῆς. Εἰ γὰρ αὐτὸς οὐδενὸς ἐπιδικάζεται, ἀλλ' οὖν γε ὑμᾶς [82] ἐχρῆν εἰς τὸ δίκαιον ἀφορῶντας

VARIÆ LECTIONES.

[70] μὴ δὲ ἡμᾶς O. [71] βούλεται γενέσθαι C. [72] Ita O et ex conject. C., in cuj. textu ἐνδομοιχῶν. [73] ἔστι O. [74] ἀναδέξητε O. [75] Ita O c. S, ἀλλὰ οὐκ C. [76] τὸ μέν C. Tum ὄντες p. ὄντως Cl. Falsus est S. de C. [77] Lacuna cod. Ottoboniani ita expleta, sententiarum nexus, ap. C. perturbatus, jam logices rationi respondet. [78] ἀλλ' οὐ O., qui signum interrogandi habet post ἡμᾶς. [79] ἐνθυμεῖσθε O. [80] Ita S., ἀνάγκης C., O., [81] ἂν excidit ex utraque Clerici editione et ap. S. [82] Ita Cl. ἡμᾶς O. c. C. Idem deinde πᾶσιν ἡμᾶς, Cl. πᾶσιν ὑμᾶς.

VARIORUM NOTÆ.

(28) Καὶ πῶς δυνατόν. Ista Clementis sic apud Maximum proferuntur: Οὐ δυνατόν τινα ἀγαθὸν εἶναι βεβαίως, εἰ μὴ κατὰ προαίρεσιν οἰκείαν. Ὁ γὰρ ὑφ' ἑτέρου ἀνάγκης ἀγαθὸς γενόμενος, οὐκ ἀγαθός. Ὅτι μὴ ἰδίᾳ προαιρέσει ἐστὶν, ὅ ἐστιν. Τὸ γὰρ ἑκάστου ἐλεύθερον, ἀποτελεῖ τὸ ὄντως ἀγαθὸν, καὶ δεικνύει τὸ ὄντως κακόν. Ὅθεν διὰ τῶν ὑποθέσεων τούτων, ἐμηχανήσατο ὁ Θεὸς φανερῶσαι τὴν ἑκάστου διάθεσιν. *Fieri non potest ut quisquam sit constanter bonus, nisi ex animi sui proposito proprio. Qui enim ab altero ex necessitate factus est bonus, bonus non est; quia non ex instituto sit, quod est. Libera enim cujusque voluntas, quod revera bonum est efficit, et revera malum ostendit; unde Deus per istas occasiones voluit cujusque affectionem patefacere.* Quæ, inter Clementis Romani alia, leguntur in Eclogis Jo. Damasceni mss. collegii Claromontani cap. *De homine et libertate*. Cot.

τὸν ἐν πᾶσιν ὑμᾶς εὐεργετήσαντα εὐχαρίστῳ ἀμείψασθαι φωνῇ.

IX. Ἀλλὰ, φησίν, κρεῖττον ποιοῦμεν, ἅμα αὐτῷ καὶ πᾶσιν εὐχαριστοῦντες. Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες οὐχ ἴστε τὴν καθ' ὑμῶν ἐπιβουλήν. Ὡς γὰρ, ὁπόταν ἕνα κάμνοντα πολλοὶ ἰατροὶ θεραπεύειν ἐπαγγέλλωνται [83] μηδὲν **285** δυνάμενοι, εἷς δέ τις ὄντως ἰᾶσθαι δυνάμενος τὴν αὐτοῦ ἀντίδοτον μὴ προσφέρει, λογισάμενος ὅτι, ἂν αὐτὸς θεραπεύσῃ, ἄλλοι ἐπιγράφονται, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, μετὰ πολλῶν ἀξιούμενος τῶν μηδὲν δυναμένων, οὐκ εὐεργετεῖ. Τί οὖν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐπὶ τούτῳ ἀγανακτεῖ, ἐάν γε αὐτοῦ θεραπεύοντος ἄλλος ἐπιγράφηται [84]; Φημὶ, εἰ καὶ μὴ ἀγανακτεῖ, ἀλλ' οὖν γε οὐ θέλει [85] τῆς ἀπάτης συνεργὸς γενέσθαι. Αὐτοῦ γὰρ εὐεργετήσαντος καὶ τὸ μηδὲν ποιῆσαν εἴδωλον ὡς δυνηθὲν πιστοῦται. Ἀλλὰ κἀγώ φημί σοι, εἰ [86] μὴ φυσικῶς ἠδίκητο πρὸς ἀναίσθητα ἐπτοημένος (29), ἴσως ἂν καὶ τοῦτο ὑπομεμενήκει· διὸ νήψατε (30) ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τὰ εὔλογα νοεῖν. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀνενδεὴς ὢν αὐτὸς οὐδενὸς δεῖται, οὔτε βλάπτεται. Ἡμῶν γάρ ἐστι τὸ ὠφελεῖσθαι ἢ βλάπτεσθαι. Ὅνπερ γὰρ τρόπον Καῖσαρ [87] (31) οὔτε βλασφημούμενος βλάπτεται, οὔτε εὐχαριστούμενος ὠφελεῖται, ἀλλὰ τοῦ εὐχαριστοῦντος μὲν γίνεται τὸ ἀκίνδυνον, τοῦ δὲ βλασφημοῦντος ὄλεθρος, οὕτως οἱ Θεὸν εὐφημοῦντες αὐτὸν μὲν οὐδὲν ὠφελοῦσιν, ἑαυτοὺς δὲ σώζουσιν· ὁμοίως καὶ οἱ βλασφημοῦντες αὐτὸν μὲν οὐκ ἀδικοῦσιν, αὐτοὶ δὲ ὀλοθρεύονται.

X. Ἀλλὰ, φησὶν, οὐχ ὁμοίως ἐπ' ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ. Σύμφημι κἀγὼ, **286** ὅτι οὐχ ὁμοίως. Μείζων γὰρ ἡ κόλασις ὡς μεῖζον [88] ἀσεβήσαντι, ἥττων δὲ τῷ εἰς τὸν ἥττονα ἁμαρτήσαντι. Ὡς οὖν πάντων μείζων ὁ Θεὸς, οὕτως μείζονα ὑφέξει κόλασιν ὁ εἰς αὐτὸν ἀσεβήσας, ὡς εἰς μείζονα ἁμαρτήσας, οὐκ αὐτοῦ αὐτόχειρος ἀμυνομένου, ἀλλὰ πάσης τῆς κτίσεως ἐπὶ τούτῳ ἀγανακτούσης καὶ φυσικῶς ἐπεξερχομένης. Οὐ γὰρ δώσει τῷ βλασφήμῳ οὐχ ἥλιος τὸ φῶς, οὐ γῆ τοὺς καρποὺς, οὐ πηγὴ τὸ ὕδωρ, οὐκ ἐν ᾅδῃ τῇ ψυχῇ ὁ ἐκεῖ καθεστὼς ἄρχων τὴν ἀνάπαυσιν, ὁπότε καὶ νῦν ἐπὶ [89] τῆς τοῦ κόσμου προθεσμίας ὑφεστώσης παραγανακτεῖ πᾶσα ἡ κτίσις. Διὸ οὔτε [90] τελείους

æquitatem, eum, qui omnibus vos eumulavit beneficiis, grata remunerari voce.

IX. Sed, inquit, melius facimus, qui ei omnibusque simul gratias agimus. Verum hæc dicendo non intelligitis structas vobis insidias. Quemadmodum enim, quando unum ægrum multi medici, qui nihil possunt, promittunt curare, unus, qui revera potest mederi, remedium suum non porrigit, secum reputans, quod, etsi ipse sanaverit, attribuetur aliis : ita et Deus, una cum multis qui nihil possunt rogatus, non præstat beneficium. Quid ergo, inquit, Deus ideone indignatur, si, cum ipse curet, ascribatur alteri? Respondeo, licet non indignetur, attamen non vult esse erroris adjutor. Postquam enim ipse beneficit, etiam idolum, quod nihil egit, tanquam efficax fidem accipit. Sed et ego tibi dico, nisi propria et naturali injuria afficeretur, quando una cum sensum non habentibus timetur ac adoratur, forte hoc etiam sustineret; quapropter curæ sit vobis, ut rationi consentanea pro salute vestra intelligatis. Deus enim sibi sufficiens nullo indiget, neque læditur. Nostrum quippe est juvari aut lædi. Nam sicut Cæsar neque maledictis læditur, neque gratiarum actionibus juvatur, sed, qui gratias agit, securitatem habet, qui maledicit interitum : ita qui Deum laudibus prosequuntur, ipsum nequaquam adjuvant, sibi vero ipsis salutem afferunt, parique modo, qui conviciis appetunt, ei quidem non faciunt injuriam, ipsi vero pereunt.

X. Sed, inquit, non similiter in homine et Deo. Et ego fateor, quod non similiter. Majus enim supplicium ut magis impio : minus autem ei, qui in minorem peccavit. Sicut ergo maximus omnium est Deus, ita maximas dabit pœnas, qui in eum impius exstiterit, quoniam adversus maximum deliquit. Neque Deus propria manu ulciscetur, at omnis creatura in ea re indignabitur et naturaliter vindicabit. Non enim blasphemo dabit lucem sol, non fructus terra, non aquam fontes, non tribuit animæ in inferis requiem, qui ibi constitutus est princeps : quando nunc quoque, adhuc subsistente præfinito mundi tempore, ægre fert universa creatura. Ideo-

VARIÆ LECTIONES.

[83] Ita O. c. S., ἐπαγγέλλονται C. Particulam δέ sep. utriusque hom. codd. auctoritas tuetur : quapropter non delenda ut censet S. [84] ἐπιγραφῇ C. [85] λέγει Cl. et S. contra codd. auctoritatem. Schwegleri conjectura θέλει vulgata lectio est ap. C. [86] εἰ O et ex conject. C. in cuj. textu ἤ. [87] Καῖσαρ O. [88] τῷ εἰς μείζονα conj. D., τῷ μεῖζον scr. Schliemannus *Clement.* p. 250, 569. [89] ἔτι conj. C. [90] Cotelerio post διὸ οὔτε deesse videtur οὐρανός. Forte tamen scripsit noster διὸ οὔτε νέφη τοὺς ὑετοὺς παρέχει. Videsis Eustathium in *Hexaem.* p. 5. Ego sane, quid sibi velint τέλει ὑετοί, non capio D.

VARIORUM NOTÆ.

(29) Per me licet sensu activo sumere ἐπτοημένος ac vertere : *Nisi naturaliter injuria afficeretur, qui ad sensu destituta attonitus stupet.* C. Recte : nam alias non intelligitur: quid sibi velit φυσικῶς ἠδίκητο. C. fr. C. 10. S. DRESSEL.

(30) Ὑπομεμενήκει, δι' ὃ ἥψατε C. Lectio ex O. allata locum nimia corruptela prius laborantem ita dilucidat, ut conjecturis non amplius opus sit. ID.

(31) Ὅνπερ γὰρ τρόπον Καῖσαρ. Sæpe dictæ *Eclogæ* cap. Περὶ βλασφημούντων καὶ μεγαχορρημονούντων καὶ πταιόντων εἰς τὸν Θεὸν ἐξ ἀνοίας. Τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ῥώμης. Ὅν τρόπον ὁ βασιλεὺς, οὔτε βλασφημούμενος βλάπτεται, οὔτε εὐχαριστούμενος ὑπὲρ τὸ ἀξίωμα μεγαλύνεται· ἀλλὰ τοῦ εὐχαριστοῦντος μὲν γίνεται τὸ ἀκίνδυνον, τοῦ δὲ βλασφημοῦντος ὁ ὄλεθρος· οὕτως οἱ Θεὸν μὲν εὐφημοῦντες, αὐτὸν μὲν οὐ μεγαλύνουσιν ὑπὲρ τὴν οἰκείαν δόξαν, ἑαυτοὺς δὲ σώζουσιν· οἱ δὲ βλασφημοῦντες, αὐτὸν μὲν οὐ βλάπτουσιν, ἑαυτοὺς δὲ. ὀλοθρεύουσι. Καὶ μείζων ἡ κόλασις, ὅσῳ μείζων ἡ ἀσέβεια, ὡς καὶ πάντων κρείττων ὁ Θεὸς, ὑπὲρ οὗ πᾶσα ἡ κτίσις ἀγανακτεῖ. COT.

que nec cœlum sufficientem mittit imbrem, neque terra fructus dat, unde plurimi pereunt. Ipse etiam aer furore accensus ad pestem producendam convertit se. In bonis tamen, quibus fruimur, misericordia sua Deus ad benignitatem erga nos cogit creaturam. Ita vobis, qui cunctorum opificem inhonestatis, omnis creatura succenset.

XI. Nam etsi per solutionem a corpore effugiatis pœnam, quo modo animam vestram, quæ immortalis est, per mortem poteritis fugere? Immortalis enim est etiam impiorum anima, quibus melius esset, non immortalem eam habere. Nam per ignem inexstinctum cruciata perpetuo supplicio, neque moriens, in malo suo finem non habet accipere. Sed forsan dicet vestrum aliquis : Terres nos, Petre. Docete igitur nos, quo pacto tacentes proferamus vobis res quemadmodum sunt, aliter enim vobis eas non possumus indicare. Quod si tacuerimus, decipiemini a malis per ignorantiam ; sin vero loquimur, suspecti sumus, quasi vos falsam ob causam terreamus. Quo pacto igitur malum eum incantabimus, qui intra animam vestram latet, callideque vobis inimicas Deo subserit opiniones prætextu amicitiæ erga Deum? Reconciliemini vobiscum; namque pro vestra salute fit ad eum cum bonis operibus perfugium. Inimicitia quædam ad Deum est, quæ in vobis cum ratione pugnat cupiditas ; quia suspicione prudentiæ corroborat inscitiam.

XII. Alii vero dicunt : Deus nostri curam non gerit. Hoc quoque falsum est. Nam si vere curam non gereret, neque solem suum oriri faceret super bonos et malos, neque pluviam suam demitteret super justos et injustos (*a*). Dicunt alii : Magis pii sumus, qui et ipsum et simulacra colimus. Non puto, ei, qui ita loquitur, si diceret regi : Eumdem tibi tribuo honorem, quem mortuis et abjecto fimo: non puto, inquam, ei bene cessurum. Sed inquiet aliquis, fimum vocas nostra numina? Ita aio. Inutilia enim vobis ea reddidistis, dum in deos ascribitis. Cum forsan illorum materia ad aliquid aliud,

δετοὺς παρέχει, οὔτε γῆ τοὺς καρποὺς, διὸ οἱ πλείονες λυμαίνονται. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ [91] ἀὴρ θυμῷ ὑπεκκαιόμενος πρὸς λοιμώδη πρᾶξιν [92] μεταβάλλεται. Πλὴν ὅσων ἀπολαύομεν ἀγαθῶν, τῷ αὐτοῦ ἐλέῳ εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν βιάζεται τὴν κτίσιν. Οἵ τως ὑμῖν τοῖς ἀτιμάζουσι τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν ἡ πᾶσα κτίσις χαλεπαίνει.

XI. Κἂν γὰρ τῇ τοῦ σώματος λύσει τὴν κόλασιν ἐκφύγητε, πῶς τὴν ψυχὴν ὑμῶν ἄφθαρτον οὖσαν διὰ τῆς φθορᾶς φυγεῖν δυνήσεσθε ; ἀθάνατος γὰρ ἡ ψυχὴ (32) καὶ τῶν ἀσεβῶν, οἷς ἄμεινον ἦν μὴ ἄφθαρτον αὐτὴν ἔχειν. Κολαζομένη γὰρ ὑπὸ τοῦ ἀσβέστου πυρὸς ἀπεράντῳ τιμωρίᾳ, καὶ μὴ θνήσκουσα, ἐπὶ κακῷ τῷ αὐτῆς τέλος λαβεῖν οὐκ ἔχει. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ **287** τις ὑμῶν· Φοβεῖς ἡμᾶς, Πέτρε. Διδάξατε οὖν ἡμᾶς, σιγῶντες ἐροῦμεν τὰ ὄντα ὡς ἔστιν, ἄλλως γὰρ αὐτὰ ὑμῖν σημαίνειν οὐ δυνάμεθα. Ἐάν τε σιγήσωμεν, ἐνεδρεύεσθε ὑπὸ τῶν κακῶν διὰ τὴν ἄγνοιαν· ἐάν τε λαλήσωμεν, ὡς ἐπὶ ψευδεῖ ὑποθέσει φοβοῦντες ὑμᾶς ὑποπτευόμεθα. Πῶς οὖν ἐπᾴσωμεν [93] τῷ εἰς τὴν ὑμετέραν κακῷ ἐνδομυχοῦντι καὶ πανούργως ὑποσπείροντι ὑμῖν τὰς Θεῷ ἐχθραινούσας ὑπονοίας προφάσει τῆς πρὸς Θεὸν φιλίας [94] ; Διαλλάγητε ἑαυτοῖς· ὑπὲρ γὰρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας γίνεται [95] ἡ μετὰ εὐποιίας πρὸς αὐτὸν καταφυγή. Ἔχθρα [96] ἔστι Θεῷ ἐν ὑμῖν ἄλογος ἐπιθυμία, ὑπονοίᾳ γὰρ φρονήσεως τὴν ἄγνοιαν κρατύνει.

XII. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν· Οὐ πεφρόντικεν ἡμῶν ὁ Θεός. Καὶ τοῦτο ψεῦδός ἐστιν. Εἰ γὰρ ὄντως οὐκ ἐφρόντιζεν, οὐκ ἂν οὐδὲ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνέτελλεν ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηρούς, οὔτε τὸν ὑετὸν αὐτοῦ ἔφερεν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἕτεροι δὲ λέγουσιν· Εὐσεβέστεροί ἐσμεν, καὶ αὐτὸν καὶ τὰ ἀγάλματα σέβοντες. Οὐκ οἶμαι, εἰ τοῦτο λέγων τις [97] ἐρεῖ βασιλεῖ· Τὴν ἴσην σοι ἀπονέμω τιμὴν, οἵαν καὶ τοῖς νεκροῖς καὶ τῇ [98] ἐρριμμένῃ κοπρίᾳ· οὐκ οἴομαι εἰ καλῶς ἀπαλλαγήσεται [99]. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Κοπρίαν λέγεις τὰ σεβάσματα ἡμῶν Ναί φημι, ἄχρηστα γὰρ ὑμῖν αὐτὰ ἐποιήσατε, εἰς τὸ σέβειν καταριθμήσαντες, τῆς οὐ-

(*a*) Matth. v, 45.

VARIÆ LECTIONES.

[91] ὁ inserui c. O. [92] ἕξιν conj. D. Ego malim κρᾶσιν, quod propius accedit ad lectionem vulgatam, et fidem accipit ex Rufini interpretatione hac : *aeris temperies temeratur*. S. [93] ἐπάσομεν O. [94] Ita C., τῇ... φιλίᾳ C., O. [95] γίνεται om. O. [96] Fort. scribendum ἐχθρά, vel addendum ἡ post Θεῷ S. [97] τις add. c. O. [98] τῇ reposui, postquam exciderat ap. Cl. et S. Subinde ἐρριμένῃ O. [99] ἀπαλλάξει C.

VARIORUM NOTÆ.

(32) Ἀθάνατος γὰρ ἡ ψυχή. Ut Clementis sententia citatur a Maximo, *Locorum communium* sermone 53, ut Clementis Romani, in Damasceno ms. cap. Περὶ ψυχῆς καὶ νοῦ, ad hunc modum : Ἀθάνατοι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ, καὶ τῶν ἀσεβῶν, αἷς ἄμεινον ἦν μὴ ἀφθάρτους εἶναι. Κολαζόμεναι γὰρ ὑπὸ τοῦ ἀσβέστου πυρὸς ἀπεράντῳ τιμωρίᾳ, καὶ μὴ θνήσκουσαι, ἐπὶ κακῷ τῷ ἑαυτῶν τέλος λαβεῖν οὐκ ἔχουσιν. *Immortales omnes animæ sunt, etiam impiorum, quibus melius esset non esse corruptioni non obnoxias. Nam per ignem inexstinctum cruciatæ perpetuo supplicio, nec morientes, suo ipsarum malo sui finem accipere non possunt.* Recognitionum lib. v, cap. 28 : *Immortales namque sunt etiam impiorum animæ, quas ipsi fortasse velint pariter cum corporibus finiri: sed non ita est ; perferunt enim ignis æterni sine fine supplicia, et ad perniciem sui naturam non habent moriendi.* Cum *Clementinis* loquitur Justinus Martyr *Apologia* II, p. 64, et *Dialogo cum Tryphone*, p. 223, dicitque improbis lucrum, fore, ἕρμαιον, animas mori, et finem habere in statum sensus vacuum, εἰς ἀναισθησίαν. Ad sensum vero *Recognitionum* Minucius Felix, quem eo loco citavi. Ac ex philosophis Hierocles in carmina Pythagorica ad vers. 29 : Οὐ βούλεται ὁ κακὸς ἀθάνατον εἶναι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἵνα μὴ ὑπομείνῃ τιμωρούμενος *Non enim vult qui malus est, esse sibi animum immortalem, ne scelerum ultionem patiatur.* Cot.

σίας αὐτῶν ἴσως εἰς [100] ἄλλο τι ἢ εἰς **238** χρῆσιν κόπρου, εὐχρηστησάσης. Νῦν δὲ οὐδὲ [1] εἰς τοῦτο χρησιμεύει, ὅτε μετασχηματίσαντες προσκυνεῖτε. Πῶς δὲ καὶ [2] εὐσεβέστεροι εἶναί φατε, οἱ πάντων ἀσεβέστατοι, ταύτῃ αὐτῇ τῇ μιᾷ καὶ ἀσυγκρίτῳ ἁμαρτίᾳ ψυχῆς ὄλεθρον ὀφείλοντες τῷ ἀληθεῖ [3], ἐὰν ἐπιμείνητε; Ὡς γὰρ εἴ τις υἱὸς πολλὰ εὐεργετούμενος ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἑτέρῳ τινὶ τῷ μὴ πατρὶ τὴν ὀφειλομένην τῷ πατρὶ ἀποδῴη [4] τιμὴν, πάντως ἀποκληρονόμος γίνεται· ἐπὰν δὲ κατὰ γνώμην τοῦ πατρὸς βιοὺς εὐχαριστῇ ἐπὶ ταῖς εὐεργεσίαις, εὐλόγως κληρονόμος γίνεται.

XIII. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν· Ἀσεβεῖν μέλλομεν, ἐὰν τὰ παραδοθέντα ἡμῖν ἐκ πατέρων σεβάσματα καταλείψωμεν [5]· ὅμοιον γάρ ἐστι τῷ παραθήκην φυλάξαι. Οὐκοῦν τούτῳ τῷ λόγῳ κἂν ληστοῦ τις ᾖ πατρὸς ἢ αἰσχροβίου, οὐκ ὀφείλει ὁ υἱὸς νήψας τὸ κρεῖττον ἑλέσθαι, ἵνα μὴ ἀσεβήσῃ, καὶ μὴ τὰ ἴσα τοῖς γονεῦσι ποιῶν ἁμαρτάνῃ [6]. Πῶς δὴ ἀνόητοι οἱ λέγοντες· Ταῦτα προσκυνοῦμεν, ἵνα μὴ αὐτῷ ὀχλῶμεν; ὡς ὀχλουμένου Θεοῦ ἐφ' οἷς εὐφημεῖται. μὴ ὀχλουμένου δὲ ἐφ' οἷς ἀχαριστούμενος βλασφημεῖται. Διὰ τί οὖν, ὁπόταν ἐποχὴ ὑετοῦ γένηται, πρὸς οὐρανὸν τὰ πάντα ἀφορῶντες εὐχὰς καὶ λιτὰς ἀπονέμετε; καὶ ὅταν ἐπιτύχητε, τάχιον ἐπιλανθάνεσθε; ἀμήσαντες γὰρ ἢ τρυγήσαντες εὐθέως τοῖς μηδὲν [7] οὖσιν εἰδώλοις τὰς ἀπαρχὰς **239** ἀπονέμετε, τάχιον ἐπιλανθανόμενοι τοῦ εὐεργετήσαντος Θεοῦ. Καὶ οὕτως εἰς ἄλση [8] καὶ εἰς τοὺς ναοὺς γενόμενοι θυσίας ἐπιτελοῦντες εὐωχεῖσθε. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν ὑμῶν λέγουσιν· Παρηγορίας καὶ τοῦ εὐωχεῖσθαι χάριν καλῶς ταῦτα ἐπινενόηται.

XIV. Ὦ ἀνόητοι! ὑμεῖς τοῦ λεγομένου γίνεσθε [9] δίκαιοι κριταί. Εἴπερ γὰρ καὶ ἐχρῆν ἐνταῦθα εἰς εὐφρασίαν σώματος ἑαυτὸν δοῦναι ποίᾳ εὐωχίᾳ, ἀμείνων ἦν ἡ ἐν ποταμοῖς [10] καὶ ὕλαις καὶ ἄλσεσιν, ἔνθα εἰλαπίναι καὶ συμπόσια καὶ κατάσκιοι τόποι, ἢ ὅπου ἀπόνοια δαιμόνων, καὶ χειρῶν τομαὶ, καὶ αἰδοίων ἀποκοπαὶ, καὶ οἶστροι, καὶ μανίαι, καὶ τριχῶν κόμαι, καὶ κόμποι, καὶ ἐνθουσιασμοὶ, καὶ ὀλολυγαὶ, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ μεθ' ὑποκρίσεως εἰς κατάπληξιν τῶν ἀνοήτων γινόμενα, ὅπως τὰς ὑμῶν [11] ὀφειλομένας εὐχὰς καὶ εὐχαριστίας καὶ νεκρῶν νεκροτέροις προσενέγκητε;

XV. Καὶ διὰ τί χαίροντες ταῦτα ποιεῖτε; Ἐπεὶ οὐ θέλει ὑμῖν ὁ ἐμφωλεύων εἰπεῖν ὄφις [12], ὃς ἐνέσπειρεν ὑμῖν τὴν ἄκαρπον ἐπιθυμίαν, λέγων ὑπομνήσω. Ἔχει δὲ οὕτως· Παρὰ τῇ τοῦ Θεοῦ θρησκείᾳ κηρύσσεται νήφειν, σωφρονεῖν, ὀργῆς κρατεῖν, ἀλλότρια μὴ νοσφίζεσθαι, δικαίως βιοῦν, ἐπιεικῶς [13], εὐσταθῶς, πράως, κολάζειν ἑαυτὸν μᾶλλον ἐν ταῖς ἐνδείαις, ἢ **240** μὴ ἔχοντα ἑτέρου, ἀδίκως ἀφελόμε-

A vel ad fimum, fuisset utilis. Nunc vero neque ad hoc prodest, quando a vobis transfiguratam colitis. Qua autem ratione vos et magis pios dicitis, qui omnium estis impiissimi, hoc ipso una et incomparabili peccato interitum animæ merentes coram illo, qui verus est, si perseveretis. Exempli gratia si quis filius, plurima beneficia a patre consecutus, alteri qui pater non sit debitum patri honorem deferat, plane exhæredabitur. Cum vero ex sententia patris vivens gratias de beneficiis egerit, merito hæres relinquetur.

XIII. Alii vero dicunt, impii erimus, si nobis a patribus tradita numina dereliquerimus: idem enim est ac depositum servare. Igitur hac ratione, si aliquis ortus sit ex patre latrone aut obscœno, non
B debet filius frugi esse melioremque vitam amplecti, ne impius evadat, peccetque eadem cum parentibus non agendo. Quam stulti autem sunt, qui dicunt: Hæc adoramus, ne Deo simus molesti! Quasi Deo molesta sint ea quibus laudatur, non molesta vero, quibus ingrate accipitur et inflammatur. Cur ergo, cum imbris acciderit remora, in cœlum omnino intuiti preces ac supplicationes assignatis? et quando obtinuistis, cito obliviscimini. Facta enim messe aut vindemia, statim ad idola, quæ nihil sunt, primitias defertis, celeriter Dei immemores, beneficii auctoris. Sicque in nemoribus et in templis positi sacrificia celebratis, atque genio indulgetis. Quapropter nonnulli ex vobis dicunt: Solatii et bonæ tractationis causa præclara ista excogitata sunt.

C XIV. O stolidi! Vos hujus dicti estote justi judices. Si enim oportebat hic se ad corporis voluptatem alicui tradere oblectationi, melior erat ea, quæ in fluviis et silvis et lucis, ubi compotationes et convivia et loci umbrosi, quam ubi dæmoniaca amentia, et manuum sectiones, abscissiones verendorum, rabidus furor, insania, sparsi crines, strepitus stridoresque, afflatus fanatici, ululatus, omniaque illa quæ cum simulatione ad terrorem amentium fiunt, ut debitas illis preces et gratiarum actiones offeratis, idque iis, qui mortuis magis sunt mortui.

XV. Et cur læti ista facitis? Quoniam intus latens serpens vobis non vult edicere, qui infructuosam inseruit cupiditatem, dicam ego atque memorabo. Ita autem habet: Apud religionem Dei præ-
D dicatur agere sobrie, sibi temperare, iram tenere, non subripere aliena, juste vivere, cum bono jure, tranquille, leniter, se in in indigentia potius continere ac reprimere, quam cum non habeas, alterius bonis

VARIÆ LECTIONES.

[100] εἰς, quod deest in utroque Hom. cod., addidit D. Subinde scripsi ἄλλο τι ἢ εἰς c. O ut conj. D, ἄλλο τι, εἰς C, quod mutari voluit in ἄλλοτε, εἰς. Tum εὐχριστησάσης O. [1] οὐδέ om. O. [2] καί inserui c. O. [3] τὰ ἀληθῆ C. Subinde ἐὰν μὴ ἐπιμείνητε O. [4] ἀποδῷ C. [5] λείψωμεν C. [6] Vbb. καὶ μὴ τὰ ἴσα τοῖς γονεῦσι ποιῶν ἁμαρτάνῃ textui reddidi, cum prætermissa essent in ed. Schwegleriana. Subinde πῶς δέ S. [7] μηθέν O. [8] Ita O, ut conj. S, καὶ οὕτως εἰς ἀεί. Καί C. ex conject., εἴσασι cod. ipsius, in cuj. marg. ἴσασι. Ruf. *Rec.* v, 30: *In templis aut lucis.* [9] γίνεσθε S, γένεσθε C, O. [10] Ita explicandum esse videtur Ottoboniani ἀμείνων ἦν· οἱ ἐν ποταμοῖς, ap. C ἄμεινον ἡ ἐν ποταμοῖς. [11] ὑμῶν S, αὐτῶν C, O. [12] ὄφις om. O. [13] ἐπεικῶς O.

injuste ablatis expleri. Apud vocatos autem deos contraria peraguntur. Et nonnulla in admirationem justitiæ denuntiatis, quæ licet omnia præcepta exsequeremini, una Dei ignorantio sufficit ad punitionem vestram. Cæterum convenientes ad loca quæ vos iis assignatis, alacriter inebriamini, et aras accenditis, quarum nidor vagatus cæcos surdosque spiritus vi sua ad odoratus locum ducit. Sicque ibi alii fanaticis furoribus, alii absurdis cibis replentur, ad libidinem vertuntur alii, ad furta alii et adulteria. Nam fusi illic sanguinis vapor et vini libatio etiam satiat impuros spiritus, qui intra vos occultati omnia hæc reddunt suavia, atque per somnia vos falsis spectris irretiunt, innumerisque perpessionibus puniunt. Eam occasione sacrarum, ut vocant, hostiarum repleti estis truculentis dæmonibus, qui caute vos inscios perimunt, ut non sentiatis factas insidias. Prætextu siquidem cujuspiam injuriæ vel calamitatis, amoris, iræ, mœstitiæ, aut laqueo aut aqua suffocant, e loco præcipiti dejiciunt, homicidio sui, aut apoplexia, aut alio morbo e vita cogunt migrare.

XVI. Ex nobis autem nullus tale quid potest pati, sed a nobis dæmones torquentur, quandoquidem in aliquem ingressi, ut tardius egrediantur, rogant nos. Sed licet aliquis : In has perpessiones incidunt interdum etiam quidam Dei cultores. Aio id fieri non posse. Ille enim, de quo loquor, cultor Dei est, qui vere est Dei cultor, non qui duntaxat dicitur. Qui autem vere est, traditæ sibi legis perficit opera. Si quis impie egerit, pius non est. Quemadmodum si alienigena legem servet, Judæus est; qui vero non servat, est gentilis. Judæus enim, Deo credens, legem implet, per quam fidem etiam alia mala montibus similia et gravissima transfert (*a*). Qui vero non exsequitur legem, clarum est, quod non credendo in Deum fit transfuga, ideoque peccator velut nequaquam Judæus propter peccatum a calamitatibus subigitur, quæ ad puniendos peccatores constitutæ sunt. Nam consilio Dei, quod ad initio sancitum fuit, illius cultores juste propter delicta pœna consequitur. Quod fit, ut, postquam pœna de peccato velut debito per vexationem rationem repetierit, conversos homines in cunctorum judicio puros repræsentet. Sicut enim improbis præsentes deliciæ in damnum futurorum bonorum cedunt, ita supplicia lapsis in peccatum Judæis mittuntur ad exactionem, ut recepta hic delicti pœna a futura illic æterna damnatipne liberentur.

A νον χορεσθῆναι. Παρὰ δὲ τοῖς λεγομένοις θεοῖς τὰ ἐναντία γίνεται. Καὶ ἔνια εἰς κατάπληξιν δικαιοσύνης παραγγέλλετε [14], ἅπερ εἰ καὶ πάντα ποιεῖτε τὰ παραγγέλματα, μία ἡ πρὸς Θεὸν ἄγνοια ἱκανὴ τυγχάνει πρὸς τὴν καθ' ὑμῶν τιμωρίαν. Πλὴν συνερχόμενοι εἰς τοὺς ὑφ' ὑμῶν αὐτοῖς δοθέντας τόπους ἡδέως μεθύσκεσθε καὶ βωμοὺς ἀνάπτετε, ὧν ἡ κνίσσα ῥεμβομένη καὶ τὰ τυφλὰ καὶ κωφὰ πνεύματα διὰ τῆς ἐξουσίας ἄγει εἰς τὸν τῆς ὀσφρήσεως αὐτῶν τόπον, Καὶ οὕτως τῶν ἐκεῖ οἱ μὲν ἐνθουσιασμῶν [15], οἱ δὲ βρωτῶν ἀλλοκότων ἐμπίμπλανται, οἱ δὲ ἐπὶ τὸ ἀσελγαίνειν τρέπονται, οἱ δὲ ἐπὶ κλοπὰς καὶ φόνους. Ἡ γὰρ τοῦ ἐκεῖ αἵματος ἀναθυμίασις καὶ ἡ τῶν οἴνων σπονδὴ καὶ αὐτὰ [16] χορεῖ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα, ἅτινα ἐνδομυχοῦντα [17] εἰς ὑμᾶς φιληδόνως ἔχειν τὰ B ἐκεῖ ποιοῦσιν, καὶ δι' ὀνείρων ὑμᾶς φαντασίαις ψευδέσι περιβάλλουσιν, καὶ μυρίοις παθήμασι τιμωροῦσιν. Προφάσει γὰρ τῶν λεγομένων ἱεροθύτων χαλεπῶν δαιμόνων ἐμπίπλασθε. οἳ καὶ φρονίμως ὑμᾶς λανθάνοντες ἀναιροῦσιν, ἵνα μὴ συνῆτε ὑμῶν τὴν ἐπιβουλήν. Προφάσει γάρ τινος ἐπηρείας ἢ ἔρωτος ἢ ὀργῆς ἢ λύπης ἢ ἀγχόνῃ ἢ ὕδατι πνίξαντες ἢ ἀπὸ κρημνοῦ ῥίψαντες ἢ αὐτοχειρίᾳ ἢ ἀποπληξίᾳ ἢ ἑτέρῳ τινὶ πάθει τοῦ ζῆν μεθιστᾶσιν.

XVI. Ἡμῶν δὲ οὐδεὶς τοιοῦτόν τι παθεῖν δύναται, ἀλλ' αὐτοὶ ὑφ' ἡμῶν κολάζονται, ὁπόταν εἴς τινα εἰσιόντες βραδέως ἐξιέναι ἡμᾶς παρακαλῶσιν [18]. **241** Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Ἴσως τοιούτοις πάθεσιν καὶ θεοσεβῶν τινες ὑποπίπτουσιν. Φημὶ ὅτι τοῦτο ἀδύνατον. Θεοσεβὴς γὰρ οὗτός ἐστιν, ὃν [19] ἐγώ φημι, ὁ ὄντως θεοσεβὴς, οὐχ ὃς ἂν μόνον λέγηται, ὁ δὲ ὄντως ὢν τοῦ δο- C θέντος αὐτῷ νόμου ἐκτελεῖ τὰς πράξεις. Ἐάν τις ἀσεβήσῃ, εὐσεβὴς οὐκ ἔστιν. Ὅνπερ τρόπον ἐὰν ὁ ἀλλόφυλος τὸν νόμον πράξῃ, Ἰουδαῖός ἐστιν· μὴ πράξας δὲ, Ἕλλην. Ὁ γὰρ Ἰουδαῖος πιστεύων Θεῷ ποιεῖ τὸν νόμον [20], δι' ἧς πίστεως καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὄρεσιν ἐοικότα καὶ βαροῦντα μεθίστησι πάθη. Ὁ δὲ μὴ ποιῶν τὸν νόμον δηλονότι [21] ἐκ τοῦ μὴ πιστεύειν Θεῷ λιποτακτεῖ, καὶ οὕτως ὡς οὐχὶ [22] Ἰουδαῖος ἁμαρτωλὸς διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐπικρατεῖται ὑπὸ τῶν εἰς τὸ τιμωρεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας καθεστώτων παθῶν. Βουλῇ Θεοῦ τῇ ἀπαρχῆς ὁρισθείσῃ δικαίως τοῖς σέβουσιν αὐτὸν παραπτωμάτων χάριν ἡ τιμωρία ἕπεται, ὃ γίνεται, ἵνα ὡς ὀφείλημα διὰ τῆς βασάνου ἀπαιτήσασα τὴν ἁμαρτίαν τοὺς ἐπιστρέψαντας καθαροὺς ἐν τῇ τῶν ὅλων παραστήσῃ [23] κρίσει. Ὡς γὰρ τοῖς κακοῖς ἡ D ἐνταῦθα τρυφὴ εἰς ζημίαν αἰωνίων ἀγαθῶν γίνεται, οὕτως αἱ τιμωρίαι τοῖς παραπίπτουσιν Ἰουδαίοις πέμπονται εἰς ἔκπραξιν, ἵνα ἐνταῦθα ἀπολαύοντες [24] τὸ παράπτωμα τῆς ἐκεῖ ἀπαλλαγῶσιν αἰωνίας κολάσεως.

(*a*) Matth. XVII, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[14] παραγγέλλεται O. [15] ἐνθουσιασμῷ C, ἐνθουσιασμοῦ D. [16] αὐτή C. Lectionem Ottoboniani præsagivit S. [17] ἐνδομογιοῦντα O. [18] παρακαλοῦσιν C. [19] ὃν prætermisit S c. Cl. [20] Sede vocabuli mutata lego : Ἐὰν ὁ ἀλλ. τ. ν. πρ. Ἰ. ἐστ. μὴ πράξας δὲ Ἰουδαῖος, Ἕλλην· Ὁ γὰρ πιστεύων Θεῷ ποιεῖ τὸν νόμον. Hoc modo elegans nasci videtur antithesis D. [21] δῆλον ὅτι C. Tum λειποτακτεῖ O. [22] οὐκ O. [23] Ita O c. S, παραστήσει C. [24] ἀπολαύοντες D., qui insuper exemplis comprobavit, vocem ἀπολαύειν conjungi posse cum casu accusativo, atque haud raro sumi in malam partem. S. ἀπολαυόντες C, O.

242 XVII. Ὑμεῖς δὲ ταῦτα εἰπεῖν οὐ δύνασθε, οὐ γὰρ πιστεύετε τὰ ἐκεῖ εἶναι ὡς ἡμεῖς λέγομεν, λέγω δὴ, ὅπου πᾶσιν ἡ ἀνταπόδοσις γίνεται. Οὗ ἕνεκεν ἀγνοοῦντες τὸ συμφέρον ὑπὸ τῶν προσκαίρων ἡδονῶν μὴ λαβεῖν τὰ αἰώνια ἐνεδρεύεσθε. Διὸ ἡμεῖς τοῦ συμφέροντος ὑμῖν τὰς ἀποδείξεις ποιεῖν πειρώμεθα, ἵνα πληροφορηθέντες περὶ τῶν τῆς θεοσεβείας ἐπαγγελμάτων διὰ τῶν ἀγαθῶν πράξεων δυνηθῆτε σὺν ἡμῖν τὸ ἄλυπον αἰῶνα κληρονομῆσαι. Μέχρι μὲν οὖν γνωρίσετε [25] ἡμὰς, μὴ χαλεπαίνετε ἡμῖν [26] ὡς ψευδομένοις περὶ ὧν ὑμῖν θέλομεν καλῶν. Τὰ γὰρ ἡμῖν νομισθέντα ἀληθῆ τε καὶ ἀγαθὰ, ταῦτα ὑμῖν φέρειν οὐκ ἐφθονήσαμεν, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐσπεύσαμεν συγκληρονόμους ὑμᾶς ποιῆσαι ἀγαθῶν, ὧν ἡμεῖς νενομίκαμεν [27]. Οὕτω γὰρ χρὴ πρὸς τοὺς ἀπίστους λέγειν. Ὅτι δὲ ἀληθεύομεν ὄντως περὶ ὧν λέγομεν, οὐκ ἄλλως δυνήσεσθε εἰδέναι, ἐὰν μὴ πρότερον φιλαληθῶς ὑπακούσητε.

XVIII. Διὸ ἐπὶ τοῦ παρόντος, κἂν τὰ μυρία ὑμᾶς ὁ ἐν ὑμῖν ἐνδομυχῶν [28] ὄφις, κακοὺς ὑποβαλὼν λογισμοὺς καὶ ἀσχολίας, ἐνεδρεύειν θέλῃ [29], ἀλλ' οὖν γε ὑμεῖς ὀφείλετε ταύτῃ μᾶλλον προσφιλονεικοῦντες αὐτῷ συνεχῶς ἡμῶν [30] ἐπακούειν. Δεῖ γὰρ συνεδρεύοντας ὑμᾶς τούς σφόδρα ἠπατημένους εἰδέναι, πῶς χρὴ ἐπᾴδειν αὐτῷ. Ἄλλως δὲ ἀδύνατον. Ἐπᾴδειν δὲ [31] λέγω, τῷ λογισμῷ ἀντιτάσσεσθαι ταῖς κακαῖς αὐτῶν συμβουλίαις **243** μεμνημένους, ὅτι ὑποσχέσει γνώσεως ἀπ' ἀρχῆς τῷ κόσμῳ θάνατον ἐξειργάσατο [32].

XIX. Ὅθεν ὁ τῆς ἀληθείας προφήτης πολὺ τὸν κόσμον πεπλανημένον εἰδὼς καὶ τῇ κακίᾳ συνθέμενον ἰδὼν οὐκ ἠγάπησε τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην, ὡς ἐκ πλάνης συνοῦσαν [33]· ὅτι εἰς τέλος ἐπιφέρει πᾶσι τοῖς πρὸς κακίαν ὁμογνωμονοῦσιν, παραθεὶς [34] ἀντὶ πλάνης, τοῖς νήψασιν ὥσπερ πῦρ ἐμβαλὼν τὴν κατὰ τοῦ ἐνεδρεύσαντος ὀργὴν μαχαίρᾳ ἐοικυῖαν, προτείνρς δὲ [35] λόγον ἀναιρεῖ τὴν ἄγνοιαν τῇ γνώσει, ὥσπερ τέμνων καὶ χωρίζων ζῶντας ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Τῆς μὲν οὖν κακίας ὑπὸ τῆς νομίμου γνώσεως νικωμένης πόλεμος συνεῖχε τὸ πᾶν. Σωτηρίας γὰρ χάριν υἱὸς ὑπείξας ἀπειθοῦς ἐχωρίζετο πατρὸς, ἢ καὶ πατὴρ τέκνου, ἡ τεκοῦσα θυγατρὸς, ἡ θυγάτηρ μητρὸς, ναὶ ἅπαξ οἱ [36] συγγενεῖς συγγενῶν καὶ φίλοι συνήθων.

XX. Καὶ μή τις λεγέτω· Πῶς τοῦτο δίκαιον, χωρίζεσθαι γονεῖς τέκνων καὶ τέκνα γονέων; Δίκαιον καὶ πάνυ. Εἰ γὰρ συνόντες, μετὰ τοῦ μηδὲν αὐτοὺς ὠφελεῖν, καὶ συναπώλλυντο αὐτοῖς, πῶς οὐ δίκαιον, καὶ [37] χωρισθῆναι τὸν σώζεσθαι θέλοντα ἀπὸ τοῦ μὴ θέλοντος, συναπολέσθαι δὲ [38] βουλομένου; πρὸς τούτοις οὐδὲ αὐτοὶ οἱ τὸ κρεῖττον νενοηκότες χωρισθῆ-

A XVII. Vos vero hæc dicere non potestis, quia non creditis, quæ illic sunt esse quemadmodum dicimus, dico autem, ubi cunctis fiat retributio. Quocirca quod est utile ignorantes, a temporariis voluptatibus, ne æterna accipiatis, decipimini. Quare nos conamur, commodi vobis probationes afferre, ut plene certi de pietatis promissionibus per bona opera possitis nobiscum sæculi quod tristitia vacat hæredes existere. Donec igitur cognoscatis nos, ne nobis succenseatis, tanquam mentiamur circa bona quæ vobis cupimus. Quæ enim putavimus vera et bona, ea ad vos afferre non invidimus; sed contra festinavimus, reddere vos bonorum, quæ novimus, cohæredes. Ita quippe ad infideles loquendum est. Quod autem plene veros B proferamus sermones, non aliter poteritis scire, nisi prius cum veritatis studio audiatis.

XVIII. Quapropter nunc, licet serpens, quem intus habetis latentem, mille vobis tendat insidias, pravas subjiciendo cogitationes et impedimenta, attamen eo magis obsistere et debetis, et assiduo nos audire. Oportet enim, ut vos, qui fuistis valde decepti, convenientes cognoscatis, quo modo ille incantandus sit. Aliter vero fieri nequit. Incantare autem dico, mente repugnare pravis dæmonum consiliis memores, cum promissione scientiæ mundo ab initio mortem procreasse.

XIX. Unde veritatis propheta, sciens mundum errasse plurimum, et maliti æconsensisse intuitus, non expetivit pacem cum illo, ut ex errore consi- C stentem; sed usque ad finem cunctos in malitia consentientes oppugnat, et veritatem in locum erroris proponit, ac resipiscentibus velut ignem immittit iram adversus insidiatorem, quæ gladio similis est (*a*), objectoque sermone ignorantiam cognitione interimit, quasi scindens ac separans vivos a mortuis. Itaque dum malitia per legitimam cognitionem vincebatur, bellum cuncta tenuit. Nam propter salutem filius credens a patre incredulo separavit se, vel pater a filio, genitrix a filia, filia a matre, atque omnino propinqui a propinquis et amici a familiaribus.

XX. Neque dicat aliquis: Quomodo id justum fuerit, separari parentes a liberis, liberos a parentibus. Justum est, et valde. Nam si una morati, D præterquam quod nihil eis proderant, etiam cum illis peribant, quo pacto æquum non est separari eum, qui salvari vult, ab eo qui non vult, sed una perire cupit. Ad hæc, non illi, qui quod præstat

(*a*) Matth. x, 34.

VARIÆ LECTIONES.

[25] γνωρίζετε C. [26] ὁμῖν Cl. Fallitur S. de lectione Ci. [27] νενοήκαμεν C. [28] Ita O et ex conject. C., in cuj. textu ἐνδομοιχῶν. [29] Ita S., θέλει C. Ambigo de scriptura libri Ottob. non plena. [30] ὑμῶν O. [31] δέ om O. [32] Vbb. μεμνημένους, ὅτι ὑποσχέσει γνώσεως ἀπ' ἀρχῆς τῷ κόσμῳ θάνατον ἐξειργάσατο largitus est O. [33] *Non continuo pacem mundo in erroribus posito dedit*, *Recogn*. vi, 4. Unde conjectaverim esse scribendum συνεστῶτα S. [34] Post παραθεὶς deest aliquid, supple ἀλήθειαν vel similem aliquam vocem. Cfr. *Recogn*. vi, 4: *Sed ignorantiæ ejus ruinis scientiam veritatis opposuit* Deinde ego post πλάνης commate distinxi, non, ut C., post νήψασιν S. [35] δέ add. c. O. [36] αἱ O. [37] καὶ accessit ex O [38] καί O.

intelligunt, vellent separari, imo simul manere, alioaque meliorum expositione juvare. Unde increduli, dum nolebant audire, ipsi contra eos pugnabant per separationem, persecutionem, odium. Qui vero ista sustinebant, miserati eos, qui ipsis per ignorantiam insidiabantur, doctrina prudentiæ orabant pro vexatoribus suis, scientes causam delicti esse ignorantiam. Ipse enim Magister clavis confixus orabat Patrem, ut ejus interfectoribus dimitteret peccatum, dicens: ***Pater, dimitte illis peccata sua. Non enim sciunt quæ faciunt*** (a). Imitantes ergo Magistrum et ipsi in iis quæ patiebantur orabant pro afflictoribus, quemadmodum edocti fuerant. Sic non odio parentum separabantur, quandoquidem et pro iis, qui nec erant parentes, nec propinqui, sed inimici, preces continuas fundebant, eosque, prout jussi erant, nitebantur diligere.

XXI. Mihi autem dicite vos, quo modo parentes diligatis? Equidem si velut justitiam semper intuiti, bene est: sin vero temere, non amplius bene. Potestis enim parvam ob causam eorum hostes fieri. Quod si gnari diligitis, dicite, quid sint parentes. Respondebitis: originis auctores. Cur ergo cunctarum rerum originem Deum non amatis, si justo judicio hoc suscepistis facere? Sed et jam dicetis, illum non novimus. Quare igitur non percontati colitis sensu destituta? Quid vero? et si difficile erat vobis cognoscere quid sit Deus, at quid non sit Deus, non potuistis non scire, ut reputaretis, neque lignum, neque lapidem, neque æs, neque aliud quid ex corruptibili constans materia Deum esse.

XXII. Nonne enim ferro cælata sunt simulacra, et ferrum quod sculpsit igne emollitum est, et ignis aqua exstinguitur? An non vero aqua per spiritum movetur, atque spiritus a Deo cunctorum opifice initium exstantiæ habet? Sic enim dixit Moyses propheta: ***In principio creavit Deus cœlum et terram: terra autem erat invisibilis et incomposita et tenebræ erant super abyssum, et spiritus Dei ferebatur super aquas.*** Qui spiritus, dicente Deo, velut manus ipsius cuncta fecit, lucem separavit a tenebris, et post cœlum invisibile visibile expandit, ut superiora ab angelis lucis habitarentur, inferiora vero ab homine una cum omnibus propter ipsum factis administrarentur.

XXIII. Nam propter te hominem Deus aquam quæ supra faciem terræ erat jussit secedere ut tibi terra fructus posset producere: et fecit meatus, quo fontes tibi præberet, ac apparerent fluminum

A ναι **244** ἤθελον, ἀλλὰ συνεῖναι καὶ ὠφελεῖν αὐτοὺς τῇ τῶν κρειττόνων ὑφηγήσει, ὅθεν οἱ ἀπειθεῖς ἐπακούειν αὐτῶν μὴ θέλοντες αὐτοὶ αὐτοὺς ἐπολέμουν, χωρίζοντες, διώκοντες, μισοῦντες. Οἱ δὲ ταῦτα πάσχοντες, ἐλεοῦντες αὐτοὺς [39] ὑπὸ ἀγνοίας ἐνεδρευομένους, διδασκαλίᾳ φρονήσεως ηὔχοντο ὑπὲρ τῶν τὰ [40] κακὰ αὐτοὺς διατιθεμένων, τὴν ἄγνοιαν τοῦ ἁμαρτήματος αἰτίαν εἶναι μεμαθηκότες. Αὐτὸς γὰρ ὁ Διδάσκαλος προσηλωθεὶς ηὔχετο τῷ Πατρὶ, τοῖς αὐτὸν ἀναιροῦσιν ἀφεθῆναι τὸ ἁμάρτημα, εἰπών· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, οὐ γὰρ οἴδασιν ἃ ποιοῦσιν. Μιμηταὶ οὖν γινόμενοι τοῦ Διδασκάλου καὶ αὐτοὶ, ἐν οἷς ἔπασχον, ὑπὲρ τῶν διατιθεμένων ηὔχοντο, ὡς ἐδιδάχθησαν. Οὕτως οὐ γονεῖς μισοῦντες ἐχωρίζοντο, ὁπότε καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ B γονέων μηδὲ συγγενῶν, ἐχθρῶν δὲ γενομένων, ἐποίουν συνεχεῖς εὐχὰς [41] καὶ ἀγαπᾷν πειρῶνται [42] ὡς ἐκελεύσθησαν.

XXI. Εἴπατε δέ μοι ὑμεῖς, πῶς τοὺς γονεῖς ἀγαπᾶτε; εἰ μὲν ὡς τὸ δίκαιον ἀεὶ σκοποῦντες, συνεύχομαι, εἰ δὲ ὡς ἔτυχεν, οὐκέτι, δύνασθε γὰρ καὶ μικρᾷ προφάσει τούτων γενέσθαι ἐχθροί. Εἰ δὲ εἰδότες ἀγαπᾶτε, εἴπατε ὑμεῖς, τί εἰσι [43] γονεῖς. Ἐρεῖτε· Γένους ἀρχηγέται. Διὰ τί οὖν τὸ τῶν ὅλων γένος οὐκ ἠγαπήσατε, εἴπερ δικαίῳ φρονήματι τοῦτο ποιεῖν ἐπανείλεσθε; Ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν ἐρεῖτε· Οὐχ ἑωράκαμεν αὐτόν. Διὰ τί οὖν μὴ ζητήσαντες τὰ ἀναίσθητα κολακεύετε; Τί δέ; εἰ καὶ δύσκολον ἦν ὑμῖν **245** γνῶναι τί Θεὸς, τὸ μέντοι τί οὐ Θεὸς μὴ εἰδέναι οὐκ ἐδύνασθε, ἵνα λογίσησθε ὅτι Θεός ἐστιν οὐ ξύλον, οὐ λίθος, οὐ χαλκὸς, οὐκ ἄλλο τι ἐκ φθαρτῆς γεγονὸς ὕλης.

C

XXII. Ἢ γὰρ οὐχ ὑπὸ σιδήρου ἐτορεύθησαν καὶ ὁ τορεύσας [44] σίδηρος ὑπὸ πυρὸς ἐμαλάχθη, καὶ τὸ πῦρ αὐτὸ [45] σβέννυται ὑπὸ ὕδατος; τὸ δὲ ὕδωρ οὐχ ὑπὸ πνεύματος τὴν κίνησιν ἔχει, καὶ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ τὰ ὅλα πεποιηκότος Θεοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκτάσεως [46] ἔχει; Οὕτως γὰρ ὁ προφήτης εἴρηκε Μωϋσῆς. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Ὅπερ καὶ λέγοντος τοῦ Θεοῦ, τὸ πνεῦμα, ὥσπερ χεὶρ αὐτοῦ τὰ πάντα δημιουργεῖ φῶς ἀπὸ σκότους χωρίζον [47], καὶ μετὰ τὸν ἀόρατον οὐρανὸν τὸν φαινόμενον ἐφαπλῶσαν [48], ἵνα τὰ ἄνω τοῖς τοῦ φωτὸς ἀγγέλοις οἰκηθῇ, τὰ δὲ κάτω D ὑπὸ ἀνθρώπου ἅμα τοῖς δι' αὐτὸν γενομένοις πᾶσι διοικηθῇ.

XXIII. Διὰ γὰρ σὲ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς ἐκέλευσε τὸ ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς ὑποχωρῆσαι ὕδωρ, ἵνα καρποὺς ἡ γῆ σοι προσενέγκαι δυνηθῇ, καὶ τρηδόνας ἐποίησεν, ἵνα σοι παράσχῃ [49] πηγὰς καὶ ποταμῶν ῥεῖθρα

(a) Luc. XXIII. 34.

VARIÆ LECTIONES.

[39] ἐλεῶντες, ἑαυτούς C., ἐλεοῦντες ἑαυτούς S. [40] τά transcripsi ex O. [41] γονέων μὲν ὄντων ἐχθρῶν δὲ γενομένων ἐποιοῦντο τὰς εὐχάς O. [42] πείρωνται O. [43] ἡμῖν, τί ἐστιν C. [44] ἐτορνεύθησαν, καὶ ὁ τορνεύσας C. Cfr. Turrian. *Pro epist. pontif.* lib. v, cap. ult. [45] αὐτό om. O. [46] ἐκστάσεως C. [47] χωρίζων O. [48] ἐφαπλώσας O. [49] παράσχοι O.

φανῇ καὶ ζῶα ἐκβρασθῇ [60], συνελὼν ἐρῶ, ἵνα πάντα σοι παραστῆναι δυνηθῇ. Ἢ γὰρ οὐ διὰ σὲ ἄνεμοι πρὸς καρπῶν ἐπιγονὴν πνέουσι [61] καὶ ὑετοὶ φέρονται **246** καὶ τροπαὶ γίνονται; Αὐτίκα γοῦν ἥλιος καὶ σελήνη ἅμα τοῖς ἄλλοις ἄστροις [62] διὰ σὲ τὰς ἀνατολὰς καὶ δύσεις ἐκτελοῦσιν, καὶ ποταμοὶ καὶ λίμναι ἅμα ταῖς πάσαις πηγαῖς [63] ὑπηρετοῦσιν. Ὅθεν σοι τῷ ἀναισθήτῳ ὥσπερ ἡ μείζων ἐδόθη τιμή, οὕτως ἀχαριστήσαντι ἡ μείζων διὰ πυρὸς κόλασις προητοίμασται, ὅτι γνῶναι οὐκ ἠθέλησας ὃν πρὸ πάντων ἔδει γνῶναι.

XXIV. Καὶ [64] νῦν δὲ ἐκ τῶν ἡττόνων ἐπίγνωθι τὴν τῶν ὅλων αἰτίαν, λογισάμενος ὅτι τὰ πάντα τὸ ὕδωρ ποιεῖ, τὸ δὲ ὕδωρ ὑπὸ πνεύματος κινήσεως τὴν γένεσιν λαμβάνει, τὸ δὲ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχει. Καὶ οὕτως ἔδει λογίσασθαι, ἵνα ἐπὶ λόγῳ εἰς Θεὸν καταντῆσαι δυνηθῇς, ὅπως ἐπιγνούς σου τὸ γένος [65], καὶ πρωτογόνῳ ἀναγεννηθεὶς ὕδατι καὶ [66] κληρονόμος καταστῇς τῶν πρὸς ἀφθαρσίαν γεννησάντων σε γονέων.

XXV. Διὸ ἑτοίμως πρόσελθε ὡς υἱὸς πατρί, ἵνα τῶν ἁμαρτημάτων σου ὁ Θεὸς τὴν ἄγνοιαν αἰτίαν θῇ. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ κληθῆναι οὐ θέλεις ἢ βραδύνεις, δικαίᾳ Θεοῦ ἀπολῇ κρίσει, τῷ μὴ θελῆσαι μὴ θεληθείς· καὶ μή τοι νομίσῃς, ὅτι ἐὰν [67] πάντων τῶν ποτε γενομένων εὐσεβῶν εὐσεβέστερος γένῃ, ἀβάπτιστος δὲ ἧς, ἐλπίδος τυχεῖν δυνήσῃ ποτέ. Ταύτῃ γὰρ μᾶλλον πλείονα ὀφέξεις κόλασιν, ὅτι καλὰ ἔργα οὐκ ἐποίησας καλῶς. Καλὴ γὰρ εὐποιία, ὁπόταν ὡς Θεὸς ἐκέλευσε γίνηται. Σὺ δὲ εἰ οὐ θέλεις, **247** ὡς ἐκείνῳ ἔδοξεν, βαπτισθῆναι, τῷ σῷ θελήματι ὑπηρετῶν ἐχθραίνεις τῇ ἐκείνου βουλῇ.

XXVI. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις· Τί συμβάλλεται πρὸς εὐσέβειαν τὸ βαπτισθῆναι ὕδατι; Πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ δόξαν Θεῷ πράττεις· δεύτερον δὲ, ἐξ ὕδατος ἀναγεννηθεὶς Θεῷ, αἰτίᾳ φόβου [68], τὴν ἐξ ἐπιθυμίας πρώτην σοι γενομένην καταλλάσσεις [69] γένεσιν, καὶ οὕτως σωτηρίας τυχεῖν δύνῃ· ἄλλως δὲ ἀδύνατον. Οὕτως γὰρ ἡμῖν ὤμοσεν ὁ προφήτης εἰπών [70]· Ἀμὴν ὑμῖν λέγω, ἐὰν μὴ ἀναγεννηθῆτε ὕδατι ζῶντι, εἰς ὄνομα Πατρὸς, Υἱοῦ, ἁγίου Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Διὸ προσέλθετε. Ἔστι γάρ τι ἐκεῖ ἀπαρχῆς ἐλεῆμον, ἐπιφερόμενον τῷ ὕδατι, καὶ [71] τοὺς βαπτιζομένους ἐπὶ τῇ τρισμακαρίᾳ ἐπονομασίᾳ καὶ [72] ῥύεται τῆς ἐσομένης κολάσεως, ὥσπερ δῶρα προσφέρον τῷ Θεῷ ὡς ἂν [73] ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν τῶν βα-

A undæ, et animalia exirent, uno verbo ut omnia se tibi possent offerre. Aut non propter te venti spirant, ad fructuum productionem, et imbres deteruntur et anni tempestates fiunt? Jam vero sol et luna cum aliis stellis propter te oriuntur et occidunt, fluvii et stagna cum omnibus fontibus tibi subserviunt. Unde tibi sensu carenti quemadmodum major præstitus est honor, ita ingrato major præparata est ignis pœna, quod scire nolueris, quem ante omnia oportuit cognoscere.

XXIV. Sed vel nunc ex minoribus agnosce cunctorum causam, considerans, quod omnia aqua producit, aqua vero a spiritu accipit motus originem, spiritus autem ab universorum Deo initium habet. Atque B ita oportet reputare quo per rationem ad Deum possis pervenire, ut agnoscens tuum genus et regeneratus aqua primigenita etiam hæres efficiaris parentum qui te ad incorruptionem genuerunt.

XXV. Propter quod prompte, tanquam filius ad patrem, accede, ut Deus causam peccatorum tuorum ponat ignorantiam. Quod si postquam vocatus es, non vis, aut cunctaris, justo Dei judicio peribis, et quia tu noluisti, nolet te Deus. Nec vero putes, quod et si omnium, qui unquam fuerunt pii, piissimus sis, non fueris autem baptizatus, spem adipisci aliquando poteris. Eo enim majores dabis pœnas, quod bona opera non bene feceris. Præclara enim res est, bona operari, quando juxta mandatum Dei fit. Tu vero, si, ut illi placet, nolis C baptizari, tuæ voluntati obsequens illius consilio repugnas.

XXVI. Sed aliquis forsan dicet: Quid confert ad pietatem, aqua baptizari? Primo quidem, quia id quod Deo placuit facis. Secundo vero per aquam Deo renatus, timoris causam primam nativitatem quam ex concupiscentia traxisti permutas, sicque salutem consequi potes: aliter autem impossibile est. Ita enim nobis juravit propheta dicens: *Amen dico vobis, nisi renati fueritis aqua viva, in nomine Patris, Filii, Spiritus sancti, non introibitis in regnum cœlorum* (a). Quocirca accedite. Ibi namque est aliquid ab initio misericors: quod fertur super aquam, et eos qui in ter beata invocatione baptizati sunt eripit de futuris suppliciis, et quæ post baD ptismum facta sunt a baptizatis bona opera Deo offert quasi donum. Quare confugite ad aquam.

(a) Joan. III, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[60] Ita O et ex conject. C, cuj. textus ἐκβασθῇ. [61] πνέουσι ascripsi c. O. [62] ἄστροις om. O. [63] πάσαις p. πάσαις πηγαῖς C, qui conj. θαλάσσαις. Lectio Ottoboniani quamlibet conjecturam reddit superfluam. [64] Κἂν C. [65] ἐπιγνῷς αὐτό γ. C, ἐπιγνῷς σαυτοῦ γ. D. [66] καί om. O. [67] κἂν scr. Schliemannus *Clem.*, p. 226, 569. S. [68] Ita O c. S, αἰτίᾳ φόβῳ C. Hæc vbb. non sunt in codice Turriani, neque agnoscuntur a Rufino; quare ea D esse putat a mala manu. S. [69] ἀποτέμνῃ alia man. O. Ita et Turrianus; Ruf. *Rec.* VI, 9: *amputatur.* [70] Cfr. Schw. Mont. p. 184; Nachap. *Zeitalter* I, 218 sq.; Zeller: *Ann. Theol.* Tubing. 1845, p. 613; 1847, p. 132; Frank. *Wurtemb. St.* tom. XVIII, p. 71 sq., XIX p. 179; Hilgenfeld: D *Clem. Rec. u. Rom.* p. 166; D. Ev. Joh. p. 151; *Krit. Unters.*, p. 358; Ritschl: *Ann: Theol. Tub.* 1851, p. 514. [71] καί O c. D, qui locum ita vult restitui: Καὶ τοὺς βαπτ. ἐπὶ τῇ τρ. ἐπον. ῥύεται καὶ τῆς ἐσ. κολ. Apud C καί deest ante τοὺς βαπτιζομένους, S ὃ τοὺς βαπτιζομένους. [72] καί om. O. [73] ὡς ἄν D, ὅτ' ἄν C, ὅταν O.

hæc enim sola vim ignis potest exstinguere. Ad quam qui nondum vult venire, adhuc rabidum gerit spiritum, cujus gratia non vult pro sua salute adire aquam vivam.

XXVII. Accede igitur, sive justus sis, sive injustus. Nam tibi, si justus es, solum deerat baptizari in salutem, sin injustus in remissionem eorum, quæ in ignorantia prius perpetrasti. Si vero injustus, relinquitur, ut baptismatis bona opereris juxta impietatis proportionem. Quapropter, sive justus es sive iniquus, festina nasci Deo, quia dilatio affert periculum; nam incertum est præstitutum morti nostræ tempus. Patri, qui te ex aqua genuit, similitudinem per bona opera ostende. Tanquam veri studiosus verum Deum honora ut patrem. Honor autem ejus est, ut ita vivas, sicut ipse, qui justus est, desirat. Porro justi voluntas est, injustitiam non facias. Et est injustitia, occidere, adulterare, odisse, fraudare, cæteraque his similia, quorum multæ sunt species.

XXVIII. Verumtamen istis adjiciendum est aliquid, quod quidem cum reliquis hominibus non est commune, sed proprie competit religioni Dei. Dico autem, in puritate degere, ad uxorem suam quando in purgatione est non accedere: hoc quippe jubet Dei lex. Quid vero? Nisi puritas in religione Dei esset consecrata, vos ut canthari cum voluptate volveremini. Quare, tanquam homines aliquid amplius brutis animantibus habentes, nimirum esse rationales, cor quidem a malis purgate per cœlestem intellectum, lavacro autem corpus diluite. Nam inter vere bona est mundities. Non quasi cordis puritatem præcedat castitas corporis, sed quia post bonum sequitur quod mundum est. Etenim magister noster quosdam nostrorum Pharisæorum et scribarum, qui sunt separati, et legis instituta, ut Scribæ, plus cæteris cognoscunt, redarguebat tamen velut hypocritas, quod ea sola quæ ab hominibus videntur purificarent, cordis vero puritatem quam solus Deus aspicit relinquerent.

XXIX. Hac ergo ipsa voce usus est, revera ad hypocritas inter eos loquens, non vero ad omnes Nam præcepit, ut quibusdam obediretur, quod iis commissa fuisset Moysis cathedra (*a*). Verum ac hypocritas dixit: *Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia mundatis calicis et parapsidis quod exterius est, intus autem ea plena sunt squaloris Pharisæe cæce, munda prius calicis et paropsidis*

A πτισθέντων τὰς εὐποιίας. Διὸ προσφεύγετε τῷ ὕδατι, τοῦτο γὰρ μόνον τὴν τοῦ πυρὸς ὁρμὴν σβέσαι δύναται. Τούτῳ ὁ μήπω προσελθεῖν θέλων ἔτι τὸ τῆς λύσσης φέρει πνεῦμα, οὗ ἕνεκα ἐπὶ τῇ αὐτοῦ [64] σωτηρίᾳ ὕδατι ζῶντι προσελθεῖν οὐ θέλει.

XXVII. Πρόσελθε οὖν, κἂν δίκαιος ᾖς, κἂν ἄδικος. Δικαίῳ γὰρ ὄντι **248** σοι μόνον ἔλειπε τὸ πρὸς σωτηρίαν βαπτισθῆναι, ἀδίκῳ δὲ πρὸς τὸ βαπτισθῆναι [65] εἰς ἄφεσιν τῶν ἐν ἀγνοίᾳ προπεπραγμένων [66]. Ἀδίκῳ δ' ὑποκαταλείπεται κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀσεβείας ἡ ἐπὶ τὸ βάπτισμα εὐποιία. Διὸ εἴ τε δίκαιος εἶ, εἴτε ἄδικος, σπεῦσον γεννηθῆναι Θεῷ, ὅτι ἡ ἀναβολὴ κίνδυνον φέρει διὰ τὸ ἄδηλον [67] εἶναι τοῦ θανάτου τὴν προθεσμίαν, τῷ ἐξ ὕδατος [68] γεννῶντί σε πατρὶ διὰ τῆς εὐποιίας τὴν ὁμοιότητα δείξας. Ὡς B φιλαλήθης τὸν ἀληθῆ Θεὸν τιμῶν ὡς πατέρα. Τιμὴ δὲ αὐτῷ τὸ ζῆν σε ὡς αὐτὸς δίκαιος ὢν θέλει. Δικαίου δὲ θέλημα τὸ μὴ ἀδικεῖν. Ἀδικία δέ ἐστιν φονεύειν, μισεῖν, πλεονεκτεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· τούτων δὲ εἴδη πολλά.

XXVIII. Πλὴν τούτοις συνεισφέρειν δεῖ τί ποτε, ὃ κοινότητα πρὸς [ἀνθρώπους μὲν οὐκ ἔχει, ἴδιον δὲ θρησκείας Θεοῦ τυγχάνει. Λέγω δὴ τὸ καθαρεύειν, τὸ ἐν ἀφέδρῳ οὔσῃ τῇ ἰδίᾳ γαμετῇ μὴ κοινωνεῖν, ὅτι τοῦτο ὁ Θεοῦ κελεύει νόμος. Τί δέ; εἰ μὴ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ θρησκείᾳ τὸ καθαρεύειν ἀνέκειτο, ὑμεῖς ὡς οἱ κάνθαροι [69] ἡδέως ἂν ἐκυλίασθε. Διὸ ὡς ἄνθρωποι ἔχοντές τι πλεῖον τῶν ἀλόγων ζώων, τὸ λογικοὶ [70] εἶναι, τὴν μὲν καρδίαν τῶν κακῶν οὐρανίῳ καθάρατε λογισμῷ, λουτρῷ δὲ πλύνετε [71] τὸ σῶμα. **249** Κατὰ γὰρ τὰ ἀληθῆ τὸ καθαρεύειν, οὐχ ὡς ὅτι προηC γεῖται τῆς κατὰ τὴν καρδιαν καθάρσεως ἡ τοῦ σώματος ἁγνεία, ἀλλ' ὡς [72] ὅτι ἕπεται τῷ ἀγαθῷ τὸ καθάριον. Καὶ γὰρ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν ἐνίους τῶν ἐν ἡμῖν [73] Φαρισαίων καὶ γραμματέων, οἵ εἰσιν ἀφωρισμένοι (33) καὶ τὰ νόμιμα ὡς γραμματεῖς τῶν ἄλλων πλεῖον εἰδότες, ὅμως διήλεγχεν αὐτοὺς ὡς ὑποκριτὰς, ὅτι, μόνα τὰ ἀνθρώποις φαινόμενα ἁγνεύοντες, τὰ τῆς καρδίας καθαρὰ καὶ Θεῷ μόνῳ ὁρώμενα παρελίμπανον.

XXIX. Ῥητῇ οὖν ταύτῃ φωνῇ ἐχρήσατο, τὰ ἀληθῆ πρὸς τοὺς ὑποκριτὰς αὐτῶν λέγων [74], οὐ πρὸς πάντας. Ἐνίων γὰρ καὶ ἐπακούειν ἔλεγεν, ὅτι τὴν Μωϋσέως ἐπιστεύθησαν καθέδραν. Πλὴν πρὸς τοὺς ὑποκριτὰς ἔλεγεν· Οὐαὶ ὑμῖν [75], γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὑποκριταὶ, ὅτι καθαρίζετε τοῦ ποτηρίου D καὶ τῆς παροψίδος τὸ ἔξωθεν, ἔσωθεν δὲ γέμει ῥύπου [76]. Φαρισαῖε τυφλὲ, καθάρισον πρῶτον τοῦ

(*a*) Matth. XXIII, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[64] Ita S, αὐτοῦ C, O. [65] Vbb. ἀδίκῳ δὲ πρὸς τὸ βαπτισθῆναι accesserunt ex O, in cuj. marg. man. rec. τῷ pro τό. [66] πεπραγμένων C. Subinde ἀδίκῳ δ' add. S. c. Rufino *Rec.* VI, 9: *injusto vero*. [67] ἄδειλον O. [68] ὕδατι O. [69] Arist. *Hist. anim.* V, 19, 552, a, 17: Οἱ δὲ κάνθαροι ἣν κυλίουσι κόπρον, ἐν ταύτῃ φωλεύουσί τε τὸν χειμῶνα. S. Tum ἀνεκυλίεσθε p. ἂν ἐκυλίεσθε C. [70] λογικόν C, τῷ λογικοὶ εἶναι conj. S. [71] πλύνατε C. Tum τὸ ἀληθές O. Deinceps fuit lacuna in O inter καθαρεύειν et ὅτι, quam. al. man. partim explevit verbis οὐχ ὡς inscriptis. [72] ἀλλὰ ὡς C. [73] ὑμῖν C. Ottoboniani lect. præsagivit S. [74] λέγων add. c. O. Idem p. ἔλεγεν lacunam præbet. [75] ὑμεῖς O. [76] ῥύπους. C.

VARIORUM NOTÆ.

(33) Ἀφωρισμένοι. Id significat nomen Φαρισαῖοι. Suspecta autem Ebionismi et Judaismi sunt quæ his capitibus dicuntur de lavatione. Cot.

ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος τὸ ἔσωθεν, ἵνα γένηται καὶ τὰ ἔξω αὐτῶν [77] καθαρά. Καὶ ἀληθῶς· φωτισθέντος γὰρ τοῦ νοῦ τῇ γνώσει, ὁ μαθὼν δύναται ἀγαθὸς εἶναι, ᾧ παρέπεται τὸ καθαρὸν γενέσθαι· ἐκ τῆς ἔσω γὰρ διανοίας ἡ τοῦ ἔξω σώματος ἀγαθὴ γίνεται πρόνοια. Ὡς ἀπό γε τῆς κατὰ τὸ σῶμα ἀναισθησίας τῆς διανοίας πρόνοια γενέσθαι οὐ δύναται, οὕτως ὁ καθαρὸς καὶ τὸ ἔξω καὶ τὸ ἔσω καθᾶραι **250** δύναται· ὁ δὲ τὰ ἔξω καθαίρων πρὸς ἀνθρώπων [78] τὸν ἔπαινον ἀφορῶν τοῦτο ποιεῖ, καὶ ἐπαίνῳ τῶν ἱστορούντων παρὰ τῷ Θεῷ οὐδὲν ἔχει.

XXX. Τίνι δὲ οὐ φαίνεται, ὅτι κρεῖττόν ἐστι γυναικὶ ἐν γυναικείοις οὔσῃ μὴ συνελθεῖν, ἀλλὰ καθαρθείσῃ καὶ βαπτισθείσῃ; Ἀλλὰ καὶ μετὰ κοινωνίαν βαπτίζεσθαι δεῖ. Εἰ δὲ τοῦτο ποιεῖν ὀκνεῖτε, ἀναπολήσατε πῶς τὰ τῆς ἁγνείας μέρη μετεδιώκετε, ὅτε ἀναισθήτοις εἰδώλοις ἐθρησκεύετε [79]. Αἰσχύνθητε ὅτι ἐνταῦθα, ὅπου ἐχρῆν, οὐ τὸ πλεῖον λέγω, ἀλλὰ μόνον καὶ ὅλον τὸ τῆς ἁγνείας ἀναδέξασθαι, ὀκνηρότεροι γίνεσθε. Νοήσατε οὖν τὸν ἐκεῖ ὑμᾶς πεποιηκότα, καὶ διανοηθήσεσθε τίς ἐστιν ὁ ἐνταῦθα ὄκνον πρὸς ἁγνείαν, ὑμῖν ἐμβάλλων.

XXXI. Ἀλλ' ἐρεῖ τις ὑμῶν. Χρὴ οὖν ἡμᾶς ποιεῖν ὅσα ἐν εἰδώλοις ἐποιοῦμεν; Φημί σοι, οὐχ ὅλα, ἀλλ' ὅσα καλῶς ἐποιεῖτε, καὶ ἐνταῦθα πλεῖον. Ὅ τι γὰρ ἂν καλῶς γίνηται ἐν τῇ πλάνῃ, ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἤρτηται, ὡς, εἰ καί τι ἐν τῇ ἀληθείᾳ κακῶς γένοιτο, ἀπὸ τῆς πλάνης ἐστίν. Ἀπολάβετε οὖν ὑμῶν πανταχόθεν τὰ ἴδια, μὴ τὰ ἀλλότρια, καὶ μὴ λέγετε· Εἴ τι ποιοῦσιν οἱ πεπλανημένοι καλὸν, ποιεῖν οὐκ ὀφείλομεν. Τούτῳ γὰρ τῷ λόγῳ, ἐὰν μὴ φονεύῃ τις εἴδωλα σέβων, φονεύειν ὀφείλομεν, ὅτι ὁ ἐν πλάνῃ ὢν οὐ φονεύει [80];

XXXII. Οὐχί· ἀλλά [81] τὸ πλεῖον, ἐὰν οἱ ἐν πλάνῃ μὴ φονεύωσιν, **251** ἡμεῖς μὴ [82] ὀργιζώμεθα· ἐὰν ὁ ἐν πλάνῃ μὴ μοιχεύῃ, ἡμεῖς τὴν ἀρχὴν μηδὲ ἐνθυμηθῶμεν [83]· ἐὰν ὁ ἐν πλάνῃ τὸν ἀγαπῶντα ἀγαπᾷ, ἡμεῖς καὶ τοὺς μισοῦντας· ἐὰν ὁ ἐν πλάνῃ δανείζῃ τοῖς ἔχουσιν, ἡμεῖς καὶ τοῖς μὴ ἔχουσιν. Ἁπαξαπλῶς ὀφείλομεν οἱ τὸν ἄπειρον αἰῶνα ἐλπίζοντες κληρονομεῖν, τῶν τὸν παρόντα μόνον εἰδότων, τῶν ὑπ' αὐτῶν γενομένων καλῶν κρείττω [84] ποιεῖν, εἰδότες, ὅτι, ἐὰν αὐτῶν τὰ ἔργα τοῖς ἡμετέροις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἀνακριθέντα ἴσα [85] τῇ εὐποιίᾳ εὑρεθῇ, καὶ ἡμεῖς ἐναισχυνθῆναι ἔχομεν, αὐτοὶ δὲ, διὰ πλάνην τὰ κατ' αὐτὸν [86] ποιήσαντες, ἀπολέσθαι. Τὸ δὲ αἰσχυνθῆναι κατὰ τοῦτο εἴρηκα, ὅτι μὴ πλεῖον ἐποιήσαμεν αὐτῶν ὧν καὶ πλεῖον ἐγνώκαμεν. Εἰ δὲ αἰσχυνθῆναι ἔστιν, τὴν εὐποιίαν αὐτοῖς ἴσην δείξαντας [87] καὶ οὐ πλεῖον, πόσῳ γε [88] μᾶλλον, ἐὰν αὐτῶν τῆς εὐποιίας τὸ ἧττον δείξωμεν;

interius, ut et illorum exteriora munda fiant (a). Et vere. Nam mente per scientiam illustrata, qui didicit potest esse bonus; quam rem consequitur puritas quia ex interiori intellectu fit exterioris corporis bona provisio. Quemadmodum ex corporis neglectu mentis provisio fieri nequit, ita qui purus est, et quod exterius est et quod interius potest purgare: qui vero exteriora purgat, ad hominum laudes aspiciens, id agit, ac propter cernentium laudes nihil a Deo recipit.

XXX. Cui vero non apparet, melius esse ad mulierem menstrua patientem non accedere, sed ad purificatam et lotam? Oportet etiam post concubitum lavari. Quod si hoc facere vos piget, animo repetite, quo pacto castimoniæ munia prosequebamini, quando sensus expertia idola colebatis. Erubescite, quod hic, ubi oportuit, non dico majorem, sed singularem et integram amplecti castitatem, segniores estis. Cogitate igitur eum, qui vos illic constituerat, et intelligetis quis hic vobis segnitiem ad castimoniam immittat.

XXXI. Sed dicet aliquis vestrum: Oportet ergo nos facere quæcunque apud idola egimus. Aio tibi: Non omnia, sed quæcunque bene faciebatis, atque hic majorem in modum. Quidquid enim bene fit in errore, a veritate pendet, sicut et si quid male fiat in veritate, ex errore venit. Recipite igitur quæ undique ad vos pertinent, non quæ sunt aliena, et ne dicatis: Si quid boni faciunt qui errant, facere nos non debemus. Hac siquidem ratione, si non occidat idolorum cultor, debemus occidere, quia qui in errore versatur non occidit?

XXXII. Minime: imo potius, si illi qui erant homicidium non faciunt, nos ne irascamur: si, errans non mœchatur, nos primitus ne quidem concupiscamus: si ille amantem amat, nos etiam inimicos diligamus; si ille mutuum dat iis qui habent, nos etiam non habentibus. Omnino sane debemus, qui æterni sæculi hæreditatem speramus, in bonis operibus superare eos, qui præsens tantum sæculum norunt: gnari quod, si opera illorum cum nostris operibus in die judicii collata paris meriti reperiantur, confusio nobis erit, et illi per errorem quod ad futurum sæculum operati interibunt. Fore autem nobis confusionem, in eo dixi, quod non amplius fecerimus quam illi, quibus amplius intelleximus. Quod si confusio erit, si in operibus bonis nos illis æquales ostendemus, non superiores, quanto magis, si in iisdem operibus nos inferiores exhibuerimus?

(a) Matth. xxiii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[77] αὐτοῦ O. [78] Ita O c. S, ἀνθρώπους C. [79] ἐθρησκεύετε S, O, θρησκεύετε C. [80] Post φονεύει puncto distinguit C. [81] Οὐχὶ ἄλλο C, Οὐχὶ ἀλλὰ S, et Ruf. *Rec.* vi, 13 *non ita est, sed*. Dein ἐάν S, ἵνα O c. C, qui conj. ἵνα εἰ οἱ. [82] μή O et ex conject. C, in cuj. cod. deest. Tum μὴ μοιχεύῃ O, μοιχεύει C, qui quidem recte μή deesse vidit. [83] ἐπιθυμηθῶμεν conj. C., quod non Græcum est. Lectio vulg. recte se habet. S. [84] κρεῖττον C. [85] Ita O et in marg. C, ὅσα in textu. [86] καθ' αὐτῶν C. καθ' αὐτούς leg. putat S. [87] Ita scripsi ratione habita lect. Ottob. δείξαντα, ap. C δείξαντες. Verum jam vidit S. [88] πῶς γε C.

XXXIII. Quod autem vere in die judicii cum bonis operibus errantium comparentur actiones cognoscentium veritatem, nos docuit qui nescit mentiri, dicens ad eos quidem qui negligebant venire et audire illum : *Regina Austri surget cum generatione ista, et condemnabit eam, quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, et ecce plusquam Salomon hic, et non creditis* (*a*). Ad eos vero e populo, qui nolebant ad illius prædicationem agere pœnitentiam, dixit : *Viri Ninivitæ surgent cum generatione hac et condemnabunt illam, quia audientes egerunt pœnitentiam ad prædicationem Jonæ, et ecce plus hic, et nemo credit* (*b*). Sicque ad omnem eorum impietatem opponens ethnicorum bene operantes, in condemnationem eorum qui in vera religione bonorum operum æqualia non faciebant errantibus, admonebat cordatos, ut non solum bonitatem gentilium æquarent operibus, sed etiam vincerent. Mihi autem fluxit hic sermo, occasione accepta ex eo, quod oportet servare tempus purgationis et post concubitum corpus abluere, nec inficiari hanc castimoniam, licet qui a veritate aberrant, illam exsequantur : quandoquidem qui in errore bene agunt, et vere religionis homines condemnant, et non salvantur, quia castitatem colunt propter errorem, non vero propter pietatem in verum Patrem ac Deum cunctorum.

XXXIV. Quod cum dixisset, turbas dimisit, et ex more cum familiaribus cibo sumpto quievit. Ita ergo faciens et quotidie disserens, accessiones firmas legi Dei adduxit, putatos deos cum credita genesi confutans, ostendensque temerarium rerum casum nequaquam esse, sed mundum ex Providentia gubernari.

XXXV. Completis ergo tribus mensibus, cum per dies jussisset me jejunare, ducens ad fontes maris vicinos ut in perenni aqua baptizavit. Sic igitur fratribus nostris feriatis ac lætis pro mihi a Deo concessa secunda nativitate, Petrus paucis post diebus conversus ad presbyteros coram omni Ecclesia præcepit, dicens : Qui misit nos Dominus noster et propheta, narravit nobis, quemadmodum diabolus quadraginta diebus cum eo collocutus, nihilque contra valens, promiserit se ex suis sectatoribus apostolos ad fraudem faciendam missurum. Quare ante omnia memores estote illum apostolum vel magistrum vel prophetam fugere, qui

XXXIII. Ὅτι δὲ ὄντως ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ταῖς τῶν πεπλανημένων εὐποιίαις αἱ τῶν ἀλήθειαν ἐγνωκότων ἰσάζονται πράξεις, αὐτὸς ἡμᾶς ὁ ἀψευδὴς ἐδίδαξεν, εἰπὼν πρὸς μὲν τοὺς ἀμελοῦντας ἐλθεῖν καὶ ἐπακούειν αὐτοῦ· Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτὴν, ὅτι [89] ἦλθεν ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶνος· καὶ ἰδοὺ πλεῖον Σολομῶνος ὧδε, καὶ οὐ πιστεύετε. Πρὸς δὲ **252** τοὺς ἐν τῷ λαῷ μὴ θέλοντας μετανοῆσαι ἐπὶ τῷ κηρύγματι αὐτοῦ εἶπεν· Ἄνδρες Νινευῖται [90] ἐγερθήσονται μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὴν, ὅτι ἀκούσαντες μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ· καὶ ἰδοὺ πλεῖον ὧδε, καὶ οὐδεὶς πιστεύει. Καὶ οὕτως πρὸς πᾶσαν ἀσέβειαν αὐτῶν ἀντιπαραθεὶς τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν [91] πεποιηκότας, εἰς κατάκρισιν τῶν ἐν θεοσεβείᾳ μηδὲ τὸ ἴσον καλὸν τοῖς πεπλανημένοις πεποιηκότων, τοὺς ἔχοντας λογισμὸν ἐνουθέτει, μὴ μόνον ὅσα τοῖς ἔθνεσι τὰ καλὰ ἴσως ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ πλεῖον. Ὁ δὲ λόγος μοι ἐῤῥύη, πρόφασιν λαβὼν ἐκ τοῦ δεῖν φυλάσσειν τὴν ἄφεδρον, καὶ ἀπὸ κοινωνίας βαπτίζεσθαι, μὴ ἀρνεῖσθαι τὴν τοιαύτην ἁγνείαν, κἂν οἱ πεπλανημένοι αὐτὴν πράττωσιν [92], ὅτε εἰς κατάκρισιν τῶν ἐν θεοσεβείᾳ εἰσὶν οἱ ἐν πλάνῃ ποιοῦντες καλῶς μετὰ τοῦ μὴ σώζεσθαι· ὅτι ἡ τιμὴ τῆς ἁγνείας αὐτῶν ἐστι διὰ τὴν πλάνην, καὶ οὐ διὰ θρησκείαν τοῦ ὄντως Πατρὸς καὶ Θεοῦ τῶν ὅλων.

XXXIV. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἀπέλυσε τοὺς ὄχλους, καὶ συνήθως ἁλῶν σὺν τοῖς φιλτάτοις μεταλαβὼν, ἡσύχασεν. Οὕτως οὖν ποιῶν καὶ διαλεγόμενος ἑκάστοτε, προσαγωγὰς (34) κατὰ τὸ βέβαιον προσέφερε τῷ τοῦ Θεοῦ νόμῳ, τοὺς νομιζομένους μετὰ τῆς νομιζομένης γενέσεως ἐλέγχων, καὶ ὅτι αὐτοματισμὸς μὲν οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ κατὰ Πρόνοιαν διοικεῖται ὁ κόσμος.

XXXV. Τριῶν οὖν μηνῶν πληρωθέντων, νηστεῦσαί μοι κελεύσας ἡμερῶν, **253** ἀγαγών με εἰς τὰς ἐν τῇ θαλάσσῃ πλησίον οὔσας πηγὰς, ὡς εἰς ἀέναον [93] ἐβάπτισεν ὕδωρ. Οὕτως οὖν εὐωχηθέντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐπὶ τῇ θεοδωρήτῳ μου ἀναγεννήσει, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τοῖς πρεσβυτέροις ἐπιστρέφων ἐπὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας ἐνετείλατο λέγων· Ὁ ἀποστείλας ἡμᾶς Κύριος ἡμῶν καὶ προφήτης ὑφηγήσατο ἡμῖν, ὡς ὁ πονηρὸς τεσσαράκοντα ἡμέρας διαλεχθεὶς αὐτῷ καὶ μηδὲν δυνηθεὶς πρὸς αὐτὸν, ἐκ τῶν αὐτοῦ ἐπηκόων [94] ἐπηγγέλλετο πρὸς ἀπάτην ἀποστόλους πέμψαι. Διὸ πρὸ πάντων μέμνησθε ἀπόστολον [95] ἢ διδάσκαλον ἢ προφήτην φεύγειν

(*a*) Matth. XII, 42. (*b*) Luc, XI, 32.

VARIÆ LECTIONES.

[89] ὅτι om. O. [90] Νινευῖτα O. [91] Post ἐθνῶν addendum fort. εὖ vel καλῶς post πεποιηκότας S. [92] πράττωσιν S O, πράττουσιν C. [93] Ita O c. S, ἀέναον C. [94] Leg. ὑπηκόων S. [95] ἀποστόλους O. Tum addidi φεύγειν ex conjectura, inscripsique lacunæ in O obviæ voc. [ἀκριβῶς]. Tacet C de cod. Parisiensi.

VARIORUM NOTÆ.

(34) Προσαγωγάς προσέφερεν. Ad verbum sic verte : *Divinæ legi firmas adduxit accessiones ;* hoc est, homines nonnullos ita convertit, ut in posterum divinæ revelationi ex animo crederent et adhærerent. DAVIS.

μὴ πρότερον [ἀκριβῶς] ἀντιβάλλοντα αὐτοῦ τὸ κήρυγμα Ἰακώβῳ τῷ λεχθέντι ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου μου καὶ πεπιστευμένῳ ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν Ἑβραίων διέπειν Ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ [96] μαρτύρων προσεληλυθότα πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἡ κακία ἡ τῷ Κυρίῳ προσδιαλεχθεῖσα [97] ἡμέρας τεσσαράκοντα, μηδὲν δυνηθεῖσα, ὕστερον, ὡς ἀστραπὴ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ γῆς πεσοῦσα, καθ' ὑμῶν ἐκπέμψῃ κήρυκα, ὡς οὖν [98] ἡμῖν τὸν Σίμωνα ὑπέβαλε προφάσει ἀληθείας ἐπ' ὀνόματι [99] τοῦ Κυρίου ὑμῶν κηρύσσοντα, πλάνην τε ἐνσπείροντα [100]. Οὗ χάριν ὁ ἀποστείλας ἡμᾶς ἔφη· Πολλοὶ ἐλεύσονται πρός με ἐν ἐνδύμασι [1] **254** προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε [2] αὐτούς.

XXXVI. Καὶ ταῦτα εἰπὼν τοὺς μὲν προπομποὺς [3] ἐξέπεμψεν εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας, ἐκεῖ τὴν ἐπομένην ἐπιμένειν εἰπών. Τῶν οὖν πορευθέντων ὁ Πέτρος πολλῶν πεπεισμένων ὄχλων νόσους, πάθη, δαίμονας ἀπελάσας, καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ [4] θαλάσσῃ πλησίον οὔσας πηγὰς βαπτίσας, καὶ εὐχαριστίαν κλάσας [5], Μαροόνην τὸν ἀποδεξάμενον αὐτὸν, ἤδη λοιπὸν τέλειον ὄντα, ἐπίσκοπον καταστήσας καὶ πρεσβυτέρους δώδεκα ὁρίσας καὶ διακόνους δείξας καὶ χηρικὰ συστησάμενος, ὑπέρ τε τοῦ κοινοῦ καὶ [6] συμφέροντος τῆς Ἐκκλησίας τῇ τάξει προσομιλήσας, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Μαροόνῃ πείθεσθαι συμβουλεύσας, ἤδη τριῶν μηνῶν πληρωθέντων τοῖς ἐν Τριπόλει τῆς Φοινίκης ἀποταξάμενος, τὴν ἐπὶ Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας ἐπορεύετο ὁδὸν, πάντων ἡμᾶς προπεμπόντων μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς [7].

ΟΜΙΛΙΑ ΙΒ'.

I. Ἐκβάντες οὖν τὴν Τρίπολιν τῆς Φοινίκης, ὡς ἐπὶ Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας ἐλθεῖν, αὐτῆς ἡμέρας ἐν Ὀρθωσίᾳ ἐμείναμεν ἐλθόντες. Καὶ **255** διὰ τὸ πλησίον εἶναι ἧς ἐξήλθομεν πόλεως, πάντων σχεδὸν προακηκοότων τοῦ κηρύγματος, μιᾶς ἡμέρας ἐκεῖ μείναντες, ἀπήραμεν εἰς Ἀντάραδον [8]. Πολλῶν δὲ τῶν συνοδοιπορούντων ἡμῖν ὄντων, ὁ Πέτρος Νικήτῃ καὶ Ἀκύλᾳ προσωμίλει λέγων· Ἐπειδὴ πολὺς ὄχλος τῶν συνοδοιπορούντων οὐ μικρὸν φθόνον ἡμῖν εἰσιοῦσι κατὰ πόλιν ἐπισπᾶται, ἀναγκαίως ἐσκεψάμην φροντίσαι, πῶς μήτε οὗτοι λυπηθῶσι κωλυθέντες συνεῖναι ἡμῖν, μήτε ἡμεῖς, περίβλεπτοι γινόμενοι, φθόνῳ τῷ τῆς κακίας ὑποπέσωμεν. Τούτου ἕνεκεν βούλομαί σε τὸν Νικήτην καὶ Ἀκύλαν προοδεύειν μου κατὰ συστήματα δύο σποράδην, μανθάνοντες [9] τὰς τῶν ἐθνῶν εἰσέρχεσθαι πόλεις.

II. Οἶδα δὲ ὅτι ἀθυμεῖτε, τοῦτο ποιεῖν ἀκηκοότες,

A non prius prædicationem suam doctrinamque accurate contulerit cum Jacobo, dicto Domini mei fratre, cui creditum est Ecclesiæ Hebræorum Hierosolymitanæ regimen, nec ad vos venerit cum testibus. Ne forte malitia, quæ cum Domino per quadraginta dies disceptavit, nec quidquam potuit, deinceps velut fulgur e cœlo in terras delapsa contra vos mittat præconem, sicut nobis immisit Simonem, prætextu veritatis in nomine Domini nostri prædicantem atque errorem seminantem. Qua de causa qui misit nos, dixit: ***Multi venient adversus me in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: a fructibus eorum cognoscetis eos*** *(a)*.

XXXVI. Atque his dictis, eos qui ad præcedendum B fuerant ordinati, in Antiochiam Syriæ emisit, jubens ut ibi tempus secuturum exspectarent. Iis itaque profectis, Petrus ingenti hominum multitudine ad fidem adducta, morbos, ægritudines, dæmones expulit, in fontibus maris vicinis baptizavit, et eucharistiam fregit: cumque Maroonem hospitem suum, jam omnino perfectum, in episcopum constituisset, duodecim presbyteros designasset, fecisset diaconos, quæ ad ordinem viduarum pertinent statuisset, pro communi bono ac de eo, quod Ecclesiæ ordini conducebat, esset collocutus, et consilium dedisset ut episcopo Marooni obedirent, jam tribus mensibus completis, vale dixit Tripolitanis Phœniciæ, et iter versus Antiochiam Syriæ ingressus est, omnibus debito cum honore nos comitantibus.

C

HOMILIA XII.

I. Egressi ergo Tripolim Phœnices, ut Antiochiam Syriæ veniremus, eo die Orthosiam profecti ibi mansimus, et quia est prope urbem, e qua egressi fueramus, cum omnes fere prædicationem evangelicam prius audissent, unum diem illic commorati, Antaradum abiimus. Qui vero multi erant nobiscum iter facientes, Petrus Nicetam et Aquilam allocutus est dicens: Quandoquidem magna comitantium multitudo non parvam invidiam nobis per urbes intrantibus conflat, necessario curandum esse judicavi, ut neque ipsi contristentur, dum prohibentur esse nobiscum, neque nos, dum sumus spectabiles, incidamus in malitiæ invidiam. Quocirca volo te Nicetam atque Aquilam ante me iter habere, D per duos globos sparsim, et clam gentium ingredi civitates.

II. Vobis autem, scio, molestum est, quod id fa-

(*a*) Matth. VII, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[96] μὴ μετά conj. Schliemannus *Clem.* p. 535, et S. Tum μαρτυρίων suspicatus est C. Idem subinde προσεληλυθότι, ex conject. προσεληλυθότα. In O προσεληλυθότων. [97] προδιαλεχθεῖσα C. Tum μ' p. τεσσαράκοντα O. [98] νῦν leg. cens. Schliem. *Clem.* p. 90 et S. [99] ὀνόματος O. Deinde τε S, οἱ C. O. [100] ἐνσπείροντα ὑποβάλλῃ C. [1] ἐνδύματι C. Lectionem Ottob. confirmat hic et paulo post Matth. VII, 15. Tum addidi εἰσι c. eodem cod. [2] ἐπιγινώσκετε C. [3] προπόμπους C. [4] τῇ om. O. [5] Ita O et in marg. C., cuj. cod. καλέσας. Liber Ottob. constanter Μαροώνην. [6] ἢ O. Tum τῇ τάξει D., τὴν τάξιν C., O. *Epit.* c. 69 hæc exhibet: Ὑπέρ τε τοῦ κοινοῦ καὶ συμφέροντος καὶ περὶ τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τάξεως. [7] Vbb. πάντων ἡμᾶς προπεμπόντων μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς accesserunt ex O. [8] Ἀντάρανδον O. [9] λανθάνοντας vel λανθανόντως conj. et vertit C. τε addi vult S.

ciendum audieritis, duorum non integrorum dierum spatio a me separari. Vos igitur cognoscere volo, quod nos, qui persuasimus, vos qui credidistis multo amplius diligimus, quam vos diligatis nos persuasores. Itaque mutuo amore flagrantes incolumitatis curam geramus pro viribus, non citra rationem facientes quæ cupimus. Ad hæc vero nulla die a me disputante aberitis. Per singulas enim quasque insigniores provinciarum civitates proposui, sicut etiam vos scitis, per dies residere et disceptare. Nunc ergo in Laodiceam nobis proximam præcedite, et post biduum et triduum, quantum ad propositum meum spectat, attingam vos. Ad portas autem vos soli recipite me, metu murmuris, ut sic absque strepitu etiam ingressi una vobiscum simus. Et inde similiter, cum dies ibi aliquot transegerimus, alii pro vobis ulterius per vices præcedent et hospitia præparabunt.

III. Hæc dicente Petro, necessario acquieverunt, dicentes: Non valde nos, domine, contristat hoc agere, quoniam a te jubetur. Primo quidem, quia Dei providentia delectus, dignus qui cuncta præclare cogites atque consulas. Ad hæc vero, quia plerumque per biduum tantum necessitate præcedendi a te aberimus: illud autem spatium quamvis longum sit, dum te non videmus dominum nostrum Petrum, attamen cogitamus, multo molestius laturos, qui longius præmissi sunt, utpote jussos te diutius per urbes exspectare, et anxios quod aspectu desiderabilis vultus tui per multum tempus sint privati. Et nos non minus illis tristes facere quemadmodum jubes propter utilitatem non moramur. Et his dictis præcessere, accepto mandato, ut in primo hospitio alloquerentur multitudinem simul iter agentem, quo sparsim et a se mutuo divisi ingrederentur civitates.

IV. His igitur profectis, ego Clemens valde gavisus sum, quod me secum esse voluisset. Atque hæc ad eum verba profero: Gratias ago Deo, quod me non emiseris, ut alios: nam præ dolore enectus fuissem. Ille vero: Quid autem, inquit, si quæ necessitas exegerit mitti te aliquo doctrinæ gratia, tu quia aliquandiu a me utiliter eris separatus, ideo morieris? Nonne potius, tecum reputans, ferenda esse quæ propter necessitatem tibi imposita sunt, æquo animo sustinebis? Aut ignoras, amicos una esse recordatione, licet corporibus separentur, sicut nonnulli corpore præsentes, quod eorum non recordentur, animo peregrinantur ab amicis?

A ἀπολειπόμενοί [10] μου διάστημα οὐδ' ὅλων ἡμερῶν δύο. Εἰδέναι οὖν ὑμᾶς θέλω, ὅτι πολλαπλάσιον ἀγαπῶμεν ἡμεῖς οἱ πείσαντες ὑμᾶς τοὺς πεισθέντας, ἤπερ [11] ὑμεῖς ἡμᾶς τοὺς πεπεικότας. Ἀλλήλους οὖν στέργοντες, τῷ [12] μὴ ἀλόγως ποιεῖν ἃ θέλωμεν, τῆς ἀσφαλείας, ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν, φροντίζωμεν. Πρὸς τούτοις δὲ οὐδεμιᾶς ἡμέρας διαλεγομένου μου ἀπολιμπάνεσθε [13]. Εἰς γὰρ τὰς ἐπισημοτέρας τῶν ἐπαρχιῶν πόλεις προῄρημαι, ὡς ἴστε καὶ ὑμεῖς, ἡμερῶν ἐπιμένειν καὶ διαλέγεσθαι. Καὶ τὸ νῦν εἰς τὴν ἐγγυτέραν ἡμῖν Λαοδίκειαν προάξατε, καὶ μεθ' ἡμέρας δύο ἢ τρεῖς, ὅσον ἐπὶ τῇ ἐμῇ προαιρέσει, καταλήψομαι ὑμᾶς. Ἐπὶ δὲ τῶν πυλῶν ἐκδέξασθέ με ὑμεῖς μόνοι, **256** διὰ τὸν θρύλλον [14], ἵνα οὕτως ἀψοφητὶ συνεισελθόντες ἅμα ὑμῖν ὦμεν. Κἀκεῖθεν ὁμοίως μετὰ τὸ ἐπιμεῖναι ἡμερῶν ἄλλοι ἀνθ' ὑμῶν εἰς τὰ ἐπέκεινα κατὰ ἐφημερίας προάξωσιν, τὰς ξενίας ἑτοιμάζοντες. B

III. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἠναγκάσθησαν συνθέσθαι λέγοντες· Οὐ πάνυ ἡμᾶς, κύριε, λυπεῖ τοῦτο πράττειν, διὰ τὸ ὑπὸ σοῦ κελεύεσθαι. Πρῶτον μὲν, ὅτι πάντα καλῶς νοεῖν [15] τε καὶ συμβουλεύειν ἄξιος ὢν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐξελέγης· πρὸς τούτοις δὲ ἐπὶ [16] τὸ πολὺ ἡμερῶν δύο ἀνάγκῃ τοῦ προάγειν ἀπολιμπανόμεθά σου· καὶ αὗται μὲν πολλαὶ πρὸς τὸ μή σε τὸν κύριον ἡμῶν ὁρᾷν Πέτρον, πλὴν λογιζόμεθα, ὅτι πλεῖον λυπηθήσονται οἱ πολὺ μακρὰν προπεμπόμενοι, ὡς ἐπὶ πλεῖον ἀναμένειν σε κατὰ πόλιν κεκελευσμένοι [17], ἀνιώμενοι ἐν τῷ ἐπὶ πλεῖον ἐστερῆσθαι τοῦ ὁρᾷν σου τὸ περιπόθητον πρόσωπον. Καὶ ἡμεῖς οὐκ ἔλαττον [18] ἐκείνων ἀθυμοῦντες ὡς κελεύεις διὰ τὸ C συμφέρον ποιεῖν οὐκ ἀντιλέγομεν. Ὁμῶς [19] ταῦτα εἰπόντες προῆξαν, ἐντολὴν ἔχοντες, ἐν τῷ πρώτῳ πανδοχείῳ προσομιλῆσαι τῷ συνοδοιποροῦντι ὄχλῳ, ὅπως σποράδην ἀλλήλων γενόμενοι εἰς τὰς πόλεις εἰσέρχωνται.

IV. Πορευθέντων οὖν αὐτῶν, ἐγὼ Κλήμης μεγάλως ἔχαιρον, ὅτι σὺν **257** αὐτῷ με ἐκέλευσεν εἶναι. Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπον· Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι με οὐκ ἐξαπέσταλκας, ὡς τοὺς ἑτέρους, ἐπειδὴ [20] ὀδυνώμενος ἂν διαπεφωνήκειν. Ὁ δὲ [21] ἔφη· Τί δέ; εἰ καὶ χρεία τις ἔσται πεμφθῆναί σέ που [22] μαθημάτων χάριν, σὺ, διὰ τὸ πρὸς ὀλίγον ἀπολιμπάνεσθαί μου συμφερόντως, διὰ τοῦτο τεθνήξῃ; Οὐχὶ δὲ, προσομιλήσας σεαυτῷ φέρειν τὰ διὰ τὴν ἀνάγκην σοι προσταγέντα [23], εὐθύμως ὑποσταίης [24]; Ἢ οὐκ οἶσθα ὅτι σύνεισιν οἱ φίλοι ταῖς D μνήμαις, κἂν τοῖς σώμασιν ἀπολιμπάνωνται [25], ὡς ἔνιοι, συνόντες τοῖς σώμασιν, ἀμνημοσύνης αἰτίᾳ ταῖς ψυχαῖς [26] ἀποδημοῦσι τοῖς φίλοις;

VARIÆ LECTIONES.

[10] ἀπολιπόμενοί C. [11] ἢ εἴπερ p. ἤπερ C. Lectionem in O obviam prævidit D. [12] Ita O c. D., τό C. Tum θέλομεν O. [13] ἀπελιμπάνεσθε O. [14] θλύλλον O. [15] ποιεῖν cod. Reg. 804 et Ruf. [16] ἐπεί O. Tum ἀνάγκη τοῦ προάγειν conj. C., ἀνάγκη τοῦτο προάγειν id. in textu, ut O., ἀνάγκη τοῦ πράττειν τοῦτο cod. Reg. 804 *Epitomes* c. 71 hæc habet: Ἔπειτα δὲ, ὅτι ὡς ἐπιπολὺ ἡμερῶν δύο ἀνάγκη τοῦτο πράττειν ἡμᾶς ἀπολιμπανομένους σου. Fortasse nostro loco post τούτοις δέ addendum ὅτι secundum S. [17] κεκελευσάμενοι O. Tum ἐστερῆσθαι τὸ ὁρᾷν C, minus recte. [18] ἐλάττονα O. [19] Ita S., ὅμως C. O., [20] ἐπεί O., [21] ἢ O., mendose. [22] ποι legi vult S. [23] προσταγέντα cod Reg. 804 et O., προσταθέντα C. in textu, προστεθέντα in marg. [24] Ita O c. cod. Reg. 804, ὑποστέῃς C. Tum οἶσθα cod. Reg. 804 ᾔσθα C, O. Post οἱ O exh. εἰ. [25] ἀπολιμπάνονται C. Tum ἔνιοι O, c. cod. Reg. 804 et *Epit.* c. 72, ἐνίοις C. [26] Ita cod. Reg. 804 et *Epit.* t. c., τὰς ψυχάς C. O.

V. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Μὴ τοίνυν νομίσῃ, κύριε, A ὅτι τὰ λύπης πάσχειν ἤμελλον ἀνοήτως, ἀλλὰ καὶ πάνυ ὀρθῷ τινι λογισμῷ. Ἐπεὶ γάρ σε, κύριέ μου, ἀντὶ πάντων ἔχω, πατρός τε καὶ μητρὸς καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν, αἴτιόν μοι γενόμενον διὰ τὸν Θεόν τῆς σωζούσης ἀληθείας, ἀντὶ πάντων ἔχων σε παραμυθίας τῆς μεγίστης τυγχάνω. Πρὸς τούτοις, δεδιώς μου καὶ τῆς ἀκμῆς τὴν ἐκ φύσεως ἐπιθυμίαν, ἠγωνίων, μή πως ἀπολειφθείς σου, ἄνθρωπος ὢν νεώτερος, ὅσπερ [27] νῦν οὕτως ἐνστάσεως ἔχω, ὡς ἂν μὴ κατά τινα χόλον Θεοῦ ἀποστῆναί σου ἀδύνατον εἶναι [28], ἥττων **258** ἐπιθυμίας ἔσομαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλῷ ἄμεινον καὶ ἀσφαλέστερον συνεῖναί μέ σοι, τούτῳ, ᾧ [29] ὁ νοῦς μου αἰδεῖσθαι εὐλόγως προείληφεν, διὸ πάντη σοι [30] συνεῖναι εὔχομαι. Πρὸς τούτοις δὲ μέμνημαί σου ἐν Καισαρείᾳ εἰπόντος· Εἴ τις βούλεταί μοι συνοδεῦσαι, εὐσεβῶς συνοδευέτω [31]. Εὐσεβῶς δὲ ἔφης, B τὸ μηδένα λυπεῖν κατὰ Θεὸν, οἷον ἀπολιπόντα [32] γονεῖς, γυναῖκα ὁμόφρονα. ἢ ἑτέρους τινὰς τῇ θεοσεβείᾳ προσκειμένους. Ὅθεν ἐγὼ κατὰ πάντα ἐπιτήδειός εἰμί σοι συνοδοιπόρος, ᾧ εἰ καὶ τὰ μέγιστα χαρίζῃ, τὰς δούλων μοι ὑπηρεσίας συγχωρεῖς ποιεῖν.

VI. Καὶ ὁ Πέτρος, ἀκούσας, γελοιάζων ἔφη· Τί οὖν οἴει, Κλήμης, μὴ ὑπ' αὐτῆς ἀνάγκης σε εἰς δούλων μοι ταγῆναι τόπον; Ἐπεὶ τίς τὰς καλὰς καὶ πολλὰς σινδόνας μετὰ τῶν ἑπομένων μοι δακτυλίων καὶ ὑποδήσεων φυλάξει; Τίς δὲ καὶ τὰ ἡδέα καὶ πολυτελῆ ὄψα [33] προετοιμάσει, ἅτινα, ποικίλα ὄντα, πολλῶν καὶ τεχνιτῶν [34] δεῖται μαγείρων, καὶ πάντα ἐκεῖνα ὅσα ἐκτεθηλυμμένων [35] ἀνθρώπων ὡς θηρίῳ μεγάλῳ τῇ ἐπιθυμίᾳ ἐκ πάσης πλεονεξίας ποριαθέντα ἑτοιμάζεται; Πλὴν ἡ [36] τοιαύτη σε προαίρεσις ὑπεισῆλθεν, C ἴσως μὴ συνέντα καὶ τὸν ἐμὸν ἀγνοοῦντα βίον, ὅτι ἄρτῳ μόνῳ καὶ ἐλαίαις χρῶμαι, καὶ σπανίως λαχάνοις, καὶ ὅτι ἱμάτιόν μοι καὶ τριβώνιον (35) ὑπάρχει τοῦτ' [37] αὐτὸ ὃ περιβέβλημαι, καὶ ἑτέρου χρείαν οὐκ ἔχω οὐδὲ **259** ἄλλων τινῶν. Ἐν γὰρ τούτοις καὶ περισσεύομαι. Ὁ νοῦς γάρ μου, τὰ ἐκεῖ πάντα ὁρῶν αἰώνια ἀγαθὰ, οὐδὲν τῶν ἐνταῦθα περιβλέπεται. Πλὴν, σοῦ μὲν τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν ἀποδέχομαι, καὶ θαυμάζων ἐπαινῶ, πῶς ἀνὴρ ἐκ πολυτελῶν ἐθῶν ὑπάρχων ῥᾳδίως τοῖς ἀναγκαίοις τὸν σεαυτοῦ ὑπήλλαξας βίον. Ἡμεῖς γὰρ ἐκ παίδων, ἐγώ τε καὶ Ἀνδρέας ὁ σύναιμος καὶ κατὰ Θεὸν ἀδελφὸς ὢν ἐμὸς, οὐ μόνον ἐν ὀρφανίᾳ ἀνατραφέντες, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πενίας καὶ κακουχίας εἰς ἐργασίαν [38] ἐθισθέντες, εὐμαρῶς νῦν τὰς τῶν ὁδῶν φέρομεν σκύλσεις. Ὅθεν, εἰ ἐπείθου D

V. Et ego respondi: Noli autem putare, domine, quod istum mœrorem insipienter sim perpessurus, quinimo admodum recta ratione. Quoniam enim te, domine mi, pro omnibus habeo, pro patre, matre, fratribus et cognatis, qui per Deum auctor mihi fuisti agnoscendæ servatricis veritatis, in locum omnium habens te maxima fruor consolatione. Præterea veritus juventutis meæ naturalem concupiscentiam anxius eram, ne forte, qui homo juvenis sum, disjunctus a te (qui nunc ita animum induxi, ut absque divina quadam ira non possim a te divelli), a cupiditate vincerer. Sed quia multo melius ac tutius est, me manere upud te, hominem quem animus meus merito revereri instituit, idcirco omnino tecum esse opto. Ad hæc memini te apud Cæsaream dixisse: Se quis vuli me comitari, pie comitetur. Pie autem dicebas, neminem tristitia secundum Deum afficere, velut relinquendo parentes, uxorem unanimem, aut alios veræ religioni addictos. Unde ego prorsus tibi sum aptus itineris comes, a quo si maximam velis inire gratiam, ministeria servorum obire mihi concedes.

VI. Hoc audito, Petrus subridens ait: Quid ergo putas, Clemens, quod non ipsa necessitate tu in servorum locum mihi redigeris? Nam qui elegantes ac multas sindones cum adjunctis annulis et calceis mihi custodiet? Quis vero et suavia exquisitaque opsonia præparabit, quæ cum varia sint, multos ac peritos postulant coquos: et omnia illa, quæ apud effeminatos homines cupiditati, tanquam immani bestiæ, per omnem quæsita luxum ac fraudem parantur? Sed forsan hoc te subiit propositum, quia non intellexeris atque ignores vitæ meæ rationem, qui pane solo et olivis utor, rareque oleribus, quique vestimentum ac pallium habeo hoc ipsum quo amictus sum, et alio opus non habeo, neque ulla re. Nam in his etiam abunde mihi est. Mea quippe mens cernens illic omnia bona æterna, nihil eorum quæ hic sunt aspicit. Attamen tuum egregium approbo institutum, mirorque ac laudo, quo modo cum sis vir in vita sumptuosa educatus, facile vivendi rationem immutaveris et ad sola necessaria traduxeris. Nos enim a puero, ego et Andreas, qui ejusdem mecum sanguinis est, meusque secundum Deum frater, non solum in pupillatu educati, verum etiam propter inopiam et ærumnas ad laborem assuefacti, expedite nunc iti-

VARIÆ LECTIONES.

[27] ὅσπερ D, ὅπερ C, O. Tum ὡς ἂν μή D. κἂν C, O, ὡς — εἰ μὴ — *Epit.* c. 73, ὡς κἂν conj. S. Deinceps ἀποστῆναί O. c. *Epit.* l. c., ἀποστεῖν C. [28] Ita *Epit.*, εἰ C. O. [29] τούτ...ς (sic) pro τούτῳ ᾧ O. [30] πάντοτέ σοι O. [31] εὐσεβῶς συνοδευέτω om. O. Idem λυπεῖν c. cod. Reg. 804, λυποῦν C, λυπῆσαι *Epit.* c. 73. [32] Ita *Epit.* l. c., ἀπολιπών C O. [33] ὄψα *Epil* c. 74 et O, ὄψη C. [34] τεχνικῶν epit. [35] ἐκτεθηλυμένων S. [36] πλὴν εἰ cod. Reg. 804 et O. Tum συνιέντα epit [37] τοῦτο C. [38] ἐργατείαν cod. Reg. 804 et O.

VARIORUM NOTÆ.

(35) Τριβώνιον Tribunarium dicitur non semel in Narratione de Apollonio Tyrio, Augustæ Vindelicorum edita, pro tribonarium: *Ne despicias tribunarii paupertatem.* Est autem τριβώνιον seu τριβόνιον grammaticorum filiis τὸ παλαιὸν καὶ τετριμμένον τὸ ἱμάτιον· κατατετριμμένον ῥάκος· παλλίον In Ausonio, epigramm. 52, *tribon*. Paulo ante Diber Regis, πλὴν εἰ τοιαύτη. Et sub finem capitis, ἐργαστείαν. Cot.

nerum vexationes ferimus. Quare si crederes mihi, servorum officia me, hominem operarium, tibi impendere concederes.

VII. At ego hæc audiens contremui et collacrymavi, quod talem habuisset orationem vir quo cuncti hujus ætatis homines ratione scientiæ ac pietatis minores sunt. Tum ille lacrymantem me videns causam lacrymarum percontabatur. Et ego respondi: Quid tantum peccavi, ut mihi hujusmodi proferres sermonem? Et Petrus excepit: Si malum est, quod dixi, ut serviam tibi, tu prior peccasti, hoc mihi postulans facere. Et ego: Non est, inquam, simile: me enim hoc agere decet omnino, te autem, qui es Dei præco et nostras servas animas, id mihi facere grave est. Et Petrus respondit: Acquiescerem tibi, cum Dominus noster, qui ad salutem totius mundi venit, unusque omnium est nobilissimus, servitutem sustinuerit, ut nos suaderet non erubescere fratribus nostris servorum exhibere ministeria (*a*) quamvis admodum nobiles simus. Tum ego dixi: Si putem, quod te sim superaturus oratione, stultus sum: verumtamen ago gratias providentiæ Dei, quia parentum loco habere te merui.

VIII. Et Petrus interrogavit: Nemone vere ex genere tibi superest? Respondi: Sunt quidem multi et potentes viri, atque ex prosapia Cæsaris. Nam patri meo, utpote una educato, cognatam Cæsar ipse junxit uxorem, de qua tres liberi orti sumus, duo quidem ante me, qui cum essent gemini, admodum sibi invicem similes erant, ut ipse pater aiebat mihi: ego enim neque illos neque genitricem valde novi, sed quasi per somnium obscuram eorum formam recolo. Mater ergo mea Mattidia dicebatur, pater autem Faustus, fratrum vero alter Faustinus voçabatur, alter dicebatnr Faustinianus. Cum igitur tertius ego post eos natus essem, mater (quemadmodum pater meus referebat) somnium vidit, quod nisi confestim duobus filiis suis geminis assumptis urbem Romam fuisset egressa, et abfuisset annis duodecim, ipsa cum iis letho pessimo esset interitura.

IX. Pater igitur, qui liberorum amans erat, cum servis et ancillis, ac dato sufficienti viatico, in na-

A μοι, ἐμοὶ ἂν συγκεχωρήκεις, ἀνδρὶ ἐργάτῃ, σοὶ τὰ δούλων ἀποπληροῦν μέρη.

VII. Ἐγὼ δὲ ἀκούσας σύντρομος ἐγενόμην καὶ ἐπίδακρυς, οἷον λόγον εἶπεν ἀνὴρ, οὗ πάντες οἱ τῆς νῦν γενεᾶς ἄνθρωποι τῷ τῆς γνώσεως καὶ εὐσεβείας λόγῳ ἥττους [39] τυγχάνουσιν. Ὁ δὲ, ἰδών με σύνδακρυν, τῶν δακρύων ἐπύθετο τὴν αἰτίαν. Κἀγὼ ἔφην· Τί τοιοῦτον ἥμαρτον, ἵνα μοι τοιοῦτον [40] εἴπῃς λόγον; Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Εἰ μὲν κακῶς εἴρηκα τὸ δουλεῦσαί σοι, σὺ πρῶτος ἥμαρτες, τοῦτ' [41] ἐμοὶ ποιῆσαι ἀξιώσας. Κἀγὼ ἔφην· Οὐχ ὅμοιόν ἐστιν· ἐμοὶ μὲν γὰρ τοῦτο ποιεῖν πρέπει πάνυ, σοὶ δὲ τῷ τοῦ Θεοῦ κήρυκι τὰς ἡμετέρας σώζοντι ψυχὰς χαλεπὸν τοῦτο ποιεῖν ἐμοί. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Συνεθέμην ἄν σοι, ἐπὶ [42] B ὁ Κύριος ἡμῶν, ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ **260** παντὸς τοῦ κόσμου ἐληλυθὼς, μόνος ὑπὲρ πάντας εὐγενὴς ὢν, δουλείαν ὑπέμεινεν, ἵνα ἡμᾶς πείσῃ μὴ αἰδεῖσθαι τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν τὰς δούλων ποιεῖν ὑπηρεσίας, κἂν πάνυ εὐγενεῖς τυγχάνωμεν. Κἀγὼ ἔφην· Εἰ μὲν νομίζω σε νικῆσαι [43] λόγῳ, ἀνόητός εἰμι, πλὴν χάριν ἔχω τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, ὅτι σε εἰς γονέων τόπον ἔχειν κατηξιώθην.

VIII. Καὶ ὁ Πέτρος ἐπυνθάνετο· Οὐδεὶς δέ σου [44] ἀληθῶς πρὸς γένους [45] ὑπάρχει; Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Εἰσὶ μὲν πολλοὶ καὶ μεγάλοι ἄνδρες. Καίσαρος πρὸς γένος ὄντες. Ὅθεν τῷ ἐμῷ πατρὶ ὡς καὶ συντρόφῳ αὐτὸς Καῖσαρ συγγενίδα [46] προσηρμόσατο γυναῖκα, ἀφ' ἧς τρεῖς ἐγενόμεθα υἱοὶ, δύο μὲν πρὸ ἐμοῦ, οἳ καὶ δίδυμοι ὄντες πάνυ ὅμοιοι ἀλλήλοις ἐτύγχανον, ὡς C αὐτὸς ὁ πατὴρ ἔλεγέ μοι. Ἐγὼ γὰρ οὔτε αὐτοὺς, οὔτε τὴν τεκοῦσαν πάνυ ἐπίσταμαι, ἀλλ' ὥσπερ δι' ὀνείρων ἀμαυρὸν αὐτῶν τὸ εἶδος ἀναφέρω. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ μου Ματτιδία [47] (36) ἐλέγετο, ὁ δὲ πατὴρ Φαῦστος, τῶν δὲ ἀδελφῶν καὶ αὐτῶν ὁ μὲν Φαυστῖνος ἐκαλεῖτο, ὁ δὲ Φαυστινιανὸς ἐλέγετο. Ἐμοῦ οὖν τρίτου ἐπιγεννηθέντος αὐτοῖς, ἡ μήτηρ ὄνειρον ἑωράκει, ὥσπερ ὁ πατήρ μου ὑφηγεῖτο, ὅτι, ἐὰν μὴ, τοὺς διδύμους υἱοὺς αὐτῆς ἐξαυτῆς παραλαβοῦσα, τὴν Ῥωμαίων πρὸς ἀποδημίαν ἐξέλθῃ [48] πόλιν ἐπ' ἔτη δώδεκα [49], πανολεθρίῳ μόρῳ ἅμα αὐτοῖς ἀποθανεῖν ἔχει.

261 IX. Ὁ μὲν οὖν πατὴρ, φιλότεκνος ὢν, σύν τε δούλοις καὶ δούλαις ἐφοδιάσας ἱκανῶς καὶ εἰς

(*a*) Matth. xx, 28.

VARIÆ LECTIONES.

[39] Ita *Epit.* c. 75 et O, ἥττονες cod. Reg. 804, ἧττον C. [40] Post τοιοῦτον repetuntur vbb. ἥμαρτον ἵνα μοι τοιοῦτον in O. [41] τοῦτο C. [42] Rufinus hæc ita interpretatur: *Acquiescerem tibi, nisi Dominus noster — passus esset*, quasi legerit εἰ μή S. [43] νικήσειν *Epit.* [44] σοι *Epit.* c. 76, quod præferendum esse videtur. Cfr. hom. xii, 15. [45] Ita O c. *Epit.* l. c. et cod. Reg. 804. Huc accedit ed. pr. Cotelerii, cujus πρὸς γένους in utraque Clerici ed. permutatum est cum πρὸς γένος. Unde Schweglerus emendandus. [46] αὐτὸν Καῖσαρ συγγενῆ O. *nobilis adæque familiæ* Rufinus, quasi legisset συνευγενίδα C. [47] Ita O c. C et cod. Reg. 804. Ματθιδία *Recogn.* et *Epit.* [48] ἐξέλθοι C. [49] δέκα, C, Ruf., epit. c. 76. Tum πανωλεθρίῳ O et *Epit.* l. c. In cod. Reg. 804 ἔχοι p. ἔχει.

VARIORUM NOTÆ.

(36) Ματτιδία Sic quoque sæpe dictus dicendusque codex. At in *Recognitionibus* et *Epitome*, impressis manuque exaratis, Ματθιδία, Mattidia, quo modo apud Nicephorum, et Græci in Menæo. Excipe tamen membranas *Recognitionum* penes P. Petitum: exhibent enim *Mathidia*. Chronologus Altissiodorensis monachus *Matidiam* vocat. Ultima capitis voce codex, ἔχοι. Cot.

A πλοῖον ἐμβαλόμενος [60], εἰς τὰς Ἀθήνας ἅμα παιδευθησομένους ἐξέπεμψεν [51], ἐμὲ δὲ μόνον υἱὸν εἰς παραμυθίαν ἔσχε μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτῳ [52] εὐχαριστῶ πολλὰ, ὅτι κἀμὲ ὁ ὄνειρος μὴ κεκελεύκει ἅμα τῇ μητρὶ τὴν Ῥωμαίων ἐκβῆναι πόλιν. Περαιωθέντος οὖν ἐνιαυτοῦ ὁ πατὴρ ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας χρήματα τοῖς αὐτοῦ, ἅμα τε καὶ μαθεῖν [53] τὸ πῶς διάγουσιν. Οἱ δὲ ἀπελθόντες οὐχ ὑπέστρεψαν. Τρίτῳ δὲ ἐνιαυτῷ ὁ πατὴρ ἀθυμῶν ἑτέρους ὁμοίως ἔπεμψε [54] μετ' ἐφοδίων, οἵτινες τετάρτῳ ἐνιαυτῷ ἦλθον ἀγγέλλοντες, μήτε μου τὴν τεκοῦσαν ἢ τοὺς ἀδελφοὺς ἑωρακέναι, μήτε μὴν αὐτοὺς [55] Ἀθήναις ἐπιδεδημηκέναι, μήτε ἄλλου τινὸς τῶν σὺν αὐτοῖς ἀπεληλυθότων κἂν ἴχνος [56] εὑρηκέναι.

X. Ὁ μὲν οὖν πατὴρ, ταῦτα ἀκούσας, καὶ ὑπὸ πολλῆς λύπης ἔκθαμβος γενόμενος, καὶ οὐκ εἰδὼς B ποῦ ὁρμήσας ἐπὶ ζήτησιν αὐτῶν γένηται, ἐμέ τε παραλαβὼν καὶ εἰς πόρτον καταβὰς, πολλῶν πυκνότερον ἐπυνθάνετο, ποῦ ἕκαστος αὐτῶν εἶδεν [57] ἢ ἤκουσεν ἀπὸ τεσσάρων ἐτῶν [58] γενόμενον ναυφράγιον. Καὶ ἄλλος ἀλλαχῇ ἔλεγεν. Ὁ δὲ ἀντεπυνθάνετο, εἰ ἑωράκασι σῶμα γυναικὸς μετὰ βρεφῶν ἐκβεβρασμένον. Τῶν [59] οὖν πολλὰ **262** λεγόντων ἑωρακέναι πτώματα κατὰ πολλοὺς τόπους [60], ὁ πατὴρ ἀκούων ἐστέναξεν. Πλὴν ὑπὸ σπλάγχνων θορυβούμενος ἀλόγιστα ἐπυνθάνετο, ὅτι τοσοῦτον μέγεθος θαλάττης ἐρευνᾷν ἐπειρᾶτο. Πλὴν συγγνωστὸς ἦν [61], ὅτι τῇ πρὸς τοὺς ζητουμένους στοργῇ ἐλπίσιν ἐβουκολεῖτο κεναῖς. Καὶ δήποτε ὑπὸ φροντιστὰς ποιήσας με καὶ εἰς Ῥώμην καταλείψας δωδεκαετῆ, αὐτὸς, δακρύων εἰς πόρτον κατελθὼν καὶ εἰς πλοῖον ἐμβὰς, ἀναχθεὶς, ἐπὶ τὴν ζήτησιν ἐπορεύθη. Καὶ ἔκτοτε εἰς τὴν σή- C μερον ἡμέραν οὔτε γραμματα ἐδεξάμην παρ' αὐτοῦ, οὔτε εἰ ζῇ εἴτε [62] τέθνηκε σαφῶς ἐπίσταμαι. Μᾶλλον δὲ ὑπονοῶ ὅτι καὶ αὐτὸς τέθνηκέ που [63], ἢ ὑπὸ λύπης νικηθεὶς ἢ ναυαγίῳ περιπεσών. Τούτου [64] δὲ δεῖγμα, ὅτι ἤδη λοιπὸν ἔκτοτε εἰκοστὸν ἔτος ἐστὶν, ἀφ' ἧς [65] οὐδεμίαν τινὰ περὶ αὐτοῦ ἀλήθειαν ἤκουσα.

XI. Ὁ δὲ Πέτρος, ἀκούων ταῦτα, ὑπὸ συμπαθείας ἐδάκρυσεν, καὶ εὐθέως τοῖς συνοῦσι γνησίοις ἔφη· Ταῦτα εἴ τις πεπόνθειεν [66] θεοσεβὴς, οἷα ὁ τούτου πέπονθε πατὴρ, εὐθέως τῷ τῆς θεοσεβείας λόγῳ τὴν αἰτίαν προσῆπτεν ἐπιγράφων τὸν πονηρόν [67]· οὕτω καὶ τοῖς ταλαιπώροις ἔθνεσι συμβαίνει πάσχειν, καὶ ἀγνοοῦμεν οἱ θεοσεβεῖς. Ταλαιπώρους δὲ αὐτοὺς εὐλόγως εἴρηκα, ὅτι ἐνταῦθα ἀλῶνται καὶ τῆς ἐκεῖ ἐλ- D πίδος οὐ τυγχάνουσιν. Οἱ **263** γὰρ ἐν θεοσεβείᾳ πάσχοντες τὰ θλιβερὰ εἰς ἔκπραξιν παραπτωμάτων πάσχουσιν.

vem conjectos Athenas etiam erudiendos misit; me vero solum filium ad consolationem secum retinuit. Atque eam ob rem ingentes gratias ago, quod me quoque somnium non jusserit una cum matre urbe Roma excedere. Anno igitur completo, pater ad suos Athenas misit pecuniam, simulque sciscitatum quo modo agerent. Qui vero abierunt, non reversi sunt. Tertio autem anno mœstus pater alios ablegavit similiter cum rebus ad victum necessarii, qui quarto anno regressi nuntiant, neque meam matrem se, neque fratres vidisse, sed neque ipsos Athenas pervenisse, neque usquam alicujus, qui cum ipsis fuerant, vel vestigium a se repertum.

X. Pater ergo hæc audiens et multa tristitia obstupefactus, nesciensque quo tenderet ac illos quæreret, assumpto me, ac in portum descendens, multos frequentius percontabatur, ubi quisque eorum vidisset vel audiisset a quatuor annis naufragium contigisse. Atque varii vario in loco accidisse referebant. Ille vero iterum rogabat, num vidissent corpus mulieris cum pueris a mari ejectum. Cumque illi multa se multis locis cadavera vidisse dicerent, pater audiens ingemiscebat. Verum naturali affectu perturbatus præter rationem sciscitabatur, qui tantam maris vastitatem scrutari conaretur. Attamen venia dignus erat, quod charitate erga eos, quos quærebat, spebus lætaretur inanibus. Denique me sub magistris positum, annos natum duodecim, Romæ reliquit, et ipse flens descendit ad portum, navique conscensa subvectus ad inquisitionem profectus est. Atque ex eo tempore usque in hodiernum diem neque litteras ejus accepi, neque si vivat aut defunctus sit certo novi. Sed magis suspicor illum quoque obiisse, aut tristitia victum, aut naufragio, involutum. Cui rei argumento est, jam ab eo tempore vigesimum annum esse, ex quo nihil de eo veri audiverim.

XI. Petrus vero hæc audiens, commiserationis affectu lacrymas fudit: statimque ad familiares qui aderant ait: Hæc si quis in Dei cultu positus pertulisset, quæ hujus pertulit pater, confestim religioni attribuisset causam, et diabolo ascripsisset. Ita etiam miseris gentilibus contingit pati, et ignoramus qui pii erga Deum sumus. Miseros autem eos dixi merito, qui et hic vagantur in erroribus et ab spe futura fraudantur. Dei enim cultores cum incommoda patiuntur, ad expiationem delictorum perferunt.

VARIÆ LECTIONES.

[50] ἐμβαλλόμενος C. [51] ἐξέπεμψας O, mendose. [52] ἐπὶ τοῦτο var. lect. ap. C. Scriptura Ottoboniani nec plena est, neque certa. [53] Post μαθεῖν excidit fortasse γλιχόμενος, quod addit *Epit*. S. [54] ἔπεμψεν ὁμοίως C. [55] αὐτοὺς *Recogn*. VII, 9, αὐταῖς C. O. Tum μήτε S., μηδὲ C. O. [56] ἴχνος O. [57] Ita O c. S. ἴδεν C. Tum ἤκουσαν O. [58] ἐνιαυτῶν O. Iu eodem deest ναυφράγιον. Cod. Reg. 804 et *Epit*. scr. ναυάγιον Sed hom. xv, 3 legitur ναυαγία. Tum ἄλλο p. αλλος O. [59] τήν O. [60] τόπους O. c. cod. Reg. 804. τρόπους C. [61] οὖν O. Tum πρό p. πρός idem. [62] ἤ C. [63] που om. O. Tum ναυφραγίῳ C. [64] τούτου S., ex *Epit*., τοῦτο C. O. [65] ἀφ' οὗ *Epit*., ἀφ' ὧν O, qui tum om. τινά, scribitque ἀλήθεια. [66] πεπόνθει S. In O esse videtur πέπονθοι ἐν θεοσεοείᾳ p. π. θεοσεβής. [67] τῷ πονηρῷ cod. Reg. 804 et *Epit*. Sed cfr. hom. IX, 16, 17, 18. Ad oram Ottoboniani hoc scholion exstat: ἴσως δεῖ προάπτειν πρὸς τὴν σύνταξιν ἐπιγράφων τὸν πονηρόν.

XII. Ista postquam dixisset Petrus, unus ex nostris audacia sumpta pro omnibus rogavit eum, ut die crastina maturius in Aradum, oppositam insulam, quæ triginta, opinor, nec totis stadiis distat, navigaremus, ad videndas ibi duas columnas viteas maximam molem habentes. Petrus ergo, ut erat clementissimus, concessit, dicens: Cum e navi egressi fueritis, ne una multi procedatis ad spectationem eorum quæ cupitis: nolo enim civium concursus ad vos fieri. Atque sic navigantes momento horæ in insulam delati sumus. Et descendentes ex scapha eo agressi sumus, ubi erant columnæ viteæ; simulque cum columnis alius aliud ex Phidiæ operibus spectabat.

XIII. Unus autem Petrus necesse non putavit quæ ibi erant invisere, sed attentius considerans mulierem quamdam, extra pro foribus sedentem et victus gratia mendicantem: Mulier, inquit, quod tibi membrum deest, ut tantam contumeliam susceperis, petendi, inquam, stipem et non potius manibus tuis, quas a Deo accepisti, operans quotidianum cibum quæris? At illa suspirans respondit: Utinam mihi quidem essent manus, quæ possent laborare! nunc autem mihi solam manuum speciem servant, cum sint emortuæ, morsibus meis vexatæ. Et Petrus interrogavit: Quæ vero fuit causa, ut grave hoc malum sustineres? Tum illa respondit: Animi imbecillitas, nec aliud quidquam. Si enim forti animo fuissem prædita, erat præcipitium, erat pelagus, unde me dejiciens poteram malis dolorem mihi afferentibus finem imponere.

XIV. Tum Petrus infit: Et quid? Putasne mulier, quod qui semetipsos perimunt, omnino a suppliciis liberantur, annon potius animæ eorum, qui ita moriuntur, majoribus puniuntur apud inferos pœnis, propter sui homicidium? At illa: Utinam, inquit, persuasum mihi esset, revera in inferis animas vivas reperiri; utique contemptis pœnis mori eligerem, ut horam saltem unam viderem mihi exoptatissimos. Et Petrus dixit: Quidnam sit, quod te excruciet, scire velim, mulier. Si enim me docueris, pro ea gratia certam te faciam de animæ vita apud inferos, et pro præcipitio vel profundo medicamentum tradam ut sine cruciatu valeas vitam commutare.

XV. Tunc mulier, quæ ambiguum sermonem non intelligeret, promissione gratanter accepta cœpit dicere hunc in modum: Genus quidem et patriam

A XII. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος εἷς τις τῶν ἐν ἡμῖν τολμήσας ἀντὶ πάντων παρεκάλεσεν αὐτὸν, αὔριον ὀρθριαίτερον [68] (37) εἰς Ἄραδον, τὴν κατέναντι νῆσον, εἰσπλεῦσαι, τριάκοντα, οἶμαι, οὐδ' ὅλους ἀπέχουσαν σταδίους, ὡς ἐπὶ ἱστορίᾳ τῶν ἐκεῖ ἀμπελίνων δύο στύλων μέγιστα ἐχόντων πάχη. Ὁ οὖν πειθήνιος Πέτρος συνεχώρησεν εἰπών. Ἐπὰν τοῦ πλοίου ἐκβῆτε, μὴ ἅμα πολλοὶ εἰσέρχεσθε εἰς τὴν θεωρίαν ὧν ἐπιθυμεῖτε· οὐ γὰρ βούλομαι στρέμματα γίνεσθαι εἰς ὑμᾶς [69] τῶν πολιτῶν. Καὶ οὕτω [70], πλεύσαντες ῥοπῇ ὥρας, κατήχθημεν εἰς τὴν νῆσον. Ἐκβάντες δὲ τοῦ σκάφους, εἰσῄειμεν ἔνθα οἱ ἀμπέλινοι στῦλοι ἦσαν, ὁμῶς [71] ἅμα αὐτοῖς ἄλλος ἄλλο τι [72] τῶν Φειδίου ἔργων ἐθεώρει.

XIII. Πέτρος δὲ μόνος οὐκ ἀναγκαῖον ἡγήσατο ἐπὶ B τὴν τῶν ἐκεῖ ἱστορίαν [73] γενέσθαι, γυναικὶ δέ τινι ἔξω πρὸ τῶν θυρῶν καθεζομένῃ καὶ τροφῆς χάριν μεταιτούσῃ πυκνὰ, κατανοήσας, ἔφη· Γύναι, τί σοι τῶν μελῶν λείπει, ὅτι τοσαύτην ὕβριν ἀνεδέξω, λέγω δὴ τὸ προσαιτεῖν, καὶ μὴ μᾶλλον ταῖς ὑπὸ Θεοῦ [74] σοι δεδωρημέναις χερσὶν ἐργαζομένη τὰς ἐφημέρους πορίζῃ [75] τροφάς; Ἡ δὲ, στενάξασα, ἀπεκρίνατο· Εἴθε γὰρ ἦσάν μοι χεῖρες ὑπουργεῖν **264** δυνάμεναι! νῦν δέ μοι σχῆμα μόνον χειρῶν φυλάσσουσιν, νεκραὶ τυγχάνουσαι, ὑπὸ δηγμάτων ἐμῶν βεβασανισμέναι. Καὶ ὁ Πέτρος ἐπύθετο· Τίς δὲ ἡ αἰτία τοῦ σε τὸ χαλεπὸν τοῦτο πεπονθέναι [76]; Ἡ δὲ ἀπεκρίνατο· Ψυχῆς ἀσθένεια καὶ πλέον οὐθέν. Εἰ γὰρ ἀνδρεῖον εἶχον φρόνημα, ἦν κρημνὸς, ἦν [77] βυθὸς, ὅθεν ἐμαυτὴν ῥίψασα, τῶν ὀδυνώντων με παύσασθαι ἠδυνάμην κακῶν.

C XIV. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Τί οὖν; οἴει, γύναι, ὅτι πάντως οἱ ἀναιροῦντες ἑαυτοὺς κολάσεως ἀπαλλάσσονται, ἢ μήτι [78] χείρονι κολάσει ἐν ᾅδῃ αἱ τῶν οὕτως θνησκόντων ψυχαὶ περὶ τῆς αὐτοκτονίας κολάζονται; Ἡ δὲ ἔφη [79]· Εἴθε ἐπεπείσμην, ὅτι ὄντως ἐν ᾅδῃ ψυχαὶ εὑρίσκονται ζῶσαι, καὶ ἠγάπων, τῆς κολάσεως καταφρονήσασα, θανεῖν, ὅπως τοὺς ἐμοὺς περιποθήτους ἴδω [80] κἂν μίαν ὥραν! Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Τί ἄρα ἐστὶ τὸ λυποῦν σε, μαθεῖν ἤθελον, γύναι. Ἐὰν γάρ με διδάξῃς, ἀντὶ ταύτης τῆς χάριτος πληροφορήσω σε, ὅτι ἐν ᾅδῃ ζῶσιν αἱ ψυχαὶ, καὶ ἀντὶ κρημνοῦ ἢ βυθοῦ φάρμακον δώσω [81], ὅπως ἀβασανίστως τοῦ ζῆν τὸν βίον (38) μεταλλάξαι δυνηθῇς.

XV. Καὶ ἡ γυνὴ, τὸ ἀμφιβόλως ῥηθὲν μὴ συνεῖσα, D ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ἡσθεῖσα, τοῦ λέγειν ἤρξατο οὕτως· Γένος μὲν καὶ πατρίδα εἰπεῖν [82], οὐκ **265** οἶμαι πεῖσαι

VARIÆ LECTIONES.

[68] Ita O. c. S, ὀρθρίτερον C. [69] ὁμᾶς O c. cod. Reg. 804 et *Epit.* c. 80, ἡμᾶς C. [70] οὕτως C. [71] Ita S, ὅμως C, O. [72] ἄλλο ἀλλότι O. [73] ἱστορία O, in quo deinde θυρωρῶν. [74] ὑπὸ τοῦ Θεοῦ C. [75] πορίζεις C. [76] πεποιηκέναι O. [77] ἢ C. [78] Μὴ τῇ p. μήτι C. [79] O, bis exh. ἔφη [80] εἴδω O. [81] δώσω S. O, δῶ C. [82] Fort. εἰποῦσα S.

VARIORUM NOTÆ.

(37) Insulam Aradum, urbi Antarado ex adverso sitam, memorant Herod. VII, 98. Strab. XVI, 753. Casaub. SCHWEGL.

(38) Videtur τὸν βίον esse interpretatie τοῦ ζῆν. Est autem ἀμφίβολον, quia quod Petrus intelligebat de mutatione vitæ in melius, id Matthidia de commutatione vitæ cum morte interpretabatur. Lege cap. 18. COT. Fallitur C, cum τὸν οἶον interpretationem esse censet τοῦ ζῆν, nam βίον ζῆν dicunt Plato optimique scriptores alii. Licet igitur hæ voces in *Epit.* cap. 82 et infra c. 18 non exstent, omnino tamen sunt retinendæ. DAVIS.

ποτε δυνηθῆναί τινα. Πλὴν καὶ σοὶ τί διαφέρει τοῦτο μαθεῖν, ἢ μόνον [88] τὴν αἰτίαν, ἧς ἕνεκεν ὀδυνωμένη δήγματι τὰς ἐμὰς ἐνέκρωσα χεῖρας· πλὴν τὰ κατ' ἐμαυτὴν, ὡς δυνατὸν ἀκοῦσαί σε, διηγήσομαι. Ἐγὼ, πάνυ εὐγενὴς ὑπάρχουσα, δυνάστου [84] τινὸς προσταγῇ ἀνδρὶ πρὸς γένους αὐτῷ ὑπάρχοντι ἐγενόμην γυνή. Καὶ μετὰ δίδυμα τέκνα ἔσχον ἕτερον υἱόν. Ὁ δὲ τοῦ ἐμοῦ ἀνδρὸς ἀδελφὸς μανεὶς οὐκ ἔλαττον ἠράσθη μου τῆς ταλαιπωρου [85], σφόδρα σωφρονεῖν ἀγαπώσης. Καὶ βουλομένη [86] μήτε τῷ ἐραστῇ συνθέσθαι, μήτε τῷ ἐμῷ ἀνδρὶ ἀναθέσθαι τὸν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ πρὸς ἐμὲ ἔρωτα, ἐλογισάμην, ἵνα [87] μήτε μοιχησαμένη ἐμαυτὴν μιανῶ, μήτε τοῦ ἐμοῦ ἀνδρὸς τὴν κοίτην ὑβρίσω, μήτε τῷ ἀδελφῷ τὸν ἀδελφὸν πολέμιον καταστήσω, μήτε ὅλον γένος μέγα ὂν εἰς ὀνειδισμὸν πᾶσιν ὑποβαλῶ [88]· ὡς ἔφην, ἐλογισάμην τὴν πόλιν μετὰ τῶν ἐμῶν διδύμων παίδων ἐκβῆναι ἐπὶ χρόνον τινὰ, ἕως ἂν καὶ ὁ μιαρὸς ἔρως παύσηται τοῦ ἐπὶ τῇ ἐμῇ ὕβρει κολακεύοντός με. Τὸν μέντοι ἕτερον υἱὸν παρὰ τῷ πατρὶ μεῖναι εἰς παραμυθίαν κατέλιπον.

XVI. Πλὴν [89], ἵνα ταῦτα οὕτως γένηται, ἐπενόησα ὄνειρον πλάσασθαι, ὡς δή τινος νύκτωρ ἐπιστάντος μοι καὶ εἰρηκότος· Γύναι, ἐξαυτῆς [90] ἅμα τοῖς διδύμοις σου τέκνοις ἐπὶ χρόνον τινὰ, μέχρις ὅτε μηνύσω ἐπανελθεῖν σε ἐνταῦθα, ἔκβηθι τὴν πόλιν· ἐπεὶ ἅμα ἀνδρὶ καὶ πᾶσί σου τοῖς τέκνοις **266** αἰφνιδίως κακῶς τελευτήσεις. Ὁμῶς οὕτως ἐποίησα. Ἅμα γὰρ τῷ τὸν ὄνειρον ψεύσασθαί με τῷ ἀνδρὶ, αὐτὸς, περίφοβος γενόμενος, μετὰ τῶν ἐμῶν [91] δύο υἱῶν, δούλων τε καὶ παιδισκῶν καὶ χρημάτων συχνῶν κατὰ πλοῦν εἰς Ἀθήνας με ἐξέπεμψεν, ἐκπαιδεῦσαι τοὺς υἱοὺς, « μέχρις ἂν, ἔφη, τῷ χρηματίσαντι δόξῃ ἐπανιέναι σε πρὸς ἐμέ. » Ὁμῶς ἅμα τέκνοις ἡ τάλαινα πλέουσα ὑπὸ ἀνέμων ἀταξίας εἰς τούτους ἀπορριφεῖσα [92] τοὺς τόπους, νυκτὸς τῆς νηὸς διαλυθείσης, ναυαγίῳ [93] περιέπεσα. Πάντων δὲ θανόντων, ἡ ἀτυχὴς ἐγὼ μόνη ὑπὸ σφοδροῦ κύματος ῥαπισθεῖσα [94], ἐπὶ πέτρας ἐρρίφην, ἐφ' ἧς καθεσθεῖσα ἡ ἀθλία ἐλπίδι τοῦ τὰ [95] τέκνα με ζῶντα εὑρεῖν, εἰς τὸν [96] βυθὸν ἐμαυτὴν οὐκ ἔρριψα τότε, ὅτε, τὴν ψυχὴν μεμεθυσμένην τοῖς κύμασιν ἔχουσα, τοῦτο ποιῆσαι ῥᾳδίως ἐδυνάμην

XVII. Πλὴν ἐπειδὴ ὄρθρος ἐγένετο, μεγάλα βοῶσα καὶ γοερὰ κωκύουσα [97] περιεβλεπόμην, ζητοῦσα τῶν ἐμῶν ταλαιπώρων βρεφῶν τὰ νεκρὰ σώματα. Ἐλεήσαντες οὖν με οἱ ἐπιχώριοι, γυμνὴν ἰδόντες, ἐνδύσαντές με τὸ πρῶτον, τὸν βυθὸν ἀνηρεύνων, τὰ ἐμὰ ζητοῦντες τέκνα. Καὶ ἐπεὶ μηδὲν ηὕρισκον [98] ὧν ἐζήτουν, παραμυθίας χάριν τινὲς τῶν φιλοξένων γυναικῶν προσελθοῦσαι διηγοῦντο ἑκάστη τὰ ἑαυτῆς κακὰ, ἵνα τῇ [99] τῶν ὁμοίων συμφορᾷ παραμυθίας τύχω, ὃ δή με μᾶλλον ἐλύπει. Οὐ γὰρ ἔφην οὕτω **267** κακὴ

si proferrem, non arbitrior ne posse alicui persuadere. Sed et quid ad te attinet id cognoscere, nisi tantum causam, ob quam dolore affecta morsibus manus meas mortuas reddidi. Tamen mea, quoad audire potes, referam. Ego admodum nobilis, principis cujusdam viri imperio, nupsi viro qui erat illius propinquus : et post duos geminos liberos alium suscepi filium. Sed frater mariti mei, magna correptus insania, adamavit me miseram, quæ caste vivere cupiebam admodum. Cumque nec vellem amatori consentire, nec viro meo amorem fratris ejus erga me exponere, statui, ut neque adulterans polluerem me, nec viri mei torum contumelia afficerem, neque fratrem fratri redderem inimicum, neque totam familiam, quæ magna erat, in opprobrium cunctis darem ; statui, inquam, urbe cum meis geminis pueris ad quoddam tempus discedere, donec et impurus amor illius, qui mihi ad dedecus meum assentabatur, finem accepisset. At alterum filium, ut apud patrem in solatium maneret, reliqui.

XVI. Verum quo hæc ita fierent, in animum induxi, somnium fingere, quasi aliquis mihi noctu astitisset ac dixisset : mulier, confestim una cum geminis tuis pueris urbe discede ad aliquod tempus, donec rursus indicavero, ut redeas huc ; alioqui cum marito cunctisque tuis liberis de repente peribis male. Atque ita feci. Statim enim ut somnium ementitum viro enarravi, extimuit, et me cum duobus meis filiis cumque servis et ancillis atque multa pecunia Athenas per navem misit, ut natos erudirem, Quoad, inquit, visionis auctori placuerit te redire ad me. Cæterum ego misera una cum liberis navigans ventorum vi projicior in hæc loca, et navi noctu dissoluta in naufragium incidi. Cumque omnes interissent, una ego infelix, magnis agitata fluctibus, in saxum ejecta sum : ubi cum infortunata sederem, spe reperiendi natos meos vivos in profundum me non præcipitavi tunc, quando animum habens doloris fluctibus ebrium hoc facere facile poteram.

XVII. Verum postquam dies exortus est, cum clamore magno et miserabili ululatu circumspiciebam, quærens infelicium natorum cadavera. Igitur miseratione commoti incolæ, nudam intuiti, cum primo me induissent, scrutati sunt maris profundum, quærendo natos meos. Et quia nihil inveniebant eorum quæ indagabam, nonnullæ hospitales mulieres consolandi me gratia accesserunt, et suas singulæ enarrabant miserias, ut similium calamitate solatium caperem : quod me magis contrista-

VARIÆ LECTIONES.

[83] μόνην O. [84] δυνατοῦ *Epit*. [85] ταλαιπωρίας O. [86] βουλομένη S., βουλομένης C, O. Subinde μήτε O et *Epit*, μή C. [87] ἵνα om. O. [88] ὑποβάλω O. [89] οὕτως ταῦτα C. [90] ἐξ αὐτῆς O constanter. [91] ἐμῶν deest in O. [92] ἀποῤῥιφθεῖσα O. [93] ναυφραγίῳ C. Subinde περιέπεσον cod. Reg. 804. [94] ῥιπισθεῖσα cod. Reg. 804, et *Epit*. c. 84. [95] τά inserui c. O. [96] τό S. [97] Vbb ῥᾳδίως ἐουνάμην — γοερὰ κωκύουσα desiderantur in O. [98] Vide de hoc augmento etsi rarissimo Lobeckium *ad Phryn*. p. 110 S. εὕρισκον O et *Epit*. [99] τῇ ascripsi ex O. Deinde ὃ δὲ μᾶλλόν με C. Etiam in *Epit*. ὃ δή p. 8 84.

bat: Non enim, inquiebam, adeo mala sum, ut ex aliorum calamitatibus consolationem accipiam. Et cum me multæ hospitio cuperent recipere, una quædam paupercula hic habitans extorsit mihi tugurio ejus succedere, dicens: Confide, mulier: etenim vir meus, homo nauta, in mari adhuc juvenis obiit: atque ex eo die, quamvis multi me sollicitarent ad nuptias, ego desiderio viri mei malui in viduitate agere. Erunt ergo communia, quæcunque manibus quærere poterimus.

XVIII. Et ne longa ac minus utili narratione utar, habitavi cum ea, propter amorem ejus erga maritum. Sed non multo post mihi infelici laceratæ morsibus resolutæ sunt manus, illa vero quæ me susceperat, tota morbo quodam occupata et colligata domi jacet. Quoniam ergo mulierum, quæ prius miserabantur, elanguit affectus, ac ego et illa clausa domi ambæ debiles et calamitosæ sumus, ex multo tempore hic, ut vides, sedeo, stipem petens, et, si quid forte accepero, etiam ad illam pariter miseram ad cibum defero. Atque hactenus meæ quidem res sufficienter sunt dictæ. Tu nunc quid moraris implere quod promiseras, te daturum medicamen? quo etiam illi obitum cupienti tradam, et sic ego quoque possim, ut ais, vitam commutare.

XIX. Hæc dicente muliere, Petrus multa cogitatione stare suspensus videbatur. Et ego superveniens: Dudum, inquam per omnia loca discurrens quærebam te: et nunc, quid agimus? At Petrus præcepit mihi, ut ad naviculum præcederem, ibique illum opperirer. Et quia contradici ei imperanti non poterat, quod jussit feci. Ipse vero, sicut mihi cuncta posterius enarravit, suspicione quadam exigua corde pulsatus interrogabat mulierem, dicens: Refer mihi, femina genus et civitatem ac filiorum nomina, et jam medicamentum tibi do. At illa vim sustinens neque volens referre et medicamenti accipiendi cupida finxit alia pro aliis, et ait, se quidem Ephesiam, virum autem Siculum, sed et filiorum nomina similiter immutavit. Tum Petrus, existimans eam verum proferre, ait: Heu! mulier, putabam grande aliquod gaudium hodierno die me apportaturum, suspicabar enim te esse quamdam mulierem, quam sentiebam, cujusque res audivi et probe novi. At illa adjurabat, dicens: Rogo mihi referas, ut sciam, an sit illa inter mulieres me infelicior.

XX. Tum Petrus mentiri nesciens præ miseratione erga illam verum cœpit dicere: Est sane quidam adolescens, sectator meus, piorum religiosorumque sermonum cupidus et Romanus civis, qui mihi narravit, quod patrem habuerit et duos ge-

εἶναι, ὡς [100] ταῖς ἄλλων συμφοραῖς παραμυθίας τύχω. Καὶ δὴ εἰς ξενίαν πολλῶν με ἄγειν ἀξιουσῶν [1], μία τις τῶν ἐνταῦθα πενιχρὰ πολὺ βιασαμένη εἰς τὸ ἑαυτῆς ἐλθεῖν ἠνάγκασε σκήνωμα, εἰποῦσά μοι. Θάῤῥει, γύναι, καὶ γὰρ ὁ ἐμὸς ἀνὴρ ναύτης ὢν κατὰ θάλασσαν [2] τέθνηκεν, ἐν τῇ νεαζούσῃ τυγχάνων ἡλικίᾳ· καὶ ἔκτοτε, πολλῶν με ἀξιούντων, πρὸς γάμον ἐγὼ χηρεύειν εἱλόμην, τὸν ἐμὸν ποθοῦσα ἄνδρα. Ἔσται δὲ ἡμῖν κοινὰ ἃ διὰ χειρῶν ἀμφότεραι πορίζειν δυνάμεθα.

XVIII. Καὶ ἵνα μή σοι μηκύνω τοὺς οὐκ ἀναγκαίους λόγους, συνῴκησα αὐτῇ διὰ τὴν φιλανδρίαν. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐμοῦ τῆς ταλαιπώρου αἱ χεῖρες ὑπὸ τῶν δηγμάτων [3] παρείθησαν, καὶ ἡ ὑποδεξαμένη με γυνὴ, ὅλη ὑπὸ πάθους τινὸς συνδεθεῖσα, ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔῤῥιπται. Ἐπεὶ οὖν ὁ τῶν πάλαι γυναικῶν ἔλεος παρήκμασεν, ἐγὼ δὲ καὶ ἡ κατ' οἶκον ἀμφότεραι ἐπισινεῖς τυγχάνομεν, ἐκ πολλῶν χρόνων ἐνταῦθα, ὡς ὁρᾷς, καθέζομαι προσαιτοῦσα, καὶ ὧν ἂν εὐπορήσω [4] καὶ τῇ συνταλαιπώρῳ [5] εἰς τροφὰς κομίζω. Καὶ τὰ μὲν ἐμὰ ἐπὶ τοσοῦτον αὐτάρκως εἰρήσθω. Λοιπὸν σὺ κωλύεις [6] τὴν ὑπόσχεσιν πληρῶσαι τοῦ δοῦναι τὸ φάρμακον; ὅπως κἀκείνῃ ἐπιθυμούσῃ θανεῖν δῶ, καὶ οὕτως κἀγὼ τοῦ ζῆν, ὡς ἔφης, μεταλλάξαι δυνηθῶ.

XIX. Ταῦτα τῆς γυναικὸς εἰπούσης, ὑπὸ λογισμῶν πολλῶν ὁ Πέτρος **268** μετέωρος ἐδόκει ἵστασθαι. Ἐγὼ δὲ ἐπελθὼν ἔφην· Ἐκ πολλοῦ σε περιερχόμενος ζητῶ· καὶ τὰ νῦν τί ποιοῦμεν; Ὁ δὲ Πέτρος προσέταξέ μοι προάξαντι μένειν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ σκάφους. Καὶ ἐπειδὴ ἀντειπεῖν οὐκ ἦν αὐτῷ κελεύσαντι, ἐποίησα τὸ προσταχθέν. Ὁ δὲ Πέτρος μικρᾷ τινι ὑποψίᾳ, ὡς αὐτός μοι πάντα ὕστερον διηγήσατο, παλλόμενος τὴν καρδίαν ἐπυνθάνετο τῆς γυναικὸς, λέγων· Εἰπέ μοι, γύναι, τὸ γένος καὶ τὴν πόλιν καὶ τῶν τέκνων τὰ ὀνόματα, καὶ ἤδη δίδωμί σοι τὸ φάρμακον. Ἡ δὲ, βίαν πάσχουσα καὶ εἰπεῖν οὐ θέλουσα, τὸ δὲ φάρμακον λαβεῖν ἐπιθυμοῦσα, ἐσοφίσατο ἄλλα ἀντὶ ἄλλων εἰπεῖν· καὶ ὁμῶς ἔφη, αὐτὴν μὲν Ἐφεσίαν εἶναι, τὸν δὲ ἄνδρα Σικελὸν, ὁμῶς καὶ τῶν τριῶν τέκνων ἤλλαξε τὰ ὀνόματα. Καὶ ὁ Πέτρος, νομίσας αὐτὴν ἀληθεύειν, ἔφη· Οἴμοι, γύναι, ἐνόμιζον μεγάλην τινὰ χαρὰν τὴν σήμερον ἄγειν ἡμέραν, ὑποπτεύσας σέ τινα εἶναι, ἣν ἐνόμιζον, ἧς τὰ πράγματα ἀκούσας ἀκριβῶς ἐπίσταμαι. Ἡ δὲ ἐξώρκιζε λέγουσα· Δέομαι, εἰπέ μοι, ἵνα εἰδῶ εἰ ἔστι τις ἐν γυναιξὶν ἀθλιωτέρα ἐμοῦ.

XX. Καὶ ὁ Πέτρος, ψεύδεσθαι οὐκ εἰδὼς, ὑπὸ ἐλέους τοῦ πρὸς αὐτὴν τὸ ἀληθὲς λέγειν ἤρξατο· Ἐμοί τις λοιπὸν ἤδη [7] νεανίας ὢν παρέπεται, τῶν τῆς θεοσεβείας ὀρεγόμενος λόγων, Ῥωμαίων ὑπάρχων πολίτης, ὅστις μοι διηγήσατο [8], πῶς, πατέρα ἔχων καὶ ἀδελφοὺς

VARIÆ LECTIONES.

[100] ὡς O et ex conject C, in cuj. textu deest. [1] ἀξιοῦσιν O. [2] θάλατταν O. [3] δειγμάτων O. [4] Ita O c. *Epit.*, εὐφορήσω C [5] ταλαιπώρῳ O. [6] S Leg. τί σε κωλύει. Cfr. e. g. hom. XIII, 5. *Epit.* habet σὺ μὴ κωλύσῃς. [7] ἤδη om. O. [8] διηγεῖται C.

δύο διδύμους, οὐδένα τούτων ὁρᾷ. Ἥ τε γὰρ μήτηρ, φησὶν, ὡς ὁ πατὴρ διηγεῖτό μοι , ὄνειρον ἰδοῦσα, τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐπὶ χρόνον τινὰ ἐξῆλθεν μετὰ τῶν διδύμων αὐτῆς **269** τέκνων, ἵνα μὴ κακῷ μόρῳ τελευτήσῃ, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκβᾶσα, οὐχ εὑρίσκεται. Ὁ δὲ ταύτης μὲν ἀνὴρ, αὐτοῦ δὲ πατὴρ, καὶ αὐτὸς εἰς ἐπιζήτησιν αὐτῆς ἐκβὰς οὐχ εὑρίσκεται.

XXI. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἐπιστήσασα ὡς ὑπ' ἐκπλήξεως ἀπέψυξεν ἡ γυνή. Ὁ δὲ Πέτρος προσελθὼν καὶ ἐπισχὼν νήφειν αὐτὴν παρεκελεύσατο, ὁμολογεῖν αὐτὴν πείθων τί ποτέ ἐστιν ὃ πάσχει. Ἡ δὲ, ὥσπερ ἐκ μέθης τὸ λοιπὸν τοῦ σώματος παρεθεῖσα, ὑπέστρεψεν [11] ἑαυτὴν, ὑποστῆναι δυνηθεῖσα [12] τὸ μέγεθος τῆς ἐλπιζομένης χαρᾶς, καὶ τρίψασα αὐτῆς τὸ πρόσωπον· Ποῦ ἔστιν, ἔφη, οὗτος ὁ νεανίας; Ὁ δὲ, ἤδη ὅλον συνιδὼν τὸ πρᾶγμα, ἔφη· Εἰπέ μοι σὺ πρῶτον, ἄλλως γὰρ τοῦτον ἰδεῖν οὐκ ἔχεις. Ἡ δὲ σπεύδουσα [13]. Ἐγὼ, φησὶν, εἰμὶ ἡ τοῦ νεανίσκου μήτηρ. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Τί τούτῳ ὄνομα; Ἡ δὲ φησιν· Κλήμης. Καὶ ὁ Πέτρος εἶπεν· Αὐτός ἐστιν, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ πρὸ μικροῦ μοι λαλήσας, ᾧ ἀναμένειν με ἐν τῷ πλοίῳ προσέταξα. Η δὲ προσπεσοῦσα τῷ Πέτρῳ παρεκάλει σπεύδειν ἐπὶ τὸ πλοῖον ἐλθεῖν. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἴ μοι τηρεῖς τὰς συνθήκας, καὶ τοῦτο ποιήσω. Ἡ δὲ ἔφη· Πάντα ποιῶ, μόνον μοι τὸ τέκνον τὸ μονογενὲς δεῖξον. Δόξω γὰρ δι' αὐτοῦ τὰ δύο μου τὰ ἐνταῦθα τεθνηκότα ὁρᾷν τέκνα. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη. Ὅταν αὐτὸν ἴδῃς, ἡσύχασον μέχρις ἂν τῆς νήσου ἐκβῶμεν. Ἡ δὲ ἔφη· Οὕτως ποιήσω.

270 XXII. Λαβόμενος οὖν τῆς χειρὸς αὐτῆς ὁ Πέτρος ἦγεν [14] ἐπὶ τὸ πλοῖον. Ἐγὼ δὲ, ἰδὼν αὐτὸν χειραγωγοῦντα γυναῖκα, ἐγέλασα, καὶ προσελθὼν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ, ἀντ' αὐτοῦ χειραγωγεῖν αὐτὴν ἐπειρώμην. Καὶ ἅμα τῷ ἅψασθαί με τῆς χειρὸς αὐτῆς, ὀλολύξασα ὡς μήτηρ μέγα καὶ περιπλακεῖσα, σφόδρα κατεφίλει με τὸν υἱὸν αὐτῆς [15]. Ἐγὼ δὲ, ἀγνοῶν ὅλον τὸ πρᾶγμα, ὡς μαινομένην ἀπεσειόμην· αἰδούμενος δὲ καὶ τὸν Πέτρον, ἐπικραινόμην.

XXIII. Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη· Ἔα, τί ποιεῖς, τέκνον Κλήμης, ἀποσειόμενος τὴν σὴν ὄντως τεκοῦσαν; Ἐγὼ δὲ, τοῦτο ἀκούσας περίδακρυς γενόμενος καὶ καταπεσούσῃ τῇ τεκούσῃ προσπεσὼν κατεφίλουν. Καὶ γὰρ ἅμα τῷ ῥηθῆναί μοι τοῦτο ἀμαυρῶς [16] πως τὸ εἶδος ἀνεκαλούμην. Πολλοὶ μὲν οὖν ὄχλοι συνέτρεχον ἱστορῆσαι τὴν προσαιτήτριαν γυναῖκα, λέγοντες ἀλλήλοις, ὅτι αὐτὴν ἐπέγνω ὁ υἱὸς, ἀνὴρ ἀξιόλογος. Βουλομένοις οὖν ἡμῖν ἐξαυτῆς σὺν τῇ μητρὶ τῆς νήσου ἐκβαίνειν ἡ μήτηρ ἔφη· Τέκνον μοι ποθεινὸν, εὔλογόν ἐστιν ἀποτάξασθαι τῇ ὑποδεξαμένῃ με γυναικὶ, ἥτις, πενιχρὰ οὖσα καὶ ὅλη παρειμένη, ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔρριπται. Ὁ δὲ Πέτρος ἀκούσας ἐθαύμασεν [17], καὶ πάντες οἱ περιεστῶτες ὄχλοι, τῆς γυναικὸς τὸ ἀγαθὸν φρόνημα. Καὶ εὐθέως ἐκέλευσεν ὁ Πέτρος τισὶ πορευθῆναι καὶ τὴν γυναῖκα ἐπὶ κλίνης κομίσαι. Καὶ

minos fratres, ex quibus nullus ei compareat. Nam mater, inquit, sicut mihi edisseruit pater, somnio viso Romana urbe ad tempus excessit cum geminis suis natis, ne misera morte interiret, atque cum illis egressa non invenitur. Vir autem illius, hujus vero pater, et ipse ad quærendam eam profectus nequaquam reperitur.

XXI. Hæc cum dixisset Petrus, mulier, quæ animum intenderat, stupore exanimata est. Tum Petrus accedens, eamque tenens, ad se rediret hortatus est, suasitque ut fateretur quidnam esset quod ei contigerat. Illa vero, velut ex ebrietate toto corpore resoluta, quo posset magnitudinem sperati gaudii sustinere, semetipsam reparavit: simulque affricans vultum: Ubi est, inquit, ille adolescens? At Petrus jam intelligens rem totam: Dic, inquit, mihi tu prior, aliter enim eum non videbis. Tum illa fessinant ait: Ego sum adolescentis mater. Et Petrus: Quod ei nomen est? Illa vero: Clemens, ait. Petrus: Ipse est et ipse erat qui paulo ante mecum loquebatur, quem jussi me in navi exspectare. Tunc illa procidens ad pedes Petri rogabat, ut ad navem festine procederet. Petrus autem: Si mihi. inquit, servas fidem, hoc quoque agam. At illa respondit: Omnia faciam, tantum mihi ostende unicum meum natum. Putabo enim per ipsum geminos meos liberos, qui hic mortui sunt, videre. Ac Petrus dixit: Cum videris eum, quieta mane, usque quo egrediamur ab insula. Illa excepit: Sic faciam.

XXII. Et accepta manu ejus Petrus ducebat eam ad navem. Quem ego videns manu ducere mulierem risi. Accedens tamen, honoris erga eum gratia, pro ipso manu illam ducere cœpi. Simul autem ac manum ejus contigi, ut mater, ululatu ingenti reddito. in amplexus meos irruit meque filium suum vehementer deosculata est. At ego ignrans omne negotium quasi insanientem repellebam: sed et reveritus Petrum me coercui.

XXIII. Tum Petrus dixit: Eheu, quid agis fili Clemens, repellis eam quæ vere mater tua est? Ego vero, ubi hoc audivi, lacrymis obortis concidi supra jacentem matrem et osculabar eam. Simul enim ac id mihi dictum fuit, subobscure genitricis formam revocabam. Multitudo interim concurrebat plurima ad videndam mendicam mulierem; dicebantque mutuo: Agnovit eam filius, vir eximius. Itaque cum vellemus confestim cum matre ex insula exire, mater ait: Fili, mihi exoptate, æquum est ut vale dicam mulieri quæ me suscepit, quæ egens et tota paralytica domi jacet. His auditis, Petrus et omnes, qui plurimi aderant, admirati sunt bonum feminæ consilium. Et continuo jussit Petrus abire quosdam, ac deferre mulierem in lectulo. Cumque fuisset allata, positusque fuisset lectus, cuncta ple-

VARIÆ LECTIONES.

[9] Vbb. διηγεῖτό μοι non sunt in O. [10] Ante ἐκβους in O est ἔκβασου expunctum. [11] ὑπέστρεφεν O. [12] δυνηθῆναι C., perperam. [13] Vocab. ἡ δὲ σπεύδουσα des. in O. [14] ἦγεν O. et *Epit.* c. 90, ἤγειρεν C., [15] αὐτῆς υἱόν C. [16] Ita O. c. S., ἀμαυρώσας C., qui in marg. conj. ἀμαυρῶς ἄν vel ἀμαυρῶσαν. [17] ἐθαύμαζεν C.

be audiente Petrus ait: Si veritatis ego sum præco, ad fidem eorum qui assistunt, ut sciant unum esse Deum opificem mundi, surgat continuo sana. Et statim ut hæc dixisset Petrus, mulier surrexit sanata et procidit ad pedes Petri, atque amicam suam ac familiarem osculata percontabatur quid istud esset. At illa breviter omne ei recognitionis negotium exposuit, et qui audierunt obstupefacti sunt. Tuncque mater hospitem curatam videns rogavit, ut ipsa quoque sanitatem acciperet. Ille autem manu imposita ipsam etiam curavit.

XXIV. Sicque postea Petrus de Deo ac de Dei religione sermonem habuit et in fine addidit: Si quis hæc vult diligenter cognoscere, Antiochiam, ubi per multos dies residere statui, veniens, quæ ad salutem suam pertinent discat. Non enim, qui negotiandi aut militandi causa patriam relinquere soletis et ad loca multum dissita abire, propter æternam salutem vel trium dierum iter suscipere noletis. Itaque post Petri concionem ego mulieri, quæ sanata fuerat, coram omni populo mille drachmas ad victum dedi et commendavi eam cuidam bono viro, primario oppidi, qui sponte id cum gaudio facere proposuit. Sed et aliis multis pecuniam distribui, gratiasque egi illis mulieribus, quæ matri quondam solatium præbuerant: et post hæc una cum matre, Petro, cæterisque sodalibus Antaradum enavigavi, atque ita ad hospitium processimus.

XXV. Ubi cum essemus et sumpsissemus cibum ac de more gratias egissemus, atque adhuc tempus superesset, ego dixi Petro: Humanitatis opus, domine mi Petre, exercuit mea mater, quæ hospitæ mulieris recordata fuerit. Respondit Petrus: Itane, o Clemens, vere existimasti, humanitatis opus factum a tua genitrice, quando ei quæ ipsam ex naufragio receperat gratiam retulit: an ut matri plurimum gratificareris, hunc dixisti sermonem? Si enim non ut rem gratam faceres, sed ut veritatem loquereris, effatus es, videris mihi ignorare quænam sit magnitudo humanitatis, quæ est amor in quemlibet, quatenus hominem, et absque ullo naturali affectu. Sed nec hospitem, quæ matrem tuam e naufragio suscepit, ausim hominum amantem appellare. Misericordia enim commota, impulsa est ad bene fa-

A ὁμῶς ἐνεχθείσης καὶ τεθείσης τῆς κλίνης, πάντων τῶν ὄχλων ἀκουόντων, ἔφη ὁ Πέτρος· Εἰ ἀληθείας κῆρυξ ἐγὼ τυγχάνω, εἰς τὴν τῶν παρεστώτων πίστιν, ἵνα γνῶσιν ὅτι εἷς ἐστι Θεὸς, ὁ τὸν κόσμον **271** ποιήσας, ἐξαυτῆς ἐγερθήτω ὑγιής. Καὶ ἅμα τῷ εἰπεῖν Πέτρον ταῦτα ἡ γυνὴ ἠγέρθη ὑγιασθεῖσα, καὶ τῷ Πέτρῳ προσέπεσεν, καὶ τὴν συνήθη φίλην καταφιλήσασα ἐπυνθάνετο τί εἴη τοῦτο. Ἡ δὲ ὅλον αὐτῇ [18] τὸ πρᾶγμα τοῦ ἀναγνωρισμοῦ συντόμως διηγήσατο, καὶ οἱ ἀκούσαντες κατεπλάγησαν. Τότε καὶ ἡ μήτηρ, τὴν ξενοδόχον θεραπευθεῖσαν θεωρήσασα [19], παρεκάλει καὶ αὐτὴ ἰάσεως τυχεῖν. Ὁ δὲ, ἐπιθεὶς τὴν χεῖρα, καὶ αὐτὴν ἐθεράπευσεν.

XXIV. Καὶ εἶθ' οὕτως ὁ Πέτρος περὶ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτῷ διαφερούσης θρησκείας ὁμιλήσας, προσθεὶς ἐπὶ
B τέλει, ὅτι· Εἴ τις βούλεται ταῦτα ἀκριβῶς μαθεῖν, εἰς Ἀντιόχειαν, ὅπου πλειόνων ἡμερῶν περιμένειν ἔκρινα, ἐλθὼν τὰ πρὸς τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν μανθανέτω. Οὐ γὰρ δὴ εἰ [20] ἐμπορίας ἕνεκα ἢ στρατείας πατρίδας καταλιμπάνειν οἴδατε καὶ εἰς μακροὺς ἀπέρχεσθαι τόπους, διὰ δὲ αἰώνιον σωτηρίαν μηδὲ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν πορευθῆναι θελήσετε [21]. Μετὰ μὲν οὖν τὴν προσομιλίαν Πέτρου ἐγὼ τῇ ὑγιασθείσῃ γυναικὶ ἐπὶ παντὸς τοῦ ὄχλου χιλίας δραχμὰς εἰς τροφὰς ἐδωρησάμην, παραθέμενος αὐτὴν ἀγαθῷ τινι ἀνδρὶ, πρώτῳ τῆς πόλεως ὄντι, φύσει μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιεῖν προῃρημένῳ. Ἔτι δὲ καὶ ἄλλαις πολλαῖς [22] ἀργυρια διανείμας, ταῖς ποτε τὴν μητέρα παραμυθησαμέναις εὐχαριστήσας, **272** διέπλευσα εἰς Ἀντάραδον, ἅμα τῇ μητρὶ καὶ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἑταίροις [23]· καὶ οὕτως εἰς τὴν ξενίαν ὡρμήσαμεν.

C XXV. Γενομένων δὲ ἡμῶν [24] καὶ τροφῆς μεταλαβόντων καὶ συνήθως εὐχαριστησάντων, ἔτι ὥρας οὔσης, ἔφην ἐγὼ τῷ Πέτρῳ (39)· Φιλανθρωπίας ἔργον, κύριέ μου Πέτρε, ἡ ἐμὴ ἐποίησε μήτηρ, τῆς ξενοδόχου ὑπομνησθεῖσα γυναικός. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο. Ἀρά γε, ὦ Κλήμης, ἀληθῶς νενόμικας φιλανθρωπίας ἔργον πεποιηκέναι τὴν σὴν τεκοῦσαν, καθ' ὃ τὴν ἀπὸ ναυαγίου [25] αὐτὴν ὑποδεξαμένην ἠμείψατο, ἢ ὡς μητρὶ μεγάλα [26] χαριζόμενος τοῦτον εἴρηκας τὸν λόγον; Εἰ δὲ οὐχ ὡς χαριζόμενος, ἀλλ' ὡς ἀληθεύων ἔφης, ἔοικάς μοι ἀγνοεῖν τί ποτ' ἐστὶ [27] φιλανθρωπίας μέγεθος, ἥτις ἐστὶν ἡ ἄνευ τοῦ φυσικῶς πείθοντος, ἡ [28] πρὸς οἷον δήποτε στοργὴ, καθὸ ἄνθρωπός ἐστιν. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν ξενοδόχον τὴν ἀπὸ ναυφραγίου ἀποδεξαμένην [29] τὴν σὴν τεκοῦσαν οὔπω φιλάν-
D θρωπον εἰπεῖν τολμῶ. Ὑπ' ἐλέου γὰρ κολακευθεῖσα,

VARIÆ LECTIONES.

[18] αὐτῆς O. [19] ἱστορήσασα C. [20] εἰ addidit S. de conjectura, εἰ γὰρ δὴ cod. Reg. 804, εἰς γάρ *Epit.* Subinde ἐμπορείας O. Tum στρατηγίας p. στρατειας idem. [21] Ita S., θέλειν uterque Hom. cod. θέλετε cod. Reg. 804, προθυμήσεσθε *Epit.* [22] ἄλλοις πολλοῖς C. [23] Ita O c. *Epit.*, ἑτέροις C. [24] *Epit.* addit ἐπὶ τὸ αὐτό. [25] ναυφραγίου C. [26] μεγάλω O. [27] ποτέ ἐστι C. [28] ἡ om. O. [29] ὑποδεξαμένην O.

VARIORUM NOTÆ.

(39) Ἔφην ἐγὼ τῷ Πέτρῳ. Hæc verba usque ad ista ποῖα δ' οὐκ ἦν, citantur a Nicone monacho Palæstino in Pandecte interpretationum divinorum mandatorum, serm. 24 et 39, cum hoc titulo: Τὰ Κλημέντια, et Ἐκ τῶν Κλημεντίων, hoc est ex Opere dicto *Clementina*. Ornat bibliothecam Regiam optimus liber, qui collectus est ex divinis Scripturis, sacris canonibus, testimoniis sanctorum Patrum, aliisque monumentis ecclesiasticis, nec non legibus civilibus. COT.

ἐπέπειστο [30] εὐεργέτις γενέσθαι γυναικὸς ναυαγίῳ περιπεσούσης, τέκνα πενθούσης, ξένης, γυμνῆς, μεμονωμένης [31] καὶ σφόδρα ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ὀλοφυρομένης. Ἐν τοσαύταις οὖν αὐτῆς συμφοραῖς [32] οὔσης, τίς καὶ ἀσεβῶν ἰδὼν οὐκ ἂν ἠλέησεν; Ὥστε οὔπω φιλανθρωπίας **273** ἔργον πεποιηκυῖα φαίνεται οὐδὲ ἡ ξενοδόχος γυνή, ἀλλὰ ὑπ' [33] ἐλέου τοῦ ἐπὶ μυρίαις συμφοραῖς πρὸς εὐεργεσίας κεκινημένη [34]· πόσῳ γε μᾶλλον ἡ σὴ τεκοῦσα, βίου εὐπορήσασα καὶ τὴν ξενοδόχον ἀμειψαμένη, φιλανθρωπίας ἔργον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ φιλίας; Πολλὴ δὲ διαφορὰ μεταξὺ φιλίας καὶ φιλανθρωπίας, ὅτι ἡ μὲν φιλία ἐξ ἀμοιβῆς γίνεται, ἡ δὲ φιλανθρωπία ἄνευ τοῦ φυσικῶς πείθοντος πάντα ἄνθρωπον, καθὸ ἄνθρωπός ἐστι, φιλοῦσα εὐεργετεῖ. Εἰ μὲν οὖν ἡ ἐλεήσασα ξενοδόχον καὶ ἐχθροὺς ἀδικήσαντας ἐλεοῦσα [35] εὐεργετεῖ [36], φιλάνθρωπος ἂν ἦν· εἰ δὲ [38] διά τι φίλη ἢ ἐχθρὰ, καὶ διά τι ἐχθρὰ ἢ φίλη, ἡ [39] τοιαύτη τοῦ τινὸς αἰτίου φίλη ἐστὶν ἢ ἐχθρὰ, οὐ τοῦ ἀνθρώπου.

A ciendum mulieri naufragium passæ, natos lugenti, peregrinæ, nudæ, destitutæ, multumque calamitates suas lamentanti. In tantis ergo adversitatibus versantem quis videns, etiam ex impiis, non miseratus fuisset? Quare nequaquam humanitatis opus nec mulier hospita videtur peregisse, sed ad benefaciendum mota fuisse misericordia ex plurimis adversis orta. Quanto magis parens tua, facultatibus abundans et hospitam remunerata, non humanitatis opus effecit, verum charitatis seu amicitiæ? Multa enim intercedit differentia inter charitatem et humanitatem, quia charitas quidem ex remuneratione est, humanitas vero absque ulla naturali propensione hominem omnem, quia homo est, diligit ac beneficiis afficit. Itaque si hospes, quæ miserta est, etiam B hostes male de ea meritos miserata beneficio afficeret, humana esset: sin vero propter quid amica est vel inimica et propter quid inimica vel amica, hæc alicujus rei, quæ causa sit, amica est vel inimica, non autem hominis.

XXVI. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Οὐ δοκεῖ σοι οὖν φιλάνθρωπος εἶναι κἂν ἡ ξενοδόχος, ξένην ἣν οὐκ ἠπίστατο εὐεργετήσασα; Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐλεήμονα μὲν αὐτὴν εἰπεῖν ἐπίσταμαι, φιλάνθρωπον δὲ οὐ τολμῶ λέγειν, ἅτε δὴ οὔτε τὴν τεκοῦσαν φιλότεκνον· ὑπ' ὠδίνων γὰρ καὶ ἀνατροφῆς στέργειν πέπεισται. Ὡς καὶ ὁ [redacted]πὸ τῆς συνηθείας κολακεύεται καὶ εὐνῆς [40], καὶ ὁ φίλος ὑπὸ τῆς ἀμοιβῆς, οὕτω καὶ ὁ ἐλεῶν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς. Πλὴν ἐγγὺς ὁ ἐλεήμων τῷ φιλανθρώπῳ, ὅτι ἄνευ τοῦ τι θηρᾶσθαι λαβεῖν **274** πείθεται. Πλὴν οὔπω φιλάνθρωπός ἐστιν. Κἀγὼ ἔφην· Ἐπὶ ποίαις οὖν πράξεσι φιλάνθρωπος εἶναί τις δύναται; Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ἐπεὶ ὁρῶ σε γλιχόμενον ἀκοῦσαι, τί ποτ' ἐστι [41] φιλανθρωπίας ἔργον, οὐκ ὀκνήσω λέγειν. Φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ καὶ ἐχθροὺς εὐεργετῶν. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ἄκουσον. Φιλανθρωπία ἐστὶν ἀῤῥενόθηλυς, ἧς τὸ θῆλυ μέρος ἐλεημοσύνη λέγεται, τὸ δὲ ἄῤῥεν αὐτῆς ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον ὠνόμασται, πλησίον δὲ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ὁ πᾶς ἄνθρωπος, οὐχ ὅ τις [42] ανθρωπος, ἄνθρωπος γάρ ἐστι καὶ ὁ κακὸς καὶ ὁ ἀγαθὸς καὶ ὁ ἐχθρὸς καὶ ὁ φίλος. Χρὴ οὖν τὸν φιλανθρωπίαν ἀσκοῦντα μιμητὴν εἶναι τοῦ Θεοῦ, εὐεργετοῦντα δικαίους καὶ ἀδίκους, ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς πᾶσιν ἐν τῷ νῦν κόσμῳ τόν τε ἥλιον καὶ τοὺς ὑετοὺς αὐτοῦ παρέχων [43]. Εἰ δὲ θέλεις ἀγαθοὺς μὲν εὐεργετεῖν, κακοὺς δὲ μηκέτι, ἢ καὶ κολάζειν, κριτοῦ τὸ ἔργον πράττειν ἐπιχειρεῖς [44], οὐ τὸ τῆς φιλανθρωπίας σπουδάζεις ἔχειν.

XXXVI. Et ego respondi: non ergo tibi videtur esse humana saltem hospes, quæ in peregrinam quam non noverat beneficium contulit? Tum Petrus: Eam quidem misericordem appellare novi, hominum autem amantem non audeo dicere, quandoquidem nec matrem amantem liberorum, quippe quæ a partus doloribus et ab educatione ad diligendum compulsa sit. Nam sicut qui cupidine inflammatur, a consuetudine mulcetur et concubitu, qui amore seu amicitia prosequitur, a remuneratione: ita et qui miseretur, a calamitate. C Attamen misericors humano vicinus est, quoniam absque muneris ullius captatione ad præstandum beneficium fertur. Nondum tamen humanus est. Et ego dixi: Ob quas igitur actiones humanus quis esse potest? Respondit Petrus: Quia video te cupidum audiendi, quodnam sit humanitatis officium, non pigebit dicere. Humanus est, qui etiam inimicis bene facit. Quod autem ita habeat, audi. Humanitas est masculofemina, cujus feminea pars misericordia dicitur, quod vero in illa est masculum, dilectio erga proximum nominatur, proximus autem homini est quilibet homo, et non hic vel iste homo; homo enim est etiam malus et bonus, hostis pariter ac amicus. Oportet ergo eum qui humanitatem colit, imitatorem Dei esse, et de justis atque D injustis bene mereri, sicut ipse Deus cunctis in hoc mundo solem imbresque suos præbet. Quod si velis bonis quidem benefacere, non autem malis, vel hos punire, judicis munus implere niteris, non vero habere humanitatem conaris.

XXVII. Κἀγὼ ἔφην· Ἆρά γε καὶ ὁ Θεὸς, μέλλων ποτὲ [45] κρίνειν, ὡς διδάσκεις ἡμᾶς [46], οὐ φιλάνθρω-

XXVII. Et ego dixi: Igitur Deus, qui aliquando judicaturus est, ut nos doces, non est hnmanus?

VARIÆ LECTIONES.

[30] πέπειστο O, qui subinde scr. εὐεργέτης. Tum ναυφραγίῳ C. [31] μεμονομένης O. [32] Voc. ὀλοφυρομένης. Ἐν τοσαύταις οὖν αὐτῆς συμφοραῖς non exstant in O. [33] ὑπ' O. c. S. ὑπό C. [34] Ita *Epit.* κεκινημένου C, κεκινημένης O. [35] τήν prætermisit S c. Cl. [36] ἐλεῶσα C. [37] εὐεργέτει S. [38] εἰ δέ *Epit.*, εἰ δή C., ἤ δέ O. Tum διότι p. διά τι *Epit.*, quod præferendum· [39] ἡ assumpsi ex O. [40] In O. exungitur ἐν ante εὐνῆς· [41] ποτέ ἐστιν C. [42] ὅτι εἷς p. ὅτις C. [43] Nonnulli *Epitomes* codd. παρέχει ut legendum censet D. Tum θέλης C. [44] ἐπιχειρεῖς πράττειν C. [45] Ita *Epit.* 95, τότε uterque Hom. cod. [46] ἡμᾶς om. O.

Ac Petrus : Pugnantia loqueris. Nam quia judicabit, ideo humanus est. Diligens enim ac miseratus injuria affectos, plectit eos qui injuriam, intulerunt. Et ego : Itaque, inquam, si ipse bonis benefacio et injuriosos quia injurii erga homines fuerunt castigo, humanus sum. Et Petrus respondit : Si una cum prænotione haberes quoque judicandi potestatem recte id faceres, per acceptam quidem potestatem, condemnans eos quos Deus creavit, per prænotionem vero, inculpate, in judicando tum alios tanquam justos absolvens, tum alios tanquam injustos damnans. Et ego dixi : Recte locutus es ac vere ; fieri enim nequit, ut qui prænotione caret, recte judicet. Interdum quippe nonnulli videntur boni, qui illicita clam perpetrant, nonnulli vero boni hostium calumnia mali esse creduntur. Sed et si quis potestate torquendi præditus judicet, neque sic juste omnino habebit judicare. Quidam enim homicidæ, quæstionis tormenta perferentes, dimissi sunt velut innoxii, alii vero, qui erant innocentes, cum tormenta ferre non potuissent, contra se mentiti velut rei supplicio affecti sunt.

XXVIII. Tum Petrus : Atque hæc, inquit, modica sunt, audi vero majus. Cum aliqui homines peccant vel bene agunt, eorum quæ nunc operantur alia quidem ipsorum propria sunt alia vero aliena, æquum autem est unumquemque pro delictis propriis dare pœnas, aut pro meritis propriis mercedem ferre. Fieri autem nequit ut quispiam, nisi solus propheta prænotionem habens, ab aliquo gesta sciat, quænam ejus propria sint et quænam non sint. Videt enim cuncta quæ fiunt. Et ego : Vellem, inquam, audire, quo modo ex criminibus aut bonis operibus alia quidem sunt propria, alia vero aliena.

XXIX. Respondit Petrus : Veritatis propheta dixit : *Oportet ut veniant bona. Beatus autem*, inquit, *per quem veniunt. Similiter necesse est ut etiam veniant mala : væ autem illi per quem veniunt* (a). Porro si per malos veniunt mala et per bonos bona inferuntur, ut proprium unicuique inesse debet bonum vel malum, et ex iis quæ prius operatus est ; quod veniunt secunda bona vel mala, quæ,

A πός ἐστιν ; Καὶ ὁ Πέτρος· Τοὐναντίον λέγεις. Ἐπεὶ γὰρ κρινεῖ [47], διὰ τοῦτο φιλάνθρωπός ἐστιν. Φιλῶν γὰρ καὶ ἐλεῶν τοὺς ἠδικημένους, τιμωρεῖ [48] τοὺς ἠδικηκότας. Κἀγὼ ἔφην· Οὐκ οὖν, εἰ κἀγὼ ἀγαθοὺς μὲν εὐεργετῶ, τοὺς δὲ ἀδικοῦντας καθ' ὃ ἀνθρώπους ἠδίκησαν τιμωρῶ, **275** φιλάνθρωπός εἰμι ; Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Εἰ μετὰ τοῦ πρόγνωσιν (40) ἔχειν εἶχες καὶ τοῦ κρίνειν ἐξουσίαν, ὀρθῶς ἂν τοῦτο ἐποίεις, διὰ μὲν τὸ εἰληφέναι τὴν ἐξουσίαν καταδικάζων οὓς ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε, διὰ δὲ τὴν πρόγνωσιν ἀπταίστως ἐν τῷ κρίνειν οὓς μὲν ὡς δικαίους δικαιῶν, οὓς δὲ ὡς ἀδίκους καταδικάζων. Κἀγὼ ἔφην· Ὀρθῶς ἔφης καὶ ἀληθῶς· ἀδύνατον γάρ τινα πρόγνωσιν οὐκ ἔχοντα ὀρθῶς κρῖναι. Ἐνίοτε γὰρ φαίνονταί τινες ἀγαθοὶ, ἀθέμιτα κρύφα διαπρασσόμενοι, ἔνιοι δὲ ἀγαθοὶ ὑπὸ διαβολῆς ἐχθρῶν κακοὶ ὑπολαμβανόμενοι. B Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦ βασανίζειν καὶ ἀνακρίνειν ἐξουσίαν τις ἔχων δικάζει, οὐδὲ οὕτως τὸ πάντως δικαίως αὐτῷ δικάσαι ἐγίνετο. Ἔνιοι γὰρ, φονεῖς ὄντες, τὰς βασάνους ὑπομείναντες; ὡς ἀθῶοι, ἀπελύθησαν, ἕτεροι δὲ, ἀθῶοι ὄντες [49], τὰς βασάνους μὴ ὑπομείναντες, ἑαυτῶν καταψευσάμενοι, ὡς αἴτιοι ἐκολάσθησαν.

XXVIII. Καὶ ὁ Πέτρος· Μετρίως, ἔφη, ἔχει καὶ ταῦτα, τὸ δὲ μεῖζον ἄκουσον. Ἐνίων ἀνθρώπων ἁμαρτανόντων ἢ εὐπραττόντων, ὧν νῦν [50] ποιοῦσιν ἃ μὲν ἴδια αὐτῶν ἐστιν, ἃ δὲ ἀλλότρια, δίκαιον δὲ ἕκαστον ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἁμαρτήμασι τιμωρεῖσθαι ἢ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις κατορθώμασιν εὐεργετεῖσθαι. Ἀδύνατον δὲ τινι, πλὴν προφήτῃ μόνῳ πρόγνωσιν ἔχοντι, τὰ [51] **276** ὑπό τινος γινόμενα εἰδέναι, ποῖά ἐστιν αὐτοῦ ἴδια, ποῖα δὲ οὐκ ἦν· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γινόμενα βλέπεται. C Κἀγὼ ἔφην· Ἐβουλόμην μαθεῖν πῶς τῶν ἀδικημάτων ἢ κατορθωμάτων ἃ μὲν ἴδια, ἃ δὲ ἀλλότρια.

XXIX. (41) Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο, ὅτι ὁ τῆς [52] ἀληθείας προφήτης ἔφη· Τὰ ἀγαθὰ ἐλθεῖν δεῖ, μακάριος δὲ, φησὶ, δι' οὗ ἔρχεται. Ὁμοίως καὶ τὰ κακὰ ἀνάγκη ἐλθεῖν· οὐαὶ δὲ δι' οὗ ἔρχεται. Εἰ δὲ διὰ κακῶν κακὰ ἔρχεται, καὶ διὰ ἀγαθῶν ἀγαθὰ φέρεται, προσεῖναι δεῖ ἑκάστῳ τὸ ἴδιον, τὸ ἀγαθὸν εἶναι [53] ἢ κακὸν, καὶ ἐξ ὧν προέπραξεν, διὰ τοῦ [54] ἐλθεῖν τὰ δεύτερα ἀγαθὰ ἢ κακὰ, ἅτινα ἴδια αὐτοῦ τῆς αἱρέσεως ὄντα ὑπὸ

(a) Matth. xviii ; Luc. xvii.

VARIÆ LECTIONES.

[47] κρίνει C. [48] τιμορεῖται O., ultimis tribus litteris subnotatis Vbb. τοὺς ἠδικηκότας εὐεργετῶ in eodem desunt. [49] Vbb. τὰς βασάνους ἀθῶοι ὄντες desiderantur in O. [50] νῦν om. O. c. cod. Reg. 804, et *Epit.* [51] ἔχοντα p. ἔχοντι τά O. [52] ὁ τῆς adjunxi ex O. [53] εἶναι, quod deest ap. Joan, Damascenum *Parall. sacr.* i, 28, ubi nostra excerpta leguntur, deleri vult D. Fortasse τό post ἑκάστῳ mutandum in ὡς, atque verba ἐξ ὧν προέπραξεν infra collocanda post ἐλθεῖν secundum S. [54] S : διὰ τό scribit Neander *Gnost. syst.* p. 413. Idem post αἱρέσεως excidisse contendit μή.

VARIORUM NOTÆ.

(40) Πρόγνωσις hoc loco non est *prænotio*, ut vertit C., sed cognitio præteritorum, τῶν πρότερον γεγονότων γνῶσις. Cl. ad *Epit.* c. 95. Πρόγνωσις significat (coll. c. 38) scientiam absolutam, qualem habet verus propheta, qui est ὁ πάντα πάντοτε εἰδώς, coll. hom. ii, 5 ; iii, 11. S. Dressel.

(4) Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο. Apud Joannem Damascenum ms. *Eclogarum* capite Περὶ ἀγγέλον τος καὶ μεσάζοντος ἀποκρισιν, quod est *Parallelorum*, lib. i, cap. 28 : Κλήμεντος ὡς ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πέτρου. Ὁ Κύριος ἔφη· « Ἀγαθὰ δεῖ ἐλθεῖν· μακάριος δι' οὗ ἔρχονται. Ὁμοίως καὶ τὰ κακὰ δεῖ ἐλθεῖν· οὐαὶ δι' οὗ ἔρχονται. » Εἰ δὲ διὰ κακῶν κακὰ ἔρχονται, καὶ δι' ἀγαθῶν ἀγαθὰ ἔρχονται, προσεῖναι δεῖ ἑκάστῳ τὸ δίκαιον, τὸ ἀγαθὸν ἢ κακὸν, καὶ ἐξ ὧν προέπραξε διὰ τοῦ ἐλθεῖν τὰ δεύτερα, ἢ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, ἅτινα ἴδια αὐτοῦ τῆς προαιρέσεως ὄντα, ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας προελθεῖν οἰκονόμηται. Cot.

A τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας διελθεῖν [55] ᾠκονόμηται. Ἐπεὶ [56] κρίσις αὕτη Θεῷ, ὥσπερ ἐπ' ἀγῶνος τὸν διὰ πάσης κακουχίας διεληλυθότα καὶ ἄμεμπτον εὑρεθέντα, ἐκεῖνον ζωῆς αἰωνίου καταξιοῦσθαι. Οἱ γὰρ ἐν ἀγαθοῖς ἰδίᾳ βουλῇ προκόψαντες ὑπὸ τῶν ἰδίᾳ βουλῇ ἐν κακίᾳ [57] παραμεινάντων πειράζονται, διωκόμενοι, μισούμενοι, λοιδορούμενοι, ἐπιβουλευόμενοι, τυπτόμενοι, πλεονεκτούμενοι, διαβαλλόμενοι [58], ἀγγαρευόμενοι, ἐπηρεαζόμενοι, πάντα ἐκεῖνα πάσχοντες, δι' ὧν εὐλόγως δοκεῖ τὸ ὀργίζεσθαι γίνεσθαι [59] καὶ πρὸς ἄμυναν ὁρμᾷν.

277 XXX. Ὁ δὲ διδάσκαλος εἰδώς, ὅτι οἱ ταῦτα ἀδίκως ποιοῦντες ἐκ προτέρων ἁμαρτημάτων κατάδικοί εἰσιν, καὶ ὅτι διὰ καταδίκων τὸ τῆς κακίας πνεῦμα ταῦτα ἐνεργεῖ, τοὺς μὲν ἀνθρώπους, καθὰ [60] ἄνθρωποί εἰσιν, καὶ δι' ἁμαρτίας ὄργανα γινομένους B κακίας, ἐλεεῖν συνεβούλευσεν [61], ὡς φιλανθρωπίαν ἀσκοῦσιν, καὶ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς ἐστιν, ἀδικουμένους καὶ ἀπολύειν [62] τῆς καταδίκης τοὺς ἀδικοῦντας, ἵνα ὥσπερ οἱ νήφοντες τοῖς μεθύουσι βοηθῶσιν, εὐχαῖς, νηστείαις, εὐλογίαις, μὴ ἀνθιστάμενοι, μὴ ἀμυνόμενοι, ἵνα μὴ ἐπὶ τὸ πλεῖον αὐτοὺς ἁμαρτεῖν ἀναγκάσωσιν. Τοῦ γὰρ παθεῖν πάντως κεκριμένου τινὶ [63], οὐκ εὔλογον ἀγανακτεῖν ἐκείνῳ, δι' οὗ τὸ παθεῖν γίνεται, λογισάμενον, ὅτι, εἰ καὶ ἐκεῖνος οὐκ ἐκακούχησεν αὐτόν· διὰ τὸ πάντως κακουχηθῆναι μέλλειν διὰ [64] ἑτέρου τὸ παθεῖν ἦν. Τί οὖν ἀγανακτῶ τῷ διαθεμένῳ, ἐμοῦ πάντως παθεῖν κεκριμένου; Ἀλλ' ἔτι μήν, εἰ τὰ αὐτὰ τοῖς κακοῖς προφάσει ἀμύνης ποιῶμεν, παρὰ τὸ πρῶτοι, δεύτεροι τὸ αὐτὸ τοῖς κακοῖς [65] οἱ ἀγαθοὶ πράσσομεν. Καὶ ὡς ἔφην, οὐ χρὴ ἀγανακτεῖν, ὡς εἰδότα [66] ὅτι Θεοῦ προνοίᾳ οἱ κακοὶ τοὺς C ἀγαθοὺς τιμωροῦσιν. Οἱ οὖν τοῖς [67] τιμωροῦσιν χαλεπαίνοντες, ὡς τοὺς ἀποστόλους Θεοῦ ὑβρίζοντες, ἁμαρτάνουσιν· τιμῶντες δὲ καὶ τὰ ἐναντία τοῖς ἀδικεῖν νομιζομένοις 278 διατιθέμενοι αὐτούς, εἰς τὸν Θεὸν τὸν οὕτω βουλευσάμενον εὐσεβοῦσιν.

XXXI. Κἀγὼ πρὸς ταῦτα ἀπεκρινάμην· Οὐκοῦν οἱ ἀδικοῦντες οὐκ εἰσὶν αἴτιοι, ὅτι κρίσει Θεοῦ ἀδικοῦσι τοὺς δικαίους. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Καὶ πάνυ ἁμαρτάνουσιν, πρὸς γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν ἑαυτοὺς ἀποδεδωκότες. Ὅθεν εἰδὼς ἀπ' αὐτῶν [68] ἐκλέγεται τιμωρεῖν τοὺς ἐπὶ τοῖς προτέροις ἁμαρτήμασι μεταμεληθέντας δικαίως, ἵνα τοῖς μὲν δικαίοις διὰ τῆς τοιαύτης τιμωρίας τὰ πρὸ τῆς μετανοίας πραχθέντα ἀφεθῇ κακά. Τοῖς δὲ τιμωροῦσιν ἀσεβέσι κακουχεῖν ἐπιθυ- D μοῦσι καὶ μετανοεῖν μὴ θέλουσιν εἰς ἀναπλήρωσιν ἰδίας [69] κολάσεως δικαίους κακουχεῖν συνεχωρήθη·

cum a propria hominis sint voluntate, ut exoriantur, dixina instituit Providentia. Itaque hoc est Dei judicium, ut qui per omnem vexationem, velut in agone, transierit et inventus fuerit inculpatus, is donetur vita æterna. Nam qui in bonis propria voluntate profecerunt, ab iis qui sua quoque voluntate in mala tractatione perseverant, tentantur, exagitantur, odia, convicia, insidias, verbera, fraudes, calumnias, vim patiuntur, afficiuntur contumeliis, cunctaque illa perferunt, per quæ justa videtur esse ira et ultio.

XXX. Magister vero sciens, quod qui hæc injuste faciunt, ex prioribus peccatis rei sunt, quodque per sontes spiritus malitiæ ista efficit, hominum, quatenus homines sunt, etsi propter peccata facti fuerint malitiæ instrumenta, misereri suasit suis, tanquam misericordiæ cultoribus, utque, quantum in se est, injuria affecti injuriam facientes a damnatione absolvant; quo velut sobrii ebriis succurrant, per orationes, jejunia, benedictiones, non resistendo, non vindicando, nec eos cogant amplius peccare. Cum enim aliquis omnino ad patiendum condemnatus est, non est æquum ut illi irascatur per quem patitur, secum reputans, quod, etsi ille non afflixisset eum, tamen quia omnino affligi debet, per alium pati sibi contingeret. Cur ergo indignor adversus auctorem, qui plane ad perpessionem sum destinatus? Sed et adhuc, si eadem cum improbis prætextu ultionis faciamus, præterquam quod primi non sumus, secundi idem facimus ac mali, nos qui boni dicimur. Et quemadmodum aiebam, indignari non oportet, cum scias a malis bonos per Dei providentiam castigari. Qui ergo ultores ægre ferunt, tanquam qui a Deo missos contumelia afficiant, delinquunt; qui vero in pretio habent, et contrarie sentiunt erga eos, qui ipsis injuriam inferre putantur, in Deum qui ita statuit pii sunt.

XXXI. Et ego ad hæc dixi: Itaque qui faciunt injuriam, rei non sunt, quoniam Dei judicio injuria justos afficiunt. Respondit Petrus: Valde peccant, quippe qui se ad peccandum dedant. Unde sciens Deus ex iis illos punire deligit, qui de prioribus peccatis juste agunt pœnitentiam, ut justis quidem per has pœnas dimittantur quæ aute pœnitentiam fecerunt mala. Impiis vero qui castigant et vexare cupiunt, nec pœnitentiam volunt agere, ad implenda delicta permittitur justos castigare et affligere. Nam absque Dei voluntate neque passer in la-

VARIÆ LECTIONES.

[55] προελθεῖν, quod præferendum, cod. Joan. Damasceni, δι' αὐτοῦ ἐλθεῖν conj. Neander l. c. [56] Ita Ottoboniani ἐπί interpretor, ἐπεὶ οὖν C, ἐπεὶ οὖν D. Deinde αὐτὴ θεῷ C, αὕτη θεοῦ (cum hæc ita se habent, Dei hoc judicium) D. [57] Ita O c. cod. Reg. 804. κακουχίᾳ C. [58] διαβαλλόμενοι, μισούμενοι· λοιδορούμενοι· ultimis duabus vocibus expunctis p. διαβαλλόμενοι O. [59] δοκεῖν τὸ ὀργίζεσθαι γίνεται cod. Reg. 804. Tum αμυνον O. [60] καθό O. [61] συνεβούλευσεν C. [62] ἀδικουμένοις ἀπολύειν cod. Reg. 804. [63] τινός cod. Reg. 804. [64] δι' C. [65] Vbb. προφάσει — τοῖς κακοῖς non sunt in O. Ex Cot. versione liquet, illum rescribendum statuisse παρὰ τὸ μὴ πρῶτοι, δεύτεροι. Sed adjectione particulæ negantis haud opus est. D. Tum πράσσομεν S, O, πράσσωμεν C, πράσσοντες cod. Reg. 804. [66] εἰδότας cod. Reg. 804. [67] Vbb. οἱ οὖν τοῖς om. O. [68] ἀπάντων p. ἀπ' αὐτῶν C. [69] ἰδίας cod. Reg. 804, τε διά C, O.

queum incidere potest. Sic justorum etiam capilli Deo numerati sunt.

XXXII. Ille autem justus est, qui propter rectam rationem pugnat cum natura. Verbi gratia, cunctis a natura insitum est, diligentes diligere: justus conatur etiam diligere inimicos et conviciantibus benedicere, ac præterea orare pro hostibus, injuriam inferentes miserari. Quocirca se priorem injuria affici patitur, item maledicentibus benedicit, verberantibus condonat, cedit persequentibus, salutat, eos qui non salutant, cum non habentibus communicat quæ habet, irascentem flectit, inimicum conciliat, contumacem hortatur, incredulum instituit, lugentem consolatur, exagitatus sustinet, ingrate acceptus non indigne fert, propensus est ad diligendum proximum tanquam se, paupertatem non timet, verum sua non habentibus dividens fit pauper. Sed nec peccantem ulciscitur. Qui enim proximum velut se diligit, quemadmodum ipse, cum peccavit, scit nolle in se animadverti, ita nec peccatores castigat, et sicut vult demulceri, benedici, honorari, omniumque delictorum veniam accipere, hoc ipse proximo facit [a], quem velut se amat. Uno verbo, quod sibi cupit, cupit et proximo. Hæc enim est Dei ac prophetarum lex, hæc veritatis doctrina. Itaque charitas erga omnem hominem perfecta pars est mascula humanitatis. At misericordia pars est illius feminea. Quæ est esurientem alere, potum sitienti dare, nudum vestire, visitare languentem, hospitem recipere, carcere conclusum pro viribus invisere et juvare, omnino denique calamitosi misereri.

XXXIII. Ego vero audito hoc dixi: Hæc quidem facere possumus, at inimicis benefacere omnesque eorum injurias tolerare, ut insit in humana natura, impossibile puto. Tum Petrus respondit: Recte locutus es. Cum enim humanitas causa sit immortalitatis, multo constat. Dixi ego: Quo modo igitur mente potest concipi? Respondit Petrus: Humanitas, dilecte Clemens, acquiri potest, si quis plene sibi persuadeat, inimicos, dum quos oderunt vexant ad tempus, æterni supplicii liberationem illis producere: sicque ii etiam ut benefici admodum diligentur. Porro via humanitatem accipiendi, amice Clemens, unica est, nimirum timor Dei. Nam qui timet Deum, non quidem potest principio diligere proximum tanquam se: etenim ad hoc præceptum non accedit anima; at timore erga Deum amantium opera potest peragere, sicque postea, ubi opera di-

ἄνευ γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ βουλῆς οὐδὲ στρουθὸς ἐν παγίδι [70] ἐμπεσεῖν ἔχει. Οὕτως δικαίων καὶ αἱ τρίχες τῷ Θεῷ ἐναρίθμιοί εἰσιν.

XXXII. Δίκαιος δέ ἐστιν ἐκεῖνος, ὁ τοῦ εὐλόγου ἕνεκα τῇ φύσει μαχόμενος. Οἷον [71], πᾶσι πρόσεστιν ἐκ φύσεως φιλοῦντας φιλεῖν· δίκαιος πειρᾶται καὶ ἐχθροὺς ἀγαπᾷν καὶ λοιδοροῦντας εὐλογεῖν, ἔτι μὴν καὶ ὑπὲρ ἐχθρῶν εὔχεσθαι, ἀδικοῦντας ἐλεεῖν [72]. Διὸ καὶ προαδικεῖσθαι [73] ἀπέχεται, καὶ ὁμῶς καταρωμένους εὐλογεῖ, τύπτουσι συγχωρεῖ, διώκουσιν ὑποχωρεῖ, μὴ ἀσπαζομένους ἀσπάζεται, τοῖς οὐκ ἔχουσιν ὧν ἔχει κοινωνεῖ, ὀργιζόμενον πείθει [74], τὸν ἐχθρὸν διαλλάσσει, τὸν ἀπειθῆ παρακαλεῖ, τὸν ἄπιστον **279** κατηχεῖ, τὸν πενθοῦντα παραμυθεῖται, ἐπηρεαζόμενος στέγει, ἀχαριστούμενος [75] οὐκ ἄγανακτεῖ. Εἰς δὲ τὸ ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν ἀποδεδωκὼς. πενίαν οὐ πεφόβηται, ἀλλὰ τὰ ἑαυτοῦ μερίζων τοῖς οὐκ ἔχουσι πένης γίνεται. Ἀλλ' οὐδὲ μὴν ἀμαρτάνοντα [76] τιμωρεῖ. Ὁ γὰρ τὸν πλησίον ἀγαπῶν ὡς ἑαυτὸν, ὡς αὐτὸς ἁμαρτήσας οἶδε τιμωρηθῆναι μὴ θέλειν, οὕτως οὐδὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας τιμωρεῖ. Καὶ ὡς θέλει κολακεύεσθαι καὶ εὐλογεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι καὶ πάντα τὰ [77] ἁμαρτήματα αὐτῷ συγχωρεῖσθαι, τοῦτο αὐτὸς τῷ πλησίον ποιεῖ, ὡς ἑαυτὸν ἐκεῖνον ἀγαπῶν. Ἑνὶ λόγῳ, ὃ θέλει ἑαυτῷ, θέλει καὶ τῷ πλησίον. Οὗτος γάρ ἐστι Θεοῦ νόμος καὶ προφητῶν, αὕτη [78] τῆς ἀληθείας ἡ διδασκαλία. Καὶ ταῦτα μὲν ἀγάπη ἡ πρὸς πάντα ἄνθρωπον τελεία τὸ ἄῤῥεν μέρος ἐστὶν τῆς φιλανθρωπίας, τὸ δὲ ἐλεεῖν τὸ θῆλυ μέρος ἐστὶν αὐτῆς. Ὅπερ ἐστὶ πεινῶντα θρέψαι καὶ ποτὸν διψῶντι παρασχεῖν καὶ γυμνὸν ἐνδῦσαι καὶ νοσοῦντα ἐπισκέψασθαι καὶ ξένον δέξασθαι, τῷ [79] ἐν εἱρκτῇ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπιφαινόμενον βοηθεῖν, ἁπαξαπλῶς τὸν ἐν συμφοραῖς ἐλεῆσαι.

XXXIII. Ἐγὼ δὲ ἀκούσας ἔφην· Ταῦτα μὲν δυνατὸν πράττειν· ἐχθροὺς δὲ εὐεργετεῖν, πᾶσαν αὐτῶν ὑποφέροντα ἐπήρειαν, οὐκ οἴομαι [80] δυνατὸν ἀνθρωπείᾳ προσεῖναι φύσει. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ὀρθῶς ἔφης· ἀθανασίας γὰρ αἰτία οὖσα ἡ φιλανθρωπία πολλοῦ δίδοται. Κἀγὼ ἔφην· Πῶς **280** οὖν [81] σύνεστιν ἐν νῷ λαβεῖν; Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ταύτην, ὦ φίλε Κλήμης [82], λαβεῖν ἔστιν, ἐὰν πληροφορηθῇ τις, ὅτι οἱ ἐχθροὶ πρὸς καιρὸν [83] κακουχοῦντες, οὓς μισοῦσιν, αἰωνίου κολάσεως ἀπαλλαγῆς αὐτοῖς αἴτιοι γίνονται· προσέτι δὲ αὐτοὺς ὡς εὐεργέτας σφόδρα ἀγαπήσουσιν. Ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ ταύτην λαβεῖν, ὦ φίλε Κλήμης [84], μία τίς ἐστιν, ἥπερ ἐστὶ φόβος Θεοῦ. Ὁ γὰρ Θεὸν φοβούμενος τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν ἀγαπᾷν μὲν καταρχὰς οὐ δύναται ἐπεὶ τὸ τοιοῦτον κελεύειν [85] οὐ προσέρχεται τῇ ψυχῇ· τῷ μέντοι πρὸς Θεὸν φόβῳ τὰ ἀγαπώντων ποιεῖν δύναται, καὶ εἶθ' οὕτως πρέ-

(a) Matth. VII, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[70] ἐμπαγίδι cod. Reg. 804. Cfr. Luc XII, 6, 7. [71] Fort. addendum εἰ post οἷον. cfr. hom. XVI, 10. S. [72] ἐλεεῖ O. [73] προαδικεῖσθαι D, προσαδικεῖσθαι C, O, πρὸς ἀδικεῖσθαι alter cod. Ci. in quo subinde ἀνέχεται, ut exh. O. [74] ὀργιζόμενος ποθεῖ cod. Reg. 804. [75] ἀχαριστούμενος O. [76] ἁμαρτάνοντας cod. Reg. 804. [77] τά inserui c. O. [78] αὕτη S. O, αὐτή C, αὐτή Cl. [79] τῷ O c. D. τῶν O. [80] οἴεμαι O. [81] οὖν O et ex conject. C. in cuj. textu οὐ. [82] Κλήμη O. [83] πρόσκαιρον O. [84] Κλήμη O constanter. [85] ἐπὶ τὸ τοιοῦτο κελεύσαντι C. Tum ἡ ψυχή p. τῇ ψυχῇ legi vult S.

ξαντι τὰ ἀγάπης τὸ ἀγαπᾷν ὡς νύμφη οὖσα προσφέρεται ὡς νυμφίῳ τῷ φόβῳ· καὶ οὕτως τοὺς φιλανθρώπους τίκτουσα λογισμοὺς ἀθάνατον τίθησι τὸν κεκτημένον, ὡς εἰκόνα Θεοῦ [86] ὁμοίαν, ὑπὸ φθορᾶς ὑβρισθῆναι μὴ δυναμένην τὴν αὐτοῦ φύσιν. Ὁμῶς τὸν τῆς φιλανθρωπίας ἐκθεμένου ἡμῖν λόγον, ἑσπέρας ἐπικαταλαβούσης, εἰς ὕπνον ἐτράπημεν.

—

ὉΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

I. Ὄρθρου δὲ γενομένου ὁ Πέτρος εἰσιὼν [87] ἔφη· Ὁ μὲν Κλήμης μετὰ τῆς αὐτοῦ μητρὸς Ματτιδίας [88] καὶ τῆς ἐμῆς γυναικὸς ἅμα ἐπὶ τοῦ ὀχήματος **281** καθεζέσθωσαν. Καὶ ὁμῶς οὕτως ἐγένετο. Ὁρμώντων δὲ ἡμῶν τὴν ἐπὶ [89] Βαλανίας ὁδὸν, ἐπύθετό μου ἡ μήτηρ, πῶς ὁ πατὴρ διάγει. Κἀγὼ ἔφην· Ἐπὶ τὴν ζήτησίν σου καὶ τῶν διδύμων ἀδελφῶν μου Φαυστίνου τε καὶ Φαυστινιανοῦ ἐκβὰς, ἀνεύρετός ἐστιν. Οἶμαι δὲ ἐκ τοῦ πλείστου τελευτῆσαι αὐτὸν, ἢ ναυφραγίῳ περιπεσόντα, ἢ ἐν ὁδῷ σφαλέντα [90], ἢ ὑπὸ λύπης μαρανθέντα. Ἡ δὲ ἀκούσασα καὶ ἐπίδακρυς γενομένη ἐστέναξε λυπηθεῖσα, τῇ δὲ πρὸς ἐμὲ εὑρέσει [91] χαίρουσα τὴν ἐκ τῆς ὑπομνήσεως λύπην μετρίως ἀπήμβλυνεν. Ὁμῶς οὖν κατηντήσαμεν εἰς Βαλανίας. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ [92] εἰς Πάλτον ἤλθομεν, κἀκεῖθεν εἰς Γάβαλαν· τῇ δὲ ἑτέρᾳ κατηντήσαμεν εἰς Λαοδίκειαν. Καὶ ἰδοὺ πρὸ τῶν θυρῶν Νικήτης καὶ Ἀκύλας ἀπήντων ἡμῖν, καὶ καταφιλήσαντες ἦγον ἐπὶ τὴν ξενίαν. Ὁ δὲ Πέτρος καλὴν καὶ μεγάλην πόλιν ἰδών· Ἄξιον, ἔφη, ἐνταῦθα ἡμερῶν ἐπιμεῖναι. Ὡς γὰρ ἐπίπαν τὸ πλῆθος δυνατώτερόν ἐστι τίκτειν [93] τοὺς ζητουμένους. Ὁ μὲν οὖν Νικήτης καὶ Ἀκύλας ἐπυνθάνοντό μου, τίς εἴη αὕτη ἡ ξένη γυνή. Κἀγὼ ἔφην· Ἐμὴ μήτηρ, ἣν ἐπιγνῶναί μοι ὁ Θεὸς διὰ Πέτρου τοῦ κυρίου μου ἐδωρήσατο.

II. Ταῦτά μου εἰπόντος, ὁ Πέτρος πάντα αὐτοῖς ἐπὶ κεφαλαίων ἐξέθετο, ὡς ἅμα τῷ [94] αὐτοὺς προοδεῦσαι ἐγὼ Κλήμης τὸ ἐμὸν γένος αὐτῷ **282** ἐξεθέμην, καὶ τῆς μητρὸς τὴν ἐκ τῆς τοῦ ὀνείρου πλαστῆς [95] προφάσεως μετὰ τῶν διδύμων αὐτῆς τέκνων γενομένην ἀποδημίαν, ἔτι τε καὶ τοῦ πατρὸς τὴν ἐπὶ ζήτησιν αὐτῆς ἀποδημίαν· ἔπειτα καὶ ὡς αὐτὸς Πέτρος μετὰ τὸ ἀκοῦσαι ταῦτα εἰσελθὼν εἰς τὴν νῆσον καὶ τῇ γυναικὶ συντυχὼν καὶ προσαιτοῦσαν ἰδὼν, καὶ τοῦ προσαιτεῖν τὴν αἰτίαν πυθόμενος, ἔγνω [τὸ] [96] αὐτῆς γένος, ἀναστροφὴν, τὸν πλαστὸν ὄνειρον, καὶ τῶν τέκνων τὰ ὀνόματα, ἐμοῦ τε τοῦ καταλειφθέντος παρὰ τῷ πατρὶ καὶ τῶν αὐτῇ συμπορευθέντων διδύμων τέκνων, καὶ οὓς [97] ἐν βυθῷ ὑπενοεῖτο τεθνηκέναι.

III. Τούτων οὖν κεφαλαιωδῶς ῥηθέντων ὑπὸ Πέτρου, ὁ Νικήτης καὶ ὁ Ἀκύλας ἐκπλαγέντες ἔλεγον·

A lectionis fecerit, charitas velut sponsa timori velut sponso adjungitur : atque ita humanitatis gignens cogitationes immortalem reddit possessorem, velut imaginem Deo similem, cujusque natura nequeat corruptione ludibio haberi. Cæterum postquam humanitatis doctrinam nobis exposuit, vespera succedente, ad somnum nos contulimus.

—

HOMILIA XIII.

I. Exorto autem mane ingressus Petrus ait : Clemens cum matre sua Mattidia et mea uxore simul in curru consideant. Statimque ita factum est. Cumque per viam quæ Balanæas ducit pergeremus, interrogavit me mater, quo modo pater ageret. Respondit : Ad requirendum te ac geminos fra- B tres meos Faustinum et Faustinianum profectus, non amplius comparuit ; puto autem eum a longo tempore obiisse, vel incidentem in naufragium, vel in via circumventum, vel e dolore tabem passum. At illa audiens lacrymis obortis suspiravit præ tristitia, verum ob me inventum gaudens de mœrore ex commemoratione orto paululum remisit. Itaque venimus Balanæas. Sequenti vero die Paltum profecti sumus, et inde Gabalam, aliaque die Laodiceam devenimus. Et ecce ante portas occurrunt nobis Nicetas et Aquila, et osculati ducunt ad hospitium. Petrus autem videns pulchram magnamque civitatem, Æquum est, inquit, hic aliquot dies commorari. Nam fere semper multitudo efficacior est ad producendos quos quærimus. Tum Nicetas et Aquila C requirebant a me, quænam esset peregrina ignotaque ea mulier. Et ego respondi : Mater mea est, quam agnoscere donavit mihi Deus, per dominum meum Petrum.

II. Hæc cum ego dixissem, cuncta eis Petrus summatim exposuit : quod postquam illi præcessissent ego Clemens genus meum ipsi ennarraverim, et matris cum geminis suis filiis prætextu ficto somnii profectionem, prætereo patris ad quærendam matrem iter, deinde quo modo ipse Petrus ubi hæc audiisset, insulam ingressus mulierem invenerit, quam mendicare videns, et causam mendicationis postulans, cognoverit illius genus educationem, fictum somnium, liberorum nomina, meum scilicet, qui relictus fueram apud patrem, et geminorum natorum, qui cum ea iter susceperant, denique suspi- D cionem de horum obitu in mari.

III. His ergo summatim a Petro relatis Nicetas et Aquila stupefacti dixerunt : Here ac Domine om-

VARIÆ LECTIONES.

[86] Leg. Θεῷ, ut et hom. XVIII, 19, ubi idem mendum repetitur. D. [87] εἰσιὼν ὁ Πέτρος C. [88] Ματθιδίας O. [89] ἐπὶ τήν cod. Reg. 804. Subinde in O esse videtur βαλαναίας. [90] Ita uterque Hom. cod. et *Epit.*, σφαγέντα melius conj. C. [91] ευρεσιν O. [92] ἡμέρᾳ om. O., qui deinde scr. εἰς πάλταν. Tum id. γάοαλα c. cod. Reg 804, et *Epit.* [93] Ita O et ex conject. C., qui in textu τίκτει. [94] τῷ adjunxi c. O. [95] λαβῆς conj. D. At lectio vulgata nulla eget emendatione, si c. O legas πλαστῆς προφάσεως pro Ci πλαστῆς καὶ προφάσεως. S. verum jam vidit. [96] Pro [τό] lacuna parvula in O. Nil certi constat de cod. Parisiensi. Tum ἀναστροφήν conj. C., cujus textus ἀνατροφήν, ut O. ἀνατροφήν etiam legit interpres. [97] ους var. lect. ap. C., ὡς bene uterque Hom. cod. Dein τεθνηκότων p. τεθνηκέναι O.

nium, verumne est hoc, an est somnium? Tum Petrus ait: Nisi dorminus, verum est. At illi paululum remorati et cogitabundi dixerunt: Nos sumus Faustinus, et Faustinianus, et ab initio, cum narrare cœpisti, alter alterum inspicientes, plurimum circa nos considerabamus, num ad nos pertinerent quæ dicebantur, reputantes multa similia accidere in vita hominum, quorcirca tacuimus, licet cor nostrum palpitaret. Intuiti autem in fine sermonis, dicta pertinere ad nos, tunc nos declaravimus. Et postquam hoc dixissent, lacrymantes ad matrem accedebant, eamque dormientem nacti protinus complecti volebant. Petrus vero prohibuit, dicens: Sinite me, adducam vos et exhibebo matri, ne forte multo et subito gaudio in animi stuporem incidat, utpote quæ etiam dormiat, spiritumque somno habeat occupatum.

IV. Igitur ubi somnum ad satietatem cepit ac experrecta est mater, Petrus, adductis illis, cœpit ei de Dei cultu disserere prius dicens: Scire te volo, mulier, religionis nostræ observantiam. Nos unum colimus Deum, qui fecit quem cernis mundum: illius et legem servamus, quæ in primis continet, ipsum solum colendum esse, sanctificandum nomen ejus, parentes honorandos, colendam temperantiam et pie vivendum. Ad hæc non vivimus indifferenter nec e gentilium mensa cibum sumimus, neque cum iis possumus comedere, quod impuram vitam agunt. Verum cum eis persuaserimus sentire ac facere ea quæ ad veritatem spectant, et baptizaverimus eos in ter beata quadam nominis invocatione, tunc una cum eis vescimur. Alioquin etiam si pater sit, aut uxor, aut proles, aut frater, aut quivis alius naturali amore charus, nusquam audemus ac possumus cum ipso cibum sumere. Hoc quippe religionis causa præcipue facimus. Ne ergo tibi injuriosum videatur, si tecum filius cibum non capiat, usque quo non eadem cum illo sentias et agas.

V. Quibus illa auditis: Et quid, inquit, vetat hodie me baptizari? quæ prius quam te viderem, illos quos vocant deos aversata sim, per hanc ratiocinationem, qui mihi multa fere quotidie ipsis immolanti in adversis rebus non adfuerunt. De adulterio autem qud verbis opus est? cum neque quando dives eram, deliciæ me in hoc deceperint, neque subsecuta paupertas potuerit ad eo veniendum cogere quod pudicitiam meam velut maximum decus capesserem, cujus gratia in tantam calamitatem de-

A Ἆρά γε, Δέσποτα καὶ Κύριε τῶν ἁπάντων, τοῦτο ἀληθὲς ἢ ὄνειρός [98] ἐστιν; Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Εἰ μὴ κοιμώμεθα [99], ἀληθὲς τυγχάνει. Οἱ δὲ, βραχὺ μείναντες καὶ σύννοι [100] γενόμενοι, ἔφασαν· Ἡμεῖς ἐσμεν Φαυστῖνος καὶ Φαυστινιανὸς, καὶ ἀπαρχῆς σου διαλεγομένου ἀλλήλοις ἐμβλέποντες πολλὰ περὶ ἑαυτῶν κατεστοχαζόμεθα, λὴ ἄρα οὐχ ἡμῖν διαφέρη [1] τὰ λεγόμενα, λογιζόμενοι ὅτι πολλὰ παρόμοια γίνεται ἐν τῷ βίῳ· διὸ ἐσιωπῶμεν παλλόμενοι τὰς καρδίας. Πρὸς δὲ τὸ τέλος τοῦ λεγομένου ἀποβλέψαντες [2], ὅτι ἡμῖν διαφέρει τὰ λεγόμενα, τότε ἑαυτοὺς **283** ὡμελογήσαμεν. Καὶ τοῦτ' [3] εἰπόντες μετὰ δακρύων, ἐπεισῆλθον τῇ μητρὶ, καὶ κοιμωμένην εὑρόντες ἤδη περιπλέκεσθαι [4] ἐβούλοντο. Ὁ δὲ Πέτρος ἐκώλυεν αὐτοὺς εἰπών. Ἐάσατέ με, προσαγάγω ὑμᾶς παραστῆσαι τῇ μητρὶ, μή πως ὑπὸ τῆς πολλῆς αἰφνιδίου B χαρᾶς εἰς ἔκστασιν ἔλθοι φρενῶν, ἅτε δὴ κοιμωμένη καὶ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὕπνου ἀπησχολημένον ἔγουσα.

IV. Ὅμως ἐπεὶ κόρον ἔσχεν ὕπνου, διεγερθείσῃ τῇ μητρὶ ὁ Πέτρος ἤρξατο περὶ τῆς θεοσεβείας αὐτῇ διαλέγεσθαι πρότερον λέγων [5]· Γινώσκειν σε θέλω, γύναι, τῆς ἡμετέρας θρησκείας τὴν πολιτείαν. Ἡμεῖς ἕνα Θεὸν σέβομεν, τὸν πεποιηκότα ὃν ὁρᾷς κόσμον, καὶ τούτου φυλάσσομεν τὸν νόμον, περιέχοντα ἐν πρώτοις, αὐτὸν σέβειν μόνον καὶ τὸ αὐτοῦ ἁγιάζειν ὄνομα, τιμᾷν τε γονεῖς, καὶ σωφρονεῖν, βιοῦν τε σεμνῶς [6]. Πρὸς τούτοις δὲ ἀδιαφόρως [7] μὴ βιοῦντες τραπέζης ἐθνῶν οὐκ ἀπολαύομεν, ἅτε δὴ οὐδὲ συνεστιᾶσθαι αὐτοῖς δυνάμενοι, διὰ τὸ ἀκαθάρτως αὐτοὺς βιοῦν. Πλὴν ὁπόταν αὐτοὺς πείσωμεν τὰ τῆς ἀληθείας φρονεῖν τε καὶ ποιεῖν, βαπτίσαντες αὐτοὺς C τρισμακαρίᾳ τινὶ ἐπονομασίᾳ, τότε αὐτοῖς συναυλιζόμεθα [8]. Ἐπεὶ οὐδ' ἂν [9] πατὴρ τυγχάνῃ, ἢ γυνὴ, ἢ τέκον, ἢ ἀδελφὸς, ἢ ἄλλος τις ἐκ φύσεως στοργὴν ἔχων, συνεστιᾶσθαι αὐτῷ τολμᾷν δυνάμεθα. Θρησκείᾳ **284** γὰρ διαφερόντως [10] τοῦτο ποιοῦμεν. Μὴ οὖν ὕβριν ἡγήσῃ τὸ μὴ συνεστιᾶσθαί σοι τὸν υἱὸν, μέχρις ἂν μὴ τὰ αὐτὰ αὐτῷ φρονῇς [11] καὶ ποιῇς.

V. Ἡ δὲ ἀκούσασα ἔφη· Τί οὖν κωλύει σήμερόν με [12] βαπτισθῆναι; ἥτις πρὸ τοῦ σε ἰδεῖν τοὺς λεγομένους θεοὺς ἀπεστράφην, λογισμῷ τούτῳ, ὅτι πολλὰ σχεδὸν καθ' ἡμέραν [13] θυούσῃ αὐτοῖς ἐν ταῖς ἀνάγκαις οὐ παρεστάθησάν μοι. Περὶ δὲ μοιχείας τί δεῖ καὶ λέγειν; ὁπότε οὐδ' ὅτε ἐπλούτουν, τρυφή με τοῦτο [14] ἠπάτησεν, οὐδ' ἡ μετὰ ταύτην πενία ἐπὶ τοῦτο D ἐλθεῖν ἀναγκάσαι δεδύνηται, ἀντιποιουμένην [15], μου τῆς σωφροσύνης ὡς μεγίστου κάλλους [16], ἧς ἕνεκα εἰς τοσαύτην ἦλθον περίστασιν. Ἀλλ' οὐδ' οἶμαί σε,

VARIÆ LECTIONES.

[98] ὄνειρον O. [99] Ita et *Epit.*, μαινόμεθα (*insani sumus*). Rufin. *Recogn.* VII, 28. [100] Ita S., σύννοες C. O, quam formam ille librariis deberi putat: esse enim ætatis infimæ, quæ Lob. *Phryn.* p. 453 hujus vitii attulerit exempla. [1] διαφέρει O et C in *Corrigendis*, διαφέρῃ in textu. [2] ἀποβέψαν O. Tum αὐτούς C., αὐτούς S. [3] τοῦτο C. [4] περιπλέπεσθαι O mendose. [5] ἤρξατο προσαγαγὼν λέγειν C intermediis omissis. [6] ἡδέως O, supra σεμνῶς, ap. C. ἡδέως. Hanc lectionem corruptela laborare recte vidit S. qui proposuit ἁγίως. [7] διαφόρως cod. Reg. 804. [8] Ita O c. *Epit.*, συναλιζόμεθα C. [9] Ita O c cod. Reg. 804 et *Epit.*, οὐδαμοῦ C. Deinde τυγχάνῃ O c. *Epit.*, τυγχάνει C. τέκνον om. O. [10] διαφέροντες conj. S. [11] Scripsi ἂν μὴ τὰ αὐτὰ αὐτῷ φρονῇς c. O., ἂν τά αὐτῷ φρ. C., qui deesse αὐτά recte suspicatus est, ἂν τὰ αὐτὰ φρ. *Epit.* [12] με σήμερον C. [13] καθημέρων O. Subinde θυούσῃ. *Epit.*, θυούσης C., O. αὐτοῦ p. αὐτοῖς O. [14] πρὸς τοῦτο *Epit.* quod in textu poni vult D. Frustra. Cf. e. g. Xen. Anab. v, 7, 11· εἴ τις ἐξαπατηθῆναι ταυτα S. [15] ἀντιποιουμένης *Epit.* [16] καλοῦ O.

κύριέ μου Πέτρε, ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ πλείων ἐπιθυμία ἐξ εὐθυμιῶν γίνεται. Ὅθεν· ἐγὼ ἐν εὐθυμίᾳ σωφρονήσασα, ἐν δυσθυμίᾳ πρὸς ἡδονὰς ἐμαυτὴν οὐκ ἀποδίδωμι. Ἀλλὰ μηδὲ νῦν μου κακουχίας ἀπηλλάχθαι νομίσῃς [17] τὴν ψυχὴν, τὴν ποσῶς παραμυθίας τυχοῦσαν διὰ τὴν Κλήμεντος ἐπίγνωσιν. Ἀντεισερχομένη γὰρ ἡ ἐκ τῶν δύο τέκνων μου βαρυθυμία [18] καὶ τὴν ποσῶς ἀμαυροῖ χαράν. Λυπεῖ γὰρ ἡμᾶς οὐ τοσοῦτον τὸ ἐν τῇ θαλάσσῃ τούτους παραπολέσθαι, ὅσον τὸ χωρὶς τῆς θείας εἰς Θεὸν εὐσεβείας διαφθαρῆναι μετά γε τῶν ψυχῶν αὐτοῖς καὶ τὰ σώματα [19]. Ὁ δὲ τούτων πατὴρ, **285** ἐμὸς δὲ σύμβιος, ὡς παρὰ Κλήμεντος ἔμαθον, ἐπί τε τὴν ἐμὴν καὶ [20] τῶν υἱῶν ζήτησιν ἐκβὰς, τοσούτοις ἔτεσιν ἀφανής ἐστιν· πάντως δὲ ἐτελεύτησεν. Καὶ γὰρ ὁ ταλαίπωρος ὑπὸ σωφροσύνης με ἀγαπῶν φιλότεκνος ἦν. Ὅθεν πάντων ἡμῶν τῶν [21] ὑπὲρ πάντα αὐτῷ ἠγαπημένων στερηθεὶς ὁ γέρων ὑπὸ μεγίστης ἀθυμίας διεφώνησεν.

VI. Τῆς μητρὸς ταῦτα λεγούσης, κατὰ τὴν Πέτρου παραίνεσιν [22], ἀκούοντες οὐκέτι στέγειν ἐδύναντο οἱ παῖδες, ἀλλ' ἐγερθέντες περιεπλέκοντο αὐτῇ, πολλὰ δακρύοντες καὶ καταφιλοῦντες. Ἡ δὲ ἔφη· Τί θέλει τοῦτο εἶναι; Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο. Παράστησον, ὦ γύναι, γενναίως τὸν νοῦν σου, ὅπως τῶν σῶν ἀπολαύσῃς τέκνων. Οὗτοι γὰρ εἰσι Φαυστῖνος καὶ Φαυστινιανὸς, οἱ υἱοί σου, οὓς ἐν βυθῷ τεθνάναι ἔλεγες. Πῶς δὲ ζῶσιν, ἐπὶ βυθοῦ [23] θανόντες ἐν τῇ χαλεπωτάτῃ ἐκείνῃ νυκτὶ, καὶ πῶς νῦν ὁ μὲν αὐτῶν Νικήτης λέγεται, ὁ δὲ Ἀκύλας, αὐτοί σοι εἰπεῖν δυνήσονται· σὺν σοὶ γὰρ ἡμεῖς μαθεῖν ἔχομεν. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἡ μήτηρ, χαρεῖσα σφόδρα, ὑπὸ ἐκλύσεως ὀλίγου διεφώνει. Ὅτε δὲ αὐτὴν ἀνεκτησάμεθα, ἐκαθέσθη, καὶ ἑαυτῆς γενομένη ἔφη· Παρακαλῶ, τέκνα μου ποθεινὰ, εἴπατε ἡμῖν τὰ μετὰ τὴν χαλεπὴν ἐκείνην νύκτα συμβάντα ὑμῖν.

286 VII. Καὶ ὁ Νικήτης, τοῦ λοιποῦ Φαυστῖνος [24], ἤρξατο λέγειν· Τῆς αὐτῆς ἐκείνης νυκτὸς τοῦ πλοίου, ὡς οἶσθα, διαλυομένου, ἡμᾶς ἄνδρες τινὲς, ἐν τῷ βυθῷ λῃστεύειν μὴ φοβούμενοι, ἀνείλοντο [25], καὶ ἐν σκάφῃ θέντες καὶ κώπαις ἐλαύνοντες, ὁτὲ μὲν παρὰ γῆν ἔφερον, ὁτὲ δὲ καὶ τροφὰς μεταπεμπόμενοι εἰς τὴν Στράτωνος ἦγον Καισάρειαν· κἀκεῖ δακρύοντας [26] ἡμᾶς λιμῷ, φόβῳ τε καὶ πληγαῖς, ὅπως μή τι προπετὲς λαλήσωμεν τῶν αὐτοῖς μὴ δοκούντων, ἔτι τε [27] καὶ τὰ ὀνόματα ἡμῶν ἀλλάξαντες, πωλῆσαι ἠδυνήθησαν. Γυνὴ δέ τις Ἰουδαίας [28] προσήλυτος, ἀξιόλογος πάνυ, ὀνόματι Ἰοῦστα, ὠνησαμένη ἡμᾶς εἰς τέκνων ἐφύλαττεν τόπον, καὶ πάσῃ Ἑλληνικῇ παιδείᾳ μετὰ σπουδῆς ἐξεπαίδευσεν. Ἡμεῖς δὲ ἐφ' ἡλικίας ἔμφρονες γενόμενοι καὶ τὴν

A veni. Sed nec te arbitror, domine mi Petre, ignorare, majorem cupiditatem ex læta fortuna oriri. Unde ego quæ in secundis rebus temperate vixi, in afflictione me voluptatibus non tradam. Neque vero nunc animum meum existimes ægritudine esse liberum, qui nonnihil consolationis per Clementis agnitionem nactus fuerit. Succedens namque tristitia ex duorum liberorum interitu nata etiam hoc aliquantum gaudium obscurat. Etenim non tam circa eos dolemus, quod in mari obierint, quam quod extra divinam religionem mortui, perierint corpore et anima. Pater autem eorum meusque vir, quemadmodum per Clementem comperi, ad quærendum me ac liberos progressus, tot annis non comparet: prorsus vero interiit. Etenim infelix ob B continentiam diligebat me, et erat amans liberorum. Quare cunctis nobis, a se super omnia dilectis, orbatus senex præ maximo dolore occubuit.

VI. Matrem vero hæc locutam liberi audientes, non amplius secundum Petri admonitionem se continere potuerunt: sed surgentes complexi sunt eam, et cum multis lacrymis osculati. At illa dixit: Quid hoc sibi vult? Respondit Petrus: Advoca fortiter, o femina, animum tuum, ut natis tuis fruaris. Isti enim sunt Faustinus et Faustinianus, filii tui, quos in profundo periisse dicebas. Quo modo autem vivant in illa horribili nocte mortui in pelago, et quo modo nunc alius ipsorum Nicetas et alius Aquila nominetur, ipsi tibi exponere poterunt: et una tecum etiam hos audiemus. Ubi hæc Petrus dixit, mater, vehementer gavisa, deliquio propemodum C exanimata est. Postquam vero illam refocillavimus, sedit, atque in semetipsam regressa ait: Obsecro vos, dulcissimi filii, dicite nobis, quæ acciderint vobis post illam perniciosam et crudelem noctem.

VII. Tum Nicetas, qui et nunc Faustinus, cœpit dicere: In illa ipsa nocte, cum navis, quemadmodum nosti, fuisset resoluta, viri quidam, qui in mari latrocinari non verentur, ceperunt nos, et naviculæ imposuerunt, et remigando aliquando ad terram deferebant, aliquando et cibos accersebant, sicque Cæsaream Stratonis perduxerunt: ibique nos in lacrymas effusos fame, metu, verberibus affligentes, ne quid temere contra suam sententiam loqueremur, immutatis etiam nostris D nominibus, vendiderunt. Porro mulier quædam apud Judæos proselyta, honesta admodum, Justa nomine, cum nos emisset, habuit loco filiorum, atque omnibus Græcis disciplinis studiose erudivit.

VARIÆ LECTIONES

[17] νομίσειν O. [18] ἀπώλεια C, qui conj. ἀπωλείας ἀθυμία. In *Epit.* ἀθυμία. [19] Cfr. *Epit.* c. 102. Ap. C hæc pericdus ita sonat: Παραινέσωμεν (παρανιάζομεν vel παρανιάζωμεν id. ex conject., παραμυθήσομαι — ἐμαυτήν var. lect ap. eumdem, παρακαλέσομαι D) γὰρ περὶ αὐτῶν ὅτε (οὐχ ὅτι proponit C, ad *Epit.* referens) ἐν θαλάσσῃ διεφώνησαν, ἀλλ' οὐχ (οὐχ addidit D) ὅτι πρὸς τούτοις ἐκτὸς τειχῶν θρησκείας θεοῦ φθαρέντες τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς ἀπώλοντο. [20] καὶ τὴν C. [21] τῶν addidi c. O. [22] Vbb. κατὰ τὴν Πέτρου παραίνεσιν post οὐκέτι rectius collocat *Epit.* [23] βυθοῦ conjectura ad oram Ottoboniani, in cuj. textu σου, ut C. τέκνα μου ποθεινὰ, τέκνα γλυκύτατα, τέκνα καρδίας καύσων τῆς ἐμῆς, εἴπατέ μοι O. [24] Vbb. τοῦ λ. Φαυστῖνος om. O. [25] ἀνείλαντο C. [26] δάκνοντες conj. D, *affligentes nos fame.* Ruf. in *Recogn.* C deesse aliquid putat. [27] δέ C, [28] Ἰουδαίοις C.

Nos vero per ætatem prudentes facti, et religionem amavimus, et litteris gnaviter operam dedimus, ut cum reliquis gentibus disputantes, eas de errore possemus arguere. Sed et perdidicimus philosophorum decreta, maxime quæ a pietate in Deum alienissima sunt, Epicuri, inquam, et Pyrrhonis, quo magis possemus confutare.

VIII. Cæterum una cum Simone quodam mago educati, ratione amicitiæ in fraudem fere inducti fuimus. Fertur enim quædam de aliquo homine fama, qui ubi apparuerit, universa piorum multitudo in regno vivet perpetuo ac citra molestiam. Sed hæc tibi, mater, diligentius in tempore exponentur. Nos interim cum pene jam deciperemur a Simone, quidam collega domini nostri Petri, Zachæus nomine, accedens monuit ne falleremur a Mago, et Petro advenienti nos obtulit, ut ab ipso perfecte quæ spectant ad cultum Dei doceremur. Quare etiam te oramus, mater, ut quæ nos consecuti sumus bona, illa et tu percipias, quo possimus cibum et mensam habere communem. Ea igitur causa fuit, o genitrix, propter quam existimasti nos obiisse, quod in ea difficillima nocte a piratis in pelago rapti sumus, tuque nos periisse credidisti.

IX. Postquam hæc dixisset Faustinus, mater nostra procidit ad pedes Petri, rogans et obsecrans, ut et ipsam et hospitam suam evocatam sine mora baptizaret, Uti et ne una, inquit, dies excludatur, ex quo natos meos recepi, in qua cum eis non sumpserim cibum. Cumque nos eadem quæ mater comprecaremur, Petrus ait: Quid putatis, me immisericordem esse solum, quod nolim vos matris convivio sociari, hodie illam baptizans? Sed necesse est eam vel una die ante babptismum jejunare: et hoc, quia omnino quemdam pro se locuta est sermonem, quem ego idoneum fidei illius interpretem habeo: alioqui multis ipsam diebus oportebat lustrari.

X. Et ego: Dic nobis, inquam, qualem protulerit sermonem, qui fidem illius patefecerit. Respondit Petrus: Ille sermo est, quo rogavit ut hospita et benefica simul baptizaretur cum ipsa. Non autem rogaret, ut illi quam diligit præstaretur hæc gratia, nisi prius erga baptismum tanquam erga magnum munus esset affecta. Unde ego reprehendo plurimos, qui cum baptizati fuerint, et credere se dicant, nihil tamen dignum fide agant, neque eos quos diligunt (uxores, inquam, vel filios, vel amicos) ad hoc hortentur. Nam si crederent, vi-

A θρησκείαν ἠγαπήσαμεν, καὶ τὰ τῆς παιδείας ἐφιλοπονήσαμεν, ὅπως πρὸς τὰ λοιπά ἔθνη διαλεγόμενοι ἐλέγχειν αὐτὰ περὶ πλάνης δυνώμεθα. Ἀλλὰ καὶ τὰ φιλοσόφων ἠκριβώσαμεν, ἐξαιρέτως δὲ τὰ ἀθεώτατα, λέγω δὴ [29] τὰ Ἐπικούρου καὶ Πύῤῥωνος, ἵνα μᾶλλον ἀνασκευάζειν δυνώμεθα.

VIII. Σίμωνι δέ τινι μάγῳ σχεδὸν σύντροφοι γενόμενοι, φιλίας [30] ὁδῷ ἀπατηθῆναι ἐκινδυνεύσαμεν. Ἔστι [31] δέ τις περὶ ἀνθρώπου τινὸς λόγος, οὗ φανέντος ἐν βασιλείᾳ τῶν θεοσεβησάντων ὄχλος [32] ἀθανάτως καὶ ἀλύπως **287** βιῶσαι ἔχει· ὅμως ταῦτα μέν σοι, μῆτερ [33], ἐπὶ καιροῦ ἀκριβέστερον ἐκτεθήσεται [34]. Πλὴν μέλλουσιν ἡμῖν ἀπατᾶσθαι ὑπὸ τοῦ Σίμωνος ἑταῖρός τις τοῦ κυρίου ἡμῶν Πέτρου, Ζακχαῖος λε-
B γόμενος, προσηκάμενος ἐνουθέτησε μὴ ἀπατηθῆναι τῷ Μάγῳ, ἐπελθόντι δὲ τῷ Πέτρῳ προσήγαγεν, ὅπως πληροφορήσας ἡμᾶς [35] πείσῃ περὶ τῶν τῇ θεοσεβείᾳ διαφερόντων. Διὸ καὶ σὲ, μῆτερ [36], εὐχόμεθα, ἵνα ὧν ἡμεῖς κατηξιώθημεν ἀγαθῶν, τούτων καὶ σὺ μεταλάβῃς, ὅπως κοινῶν [37] ἁλῶν καὶ τραπέζης μεταλαβεῖν δυνηθῶμεν. Αὕτη οὖν ἐστιν ἡ αἰτία, τεκοῦσα, δι' ἣν ἐνόμιζες ἡμᾶς τεθνάναι, τῷ [38] ἐκείνῃ τῇ χαλεπωτάτῃ νυκτὶ ὑπὸ πειρατῶν ἀρθῆναι ἐν πελάγει, σὲ δὲ νομίζειν ἡμᾶς ἀπολωλέναι.

IX. Ταῦτα τοῦ Φαυστίνου εἰπόντος, ἡ μήτηρ ἡμῶν προσέπεσε τῷ Πέτρῳ, δεομένη καὶ ἀξιοῦσα, ὅπως αὐτήν τε καὶ τὴν ξενοδόχον αὐτῆς μεταπεμψάμενος ἐξαυτῆς βαπτίσῃ, ἵνα, φησὶ, μηδεμία τις ἡμέρα ἄμοιρος γένηται, ἀφ' ἧς τὰ ἐμαυτῆς ἀπέλαβον τέκνα,
C καθ' ἣν ἂν οὐ [39] συνεστιαθείην αὐτοῖς. Ταὐτὰ οὖν καὶ ἡμῶν τῇ μητρὶ συμπαρακαλεσάντων, ὁ Πέτρος ἔφη· Τί νομίζετε, ἐγὼ μόνος ἄσπλαγχνός [40] εἰμι, ὅτι μὴ βούλομαι ὑμᾶς συνεστιαθῆναι [41] τῇ μητρὶ, βαπτίσας αὐτὴν σήμερον; ἀλλὰ κἂν μίαν ἡμέραν πρὸ τοῦ βαπτισθῆναι νηστεῦσαι αὐτὴν δεῖ. Καὶ ταῦτα ἐπεὶ ἁπλῶς **288** τινα ὑπὲρ ἑαυτῆς ἐφθέγξατο λόγον [42], ὃν ἐγὼ τῆς πίστεως αὐτῆς ἱκανὸν ἑρμηνέα συνεῖδον· ἐπεὶ πολλῶν ἡμερῶν αὐτὴν ἁγνισθῆναι [43] ἔδει.

X. Κἀγὼ ἔφην· Εἰπὲ ἡμῖν τίνα ἐφθέγξατο λόγον, ὅς [44] τὴν πίστιν αὐτῆς ἐξέφηνεν [45]. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ἡ ἀξίωσις αὐτῆς τοῦ συμβαπτισθῆναι [46] αὐτῇ τὴν ξενοδόχον καὶ εὐεργέτιν. Οὐκ ἂν δὲ τοῦτο τῇ ὑπ' αὐτῆς ποθουμένῃ δοθῆναι παρεκάλει, εἰ μὴ πρότερον αὐτὴ διετέθη [47] ὡς ἐπὶ μεγάλῃ τῇ τοῦ βαπτί-
D σματος δωρεᾷ. Ὅθεν ἐγὼ πολλῶν καταγινώσκω, ὁπόταν [48], βαπτισθέντες καὶ πιστεύειν λέγοντες, μηδὲν ἄξιον πίστεως ποιῶσι, μηδ' οὓς ἀγαπῶσιν, λέγω δὴ γυναῖκας αὐτῶν ἢ υἱοὺς ἢ φίλους, πρὸς τοῦτο προτρέπωνται. Εἰ γὰρ πεπιστεύκασι ζωὴν αἰώνιον σὺν

VARIÆ LECTIONES.

[29] Ita *Epit.*, λέγω δέ C, O. [30] φιλίοις O. [31] *Recogn.* VIII, 33: *Fertur enim in religione nostra sermo de Propheta quodam per quem immortalis et beata vita credentibus danda promittitur. Hunc ergo nos putabamus Simonem. Sed hæc tibi, mater, opportunius exponentur.* [32] οχλον C, qui conj. ὄχλος, in O ὄχλων. [33] μῆτερ S, O, μήτερ C· [34] ἐκτελήσεται S, c. Cl. [35] ἡμᾶς πληροφορήσας C. [36] μερῶν O. [37] κοινῇ C. [38] τό conj. S, satis bene. [39] ἐν ᾗ μή p. καθ' ἣν ἂν οὐ C. Subinde συνεστιασθείην *Epit.* c. 106 et O, συνεστιάσθην C. Tum ταυτά S, ταῦτα C, O. [40] εὐσπλαγχνός O. Alia man. præmisit μή in marg. [41] Ita O c. S. συνεστιασθῆναι C. [42] λόγον om. O. [43] ἀφελληνισθῆναι C. [44] ὅ C, ᾧ D. [45] ἐξέφηνεν D, ἐξέφανεν C, O. [46] βαπτισθῆναι O. Cum eod. addidi καί post ξενοδόχον. [47] Ita O c. S, διεθέτη C. [48] ὁπότ' ἂν C.

tam æternam cum bonis, operibus a Deo propter baptismum dilatione, quos dilatione, quos diligerent, ad eum suscipiendum exhortarentur. Sed licet vestrum quis : Diligunt eos, ac de iis sunt solliciti. Id stultum est. Nam cur tandem eos ægrotare videntes, aut in mortis viam abduci, aut quædam alia molesta sustinere, gemunt atque miserantur? Ita si credidissent ignem æternum manere eos qui Deum non colunt, non cessarent monere vel tanquam de infidelibus dolere, dum eos cernunt incredulos, certi futuræ illorum pœnæ. Nunc ergo hospitam accersitam interrogabo, num legem nostram velit amplecti, et prout consequens fuerit agemus.

XI. At vestra mater, quoniam, ut decet fidelem, in baptismum animata est, vel uno die ante baptismum jejunet. Illa vero jurabat, dicens : Duobus superioribus diebus, dum narro mulieri recognitionis eventum, pro multo gaudio cibum capere nequivi ; nisi quod hesterna die paulum aquæ sumpsi. Juramento autem testimonium præbuit uxor Petri, dicens : Vere nihil gustavit. Et Aquila, magis vero deinceps Faustinus, ait : Nihil ergo obstat quin baptizetur. Tum Petrus subridens, respondit : Sed non est hoc jejunium baptismi, quod non propter illum susceptum est. Et Faustinus excepit : Sed forte volens Deus matrem nostram nec una die, agnitis nobis, separari a consortio mensæ nostræ, præordinavit hoc jejunium. Sicut enim pudicitiam servavit in ignorantia, faciens quod veritatem decet, ita et nunc Deus forsan providit, eam ante unum diem jejunare pro vero baptismo, ut a primo die agnitionis nostræ nobiscum posset salem seu cibum capere.

XII. Tum Petrus : Non nos, inquit, vincat malitia, prætextum nacta Providentiam et matris affectum : sed magis vos et ego vobiscum hodie in jejunio permaneamus ; et cras baptizabitur. Neque enim hodiernæ diei hora ad baptismum apta est. Itaque sic fieri omnes consensimus.

XIII. Hac ergo vespera cuncti fruiti sumus Petri doctrina, qui nobis ostendit per occasionem matris, quo modo pudicitiæ fines sint boni, fines vero mœchiæ exitiales, et ita natura comparati, ut toti generi perniciem inferant, etiamsi non statim, tamen licet tarde. In tantum autem, inquit, pudicitia Deo placet, ut etiam his qui in errore sunt positi, nonnihil gratiæ pro illa in præsenti conferat vita. Nam

A ἔργοις καλοῖς δωρεῖσθαι τὸν Θεὸν ἐπὶ τῷ βαπτίσματι [49], ἀνυπερθέτως οὓς ἠγάπων προετρέποντο βαπτισθῆναι. Ἀλλ' ἐρεῖ τις ὑμῶν· Ἀγαπῶσιν αὐτοὺς καὶ φροντίζουσιν αὐτῶν. Τοῦτο εὔηθές ἐστιν. Ἐπεὶ τί δή ποτε νοσοῦντας ὁρῶντες, ἢ ἀπαγομένους τὴν ἐπὶ θάνατον [50], ἢ ἄλλα τινὰ χαλεπὰ πάσχοντας, ὀδύρονται καὶ ἐλεοῦσιν [51]; Οὕτως εἰ πεπιστεύκεισαν αἰώνιον πῦρ μένειν τοὺς [52] τὸν Θεὸν μὴ σέβοντας, οὐκ ἂν ἐπαύσαντο νουθετοῦντες, ἢ καὶ ἀπειθοῦντας ὁρῶντες, ὡς περὶ ἀπίστων ὀδυνώμενοι, τὴν κατ' αὐτῶν κόλασιν πεπληροφορημένοι. **289** Καὶ τὰ νῦν τὴν ξενοδόχον πέμψας ἐπανακρινῶ [53] εἰ τὸν νόμον τὸν δι' [54] ἡμῶν ἀγαπᾷν αἱρεῖται· καὶ οὕτων ἀκολούθως ἃ δεῖ πράξομεν.

XI. Ἡ δὲ μήτηρ ὑμῶν, ἐπειδὴ πιστῶς διάκειται
B περὶ τοῦ βαπτίσματος, κἂν μίαν πρὸ τοῦ βαπτίσματος νηστευσάτω ἡμέραν. Ἡ δὲ ὤμνυεν· Δύο τῶν διελθουσῶν ἡμερῶν, τῇ γυναικὶ τὰ κατὰ τὸν ἀναγνωρισμὸν διηγουμένη, ὑπὸ τῆς πολλῆς χαρᾶς τροφῆς μεταλαβεῖν [55] οὐκ ἠδυνήθην, ἢ ἐχθὲς μόνον βραχέος ὕδατος. Ἐμαρτύρησέ [56] τε τῷ ὅρκῳ ἡ γυνὴ Πέτρου λέγουσα· Ἀληθῶς οὐκ ἐγεύσατο. Καὶ ὁ Ἀκύλας, μᾶλλον δὲ τοῦ λοιποῦ Φαυστῖνος [57], ἔφη· Οὐκοῦν οὐδὲν κωλύει αὐτὴν βαπτισθῆναι. Καὶ ὁ Πέτρος γελάσας ἀπεκρίνατο· Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο νηστεία βαπτίσματος, ὃ [58] μὴ δι' αὐτὸ γέγονεν. Καὶ ὁ Φαυστῖνος ἀπεκρίνατο· Ἴσως οὖν ὁ Θεός, βουλόμενος ἡμῶν τὴν μητέρα μηδεμίαν ἡμέραν μετὰ τὸν ἀναγνωρισμὸν χωρίσαι τῆς ἡμετέρας τραπέζης, προῳκονόμησεν τὴν νηστείαν. Ὡς γὰρ ἐσωφρόνει ἐν ἀγνοίᾳ τὸ πρέπον τῇ ἀληθείᾳ ποιήσασα, οὕτω [59]
C καὶ νῦν ὁ Θεὸς ἴσως ᾠκονόμησεν αὐτὴν πρὸ μιᾶς νηστεῦσαι [60] ὑπὲρ τοῦ ἀληθοῦς βαπτίσματος, ἵνα ἀπὸ πρώτης ἡμέρας τοῦ γνωρίσαι ἡμᾶς σὺν ἡμῖν ἁλῶν μεταλαβεῖν δυνηθῇ.

290 XII. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Μὴ ἡμᾶς νικάτω ἡ κακία, πρόφασιν εὑροῦσα τὴν πρόνοιαν καὶ τεκούσης στοργήν· ἀλλὰ μᾶλλον ὑμεῖς κἀγὼ σὺν ὑμῖν διαμείνωμεν τὴν σήμερον ἐν νηστείᾳ [61], καὶ αὔριον βαπτισθήσεται. Οὐδὲ γὰρ ἡ ὥρα τῆς σήμερον ἡμέρας ἐπιτήδειός ἐστιν εἰς βάπτισμα. Καὶ ὁμῶς οὕτως γενέσθαι οἱ πάντες συνευδοκήσαμεν.

XIII. Αὐτῆς οὖν τῆς [62] ἑσπέρας τῆς Πέτρου εἰ πάντες διδασκαλίας ἀπελαύομεν, δεικνύντος ἡμῖν ἐκ τῆς κατὰ τὴν μητέρα προφάσεως, τίνι λόγῳ τὰ τέλη τῆς σωφροσύνης καλά, τὰ δὲ τῆς μοιχείας χα-
D λεπὰ ὄντα ὅλῳ γένει [63] ὄλεθρον ποιεῖν φύσιν ἔχει, κἂν μὴ ταχέως, ἀλλ' οὖν γε κἂν βραδέως. Ἐπὶ τοσοῦτον δέ, φησίν, τὰ τῆς σωφροσύνης ἀρέσκει τῷ Θεῷ, ὅτι [64] καὶ τοῖς ἐν πλάνῃ οὖσι βραχεῖάν τινα ὑπὲρ

VARIÆ LECTIONES.

[49] Vbb. ἐπὶ τῷ βαπτίσματι recepi ex O. [50] θανάτῳ C. [51] ἐλεῶσιν C. [52] ἐπεὶ τούς var. lect. ap. C. [53] ἀνακρινῶ C. [54] τὸν δι' om. var. lect. ap. C. [55] τροφῆς μὴ μεταλαβεῖν O, qui om. vbb. οὐκ ἠδυνήθην. [56] Ita conj. C. cuj. textus μαρτυρήσει ut *Epit.*, μαρτυρήσο O., ἐμαρτύρει nonnulli codd. *Epit.* [57] Φαυστινιανός O. [58] ἢ C Tum Φαυστινιανός p. Φαυστῖνος O. [59] ἡμέραν τῆς ἡμῶν ἐπιγνώσεως χωρίσαι τῆς τραπέζης, προῳκονόμησεν τὴν νηστείαν. Ὡς γὰρ ἐσωφρόνησεν ἐν ἀγνοίῃ, τὸ πρέπον τῆς ἀληθείας ποιήσασα, οὕτως C. [60] ᾠκονόμησεν πρὸ μιᾶς νηστεῦσαι αὐτὴν ἐν ἀγνοίᾳ C. [61] τὴν σήμερον διαμείνωμεν C. *Epitome* ut O. [62] τῆς inserui c. O. [63] χαλεπὰ ὄντα, ὅλῳ γένει p. χαλεπὰ ὄντα ὅλῳ γένει O. Tum id. πέφυκε p. φύσιν ἔχει. [64] Fortasse ὥστε, vel ὅσον — ἀπονέμειν S.

futura beatitudo illis solum retribuitur, qui baptizati sunt propter spem in eum, quique pudicitiam et justitiam servant. Quemadmodum vidistis quæ matri vestræ contigerunt, bona, inquam, quæ in fine obtinuit. Forte enim si adulterasset, e medio fuisset sublata. Quocirca pudicam miseratus Deus necem ei imminentem avertit, et ablatos liberos reddit.

XIV. Verum fortasse dicit aliquis : Quot ob pudicitiam periere ? Dico : Quia non senserunt. Certe enim oportet ut, quæ sentit aliquem vel amasium vel amatorem, fugiat statim commistionem cum eo, tanquam ignis flammam, vel canem rabidum. Quemadmodum fecit quæ vos peperit, revera pudicitiæ bonum diligens. Propter quod servata vobiscum regni sempiterni accepit cognitionem. Mulier quæ pudice cupit vivere, scire debet, sibi a malitia invideri, multosque se amoris causa habere insidiatores. Uno autem pudicitiæ affectu casta permanens, sempta, de omnibus victoria salutem consequitur. Etenim licet quis cunctas excoluerit virtutes, ob unicum adulterii peccatum dabit pœnas, inquit propheta.

XV. Mulier pudica, Dei voluntatem faciens, primæ suæ creationis præclara est commemoratio ; quia Deus qui unus est, homini uni unam creavit mulierem. Adhuc vere amplius manet pudica, si creationis non obliviscatur, futurum supplicium prævideat, nec ignoret æternorum bonorum amissionem. Pudica mulier, iis delectata qui volunt salvi fieri, est pium exemplum cultoribus Divinitatis : utpote bonæ vitæ lex. Quæ cupit pudice agere, occasiones maledicti amputat : sit vero non data occasione tanquam ab inimico male audit, a Deo benedicitur ac vindicatur. Pudica Deum desiderat, Deum diligit, Deum oblectat, Deo gloriam defert ; hominibus occasionibus obloquendi non præbet. Mulier pudica excellenti dignitate replet Ecclesiam atque bono odore : et præterea magistrorum laus est, adjutrixque pudicitiam colentibus.

XVI. Pudica mulier tanquam sponso Filio Dei ornatur, vestita sacro lumine. Ipsi autem decus in anima est, honesta vita. Unguentum vero olet, bonam famam. Præclare amicta est, pudorem induta; atque pretiosis margaritis redimita, castificis sermonibus. Candida autem est, ut animo illustrata. In optimum intuetur speculum, quæ in Deum aspiciat. Pulchro ornatu utitur, timore erga Deum animam instituens. Egregia mulier, non quæ auro irretita est, sed quæ a temporariis cupiditatibus soluta. Pudica mulier a magno Rege desideratur, desponsatur, custoditur, diligitur. Pudica non præ-

A αὐτῆς ἐν τῷ νῦν βίῳ ἀπονέμει χάριν (ἡ γὰρ ἐκεῖ σωτηρία μόνοις τοῖς διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα βαπτισθεῖσι καὶ σωφρόνως δικαιοπραγοῦσιν ἀποδίδοται). Ὥσπερ ἐγνώκατε ἐπὶ τῆς ὑμετέρας μητρὸς γενόμενα, λέγω δὴ τὰ ἐπὶ τέλει καλά. Ἴσως δὲ εἰ ἐμοιχήσατο, ἀνῄρητο ἄν. Διὸ σωφρονήσασαν ἐλεήσας ὁ Θεὸς τὸν κατ' αὐτῆς ἀπέστρεψεν φόνον, καὶ τὰ ἀφαιρεθέντα τέκνα ἀπέδωκεν.

XIV. Ἀλλ' ἐρεῖ τις ἴσως· Πόσοι διὰ σωφροσύνην ἀπώλοντο ; Φημὶ ἀναισθησίας αἰτίᾳ· χρὴ γὰρ τὴν αἰσθανομένην ἤ ἐρωμένου [65] τινὸς ἤ [66] **291** ἐραστοῦ παρ' αὐτὸ φυγεῖν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιμίξεως, ὡς πῦρ φλέγον ἤ λυσσοῦντα [67] κύνα· ὅνπερ τρόπον ἐποίησεν ἡ ὑμᾶς τεκοῦσα, τὸ τῆς σωφροσύνης ὄντως ἀγαπήσασα καλόν. Διὸ [68], φυλαχθεῖσα σὺν ὑμῖν [69], B αἰωνίου βασιλείας ἔλαβε τὴν ἐπίγνωσιν. Ἡ σωφρονεῖν βουλομένη γυνὴ εἰδέναι ὀφείλει, ὅτι φθονουμένη ὑπὸ κακίας προφάσει ἔρωτος πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐπιβούλους. Μιᾷ δὲ τῇ πρὸς τὸ σωφρονεῖν ἐνστάσει σεμνὴ μείνασα, τὴν κατὰ [70] πάντων νίκη λαβοῦσα σωθῆναι ἔχει. Καὶ γὰρ εἰ πάντα καλὰ διαπράξαιτό τις, μιᾷ τῇ πρὸς τὸ μοιχήσασθαι ἁμαρτίᾳ κολασθῆναι δεῖ [71], ὁ προφήτης ἔφη.

XV. Ἡ σώφρων γυνή, τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα ποιοῦσα, τῆς αὐτοῦ πρώτης κτίσεως ἀγαθὴ ὑπόμνησις γίνεται· ὅτι εἷς ὢν ὁ Θεὸς ἑνὶ [72] ἀνθρώπῳ μίαν ἔκτισε γηναῖκα. Ἔτι δὲ μᾶλλον σώφρων μένει, ἐὰν τῆς κτίσεως [73] μὴ ἐπιλανθάνηται, καὶ τὴν κόλασιν προβλέπῃ, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τὴν ζημίαν μὴ ἀγνοῇ. Ἡ σώφρων γυνή, ἐπὶ τοῖς σώζεσθαι θέλουσιν ἡδομένη, παράδειγμα εὐσεβὲς τοῖς θεοσεβοῦσι τυγ- C χάνει· ἀγαθοῦ γὰρ βίου νόμος ἐστίν. Ἡ σωφρονεῖν θέλουσα τὰς προφάσεις τῆς λοιδορίας ἐκκόπτει, ἐὰν δὲ μὴ παρέχουσα πρόφασιν λοιδορεῖται [74] ὡς ὑπὸ ἐχθροῦ, ὑπὸ Θεοῦ εὐλογεῖται καὶ ἐκδικεῖται. Ἡ σώφρων τὸν Θεὸν ποθεῖ, τὸν Θεὸν φιλεῖ, τὸν Θεὸν τέρπει, τὸν Θεὸν δοξάζει· ἀνθρώποις πρόφασιν πρὸς λοιδορίαν οὐ παρέχει. Ἡ σώφρων γυνὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἀγαθῇ τιμῇ μυρίζει καὶ ἐπὶ σεμνότητι **292** δοξάζει· ἔτι δὲ καὶ διδασκάλων ἔπαινός ἐστιν, καὶ συνεργὸς αὐτοῖς σωφρονοῦσι τυγχάνει.

XVI. Ἡ σώφρων γυνὴ ὡς νυμφίῳ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ [75] κοσμεῖται, ἐνδεδυμένη τὸ σεμνὸν φῶς. Ἔστι δὲ αὐτῇ κάλλος ἡ [76] ἐν τῇ ψυχῇ εὐνομία. Μύρου δὲ πνέει τῆς ἀγαθῆς φήμης. Καλὰ φόρεα ἠμφίεσται [77], τὴν αἰδῶ· καὶ τιμίους μαργαρίτας περίκεται, τοὺς D σωφρονίζοντας λόγους. Λευκὴ δὲ τυγχάνει, ὅταν [78] τὰς φρένας ᾖ λελαμπρυμένη. Καλῷ ἐσόπτρῳ ὁρᾷ, εἰς τὸν Θεὸν ἐμβλέπουσα [79]. Καλῷ κόσμῳ χρῆται, τῷ πρὸς Θεὸν [80] φόβῳ τὴν ψυχὴν νουθετοῦσα. Καλὴ ἡ γυνή, οὐχ ἡ χρυσῷ πεπεδημένη, ἀλλ' ἡ τῶν προσκαίρων ἐπιθυμιῶν λελυμένη. Ἡ σώφρων γυνὴ μεγάλῳ Βασιλεῖ περιπόθητός ἐστιν, αὐτῷ μεμνήστευ-

VARIÆ LECTIONES.

[65] γενομένου p. ἤ ἐρωμένου O. [66] ἤ add. D. Tum τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιμιξίαν O. [67] λυσσῶντα O. bene. [68] δι' ὅ C. [69] ἡμῖν C. [70] ὑπό C. [71] δή O. δεῖν conj. C. [72] Ita D. ἐν C. O. [73] κτήσεως O. Deinde λανθάνῃ C. [74] λοιδορῆται O. [75] νυμφίῳ υἱῷ Θεοῦ C. [76] ἡ ascripsi ex O. Fort. legendum αὐτῆς κάλλος ἡ ἐν κ. τ. λ. secundum S. [77] φορεῖ· ἠμφίεσται C. [78] ὅτ' ἄν C. [79] ἐμβλέπτουσα O. [80] Θεόν S. add. ex conject. Ci.

ται, αὐτῷ τετήρηται, ὑπ' [81] αὐτοῦ ἠγάπηται. Ἡ σώφρων εἰς τὸ θέλεσθαι προφάσεις οὐ παρέχει, ἢ τῷ αὐτῆς ἀνδρί. Ἡ σώφρων ὑπὸ ἑτέρου θελομένη λυπεῖται. Ἡ σώφρων τὸν ἄνδρα ἐνδιαθέτως φιλεῖ, καὶ καταφιλεῖ, καὶ κολακεύει, ἀρέσκει, δουλεύει, πρὸς πάντα αὐτῷ πείθεται, παρεκτὸς [82] τοῦ ἀπειθεῖν Θεῷ. Ἡ γὰρ πειθομένη Θεῷ ἄνευ φυλάκων καὶ τὴν ψυχὴν σωφρονεῖ καὶ τὸ σῶμα καθαρεύει.

XVII. Ἀνόητος οὖν πᾶς ἀνὴρ ὁ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα χωρίζων φόβου Θεοῦ. Ὅτι ἡ Θεὸν μὴ φοβουμένη οὐδὲ τὸν ἄνδρα φοβεῖται. Ἐὰν Θεὸν τὸν ἀόρατα βλέποντα μὴ φοβῆται, πρὸς τὸν μὴ ὁρῶντα πῶς σωφρονήσει [83]; **293** πῶς δὲ σωφρονήσει ἡ μὴ συνερχομένη πρὸς τοὺς σωφρονίζοντας ἀκούειν λόγους; πῶς δὲ καὶ νουθεσίας τύχοι; πῶς δὲ σωφρονήσει ἄνευ φυλάκων, ἐὰν τὴν ἐσομένην κρίσιν τοῦ [84] Θεοῦ μὴ διδαχθῇ, μηδὲ τὴν ἐπὶ μικρᾷ ἡδονῇ αἰώνιον ζημίαν πληροφορηθῇ; διὸ τοὐναντίον ἄκουσαν αὐτὴν πρὸς τὸν σωφρονίζοντα ἀεὶ εἰσέρχεσθαι [85-86] λόγον ἀνάγκασον, κολάκευσον.

XVIII. Πολὺ δὲ κρεῖττον, εἰ χειραγωγήσας ἥξεις· ἵνα καὶ αὐτὸς σώφρων γένῃ· θελήσεις γὰρ σώφρων γενέσθαι, ἵνα γνώσῃ [87] σεμνοῦ γάμου τὸ τέλος, καὶ οὐκ ὀκνήσεις, εἰ ἀγαπᾷς, λέγω δὴ [88] πατὴρ γενέσθαι, ἴδια τέκνα φιλεῖν καὶ ὑπὸ ἰδίων φιλεῖσθαι τέκνων. Ὁ [89] σώφρονα γυναῖκα ἔχειν θέλων καὶ αὐτὸς σωφρονεῖ, τὴν ὀφειλομένην εὐνὴν ἀποδίδωσιν, ταύτῃ συνεστιᾶται, ταύτῃ σύνεστιν, σὺν αὐτῇ πρὸς τὸν σωφρονίζοντα ἔρχεται λόγον, οὐ λυπεῖ, οὐκ εἰκῇ μάχεται, ἑαυτὸν μισητὸν οὐ ποιεῖ, ἃ δύναται καλὰ παρέχει, ὧν μὴ ἔχει, τῇ κολακείᾳ τὸ λεῖπον [90] ἀποπληροῖ [91]. Ἡ σώφρων γυνὴ (42) κολακευθῆναι οὐκ ἀναμένει, κύριον τὸν ἄνδρα γνωρίζει, πενομένου [92] τὴν πενίαν φέρει, πεινῶντι συμπεινᾷ, ἀποδημοῦντι συναποδημεῖ, λυπούμενον παραμυθεῖται, κἂν προῖκα μείζονα ἔχῃ, ὡς μηδὲν ἔχουσα ὑπόκειται. Ὁ δὲ **294** ἀνὴρ κἂν πένητα ἔχῃ γυναῖκα, μεγάλην προῖκα ἡγείσθω αὐτῆς τὴν σωφροσύνην. Ἡ σώφρων γυνὴ αὐταρκείᾳ βρωμάτων καὶ ποτῶν χρῆται, ἵνα μὴ λιπανθέντος τοῦ σώματος τῷ βάρει [93] πρὸς ἐπιθυμίας ἀνόμους κατασπάσῃ τὴν ψυχήν. Ἀλλ' ἔτι μὴν σὺν νέοις οὐκ ἰδιάζει, καὶ τοὺς γέροντας ὑποπτεύει, γέλωτας ἀτάκτους ἀπωθεῖται, Θεῷ μόνῳ ἑαυτὴν ἀπονέμουσα οὐ σφάλλεται, σεμνοὺς λόγους ἀκούουσα ἥδεται, τοὺς δὲ μὴ ἐπὶ σωφροσύνῃ [94] λεγομένους ἀπωθεῖται.

bet occasiones ut appetatur, nisi viro suo. Pudica ab alio cupita, dolet. Pudica marito defert sincerum ac suavem amorem, blanditur, placet, servit; in omnibus ei obsequitur, nisi quando inobsequens foret Deo. Nam quæ Deo credit ac obtemperat, absque custodibus et animo casta et corpore pura est.

XVII. Amens ergo est omnis maritus, qui uxorem suam a timore Dei separet. Quoniam, quæ non timet Deum, nec maritum metuit. Si Deum inaspectabilia cernentem nequaquam vereatur, quo modo illum qui ea non videt verebitur? An gratuito castitatem colet? Qua vero ratione casta erit, quæ non convenit ad audiendos castificos sermones? Et quo pacto instruetur? Quo modo etiam temperanter se geret absque custodibus, si futurum Dei judicium non edoceatur, neque sibi plene persuadeat æternum ob exiguam voluptatem supplicium? Quare contra invitam coge, ut ad doctrinam castitatis effectricem semper accedat, vel adulationibus vince.

XVIII. Multo autem melius erit, si manu eam ducens venias, quo ipse etiam pudicus fias; desiderabis enim fieri, ut cognoscas finem honesti ac venerandi matrimonii, neque pigebit, si cupis esse inquam, pater, tuos liberos diligere, et ab iis diligi. Qui mulierem pudicam habere vult, et ipse pudice vivit, ac debitum persolvit concubitum, cum ea vescitur, moratur, ad castificam doctrinam venit; non contristat, non temere litigat, se non facit odiosum, quæ potest bona præstat, quando vero non habet, assentatione quod deest supplet. Mulier pudica adulationem non exspectat, virum pro domino habet ac dominum vocat, eo paupere fert paupertatem, cum esuriente esurit, cum peregrinante peregrinatur, tristem consolatur, quamvis majorem habuerit dotem, tanquam nihil habens subjicitur. Maritus autem licet pauperem uxorem duxerit, magnam dotem putet pudicitiam ipsius. Mulier pudica nimio non utitur cibo ac potu, ne cibus, pinguefacto corpore, pondere animam trahat ad cupiditates illicitas. Præterea cum juvenibus nequaquam sola manet, ac senes reveretur, incompositos risus removet; se soli Deo tradens non decipitur; honesta verba audiens delectatur, ea vero, quæ ad pudicitiam non tendunt, repellit.

VARIÆ LECTIONES

[81] ὑπό C. [82] παρ' ἐκτός C. [83] πρὸς τὸν μὴ ὁρῶντα πῶς σωφρονήσει scripsi de conjectura, πῶς τὴν ἀόρατον προαὶ σωφρονήσει cod. Hom. Parisin., πῶς τὸν ἀόρατον προῖκα σωφρ. conj. C, et ex his collatis lectionibus suam versionem composuisse videtur interpres; πρὸς τὸν ἄνδρα ὁρατὸν παρέσται σωφρονῆσαι; conj. D. Præterea aliquis possit conjicere πῶς τῷ ἀνδρὶ ἀόρατος (vel ἀφύλακτος) οὖσα σωφρ. S. πῶς τὴν ἀόρατον προαίρεσιν σωφρονίσει O. Tum lege πρὸς τὸ τούς. D. [84] τοῦ om, O, qui pergit θεοῦ κρίσιν μὴ διδ. [85-86] ἔρχεσθαι O. [87] Post γνώσῃ in O. exstat τε subnotatum. [88] δὲ O. [89] ἡ O. [90] λυποῦν C. [91] Malim ἀναπληροῖ S. [92] Ita O et cod. Tur. (Cfr. Turr. *Const. apost.*, p. 93), πενομένῳ C. [93] τὸ βάρος vel τὰ βάρη conj. D. [94] σωφροσύνης C.

VARIORUM NOTÆ.

(42) Ἡ σώφρων γυνή. Adi ad *Constitutiones apostolicas* Turriani Latine tantum impressas Antuerpiæ pag. 93, in margine. Ulpianus: *Quid enim tam humanum est, quam ut fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem esse?* COT.

XIX. Testis est Deus : multa homicidia unum adulterium ; et quod grave est,homicidiorum illius horror ac impietas non cernitur, Nam fuso sanguine corpus mortuum jacet,et calamitatis magnitudine omnes stupent. At neces animarum per adulterium, cum sint magis horribiles, quia tamen ab hominibus non videntur, aggressoribus occasionem indesidis impetus præbent. Cognosce, homo, cujus spiritum habeas ad vivendum, et ne illum patiaris pollui. A solo adulterio polluitur Dei spiritus : atque ideo ille ad ignem trahit hominem qui polluit. Festinat enim contumeliosum tradere æterno supplicio.

XX. Hæc cum diceret Petrus, videretque bonam pudicamque Mattidiam flere gaudio, arbitratus dolere eam de toleratis casibus, ait : Confide, mulie. Cum multi multa mala pertulerint propter adulterium, tu propter pudicitiam passa es, ideoque non interiisti. Sed et si obiisses, animæ salutem fuisses consecuta. Patriam Romam pudicitiæ ergo reliquisti : sed hac occasione invenisti veritatem, æterni regni diadema. In mari periclitata es at non mortua ; verum licet mortua fuisses, ipsum tibi pelagus propter pudicitiam fuisset morienti baptismus ad animæ salutem. Ad paucum tempus orbata es liberis, qui cum e legetimo essent semine inventi sunt in meliore sorte. Fame pressa mendicasti cibum : sed stupro tuum corpus non fœdasti Corpus afflixisti : at servasti animam. Adulterum fugisti, ne mariti cubile maculares : verum qui fugam vidit Deus,propter pudicitiam locum viri supplebit. Ad tristitiam et solitudinem redacta,privata es ad breve tempus tum marito, tum liberis : sed hi omnes tibi relinquendi erant per mortis necessitatem : præstat autem, quod propter castitatem volens privata es, quam si invita postea periisses in peccatis.

XXI. Multo igitur melius est,priora molesta esse ac dura. Etenim quando adsunt, spe quod præteribunt,non admodum contristant,imo potiorum exspectatione gaudium præbent. Ante omia autem scire te volo,quantum pudicitia Deo placeat.Mulier pudica est Dei electio, Dei beneplacitum, Dei gloria, Dei filia.Tot prærogativas habet pudicitia. Nisi lex esset, ut ne justus quidem absque baptismo in-

A XIX. Μάρτυς Θεός, πολλοὶ φόνοι μοιχεία (43) μία [95]. καὶ τὸ δεινὸν, ὅτι τῶν φόνων αὐτῆς τὸ φοβερὸν καὶ ἀσεβὲς οὐ βλέπεται. Ὅτι, αἵματος χυθέντος, νεκρὸν κεῖται σῶμα, καὶ τὸ τῆς συμφορᾶς δεινὸν πάντας ἐκπλήσσει. Τῆς δὲ μοιχείας [96] οἱ τῆς ψυχῆς φόνοι φοβερώτεροι ὄντες, ἐπεὶ μὴ ἀνθρώποις βλέπονται [97], τοῖς τολμῶσιν ἄοκνον τὴν ὁρμὴν παρέχουσιν· γνῶθι, ἄνθρωπε, τίνος πνοὴν ἔχεις πρὸς τὸ ζῆν, καὶ οὐ μὴ αὐτὴν μιανθῆναι θελήσῃς. Ὑπὸ μοιχείας μόνης μιαίνεται ἡ Θεοῦ πνοή· καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ τὸν μιάναντα εἰς πῦρ κατασπᾷ. Σπεύδει γὰρ τὸν ὑβριστὴν αἰωνίῳ παραδοῦναι κολάσει.

XX. Ταῦτα λέγων ὁ Πέτρος, τὴν [98] ἀγαθὴν καὶ σώφρονα Ματτιδίαν [99] ὑπὸ χαρᾶς δακρύουσαν ἰδὼν, ὡς
B ἐπὶ ὑποσχέσει τῶν γεγονότων λυπηθῆναι νομίσας, ἔφη· Θάρσει, γύναι· πολλῶν πολλὰ κακὰ παθόντων διὰ μοιχείαν, **295** σὺ διὰ σωφροσύνην πέπονθας, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐτελεύτησας (44). Εἰ δὲ καὶ τεθνήκεις, σεσωσμένην ἂν εἶχες τὴν ψυχήν. Πατρίδα Ῥώμην ἔλειπες διὰ σωφροσύνην· ἀλλὰ τῇ ταύτης προφάσει ἀλήθειαν εὗρες, τὸ διάδημα τῆς ἀϊδίου βασιλείας. Ἐν βυθῷ κεκινδύνευκας, καὶ οὐκ ἐτελεύτησας, καὶ εἴτε [100] τετελευτήκεις, αὐτός σοι ὁ βυθὸς διὰ σωφροσύνην θνησκούσῃ βάπτισμα ἐγίνετο πρὸς ψυχῆς σωτηρίαν. Τέκνων ἀπελείφθης πρὸς ὀλίγον, ἅτινα γνησίας ὄντα σπορᾶς ἐν τοῖς κρείττοσιν εὕρηται. Λιμώττουσα τροφὰς προσῄτησας [1], ἀλλὰ πορνείᾳ σῶμα σὸν οὐκ ἐμίανας. Σῶμα σὸν ἐβασάνισας, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ἔσωσας. Μοιχὸν ἔφυγες, ἵνα μὴ κοίτην ἀνδρὸς μιάνῃς [2], ἀλλὰ διὰ τὴν [3] σωφροσύνην ὁ τὴν φυγὴν εἰδὼς Θεὸς τὸν ἀνδρὸς
C ἀποπληρώσει τόπον. Λυπηθεῖσα καὶ μονωθεῖσα πρὸς ὀλίγον ἀνδρὸς καὶ τέκνων ἀπελείφθης, ἀλλὰ τούτους πάντας ἀπολιπεῖν [4] εἶχες προθεσμίᾳ θανάτου [5] κρεῖττον δὲ ὅτι διὰ σωφροσύνην ἑκοῦσα ἀπελείφθης, ἢ [6] εἴπερ ἄκουσα μετὰ χρόνον ἐφ' ἁμαρτίαις αὐταῖς ἀπωλλύου.

XXXI. Πολλῷ οὖν ἄμεινον τὰ πρωτεῖα [7] εἶναι θλιβερά. Καὶ γὰρ ὅτε πάρεστιν, ἐλπίδι τοῦ παρελθεῖν οὐ πάνυ λυπεῖ, προσδοκίᾳ τε τοῦ κρείττονος καὶ χαίρειν παρέχει. Πρὸ πάντων δὲ εἰδέναι σε θέλω, πόσον τὸ σωφρονεῖν ἀρέσκει Θεῷ. Ἡ σώφρων γυνὴ Θεοῦ ἐκλογὴ, Θεοῦ εὐδοκία, Θεοῦ **296** δόξα, Θεοῦ τέκνον. Τοσοῦτον ἀγαθὸν [8] σωφροσύνη. Εἰ μὴ ὅτι νόμος ἦν, μηδὲ δίκαιον ἀβάπτιστον [9] εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ

VARIÆ LECTIONES.

[95] μία μοιχεῖα C. [96] τῇ δὲ μοιχείᾳ conj. D. [97] Ita D, βλέπεται C, O. [98] τήν adjunxi c. O, [99] Ματθιδίαν O. [100] εἰ O. [1] προσήτιδι O. [2] μιανῆς C. [3] τήν om. O. [4] ἀπολείπειν C. [5] In O esse videtur μανθάνειν. [6] ἤ addidit D. Subinde ἤπερ p. εἴπερ O. Tum idem om. αὐταῖς scribitque ἀπωλλύου, c. S, ἀπολλύου C. [7] πρωατεῖα O. [8] Ita O et ex conject. C, in cuj. textu τοσούτων ἀγαθῶν. S insuper conjecit τοσούτων ἀγαθῶν αἴτιον. [9] δίκαιον καὶ ἀβάπτιστον O. Cfr. hom. XIII, 13.

VARIORUM NOTÆ.

(43) Μοιχεία De adulterio emendes velim locum S. Methodii, in opere *De libero abritrio*, Combefisianæ editionis, p. 353 : Ἕτερος προσῆν, ὃς τοῦ πλησίον γυναῖκα παίζειν ἤθελε, ληστεύων γάμον ἀλλότριον, καὶ ἐπὶ παράνομον κοίτην τραπῆναι παρορμῶν, τὸν γεγαμηκότα, γνήσιον (imo ἀγνήσιον vel μὴ γνήσιον) πατέρα γίνεσθαι θέλων. Hoc est : *Aderat alius qui proximi uxori cupiebat illudere, alienum matrimonium prædatus, et incitans eam ut ad concubitum illicitum verteretur, e marito volens facere patrem non verum*. Cot.

(44) In *Clementinorum* ms. hic ad marginem recentiori manu scriptum cernitur : Ὅτι εἰ καὶ ἐθνικὴ ἀβάπτιστος, διὰ τὴν σωφροσύνην ἐδικαιοῦτο. Parique modo infra, δικαιοῦνται μὲν ἐξ ἔργων, ἢ διὰ σωφροσύνην, ἢ δι' ἐλεημοσύνην, ἢ διὰ δικαιοσύνην, οἱ ταῦτα μετερχόμενοι. Βασιλείαν δὲ Χριστοῦ μόνοι οἱ βαπτιζόμενοι εἰς ἁγίαν Τριάδα, κ.τ.λ. Quæ omnia ad Pelagianam hæresim pertinere videntur ; ut et nonnulla alia Clementi ascriptis operibus inspersa. Cot.

Θεοῦ εἰσελθεῖν, τάχα που τῶν ἐθνῶν οἱ πεπλανημένοι διὰ σωφροσύνην μόνον σωθῆναι ἐδύναντο. Διὰ τοῦτο λίαν ἀθυμῶ περὶ τῶν ἐν πλάνῃ σωφρονούντων, ὅτι ἄνευ ἐλπίδος ἀγαθῆς σωφρονεῖν ἑλόμενοι πρὸς τὸ βαπτισθῆναι ὀκνηρῶς ἔχουσιν. Διὸ οὐ σώζονται· ὅτι δόγμα Θεοῦ κεῖται, ἀβάπτιστον εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν μὴ εἰσελθεῖν. Ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος καὶ τούτων πλείονα, εἰς ὕπνον ἐτράπημεν.

—

'ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ'.

I. Ὀρθριαίτερον [10] δὲ πολλῷ τοῦ καθημέραν ὁ Πέτρος διυπνισθεὶς εἰσῄει πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἐξυπνίσας ἔφη· Φαυστῖνος καὶ Φαυστινιανὸς ἅμα Κλήμεντι μετὰ τῶν οἰκείων ἀκολουθησάτωσάν μοι [11], ὅπως ἐν σκεπινῷ [12] τῆς θαλάσσης τόπῳ ἐλθόντες ἐν ἀκατασκόπῳ βαπτίσαι αὐτὴν δυνηθῶμεν. Πλὴν ἐπὶ τῶν αἰγιαλῶν [13] γενομένων ἡμῶν, μεταξὺ πετρῶν τινων γαληνοῦ καὶ [14] καθαροῦ τόπου εὐπορησάντων ἐβάπτισεν αὐτήν. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἀδελφοί, τῶν γυναικῶν χάριν ἅμα ἀδελφῷ καὶ ἄλλοις τισὶν ὑποχωρήσαντες καὶ λουσάμενοι, **297** ἐλθόντες ἐπὶ [15] τὰς γυναῖκας παρελάβομεν. Καὶ οὕτως ἐν κρυφαίῳ τόπῳ πορευθέντες εὐχόμεθα· Ἔπειτα ὁ Πέτρος τὰς γυναῖκας διὰ τὸν ὄχλον προέπεμψεν, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἐπὶ τὴν ξενίαν ἐλθεῖν κελεύσας, ἀνδρῶν τε μόνοις ἡμῖν συνεῖναι τῇ μητρὶ καὶ ταῖς αὐταῖς γυναιξὶν [16] ἐπέτρεψεν. Ἐλθόντες οὖν εἰς τὴν ξενίαν καὶ ἀναμένοντες αὐτὸν ἐλθεῖν ἀλλήλοις διελεγόμεθα. Μετὰ ἱκανὰς δὲ ὥρας ὁ Πέτρος ἐλθών, τὸν ἄρτον ἐπ' εὐχαριστίᾳ κλάσας καὶ ἐπιθεὶς ἅλας, τῇ μητρὶ πρῶτον ἐπέδωκεν, καὶ [17] μετ' αὐτὴν ἡμῖν τοῖς υἱοῖς αὐτῆς. Καὶ οὕτως αὐτῇ συνειστιέθημεν καὶ τὸν Θεὸν εὐλογήσαμεν.

II. Τότε λοιπὸν ὁ Πέτρος, τὸν ὄχλον εἰσεληλυθότα ἰδὼν καὶ καθεσθεὶς καὶ παρακαθεσθῆναι ἡμᾶς κελεύσας, ὑφηγεῖται τὰ πρῶτα πείθων ἡμᾶς, τίνι λόγῳ προπέμψας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος καὶ αὐτὸς βραδύνας ἐπῆλθεν. Τὴν δὲ αἰτίαν ἔλεγε τοιαύτην. Ἅμα τῷ ὑμᾶς, φησίν, ἀποστῆναι, γέρων συνεισῄει ἐργάτης, περιέργως [18] κλέπτων [19] ἑαυτόν, καὶ προκατασκοπήσας ἡμᾶς, ὡς αὐτὸς ὕστερον ὡμολόγει, πρὸς τὸ ἰδεῖν τί ἂν πράττοιμεν εἰς τὸν σκεπινὸν τόπον εἰσελθόντες, λάθρα ἐκβὰς ἠκολούθησεν· καὶ [20] ἐν εὐκαίρῳ τόπῳ προσελθὼν καὶ προσαγορεύσας ἔφη· Ἐκ πολλοῦ σοι ἀκολουθῶν καὶ συντυχεῖν θέλων ᾐδούμην, μήπως ὡς περιέργῳ μοι χαλεπαίνῃς· νῦν δὲ τὰ ἐμοὶ δοκοῦντα ἀληθῆ, εἰ βούλει, λέγω. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· **298** Λέγε ἡμῖν ὅπερ σοι δοκεῖ καλὸν εἶναι, καὶ ἀποδεξόμεθά σε, κἂν τῷ ὄντι μὴ καλὸν ᾖ τὸ λελόμενον, ἐπείπερ ἀγαθῇ προαιρέσει τὸ δοκοῦν σοι καλὸν εἰπεῖν ἠθέλησας.

III. Καὶ ὁ γέρων τοῦ λέγειν ἤρξατο οὕτως· Θαλάσσῃ ὑμᾶς λελουμένους εἰς [21] τὸν ἀπόκρυφον τόπον

A greditur in regnum Dei, forte qui erant in gentibus, propter solam pudicitiam posseni salvari. Quocirca vehementer anxius sum de iis qui in errore vivunt pudice, quod sine bona spe pudicitiam consectati, ad baptismum recipendum se gerant segniter. Quare salvi non fiunt; quia Dei decretum positum est, ne in ipsius regnum ingrediatur expers baptismi. Quæ postquam protulit, et his plura, ad somnum conversi sumus.

—

HOMILIA XIV.

I. Multo autem maturius, quam quotidie solebat, Petrus experrectus ad nos ingressus est, quos expergefecit, ac dixit: Faustinus et Faustinianus unaque Clemens cum suis me sequantur, ut venientes ad obtectum maris locum clam possimus (B) eam baptizare. Itaque ubi fuimus in littore, inter saxa quædam, quæ tranquillum et mundum locum præbebant, baptizavit illam. Nos autem fratres, mulierum gratia, una cum fratre et aliis nonnullis secessimus et lavimus; ac profecti ad mulieres recepimus ipsas. Sicque in locum occultum progressi illic precati sumus. Postea Petrus mulieres ob multitudinem præmisit, jubens ut per alteram viam irent ad hospitium, solisque vivorum nobis permisit matrem ac mulieres comitari. Venientes ergo ad diversorium et præstolantes adventum illius colloquebamur invicem. Post multas vero horas Petrus regressus panem in eucharistiam fregit, et cibo posito matri primum dedit, ac post eam nobis filiis (C) ejus. Atque ita cum ea comedimus, Deumque laudibus prosecuti sumus.

II. Tum deinde Petrus, ingressum populum videns, cum sedisset, nosque jussisset assidere, enarravit primo ac docuit, qua ratione nobis postbaptismum præmissis ipse tarde rediisset. Causam vero hanc dicebat: Simul atque vos, inquit, discessistis, senex operarius advenit, curiose occultans se, nobisque prius observatis (sicut ipse postea fassus est), ut videret, quidnam ingressi locum obtectum ageremus, clam exiit et secutus est, atque in opportuno loco conveniens me ac salutans ait: Jam diu te sequens et alloqui cupiens, verebar ne mihi tanquam curioso irascereris, nunc autem quæ mihi videntur vera, si vis profero. Et ego respondi: (D) Dic nobis quod tibi vididetur esse bonum, et laudabimus te, licet re vera, quod dixeris, bonum non fuerit, quoniam prudenti consilio id, quod tibi visum est bonum, volueris proloqui.

III. Tum senex ita cœpit dicere: In mari vos lavisse vidi, et post hoc ad secretum secessisse

VARIÆ LECTIONES.

[10] Ita O c. S, ὀρθρίτερον C. Cfr. hom. XII, 12; XVI, 21; XVII, 1; XIX, 1. Tum καθ' ἡμέραν idem. [11] ἀκουλουθησάτωσάν μοι O. [12] σκεπεινῷ O, et posthac. Tum id. Τὰ τοῦ βαπτίσματος σχεδιάσωμεν (in marg. παρενθὲν καὶ νόθον) p. ἐν ἀκατασκόπῳ βαπτίσαι αὐτὴν δυνηθῶμεν. [13] τὸν αἰγιαλὸν C. [14] καί *Epit.* 110 et O. deest in textu Ci. [15] ἐπί supplevi ex O. [16] καὶ ταύταις ταῖς γυναιξίν O, καὶ ταῖς ἄλλαις γ. conj. S [17] *καί* add. c. O. Ex eodem reposui ἡμῖν, quod transiit S. Tum συνεστιάθημεν C. [18] περίεργος *Epit.* [19] κλέπων O. Sequens *καί* ex *Epit.* et O, deest ap. C. [20] *καί* inserui c. O. [21] ὑπό O.

locum: accedens ergo, et observans de occulto, quid in secretum ingressi ageretis, cum orantes inspexissem, secessi: et vos miseratus opperiri cœpi, usquequo egressos alloquerer, ac docerem ne erretis. Quia neque Deus est, neque providentia, sed genesi omnia subjacent, sicut ego ex iis, quæ mihi acciderunt, manifestissime comperi, in disciplina matheseos jam pridem diligenter eruditus. Noli ergo errare, fili. Sive enim ores, sive non, quæ genesis tua continet, hæc tibi accident necessario. Nam si preces possent aliquid, vel bona opera, ipse inter feliciores essem. Ac nunc, nisi te decipit hæc paupercula mea vestis, dictis meis non diffidas. Cum olim in magna bonorum abundantia versarer, multa tum diis immolabam, tum egenis largiebar: attamen dum oro et pie vivo, fatum non potui effugere. Et ego dixi: Quænam sunt, quæ tibi contigerunt? Ille vero respondit: Non necesse est nunc dicere: forte in fine audies, quisnam ego cum essem, et ex quibus ortus, in quales incurrerim vitæ calamitates. Sed nunc, omnia subjici genituræ, volo tibi esse persuasissimum.

IV. Ego dixi: Si genesi cuncta subsunt, hocque ita esse persuasum habes, tecum pugnantia cogitas et consulis. Etenim si contra natale ne sentire quidem possumus, cur frustra laboras, id fieri consulendo, quod esse nequit? Quinetiam si nativitas subsistit, noli in eo navare operam, ut persuadeas mihi, ne colam astrorum etiam Dominum, qui et si velit non fieri aliquid, fieri nequit. Semper enim, quod subest, ei, quod præest ac ducit, pareat necesse habet. Certe venerari eos, qui dii putantur, genesi dominante superfluum est. Neque enim præter id, quod fato placet, quidquam fit, neque ipsi quidpiam facere possunt, qui universali genesi suæ sint subjecti. Si genesis existit, repugnat, id quod non est primum, imperare: aut subjectum esse non potest ingenitum, cum, utpote ingenitum, nihil habeat se antiquius

V. Hæc cum inter nos loqueremur, ingens astitit hominum multitudo. Tuncque ad eos respiciens dixi: Ego cum genere meo accepi a majoribus cultum Dei, et præceptum habeo ne ortui adhæream, astrologicæ inquam disciplinæ: idicirco ad eam animum non applicui. Unde astrologiæ quidem non sum peritus: quorum autem peritiam habeo, illa exponam. Quia genesin ex ipsa geneseos scientia confutare nequeo, volo alia ratione ostendere, per Dei providentiam res administrari, et unumquemque secundum ea quæ faciat, præmium vel pœnas esse nacturum: sive nunc, sive posthac, nihil mea

A ὑποχωρήσαντας ἰδὼν, προσελθὼν λάθρα κατεσκόπουν τὸ τί ἂν ἐν κρυφαίῳ εἰσιόντες πράττοιτε, καὶ ἐπειδὴ εὐχομένους εἶδον [22], ὑπεχώρησα· ἐλεήσας δὲ ὑμᾶς ἀνέμεινα, ὅπως ἐξιοῦσι [23] προσομιλήσας πείσω μὴ ἀπατᾶσθαι. Οὔτε γὰρ Θεὸς ἔστιν, οὔτε πρόνοια, ἀλλὰ γενέσει τὰ πάντα ὑπόκειται, ὡς ἐγὼ ἐφ' οἷς πέπονθα πεπληροφόρημαι, ἐκ πολλῶν [24] ἀκριβῶν τὸ μάθημα. Μὴ οὖν ἀπατῶ, τέκνον. Εἴτε γὰρ εὔχῃ, εἴτε μὴ, τὰ ἐκ τῆς γενέσεως πάσχειν ἀνάγκην ἔχεις· εἰ γὰρ εὐχαί τι ἐδύναντο [25] ἢ τὸ εὖ ποιεῖν, αὐτὸς ἂν ἐν τοῖς κρείττοσιν ἤμην. Καὶ νῦν εἰ μή σε ἀπατᾷ ἡ πενιχρά μου αὕτη ἐσθὴς, οὐκ ἀπιστήσεις [26] οἷς λέγω. Ἐν πολλῇ βίου ποτὲ ὢν περιουσίᾳ, πολλὰ καὶ θεοῖς ἔθυον, καὶ δεομένοις παρεῖχον, καὶ ὅμως εὐχόμενός τε καὶ εὐσεβῶν τὴν πεπρωμένην ἐκφυγεῖν οὐκ ἠδυνήθην. Κἀγὼ
B ἔφην· Τίνα ἐστὶν ἃ πέπονθας [27]; ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· Οὐκ ἀνάγκη λέγειν νῦν, ἴσως ἐπὶ τέλει ἀκούσῃ, τίς τε ὢν ἐγὼ καὶ τίνων, ἐν ποίαις βίου περιστάσεσι γέγονα. Νῦν δὲ ὅτι γενέσει τὰ πάντα ὑπόκειται, πληροφορηθῆναί σε θέλω.

299 IV. Κἀγὼ ἔφην· Εἰ γενέσει τὰ πάντα ὑπόκειται, καὶ τοῦθ' [28] οὕτως ἔχειν [29] πεπληροφόρησαι, σεαυτῷ ἐναντία νοῶν συμβουλεύεις. Εἰ μὲν γὰρ [30] παρὰ γένεσιν οὐ δυνατὸν οὐδὲ τὸ φρονεῖν, τί ματαιοπονεῖς, συμβουλεύων γενέσθαι ὃ γενέσθαι ἀδύνατόν ἐστιν; ἀλλ' ἔτι μὴν εἰ γένεσις ὑφέστηκεν, μὴ σπεῦδε πείθειν ἐμὲ μὴ σέβειν τὸν καὶ τῶν ἄστρων δεσπότην, οὗ θέλοντος καὶ μὴ γενέσθαι τι, γενέσθαι ἀδύνατον [31]. Αἰεὶ γὰρ τὸ ὑποκείμενον τῷ ἡγουμένῳ πείθεσθαι ἀνάγκην ἔχει. Τὸ μέντοι τοὺς νομιζομένους θεοὺς σέβειν, γε-
C νέσεως ἐπικρατούσης, περιττόν ἐστιν. Οὔτε γὰρ παρὰ τὸ δοκοῦν τῇ πεπρωμένῃ τι [32] γίνεται, οὔτε αὐτοί τι ποιεῖν δύνανται, τῇ καθόλου αὐτῶν ὑποκείμενοι γενέσει. Εἰ γένεσις ἔστιν, ἀντίκειται τὸ μὴ πρῶτον ἄρχειν, ἢ [33] ὑποκεῖσθαι οὐ δύναται τὸ ἀγένητον, ὡς ἀγένητον ἑαυτοῦ πρεσβύτερον μηδὲν ἔχον.

V. Τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλους λεγόντων ἡμῶν, πολὺς παρέστη ὄχλος. Καὶ τότε ἐγὼ εἰς τὸν ὄχλον ἀποβλέπων ἔφην· Ἐγὼ καὶ τὸ ἐμὸν φῦλον ἐκ προγόνων Θεὸν σέβειν παρειληφὼς καὶ παράγγελμα ἔχων γενέσει μὴ προσανέχειν, λέγω δὴ τῷ τῆς ἀστρολογίας μαθήματι, διὰ τοῦτο οὐ προσέσχον. Ὅθεν ἀστρολογίας μὲν οὐκ εἰμὶ ἔμπειρος, ὧν δέ εἰμι, ὑφηγήσομαι. Ἐπειδὴ [34] γένεσιν ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν γένεσιν ἐπιστήμης
D ἀνασκευάζειν οὐ [35] δύναμαι, **300** βούλομαι ἄλλῳ τρόπῳ ἀποδεῖξαι, ὅτι κατὰ Πρόνοιαν διοικεῖται τὰ πράγματα, καὶ ἕκαστος, πρὸς ἃ πράττει, τιμῆς ἢ κολάσεως τεύξεται· εἴτε δὲ [36] νῦν εἴτε αὖθις, οὐθὲν

VARIÆ LECTIONES.

[22] εἶδον S O, ἴδον C. [23] Ita O et ex conject. C, in cuj. textu ἀξιοῦσι. [24] πολλοῦ C. [25] δύνανται C. [26] Ita O c. S, ἀπιστήσῃς C. [27] πέπονθε O. [28] τοῦτο C. [29] ἔχον C. [30] γάρ prætermis. S c. Cl. ed. 1638 et 1724. [31] Ita O c. *Epit.* et marg. Ci δυνατόν in textu, quod ut sanam lect. repetivit S, dummodo οὗ θέλοντος referas ad ἐμέ. [31] τι O. c. *Epit.*, deest in textu Ci. [33] ἢ et τὸ ἀγένητον cod. Reg. 804, desunt in utroque *Hom.* cod. [34] ἐπειδὴ γάρ cod. Reg. 804. [35] οὐ add. D ex conject. c. nonnullis *Epitomes* codicibus. Verba ἐπειδὴ γένεσιν ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν γένεσιν ἐπιστήμης ἀνασκευάζειν οὐ δύναμαι desiderantur in O. [36] δέ transcripsi ex O.

μοι διαφέρει, πλὴν ὅτι πάντως ἀπολαύσει ἕκαστος A ὧν ἔπραξεν. Ἡ δὲ ἀπόδειξις τοῦ μὴ εἶναι γένεσιν, ἔστιν αὕτη. Τῶν παρεστώτων εἴ τις ὀφθαλμῶν ἐστέρηται, ἢ κυλλὴν ἔχει [37] τὴν χεῖρα, ἢ χωλὸν τὸν πόδα, ἢ ἕτερόν τι περὶ σῶμα, ὃ ὑποστροφὴν πρὸς ἴασιν πάλιν οὐκ ἔχει, καὶ παντὸς ἰατρικοῦ [38] ἐπαγγέλματος ἐκτός ἐστιν, ὃν οὐδὲ ἀστρολόγοι ἰᾶσθαι ἐπαγγέλλονται, ὅτι μὴ ἀπὸ τοῦ μακροῦ αἰῶνος τοιοῦτόν τι γέγονεν· ἐγὼ δὲ Θεοῦ δεηθεὶς τὴν ἴασιν παράσχω [39], ὁπότε ἐκ γενέσεως κατόρθωσιν τὸ τοιοῦτο [40] οὐδέποτε λαβεῖν ἠδυνήθη· τούτοο οὕτως γενομένου οὐχ ἁμαρτάνουσιν οἱ τὸν πάντα δημιουργήσαντα Θεὸν βλασφημοῦντες; Καὶ ὁ γέρων ἀπεκρίνατο· Βλασφημεῖν γάρ ἐστι τὸ λέγειν γενέσει ὑποκεῖσθαι τὰ πάντα; κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Καὶ πάνυ. Εἰ γὰρ πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίαι καὶ ἀσέβειαι καὶ ἀσέλγειαι ἐξ B ἀστέρων γίνονται, οἱ δὲ ἀστέρες ταῦτα ποιεῖν ὑπὸ Θεοῦ ἐτάγησαν, ἵνα πάντων χαλεπῶν ἀποτελεστικοὶ γένωνται, αἱ πάντων ἁμαρτίαι εἰς αὐτὸν ἀναφέρονται, τὸν τὴν γένεσιν θέντα ἐν τοῖς ἄστροις.

VI. Καὶ ὁ γέρων ἀπεκρίνατο· Ἀληθῶς μεγάλως [41] ἔφης, ἀλλὰ πάσῃ σου **301** τῷ ἀπαραβλήτῳ ἀποδείξει ἡ ἐμὴ ἐμποδίζει συνείδησις. Ἐγὼ γὰρ ἀστρολόγος ὢν καὶ Ῥώμην πρῶτον οἰκήσας, εἶτα [42] φιλιωθείς τινι πρὸς γένους ὄντι Καίσαρος, αὐτοῦ τε καὶ τῆς συμβίου τὴν γένεσιν ἀκριβῶς [43] ἠπιστάμην, καὶ ἱστορήσας ἀκολούθως τὰς πράξεις ἀποτελεσθείσας αὐτῶν τῇ γενέσει ἔργῳ [44], σοὶ λόγῳ πείθεσθαι οὐ δύναμαι. Ἦν γὰρ τῆς γενέσεως αὐτῆς τὸ διάθεμα, ποιοῦν μοιχάδας, ἰδίων δούλων ἐρώσας, καὶ ἐπὶ ξένης ἐν ὕδασι θνησκούσας. Ὃ καὶ οὕτως [45] γέγονεν. Ἐρασθεῖσα γὰρ τοῦ ἰδίου δούλου, καὶ μὴ φέρουσα τὸν ψόγον, φυγοῦσα σὺν C αὐτῷ, ἐν ἀλλοδαπῇ ὁρμήσασα καὶ κοίτης αὐτῷ κοινωνήσασα, κατὰ θάλασσαν [46] διεφθάρη.

VII. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Καὶ πῶς ἄρα [47] γινώσκεις ὅτι ἡ φυγοῦσα ἐν ἀλλοδαπῇ γενομένη τὸν δοῦλον ἔγημεν, καὶ γήματα [48] ἐτελεύτησεν; Καὶ ὁ γέρων· Ἀσφαλῶς οἶδα τἀληθῆ, οὐχ ὅτι ἔγημεν, ὁπότε οὐδ' ὅτι ἤρα ἐγίνωσκον, ἀλλὰ μετὰ τὴν αὐτῆς ἀπαλλαγὴν καὶ [49] ἀδελφὸς ὁ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐμοὶ διηγήσατο πάντα τὰ κατὰ τὸν αὐτῆς ἔρωτα, καὶ [50] ὡς σεμνὸς ὤν, ἅτε δὴ καὶ ἀδελφὸς, οὐκ ἐβουλήθη μιᾶναι τὴν κοίτην, καὶ πῶς βουλομένη καὶ αἰδουμένη αὐτὸν καὶ τὸν ψόγον ἡ τάλαινα (οὐκ ἔστι γὰρ αὐτὴν μέμψασθαι, ὅτι ἐκ γενέσεως ταῦτα ποιεῖν τε [52] καὶ πάσχειν ἠναγκάζετο [53]) ὄνειρον εἴτε ἀληθῆ εἴτε ψευδῆ ἐπλάσατο οὐκ ἔχω λέγειν. Ἔλεγε γὰρ αὐτὴν **302** εἰρηκέναι· D Ὡς ὅτι ἐν ὁράματι ἐπιστάς τις ἐκέλευσέ μοι ἅμα τέκνοις ἐξαυτῆς τὴν Ῥωμαίων ἐκβῆναι πόλιν. Ὁ δὲ ἀνὴρ σώζεσθαι αὐτὴν σὺν τοῖς υἱοῖς σπεύδων αὐτίκα αὐτοὺς παιδευθησομένους [54] εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξέπεμψε σὺν τῇ μητρὶ καὶ δούλοις, τρίτον δὲ νεώτερον υἱὸν

interest: nisi quod omnino unusquisque fructum eorum quæ gesserit percipiet. Demonstratio autem, non esse genesin, hæc est. Ex astantibus si quis oculis sit orbatus, aut mutilam habeat manum, vel pedem claudum, vel in corpore aliquid aliud, quod et redire ad integritatem non valeat, et sit supra omnem magicam artem: quem neque astrologi se profiteantur sanaturos, quoniam ab omni sæculo nihil tale contigit: ego vero Deum precatus sanitatem præbuero, quandoquidem id nullatenus potuit per genesin corrigi: hoc ita facto, nonne errant qui in cunctorum opificem Deum maledicta et blasphemias conjiciunt? Respondit senex: Scilicet, id est maledicta conferre, dicere genituræ subjici universa? Excepi ego: Omnino est. Nam si omnes hominum errores et impietates et impudicitiæ ex stellis oriuntur, stellæ autem ad ea facienda a Deo constitutæ sunt, quo cunctorum flagitiorum sint effectrices, omnium peccata ad eum referuntur, qui in astris posuerit genesin.

VI. Et senex respondit: Admodum vere locutus es; sed omni tuæ incomparabili probationi mea obstat conscientia. Ego enim, qui astrologus sum, et Romæ primum habitavi, amicus postea factus cujusdam qui erat ex genere Cæsaris, viri illius uxorisque ejus genituram accurate notam habui; cumque viderim res, prout ferebat eorum genesis, revera evenisse, sermone a te nequeo persuaderi. Habebat enim mulier talem constellationem, quæ adulteras facit, et servos proprios amare, in peregrinatione et in aquis defungi: quod et ita factum est. Incidit namque in amorem servi sui, et opprobrium non ferens fugit cum ipso, ac peregre profecta, illique commista, periit in mari.

VII. Et ego respondi: Unde igitur scis, quod illa fugiens, in alieno solo posita, servo nupserit, et post nuptias fuerit defuncta? Et senex: Certissime, inquit, scio, revera non quod nupserit servo, quandoquidem neque quod eum amaret, agnoveram; sed postquam profecta est, etiam frater viri ejus mihi enarravit omnem illius amorem; quod ipse, qui honestus erat, utpote frater, noluerit torum maculare, et quo modo volens, ac ipsum atque opprobrium verita illa infelix (neque enim imputandum ei est, quia eam genesis facere illa et perpeti compulit) finxerit somnium, verumne an falsum, non habeo dicere. Aiebat siquidem ipsam dixisse: Astitit mihi quidam per visum qui jussit me cum liberis sine mora urbe Roma egredi. At vir pro salute ejus filiorumque sollicitus confestim eos erudiendos Athenas misit cum matre et servis: habens vero tertium filium, qui erat junior, sibi

VARIÆ LECTIONES.

[37] ἔχει addunt *Epit.* et cod. Reg. 804. In O est: ἢ κυλλὴν τὴν χεῖρα ἔχοι. [38] ἰᾶται O. [39] παρασχῶ C, παρέξω *Epit.*, παρασχήσω conj. S. Subinde ὁπότε ὁ ἐκ O. [40] τοιοῦτον O. [41] μεγάλως omiserim c. O. [42] εἶτα add. c. O. Subinde φιλωθείς C. [43] ἀκριβῶς recepi ex O. [44] ἀκολούθως τῇ γενέσει αὐτῶν τὰς πράξεις ἀποτελεσθείσας ἔργῳ C. [45] οὕτω C. [46] κοινωνήσασα αὐτῷ, θαλάσσῃ p. κοίτης αὐτῷ κοινωνήσασα, κ. θάλασσαν C. [47] πῶς p. καὶ πῶς ἄρα D. [48] γημάσασα O. [49] ὁ C. [50] καὶ καὶ O. [51] καὶ O c. *Epit.* ὁ C. Tum recepi τὴν ex O, qui scr. μιάναι. [52] τε add. c. O. [53] ἠναγκάζετο, O. [54] παιδευθησομένας O.

eum retinuit; is enim, qui responsa in somnis dederat, cum eo manere illum permiserat. Cæterum multo elapso tempore ab ea litteras non accepit; cumque sæpe Athenas misisset, assumpto me, qui ei omnium essem conjunctissimus ac fidissimus, ad eam quærendam profectus est. Multos equidem cum ipso in peregrinatione labores alacriter tuli, memor quod in prisca sua felicitate me omnium habuisset socium, ac supra omnes amicos dilexisset. Itaque Roma solvimus, sicque in has Syriæ partes devenimus et appulimus ad Seleuciam. Atque ita e navi egressis nobis, ille non multos post dies præ animi dolore obiit, ego autem huc veniens, victum ab eo tempore ad hunc usque diem manibus comparo.

VIII. His a sene dictis intellexi ex oratione ejus, senem, quem obiisse dixerat, illum ipsum esse patrem vestrum. Nolui ergo de vestris rebus cum eo sermonem conferre, donec communicassem vobiscum. Nisi quod ubi hospitium ejus didicissem, meumque indicassem, explorandi causa, hoc tantum percontatus sum, quod esset seni nomen? ille autem, Faustus, inquit; item quod nomen geminis filiis? ille vero respondit, Faustinus et Faustinianus; et quodnam tertio filio? At ille dixit, Clemens; denique quo nomine vocaretur eorum mater? et ait, Mattidia. Ego igitur ex miseratione collacrymans, dimissa turba, veni ad vos, ut post cibi communem perceptionem hæc vobiscum communicarem. Porro ante cibum sumptum nolui narrare, ne forte victi dolore baptismi diem in luctu duceretis, quando etiam angeli efferuntur lætitia. Hæc Petrus cum diceret, omnes una cum matre lacrymis nos dedimus. Quos ille lacrymantes videns, ait: Nunc unusquisque vestrum, pro timore erga Deum, fortiter quæ memorata sunt ferat. Neque enim hodie vobis interiit pater, sed jam olim, sicut vos conjectura recte facta dixistis.

IX. Ista Petro loquente mater ferre non valens clamavit et dixit: Hei mihi, o vir; tu nos diligens mori voluisti; nos vero vivimus, et lucem aspicimus, et adhuc capimus cibum. Nondum autem hoc uno ejulatu finito, ecce senex ingreditur, et simul atque clamoris causam sciscitari vellet, respiciens ad uxorem: : Hei, inquit, quidnam hoc est? Quam video? Accedens vero et diligentius aspiciens ac visus complexus est. Ambo autem præ gaudio repentino defecerunt exclamare nisi, et alter alteri loqui cupientes vocem non potuerunt emittere, nec continere inexpletam lætitiam. Verum non multo

A ἔχων ἔσχε παρ' ἑαυτῷ [55], ὡς δὴ τοῦ χρηματίσαντος κατ' ὄναρ συνεῖναι αὐτὸν αὐτῷ ἐπιτρέψαντος. Πολλοῦ δὲ χρόνου διελθόντος οὐκ ἔλαβε γράμματα παρ' αὐτῆς. Αὐτὸς πολλάκις πέμψας εἰς Ἀθήνας, ἐμὲ παραλαβὼν ὡς πάντων αὐτῷ γνησιώτερον ὄντα, ἐπὶ τὴν ζήτησιν αὐτῆς [56] ἐπορεύθη. Πολλὰ μὲν οὖν αὐτῷ καὶ κατὰ τὴν ἀποδημίαν συνέκαμνον [57] προθύμως, μεμνημένος ὅτι τῆς πάλαι αὐτοῦ εὐδαιμονίας κοινωνόν με πάντων εἶχεν, ὑπὲρ πάντας αὐτοῦ με τοὺς φίλους ἀγαπῶν [58]. Καὶ δὴ ἀπεπλεύσαμεν αὐτῆς Ῥώμης, καὶ οὕτως εἰς τὰ ἐνταῦθα τῆς Συρίας ἐγενόμεθα μέρη [59], καὶ εἰς Σελεύκειαν παρεβάλομεν [60], καὶ οὕτως ἐκβάντων ἡμῶν τοῦ πλοίου μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ἐκεῖνος μὲν [61] ἀθυμῶν ἐτελεύτησεν. Ἐγὼ δὲ ἐνταῦθα ἐλθὼν, τὰς διὰ τῶν χειρῶν τροφὰς ἔκτοτε καὶ εἰς δεῦρο πο-
B ρίζομαι [62].

VIII. Ταῦτα τοῦ γέροντος εἰπόντος, σύνοιδα [63], ὅτι, ὃν ἔλεγεν γέροντα τεθνάναι [64], οὗτος αὐτὸς ἦν, ἐξ ὧν ἔλεγεν, ὁ πατὴρ ὁ ὑμέτερος. Οὐκ ἐβουλήθην οὖν [65] τὸ καθ' ὑμᾶς αὐτῷ συναντιβαλεῖν, μέχρις ἂν ὑμῖν προσανάθωμαι. **303** Πλὴν τὰ κατὰ τὴν ξενίαν αὐτοῦ καταμαθὼν καὶ τὴν ἐμὴν δὲ [66] μηνύσας, ἀκριβείας ἕνεκα, τοῦτο μόνον ἐπυθόμην, τί ὄνομα τῷ γέροντι; Ὁ δὲ ἔφη, Φαῦστος. Τί δὲ τοῖς διδύμοις υἱοῖς; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, Φαυστῖνος καὶ Φαυστινιανός. Τί δὲ τῷ τρίτῳ υἱῷ; Ὁ δὲ εἶπεν, Κλήμης. Τί δὲ τῇ τούτων μητρὶ ὄνομα; Ὁ δὲ ἔφη, Ματτιδία [67]. Ὑπὸ συμπαθείας οὖν ἐγὼ σύνδακρυς γενόμενος, ἀπολύσας τοὺς ὄχλους ἦλθον πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μετὰ τὴν ἁλῶν κοινωνίαν ταῦτα προσανάθωμαι ὑμῖν. Πρὸ δὲ τοῦ ἁλῶν μεταλαβεῖν εἰπεῖν ὑμῖν οὐκ ἐβουλήθην, μή πως ὑπὸ λύπης νικη-
C θέντες ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος ἡμέρᾳ πενθοῦντες διατελέσητε, ὁπότε καὶ ἄγγελοι χαίρουσιν. Ταῦτα τοῦ Πέτρου λέγοντος, ἐδακρύομεν οἱ πάντες μετὰ τῆς μητρός. Ὁ δὲ δακρύοντας ἰδὼν ἡμᾶς [68] ἔφη· Νῦν ἕκαστος ὑμῶν φόβῳ τῷ πρὸς τὸν Θεὸν γενναίως φερέτω τὰ λεχθέντα. Οὐ γὰρ δὴ σήμερον ὑμῖν ἐτελεύτησεν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ καὶ ἔκπαλαι [69], ὡς ὑμεῖς στοχαζόμενοι εἰρήκατε.

IX. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἡ μήτηρ μὴ φέρουσα βοῶσα ἔφη· Οἴμοι [70] ἄνερ, ἡμᾶς ἀγαπῶν κρίσει μὲν αὐτὸς ἐτελεύτησας, ἡμεῖς δὲ ζῶντες φῶς ὁρῶμεν, καὶ τροφῆς ἄρτι [71] μεταλαμβάνομεν. Οὔπω δὲ τῆς μιᾶς ταύτης ὀλολυγῆς παυσαμένης, ἰδοὺ καὶ [72] ὁ γέρων εἰσῄει, καὶ ἅμα τῷ βούλεσθαι αὐτὸν τῆς κραυγῆς τὴν αἰτίαν πυνθάνεσθαι εἰς τὴν γυναῖκα ἐμβλέ-
D ψας **304** ἔφη· Οἴμοι [73] τί θέλει τοῦτο εἶναι; τίνα ὁρῶ; προσελθὼν δὲ καὶ ἀκριβέστερον ἐνιδὼν καὶ ὁραθεὶς περιεπλέκετο. Οἱ δὲ ὑπὸ χαρᾶς αἰφνιδίου διεφώνουν ἀμφότεροι. Καὶ λαλεῖν ἀλλήλοις βουλόμενοι, ἀφασίᾳ συσχεθέντες ἐκ [74] τῆς ἀπλήστου χαρᾶς οὐκ ἐδύναντο

VARIÆ LECTIONES.

[55] ἔσχεν παρ' αὐτῷ C. Tum δέ p. δή Cl. Errat S. de C, qui et ipse δή. [56] αὐτῆς assumpsi ex O. [57] συνχαμον C. [58] ἀγαπῶν *Epit.*, ἀγαπῶντα C, O. [59] μέρη ἐγενόμεθα C, insequente καί omisso. [60] παραβαλόντες suspicatur S. [61] Add. ἐκεῖνος μέν ex O, quocum omisi ἑαυτὸν ἀποδούς ante τὰς διά. [62] ἔκτοτε μέχρι τοῦ δεῦρο πορίζω τροφάς C. [63] συνιδών O. [64] τεθνάναι γέροντα C. Sequens οὗτος adscripsi c. O. Dein ὁ ὑμέτερος πατήρ C. [65] οὖν om. O. [66] δέ inserui c. O. [67] Ματθιδία O [68] ἡμᾶς ἰδών C. [69] ἐκ πάλαι O [70] Ita *Epit.* et O., οἴμμοι C. Tum μὲν αὐτός accessit ex O. [71] ἄρτι add. c. O, qui om. seq. δέ [72] καί recepi ex O. [73] Ita *Epit.* et O, οἴμμοι C. [74] συσχεθέντες, καί C. Tum in O. ἐδύσαντο, ad oram p. ἐδύναντο.

κρατεῖν. Πλὴν μετ' οὐ πολὺ πρὸς αὐτὸν ἡ [75] μήτηρ· A Ἔχω σε, Φαῦστε, τὸν κατὰ πάντα μοι [76] γλυκύτατον. Πῶς ἄρα ζῇς, ὃν ὡς τεθνεῶτα μικρῷ πρόσθεν [77] ἠκούσαμεν; πλὴν οὗτοί εἰσιν ἡμῶν υἱοὶ, Φαυστῖνος, Φαυστινιανὸς καὶ Κλήμης. Ταῦτα εἰπούσης, ἡμεῖς οἱ τρεῖς προσπεσόντες αὐτῷ καὶ καταφιλοῦντες ἀμαυρῶς πως τὴν μορφὴν αὐτοῦ ἀνεφέρομεν.

X. Ταῦτα βλέπων ὁ Πέτρος ἔφη· Σὺ εἶ Φαῦστος, ὁ ταύτης ἀνὴρ καὶ τῶν αὐτῆς παίδων πατήρ; ὁ δὲ ἔφη· Ἐγώ εἰμι. Καὶ ὁ Πέτρος· Πῶς οὖν μοι τὰ σεαυτοῦ [78] ὡς περὶ ἄλλου διηγήσω, πόνους εἰπὼν καὶ λύπην κατάφον; καὶ ὁ πατὴρ ἀπεκρίνατο· Πρὸς γένους ὑπάρχων Καίσαρος, καὶ περίφωρος μὴ θέλων γενέσθαι, ἄλλῳ τινὶ [79] τὴν ἐξήγησιν ἐνετυπωσάμην [80], ἵνα αὐτὸς ὅστις εἰμὶ μὴ νοηθῶ. Ἤδε.ν γὰρ ὅτι, εἰ ἀναγνώριμος γένωμαι, οἱ κατὰ τόπον ἡγούμενοι ταῦτα μαθόντες B ἀνακαλέσονται [81], Καίσαρι κεχαρισμένα ποιοῦντες, καὶ τὴν τοῦ βίου πάλαι εὐδαιμονίαν μοι [82] περιθήσουσιν, ᾧπερ ὅλῃ προθέσει πρότερυν ἀπεταξάμην. Οὐ γὰρ ἠδυνάμην, περὶ **305** τῶν ἐμοὶ ἠγαπημένων τὰ μέγιστα ὡς περὶ θανόντων κρίνας, πρὸς τὴν τοῦ βίου τρυφὴν ἑαυτὸν ἀποδιδόναι.

XI. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ταῦτα μὲν ἐποίησας ὡς ἐβουλεύσω. Περὶ δὲ γενέσεως ἄρα ψευδόμενος διισχυρίζου, ἤ ὡς ἀληθεύων ἐβεβαίους [83]; Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Οὐ ψεύσομαι πρός σὲ, ἀληθῶς ὡς οὔσης γενέσεως ἐβεβαίουν. Εἰμὶ γὰρ οὐκ ἀμύητος τοῦ θεωρήματος· πλὴν ἀλλὰ καὶ [84] συνῆν μοί τις, ἀστρολόγων ἄριστος, ἀνὴρ Αἰγύπτιος, Ἀννουβίων ὀνόματι, ὅστις ἐν ταῖς ἀποδημίαις κατ' ἀρχάς μοι φιλιωθεὶς [85] τὸν τῆς ἐμῆς συμβίου μετὰ τῶν τέκνων θάνατον ἐδήλου. C Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Οὐκοῦν ἔργῳ πέπεισαι νῦν [86], ὅτι οὐ συνέστηκε τὰ κατὰ τὴν γένεσιν; Καὶ ὁ πατὴρ ἀπεκρίνατο· Ἀνάγκη με πάντα τὰ ὑποτρέχοντά μου [87] εἰς τὸν νοῦν ἐκτίθεσθαί σοι, ἵνα πρὸς αὐτὰ ἀκούων μανθάνειν ἔχω τούς σου τούτων ἐλέγχους. Ἀλλὰ καὶ [88] πολλὰ πταίειν οἶδα τοὺς ἀστρολόγους, πολλὰ δὲ καὶ ἀληθεύειν. Ὑποπτεύω οὖν μήπως ἃ μὲν ἀκριβοῦσιν, ἀληθούουσιν, ἃ δὲ πταίουσιν, ἀμαθίᾳ πάσχουσιν, ὡς ὑπονοεῖν με, τὸ μὲν μάθημα συνεστάναι, αὐτοὺς δὲ δι' ἀμαθίαν ψεύδεσθαι μόνην [89], διὰ τὸ μὴ πάντας [90] περὶ πάντων ἀκριβοῦν δύνασθαι. **306** Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ἄπεχε [91], μή πως, περὶ ὧν ἀληθεύουσιν, ἐπιτυγχάνουσιν, καὶ οὐχὶ ἀκριβοῦντες λέγουσιν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα ἐκ πολλῶν τῶν λεγομένων ἀποβαίνειν τινά. Καὶ ὁ γέρων ἔφη· Πῶς οὖν ἔστι περὶ [92] τούτου πληροφορηθῆναι, τὸ εἴτε συν- D έστηκεν τὸ κατὰ τὴν γένεσιν, ἤ οὔ;

XII. Ἀμφοτέρων οὖν σιωπώντων ἔφην ἐγώ [93].

A post mater quidem ad eum: Habeo te, Fauste, omni modo mihi suavissimum. Et qua ratione vivis, de cujus morte paulo ante audivimus? Cæterum hi sunt filii nostri, Faustinus, Faustinianus et Clemens. Quæ cum dixisset, nos tres in ipsum incumbentes, eumque deosculati, formam illius obscure recoluimus.

X. Hæc videns Petrus, ait: Tu es Faustus, hujus vir, ejusque liberorum pater? Ille vero: Ego sum, inquit. Et Petrus: Quare ergo tua mihi tanquam de alio enarrasti, labores referens et dolorem et exsequias? Tum pater respondit: Cum sim ex genere Cæsaris, cumque nollem deprehendi, de alio quodam narrationem effinxi, ut ipse quis essem non intelligerer. Sciebam enim quod, si fuissem B recognitus, loci præsides eo audito, ut Cæsari rem gratam facerent, me essent revocaturi, et prioris vitæ felicitate circumdaturi, cui ex toto animo antea renuntiaveram. Qui enim me ob mortem charorum creditam ad maxima damnaveram, non poteram vitæ deliciis indulgere.

XI. Et Petrus dixit: Hæc quidem fecisti quemadmodum placuit. Sed de genitura mentiensne affirmabas, an veluti verum dicens asserebas? Respondit pater: Non mentiar apud te. Tanquam vere sit genesis, confirmabam. Non enim rudis sum in mysteriis hujus disciplinæ: sed et mecum versatus est quidam Ægyptius, astrologorum præstantissimus, nomine Annubion, qui in peregrinationibus, ab initio mihi amicus effectus, uxoris meæ ac liberorum C mortem indicavit. Dixit Petrus: Nunquid jam re ipsa persuasum habes, genesim non consistere? Pater respondit: Necesse est ut omnia, quæ mentem meam subeunt, tibi exponam, quoad ea audiens possim discere tuas eorum refutationes. Sed enim animadverti errare astrologos, in multis etiam vere loqui. Suspicor igitur eos forte in iis, quæ explorata habent, vere dicere, in iis autem, in quibus errant, id ignorantia pati; quare conjecto constare quidem disciplinam, illos autem per solam inscitiam falsa prædicare, eo quod non omnes possint de omnibus habere scientiam. Et Petrus dixit: Cave ne cum verum proferunt, casu assequantur et non tanquam certo scientes dicant. Omnino enim necesse est, ex multis dictis evenire nonnulla. Tum senex ait: Qua D ergo ratione certitudo hac in re esse potest, an constet genesis, necne?

XII. Cum igitur uterque taceret, ego dixi: Quia ma-

VARIÆ LECTIONES.

[75] ἡ μέν p. πρὸς αὐτὸν ἡ C. [76] πάντοιμοι p. πάντα μοι O. [77] τάχιον C. [78] τοὺς ἑαυτοῦ p. τὰ σεαυτοῦ O. [79] Ita O c. *Epit.* 119, εἰς ἄ λου τινός C.. ἐπ' ἄλλου τινός S. [80] Ita O et *Epit.*, ἀνατυπωσάμενος C. αὐτοῖς p. αὐτός O. Idem ἐπιγνωσθῶ ἤδοι p. νοηθῶ. Ἤδειν. [81] ἡγούμενοι ἀκούσαντες, ἀνακαλέσαντες C. Sequens καί inserui c. O. [82] βίου μοι εὐδαιμονίαν C., qui pergit περιθήσουσιν, ὅπερ ἀπεταξάμην. [83] ἐβεβαιοῦ C. Vb. ἔφη in O. ponitur post ψεύσομαι. [84] θεωρήματος· πλὴν C., θεωρήματος, πλήν S. [85] φιλωθείς C. [86] νῦν inserui c. O. Subinde οὐ ex cod. et *Epitome.* τήν ante γένεσιν om. C. [87] μοι nonnulli *Epit.* codd. [88] Vbb. τούς σου τούτων ἐλέγχους. Ἀλλὰ καί (S) des in O. τοῖς δὲ τούτου ἐλέγχου C. in textu, in marg. τοὺς — ἐλέγχους. *Epitome* exhibet: Ἵνα παρὰ σοῦ πάλιν τἀληθῆ μάθω καὶ βέβαια· πολλὰ πταίειν οἶδα κ. τ. λ. Unde Davisius: Μανθάνειν ἔχω τοῖς δή σου ἐλέγχοις τἀληθῆ. Καὶ πολλῶν πταίειν, κ. τ. λ. [89] μόνην om. O. [90] πάντως O. [91] ἔπεχε var. lect. in *Epit.* [92] Ita O. c. *Epit.*, πρό C. [93] ἐγώ excidit ap. Cl. et S.

thematicas disciplinas penitus novi, dominus autem et pater non item, si ipse Annubion adesset, coram patre disputationem haberem. Ita quippe res palam venire posset, dum artis peritus adversus ejusdem artis hominem quæstionem agitaret. Respondit pater: Ubi ergo potest cum Annubione congressus et colloquium haberi? Et Petrus ait: Antiochiæ: ibi enim audio esse Simonem Magum, quem Annubion assectatus non deserit. Quando ergo illic fuerimus, si eos nanciscamur, disceptatio fieri poterit. Et postquam de multis disseruimus, propter recognitionem læti et Deo gratias agentes, nocte superveniente ad somnum nos contulimus.

A Ἐπειδὴ τὸ μάθημα ἀκριϐῶς ἐπίσταμαι, ὁ δὲ κύριος καὶ ὁ πατὴρ οὐχ οὕτως, ἤθελον, εἰ αὐτὸς Ἀννουϐίων παρῆν, ἐπὶ τοῦ πατρὸς ποιήσασθαι [94] λόγον. Οὕτω γὰρ ἂν τὸ πρᾶγμα εἰς φανερὸν ἐλθεῖν ἠδύνατο, τεχνίτου πρὸς ὁμότεχνον τὴν ζήτησιν ἐσχηκότος. Καὶ ὁ πατὴρ ἀπεκρίνατο· Ποῦ οὖν δυνατόν ἐστιν Ἀννουϐίωνι συντυχεῖν; Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ἐν Ἀντιοχείᾳ· ἐκεῖ γὰρ μανθάνω Σίμωνα τὸν Μάγον ὄντα [95], ᾧ Ἀνουϐίων παρεπόμενος ἀχώριστός ἐστιν. Ἐπὰν [96] δὖν ἐκεῖ γενώμεθα, ἐάν γε καταλάϐωμεν αὐτούς, ἡ ζήτησις γενέσθαι δύναται. Καὶ ὁμῶς πολλὰ διαλεχθέντες καὶ ἐπὶ τῷ ἀναγνωρισμῷ χαρέντες [97] καὶ Θεῷ εὐχαριστήσαντες, ἑσπέρας ἐπικαταλαϐούσης, εἰς ὕπνον ἐτράπημεν.

—

HOMILIA XV.

I. Exorto autem mane, pater cum matre nostra tribusque filiis ingressus in locum ubi erat Petrus, cum salutasset, sedit, deinde nos quoque, illo jubente. Ac Petrus patrem intuitus ait: Percupio te idem sentire quod uxor ac liberi, ut et hic cum eis convivas, et illic, post animæ a corpore disjunctionem, simul cum eisdem sis omni molestia liber. An non enim te atque illos maxime contristaret, si una non essetis? Et pater: Omnino sane. Tum Petrus: Si ergo hic invicem separatos esse molestia afficit, nonne, quando post mortem erit omnino necesse vos non esse simul, multo magis te contristabit, te quidem, qui vir sapiens es, ratione tuæ opinionis disjungi a tuis, illos vero multo magis dolere, quod sciant te alia sentientem æternum supplicium ob veri dogmatis negationem manere?

II. Et pater dixit: At non ita est, o amice, ut apud inferos puniantur animæ, quoniam anima simul atque a corpore discesserit, in aerem dissolvitur. Excepit Petrus: Itaque, usque dum hac de re tibi persuadeamus, responde mihi, nonne tibi videtur, te quidem, qui futuras pœnas non credis, nequaquam dolere, illos vero, qui credunt, de te necessario angi? Tum pater: Recte dicis. Petrus autem: Et quare maximo de te mœrore non eos liberabis, religioni assentiens, non pudore inquam, sed æquitate, de iis quæ tibi a me dicuntur audiendo et judicando, utrum ea ita habeant, nec ne. Ac si quidem ita est, ut dicimus, et hic una cum charissimis delectaberis et illic cum eisdem requiem consequeris. Quod si in sermonum tuorum disceptatione ostenderis, quæ a nobis asseruntur, falsam esse fabulam, etiam sic præclare facies, illos idem tecum sentientes accipiens, efficiesque ut desistant vana spe inniti, et liberabis falsis terroribus.

III. Et pater: Multa mihi videris dicere rationi

—

ὉΜΙΛΙΑ ΙΕ΄.

B I. Ὄρθρου δὲ γενομένου ὁ πατὴρ μετὰ τῆς μητρὸς ἡμῶν καὶ τῶν τριῶν υἱῶν εἰσελθὼν, ἔνθα ὁ Πέτρος ἦν, προσαγορεύσας ἐκαθέσθη, ἔπειτα **307** καὶ ἡμεῖς, αὐτοῦ κελεύσαντος. Καὶ ὁ Πέτρος τῷ πατρὶ προσεμϐλέψας ἔφη· Σπεύδω ὁμόφρονά σε γενέσθαι γυναικὶ καὶ τέκνοις, ὅπως αὐτοῖς καὶ ἐνταῦθα ὁμοδίαιτος ἧς, κἀκεῖ μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμὸν συνὼν ἄλυπος ἔσῃ [98]. Ἦ γὰρ οὐ τὰ μέγιστά σε λυπεῖ καὶ αὐτοὺς τὸ μὴ ἀλλήλοις συνεῖναι; Καὶ ὁ πατήρ. Καὶ πάνυ γε. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ οὖν καὶ [99] ἐνταῦθα τὸ ἀλλήλων κεχωρίσθαι λυπεῖ, μετὰ θάνατον πάντως ὀφειλόμενον ὑμῖν μετ' ἀλλήλων μὴ εἶναι, πόσῳ γε μᾶλλον λυπήσει [100], σὲ μὲν ἄνδρα σοφὸν ὄντα τῷ τῆς γνώμης σου λόγῳ [1] τῶν σῶν κεχωρί-
C σθαι, αὐτοὺς δὲ πολὺ μᾶλλον ὀδυνᾶσθαι τῷ εἰδέναι, ὅτι σε ἄλλα φρονοῦντα αἰώνιος μένει κόλασις, ῥητοῦ δόγματος ἀποφάσει;

II. Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Ἀλλ' οὐκ ἔστιν, ὦ φίλτατε, τὸ ἐν ᾅδου ψυχὰς κολάζεσθαι, αὐτῆς ἅμα τῷ ἀποστῆναι τοῦ σώματος εἰς ἀέρα λυομένης. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Μέχρις οὖν ὅτε ἂν [2] περὶ τούτου πείσωμέν [3] σε, ἀπόκριναί μοι, οὐ δοκεῖ σοι, σὲ μὲν ἀπιστοῦντα τὴν κόλασιν μὴ λυπεῖσθαι, ἐκείνους δὲ πεπεισμένους ἀνάγκην ἔχειν περὶ σοῦ ἀνιᾶσθαι; Καὶ ὁ πατήρ· Ἀκολούθως λέγεις. Καὶ ὁ Πέτρος· Διὰ τί δὲ αὐτοὺς οὐκ ἀπαλλάξεις μεγίστης περὶ σοῦ λύπης, τῇ θρησκείᾳ συνθέμενος, οὐ δυσωπίᾳ λέγω, ἀλλ' εὐγνωμοσύνῃ, περὶ τῶν λεγομένων σοι ὑπ' ἐμοῦ ἀκούων, καὶ κρίνων εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἢ οὔ; καὶ εἰ μὲν οὕτως ἔχει ὡς λέγομεν, καὶ ὧδε συναπολαύσεις **308** τοῖς
D φιλτάτοις, κἀκεῖ συναναπαύσῃ· εἰ δὲ ἐν τῇ τῶν λόγων σου [4] σκέψει δείξῃς τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα μῦθόν τινα ψευδῆ εἶναι, καὶ οὕτως καλῶς ποιήσεις, αὐτοὺς ὁμογνώμονάς σοι εἰληφὼς, καὶ τοῦ κεναῖς ἐλπίσιν ἐπερείδεσθαι παύσεις, καὶ ψευδῶν φόϐων ἀπαλλάξεις.

III. Καὶ ὁ πατήρ· Πολλὰ φαίνῃ μοι εὔλογα λέγων

VARIÆ LECTIONES.

[94] Ita O. c. *Epit.*, ἐποιησάμην C. supra ἐθέλων leg. censet S. [95] εἶναι p. τὸν μάγον ὄντα O. [96] ὡς ἂν C. [97] χαρᾶς πληρωθέντες O. [98] μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος συνόντα ἄλυπον ἔσεσθαι C. In *Epit.* 122, συνὼν ἐν εὐφροσύνῃ διάγῃς. [99] καὶ add. c. O. [100] μᾶλλον οὐ λυπήσει C. [1] Ita *Epit.* et O., λόγω σου C. [2] ἂν om. O. [3] Ita S., πείσομεν C., O. [4] σου interposui c. O.

Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη [5]· Τί οὖν ἐστὶ τὸ κρατοῦν σε, μὴ εἰς τὴν ἡμετέραν πίστιν ἐλθεῖν, λέγε ἵνα εἰς αὐτὸ λέγειν ἀρξώμεθα [6]. Πολλὰ γάρ ἐστι τὰ κρατοῦντα· τοὺς μὲν πεπεισμένους ἀσχολίαν [7] ἀγορασμῶν, πράξεων, γεωργιῶν, φροντίδων, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἀπιστοῦντας [8] δὲ, ἀφ' ὧν εἶ καὶ σὺ, ὑπολήψεις τοῦ νομίζειν, ἢ θεοὺς τοὺς οὐκ ὄντας εἶναι, ἢ τὸ γενέσει τὰ πάντα ὑποκεῖσθαι ἢ αὐτοματισμῷ, ἢ τὰς ψυχὰς θνητὰς εἶναι [9], ἢ καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον ψευδῆ ὡς οὐκ οὔσης προνοίας.

IV. Ἐγὼ δὲ προνοίᾳ Θεοῦ τὰ πάντα διοικεῖσθαι ἐκ τῶν περὶ σὲ γενομένων [10] εἶναι λέγω, τοσούτοις ἔτεσι τὴν διάστασιν σοῦ τε καὶ τῶν σῶν γενέσθαι. Ἐπεὶ γὰρ σὺν σοὶ ὄντες ἴσως τῶν τῆς θεοσεβείας λόγων [11] οὐκ **309** ἂν ἐπήκουσαν, ᾠκονομήθη σὺν μητρὶ ἡ ἀποδημία καὶ ναυάγιον [12] καὶ θανάτου ὑπόνοια καὶ ἀπρασίαι· ἔτι τε καὶ ἐκπαιδευθῆναι αὐτοὺς τὰ Ἑλλήνων καὶ [13] ἄθεα δόγματα, ἵνα μᾶλλον ὡς εἰδότες ταῦτα ἀνασκευάζειν δυνατοὶ ὦσιν· ἐπὶ τούτοις τὸ φιλῆσαι τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον, καὶ ἐμοὶ ἑνωθῆναι δυνηθῆναι, πρὸς τὸ συλλαβέσθαι [14] μου τῷ κηρύγματι· ἀλλ' ἔτι μὴν συνελθεῖν καὶ τὸν ἀδελφὸν Κλήμεντα, καὶ οὕτως τὴν μητέρα ἐπιγνωσθῆναι, καὶ ὑπὸ θεραπείας τῆς θεότητος [15] πληροφορηθῆναι, καὶ μετ' οὐ πολὺ εὐθὺ τὰ δίδυμα τέκνα [16] ἐπιγνωσθέντα καὶ ἐπιγνόντα καὶ τῆς ἄλλης ἡμέρας σοι συντυχεῖν, καὶ τοὺς σοὺς ἀπολαβεῖν. Τοσαύτην οὖν ταχεῖαν ἁρμονίαν πανταχόθεν συνδραμοῦσαν εἰς ἕνα γνώμης σκοπὸν οὐκ οἶμαι ἀπρονόητον εἶναι.

V. Καὶ ὁ πατὴρ τῷ Πέτρῳ ἤρξατο λέγειν· Μὴ νόμιζε, φίλτατέ μοι Πέτρε, ἐν ἐννοίᾳ μὴ ἔχειν περὶ τοῦ ὑπὸ σοῦ κηρυσσομένου λόγου. Πέρας [17] γοῦν ταύτης τῆς παρῳχηκυίας νυκτὸς πολλὰ τοῦ Κλήμεντος προτρεπόμενά μοι [18] τῇ ὑπὸ σοῦ κηρυσσομένῃ ἀληθείᾳ συνθέσθαι, ἀπεκρινάμην· Τί γὰρ καινότερον ἐντέλλεσθαι δύναταί τις παρ' ὃ οἱ ἀρχαῖοι παρῄνεσαν; Ὁ δὲ ἠρέμα γελάσας ἔφη· Πολλὴ διαφορὰ, πάτερ, μεταξὺ τῶν τῆς [19] θεοσεβείας **310** λόγων καὶ τῶν τῆς φιλοσοφίας. Ὁ γὰρ τῆς ἀληθείας λόγος [20] ἀπόδειξιν ἔχει τὴν [21] ἐκ προφητείας, ὁ δὲ τῆς φιλοσοφίας καλλιλογίας παρέχων ἐκ στοχασμῶν δοκεῖ παριστάνειν [22] τὰς ἀποδείξεις. Καὶ ὅμως ταῦτα εἰπὼν δείγματος χάριν τὸν περὶ φιλανθρωπίας μοι λόγον ἐξέθετο [23], ὅνπερ αὐτῷ ὑφηγήσω [24], ὃς ἀδικώτατός μοι μᾶλλον

A consentanea. Tum Petrus : effare ergo, inquit, quid te contineat, ne ad nostram venias fidem, ut circa illud incipiamus loqui. Multa quippe sunt quæ retinent, fideles quidem occupationes mercaturæ, rerum gerendarum, agriculturæ, sollicitudinum et similia, incredulos vero, ex quibus tu quoque es, creditæ opiniones, vel deos qui revera non sunt, existere, vel cuncta genesi aut casui temerario subjacere, vel animas mortales esse, vel et doctrinam nostram esse falsam, nulla nimirum existente providentia.

VI. Ego vero cuncta per Dei providentiam gubernari affirmo ex iis quæ tibi acciderunt, quod tot annos tu ac tui fuistis separati. Quia enim, si tecum mansissent, forte non audiissent sermones veræ religionis, provisa est peregrinatio cum matre, B item naufragium et mortis suspicio et venditio : præterea illos erudiri in Græcis ac impiis dogmatibus, ut melius tanquam periti possent ea evertere ; ad hæc dilexisse pietatis doctrinam et mihi potuisse adunari, ad percipiendam prædicationem meam ; sed et adhuc convenire fratrem Clementem, sicque agnosci matrem, et recuperata sanitate plene persuaderi de cultu divinitatis, nec multo post statim geminos filios, agnitos et agnoscentes, sequenti quoque die tibi occurrere, teque tuos recipere. Tantam igitur adeoque celerem cohærentiam, undique concurrentem ad unam consilii metam, non puto absque providentia contigisse.

V. Et pater cœpit dicere Petro : Ne arbitreris, charissime Petre, me prædicatam a te doctrinam in C mente non habere. Denique hac præterita nocte, cum Clemens multis hortaretur me ad amplectendam veritatem quam prædicas, respondi : Quid enim novi præcipere quis potest præter id quod antiqui monuerunt? At illo, postquam leniter risit, ait : Magnum discrimen est, pater, inter religionis ac philosophiæ sermones. Nam sermo veritatis ex prophetia demonstratur, philosophiæ autem sermo, elegantiam exhibens orationis, ex conjecturis videtur afferre demonstrationes. Hisque dictis exempli gratia doctrinam de humanitate mihi exposuit, quam ei enarraverus, quæ mihi profecto maxime iniqua videbatur. Et quo modo, dicam. Æquum

VARIÆ LECTIONES.

[5] ἔφη deest in O. Tum scripsi κρατοῦν σε, μὴ εἰς c. eodem, κρατοῦν σε εἰς C. μή alios inserere notans in margine. Hic et infra C var. lect. apposuit duorum codd. Regiæ Bibliothecæ 148 et 804 Clementinam Epitomen continentium, sed vulgata longiorem ex *Clementinorum* laciniis. Non omnes repetivi, cum sint pleræque, ut recte notat S., non tam lectionis varietates, quam interpretamenta. [6] Vbb. λέγε, ἵνα εἰς αὐτὸ λέγειν ἀρξώμεθα non leguntur in O. [7] ἀσχολίαι bene C. Tum πράσεων conj. D. Frustra : πράξεις apud scriptores ætatis inferioris sunt munera officii. S. [8] ἀπιστοῦντας D, ἀπιστοῦσι C, O. Codices Regii 148 et 804 hæc habent : Ἀπιστοῦσι δὲ πολλοὶ, ὡς καὶ σὺ ὑπολαμβάνεις. Καὶ γὰρ ἢ θεοὺς τοὺς οὐκ ὄντας εἶναι λέγετε ἢ, κ. τ. λ. [9] εἶναι accessit ex O. [10] Ita var. lect. ap. C et *Epit.*, λεγομένων C, O. [11] τὸν — λόγον C. [12] ναυφραγίῳ C in textu, ναυφράγιον ex conject., ναυάγιον var. lect. in marg. Tum πρᾶσις vel πεπρᾶσθαι p. ἀπρασίαι conj. C, ἀφασίαι (*stupores*) legi vult D. In duobus Ci codd. et in O des. vbb. καὶ ἀπρασίαι. [13] *καί* om. var. lect. ap. C. [14] συλλαμβάνεσθαι var. lect. ap. C. Cotelerius hæc perperam interpretatur : συλλαμβάνεσθαί τινι significat *succurrere alicui*. Debebat vertere : *ad adjuvandam prædicationem meam*. S. [15] τὴν θεότητα O. Idem εὐθύς. [16] τέκνα deest in O. Tum τῇ ἄλλῃ ἡμέρᾳ var. lect. ap. C. [17] τέρας Cl. Falsa notat S de C, qui exhibet πέρας. [18] προτρεπομένου με bene C. Tum add. συνθέσθαι c. O et var. lect. ap. C. [19] τῶν τῆς recepi c. O, var. lect. ap. C et *Epit.* 125. [20] λόγος accessit ex O. [21] τήν add. c. O, var. lect. ap. C et *Epit.* [22] περιστᾷν C, παριστᾶν S. [23] ἐξέθετο λόγον C. [24] Cfr. hom. XII, 25 seqq.

aiebat esse, et ei qui maxillam tuam percutit, alteram quoque opponere, et ei qui aufert tuum pallium, tradere et maforte, et cum eo, qui ad unum milliare adigit, per duo proficisci, atque alia similia (*a*).

VI. Respondit Petrus : Atqui hoc existimasti iniquum, quod æquissimum est. Ac si lubet audi. Et pater dixit : Prorsus lubet. Tum Petrus : Num tibi videtur cum duo reges inimici sunt et divisas regiones tenent, si quispiam ex iis, qui subjecti sunt alteri, in alterius regione deprehendatur, ideoque mereatur mortem, et colapho, non autem capite punitus, pœnam evadat, num videtur humanus, qui veniam dedit? Et pater ait : Admodum. Dixit Petrus : Quid vero, si is ipse etiam alicui proprium vel aliud qui auferat, et in furto comprehensus si duplum det, cum quadrupli sit debitor, insuperque mortis, qui nempe in adversarii finibus captus sit, nonne tibi videtur, humanum esse eum, qui duplum accepit et mortem illi remisit? Et pater ait : Clarum est. Ac Petrus : Quid vero, nonne oportet, ut, qui in alterius regno versatur, idque pessimi hostis, vitam conservandi gratia omnibus aduletur, et vi adigentibus magis cedat, non salutantes salutet, inimicos sibi conciliet, cum irascentibus non contendat, sua omni audacter petenti præbeat et faciat quæcunque sunt hujusmodi? Tum pater : Cuncta potius merito sustinebit, si his vitam præfert.

VII. Et Petrus : Nonne igitur ii, quos dicebas affici injuria, ipsi sunt finium transgressores, in quantum versantur in regno alterius, et in tantum defraudatores sunt, in quantum possident? Sed qui videntur facere injuriam, unicuique ex contraria parte tanta gratificantur, quanta eis permittunt habere. Hæc quippe ad eos pertinent, qui præsentia elegerunt. Et adeo humani sunt, ut illis vitam donent. Atque exemplum ita quidem habet. Audi jam ipsam rem. Veritatis propheta adveniens docuit nos, quod omnium creator ac Deus duobus quibusdam duo regna distribuit, bono et malo, dans malo quidem regnum hujus mundi cum lege, ita ut habeat potestatem injuriosos puniendi, bono autem largitus futurum perpetuum sæculum. Unumquemque vero hominum liberum fecit, quique habeat potestatem se tradendi cui velit, aut præsenti malo, aut futuro bono. Ex quibus, qui præsentia eligunt, potestatem habent ut divites sint, in deliciis ac voluptatibus vitam agant, et similia omnia pro viribus percipiant. Nam futurorum bonorum nullum

A ἐφαίνετο. Καὶ τὸ πῶς ἐρῶ. Δίκαιον ἔφασκεν εἶναι καὶ τῷ τύπτοντι αὐτοῦ τὴν σιαγόνα παρατιθέναι καὶ τὴν ἑτέραν, καὶ τῷ αἴροντι αὐτοῦ τὸ ἱμάτιον προσδιδόναι καὶ τὸ μαφόριον [25-26], ἀγγαρεύοντι δὲ μίλιον ἓν συναπέρχεσθαι δύο, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

VI. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ἀλλ' ἐνόμισας ἄδικον ὅ τι δικαιότατόν ἐστιν. Εἴ σοι φίλον ἐστὶν, ἄκουσον. Καὶ ὁ πατὴρ [27] ἔφη· Πάνυ μοι φίλον. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐ δοκεῖ σοι, δύο ἐχθρῶν βασιλέων ὄντων καὶ διῃρημένας τὰς χώρας ἐχόντων, εἴ τις ἐκ τῶν τοῦ ἑνὸς ὑπηκόων ἐν τῇ τοῦ ἑτέρου χώρᾳ φωραθείη, καὶ διὰ τοῦτο θάνατον ὀφείλων [28], ἐὰν ῥαπίσματι καὶ μὴ θανάτῳ τῆς τιμωρίας ἀπολυθῇ, οὐ φαίνεται μὴν [29] ὁ ἀπολύσας φιλάνθρωπος εἶναι; Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Καὶ πάνυ. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Τί δὲ, εἰ καὶ ἴδιόν τι [30] B τινος αὐτὸς οὗτος ἀφέληται, ἢ καὶ ἀλλότριον [31], καὶ ἐπὶ τούτῳ συλληφθεὶς ἐὰν διπλάσιον δῷ, τετραπλάσιον ὀφείλων [32], καὶ τὸ θανεῖν, ὡς ἐν **311** τοῖς τοῦ ἐναντίου ἁλοὺς ὅροις, οὐ δοκεῖ σοι ὅτι ὁ λαβὼν τὸ διπλάσιον καὶ θανάτου αὐτὸν ἀπολύσας φιλάνθρωπος τυγχάνει; Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Φαίνεται. Καὶ ὁ Πέτρος. Τί δέ; οὐ χρὴ τὸν ἐν ἑτέρου βασιλείᾳ ὄντα [33], καὶ ταῦτα πονηροῦ τινος ἐχθροῦ, τοῦ ζῆν χάριν πάντας κολακεύειν, καὶ ἀγγαρεύουσιν ἐπὶ πλεῖον ὑπείκειν, μὴ προσαγορεύοντας προσαγορεύειν, ἐχθροὺς διαλλάσσειν, ὀργιζομένοις μὴ φιλονεικεῖν, τὰ ἑαυτοῦ ἀδεῶς [34] παντὶ αἰτοῦντι παρέχειν, καὶ ὅσα τοιαῦτα; Καὶ ὁ πατήρ· Πάντα μᾶλλον εὐλόγως ὑποσταίη [35], εἴπερ τούτων τὸ ζῆν προκρίνει.

VII. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐκοῦν [36] οὓς ἀδικεῖσθαι ἔλεγες, αὐτοὶ παρορισταὶ τυγχάνουσιν, καθὸ [37] ἐν ἑτέρου εἰσὶ C βασιλείᾳ, καὶ τοσοῦτον πλεονέκται εἰσὶν, ὅσον κεκτημένοι εἰσίν; Οἱ δ' [38] ἀδικεῖν νομιζόμενοι τοσαῦτα ἑκάστῳ τῷ ἐξ ἐναντίας ὄντι χαρίζονται [39], ὅσα ἂν αὐτοῖς ἔχειν συγχωρῶσιν. Αὐτῶν γάρ ἐστι ταῦτα τῶν τὰ παρόντα ἑλομένων. Καὶ εἰς τοσοῦτον φιλάνθρωποί εἰσιν, ὡς τὸ ζῆν αὐτοῖς συγχωρεῖν. Καὶ τὸ μὲν παράδειγμα οὕτως ἔχει. Ἄκουε δὴ [40] αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ὁ τῆς ἀληθείας παρὼν προφήτης [41] ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅτι ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς καὶ Θεὸς δυσί τισιν ἀπένειμε βασιλείας δύο, ἀγαθῷ τε καὶ πονηρῷ, δοὺς τῷ μὲν κακῷ τοῦ παρόντος κόσμου μετὰ νόμου τὴν βασιλείαν, ὥστ' ἂν ἔχειν ἐξουσίαν κολάζειν τοὺς ἀδικοῦντας· τῷ **312** δὲ ἀγαθῷ τὸν ἐσόμενον ἀΐδιον [42] αἰῶνα. Ἕκαστον δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐλεύθερον ἐποίησεν ἔχειν τὴν ἐξουσίαν ἑαυτὸν ἀπονέμειν ᾧ βούλεται, D ἢ τῷ παρόντι κακῷ ἢ τῷ μέλλοντι ἀγαθῷ. Ὧν οἱ ἑλόμενοι τὰ παρόντα ἐξουσίαν ἔχουσι πλουτεῖν, τρυφᾷν, ἥδεσθαι, καὶ πᾶν ὅ τι ἂν δύνωνται. Τῶν γὰρ ἐσομένων ἀγαθῶν οὐδὲν ἕξουσιν. Οἱ δὲ τὰ τῆς μελ-

(*a*) Luc. VI, 29; Matth. V, 39.

VARIÆ LECTIONES.

[25-26] Vid. Suicer *Thesaur.* s. v. Credner, Beitræge I, 308. S. Tum adjunxi ἓν c. O. [27] ὅς p. ὁ πατήρ O. [28] Ita optime S, ὀφεῖλον absurde O, *Epit.* barbarice ὀφειλώς [29] μήν om. O. [30] τί ascripsi ex O et *Epit.* [31] ἄλλο τι C. Insequens καί inserui c. O. [32] ὀφείλων S, O, ὀφειλώς C, qui notat : Pœna quadrupli in furto sancitur legibus plurimis. [33] τοὺς ἑτέρου βασιλέως ὄντας p. τὸν (ἐν C add. ex conject.) ἑτέρου βασιλείᾳ οντα O. [34] Fortasse ἡδέως. S. [35] Ita O c. S, ὑποστέη C. Cfr hom. II, 31, 71, XII, 4. [36] οὔκουν C. [37] καθά C. [38] ὦσιν οἱ p. εἰσίν· οἱ δ' C, ωσιν ; οἱ S. [39] Ita O c. S, χαρίζοντι C. [40] δέ O. [41] προφήτης παρών C. [42] ἴδιον O.

λούσης βασιλείας κρίναντες λαβεῖν, τὰ [43] ἐνταῦθα ὡς ἀλλοτρίου βασιλέως ἴδια ὄντα αὐτοῖς νομίζεσθαι [44] οὐκ ἔξεστιν, ἢ ὕδατος μόνου καὶ ἄρτου καὶ τούτων μεθ' ἱδρώτων ποριζομένων πρὸς τὸ ζῆν (ἐπειδὴ ἐκοντὶ [45] ἀποθανεῖν οὐκ ἔξεστιν). ἔτι δὲ καὶ περιβολαίου ἑνὸς, γυμνὸν γὰρ ἑστάναι οὐκ ἐφίεται [46], ἕνεκεν τοῦ παντὸς ὁρῶντος [47] οὐρανοῦ.

VIII. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἀκριβῆ τοῦ πράγματυς λόγον ἀκοῦσαι θέλης [48], οὓς μικρῷ τάχιον εἴρηκας ἀδικεῖσθαι, αὐτοὶ μᾶλλον ἀδικοῦσιν. Ὅτι αὐτοὶ μὲν οἱ τὰ ἐσόμενα ἑλόμενοι ἐν τοῖς παροῦσι σύνεισι τοῖς κακοῖς [49], κατὰ πολλὰ τῶν ἴσων αὐτοῖς ἀπολαύοντες, αὐτοῦ τε τοῦ ζῆν, τοῦ φωτὸς, τοῦ **313** ἄρτου, τοῦ ὕδατος, τοῦ ἱματίου καὶ ἄλλων τοιούτων τινων. Οἱ δὲ ἀδικεῖν ὑπὸ σοῦ νομισθέντες τοῖς ἐσομένοις ἀγαθοῖς ἀνδράσιν [50] οὐδὲν συνυπάρχουσιν. Καὶ ὁ πατὴρ πρὸς ταῦτα ἀπεκρίνατο· Νῦν με ὅτε [51] πέπεικας ὅτι οἱ ἀδικοῦντες αὐτοὶ ἀδικοῦνται, οἱ δὲ ἀδικούμενοι μᾶλλον πλεονεκτοῦσιν, ἔτι μᾶλλον ἀδικώτατον ὅλων [52] μοι φαίνεται τὸ πρᾶγμα, ὅτι οἱ μὲν δοκοῦντες ἀδικεῖν πολλὰ τοῖς τὰ ἐσόμενα ἑλομένοις συγχωροῦσιν· οἱ δὲ δοκοῦντες ἀδικεῖσθαι αὐτοὶ ἀδικοῦνσιν, ὅτι τὰ ὅμοια οὐ παρέχουσιν ἐκεῖ τοῖς ἐνταῦθα αὐτοῖς συγκεχωρηκόσιν, ἃ αὐτοὶ [53] αὐτοῖς συνεχώρησαν. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐδὲ τοῦτο ἄδικον, διὰ τὸ ἐξουσίαν ἔχειν ἕκαστον τὰ παρόντα αἱρεῖσθαι ἢ τὰ μέλλοντα, εἴτε μικρὰ εἴη, εἴτε μεγάλα. Ἰδίᾳ κρίσει καὶ βουλῇ ὁ ἑλόμενος οὐκ ἀδικεῖται. λέγω δὴ [54] οὐδ' ἂν τὰ μικρὰ ἕληται, ἐπεὶ προέκειτο τὰ μεγάλα. Προέκειτο γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ μικρά. Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Ὀρθῶς ἔφης, καὶ γὰρ εἴρηταί τινι Ἑλλήνων σοφῷ· Αἰτία ἑλομένων, Θεὸς ἀναίτιος (45).

IX. Ἀλλ' ἔτι μὴν καὶ τοῦτόν μοι δίελθε τὸν λόγον. Μέμνημαι τὸν Κλήμεντα εἰπόντα μοι· ὅτι τὰ ἀδική-

possidebunt. Qui vero futurum regnum maluerunt accipere, iis non licet præsentes res, utpote alieni regis, suas existimare, si excipias duntaxat aquam et panem, ita tamen ut cum sudoribus ad vivendum comparentur (neque enim ultro licitum est mori), si etiam excipias unum vestimentum; non enim permittitur nudum consistere, propter cuncta perspiciens cœlum.

VIII. Si ergo accuratam hujus negotii rationem audire cupias, quos paulo ante dixisti injuria affici, ipsi potius nocent. Quoniam illi quidem, qui elegerunt futura, usum rerum præsentium simul cum malis hominibus accipiunt, cum aliis percipientes, nempe ipsam vitam, lucem, panem, aquam, indumentum et alia quædam hujusmodi. Qui vero a te putantur facere injuriam, in futuris bonis nulla ex parte cum aliis viris degent. Et pater ad hæc respondit: Nunc quando persuasisti mihi, eos, qui injuriam faciunt, injuriam pati, eos autem, qui injuria afficiuntur, potius injuriam facere, adhuc amplius res omnium iniquissima mihi videtur, quoniam ii quidem, qui videntur conferre injuriam, multa iis concedunt qui futura elegerunt; qui vero videntur injuriam sustinere, ipsi eam inferunt, quia hominibus, qui hic ipsis concessere, non præbent illic eadem, quibus illi ipsos donarunt. Et Petrus: Neque hoc iniquum est, quandoquidem unusquisque potestate præditus est anteponendi vel præsentia vel futura, sive parva sint, sive magna. Qui proprio judicio et consilio deligit, non afficitur injuria, neque, inquam, licet parva præferat, quando et magna prostabant. Nam ei proposita etiam erant quæ exigua sunt. Et pater ait: Recte locutus es. Etenim dictum est a quodam inter Græcos sapiente: *Culpa deligentium est, Deus culpa caret.*

IX. Sed et adhuc hanc mihi enarra rationem. Memini Clementem mihi dicere, nos injurias et af-

VARIÆ LECTIONES.

[43] λαβεῖν, τά O, λαβεῖν τῶν C. Locum mendosum Schliemannus *Clem.* p. 239 sic emendat: τοῖς δὲ — κρίνασι λαβεῖν, τὰ ἐντ. ὡς ἀλλ. βασ., ἴδια ὄντα αὐτοῖς — ὕδωρ μόνον καὶ ἄρτον — περιβόλαιον ἕν — Ego malim: οἱ δὲ βασιλέως ἴδιοι ὄντες οὐδενὸς ἐξουσίαν ἔχουσιν, εἰ μὴ, κ. τ. λ. vel οὐδὲν αὐτοῖς λογίζεσθαι ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐκτὸς, κ. τ. λ. S. [44] νομίζεσθαι exh. etiam O, sed ad oram: Ἴσως νοσφίζεσθαι ἢ αὐτῶν νομίζεσθαι.. [45] Schliemannus l. c. scribit ἑκόντι' at nihi l mutandum cl. Lobeck *Phryn.* p. 5. S. [46] ἐφεῖται O. [47] Fort. πάντ' ἐφορωντος· S. [48] θέλεις O. Subinde οὓς O et ex conject. C, in cuj. textu ὡς. [49] Cotelerius reponit καλοῖς, eamque lectionem in sua versione dedit expressam. Sed sana est vulgata. Mendum suspicatus est vir doctissimus, quod τοῖς κακοῖς non masculinam, ut par erat, sed neutram potestatem tribuerit. D. Neque O approbat Ci conjecturam καλοῖς, cum exhibeat κακοῖς. Tum ἀπολαύοντές O c. D, ἀπολαβόντες, C, Cfr. hom. XI, 26. [50] Lege ἐν τοῖς ἐσομένοις τοῖς ἀγ. ἀνδ., quemadmodum supra legebatur ἐν τοῖς παροῦσι σύνεισιν τοῖς κακοῖς S. [51] ὅτε om. O. [52] ὅλον C. [53] Fortasse οὗτοι S. [54] δή S. δέ C, O.

VARIORUM NOTÆ.

(45) Καὶ γὰρ εἴρηταί τινι Ἑλλήνων σοφῷ· αἰτία ἑλομένων, Θεὸς ἀναίτιος. Pari modo apud Lucianum de mercede conductis in fine: Μέμνησο τοῦ σοφοῦ λέγοντος, ὡς Θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἑλομένου Et ut cujusdam veterum profertur in pseudo-Origenis *Comment.*, *ad Job* cap. XXXVIII, vers 7. Scripsit Plato lib. X *De republica* paulo ante finem: Αἰτία ἑλομένου, Θεὸς ἀναίτιος· sicque citatur a Justino Martyre *Apolog.* II, pag. 81; Clemente Alexandrino *Strom.* V, p. 613, ac Theodorito de Evangelica veritate ex Græca seu gentili philosophia serm. 6. Suis vero cum verbis miscet Clemens laudatus *Pædagogi* I, cap. 8, necnon Eusebius *Præparat. evang.* lib. VI, cap. 250, et *adversus Hieroclem* p. 542, 544. Denique Gregorii Nazianzeni eo alludentis locus est Invectiva prima *contra Julianum* p. 68: Ἀναίτιον γὰρ παρτάπασι κακῶν τὸ θεῖον, ἀγαθὸν τῇ φύσει τυγχάνον, καὶ τοῦ προελομένου τὰ τῆς κακίας. Justa itaque censura Ammonii Hermiæ Commentario in librum Aristotelis *De interpretatione*: Καθάπερ ὁ ἀπαιδεύτως παρ' Ὁμήρῳ λέγων·

Ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι.
Ἀλλὰ Ζεὺς, καὶ Μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις Ἐριννύς.

Il. T, 86, 87. Cot.— Par huic impia vox illa Dianæ ad Theseum, cum inscius, Venere ita volente, perdiderit filium Hippolytum, apud Euripidem:

Ἀνθρώποισι δὲ
Θεῶν διδόντωῦ, εἰκὸς ἐξαμαρτάνειν.

V. 1433, 1434. Drach.

flictiones ad peccatorum remissionem pati. Et Petrus : Recte ita habet. Nos enim, qui futura maluimus, quæ plura possidemus, seu vestes, seu cibos, seu potiones, seu alia quæpiam, peccata possidemus, quia nihil debemus habere, uti paulo ante sermone declaravi. Omnibus possessiones peccata sunt. Earum qualitercunque privatio ademptio est delictorum. Dixit pater : Recte habet, quemadmodum divisisti duos fines duorum regum, ut quis quod vult eligat ex iis quæ in alterutrius sita sunt potestate. Quid vero, an et afflictiones juste patimur? Et Petrus : Justissime. Quandoquidem enim eorum qui salvantur terminus est, sicut dixi, ut nemo aliquid habeat, multis autem multæ suppetunt possessiones, quæ aliter et peccata, ideo per eximiam Dei humanitatem afflictiones inducuntur iis qui non pure vivunt, ut propter aliquantam erga Deum charitatem per temporaria supplicia æternis pœnis liberentur.

X. Tum pater : Quid enim, nonne multos impios videmus pauperes? An propterea et illi inter eos qui salutem consequentur numerandi sunt? Et Petrus : Nequaquam omnino. Non enim probanda est inopia, si, quæ non oportet, appetat. Sic quoque nonnulli voluntate divites opum sunt pauperes, et tanquam facultatum cupidi puniuntur. Sed nec quod aliquis sit pauper, statim justus est. Potest quippe pauper esse pecunia, at eam cupere, aut id facere quod præcipue non oportebat. Nam vel idola colit, vel blasphemat, vel fornicatur, vel indifferenter vivit, perjurus, mendax, aut infidelis. Cæterum Magister noster fideles pauperes beatos prædicavit (*a*), eosque non velut aliquid largientes : neque enim habebant; sed quia, cum nihil peccarent, ob id solum, quod inopiæ ergo eleemosynam non aciebant, condemnari non poterant. Tum pater : Vere prorsus secundum propositam quæstionem res videntur recte habere : quare statui totam ordine audire doctrinam.

XI. Et Petrus : Itaque deinceps studenti tibi discere quæ ad nostram religionem pertinent debeo ordine exponere doctrinam, ab ipso incipiens Deo, et ostendens ipsum solum dici debere Deum, alios

A ματα καὶ τὰ πάθη [55] εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν πάσχομεν Καὶ ὁ Πέτρος· Ὀρθῶς ἔχει καὶ οὕτως. Ἡμεῖς γὰρ οἱ ἑλόμενοι **314** τὰ ἐσόμενα, ἃ κεκτήμεθα πλείονα (46), εἴτε ἐσθήματα [56] εἴτε βρώματα, εἴτε ποτὰ, εἴτε ἄλλα τινὰ, ἁμαρτίας κεκτήμεθα, διὰ τὸ δεῖν μηδὲν ἔχειν, ὡς μικρῷ τάχιον διεῖλον τὸν λόγον. Πᾶσι τὰ κτήματα ἁμαρτήματα [57]. Ἡ τούτων ὅπως ποτὲ στέρησις ἁμαρτιῶν ἐστιν ἀφαίρεσις. Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Ἀκολούθως ἔχει, καθὼς διεῖλες [58] ὅρους τῶν δύο βασιλέων, τὰ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ὄντων αἱρεῖσθαι ὃ βούλεται. Τί δὲ καὶ τὰ πάθη [59] εἰ δικαίως πάσχομεν; καὶ ὁ Πέτρος· Δικαιότατα. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τῶν σωζομένων ὅρος ἐστὶν, ὡς ἔφην, τὸ [60] μηδενὶ μηδὲ ὑπάρχειν, ὑπάρχει [61] δὲ πολλὰ πολλοῖς κτήματα, καὶ ἄλλως ἁμαρτήματα, B τούτου χάριν ἐξ ὑπερβαλλούσης Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐπάγεναι τὰ πάθη τοῖς μὴ εἰλικρινῶς πολιτευομένοις, ἵνα διὰ τὸ ποσῶς [62] φιλόθεον προσκαίροις τιμωρίαις αἰωνίων σωθῶσι κολάσεων.

X. Καὶ ο πατήρ· Τί δὲ [63] οὐ πολλοὺς ἀσεβεῖς ὁρῶμεν πένητας; Εἶτα [64] παρὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τῶν σωζομένων εἰσίν; Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐ πάντως. Οὐ γὰρ ἀποδεκτὴ ἡ πενία ὧν μὴ προσῆκεν ὀρεγομένη. Ὥστε τινὲς τῇ ποραιρέσει πλουτοῦσι πενόμενοι [65] χρήμασιν, καὶ ὡς πλεονεκτεῖν ἐπιθυμοῦντες τιμωροῦνται. **315** Ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ πένητα εἶναί τινα πάντως δίκαιός ἐστιν· Δύναται γὰρ πτωχὸς μὲν τοῖς χρήμασιν εἶναι, ἐπιθυμεῖν δὲ ἢ καὶ πράττειν ὃ προηγουμένως οὐ χρή- Ἢ γὰρ εἴδωλα σέβει, ἢ βλασφημεῖ, ἢ πορνεύει, ἢ ἀδιαφόρως ζῇ, ἢ ἐπιορκῶν, ἢ ψευδόμενος, ἢ ἀπίστως βιούς. Πλὴν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν πιστοὺς πένητας ἐμα-C κάρισεν [66], καὶ αὐτοὺς οὐχ ὡς παρεσχηκότας τι, οὐδὲ γὰρ εἶχον, ἀλλ' ὡς μηδὲν ἁμαρτάνοντας [67], καὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ τὴν ἐλεημοσύνην μὴ ποιεῖν, διὰ τὸ μὴ ἔχειν καταδικασθῆναι οὐκ ἔχοντας [68]. Καὶ ὁ πατήρ· Ἀληθῶς πάνυ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ὀρθῶς ἔχειν τὰ πράγματα φαίνεται, διὸ καὶ προαιρέσεως ἐγενομην τῇ τάξει παντὸς ἐπακοῦσαι τοῦ λόγου.

XI. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐκοῦν τοῦ λοιποῦ σπεύδοντί σοι τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν θρησκείαν μαθεῖν, ὀφείλω τῇ τάξει τὸν λόγον ἐκθεῖναι ἀπ' αὐσοῦ ἀρχόμενος τοῦ Θεοῦ, καὶ δεικνὺς ὅτι αὐτὸν μόνον δεῖ λέγειν Θεὸν,

(*a*) Matth. v, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[55] παθήματα O. [56] ἐσθῆτα C. [58] Εἰ γὰρ ἐν πᾶσι τὰ κτήματα προξενεῖν οἶδε τοῖς ἔχουσιν ἁμαρτήματα p. πᾶσι τὰ κτήματα ἁμαρτήματα O. Idem scr. ὁπώσποτε [58] Ita O c. S, διείλας C. Occurrit forma εἰλάμην Lob. *Pryn*. p. 183), non autem, quantum sciami .oristus act. εἶλα S. Tum p· τά sensus postulat εἶναι, *esse iu cujusvis potestate*. D S maluerit οντος. [59] Dedi καὶ τὰ πάθη c. O, κατὰ πᾶσιν (lectio monstruosa) C, παντάπασιν S ex conjectura. [60] τό D, τοῦ C, O. [61] Ita O c. S, ὑπάρχῃ C. Tum omisi Ci τά ante αλλως c. O. [62] τοσῶς Cl et S. [63] δέ Cl et O, δή C. [64] εἶτα add. c. O. [65] ἡ τοῦ πένητος πενία, ἐὰν ὀρέγεται (ὀρέγηται var. lect. ap. C) ὧν οὐ χρή (ὥστε ὥσπερ conj. S) τινὲς τῇ προαίρεσει πλουτοῦσιν C. [66] Credner, *Beitr*. I, 307. S. [67] Ita S ὅτι μηδὲν ἁμαρτάνοντες C et O qui om. seq. καί a S additum. τὴν ἐλ. S, O τῆς ἐλ. C. [68] ἔχουσι O.

VARIORUM NOTÆ.

(46) Ἃ κεκτήμεθα πλείονα, etc. Duriuscule sunt hæc adversus divitias dicta : unde a Metaphraste molliuntur *Epitome* cap. 127. Certe apud Epiphanium hæresi 30, cap. 17, Ebionæi gloriantur se esse ac vocari πτωχούς Inveni autem usurpatum comma verborum ipsorum in *Vita Nili junioris*, quam Romæ edendam curavit Matthæus Caryophilus p.142, hoc pacto : Μάθετε, ἀδελφοί, τοῦτο, ὅτι ἡ τῶν πραγμάτων ὁπωσδήποτε στέρησις, ἁμαρτημάτων ἐστὶν ἀφαίρεσις. COT.

ἑτέρους δὲ μήτε λέγειν [69] μήτε νομίζειν, καὶ ὅτι ὁ A παρὰ τοῦτο ποιῶν αἰωνίως ἔχει κολασθῆναι, ὡς εἰς αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων δεσπότην ἀσεβήσας τὰ μέγιστα. Καὶ ταῦτα εἰπὼν καὶ τοῖς ὑπὸ παθῶν ὀχλουμένοις καὶ νοσοῦσι καὶ δαιμονῶσι [70] τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς καὶ εὐξάμενος καὶ ἰασάμενος ἀπέλυσε τοὺς ὄχλους. Καὶ εἰθοῦτως εἰσιὼν τῶν συνηθεστέρων [71] ἁλῶν μεταλαβὼν ὕπνωσεν.

—

216 ὉΜΙΛΙΑ ΙϚʹ.

I. Ὄρθρου δὲ ἐξιὼν ὁ Πέτρος καὶ ἐπιστὰς ἐπὶ τὸν συνήθη τοῦ διαλέγεσθαι τόπον ὄχλον πολὺν συνεστῶτα εἶδεν [72]. Καὶ ἅμα· τῷ μέλλειν διαλέγεσθαι αὐτὸν εἰσῄει τις τῶν αὐτοῦ διακόνων λέγων· Σίμων ἀπὸ Ἀντιοχείας ἐληλυθὼς ἐπ' [73] αὐτῆς ἑσπέρας, μαθών ὑποσχόμενόν σε τὸν περὶ μοναρχίας πειεῖσθαι λόγον [74], B ἕτοιμός ἐστι μετά γε [75] Ἀθηνοδώρου τοῦ Ἐπικουρείου διαλεγομένῳ σοι ἐπελθεῖν, πρὸς τὸ ἀντιλέγειν δημοσίᾳ πᾶσι τοῖς ὑπὸ σοῦ ὁπώσποτε ὑπὲρ μοναρχίας λεγομένοις λόγοις. Ταῦτα τοῦ διακόνου λέγοντος, ἰδοὺ αὐτὸς εἰσῄει Σίμων μετὰ Ἀθηνοδώρου καὶ ἄλλων τινῶν τῶν ἑταίρων [76], καὶ πρὸ τοῦ τι τὸν Πέτρον φθέγξασθαι αὐτὸς προλαβὼν ἔφη·

II. Ἔμαθον ὡς ὑπέσχου ἐχθὲς [77] τῷ Φαύστῳ, εἰς τὴν σήμερον δεῖξαι τῇ τάξει τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀρχόμενος τοῦ τῶν ὅλων δεσπότου, ὅτι αὐτὸν μόνον δεῖ λέγειν Θεὸν [78], ἄλλους δὲ μήτε λέγειν μήτε νομίζειν, ὅτι ὁ παρὰ τοῦτο ποιῶν αἰωνίως κοκασθῆναι ἔχει. Πρὸ πάντων δὲ ἀληθῶς καταπέπληγμαί σου τὴν ἀπόνοιαν [79], ὅτι ἤλπισας εἰς τὴν σὴν C βούλησιν μεταπεῖσαι ἄνδρα σοφὸν, καὶ ταῦτα πρεσβύτην. Ἀλλ' οὐκ ἐπιτεύξῃ τῶν σῶν βουλευμάτων, ταύτῃ μᾶλλον, παρόντος ἐμοῦ, καὶ τοὺς 217 ψευδεῖς σου διελέγχοντος λόγους. Ἴσως γὰρ ἐμοῦ μὴ παρόντος ἠπατήθη ἂν ὁ σοφὸς γέρων, ἰδιώτης ὢν τῶν παρὰ Ἰουδαίοις δημοσίᾳ πεπιστευμένων [80] βίβλων. Καὶ τὸ νῦν τοὺς πολλοὺς ὑπερθήσομαι λόγους, ἵνα τῆς ὑποσχέσεώς σου τάχιον τὸν ἔλεγχον ποιήσωμαι. Διὸ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν τὰς Γραφὰς εἰδότων, ὃ ὑπέσχου λέγειν, ἄρξαι. Εἰ δὲ τὸν ἔλεγχον αἰδούμενος ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν [81] ὑπόσχεσιν παραλιπεῖν θέλεις, αὐτάρκης καὶ οὕτως ἡ ἀπόδειξις ὅτι ψεύδῃ [82], καθ' ὅτι ἐπὶ τῶν τὰς Γραφὰς εἰδότων εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμησας. Καὶ νῦν δὲ τί σε ἀναμένω λέγειν, μέγιστον ἔχων μάρτυρα τῆς ὑποσχέσεώς σου τὸν παρεστῶτα γέροντα; Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐμβλέψας τῷ πατρὶ ἔφη· Εἰπέ μοι, ἀνδρῶν D πάντων τιμιώτατε, οὐχὶ οὗτος ὁ ἀνὴρ ὑπέσχετό σοι δεῖξαι σήμερον, ὅτι εἷς ἐστι Θεὸς και οὐ χρὴ ἕτερόν τινα λέγειν ἢ νομίζειν Θεὸν [83], ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν, ὡς τὰ μέγιστα ἁμαρτάνων, αἰωνίως κολασθῆναι ἔχει; Ἢ γὰρ οὐκ ἀποκρίγῃ μοι [84] ε

III. Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Καλῶς ἂν τὴν μαρτυρίαν

vero nec dici nec existimari, hominem autem, qui secus fecerit, perpetuo supplicio multandum, ut qui in ipsum universorum Dominum maxime impius exstiterit. Atque his dictis, cumque aliqua perpessione infestatis, ægrotantibus et dæmoniacis imposuisset manus, item precatus esset ac eos curasset, dimisit populum. Et postea ita ingressus, solito, admodum cibo percepto, se somno dedit.

—

HOMILIA XVI.

I. Mane vero egressus Petrus, cum venisset ad locum, in quo disserere solebat, ingentem hominum multitudinem convenisse vidit. Et simul ac ipse jam esset locuturus, introvit quidam ex ejus diaconis, dicens : Simon, qui ab Antiochia ipsa vespera venit, audiens te promisisse de monarchia seu principatu unius verba esse facturum, paratus est una cum Athenodoro Epicureo tibi disserenti intervenire, ut palam impugnet omnia quæcunque pro monarchia a te quomodocunque proferentur verba. Hæc dicente diacono ecce ingressus est Simon cum Athenodoro aliisque nonnullis sodalibus : et, ante quam Petrus aliquid proferret, ipse anticipans ait :

II. Comperi, te heri Fausto pollicitum esse, quod hodie habito sermone ordine esses ostensurus, et incipiendo ab ipso universorum domino, eum solum dicendum esse Deum, alios vero neque dicendos, neque existimandos, quoniam qui secus fecerit, perpetuo supplicio multabitur. Ante omnia autem vere vecordiam tuam demiratus sum, quod speraveris te posse in tuam sententiam adducere virum sapientem, ad hæc senem. At quæ vis non obtinebis, me potissimum præsente tuosque redarguente falsos sermones. Forte enim absente me deceptus fuisset sapiens senex, cum imperitus sit librorum qui Judæis palam sunt traditi. Et nunc multis verbis supersedebo, ut citius promissionem tuam confutem. Quocirca coram nobis Scripturarum peritis quod pollicitus es incipe dicere. Sin autem reprehensionem veritus coram nobis vis promissum omittere etiam sic sufficiens erit probatio, quod fallas, quandoquidem coram hominibus Scripturas callentibus non ausus sis loqui. Et vero jam cur exspecto ut dicas, qui maximum habeo testem pollicitationis tuæ astantem senem? Et post hæc verba patrem intuitus, ait : Dic mihi, virorum præstantissime, nonne iste homo tibi pollicitus est ostensurum se hodie unum Deum esse, nec alium dicendum aut habendum Deum, illum autem, qui secus fecerit tanquam peccatorem maximum perpetuo supplicio multandum esse? An enim non respondes mihi?

III. Respondit pater : Recte a me testimonium

VARIÆ LECTIONES.

[69] λελέγειν (sic) O. [70] δαιμονιῶσι C. [71] συνήθων O, quod præstat. [72] Ita O c. S, ἴδεν C. [73] ἐπ' D, ἀπ' C, O. [74] λέγων O. [75] γε om. O. Tum διαλεγομένῳ O c. *Epit.*, διαλεγομένου C. [76] τῶν ἑταίρων om O. [77] χθὲς O. [78] Θεόν addidi cum O et *Epit.* [79] πρόνοιαν C. ὑπόνοιαν *Epit.* [80] πεπιστωμένων O, qui deinde τὰ νῦν [81] σήν Cl et S invitis codd. [82] Ita O c. D, ψευδής C, qui conj. ψεύδεις *Epit.* ψευδῆ τὰ ὑπεσχημένα Cfr. infra c. 8. [83] Θεόν O. [84] ἢ γὰρ οὐχ; ἀπόκριναί μοι conj. D.

postulare, Simon, si antea Petrus negasset. Nunc autem non verebor dicere quæ dicenda sunt. Arbitror te ira constrictum ac inflammatum velle disputationem suscipere : porro neque convenit te hoc facere, neque nos tali præbere aurem, quoniam id pugnam videre est,et non ad veritatem juvari.Atque nunc, ex Græca eruditione sciens, quo modo gerere se debant disceptantes, commonebo. Uterque vestrum dogma suum exponat, et alternis verba fiant. Quod si solus Petrus explicet suam sententiam, tu vero tuam reticeas, fieri potest, ut aliquis a te prolatus sermo et tuam et illius opinionem premat, atque ut uterque vestrum, licet revera sit illo sermone victus, non videatur tamen superatus, sed is solus, qui suam opinionem exposuit, ille vero, qui non exposuit, non videatur pariter esse superatus, immo superasse existimetur. Et Simon respondit : Faciam quemadmodum dicis : verum valde timeo, ne jam ipsius verbis occupatus non sis judex veri studiosus.

IV. Et Pater respondit : Ne me cogas temere ac indicta causa tibi assentiri,ut judex videar veritatis amans. Quod si vera audire cupis, tua potius sententia præoccupatus sum. Ac Simon : Quomodo es præoccupatus, qui nescis quid sentiam ? At pater : Facile est illud cognoscere : et quonam pacto,audi. Pollicitus es, a te falsi convictum iri Petrum, qui unum esse Deum asserat. Cæterum qui promittit se falsi redarguturum assertorem unius Dei,is non idem affirmat ac ille evidentissime vera loquens.Si enim idem diceret cum eo, qui ementita loquitur, ipse quoque esset mendax : si vero contraria dicere se ostendit, tunc verus est. Non alia ergo ratione prædicatorem unius Dei esse mendacem pronuntias, nisi quia multos deos esse censes. Atqui multos deos esse ego quoque aio. Idem igitur, quod tu, ante disceptationem dico, et pro te potius sum occupatus. Quare non debes de me esse anxius, sed Petrus, quia adhuc contra atque ille sentio. Propterea post disputationem vestram spero,quod veri studiosus judex, deposita anticipatione, prævalenti consensurus sim orationi. Hæc cum pater dixisset, sensim clamor quidam laudationis a populo exortus est quoniam ita pater esset locutus.

V. Porro Petrus dixit : Ego, sicut controversiæ arbiter pronuntiavit, agere sum paratus : jamque absque ulla mora meam de Deo sententiam explicabo. Unum ego esse Deum assero, conditorem cœli et terræ omniumque iis contentorum.Ac alium neque dicere, neque extimare licet. Tum Simon Ego autem aio, a Scripturis quæ apud Judæos creduntur, dici multos deos, nec de eo succensere

παρ' ἐμοῦ ἀπήτεις, Σίμων, εἰ πρότερον ἠρνεῖτο ὁ [85] Πέτρος. Νῦν δὲ οὐκ αἰδεσθήσομαι λέγειν ἃ δεῖ λέγειν. Οἶμαί σε ὀργῇ πεπρησμένον [86] διαλεχθῆναι θέλειν, ὅπερ ἀνοίκειόν σοι τοῦτο [87] ποιεῖν, καὶ ἡμῖν τοιοῦτον ἐπακούειν, ὅτι μάχην ἐστὶν **218** ἱστορῆσαι, καὶ οὐ πρὸς ἀλήθειαν ὠφελεῖσθαι. Καὶ νῦν ἐξ Ἑλληνικῆς παιδείας, ὡς χρὴ τοὺς ζητοῦντας ποιεῖν, εἰδὼς ὑπομνήσω. Ἑκάτερος ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ δόγμα ἐκθέσθω, καὶ εἰς ἕτερον οἱ λόγοι γενέσθωσαν [88]. Ἐὰν δὲ Πέτρος μόνος ἐκθῆται τὸ ἑαυτοῦ φρόνημα, σὺ δὲ τὸ σὸν σιωπᾷς, ἐνδέχεταί τινα λόγον ὑπὸ σοῦ ῥηθέντα θλίβειν [89] τὸ αὐτοῦ [90] καὶ τὸ σὸν φρόνημα, καὶ ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὑπὸ τοῦ λόγου ἡττηθέντας μὴ φαίνεσθαι ἡττημένους, ἀλλὰ τὸν ἐκθέμενον τὸ φρόνημα, τὸν δὲ μὴ ἐκθέμενον ὁμοίως ἡττημένον [91] μὴ πρόδηλον εἶναι, ἀλλὰ καὶ νενικηκέναι νομίζεσθαι. Καὶ ὁ Σίμων ἀπεκρίνατο· Ποιήσω ὡς λέγεις, ἀθυμῶ δὲ μήπως ἤδη προειλημμένος αὐτοῦ τοῖς λόγοις οὐ φιλαλήθης ἔσῃ κριτής.

IV. Καὶ ὁ πατὴρ ἀπεκρίνατο· Μή με βιάζου ἀκρίτως συνθέσθαι σοι, ἵνα δόξω φιλαλήθης εἶναι κριτής, εἰ δὲ τἀληθῆ ἀκοῦσαι θέλῃς [92], τῷ σῷ φρονήματι μᾶλλον προείλημμαι. Καὶ ὁ Σίμων· Πῶς προείληψαι, οὐκ εἰδὼς ὃ φρονῶ; Καὶ ὁ πατήρ· Τοῦτο ῥᾴδιόν ἐστιν εἰδέναι, καὶ πῶς, ἄκουσον. Ἐλέγξειν [93] ὑπέσχου Πέτρον ἕνα Θεὸν λέγοντα εἶναι, ὅτι ψεύδεται ὁ δὲ τὸν [94] ἕνα λέγοντα ψεύσματος ἐλέγξαι ἐπαγγελλόμενος, πάντως εὔδηλον ὡς ἐκεῖνος ἀληθεύων, οὐ τὸ αὐτὸ [95] λέγει. Εἰ γὰρ τῷ καταψευδομένῳ τὸ αὐτὸ **219** λέγει, καὶ αὐτὸς ψεύδεται, εἰ δὲ τὰ ἐναντία λέγων ἀποδείκνυσιν, τότε ἀληθεύει. Οὐκ ἄλλως οὖν τὸν ἕνα Θεὸν εἶναι λέγοντα ψεύστην λέγεις, εἰ μή τι ἂν ὅτι πολλοὺς δοξάζῃς [96] θεούς. Θεοὺς δὲ πολλοὺς εἶναι κἀγὼ [97] λέγω. Τὸ αὐτοὺ οὖν σοι πρὸ τῆς ζητήσεως λέγων, σοὶ μᾶλλον προείλημμαι. Καὶ κατὰ τοῦτο ἀγωνιᾷν περὶ ἐμοῦ οὐκ ὀφείλεις, ἀλλὰ Πέτρος, ὅτι ἀκμὴν αὐτῷ τὰ ἐναντία φρονῶ. Ὥσπερ [98] μετὰ τὴν ὑμετέραν ζήτησιν ἐλπίζω φιλαλήθης ὢν κριτής, πρόληψιν ἀποδυσάμενος, τῷ ἐπικρατοῦντι συνθέσθαι λόγῳ. Ταῦτα τοῦ πατρὸς εἰπόντος ἠρέμα βοή τις ἐπαίνου ἐκ τῶν ὄχλων ἐγένετο ἐπὶ τῷ οὕτως τὸν πατέρα διαλεχθῆναι.

V. Καὶ ὁμῶς ὁ Πέτρος ἔφη· Ἐγὼ, ὡς ὁ τῶν λόγων μεσίτης εἴρηκεν, ποιεῖν ἕτοιμός εἰμι, καὶ ἤδη ποτὲ πρὸ πάσης ἀναβολῆς τὸ ἐμὸν περὶ Θεοῦ ἐκθήσομαι φρόνημα. Κἀγὼ ἕνα Θεὸν εἶναι λέγω, τὸν πεποιηκότα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα. Ἄλλον τε οὔτε λέγειν, οὔτε νομίζειν ἔξεστιν. Καὶ ὁ Σίμων· Ἐγὼ δέ [99] φημι τὰς πεπιστευμένας Γραφὰς παρὰ Ἰουδαίοις πολλοὺς λέγειν θεοὺς, καὶ μὴ χαλο-

VARIÆ LECTIONES.

[85] ὁ om. O. [86] Ita O et ex conject. C, qui πεπρισμένον in textu, ὀργῆς πεπλησμένον *Epil.* 131 approbante D. [87] σοί τε O. Idem c. cod. Reg. 804 τοιούτων p. τοιοῦτον. Tum ὑπακούειν C. [88] καὶ ὑφ' ἑτέρῳ κρίνοντι τοὺς λόγους δοτέον O. [89] Clerici mendum θλίβλειν repetiit S. [90] ἑαυτοῦ C. [91] ἡττομένον O. [92] εἰ γὰρ τἀληθῆ βούλει μαθεῖν C. [93] ἐλέγχειν S. [94] τόν adjunxi c. O, qui om. ψεύσματος. [95] ὡς ἀληθεύων, τὸ αὐτό p. πάντως εὔδηλον ὡς ἐκεῖνος ἀληθεύων, οὐ τὸ αὐτό C. [96] δοξάζεις C. [97] φημί O. Lectionem λέγων, σοί ejusdem cod. jam vidit C, in cuj. textu λέγω σοί. [98] ὅπερ C. [99] δέ om. O.

παίνειν ἐπὶ τούτῳ τον Θεὸν, τῷ αὐτὸν διὰ τῶν Γραφῶν αὐτοῦ πολλοὺς θεοὺς [100] εἰρηκέναι.

VI. Αὐτίκα γοῦν ἐν τῇ πρώτῃ φωνῇ τοῦ νόμου φαίνεται καὶ ἑαυτῷ **320** αὐτοὺς ὁμοίους [1] λέγων. Οὕτως γὰρ γέγραπται, ὡς ὅτι τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ, ἐντολὴν ἔχοντι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ φαγεῖν, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ φαγεῖν, ὁ ὄφις διὰ τῆς γυναικὸς ἐπὶ ὑποσχέσει τοῦ γενέσθαι αὐτοὺς θεοὺς φαγεῖν αὐτοὺς πείσας, ἀναβλέψαι ἐποίησεν· καὶ εἶθ' οὕτως ὁ Θεὸς ἀναβλέψασιν αὐτοῖς ἔφη· Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ, ὡς εἷς ἐξ [2] ἡμῶν. Ὁ μὲν οὖν ὄφις εἰπών· Ἔσεσθε ὡς θεοὶ, ὡς ὄντων θεῶν εἰρηκὼς φαίνεται· ταύτῃ μᾶλλον ᾗ [3] καὶ Θεὸς ἐπεμαρτύρησεν εἰπών· Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἷς ἐξ [4] ἡμῶν. Οὕτως ὁ τοὺς πολλοὺς εἰπὼν ὄφις εἶναι θεοὺς οὐκ ἐψεύσατο. Πάλιν δὲ τὸ γεγράφθαι [5]· Θεοὺς οὐ κακολογήσεις καὶ ἄρχοντας τοῦ λαοῦ σου οὐ κακῶς ἐρεῖς, πολλοὺς σημαίνει θεοὺς, οὓς οὐδὲ κακολογεῖσθαι θέλει. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοθί που γέγραπται· Εἰ ἐτόλμησε Θεὸς ἕτερος εἰσελθεῖν, καὶ λαβεῖν ἑαυτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἔθνους, ὡς ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. Τῷ [6] εἰπεῖν, εἰ ἐτόλμησε Θεὸς ἕτερος, ὡς ὄντων ἑτέρων εἴρηκεν. Καὶ ἄλλοτε [7]· Θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν· ὡς μὴ τῶν πεποιηκότων ἀπόλλυσθαι μελλόντων [8]. Καὶ ἄλλῃ που λέγει· Ἔπεχε σεαυτῷ, μὴ πορευθεὶς λατρεύσῃς θεοῖς ἑτέροις, οἷς οὐκ ᾔδεισαν οἱ πατέρες σου, ὡς ὄντων **321** θεῶν ἑτέρων, οἷς καὶ μὴ ἐξακολουθεῖν αὐτοὺς λέγει. Καὶ πάλιν. Ὀνόματα θεῶν ἑτέρων οὐκ ἀναβήσεται ἐπὶ τῶν χειλέων σου. Καὶ ἐνταῦθα πολλοὺς θεοὺς λέγει, ὧν τὰ ὀνόματα ὀνομάζεσθαι οὐ θέλει. Καὶ πάλιν γέγραπται· Κύριος ὁ Θεός σου, οὗτος Θεὸς τῶν θεῶν. Καὶ πάλιν. Τίς ὅμοιός σοι, Κύριε, ἐν θεοῖς; Καὶ πάλιν· Θεὸς θεῶν Κύριος. Καὶ πάλιν· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει [9]. Ὅθεν θαυμάζω πῶς τοσούτων φωνῶν ἐγγράφως μαρτυρουσῶν πολλοὺς εἶναι θεοὺς, σὺ διαβεβαίωσαι [9*] μὴ δεῖν μήτε λέγειν μήτε εἶναι νομίζειν. Λοιπὸν πρὸς τὰ σαφῶς ῥηθέντα εἴ τι [10] ἔχεις εἰπεῖν, ἐπὶ πάντων λέγε.

VII. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Συντομώτερον ἄκουε πρὸς ἃ εἴρηκας. Αὐτὸς ὁ νόμος ὁ πολλάκις εἰπὼν θεοὺς, αὐτὸς τῷ Ἰουδαίῳ ὄχλῳ λέγει· Ἰδοὺ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, συμπεριλαβὼν, ὅτι εἰ καὶ εἰσι θεοὶ, ὑπ' αὐτόν εἰσιν· τουτέστιν ὑπὸ τὸν τῶν [10*] Ἰουδαίων Θεόν· Καὶ πάλιν· Ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου,

Deum, quoniam ipse per Scripturas suas plures deos prolocutus est.

VI. Statim ergo in prima legis voce illos similes ac se prædicare dignoscitur. Ita enim scriptum est, quod,cum primo homini præceptum fuisset a Deo,ut de cunctis arboribus paradisi comederet,non comederet tamen de arbore cognoscendi bonum et malum, serpens per mulierem,promittendo illis divinitatem, comedere persuasos fecit aspicere, sicque postquam aspexerunt, Deus istis dixit : *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis* (*a*). Itaque serpens, quando dixit : *Eritis sicut dii* (*b*), quasi dii exsistant, locutus apparet, eo magis quod Deus suum addiderit testimonium, iis verbis : *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis* Ita qui multos esse deos asseruit serpens, mentitus non est. Præterea per illud quod scriptum est : *Diis non detrahes, et principibus populi tui non maledices* (*c*), plures deos significat, quibus nec maledici vult. Sed et alibi scriptum est: *Si ausus est Deus alius ingredi, et accipere sibi gentem de media gente, sicut ego Dominus Deus* (*d*). Illud : *Si ausus est Deus alius*, tanquam sint alii, dixit. Et alias : *Dii, qui cælum et terram non fecerunt, pereant* (*e*): velut non perituri sint illi qui fecerunt. Et alio loco ait : *Attende tibi, ne vadens servias diis aliis, quos ignoraverunt patres tui* (*f*) : tanquam alii dii sint, quos sequi non debeant,loquitur. Et iterum : *Nomina deorum aliorum non ascendent in labia tua* (*g*). Hic quoque multos deos dicit, quorum non vult proferri nomina. Rursumque scriptum est : *Dominus Deus tuus ipse est Deus deorum* (*h*). Et adhuc : *Quis similis tibi, Domine, in diis* (*i*). Ac rursus : *Deus deorum Dominus* (*k*). Iterumque : *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat* (*l*). Unde miror, qua ratione, tot Scriptuarum vocibus multos esse deos testantibus, tu affirmaveris non oportere nec dicere, nec esse existimare. De reliquo, si quid adversus clare dicta habes effari, coram omnibus eloquere.

VII. Respondit Petrus : Breviter audi ad ea quæ objecisti : Eadem lex, quæ sæpe deos nominat, ipsa Judaico populo ait : *En, Domini Dei tui est cælum cæli, et omnia quæ in eis sunt* (*m*), dans comprehendere, quod licet dii existant, sub eo sunt,id est, sub Deo Judæorum. Et iterum : *Quia Dominus Deus tuus ipse est Deus in cælo sursum et in terra*

(*a*) Gen. III, 22.
(*b*) Gen. III, 5.
(*c*) Exod. XXII, 28.
(*d*) Deut. IV, 34.
(*e*) Jer. X, 11.
(*f*) Deut. XIII, 6.
(*g*) Jos. XXIII, 7, apud LXX.
(*h*) Deut. X, 17.
(*i*) Psal. LXXXV, 8.
(*k*) Psal. XLIX, 1.
(*l*) Psal. LXXXI, 1.
(*m*) Deut. X, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[100] Pro vbb. καὶ μὴ χαλεπαίνειν — πολλοὺς θεούς lacuna est in O. Ex C· reposui τῶν ante γραφῶν a Cl et S omissum. [1] Ita O et ex conject. S, in cujus textu Ci ὁμοίως. Tum apposui γάρ ex O. [2] ἐξ addidi c. O. [3] ᾗ O, D. ἡ C. [4] ἐξ adjeci c. O, [5] πάλιν τοῦ (τὸ Cl.) γεγράφθαι C. [6] τό C. [7] Vbb. οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν· ὡς τῶν, quæ desunt in utroque Hom. codd., add. C ex seq. c. 8. [8] πεποιηκότες, ἀπολέσθωσαν p. πεπ. ἀπ. μελλόντων O. [9] διακρινεῖ O. [9*] διαβεβαιοῦσαι O. [10] εἴ textui reddidi c. O; prætermissum erat a Cl et S· [10*] τῶν add. c. O.

deorsum, et non est alius præter eum (*a*). Et alibi Scriptura dicit Judæorum populo : ***Dominus Deus tuus ipse est Deus deorum*** (*b*), ita ut quamvis dii existant, sub Judæorum Deo sint. Et aliis verbis de eo ait Scriptura : ***Deus magnus et verus, qui non accipit personam, neque sumet munera, facit judicium pupillo et viduæ*** (*c*). Scriptura Deum Judæorum nuncupando magnum et verum et facientem judicium, alios pusillos nec veros denotavit. Sed et altero quodam in loco Scriptura dicit : ***Vivo ego, dicit Dominus, non est alius Deus præter me. Ego primus, ego novissimus, præter me non est Deus*** (*d*). Ac rursum : ***Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies*** (*e*). Et adhuc : ***Audi Israel, Dominus Deus vester Dominus unus est*** (*f*). Sicque multa testimonia cum juramento consignant, Deum unum esse, et præter illum non esse Deum. Unde miror, qua ratione, cum tot loca testentur unum esse Deum, tu multos esse affirmes.

VIII. Et Simon : Principio ea mihi tecum fuit conditio, ut ex Scripturis convincerem te mendacii, dicentem nequaquam multos vocari debere deos. Quocirca multis Scripturarum vocibus ostendi, ab ipsis Scripturis divinis plures pronuntiari deos. Tum Petrus : Ipsæ, quæ multos deos pronuntiant, Scripturæ eædem adhortatæ nos sunt his verbis : ***Nomina deorum aliorum non ascendent in labia tua*** (*g*). Sic præter id, quod scriptum est, non locutus sum, Simon. Et Simon : Audi ad hoc et tu Petre. Peccare mihi videris, qui diis detrahis, cum Scriptura dicat : ***(Diis) non detrahes, principibus populi tui non maledices*** (*h*). Ac Petrus : Non pecco, Simon, consequenter Scripturis perditionem eorum prænotans : ita enim scriptum est : ***Dii qui cœlum et terram non fecerunt, pereant*** (*i*), atque sic ille locutus est, non quasi quidam dii fecerint ea, et non pereant, quemadmodum interpretatus es. Unus enim declaretur Creator eo quod initio scriptum est : ***In principio creavit Deus cœlum et terram*** (*k*). Nec dixit : *Dii*. Et alibit ait : ***Et opera manuum ejus annuntiat firmamentum*** (*l*). Atque in alio loco scriptum est : ***Cæli ipsi peribunt, tu autem permanebis in æternum*** (*m*).

IX. Dixit Simon : Ad hoc quod ego multos esse deos ostendi ex Scripturis, quarum verba manifesta exhibui, tu itidem vel plura testimonia ex iisdem Scripturis attulisti, probans unum esse Deum, eumque Judæorum. Et ad id quod dixi : ***Non oportet***

οὗτος Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Καὶ ἄλλῃ που λέγει ἡ Γραφὴ τῷ Ἰουδαίων ὄχλῳ· Κύριος ὁ Θεός σου, οὗτος Θεὸς τῶν θεῶν, ὥσπερ [11] ὅτι εἰ καί εἰσι θεοὶ, ὑπὸ τὸν Ἰουδαίων Θεόν εἰσιν. Καὶ ἄλλῃ που περὶ αὐτοῦ λέγει ἡ Γραφή· Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ἀληθινὸς, ὅς οὐ λαμβάνει εἰς [12] πρόσωπον, οὐδὲ μὴ λάβῃ δῶρον, ποιῶν κρίσιν **822** ὀρφανῷ καὶ χήρᾳ· Μέλαν δὲ καὶ ἀληθινὸν καὶ κρίσιν ποιοῦντα τὸν τῶν [13] Ἰουδαίων ἡ Γραφὴ εἰποῦσα Θεὸν, τοὺς ἄλλους μικροὺς καὶ οὐκ ἀληθινοὺς ἐσήμανεν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλῃ που λέγει ἡ Γραφή· Ζω ἐγὼ, λέγει Κύριος, οὐκ ἔστι Θεὸς ἕτερος πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ πρῶτος, ἐγὼ μετὰ ταῦτα, πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστιν. Καὶ πάλιν. Κύριον τὸν Θεόν σου φοβηθήσῃ, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ πάλιν· Ἄκουε Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν [14] Κύριος εἷς ἐστίν. Καὶ ὁμῶς πολλαὶ φωναὶ μεθ' ὅρκου ἐπισφραγίζουσιν, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ Θεὸς, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Ὅθεν θαυμάζω, πῶς τοσούτων μαρτυρουσῶν φωνῶν ἕνα εἶναι Θεὸν, σὺ πολλοὺς εἶναι λέγεις.

VIII. Καὶ ὁ Σίμων· Ὁ λόγος τὴν ἀρχὴν ἦν μοι πρὸς σὲ, ἀπὸ Γραφῶν ἐλέγξαι σε, ὅτι ψεύδῃ λέγων μὴ πολλοὺς [15] δεῖν φθέγγεσθαι θεούς. Ὅθεν πολλὰς ἐγγράφους ἔδειξα φωνὰς, ὅτι αὐταὶ αἱ θεῖαι Γραφαὶ πολλοὺς φθέγγονται θεούς. Καὶ ὁ Πέτρος· Αὐταὶ αἱ πολλοὺς φθεγγόμεναι θεοὺς Γραφαὶ, αὐταὶ παρῄνεσαν ἡμῖν εἰποῦσαι· Ὀνόματα θεῶν ἑτέρων οὐκ ἀναβήσεναι ἐπὶ τῶν χειλέων σου. Οὕτως οὐ παρὰ τὸ γεγραμμένον ἔφην, ὦ Σίμων. Καὶ ὁ Σίμων· Ἄκουσον πρὸς αὐτὸ καὶ σὺ, ὦ Πέτρε. Ἁμαρτάνειν μοι δοκεῖς, ὅτι αὐτῶν καταλέγεις, τῆς Γραφῆς λεγούσης· οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντας [16] τοῦ λαοῦ σου οὐ κακῶς ἐρεῖς. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐχ ἁμαρτάνω, Σίμων, ἀκολούθως ταῖς Γραφαῖς τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν προσημαίνων· **823** οὕτω γὰρ γέγραπται· Θεοὶ, οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν· καὶ τοῦτο εἰπὼν οὐχ ὡς ἐνίων πεποιηκότων, καὶ μὴ ἀπολλυμένων, ὡς ἡρμήνευσας [17]. Δηλοῦται γὰρ εἷς ὁ πεποιηκὼς τῷ ἀπαρχῆς γεγραφθαι· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ οὐκ εἶπεν· Οἱ θεοί. Καὶ ἄλλῃ που λέγει· Ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ [18] γέγραπται· Οἱ οὐρανοὶ αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς εἰς τὸν αἰῶνα.

IX. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πρὸς τὸ ἐμὲ δεῖξαι πολλοὺς εἶναν θεοὺς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, φωνὰς σαφεῖς παρέστησα, σὺ δὲ τοσαύτας [19] ἢ καὶ πλείονας φωνὰς ἀπὸ τῶν αὐτῶν Γραφῶν ἐνήνοχας, δεικνύων ὅτι εἷς ἐστὶ Θεὸς, καὶ οὗτος Ἰουδαίων. Καὶ πρὸς τὸ εἰπεῖν με· Οὐ δεῖ

(*a*) Deut. IV, 39.
(*b*) Deut. X, 18.
(*c*) Ibid., 17.
(*d*) Deut. IV, 39.
(*e*) Deut. VI, 13.
(*f*) Ibid., 4.
(*g*) Jos. XXIII, 7, apud LXX.
(*h*) Exod. 22, 28.
(*i*) Jer. X, 11.
(*k*) Gen. X, 1.
(*l*) Psal. XVIII, 2.
(*m*) Psal. CI, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[11] ὧς O. [12] εἰς om. O. [13] τῶν accessit ex O. [14] ἡμῶν C. [15] πολλούς O ex conject. D. αὐτά C. [16] ἄρχοντα O, ex quo accessit seq. σου. [17] ἑρμήνευσας C. Tum τῷ O c. S. τό C. Subinde ἀπ' ἀρχῇ O. [18] Textui reddidi τόπῳ a Cl et S omissum. [19] γραφῶν ἃς σαφεῖς παρέστησα, σὺ δὲ ἀς αὐτάς C.

κακολογεῖν θεοὺς, ἐπήγαγες πρὸς τὸ δεῖξαι, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ πεποιηκὼς, ὅτι οἱ μὴ πεποιηκότες ἀπολέσθαι ἔχουσιν. Πρὸς δὲ τὸ εἰπεῖν με, ὅτι δεῖ θεοὺς λέγειν καθὸ [20] καὶ αἱ Γραφαὶ αὐτοὺς λέγουσιν, καὶ πρὸς τούτοις [21] ἔδειξας, ὅτι μὴ δεῖ αὐτῶν ὀνόματα φθέγγεσθαι, τῷ τὴν αὐτὴν Γραφὴν εἰπεῖν [22], ὀνόματα θεῶν ἑτέρων μὴ φθέγγεσθαι. Ἐπεὶ οὖν αὐταὶ [23] αἱ Γραφαὶ πολλοὺς λέγουσιν εἶναι θεοὺς, καὶ ἄλλοτε ἕνα μόνον εἶναι, καὶ ὁτὲ μὲν μὴ κακολογεῖσθαι, ὁτὲ δὲ κακολογεῖσθαι, **324** πρὸς τοῦτο τί δεῖ λογίσασθαι, ἢ ὅτι αὐταὶ ἡμᾶς αἱ Γραφαὶ πλανῶσιν;

X. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Οὐ πλανῶσιν, ἀλλ' ἐλέγχουσιν, καὶ εἰς φανερὸν ἄγουσι τὴν ἐν ἑκάστῳ κατὰ τοῦ Θεοῦ ἐνδομυχοῦσαν [24] ὥσπερ ὄφεως κακὴν προαίρεσιν. Πολλοῖς γὰρ καὶ διαφόροις τύποις ἐοικυῖαι πρόκεινται. Ἕκαστος οὖν κηρῷ ἐοικυῖαν τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν ἔχων, περιβλεψάμενος αὐτὰς καὶ πάντα εὑρὼν ἐν αὐταῖς, ὁποῖον Θεὸν εἶναι θέλει [25], τὴν, ὡς ἔφην, κηρῷ ἐοικυῖαν προαίρεσιν ἐπιβαλὼν ἀπομάσσεται. Ἐπεὶ οὖν ὅ τι [26] ἂν βούληταί τις περὶ Θεοῦ φρονεῖν, ἐν αὐταῖς εὑρίσκει, τούτου χάριν ὁ μὲν πολλῶν θεῶν ἰδέας [27] ἀπομάσσεται ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἡμεῖς τὴν τοῦ ὄντως [28] ἀπεμαξάμεθα ἰδέαν [29], ἐκ τῆς ἡμετέρας μορφῆς τὸν ἀληθῆ ἐπιγνόντες τύπον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔνδοθεν ἡμῶν ψυχὴ τὴν αὐτοῦ εἰκόνα πρὸς ἀθανασίαν ἠμφίεσται. Ταύτης τὸν γεννήτορα ἐὰν καταλίπω, δικαίᾳ κρίσει καὶ αὐτή με καταλιπεῖν ἔχει, αὐτῷ τῷ [30] τολμήματι γνωρίσασα ἄδικον, καὶ ὡς ἀπὸ δικαίου δικαίως καταλείψει με· καὶ οὕτως τὴν ψυχὴν μετὰ κόλασιν, τῆς ἀπ' αὐτῆς ἀπολειφθεὶς [31] βοηθείας, φθαρήσομαι. Εἰ δὲ ἔστιν ἕτερος, πρῶτον ἐνδυσάτω ἑτέραν ἰδέαν [32], ἑτέραν μορφὴν, ἵνα διὰ τῆς τοῦ σώματος καινῆς μορφῆς τὸν καινὸν ἐπιγνῶ Θεόν. Εἰ δὲ καὶ τὴν μορφὴν ἀλλάξῃ [33], μή τι **325** καὶ τῆς ψυχῆς τὴν οὐσίαν; Εἰ δὲ καὶ [34] ἀλλάξῃ, οὐκ ἔτι ἐγώ εἰμι, ἄλλος γενόμενος καὶ μορφῇ καὶ οὐσίᾳ. Ἄλλους οὖν πλαττέτω, εἰ ἄλλος ἐστίν. Οὐκ ἔστι δέ. Εἰ δὲ ἦν, ἔπλασεν ἄν. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔπλασεν, ὡς οὐκ ὢν τὸν ὄντα τῷ ὄντι καταλιπέτω. Οὐ-εἰς γὰρ ἐστιν, ἢ μόνη γνώμη Σίμωνος. Ἐγὼ ἄλλον Θεὸν οὐ παραδέχομαι, πλὴν τὸν κτίσαντά με μόνον.

XI. Καὶ ὁ Σίμων· Ἐπεὶ πυκνότερόν σε ὁρῶ τὸν λόγον ποιούμενον ὑπὲρ τοῦ πλάσαντός σε Θεοῦ, μάθε παρ' ἐμοῦ, πῶς καὶ εἰς αὐτὸν ἀσεβεῖς. Οἱ πλάσαντες δύο φαίνονται, ὡς ἡ Γραφὴ λέγει· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν [35]. Τὸ ποιήσωμεν δύο σημαίνει, ἢ πλείονας, πλείονας πλὴν οὐχ ἕνα.

XII. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρινατο· Εις ἐστὶν ὁ τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ εἰπών· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ' Η δὲ σο-

A *diis maledicere*, subjunxisti, ut declarares unum esse creatorem, quod *qui non crearunt, perire habent*. Cumque dixerim, nominandos esse deos, quoniam et Scripturæ eos nominant, etiam ad hæc demonstrasti, non oportere eorum nomina proferre eo quod eadem Scriptura dicat, nomina deorum aliorum non esse pronuntianda. Quandoquidem ergo eædem Scripturæ multos dicunt esse deos, et alibi, unum solum esse, et aliquando, iis non maledicendum, aliquando maledicendum, ex hoc quid concludere debemus, nisi quod ipsæ nos decipiunt Scripturæ?

X. Petrus respondit: Non decipiunt, sed redarguunt, ac in publicum proferunt malam erga Deum voluntatem, in unoquoque instar serpentis latitantem. B Multis enim ac variis typis similes jacent. Unusquisque ergo ceræ consimilem habens voluntatem suam, dum Scripturas perlustrat, cunctaque in illis invenit, qualem Deum esse vult, talem exprimit immissa voluntate, quæ, ut dixi, assimilatur ceræ. Quia ergo quidquid vult aliquis de Deo sentire, in Scripturis offendit, ea gratia ille quidem multorum deorum imagines ex iis effingit, at nos Dei veri speciem expressimus, ex nostra forma verum agnoscentes exemplar. Sed et nobis insita anima illius imagine ad immortalitem induta est. Ejus parentem si relinquo, justo judicio ea quoque me relinquet, ipso facinore indicans injustum, et, ut quæ veniat a justo, juste me deseret, sicque animam post punitionem perdam, deficiente auxilio ab ea orto. Si autem est alius Deus, primum aliam C speciem induat, aliam formam, ut per corporis novam figuram novum agnoscam Deum. Sed et si figuris figuram mutet, nunquid et animæ substantiam? Quod si eam quoque mutaverit, non amplius ego sum, qui alius factus fui tum figura, tum substantia. Alios ergo creet, si alius est. Porro non est. Si enim esset, creasset utique. Cum ergo non creaverit, tanquam qui non existit, revera existentem existenti relinquat. Nullus quippe est, nisi sola Simonis opinione. Ego alium Deum non recipio, præter eum solum qui me condidit.

XI. Tum Simon: Quia video te frequentius sermonem facere de Deo qui te creavit, disce a me quemadmodum in ipsum etiam impius sis. Apparet duos esse creatores, sicut ait Scriptura: *Et dixit Deus: Faciamus hominem ad nostram imaginem et similitudinem* (a). D *Faciamus* duos significat, aut plures, certe non unum.

XII. Et Petrus respondit: Unus est, qui sapientiæ suæ dixit: *Faciamus hominem*. Huic vero sapientiæ,

(a) Gen. I, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[20] καθ'ὃ C. [21] τοῦτο O. Tum δεῖ conj. C. qui in textu δεῖν ut O. [22] εἰπεῖν om. O. [23] C vertit quasi legi voluerit αἱ αὐταί S. [24] Ita O c. Cl. ἐνδομοιχοῦσαν C. Vid. Hom. XI, 6 et 11. [24] λέγει Cl et S. mendose [26] ὅ τε O. Deinceps βούλεται C. [27] εἰδέας C. [28] ὄντος C. [29] εἰδέαν C. [30] τῷ inserui c. O. [31] ἀπολειφθείς conjectavit C, ἀπολειφθείσης idem in textu, ut O. [32] εἰδέαν C. Deinde dedi ἵνα — ἐπιγνῷ c. O ἐπιγνῶν C; rectum jam vidit S. [33] ἀλλάξει O. [34] Deesse videtur ταύτην post εἰ δὲ καί. S. οὐκέτι scr. O. [35] κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν C.

tanquam proprio spiritui, ipse semper congaudebat. Unita quidem est Deo, ut anima, ab eo autem extenditur, velut manus, universitatem producens. Propter hoc vero et unus homo conditus est, ab eo autem etiam sexus femineus processit. Cumque unitas sit genere, dualitatem facit. Nam per extensionem et contractionem unitas dualitas esse censetur. Itaque recte facio deferendo omnem honorem uni Deo, tanquam parentibus. Dixit Simon : Quid vero, et si Scripturæ alios deos aiunt, non admittes?

XIII. Petrus respondit : Si Scripturæ, si prophetæ deos dicunt, in tentationem audientium dicunt, ita quippe scriptum est : *Si surrexerit apud te propheta, dans signa et prodigia, et evenerit signum illud ac prodigium, dixerit vero tibi : Eamus et colamus deos alienos, quos nescierunt patres tui, non audietis prophetam illum : in primis sint manus tuæ ad lapidandum eum. Tentavit enim te avertere a Domino Deo tuo. Quod si dixeris in corde tuo : Quo modo fecit signum hoc vel prodigium, cognoscens cognoscas, quia tentator tentavit, ut sciat an timeas Dominum Deum tuum* (a). Et vero *quia tentator tentavit*, dictum est, aliter autem id post transmigrationem in Babylonem apparet. Neque enim qui cuncta novit Deus, sicut ex multis ostendi licet, tentavit, ut ipse sciret, qui præscit omnia. Si vero cupis, de ea re sermonem faciamus, et demonstrabo Deum præscium esse. Illum autem ignorare, cum falsum sit, id quoque ad tentationem scriptum ostenditur. Ita nos, o Simon, neque ab ullo alio scandalum pati possumus, nec ad multos deos admittendos fraude inducimur, nec ulli sermoni assentimur contra Deum dicto.

A φία (47), ἣ [36] ὥσπερ ἰδίῳ πνεύματι αὐτὸς ἀεὶ συνέχαιρεν· ἥνωται μὲν ὡς ψυχὴ τῷ Θεῷ, ἐκτείνεται δὲ ἀπ' αὐτοῦ, ὡς χείρ, δημιουργοῦσα τὸ πᾶν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἷς ἄνθρωπος ἐγένετο, ἀπ' αὐτοῦ δὲ προῆλθε καὶ τὸ θῆλυ. Καὶ μονὰς [37] οὖσα τῷ γένει δυάς ἐστιν. Κατὰ γὰρ ἔκτασιν καὶ συστολὴν ἡ μονὰς δυὰς εἶναι νομίζεται. Ὥστε ἑνὶ Θεῷ, ὡς γονεῦσιν, ὀρθῶς ποιῶ τὴν πᾶσαν προσαναφέρων τιμήν. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Τί δὲ, εἰ [38] καὶ αἱ Γραφαὶ ἑτέρους θεοὺς λέγουσιν, οὐ παραδέξῃ;

326 XIII. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Εἴτε αἱ Γραφαὶ εἴτε προφῆται θεοὺς λέγουσιν, εἰς πειρασμὸν τῶν ἀκουόντων [39] λέγουσιν. Οὕτω γὰρ γέγραπται· Ἐὰν ἀναστῇ ἐν σοὶ προφήτης, διδοὺς [40] σημεῖα καὶ τέρατα, καὶ ἔλθῃ τότε σημεῖον ἐκεῖνο καὶ τὸ τέρας, ἐρεῖ δέ σοι· Πορευθέντες λατρεύσωμεν θεοῖς ἑτέροις, B οἷς οὐκ ᾔδεισαν οἱ πατέρες σου, οὐκ ἀκούσεσθε τοῦ προφήτου ἐκείνου· ἐν πρώτοις ἔστωσαν αἱ χεῖρές σου λιθοβολῆσαι αὐτόν. Ἐπείρασε γάρ σε ἀποστῆναι ἀπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. Ἐὰν δὲ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Πῶς ἐποίησε τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἢ τὸ τέρας, γινώσκων γνώσῃ, ὅτι ὁ πειράζων ἐπείραζεν, ἰδεῖν [41], εἰ φοβῇ Κύριον τὸν Θεόν σου. Ὅτι δὲ ὁ πειράζων ἐπείραζεν, εἴρητο, ἑτέρως δὲ μετὰ τὴν εἰς Βαβυλῶνα μετοικεσίαν (48) φαίνεται. Οὐ γὰρ ἂν ὁ τὰ πάντα γινώσκων Θεὸς, ὡς ἐκ πολλῶν ἔστι δεῖξαι, ἐπείραζεν [42], ἵνα γνῷ αὐτὸς, ὁ τὰ πάντα προγινώσκων. Εἰ δὲ βούλει [43], περὶ τούτου τὸν λόγον ποιησώμεθα, καὶ δείξω προγινώσκοντα τὸν Θεόν. Τὸ δὲ ἀγνοεῖν αὐτὸν ψεῦσμα ὄν, καὶ τοῦτο πρὸς πειρασμὸν γραφὲν ἀποδέδεικται. Οὕτως ἡμεῖς, ὦ Σίμων, C οὔτε ἀπὸ Γραφῶν οὔτο ὑφ' ἑτέροο τινὸς σκανδαλισθῆναι δυνάμεθα [44] οὔτε πολλοὺς θεοὺς ἀποδέξασθαι ἀπατώμεθα, οὐδὲ λόγῳ τινὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ λεγομένῳ συντιθέμεθα.

XIV. Scimus enim ipsi quoque, angelos a Scripturis vocatos esse deos. Dico autem exempli gratia eum, qui in rubo locutus est, et qui cum Jacobo luctatus est, item eum, qui natus est Emmanuel, quique dictus fuit Deus fortis. Sed et Moyses deus Pharaonis exstitit, revera tamen homo erat. Et præterea idola gentium. Nobis autem unus est Deus, unus creaturarum auctor omniumque exornator, cujus Christus filius est, cui credentes ex Scripturis falsa agnoscimus. Atque adhuc ex patribus instructi de iis quæ in Scripturis vera sunt, unum solum novimus creatorem cœlorum et terræ, Deum Judæo-

XIV. Ἴσμεν γὰρ καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀγγέλους θεοὺς λεχθέντας **327** Λέγω δὲ ὡς ὁ ἐπὶ τῆς βάτου λαλήσας, καὶ τῷ Ἰακὼβ παλαίσας· ἀλλὰ καὶ τὸν γεννώμενον Ἐμμανουὴλ καὶ τὸν λεγόμενον Θεὸν ἰσχυρόν (49). Ἀλλὰ μὴν καὶ Μωϋσῆς θεὸς Φαραὼ ἐγενήθη, τῷ δὲ ὄντι ἄνθρωπος ἦν. Ἔτι δὲ καὶ τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν. Ἡμῖν δὲ εἷς Θεὸς, εἷς ὁ τὰς κτίσεις πεποιηκὼς καὶ διακοσμήσας τὰ πάντα· οὗ καὶ ὁ Χριστὸς υἱὸς, ᾧ πειθόμενοι ἀπὸ τῶν Γραφῶν τὰ ψευδῆ ἐπιγινώσκομεν. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ πατέρων ἐφοδιαζόμενοι τῶν Γραφῶν τὰ ἀληθῆ ἕνα μόνον οἴδαμεν τὸν πεποιηκότα τούς τε οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν, Θεὸν Ἰουδαίων καὶ πάντων τῶν [45]

(a) Deut. XIII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[36] ἣ δὲ σοφίᾳ p. ἡ δὲ σοφία, ἣ C. [37] μία C. Tum ἔκτασιν O et ex conject. C, in cujus textu ἔκστασιν. In O στολήν p. συστολήν· [38] εἰ deest in O. [39] αἰνόντων O. [40] διδούς σοι C. [41] εἰδέναι C. Seq. σου om· O. [42] ἐπείρασεν S. [43] Scripsi βούλει c. O invito Schweglero, qui commendat vulgatam βούλῃ ex ejus opinione conjectivum. Cfr. hom. XIX, 6. Tum add. τόν ante λόγον c. O. [44] Post δυνάμεθα Schliemannus *Clem.* p. 419, 569, addit φέρειν, emendatione superflua. S. [45] τῶν S, O, τόν D.

VARIORUM NOTÆ.

(47) Ἡ δὲ σοφία, etc. Redolere hæc Ebionismum fatebitur mecum qui ea contulerit cum Epiphanianis, dictæ hæreseos cap. 3, 16, 17 et 29. Cot. — Confer quæ de divina sapientia dicta sunt Prov. VIII, 22 seqq. Drach.

(48) Μετὰ τὴν εἰς Βαβυλῶνα μετοικεσίαν. Tunc enim fuerunt pseudoprophetæ in populo Judaico. Cot.

(49) Τὸν γεννώμενον Ἐμμανουὴλ, καὶ τὸν λεγόμενον Θεὸν ἰσχυρόν. Natus Emmanuel, Deus fortis (*Isa.* VII et IX), verus Deus est. Ebionitica igitur sunt hæc atque Ariana, ut et sequentia multa. Ir

σέβειν αὐτὸν αἱρουμένων. Τοῦτον καὶ θεοφιλεῖ λογισμῷ ἀληθῆ [46] δογματίσαντες οἱ πατέρες παρέδωσαν [47] ἡμῖν, ἵνα εἰδῶμεν, ὅτι εἴ τι κατὰ τοῦ Θεοῦ λέγεται, ψεῦδός ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ ὑπερβαλλόντως τι ἐρῶ· εἰ τοῦτο οὕτως ὡς ἔφην οὐκ ἔχει, ἐμοὶ γένοιτο καὶ τοῖς τἀληθὲς [48] ἀγαπῶσιν, περὶ εὐφημίας τοῦ πεποιηκότος ἡμᾶς Θεοῦ κινδυνεύειν.

XV. Ταῦτα ὁ Σίμων ἀκούσας ἔφη· Ἐπειδὴ καὶ τῷ τὰ σημεῖα καὶ τέρατα διδόντι προφήτῃ, ἄλλον δὲ θεὸν λέγοντι φῂς μὴ δεῖν πιστεύειν, μετὰ τοῦ εἰδέναι ὅτι καὶ θάνατον ὀφείλει, οὐκοῦν καὶ ὁ διδάσκαλός σου σημεῖα καὶ τέρατα δεδωκὼς εὐλόγως ἀνῃρέθη. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίθη· Ὁ [49] Κύριος ἡμῶν οὔτε θεοὺς εἶναι ἐφθέγξατο παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα, οὔτε ἑαυτὸν [50] θεὸν εἶναι ἀνηγόρευσεν, Υἱὸν δὲ Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα διακοσμήσαντος **328** τὸν εἰπόντα αὐτὸν εὐλόγως ἐμακάρισεν. Καὶ ὁ Σίμων ἀπεκρίνατο· Οὐ δοκεῖ σοι οὖν τὸν ἀπὸ Θεοῦ θεὸν εἶναι; καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· πῶς τοῦτο εἶναι δύναται, φράσον ἡμῖν. Τοῦτο γὰρ ἡμεῖς εἰπεῖν σοι οὐ δυνάμεθα, ὅτι μὴ ἠκούσαμεν παρ' αὐτοῦ.

XVI. Πρὸς τούτοις δὲ, τοῦ Πατρὸς τὸ μὴ γεγεννῆσθαί ἐστιν, Υἱοῦ δὲ τὸ γεγεννῆσθαι· γεννητὸν δὲ ἀγεννήτῳ ἢ καὶ αὐτογεννήτῳ [51] οὐ συγκρίνεται. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Εἰ καὶ τῇ γενέσει οὐ ταυτόν [52] ἐστιν; Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ὁ κατὰ πάντα τὸ αὐτὸ [53] ὤν τινι τὰς αὐτὰς αὐτῷ πάσας ἔχειν προσωνυμίας οὐ δύναται. Καὶ ὁ Σίμων· Τοῦτο λέγειν ἐστὶν οὐκ ἀποδεικνύειν. Καὶ ὁ Πέτρος· Διὰ τί οὐ νοεῖς, ὅτι τὸ [54] μὲν αὐτογέννητον τύγχάνει ἢ καὶ ἀγέννητον, τὸ δὲ γεννητὸν ὂν τὸ αὐτὸ [55] λέγεσθαι οὐ δύναται, οὐδ' ἂν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ γεγεννημένος τῷ [56] γεγεννηκότι [αὐτόν]. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μάθε· Τὰ ἀνθρώπων σώματα ψυχὰς ἔχει ἀθανάτους, τὴν τοῦ Θεοῦ πνοὴν ἠμφιεσμένας, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθοῦσαι [57] τῆς μὲν αὐτῆς οὐσίας εἰσὶ (50), θεοὶ δὲ οὐκ εἰσίν. Εἰ δὲ θεοί εἰσι,

A rum omniumque qui eum voluerint colere. Hunc pia consideratione verum majores præscripserunt ac tradiderunt nobis, ut sciamus, si quid contra Deum proferatur, mendacium esse. Sed et aliquid supra modum loquar: Si hoc non se habet quemadmodum dixi, mihi et veritatis amatoribus contingat, ut in Dei creatoris nostri laudibus periculum subeamus.

XV. His auditis Simon ait: Quandoquidem etiam signa ac prodigia danti prophetæ, alium vero deum prædicanti, dixisti non oportere credi, imo notum habere, illum mereri mortem, igitur et Magister tuus, qui signa et prodigia dedit, merito interfectus est. Et Petrus respondit: Dominus noster neque deos esse præter cunctorum opificem pronuntiavit B neque se Deum esse prædicavit, sed eum, qui ipsum dixerat Filium Dei constitutoris omnium, jure appellavit beatum. Respondit Simon: Non ergo tibi videtur, eum, qui ex Deo est, Deum esse? Et Petrus dixit: Qua ratione id esse possit, nobis effare. Hoc quippe nos tibi non possumus dicere, quoniam ab illo non audivimus.

XVI. Ad hæc, Patris est, non fuisse genitum, Filii vero, genitum esse. Genitum autem cum ingenito vel per se genito non confertur. Dixit Simon: Nonne ob generationem idem est? Excepit Petrus: Qui per omnia idem non est cum aliquo, non potest easdem omnes cum eo habere appellationes. Et Simon: Hoc dicere non est probare. Tum Petrus: Quare non intelligis, quod ille quidem per se genitus est, vel et ingenitus, hic vero, quia est genitus; idem C dici nequit, neque si ejusdem substantiæ genitus cum eum gignente. Sed et hoc disce: Hominum corpora habent animas immortales, Dei spiritum indutas, quæque a Deo profectæ ejusdem quidem substantiæ sunt, non sunt tamen dii. Sin vero dii sunt, hac ratione cunctorum hominum animæ, mor-

VARIÆ LECTIONES.

[46] ἀληθὲς ὂν C. [47] παρέδοσαν O. Idem εἰδῶμεν. [48] ἀληθές C. [49] ὁ om. O, [50] αὐτόν C. [51] αὐτὸ γεννητῷ O. [52] ταύτῃ O. [53] τῶν αὐτῶ (sic) O. [54] ὁ S. [55] Ita D, ὄντα αὐτόν C, ὄν, τὰ αὐτά O. [56] τό C, Vox [αὐτόν] a me addita explet lacunam cod. O. [57] προελθοῦσι O. Idem εἰσίν c. Cl, ἐστίν C. Ad oram libri Ottob. κατὰ τὸν Ὠριγένη.

VARIORUM NOTÆ.

(50) Τὴν τοῦ Θεοῦ πνοὴν ἠμφιεσμένας, et τῆς μὲν αὐτῆς οὐσίας εἰσί. Ebionæis gnostica permiscet. Hi enim hæretici, teste S. Augustino, dicebant animarum substantiam Dei esse naturam; animasque ex Dei procedere substantia. Præiverat Augustino Irenæus per gnosticorum verba: *Jam enim non habiturum eum animas sanctas, ut rursus demittat eas in sæculum, sed tantum eas quæ sunt ex substantia ejus, id est, quæ sunt ex insufflatione:* lib. I, cap. 24. Quibus omnibus lux ex Theodorito *Hæret. fabul.* lib. V, cap. 9: Ἐκεῖνο δὲ τὸ ἐμφύσημα, οὐ μέρος τι τῆς θείας οὐσίας φαμὲν, κατὰ τὴν Κέρδωνος καὶ Μαρκίωνος λύτταν. *Inspirationem porro illam, non divinæ substantiæ partem aliquam fuisse dicimus juxta Cerdonis et Marcionis insaniam.* Mitto istis recentiores Manichæos et Priscillianistas. Sed concedi mihi velim, ut paucis digrediar in locum deploratæ 'etudinis apud Origenem tom. XIV, *in Joannem*, edi- (a) V. Cl. Petri Danielis Huetii p. 216. ubi πνοὴ [illegible]oratur: Τοιοῦτόν τί μοι φαίνεται καὶ περὶ D τό, Πνεῦμα ὁ Θεός. Ἐπεὶ γὰρ εἰς τὴν μέσην καὶ κοινότερον καλουμένην ζωὴν ὁρῶντες τοῦ περὶ ἡμᾶς πνεύματος, τὴν καλουμένην σωματικώτερον πνοὴν ζωῆς, ζωοποιούμεθα ἀπὸ τοῦ πνεύματος· ὑπολαμβάνω ἀπ' ἐκείνου εἰλῆφθαι τὸ πνεῦμα λέγεσθαι τὸν Θεόν, πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν ἡμᾶς ἄγοντα. Τὸ πνεῦμα γὰρ κατὰ τὴν Γραφὴν λέγεται ζωοποιεῖν· φανερὸν ὅτι ζωοποίησιν, οὐ τὴν μέσην, ἀλλὰ τὴν θειοτέραν. Nam participium ὁπῶντες Græcum non est; ὁπιόντος vero, quod legisse videtur Perionius, sensu caret: itemque ὁρῶντες Ferrarii. Scripserim ego ὁρῶντος, ac verterim ad hunc modum: *Tale quid mihi videtur et de illo:* Spiritus est Deus (*Joan.* IV, 24). *Nam quia cum spiritus noster spectet ad mediam et vulgarius appellatam vitam, quæ magis corporaliter vocatur flatus vitæ, vivificamur a spiritu; inde sumptum fuisse arbitror, ut Deus qui nos ducit ad veram vitam spiritus dicatur. Spiritus enim, secundum Scripturam, dicitur vivificare: plane non vivificatione media sed ea quæ divinior est.* COT.

tuorum, vivorum, gignendorum, dii erunt. Quod si amore contentionis erga me dixeris, eas quoque esse deos, quid hoc jam magnis erit Christo, dici Deum? Id enim habebit, quod omnes habent.

A τούτῳ τῷ λόγῳ πάντων ἀνθρώπων, τῶν τε ἀποθανόντων καὶ ζώντων καὶ γενησομένων [58] αἱ ψυχαὶ θεοὶ [59] τυγχάνουσιν. Εἰ δὲ προσφιλονεικῶν μοι ἐρεῖς, καὶ αὐτὰς θεοὺς εἶναι, καὶ τί τοῦτο ἔτι [60] μέγα καὶ Χριστῷ, τῷ Θεῷ, λέγεσθαι; τοῦτο γὰρ ἔχει, ὃ καὶ πάντες ἔχουσιν.

XVII. Nos Deum dicimus, cujus proprium in alio esse nequit. Velut enim qui infinitus est undique, proper hoc dicitur immensus, et omnino est necesse, eum immensum ideo vocari, quia non potest alius ut ipse esse infinitus, (sin autem aliquis hoc dixerit possibile, errat; nec enim duo undique in finita simul exsistere possunt, terminaretur enim alterum ab altero), itaque natura comparatum est, unum esse Ingenitum. Quod si in figura est, sic quoque unum est incomparabile. Quare et Altissimus vocatur, quia, omnium supremus, cuncta sibi subjecta habet.

329 XVII. Ἡμεῖς Θεὸν λέγομεν, οὗ ἐστιν ἴδιον τὸ [61] ἄλλῳ προσεῖναι μὴ δυνάμενον. Ὥσπερ γὰρ ἄπειτος ὢν πανταχόθεν διὰ τοῦτο λέγεται ἀπέραντος, καὶ ἀνάγκη πᾶσα, ἑτέρου μὴ δυναμένου ὡσαύτως ἀπείρου εἶναι, μὴ εἶναι ἴδιον τὸ καλεῖσθαι ἀπέραντον [62], (εἰ δέ τις λέγει δυνατὸν εἶναί ψεύδεται· δύο γὰρ πανταχόθεν ἄπειρα συνυπάρχειν οὐ δύνανται· περαιοῦται γὰρ τὸ ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου), οὕτως [63] φύσις ἐστὶν, ἓν εἶναι τὸ Ἀγέννητον. Εἰ δὲ ἐν σχήματί ἐστιν, καὶ οὕτως ἕν ἐστι τὸ [64] ἀσύγκριτον. Διὰ τοῦτο B καὶ Ὕψιστος λέμεται, ὅτι πάντων ἀνώτερος ὢν τὰ πάντα αὐτῷ ὑποκείμενα ἔχει.

XVIII. Et Simon: Num nomen illius ineffabile est, *Deus*. quod omnes appellant: quoniam adeo et de nomine contendis ne alii detur? Respondit Petrus: Scio, hoc non esse illi nomen ineffabile, sed nomen quod ex convento hominum dicitur, quod si alteri dederis, etiam illud quod non effertur possis alteri tribuere, et id quidem ratione voluntatis. Nomen, quod dicitur, indicto prægreditur. Hoc modo contumelia et in illud quod nondum prolatum est redundat, quemadmodum honor cogniti in adhuc incognitum refertur.

XVIII. Καὶ ὁ Σίμων· Μὴ γὰρ τοῦτό ἐστιν αὐτνῦ ἀπόῤῥητον ὄνομα, τὸ Θεὸς, ὅπερ πάντες λέγουσιν, ὅτι τοσοῦτον καὶ περὶ ὀνόματος διισχυρίζῃ, ἵνα μὴ ἄλλῳ δοθῇ; Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ἐπίσταμαι ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστιν αὐτῷ τὸ [65] ἀπόῤῥητον ὄνομα (50*), ἀλλὰ τὸ κατὰ συνθήκην ἀνθρώπων λεγόμενον, ὅπερ εἰ ἑτέρῳ δώσεις, καὶ τὸ μὴ λεγόμενον ἑτέρῳ προσάψεις, καὶ [66] τῷ τῆς προαιρέσεως λόγῳ. Τὸ λεγόμενον ὄνομα τοῦ μὴ λεγομένου πρόοδός ἐστιν. Τούτῳ τῷ λόγῳ ἡ ὕβρις καὶ εἰς τὸ μήπω ῥηθὲν λογίζεται, ᾧ λόγῳ ἡ πρὸς τὸ ἐγνωσμένον τιμὴ εἰς τὸ μήπω ἐγνωσμένον ἀναφέρεται.

XIX. Et Simon dixit: Scire velim, Petre, an vere credas hominis formam ad formam Dei esse effictam. Et Petrus: Vere, o Simon, ita habere plane mihi est. Ac Simon: Quomodo potest mors corpus solvere, maximo sigillo conformatum? Tum Petrus: Dei justi est forma. Cum ergo cœperit inique agere, insita species fugit, sicque corpus dissolvitur, ut forma non amplius appareat, ne justi Dei forma ab injusto corpore habeatur. Atqui solutio non fit circa sigillum, sed circa sigillatum corpus. Porro absque eo, qui signavit, signatum non solvitur. Sic citra judicium neque mori licet. Et Simon: Quæ ergo fuit necessitas, Dei formam homini et terra excitato tradere? Ac Petrus: Factum est propter humanitatem Dei creatoris. Quandoquidem ratione substantiæ cuncta præstantiora sunt humana carne, æther inquam, sol, luna, sidera, aer, aqua, ignis, uno verbo cætera omnia, quæ ad ministerium hominis facta, licet substantia potiora, tamen lubenter sustinent ei qui substantia deterior

XIX. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Ἤθελον εἰδέναι, Πέτρε, εἰ ἀληθῶς πιστεύεις, **330** ὅτι ἡ ἀνθρώπου μορφὴ C πρὸς τὴν ἐκείνου μορφὴν διατετύπωται. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἀληθῶς, ὦ Τίμων, οὕτως ἔχειν πεπληροφόρημαι. Καὶ ὁ Σίμων· Πῶς θάνατος τὸ σῶμα λύειν δύναται, σφραγῖδι μεγίστῃ διατετυπωμένον; Καὶ ὁ Πέτρος· Θεοῦ δικαίου ἐστὶ μορφή. Ἐπὰν οὖν ἀδικεῖν ἄρξηται, ἡ ἐν αὐτῷ ἰδέα [67] φεύγει, καὶ οὕτω τὸ σῶμα λύεται, ἵνα ἡ μορφὴ ἀφανὴς γένηται, ὅπως μὴ δικαίου μορφὴν Θεοῦ [68] ἄδικον ἔχῃ σῶμα. Ἡ μέντοι λύσις οὐ περὶ τὴν σφραγῖδα γίνεται, ἀλλὰ περὶ τὸ σφαργισθὲν σῶμα. Ἄνευ δὲ τοῦ σφραγίσαντος τὸ σφραγισθὲν οὐ λύεται. Οὕτως ἄνευ κρίσεως οὐδὲ τὸ ἀποθανεῖν ἔξεστιν. Καὶ ὁ Σίμων· Τίς οὖν ἀνάγκη ἦν, τὴν τοιούτου μορφὴν τῷ ἀπὸ γῆς ἐγερθέντι δοῦναι ἀνθρώπῳ; Καὶ ὁ Πέτρος· Διὰ τὴν τοῦ [69] πεποιηκότος Θεοῦ φιλανθρωπίαν γέγονεν· ἐπεὶ γὰρ D τῷ κατ' οὐσίαν λόγῳ πάντα κρείττονα τυγχάνει τῆς ἀνθρώπου σαρκὸς, λέγω δὴ [70] τὸν αἰθέρα, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ἀστέρας, τὸν ἀέρα, τὸ ὕδωρ, τὸ

VARIÆ LECTIONES.

[58] γεννηθησομένων C. [59] θεοί add. c. O. Tum μοι S, O, μου C. [60] ἔτι om. O, τό p. τῷ legi vult S. [61] τὸ ἴδιον C. [62] Ὡς αὐτὸς ἀπείρῳ εἶναι, τὸ καλεῖσθαι ἀπέραντος C. Schliemanni conjecturam ἀπείρου (*Clem.*, p. 144, 569) a Schweglero vilipensam confirmat cod. O. [63] οὕτως S, O, ὄντως C. [64] καί conj. S. [65] τό O et ex conject. C, in cuj. textu τε S τι. [66] Dedi προσάψεις, καί c. O, προσάψας C, προσάψεις D. [67] εἰδέα C, qui deinde οὕτως. [68] θεοῦ μορφήν C. [69] Pro διὰ τὴν τοῦ in O occurrunt hæc verba alia manu expuncta: τοῦτο διὰ τὴν τοιούτου μορφὴν τῷ ἀπὸ γῆς ἐγερθέντι δοῦναι ἀνθρώπῳ. Tum repetitur καὶ ὁ Πέτρος. [70] δή S. δέ C, O.

VARIORUM NOTÆ.

(50*) Ἀπόῤῥητον ὄνομα. Hoc est nomen Tetragrammaton. *Iehova*, quod Græcis Patrtbus etiam dicitur ἄῤῥητον, ἄφραστον. S. Greg. Naz. vero multo felicius, οὔτε νῷ καταληπτὸν, οὔτε λόγῳ ῥητόν. De hujusmsdi SS. nomine diffuse disseruimus in opere nostro *De l'harmonie entre l'Eglise et la Synagogne*, t. II, pag. 318 et seqq. DRACH.

πῦρ, ἐνὶ λόγῳ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ἅ τινα εἰς ὑπηρεσίαν ἀνθρώπου γενόμενα καὶ κατ' οὐσίαν κρείττονα ὄντα ἡδέως ὑπομένει δουλεύειν τῷ κατ' οὐσίαν χείρονι, διὰ τὴν τοῦ Κρείττονος μορφήν. Ὡς γὰρ οἱ πήλινον [71] ἀνδριάντα βασιλέως τιμῶντες τὴν τιμὴν ἀναφερομένην ἔχουσιν εἰς ἐκεῖνον, οὗπερ ὁ πηλὸς τὴν μορφὴν τυγχάνει ἔχων, οὕτω [72] καὶ ἡ πᾶσα κτίσις τῷ ἀπὸ γῆς γενομένῳ ἀνθρώπῳ χαίρουσα δουλεύει, εἰς τὴν ἐκείνου ἀφορῶσα τιμήν.

A est servire, propter Numinis formam. Nam sicut qui luteam imperatoris statuam honorant, honorem relatum habent in imperatorem, cujus lutum figuram repræsentat, sic universa creatura homini de terra orto læta inservit, ad Dei honorem respiciens.

331 XX. Ἰδὲ [73], οἵῳ Θεῷ, Σίμων ἀχαριστεῖν ἡμᾶς πεῖσαι θέλεις· καὶ βαστάζει σε ἡ γῆ, ἴσως δὲ ἰδεῖν [74] βουλομένη, τίς σοι τὰ ὅμοια φρονεῖν τολμήσοι [75]. Πρῶτος γὰρ αὐτὸς ἐτόλμησας, ὃ μηδεὶς ἐτόλμησεν· πρῶτος ἐφθέγξω, ἃ πρώτως ἠκούσαμεν. Πρῶτοι καὶ μόνοι ἡμεῖς ἐπὶ τῇ [76] τοιαύτῃ σου ἀσεβείᾳ τὴν ἄπειρον τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν ἱστορήσαμεν, καὶ οὐκ ἄλλου τινὸς, ἢ τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον, εἰς ὃν ἀσελεῖν ἐτολμησας. Καὶ χάσματα γῆς οὐκ ἐγενήθη, καὶ πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ οὐ κατεπέμφθη, καὶ εἰς ἐμπρησμὸν ἀνδρῶν οὐκ ἐπεξῆλθεν, καὶ ὑετὸς οὐκ ἐπεσχέθη [77], καὶ θηρῶν πλῆθος ἀπὸ δρυμῶν οὐκ ἐπέμφθη, καὶ ἐπ' αὐτοὺς ἡμᾶς διὰ ἕνα ἁμαρτάνοντα ὡς ἐπὶ μοιχείας πνευματικῆς, τῆς κατὰ σάρκα χείρονος [78] ὑπαρχούσης, ἡ Θεοῦ ὀργὴ ὀλέθριος οὐκ ἤρξατο. Οὐ γάρ ἐστιν ὁ [79] τότε ἐπεξελθὼν τὰ ἁμαρτήματα οὐρανοῦ καὶ γῆς κτίστης Θεός; Ἐπεὶ καὶ νῦν τὰ μέγιστα βλασφημούμενος τὰ μέγιστα ἐπεξήρχετο. Ἀλλὰ τοὐναντίον μακροθυμεῖ, εἰς μετάνοιαν καλεῖ, συντελοῦντα βέλη πρὸς συντέλειαν τῶν ἀσεβῶν ἐν τοῖς θησαυροῖς ἀποκείμενα ἔχων, ἅ τινα ἐπαφήσει ὡς ζῶα ἔμψυχα. ὅταν [80] ἀνταποδοῦναι κρίσιν τοῖς (a) αὐτοῦ προκαθεσθῇ. Διὸ φοβηθῶμεν Θεὸν δίκαιον, οὗ τὴν μορφὴν πρὸς τιμὴν τὸ [81] ἀνθρώπου βαστάζει σῶμα.

XX. Vide, Simon, quali Deo ut simus ingrati persuadere cupis: et terra portat te, fortassis scire volens, quis similia ac tu sentire audeat. Primus enim ausus es, quod nullus in animum induxit: primus locutus es ea, quæ primum audivimus. Primi ac soli nos super tanta tua impietate immensam Dei patientiam cognovimus, nec alterius cujuspiam, quam illius qui mundum creavit, in quem sustinuisti esse impius. Et terræ hiatus factus non est, atque ignis e cœlo non est emissus nec in B hominum conflagrationem exiit, et imber non est suspensus, ac multitudo ferarum non est e saltibus immissa, atque in nos ipsos propter unum peccatorem, ob spirituale adulterium, quod carnali pejus est, non conversa est perniciosa Dei ira. An enim non est, qui tunc vindicabat peccata, cœli ac terræ conditor Deus? alioquin et nunc maximis appetitus conviciis maxime ulcisceretur. Sed contra, patiens est, ad pœnitentiam vocat, qui consummantia tela ad impiorum exterminationem habet in thesauris reposita, quæ, tanquam viventia animalia, tunc demittet, cum præsederit ad retribuendum hostibus suis judicium. Quocirca timeamus justum Deum, cujus formam in honorem hominis corpus gerit.

332 XXI. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος ὁ Σίμων ἀπεκρίνατο· Ἐπειδὴ ὁρῶ σε σοφῶς αἰνισσόμενον ὅτι τὰ γεγραμμένα κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ ἐν ταῖς [82] βίβλοις οὐκ ἀληθῆ τυγχάνει, αὔριον ἀπὸ τῶν τοῦ διδασκάλου σου λόγων δείξω τὸν [83] δημιουργὸν μὴ ἀνώτατον λέγοντα ειναι [84] Θεόν. Καὶ ὁ Σίμων ταῦτα εἰπὼν ἐξῆλθεν. Ὁ δὲ Πέτρος τοῖς παρεστῶσιν ὄχλοις ἔφη· Ὁ Σίμων πὰν μηδὲν ἕτερον περὶ Θεοῦ βλάψαι ἡμᾶς δυνηθῇ, ἀλλ' οὖν γε [85] ἐμποδίζει ὑμῖν ἀκούειν τοὺς τὴν ψυχὴν δυναμένους καθαίρειν λόγους. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος [86] πολὺς ψιθυρισμὸς ἐγένετο τῶν ὄχλων λεγόντων· Τίς δὲ ἀνάγκη ἐᾷν αὐτὸν ἐνταῦθα εἰσιόντα τὰς κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας λέγειν. Καὶ ὁ Πέτρος ἀκούσας ἔφη· Γένοιτο μέχρι Σίμωνος ἀρκετὸν γενέσθαι τὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς πειρασμὸν ἀνθρώπον λόγον. Ἔσονται [87] γὰρ, ὡς ὁ Κύριος εἶπεν, ψευδαπόστολοι, ψευδεῖς προφῆται, αἱρέσεις, φιλαρχίαι. αἵ τινες, ὡς στοχάζομαι, ἀπὸ

C XXI. Quæ postquam Petrus dixit, respondit Simon: Quandoquidem video te callide significare, ea quæ in libris adversus Creatorem scripta sunt, non esse vera, crastino die ex Magistri tui verbis ostendam, ab eo dici, creatorem non esse supremum Deum. Et Simon his dictis abiit. At Petrus astanti plebi ait: Simon, quamvis in nullo alio circa Deum nos possit lædere, at certe vobis impedimento est, ne audiatis sermones qui valent purgare animam. Hæc Petro proferente ingens exortus est susurrus multitudinis, dicentis: Quæ vero necessitas, sinendi eum huc ingredientem blasphemias contra Deum loqui? Et Petrus audiens dixit: Utinam non ultra Simonem protenderetur doctrina contra Deum, ad hominum tentationem illata. Erunt enim, sicut D prolocutus est Dominus, pseudoapostoli, falsi prophetæ, hæreses, affectationes dominandi, quæ, sicut conjicio, a Simone Deum blasphemante sumen-

VARIÆ LECTIONES.

[71] πάλιν O. [72] οὕτως C. [73] Ita O c. S. εἶδε C. [74] ἰδεῖν S, O εἰδεῖν C. [75] τολμήσει O. Malim τολμῆσαι. Tum adjeci αὐτός c. O. [76] τῇ adscripsi ex O. [77] ἐπεχέθη O. [78] τῆς κατὰ σάρκαχείρονος D. approbante O, κατὰ σάρκα χείρων C in textu χείρονος in marg. [79] ὁ om. O interpungens post ἐστιν. [80] Ita O et ex conject. C, in cuj. textu ὄντα. [81] τοῦ C. [82] ποτε ἐν p. ἐν ταῖς C. Ad oram cod. Ott. νόθα κατὰ νόμου· [83] τό C. [84] λέγοντα εἶναι idem quod λέγειν. Alioquin aliquid mutandum esset in textu S. [85] γε om O. [86] εἰπόντος om. O. [87] Cfr. Credner *Beitr.* I, 291, 318 S.

VARIORUM NOTÆ.

(a) Legendum τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ; si versioni Latinæ fides. EDIT. PATROL.

tes exordium, ad eadem cum Simone contra Deum proferenda cooperabuntur. Atque hæc pronuntians cum lacrymis, manu advocavit multitudinem, quæ cum accessisset, manus imposuit, et precatus est, sicque dimisit, monens convenire maturius. Ista inquiens ac suspirans ingressus est, nec cibo sumpto ivit cubitum.

HOMILIA XVII.

I. Sequenti ergo die Petrus, cum Simone disceptaturus, maturius experrectus oravit. Simulque ac precem finivit, Zacchæus ingressus est ac dixit: Simon extra sedet, cum quibusdam suis, circiter triginta, disserens. Et Petrus ait: Sinatur loqui, donec multitudo conveniat, tuncque incipiamus quæstionem, ut sic, auditis quæ ab eo dicta fuerint, ad ea aptantes nos, egressi disputemus. Atque eo modo factum est. Egressus igitur nec multo post reversus Zacchæus Petro retulit sermones Simonis contra ipsum.

II. Dixit autem: Accusat te, Petre, quasi malitiæ ministrum, et magia multum valentem, ac hominum animas deterius idololatria fascinantem. Et quidem quod magus sis, hoc visus est afferre argumentum, dicendo: Conscius mihi sum, me ne unius quidem verbi recordari ex iis quæ cum eo disputaturus apud me perpendi. Nempe quando ipse disserit, et ego mentem applico, ut revocem in memoriam, quænam sint quæ cogitavi descendens ad colloquium cum eo, nec quidquam eorum, (quæ dicit audio. Quando ergo nihil ejusmodi cum ullo alio patior, quam cum illo solo, qua ratione non sum ab eo incantatus? Illud vero, quod, quæ docet pejora sint idololatria, clarum erit mentem habenti, postquam indicavero. Nulla enim alia utilitas est, quam ut anima omnigenis idolis libera reddatur. Nam speciem imaginata timore ligatur, et credens se aliquid pati, elanguet, et alienatur, seu a dæmone insanit, ac dæmoniaco furore correpta multis sobria videtur.

III. Id vobis Petrus præstat, pollicendo sapientes facere. Prætextu siquidem unius Dei videtur quidem liberare vos multis anima carentibus idolis, quæ non multum nocent cultoribus, quod ipsis oculis cernuntur esse lapidea, vel ænea, vel aurea, vel ex alia quadam inanima materia. Quare cum anima sciat, id quod cernitur, nihil esse, non simili modo per aspectabile a timore potest imagina-

A τοῦ τὸν Θεὸν βλασφημοῦντος Σίμωνος τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαι (51) εἰς τὸ [88] τὰ αὐτὰ τῷ Σίμωνι κατὰ τοῦ Θεοῦ λέγειν συνεργήσουσιν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν μετὰ δακρύων, τῇ χειρὶ προσεκαλεῖτο τοὺς ὄχλους, οἷς πρεσελθοῦσι τὰς χεῖρας ἐπιτιθεὶς [89] καὶ εὐχόμονος ἀπέλυεν, λέγων **383** ὀρθριαίτερον συνέρχεσθαι. Ταῦτα εἰπὼν καὶ στενάζων εἰσελθὼν οὔτε τροφῆς μεταλαβὼν ὕπνωσεν.

ὉΜΙΛΙΑ ΙΖ'

I. Τῆς μὲν οὖν ἄλλης ἡμέρας ὁ Πέτρος πρὸς Σίμωνα ζητεῖν μέλλων ὀρθριαίτερον [90] ἐξυπνισθεὶς ηὔξατο, καὶ ἅμα τῷ παύσασθαι ὁ Ζακχαῖος εἰσῄει λέγων· Σίμων ἔξω καθέζεται, μετὰ ἰδίων αὐτοῦ τινων ὡς τριάκοντα διαλεγόμενος. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ἐάσθω [91] λαλεῖν, μέχρις ὅτε [92] πλῆθος γένηται, καὶ B τότε ζητεῖν ἀρξώμεθα, ἵνα οὕτως ἡμεῖς τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ἀκούσαντες, πρὸς αὐτὰ ἁρμοσάμενοι, ἐξελθόντες διαλεχθῶμεν. Καὶ δὴ οὕτως ἐγένετο. Ἐκβὰς οὖν καὶ μετ' οὐ πολὺ πάλιν εἰσελθὼν ὁ Ζακχαῖος ἀντέβαλλε τῷ Πέτρῳ τοὺς ὑπὸ Σίμωνος κατὰ Πέτρου [93] ῥηθέντας λόγους·

II. Ἔλεγε δέ· Αἰτιᾶταί σε Πέτρε, ὡς κακίας ὄντα ὑπηρέτην, καὶ μαγείᾳ πολὺ δυνάμενον, καὶ εἰδωλολατρείας [94] χεῖρον τὰς τῶν ἀνθρώπων φαντασιοῦντα ψυχάς. Εἰς τὸ μὲν οὖν μάγον εἶναί σε ταύτην ἐδόκει φέρειν ἀπόδειξιν, λέγων· Σύνοιδα ἐμαυτῷ, ὅτι ὧν κατ' ἐμαυτὸν σκέπτομαι, ἐλθὼν συζητεῖν αὐτῷ, οὐδὲ ἕνα μνημονεύω λόγον. Αὐτοῦ γὰρ διαλεγομένου, κἀμοῦ τὸν νοῦν ἀσχολοῦντος εἰς τὸ ἀναπολῆσαι. τίνα ἐστὶν ἃ ἐλογισάμην **384** ἐλθὼν λέγειν πρὸς αὐτὸν, οὐδ' ὁτιοῦν ὧν λέγει ἐπακούω [95]. Ἐπεὶ οὖν ἐπ' ἄλλου C τινὸς τοιοῦτό τι οὐ πάσχω, ἢ ἐπ' αὐτοῦ μόνου, πῶς οὐχὶ μαγευόμενος ὑπ' αὐτοῦ τυγχάνω; Τὸ δὲ ὅτι, ἃ [96] ἂν διδάσκῃ, εἰδωλολατρείας χείρονά ἐστιν, τῷ γε νοῦν ἔχοντι, ἐμοῦ μηνύσαντος σαφὲς ἔσται. Οὐθὲν γὰρ ἕτερον ὠφεληθῆναί ἐστιν [97], ἢ τὸ τὴν ψυχὴν εἰδώλων παντοδαπῶν ἐλευθέραν γενέσθαι. Φανταζομένη γὰρ εἶδος δεσμεῖται φόβῳ, καὶ φροντίδι τοῦ παθεῖν τι μαραίνεται, καὶ ἀλλοιουμένη δαιμονᾷ [98], καὶ δαιμονῶσα τοῖς πολλοῖς σωφρονεῖν δοκεῖ.

III. Τοῦτο ὑμῖν Πέτρος ὑποσχέσει τοῦ σωφρονίζειν παρέχει. Προφάσει γὰρ ἑνὸς Θεοῦ δοκεῖ μὲν ὑμᾶς πολλῶν ἀψύχων ἀπαλλάσσειν εἰδώλων, ἃ οὐ πάνυ τοὺς σέβοντας ἀδικεῖ, τῷ αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς [99] ὁρᾶσθαι λίθινα ὄντα ἢ χάλκεα ἢ χρύσεα [100] ἢ καὶ ἐξ ἄλλης D τινὸς ἐψύχου ὕλης. Διὸ τῷ [1] εἰδέναι, ὅτι τὸ βλεπόμενον οὐδέν ἐστιν, οὐχ ὁμοίως τῷ ὁρατῷ ὑπὸ φόβου φαντασιοῦσθαι δύναται ἡ ψυχή. Πλάνῳ δὲ διδασκαλίᾳ

VARIÆ LECTIONES.

[88] τό add. S. probante O. [89] Ita S, ἐπιτιθών C. Ambigo de Ottoboniani scriptura truncata. Deinde ὀρθριαίτερον S, O; ὀρθρίτερον C. προσέρχεσθε p. συνερχεσθαι O. [90] Ita O. c. S, ὀρθρίτερον C. [91] Pro ἐάσθω lacuna in O. [92] ὅ του (sic) p. ὅτε O. Tum p. οὕτως lacuna in eodem. [93] κατὰ Πέτρου D, τῷ Πέτρῳ C, O. Deleri hæc vbb. vult C. [94] εἰδωλολατρίας O. [95] Ita O et ex conject. C. in cuj. textu ἐπακούων. [96] ἃ conj. C, approbante O; deest in cod. hom. Parisiensi, εἰδωλολατρίας O. [97] ὠφεληθῆναι ἔστι S. [98] καὶ φρονοῦσαι εὐπαθεῖν τι μαραίνεται καὶ ἀλλοιοῦται ἢ δαιμονᾷ C. [99] ὀφθαλμῷ O. [100] χαλκέα ἢ χρυσέα O. [1] τῷ S, O, τό C.

VARIORUM NOTÆ.

(51) Ἀπὸ Σίμωνος τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαι. Hoc una voce laudant ecclesiastici scriptores, adeo ut personatus iste Petrus de eo, quod jam factum viderat, quasi futuro conjecturam fecerit. Vide sis Irenæum lib. I, c. 23, 2; lib. III, *Præfat.* et Eusebium *H. E.* lib. II, 13. DAVIS.

εἰς φοβερὸν Θεὸν ἀποβλέπουσα τῶν κατὰ φύσιν ἐκβαθρεύεται. Καὶ ταῦτα ἐγὼ λέγω, οὐχ ὅτι ὑμᾶς εἴδωλα σέβειν παραινῶ, ἀλλ' ὅτι Πέτρος φοβερῶν ἰδεῶν [2] δοκῶν ἀπαλλάσσειν ὑμῶν τὰς ψυχὰς, φοβερωτέρᾳ ἰδέᾳ [3] τὸν ἕκαστον ὑμῶν ἐνθουσιῶν ποιεῖ νοῦν, Θεὸν ἐν μορφῇ εἰσηγούμενος, καὶ ταῦτα ἄκρως δίκαιον, **325** ᾧ ἕπεται τὸ φοβερὸν καὶ τῇ συννοούσῃ ψυχῇ τὸ φρικῶδες, δυνάμενοο καὶ τῶν ὀρθῶν λογισμῶν ἐκλῦσαι τοὺς τόνους. Ἐν γὰρ τοιούτῳ καθεστὼς χειμῶνι ὁ νοῦς ὡς βυθὸς ὑπ' [4] ἀνέμου σφοδροῦ θολοῦται τὸ λαμπρόν. Διὸ εἰ ἐπ' ὠφελείᾳ ὑμῶν προσέρχεται, μὴ ὑμῶν τοὺς ἐξ ἀψύχων μορφῶν ἠπίως [5] γινομένους φόβους ἐκλύειν δοκῶν φοβερὰν Θεοῦ ἀντεισφερέτω μορφήν. Μορφὴν δὲ ἔχει Θεός [6]; Εἰ δὲ ἔχῃ, ἐν σχήματί ἐστιν. Ἐν σχήματι δὲ ὢν πῶς οὐ περιόριστός ἐστιν; Περιόριστος δὲ ὢν ἐν τόπῳ ἐστίν. Ἐν τόπῳ δὲ ὢν ἥττων ἐστὶ τοῦ περιέχοντος αὐτὸν τόπου. Ἥττων δέ τινος ὢν πῶς πάντων ἐστὶν ὁ [7] μείζων ἢ κρείττων ἢ ἀνώτατος; Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

IV. Ὅτι δὲ ἀληθῶς οὐδὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Διδασκάλου αὐτοῦ ῥηθέντα πιστεύει, φανερόν ἐστιν. Τὰ γὰρ [8] ἐναντία αὐτῷ κηρύσσει. Ἐκείνου γὰρ εἰπόντος τινὶ, ὡς μανθάνω· Μή με λέγε ἀγαθὸν, ὁ γὰρ ἀγαθὸς εἷς ἐστιν. Ἀγαθὸν δὲ εἰπὼν οὐκ ἔτι ἐκεῖνον λέγει τὸν δίκαιον, ὃν αἱ Γραφαὶ κηρύσσουσιν, ὃς ἀποκτείνει [9] καὶ ζωοποιεῖ, ἀποκτείνει μὲν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ζωοποιεῖ δὲ τοὺς κατὰ γνώμην αὐτοῦ βιοῦντας. Ὅτι δὲ ὄντως οὐ τὸν Δημιουργὸν ἔλεγεν ἀγαθὸν, τῷ διανοηθῆναι δυναμένῳ σαφές ἐστιν. Τοῦ γὰρ Δημιουργοῦ ἐγνωσμένου καὶ τῷ πλασθέντι Ἀδὰμ, καὶ τῷ εὐαρεστήσαντι αὐτῷ [10] Ἐνὼχ, καὶ τῷ ὑπ' αὐτοῦ δικαίῳ ὁραθέντι Νῶε, ὁμοίως καὶ τῷ Ἀβραὰμ **326** καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, ἀλλὰ καὶ Μωϋσῇ καὶ λαῷ καὶ ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Πέτρου Ἰησοῦς ἐλθὼν [11] ἔλεγεν [12]· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, ὡς οὐδὲ τὸν Υἱόν τις οἶδεν [13] εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, καὶ οἷς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Εἰ οὖν αὐτὸς Υἱὸς ἦν ὁ παρὼν, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ παρουσίας οἷς ἐβούλετο τὸν πᾶσιν ἄγνωστον ἀπεκάλυπτεν. Καὶ οὕτως τοῖς πρὸ αὐτοῦ πᾶσιν ἄγνωστος ἦν ὁ Πατὴρ, οὐχ οὕτως [14] ὢν ὁ πᾶσιν ἐγνωσμένος.

V. Καὶ τοῦτο εἰπὼν Ἰησοῦς οὐδὲ αὐτὸς ἑαυτῷ συμφωνεῖ. Ἐνίοτε γὰρ ἄλλαις φωναῖς τῶν ἀπὸ τῶν [15] Γραφῶν φοβερὸν καὶ δίκαιον συνίστησι Θεὸν λέγων· Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τοῦ ἀποκτείνοντος [16] τὸ σῶμα, τῇ δὲ ψυχῇ [17] μὴ δυναμένου τι ποιῆσαι· φοβήθητε δὲ τὸν δυνάμενον καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς βαλεῖν. Ναὶ λέγω

tionibus deludi. At fallaci doctrina decepta dum terribilem Deum respicit, ex iis quæ natura habet excidit funditus. Atque hæc dico, non quod idola colere suadeam, sed quia Petrus, dum videtur animas vestras eripere formidabilibus speciebus, mentem uniuscujusque vestrum formidabili idea reddit fanaticam, Deum in forma introducens, eumque summe justum, quam ideam sequitur terror, et animæ cogitantis horror, valens etiam rectæ rationis vigorem solvere. In hac quippe procella animus constitutus velut mare a vehementi vento infuscatur et splendorem perdit. Quocirca si ad utilitatem vestram advenit, ne, dum videtur timores vestros ex inanimatis formis leniter ortos resolvere, in locum eorum terribilem Dei formam inducat. An vero Deus habet formam? Quod si habet, in figura consistit. In figura autem consistens, quo modo non est circumscriptus? Et circumscriptus, in loco versatur. Cæterum in loco exsistens, minor est continente illum loco. Denique qui est aliquo minor, quo pacto major est omnibus, aut præstantior, aut supremus? Atque hæc quidem ita.

IV. Quod autem vere neque quæ a Magistro suo dicta sunt credat, manifestum est. Nam contraria ei prædicat. Scilicet ille, sicut audio, cuidam dixit: ***Ne me dicas bonum, bonus enim unus est*** (*a*). Bonum vero aiens, non amplius illum inquit, qui justus est, quemque Scripturæ prædicant, qui ***occidit, et vivere facit*** (*b*), occidit quidem peccatores, vivere autem facit eos, qui secundum ejus voluntatem agunt. Porro quod revera Creatorem non dixit bonum, ei qui poterit considerare clarum erit. Cum enim Creator notus fuerit et Adamo qui ab eo formatus est, et Enocho qui ei placuit, et Noæ qui ei justus esse apparuit, similiter et Abrahamo, Isaaco, Jacobo, sed et Moysi, ac populo, totique mundo, magister ipsius Petri, Jesus, veniens dixit: ***Nemo novit Patrem, nisi Filius, sicut nec Filium quis novit, nisi Pater, et quibus vult Filius revelare*** (*c*). Si ergo, qui advenit, ipse Filius erat, post suum adventum quibus voluit eum, qui cunctis incognitus erat, revelavit. Sicque omnibus ante eum ignotus erat Pater, proindeque non est ille omnibus cognitus.

V. Atque hoc dicens Jesus neque ipse secum consentit. Interdum enim aliis Scripturarum vocibus timendum ac justum commendat Deum, aiens: ***Nolite timere eum, qui occidit corpus, animæ autem nihil potest facere, sed timete eum qui potest et corpus et animam in gehennam ignis mittere. Utique dico vobis, hunc timete*** (*d*). Quod autem vere hunc ti-

(*a*) Matth. XIX, 17.
(*b*) Deut. XXXII, 39.
(*c*) Matth. XI, 27.
(*d*) Matth. X, 28.

VARIÆ LECTIONES.

[2] εἰδεῶν C. [3] εἰδέᾳ C. ὑπό O. [5] ἠπίους O. Tum recepi φόβους c. eod. et ex conject. Ci, in cujus cod. deest. [6] ὁ Θεός O, articulo quidem subnotato. [7] ἢ C. [8] δέ O. [9] ἀποκτέννει O, ét paulo post. [10] αὐτῷ om. O. [11] Πέτρος ἰσῶν ἐλθῶν p. Πέτρου Ἰησοῦς ἐλθών O; quæ quidem vbb. lineola subnotata sunt. [12] Cfr. Credner, *Beitr.* I, 248, 314. Schwegler, *Nachapost Zeitalter* I, 254, 20. S. [13] εἶδεν O. Dein βούληται S. O, βούλεται C. [14] οὗτος O. [15] τόν O. [16] ἀποκτέννοντος O. [17] τὴν ψυχήν p. τῇ δὲ ψυχῇ O. Tum inserui δέ c. eodem.

mendum esse dixerit ut justum Deum, ad quem et injuria affectos ait clamare, parabolam ad eam rem proferens interpretationem subjungit, dicens: *Si ergo judex iniquitatis ita fecit, quod sæpissime rogaretur, quanto magis Pater faciet vindictam clamantium ad se die ac nocte? An, quia patiens est erga illos, putatis quod non faciet? Profecto, dico vobis, faciet, et cito* (*a*). Cæterum qui vindicantem et remunerantem dicit Deum, justum eum natura confirmat et non bonum. Præterea confitetur Domino cœli et terræ (*b*). Quod si Dominus est cœli et terræ, admittiur esse Conditor; qui autem Conditor est, justus est. Aliquando bonum dicendo, aliquando justum, neque sic consonat. Tertium vero quid sapiens illius discipulus heri affirmabat, operationem visione potiorem esse, ignarus, evidentiam posse esse humanam, certum vero esse apud omnes, visionem ad Divinitatem pertinere.

VI. Hæc atque his paria, Petre, Simon extra stans dum multitudini edisserit, plures mihi videtur conturbare. Quocirca exi statim, et vi veritatis falsos ejus dissolve sermones. Quibus a Zacchæo dictis, Petrus pro more precatus egressus est, cumque in eodem loco, in quo superiori die, constitisset, ac ex religionis consuetudine populum salutasset, ita cœpit loqui: Dominus noster Jesus Christus, utpote verus Propheta (quemadmedum in tempore ea quoque de re demonstrationes afferam), circa ea quæ ad veritatem spectant, breves fecit sententias, propter hæc duo, primum, quia ad pios loquebatur, scientes ab eo per sententiam prolata credere. Neque enim nova erant ad eorum consuetudinem, quæ dicebantur. Secundo autem, quia habens præfinitum prædicationis tempus probationibus non utebatur, ne in sermones omne illud tempus insumeret, sicque ei contingeret, ut dum occuparetur in interpretationibus paucorum verborum, quæ cum labore animi possent intelligi, doctrinam veritatis non multum promoveret. Itaque de quibus volebat pronuntiabat, ut populo valenti intelligere, ex quibus nos etiam sumus, qui quando (id quod raro accedit) ab eo dicta non percipiebamus seorsum sciscitabamur, ne quid eorum quæ dicebat nobis esset obscurum.

VII. Sciens ergo, nos cuncta ab eo prolata cognoscere, ac posse demonstrationes præbere, quando misit nos ad imperitas gentes, ut eos baptizaremus in remissionem peccatorum (*c*), præcepit, ut prius

A ὑμῖν, τοῦτον φοϐήθητε. Ὅτι δὲ ὄντως τοῦτον φοϐηθῆναι ἔλεγεν ὡς δίκαιον Θεὸν, πρὸς ὃν καὶ ἀδικουμένους βοᾷν λέγει, παραϐολὴν εἰς τοῦτο εἰπὼν ἐπαγει τὴν ἑρμηνείαν λέγων· Εἰ οὖν ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας ἐποίησεν οὕτως, διὰ τὸ ἑκάστοτε ἀξιωθῆναι, πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτός; ἢ [18] διὰ τὸ μακροθυμεῖν αὐτὸν ἐπ' αὐτοῖς δοκεῖτε ὅτι οὐ ποιήσει; Ναὶ [19], λέγω ἡμῖν, ποιήσει, καὶ ἐν τάχει. Ὁ δὲ ἐκδικοῦντα **327** καὶ ἀμειϐόμενον λέγων Θεὸν δίκαιον αὐτὸν τῇ φύσει συνίστησιν, καὶ οὐκ ἀγαθόν. Ἔτι δὲ καί [20] ἐξομολογεῖται τῷ Κυρίῳ οὐρανοῦ καὶ γῆς. Εἰ δὲ Κύριός ἐστιν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁμολογεῖται δημιουργὸς, δημιουργὸς δὲ ὢν δίκαιός ἐστιν. Ποτὲ μὲν ἀγαθὸν λέγων, ποτὲ δὲ δίκαιον, οὐδ' οὕτως συμφωνεῖ. Τρίτον δὲ ὁ σοφὸς αὐτοῦ μα-
B θητὴς ἐχθὲς [21] διισχυρίζετο, ἐνάργειαν ὀπτασίας ἱκανωτέραν εἶναι, οὐχ εἰδὼς ὅτι ἡ ἐνάργεια [22] ἀνθρωπεία εἶναι δύναται, ἡ δὲ ὀπτασία θεότητος εἶναι ὁμολογεῖται.

VI. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, Πέτρε. ὁ Σίμων τοῖς ὄχλοις ἔξω ἑστὼς [καὶ [23] διαλεγόμενος, ταράσσειν μοι δοκεῖ τοὺς πλείονας. Διὸ ἐξαυτῆς ἔξιθι, ἀληθείας δυνάμει τοὺς αὐτοῦ ψευδεῖς ἐκλύων λόγους. Ταῦτα τοῦ Ζακχαίου εἰπόντος ὁ Πέτρος συνήθως εὐξάμενος ἐξῄει, καὶ εἰς τὸν πρὸ μιᾶς τόπον στὰς, καὶ τῷ τῆς θεοσεϐείας ἔθει προσαγορεύσας τοὺς ὄχλους, τοῦ λέγειν ἤρξατο οὕτως· Ἀληθὴς ὢν προφήτης ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς [24], ὡς ἐπὶ καιροῦ καὶ περὶ τούτου πληροφορήσω, περὶ τῶν τῇ ἀληθείᾳ διαφερόντων συντύμως τὰς ἀποφάσεις ἐποιεῖτο, διὰ δύο
C ταῦτα [25], ὅτι πρὸς θεοσεϐεῖς ἐοοιεῖτο τὸν λόγον, εἰδότας τὰ ἀποφάσει ὑπ' αὐτοῦ ἐκφερόμενα πιστεύειν· οὐδὲ γὰρ ἦν ξένα τῆς αὐτῶν συνηθείας τὰ λεγόμενα. Δεύτερον δὲ ὅτι προθεσμίαν ἔχων κηρύξαι τῷ τῆς ἀποδείξεως οὐκ ἐχρῆτο λόγῳ, **328** ἵνα μὴ εἰς λόγους [26] τὸν πάντα τῆς προθεσμίας δαπανῷ [27] χρόνον, καὶ οὕτως αὐτῷ συμϐήσεταῖ, εἰς ὀλίγων λόγων ἐπιλύσεις ἀσχολουμένῳ. τῶν ὑπὸ πόνου ψυχῆς νοεῖσθαι δυναμένων, τοὺς ἀληθείᾳ νιαφέροντας μὴ ἐπὶ πλεῖον εἰσφέρειν [28] λόγους. Ἐπειδὴ περὶ ὧν ἤθελεν ἀπεθαίνετο, ὡς λαῷ νοεῖν δυναμένῳ, ἀφ' ὧν ἐσμεν καὶ ἡμεῖς, οἳ ὁπότε κατὰ τὸ σπάνιον οὐκ ἐτοήσαμέν τι [29] τῶν ὑπ' αὐτοῦ ῥηθέντων, ἰδίᾳ ἐπυνθανόμεθα, μὴ ἡμῖν τι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ῥηθέντων ἀνόητον [30] ᾖ.

D VII. Εἰδὼς οὖν ἡμᾶς πάντα εἰδότας [31] τὰ ὑπ' αὐτοῦ ῥηθέντα καὶ τὰς ἀποδείξεις παηασχεῖν δυναμένους, εἰς τὰ ἀμαθῆ ἔθνη ἀποστέλλων ἡμᾶς, βαπτίζειν αὐτοὺς εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἐνετείλατο ἡμῖν πσότερον δι-

(*a*) Luc. XVIII, 6. (*b*) Matth. XI, 25. (*c*) Matth. XXVIII, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[18] εἰ O. [19] Ita O et ex conject. C, in cuj. textu καί. Excidit ap. Cl. et S. [20] καί om. O. [21] χθές O. Tum ἐνάργεια conj. Cl., ἐνέργειαν C, O. [22] ἐνάργεια ex conject. Cl, ἐνεργεια C, O. [23] καὶ melius abesset S. [24] Χριστός add. c. O. [25] Post ταῦτα excidit fortasse πρῶτον μέν. S, [26] λόγον O. [27] δαπανᾷ O. [28] ἐκφέρειν proponit S. [29] τι deesse vidit S: jam accessit ex O. Postea μή c. Credner *Beitr.* I. 297; ἵνα uterque hom. cod., ἵνα μή conj. C. [30] μὴ ἀνόητον p. ἀνόητον O. [31] εἰδότας πάντα C.

δάξαι αὐτούς· ἀφ' ὧν ἐντολῶν αὕτη [32] πρώτη καὶ μεγάλη τυγχάνει, τὸ φοβηθῆναι Κύριον τὸν Θεὸν καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύειν. Θεὸν δὲ φοβεῖσθαι ἐκεῖνον εἶπεν, οὗ οἱ ἄγγελοι [33] τῶν ἐν ἡμῖν ἐλαχίστων πιστῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἑστήκασι θεωροῦντες τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς διαπαντός. Μορφὴν γὰρ ἔχει (52), διὰ πρῶτον καὶ μόνον κάλλος καὶ πάντα μέλη, οὐ διὰ χρῆσιν· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ὀφθαλμοὺς ἔχει, ἵνα ἐκεῖθεν βλέπῃ [34]· πανταχόθεν γὰρ ὁρᾷ, τοῦ ἐν ἡμῖν βλεπτικοῦ πνεύματος ἀπαραβλήτως λαμπρότερος ὢν τὸ σῶμα [35], καὶ παντὸς **339** στιλπνότερος, ὡς πρὸς σύγκρισιν αὐτοῦ τὸ ἡλίου φῶς λογισθῆναι σκότος. Ἀλλ' οὐδὲ διὰ τοῦτο ὦτα ἔχει, ἵνα ἀκούῃ, πανταχόθεν γὰρ ἀκούει, νοεῖ, κινεῖ [36], ἐνεργεῖ, ποιεῖ. Τὴν δὲ καλλίστην μορφὴν ἔχει δι' ἄνθρωπον, ἵνα οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ [37] αὐτὸν ἰδεῖν δυνηθῶσιν, ἵνα χαρῶσι δι' ἅ τινα [38] ταῦτα ὑπέμειναν. Τῇ γὰρ αὐτοῦ μορφῇ ὡς ἐν μεγίστῃ σφραγῖδι τὸν ἄνθρωπον διετυπώσατο ὅπως ἁπάντων ἄρχῃ καὶ κυριεύῃ, καὶ πάντα αὐτῷ δουλεύῃ. Διὸ κρίνας εἶναι τὸ πᾶν αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ εἰκόνα τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸς ἀόρατος, ἡ δὲ αὐτοῦ εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος ὁρατὸς, [39], ὁ αὐτὸν σέβειν θέλων τὴν ὁρατὴν αὐτοῦ τιμᾷ εἰκόνα, ὅπερ ἐστὶν ἄνθρωπος. Ὅ τι ἂν οὖν τις ποιήσῃ [40] ἀνθρώπῳ, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακὸν, εἰς ἐκεῖνον ἀναφέρεται. Διὸ καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ κρίσις πᾶσι κατ' ἀξίαν ἀπονέμουσα ἑκάστῳ προελεύσεται [41]. Τὴν γὰρ αὐτοῦ μορφὴν ἐκδικεῖ.

VIII. Ἀλλὰ [42] ἐρεῖ τις· Εἰ μορφὴν ἔχει, καὶ σχῆμα ἔχει καὶ ἐν τόπῳ ἐστίν· ἐν τόπῳ δὲ ὢν καὶ ὑπ' αὐτοῦ περιεχόμενος ὡς ἥττων, πῶς ὑπὲρ πάντα [43] ἐστὶ μέγας; Πῶς δὲ καὶ πανταχῇ εἶναι δύναται, ἐν σχήματι ὤν; Πρὸς τὸν ταῦτα λέγοντα πρῶτον ἔστιν εἰπεῖν· Τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ αὐτοῦ αἱ Γραφαὶ [44] φρονεῖν πείθουσι καὶ πιστεύειν· ἡμεῖς δὲ ἀληθεῖς γινώσκομεν τὰς **340** ἀποφάσεις [45] μαρτυρουμένας ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ κατὰ κέλευσιν τὰς

doceremus illos : ev quibus mandatis hoc primum et magnum est,timere Dominum Deum,et ipsi soli servire. Illum vero Deum timere jussit, cujus angeli, qui sunt minimorum apud nos fidelium, in cœlo stant,semper contemplantes faciem Patris (*a*) Formam enim habet, propter primam et solam pulchritudinem ; habet omnia membra, non propter usum : non enim ideo habet oculos, ut inde videat, quia cernit undique, corpore incomparabiliter lucidior nostro visuali spiritu, et omni luce splendidior, adeo ut ei comparatum solis lumen pro tenebris reputetur. Sed nec ideo habet aures, ut audiat, quia omni ex parte audit, intelligit,movet, operatur, facit. Pulcherrimam autem formam habet propter hominem, quo mundi corde illum videre possint (*b*), ut pro iis quæ passi sunt lætentur. Nam ad suam formam velut ad maximum sigillum hominem effinxit, ut omnibus imperaret ac dominaretur, et cuncta ei servirent.Quare arbitratus se esse omnia,suique imaginem esse hominem (ille enim inaspectabilis, imago autem illius homo visibilis) : qui eum vult colere, aspectabilem ejus honorat imaginem, hoc est, hominem. Quod quisque ergo homini fecerit, sive bonum, sive malum, in Deum refertur. Quapropter et judicium ejus, cunctis pro merito retribuens, ad unumquemque perveniet. Nam sui formam ulciscitur.

VIII. Sed dicet aliquis : Si formam habet et figuram habet et in loco est ; in loco autem exsistitens, et ab ipso contentus velut minor, quo modo super omnia magnus est ? Qua vero ratione ubique esse potest, qui est in figura ? Ad ista objicientem primo responderi debet : Hæc de eo sentire ac credere Scripturæ suadent. Nos autem veras earum sententias cognoscimus,quibus testimonium perhibuit Dominus noster Jesus Christus, propter cujus

(*a*) Matth. vviii, 10. (*b*) Matth. v, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[32] Ita O. c. Cl, αὐτή C. [33] ἄγγελοι οἱ C. [34] βλεπει O. [35] ὄνομα pro σῶμα O, sed in marg. pr. man. γρ. ὄμμα. [36] κινεῖ deest in O. [37] τὴν καρδίαν O. [38] διὰ τίνα O. [39] ὁρατός addidi c. O : quæ emendatio Davisii conject. ὁρατή p. ὁ ἄνθρωπος superfluam reddit. [40] ποιήσει C. Subinde ἄνθρωπον O. [41] Cotelerius hæc vertit, quasi legi voluerit προσελεύσεται S. [42] Ἀλλ' C, qui deinde exh. ἔχῃ. [43] πάντας O. [44] αἱ γραφαί et καί S addidit auct. C. Post πιστεύειν in O lacuna sequitur, cui al. man. inscripsit οἱ περὶ σίμονα. Vacuum tamen hoc additamento non expletur. [45] ἀποφάσεις ex margine Ottoboniani in text. posui.

VARIORUM NOTÆ.

(52) Μορφὴν γὰρ ἔχει, etc. Hic fuse, et alibi locorum istius apocryphi favetur Anthropomorphitarum errori:quem antiquissimum ostendit Origenes cum in fine libri primi *in Epistolam ad Romanos*, tum apud Theodoritum quæstione 20, *in Genesim.* Et vero notatu dignissimus est posterior locus : quippe ex quo colligi datur tibrum Melitonis Sardensis Περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ memoratum Eusebio *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 26, et Hieronymo Catalogi cap. 24, non fuisse de Deo incarnato, sed de Deo corporeo. Ait Origenes : Προδιαληπτέον πρότερον, ποῦ συνίσταται τὸ κατ' εἰκόνα, ἐν σώματι, ἢ ἐν ψυχῇ. Ἴδωμεν δὲ πρότερον οἷς χρῶνται οἱ τὸ πρῶτον λέγοντες· ὧν ἐστι καὶ Μελίτων, συγγράμματα καταλελοιπὼς περὶ τοῦ ἐνσώματον εἶναι τὸν Θεόν. Μέλη γὰρ Θεοῦ ὀνομαζόμενα αὑρίσκοντες etc. *Prius discutiendum est, ubi consistat illud :* Ad imaginem, *in corpore, an in anima. Et in primis videamus, quibus utantur qui prius asserunt : et quorum numero est Melito, qui scripta reliquit de eo quod Deus corporeus sit. Membra enim Dei appellata cum reperiunt,* etc. Gennadius cap. 4 libri *De ecclesiasticis dogmatibus : Nihil* in Trinitate credamus *corporeum, ut* vult *Melito et Tertullianus : nihil corporaliter effigiatum, ut Anthropomorphus et Audianus nihil sibi invisibile,ut Origenes ; nihil creaturis visibilé, ut Fortunatus.* Posteriora verba, etsi extra rem, ideo prioribus subjunxi, ut monerem voces *a creaturis* quæ post *sibi invisibile* ponuntur in libris editis,esse variam lectionem ad *creaturis* quod sequitur. Certe absunt a mss. etiam meo, et ab Alcuini *Confessione*, sensumque interturbant. COT.

jussum necesse est ut vobis demonstremus ita habere. Ac primum de loco dicam. Et Dei locus est, quod non existit, Deus autem existens est, quod autem non existit, cum eo quod existit non comparatur. Quo modo enim locus ens esse potest? nisi si secundum spatium sit, velut cœlum, terra, aqua aer, et si aliquod aliud est corpus, quod illius repleat inane: quod ideo inane dicitur, quia nihil est. Hoc enim, *nihil*, nomen ei est magis proprium. Nam quod dicitur inane, instar est vasis quod nihil continet, præter ipsum vas vacuum. Itaque cum inane sit, non locus est, sed in quo ipsum versatur vacuum, si qaidem vas sit. Omnino enim oportet, ut quod existit, in eo sit quod nihil est. Id autem quod non existit voco illud, quod a nonnullis locus appellatur, cum nihil sit. Et quo pacto nihilum cum ente confertur? nisi forte econtrario, ut ens quidem non sit, id autem quod non exsistit, locus dicatur. Sin vero etiam est aliquid, cum multa exempla ad probationem exire ex me festinent, uno solo uti volo, ut ostendam, non statim continens contento esse præstantius. Sol figura orbicularis est, et ab aere totus ambitur, attamen hunc illustrat, calefacit, secat: et, si ab eo abest, hic tenebris involvitur, et quæcumque hujus pars solis expers est tanquam mortua frigescit, item ab illius ortu iterum illuminatur, atque, ubi ab illo fotus fuerit, tunc majori ornatur decore. Et hæc ilie facit per sui communicationem, circumscriptam habens substantiam. Quid ergo adhuc impedit Deum, ut solis omniumque creatorem et Dominum, quo minus figura, forma et pulchritudine existens, participationem sui in infinitum extensam habeat?

A ἀποδείξεις ὑμῖν [46] τοῦ οὕτως ἔχειν ἀνάγκη παρέχειν. Πρῶτον δὲ περὶ τόπου ἐρῶ. Καὶ Θεοῦ τόπος [47] ἐστὶ τὸ μὴ ὄν, Θεὸς δὲ τὸ ὄν· τὸ δὲ μὴ ὂν τῷ ὄντι οὐ συγκρίνεται. Πῶς γὰρ τόπος ὢν εἶναι δύναται; Ἐκτὸς εἰ μὴ δευτέρα χώρα εἴη, οἷον οὐρανὸς, γῆ, ὕδωρ, ἀὴρ, καὶ εἰ ἄλλο τί ἐστι σῶμα, ὃ ἂν καὶ αὐτὸ πληροῖ [48] τὸ κενὸν, ὃ διὰ τοῦτο κενὸν λέγεται; ὅτι οὐδέν ἐστιν. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ, τὸ οὐδὲν, οἰκειότερον ὄνομα. Τὸ γὰρ λεγόμενον κενὸν τί ποτ' ὡς σκεῦός ἐστιν οὐδὲν ἔχον, πλὴν αὐτὸ τὸ σκεῦος· κενὸν ὂν οὐκ αὐτό ἐστι τόπος, ἀλλ' ἐν ᾧ ἐστὶν αὐτὸ τὸ κενὸν, εἴπερ [49] σκεῦος ἔστιν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τὸ ὂν ἐν τῷ μηδὲν ὄντι εἶναι. Τοῦτο δὲ, τὸ μὴ ὄν, λέγω ὅ ὑπό τινων τόπος λέγεται, οὐδὲν ὄν. Οὐδὲν δὲ ὂν τῷ ὄντι πῶσ συγκρίνεται; Ἐκτὸς εἰ μὴ ἐν τοῖς ἐναντίοις, ἵνα τὸ μὲν ὂν μὴ ᾖ, τὸ δὲ μὴ ὂν τόπος λέγηται [50]. B Εἰ δὲ καὶ ἔστι τι, πολλῶν παραδειγμάτων σπευδόντω ἐξ ἐμοῦ προελθεῖν εἰς ἀπόδειξιν ἑνὶ μόνῳ χρήσασθαι θέλω, ἵνα δείξω, ὅτι οὐ πάντως τὸ περιέχον τοῦ περιεχομένου κρεῖττόν ἐστιν. Ὁ ἥλιος σχῆμά ἐστι περιφερὲς καὶ ὑπὸ ἀέρος ὅλος περιέχεται, ἀλλὰ τοῦτον ἐκλαμπρύνει, τοῦτον θερμαίνει, τοῦτον τέμνει, κἂν ἀπῇ αὐτοῦ, σκότῳ [51] **341** περιϐάλλεται, καὶ οὗ ἂν αὐτοῦ μέρους ἀπὼν [52] γένηται, ὡς νεκρούμενον ψύχεται, ὑπὸ δὲ τῆς αὐτοῦ ἀνατολῆς πάλιν φωτίζεται, καὶ ὅπου ἂν αὐτῷ περιθάλπηται [53], καὶ κάλλει τῷ μείζονι κοιμεῖται. Καὶ ταῦτα ποιεῖ τῇ αὐτοῦ μετουσίᾳ (53), τὴν οὐσίαν περιωρισμένην [54] ἔχων. Τί οὖν ἔτι κωλύει τὸν Θεὸν, ὡς τούτου καὶ πάντων δημιουργὸν καὶ Δεσπότην ὄντα, αὐτὸν μὲν ἐν σχήματι καὶ μορφῇ καὶ κάλλει ὄντα, τὴν ἀπ' αὐτοῦ μετουσίαν ἀπείρως ἐκτεταμένην C ἔχειν [55];

IX. Unus est ergo Deus revera, qui in præstantissima forma præsidet, bisque est superiorum ac inferiorum cor, quod et a se velut a centro profundit vitalem et incorpoream virtutem, omnia cum astris ac regionibus cœli, aeris, aquæ, terræ, ignis et si quid aliud est, ostenditurque esse substantia infinita altitudine, interminata profunditate, immensa latitudine, ter in infinitum vivificam et pro-

IX. Εἷς οὖν ἐστιν ὁ ὄντως Θεὸς, ὅς ἐν κρείττονι μορφῇ προκαθέζεται, τοῦ ἄνω τε καὶ κάτω δὶς [56] [καθ] υπάρχων καρδία, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὥσπερ ἀπὸ κέντρου βρύουσα τὴν ζωτικὴν καὶ ἀσώματον δύναμιν, τὰ πάντα σύν τε ἄστροις καὶ νόμοις [57] οὐρανοῦ, ἀέρος, ὕδατος, γῆς, πυρὸς καὶ εἴ ἄλλο τί ἐστιν, δείκνυται οὐσία ἄπειρος εἰς ὕψος, ἀπέραντος εἰς βάθος, ἀμέτρητος εἰς πλάτος, τρισεπάπειρος [58] τὴν ἀπ' αὐ-

VARIÆ LECTIONES.

[46] ἡμῖν O. [47] O interpungit ἐρῶ καὶ Θεοῦ τόπος. [48] Αὐτοῦ πλήρουν C. πληροίη conj. S. [49] σκεῦος κενὸν, εἴ περ p. σκεῦος κεκὸν ὂν οὐκ αὐτό ἐστι τόπος, ἀλλ' ἐν ᾧ ἐστιν αὐτὸ τὸ κενὸν, εἴπερ C. [50] Ita O c. S, λεγεται C. [51] σκόπῳ Cler., non Cot., ut minus accurate asserit. [52] ἀπών S, λάμπρον C, λαμπρόν O. Davisius ita locum corruptum emendat, ut scribat ὃ ἂν αὐτοῦ μερος ἄμοιρον (ego malim ἀλαμπὲς) γένηται. S. [53] παραθάλπηται C. [54] περιορισμὲνην O c. S, περιορισμένηνC. [55] Ita O et in marg. C, qui in textu exh, ἔχει. [56] δίς O et ex conject. C, cuj. cod. δείς. Sequitur in O parvula lacuna, quam excipit ὑπαρχων sine spiritu. Ego propterea scripsi [καθ]υπάρχων. S censet, vocem δίς esse delendam, atque ejus loco infra post δύναμιν addendam præpositionem εἰς. De sententia refert ad Baurium *Dreieinigkeitslehre* I, 152. [57] νομοῖς conj. C, μόνοις uterque Hom. cod. [58] τρὶς (Cod. τρεῖς) ἐπ' ἄπειρον conj. C, pro qua conjectura S proponit τριπλῶς vel τρισσῶς vel τρισσόθεν, interpunctionem, qua C sensum loci perturbavit, pravissimam cum jure arguens. Ad oram cod· Ottob. notatur: Ἐκ τούτων ἴσως ἔστι νοεῖν τὸ παρὰ τῷ ἁγίῳ Παύλῳ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἐφεσίους Ἐπιστολῇ, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος. Μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν τοῦ Διονυσίου κεφ. θ'· Et: ὅτι ὁ Θεὸς ὡς ἐν ἀπείρῳ μέσος ἐστὶ τοῦ παντὸς ὑπάρχων ὅρος, συμφωνεῖ τοῦτο τῷ Διονυσίῳ ἐν κεφαλαίῳ περὶ τελείου καὶ ἑνὸς λέγοντι περὶ τοῦ θείου· καὶ πᾶσαν μὲν ἀπειρίαν ὁρίζον. Ex adverso: Ἄπειρος αἰὼν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο ὁρᾷ τὸ τῆς Σοφίας ἐν β' κεφ. Καὶ εἰκόνα τῆς ἀειδιότητος ἐποίησεν αὐτὸν, ἤγουν ἄνθρωπον. Postea: Καὶ ὁ Διονύσιος οὕτως ἔφη· Καὶ ἐξ αὐτῆς δηλονότι τῆς θείας ζωῆς καὶ αἱ ψυχαὶ τὸ ἀνώλεθρον ἔχουσιν.

VARIORUM NOTÆ.

(53) Μετουσίᾳ. Est μετουσία hic consortium, ac præsentia ad locum. Cot.

τοῦ ζωοποιὸν καὶ φρόνιμον **342** ἐκτείνουσα φύσιν. Τοῦτο οὖν τὸ· ἐξ αὐτοῦ πανταχόθεν ἄπειρον [59] ἀνάγκη εἶναι καρδίαν, ἔχον τὸν ὄντως ὑπὲρ πάντα ἐν σχήματι, ὃς, ὅπου πότ' ἂν ᾖ, ὡς ἐν ἀπείρῳ μέσος ἐστὶν, τοῦ παντὸς ὑπάρχων ὅρος. Ἀπ' αὐτοῦ οὖν ἀρχόμεναι αἱ ἐκτάσεις [60] ἐξ ἀπεράντων ἔχουσι τὴν φύσιν. Ὧν ὁ μὲν ἀπ' αὐτοῦ λαβὼν τὴν ἀρχὴν διιχνεῖται [61] εἰς ὕψος ἄνω, ὁ δὲ εἰς βάθος κάτω, ὁ δὲ ἐπὶ δεξιὰν, ὁ δὲ ἐπὶ λαιὰν, ὁ δὲ ἔμπροσθεν, ὁ δὲ ὄπισθεν, εἰς οὓς αὐτὸς ἀποβλέπων ὡς εἰς ἀριθμὸν πανταχόθεν ἴσον [62] χρονικοῖς ἓξ διαστήμασι συντελεῖ [63] τὸν κόσμον, αὐτὸς ἀνάπαυσις ὢν καὶ τὸν ἐσόμενον ἄπειρον αἰῶνα εἰκόνα ἔχων, ἀρχὴ ὢν καὶ τελευτή. Εἰς αὐτὸν γὰρ τὰ ἓξ ἄπειρα τελευτᾷ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν εἰς ἄπειρον ἔκτασιν [64] λαμβάνει.

X. Τοῦτό ἐστιν ἑβδομάδος μυστήριον. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ τῶν ὅλων ἀνάπαυσις, ὃς [65] τοῖς ἐν μικρῷ μιμουμένοις αὐτοῦ τὸ μέγα αὐτὸν χαρίζεται εἰς ἀνάπαυσιν. Αὐτός ἐστι μόνος, πῆ μὲν καταληπτὸς, πῆ δὲ ἀκατάληπτος, πῆ δὲ ἀπέραντος [66], τὰς ἀπ' αὐτοῦ ἐκτάσεις ἔχων εἰς ἄπειρον. Οὕτως [67] γὰρ καταληπτός ἐστι καὶ ἀκατάληπτος, ἐγγὺς καὶ μακρὰν, ὧδε ὢν κἀκεῖ, ὡς **343** μόνος ὑπάρχων. Καὶ διὰ [68] τοῦ πανταχόθεν ἀπείρου νοὸς τὴν μετουσίαν ἔχων, ἣν πάντων ἀναπνέουσαι αἱ ψυχαὶ, τὸ ζῆν ἔχουσιν· κἂν χωρισθῶσι τοῦ σώματος, καὶ [69] τὸν εἰς αὐτὸν εὑρεθῶσι πόθον ἔχουσαι, εἰς τὸν αὐτοῦ κόλπον φέρονται, ὡς [70] ἐν χειμῶνι ὥρας οἱ ἀτμοὶ τῶν ὀρῶν ὑπὸ [71] τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων ἑλκόμενοι φέρονται πρὸς αὐτὸν ἀθάνατοι. Οἵαν οὖν στοργὴν συλλαβεῖν δυνάμεθα, ἐὰν τὴν εὐμορφίαν αὐτοῦ τῷ νῷ κατοπτεύσωμεν! Ἄλλως δὲ ἀμήχανον. Ἀδύνατον γὰρ κάλλος ἄνευ μορφῆς εἶναι, καὶ πρὸς τὸν αὐτοῦ ἔρωτα ἐπισπᾶσθαί τινα, ἢ καὶ δοκεῖν Θεὸν ὁρᾷν εἶδος οὐκ ἔχοντα.

XI. Τινὲς δὲ τῆς ἀληθείας ἀλλότριοι ὄντες, καὶ τῇ κακίᾳ συμμαχοῦντες, προφάσει δοξολογίας ἀσχημάτιστον αὐτὸν λέγουσιν, ἵνα ἄμορφος καὶ ἀνείδεος [72] ὢν μηδενὶ ὁρατὸς ᾖ, ὅπως μὴ περιπόθητος γένηται. Νοῦς γὰρ εἶδος οὐχ ὁρῶν Θεοῦ κενός ἐστιν αὐτοῦ. Πῶς δὲ [73] καὶ εὔχεταί τις, οὐκ ἔχων πρὸς τίνα καταφύγῃ, εἰς τίνα ἐρείσῃ [74]; ἀντιτυπίαν γὰρ οὐκ ἔχων εἰς κενὸν ἐκβαθρεύεται. Ναὶ, φησὶν, οὐ χρὴ Θεὸν φοβεῖσθαι, ἀλλὰ ἀγαπᾷν. Φημὶ κἀγώ. Ἀλλὰ τοῦτο παρέξει ἑκάστης εὐποιίας εὐσυνειδησία. Ἡ δὲ εὐποιία **344** ἐκ τοῦ φοβεῖσθαι γίνεται. Ἀλλ' ὁ φόβος, φησὶν, ἐκπλήσσει τὴν ψυχήν. Ἀλλ' ἐγώ φημι ὅτι οὐκ ἐκπλήσσει, ἀλλ' ἐξυπνίζει καὶ ἐπιστρέφει. Ἴσως δὲ ὀρθῶς

A vidam protendens divinam naturam. Hoc igitur ex illo undique infinitum necessario est cor, habetque in figura eum qui vere cuncta superat, qui ubicunque fuerit, velut in infinito medius est, universique terminus. Ab eo igitur incipientes extensiones ex immensis habent naturam. Quorum alter quidem, ab eo initium accipiens, penetrat in altitudinem supra, alter vero in profunditatem infra, alter ad dextram alter ad sinistram, alius ante, alius retro, in quos ipse respiciens tanquam in numerum undique æqualem sex temporis spatiis mundum perficit, cum ipse sit requies, futurumque immensum sæculum habeat imaginem, principiumque sit ac finis. In eum siquidem sex infinita desinunt, et ab eo infinitam capiunt extensionem.

B X. Hoc est hebdomadis mysterium. Ipse enim est cunctorum requies, qui et imitantibus in exiguo magnum ejus opus se in requietem donat. Ipse est solus, modo quidem comprehensibilis, modo incomprehensibilis, modo sine limitibus, extensiones suas habens in infinitum. Hoc enim modo est comprehensibilis et incomprehensibilis, prope et longe, hic atque illic existens, ut qui solus sit. Et per infinitæ undecunque mentis participationem, qua cunctorum animi respirant, vivere habent; et si separentur a corpore, atque in Deum amorem habere inveniantur, in illius feruntur sinum, sicut hiberno tempore vapores montium, a solis radiis tracti, ad eum feruntur perpetui. Quam ergo charitatem concipere possumus, si præclaram illius formam mente intuemur! Aliter autem fieri nequit. C Impossibile enim est, ut si pulchritudo sine forma, utque aliquem ad sui dilectionem pertrahat, aut ut quis speret Deum videre carentem forma.

XI. Quidam vero alieni a veritate et malitiæ socii prætextu laudationis Deum figuræ expertem aiunt, ut forma et specie carens, nemini aspectabilis sit, ne exoptatus fiat. Mens quippe non intuita Dei speciem vacua illo est. Et qua ratione precetur aliquis, non habens ad quem confugiat, in quem innitatur? Nam renixum non habens, in inani funditus corruit. Næ, inquit, non oportet Deum timere, sed amare. Fateor. Verum id præstabit uniuscujusque boni operis bona conscientia. At bene operari oritur ex timore. Sed, ait, timor percellit animam. Contra ego, Non percellit, inquam, at expergefacit D ac convertit. Forte vero recte diceretur non opor-

VARIÆ LECTIONES.

[59] Aliam hujus loci interpretationem proposuit Neander, *Gnost. syst.*, p. 396. Interpungit enim non post καρδίαν, sed post εἶναι, ut ἄπειρον prædicati locum obtineat. S. In cod. Ottoboniano interpungitur post ἄπειρον et καρδίαν. [60] Ita margo Ci. ἐκστάσεις uterque Hom. cod. [61] ἴσ. διϊκνεῖται O in marg., δείκνυται in textu, ut C. [62] ἴσον C. [63] συνετέλει O. [64] Ita O et in marg. C, ἔκστασιν in textu. [65] ὡς C. Deinde τό c. O, ut legi vult Neander, *Gnost. syst.*, p. 397; τι C. [66] Vbb. πῆ δὲ ἀκατάληπτος, πῆ δὲ ἀπέραντος accesserunt ex O. [67] οὗτος C. [68] διά addidi auctore Davisio. Retinet vulgatam lectionem Neander, l. c., p. 397, dum ad τὴν μετουσίαν supplet διδούς S. Deinde scripsi μετουσίαν εχων ἣν c. O, μετουσίαν ἣν C, μετουσιαν, ᾗ S. auctore D, qui etiam mavult πάντως p. παντων, interpunctione facta non post αἱ ψυχαί, sed post ἀναπνέουσιν (ἀναπνέουσαι C, O). [69] καὶ εἰ O. [70] O in marg. καί cum signo ad locum ante ὡς referente. Ego maluerim ὡς καί. S leg. censet χειμῶνος ὥρᾳ. [71] ἀπό Cl et S, Distinctionem forte præponendam esse voci ἀθάνατοι putat C, ut per hyperbaton referatur ad animas, vel virgulam ponendam post ἑλκόμενοι. S illam vocem a librario quodam ascriptam esse opinatur. In O ad oram νόθα περὶ μορφῆς Θεοῦ, ad sequentia spectans. [72] ἀνίδεος O. [73] πῶς δέ om O. [74] ἐρείσει O.

tere Deum vereri, nisi nos homines multa alia metueremus : dico autem similium insidias, ad hæc feras, serpentes, morbos, calamitates, dæmones aliaque infinita. Qui ergo a nobis postulat, ut non timeamus Deum, nos iis liberet, quo neque ea metuamus. Quod si non potest, quid impedit, quo minus per unum erga justitiam timorem mille eripiamur terroribus, et per brevem erga Deum fidem innumeras et nostras et aliorum perpessiones transferamus, insuperque accipiamus bonorum mercedem, atque propter timorem cuncta conspicientis Dei, nihil mali agentes, etiam in hac vita degamus cum pace ?

XII. Sic grata in verum Dominum servitus reliquos omnes in libertate constituit. Si ergo potest quis absque timore Dei non peccare, ne timeat. Licet enim charitate erga eum, quod ipsi displiceat, non facere. Etenim, ut timeatur, scriptum est, et, ut diligatur, præceptum est, quo unusquisque pro temperie sua convenienti utatur remedio. Timete ergo illum, quia est justus. Sive igitur veriti, sive diligentes, ne peccetis. Utinam autem timens aliquis illicitis cupiditatibus dominetur, aliena non desideret, humanitatem exerceat, temperans sit, juste agat. Video enim nonnullos in timore ejus imperfectos plurima peccare. Itaque metuamus Deum, nec tantum quia justus est. Nam injuria affectorum misertus injuriam inferentes punit. Sicut igitur aqua extinguit ignem, ita et timor cupiditatem malorum evertit. Qui timoris vacuitatem docet, neque ipse timet; qui vero non timet, neque judicium fore credit, cupiditates auget, magus est, alios in iis, quæ ipse facit, criminatur.

XIII. His auditis, Simon interrumpens ait : Scio ad quem ista dicas: sed ne ego eadem ad te redarguendum loquens tempus impendam in quæ nolim, ad nobis definita responde. Gloriatus es, ac dixisti, te abunde intelligere Magistri tui res, quoniam præsens vidisti ac audiisti eum evidenter, nec posse quempiam alium simile quid per spectrum aut visionem habere. Quod vero hoc falsum sit ostendam. Qui clare audit aliquem, non omni ex parte persuadetur de dictis. Habet enim mens ejus cogitare, num ille mentiatur, utpote homo, secundum quod apparet. At visio, simul ac contigit, fidem facit cernenti, quod Divinitas sit. Ad hoc mihi primum responde.

XIV. Et Petrus ait : Aliud proposuisti dicere, et aliud locutus es. Proposuisti enim, quod possit aliquis audiens plus intelligere et in rerum fidem ve-

A ἐλέγετο μὴ δεῖν Θεὸν φοβεῖσθαι, εἰ μὴ πολλὰ ἕτερα οἱ ἄνθρωποι ἐφοβούμεθα, λέγω δὲ [75] τὰς ἐκ τῶν ὁμοίων ἐπιβουλὰς, ἔτι τε θηρία, ἑρπετὰ, νόσους, πάθη, δαίμονας καὶ ἄλλα μυρία. Ὁ οὖν ἡμᾶς ἀξιῶν μὴ φοβεῖσθαι Θεὸν, τούτων ἡμᾶς ῥυσάσθω, ἵνα μηδὲ ταῦτα φοβώμεθα. Εἰ δὲ οὐ δύναται, τί ἡμῖν φθονεῖ [76], ἑνὶ φόβῳ, τῷ πρὸς τὸ δίκαιον, μυρίων ἀπαλλαγῆναι φόβων, καὶ [77] βραχείᾳ τῇ πρὸς αὐτὸν πίστει μυρία πάθη καὶ ἑαυτῶν καὶ ἄλλων μετατιθέναι δυνατὸν γενέσθαι, μετὰ τοῦ καὶ ἀμοιβὴν ἀγαθῶν προσδέχεσθαι, καὶ αἰτίᾳ φόβου τοῦ πάντα ὁρῶντος Θεοῦ μηδὲν κακῶς [78] πράσσοντας καὶ ἐν τῷ παρόντι ἐν εἰρήνῃ διατελεῖν.

XII. Οὕτως ἡ πρὸς τὸν ὄντως Δεσπότην εὐγνώμων δουλεία τοὺς λοιποὺς [79] πάντας ἐλευθέρους τίθησιν. B Εἰ μὲν οὖν τινι δυνατόν ἐστι, ἄνευ τοῦ φοβεῖσθαι τὸν Θεὸν μὴ ἁμαρτάνειν, μὴ φοβείσθω [80]. Ἔξεστι γὰρ ἀγάπῃ τῇ πρὸς αὐτὸν ὃ αὐτῷ μὴ δοκῇ [81] μὴ πράττειν. Καὶ γὰρ φοβηθῆναι γέγραπται, καὶ ἀγαπᾷν παρήγγελται· ἵνα πρὸς τὴν αὐτοῦ ἕκαστος κρᾶσιν ἐπιτηδείῳ χρήσηται φαρμάκῳ. Φοβεῖσθε οὖν αὐτὸν [82], ὅτι δίκαιός ἐστιν. Εἴτε **345** οὖν φοβούμενοι, εἴτε ἀγαπῶντες, μὴ ἁμαρτάνετε. Γένοιτο δὲ φοβούμενόν τινα ἡδονῶν ἀνόμων κρατεῖν δύνασθαι, ἀλλότρια μὴ ἐπιθυμεῖν, φιλανθρωπίαν ἀσκεῖν, σωφρονεῖν, δικαιοπραγεῖν. Ὁρῶ γάρ τινας ἀτελεῖς τῷ πρὸς αὐτὸν φόβῳ [83] πλεῖστα ἁμαρτάνοντας. Φοβηθῶμεν οὖν τὸν Θεὸν, μὴ μόνον ὅτι δίκαιός ἐστιν. Ἐλεῶν γὰρ τοὺς ἠδικημένους τιμωρεῖ τοὺς ἠδικηκότας. Ὡς οὖν ὕδωρ πῦρ σβέννυσιν, οὕτως καὶ φόβος τὴν τῶν κακῶν ἐπιθυμίαν ἀναιρεῖ. Ὁ ἀφοβίαν διδάσκων οὐδ' αὐτὸς φοβεῖ- C ται, ὁ δὲ μὴ φοβούμενος οὐδὲ κρίσιν ἔσεσθαι πιστεύει, τὰς ἐπιθυμίας αὔξει, μαγεύει, ἄλλους ἐφ' οἷς αὐτὸς πράσσει διαβάλλει.

XIII. Ταῦτα ὁ Σίμων ἀκούων ἐπικόψας ἔφη· Οἶδα πρὸς τίνα ταῦτα λέγεις, ἀλλ' ἵνα μὴ αὐτὸς τὰ αὐτὰ λέγων πρὸς τὸ ἐλέγχειν σε δαπανῶ τὸν χρόνον εἰς ἃ μὴ θέλω, πρὸς τὰ ὁρισθέντα ἡμῖν ἀπόκριναι [84]. Ἐπηγγείλω, ἱκανῶς νενοηκέναι σε τὰ τοῦ Διδασκάλου σου λέγων, διὰ τὸ παρόντα ἐναργείᾳ [85] ὁρᾷν καὶ ἀκούειν αὐτοῦ, καὶ ἑτέρῳ τινὶ μὴ δυνατὸν εἶναι ὁράματι ἢ ὀπτασίᾳ ἔχειν τὸ ὅμοιον. Ὅτι δὲ τοῦτο ψεῦδός ἐστιν, δείξω. Ὁ ἐναργῶς ἀκούων τινὸς οὐ πάνυ πληροφορεῖται ἐπὶ τοῖς λεγομένοις. Ἔχει γὰρ ὁ νοῦς αὐτοῦ λογίσασθαι, μὴ ἄρα ψεύδεται, ἄνθρωπος ὢν τὸ φαινόμενον. Ἡ δὲ ὀπτασία ἅμα τῷ ὀφθέντι [86] πίστιν παρέχει D τῷ ὁρῶντι, ὅτι θειότης ἐστίν. Πρὸς τοῦτό μοι πρῶτον ἀπόκριναι.

346 XIV. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη [87]· Εἰς ἄλλο προτείνας εἰπεῖν, εἰς ἕτερον ἀπεκρίνου [88]. Προέτεινας γὰρ ὡς μᾶλλον δύνασθαί τινα [89] πλεῖον νοεῖν [καὶ πίστιν

VARIÆ LECTIONES.

[75] δή S. Tum δέ p. τε C. [76] De hoc loquendi modo D confert hom. XVIII, 12. Tum εἰ δ' O. S mavult πρός τόν, propter αὐτόν, quod sequitur. [77] καί adjunxi c. O. [78] κακόν C. [79] τοῖς λοιποῖς conj. C, τῆς λοιπῆς (sc. δουλείας) commendat D, τοῦ λοιποῦ proponit S. [80] Ita O c. marg. Ci, in cuj. textu (Ed. 1672) μὴ φοβεῖσθαι. [81] In O αὐτό rec. man. correctum in vulg. Idem δοκεῖ. [82] φοβεῖσθαι οὖν αὐτόν ἐστιν C. [83] Usus requirit τοῦ -- φόβου S. [84] ἀπόκριναι conj. C, ἀποκρίνασθαι uterque Hom. cod. [85] Ita Cl, ἐνεργείᾳ C, O. [86] ὀφθῆναι C. θεότητος p. θειότης commendat S. Cfr. hom. XVII, 5. [87] ἔφη om. O. [88] ἀπεκρίνω O. [89] In G τινα διά, quas voces excipit unius versus lacuna; jam sequitur : παρ' ὀπτασίας. Idem cod. unius vocis vacuum præbet inter ἐναργείας et ἐπιβαλών. Utramque lacunam conjectando explevi.

λαμβάνεσθαι] παρ' ὀπτασίας ἀκούοντα, ἢ γὰρ παρὰ τῆς ἐναργείας [ἀκούοντα], ἐπιβαλὼν δὲ ἔπειθες ἡμᾶς, ὅτι ἀσφαλέστερός ἐστιν ὁ ὑπ' ὀπτασίας ἀκούων τοῦ παρ' αὐτῆς [90] ἐναργείας ἀκούοντος. Πέρας γοῦν διὰ τοῦτο ἐμοῦ ἱκανώτερον ἔφασκες εἰδέναι τὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς ὑπὸ ὀπτασίας αὐτοῦ ἀκηκοὼς τὸν λόγον. Πλὴν ἐγὼ εἰς τὸ ἀπαρχῆς προταθὲν ἀποκριναίμην [91]. Ὁ προφήτης, ὅτι προφήτης ἐστὶν, πληροφορήσας πρῶτον περὶ τῶν ἐναργῶς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων, ἀσφαλῶς πιστεύεται, καὶ [92] ἀληθὴς ὢν προεπιγνωσθεὶς, καὶ, ὡς ὁ μανθάνων θέλει, ἐξετασθεὶς καὶ ἀνακριθεὶς ἀποκρίνεται. Ὁ δὲ ὀπτασίᾳ πιστεύων ἢ ὁράματι καὶ ἐνυπνίῳ, ἐπισφαλής ἐστιν. Ἀγνοεῖ γὰρ τίνι πιστεύει. Ἐνδέχεται γὰρ αὐτὸν ἢ δαίμονα κακὸν εἶναι, ἢ πνεῦμα πλάνον, ἐν τῷ λέγειν ὑποκρινόμενον εἶναι ὃ μή ἐστιν. Εἰ δ' ἄρα [93] τις βουληθείη πυνθάνεσθαι τὸ τίς ἂν ᾖ ὁ φανεὶς, B δύναται λέγειν ἑαυτῷ ὃ βούλεται. Καὶ οὕτως ὡς πονηρὸς ἀστράψας, μείνας ὅσον θέλει, ἀποσβέννυται, μὴ παραμείνας τῷ πυνθανομένῳ εἰς ἀνάκρισιν ὅσον ἠθέλησεν. Διὰ δὲ ἐνυπνίων ὁρῶν τις [94] οὐδὲ πυνθάνεσθαι δύναται περὶ ὧν βούλεται. Οὐ γὰρ ἰδίας ἐξουσίας ἐστὶν ὁ λογισμὸς τοῦ κοιμωμένου. Ἔνθεν γοῦν πολλὰ **347** ἡμεῖς ὕπαρ ἐπιθυμοῦντες [95] μαθεῖν κατ' ὄναρ περὶ ἑτέρων πυνθανόμεθα, ἢ καὶ μὴ πυνθανόμενοι περὶ τῶν μὴ διαφερόντων ἡμῖν ἀκούομεν, καὶ διυπνισθέντες ἀθυμοῦμεν, ὅτι περὶ ὧν ἐπεθυμοῦμεν [96] μαθεῖν, οὔτε ἠκούσαμεν, οὔτε ἐξητάσαμεν [97].

XV. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Εἰ φῂς τὰς ὀπτασίας μὴ πάντως ἀληθεύειν, ἀλλ' οὖν γε τὰ ὁράματα καὶ τὰ ἐνύπνια θεόπεμπτα ὄντα οὐ ψεύδεται, περὶ ὧν ἂν εἰπεῖν θέλῃ. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη. Ὀρθῶς ἔφης, ὅτι θεόπεμπτα ὄντα οὐ ψεύδεται. Ἄδηλον δὲ εἰ ὁ ἰδὼν [98] θεόπεμπτον C ἑώρακεν ὄνειρον. Καὶ ὁ Σίμων· Ἐὰν ᾖ ὁ ἑωρακὼς δίκαιος, ἀληθὲς ἑώρακεν. Καὶ ὁ Πέτρος· Ὀρθῶς ἔφης. Τίς [99] δὲ δίκαιος, εἰ ὁράματος χρῄζῃ [100], ἵνα μάθῃ ἃ δεῖ μαθεῖν, αἱ ποιῇ ἃ δεῖ ποιεῖν; Καὶ ὁ Σίμων· Τοῦτό μοι δὸς, ὅτι μόνος ὁ δίκαιος ὅραμα ἀληθὲς ἰδεῖν δύναται, καὶ ἀποκρίνομαί σοι εἰς αὐτό. Ἐμοὶ γὰρ κέκριται, ὅτι ἀσεβὴς ἀληθῆ ὄνειρον οὐχ ὁρᾷ. Καὶ ὁ Πέτρος· Τοῦτο ψεῦδός ἐστιν, καὶ περὶ τούτου ἀγράφως καὶ ἐγγράφως ἀποδεῖξαι δύναμαι, πεῖσαι δὲ οὐκ ἐπαγγέλλομαι. Ὁ γὰρ πρὸς ἔρωτα μοχθηρᾶς νεύσας γυναικὸς εἰς ἑτέρας κατὰ πάντα καλῆς πρὸς [1] συμβίωσιν νόμιμον τὸν ἑαυτοῦ οὐ μετατίθησι νοῦν. Ἐνίοτε καὶ ἑαυτοῖς συνειδότες τὴν κρείττονα, προειλημμένοι **348** ἀγαπῶσι τὴν χείρονα. Τοιοῦτόν τι καὶ σὺ πάσχων ἀγνοεῖς. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Παρελόμενος ταῦτα, D εἰς ἃ ἐπηγγείλω λέγε. Ἐμοὶ γὰρ ἀδύνατοο εἶναι δοκεῖ ἀσεβεῖς ἀνθρώπους ὑπὸ Θεοῦ ᾧ δήποτε ὀνειροπολεῖσθαι τρόπῳ.

XVI. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Μέμνημαι ἐμαυτοῦ, ὡς ἐπηγγειλάμην δεῖξαι, καὶ ἀγράφως καὶ ἐγγράφως

A nire per visionem, quam per evidentiam, aggressus autem suadebas tutiorem esse eum, qui in visione audit, illo, qui audit per evidentiam. Denique ideo te potentiorem dicebas res Jesu cognoscere, quam ego, ut qui ipsius verba per visionem audiisses. Verum ego ad id, quod primitus propositum est, respondebo. Propheta, quia propheta est, primo certitudinem dans de iis, quæ clare dicit, tuto creditur, præcognitus verus esse, ac, quemadmodum qui docetur cupit, inquisitus et interrogatus respondet. Qui vero visioni eredit aut spectro et insomnio incertus est. Ignorat enim cui credat. Nam potest esse aut malus dæmon, aut spiritus fallax, qui in verbis simulat esse quod non est. Sin autem quis velit perconctari, quisnam sit qui apparuit, potest sibi, quidquid vult dicere. Sicque tanquam malus, ubi coruscavit, mansitque quantum voluit, exstinguitur, nec permanet cum sciscitante ad interrogationem, quantum hic vult. Per insomnia vero qui videt, neque percunctari potest, de quibus lubet. Neque enim in propria potestate sita est cogitatio dermientis. Inde igitur vigilando nos discendi avidi multa in somnis de aliis quærimus, vel non requirentes audimus res ad nos nequaquam pertinentes, et e sommo excitati dolemus, nos de iis quæ scire avebamus neque audiisse neque explorasse.

XV. Ac Simon : Si dicas visiones non omnino vera prædicare, attamen visa et insomnia, quæ a Deo mittuntur, falsa non sunt in rebus quas vult proloqui. Petrus ait . Recte dixisti, quod non falsa proferant quæ a Deo mittuntur. Verum incertum est, an qui vidit somnium a Deo missum conspexerit. Tum Simon : Si justus sit ille qui vidit, verum intuitus est. Et Petrus : Probe locutus es. Qui vero justus, si viso indigeat ad discenda quæ discere oportet, et facienda quæ fieri debent ? Atque Simon Hoc mihi concede, quod solus justus verum visum possit cernere, et ad illud tibi respondeo. Mihi enim exploratum est, verum somnium ab impio non videri. Tum Petrus : Hoc falsum est. Atque ea de re sine Scripturis et per Scripturas possum afferre demonstrationem, persuadere autem non polliceor Nam qui in amorem pravæ mulieris propendet, in alterius undique præclaræ dilectionem ad legitimum convictum non transfert animum. Et aliquando, qui sunt sibi conscii præstantioris feminæ, occupati deteriorem diligunt. Tale quid tu quoque pateris ac ignoras. Dixit Simon : His sublatis, loquere quæ promisisti. Mihi namque videtur impossibile, ut impii homines a Deo somnia ullo modo cernant.

XVI. Et Petrus : Mei, inquit, sum memor, quod promiserim ostendere, et ea de re absque Scriptu-

VARIÆ LECTIONES.

[90] παρ' αὐτοῦ τῆς O. [91] ἀποκρίνομαι O. [92] καί inserui c. O. [93] ἢ ἄρα C, εἴ ἄρα D. ᾗ ante ὁ add. c. O. [94] ὁρῶντες p. ὁρῶν τις O. [95] οἱ παρεπιθυμοῦντες p. ὕπαρ ἐπιθυμοῦντες C. [96] ἐπεθυμοῦμεν O, ut conj. S, ἐπιθυμοῦμεν C. [97] ἐζητήσαμεν conj. Schliemannus, *Clem.*, p. 191, 569. S. [98] εἰδὼν O [99] Pro τίς O præbet lacunam. [100] χρῄζει O. Tum ποιῇ ex conject. Ci ποιεῖν uterque hom. cod. [1] Non legitur πρός in Turriani epistola proliminari ad Hosium, ubi locum citat. C. Deest etiam in Ottob.

ris ac per Scripturas demonstrationem exhibere. Et nunc loquentem audi. Novimus multos (si quidem æquo animo accipis, alioquin astantes judices habeo) idolorum cultores et adulteros ac omnino peccatores conspexisse visa atque vera somnia, nonnullos vero dæmonum visiones. Non enim dico à mortalium oculis videri posse incorpoream Patris aut Filii speciem, quia maximo lumine resplendet. Unde ab homine in carnem converso non cerni, non est invidentis Dei, sed miserantis. Nam qui viderit, vivere non potest. Luminis quippe exsuperantia cernentis dissolvit carnem, præterquam si Dei ineffabili virtute caro vertatur in luminis naturam, quo possit lumen videre, aut luminis substantia in carnem mutetur, ut possit videri a carne. Nam Patrem intueri absque conversione, ad solum Filium pertinet. Ad justos autem non simili modo. In resurrectione enim mortuorum, quando corporibus mutati in lumen erunt angelis æquales, tunc poterunt cernere. Denique et si angelorum aliquis, ut videatur ab homine, missus fuerit, mutatur in carnem, ut per carnem cerni possit. Incorpoream siquidem virtutem non solum Filii, sed nec angeli nemo potest cernere. Sin vero nonnullus visionem conspexerit, mali dæmonis eam esse intelligat.

XVII, Cæterum et ab impiis visa et insomnia vera conspici, manifestum est, atque ex Scripturis possum demonstrare. Denique in lege scriptum est, quemadmodum impius Abimelechus, cum justi Abrahami uxorem vitiare cuperet, a Deo audierit in somno sicut ait Scriptura, ne illam tangeret, quod cohabitaret cum viro. Sed et Pharao, homo impius, somnium vidit de frumenti abundantia et sterilitate, cui cum Joseph explicaret, a Deo asseruit venisse somnium. Nabuchodonosor autem. idolorum cultor, quique jussit ut Dei cultores mitterentur in ignem, somnium vidit. quod omnium sæculorum longitudinem complectebatur. Nec dicat aliquis : At nullus impius visum per vigiliam cernit. Falsum est. Ipse certe Nabuchonosor, qui jusserat tres viros in ignem mitti, cum in fornace quartum intueretur, ait : Quartum video, velut Filium Dei. Et tamen qui visiones et spetacula et insomnia conspexerunt vera, impii erant. Sic non statim ex eo, quo quis cernat visa et insomnia, omnino pius est. Nam pio in mente innata et pura scatet veritas, non quæ per somnum affectatur, sed quæ per intelligentiam bonis conceditur.

A περὶ τούτου τὴν ἀπόδειξιν παρέχειν. Καὶ νῦν λέγοντος ἄκουε· Ἴσμεν πολλοὺς, (εἴ γε εὐγνωμονεῖς ἐπεί γε τοὺς παρεστῶτας κριτὰς ἔχω), εἴδωλα σέβοντας καὶ μοιχεύοντας καὶ κατὰ πάντα ἁμαρτάνοντας ὁράματα καὶ ἀληθεῖς ὀνείρους ὁρῶντας, ἐνίους δὲ καὶ δαιμόνων ὀπτασίας. Τὴν γὰρ [2] ἄσαρκον (54) ἰδέαν οὐ λέγω δύνασθαι Πατρὸς ἢ Υἱοῦ ἰδεῖν, διὰ τὸ μεγίστῳ φωτὶ καταυγάζεσθαι τοὺς θνητῶν ὀφθαλμούς. Ὅθεν τὸ μὴ ὁραθῆναι τῷ εἰς σάρκα τετραμμένῳ ἀνθρώπῳ οὐ φθονοῦντός ἐστι Θεοῦ, ἀλλ' ἐλεοῦντος [3]. Ὁ γὰρ ἰδὼν ζῆν οὐ δύναται. Ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τοῦ φωτὸς τὴν τοῦ ὁρῶντος ἐκλύει σάρκα, ἐκτὸς εἰ μὴ Θεοῦ ἀποῤῥήτῳ δυνάμει ἡ σὰρξ εἰς φύσιν τραπῇ φωτὸς, ἵνα φῶς ἰδεῖν δυνηθῇ, ἢ ἡ τοῦ φωτὸς οὐσία εἰς σάρκα τραπῇ, ἵνα ὑπὸ σαρκὸς ὁραθῆναι δυνηθῇ. Τὸ γὰρ ἀτρέπτως Πα- B τέρα ἰδεῖν Υἱοῦ μόνου ἐστίν. Δικαίων [4] δὲ οὐχ ὁμοίως. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν, ὅταν [5] τραπέντες εἰς φῶς τὰ σώματα ἰσάγγελοι γένωνται, τότε ἰδεῖν δυνήσονται. Πέρας γοῦν κἂν ἀγγέλων τις ἀνθρώπῳ ὀφθῆναι πεμφθῇ, τρέπεται εἰς σάρκα, ἵνα ὑπὸ σαρκὸς ὀφθῆναι **349** δυνηθῇ. Ἄσαρκον γὰρ δύναμιν, οὐ μόνον Υἱοῦ, ἀλλ' [6] οὐδ' ἀγγέλου ἰδεῖν τις δύναται. Εἰ δὲ ἴδῃ τις ὀπτασίαν, κακοῦ δαίμονος ταύτην εἶναι νοείτω.

XVII. Πλὴν ὅτι καὶ ἀσεβεῖς ὁράματα καὶ ἐνύπνια ἀληθῆ βλέπουσιν, δῆλόν ἐστιν, καὶ ἐγγράφως ἀποδεῖξαι δύναμαι. Πέρας γοῦν ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὡς ὁ Ἀβιμέλεχ, ἀσεβὴς ὤν, τὴν τοῦ δικαίου Ἀβραὰμ γυναῖκα ἐπὶ κοινωνίᾳ μιᾶναι θελήσας, ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ καθ' ὕπνον, ὡς ἡ Γραφὴ λέγει, μὴ θιγεῖν [7] C αὐτῆς, ὅτι ἀνδρὶ συνῳκηκυῖά ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φαραὼ, ἀσεβὴς ἀνὴρ, ἑώρακεν ὄνειρόν περί τε πυρῶν εὐφορίας καὶ ἀφορίας, ᾧ ὁ [8] Ἰωσὴφ ἐπιλύων παρὰ Θεοῦ ἔφη τὸν ὄνειρον γεγενῆσθαι. Ναβουχοδονόσορ δὲ, ὁ εἴδωλα σέβων, καὶ τοὺς Θεὸν σέβοντας εἰς πῦρ κελεύσας βληθῆναι, ὄνειρον ὅλου μήκους αἰῶνος ὁρᾷ. Καὶ μὴ λεγέτω τις· Ἀλλ' ὅραμα ἐγρηγορὼς [9] οὐδεὶς ἀσεβῶν θεωρεῖ. Ψεῦδός ἐστιν. Αὐτὸς γοῦν ὁ Ναβουχοδονόσορ τρεῖς ἄνδρας κελεύσας βληθῆναι εἰς πῦρ, ἐνιδὼν τῇ καμίνῳ τέταρτον [10] ἔφη· Τὸν τέταρτον ὁρῶ ὡς Υἱὸν Θεοῦ. Καὶ ὅμως ὀπτασίας τε καὶ ὁράματα καὶ ἐνύπνια ὁρῶντες ἀληθῆ, ἀσεβεῖς ἦσαν. Οὕτως οὐ πάντως ἐκ τοῦ ὁρᾷν τινα ὁράματα καὶ ἐνύπνια καὶ ὀπτασίας πάντως εὐσεβής ἐστιν. Τῷ γὰρ εὐσεβεῖ ἐμφύτῳ καὶ καθαρῷ ἀναβλύζει τῷ νῷ τὸ ἀληθὲς, οὐκ D ὀνείρῳ σπουδαζόμενον [11], ἀλλὰ συνέσει ἀγαθοῖς διδόμενον.

VARIÆ LECTIONES.

[2] γάρ transcripsi ex O. Tum εἰδέαν C. [3] ἐῶντος C. [4] Ita S, δίκαιοι C, O. In O nota marginalis, φεῦγε νόθα ταῦτα, ad Vbb. antecedentia spectans. [5] ὅτ' ἄν C. [6] ἀλλ' add. c. O. Ex eodem accessit ἰδεῖν. [7] Ita S, qui confért Schæfer *Gregor. Corinth.* 990, θίγειν, C, O. [8] εὐφημίας καὶ ὃ ὁ p. εὐφορίας καὶ ἀφορίας ᾧ ὁ O. [9] ἐγρηγορόν O. [10] Ita O et marg. Ci, qui in textu exh. τεταρτώτατον. [11] σπουδαζόμενον O c. D, σπουδαζόμενα C.

VARIORUM NOTÆ.

(54) Ἄσαρκον. Nota ἄσαρκον, non ἀσώματον, propter id quod scribebamus paulo ante, ad caput 7 hujus homiliæ ; Deo enim tribuerunt nonnulli corpus tenue, velut lumen, non autem corpus carneum. Cot.

350 XVIII. Οὕτως γὰρ κἀμοὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς A ἀπεκαλύφθη ὁ Υἱός. Διὸ οἶδα τίς δύναμις ἀποκαλύψεως, ἀφ' ἑαυτοῦ μαθών. Ἅμα γὰρ τῷ τὸν Κύριον εἰπεῖν [12], Τίνα αὐτὸν λέγουσιν; καὶ ἄλλους ἄλλο τι λέγοντας αὐτὸν ἀκηκοότος ἐμοῦ, ἐπὶ τῆς καρδίας ἀνέβη· οὐκ οἶδα οὖν πῶς εἶπον· Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Τὸν δὲ μακαρίσαντά με μηνῦσαί μοι, τὸν Θεοῦ. Τὸν δὲ μακαρίσαντά με μηνῦσαί μοι, τὸν ἀποκαλύψαντα Πατέρα εἶναι, ἐμὲ δὲ ἔκτοτε μαθεῖν, ὅτι τὸ ἀδιδάκτως, ἄνευ ὀπτασίας καὶ ὀνείρων μαθεῖν ἀποκάλυψίς ἐστιν. Καὶ ἀληθῶς οὕτως ἔχει. Ἐν γὰρ τῇ ἐν ἡμῖν ἐκ Θεοῦ τεθείσῃ σπερματικῶς [καρδίᾳ] [13] πᾶσα ἔνεστιν ἡ ἀλήθεια, Θεοῦ δὲ χειρὶ σκέπεται καὶ ἀποκαλύπτεται, τοῦ ἐνεργοῦντος [14] τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστου εἰδότος. Τὸ δὲ ἔξωθεν δι' ὀπτασιῶν καὶ ἐνυπνίων δηλωθῆναί τι, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ ὀργῆς, B φαίνεται. Πέρας γοῦν γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ ὅτι ὀργισθεὶς ὁ Θεὸς Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ ἔφη· Ἐὰν ἀναστῇ προφήτης ἐξ ὑμῶν, δι' ὁραμάτων καὶ ἐνυπνίων αὐτῷ γνωρισθήσομαι, οὐχ οὕτως δὲ ὡς Μωϋσῇ τῷ θεράποντί μου, ὅτι ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' [15] ἐνυπνίων λαλήσω πρὸς αὐτὸν, ὡς εἴτις λαλήσει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον. Ὁρᾷς πῶς τὰ τῆς ὀργῆς δι' ὁραμάτων καὶ ἐνυπνίων, τὰ δὲ **351** πρὸς φίλον στόμα κατὰ στόμα, ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων καὶ ὁραμάτων καὶ ἐνυπνίων [16], ὡς πρὸς ἐχθρόν.

XIX. Εἰ [17] μὲν οὖν καὶ σοὶ ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν δι' ὁράματος ὀφθεὶς ἐγνώσθη καὶ ὡμίλησεν, ὡς ἀντικειμένῳ ὀργιζόμενος, διὸ δι' ὁραμάτων καὶ ἐνυπνίων ἢ καὶ δι' ἀποκαλύψεων ἔξωθεν οὐσῶν ἐλάλησεν. Εἴ [18] τις δὲ δι' ὀπτασίαν πρὸς διδασκαλίαν σοφισθῆναι δύναται; C Καὶ εἰ μὲν ἐρεῖς· Δυνατόν ἐστιν, διὰ τί ὅλῳ ἐνιαυτῷ [19] (55) ἐγρηγορόσι παραμένων ὡμίλησεν ὁ Διδάσκαλος; πῶς δέ σοι καὶ πιστεύσομεν αὐτὸ, κἂν ὅτι ὤφθη σοι; Πῶς δέ σοι καὶ ὤφθη, ὁπότε [20] αὐτοῦ τὰ ἐναντία τῇ διδασκαλίᾳ φρονεῖς; Εἰ δὲ ὑπ' ἐκείνου μιᾶς ὥρας ὀφθεὶς καὶ μαθητευθεὶς ἀπόστολος ἐγένου, τὰς ἐκείνου φωνὰς κήρυσσε, τὰ ἐκείνου ἑρμήνευε, τοὺς ἐκείνου ἀποστόλους φίλει, ἐμοὶ τῷ συγγενομένῳ αὐτῷ μὴ μάχου. Πρὸς γὰρ στερεὰν πέτραν ὄντα με, θεμέλιον Ἐκκλησίας, ἐναντίος ἀνθέστηκάς μοι [21]. Εἰ μὴ ἀντικείμενος ἦς, οὐκ ἄν με διαβάλλων τὸ δι' ἐμοῦ κήρυγμα ἐλοιδόρεις [22], ἵνα, ὃ παρὰ τοῦ Κυρίου αὐτὸς παρὼν ἀκήκοα, λέγων μὴ πιστεύωμαι, δῆλον ὅτι ὡς ἐμοῦ καταγνωσθέντος καὶ ἐμοῦ [23] εὐδοκιμοῦντος. Ἢ εἰ κατεγνωσμένον με λέγεις, Θεοῦ τοῦ ἀποκαλύψαντός D

XVIII. Sic enim et mihi a Patre revelatus est Filius. Quare novi, quæ sit revelationis vis, a me ipso edoctus. Nam simul ac Dominus interrogavit, quem eum dicerent, et ego alios aliud quid esse eum respondentes audivi, in cor meum ascendit, nec vero scio, qua ratione dixerim : *Tu es Filius Dei vivi* (*a*). Ille autem beatum me prædicans indicavit mihi, eum, qui revelaverat, Patrem esse, atque ex eo tempore didici, revelationem esse, quando absque præceptore et visione ac somniis erudimur. At vere ita habet. Siquidem in corde, quod in nobis posuit Deus, universa instar seminis inest veritas, tegitur vero ac revelatur manu Dei operantis ac singulorum meritum cognoscentis. Extrinsecus autem per visiones et insomnia aliquid declarari, apparet non esse revelationis, sed iræ. Denique in lege scriptum est, Deum iratum Aaroni et Mariæ dixisse : *Si surrexerit propheta ex vobis, per visiones ac insomnia ei apparebo, non autem sic, quemadmodum Moysi famulo meo, quoniam in specie, non autem per insomnia loquar ad hunc, velut si quis loquatur ad amicum suum* (*b*). Cernis quo modo, quæ ex ira, per visa sint et insomnia, quæ vero ad amicum, os ad os, in specie, et non per ænigmata visa et insomnia, sicut ad inimicum.

XIX. Itaque si tibi etiam Jesus noster in viso conspectus apparuit ac locutus est, tanquam adversario iratus, ideo per visa et insomnia, vel quoque per extrinsecas revelationes disseruit. An vero potest aliquis per visionem institui ad doctrinam? Quod si dicas posse, quare per annum integrum cum vigilantibus permanens collocutus est Dominus? Et quo pacto tibi hoc ipsum credamus, quod tibi apparuerit? Et quo modo tibi apparuerit, cum contraria illius doctrinæ sentias? Sin vero, ab illo per unam horam visitatus ac edoctus, factus es apostolus, voces illius prædica, illius scita interpretare, illius apostolos ama, mihi qui cum eo versatus sum ne bellum indicas. Nam contra me, firmam petram et Ecclesiæ fundamentum, adversarius restitisti (*c*). Nisi esses adversarius, profecto de me detrahens, prædicationem meam probris non insectareris, ut, qui dico quæ ipse astans a Domino audivi, non credar, quasi scilicet condemnationem merear, quamvis laudari debeam. Aut

(*a*) Matth. XVI, 16
(*b*) Num. XII, 6; Exod. XXXIII, 11.
(*c*) Matth. XVI, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[12] ἐστί O. [13] Post τεθείσῃ Schliemannus, *Clem.*, p. 190, 569, addit καρδίᾳ, conjectura secundum Schweglerum parum probabili, elegantissima quidem ex mea opinione. Etiam parvula lacuna, quam in ms. Ottob. habes post σπερματικῶς deesse aliquid satis probat. [14] Cotelerii interpretatio non potest constare cum textu Græco, nisi post ἐνεργοῦντος addatur particula καί. At nihil mutandum. Tu verte : *Qui operatur tantum, quantum meretur unusquisque sciens*. S. [15] διὰ C. [16] Vbb. τὰ δὲ πρὸς — καὶ ἐνυπνίων desiderantur in O. [17] εἰ S, O, ἢ C, de quo fallitur S. [18] ἢ scribit Schliemannus *Clem.*, p. 192, 569. Idem legi vult ὀπτασίας p. ὀπτασίαν. S. [19] Cfr. Neander, *Kirch. Gesch.*, I, 2, 625; Hilgenfeld, *Hall. allg. Litt. Ztg.*, Nr. 80, p. 659; Baur, *Kanon. evang.*, p. 363 S. [20] ωφθησαν· πότε O. [21] ἐναντίως ἀνεθέτηκάς μοι O. [22] Ita O c. S, ἐλοιδόρης C. [23] Leg. μή. Cotelerii versio stare non potest. S. Sequens εἰ om. O. Idem κατεγνωσμένον et antea καταγνωσθέντος c. S, καταγνωσμένον et κατεγνωσθέντος C.

VARIORUM NOTÆ.

(55) Ὅλῳ ἐνιαυτῷ. Quasi Christus unum duntaxat annum prædicaverit, et cum apostolis convixerit, juxta sententiam minus veram multorum ex antiquis, hæreticorum pariter et Catholicorum. COT.

si me reum dicis, Deum qui mihi Christum revelavit accusas, et in eum qui me propter revelationem beatum prædicavit inveheris. Sed si quidem vere cupis adminiculari veritati, primum a nobis disce, quæ nos ab eo didicimus, et factus veritatis discipulus fias noster adjutor.

XX. His auditis Simon dixit : Absit ut ego vel illius vel tuus sim discipulus. Neque enim ignoro, quæ cognoscere oportet : ea vero tanquam disciturus interrogabam, ut agnoscerem, an posses ostendere visionem evidentia esse inefficaciorem. At tu quemadmodum voluisti locutus es, nec demonstrasti. Et nunc, veniens cras ad sermonem de Deo, quem Creatorem affirmas, probabo illum non esse supremum ac bonum, tuum quoque Magistrum eadem mecum dixisse, te autem arguam non intellexisse. Atque post hæc dicta exiit, nolens audire ad ea quæ proposuerat.

A μοι τὸν Χριστὸν κατηγορεῖς, καὶ τοῦ ἐπὶ ἀποκαλύψει μακαρίσαντός **352** με καταφέρεις [24]. Ἀλλ' ἐπεί [25] περ ἀληθῶς τῇ ἀληθείᾳ συνεργῆσαι θέλεις, μάθε πρῶτον παρ' ἡμῶν, ἃ ἡμεῖς παρ' ἐκείνου ἐμάθομεν, καὶ μαθητὴς ἀληθείας γεγονὼς γενοῦ ἡμῖν συνεργός.

XX. Ταῦτα ὁ Σίμων ἀκούσας ἔφη· Ἀπείη μοι τὸ εἴτε [26] ἐκείνου, εἴτε σου γενέσθαι μαθητήν. Οὐδὲ γὰρ ἀγνοῶ ἃ δεῖ γινώσκειν· ἃ δὲ ὡς μανθάνων ἐπυθόμην, ἵνα ἴδω [27] εἰ δύνασαι ὀπτασίας ἐνέργειαν ἐναργεστέραν [28] δεῖξαι. Σὺ δὲ ὡς ἠθέλησας, εἶπας, οὐκ ἔδειξας. Καὶ νῦν αὔριόν σοι εἰς τὸν περὶ Θεοῦ, οὗ διισχυρίζῃ δημιουργοῦ, ἐλθὼν καὶ διαλεχθεὶς δείξω μὴ αὐτὸν εἶναι ἀνώτατον καὶ [29] ἀγαθὸν, καὶ τὸν σὸν δὲ Διδάσκαλον τὰ αὐτά μοι εἰρηκέναι, σὲ δὲ μὴ νενοηκέναι B ἐλέγξω. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξῄει, εἰς ἃ προέτεινεν οὐ θελήσας ἀκοῦσαι.

—

HOMILIA XVIII.

I. Mane autem, cum Petrus ad disputationem processisset, Simon anticipans dixit : Heri discedens promisi tibi, me hodie rediturum, disceptaturum, ac ostensurum, quod mundi opifex non sit supremus Deus, sed hic alius sit, utpote solus bonus, et huc usque incognitus. Statim ergo, Creatorem eumdem et legistatorem esse dicis, nec ne ? Si igitur legislator est, justus est, si justus, non est bonus, bonus si non est, alium prædicavit Jesus dicendo*: Ne me dicas bonum. Nam bonus unus est, Pater, qui in cœlis habitat* (*a*). Porro non est consonum, ut legislator justus sit ac bonus. Ait Petrus *:* Primum dic nobis, in quibus actionibus bonum putes esse bonum, et in quibus justum esse justum, ut sic ad scopum verba destinemus. Et Simon : Tu prius effare, quid arbitreris bonum, quid justum.

II. Tum Petrus *:* Ne contentiosius disputans tempora insumam, dum juste postulo ut meis respondeas propositionibus, quemadmodum tibi videtur, ipse ad interrogata responsiones afferam. Ego aio bonum esse eum, qui largitor est, sicut video a Creatore fieri, qui præbet solem bonis et malis, atque imbrem justis ac iniquis (*b*). Et Simon dixit: Hoc iniquissimum est, eadem justis atque injustis præbere. Ac Petrus *:* Tu ergo deinceps nobis edissere, quo modo agens bonus esset. Simon *:* Te oportet dicere. Petrus *:* Ego dicam. Si nempe eadem præbens bonis ac justis et præterea malis ac iniquis, secundum te nec justus est, tu eum, si bonis

—

ʹΟΜΙΛΙΑ ΙΗʹ.

I. Ὄρθρου δὲ, προελθόντος τοῦ Πέτρου εἰς τὸ διαλεχθῆναι, ὁ Σίμων προλαβὼν ἔφη· Ἐχθὲς [30] ἀπαλλασσόμενος εἰς τὴν σήμερον ὑπεσχόμην σοι ἐπανελθὼν καὶ συζητήσας δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ τὸν κόσμον δημιουργήσας **353** ἀνώτατος [31] Θεὸς, ἀλλ' ἕτερος, ὃς καὶ μόνος ἀγαθὸς ὢν καὶ μέχρι τοῦ δεῦρο ἄγνωστός ἐστιν. Αὐτίκα γοῦν τὸν Δημιουργὸν αὐτὸν καὶ νομοθέτην φῂς εἶναι, ἢ οὔ [32]; Εἰ μὲν οὖν νομοθέτης ἐστὶν, δίκαιος τυγχάνει, δίκαιος δὲ ὢν ἀγαθὸς οὐκ ἔστιν. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν, ἕτερον ἐκήρυσσεν ὁ Ἰησοῦς τῷ λέγειν· Μή με λέγε ἀγαθόν. Ὁ γὰρ ἀγαθὸς εἷς ἐστιν, ὁ Πατὴρ C ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὐ συμφωνεῖ δὲ τῷ νομοθέτῃ δικαίῳ ὄντι καὶ ἀγαθῷ. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη. Πρῶτον ἡμῖν εἰπὲ, ἐπὶ ποίαις πράξεσι δοκεῖ σοι ὁ ἀγαθὸς εἶναι, ἐπὶ ποίαις δὲ καὶ ὁ δίκαιος [33], ἵνα οὕτως κατὰ σκοποῦ τοὺς λόγους πέμπωμεν. Καὶ ὁ Σίμων· Σὺ πρῶτον εἰπὲ, τί σοι δοκεῖ τὸ ἀγαθὸν, ἢ καὶ τὸ δίκαιον.

II. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἵνα μὴ ἐριστικώτερον διαλεγόμενος δαπανῶ τοὺς χρόνους, ἀπαιτῶν δικαίως τῶν ἐμῶν προτάσεών [34] σε τὰς ἀποκρίσεις ποιεῖσθαι, ὥς σοι δοκεῖ αὐτὸς ὢν ἐπυθόμην ποιήσομαι τὰς ἀποκρίσεις. Ἐγὼ φημι ἀγαθὸν εἶναι τὸν παρεκτικὸν [ἐκεῖνον ἐν τοιούτοις], [35] οἷον ὡς αὐτὸν ὁρῶ ποιοῦντα [36] τὸν Δημιουργὸν, παρέχοντα τὸν ἥλιον ἀγαθοῖς [36*] καὶ τὸν ὑετὸν δικαίοις καὶ ἀδίκοις. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Τοῦτο ἀδικώτατον, ὅτι τὰ αὐτὰ δικαίοις καὶ ἀδίκοις παρέχει. D Καὶ ὁ Πέτρος· Σὺ οὖν ἡμῖν τοῦ λοιποῦ λέγε, πῶς ποιῶν ἀγαθὸς ἂν ἦν. Καὶ ὁ Σίμων· Σὲ δεῖ λέγειν. Καὶ ὁ Πέτρος· **354** Ἐγὼ λέξω. Ὁ [37] μὲν τὰ αὐτὰ παρέχων ἀγαθοῖς καὶ δικαίοις, ἔτι [38] τε κακοῖς καὶ ἀδίκοις,

(*a*) Matth. XIX, 17. (*b*) Matth. V, 45.

VARIÆ LECTIONES.

[24] Leg. καταφρονεῖς. Quod Cotelerius in versione dedit, id e Græcis verbis non efficitur. S. καταφέρῃ O. [25] Malim εἴ S. [26] μοι, εἴτε C. [27] εἰδῶ C. Tum ὀπτασίαν ἐνεργείας O in textu. ἴσ· ὀπτασίας ἐνέργειαν al. man. in marg., quod præstat; ὀπτασίαν ἐνεργείας C, ὀπτασίαν ἐναργείας Cl. [28] ἀνεργεστέραν conj. Cotel. Debebat scribere ἀνενεργεστέραν. Ego malim ὀπτασίας ἐνάργειαν S. Dein εἶπες p. εἶπας C. [29] καί inserui c. O. [30] χθὲς O. [31] ἀνωτάτω O. Sequens καί in eodem deest. [32] ου S, O, οὐχ C. [33] O bis exh δίκαιος. [34] προ... (sic) O; at ead. man. lacunam in marg. ita explere tentavit: ἴσως προσιεμένων, quod man. recentior correxit in μᾶλλον δὲ — προτάσεων. [35] Vbb. [ἐκεῖνον ἐν τοιούτοις], ascripsi ex conjectura pro vacuo Ottob. [36] ποιοῦν τά O. [36*] Leg. ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς, ita legit interpres bene. **Ed. Patrol.** [37] εἰ C. [38] εἴ S c. Cl.

κατὰ σὲ οὐδὲ δίκαιός ἐστιν, καὶ εἰ ἀγαθοῖς ἀγαθὰ παρεῖχεν, κακοῖς τε κακὰ, δίκαιον ἂν αὐτὸν εὐλόγως ἔλεγες. Ποίᾳ οὖν ἔτι πράξει χρώμενος ἂν ἦν, εἰ μὴ ταύτῃ χρῆται ὁδῷ, κακοῖς μὲν παρέχων τὰ πρόσκαιρα, ἐὰν ἄρα μεταβάλλωνται, ἀγαθοῖς δὲ αἰώνια, ἐάν γε ἐμμείνωσιν; Καὶ οὕτως τῷ [39] μὲν πᾶσι παρέχειν, διαφόροις δὲ χαρίζεσθαι τὸ δίκαιον αὐτοῦ ἀγαθόν ἐστιν, καὶ μακρόθυμον ταύτῃ μᾶλλον, εἰ ἁμαρτωλοῖς μὲν μετανοοῦσι χαρίζεται τὰ ἁμαρτήματα, εὖ πράξασι δὲ καὶ ζωὴν αἰώνιον ὑπογράφει. Κρίνων δὲ εἰς τέλος, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμων ἑκάστῳ δίκαιός ἐστιν. Εἰ μὲν οὖν ταῦτα ὀρθῶς οὕτως ἔχει, ὁμολόγησον· εἰ δὲ οὐ δοκεῖ σοι ὀρθῶς ἔχειν, διέλεγξον [40].

III. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη. Ἅπαξ ἔφην· πᾶς νομοθέτης, εἰς τὸ δίκαιον ἀφορῶν, δίκαιός ἐστιν. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ ἀγαθοῦ ἐστι μὴ θεῖναι νόμον, δικαίου δὲ τὸ θέσθαι, καὶ οὕτως ὁ Δημιουργὸς ἀγαθός ἐστι καὶ δίκαιος· ἀγαθὸς μὲν, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως [41] ἐγγράφως οὐ φαίνεται τεθεικὼς τὸν νόμον· ἀπὸ δὲ Μωϋσέως εἰς τοὺς δεῦρο χρόνους, ὡς γέγραπται, καὶ δίκαιός ἐστιν. Καὶ ὁ Σίμων· Ἀπὸ τῶν τοῦ διδασκάλου σου φωνῶν δεῖξον [42], ὅτι τοῦ αὐτοῦ ἐστὶν, ἀγαθὸν εἶναι καὶ δίκαιον [43]. Ἐμοὶ γὰρ ἀδύνατον φαίνεται, τὸν νομοθέτην ἀγαθὸν ὄντα τὸν αὐτὸν καὶ δίκαιον [44] **355** εἶναι. Καὶ ὁ Πέτρος· Ὅτι τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ καὶ δίκαιόν ἐστιν, ἐπάκουσον. Αὐτὸς ὁ Διδάσκαλος ἡμῶν τῷ εἰπόντι Φαρισαίῳ· Τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; πρῶτον ἔφη· Μή με λέγε ἀγαθόν· ὁ γὰρ ἀγαθὸς εἷς ἐστὶν, ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· εὐθὺς [45] ἐπάξας λέγει· Εἰ δὲ θελήσεις εἰς [46] τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, τήρησον τὰς ἐντολάς. Τοῦ δὲ εἰπόντος· Ποίας; ἐπὶ τὰς [47] τοῦ νόμου παρέπεμψεν. Οὐκ ἂν δὲ ἕτερόν τινα ἀγαθὸν σημαίνων ἐπὶ τὰς τοῦ [48] δικαίου ἀνέπεμπεν ἐντολάς. Ὅτι δὲ τὸ δίκαιον ἄλλο ἐστὶν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἕτερον, καὶ αὐτὸς ὁμολογῶ, ἀλλ' ὅτι τοῦ αὐτοῦ ἐστι τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ δίκαιον [49]· ἀγνοεῖς. Ἀγαθὸς γάρ ἐστι μετανοοῦσι μὲν [50] νῦν μακροθυμῶν καὶ ὑποδεχόμενος αὐτοὺς, δίκαιος δέ ἐστιν, ὅταν [51] κρίνων τὰ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ ἀπονέμῃ.

IV. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πῶς οὖν ἐγνωσμένου τοῦ Δημιουργοῦ, τοῦ καὶ τὸν Ἀδὰμ πλάσαντος, καὶ τοῖς κατὰ νόμον δικαίοις ἐγνωσμένου, προσέτι δὲ [52] δικαίοις καὶ ἀδίκοις καὶ ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ὁ Διδάσκαλός σου μετὰ πάντας ἐκείνους ἐληλυθὼς λέγει· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, ὡς οὐδὲ τὸν Υἱόν τις οἶδεν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, καὶ οἷς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι; Ταῦτα δὲ οὐκ ἂν ἔλεγεν, εἰ μὴ Πατέρα τινὰ ἐν ἀποῤῥήτοις ὄντα ἀνήγγειλεν [53-54], ὃν καὶ ὕψιστον ὁ νόμος λέγει, ἀφ' οὗ οὔτε ἀγαθὴ οὔτε

A bona tribueret, malisque mala, justum merito prædicares. Quali ergo adhuc actione utendum ei esset, si non uteretur hac via, malis quidem dans temporalia, si forte convertantur, bonis vero sempiterna, modo perseverent. Sicque largiendo cunctis, præstantioribus autem gratiam faciendo, justitia ejus bona est, et eo magis magnanima, si peccatoribus quidem pœnitentiam agentibus peccata condonat, bene operantibus autem etiam vitam æternam definit. Judicans vero in fine, et pro merito singulis retribuens, justus existit. An itaque hæc recte se eo modo habeant, profitere; sin minus tibi ita esse videtur, refuta.

III. Respondit Simon : Semel dixi : omnis legislator, ad justitiam respiciens, justus est. Et Petrus : B Si boni est, non ferre legem, justi vero, ferre, ita etiam Creator bonus est ac justus. Bonus quidem, quoniam a temporibus Adami usque ad Mosem scriptam legem tulisse non cernitur, justus vero, quoniam a Mose usque ad hanc ætatem tulit, sicut scripta est. Tum Simon : Ex tui præceptoris vocibus ostende, ejusdem esse, bonum esse ac justum. Mihi quippe videtur impossibile, ut legislator, qui bonus sit, idem justus existat. Et Petrus : Quod bonum ipsum quoque justum sit, audi : Doctor noster quærenti Pharisæo : *Quid faciens vitam æternam possidebo* (*a*)? primum respondit : ***Ne me dicas bonum. Nam bonus unus est, Pater qui est in cœlis;*** et statim intulit hæc verba : ***Si autem volueris in vitam ingredi, serva mandata*** (*b*). Illo autem aiente : ***Quæ?*** ad legis mondata remisit. Non certe C alium quemdam bonum significans ad justi remisisset eum præcepta. Aliud vero esse justum, et aliud bonum, etiam ipse confiteor. Sed ignoras ad eumdem pertinere, bonum esse ac justum. Bonus enim est, dum pœnitentibus nunc æquanimus est eorumque susceptor, justus autem est, quandoquidem judicans pro merito singulis retribuet.

IV. Et Simon : Quo modo ergo, inquit, cum cognoscatur Creator, qui et Adamum formavit, et a justis sub lege viventibus agnitus est, sicut etiam a justis et a toto mundo, Magister tuus, qui post eos omnes venit, ait : ***Nemo novit Patrem, nisi Filius, sicut nec Filium quis novit, nisi Pater, et*** D ***quibus voluerit Filius revelare*** (*c*). Ista autem non dixisset, si non annuntiasset quemdam Patrem in arcanis existentem, quem et altissimum lex appellat, a quo neque bona neque mala audita est vox (*d*)

(*a*) Luc. XVIII, 18.
(*b*) Matth. XIX, 17.

(*c*) Matth. XI, 27.
(*d*) Thren. III, 38.

VARIÆ LECTIONES.

[39] τό O. [40] ἔχῃ, ὁμολόγησον C. Vbb. εἰ δὲ οὐ δοκεῖ σοι ὀρθῶς ἔχειν, διέλεγξον descripsi ex O. [41] Μωϋσέος O. Sic deinde. [42] δείξω O. [43] Ita Cl, ἀγαθῷ εἶναι καὶ δικαίῳ C, O. [44] καὶ δίκαιον καί p. καὶ δίκαιον O. [45] Adde δ' post εὐθύς S. [46] εἰς add. c. O. Tum τήρει p. τήρησον idem. [47] ἐπὶ τὰς O et ex conject. C, in cujus textu ἐπιστάς. Tum id. ἔπεμψεν p. παρέπεμψεν. [48] τοῦ adjeci c. O. [49] Ita Cl, ἀγαθῷ εἶναι καὶ δικαίῳ C, O. [50] μέν inserui c. O. Tum ἀποδεχόμενος C. [51] ὅτ' ἄν C. Tum ἀπονέμει O. [52] δὲ textui reddidi cum excidisset ap. Cl et S. [53-54] ἀνήγγελλεν C.

(quemadmodum in Lamentationibus Jeremias testatur), qui secundum numerum filiorum Israel, quando ingressi sunt in Ægyptum septuaginta, et secundum terminos gentium eas circumscripsit septuaginta linguis, et Filio suo, qui et Dominus vocatur et cœlum ac terram constituit, Hebræos partem dedit, eumque Deum deorum esse definivit: deorum autem dico, qui alias gentium acceperunt portiones. Leges igitur prodierunt ab omnibus dictis diis ad suas portiones, quæ sunt reliquæ gentes. Pari autem modo et a Filio cunctorum Domino apud Hebræos posita lex processit. Hoc vero ita habere definitum est, ut si quis ad alicujus legem confugerit, ad illius partem pertineat, cujus recepit legem servare. Nemo cognovit altissimum in arcanis positum Patrem, sicut nec Filium ejus quod Filius sit. Statim ergo tu, quæ propria sunt ignoti Altissimi, tribuens Filio, ignoras quod Filius sit, qui est Pater Jesu Christi apud vos dicti.

V. His a Simone prolatis Petrus ait ad eum: Potesne, quod ita credas, ipsum contestari, non quem nunc in arcanis prædicas, sed quem credis, nec confiteris? Alia enim pro aliis decernens nugas agis. Quocirca si contestaris, a te credi quæ loqueris, tibi respondebo. Sin vero perseveras disceptare mecum de iis quæ non credis, per inane me cogis percutere. Et Simon dixit: A quodam ex discipulis tuis audivi [hæc ita esse constituta]. Excepit Petrus: Ne falsum testeris. Respondit Simon: Ne mihi convicium facias, protervissime. Tum Petrus: Usque quo protuleris eum qui dixit, mendax es. At Simon: Existima me hæc finxisse vel ab alio audiisse, ad ea responde mihi. Nam si everti non potuerint, compererim esse veritatem. Et Petrus: Si est humanum figmentum, non respondeo ad illud: sin autem hujusce rei opinione tanquam veræ detineris, id ipsum mihi confitere, et habeo ego quoque aliquid quod de eo dicam. Simon: Prorsus arbitror hoc ita habere. Tu si quid ad illa habes dicere, responde.

A κακὴ **256** ἠκούσθη φωνὴ (ὡς ἐν τοῖς Θρήνοις καὶ Ἱερεμίας μαρτυρεῖ, ὅστις κατ' ἀριθμὸν (56) τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, οἳ εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον, οἵ εἰσιν ἑβδομήκοντα, καὶ πρὸς τὰ ὅρια τῶν ἐθνῶν περιγράψας γλώσσαις (57) ἑβδομήκοντα, τῷ αὐτοῦ Υἱῷ τῷ καὶ Κυρίῳ λεγομένῳ, καὶ [55] οὐρανὸν καὶ γῆν διακοσμήσαντι, τοὺς Ἑβραίους ἔδωκε μερίδα, καὶ αὐτὸν Θεὸν θεῶν εἶναι διώρισεν, θεῶν δὲ [56] λέγω, οἵ τινες τὰς ἄλλας τῶν ἐθνῶν εἰλήφασι μερίδας. Νόμοι οὖν προῆλθον ἀπό τε πάντων τῶν λεχθέντων θεῶν ταῖς αὐτῶν μερίσιν, ἅ τινά ἐστι τὰ λοιπὰ ἄλλα ἔθνη. Ὁμοίως δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ πάντων Κυρίου ὁ παρὰ Ἑβραίοις κείμενος προῆλθε νόμος. Τοῦτο δὲ οὕτως ἔχειν ὡρίσθη, ἵνα, εἴ τις νόμῳ τινὸς προσφύγῃ, ἀπὸ τῆς ἐκείνου [57] γένηται μερίδος, οὗ δὴ καὶ τὸν νόμον πράττειν ἀνεδέξατο. Οὐδεὶς ἔγνω τὸν ἐν ἀποῤῥήτοις ὕψιστον B Πατέρα ὄντα, ὡς οὐδὲ τὸν τούτου Υἱὸν, ὅτι Υἱός ἐστιν. Αὐτίκα γοῦν σὺ τὰ τοῦ ἀποῤῥήτου [58] Ὑψίστου ἴδια διδοὺς τῷ Υἱῷ οὐκ οἶδας ὅτι Υἱός ἐστιν (58), Πατὴρ ὑπάρχων τοῦ Ἰησοῦ τοῦ καθ' ὑμᾶς λεγομένου Χριστοῦ.

V. Ταῦτα τοῦ Σίμωνος εἰπόντος ὁ Πέτρος ἔφη πρὸς αὐτόν· Δύνασαι αὐτὸν ἐκεῖνον διαμαρτύρασθαι, ὅτι οὕτως πιστεύεις, οὐχ ὃν νῦν ἐν ἀποῤῥήτοις **257** λέγεις, ἀλλ' ὃν σὺ πιστεύων οὐχ ὁμολογεῖς: Ἄλλα γὰρ ἀντ' ἄλλων ὁρίζων φλυαρεῖς. Διὸ ἐὰν διαμαρτύρῃ ὅτι, ἃ λαλεῖς, ταῦτα πιστεύεις, ἀποκρίνομαί σοι. Εἰ δὲ ἕστηκας συζητῶν ἐμοὶ ἃ μὴ πιστεύεις, κατὰ κενοῦ με παίειν ἀναγκάζεις. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Παρά τινος τῶν σῶν μαθητῶν ἀκήκοα [ταῦτα οὕτως ὁρισθῆναι] [59]. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Μὴ ψευδομαρτύρει. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Μή με λοιδόρει, προπετέστατε. Καὶ ὁ Πέτρος· C Μέχρις ἂν εἴπῃ τὸν εἰπόντα, ψεύστης εἶ. Καὶ ὁ Σίμων· Νόμιζε ἐμὲ ταῦτα πλάσαι ἢ καὶ παρὰ ἄλλου με [60] ἀκηκοέναι· πρὸς ταῦτά μοι ἀπόκριναι. Ἐὰν γὰρ ἀνατραπῆναι μὴ δυνηθῇ, ἔμαθον τοῦτο εἶναι τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ ἀνθρώπινόν ἐστι πλάσμα, οὐκ ἀποκρίνομαι εἰς αὐτό· εἴ δὲ ὑπονοίᾳ αὐτοῦ κεκράτησαι ὡς ἀληθοῦς, τοῦτο αὐτό μοι ὁμολόγησον, καὶ ἔχω τι καὶ αὐτὸς περὶ τούτου λέγειν. Καὶ ὁ Σίμων· Ἅπαξ μοι δοκεῖ [61] τοῦτο οὕτως ἔχειν. Σὺ πρὸς ταῦτα εἰ ἔχεις τι λέγειν, ἀπόκριναι.

VARIÆ LECTIONES.

[55] Reposui *καί* a Cl et S prætermissum. [56] δή S. [57] Ita O et ex conject. C, in cuj. textu ἐκείνων· [58] ἀποῤῥήτου om. O. [59] Vbb. [ταῦτα οὕτως ὁρισθῆναι] lacunæ inscripsi, quæ in ms. Ottob. h. l. occurrit· [60] με adjunxi c. O. Deinde ἀνατραπῆσαι Cl et S. [61] Post δοκεῖ in O est εἶναι subnotatum. Cum eodem textui reddidi οὕτως, quod ap. S exciderat. Deinde εἰ ἔχεις O, ἔχῃς C, εἰ ἔχῃς conj. S.

VARIORUM NOTÆ.

(56) Ὅστις κατὰ ἀριθμὸν, κ. τ. λ. Pari modo Clemens Alexandrinus, *Strom.*, I, p. 338, linguarum numerum refert ad numerum Israelitarum qui una cum Jacobo patre suo ingressi sunt in Ægyptum: cum is numerus ab aliis vulgo soleat adaptari ad eorum numerum, qui turrim Babylonicam exstruxerunt. At Procopius Gazæus, in *Deuteron.*, XXXII, 8, utraque conjungit, quemodmodum hic. Vide Nilum lib. III, epist. 116: LXX (al. 72) *viri seniores, super quos cecidit spiritus Dei*, LXX (al. 72) *nationum linguas in hoc mundo diffusas ostendunt; ex quibus multi credentes, gratiam sancti Spiritus acceperunt.* Isidori verba in Allegoriis sacræ Scripturæ. Qui libellus titulum habet in Codice meo ms. *De significationibus Veteris et Novi Testamenti.* COT.

(57) Γλώσσαις conj. ϽᏟ, quod recte improbat Davisius. Gentes enim ait vir doctissimus, fuisse septuaginta, totidemque linguas, communis erat Hebræorum sententia. De septuaginta nationibus conferas, quæ Cotelerius adnotavit ad *Recogn.*, II, 42. Gieseler, *Entstehung der schriftl. Evang.*, p. 128; Schneckenburger, *Ueber den Ursprung des ersten kanon. Evang.* p. 13. Egit præterea de loco nostro Neander, *Gnost. syst.*, p. 378. S. DRESSEL.

(58) Οὐκ οἶδας ὅτι Υἱός ἐστιν, Πατὴρ ὑπάρχων τοῦ Ἰησοῦ τοῦ καθ' ὑμᾶς λεγομένου Χριστοῦ.

VI. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει [62], τὰ A μέγιστα ἀσεβεῖς. Εἰ γὰρ Υἱοῦ ἐστὶ, τοῦ οὐρανὸν καὶ γῆν διακοσμήσαντος, τὸ ᾧ βούλεται ἀποκαλύπτειν [63] τὸν ἐν ἀποῤῥήτοις αὐτοῦ Πατέρα, σὺ μέγιστα, ὡς ἔφην, ἀσεβεῖς ἀποκαλύπτων οἷς ἐκεῖνος οὐκ ἀπεκάλυψεν. Καὶ ὁ Σίμων· Ἀλλὰ αὐτός με βούλεται ἀποκαλύπτειν. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐ νοεῖς ἃ λέγω, Σίμων. Πλὴν **358** ἀκούσας σύνες. Τῷ [64] εἰπεῖν· Οἷς ἂν βούληται [65] ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψει, οὐ διδασκαλίᾳ τινὰ τοιοῦτον μαθεῖν λέγει, ἀλλὰ ἀποκαλύψει μόνον. Ἀποκάλυψίς ἐστι τὸ ἐν πάσαις καρδίαις ἀνθρώπων ἀποῤῥήτως κείμενον κεκαλυμμένον, ἄνευ φωνῆς τῇ αὐτοῦ βουλῇ [66] ἀποκαλυπτόμενον. Καὶ οὕτως γίνεται γνῶναι, οὐ διδαχθέντα, ἀλλὰ συνέντα. Τῷ μέντοι συνιέντι [67] οὐκ ἔξεστιν, ἄλλῳ τοῦτο ἀποδεῖξαι, ἐπεὶ μηδ' αὐτὸς ἐδιδάχθη, οὔτε ἀποκαλύψαι δύναται, B ἐπεὶ μὴ αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἐκτὸς εἰ μὴ ἑαυτὸν λέγει εἶναι τὸν Υἱόν. Σὺ δὲ οὐκ εἶ ὁ ἑστὼς Υἱός. Εἰ γὰρ Υἱὸς ἦς, πάντως ἂν ᾔδης [68] τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως τοὺς ἀξίους. Σὺ δὲ οὐκ οἶδας. Εἰ γὰρ ἠπίστασο, τὰ τῶν ἐπισταμένων ἂν ἐποίεις [69].

VII. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Ὁμολογῶ, οὐ συνῆκα πῶς λέγεις, τὰ τῶν ἐπισταμένων ἂν ἐποίεις [70]. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ οὐ συνῆκας, οὐδὲ τὸν ἑκάστου νοῦν εἰδέναι δύνῃ, καὶ εἰ ἀγνοεῖς [71], οὐδὲ τοὺς ἀξίους τῆς ἀποκαλύψεως ἐπίστασαι, οὐκ εἶ Υἱός· ὁ δὲ Υἱὸς οἶδεν· διὸ, οἷς βούλεται, ὡς ἀξίοις οὖσιν, ἀποκαλύπτει. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Μὴ ἀπατῶ, οἶδα τοὺς ἀξίους, καὶ Υἱὸς οὐκ εἰμί. Τοῦτο μέντοι, τί ποτ' ἔστιν, οἷς βούλεται ἀποκαλύπτει, οὐ συνῆκα ὡς λέγεις· τὸ δὲ μὴ συνιέναι οὐχ ὡς μὴ εἰδὼς εἶπον, ἀλλ' ὡς εἰδὼς **359** ὅτι οἱ παρεστῶτες οὐ συνῆκαν, ἵνα αὐτὸ σαφέ- C στερον εἴπῃς, ὅπως νοήσωσιν ὧν ἕνεκεν καὶ τὴν ζήτησιν ποιούμεθα. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐγὼ σαφέστερον αὐτὸ εἰπεῖν οὐ δύναμαι, σὺ αὐτὸς ὡς νοήσας φράσον. Καὶ ὁ Σίμων· Ἐγὼ τὰ σὰ οὐκ ἀνάγκην ἔχω λέγειν. Καὶ ὁ Πέτρος· Φαίνῃ μοι, Σίμων, μὴ συνιεὶς αὐτὸ, καὶ ὁμολογεῖν μὴ θέλων, ἵνα μὴ ἐν ἀγνοίᾳ φωραθεὶς [72] ἐλεγχθῇς μὴ ὢν σὺ ὁ ἑστὼς Υἱός. Τοῦτο γὰρ αἰνίσσῃ, κἂν σαφῶς αὐτὸ εἰπεῖν μὴ θέλῃς· ὥστε ἐγὼ μὲν τὰς σὰς βουλὰς ἐξ ὧν αἰνίσσῃ ἐπίσταμαι, προφήτου ἀληθοῦς μαθητὴς ὢν, οὐ προφήτης. Σὺ δὲ καὶ τὰ σαφῶς λεγόμενα μὴ συνιὼν Υἱὸν ἑαυτὸν εἰπεῖν θέλεις, ἀνθιστῶν [73] ἡμῖν. Καὶ ὁ Σίμων· Ἀρῶ σου πᾶσαν πρόφασιν· ὁμολογῶ, αὐτὸ οὐ συνῆκα, τί ποτ' ἔστιν, καὶ οἷς ἂν βούληται [74] ὁ Υἱὸς ἀποκαλύπτει. Λέγε τοίνυν αὐτὸ σαφέστερον.

VIII. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐπειδὴ κἂν σχήματι αὐτὸ ὡμολόγησας μὴ συνιέναι, πρὸς ὃ πυνθάνομαί σου,

VI. Et Petrus ait : Si hoc ita habet, maxime impius es. Nam si ad Filium, cœli et terræ constitutorem, spectat revelare, cui vult, ipsius Patrem in absconditis positum, tu sicut dixi, maxime es impius, qui revelas quibus ille nequaquam revelavit. Ac Simon : Sed ille vult ut revelem. Atque Petrus : Non intelligis, Simon, quæ aio. Verum audi, et intellige. Quando dicit : *Quibus vultFillius revelabit*, eo significat, illum hominem non discere per doctrinam, sed per solam revelationem. Est autem revelatio, cum, quod in omnibus hominum cordibus arcane velatum positum est, absque voce per illius voluntatem revelatur. Sicque cognocere accidit non dicendo sed intelligendo. Atqui intelligenti non licet, alteri hoc ostendere, quandoquidem nec ipse edoctus est, verum etiam non potest revelare, quia ipse non est Filius, nisi si se dicat esse Filium. Tu autem non es stans Filius. Nam si Filius esses, omnino cognosceres hac dignos revelatione. Tu vero ignoras. Si enim scires faceres quæ faciunt qui sciunt.

VII. Dixit Simon : Fateor, non intelligo quo modo dicas, *faceres quæ faciunt qui sciunt*. Et Petrus : Si non intellexisti, etiam non potes uniuscujusque scire mentem : et si ignoras,etiam non revelationis dignos cognoscis; ac si non cognocis,non est Filius. Filius autem novit:quare quibus vult,tanquam qui digni sint, revelat. Et Simon dixit : Ne decipiaris, novi dignos, nec Filius sum. Porro quid hoc sit, *quibus vult revelat*, non intellexi quemadmodum dicas : non intelligere autem dixi, non tanquam ipse nesciens, sed velut sciens quod astantes non intellexerint, ut illud clarius efferas, quo percipiant, quibus de causis nos controversiam habeamus. Et Petrus : Ego clarius hoc nequeo dicere,tu, ut qui illud perceperis,effare.Et Simon:Ego tua dicere necesse non habeo. Petrus : Videris mihi, Simon, illud non intelligere, nec velle confiteri,ne in ignorantia deprehendaris et arguaris quod non stans sis Filius. Id enim obscure significas, cum tamen aperte dicere nolis : sicut ego quidem tua consilia ex iis quæ innuis cognosco, qui sum veri prophetæ discipulus, non propheta. Tu vero clare dicta non intelligens te Filium dicere vis, resistens nobis.Et Simon:Tollam omnem tuum prætextum : fateor, hoc non intellexi quidnam esset, *et quibus* D *vult Filius revelat*. Dic ergo illud evidentius.

VIII. Tum Petrus : Quandoquidem, etsi ficte, hoc fassus es non intelligere, ad id quod te inter-

VARIÆ LECTIONES.

[62] ἔχῃ C. [63] Explanavit hunc locum contra Schliemannum Baurius, *Annal. theol.*, Tubing., 1844, p. 552, S. [64] τῷ S., τό C. O. [65] Ita O, c. S., βούλεται C. [66] τῆς — βουλῆς C., ταῖς — βουλαῖς S., auctore Dav. [67] συνέντι C. [68] ᾔδεις O. Ad verb. οἶδας notat S : Nihil mutandum. Cfr. Lob. *Phyn.*, p. 236. [69] ἐποίεις S, O., ἐποίῃς C., ποιήσῃς conj. D. [70] Ita O c. S., ἐποίῃς C., ποιήσῃς conj. D. [71] S. refert ad Lob., *Pryn.*, p. 359. Tum ἀγνοεῖς S, O, ἀγνοῇς C. [72] Ita O, c. D., φωραθῇς C. Pro ἑστώς legitur in O ἐτ cum parvula lacuna, ead. man. in marg. ἴσως ἕτερος. [73] ἀνθεστώς C. Tum ἄρω O, [74] βούληται S, O., βούλεται C.

VARIORUM NOTÆ.

Vult Simon Magus Deum creatorem esse filium ignoti dei sui, patrem vero Jesu Christi nostri.Hoc monui, quia aliter acceptum a viro docto Francisco Turriano in *Explanationibus ad Constitutiones apostolicas*. Cot.

rogo, mihi responde, ac disces. Dic mihi : ais Filium, quicunque sit, justum esse, vel non ? Respondit Simon : Justissimum. Petrus : Cum autem justus sit, cur non omnibus revelat, sed quibus vult ? Ac Simon : Quoniam qui justus est, justis revelare vult. Petrus : Nonne igitur necesse est ab eo cognosci mentem singulorum, ut revelet dignis? Simon : Omnino necessarium est ita habere. Tum Petrus : Itaque ille solus merito revelare definitus est, qui solus uniuscujusque mentem novit, et non tu, qui ne ea quidem quæ a nobis dicuntur potes intelligere.

IX. Id Petrum dicentem populus laudibus prosecutus est. At Simon, in lapsu deprehensus, præpudore erubuit, atque fricata fronte dixit : Jam me magum aiunt a Petro non tantum victum, sed et rationibus pressum. Non autem licet quis ratiocinationibus prematur, abreptus veritatem in ipso victam habet. Neque enim infirmitas defendentis veritas est superantis. Attamen aio tibi, me omnes astantes judicavisse dignos, qui in arcanis Patrem cognoscerent. Quare cum palam ipsis revelo, tu per invidiam mihi illos beneficio afficere cupienti succenses.

X. Dixit Petrus : Quoniam, ut præsenti multitudini gratum faceres, ita locutus es, ego dicam non grate, sed vere. Dic mihi, quo modo dignos esse cognoscis astantes universos, quandoquidem tibi indicanti ne unus quidem præbuit assensum ? Nam quod me contra te laudaverint, non est consentientium tibi, sed mihi, cui et laudem tanquam bene locuto tribuerunt. Verum quia Deus, utpote justus, singulorum mentem dijudicat, quod tu dixisti verum esse, id noluit per sinistram dextris dari, qua ratione, qui aliquid a fure accipit, et ipse reus est Itaque eam ob causam quod a te afferebatur noluit eos accipere, sed per Filium, qui ad revelandum præstitutus est. Cui enim convenit Patrem revelare, præterquam soli Filio, quia is tali revelatione dignum cognoscit ? Sic non est hoc docere aut doceri, sed ineffabili manu ei revelari, qui illud scire dignus sit.

XI. Et Simon : Multum, inquit, conducit ad victoriam ei, qui bellum gerit, propriis uti armis. Quod enim quis amat, etiam sincere potest defendere : sincere autem defensum non vulgarem vim habet. Ideo deinceps quod vere sentio exponam. Aio quamdam in arcanis virtutem esse, cunctis ignotam, ipsi quoque mundi opifici, sicut et ipse Jesus dixit, nesciens quid loqueretur. Interdum enim ex multiloquio aliquis scopum veritatis attingit, ignorans quid dicat. Intelligo autem et de illo, quod pronuntiavit : *Nemo novit Patrem*. Et Petrus : Ne

A ἀπόκριναί μοι, καὶ μαθήσῃ. Λέγε μοι· φῂς τὸν Υἱὸν δίκαιον εἶναι, ὅστις ποτ' ἔστιν, ἢ οὔ ; Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Δικαιότατον. Καὶ ὁ Πέτρος· Δίκαιος δὲ ὢν διὰ τί μὴ πᾶσιν ἀποκαλύπτει, ἀλλ' οἷς βούλεται ; Καὶ ὁ Σίμων· Ὅτι δίκαιος ὢν τοῖς ἀξίοις ἀποκαλύπτειν βούλεται. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐκοῦν [75] ἀνάγκη αὐτὸν εἰδέναι τὸν ἑκάστου νοῦν, ἵνα ἀξίοις ἀποκαλύπτῃ ; Καὶ ὁ Σίμων· Ἀνάγκη [76] οὕτως ἔχειν. **360** Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐκοῦν αὐτὸς μόνος εὐλόγως [77] ἀποκαλύπτειν ὡρίσθη, μόνος τὸν ἑκάστου νοῦν εἰδὼς, καὶ οὐ σὺ ὁ μηδὲ τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα δυνάμενος συνιέναι.

IX. Τοῦτο τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἀπὸ μὲν τῶν ὄχλων ἔπαινος ἐγένετο· Ὁ δὲ Σίμων κατάφωρος γεγονὼς, αἰδεσθεὶς ἠρυθρίασε, καὶ τὸ μέτωπον τρίψας ἔφη· Ἀλλ' ἐμὲ μάγον λέγουσιν ὑπὸ Πέτρου νικώμε-
B νον [78], ἀλλὰ καὶ συλλογιζόμενον. Οὐκ εἴ τις δὲ συλλογισθείη, συναρπασθεὶς τὴν ἐν αὐτῷ ἀλήθειαν νενικημένην ἔχει. Οὐ γὰρ ἡ ἀσθένεια τοῦ ἐκδικοῦντος ἀλήθειά ἐστι τοῦ νικωμένου [79]. Πλὴν φημί σοί, ὅτι ἐγὼ τοὺς παρεστῶτας πάντας ἀξίους ἔκρινα γνῶναι τὸν ἐν ἀπορρήτοις Πατέρα. Διὸ δημοσίᾳ μου αὐτοῖς ἀποκαλύπτοντος, σὺ αὐτὸς [80] διὰ φθόνον ἐμοὶ τῷ εὐεργετεῖν αὐτοὺς θέλοντι χαλεπαίνεις.

X. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ἐπειδὴ ἀρεσκόντως τοῖς παροῦσιν ὄχλοις οὕτως ἔφης, ἐγὼ ἐρῶ οὐκ ἀρεσκόντως, ἀλλ' [81] ἀληθῶς. Λέγε μοι, πῶς ἀξίους ἐπίστασαι τοὺς παρεστῶτας πάντας, ὅπου σοι ἐκφαίνοντι οὐδ' εἷς συνέθετο ; τὸ γὰρ ἐμοὶ ποιήσασθαι κατὰ σοῦ τὸν ἔπαινον οὐκ ἔστι συγκαταθεμένων σοὶ, ἀλλ' [82] ἐμοὶ, ᾧ καὶ τὸν ἔπαινον ὡς ὀρθῶς εἰρηκότι ἀπένειμαν.
C Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δίκαιος ὢν βραβεύει τὸν ἑκάστου νοῦν, ὃ φῂς ἀληθὲς εἶναι, **361** οὐκ ἂν ἐβουλήθη διὰ τῆς ἀριστερᾶς τοῖς δεξιοῖς τοῦτο δοθῆναι, ᾧ λόγῳ ὁ παρὰ κλέπτου τι λαβὼν καὶ αὐτὸς ὑπεύθυνός ἐστιν. Ὥστε τούτου ἕνεκεν τὸ ὑπὸ σοῦ φερόμενον οὐκ ἠθέλησεν αὐτοὺς λαβεῖν, ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰς τὸ ἀποκαλύπτειν [83] ὡρισμένου Υἱοῦ. Τίνι γὰρ εὔλογόν ἐστιν ἀποκαλύπτειν τὸν Πατέρα, ἢ Υἱῷ μόνῳ, διὰ τὸ εἰδέναι τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως νὸν ἄξιον ; Οὕτως οὐκ ἔστι τοῦτο διδάξαι ἢ διδαχθῆναι, ἀλλ' ἀφράστῳ χειρὶ ἀποκαλυφθῆναι τῷ τοῦτο εἰδέναι ἀξίῳ.

XI. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πολὺ συμβάλλεται πρὸς νίκην τῷ πολεμοῦντι τὸ ἰδίοις χρήσασθαι ὅπλοις. Ὃ γὰρ φιλεῖ τις, καὶ γνησίως ἐκδικεῖν δύναται, γνησίως δὲ ἐκδικούμενον οὐ τὴν τυχοῦσαν ἰσχὺν ἔχει. Διὸ τοῦ
D λοιποῦ ὅπερ ὄντως φρονῶ ἐκθήσομαι. Φημί τινα δύναμιν ἐν ἀπορρήτοις εἶναι ἄγνωστον πᾶσι, καὶ αὐτῷ τῷ δημιουργῷ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς εἴρηκεν, οὐκ ἐπιστάμενος ὃ ἐφθέγξατο. Ἐκ πολυλαλιᾶς [84] γὰρ ἐνίοτε εὐστοχεῖ τις πρὸς τὸ ἀληθὲς, οὐκ εἰδὼς ὃ λέγει. Λέγω δὲ καὶ περὶ τούτου, οὗ εἴρηκεν· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα. Καὶ ὁ Πέτρος· Σὺ τὰ ἐκείνου εἰδέναι μηκέτι

VARIÆ LECTIONES.

[75] οὐκ οὖν C. [76] Post πᾶσα in O repetuntur vbb. αὐτὸν εἰδέναι τὸν ἑκάστου νοῦν ἵνα, sed expuncta. [77] εὐλόγως deest in O. [78] νικώμενος O. Deinde οὐκ εἴ τις O c. D., οὐχὶ τίς C. [79] Fort. νικηφόρου S. [80] αὐτός conj. C.. αὐτοῖς id. in textu ut O. Deinde χαλεπαίνεις O et ex conject. C., cuj. textus χαλεπαίνειν. [81] ἀλλα O. [82] ἀλλά O. [83] Pro litteris ποκα vocis ἀποκαλύπτειν in O. spatium apparet vacuum. Ita paulo post. [84] πολυλογίας O.

ἐπαγγέλλου. Καὶ ὁ Σίμων [85]· Τὰ ἐκείνου οὐκ ἐπαγγέλλομαι πιστεύειν, εἰς δὲ τὰ ἐπιτευχθέντα [86] αὐτῷ διαλέγομαί σοι. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἵνα μή σοι δῶ πρόφασιν εἰς φυγὴν, ζητήσω σοι ὡς θέλεις. Πλὴν μαρτύρομαι πάντας ὅτι οὐδὲ ὃν νῦν ἔφης λόγον οὐ πιστεύεις. Οἶδα [87] γὰρ ἃ φρονεῖς. Καὶ **362** ἵνα μή με δόξῃς ψεύδεσθαι, ἀνοίξομαί σοι τὰ σὰ, ἵνα εἰδῇς [88] ὅτι πρὸς εἰδότα διαλέγῃ.

XII. Ἡμεῖς, ὦ Σίμων, ἐκ τῆς μεγάλης δυνάμεως, ἔτι τε καὶ τῆς κυρίας λεγομένης, οὐ λέγομεν δύο ἀπεστάλθαι ἀγγέλους, τὸν μὲν ἐπὶ τῷ κτίσαι κόσμον, τὸν δὲ ἐπὶ τῷ θέσθαι τὸν νόμον· οὐδ' ὅτι αὐτῶν [89] ἕκαστος ἐλθὼν, ἐφ' οἷς ἐποίησεν, ὡς αὐτὸς ὢν αὐθέντης, αὐτὸν ἤγγειλεν· οὐδ' ὁ ἑστὼς [90] στησόμενος ἀντικείμενος. Μάθε, πῶς ἀπιστεῖς, καὶ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ἣν φῂς δύναμιν ἐν ἀποῤῥήτοις εἶναι, ἀγνοίας γέμει. Τὴν γὰρ ἀγνωμοσύνην τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀποσταλέντων ἀγγέλων οὐ προεγίνωσκεν. Καὶ ὁ Σίμων, τοῦ Πέτρου ταῦτα λέγοντος, μεγάλως ὀργισθεὶς ἐπέκοψε λέγοντα, εἰπών· Τί φλυαρεῖς, τολμηρὲ καὶ πάντων προπετέστατε, ἐπ' ὄχλων εὐμαθῆ [91] ἐκφαίνων ἀτεχνῶς τὰ ἀπόῤῥητα; Καὶ ὁ Πέτρος· Τί φθονεῖς εὐεργετεῖσθαι τοὺς παρόντας ἀκροατάς; Καὶ ὁ Σίμων· Οὐκοῦν [92] ὁμολογεῖς τὴν τοιαύτην ἐπίγνωσιν εὐεργεσίαν εἶναι; Καὶ ὁ Πέτρος· Ὁμολογῶ. Τὸ γὰρ ψεῦδος γνωσθὲν εὐεργετεῖ, ἀγνοίας αἰτίᾳ μὴ περιπεσεῖν αὐτῷ. Καὶ ὁ Σίμων· **363** Φαίνῃ μοι μὴ δυνάμενος εἰπεῖν εἰς ἃ προέτεινά σοι. Λέγω δὴ [93] ὅτι καὶ ὁ Διδάσκαλός σου ἐν ἀποῤῥήτοις τινὰ λέγει εἶναι Πατέρα.

XIII. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ἀποκρινοῦμαι εἰς ὃ θέλεις περὶ τοῦ· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱόν τις οἶδεν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, καὶ οἷς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι [94]. Πρῶτον μὲν θαυμάζω, πῶς, τοῦ λόγου τούτου μυρίας [95] ἔχοντος ἐκδοχὰς, σὺ τὸ ἐπικινδυνότερον ἐξελέξω μέρος, πρὸς ἀγνωσίαν τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πάντων φήσας εἰρῆσθαι τὸν λόγον. Πρῶτον μὲν γὰρ δύναται ὁ λόγος εἰρῆσθαι πρὸς πάντας Ἰουδαίους, τοὺς πατέρα νομίζοντας εἶναι Χριστοῦ τὸν [96] Δαβίδ, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν υἱὸν ὄντα, καὶ Υἱὸν Θεοῦ μὴ ἐγνωκέναι [97]. Διὸ καὶ οἰκείως εἴρηται· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα, ἐπεὶ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὸν Δαβὶδ πάντες ἔλεγον, τὸ δὲ ἐπάξαντα εἰπεῖν, ὡς οὐδὲ τὸν Υἱόν τις οἶδεν, ἐπεὶ αὐτὸν Υἱὸν ὄντα οὐκ ᾔδεισαν [98], καὶ τὸ εἰπεῖν, οἷς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι, ὀρθῶς εἴρηται· ὁ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ὢν Υἱὸς μόνος ὡρίσθη, ἵνα οἷς βούλεται ἀποκαλύψῃ. Καὶ οὕτως δύναται Ἀδὰμ ὁ πρωτόπλαστος αὐτὸν μὴ ἀγνοεῖν, οὐδὲ Ἐνὼχ ὁ εὐαρεστήσας μὴ

A amplius profitearis, te illius doctrinam cognoscere. Et Simon : Ejus doctrinam non profiteor me credere, at de iis, in quæ casu incidit, edissero tibi. Tum Petrus : Ne dem tibi prætextum ad fugam, quæstionem tecum habebo sicut vis. Verumtamen omnes testor, quod neque illum, quem nunc dixisti, sermonem credas. Novi namque tuam sententiam. Et ne me arbitreris falsum dicere, significabo tibi tua, ut scias te cum sciente disceptare.

XII. Nos, o Simon, ex magna virtute, quæ et domina vocatur, non dicimus missos fuisse duos angelos, unum quidem ad creandum mundum, alium vero ad ferendam legem, neque quod uterque veniens eorum, quæ fecit, se supremum auctorem prædicaverit, neque quod stans sit staturus ut adversarius. B Audi quo modo hac etiam in re incredulus sis. Virtus, quam in arcanis ais esse, ignorantiæ plena est. Nam ingratum animum ab ipsa missorum angelorum non præscivit. Ac Simon, Petro hæc dicente, vehementer iratus loquentem interrupit dixitque : Quid blateras, temerarie omniumque protervissime, et coram populo docili temere patefacis arcana? Et Petrus: Cur invides astantibus auditoribus hoc beneficium? Simon : Non igitur confiteris, hujusmodi agnitionem beneficium esse? Petrus: Fateor. Nam mendacium cognitium eo beneficio afficit, ut in illud per ignorantiam non incidamus. Simon : Videris mihi non posse respondere ad ea quæ tibi proposui. Aio autem, quod et Magister tuus quemdam dicit esse in arcanis Patrem.

XIII. Et Petrus dicit : Respondebo ad id quod vis, C de illo : *Nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium quis novit, nisi Pater, et quibus voluerit Filius revelare.* Primo quidem miror, qua ratione, cum hoc dictum innumeros habeat sensus, tu periculosiorem elegeris partem, aiens prolatum fuisse in ignorantiam Creatoris omniumque sub eo positorum. Enimvero primum potest testimonium dictum esse in omnes Judæos, qui patrem Christi putabant Davidem esse, atque Christum ejus filium, quique Filium Dei non cognoverant. Quare apte dictum est : *Nemo novit Patrem*, quia pro Deo omnes Davidem aiebant : et quod subjungit, *sicut nec Filium quis novit*, dictum est, quia eum Filium esse nesciverunt, et quod ait : *Quibus voluerit Filius revelare*, recte habet, qui enim ab initio est Filius, solus D destinatus est, ut quibus cupit revelet. Et sic non potest Adamus, primus creatus homo, illum ignorasse neque Enoch, qui placuit, nesciisse, nec Noe,

VARIÆ LECTIONES.

[85] Vbb. καὶ ὁ Σίμων om. O. [86] ἐπιτετευχθέντα C, ἐπιτετευγμένα S. [87] οἶδεν O. [88] ἴδῃς O. [89] αὐτῶν scripsi ex conject., ut sequentia stare possint, ἑαυτόν C, O. Tum add. ὡς ante αὐτός c. O. Lectionem utriusque Hom. cod. ὢν αὐθέντης αὐτόν S frustra mutavit in ὡς αὐθέντην αὐτός. [90] Vbb. οὐδ' ὁ ἑστώς, κ. τ. λ. absque distinctione in ms. Id est : *Neque stans, alteri oppositus et adversarius, staturus est.* Quem sensum ut potui expiscatus sum, partim ex orationis serie, partim ex aliis horum apocryphorum locis, hom. II, 22, 24 ; III, 2 ; XVIII, 1. *Epit.* c. 25. *Recogn.*, II, 7 ; III, 47. C. Mihi quidem, coll. præsertim loco hom. II, 22. nostra sic videntur esse restituenda : οὐδ' ὅτι (vel etiam ὅτι σύ coll. hom. XVIII, 7) ὁ ἑστὼς στησόμενος ἀεὶ καὶ μὴ κεισόμενος (vel πεσούμενος). S. Codex Ott. confirmat lectionem a C exhibitam. [91] ἀμαθῶς C. [92] οὐκ οὖν C. [93] δή S. δέ C, O. [94] ἀποκαλύψαι O c. D, ἀποκαλύψει C. [95] μυρίοις O. [96] τόν O et in marg. C, τοῦ in textu. [97] Leg. ἐγνωκότας. Idem proposuit Schliemannus, *Clem.*, p. 200, 569 S. [98] ᾔδησαν O, qui tum scribit βούλεται.

justus, non agnovisse, nec Abrahamus, amicus, non intellexisse, nec Isaacus non percepisse, neque Jacobus, qui luctatus est, non credidisse, denique non potest fieri, quin cunctis in populo dignis ille fuerit revelatus.

XIV. Sin vero, sicut ais, Deus nunc revelandus est cunctis, ut cognoscatur, per Jesum, quo modo non iniquissimum dicis, illos quidem non cognovisse, qui mundi fuerunt septem columina, quique justissimo Deo accepti esse potuerunt, et vero nunc tot impios ex gentibus omnino cognoscere? Illi, cunctis hominibus præstantiores, digni habiti non sunt qui cognoscerent? Et quo modo in bonum est, quod non est justum? nisi si eum bonum appellare volueris, non qui juste operantes beneficiis afficit, sed qui amat iniquos, quamvis non credant, adeo, ut iis et abscondita revelet, quæ justis noluerit revelare. Nam hujusmodi res nec bono, nec justo competit, sed piorum osori. Num tu, Simon, es Stans, qui ista sic nondum dicta proferre audes?

XV. Et Simon super eo indignatus ait: Tuum Magistrum reprehende, dicentem: *Confiteor tibi, Domine cœli et terræ, quia quæ erant occulta sapientibus, revelasti ea parvulis lactentibus* (*a*). Ac Petrus: Sic quidem, inquit, non prolata sunt ea verba; dicam tamen prius, quasi ita prolatum sit, ut tibi visum fuit. Dominus noster, tametsi dixisset: *Quæ erant occulta sapientibus, ea parvulis revelavit Pater*, neque sic alium Deum et Patrem præter mundi Creatorem credebatur significare. Possunt enim ipsius Creatoris arcana esse, quæ significat, cum etiam Isaias dicat: *Aperiam os meum in parabolis, et eructabo abscondita a constitutione mundi* (*b*). Prophetam igitur confiteris, qui occulta non ignorabat, quæ Jesus a sapientibus abscondita esse affirmat, revelata vero parvulis? Quo pacto autem Creator ignoravit, cum propheta ipsius Isaias non ignoraverit? Porro Jesus noster revera non dixit: *Quæ erant abscondita*, sed, ut videtur, asperius locutus est, dixit enim: *Abscondisti hæc a sapientibus, et revelasti ea parvulis lactentibus* (*c*). Dicit: *abscondisti*, quasi aliquando ea cognita fuerint illis. Nam apud eos reposita erat clavis regni cœlorum, hoc est, arcanorum notitia.

(*a*) Matth. XI, 25.
(*b*) Psal. LXXVII, 2; Matth. XIII, 35.

A εἰδέναι, οὔτε Νῶε ὁ δίκαιος μὴ ἐπίστασθαι, οὔτε Ἀβραὰμ ὁ φίλος μὴ συνιέναι, οὐκ Ἰσαὰκ μὴ νενοηκέναι, οὐκ Ἰακὼβ ὁ παλαίσας μὴ πεπιστευκέναι καὶ πᾶσιν τοῖς ἐν τῷ λαῷ ἀξίοις μὴ ἀποκεκαλύφθαι.

364 XIV. Εἰ δὲ, ὡς φῄς, ἔσται διὰ τὸ εἰδέναι διὰ τοῦ Ἰησοῦ νῦν πᾶσιν ἀποκαλύπτεσθαι, πῶς οὐκ ἀδικώτατον λέγεις, ἐκείνους μὲν [99] μὴ ἐγνωκέναι, ἑπτὰ στύλους ὑπάρξαντας κόσμῳ, καὶ δικαιοτάτῳ Θεῷ εὐαρεστῆσαι δυναμένους, καὶ τοσούτους δὲ νῦν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀσεβεῖς ὄντας κατὰ πάντα γνῶναι; οὗτοι παντὸς κρείττονες [100] γνῶναι οὐ κατηξιώθησαν; καὶ πῶς ἐστὶ τοῦτο ἀγαθὸν, ὃ μὴ δίκαιόν ἐστιν; ἐκτὸς εἰ μὴ ἀγαθὸν θέλῃς [1] λέγειν οὐ τὸν εὐεργετοῦντα τοὺς δικαιοπραγήσαντας, ἀλλὰ τὸν ἀγαπῶντα τοὺς ἀδίκους [2], κἂν μὴ πιστεύωσιν, οἷς καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀποκαλύ- B πτειν, ἃ δικαίοις ἀποκαλύψαι οὐκ ἠθέλησεν. Τὸ γὰρ τοιοῦτον οὔτε ἀγαθῷ. οὔτε δικαίῳ προσήκει, ἀλλὰ τῷ εὐσεβεῖς μεμισηκότι. Μή τι σὺ εἶ, Σίμων, ὁ Ἑστὼς, ὁ ταῦτα οὕτως μή ποτε ῥηθέντα εἰπεῖν ἀποθρασυνόμενος;

XV. Καὶ ὁ Σίμων ἐπὶ τούτῳ ἀγανακτήσας ἔφη· Τὸν σὸν Διδάσκαλον αἰτιῶ εἰπόντα [3]· Ἐξομολογοῦμαί σοι, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἅπερ ἦν κρυπτὰ σοφοῖς, ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις θηλάζουσιν. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὕτω μὲν, ἔφη, ὁ λόγος οὐκ ἐλέχθη· ἐρῶ δὲ πρῶτον, ὡς οὕτως εἰρημένον ὥσπερ σοι ἔδοξεν. Ὁ Κύριος ἡμῶν, εἴπερ καὶ εἰρήκει· Ἅ τινα ἦν κρυπτὰ σοφοῖς, ταῦτα νηπίοις ἀπεκάλυψεν ὁ Πατὴρ, οὐδ' οὕτως ἄλλον Θεὸν καὶ Πατέρα σημαίνειν ἐνομίζετο παρὰ τὸν κτίσαντα τὸν κόσμον. C Ἐνδέχεται γὰρ αὐτοῦ εἶναι τοῦ δημιουργοῦ τὰ κρυπτὰ ἃ ἔλεγεν, τῷ καὶ τὸν **365** Ἡσαΐαν (59) εἰπεῖν. Ἀνοίξω [4] τὸ στόμα μου [5] ἐν παραβολαῖς, καὶ ἐξερεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Τὸν οὖν [6] προφήτην ὁμολογεῖς, ὃς τὰ κεκρυμμένα οὐκ ἠγνόει, ἅ τινα ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ σοφῶν ἀποκεκρύφθαι [7] λέγει, νηπίοις δὲ ἀποκεκαλύφθαι; Πῶς δὲ ὁ Δημιουργὸς ἠγνόει, τοῦ προφήτου αὐτοῦ μὴ ἀγνοοῦντος τοῦ [8] Ἡσαΐου; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἡμῶν τῷ ὄντι οὐκ εἶπεν· Ἅ τινα ἦν κρυπτὰ, ἀλλὰ τὸ δοκοῦν τραχύτερον εἴρηκεν, εἶπε γάρ [9]· Ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις θηλάζουσιν. Τὸ δὲ εἰπεῖν, ἀπέκρυψας, ὥς ποτε ἐγνωσμένων αὐτοῖς. Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἡ κλεὶς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀπέκειτο, τουτέστιν ἡ γνῶσις τῶν ἀπορρήτων.

(*c*) Matth. XI, 25; Luc. X, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[99] μέν excidit ap. Cl (ed. 1698, 1724) et S. [100] κρείττονος C, κρείττονες id. in marg. κρειττόνως O; οὗτοι πάντες τὰ κρείττονα, κ. τ. λ. proposuit S. [1] θέλεις O. [2] Voc. τοὺς ἀδίκους exciderunt ap. S. Tum ὡς p οἷς conj. D. [3] Credner, *Beitr*.. I, 313. S. [4] De Isaia cfr. Credner, *Beitr*. I, 303. S εἰπεῖν· ἀνοίξω (ἄνοιξον cod.) C ex conject., ἐννοεῖν· ἀνοίξω O. [5] μου om. O. Idem ἐρεύξομαι. [6] νῦν p. τὸν οὖν C. [7] ἀποκαλύφθαι O, quod al. man. in marg. mutavit in ἀποκεκρίφθαι (sic), κεκρύφθαι C. [8] τοῦ assumpsi ex O. Tum ἅτινα ἦν C, in marg. ἅτινα οὐκ ἦν in textu, quod etiam in O esse videtur. [9] Recte notat C, addenda esse h. l. vbb. ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ, coll. verbis sequentibus hom. VIII, 6.

VARIORUM NOTÆ.

(59) Τὸν Ἡσαΐαν. Locus merito notandus; quia confirmat quod ex Hieronymo ad Matthæi caput XIII, et ad Psalmum LXXVII, atque ex Anonymo ad eumdem Psalmum, relato in Expositione Græcorum Patrum in Psalmos, dicimus, veteres codices non paucos, Matthæi XIII, 35, insigni mendo scriptum habuisse, Græce διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, Latine *per Isaiam prophetam*, pro διὰ Ἀσὰφ τοῦ προφήτου, *per Asaph prophetam*, vel pro διὰ προφήτου, *per prophetam*, quo modo nunc legimus. COT.

XVI. Καὶ μὴ λέγε· Ἠσέβησεν εἰς τοὺς σοφοὺς A κρύψας αὐτὰ ἀπ' αὐτῶν. Μὴ γένοιτο τοῦτο ὑπολαβεῖν. Οὐ γὰρ ἠσέβησεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέκρυπτον [10] τὴν γνῶσιν τῆς βασιλείας, καὶ οὔτε αὐτοὶ εἰσῆλθον, οὔτε τοῖς βουλομένοις εἰσελθεῖν παρέσχον, τούτου ἕνεκεν κατὰ τὸ δίκαιον, ὡς ἀπέκρυψαν αὐτοὶ τὰς ὁδοὺς ἀπὸ τῶν θελόντων, οὕτω καὶ ἀπ' αὐτῶν ἀπεκρύβη τὰ ἀπόῤῥητα, ἵνα, ὡς ἐποίησαν, ὁμοίως καὶ αὐτοῖς γένηται, καὶ ᾧ μέτρῳ ἐμέτρησαν, μετρηθῇ αὐτοῖς τὸ ἴσον [11]. Τῷ γὰρ ἀξίῳ τοῦ γνῶναι, **366** ὃ [12] μὴ οἶδεν, ὀφείλεται, τοῦ δὲ μὴ ἀξίου, κἂν δοκῇ ἔχειν, ἀφαιρεῖται, κἂν ἐν τοῖς ἄλλοις ᾖ σοφὸς, καὶ δίδοται τοῖς ἀξίοις, κἂν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μαθητείας ὦσι νήπιοι.

XVII. Εἰ δέ τις ἐρεῖ· Οὐδὲν ἦν ἀπόκρυφον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, διὰ τὸ γεγράφθαι (61)· Οὐδέν σε ἔλαθεν, B Ἰσραὴλ, μὴ γάρ εἴπῃς, Ἰακὼβ, ἀπεκρύβη ἡ ὁδὸς ἀπ' ἐμοῦ· συνιέναι ὀφείλει τις ὅτι τὰ διαφέροντα τῇ βασιλείᾳ ἀπεκέκρυπτο ἀπ' αὐτῶν, ἡ δὲ εἰσφέρουσα εἰς τὴν βασιλείαν [13] ὁδὸς, ἥ τις ἐστὶ πολιτεία, οὐκ ἀπεκέκρυπτο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ λέγει· Μὴ γὰρ εἴπῃς ὅτι ἀπεκρύβη ἀπ' ἐμοῦ ἡ ὁδός. Ὁδὸς δὲ ἡ πολιτεία ἐστὶν, τῷ καὶ τὸν Μωϋσῆν λέγειν· Ἰδοὺ τέθεικα πρὸ προσώπου σου τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου. Καὶ ὁ Διδάσκαλος συμφώνως εἶπεν· Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ, δι' ἧς εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν ζωήν. Καὶ ἀλλαχοῦ που, ἐρωτήσαντός τινος· Τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω [14]; τὰς τοῦ νόμου ἐντολὰς ὑπέδειξεν.

XVIII. Ἐκ δὲ τοῦ εἰπεῖν τὸν Ἡσαΐαν ἐκ προσώπου C τοῦ Θεοῦ· Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν, οὐ παρὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἡσαΐας ἄλλον παρὰ τὸν ἐγνωσμένον Δημιουργὸν [15] ᾐνίσσετο Θεὸν, ἀλλὰ τὸν ἐγνωσμένον ἄγνωστον ἔλεγεν ἑτέρῳ αἰνίγματι, ὡς τὴν διάθεσιν, τὴν δικαίαν τοῦ ἐγνωσμένου Θεοῦ, ὁ λαὸς ἀγνοῶν ἡμάρτανεν, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ **367** κριθήσεσθαι οὐχ ὑπελάμβανεν. Διὰ τοῦτο μετὰ τὸ εἰπεῖν· Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν, ἐπαγαγὼν λέγει· Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλὸν, λαὸς [16] πλήρης ἁμαρτιῶν. Τῇ γὰρ πρὸς τὸ δίκαιον αὐτοῦ ἀγνωσίᾳ [17], ὡς ἔφην, μὴ φοβούμενοι πλήρεις ἐγένοντο ἁμαρτιῶν, μόνον ἀγαθὸν, ὡς μὴ ἐπεξερχόμενον αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας, εἶναι ὑπειληφότες.

XIX. Καί τινες μὲν οὕτως ἡμάρτανον, ἐκ τῆς διὰ τὸ ἀγαθὸν ἀκρίτου ὑπολήψεως. Ἕτεροι δὲ ἐκ τῶν D

A XVI. Neque objicias : Impius exstitit circa sapientes, occultans ea ab illis. Absit suspicari hoc. Non enim impius exstitit : sed postquam absconderunt cognitionem regni, et neque ipsi ingressi sunt, neque volentibus intrare concesserunt (*a*) eum ob causam juste, quemadmodum ipsi vias absconderunt a volentibus, ita et ab ipsis abscondita sunt arcana, ut, quemadmodum fecerunt, similiter et illis fieret, et, qua mensura mensi sunt, æquali iis mensuraretur (*b*). Nam digno cognoscendi debetur id quod nescit : ab indigno autem, licet videatur habere, aufertur (*c*), quamvis in aliis sit sapiens, et dignis datur, tametsi tempore quo discunt parvuli sint.

XVII. Quod si aliquis dicat : Nihil erat Israelitis B occultum, quia scriptum est : *Nihil te latuit, Israel ; non enim dicas, Jacob, abscondita est via a me* (*d*), intelligere debet quis quæ ad regnum pertinent abscondita fuisse ab illis, ut viam quæ inducit in regnum, quæ est ratio bene vivendi, non fuisse absconditam. Ideo etenim ait : *Non enim dicas, abscondita est a me via.* Via autem bona vitæ ratio est, ut etiam ex his Moysis verbis colligitur : *Ecce posui ante faciem tuam viam vitæ et viam mortis* (*e*). Et Magister concordi voce dixit : *Intrate per angustam et arctam viam, per quam in vitam ingrediemini* (*f*) Et alibi, interrogante quodam : *Quid faciens vitam æternam possidebo* (*g*)*?* legis mandata ostendit.

XVIII. Ex eo autem quod Isaias in persona Dei C dicit : *Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit* (*h*)*;* non ideo Isaias alium, præter cognitum Creatorem, significavit Deum, sed cognitum ignotum dixit alia occulta significatione, quia populus, justam cogniti Dei dispositionem ignorans, peccaverat, nec se a bono Deo judicandum censuerat. Propterea postquam dixit : *Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit,* subjungit: *Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis* (*i*)*!* Nam ob ignorantiam justitiæ divinæ, ut aiebam, non timentes, pleni facti sunt peccatis, bonum duntaxat, ut peccata eorum non vindicaturum, Deum arbitrati esse.

XIX. Et nonnulli quidem ita peccaverunt ex opi- D nione, non fore judicium, propter Dei bonitatem.

(*a*) Luc. xi, 52.
(*b*) Matth. vii, 2.
(*c*) Luc. viii, 18.
(*d*) Isa. xl, 27.
(*e*) Deut. xxx, 15.
(*f*) Matt. vii, 13, 14.
(*g*) Luc. xviii, 18 ; Matth. xix, 16.
(*h*) Isa. i, 3.
(*i*) Ibid., 4.

VARIÆ LECTIONES.

[10] ἀπέκρυβον C. [11] τῷ ἴσῳ C. [12] τὸ γνῶναι, ὅ O., τοῦ γνῶναι, τό C., quod D. mutavit in ὅ. [13] εἰς τὴν βασιλείαν εἰσφέρουσα C. [14] κληρονομήσει O. [15] δημιουργόν non exstat in O. [16] Pro voce λαός lacuna est in O cum accentu gravi. In eod. bis scribitur γάρ, ultimum expunctum. [17] τῇ ἀγνονωσίας (sic) p. ἀγνωσίᾳ O. Tum idem φοβούμεν, sequente lacuna pro litteris οι.

VARIORUM NOTÆ.

(60) Διὰ τὸ γεγράφθαι. Nota in apocrypho Opere indiligentem, seu potius temerariam plerumque divinorum eloquiorum allegationem. Cot.

Alii vero contra. Nam Scripturarum adversus Deum voces iniquas et falsas rati veras esse, veram ipsius divinitatem ac virtutem nescierunt. Quapropter, quasi ipse ignoret, et cædibus gaudeat, et sacrificiorum donis pravos dimittat, præterea et decipiat et mentiatur, cunctaque iniqua faciat, ipsi, ut Deum imitati, peccando pie agere crediderunt. Quare immutabiles ad melius exstiterunt, et admoniti non conversi sunt. Nihil enim verebantur, quasi per hæc opera Deo essent similes.

XX. Cæterum ad eos, qui Deum talem putant, merito quis asserat dictum fuisse: *Nemo novit Patrem, nisi Filius, sicut nec Filium quis novit, nisi Pater* (*a*). Et jure. Nam si cognovissent, nunquam libris revera ad tentationem scriptis contra Deum, credentes peccassent. Sed et alio quodam in loco ait, volens apertius eis ostendere causam cur errarent: *Ideo erratis, nescientes vera Scripturarum, propter quod ignoratis et virtutem Dei* (*b*). Quocirca oportet ut omnis homo, qui salvus esse desiderat, fiat (quemadmodum dixit Magister) judex librorum ad tentationem scriptorum. Ita enim locutus est: *Estote probi, trapezitæ*. Opus autem est trapezitis, quia probis adulterina permista sunt.

XXI. His a Petro dictis, Simon se perculsum sermone de Scripturis simulans, tanquam attonitus dixit: Absit a me et ab amicis meis, tuos audire sermones. Et quandiu quidem nesciebam te ista de Scripturis sentire, sustinebam et colloquebar, nunc autem abscedo. Oportuerat sane principio me recessisse, quoniam audivi te dicentem: Ego contra mundi Conditorem nihil cuilibet loquenti credo, nec angelis, nec prophetis, non Scripturis, non sacerdotibus, non doctoribus, non ulli alteri, quamvis signa quis edat et prodigia, quamvis in aere insigniter fulgeat, vel per visa aut per insomnia revelet. Quis ergo te potest a sententia deducere, seu bene seu male, ut aliud quid sentias præter quæ visa sunt tibi, qui adeo enixe ac immote in tuo judicio permanes.

XXII. Et Petrus ad Simonem hæc loquentem ac egressurum ait: Adhuc audi a me hoc, et vade quo cupis. Simone vero converso ac remanente, Petrus: Novi, inquit, quo modo tunc audiens perculsus sis, quia dixi: Quicunque contra Deum mundi creatorem quodlibet locutus fuerit, non credo. Nunc audi insuper majus aliquid: Si revera qui mundum creavit Deus eo animo esset, quo Scripturæ denotant, quin adeo, si incomparabiliter

A ἐναντίων. Τὰς γὰρ κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν Γραφῶν φωνὰς, ἀδίκους οὔσας καὶ ψευδεῖς, ἀληθεῖς ὑπολαμβάνοντες, τὴν ὄντως αὐτοῦ θειότητα καὶ δύναμιν οὐκ ᾔδεισαν. Διόπερ ὡς ἀγνοοῦντος αὐτοῦ καὶ φόνοις χαίροντος καὶ θυσιῶν δώροις τοὺς πονηροὺς ἀφιέντος, ἔτι δὲ καὶ ἀπατῶντος καὶ ψευδομένου καὶ πάντα ἄδικα ποιοῦντος, αὐτοὶ ὡς ὅμοια Θεοῦ [18] ποιήσαντες, ἁμαρτάνοντες, ἰσχυρίζοντο εὐσεβεῖν. Διὸ [19] καὶ ἀμετάθετοι εἰς τὸ κρεῖττον ἦσαν, καὶ νουθετούμενοι οὐκ ἐπεστρέφοντο. Οὐ γὰρ ἐφοβοῦντο, ὡς τῷ Θεῷ διὰ τῶν τοιούτων πράξεων ἐξομοιούμενοι,

XX. Πρὸς δὲ τοὺς τοιοῦτον αὐτὸν [20] νομίζοντας εἶναι εὐλόγως ἄν τις λέγοι [21] εἰρῆσθαι· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, ὡς οὐδὲ τὸν Υἱόν τις οἶδεν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ ἠπίσταντο, οὐκ ἂν ταῖς ὄντως πρὸς πειρασμὸν κατὰ τοῦ B Θεοῦ γραφείσαις βίβλοις πιστεύοντες **368** ἡμάρτανον. Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχῆ που λέγει, θέλων σαφέστερον αὐτοῖς τὴν αἰτίαν τῆς πλάνης αὐτῶν ὑποδεῖξαι· Διὰ τοῦτο πλανᾶσθε [22], μὴ εἰδότες τὰ ἀληθῆ τῶν Γραφῶν, οὗ εἵνεκα ἀγνοεῖτε καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Διὸ δεῖ πάντα ἄνθρωπον σωθῆναι θέλοντα γενέσθαι, ὡς ὁ Διδάσκαλος εἶπεν, κριτὴν τῶν πρὸς πειρασμὸν γραφεισῶν βίβλων. Οὕτως γὰρ εἶπεν· Γίνεσθε τραπεζῖται δόκιμοι. Τραπεζιτῶν δὲ χρεία, ὅτι τοῖς δοκίμοις καὶ τὰ κίβδηλα ἀναμεμιγμένα.

XXI. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ὁ Σίμων ἐπὶ τοῖς ῥηθεῖσι περὶ τῶν Γραφῶν προσποιησάμενος ἐκπεπλῆχθαι, ὡς πτοηθεὶς [23] ἔφη· Ἀπείη μοι καὶ τοῖς ἐμὲ φιλοῦσιν, τῶν σῶν ἐπακούειν λόγων. Καὶ μέχρι μὲν ὅτε οὐκ ᾔδειν σε ταῦτα περὶ τῶν Γραφῶν φρονοῦντα, C ἠνειχόμην καὶ διελεγόμην, νῦν [24] δὲ ἀφίσταμαι. Ἔδει μέντοι τὴν ἀρχὴν ὑποχωρῆσαί με, ὅτι ἤκουσά σου λέγοντος· Ἐγὼ κατὰ τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον, οὐδὲν οὐδενὶ πιστεύω λέγοντι, οὔτε ἀγγέλοις, οὔτε προφήταις, οὐ Γραφαῖς, οὐχ ἱερεῦσιν, οὐ διδασκάλοις, οὐκ ἄλλῳ οὐδενὶ, κἂν σημεῖά τις καὶ τέρατα ποιῇ, κἂν ἐν ἀέρι ἐπιφανῶς ἀστράπτῃ, ἢ δι' ὁραμάτων ἢ δι' ἐνυπνίων ἀποκαλύπτῃ· Τίς οὖν σε μεταπεῖσαι δύναται [25], εἴτε καλῶς εἴτε κακῶς [26], ἕτερόν τι φρονεῖν παρὰ τὰ δόξαντά σοι, ἰσχυρῶς οὕτω [27] καὶ ἀκινήτως τῇ σεαυτοῦ γνώσει ἐνδιαμένοντα.

369 XXII. Καὶ ὁ Πέτρος ταῦτα εἰπόντι τῷ Σίμωνι, ἐκβαίνειν μέλλοντι, ἔφη· Ἔτι τοῦτό μου ἄκουσον, καὶ πορεύου ὅπου θέλεις. Τοῦ δὲ Σίμωνος ἐπιστραφέντος καὶ ἐπιμείναντος, ὁ Πέτρος ἔφη· Οἶδα D πῶς τότε ἀκούων κατεπλάγης, ὅτι [28] εἶπον· Ὅστις ποτ' ἂν ᾖ κατὰ τοῦ τὸν κόσμον κτίσαντος Θεοῦ λέγων ὁτιοῦν, οὐ πιστεύω. Τὸ [29] δὲ ἐπὶ τούτου μεῖζον νῦν ἄκουσον. Ἐὰν τῷ ὄντι ὁ τὸν κόσμον κτίσας Θεὸς τὴν γνώμην τοιοῦτος [30] ὢν τυγχάνῃ, ὁποῖον αἱ Γραφαὶ

(*a*) Matth. xi, 27. (*b*) Marc. xii, 24.

VARIÆ LECTIONES.

[18] θεῷ legi vult D. [19] δι' ὅ C. Tum ἀμετάθετοι O et ex conject. C., ἀμετάθετον idem in textu. [20] O. exh. με expunctum post αὐτόν. [21] λέγοι O c. S, λέγων C. [22] πλανᾶσθαι O. Tum εἵνεκεν C. hom. ii, 51; ii, 50. [23] ποιηθείς O. [24] τὰ νῦν p. νῦν O. [25] μεταπεις (seq. lacuna) εται p. μεταπεῖσαι δύναται O. [26] καλὸς εἴτε κακός O. [27] οὕτως C. Subinde καὶ (seq. lacuna) ται τῇ p. καὶ ἀκινήτως τῇ O. [28] ὅτι S., ὅτι ἃ O et in textu C., qui conj. ὅτι αν. Subinde εἶπεν O. Idem ἂν ᾖ c. S., ἂν εἴ C. [29] τοῦ C. Lectionem Ottoboniani conj. etiam S. [30] τοιοῦτον O, τυγχάνῃ idem c. S, τυγχάνει C.

A καταλέγουσιν, καὶ εἰ ἄλλως πως ἀπαραβλήτως κακός ἐστιν, ὡς οὔτε αἱ Γραφαὶ εἰπεῖν ἴσχυσαν, οὔτε ἄλλος, τις κἂν ἐννοῆσαι δυνατός ἐστιν, ὁμοίως ἐγὼ οὐκ ἀποστήσομαι τοῦ [31] αὐτὸν μόνον σέβειν, καὶ τὸ αὐτοῦ βούλημα ποιεῖν. Εἰδέναι γάρ σε θέλω καὶ πεπεῖσθαι, ὅτι ὁ εἰς τὸν αὐτοῦ ποιητὴν οὐκ ἔχων στοργὴν, οὐδ' εἰς ἕτερον ἔχειν ποτὲ δύναται Εἰ δὲ ἔχει [32] πρὸς ἕτερον, παρὰ φύσιν ἔχων, ἐκ πονηροῦ τὸν τῶν ἀδίκων ἔρωτα ἔχων ἀγνοεῖ, ὡς μηδ' ἐκεῖνον βεβαίως φυλάξαι δυνάμενος. Καὶ εἰ ἄρα ἐστί τις ἕτερος ὑπὲρ τὸν Δημιουργὸν, ἀποδέξεταί [33] με ὡς ἀγαθὸς ταύτῃ μᾶλλον, ὅτι τὸν ἐμὸν ἀγαπῶ πατέρα, σὲ δὲ οὐκ ἀποδέξεται εἰδὼς, ὅτι τὸν φύσει σου ποιητὴν, οὐ γὰρ λέγω πατέρα [34], κατέλιπες ἐπ' ἐλπίδι μείζονι, οὐ φροντίσας τοῦ εὐλόγου. Οὕτως εἰ καὶ αὐτοῦ κρείττονα εὑρήσῃς [35], οἶδεν **370** ὅτι καὶ αὐτὸν καταλείψεις ποτὲ, καὶ μᾶλ-
B λον ὅτι μὴ γέγονέ σου πατὴρ, ὁπότε καὶ τὸν ὄντως σου πατέρα κατέλιπες.

XXIII. Ἀλλ' ἐρεῖς· Οἶδεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτερος ὑπὲρ αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο καταλειφθῆναι οὐ δύναται. Χάρις οὖν τῷ μὴ εἶναι· τὰ δὲ τῆς γνώμης οἶδεν ἕτοιμα πρὸς ἀγνωμοσύνην. Εἰ δὲ εἰδὼς ἀγνώμονά σε ἀποδέχεται, ἐμὲ δὲ εὐγνώμονα ἐπιστάμενος οὐ προσίεται ἀλόγιστός ἐστι κατὰ τὸν σὸν λόγον, τῷ εὐλόγῳ μὴ κεχρημένος. Οὕτω πονηρίας, ὦ Σίμων, ὑπουργὸς ὢν ἀγνοεῖς. Καὶ ὁ Σίμων ἀπεκρίνατο. Πόθεν οὖν τὸ πονηρὸν πέφυκεν, εἰπὲ ἡμῖν. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐπειδὴ σήμερον, ἔφη, ἐκβαίνειν ἔφθασας, καὶ ἔφης τοῦ λοιποῦ ὡς βλασφήμου μὴ ἀκούειν ἐμοῦ, αὔριον, εἴγε θέλῃς [36] μαθεῖν, ἐλθόντι ὑφηγήσομαι [37], καὶ ὡς θέλεις ἐξετασθῆναί με συγχωρήσω ἄνευ φιλονεικίας. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη. Ὡς ἂν μοι δόξῃ ποιήσω. Καὶ τοῦτ' [38] εἰπὼν
C ἐπορεύθη. Τῶν δὲ συνεισελθόντων αὐτῷ οὐδεὶς συνεξῆλθεν, ἀλλὰ τοῖς ποσὶ προσπεσόντες Πέτρου ἠξίουν, ἐπὶ τῷ [39] συνηρπάσθαι τῷ Σίμωνι συγγνώμης τυγχάνειν, καὶ ἀποδεχθῆναι μετανοοῦντας. Ὁ δὲ Πέτρος προσιέμενος [40] αὐτούς τε τοὺς μεταμελομένους καὶ τοὺς ἄλλους ὄχλους, ἐπέθηκε τὰς χεῖρας [41] εὐχόμενος, καὶ ἰώμενος αὐτῶν τοὺς πάσχοντας, καὶ οὕτως [42] ἀπολύων παρήγγελλεν αὐτοῖς, περὶ τὸν ὄρθρον ταχύνειν. Καὶ τοῦτ' [43] **371** εἰπὼν καὶ εἰσελθὼν μετὰ τῶν συνήθων τὰ εἰωθότα πρὸς τὴν ἐπείγουσαν ἡσυχίαν ἐποίησεν, καταλαβούσης ἑσπέρας.

A esset malus, ut nec Scripturæ dicere valuerunt, neque alius quis vel cogitare potest, pari ego modo non desisterem eum solum colere, illiusque voluntatem servare. Scire enim te volo ac persuasum habere, eum qui in auctorem suum charitatem non habet, neque in alium posse unquam habere. Quod si erga alium habuerit, contra naturam habens, ignorat se a malo habere amorem qui iniquorum est, sed nec poterit illum firmiter custodire. Atque si est aliquis alius super Creatorem, amplectetur me, ut bonus, eo magis quia meum diligo patrem, te vero non recipiet, qui sciat, quod naturalem tuum auctorem, non enim dico patrem, dereliqueris, per spem majorem non sollicitus æqui et juris. Ita si eo potiorem invenias, scit se quoque
B a te deserendum. eo facilius quod tuus non sit pater, quandoquidem et verum tuum patrem dereliqueris.

XXIII. Sed dices: Novit non esse alium supra se, ideoque se non posse deseri. Gratiam ego debet non existentiæ alterius: certe novit te animum gerere paratum ad perfidiam. Sin vero gnarus te esse ingratum, recipit tamen, me autem gratum cognoscens, non admittit, irrationabilis est secundum tuam rationem, qui recta ratione non utatur. Sic non advertis, Simon, te esse malitiæ ministrum. Et Simon respondit: Unde ergo malum ortum sit, nobis effare. Et Petrus: Quandoquidem, inquit, hodie prior egredi voluisti, et dixisti quod deinceps me ut blasphemum non sis auditurus, cras, siquidem volueris discere, venienti enarrabo, sinamque
C ut me pro libitu interroges, absque contentione. Simon ait: Faciam sicut mihi videbitur. Et hoc dicens profectus est. Porro eorum, qui cum eo ingressi fuerant, nemo una egressus est: sed Petri pedibus accidentes rogabant, ut, quia a Simone abrepti fuerant, veniam consequerentur, ac pœnitentes reciperentur. Petrus vero, et hos pœnitentia ductos et reliquam populi multitudinem admittens, manus imposuit, precatus est et sanavit eorum ægros, sicque dimittens denuntiavit illis ut ad mane festinarent. Quo dicto cum familiaribus ingressus est, et solita ad instantem quietem fecit, vespera adveniente.

—

ὉΜΙΛΙΑ ΙΘ'.

D I. Τῆς δὲ ἄλλης ἡμέρας [44] ὀρθριαίτερον προελθὼν ὁ Πέτρος, καὶ ἰδὼν τὸν Σίμωνα σὺν ἄλλοις πολλοῖς ἀναμένοντα αὐτὸν, προσαγορεύσας τὸ πλῆθος ἤρξατο διαλέγεσθαι. Ἅμα δὲ τῷ ἄρξασθαι ὁ Σίμων ἐκκόψας ἔφη· Τὰ μακρά σου ταῦτα παρεὶς προοίμια εἰς τὸ προκείμενον πυνθανομένῳ μοι ἀπόκριναι [45]. Ἐπειδὴ συννοῶ

—

HOMILIA XIX.

I. Sequenti vero die maturius procedens Petrus, ac videns Simonem cum aliis pluribus ipsum exspectare, postquam salutasset populum, cœpit disserere. Simul vero ac incœpit, Simon interrumpens, ait: Omissis his tuis longis præfationibus ad propositum interroganti mihi responde. Quoniam in-

VARIÆ LECTIONES.

[31] τοῦ O, ut legi voluit S, τόν C. [32] ἔχῃ C. [33] Ita O c. S: hic et paulo post, ἀποδέξηται C utrobivis. [34] Post πατέρα Vbb. σὲ δὲ οὐκ ἀποδέξεται εἰδὼς ὅτι τὸν φύσει σου ποιητὴν, οὐ γὰρ λέγω πατέρα repetuntur in O. Tum idem φροντίσω p. φροντίσας. [35] εὑρήσεις O. Cfr. Lob., *Phryn.*, p. 721 S. [36] θέλεις O. [37] διηγήσομαι C. [38] τοῦτο C. [39] τῷ S, O. τό C. [40] ὁ (seq. lacuna) προσέμενος p. ὁ δὲ Πέτ. προσιέμενος O. [41] Pro τὰς χεῖρας lacuna in O. [42] καὶ οὕτως bis legitur in O. [43] τοῦτο C. Tum τὴν συνήθη pro τῶν συνήθων S. [44] ἡμετέρας O. Subinde ὀρθριαίτερον idem c. S. ὀρθρίτερον C. [45] ἀποκρίθητι O.

telligo (sicut ex iis quœ ab initio audivi habeo compertum) quod nihil aliud tibi propositum sit, quam omni machina ostendere, Creatorem esse unum inculpatum Deum,tantoque flagres desiderio sententiam confirmandi, ut et quædam Scripturarum capitula, quæ aperte illum accusant, falsa dicere audeas, ea de causa institui hodie probare, impossibile esse ut omnium conditor sit inculpatus.Probationem vero inchoare possum jam,siquidem ad id, quod sciscitabor a te,mihi respondeas.

II. Ais aliquem malitiæ principem esse,nec ne? Nam si dixeris non esse, ex multis, iisque a Magistro tuo prolatis, habeo ostendere quod sit. Si vero æquo animo confessus fueris esse malum, consequenter sermonem faciam. Et Petrus : Fieri nequit, ut vocem Magistri mei denegem, quare fateor malum esse,quia sæpe illum existere testatus est qui cuncta vere prædicavit Magister. Statim itaque confitetur,per quadraginta dies collocutum tentavisse ipsum (*a*). Et alibi novi eum dixisse : *Si Satanas Satanam ejicial, adversus se divisus est : quo modo ergo steterit regnum* (*b*)? Et quod viderit Satanam sicut fulgur cadentem de cœlo, declaravit (*c*). Atque alibi ait : *Qui vero-malum semen seminat, est diabolus* (*d*). Et iterum : *Nolite dare occasionem malo.* Quin etiam consilium dedit his verbis : *Sit vestrum, Est, est, ac Non, non ; quod autem his abundantius est, a malo est* (*e*). Sed et in oratione quam tradidit, dictum habemus : *Libera nos a malo* (*f*). Et alio quodam in loco denuntiavit dicere impiis : *Discedite in tenebras exteriores, quas paravit Pater diabolo et angelis ejus* (*g*). Ac ne in longum producam orationem, sæpius scio Magistrum meum docuisse esse diabolum.Quocirca ego quoque fateor illum existere. De cætero, si quid habes consequenter dicendum, sicut promisisti, eloquere.

III. Et Simon : Quoniam igitur æquo animo confessus es malum existere, ex Scripturis, dic nobis, quo modo factus sit,si factus est, et a quo,et quare Ac Petrus : Ignosce mihi,Simon, non audeo dicere quod scriptum non est.Vel si tu scriptum affirmas, ostende. Sin vero, quatenus non legitur, etiam tu id non potes ostendere, cur de rebus non scriptis pronuntiandi subimus periculum? Si enim non cre-

A σε, ὡς ἀφ' ὧν ἀπ' ἀρχῆς ἐπακηκοὼς ἐπίσταμαι, ὅτι μηθὲν ἕτερόν σοι πρόκειται, ἢ πάσῃ μηχανῇ τὸν Δημιουργὸν αὐτὸν δεῖξαι μόνον ἄμεμπτον εἶναι Θεὸν, καὶ τοσοῦτον προαιρέσεως [46] πόθον ἔχοντα διισχυρίζεσθαι, ὡς καὶ ἐνίας τῶν Γραφῶν περικοπὰς σαφῶς καταλεγούσας αὐτοῦ τολμᾷν ψευδεῖς λέγειν· οὗ εἵνεκεν προῄρημαι σήμερον ἀποδεῖξαι, ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν πάντων δημιουργὸν ὄντα ἄμεμπτον εἶναι. Τῆς δὲ ἀποδείξεως ἤδη ἄρξασθαι δύναμαι, ἐάν γε πρὸς ὃ πυνθάνομαί σου, ἀποκρίνῃ μοι.

II. Φῄς τινα κακίας ἡγεμόνα εἶναι, ἢ οὔ; Ἐὰν γὰρ [47] εἴπῃς μὴ εἶναι, **372** ἐκ πολλῶν καὶ τῶν τοῦ Διδασκάλου σου ἀποδεῖξαι ἔχω, ὅτι ἔστιν· εἰ δὲ εὐγνωμονῶν ὁμολογήσῃς [48] εἶναι τὸν πονηρὸν, ἑπομένως ποιήσω τὸν λόγον. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἀδύνατόν ἐστί μοι
B φωνὴν τοῦ ἐμοῦ ἀρνήσασθαι Διδασκάλου, διὸ καὶ ὁμολογῶ εἶναι τὸν πονηρὸν, ὅτι πολλάκις αὐτὸν ὑπάρχειν ὁ πάντα ἀληθεύσας εἴρηκε Διδάσκαλος. Αὐτίκα γοῦν ὁμολογεῖ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας διαλεχθέντα πεπειρακέναι αὐτόν. Καὶ ἄλλῃ που οἶδα αὐτὸν εἰρηκότα· Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει [49], ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη, πῶς οὖν αὐτοῦ στήκῃ [50] ἡ βασιλεία; Καὶ ὅτι ἑώρακε τὸν πονηρὸν ὡς ἀστραπὴν πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐδήλωσεν Καὶ ἄλλοθι ἔφη· Ὁ δὲ τὸ κακὸν σπέρμα σπείρας ἐστὶν ὁ διάβολος. Καὶ πάλιν· Μή δότε (61) πρόφασιν τῷ πονηρῷ. Ἀλλὰ καὶ συμβουλεύων εἴρηκεν· Ἔστω ὑμῶν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὔ, οὔ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν. Ἀλλὰ καὶ ἐν ᾗ παρέδωκεν εὐχῇ ἔχομεν εἰρημένον· Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Καὶ ἄλλῃ που εἰπεῖν ὑπέσχετο τοῖς ἀσεβοῦσιν [51]· Ὑπάγετε εἰς
C τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ὃ ἡτοίμασεν ὁ Πατὴρ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Καὶ ἵνα μὴ εἰς πολὺ μηκύνω τὸν λόγον, πολλάκις οἶδα τὸν Διδάσκαλόν μου εἰπόντα εἶναι **373** τὸν πονηρόν. Διὸ [52] κἀγὼ σύμφημι αὐτὸν ὑπάρχειν. Λοιπὸν εἴ τι ἔχεις ἑπομένως λέγειν, ὡς ὑπέσχου, λέγε [53].

III. Καὶ [54] ὁ Σίμων· Ἐπεὶ οὖν εὐγνωμονήσας ὡμολόγησας εἶναι τὸν πονηρὸν, ἀπὸ Γραφῶν, ἡμῖν [55] λέγε τὸ πῶς γέγονεν, εἴπερ γέγονεν, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ διὰ τί. Καὶ ὁ Πέτρος· Σύγγνωθί μοι, Σίμων, μὴ τολμῶντι εἰπεῖν ὃ μὴ γέγραπται. Εἰ σὺ φῄς γεγράφθαι, δεῖξον. Εἰ δὲ, καθὰ μὴ γέγραπται, οὐδὲ σὺ δεῖξαι δύνῃ, διὰ τί περὶ τῶν μὴ γραφέντων ἀποφαινόμενοι κινδυνεύομεν; Εἰ [56] γὰρ οὐ πεπιστεύκαμεν κριθήσε-

(*a*) Marc. I, 13.
(*b*) Matth. XII, 26.
(*c*) Luc. x, 18.
(*d*) Matth. XIII, 39.

D (*e*) Matth. v, 37; Jac. v, 12.
(*f*) Matth. VI, 13.
(*g*) Matth. XXV, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[46] προαίρεσιν C. [47] Vbb. πρὸς ὅ (c. I.) — ἐὰν γάρ non leguntur in O. [48] ὁμολογήσεις O. [49] ἐκβάλλει O c. textu N. T., ἐκβάλλῃ C. [50] στήκει O. [51] Ita locum corruptum restitui c. O; λόγον ὑπέχειν (dictum præbere = dicere) idem significat ac εἰπεῖν. Utitur autem forma Medii non sine malitia. Lectio Ci a S repetita εἶπε· ὑπέσχετο τοῖς ἀσεοέσιν monstrum est. [52] Pro διό lacuna in O. [53] Pro λέγε lacunam præbet O. [54] ή (sic) O. [55] καί C. [56] ἤ C.

VARIORUM NOTÆ.

(61) Testimonium forsan Ebionitici evangelii, affine dicto apostolico : Μήτε δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ, Ephes. IV, 27. Equidem observavi, nec in *Clementinis* nec in *Recognitionibus*, quæ apocrypha sæpe diximus ab Ebionæis fuisse depravata, Paulum apostolum citatum inveniri. C. De dicto illo vide, quæ nos exposuimus *Nachapost, Zeitalt.* II, 391. S. μὴ δω τε O. DRESSEL.

σθαι, μὴ [57] μόνον περὶ ὧν ποιοῦμεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ περὶ ὧν πιστεύοντες λαλοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο τολμηρότερον περὶ Θεοῦ διαλεγόμεθα; Ὁ δὲ Σίμων, συνεὶς ὅτι πρὸς τὴν ἀπόνοιαν αὐτοῦ εἴρηκεν, ἔφη· Ἐμὲ ἔα κινδυνεύειν, σὺ δὲ, ἣν φῂς βλασφημίαν, πρόφασιν πρὸς ὑποχώρησιν μὴ λάμβανε. Συννοῶ γάρ σε βουλόμενον ὑποστέλλεσθαι, ὅπως τὸν ἐπὶ τῶν ὄχλων ἔλεγχον ἐκφύγῃς, ὁτὲ μὲν ὡς δεδιὼς βλασφημίας ἀκοῦσαι, ὁτὲ δὲ ἐπεὶ μὴ γέγραπται πῶς καὶ [58] ὑπὸ τίνος καὶ διὰ τί γέγονεν ὁ πονηρὸς, ὅτι μὴ χρὴ πλεῖον τῆς Γραφῆς τολμᾷν λέγειν· διὸ καὶ ὡς εὐλαβὴς τοῦτο μόνον βεβαιοῖς, ὅτι ἐστιν. Ταῦτα δὲ μηχανώμενος σεαυτὸν [59] ἀπατᾷς, οὐκ εἰδὼς ὅτι, εἰ βλασφημία ἐστὶ περὶ [60] πονηροῦ ἀκριβοῦν, ἡ αἰτία περὶ ἐμὲ τὸν κατήγορον τυγχάνει, **374** οὐ περὶ σὲ τὸν συνηγοροῦντα τῷ Θεῷ. Καὶ εἰ ἄγραφόν ἐστι τὸ ζητούμενον, καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖν οὐ [61] θέλεις, εἰσί τινες ὁδοὶ ἱκαναὶ, δυνάμεναι οὐχ ἧττον Γραφῶν δεῖξαι τὰ ζητούμενα. Αὐτίκα γοῦν οὐκ ἀνάγκη τὸν [62] πονηρὸν, ὃν καὶ σὺ φῂς ὑπάρχειν, ἢ γενητὸν εἶναι ἢ ἀγένητον;

IV. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη. Ἀνάγκη. Καὶ ὁ Σίμων· Οὐκοῦν εἰ γενητός ἐστιν, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος γέγονε Θεοῦ, ἢ ὡς ζῶον γεννηθεὶς, ἢ οὐσιωδῶς προβληθεὶς, καὶ ἔξω τῇ κράσει συμβεβηκώς (62) Εἰ γὰρ ἐκτὸς ἦν αὐτοῦ ἡ ὕλη ἔμψυχος οὖσα ἢ ἄψυχος, ὅθεν γέγονεν, ἢ δι' αὐτοῦ τοῦ [63] Θεοῦ, ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἢ καὶ ἐξ οὐκ ὄντων συμβέβηκεν, ἢ τῶν πρός τι ἐστὶν, ἢ αἰεὶ ἦν. Πάσης οὖν ὁδοῦ, ὡς οἶμαι, ἐνταῦθα διῃρημένης πρὸς τὴν εὕρεσιν αὐτοῦ, ἀνάγκη μιᾷ τινὶ αὐτῶν [64] ὁδεύουσιν εὑρετὸν αὐτὸν εἶναι. Ἑκάστην οὖν ὁδεῦσαι δεῖ ζητοῦντα γένεσιν, καὶ εὑρόντα τὸν αἴτιον ὑπὸ μέμψιν αὐτὸν εἶναι νοεῖν. Ἢ γάρ; πῶς σοι [65] δοκεῖ;

V. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐμοὶ δοκεῖ, ἐὰν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φανῇ γεγονὼς, μήπω δεῖν τὸν ποιητὴν [66] ποιήσαντα ὑπὸ μέμψιν εἶναι, μήπως τὸ χρήσιμον αὐτοῦ πάντων ἀναγκαιότατον [67] εὑρεθείη· εἰ δὲ καὶ μὴ γεγονὼς ἀποδειχθείη [68], **375** ὡς ἀεὶ ὢν, οὐδ' ἐν τούτῳ ὁ δημιουργὸς μεμπτὸς, ἢ μὴ τῶν ὅλων ἐστὶν ὁ κρείττων [69], εἰ καὶ ἀνάρχῳ ἀρχῇ τέλος ἐπιθεῖναι διὰ τὸ μὴ φύσεως [70] ἔχειν οὐ δεδύνηται, ἢ δυνατὸς ὢν οὐκ ἀναιρεῖ αὐτὸν, ἄδικον κρίνας ἀρχὴν μὴ εἰληφότι τέλος ἐπιθεῖναι, καὶ κακῷ πεφυκότι [71] συγγνῶναι, διὰ τὸ ἄλλο τι γενέσθαι μὴ δύνασθαι, καὶ εἰ τοῦ γενέσθαι τὸ ἐπιθυμεῖν ἔχοι [72] Εἰ δὲ ἀγαθὸν ποιῆσαι θέλων μὴ δύ-

A dimus judicium fore, nonne duntaxat de iis quæ operamur, non vero de iis quæ credentes loquimur, ac ideo audacius de Deo disserimus? At Simon, animadvertens Petrum adversus vesaniam suam dixisse, ait: Me sine periclitari, tu vero, quam ais blasphemiam, prætextum ad secessum ne accipias. Intelligo enim, vis subtrahere te, quo effugias reprehensionem coram populo, interdum vero, quia non scriptum est, quo modo et a quo et quare factus sit malus, quoniam non oportet audere plus dicere, quam Scripturæ: quocirca velut religiosus duntaxat asseris eum exsistere. Porro hæc commentus teipsum decipis, nesciens quod, si blasphemia est, de malo diligenter inquirere, culpa circa me accusatorem est, non circa te defensorem Dei. Ac B si scriptum non est, quod quæritur, ideoque recusas quærere, sunt quædam idoneæ viæ, quæ possunt non minus, quam Scripturæ, quæsita demonstrare. Statim ergo, nonne necesse est, malum, quem et tu fateris exsistere, aut factum esse aut infectum?

IV. Et Petrus respondit: Necesse est. Ac Simon: Igitur si factus est, ab ipso cunctorum creatore factus est Deo, vel tanquam animal genitus, vel secundum substantiam prolatus, vel extra per temperationem effectus. Nam si extra Deum erat materia animata aut inanima, unde factus est, vel per ipsum Deum, vel a seipso, vel ex non exstantibus contigit, vel est de numero relativorum, vel semper fuit. Omni ergo via, ut puto, hic divisa ad illius inventionem, necessario per unam quamdam earum pro- C gredientibus obvius erit. Singulas igitur oportet percurrere, quærendo ortum, et auctore invento culpæ obnoxium esse eum intelligere. Nonne? quo modo tibi videtur?

V. Et Petrus: Mihi videtur, quod, licet a Deo factus appareat, non tamen ideo culpandus sit conditor, nam forte utilitas illius maxime omnium reperitur necessaria, sin vero infectus ostendatur, velut semper exsistens, neque in hoc creator accusandus vel non omnium est optimus, si potestati principium non habenti finem imponere nequit, quia eam non habet naturam: aut, si potest, non eum perimit, quoniam iniquum judicat, initium non habenti finem imponere, item ei qui natura malus est non parcere, quod aliud esse non possit, quanquam D esse cupiat. Si vero bonum eum volens facere non

VARIÆ LECTIONES.

[57] ἢ C. Tum οὐχί post ἀλλ' add. D. [58] καί deest in O. [59] ἑαυτόν O. Dein ὅτι εἰ C. ex conject., ὅτι ἡ id. in textu, ὅτι εἰ ἡ O. [60] περί om. O. [61] οὐ excidit ap. Cl. et S. [62] τό O. Tum idem γεννητόν, et postea ἀγέννητον—γεννητός—γεννηθείς. [63] τοῦ adjunxi c. O. Tum [συμ]βέβηκεν C. [64] ἀνάγκην μιᾷ τινι αὐτῶν O. [65] σοι excidit ex utraque Clerici edit. et apud S. [66] ποιητήν transcripsi ex O. In eodem μέμ cum lacuna trium litterarum p. μέμψιν. [67] ἀναγκαιότερον C. [68] δειχθείη cum lacuna trium litterarum præcedente p. ἀποδειχθείη O. Tum αἰεί C. Deinde ἐπεί O. et ex conject. C., in cuj. textu ἐπί p. ἢ μή, quod dedit S. [69] Ita O c. marg. Ci, qui in textu exh. ὃ κρεῖττον. Subinde ἢ καί p. εἰ καί. O. Tum [ἐπι]θεῖναι C. [70] φύσιν C. idem δεδύ[νητ]αι et ἀναίραι αὐ[τόν], quod S recte correxit in ἀναιρεῖ, κ. τ. λ. In O. ἀνερεῖ αὐτόν. [71] Cot. hæc vertit quasi post πεφυκότι addi voluerit μή. S. [72] ἔχει O.

VARIORUM NOTÆ

(62) Συμεβεβηκώς, [ἢ] C. qui adnotat : *Superiores codicis Regii oræ ad hunc finem laceræ sunt usque ad scripturam. Pauca ergo, quæ deerant, supplevi et uncis inclusi. Præsens autem locus videri queat mutilus, si conferatur cum simili in cap.* 9. Deinceps addidi οὖσα c. O. Dressel.

potuerit, sic quoque bonus est, quia vult nec potest tamen; et in quo potestate caret, omnium est potentissimus, quoniam alteri posse non competit. Quod si alius quis potentiam habet, et non emendat, in eo quod potentia præditus non corrigit, malus esse intelligitur, non coercens eum, quasi ejus operibus delectetur. Sin autem nec ille potest, melior est, qui, cum ea potestate destitutus sit, tamen pro viribus nos beneficiis afficere non negligit.

VI. Et Simon: Quando de singulis quæ proposui locutus fueris, tibi malitiæ auctorem declarabo; tum et ad quæ dixisti respondebo tibi, quemque ais Deum inculpatum, culpæ subjacere ostendam. Ac Petrus: Quoniam ex iis, quæ ab initio loqueris, animadverto te nihil aliud conari, quam uti Deum, tanquam malitiæ principem, culpæ subjicias, statui per omnes quas volueris vias te comitando manifestare, Deum extra omnem culpam esse. Dixit Simon: Ista profers, velut amans Deum quem arbitraris, sed verax non es. Et Petrus: Tu vero profers, sicut malus, odio prosequens Deum quem ignoras, blasphemas dimittens voces. Simon: Memor esto, quod me malitiæ principi comparaveris. Petrus: Fateor, falsus sum, comparans te malo. Coactus enim fui, quoniam non inveni tibi æqualem, aut pejorem quam tu. Eam ob causam te malo comparavi: nam etiam malitiæ principe multo pejor es. Nam malum nemo ostendere potest Deo obloqui; te vero confidenter detrahere cuncti, quotquot adsumus, videmus. Ac Simon: Qui veritatem inquirit, nulli ullo modo debet gratificari aliquid præter id quod est. Alioqui cur et principio inquirit? Quid vero, nonne ego quoque possum, omisso rerum diligenti examine, in laudes Dei, quem ignoro, omne meum tempus impendere?

VII. Tum Petrus: Non adeo beatus es, ut eum laudibus ac hymnis efferas, sed nec hoc bonum facere potes. Nam eo plenus esses. Sic enim, qui mentiri nescit, noster doctor prædicavit: *Ex abundantia cordis os loquitur* [a]. Unde tu, abundans mala voluntate propter ignorantiam, detrahis de solo bono Deo, necdum pro merito eorum quæ effutiisti pateris. Si judicium fore non credis, forte et neque Deum putas exsistere. Unde, tantam ejus non capessens patientiam, te magis ac magis ad vecordiam extendis. Et Simon: Ne speres quod me timore dimoturus sis, ne a te quæram exemplorum veritatem. Ego enim adeo veritatis sum appetens, ut ejus

A ναιτο, καὶ οὕτως ἀγαθός ἐστιν, ὅτι θέλει μὲν, οὐ δύναται δέ· καὶ ἐν ᾧ ἀδυνατεῖ πάντων ἐστὶ δυνατώτατος, ὅτι μὴ ἑτέρῳ τὸ δυνατὸν καταλείπεται. Εἰ δέ ἐστί τις ἕτερος δυνατὸς, καὶ μὴ κατορθῶν [73], ἐν ᾧ δυνατὸς ὢν μὴ κατορθοῖ, πονηρὸς ὢν ὡμολόγηται, μὴ παύων αὐτὸν, ὡς τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γινομένοις ἡδόμενος. Εἰ δὲ οὐδ' αὐτὸς δύναται, κρείττων [74] ὁ πρὸς τῷ ἀδυνατεῖν κατὰ τὸ δυνατὸν εὐεργετεῖν ἡμᾶς [75] οὐκ ὀκνῶν.

VI. Καὶ ὁ Σίμων· Ὅταν [76] εἰς ἕκαστον ὧν προέτεινα διαλεχθῇς, σοὶ τῆς κακίας τὸν αἴτιον δείξω. Τότε [77] σοι καὶ πρὸς ἃ εἴρηκας ἀποκρινοῦμαι, καὶ ὃν φῂς Θεὸν ἄμεμπτον, ὑπὸ μέμψιν εἶναι ἀποδείξω. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐπειδὴ ἀφ' ὧν ἀπ' ἀρχῆς φθέγγῃ συννοῶ σε μηδὲν ἕτερον σπουδάζοντα, ἢ ὡς κακίας ἡγεB μόνα τὸν Θεὸν ὑποβάλλειν μέμψει, προῄρημαι πάσαις αἷς **376** βούλει [78] ὁδοῖς συνοδεύων δεῖξαι τὸν [79] Θεὸν πάσης μέμψεως ἐκτὸς ὄντα. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Ταῦτα ὡς ἀγαπῶν Θεὸν ὃν νενόμικας λέγεις, ἀλλ' οὐκ ἀληθεύεις. Καὶ ὁ Πέτρος· Σὺ δὲ ὡς κακὸς μισῶν Θεὸν, ὃν ἠγνόησας, βλασφήμους ἀφίης [80] φωνάς. Καὶ ὁ Σίμων· Μνημόνευε ὅτι με κακίας ἡγεμόνι παρείκασας. Καὶ ὁ Πέτρος· Ὁμολογῶ, ἐψευσάμην παρεικάσας σε τῷ πονηρῷ, ἠναγκάσθην γὰρ ἐπὶ τῷ μὴ εὑρεῖν τόν σοι [81] ἴσον ἢ καὶ χείρονα. Τούτου ἕνεκα τῷ πονηρῷ σε παρείκασα. Σὺ γὰρ [82] καὶ τοῦ τῆς κακίας ἡγεμόνος πολλῷ πονηρότερος τυγχάνεις. Τὸν γὰρ πονηρὸν οὐδεὶς κατειπόντα Θεοῦ δεῖξαι δύναται, σὲ δὲ τολμηρῶς καταλέγοντα οἱ πάντες παρόντες ἱστοροῦμεν. Καὶ ὁ Σίμων· Ὁ ἀλήθειαν [83] ζητῶν οὐδὲν οὐδενὶ ὀφείλει παρὰ τὸ ὂν χαρίζεσθαι. Ἐπεὶ τί καὶ τὴν C ἀρχὴν ζητεῖ; Τί δὲ καὶ ἐγὼ οὐ δύναμαι, παρεὶς ἀκριβοῦν τὰ πράγματα, εἰς ἐγκώμιον οὗ μὴ ἐπίσταμαι Θεοῦ τὸν πάντα μου δαπανᾷν χρόνον;

VII. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὔτε τοσοῦτον [84] εἶ μακάριος αὐτὸν ὑμνεῖν, οὔτε μὴν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο ποιῆσαι δύνασαι. Αὐτοῦ γὰρ πλήρης ἂν ἦς. Οὕτω γὰρ ὁ ἀψευδὴς ἡμῶν εἶπε διδάσκαλος· Ἐκ περισσεύματος καρδίας στόμα λαλεῖ. Ὅθεν σὺ [85] περισσευόμενος προαιρέσει κακῇ, ἀγνοίας αἰτίᾳ, καταλέγεις **377** τοῦ μόνου ἀγαθοῦ Θεοῦ, καὶ μήπω [86] κατ' ἀξίαν πάσχων ὧν ἐτόλμησας λέγειν. Εἰ κρίσιν οἴει [87] μὴ ἔσεσθαι, τάχα δὲ μηδὲ [88] εἶναι Θεὸν νομίζεις. Ὅθεν τῆς τοσαύτης αὐτοῦ μακροθυμίας οὐκ ἀντιλαμβανόμενος ἐπὶ πλεῖον πρὸς ἀπόνοιαν αὐτὸν ἐκτείνεις. Καὶ ὁ Σί-D μων· Μὴ ἔλπιζε φόβῳ δυσωπήσειν με, μὴ ζητεῖν σοι τῶν παραδειγμάτων τὰ ἀληθῆ. Ἐγὼ γὰρ τοσοῦτον

(a) Matth. XII, 34.

VARIÆ LECTIONES.

[73] Ita O. c. C, κατορθοῦν utraque Clerici editio. Errat S. de C. [74] κρείττων O. et margo C., κρείττω textus. Tum τό p. τῷ C. [75] ἡμᾶς εὐεργετεῖν C. [76] ὅτ' ἂν C. Idem διαλεχθῇς ex conject., διαλεχθείς in textu, ut O. [77] Ita O et ex conject. C., in cuj. textu πότε. [78] βουλεί dedi c. O. p. vulg. forma solœca βούλῃ. [79] τόν adjunxi c. O. [80] ἀφεῖς C. ἀφῇς (sic) id. ex conject., ἀφείς S. Deinceps ἡγεμόνι O. et ex conject. C., qui in textu exh. ἡγεμόνα. [81] Lectionem Ottoboniani σοι (σόν C) S. quoque proposuisse video. Proximum καί om. O. [82] [ἐπεὶ γ]άρ p. σὺ γάρ C. [83] ἀληθείαν (sic) O. [84] Ita O c. S. in marg., τοσοῦτος in textu. In margine utriusque edit. Clerici: f. τοσοῦτο. Unde lapsus Schwegleri. [85] Pro σύ lacuna in O. In eodem pr. man. scripserat προαιρέσιν. [86] Pro μήπω lacuna in O. [87] ἤ [κρί]σιν οἴῃ C., ἢ κ. οἴῃ S. Uterque post ἔσεσθαι ponit punctum. [88] μηδ[ὲ καί] C., μηδὲ σύ mavult S.

ἀληθείας ὀρέγομαι, ὡς αὐτῆς ἕνεκα μὴ ὀκνῆσαι με [89] ταὶ τὸ κινδυνεύειν ἀναδέχεσθαι. Πλὴν πρὸς τὰ ἀπαρχῆς σοι ὑπ' ἐμοῦ προταθέντα, εἴγε εἰπεῖν ἔχεις, ἤδη λέγε.

causa non pigeat me etiam periculum suscipere. Porro ad ea, quæ primitus a me tibi sunt proposita, siquidem habes dicere, jam dicito.

VIII. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐπειδὴ τολμᾷν ἡμᾶς ἀναγκάζεις, τὰς τοῦ Θεοῦ τέχνας ἀκριβῶς ἐφευρόντας λέγειν, καὶ ταῦτα ἀνθρώπους τοὺς μηδὲ τῶν ὁμοίων τὰς τέχνας ἀκριβῶσαι δυναμένους, διὰ γοῦν τούς παρεστῶτας, ἀντὶ τῆς εὐσεβεστάτης σιγῆς, περὶ ὧν θέλεις διαλεχθήσομαι. Συνομυλογῶ σοι εἶναί τινα κακίας ἡγεμόνα, οὗ [90] τὴν γένεσιν ἡ [91] Γραφὴ οὔτε ἀληθὲς, οὔτε ψευδὲς εἰπεῖν ἐτόλμησεν. Πλὴν συνδιαπορήσωμεν πολλαχῶς τὸ πῶς γέγονεν, εἴπερ γέγονεν, καὶ τῶν δοκούντων τὸ εὐφημότερον ἑλώμεθα, ἐπεὶ ἐκ τῶν εἰκότων λαμβάνεται τοῦτο βεβαίως, ὃ [92] μὲν ὅτι Θεῷ τὸ εὐφημότερον πρέπει δοῦναι, ταύτῃ μᾶλλον, πασῶν ὑπονοιῶν καθαρθεισῶν, καὶ ἄλλης ἱκανῆς καὶ ἀκινδυνοτέρας παρακειμένης ὑποψίας. Πλὴν ἤδη σοι πρὸ τῆς **378** ζητήσεως ὑπισχνοῦμαι, ὅτι πᾶσα ὁδὸς ζητήσεως ἄμεμπτον αὐτὸν μόνον δύναται δεῖξαι τὸν θεόν.

VIII. Et Petrus : Quoniam nos cogis, ut audeamus divinas artes diligenter inquirentes exponere, idque nos homines, qui nec similium artes valemus exacte cognoscere, astantium certe causa, pro maxime pio silentio, de quibus cupis disseram. Fateor tecum quemdam esse malitiæ principem, cujus ortum Scriptura neque veré, neque falso ausa est indicare. Cæterum una multis quæramus modis, quo pacto factus sit, sit factus est, et eorum quæ videbuntur, quod honestius erit ac religiosius, eligamus : quandoquidem jure hoc firmiter sumitur, id quidem decere Deo tribuere quod laudabilius est, eo magis, cum cunctis suspicionibus purgatis alia idonea minusque periculosa in promptu sit opinio. Verum jam tibi ante disceptationem profiteor, quod omnes investigationis viæ inculpatum eum solum possunt ostendere Deum.

IX. Πλὴν, ὡς ἔφης, ὁ πονηρὸς εἴγε γενητός [93] ἐστιν, ἢ ὡς ζῶον γεγέννηται [94], ἢ οὐσιωδῶς ὑπ' αὐτοῦ προβέβληται, ἢ ἔξω κέκραται, ἢ τῇ κράσει συμβέβηκεν αὐτοῦ ἡ προαίρεσις, ἢ ἄνευ κράσεως καὶ θεοῦ βουλῆς συνέβη γενέσθαι ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ ὑπὸ θεοῦ ἐκ τοῦ μηδαμῆ [95] μηδαμῶς γέγονεν, ἢ ἐκτὸς ἦν θεοῦ ἡ ὕλη ἄψυχος οὖσα ἢ ἔμψυχος ὅθεν γέγονεν, ἢ ἑαυτὸν δημιουργήσας, ἢ ὑπὸ Θεοῦ γεγονὼς, ἢ τῶν πρός τί ἐστιν, ἢ αἰεὶ ἦν, εἰπεῖν γὰρ αὐτὸν μὴ εἶναι οὐ δυνάμεθα, συνωμολογήσαμεν γὰρ αὐτὸν ὑπάρχειν. Καὶ ὁ Σίμων· Καλῶς πάσας αὐτοῦ τὰς ὁδοὺς διεῖλες, τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ. Λοιπὸν ἐμόν ἐστι τὴν διαίρεσιν ἀνακρίναντα δεῖξαί σοι τὸν δημιουργὸν ὑπὸ μέμψιν ὄντα. Σοῦ δὲ ἔργον ἀποδεῖξαι αὐτὸν, ὡς ὑπέσχησαι [96], πάσης μέμψεως ἐκτὸς ὄντα Θαυμάζω δὲ εἰ δυνήσῃ. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ πονηρὸς [97], εἰ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ζῶον γεγέννηται [98], ἀκολούθως τῆς αὐτῆς τοῦ προβάλλοντος κακίας τυγχάνει. Καὶ ὁ Πέτρος [99]. Οὐ πάντως. Ὁρῶμεν γὰρ πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀγαθοὺς ὄντας, καὶ κακοὺς [100] γεννήσαντας, ἄλλους δὲ ὑπάρχοντας κακοὺς [1], καὶ ἀγαθοὺς ἐσχηκότας, ἑτέρους δὲ κακοὺς ὄντας, καὶ ἀγαθοὺς προβάλλοντας, ἄλλους δὲ ἀγαθοὺς ὑπάρχοντας, καὶ **379** κακούς τε καὶ ἀγαθοὺς [2] τεκνώσαντας. Αὐτίκα γοῦν ὁ πρῶτος δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος ἐγέννησε τὸν ἄδικον Κάϊν καὶ τὸν δίκαιον Ἄβελ. Πρὸς ταῦτα ὁ Σίμων ἔφη· Ἀνοήτως ποιεῖς περὶ Θεοῦ διαλεγόμενος καὶ [3] ἀνθρωπίνοις χρώμενος παραδείγμασιν. Καὶ ὁ Πέτρος· Σὺ οὖν ἡμῖν λέγε περὶ θεοῦ, ἀνθρωπίνοις μὴ χρώμενος παραδείγμασιν, μετὰ τοῦ μέντοι νοηθῆναι δύνασθαι τὰ λεγόμενα· ἀλλ' οὐ δυνήσῃ.

IX. Itaque, ut dixisti, malus sic factus est, aut ut animal genitus est, aut secundum substantiam ab ipso est prolatus, aut extra temperatus fuit, aut per temperationem contigit ipsius voluntas, aut sine temperatione et Dei consilio accidit fieri ex non exstantibus, aut a Deo nullo penitus modo factus est, aut extra Deum erat materia inanima vel animata, unde ortum habet, aut seipsum creavit, aut a Deo factus est, aut de relativorum est numero, aut semper fuit ; nam eum non esse, dicere non possumus, quia in eo quod exsistat consensimus. Et Simon : Bene cunctas ejus vias divisisti et summam ejus. Superest ut ego divisionem perpendens ostendam tibi Creatorem culpæ affinem esse. Tuum vero est demonstrare, sicut professus es, eum omni culpa carere. Miror autem si poteris. Primum equidem malus, si a Deo ut animal genitus est, consequenter ejusdem malitiæ est cum prolatore. Et Petrus : Non necessario. Cernimus enim multos homines, qui, etsi boni, malos tamen genuerunt, alios vero, qui mali sunt, et bonos susceperunt, alios autem, qui mali bonos simul ac malos producunt, alios denique, qui cum boni sint, et malos et bonos procrearunt. Statim ergo primum creatus homo genuit iniquum Cainum et justum Abelem. Ad hæc dixit Simon : Stolide facis, dum de Deo disserens etiam humana adhibes exempla. Et Petrus : Tu igitur nobis de Deo loquere, humanis nec utere exemplis, ita tamen ut quæ dicis possint intelligi ; sed nequaquam poteris.

VARIÆ LECTIONES.

[89] με om. O. [90] [οὗ] C. [91] ἡ inserui c. O. [92] τό O. Tum εὐφημώτερον δοῦναι πρέπει C. [93] εἰ γενητός C, ἢ γεγενητός O. Tum idem ζωήν, in marg. man. rec. ἴσως ζῶον. [94] Ita O et ex conject. C, γεγένηται id. in textu, γενέηται Cl. Errat S. de lectione codicis Cotelerii. [95] θεοῦ, [ἢ] μηδαμοῦ C, qui postea legendum esse putabat ἐκ p. ἤ, cum in mscr. post θεοῦ appareret ἐ cum initio litteræ κ. [96] ὑπέσχου O. [97] Pro ἡρός εἰ lacuna in O. [98] Ita O. et ex conject. C, in cujus textu γεγένηται. [99] [ὁ Πέτ]ρος C. [100] [κακ]ούς C. [1] [κα]κοὺς ὑπάρχοντας C. [2] Post ἀγαθούς C addi vult τε καὶ κακούς, et ita vertit. [3] καί inserui c. O. Idem scr. παραδίγμασιν.

X. Jam ergo, quid principio dixisti? Si ex Deo malus genitus est, ejusdem cum eo exsistens substantiæ, etiam Deus malus est. Cumque ostenderim per illud quod ipse tradidisti exemplum, ex bonis malos oriri atque ex malis bonos, non admisisti, humanum prolocutus exemplum esse. Unde et nunc neque ego Deum genitum esse recipio, quia gignere hominum est, non Dei. Sed nec bonus vel malus, justus vel injustus esse potest Deus, neque etiam prudens, aut animal, aut quæcunque alia possunt inesse hominibus, nam ista hominum sunt. Et si non oportet inter quærendum de Deo, dare ei quæ hominibus insunt bona, nihil restat intelligere aut loqui, nisi solum quærenda ipsius voluntas, quam ipse nobis permisit considerare, ut, quando judicabimur, inexcusabiles simus in iis quæ cognoscentes non servavimus.

XI. Et Simon audiens dixit: Non extorquebis a me, ut, de substantia ejus silens, de sola ejus inquiram voluntate. Datur enim et de illius substantia intelligere ac loqui, ex bonis, inquam, quæ hominibus insunt. Exempli gratia, homini inest vivere ac mori; sed Deo non mori, at vivere, et vivere in perpetuum. Adhuc insitum est hominibus, bonos esse et malos: Deo, esse incomparabiliter bonum. Et ne multum sermonem protraham: eorum, quæ habent homines, præstantiora in æternum possidet Deus. Ait Petrus: Dic mihi, Simon, adest hominibus, gignere malos et bonos, ac facere mala et bona? Simon respondit: Adest. Excepit Petrus: Quoniam ita affirmasti, eorum, quæ habent homines, præstantiora oportet Deo tribuere: cum ab hominibus gignantur mali et boni, Deus solos bonos potest gignere: præterea, cum homines faciant mala et bona, ipse solum bona facere oblectamento habet. Atque ita de Deo, an non, quæ hominum sunt dicere aut tacere est, vel ex iis, quæ homines obtinent, bonis, æquum est ei largiri potiora? Sicque omnium bonorum solus est auctor.

XII. Et Simon: Igitur si Deus solorum bonorum auctor est, quid deinde intelligere debemus, nisi quod malum alia quædam genuerit potestas, aut forte ingenitum sit. Et Petrus: Neque alia virtus genuit malum, neque malitia ingenita est, quemadmodum ad finem ostendam. Nunc enim propositum est mihi demonstrare, ut initio promisi, Deum omni modo esse inculpabilem. Concessimus ergo, Deum ex iis, quæ insunt hominibus, præstantiora citra comparationem habere. Ex quo fit, ut productor sit quatuor substantiarum, calidi,

A X Αὐτίκα γοῦν τί τὴν ἀρχὴν ἔλεγες; Εἰ ἐκ Θεοῦ ὁ πονηρὸς γεγέννηται [4], τῆς αὐτῆς αὐτῷ ὢν οὐσίας, καὶ πονηρός ἐστιν. Ἐμοῦ δὲ δείξαντος ἐξ οὗπερ [5] αὐτὸς ἔδωκας παραδείγματος, ὅτι ἐξ ἀγαθῶν κακοὶ γίνονται καὶ ἐκ κακῶν ἀγαθοί, οὐ παρεδέξω, ἀνθρώπινον φήσας εἶναι τὸ παράδειγμα. Ὅθεν καὶ νῦν ἐγὼ οὐδὲ τὸ γεγεννῆσθαι [6] Θεὸν παραδέχομαι, ὅτι τὸ γεννᾷν ἀνθρώπων ἐστὶν, οὐ Θεοῦ. Ἀλλ' οὔτε ἀγαθὸς ἢ κακὸς, ἢ δίκαιος ἢ ἄδικος εἶναι δύναται ὁ Θεὸς, οὔτε μὴν [7] φρόνιμος ἢ ζῶον ἢ ὅσα ἄλλα ἀνθρώποις προσεῖναι δύναται· ἀνθρώπων γὰρ τὰ τοιαῦτα. Καὶ εἰ μὴ χρὴ ζητοῦντας περὶ Θεοῦ διδόναι αὐτῷ τὰ ἀνθρώποις προσόντα καλὰ, οὐδὲν ἔστι τοῦ λοιποῦ νοεῖν ἢ λέγειν, ἢ ταὐτὸ μόνον ζητεῖν, τὸ τῆς προαιρέσεως **380** αὐτοῦ, ἣν αὐτὸς συνεχώρησεν ἡμῖν νοεῖν, ὅπως B κρινόμενοι ἀναπολόγητοι ὦμεν περὶ ὧν γνόντες οὐκ ἐφυλάζαμεν.

XI. Καὶ ὁ Σίμων ἀκούσας ἔφη· Οὐ δυσωπήσεις με; περὶ [8] τῆς οὐσίας αὐτοῦ σιωπήσαντα, περὶ τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ ζητεῖν μόνης. Ἔστι γὰρ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ νοεῖν καὶ λέγειν, λέγω δὴ ἀπὸ τῶν ἀνθρώποις [9] προσόντων καλῶν. Οἷον πρόσεστιν ἀνθρώπῳ τὸ ζῆν καὶ τὸ τεθνάναι, ἀλλὰ τῷ Θεῷ οὐ τὸ τεθνάναι, ἀλλὰ τὸ ζῆν, καὶ τὸ ζῆν αἰωνίως. Ἔτι μὴν πρόσεστιν ἀνθρώποις τὸ κακοῖς εἶναι καὶ ἀγαθοῖς, τῷ δὲ Θεῷ τὸ ἀσυγκρίτως [10] ἀγαθῷ εἶναι. Καὶ ἵνα μὴ ἐπὶ [11] πολὺ μηκύνω τὸν λόγον, τῶν προσόντων ἀνθρώποις τὰ κρείττονα αἰωνίως πρόσεστι τῷ Θεῷ. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· ΛέΧε μοι, Σίμων, πρόσεστιν ἀνθρώποις γεννᾷν κακοὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ ποιεῖν κακὰ καὶ ἀγαθά; Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πρόσεστιν. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ἐπεὶ C οὕτως ἔφης [12], τῶν ἀνθρώποις προσόντων τὰ κρείττονα ἀπονέμειν δεῖ τῷ Θεῷ· ἀνθρώπων γεννώντων [13] κακοὺς καὶ ἀγαθοὺς, ὁ Θεὸς ἀγαθοὺς μόνους γεννῆσαι δύναται, ἔτι τε τῶν ἀνθρώπων ποιούντων [14] κακὰ καὶ ἀγαθὰ, αὐτὸς μόνον τὰ ἀγαθὰ ποιῶν τέρπεται. Οὕτως περὶ Θεοῦ, ἢ οὐ δὴ τὰ ἀνθρώποις προσόντα λέγειν καὶ σιωπᾷν ἔστιν, ἢ τῶν ἀνθρώποις προσόντων καλῶν [15] εὔλογόν ἐστιν ἀπονέμειν αὐτῷ τὰ κρείττονα; Καὶ ουτως πάντων καλῶν μόνος ἐστὶν αἴτιος.

381 XII. Καὶ ὁ Σίμων· Οὐκοῦν, εἰ ὁ Θεὸς μόνων τῶν καλῶν αἴτιός ἐστιν, τοῦ λοιποῦ τί ἔστι νοεῖν, ἢ ὅτι τὸν [16] πονηρὸν ἑτέρα τις ἐγέννησεν ἀρχὴ, ἢ ἄρ' ἀγέννητόν [17] ἐστιν. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὔτε ἑτέρα τις δύναμις ἐγέννησε τὸν πονηρὸν, οὔτε ἀγέννητόν ἐστιν τὸ κακὸν, ὡς ἐπὶ τέλει δείξω. Νῦν γὰρ ἀπο- D δεῖξαί μοι πρόκειται, ὡσ ἀπ' ἀρχῆς ὑπεσχόμην, ὅτι κατὰ πάντα [18] τρόπον ὁ Θεὸς ἄμεμπτός ἐστιν. Δεδώκαμεν οὖν ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ἀνθρώποις προσόντων τὰ κρείττονα ἀσυγκρίτως ἔχει. Διὸ καὶ ἐνδέχεται αὐτὸν προβολέα γενέσθαι τῶν τεσσάρων οὐσιῶν, θερμοῦ

VARIÆ LECTIONES.

[4] Ita O et ex conject. C., cuj. textus γεγένηται. [5] ἐ[ξ οὗ]περ C. Idem παραδείγματο[ς]. [6] Legendum γεγεννηκέναι, aut etiam Θεόν mutandum in αὐτόν (sc. τὸν πονηρόν). S. [7] μέν Cl. Falsus est S. de C. φρόνημος scr. O. [8] περί D O, πρό C. [9] ἀνθρώπων O. [10] Ita S., τὸ ἀσυγκρίτῳ O., τῷ ἀσυγκρίτῳ C., τὸ ἀσυγκρίτῳ conj. idem. [11] εἰς C. [12] ης p. οὕτως ἔφης O c. prævia lacuna. Idem προσόντων ἀνθρώποις. [13] In O γενν cum seq. lacuna p. γεννώντων. [14] [ποιούν]των C. Idem μόνος p. μόνον τά. [15] π[ερ], ἢ οὐ, διὰ τὰ (τῶν ex conject.) ἀνθρώποις προσόντων καλ[ῶν] p. περὶ Θεοῦ ἢ οὐ δὴ τὰ ἀνθρώποις προσόντα ἔγειν καὶ σιωπᾷν ἐστιν, ἢ τῶν ἀνθρώποις προσόντων καλῶν C. [16] τὸν S. codd. τό [17] εἰ ἄρα γεννητόν O, ἀγέννητός mavult S [18] πάντα addidit S ex conject. Ci.

λέγω [19] καὶ ψοχροῦ, ὑγροῦ τε καὶ ξηροῦ. [Ἔφ]υ μὲν ὡς πρῶτα ἁπλᾶ καὶ ἀμιγῆ ὄντα [20] πρὸς οὐθέτερον ἔχειν τὴν ὄρεξιν, προβληθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ (63) ἔξω κραθέντα γενέσθαι ζῶον, προαίρεσιν ἔχον [21] ὀλοθρεῦσαι κακούς. Καὶ οὕτως ἐξ αὐτοῦ πάντων γεγεννημένων [22], ὁ πονηρὸς οὔτύ ἄλλοθέν ἐστιν, οὔτε ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πάντα πεποιηκότος Θεοῦ τὴν κακίαν εἴληφεν, παρ' ᾧ ὑπάρχειν ἀδύνατόν ἐστιν, ὅτι αἱ μὲν οὐσίαι, οὐθέτεραι [23] οὖσαι, πεφιλοκρινημέναι ἐξ αὐτοῦ προβέβληνται, **382** καὶ ἔξω αὐταῖς κραθείσαις ὑπὸ τῆς αὐτοῦ τέχνης βουλήσει συμβέβηκεν ἡ πρὸς τὸν τῶν κακῶν ὄλεθρον ἐπιθυμία· ἀγαθοὺς δὲ ἡ συμβεβηκυῖα κακία ὀλοθρεῦσαι οὐ δύναται, οὐδ' εἰ βουληθείη, νόμῳ γὰρ κατὰ τῶν ἁμαρτανόντων τὴν ἐξουσίαν ἔχει [24]. Ἀγνοῶν [25] οὖν τὰ ἕκαστα τῶν τρόπων τὴν κατ' αὐτῶν λαμβάνει διάπειραν, καὶ διελέγξας τιμωρεῖ. Καὶ ὁ Σίμων [26] ἔφη· Δυνατὸς οὖν ὑπάρχων ὁ Θεὸς κιρνᾷν [27] τὰ στοιχεῖα, καὶ ποιεῖν κράσεις πρὸς ἃς βούλεται γενέσθαι προαιρέσεις [28], διὰ τί μὴ ἀγαθῶν προαιρετικὴν ἐποίει τὴν ἑκάστου κρᾶσιν;

XIII. Καὶ ὁ Πέτρος· Νῦν [29] ἡμῖν ὁ λόγος πρόκειται δεῖξαι πῶς ἐγένετο ὁ πονηρός, εἴπερ γέγονεν, καὶ ὑπὸ τίνος· τὸ δὲ εἰ ἀμέμπτως, ὁπόταν διεξιῶ [30] τὸν νῦν ἡμῖν προκείμενον λόγον. Τότε τὸ πῶς καὶ διὰ τί ἐγένετο δείξω, καὶ ὅτι ἄμεμπτος ὁ πεποιηκὼς πληροφορήσω. Πλὴν ἔφαμεν ὑπὸ Θεοῦ προβεβλῆσθαι τὰς [31] τέσσαρας οὐσίας. Καὶ οὕτως βουλῇ τοῦ συγκρίναντος [32] συμβέβηκεν ὡς ἠθέλησεν ἡ τῶν κακῶν προαίρεσις [33]. Εἰ γὰρ παρὰ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς οὐσίας ἢ καὶ προφάσεως συμβεβήκει [34], **383** οὐκ ἦν ἂν τῷ Θεῷ τὸ τῆς βουλῆς βέβαιον· μήπως αὐτοῦ μὴ βουλομένου ἡγεμόνες ἀεὶ [35] κακίας συμβήσωνται προσπολεμοῦντες αὐτοῦ τοῖς βουλήμασιν [36]. Ἀλλὰ ταῦτα οὕτως ἔχειν ἀδύνατον. Οὐδὲν γὰρ ζῶον [37] καὶ ταῦτα ἡγεμονικὸν ἐκ συμβεβηκότος γενέσθαι δύναται· ἀνάγκη γὰρ πᾶν τὸ γινόμενον ὑπό τινος γίνεσθαι.

XIV. Καὶ ὁ Σίμων· Τί δὲ εἰ ἡ [38] ὕλη αὐτῷ σύγχρονος οὖσα καὶ ἰσοδύναμος ὡς ἐχθρὰ προβάλλει αὐτῷ ἡγεμόνας, ἐμποδίζοντας αὐτοῦ τοῖς βουλήμασιν. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ [39] ἀΐδιός ἐστιν ἡ ὕλη, οὐδὲ ἐχθρά τινός

A inquam, et frigidi, humidi et sicci. Ita autem comparatum est ut ea, cum sint prima simplicia et misturæ expertia, ad neutrum habeant appetentiam, prolata vero a Deo atque extra temperata exstiterint animal, voluntatem habens perdendi malos. Sicque, cunctis ex eo genitis, malus neque aliunde est, nec ab ipso omnium creatore Deo malitiam desumpsit (apud quem existere impossibile est), quia substantiæ neutræ exsistentes exacte ac distincte ab eo productæ sunt, iisque extra temperatis ab ipsius arte voluntarie contigit desiderium pessundandi improbos; bonos autem quæ accidit malitia perdere non potest, neque si vellet. Nam legitime contra peccatores habet potestatem. Ignorans igitur singulorum mores diabolus facit adversum illos experientiam, et convictos punit. Tum B Simon dixit: Qui ergo potest Deus miscere elementa, et temperationem facere ad quas vult esse voluntates, cur non bonorum appetentem fecit uniuscujusque temperiem?

XIII. Et Petrus: Nunc nobis demonstrandum est quo modo factus fuerit malus, si quidem ortum habuit, et a quo: illud vero, utrum citra culpam, exponam, postquam finiero mihi nunc propositum sermonem. Tum quo modo et cur factus sit ostendam, etiam quod inculpatus sit creator plene certum dabo. Verum diximus prolatas a Deo fuisse quatuor substantias. Atque ita ex consilio coagmentantis contigit ut voluit malorum electio. Si enim præter illius voluntatem, aut ex alia quapiam C substantia vel et causa evenisset, non utique Deo firmum fuisset propositum, atque metuendum, ne forte accideret, ut eo nolente principes semper malitiæ adversarentur ipsius consiliis. Sed hæc ita haberi nequeunt. Nullum quippe animal et præterea principale ex accidenti fieri potest. Necesse enim est, ut omne, quod fit, ab alio fiat.

XIV. — Ac Simon: Quid vero, si materia, ipsi tempore et potestate æqualis, profert ei, ut quæ sit inimica, principes decretis illius obsistentes? Et Petrus: Si materia æterna est, neque ulli est

VARIÆ LECTIONES.

[19] τε p. λέγω C. Pro [ἔφ]υ est ταῦτα in O. [20] [ὄντ]α C. qui tum scr. οὔθ' ἕτερον ἔχει (f. ἔχειν), — οὐθὲν ἕτερον ἔχειν S., οὐθέτερον ἔχει O. Subinde ὀρε[ξι]ν C. [21] ἔχον O et ex conject. C., in cujus textu ἔχων. [22] γεγενημένων O. [23] οὐθ' (sic) ἕτεραι C., ὡς ἕτεραι p. οὐθέτεραι S. [24] τὴν ἐξουσίαν p. τὴν ἐξουσίαν ἔχει C., ἔχει ἐξουσίαν S. [25] ἀγνοούντων p. ἀγνοῶν οὖν (deleto puncto post ἐξουσίαν) conj. et vertit C. Tum τὸν ἑκάστου τρόπον p. τὰ ἕκαστα τῶν τρόπων O. λαμβά[νει ἐμ]πειρίαν edidit C. [26] τιμωρ[εῖ καὶ ὁ Σί]μων C. [27] ὑπάρχ[ων συγ] κιρνᾷν C., qui tum exh. κρᾶ[σιν] p. κράσεις, Jam sequitur in O πρὸς ἃ βούλεται πρὸς ἃς βούλεται p. πρὸς ἃς βούλεται. [28] προ[αιρέ]σεις C. Tum προαίρ[εσιν] supplevit idem, προαιρ[ετικὴν] D, ut exaratum legitur in O. [29] νοῦν O. Tum add. δεῖξαι c. eodem. [30] διεξίω O. πότε p. τότε Cl. et S. [31] τάς adjunxi c. O. [32] βουλ (seq. lacuna) γκρίναντος p. βουλῇ τοῦ συγκρίναντος O., qui tum scr. προαίρεσιν p. προαίρεσις. [33] 'ρεσὶν c. antecedente lacuna p. προαίρεσιν O. [34] [συμβε]βήκει C. [κράσε]ως p. βουλῆς idem. [35] αἰεί C. Tum συμβήσονται O, συμβή[σων]ται C. [36] [βουλ]ήμασιν C. [37] ζῶν C. [38] ἡ add. c. O. [39] εἰ O, et ex conject., in cuj. textu εἰς.

VARIORUM NOTÆ.

(63) [κ]αὶ C. Tum ζωὴν O, al. man. mutatum in ζῶον. Hoc pertinet ad *illud adulterii genus*, quod *Recognitionibus* insertum fuisse dicit Rufinus in opusculo *De adulteratione librorum Origenis, ut naturam diaboli cæterorumque dæmonum non propositi voluntatisque malitia, sed excepta ac separata creaturæ produxerit qualitas*. Neque vero dubito, quin per Rufinum novo adulterio vetus obductum fuerit. Eum vide *Recogn.* VIII, 55, 56. Cor.

inimica; quod enim semper exsistit, etiam perpessionis expers est, expers autem perpessionis beatum est, beatum vero exsistens inimicitiarum capax esse nequit, cum propter æternam creationem non vereatur quoquam privari. Quo modo autem non potius diligit creatorem materia, cum fructus procreans appareat, ut nutriantur omnia ab ipso condita? Nonne potius eum ut sibi superiorem timet, quomodo et terræ motibus tremens confitetur, et perturbatis undis Domino naviganti a marique serenitatem imperanti haud cunctanter obediens acquievit (*b*)? Nonne etiam dæmones simul territi ac venerabundi egressi sunt, alii vero eorum, ut in porcos intrare sibi liceret, prius petendum putabant, quippe qui absque illius consensu ne in sues quidem ingrediendi haberent potestatem (*c*)?

XV. Et Simon: Quid vero, si anima quidem privata indolem habeat mala ac bona ingignendi? Respondit Petrus: Hac ratione neque bona est, neque mala, quia animæ ac sensus expers agit sine consilio. Quare et hoc intelligi potest, quomodo animæ expers procreet anima tanquam prædita, et quamvis sensu carens corpora artificiosa cum animalium tum plantarum operari videatur. Tum Simon: Quid vero, si Deus animam ei indiderit, nonne reus fit ipse illorum, quæ sibi gignit malorum? Et Petrus: Si Deus eam animavit secundum suam voluntatem, ejus spiritus eam operatur, neque Deo inimica ultro exsistere potest, neque æqua pollere potentia; aut fieri nequit, ut quodcunque per eum fiat, secundum ejus gignatur voluntatem. At dices: Ipse est auctor mali, si per eam operetur mala. Ast qualia intelligis mala? Reptilia veneno infecta, et plantas letiferas, vel dæmones, vel etiam alia, quæ hominibus nocere queant? Quæ quidem ejusmodi mala non essent, si homo non peccavisset, unde mors supervenit. Nam cum homo peccati expers exsistebat, venenum reptilium non operabatur, neque nocivarum plantarum vires, neque dæmones injurias inferebant, neque aliud malum natura ei insitum erat; verumtamen immortalitatis, ut dixi, ob peccatum jactura facta, aptus ad quamvis calamitatem recipiendam redditus est. Si autem dices: Cur igitur humana natura initio mortis capax est reddita? tibi respondeo: Propter liberum ipsius arbitrium. Si enim non essemus morti obnoxii, ob spontaneum peccatum nos im-

(*a*) Matth.. vxvii, 52; viii, 23.
(*b*) Matth. viii, 26; Luc. viii, 24.

A ἐστιν· τὸ γὰρ ἀεὶ [40] ὂν καὶ ἀπαθές ἐστιν, ἀπαθὲς δὲ ὂν μακάριόν ἐστιν, μακάριον δὲ ὂν ἔχθρας δεκτικὸν γενέσθαι οὐ δύναται, ἀϊδίῳ κτίσει [41] στερηθῆναί τινος μὴ πεφοβημένη. Πῶς δὲ οὐχὶ] μᾶλλον ἀγαπᾷ τὸν δημιουργὸν ἡ ὕλη, ὁπότε (64) φαίνεται καρποὺς ἐκφύουσα εἰς τροφὴν πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένων; Πῶς δ' οὐχ ὡς κρείττονα πεφόβηται, ὡς καὶ διὰ τῶν σεισμῶν τρέμουσα ὁμολογεῖ, καὶ ὡς μεγάλα κυματουμένη τῷ Διδασκάλῳ πλέοντι καὶ γαλήνην ἐπιτάξαντι τάχιστα πεισθεῖσα ἡσύχασεν; Τί δὲ καὶ οἱ δαίμονες οὐ μετὰ τοῦ φοβεῖσθαι καὶ προτιμᾷν ἐξέβαινον, ἄλλοι δὲ εἰς χοίρους εἰσελθεῖν **384** πρότερον παρακαλοῦντες ἠξίουν, ὡς μηδὲ τοῦ εἰς χοίρους εἰσελθεῖν ἄνευ τῆς αὐτοῦ συγχωρήσεως ἐξουσίαν ἔχοντες;

B XV. Καὶ ὁ Σίμων· Τί δὲ εἰ ἄψυχος οὖσα φύσιν ἔχει ἐμφύειν τὰ κακὰ καὶ τὰ ἀγαθά; Καὶ ὁ Πέτρος· Κατὰ τὸν λόγον τοῦτον οὔτε ἀγαθή ἐστιν, οὔτε κακή, ὅτι μὴ προαιρέσει πράττει ἄψυχος οὖσα καὶ ἀναίσθητος. Διὸ καὶ ἐνταῦθα διϊδεῖν ἔστιν, πῶς ἄψυχος οὖσα ἔμψυχος [42] προβάλλει, καὶ ἀναίσθητος οὖσα τεχνικὰ σχήματα, τά τε ζώων καὶ φυτῶν δημιουργοῦσα φαίνεται. Καὶ ὁ Σίμων· Τί δὲ εἰ ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐνεψύχωσεν αὐτὴν, οὐκ αὐτὸς αἴτιός ἐστιν ὧν αὐτὴ τίκτει κακῶν; Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ ὁ Θεὸς αὐτὴν ἐνεψύχωσε κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν, τὸ αὐτοῦ πνεῦμα αὐτὴν ἐργάζεται, καὶ οὐκέτι τῷ Θεῷ ἐχθρόν τί ἐστιν ἢ ἰσοδύναμον· ἢ ἀδύνατον, ὅτι πᾶν τὸ γινόμενον ὑπ' αὐτοῦ, ὡς θέλει, γίνεται. Ἀλλ' ἐρεῖς· Αὐτὸς τῆς κακίας αἴτιος, εἴπερ αὐτὸς δι' αὐτῆς ἐργάζεται τὰ κακά. C Ποῖα ἄρα ἐρεῖς τὰ κακά; Ἑρπετὰ ἰοβόλα [43] καὶ βοτάνας θανασίμους, ἢ δαίμονας, ἢ καὶ ἄλλα τινὰ τῶν ἀνθρώποις ὀχλεῖν δυναμένων; Ἅπερ τὰ [νῦν κα] λεπὰ [44] οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ ἡμαρτήκει ὁ ἄνθρωπος, οὗ εἵνεκεν θάνατος παρεισῆλθεν· ἀναμαρτήτου [45] γὰρ ὄντος τοῦ ἀνθρώπου οὐχ ἑρπετῶν ὁ ἰὸς εἰργάζετο, οὐ τῶν κακῶν βοτανῶν αἱ ἐνέργειαι, οὐ δαιμόνων ὀχλήσεις ἐγίνοντο, οὐδὲ **385** ἄλλο τι πάθος αὐτῷ προσεῖναι φύσιν εἶχεν· δι' ἁμαρτίαν δὲ ἐκπεσὼν τοῦ ἀθάνατος εἶναι, ὡς ἔφην, παντὸς πάθους γέγονε δεκτικός. Εἰ δὲ ἐρεῖς· Διὰ τί οὖν κατ' ἀρχὰς ἐγένετο ἡ ἀνθρωπεία φύσις θανάτου δεκτική; Φημί σοι· Διὰ τὸ αὐτεξούσιον. Εἰ γὰρ οὐκ ἦμεν θανάτου δεκτικοί, ἐπὶ αὐτεξουσίῳ ἁμαρτήματι τιμωρεῖσθαι ὡς ἀθάνατοι οὐκ ἐδυνάμεθα. Καὶ οὕτως διὰ τὸ ἀπαθὲς πλεῖόν τι, D κἂν τῇ προαιρέσει ἦμεν κακοὶ [46], ἢ καὶ δικαιοσύνη

(*c*) Matth. viii, 31.

VARIÆ LECTIONES.

[40] αἰεί C. [41] ἀϊδίῳ κτήσει conj. C. ἀϊδιότητι proposuit D., δι' ἀϊδιότητα mavult S. [42] Post ἔμψυχος O., repetit οὖσα expunctum. [43] O., commate distinguit post ἑρπετά et ἰοβόλα. [44] Lacunam codicis excipiunt litteræ λεπόν (sic). [45] Pro ἀναμαρτήτου lacuna in O., sed ad oram man. rec. ἴσως ἀναμαρτήτου. [46] Ita man. rec. ad oram codicis, in cuj. textu κακόν. Subinde ἢ καί p. ἡ και idem.

VARIORUM NOTÆ.

(64) Hucusque ms. Cotelerii. At tria jam peracta sunt lustra, ex quo in cod. Ottoboniano inveni reliquam *Clementinorum* partem (inde a vbb. hom. xix, 14, φαίνεται καρποὺς ἐκφύουσα εἰς τροφὴν πάντων usque ad hom. xx, 23 ὁρμήσειν Ἀντιόχειαν ἔσπευσεν) hactenus incognitam, quam nunc primum evulgavi. Lacunas quæ occurrunt, conjectando explevi uncisque inclusi. DRESSEL.

ἐξησθένει, τῶν κακὰς ἐχόντων προαιρέσεις ἀπαθείας αἰτίᾳ τιμωρηθῆναι μὴ δυναμένων.

mortales puniri non possemus. Et hoc modo, si ex consilio mali essemus, etiam justitia ob indolentiam magis imminueretur, cum qui mala foveant consilia immunitatis causa pœnis affici non possent.

XVI. Καὶ ὁ Σίμων πρὸς ταῦτα ἔφη· Περὶ πονηροῦ τι ἔτι ἔχω ἕτερον λέγειν. Ἢ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, καὶ κατὰ τοῦτο κακὸς ὁ ποιήσας, ὃς τὸ μὴ ὂν ἐποίησεν εἶναι, καὶ ταῦτα δυνάμενος αὐτὸν ἀγαθὸν ποιῆσαι τῷ τὸν γινόμενον μηδὲν πρὸς κακίας προαίρεσιν ἰδίαν κεκτῆσθαι φύσιν. Καὶ ὁ Πέτρος· Τὸ ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν ποιῆσαι προαίρεσιν ἔγοντα, ὅμοιόν ἐστιν ᾧ προειρήκαμεν λόγῳ, ὅτι πρὸς τὸ χαίρειν αὐτὸν κακοῖς τὴν κρᾶσιν ποιήσας αὐνὸς αἴτιος φαίνεται τοῦ γενομένου. Μιᾶς οὖν οὔσης τῆς ἀμφοτέρων ἐπιλύσεως, τὸ διὰ τί χαίρειν αὐτὸν ἐπ' ὀλέθρου κακῶν ἐποίησεν ὕστερον ἐροῦμεν. Καὶ ὁ Σίμων· Εἰ αὐτεξουσίους ἐποίησε καὶ τοὺς ἀγγέλους, ὁ δὲ πονηρὸς ἀπέστη τοῦ δίκαιος εἶναι, καὶ διὰ τί ἀρχῇ τετίμηται; Ὁ τιμήσας, δι' οὗ [47] τετίμηκεν, ὡς κακοῖς χαίρων φαίνεται. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ ἀποστάντα αὐτὸν ὁ Θεὸς ἄρχειν τῶν ὁμοίων κατέστησε **386** νόμῳ, τὴν τιμωρίαν ἐπάγειν τοῖς ἁμαρτάνουσι κελεύσας αὐτῷ, οὐκ ἄδικός ἐστιν. Εἰ δὲ ὅτι καὶ ἀποστάντα τετίμηκεν, τὸ χρήσιμον ὁ τιμήσας προεῖδεν, ὅτι καὶ ἡ τιμὴ πρόσκαιρος, καὶ ὅτι δίκαιον τοὺς κακοὺς ὑπὸ κακοῦ ἄρχεσθαι καὶ ἁμαρτάνοντας ὑπ' αὐτοῦ τιμωρεῖσθαι.

XVI. Ad hæc Simon: De malo aliud quid dicere habeo. Nimirum si Deus eum ex nihilo fecit, hac quoque ratione creator est malus, utpote qui non existentem ejusmodi fecerit, quamvis liceret, eum facere bonum, si genitum ita creasset, ut propria natura propensitatem ad malum non possideret. Tum Petrus: Quod fecerit ex nihilo propensitate præditum non differt ab illo, quod supra diximus, eum quia malis gauderet mistione composita causam esse videri eorum, quæ proveniunt. Cum eadem sit utriusque solutio, posthac explicabimus, cur ita ordinatum sit, ut malorum pernicie gaudere videatur. Et Simon: Si et angelos liberæ potestatis fecit, malus autem justus esse destitit, cur imperio honorabatur? Nimirum is qui honoravit, ob quem honoravit, malis gaudere videtur. Tum Petrus: Si post defectionem Deus, ut similibus regnaret, lege constituit ei præcipiens, ut pœnas peccatoribus infligeret, non ideo injustus est. Quod si etiam post defectionem eum honoravit, utile inde proventurum prævidit, qui honoravit; nam et honor temporalis est, et justum malos a malo regi atque peccatores ab eo puniri.

XVII. Καὶ ὁ Σίμων· Μήτι ἀεὶ ὢν καὶ οὕτως ἀναιρεῖται τὰ τῆς μοναρχίας, συναρχούσης καὶ ἑτέρας τῆς κατὰ τὴν ὕλην δυνάμεως; Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ διάφοροί εἰσι ταῖς οὐσίαις, διάφοροί εἰσι καὶ ταῖς δυνάμεσιν. καὶ ὁ κρείττων ἄρχει τοῦ ἥττονος. Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς εἰσὶν οὐσίας, τότε ἰσοδύναμοι τυγχάνουσιν, καὶ ὁμοίως ἀγαθοὶ ἢ κακοί. Ὅτι δὲ οὐκ εἰσὶν ἰσοδύναμοι, οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας [48] φαίνονται· ὑπὸ γὰρ τοῦ Δημιουργοῦ ἡ ὕλη εἰς οἷον ἠθέλησε κόσμου ἠνέχθη σχῆμα. Καὶ μήτι γε ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἀεὶ ἦν οὐσία, οὖσα ὕλη [49] ὡς Θεοῦ ταμεῖον. Οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι [50] ἦν [ταμεῖον], ὅτε ἀκτήμων ἦν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ ἀεὶ ἦν μόνος ἄρχων αὐτῆς. Διὸ καὶ ἀΐδιος μό-[νος] [51], καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ ὑποθέσει καλῶς ἂν λέγοιτο ὄντος καὶ τοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ [ἀϊδίου.] Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Τί οὖν ἑαυτὸν ἐποίησεν ὁ πονηρός; Καὶ οὕτως ἀγαθὸς ὁ Θεὸς, ὅτι, εἰδὼς αὐτὸν ἐπὶ κακῷ ἐσόμενον, γινόμενον αὐτὸν οὐκ ἀνεῖλεν, ὅτε ὡς ἀτελὴς ἀναιρεθῆναι δυνατὸς ἦν; Εἰ γὰρ ἐξαίφνης συμβέβηκε καὶ ταῦτα τέλειος, καὶ διὰ ταῦτα τέλειος **387** καὶ διὰ ταῦτα προσπολεμεῖ τῷ δημιουργῷ, ὡς ἐξαίφνης ἰσοδύναμος αὐτῷ γεγονώς.

XVII. Tum Simon: Si sempiternus non fuit, annon eo ipso et monarchiæ et reliquæ ex materia provenientis potentiæ consortium deletur? Et Petrus: Si substantiis differunt, differunt etiam facultatibus, et potentior imperat inferiori. Sin autem ejusdem sint substantiæ, eadem potentia præditi exsistunt, et quidem simili modo vel boni sunt vel mali. Sed cum pari potentia non utantur, ejusdem quoque substantiæ non esse videntur; materies enim a Creatore impensa fuit, in qualem mundi formam ille voluit. Neque contendi potest, semper exstitisse substantiam, quippe quæ, ut materies, fuerit Dei cella penaria. Non enim licet dicere, eam fuisse cellam penariam, cum inops esset Deus; at vero semper is exstitit solus illius dominus. Quam ob rem et æternus solus, ideoque bene ea diceretur esse vere exsistentis et domini atque sempiterni. Tum Simon: Quid, inquit, si semetipse creaverit malus? An Deus et hoc modo bonus est, ut, etsi cognitum habebat, versaturum eum in malo, non deleverit, qui non absolutus exstingui poterat? Etenim si subito simul cum eo factus fuerit, et id quidem fluitus eoque perfectus, ob ipsam causam bellaretur contra creatorem, cui nimirum ab initio par natus erat potentia.

XVIII. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἀδύνατα λέγεις· καὶ γὰρ κατ' ὀλίγον γιτόμενον αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν ὑπ' αὐτοῦ προαιρέσει ἀνελεῖν ἠδύνατο. Καὶ προγινώσκων γίνεσθαι αὐτὸν οὐ καλὸν, οὐ [52] συνεχώρει, εἰ μὴ πρὸς αὐτῷ χρή-

XVIII. Excepit Petrus: Dicis, quæ fieri non possunt; neque enim eum paulo ante genitum ut inimicum e consilio ipse exstinguere potuit. Ac cum prævideret, eum non bonum futurum, non sibi as-

VAVLÆ LECTIONES.

[47] Leg. fortasse δι' ὅν. [48] Vbb. οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας addidi de conjectura. [49] οὖσα οὐχ ὕλη O. [50] ὅτι non est in cod. [51] μο (sine accentu) seq. lacuna O. [52] οὐ adjunxi ex conjectura.

sociasset, nisi cognovisset, ita eum sibi fieri utilem. Neque subito per semetipsum perfectus evadere potuit. Nam is qui nondum erat, formare se ipse non potuit, neque perfectus facultatem habet ex nihilo oriundi, neque eum ortum æqua potentia præditum recte aliquis dixerit. Respondit Simon: An non forte illorum est, quæ ad finem aliquem creabantur? Hoc modo malignum non est malum perenne, ut aqua quidem igni, bona autem suo tempore terræ sitienti; quomodo et ferrum bonum in agricultura, malum autem ad necem perpetrandam: etiam desiderium ad matrimonia ineunda haud pravum, ad adulterium autem noxium; ut et occidere nefas, quamvis pulchrum ex occidentis consilio; et avaritia malum, quamvis dulce avaro, et, quæcunque sunt hujusmodi, eodem se modo habent. Sed hac ratione neque malum est malum, neque bonum contingit esse bonum, cum alterum operetur alterum. Qui autem id, quod male fieri videtur, auctorem delectat, ei vero dolores creat, qui patitur? Et si quis ob nimium sui amorem quantum fieri potest sese oblectans male facere putatur, cui non res esse videtur injusta, si ob illum amorem per justum judicem gravius patiatur?

XIX. Et Petrus: Ipsi viriliter nos castigare debemus, quando libido ad alterius noxam vult impellere, scientes quippe malum delere posse improbos, ut qui ab initio eorum acceperit potestatem. Neque hoc malum iis qui mala perpetrarunt; ast pœnam animas eorum post peremptionem exspectantem pro male prædispositis omni cum jure aliquis dicat duram. Quare, ut dixi, evitetur oportet alia injustitia pro brevi voluptate, ne ob parvam lætitiam æterna luatur pœna. Tum Simon: An forte non exsistit, quod natura malum est aut bonum, sed modo differt et more? Ita apud Persas mos est matrimonium ineundi cum matribus, sororibus, filiabus, alias autem ducere sævissimum appellatur. Unde malorum non definitorum Dei judicium non esse potest pro omnibus. Et Petrus dixit: Hoc subsistere nequit: nam omnibus exsecrandus videtur coitus cum matribus, si etiam Persæ, qui partiuncula sunt generis humani, iniquitatem exosi eorum moris non capiant. Ita et Britanni palam coram omnibus coeunt sine pudore; alii humana carne vescuntur sine fastidio; alii ea quæ canes et alia nefanda perpetrant. Hoc modo non judicandum est de sensu secundum naturam perverso. Nam et occili malum est, etiamsi non omnes ita dicant, cum nemo ipse sibi dolores parere velit, nec pœna ob furtum sibi inflicta ullus delectetur. Si quis ergo nullatenus concedit peccatum exsistere, necessario et tertium judicium ob ea recte exspectandum est. Qui cum Petrus dixisset,

A σιμον γινόμενον ἠπίστατο. Καὶ τέλειος ἐξαίφνης ἀφ ἑαυτοῦ γενέσθαι οὐχ οἷός τε ἦν. Ἑαυτὸν γὰρ ὁ μήπω ὢν πλάττειν οὐκ ἐδύνατο, καὶ τέλειος οὔτε ἐξ οὐκ ὄντων γενέσθαι τι οὐσίαν ἔγειν [53] δύναται, καὶ γεννητὸν ὑπάρχοντα τῷ ἀεὶ ἰσοδυναμεῖν οὐκ ὀρθῶς ἂν εἴποι τις. Καὶ ὁ Σίμων· Μήτι οὖν τῶν πρός τί ἐστιν; Καὶ οὕτως πονηρὸν οὐκ [54] ἔστι κακὸν μένον ὡς ὕδωρ πυρὶ, ἀγαθὸν δὲ τῇ εὐκαίρως διψώσῃ γῇ· ὥσπερ γε καὶ σίδηρος εἰς μὲν γεωργίαν καλὸς, εἰς δὲ φόνους κακός· καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲ εἰς μὲν γάμους οὐ κακὴ, εἰς δὲ μοιχείαν χαλεπή· ὡς καὶ τὸ φονεῦσαι κακὸν, ἀλλὰ τῷ φονεύσαντι πρὸς ὃ βεβούλευται καλὸν, καὶ ἡ πλεονεξία κακὸν, ἀλλὰ τῷ πλεονεκτοῦντι ἡδύ· καὶ ὅσα τοιαῦτα τυγχάνει τοῦτον περιέχει τὸν τρόπον. Τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ οὔτε τὸ κακὸν κακόν ἐστιν, οὔτε τὸ ἀγαθὸν ἀγαθὸν
B τυγχάνει· ἑκάτερον γὰρ τὸ ἕτερον ἐργάζεται. Μήτι γε [55] τὸ δοκοῦν κακῶς γίνεσθαι εὐφραίνει μὲν τὸν ποιοῦντα, κολάζει δὲ τὸν πάσχοντα; Καὶ εἰ ἄδικον δοκεῖ τὸ ἑαυτὸν ἀγαπήσαντα εὐφραίνειν ὡς δυνατόν ἐστιν, καὶ διὰ τοῦτο χαλεπὰ **388** πείσεσθαι ὑπὸ δικαίου δικαστοῦ περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἠγαπηκέναι, τίνι [56] οὐκ ἄδικον φαίνεται;

XIX. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἑαυτὸν χρὴ κολάζειν τότε τῇ ἐγκρατείᾳ, ὅταν ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἑτέρου βλάβην ὁρμῆσαι θέλῃ, εἰδότα ὅτι [57] ὁ πονηρὸς τοὺς μὲν κακοὺς ἀνελεῖν δύναται, ἀπ' ἀρχῆς τὴν κατ' αὐτῶν εἰληφὼς ἐξουσίαν. Καὶ οὔπω τοῦτο κακὸν τοῖς κακὰ πράξασιν, ἀλλὰ τὸ μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τὰς ψυχὰς αὐτῶν κολαζομένας διαμένειν, τοῦτο ὄντως εἶναι χαλεπὸν δικαίως
C τῶν κακῶς προδιωρισμένων ὀρθῶς ἔχειν εἴποι τις [58]. Οὗ εἵνεκεν παραιτεῖσθαι χρὴ, ὡς ἔφην, βραχείας χάριν ἡδονῆς ἄλλον ἄδικον πρὸς τὸ μὴ αὐτόν τινα ὀλίγης χάριν ἡδονῆς ἀϊδίῳ περιβαλεῖν κολάσει. Καὶ ὁ Σίμων· Μήτι οὖν οὐκ ἔστι τῇ φύσει πονηρὸν ἢ ἀγαθὸν, ἀλλὰ νόμῳ διαφέρει καὶ ἔθει; [Οὕτω] [59] παρὰ Πέρσαις ἴδιον τὸ γαμεῖν μητέρας, ἀδελφὰς, θυγατέρας, ἄλλας δὲ ὥσπερ χαλεπώτ[ατον ἀ]γορεύεται. Ὅθεν τῶν κακῶν μὴ ὡρισμένων πᾶσι τὴν ἐκ Θεοῦ κρίσιν προσδοκᾷν οὐκ ἔστιν. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Οὐ δύναται τοῦτο συστῆναι· πᾶσι γὰρ φαίνεται, ὅτι τὸ μητράσι μίγνυσθαι μυσαρὸν, κἂν Πέρσαι, μόριον ὑπάρχοντες τοῦ παντὸς, ὑπὸ κακοῦ ἔθους τῆς μυσαρᾶς αὐτῶν πράξεως τὸ ἄνομον μὴ ἀντιλαμβάνωνται [60]. Ὡς καὶ Βρεττανοὶ ἐμφανῶς ἐπὶ πάντων κοινωνοῦσιν, καὶ οὐκ αἰδοῦνται· καὶ ἄλλοι σάρκας ἀνθρώπων ἐσθίουσιν, καὶ οὐ μυσάττονται· **389** καὶ ἕτεροι τὰ κυνῶν καὶ ἄλλα ἄῤῥητα πράσσουσιν [61]. Οὕτως οὐ χρὴ αἰσθήσει ὑπὸ ἔθους τοῦ κατὰ φύσιν ἐκτραπείσῃ τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι. Καὶ γὰρ τὸ φονευθῆναι κακὸν ἐστιν, κἂν μὴ πάντες λέγωσιν, ὅτι μηδεὶς αὐτοπαθεῖν θέλει, καὶ κλοπῇ οὐδεὶς ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ κολάσει ἥδεται. Κἂν οὖν ἑνὸς οὐ-

VARIÆ LECTIONES.

[53] ἔχει O. [54] οὐκ adjunxi ex conjectura. [55] Ita leg. notat O in margine, μήτοι γε in textu. [56] τινί O. [57] ὅτι ascripsi ex conjectura. [58] Σικαίως τὸν κακῶς προδιωρισμένον (sic) ὀρθῶς ἔχειν εἰπόντος O. [59] Supra lacunam, quam explevi vox [ουτω] signa ʺ apparent. Fortasse legendum [ἢ] *nonne* et signum interrogandi in fine enuntiationis ponendum. [60] ἀντιλαμοάνονται O. [61] καὶ ἕτεροι κυνῶν καὶ ἄλλοι ἄῤῥητα πρασσουσιν O.

δήποτε ὁμολογουμένου εἶναι ἁμαρτήματα, ἐξ ἀνάγκης A καὶ τρίτην κρίσιν πρὸς τὰ ἁμαρτήματα ὀρθῶς ἔστι προσδοκᾷν. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ὁ Σίμων ἀπεκρίνατο· Οὕτως σοι δοκεῖ τὰ κατὰ τον πονηρὸν εἶναι; Εἰπέ μοι.

XX. Καὶ ὁ Πέτρος· Μεμνήμεθα τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Διδασκάλου, ὡς ἐντελλόμενος εἶπεν ἡμῖν· Τὰ μυστήρια ἐμοὶ καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ οἴκου μου φυλάξατε. Διὸ καὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς κατ' ἰδίαν ἐπέλυε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὰ μυστήρια [62]. Σοὶ δὲ, πολεμοῦντι ἡμᾶς καὶ μηδὲν ἕτερον διασκοποῦντι ἢ τὰ ἡμέτερα εἴτε ἀληθῆ ὄντα, εἴτε ψευδῆ, τὰ ἀπόῤῥητα λέγειν, ἀσεβεῖν ἐστίν. Ἀλλ' ἵνα μὴ δόξωσί τινες τῶν παρεστώτων, ὅτι ἀδυνατῶ πρὸς τὰ ὑπὸ σοῦ ῥηθέντα ἀποκρίνασθαι (προφάσεως διαμηχανῶμαι), ἐρῶ πρότερον πυνθανόμενός σου, εἰ τὸ μὴ ἀλγεῖν ἦν, τί ἂν ἔστιν ἦν ὁ πονηρός. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Οὐδέν. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἆρά γε τὸ πονηρὸν τὸ ἀλγεῖν ἐστι καὶ τὸ θανεῖν; Καὶ ὁ Σίμων· Φαίνεται. Καὶ ὁ Πέτρος [63]. B Οὐκ ἄρα ὑπάρχει τὸ πονηρὸν ἀεὶ, ἀλλ' οὐδὲ μὴν ὑπάρξαι δύναται· τὸ γὰρ ἀλγῆσαι καὶ θανεῖν τῶν συμβαινόντων [64] ἐστὶν, ὧν οὐθέτερόν ἐστι παρούσης **290** εὐσθενείας. Τί [65] γάρ ἐστιν ἀλγεῖν ἢ τὸ ἀναρμοστεῖν; Τί δὲ θάνατος ἢ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος; Οὔτ' οὖν ἁρμονίας οὔσης τὸ ἀλγεῖν ἔστιν· τὸ γὰρ θανεῖν οὐδὲ ὅλως τῶν ὑπαρκτῶν ἐστὶν, ὅτι θάνατος οὐδέν ἐστιν, ὡς ἔφην, ἢ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος, οὗ συμβάντος, τὸ μὲν σῶμα φύσει ἀναίσθητον ὂν λύεται, ἡ δὲ ψυχὴ αἰσθητὴ οὖσα ζῶσα ὑπάρχει. Ὅθεν ἁρμονίας οὔσης οὐκ ἀλγεῖν ἔστιν, οὐκ ἀποθανεῖν, ἀλλ' οὐδὲ μὴν βοτάναι θανάσιμοι, οὐχ ἑρπετὰ ἰοβόλα, οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον, οὗ τὸ τέλος θάνατος. Ὅθεν ἀθανασίας ἐπικρατούσης εὐλόγως πάντα γεγονότα φανήσεται. Ὅπερ καὶ οὕτως ἔσται, ὁπόταν δικαιοσύνης αἰτίᾳ C ὁ ἄνθρωπος ἀθάνατος γένηται τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰρηνι[κῆς] ἐπικρατούσης βασιλείας· ὅτε αὐτοῦ καὶ ἡ κρᾶσις εὔκρατός ἐστιν, ἵνα μὴ ὀξείας [φύῃ] ὁρμάς· ἔτι τε καὶ γνῶσις ἄπταιστος, ἵνα μή τι τῶν κακῶν ὡς ἀγαθὸν π[ικροποιοῦν] [66] τε ἀλγοῦν ἔσται, ἵνα μὴ θνητὸς ᾖ.

XXI. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Ταῦτα μὲν ὀρθῶς ἔφης· πλὴν ἐν τῷ νῦν κόσμῳ οὐ δοκεῖ σοι παντὸς πάθους δεκτικὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος; Λέγω δὲ ἐπιθυμίας, ὀργῆς, λύπης καὶ τῶν τοιούτων. Καὶ ὁ Πέτρος· Κα' ταῦτα τῶν συμβαινόντων ἐστὶν, οὐ τῶν ἀεὶ ὄντων, χρησίμως δὲ τῇ ψυχῇ συμβαίνοντα νῦν εὑρεθήσεται. Ἥτε γὰρ ἐπιθυμία ἐκ τοῦ πάντα καλῶς δημιουργήσαντος συμβαίνειν τῷ ζώῳ γεγένηται, ἵνα ὑπ' αὐτῆς ἀγόμενον πρὸς κοινωνίαν τὴν ἀνθρωπότητα [67] πληθύνῃ, ἀφ' ἧς πλῆθος ἐκλογῆς κρειττόνων γίνεται D **291** πρὸς αἰώνιον ζωὴν ἐπιτήδειον [68]. Πλὴν ἄνευ ἐπιθυμίας τὴν πρὸς γυναῖκα κοινωνίαν οὐδεὶς ἂν ἀνεδέξατο· νῦν δὲ προφάσει ἡδονῆς ὡς ἑαυτῷ χαριζόμενος ὁ ἄνθρωπος τὸ ἐκείνου βούλημα ποιεῖ. Πλὴν

respondit Simon: Dic mihi, an de malo ita tibi videatur?

XX. Tum Petrus: Recordamur, Dominum nostrum et Magistrum nobis præcepisse: Mysteria mihi et filiis domus meæ custodite. Quare et discipulis suis seorsum regni cœlestis mysteria explicabat (*a*). At impium esset, si revelaremus tibi ineffabilia, adversanti nobis et nihil aliud dispicienti quam dicta nostra sive vera sive falsa. Attamen ne circumstantium aliqui credant, me non posse respondere a te prolatis (similitudine utor), respondebo, quando ex te audivero, quid significet *erat malus*, si *non dolere* erat. Et Simon dixit: Nihil. Tum Petrus: Num dolere et mori malum est? Respondit Simon: Ita esse videtur. Et Petrus: Non igitur malum semper exstitit, sed ne exstitisse quidem potest; nam dolere et mori accidentium sunt, quorum neutrum præsenti saluti est conjunctum. Quid enim est dolere nisi non congruere? Quid autem mors, nisi separatio animæ a corpore? Neque igitur, si harmonia exsistit, dolor intrat; nam mori ne omnino quidem exsistentium est, quia mors nihil aliud est, ut dixi, quam separatio animæ a corpore, quæ cum evenit, corpus quidem sensu expers dissolvitur, anima autem sensu affecta vivere pergit. Quare neque dolor adest neque mors, ubi harmonia existit, sed ne plantæ quidem letiferæ sunt, neque reptilia venenata, neque aliud horum quidquam, quorum finis est mors. Unde omnia recte creata videntur prævalente immortalitate. Et hoc ita eveniet, quando justitiæ gratia homo immortalis fit, regno Christi pacifico prævalente, quandoquidem temperamentum ejus mite est, ne acres procreet cupiditates, insuper etiam sapientia non erronea, ut nihil malorum tanquam bonum ad servitutem vel dolorem ferat, ita ut ille non sit mortalis.

XXI. Respondit Simon: Hæc quidem recte dixisti. At homo in hoc mundo nonne tibi cujusvis mali capax esse videtur? Dico autem cupiditatis, iracundiæ, luctus et hujuscemodi. Et Petrus: Et hæc quidem sunt accidentium, non æternorum; verumtamen animæ utiliter conjuncta jam invenientur. Etenim cupiditas ab illo, qui omnia bene creavit, opifice animali unita est, qua ad mistionem impulsum multiplicet humanum genus, cujus electa meliorum multitudo idonea redditur ad vitam æternam. Præterea sine cupiditate coitum cum muliere nemo faceret; jam vero voluptatis specie homo sibi ipse gratificans illius facit voluntatem. Itaque si quis cupiditate ad legitimum utitur connubium,

(*a*) Marc. IV, 34.

VARIÆ LECTIONES.

[62] Cfr. hom. XVII, 6. [63] Vbb. καὶ ὁ Πέτρος desiderantur in O. [64] συμβενόντων O., qui deinde in textu ἀσθενείας, in margine γρ. εὐσθενείας. [65] τό O. [66] Scripsi [πικροποιοῦν] ob analogiam cum seq. participio, etsi π[ικροποιόν] usui melius respondisset. ἀλγῶν p. ἀλγοῦν O. [67] ἀνθρωπότηταν O. [68] ἐπιτήδειος O.

impie non agit, sed in adulterium prorumpens impietatem committit, ideoque castigabitur, ut qui male usus sit eo, quod bene fuerit ordinatum. Simili modo etiam iracundiæ concessa a Deo est vis nos aggrediendi, ut ea excitemur ad peccatorum ultionem. Verumtamen immodice qui ea utitur, injuste agit, recte ea utens justum peragit. At luctui quoque subjecti sumus, quo doloris esse possimus participes obitus propinquorum, mulieris, vel liberorum, vel fratrum, vel genitorum, vel amicorum aliorumve. Commiserationis enim expertes hominis naturam exuissemus. Simul reliqua omnia apta esse reperientur, si considerentur modo a me indicato.

XXII. Tum Simon : Cur autem et homines præmature moriuntur, et morbi periodici veniunt, insuper et dæmones, insaniæ et calamitates multiformes magna castigandi facultate præditæ exsistere pergunt? Excepit Petrus : Quia homines omnino libidini suæ indulgentes inconsiderate coeunt, et ita seminibus alieno tempore sparsis ex naturæ indole innumerabilia procreantur mala. Debebant potius reputare, uti tempus definitum sit ad plantandum et seminandum aptum, ita et constitutos fuisse dies ad coitum idoneos. Hinc certe aliquis Moysis traditis peritus populum ob peccata accusans, noviluniorum secundum lunam et sabbatorum filios appellabat. At vero in principio mundi homines et longævi erant morbique immunes. Sed usu negligenter derelicto, filii illorum vicissim ob ignorantiam, ut non licuit, miscentes se, innumerabilibus calamitatibus liberos suos reddiderunt obnoxios. Quare et magister noster de illo, qui a nativitate cæcus erat et per eum vidit, interrogantibus, utrum hic peccaverit an genitores ejus, ut cæcus nasceretur, respondit : Neque hic in aliquo peccavit, neque ejus genitores, sed ut in eo manifestaretur Dei potestas, quæ ignorantiæ peccata sanat (*a*). Ac profecto ignorantiæ causa ejusmodi res eveniunt, quod videlicet ignoretur quando conjuge uti oporteat, et an libera sit a menstrua pollutione. Jam vero calamitates, quarum antea mentionem fecisti, ex ignorantia proveniunt, non e malo peracto. Concede insuper non peccantem et accipe non patientem, atque etiam alios patiendi immunes ad ei serviendum aptos invenies. Exempli gratia Moyses propter pietatem totius vitæ tempus consummavit mali expers, et Ægyptios ob peccata patientes precibus sanavit.

XXIII. Tum Simon : Hæc quidem ita sese habeant. Sed inæqualitas inter homines nonne tibi videtur injustissima? Alter enim mendicat, alter divitiis abundat, alter ægrotat, alter nimia valetudine fruitur, et quæ hujusmodi innumerabilia in humana

A ἐάν τις τῇ ἐπιθυμίᾳ χρῆται πρὸς νόμιμον γάμον, οὐκ ἀσεβεῖ, πρὸς μοιχείαν δὲ ὁρμῶν [69] δυσσεβεῖ, καὶ διὰ τοῦτο τιμωρεῖται, ὅτι τῷ [70] καλῶς τεθέντι ἐχρήσατο κακῶς. Ἔτι τε ὁμοίως ἡ ὀργὴ ἐν ἡμῖν ἐξάπτεσθαι φύσιν ἔχειν εἴληφε παρὰ Θεοῦ, ἵνα πρὸσ ἄμυναν ἁμαρτημάτων ὑπ' αὐτῆς ἑλκώμεθα. Πλὴν ἀμέτρῳ αὐτῇ τις χρησάμενος ἀδικεῖ, κατ' ἀξίαν δὲ χρώμενος τὸ δίκαιον ἐκτελεῖ. Ἀλλὰ καὶ λύπης ἐσμὲν δεκτικοὶ, ἵνα τὸ συμπαθητικὸν ἔχωμεν ἐπί τε θανάτῳ οἰκείων, γυναικὸς ἢ τέκνων ἢ ἀδελφῶν ἢ γονέων ἢ φίλων ἢ ἄλλων τινῶν. Ἐπείπερ, εἰ τὸ συμπάσχειν οὐκ εἴχομεν, ἀπάνθρωποι ἂν εἶμεν [71]. Ὁμῶς καὶ τὰ ἄλλα πάντα οἰκείως εὑρεθήσεται ἔχοντα, ἐάν γε δι' ὃ ἔλεγον [72] ἐ[πι]νοηθῇ.

XXII. Καὶ ὁ Σίμων· Διὰ τί δὲ καὶ ἄωροι τελευτῶσιν, καὶ περιοδικαὶ νόσοι γίνονται, ἔτι μὴν καὶ B δαίμονες καὶ μανίαι καὶ πάθη παντοδαπὰ κολάζειν μεγάλως δυνάμενα ὑπάρχει; Καὶ ὁ Πέτρος· Ὅτι οἱ ἄνθρωποι τὰ πάντα αὐτῶν τῇ ἡδονῇ χαριζόμενοι ἀπαρατηρήτως κοινωνοῦσιν καὶ οὕτως ἡ τῶν σπερμάτων καταβολὴ ἀκαίρως ἐπιδοθεῖσα φυσικῶς τὰ μυρία ἐκφύει κακά. Ἐχρῆν δὲ αὐτοὺς λογίζεσθαι, ὅτι, ὡς τοῦ φυτεῦσαι καὶ σπεῖραι καιρὸς ἐπιτήδειος ὥρισται, οὕτω καὶ τοῦ κοινωνῆσαι ἐπιτηρήσιμοι ἡμέραι προσῳκείωνται. **392** Ἔνθεν γοῦν τις ἐκ τῆς Μωϋσέως παραδόσεως μεμαθηκὼς, αἰτιώμενος τὸν λαὸν ἐπὶ ἁμαρτίας, υἱοὺς νεομηνιῶν τῶν κατὰ σελήνην καὶ σαββάτων ἀπεκάλει. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἀρχὰς τοῦ κόσμου οἱ ἄνθρωποι πολυετεῖς τε ἦσαν καὶ ἄνοσοι. Ὁπότε δὲ ἀμελήσαντες τὴν παρατήρησιν ἀπέλιπον, ἔκτοτε κατὰ διαδοχὴν υἱοὶ ἀγνοίας αἰτίᾳ [ὡς] μὴ δεῖν κοινωνοῦντες C ὑπὸ μυρία πάθη τὰ ἑαυτῶν τιθέασι τέκνα. Ὅθεν καὶ [Διδάσκ]αλος ἡμῶν περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς πηροῦ καὶ ἀναβλέψαντος παρ' αὐτοῦ ἐξετά[ζων ἐρωτήσασιν], εἰ [73] οὗτος ἥμαρτεν ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ, ἀπεκρίνατο· οὔτε οὗτός τι ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα δι' αὐτοῦ φανερωθῇ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγνοίας ἰωμένη τὰ ἁμαρτήματα. Καὶ ἀληθῶς ἀγνοίας αἰτίᾳ τὰ τοιαῦτα γίνεται, ἤτοι τῷ μὴ εἰδέναι πότε δεῖ κοινωνεῖν τῇ γαμετῇ, εἰ καθαρὰ ἐξ ἀφέδρου τυγχάνει. Πλὴν ἃ προείρηκας πάθη ἐξ ἀγνοίας ἐστίν, οὐ μέντοι ἐκ πονηροῦ εἰργασμένου. Προσέτι δὲ δὸς τὸν μὴ ἁμαρτάνοντα καὶ λάβε τὸν μὴ πάσχοντα, καὶ πρὸς τὸ μὴ πάσχειν καὶ ἄλλους αὐτὸν θεραπεῦσαι δυναμένους εὑρήσεις [74]ι Αὐτίκα γοῦν Μωϋσῆς διὰ εὐσέβειαν ἀπαθὴς τὸν πάντα τῆς ζωῆς D διετέλεσε χρόνον, καὶ τοὺς Αἰγυπτίους δι' ἁμαρτίας πάσχοντας εὐχαῖς ἴατο.

XXIII. Καὶ ὁ Σίμων· Ἔστω μὲν ταῦτα οὕτως ἔχειν. Οὐ δοκεῖ σοι ἀδικωτάτη ἡ ἐν ἀνθρώποις ἀνωμαλία; Ὃς μὲν γὰρ πένεται, ὃς δὲ πλουτεῖ, **393** καὶ ὃς μὲν νοσεῖ, καὶ [ὃς δὲ] ὑγιαίνει, καὶ ὁμῶς τοιαῦτά τινα μυρία ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. Καὶ ὁ Πέτρος·

(*a*) Joan. IX, 2, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[69] ὁρμῶ O. [70] τό O. [71] ἂν εἶ (subnotatum) εἶμεν O. [72] λέγον (sic) O. [73] εν absque spiritu O., qui dein ἐγεννήθη. [74] εὕρης O., qui dein διό p. διά.

Οὐ συνορᾷς, ὦ Σίμων, ὅτι πάλιν ἐκτὸς τοῦ σκοποῦ τοὺς λόγους πέμπεις; Περὶ πονηροῦ γὰρ ἡμῶν διαλεγομένων, σὺ ἐκτροπὴν ποιήσας περὶ τῶν δοκούντων ἀσοπημάτων τὸν λόγον εἰσηγήσω. Πλὴν καὶ εἰς αὐτὸ ἐρῶ. Ὁ κόσμος ὄργανόν ἐστι τεχνικῶς γεγονὸς [75], ἵνα τῷ ἐσομένῳ ἄῤῥενι αἰωνίως ἡ θήλεια τίκτῃ δικαίους αἰωνίους υἱούς. Οὐκ ἐδύναντο δὲ εὐσεβεῖς [76] ἐνταῦθα ἀποτελεσθῆναι, εἰ μὴ ἦσαν οἱ ἐνδεεῖς οἷς ἐπικουρήσουσιν. Ὁμοίως τε καὶ διὰ τοῦτο εἰσὶ καὶ νοσοῦντες, ὧν προνοήσουσιν. Καὶ τὰ ἑξῆς τοῦτον περιέχει τὸν λόγον. Καὶ ὁ Σίμων· Οὐκοῦν ἠτύχηται τοῖς ταπεινοῖς; Πρὸς γὰρ τὸ ἀποτελεσθῆναι δικαίους αὐτοὶ κακουχοῦνται. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ ἦν αἰώνιος ταπείνωσις αὐτῶν, ἀτυχία ἂν ἦν μεγίστη. Ἀλλὰ πρὸς τῷ κλήρῳ τὰ ταπεινώματα καὶ ὑψώματα ἀνθρώποις γίνεται. Ὧ δ' ἂν μὴ ἀρέσκῃ ὁ κλῆρος, ἔνεστιν ἐκκλήτως χρησάμενον καὶ νομίμως διαδικασάμενον τὸν ὑπ' αὐτοῦ ὑπαλλάξαι βίον. Καὶ ὁ Σίμων· Τίς οὗτος ὁ κλῆρος, καὶ ἔκκλητος; Καὶ ὁ Πέτρος· Τοῦτο ἑτέρου λόγου ἐξήγησίς ἐστιν. Πλὴν ἐὰν ἐπιτρέψῃς, δεῖξαί σοι δυνάμεθα, πῶς ἀναγεννηθεὶς καὶ τὴν γένεσιν ὑπαλλάξας καὶ νομίμως βιώσας αἰωνίου τεύξῃ σωτηρίας.

XXIV. Καὶ ὁ Σίμων ταῦτα ἀκούσας ἔφη· Μήτι νομίσῃς, ὡς ἐπειδὴ εἰς ἕκαστον κεφάλαιον ζητῶν [σε] συνετιθέμην ὡς πληροφορούμενος ἐφ' **394** ἕτερον ἐρχόμενον κεφάλαιον; ἀλλ' ἀγνοίας σοι τὸ [77] πείθεσθαι παρεῖχον, ἵνα ἐπ' ἄλλο ἔλθῃς κεφάλαιον, ὅπως πάσης ἀγνοίας σου μαθὼν μὴ στοχαζόμενος καταγινώσκω σου. Ἀλλὰ πεπληροφορημέ[νων] νῦν ἤδη [78] τριῶν ἡμερῶν μοι συγχώρησον, καὶ ἐλθὼν δείξω σε μηδὲν εἰδότα. Ταῦτα τοῦ Σίμωνος εἰπόντος καὶ ἐξιέναι μέλλοντος ὁ ἐμὸς ἔφη πατήρ· Βραχέα μου, Σίμων, ἐπακούσας, ὥς σοι φίλον ἐστὶν, πορεύου. Μέμνημαι, ὡς τὴν ἀρχὴν πρὸ τῆς ζητήσεως, ὡς μήπω πεῖράν μου λαβὼν, προλήψεις μου κατέφερες. Καὶ νῦν δὲ ἐπαλλήλως ἀκούσας τῆς ζητήσεως καὶ Πέτρον [79] ἐν ὑπεροχῇ γνοὺς καὶ αὐτῷ τὸ ἀληθεύειν νῦν δοὺς, τί σοι φαίνομαι ὀρθῶς κρίνειν εἰδὼς, ἢ οὔ; Εἰ μὲν γὰρ ὀρθῶς κρίναντά με φαίης, μὴ συνθῇ, ἵνα μὴ φαίνῃ [80] προειλημμένος, ὁ καὶ μετὰ ὁμολογίαν ἥττων [81] συνθέσθαι μὴ θέλων. Εἰ δ' ἄρα μὴ ὀρθῶς τὸν Πέτρον ἐν ὑπεροχῇ τῆς ζητήσεως ἀπεφαινόμην, σὺ ἡμᾶς πεῖσον, πῶς οὐκ ὀρθῶς ἐκρίναμεν, ἢ τοῦ ζητεῖν αὐτῷ ἐπὶ πάντων μὴ παύσῃ, ἐπεὶ ἔσται σοι ἑκάστοτε ἡττωμένῳ καὶ συντιθεμένῳ· Ἢ δὲ τὸ αἰδεῖσθαι ἔχεις ἀπὸ πάντων τῶν ἀκροατῶν ἀντὶ μεγίστης τιμωρίας καταγινωσκομένῳ καὶ ἀσχημονοῦντι ὑπὸ συνειδήσεως [82] τὴν σεαυτοῦ ἀλγεῖν ψυχήν· τὸ γὰρ νενικῆσθαι ἔργῳ εἴδομεν, τὸν δὲ ἐπαγγελλόμενόν σου λόγον ἠκούσαμεν. Πέρας γοῦν οὐκ οἶμαι, σὲ ἐπὶ τὴν ζήτησιν **395** ἐλθεῖν, ὡς ὑπέσχου, ἀλλὰ πρὸς τῷ δοκεῖν μὴ αἰτιᾶσθαι [83] ἐξιὼν ἐπανελθεῖν ὑπέσχησαι [84].

vita reperiuntur alia. Et Petrus: Nonne vides, Simon, te iterum extra propositum sermones mittere? Nobis enim de malo colloquentibus, digrediens disceptationem de iis tu introducis, quæ sibi contradicere videntur. Nihilominus tibi respondebo Mundus est opus artificiose factum, ut masculo in æternum futuro femina pariat justos ac æternos filios. At pii hic ad perfectionem venire non possent, nisi pauperes exsisterent, quibus auxilium ferrent. Simili modo et ægrotantes adsunt, quibus provideant. Et eo spectant reliqua. Tum Simon: Quid ergo, pauperes nonne infelices sunt? Male nimirum patiuntur, ut justi ad perfectionem veniant. Et Petrus: Si eorum humilitas esset æterna, infortunium esset maximum. Sed humiliationes et exaltationes hominibus sorte attribuuntur. Cui autem sors non placet, illi licet vitam, qua electa utitur, recte dijudicatam per semetipsum commutare. Tum Simon: Quænam est illa sors, et ea quidem electa? Et Petrus: Hoc alius disquisitionis argumentum est. Verumtamen, si non vetueris, tibi ostendere possumus, quomodo generatione commutata iterum natus tu recte vivendo æternam salutem adipisci valeas.

XXIV. Quibus auditis Simon respondit: An non intelligis, quomodo capitulatim disquirens tibi ad proximum progredienti caput consenserim quasi satisfactus? Sed dedi occasionem inscitiam tibi persuadendi, ut ad aliud capitulum progressus tota ignorantia tua cognita non conjectans te dijudicem. Sed tres cum jam præterierint dies, mecum dissere et continuando ego ostendam te nihil scire. Hæc cum Simon locutus esset et exire vellet, pater meus dixit: Paululum me ausculta, Simon, et postea, si lubet, proficiscere. Memini te initio disputationis, quasi me non cognoveris, divinationes meas contempsisse. Sed jam cum alterius partis disquisitionem audiverim, rectene tibi statuere videor an non, si Petrum te superiorem crediderim, eumque verum dicere confitear? Si quidem recte me censere dicis, noli pacisci, ne videaris quamvis præoccupatus vel ex consensu et victus nolle concedere. Sin Petrum in disputatione superiorem esse non recte ostendebam, persuade nobis, quomodo non recte censuerimus, aut noli cessare a disquisitione coram omnibus, cum tibi alterutrum eligere licebit, aut superari aut componere. Sed tu fortasse pudere coram omnibus auditoribus maximam putas pœnam ei, qui dijudicatus est, quia partes male egerit; et ex conscientia dolorem patiatur; nam victum te esse re ipsa scimus, cum orationem a te prolatam audiverimus. Præterea quoque non credo te venisse ad disputationem, quemadmodum promiseras, sed, ne arguaris, rediturum te exiens promisisti.

VARIÆ LECTIONES.

[75] γεγονώς O. [76] Ita scrib. monet amanuensis codicis O. in margine, ἀσεβεῖς in textu. [77] τοῦ O. [78] νῦν δέ O. [79] πέτρος O., qui deinde καὶ τί p. τί. [80] ἵνα μὴ φαίνῃ dedi ex conjectura, δὲ σὺ φαίνῃ O. [81] ἥτταν O. [82] συνειδηάσεως O. [83] αἰτεῖσθαι O. [84] ὑπέσχηται O.

XXV. Ac Simon, cum hæc audisset, præ ira dentibus stridens tacite abiit. Petrus autem cum non paucum temporis diei superesset, ægrotis ad sanandum manibus impositis, multitudinem dimisit, cumque familiaribus domum ingressus consedit. Tum comitum unus, cui Sophoniæ nomen: Benedictus, inquit, sit Deus, qui te, Petre, elegit, ut probi sapientiæ acquiescere possent. Nam vere magnifice et cum patientia contra Simonem disputasti. Nunc a te petimus, ut et nobis de malis colloquaris, sperantes genuiniorem te nobis facturum sermonem, non autem jam hac hora, sed cras, si tibi placet: etenim parcendum tibi est ob labores, quos in disquisitione pertulisti. Respondit Petrus: Scire vos volo, inter ipsos labores eum acquiescere, qui lubenter laborat, cum, qui invitus operetur, in ipsa quiete vel maxime laboret. Itaque maximam mihi recreationem præbetis, si me de iis colloqui facitis, quæ mihi in deliciis sunt. Ita de consilio ejus satisfacti et lassitudini indulgentes rogavimus ut in noctem differret, quemadmodum mos ei erat cum familiaribus colloquendi. Ac postea cibo sumpto ad somnum conversi sumus.

HOMILIA XX.

I. Ubi noctu surrexit, nobis expergefactis consedit secundum morem et dixit: Interrogate me, de quibus lubet. Tum Sophonias primus ei dicere incœpit: Explica nobis discere cupientibus, quid reapse de malo sit sentiendum. Et Petrus: Jam, inquit, in disputatione cum Simone habita id demonstravi, licet variis in capitulis non perspicue apparuerint, quæ de eo disserui; multa quippe capitula quibus vis deesse videtur æquo veritati, etiam multitudini notitiam aliquam veri suppeditant: ita ut si nunc vobis dicam, quæ tum Simoni dixi per multa capitula, nolite credere, vos eodem modo honorari ac illum. Et Sophonias: Recte, inquit, dicis; nam si nunc nobis ex multis tunc perhibitis capitulis definis, quod verum sit clarius ostendes.

II. Tum Petrus: Jam audite, inquit, veritatem de recta mali harmonia. Deus duobus regnis definitis duo quoque æva constituit, malo præsentem mundum assignans, quia brevis temporis spatium permanet celeriterque transit, bono autem se daturum promisit mundum futurum, grandem quippe atque æternum. Ac hominem creavit libero arbitrio præditum, ut facultate polleret inclinandi ad agenda, quæ ei placerent. Et corpus ejus tripartitum est, cum originem ducat ex femineo; nam affectum est cupiditate, ira, luctu et quæ ad ea pertinent. Simili modo spiritus cum non trium generum sit, sed triplex, ortus ex masculo et capax est ratiocinandi, cognoscendi, metuendi et eorum,

A XXV. Ὁ δὲ Σίμων ταῦτα ἀκούσας ὑπὸ ὀργῆς τοὺς ὀδόντας βρύξας, σιωπῶν ἐπορεύθη. Ὁ δὲ Πέτρος ἔτι ὥρας οὐκ ὀλίγης οὔσης τὸν πολὺν ὄχλον χειροθετήσας πρὸς ἴασιν καὶ ἀπολύσας, μετὰ τῶν συνηθεστέρων εἰσιὼν οἴκοι ἐκαθέσθη. Καὶ δή τις τῶν ἀκολούθων Σοφωνίας [85] ὄνομα ἔφη· Εὐλόγηται, Πέτρε, ὁ Θεὸς, ὁ ἐκλεξάμενός σε καὶ σοφίας ἀναπαύσεως μὲν ἕνεκεν τῶν εὐγνωμόνων· ἀληθῶς γὰρ μεγάλως καὶ ἀνεξικάκως διειλέχθης [86] πρὸς Σίμωνα. Καὶ ἡμῖν δὲ περὶ πονηρῶν διαλεχθῆναί σε ἀξιοῦμεν, ἐλπίζοντες γνησιώτερόν σε ἡμῖν τὸν περὶ αὐτοῦ ἐκφάναι λόγον, καὶ ταῦτα οὐκ αὐτῆς ὥρας, ἀλλ' αὔριον, εἴ σοι φίλον ἐστίν· συγγινώσκομεν γάρ σοι διὰ τοὺς ἐκ τῆς ζητήσεως καμάτους. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰδέναι ὑμᾶς θέλω, ὅτι ὁ μετὰ ἡδονῆς ποιῶν τι ὑπ' αὐτῶν τῶν καμάτων ἀναπαύεται, μὴ ποιῶν δὲ ἃ βούλε- B ται ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀναπαύσεως κάμνει τὰ μέγιστα. Ὥστε μοι τὰ μεγάλα τῆς ἀναπαύσεως χαρίζεσθε τὰ ἐμοὶ φίλα διαλέγεσθαι ποιοῦντες. Πλὴν ἐπὶ τῇ προαιρέσει αὐτοῦ ἐξαρκεσθέντες καὶ τοῖς καμάτοις συγγνόντες εἰς τὴν νύκτα [87], ὡς αὐτῷ ἔθος ἦν πρὸς τοὺς γνησι[ωτέρους] λέγεσθαι, τὴν ὑπέρθεσιν γενέσθαι ἠξιώσαμεν. Καὶ δὴ ἁλῶν μεταλαβόντες εἰς ὕπνον [ἐτρά]πημεν.

396 ὉΜΙΛΙΑ Κ'.

I. Νύκτωρ δὲ διαναστὰς καὶ διυπνίσας ἡμᾶς, καθεσθεὶς συνήθως ἔφη· Πυνθάνεσθέ μου, περὶ ὧν βούλεσθε. Καὶ ὁ Σοφωνίας αὐτῷ πρῶτος ἤρξατο· Πῶς ὄντως ὁ περὶ πονηροῦ λόγος ἔχει, ἐπιθυμοῦσιν C ἡμῖν μαθεῖν ὑφήγησαι. Καὶ ὁ Πέτρος. Ἤδη μὲν, ἔφη, καὶ διὰ τῆς πρὸς Σίμωνα διαλέξεως ἐξέφηνα, τῷ δὲ σὺν ἑτέροις κεφαλαίοις τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρηκέναι οὐ πάνυ σαφῶς ἐφωτίσθη· πολλὰ γὰρ κεφάλαια ἰσοδυναμεῖν δοκοῦντα τῷ ἀληθεῖ αὐτοῦ τοῦ ἀληθοῦς τοῖς πλείοσι παρέχει τινὰ γνῶσιν· ὥστε, ἐὰν νῦν ὑμῖν εἴπω, ἃ τότε μετὰ πολλῶν εἰρήκειν κεφαλαίων τῷ Σίμωνι, μὴ οἰηθῆτε ἴσῃ αὐτῷ τιμῇ τετιμῆσθαι. Καὶ ὁ Σοφωνίας· Ὀρθῶς, ἔφη, λέγεις· εἰ νῦν γὰρ ἡμῖν ἐκ πολλῶν τῶν τότε εἰρημένων κεφαλαίων ἀφορίζεις, αὐτὸ τὸ ἀληθὲς ποιήσεις φανερώτερον.

II. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἀκούσατε, ἔφη, τοιγαροῦν τῆς περὶ τοῦ πονηροῦ ἁρμονίας τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Θεὸς δύο βασιλείας ὁρίσας καὶ δύο αἰῶνας συνεστήσατο, κρίνας τῷ πονηρῷ δεδόσθαι τὸν παρόντα κόσμον διὰ τὸ μικρόν τε αὐτὸν εἶναι καὶ παρέρχεσθαι ὀξέως, τῷ D δὲ ἀγαθῷ σώσειν ὑπέσχετο τὸν μέλλοντα αἰῶνα, ἅτε δὴ μέγαν ὄντα καὶ ἀΐδιον. Τὸν οὖν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον ἐποίησεν, ἐπιτηδειότητα ἔχοντα νεύειν πρὸς ἃς βούλεται πράξεις. Καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἐστι τριμερὲς, ἐκ θηλείας ἔχον τὴν γένεσιν. **397** Ἔχει γὰρ ἐπιθυμίαν, ὀργὴν, λύπην καὶ τὰ τούτοις ἑπόμενα. Τὸ δὲ πνεῦμα καὶ αὐτὸ οὐ τριτογενὲς ὄν, ἀλλὰ τριμερὲς, ἐκ τοῦ ἄῤῥενος ἔχει τὴν γένεσιν, καὶ δεκτικόν ἐστι λογισμοῦ, γνώσεως, φόβου καὶ τῶν τού-

VARIÆ LECTIONES.

[85] Σοφονίας O., ut etiam infra constanter. [86] Nolui scribere διελέχθης. [87] νύκταν O.

τοις ἑπομένων. Ἑκατέρα δὲ τῶν τριάδων μίαν ἔχει τὴν ῥίζαν, ὡς εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἐκ φυραμάτων δύο, θηλείας τε καὶ ἄῤῥενος. Διὸ δὴ καὶ δύο αὐτῷ ὁδοὶ προετέθησαν, νόμου τε καὶ ἀνομίας· δύο τε βασιλεῖαι ὡρίσθησαν, ἡ μὲν οὐρανῶν λεγομένων, ἡ δὲ τῶν ἐπὶ γῆς νῦν βασιλευόντων. Ἀλλὰ καὶ δύο βασιλεῖς ἐτάχθησαν, ὧν ὁ μὲν τοῦ παρόντος καὶ προσκαίρου κόσμου νόμῳ βαφιλεύειν χειροτονεῖται, ὃς καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ πονηρῶν χαίρειν ἐκράθη· ὁ δὲ ἕτερος, καὶ αὐτὸς βασιλεὺς ὑπάρχων τοῦ ἐσομένου αἰῶνος, στέργει πᾶσαν ἀνθρώπων φύσιν, ἐν τοῖς παροῦσι τὴν παῤῥησίαν ἔχειν οὐ δυνάμενος, [ἀλλ'] ὥς τίς ποτ' ἐστὶ λανθάνειν πειρώμενος τὰ συμφέροντα συμβουλεύει.

III. Τῶν δὲ δύο τούτων [ὁ ἕτερος] τὸν ἕτερον ἐκβιάζεται, Θεοῦ κελεύσαντος. Ἕκαστος δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐξουσίαν ἔχει, [ἐκείν]ῳ αὐτῶν, ᾧ βούλεται, πείθεσθαι πρὸς τὸ πράσσειν ἀγαθὰ ἢ κακά. Πλὴν ἐὰν τὰ ἀγαθά τις πράσσειν ἕληται, τοῦ ἐσομένου ἀγαθοῦ βασιλέως γίνεται κτῆμα· εἰ δὲ φαῦλα πράξειέ τις, τοῦ παρόντος [88] γίνεται πονηροῦ ὑπηρέτημα. Ὃς δι' ἁμαρτίας κρίσει δικαίᾳ τὴν κατ' αὐτοῦ λαβὼν ἐξουσίαν καὶ πρὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος θελήσας αὐτῇ χρῆσθαι [89] ἐν τῷ νῦν βίῳ κολάζων ἥδεται, καὶ **398** ὡς ἰδίᾳ χαριζόμενος ἐπιθυμίᾳ τὴν τοῦ Θεοῦ βούλησιν ἐκτελεῖ. Ὁ δὲ ἕτερος ἐπὶ δικαίων ἐξουσίᾳ χαίρειν [90] δημιουργηθεὶς, δίκαιον εὑρὼν μεγάλως εὐφραίνεται, σώζων αὐτὸν ἀϊδίῳ ζωῇ, καὶ αὐτὸς δὲ ὡς ἑαυτῷ χαριζόμενος τὴν ὑπὲρ τούτων εἰς Θεὸν ἀναφέρει χάριν. Ἔξεστι δὲ παντὶ ἀδίκῳ μεταμεληθέντι σώζεσθαι, καὶ παντὶ δικαίῳ ἀνδρὶ ἐπὶ τελευταίας ἁμαρτίας δίκην ὑπέχειν. Πλὴν οἱ δύο ἡγεμόνες οὗτοι ταχεῖαι χεῖρές εἰσι Θεοῦ προλαμβάνειν ἐπιθυμοῦσαι, τὸ αὐτοῦ θέλημα ἐπιτελεῖν. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, εἴρηται καὶ τῷ νόμῳ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι. Ἀληθῶς γὰρ ἀποκτείνει [91] καὶ ζωογονεῖ. Ἀποκτείνει μὲν διὰ τῆς ἀριστερᾶς, τοῦτ' ἔστι διὰ τοῦ ἐπὶ κακώσει τῶν ἀσεβῶν χαίρειν κραθέντος πονηροῦ. Σώζει δὲ καὶ εὐεργετεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, τοῦτ' ἔστι διὰ τοῦ ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ σωτηρίᾳ δικαίων χαίρειν δημιουργηθέντος [92] ἀγαθοῦ. Εἰσὶ δὲ οὗτοι τὰς οὐσίας ἔχοντες οὐκ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἑτέρα τις ἀρχή. Οὐ μὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ζῶα προεβλήθησαν, ὁμόδοξοι γὰρ αὐτῷ ἦσαν· οὔτε συμβεβηκόσιν αὐτομάτως παρὰ τὴν αὐτοῦ βουλὴν γεγονότες. Ἐπεὶ τὸ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μέγιστον ἀνῄρητο ἄν. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μὲν προβέβληνται τὰ πρώτιστα στοιχεῖα τέσσαρα τό τε θερμὸν καὶ ψυχρὸν, ὑγρόν τε καὶ ξηρόν. Ὅθεν δὴ καὶ πατὴρ τυγχάνει πάσης οὐσίας οὔσης γνώμης τῆς κατὰ τὴν κρᾶσιν· ἔξω γὰρ κραθεῖσιν αὐτοῖς ὡς τέκνον ἡ προαίρεσις ἐγεννήθη. Ὁ οὖν πονηρὸς πρὸς τῷ [93] **399** τοῦ ἐνεστῶτος κόσμου τέλει ὑπουργήσας ἀμέμπτως τῷ Θεῷ, ἅτε δὴ οὐ μιᾶς οὐ-

A quæ huc pertinent. Utrique autem triadum eadem radix est, ita ut homo duabus commistionibus, feminei cum masculo, compositus sit. Quapropter etiam duæ viæ, æquitatis ac iniquitatis, propositæ, duo quoque regna definita sunt, alterum cœlorum appellatum, alterum eorum, qui nunc in terra regnant. Ac similiter duo reges constituti sunt quorum alter præsenti ac temporaneo mundo regnare et pernicie malorum gaudere lege tenetur; alter autem, rex et ipse, futuri quidem ævi, universam diligit naturam humanam: qui libertatem agendi etsi in præsenti non habet, nihilominus de utilibus suadendis latenter sollicitus est.

III. Horum, duorum, Deo ordinante, alter alteri B vim infert. Quisque autem hominum facultatem habet, eorum cui vult obediendi ad bona perficienda aut mala. Ac si quis bona facere sibi eligit, proprietas redditur futuri boni regis; sin quis iniqua perpetret, præsentis mali fit adjutor. Qui quidem cum propter peccata justo judicio eum puniendi acceperit facultatem et ante ævum æternum ea uti cupiat, in hac vita castigando gaudet et quasi suo ipsius desiderio gratificans Dei voluntatem perficit. Alter vero conditus, ut justorum imperio gaudeat, bono quodam invento magnopere lætatur, cumque vitæ æternæ salvat, et ipse vere quasi sibi indulgens amorem ergo eos in Deum refert. Attamem quivis injustus converti potest atque salvari, quilibet vir justus peccata commissa pœna luere. Hi C quidem duo duces veloces Dei manus sunt ad anticipandum promptæ, ut ejus voluntatem exsequantur. Quod ita se habere, dictum est etiam in lege ex ipsius Dei persona: *Ego occidam et ego vivere faciam; percutiam et ego sanabo* (a). Nam vere occidit et vivificat. Occidit autem sinistra, id est per malum, qui lætari tenetur impiorum exitio. Vivificat autem et benefacit dextra, id est per bonum, qui ita creatus est, ut beneficentia et salute justorum gaudeat. At hi facultate pollentes non extra Deum existunt; alius enim extra eum principatus est nullus. Neque autem ex Deo ut animalia projecti sunt, cum æqua pollerent potestate ac ille: neque exstiterunt per semetipsos contra illius voluntatem geniti, cum ita summum imperium ei tolleretur. Sed ex Deo quidem projecta sunt priora D quatuor elementa, calidum et frigidum, humidum et siccum. Quare etiam pater est cujusvis materiæ, ut quæ mistura evenerit secundum ejus sententiam; commistis enim ipsis consilium extra nascebatur ut fetus. Malus igitur in fine præsentis mundi integre coram Deo vivens, cum jam non pertineat ad solam iniquitatis substantiam, instauratus potest bonus fieri. Etenim jam non amplius male agit,

(a) Deut. xxxii, 39.

VARIÆ LECTIONES.

[88] παρόνοντος O. [89] Vbb. αὐτῇ χρῆσθαι add. ex conjectura. [90] χάριν O. [91] ἀποκτέννει scr. O. Ita et subinde. [92] δημιουργηθέντα O. [93] τό O.

quamquam malus est, cum lege facultatem acceperit male agendi.

IV. Quæ cum Petrus locutus esset, Michæas, qui et ipse ex comitum numero erat, interrogavit : unde igitur, fit, ut homines delinquant ? Respondit Petrus : Quia ignorant se pro iis, quæ male egerint, in judicio penitus daturos esse pœnam. Unde, quemadmodum alias dixi, etiam prolem habentes cupiditati indulgent, ut evenit in occisione tenerorum infantium vel in alio decipiente peccato. Nam, ut modo indicavi, se judicatum iri nescientes, quia nihil est, qnod ipsos terreat, properant ad libidini temere atque illicite satisfaciendum. Ideo non Deus injustus est, quippe qui cupiditatem ad vitam propagandam bene ordinaverit ; at ipsi sceleratissimi, quippe qui abusi sint eo, quod in cupiditate bonum est. Ita censeri debet etiam de ira ; qua qui recte utitur ut licitum est, non impie agit, sed ultra modum progrediens judicio obnoxius peccat.

V. Iterumque Sophonias excepit : Longanimitas tua, domine mi Petre, nobis animum addit, ob majorem firmitatem de aliis multis te interrogandi. Quare omnino cum fiducia te exploramus. Memini quippe Simonem heri tecum disputantem asseruisse, malum, si a Deo genitus sit, consequenter esse debere ejusdem essentiæ ac genitorem, ideoque bonum, neque malum. Ac tu respondisti, nequaquam rem ita sese habere, cum multi ex bonis gignerentur mali, sicuti ex Adam duo exstitissent, alter bonus, alter malus. Simoni autem arguenti, te exemplis uti humanis, respondisti, neque illud, deum gignere eo modo esse admittendum, quippe quod exemplum et ipsum sit humanum. Ego autem Sophonias Deum gignere admitto, malum gignere eum non concedo, etiamsi inter homines boni gignant malos. Nec tamen credo, me absurde alia eorum, quæ hominum sint, Deo attribuere, alia non, cum alterum, gignere, concesserim, non ita alterum, dispari modo gignere. Nam homines liberos ut par est dissimiles ipsorum consiliis hanc ob causam procreant. Cum quatuor partibus componantur, secundum varia anni tempora varie eorum corpora vertuntur, ita ut in corpore humano secundum quodvis tempus id, quod anni tempori proprium sit, crescat aut decrescat congruentem misturam delens. Nam semina temperatorum non semper ita permanentium alias aliter commista segregantur, eaque secundum temporis mistionem et consilia sequuntur sive bona sive mala. At tale quid de Deo non est statuendum. Nam cum immutabilis sit atque æternus, quando creare vult, procreatum ejusdem modi ac creatorem esse oportet, quod ad substantiam scilicet et mentem. Sed si quis eum quoque

A σίας ὢν τῆς πρὸς κακίαν μόνης, μετασυγκριθεὶς ἀγαθὸς γενέσθαι δύναται. Οὐδὲ γὰρ νῦν κακόν τι ποιεῖ, καί τοι κακὸς ὤν, νομίμως κακουχεῖν εἰληφὼς τὴν ἐξουσίαν.

IV. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, Μιχαίας, καὶ αὐτὸς τῶν ἀκολούθων τις ὤν, ἐπύθετο· Πόθεν οὖν τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἁμαρτάνειν ; Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ἐκ τοῦ ἀγνοεῖν, ὅτι περὶ ὧν πράσσουσι κακῶς, κρί[σεως γε] νομένης πάντως κολασθῆναι ἔχουσιν. Ὅθεν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ὡς ἄλλοτε εἶ[πον], διαδοχὴν βίου ἔχοντες, ταύτην πληροφοροῦσιν, ὡς ἔτυχεν ἡμ[έρων] παίδων φθορᾷ, ἢ ἄλλῃ τινὶ κολακευούσῃ ἁμαρτίᾳ. Τῷ γὰρ ἀγνοεῖν, ὅτι κρίνονται, ὡς φθάσας εἶπον, διὰ τὸ ἄφοβον τὴν ἐπιθυμίαν οὐ νομίμως πληροῦν ἐπείγονται. Ὥστε οὐχ ὁ Θεὸς κακὸς, ὁ καλῶς θεὶς τὴν B ἐπιθυμίαν, ἵνα διαδοχὴ βίου γένηται, ἀλλ' αὐτοὶ ἀσεβέστατοι, οἱ τῷ καλῷ τῆς ἐπιθυμίας χρησάμενοι κακῶς. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς ὀργῆς ἔστι λογίσασθαι, ὅτι δικαίως μὲν αὐτῇ τις χρησάμενος, ὡς ἔξεστιν, εὐσεβεῖ, παρὰ δὲ τὸ μέτρον ἐξελθὼν καὶ ἑαυτῷ τὴν κρίσιν λαβὼν ἀσεβεῖ.

V. Καὶ ὁ Σοφωνίας πάλιν ἔφη· Ἡ μακροθυμία σου, κύριέ μου Πέτρε, παῤῥησίαν ἡμῖν χαρίζεται, ἀκριβείας χάριν κατὰ πολλὰ πυνθάνεσθαί σου. Διὸ θαῤῥοῦντες παντὶ τρόπῳ τὴν ἐξέτασιν ποιούμεθα. Μέμνημαι τοίνυν, ὡς χθὲς Σίμων πρὸς σὲ τὴν ζήτησιν ἔχων ἔφη, ὅτι ὁ πονηρὸς, εἰ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γεγένηται [94], ἀκολούθως τῆς αὐτῆς τῷ προβαλόντι τυγχάνει οὐσίας, **400** καὶ ἀγαθὸς ὄφειλεν εἶναι, καὶ οὐχὶ κακός. Σὺ δὲ ἀπεκρίνω, μὴ πάντως οὕτως ἔχειν, καθότι πολλοὶ ἐξ ἀγαθῶν κακοὶ γεννῶνται, ὥσπερ ἐκ C τοῦ Ἀδὰμ ὁποῖοί τινες ὄντες δύο ἐγεννήθησαν, ὧν ὁ μὲν ἦν κακὸς, ὁ δ' ἀγαθός. Τοῦ δὲ Σίμωνος αἰτιασαμένου, ὅτι ἀνθρωπίνοις ἐχρήσω παραδείγμασιν, ἀπεκρίνω, ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ οὐδὲ τὸ γεννῆσαι Θεὸν παραδέξασθαι δεῖ· ἀνθρώπινον γὰρ καὶ τοῦτο τὸ παράδειγμα. Ἐγὼ δὲ Σοφωνίας τὸ μὲν γεννῆσαι Θεὸν παραδέχομαι, τὸ δὲ κακὸν γεννῆσαι οὐ προσίεμαι, κἂν τῶν ἀνθρώπων οἱ ἀγαθοὶ κακοὺς γεννῶσι. Καὶ μή τοι νομίσας με ἀλόγως τῶν ἀνθρώποις διαφερόντων ἔνια μὲν τῷ Θεῷ ἀποδιδόναι, ἔνια δὲ οὔ, ἐπειδὴ τὸ μὲν γεννῆσαι δίδωμι, τὸ δὲ ἀνόμοιον αὐτοῦ γεννῆσαι οὐκ ἀποδίδωμι. Οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι κατὰ τὸ εἰκὸς ἀνομοίους ταῖς ἑαυτῶν γνώμαις γεννῶσιν υἱοὺς διὰ τοιαύτην αἰτίαν. Ἐκ τεσσάρων γὰρ συνεστῶτες μερῶν κατὰ τὰς διαφόρους τροπὰς διαφόρως D τρέπονται τὰ σώματα, ὡς καὶ [95] ἐν ἀνθρωπείῳ σώματι καθ' ἕκαστον καιρὸν τὸ τῆς τροπῆς ἴδιον αὐξανόμενον ἢ ἐλαττούμενον τὴν σύμμετρον κρᾶσιν ἀθετεῖ. Τῶν γὰρ συγκραμάτων [96] οὐχ ὡσαύτως ἀεὶ διαμενόντων τὰ σπέρματα ἄλλοτε ἄλλην ἔχοντα κρᾶσιν ἀποκρίνονται, οἷς πρὸς τὴν τοῦ καιροῦ κρᾶσιν καὶ αἱ γνῶμαι ἕπονται εἴτε ἀγαθαὶ, εἴτε κακαί. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι τι τοιοῦτον λογίσασθαι· ἄτρεπτον γὰρ καὶ ἀεὶ ὤν, ὁπ[όταν] [97] προβάλλειν βουληθείη, ἀνάγκη

VARIÆ LECTIONES.

[94] γεγένηται O. [95] καὶ ὡς p. ὡς καί O. [96] Ita ad oram cod., συγγραμάτων in textu. [97] ὅπ' (sic) seq. lacuna O. Fortasse scribendum ὅπῃ ἄν vel ὅπως ἄν.

πᾶσα τὸ προϐαλλόμενον αὐτῷ ὡσαύτως [εἶναι] τὰ πάντα τῷ γεγεννηκότι, τήν τε **401** οὐσίαν λέγω καὶ τὴν γνώμην, Εἰ[δὲ θελήσ] ειέ τις καὶ αὐτὸν τρεπτὸν λέγειν, οὐκ οἶδα, πῶς καὶ ἀθάνατον εἰπεῖν δύναται αὐτόν.

A mutabilem dicere velit, haud sane intelligo, quomodo eum immortalem affirmare queat.

VI. Ταῦτα ὁ Πέτρος ἀκούσας καὶ βραχὺ ἐπὶ συννοίας γενόμενος ἔφη· Οὐκ οἶμαι, τινὰ δύνασθαι περὶ πονηροῦ διαλεγόμενον μὴ αὐτοῦ τοῦ πονηροῦ τὸ θέλημα ποιεῖν. Ὅθεν τοῦτο αὐτὸ εἰδὼς, οὐκ οἶδα τί πράξω, πότερον σιωπήσω ἢ λαλήσω. Εἰ μὲν σιωπήσαιμι, γέλωτα πρὸς τοὺς πολλοὺς ὀφλήσαιμι ἂν, ὅτι ἀλήθειαν ἐπαγγελλόμενος κηρύσσειν τὸν περὶ κακίας λόγον ἀγνοῶ· εἰ δὲ εἴποιμι, φοϐοῦμαι, μὴ ἄρα οὐκ ἀρέσκῃ θεῷ ζητεῖσθαι τὸ κακὸν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν μόνον. Πλὴν καὶ ὑμῖν εἰς τὸν Σοφωνίου λόγον τὰς ἐμὰς ὑπολήψεις ποιήσω φανερωτέρας. Συντίθεμαι κἀγὼ, ὅτι οὐ πάντα τὰ ἀνθρώπων ἀποδιδόναι δεῖ τῷ Θεῷ. Αὐτίκα B γοῦν οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἔχοντες τὰ σώματα τρεπτὰ οὐ τρέπονται, ἀλλὰ χρόνῳ ὑπὸ τῶν τροπῶν ἀλλοιοῦσθαι φύσιν ἔχουσιν. Ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως· ὑπὸ γὰρ τοῦ ἐμφύτου πνεύματος αὐτοῦ ἀποῤῥήτῳ δυνάμει, ὁποῖον ἂν βούληται, γίνεται τὸ σῶμα. Καὶ ταύτῃ μᾶλλον ἔστι πιστεῦσαι, ᾗ καὶ ὁ ἀὴρ παρ' αὐτοῦ τοιαύτην εἰληφὼς φύσιν ὑπὸ τοῦ αὐτὸν διήκοντος ἀσωμάτου νοῦ εἰς δρόσον τραπεὶς καὶ παχυνθεὶς γίνεται ὕδωρ, ὕδωρ δὲ παγὲν λίθοι καὶ γῆ, καὶ λίθοι δὲ συῤῥήξαντες πῦρ ἐξάπτουσιν. Τοιοῦτον κατὰ μεταϐολὴν καὶ τροπὴν ὁ ἀὴρ ὕδωρ τὰ πρῶτα γεγονὼς εἰς πῦρ ἔληξε διὰ τῶν τροπῶν, καὶ τὸ ὑγρὸν εἰς τὴν ἐναντίαν φύσιν μετετράπη. Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὴν Μωϋσέως [98] ῥάϐδον ὁ Θεὸς ἔτρεψεν εἰς ζῶον, ποιήσας ὄφιν, ὃν πάλιν μετέστρεψεν εἰς **402** ῥάϐδον; καὶ δι' αὐτῆς C δὲ τῆς τραπείσης ῥάϐδου τὸ Νείλου ὕδωρ ἔτρεψεν εἰς αἷμα, ὃ καὶ πάλιν μετέστρεψεν εἰς ὕδωρ; Ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ὄντα, ἐμφυσήματι πνοῆς μετέστρεψεν εἰς σάρκα, καὶ πάλιν μετέστρεψεν εἰς χοῦν. Οὐχὶ δὲ Μωϋσῆς αὐτὸς σὰρξ ὢν εἰς μέγιστον ἐτράπη φῶς, ὡς μὴ δυνηθῆναι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀντιϐλέψαι αὐτῷ; Πολλῷ οὖν μᾶλλον ὁ Θεὸς ἑαυτὸν τρέπειν, εἰς ὃ βούλεται, δυνατώτατός ἐστιν.

VI. Quibus auditis cum Petrus paululum cogitabundus sedisset, respondit: Non credo posse aliquem de malo loqui, nisi faciat simul mali voluntatem. Quare. cum hoc ipsum sciam, dubito, quid faciam, utrum sileam an loquar. Si enim taceam, risum apud multos moveam, ut qui, veritatem me explicaturum professus, de malitia loqui nesciam; sin loquar, timeo ne Deo displiceat disquisitio de malo instituta, quippe cui non nisi disquisitio de bono placeat. Attamen quæ ad Sophoniæ interrogationem respondi, etiam clarius vobis explicabo. Ego quoque concedo, non omnia quæ hominum sint, Deo esse attribuenda. Jam quidem homines, quibus corpora immutabilia sunt, non mutantur, sed indolem habent cum anni tempore variandi. At non ita Deus; nam illius spiritu ei innato arcana vi corpus fit, quale ipse vult. Quod eo magis credendum, cum aer per eum, id est per incorpoream mentem in eum diffusam, facultatem acceperit, ut in liquorem versus et concretus aqua fiat, aqua autem concreta mutetur in lapides et terram, et lapides confricti ignem accendant. Hoc modo aer post translationem et commutationem primum quidem aqua factus per conversiones cessabat in ignem, et humidum in contrariam naturam mutabatur. Quid vero? Nonne Deus etiam Moysis virgam in animal vertit, serpentem faciens, quem iterum in virgam mutavit? Et ipsa illa virga aquam Nili convertit in sanguinem, quem redire fecit in aquam. Sed hominem quoque, qui limus erat, spiritu inflato in carnem vertit, quam itarum mutavit in limum. Sed nonne et Moyses, qui caro erat, in maximum permutatus est ignem, ita ut filii Israelis eum aspicere non possent? Multo magis igitur Deus semetipsum mutare in quodcunque ei placet potentissimus est.

VII. Ἀλλ' ἴσως τις ὑμῶν ἐνόησεν, ὅτι ἄλλος μὲν ὑπ' ἄλλου γενέσθαι τι δύναται, αὐτὸς δέ τις ἑαυτὸν, εἰς ὃ βούλεται, μετατρέπειν οὐ δύναται, καὶ ὅτι τὸ τρέπεσθαι τοῦ γηρῶντός ἐστι καὶ ἀποθανεῖν [φύσιν] ἔχοντος, ἀλλὰ περὶ ἀθανάτων τοῦτο οὐ χρὴ νομίζειν. Ἢ γὰρ οὐκ ἄγγελοι ἀγήρως [99] [ὑπάρχοντες] καὶ πυρώδους οὐσίας εἰς σάρκα μετετράπησαν, καὶ D οἱ παρὰ τῷ Ἀϐραὰμ [ξενι] σθέντες, ὧν καὶ τοὺς πόδας ὡς ὁμοουσίων ἀνθρώπων ἄνθρωποι ἔνιψαν; Ἀλλὰ καὶ τῷ Ἰακὼϐ ἀνθρώπῳ ὄντι ἄγγελος ἐπάλαισεν εἰς σάρκα τραπεὶς, ἵνα αὐτῷ συγχρωτισθῆναι δυνηθῇ. Καὶ ὁμῶς παλαίσας ἐπὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φύσιν βουληθεὶς ἐτράπη. Ἤδη εἰς πῦρ μεταϐαλλόμενος τοῦ Ἰακὼϐ [100] τὸ πλατὺ νεῦρον οὐκ ἔκαυσε μὲν, ἔφλεξε δὲ καὶ χωλὸν ἐποίησεν. Ὁ δὲ ἕτερόν τι γενέσθαι, ὅ τι

VII. At fortassis vertrum aliquis existimat, alium quidem fieri aliquid posse per alium, sed ipsum in quodlibet se convertere non valere, esseque etiam commutari senescentis et morti obnoxii, id quod non censendum sit de immortalibus. Nonne enim angeli quoque perennes atque igneæ substantiæ caro facti ab Abrahamo hospitio excepti sunt, quorum vel pedes ut ejusdem hominum essentiæ homines lavabant? Sed etiam cum Jacobo, qui homo erat, angelus luctabatur, in carnem commutatus, ut posset cum eo conversari. Similiter postquam luctatus erat, ex voluntate sua propriam iterum induit naturam. Jam vero in ignem transformatus Jacobi nervum femoris non quidem combussit, sed inflammavit claudumque fecit. At-

VARIÆ LECTIONES.

[98] Μωϋσέος O. [99] Codicis scripturam ἀγήρως mutare nolui. [100] Ἰακών O.

tamen is, qui ex voluntate aliud fieri nequit, utpote subditus ipsius naturæ, mortalis est; sed qui suæ ipsius naturæ imperans potis est fieri quidquid et quandocunque vult, ita ut novus eveniat, est immortalis. Quare multa magis Dei potestas essentiam corporis quando et in quodcumque vult convertit, et similis substantiæ, non, autem æquæ, commutatione peracta procreat. Ita creator et in aliam essentiam commutata in se revertere potest, cum ex illius mutatione filius progenitus sine creatoris voluntate aliud qui fieri non possit, nisi ille annuat.

VIII. Hæc cum Petrus dixisset, Michæas, et ipse ex comitum numero unus: Velim, inquit, a te discere, num etiam bonus eodem modo genitus sit, quo malus: si enim æquo modo facti fuerint, fratres mihi esse videntur. Respondit Petrus: Non geniti fuerunt simili modo, si me ab initio dixisse recordaris, mali quadruplicem substantiam corporis secundum genera divisam a Deo procreatam, sed extra eam secundum creatoris voluntatem ad mistionem consilium malis gaudens esse temperatum. Ac ita statuendum substantiam quadruplicem ex Deo prolatam ejus quidem esse creaturam, et ipsam sempiternam. Cur autem extra essentiam ab eo temperatam congrediens propositum malis gaudens postea gignebatur? Et hac quidem ratione neque a Deo, neque ab alio quodam creatum, sed ne ex eo quidem prolatum, neque sponte progressum est, neque semper fuit, ut ante mistionem essentia, sed mistura secundum Dei voluntatem extra exstitit. Quæ quidem ita sese habeant oportere, sæpe affirmavimus. Sed bono ex optima Dei commutatione nato, nec extra exsistenti mistione, filium esse contingit ei, qui est. Verum hæc cum scripta non sint, sed nonnisi conjecturis confirmata, haud plane ea ita se habere a nobis comprobetur. Nam alias mens ea, quæ jam omnino præoccupavit, perquirere cessaret. Atque præterea memini, hujusmodi res non omnibus, sed solis experientia probatissimis mihi esse revelandas. Neque sine difficultate de iis mutuo aliquid affirmetis, neque audeatis pronuntiare cum certitudine ineffabilium cognitionem, sed in silentio tantum remanete cogitabundi; nam inter loquendum forsan is, qui loquitur, peccat inscitia, pœnamque dabit, cum, etiamsi ad semetipsum, pronuntiaverit silentio veneranda.

IX. Quæ cum Petrus dixisset, Lazarus, qui et ipse erat unus ex comitibus: Dic nobis, inquit, quomodo hæc consentiant: qui rationi consentaneum esse potest, malum ipsum a Deo justo ad impios vindicandos constitutum postea inter an-

θέλει, μὴ δυνάμενος, ὡς ὑποκείμενος τῇ αὐτοῦ φύσει, θνητός ἐστιν· δυνάμενος δέ τις γενέσθαι, ὅτε θέλει, ὃ θέλει, ὡς αὐτῆς τῆς φύσεως δεσποτεύων, εἰς τὸ νεάζειν ὑποστρέφων, ἀθάνατός ἐστιν. Ὅθεν πολὺ μᾶλλον ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὅτε θέλει **403** τοῦ σώματος τὴν οὐσίαν εἰς ὃ θέλει μετατρέπει καὶ ὁμοούσιον μὴ παρούσῃ τροπῇ προβάλλει, ἰσοδύναμον δὲ οὔ. Ὅτι ὁ μὲν προβάλλων καὶ εἰς ἑτέραν οὐσίαν τραπέντα πάλιν ἐφ' ἑαυτὸν τρέπειν δύναται [1], ὁ δὲ προβληθεὶς τῆς ἐξ ἐκείνου τροπῆς τε καὶ τέκνον ὑπάρχων ἄνευ τοῦ προβάλλοντος βουλῆς ἄλλο τι γενέσθαι οὐ δύναται, εἰ μὴ ἐκεῖνος θέλει.

VIII. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, Μιχαίας [2], καὶ αὐτὸς εἷς τῶν ἑπομένων ἑταίρων, Ἐβουλόμην, ἔφη, καὶ αὐτὸς μαθεῖν παρὰ σοῦ, εἰ ὥσπερ ὁ πονηρὸς γέγονεν, οὕτω γεγένηται καὶ ὁ ἀγαθός. Εἰ δὲ ὁμοίως γεγόνασιν, ἀδελφοὶ εἶναί μοι δοκεῖ. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐχ ὁμοίως γεγόνασιν, εἴπερ μέμνησαι ὧν ἐν ἀρχῇ εἶπον, ὅτι τοῦ πονηροῦ ἡ τετραγενὴς τοῦ σώματος οὐσία πεφυλοκρινημένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προεβλήθη, ἔξω δὲ αὐτῆς κατὰ τὴν τοῦ προβαλόντος βουλὴν ἐκράθη [3] πρὸς τὴν κρᾶσιν ἡ κακοῖς χαίρουσα προαίρεσις. Ὡς νοεῖν, ὅτι Θεοῦ μὲν τέκνον ἡ τετραγενὴς ἐξ αὐτοῦ προβληθεῖσα οὐσία, ἣ καὶ αὐτὴ οὐσία ἀεί. Διὰ τί [4] δὲ ἔξω ὑπ' αὐτοῦ κραθείσης οὐσίας ἡ συμβεβηκυῖα κακοῖς χαίρουσα προαίρεσις ἐπεγίνετο; καὶ οὕτως οὔτε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, οὔτε ὑφ' ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' οὔτε [5] ὑπ' αὐτοῦ προβέβληται, οὔτε αὐτομάτως προελήλυθεν, οὔτε ἀεὶ ἦν, ὡς ἡ πρὸ τῆς συγκράσεως οὐσία, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βούλησιν ἔξω τῇ κράσει **404** συμβέβηκεν. Καὶ ὅτι ἀνάγκη τοῦθ' οὕτως ἔχειν, πολλάκις εἰρήκαμεν. Ὁ δὲ ἀγαθὸς ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ καλλίστης τροπῆς γεννηθεὶς καὶ οὐκ ἔξω κράσει συμβεβηκὼς τῷ ὄντι υἱός ἐστιν. Πλὴν ἐπεὶ ταῦτα ἄγραφα τυγχάνει καὶ στοχασμοῖς πεπιστωμένα, μὴ πάντως ἡ[μῖν] οὕτως ἔχειν βεβαιούσθω. Εἴ δὲ μή γε, ὁ νοῦς ὡς πάντως προειληφὼς [τὸ ἀληθ]ὲς τοῦ ζητεῖν παύεται. Κἀκεῖνά μοι μνημονεύεται [6], ὅτι τὰ τοιαῦτά [με πᾶσι]ν οὐ δεῖ λέγειν, ἀλλὰ τοῖς μετὰ πεῖραν δοκιμωτάτοις. Οὐ δὲ πρὸς ἀλλήλους ῥᾳδίως ἰσχυρίζεσθαι δεῖ τὰ τοιαῦτα, οὐδὲ τολμᾷν ὀφείλετε λέγειν ὡς ἀκριβοῦντες τὴν τῶν ἀποῤῥήτων εὕρεσιν, ἀλλὰ σιωπῶντας χρὴ ἐνθυμεῖσθαι μόνον· ἐν γὰρ τῷ λέγειν ἴσως οὐχ ὡς ἔχων [7] ὁ φθεγξάμενος ἁμαρτήσεται, καὶ δίκην ὑφέξει ὡς τολμήσας, κἂν πρὸς ἑαυτὸν, φθέγξασθαι τὰ σιγῇ τετιμημενα.

IX. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, Λάζαρός τις τῶν ἀκολούθων καὶ αὐτὸς ἔφη· Τὴν συμφωνίαν ἡμῖν εἰπέ· πῶς δυνατὸν, εὔλογον εἶναι, τὸν ὑπὸ Θεοῦ δικαίου καταστάντα πονηρὸν ὥστε τῶν ἀσεβησάντων εἶναι τιμωρὸν, τοῦτον αὐνὸν ὕστερον μετὰ τῶν αὐτοῦ ἀγγέλων σὺν τοῖς

VARIÆ LECTIONES.

[1] ὅτι ὁ μὲν προβάλλων καὶ εἰς ἑτέραν πάλιν οὐσίαν ἐφ' ἑαυτὸν τραπέντα δύναται O. [2] Cfr. supra c. 4. Haud dubie aliud nomen reponendum est ex illis quæ habes hom. II, c. 1. [3] κραθείσῃ O. [4] τίς p. διὰ τί O. [5] οὐδὲ pr. ουτε O. [6] μνημονεύστε O. [7] ἔχον O.

ἁμαρτωλοῖς εἰς τὸ σκότος τὸ κατώτερον πέμπεσθαι; καὶ γὰρ ναὶ τοῦτο μέμνημαι εἰρηκότος αὐτοῦ τοῦ Διδασκάλου. Καὶ ὁ Πέτρος· κἀγὼ, ἔφη, ὁμολογῶ, ὅτι ὁ πονηρὸς πονηρὸ·, οὐδὲν ποιεῖ κατὰ τοῦτο, καθὸ τὸν δοθέντα αὐτῷ νόμον ἐκτελεῖ. Καὶ τοι προαίρεσιν ἔχων κακὴν, ὅμως φόβῳ τῷ πρὸς τὸν Θεὸν οὐδὲν ἀδίκως πράσσει· διαβάλλων δὲ διδασκάλους ἀληθείας εἰς ἐνέδραν τῶν ἀκρίτων καὶ διάβολος ὁ αὐτὸς ὀνομάζεται. Το δὲ τὸν ἀψευδῆ διδάσκαλον **405** ἡμῶν εἰπεῖν, αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ σὺν τοῖς ἀπατηθεῖσιν ἁμαρτωλοῖς εἰς τὸ σκότος τὸ κατώτερον ἀπελθεῖν, τοιοῦτόν τινα ἔχει λόγον. Ὁ πονηρὸς σκότῳ χαίρειν κατὰ τὴν κρᾶσιν [8] γεγονὼς, μετὰ τῶν ὁμοδούλων ἀγγέλων εἰς τὸ τοῦ Ταρτάρου σκότος κατελθὼν ἥδεται· φίλον γὰρ πυρὶ τὸ σκότος. Αἱ δὲ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ φωτὸς καθαροῦ σταγόνες οὖσαι, ὑπὸ ἀλλοφύλου πυρὸς οὐσίας συμπινόμεναι καὶ φύσιν τοῦ ἀποθανεῖν οὐκ ἔχουσαι, κατ' ἀξίαν κολάζονται. Εἰ δὲ ὁ τῆς κακίας ἡγεμὼν, ἄνθρωπος ὢν, οὐ πέμπεται εἰς τὸ σκότος ὡς μὴ τούτῳ χαίρων, τότε οὐ δύναται [9] ἡ κακοῖς αὐτοῦ χαίρουσα κρᾶσις μετασυγκριθῆναι εἰς ἀγαθοῦ προαίρεσιν. Καὶ οὕτως ἀγαθὸς συνεῖναι κριθήσεται ταύτῃ μᾶλλον, ὅτι, κακοῖς χαίρουσαν λελογχὼς κρᾶσιν, αἰτίᾳ τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν φόβου οὐδὲν παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ τοῦ Θεοῦ νόμῳ διεπράξατο. Καὶ μήτι γε τὸ τὴν τοῦ ἀρχιερέως Ἀαρὼν ῥάβδον γενέσθαι ὄφιν καὶ πάλιν ἀννιτραπῆναι εἰς ῥάβδον, τοῦτο εἰς τὴν τοῦ ποεηροῦ ὕστερον γενησομένην τῆς τροπῆς μετασύγκρασιν [10] μυστηριωδῶς ἡ Γραφὴ ἐσομένην προεδήλωσεν;

A gelos suos cum peccatoribus in infimas tenebras mitti(a)? Namque et hoc ipsum Magistrum asseruisse memini. Tum Petrus: Et ego, inquit, affirmo malum nihil mali facere, quatenus perficit quæ ei jussa sunt. Quamvis ad mala inclinet, nihilominus timore Dei nihil mali facit; sed quia magistros veritatis ad incautos decipiendos calumniatur, et ipse appellatur diabolus. Quod autem verax noster Magister dixit, illum atque angelos suos cum seductis peccatoribus in infimas tenebras abire, ita intelligendum est. Malus secundum mistionem ita creatus, ut tenebris gaudeat, cum angelis conservis in Tartarum descendens lætatur; nam igni gratæ sunt tenebræ. Sed hominum animæ, quæ puri luminis stillæ sunt, ignis quidem essentia alius generis absorptæ, immunes tamen naturæ B moriundi, secundum quod meruerunt puniuntur. Si autem malitiæ dux, ut homo, non mitteretur in tenebras, ac si eis non gauderet, mistio ejus malis gaudens in boni consilium converti non posset. Et ita bonus ibi interesse eo magis judicabitur, cum mistionem malis gaudentem nactus propter timorem Dei nihil contra ejus legem perfecerit. Ac nonne commutatione virgæ summi sacerdotis Aaronis in serpentem et reversione ejus in virgam Scriptura mystice præsignificavit spectare eam ad futuram mali conversionis commistionem?

X. Μετὰ δὲ τὸν Λάζαρον Ἰωσὴφ, ὃς καὶ αὐτὸς εἷς τῶν ἀκολούθων, ἔφη· Ὀρθῶς πάντα εἴρ[ηκας]. Κἀμοὶ τοῦτο βουλομένῳ μαθεῖν παράσχου· διὰ τί πᾶσι τῶν αὐτῶν λόγων [μεταδίδως]; οἱ μὲν πείθονται, οἱ δὲ ἀπειθοῦσιν. Καὶ ὁ Πέτρος, Οὐ γάρ εἰσιν, ἔφη, οἱ λόγοι ἐπῳδαὶ, ἵνα πάντως **406** ἀκούσας τις πιστεύσῃ. Τῷ δὲ τινας μὲν πείθεσθαι, τινὰς δὲ μὴ, συνετῶς δείκνυται τὸ αὐτεξούσιον. Ταῦτα εἰπόντα οἱ πάντες εὐλογήσαμεν.

X. Post Lazarum Joseph, et ipse unus comitum, dixit; Recte omnino locutus es. Et mihi discere C cupienti hoc explica: cur eosdem omnibus sermones impertiris, cum aliis quidem persuadeatur, alii autem non credant? Et Petrus: Sermones, inquit, haud sane incantamenta sunt, quibus, qui audit, omnino credat necesse est. Quod aliis persuadetur, aliis non, manifestam probat arbitrii libertatem. Hæc elocuto nos omnes benediximus.

XI. Καὶ δὴ μέλλουσιν ἡμῖν ἑστιᾶσθαι ὑπεισέδραμέ τις λέγων· Ἀηπίων ὁ πλειστονίκης σὺν Ἀννουβίωνι ἧκεν ἀρτίως ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ ξενίζεται παρὰ Σίμωνι. Ὁ δὲ πατὴρ ἀκούσας καὶ χαρεὶς ἔφη Πέτρῳ· Εἴ μοι ἐπιτρέπεις, πονεύομαι προσαγορεύσων Ἀπίωνα καὶ Ἀννουβίωνα ἐκ πρώτης ἡλικίας φίλους μοι γεγενημένους. Τυχὸν γὰρ Ἀννουβίωνα πείσω, Κλήμεντι διαλεχθῆναι περὶ γενέσεως. Καὶ ὁ Πέτρος, Ἐπιτρέπω, ἔφη, καὶ ἐπαινῶ τὰ φίλων τε πληροῦντα μέρη. Πλὴν ἐννόει μοι, ὡς κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ πανταχόθεν συντρέχει τὰ πρὸς τὴν σὴν πληροφορίαν οἰκείαν ἀποτελοῦντα τὴν ἁρμονίαν. Τοῦτο δὲ εἶπον διὰ τὴν Ἀννουβίωνος χρησίμως σοι γενομένην ἐπιδημίαν. Καὶ ὁ πατήρ· Ἀληθῶς συνορῶ τοῦτο ἔχον. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπορεύθη πρὸς Σίμωνα [11].

XI. Et cum nos ad edendum præpararemus, ingressus est quidam nuntians: Appion plistonices cum Annubione nuper Antiochia venit, hospesque receptus est a Simone. Quibus auditis pater gavisus Petro dixit: Si mihi permittis, ibo salutatum Appionem et Annubionem, quippe qui a prima ætate fuerint mihi amici. Fortasse etiam Annubioni persuadebo, ut de genesi cum Clemente disputet. Et Petrus: Permitto, inquit, et laudo, amici officio te velle satisfacere. D Verumtamen reputa, quomodo ex Dei providentia ad plenam persuasionem tuam harmonice perficiendam omnia undique concurrant. Hoc autem dico, quia Annubionis adventus tibi expedit. Et pater: Rem ita sese habere et ego profecto video. Quibus dictis, ad Simonem profectus est.

XII. Ἡμεῖς δὲ οἱ συνόντες τῷ Πέτρῳ δι' ὅλης νυκτὸς

XII. Nos autem, qui cum Petro eramus, continuo

(a) Matth. xxv, 41.

VARIÆ LECTIONES.

[8] χαίρουσαν τὴν κρᾶσιν p. χαίρειν κατὰ τὴν κρᾶσιν O. [9] χαίρων. Τὸ δὲ, δύναται p. χαίρων, τότε οὐ δύναται O. [10] Malim μετασύγκρισιν. [11] *Ad Anubionem*. Ruf. *Recogn*. x, 52.

interrogando ob voluptatem atque suavitatem dictorum totam noctem vigiles permansimus. Et cum jam aurorescerct, Petrus me ac fratres meos intuens, dixit: Hæsito, quid patri vestro visum sit. Hoc Petro dicenti pater intervenit, reperitque cum nobis de se loquentem. Quem cum mœrentem videret, post salutationem ad se ipsum excusandum exposuit, quam ob causam foris dormisset. Nos vero eum intuentes expavimus, vultum quidem Simonis videntes, vocem autem Fausti patris nostri audientes. Et cum eum fugeremus atque exhorrescere-mus, obstupuit pater, quod tam austere ac inimice cum eo ageremus. Solus autem Petrus formam ejus naturalem vidit nobisque dixit: Cur exsecrantes refugitis a patre vestro? Cui nos una cum matre respondimus: Simon iste nobis esse videtur, vocem habens patris nostri. Et Petrus dixit: Vobis quidem vox ejus præstigiis non mutata sola cognoscitur; verum oculis meis non fascinatis vultus quoque, qualis est, apparet, non Simonis, sed Fausti patris vestri. Tum jam patrem respexit eique dixit: Propria facies illis in te non apparet, sed Simonis protervissimi nobisque inimicissimi.

XIII. Hæc Petro loquente advenit quidam ex iis, qui Antiochiam præmissi fuerant, eique dixit: Scire te volo, mi domine, Simonem, Antiochiæ publice multa prodigia edentem, magum te appellare ac præstigiatorem, incolasque ad tantum excitasse odium, ut quivis desiderio anhelet vel carnibus tuis vescendi. Quapropter nos, præmissi cum fratribus nostris Simoni a te adjunctis, cum civitatem vehementer contra te commotam videremus, occulte convenimus, quid fieri oporteret considerantes. Et cum incerti hæsitaremus, Cornelius centurio, quem Cæsareæ Dominus a dæmone liberavit, ab imperatore ad provinciæ præfectum missus supervenit. Qui a nobis clam accersitus ac de causa mœstitiæ nostræ certior factus et ut juvaret rogatus promptissime promisit se eum fugaturum, si quidem cœptum ipsi adjutaremus. Cumque polliciti essemus sedulo nos omnia facturos: Ego, inquit, per multos meos amicos evulgabo me venisse ad eum capiendum, cum Cæsar multis magis sublatis de eo certior factus me ad id misisset, ut et ipsum eodem modo, quo prius præstigiatores, puniret. Et qui ex vestris cum eo versantur, quasi occulte undicunque audierint, referant ei, me ad capiendum eum esse emissum. Quibus auditis fortasse pavore correptus aufugiet. Cum aliud quid facere cogitaremus, simul ita evenit. Etenim cum et ex multis alienis clam nuntiantibus, tanquam ingens beneficium ipsi conferrent, et insuper ex familiaribus nostrorum simulatis illud audivisset et hanc esse suorum sententiam putaret, sibi cavendum esse cognovit. Antiochia igitur aufugiens cum

A ἐπαλλήλως πυνθανόμενοι ὑπό τε ἡδονῆς καὶ χαρᾶς τῶν λεγομένων νήφοντες ἐνυκτερεύσαμεν. Ἤδη δέ πως νυκτὸς ὑπαυγαζομένης, Πέτρος ἐμβλέψας ἐμοί τε καὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἔφη· Διαπορῶ, τί ἔδοξε τῷ ὑμετέρῳ πατρί. Καὶ λέγοντος τοῦτο ἧκεν ὁ πατὴρ αὐτόθι, τὸν Πέτρον ἡμῖν περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενον καταλαβών· καὶ ἀθυμοῦντα ἰδὼν προσαγορεύσας ἀπελογήσατο, δι' ἣν αἰτίαν ἔξω κεκοίμηται. Ἡμεῖς δὲ ἐμβλέποντες αὐτῷ ἐξεστήκειμεν, τὸ εἶδος Σίμωνος ὁρῶντες, φωνῆς δὲ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀκούοντες Φαύστου. Καὶ **407** δὴ φευγόντων ἡμῶν αὐτὸν [12] καὶ στυγούντων ἐξεπέπληκτο ὁ πατὴρ ἐπὶ τῷ οὕτως ἀπηνῶς καὶ ἐχθρῶς αὐτῷ χρῆσθαι. Μόνος δὲ Πέτρος τὴν κατὰ φύσιν αὐτοῦ ὁρῶν μορφὴν πρὸς ἡμᾶς ἔφη· Τίνος ἕνεκα βδελυσσόμενοι ἀπωθεῖσθε τὸν ὑμέτερον πατέρα; Ἡμεῖς δὲ καὶ ἡ μήτηρ ἔφαμεν· B Σίμων ἡμῖν οὗτος φαίνεται φωνὴν ἔχων τοῦ ἡμετέρου πατρός. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Ὑμῖν μὲν ἡ ἀμάγευτος αὐτοῦ φωνὴ μόνη γνώριμός ἐστιν, ἐμοῦ δὲ τοῖς ἀμαγεύτοις ὀφθαλμοῖς καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ ὡς ἔστιν ὁρατὸν, ὅτι μή ἐστι Σίμων, ἀλλὰ Φαῦστος ὁ ὑμέτερος πατήρ. Τότε δὴ προσεμβλέψας καὶ τῷ πατρὶ ἔφη· [Ἴδι]όν σου εἶδος αὐτοῖς οὐ φαίνεται, ἀλλὰ Σίμωνος τοῦ ἀσεβεστάτου καὶ ἡμῖν [ἐχθίστου].

XIII. Ταῦτα τοῦ Πέτρου διαλεγομένου ἐπεισῄει τις τῶν προόδων ἀπὸ τῆς Ἀντιοχείας [ὑποστραφεὶς] λέγων Πέτρῳ· Εἰδέναι σε θέλω, κύριέ μου, ὅτι Σίμων ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ δημοσίᾳ πολλὰ τεράστια ποιῶν μάγον σε [13] ὀνομάζων καὶ γόητα καὶ πρὸς τοσοῦτον αὐτοὺς μῖσος παρεσκεύασεν, ὡς γλίχεσθαι πάντα ἄνθρωπον τῶν [14] ἐκεῖ ἐπιδημησάντων σαρκῶν αὐτῶν ἀπογεύσασθαί σου. Ὅθεν ἡμεῖς οἱ πρόοδοι μετὰ τῶν ὑπὸ σοῦ τῷ Σίμωνι C ὑποβεβλημένων ἀδελφῶν ἡμῶν, πολὺ κατὰ σοῦ βρύχουσαν τὴν πόλιν ἑωρακότες, κρύφα εἰς τὸ αὐτὸ γενόμενοι σκοποῦμεν [15], τί χρὴ ποιεῖν. Καὶ δὴ ἐν ἀπορίᾳ ἡμῶν ὄντων ἐπεδήμησε Κορνήλιος ἑκατόνταρχος, ὑπὸ Καίσαρος, πεμφθεὶς πρὸς τὸν τῆς ἐπαρχίας ἡγούμενον, ὃν ἐν Καισαρείᾳ δαιμονῶντα **408** ἰάσατο ὁ Κύριος. Οὗτος μεταπεμφθεὶς ὑφ' ἡμῶν κρύφα καὶ τῆς ἀθυμίας τὴν αἰτίαν παρ' ἡμῶν μαθὼν καὶ βοηθεῖν ἀξιωθεὶς προθυμότατα ὑπέσχετο φοβήσας φυγαδεύειν αὐτὸν, ἐάν γε αὐτοῦ τῷ ἐγχειρήματι ὑπουργήσωμεν. Ἡμῶν δὲ ἑτοίμως πάντα ποιήσειν ὑποσχομένων ἔφη· Ἐμοῦ διὰ πολλῶν φίλων κρύφα εἰς σύλληψιν αὐτοῦ ἐληλυθέναι περισκοποῦντος καὶ ζητεῖν αὐτὸν φάσκοντος, καθότι Καῖσαρ πολλοὺς μάγους ἀνελὼν καὶ τὰ κατ' αὐτὸν μαθὼν ἐμὲ ἐπὶ τὴν αὐτοῦ ζήτησιν ἔπεμψεν, D ὅπως καὶ αὐτὸν ὡς καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ μάγους κολάσῃ. Καὶ οἱ ὑμέτεροι οἱ συνόντες αὐτῷ ὡς δὴ κρύφα ποθὲν ἀκηκοότες προσαναφερέτωσαν, ὡς ἐμοῦ ἕνεκα τοῦ συλλαβεῖν αὐτὸν ἀπεσταλμένου. Καὶ τυχὸν ταῦτα [16] ἀκούσας φοβηθεὶς φεύξεται. Ἐπεὶ τοίνυν ἕτερόν τι ποιεῖν ἐπενοήσαμεν, ὁμῶς οὕτως ἐγένετο. Ὑπό τε γὰρ πολλῶν τῶν ἔξω εἰς τὰ μεγάλα αὐτῷ χαριζομένων λάθρα λεγόντων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἔνδον ὑποβλητῶν ἡμετέρων ἀκηκοὼς καὶ ὡς παρ' ἰδίων γνώμην εἰληφὼς ὑπο-

VARIÆ LECTIONES.

[12] Ita scripsi c. Ruf. x, 53, αὐτῶν O. [13] τε O. [14] τήν O. [15] σκοποῦ καί O, in quo subinde repetuntur vbb. πολὺ κατὰ σοῦ βρύχουσαν. [16] αὐτόν O.

στέλλεσθαι ἔγνω. Ἀποδρὰς οὖν τῆς Ἀντιοχείας μετὰ Ἀθηνοδώρου ἐλήλυθεν, ὡς ἀκηκόαμεν. Διὸ συμβουλεύομέν σοι μήπω ἐπιβῆναι τῆς πόλεως ἐκείνης, μέχρις ἂν εἴδωμεν, εἰ τῆς κατὰ σοῦ διαβολῆς ἐκείνου ἀπόντος ὑπολῆσαι δυνήσονται.

XIV. Ταῦτα τοῦ προόδου ἀπαγγείλαντος, ὁ Πέτρος τῷ πατρὶ προσεμβλέψας ἔφη· Ἀκούεις, Φαῦστε, ὑπὸ Σίμωνος τοῦ Μάγου ἡ μεταμόρφωσίς σου γέγονεν, ὡς ἤδη φαίνεται. Καίσαρος γὰρ νομίσας ἐπὶ κακῷ
409 αὐτὸν ζητεῖν, φοβηθεὶς ἔφυγε τὴν ἑαυτοῦ σοι περιθεὶς μορφήν, ὅπως ἀποθανόντος σου τοῖς σοῖς τέκνοις ἡ λύπη γένηται. Ταῦτα ὁ πατὴρ ἀκούων, κλαίων καὶ ὀδυρόμενος ἔφη· Ὀρθῶς ἐστοχάσω, Πέτρε. Ἀννουβίων [17] [γὰρ οἰκεῖός] μού με φιλῶν μυστηριωδῶς τὴν ἐπιβουλὴν ἐξέφηνεν. Καὶ οὐκ ἐπίστευ[σα ὁ ταλαίπωρος], ἐπειδὴ τοῦ παθεῖν ἤμην ἄξιος.

XV. Ταῦτα τοῦ πατρὸς εἰπόντος μετ' οὐ πολὺ [Ἀννουβίων ἦλθε] πρὸς ἡμᾶς τὴν Σίμωνος ἡμῖν δηλῶν φυγήν, καὶ ὡς αὐτῆς νυκτὸς ἐπὶ Ἰουδαίαν ὥρμησεν. Εὗρε δὲ τὸν πατέρα ἡμῶν κοπτόμενον καὶ μετὰ ὀδυρμῶν λέγοντα· Οἴμοι, οἴμοι ὁ τάλας, μάγον αὐτὸν ἀκούων ἠπίστουν. Ὁ ταλαίπωρος πρὸς μίαν ἡμέραν ἐπιγνωσθεὶς συμβίῳ καὶ τέκνοις ταχέως ἐπὶ τὴν προτέραν τῆς ἀγνοίας ἦλθον συμφοράν. Καὶ ἡ μήτηρ ὀδυρομένη τὰς τρίχας κατέτιλλεν. Ἡμεῖς δὲ περὶ τῆς τοῦ πατρὸς ἀλλοιώσεως ἀδημονοῦντες ἐστένομεν, ὅ τι ποτὲ ἦν συννοῆσαι μὴ δυνάμενοι. Ἀννουβίων δὲ ταῦτα ἀκούων καὶ ὁρῶν ἀχανὴς ἔστη. Ὁ δὲ Πέτρος ἡμῖν τοῖς τέκνοις ἐπὶ πάντων ἔφη· Πιστεύσατέ μοι, οὗτός ἐστι Φαῦστος ὁ πατὴρ ὑμῶν. Διὸ δὴ κελεύω ὑμῖν, ὡς πατρὶ προσέχειν. Παρέξει γὰρ ὁ Θεὸς πρόφασίν τινα, δι' ἧς τὴν Σίμωνος ἀποδυσάμενος μορφὴν τὴν τοῦ πατρὸς ὑμῶν προδήλως ἀναδείξει πάλιν [18]. Ταῦτα ἡμῖν εἰπὼν καὶ τῷ πατρὶ προσβλέψας ἔφη· Ἐγώ σοι ἐπέτρεψα, προσαγορεῦσαι Ἀππίωνα καὶ Ἀννουβίωνα, ἐπειδὴ ἐκ παίδων σοι φίλους εἶναι ὁμολογεῖς, οὐχὶ Σίμωνι τῷ Μάγῳ συνομιλεῖν.

410 XVI. Καὶ ὁ πατήρ, Ἥμαρτον, ἔφη, ὁμολογῶ. Καὶ Ἀννουβίων· Καὶ αὐτὸς ἐγώ, ἔφη, σὺν αὐτῷ δέομαί σου, συγγνῶναι γέροντι εὐγενεῖ καὶ ἀγαθῷ ἠπατημένῳ. Παίγνιον γὰρ γέγονεν ὁ δυστυχὴς τοῦ περιβοήτου. Πλὴν ὡς γέγονε [19] φράσω. Ὁ ἀγαθὸς γέρων ἦλθε προσαγορεύσων ἡμᾶς. Ἐτυγχάνομεν δὲ αὐτῆς ὥρας κατὰ ταυτὸν οἱ ἐκεῖ παρόντες ἀκούοντες Σίμωνος, ὃς ἀποδιδράσκειν ἤθελε αὐτῇ νυκτὶ ἀκηκοώς, ἐπιδημήσειν ποθέν τινας ἐνταῦθα τῇ Λαοδικείᾳ [20] ἐκ προσταγῆς βασιλικῆς ζητοῦντας αὐτόν. Φαύστῳ δὲ εἰσιόντι τὸν ἴδιον θυμὸν ἐπέστρεφε [21] φήσας οὕτως πρὸς ἡμᾶς· ἀλῶν αὐτὸν ἐλθόντα συμμετασχεῖν ὑμῖν ποιήσατε· ἐγὼ δὲ μύρον τι σκευάσω, ἵνα δειπνήσας καὶ ἀναλαβὼν τι ἴδιον χρίσας πρόσωπον τὴν ἐμὴν πᾶσιν ἔχειν δόξῃ [22] μορφήν. Ὑμεῖς δὲ βοτάνης τινὸς ὕλης προεναλειψάμενοι ὑπ' ἐμοῦ οὐκ ἀπατηθήσεσθε ὑπὸ τῆς τένης [22*] αὐτοῦ μορφῆς, πλὴν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁ Φαῦστος δόξει εἶναι Σίμων.

A Athenodoro huc venit, ut audivimus. Itaque tibi suademus, ne ad oppidum illud ascendas, donec viderimus, num illo egresso populus calumniæ contra te disseminatæ oblivisci possit.

XIV. Quæ cum is, qui præcessit, nuntiasset, Petrus in patrem nostrum respiciens dixit: Audis, Fauste, metamorphosin tuam per Simonem Magum factam esse, ut jam apparet. Nam cum putaret, ad pœnam se a Cæsare quæri, territus fugit ac suum tibi vultum affinxit, ut te morte sublato filiis tuis tristitia pareretur. Ac pater, hæc audiens, lacrymans et ejulans exclamavit: Recte divinasti, Petre! Etenim Annubion amicus me diligens sub mysterio quodam insidias collocatas mihi indicavit. Verum ego
B infelix non credebam, nam dignus eram qui paterer.

XV. His a patre dictis, haud multo post Annubion ad nos venit, Simonem fugisse nuntians et illa nocte Judæam petiisse. Ac cum patrem nostrum inveniret afflictum et cum lacrymis dicentem: O me miserum, qui magum esse illum audiens non crediderim! Per unam diem ab uxore et filiis recognitus ad priorem erroris miseriam celeriter infortunatus reversus sum. Mater vero plangens capillos evulsit. Nosque de patris permutatione stupentes ingemuimus, nec quid rei esset intelligere potuimus. Annubion antem hoc videns stabat silentio defixus. Tum Petrus nobis filiis coram omnibus dixit: Mihi credite, hicce est Faustus pater vester. Propterea vos hortor, ut habeatis eum quomodo patrem. Deus enim præbebit occasionem aliquam,
C qua Simonis vultu exuto patris vestri evidenter recuperare possit effigiem. Quibus ad nos dictis patrem intuens: Ego tibi, inquit, permisi, ut Appionem et Annubionem salutatum ires quia eos a pueris tibi amicos esse asserebas, non ut Simoni Mago conversareris.

XVI. Et pater: Peccavi, inquit, fateor. Ac Annubion: Ego quoque, inquit, simul cum eo te rogo ut seni generoso et bono decepto ignoscas. Namque infelix ludibrium factus est decantati illius hominis. Sed jam narrabo quomodo acciderit. Bonus hic senex venit ad nos salutandos. Contigit autem ut illa hora cum Simone essemus, qui ipsa nocte fuga se salvare volebat, cum audisset, adesse quosdam in hac Laodiceæ civitate, qui ex imperatoris præ-
D cepto eum quærerent. Et postquam omnem suum furorem contra Faustum ingressum converterat, ita ad nos locutus est: Illum, qui advenit, mensæ consortem vobiscum faciatis, ego vero unguentum quoddam componam, quo suam ipsius faciem post cœnam perunctus omnibus meum vultum circumferre videatur. Vos autem herbæ cujusdam succo a me prius perunctí non fallemini de commutato illius vultu; at cæteris omnibus Faustus esse videbitur Simon.

VARIÆ LECTIONES.

[17*] Ἀννοβίων (sic) O. [18] πάλαι O. [19] γέρων O. [20] Λαοδικίᾳ O. [21] ἐπέστρεφε addidi ex conjectura. Cfr. Ruf. x, 58. [22] δόξει O. [22*] Sic barbarice in archetypo. Si ξένης legeris, una littera mutata, sensui et grammaticæ forte erit consultum. Ed. Patr.

XVII. Quæ cum ille prædixisset : Quodnam, inquam, tibi lucrum veniet ex hujuscemodi machinatione ? Ac Simon respondit : Primum quidem, illo capto, qui me quærunt, investigatione contra me inita desistent. Si vero etiam manu regia sublatus fuerit, magnopere lugebunt filii ejus, qui me derelicto ad Petrum sese contulerunt, eique collaborant. Jam enim tibi, Petre, verum confiteor, timore Simonis me esse impeditum, quominus Fausto hæc significarem. Verum enimvero ne tempus quidem Simon nobis dedit secretius colloquendi; alias pravum Simonis consilium ei patefecissem. Interea media nocte exsurgens Simon Judæam fuga petiit cum comitibus Appione et Athenodoro. Tunc ego valetudinis incommoda finxi, ut domi remanens post illorum profectionem celeriter eum ad suos remitterem, si forte apud vos aliquo modo posset occultari, ne a Simonis investigatoribus captus ejus loco regio odio periret. Itaque nocte intempesta eum ad vos misi, sollicitusque noctu perveni, ut eum viderem ac velocius redirem, priusquam supervenirent, qui Simonem comitati sunt. Et conversus ad nos : Ego Annubion, inquit, patris vestri verum video vultum, quippe qui a Simone perunctus fuerim, sicuti antea enarravi, ut vera Fausti facies meis oculis appareret. Unde stupeo atque admiror Simonis magiam, quod vos circumstantes patrem vestrum non agnoscitis. Flentibus autem patre et matre nobisque ipsis de communi calamitate, commiseratione commotus flebat et Annubion.

XVIII. Tum Petrus patri vultum se restituturum nobis promisit ad eum dicens : Audivisti, Fauste, quæ ad nos spectant. Si ficta in te vultus imago utilis nobis fiat et tu nos adjuveris ad ea, quæ mandabo, tunc propriam tibi restituam faciem, si prius feceris quæ tibi jussero. Ac patri dicenti : Quæcunque possum, lubenter perficiam, si modo meis effigiem meam reddas, Petrus respondit : Ipse auribus tuis audisti ex iis, qui a me præmissi Antiocha redierunt, quomodo Simon illic versatus multitudinem vehementer contra me excitarit, magnum et cæde pollutum, deceptorem et præstigiatorem me nuncupans, ita ut vehementer cupiant illic omnes vel carnibus meis vesci. Fac ergo quæ tibi præcipiam, et, Clemente apud me relicto, cum uxore tua et Faustino ac Faustiniano, filiis tuis, duc nos Antiochiam. Erunt autem tecum et alii quidam, quos ad adjuvandum meum consilium idoneos credidero.

XIX. Quando igitur simul cum iis Antiochiæ versaris et Simon quidem esse videris, palam prædica pœnitentiam tuam, atque dic : Ego Simon vobis

A XVII. Ἐκείνου δὲ ταῦτα προλέγοντος ἔφην· Τί νῦν σοι ἐκ τῆς τοιαύτης μηχανῆς ἐστι κέρδος; Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πρῶτον μὲν συλλαβόντες αὐτὸν οἱ ἐμὲ ζητοῦντες παύσονται τῆς κατ' ἐμοῦ ζητήσεως. Εἰ δὲ καὶ ὑπὸ βασιλικῆς χειρὸς ἀναιρε[illegible]η, μέγιστον πένθος ἕξουσιν οἱ τούτου παῖδες, οἵ τινες ἐμὲ καταλιπόντες, προσφυγόντ[ες τῷ Πέτρῳ] συνεργοῦσιν. Νῦν γάρ σοι, ὦ Πέτρε, ὁμολογῶ τὰ ἀληθῆ, ὅτι ἐφοβούμην τὸν [Σίμωνα, τῷ **411** Φαύ[στῳ τοῦτο μηνύειν [23], ἀλλ' οὐδὲ καιρὸν ἡμῖν ὁ Σίμων ἐδίδου πρὸς τὸ ἰδιάζειν· [εἰ μὴ] [24] αὐτῷ τὴν ἐκ τοῦ Σίμωνος κακὴν ἂν ἔφηνα βουλήν. Πλὴν ἐν μέσῃ γε νυκτὶ ἀναστὰς ὁ Σίμων τὴν [25] ἐπὶ Ἰουδαίαν ἐποιεῖτο φυγὴν, προπεμπόμενος ὑπό τε Ἀππίωνος καὶ Ἀθηνοδώρου. Τότε ἐγὼ δυσαρέστως ἔχειν τὸ σῶμα ὑπεκρινάμην, ὅπως μείνας μετὰ τὸ B ἐκείνους πορευθῆναι εὐθὺς αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἑαυτοῦ ἐπανελθεῖν ποιήσω, εἴ που δύναιτο παρ' ὑμῖν κρυπτόμενος λανθάνειν μήπως ὑπὸ τῶν Σίμωνος ζητούντων ὡς Σίμων ληφθεὶς ὑπὸ βασιλικῆς ὀργῆς ἀποθάνῃ. Ἀωρίας οὖν αὐτὸν ἐξαπέστειλα πρὸς ὑμᾶς, καὶ κηδόμενος αὐτοῦ νύχιος ἦλθον ὀψόμενός τε αὐτὸν καὶ τάχιον ἀπελευσόμενος, πρὶν τοὺς πέμψαντας [τὸν Σίμωνα] ἐπανελθεῖν [26]. Καὶ προσβλέψας ἡμῖν ἔφη· Ἐγὼ Ἀννουβίων τὴν τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἀληθῆ μορφὴν ὁρῶ ἐναλειψάμενος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος, ὡς προεδιηγησάμην [27], ἵνα τοῖς ἐμοῖς ὀφθαλμοῖς ἡ ἀληθὴς Φαύστου φαίνηται μορφή. Ἐκπεπληγμένος οὖν σφόδρα θαυμάζω τὴν Σίμωνος μαγείαν, ὅτι ἑστῶτες τὸν ὑμέτερον οὐ γνωρίζετε [28] πατέρα. Κλαιόντων δὲ τοῦ τε πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἐπὶ τῇ κοινῇ πάντων ἡμῶν συμφορᾷ, συμπαθήσας καὶ ὁ Ἀν-C νουβίων ἐδάκρυσεν.

XVIII. Τότε καὶ ὁ Πέτρος τῆς τοῦ πατρὸς μορφῆς τὴν ἀποκατάστασιν **412** ἡμῖν ἐπηγγείλατο εἰπὼν πρὸς αὐτόν· Ἤκουσας, ὦ Φαῦστε, τὰ καθ' ἡμᾶς. Ὅταν οὖν ἡμῖν χρήσιμος ἡ περικειμένη σοι πλάνος μορφὴ γένηται καὶ ὑπουργήσῃς ἡμῖν, πρὸς ἃ κελεύομεν, τότε κἀγώ σοι τὴν ἀληθινήν σου μορφὴν ἀποδώσω πρότερον ποιήσαντι τὰ παρ' ἐμοῦ σοι λεγόμενα. Τοῦ δὲ πατρὸς εἰπόντος· Πᾶν ὅ τι ἄν μοι δυνατὸν ᾖ προθυμότατον ποιήσω, μόνον τὴν ἐμὴν τοῖς ἐμοῖς ἀπόδος μορφήν· ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· αὐτὸς ἰδίοις ὠσὶν ἀκήκοας τῶν προόδων μου ἀπὸ Ἀντιοχείας ἐληλυθότων καὶ εἰπόντων, ὡς ἐκεῖ γεγονὼς ὁ Σίμων ἰσχυρῶς τοὺς ὄχλους κατ' ἐμοῦ παρώξυνε, μάγον καὶ μιαιφόνον, πλάνον τε καὶ γόητα ἀποκαλῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς γλίχεσθαι πάν-D τας τοὺς ἐκεῖ τῶν ἐμῶν ἀπογεύσασθαι σαρκῶν. Ποιήσεις οὖν, ὡς ἐγὼ λέγω, καταλιπὼν Κλήμεντα παρ' ἐμοὶ καὶ προαγαγὼν ἡμᾶς εἰς Ἀντιόχειαν μετὰ τῆς συμβίου σου, ἔτι δὲ Φαυστίνου καὶ Φαυστινιανοῦ τῶν υἱῶν σου. Συνέσονται δέ σοι καὶ ἄλλοι τινὲς, οὓς ἐγὼ κρίνω δυνατοὺς ὑπουργῆσαι τῷ ἐμῷ θελήματι.

XIX. Μετὰ τούτων ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ [γενόμενος], ἐν ὅσῳ ὡς Σίμων φαίνῃ, δημοσίᾳ κήρυξον τὴν σεαυτοῦ μετα [μέλειαν εἰπών·] Ἐγὼ Σίμων ταῦτα ὑμῖν

VARIÆ LECTIONES.

[23] ὅτι ἐφοβούμην τότε, τῷ Φαύστῳ τοῦτο μηνύειν Ruf. [24] Codicis lacuna desinit in litt. μῶν. Tum ἐφάνη p. ἂν ἔφηνα idem. Alius conjectaverit : [ἴσως συνόντων ἡ] μῶν αὐτῷ τὴν ἐκ τοῦ Σίμωνος κακὴν ἂν ἐφάνη βουλήν. [25] τόν O. [26] ἐπανελθών O. [27] ὧν προδιηγήσαμεν p, ὡς προεδιηγησάμην O. [28] γνωρίζω O.

κηρύσσω ὁμολογῶν [29], ἀδίκως καταψεύ[σασθαι τὰ τοῦ Πέτρου· οὐ γάρ] ἐστι πλάνος, οὐ μιαιφόνος, οὐ γόης, οὐδὲ ὅσα ποτὲ φαῦλα περὶ αὐτοῦ λέγων ἔφθανον ὑπὸ θυμοῦ ἐλαυνόμενος. Δέομαι ὑμῶν αὐτὸς ἐγὼ, ὁ τοῦ πρὸς ὑμᾶς μίσους αἴτιος αὐτῷ γεγονὼς, παύσασθε μισοῦντες αὐτόν· τοῦ γὰρ ὑπὸ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν κόσμου ἀπεσταλμένου ἀληθοῦς προφήτου **413** ἀληθής ἐστιν ἀπόστολος. Διὸ καὶ αὐτὸς συμβουλεύω, αὐτῷ ὑμᾶς πείθεσθαι περὶ ὧν κηρύσσω, ἐπεὶ πᾶσα ὑμῶν ἡ πόλις ἄρδην ἀπολεῖται. Δι' ἣν δὲ αἰτίαν ὑμῖν ταῦτα ὡμολόγησα, εἰδέναι ὑμᾶς θέλω. Ταύτης τῆς νυκτὸς ἄγγελοί με τοῦ Θεοῦ, τὸν ἀσεβῆ, ὡς ἐχθρὸν ὄντα τῷ τῆς ἀληθείας κήρυκι, δεινῶς ἐμαστίγουν. Παρακαλῶ οὖν, μηδ' ἂν αὐτὸς ἐγὼ ἄλλοτε ἐπελθὼν κατὰ Πέτρου ἐπιχειρῶν λέγω, μὴ ἀποδέξησθέ με. Ἐξομολογοῦμαι γὰρ ὑμῖν· ἐγὼ μάγος, ἐγὼ πλάνος, ἐγὼ γόης. Ἔξεστι γὰρ ἴσως, μετανοίᾳ ἀπολῦσαι τὰ προπεπραγμένα μοι ἁμαρτήματα.

XX. Ταῦτα τοῦ Πέτρου ὑποτιθεμένου, Οἶδα, ἔφη ὁ πατὴρ, ὅ τι βούλει. Διὸ μὴ κάμνε. Ἐμοὶ γὰρ οὐχ ἧττον μελήσει ἐκεῖσε ἐλθόντι διαλεχθῆναι, ἃ χρὴ περὶ σοῦ διαλέγεσθαι. Καὶ ὁ Πέτρος πάλιν ὑπετίθετο· ὅταν οὖν νοήσῃς τὴν πόλιν μεταβαλομένην τοῦ μίσους, ἐπιθυμοῦσαν δὲ ἰδεῖν ἡμᾶς, πέμψας δήλωσόν μοι, καὶ αὐτόθι ἐπικαταληψόμεθά σε. Γενόμενος δὲ ἐκεῖ αὐθήμερον τὴν ἀλλοτρίαν σου μορφὴν ἀπελάσας τὴν σὴν τοῖς σοῖς καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀπλανῶς φαίνεσθαι ποιήσω. Ταῦτα εἰπὼν συνεῖναι αὐτῷ τοὺς υἱοὺς, ἀδελφοὺς δὲ ἐμοὺς ἐποίησε καὶ Ματτιδίαν [30], τὴν μητέρα ἡμῶν, καὶ τῶν γνησιωτέρων τινὰς συναπέρχεσθαι ἐκέλευσεν. Ἡ δὲ μήτηρ συναπελθεῖν αὐτῷ ὀκνηρῶς εἶδε λέγουσα [31]. Μοιχὰς γὰρ εἶναι δοκῶ τῇ Σίμωνος συνοῦσα μορφῇ. Εἰ δ' ἄρα συναπέρχεσθαι αὐτῷ ἀναγκασθήσομαι, ἀδύνατον ἐπὶ τῆς αὐτῆς τύχης κλίνης [31*] συγκατακλιθήσεσθαι. Οὐκ οἶδα δὲ, εἰ καὶ συναπελθεῖν αὐτῷ πεισθήσομαι. Ὀκνοῦσαν δὲ αὐτὴν ἀπελθεῖν **414** ὁ Ἀννουβίων προέτρεψεν αὐτὴν εἰπών· Πείσθητι ἐμοί τε καὶ Πέτρῳ καὶ αὐτῇ δὲ τῇ φωνῇ, ὅτι [Φαῦστός] ἐστιν, ὁ σὸς σύμβιος, ὃν οὐκ ἔλαττόν σου ἀγαπῶ. Καὶ αὐτὸς αὐτῷ συμ[πορεύσομαι]. Ταῦτα τοῦ Ἀννουβίωνος εἰπόντος, ἡ μήτηρ συνελθεῖν ὑπέσχετο.

XXI. Ὁ δὲ Πέτρος [ἔφη]· Δικαιότατα ὁ Θεὸς τὰ πράγματα ἡμῶν οἰκονομεῖ. Ἔχομεν γὰρ μεθ' ἡμῶν Ἀννουβίων[α ἀστρολ]όγον. Οὗτος γὰρ ἡμῖν ἐπιδημήσασι τῇ Ἀντιοχείᾳ περὶ γενέσεως τοῦ λοιποῦ ὡς φίλος γνησιώτερον διαλεχθήσεται. Καὶ δὴ τοῦ πατρὸς ὑπὸ νύκτα μεθ' ὧν ἐκέλευσε Πέτρος σὺν τῷ Ἀννουβίωνι ὁρμήσαντος ἐπὶ τὴν πλησίον Ἀντιόχειαν, ὄρθρου τῆς ἄλλης ἡμέρας πρὶν προελθεῖν Πέτρον ἐπὶ τῷ διαλέγεσθαι, ἐπανῆλθον εἰς τὴν Λαοδίκειαν τὸν Σίμωνα προπέμψαντες Ἀππίων καὶ Ἀθηνόδωρος ἐπιζητοῦντες τὸν πατέρα. Ὁ δὲ μαθὼν ἐκέλευσεν αὐτοὺς εἰσέρχεσθαι. Εἰσβάντων δὲ καὶ καθεσθέντων καί, Ποῦ Φαῦστος; εἰπόντων, ἀπεκρίνατο Πέτρος· Οὐκ ἴσμεν· αὐτῆς γὰρ ἑσπέρας πρὸς ὑμᾶς ἐλθὼν οὐκέτι τοῖς οἰκείοις ἐφάνη· χθὲς δὲ ὄρθρου καὶ

annuntio atque fateor me inique de Petro mentitum esse; non enim ille est deceptor, aut cæde pollutus, aut præstigiator, aut quæ alia cuncta de eo mala protuli furore incitatus. Obsecro ego vos ipse, qui odii vestri contra eum noxius sum auctor, ut id deponatis: nam ille est veri ad salutem mundi a Deo missi prophetæ verus apostolus. Quapropter et ipse suadeo ut ei credatis in iis de quibus loquor, ne forte oppidum vestrum funditus pereat. Verumenimvero scire vos volo, cur hæc confitear. Dei angeli me impium, quod inimicus essem nuntio veritatis, hac nocte vehementer flagellarunt. Hoctor ergo ne mihi credatis, etiamsi alias veniens Petrum calumnier. Confiteor enim vobis: egometipse sum magus, ego deceptor, ego præstigiator. Sic forsan licet peccata prius a me commissa pœnitentia delere.

XX. Quæ cum Petrus patri mandasset: Intelligo, inquit, quid velis. Quare ne ultra labores. Nam curæ mihi erit, cum illic venero, ut de te loquar quæ annuntiare me oportet. Deinde Petrus mandatis subjunxit: Quando autem urbem odio desistere vides ac desiderio nos videndi capi, nuntium mihi mitte, et statim ad te properabimus. Et cum eo venero, alienam formam a te fugabo, tuamque tuis et aliis omnibus clare apparere faciam. Quibus dictis filios ejus, meos fratres, et Mattidiam matrem nostram et sodalium quosdam una cum eo proficisci jussit. Sed mater invita cum eo abire videbatur dicens: Profecto adultera mihi esse viderer, si vultui Simonis essem conjuncta. Itaque si cogor, ut cum eo abeam, fieri tamen non poterit, ut in eodem lectulo jaceam. Nescio tamen, an vel persuaderi mihi possit, ut simul cum eo proficiscar. Tum Annubion præter voluntatem abeuntem ita hortatus est: Crede mihi et Petro et voci ipsi, esse eum Faustum conjugem tuum, quem ego non minus diligo quam tu ipsa. Ego et ipse cum eo proficiscar. Quæ cum Annubion dixisset, mater se una cum reliquis venturam promisit.

XXI. At Petrus: Deus rebus nostris optime consulit; habemus enim nobiscum Annubionem astrologum. Hic cum nobis de genesi ut amicus disputabit familiarius, quando Antiochiæ erimus. Et cum pater sub noctem cum iis, quos Petrus ordinaverat, simul cum Annubione perrexisset ad vicinam Antiochiam, mane sequentis diei, antequam Petrus ad disputandum egressus esset, Laodiceam venerunt Appion et Athenodorus, Simonis comites, patrem quærentes. Qua re cognita, introire eos jussit. Qui cum ingressi essent atque consedissent, ac ubi Faustus esset quæsiissent, Petrus respondit: Nescimus; nam ex vespero illo, quo ad vos ivit, nulli suorum rursus apparuit. Heri autem mane et Simon eum quærebat, cumque nihil responderemus, nescio quid

VARIÆ LECTIONES.

[29] ὁμολογοῦν O. [30] Ματθιδίαν O. [31] λέγουσα supplevi ex conjectura. [Lege εἶχε pro εἶδε.] [31*] an leg. τύλης καὶ κλίνης?

ei in mentem venerit, Faustum se esse contestanti. Quod cum nemo crederet, flens et dolens minabatur, occisurum semetipsum et versus mare properavit.

XXII. Quæ cum Appion ejusque comites audissent, ululatu edito plangebant dicentes : Cur eum non excepistis ? Et cum Athenodorus mihi dicere vellet : Iste Faustus erat, pater tuus, Appion præveniens : Comperimus, inquit, a quodam, incidisse eum in Simonem exhortantem, ut Petro relicto comes sibi fieret, eique promisisse, veritatem se revelaturum, ipso Fausto eum obsecrante, filios suos se posthac nunquam velle videre, quippe qui Judæi facti essent. Quæ cum audissemus, eum quærendi causa huc venimus. Sed quia hic non reperitur, verum dixisse videtur, qui retulit, quæ vobis prius enuntiavimus. Ego autem Clemens, perspecto Petri consilio, seminandi in illos suspicionem, senem apud ipsos sibi esse quærendum, ut timore repleti fugerent, ad adjuvandum ejus consilium concurri Appioni dicens : Audi, Appion charissime: Nos, quæ bono esse credimus, etiam patri tradere studemus. Quæ si accipere nolit, sed potius nos exsecrans fugit, durius aliquid eloquar : etiam nos de eo non curamus. Quæ cum enuntiassem, quasi crudelitatem meam ægre ferentes abierunt et Simonis vestigia, ut crastino die comperimus, quam celerrime insequentes Judæam petierunt.

XXIII. Interea cum decem præteriissent dies, venit quidam Antiochia a patre missus nuntians, quomodo palam Simonem cum ipsius vultu accusans Petrumque laudibus extollens toti Antiochenorum civitati desiderium injecerit illum videndi. Ex quo omnes cupere dixit, eum secum habere. Nonnullos autem ob nimium erga Petrum amorem in patrem sævientes Fausto ut Simoni adeo manus injicere velle. Propterea eum timentem, ne perimeretur, statim misisse, qui Petrum rogaret, ut ad eum festinaret, si vivum vellet et amori civitatis superabundanti opportune appareret. Quibus cognitis Petrus ad deliberandum in concione multitudinem coegit, et, episcopo ex comitibus ordinato, postquam per tres dies Laodiceæ, baptizaverat atque sanaverat, ad vicinam Antiochiam pergere properavit.

A Σίμων αὐτὸν ἐζήτησεν, καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἀπεκρινάμεθα πρὸς αὐτὸν, οὐκ οἶδα, τί ἔδοξεν [32] αὐτῷ Φαῦστον ἑαυτὸν εἰπόντι. Μὴ πιστευθεὶς δακρύων καὶ κοπτόμενος ἀποκτείνειν ἑαυτὸν ἀπειλήσας ὡς ἐπὶ θάλασσαν ὥρμησεν.

XXII. Ταῦτα ἀκούοντες ὅ τε Ἀππίων καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐπολολύξαντες ἐκόψαντο λέγοντες· Διὰ τί οὐ παρεδέξασθε αὐτόν; Καὶ ἅμα τῷ βούλεσθαι τὸν Ἀθηνόδωρον εἰπεῖν μοι· Φαῦστος ἦν, ὁ πατήρ σου, ὁ Ἀππίων **415** ὑποφθάσας αὐτὸν εἶπεν· ἐμάθομεν παρά τινος, ὅτι εὑρὼν αὐτὸν ὁ Σίμων ἐξώρμησε [ἵνα τὸν Πέτρον καταλιπὼν αὐτῷ συνοδοιπορήσῃ ὑπισχνουμένῳ ἀποκαλύπτειν] τὰ ἀληθῆ, αὐτοῦ Φαύστου παρακαλέσαντος αὐτὸν, ὅτι μὴ ἤθελεν ὁρᾷν τοὺς αὐτοῦ υἱοὺς Ἰουδαίους γεγενημένους. Ἡμεῖς δὲ ταῦτα B ἀκούσαντες τούτου ἕνεκεν ἤλθομεν ζητοῦντει αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα οὐκ ἔστι, φαίνεται ἀληθεύσας ὁ εἰπὼν ἡμῖν, ὡς οὖν παρ' αὐτοῦ ἀκούσαντες εἰρήκαμεν ὑμῖν. Ἐγὼ δὲ Κλήμης, συννοήσας τὴν τοῦ Πέτρου προαίρεσιν, ὅτι ὑπόνοιαν αὐτοῖς ἐνσπεῖραι θέλει, ὡς τὸν γέροντα ζητεῖν μέλλων παρ' αὐτοῖς, ἵνα φοβηθέντες φύγωσιν, συνέδραμον αὐτοῦ τῷ βουλήματι, καὶ πρὸς τὸν Ἀππίωνα, Ἄκουσον, ἔφην, φίλτατέ μοι Ἀππίων· ἡμεῖς τὰ νομισθέντα ἡμῖν καλὰ ὡς πατρὶ δοῦναι ἐσπεύσαμεν. Εἰ δὲ αὐτὸς οὐκ ἐβουλήθη λαβεῖν, ἀλλὰ τοὐναντίον βδελυξάμενος ἡμᾶς ἔφυγεν, τραχύτερόν τι ἐρῶ· οὐδὲ ἡμεῖς αὐτοῦ φροντίζομεν. Ἐμοῦ ταῦδα εἰπόντος ὡς ἐπ' ὠμότητι δυσχεράναντες ἀπῄεσαν, καὶ ὡς ἐμάθομεν τῆς ἄλλης ἡμέρας [33] [ὡς τάχιστα] κατ' ἴχνη Σίμωνος ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ὥρμησαν.

XXIII. Πλὴν ἡμερῶν δέκα διελθουσῶν [ἧκέ τις] ἐκ C τῆς Ἀντιοχείας παρὰ τοῦ πατρὸς ἀγγελῶν [34] ἡμῖν, πῶς ὁ πατὴρ δημο[σίᾳ] αὐτοῦ μορφῆς κατηγορῶν, Πέτρον εὐλογῶν τὴν πᾶσαν Ἀντιοχέων πόλιν εἰς πόθον μετέθηκεν. Καὶ ἐκ τούτου πάντας ἐπιθυμεῖν αὐτὸν ἰδεῖν ἀπήγγελλεν [35]· ἐνίους δὲ καὶ χαλεπαίνοντας αὐτῷ ὡς Σίμωνι διὰ τὴν πρὸς Πέτρον ὑπερβάλλουσαν **416** στοργὴν καὶ χεῖρας θέλειν ἐπιβαλεῖν τῷ Φαύστῳ ὡς Σίμωνι. Διὸ μήπως ἀναιρεθῇ δεδοικότα, ἐξαυτῆς ἐλθεῖν πέμψαντα ἀξιοῦν τὸν Πέτρον, ὅπως αὐτὸν ζῶντα ἐπικαταλάβῃ, καὶ τῇ πόλει ἀκμαζούσῃ πόθῳ τῷ πρὸς αὐτὸν εὐκαίρως ἐπιφανῇ. Πέτρος δὲ ταῦτα ἀκούσας πρὸς τὸ ἐκκλησιάζειν πλείστους συναγαγὼν καὶ ἐπίσκοπον ἐκ τῶν ἀκολούθων καναστήσας, βαπτίσας καὶ ἰασάμενος ἡμερῶν ἐπιμείνας τριῶν τῇ D Λαοδικείᾳ ἐπὶ τὴν πλησίον ὁρμήσειν [36] Ἀντιόχειαν ἔσπευσεν.

VARIÆ LECTIONES.

[32] δόξαν O, qui deinde εἰπών p. εἰπόντι. [33] ἡμῶν O. [34] ἀγγέλων O. [35] ἀπήγγελλο O. [36] Fortasse legendum ὁρμῆσαι. Post ἔσπευσεν in cod. O puncto distinguitur apponiturque ἀμήν. Quo intelligitur, amanuensem opus suum putavisse omnino absolutum, quamvis vetus Rufini versio *Recognitionum* enarrando ulterius progrediatur.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ (1),

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ, ΕΠΙΔΗΜΙΩΝ ΤΕ [37], ΚΑΙ ΚΗΡΥΓΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΚΟΡΥΦΑΙΟΥ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΠΕΤΡΟΥ ΕΠΙΤΟΜΗ, ΕΝ [38] Ἡ ΚΑΙ Ο ΑΥΤΟΥ ΣΥΜΠΕΡΙΕΙΛΗΠΤΑΙ ΒΙΟΣ, ΠΡΟΣ ΙΑΚΩΒΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ.

CLEMENTIS

EPISCOPI ROMANI.

De actibus, peregrinationibus et prædicationibus sancti apostolorumque principis Petri, Epitome, in qua ejusdem Clementis vita continetur, ad Jacobum Hierosolymorum episcopum.

(Cotelerius, *Patres apostilici* I, 755.)

MONITUM.

Ex homiliis *Clementinorum*, et *Recognitionum* libris, tum ex Epistola Clementis ad Jacobum, Clementis Martyrio, atque Narratione Ephraimi, composita fuit ista *Epitome*, per eos homines qui doctrinæ ac pietatis suæ esse duxerunt, quidquid superfluum, falsum, periculosum videbatur, id omne aut tollere, aut mutare et corrigere. Ter autem factam fuisse hujusmodi compendiariam compagem invenio in mss. codicibus Regiæ bibliothecæ. Prima compago est hæc, a me post Tunerbum edita, post Perionium versa, extans in Regiis libris numero septem. Secunda continetur exemplari 148, estque superiori paulo auctior; per additamenta scilicet a *Clementinis* petita, quæ ad oras posuimus. Tertiam codex 804 complectitur. Longe ea præcedentibus est auctior, ex assumentis itidem *Clementinorum*, necnon Epistolæ ad Jacobum, interdum cum Paraphrasi: et connexum habet Martyrium Clementis, subjunctum vero Ephraimi Opusculum; cujus breviatæ collectionis cunctas varietates et additiones cum nullæ margines capere possent, plerasque omnes præterire coacti sumus. Porro unius trium dictarum editionum auctorem Simeonem Metaphrastem ostendit marginalis nota posita in ms. Photio quondam Maximi Margunii, Testatur enim Hœschelius eo in codice, ad Photianam capite 113, *Myriobili* censuram, de opere continente tum Petri acta et cum Simone Mago disputationes, tum Clementis ad suos recognitionem, μυρίων δὲ ἀτοπημάτων ἡ πραγματεία γέμει, ascriptum cerni hoc, ἀλλ' ἐπηνορθωκὼς ταύτην ὁ Μεταφραστὴς πλεῦτον καὶ ταυτότητα τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ ἀπέθετο. Cur vero suspicer priorem potius editionem quam duas alias ad Metaphrastem pertinere, causa est, quod in multo pluribus Græcorum menologiis et hagiologiis appareat.

ΚΛΗΜΗΣ ΙΑΚΩΒῼ (2) τῷ κυρίῳ, καὶ ἐπισκόπῳ, καὶ ἐπισκόπων ἐπισκόπῳ, τῷ τὴν Ἰερουσαλὴμ [39] ἁγίαν τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίαν διέποντι, καὶ τὰς πανταχῇ Θεοῦ προνοίᾳ ἱδρυθείσας [40] καλῶς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίας, σύν τε πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀδελφοῖς, εἰρήνη εἴη πάντοτε.

I. Γνώριμον ἔστω σοι, κύριέ μου, ὅτι ἐγὼ Κλήμης Ῥωμαίων πολίτης ὤν, καὶ τὴν πρώτην ἡλικίαν δυνηθεὶς ζῆσαι σωφρόνως, λογισμόν τε δεξάμενος, οὐχ

CLEMENS JACOBO domino et episcopo, et episcoporum episcopo, regenti Hierosolymam sanctam Christianorum Ecclesiam, atque Christi Dei nostri Ecclesias, quæ ubique Dei providentia præclare fundatæ sunt; una cum presbyteris, et diaconis, et cæteris omnibus fratribus, pax sit semper.

I. [41-100] Notum tibi sit, domine mi, quod ego Clemens, qui civis Romanus sum, et primam vitæ ætatem pudice ac moderate transigere valui, cum

VARIÆ LECTIONES.

[37] al. καὶ περιόδων τοῦ. Al. ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων. [38] al. αἷς. [39] al. διέποντι δὲ τὴν ἐν Ἱερ. [40] al. ἱδρυνθείσας. [41-100] *Clementina*, hom. I, c. 1, etc. *Recogn*. I. I, c. 1, etc.

VARIORUM NOTÆ.

(1) Κλήμεντος ἐπισκόπου Ῥώμης. Titulus hoc pacto conceptus exstat in duobus scriptis libris: Κλήμεντος ἐπισκόπου Ῥώμης Ἰακώβῳ ἐπισκόπῳ Ἱεροσολύμων, περὶ τῶν πράξεων καὶ περιόδων τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου, αἷς καὶ ὁ αὐτοῦ βίος συμπεριείληπται. Additur in tertio: Κλήμεντος τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων Ἐπιτομή. Quod habet inscriptio *Clementinorum*, quodque solum pro titulo exhibet unum exemplar. Alio modo quatuor codices: Βίος τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος (vel μάρτυρος) Κλήμεντος ἐπισκόπου Ῥώμης, μαθητοῦ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου. Cot.

(2) Κλήμης Ἰακώβῳ. Superscriptionem cum sex primis vocabulis quæ eam sequuntur sumpsit compactor ex Epistola ad Jacobum. Id.

animo percepissem cogitationem, quæ nescio unde in me irrepserat, crebrasque mihi de morte commentationes pariebat, cum laboribus et anxietatibus vivebam. Reputabam enim num, cum mortus fuero, non ero, nullusque erit unquam qui mei mentionem faciat, tempore nimirum cuncta oblivioni tradente? Cum autem non fuero, an quodammodo futurus sum, eos qui non sunt cognoscens; nec cognoscens, nec cognitus; quique non fuerim, non sim? et aliquandone factus sit mundus; et ante quam fieret, quidnam erat? Nam si semper fuit, semper etiam erit: sin vero ortum habet, omnino etiam dissolvetur; et post dissolutionem quidnam erit iterum? quod nunc impossibile mihi est mente concipere.

A οἶδα πόθεν ἐπεισελθόντα μοι, καὶ περὶ θανάτου πυκνὰς ποιούμενον ὑπομνήσεις, πόνοις τὸ λοιπὸν καὶ ἀθυμίαις συνέζων. Ἆρα γὰρ, ἐλογιζόμην, ὅτι θανὼν οὐκ εἰμί, καὶ οὐδεὶς ἔσται μου ποτὲ μνήμην ποιούμενος, τοῦ χρόνου πάντα τῇ λήθῃ παραδιδόντος; ἄρα δὲ μὴ ὢν, πῶς ἔσομαι [1-6] τοὺς οὐκ ὄντας εἰδὼς, οὐ γινώσκων, οὐ γινωσκόμενος, οὐ γεγονὼς, οὐ γινόμενος; Καὶ ἄρά ποτε [7] γέγονεν ὁ κόσμος, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τί ἄρα καὶ ἦν; Εἰ γὰρ ἦν ἀεὶ, καὶ ἔσται· εἰ δὲ γέγονε, καὶ λυθήσεται πάντως· καὶ μετὰ λύσιν ἄρα τί ἔσται πάλιν; ὃ νῦν ἀδύνατόν μοι νοῆσαι.

II. Hæc atque his similia, nescio unde, indesinenter animo volutans, perpetuo semper mœrore afficiebar, in tantum ut pallerem ac tabescerem: et quod gravissimum erat, si quando harum rerum sollicitudinem abjicere tanquam vanam cogitarem, vehementius multo me premebat affectus: et eam rem moleste ferebam, nesciens quod contubernalem haberem præclaram cogitationem, quæ immortalitatis mibi causa exstitit, ut postea ex rerum exitu agnovi, et Deo cunctorum effectori gratias egi. Cum enim ab initio me illa cogitatio vexaret, ad rerum inquisitionem venire coactus sum: et quos principio per ignorantiam beatos prædicabam, postea veluti miseros non cessavi lugere.

B II. Ταῦτά τε καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, οὐκ οἶδα πόθεν, ἀπαύστως διενθυμούμενος, ἄπαυστον εἶχον ἀεὶ τὴν λύπην, καὶ τοσοῦτον, ὡς ὠχριακότα με τήκεσθαι· καὶ τὸ δεινότατον, εἴποτε καὶ ἀπώσασθαι τὴν περὶ τούτων φροντίδα, ὡς ματαίαν, ἐλογισάμην, ἀκμαιότερόν μοι μᾶλλον τὸ πάθος ἐγίνετο· καὶ ἠχθόμην ἐπὶ τούτῳ, οὐκ εἰδὼς σύνοικον καλὴν ἔχων ἔννοιαν, ἀθανασίας αἰτίαν μοι γενομένην, ὡς ὕστερον ἔγνων ἀπὸ τοῦ τέλους, καὶ Θεῷ τῷ πάντων ηὐχαρίστησα ποιητῇ. Ὑπὸ γὰρ τῆς καταρχάς με πιεζούσης ἐννοίας, ἠναγκάσθην εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἐλθεῖν ζήτησιν· καὶ οὓς τὴν ἀρχὴν δι' ἄγνοιαν μακαρίζειν ἐκινδύνευον, ὕστερον ταλανίζειν οὐκ ἐπαυσάμην.

III. Igitur cum a puero in hujusmodi versarer considerationibus, ad philosophorum adventabam scholas, ut inde aliquid certi discerem: sed et sic, nihil aliud ab eis studiose coli videbam, quam dogmatum destructiones et adstructiones, contentionesque, et syllogismorum artificia, itemque sumptionum excogitationes: et aliquando quidem prævalebat, verbi gratia, quod anima immortalis sit; aliquando vero, quod mortalis. Et quidem quando ea opinio, quæ animum facit immortalem, superior erat, gaudebam: quando autem ea, quæ mortalem censet, mœrore afficiebar: rursumque magis animum despondebam, quod nec utriusque partis quispiam mentem meam poterat confirmare: tantum intelligebam sententias controversiarum, pro viribus propugnatorum, vel falsas, vel veras judicari, non vero prout ipsæ se habent in seipsis revera, comprehendi: propter quod plus adhuc in negotio æstuabam dubitatione, ac ex animæ profundo gemebam: neque enim de hujusmodi curam rejicere poteram, licet valde cuperem, ut jam supra indicavi; neque firmum quid valebam retinere.

III. Ἐκ παιδὸς οὖν ἐν τοιούτοις ὢν λογισμοῖς, εἰς C τὰς τῶν φιλοσόφων ἐφοίτων διατριβὰς, ὥστε τι βέβαιον ἐκεῖθεν μαθεῖν. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐδὲν ἕτερον παρ' αὐτοῖς τὸ σπουδαζόμενον [8] ἑώρων, ἢ δογμάτων ἀνασκευὰς καὶ κατασκευὰς, ἔριδάς [9] τε καὶ συλλογισμῶν τέχνας, καὶ δὴ καὶ λημμάτων ἐπινοίας· καί ποτε μὲν ἐπεκράτει, φέρε λέγειν, ὅτι ἀθάνατος ἡ ψυχή· ποτὲ δὲ, ὅτι θνητή. Καὶ ὅτι μὲν λόγος ἐπικρατῶν ἦν, ὅτι ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ἔχαιρον· ὅτε δὲ ὅτι θνητὴ, ἠνιώμην· π..έον δὲ πάλιν ἠθύμουν, ὅτι οὐδ' ὁποτέρων [10] τις τὸν ἐμὸν βεβαιῶσαι νοῦν ἠδύνατο. Πλὴν ἐνενόουν ὅτι αἱ δόξαι τῶν ὑποθέσεων, παρὰ τοὺς ἐκδικοῦντας, ἢ ψευδεῖς, ἢ ἀληθεῖς ἀποφαίνονται, καὶ οὐχ ὡς ἔχουσιν αὐταὶ ἐφ' ἑαυτῶν ἀληθείας καταλαμβάνονται· παρ' ᾧ [11] καὶ ἔτι μᾶλλον ἐν τοῖς πράγμασιν ἰλιγγιῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς ψυχῆς βάθους ἐστέναζον· οὔτε D γὰρ οἷός τε ἦν ἀποβαλέσθαι τὴν περὶ τούτων φροντίδα, καίτοιγε σφόδρα βουλόμενος, ὡς ἤδη φθάσας ἐγνώρισα, οὔτε βέβαιόν τι καταλαβεῖν ἠδυνάμην.

IV. Iterum ergo angustiis hæsitationis pressus, dicebam apud me: Quid inaniter laboro, cum manifesta sit res? Quod, si quidem post mortem non ero; nunc, quando sum, contristari non oportet: quocirca tristitiam ad illud tempus reservabo, quo, cum futurus non sim, non contristabor: si autem forte ero, cur mihi nunc superflue inest tristitia?

IV. Πάλιν γοῦν ἀπορούμενος ἔλεγον ἐμαυτῷ· Τί ματαιοπονῶ, σαφοῦς ὄντος τοῦ πράγματος; Ὅτι εἰ μὲν θανὼν οὐκ εἰμὶ, νῦν ὄντα με λυπεῖσθαι οὐ προσήκει. Διὸ τηρήσω τὸ λυπεῖσθαι τηνικαῦτα, ὅτε οὐκ ὢν οὐ λυπηθήσομαι· εἰ δὲ ἄρα εἰμὶ, τί νῦν μοι ἐκ περισσοῦ πρόσεστι τὸ λυπεῖσθαι; Καὶ εὐθέως μετὰ τοῦτο ἕτερος ἐπεισῄει μοι λογισμός. Ἔλεγον γὰρ, μή τί γε

VARIÆ LECTIONES

[1, 6] Deest in uno ms. [7] al. ἄρα ποτε. [8] al. τῶν σπουδαζομένων. [9] al. ἔρεις. [10] al. ὁποτέρεις. [11] al. παρ' ὅ

ἄρα τοῦ νῦν με λυποῦντος χείρονα ἐκεῖ πείσομαι, μὴ βεβιωκὼς εὐσεβῶς, καὶ παραδοθήσομαι κατ' ἐνίων φιλοσόφων λόγους, Πυριφλεγέθοντι καὶ Ταρτάρῳ, ὡς Σίσυφος, ἢ Τιτυὸς, ἢ Ἰξίων, ἢ Τάνταλος, καὶ ἔσομαι ἐν ᾄδου τὸν αἰῶνα κολαζόμενος; Πάλιν δὲ ἀνθυπέφερον λέγων, ὡς ἀδήλου ὄντος τοῦ πράγματος, ἀκινδυνότερόν ἐστι μᾶλλον εὐσεβῶς βιῶναί με, καὶ τῶν τοῦ σώματος κρατεῖν ἡδονῶν, εἰ καὶ μὴ ἀκριβῶς, ὅτι ποτέ ἐστι δίκαιον καὶ ἀρέσκον Θεῷ, πεπληροφόρημαι, οὔτε εἰ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, ἢ θνητή.

V. Τούτων οὖν τῶν λογισμῶν στρεφόντων μου τὴν ψυχὴν, εἰς Αἴγυπτον πορεύσομαι, εἶπον, καὶ τοῖς τῶν ἀδύτων ἱεροφάνταις καὶ προφήταις φιλιωθήσομαι, καὶ μάγον ζητήσας καὶ εὑρὼν, χρήμασι πείσω πολλοῖς, ψυχῆς ἀναπομπὴν τὴν λεγομένην νεκρομαντίαν [12] ἐργάσασθαι, ἐμοῦ δῆθεν ὡς περὶ πράγματός τινος πυνθάνεσθαι βουλομένου· ἡ δὲ πεῦσις ἔσται, περὶ τοῦ μαθεῖν ἄρα εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχή. Τοῦτο δὲ πάντως οὐκ ἐκ τοῦ ἀποκρίνασθαι ὅτι [13] ἀθάνατός ἐστιν, ἔστι [14] μοι γνῶναι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀφθῆναι μόνον ὅτι ἐστίν. Ἰδὼν γὰρ αὐτὴν αὐτοῖς ὄμμασιν, ἱκανὴν ἕξω πληροφορίαν, καὶ οὐκέτι πιστότερα ὀφθαλμῶν ὦτα ποιήσομαι. Ὅμως φιλοσόφῳ τινὶ τῶν συνήθων, καὶ ταύτην ἐκοινούμην τὴν γνώμην, ὁ δὲ συνεβούλευέ μοι μὴ λυσιτελὲς εἶναι τοῦτο τολμῆσαι δυοῖν ἕνεκα. Εἴ τε γὰρ, ἔφη, πάντως οὐχ ὑπακούσεται ἡ ψυχὴ τῷ μάγῳ, καὶ σὺ τοῖς ταῦτα ποιεῖν ἀπαγορεύουσι νόμοις ὡς ἀντιπράξας, δυσσυνειδήτως βιώσεις· εἰ δὲ καὶ εἰσακούσεται, μετὰ τοῦ δυσσυνειδήτως σε βιοῦν, οἶμαι καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας μηκέτι σοι προχωρεῖν, οὗ ἕνεκεν τὰ τοιαῦτα ἐτόλμας. Ἐχθραίνειν γὰρ τὸ θεῖον λέγουσιν ἐπὶ τοῖς σκύλλουσι τὰς ψυχὰς μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκείνων διάλυσιν. Ἐγὼ δὲ ταῦτα ἀκούσας, ὀκνηρότερος μὲν ἐπὶ τὸ ἐγχείρημα ἐγενόμην· ἀλλὰ τῆς προτέρας ἐννοίας ἐκείνης παντάπασιν ἀποστῆναι οὐκ ἠδυνάμην.

VI. Καὶ ἵνα μή σοι τὰ τοιαῦτα μακρὸν ἀποτείνω λόγον, ἐν τοσούτοις λογισμοῖς καὶ πράγμασιν ὄντος μου, φήμη τις ἠρέμα, Τιβερίου Καίσαρος τὰ Ῥωμαϊκὰ διέποντος σκῆπτρα, ἔαρος ἤδη ἀρχομένου, ηὔξανεν ὁπόσαι ἡμέραι, καὶ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὴ Θεοῦ ἄγγελος διῄει τὸν κόσμον, τὸ τοῦ Θεοῦ σιγῇ βούλημα στέγειν οὐ δυναμένη· μᾶλλον δὲ καὶ πλείων ἑκάστης ἡμέρας καὶ μείζων ἐγίνετο, λέγουσα ὥς τίς ποτε ἐν Ἰουδαίᾳ ἐξ ἐαρινῆς τροπῆς λαβὼν τὴν ἀρχὴν, Ἰουδαίαν [15] τὴν τοῦ ἀϊδίου Θεοῦ εὐαγγελίζεται βασιλείαν, ἧς ἀπολαύειν μέλλει [16], ἐάν τις αὐτῷ ἀρίστην διὰ πάντων ἐπιδείξηται πολιτείαν· τοῦ δὲ πιστεύεσθαι αὐτὸν χάριν, ὅτι θεότητος γέμων ταῦτα διδάσκει, πολλὰ θαυμάσια, τέρατά τε καὶ σημεῖα ἐργάζεται, ῥήματι μόνῳ κωφοὺς ἀκούειν ποιῶν, τυφλοὺς ἀναβλέπειν, χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ πᾶσαν νόσον ἀπε-

A Statimque postea alia me subiit cogitatio. Dicebam quippe: ne forte ibi pejora eo quod nunc me cruciat patiar, si non vixero pie; ac secundum quorumdam philosophorum sententias tradar Pyriphlegethonti et tartaro, quemadmodum Sisyphus, vel Tityus, vel Ixion, vel Tantalus, atque in inferno æternum puniar? Rursus autem excipiebam, dicens: in re quæ incerta est, tutius multo est me pie vivere, et voluptates corporis vincere, quamvis absolute et certo pleneque non sciam quidnam justum sit ac Deo gratum, nec utrum immortalis sit anima, an mortalis.

V. His itaque cogitationibus animum meum versantibus: In Ægyptum proficiscar, dixi, et adytorum hierophantis, ac prophetis amicus efficiar, B magoque quæsito ac invento, multa pecunia ei persuadebo, ut animæ evocationem, quam necromantiam vocant, faciat, tanquam videlicet de negotio aliquo percontari velim: porro erit percontatio, ut discam utrum anima sit immortalis. Id autem prorsus cognoscam, non ex eo quod respondebit se esse immortalem, sed ex eo duntaxat quod illam existere videbo: nam oculis meis cernens eam, satis magnam habebo certitudinem, nec jam plus fidam auribus, quam oculis. Verumtamen cum philosopho quodam ex familiaribus meis hoc quoque consilium communicavi: is vero monuit me, non expedire ut id auderem, duas ob causas. Si enim, inquit, plane mago non obedierit anima, tu quoque, ut pote qui legibus hæc agere vetantibus adversatus fueris, male tibi conscius vives; sin autem paC ruerit, præterquam quod vives male tibi conscius, etiam quæ ad pium cultum pertinent (cujus rei gratia talia aggressus fueris), non jam tibi bene cessura existimo. Divinitatem enim aiunt infestam esse iis, qui animas, postquam a corporibus suis dissolutæ sunt, vexant. Ego vero his auditis, segnior quidem ad propositum factus sum, sed illa superiore cogitatione omnino non poteram absistere.

VI. Ac ne de his tibi longum sermonem faciam, cum in talibus considerationibus ac negotiis versarer, Tiberio Cæsare Romana sceptra tractante, post initium veris, fama quædam sensim diebus singulis percrebuit, et revera bonus Dei nuntius mundum pervasit, Dei voluntatem silentio tegere non valens: sed et per singulos dies amplior et D major fiebat, sic referens: Quidam in Judæa, initio sumpto a verno tempore, æterni Dei regnum inibi prædicat, quod percepturus sit, qui optimam per omnia vitam ipsi exhibebit: ut autem credatur, eum divinitatis plenum docere ista, [17] multa mirabilia, prodigia et signa edit, solo verbo faciens audire surdos, cæcos videre, claudos ambulare; et omnem morbum depellit, omnemque dæmonem fugat: quinetiam leprosi eminus tantum intuentes

VARIÆ LECTIONES.

[12] al. νεκυομαντίαν. [13] al. αὐτὴν ὅτι [14] al. ἔσται [15] al. Ἰουδαίοις [16] al. λέγει. [17] l. *Recogn.* l. v, c. 10.

eum, sanati abeunt, mortui oblati suscitantur, nihilque est quod facere nequeat. Atque quo plus temporis præteribat. eo major ac firmior per complures illinc advenientes existebat, non amplius, inquam, fama, sed ipsa rei veritas. Jam vero et cœtus per loca fiebant, ut consultaretur ac dispiceretur, quisnam esset is, qui apparuisset, et quid vellet dicere.

VII. Cum autem annus ad autumnum jam vergeret, homo quidam stans in loco publico: Viri, inquit, Romani, audite: Dei Filius in Judæa adest, cunctis volentibus promittens vitam æternam si fecerint quæ jubet is qui misit illum. Quapropter convertimini a deterioribus ad meliora, a temporariis ad æterna; et agnoscite Deum, qui in tribus Personis unus est, cujus mundum injuste incolitis ante justos ejus oculos. Verum si convertamini, et secundum voluntatem illius vivatis, in aliud sæculum sublati, æternique effecti, ineffabilibus ejus bonis perfruemini: sin vero morem non gesseritis, postquam ex hac vita migrabitis, in locum ignis conjiciemini, ubi æternum puniti. frustra ducemini pœnitentia: nam pœnitentiæ tempus in præsenti uniuscujusque vita consistit. Hæc igitur ille dixit. Ego vero cum audissem, ægre ferebam quod nemo ex tanta multitudine, audita tam magna nuntiatione, dixisset: In Judæam proficiscar, ut videam an iste vera loquatur, dum ait, Dei Filium advenisse in Judæam, propter sempiternam ac bonam spem, qui Patris a quo missus est voluntatem annuntiet; quandoquidem et id quod aiunt eum prædicare, non est exiguum: quorumdam enim animas affirmat, ut pote immortales, immortalibus etiam ac æternis bonis fruituras: quorumdam vero, in ignem inexstinctum projectas, æternum puniendas.

VIII. Cum ita erga cæteros affectus essem, hæc quoque ad meipsum dicebam; Quare vero alios incuso, qui in eodem cum illis crimine negligentiæ versor? nec, dispositis prius rebus meis, in Judæam vado, testis eorum omnium futurus ipse? Itaque dum hoc consilium agitarem, multum interim temporis terebatur, negotiis hujus sæculi me ad se pertrahentibus, nec valente me ab iis expediri. Sed tandem, cum vitam considerassem, quam instabilis sit ac inæqualis, cumque dein omne præteritum tempus in memoriam revocassem, quod modo subblandiente mihi semper spe, hucusque permansissem, quodque sic omnes homines occupati moriamur; cuncta mea prout erant relinquens, confestim

λαύνει, καὶ πάντα δαίμονα φυγαδεύει· ἀλλὰ καὶ λεπροὶ ἐκ διαστήματος μόνον ἐνορῶντες αὐτῷ, ἰώμενοι ἀπαλλάσσονται, νεκροὶ προσφερόμενοι ἐξεγείρονται, καὶ οὐδέν ἐστιν ὃ μὴ δυνατὸς εἴη ποιεῖν. Καὶ ὅσῳ γε μᾶλλον ὁ χρόνος προέκοπτε, πολὺ μείζων [18] διὰ πλειόνων τῶν ἐπιδημούντων καὶ βεβαιοτέρα καθίστατο, οὐκ ἔτι φήμη λέγω, ἀλλ' αὐτὴ τοῦ πράγματος ἡ ἀλήθεια. Ἤδη γάρ ποτε καὶ συστήματα κατὰ τόπους ἐγίνετο, βουλῆς καὶ σκέψεως ἕνεκα, τὸ τίς ἂν ὁ φανεὶς εἴη, καὶ τί βούλεται λέγειν.

VII. Ἄρτι δὲ τοῦ ἔτους πρὸς τὸ φθινοπωρινὸν ἀποκλίνοντος, ἀνήρ τις δημοσίᾳ στὰς, Ἄνδρες, ἔφη, Ῥωμαῖοι, ἀκούσατε· ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν Ἰουδαίᾳ [19] πάρεστιν, ἐπαγγελλόμενος πᾶσι τοῖς βουλομένοις ζωὴν αἰώνιον, ἐὰν τὰ κατὰ γνώμην τοῦ πέμψαντος αὐτὸν [20] πράξωσι. Διὸ μεταβάλλεσθε ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττονα, ἀπὸ τῶν προσκαίρων ἐπὶ τὰ αἰώνια, καὶ γνῶτε τὸν ἐν τρισὶν Ὑποστάσεσιν ἕνα Θεὸν [21], οὗ τὸν κόσμον ἀδίκως οἰκεῖτε ἔμπροσθεν τῶν αὐτοῦ δικαίων ὀφθαλμῶν. Ἀλλ' ἐὰν μεταβάλλησθε [22], καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ βιώσητε βούλησιν, εἰς ἕτερον ἐνεχθέντες [23] αἰῶνα, καὶ ἀΐδιοι γινόμενοι, τῶν ἀποῤῥήτων αὐτοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύσετε· ἐὰν δὲ ἀπειθήσητε, μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀποβίωσιν, εἰς τὸν τόπον τοῦ πυρὸς ἐμβληθήσεσθε, ὅπου ἀϊδίως κολαζόμενοι, ἀνόνητα μεταμεληθήσεσθε. Ὁ γὰρ τῆς μετανοίας καιρὸς, ἡ νῦν ἑκάστου ζωὴ τυγχάνει. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκεῖνος ἔλεγεν. Ἐγὼ δὲ ἀκούων ἠχθόμην, ὅτι μηδεὶς ἐκ τοσούτου πλήθους τηλικαύτην ἀγγελίαν ἀκούσας, Εἰς Ἰουδαίαν, εἶπε, πορεύσομαι, ἵνα ἴδω, εἰ οὗτος ἀληθεύει λέγων, ὡς ἄρα Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιδεδήμηκε τῇ Ἰουδαίᾳ αἰωνίας τε καὶ ἀγαθῆς χάριν ἐλπίδος, τὴν τοῦ πέμψαντος Πατρὸς βούλησιν καταγγέλλων· ἐπεὶ καὶ ὅπερ λέγουσιν αὐτὸν κηρύσσειν, οὐκ ἔστι μικρόν· ὧν μὲν γὰρ τὰς ψυχὰς διαβεβαιοῦται, αἰωνίους οὔσας, αἰωνίων ἀπολαύσεσθαι καὶ τῶν ἀγαθῶν· ὧν δὲ ἐν πυρὶ ἀσβέστῳ ῥιφείσας, εἰς αἰῶνα [24] κολασθήσεσθαι [25].

VIII. Οὕτω περὶ τῶν λοιπῶν ἔχων, τοιαῦτα καὶ πρὸς ἐμαυτὸν ἔλεγον· Τί δή ποτε μέμφομαι τοὺς ἄλλους, ἐν ἴσῳ τῆς ἀμελείας ὢν ἐκείνοις ἐγκλήματι, καὶ οὐ πρότερον τὸν ἐμὸν διαθεὶς βίον, εἰς Ἰουδαίαν ἀφικνοῦμαι, μάρτυς τῶν τοιούτων αὐτὸς γενησόμενος; οὕτως οὖν βουλευσαμένῳ, πολὺς ὁ μεταξὺ διετρίβετο χρόνος, τῶν βιωτικῶν με πραγμάτων πρὸς ἑαυτὰ περισπώντων, καὶ δυσεκλύτων μοι γινομένων. Τέλος γοῦν συννοήσας τὸν βίον ὅπως ἄστατός ἐστι καὶ ἀνώμαλος, εἶτα καὶ τὸν προτοῦ χρόνον ἅπαντα διαμνημονεύσας, ὅπως ὑποσαινούσης με ἀεὶ τῆς ἐλπίδος εἰς δεῦρο παρέμεινα, καὶ ὅτι οὕτως ἀσχολούμενοι πάντες ἄνθρωποι θνήσκομεν, τὰ πάντα μου ὡς ἔτυχεν ἀφεὶς, εἰς Πόντον (3) εὐθὺς ὥρμησα, καὶ εἰς τὸν λιμένα

VARIÆ LECTIONES

[18] al. μεῖζον. [19] al. inser. νῦν. [20] al. inser. πατρός. [21] Τὸν ἐν τρισὶν Ὑποστάσεσιν ἕνα Θεόν. Pia interpolatio, sed parum necessaria. Similiter alibi. Cor. [22] al. μεταβάλησθε. [23] al. ἀναχθέντες. [24] al. αἰῶνας. [25] al. κολάζεσθαι.

VARIUM NOTÆ.

(3) Forte Πόρτον, *Portum*; nempe, Romanum. Vide *Martyrium Ignatii* n. VI, et infra, n. LXXVIII CLER.

ἐλθών τε καὶ ἀναχθεὶς, ἀνέμων ἀντιπνοίαις, ἀντὶ τοῦ εἰς Ἰουδαίαν κατᾶραι, προσώκειλα τῇ Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκεῖ δὲ συνεφοίτων τοῖς φιλοσόφο,ς, πνευμάτων ἐπηρείας ἤδη μοι τὸν πλοῦν ἐπεχούσης, καὶ τὰ περὶ τῆς φήμης, ἣν ὁ φανεὶς ἐν Ῥώμῃ διήγγειλε,καὶ τίνα γε ἃ καταγγέλλοι, σαφῶς ἕκαστα καταλέγειν ἠξίουν. Οἱ δέ, Φανέντα μὲν, εἶπον, ἐν Ῥώμῃ τοιόνδε τινὰ ὅλως οὐκ ἴσμεν· περὶ δὲ τοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ γενομένου, καὶ Υἱοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῆς φήμης κηρυττομένου, παρὰ πολλῶν τῶν ἐκεῖθεν ἐληλυθότων, ἠκούσαμεν, καὶ περὶ πάντων ὧν ἐποίει καὶ ψιλῷ τῷ ῥήματι θαυμασίων ἐμάθομεν.

IX. Ἐμοῦ δὲ εἰπόντος·ἐβουλόμην τινὶ τῶν [26] ἑωρακότων αὐτὸν συγγενέσθαι, καὶ ὅσα ποθῶ μαθεῖν ἀκοῦσαι περὶ αὐτοῦ, ὑπολαβόντες ἐκεῖνοι, Ἔστι τις ἐνταῦθα, φασὶν, οὐ μόνον ἱστορήσας αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκεῖθεν γῆς ὑπάρχων, ἀνὴρ τίμιος ὀνόματι Βαρνάβας, ὃς ἕνα καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἑαυτὸν εἶναι λέγει, καὶ ἐνταῦθά που καθεζόμενος, τὰ παρ' ἐκείνου ὑπεσχημένα τοῖς τῶν τοιούτων ἀξίοις, ἑτοίμως τῷ βουλομένῳ διέξεισι. Καὶ δῆτα τὸν τόπον καταλαβὼν εἰς ὃν ὁ ἀνὴρ εἰώθει καθέζεσθαι, καὶ μέρος καὶ αὐτὸς τοῦ περιεστηκότος πλήθους γενόμενος, ἔστην ἐπακούων τῶν λεγομένων, καὶ συνενόουν τἀληθῆ οὐ διαλεκτικῇ τινὶ τέχνῃ διδάσκοντα τοῦτον, ἀλλ' ἀπαρασκευάστως οὕτω καὶ ἁπλῶς ἐκτιθέμενον, ἅ τε ἤκουσε καὶ ἑώρακε τὸν τοῦ Θεοῦ φανέντα Υἱὸν πεποιηκέναι τε καὶ εἰρηκέναι. Πολλοὺς δὲ μάρτυρας τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων θαυμασίων τε καὶ λόγων, ἐξ αὐτοῦ τοῦ παρεστῶτος ὄχλου παρείχετο.

X. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὰ παρ' αὐτοῦ ἀπανούργως λεγόμενα ἡδέως οἱ ὄχλοι διέκειντο, οἱ ἐκ παιδείας κοσμικῆς ὁρμώμενοι φιλόσοφοι, χλευάζειν αὐτὸν καὶ γελᾷν ἐπειρῶντο, σκώπτοντες ἀμέτρῳ θράσει, καὶ διασύροντες, καὶ οἷα μεγάλοις ὅπλοις τοῖς συλλογισμοῖς κατ' αὐτοῦ χρώμενοι. Ὁ δὲ ἀπωθούμενος αὐτῶν τὸν λῆρον, οὐ συνέτρεχεν αὐτῶν τῇ πανούργῳ πεύσει, ἀλλὰ καὶ ἀκατάπληκτος ὢν λέγειν οὐκ ἀφίστατο. Καί ποτέ τις διαπαίζων δῆθεν αὐτὸν ἐπυνθάνετο. Διὰ τί, ὦ νέε διδάσκαλε, κώνωψ ἐγένετο, καὶ βραχύτατος ὢν, ἓξ πόδας ἔχων καὶ πτερὰ φέρει· ἐλέφας δὲ τὸ μέγιστον ζῶον ἄπτερος ὢν, τέσσαρας μόνους ἔχει πόδας; Ὁ δὲ τὴν διδασκαλίαν πρὸς τὴν ἐρώτησιν μικρὸν ἐπισχὼν, οὐδεμιᾶς μέντοι τῷ ἐρωτήσαντι πρὸς ταῦτα μεταδοὺς ἀποκρίσεως, τὸν ἀπ' ἀρχῆς αὐτῷ προκείμενον αὖθις ἀνελάμβανε λόγον· τούτῳ μόνῳ προοιμίῳ καθ' ἑκάστην ἐγκοπὴν χρώμενος· Ἡμεῖς τοῦ πέμψαντος ἡμᾶς τοὺς λόγους καὶ τὰς θαυμασίους πράξεις εἰπεῖν ὑμῖν μόνον ἔχομεν ἐντολὴν, καὶ ἀντὶ τῆς λογικῆς ἀποδείξεως μάρτυρας παρέχομεν ὑμῖν τῶν ἐνταῦθα παρεστώτων πολλούς· λοιπὸν τῆς ὑμετέρας ἐστὶν ἐξουσίας, ὑπείκειν ἢ ἀπειθεῖν. Τοῦ δὲ λέγειν ὑμῖν τὸ συμφέρον, οὐ παύσομαι, ὅτι ἐμοὶ μὲν ζημία τὸ σιωπᾷν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀπειθεῖν βλάβη. Ἐδυνάμην μὲν οὖν καὶ εἰκαίων ὑμῶν προβλημάτων ἀποδοῦναι τὰς ἀποδείξεις, εἴγε φιλαλήθως ἑώρων ὑμᾶς περὶ τούτων πυνθανομένους· κώνωπος δὲ καὶ ἐλέφαντος τὴν αἰτίαν τῆς διαφόρου δημιουργίας, νῦν

ad mare properavi; et in Pontum veniens, atque subvectus, ventis adversantibus, pro Judæa ad quam deferri cupiebam, Alexandriam appuli. Ibi autem ad philosophos ventitabam (ventorum quippe vis adhuc navigationem inhibebat),petebamque ut singula clare enarrarent de eo rumore, quem is qui Romæ conspectus fuerat annuntiasset, ac quænam ille divulgasset. At illi responderunt: Talis quispiam an Romæ visus fuerit, plane nescimus; de eo autem qui in Judæa, degit, et Filius Dei esse a fama prædicatur,audivimus a multis qui illinc venerunt,et intelleximus de mirabilibus omnibus quæ solo etiam verbo edidit.

IX. Et cum dicerem cupere me in colloquium venire cum aliquo eorum qui illum vidissent, atque de eo audire quæcunque scire cuperem; excipientes illi dixerunt: Est hic quidam, qui non solum vidit eum,sed et ex ea regione oriundus est, eximius, nomine Barnabas, qui se etiam ait unum esse ex discipulis illius; et hic alicubi sedens, quæ ab illo promissa sunt, talium dignis, ei qui velit narrat ultro. Et quidem ad locum in quo vir sedere solitus erat veni, atque ipse quoque pars fui circumstantis multitudinis, stetique audiens quæ dicebat: ac intellexi vera eum non dialectica ulla arte docere, sed adeo sine præmeditatione ac simpliciter exponere quæ audierat et viderat Dei Filium, qui apparuit, fecisse ac dixisse. Multos autem testes verborum ac mirabilium quæ ab ipso proferebantur, ex ipsa assistente plebe producebat.

X. Verum quia ad ea quæ ab ipso candide dicebantur, libenter populus acquiescebat; philosophi, utpote qui ex hujusce mundi disciplina prodierant, ludificari eum ac ridere ordiebantur, immodica audacia cavillantes atque probris incessentes, et adversus eum utentes syllogismis tanquam armis potentibus. At ille ineptias eorum repellens, versute ipsorum interrogationi non occurrebat, verum imperterritus non desinebat loqui. Et aliquando quidam jocabundus rogabat eum: Quare, o nove doctor, ita factus est culex, ut minimus existens, et sex pedes nabens, insuperque alas gerat; elephas vero, maximum animal, cum careat alis, quatuor tantum pedes habeat? Ille autem doctrina ad interrogationem paulisper cohibita,nullo tamen de his dato responso ad eum qui interrogaverat, sermonem quem ab initio sibi proposuerat resumpsit; hoc solo utens proœmio in unaquaque interpellatione:Nobis demandatum solummodo est, ut vobis sermones ac mirabilia facta illius qui misit nos enarremus: ac pro demonstratione dialectica, testes vobis producimus eorum qui hic adstant multos: cæterum in vestra potestate est, obsequi, vel fidem non habere. Ego certe non cessabo vobis exponere quod utile est: quoniam mihi quidem damnum est, tacere; vobis vere noxa, non credere. Equidem possem reddere rationes futilium vestrarum quæstionum, si viderem vos de istis

veritatis studio percontari : verum causam diversæ creationis culicis et elephanti, nunc vobis aperire intempestivum esset, qui Deum omnium rerum ignoratis.

ὑμῖν οὐκ εὔκαιρον εἰπεῖν τοῖς [26] τῶν ὅλων ἀγνοοῦσι Θεόν.

XI. Hæc eo dicente, illi communi consensu, multum ac petulantem risum emiserunt, ad stuporem ac consilii inopiam nitentes eum redigere, veluti barbarum quemdam ac insanum. Quæ cum ego intuerer, animo cœpi incalescere, ac zelo nescio qua ratione correptus, tacere non potui, sed cum fiducia dixi : Jure Deus, o homines, voluntatem suam incomprehensibilem vobis fecit, indignos vos præsciens, sicut inpræsentiarum dat plene intelligere iis qui mentis judicio utuntur. Quandoquidem enim nunc ejus voluntatis præcones missi sunt, qui non arte aliqua et verborum rhetorico ornatu, sed simpliciter tantum et absque calliditate consilium ejus repræsentant, adeo ut quilibet qui audierit, intelligat quæ dicuntur ; adestis vos, ut non intelligatis quod vobis expedit, utque damno vestro rideatis veritatem, quæ inter barbaros ad vestram condemnationem versatur, quamque ad vos advenientem non vultis hospitio recipere, propter libidines vestras, et verborum illius vilitatem, ne arguamini, inconsulto philologi esse, amatores sermonum, non autem veri philosophi, sapientiæ studiosi. Quousque ergo discitis loqui, qui bene loqui nescitis ? Multa enim verba quæ profertis, unius verbi pretio non sunt æstimanda. Quid autem et dicet Græca vestra multitudo, unanimis aliquando facta, si judicium futurum est, ut iste ait ? Quare, Deus, voluntatem tuam non prædicasti nobis ? Nullatenus audiemini : vel forte et aliquam responsionem reportabitis, hujusmodi : Ego cum omnes futuras voluntates, ante constitutionem mundi cognoscerem, unicuique pro merito suo latenter prævius occurri : quod autem id ipsum ita se habeat, volens iis qui ad me confugerunt, plene manifestare, cur ab initio, a primis generationibus voluntatem meam palam non siverim prædicari ; nunc circa finem sæculi, præcones mei consilii misi ; illi vero et irridentur, et contumeliis affecti deluduntur ab iis qui nequaquam volunt adjuvari meamque amicitiam vehementer repudiarunt. O magnam injuriam ! invidiæ etiam periculum subeunt prædicatores Dei, idque per eos homines, qui ad salutem vocantur.

XI. Ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, ἐκ συμφωνίας ἐκεῖνοι πολὺν καὶ ἄτακτον ἠφίεσαν γέλωτα, εἰς ἀμηχανίαν αὐτὸν ἐμβάλλειν πειρώμενοι, καθάπερ βάρβαρόν τινα καὶ μαινόμενον. Ἐγὼ δὲ ταῦτα ὁρῶν, διαθερμαίνομαι τὴν ψυχὴν, καὶ ζήλῳ οὐκ οἶδ' ὅπως ληφθεὶς, σιγᾷν οὐχ ὑπέμενον, ἀλλὰ μετὰ παῤῥησίας, εὐλόγως, εἶπον, ὁ Θεὸς ὑμῖν, ὦ οὗτοι, ἀκατάληπτον τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἔθετο, ἀναξίους ὑμᾶς προϊδὼν, ἐξ ὧν νῦν τοὺς κριτικὸν νοῦν ἔχοντας πληροφορῶν φαίνεται. Ἐπεὶ γὰρ νῦν τῆς αὐτοῦ βουλήσεως κήρυκες ἐξαπεστάλησαν, οὐ τέχνῃ τινὶ καὶ ῥητορείᾳ λόγων, ἀλλ' ἁπλῶς οὕτω καὶ ἀπανουργεύτως [27] τὴν αὐτοῦ βούλησιν παριστῶντες, ὡς πάντα ὁντιναοῦν τὸν ἀκούσαντα νοεῖν τὰ λεγόμενα, πάρεστε νῦν ὑμεῖς πρὸς τῷ μὴ νοεῖν τὸ ὑμῖν συμφέρον, ἐπὶ τῇ ὑμετέρᾳ βλάβῃ γελᾷν τὴν ἐπὶ τῇ ὑμετέρᾳ καταδίκῃ πολιτευσαμένην ἐν βαρβάροις ἀλήθειαν, ἣν καὶ ὑμῖν ἐπιδημήσασαν ξενίσαι οὐ βούλεσθε, διὰ τὰς ἀσελγείας ὑμῶν, καὶ τὸ λιτὸν τῶν λόγων αὐτῆς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῆτε, ὅτι εἰκῆ φιλόλογοί ἐστε, καὶ οὐκ ἀληθεῖς φιλόσοφοι. Μέχρι μὲν οὖν ποτε λαλεῖν μανθάνετε, οἱ τὸ καλῶς λαλεῖν οὐκ ἔχοντες (4); Πολλὰ γὰρ παρ' ὑμῶν ῥήματα, ἑνὸς οὐκ ἄξια λόγου. Τί δὲ ἄρα καὶ ἐρεῖ ὑμῖν [28] τό Ἑλληνικὸν πλῆθος μία ψυχή ποτε γενόμενον, εἴπερ ἔσται κρίσις ὡς οὗτός φησι ; Διὰ τί, ὦ Θεὲ, τὴν σὴν βούλησιν οὐκ ἐκήρυξας ἡμῖν ; Οὐ πάντως ἀκούσεσθε, εἴπερ τινὸς ἄρα καὶ ἀποκρίσεως καταξιωθήσεσθε, ὡς, ἐγὼ πάσας τὰς ἐσομένας πρὸ καταβολῆς κόσμου προαιρέσεις εἰδὼς, ἑκάστῳ πρὸς τὸ αὐτοῦ ἄξιον λανθανόντως προαπήντησα· τοῦτο δὲ αὐτὸ ὅτι οὕτως ἔχει, βουληθεὶς τοὺς προσπεφευγότας μοι πληροφορῆσαι, διὰ τί ἀπαρχῆς ἐκ προτέρων γενεῶν τὴν ἐμὴν βούλησιν δημοσίᾳ οὐκ εἴασα κηρυχθῆναι, νῦν πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου [29] κήρυκας ἐμῆς βουλῆς ἀπέστειλα, οἳ καὶ γελῶνται, καὶ ὑβριζόμενοι χλευάζονται ὑπὸ τῶν μηδὲν ὠφελεῖσθαι βουλομένων, καὶ ἐπιτεταμένως τὴν ἐμὴν φιλίαν παραιτησαμένων. Ὢ μεγάλης ἀδικίας, ὅτι μέχρι φθόνου [30] κινδυνεύουσιν οἱ τοῦ Θεοῦ κήρυκες, καὶ ταῦτα ὑπὸ τῶν εἰς σωτηρίαν καλουμένων ἀνδρῶν.

XII. Quæ cum dicerem, aliaque his consentanea, multum in plebe ortum est murmur : atque alii quidem Barnabam miserantes, mihi favebant ; alii vero, qui erant stolidi, graviter in me stridebant dentibus. Porro cum jam vespera advenisset, Bar-

XII. Ταῦτά μου λέγοντος καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, πολὺς τῶν ὄχλων ἐγένετο θρύλλος· καὶ οἱ μὲν ὡς τὸν Βαρνάβαν ἐλεοῦντες συνῆράν μοι· οἱ δὲ ἠλίθιοι ὄντες, δεινῶς κατ' ἐμοῦ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας. Ἐπεὶ δὲ ἤδη καὶ ἡ ἑσπέρα κατέλαβε, τῆς χειρὸς λαβὼν τὸν

VARIÆ LECTIONES.

[26] al. add. τόν. [27] al. ἀπανούργως. [28] l. ὑμῶν ex mss. [29] Vertit Cotelerius, quasi perinde esset ac τοῦ αἰῶνος, sententia postulante, sed sine exemplo, quod quidem sciam. CLER. [30] al. φόνου.

VARIORUM NOTÆ.

(4) Οἱ τὸ καλῶς λαλεῖν οὐκ ἔχοντες. Verte : *Qui bene loqui non potestis* ; quia boni nihil didicerant. CLER.

Βαρνάβαν, καὶ μὴ βουλόμενον βίᾳ εἰς τὴν ἐμὴν ἦγον οἰκίαν, ἔνθα καὶ μένειν αὐτὸν ἐποίησα, ἵνα μή τις αὐτῷ χεῖρας ἐπιβάλλῃ [31]. Καὶ ἡμέρας ὀλίγας σὺν ἐμοὶ διατρίψας, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ λόγου βραχέα με κατήχησε [32]· σπεύδειν [33] γὰρ ἔλεγεν εἰς Ἰουδαίαν ἀφικέσθαι τῆς ἑορτῆς χάριν, ὡς καὶ τοῦ λοιποῦ συνεῖναι τοῖς αὐτοῦ ὁμοεθνέσιν ἐθέλων.

XIII. Ἐμοῦ δὲ λίαν τῆς ἐκείνου γλώττης κρεμαμένου, καὶ σφοδρῶς ἐγκειμένου, καὶ οὐκ ἀνιέντος, ἀλλὰ λὴν λοιπὴν ἀπαιτοῦντος διδασκαλίαν, καὶ λέγοντος· σὺ μόνον οὓς ἤκουσας τοῦ φανέντος Θεοῦ ἐκτίθου μοι λόγους, κἀγὼ τῷ ἐμῷ λόγῳ κοσμήσας, τοῦ Θεοῦ κηρύξω τὴν βούλησιν. Εἶθ' οὕτως καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν συνεκπλεύσω σοι. Λίαν γὰρ ποθῶ παρὰ τὸν τῆς Ἰουδαίας γενέσθαι τόπον. Τάχα δὲ καὶ συνοικήσω ὑμῖν τὸν πάντα μου τῆς ζωῆς χρόνον. Αὐτὸς τούτων ἀκούσας, εὐθὺς ἀπεκρίνατο· Σὺ εἰ μὲν ἱστορῆσαι τὰ ἡμέτερα καὶ μαθεῖν τὸ συμφέρον ἐθέλεις, ἐξαυτῆς μοι, φησὶ, σύμπλευσον· εἰ δὲ μὴ βούλει, ἀλλὰ τὰ σημεῖα τῆς οἰκήσεώς μου, καὶ ὧν θέλεις ἐγώ σοι σήμερον γνωριῶ, ἵνα ὅτε καὶ βούλει παραγενόμενος εὕρῃς ἡμᾶς· ἐγὼ γὰρ αὔριον ἐπὶ τὰ ἐμαυτοῦ πορεύσομαι. Καὶ δὴ ἀδυσώπητον οὕτως ἰδὼν τὸν Βαρνάβαν, συνῆλθον αὐτῷ μέχρι καὶ τοῦ λιμένος· καὶ μαθὼν παρ' αὐτοῦ ἅπερ ἔλεγε σημεῖα τῶν οἰκήσεων, φημὶ πρὸς αὐτόν· Ὡς εἰ μὴ αὔριον ἔμελλον ἀπαιτῆσαί τι τῶν ὀφειλομένων μοι, ἐξαυτῆς ἂν καὶ συνεπλεόν σοι· πλὴν ἀλλὰ τάχιόν σε καταλήψομαι. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ παραθέμενος αὐτὸν τοῖς τοῦ πλοίου ἡγουμένοις, ὑπέστρεφον μετὰ λύπης, μεμνημένος τοῦ καλοῦ καὶ συνήθους φίλου.

XIV. Ἡμέρας δὲ διατρίψας, καὶ τὸ χρέος δι' ὃ καὶ ἐπεσχέθην οὐχ ὅλον λαβεῖν δυνηθεὶς, ἀμελήσας τοῦ περιλειπομένου διὰ τὸ ταχὺ τὸν ἄνδρα καταλαβεῖν, ὡς ἐμποδίου μοι γενομένου, καὶ αὐτὸς εἰς Ἰουδαίαν ἀπέπλευσα, καὶ διὰ πεντεκαίδεκα ἡμερῶν, τῇ Στράτωνος ἐπιδημῶ Καισαρείᾳ. Ἐπιβάντος δέ μου τῆς γῆς, καὶ ξενίαν ἐπιζητοῦντος, μανθάνω Πέτρον τινὰ λεγόμενον, τοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ φανέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ σημεῖα καὶ τέρατα πεποιηκότος, τὸν δοκιμώτατον μαθητὴν, αὔριον Σίμωνι τῷ ἀπὸ Γιτθῶν [34] Σαμαρεῖ, μέλλειν ἰέναι πρὸς διαλέξεις. Ἐγὼ δὲ ταῦτα ἀκούσας, ἐδεήθην τὴν τούτου μοι μηνυθῆναι μονήν. Καὶ ὁμῶς ἔμαθον, καὶ τῷ πυλῶνι ἐπέστην. Θεασάμενοι δὲ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ, ἀντιβάλλοντες ἦσαν, τίς τε εἰμὶ, καὶ πόθεν ἥκω. Καὶ ἰδοὺ Βαρνάβας ἐκβὰς, ἅμα τῷ [35] ἰδεῖν περιεπλάκη μοι, πολὺ χαίρων καὶ δακρύων. Καὶ λαβόμενός μου τῆς χειρὸς, εἰσῆγεν εἰς τὴν οἰκίαν. Εἶτα καὶ τὸν Πέτρον ὑποδεικνὺς, οὗτός ἐστιν, ἔλεγε, Πέτρος, ὃν μέγιστον ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ ἐπηγγελλόμην σοι, Κλήμη, ᾧ πάντα τε καὶ τὰ κατὰ σὲ καλὰ καὶ τὴν προαίρεσιν ἀεὶ διηγούμην, ὡς ἐντεῦθεν γλίχεσθαι καὶ αὐτὸν ἰδεῖν σε, καὶ τὴν σὴν ἐπιποθεῖν συντυχίαν. Μέγα οὖν αὐτῷ δῶρόν σε διὰ τῶν ἐμῶν προσφέρω χειρῶν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, προσαγαγὼν, ἔφη· οὗτός ἐστι Κλήμης, Πέτρε.

A nabæ manu apprehensa, eum licet nolentem, vi ad meam domum duxi, ubi et feci manere, ne quis ei manus injeceret. Paucosque dies mecum moratus, nonnulla veræ religionis rudimenta me docuit: aiebat enim quod properaret venire ad Judæam propter festum, ut qui vellet in posterum cum suis popularibus degere.

XIII. Ego vero cum valde ab illius lingua penderem, ac vehementer instarem, nec desisterem, sed reliquam doctrinam postularem, ac dicerem: Tu tantum mihi expone Dei qui apparuit, quos audisti, sermones; et ego oratione mea eos ornans, voluntatem Dei prædicabo. sicque postea intra paucos dies navigabo tecum: admodum enim cupio ad Judææ regionem venire: ac forte vobiscum toto vitæ meæ tempore habitabo; ille his auditis, illico
B respondit, ac dixit: Tu, si quidem videre nostra, et quod expedit cupis discere; mecum statim navigato: sin vero non vis navigare, ego hodie signa domicilii mei, eorumque quos convenire desideras indicabo; ut quando volueris venire, nos invenias: ego namque cras ad mea me conferam. Et vero cernens Barnabam adeo esse inexorabilem, comitatus sum eum usque ad portum, acceptisque ab eo signis quæ dixerat domiciliorum, aio ad illum: Nisi cras repetendum mihi esset aliquid eorum quæ mihi debentur, profecto jamjam tecum navigarem; attamen cito te assequar. His dictis, commendatoque eo navis ductoribus, reversus sum cum tristitia, memor boni ac concordis amici.

C XIV. Aliquot autem dies moratus, et debitum, propter quod retentus fueram, non totum accipere valens; ut celeriter hominem attingerem, neglecto quod supererat, quia mihi esset impedimento; ipse quoque in Judæam enavigovi, et quintodecimo die Cæsaream Stratonis advenio. Cumque terram tetigissem, et hospitium quærerem, audio quemdam nomine Petrum, Jesu Christi Dei Filii, qui in Judæa apparuerat et signa atque prodigia ediderat, probatissimum discipulum, crastino die cum Simone ex Gitthis Samaritano venturum ad disputationem. Quæ ego audiens rogavi indicari mihi illius mansionem. Et statim ac didici, præsto fui ad fores. Intuiti autem qui in domo erant, inter se conferebant quisnam essem, ac unde proficiscerer.
D Et ecce Barnabas egressus, statim ut vidit complexus est, multum gaudens ac lacrymans; apprehensaque manu mea, in domum introduxit. Deinde Petrum ostendens: Hic est, inquit, Petrus, quem maximum in Dei sapientia tibi denuntiabam, o Clemens, cuique omnia quæ in te sunt bona et propositum tuum semper narrabam, ut ex eo ipse etiam cupiat videre te, tuamque congressionem expetat. Magnum igitur ei munus te manibus meis offero. Quod cum dixisset, obtulit me, et dixit: Hic est Clemens, Petre.

VARIÆ LECTIONES.

[31] al. ἐπιβάλῃ [32] al. κατηχήσας. [33] Deest in al. [34] al. Γητθῶν. [35] al. τοῦ.

XV At Petrus, postquam nomen audivit, memoria repetens Barnabæ narrationes, confestim, eo habitu quo erat, prosiliit, meque benigne ac germane exosculatus, atque assidere faciens : Recte fecisti, inquit, qui veritatis præconem Barnabam hospitio exceperis in veri Dei honorem ; admodum excelso te gessisti animo, qui imperitorum furorem non fueris veritus. Revera enim beatus es tu, quod veritatis legatum ita omni cum honore susceperis hospitem : pro quibus factis, ipsa quoque veritas te qui hospes es, suæ urbis civem designabit, tuncque magnopere lætaberis ; quia parvam gratiam nunc fœneratus, bonamque doctrinæ voluntatem, eris hæres commodorum æternorum, bonorumque quæ auferri non possunt. Nec vero laborem subeas referendi mihi mores tuos : omnia enim quæ ad te pertinent, amator iste veritatis Barnabas indicavit, fere quotidie bonam tui mentionem faciens. Et ut tibi, tanquam vero amico, breviter rem aperiam ; nisi tibi aliquid impedimento est, iter nobiscum habe, ac percipe sermonem veritatis, quem per singulas civitates habiturus sum Romam usque ipsam.

XVI. Ego vero ad illum : Paratus quidem sum proficisci tecum, inquam : hoc namque nescio quo modo constitui lætus : verum cupio prius certior de veritate fieri ; ut sciam, utrum anima immortalis sit, an mortalis ; et si est sempiterna ; num ob ea quæ hic gessit, judicari debeat ; item, quidnam sit justum ac Deo gratum ; præterea, factusne sit mundus, et quare factus ; et an sit dissolvendus, necne, an melior futurus, an nec futurus omnino, ac, ne singula prosequar, hæc atque his similia vellem discere. Hic autem, divino spiritu cognoscens quid sibi vellent ea verba, citum responsum dedit, ut et cito me ad veritatem revocaret. Atque ego, inquit, breviter tibi, o Clemens, rerum scientiam exhibebo : et jam nunc audi.

XVII. Dei voluntas multas ob rationes hominibus occulta fuit. Primo quidem quod illi detinerentur prava institutione, convictu vitioso, consuetudine perniciosa, malis colloquiis, non recta opinionum anticipatione, atque caprupter errore ; dein contemptu, incredulitate, fornicatione, avaritia, inani gloria, aliisque similibus ; quæ cum in mundum, tanquam plurimus fumus in unam domum intraverint, intusque habitantium hominum visum offuscarint, eos non sinunt aspicere, neque mundi creatorem Deum intelligere ex iis in quibus ipse se pinxit, nec cognoscere quod ei placet. Quocirca oportet veritatis studiosi, intrinsecus ex animæ profundo, ad auxilium vera ratione vocent Deum solum, Dominum autem nostrum et Salva-

XV. Ὁ δὲ ἡνίκα τοῦ ὀνόματος ἤκουσεν, εἰς μνήμην ἐλθὼν τῶν Βαρνάβα διηγημάτων, ἐξήλατό τε ὡς εἶχεν εὐθὺς, καὶ προσηνῶς με καὶ γνησίως καταφιλήσας, καὶ παρακαθισάμενος· Καλῶς ἐποίησας, ἔφη, τὸν τῆς ἀληθείας κήρυκα ξενίσας Βαρνάβαν εἰς τιμὴν τοῦ ὄντος [36] Θεοῦ, καὶ λίαν μεγαλοφρόνως, οὐκ αἰδεσθεὶς τὸν [37] τῶν ἀπαιδεύτων θυμόν. Μακάριος γὰρ ὡς ἀληθῶς σὺ, τὸν τῆς ἀληθείας πρεσβευτὴν οὕτω ξενίσας πάσῃ τιμῇ· ἀνθ' ὧν αὐτὴ καί σε ἡ ἀλήθεια ξένον ὄντα, τῆς ἰδίας πόλεως καταστήσει πολίτην· καὶ τότε χαρήσῃ μεγάλως, ὅτι βραχεῖαν νῦν χάριν δανείσας καὶ ἀγαθὴν λόγων προαίρεσιν, καλῶν ἀϊδίων καὶ ἀναφαιρέτων ἀγαθῶν ἔσῃ κληρονόμος. Καὶ μὴ κάμνε ἀντιβάλλων μοι τὸ σὸν ἦθος· πάντα γὰρ τὰ κατὰ σὲ ὁ φιλαλήθης οὗτος ἀνὴρ ὁ Βαρνάβας ἀπήγγειλε, καθ' ἡμέραν σχεδὸν τὴν ἀγαθήν σου μνήμην ποιούμενος. Καὶ ἵνα σοι, ὡς γνησίῳ φίλῳ, δηλώσω κατ' ἐπιτομὴν τὸ προκείμενον, εἰ μή σοί τι ἐμποδίζει, συνόδευσον ἡμῖν, μεταλαμβάνων τὸν [38] τῆς ἀληθείας λόγον, ὃν [39] κατὰ πόλιν ποιεῖσθαι μέλλω μέχρι Ῥώμης αὐτῆς.

XVI. Ἐγὼ δὲ πρὸς αὐτόν, Σοὶ μὲν ἑτοίμως ἔχω συνοδεύειν, εἶπον· τοῦτο γὰρ οὐκ οἶδ' ὅπως χαίρων προῄρημαι· πλὴν περὶ ἀληθείας βούλομαι πρῶτον πληροφορηθῆναι, ἵνα γνῶ, εἰ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, ἢ θνητή· καὶ εἰ αἴδιος οὖσα, περὶ ὧν ἔπραξεν ἐνταῦθα, ἔχει κριθῆναι· καὶ τί ποτέ ἐστι δίκαιον ἢ ἀρέσκον Θεῷ, καὶ εἰ γέγονε κόσμος, καὶ διὰ τί γέγονε, καὶ εἰ λυθήσεται· καὶ εἰ οὐ λυθήσεται, καὶ [40] κρείττων ἔσται, ἢ οὐδὲ ἔσται· καὶ ἵνα μὴ τὸ κατ' εἶδος λέγω, ταῦτά τε καὶ τὰ τούτοις ἑπόμενα μαθεῖν ἤθελον. Ὁ δὲ, [41] τί ταυτὶ βούλεται τὰ ῥήματα τῷ θείῳ πνεύματι γνοὺς, ταχεῖαν τὴν ἀπόκρισιν ἐποιεῖτο, ἵνα καὶ ταχύ με πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγάγηται [42]. Καί, Συντόμως ἐγώ σοι, ἔλεγεν, ὦ Κλήμη, τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν παρέξομαι· καὶ τὰ νῦν ἐξαυτῆς ἄκουε.

XVII. Ἡ τοῦ Θεοῦ βουλὴ κατὰ πολλοὺς τρόπους ἐν ἀδήλῳ γέγονε τοῖς ἀνθρώποις. Πρῶτα μὲν διὰ τὸ κρατηθῆναι αὐτοὺς εἰσαγωγῇ κακῇ, συντροφίᾳ πονηρᾷ, συνηθείᾳ δεινῇ, ὁμιλίᾳ κακῇ [43], προλήψει οὐκ ὀρθῇ, καὶ διὰ ταῦτα πλάνῃ· ἔπειτα ἀφοβίᾳ, ἀπιστίᾳ, πορνείᾳ, φιλαργυρίᾳ, κενοδοξίᾳ, καὶ ἄλλοις τοιούτοις, ἃ δὴ καθάπερ καπνοῦ πλῆθος εἰς ἕνα οἶκον ἐπεισελθόντα τὸν κόσμον, καὶ τῶν ἔνδοθεν οἰκούντων ἀνδρῶν ἐπιθολώσαντα τὰς ὁράσεις, ἀναβλέψαι αὐτοὺς οὐκ ἐᾷ, καὶ τῇ διαγραφῇ τὸν δημιουργήσαντα κατανοῆσαι Θεὸν, καὶ τὸ τούτῳ δοκοῦν γνωρίσαι. Διὸ χρὴ τοὺς φιλαλήθεις ἔσωθεν ἐκ βάθους ψυχῆς ἐκκαλέσασθαι πρὸς ἐπικουρίαν ἀληθεῖ λογισμῷ τὸν μόνον Θεὸν, Κύριον δὲ ἡμῶν και Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ παρ' αὐτοῦ γνῶσιν λαβεῖν, ἵνα τις ἐντὸς ὢν ἐν τῷ

VARIÆ LECTIONES.

[36] Lege τοῦ ὄντως Θεοῦ, *ejus, qui revera Deus est*, ut infra, num. XXIX. CLER. [37] al. inser. οὐ φοβηθείς. [38] al. τῶν. [39] al. λόγων, ὧν. [40] al. καὶ εἰ. [41] al. ὁ δὲ Πέτρος πρὸς ταῦτα ἀπεκρίνατο· Συντόμως σοι ὦ. [42] al. ἐπαγάγηται. [43] οὐ καλῇ.

οἴκῳ τῷ πεπλησμένῳ καπνοῦ, τῷ κόσμῳ τούτῳ, A φημὶ, προσιὼν ἀνοῖξαι δυνηθῇ θύραν, ὡς τὸ μὲν ἐκτὸς τοῦ ἡλίου φῶς εἰσκριθῆναι τῷ οἴκῳ, τὸν δὲ ἐντὸς τοῦ πυρὸς ὄντα ἐκβληθῆναι καπνόν· ὅπως διαβλέψαντες οἱ ἄνθρωποι πιστεύσωσιν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν πρὸ τῶν αἰώνων ἐξ αὐτοῦ ἀφράστως γεννηθέντα, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀῤῥήτως ἐκπορευόμενον, ἕνα Θεὸν γνωρίζοντες ἐν τρισὶν Ὑποστάσεσιν, ἄναρχον, ἀτελεύτητον, αἰώνιον, ἀΐδιον, ἄκτιστον, ἄτρεπτον, ἀναλλοίωτον, ἁπλοῦν, ἀσύνθετον, ἀσώματον, ἀόρατον, ἀναφῆ, ἀπερίγραπτον, ἀπερίληπτον [45], ἄπειρον, ἀκατανόητον, ἀγαθὸν, δίκαιον, παντοδύναμον, πάντων κτισμάτων δημιουργὸν, παντοκράτορα, παντεπόπτην, πάντων προνοητὴν, ἐξουσιαστὴν, καὶ κριτήν· καὶ οὕτως ἀναγεννηθέντες δι' ὕδατός τε καὶ πνεύματος, συγκληρονόμοι καταστῶσι B τῶν πρὸς ἀφθαρσίαν ἀναγεννηθέντων υἱῶν τοῦ Θεοῦ.

torem Jesum Christum, et ab eo cognitionem accipiant; ut aliquis intus positus in domo fumi plena, in hoc, inquam, mundo, accedens possit aperire fores; quo lumen solis, quod extra est, intromittatur in domum; ignis vero fumus, qui intro est, ejiciatur [44]; ut homines, cum perspexerint, credant in unum Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum ejus Filium ex eo ante sæcula inenarrabili modo genitum, et in Spiritum sanctum ex eodem ineffabili ratione procedentem; atque unum Deum cognoscant in tribus Personis, principio carentem, finis expertem, æternum, perpetuum, increatum, immutabilem, variationi non obnoxium, simplicem, non compositum incorporeum, invisibilem, intactilem, incircumscriptum, incomprehensibilem, infinitum, non valentem perspici, bonum, justum, potentem omnia, creaturarum omnium opificem, omnipotentem, inspectorem cunctorum, provisorem omnium, dominatorem, ac judicem; atque ita aqua et spiritu renati cohæredes constituantur filiorum Dei renatorum ad incorruptionem [46].

XVIII. Διὸ πρὸ παντὸς ζητήματος καὶ αὐτὸς, ὦ Κλήμη, ἑτοίμως ὡς υἱὸς πατρὶ πρόσελθε, ἵνα καὶ τῶν ὁρωμένων καὶ τῶν ἀοράτων ἀψευδῶς τὴν γνῶσιν Θεὸς παράσχῃ σοι. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ κληθῆναι οὐ θέλεις, ἢ βραδύνεις, δικαίᾳ Θεοῦ κρίσει ἀπόκληρος [47] ἔσῃ, τῷ μὴ θελῆσαι μὴ θεληθείς. Καὶ μή τοι νομίσῃς ὅτι κἂν πάντων τῶν ποτὲ γενομένων εὐσεβῶν εὐσεβέστατος γένῃ [48], μὴ φθάσεις [49] δὲ τελειωθῆναι διὰ βαπτίσματος, ἐλπίδος ἀγαθῆς τυχεῖν δυνήσῃ ποτέ. C Ταύτῃ γὰρ πλείονα μᾶλλον ὀφέξεις τὴν κόλασιν, ὅτι καλοῖς ἔργοις οὐκ ἐχρήσω καλῶς [50]. Οὐδὲ γὰρ καλὸν τὸ καλὸν, ὅ φασιν (5), ὅταν μὴ καλῶς γίνηται. Σὺ δὲ εἰ οὐ θέλεις ὡς τῷ Θεῷ δοκοῦν βαπτισθῆναι, τῷ σῷ μᾶλλον ὑπηρετῶν θελήματι, ἐχθραίνεις πάντως τῇ ἐκείνου βουλῇ. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς· Καὶ τί συμβάλλεται πρὸς εὐσέβειαν τὸ βαπτισθῆναί με ὕδατι; Πρῶτον μὲν ὅτι τὸ δόξαν Θεῷ πράττεις. Δεύτερον δὲ, ὅτι δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννᾶσαι (6) Θεῷ καὶ τὴν ἐξ ἐπιθυμίας πρώτην σοι γενομένην καταλλάσσεις γέννησιν· καὶ οὕτω σωτηρίας τυχεῖν δυνήσῃ, ἄλλως δὲ ἄρα ἀδύνατον. Οὕτω γὰρ ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἀφθαρσίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν ἐνανθρωπήσας Θεὸς Λόγος εἶπεν ἡμῖν· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀναγεννηθῆτε δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Διὸ πρόσελθε D τῷ βαπτίσματι· τοῦτο γὰρ μόνον τὴν τοῦ πυρὸς

XVIII. Quapropter ante omnem quæstionem tu quoque, o Clemens, prompte tanquam filius ad patrem accede, ut et visibilium et invisibilium cognitionem vere tibi præbeat Deus. Quod si postquam vocatus es, non vis, aut cunctaris; justo Dei judicio exhæres eris; et quia noluisti, nolet te Deus. Neque vero existimes, quod etsi omnium qui unquam fuerunt pii, piissimus sis, baptismi autem consummationem non fueris assecutus, bonam spem adipisci aliquando poteris. Eo enim majores pœnas dabis, quod bonis operibus non bene usus sis. Nam, ut aiunt, bonum non bonum est, quando non bene agitur. Tu vero si, quemadmodum Deo placet, nolis baptizari, ac tuæ potius voluntati obsequeris; profecto illius consilio repugnas. Sed forte dices: Et quid ad pietatem conferet, si aqua baptizer? Primo quidem, quia id quod Deo placuit facis. Secundo vero, quia per aquam et spiritum renasceris Deo, atque primam nativitatem quam ex concupiscentia traxisti permutas: sicque salutem consequi poteris: aliter autem fieri nequit. Ita enim, qui propter salutem et immortalitatem generis nostri incarnatus est Deus Sermo, dixit nobis: *Amen, dico vobis; nisi renati fueritis aqua et spiritu, non introibitis in regnum cærorum* [51]. Quodcirca ad baptismum accede: siquidem hic solus vim ignis

VARIÆ LECTIONES.

Recogn. I, 69. [45] al. ἀκατάληπτον. al. ἀπερίληπτον, ἀκατάληπτον. [46] *Clement.* hom. II, c. 24, etc. *Rec.* l. VI, c. 8, etc. [47] ἀποκληρώσῃ. [48] al. εὐσεβέστερος γένῃ, ἀβάπτιστος δὲ ᾖς, ἐλπίδος τυχεῖν. [49] al. φθάσῃς. [50] al. ὅτι καλὰ ἔργα οὐκ ἐποίησας καλῶς. Καλὴ γὰρ εὐποιία, ὁπότ' ἂν ὁ Θεὸς ἐκέλευσε γίνεται. [51] Joan. III, 5.

VARIORUM NOTÆ.

(5) Ὅ φασιν. Deuteron. XVI, 20: *Juste quod justum est persequeris.* Sapient. VI, 11: Οἱ φυλάξαντες ὁσίως τὰ ὅσια ὁσιωθήσονται. Ad verbum in *Vita Lucæ junioris* tomo II. Auctarii Combefisiani pag. 985, τὸ γὰρ καλὸν, οὐ καλὸν, φασὶν, ὅταν μὴ καλῶς γίνοιτο, et apud Gregorium Nazianzenum, orat. 33, p. 531, τὸ καλόν οὐ καλὸν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται Parique modo Zonaras ad Canonem Gangrensem 14, et Balsamon in Responsis ad Marci interrogationes cap. 6, necnon Origenes in Catena Lucæ ms. ad cap, I. vers. 5, ubi tamen in edita a Corderio nomen Simeonis apponitur, nescio an ob Σή quod ad marginem codicis Regii apparet, estque σημείωσαι Cos.

(6) Ἀναγεννᾶσαι. Lege ἀναγέννᾳ in Indicativo. CLER.

potest exstinguere. Neque differ; quoniam dilatio solet afferre periculum, propterea quod incertum sit præstitutum morti nostræ tempus.

XIX. [52] Postquam hæc dixisset, Equidem, inquam, modo gratias ago Deo Patri, et unigenito ejus Filio, et sancto ejusdem Spiritui, quia ut certus fieri volui, ita et mihi tribuit. Cæterum de me deinceps securus esto. Nunquam enim dubitabo de ullo eorum quæ a te prolata sunt. Igitur, Domine mi Petre, ne animo anxio sis, tanquam non sentienti homini maxima bona donaveris. Scio quippe hoc tale et adeo magnum esse, ut quilibet illud et celeriter velit accipere. Sentio enim mihi velociter datum charisma. Hæc postquam locutus sum, Petrus dixit: Gratiam habeo Deo, et pro salute tua, et pro commodo meo. Itaque per trium mensium dies jejuna, et baptismum accipies. Incipe ergo a die crastina. Erit autem mihi cras cum Simone Mago disputatio. Neque ambigas, mihi adesse in adversantium controversiis. His dictis, ipse etiam cibum sumpsit, meque jussit privatim sumere. Benedicto autem cibo, actisque gratiis, subjunxit, dicens: Det tibi Deus, ut in omnibus mihi similis efficiaris, utque baptizatus, ejusdem mecum particeps fias mensæ. Eoque pronuntiato, quiescere me præcepit: jam enim et tempus ad somnum vocabat.

XX. [55] Sequenti ergo die, ego Clemens, cum adhuc nox esset, e somno excitatus, ubi intellexi Petrum vigilare, et cum iis qui una erant de cultu Dei disserere (erant autem numero sexdecim; quorum hæc sunt nomina: Zacchæus, qui olim publicanus, et Sophonias frater ejus; Josephus, illiusque sodalis Michæas; præterea Thomas et Eliezerus gemini; Eneas sacerdos; Lazarus sacerdos, quem a mortuis excitavit quatriduanum Dominus noster Jesus Christus; Elisæus, Benjamin filius Saphræ, itidem Rubilus et Zacharias architecti, Ananias et Aggæas Ammeni; necnon Nicetas et Aquila socii): ego quoque ingressus sum, et postquam salutassem, jubente eo consedi.

XXI. Ille autem institutum sermonem interrumpens, et quasi se purgans, rationem reddibit cur non expergefecisset me, quo verborum ipsius essem auditor: cujus rei causam, navigationis molestiam assignabat: illam enim concoqui volens, me quiescere permisit. Siquidem quando anima, inquit, circa id quod corpori deest occupatur, vel aliqua calamitate premitur, non multa cum diligentia solet attendere iis quæ dicuntur. Et propter hoc nolo

A ὁρμὴν σϐέσαι δύναται. Καὶ μὴ ἀναϐάλλου· ὅτι ἡ ἀναϐολὴ κίνδυνον οἶδε φέρειν, διὰ τὸ ἄδηλον εἶναι τοῦ θανάτου τὴν προθεσμίαν.

XIX. Ταῦτα ἐκείνου εἰπόντος, Ἐγὼ μὲν, ἔφην, ἤδη εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ, ὅτι ὡς ἐϐουλόμην πληροφορηθῆναι, οὕτω μοι καὶ παρέσχε. Πλὴν περὶ ἐμοῦ τὸ λοιπὸν ἄφροντις ἔσο. Οὐδέ ποτε γὰρ ἐνδυάσω [53] πρός τι τῶν ὑπὸ σοῦ λαληθέντων· ὥστε, κύριέ μου Πέτρε, μὴ ἀθύμει, ὡς ἀναισθήτῳ μέγιστα δωρούμενος ἀγαθά. Οἶδα γὰρ ὅτι τοιοῦτόν ἐστι καὶ οὕτω μέγιστον, οἷον ἄν τις καὶ ταχέως λαϐεῖν βούλοιτο, Αἰσθάνομαι γὰρ τοῦ δοθέντος μοι διὰ τάχους χαρίσματος. Ταῦτά μου εἰπόντος, ὁ Πέτρος ἔφη· Χάριν ὁμολογῶ τῷ Θεῷ, καὶ περὶ τῆς σῆς σωτηρίας, καὶ περὶ τῆς ἐμῆς ἀπολαύσεως. Πλὴν νήστευ-
B σον τριῶν μηνῶν ἡμέρας, καὶ λαμϐάνεις τὸ βάπτισμα. Ἄρξαι τοίνυν ἀπὸ τῆς αὔριον. Ἔστι δέ μοι ἡ αὔριον πρὸς Σίμωνα τὸν μάγον διάλεξις. Καὶ μὴ ὀκλάσῃς παρεῖναί μοι ἐν ταῖς τῶν ἀντικειμένων ζητήσεσι. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ τροφῆς αὐτὸς μεταλαϐὼν, ἰδίᾳ κἀμὲ μεταλαϐεῖν ἐκέλευσεν. Εὐλογήσας δὲ ἐπὶ τῆς τροφῆς καὶ εὐχαριστήσας, ἐπήγαγε λέγων· Δῴη σοι ὁ Θεὸς κατὰ πάντα ἐξομοιωθῆναί μοι, καὶ βαπτισθέντι [54] τῆς αὐτῆς μοι κοινωνῆσαι τραπέζης. Οὕτως εἰπὼν, ἡσυχάζειν μοι προσέταξεν· ἤδη γάρ που καὶ ὁ καιρὸς πρὸς ὕπνον ἐκάλει.

XX. Τῇ μὲν οὖν ἐπιούσῃ ἐγὼ Κλήμης, ἔτι τῆς νυκτὸς ἐχούσης, διϋπνισθεὶς, καὶ μαθὼν τὸν Πέτρον ἐγρηγορότα, καὶ τοῖς συνοῦσι περὶ θεοσεϐείας διαλεγόμενον, οἳ ἦσαν ἑκκαίδεκα τὸν ἀριθμὸν, ὧν καὶ
C τὰ ὀνόματά εἰσι ταῦτα, Ζακχαῖος ὅ ποτε τελώνης, καὶ Σοφωνίας [56] ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, Ἰώσηφός τε καὶ ὁ τούτου σύντροφος Μιχαίας, προσέτι δὲ Θωμᾶς καὶ Ἐλιέζερος οἱ δίδυμοι, καὶ Ἐνέας ὁ ἱερεὺς, καὶ Λάζαρος ο ἱερεὺς, ὃν ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν τετραήμερον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ Ἐλισσαῖος, Βενιαμὶν ὁ τοῦ Σαφρᾶ, ὁμοίως γε Ῥεύϐιλος καὶ Ζαχαρίας οἱ οἰκοδόμοι, Ἀνανίας [57] τε καὶ Ἀγγαίας [58] οἱ ἀμμηνοί [59]· ἔτι τε Νικήτης καὶ Ἀκύλας οἱ ἑταῖροι· εἰσῆλθον κἀγὼ· καὶ προσαγορεύσας ἐκαθέσθην, ἐκείνου κελεύσαντος.

XXI. Ὁ δὲ τὸν προκείμενον ἐκκόψας [60] λόγον, ὥσπερ ἀπολογούμενος, ἐπληροφόρει τίνος ἕνεκεν οὐκ ἀφύπνισέ με, ὅπως ἀκροατὴς τῶν αὐτοῦ γένωμαι λόγων· καὶ τούτου αἰτίαν τὸν ἐκ τοῦ πλοῦ σκυλμὸν
D ἐποιεῖτο· ἐκεῖνον γὰρ πεφθῆναι θέλων [61], μὲ ἡσυχάζειν ἀφῆκεν. Ὁπότ' ἂν γὰρ (7) ἡ ψυχὴ, φησὶ, περὶ τὸ λεῖπον ἀσχολῆται τῷ σώματι, εἴτε τινὶ συμφορᾷ συνέχεται, οὐ μετὰ πολλῆς εἴωθε προσέχειν ἀκριϐείας τοῖς λεγομένοις. Τούτου δὲ ἕνεκεν οὐδὲ

VARIÆ LECTIONES.

[52] *Clement.* hom. I, c. 21, etc. *Recogn.* l. I, c. 18, etc. [53] al. ἐνδοιάσω. [54] al. βαπτισθέντα. [55] *Clement.* homil. II, c. 1, etc. *Rec.* l. II. c. 1, etc. [56] Σοφονίας. [57] Lege Αἰνείας, ut ad *Clementina* diximus. CLER. [58] al. Ἀγγαῖος [59] al. ἰαμμηνοί et ἀμηνοί et ἰαμμινοί. [60] al. ἐγκόψας. [61] al. πεφθῆναί μοι θέλων.

VARIORUM NOTÆ.

(7) Ὁπόταν γάρ. Excerptam sententiam hanc, ut Κλήμεντος πάπα Ῥώμης, legere est in ms. Regio 1500. CLER.

βούλομαι διαλέγεσθαι τοῖς ἢ λύπῃ κατεχομένοις, ἢ ἀμέτρως ὀργιζομένοις, ἢ τὸ σῶμα πεπονηκόσιν, ἢ βιωτικαῖς φροντίσιν, ἢ ἑτέρῳ πάθει τινὶ διενοχλουμένοις.

XXII. Καὶ μὴ λεγέτω τις, ὅτι οὐ χρὴ παραμυθίας καὶ νουθεσίας λόγους προσάγειν τοῖς φαῦλόν τι πράττουσι. Φημὶ γὰρ, ὡς εἰ μὲν ἀνύει τις, προφερέτω· εἰ δὲ μὴ, τῷ καιρῷ τέως παραχωρείτω. Καιρὸς γὰρ, ὡς Σολομῶντι δοκεῖ, παντὶ πράγματι. Διὸ χρὴ τοὺς τὴν ψυχὴν ῥωννύντας λόγους, πρὸ τῆς κακώσεως τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγειν· ἵνα εἴ ποτέ τι [64] φαῦλον ἐπέλθοι, προωπλισμένος ὁ νοῦς, ὀρθῷ τῷ λογισμῷ δυνηθείη τὸ ἐπενεχθὲν ὑποστῆναι. Ὅθεν, ὦ φίλε Κλήμη, εἴγε τὰ τῷ Θεῷ διαφέροντα γνῶναι θέλεις, παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ διδάσκοντος [65] ἄνθρωπον γνῶσιν, παρὰ τούτου μόνου μαθεῖν ἔχεις, ὅτι μόνος οἶδεν ἀλήθειαν. Τῶν γὰρ ἄλλων εἴ τις ἐπίσταταί τι, παρὰ τούτου [66] μόνου, ἢ τῶν τούτου μαθητῶν λαβὼν ἔχει.

XXIII. Ἔστι τε αὐτοῦ τὸ βούλημα, ὅτι εἷς Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, οὗ ὁ κόσμος ἔργον ὁ πᾶς, ὃς δίκαιος ὢν, πάντως ἑκάστῳ πρὸς τὰς πράξεις ἀποδώσει ποτέ. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα, φύσει δίκαιον εἶναι λέγοντα τὸν Θεὸν, καὶ τὰς ἀνθρώπων ψυχὰς ἀθανάτους εἶναι πιστεύειν. Ἐπεὶ ποῦ τὸ δίκαιον αὐτοῦ; ὅπου τινὲς εὐσεβῶς βιοτεύσαντες, καὶ κακουχηθέντες, βιαίως ἀνῃρέθησαν· ἔνιοι δὲ ἀσεβεῖς παρὰ πολὺ γεγενημένοι, ἐν πολυτελείᾳ βίου τρυφήσαντες, τὸν κοινὸν ἀνθρώπων ἐτελεύτησαν θάνατον. Ἐπεὶ οὖν χωρὶς ἀπάσης ἀντιλογίας ὁ Θεὸς ἀγαθὸς ὢν, δίκαιός ἐστιν, οὐκ ἄλλως δὲ δίκαιος εἶναι γνωσθήσεται, ἐὰν μὴ ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος ἀθάνατος ᾖ, ἵνα μετὰ τὸ ἀπολαβεῖν τὸ ἴδιον σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει, ὁ μὲν κακὸς, ὡς ἐνταῦθα τὰ ἀγαθὰ ἀπολαβὼν, ἐκεῖ περὶ ὧν ἥμαρτε κολασθῇ· ὁ δὲ ἀγαθὸς, ἐνταῦθα περὶ ὧν ἥμαρτε κολασθεὶς, ἐκεῖ ὡς ἐν κόλποις δικαίων, κληρονόμος τῶν ἀγαθῶν καταστῇ· ἐπεὶ τοίνυν ὁ Θεὸς δίκαιος, πρόδηλον ἡμῖν ἐστιν, ὅτι καὶ κρίσις γίνεται, καὶ αἱ ψυχαὶ ἀθάνατοι τυγχάνουσιν. Εἰ δέ τις, ὡς τῷ Σαμαρεῖ δοκεῖ Σίμωνι, καὶ οὐχ ὡς ὁ τῆς ἀληθείας βούλεται λόγος, τὸ δίκαιον εἶναι μὴ θέλοι δοῦναι Θεῷ, τίνι ἔτι τοῦτό τις δοῦναι δύναται;

XXIV. Ταῦτα ἀκούσας ἐγὼ Κλήμης, καὶ τίς ἄρα τυγχάνει, ἔφην, οὗτος ὃν λέγουσι Σίμωνα Σαμαρείτην, μαθεῖν ἤθελον. Ὁ δὲ Πέτρος· Εἰ θέλεις μαθεῖν, ἔφη, πάρεστί σοι τοῦ γνῶναι παρ' ὧν κἀγὼ πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ἐπυθόμην. Καὶ μεταπεμψάμενος ἐκέλευσεν Ἀκύλαν τε καὶ Νικήτην πάντα μοι ἀκριβῶς τὰ κατὰ τὸν Σίμωνα διηγήσασθαι. Οἱ δὲ τὸν Θεὸν μαρτυράμενοι μηδὲν παρεκκλῖναι τῆς ἀληθείας, οὕτω τὰ κατ' αὐτὸν ἐξέθεντο. Καὶ πρῶτος Ἀκύλας ἤρξατο λέγειν οὕτως· Ἄκουσον, ὦ φίλτατε ἀδελφὲ, ὅπως καὶ αὐτὸς

A sermocinari cum iis qui aut ægritudine detinentur, aut immoderate irati sunt, aut corpore ægrotant; aut sæcularibus curis, vel alio quopiam affectu obturbantur.

XXII. [62] Neque dicat aliquis, non oportere consolationis et admonitionis verba iis admovere, qui mali aliquid habent ac gerunt. Aio enim, quod si quidem aliquis proficit, adhibeat; sin minus, interim tempori cedat. *Tempus* enim *est*, ut Salomoni videtur, *omni rei* [63]. Quare oportet sermones qui animam confirmant, hominibus ante vexationem inferre; ut si quid forte pravi acciderit, mens prius armata, recta ratione possit id quod illatum est, perferre. Unde, amice Clemens, si cupis quæ ad Deum pertinent cognoscere, a Domino et Deo
B et Salvatore nostro Jesu Christo, qui humanum genus docet scientiam; ab eo solo discere potes; quia solus novit veritatem. Aliorum enim si quis aliquid cognoscit, ab eo uno, aut ab ejus discipulis traditum accepit.

XXIII. [67] Est autem ejus sententia: Deum unum esse in tribus personis, cujus totus mundus opus est, quique justus existens, aliquando certe unicuique pro actionibus retribuet. Necesse quippe omnino est, ut qui asserit Deum natura esse justum, etiam credat immortales esse hominum animas. Quoniam ubi erit justitia ejus? quando aliqui, cum pie vixissent, tamen male habiti, per vim e medio sublati sunt: quidam vero, postquam valde impii exstitissent, atque vitæ luxui ac deliciis indulsissent, communi tamen hominum morte
C obierunt. Quandoquidem igitur absque ulla contradictione Deus, bonus cum sit, justus etiam est; nec aliunde justus esse cognoscetur, nisi anima post separationem a corpore, sit immortalis; ut quando in resurrectione suum corpus recuperarit; malus quidem, tanquam qui hic bona receperit, ibi pro iis quæ deliquit puniatur; bonus autem, hic pro delictis castigatus, illic quasi in sinu justorum, hæres bonorum constituatur: quandoquidem igitur Deus justus est, constat inter nos, judicium quoque fore, et animas esse immortales. Si quis vero, quemadmodum Samaritano Simoni placet, et non ut veritatis doctrina vult, Deo concedere nolit, justum esse, cui jam aliquis id tribuere potest?

XXIV. His auditis, ego Clemens. Et quisnam
D est, dixi, iste quem aiunt, Simon Samaritanus, scire vellem. Respondit autem Petrus: Si cupis discere, licet tibi ab iis cognoscere, a quibus et ego cuncta illius intellexi. Vocatisque Aquila et Niceta, præcepit eis, ut mihi omnia ad Simonem pertinentia diligenter enarrarent. At illi, Deum attestati se nullatenus a veritate declinaturos, hunc in modum res ejus exposuerunt. Ac prior Aquila cœpit ita dicere: Audi, charissime frater, ut tu

VARIÆ LECTIONES.

[62] *Clement.* hom. II, c. 12, etc. [63] Eccle. III, 1. [64] al. τινα. [65] Deest in al. [66] Deest in al. [67] I. *Recogn.*, l. VIII, c. 6.

quoque accurate cognoscas omnia viri illius ; cujusnam sit, et quis, et unde ; et quænam sint quæ facit, et quo modo, quamque ob causam.

XXV. [68] Simon igitur patre quidem Antonio, matre vero Rachele ortus est ; natione Samaritanus, ex Gitthis, vico qui non minus quam sex schœnis ab urbe Samaritanorum distat. Hic Alexandriæ Ægypti commoratus, ac in Græca doctrina plurimum exercitatus, et arte magica pollens, atque insolentia elatus, se vult existimari esse virtutem supremam, ipso quoque superiorem Deo qui totum orbem produxit. Interdum vero se Christum significans, Stantem appellat. Eamque appellationem usurpavit, quasi qui semper constiturus sit, nec habeat corruptionis causam qua corpore concidat. Nec vero Deum mundi conditorem, supremum esse ait : nec mortuos aliquando excitatum iri credit. Hierosolymam negat, montem Garizimum substituit, Pro vere Christo Deo nostro, seipsum prædicat. Legem, propria præsumptione aliter interpretatur; et judicium fore quidem dicit, verum non exspectat.

XXVI. Ut autem ipse religionis opinionem invaderet, factum est ita. Joannes quidam exstitit qui singulis diebus baptizaret : et quemadmodum Domino fuerunt duodecim discipuli, duodecim mensium solis gerentes numerum ; sic ei quoque fuerunt triginta viri principes, menstruam lunæ rationem implentes ; inter quos et una quædam erat mulier, vocata Helena ; ut ne hoc quidem absque premeditatione esset. Cum enim mulier dimidium sit viri, imperfectum tricenarii constituit numerum ; sicut et in luna, cujus incessus non perfectum mensis cursum conficit. Porro horum triginta, Joanni primus ac probatissimus erat Simon.

XXVII. [77] Post mortem autem Joannis, Simon, assumpta Helena, oberrat, plebem conturbans, dicensque eam Helenam de supremis cœlis in terras delatam esse : cujus gratia, inquit, Græci et barbari bellum gesserunt, imaginati speciem veritatis ; et edens multa prodigiosa miracula ; ita ut nisi cognovissemus eum illa per magiam efficere, ipsi quoque fuissemus decepti. Nunc autem quando vesanus ille voluit etiam imponere homnibus religiosis, ab eo secessimus. Etenim cæde se inquinare cœperat ; sicut nobis adhuc amicis velut amicus patefecit ; quod cum pueri animam a suo corpore separasset, infandis quibusdam adjuramentis futuram adjutricem ad eorum quæ ipse vellet repræsentatio-

A ἀκριβῶς πάντα τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα εἰδῇς, τινος τε ὢν, καὶ τίς, καὶ πόθεν, καὶ τίνα ἐστὶν ἃ πράττει, καὶ ὅπως, καὶ διὰ τί.

XXV. Σίμων οὖν [69] πατρὸς μέν ἐστιν Ἀντωνίου, μητρὸς δὲ Ῥαχὴλ, Σαμαρεὺς τὸ γένος [70]. ἀπὸ Γιτθῶν [71] τῆς κώμης, οὐ μεῖον ἢ σχοίνους ἓξ τῆς Σαμαρέων πόλεως ἀπεχούσης. Οὗτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ πρὸς Αἴγυπτον γεγονὼς, Ἑλληνικῇ τε παιδείᾳ πάνυ ἑαυτὸν ἐξασκήσας, καὶ τῇ μάγῳ τέχνῃ πολλὰ δυνηθεὶς, καὶ εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθεὶς, θέλει νομίζεσθαί τις εἶναι δύναμις ἀνωτάτω [72], καὶ αὐτοῦ τὸν κόσμον πάντα παραγαγόντος Θεοῦ. Ἐνίοτε δὲ καὶ Χριστὸν ἑαυτὸν αἰνιττόμενος [73] προσαγορεύει (8). Καὶ ταύτῃ δὴ τῇ προσηγορίᾳ κέχρηται, ὡς δὴ συστησόμενός τε ἀεὶ, καὶ φθορᾶς αἰτίαν, ὥστε τὸ σῶμα πεσεῖν, οὐκ ἔχων. Καὶ
B οὔτε Θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν κόσμον, ἀνώτατον λέγει εἶναι· οὔτε νεκροὺς ἐγηγέρθαι [74] πιστεύει ποτέ. Τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀρνεῖται, τὸ Γαριζεὶν ὄρος ἀντεισφέρει. Ἀντὶ τοῦ ὄντως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἑαυτὸν ἀναγορεύει. Τὰ δὲ τοῦ νόμου ἴδια, προσλήψει [75] ἀλληγορεῖ, καὶ κρίσιν ἔσεσθαι μὲν λέγει, οὐ προσδοκᾷ δέ.

XXVI. Τὸ δὲ παρεισελθεῖν αὐτὸν τῆς [76] θεοσεβείας λόγον, γέγονεν οὕτως. Ἰωάννης τις ἐγένετο ἡμεροβαπτιστής· καὶ ὥσπερ τῷ Κυρίῳ γεγόνασι δώδεκα μαθηταὶ τὸν τοῦ ἡλίου δωδεκάμηνον φέροντες ἀριθμὸν, οὕτω καὶ αὐτῷ ἔξαρχοι γεγόνασιν ἄνδρες τριάκοντα, τὸν μηνιαῖον τῆς σελήνης λόγον ἀποπληροῦντες, ἐν οἷς καὶ μία τις ἦν γυνὴ καλουμένη Ἑλένη, ἵνα μηδὲ τοῦτο ἀνοικονόμητον ᾖ. Ἥμισυ γὰρ ἀνδρὸς οὖσα ἡ γυνὴ, ἀτελῆ τὸν τῆς τριακοντάδος τίθησιν ἀριθμόν· ὥσπερ
C ἄρα καὶ τῆς σελήνης, ἧς ἡ πορεία τοῦ μηνὸς οὐ τέλειον ποιεῖται τὸν δρόμον. Τούτων δὲ τῶν τριάκοντα, τῷ Ἰωάννῃ πρῶτος καὶ δοκιμώτατος ἦν ὁ Σίμων.

XXVII. Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν Ἰωάννου, τὴν Ἑλένην ὁ Σίμων παραλαβὼν, περιέρχεται, τοὺς ὄχλους ἀναστατῶν, αὐτήν τε τὴν Ἑλένην λέγων ἀπὸ τῶν ἀνωτάτω οὐρανῶν κατενεχθῆναι τῷ κόσμῳ· ἧς ἕνεκα Ἕλληνές τε, φησὶ, καὶ βάρβαροι ἐμαχέσαντο, εἰκόνα φαντασθέντες ἀληθείας· καὶ πολλὰ τερατώδη θαυμάσια ποιῶν, ὡς εἰ μὴ ᾔδειμεν ὅτι μαγείᾳ ταῦτα ποιεῖ, ἠπατήθημεν ἂν καὶ αὐτοί. Νῦν δὲ ὅτε πολυμανὴς [78] ἀπατᾷν ἤθελε καὶ τοὺς ἐν θεοσεβείᾳ, ἀπέστημεν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ γὰρ μιαιφονεῖν ἤρξατο, ὡς αὐτὸς ἔτι φίλοις
D οὖσιν ἡμῖν οἷα φίλος ἐξέφανεν, ὅτι παιδίου ψυχὴν τοῦ ἰδίου σώματος χωρίσας, ἀποῤῥήτοις ὅρκοις τισὶ, συνεργὸν πρὸς τὴν τῶν αὐτῷ δοκούντων φαντασίαν, τὸν παῖδα διαγράψας ἐπὶ εἰκόνος, ἔν τινι ἐνδοτέρῳ οἴκῳ, καθ'

VARIÆ LECTIONES.

[68] *Clement* hom. II, cap 18, 21, etc. [69] Σίμων οὖν al. Σίμων οὗτος, ut *Clementin*. II, 22. COT. [70] al. ἔθνος. [71] al. Γητθῶν et Γητθών. [72] al. ἀνωτάτη. [73] al. *Clement*. inser. ἑστῶτα. [74] al. ἐγερθήσεσθαι. [75] al. ἰδίᾳ προλήψει ut *Clement*. [76] al. εἰς τὸν τῆς. [77] *Clement*. hom. II, c. 25. *Recognit*. I. II, c. 12, etc. [78] al. πολὺ μανεὶς et πολυμανεῖς.

VARIORUM NOTÆ.

(8) Χριστὸν ἑαυτὸν αἰνιττόμενος προσαγορεύει. Mirum in nullo exemplari ante προσαγορεύει poni ἑστῶτα, quod et *Clementia* habent, et sequentia postulant. An vocem non intellexit Metaphrastes ? Vide nos ad *Recognit*. I. LXXII. COT.

ὃν αὐτὸς ὑπνοῖ, ἀνατεθειμένην ἔχει. Διὸ, ἀσέβειαν αὐτοῦ καταγνόντες, ἀπέστημεν ἀπ' αὐτοῦ.

XXVIII. Ταῦτα τοῦ Ἀκύλα εἰπόντος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικήτης· Ἀναγκαῖον, ἀδελφὲ Κλήμη, ἔφη, τὰ παραλειφθέντα τῷ Ἀκύλᾳ ἐμὲ ὑπομνῆσαι. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Θεὸς μάρτυς, ὡς οὐδὲν αὐτοῦ ἡμεῖς συνειργασάμεθα ἀσεβὲς, ἀλλ' ὅτι αὐτοῦ πράσσοντος ἱστορήσαμεν. Καὶ μέχρις ὅτε ἀβλαβῆ ποιῶν ἐπεδείνυτο, ἐτερπόμεθα· ὅτε δὲ τὰ μαγείᾳ τινὶ γινόμενα, θεότητι ποιεῖν πρὸς ἀπάτην θεοσεβῶν ἔλεγεν, οὐκ ἔτι αὐτοῦ ἠνεσχόμεθα, καίτοι πολλὰ ἡμῖν ἐπαγγελλομένου· πρῶτον μὲν ναὸν καὶ ἀνδριάντας ἡμῶν κατασκευασθῆναι, καὶ θεοὺς νομισθῆναι [80], καὶ ὑπὸ βασιλέων [81] δοξασθῆναι, καὶ δημοσίων τιμῶν καταξιωθῆναι, καὶ χρήμασιν ἀπεριορίστοις πλουτῆσαι.

XXIX. Ταῦτά τε καὶ τὰ τούτοις μείζονα νομιζόμενα, ἡμῖν ὑπέσχετο, μόνον ἵνα συνόντες αὐτῷ τὸ τῆς ἐγχειρήσεως κακὸν σιωπῶμεν, ὅπως αὐτῷ τὰ τῆς ἀπάτης προκόπτῃ. Καὶ ὅμως οὐ συνεθέμεθα· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τῆς τοιαύτης ἀπονοίας παύσασθαι συνεβουλεύσαμεν, λέγοντες αὐτῷ· Παῦσαι τῆς τοιαύτης τόλμης· Θεὸς εἶναι οὐ δύνασαι· φοβήθητι τὸν ὄντως Θεόν· γνῶθι ὅτι ἄνθρωπος εἶ, καὶ ὅτι σου μικρός ἐστιν ὁ τῆς ζωῆς χρόνος. Κἂν μέγα πλουτήσῃς, ἢ καὶ βασιλεύσῃς, τῷ μικρῷ σου χρόνῳ τῆς ζωῆς ὀλίγα τυγχάνει πρὸς ἀπόλαυσιν· καὶ ἀσεβῶς ζήσαντα αἰωνία κόλασις περιμένει. Διὸ φοβεῖσθαι [82] τὸν Θεὸν συμβουλεύομεν, ὑφ' οὗ κριθῆναι ἔχει ἡ ἑκάστου ψυχὴ περὶ ὧν ἔπραξεν ἐνταῦθα.

XXX. Ὁ δὲ ταῦτα ἀκούσας, ἐγέλασεν. Ἡμῶν δὲ εἰπόντων· Τί τῶν [83] τά σοι συμφέροντα συμβουλευόντων καταγελᾷς; ἐκεῖνος· Γελῶ ὑμῶν, ἔθη, τὴν μωρὰν ὑπόληψιν, ὅτι πιστεύετε ἀθάνατον εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχήν. Κἀγὼ ἔφην· Οὐ θαυμάζομεν, ὦ Σίμων, εἰ ἀπατᾷν ἡμᾶς ἐπιχειρεῖς, ἀλλ' ἐκπληττόμεθα [84] τίνι λόγῳ καὶ σεαυτὸν ἀπατᾷς. Λέγε οὖν ἡμῖν, ὦ Σίμων, εἰ καὶ τῶν ἄλλων οὐδεὶς πεπληροφόρηται ἀθάνατον εἶναι τὴν ψυχὴν, ἀλλ' οὖν γε σὺ καὶ ἡμεῖς; σὺ μὲν, ὡς ἀνθρωπείου σώματος χωρίσας αὐτὴν, καὶ προσομιλήσας καὶ ἐπιτάξας· ἡμεῖς δὲ, ὡς συμπαρόντες, καὶ τὴν ἐπιταγὴν ἀκούσαντες, καὶ τὸ κελευθὲν [85] ἐναργῶς ἱστορήσαντες. Καὶ ὁ Σίμων· Ἐγὼ μὲν οἶδα τί λέγετε· ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε περὶ τίνος [86] διαλέγεσθε. Καὶ ἐγὼ Νικήτης ἔφην· Ἐπεὶ οἶδας, λέγε· εἰ δὲ μὴ οἶδας, μὴ δόκει ἡμᾶς τῷ λέγειν σὲ μὲν εἰδέναι, ἡμᾶς δὲ μὴ, ἀπατᾶσθαι δύνασθαι. Οὐ γάρ ἐσμεν οὕτω νήπιοι, ἵνα πανοῦργον ἐνσπείρῃς ἡμῖν ὑποψίαν, καὶ τῷ [87] νομίζειν σέ τι τῶν ἀποῤῥήτων εἰδέναι, [88] ὑποχειρίους λάβῃς [89].

XXXI. Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Ὅτι μὲν ἐχώρισα ψυχὴν ἀνθρωπείου σώματος, οἶδα ὑμᾶς εἰδότας· ὅτι δὲ οὐχ

A nem; puero in imagine delineato, consecratam haberet imaginem in quadam interiori æde, in qua ipse caperet somnum. Quapropter, damnata ejus impietate, abscessimus ab eo.

XXVIII. [79] Hæc cum Aquila dixisset, frater ejus Nicetas: Necesse est, frater Clemens, inquit, ea me commemorare, quæ ab Aquila prætermissa sunt. Primum equidem Deus testis est, nos in nullo opere impio adjuvisse eum: sed illo faciente, tantum spectasse. Et quandiu opera innoxia edebat, delectabamur: quando autem quæ per magiam fiebant, per divinitatem se facere, ad pios homines decipiendos, dixit, non amplius eum passi sumus, quamvis multa nobis promitteret; primum quidem, fore ut templum et statuæ nobis exstruerentur, diique existi- B maremur; item a regibus magnificaremur atque donaremur publicis honoribus; nec non infinita vi pecuniæ ditesceremus.

XXIX. Hæc, et alia quæ putantur majora, nobis pollicebatur, modo ut cum eo viventes, pravum ejus molimen taceremus, quo fraus ei succederet. Attamen assensi non sumus: quinimo consilium dedimus, ut ab ista vecordia desisteret; dicentes ei: Cessa ab hujusmodi audaci facinore. Deus esse non potes: time eum qui vere Deus est; cognosce te esse hominem, breveque esse tempus vitæ tuæ. Quanquam admodum locuples, vel etiam rex evaseris, exiguo vitæ tuæ spatio pauca sunt quibus frueris: et viventem impie, æternæ pœna manet. Quare auctores sumus, Deum verearis, a quo judicari debet uniuscujusque anima, pro iis quæ hic C gessit.

XXX. Hæc ille audiens, risit. Cumque diceremus: Cur eos irrides, qui tibi utilia suadent? Ille: Rideo, inquit, stultam opinionem vestram, quod creditis immortalem esse hominis animam. Et ego respondi: Non miramur, o Simon, si fallere nos conaris, sed obstupescimus, qua ratione etiam te ipse decipias. Effare igitur nobis, Simon; licet aliorum nemo compertum haberet, animam esse immortalem; tu tamen et nos habemus: tu quidem, ut qui eam a corpore humano diremisti, qui collocutus es, qui imperasti: nos vero, ut qui adfuimus, et imperium audivimus, et quod jussum est vidimus clare. Ad hæc Simon: Ego quidem scio quid dicatis; vos autem nescitis qua de re loquamini. Ac D ego Nicetas dixi: Quandoquidem scis, edissere: quod si nescias, ne existimes decipi nos posse, dum ais, te quidem scire, nos autem nequaquam. Adeo enim stolidi non sumus, ut nobis vafram inseras suspicionem; redigasque nos in tuam potestatem, existimantes aliquid ineffabilium cognosci a te.

XXXI. Respondit Simon: Quod quidem disjunxerim animam ab humano corpore, novi vos scire:

VARIORUM NOTÆ.

[79] *Clement.* hom. II, c. 27, etc. [80] al. inser. καὶ ὑπὸ ὄχλων προσκυνηθῆναι. [81] al. βασιλέως. Paulo post μείζονα abest a duobus mss. Cot. [82] al. φοβεῖσθαί σοι et σε. [83] al. ἡμῶν. [84] al. ἐκπεπλήγμεθα. [85] al. κελευσθέν. [86] al. τίνων. [87] al. τοῦ. al. ἐκ τοῦ. Cot. [88] al præpon. καὶ οὕτως ἐπιθυμίᾳ κολαζομένους ἡμᾶς. [89] al. λαβὼν ἔχῃς.

quod vero non anima defuncti ministret, sed aliquis dæmon, qui se animam esse simulat, novi vos ignorare. Et ego Nicitas excepi : In vita multa incredibilia audivimus : hoc tamen sermone amentiorem nos unquam audituros non speravimus. Nam si dæmon fingit se animam mortui esse, quinam erat animæ usus, ut a corpore separaretur ? Nonne ipsi præsentes audivimus te, cum animam e corpore adjurando evocares ? Et qua ratione, uno adjurato, alter non adjuratus, tanquam veritus obedit ? Nonne etiam tu aliquando a nobis rogatus, quam ob causam interdum cessarent assessiones, respondisti : Quia anima, completo super terram tempore quod in corpore peractura erat, ad inferos vadit : ac subjunxisti, animas eorum, qui propria morte obierunt, quoniam in inferis hinc secedentes custodiuntur, non facile permitti venire ?

A ἡ τοῦ τεθνεῶτος ψυχὴ ὑπουργεῖ, ἀλλὰ δαίμων τις ὑποκρινόμενος [90] εἶναι ψυχὴ [91], οἶδα ὑμᾶς ἀγνοοῦντας· Καὶ ἐγὼ Νικήτης ἔφην· Πολλὰ ἐν τῷ βίῳ ἠκούσαμεν ἄπιστα· τοῦ δὲ τοιούτου λόγου ἀνοητότερον οὐ προσεδοκήσαμεν ἀκοῦσαί ποτε. Εἰ γὰρ δαίμων ὑποκρίνεται ἡ τοῦ τεθνεῶτος εἶναι ψυχὴ, τίς ἄρα τῆς ψυχῆς χρεία, τοῦ χωρισθῆναι τοῦ σώματος ; Οὐκ αὐτοὶ δὲ παρόντες ἠκούσαμέν σου, τοῦ σκήνους τὴν ψυχὴν ἐξορκίζοντος ; πῶς δὲ καὶ ἄλλου ὁρκιζομένου, ἕτερος μὴ [92] ὁρκισθεὶς, ὡς φοβηθεὶς, ὑπακούει ; Οὐκ ἄρα δὲ καὶ αὐτὸς ἐξεταζόμενός ποτο πρὸς ἡμῶν, τίνος χάριν ἐνίοτε καὶ παύονται αἱ προσεδρεῖαι, εἴρηκας, ὅτι ψυχὴ πληρώσασα τὸν ὑπὲρ γῆς χρόνον ὃν ἔμελλεν ἐν σώματι διατελεῖν, εἰς ᾅδην πορεύεται· προσετίθεις δὲ λέγων, ὅτι τῶν ἰδίῳ B θανάτῳ τελευτησάντων αἱ ψυχαὶ, ἐπειδὴ πρὸς ᾅδην αὐτόθι χωρήσασαι φρουροῦνται, εὐκόπως [93] ἐλθεῖν ἀφίενται ;

XXXII. Hæc Nicetas cum protulisset, Aquila iterum dixit : Cuperem a te id unum discere, Simon : sive anima sit, sive, dæmon, id quod adjuratur ; cujusnam tandem metu, adjurationes non contemnit ? Et Simon : Pœnas, inquit, persoluturam se intelligit anima, si non obtemperet. Aquila vero : Itaque si anima adjurata venit, etiam judicium fiet. Si ergo animæ sunt immortales, omnino et judicium erit. Quamobrem si eos quoque qui in malam actionem sunt adjurati, tumque non obtemperarunt, condemnandos ais ; quo modo tu non timuisti, eos cogere, cum qui coguntur, propter contumaciam puniantur ? Nam te jam non esse mulctatum pro iis quæ designasti, mirum non est : cum judicium nondum sit, ut tu quidem pœnas des eorum ad quæ coegisti ; quod autem coactum est, veniam accipiat, quia malo faciniori adjuramentum prætulerit. Simon autem, his auditis, ira percitus, mortem, nisi taceremus, nobis minatus est.

XXXII. Ταῦτα τοῦ Νικήτου εἰπόντος, Ἀκύλας αὐτὸς πάλιν ἔφη· Ἐβουλόμην παρὰ σοῦ τοῦτο μόνον μαθεῖν, Σίμων, εἴτε ψυχὴ, εἴτε δαίμων ἐστὶ τὸ ὁρκιζόμενον, τί δὲ καὶ φοβούμενον οὐ παραπέμπεται τοὺς ὅρκους ; Καὶ ὁ Σίμων· Κόλασιν, φησὶ, παρακούσασα οἶδε μέλλειν παθεῖν. Καὶ ὁ Ἀκύλας· Οὐκοῦν εἰ [94] ὁρκιζομένη ψυχὴ ἔρχεται, καὶ κρίσις ἄρα γίνεται. Εἰ οὖν αἱ ψυχαὶ ἀθάνατοι, πάντως ἐστὶ καὶ κρίσις. Ὥστε εἰ καὶ τοὺς ἐπὶ κακῇ πράξει ὁρκισθέντας, εἶτα καὶ παρακούσαντας καταδικασθῆναι φῄς, πῶς οὐ πεφόβησαι σὺ τούτους καταναγκάζειν, τῶν ἀναγκαζομένων ἐπὶ παρακοῇ κολαζομένων ; τὸ γὰρ ἤδη σε μὴ παθεῖν ἐφ' οἷς ἔδρασας, C οὐ θαῦμα· ἐπεὶ μήπω κρίσις ἐστὶν, ἵνα σὺ μὲν δίκην δῷς περὶ ὧν ἠνάγκασας, τὸ δὲ ἀναγκασθὲν ὑπὸ συγγνώμην γένηται, ὡς τῆς κακῆς πράξεως τὸν ὅρκον προτιμῆσαν. Ὁ δὲ τούτων ἀκούσας ὠργίσθη, θάνατον, εἰ μὴ σιωπῶμεν, ἡμῖν ἀπειλήσας.

XXXIII. Postquam Aquila hæc dixit, ego Clemens interrogavi, quænam essent miracula quæ faceret. Illi vero responderunt : [95] Facit ut statuæ ambularent, in igne volutans se, non uritur, interdum volat, ex lapidibus panes facit, serpens fit, in capram transformatur, duas facies ostendit, in aurum convertitur, portas occlusas aperit, ferrum solvit, in conviviis simulacra formarum omnigenum exhibet, facit ut in domo vasa sponte ferri ad ministerium videantur, nec cernantur qui ferunt. Ista memorantes audiens, mirabar : testabantur autem ipse talia se vidisse.

XXXIII. Ταῦτα τοῦ Ἀκύλα εἰπόντος, ἐγὼ Κλήμης ἐπυθόμην· τί δ' ἄρα ἐστὶν ἃ ποιεῖ θαυμάσια. Οἱ δέ· Ἀνδριάντας, εἶπον, ποιεῖ περιπατεῖν· καὶ κυλιόμενος ἐπὶ πῦρ οὐ καίεται· ἐνίοτε δὲ καὶ πέταται, καὶ ἐκ λίθων ἄρτους ποιεῖ, ὄφις γίνεται, εἰς αἶγα μεταμορφοῦται, διπρόσωπος γίνεται, εἰς χρυσὸν μεταβάλλεται· θύρας κεκλεισμένας ἀνοίγει, σίδηρον λύει, ἐν δείπνοις εἴδωλα παντοδαπῶν ἰδεῶν παρ- D ίστησι· τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ σκεύη ὡς αὐτόματα φερόμενα πρὸς ὑπηρεσίαν ὁρᾶσθαι ποιεῖ, τῶν φερόντων οὐ βλεπομένων. Γαῦτα λεγόντων, ἀκούων [96] ἐθαύμαζον· ἐμαρτύρουν δὲ τὰ τοιαῦτα αὐτοὶ ἱστορηκέναι [97].

XXXIV. [98] His ita enarratis, venit Zacchæus, et ista Petro significavit : Jam nunc, Petre tempus est, ut exeas ad disserendum cum iis qui convenerunt. Multa enim turba in atrio congregata te op-

XXXIV. Τούτων οὕτω ῥηθέντων, ἧκε Ζακχαῖος τοιαῦτα τῷ Πέτρῳ διασαφῶν· Ἤδη λοιπὸν, ὦ Πέτρε, καιρὸς πρὸς τὸ ἐκβάντα σε διαλεχθῆναι τοῖς συνελθοῦσι. Πολὺς γὰρ ἐπὶ τῆς αὐλῆς συναθροισθεὶς ἀνα-

VARIÆ LECTIONES.

[90] al. inser. ἐπεὶ μὴ ὑπάρχῃ ; vel ἐπεὶ μηδὲ ὑπάρχει. [91] al. inser. αὐτός. Al add. ἐνεργεῖ. [92] al. ὁ μή. [93] al. οὐκ εὐκόλως. *Clement.* οὐκ εὐκόπως. [94] al. ἡ. [95] l. s. *Recogn.* II, 9. Anast., Cedren., Niceph. [96] al. add. αὐτῶν. [97] al. inser. παρόντες. [98] *Clement.* hom. III, cap. 29, etc. *Recogn.* l. II. c. 19, etc.

μένει σε ὄχλος, οὗ ἐν μέσῳ καθάπερ τις πολέμαρχος [99] ὑπ' αὐτῶν δορυφορούμενος ἕστηκε Σίμων. Ὁ δὲ Πέτρος ἀκούσας, εὐχῆς χάριν ὑποχωρῆσαί μοι κελεύσας [100] μήπω τὸ σωτήριον βάπτισμα δεξαμένῳ, τοῖς ἤδη τελείοις· Ἀναστάντες, ἔφη, εὐξώμεθα, ἵνα Θεὸς τοῖς ἀνεκλείπτοις αὐτοῦ οἰκτιρμοῖς συνεργήσῃ μοι ὁρμῶντι πρὸς σωτηρίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντων ἀνθρώπων. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, εὐξάμενος ἐξῄει εἰς τὸν ὕπαιθρον τῆς αὐλῆς τόπον μέγαν ὄντα, ἔνθα συνεληλυθότες ἦσαν πολλοὶ, ἵν' ἀκουσταὶ γένωνται τῶν λεχθησομένων. Στὰς οὖν καὶ ἰδὼν μετὰ πάσης ἡσυχίας τὸν πάντα λαὸν εἰς αὐτὸν ἀτενίζοντα, Σίμωνα δὲ τὸν Μάγον εἰς μέσον ἑστῶτα τοῦ λέγειν ἤρξατο οὕτως·

XXXV. Εἰρήνη εἴη πᾶσιν ὑμῖν τοῖς ἑτοίμως ἔχουσι δεξιὰς διδόναι τῇ τοῦ Θεοῦ ἀληθείᾳ, ἣν αὐτοῦ μεγάλην τε καὶ ἀσύγκριτον ἐν τῷ νῦν κόσμῳ ὑπάρχουσαν δωρεὰν, ὁ ἀποστείλας ἡμᾶς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ ζῶντος Θεοῦ, ταύτην ἡμῖν ἐνετείλατο τὴν προσηγορίαν, πρὸ τῶν τῆς διδασκαλίας λόγων ὑμῖν ἐπιφθέγγεσθαι· ἵνα ἐάν τις ᾖ ἐν ὑμῖν εἰρήνης τέκνον, διὰ τῆς διδασκαλίας ἡμῶν καταλάβῃ αὐτὸν ἡ εἰρήνη· εἰ δὲ ταύτην λαβεῖν ὑμῶν τις μὴ θέλοι, τότε καὶ ἡμεῖς ἀποτιναξάμενοι τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ἡμῶν εἰς μαρτύριον, εἰς ἑτέρων ἀπίωμεν [3] οἰκίας καὶ πόλεις. Καὶ ἀληθῶρ ὑμῖν λέγομεν· Ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῷ τῆς ἀπειθείας τόπῳ ἐνδιατρίβειν· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀφ' ἑαυτῶν οὐχ οἷοί τε γεγόνατε τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνῶναι· δεύτερον, ὅτι τὰ καθ' ἡμᾶς ἀκούσαντες, οὐκ ἤλθετε μέχρις ἡμῶν· τρίτον, ὅτι καὶ ἐλθοῦσιν ἡμῖν ἠπειθήσατε. Διὸ φειδόμενοι ὑμῶν, προῖκα εὐχόμεθα τὴν εἰρήνην ἡμῶν ἐλθεῖν ἐφ' ὑμᾶς. Εἰ οὖν ταύτην ἔχειν ἐθέλετε, δεῖ ὑμᾶς προθύμως τοὺς περὶ τῆς εὐσεβείας δέξασθαι λόγους, καὶ τὴν Θεῷ ἀρέσκουσαν πολιτείαν ἐπανελέσθαι, ἵν' εὐσεβῶς καὶ δικαίως ζήσαντες, τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν γένησθε κληρονόμοι.

XXXVI. Καὶ τοῦ Πέτρου ταῦτα εἰπόντος, καὶ περὶ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ διδάξαντος, καὶ πόσα παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ τὰ ἀγαθὰ ἐδωρήθη, καὶ παραινέσαντος πολλὰ περὶ μοναρχίας, ὁ Σίμων ἔξω τοῦ ὄχλου βοῇ μεγάλῃ ἔφη· Τί ψευδόμενος ἀπατᾷν θέλεις τὸν παρεστῶτά σοι ἰδιώτην ὄχλον· πείθων αὐτοὺς, θεοὺς μήτε ὀνομάζειν, μήτε λέγειν ἐξὸν εἶναι; τῶν παρὰ Ἰουδαίοις δημοσίων βίβλων πολλοὺς θεοὺς λεγουσῶν. Καὶ νῦν δὲ μετὰ πάντων ἀπ' αὐτῶν σοι τῶν βιβλίων περὶ τοῦ δεῖν θεοὺς νομίζειν, συζητῆσαι βούλομαι· πρότερον περὶ οὗ ἔφης Θεοῦ, δείξας μὴ αὐτὸν τὴν ἀνωτάτω καὶ πάντα δυναμένην Πρόνοιαν, καθ' ὃ ἀπρόγνωστός ἐστιν, ἀτελὴς, ἐνδεὴς, καὶ ὅλως οὐκ ἀγαθός. Ἀμέλει καὶ τούτου δειχθέντος ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὡς ἐγὼ λέγω, ἕτερος ἀγράφως περιλείπεται εἶναι Θεὸς, προγνωστικὸς, τέλειος, ἀνενδεὴς, ἀγαθὸς,

A peritur; in quorum medio tanquam aliquis belli dux ab iis protectus ac stipatus constitit Simon. Hoc audito Petrus, cum orationis gratia secedere me jussisset, qui nondum consecutus fueram salutare baptisma ; ad jam perfectos ac baptizatos, Surgentes, inquit, oremus, ut Deus pro suis perpetuis miserationibus opituletur mihi prodeunti ob salutem hominum ab ipso creatorum. Utque hoc dixit, oratione facta, exiit in atrii locum subdialem et magnum, quo multi convenerant, ut fierent auditores eorum quæ dicenda essent. Stans, ergo, cernensque universum populum summo cum silentio oculos in ipsum conjicere, ac Simonem Magum in medio stare, hunc in modum loqui cœpit :

XXXV. [1] Pax sit omnibus vobis, qui parati estis B dexteras dare veritati Dei ; quam, magnum nempe ac incomparabile ejus munus in hoc mundo ut in salutationem vobis ante sermones doctrinæ acclamemus præcepit nobis qui misit nos Dominus Jesus Christus, Filius Dei vivi ; quo si aliquis inter vos sit filius pacis, per doctrinam nostram pax eum complectatur ; si quis autem vestrum eam accipere nolit, tunc et nos excusso pedum nostrorum pulvere in testimonium, ad aliorum domos ac civitates abeamus [2]. Ac vere dicimus vobis : Tolerabilius erit in die judicii, fuisse in terra Sodomorum et Gomorrhæ, quam in loco incredulitatis : primo quidem, quia non potuistis ex vobis agnoscere veritatem : secundo, quoniam de nostris cum audieritis, non venistis usque ad nos : tertio, quia etiam nobis ad vos profectis non credidistis. Quare C gratificantes vobis, ultro oramus, ut pax nostra veniat super vos. Si ergo eam habere vultis, oportet vos alacri animo suscipere habitos de pietate sermones, atque Deo placitam amplecti vitam ; ut, pia justaque vita transacta, æternorum bonorum hæredes sitis.

XXXVI. [4] Quæ cum Petrus dixisset, ac de operibus Dei docuisset, quantaque bona a Deo homini sint donata; atque multa monuisset de monarchia, id est unius Dei principatu, Simon extra turbam voce magna infit : Quid astantem tibi imperitam multitudinem vis mentiendo decipere, dum persuades eis, deos nec nominare licitum esse, nec dicere ? cum publici Judæorum libri multos deos D asseverent ? Et vero nunc coram omnibus, ex iis libris tecum disputare volo de eo, quod deos exsistere sit existimandum : et prius de eo Deo quem protulisti, ostendo eum non esse supremam ac omnipotentem Providentiam ; quia improvidus futurorum est, imperfectus, indigens, ac omnino non bonus. Quo, nimirum, demonstrato ex Scripturis, quomadmodum ego assero, restat ut sit alius Deus

VARIÆ LECTIONES

[99] al. πολεμάρχης. al. ταξίαρχος. [100] al. inser. μικρόν. [1] *Recogn.* l. II, c. 30. [2] Matth. x, 12. Marc. VI, 11 ; Luc. x, 5. [3] al. ἀπιώμενοι. [4] *Clement.* hom. III, c. 38, etc. l. s. *Rec.* II, 37. Cedren.

in Scriptura non commemoratus, præsolus futurorum, perfectus, non indigens, bonus, ab omnibus malis liber : ille autem quem loqueris, mundi opifex, contrariis oppositus est.

XXXVII. Statim ergo, qui ad ejus similitudinem factus est, Adamus, etiam cæcus creatur, propter quod et transgressor invenitur, atque a Deo ejicitur, morteque mulctatur. Simili quoque modo, qui finxit illum, quandoquidem cuncta non videt, in Sodomorum exitio, *Venite*, inquit, *et descendentes videamus, an secundum clamorem ipsorum, qui ad me venit, perficiant ; sin minus, ut sciam* [8], et ignarum se ostendit. Quando autem dicit de Adamo : *Ejiciamus eum, ne forte extensa manu sua attingat lignum vitæ, et comedat, et vivet in æternum* [9] ; invidet. Cumque scriptum est : *Secum reputavit Deus, quod fecisset hominem* [10] ; et pœnitentia ducitur, et ignorat : nam illud, *secum reputavit*, consideratio est, qua aliquis ob eorum quæ cupit ignorationem, finem diligenter explorare vult ; aut est pœnitentis de re quæ præter sententiam contigit. Quod etiam scriptum est : *Odoratus est Dominus odorem suavitatis* [16] ; indigentis est, et nidore carnium delectatum fuisse, non boni. Tentare autem, sicut scriptum est : *Tentavit Dominus Abrahamum* [18] ; mali est, ac ejus qui ignoret exitum patientiæ.

XXXVIII. Sicque Simon, multis Scripturæ dictis male assumptis probare nitebatur Deum perinde ac homines omni perpessioni obnoxium esse. Tum Petrus : An, inquit, qui malus ac plane improbus est nullatenus velit se ipse arguere in iis quæ peccat' responde mihi. Simon respondit : Minime velit. Et Petrus : Quo modo igitur malus ac improbus esse potest Deus, cum ipsius voluntate opprobria in illum conscripta, publice proposita sint? Ac Simon : Fieri potest, ut illius reprehensio citra ipsius sententiam ab alia Virtute sit scripta. Dixit Petrus : Primum ergo hoc quæramus. Si suo quidem consilio se reprehendit, ut tu prius ultro confessus es, improbus non est : sin vero alia Virtute, inquirendum est ac omnibus viribus examinandum, num quis eum qui solus bonus existat, omnibus malis subjecerit.

XXXIX. Et Simon : Manifestum est te nolle audire ex Scripturis reprehensionem Dei tui. Ac Petrus : Ipse id facere mihi videris ; qui enim ordinem quæstionis vitat, examen verum fieri non vult. Unde ego qui ordine utor, et volo primum scriptorem considerari ; manifeste cupio recta via incedere. Tum Simon : Primo fatere, an vera sint quæ scripta sunt in mundi opificem ; nec sit omnium supremus, cum juxta Scripturas omni nequitiæ sit obnoxius ; et postea scriptorem quæremus. Petrus

A πάντων ἀπηλλαγμένος κακῶν· ὃν δὲ σὺ φῂς δημιουργὸν, τοῖς ἐναντίοις ἀντικείμενος τυγχάνει.

XXXVII. Αὐτίκα γοῦν ὁ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ γεγονὼς Ἀδὰμ, καὶ τυφλὸς κτίζεται [5], ἐφ' ᾧ καὶ παραβάτης εὑρίσκεται, καὶ τοῦ [6] Θεοῦ [7] ἐκβάλλεται, καὶ θανάτῳ τιμωρεῖται. Ὁμοίως τε καὶ ὁ πλάσας αὐτὸν, ἐπεὶ μὴ τὰ πάντα ὁρᾷ, ἐπὶ τῇ Σοδόμων καταστροφῇ· Δεῦτε, λέγει, καὶ καταβάντες ἴδωμεν, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς μὲ συντελοῦνται, εἰ δὲ μὴ, ἵνα γνῶ· καὶ ἀγνοοῦντα ἑαυτὸν δείκνυσι. Τῷ δὲ εἰπεῖν περὶ τοῦ Ἀδάμ· Ἐκβάλωμεν ἄὐτὸν, μή πως ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἅψηται τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ B φάγῃ, καὶ ζήσει [11] εἰς τὸν αἰῶνα, φθονεῖ [12]. Καὶ τῷ γεγράφθαι, ὅτι· Ἐνεθυμήθη ὁ Θεὸς ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον· καὶ μετανοεῖ, καὶ ἀγνοεῖ· τὸ γὰρ ἐνεθυμήθη, σκέψις ἐστὶ, ἥ τις δι' ἄγνοιαν ὧν βούλεται, τὸ τέλος ἀκριϐῶσαι θέλει, ἢ ἐπὶ τῷ παρὰ [13] γνώμην ἀποβάντι μεταμελουμένου [14]. Καὶ τὸ γεγράφθαι ὅτι [15]· Ὠσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας, ἐνδεοῦς ἐστι, καὶ τὸ ἐπὶ κνίσσῃ σαρκῶν ἡσθῆναι, οὐκ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ πειράζειν, ὡς γέγραπται ὅτι [17]· Ἐπείραζε Κύριος τὸν Ἀβραὰμ, κακοῦ, καὶ τὸ τέλος τῆς ὑπομονῆς ἀγνοοῦντος.

XXXVIII. Ὁμῶς ὁ Σίμων πολλὰ τῆς Γραφῆς κακῶς ἐκλαμβάνων, δεικνύειν ἔσπευδε παντὶ πάθει τοῖς ἀνθρώποις ὁμοίως τὸν Θεὸν ὑποκείμενον. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ μηδὲν [19] ἀγαπᾷ, φησὶν, ὁ κακὸς καὶ πάνυ μοχθηρὸς. ἐφ' οἷς ἁμαρτάνει ἑαυτὸν ἑαυτὸν ἐλέγχειν, ἀπό-C κριναί μοι. Καὶ ὁ Σίμων· Οὐκ ἀγαπᾷ, ἔφη· Καὶ ὁ Πέτρος· Πῶς οὖν κακὸς καὶ μοχθηρὸς εἶναι δύναται ὁ Θεὸς, εἴπερ αὐτοῦ θελήματι τὰ κατ' αὐτοῦ δεινὰ [20] δημοσίᾳ γραφέντα προετέθη ; Καὶ ὁ Σίμων· Ἐνδέχεται μὴ κατὰ προαίρεσιν αὐτοῦ ὑφ' ἑτέρας Δυνάμεως τον κατ' αὐτῶν γραφῆναι ἔλεγχον· Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Πρῶτον οὖν τοῦτο ζητήσωμεν. Εἰ μὲν ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ βουλῆς ἑαυτοῦ ἤλεγξεν, ὡς φθάσας σὺ πρότερον ὡμολόγησας, μοχθηρὸς οὐκ ἔστιν· εἰ δὲ καὶ ὑφ' ἑτέρας Δυνάμεως, ζητητέον καὶ παντὶ σθένει ἐξεταστέον, μή τις αὐτὸν μόνον ἀγαθὸν ὄντα, ἐπὶ πᾶσι τοῖς κακοῖς ὑπέλαβε [21].

XXXIX. Καὶ ὁ Σίμων. Πρόδηλος εἶ φεύγων ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀκοῦσαι τὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ σου ἔλεγχον. Καὶ ὁ Πέτρος· Αὐτός μοι φαίνῃ τοῦτο ποιῶν· ὁ γὰρ D τάξιν ζητήσεως φεύγων, ἐξέτασιν ἀληθῆ γενέσθαι οὐ βούλεται. Ὅθεν ἐγὼ τῇ τάξει χρώμενος, καὶ βουλόμενος πρῶτον τὸν συγγραφέα νοηθῆναι, πρόδηλός εἰμι τὴν εὐθεῖαν ὁδεύειν θέλων. Καὶ ὁ Σίμων· Ὁμολόγησον πρῶτον, εἴ γε τὰ κατὰ τοῦ δημιουργοῦ γεγραμμένα ἀληθῆ ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ τῶν ὅλων ἀνώτερος, κατὰ τὰς Γραφὰς πάσῃ ὑποκείμενος μοχθηρίᾳ, καὶ ὕστε-

VARIÆ LECTIONES.

[5] al. add. καὶ γνῶσιν ἀγαθοῦ τυχὸν ἢ κακοῦ μὴ ἔχων γνωρίζεται. [6] Forte τοῦ θείου παραδείσου, *e divino paradiso*. CLER. [7] al. παραδείσου. [8] Gen. XVIII, 21. [9] Gen. III, 2?. [10] Gen. VI, 6. [11] al. ζήσῃ. [12] al. καὶ φθονεῖ. [13] al. μὴ κατά. al κατά. [14] al. μεταμελομένου. [15] al. Καί. [16] Gen. VIII, 21. [17] al. Καί. [18] Gen XXII, 1. [19] al μή. [20] al. κακά. [21] ὑπέβαλε *Clement.*

ρον ζητήσομεν [22] τὸν συγγράψαντα. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἵνα μὴ δόξω [23], ἀποκρίνομαι. Ἐγὼ φημι ὅτι τὰ δοκοῦντά σοι ταῦτα κατὰ Θεοῦ γεγράφθαι, ἀληθῆ μέν ἐστιν· ἀλλὰ καὶ οὕτως, οὔπω τὸν Θεὸν δείκνυσι μοχθηρόν. Καὶ ὁ Σίμων· Πῶς οὖν, ἔφη, τοῦτο συστῆσαι δύνασαι;

XL. Καὶ ὁ Πέτρος· Τὸν Ἀδὰμ τυφλὸν λέγεις γεννηθῆναι, ὅπερ οὐκ ἦν. Οὐ γὰρ ἂν τυφλῷ ἐντελλόμενος ἐδείκνυε λέγων· Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, μὴ γεύσησθε. Καὶ ὁ Σίμων μεταβαλών· Τυφλὸν ἔλεγε (*a*) τὸν νοῦν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Πέτρος· Πῶς καὶ τὸν νοῦν τυφλὸς ἠδύνατο εἶναι, ὁ πρὸ τοῦ γεύσασθαι τοῦ φυτοῦ, συμφώνως τῷ κτίσαντι αὐτὸν οἰκεῖα πᾶσιν ἐπιθεὶς τοῖς ζώοις ὀνόματα; Καὶ ὁ Σίμων· Εἰ πρόγνωσιν εἶχεν Ἀδὰμ, διὰ τί οὐ προέγνω τὸν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἀπατήσαντα ὄφιν; Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ πρόγνωσιν μὴ εἶχεν Ἀδὰμ, πῶς τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐσομένας πράξεις ἅμα τῷ γεννηθῆναι, καὶ τὰ ὀνόματα ἐπιτέθεικε; τὸν μὲν πρῶτον καλέσας Κάϊν, ὃ ἑρμηνεύεται ζῆλος, ὃς καὶ ζηλώσας ἀνεῖλε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἄβελ, ὃ ἑρμηνεύεται πένθος· ἐπ' αὐτῷ γὰρ πρώτῳ φονευθέντι ἐπένθησαν οἱ γονεῖς. Εἰ δὲ Ἀδὰμ ἔργον Θεοῦ ὑπάρχων πρόγνωσιν εἶχε, πολλῷ μᾶλλον ὁ δημιουργήσας αὐτὸν Θεός. Σὺ δὲ, ὦ Σίμων, κακῶς νοῶν τὰς θείας Γραφὰς, φιμώθητι.

XLI. Τὸ δὲ γεγράφθαι· Ἐνεθυμήθη ὁ Θεὸς, ὡς λογισμῷ χρησαμένου διὰ τὴν ἄγνοιαν· ἔτι μὴν καί· Ἐπείραζε Κύριος τὸν Ἀβραὰμ, ἵνα γνῷ εἰ ὑπενέγκῃ· καὶ τό· Καταβάντες ἴδωμεν εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς μὲ συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γνῶ· καὶ ἵνα μὴ εἰς πολὺ μηκύνω τὸν λόγον, σαφῆ τὴν διάνοιαν καὶ διάγνωσιν αἱ ῥήσεις ἔχουσιν αὗται, μὴ καταγινώσκουσαι τοῦ Θεοῦ ἄγνοιαν, κἂν τὴν σὴν τοῦτο διαφεύγῃ διάνοιαν [29]· ὅτι δὲ ὄντως προγινώσκει, λέγει τῷ Ἀβραάμ· Γινώσκων γνώσῃ ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ· καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, κακώσουσι, καὶ ταπεινώσουσιν αὐτοὺς ἔτη τετρακόσια· τὸ δὲ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι κρινῶ ἐγώ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελεύσονται ὧδε μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς· σὺ δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου μετ' εἰρήνης, τραφεὶς ἐν γήρᾳ καλῷ· τετάρτῃ δὲ γενεᾷ ἀποστραφήσονται ὧδε. Ταῦτα δὲ πάντως μετὰ πολλὰς [31] ἄρα συμβήσεσθαι μέλλοντα γενεὰς [32], προγινώσκοντός ἐστι καὶ σαφέστατα εἰδότος.

XLII. Ἡ μὲν οὖν περὶ τούτων ζήτησις, καὶ εἰς τρίτην παρετείνετο τὴν ἡμέραν, ἐπιφωσκούσης δὲ τῆς τετάρτης, φυγὰς ὁ Σίμων εἰς Τύρον ᾤχετο. Καὶ οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας ἀφίκοντό τινες ἐκεῖθεν ἐπαγγέλλοντες [34] τῷ Πέτρῳ, ὅτι Σίμων μεγάλα θαυμάσια ἐν Τύρῳ ποιῶν, πολλοὺς τῶν ἐκεῖ κατέπληξε, καὶ σὲ

autem : Ne id de me videatur, respondeo. Ego aio, ista, quæ tibi censentur adversus Deum scripta, vera quidem esse; verum etiam sic, non ostendere Deum esse improbum. Qui ergo, inquit Simon, hoc potes astruere?

XL. [24] At Petrus : Adamum dicis cæcum formatum esse; quod tamen ille non erat. Non enim cæco præcipiens ostendisset, ac dixisset : *De ligno autem scientiæ boni et mali ne gustetis* [25]. Et Simon invertens respondit : Cæcam dixit mentem ipsius. Ac Petrus : Qua ratione mente cæcus esse poterat, qui antequam gustasset fructum, convenienter creatori ipsius, propria omnibus animalibus imposuit nomina? Simon vero: Si Adamus prænotionem habuit, quare non prænovit serpentem qui ejus uxorem decepit? Rursum Petrus: Si prænotionem non habuit Adamus, quo modo filiis suis, simul ac nati sunt, etiam nomina imposuit secundum futuras actiones? primum vocans, Cain, quod interpretatur *æmulatio;* qui etiam, æmulatione ductus interfecit fratrem suum Abel, quod interpretatur *luctus;* super eo siquidem primo occiso, parentes luxerunt. Quod si Adamus, qui Dei opus erat, prænotione præditus fuit; multo magis qui condidit eum Deus. Tu autem, o Simon, cum male intelligas divinas Scripturas, obturato ore tace.

XLI. Porro quod scriptum est : *Secum reputavit Deus* [26], quasi utatur ratiocinatione propter ignorantiam; et adhuc: *Tentavit Dominus Abrahamum* [27], ut cognosceret an is ferret patienter : illud etiam : *Descendentes videamus, an secundum clamorem ipsorum, qui venit ad me, perficiant ; sin minus, ut sciam* [28] : ac ne sermonem longius protraham, clarum sensum ac intellectum habent ea testimonia, nec Deum de ignorantia arguunt; licet id tuam fugiat intelligentiam. Quod autem revera præsciat, ideo dicit Abrahamo: *Sciendo scies, quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua; et in servitutem redigent illud, et affligent, et depriment eos quadringentis annis : gentem autem cui servient, ego judicabo: post hæc vero exibunt huc cum multo apparatu: tu autem abibis ad patres tuos cum pace, nutritus in senectute bona : quarta vero generatione revertentur huc* [30]. Et sane ista quæ post multas generationes eventura erant, ostendunt quod prænoscat, et manifestissime ac certissime sciat.

XLII. [33] Itaque de istis rebus inquisitio ad tertium quoque diem producta est. Quarto autem illucescente, Simon in Tyrum fuga se abripuit. Nec multis post diebus quidam illinc venerunt, ita renuntiantes Petro : Simon, magnas præstigias Tyri edendo, multos incolarum perculit; teque pluribus

(*a*) Mallem legere ἔλεγον, Latine, *dixi*. EDIT. PATROL.

VARIÆ LECTIONES.

[22] al. ζητήσωμεν. [23] al. add. ἀντιλέγειν σου τῇ ἀταξίᾳ, μὴ θέλων ζητεῖν. [24] *Clement.* hom. III, c. 42, etc. [25] Gen. II, 17. [26] Gen. VI, 6. [27] Gen. XXII, 1. [28] Gen. XVIII, 21. [29] al. ἀμβλυωπίαν. [30] Gen. XV, 13. [31] al. καὶ τὰ πολλαῖς. [32] al. γενεαῖς. [33] *Clement.* hom. III, c. 58, etc. [34] al. ἀπαγγέλλοντες.

calumniis odiosum effecit. Quæ postquam audivit Petrus, insequenti nocte, omni populo congregato : [35] Quandoquidem, inquit, cum ego properarem ad gentes, quæ multos deos asserunt, ut prædicarem ac docerem unum esse Deum in tribus personis, creatorem cœli et terræ, omniumque quæ in iis continentur, quo homines, dilecto eo, possent salutem consequi ; præveniens diabolus, Simonem præmisit, ut persuaderet hominibus cunctis, colere deos qui non sunt, utque recusarent credere in unum Deum qui universa condidit, tum visibilia, tum invisibilia; idcirco oportet me cito assequi eum, ne doctrina Simonis, diutius immorata, omnes penitus invadat.

XLIII. Quare necesse est aliquis pro me locum meum suppleat. Atque cuncti Deum intente oremus, ut eum qui dignus sit, Deus designet. [36] Quibus dictis, imposuit manus Zacchæo, et ait : Here Domine, Pater Domini Deique ac Salvatoris nostri Jesu Christi ; per Spiritum tuum sanctum ac adorabilem, tu hunc tuere, qui pastor sit populi tui, quem elegisti. Hæc ubi dixisset, ad populum infit: Quicunque baptizari vultis, ex crastino die jejunare incipite. Post tres autem dies, cum baptizare cœpisset, vocavit me Clementem, Nicetam, et Aquilam, ac dixit :

XLIV. Tyrum profecturus post septem dies, volo uti vos celeriter et advenientes, et apud Chananæam Berenicem, Justæ filiam clam hospitati, omnia quæ ad Simonem pertinent investigetis, ac diligenter mihi perscribatis. Quapropter jamjam cum pace pergite. Igitur relinquentes eum baptizantem, in Tyrum Phœniciæ profecti sumus : [38] et apud prædictam Chananæam diversati, acceptique ab ea splendide ac honorifice, statim de Simone locuti sumus, his verbis : Simon iste Magus, in disputatione, quam cum domino nostro Petro Cæsareæ habuit, superatus, statim eo habitu quo erat, huc se profugus contulit ; atque in eum maledicta conjiciens simpliciorum animas abripit : cumque ipse magus sit, illum magnum appellat; et cum sit impostor, apostolorum impostorem proclamat; quique in omnibus devictus fuit, seque in fugam turpiter conjecit, vicisse se profitetur.

XLV. Berenice autem, ipsa quoque ita rem habere testata est ; et reliqua alia per se addidit. Phantasmata enim, inquit, postquam is huc advenit, et spectra ac simulacra quotidie in medio foro faciens, totam obstupefacit civitatem : [43] nam statuæ quidem moventur quando ipse pertransit ; et vero sæpe umbræ ei præeunt, quas et defunctorum animas nominat. Multos porro qui eum præstigiatorem dicebant, cum postea ad convivium vocasset, et bovem mactasset, ipsisque in escam dedisset ; variis morbis implicuit ; atque dæmones eis immisit : in summa, multos affligendo, deus esse existi-

A πολλαῖς διαβολαῖς μισητὸν ἐποίησε. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Πέτρος, τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ πάντα τὸν λαὸν συναθροίσας· Ἐπειδὴ, φησὶν, ὁρμῶντός μου εἰς τὰ ἔθνη τὰ πολλοὺς θεοὺς λέγοντα, κηρύξαι καὶ διδάξαι ὅτι εἷς ἐστι Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ὃς οὐρανὸν ἔκτισε, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐνοῖς πάντα, ὅπως ἀγαπήσαντες αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι σωθῆναι δυνηθῶσι· προλαβὼν ὁ διάβολος, Σίμωνα προαπέστειλεν, ἵνα πείσῃ πάντα ἄνθρωπον λατρεύειν τοῖς μὴ οὖσι θεοῖς, καὶ ἀρνήσωνται πιστεύειν εἰς ἕνα Θεὸν τὸν ποιήσαντα πάντα, τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· χρή με ταχέως αὐτὸν καταλαβεῖν, ἵνα μὴ ἡ διδασκαλία τοῦ Σίμωνος ἐγχρονίσασα, παντελῶς πάντων ἐπικρατήσῃ.

XLIII. Δεῖ οὖν ἀντ' ἐμοῦ τινὰ τὸν ἐμὸν ἀναπληρῶσαι τόπον. Καὶ πάντες τοῦ Θεοῦ ἐκτενῶς δεηθῶμεν, B ὅπως τὸν ὄντα ἄξιον ὁ Θεὸς ἀναδείξῃ. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐπέθηκε χεῖρας τῷ Ζακχαίῳ, καὶ φησι· Δέσποτα Κύριε ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ Πνεύματός σου τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ, σὺ διαφύλαξον τοῦτον, ποιμαίνειν τὸν λαόν σου, ὃν ἐξελέξω. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, πρὸς τὸν λαὸν ἔφη· Ὅσοι βαπτισθῆναι θέλετε, ἀπὸ τῆς αὔριον νηστεύειν ἄρξασθε. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας βαπτίζειν ἀρξάμενος, ἐμὲ Κλήμεντα φωνήσας καὶ Νικήτην καὶ Ἀκύλαν, ἔφη.

XLIV. Μέλλοντί μοι πρὸς τὴν Τύρον ὁρμᾷν μεθ' ἡμέρας ἑπτὰ, βούλομαι τὸ τάχος ὑμᾶς ἐκεῖ γενομένους, καὶ παρὰ τῇ Χαναανίτιδι [37] Βερνίκῃ, Ἰούστης θυγατρὶ λανθανόντως ἐπιξενωθέντας, τὰ κατὰ τὸν Σίμωνα πάντα διερευνησαμένους, ἀκριβῶς γράψαι μοι. Διὸ ἐξαυτῆς πορεύεσθε μετ' εἰρήνης. Καὶ δὴ βαπτί- C ζοντα καταλιπόντες αὐτὸν, εἰς Τύρον τῆς Φοινίκης ἐπορευόμεθα· καὶ παρὰ τῇ προειρημένῃ Χαναανίτιδι [39] καταχθέντες, καὶ δαψιλοῦς [40] παρ' αὐτῇ ξενίας [41] καὶ φιλοτίμου τυχόντες, περὶ τοῦ Σίμωτος αὐτίκα διελεγόμεθα· Σίμων οὗτος ὁ Μάγος, εἰπόντες, ἐπὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Πέτρον ζητήσεως ἡττηθεὶς, φυγὰς ἐνταῦθα ὡς εἶχεν εὐθὺς ἀπέδρα, καὶ λοιδορούμενος αὐτῷ, συναρπάζει τὰς τῶν ἁπλουστέρων ψυχάς· καὶ μάγος ὢν αὐτός, μάγον ἐκεῖνον ἀποκαλεῖ· καὶ πλάνος ὢν οὗτος τὸν ἀπόστολον πλάνον ἀποκηρύττει [42]· καὶ διὰ πάντων αὐτὸς ἡττηθεὶς, καὶ φυγῇ αἰσχρῶς ἑαυτόν ἐπιτρέψας, φάσκει νενικηκέναι.

XLV. Ἡ Βερνίκη μὲν οὖν, οὕτω καὶ αὐτὴ ταῦτα ἔχειν εἶπε καὶ τἄλλα δὲ παρ' ἑαυτῆς τὰ λειπόμενα προσετίθει. Φαντάσματα γὰρ, ἔφη, μετὰ τὸ τῇδε αὐ- D τὸν ἐπιστῆναι, καὶ ἰνδάλματα καθ' ἑκάστην ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ποιῶν, πᾶσαν ἐκπλήττει τὴν πόλιν· ὡς ἀνδριάντας μὲν αὐτοῦ διερχομένου κινεῖσθαι, καὶ σκιὰς πολλάκις [44] αὐτοῦ προηγεῖσθαι, ἃς καὶ τῶν τεθνηκότων ψυχὰς αὐτός ὀνομάζει. Πολλοὺς δὲ αὐτόν καὶ γόητα λέγοντας, ὕστερον εἰς εὐωχίαν δῆθεν καλέσας, βοῦν τε θύσας, καὶ αὐτοὺς ἑστιάσας, διαφόροις περιέβαλε νόσοις. Καὶ δαίμονας δὲ αὐτοῖς ἐνῆκε· καὶ ὅλως πολλοὺς κακώσας, θεὸς εἶναι νενόμισται. Ὅθεν

VARIÆ LECTIONES.

[35] *Rec.* l. III, c. 65, etc. [36] *Clement.* hom. III, c. 72, etc. [37] al. Χανανίτιδι. [38] *Clement.* hom. IV, c. 1, etc. [39] al. Χανανίτιδι. [40] al. δαψιλῶς. [41] Deest in al. [42] al. ἀνακηρύττει. [43] **Anastasius**, Cedrenus, Nicephorus [44] al. πολλάς.

οὐκ οἴομαι δυνήσεσθαί τινα, τοσοῦτον πῦρ ἀναφθὲν A κατασβέσαι. Διὸ τοῦ μὴ κινδυνεύειν ὑμᾶς [45] χάριν παρακαλῶ, μηδὲν ἐγχειρήσητε πρὸς αὐτὸν, πρὶν ἂν ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἀφίκηται, ὃς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δοκιμώτατος ὑπάρχων μαθητὴς, δυνήσεται μόνος πρὸς τοσαύτην δυναστείαν ἀνταγωνίσασθαι.

XLVI. Ταῦτα τῆς Βερνίκης εἰπούσης, ἡμεῖς ἕωθεν πάντα τὰ κατὰ τὸν Σίμωνα γράψαντες, εἰς περίπατον ἐτραπόμεθα. Καὶ δὴ καὶ Ἀππίων ὑπαντᾷ ἡμῖν μεθ' ἑτέρων τριάκοντα. Ἀππίων ἐκεῖνος, οὗ πρόσθεν ἐμνήσθημεν. Καὶ ἅμα τῷ ἰδεῖν με, προσαγορεύσας τε καὶ κατασπασάμενος· Οὗτός ἐστι Κλήμης, ἔφη τοῖς μετ' αὐτοῦ, περὶ τοῦ (a) πολὺν ἐν εὐγενείᾳ τε καὶ τρόπων ἐλευθερίᾳ πρός ὑμᾶς ἐποιούμην λόγον· ὅτι ἀνὴρ γένος τε ὢν ἀπὸ Καίσαρος Τιβερίου, καὶ πᾶσαν Ἑλληνικὴν παιδείαν B ἐξησκημένος, ὑπὸ βαρβάρου τινὸς τὴν προσηγορίαν Πέτρου, τὰ Χριστιανῶν ποιεῖν καὶ λέγειν ἠπάτηται. Ὅθεν ἀξιῶ, συναγωνίσασθέ μοι πρὸς τὴν τούτου διόρθωσιν. Ἐφ' ὑμῶν γὰρ αὐτοῦ πυνθάνομαι, καὶ λεγέτω μοι· ἐπειδὴ πρὸς τὸ εὐσεβεῖν ἑαυτὸν ἀποδεδωκέναι νομίζει, πῶς οὐχὶ καὶ τὰ μέγιστα ἀσεβεῖ, τὰ πάτρια μὲν καταλιπὼν, ἀποκλίνας δὲ εἰς ἔθη βάρβαρα καὶ ἀλλόκοτα.

XLVII. Κἀγὼ πρὸς αὐτόν· Τὴν μὲν πρὸς ἐμέ σου, φημὶ, ἀγαθὴν προαίρεσιν ἀποδέχομαι· τὴν δὲ ἀγνωσίαν ἀποσείομαι. Ἡ μὲν γὰρ προαίρεσις ἀγαθὴ, ὅτιπερ ἐν οἷς δοκεῖς καλοῖς, ἐν τούτοις εἶναί με θέλεις· ἡ δὲ γνῶσις οὐκ ὀρθῶς ἔχουσα, προφάσει γὰρ φιλίας λανθάνεις πρὸς ἀπάτην ἡμᾶς ἐκκαλούμενος. Καὶ ὁ Ἀππίων· C Οὐκοῦν ἀγνωσία σοι δοκεῖ τὰ πάτρια, ἔφη [47], φυλάττοντα, τὰ Ἑλλήνων φρονεῖν; Κἀγώ· Τὸν εὐσεβεῖν προῃρημένον, ἀπεκρινάμην, οὐ πάντως φυλάσσειν τὰ πάτρια δεῖ· ἀλλὰ φυλάσσειν μὲν, ἐὰν ᾖ εὐσεβῆ, ἀποσείεσθαι δὲ, μὴ οὕτως ἔχοντα. Ἐνδέχεται γάρ τινα πατρὸς ἀσεβοῦς [47] ὄντα, καὶ βουλόμενον εὐσεβεῖν, μὴ τὰ τοῦ πατρὸς ἐθέλειν μιμεῖσθαι, καὶ κατ' ἴχνος αὐτοῖς ἕπεσθαι. Καὶ ὁ Ἀππίων· Τί οὖν; τὸν σὸν πατέρα φῂς οὐκ ἀγαθοῦ γεγονέναι βίου; Κἀγὼ ἔφην, ὅτι· Κακοῦ μὲν αὐτὸν οὐκ ἂν εἴποιμι, πλὴν ὅτι τοῖς ψευδέσι καὶ κακοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐπίστευε μύθοις. Καὶ ὅς· Τίνες οἱ μῦθοι οὗτοι; φησίν. Ἐγὼ δὲ ὑπολαβών· Ἡ περὶ τὸν Θεὸν, εἶπον, οὐκ ὀρθὴ δόκησις, ἣν ἐὰν μακροθυμῇς, μετὰ τῶν ἄλλων ἀκούσῃ φιλομαθῶν [48].

XLVIII. Διὸ πρὸ τῶν διαλόγων, εἰς τινὰ πλείονα παρεχόμενον ἡσυχίαν ὑποχωρήσωμεν τόπον. D Καὶ δὴ προϊόντες ἔνθα ναμάτων ἦν ψυχρῶν καθαρὰ ῥεύματα, καὶ δένδρων παντοίων χλοερῶν τέρψις [49], ἐκαθεζόμεθα. Ἐπεὶ δὲ πάντες ἦσαν ὁρῶντες ἀτενῶς εἰς ἐμὲ, οὕτω τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἄρχομαι λόγου.

XLIX. Πολλή τις, ὦ ἄνδρες, διαφορὰ τυγχάνει ἀληθείας τε καὶ συνηθείας. Οἱ μὲν γὰρ τῶν Ἑλλήνων πολλοὺς θεοὺς κακοὺς καὶ πολυπαθεῖς ἡγήσαντο, ἵνα οἱ τὰ ὅμοια πράττειν θέλοντες, ἐκείνους ἔχωσι τοῦ κακοῦ

(a) Lege περὶ οὗ. EDIT. PATROL.

A matus est. Quocirca non puto quemquam valiturum exstinguere tantum ignem accensum. Quare, ea gratia ut vos in periculum non veniatis, hortor ne quidquam adversus eum tentetis, antequam apostolus Petrus venerit, qui, Domini ac Dei nostri Jesu Christi probatissimus discipulus, poterit solus contra tantam potentiam dimicare.

XLVI. His a Berenice dictis, nos mane cuncta de Simone cum scripsissemus, ad ambulationem convertimus gradum. Et continuo Appion cum aliis triginta occurrit nobis, Appion is, cujus ante mentionem fecimus. Ac simul atque me vidit, salutans ac osculatus, Hic est, ait illis qui cum eo erant, Clemens, de quo multum ad vos sermonem habui, de illius nobilitate ac moribus liberalibus; quod B vir, ex genere Tiberii Cæsaris, et in omni Græca disciplina exercitatus, a barbaro quodam qui vocatur Petrus, fraude compulsus esset ad peragendos ac prædicandos Christianorum ritus. Quare rogo, adjuvate me in illo corrigendo. Nam coram vobis eum interrogo; ac respondeat mihi, quandoquidem arbitratur quod se ut pietatem coleret, dediderit, quo modo non et maxime impius sit, qui patrios dereliquerit, declinaverit vero ad barbaros atque alienos et monstrosos mores.

XLVII. Et ego ad illum: Tuam quidem in me, inquam, præclaram voluntatem, acceptam habeo; at ignorationem amolior. Scilicet præclara quidem voluntas est, dum in iis, quæ tibi bona videntur, me versari cupis: verum cognitio non recte habet; ignoras enim quod prætextu amicitiæ, nos in frau- C dem voces. Et Appion: Num ergo ignoratio tibi videtur, inquit, patrios ritus servando, cum Græcis sentire? Ad quæ ego respondi: Qui vitam pie agere statuit, non omnimodis debet patria instituta servare; sed servare quidem, si pia sint, abjicere vero, si ita se non habeant. Usu enim venire solet, ut aliquis patre impio natus, et volens vivere pie, nolit patris mores imitari, eosque ad vestigium consectari. Ad hæc Appion: Quid ergo? patrem tuum ais non hona vita fuisse. Respondi ego: Mala quidem eum vita fuisse non dixerim; nisi quod falsis ac pravis Græcorum fabulis habuit fidem. Et ille: Quænam, inquit, sunt istæ fabulæ? Ego vero excipiens, dixi: Non recta de Deo opinio, quam, si æquo animo fers, cum aliis discendi cupidis audies.

D XLVIII. Quare ante dissertationem, secedamus in aliquem locum, qui majorem quietem præbeat. Et eo progressi, ubi pura erant gelidorum laticum fluenta, et viridium omnis generis arborum oblectatio, consedimus. Cumque omnes me fixis oculis intuerentur, hunc in modum alloqui eos cœpi.

XLIX. [50] Multa est, o viri, differentia inter veritatem atque consuetudinem. Ex Græcis enim alii multos deos malos pluribusque perturbationibus obnoxios induxerunt; ut qui similia patrare velint,

VARIÆ LECTIONES.

[45] al. ὑμῶν. [46] al. ἔθη. [47] al. μὴ πατρὸς εὐσεβοῦς. [48] al. φιλομαθῶς. [49] al. τέρψεις. [50] l. *Recogn.* x. c. 50.

illos malitiæ patronos habeant. Alii vero fatum seu genesin et natale invexerunt; ac præter illud, neque pati neque facere quemquam posse aiunt; ut cum existimaverint neminem prætergenesim quidquam vel facere vel pati posse, facile ad peccandum accedant, et post peccatum non ducantur pœnitentia impie gestorum. Alii autem præsentem rerum statum providentiæ expertem esse decernunt; atque sua sponte universitatem hanc ferri censent, Domino nullo præsidente; quod sane omnium est durissimum; ita Deum blasphemare, et ab omni universæ naturæ expellere providentia, ut et asseratur neminem esse qui præfectus sit, ac provideat, et universis pro merito attribuat. Quare qui ista opinantur, non facile honestam vitam ducunt: quia impendens periculum non prævident.

L. At vero doctrina eorum, quos barbaros vocatis, maxime pia est; quæ unum Deum, et opificem totius hujus mundi introducit; natura bonum ac justum: bonum quidem, ut qui pœnitentibus delicta condonet: justum autem, ut qui unicuique non pœnitenti, pro factorum meritis retribuat. Singuli namque, dum exspectant futurum erga ipsos Dei cuncta intuentis judicium, ad temperate vivendum majorem impetum capiunt: et qui vitam moderatam traduxit, æterno supplicio liberatur.

LI. [54] Porro, dum uniuscujusque eorum, qui apud vos dii nominantur, impios actus redarguo, Jovis, Neptuni, Plutonis, Appollinis, Bacchi, Herculis, ac singulorum (quos neque ipsi ignoratis, utpote in Græcorum litteris instituti; quas vitas edocti estis, ut tanquam deorum æmulatores similia peragatis) et ab ipso primum, si videtur, maximo rege Jove ordiar. [57] Illius quidem pater Saturnus, liberis suis, ut fertur, devoratis, et adamantina falce demessis patri genitalibus, pietatis erga parentes, et amoris in liberos, iis qui deorum mysteria æmulantur specimina ac exemplaria præbuit. Ipse vero Jupiter patrem suum vinctum, in Tartarum præcipitavit, et alios deos punit. [58] Pro iis autem qui nefandam patrant obscenitatem, Metin cum genuisset absorpsit: porro Metis erat semen; infantem enim absorberi impossibile. In defensionem vero eorum qui puerorum indulgent amoribus, Ganymedem rapit. Et adulteris in adulterio opem ferens, ipse sæpe mœchus invenitur. Ad sorores etiam ducendas invitat, ipse congrediens cum sororibus, Junone, et Cerere, et Venere cœlesti quam nonnulli Dodonam vocant. Iis vero qui cum filiabus commisceri volunt, cum Proserpina congressus, exemplum improbum ex fabulis efficitur. Alia quoque innumera impie gessit; ut ab impiis hominibus propter exsuperantem intemperantiam fabulosum dogma de illius

συνηγόρους. Ἄλλοι δὲ εἱμαρμένην εἰσηγήσαντο τὴν λεγομένην γένεσιν, καὶ παρ' αὐτὴν οὔτε πάσχειν τινὰ δυνατὸν εἶναί φασιν, οὔτε ποιεῖν· ἵνα νομίσαντες ὅτι παρὰ γένεσιν οὐδεὶς οὔτε ποιεῖν, οὔτε πάσχειν ἔχει, ῥᾳδίως ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν ἔρχωνται, καὶ ἁμαρτάνοντες, μὴ μεταμέλωνται ἐφ' οἷς ἠσεβήκασιν. Ἄλλοι δὲ ἀπρονόητα δογματίζουσι τὰ παρόντα, καὶ αὐτομάτως φέρεσθαι τὸ πᾶν εἰσάγουσι, μηδενὸς ἐφεστηκότος Δεσπότου· ὃ δὴ [51] καὶ πάντων ἐστὶ χαλεπώτατον, οὕτω τὸν Θεὸν βλασφημεῖν, καὶ τῆς τοῦ παντὸς ἐκβάλλειν προνοίας, ὥστε μηδὲ εἶναι λέγειν τὸν ἐφεστῶτα καὶ προνοούμενον, καὶ [52] τὰ κατ' ἀξίαν τῷ παντὶ ἀπονέμοντα· ὅθεν οὐ ῥᾳδίως οἱ τὰ τοιαῦτα φρονοῦντες σωφρονίζονται. Τὸν γὰρ ἐπερχόμενον κίνδυνον οὐ προορῶνται.

L. Ὁ δὲ τῶν, ὡς ὑμεῖς φατε, βαρβάρων λόγος, εὐσεβέστατός ἐστιν, ἕνα Θεὸν δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς εἰσηγούμενος, τῇ φύσει ἀγαθὸν καὶ δίκαιον· ἀγαθὸν μὲν, ὡς μεταμελομένοις συγχωροῦντα τὰ ἁμαρτήματα· δίκαιον δὲ, ὡς ἑκάστῳ μὴ μετανοοῦντι, κατ' ἀξίαν τῶν πεπραγμένων, ἀποδιδόντα. Ἕκαστος γὰρ προσδοκίᾳ τοῦ κριθήσεσθαι ὑπὸ τοῦ παντεπόπτου Θεοῦ, πρὸς τὸ σωφρονεῖν μᾶλλον τὴν ὁρμὴν [53] λαμβάνει καὶ ὁ σωφρόνως βεβιωκὼς, τῆς αἰωνίου λυτροῦται κολάσεως.

LI. Ἑκάστου δὲ τῶν παρ' ὑμῖν λεγομένων θεῶν τὰς ἀσεβεῖς διελέγχων πράξεις, τοῦ Διός τε καὶ Ποσειδῶνος [55], Πλούτωνός τε καὶ Ἀπόλλωνος, Διονύσου [56] τε καὶ Ἡρακλέους, καὶ τῶν καθ' ἕνα ἕκαστον (ὧν οὐδὲ αὐτοὶ ἀγνοεῖτε, ἐκ παιδείας Ἑλληνικῆς ὁρμώμενοι, οὓς ἐπαιδεύθητε βίους, ἵνα ὡς ζηλωταὶ τῶν θεῶν, τὰ ὅμοια πράττητε), καὶ ἀπ' αὐτοῦ γε πρότερον, εἰ δοκεῖ, τοῦ βασιλικωτάτου Διὸς ἄρξομαι. Τοῦ ὁ μὲν πατὴρ Κρόνος τὰ ἴδια τέκνα, ὡς λέγεται, καταπιὼν, τῇ ἐξ ἀδάμαντος ἅρπῃ τοῦ πατρὸς τὰ μόρια θερίσας, τῆς πρὸς γονεῖς εὐσεβείας καὶ τῆς πρὸς τὰ τέκνα φιλίας, τοῖς τὰ μυστικὰ τῶν θεῶν ζηλοῦσιν, εἰκόνας καὶ τύπους παρέσχετο. Αὐτὸς δὲ ὁ Ζεὺς τὸν αὐτοῦ πατέρα δείσας [59], κατέῤῥαξεν εἰς Τάρταρον, καὶ τοὺς [60] ἄλλους κολάζει θεούς. Τοῖς δὲ ἀῤῥητουργεῖν ἐθέλουσι, τὴν Μῆτιν γεννήσας κατέπιεν, ἣν δὲ ἡ Μῆτις γονή· βρέφος γὰρ καταπιεῖν, ἀδύνατον. Ὑπὲρ δὲ ἀπολογίας παιδεραστῶν, Γανυμήδην ἁρπάζει. Καὶ μοιχοῖς ὑπὲρ μοιχείας βοηθῶν, αὐτὸς πολλάκις μοιχὸς εὑρίσκεται. Ἀδελφογαμεῖν [61] δὲ προτρέπεται, ἀδελφαῖς αὐτὸς συνεισελθὼν, Ἥρᾳ, καὶ Δήμητρι, καὶ Ἀφροδίτῃ τῇ οὐρανίᾳ, ἣν τινες Δωδώνην λέγουσι. Τοῖς δὲ θυγατράσι μίγνυσθαι βουλομένοις, Περσεφόνῃ συνεληλυθὼς, παράδειγμα πονηρὸν ἐκ τῶν μύθων γίνεται. Ἄλλα τε μυρία ἠσέβηκεν, ἵνα ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀκρασίαν, καὶ θεὸς εἶναι τοῖς ἰδιώταις ὁ μῦθος δογμυτισθῇ. Τούτων οὐχ

VARIÆ LECTIONES.

[51] al. δή που. [52] deest in al. [53] al. ἀφορμήν. [54] *Rec.* l. x, c. 17, etc. [55] al. Ποσιδῶνος. [56] al. Διονυσίου. [57] *Clementina*· hom. v, c. 12, etc., hom. 6, c. 2. [58] Epiphanius hær. 26, n. 16. [59] al. δήσας. [60] Καὶ τούς. Lege ὅπου καὶ τοὺς ἄλλους, *ubi et alios Deus punit*: nam κατέῤῥαξεν non convenit cum κολάζει. Vide hac de re Hesiodi *Theogoniam*. CLER. [61] al. ἀδελφοκτονεῖν.

ὡς ἔτυχεν ἐγὼ καταγνοὺς, τῷ μόνῳ ἀγαθῷ Θεῷ προσέφυγον, ἀποδεδωκὼς τὴν πίστιν ἀσφαλεῖ τῇ κρίσει, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαίας κρίσεως καὶ νόμος ὥρισται, καὶ ἡ ψυχὴ πάντως τὸ κατ' ἀξίαν ὧν ἔπραξεν ὅπου δή ποτε ἀπολαμβάνει.

LII. Ταῦτα μου εἰπόντος, ὁ 'Αππίων [63] ἐπήνεγκε τῷ λόγῳ· Τί γόρ; οὐχὶ καὶ Ἕλληνες καὶ Ἑλλήνων νόμοι ἀπαγορεύουσι τὰ τοιαῦτα, καὶ τοὺς μοιχούς τε καὶ ἄλλως τὰ ἐναντία πράττοντας τιμωρεῖσθαι νομοθετοῦσι; κἀγὼ ἔφην· Οὐκοῦν οἱ Ἑλλήνων θεοὶ τὰ ἐναντία τοῖς νόμοις διαπραξάμενοι, κόλασιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ὀφείλουσι. Πῶς δὲ σωφρονίζειν ἐμαυτὸν δυνήσομαι, ὑπολαμβάνων ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ πρῶτοι ἅμα τῇ μοιχείᾳ, τὰ χαλεπὰ πάντα διεπράξαντο, καὶ δίκην οὐ δεδώκασι, ταύτῃ μᾶλλον ὀφείλοντες δοῦναι, B ὡς μὴ δουλεύοντες ἐπιθυμίᾳ· εἰ δὲ ὑπέκειντο, πῶς ἦσαν θεοί; Καὶ ὁ 'Αππίων· Ἔστωσαν ἡμῖν σκοποὶ μηκέτι [64] θεοὶ, ἀλλὰ [65] δικασταὶ, εἰς οὓς ἀφορῶντες, φοβηθησόμεθα ἁμαρτάνειν. Κἀγὼ ἔφην· Οὐκ ἔστιν ὅμοιον, ὦ 'Αππίων. Ὁ μὲν γὰρ πρὸς ἄνθρωπον τὸν σκοπὸν ἔχων, ἐλπίδι τοῦ λαθεῖν, ἁμαρτάνειν πάντως τολμήσειεν· ὁ δὲ Θεὸν παντόπεπτην τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ ὁρισάμενος, εἰδὼς αὐτὸν λαθεῖν μὴ δύνασθαι, καὶ τὸ λάθρα ἁμαρτάνειν παραιτήσεται.

LIII. Ταῦτα ὁ 'Αππίων ἀκούσας. Ἤδειν, ἔφη, ἐξ ὅτε ἤκουσα Χριστιανοῖς σε προσομιλοῦντα, ἠλλοιῶσθαι [66] τὴν γνώμην. Καλῶς γὰρ εἴρηταί τινι· Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. Κἀγὼ πρὸς αὐτόν. Οὐκοῦν ἐπανορθοῦσιν ἤθη μὴ χρηστὰ ὁμιλίαι καλαί. Ταῦτά μου εἰπόντος, οἱ παρόντες φανεροὶ ἦσαν ὥσπερ C ἡδόμενοι τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις· ὅθεν καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἀξιώσαντες ἀφικέσθαι πάλιν, τό γε νῦν ἔχον ὑπεχώρουν [69]. Τῇ δὲ ἐπαύριον προεληλυθότι τῷ Πέτρῳ ἀπήντουν [70] πλησιόχωροί τε οὐκ ὀλίγοι, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Τύρου πολλοί· καὶ ἐπεφώνουν λέγοντες· Ὁ Θεὸς διὰ σοῦ ἡμᾶς ἐλεείτω, [71], διὰ σοῦ [72] θεραπευέτω. Στὰς οὖν ὁ Πέτρος ἐπὶ λίθου τινὸς ὑψηλοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι πᾶσι καταφανὴς εἶναι, καὶ προσαγορεύσας θεοσεβεῖ νόμῳ, οὕτως ἤρξατο·

LIV. Θεῷ τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, οὐ λείπει πρόφασις πρὸς σωτηρίαν τῶν σώζεσθαι βουλομένων· δυνατὸς γάρ ἐστι καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ τὰ σώματα σῶσαι. Μανθάνω οὖν, ὡς βουθυτήσας Σίμων ὁ Μάγος, εἱστίασεν ὑμᾶς ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ, καὶ οἴνῳ πολλῷ κορέσας, ὀλεθρίοις πάθεσι D καὶ δαίμοσι παραδέδωκεν. 'Αλλ' ὥσπερ οὖν τῶν δαίμοσιν ἀποδεδομένων θυμάτων μεταλαβόντες, τῷ τῆς κακίας ἡγεμόνι κατεδουλώθητε· οὕτως ἂν τούτων παυσάμενοι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσέλθητε, εὖ ἴστε, ὅτι σὺν τῇ τοῦ σώματος ἰάσει, καὶ τὰς ψυχὰς ὑγιαινούσας ἕξετε, τὰ Θεῷ ἀρέσκοντα μετερχόμενοι· Ἔστι δὲ τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ, τὸ αὐτῷ τε προσεύχεσθαι, καὶ τραπέζης δαιμο-

A divinitate imperitis persuasum fuerit.[62] His ego non temere condemnatis, ad Deum qui solus bonus est confugi; cum fidem certo judicio habuissem, quod ex Dei justo judicio, et lex fixa sit ac definita, et anima omnino pro dignitate eorum quæ gessit aliquando receptura sit.

LII. Hæc cum dixissem, Appion orationi subjecit: Quid enim? nonne Græci etiam, Græcorumque leges ista prohibent; et adulteros, eosque qui alia repugnantia committunt, puniri sanciunt? Et ego respondi: Igitur Græcorum dii contraria legibus facientes, non leve supplicium merentur. Quo modo autem me coercere potero, dum existimo deos ipsos primos una cum adulterio cuncta flagitia perfecisse, nec pœnas dedisse, quas ideo magis dare debebant, B quia non serviunt cupiditati: quod si ei obnoxii fuerunt, quo pacto dii erant? Et Appion: Sint nobis pro scopo, non dii, sed judices; in quos respiciendo, peccare metuemus. At ego excepi: Non est simile o Appion. Qui enim ad hominem collimat, spe latendi, delinquere omnimo audebit: qui vero Deum omnium inspectorem metæ loco animæ suæ proposuit, gnarus quod eum latere non possit, clam quoque peccare supersedebit.

LIII. Quæ cum audisset Appion, Intellexeram, inquit, ex quo audivi tibi cum Christianis esse consuetudinem, mutavisse te sententiam. Præclare enim a quodam dictum est: *Mores bonos colloquia corrumpunt mala* [67]. Et ego ad illum: Ergo mores non bonos colloquia bona corrigunt. [68] Hæc me di- C cente, qui aderant, non obscure videbantur delectari iis quæ a me dicebantur: unde et cum rogassent, ut postridie iterum conveniretur, impræsentiarum discesserunt. Postero autem die, Petro egresso processerunt obviam non pauci finitimi, ac ex Tyro ipsa complures; et acclamabant, dicentes: Deus per te nostri misereatur, per te nos curet! Stans ergo Petrus in excelso lapide, ut omnibus posset esse conspicuus, postquam religioso more salutasset, ita exorsus est:

LIV. Deo, conditori cœli, terræ, ac maris, non deest occasio ad salutem eorum qui servari cupiunt: potest enim et animas nostras et corpora servare. Audio utique, Simonem Magum bove mactato convivium vobis in medio foro dedisse, ac vino multo D expletos perniciosis morbis ac dæmonibus tradidisse. At certe sicut perceptis sacrificiis quæ dæmonibus oblata fuerant, malitiæ duci servire coacti estis: ita si, iis relictis, ad Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum, accesseritis, profecto scitote, vos cum corporis sanitate, etiam animas sanas habituros esse; Deo placita consectando. Cæterum Deo placita sunt; eum precari, dæmoniorum mensa abstinere, sanguinem non attingere seu

VARIÆ LECTIONES.

[62] *Clement.* hom. IV, c. 22, etc. [63] al. 'Απίων. [64] al. μὴ ἔτι. [65] al. ἀλλὰ ἤ. [66] al. ἠλλοιοῦσθαι. [67] Menander. l. I; I Cor. XV, 33. [68] *Clement.* hom. IV, c. 25. [69] al. ἀνεχώρουν. al. ὑπανεχώρουν. [70] al. ἀπήντων. [71] al. ἐλεήτο. [72] al. inser. καί.

gustare, ab omni iniquinamento immaculatos se conservare ; in multis corporibus una mente gradientes,quod unusquisque sibi vult, id et de proximo cogitare ac cupere. Ait enim : [73] Non vis interfici,alterum non interficias: non vis uxorem tuam ab alio constuprari,alterius nuptam ne constupra: non vis quidpiam omnino rerum tuarum furto auferri, nihil alterius furare. Atque ita ex vobis ipsis quod rationi consentaneum est intelligentes,ac consectati, Deo chari eritis, et sanitatem assequemini.

LV. [75] Hæc a Petro paucis diebus edocti, deinde et curationem adepti,ad sacrum baptismum accesserunt. Quæ cum Sidonii audiissent, supplicaturos ad Petrum miserunt,et acciverunt eum ad se ;quia nempe ipsi propter morbos ad illum venire non poterant. Igitur Petrus postquam paucos dies Tyri commoratus esset, morbisque omnigenis eos liberavisset,et instituisset Ecclesiam, atque ex presbyteris qui eum sequebantur episcopum ipsis constituisset, Sidonem profectus est. Rursusque Simon Magus, comperto jam adventare Petrum, ultro aufugit, et ad Berytum cum Appione ejusque sociis se contulit.

LVI. Cæterum ubi Petrus Sidonem ingressus est, multos in lectis portaverunt, ac in conspectu ejus posuerunt.At Petrus ad eos : Ne existimetis, inquit, me aliquid posse ad curationem vestram, qui sum ipse quoque homo mortalis,ac multis perpessionibus obnoxius: docere autem vos modum quo salvi esse poteritis,non gravabor ; utpote qui ipse quoque a Christo edoctus sim, et discipulus Boni illius exstiterim.[78] Hæc et in Sidone Petro suadente iis qui convenerant, cum paucis diebus multi ibi quoque pœnitentia ducti fuissent, ac credidissent, dein et sanitate donati essent, Ecclesiam instituit ; et postquam aliquem ex presbyteris qui eum consectabantur constituisset episcopum, Sidone egreditur.

LVII. Statim autem ac Berytum pervenit, terræ motus factus est : atque plebs accedens ad Petrum ut ferret opem rogabat.Timuimus enim, dicebant ne funditus periremus. Tunc et Simon, audacia sumpta, et commento una cum Appione, Annubione, Athenodoro, cæterisque omnibus sodalibus excogitato, publice multitudini clamabat, Petrum ostendens : Fugite hunc, o viri, omni studio ac festinatione,fugite, dicens, Magus est, mihi credite , et terræ motum is ipse apud vos fecit, morbosque excitavit, ut vos perterreat, Deusque apud vos palam habeatur.Cumque populus se intra silentium tenuisset, Petrus subridens, plurima cum libertate: Viri, inquit, quæ ab istis dicuntur, me posse, Deo volente,efficere, fateor: ad hæc paratus

A νίων ἀπέχεσθαι, μὴ ψαύειν αἵματος, ἐκ παντὸς μιάσματος ἀσπίλους ἑαυτοὺς συντηρεῖν, ἐν πολλοῖς σώμασι μιᾷ γνώμῃ στοιχοῦντας, ὅπερ ἕκαστος ἑαυτῷ θέλει, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ πλησίον φρονεῖν. [74] Φησὶ γάρ· Οὐ θέλεις φονευθῆναι, ἕτερον μὴ φονεύσῃς· οὐ θέλεις τὴν σὴν ὑφ' ἑτέρου μοιχευθῆναι γυναῖκα, τὴν ἑτέρου μὴ μοίχευε γαμετήν· οὐ θέλεις τι τῶν σῶν ὅλως κλαπῆναι, ἑτέρου μὴ κλέπτε μηδέν. Καὶ οὕτως ἀφ' ὑμῶν αὐτῶν τὸ εὔλογον συννοοῦντές τε καὶ μετιόντες, Θεῷ προσφιλεῖς ἔσεσθε, καὶ τῆς ἰάσεως ἐπιτεύξεσθε.

LV. Τοιαῦτα ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἐν ὀλίγαις ἡμέραις κατηχηθέντες, εἶνα καὶ θεραπείας ἀξιωθέντες, τῷ ἱερῷ προσῆλθον βαπτίσματι. Ταῦτα καὶ Σιδώνιοι μαθόντες, ἱκέτας πρὸς τὸν Πέτρον ἔστελλον [76], μετάκλη- B τον ποιοῦντες πρὸς αὐτοὺς, ἅτε δὴ διὰ τὰς νόσους ἀδυνάτως αὐτοὶ ἔχοντες πρὸς ἐκεῖνον φοιτᾷν. Ὁ Πέτρος τοίνυν ἡμέρας ὀλίγας ἐνδιατρίψας τῇ Τύρῳ, καὶ παντοδαπῶν αὐτοὺς ἀπαλλάξας παθῶν, Ἐκκλησίαν τε συστησάμενος, καὶ ἀπὸ τῶν ἑπομένων αὐτῷ πρεσβυτέρων ἐπίσκοπον αὐτοῖς καταστήσας, ὥρμησεν εἰς Σιδῶνα· Σίμων δὲ πάλιν ὁ Μάγος ἥκοντα ἤδη τὸν Πέτρον μεμαθηκὼς, φεύγειν ἠγάπα, καὶ πρὸς Βηρυτὸν ἐχώρει μετὰ Ἀππίωνος καὶ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ.

LVI. Τοῦ δὲ Πέτρου εἰσιόντος εἰς τὴν Σιδῶνα, πολλοὺς ἐπὶ κλινῶν φέροντες εἰς ὄψιν ἐτίθεσαν. Ὁ δὲ Πέτρος πρὸς αὐτούς· Μή με νομίσητε, ἔφη, δύνασθαί τι πρὸς ὑμετέραν ἴασιν, ἄνθρωπον ὄντα θνητὸν καὶ αὐτὸν, καὶ πολλοῖς πάθεσιν ὑποκείμενον· ὑφηγήσασθαι δὲ ὑμῖν τὸν τρόπον δι' οὗ σωθῆναι δυνατοὶ ἔσεσθε, οὐ φθονῶ [77], ὡς ἂν καὶ αὐτὸς ὑπὸ Χριστοῦ C διδαχθεὶς, καὶ μαθητὴς ἐκείνου τοῦ ἀγαθοῦ γενόμενος. Τοιαῦτα καὶ ἐν Σιδῶνι τοῦ Πέτρου παραινοῦντος τοῖς συνιοῦσιν, ἐν ὀλίγαις ἡμέραις πολλῶν κἀκεῖ μετανοίᾳ χρησαμένων καὶ πιστευσάντων, εἶτα καὶ θεραπείας ἀξιωθέντων, Ἐκκλησίαν συνέστησε, καὶ τῶν συνεπομένων αὐτῷ πρεσβυτέρων τινὰ καταστήσας [79] ἐπίσκοπον, ἔξεισι τῆς Σιδῶνος.

LVII. Ὡς δὲ εὐθὺς ἐπέβη τῆς Βηρυτοῦ, σεισμὸς ἐγένετο· καὶ οἱ ὄχλοι προσιόντες τῷ Πέτρῳ, βοηθεῖν ἐδέοντο. Πεφοβήμεθα γὰρ, ἔλεγον, μὴ καὶ παντελῶς ἀπολώμεθα. Τότε καὶ ὁ Σίμων τολμήσας Ἀππίωνι ἅμα καὶ Ἀννουβίωνι [80-81], Ἀθηνοδώρῳ τε, καὶ ὅσοι ἕτεροι ἦσαν αὐτῷ προσηταιρισμένοι, δημοσίᾳ τοῖς ὄχλοις ἐβόα, Πέτρον ὑποδεικνύς· Φεύγετε τοῦτον, ὦ D ἄνδρες, πάσῃ σπουδῇ, φεύγετε· μάγος ἐστὶ, λέγων, πιστεύσατε· καὶ τὸν σεισμὸν αὐτὸς οὗτος ἐν ὑμῖν εἰργάσατο, καὶ τὰς νόσους ἐκίνησεν, ἵνα ὑμᾶς κατα πλήξῃ, καὶ θεὸς ἄντικρυς παρ' ὑμῖν νομισθῇ. Ἡσυχίαν δὲ τοῦ λαοῦ παρασχόντος, ὁ Πέτρος βραχὺ ὑπομειδιάσας, μετὰ πολλῆς μάλα τῆς παῤῥησίας· Ἄνδρες, ἔφη, ἅπερ οὗτοι λέγουσι, Θεοῦ θέλοντος, ποιεῖν δυνατὸς εἶναι ὁμολογῶ· πρὸς δὲ τούτοις ἕτοιμός εἰμι

VARIÆ LECTIONES.

[73] Matth. VII, 12, l. *Recogn.* l. VIII, c. 56. [74] al. deest in al. [68] *Clem.*, hom. VII, c. 5, etc. [76] al. ἀπέστελλον, al. ἀπέστειλαν. [77] al. εὖ φρονῶ. [78] *Clement.* hom. VII, c. 8, etc. [79] al. inser. αὐτοῖς. [80 81] al. Ἀνουβίωνι, melius. Tres scripti codices Ἀννουβίῳ, pro Ἀνουβίῳ. Anubio enim et Anubius idem nomen, ab Anubi Ægyptiorum deo deductum. Sub finem capitis unus scriptus, πεισθῆτέ μοι. Cot.

(πείθεσθέ [82] μοι περὶ ὧν λέγω) τὴν πᾶσιν ὑμῶν ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀναστρέψαι πόλιν.

LVIII. Τῶν δὲ ὄχλων ὑποπληξάντων· εἶτα [83] προθύμως ἐπαγγελλομένων τὰ ὑπ' αὐτοῦ κελευόμενα πράττειν, ὁ Πέτρος· Μηδεὶς ὑμῶν, ἔφη, τὸ ἑξῆς ὁμιλείτω [84] μάγοις, μηδ' [85] ὅλως εἰς λόγους ἐρχέσθω. Οἱ δὲ ὄχλοι ἐπεὶ ταῦτα ἤκουσαν, τοῖς περὶ τὸν Σίμωνα εὐθὺς ἐπετίθεντο, καὶ πάντας ἐν ὀλίγῳ τραυματίας ποιήσαντες, οὐκ ἀνῆκαν αὐτοὺς παίοντες, ἕως παντελῶς τῆς πόλεως ἐξεδίωξαν. Ἔπειτα προσιόντες ὅσοι νόσοις αὐτῶν καὶ δαίμοσι προσεπάλαιον, πρὸ τῶν αὐτοῦ ποδῶν ἔκειντο. Ὁ δὲ εἰς οὐρανὸν ἄρας τὰς χεῖρας, καὶ τῷ Θεῷ προσευξάμενος, ἰάσατο πάντας ἐκ μόνης εὐχῆς. Οὐκ ὀλίγας δέ τινας ἡμέρας παραμείνας τοῖς Βηρυτίοις, καὶ πολλοὺς τῇ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστει καταρτίσας τε καὶ βαπτίσας, ἀπὸ τῶν ἑπομένων αὐτῷ πρεσβυτέρων ἕνα ἐπίσκοπον αὐτοῖς καταστήσας, εἰς τὴν Βύβλον [87] ἐξῄει.

LIX. Καὶ γενόμενος ἐκεῖ, καὶ μαθὼν ὅτι Σίμων εἰς Τρίπολιν ὥρμησεν, αὐτὸς βραχὺ παραμείνας αὐτοῖς, καὶ θεραπεύσας τῶν ἐν Βύβλῳ [89] πολλούς, καὶ τὴν εὐσέβειαν αὐτοὺς [90] ἐκδιδάξας, κατ' ἴχνος τοῦ Σίμωνος εἰς Τρίπολιν ἐπορεύετο, μεταδιώκειν αὐτὸν μᾶλλον, οὐχ ὑποφεύγειν προῃρημένος. Εἰς δὲ τὴν Τρίπολιν εἰσιόντι τῷ Πέτρῳ, τῶν φιλομαθεστέρων πολλοὶ συνῆλθον ἔκ τε τῆς Τύρου, καὶ Σιδῶνος, καὶ Βηρυτοῦ, καὶ Βύβλου [91]· οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς τῆς πόλεως ὄχλων πλείους συνέῤῥεον, ἱστορῆσαι Πέτρον βουλόμενοι. Ἔνιοι δὲ τῶν ἀδελφῶν, οἳ καὶ ἦσαν ὑπ' ἐκείνου προεκπεμφθέντες, διηγοῦντο ἡμῖν τά τε κατὰ τὴν πόλιν, καὶ τὰ πραττόμενα παρὰ Σίμωνος ἀκριβῶς· ἀποδεξάμενοί τε ἡμᾶς, ἐπὶ τὴν Μαροώνου (9) ἦγον οἰκίαν.

LX. Ὁ δὲ Πέτρος ἐπ' αὐτῷ ἤδη τῷ τῆς ξενίας πυλῶνι γεγονώς, ἐπιστραφεὶς, τοῖς ὄχλοις ὑπέσχετο αὔριον περὶ θεοσεβείας διαλεχθῆναι. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰσῆλθε, μὴ μεταλαβεῖν πρότερον ἔφη τροφῆς, πρὶν ἢ τοὺς συνεληλυθότας διαναπαύσει· ἀποκριναμένων δὲ ἡμῶν, ὅτι σπουδῇ πάντας αὐτοὺς διαναπαύσομεν [92], ὁ Πέτρος ἀκούσας καὶ εὐλογήσας ἡμᾶς, ἐξῆλθε, καὶ λουσάμενος ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ εἰσελθὼν, εἶτα καὶ σιτίων μεταλαβὼν, ἑσπέρας καταλαβούσης ὕπνωσεν.

LXI. Ἄρτι δὲ περὶ τὰς δευτεραίας τῶν ἀλεκτρυόνων ᾠδὰς ἀναστὰς, καὶ εὑρὼν ἡμᾶς ἤδη ἐγρηγορότας, οἳ καὶ ἦμεν σὺν αὐτῷ πάντες ἑκκαίδεκα, αὐτός φημι Πέτρος, κἀγὼ Κλήμης, Νικήτης τε καὶ Ἀκύλας, καὶ οἱ προοδεύσαντες δώδεκα, μετὰ τὸ προσαγορεῦσαι πάντας, εἰσῄει τις τῶν συνήθων ἀπαγγέλλων αὐτῷ,

A sum (fidem mihi habente in his quæ loquor) universam vestram ab ipsis fundamentis evertere civitatem.

LVIII. Tum turba consternata est: dein prompto animo promittit se ab ipso imperata facturam; et Petrus: Nemo vestrum, inquit, posthac cum magis commercium habeat, neque usquam in colloquium veniat. Vulgus autem postquam hæc audivit, confestim Simonem sociosque ejus adorti sunt; cunctisque brevi vulneratis, eos verberare non destiterunt, donec penitus urbe expulissent. [86] Postea accedentes quicunque ex iis cum morbis ac dæmonibus colluctabantur, ante pedes illius jacebant. Ille vero, sublatis in cœlum manibus, Deumque comprecatus, cunctos precatione sola curavit. Non B paucos autem dies apud Berytios commoratus, cum multos fide in Patrem, Filium, et Spiritum sanctum consummasset, necnon baptizasset; uno ex presbyteris qui eum sequebantur ipsis in episcopum constituto, in Byblum abiit.

LIX. [88] Quo postquam pervenisset, comperto quod Simon in Tripolim evaserat, ipse breve tempus apud eos commoratus, curatisque multis Bybli incolis, ac doctrina pietatis eis tradita, ad Tripolim per vestigia Simonis processit; certus eum insequi, non subterfugere. Porro cum Petrus Tripolim ingrederetur, multi eorum qui descendi cupidiores erant, ex Tyro, Sidone, Beryto, ac Byblo concurrerunt: ex ipsa etiam maxime civitate plerique omnes confluxere, desiderio videndi Petrum. Quidam autem fratrum, qui et ab eo præmissi fuerant, C enarrabant nobis accurate, tum statum urbis, tum Simonis gesta: et excipientes nos, in domum Maroonis duxerunt.

LX. Petrus vero jam fores hospitii tenens, conversus, promisit multitudini, cras se de Dei cultu verba facturum. Ac postquam introit, non prius se quidquam cibi esse percepturum affirmavit, quam eos qui convenerant refecisset: nobis autem respondentibus, quod eos omnes studiose essemus refecturi, Petrus audita re, et laudatis ac benedictis nobis, exivit; cumque lavisset, in mari, ac ingressus esset, posteaque cibum sumpsisset, nocte adveniente, somno se dedit.

LXI. Jam vero ad secundum gallorum cantum D surgens, inveniensque nos jam vigilantes; qui et eramus cum eo omnes sedecim, ipse, inquam, Petrus, et ego Clemens, Nicetas et Aquila, atque duodecim qui prægressi fuerant; postquam salutavisset omnes; ingressus est quidam ex familiaribus,

VARIÆ LECTIONES.

[82] al. præpon. ἐὰν μή. al. πείθησθέ. [83] al. præpon. καί. [84] al. ὁμιλήτω. [85] al. μηθ'. [86] *Clement.* hom. VII, c. 12. [87] al Βίβλον. [88] *Clement.*, hom. VI, cap. ult., et hom. 8, c. 1, etc. *Rec.* l. IV, c. 1, etc. [89] al. Βίβλῳ. [90] al. αὐτοῖς. [91] al. Βίβλου. [92] Διαναπαύσομεν. Legi queat ex *Clementinis* et *Recognitionibus*, διανεπαύσαμεν. COT.

VARIORUM NOTÆ.

(9) Μαροώνου. Nomen est Syriacum sat notum, vel propter monachum illum, sive male, sive recte sentientem, a quo dicti *Maronitæ*. De eo Eutychius Balricides, qui Monothelitam fuisse vult, a quo recentiores Maronitæ dissentiunt. CLER.

hunc nuntium ei afferens : Simon Magus, ubi didicit te Tripoli esse, in Syriam ipse abiit : multitudo autem unam hanc noctem esse anni ambitum arbitrata, nec valens præstitutum a te tempus exspectare, pro foribus stat, per cœtus et circulos de Simonis improbitate mutuo colloquens ; qui cum eos in spem adduxisset, atque pollicitus esset quod te præsentem multis de criminibus esset convicturus, cognito adventu tuo se de nocte in fugam dederit : sed et eadem plebs te audire desiderat.

LXII. Et Petrus, admiratus vulgi studium, respondit : Videtis, fratres, quo pacto Domini nostri verba manifeste compleantur. Memini enim eum dicere : *Multi venient ab Oriente, et Occidente, et Aquilone, et mari, ac recumbent cum Abrahamo, Isaaco et Jacobo* [95]. Sed et *Multi*, inquit, *vocati; pauci vero electi* [96]. Itaque quod veniant, non est eorum proprium, sed est Dei qui vocavit : si vero post vocationem bona opera fecerint, hoc eorum erit proprium, et convenientem assequentur mercedis retributionem. [97] Hæc dixit : cumque ingentem turbam videret, leniter velut placidum fluentum amnis affluere, Marooni ait : Ubi hic tibi locus est, qui hanc multitudinem capere possit ? Et Maroone ducente eum in locum horto excultum ac subdialem, secutæ sunt et turbæ.

LXIII. Petrus autem, super basim statuæ non admodum excelsam stans ; simul atque populum more religioso salutasset : cernens multos astantium, a dæmonibus jam diu molestatos ; ac stridere cum ululatu, et procidere cum supplicatione ; increpitis iis, silentiumque tenere jussis, pollicitus curationem post habitum sermonem, ita loqui cœpit :

LXIV. Deus, qui solus bonus est, cunctaque præclare fecit, propter salutem generis humani, misit unigenitum Filium suum Dominum nostrum Jesum Christum, qui ei placita vulgaret, legemque daret æternam ; ut illam perpetuo custodientes, et baptizati in remissionem peccatorum, vita sempiterna donemur. [99] Enitimini autem primo, ut sordidum indumentum vestrum, scilicet, infidelitatis, exuatis ; quod non alia ratione potestis deponere, nisi prius in bonis actionibus baptizemini : atque ita, puri corpore ac anima effecti, futuro perpetuo regno fruemini. Itaque nec idolis credite, nec mensæ eorum participes estote ; non occidite ; non adulterate, non flagrate odio mutuo ; nec furtum facite ; neque omnino aggredimini ulla prava facinora.

LXV. Hæc cum dixisset, atque ex Scripturis monuisset multa, omnes permanserunt ; alii ut curarentur, alii ut viderent eos qui sanitatem reciperent. Petrus autem duntaxat imponens illis manus, et comprecatus, unicuique immunitatem a morbo

A ὅτι Σίμων ὁ Μάγος μαθών σε τῇ Τριπόλει ἐπιδημήσαντα, τὴν ἐπὶ Συρίαν αὐτὸς ᾤχετο· τὰ δὲ πλήθη τὴν μίαν ταύτην νύκτα ἐνιαυτοῦ περίοδον ἡγησάμενοι, τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ σοῦ προθεσμίαν οὐ δυνάμενοι ἀναμένειν, πρὸ τῶν θυρῶν ἑστήκασι, κατὰ συστάσεις καὶ συλλόγους, ἀλλήλοις περὶ τῆς τοῦ Σίμωνος μοχθηρίας διομιλοῦντες, διὸ [93] μετεωρίσας αὐτοὺς, καὶ ὑποσχόμενος ἐπὶ πολλοῖς σε κακοῖς ἐλθόντα ἐλέγξειν, ἐπιδημήσαντα γνοὺς, νύκτωρ διέφυγε· πλὴν ἐπιθυμοῦσιν αὐτοὶ ἀκοῦσαί σου.

LXII. Καὶ ὁ Πέτρος θαυμάσας τῶν ὄχλων τὴν σπουδὴν, ἀπεκρίνατο· Ὁρᾶτε, ἀδελφοὶ, πῶς οἱ τοῦ Κυρίου ἡμῶν λόγοι ἐμφανῶς τελειοῦνται. Μέμνημαι γὰρ αὐτοῦ εἰρηκότας, ὅτι· Πολλοὶ ἐλεύσονται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης [94]· καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ B Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ, φησὶ, κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. Τὸ μὲν οὖν ἐλθεῖν οὐκ αὐτῶν ἐστιν ἴδιον, ἀλλὰ τοῦ κεκληκότος Θεοῦ· ἐὰν δὲ μετὰ τὸ κληθῆναι τὰ ἀγαθὰ πράξωσι, τοῦτο αὐτῶν ἴδιον, καὶ τῆς προσηκούσης τεύξονται μισθαποδοσίας. Ταῦτα εἶπε, καὶ τὸν πολὺν ὄχλον ἰδὼν πράως καθάπερ ἥσυχόν τι ῥεῦμα ποταμοῦ ἐπιῤῥέοντα, ἔφη τῷ Μαροώνῃ· Ποῦ σοι τόπος ἐστὶν ἐνταῦθα, τοὺς ὄχλους χωρεῖν δυνάμενος ; Τοῦ δὲ Μαροώνου εἰς κεκηπευμένον τόπον καὶ ὕπαιθρον αὐτὸν ἄγοντος, εἵποντο καὶ οἱ ὄχλοι.

LXIII. Καὶ ὁ Πέτρος ἐπί τινος βάσεως ἀνδριάντος οὐ πάνυ μετεώρου στὰς, ἅμα τῷ τὸν ὄχλον θεοσεβεῖ ἔθει προσαγορεῦσαι, ἰδὼν πολλοὺς τῶν παρεστώτων ὑπὸ δαιμόνων τε καὶ πολλῶν [98] χρόνων ἐνοχλουμένους, βρύχοντάς τε μετ' οἰμωγῆς καὶ πίπτοντας μετὰ ἱκεC σίας, ἐπιτιμήσας αὐτοῖς καὶ ἡσυχίαν ἔχειν ἐπιτάξας, καὶ τὴν ἴασιν μετὰ τὸ διαλεχθῆναι καθυποσχόμενος, τοῦ λέγειν ἤρξατο οὕτως.

LXIV. Ὁ μόνος ἀγαθὸς Θεὸς, τὰ πάντα καλῶς πεποιηκὼς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἐξαπέστειλε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὰ ἐκείνῳ δοκοῦντα ἐκφάναι, καὶ νόμον αἰώνιον δοῦναι, ἵνα φυλάσσοντες αὐτὸν διὰ παντὸς, καὶ βαπτισθέντες εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, τῆς αἰωνίου ζωῆς καταξιωθῶμεν. Σπουδάσατε δὲ πρότερον ἐκδύσασθαι τὸ ῥυπαρὸν ὑμῶν ἔνδυμα τῆς ἀπιστίας, ὅπερ οὐκ ἄλλως ἀποδύσασθαι δύνασθε, εἰ μὴ πρότερον ἐπὶ καλαῖς πράξεσι βαπτισθῆτε· καὶ οὕτω καθαροὶ σώματι καὶ ψυχῇ γενόμενοι, τῆς ἐσομένης ἀϊδίου βασιλείας ἀπολαύσετε. Μήτε οὖν εἰδώλοις πιστεύετε, D μήτε τραπέζης αὐτῶν κοινωνεῖτε [100]· μὴ φονεύετε, μὴ μοιχεύετε, μὴ μισεῖτε ἀλλήλους, μηδὲ κλέπτετε, μηδὲ κακαῖς τισι πράξεσιν ὅλως ἐπιχειρεῖτε.

LXV. Ταυτα εἰπόντος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν Γραφῶν πολλὰ παραινέσαντος, οἱ πάντες παρέμειναν, οἱ μὲν τοῦ θεραπευθῆναι χάριν, οἱ δὲ τοῦ ἱστορῆσαι τοὺς τῆς θεραπείας ἐπιτυχόντας. Ὁ δὲ Πέτρος τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἐπιθεὶς μόνον, καὶ προσευξάμενος, τὴν ἀπαλ-

VARIÆ LECTIONES.

[93] al. ὅτι. [94] Καὶ θαλάσσης pro καὶ νότου. Luc. XIII, 29, ex psalm. CVI, 3, ubi videndi Interpretes. Cot. [95] Matth. VIII, 11 ; Luc. XIII, 29. [96] Matth. XX, 16. [97] *Clément.*, hom. VIII, c. 8, etc. *Rec.*, l. IV, c. 7, etc. [98] al πολλῶν παθῶν ἐκ πολλῶν. [99] *Clement.*, hom. VIII, cap. 23. [100] al. inser. μιαρᾶς.

λαγὴν ἑκάστῳ τοῦ πάθους παρέσχετο · ὡς τοὺς μὲν παραχρῆμα θεραπευθέντας [1] ὑπερθαυμάσαι τε καὶ δόξαν ὑπὲρ τούτου προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ. Βεβαίως οὖν πιστεύσαντες ἅμα τοῖς θεραπευθεῖσιν, ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν [2] ἀπῄεσαν τοῦτο λαβόντες ἐντολὴν, ὥστε πρωϊαίτερον συνελθεῖν.

LXVI. Τῇ οὖν ἐπιούσῃ ὁ Πέτρος ἅμα τοῖς συνοῦσιν ἑταίροις ἐξιὼν, καὶ ἐπὶ τὸν τόπον πάλιν ἐλθών· Ὁ Θεὸς, ἔλεγε πρὸς αὐτοὺς, πάντα δύναται. Ἐκεῖνος γάρ ἐστιν ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, καὶ νῦν ἐπὶ πᾶσι μακροθυμῶν, ἵνα οἱ βουλόμενοι ἐφ' οἷς ἔπραξαν κακοῖς μεταμεληθέντες, καὶ κατὰ τὸ ἀρέσκον αὐτῷ βιώσαντες, ἐν ἡμέρᾳ ᾗ τὰ πάντα κρίνεται [ἴσ. κρινεῖται], τῶν κατ' ἀξίαν ἕκαστος ἀπολαύσῃ. Διὸ νῦν ἄρξασθε γνώσεως ἀγαθῆς, Θεῷ πειθόμενοι, ἀντιλέγειν ταῖς ἑαυτῶν [5] ἀτόποις ἐπιθυμίαις, ἵνα δυνηθῆτε ἀνακαλέσασθαι τὴν πρώτην τῇ ἀνθρωπότητι νεμηθεῖσαν χάριν. Οὕτω γὰρ ὑμῖν ἐξαυτῆς ἀνατελεῖ τὰ ἀγαθά · καὶ τῷ δεδωκότι [6] εὐχαριστήσετε [7] εἰς ἀεὶ τῶν ἀποῤῥήτων ἀπολαύοντες ἀγαθῶν, ἀπολουσάμενοι τῇ μακαρίᾳ τῆς Τριάδος ἐπικλήσει πρότερον, εἴ τις κηλὶς, εἴ τις σπῖλος ταῖς ὑμετέραις ἐπιπολάζει ψυχαῖς. Οὕτω γὰρ οὐ μόνον τὰ ἐνδομυχοῦντα [8] πνεύματα ὑμῖν ἀποδιῶξαι δυνήσεσθε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέροις ἐνοχλοῦντα δαιμόνια, σὺν τοῖς ἄλλοις πάθεσιν ἀπελάσετε. Ταῦτα εἰπὼν, τοῖς ὑπό τινων παθῶν ὀχλουμένοις ἐκέλευσεν αὐτῷ προσιέναι· καὶ χεῖρας αὐτοῖς ἐπιθεὶς, καὶ ἐξαυτῆς ἰασάμενος, ἐνετείλατο [10] ὀρθριαίτερον συνελθεῖν.

LXVII. Τῇ δὲ τρίτῃ ἡμέρᾳ περὶ ὄρθρον ἀναστὰς ὁ Πέτρος, καὶ προσευξάμενος, ἐκαθέσθη · ἡμᾶς δὲ περικαθεζομένους, καὶ εἰς αὐτὸν ἀτενίζοντας, ὥσπερ ἀκοῦσαί τι βουλομένους, συνεὶς, ἔφη· Πρὸ πάντων, ὦ φίλοι, ὁ Θεὸν σέβειν αἱρούμενος, εἰδέναι ὀφείλει, ὅτι ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν οὗτος [12] γνωρίζεται· ἔστι δὲ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον, τὸ πάντων κτισμάτων εἶναι δημιουργὸς [13], πάντα περιέχων, πάντα τε περιορίζων, ὡς ὑπὲρ πάντα ὢν, καὶ πάντα δημιουργήσας. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ πολλὰ περὶ θεοσεβείας διδάξας, ἐκέλευσε τοὺς δαιμονῶντας, καὶ νόσοις τισὶ κατειλημμένους αὐτῷ προσφέρεσθαι · προσενεχθεῖσι δὲ τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς, καὶ προσευξάμενος, ἀπέλυσεν ὑγιαίνοντας.

LXVIII. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ πάλιν ἡμέρᾳ διαναστὰς, καὶ προσευξάμενος, εἶτα καὶ σὺν ἡμῖν καθεσθεὶς, λέγειν ἤρξατο οὕτως· Τὸν μέλλοντα προσιέναι τῷ Θεῷ χρὴ νήφειν, χρὴ σωφρονεῖν, ὀργῆς κρατεῖν, ἀλλότρια μὴ νοσφίζεσθαι, δικαίως βιοῦν, ἐπιεικῶς, εὐσταθῶς, πράως· κολάζειν ἑαυτὸν [16] ἐν ταῖς ἐνδείαις, ἢ μὴ ἔχοντα ἑτέρου ἀφελόμενον κορεσθῆναι· καθαρὸν εἶναι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἁγνὸν τῷ σώματι, καὶ μὴ ὁμοιοῦσθαι τοῖς Φαρισαίοις, πρὸς οὓς ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔφησεν· Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ

A præbuit : adeo ut qui subito curati fuerant, summopere mirarentur, simulque gloriam Deo pro ea re offerrent. Cum ergo firmiter credidissent, una cum iis qui sancati fuerant, ad sua abierunt, in mandatis accipientes, ut maturius convenirent.

LXVI. Sequenti ergo die Petrus una cum sodalibus qui cum eo erant egressus, rursusque ad cum locum veniens, dixit ad eos : Deus omnia potest [3]. Is enim est bonus ac justus, nuncque in cunctos patiens ; ut qui voluerint. pœnitentia de malis a se commissis acta, et vita secundum id quod ei placet transacta, singuli in die quo universa judicabuntur pro merito percipiant. [4] Quapropter nunc incipite, bona coguitione, a Deo persuasi, vestris resi-B stere absurdis cupiditatibus; quo possitis primam, quæ humano generi tributa fuit, gratiam revocare· Sic enim vobis continuo orientur bona ; et ei qui dedit agetis gratias perpetuo, ineffabilia bona possidentes ; abluti prius in beata Trinitatis invocatione, si quis nævus, si quæ macula in animabus vestris exstet. Ita namque, non solum latitantes in vobis spiritus expellere poteritis, sed et dæmonia alios infestantia perpessionesque alias abigetis[9]. Quæ postquam dixisset, eos qui aliquibus ægritudinibus vexabantur ad se jussit accedere : impositisque manibus super eos, cum illos confestim sanasset, præcepit ut majori mane convenirent.

LXVII. Tertio autem die Petrus diluculo surrexit, factaque prece sedit: et animadvertens nos C circumsedere, oculisque intentis eum aspicere, quasi aliquid audire cupientes, dixit [11] : Ante omnia, o amici, is qui Deum colere vult, scire debet, quod ille in tribus personis cognoscitur; proprium autem illius ac præcipuum est, omnium creaturarum esse opificem, omnia continere, omniaque terminare, ut qui super omnia sit, cunctaque effecerit. His dictis, multisque de pietate erga Deum expositis [14], jussit dæmoninacos, et morbis occupatos ad se adduci : quibus oblatis, manus imponens, ac precatus, incolumes dimisit.

LXVIII. Rursum autem sequenti die exsurgens, et comprecatus, cum deinde nobiscum sedisset, hunc in modum cœpit loqui : [15] Qui ad Deum D accedere desiderat, sobrius esse debet, debet sibi temperare, iram tenere, aliena non subripere; juste vivere, cum bono jure, tranquille, leniter; se, in indigentia potius continere ac reprimere, quam cum non habeat, alterius bonis ablatis expleri; corde mundus esse, et purus corpore [17]; nec assimilari Pharisæis, ad quos Dominus et Deus noster

VARIÆ LECTIONES.

[1] al. præpon. γενέσθαι περιχαρεῖς, τοὺς δὲ ἱστορήσαντας. [2] al. ἐπανῄεσαν. [3] *Clement.*, hom. IX, cap. 19. [4] *Rec.*, lib. IV, cap. 32. [5] Deest in al. [6] al. εὐχαριστεῖτε. [7] Εὐχαριστήσετε. al. εὐχαριστήσητε Cot. [8] al. ἐνδομαχοῦντα. [9] *Clement.*, hom. IX, c. 23, etc. *Rec.*, l. V, c. 36. [10] al. inser. πάλιν. [11] *Clement.*, hom. X, c. 19. *Rec.*, l. V, c. 22. [12] al. ὁ εἷς θεός [13] al. δημιουργόν. [14] *Clement.*, hom. X, c. 26. *Rec.* l. V, c. 36. [15] *Clement.*, hom. XI, c. 15; *Rec.* l. V, c. 32. [16] al. inser. μᾶλλον. [17] *Rec.* l. VI, c. 10, etc. *Clement.*, hom. XI, cap. 29, etc.

Jesus Christus dixit : *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ ; quia mundatis calicis et paropsidis quod exterius est, intus autem ea plena sunt sordibus. Pharisæe cæce, munda prius calicis et paropsidis interius, ut et illius exterius mundum fiat*[18]. Vere enim qui interiora purgaverit, exteriora quoque purgare potest: qui vero exteriora purgat, ad hominum laudes aspiciens, id agit ; sed apud Deum mercedem non habet.

LXIX. [19] His dictis, et aliis pluribus de castimonia; cum jam tres menses, quibus jejunare me præceperat, completi essent, ducens me ad fontes maris vicinos perenni aqua baptizavit, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: cumque panem accepisset, benedixisset, ac fregisset ; communicavit nos intemeratis ac vitalibus sacramentis. Atque ita feriati ac læti fratres nostri pro mihi a Deo concessa secunda nativitate, gloriam et gratiarum actionem Deo detulimus. Et multa turba congregata; Petrus depulsis morbis, afflictionibus, ac dæmonibus, nec non baptizatis compluribus, ubi Maroonem hospitem suum, jam omnibus numeris absolutum, in episcopum constituisset, duodecim presbyteros designasset, diaconos fecisset ; collocutus cum episcopo de communi bono ac utilitate, deque ecclesiastico ordine atque concentu, vale dixit Tripolitanis Phœnices, et iter versus Antiochiam Syriæ ingressus est.

LXX. [23] Egressi vero Tripolim Phœniciæ, ut Antiochiam Syriæ veniremus; eo die Orthosiæ mansimus : et quia est prope urbem e qua egressi fueramus, cum omnes fere prædicationis evangelicæ sermonem prius audivissent; unum diem illic commorati, Antaradum abiimus. Cum autem multi essent nobiscum iter facientes, Petrus Nicetam et Aquilam allocutus est, dicens : Quandoquidem magna comitantium multitudo, non parvam invidiam nobis per urbes intrantibus attrahit; necessario curandum esse judicavi, ut neque ipsi contristentur, dum prohibentur esse nobiscum ; neque nos, dum sumus spectabiles, aliis efficiamur auctores invidiæ. Quocirca volo te Nicetam, una cum Aquila, ante me iter habere, per duos globos, sparsim.

LXXI. Istra Petro dicente, responderunt Nicetas et Aquila : Non valde nos, domine, contristat id agere, quoniam a te imperatum est. Primo quidem, quia Dei providentia delectus es, qui merearis cuncta præclare cogitare atque consulere : deinde vero quod ut plurimum biduo nos hoc facere necesse sit, a te absentes ; illud autem spatium quamvis longum sit, dum te dominum nostrum non videmus, attamen ut jubes, quia utile est, non contradicimus. Hæc postquam dixerunt, antegressi sunt.

Φαρισαῖοι ὑποκριταί · ὅτι καθαρίζετε τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος τὸ ἔξωθεν, ἔσωθεν δὲ γέμει ῥύπου. Φαρισαῖε τυφλὲ, καθάρισον πρῶτον τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος τὸ ἔσωθεν, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἔξω αὐτοῦ καθαρόν· Ἀληθῶς γὰρ ὁ καθάρας τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἔξω καθᾶραι δύναται · ὁ δὲ τὰ ἔξω καθαίρων, πρὸς ἀνθρώπων ἔπαινον ἀφορῶν, τοῦτο ποιεῖ, παρὰ δὲ τῷ Θεῷ μισθὸν οὐκ ἔχει.

LXIX. Ταῦτα εἰπὼν καὶ ἕτερα πλείονα περὶ ἁγνισμοῦ, τῶν τριῶν ἤδη μηνῶν πληρωθέντων, ὧν νηστεῦσαί με ἐκέλευσεν, ἀγαγών με εἰς τὰς ἐν τῇ θαλάσσῃ πλησίον οὔσας πηγὰς, ὡς εἰς ἀέναον ἐβάπτισεν ὕδωρ, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ λαβὼν ἄρτον εὐλογήσας [20], καὶ κλάσας, μετέδωκεν ἡμῖν τῶν ἀχράντων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων. Καὶ οὕτως εὐωχηθέντες οἱ ἀδελφοὶ ἡμῖν ἐπὶ τῇ θεοδωρήτῳ μου ἀναγεννήσει, δόξαν καὶ εὐχαριστίαν ἀποδεδώκαμεν [21] τῷ Θεῷ. Πολλοῦ τε ὄχλου συναθροισθέντος, νόσους, πάθη, δαίμονας ἀπελάσας ὁ Πέτρος, καὶ βαπτίσας πολλοὺς, Μαροώνη τὸν ἀποδεξάμενον [22] αὐτὸν, ἤδη λοιπὸν τέλειον [23] ὄντα, ἐπίσκοπον καταστήσας, καὶ πρεσβυτέρους δώδεκα ὁρίσας, καὶ διακόνους δείξας, ὑπέρ τε τοῦ κοινοῦ καὶ συμφέροντος, καὶ περὶ τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τάξεώς τε καὶ ἁρμονίας συλλαλήσας τῷ ἐπισκόπῳ, τοῖς ἐν Τριπόλει τῆς Φοινίκης ἀποταξάμενος, τὴν ἐπὶ Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας ὁδὸν ἐπορεύετο.

LXX. Ἐκβάντες [24] δὲ τὴν Τρίπολιν τῆς Φοινίκης, ὡς ἐπὶ Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας ἐλθεῖν, αὐτῆς ἡμέρας ἐν Ὀρθωσίᾳ ἐμείναμεν· καὶ διὰ τὸ πλησίον εἶναι ἧς ἐξήλθομεν πόλεως, πάντων σχεδὸν προακηκοότων τὰ τοῦ κηρύγματος, μιᾶς ἡμέρας ἐκεῖ μείναντες, ἀπήραμεν εἰς Ἀντάραδον. Πολλῶν δὲ τῶν συνοδοιπορούντων ἡμῖν ὄντων, ὁ Πέτρος Νικήτῃ καὶ Ἀκύλᾳ προσομίλει λέγων· Ἐπειδὴ ὁ πολὺς ὄχλος τῶν συνοδοιπορούντων οὐ μικρὸν φθόνον εἰσιοῦσι κατὰ πόλιν ἡμῖν ἐπισπᾶται, ἀναγκαίως ἐσκεψάμην φροντίσαι, ὅπως μήτε οὗτοι λυπηθῶσι κωλυθέντες συνεῖναι ἡμῖν, μήτε ἡμεῖς περίβλεπτοι γενόμενοι, φθόνου τοῖς ἄλλοις καταστῶμεν αἴτιοι. Τούτου ἕνεκα βούλομαί σε τὸν Νικήτην ἅμα Ἀκύλᾳ, προοδεύειν μου κατὰ συστήματα δύο σποράδην.

LXXI. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἀπεκρίναντο Νικήτης καὶ Ἀκύλας· Οὐ πάνυ ἡμᾶς, κύριε, λυπεῖ τοῦτο πράττειν, διὰ τὸ ὑπὸ σοῦ προστετάχθαι. Πρῶτον μὲν, ὅτι πάντα καλῶς νοεῖν τε καὶ συμβουλεύειν ἄξιος ὢν, ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐξελέγης· ἔπειτα δὲ, ὅτι ὡς ἐπιπολὺ ἡμερῶν δύο ἀνάγκη τοῦτο πράττειν ἡμᾶς ἀπολιμπανομένους σου· καὶ αὗται δὲ πολλαὶ πρὸς τὸ μή σε τὸν κύριον ἡμῶν καθορᾷν, πλὴν ὡς κελεύεις διὰ τὸ συμφέρον οὐκ ἀντιλέγομεν. Ταῦτα εἰπόντες, προῆγον.

VARIÆ LECTIONES.

[18] Matth. XXIII, 25. [19] *Clement.*, hom. X, c. 35. *Rec.* l. c. 15. [20] al. εὐχαριστήσας [21] al. ἀποδεδώκασι. [22] al. ὑποδεξάμενον. [23] *Clement.*, hom. XII, c. 1, etc. *Recogn.*, l. VII, c. 1, etc. [24] al. οὖν.

LXXII. Πορευθέντων οὖν αὐτῶν, ἐγὼ Κλήμης A ἔχαιρον, ὅτι σὺν αὐτῷ με ἐκέλευσεν εἶναι. Ἀμέλει καὶ πρὸς αὐτὸν εἶπον· Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι με οὐκ ἐξαπέστειλας ὡς τοὺς ἑταίρους [25], ἐπεὶ ὀδυνώμενος ἂν διαπεφωνήκειν. Ὁ δὲ ἔφη· Τί δαί· εἰ καὶ χρεία τις ἔσται πεμφθῆναί σέ που, σὺ διὰ τὸ πρὸς ὀλίγον ἀπολιμπάνεσθαί μου συμφερόντως, διὰ τοῦτο τεθνήξῃ; οὐχὶ δὲ προσομιλήσας σεαυτῷ, φέρειν τὰ διὰ τὴν ἀνάγκην σοι προστασσόμενα, εὐθύμως ὑποίσεις; ἢ οὐκ οἶδας, ὅτι σύνεισιν οἱ φίλοι ταῖς μνήμαις, κἂν τοῖς σώμασιν εκείνων ἀπολιμπάνωνται, ὡς ἔνιοι συνόντες τοῖς σώμασι, μακρὰν ἀφεστήκασι ταῖς ψυχαῖς;

LXXIII. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Ἀλλὰ μή με νομίσῃς, κύριε, ὅτι τὰ λύπης πάσχειν ἔμελλον ἀνοήτως, ἀλλὰ καὶ πάνυ ὀρθῶς ἔχοντι λογισμῷ. Ἐπεὶ γάρ σε ἀντὶ πάντων εἱλόμην, πατρὸς καὶ μητρὸς, ἀδελφῶν B ἅμα καὶ συγγενῶν, αἴτιόν μοι γενόμενον διὰ τὸν Θεὸν τῆς σωζούσης ἀληθείας· οὕτω καὶ ἧς ἔμελλον ἐκ πάντων ἀπολαύειν παραμυθίας, διὰ σοῦ μόνου καρποῦμαι. Δέδοικα γὰρ ὅλως ἀπολειφθῆναί σου, μήποτε διὰ τὴν ἐκ τῆς ἡλικίας ἀκμὴν, ἥττων ἐπιθυμίας γένωμαι. Καὶ διὰ τοῦτο οὕτως ἐνστάσεως ἔχω, ὡς ἀποστῆναί σου ἀδύνατον εἶναι, εἰ μὴ κατά τινα χόλον Θεοῦ τοῦτο γένηται. Καὶ γὰρ μέμνημαί σου ἐν Καισαρείᾳ εἰπόντος· Εἴ τίς μοι βούλεται συνοδεῦσαι, εὐσεβῶς καὶ συνοδευέτω. Εὐσεβῶς δὲ ἔφης, τὸ μηδένα λυπῆσαι κατὰ Θεὸν, οἷον, ἀπολιπόντα γονεῖς, γυναῖκα, πρὸς δὲ, καὶ ἑτέρους τινὰς τῶν εὐσεβεῖν ἑλομένων, Ὅθεν ἐγὼ κατὰ πάντα ἐπιτήδειός εἰμί σοι συνοδοιπόρος, ᾧ καὶ τὰ μέγιστα χαρίζῃ, εἰ [26] τὰς τῶν δούλων ὑπηρεσίας ἐπιτρέποις ποιεῖν.

LXXIV. Καὶ ὁ Πέτρος ἀκούσας, μετά τινός φησι C μειδιάματος· Τί οὖν οἴει, Κλήμη, μὴ ὑπ' αὐτῆς ἀνάγκης εἰς δούλων σε ταγῆναι τόπον; ἐπεὶ τίς τὰς καλάς μοι καὶ πολλὰς σινδόνας μετὰ τῶν ἑπομένων δακτυλίων καὶ τῶν ὑποδημάτων φυλάξει [27]; Τίς δὲ καὶ τὰ ἡδέα καὶ πολυτελῆ ὄψα προετοιμάσει; ἅ τινα ποικίλα ὄντα πολλῶν δεῖται καὶ τεχνικῶν μαγείρων καὶ πάντα ἐκεῖνα, ὅσα ὡς θηρίῳ μεγάλῳ τῇ ἐπιθυμίᾳ προευτρεπίζεται. Πλὴν ἡ τοιαύτη σε προαίρεσις ὑπεισῆλθεν, ἴσως μὴ συνιέντα, καὶ τὸν ἐμὸν ἀγνοοῦντα βίον, ὅτι ἄρτῳ μόνῳ καὶ ἐλαίας χρῶμαι, καὶ σπανίως [28] λαχάνοις· καὶ ὅτι ἱμάτιόν μοι καὶ τριβώνιον ἕν ἐστι τοῦτο [29] αὐτὸ, ὃ περιβέβλημαι, καὶ ἑτέρου χρείαν οὐκ ἔχω, οὐδὲ ἄλλων τινῶν. Ἐν γὰρ τούτοις καὶ περισσεύομαι. Ὁ νοῦς γάρ μου τὰ ἐκεῖ πάντα ὁρῶν αἰώνια ἀγαθὰ, τῶν ἐνταῦθα οὐδενὸς ἐπι- D στρέφεται. Ὅμως σοῦ μὲν τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν ἀποδέχομαι, καὶ θαυμάζων ἐπαινῶ, πῶς ἀνὴρ ἐκ πολυτελῶν ἐθῶν ὑπάρχων, ῥᾳδίως τοῖς ἀναγκαίοις τὸν σεαυτοῦ ὑπήλλαξας βίον. Ἡμεῖς γὰρ ἐκ παίδων, ἐγώ τε καὶ Ἀνδρέας ὁ σύναιμος, οὐ μόνον ἐν ὀρφανίᾳ τραφέντες, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πενίας εἰς ἐργασίαν ἐθισθέντες [30], εὐμαρῶς φέρομεν νῦν τὰς μακρὰς ταύτας ὁδοιπορίας. Ὅθεν εἰ ἐπείθου μοι, ἐμοὶ ἂν συγκεχωρήκεις τὰ δούλων ἀποπληροῦν σοι.

LXXII. His igitur profectis, ego Clemens gavisus sum, eum secum esse voluisse. Itaque ad eum dixi: Gratias ago Deo, quod me non emiseris, ut sodales; nam præ dolore enectus fuissem. Ille vero: Quid autem, inquit, si quæ necessitatis jusserit ut aliquo mittaris; tu quia aliquandiu a me utiliter eris separatus, ideo morieris? Nonne potius, tecum reputans, ferenda esse quæ propter necessitatem juberis, æquo animo feres? Aut nescis amicos una esse recordatione, licet cosporibus inter se disjungantur; sicut nonnulli corporibus præsentes, animis procul sunt dissiti?

LXXIII. Et ego respondi: Verum ne de me arbitreris, domine, quod istum mœrorem insipienter sim perpessurus, quinimo admodum recte se habente ratione. Quoniam enim te pro omnibus accepi, pro patre, matre, fratribus, et cognatis; qui per Deum auctor mihi fuisti, ut agnoverim servatricem veritatem: sic et consolatione, quam ab omnibus consecuturus fuissem, per te unum fruor. Vereor quippe omnino a te abesse, ne per ætatis fervorem, a cupiditate vincar. Et ideo ita in animum induxi, ut a te non possim discedere, nisi hoc divina quadam ira eveniat. Etenim memini te Cæsareæ dicere: Si quis vult mecum iter facere, pie quoque una iter habeat: pie autem dicebas esse, neminem tristitia secundum Deum afficere, veluti relinquendo parentes, uxorem, nec non alios piam vitam consectantes. Unde ego prorsus tibi sum aptus itineris comes, a quo et maximam inibis gratiam, si ministeria servorum obire permiseris.

LXXIV. Hoc audito, Petrus, cum leni risu dixit: Quid ergo putas, Clemens, quod non te ipsa necessitas in servorum ordinem rediget? Nam quis mihi elegantes ac multas sindones seu vestes linteas, cum adjunctis annulis et calceis custodiet? Quis vero et suavia exquisitaque obsonia præparabit? quæ cum varia sint, multos ac solertes coquos postulant: et omnia illa, quæ tanquam immani bestiæ, cupiditati apparantur. Sed forsan hæc te subiit sententia, quod non intellexeris, quodque ignores vitæ meæ rationem; qui solo pane et olivis utor, raroque oleribus; quique unum habeo vestimentum, ac pallium, hoc ipsum quo amictus sum, et alio opus non habeo, neque ulla re. Nam in his etiam abunde mihi est. Mea quippe mens cernens illic omnia bona æterna, nullius eorum quæ hic sunt curam suscipit. Tuum tamen egregium institutum approbo; mirorque ac laudo, quo modo vir in vita sumptuosa educatus, facile vivendi rationem immutaveris, et ad sola necessaria traduxeris. Nos quippe a puero, ego et Andreas frater, non solum in pupillari conditione educati, verum etiam propter inopiam ad laborem assuefacti, expedite nunc has longas ferimus peregrinationes. Quare, si crederes mihi, servorum officia me tibi impendere concederes.

VARIÆ LECTIONES.

[25] *Clementina* et *Recognitiones*, ἑτέρους Cot. [26] al. εἴ μοι. [27] al. διαφυλάξει. [28] al. σπανίοις. [29] al. τό [30] al. ἐνεθισθέντες.

LXXV. Id ego audiens, contremui et collacrymavi : quia talem habuisset orationem vir, quo cuncti hujus ætatis homines ratione scientiæ ac pietatis sunt inferiores. At ille, cernens me illacrymantem, causam rogabat. Ego autem ad illum : Et quidnam peccavi, inquam, ut hunc sermonem audirem ? Statimque Petrus : Si male locutus sum, cum proposui servire tibi ; tu prior deliquisti, qui prior in animo habuisti hoc agere. Et ego respondi: Non est similis ratio: siquidem me valde decet id facere; te vero nullatenus, qui es Dei præco, cuique animas hominum pascere commissum est. Tum Petrus dixit : Dominus noster, qui ad salutem totius mundi venit, quique unus supra cunctos veram et solam nobilitatem obtinet, servire ac ministrare sustinuit [34]; ut doceret nos, nec indecorum putemus servilia ministeria proximis exhibere, quamvis nobiles simus, quamvis plurimum eos antecellamus. Ego excepi: Si existimem quod te oratione sim superaturus, amens sim plane ac stultus : verumtamen gratias divinæ Providentiæ habeo, te loco parentum mihi donatum fuisse.

LXXVI. Tum Petrus : Verene, inquit, nullus tibi superest ex genere ? Et ego respondit: Sunt quidem plures ac magni viri, ad Cæsarem genere attinentes. Nam patri meo, ut pote una educato, Cæsar uxorem cognatam junxit: ex qua tres liberi orti sumus; duo quidem ante me ; qui et gemini cum essent, admodum inter se similes erant, sicut mihi narrabat pater: ego quippe neque illos, neque genitricem valde novi, sed quasi per somnium obscuram eorum formam mihi repræsento. Igitur mater quidem mea Matthidia dicebatur, pater autem Faustus ; fratres vero, alter Faustinus, alter Faustinianus vocabantur. Cum igitur post eos tertius ego natus essem, mater, quemadmodum pater referebat, somnium vidit, quod nisi confestim assumptis duobus filiis suis geminis, Roma decennium abesset, ipsa cum iis morte pessima esset interitura.

LXXVII. Pater igitur, qui liberorum amans erat, cum servis et ancillis, ac dato sufficiente viatico, in navem impositos, Athenas etiam erudiendos misit: me vero solum ad consolationem secum retinuit. Atque eam ob rem ingentes gratias ago, quod me quoque somnium non jusserit una cum matre, urbe Roma excedere. Itaque eo anno transacto, pater suis Athenas misit pecuniam, simul cognoscere gestiens quo modo vitam agerent. Qui autem abierant, non redierunt. Tertio rursus anno pater anxius alios ablegavit similiter cum rebus ad victum necessariis : qui quarto anno redeunt ac nuntiant se nec matrem meam, nec fratres usquam vidisse, neque ullius eorum qui cum iis discesserant vel vestigium reperisse.

LXXVIII. Hæc ergo audiens pater, et præ multo

A LXXV. Ἐγὼ δὲ ἀκούσας, σύντρομος ἐγενόμην καὶ ἐπίδακρυς, οἷον λόγον εἶπεν ἀνὴρ, οὗ πάντες οἱ τῆς νῦν γενεᾶς ἄνθρωποι, τῷ [31] τῆς γνώσεως καὶ εὐσεβείας λόγῳ [32], ἥττους εἰσίν. Ὁ δὲ ἰδών με σύνδακρυν, ἐπυνθάνετο τὴν αἰτίαν. Κἀγὼ πρὸς αὐτόν· Καὶ τί τοιοῦτον ἥμαρτον, φημὶ, ἵνα καὶ τοιοῦτον ἀκοῦσαί με [33] λόγον; Καὶ ὁ Πέτρος εὐθύς· Εἰ κακῶς εἴρηκα δουλεῦσαί σοι προελόμενος, σὺ πρῶτος ἥμαρτες, πρῶτος τοῦτο καὶ ποιῆσαι προθυμηθείς. Κἀγὼ ἔφην· Οὐχ ὁμοίως ἔχει. Ἐμοὶ μὲν γὰρ καὶ λίαν προσήκει τοῦτο ποιεῖν· σοὶ δὲ οὐδαμῶς, ἅτε Θεοῦ κήρυκι ὄντι, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων ποιμαίνειν πεπιστευμένῳ. Καὶ ὁ Πέτρος, Ὁ Κύριος ἡμῶν, εἶπεν, ἐπὶ σωτηρίᾳ παντὸς τοῦ κόσμου ἐληλυθὼς, μόνος τε ὑπὲρ πάντας τὴν ἀληθῆ καὶ μόνην εὐγένειαν ἔχων, δουλεύειν ἠνέσχετο, B ἵν' ἡμᾶς πείσῃ, μὴ δι' αἰσχύνης ποιεῖσθαι, τὸ δουλικὰς προσφέρειν τοῖς πλησίον ὑπηρεσίας, κἂν εὐγενεῖς ὦμεν, κἂν πλεῖστον αὐτῶν διαφέρωμεν. Κἀγὼ ἔφην· Εἰ λόγῳ σε νικήσειν οἴομαι, ἄφρων εἰμὶ κατὰ τὸ φανερὸν καὶ ἀνόητος· πλὴν ἀλλὰ χάριν οἶδα τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, ὅτι περ εἰς γονέων μοῖραν ἔχειν σε κατηξίωμαι.

LXXVI. Καὶ ὁ Πέτρος, Οὐδείς δέ σοι ἀληθῶς, ἔφη, πρὸς γένους ὑπάρχει; Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Εἰσὶ μὴν πολλοὶ καὶ μεγάλοι ἄνδρες, Καίσαρι προσήκοντες κατὰ γένος. Ὅθεν τῷ ἐμῷ πατρὶ ὡς καὶ συντρόφῳ [35] Καῖσαρ γυναῖκα συγγενῆ συνηρμόσατο· ἀφ' ἧς τρεῖς ἐγενόμεθα υἱοί· δύο μὲν πρὸ ἐμοῦ, οἳ καὶ δίδυμοι ὄντες, κομιδῇ ὅμοιοι ἀλλήλοις ἐτύγχανον, ὡς ὁ πατὴρ ἐξηγεῖτό μοι. Ἐγὼ γὰρ οὔτε αὐτοὺς, οὔτε τὴν τεκοῦσαν πάνυ ἐπίσταμαι· ἀλλ' ὥσπερ δι' ὀνείρων C ἀμυδρὸν αὐτῶν καὶ τὸ εἶδος ἀναφέρω. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ μου Ματθιδία ἐλέγετο· ὁ δὲ πατὴρ, Φαῦστος· οἱ ἀδελφοὶ, ὁ μὲν Φαυστῖνος, ὁ δὲ Φαυστινιανὸς ἐκαλεῖτο. Ἐμοῦ οὖν τρίτου ἐπιγεννηθέντος αὐτοῖς, ἡ μήτηρ ὄνειρον ἑωράκει, ὡς ὁ πατὴρ ὑφηγεῖτο, ὅτι ἐὰν μὴ τοὺς διδύμους αὐτῆς υἱοὺς ἐξαυτῆς παραλαβοῦσα, τῆς Ῥωμαίων ἀποδημήσῃ πόλεως ἐπὶ ἔτη δέκα, πανολεθρίῳ σὺν αὐτοῖς ἀποθανεῖται θανάτῳ.

LXXVII. Ὁ μὲν οὖν πατὴρ φιλότεκνος ὢν, σύν τε δούλοις καὶ δούλαις ἐφοδιάσας ἱκανῶς, καὶ εἰς πλοῖον ἐνθέμενος. εἰς τὰς Ἀθήνας ἅμα παιδευθησομένους ἐξέπεμψεν· ἐμὲ δὲ μόνον εἰς παραμυθίαν ἔσχε παρ' ἑαυτῷ. Καὶ ἐπὶ τούτῳ εὐχαριστῶ πολλὰ, ὅτι κἀμὲ ὁ ὄνειρος μὴ κεκελεύκει ἅμα τῇ μητρὶ τὴν Ῥωμαίων D ἐκβῆναι πόλιν. Τοῦ ἐνιαυτοῦ τοίνυν ἐκείνου περιελθόντος, ὁ πατὴρ ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας χρήματα τοῖς ἑαυτοῦ, μαθεῖν ἅμα γλιχόμενος πῶς ἄρα διάγουσιν. Οἱ δὲ ἀπελθόντες, οὐκ ἐπανῆλθον. Τρίτῳ δὲ πάλιν ἐνιαυτῷ ὁ πατὴρ ἀθυμῶν, ἑτέρους ἔπεμψεν ὁμοίως σὺν ἐφοδίοις· οἵτινες τετάρτῳ ἐνιαυτῷ ἧκον ἀπαγγέλλοντες, μήτε μου τὴν τεκοῦσαν, ἢ τοὺς ἀδελφοὺς ὅλως ἑωρακέναι [36], μηδὲ ἄλλου τινὸς τῶν σὺν αὐτοῖς ἀπεληλυθότων κἂν ἴχνος εὑρηκέναι.

LXXVIII. Ὁ μὲν οὖν πατὴρ, ταῦτα ἀκούσας, καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[31] al. τῶν. [32] al. λόγων. [33] al. ἀκούσαιμι. [34] Matth. xx, 28. [35] al. inser. αὐτοῦ. [36] al. inser. μητε μὴν αὐταῖς Ἀθήναις ἐπιδεδημηκέναι.

ὑπὸ πολλῆς λύπης ἔκθαμβος γενόμενος, καὶ οὐκ εἰδὼς ποῦ ὁρμήσας κατὰ ζήτησιν ἐκείνων ἐξέλθοι, ἐμὲ παραλαβὼν, καὶ εἰς πόρτον [37] καταβὰς, πυκνότερον ἐπυνθάνετο, ποῦ τις ἴδοι ἢ ἀκούσειεν ἐντὸς τεσσάρων ἐνιαυτῶν ἀπαντῆσαν ναυάγιον. Καὶ ἄλλος ἀλλαχῆ ἔλεγεν. Ὁ δὲ πάλιν ἀντεπυνθάνετο, εἰ ἑωράκασι σῶμα γυναικὸς μετὰ βρεφῶν ἐκβεβρασμένον τῇ γῇ. Πολλῶν οὖν πολλὰ λεγόντων ἑωρακέναι πτώματα κατὰ διαφόρους καιροὺς, ὁ πατὴρ ἀκούων ἐστέναζε. Πλὴν ὑπὸ τῶν σπλάγχνων νενικημένος [38], ἀλόγιστα ἐπυνθάνετο, τοσοῦτον θαλάσσης βυθὸν πειρώμενος ἐρευνᾷν· ὅμως συγγνωστὸς ἦν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς τοὺς ζητουμένους στοργὴν, ἐλπίσιν ἐβουκολεῖτο κεναῖς. Καὶ δή ποτε ὑπὸ φροντισταῖς καταλιπών με καὶ ἐπιτρόποις, δωδέκατον ἤδη γεγονότα ἔτος, αὐτὸς δακρύων εἰς πόρτον κατῆλθε· καὶ εἰς πλοῖον ἐμβὰς, εἰς ἐπιζήτησιν ἐκείνων ἐξέπλευσε· καὶ ἐξ ἐκείνου μέχρι καὶ νῦν οὔτε γράμματα παρ' αὐτοῦ ἐδεξάμην, οὔτε [39] ἐν ζῶσιν αὐτὸν εἶναι ἢ τεθνηκόσιν ὅλως ἐπίσταμαι. Ῥοπὴ δέ μοι πλείων πρὸς τοῦτο τῆς διανοίας, ὅτι τέθνηκέ που, ἢ ὑπὸ λύπης ἥττων γενόμενος, ἢ ναυαγίῳ περιπεσών· τούτου δὲ τεκμηρίῳ χρῶμαι, ὅτι ἐξ ἐκείνου ἤδη λοιπὸν εἰκοστὸν ἔτος ἐστὶν, ἀφ' οὗ ἴχνος οὐδὲν ἀληθείας ἐμοὶ περὶ αὐτοῦ ἤκουσται.

LXXIX. Ταῦτα ἀκούων ὁ Πέτρος, ὑπὸ συμπαθείας ἐδάκρυε καὶ εὐθέως τοῖς συνοῦσι γνησίοις εἶπεν· Εἴ τις πέπονθεν εὐσεβὴς ἀνὴρ οἷα ὁ τούτου πατὴρ, εὐθέως ἂν τῷ τῆς θεοσεβείας λόγῳ, τῷ πονηρῷ ἐπέγραφε τὴν αἰτίαν. Οὕτω καὶ τοῖς ταλαιπώροις ἔθνεσι συμβαίνει πάσχειν, καὶ ἀγνοοῦμεν οἱ θεοσεβεῖς. Ταλαιπώρους δὲ αὐτοὺς εὐλόγως εἴρηκα, ὅτι καὶ ἐνταῦθα πλανῶνται, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐλπίδος ἀποτυγχάνουσι· τοῖς γὰρ ἐν θεοσεβείᾳ τὰ λυπηρὰ πάσχουσιν, ἔκτισις αὐτὰ γίνεται τῶν παραπτωμάτων.

LXXX. Οὕτως εἰπόντος τοῦ Πέτρου, εἷς τις τῶν ἐν ἡμῖν τολμήσας ἀντὶ πάντων παρεκάλεσεν αὐτὸν, αὔριον ὀρθριαίτερον εἰς Ἄραδον [40] τὴν κατέναντι νῆσον ἐκπλεῦσαι, τριάκοντα οἶμαι οὐδὲ ὅλους σταδίους ἀπέχουσαν, ἐπὶ ἱστορίᾳ τῶν ἐκεῖσε ἀμπελίνων δύο στύλων μέγιστα πάχη φερόντων. Ὁ γοῦν πειθήνιος Πέτρος ἐπένευσεν, οὕτως εἰπών. Ἐπὰν τοῦ πλοίου ἐκβῆτε, μὴ ἅμα πάντες εἰσέρχησθε εἰς τὴν θεωρίαν ὧν ἐποθυμεῖτε· οὐ γὰρ βούλομαι ὑμᾶς τὰς τῶν πολιτῶν ὄψεις πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφειν. Καὶ οὕτω πλεύσαντες, μιᾶς ὥρας κατήχθημεν εἰς τὴν νῆσον. Ἐκβάντες δὲ τοῦ σκάφους εἰσῄειμεν ἔνθα οἱ ἀμπέλινοι στῦλοι ἦσαν· ὁμῶς καὶ μετὰ τῶν στύλων, ἄλλος μὲν ἄλλο τι τῶν Φειδίου ἔργων ἐθεώρει.

LXXXI. Πέτρος δὲ μόνος οὐκ ἀναγκαῖον ἡγήσατο ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκεῖ γενέσθαι· γυναικὶ δέ τινι ἔξω πρὸ τῶν θυρῶν καθεζομένῃ, καὶ τροφῆς χάριν μεταιτούσῃ [41], προσχὼν ἔφη· Γύναι, τί σοι τῶν οἰκείων ἐλλείπει μελῶν, ὅτι τοσαύτην ὕβριν ἀνεδέξω, λέγω δὴ τὸ προσαιτεῖν, καὶ μὴ μᾶλλον ταῖς ὑπὸ τοῦ

A dolore obstupefactus, nesciensque quo eorum quærendum causa tenderet, assumpto me, ac in portum descendens, frequentius sciscitabatur, ubi quispiam vidisset vel audiisset intra quatuor annos naufragium contigisse. Atque varii vario in loco accidisse referebant. Ille autem iterum rogabat, num vidissent corpus mulieris cum pueris in terram a mari ejectum. Cumque multi se multa diversis temporibus cadavera spectasse dicerent, pater audiens ingemiscebat. Verum naturali affectu devictus, præter rationem percontabatur, qui tantum maris profundum scrutari conaretur: tamen venia dignus erat, quod charitate eorum quos quærebat, spebus lactabatur inanibus. Denique me sub magistris et procuratoribus relinquens, jam duodecim annos na-B tum, ipse in portum flens descendit; navique conscensa, ad illorum inquisitionem enavigavit: atque ex eo tempore usque adhuc nec litteras ab eo accepi, nec inter vivos, an inter mortuos sit prorsus novi: eo tamen plus mens propendet ut existimen eum obiisse, vel tristitia superatum, vel naufragio involutum: qua in re hoc utor argumento, quod jam ab eo tempore vigesimus annus sit, ex quo nullum veritatis vestigium de eo accepi.

LXXXIX. Cum hæc audisset Petrus, commiserationis affectu lacrymas fudit, statimque ad familiares, qui aderant, dixit: Si quis piæ religioni deditus vir, ea pertulisset, quæ hujus pater; continuo religioni et diabobo ascripsisset causam. Ita etiam miseris gentilibus pati contingit; et ignoramus, qui pii erga Deum sumus. Eo autem miseros merito C appellavi; quia et hic in errore versantur, et spe futura excidunt. Quando enim viri religiosi afficiuntur incommodis, ea illis ad delictorum persolutionem cedunt.

LXXX. Hunc in modum locuto Petro, unus ex nostris, audacia sumpta, pro omnibus rogavit eum, ut postridie diluculo in Aradum oppositam insulam (quæ triginta, opinor, nec totis, stadiis distabat) navigaremus, ad videndas ibi duas columnas viteas, maximam molem continentes. Petrus ergo, qui erat morigerus, annuit, ita dicens: Cum ex navi egressi fueritis, ne una omnes procedatis ad spectationem eorum quæ cupitis: neque enim volo ut civium oculos in vos convertatis. Atque sic navigantes, hora una in insulam delati sumus. Et descendentes D ex scapha, eo progressi sumus ubi columnæ viteæ erant: simulque cum columnis, alius quidem aliud quodpiam ex Phidiæ operibus spectabat.

LXXXI. Unus autem Petrus necesse non putavit quæ ibi erant invisere: sed animadvertens mulierem quamdam extra pro foribus sedentem, et victus gratia mendicantem: Mulier, inquit, quonam membrorum tuorum cares, quod tantam contumeliam suscepisti, mendicandi, inquam, ac non potius a

VARIÆ LECTIONES.

[37] Εἰς πόρτον. Romanum nempe, ad ostia Tiberis. Vide ad num. VIII. CLER. [38] al. κεκινημένος. [39] al. οὔτ' ὡς. [40] al. Ἀντάραδον. [41] ἐπαιτούσῃ.

Deo tibi concessis manibus laborans, quotidianum cibum comparas? Illa vero profundum ac vehementem gemitum trahens, respondit: utinam quidem mihi essent manus, quæ certe possent operari: nunc autem mihi solam manuum figuram servant, ipsæque emortuæ sunt. Ac Petrus interrogavit: Quæ vero causa fuit, ut tam grave malum sustineres? At illa ad eum: Animi imbecillitas, nihilque aliud. Si enim forti animo fuissem prædita, erat præcipitium, aut pelagus; quare me dijiciens, poteram malis dolorem afferentibus finem imponere.

LXXXII. Tum Petrus infit: Quid enim? putasne, mulier, omnes sui interfectores, supplicio liberatum iri? an non potius animas eorum qui ita moriuntur, majori supplicio in inferis propter sui homicidium afficiendas? At illa: Utinam, inquit, persuasum mihi esset, revera in inferis animas vivas reperiri; utique nihili reputans pœnas, mori eligerem, quo vel exiguo tempore intuerer mihi exoptatissimos. Ad hæc Petrus: Et quidnam est quod te excruciat? Scire enim valde aveo. Ac me si certiorem feceris, tibi firma tradam documenta, quod animæ in inferis vivant; et pro præcipitio vel profundo, tibi dabo medicamen, per quod a vita sine dolore decedas.

LXXXIII. Et mulier, quæ sermonem non intelligeret, eumque duntaxat prout optabat arriperet, ita disserere cœpit: Genus quidem et patriam si tibi exponerem, non arbitrior me unquam posse persuadere: sed et quid ad te attinet id cognoscere? nisi tantum causam, ob quam dolore affecta, morsibus manus meas mortuas reddidi. Attamen mea, quoad audire potes, referam. Ego nobilissimis orta parentibus, potentis cujusdam imperio, nupsi viro qui erat illius propinquus: et duos geminos liberos sustuli, tertiumque insuper edidi. Porro cum mariti mei frater formam meam deperiret, et amore meo summopere captus esset, atque misera ego caste vivere admodum cuperem, et neque vellem amatori consentire, neque etiam viro meo amorem fratris erga me exponere; cumque mecum reputassem, ut nec viri thorum contumelia afficerem, nec fratrem fratri redderem inimicum, et magnæ familiæ probum inferrem; statui, ab urbe cum geminis meis pueris ad quoddam tempus abesse, donec impurus amor illius qui mihi ad dedecus assentabatur, finem acciperet: at alterum filium, ut apud patrem in solatium maneret, relinquendum censui.

LXXXIV. Verum quo hæc ita fierent, in animum induxi, somnium fingere, quasi aliquis mihi noctu astitisset: ac dixisset: Confestim una cum geminis tuis pueris, o mulier, Roma discede ad aliquod tempus, donec tibi rursus indicavero ut redeas; alioqui cum viro cunctisque tuis liberis derepente peribis male. Simul autem ac somnium ementitum

A θεοῦ σοι δεδωρημέναις χερσὶν ἐργαζομένη, τὰς ἐφημέρους πορίζῃ τροφάς; Ἡ δὲ βύθιόν τι στενάξασα καὶ περιπαθὲς, ἀπεκρίνατο· εἴθε γὰρ ἦσάν μοι χεῖρες ὑπουργεῖν ὅλως δυνάμεναι· νῦν δέ μοι σχῆμα μόνον χειρῶν ἀποσώζουσι, νεκραὶ καὶ αὗται τυγχάνουσαι. Καὶ ὁ Πέτρος, Τίς δὲ ἡ αἰτία, ἤρετο, τοῦτό σε τὸ χαλεπώτατον πεπονθέναι; Ἡ δὲ πρὸς αὐτόν· Ψυχῆς ἀσθένεια, καὶ πλέον οὐδέν. Εἰ γὰρ ἀνδρεῖον εἶχον φρόνημα, ἦν κρημνὸς, ἢ βυθὸς, ὅθεν ἐμαυτὴν ῥίψασα, τῶν ὀδυνώντων με παύσασθαι ἠδυνάμην κακῶν.

LXXXII. Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Τί οὖν; οἴει, γύναι, ὅτι πάντες οἱ ἀναιρουντες ἑαυτοὺς κολάσεως ἀπαλλάσσονται, ἢ [42] μὴ τῇ χείρονι κολάσει ἐν ᾅδου αἱ τῶν οὕτως θνησκόντων ψυχαὶ τῆς αὐτοκτονίας χάριν κολάζονται; B Ἡ δέ, Εἴθε ἐπεπείσμην, ἔφη, ὅτι ὄντως ἐν ᾅδου [43] ψυχαὶ εὑρίσκονται ζῶσαι· καὶ ἠγάπων ἂν παρ' οὐδὲν [44] θεμένη τὴν τιμωρίαν, ἀποθανεῖν, ὥστε τοὺς ἐμοὶ περιποθήτους θεάσασθαι κἂν κραχύ. Καὶ ὁ Πέτρος πρὸς ταῦτα· Καὶ τί ἄρα ἐστὶ τὸ λυποῦν σε; Διψῶ γὰρ [45] μαθεῖν. Καὶ εἴ με διδάξεις, πίστεις σοι παρέξω βεβαίας, ὅτι ἐν ᾅδου ζῶσιν αἱ ψυχαὶ, καὶ ἀντὶ κρημνοῦ ἢ βυθοῦ, ὀρέξω σοι φάρμακον, δι' οὗ τοῦ ζῆν ἀνωδύνως ἀπαλλαγήσῃ.

LXXXIII. Καὶ ἡ γυνὴ τὸ ῥηθὲν οὐ συνεῖσα, ἡδέως δὲ μόνον ἁρπάσασα τὸ λεχθὲν, λέγειν ἤρξατο οὕτως· Γένος μὲν καὶ πατρίδα σοι διηγήσασθαι, οὐκ οἶμαί ποτε πείσειν ἐμαυτὴν δυνηθῆναι· πλὴν ἀλλὰ καὶ σοὶ τί διαφέρει τοῦτο μαθεῖν; ἢ μόνον τὴν αἰτίαν ἧς ἕνεκεν ὀδυνωμένη, δήγμασι τὰς ἐμὰς ἐνέκρωσα χεῖρας. C Ὅμως τὰ κατ' ἐμαυτὴν ὡς δυνατὸν ἀκοῦσαί σε διηγήσομαι. Ἐγὼ πάνυ ἐξ εὐγενῶν οὖσα, δυνατοῦ τινὸς προσταγῇ, ἀνδρὶ πρὸς γένους αὐτῷ τυγχάνοντι ἐγενόμην γυνή καὶ διδύμους υἱοὺς ἔχουσα, καὶ τρίτον ἐπὶ τούτοις υἱὸν ἔσχον. Ὁ δὲ τοῦ ἐμοῦ ἀνδρὸς ἀδελφὸς ἐπιμανείς μου τῇ ὄψει, καὶ τῷ ἐμῷ ἔρωτι κατ' ἄκρας ἁλοὺς, καί τοι σωφρονεῖν σφόδρα τῆς ταλαιπώρου φιλούσης, καὶ μήτε συνθέσθαι τῷ ἐραστῇ βουλομένης, μήτε δὲ τῷ ἐμῷ ἀνδρὶ πάλιν ἀναθέσθαι τὸν ἐπ' ἐμοὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἔρωτα, πρέπον εἶναι λογισαμένης, ὡς ἂν μήτε τὴν τοῦ ἀνδρὸς κοίτην ὑβρίσω, μήτε τῷ ἀδελφῷ τὸν ἀδελφὸν ἐκπολεμώσω, καὶ τῷ ἐκείνου γένει μεγάλῳ ὄντι ὀνειδισμὸν ἐπαγάγω, τὴν πόλιν ἐλογισάμην μετὰ τῶν ἐμῶν διδύμων παίδων ἐπὶ χρόνον τινὰ καταλιπεῖν, ἕως καὶ ὁ μιαρὸς ἔρως παύσεται [46] D τοῦ πρὸς ὕβριν με κολακεύσαντος [47]· τὸν μέν τοι ἕτερον υἱὸν παρὰ τῷ πατρὶ μεῖναι εἰς παραμυθίαν ἔγνων καταλιπεῖν.

LXXXIV. Πλὴν ἵνα ταῦτα οὕτω γένηται, ἐπενόησα καὶ ὄνειρον πλάσασθαι, ὡς δή τινος νύκτωρ ἐπιστάντος μοι καὶ εἰπόντος· Ἐξαυτῆς ἅμα τοῖς διδύμοις σου τέκνοις, ὦ γύναι, ἐπὶ χρόνον τινὰ μέχρις ὅτε μηνύσω σοι πάλιν ἐπανελθεῖν, ἔκβηθι τὴν Ῥωμαίων· ἐπεὶ ἅμα ἀνδρὶ καὶ πᾶσί σου τοῖς τέκνοις, ἐκ τοῦ αἰφνιδίου κακῶς τελευτήσεις. Ἅμα δὲ τῷ τὸν ὄνειρόν

VARIÆ LECTIONES.

[42] al. deest in al. [43] al. ᾅδῃ. [44] οὐδενός. [45] al. τοῦ. [46] al. παύσηται. [47] al. κολακεύοντος.

A με ψεύσασθαι [48] πρὸς τὸν ἄνδρα, αὐτὸς περίφοβος γενόμενος, τούς τε δύο υἱοὺς, δούλους τε καὶ παιδίσκας, καὶ χρήματα συχνὰ ἐν πλοίῳ ἐνθέμενος, εἰς Ἀθήνας ἐξέπεμψεν, ἐντειλάμενος τοὺς υἱοὺς ἐκπαιδεῦσαί με, Μέχρις ἂν, φησὶ, τῷ χρηματίσαντι δόξῃ ἐπανιέναι σε. Καὶ δὴ σὺν ἅμα τέκνοις ἡ τάλαινα πλέουσα, ὑπὸ ἀνέμων ἀταξίας εἰς τούτους ἀποῤῥιφεῖσα τοὺς τόπους, νυκτὸς τῆς νηὸς διαλυθείσης, ναυαγίῳ περιεπέσομεν. Πάντων δὲ θανόντων, ἡ ἀτυχὴς ἐγὼ μόνη ὑπὸ σφοδροῦ κύματος ῥιπισθεῖσα, ἐπὶ πέτρας ἐῤῥίφην· ἐφ' ἧς καθεσθεῖσα ἐλπίδι τοῦ τὰ τέκνα με ζῶντα εὑρεῖν, εἰς τὸν βυθὸν ἐμαυτὴν οὐκ ἔῤῥιψα τότε, ὅτε καὶ τὴν ψυχὴν εἶχον τοῖς τῆς λύπης κύμασιν ἤδη μεμεθυσμένην, καὶ πρᾶξαι τοῦτο εὐπετῶς ἠδυνάμην.

B LXXXV. Πλὴν ἐπειδὴ ὄρθρος ἐγένετο, μεγάλα βοῶσα, καὶ γοερὰ κωκύουσα περιεβλεπόμην, ζητοῦσα τῶν ἐμῶν ταλαιπώρων βρεφῶν τὰ νεκρὰ σώματα. Ἐλεήσαντες οὖν με οἱ ἐπιχώριοι, καὶ γυμνὴν ἰδόντες, ἐνέδυσαν. Εἶτα καὶ τὸν βυθὸν ἀνηρεύνων, τὰ ἐμὰ τέκνα ζητοῦντες. Ἐπεὶ δὲ μὴ εὕρισκον, παραμυθίας χάριν τινὲς τῶν φιλοξένων γυναικῶν προσελθοῦσαι, διηγοῦντο ἑκάστη τὰ ἑαυτῆς κακὰ, ἵνα τῇ τῶν ὁμοίων συμφορᾷ, παραμυθίας μέρος ἐν τοῖς ἐμοῖς εὕροιμι. ὃ δή με καὶ μᾶλλον ἐλύπει, καὶ τὴν ψυχὴν ἐπὶ πλεῖον κατήσθιε, γυναικῶν καὶ ἄλλων ἀκούουσαν συμφοράς. Καὶ δὴ καὶ εἰς ξενίαν πολλῶν με ἄγειν ἀξιουσῶν, μία τις τῶν ἐνταῦθα πενιχρὰ, πολλὰ βιασαμένη, εἰς τὸ ἑαυτῆς ἐλθεῖν ἀνέπεισε καταγώγιον, Θάρσει, λέγουσα· καὶ γὰρ ὁ ἐμὸς ἀνὴρ, ναύτης δὲ οὗτος ἦν, κατὰ θάλασσαν τέθνηκε πάνυ νεώτερος ὤν· καὶ ἐξ C ἐκείνου πολλῶν με ἀξιούντων εἰς γάμον ἐλθεῖν, ἐγὼ χηρεύειν εἱλόμην, τὸν ἐμὸν ἄνδρα ποθοῦσα· ἔσται δὲ κοινὰ ἡμῖν, ἃ διὰ χειρῶν ἀμφότεραι πορίζειν δυνάμεθα. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκείνη.

LXXXVI. Ἐγὼ δὲ, ἵνα μή σοι μηκύνω τοὺς ὑπὲρ τούτου λόγους, συνῴκησα ταύτῃ διὰ τὴν φιλανδρίαν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τῆς ταλαιπώρου μὲν αἱ χεῖρες ἐμοῦ ὑπὸ τῶν δηγμάτων παρείθησαν, καὶ ἡ ὑποδεξαμένη με αὕτη γυνὴ ὑπὸ πάθους τινὸς ὅλη συνδεθεῖσα, σχεδὸν ἀκίνητος ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔῤῥιπται. Ἐπεὶ οὖν ὁ τῶν πάλαι γυναικῶν ἔλεος ἤδη παρήκμασεν, ἐγὼ δὲ καὶ ἡ κατ' οἶκον, ἀμφότεραι συμφοραῖς ἐπίσης κεχρήμεθα, καθέζομαι νῦν, ὡς ὁρᾷς, ἐνταῦθα προσαιτοῦσα, καὶ ὧν ἂν εὐπορήσω, κοινὰ ποιουμένη καὶ τῇ D συνταλαιπώρῳ. Καὶ τὰ μὲν ἐμὰ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Λοιπὸν [49] σὺ μὴ κωλύσῃς τὴν ὑπόσχεσιν πληρῶσαι τοῦ δοῦναι τὸ φάρμακον, ὅπως καὶ τῇ συνοίκῳ θανεῖν ἐπιθυμούσῃ, τοῦ δοθέντος κοινωνήσω, αὐτή τε μετασχοῦσα, τῆς ζωῆς ταύτης θᾶττον ἀπαλλαγῶ.

LXXXVII. Ταῦτα τῆς γυναικὸς εἰπούσης, ὁ Πέτρος

viro narravi, timore magno commotus, me et duos filios, servosque et ancillas, atque multam pecuniam in navem imponens, Athenas misit, jussitque ut natorum eruditioni vacarem. Quoad, inquit, visionis auctori placuerit redire te. Itaque ego misera, una cum liberis navigo, et ventorum vi projicior in hæc loca, navique noctu dissoluta, in naufragium incidimus. Mortuis autem omnibus, una ego infelix, magnis jactata fluctibus, in saxum ejecta sum: in quo sedens, quia me natos vivos reperturam sperabam, in pelagus me non dejeci tum, cum et animum habebam doloris fluctibus jam ebrium, et hoc facere facile poteram.

LXXXV. Verum ubi illuxit, plurimum clamans et miserabiliter ejulans, circumspiciebam, quærens infelicium liberorum meorum cadavera. Igitur misericordia ducti regionis illius homines, et nudam intuiti, induerunt. Ac deinde maris profundum scrutati sunt, quærentes natos meos. Et quia non inveniebant, nonnullæ hospitales mulieres consolandi mei gratia accesserunt, et sua singulæ mala enarrabant, ut similium calamitate partem consolationis in meis adversitatibus nanciscerer: quod certe me magis torquebat, animumque plus lacerabat, dum aliarum mulierum calamitates audirem. Cæterum cum multæ me hospitio recipere cuperent, quædam ejus loci paupercula, multa vi adhibita persuasit ut ad suum domicilium pergerem: Confide, dicens, etenim vir meus erat ipse nauta, in mari admodum juvenis obiit, atque ab eo tempore, licet multi rogarint me ut nuptias contraherem, ego viri mei desiderio, agere in viduitate malui: erunt autem inter nos communia, quæcunque manibus ambæ poterimus comparare. Atque ipsa hactenus.

LXXXVI. Ego vero: Ne tibi sermonem de his in longum protraham, cum ea habitavi, propter amorem quo maritum prosequebatur. Nec multum tempus intermedium fuit, quando et meæ manus, infelicis mulieris, morsibus debilitatæ sunt, et ea mulier quæ me susceperat, morbo quodam tota occupata, fere immobilis domi jacuit. Quoniam ergo misericordia mulierum, quæ olim commiserescebant, jam vigorem amisit, ac ego, et illa clausa domi, ambæ miseriis ex æquo utimur; nunc, ut vides hic sedeo stipem petens, et quæ mihi suppeditantur, communia facio cum illa pariter misera. Ac meæ quidem res hoc modo se habent. Superest, ut te non inhibeas in complendo eo quod promisisti, daturum te pharmacum; quo et cum contubernali, mortem optante, quod dederis communicem, et ego sumens, hac vita citius liberer.

LXXXVII. Hæc dicente muliere, Petrus cogita-

VARIÆ LECTIONES

[48] al. διαψεύσασθαι. [49] al. inser. οὖν.

tionibus stare suspensus videbatur. Ego vero superveniens, et magistrum cum muliere colloquentem ita nactus : Jamdudum, inquam, oberrans quærebam te ; et nunc quid faciendum est? Petrus autem imperavit, ut præcederem, ac in navi exspectarem. Et quia non licebat contradicere ei qui ita præceperat, quod fuerat jussum feci. At Petrus, ut ipse mihi cuncta postea exposuit, suspicione exigua in pectore pulsatus, interrogabat mulierem, dicens : Refer mihi, femina, genus et civitatem, atque etiam liberorum nomina, statimque medicamentum tibi tradam. Illa vero, quæ cogeretur, ac nollet quidem dicere, et tamen pharmacum accipere cuperet, id commenta est, ut pro aliis diceret alia, simulque se Ephesiam esse pronuntiavit, virum Siculum ; similiter quoque trium puerorum nomina commutavit. Tum Petrus, arbitratus eam verum dicere : Heu, mulier, inquit, existimabam me magnam lætitiam hodierno die allaturum, suspicatus te quamdam esse, cujus res audivi, et probe novi. At illa adjuravit eum, dicens : Oro te, refer mihi, quo sciam, utrum inter mulieres sit alia quæpiam me infelicior.

LXXXVIII. Et Petrus, mentiri nesciens, et alioqui misericordia erga illam adductus, quod verum erat cœpit dicere : Est mihi quidam juvenis, o mulier, sermonum ad cultum Dei spectantium cupidus, et civis Romanus, qui mihi narravit quo modo, cum haberet patrem, ac duos fratres geminos, neminem eorum videret. Nam mater, quemadmodum, inquit, mihi commemorabat pater, visio insomnio, ex urbe Roma ad quoddam tempus una cum geminis suis natis exivit, ne misera morte decederet ; atque cum illis egressa, nunc non invenitur : ejus autem vir, pater vero meus, is quoque ad quærendam eam digressus, nec ipse inveniri potest.

LXXXIX. Ita cum Petrus dixisset, mulier, quæ ad ea animum applicuerat, stupore exanimata est. Petrus autem, ut expergisceretur ipsam hortatus, quidnam esset quod pateretur interrogavit. At illa, quasi ex ebrietate se recolligens, cum os fricuisset : Et ubi est, inquit, ubi memoratus juvenis? Intelligens autem rem Petrus : Tu mihi dic prius, inquit : aliter enim eum videre non poteris. Illa vero festinans, ait : Ego sum adolescentis mater, et nomen illi est Clemens. Quo Petrus audito : Is ipse est, inquit, is ipse est ; atque is erat, qui paulo ante accessit, et mecum locutus est, quemque in navi exspectare jussi. Tum illa ad Petri genua procidens, rogabat ut ad navem properaret. Et Petrus : Si mihi, inquit, servas pacta, hoc quoque agam. Illa autem respondit : Omnia faciam ; tantum mihi filium unigenitum ostende : per eum quippe videre mihi videbor et duos meos qui hic mortui sunt natos. Ac Petrus : Sed cum videbis eum, quieta mane, donec ex insula egressi fuerimus.

A ὑπὸ λογισμῶν ἵστασθαι μετέωρος ἐδόκει. Ἐγὼ δὲ ἐπιστὰς καὶ τὸν διδάσκαλον τῇ γυναικὶ κοινολογούμενον οὕτω καταλαβών, Ἐκ πολλοῦ σε περιερχόμενος, ἔφην, ἐζήτουν· καὶ τὰ νῦν, τί ποιητέον ; Ὁ δὲ Πέτρος προσέταξέ μοι προαγαγόντι μένειν ἐπὶ τοῦ πλοίου. Καὶ ἐπειδὴ ἀντειπεῖν οὐκ ἦν οὕτω κελεύσαντι, τὸ προσταχθὲν ἐποίουν. Ὁ δὲ Πέτρος μικρᾷ τινι ὑποψίᾳ, ὡς αὐτός μοι πάντα ὕστερον διεγήσατο, παλλόμενος τὴν καρδίαν, ἐπυνθάνετο τῆς γυναικὸς λέγων· Εἰπέ μοι, γύναι, τὸ γένος καὶ τὴν πόλιν, καὶ τῶν τέκνω δὴ τὰ ὀνόματα, καὶ παραχρῆμα δίδωμί σοι [49] φάρμακον. Ἡ δὲ βιαζομένη μὲν, καὶ εἰπεῖν οὐκ ἐθέλουσα, τὸ φάρμακον δὲ ὅμως ἐφιεμένη λαβεῖν, ἐσοφίσατο ἀντὶ ἄλλων εἰπεῖν ἕτερα, καὶ ὁμῶς αὐτὴν μὲν Ἐφεσίαν εἶναι ἔφησε, τὸν ἄνδρα δὲ Σικελὸν, ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν τριῶν παίδων ἤμειψε τὰ ὀνόματα. Καὶ ὁ
B Πέτρος οἰηθεὶς αὐτὴν ἀληθεύειν, Οἴμοι, γύναι, φησὶν, ἐνόμιζον μεγάλην τινὰ χαρὰν τῇ σήμερον ἄγειν ἡμέρᾳ, ὑπολαβὼν σέ τινα εἶναι, ἧς τὰ πράγματα ἀκούσας ἀκριβῶς ἐπίσταμαι. Ἡ δὲ ἐξώρκισε λέγουσα· Δέομαί σου, εἰπέ μοι, ἵνα εἰδῶ εἰ ἔστι τις ἐν γυναιξὶν ἄλλη ἀθλιωτέρα ἐμοῦ.

LXXXVIII. Καὶ ὁ Πέτρος ψεύδεσθαι οὐκ εἰδὼς, και ἄλλως ὑπὸ ἐλέους τοῦ πρὸς αὐτὴν ἑλκόμενος, τὸ ἀληθὲς λέγειν ἤρξατο· Ἐμοί τις ἐστὶ νεανίας, ὦν γύναι, τῶν [50] τῆς θεοσεβείας ὀρεγόμενος λόγων [51], Ῥωμαίων ὑπάρχων πολίτης, ὅστις μοι διηγεῖται, πῶς [52] πατέρα τε ἔχων καὶ ἀδελφοὺς δύο διδύμους, οὐδένα τούτων ὁρᾷ. Ἥτε γὰρ μήτηρ, ὡς ὁ πατὴρ, φησὶ, διηγεῖτό μοι, ὄνειρον ἰδοῦσα, τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἐπὶ χρόνον τινὰ ἐξῄει
C μετὰ τῶν διδύμων αὐτῆς τέκνων, ἵνα μὴ κακῷ τελευτήσῃ θανάτῳ, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκβᾶσα νῦν οὐχ εὑρίσκεται· ὁ δὲ ταύτης μὲν ἀνὴρ, αὐτοῦ δὲ πατὴρ, καὶ αὐτὸς εἰς ἐπιζήτησιν αὐτῆς ἐκβὰς, οὐδὲ οὗτος [53] εὑρίσκεται.

LXXXIX. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἐπιστήσασα τὸν νοῦν αὐτοῖς [54], ὑπὸ ἐκπλήξεως ἀπέψυξεν ἡ γυνή. Ὁ δὲ Πέτρος νήφειν αὐτὴν παρακελευσάμενος, Τί ποτέ ἐστιν ὃ πάσχεις, διεπυνθάνετο. Ἡ δὲ, ὥσπερ ἐκ μέθης ἀνενεγκοῦσα, καὶ τὸ πρόσωπον τρίψασα· Καὶ ποῦ ἔστιν, ἔφη, ποῦ [55] ὁ θρυλλούμενος νεανίας ; Συνεὶς δὲ ὁ Πέτρος τὸ δρᾶμα, Εἰπέ μοι σὺ πρῶτον, ἔφη· ἄλλως γὰρ ἰδεῖν τοῦτον οὐ δύνασαι· Ἡ δὲ σπεύδουσα, Ἐγὼ, φησὶν, ἡ τοῦ νεανίσκου μήτηρ εἰμὶ, καὶ Κλήμης αὐτῷ ὄνομα. Καὶ ὁ Πέτρος ἀκούσας, Αὐτός ἐστιν [56],
D εἶπεν, αὐτός ἐστι· καὶ οὗτος ἦν ὁ πρὸ μικροῦ προσελθὼν καὶ λαλήσας μοι, ὃν καὶ ἀναμένειν ἐν τῷ πλοίῳ προσέταξα. Ἡ δὲ προσπεσοῦσα τῷ Πέτρῳ, ἠξίου σπεύδειν ἐπὶ τὸ πλοῖον. Καὶ ὁ Πέτρος, Εἴ μοι τηρεῖς, ἔφη, τὰς συνθήκας, καὶ τοῦτο ποιήσω. Ἡ δὲ, Πάντα ποιῶ, φησὶ, μόνον μοι τὸ τέκνον τὸ μονογενὲς γνώρισον, δόξω γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ τὰ δύο μου τὰ ἐνταῦθα τεθνηκότα τέκνα ὁρᾷν. Καὶ ὁ Πέτρος. Ἀλλ' ὅταν αὐτὸν ἴδῃς, ἡσύχασον, μέχρις ἂν τῆς νήσου ἐκβῶμεν.

VARIÆ LECTIONES.

[50] al. τόν. [51] al. λόγον. [52] al. ὡς. [53] οὕτως. [54] al. ἑαυτῆς et αὐτῆς. [55] al. ποῦ ἐστίν. [56] deest in al.

XC. Λαβόμενος οὖν τῆς χειρὸς αὐτῆς ὁ Πέτρος, ἦγεν ἐπὶ τὸ πλοῖον. Ἐγὼ δὲ ἰδὼν χειραγωγοῦντα γυναῖκα, ἐγέλασα. Καὶ προσελθὼν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ, ἀντ' αὐτοῦ χειραγωγεῖν αὐτὴν ἐπειρώμην. Καὶ ἅμα τῷ ἅψασθαί με τῆς χειρὸς αὐτῆς, ὀλολύξασα ὡς μήτηρ μέγα, καὶ περιπλακεῖσα, σφόδρα κατεφίλει με τὸν αὐτῆς υἱόν. Ἐγὼ δὲ τὸ πρᾶγμα ὅπερ ἦν ἀγνοῶν, ὡς μαινομένην ἀπεσειόμην. Αἰδούμενος δὲ καὶ τὸν Πέτρον, πικρίας ἐπληρούμην.

XCI. Ὁ δὲ Πέτρος, Ἔα, φησὶν, ὦ Κλήμη. Τί γὰρ καὶ ποιεῖς, οὕτω τὴν σε τεκοῦσαν ἀποσειόμενος; Ἐγὼ δὲ τοῦτο ἀκούσας, περίδακρυς γενόμενος, καὶ καταπεσούσῃ τῇ τεκούσῃ προσπεσὼν, κατεφίλουν. Καὶ γὰρ ἅμα τῷ ῥηθῆναί μοι τοῦτο, ἀμυδρῶς πως τὸ εἶδος ἀνεκαλούμην. Πολλοὶ μὲν οὖν ὄχλοι συνέτρεχον ἱστορῆσαι τὸ θαῦμα, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς διὰ στόματος ἦν, ὅπως ἀνὴρ οὕτως ἀξιόλογος, τὴν προσαῖτιν γυναῖκα, μητέρα ἑαυτοῦ ἀνεγνώρισεν. Βουλομένοις οὖν ἡμῖν σὺν τῇ μητρὶ τῆς νήσου ἐκβαίνειν, ἡ μήτηρ, Ὦ τέκνον μου ποθεινὸν, εἶπεν, εὔλογόν ἐστι συντάξασθαι καὶ τῇ ὑποδεξαμένῃ [57] γυναικὶ, ἥτις πενιχρὰ οὖσα, καὶ ὅλη παρειμένη, ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔῤῥιπται. Καὶ ὁ Πέτρος ἀκούσας ἐθαύμασε, καὶ [58] πάντες οἱ περιεστηκότες [59] ὄχλοι τὸ τῆς γυναικὸς φρόνημα [60]. Καὶ εὐθέως ἐκέλευσέ τισι πορευθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα ἐπὶ κλίνης κομίσαι, ἧς ἐναχθείσης [61], τεθῆναι μὲν ἐπιτάττει τὴν κλίνην· αὐτὸς δὲ ὑπὸ ταῖς πάντων ἀκοαῖς, Εἰ ἀληθείας κῆρυξ ἐγὼ, ἔφη, ἐγερθήτω ἐξαυτῆς ὑγιὴς, εἰς τὴν τῶν παρεστώτων πίστιν, ἵνα γνῶσιν ὅτι εἷς ἐστι Θεὸς ὁ τὸν κόσμον ποιήσας. Ὁ μὲν οὖν ταῦτα εἶπε· καὶ ἡ γυνὴ εὐθὺς [62] ὑγιὴς ἀναστᾶσα τῆς κλίνης, τῷ Πέτρῳ προσέπεσεν· εἶτα καὶ τὴν συνήθη καὶ φίλην καταφιλήσασα, ἐπυνθάνετο τί εἴη τοῦτο. Ἡ δὲ ὅλον αὐτῇ τὸ πρᾶγμα τοῦ ἀναγνωρισμοῦ διηγήσατο, καὶ οἱ ἀκούσαντες κατεπλάγησαν. Τότε ἡ μήτηρ τὴν ξενοδόχον ἰαθεῖσαν παραδόξως ἰδοῦσα, παρεκάλει καὶ αὐτὴ θεραπείας τυχεῖν. Ὁ Πέτρος δὲ τὴν χεῖρα ἐπιθεὶς, καὶ αὐτὴν ἐθεράπευσεν.

XCII. Εἶθ' οὕτως περὶ εὐσεβείας διαλεχθεὶς, ἐπὶ τῷ τέλει δὲ καὶ προσθείς· Ὡς εἴ τις βούλεται ταῦτα μαθεῖν ἀκριβῶς, εἰς Ἀντιόχειαν ἀφικόμενος, ὅπου πλείους ἡμέρας ἔκρινα παραμένειν [63], ἐκεῖ ταῦτα καὶ μανθανέτω. Εἰ γὰρ ἐμπορίας ἕνεκεν ἢ στρατείας, οἰκίας [64] καταλιμπάνειν οἴδατε, καὶ εἰς μακροὺς ἀπεῖναι πόνους [65], αἰωνίας δὲ χάριν ζωῆς, οὐδὲ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν οἴχεσθαι προθυμήσεσθε [66]; Οὕτως εἰπὼν, τῶν λόγων κατέπαυσε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐγὼ τῇ ὑγιασθείσῃ γυναικὶ ἐπὶ παντὸς τοῦ ὄχλου χιλίας δραχμὰς εἰς τροφὰς δωρησάμενος, εἶτα καὶ παραθέμενος αὐτὴν ἀγαθῷ τινὶ ἀνδρὶ πρώτῳ τῆς πόλεως ὄντι, φύσει μετὰ χαρᾶς τοῦτο [67] πράττειν προῃρημένῳ· ἔτι δὲ καὶ ἄλλαις πολλαῖς ἀργύρια διανείμας ταῖς ποτε τὴν μητέρα παραμυθησαμέναις· εὐχαριστήσας τῷ Κυρίῳ,

XC. Tenens ergo illius manum Petrus, eam ad navigium duxit. Quem ego videns manu deducere mulierem, risi : et accedens, in honorem illius, pro ipso manu ducere eam volui. Et simul atque tetigi manum ipsius, magno tanquam mater clamore edito, meque complexa, vehementer me filium suum deosculata est. Ego autem, ignorans quidnam rei esset, tanquam insanientem repellebam; simulque reveritus Petrum, plenus eram amaritudine.

XCI. Tum Petrus : Sine, inquit, o Clemens. Quid enim agis, ita repellens eam quæ te peperit? Id cum ego audissem, multum lacrymans, et matri quæ se dejecerat accidens, osculabar. Nam statim ac id mihi dictum fuit, subobscure formam genitricis recolebam. Magna ergo hominum multitudo concurrit ad videndum miraculum; iisque omnibus in ore erat, quo modo adeo memorabilis vir mulierem mendicam suam matrem recognovisset. Porro cupientibus nobis ex insula cum matre exire, dixit mater : Fili mi optatissime, æquum est, ut valedicam mulieri quæ me suscepit, quæque pauper et tota paralytica, domi jacet. Quod audiens Petrus, cum ingenti quæ aderat multitudine, admiratus est mulieris prudentiam; statimque nonnullis præcepit, ut irent, et mulierem in lectulo portarent. Qua illata, jussit quidem poni lectum; ipse vero cunctis audientibus : Si, inquit, veritatis sum præco, surgat continuo sana, ad fidem eorum qui astant, ut cognoscant unum esse Deum opificem mundi. Atque hæc quidem ille dixit, confestimque mulier ex lecto surrexit sana, et procidit ad pedes Petri, ac postea familiarem et amicam deosculata, sciscitabatur quidnam hoc esset. Illa vero totum ei negotium recognitionis exposuit; et cuncti qui audierunt obstupefacti sunt. Tunc mater, hospitem mirabiliter sanatam cernens, rogavit, ipsa quoque medelam acciperet. Petrus autem, manu imposita, ipsam etiam curavit.

XCII. Et postea de pietate disseruit, atque in fine addidit : Si quis hæc vult diligenter cognoscere, Antiochiam veniat, ubi complures dies manere statui, et ibi discat ea. Si enim negotiationis causa vel militiæ, relinquere domos soletis, et ad longos labores proficisci, an non æternæ vitæ gratia, vel trium dierum iter aggredi in animum inducetis? Ita locutus, sermoni finem imposuit. Deinde autem ego, postquam mulieri quæ curata fuerat, coram omni populo, mille drachmas ad victum dedi; insuperque bono cuidam viro, civitatis primario, qui sponte id cum gaudio facere proposuit, commendavi eam : et præterea aliis etiam multis, quæ matri quondam solatium præbuerant, pecuniam distribui : gratiis Deo actis, Antaradum, cum matre,

VARIÆ LECTIONES.

[57] al. inser. με. [58] al. ἀλλὰ καί. [59] al. περιεστωτες. [60] al. ἀγαθὸν φρόνημα. [61] al. ἐνεχθείσης. [62] deest in al. [63] al. περιμένειν. [64] al. πατρίδας. [65] al. τόπους. [66] al. προθυμηθήσεσθε et προθυμηθήσεσθαι. [67] al. τούτῳ.

Petro, cæterisque sodalibus enavigati; atque ita ad hospitium processimus.

XCIII. [68] Cum autem una essemus et sumpsissemus cibum, restaretque adhuc aliquid temporis, ego dixi Petro: Humanitatis opus, domine mi Petre, exercuit mater mea, quæ hospitæ mulieris recordata fuerit. Respondit Petrus: Itane, o Clemens, vere existimas, humanitatis opus factum a genitrice tua, quando ei quæ ipsam ex naufragio receperat gratias retulit; an ut matri gratificareris, hoc dixisti? Si enim non ut rem gratam faceres, sed ut veritatem loquereris effatus es, videris mihi ignorare quænam sit magnitudo humanitatis, quæ est amor in quemlibet, quatenus hominem, et absque ullo naturali affectu. Sed nec hospes quæ matrem tuam ex naufragio suscepit, humana a me dicetur. Misericordia enim compressa, impulsa est ad bene faciendum mulieri naufragium passæ, natos lugenti, peregrinæ, nudæ, destitutæ, multumque calamitates suas lamentanti. In tantis ergo adversitatibus versantem, quis videns, non, etiam ex impiis, miseratus fuisset? Quare nequaquam humanitatis opus, nec mulier hospita erga eam peregisse videtur; sed ad beneficium mota fuisse misericordia ex plurimis anversis orta. Etenim parens tua, facultatibus abundans, et hospitam remunerata, non humanitatis, verum amoris opus effecit. Multa autem intercedit differentia amorem inter et humanitatem: quia amor quidem ex remuneratione est; humanitas vero absque ulla naturali propensione hominem omnem, quatenus homo est, diligit, ac beneficiis afficit. Itaque si ea hospes quæ miserta est, etiam hostes male de ea meritos miserata, beneficio afficeret, humana esset; sin ve propter quid amica est vel inimica; hæc amica, alicujus rei quæ causa sit, amica est vel inimica, non autem hominis.

XCIV. Et ego respondi: Non ergo tibi videtur esse humana, saltem hospes, quæ in peregrinam quam non noverat, beneficium contulit? Tum Petrus: Eam quidem misericordem appellare novi, humanam autem non audeo dicere, quandoquidem nec matrem amantem liberorum: quippe quæ a partus doloribus et ab educatione ad diligendum compulsa sit. Quemadmodum enim qui cupidine inflammatur, a consuetudine mulcetur; et qui amore prosequitur, a remuneratione: ita et qui miseretur, a calamitate. Attamen misericors humano vicinus est: quoniam absque ullo quæstu ac munere, ad præstandum beneficium fertur; sed nondum humanus est. Et ego dixi: Ob quas igitur actiones humanus quis esse potest? Respondit Petrus: Quia video te cupidum audiendi, quodnam sit humanitatis officium, non pigebit dicere. Humanus ille est, qui etiam erga inimicos placide ac

A διέπλευσα εἰς Ἀντάραδον ἅμα τῇ μητρὶ καὶ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἑταίροις· καὶ οὕτως εἰς ξενίαν ὡρμήσαμεν.

XCIII. Γενομένων δὲ ἡμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ τροφῆς μεταλαβόντων, τεινομένης ἔτι τῆς ὥρας, ἔφην ἐγὼ τῷ Πέτρῳ· Φιλανθρωπίας ἔργον, κύριέ μου Πέτρε, ἡ ἐμὴ πεποίηκε μήτηρ, τῆς ξενοδόχου ὑπομνησθεῖσα γυναικός. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ἀρά γε, ὦ Κλήμη, ἀληθῶς νενόμικας φιλανθρωπίας ἔργον πεποιηκέναι τήν σε τεκοῦσαν, καθ' ὃ [69] τὴν ὑπὸ ναυαγίου αὐτὴν ὑποδεξαμένην ἠμείψατο· ἢ ὡς μητρὶ χαριζόμενος τοῦτο εἴρηκας; Εἰ δὲ μὴ χαριζόμενος, ἀλλ' ὡς ἀληθεύων ἔφης, ἔοικάς μοι ἀγνοεῖν τί ποτέ ἐστι φιλανθρωπίας μέγεθος, ἥ τις ἐστὶν ἄνευ τοῦ φυσικῶς πείθοντος ἡ πρὸς οἷον δή ποτε στοργὴ, καθ' ὃ ἄνθρωπός ἐστιν. B Ἀλλ' οὐδὲ ἡ ξενοδόχος ἡ ὑπὸ ναυαγίου τὴν [70] τεκοῦσαν ὑποδεξαμένη, φιλάνθρωπος ἂν [71] παρ' ἐμοὶ [72] λέγοιτο. Ὑπὸ γὰρ ἐλέους κολασθεῖσα ἐπέπειστο [73] γενέσθαι γυναικὸς εὐεργέτις, ναυαγίῳ περιπεσούσης, τέκνα πενθούσης, ξένης, γυμνῆς, μεμονωμένης, καὶ σφόδρα ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ὀλοφυρομένης. Ἐν τοσαύταις οὖν αὐτὴν συμφοραῖς οὖσαν τίς οὐκ ἂν ἰδὼν ἐλεήσειε [47] καὶ τῶν ἀσεβῶν; Ὥστε οὔπω φιλανθρωπίας ἔργον οὐδὲ ἡ ξενοδόχος γυνὴ πεποιηκυῖα πρὸς αὐτὴν φαίνεται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐπὶ μυρίαις συμφοραῖς ἐλέου πρὸς εὐεργεσίαν κεκινημένη. Καὶ γὰρ ἥ σε τεκοῦσα βίου εὐπορήσασα καὶ τὴν ξενοδόχον ἀμειψαμένη, οὐ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ φιλίας ἐποίησεν ἔργον. Πολλὴ δὲ διαφορὰ μεταξὺ φιλίας τε καὶ φιλανθρωπίας· ὅτι ἡ μὲν φιλία ἐξ ἀμοιβῆς γίνεται, ἡ φιλανθρωπία δὲ ἄνευ τοῦ φυσικῶς C πείθοντος, πάντα ἄνθρωπον, καθὸ ἄνθρωπός ἐστι, φιλοῦσα εὐεργετεῖ· εἰ μὲν οὖν ἡ ἐλεήσασα ξενοδόχος αὕτη, καὶ ἀδικήσαντας ἐχθροὺς ἐλεοῦσα εὐεργετεῖ, φιλάνθρωπος ἂν εἴη· εἰ δὲ διότι [75] φίλη ἢ ἐχθρὰ ἡ φίλη τοιαύτη [76], τοῦ τινος αἰτίου φίλη ἐστὶν ἢ ἐχθρὰ, οὐ τοῦ ἀνθρώπου.

XCIV. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Οὐ δοκεῖ σοι οὖν φιλάνθρωπος εἶναι κἂν ἡ ξενοδόχος, ξένην ἣν οὐκ ἠπίστατο εὐεργετήσασα; Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐλεήμονα μὲν αὐτὴν εἰπεῖν ἐπίσταμαι, φιλάνθρωπον δὲ οὐ τολμῶ λέγειν, ἅτε δὴ μηδὲ τὴν τεκοῦσαν φιλότεκνον· ὑπὸ ὠδίνων γὰρ καὶ ἀνατροφῆς στέργειν πέπεισται· ὥσπερ γὰρ ὁ ἐρῶν ὑπὸ τῆς συνηθείας κολακεύεται, καὶ ὁ φίλος ὑπὸ τῆς ἀμοιβῆς· οὕτω καὶ ὁ ἐλεῶν, ὑπὸ τῆς συμφορᾶς. Πλὴν ἐγγὺς ὁ ἐλεήμων τῷ φιλανθρώπῳ· D ὅτι ἄνευ τοῦ τι θηρᾶσαι καὶ λαβεῖν, εὐεργετεῖν πείθεται· οὔπω δὲ καὶ φιλάνθρωπος. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Ἐπὶ ποίαις οὖν πράξεσι φιλάνθρωπός τις εἶναι δύναται; Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ἐπεὶ ὁρῶ σε γλιχόμενον ἀκοῦσαι, τί ποτέ ἐστι φιλανθρωπίας ἔργον, οὐκ ὀκνήσω εἰπεῖν· φιλάνθρωπος ἐκεῖνός ἐστιν καὶ ἐχθροῖς ἡμέρως καὶ εὐεργετικῶς προσφερόμενος. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, σαφῶς ἄκουε. Τὴν φιλανθρωπίαν ἐκ δύο μοι νόει συγκεῖσθαι μερῶν· ὧν τὸ μὲν αὐτῆς

VARIÆ LECTIONES.

[68] *Clement.*, hom. XII, c. 25 etc. [69] al. καθό, al. καθ' ὅτι ἐπί. Al. καθότι τὴν ἀπό. [70] al. inser. σε. [71] deest in al. [72] Παρ' ἐμοί. Unus liber παρ' ἐμοῦ, qui etiam καταχλασθεῖσα exhibet, ubi κολασθεῖσα. Cot. [73] al. πέπειστο. [74] ἠλέησε. [75] al. δι' ὅτι, al. διάτι. [76] al. καὶ διά τι ἐχθρὰ ἢ φίλη, ἡ τοιαύτη.

ἐλεημοσύνη, τὸ δὲ ἀγάπη ἐστὶν ἡ πρὸς τὸν πλησίον· πλησίον δὲ ἀνθρώπῳ ἐστὶν, ὁ πᾶς ἄνθρωπος, οὐχ ὅτι εἷς ἄνθρωπος· ἄνθρωπος γάρ ἐστι καὶ κακὸς καὶ ὁ ἀγαθὸς, καὶ ἐχθρὸς καὶ φίλος. Χρὴ οὖν τὸν φιλανθρωπίαν ἀσκοῦντα, μιμητὴν εἶναι Θεοῦ, εὐεργετοῦντα [77] δὲ δικαίους τε καὶ ἀδίκους, ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν τῷ νῦν κόσμῳ τόν τε ἥλιον καὶ τοὺς ὑετοὺς αὐτοῦ πᾶσι παρέχων [78]. Εἰ δὲ θέλεις ἀγαθοὺς μὲν εὐεργετεῖν, κακοὺς δὲ κολάζειν, κριτοῦ ἔργον πράττειν ἐπιχειρεῖς.

XCV. Κἀγὼ ἔφην· Ἆρά γε καὶ ὁ Θεὸς πότε [78*] μέλλων κρίνειν, ὡς διδάσκεις ἡμᾶς, οὐ φιλάνθρωπός ἐστι (10); Καὶ ὁ Πέτρος· Τοὐναντίον λέγεις. Ἐπειδὴ γὰρ κρίνει, φιλάνθρωπός ἐστι· φιλῶν γὰρ καὶ ἐλεῶν τοὺς ἠδικημένους, τιμωρεῖται τοὺς ἀδικήσαντας. Κἀγὼ ἔφην· Οὐκοῦν, εἰ κἀγὼ ἀγαθοὺς μὲν εὐεργετῶ, τοὺς δὲ ἀδικοῦντας καθ' ὃ ἀνθρώπους ἠδίκησαν τιμωροῦμαι, φιλάνθρωπός εἰμι. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Εἰ μετὰ τοῦ πρόγνωσιν ἔχειν, ἐφεῖτό σοι καὶ ἡ τοῦ κρίνειν ἐξουσία, ὀρθῶς ἂν τοῦτο ἐποίεις· διὰ μὲν τοῦ εἰληφέναι τὴν ἐξουσίαν, καταδικάζων οὓς ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε· διὰ δὲ τὴν πρόγνωσιν (11) ἀπταίστως ἐν τῷ κρίνειν, οὓς μὲν ὡς δικαίους δικαιῶν, οὓς δὲ ὡς ἀδίκους καταδικάζων. Κἀγὼ ἔφην. Ὀρθῶς ἔφης καὶ ἀληθῶς· ἀδύνατον γάρ τινα πρόγνωσιν οὐκ ἔχοντα κρίνειν ὀρθῶς. Ἐνίοτε γὰρ φαίνονταί τινες ἀγαθοὶ, ἀθέμιτα κρύφα διαπραττόμενοι· ἔνιοι δὲ ἀγαθοὶ, ὑπὸ διαβολῆς ἐχθρῶν κακοὶ ὑπολαμβανόμενοι. Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦ βασανίζειν καὶ ἀνακρίνειν ἐξουσίαν τις ἔχων δικάζει, οὐδὲ οὕτως ἕξει πάντως τὸ δικαίως δικάζειν· ἔνιοι γὰρ φονεῖς ὄντες, εἶτα τὰς βασάνους ὑπενεγκόντες, ἀφείθησαν ὡς ἀθῷοι· ἕτεροι δὲ πάλιν ἀθῷοι τυγχάνοντες, τὰς βασάνους οὐχ ὑπομείναντες, καὶ διὰ τοῦτο καταψευσάμενοι ἑαυτῶν, ὡς αἴτιοι ἐκολάσθησαν.

XCVI. Καὶ ὁ Πέτρος, Ἔχει μετρίως καὶ ταῦτα, ἔφη· τὸ δὲ μεῖζον ἄκουσον. Ἐνίων ἀνθρώπων ἁμαρτανόντων ἢ εὖ πραττόντων, ἃ μὲν ὧν ποιοῦσιν ἴδιά ἐστιν αὐτῶν, ἃ δὲ καὶ ἀλλότρια· δίκαιον δὲ ἕκαστον ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἁμαρτήμασι τιμωρεῖσθαι, ἢ ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἀμοιβῆς ἀξιοῦσθαι· ἀδύνατον δέ τινι πλὴν προφήτῃ μόνῳ πρόγνωσιν (12) ἔχοντι ὑπό τινος γενόμενα εἰδέναι σαφῶς, ποῖα μὲ αὐτοῦ

munifice se gerit. Quod autem ita habeat, manifesto audi. Mihi cogita, humanitatem ex duabus partibus constare; quarum una quidem misericordia sit; altera vero, dilectio in proximum: proximus autem homini est, quilibet homo, nedum unus homo; homo enim est, etiam malus, et bonus, hostis pariter ac amicus. Oportet ergo eum qui humanitatem colit, imitatorem Dei esse, et de justis atque injustis bene mereri; sicut ipse Deus in hoc mundo solem imbresque suos cunctis præbet [79]. Quod si vis bonis quidem benefacere, malos vero punire, judicis munus implere niteris.

XCV. Et ego dixi: Igitur et Deus, qui tum judicaturus est, ut nos doces, non est humanus? Ac Petrus: Pugnantia loqueris. Nam quia judicat, humanus est: diligens enim ac miseratus injuria affectos, injuriam inferentes plectit. Et ego, Itaque, inquam, si ipse bonis benefacio, et injuriosos quia injurii erga homines fuerunt castigo, humanus sum. Et Petrus respondit: Si una cum prænotione concederetur tibi et judicandi potestas, recte id faceres: per acceptam quidem potestatem, condemnans eos quos Deus creavit; per prænotionem vero inculpate in judicando, tum alios tanquam justos absolvens, tum alios tanquam injustos damnans. Et ego dixi: Recte locutus es ac vere: fieri enim nequit, ut qui prænotione caret, judicet recte Interdum quippe nonnulli videntur boni, qui illicita clam perpetrant: nonnulli vero boni, hostium calumnia mali esse creduntur. Sed et si quis potestate torquendi et quæstionem habendi præditus judicet, neque sic poterit omnino juste judicare: quidam enim, cum homicidæ essent, postea quæstionis tormenta sustinentes, dimissi sunt, velut innoxii; et alii rursus, qui innocentes erant, cum tormenta ferre non potuissent, ideoque contra se mentiti fuissent, tanquam rei affecti sunt supplicio

XCVI. Tum Petrus: Atque hæc, inquit, modica sunt; audi vero majus quidpiam. Quando aliqui homines peccant, vel bene agunt; eorum quæ operantur, alia ipsorum propria sunt, alia etiam aliena: æquum vero est unumquemque pro delictis propriis dare pœnas, aut pro recte factis præmio donari. Fieri autem eon potest, ut quispiam, nisi solus propheta, qui prænotionem habet, ab aliquo

VARIÆ LECTIONES.

[77] deest in al. [78] al. παρέχει. [78*] Sic. F. leg. ποτε, Lat. vero *aliquando* loco *tum* ED. PATR. [79] Matth. v, 45.

VARIORUM NOTÆ.

(10) Οὐ φιλάνθρωπός ἐστι. Melius vertisset noster: *hominum amans*, quam *humanus*, ambiguitatis vitandæ causa. Sed ubique verba lectori adnumerat, non appendit. Vir doctus, qui ex ore *Henr. Valesii* excepit versionem Historicorum ecclesiasticorum, animadverterat virum summum interdum nimium a verbis abscedere, sed ipse nimis adhærens perpetuo βαρβαρίζει, nec semper feliciter potestatem vocum Græcarum exprimit. Hoc obiter et semel, quod sexcenties dici potuit, hic adnotandum censui. CLER.

(11) Τὴν πρόγνωσιν. Hic vox πρόγνωσις non est *pronotio*; judex enim prænosse delicta minime necesse habet, sed tantum scire præterita; neque enim pœnas sumit de futuris flagitiis, sed de præteritis. Igitur πρόγνωσις, apud hunc scriptorem, est hoc loco τῶν πρότερον γεγονότων γνῶσις, seu cognitio eorum quæ prius facta sunt ab iis, de quibus sententia fertur. An vero usquam alibi hæc vox hoc significatu occurrat, fateor me ignorare. ID.

(12) Πρόγνωσιν. Hic quoque hac voce significatur τῶν γενομένων γνῶσις, ut sequentia verba ostendunt; neque enim cum prævisione futurorum in prophetis conjuncta fuit cognitio præteritorum; ita ut posterior e priore sequeretur. CLER.

gesta certo sciat; quænam quidem ejus propria sint, quænam vero non sint. Et ego, Vellem, inquam, audire, quo modo ex criminibus alia quidem sint propria, alia vero aliena. Et Petrus mihi respondit : Dominus noster Jesus Christus Filius Dei dixit : *Oportet ut veniant bona. Beatus autem*, inquit, *per quem veniunt. Similiter necesse est, ut etiam veniant mala : væ autem illi per quem veniunt* [81]. Porro si per malos veniunt mala, et per bonos bona inferuntur; inesse unicuique oportet, sive bonum sive malum gesserit, ut et quod a Spiritu dictum fuit : *Qui reddet unicuique secundum opera ejus* [83], verum sit prorsus ac indubium. [84]Sed tamen qui virtutem omnino affectat, debet, quemadmodum dixit Christus, inimicos quoque diligere et præterea pro illis orare, et conviciantibus benedicere, et calumniantibus condonare [85]. Sic enim diligens erit mandatorum custos; atque venia omnium peccatorum ob chariratem erga proximum accepta, e vita discedet.

XCVII. [86] His ego auditis : Multa, inquam, facere possumus: at inimicis benefacere, omnes eorum injurias tolerando, ut insit in humana natura, impossibile puto. Tum Petrus respondit : Recte locutus es. Cum enim humanitas causa sit immortalitatis, multo constat. Nam si quis certo sibi persuadeat, inimicos, dum quos oderunt vexant ad tempus, liberationis ab æterno supplicio illis auctores esse, eos tanquam beneficos amore complectetur. Aliter autem nemo potest hoc mandatum perficere, nisi valde Deum diligat, et in illius timore sit institutus. Ait enim : *Initium sapientiæ timor Dei* [90]. Qui autem timore Dei imbutus fuerit, ad charitatem omnino perveniet, eodemque loco habebit proximum, quo seipsum. Ista postquam Petrus dixit vespera succedente, ad somnum nos contulimus

XCVIII. [92] Exorto autem mane, ingressus Petrus, ait : Clemens cum matre sua Matthidia et mea uxore simul in curru consideant. Pergentibus autem nobis per viam quæ Balanæas ducit, interrogavit me mater, quo modo pater ageret. Dixit ego: Ad indagationem tui et geminorum liberorum Faustini et Faustiani egressus, incompertus manet : puto autem eum mox obiisse vel enim incidisse in naufragium, vel in via cecidisse vel dolore exedente tabem esse passum. Illa vero audiens, et in lacrymas effusa, ingemuit quidem, ac ægre habuit : verum quod me invenisset, multum de mœrore de-

A ἐστιν ἴδια, ποῖα δὲ οὐκ ἔστι. Κἀγὼ ἔφην· Ἐβουλόμην μαθεῖν πῶς τῶν ἀδικημάτων [80], τὰ μὲν ἴδια, τὰ δὲ ἀλλότρια. Καὶ ὁ Πέτρος μοι ἀπεκρίνατο· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔφη· Τὰ ἀγαθὰ ἐλθεῖν δεῖ. Μακάριος δὲ, φησὶ, δι' οὗ ἔρχεται (13). Ὁμοίως ἀνάγκη καὶ τὰ κακὰ ἐλθεῖν· οὐαὶ δὲ δι' οὗ ἔρχεται. Εἰ δὲ διὰ κακῶν ἔρχεται τὰ κακὰ, καὶ διὰ ἀγαθῶν ἀγαθὰ φέρεται, προσεῖναι δεῖ ἑκάστῳ [82] εἴτε ἀγαθὸν ἔπραξεν, εἴτε φαῦλον, ἵνα καὶ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· Ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀληθὲς ᾖ πάντως καὶ ἀναμφίλογον. Πλὴν ἀλλὰ τὸν ἀρετῆς ὅλως ἀντιποιούμενον, δέον ἐστὶν ὡς ὁ Χριστὸς εἴρηκε, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾷν· ἔτι μὴν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν εὔχεσθαι, καὶ τοὺς λοιδοροῦντας εὐλογεῖν, καὶ τοῖς ἐπηρεάζουσι συγχωρεῖν. B Οὕτω γὰρ ἀκριβὴς ἔσται φύλαξ τῶν ἐντολῶν, καὶ τὰ ἁμαρτήματα πάντα διὰ τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀγάπης συγχωρηθεὶς, ἀπελεύσεται.

XCVII. Τούτων ἀκούσας αὐτὸς, Πολλὰ [87] μὲν πράττειν [88] δυνατὸν, ἔφην· ἐχθροὺς δὲ εὐεργετεῖν, πᾶσαν αὐτῶν ὑποφέροντα τὴν ἐπήρειαν, οὐκ οἶμαι δυνατὸν ἀνθρωπείᾳ προσεῖναι φύσει. Καὶ ὁ Πέτρος, Ὀρθῶς ἔφης, ἀπεκρίνατο. Ἀθανασίας γὰρ αἰτία οὖσα ἡ φιλανθρωπία, πολλοῦ δίδοται. Ἐὰν γὰρ πληροφορηθῇ τις, ὅτι οἱ ἐχθροὶ πρὸς καιρὸν κακουχοῦντες οὓ μισοῦσιν, αἰωνίου κολάσεως ἀπαλλαγῆς αὐτοῖς [89] αἴτιοι γίνονται, ὡς εὐεργέτας αὐτοὺς ἀγαπήσουσιν. Ἄλλως δὲ ἀδύνατόν τινα τὴν τοιαύτην ἐντολὴν κατορθῶσαι, εἰ μὴ σφόδρα τὸν Θεὸν ἀγαπῶν εἴη, τῷ τούτου φόβῳ C παιδαγωγούμενος. Φησὶ γάρ· Ἀρχὴ σοφίας φόβος Θεοῦ [91]. Τῷ ἐκείνου δὲ φόβῳ στοιχειωθείς τις, εἰς ἀγάπην ἥξει πάντως, καὶ οὕτως ἕξει καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἑσπέρας ἐπικαταλαβούσης, εἰς ὕπνον ἐτράπημεν.

XCVIII. Ὄρθρου δὲ γενομένου [93], εἰσιὼν ὁ Πέτρος ἔφη· Ὁ μὲν Κλήμης μετὰ τῆς ἑαυτοῦ μητρὸς Ματθιδίας, καὶ τῆς ἐμῆς γυναικὸς, ἅμα ἐπὶ τοῦ ὀχήματος καθεζέσθωσαν. Ὁρμώντων δὲ ἡμῶν τὴν ἐπὶ Βαλαναίας [94] ὁδὸν, ἐπύθετό μου ἡ μήτηρ, πῶς ὁ πατὴρ διάγει. Κἀγὼ ἔφην· Ἐπὶ ζήτησίν σου καὶ τῶν διδύμων υἱῶν, Φαυστίνου τε καὶ Φαυστινιανοῦ ἐξελθὼν, ἀνεύρετος μένει· οἶμαι δὲ τάχα καὶ τελευτῆσαι αὐτὸν, ἢ ναυαγίᾳ περιπεσόντα, ἢ ἐν ὁδῷ σφαλέντα [95], ἢ τηκεδόνι λύπης μαρασμὸν ὑπομείναντα [96]. Ἡ δὲ ἀκούD σασα καὶ ἐπίδακρυς γενομένη, ἐστέναζε μὲν καὶ λυπηρῶς εἶχε· τῇ δ' ἐμῇ εὑρέσει τὸ πολὺ τῆς λύπης

VARIÆ LECTIONES.

[80] al. add. ἢ κατορθωμάτων. [81] Matth. XVIII; Luc. XVII· [82] al. add. τὸ ἴδιον. [83] Rom. II, 6. [84] Clement. hom. XII, cap. 32. [85] Matth. V; Luc. VI. [86] Clement., hom. XXI, c. 33. [87] al. τ' ἄλλα. [88] al. præpon. εἶναι. [89] al. αὐτῆς. [90] Prov. I, 7. [91] al. κυρίου. [92] Clement. hom. XIII. c. 1, etc. Recogn. l. VII, c. 25, etc. [93] διαγενομένου. [94] al. Βαλανέας. [95] Quid si σφαγέντα. [96] ὑπομεῖναι.

VARIORUM NOTÆ.

(13) Τὰ ἀγαθὰ ἐλθεῖν δεῖ. Μακάριος δὲ, φησὶ, δι' οὗ ἔρχεται, etc. Vix crediderim, in exemplari Ebionitico Matthæi, ita lectum. Verisimilius mihi videtur citari hic textum loci, aut potius collectionem Ebionitæ; quasi diceret : Ut dixit Christus oportere esse scandala : sic etiam oportet esse bona et quemadmodum dixit : Væ scandalorum auctori ita et euge dicet rerum bonarum auctori. ID.

παρεμυθεῖτο. Κατηντήσαμεν οὖν εἰς Βαλαναίας [97] (14), καὶ τῇ ἐπιούσῃ εἰς Πάλτον [98] ἤλθομεν, κἀκεῖθεν εἰς Γάβαλα. Τῇ δὲ ἑτέρᾳ κατηντήσαμεν εἰς Λαοδίκειαν. Καὶ ἰδοὺ πρὸ τῶν θυρῶν Νικήτης τε καὶ Ἀκύλας ἀπήντων ἡμῖν, καὶ καταφιλήσαντες ἦγον ἐπὶ τὴν ξενίαν [99]. Ὁ δὲ Πέτρος καλὴν καὶ μεγάλην πόλιν ἰδὼν, Ἄξιον, ἔφη, ἐνταῦθα ἡμέρας ἡμᾶς προσμεῖναι. Δυνατὸν γὰρ ἐν τῷ πλήθει, καί τινας εὑρέσθαι τῆς τοῦ Χριστοῦ μερίδος ἀξίους. Ὁ μὲν οὖν Νικήτης καὶ Ἀκύλας ἐπυνθάνοντό μου, τίς ἂν εἴη ἡ ξένη αὕτη γυνή. Κἀγὼ ἔφην· Ἐμὴ μήτηρ, ἣν ἐπιγνῶναί μοι ὁ Θεὸς διὰ Πέτρου τοῦ Κυρίου μου ἐδωρήσατο.

XCIX. Ταῦτά μου εἰπόντος, ὁ Πέτρος αὐτοῖς ἐν κεφαλαίῳ πάντα ἐξέθετο, ὅσα τε παρὰ τῆς μητρὸς ἀκούσειε, καὶ ὅσα πρότερον παρ' ἐμοῦ μάθοι, περί τε τοῦ πεπλασμένου ὀνείρου περί τε τῆς ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ καὶ τῶν υἱῶν ναυαγίας, καὶ ὅπως ὕστερον ὁ πατὴρ εἰς ἀναζήτησιν τῆς γυναικὸς καὶ τῶν διδύμων αὐτῆς παίδων ἐκβὰς, ἄχρι τῆς δεῦρο διέμεινεν ἄγνωστος, κινδύνῳ τυχὸν καὶ αὐτὸς θαλαττίῳ περιπεσών.

C. Τούτων οὕτω κεφαλαιωδῶς ῥηθέντων ὑπὸ τοῦ Πέτρου, ὁ Νικήτης καὶ Ἀκύλας καταπλαγέντες· Ἆρά γε, Δέσποτα καὶ Κύριε τῶν ἁπάντων, εἶπον, ἀληθὲς, ἢ ὄνειρός ἐστι ταῦτα; Καὶ ὁ Πέτρος, Εἰ μὴ κοιμώμεθα, ἔφη, ἀληθὲς τυγχάνει. Οἱ δὲ βραχὺ μείναντες, καὶ ὥσπερ ἐπὶ συννοίας γενόμενοι, Ἡμεῖς ἐσμεν Φαυστῖνος καὶ Φαυστινιανὸς, ἔφασιν· καὶ ἀπαρχῆς, σοῦ διαλεγομένου, ἀλλήλοις ἐμβλέποντες, πολλὰ περὶ αὐτῶν κατεστοχαζόμεθα, μὴ ἄρα οὐχ ἡμῖν διαφέρῃ τὰ λεγόμενα, λογιζόμενοι ὅτι πολλὰ παρόμοια γίνεται ἐν τῷ βίῳ· διὸ καὶ ἐσιωπῶμεν παλλόμενοι τὰς καρδίας. Πρὸς δὲ τὸ τέλος νῦν τῶν λεγομένων ἰδόντες, καὶ γνόντες ἀκριβῶς, ὅτι περ ἡμῖν διαφέρει τὰ εἰρημένα, τότε ἑαυτοὺς ἀνωμολογήσαμεν. Καὶ τοῦτο εἰπόντες, μετὰ δακρύων ἐπεισῆλθον τῇ μητρὶ, καὶ κοιμωμένην εὑρόντες περιπλέκεσθαι ἤδη ἐβούλοντο. Ὁ δὲ Πέτρος ἐκώλυσεν αὐτοὺς, εἰπών· Ἐάσατέ με, αὐτὸς ὑμᾶς τῇ μητρὶ προσαγάγω, μήπως ὑπὸ τῆς πολλῆς αἰφνιδίου χαρᾶς, καὶ εἰς ἔκστασιν ἔλθοι φρενῶν, ἅτε δὴ καὶ κοιμωμένη, καὶ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὕπνου ἀπησχολημένον ἔχουσα.

CI. Ὅμως ἐπεὶ κόρον ἔσχε τοῦ ὕπνου, διεγερθείσῃ τῇ μητρὶ, ὁ Πέτρος περὶ θεοσεβείας αὐτῇ διαλεχθεὶς πρότερον καὶ εἰπών· Γινώσκειν σε θέλω, γύναι, τῆς ἡμετέρας πίστεως τὴν ἀκρίβειαν. Ἕνα γὰρ Θεὸν σέβομεν τὸν πεποιηκότα οὐρανόν τε καὶ γῆν, καὶ ὃν ὁρᾷς κόσμον· καὶ τούτου φυλάσσομεν τὸν νόμον, περιέχοντα ἐν πρώτοις αὐτὸν σέβειν μόνον, καὶ τὸ αὐτοῦ ἁγιάζειν ὄνομα, τιμᾷν τε γονεῖς καὶ σωφρονεῖν, βιοῦντας ἀνεπιλήπτως, καὶ τραπέζης ἐθνικῆς μὴ μετέχειν, διὰ τὸ ἀκαθάρτως αὐτοὺς πολιτεύεσθαι. Ὅταν δὲ πείσωμεν αὐτοὺς τὰ τῆς ἀληθείας φρονεῖν τε καὶ

trahebat. Pervenimus ergo Balanæas: et sequenti die Paltum ivimus et inde Gabala aliaque die Laodiceam devenimus. Cum ecce ante portas occurrunt nobis Nicetas et Aquila; et osculati, ducunt ad hospitium. Petrus autem pulchram et magnam civitatem videns: Æquum est, inquit, nos hic aliquot dies commorari: fieri enim potest, ut in tanta multitudine quidam reperiantur Christi sorte ac partibus digni. Cæterum Nicetas et Aquila percontabantur me, quænam esset illa mulier extera. Et ego dixi: Mater mea est, quam ut agnoscerem, Deus mihi per dominum meum Petrum concessit.

XCIX. Hæc postquam dixi; Petrus illis cuncta summatim exposuit; tum quæ ex matre audivisset, tum quæ antea ex me comperisset; nimirum, de somnio conficto, de naufragio una cum liberis facto, et quemadmodum postea pater ad investigationem uxoris atque geminorum ejus natorum profectus, usque adhuc manserit ignotus, fortassis ipse quoque in maris discrimen delapsus.

C. His ita capitulatim a Petro relatis, Nicetas et Aquila stupore percussi dixerunt: Here ac Domine omnium, verumne est quod narratur, an somnium? Et Petrus, Nisi dormimus, inquit, res ita habet. At illi paululum morati, ac velut cogitabundi: Nos, inquierunt, sumus Faustinus et Faustinianus: atque ab initio tuæ narrationis, alter alterum inspicientes, plurimum circa nos considerabamus num quæ dicebantur ad nos pertinerent; reputantes, multa similia in vita contingere: quocirca et siluimus, cum cor nostrum palpitaret. Nunc vero in fine sermonis, videntes ac probe scientes, quæ a te dicta sunt, ad nos pertinere, tunc nos declaravimus. Atque hoc dicto, cum lacrymis properabant ad matrem, eamque dormientem nacti, protinus complecti volebant. Sed Petrus prohibuit, dicens: Sinite me; ipse vos ad matrem adducam; ne forte multo gaudio repente adveniente, in animi stuporem incidat; utpote quæ etiam dormiat, spiritumque somno habeat occupatum.

CI. Cæterum postquam somnum ad satietatem cepit, ac experrecta est mater, Petrus ad illam prius sermonem habuit de cultu Dei, ac dixit: Scire te volo, mulier, nostræ fidei disciplinam [100]. Unum enim Deum colimus, effectorem cœli et terræ, et hujus quem vides mundi; ejusque legem servamus, quæ in primis continet, ipsum solum colendum esse, sanctificandum nomen ejus, honorandos parentes, temperanter vivendum et inculpate; nec mensam cum gentilibus communem habendam, quod impuram vitam degant. Cum autem eis persuaserimus

VARIÆ LECTIONES.

[97] al. Βαλανέας. [98] al. Πάλταν. [99] al. οἰκίαν. [100] I. Rec. l. x, c. 47.

VARIORUM NOTÆ.

(14) Βαλαναίας, etc. De situ horum Syriæ locorum vide quæ collegit Christoph. Cellarius. *Geogr. Ant.* lib. III, cap. 21. CLER.

sentire ac facere ea quæ ad veritatem spectant, sacro baptismo in ter beata quadam nominis invocatione eis donato, tum demum una cum illis etiam vescimur. Alioqui nec si pater sit, aut mater, aut uxor, aut proles, aut frater, aut quivis alius naturali amore charus, cum ipso cibum sumere licitum est nobis. Hoc quippe præsertim ob fidem agimus. Ne igitur contumeliam existimes, quod nunc tecum filius cibum non capiat, usquequo tu eadem nobiscum sentias et agas.

CII. His illa auditis, ait: Quid ergo impedit hodie me baptizari? quæ et ante quam viderem te, eos qui dicuntur esse dii aversata sum, per hanc ratiocinationem, quod cum multa fere quotidie ipsis immolarem, mihi in adversis rebus non adfuerint. De stupro autem quid oportet me dicere? quandoquidem nec divitem deliciæ me ad hoc pellexerint; nec subsecuta paupertas eo venire me compulerit; ut quæ pudicitiam velat maximum bonum capesserem; cujus gratia et in tantam calamitatem deveni. Sed nec te arbitror, domine mi Petre, ignorare, majorem cupiditatem ex læta fortuna oriri: unde ego quæ in secundis rebus temperate vixi, in afflictione me voluptatibus non dedo. Neque vero nunc animum meum existimes ægritudine esse liberum, qui aliquantum consolationis nactus est per Clementis recognitionem. Succedens namque tristitia ex duobus liberis meis nata, hoc qualecunque gaudium obscurat. Non enim adeo nos contristat, eos in mari male periisse, quam sine pietate erga Deum, una cum animis interiisse eorum corpora. Pater autem eorum, meusque maritus, quemadmodum per Clementem comperi, ad quærendum me ac liberos progressus, tot annis non comparet: prorsus vero et ipse obiit. Etenim miser, ob continentiam diligebat me et erat amans liberorum: quare cunctis nobis, a se super omnia dilectis, orbatus senex, præ maximo dolore occubuit.

CIII. Matrem vero hæc locutam audientes liberi non amplius, secundum Petri admonitionem, se continere potuerunt: sed exurgentes, tum complectebantur eam, et cum lacrymis deosculabantur. Ob quod mater attonita, quid hoc sibi vellet, præ stupore juxta atque ignoratione rerum, interrogabat. Statimque Petrus dixit: Advoca, o mulier, fortiter mentem tuam, ut natis tuis fruaris jucunde. Hi enim sunt Faustinus et Faustinianus, quos aiebas in pelago obiisse, quosque dum luges, vitam tuam is luctus non vitalem efficiebat. Qui vero alter eorum Nicetas, alter Aquila vocetur, ipsi auspicato dicant et doceant. Hæc Petro dicente, mater, gaudio immodico repleta, propemodum et spiritui defecit: attamen recolligens se, ac velut sui compos facta: Filii mei optatissimi, inquit, filii dulcissimi,

A ποιεῖν, τοῦ ἱεροῦ βαπτίσματος ἀξιώσαντες ἐν τρισμακαρίᾳ τινὶ ἐπονομασίᾳ, τότε δὴ αὐτοῖς καὶ συναυλιζόμεθα [1]. Ἐπεὶ οὐδ' ἂν πατὴρ ἢ μήτηρ τυγχάνῃ, ἢ γυνὴ, ἢ τέκνον, ἢ ἀδελφὸς, ἢ ἄλλος τις ἐκ φύσεως τὴν στοργὴν ἔχων, συνεστιᾶσθαι αὐτῷ θεμιτὸν ἡμῖν. Πίστει γὰρ διαφερόντως τοῦτο ποιοῦμεν· Μὴ οὖν ὕβριν ἡγήσῃ, τὸ μὴ νῦν συνεστιᾶσθαί σοι τὸν υἱὸν, ἄχρις ἂν [2] τὰ αὐτὰ ἡμῖν φρονῇς καὶ ποιῇς

CII. Ἡ δὲ ἀκούσασα, ἔφη· Τί οὖν κωλύει με σήμερον βαπτισθῆναι; Ἥτις καὶ πρὸ τοῦ ἰδεῖν σε, τοὺς λεγομένους θεοὺς ἀπεστράφην λογισμῷ τοιούτῳ, ὅτι πολλὰ σχεδὸν καθ' ἡμέραν θυούσῃ μοι τούτοις, ἐν ταῖς ἀνάγκαις οὐ παρεστάθησάν μοι. Περὶ δὲ μοιχείας τί δεῖ με καὶ λέγειν; ὁπότ' ἂν οὐδὲ πλουτοῦ-
B σαν τρυφή με πρὸς τοῦτο ἠπάτησεν· οὐδὲ ἡ μετὰ ταῦτα πενία ἐπὶ τοῦτο γε ἐλθεῖν κατηνάγκασεν, ἅτε δὴ τῆς σωφροσύνης ὡς μεγίστου καλοῦ ἀντιποιουμένης μου· ἧς ἕνεκα, καὶ εἰς τοσαύτην ἦλθον περίστασιν. Ἀλλ' οὐδέ σε οἶμαι, κύριέ μου Πέτρε, ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ πλείων ἐπιθυμία ἐξ εὐθυμιῶν γίνεται· ὅθεν ἐγὼ ἐν εὐθυμίᾳ σωφρονήσασα, ἐν δυσθυμίᾳ πρὸς ἡδονὰς ἑαυτὴν οὐκ ἐκδίδωμι. Ἀλλὰ μηδὲ νῦν κακουχίας ἀπηλλάχθαι νομίσῃς μου τὴν ψυχὴν, τὴν ποσῶς παραμυθίας τυχοῦσαν, διὰ τὴν Κλήμεντος ἀναγνώρισιν. Ἀντεισερχομένη γὰρ ἡ ἐκ τῶν δύο μου τέκνων ἀθυμία [3], καὶ τὴν ποσῶς ἀμαυροῖ χαράν. Λυπεῖ γὰρ ἡμᾶς οὐ τοσοῦτον τὸ ἐν τῇ θαλάσσῃ τούτους παραπολέσθαι, ὅσον καὶ [4] χωρὶς τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας διαφθαρῆναι μετά γε οὧν ψυχῶν αὐτοῖς καὶ τὰ σώματα.
C Ὁ δὲ τούτων πατὴρ, ἐμὸς δὲ σύνευνος, ὡς παρὰ Κλήμεντος ἔμαθον, ἐπί τε τὴν ἐμὴν καὶ τῶν υἱῶν ζήτησιν ἐκβὰς, τοσούτοις ἔτεσιν ἀφανής ἐστι· πάντως δὲ καὶ αὐτὸς ἐτελεύτησε. Καὶ γὰρ ὁ ταλαίπωρος ὑπὸ σωφροσύνης με ἀγαπῶν, φιλότεκνος ἦν· ὅθεν πάντων ἡμῶν τῶν ὑπὲρ πάντα ἠγαπημένων αὐτῷ στερηθεὶς ὁ γέρων, ὑπὸ μεγίστης ἀθυμίας διαπεφώνηκε.

CIII. Τῆς δὲ μητρὸς ταῦτα λεγούσης ἀκούοντες οἱ παῖδες, οὐκέτι κατὰ τὴν τοῦ Πέτρου παραίνεσιν ἠδύναντο στέγειν· ἀλλ' ἀναστάντες περιεπλέκοντο τότε αὐτῇ, καὶ δάκρυσι [5] κατεφίλουν· Ἐφ' ᾧ δὴ καὶ ἡ μήτηρ καταπλαγεῖσα, τί θέλοι τοῦτο εἶναι, ὑπὸ ἐκστάσεως ὥσπερ καὶ ἀγνοίας τῶν γινομένων, ἠρώτα. Καὶ ὁ Πέτρος εὐθύς, Παράστησον, ὦ γύναι, εἴρηκε, γεν-
D ναίως τὸν νοῦν σου, ὥστε τῶν σῶν ἡδέως ἀπολαῦσαι τέκνων. Οὗτοι γάρ εἰσι Φαυστῖνος καὶ Φαυστινιανὸς, οὓς ἔλεγες ἐν βυθῷ τεθνάναι, καὶ ὧν τὸ πένθος ἀβίωτον ἐτίθει σου [6] τὴν ζωήν. Πῶς δὲ αὐτοῦ ὁ μὲν Νικήτης, ὁ δὲ Ἀκύλας καλεῖται, αὐτοὶ καλῶς λεγέτωσάν τε καὶ διδασκέτωσαν. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος ἡ μήτηρ ἀμέτρου πλησθεῖσα χαρᾶς, μικροῦ ἂν ἀπολελοίπει καὶ τὴν πνοήν· ἀνενεγκοῦσα δὲ ὅμως· καὶ ὥσπερ ἑαυτῆς [7] γενομένη. Τέκνα μου ποθεινὰ, ἔφη,

VARIÆ LECTIONES.

[1] al. συναλιζόμεθα. [2] al. præpon. μή. [3] al. βαρυθυμία. [4] al. τό. [5] al. σὺν δάκρυσι. [6] al. σοι. [7] al. ἐφ' ἑαυτῆς. al. ἐν ἑαυτῇ.

τέκνα γλυκυτατα, τέκνα καρδίας καύσωνες τῆς ἐμῆς, εἴπατέ μοι, τίνα δὴ τὰ κατὰ [8] τὴν χαλεπὴν ἐκείνην νύκτα συμβάντα ὑμῖν.

CIV. Καὶ ὁ Νικήτης αὐτίκα τὸν λόγον ἀναλαβών, οὕτως ἔφη· Ἡμῖν, ὦ μῆτερ, ὡς οἶσθα, τοῦ πλοίου κατὰ τὴν νύκτα [9] διαῤῥαγέντος, ἄνδρες τινὲς ἐν τῷ βυθῷ λῃστεύειν οὐ δεδοικότες, ἡμᾶς ἀνελόμενοι, καὶ τινι ἐνθέμενοι σκάφει, ἔπειτα δὲ κώπαις χρώμενοι, εἰς τὴν Στράτωνος ἦγον Καισάρειαν· κἀκεῖ σφόδρα συνεχομένους ἡμᾶς τῷ λιμῷ, πρὸς δὲ καὶ περιδεεῖς ὄντας, μή τι καὶ προπετὲς καὶ τῶν αὐτοῖς οὐ δοκούντων φθεγξώμεθα, ἐκεῖνοι τὰ ὀνόματα ἡμῶν διαμείψαντες, εἰς δουλείαν ἀθλίως ἀπέδοντο. Γυνὴ δέ τις ἡμᾶς Ἰουδαίοις προσήλυτος ἀξιόλογος πάνυ, ὄνομα Ἰούστα ὠνησαμένη, ἐν τέκνων ἐφύλαττε μοίρᾳ, καὶ πάσῃ ἑλληνικῇ παιδείᾳ μετὰ σπουδῆς ἐξεπαίδευσεν. Ἡμεῖς δὲ γενόμενοι ἐφ' ἡλικίας ἔμφρονες, καὶ τὴν θρησκείαν ἠγαπήσαμεν, καὶ τὰ τῆς παιδείας ἐφιλοπονήσαμεν, ὅπως πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη διαλεγόμενοι, ἐλέγχειν αὐτὰ περὶ πλάνης δυνατῶς ἔχωμεν, ἠκριβώσαμεν δὲ καὶ τὰ φιλοσόφων, ἐξαιρέτως τὰ ἀθεώτατα. Λέγω δὴ τὰ Ἐπικούρου καὶ Πύῤῥωνος, ἵνα καὶ μᾶλλον ἀνασκευάζειν δυνώμεθα.

CV. Σίμωνι δέ τινι Μάγῳ σχεδὸν γενόμενοι σύντροφοι, φιλίας ὁδῷ ἀπατηθῆναι ἤδη ἐκινδυνεύομεν. Ὅμως ταῦτα, μῆτερ, ἐπὶ καιροῦ σοι ἀκριβέστερον ἐκτεθήσεται. Πλὴν μέλλουσιν ἡμῖν ἀπατᾶσθαι ὑπὸ τοῦ Σίμωνος, ἑταῖρός τις τοῦ κυρίου ἡμῶν Πέτρου Ζακχαῖος λεγόμενος, προσηκάμενος ἐνουθέτησε μὴ συνθέσθαι τῷ μάγῳ· ἐπελθόντι δὲ τῷ Πέτρῳ προσήγαγεν, ὅπως ἡμᾶς πληροφορήσας πείσῃ περὶ τῶν τῇ θεοσεβείᾳ διαφερόντων. Διὸ καὶ σέ, μῆτερ, εὐχόμεθα, ὡς ἡμεῖς κατηξιώθημεν ἀγαθῶν, τούτων καὶ αὐτὴν μετασχεῖν, ὅπως κοινῶν ἁλῶν καὶ τραπέζης δυνηθῶμεν μεταλαβεῖν. Αὕτη οὖν ἐστιν ἡ αἰτία, δι' ἣν ἐνόμιζες ἡμᾶς ἐν τῇ θαλάσσῃ τεθνᾶναι [10].

CVI. Ταῦτα τοῦ Φαυστίνου εἰπόντος, ἡ μήτηρ ἡμῶν προσέπεσε τῷ Πέτρῳ, δεομένη καὶ ἀξιοῦσα, ὅπως αὐτήν τε καὶ τὴν ξενοδόχον αὐτῆς μεταπεμψάμενος βαπτίσῃ· Ἵνα, φησί, μηδεμία τις ἄμοιρος ἡμέρα γένηται, ἀφ' ἧς τὰ ἐμαυτῆς ἀπέλαβον τέκνα, καθ' ἣν ἂν οὐ συνεστιαθείην αὐτοῖς [12]. Καὶ ἡμῶν δὲ τὰ ὅμοια τῇ μητρὶ συνικετευόντων, ὁ Πέτρος ἔφη· Τί οἴεσθε, μόνος ἐγὼ ἄσπλαγχνός εἰμι, ὅτι μὴ βούλομαι συνεστιαθῆναι ὑμᾶς τῇ μητρί, σήμερον βαπτίσας αὐτήν [13]; Οὐ μὲν οὖν. Ἀλλὰ κἂν μίαν ἡμέραν πρὸ τοῦ βαπτισθῆναι νηστεῦσαι αὐτὴν δεῖ· ἐπεὶ [14] καί τινα ὑπὲρ ἑαυτῆς ἐφθέγξατο ἡ μήτηρ· τάχα γὰρ εἰ μὴ τοῦτο, πολλῶν ἡμερῶν αὐτὴν ἁγνισθῆναι ἔδει [15].

CVII. Ἐρομένῳ οὖν μοι, τί ἄρα καὶ φθεγξαμένη τὴν πίστιν αὐτῆς ἐξέφηνεν [16], ὁ Πέτρος ἔφη [17]· Ἀπόχρη καὶ μόνον αὐτῆς ἡ ἀξίωσις τοῦ συμβαπτισθῆ-

filii ardores cordis mei, dicite mihi quænam vobis in illa sæva nocte contigerint.

CIV. Tum Nicetas, confestim resumpto sermone ita infit: Quando nobis, o mater, quemadmodum scis, natigium noctu disruptum est, homines quidam qui in mari prædas agere non verentur, ceperunt nos, et scaphæ imposuerunt; posteaque remis usi, duxerunt Cæsaream Stratonis: atque ibi vehementer fame compressos, ut metu affecti nihil præceps, quodque iis displiceret loqueremur; illi, nominibus nostris mutatis, in servitutem misere tradiderunt. Porro mulier quædam apud Judæos proselyta, valde laudabilis, nomine Justa, cum nos emisset, habuit loco filiorum, omnibusque Græcis disciplinis studiose erudivit. Nos vero per ætatem facti prudentes, et religionem amavimus, et litteris gnaviter operam dedimus; ut cum reliquis gentibus disputantes, eas possemus de errore arguere [10]. Perdidicimus etiam philosophorum decreta, maxime quæ a pietate in Deum alienissima sunt: Epicuri, inquam, et Pyrrhonis; quo et magis possemus confutare.

CV. Cæterum una cum Simone quodam Mago educati, ratione amicitiæ, in fraudem fere inducti fuimus. Verum ista tibi, mater, in tempore diligentius exponentur. Sed cum decipiendi essemus per Simonem, familiaris quidam domini nostri Petri, Zacchæus dictus, accedens monuit ne mago assentiremur, Petroque advenienti obtulit, ut nos plene atque certo quæ spectant ad cultum Dei doceret. Quare etiam te oramus, mater, ut quæ nos consecuti sumus bona, illa et tu percipias; quo communi sale ac mensa uti possimus. Ea igitur causa est, propter quam nos in mari periisse existimasti.

CVI. Hæc cum Faustinus prolocutus fuisset, mater nostra procidit coram Petro, rogans et obsecrans, uti se suamque hospitem accersitam, baptizaret: Ut, inquit, ex quo natos meos recepi, nullus dies excludatur, in quo cum iis non sumpserim cibum. Cumque nos eadem quæ mater comprecaremur, Petrus ait: Quid putatis, unus ego immisericors sum, quod nolim vos cum matre vestra vesci, hodie eam baptizans? Minime vero. Sed oportet, ut ipsa, ante quam baptizetur, saltem uno die jejunet: quandoquidem et nonnulla pro se locuta est mater: quod si non esset, multis diebus eam necesse fuisset expiari.

CXVII. Interroganti ergo mihi, quidnam ea locuta, fidem suam indicasset, Petrus respondit: Sufficit duntaxat illius postulatio de hospita et benefica,

VARIÆ LECTIONES.

[8] μετά. [9] al. inser. ἐκείνην vel ταύτην. [10] Recogn. l. VIII, c. 7. [11] al. add. τότε, ἐν ἐκείνῃ τῇ χαλεπωτάτῃ νυκτὶ ὑπὸ πειρατῶν ἀχθῆναι ἐν πελάγει. [12] al. μὴ συνεστιαθεῖσαι αὐτοῖς· ταῦτα οὖν καὶ ἡμῶν τῇ μητρὶ συμπαρακαλεσάντων, ὁ Πέτρος ἔφη· τί νομίζετε ἐγώ, μόνος. [13] al. deest in al. [14] al. ἁπλῶς. [15] al. ἐπεὶ πολλῶν ἡμερῶν αὐτὴν ἀφελληνισθῆναι ἔδει. [16] Κἀγὼ εἶπον· εἰπὲ ἡμῖν, τίνα ἐφθέγξατο λόγον, ὅς τήν. [17] Deest in al.

ut secum baptizaretur. Neque enim id dilectæ suæ tradi postulasset, nisi prius erga baptismum tanquam erga magnum donum fuisset affecta. Quare ego multos damnare non dubito; quod cum ipsi baptizati fuerint, et profiteantur se credere, nihil faciant dignum fide, neque eos quos diligunt (uxores, inquam, et filios, atque amicos) ad hoc exhortentur. Nam si crederent, vitam æternam cum bonis operibus in baptismo a Deo donari, plane eos quos diligerent, ad illum suscipiendum hortarentur. Quando denique eos vident ægrotare, aut in mortis viam abduci, aut alia molesta sustinere, gemunt, ac ducuntur commiseratione. Ita si crederent, ignem perpetuum manere eos qui Deum non colunt, non cessarent monere, vel super illis plorare et graviter dolere, dum eos cernunt non habere fidem. Atque nunc hospitam evocatam interrogabo, num legem nostram velit amplecti : et ita consequenter quæ oportet faciemus. Mater autem vestra, quoniam prout decet fidelem, in baptisma animata est, ante baptismum jejunet uno die.

CVIII. At ila jurabat, se duobus superioribus diebus, dum narrat mulieri recognitionis eventum, præ multo haudio cibum non cepisse; nisi pridie duntaxat paulum aquæ. Cui juramento et uxor Petri testimonium præbuit, dicens, vere eam nihil gustasse. Et Aquila ait : Nihil ergo impedit, eam, domine mi, hodierno die baptizari. Tum Petrus : At hoc, non est baptismi jejunium; quandoquidem nec propterea factum est. Et Faustinianus : Sed fortasse Deus volens matrem nostram ne uno quidem post recognitionem die a nostra mensa separari, hoc jejunium præstruxit. Sicut enim in ignoratione servavit pudicitiam, id quod veritatem decet faciens, ita et nunc Deus forte providit, eam ante unum diem, in ignorantia jejunare, pro vero baptismo : ut a primo die quo nos agnovit, nobiscum posset etiam salem seu cibum percipere.

CIX. Tum Petrus : Ne nos, inquit, vincat malitia, prætextum nacta Providentiam et matris amoram ; sed potius vos, et ego vobiscum, hodie in jejunio permaneamus, et cras baptizabitur. Hunc in modum locutus est Petrus, cunctique orationi assensi sumus [48]. Multo autem maturius quam quotidie solebat, Petrus experrectus, ad nos ingressus est, quos somno excitavit, ac dixit : Fau-

A ναι αὐτῇ τὴν ξενοδόχον καὶ εὐεργέτιν [18]. Οὐκ ἂν δὲ τοῦτο τῇ ὑπὸ αὐτῆς ποθουμένῃ δοθῆναι [19] ἠξίου, εἰ μὴ πρότερον αὐτὴ διετέθη ὡς ἐπὶ μεγάλῃ τῇ τοῦ βαπτίσματος δωρεᾷ [20]. Ὅθεν ἐγὼ πολλῶν ἔχω καταγινώσκέιν [21], ὁπότ' ἂν αὐτοὶ βαπτισθέντες καὶ πιστεύειν ὁμολογοῦντες [22], μηδὲν ἄξιον πίστεως ποιῶσι, μηδὲ οὓς ἀγαπῶσι, λέγω δὴ γυναῖκας ἑαυτῶν καὶ υἱοὺς ἅμα καὶ φίλους, εἰς τοῦτο προτρέπονται. Εἰ γὰρ πεπιστεύκασι ζωὴν αἰώνιον σὺν ἔργοις καλοῖς δωρεῖσθαι τὸν Θεὸν [23] ἐπὶ τῷ βαπτίσματι, πάντως ἂν καὶ οὓς [24] ἠγάπων προετρέποντο βαπτισθῆναι. Ἐπεί [25] τι δήποτε νοσοῦντας ὁρῶντες, ἢ ἀπαγομένους τὴν ἐπὶ θάνατον [26], ἢ ἄλλα τινὰ χαλεπὰ πάσχοντας, ὀδύρονται καὶ [27] κατελεοῦσιν. Οὕτως εἰ [28] ἐπεπιστεύκεισαν αἰώνιον πῦρ περιμένειν τοὺς τὸν Θεὸν μὴ σέβοντας, B οὐκ ἂν ἐπαύσαντο νουθετοῦντες, ἢ καὶ ἀπειθοῦντας ὁρῶντες, δακρύοντες ἐπ' αὐτοῖς καὶ χαλεπῶς ὀδυνώμενοι. Καὶ τὰ [29] νῦν τὴν ξενοδόχον πέμψας ἀνακρινῶ εἰ τὸν νόμον ἡμῶν ἀγαπᾷν αἱρεῖται· καὶ οὕτως ἀκολούθως ἃ δεῖ πράξομεν. Ἡ δὲ μήτηρ ὑμῶν ἐπειδὴ πιστῶς διάκειται περὶ τοῦ βαπτίσματος, νηστευσάτω ἡμέραν [30] πρὸ τοῦ βαπτίσματος.

CVIII. Ἡ δὲ ὤμνυε δύο τῶν διελθουσῶν ἡμερῶν τῇ φυναικὶ [31] διηγουμένη τὰ κατὰ τὸν ἀναγνωρισμὸν, ὑπὸ πολλῆς χαρᾶς, τροφῆς μὴ μεταλαβεῖν [32], ἢ χθὲς μόνον βραχέος ὕδατος. Μαρτυρήσει [33] τε τῷ ὅρκῳ καὶ ἡ γυνὴ Πέτρου λέγουσα, ὡς ἀληθῶς οὐκ ἐγεύσατο. Καὶ ὁ Ἀκύλας ἔφη· Οὐκοῦν οὐδὲν κωλύει αὐτὴν [34], ὦ κύριέ μου, τὴν [35] σήμερον βαπτισθῆναι. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο νηστεία βαπτίσματος [36], ἐπεὶ μηδὲ δι' αὐτὸ [37] τοῦτο γέγονε. Καὶ C ὁ [38] Φαυστινιανός [39]. Ἴσως οὖν ὁ Θεὸς βουλόμενος ἡμῶν τὴν μητέρα, μηδεμίαν μετὰ τὸν ἀναγνωρισμὸν ἡμέραν τῆς ἡμετέρας [40] χωρίσαι τραπέζης [41], προῳκονόμησε τὴν νηστείαν. Ὡς γὰρ ἐσωφρόνησεν ἐν ἀγνοίᾳ, τὸ πρέπον τῇ ἀληθείᾳ [42] ποιήσασα· οὕτω καὶ νῦν ὁ Θεὸς ἴσως ᾠκονόμησεν αὐτὴν πρὸ μιᾶς ἐν ἀγνοίᾳ νηστεῦσαι, ὑπὲρ τοῦ ἀληθοῦς βαπτίσματος, ἵν' ἀπὸ πρώτης ἡμέρας τοῦ γνωρίσαι ἡμᾶς, μεταλαβεῖν σὺν ἡμῖν καὶ ἁλῶν δυνηθείη.

CIX. Καὶ ὁ Πέτρος· Μὴ ἡμᾶς [43], ἔφη, νικάτω ἡ κακία πρόφασιν εὑροῦσα τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν [44] τῆς τεκούσης στοργήν [45]· ἀλλὰ μᾶλλον ὑμεῖς, κἀγὼ σὺν ὑμῖν διαμείνωμεν τὴν σήμερον ἐν νηστείᾳ [46], καὶ αὔριον βαπτισθήσεται. Οὕτως ἔφη Πέτρος, καὶ οἱ πάντες τῷ λόγῳ συνευδοκήσαμεν [47]. Ὀρθριώτερον δὲ D πολλῷ τοῦ καθ' ἡμέραν ὁ Πέτρος διϋπνισθεὶς, εἰσῄει πρὸς ἡμᾶς, καὶ διαναστήσας, Φαυστῖνος εἶπε [49],

VARIÆ LECTIONES.

[18] al. αὐτὴν τῇ ξενοδόχῳ καὶ εὐεργέτιδι. [19] al. παρεκάλει. [20] al. αὐτὴ τῇ τοῦ βαπτίσματος προσῆλθε δωρεᾷ. [21] καταγινώσκω. [22] al. λέγοντες. [23] Deest in al. [24] al. ἀνυπερθέτως οὓς. [25] al. add. ἀλλ' ἐρεῖ τις ὑμῶν· ἀγαπῶσιν αὐτοὺς καὶ φροντίζουσιν αὐτῶν. Τοῦτο εὔηθές ἐστιν. Ἐπεί. [26] al. θανάτῳ. [27] al. ἐλεοῦσιν. [28] al. πεπιστεύκεισαν. [29] al. ὡς περὶ ἀπίστων ὀδυνώμενοι· τὴν κατ' αὐτῶν κόλασιν πεπληροφορημένοι. Καὶ τά. [30] al. inser. κἂν μίαν. [31] al. inser. Πέτρου vel τῇ ξενοδόχῳ. [32] al. add. ἠδυνήθην. [33] al. ἐμαρτύρει. [34] al. αὐτὴν βαπτισθῆναι. [35] al. τῇ. [36] al. ὃ μή. [37] Deest in al. [38] Φαυστῖνος. [39] al. add. ἀπεκρίνατο. [40] al. χωρίσαι. Duo mss. χωρῆσαι. Cot. [41] al. ἡμέραν τῆς ἡμῶν ἐπιγνώσεως χωρίσαι τῆς τραπέζης. [42] al. τῆς ἀληθείας. [43] al. ὑμᾶς. [44] al. ἡ. [45] al. στοργή. [46] al. νηστεύοντες. [47] al. add. οὐδὲ ἡ ὥρα τῆς σήμερον ἡμέρας ἐπιτήδειός ἐστιν εἰς τὸ βάπτισμα. Καὶ ὅμως οὕτω γενέσθαι οἱ πάντες συνευδοκησαμεν. [48] Clement. hom. XIV, c. 1, etc. Rec. l. VII, c. 38, et l. VIII; c. 1, etc. [49] al. ἐξυπνίσαι ἔφη.

καὶ Φαυστινιανὸς ἅμα Κλήμεντι μετὰ τῶν οἰκείων ἀκολουθησάτωσάν μοι, ὅπως ἐν σκεπεινῷ τῆς θαλάσσης τόπῳ γενόμενοι [80], τὰ τοῦ βαπτίσματος σχεδιάσωμεν.

CX. Ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν οὖν γενομένων ἡμῶν [81], καὶ μεταξὺ πετρῶν τινῶν γαληνοῦ καὶ καθαροῦ τόπου εὐπορησάντων, ἐβάπτισεν αὐτὴν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἡμεῖς δὲ [82] καὶ σὺν ἡμῖν ὅσοι παρῆσαν, τῶν γυναικῶν χάριν ὑπεχωρήσαμεν. Ἔπειτα ὁ Πέτρος τὰς γυναῖκας διὰ τὸν ὄχλον προέπεμψε δι' ἄλλης ὁδοῦ ἐπὶ τὴν ξενίαν ἐλθεῖν [83], μόνοις ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἡμῖν συνεῖναι τῇ μητρὶ καὶ ταύταις ἐγκελευσάμενος. Ἐλθόντες οὖν [84] ἐπὶ τὴν ξενίαν, καὶ ἀναμένοντες αὐτὸν [85] ἀφικέσθαι, ἀλλήλοις διελεγόμεθα [86]. Μετὰ ἱκανὰς δὲ ὥρας ὁ Πέτρος ἐλθὼν, καὶ ἄρτον λαβὼν, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἁγιάσας, κλάσας, τῇ μητρὶ πρῶτον ἐπέδωκε [87], καὶ μετὰ ταύτην, ἡμῖν τοῖς υἱοῖς [88]. Καὶ οὕτως αὐτῇ συνειστιάθημεν [89], καὶ τὸν διδόντα τροφὴν Θεὸν εὐλογήσαμεν.

CXI. Τότε λοιπὸν ὁ Πέτρος, τὸν ὄχλον εἰσεληλυθότα ἰδὼν, καθίσας αὐτὸς, καὶ [90] ἡμᾶς δὲ παρακαθεσθῆναι κελεύσας, ὑφηγοῖτο τίνι λόγῳ προπέμψας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, αὐτὸς βραδύνας ἐπῆλθε. Τὴν δὲ αἰτίαν ἔλεγεν [91] εἶναι τοιαύτην· Ἅμα τῷ ὑμᾶς, φησὶν, ἀποστῆναί [92] μου, γέρων τις συῄει [93] περίεργος, κλέπτων ἑαυτὸν [94], καὶ βουλόμενος ὁρᾷν [95], αὐτὸς μὴ ὁρᾶσθαι· καὶ προκατασκοπήσας ἡμᾶς, ὡς αὐτὸς ὕστερον ὡμολόγησε, πρὸς τὸ ἰδεῖν τί ἂν καὶ πράττοιμεν εἰς τὸν σκεπεινὸν τόπον γενόμενοι, λάθρα ἐκβὰς, ἠκολούθησεν. Εἶτα [96] ἐν εὐκαίρῳ τόπῳ [97] μοι προσελθὼν καὶ προσαγορεύσας ἔφη· Ἐκ πολλοῦ σοι ἀκολουθῶν καὶ συντυχεῖν ἐθέλων [98], ᾐδούμην, μήπως ὡς περιέργῳ μοι χαλεπήνῃς· νῦν δὲ τὰ δοκοῦντα ἐμοὶ ἀληθῆ, λέγω, εἰ βούλει. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· Λέγε ἡμῖν ὅπερ σοι δοκεῖ καλὸν εἶναι, καὶ ἀποδεξόμεθά σε, κἂν τῷ ὄντι μὴ καλὸν ᾖ τὸ λεγόμενον, ἐπεί περ ἀγαθῇ προαιρέσει τὸ δοκοῦν σοι καλὸν εἰπεῖν ἠθέλησας.

CXII. Καὶ ὁ γέρων τοῦ λέγειν ἤρξατο οὕτως· Θαλάσσῃ ὑμᾶς λελουμένους εἰς τὸν ἀπόκρυφον τόπον ὑποχωρήσαντας ἰδὼν, προσελθὼν, λάθρα κατεσκόπουν τὸ τί ἂν ἐν κρυφῇ [99] πράττοιτε. Καὶ ἐπειδὴ εὐχομένους εἶδον, ὑπεχώρησα, καὶ ἐλεήσας [100] ὑμᾶς ἀνέμεινα, ὅπως [101] πείσω μὴ ἀπατᾶσθαι· οὔτε γὰρ Θεός ἐστιν, οὔτε πρόνοια· ἀλλὰ γενέσει τὰ πάντα ὑπόκειται, ὡς ἐγὼ ἐφ' οἷς πέπονθα πεπληροφόρημαι, ἀκριβῶν ἐκ πολλοῦ τὸ μάθημα. Μὴ οὖν ἀπατῶ· εἴτε γὰρ εὔχῃ, εἴτε [102] καὶ μὴ, τὰ ἐκ τῆς γενέσεως παθεῖν ἂν ἔχοις [103]. Αἱ γὰρ εὐχαὶ εἰ ἐδύναντό τι, ἢ τὸ εὖ ποιεῖν, αὐτὸς ἂν ἐν τοῖς κρείττοσιν ἤμην. Καὶ νῦν εἰ μὴ σὲ ἀπατᾷ ἡ πενιχρά μου αὕτη ἐσθὴς, οὐκ ἀπι-

A stinus et Faustinianus, unaque Clemens, cum suis me sequantur, ut venientes ad obtectum maris locum, baptismi ritus peragamus.

CX. Cum igitur fuimus in littore, inter saxa quædam, quæ tranquillum et mundum locum præbebant, baptizavit eam in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti. Nos autem, et quotquot nobiscum aderant, mulierum gratia secessimus. Postea Petrus mulieres, ob multitudinem, præmisit, ut per alteram viam irent ad hospitium ; jussitque nos solos ex viris matrem easque comitari. Venientes ergo ad diversorium, et præstolantes adventum illius, colloquebamur invicem. Post sat multas vero horas Petrus regressus, accepit panem, gratias
B egit, benedixit, consecravit, fregit, et matri primum dedit, ac post eam nobis ejus filiis. Atque ita cum ea comedimus, Deumque cibi largitorem laudibus prosecuti sumus.

CXI. Tum deinceps Petrus, ingressum populum videns, cum ipse consedisset, nosque jussisset assidere, docebat qua ratione nobis post baptismum præmissis, ipse tarde rediisset. Causam vero han esse dicebat. Simul atque vos, inquit, a me discessistis, senex quidam curiosus venit, occultans se, atque volens cernere nec ipse cerni : cumque nos prius observasset, sicut ipse postea fassus est, ut videret quidnam in obtecto loco positi ageremus, clam exiit, et secutus est. Postea in oppor-
C tuno loco me conveniens, ac salutans, dixit : Jamdiu te sequens, et alloqui cupiens, verebar ne me tanquam curiosum ægre ferres : nunc autem quæ mihi vera videntur, si vis, profero. Et ego respondi : Eloquere nobis quod tibi videtur esse bonum ; et laudabimus te, licet revera quod dixeris, bonum non fuerit ; quoniam prudenti consilio, rem quæ tibi visa est bona, volueris proloqui.

CXII. Tum senex ita effari cœpit : Vidi vos, postquam in mari lavissetis, ad occultum locum secessisse ; adii, clam speculatus sum quidam in abdito ageretis : cumque vos orantes aspexissem, secessi ; et vestri misertus, exspectavi, ut persuaderem ne fallamini. Neque enim Deus est, neque
D Providentia : sed genesi cuncta subjacent : quemadmodum ex iis quæ mihi acciderunt, plene persuasus sum, jampridem mathesim diligenter edoctus. Ne ergo fallaris : sive enim preceris, sive non, ea quæ ortus portendit, necessario accident tibi. Nam si preces possent aliquid, aut bona opera, ipse inter primores essem. Ac nunc, nisi te decipit

VARIÆ LECTIONES.

[80] ἐλθόντες, βαπτίσαι αὐτὴν δυνηθῶμεν. Πλὴν ἐπὶ τῶν αἰγιαλῶν γενομένων. [81] deest in al. [82] al. οἱ ἀδελφοὶ τῶν γ. χ. καὶ ἄλλοι τινὲς ὑπεχ. [83] al. κελεύσας ἀνδρῶν τε μόνοις ἡμῖν σ. τ. μ. καὶ ταῖς αὐταῖς γυναιξίν. Ἐλθ. [84] al. εἰς. [85] al. ἐλθεῖν. [86] al. διελεγόμεθα. [87] deest in al. [88] al. add. αὐτῆς. [89] hæc desunt in al. [90] al. καθεσθεὶς καί. [91] deest in al. [92] deest inal. [93] al. συνεισῄει ἐργάτης [94] al. ἑαυτὸν, προκατ. [95] al. βουλόμενος ὁρῶν. [96] al. εἰσελθόντες· εἶτα. [97] deest in al. [98] al. θέλων. [99] al. κρυφαίῳ εἰσιόντες. [100] al. ἐλεήσας δέ. [101] al. inser. ἐξιοῦσι προσομιλήσας. [102] deest in al. [103] al. ἀνάγκην ἔχεις.

hæc paupercula mea vestis, dictis meis non diffides. Cum olim in magna prosperitate vitæ versarer, multa tum diis immolabam, tum egenis largiebar: attamen dum oro, ac pie vivo, fatum non potui effugere. Atque ego ad illum: Et quænam sunt, quæ tibi contigerunt? Ille vero respondit: Non necesse est ut nunc dicam: forte autem in fine audies, quisnam ego cum sim, et ex quibus natus, in quales incurrerim vitæ calamitates. Sed nunc quod omnia subjiciantur genituræ, volo tibi proferre argumenta.

CXIII. Et ego dixi: Si genesi cuncta subsunt, hocque ita esse persuasum habes; tecum pugnantia cogitas et consulis. Etenim si contra natale ne sentire quidem possumus, cur frustra laboras, id nobis consulendo, quod fieri omnino nequit? Quin etiam si nativitas subsistit, noli in eo navare operam, ut persuadeas mihi, ne colam astroruum Dominum, qui et si velit non fieri aliquid, fieri non potest; semper enim quod subest ei, quod præest ac ducit, pareat necesse habet. Certe venerari eos qui dii putantur, genesi dominante, superfluum est. Neque enim præter id quod fato placet, quidquam fit; neque ipsi quidpiam facere possunt, qui universali genesi suæ sint subjecti.

CXIV. Hæc cum inter nos loqueremur, ingens hominum multitudo ingressa est; ad quam Petrus respiciens, dixit: Ego et genus meum, accipimus a majoribus cultum Dei, et præceptum habemus ne ortui confidamus, astrologicæ inquam disciplinæ: idcirco ad eam animum non applicui. Quare astrologiæ non sum peritus: quorum autem peritiam habeo, ea exponam. Aio quippe, per Dei providentiam administrari omnia, et unumquemque secundum ea quæ fecit, præmium vel supplicium esse nacturum. Sive autem nunc, sive et posthac, nihil mea interest: nisi quod omnino unusquisque fructum eorum quæ gesserit percipiet. Demonstratio autem, non esse genesim, hæc est: Ex astantibus, si quis oculis sit orbatus, aut manum habeat mutilatam, aut pedem claudum, aut in corpore aliquid aliud, quod a medicis curari non possit, neque ab astrologis, quoniam nec ab omni sæculo tale quid contigit, ego, Deum precatus, remedium præstabo. Ea vero re, quemadmodum aio, facta, nonne errant qui in cunctorum opificem Deum ma-

στήσεις σῖς λέγω. Ἐν πολλῇ βίου ποτὲ ὢν εὐθηνίᾳ [74], πολλὰ καὶ θεοῖς ἔθυον, καὶ δεομένοις παρεῖχον· καὶ ὅμως εὐχόμενός τε καὶ εὐσεβῶν, τὴν πεπρωμένην ἐκφυγεῖν οὐ δεδύνημαι [75]. Κἀγὼ πρὸς αὐτόν· Καὶ τίνα [76] ἐστὶν ἃ πέπονθας; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· Οὐκ ἀνάγκη [77] μοι λέγειν νῦν· ἴσως δὲ, ἐπὶ τέλει ἀκούσῃ, τίς τε ὢν ἐγὼ, καὶ τίνων, ἐν ποίαις βίου περιστάσεσι γέγονα. Νῦν δὲ ὅτι γενέσει τὰ πάντα ὑπόκειται, πίστεις σοι παρασχεῖν βούλομαι [78].

CXIII. Κἀγὼ ἔφην· Εἰ γενέσει τὰ πάντα ὑπόκειται, καὶ τοῦθ' οὕτως ἔχειν [79] πεπληροφόρησαι, σεαυτῷ τἀναντία νοῶν συμβουλεύεις. Εἰ μὲν γὰρ παρὰ γένεσιν οὐ δυνατὸν οὐδὲ τὸ φρονεῖν, τί ματαιοπονεῖς συμβουλεύων [80] ἡμῖν, ὃ γενήσεσθαι [80*] πάντως ἀδύνατον [81]. Ἀλλ' ἔτι μὴν εἰ γένεσις ὑφέστηκε. μὴ σπεῦδε πείθειν ἐμὲ μὴ σέβειν τὸν τῶν ἄστρων [82] Δεσπότην, οὗ θέλοντος καὶ μὴ γενέσθαι [83], γενέσθαι ἀδύνατον· ἀεὶ γὰρ [84] ἂν τὸ ὑποκείμενον τῷ ἡγουμένῳ πείθεσθαι ἀνάγκην ἔχοι. Τὸ μέντοι τοὺς νομιζομένους θεοὺς σέβειν, γενέσεως ἐπικρατούσης, περιττόν ἐστιν. Οὔτε γὰρ παρὰ τὸ δοκοῦν τῇ πεπρωμένῃ [85] τι γίνεται, οὔτε αὐτοί τι ποιεῖν δύνανται, τῇ καθόλου αὐτῶν ὑποκείμενοι γενέσει [86].

CXIV. Τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλους λεγόντων ἡμῶν, πολὺς ἐπεισῆλθεν [87] ὄχλος· καὶ Πέτρος εἰς αὐτὸν ἐπιβλέψας ἔφη· Ἐγὼ [88] καὶ τὸ ἐμὸν φῦλον, ἐκ προγόνων Θεὸν σέβειν παρειληφότες [89], καὶ παράγγελμα ἔχοντες [90] γενέσει μὴ προσανέχειν, φημὶ [91] δὴ τῷ τῆς ἀστρολογίας μαθήματι. Διὰ τοῦτο καὶ οὐ προσέσχον. Ὅθεν ἀστρολογίας μὲν οὐκ εἰμὶ ἔμπειρος· ὧν δέ εἰμι, ὑφηγήσομαι [92]. Φημὶ γὰρ ὅτι κατὰ Θεοῦ πρόνοιαν διοικεῖται τὰ πάντα, καὶ ἕκαστος πρὸς ἃ πράττει, τιμῆς ἢ κολάσεως τεύξεται. Εἴτε δὲ νῦν, εἴτε [93] καὶ αὖθις, οὐδέν μοι διαφέρει· πλὴν ὅτι πάντως ἀπολαύσει ἕκαστος ὧν ἔπραξεν. Ἡ δὲ ἀπόδειξις τοῦ μὴ εἶναι γένεσιν, ἐστὶν αὕτη· Τῶν παρεστώτων εἴτις ὀφθαλμῶν [94] ἐστέρηται, ἢ πεπηρωμένην ἔχει [95] τὴν χεῖρα [96], ἢ χωλὸν [97] ἄρα τὸν πόδα, ἢ ἕτερόν τι περὶ τὸ σῶμα [98] ἰατροῖς οὐ θεραπευθῆναι δυνάμενον οὐδὲ ἀστρολόγοις, ἐπεὶ μηδὲ ἀπὸ τοῦ μακροῦ αἰῶνος τοιοῦτόν τι γέγονεν, ἐγὼ τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς παρέξω τὴν θεραπείαν [99]. Τούτου δὲ, ὡς ἐγώ φημι, γενομένου [100], οὐχ ἁμαρτάνουσιν οἱ τὸν πάντα δημιουργήσαντα Θεὸν βλασφημοῦντες; Καὶ ὁ γέρων ἀπεκρίνατο· Βλασφη-

VARIÆ LECTIONES.

[74] al. περιουσίᾳ. [75] al. οὐκ ἠδυνήθην. [76] al. ἔφην· τίνα. [77] deest in al. [78] al. πληροφορηθῆναί σε θέλω. [79] al. ἔχον. [80] al. ἐναντία. [80*] al. γενέσθαι. [81] al. ἀδύνατόν ἐστιν. [82] al. καὶ τῶν ἀστέρων. [83] al. ad. τι. [84] deest in al. [85] deest in al. [86] Post γενέσει, additur in cod. 804, ex *Clementinorum* XIV, 4: Εἰ γένεσίς ἐστιν, ἀντίκειται τὸ μὴ πρῶτον ἄρχειν ἢ ὑπόκεισθαι οὐ δύναται τό ἀγέννητον ὡς ἀγέννητον, ἑαυτοῦ πρεσβύτερον μηδὲν ἔχον. Liber vero CXLVIII, hic interpolatus fuit, ad hunc modum: Εἰ γ. ε. α. καὶ τῷ πρώτῳ τὸ ἄρχειν. Ἐπεὶ ὑποκεῖσθαι αὐτῷ οὐ δύναται τὸ ἀγέννητον ὡς ἀγέννητον, etc., scilicet in vocibus καὶ τῷ πρώτῳ τὸ et ἐπεί et αὐτῷ οὐ. Cot. [87] al. ἐπισυνῆλθεν Al. παρέστη. [88] al. τότε ἐγὼ εἰς τὸν ὄχλον ἀποβλέπων, ἔφην· Ἐγὼ. [89] al. παρειληφώς. [90] al. ἔχον. [91] al. λέγω. [92] al. ἐπειδὴ γένεσιν ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ γένεσιν ἐπιστήμης ἀνασκευάζειν οὐ δύναμαι, βούλομαι ἄλλῳ τρόπῳ ἀποδεῖξαι, ὅτι κ. π. δ. τὰ πράγματα. [93] al. deest in al. [94] al. ὀφθαλμόν. [95] al. κυλλὴν τὴν χεῖρα ἔχει. [96] al. ἔχοι. [97] deest in al. [98] al. ὃ ὑποστροφὴν πρὸς ἴασιν πάλιν οὐκ ἔχει, καὶ παντὸς ἰαματικοῦ ἐπαγγέλματος ἐκτός ἐστιν· ὃν οὐδὲ ἀστρολόγοι ἰάσασθαι ἐπαγγέλλονται· ὅτι μὴ δὲ ἀπό. [99] al. ἴασιν. [100] al. ὁπότε ἐκ γενέσεως κατόρθωσιν τὸ τοιοῦτον οὐδέποτε λαβεῖν ἠδυνήθη. Τούτου οὕτω γενομένου.

μεῖν γὰρ ἐστι, τὸ λέγειν γενέσει ὑποκεῖσθαι τὰ πάντα, κἀγὼ [1] πρὸς αὐτόν· Καὶ πάνυ. Εἴ γὰρ [2] καὶ πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίαι καὶ ἀσέβειαι καὶ ἀσέλγειαι ἐξ ἀστέρων, ὡς σὺ φῄς, γίνονται· τὸ δὲ τοὺς ἀστέρας ταῦτα [3] ποιεῖν ὑπὸ Θεοῦ τέτακται [4], ἵνα πάντων χαλεπῶν ἀποτελεστικοὶ γένωνται, αἱ πάντων ἁμαρτίαι [5] πάντως ἄρα καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρονται τὸν τὴν γένεσιν ἐνθέντα [6] τοῖς ἄστροις.

CXV. Καὶ ὁ γέρων [8]. Ἀληθῶς [9] ἔφης· ἀλλὰ πάσῃ σου τῇ ἀπαραβλήτῳ ἀποδείξει ἡ ἐμὴ ἐμποδίζει συνείδησις. Ἐγὼ γὰρ ἀστρολόγος ὤν, καὶ Ῥώμην πρῶτον οἰκήσας [10], εἶτα φιλιωθείς τινι πρὸς γένους ὄντι Καίσαρος, αὐτοῦ τε καὶ τῆς συμβίου τὴν γένεσιν [11] ἀκριβῶς ἠπιστάμην, καὶ ἱστορήσας ἀκολούθως τὰς πράξεις ἀποτελεσθείσας [12] αὐτῶν τῇ γενέσει, λόγοις μόνοις [13] οὐκ ἔχω σοι πείθεσθαι. Ἦν γὰρ τῆς γενέσεως αὐτοῖς [14] τὸ διάθεμα, ποιοῦν μοιχάδας, ἰδίων δούλων ἐρώσας, καὶ ἐπὶ ξένης ἐν ὕδατι θνησκούσας· ὃ καὶ [15] οὕτω γέγονεν. Ἐρασθεῖσα γὰρ τοῦ ἰδίου δούλου, καὶ τὸν ψόγον φέρειν οὐ δυναμένη, φυγοῦσα ἐν [16] ἀλλοδαπῇ, καὶ κοίτης αὐτῷ κοινωνήσασα, κατὰ θάλασσαν διεφθάρη [17].

CXVI. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην [18]· Καὶ πῶς [19] ἄρα γινώσκεις ὅτι ἡ φυγοῦσα, ἐπ' ἀλλοδαπῆς γενομένη τὸν δοῦλον ἔγημε, καὶ γήμασα ἐτελεύτησε; Καὶ ὁ γέρων· Ἀσφαλῶς οἶδα τἀληθῆ, οὐχ ὅτι ἔγημεν, ὁπότε οὐδὲ ὅτι ἤρα ἐγίνωσκον· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκείνης [20] ἀπαλλαγὴν ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, πάντα μοι τὰ κατὰ τὸν αὐτῆς ἔρωτα διηγήσατο, καὶ ὡς σεμνὸς ὤν, ἅτε δὴ καὶ ἀδελφὸς, οὐκ ἐβουλήθη μιᾶναι τὴν κοίτην. Καὶ πῶς βουλομένη, καὶ αἰδουμένη [21] πάλιν αὐτόν τε καὶ τὸν ψόγον ἡ τάλαινα· οὐκ ἔστι γὰρ αὐτὴν μέμψασθαι, ὅτι ἐκ γενέσεως ταῦτα καὶ πάσχειν [22] καὶ ποιεῖν ἠναγκάζετο· ὄνειρον εἴτε ἀληθῆ, εἴτε ψευδῆ ἐπλάσατο οὐκ ἔχω λέγειν. Ἔλεγε γὰρ αὐτὴν εἰρηκέναι, ὅτι ὄναρ αὐτῇ τις ἐπιστὰς [23] ἐκέλευσεν [24] ἐξαυτῆς ἅμα τέκνοις τῆς [25] Ῥωμαίων ἐκβῆναι πόλεως [26]· ὁ δὲ ἀνὴρ σώζεσθαι ταύτην [27] σὺν τοῖς υἱοῖς σπεύδων, αὐτίκα παιδευθησομένους αὐτοὺς εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξέπεμψε σὺν μητρὶ καὶ δούλοις· τρίτον δὲ υἱὸν ἔχων παρ' ἑαυτῷ [28], ὡς δὴ τοῦ χρηματίσαντος ἐν ὀνείρῳ [29] συνεῖναι αὐτῷ [30] ἐπιτρέψαντος. Πολλοῦ παρεληλυθότος χρόνου [31], ὡς οὐκ ἔλαβε γράμματα παρ' αὐτῆς, αὐτοῦ πολλάκις πέμψαντος εἰς Ἀθήνας, ἐμὲ παραλαβὼν ὡς πάντων αὐτῷ γνησιώτατον ὄντα, ἐπὶ τὴν ζήτησιν αὐτῆς ἐπορεύθη. Πολλὰ μὲν οὖν αὐτῷ καὶ κατὰ τὴν ἀποδημίαν συνέκαμνον [32] προθύμως, μεμνημένος ὅτι τῆς πάλαι αὐτοῦ εὐδαιμονίας κοινωνόν με πάντων [33] εἶχεν, ὑπὲρ πάντας αὐτοῦ με τοὺς

ledicta et blasphemias conjiciunt? Respondit senex: Scilicet, id est maledicta conferre, dicere genituræ subjici universa? Tum ego ad eum: Omnino est. Nam si omnes hominum errores, et impietates, et impudicitiæ, ex stellis, quemadmodumtu ais, oriuntur; ut autem ea faciant stellæ, a Deo constitutum fuit, quo cunctorum flagitiorum effectrices sint; omnium certe delicta ad eum omnino referuntur, qui in astris posuerit genesim.

CXV. [7] Et senex: Verum ais; sed omni tuæ incomparabili demonstrationi mea obstat conscientia. Ego enim, qui astrologus sum, et Romæ primum habitavi, postea amicus factus cujusdam qui erat ex genere Cæsaris, viri illius uxorisque ejus genituram probe callui; cumque viderim, res prout ferebat eorum genesis, evenisse, solis verbis a te nequeo persuaderi. Erat enim ortus mulieris positura, quæ efficeret adulteras, amore servorum suorum captas, et peregre in aqua pereuntes: quod et ita contigit. Nam quæ servum suum deperiret, nec ferre posset opprobrium, solum fuga vertens, et cum eo concumbens, in mari periit.

CXVI. Ego respondi: Et quonam modo scis, illam fugientem, et in alieno solo positam servo nupsisse, ac interiisse post nuptias? Atque senex: Certo novi, revera non quod nupserit, cum nec amore captam esse scirem: verum postquam illa discessit, frater viri ejus omnem mihi illius amorem enarravit; quod ipse, qui sanctus et honestus erat, utpote etiam frater, noluerit torum maculare; et quo modo volens, ac rursus ipsum atque dedecus verita, illa infelix (non enim licitum est queri de ea, quoniam ex natali hæc cum facere tum perpeti cogebatur), somnium finxerit; verumne an falsum, non habeo dicere. Aiebat siquidem ipsam dixisse quod in somnis quidam sibi astitit, qui eam jussit cum liberis illico urbe Roma excedere: at vir illam cum filiis incolumem evadere satagens, confestim eos erudiendos Athenas misit cum matre et servis: tertium vero filium retinuit apud se, quia qui per somnium ediderat oraculum, cum eo manere permiserat. Multo autem elapso tempore, ut ab ea litteras non accepit, cumque sæpe Athenas misisset; assumpto me, qui ei omnium essem conjunctissimus ac fidissimus, ad quærendam illam profectus est. Multos equidem cum ipso in peregrinatione labores alacriter tuli; memor quod in prisca sua felicitate me omnium habuisset socium, ac supra omnes amicos dilexisset. Itaque Roma

VARIÆ LECTIONES.

[1] al. ἀπεκρινάμην. [2] al. deest in al. [3] γίνονται· οἱ δὲ ἀστέρες ταῦτα. [4] al. ἐτάγησαν. [5] al. ἁμαρτίαι εἰς. [6] al. θέντα ἐν. [7] *Clement.*, hom. XIV, c. 6, etc. *Recogn.*, l. IX, c. 32, etc. [8] al. add. ἀπεκρίνατο. [9] al. inser. μέγα. [10] deest in al. [11] deest in al. [12] al. inser. ἔργῳ, σοὶ λόγῳ πείθεσθαι οὐ δύναμαι, [13] al. μόνον. [14] al. αὐτῆς. [15] al. deest in al. [16] al. μὴ φέρουσα, φυγοῦσα σὺν αὐτῷ, ἐν. [17] al. ὁρμήσασα, καὶ κοινωνήσασα αὐτῷ, θαλάσσῃ διεφθάρη. [18] al. deest in al. [19] al. deest in al. [20] al. αὐτῆς. [21] al. deest in al. [22] al. ποιεῖν καὶ πάσχειν. [23] al. ὡς ὅτι ἐν ὁράματι ἐπιστάς τις. [24] al. præpon. μοί. [25] al. τήν. [26] al. πόλιν. [27] al. αὐτήν. [28] al. ἔσχε παρ' αὐτῷ. [29] al. κατ' ὄναρ. [30] al. αὐτὸν αὐτῷ. [31] al. δὲ χρόνου διελθόντος. [32] al. συνέκαμον. [33] al. πάντως.

continuo solvimus, sicque in has Syriæ partes devenimus. Nec multos post dies, ille quidem præ animi dolore migravit e vita; ego vero huc veniens, victum ab eo tempore ad hunc usque diem manibus comparo.

CXVII. His a sene dictis, intelligens ex oratione ejus, senem quem dixerat, ipsum esse patrem vestrum, nolui cum eo conferre sermonem ea de re, donec communicassem vobiscum: nisi quod cum hospitium ejus didicissem, meumque indicassem, explorandi causa, hoc tantum percontatus sum, quod esset seni nomen. Ille autem: Faustus, inquit; item quod nomen geminis filiis; ille vero respondit: Faustinus et Faustinianus; et quodnam tertio filio; at ille, Clemens, dixit; denique quo nomine vocaretur eorum mater; et ait, Matthidia. Ego igitur ex miseratione collacrymans, dimissa turba, veni ad vos, ut post cibi communem perceptionem hæc vobiscum communicarem. Porro ante cibum narrare, opportunum non censui; ne forte dolore victi, baptismi diem in luctu duceretis, quando etiam angeli efferuntur lætitia. Hæc Petrus cum diceret, omnes una cum matre lacrymis nos dedidimus. Quos ille lacrymantes videns, ait: Nunc unusquisque vestrum, pro timore erga Deum, fortiter quæ memorata sunt ferat. Neque enim hodie vobis interiit pater, sed jam olim, sicut vos, conjectura recte facta, dixistis.

CXVIII. Ista Petro loquente, mater ferre non valens, magno clamore edito: Hei mihi, o vir; quantum nos diligens, ipse quidem mori voluisti; nos vero vivimus, et lucem aspicimus, et adhuc capimus cibum. Nondum hoc uno ejulatu finito, ecce senex ingreditur; et simul atque clamoris causam sciscitari vellet, respiciens ad uxorem: Hei! inquit; quidnam hoc est? Quam video? Accedens vero et diligentius aspiciens, ac visus, complexus est. Ambo autem præ gaudio repentino defecerunt exclamare nisi, et alter alteri loqui cupientes, vocem emittere non potuerunt, nec ob inexpletam lætitiam reprimere se. Multoque post mater ad eum: Habeo te, Fauste, omni modo suavissimum. Et qua ratione vivis, de cujus morte paulo ante audivimus? Cæterum hi sunt filii, Faustinus et Faustinianus, ac exoptatus Clemens. Quæ cum dixisset, nos tres in ipsum incumbentes, eumque deosculati, formam illius obscure agnovimus.

CXIX. Hæc cum videret Petrus: Tu es Faustus, inquit, hujus vir, ejusque liberorum pater? Ille

A φίλους ἀγαπῶν. Καὶ δὴ ἀπεπλεύσαμεν αὐτῆς Ῥώμης, καὶ οὕτως εἰς τὰ ἐνταῦθα τῆς Συρίας ἐγενόμεθα μέρη. Καὶ οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας , ἐκεῖνος μὲν ἀθυμῶν ἐτελεύτησεν· ἐγὼ δὲ ἐνταῦθα ἐλθὼν , τὰς διὰ τῶν χειρῶν τροφὰς ἔκτοτε καὶ εἰς δεῦρο [35] πορίζομαι.

CXVII. Ταῦτα τοῦ γέροντος εἰπόντος, συνιδὼν ὅτι ὃν ἔλεγε γέροντα [36], οὗτος ἦν, ἐξ ὧν ἔλεγεν, ὁ πατὴρ ὁ ὑμέτερος, οὐκ ἐβουλήθην αὐτῷ [37] συναντιβαλεῖν, μέχρις ἂν ὑμῖν προσανάθωμαι. Πλὴν τὰ κατὰ τὴν ξενίαν αὐτοῦ καταμαθὼν, καὶ τὴν ἐμὴν [38] δὲ μηνύσας, ἀκριβείας ἕνεκα, τοῦτο μόνον ἐπυθόμην, τί τῷ γέροντι ὄνομα· ὁ δὲ ἔφη· Φαῦστος· τί δὲ τοῖς διδύμοις υἱοῖς· ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· Φαυστῖνος καὶ Φαυστινιανός· τί δὲ τῷ τρίτῳ υἱῷ· ὁ δὲ, Κλήμης, εἶπε. Τί δὲ τούτων B μητρὶ ὄνομα· Ματθιδία [39], φησίν. Ὑπὸ συμπαθείας οὖν ἐγὼ σύνδακρυς γενόμενος, ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἦλθον πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μετὰ τὴν τῶν ἄλλων [40] κοινωνίαν ταῦτα προσανάθωμαι ὑμῖν. Πρὸ δὲ τῶν ἁλῶν [41] εἰπεῖν ὑμῖν οὐ [42] δέον ἔκρινα, μή πως ὑπὸ λύπης νικηθέντες, ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος ἡμέρᾳ πενθοῦντες διατελέσητε, ὁπότε καὶ ἄγγελοι χαίρουσι. Ταῦτα τοῦ Πέτρου λέγοντος, ἐδακρύομεν οἱ πάντες μετὰ τῆς μητρός. Ὁ δὲ δακρύοντας ἡμᾶς ἰδὼν, ἔφη· Νῦν ἕκαστος ὑμῶν φόβῳ τῷ πρὸς τὸν Θεὸν γενναίως φερέτω τὰ εἰρημένα [43]. Οὐ γὰρ δὴ σήμερόν ὑμῖν ἐτελεύτησεν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ καὶ ἔκπαλαι, ὡς ὑμεῖς εἰρήκατε στοχαζόμενοι [44].

CXVIII. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ἡ μήτηρ μὴ φέρουσα, μέγα ἀνέκραγεν [45]· Οἴμοι, ἄνερ, [46] ὡς ἀγα-C πῶν ἡμᾶς, κρίσει [47] μὲν αὐτὸς ἐτελεύτησας, ἡμεῖς δὲ ζῶντες τὸ φῶς ὁρῶμεν, καὶ τροφῆς [48] ἄρτι μεταλαμβάνομεν. Οὔπω [49] τῆς μιᾶς ταύτης ὀλολυγῆς παυσαμένης, ἰδοὺ καὶ ὁ γέρων εἰσῄει· καὶ ἅμα τῷ βούλεσθαι αὐτὸν τῆς κραυγῆς τὴν αἰτίαν πυνθάνεσθαι, εἰς τὴν γυναῖκα ἐμβλέψας ἔφη· Οἴμοι, τί θέλει [50] τοῦτο εἶναι; Τίνα ὁρῶ; Προσελθὼν δὲ καὶ ἀκριβέστερον ἐνιδὼν [51], καὶ ὁραθεὶς περιεπλέκετο. Οἱ δὲ ὑπὸ χαρᾶς αἰφνιδίου διεφώνουν ἀμφότεροι, καὶ λαλεῖν ἀλλήλοις βουλόμενοι, ἀφασίᾳ συσχεθέντες ἐκ τῆς ἀπλήστου χαρᾶς ἐπέχειν [52] ἑαυτοὺς οὐκ ἠδύναντο. Καὶ μετὰ [53] πολὺ [54] πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ [55]· Ἔχω σε, Φαῦστε, τὸν κατὰ πάντα [56] γλυκύτατον. Πῶς ἄρα ζῇς, ὃν ὡς τεθνεῶτα μικρῷ [57] πρόσθεν ἠκούσαμεν; Πλὴν οὗτοί εἰσιν [58] οἱ υἱοὶ, Φαυστῖνος καὶ Φαυστι-D νιανὸς, καὶ [59] ὁ ποθεινὸς Κλήμης. Ταῦτα εἰπούσης, ἡμεῖς οἱ τρεῖς προσπεσόντες αὐτῷ, καὶ καταφιλοῦντες, τὴν ἐκείνου μορφὴν ἀμυδρῶς πως καταμανθάνομεν [60].

CXIX. Ἃ καὶ βλέπων ὁ Πέτρος· Σὺ [61] εἶ Φαῦστος, [62] εἶπεν, ὁ ταύτης ἀνὴρ καὶ τῶν αὐτῆς παίδων

VARIÆ LECTIONES.

[34] deest in al. [35] al. μέχρι τοῦ δεῦρο. [36] al. συνεῖδον μὲν ὅτι ὃν ἔλεγε τεθνάναι γέροντα αὐτός. [37] al. δὲ τὰ καθ' ὑμᾶς αὐτῷ. [38] deest in al. [39] ὁ δὲ ἔφη· Ματθ. [40] al. ἁλῶν. [41] al. τοῦ τῶν ἁλῶν μεταλαβεῖν. [42] al. οὐκ ἠβουλήθην. [43] al. λεχθέντα. [44] al. σχολαζόμενοι. [45] βοῶσα ἔφη. [46] deest in al. [47] deest in al. [48] deest in al. [49] al. inser. δέ. [50] al. θέλοι. [51] al. ἰδών. [52] al. κρατεῖν. [53] al. μετ' οὐ. [54] deest in al. [55] al. add. ἔφη. [56] al. præpon. μοι. [57] al. τεθνηκότα μικρῷ τάχιον ἠκ. [58] al. ἡμῶν. [59] deest in al. [60] κατεμανθ. [61] al. ταῦτα β. ὁ Π. ἔφη· Σύ. [62] deest in al.

πατήρ; Ὁ δὲ, Ἐγώ εἰμι, ἔφη. Καὶ ὁ Πέτρος· Πῶς οὖν μοι τοὺς σεαυτοῦ [63], ὡς περὶ ἄλλου διηγήσω πόνους, εἰπὼν καὶ λύπην καὶ τάφον; Καὶ ὁ πατὴρ ἀπεκρίνατο· Συγγενὴς [64] ὢν Καίσαρος, καὶ γενέσθαι κατάφωρος [65] οὐκ ἐθέλων, ἐπ' ἄλλῳ τινὶ τὴν ἐξήγησιν ἀνετυπωσάμην, ἵν' αὐτοῖς [66] ὅστις εἰμὶ μὴ ἐπιγνωσθῶ. Ἤδειν γὰρ ὅτι εἰ ἀναγνώριμος γένωμαι, οἱ κατὰ τὸν τόπον ἡγούμενοι ταῦτα μαθόντες, ἀνακαλέσονται [67], Καίσαρι κεχαρισμένα ποιοῦντες, [68] καὶ τὴν τοῦ βίου [69] πάλιν εὐδαιμονίαν μοι περιθήσουσιν, ὅπερ ὅλῃ προθέσει πρότερον ἀπεταξάμην [70], [71] ἄνευ τῶν ἐμοὶ φιλτάτων τέκνων πολιτεύεσθαι ἢ ζῆν ὅλως μὴ ἀνεχόμενος.

CXX. Καὶ ὁ Πέτρος [72]· Ταῦτα μὲν ἐποίησας ὡς ἐβουλεύσω. Περὶ δὲ γενέσεως ἄρα ψευδόμενος διϊσχυρίζου, ἢ ὡς ἀληθεύων ἐβεβαίους; Καὶ ὁ πατήρ· Οὐ ψεύσομαι, ἔφη, πρὸς σέ· [73] ὡς ἀληθῶς ἄρα οὔσης γενέσεως ἐβεβαίουν. [74] Ἔχω γὰρ οὐκ ἀμυήτως τοῦ θεωρήματος· πλὴν [75] ἀλλὰ καὶ συνῆν μοί τις ἀστρολόγων ἀνὴρ ἄριστος Αἰγύπτιος, Ἀννουβίων ὄνομα [76], ὅστις ἐν ταῖς ἀποδημίαις κατ' ἀρχάς μοι φιλιωθεὶς [77], τὸν τῆς ἐμῆς συμβίου μετὰ τῶν τέκνων θάνατον ἐδήλου. Καὶ ὁ Πέτρος [78]· Οὐκοῦν ἔργῳ πέπεισαι [79] νῦν, ὅτι οὐ συνέστηκε τὰ κατὰ τὴν γένεσιν; Καὶ ὁ πατὴρ ἀπεκρίνατο· Ἀνάγκη με πάντα τὰ τὸν ἐμὸν ὑπερβαίνοντα νοῦν κατὰ μέρος ἐκθέσθαι σοι, ἵνα παρὰ σοῦ πάλιν τἀληθῆ μάθω καὶ βέβαια· πολλὰ [80] πταίειν οἶδα τοὺς ἀστρολόγους, πολλὰ [81] δὲ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοὺς ἐφικνεῖσθαι· ἀλλὰ μή πως [82] ἃ μὲν ἀκριβοῦσιν, ἀληθεύουσιν· ἃ δὲ πταίουσιν, ἀμαθίᾳ πάσχουσιν· ὡς ὑπονοεῖν με, τὸ μὲν μάθημα συνεστάναι, τοὺς δὲ δι' ἀμαθίαν ψεύδεσθαι [83] μόνην, διὰ τὸ μὴ πάντας [84] περὶ πάντων ἀκριβοῦν δύνασθαι. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἄπεχε, ἔφη, μή πως [85] περὶ ὧν ἀληθεύουσιν, ὡς ἐπιτυχάνοντες [86], καὶ οὐχὶ ὡς ἀκριβοῦντες ἄρα προλέγουσιν [87]· ἀνάγκη γὰρ πᾶσα ἐκ πολλῶν τῶν λεγομένων ἀποβαίνειν τινά. Καὶ ὁ γέρων [88]· Πῶς οὖν ἔστι περὶ τούτου με πιστωθῆναι, τὸ εἴτε [89] συνέστηκε τὸ κατὰ τὴν γένεσιν, ἢ οὔ;

CXXI. Ἀμφοτέρων οὖν σιωπώντων, ἐγὼ [90] Κλήμης· Ἐπειδὴ τὸ μάθημα, ἔφην, ἀκριβῶς ἐπίσταμαι, ὁ δὲ κύριος καὶ [91] πατὴρ οὐχ οὕτως, ἔθελον εἰ αὐτὸς Ἀννουβίων παρῆν, ἐπὶ τοῦ πατρὸς ποιήσασθαι [92] λόγον. Οὕτω γὰρ ἂν τὸ πρᾶγμα εἰς φανερὸν ἐλθεῖν ἠδύνατο, τεχνίτου πρὸς ὁμότεχνον τὴν ζήτησιν ἐσχηκότος. Καὶ ὁ πατὴρ ἀπεκρίνατο· Ποῦ οὖν δυνατόν ἐστιν Ἀννουβίωνι συντυχεῖν; Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἔφη· ἐκεῖ γὰρ μανθάνω Σίμωνα τὸν Μάγον [93] ἐπιδημεῖν, ᾧ [94] καὶ παρεπόμενος Ἀννουβίων, ἀχώριστός ἐστιν.

A vero ait: Ego sum. Et Petrus: Quare ergo tuos mihi labores, tanquam de alio enarrasti, referens et dolorem et exsequias? Tum pater respondit: Cum essem cognatus Cæsaris, et nollem deprehendi, de alio quodam narrationem effinxi, ut a vobis quis essem non agnoscerer. Sciebam enim, quod si recognitus essem, loci præsides, his compertis, ut rem gratam Cæsari facerent, me essent revocaturi, et pristina felicitate circumdaturi; cui tota intentione antea renuntiavi, sine charissimis mihi liberis, in republica versari, aut vivere omnino non sustinens.

CXX. Tum Petrus: Hæc quidem fecisti quemadmodum placuit. Sed de genitura, fingensne affir-
B mabas; an veluti verum dicens asserebas. Et pater: Non mentiar, inquit, apud te: tanquam vere sit genesis, confirmabam. Non enim rudis sum in mysteriis hujus disciplinæ: sed et mecum versatus est quidam astrologus, vir præstantissimus, Ægyptus, nomine Annubion, qui in peregrinationibus ab initio mihi amicus effectus, uxoris meæ ac liberorum mortem indicavit. Et Petrus: Nunquid ergo nunc reipsa persuasum habes, genesin non consistere? Pater respondit: Necesse est ut omnia quæ per mentem meam transeunt, tibi exponam singulatim, quo a te vicissim vera discam et certa. Animadverti errare in multis astrologos, in multis quoque eos veritatem attingere: verum forte in iis quæ comperta habent, vere dicunt; in iis autem in quibus errant, id ignorantia patiuntur: quare su-
C spicor, constare disciplinam; illos autem per solam inscitiam falsa prædicare; eo quod non omnes possint de omnibus habere scientiam. Et Petrus: Cave, inquit, ne cum verum dicunt, veluti casu assequentes, et non tanquam certo scientes, prædicant. Omnino enim necesse est, ex multis dictis evenire nonnulla. Tum senex: Qua ergo ratione certus hac in re esse possum, an constet, nec ne, id quod ad genesim pertinet?

CXXI. Cum igitur uterque taceret, ego Clemens: Quia, inquam, mathematicas disciplinas penitus novi; dominus autem et pater non item; cuperem, si ipse Annubion adesset, coram patre disputationem habere. Ita quippe res palam venire posset, dum artis peritus adversus ejusdem artis hominem
D quæstionem agitaret. Respondit pater: Ubi ergo potest cum Annubione congressus et colloquium haberi? Et Petrus: Antiochiæ, inquit. Ibi enim audio Simonem Magum esse; quem Annubion as-

VARIÆ LECTIONES.

[63] al. ἑαυτοῦ. [64] al. προσγενὴς ὑπάρχων. [65] al. κατάφορος. Al. περίφωρος μὴ θέλων, εἰς ἄλλου τινὸς τήν. [66] al. αὐτός. [67] al. ἀκούσαντες, ἀνακαλέσαντες. [68] deest in al. [69] deest in al. [70] al. ὅπερ ἀπετ. [71] οὐ γὰρ ἐδυνάμην περὶ τῶν ἐμοὶ ἠγαπημένων τὰ μέγιστα ὡς περὶ θανόντων κρίνας, πρὸς τὴν τοῦ βίου ἑαυτὸν ἀποδοῦναι δόξαν. [72] al. add. ἔφη. [73] al. ἀληθῶς ὡς οὔσης. [74] al. εἰμὶ γὰρ οὐκ ἀμύητος. [75] deest in al. [76] al. ὀνόματι. [77] al. φιληθείς. [78] al. add. ἔφη. [79] deest in al. [80] al. ὑποτρέχοντά μοι εἰς τὸν νοῦν ἐκτίθεσθαί σοι, ἵνα πρὸς αὐτὰ ἀκούων, μανθάνειν ἔχω, πολλά. [81] πολλάκις. [82] al. ἀληθεύειν· ὑποπτεύω οὖν μήπως. [83] deest in al. [84] al. πάντως. [85] al. ἔπεχε Al. ἀπεκρίνατο· ἀπεκρίνατο· ἄπεχε, μή πως. [86] al. ἐπιτυγχάνουσι. [86] al. ἀκριβοῦντες λέγουσιν. [88] al. add. ἔφη. [89] al. πληροφορηθῆναι· εἴτε. [90] deest in al. [91] al. καὶ ὁ. [92] al. εποιησάμην. [93] al. οντα. [94] deest in al.

sectatus, non deserit. Quando ergo illic erimus, si eos nanciscamur, coram eo disceptatio flet. Et postquam de multis disseruimus, propter recognitionem gaudio repleti, Deoque magnam gratiam habentes, nocte superveniente, ad somnum nos contulimus.

CXXII. Exorto autem mane, pater cum matre tribusque filiis ingressus in locum ubi erat Petrus, cum salutasset, sedit; deinde nos quoque, illo jubente. Patremque intuitus Petrus: Percupio, inquit, te idem sentire quod uxor ac liberi; ut et hic cum eis convivas, et illic post animæ a corpore disjunctionem, una cum eisdem in lætitia degas. An non enim maxime te atque illos contristaret, si una non essetis? Excepit pater. Omnino sane. Tum Petrus: Si ergo, hic invicem separatos esse molestia afficit; hoc ubi post mortem plane fiet, quanto magis molestum erit te quidem, qui vir sapiens es, ratione tuæ opinionis disjungi a tuis; illos vero multo magis dolere, quod sciant te alia sentientem, æternum supplicium ob veri dogmatis negationem manere?

CXXIII. [7]Et pater dixit: At non ita est, o amice, ut apud inferos animæ puniantur; quoniam anima simul atque a corpore discedit, in aerem dissolvitur. Excepit Petrus: Itaque usque dum hac de re tibi persuadeamus, responde mihi: nonne tibi videtur, te quidem qui futuras pœnas non credis, nequaquam dolere; illos vero, qui persuasum habent non parvam te manere calamitatem, plurimum angi? Tum pater: Recte dicis. Petrus autem: Et quare maximo de te mœrore non eos liberabis? fidei assentiens; non pudore inquam, sed æquitate; de iis quæ tibi a me dicuntur audiendo, et judicando utrum ea ita necne habeant. Ac si quidem ita est, ut dicimus; et hic una cum charissimis delectaberis, et illic cum eisdem requiem consequeris. Quod si in verborum tuorum disceptatione ostenderis, quæ a nobis afferuntur falsam esse fabulam; etiam illos idem tecum sentientes accipies, sicque pulchre facies. Ut enim vana spe inniti desistant efficies, eosque falsarum rerum metu liberabis.

CXXIV. Et pater: Multa mihi videris dicere rationi consentanea. Ac Petrus: Quid ergo impedit, nostræ te fidei assentiri? Non enim negotiis mercaturæ, actionum publicarum, agriculturæ, sollicitudinum; horum nullo retineris: potes autem intelligere, nihil eorum quæ sunt, fortuito, quasi nequaquam existat providentia, evenire. Cujus quidem rei documentum manifestissimum, quæ tibi liberisque tuis ac uxori acciderunt. Nam si apud te

A 'Επὰν [95] οὖν ἐκεῖ γενώμεθα, ἐάν γε καταλαβωμεν αὐτοὺς, ἡ ζήτησις ἐπ' ἐκείνου γενήσεται [96]. Καὶ ὅμως πολλὰ διαλεχθέντες, καὶ ἐπὶ τῷ ἀναγνωρισμῷ χαρᾶς [97] πληρωθέντες, καὶ Θεῷ πολλὴν χάριν [98] ὁμολογοῦντες [99], ἑσπέρας καταλαβούσης, εἰς ὕπνον ἐτράπημεν.

CXXII. Ὄρθρου δὲ γενομένου, ὁ πατὴρ μετὰ τῆς μητρὸς [100] καὶ τῶν τριῶν υἱῶν εἰσελθὼν ἔνθα ὁ Πέτρος ἦν, [1] καὶ προσαγορεύσας, ἐκαθέσθη· ἔπειτα καὶ ἡμεῖς, αὐτοῦ κελεύσαντος. Καὶ ὁ Πέτρος τὸν πατέρα [2] προσβλέψας· Σπεύδω σε, ἔφη, ὁμόφρονα γενέσθαι γυναικὶ καὶ τέκνοις, ὅπως αὐτοῖς καὶ ἐνταυθα ὁμοδίαιτος ᾖς, κἀκεῖ μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμὸν, συνὼν [3] ἐν εὐφροσύνῃ διάγῃς. Ἢ γὰρ οὐ τὰ μέγιστά σέ τε λυπεῖ καὶ αὐτοὺς τὸ μὴ ἀλλήλοις συνεῖναι; B Καὶ ὁ πατὴρ [4] ἔφη· Καὶ πάνυ γε. Καὶ ὁ Πέτρος· Εἰ οὖν ἐνταῦθα τὸ ἀλλήλων κεχωρίσθαι λυπεῖ, μετὰ θάνατον πάντως [5] γενόμενον, πόσῳ γε μᾶλλον [6] λυπήσει, σὲ μὲν ἄνδρα σοφὸν, ὄντα, τῷ τῆς γνώμης σου λόγῳ τῶν σῶν κεχωρίσθαι, αὐτοὺς δὲ πολὺ μᾶλλον ὀδυνᾶσθαι, τῷ εἰδέναι, ὅτι σε ἄλλα φρονοῦντα αἰώνιος μένει κόλασις, ῥητοῦ δόγματος ἀποφάσει;

CXXIII. Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Ἀλλ' οὐκ ἔστιν, ὦ φίλτατε, τὸ ἐν ᾅδου ψυχὰς [8] κολάζεσθαι, αὐτῆς ἅμα τῷ ἀποστῆναι τοῦ σώματος, εἰς ἀέρα λυομένης· Καὶ ὁ Πέτρος ἔφη· Μέχρις οὖν ὅτε περὶ τούτου πείσομέν σε, ἀπόκριναί μοι· οὐ δοκεῖ σοι, σὲ μὲν τῇ κολάσει διαπιστοῦντα μὴ [9] λυπεῖσθαι, ἐκείνους δὲ [10] περὶ σοῦ πεπεισμένους, ὡς ἄρα οὐ μικρὰν ἔχεις ἀνάγκην, ἐκ περισσοῦ ἀνιᾶσθαι; Καὶ ὁ πατήρ· Ἀκολούθως λέγεις. Καὶ ὁ Πέτρος· Διὰ τί δὲ αὐτοὺς οὐκ ἀπαλλάξεις C μεγίστης περὶ σοῦ λύπης; τῇ πίστει συνθέμενος, οὐ δυσωπίᾳ λέγω, ἀλλ' εὐγνωμοσύνῃ, περὶ τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεγομένων σοι ἀκούων, καὶ κρίνων εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει ἢ οὔ. Καὶ εἰ μὲν οὕτως ἔχει ὡς λέγομεν, καὶ ὧδε συναπολαύσεις τοῖς φιλτάτοις, κἀκεῖ συναναπαύσῃ. Εἰ δὲ ἐν τῇ τῶν λόγων [11] σοῦ σκέψει δείξῃς τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα ψευδῆ τινα μῦθον εἶναι, καὶ ὁμογνώμονάς σου λάβοις αὐτοὺς, καὶ οὕτω καλῶς ποιήσεις [12]· τοῦ τε γὰρ κεναῖς ἐλπίσι ἐπερείδεσθαι παύσεις, καὶ φόβῳ [13] αὐτοὺς ψευδῶν ἀπαλλάξεις [14].

CXXIV. Καὶ ὁ πατήρ· Πολλὰ φαίνῃ [15] μοι εὔλογα λέγων. Καὶ ὁ Πέτρος [16]· Τί οὖν ἐστι τὸ κωλύον συνθέσθαι σε τῇ ἡμετέρᾳ πίστει; Οὔτε γὰρ ἀσχολίαις D ἀγορασμῶν, οὔτε πράξεων, οὔτε γεωργιῶν, οὐ φροντίδων, οὐδενὶ τούτων κατέχῃ· δύνασαι δὲ νοεῖν ὡς οὐκ αὐτομάτως ἐγένετό τι τῶν ὄντων, οἷα προνοίας οὐκ οὔσης. Καὶ τούτου δεῖγμα σαφέστατον, τὰ περὶ σὲ καὶ τὰ σὰ τέκνα καὶ τὴν γυναῖκα γεγενημένα· Εἰ γὰρ παρὰ σοὶ ὄντες καὶ εἰς δεῦρο ἐτύγχανον, οὐκ ἂν

VARIÆ LECTIONES.

[95] al. ὡς [96] al. γενέσθαι δύναται. [97] al. πλησθέντες. [98] al. εὐχαριστήσαντες, ἑσπέρας. [99] al. ὁμολογήσαντες. [100] al. inser. ἡμῶν. [1] deest in al. [2] al. τῷ πατρί. [3] al. συνόντα ἄλυπον ἔσεσθαι. [4] deest in al. [5] al. ὀφειλόμενον ὑμῖν μετ' ἀλλήλων μὴ εἶναι, πόσῳ. [6] al. inser. οὐ. [7] *Clement.*, hom. xv, c. 1, etc. [8] al. ψυχήν. [9] al. ἀπιστοῦντα τὴν κόλασιν μή. [10] al αὐτοὺς δὲ πεπεισμένους, ἀνάγκην ἔχειν περὶ σοῦ ἀνιᾶσθαι. [11] deest in al. [12] al. οὕτως καλῶς ποιήσεις, αὐτοὺς ὁμογνώμονάς σοι εἰληφὼς, καὶ τοῦ κεναῖς. [13] al. φόβων. [14] deest in al. [15] al. φαίνει. [16] al. add. ἔφη.

τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον ἐδέξαντο, οὐκ ἂν ἐπιγνῶναι τὴν ἀλήθειαν ἠδυνήθησαν. Διὰ τοῦτο μετὰ τῆς ἀποδημίας, καὶ ναυάγιον ᾠκονομήθη, καὶ πικροῦ θανάτου ὑπόνοια· προσέτι δὲ καὶ ἡ περὶ τὰ Ἑλληνικὰ τούτων ἄσκησις, ἵν' ὡς πρότερον αὐτὰ παιδευθέντες, εἶτα μεταβαλόντες πρὸς τὴν εὐσέβειαν, δυνατοὶ ὦσιν ἑτοίμως αὐτὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀνασκευάζειν τῆς εὐκολίας· καὶ ἃ κακῶς τηνικαῦτα κατὰ τῆς εὐσεβείας προὐβάλλοντο, τούτοις καλῶς ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι χρήσαιντο. Εἴσῃ δὲ καὶ αὐτὸς σαφῶς ἀπό γε τοῦ μακροῦ τούτου ἀναγνωρισμοῦ, καὶ ὧν μεταξὺ σαφῶς [17] ἡ Πρόνοια περὶ σὲ ᾠκονόμησεν, ὡς ἄρα υὐδὲν τῶν γινομένων αὐτομάτως οὕτως καὶ εἰκῇ γίνεται· ἀλλ' ἐκείνη ἐστὶν ἡ ἐφεστῶσα καὶ τόδε τὸ πᾶν συγκρατοῦσα διηνεκῶς καὶ συνέχουσα, εἰ καὶ τὰ πολλὰ τὴν διάνοιαν ὑπερβαίνει τὴν ἡμετέραν.

hucusque mansissent, non suscepissent verbum pietatis, veritatem non potuissent agnoscere. Propter hoc, cum peregrinatione naufragium quoque provisum est, ac mortis acerbæ suspicio: præterea que eorum in Græcis disciplinis exercitatio; ut qui illas prius edocti, et postea ad veram religionem conversi fuissent, expedite magnaque cum facilitate possent easdem confutare; et quas aliquando male contra religionem objecerant, his bene et tempore convenienti pro religione uterentur. Tu quoque ex hac post longum tempus recognitione, et iis quæ interim aperte Providentia circa te constituit, manifeste intelliges, nihi eorum quæ fiunt, casu ita et temere fieri, sed Providentiam præesse, ac semper continere atque conservare hanc universitatem, licet multa superent mentem nostram.

CXXV. Ἐπεὶ τούτων ἤκουσεν ὁ πατὴρ, τὸν λόγον ἀναλαβὼν, Μὴ νόμιζε, εἴρηκε, κύριέ μου Πέτρε, ὡς πάντῃ μου διαπέφευγε τὸν νοῦν, ἡ περὶ τοῦ ὑπὸ σοῦ κηρυττομένου λόγου δύναμις· ἀλλὰ καὶ τοῦ παιδὸς Κλήμεντος πολλὰ δι' ὅλης νυκτὸς ὁμιλοῦντός μοι [18], ὥστε συνθέσθαι τοῖς ὑπὸ σοῦ λεγομένοις, καὶ πάντα τρόπον εἰς τοῦτο ἐνάγοντος· Τί δαὶ, πρὸς αὐτὸν ἔφην ἐγὼ, δύναταί τις ἐντέλλεσθαί τι καινότερον, παρ' ὃ πρότερον οἱ ἀρχαῖοι παρῄνεσαν; Κἀκεῖνος ἠρέμα γελάσας· Πολλὴ διαφορὰ, πάτερ, εἶπε, μεταξὺ τῶν τῆς θεοσεβείας λόγων καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ γὰρ τῆς ἀληθείας λόγος τὴν ἐκ προφητείας ἔχει βεβαίαν ἀπόδειξιν· ὁ δὲ τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ συνθέσεως λόγων καὶ στοχασμῶν δοκεῖ παριστάνειν τὰς ἀποδείξεις. Καὶ ὁμῶς ταῦτα εἰπὼν, δείγματος χάριν τόν περὶ φιλανθρωπίας λόγον ἐξέθετο, ὃν οὐ πολλῷ πρότερον αὐτῷ [21] ὑφηγήσω, ὡς ἀδικώτατός μοι μᾶλλον ἐφαίνετο, καὶ τὸ πῶς, ἐρῶ. Δίκαιον ἔφασκεν εἶναι, καὶ τῷ τύπτοντι αὐτοῦ τὴν σιαγόνα, παρατιθέναι καὶ τὴν ἄλλην· καὶ τῷ αἴροντι αὐτοῦ τὸ ἱμάτιον, προσδιδόναι καὶ τὸν χιτῶνα [22], ἀγγαρεύοντι δὲ [23] μίλιον ἓν, συναπέρχεσθαι δύο· καὶ ὅσα τοιαῦτα.

CXXV. Postquam hæc audivit pater, sermonem resumens: Ne arbitreris, inquit, domine mi Petre, omnino ex mente mea vim doctrinæ a te predicatæ excidisse: sed cum Clemens filius multum per totam noctem mecum colloqueretur, ut a te dictis assentirem, omnique modo ad id impelleret: [19] Quid vero, dixi ego ad ipsum, potestne aliquis præcipere quidpiam novum, præter id quod antea veteres monuerunt? At ille postquam leniter risit: Magnum, inquit, discrimen est, pater, inter religionis sermones, ac philosophiæ. Sermo namque veritatis, ex prophetia firmam obtinet demonstrationem; philosophiæ vero, ex compositione verborum et conjecturarum videtur demonstrationes afferre. Hisque dictis, exempli gratia, doctrinam de humanitate mihi exposuit, quam paulo ante ei enarraveras [20]; quæ mihi profecto maxime iniqua videbatur. Et quo modo, dicam. Æquum aiebat esse et ei qui maxillam tuam percutit, alteram quoque opponere; et ei qui aufert tuum pallium, tradere etiam tunicam; et cum eo qui ad milliaria unum adigit, per duo milliaria proficisci, et alia similia (*a*).

CXXVI. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο· Ἀλλ' ἐνόμισας ἄδικον· καίτοι [24-25] γε δικαιότατόν ἐστι. [26] Καὶ εἴ σοι φίλον ἐστὶν, ἄκουσον. Καὶ ὃς ἔφη· Πάνυ μοι φίλον. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐ δοκεῖ σοι, δύο ἐχθρῶν βασιλέων ὄντων καὶ διῃρημένας τὰς χώρας ἐχόντων, εἴ τις ἐκ τῶν τοῦ ἑνὸς ὑπηκόων ἐν τῇ τοῦ ἑτέρου χώρᾳ φωραθείη, καὶ διὰ τοῦτο θάνατον ὀφείλοι [27], ἐὰν ῥαπίσματι καὶ μὴ θανάτῳ τῆς τιμωρίας ἀπολυθῇ, οὐ φαίνεται ὁ ἀπολύσας φιλάνθρωπος εἶναι; Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Καὶ πάνυ. Καὶ ὁ Πέτρος· Τί δαὶ [28], εἰ καὶ ἴδιόν τι τινὸς αὐτὸς οὗτος ἀφέληται ἢ ἀλλότριον, καὶ [29] ἐπὶ τούτῳ [30] συλληφθεὶς ἓν [31] ἢ διπλάσιον δῷ τετραπλάσιον (15) ὀφείλων, καὶ τὸ θανεῖν ὡς ἐν τοῖς

CXXVI. Respondit Petrus: Atqui hoc existimasti iniquum: quanquam æquissimum est. Ac si lubet, audi. Ille dixit: Prorsus lubet. Tum Petrus: Num tibi videtur, cum duo reges hostes existant, et divisas regiones teneant, si quispiam ex iis qui alteri subjecti sunt, in alterius regione sit deprehensus, ideoque mortem mereatur; at colapho, non autem capite punitus pœnam evadat; num videtur humanus esse qui veniam dedit? Et pater ait: Admodum. Ad hæc Petrus; Quid vero, si is ipse etiam aliquid proprium cuipiam vel alienum auferat; et in eo comprehensus, simplum aut duplum det, cum quadrupli

(*a*) Luc. VI, 29; Matth. V, 39.

VARIÆ LECTIONES.

[17] al. σοφῶς. [18] al. μου. [19] l. *Rec.* x, 48. [20] l. num. 93, etc. [21] al. ὅνπερ αὐτῷ. [22] al. προδιδόναι καὶ τὸ ὠμοφόριον. [23] al. τε. [24-25] al. ὅτι. [26] deest in al. [27] al. ὀφείλων. [28] al. ἔφη· τί δέ. [29] al. ἢ καί. [30] al. τοῦτο. [31] al. ἐάν.

VARIORUM NOTÆ.

(15) Τετραπλάσιον. Pœna quadrupli in furto sancitur legibus plurimis. COT.

sit debitor; insuperque mortis, qui nempe in adversarii finibus captus sit; nonne tibi videtur, humanum esse eum qui duplum accepit, et mortem remisit? Et pater respondit: [33] Nunc persuasisti mihi, eos qui injuriam faciunt, injuriam pati; eos autem qui injuria afficiuntur, potius injuriam facere. Quocirca amplius, mihi iniquissimum apparet id ipsum quod fit: quoniam ii quidem qui videntur conferre injuriam, sibi ipsis potius nocuerunt, et multam iis qui injuria affecti sunt pararunt utilitatem: qui vero videntur injuriam sustinere, ipsi eam potius inferunt; quia licet plurimum ab illis commodi tulerint, eos pari gratia non renumerant. Et Petrus: Verum hæc non contra infestantium, sed contra infestatorum volutatem contingunt.

A τοῦ ἐναντίου ἁλοὺς ὅροις· οὐ δοκεῖ σοι ὅτι ὁ λαβὼν τὸ διπλάσιον καὶ θανάσου αὐτὸν ἀπολύσας, φιλάνθρωπος τυγχάνει. Καὶ ὁ πατὴρ [32] ἀπεκρίνατο· Νῦν με πέπεικας ὅτι οἱ ἀδικοῦντες αὐτοὶ ἀδικοῦνται· οἱ δὲ ἀδικούμενοι, μᾶλλον πλεονεκτοῦσι. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ πλέον ἀδικώτατόν μοι φαίνεται γινόμενον· ὅτι [34] οἱ μὲν δοκοῦντες ἀδικεῖν, ἑαυτοὺς ἔϐλαψαν μᾶλλον, πολλὴν δὲ τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἐπορίσαντο τὴν ὠφέλειαν· οἱ [35] δὲ δοκοῦντες ἀδικεῖσθαι, αὐτοὶ [36] μᾶλλον ἀδικοῦσιν· ὅτι καίτοι πλεῖστα παρ' ἐκείνων ὠφεληθέντες, τοῖς ὁμοίοις αὐτοὺς οὐκ ἀμείϐονται. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν τῶν ἐπηρεαζόντων, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν δεχομένων ταῦτα γίνεται γνώμην.

CXXVII. Tunc pater laudata ea oratione, ait ad Petrum: Sed, domine mi, hunc quoque sermonem mihi declara. Memini enim Clementem mihi dicere, nos injurias et afflictiones, ad peccatorum remissionem pati. Et Petrus: Recte habet, atque ita est. Quæ enim homines possidemus, plura appetes; sive vestes, inquam, sive escas, sive potiones, sive alia quæpiam; non recte omnino facientes, possidemus; quia nihil habere debemus, uti paulo ante vobis dixi. Nam si in omnibus possessiones solent iis qui possident conciliare delicta; earum quocunque modo privatio, ademptio est delictorum. Dixit pater: Recte habet. Petrus vero: Justissime. Quandoquidem enim eorum qui salvantur est, ut dixi, nihil habere; multis autem multæ suppetunt possessiones; ea causa per eximiam Dei humanitatem castigationes inducuntur iis, qui secundum Dei voluntatem non vivunt; ut propter aliquantam erga Deum charitatem, temporaria supplicia perferentes, æternis pœnis eximantur. Tum pater: Quid enim; nonne multos impios videmus pauperes? An propterea et illos dicemus in parte eorum esse qui salutem consequuntur? Et Petrus: Nequaquam omnino. Non enim probanda est inopia, quæ appetit ea quæ non decet: quia et Dominus noster Jesus Christus, Filius Dei vivi, beatos prædicans pauperes, *Beati*, inquit, *pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (a). Tum pater: Vere prorsus secundum propositam quæstionem res videtur recte habere: quapropter in animo habeo totam ordine audire doctrinam.

CXXVII. Καὶ ὁ πατὴρ ἐπαινέσας τὰ εἰρημένα, πρὸς τὸν Πέτρον φησίν· Ἀλλ', ὦ κύριέ μου, καὶ
B τοῦτόν μοι τὸν λόγον σαφήνισον. Μέμνημαι γὰρ εἰρηκότος μοι Κλήμεντος, ὅτι τὰ ἀδικήματα καὶ τὰ πάθη πρὸς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν πάσχομεν. Καὶ ὁ Πέτρος· Ὀρθῶς ἔχει, καὶ οὕτως ἐστίν. Ἃ γὰρ ἄνθρωποι κτώμεθα, τοῦ πλείονος ἐφιέμενοι, εἴτε ἱμάτια, φημὶ, εἴτε βρώματα, εἴτε ποτὰ, εἴτε ἄλλα τινὰ, οὐ καλῶς πάντως ποιοῦντες κτώμεθα, διὰ τὸ δεῖν μηδὲν ἔχειν, ὡς μικρῷ πρόσθεν ὑμῖν εἴρηκα. Εἰ γὰρ ἐν πᾶσι τὰ κτήματα προξενεῖν οἶδεν ἔχουσιν ἁμαρτήματα, ἡ τούτων [37] ὅπως ποτὲ στέρησις ἁμαρτιῶν ἐστιν ἀφαίρεσις. Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Ἀκολούθως ἔχει. Καὶ ὁ Πέτρος· Καὶ δικαιότατα. Ἐπεὶ γὰρ τῶν σωζομένων ἐστὶν, ὡς ἔφην, τὸ μηδὲν ἔχειν [38], ὑπάρχει δὲ πολλοῖς κτήματα, τούτου χάριν ἐξ ὑπερϐαλλούσης Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐπάγονται παιδεῖαι τοῖς μὴ [39] κατὰ το δοκοῦν Θεῷ πολιτευομένοις, ἵνα διὰ τὸ ποσῶς
C φιλόθεον προσκαίρους ὑπομένοντες τιμωρίας [10], αἰωνίων ἀπαλλαγῶσι κολάσεων. Καὶ ὁ πατήρ· Τί [41] δαί· οὐ [42] πολλοὺς ἀσεϐεῖς ὁρῶμεν πενητας; Εἶτα παρὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς τῆς τῶν σωζομένων εἶναι μερίδος φήσομεν; καὶ ὁ [43] Πέτρος· Οὐ πάντως. Οὐ γὰρ ἀποδεκτὴ ἡ πενία, ὧν μὴ προσῆκεν ὀρεγομένη· ἐπεὶ [44] καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ ζῶντος Θεοῦ, μακαρίζων [45] τοὺς πτωχούς. Μακάριοι οἱ πτωχοὶ, ἔφη, τῷ πνεύματι· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὁ πατήρ· Ἀληθῶς πάνυ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ὀρθῶς ἔχειν τὰ πράγματα φαίνεται· διὸ καὶ προαιρέσεως [46-47] ἔχω τῇ τάξει παντὸς ἐπακοῦσαι τοῦ λόγου.

CXXVIII. Et Petrus: Itaque deinceps studenti tibi discere quæ ad nostram fidem pertinent, hanc doctrinam explicabo; ab ipso primum incipiens Deo; et ostendens, ipsum solum dicendum esse Deum, alios vero nec dicendos, nec existimandos;

CXXVIII. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὐκοῦν τοῦ λοιποῦ σπεύδοντί
D σοι τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν πίστιν μαθεῖν [48], προϊών τε τὸν λόγον ἐκθήσομαι ἀπ' αὐτοῦ [49] πρῶτον ἀρχόμενος τοῦ Θεοῦ· καὶ δεικνὺς αὐτὸν μόνον δεῖν [50] λέγειν Θεὸν, ἑτέρους δὲ μήτε λέγειν μήτε νομίζειν, καὶ ὅτι [51]

(a) Matth. v, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[32] al. inser. πρὸς ταῦτα. [33] *Clement.*, hom. xv, c. 8, etc. [34] al. ἔτι μᾶλλον ἀδικώτατον ὅλων μοι φαίνεται τὸ πρᾶγμα· ὅτι. [35] al. πολλὰ τοῖς ἑλομένοις συγχωροῦσιν· οἱ δέ. [36] deest in al. [37] al. inser. δέ. [38] al. μηδενὶ μηδὲν ὑπάρχειν. [39] al. εἰλικρινῶς. [40] al. προσκαίρων τιμωριῶν. [41] desunt in al. [42] al. δέ. [43] al. παρὰ τοῦτο οὖν καὶ οὗτοι τῶν σωζομένων εἰσίν; καὶ ὁ [44] al. πλήν. [45] deest in al. [46-47] al. ἐγενόμην. [48] al. ὀφείλοντι, τῇ τάξει. [49] deest in al. [50] al. ὅτι αὐτὸν μ. δεῖ. [51] al. καὶ τοῦτο εἰπών.

παρὰ τοῦτο ποιῶν, αἰώνια κολασθήσεται, ὡς εἰς αὐτὸν τῶν ὅλων ἀσεβήσας Θεόν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, καὶ τοῖς ὑπὸ παθῶν ὀχλουμένοις, καὶ νοσοῦσι, καὶ δαιμονῶσι τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς, καὶ τούτους εὐχῇ θεραπεύσας, τὴν ἐκκλησίαν διέλυσεν. Εἶθ' οὕτως εἰσελὼν καὶ τῶν συνήθων [52] ἁλῶν μεταλαβὼν, ὕπνωσεν.

CXXIX. Ὄρθρου δὲ [54] πάλιν ὁ Πέτρος ἐξιὼν, καὶ ἐπὶ [55] τὸν συνήθη διαλέγεσθαι τόπον [56] στὰς, ἅτε καὶ πολλῶν συνδεδραμηκότων ὄχλων, ἅμα [57] τῷ μέλλειν διαλέγεσθαι αὐτὸν, εἰσῄει τις τῶν αὐτοῦ διακόνων λέγων· Σίμων ἀπὸ Ἀντιοχείας εἰσεληλυθὼς ἀπ' αὐτῆς ἑσπέρας, μαθὼν ὑποσχόμενόν σε τὸν περὶ μοναρχίας ποιεῖσθαι λόγον, ἕτοιμός ἐστι μετά γε τοῦ Ἐπικουρείου Ἀθηνοδώρου διαλεγομένῳ σοι ἐπελθεῖν, ὡς ἂν πᾶσι [58] τοῖς ὑπὸ σοῦ περὶ μοναρχίας ὑπαγορευομένοις δημοσίᾳ παρὼν αὐτὸς ἀντιλέγοι [59].

CXXX. Ταῦτα τοῦ διακόνου λέγοντος, ἰδοὺ καὶ ὁ Σίμων σὺν Ἀθηνοδώρῳ καί τισιν ἄλλοις ἑταίροις εἰσῄει· καὶ πρὸ τοῦ τι τὸν Πέτρον ὅλως εἰπεῖν, αὐτὸς προλαβών. Ἔμαθον, φησὶν, ὅτι χθὲς ὑπέσχου τῷ Φαύστῳ κατὰ τὴν σήμερον δεῖξαι τῇ τάξει τὸν λόγον ποιούμενος· καὶ ἀπ' αὐτοῦ πρῶτον ἀρχόμενος τοῦ τῶν ὅλων Δεσπότου· ὅτι αὐτὸν δεῖ μόνον λέγειν Θεὸν, ἄλλους [60] δὲ μήτε λέγειν, μήτε νομίζειν· καὶ ὅτι ὁ παρὰ τοῦτο ποιῶν, αἰωνίαν ὑφέξει τὴν τιμωρίαν· πρὸ πάντων οὖν ἀληθῶς καταπέπληγμαί σου τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἤλπισας μεταπεῖσαι ἄνδρα σοφὸν οὕτω, καὶ ταῦτα πρεσβύτην. Ἀλλ' οὐκ ἐπιτεύξῃ τῶν ἐλπίδων καὶ τοῦ θελήματος, ἅτε παρόντος ἐμοῦ, καὶ τοὺς ψευδεῖς σου διελέγχοντος λόγους. Ἴσως γὰρ ἂν καὶ ἠπάτητο μὴ παρόντος ἐμοῦ. Ἰδιώτης ὢν τῶν παρὰ Ἰουδαίοις δημοσίᾳ πεπιστωμένων βίβλων. Τὰ νῦν δὲ τοὺς πολλοὺς ὑπερθήσομαι λόγους, ἵνα θᾶττόν σου τὴν ὑπόσχεσιν ἀσθενῶς ἔχουσαν διελέγξω. Λέγε τοιγαροῦν ὃ ὑπέσχου. Εἰ δὲ τὸν ἔλεγχον αἰδούμενος, ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ὑπόσχεσιν ἐθέλοις παραλιπεῖν, αὐτάρκης καὶ οὕτως ἀπόδειξις ὅτι ψευδῆ τὰ ὑπεσχημένα, καθ' ὅτι ἐπὶ τῶν τὰς Γραφὰς εἰδότων εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμησας. Καὶ νῦν δὲ τί περιμένω σε λέγειν, μέγιστον ἔχων μάρτυρα τῆς ὑποσχέσεώς σου, τὸν γέροντα τουτονί; Ταῦτα εἰπὼν, καὶ τῷ πατρὶ προσβλέψας, φησίν· Εἰπέ μοι ἀνδρῶν ἁπάντων ὁ τιμιώτατος, οὐχὶ οὗτος ὑπέσχετό σοι δεῖξαι σήμερον, ὅτι εἷς ἐστι Θεὸς, καὶ οὐ χρὴ ἕτερόν τινα λέγειν ἢ νομίζειν Θεὸν, ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν ἀθάνατον εἰσπραχθήσεται τιμωρίαν;

CXXXI. Καὶ ὁ πατὴρ ἔφη· Καλῶς ἂν τὴν μαρτυρίαν παρ' ἐμοῦ ἀπῄτεις, ὦ Σίμων, εἰ πρότερον ἠρνεῖτο Πέτρος· νῦν δὲ οὐκ αἰδεσθήσομαι λέγειν, ἃ δεῖ λέγειν· οἶμαί σε ὀργῆς πεπλησμένον διαλεχθῆναι βούλεσθαι. Τοῦτο δὲ οὔτε σοι προσήκει ποιεῖν, οὐθ' ἡμῖν οὕτως ἔχοντα ὑπακούειν, ὅτι μάχην ἔστιν ἱστορῆσαι,

A hominemque qui aliter fecerit, æterno supplicio puniendum, ut qui in ipsum universorum Deum impius exstiterit. Atque hoc dicto, cumque aliqua perpessione infestatis, ægrotantibus, et dæmoniacis imposuisset manus, ac eos curasset prece, concionem dimisit. Deinde ita ingressus, et solito cibo percepto, se somno dedit.

CXXIX. [53] Mane vero iterum egressus Petrus; cum stetisset in loco in quo disserere solebat, ingensque hominum multitudo concurrisset; simul ac ipse esset locuturus, introivit quidam ex ejus diaconis, dicens: Simon ab Antiochia ipso vespere ingressus, audiens te promisisse de monarchia, seu principatu unius, verba esse facturum, paratus est una cum Athenodoro Epicureo, tibi disse-
B renti intervenire; ut cuncta quæ a te de monarchia denuntiabantur, publice ipse præsens impugnet.

CXXX. Hæc dicente diacono, ecce et Simon cum Athenodoro aliisque nonnullis sodalibus ingreditur: et ante quam Petrus aliquid omnino loqueretur, ipse anticipans: Comperi, inquit, te heri pollicitum esse Fausto, quod hodie habito sermone, ordine esses ostensurus, primumque incipiendo ab ipso universorum Domino; eum solum dicendum esse Deum, alios vero neque dicendos neque existimandos; quique contra fecerit, æternas pœnas daturum. Ante omnia ergo vere insaniam tuam demiratus sum, quod sperasti te posse in aliam sententiam adducere virum adeo sapientem, ad hæc senem. At spes ac voluntatem non obtinebis;
C utpote præsente me, tuosque falsos sermones redarguente. Etenim forte me absente deceptus fuisset cum imperitus sit librorum qui Judæis palam sunt traditi. Nunc autem multa verba præteribo, ut citius promissionem tuam infirmam esse convincam. Dic igitur quod pollicitus es. Sin autem reprehensionem veritus, coram nobis velis promissum omittere; etiam sic sufficiens erit probatio, falsa esse quæ promisisti, quandoquidem coram hominibus Scripturas callentibus non ausus sis dicere. Et vero jam cur exspecto ut dicas, qui maximum habeo pollicitationis tuæ testem, hunc senem? Post hæc verba cum patrem aspexisset, ait: Dic mihi, virorum præstantissime, nonne iste tibi pollicitus est ostensurum se hodie, unum Deum
D esse, nec alium dicendum aut habendum Deum; ab eo autem qui aliter fecerit, immortale supplicium exactum iri?

CXXXI. Respondit pater: Recte a me testimonium postulares, o Simon, si antea Petrus negavisset; nunc autem non verebo dicere quæ dicenda sunt: arbitror te ira repletum velle disputationem suscipere. Hoc porro neque te facere decet, neque oportet ut nos sic affectum audiamus; quoniam id

VARIÆ LECTIONES.

[52] al. καὶ εὐξάμενος, καὶ ἰασάμενος, ἀπέλυσε τοὺς ὄχλους καὶ εἶθ' οὕτως εἰσιὼν, τῶν συνήθων. [53] *Clement.*, hom. XVI, c. 1, etc. [54] deest in al. [55] al. καὶ ἐπιστάς. [56] deest in al. [57] al. ὄχλον πολὺν συνεστωτα εἶδε καὶ ἅμα. [58] al. δημοσίᾳ πᾶσι. [59] al. ὑπὲρ μοναρχίας λεγομένοις λόγοις· ταῦτα. [60] al. ἄλλον.

pugnam videre est, et non ad veritatem juvari. Sed A uterque vestrum dogma suum exponat; et ad alium judicem, verba habeantur; sicque prorsus invenietur dubitationis expers veritas. Placuit Simoni oratio, seque ex ea facturum promisit. Verumtamen, inquit Fausto, timeo ne jam Petri verbis occupatus, non sis veri studiosus judex.

CXXXII. Et pater respondit: Ne me cogas temere ac indicta causa tibi assentiri, ut judex veritatis amans videar. Nam si vera audire cupis, tua potius sententia præoccupatus sum. Ac Simon: Quo modo es præoccupatus, qui nescis quid sentiam? At pater: Facile est illud cognoscere: et quonam pacto, audi. Pollicitus es, a te falsi convictum iri Petrum, qui unum esse Deum asserat; cæterum qui promittit re- B prehensionem asserentis unum Deum, plane manifestum est quod is, vera loquens, non idem affirmet: si enim idem dicit cum eo qui ementita loquitur, et ipse profecto est mendax; si vero contraria dicere se ostendit, ex adverso sane verus est. Non alia ergo ratione prædicatorem unius Dei esse mendacem pronuntias, nisi quia multos deos esse censes. Atqui multos esse deos ego quoque aio. Eadem igitur tecum doctrina ante disceptationem occupatus sum: et propterea nullatenus oportet te metuere de me, sed Petrum potius: etiamnum quippe contra atque ille sentio. Post vestram autem disputationem, spero fore ut veri studiosus judex, omni deposita anticipatione, prævalenti consensurus sim orationi. Hæc cum pater dixisset, sensim clamor quidam laudationis a populo exortus est, quoniam C ita pater esset locutus.

CXXXIII. Porro Petrus suam de Deo sententiam exposuit: [63] pluraque de monarchia prolocutus, cum lacrymis manu advocavit multitudinem; qua accedente, tum manus imposuit, tum pro iis precatus est: pariterque omnes Deo benediximus. [64] Intro autem irruit aliquis, Simoni dicens: Appion Plistonices cum Annubione modo venit Antiochia. Quibus auditis, Simon exit statim, quasi prædictos excepturus. Pater vero accedens ad Petrum: Si mihi, inquit, concedis, domine mi; et ego cum eo proficiscar, ut salutem Appionem et Annubionem, meos a prima ætate amicos. Etenim forte Annubioni persuadebo ut cum Clemente disputet de genesi. Et Petrus: Concedo, inquit; laudo etiam, quod ami- D corum partes et officia impleas. Verumtamen mihi cogita, quo modo secundum Dei providentiam undique concurrant quæ ad plene faciendam tibi fidem pertinent, aptum perficientia concentum. Hoc autem dixi propter Annubionis adventum, tibi cum usus fuit obtingentem. Et pater: Vere, inquit, ego quoque conspicio id ita habere.

CXXXIV. Atque post hæc dicta, profectus est ad Simonem. Inventis autem Appione et Annubione,

καὶ οὐ πρὸς ἀλήθειαν ὠφελεῖσθαι. Ἀλλ' ἑκάτερος ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ δόγμα ἐκθέσθω, καὶ ὑφ' ἑτέρῳ κρίνοντι τοὺς λόγους δοτέον· καὶ οὕτω πάντως ἀναμφίλογον τἀληθὲς εὑρεθήσεται. Ἤρεσε τῷ Σίμωνι τὸ λεχθὲν, καὶ ποιήσειν ὑπέσχετο κατὰ ταῦτα. Πλὴν ἀλλὰ δέδοικα, τῷ Φαύστῳ ἔφη, μή πως ἤδη προκατειλημμένος τοῖς Πέτρου λόγοις, οὐ φιλαλήθης γένῃ κριτής.

CXXXII. Καὶ ὁ πατὴρ ἀπεκρίνατο· Μή με βιάζου ἀκρίτως συνθέσθαι σοι, ὡς ἂν δόξω φιλαλήθης εἶναι κριτής. Εἰ γὰρ τἀληθῆ βούλει μαθεῖν, τῷ σῷ φρονήματι προείλημμαι μᾶλλον. Καὶ ὁ Σίμων· Πῶς προείληψαι, οὐκ εἰδὼς ὃ φρονῶ; Καὶ ὁ πατήρ· Τοῦτο ῥᾴδιόν ἐστιν εἰδέναι· καὶ πῶς, ἄκουσον· Ἐλέγξειν ὑπέσχου τὸν Πέτρον ἕνα Θεὸν λέγοντα εἶναι, ὅτι ψεύδεται. Ὁ δὲ τὸν ἕνα λέγοντα ἐλέγξαι ἐπαγγελλόμενος, πάντως εὔδηλον ὡς ἐκεῖνος ἀληθεύων, οὐ τὸ αὐτὸ λέγει· εἰ γὰρ τῷ καταψευδομένῳ τὸ αὐτὸ λέγει, καὶ αὐτὸς [61] ἄρα ψεύδεται· εἰ δὲ τὰ ἐναντία λέγων ἀποδείκνυσιν, ἄντικρυς ἀληθεύει. Οὐκ ἄλλως οὖν τὸν ἕνα Θεὸν εἶναι λέγοντα ψεύστην λέγεις, εἰ μὴ [62] ἂν ὅτι πολλοὺς αὐτὸς δοξάζεις θεούς· θεοὺς δὲ πολλοὺς εἶναι καὶ ἐγώ φημι· τῷ αὐτῷ οὖν σοι πρὸ τῆς ζητήσεως λόγῳ κἀγὼ προκατείλημμαι· καὶ κατὰ τοῦτο περὶ ἐμοῦ σε τὸ παράπαν οὐ δεδοικέναι χρὴ, ἀλλὰ Πέτρον μᾶλλον· τυγχάνω γὰρ αὐτῷ καὶ ἔτι τὰ ἐναντία φρονῶν. Μετὰ δὲ τὴν ὑμετέραν ζήτησιν, ἐλπίζω φιλαλήθης ὢν κριτὴς, πᾶσαν ἀποδυσάμενος πρόληψιν, τῷ ἐπικρατοῦντι συνθέσθαι λόγῳ. Ταῦτα τοῦ πατρὸς εἰπόντος, ἠρέμα βοή τις ἐπαίνου ἐκ τῶν ὄχλων ἐγένετο, ἐπὶ τῷ οὕτως τὸν πατέρα διαλεχθῆναι.

CXXXIII. Καὶ ὅμως ὁ Πέτρος τὸ ἑαυτοῦ περὶ Θεοῦ ἐξέθετο φρόνημα· καὶ πολλὰ περὶ μοναρχίας διαλεχθεὶς, μετὰ δακρύων τῇ χειρὶ προσεκαλεῖτο τοὺς ὄχλους· οἷς προσελθοῦσι, τὰς χεῖράς τε ἐπετίθει, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ηὔχετο. καὶ ὁμοῦ πάντες εὐλογήσαμεν τὸν Θεόν. Ὑπεισέδραμε δέ τις λέγων πρὸς Σίμωνα· Ἀππίων ὁ Πλειστονίκης σὺν [65] Ἀννουβίωνι ἧκεν ἀρτίως ἀπὸ Ἀντιοχείας. Καὶ ταῦτα ἀκούσας ὁ Σίμων, ἔξεισιν εὐθέως [66] ὡς τοὺς εἰρημένους ὑποδεξόμενος. Ὁ δὲ πατὴρ [67] προσελθὼν τῷ Πέτρῳ· Εἴ μοι ἐπιτρέπεις, ἔφη, κύριέ μου, πορεύομαι κἀγὼ σὺν αὐτῷ προσαγορεύσων Ἀππίωνά τε καὶ Ἀννουβίωνα, ἐκ πρώτης ἡλικίας φίλους μου [68] γενομένους. Τυχὸν γὰρ καὶ Ἀννουβίωνα πείσω Κλήμεντι διαλεχθῆναι περὶ γενέσεως. Καὶ ὁ Πέτρος· Ἐπιτρέπω, ἔφη, καὶ ἐπαινῶ τὰ φίλων σε πληροῦντα μέρη. Πλὴν ἐννόει μοι ὡς κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ πανταχόθεν συντρέχει τὰ, πρὸς τὴν σὴν πληροφορίαν, οἰκείαν ἀποτελοῦντα τὴν ἁρμονίαν. Τοῦτο δὲ εἶπον διὰ τὴν Ἀννουβίωνος χρησίμως σοι γενομένην ἐπιδημίαν [69]. Καὶ ὁ πατήρ· Ἀληθῶς, ἔφη, κἀγὼ συνορῶ τοῦτο οὑτωσὶ ἔχον.

CXXXIV. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐπορεύθη πρὸς Σίμωνα. Καὶ εὑρὼν Ἀππίωνά τε καὶ Ἀννουβίωνα, καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[61] deest in al. [62] al. μή τε. [63] *Clement.*, hom. XVI, c. 21. [64] *Rec.*, l. X, c. 32, etc. [65] al. Ἀνουβίωνι. [66] deest in al. [67] al. ἀκούσας καὶ χαρείς. [68] al. μοι. [69] al. ἐπιτυχίαν.

προσαγορεύσας αὐτοὺς ἐκαθέσθη. Ὁ δὲ Σίμων ἀκούσας ἐπιδημήσειν τινὰς ἐκ πηοσταγῆς βασιλικῆς ἐπιζητοῦντας αὐτὸν, καὶ φάσκοντας καθ' ὅτι Καῖσαρ πολλοὺς μάγους ἀνελὼν, εἶτα καὶ τὰ κατὰ Σίμωνα πυθόμενος [70], εἰς ἐπιζήτησιν αὐτοῦ πέμψειεν, ὅπως καὶ αὐτὸν [71] ὁμοίως κολάσῃ, πρὸς Ἀννουβίωνα καὶ Ἀππίωνα ἔφη· Φαῦστον πρὸς ἡμᾶς ἐλθόντα, μετασχεῖν ἁλῶν ποιήσατε σὺν ἡμῖν· ἐγὼ δὲ μύρον τι κατασκευάσω [72], ἵνα δειπνήσας καὶ [73] ἀλειψάμενος, τὴν ἐμὴν πᾶσι δόξῃ ἔχειν μορφήν.

CXXXV. Καὶ τοῦ Σίμωνος ταῦτα εἰπόντος, Ἀππίων καὶ Ἀννουβίων φασὶ πρὸς αὐτόν· Καὶ τί ἄρα σοι κέρδος ἀπὸ τῆς μηχανῆς ἔσται ταύτης; Καὶ ὁ Σίμων ἔφη· Πρῶτον μὲν συλλαλόντες αὐτὸν οἱ ἐμὲ ζητοῦντες, παύσονται τῆς κατ' ἐμοῦ ζητήσεως. Εἰ δὲ καὶ ὑπὸ βασιλικῆς χειρὸς ἀναιρεθείη, μέγιστον πένθος ἕξουσιν οἱ τούτου παῖδες, οἵ τινες ἐμὲ καταλιπόντες Πέτρῳ προσπεφοιτήκασιν [74]. Ἀππίων δὲ καὶ Ἀννουβίων κατ' ἰδίαν πάκτα τῷ Φαύστῳ διασαφοῦσι, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν φράζουσι. Καὶ ὁ Φαῦστος οὐκ ἀληθεῖς εἶναι τοὺς λόγους νομίσας συνδειπνήσας τῷ Σίμωνι μετά γε τῶν ἑταίρων Ἀππίωνός τε καὶ Ἀννουβίωνος, ἐκ χειρὸς τοῦ Σίμωνος λαμβάνει τὸ μύρον, καὶ τὸ ἴδιον ἀλειψάμενος πρόσωπον, τὴν τοῦ Σίμωνος [75] εὐθὺς ὑπέδυ μορφήν. Πλὴν ἐν μέσῃ γε τῇ νυκτὶ διαναστὰς ὁ Σίμων, τὴν ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας φυγὴν ἐποιεῖτο.

CXXXVI. Ἡμεῖς δέ γε οἱ τῷ Πέτρῳ συνόντες, δι' ὅλης νυκτὸς ἀλλήλοις [76] διομιλοῦντες, ὑπό τε ἡδονῆς καὶ χαρᾶς τῶν λεγομένων, νήφοντες διενυκτερεύσαμεν. Ἤδη δέ πως τῆς νυκτὸς ὑπαυγαζομένης, ὁ Πέτρος ἐμβλέψας ἐμοὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, ἔφη· Λιαπορῶ τί ἄρα γε τῷ ὑμετέρῳ πατρὶ γέγονε [77]. Καὶ λέγοντος ταῦτα, ἰδοὺ καὶ ὁ πατὴρ ἧκε, τὸν Πέτρον ἡμῖν περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενον ἤδη καταλαβών· ἀθυμοῦντά τε ἰδὼν, καὶ προσαγορεύσας, ἀπελογήσατο δι' ἣν αἰτίαν ἔξω κεκοίμηται. Ἡμεῖς δὲ ἐμβλέποντες αὐτῷ ἐξεστήκειμεν, τὸ εἶδος Σίμωνος ὁρῶντες, φωνῆς δὲ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀκούοντες Φαύστου. Καὶ δὴ φευγόντων ἡμῶν αὐτὸν, ὁ πατὴρ ἐξεπέπληκτο [78]. Μόνος δὲ Πέτρος τὴν κατὰ φύσιν αὐτοῦ μορφὴν ἐνορῶν, πρὸς ἡμᾶς ἔφη· Τίνος ἕνεκεν τὸν ὑμέτερον ἀπωθεῖσθε πατέρα καὶ ἀποστρέφεσθε; Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ἡ μήτηρ· Ὅτι Σίμων ἡμῖν οὗτος φαίνεται, φωνὴν ἔχων τοῦ ἡμετέρνυ πατρός. Καὶ ὁ Πέτρος· Οὔ, φησίν· ὑμῖν μὲν ἡ ἀμάγευτος αὐτοῦ φωνὴ γνώριμός ἐστι μόνη· ἐμοῦ δὲ τοῖς ἀμαγεύτοις ὀφθαλμοῖς, καὶ τὸ εἶδος ὁποῖόν ἐστι καθορᾶται· ἐπεὶ μὴ Σίμων ἐστὶν οὗτος, ἀλλὰ Φαῦστος ὁ ὑμέτερος ὄντως πατήρ. Τότε δὴ προσεμβλέψας καὶ τῷ πατρὶ λέγει· Τὸ γνήσιόν σου εἶδος αὐτοῖς οὐ φαίνεται, ἀλλὰ Σίμωνος τοῦ ἀσεβεστάτου καὶ ἡμῖν ἐχθίστου.

CXXXVII. Ταῦτα τοῦ Πέτρου διαλεγομένου, ἐπεισῄει

A ac salutatis, consedit. Simon vero audiens quosdam jussu regio adventaturos, qui ipsum quærerent, quique dicerent, Cæsarem multis magis interfectis, deinde et de Simone certiorem factum, ad investigationem illius misisse, ut in illum etiam animadvertat; ad Annubionem et Appionem infit: Faustum, qui ad nos venit, facite cibum nobiscum sumere; ego autem unguentum quoddam conficiam, ut cœnatus et perungens se, cunctis habere formam meam videatur.

CXXXV. Cumque hæc Simon dixisset, Appion et Annubion aiunt ad illum: Et quodnam tibi lucrum ex hac machinatione adveniet? Respondit Simon: Primo quidem comprehenso illo, qui me B quærunt desistent ab indagatione contra me suscepta. Quod si etiam a manu regia occisus fuerit, maximum luctum habebunt ejus liberi, qui me derelicto ad Petrum se contulerunt. Appion vero et Annubion privatim omnia Fausto aperiunt, insidiasque commemorant. Et Faustus vera non esse ea verba arbitratus, cœnatus cum Simone et cum sodalibus Appione et Annubione, unguentum sumit ex Simonis manu; ac unguens faciem suam, illico induit formam Simonis. At media nocte exsurgens Simon, in Judæam fuga se abripuit.

CXXXVI. Porro nos, qui cum Petro eramus, per totam noctem mutuo colloquentes, præ voluC ptate ac lætitia ex iis quæ dicebantur orta, vigiles pernoctavimus. Jam vero ubi sublucere cœpit, Petrus me et fratres intuens, ait: Nescio quidnam patri vestro contigerit. Cumque hæc diceret, ecce pater advenit, Petrum nobis de ipso jam loquentem nactus: quem cum videret anxium atque salutasset, rationem et causam reddidit cur pernoctasset foras. Nos autem respicientes eum, obstupuimus, qui Simonis speciem videremus, at vocem patris nostri Fausti audiremus. Cumque fugeremus eum, pater animo perculsus est. Cæterum Petrus, qui unus naturalem ejus formam cernebat, ait ad nos: Quare patrem vestrum repellitis et aversamini? Nos vero et mater ad eum: Quoniam ille nobis videtur esse Simon, vocem habens patris nostri. Tum Petrus: D Nequaquam, inquit: vobis quidem vox illius, quæ magiæ vim non sensit, nota est sola; meis autem non fascinatis oculis etiam effigies, qualem habet, conspicitur; quandoquidem iste non est Simon, sed Faustus, vere pater vester. Tuncque ad patrem respiciens, ait: Germana species tua ipsis non apparet, verum Simonis impiissimi ac nobis inimicissimi

CXXXVII. Ita Petro loquente, ingressus est qui-

VARIÆ LECTIONES.

[70] al. μαθών. [71] al. ὡς καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ μάγους. [72] al. σκευάσω. [73] al. ἀναλαβὼν τὸ ἴδιον χρίσας πρόσωπον. [74] al. προσφυγόντες τῷ Πέτρῳ συνεργοῦσι. [75] deest in al. [76] al. ἐπαλλήλως πυνθανόμενοι. [77] al. ἔδοξε. [78] al. add. ἐπὶ τὸ οὕτως ἀπηνῶς καὶ ἐχθρωδῶς αὐτῷ χρῆσθαι.

dam ex iis qui præcesserant, Antiochia veniens, dixitque: Hæc scire te volo, domine mi Petre. Simon cum esset Antiochiæ, publice multa portentosa faciens, nihil aliud operam dabat, quam ut te odiosum illis redderet, quem magnum nominabat et præstigiatorem, et cæde multa pollutum: propter quod adeo illos adversus te irritavit, ut omnes illius loci aveant ipsas carnes tuas ferino more deglutire. At nos, multum contra te fremere civitatem intuiti, venimus ut nuntiaremus tibi. Sed et quidam homo regius a Cæsare quærendi Simonis gratia ad provinciæ præsidem missus, audiens illum fuga Judæam petivisse, ipse quoque ad eum quærendum abiit, ut ex Cæsaris præcepto pœnas de eo capiat.

CXXXVIII. Quibus auditis, Petrus ad Faustum patrem ait: Ipse auribus tuis audisti ex iis qui cum præcessissent venerunt Antiochia, quemadmodum Simon illic positus multitudinem adversus me vehementer concitarit; planum, et cæde pollutum, ad hæc magnum ac præstigiatorem, aliaque hujusmodi nuncupans. Igitur nunc facito statim, quod ego præcipio tibi: et, relicto Clemente apud me, ipse præcede ad Antiochenam urbem, una cum uxore Matthidia, atque Faustino et Faustiniano liberis: erunt etiam tecum alii quidam, qui meam voluntatem poterunt exsequi: cum his Antiochiæ consistens, dum formam Simonis jam circumfers, palam prædica pœnitentiam.

CXXXIX. Ista cum Petrus dixisset, Faustus qui mentis acumine pollebat: Novi, inquit, domine mi, quid hæc sibi velint verba; quare ne labora: mihi enim curæ erit, quando illic fuero imperata perficere. Itaque noctu cum iis, quos Petrus jusserat, digressus ab urbe pater, Antiochiam, propinquam civitatem, venit. Stansque in medio foro, dixit ad multitudinem: Ego Simon, ego et vobis pronuntio, et fateor me inique mentitum esse adversus Petrum. Non est impostor, non sanguinarius, non præstigiator, neque affinis ulli eorum scelerum quæ aliquando de eo prædicavi. Deprecor vos ego ipse, qui causa odii erga illum vestri exstiti, desinite odio illum prosequi. Nam Dei filii qui propter mundi salutem venit, iste est verus apostolus. Quocirca et ipse ego vobis consiliarius in re quæ ad salutem vestram pertinet efficior, moneoque ut ei fidem habeatis, Deoque quem annuntiat credatis: alioqui tota vestra civitas funditus peribit, ac vos cum illa. Cujus autem gratia hæc dixerim, etiam id vos scire volo. Hoc enim nocte angeli Dei me impium graviter flagellarunt quod veritatis præconi essem inimicus. Hortor itaque, ne etiamsi ipse alio tempore veniens tentavero contra Petrum loqui, recipiatis me ac audiatis. Vobis quippe confiteor,

A τις τῶν προόδων ἀπὸ τῆς Ἀντιοχείας ἐληλυθὼς, λέγων· Εἰδέναι σε θέλω, κύριέ μου Πέτρε, ὅτι Σίμων ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ ὅτε ὑπῆρχε, δημοσίᾳ πολλὰ τεράστια ποιῶν, οὐδὲν ἄλλο σπουδαζων ἦν, ἢ σὲ μισητὸν αὐτοῖς κπταστῆσαι, μάγον τε ὀνομάζων, καὶ γόητα, καὶ μιαιφόνον· ἐφ' ᾧ καὶ τοσοῦτον αὐτοὺς ἠρέθισε κατὰ σοῦ, ὡς γλίχεσθαι τοὺς ἐκεῖ πάντας, τῶν σαρκῶν αἰτῶν θηριωδῶς ἀπογεύσασθαί σου· Ἡμεῖς δὲ πολὺ κατὰ σοῦ βρύχουσαν τὴν πόλιν ἑωρακότες, ἤλθομεν ἀπαγγεῖλαί σοι. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Καίσαρος πεμφθεὶς τις βασιλικὸς πρὸς τὸν τῆς ἐπαρχίας ἡγούμενον, εἰς ἀναζήτησιν Σίμωνος, μαθὼν ὅτι φυγὰς εἰς Ἰουδαίαν ᾤχετο, καὶ αὐτὸς κατὰ ζήτησιν αὐτοῦ ἀπῆλθεν, ἵνα κατὰ τὴν πρόσταξιν Καίσαρος τιμωρήσηται αὐτόν.

B CXXXVIII. Ταῦτα ἀκούσας φησὶ πρὸς τὸν πατέρα Φαῦστον ὁ Πέτρος· Αὐτὸς ἰδίοις [79] ὠσὶν ἀκήκοας τῶν προόδων ἀπὸ Ἀντιυχείας εἰσεληλυθότων [80], ὡς ἐκεῖ γεγονὼς ὁ Σίμων, ἰσχυρῶς τοὺς ὄχλους παρώξυνε κατ' ἐμοῦ. πλάνον τε καὶ μιαιφόνον πρὸς δὲ καὶ μάγον καὶ γόητα, καὶ τὰ τοιαῦτα καλῶν. Νῦν οὖν ἐξαυτῆς ποίησον ὃ ἐγώ σοι ἐντέλλομαι· καὶ καταλιπων Κλήμεντα παρ' ἐμοί. προλαβὼν αὐτὸς εἰς τὴν Ἀντιοχέων κατὰ [81] τῆς γυναικὸς Ματθιδίας, ἔτι οὲ Φαυστίνου καὶ Φαυστινιανοῦ τῶν υἱῶν· συνέσοντας δέ σοι καὶ ἄλλοι τινὲς, οἵ τινες δυνατοὶ ἔσονται ὑπδυργῆσαί μου [82] τῷ βουλήματι· μετὰ τούτων ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ [83] γενόμενος, ἐν ὅσῳ τὴν μορφὴν ἔτι Σίμωνος περιφέρεις, δημοσίᾳ κήρυξον τὴν σεαυτοῦ μετάνοιαν.

CXXXIX. Ταῦτα τοῦ Πέτρου εἰπόντος, ὀξὺς ὢν εἰς
C τὸ νοῆσαι Φαῦστος· Οἶδα, ἔφη, κύριέ μου, τί βούλεται τὰ ῥήματα ταῦτα. Διὸ μὴ κάμνε· μελήσει γάρ μοι ἐκεῖσε γενομένῳ [84] διατελέσαι τὸ προσταττόμενον. Καὶ δὴ τὰ [85] ὑπὸ νύκτα ὁ πατὴρ μεθ' ὧν ἐκέλευσε Πέτρος τῆς πόλεως ἐξορμήσας, ἐπὶ τὴν πλησίον Ἀντίοχειαν ἦλθε. Καὶ στὰς ἐν μέσῳ τῆς ἀγορᾶς, εἴρηκε πρὸς τὸ πλῆθος· Ἐγὼ Σίμων, ἐγὼ ταῦτα ὑμῖν κηρύσσω, καὶ ὁμολογῶ ἀδίκως καταψεύσασθαι Πέτρου, Οὐκ ἔστι πλάνος, οὐ μιαιφόνος, οὐ γόης οὐδὲ ὅσα ποτὲ φαῦλα περὶ αὐτοῦ ἔλεγον. Δέομαι ὑμῶν ἐγὼ αὐτὸς, ὁ τοῦ πρὸς ὑμᾶς μίσους αἴτιοσ αὐτῷ γεγονὼς, παύσασθε [86] μισοῦντες αὐτόν. Τοῦ γὰρ πρὸς σωτηρίαν κόσμου ἐπιφανέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀψευδής ἐστιν, οὗτος ἀπόστολος. Διὸ καὶ αὐτὸς ἐγὼ σύμβουλος ὑμῖν τά γε πρὸς σωτηρίαν τὴν ὑμετέραν καθίσταμαι. Καὶ παραινῶ
D πείθεσθαι τούτῳ, καὶ πιστεύειν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κηρυσσομένῳ Θεῷ· ἐπεὶ πᾶσα ὑμῶν ἡ πόλις ἄρδην ἀπολεῖται, καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῇ. Ὅτου δὲ χάριν εἴρηκα τοῦτα, καὶ τοῦτο ὑμᾶς εἰδέναι βούλομαι. Ταύτῃ γὰρ τῇ νυκτὶ ἄγγελοί με [87] Θεοῦ τὸν ἀσεβῆ, ὡς ἐχθρὸν ὄντα τῷ τῆς ἀληθείας κήρυκι, δεινῶς ἐμαστίγουν. Παρακαλῶ οὖν μηδ' ἂν αὐτὸς ἐγὼ ἄλλοτε ἐλθὼν κατὰ Πέτρου ἐπιχειρῶ λέγειν, ἀποδέξησθέ με Ἐξομολογοῦμαι γὰρ ὑμῖν, ὡς ἐγὼ μάγος, ἐγὼ πλάνος, ἐγὼ

VARIÆ LECTIONES.

[79] al. οἰκείοις. [80] al. ἐληλυθότων. al. συνεληλυθότων. [81] leg. μετά. al. inser. καί. [82] al. μοι. [83] al. ἀντιοχέων. [84] al. γενόμενον. [85] al. δῆτα. [86] παύσασθαι. [87] deest in al.

γόης· ἀλλὰ μετανοῶ, ἔξεστι γὰρ ἴσως μετανοίᾳ μοι τὰ κακῶς πεπραγμένα [87] μοι συγχωρηθῆναι.

CXL. Ταῦτα εἰπὼν ὁ πατὴρ δημοσίᾳ ἢ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Σίμωνος, καὶ Πέτρον εὐλογήσας τὴν πᾶσαν Ἀντιοχέων πόλιν εἰς τὸν ἐκείνου πόθον μετέθηκε, καὶ πάντες ἐπιθυμεῖν αὐτοῦ δεινῶς ἔλεγον· ἔνιοι δὲ καὶ χαλεπαίνοντες αὐτῷ ἦσαν δῆθεν, οἷά περ αὐτῷ ἐκείνῳ Σίμωνι ὄντι, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς περὶ τὸν Πέτρον στοργῆς· καὶ χεῖρας ἐπιβαλεῖν ἐπεχείρουν. Καὶ ὃς μὴ παρ' αὐτῶν ἀναιρεθῇ δεδοικώς, ἐξαυτῆς ἐλθεῖν πέμψας ἠξίου τὸν Πέτρον, ὅπως αὐτὸν ἐπικαταλάβῃ ζῶντα, καὶ ἀκμαζούσῃ τῷ πρὸς αὐτὸν πόθῳ τῇ πόλει εὐκαίρως ἐπιφανῇ· Πέτρος δὲ τούτων ἀκούσας πρὸς τὸ ἐκκλησιάζειν πλείστους ἀγαγὼν [88], ἐπίσκοπόν τε καταστήσας καὶ ἰασάμενος πολλοὺς καὶ βαπτίσας, ἡμέρας ἐπιμείνας τρεῖς τῇ Λαοδικείᾳ, ἐπὶ τὴν πλησίον ὁρμήσειν Ἀντιόχειαν ἔσπευσε.

CXLI. Καὶ δὴ τὴν πόλιν καταλαβόντα, τὸ πλῆθος συνδραμὸν ἅπαν μετὰ χαρᾶς ὑπεδέξατο, ὡς τῆς ἀληθείας κήρυκα καὶ ἀπόστολον. Προσευξάμενος δὲ καὶ χεῖρας αὐτοῖς ἐπιθείς, πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας ἐθεράπευσεν, ἕνα τε Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν εὐαγγελισάμενος, κα' πολλὰ διδάξας αὐτοὺς περὶ μοναρχίας. Εἶτα πρὸς τὴν ξενίαν ἀπῄειμεν. Γνοὺς δὲ ὁ γέρων ὅτι Πέτρος παρῆν, προσδραμών, ἑαυτόν τε τῇ γῇ προσκαταβαλών, τὰ ἐκείνου κατησπάζετο ἴχνη, ἀξιῶν τῷ θείῳ τελειωθῆναι βαπτίσματι, ὥστε τὸ ἀρχαῖόν τε τῆς ψυχῆς κάλλος καὶ τὴν μορφὴν τοῦ σώματος ἀπολαβεῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ κοινωνὸς τῶν ἀχράντων γενέσθαι τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων. Καὶ ὁ Πέτρος κατηχήσας αὐτόν, εἰρηκώς τε πολλὰ περὶ σωτηρίας, ἐπὶ τέλει δὲ καὶ τοῦτο εἰπών, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῖς μαθηταῖς ἐντελλόμενος· Ὁ πιστεύσας, [89], ἔφη, καὶ βαπτισθείς, σωθήσεται· καί· Κατὰ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. Ἐπείπερ ὁ καιρὸς πρὸς ἑσπέραν ἦν, τροφῆς μεταλαβόντας [90-93], μετὰ τὴν συνήθη εὐχήν, ὁ ὕπνος [94] ἐλάμβανε.

CXLII. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ ὀρθριαίτερον πάλιν ἀναστὰς ὁ Πέτρος, καὶ προσευξάμενος, μετακαλεῖται σὺν ἡμῖν τὸν πατέρα, καί· Σήμερον, ὦ ἀδελφοί, λέγει, μεγάλη χαρὰ γίνεται ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐπὶ τῇ θεοδωρήτῳ ἀναγεννήσει τοῦ καλοῦ γέροντος Φαύστου. Καὶ παραλαβὼν ἡμᾶς ἐξῄειμεν κατὰ ἀνατολὰς τῆς πόλεως, ἔνθα [95] ἦν ὕδατα πολλά τε καὶ καθαρά, καὶ μόνον τὸν πατέρα λαβὼν ἰδίᾳ, κατηχήσας τε πολλὰ καὶ διδάξας αὐτὸν τὰ περὶ Θεοῦ καὶ τῆς διὰ σαρκὸς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημίας, ἐβάπτισεν αὐτὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ἄρτον λαβών, εὐχαριστήσας τε καὶ εὐλογήσας, τῶν ἱερῶν αὐτῷ κοινωνεῖ μυστηρίων. Καὶ ἦμεν ὁμοῦ πάντες ἀγαλλιώμενοι ἐν Κυρίῳ νύκτα τε καὶ μεθ' ἡμέραν, ἐπί τε τῇ τοῦ πατρὸς διὰ [96] τοῦ θείου πνεύματος ἀνα-

A ego sum magus, ego impostor, ego præstigiator; sed pœnitet me, et fortassis per pœnitentiam ea quæ improbe gessi mihi possunt condonari.

CXL. Hæc cum pater publice, quasi ex persona Simonis dixisset, et Petrum laudasset, universam Antiochiensium civitatem ad illius desiderium traduxit, cunctique se eum vehementer exoptare asserebant: nonnulli vero etiam patri, tanquam is ipse esset Simon, succensebant, propter nimietatem amoris erga Petrum, et manus injicere conabantur. At ille veritus ne ab ipsis interficeretur, per legatum postulavit a Petro, continuo ut veniret, quo se nancisceretur vivum, et in urbem desiderio illius flagrantem opportune adventaret. Quibus auditis, Petrus plurimos ad agendum conventum adduxit B et episcopum constituit, multos curavit atque baptizavit, triduoque Laodiceæ præterea commoratus, Antiochiam propinquam civitatem adire festinavit.

CXLI. Et quidem cum ad urbem pervenisset, universus populus accurrens, cum gaudio ipsum excepit, tanquam veritatis præconem et apostolum. Precibus autem fusis, et manibus super eos positis, universis male habentibus attulit medicinam; item unum Deum in tribus personis annuntiavit, pluribusque eos de unius numinis principatu docuit. Deinde ad hospitium nos recepimus. Intelligens autem senex Petrum adesse, accurrit, seque dejiciens in terram, illius pedes complectebatur, rogans ut divino baptismate cunsummaretur, quo antiquam animæ pulchritudinem, et formam corporis reciperet per baptismum, fieretque particeps C intemeratorum Christi mysteriorum. Et Petrus, tradita ei Chistianæ religionis doctrina, multisque de salute prolatis, tandem hoc addidit Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, in mandatis ad discipulos dixisse: *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit* [a]; et: *Secundum fidem tuam fiat tibi sicut vis* [b]. Cumque tempus ad vesperam inclinaret, cibum sumpsimus; et post solitam precationem, somnus nos occupavit.

CXLII. Sequenti vero die Petrus iterum maturius surgens, postquam oravit, patrem et nos accersivit; et: Hodie, inquit, fratres, magnum gaudium orietur in cœlo [c], propter divinum munus renascentiæ boni senis Fausti. Cumque nos assumpsisset, egressi sumus ad loca orientalia civitatis, ubi D multæ erant aquæ ac puræ: solumque patrem seorsum sumens, multisque instituens, tradensque illi doctrinam de Deo ejusque in carne ad nos adventu, baptizavit eum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: cumque panem accepisset, gratias egisset ac benedixisset, sacra ipsi mysteria impertivit. Et eramus pariter cuncti in Domino noctu ac interdiu exsultantes, tum de patris per divinum Spiritum instaurata nativitate, tum de auditione ora-

(a) Marc. xvi, 16. (b) Matth. ix, 29. (c) Luc. xv, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[87*] deest in al. [88] al. συναγαγών. [89] deest in al. [90-93] al. μεταλαβόντες. [94] al. inser. ἡμᾶς. [95] deest in al. [96] al. ἐπί.

culorum Petri. Cum igitur per aliquod tempus una ageremus, omnibus patuerunt res nostræ, et in omnium ore versabamur, cunctique mirabantur de universis quæ contigerant nobis, Deique erga nos patrocinium, in nostra recognitione, celebrabant.

CXLIII. Fama igitur quoquoversus pervagante, Antiochiæ præses cuncta quæ patri et matri acciderant resciscens, quodque ad Cæsarem cognatione attinerent, de his refert ad Tiberium. Quibus auditis, imperator jubet eos quamprimum Romam mitti : quod et factum est : illosque magno cum honore ac satellitio præses ex Antiochia mittit ad Tiberium Cæsarem. Intuitus autem Cæsar patrem et matrem, agnitisque eis, super re obstupuit, patrisque cervicem complexus, acriter flevit. Cohibito autem luctu, ad senatum respicens, ait : Gaudete mecum, omnes, et commune festum agamus, inventionem Fausti et Matthidiæ : quod cum mortui putarentur revixerunt, cumque periissent, reperti sunt. Postea et cum iis epulatus, multaque pecunia tradita, insuperque ipsos ad famulatum servis augens ac ancillis, plurimo comitatu et honore circumdedit. Qui etiam non exiguo tempore Romæ ætatem egerunt ; pie quidem viventes, suaque erogantes pauperibus, et consectati omnes alias virtutes ; donec in senectute bona, eis quæ hic sunt relictis, Christi regnum consecuti sunt ; exemplar vitæ ac specimen ad virtutem accuratissimum, suam vitam Romanæ reipublicæ largiti.

CXLIV. Cæterum ego Clemens cum fratribus adhuc apud Petrum doctorem mansi, qui evangelicæ prædicationi insistebat, et complures variis morbis ac perpessionibus curabat. Deinde ille urbibus peragratis, Romam quoque pervenit ; atque iis qui concurrebant verbum pietatis annuntiavit, multosque per baptismum adduxit ad Christi religionem, tam viros quam mulieres ; adeo ut et brevi tempore nobilium mulierum clarissimis, quasque solent matronas nuncupare, propemodum universis persuaserit ad sanctum baptisma confugere, ac Deo credere.

CXLV. Porro cum ipsi jam vita relinquenda fuit, et proficiscendum ad magistrum Christum, Evangelii cursu consummato [a] (id quippe notum illi erat, quodque ipse etiam ad crucem, ut cum Magistro passionem et gloriam communem haberet, damnandus esset) ; una congregatis cunctis fratribus, apprehensa manu mea, stans in media con-

A γεννήσει, καὶ τῇ ἀκροάσει τῶν Πέτρου λόγιων. Χρόνον οὖν τινὰ ἐπὶ τὸ αὐτὸ διαγαγόντων ἡμῶν, πᾶσι δῆλα κατέστη τὰ καθ' ἡμᾶς· καὶ ἐν τοῖς ἁπάντων ἦμεν στόμασι, καὶ πάντες ἐθαύμαζον ἐπὶ πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν ἡμῖν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς βοήθειαν, ἐπὶ τῷ ἀναγνωρισμῷ ἡμῶν ἐμεγάλυνον.

CXLIII. Τῆς φήμης οὖν πανταχόσε διαθεούσης, ὁ τῆς Ἀντιοχέων ἡγεμὼν πάντα τὰ συμβεβηκότα ἐπί τε τῷ πατρὶ καὶ μητρὶ γνοὺς, καὶ ὅτι Καίσαρι κατὰ γένος προσήκουσιν, ἀναφέρει ταῦτα τῷ Τιβερίῳ (16). Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀκούσας, κελεύει τὸ τάχος ἀναπεμφθῆναι αὐτοὺς εἰς Ῥώμην· ὃ καὶ γέγονε· καὶ μετὰ πολλῆς τιμῆς καὶ δορυφορίας ὁ ἡγεμὼν ἐξ Ἀντιοχείας πρὸς τὸν Καίσαρα Τιβέριον αὐτοὺς ἀποστέλλει. Θεασάμενος δὲ ὁ Καῖσαρ τόν τε πατέρα, καὶ τὴν μη-
B τέρα, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτοὺς, ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ. Καὶ περιφὺς αὐτοῦ τῷ τραχήλῳ, θερμῶς ἔκλαιεν. Ἐπισχὼν δὲ τοῦ πένθους, πρὸς τὴν σύγκλητον ἀποβλέψας· Συγχάρητέ μοι, ἔφη, πάντες καὶ κοινὴν ἑορτὴν ποιησώμεθα, τὴν ἀνεύρεσιν Φαύστου καὶ Ματθιδίας, ὅτι νεκροὶ νομιζόμενοι ἀνέστησαν, καὶ ἀπολωλότες εὑρέθησαν. Εἶτα καὶ εὐωχηθεὶς μετ' αὐτῶν καὶ χρήματα πολλὰ χρησάμενος [97], ἔτι δὲ καὶ παῖδας καὶ παιδίσκας εἰς ὑπηρεσίαν αὐτοῖς δεδωκὼς, θεραπείᾳ πλείστῃ καὶ τιμῇ περιέβαλεν. Οἳ καὶ χρόνον οὔ τι βραχὺν ἐν Ῥώμῃ διῆγον, εὐσεβῶς μὲν βιοῦντες, καὶ πένησι τὰ ἑαυτῶν χορηγοῦντες [98], καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν μετερχόμενοι, ἕως ἐν γήρει καλῷ τὰ ἐνταῦθα λιπόντες, τὴν Χριστοῦ βασιλείαν ἠλλάξαντο. ἀρχέτυπον βίου καὶ παράδειγμα πρὸς ἀρετὴν ἀκριβέστατον, τὸν ἑαυτῶν βίον τῇ Ῥωμαίων παρασχόμενοι πολιτείᾳ.

C CXLIV. Ἐγὼ μέν τοι Κλήμης μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἔτι παρὰ τῷ διδασκάλῳ Πέτρῳ μεμενηκὼς, ἐχομένῳ τε τοῦ κηρύγματος, καὶ πολλοὺς ἐν ποικίλων νόσων καὶ παθῶν ἰωμένῳ· Ἐπεὶ τὰς πόλεις ἐκεῖνος ἀμείβων ἔφθασε καὶ εἰς Ῥώμην, καὶ τοῖς συνιοῦσι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον διήγγειλε [99], καὶ πολλοὺς τῷ μέρει Χριστοῦ προσήγαγε διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, ὡς καὶ τῶν εὐγενῶν γυναικῶν τὰς περιφανεστέρας, καὶ ἃς ὁ λόγος ματρώνας οἶδε καλεῖν (17), ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ μικροῦ δεῖν πάσας προσδραμεῖν πεῖσαι τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι, καὶ πιστεῦσαι Θεῷ.

CXLV. Ἔμελλε δὲ καὶ αὐτὸς ἤδη τὸν βίον ἀπολεπεῖν, καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐπδημῆσαι Χριστὸν, τὸν τοῦ Εὐαγγελίου δρόμον τετελεκώς· ἐπεί περ
D ἔγνωστο τούτῳ [100] καὶ ὅτι σταυρῷ μέλλει καὶ οὗτος κατακριθῆναι, ἵνα τῷ διδασκάλῳ καὶ πάθους κοινωνήσῃ καὶ δόξης· μιᾷ συνηθροισμένων τῶν ἀδελφῶν πάντων, τῆς χειρός μου λαβόμενος, στὰς ἐν μέσῃ τῇ

(a) II Tim. IV, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[97] al. χαρισάμενος. [98] al. ἐπιχορηγοῦντες. [99] al. διήγγελλε. [100] al. τοῦτο.

VARIORUM NOTÆ.

(16) Τιβερίῳ. Aliter Nicephorus, *Hist. eccl.*, lib. II, cap. 35. A cujus sententia discedit Freculfus t. II, lib. II, cap. 10. Est autem Nicephori sententia, hæc sub Nerone contigisse. COT.

(17) Καὶ ἃς ὁ λόγος ματρώνας οἶδε καλεῖν. Legit Barthius lib. XXXII *Adversariorum* cap. 14 : ἃς καὶ ματρώνας ὁ λόγος οἶδε καλεῖν parva quidem transpositione, verum minime necessaria. Per matronas intelliguntur honestæ feminæ, honesto nobilique loco natæ ; discere est ex Cedreno et Servio. Ἑορτὴ τῶν Ματρωναλίων memoratur a Plutarcho in *Romuli Vita*. ID.

ἐκκλησίᾳ· Ἀκούσατέ μου, ἔφη, τέκνα καὶ ἀδελφοί· τοῦ μὲν ἐμοῦ δρόμου τὸ τέλος ἐγγύς· τοῦτο γὰρ καὶ ἤδη μοι ἔγνωσται· Κλήμεντα δὲ τοῦτον ἐπίσκοπον ὑμῖν χειροτονῶ σήμερον, ᾧ καὶ τὴν ἐμὴν τῶν λόγων ἐπίστευσα [1-3] καθέδραν, ὡς ἀπαρχῆς μοι καὶ μέχρι νῦν συνοδεύσαντα, καὶ οὕτω πασῶν μου τῶν ὁμιλιῶν ἐπακούσαντα, ὃς ἐν πᾶσί μοι τῶν πειρασμῶν κοινωνήσας, τῇ πίστει προσκαρτερῶν εὑρέθη· ὃν ἐγὼ ἀκριβέστατα πάντων οἶδα θεοσεβῆ καὶ φιλάνθρωπον, ἁγνόν τε καὶ σώφρονα, ἀγαθόν, δίκαιον, μακρόθυμον, καὶ γενναίως εἰδότα φέρειν τὰς ἐνίων τῶν κατηχουμένων ἀχαριστίας. Διὸ αὐτῷ μεταδίδωμι τῆς ἐξουσίας τοῦ δεσμεῖν τε καὶ λύειν. Δήσει γὰρ ὃ δεῖ δεθῆναι, καὶ λύσει πάντως ὃ δεῖ λυθῆναι, ὡς τὸν τῆς Ἐκκλησίας κανόνα καλῶς εἰδώς. Αὐτοῦ οὖν ἀκούσατε, εἰδότες ὅτι ὁ τὸν ἀληθείας προκαθεζόμενον λυπῶν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνει, καὶ τὸν πατέρα τῶν ὅλων παροργίζει Θεόν· οὗ εἵνεκεν οὐ ζήσεται. Καὶ αὐτὸν οὖν δεῖ τὸν προκαθεζόμενον, ἰατροῦ τόπον ἐπέχειν, οὐ θηρίου ἀλόγου θυμόν.

CLXVI. Ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, ἐγὼ Κλήμης πεσὼν ἐπὶ γῆς, πολὺς ἦν τοῦ διδασκάλου δεόμενος, καὶ τὸν θρόνον ὡς μάλιστα παραιτούμενος. Ἀλλ' ὁ θεῖος ἀπόστολος· Περὶ τούτου με μὴ ἀξίου, εἰπών, ἃ γὰρ ὁ Θεὸς βούλεται [4], τίς ἱκανὸς ἀνθρώπων διασκεδάσαι; Ἔτι πρὸς τὸ πλῆθος ἰδών· Καὶ ὑμεῖς, ἔφη, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, τὴν ὀφειλομένην ὡς πατρὶ τιμὴν καὶ εὐπείθειαν διὰ παντὸς ἀποδιδόναι τῷ ὑμῶν πατρὶ μὴ ἐλλίποιτε [5]· οὕτω γὰρ καὶ ὑμεῖς ποιμαίνεσθαι καλῶς ἕξετε, καὶ ποιμὴν οὗτος ἔσται, καὶ οὐ μισθωτός, τοῦ ποιμνίου ἐπιμελούμενος. Ἔσεσθε γὰρ εἰδότες ὡς ὁ τὸν ποιμένα τε καὶ διδάσκαλον ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν λυπῶν, τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα λυπεῖ, οὗ τὴν καθέδραν οὗτος καὶ τὸν τόπον ἐπέχει· καὶ ὁ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἀθετῶν, Χριστὸν ἀθετεῖ, καὶ παραβάτης νόμου εὑρίσκεται. Πρὸ πάντων δὲ τὰ τῆς πίστεως ὑμῖν ὑγιῶς ἐχέτωσαν καὶ βεβαίως, κινδύνῳ μηδενὶ σαλευόμενα· ἔπειτα καὶ ὁ βίος ὑμῶν καθαρὸς ἔστω, ἢ καθαιρέσθω· καὶ προηγουμένως ὁ τοῦ σώματος ἁγιασμὸς σπουδαζέσθω· οὐδεὶς γὰρ τούτου χωρίς, τὸν Κύριον ὄψεται. Τὸ εἰρηνικόν τε καὶ ἥμερον ἀλλήλοις παντὶ τρόπῳ περιποιείσθω [6-9]. Εἰ δὲ καὶ συμβαίη ποτὲ ἀλλήλων μεταξὺ σκάνδαλον, μὴ ἐπιδυέτω ὑμῖν ὁ ἥλιος οὕτως ἔχουσι. Τοῦ [10] κρίνειν τὸν πλησίον εὐλαβεῖσθε· φαρισαϊκὸν γὰρ τοῦτο, καὶ κρίσεως ἔνοχον. Τῆς φιλοξενίας καὶ εὐποιΐας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· τοῦτο γὰρ ἐντολὴ τοῦ πρώτου Διδασκάλου καὶ Σωτῆρος [11] Θεοῦ. Τοῖς πταίουσι συγχωρεῖτε τὰ ἁμαρτήματα· οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ ἀπαύστως [12-13] ἐρεῖτε τό· Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν. Ζυγά, μέτρα, καὶ σταθμία, μηδὲ ἓν [14] ἄδικον ἔστω. Οὕτω γὰρ [15] εὐνομουμένη πόλις, ἡ τοῦ

A cione et ecclesia : Audite me, inquit, filii et fratres: cursus quidem mei finis prope est: Id enim et jam mihi est cognitum : Clementem autem hunc, episcopum vobis hodie ordino; cui et meam sermonum cathedram credo ; quoniam ab initio hucusque comes mihi fuit, sicque omnes audivit conciones meas; qui in omnibus particeps tentationum et periclitationum mearum factus, in fide perseverare inventus est; quem ego omnium certissime novi esse Dei cultorem, et hominum amantem, castum, ac temperantem, bonum, justum, patientem, et valentem fortiter ferre ingrata facinora nonnullorum qui Christiana imbuuntur doctrina. Quare illi trado potestatem ligandi et solvendi [a]. Ligabit enim quod ligari oportet, et solvet omnino quod

B solvi debet; ut qui Ecclesiæ canonem ac regulam probe cognoscat. Ipsum ergo audite; scientes, eum qui veritatis præsidi molestiam exhibet, in Christum peccare, et Deum universorum patrem incitare ad iram; quapropter non esse victurum. Ipse itaque præses debet medici locum obtinere, non bestiæ ratione carentis furorem.

CXLVI. Hæc eo dicente, ego Clemens procidens in terram, multus eram in orando doctore, et in sede quam maxime deprecanda. Sed divinus apostolus : Noli me, dixit, de hoc rogare : quæ enim Deus vult, quis hominum dissipare poterit? Postea ad multitudinem respiciens : Et vos, inquit, fratres charissimi, debitum ut patri honorem et obsequium per omnia deferre Patri vestro ne desinite : ita quippe et vobis recte regi seu pasci continget; atque

C iste erit pastor, non mercenarius, curamque gregis suscipiet. Nam scitote eum qui pastori ac magistro negotium in rebus quæ ad Deum pertinent facessit, Dei Spiritum, cujus hic sedem et locum obtinet, contristare : eumque qui sermones illius spernit, Christum spernere, et legis transgressorem inveniri [b]. Ante omnia vero fides in vobis sana sit ac firma, nullo periculo fluctuans; deinde et vita vestra pura aut sit, aut efficiatur; præsertimque excolatur corporis sanctimonia; nemo enim absque ea Dominum videbit. Pax et quies inter vos omni modo teneatur. Quod si forte scandalum et offensio inter vos acciderit, sol ita affectis vobis non occidat [c]. Judicare de proximo cavetote : id si quidem Pharisæorum est, et obnoxium judicio [d]. Hospita-

D litatis et beneficientiæ ne obliviscamini : hoc est enim præceptio primi Magistri ac Salvatoris Dei. Iis qui offendunt peccata condonate : sic namque et ipsi sine fine dicetis illud : *Dimitte nobis debita nostra* [e]. Inter trutinas, mensuras, pondera, ne vel unum minus æquum exstet. Ad hunc quippe modum civitas præclaris legibus gubernata, erit catho-

(*a*) Matth. XVI, 19. (*b*) Luc. X, 16. (*c*) Ephes IV, 26. (*d*) Matth. VII, 1. (*e*) Matth. VI, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[1-3] al. πιστεύω. [4] al. βεβούλευται. [5] al. ἐλλείποιτε. [6-9] al. περιποιεῖσθε. [10] al. τό. [11] al. præpon. ἡμῶν. [12-13] al. ἀπταίστως. [14] al. inser. ὑμῖν. [15] Εὐνομουμένη πόλις. Παρ' ἀνθρώποις τοῖς εὐνομουμένοις, Irenæo lib. IV, cap. 72, pro quo vetus interpres Martyris legebat εὐνοουμένοις. *Apud homines*, inquit, *sensatos*. COT.

lica Dei Ecclesia. Qui negotia quædam inter se habent, apud Ecclesiæ presbyteros judicentur; et quod bonum est contemplati, reconcilientur: neve ad tribunalia fratres trahitote; judicari enim ab extraneis ac ethnicis, id vero infidelium est; quandoquidem et, *Angelos judicabimus* [a], scriptum est. Super omnia, et ante omnia pastorem ita intuemini, ut me Petrum, qui a Deo electus est vobis in magistrum.

CXLVII. Ita cum perorasset, et coram omnibus manus mihi imposuisset, in sua cathedra sedere fecit: cumque sedissem, hoc mihi statim dixit: Oro te coram omnibus qui adsunt, meis fratribus, ut quando ex hac vita migravero, quemadmodum Dei censuit providentia, omnia domino Jacobo fratri Domini mei compendiario describas et mittas, etiam usque ad pueritiæ tuæ consilia, et quemadmodum ab initio ad hoc usque tempus mecum iter feceris, audiens sermones et actus a me prædicatos: deinde in fine, et mortis meæ causam, ut ante dixi, indicare ne omittas. Non enim hoc ei molestiam creabit; ut qui certo sciat, me quod omnino pati debebam, pie reddidisse. Maximum autem solatium habebit, quando discet, post me, non homini imperito ac vitalium verborum ignaro, sed Ecclesiæ canonem omnium maxime scienti, cathedram doctoris creditam fuisse. Quocirca ego, domine mi Jacobe, cum magister Petrus hæc mihi præceperit; quod justum est, complere non veritus sum, et quasi in compendio tibi cuncta nota facere, ita inscripto operis argumento: *Clementis, Petri peregrinationum et prædicationum Epitome.*

CXLVIII. Hæc itaque est plena cœlestis gratiæ, Petri apostolorum principis peregrinationum narratio, quæ simul et compendiariam ejus doctrinam continet; et magni admirandique Clementis vitam, velut in tabula oratione exprimit; quemadmodum ipse ad Jacobum fratrem Domini scribens indicavit. Porro ardentem Clementis erga Deum amorem, et magnum illum pro pietate zelum, declarare possunt ea quæ dicta sunt, præsertim autem manifestabit omnium apertissime ipse per martyrium finis vitæ.

CXLIX. Tertius enim post magnum Petrum in excelso Romanæ Ecclesiæ throno sedens, ipsumque virtutis certamen suscipiens, magistri vestigiis insistebat, apostolicamque doctrinam ipse quoque

Θεοῦ ἔσται καθολικὴ Ἐκκλησία. Οἱ πράγματά τινα μετ' ἀλλήλων ἔχοντες, ἐπὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πρεσβυτέρων κρινέσθωσαν, καὶ τὸ καλὸν νοοῦντες συμβιβαζέσθωσαν· καὶ μὴ ἕλκετε εἰς δικαστήρια τοὺς ἀδελφούς. Ἀπίστων γὰρ τοῦτο, τοῖς ἔξω κρίνεσθαι. Ἐπεὶ καὶ, Ἀγγέλους κρινοῦμεν, γέγραπται. Ἐπὶ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων, οὕτως ἐστὲ τὸν ποιμένα [16-17] ὁρῶντες, ὡς ἐμὲ Πέτρον, τὸν ὑπὸ Θεοῦ προχειρισθέντα ὑμῖν εἰς διδάσκαλον.

CXLVII. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ ἐπὶ πάντων μοι τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς, εἰς τὴν αὐτοῦ με καθέδραν καθεσθῆναι πεποίηκε· καθεσθέντι δὲ, τοῦτό μοί εὐθέως ἔφη· Ἀξιῶ σε ἐπὶ πάντων μου τῶν συμπαρόντων ἀδελφῶν, ὁπηνίκα τοῦ ἐνταῦθα μεταστῶ βίου, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ κέκρικε πρόνοια, πάντα τῷ Κυρίῳ Ἰακώβῳ τῷ ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου μου, ἐν ἐπιτομῇ ἀναγραψάμενον διαπέμψαι, μέχρι καὶ τῶν ἐκ παιδός σου λογισμῶν, καὶ ὡς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι νῦν μοι συνώδευσας, ἐπακούων τῶν κατὰ πόλιν ὑπ' ἐμοῦ κηρυχθέντων λόγων τε καὶ πράξεων· ἔπειτα πρὸς τῷ τέλει καὶ τὴν τοῦ θανάτου [18] μου πρόφασιν, ὡς προεῖπον, δηλῶσαι μὴ παραλίπῃς. Οὐ γὰρ αὐτὸν λυπήσει τοῦτο, εἰδότα σαφῶς ὅτι ὃ πάντως ἔδει με παθεῖν, εὐσεβῶς ἀποδέδωκα. Μεγίστης δὲ παραμυθίας τεύξεται μαθὼν, ὅτι μετ' ἐμὲ οὐκ ἀμαθὴς ἀνὴρ καὶ ζωοποιοὺς ἀγνοῶν λόγους, Ἐκκλησίας δὲ κανόνα εἰδὼς μάλιστα, τὴν τοῦ διδάσκοντος ἐπιστεύθη καθέδραν. Ὅθεν ἐγὼ, κύριέ μου Ἰάκωβε, τοῦ διδασκάλου Πέτρου ταῦτά μοι ἐπισκήψαντος, οὐκ ὤκνησα τὸ κελευσθὲν ἐκπληρῶσαι, καὶ ὡς [19] ἐπιτομῇ σοι πάντα γνώριμα καταστῆσαι, ἐπιγράψας τὴν ὑπόθεσιν οὕτω· Κλήμετος τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν [20] καὶ κηρυγμάτων Ἐπιτομή.

CXLVIII. Αὕτη μὲν οὖν [21] ἡ πλήρης τῆς ἄνωθεν χάριτος, τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου ἐπιδημιῶν διήγησις, ἐπίτομόν τε ὁμοῦ διδασκαλίαν αὐτοῦ ἔχουσα, καὶ τὸν τοῦ μεγάλου καὶ θαυμασίου Κλήμεντος βίον, καθάπερ ἐν πίνακι τῷ λόγῳ διατυποῦσα, ὡς αὐτὸς οὗτος Ἰακώβῳ τῷ ἀδελφοθέῳ γράφων, ἐγνώρισε. Τὸν μέν τοι διάπυρον αὐτοῦ πρὸς Θεὸν ἔρωτα, καὶ τὸν πολὺν ἐκεῖνον ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ζῆλον, ἱκανὰ μὲν [22] τὰ ῥηθέντα δηλῶσαι, δηλώσει δὲ μάλιστα πάντων σαφέστατα καὶ αὐτὸ τὸ διὰ μαρτυρίου τέλος.

CXLIX. Τρίτος [23] (18) γὰρ μετὰ Πέτρον τὸν μέγαν τὸν ὑψηλὸν τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας θρόνον καθίσας, καὶ ἀρετῆς ἆθλον αὐτὸν δεξάμενος, εἵπετο κατ' ἴχνος τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἀποστολικὴν διδασκαλίαν

(a) I Cor., vi, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[16-17] al. inser. ὑμῶν. [18] deest in al. [19] al. inser. ἐν. [20] deest in mss. [21] Αὕτη μὲν οὖν In uno veterum codicum præponitur titulus, Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Κλήμεντος. Cot. [22] al. inser. καί. [23] al. πρῶτος. al. δεύτερος.

VARIORUM NOTÆ.

(18) Τρίτος. Infra Latine habes etiam Passionem seu Vitam Clementis, post pseudo-Abdiam et apud Monbritium. Memoratur autem a Gregorio Turonensi, *Miraculorum* lib. I, cap. 35, et excerpitur per Freculfum, tom. II, lib. II, cap. 10, ac per martyrologos. Joannem quoque diaconum sæculo nono scripsisse gesta Clementis papæ legimus in Sigeberto, *De scriptoribus ecclesiasticis* cap. 107, eumque librum aiunt exstare in Casinensi Bibliotheca. De Græco Martyrio, venisse in manus Nicephori Callisti colligere est ex illius lib. III, cap. 18. Cæterum hic notari debet triplex lectio τρίτος δεύτερος, πρῶτος, originem ducens a diversis exscriptorum sententiis, quas retuli ad *Constitut. apostol.* lib. VII, cap. 46. Cot.

καὶ αὐτὸς ἐπεδείκνυτο, καὶ τοῖς ὁμοίοις διέλαμπε A τρόποις, οὐ Χριστιανοῖς μόνον εὐαρεστῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ Ἰοαδαίοις καὶ αὐτοῖς Ἕλλησι, καὶ πᾶσι πάντα γινόμενος, ἵνα τοὺς πάντας καὶ οὕτω [24-25] κερδάνῃ, καὶ τῷ Χριστῷ παραστήσῃ, καὶ συνδήσῃ τῇ εὐσεβείᾳ. Ὅπως δὲ μὴ ψιλὴ μόνον ὑπόληψις εἶναι δοκῇ τὰ παρόντα, καὶ τὰς αἰτίας ἐροῦμεν. Ἕλλησι μὲν γὰρ διὰ τοῦτο τιμώμενος ἦν, καὶ ἡδέως αὐτῷ προσεῖχον ἐκεῖνοι, ὅτι μὴ λοιδορούμενος αὐτοῖς, μηδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλ' ὥσπερ ἀπολογούμενος, καὶ μαρτυρίας πάντοθεν παράγων ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς βιβλίων τε καὶ γραφῶν, ἐδείκνυ σαφῶς, ὅθεν τε οἱ ὑπ' αὐτῶν νομιζόμενοι θεοὶ ὥρμηνται, καὶ ὅπου γεγέννηνται, ἅ τε πράξειαν, καὶ εἰς οἷον ἔλθοιεν τέλος, καὶ ὅπως τὸν βίον ἀθλίως κατέστρεψαν. Εἶτα καὶ ὡς οὐκ ἀποκέκλεισται αὐτοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡ τῆς μετανοίας B ὁδὸς, οὐδὲ παντάπασι τῆς σωτηριας ἐξέπεσον· ἀλλ' εἰ καὶ μόννν ἐπιστρέψαντας ἴδοι, καὶ τῆς προτέρας ἀπωλείας, καὶ τῆς ἀπάτης ἀποσχομένους, καὶ συγγνώσεται αὐτοῖς φιλανθρώπως, καὶ προσηνῶς ὑποδέξεται, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ἑτοιμάσει, καὶ ἀγαθῶν ἀξιώσει τῶν ἀποῤῥήτων.

CL. Ἰουδαίοις δὲ πάλιν ἐντεῦθεν ἐδόκει χαρίζεσθαι, ὅτι τε φίλους τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐκείνων πατέρας ὑπέφαινε [26], καὶ ὅτι τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον ἱερόν τε παρίστη καὶ θεῖον, καὶ οὔτε αὐτὸν παυθήσεσθαι, οὔτε τὴν πολιτείαν μετατεθήσεσθαι, ἀλλὰ κλῆρον αὐτοῖς ἔσεσθαι τὴν Παλαιστίνην διηνεκῆ, εἴ γε τὸν [27] τοιοῦτον καὶ αὐτοὶ νόμον τηρήσουσιν· ὥστε γενέσθαι αὐτὸν πατέρα τοσούτων ἐκγόνων, ὡς παρισοῦσθαι τὸ πλῆθος αὐτῶν τῷ πλήθει τῶν ἄστρων, καὶ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ C κληροδοτεῖσθαι πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ὃ πρὸς τὸν Δαβὶδ εἶπεν αὖθις· Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· καὶ διὰ Ἡσαΐου πάλιν, ὅτι· Ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Εἰ τοίνυν μὴ ἀθετοῦσιν, ἀλλὰ πίστει παραδέχονται ταῦτα, τῆς προτέρας αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ προνοίας μὴ ἐκπεσεῖν, ἀλλ' ἀναφαίρετον μένειν παρ' αὐτοῖς τὴν Παλαιστίνην διεβεβαίου! Ἕλληνας μὲν [28-31] οὕτω καὶ Ἰουδαίους νεξιῶς ἄγαν καὶ οἰκείως ὑπήρχετο (19), χαριζόμενός τε αὐτοῖς ὁμοῦ, καὶ ἠρέμα πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἐπαγόμενος.

CLI. Χριστιανοὶ δὲ πολλὰ [32] καὶ ἄλλα τῆς τοῦ ἀνδρὸς περὶ αὐτοὺς κηδεμονίας δείγματα εἶχον. Μάλιστα δὲ τὴν εὐποιίαν οἷος ἐκεῖνος, πένησι θησαυρίζων ἀεὶ ταῖς ἀσφαλέσιν ἀπαθήκαις, καὶ τῶν ἐπιβουλευόντων D ἰσχυροτέραις! Τούς τε γὰρ ἐν ἑκάστῳ μέρει τῆς πόλεως ἐνδεεῖς ἀπογραψάμενος, τῶν ἀναγκαίων αὐτοῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐποιεῖτο τὴν χορηγίαν· καὶ ὅσοι παρ' αὐτῷ πάλιν τοῦ θείου κατηξιοῦντο βαπτίσματος, δημοσίων αὐτοὺς ἀπέλυε φόρων, καὶ παντελῆ παρεῖχεν

præferebat, et similibus moribus effulgebat: non Christianis duntaxat placens, verum etiam Judæis ac ipsis gentilibus, et omnibus omnia factus, ut et sic omnes lucrifaceret (*a*), Christoque præsentaret ac veræ religioni connecteret. Ut autem ista non videantur esse nuda tantum suspicio, etiam causas dicemus. Ethnicis enim ideo venerationi erat, ac in eum mentem libenter illi intendenbant; quoniam non eos codviciis insectans, nec aversatus; sed quasi rationem reddens, et undique testimonia ex eorum libris ac scriptis adducens, clare ostendebat, unde et prodiissent qui ab illis putantur dii, et ubi nati fuissent, quæ gessissent, quem habuissent exitum, utque misere vitam amisissent. Deinde non eis a Deo interclusam esse pœnitentiæ viam; nec omnimodis salute excidisse; sed si vel solum illos videret redire, et a pristina perditione ac fraude recedere, veniam ipsis daturum humaniter, et benigne suscepturum, ac paraturum regnum cœlorum, bonisque donaturum ineffabilibus.

CL. Judæis rursum inde gratum facere videbatur, quod patres eorum Dei amicos fuisse ostenderet, quodque legem eorum sacram esse doceret ac divinam; nec eam desituram, nec eorum populum translatum iri, sed Palæstinam fore illis perpetuam hæreditatem, si talem legem servarent: esse Abrahamum patrem tot posterorum, ut eorum multitudo stellarum multitudinem adæquet; et in ejus semine omnes gentes hæreditatem accipere (*b*); rursusque quod ad Davidem dictum est: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (*c*): et iterum quod per Isaiam: *Virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus, Emmanuel* (*d*). Si ergo hæc non rejiceient, sed fide comprobarent, non eos pristina Dei providentia carituros; verum Palæstinam apud illos stabilem mansuram affirmabat. Græcos quidem hoc modo, et Judæos valde solerter et accomodate subjiciebat; eos simul et demerens, et sensim ad veram religionem adducens.

CLI. Christiani vero multa et alia curæ viri illius erga ipsos documenta habebant. Præsertim vero in beneficentia quantus ille fuit! Qui pauperibus semper thesauros asservaret in tutis repositoriis quæque erant insidiatoribus fortiora. Egenos enim singularum urbis partium in tabulas referens, quotidie illis suppeditabat quæ erant necessaria: iterumque quotquot ab eo fuerant divino baptismate donati, eos a publicis liberabat tributis, et integram

(*a*) I Cor. IX. (*b*) Gen. XXII, 17, 18. (*c*) Psal. CXXXI, 11, (*d*) Isa VII, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[24-25] al. οὗτος. [26] al. ἀπέφαινε. [27] al. πρὸς Ἀβραάμ. [28-31] al. inser. οὖν. [32] al. inscr. μέν.

VARIORUM NOTÆ.

(9) Ὑπήρχετο. Significat ὑπέρχεσθαί τινα, in alicujus mentem subire, eumque obsequio capere ac sibi devincire. COT.

præbebat immunitatem. Sed et eos qui semper ad illum propter prædicationem atque doctrinam conveniebant, maximeque quos sciebat divitiis abundare, et largiri posse, hortabatur ne semel sancto baptismo purgatos sinerent publice a Judæis inopiæ causa nutriri, splendidamque gratiæ vestem impura illa communione polluere. Per quæ illos ad explendam calamitosorum necessitatem adeo alacres reddebat, ut id duntaxat lucrum putarent, quod in eos impendissent.

CLII. Cum ergo ita ageret sanctus Clemens, et ita in omnium animis esset constitutus; atque adeo non tantum Christianos, sed etiam ipsos gentiles ac Judæos a sua anima et lingua pendentes haberet; per Sisinnium illum (erat autem is amicus Nervæ et unus ex familiaribus) odio et calumniis petebatur; quando conjugem Theodoram Sisinnius sensit Clementis doctrinæ amore captam esse, et domum quidem, liberos ac virum negligere, totam vero Clementi adhærere, ad eum assiduo adventare, adeoque in adimo suo semper illum spiritualiter ferre. At Theodora quæ suavitate linguæ ac verborum Clementis illecta erat, Christoque per illum crediderat, ardentius pietatem capessebat, psallebat continue, nec ab ulla synaxi seu Christianorum congregatione aberat.

CLIII. Sisinnius vero iniqua zelotypia stimulatus, insidias adversus uxorem meditabatur, singulisque diebus armabatur ab eo affectu. Cumque eam aliquando abeuntem ad synaxim observasset, clam cum famulis ipse quoque in templum ingressus est, ut curiose inquireret, et animadverteret cuncta quæ in eo gererentur, quasque ob causas Theodora eo assidue proficisceretur. Cæterum admirabili Clemente solitam confestim sacrorum hymnorum orationem præfato. Sisinnius cæcus ac surdus illico effectus est, ita ut nec audire nec videre posset. Conversusque ad famulos: Prehendite me, inquit, et ad domum manu deducite: repentinum quippe malum aliquod in me irruens, neque audire neque cernere permittit.

CLIV. Itaque protinus manum ei porrigunt famuli, et abducunt ad domum. Exire autem non poterant, licet tota templi janua aperta esset: sed eum per totam ecclesiam ducebant, inter multitudinem canentium. Præcluserat enim eis exitum vis divina, prudentiorem reddere volens stultum illum. Circumeundo autem ubique per templum, uxori ejus precanti occurrunt. Et illa virum cum servis intuita, primo quidem oculos deflexit, verita ne et ipse eam videret: nihil quippe adhuc eorum quæ gesta erant sciebat Theodora: postea autem uno ex famulis accersito, causam rogabat, propter quam ita cum illis maritus per templum oberraret. Ac ille ei omnia enarrat diligenter; tum quemadmodum post-

A ἀτέλειαν! Παρῄνει δὲ καὶ τοῖς ἑκάστοτε διὰ τὸ κήρυγμα καὶ τὴν διδασκαλίαν πρὸς αὐτὸν συνιοῦσι, καὶ μάλιστα ὅσους περιττοὺς ᾔδει τῷ πλούτῳ καὶ πρὸς τὸ διδόναι δυνατῶς ἔχοντας, μὴ τοὺς ἅπαξ τῷ βαπτίσματι τῷ ἁγίῳ καθαρθέντας, περιορᾷν δημοσίᾳ παρὰ τῶν Ἰουδαίων τρεφομένους δι' ἀπορίαν, καὶ τὴν λαμπρὰν στολὴν τοῦ χαρίσματος, διὰ τῆς ἐναγοῦς ἐκείνης κοινωνίας μολύνοντας. Ἀφ' ὧν οὕτω προθύμως αὐτοὺς ἐποίει τοῖς βασανιζομένοις τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἀποδιδόναι, ὡς τουτό γε μόνον κέρδος νομίζειν, ὃ ἂν εἰς αὐτοὺς ἀναλώσειαν.

CLII. Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἱερὸς Κλήμης ἔχων, καὶ οὕτως ἐν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς κείμενος, καὶ οὐ Χριστιανοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους τῆς οἰκείας καὶ ψυχῆς πάλιν ἐκεῖνος καὶ γλώττης ἀνηρτημένος, τῷ Σισιννίῳ ἐκείνῳ (φίλος δὲ οὗτος τῷ βα- B σιλεῖ Νερούᾳ καὶ τῶν ἐπιτηδείων) ἐμισεῖτο καὶ διεδάλλετο, ἐπειδὴ τὴν σύζυγον Θεοδώραν ὁ Σισίννιος ὑπησθάνετο ἔρωτι τῆς ἐκείνου διδασκαλίας ἁλισκομένην· καὶ οἴκου μὲν καὶ παίδων καὶ ἀνδρὸς ἀμελοῦσαν, ὅλην δὲ τῷ Κλήμεντι προσκειμένην, καὶ αὐτῷ συνεχῶς φοιτῶσαν, καὶ τοῦτον [83] πάλιν ἐπὶ τῆς οἰκείας ψυχῆς ἀεὶ πνευματικῶς περιφέρουσαν. Ἀλλ' ἡ μὲν Θεοδώρα τῇ σειρῆνι τῆς τοῦ Κλήμεντος γλώττης καταθελχθεῖσα, καὶ τῷ Χριστῷ δι' ἐκείνου πιστεύσασα, θερμότερον ἀντεποιεῖτο τῆς εὐσεβείας, καὶ διηνεκῶς ἔψαλλε, καὶ οὐχ ἀπεκιμπάνετο τῆς συνάξεως.

CLIII. Ὁ Σισίννιος δὲ ὑπὸ τῆς ἀδίκου ζηλοτυπίας κεντούμενος, ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς γυναικὸς ἐμελέτα, καὶ ὑπὸ τοῦ πάθους καθ' ἑκάστην ὡπλίζετο τὴν ἡμέραν. Καὶ δή ποτε, τηρήσας αὐτὴν πρὸς τὴν σύναξιν C ἀπιοῦσαν, λάθρα μετὰ τῶν οἰκετῶν καὶ αὐτὸς εἰς τὸν ναὸν παρεισῆλθεν, ὥστε περιεργάσασθαι καὶ καταμαθεῖν τὰ ἐν αὐτῷ πάντα τελούμενα, καὶ ὧν χάριν ἡ Θεοδώρα συνεχῶς ἐκεῖ ἀφικνεῖται. Τοῦ θαυμασίου δὲ Κλήμεντος τὴν συνήθη παραχρῆμα τῶν ἱερῶν ὕμνων εὐχὴν προειπόντος, τυφλὸς εὐθὺς ὁ Σισίννιος ἐγένετο καὶ κωφός. ὡς μήτε ἀκούειν μήτε ὁρᾷν δύνασθαι. Καὶ πρὸς τοὺς οἰκέτας ἐπιστραφείς· Λάβετέ με, ἔφη, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν χειραγωγήσατε· ἀθρόον γάρ τι κατασκῆψαν εἰς ἐμὲ κακὸν οὔτε ἀκούειν, οὔτε βλέπειν ἀνίησι.

CLIV. Χεῖρα μὲν οὖν εὐθὺς ὀρέγουσιν αὐτῷ οἱ οἰκέται, καὶ ἀπαίρουσι δῆθεν πρὸς τὴν οἰκίαν. Ἐξελθεῖν δὲ οὐκ εἶχον, καίτοι γε πάσης τοῦ ναοῦ πύλης ἀνεῳγμένης, ἀλλὰ διὰ πάσης αὐτόν τε περιῆγον τῆς ἐκκλησίας, ἀνὰ τὸ τῶν ᾀδόντων πλῆθος. Ἀπέκλειε D γὰρ τὴν ἔξοδον αὐτοῖς δύναμις θειοτέρα, σωφρονέστερον τὸν ἀνόητον ἐκεῖνον ἐργαζομένη. Περιϊόντες τοίνυν πανταχοῦ τοῦ ναοῦ, ἐντυγχάνουσι προσευχομένῃ τῇ αὐτοῦ συζύγῳ. Κἀκείνη τὸν ἄνδρα σὺν τοῖς οἰκέταις ἰδοῦσα, πρῶτα μὲν ἐκκλίνει τὴν θέαν, δεδοικυῖα μὴ καὶ οὗτος αὐτὴν ἴδοι· οὐδὲν γὰρ τέως τῶν πραχθέντων ἡ Θεοδώρα ᾔδει· ἔπειτα δὲ τῶν οἰκετῶν ἕνα μετακαλεσαμένη, τὴν αἰτίαν ἠρώτα, δι' ἣν οὕτω σὺν αὐτοῖς ὁ ἀνὴρ ἀνὰ τὸν ναὸν περιέρχοιτο. Κἀκεῖνος

VARIÆ LECTIONES.

[83] deest in al.

αὐτῇ πάντα καταλέγει σὺν ἀκριβείᾳ· ὅπως τε μετὰ A τὴν ἐκ τοῦ οἴκου αὐτῆς ὑποχώρησιν, λάθρα τὴν ἐκκλησίαν καὶ αὐτοὶ καταλάβοιεν· καὶ ὅπως, τὴν εὐχὴν τοῦ πατριάρχου διατελέσαντος, τυφλὸς εὐθὺς ὁ κύριος αὐτῶν γένοιτο καὶ κωφός. Καὶ ὡς προστάξειε μὲν αὐτοῖς χειραγωγῆσαι αὐτὸν ἐπὶ τὴν οἰκίαν, οὐδεμία δὲ αὐτοῖς ἔξοδος, καίτοι πολλὰ καμοῦσι καὶ πανταχοῦ τῆς ἐκκλησίας περιελθοῦσιν, εὑρίσκεται.

CLV. Τούτων ἐκείνη ἀκούσασα, συνῆκεν εὐθέως, ὅθεν ἡ τῶν ὤτων αὐτῷ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν πήρωσις ἦν· καὶ βοηθὸς [34] ἀληθῶς αὐτῷ γίνεται. Τραπεῖσα γὰρ εἰς εὐχὴν αὐτίκα, καὶ δάκρυα μετὰ τῆς εὐχῆς θερμὰ χέουσα [35], ἐδεῖτο τοῦ Θεοῦ, ὥστε τὴν ἔξοδον ἐπιτραπῆναι τῷ Σισιννίῳ, καὶ οἴκαδε ὑποστρέψαι [36] αὐτόν. Καὶ πρὸς τοὺς οἰκέτας ἐπιστραφεῖσα· (ᾔδει γὰρ ὡς οὐδὲ τὸν ἄνδρα περιόψεται πάντως ὁ ἐκείνης Θεός)· B Ἄγετε, φησὶ, τὸν κύριον ὑμῶν πρὸς [37] τὸν οἶκον χειραγωγήσατε· καταλαμβάνω δὲ μετὰ βραχὺ αὐτή. Ταῦτα ἔφη, καὶ ῥᾳδία ἡ ἔξοδος εὐθὺς τοῖς οἰκέταις ἐγένετο. Καὶ ὁ Σισίννιος ὀφθαλμοὺς ἔτι καὶ ὦτα πεπηρωμένος, ἐχειραγωγεῖτο πρὸς τὴν οἰκίαν. Οἱ οἰκέται τοίνυν ἐλθόντες παρὰ τὴν Θεοδώραν, καὶ αὖθις ἔτι κωφὸν εἶναι καὶ τυφλὸν τὸν ἑαυτῶν ἀπαγγέλλουσιν κύριον. Καὶ αὐτὴ συντονωτέρᾳ πάλιν πρὸς τὸν Θεὸν τῇ δεήσει καὶ θερμοτέροις ἐδεῖτο [38] τοῖς δάκρυσιν, ὥστε τὸν ἄνδρα τοῦ πάθους ἀπαλλαγῆναι· ἤδη δὲ καὶ τοῦ πατριάρχου τὴν ἱερὰν ἐκτελέσαντος λειτουργίαν (20), πίπτει πρὸς τοὺς αὐτοῦ πόδας ἡ Θεοδώρα, καὶ τὴν πήρωσιν τοῦ ἀνδρὸς ἀπαγγέλλει καὶ δεῖται καὶ ἱκετεύει, καὶ δάκρυα τῶν ποδῶν καταχέει, θεραπεῦσαι τῷ ἀνδρὶ τὸ πάθος, καὶ μὴ οὕτω περιιδεῖν κακῶς ἔχοντα.

CLVI. Τούτων ὁ μακάριος Κλήμης ἀκούσας, καὶ C παθὼν ἐπὶ τῇ τῆς γυναικὸς συμφορᾷ τὴν ψυχὴν, εἰς δάκρυα καὶ αὐτὸς φανερὰ κατάγεται, καὶ προτρέπεται τοὺς παρόντας κοινῇ τοῦ Θεοῦ δεηθῆναι, ὥστε λυθῆναι τῷ Σισιννίῳ τὴν πήρωσιν. Τούτου δὲ γενομένου, θαῤῥούντως ἄπεισι μετὰ τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὸν οἶκον ὁ πατριάρχης, καὶ ἀνεῳγμένους μὲν εὑρίσκει τῷ ἀνδρὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἰς δὲ τὸ βλέπειν οὐδὲν τῶν πεπηρωμένων ἄμεινον ἔχοντας. Κεκώφωτο [39] δὲ τὰ ὦτα, καὶ βαρυτάτῃ συμφορᾷ περὶ τὸ σῶμα ἐκέχρητο. Ὀδυρμὸς οὖν ἐκ τῶν παρόντων ἐγένετο, καὶ κατέσχεν οἰμωγὴ τὸν οἶκον. Ἀλλ' ὁ μὲν Σισίννιος οὐκ ᾐσθάνετο τῶν γεγενημένων. Πῶς [40], ὅς γε οὐκ [41] ἀκούειν οὔτε ὁρᾷν εἶχεν.

CLVII. Ὑπεραλγήσας δὲ ὁ θεῖος Κλήμης τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ οἴκου, ἱκέτης γίνεται τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ δα- D κρύων ἐδεῖτο, καὶ περιπαθεῖς ἐξέτεινε τὰς δεήσεις· Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, λέγων, ὁ τὰς τῶν οὐρανῶν κλεῖς δεδωκὼς τῷ ἀποστόλῳ σου Πέτρῳ, καὶ Ἅπερ ἀνοίξεις ἀνέῳκται, εἰπὼν, καὶ ἅπερ ἂν κλείσῃς κέκλεισται, αὐτὸς καὶ τοὺς πεπηρωμένους ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀνδρὸς τοῦδε,

quam illa domo exiisset, clam etiam ipsi ad ecclesiam venissent, tum quo pacto cum patriarcha orationem peregisset, dominus eorum statim cæcus et surdus factus esset; tum quo modo illis imperasset quidem ut eum manu domum deducerent, nullus autem ab ipsis exitus reperiretur, quamvis multum laborassent ac ubique per ecclesiam obambulassent.

CLV. His illa auditis, intellexit statim, unde illi aurium et oculorum defectus accidisset; eique vere auxiliatrix efficitur. Illico namque conferens se ad preces, lacrymasque cum precatione acres fundens, orabat Deum, ut Sisinnio exitus concederetur, isque domum rediret. Et ad famulos conversa (noverat enim quod nec virum despecturus esset omnino Deus, quem ipsa colebat), Agite, inquit; dominum vestrum ad domum manu ducite; ipsa vero paulo post advenio. Hæc dixit, confestimque facilis exitus exstitit famulis. Et Sisinnius oculis adhuc et auribus captus domum manu ducebatur. Famuli autem venientes ad Theodoram, iterum nuntiant dominum suum adhuc surdum esse ac cæcum. Rursusque ipsa contentioribus ad Deum precibus, lacrymisque vehementioribus orabat, ut vir a morbo liberaretur. Cumque jam patriarcha sacram perfecisset liturgiam, procidit ad ejus pedes Theodora, et mariti debilitatem pronuntiat, profusisque ad pedes lacrymis precatur ac obsecrat ut viri morbum curet, nec ita eum male habentem despiciat.

CLVI. Quæ cum audiisset beatus Clemens, ac ex animo mulieris calamitatem doleret; in lacrymas ipse etiam manifestas prorumpit, eosque qui aderant hortatur Deum in communi orare, ut a Sisinnio morbus depellatur. Quo facto, patriarcha confidenter domum cum muliere abit: et apertos quidem nanciscitur viri oculos, ad videndum vero non melius quam cæcorum dispositos. Sed et auribus obsurduerat, atque pessime corpore erat affectus. Ab iis ergo qui præsentes erant lamentatio orta est, domumque ejulatus occupavit. Verumtamen Sisinnius quæ facta fuerant non intelligebat, scilicet ut qui visu et auditu privatus esset.

CLVII. Divinus autem Clemens, cum admodum mulieris ac domus vicem doleret, Deo supplex fit, et cum lacrymis precabatur, affectusque plenas orationes fudit, dicens: Domine Jesu Christe, qui claves cœlorum dedisti apostolo tuo Petro, et dixisti: Quæ aperueris, aperta erunt, et quæ clauseris, clausa erunt [42]; ipse et aperi cæcos viri hujus oculos ac

VARIÆ LECTIONES.

[34] al. inser. ὡς [35] al. χέουσα [36] al. ἀναστρέψαι. [37] al. καὶ πρός. [38] al. ἐχρῆτο. [39] al. κεκώφητο. [40] al. πῶς γάρ. [41] al. οὔτε. [42] Matth. XVI, 19.

VARIORUM NOTÆ.

(20) Τὴν ἱερὰν ἐκτελέσαντος λειτουργίαν. Latina Versio edita. *Post Mysteria facta;* scripta duorum codicum, Joliani et Herovalliani, *factis et celebratis missis*. In Paraphrasi vero libri Regii 804, καὶ δὴ τῆς ἀπολύσεως γενομένης. Ex Martyrion., 7. COT.

aures surdas; quia hoc etiam dictum tuum est, *Quæcunque petieritis, credentes, accipietis* [44]: et hæc tua promissio permanet in æternum. Ista postquam oravit patriarcha, et qui aderant responderunt: Amen, illico oculorum auriumque vitium discussum est. Ac Sisinnius quasi ex somno expergefactus, beatumque Clementem cum uxore stantem cernens, malam stultus sancto remunerationem dedit, præcepitque famulis ut statim patriarcham comprehenderent, quo pœnas læsionis daret. Arbitrabatur enim præstigias quasdam esse; quod eum prius oculorum auriumque usu privari, posteaque aspicere et audire fecisset.

CLVIII. Igitur servi studiose exsequi de illo quæ imperata fuerant nitebantur: non animadvertebant autem quod adjacentia saxa et ligna tangerent, eaque traherent ac ligarent, atque huc illucque insane circumducerent. Porro id etiam Sisinnio videbatur, ac ipse quoque existimabat patriarcham a famulis vinctum teneri. Is tamen nihil ab iniquis illis manibus patiebatur, nec levem tactionem perferens, nec mediis in malis agitatus. Posteaque ad illum dementem respiciens: Corde, inquit, induratus es, sic saxa et ligna movens, totamque in ea iram immittens, quæ paulo ante honorabas, et ut deos colebas. Ille vero: Sed ego te, inquit, male perdam; adeo ut multi præstigiatores hinc mutent mentem ac resipiscant, iidemque plurimum lucrentur per quæ tu patieris gravissima.

CLIX. Hæc ille quidem, inflatus, apud eos qui aderant, proferebat, et glorians patriarcham vinculis subjecisse. At iste nec sic eum aversatus est; sed benedicta conjuge illius, et in bonas illas obsequentesque aures tanquam in agrum quemdam terræ profundæ ac pinguem demissis uberibus pietatis seminibus, abscessit, ei præcipiens antea ne precari desisteret, quoad virum ad veritatis cognitionem adduxisset. Cum ergo ferventius ad orationem incumberet Theodora, apparet illi ad vesperam quidam vir venerabilis, et capillis canis; videbatur autem esse primus discipulorum Petrus, Magistri calidus amator; et ait ad eam: Propter te, o mulier, sanus erit Sisinnius; ut et vir, secundum fratrem meum Paulum, sanctus efficiatur per mulierem [48]. Quibus quidem dictis, ille abiit.

CLX. Sisinnius vero statim et quasi ex compacto Theodora arcessita; erat autem utique hic finis visionis quæ ipsi apparuerat; apud eam amoris, cibi communis, convictus, ac reliquæ omnis communionis facit mentionem, eorumque omnium unam gratiam poscit, conjugemque rogat et obtestatur ut Deum oret, quo ipsi dimittantur quæ peccavit, salutisque viam demon-

A καὶ τὰ ὦτα διάνοιξον, ὅτι σὸν καὶ τοῦτο τὸ ῥῆμα, τό· Ἅπερ [43] ἂν αἰτήσητε πιστεύοντες, λήψεσθε· καὶ αὐτή σου ἡ ἐπαγγελία διαμένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ταῦτα τοῦ πατριάρχου προσευξαμένου, καὶ τῶν παρόντων τὸ ἀμὴν ἐπειπόντων, εὐθέως ἡ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ὤτων πήρωσις διελέλυτο [45]. Καὶ ὁ Σισίννιος καθάπερ ἐξ ὕπνου διαναστὰς, καὶ τὸν μακάριον Κλήμεντα μετὰ τῆς γυναικὸς ἑστῶτα ἰδὼν, κακὰς ὁ ἀνόητος τῷ ἁγίῳ χάριτας ἀπεδίδου. Καὶ κατασχεῖν εὐθέως τὸν πατριάρχην τοῖς οἰκέταις παρεκελεύετο, τοῦ δίκας ὑποσχεῖν αὐτὸν τῆς πηρώσεως. Ὤετο γάρ τινα γοητείαν εἶναι, ὅτι καὶ πηρωθῆναι πρότερον αὐτὸν, καὶ ἀναβλέψαι, καὶ ἀκοῦσαι πάλιν ἐποίησεν.

CLVIII. Οἱ μὲν οὖν οἰκέται σπουδαίως τὰ προστεταγμένα ποιεῖν [46] αὐτὸν ἐπειρῶντο· ἐλάνθανον δὲ B ἄρα τῶν παρακειμένων λίθων, καὶ ξύλων ἁπτόμενοι, καὶ σύροντες αὐτὰ, καὶ δεσμοῦντες, καὶ τῇδε κἀκεῖσε μανικῶς περιάγοντες. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Σισιννίῳ ἐδόκει, καὶ δεσμώτην ὑπὸ τῶν οἰκετῶν γεγενῆσθαι τὸν πατριάρχην καὶ αὐτὸς ᾤετο. Ἐκεῖνος δὲ ἀπαθὴς ἀπὸ τῶν ἀδίκων ἐκείνων ἐτηρεῖτο χειρῶν, οὐδὲ μικρὰν ἀφὴν ὑπομένων, οὐδὲ ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς θορυβούμενος, εἶτα καὶ πρὸς τὸν ἀνόητον ἐκεῖνον ἰδών· Πεπώρωσαι τὴν καρδίαν, ἔφη, λίθους οὕτω καὶ ξύλα κινῶν, καὶ ὅλην κατ' αὐτῶν ἀφιεὶς τὴν ὀργὴν, ἃ μικρῷ πρόσθεν ἐτίμας, καὶ ὡς θεοὺς ἐθεράπευες. Ὁ δέ· Ἀλλ' ἐγώ σε κακῶς ἀπολῶ, φησὶν, ὡς καὶ μεταβαλεῖν πολλοὺς τῶν γοήτων ἐντεῦθεν καὶ σωφρονῆσαι, ἀφ' ὧν αὐτὸς τὰ ἔσχατα πείσῃ, τὰ μεγάλα ἐκείνους κερδάναντας.

CLIX. Ταῦτα ὁ μὲν φυσώμενος ὑπὸ τῶν παρόντων C ἔλεγε, καὶ αὐχῶν, ὅτι καὶ δεσμοῖς ὑποβέβληκεν τὸν πατριάρχην. Ὁ δὲ, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἀπεστρέφετο, ἀλλὰ τὴν ἐκείνου σύζυγον εὐλογήσας, καὶ εἰς τὰς εὐγνώμονας ἐκείνας καὶ καταπειθεῖς ἀκοὰς, ὥσπερ εἰς βαθύγειόν τινα καὶ λιπαρὰν ἄρουραν δαψιλῆ σπέρματα τῆς εὐσεβείας καταβαλὼν [47]· ᾤχετο, μὴ ἀνεῖναι προσευχομένην πρότερον ἐντειλάμενος, ἕως καὶ τὸν ἄνδρα εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας χειραγωγήσειε. Τῇ εὐχῇ τοίνυν θερμότερον προσκειμένῃ τῇ Θεοδώρᾳ, ἐπιφαίνεταί τις αὐτῇ πρὸς ἑσπέραν αἰδέσιμος ἀνὴρ καὶ πολιὸς τὴν τρῖχα· ἐῴκει δὲ ἄρα ὁ πρῶτος τῶν μαθητῶν εἶναι Πέτρος, ὁ τοῦ Διδασκάλου θερμὸς ἐραστής· καὶ φησι πρὸς αὐτήν· Διὰ σὲ, ὦ γύναι, ὑγιὴς ἔσται Σισίννιος, ὅπως ἂν καὶ ἀνὴρ, κατὰ τὸν ἀδελφόν μου Παῦλον, ἁγιασθῇ διὰ τὴν γυναῖκα. Ὁ D μὲν οὖν, ταῦτα εἰπὼν, ἀπῆλθεν.

CLX. Ὁ Σισίννιος δὲ αὐτίκα καὶ ὥσπερ ἐκ συνθήματος τὴν Θεοδώραν καλέσας· (ἦν δὲ ἄρα τοῦτο πέρας τῆς φανείσης αὐτῇ [48] ὄψεως·) τοῦ πόθου τε αὐτὴν καὶ τῶν κοινῶν ἁλῶν, καὶ τῆς ἑστίας, καὶ τῆς λοιπῆς ἁπάσης κοινωνίας ἀναμιμνήσκει, καὶ πάντων αὐτῶν μίαν ἀπαιτεῖ χάριν, καὶ λιπαρεῖ τὴν γυναῖκα καὶ ἱκετεύει, ὥστε δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ ἀφεῖναί τε τὰ ἡμαρτημένα, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτῷ ὑποδεῖξαι τῆς σωτηρίας.

VARIÆ LECTIONES.

[43] al. καί. [44] Matth., XXI, 22. [45] al. διαλέλυτο. [46] al. inser. εἰς [47] al. præpon. ἀπιών. [48] I Cor. VII, 14. [49] al. αὐτῆς.

Εἶτα κατήγορος αὐτὸς ἑαυτοῦ γίνεται, καὶ πάντα ποιῆσαι δι' αὐτὴν καὶ παθεῖν ἀπαγγέλλει.

CLXI. Ἐγὼ γὰρ ἐζηλοτύπουν, φησὶν, ἐπὶ σοὶ, ὅτι, τὸν σύζυγον ἐμὲ περιορῶσα, παρὰ τὸν ξένον τοῦτον ἐφοίτας, τὸ τοῦ πατριάρχου προσθεὶς ὄνομα· καὶ τοὺς τῆς φύσεως θορύβους, καὶ τὰς ἐκ τῆς ζάλης [50] ταραχὰς οὐ φέρων, ἠναγκάσθην πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἀπιοῦσαν ἐπιφυλάξαι σε, καὶ ἰδεῖν τὰ τελούμενα. Εἰσελθὼν τοίνυν καὶ αὐτὸς κατόπιν εἰς τὸν ναὸν, καὶ περιέργοις ὀφθαλμοῖς τὰ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου γινόμενα θεωρῶν, ὅλην τε αὐτῷ τὴν ἀκοὴν διανιστῶν, καὶ ἀκροατὴς εἶναι τῶν λεγομένων ἐθέλων, τὰς ὄψεις τε ὁμοῦ καὶ τὰ ὦτα πηροῦμαι. Εἰ καὶ πάλιν ἐκεῖνος, ἅτε Θεοῦ μιμητὴς ὢν, ἀναβλέψαι τε καὶ ἀκοῦσαι πεποίηκε· ἐγὼ δὲ ἀγαθοῦ τοσούτου ἀμνημονήσας, οὐ μόνον οὐκ ἀπέδωκα [51] χάριτας αὐτῷ τῆς εὐεργεσίας, ἀλλὰ καὶ τερατείαν ὁ μάταιος τὸ θαῦμα εἰπὼν, τιμωρήσασθαί τε αὐτὸν ἐπεχείρουν, ὅση μοι δύναμις, καὶ κατασχεῖν, οἴμοι, καὶ δεσμοῖς περιβαλεῖν ἐκέλευον τοῖς οἰκέταις· ἐκείνοις δὲ, κατέχειν τε αὐτὸν νομίζουσι καὶ εἰς δεσμὰ φέρειν, ξύλα ἦν ἐν χερσὶ μόνον καὶ λίθοι. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτῷ μοι ἐδόκει, καὶ οἷα ὑπ' αὐτῶν κατεχομένου τοῦ πατριάρχου, ἀπειλὰς ἐγὼ χαλεπωτέρας ἐπῆγον. Διὰ τοῦτο δέομαι ὁ σὸς ἀνὴρ, καὶ ταύτην παρὰ γυναικὸς ἐμῆς αἰτῶ χάριν [52], ὥστε πρῶτα μὲν εὐμενῆ γενέσθαι [53] τὸν Θεὸν, ἔπειτα δὲ, καὶ αὐτὸν διαλλαγῆναι τὸν πατριάρχην.

CLXII. Τούτων ἀκούσατα Θεοδώρα, πρὸς τὸν ὅσιον εὐθὺς ἀφικνεῖται, καὶ ὅσα τε ἴδοι, καὶ ὅσα παρὰ τοῦ ἀνδρὸς ἀκούσειε, πάλιν ἀπαγγέλλει πάντα τῷ πατριάρχῃ. Ὁ δὲ μὴ μελλήσας μηδὲν, αὐτίκα μάλα πρὸς τὸν Σισίννιον παραγίνεται· καὶ οὐχ ὡς τὸ πρότερον αὐτῷ ἐντυγχάνει, ἀλλὰ μεθ' ὅσης ἐκεῖνος τῷ πατριάρχῃ προσέβαλε τότε τῆς ἀγριότητος, μετὰ πλείονος αὐτὸν νῦν τῆς τιμῆς ὑποδέχεται. Ἀθρόαν τοίνυν οὕτω καὶ πολλὴν τὴν μεταβολὴν ὁ μέγας ἰδὼν, λόγους τε περὶ τῆς εὐσεβείας δεξιῶς ἄγαν αὐτῷ ὑποτείνει, καὶ ὅλον ὑποποιεῖται τὸν ἄνδρα. Καὶ πιστεύσας ἀπὸ ψυχῆς ὁ Σισίννιος τῷ Θεῷ, ἥψατο τῶν μακαρίων ἐκείνων τοῦ πατριάρχου ποδῶν, καὶ τοιαῦτα μετὰ δακρύων ἐφθέγγετο·

CLXIII. Εὐχαριστῶ σοι τῷ ἀληθεῖ καὶ μόνῳ Θεῷ, τῷ διὰ τοῦτό μοι τοὺς ὀφθαλμοὺς πεπηρωκότι τοῦ σώματος, ὅπως τοὺς τῆς ψυχῆς διανοίξῃς, καὶ διαβλέψαι με παρασκευάσῃς πρὸς τὴν ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο δὲ καὶ τῶν ὤτων τὴν ἐνέργειαν ἀποσβέσαντι, ὅπως νηφούσῃ διανοίᾳ, καὶ μηδενὸς τῶν ἔξωθεν ὅλως αἰσθανομένῃ, τὸ τῆς εὐσεβείας ὑποδέξωμαι κήρυγμα. Νῦν δὲ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἐμυήθην, καὶ ἀκριβῶς τὰ τῶν Ἑλλήνων διέγνων, ἀπάτην ὄντα μόνον καὶ τερατείαν ἀπίθανον. Ἐπὶ τούτοις φαιδρότης ἔσχε καὶ ἡδονὴ τὸν οἶκον, καὶ τῷ Χριστῷ πάντες ἐπίστευσαν. Τοῦ πάσχα δὲ ἤδη ἐνισταμένου, ἐβαπτίσαντο μετὰ τοῦ Σισιννίου πάντες πατέρες ὁμοῦ καὶ μητέρες καὶ παῖδες, εἰς εἴκοσι καὶ τρεῖς ἐπὶ τοῖς τετρακοσίοις ὄντες. Τοῦτο πολ-

A stret. Postea ipse sui accusator efficitur, cunctaque se propter illam fecisse ac pertulisse commemorat.

CLXI. Ergo enim, inquit, zelotypia tui ductus sum, quod me conjuge neglecto, ad hospitem hunc adventares, et addidit nomen patriarchæ; naturæque perturbationes ac ex fluctuatione ortos tumultus non ferens, coactus sum te cum ad ecclesiam ires observare, atque videre quæ agebantur. Ingressus ergo et ipse pot te in templum, oculisque curiosis quæ a patriarcha gerebantur aspiciens, eique totas aures arrigens, eorum quæ dicebantur cupiens esse auditor, oculis pariter atque auribus captus sum. Et licet ille iterum, utpote Dei imitator, me cernere ac audire fecerit; ego tamen tanti B beneficii immemor, non solum grates ipsi ob beneficentiam non persolvi sed et stolidus, cum miraculum dicerem esse præstigias, eum supplicio afficere, quantum potui, conatus sum, jussique famulis, hei mihi! ut eumdem retinerent ac vinculis onerarent; illis vero qui tenere illum et in vincula ducere putabant, ligna duntaxat et lapides erant in manibus: id quod mihi etiam videbatur; et quasi ab eis patriarcha detineretur, minas gravissimas ego jactabam. Quocirca precor, vir tuus, hancque ab uxore mea gratiam peto ut primo quidem Deum mihi propitium efficias, deinde vero et me concilies patriarchæ.

CLXII. His auditis, Theodora ad sanctum confestim venit, cunctaque quæ vidisset, et quæ a viro audiisset, rursum patriarchæ nuntiat. Ille nihil cun- C ctatus, citissime ad Sisinnium proficiscitur: et non ut antea eum invenit, sed cum quanta ille ferocitate patriarcham tunc adortus fuerat cum majore honore nunc eum excipit. Adeo igitur subitam et magnam mutationem vir magnus cernens, sermones de pietate admodum scite ei suggerit, totumque sibi comparat hominem. Cumque ex animo Sisinnius Deo credidisset, tetigit beatos illas patriarchæ pedes, hæcque cum lacrymis prolocutus est:

CLXIII. Gratias ago tibi vero ac soli Deo, qui ideo mihi oculos corporis excæcasti, ut eos qui animæ sunt aperires, meque faceres aspicere ad veritatem; ideoque etiam aurium vim compressisti, ut D mente vigili nihilque penitus eorum quæ extra sunt sentiente, veræ religionis susciperem prædicationem. Nunc vero mysteriis veritatis initiatus sum, certoque agnovi gentilium sacra fraudem tantum esse ac incredibilem vanitatem. Propter ista hilaritas et lætitia domum occupavit, omnesque Christo crediderunt. Paschate vero jam ineunte, baptizati sun cum Sisinnio omnes patres simul et matres et liberi, ad tres et viginti supra quadringentos. Hoc attraxit multos ex illustrioribus, qui magnis hono-

VARIÆ LECTIONES.

[50] al. τοῦ ζήλου. [51] al. ἀποδέδωκα. [52] al. add. τὴν ἐμαυτοῦ σωτηρίαν. [53] al. inser. μοι.

ribus præpollebant, quibusque imperator Nerva amicis maxime et consiliariis utebatur; atque pio cultui omnes assensi sunt.

CLXIV. Quæ cum videret pessimus per illud tempus comes officiorum Publius Tarquitianus moleste tulit, et gravia existimavit, consideransque quo modo pietatem ulterius progredientem comprimeret, ipsum primo Clementem tanquam eorum quæ fiebant maxime auctorem statuit e medio tollere : et singularum Urbis regionum præfectis convocatis, iisque pecunia corruptis, seditionem adversus Clementem uti moverent eis proposuit, utque illius existimationem impeterent hortatus est, cupiens amorem Urbis erga eum per hoc dissolvere, hominemque reddere insidiis facilem atque opportunum.

CLXV. Conspirantes ergo adversus eum improbissimi illi cives, mala ac fœda, ut ipsi arbitrabantur, de illo diffundunt, multaque objiciunt crimina; præstigias ei attribuunt, et religionis eorum eversionem, aliaque plurima ; atque dicunt ab ipso affici contumeliis et lacerari patrios deos : ut qui Jovem omnium deorum maximum, neque deum prorsus nominaret; Herculem vero Alcmenæ filium (quem illi suum conservatorem aiunt) impurum quemdam dæmonem et scelestum vocaret ; charissimam et suavissimam Venerem, meretricem induceret; atque optimam jaculatricem Dianam, sapientem Mercurium deum sermonis, bellicosum Martem, Saturnumque ipsum, ex æquo omnes infamaret atque criminaretur nec non horum fana et aras everteret. Ad summam, aiebant : Vel diis sacrificet, aut vita statim privetur. Atque illi quidem, talia moventes, petebant ut sibi ad mortem traderetur patriarcha. Ob quæ indignabantur quicunque pecunia venalem conscientiam non exhibuerant, loquebanturque ad populum libere, dicentes : Quid mali a patriarcha gestum est ? imo vero quæ beneficia per eum civitas non est consecuta ? Deindeque singula quæ mirabiliter ab eo facta fuerant recensebant, et eorum quæ memorabant ipsos assumebant testes.

CLXVI. Mamertus autem Urbi præfectus, adeo seditione agitatam civitatem videre non sustinens, ad hæc veræ religionis incremento invidens, ad se arcessit beatum Clementem, verbisque tam genero-

A λοὺς ἐπεσπάσατο τῶν ἐπιφανεστέρων, ὅσοι τε μακρῷ τῇ δόξῃ διέπρεπον, καὶ οἷς ὁ βασιλεὺς Νερούας φίλοις μάλιστα καὶ συμβούλοις ἐχρῆτο· καὶ τῇ εὐσεβείᾳ πάντες συνέθεντο.

CLXIV. Ταῦτα ὁρῶν ὁ πονηρότατος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῶν ὀφφικίων κόμης (21) Πούπλιος Τουρκουτιανὸς (22), ἐδυσχέραινε, καὶ δεινὰ ἐποίει· καὶ σκοπῶν ὅπως ἂν ἐπίσχῃ περαιτέρω προβαίνουσαν τὴν εὐσέβειαν, αὐτὸν ἔγνω πρῶτον ἐκ ποδῶν ποιῆσαι [54] τὸν Κλήμεντα, οἷα τῶν παρόντων αἰτιώτατον [55] αὐτὸν ὄντα· καὶ τοὺς ἑκάστου μέρους τῆς πόλεως προεστῶτας συγκαλεσάμενος, καὶ χρήμασιν αὐτοὺς διαφθείρας, στάσιν τινὰ κινῆσαι κατὰ τοῦ Κλήμεντος αὐτοῖς ὑπετίθει, καὶ διαβαλεῖν αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν προετρέπετο· ταύτῃ καταλῦσαι τὸ πρὸς αὐτὸν τῆς πόλεως φίλτρον βουλόμενος, καὶ πρὸς ἐπιβουλὴν εὐχείρωτον τὸν
B ἄνδρα παρασκευάσαι.

CLXV. Συστάντες οὖν ἐπ' αὐτὸν οἱ πονηρότατοι τῶν πολιτῶν ἐκεῖνοι, ψόγους τε ὡς αὐτοὶ ᾤοντο, καταχέουσιν αὐτοῦ πονηρούς, καὶ πολλὰς ἐπάγουσι τὰς αἰτίας, γοητείαν αὐτῷ περιάπτοντες, καὶ τῆς ἐκείνων θρησκείας ἀνατροπὴν, ἄλλα τε πολλὰ, ἐξυβρίζειν αὐτὸν λέγοντες καὶ τοὺς πατρῴους διασύρειν θεούς· τὸν μὲν ἁπάντων θεῶν [56] μέγιστον Δία, μηδὲ θεὸν ἁπλῶς ὀνομάζοντα· Ἡρακλέα δὲ τὸν Ἀλκμήνης, ὃν ἐκείνων φασὶ σωτῆρα (23), ἐναγῆ τινα δαίμονα καὶ μιαρὸν ἀποκαλοῦντα· πόρνην τε τὴν φίλην Ἀφροδίτην εἰσάγοντα, καὶ τὴν ἐκηβόλον Ἄρτεμιν, καὶ τὸν σοφὸν Ἑρμῆν τὸν τοῦ λόγου θεὸν, τὸν πολεμικόν τε Ἄρεα, καὶ τὸν Κρόνον αὐτὸν, ἐπίσης βλασφημοῦντα πάντας καὶ διαβάλλοντα, καὶ τὰ τεμένη τούτων καὶ τοὺς βω-
C μοὺς καταστρέφοντα. Κεφάλαιον τοῦ λόγου, Ἢ θυσάτω τοῖς θεοῖς, ἔλεγον, ἢ τῆς ζωῆς τὸ τάχος ἀπαλλαγήτω. Οἱ μὲν οὖν, τοιαῦτα κινοῦντες, ἔκδοτον ἠξίουν τὸν πατριάρχην ἐπὶ θανάτῳ λαβεῖν. Ἐφ' οἷς ἠγανάκτουν πάντες ὅσοι μὴ χρημάτων ὤνιον τὴν συνείδησιν προετίθεσαν, καὶ λόγους πρὸς τὸν δῆμον ἐλευθέρους ἐποιοῦντο· Τί τῷ πατριάρχῃ κακὸν εἴργασται, λέγοντες· μᾶλλον δὲ ποίων οὐχ ἡ πόλις παρ' αὐτῷ χαρίτων ἀπέλαυσεν ; Εἶτα καὶ αὐτὰ ἕκαστα τῶν ὑπ' αὐτοῦ παραδόξως γεγενημένων ἀπηριθμοῦντο, καὶ μάρτυρας αὐτοὺς ἐποιοῦντο τῶν λεγομένων.

CXLVI. Μαρμεντῖνος δὲ ὁ τῆς πόλεως ἔπαρχος, μὴ φέρων ἐπὶ πολὺ στασιάζουσαν οὕτω τὴν πόλιν ὁρᾷν, ἄλλως τε καὶ τῇ τῆς εὐσεβείας ἐπιδόσει βασκαίνων,
D ἄγει τὸν μακάριον Κλήμεντα πρὸς ἑαυτὸν, καὶ λόγοις

VARIÆ LECTIONES.

[54] al. deest in al. [55] al. deest in al. [56] al. Θεόν.

VARIORUM NOTÆ.

(21) Τῶν ὀφφικίων κόμης Historia Latina, *Comes sacrarum*, nempe largitionum, quæ est alia dignitas. Sic in concilio Ephesino memoratur Joannes κόμης τῶν σακρῶν. Κόμης τῶν θείων λαργιτιώνων. Lex autem 3 C. Th. de metallis, est Juliani Augusti ad Rufinum comitem Officiorum. Sed tempore Nervæ Imperatoris nulli erant comites hujusmodi. Cot.

(22) Aliter Τορκουτιανός et Τουρκιτιανός. Latine in in Editione *Tarquinius* pro *Tarquitius ;* in ms. V. C. Vionis Herovallii *Torquatus* ; ut sit vel Torquatianus. vel Tarquitianus. Id.

(23) Σωτῆρα Similiter apud Theodoritum, *Sermomone de martyribus :* Ἡρακλέα σωτῆρα καὶ ἀλεξίκακον προσηγόρευον. Id.

τὴν γενναίαν οὕτω ψυχὴν κλέπτειν ἐπεχείρει, Ἐξ εὐγενοῦς, λέγων, προελήλυθας ῥίζης· τοῦτο πᾶς ὁ τῶν Ῥωμαίων σοι μαρτυρεῖ δῆμος, ἀλλ' ἀνθρωπίνην καὶ αὐτὸς πλάνην ὑπέστης, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ σιωπᾷν ἡ πόλις ἀνέχεται. Φασὶ γάρ σε καινοτέραν εἰσάγειν θρησκείαν, καί τινα παρὰ τοὺς πατρῴους θεοὺς κηρύσσειν Χριστόν. Ὅθεν ἀποθέσθαι σε χρὴ τὴν περιττὴν ταύτην δεισιδαιμονίαν, καὶ μόνους αἰδεῖσθαι καὶ τιμᾷν τοὺς συνήθεις τῇ πόλει θεούς. Καὶ ὁ πατριάρχης· Εὔχομαι τὴν σὴν στεῤῥότητα, ἔφη, μεταδοῦναί μοι λόγου, καὶ προσχεῖν μου ταῖς ἀποκρίσεσιν, ἀλλὰ μὴ οὕτως ἀλόγῳ στάσει καὶ ματαίοις ἕπεσθαι θορύβοις. Οὐδὲ γὰρ δεῖ στάσεως οὐδὲ θορύβων, ὅπου σκοπῆσαί τε περὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας τινὶ, καὶ περὶ Θεοῦ διαλεχθῆναι πρόκειται. Ὁ ἔπαρχος τοίνυν τὸ τοῦ ἀνδρὸς γενναῖον καὶ στάσιμον ἐξ αὐτῶν εὐθὺς τῶν προοιμίων καταμαθὼν, καὶ εἰπεῖν τε αὐτὸς καὶ ἀκοῦσαι παρ' ἐκείνου πάλιν ὀκνήσας, καὶ ἀναβαλλόμενος τὴν διάλεξιν. Τραϊανῷ περὶ αὐτοῦ τῷ αὐτοκράτορι ἀναφέρει. Καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῷ οὕτως ἐπιλύει τὰ γεγραμμένα, ὡς ἢ θῦσαι τὸν Κλήμεντα τοῖς πατρῴοις θεοῖς, ἢ πέραν τοῦ Πόντου εἴς ἔρημόν τινα πόλιν τῶν τῇ Χερσῶνι παρακειμένων, ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀϊδίῳ φυγῇ ἐλαθῆναι.

CLXVII. Τῆς ἀποφάσεως οὖν ταύτης καταλαβούσης, ἐσκέπτετο Μαρμεντῖνος ὅπως ἂν μὴ ὁ Κλήμης ἕληται τὴν ὑπερορίαν, ἀλλ' αὐτῷ μᾶλλον καὶ τῷ βασιλεῖ πεισθείη καὶ θύσειεν. Οὐδὲ γὰρ ἔφερε τηλικαύτην ἀνδρὸς ἀρετὴν ζημιούμενος. Τῷ δὲ τοσοῦτον ἐμέλησεν [57] ἐκείνοις πεισθῆναι, ἢ [58] δυσχεράναι πρὸς τὴν ὑπερορίαν, ὅσῳ καὶ αὐτὸν ἐσπούδαζε πρὸς τὴν εὐσέβειαν τὸν ἔπαρχον ἐπισπάσασθαι. Τοσαύτη γάρ τις ἄνωθεν τὸν Κλήμεντα περιΐπτατο χάρις, καὶ οὕτως ἡ ἐκείνου γλῶττα κηρίου παντὸς καὶ μέλιτος γλυκύτερον ἔσταζεν, ὡς καὶ αὐτὸν ἔρωτι θερμῷ τοῦ ἀνδρὸς ληφθέντα τὸν Μαρμεντῖνον, πολλά τε τῇ ἀποδημίᾳ ἐπιστενάξαι, καὶ δάκρυα τῷ πατριάρχῃ ἐπιβαλεῖν, Ὁ Θεὸς, εἰπόντα, ᾧ σὺ εἰλικρινῶς λατρεύεις, αὐτός σοι βοηθὸς ἐπὶ τῇ συμφορᾷ παρασταίη· καὶ αὐτίκα πλοῖον εὐτρεπίσαι, διαρκῆ τε αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἐνθέσθαι, καὶ δεξιώσασθαι αὐτὸν, καὶ περιβαλεῖν, καὶ οὕτω μετὰ τῶν προσηκόντων ἀσπασμῶν ἀπολῦσαι. Πολλοὶ δὲ αὐτῷ καὶ τῶν εὐλαβῶν ἠκολούθησαν· καὶ εἰς τὴν ὑπερορίαν γενόμενοι, καταλαμβάνουσιν ἐν τῇ τῶν μαρμάρων λατομίᾳ Χριστιανοὺς, περί που τοὺς χιλίους [59] ἢ καὶ πλείονας, πολὺν διὰ τὴν εὐσέβειαν ἐκεῖ χρόνον κατεχομένους. Οἳ καὶ περὶ τοῦ πατριάρχου πρότερον ἀκούσαντες, καὶ ὅτι τῆς πόλεως ἀπελαθεὶς, ὑπερόριος, πρὸς ἐκείνους καὶ αὐτὸς ἄγεται, παραμυθίαν ἔσχον οὐ τὴν τυχοῦσαν τὴν ἐκείνου ἐπιδημίαν.

CLXVIII. Ὅτε γοῦν πρὸς αὐτοὺς κατελάμβανε, τοῦ τῶν χειρῶν ἔργου ἀφέμενοι καὶ τούτῳ προσελθόντες μετὰ δακρύων, καὶ τῶν ἁγίων ἐκείνου ποδῶν ἀψάμενοι, καὶ τὰς καθαρὰς περιπτυξάμενοι χεῖρας, τὰς καταλαβούσας αὐτοὺς ἀνεκλαίοντο συμφορὰς, τὴν τῆς πατρίδος ἔκπτωσιν, τὴν ἄφιλον ἐπὶ ξένης διαγωγὴν,

suum animum conatur fallere ac abducere, dicens: Ex nobili stirpe ortus es: hoc de te perhibet testimonium omnis populus Romanus, sed et ipse in humanum errorem incurristi, atque ideo neque Urbs tacere potest. Aiunt enim te novam inducere religionem, et contra deos patrios prædicare quemdam Christum. Quare oportet te abjicere superfluam hanc superstitionem, deosque tantum revereri et colere quos civitas solet. Ad hæc patriarcha: Oro, inquit, tuam gravitatem et constantiam, ut mihi concedas verba facere, ac meis responsionibus attendas; non autem adeo ratione destitutam seditionem, tumultusque vanos consecteris. Neque enim opus est seditione ac tumultibus, ubi cuipiam propositum est de salute sua considerare atque de Deo disserere. Igitur præfectus, comperta ex ipso statim exordio constantia viri et fortitudine, veritusque tum ipse dicere, tum et ab eo audire, atque collocutionem detrectans, ad Trajanum imperatorem de illo refert. Et imperator ad istum modum ea quæ scripta erant dirimit: ut Clemens aut diis patriis sacrificet, aut trans Pontum in desertum aliquod oppidum eorum quæ Chersoni adjacent, Roma perpetuo exsilio ablegetur.

CLXVII. Hac itaque sententia accepta, cogitabat Mamertinus quo modo Clemens non eligeret exsilium, sed potius pareret ipsi ac imperatori, atque immolaret. Non enim sustinebat privari tanta viri virtute. Porro Clementi adeo curæ fuit obtemperare illis aut moleste ferre relegationem, ut etiam ad pietatem præfectum attrahere niteretur. Tanta quippe divinitus Clementem gratia circumdabat, sicque illius lingua omni favo ac melle dulcius stillabat, ut ipse quoque viri fervido amore captus Mamertinus, plurimum ex ejus discessu ingemuerit, lacrymasque dederit patriarchæ, dicens: Deus, quem tu sincere colis, ipse tibi auxiliator in calamitate assistat; statimque navigium paraverit, impositis ei quæ ad usum sufficiebant; illumque dextera prehenderit, item complexus sit, atque ita cum salutationibus congruis dimiserit. Multi autem ex piis secuti sunt eum: et pervenientes ad locum exsilii, reperiunt in marmoris lapidicinis Christianos circiter mille, vel et plures; qui jam diu illic propter verum cultum detinebantur. Hi cum de patriarcha prius audiissent, quod et ipse ab Urbe pulsus exsul ad eos duceretur, solatium non vulgare ceperunt ex ejus adventu.

CLXVIII. Itaque cum ad illos venit, ab opere manuum cessarunt, et ad eum cum lacrymis accesserunt; tactisque sanctis ejus pedibus, et puras manus deosculati calamitates ipsos complexas defleverunt, patriæ amissionem, insuavem in alieno solo vitam, rerum necessariarum penuriam; quodque

VARIÆ LECTIONES.

[57] al. ἐμέλλησεν. [58] al. ἢ καί. [59] al. δισχιλίους.

omnium erat gravissimum, aquæ ipsius indigentiam. Si quis enim, aiebant, per totum diem opere manuum et labore maceratus, aquæ guttam exiguam sumere voluerit, quo miseriam ex fatigatione ortam sublevet; is non minus quam usque ad stadia quinque et quadraginta profectus, aquam portaverit. Ob hæc patriarcha particeps eorum doloris ac lacrymarum factus, dein et Deo gratiis actis, et sufficienter animos illorum consolatus: Non ita, inquit, temere et sine causa huc me Deus permisit expelli; sed ut et socius sim vestrarum perpessionum, et patientiæ maxime ac tolerationis documentum.

CLXIX. Postea vero ad preces convertitur, et cum eis orat Deum, ut suis confessoribus fontem aquæ aperiat: quippe percussit petram in deserto, et fluxerunt aquæ [60], ipse etiam eis copiosam aquam suppeditat. Jam enim omnibus precationi insistentibus, patriarcha huc aque illuc respiciens, agnum videt qui dextrum pedem attollebat, eoque quasi ostendebat subjectum solum: a nullo enim alio agnus visus est. Tum patriarcha conjectis oculis, ad locum monstratum cum iis qui aderant accedit, et ait: In nomine Domini nostri Jesu Christi, hic mihi, filii, fodite. Cumque tum ipsum locum in quo agnus stabat, tum quidquid circum erat fodissent, patriarcha, sumpto sarculo, locum quem agnus ostendebat, levi et ad superficiem ictu pulsat; confestimque terra emittit limpidam aquam et ad bibendum suavem, atque ea cum impetu effusa flumen repentinum efficit. Universis ergo, aquæ causa gaudentibus, patriarcha dixit: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* [63-64].

CLXX. Hinc tota ad eum confluebat civitas, et spiritalis illius doctrinæ dulcedine ad veram fidem cunctos impellebat; ut et multi quotidie baptizarentur numerusque ad quingentos pervenerit, ac vera religio in dies caperet incrementum. Nondum profecto annus in exsilio erat emensus ac præteritus, et ædificantur quidem, ab iis qui crediderant, Ecclesiæ numero quinque et septuaginta, idolorumque fana et templa evertuntur; iisque adsitos lucos, multum terræ occupantes, ignis depascit, atque universa prosternitur dæmonum insania.

CLXXI. Tunc ergo invidiosus et gravis rumor ad imperatoris aures pervenit, referens Christianorum sectam in majorem multitudinem crescere, et singulis diebus augeri. Quam ob causam ille statim Aufidianum præsidem mittit, qui non solum non ulterius progredi sectam sineret, verum et jam captos reduceret, avocaretque a pietate. Hic itaque postquam Chersonem venit, Christianosque com-

A τῶν ἀναγκαίων τὴν ἀπορίαν, καὶ, ὃ πάντων βαρύτατον ἦν, τὴν αὐτοῦ τοῦ ὕδατος ἔνδειαν. Εἰ γάρ τις ὅλην τὴν ἡμέραν τῇ τῶν χειρῶν ἐργασίᾳ, καὶ τῷ καμάτῳ προστετηκὼς, ἔλεγον, ὕδατος βραχεῖάν τινα σταγόνα λαβεῖν ἐθελήσειεν, ὥστε τὴν ἐκ τοῦ κόπου ἀναψύξαι ταλαιπωρίαν, οὐκ ἔλαττον ὁ τοιοῦτος ἢ σταδίους πέντε καὶ τεσσαράκοντα προελθὼν ἂν, ὕδωρ κομίσαιτο. Πρὸς ταῦτα συναλγήσας τε αὐτοῖς ὁ πατριάρχης καὶ συνδακρύσας, εἶτα καὶ τῷ Θεῷ εὐχαριστήσας, καὶ ἱκανῶς τὰς ἐκείνων ψυχὰς παραμυθησάμενος, Οὐχ ἁπλῶς οὕτω καὶ ἀλόγως, εἶπεν, ἐνταῦθά με ὁ Θεὸς συνεχώρησεν ἐκβληθῆναι, ἀλλ' ὥστε καὶ κοινωνὸν ὑμῖν γενέσθαι τῶν παθημάτων, καὶ ὑπομονῆς μάλιστα καὶ καρτερίας ὑπόθεσιν.

CLXIX. Ἔπειτα μέντοι καὶ εἰς εὐχὴν τρέπεται, καὶ
B δεῖται σὺν αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ, ὥστε τοῖς αὐτοῦ ὁμολογηταῖς πηγὴν ὕδατος διανοῖξαι· καὶ ὁ πατάξας πέτραν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἐῤῥύησαν ὕδατα, αὐτὸς ἄφθονον καὶ αὐτοῖς τοῦ ὕδατος παρέχει τὴν χορηγίαν. Ἤδη γὰρ πάντων τῇ εὐχῇ προσκειμένων, ὁ πατριάρχης τῇδε κἀκεῖσε περιβλεψάμενος, ἀμνόν τινα ὁρᾷ, [61], τὸν δεξιὸν μετεωρίζοντα πόδα, καὶ ὥσπερ ἐκείνῳ ὑποδεικνύντα τὸ ὑποκείμενον ἔδαφος· οὐδενὶ γὰρ ὁ ἀμνὸς τῶν ἄλλων τεθέατο. Καὶ συμβαλὼν τὴν ὄψιν ὁ πατριάρχης, τῷ ὑποδειχθέντι τόπῳ μετὰ τῶν παρόντων ἐφίσταται, καί φησιν. Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐνταῦθά μοι, τέκνα, ὀρύξατε. Καὶ ἐπειδὴ αὐτόν τε [62] τὸν τόπον, εἰς ὃν ὁ ἀμνὸς ἵστατο, καὶ τὸ κύκλῳ πᾶν περιέσκαψαν, λαβὼν σκαφεῖον ὁ πατριάρχης, κρούει τὸν τόπον ἔνθα ὁ ἀμνὸς ὑπεδείκνυ, κούφῳ τινὶ καὶ μετεώρῳ τῷ κρούματι· καὶ παραχρῆμα διειδὲς ὕδωρ
C ἡ γῆ καὶ ἡδὺ πιεῖν ἀναδίδωσι· καὶ τοῦτο, σὺν ὁρμῇ ἐκχυθὲν, ποταμὸν ἀθρόον ποιεῖ. Πάντων οὖν χαιρόντων ἐπὶ τῷ ὕδατι, ὁ πατριάρχης, Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὁρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ἔλεγεν.

CLXX. Ἐντεῦθεν ἡ πόλις περὶ αὐτὸν πᾶσα συνέῤῥεον, καὶ τῇ οἰῆς πνευματικῆς ἐκείνης διδασκαλίας γλυκύτητι πρὸς τὴν ἀληθῆ πίστιν πάντας ἐπήγετο, ὡς καὶ πολλοὺς ὅσαι ἡμέραι βαπτίζεσθαι, εἰς πεντακοσίους τε τὸν ἀριθμὸν ἀναβῆναι, καὶ τὴν εὐσέβειαν καθ' ἑκάστην ἐπιδιδόναι. Οὔπω τοίνυν ἐνιαυτὸς τὴν ὑπερορίαν ἐμέτρει, καὶ οἰκοδομοῦνται μὲν ὑπὸ τῶν πιστευσάντων ἐκκλησίαι τὸν ἀριθμὸν πέντε καὶ ἑβδομήκοντα, τεμένη τε εἰδώλων καὶ ναοὶ καθαιροῦνται, καὶ τὰ παραπεφυκότα τούτοις ἄλση, ἐπὶ πολὺ γῆς διικνούμενα, τὸ
D πῦρ κατανέμεται, καὶ πᾶσα τῶν δαιμόνων καταβάλλεται ἡ μανία.

CLXXI. Τηνικαῦτα οὖν ἐπίφθονός τε καὶ βαρεῖα φήμη τὰς τοῦ βασιλέως ἀκοὰς ὑποτρέχει, ἐπιδοῦναι τὰ Χριστιανῶν εἰς πλῆθος ἀριθμοῦ κρεῖττον, καὶ καθ' ἑκάστην αὔξεσθαι τὴν ἡμέραν διδάσκουσα. Ἐφ' ᾧ δὴ καὶ Αὐφιδιανὸν αὐτίκα τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνος ἐκπέμπει, ὥστε μὴ μόνον μηδὲ περαιτέρω προελθεῖν αὐτὰ συγχωρῆσαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤδη χειρωθέντας ἐπαναγαγεῖν, καὶ ἀποστῆσαι τῆς εὐσεβείας. Οὗτος τοίνυν, τὴν Χερσῶνα κα-

VARIÆ LECTIONES.

[60] Num. xx, 6. Psal. LXXXII, 20. [61] al. inser· ἑστῶτα. [62] deest in al. [63] [64] Psal· XLV, 5.

ταλαβὼν, καὶ πολλοὺς τῶν Χριστιανῶν πολλαῖς βασάνοις καὶ ποικίλαις ὑποβαλὼν, ἐπεὶ πάντας τῇ προθέσει μάρτυρας γεγενημένους ἑώρα, καὶ πρὸς μυρίους παρεσκευασμένους θανάτους, τί ποιεῖ; Ἀπέχεται μὲν τοῦ πλήθους, δεδοικὼς μὴ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους (24) μάρτυρας πλείονας ἐργάσηται· τὸν αἴτιον δὲ μόνον κολάζει, καὶ πάντα θυμὸν κατὰ τῆς μακαρίας ἐκείνης τοῦ Κλήμεντος ἀφίησι κεφαλῆς. Ἐπειδὴ δὲ πάντα ἦν αὐτῷ κοῦφα, καὶ εἰς οὐδὲν λογιζόμενα, καὶ ἀφ' ὧν αὐτὸν ἔπασχε μᾶλλον πλείονα τοῖς ἄλλοις παρείχετο τὴν ἀσφάλειαν, σύντομον ἀπαλλαγὴν αὐτῷ τοῦ βίου καὶ ταχεῖαν ἐπινοεῖται, καὶ εἰς μέσην τὸν μάρτυρα τὴν θάλασσαν ἀγαγὼν, καὶ ἄγκυραν σιδηρᾶν τοῦ τραχήλου ἐκδήσας, καθίησι τῷ βυθῷ, ὅπως μηδὲ λείψανον ἐκείνου, φησὶν, ὑπολειφθείη Χριστιανοῖς.

CLXXII. Ἀλλ' ὁ μὲν ἔῤῥιπτο κατὰ τοῦ πελάγους· τὸ δὲ τῶν Χριστιανῶν πλῆθος ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἑστὼς, ἐθρήνουν ἐλεεινῶς, ὠλοφύροντο, καὶ οἰκτροτάταις φωναῖς ἀνεκάλουν τὸν πατριάρχην. Κορνήλιος δὲ καὶ Φοῖβος οἱ μαθηταὶ οἵας τὸ πάθος ἀπῄτει φωνὰς καὶ αὐτοὶ βοῶντες, καὶ οὐκ ἔχοντες ὅ τι τῆς συμφορᾶς ποιήσονται παραμύθιον, Εὐξώμεθα πάντες ὁμοθυμαδὸν, εἶπον, ὥστε κἂν ἀναδειχθῆναι ἡμῖν τὸ τοῦ μάρτυρος λείψανον. Καὶ προσευχομένων αὐτῶν, ὢ τῶν μεγάλων σου, Δέσποτα, τεραστίων [65], θαυματουργεῖταί τι κἀνταῦθα [66] Θεὸς τοῦ Μωσέως παραδοξότερον. Ὑποφεύγει μὲν γὰρ ἡ θάλασσα προσωτέρω σταδίους σχεδὸν οὐκ ἐλάττους τῶν εἴκοσι. Προσελθόντες δὲ τὸ πλῆθος διὰ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους· τῆς θαυμαστῆς σου καὶ τοῦτο, Χριστὲ, δυνάμεως· εὑρίσκουσι λίθον ἐν εἴδει ναοῦ παρὰ τῆς σῆς ἀποῤῥήτου σοφίας πεποιημένον, καὶ τὸ μαρτυρικὸν σῶμα λαμπρῶς ἐν αὐτῷ κείμενον, καὶ τὴν βαρεῖαν ἐκείνην ἄγκυραν, ἔγγιστά που τοῦ λίθου καὶ αὐτὴν κειμένην.

CLXXIII. Ἀλλ' ἀπεκαλύφθη Κορνηλίῳ καὶ Φοίβῳ, ὥστε μὴ τὸ λείψανον ἐκεῖθεν μετακινῆσαι, καλῶς ἐν τῷ βυθῷ κείμενον· καὶ ὅτι καθ' ἑκάστην ἐνιαυτοῦ περιτροπὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ μάρτυρος τελειώσεως, ὑποχωρήσει παρ' ὅλας ἑπτὰ ἡμέρας τοῖς προσιοῦσιν ἡ θάλασσα, πεζῇ καὶ βάδην αὐτοῖς μέχρι τοῦ λειψάνου τὴν πάροδον ἐπιτρέπουσα. Ὅπερ ἐτησίως ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο τελεῖται, τὴν ἐπιδημίαν τῆς αὐτοῦ μνήμης (25) οἱονεί τινα ὅρον ἔχον καὶ προθεσμίαν. Ἐντεῦθεν αἵρεσις παρ' αὐτοῖς πᾶσα, καὶ ἑλληνισμὸς καταλέλυται, τῶν ἐν τῇ τοῦ μάρτυρος μνήμῃ τελουμένων ἐκεῖ σημείων καὶ τῶν θαυμάτων εἰς ἐπίγνωσιν πάντας χειραγωγούντων, καὶ καθαρῶς ἐναγόντων πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οὐδενὶ γὰρ [68] ὑπό τινος ἀνηκέστου κακοῦ πιεζομένων, τῆς τοῦ ὕδατος ἐκείνου μεταλήψεως καὶ

A plures tormentis multis ac variis affecit, quando omnes proposito et intentione martyres fuisse vidit, paratosque esse ad mille mortes, quid facit? Abstinet quidem a populo, veritus ne etiam ex primoribus multos faceret martyres: solum vero auctorem reprimit, omnemque furorem immittit in beatum illud Clementis caput. Porro cum huic omni essent levia et nullius momenti, quin potius ex eis quæ ipse patiebatur, cæteris præberet majorem fiduciam, brevem ei et celerem excogitat discessum e vita, atque adducto martyre in medium mare, anchoraque ferrea ad collum ejus religata, in profundum demittit: Ne, inquit, illius vel reliquiæ remaneant Christianis.

B CLXXII. Atque ille quidem in pelagum projectus est: Christianorum autem multitudo, in littore stans, lamentabatur, misere ejulabat, et miserandis admodum vocibus inclamabat patriarcham. Cornelius vero et Phœbus discipuli, quales voces id quod perferebatur postulabat, et ipsi per clamorem emittunt, nec habent quam infortunio afferant consolationem, atque aiunt: Oremus cuncti uno animo, ut nobis ostendatur martyris corpus. Et cum orarent, o magna tua miracula, Domine! ibi Deus aliquid majore admiratione dignum edit, quam quod Moses [67]. Etin mare procul recedit viginti fere stadia. Accedens autem plebs per sicum solum, hoc quoque mirabilis tuæ potentiæ, Christe! invenit lapidem in forma templi ab ineffabili tua sapientia effectum, et martyris corpus magnifice in eo jacens, C gravemque illam anchoram proxime saxum et ipsam positam.

CLXXIII. Sed Cornelio et Phœbo revelatum est, ne illinc transferrent corpus, quod præclare situm erat in profundo; ac fore ut per singulos annorum circuitus, tempore quo martyr morte consummatus est, mare adventuris cederet per septem integros dies, permitteretque illis aditum pedibus et lento gradu usque ad corpus. Quod annuatim ab illo tempore adhuc perficitur, habetque velut præfinitum terminum ac præstitum tempus adventum commemorationis martyris. Hinc omnis apud eos hæresis, et Græca religio eversa est; cum signa et miracula quæ ibi in memoria martyris eduntur, cunctos ad D cognitionem adducant, et plane ad veritatem impellant. Nemini enim illorum qui insanabili aliquo malo premerentur, alia re quam aquæ illius perceptione

VARIÆ LECTIONES.

[65] al. θαυμασίων. [66] deest in al. [67] Exod. XIV. al. inser. τῶν.

VARIORUM NOTÆ.

(24) Ἀπὸ τοῦ τέλους. *Ex primoribus*. Vel cum Perionio, *tandem*. COT.

(25) Τῆς αὐτοῦ μνήμης. Infra Martyrii num. 25, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀθλήσεως αὐτοῦ. Acta, et Freculfus *die passionis ejus*. Gregorio Turonensi: *in die solemnitatis ejus*. Græci ad 24 Novemb. ἐν τῇ τοῦ ἁγίου μνήμῃ. Male ergo apud Nicephorum III, 18, ista παράδοξον δέ τι τῆς μνήμης ἐνισταμένης αὐτῷ ἐπιγίνεται, verterunt sic: *De quo supra opinionem præsentis memoriæ quiddam accidit.* Lego ego αὐτοῦ, et explico: *Editur autem miraculum, quoties adventat dies quo illius memoria celebratur*. COT.

et aspersione opus fuit ad morbi eum occupantis depulsionem.

CLXXIV. Sed hæc quidem talia sunt, et ita habent: illud vero longe majus, sufficiensque ad confirmanda præcedentia. Nam cum, ut superior oratio declaravit, in pelagus martyr immissus est, et in sinus aquarum projectus, atque mare longius abscessit, dum quasi sub pedem dat locum, et index corporis mirabiliter efficitur, ac volenti facit potestatem gradiendi per profundum; ingens certe Christianorum multitudo tunc ad corporis spectaculum properabat. Postea vero et maximus dies festus miraculum induxit; aut potius hoc miraculum diem festum effecit; quod non, semel editum, deinde desiit, sed per unumquodque ami curriculum perficiebantur eodem modo, piasque animas convocabat ad epulum. Cum equidem hæc ita essent, et omnes circa Chersonem Christiani ad miræ rei solemnem diem quotannis concurrerant; ibi etiam Deus miraculum, anterioribus magis inopinum et admirabile, operatur.

CLXXV. Nam vir quidam religiosus, una cum uxore, et prole mascula, miraculo jam edito, ad martyris corpus, ipsi quoque cum populo confluente profecti sunt. Igitur æquor e vestigio trajiciunt, templumque in sinu ejus positum attingunt, parentes manu puerum ducentes: cumque intra templum fuerunt, et sanctum illum tumulum ambierunt, tum alia sanctum precati sunt, tum pro nato rogarunt ea quæ parentes decebat. Precati ergo, ac sepulcrum ferventer exosculati et complexi, ipsi quidem, jam peracta celebritate, cunctisque domum redeuntibus, retro iterum cum populo qui concurrerat abscesserunt. Puer autem clam parentes, nescio quo modo solus apud sepulcrum relictus est; omnino id incomprehensibili Dei providentia disponente, ut magis honoraret eum qui animam et corpus pro ipso libenter dederat. Et aqua quidem ad propria remeans, profundum obtexit, iterumque effectum est pelagus.

CLXXVI. At parentes paulum a corpore digressi, ut jam filium secum non viderunt, ad investigationem ejus vertunt se: ac retro conversi ut invenirent puerum, cernunt mare rursus esse eam viam quæ ad corpus deinceps duceret: statimque consternatur, turbantur, commoventur, acrius ad nati indagationem prorumpunt: is autem in tumulo relictus fuerat. Cumque post multum laborem puerum non repererunt, sed in maris fundo desertus fuisse ipsis visus est, uti revera erat, longum ac flebiliter vociferabantur, filium appellantes, et pectora feriebant, atque deplorabant calamitatèm quæ eos opprimebat. Tumque ad sanctum ea dicebant, quæ animus dolore fractus pronuntiaverit, mortem sibi pro rebus præsentibus optantes: donec proximorum nonnulli, incidentes in eos lamentationibus

A τοῦ ῥαντισμοῦ πλέον ἐδέησε, πρὸς τὴν τοῦ κατέχοντος αὐτὸν πάθους ἀπαλλαγήν.

CLXXIV. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν δὴ τοιαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα· ἐκεῖνο δὲ καὶ λίαν πολλῷ μεῖζον, καὶ ἱκανὸν τὰ προλαβόντα πιστώσασθαι. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσεν, εἰς πέλαγος ὁ μάρτυρ ἐφίετο, καὶ εἰς ὑδάτων μυχοὺς ἔῤῥιπτο, ἥ τε θάλασσα ὑπέβαινεποῤῥωτέρω, καθάπερ ὑπὸ πόδα χωροῦσα, μηνυτὴς τοῦ λειψάνου παραδόξως γινομένη, καὶ βυθὸν πεζεύειν τῷ βουλομένῳ παρέχουσα· πολὺ μέντοι πλῆθος τηνικαῦτα Χριστιανῶν πρὸς τὴν τοῦ λειψάνου θέαν ἠπείγοντο. Μετὰ [69] δὲ ταῦτα καὶ ἡ μεγίστη ἑορτὴ τὸ θαῦμα ἤγετο· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἐποίει τὴν ἑορτὴν, οὐ γεγονὸς ἅπαξ, εἶτα παυσάμενον, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἐνιαυτοῦ περίοδον ὁμοίως τελούμενον, καὶ τὰς ἀσεβεῖς [70] B ψυχὰς συγκαλοῦν εἰς ἑστίασιν. Ἐπεὶ τοίνυν οὕτω ταῦτα, καὶ οἱ κατὰ Χέρσῶνα πάντες Χριστιανοὶ πρὸς τὴν τοῦ θαύματος πανήγυριν ἐτησίως συνέτρεχον, θαυματουργεῖ τι κἀνταῦθα Θεὸς, τῶν προγεγονότων παραδοξότερον.

CLXXV. Ἀνὴρ γάρ τις θεοσεβὴς ἅμα γυναικὶ καὶ ἄῤῥενι τέκνῳ, τοῦ θαύματος ἤδη τελουμένου, πρὸς τὸ μαρτυρικὸν ἐκεῖνο καὶ αὐτοὶ σῶμα μετὰ τοῦ συῤῥέοντος πλήθους ἐχώρουν. Τὸ πέλαγος οὖν ἐκ ποδὸς διαβάντες, καὶ τὸν ἐν μυχῷ τούτου καταλαβόντες ναὸν, τῆς χειρὸς λαβόμενοι τοῦ παιδὸς οἱ πατέρες, ἐπεὶ τοῦ ναοῦ ἔνδον ἐγένοντο, καὶ τὴν ἁγίαν ἐκείνην περιστάντες σορὸν, τά τε ἄλλα ἐδέοντο τοῦ ἁγίου, καὶ ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐλιπάρουν ὅσα πατέρας εἰκός. Εὐξάμενοι οὖν καὶ θερμῶς τὸν τάφον περιπτυξάμενοι, αὐτοὶ μὲν ἤδη C τῆς πανηγύρεως τελεσθείσης, καὶ οἴκαδε πάντων ἐπαντιόντων, ὀπίσω πάλιν μετὰ τοῦ συνδραμόντος [71] πλήθους ἐχώρουν. Τὸ παιδίον δὲ τοὺς τεκόντας λαθὸν, οὐκ οἶδ' ὅπως, μόνον παρὰ τῇ σορῷ κατελέλειπτο, πάντως τῆς ἀκαταλήπτου προνοίας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο οἰκονομησαμένης, ἵνα τιμήσῃ πλέον τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα δι' αὐτὸν ἡδέως προθέμενον. Καὶ τὸ μὲν ὕδωρ, ἐπαναστρέφον εἰς τὰ οἰκεῖα, ἐκάλυπτε τὸν βυθὸν, καὶ πέλαγος ἐγίνετο.

CLXXVI. Οἱ πατέρες δὲ μικρὸν ἀπὸ τοῦ λειψάνου προελθόντες, ὡς ἤδη τὸν παῖδα παρ' αὐτοῖς οὐχ ἑώρων, εἰς ἔρευναν αὐτοῦ τρέπονται· καὶ ὀπίσω στραφέντες, ὥστε τὸ παιδίον εὑρεῖν, πέλαγος ὁρῶσι πάλιν τὴν ἐπὶ τὸ λείψανον ἑξῆς φέρουσαν· καὶ αὐτίκα θορυβοῦνται, ταράττονται, κλονοῦνται, θερμότερον ὁρμῶσι πρὸς τὴν τοῦ D παιδὸς ζήτησιν· τὸ δὲ ἄρα ἦν ἐν τῇ σορῷ καταλελειμμένον. Ἐπεὶ δὲ πολλὰ καμόντες, τὸ παιδίον οὐχ εὗρον, ἀλλ' ἐν τῷ βυθῷ καταλελεῖφθαι αὐτοῖς ἐνομίσθη, ὥσπερ ἄρα καὶ ἦν, μακρόν τε καὶ γοερὸν ἀνεβόων ἀνακαλούμενοι τὸν υἱὸν, καὶ τὰ στήθη ἔπαιον, καὶ τὴν κατασχοῦσαν αὐτοὺς ἀνωλοφύροντο συμφοράν. Εἶτα καὶ πρὸς τὸν ἅγιον, οἷά περ ἂν ὀδυνωμένη ψυχὴ φθέγξαιτο [72], ἔλεγον, θάνατον ἑαυτοῖς ἀντὶ τῶν παρόντων εὐχόμενοι· ἕως τῶν πλησίον τινὲς περιπεσόντες [73] αὐτοῖς, ἐκλελυμένοις ὑπὸ τῶν θρήνων ἤδη,

VARIÆ LECTIONES.

[69] al. πολλοὺς ἐπὶ θέαν ἐπήγετο. μετὰ [70] al. εὐσεβεῖς, ut legit interpres. [71] al. συνδραμόντος. [72] al. θέγξοιτο. [73] al. περιτυχόντες.

καὶ πολλὰ ἐπὶ τῷ πάθει καὶ αὐτοὶ ἐκχέαντες δάκρυα, A παρεμυθήσαντό τε αὐτούς, καὶ ὑφεῖναι τῆς μακρᾶς λύπης ἐποίησαν. Ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκίαν ἐκείνων ἐπανελθόντων, μεῖζον καὶ πάλιν τὸ πάθος ἐγίνετο, καὶ ἱμάτιον ὀφθὲν τοῦ παιδὸς, εἴτε τινὰ τῶν ἐκείνῳ συνήθων εἰς μνήμην τοῖς πατράσιν ἐλθόντα, χαλεπωτέραν αὐτοῖς ἐποίει τὴν συμφοράν.

CLXXVII. Τοῦ ἐνιαυτοῦ δὲ ἤδη περιελθόντος, καὶ τῆς λαμπρᾶς ἑορτῆς ἐκείνης ἄγεσθαι πάλιν μελλούσης, ἐκέντει τε αὐτοὺς ἐπὶ πλέον τὸ πάθος, καὶ σφοδρότερον πάλιν τοῦ παιδὸς ἀνεμίμνησκε. Καὶ δῆτα πρὸς ἀλλήλους, Ἴωμεν, φασὶ, πρὸς τὸν τάφον· ἴδωμεν εἴ τι τοῦ παιδὸς ὑπολέλειπται λείψανον, εἴ πως κἂν αὐτὸ κομιούμεθα. Ταῦτα καὶ ὅσα τοῦ πάθους πρὸς ἑαυτοὺς κοινολογησάμενοι, προέρχονται τῆς οἰκίας πενθικῶς ἐσκευασμένοι, B καὶ τὰς ὁράσεις ὑπὸ τῶν δακρύων ἐκτετηκότες, καὶ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἀφικνοῦνται. Καὶ ὑποχωρεῖ μὲν εὐθέως ἡ θάλασσα, τῆς προθεσμίας καταλαβούσης. Ἀκολουθοῦσι δὲ αὐτοὶ πρῶτοι, καὶ μετὰ πόδας ἕτεροι πάλιν, τῇ θαλάσσῃ καθάπερ ὁδηγῷ χρώμενοι. Καὶ τὸν αὐτομάτως οἰκοδομηθέντα ναὸν ἐκεῖνον, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τῆς σῆς, Δέσποτα, σοφίας δημιουργηθέντα καταλαβόντες, ὁρῶσι τὸ παιδίον, ὢ τοῦ θαύματος! ζῶν καὶ ἀλλόμενον (26) παρὰ τῷ ναῷ. Καὶ πρῶτον [74] μὲν ἀμφιβόλως εἶχον πρὸς τὰ ὁρώμενα, λογιζόμενοι μὴ οὐχ ὁ παῖς ῃ τὸ φαινόμενον. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῖς γνωρίσμασι καὶ τοῖς σχήμασι πάντοθεν εἰς πίστιν αὐτοὺς τὸ παιδίον ἐνῆγε, καὶ τοῦτον ἐκεῖνον εἶναι τὸν υἱὸν ἐπίστευσαν, περιχυθέντες εὐθέως αὐτῷ, καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ χείλη προσφύντες, ἔκλαιόν τε μέχρι πολλοῦ, C τὰ γλυκέα δὴ ταῦτα ὑφ' ἡδονῆς προχέοντες [75] δάκρυα, καὶ θερμῶς αὐτὸν ὥσπερ γυμνῇ τῇ ψυχῇ κατεφίλουν.

CLXXVIII. Ἔπειτα μικρὸν ἑαυτοὺς ἀναλαβόντες, ἠρώτων ἀκριβῶς ἕκαστα τὸ παιδίον, ὅπως οὕτω παραδόξως διεσώθη [76], τίνος φυλάττοντος, τίνος τρέφοντος, τίνος θάλποντος, τίνος ζωογονοῦντος. Τὸ δὴ, τῇ μὲν λαιᾷ χειρὶ τὴν σορὸν κατέχον, θατέρᾳ δὲ τὸν ἐν αὐτῇ κείμενον ὑποδεικνύον, Οὗτός μοι καὶ τῆς ζωῆς πάροχος, ἔλεγε, καὶ τροφεὺς, καὶ φύλαξ, παρ' ἑαυτῷ γνησίως ἀεί με τηρῶν καὶ καλῶς τιθηνούμενος. Θαύματι οὖν οἱ τεκόντες ἀποῤῥήτῳ σὺν ἡδονῇ ληφθέντες, τοὺς προτέρους θρήνους καὶ τὰ σκυθρωπὰ τοῦ πάθους ἐκεῖνα ῥήματα, εἰς φαιδρότητα καὶ εὐχαριστίαν μετέβαλον, Θαυμαστὸς, λέγοντες, ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἑξῆς προστιθέντες. Ἐπανέρχονται τοίνυν D μακάριοι καὶ ζηλωτοὶ πρὸς τὴν οἰκίαν· ὃν ὡς νεκρὸν ἐπένθουν, καὶ τάφον αὐτῷ θαλαττίου γαστέρα

A jam confectos, multasque propter casum et ipsi lacrymas profundentes, consolati sunt eos, effeceruntque ut de magno diuturnoque mœrore remitterent. Verum postquam illi domum revenerunt, iterum et major ægritudo orta est ; atque visa nati vestis, sive quædam quæ illi familiaria erant in parentum memoriam recurrentia, molestiorem ipsis reddebant jacturam.

CLXXVII. Cæterum anno jam confecto, cum splendidum illud festum iterum agitandum esset, ipsos multo magis pungebat et excruciabat dolor, vehementiusque rursum pueri memoriam revocabat. Itaque inter se aiunt: Eamus ad sepulcrum : videamus num aliquæ filii reliquiæ supersint, si quo pacto et illas asportemus. Hæc et quæcunque B mœstitia suggerebat inter se collocuti, domo prodeunt, lugubri ornatu, oculisque lacrymarum vi liquentibus ; atque ad littus perveniunt. Et quidem statim recedit mare, præstitutus dies cum advenisset. Sequuntur autem illi primi, atque e vestigio alii denuo, mari tanquam itineris duce utentes. Ac templum illud sua sponte ædificatum, imo a tua, Domine, sapientia conditum attingentes, cernunt puerum, o miraculum ! vivum et salientem in templo. Et primo quidem de iis quæ cernebantur ambigebant, reputantes num filius esset id quod appareret. Postquam vero indiciis et gestibus puer omnino eis fidem fecit, huncque ipsum esse filium crediderunt, confestim amplexi eum, et oculis ac labris adhærentes, fleverunt diu, his dulcibus lacrymis præ gaudio effusis, eumque vehementer C quasi nudo animo dosculati sunt.

CLXXVIII. Deinde cum paulum collegissent se, singula diligenter rogarunt puerum, quo modo ita mirabiliter servatus fuisset, quo custodiente, quo nutriente, quo fovente, quo vitam præstante. At ille læva quidem manu loculum tenens, altera vero in eo jacentem ostendens : Hic mihi, inquit, et vitæ largitor, et alitor, et custos fuit, apud se vere perpetuo me conservans ac præclare enutriens. Miraculo igitur inenarrabili parentes cum voluptate capti, lamenta priora, et tristia illa doloris verba, in hilaritatem et gratiarum actionem mutaverunt, dicentes : *Mirabilis Deus in sanctis suis* [77] ; et con- D sequentia addentes. Itaque beati ac æmulatione digni redeunt domum : quem ut mortuum lugebant et cui sepulcrum esse ventrem belluæ marinæ præ-

VARIÆ LECTIONES.

[74] al. πρῶτα. [75] al. ἐκχέοντες. [76] al. περιεσώθη. [77] Psal. LXVII, 36.

VARIORUM NOTÆ.

(26) Ἀλλόμενον. Ex Ephræmo. At Nicephorus, παρακαθήμενον λάρνακι. In ms. 2421, ἐν τῇ τοῦ ἁγίου καθήμενον λάρνακι. Gregorius, *dormientem. Aspicit filium in eo loco, ubi eum dormientem reliquerat, in ipso adhuc sopore teneri. Æstimans autem eum esse defunctum, accessit cominus, quasi collectura cadaver exanime ; sed cum eum dormire cognovisset, excitatum velociter, spectantibus populis, incolumem levavit in ulnis, interrogans inter oscula ubi per anni fuisset spatia. Nescire se ait, si annus integer præteriisset : tantum dormisse suavi sopore in unius noctis spatio æstimabat.* Sic vetus codex. Cot.

dicabant, imo vero cujus nihil reliqui se inventurss sperabant, eum secum incedentem habentes, atque colloquentem spectantes, inexplicabilis voluptatis rem parentibus, et ineffabilem suavitatem suis ipsorum pectoribus instillabant.

CLXXIX. Ita in honore habere solet communis omnium Dominus Christus eos famulorum qui propter ipsum passi sunt, tantumque periculum susceperunt, tali miraculorum exsuperantia, talibus splendoribus : quorum etiam nos compotes fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu. in sæcula sæculorum. Amen.

A θηρὸς ἐπεφήμιζον, μᾶλλον δὲ οὗ μηδὲ λείψανον εὑρεῖν προσεδόκουν, τοῦτον μεθ' ἑαυτῶν βαδίζοντα ἔχοντες, καὶ συλλαλοῦντα ὁρῶντες, ἄφατόν τι χρῆμα πατράσιν εἰς ἡδονὴν, καὶ ἀπόῤῥητον γλυκύτητα τοῖς ἐκείνων σπλάγχνοις ἐναποστάζον [78].

CLXXIX. Οὕτω τιμᾷν οἶδεν ὁ κοινὸς ἁπάντων Δεσπότης Χριστὸς τοὺς δι' αὐτὸν παθόντας τῶν οἰκετῶν, καὶ τοσοῦτον κίνδυνον ἀναδεξαμένους, τοιαύτῃ θαυμάτων ὑπερβολῇ, τοιαύταις λαμπρότησιν· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν [79].

VARIÆ LECTIONES.

[78] al. ἐναποστάζοντα. Ἐναποστάζον. Est participum. Peronius legebat ἐναπέσταζον, quod et cum eo vertimus. Ibid. [79] al. νῦν, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Al. νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς.

LITURGIA

SANCTI CLEMENTIS ROMANI.

(Renaudot, *Liturgiarum Orientalium Collectio*, ed. 2, Francofurti, 1847, in-4°, t. II, p. 186.)

—

MONITUM.

Præter istam, nulla alia apud Orientales Clementi ascripta Liturgia reperitur in mss. codicibus, quod mirum sane videri posset, quando quidem in Clementinis Constitutionibus exstat integra illius forma libro VIII descripta. Verum quamvis illarum Constitutionum quas *Dascalia*, decurtato Διδασκαλίας nomine, Syri et Arabes vocare solent, versiones et epitomæ plures reperiantur in Collectionibus Canonum Arabicis, ultimi illius libi fragmenta tantum habent : et is liber in vetustissima Syriaca versione codicis Florentini non exstat. Neque apud Græcos, a quibus Constitutiones apostolicas Syri et alii acceperunt, memoria ulla est Liturgiæ quæ Clementi tribueretur, quia scilicet in nulla Ecclesia celebri, et quæ aliis legem aut exemplum dare posset, forma rituum et orationum singularis, ex Clementinis expressa, in usu fuit. Ratio cur istam Jacobitæ composuerint et Clementi attribuerint frustra quæreretur, nisi dignitatis quam comparare huic officio conati sunt ex nomine viri apostolici, cujus memoriam inseruerunt aliquoties in diptychis suis, ut etiam in confessione quam ordinandis sacerdotibus prælegi jubet Pontificalis Mediceus ; et cujus aliquot testimonia in suæ opinionis patrocinium referunt in Collectaneis, de quibus sæpe dictum est, Non edita est in Missali Chaldaico, neque Gabriel Sionita in epistola ad Nihusium, aut Abraham Echellensis notis ad Hebed-Jesu, illius meminerunt, et pauci codices eam repræsentant (26*). Versio facta est ad bonæ notæ codicem Colbertinum 3921.

Ut probetur Liturgiam istam Clementis Romani opus non esse, multis verbis non opus est, cum ne levem quidem talis antiquitatis notam habeat, sed recentioris ævi non paucas, inter quas præcipua videtur esse, stylus ille a prima simplicitate degenerans, et vere Asiastica synonymorum, epithetorum metaphorarumque congeries, per quam ad supremum elegantiæ culmen perveniri Orientales existimant. Id etiam probat additio aliquot verborum in forma consecrandi panis et calicis, ut in prima, *quod pro multis fidelibus immolatur* : in altera, *sanguinis meus qui confirmat testamentum mortis meæ* : quæ formulæ magis recentioribus similes sunt, quam vetustis Græcis Syriacisque, quarum sententia ad verborum evangelicorum simplicitatem propius accedit. In invocatione Spiritus sancti id observandum, quod oratio quæ verba Christi sequitur præter aliarum morem prolixa est supra modum, ita ut majus omnino inter illa et invocationem, sit intervallum. Neque tamen interlocutio diaconi occurrit ut in Græcis posterioribus, nam eas additiones Græcis usurpatas, ignorant Orientales Ecclesiæ.

(16*) Allat., *Symmicta*, p. 291.

LITURGIA S. CLEMENTIS ROMANI.

Primum Oratio ante Pacem.

Deus qui es mare ineffabile charitatis, et abyssus imperscrutabilis pacis, fons bonorum, et largitor dilectionis,qui mittis pacem ad illos qui etiam suscipiunt:aperi nobis hoc tempore mare charititatis tuæ et irriga nos fluentis ditissimis,ex ubertate gratiæ tuæ, et ex fontibus suavissimis benignitatis tuæ. Fac nos filios tranquillitatis et hæredes pacis, accende in nobis ignem charitatis tuæ, et fervorem amoris tui.Sere in nobis timorem tuum,et confirma infirmitatem nostram veritate tua. Constringe nos tecum, et nobiscum invicem, una firmaque nec dissolubii concordia. Præsta etiam ut vacui dolo, et puri ab omni livore,salutemus invicem in osculo et amplexu pacis et charitatis non fictæ,ut cum corde puro et anima munda, hic quidem arrhabonem vitæ membris nostris misceamus, et iliic in futuro sæculo invitati simus ad festum illud perpetuum deliciisque abundantissimnm ; et triumphaliter celebremus te, o beate, in regno tuo,quod in æternum permanet, et unignitum Filium tuum, et Spiritum tuum sanctum.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Det unusquisque pacem.

Populus. Omnes.

Diaconus. Post, etc.

Populus. Coram te Domine.

Sacerdos elevans vocem. Deus invisibilis, et incomprehensibilis ineffabilis et infinite, qui in Sanctis sanctorum excelsis habitas, in secreto habitaculo, quod manibus factum non est, supra cœlos cœlorum, et supra quiquid superius illis est ; qui destruis omnem altitudinem passionum extollentem se adversus scientiam tuam, et captivas omnem cogitionem ad formam humilitatis et adnihilationis tuæ. Tu beatissime, et dives donorum sublimium, aspice nos e cœlis tuis sublimibus et splendidis, et ex habitatione regni tui æterni.Mitte nobis dona gratiæ tuæ divinæ, inhabitationem Spiritus tui sancti quia tu dives misericordiarum et magnificus in donis et amplissimæ clementiæ,tibique gloriam et gratiarum actionem offerimus, et unigenito Filio tuo, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Domine Deus potens, qui vides abscondita, et futura etiam penetras, fons vitæ et origo beata beatitudinis et bonitatis ; largitor puritatis,et a quo sanctitas habet originem ; thesaurus rerum pretiosarum,et fons sapientiæ : pater lucis æternæ, quæ est ante omnia sæcula in te essentialiter, æqualis potentia et gloria. Te deprecamur sanctissime Domine, sanctifica mentes et cogitationes omnium nostrum, munda animas et corpora omnium nostrum, refrena inordinationem cogitationum nostrarum. Indue nos stola nova intertexta ornatu morum honestorum ; et per Spiritum tuum sanctum perficientem omnia, qui in omnibus mentibus puris habitat, et in animabus mundis sedem habet, sanctifica nos per gratiam, misericordiam, et amorem erga homines unigeniti Filii tui per quem et cum quo te decet gloria, etc.

Populus. Amen.

Diaconus. Stemus decenter.

Populus. Misericordiæ.

Sacerdos. Charitas.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Sursum corda.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum et justum est.

Sacerdos. Te enim decet gloria et tibi debetur laudatio : te decet hymnus et exaltatio quocumque tempore, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Deum verum,unius naturæ excelsæ,unius substantiæ, qui iu Personis tribus adoraris et laudaris ab omnibus, quæ per sapientiam creasti et ordinasti.

Sacerdos elevans vocem. Benedicimus te factorem sæculorum et creatorem naturarum,largitorem vitæ et Dominum creaturarnm visibilium et invisibilum. Cœli cœlorum, et quæcunque in illis sunt, cum naturis igneis et spiritualibus te glorificant.Sol et luna cursibus suis te venerantur : stellæ splendore suo te prædicant : tonitrua sonis suis terrent, ad mandatum tuum : motus in aere virtutem tuam significant : aquæ in nubibus nutu tuo coguntur : terra et quæcunque super eam sunt, a te pendent, atque a te sustentantur : naturæ rationales, et ratione carentes, illæ quæ intelligentia, et quæ solo sensu præditæ sunt,per te vivunt,et potestati regni tui obediunt. Habes, Domine, in cœlo illo excelso quod est scabellum sub pedibus tuis, ministros innumerabiles,et infinitum numerum laudantium te, qui in regionibus materiæ expertibus, laudi majetatis tuæ, et ministerio tuo toti addicti sunt, personas scilicet,quæ ex igne et spiritu creatæ sunt : quæ canticis omnium musicæ generum,laudes tuas cum clamore celebrant, milleni et decies milleni, qui ab æterno fructus laudationis tibi deferunt, agmina et ordines spiritualium in suos ordines distributorum, qui hymnos jucundos tibi offerunt : cœtus angelorum, ordinesque archangelorum, qui tibi uni Deo laudem novam et indesinentem referunt : Throni et Dominationes in firmissima et non perturbabili securitate constituti,qui cantica triumphalia concinunt tibi,summopere timendo.Archangeli ei virtutes, Potestatumque principes,qui gloria Thronorum exornantur, laudesque et encomia dignissima prout decet diriguntad infimos gradus solii tui.Principatus spirituales qui coram te cum timore consistunt, indesinenter sanctificant tonitru san-

citatis tuæ. Currus igneus animalium quadruplici facie distinctorum, similitudinibusque diversis donorum gloriæ diversorum, decorem regni tui clamant: agmina Cherubim multis oculis præditorum, in circulum voces benedictionis in regionem tuam absconditam extollunt: Seraphim multis alis instructi, qui facies suas iisdem alis suis protegunt a splendore tuo, et pedes suos pennis quoque suis tegunt, ut non adurantur ab ardore ignis tui inaccessibilis, et volantes undequaque laudant, et ad alterutrum alis plaudentes benedicunt, et alter alteri conformati glorificant: et unus ab altero hymnum suscipientes, oribus igneis, linguisque flammeis, una voce triplicatæ sanctificationis laudant, clamant, vociferantur, et dicunt.

Populus. Sanctus, sanctus, sanctus.

Sacerdos inclinatus. Sanctus es Deus Pater, sanctus es Deus Fili, sanctus es Spiritus sancte, Trinitas sancta et indivisa, unus Deus solus et sanctus es, in natura: qui in Personis tribus adoraris, et in unitate substantiæ glorificaris. In quibuscunque locis et mundi partibus, non sufficiunt ad extollendam virtutem majestatis tuæ. Qui plasmasti hominem ad imaginem majestatis tuæ, rationemqueipsi indidisti, præscripsistique tanquam limitem a Domino constitutum, ne præceptum tuum transgrederetur: qui cum errasset, contempsissetque legem tuam, sententiam mortis incurrit, et in exsilium infirmitatis depulsus est. Tu vero creator ejus, bonus et misericors, non abjecisti curam ejus, quam habebas, sed omnia ad salutem ejus instituisti, eo usque ut Filium tuum æternum et unigenitum tuum miseris in mundum, qui dispensationem suam salutarem propter eum explevit.

Elevans vocem. Cum ergo paratus esset; secundum voluntatem suam ad gustandas passiones, ad ascendendum in crucem et patibulum, mortemque subeundam pro vita totius mundi, ea vespera qua consummationem mysteriorum, et mirabilium perfecit, panem accepit in mamus suas puras sanctas, et gratias agens †, benedixit, † sanctificavit, † fregit, deditque initiatis hoc ejus mysterio, apostolis sanctis dicens: Accipite, et manducate ex eo, quia Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur et datur, ad veniam omnium fidelium plurimorum pro quibus immolatur, et dividitur, ad propitiationem delictorum, remissionem peccatorum et vitam æternam.

Populus. Amen.

Sacerdos. Post cœnam illam mysticam, miscuit calicem vitæ ex vino et aqua: et ad te, Deus pater, oculos elevans, gratias egit, † benedixit, † sanctificavit, † et dedit turbæ discipulorum suorum electorum, apostolorumque sanctorum et dixit: Accipite, bibite ex eo vos omnes: Hic est sanguis meus, qui confirmat testamentum mortis meæ: qui pro vobis effunditur et pro multis datur, et dividitur ad propitiationem delictorum, remissionem peccatorum, et vitam æternam.

A *Populus.* Amen.

Sacerdos. Quando autem huic pani communicabitis, et calicem hunc vitæ usurpabitis, commemorationem mortis meæ facietis, memoriamque resurrectionis meæ perficietis donec veniam.

Populus. Mortis tuæ, Domine, memoriam agimus.

Sacerdos elevans vocem. Oculo intellectuali cordis describimus periodum dispensationis tuæ sapientissimæ, Christe Domine noster, et ea omnia quæ operatus es per incarnationem tuam salutarem pro salute nostra, commemoramus: generationem tuam ex Patre abscondito: nativitatem tuam ex Virgine inexplicabilem: ortum tuum eximium et præclarum: elevationem tuam in cruce salutarem et ad-B mirandam: adventum tuum mundo vitam præstantem, excitationem tuam plenam miraculo: resurrectionem tuam gloriosam, plenamque omni gaudio: elevationem tuam in sublimia: excellentiamque sessionis tuæ ad dexteram genitoris tui; præterea etiam revelationem regni tui gloriosi, quæ futura est in adventu tuo secundo: quando tu cum gloria ineffabili exoriens, et in turbis igneis legionibusque flammeis circumgestatus, tanquam fulgur timendum et validum, ex sublimi gloriæ tuæ prodibis: quando statuetur solium terribile majestatis, et sedes electis tuis collocabuntur: quando populi et nationes congregabuntur, et ad locum judicii sistentur, ut suscipiat unusquisque secundum opus suum: atque retribuetur unicuique secundum actiones suas; quando C libri aperientur, et opera, verba et actiones discutientur: quando recitabuntur crimina, et tanquam sol splendidus, palam fient abscondita, clarissime: quando mare ignis exundabit, æstuabitque fumus flammarum, descendetque fluvius ignis ardentis, ad probationem, et examen omnis carnis; quando angustiæ amarissimæ erunt iniquis: et præparata erunt bona et deliciæ justis: quando misericordia auferetur, et impii tradentur gehennæ, atque pii vitam novam in æternum hæreditabunt. Quando vox valida audietur quæ partem unam ab altera separabit, transferetque agnos ad dexteram, et hædos ad sinistram. Te deprecamur plenum misericordia, Domine, in hora illa decretoria, multiplica clementiam tuam erga adoratores tuos, in tempore illo terribili, et tristitiæ pleno. Propitius esto erga animas servorum tuo-D rum; in hora illa terroris, effunde misericordiam tuam super eos, qui per crucem tuam salvati sunt. In tempore illo timoris, miserere illorum qui confitentur passiones tuas: tangat te cura illorum, qui fiduciam habent super amorem tuum erga homines, et parce peccatis eorum; commoveatur benignitas tua, erga illos qui invocant nomen tuum sanctum et remitte delicta illorum. Ne auferantur miserationes tuæ per iram tuam, neque deficiat nobis gratia tua, propter multitudinem malitiæ nostræ. Ne excludas clementiam tuam, propter iniquitatem nostram: ne mutetur natura tua, propter magnitudinem insipientiarum nostrarum. Non eligant nos angeli tui sancti.

et tanquam fasciculos zizaniorum, in ignem nos projiciant. Non increpes ministros regni tui propter sordes vestimentorum, neque tanquam contemptores majestatis tuæ nos in tenebras exteriores ejiciant. Ne exstinguatur lumen lampadum nostrarum, ita ut extra fores thalami nuptialis tui remaneamus. Ne justitia tua nobis adversetur, neque in tenebras exteriores et stridorem dentium projecti cruciemur. Exhibe auxilium gratiæ tuæ erga malitiam nostram: effunde pelagus miserationis tuæ super nequitiam nostram, et ablue nostra crimina. Emitte abundantiam clementiæ tuæ et amoris tui erga homines, et dele quæ in nobis odio digna sunt: contine, Domine, fortitudinem tuam, et blando erga nos aspectu mutetur indignatio tua, vultusque tui serenitatem demonstra nobis, ut victores in causa peccatorum nostrorum coram sede majestatis tuæ appareamus: numeremur etiam inter vocatos ad regnum tuum, et inter invitatos discumbentes apud te collocemur, et splendore lucis tuæ eximiæ cum voluptate perfruamur. Propterea Ecclesia tua orat, et grex tuus deprecatur, et vocibus triumphalibus te interpellat, misericordiamque, et clementiam a te flagitat, et obsecrat te dicens.

Populus. Miserere.

Diaconus. Quam timenda est hæc hora.

Sacerdos. Nos quoque.

Sacerdos inclinatus dicit orationem Invocationis Spiritu sancti.

Obsecramus te, sanctissime Deus, mitte ad nos ex habitaculo regni tui æterni, et ex regione præsentiæ tuæ excelsæ, Spiritum tuum sanctum, consubstantialem tibi, et operatione æqualem (27), qui a te absque initio procedit, per unigenitum Filium tuum, et qui quocunque tempore datur iis qui tibi accepti sunt, eosque qui te vident et intelligunt perficit et consummat: ut illabens, requiescensque, habitet super oblationes istas: quibus sanctificatis per virtutem gratiæ tuæ perficiat hæc mysteria, atque illa suscepturos.

Sacerdos. Exaudi me, Domine.

Populus. Kyrie eleison, Kyrie eleison, Kyrie eleison.

Sacerdos elevans vocem. Et panem quidem istum, efficiat, corpus vivificum, † corpus cœleste et salutare, † corpus salvans animas nostras, et corpora

A nostra, † corpus ipsius Domini Dei et salvatoris nostri Jesu Christi, ad propitiationem delictorum, remissionem peccatorum, et vitam æternam suscipientium.

Populus. Amen.

Sacerdos elevans vocem. Similiter et mistum quod in hoc calice est, efficiat † sanguinem purificantem et sanctificantem, † sanguinem vivificum et salutarem, † sanguinem salvantem animas et corpora nostra, sanguinem ipsius Dei magni et salvatoris nostri Jesu Christi, ad propitiationem delictorum, remissionem peccatorum, et vitam æternam illum suscipientium.

Populus. Amen.

Sacerdos elevans vocem. Ut per communionem B horum sacramentorum vivificantium, ad delicias vitæ cœlestis aditum habeamus, mereamurque evadere mortem secundam: neque tanquam rei ad judicium subeundum præparemur coram throno gloriæ tuæ: et beatitudinem illam ab angelis annuntiatam pastoribus, spiritualem scilicet, in terra cœlesti suscipiamus, ea in regione ubi tabernacula lucis fixa sunt: in domo nuptiali exornata, et in convivio vitæ spiritualis, cum illis victoribus, qui festum illic peragunt, feliciter celebremus te, et inter agmina eorum, canamus tibi gloriam et laudem.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, Ecclesiæ tuæ sanctæ, confirma fundamenta ejus in fide recta, et conserva eam in tranquillitate perpetua, et in C pace abundanti. Pastores et doctores orthodoxos, qui præsunt, in ea, castimonia morum exorna: præcipue vero dominum N. patriarcham: et dominum N. episcopum nostrum, et da illis ut cum decore pascant eam. Memento etiam, Domine, sacerdotum Ecclesiæ tuæ, et diaconorum templi tui, et omnium ordinum, qui ad ministerium tuum segregati sunt. Memento etiam, Domine, mei pastoris insipientis, et pauperis servi tui, mei inquam peccatoris servi tui, quem nubes obscuræ delictorum circumdant. Per aspersionem hyssopi tui munda me, et tanquam nivem dealba me, purgatum a maculis et nævis peccati. Memento, etiam, Domine, omnium fidelium qui in exsiliis sunt, et eorum qui pro fide orthodoxa agonem sustinent.

(27) Invocatio ejusdem sententiæ est, ac omnes reliquæ Syræ, quarum nulla eam lectionem repræsentat, quam editores Missalis Chaldaici elegerunt: et si aliquos codices vidimus, quos ex commemoratione sancti Maronis et aliis indiciis, Maronitarum orthodoxorum esse constabat, qui veterem et communem omnibus Liturgiis formam continebant. Invocatur Spiritus sanctus ut illabatur cœlitus: ut requiescat, ut habitet super dona proposita, et illis verbis exprimitur oratio, quorum vim jam superius exposuimus, cum ad significandum illapsum et obumbrationem Spiritus sancti in Maria Virgine adhibeantur. Effectum exprimit Liturgia per verba duo נגמר *perficiat*: et נעבד *faciat*: quæ respondent Græcis τελειώσῃ et ποιήσῃ. Illud magis observatione dignum, quod in illa ipsa invocatione de Spiritu D sancto dicitur *qui a te absque initio procedit per unigenitum Filium tuum*: quod non in aliis Liturgiis, imo nec precibus diversi generis, facile reperiatur. In Jacobi Syra et in quibusdam aliis dicitur *qui a te procedit, et qui a Filio tuo, quæ ad essentiam spectant, aut* τὰ οὐσιώδη *accipit*: quæ rectam de processione sancti Spiritus doctrinam ita exprimunt, ut a Græcis schismaticis rejiciantur. Non spernendum sane testimonium istud est, qualiscunque tandem sit ista Liturgia: nam ab interpolatoribus nihil passam illam esse certissimum est. Atque ita constat non apud Latinos natam opinionem esse de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, seu per Filium, quod idem esse Græci agnoscunt, cum in media Syria, inter eos qui alieni sunt a Romanæ Ecclesiæ communione, testes illius reperiantur.

Sacerdos elevans vocem. Et Ecclesiam tuam, Domine, quam possedisti ab initio, et redemisti per sanguinem unigeniti Filii tui benedic, et depelle ab ea conflictationes hæreseon perniciosarum, quæ a spiritibus peccati suscitantur, et ad eam demergendam in abyssum impietatis, excitantur. Propulsa ab illa, Domine, scandala, et rixas, et præserva eam a virgis, flagellisque tuis, atque a tentationibus, quibus per infirmitatem succumbat. Libera eam a fame amara, a captivitate, et mortalitate. Da etiam illi tempora tranquilla, et abundantia, præclaramque aeris temperiem, segetum fructuumque proventum, cum accumulatione omnium bonorum: quia tu bonus es, et super omnes largiter effundens munera tua, gratiamque tuam dispensans, tibique gloriam et gratiarum actionem offerimus.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, eorum qui in virginitate pure vivunt, conjugatorum castorum, orphanorum et viduarum, pauperum et egenorum, et eorum qui adjuvant Ecclesiam tuam. Illorum etiam qui addicti sunt ministerio sanctorum, et adjuvant necessitatem patientes: qui offerunt oblationes, et præclare operantur.

Populus. Kyrie eleison.

Sacerdos elevans vocem. Et adjuva per dexteram tuam potentem, confirmaque brachio tuo forti, omnes qui in Ecclesia tua sancta catholica perpetuo oblationes offerunt, et memoriæ sanctorum tuorum communicant; qui eleemosynarum fructibus egenos abundanter sustentant, et indigentiam explent pauperum. Da illis abundantiam bonorum, pro dispositione cordium eorum: et pro donis temporalibus, da illis affluentiam benedictionum ditissimarum et inamissibilium: et pro possessionibus non permanentibus, præpara illis delicias beatas, et mercedem inconsumptibilem, et munera amoris erga homines tui, bonaque uberrima hæreditatis tuæ: quia tu bonus es, et dives in muneribus, largusque donorum tuorum: et tibi gloriam et gratiarum actionem offerimus.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, regum orthodoxorum (28), da illis victoriam de inimicis suis, et virtute omnipotenti tua robora illos, et arma illos.

Elevans vocem. Ordines etiam militiæ, copias bellicas, viresque regnorum, quæ sub jugo servitutis crucis tuæ victricis inclinantur, et signum unigeniti Filii tui tenent, tanquam arma salutis, adjuva et salva, Domine. Conjurationes gentium inimicarum disperge et dissipa: regna profana, et hæreses impias comprime dextera tua potenti: hebeta gladium acutum, ne immineat cervicibus gregis tui: compesce captivitates, cædes, et bella a populis et hæreditate tua: neque aspicias iniquitatem eorum qui unigenitum Filium tuum dividunt: sed reliquorum memento, qui retinent fidem orthodoxam, et da illis atque nobis virtutem insuperabilem, et nobis et ipsis concede tempora quietis, et tranquillitatem salutis, per gratiam et misericordiam et amorem erga homines unigeniti Filii tui, per quem et cum quo te decet gloria et honor, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Eorum etiam omnium qui agonibus suis tibi placuerunt, et summam moribus suis gloriam consecuti sunt, fac bonam memoriam, Domine, hoc tempore: patrum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, prædicatorum, annuntiatorum, evangelistarum, Joannis Baptistæ, Stephani diaconi, et Genitricis Dei Mariæ, cum omnibus sanctis.

Elevans vocem. Eorum qui certamine athletico suo perfecti, et agone justitiæ consummati sunt. Memento etiam, Domine eorum, qui in singulis regionibus et civitatibus placuerunt tibi, qui exitum vitæ inculpatum habentes ex hoc mundo profecti, ad te pervenerunt, et ad cœlestes domos elevati sunt: Patrum antiquorum et patriarcharum, principum familiarum, qui mysteria viderunt et revelationes penetraverunt, œconomorum spiritualium, prædicatorum gloriosorum, et dilectorum tibi deprecantium te, tibique acceptorum et dispensatorum domus tuæ. Propitius esto, Domine, iniquitatibus nostris, per orationes eorum. Da nobis ut cum fide orthodoxa, secundum exactam doctrinam eorum, sequamur illorum vestigia, simusque hæredes promissionum quæ ad eos factæ sunt, participesque mercedis eorum; et cum eis lætemur, adepti coronas victoriæ, atque inter agmina eorum canamus tibi gloriam et laudem et unigenito Filio tuo.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Commemoramus coram te hoc tempore, Domine, pastores veros et doctores sinceros, omnes Patres electos et beatos, maxime vero Ignatium, Dionysium, cum reliquis dilectis tuis.

Elevans vocem. Eos qui super petram inconcussam confessionis apostolicæ, ædificaverunt, et stabiliverunt fidem, extenderuntque et dilataverunt tentorium Ecclesiæ tuæ, a finibus usque ad fines terræ: qui ædificaverunt ovile tuum in universa terra habitabili: qui in pratis spiritualibus, et

(28) *Memento, Domine, regum orthodoxorum.* In aliis hujus generis formulis, quales occurrunt non paucæ, quasdam tractas ex veteri disciplina fuisse credibile est: istam non item. Nam planam et perspicuam orationem continet pro Christianis principibus, ut inimicis fidei superiores fiant divino auxilio, et pro fidelium debellatione, quod qua ratione Christianis moribus, legibus ipsorum Orientalium ecclesiasticis, et exemplis convenire possit, explicare facile non est. Nam orare pro principibus infidelibus jubet Christiana religio, et testimonia multa veterum, ut Alexandrinæ Historiæ palam faciunt, et Ægyptiacæ quoque Liturgiæ, ad quas videnda quæ notavimus. Neque ulli ex quo Muhamedani rerum in Oriente potiti sunt, Jacobitæ, tales principes habuerunt, quales hac oratione designantur, quod notavit in Commentario ad hunc locum Barsalibi, qui etiam abbreviari diptycha, hac de causa testatur. Hæc igitur formula inter singulares et inusitatas videtur reponenda.

evangelicis fortitudinis tuæ, paverunt oves tuas rationales, et super aquas quietis deduxerunt agnos gregis tui: qui coram regibus et tyrannis prædicaverunt Evangelium tuum, et coram judicibus iniquis confirmaverunt religionem tuam: qui gentes in tenebris constitutas direxerunt atque illustraverunt, docuerunt que illas quod in umbra erroris sederent, illisque demonstraverunt lumen scientiæ tuæ. Qui semina bona fidei seminaverunt in terris animarum, et purgaverunt agros sylva spinarum et zizaniorum peccati: qui propriis passionibus reduxerunt captivitatem populi tui a potestate duri et maligni, et sanguine cervicum suarum liberaverunt eam ab oppressione rebellis illius: Ut per deprecationes eorum propitiatorias, et per obsecrationes eorum acceptabiles coram te, concedas nobis mores castos, et inculpabiles, fidem rectam, et incorruptam, vitam castam, neque perturbationi obnoxiam, dona sublimia et sancta, liberationem a tentationibus asperis: exitus paratos et insuperabiles, finem bonum et immutabilem, bona amplissima et promissa, delicias permanentes, hæreditatem cum sanctis, fiduciam standi coram solio tuo terribili, quia tu misericors es, largus in muneribus, tibique gloriam et laudem referemus, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Ed ad altare tuum spirituale et sanctum, Domine, præsta quietem, memoriam bonam et felicitatem omnibus animabus, corporibus et spiritibus, patrum, fratrum et magistorum nostrorum omnium, corporalium aut spiritualium, qui in regionibus quibuscunque, civitatibus, aut partibus defuncti sunt, aut suffocati in mari, vel fluminibus, aut in itinere obierunt, et quorum memoria facta non est in Ecclesiis super terram constitutis. Tu, Domine, præsta illis memoriam bonam, qui defuncti sunt et ad te migraverunt, in fide orthodoxa, simul cum illis, quorum nomina in libro tuo vitæ consignata sunt.

Elevans vocem. Illis omnibus qui stadium vitæ decurrentes, perfecti et præclari coram te apparuerunt et ex delictorum pelago liberati ad te pervenerunt, patribus et fratribus nostris secundum carnem et spiritum: fratribus inquam nostris secundum corpus et secundum animam, quietem præsta, Domine, in sinu illo spirituali et magno. Da illis spiritum gaudii in habitaculis lucis et lætitiæ, in tabernaculis umbræ et quietis, et thesauris voluptum, unde longe abest omnis mœstitia, ubi piorum animæ primitias vitæ absque labore exspectant (29), et spiritus justorum ad fidem promissæ mercedis pariter attendunt: in ea regione ubi operarii et fatigati paradisum aspiciunt, et invitati ad nuptias sponsum cœlestem desiderant: ubi vocati ad convivium, ut ascendant præstolantur, et ut stolam illam novam gloriæ accipiant, ardenter concupiscunt: unde absunt mœstitudines, et ubi gaudia reperiuntur: unus enim omnino et solus visus est non irretitus passionibus peccati, ex illis qui humano corpore induti fuerunt, scilicet Jesus Christus Dominus noster unigenitus Filius tuus per quem nos etiam speramus misericordiam consequi, etc.

Populus. Quietem præsta.

Sacerdos elevans vocem. Aufer, ignosce, et dele peccata nostra, Deus quæ commisimus per remissas cogitationes, et quæ a pueritia nostra ad senectutem usque, aperta et nota sunt, Deus noster: voluntaria sive involuntaria, ea præsertim quibus in sæculo sine fine, condemnatio præparata est. Da nobis ut quando justi in horrea trictici deferentur, et impii quasi palea comburentur, ut inter agmina sanctorum tuorum laudemus te, et cum angelis tuis canamus dicentes: Benedictus ille qui venit ad salutem nostram, et nunc venit ad innovationem nostram, ut in hoc sicut et in omnibus, ab omnibus glorificetur et laudetur nomen tuum honorandum et benedictum, et simul Domini nostri Jesu Christi, et Spiritus tui sancti nunc, etc.

Populus. Sicut.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Misericordiæ Dei sint, etc.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Angelus, etc.

Sacerdos frangit oblatam. Diaconus dicit Catholicam.

Sacerdos dicit Orationem ante Pater noster.

Deus qui per spiritum tuum locutus es in prophetis, et prædicasti per apostolos doctrinam sufficientem ad inspirandam mentibus nostris sapientiam, et per eos commendasti illud quod sensus spirituales animæ purgaret, et quod ostia aperta capitis corporis nostri mundaret: obsecramus et deprecamur amorem erga homines tuum, et charitatem tuam eximiam, ut aperias aures cordium nostrorum ad audiendam Orationem Dominicam, quæ ipsa est quam Dominus et Deus noster unigenitus Filius tuus, initiatis mysterio suo et familiaribus suis

(29) *Ubi piorum animæ primitias vitæ absque labore expectant.* Locus iste, et quæ sequuntur ad communem Græcorum opinionem videntur referenda, qui animas piorum usque ad ultimi judicii diem cœlesti beatitudine non perfrui existimant; qua de re, maxima Ferrariæ et Florentiæ contentio fuit, ut de Purgatorio: quia duæ illæ quæstiones maximam inter se habent affinitatem. De hoc argumento fuse dictum est alibi (*a*). Sane Græcorum de animarum post mortem conditione, absurdas opiniones. Orientalibus ignotas esse certissimum videtur. Quod vero beatorum animæ cœlestem gloriam plenam atque perfectam ad ultimum usque judicium exspectent, scripsit Moses Barcepha in Tractatu *de Paradiso*, atque ita fieri potuit, ut auctor hujus Liturgiæ in eadem sententia fuerit, cum magna sit Mosis illius apud Jacobitas suos auctoritas. Nihil tamen obstat quin figurata hæc oratio, de plena consummataque beatitudine possit intelligi.

(*a*) *Perv.* t. V, l. VIII, c. 9.

traditit, in qua consignata sunt præcepta et norma dirigendæ vitæ nostræ; et cum fiducia, qualis dilectos filios decet, invocemus te Deum Patrem cœlestem, oremus et dicamus: Pater noster, qui es in cœlis.

Populus. Sanctificetur, etc.

Sacerdos elevans vocem. Pater gratiæ, a quo procedit et oritur sanctitas sanctis, adveniat regnum tuum, quod superat omnia regna, ad salvationem nostram: et ne inducas nos in tentationem, aut in confusionem et afflictionem: sed libera nos a violentia diaboli et spirituum malignorum, et potentia deceptoris: quia tuum est imperium, gloria et potestas, et unigeniti Filii tui, et Spiritus tui sancti.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Ante, etc.

Populus. Coram te, Domine.

Sacerdos. Tibi soli inclinantur colla omnium in quibus anima vitæ est, et a te postulant remissionem omnium prævaricationum, quæ per negligentiam commissæ sunt. Tu autem per constantem misericordiam tuam dele et aufer omnes iniquitates nostras, et parce nobis per amorem tuum erga homines. Etiam præsta nobis, ut cum animæ cauta præparatione, et cordis munditie, sanctis tuis communicemus, et sint nobis in pignus voluptatis in æternum permansuræ, per gratiam et misericordiam et amorem erga homines unigeniti Filii tui, per quem, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Sit.

Diaconus. Cum timore, etc.

Sacerdos. Sancta sanctis.

Populus. Unus Pater sanctus.

Diaconus. Stemus decenter.

Populus. Gratias agimus.

Sacerdos. Nunc, Domine, quando quidem invitatos ad regnum tuum fecisti nos, per susceptionem sacramentorum tuorum sanctorum et vivificantium, quibus dignos præstitisti nos, ita ut partem corporis A et sanguinis sancti quæ in eis sunt, mereremur accipere, atque communicare ipsis: fecistique ut essemus hæredes sanctorum tuorum, oramus, obsecramus et deprecamur te, o clemens, ut non exquiras a nobis exactam illam observationem et castimoniam, circa illa mysteria, ne condemnemur cum iis qui te non noverunt, ad cruciatus ignis inexstinguibilis: sed per gratiam tuam, cum filiis nuptiarum tuarum quiescere nos jube, et cum agnis mundis in paradiso fac nos discumbere, ut cum illis et inter eos offeramus tibi gloriam et gratiarum actionem.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

B *Diaconus*. Post.

Populus. Coram te, Domine.

Sacerdos. Coram te, Domine Deus noster, inclinamus colla animarum et corporum nostrorum, quia non sumus sufficientes, ad referendam gratiarum actionem majestati tuæ, quales deberemus retribuere ad grates agendas tibi, sed has tantummodo, qui omnia dona quæcunque habemus, ex te sunt. Da nobis, Domine, voces sermonis dignitate animatas, ut sufficiant ad condignam convenientemque tui laudationem. O Clemens qui nobis licet etiam terra indigni simus, claves thesauri tui commendasti, et super regnum tuum nos cum auctoritate præposuisti, præsta nobis ut in toto decursu vitæ nostræ, puri coram te appareamus, et a vanitate C mundana, a cogitationibus terrenis, a motibus passionum, et remissis cogitationibus, sensus nostros occultos et manifestos remove: atque per fortitudinem potentiæ tuæ extende super nos dexteram tuam omnia complectentem, benedicque servis et adoratoribus tuis, qui salutem adepti sunt per nomen tuum sanctum, et fac nos templa habitationis tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ: ut in die illo novo et æterno, in regno tuo lætemur, et per te salvemur, et referamus tibi gloriam et gratiarum actionem, et Patri tuo et Spiritui sancto, nunc, etc.

Populus. Amen.

Diaconus. Benedic, Domine, etc.

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΠΑΠΑ ΡΩΜΗΣ (30).

MARTYRIUM S. CLEMENTIS

PAPÆ ROMANI.

(Cotelerius, *Patres apostolici*, I, 808, ex Simeone Metaphraste, die 24 Novembris.)

I. Τρίτον τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας προέστη Κλήμης [79*] ὃς τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἀκολουθήσας, οὕτω τοῖς τῶν τρόπων κόσμοις διέπρεπεν, ὥστε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι καὶ πᾶσι τοῖς Χριστιανῶν λαοῖς εὐαρεστεῖν· Ἠγάπων μὲν [80] αὐτὸν οἱ Ἕλληνες, ἐπειδὴ οὐ βδελυττόμενος, ἀλλὰ ἀπολογούμενος ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς βιβλίων τε καὶ τελετῶν ἀπεδείκνυε, ποῦ τε γεγέννηνται, καὶ πόθεν ὥρμηντο οἱ παρ' αὐτοῖς νομιζόμενοι καὶ λατρευόμενοι θεοί· ἅ τε πεπράχασι, πῶς τε αὖθις κατέληξαν, φανοτάταις ἀποδείξεσι παρίστη· αὐτούς τε τοὺς Ἕλληνας συγχωρήσεως παρὰ Θεοῦ τυχεῖν, εἴπερ τῆς ἐκείνων λατρείας ἀπόσχοιντο, ἐδίδασκε.

II. Παρὰ δὲ Ἰουδαίοις τοιούτῳ τρόπῳ χάριν ἐπορίζετο· ἐπειδὴ τοὺς πατέρας αὐτῶν φίλους τοῦ Θεοῦ ἀπεδείκνυε· τόν τε νόμον αὐτῶν ἅγιον καὶ ἱερώτατον ἀπέφαινε, καὶ πρῶτον τόπον [81] τούτους παρὰ τῷ Θεῷ κληροῦσθαι, εἴπερ τοῦ ἰδίου νόμου τὰ μυστήρια τηρήσοιεν, ἐν τῷ τὴν ἐπαγγελίαν πρὸς Ἀβαὰμ μὴ ἀρνεῖσθαι εἰς τὸν Χριστὸν πεπληρῶσθαι· διότι ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραὰμ κληροδοτεῖν ὁ Θεὸς καθυπέσχετο πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ὅπερ εἶπε πρὸς Δαβίδ·

A I. Tertius Romanæ Ecclesiæ præfuit Clemens, qui disciplinam apostoli Petri secutus, ita morum ornamentis excelluit, ut et Judæis et gentilibus et omni Christianæ plebi gratus acceptusque esset. Diligebant quidem eum gentiles, quia non exsecrans, sed rationem reddens, ex eorum libris, myteriis et cæremoniis ostendebat; ubi nati essent, undeque prodiissent ii quos deos putarent et colerent: quænam etiam egissent, utque postea desiissent, evidentissimis documentis astruebat: ipsosque gentiles veniam a Deo consecutum iri docebat, si ab illorum cultu abstinerent.

II. Apud Judæos autem, hoc modo sibi gratiam comparabat: quandoquidem patres eorum demonstrabat amicos Dei exstitisse: declarabatque legem B eorum sanctam esse et sacratissimam; ad hæc illos primum locum apud Deum accepturos, si legis suæ sacramenta servarent, minime negando factam Abrahæ promissionem completam fuisse in Christo: quod in semine Abrahæ promisisset Deus cunctas gentes hæreditate donare: completum quoque illud

VARIÆ LECTIONES.

[79*] In ms. Reg. 804: τρίτος (cod. 2421, δεύτερος) γὰρ ἀπὸ Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἀριθμούμενος πρόεδρος, τὴν τοῦ διδασκάλου ἐπιστήμην ἀκριβωσάμενος, καὶ τοῖς αὐτοῦ ἴχνεσιν ἀπαρατρέπτως ἑπόμενος, πεπληρωμένος τε θείας σοφίας καὶ χάριτος, οὕτω τοῖς τρόποις ἐκεκόσμητο καὶ διέλαμψεν, ὥστε πᾶσι πάντα γινόμενος τοῦ σώζεσθαι πάντας ἕνεκα, Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι καὶ τοῖς Χριστιανῶν λαοῖς πᾶσιν εὐαρεστεῖν, ὑπὸ πάντων τε ἀγαπώμενος, πάντας τῇ εἰς Χριστὸν ἀγάπῃ συνδεῖν ἐποιεῖτο σπουδήν. Ἠγάπων, etc. Hoc est: « Tertius enim post Petrum principem apostolorum, Romanæ Ecclesiæ numeratus antistes, Magistri disciplinam accurate observans, ejusque vestigiis indeflexe insistens, repletusque divina gratia et sapientia, sic moribus ornatus erat ac refulgebat, ut omnibus omnia factus quo cuncti salvi fierent, Judæis, Græcis, Christianisque populis omnibus placeret; atque ab universis amatus, conabatur cunctos charitate in Christum colligare. Diligebant, etc. » Fuit autem codex 2421 non ita pridem e Oræcia missus ad Christianissimum regem, continetque Clementis martyrium eodem fere modo quo liber 804, sed cum prologo, et cum miraculi narratione vice Epilogi. Ibid. [80] al. μὲν γάρ. [81] al. τῆς Πα αιστίνης.

VARIORUM NOTÆ.

(30) De Clementis martyrio non memini me legere in antiquioribus Ecclesiæ magistris: primusque quod sciam Rufinus, scribens de adulteratione librorum Origenis, Clementem nomine martyris donavit. *Clemens*, inquit, *apostolorum discipulus, qui Romanæ Ecclesiæ post apostolos et episcopus et martyr præfuit*. Cot.

quod ad Davidem dixit. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (a). Iterumque per Isaiam prophetam, quod *Virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel* (b).

III. A Christianis vero ideo et magis diligebatur, quia singularum regionum pauperes nominatim habebat Scriptos; et eos quos baptismatis sanctimonia illustraverat, non sinebat publicam mendicitatem subire. Quotidiana autem prædicatione mediocres ac divites admonebat ne paterentur baptismo illuminatos pauperes, a Judæis aut gentilibus publicos cibos accipere, et vitam baptismatis consecratione mundatam, donis gentilium inquinari.

IV. His, eorumque pluribus virtutum floribus cum Deo, tum cunctis mentæ præditis hominibus placebat: nam mente carentibus placere non potest id quod Deo placere probatur. Atque ideo hominum rationis expertium contumelias veriti non sunt ii, quibus animo sedit, nequaquam timere illos qui plerisque displicent. Quo factum est, ut Sisinnium imperatoris Nervæ amicum non timuerit beatissimus Clemens sedis Romanæ episcopus.

V. Itaque cum per ipsius doctrinam conversa ad Deum uxor Sisinnii Theodora, sedulum Deo exhiberet ministerium, eam zelotypia ductus maritus laqueis involvere nitebatur, properantem ad ecclesiam. Et quidem illa ingrediente, ipse per alium introitum adveniens, cœpit curiose inspicere: et quando a sancto Clemente facta fuit oratio, dixitque populus: Amen; eo tempore Sisinnius cæcus et surdus effectus est, ut neque videre neque audire posset. Tunc ergo dixit servis suis: Prehendite me in manus vestras, et extra educite, quoniam oculi mei cæci facti sunt, et aures meæ in tantum obsurduerunt, ut nihil penitus audire valeam.

VI. Tunc servi ejus circuibant cum illo per totam ecclesiam, in medio orantis populi, virorum pariter et mulierum, nec portas quas ingressi fuerant poterant contingere. Unde dum ipsi vagabundi oberrant, iterumque gyros agunt, ad Theodoram dominam suam, ubi Deo preces fundebat, pervenerunt cum domino suo. Quæ cum vidisset servos suos una cum domino eorum excæcato circumagentes, primo quidem declinavit aspectum eorum, putans quod apertis oculis ipsam aspiceret. Dein misit unum e servis suis, ut sciret quid sibi vellent, cum domino circumeuntes. Illi dixerunt: Dominus noster, dum vult videre quod ei licitum non est, et alienum mysterium audire, excæcatus est, et surdus effectus; nobis autem imperavit, ut illum hinc quomodocunque edu-

A Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Καὶ αὖθις διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου· Ὅτι ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ.

III. Παρὰ δὲ Χριστιανοῖς, διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον ἠγαπᾶτο, ἐπειδὴ τοὺς καθ' ἑκάστην [82-84] ῥεγεῶνα πένητας κατ' ὄνομα εἶχε γεγραμμένους· καὶ οὓς τῷ τοῦ βαπτίσματος ἁγιασμῷ ἐφώτιζεν, οὐ συνεχώρει δημοσίαν ἀπαίτησιν ὑπελθεῖν. Τῷ δὲ καθ' ἡμέραν κηρύγματι τούς τε μετρίους καὶ πλουσίους ἐνουθέτει τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι τοὺς πεφωτισμένους πένητας παρὰ Ἰουδαίων ἢ Ἑλλήνων δημόσια ὄψα λαμβάνειν, καὶ βίον τῇ τοῦ βαπτίσματος καθιερώσει κεκαθαρμένον [85], χαρίσμασιν Ἑλλήνων χραίνεσθαι.

IV. Τούτοις, καὶ τούτων πλείοσιν ἀνδραγαθίας ἄνB θεσι τῷ τε Θεῷ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐχέφροσιν εὐηρέστει. Τοῖς γὰρ ἀλογίστοις ἀρέσκειν ἀδύνατον, ὅπερ τῷ Θεῷ εὐάρεστον ἀποδείκνυται. Τούτου οὖν ἕνεκεν οὐκ ἐφόβησαν [86] τὰς ὕβρεις τῶν ἀλογίστων ἀνθρώπων ἐκεῖνοι, οἷς ἡ γνώμη ἐτύγχανε τοὺς ἀπαρέσκοντας [87] πλείστοις [88] μὴ δειλιᾷν. Ὅτου χάριν περιῆν τῷ μακαριωτάτῳ Κλήμεντι τῷ τοῦ θρόνου Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ τὸν φίλον τοῦ βασιλέως Νερούα μὴ φοβεῖσθαι.

V. Ἐπειδὴ τοίνυν τῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ ἡ γυνὴ τοῦ Σισιννίου Θεοδώρα, ἐπιστραφεῖσα [89] πρὸς Θεὸν, σπουδαίαν ἐτέλει τὴν λειτουργίαν, ταύτην ὁ ἀνὴρ ζηλοτυπήσας, παγιδεῦσαι κατηγωνίζετο, πρὸς τὴν ἐκκλησίαν σπεύδουσαν [90]. Καὶ δὴ εἰσερχομένης [91], ἐκεῖνος δι' ἑτέρας εἰσόδου καταφθάσας, ἤρξατο πολυπραγμονεῖν· καὶ ἡνίκα παρὰ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος εὐχὴ γέC γονε, τοῦ λαοῦ εἰρηκότος τὸ Ἀμήν, ὁ Σισίννιος ἐν τούτῳ τυφλός τε καὶ κωφὸς ἀπετελέσθη, τοῦ μήτε ὁρᾷν, μήτε ἀκούειν δύνασθαι. Τότε οὖν λέγει τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Λάβετέ με εἰς τὰς χεῖρας ὑμῶν, καὶ ἐξαγάγετε ἔξω, ὅτι οἱ ὀφθαλμοί μου τυφλοὶ γεγόνασι, καὶ αἱ ἀκοαί μου εἰς τοσοῦτον ἐκωφώθησαν, ὅτι οὐδὲν τὸ σύνολον ἀκούειν δύναμαι.

VI. Τότε οἱ παῖδες αὐτοῦ περιῆγον μετ' αὐτοῦ δι' [92] ὅλης τῆς ἐκκλησίας ἐν μέσῳ τοῦ εὐχομένου λαοῦ, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, καὶ τὰς θύρας ὅθεν εἰσέβησαν καταλαβεῖν [93] οὐκ ἐδύναντο. Ὅθεν ἐν τῷ περιέρχεσθαι αὐτοὺς πλανηθέντας, καὶ πάλιν κυκλεύειν [94], πρὸς Θεοδώραν τὴν κυρίαν αὐτῶν, ἔνθα τῷ Θεῷ προσηύχετο, σὺν τῷ δεσπότῃ αὐτῶν παρεγένοντο. Ἥτις ἑωρακυῖα τοὺς ἑαυτῆς παῖδας μετὰ τοῦ κυρίου αὐτῶν D τυφλωθέντος [95] περιάγοντας, πρῶτον μὲν ἐξέκλινε τὴν θέαν αὐτῶν [96], νομίζουσα ὅτι περ ἠνεῳγμένοις ὄμμασιν θεάσηται αὐτήν. Καὶ πεμψάσης [97] ἕνα τῶν παίδων αὐτῆς πρὸς τὸ γνῶναι τί ἄρα θέλοιεν μετὰ τοῦ κυρίου αὐτῶν περιερχόμενοι, εἶπον [98]· Ὁ κύριος ἡμῶν, θέλων ὁρᾷν ὅπερ αὐτὸν οὐκ ἐξῆν [99], καὶ ἀκούειν ἀλλοτρίου μυστηρίου, ἀποτετύφλωται, καὶ κωφὸς

(a) Psal. CXXXI, 11. (b) Isa. VII, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[82-84] al. καθ' ἕκαστον. [85] al. κεκαθαρμένων. [86] al. ἐφοβήθησαν. [87] al. ἀπαρεσκομένους πλείστους ὄντας. [88] Concinnior mihi videtur lectio duorum mss. Τοὺς ἀπαρεσκομένους πλείστους ὄντας, *illos qui ægre ferunt, suntque numero plures*. Cot. [89] al. πιστεύσασα. [90] al. ἀπιοῦσαν. [91] al. εἰσελθούσης [92] al. λαβόντες αὐτὸν περιῆγον δι'. [93] al. εἰσῆλθον εὑρεῖν. [94] al. πλανωμένους καὶ κοχλεύειν. [95] al. τυφλωθέντα αὐτόν, [96] al. αὐτοῦ. [97] al. μεταπεμψαμένη. [98] al. εἶπεν. [99] al. ἅπερ αὐτῷ οὐκ ἔξεστι.

ἀπειργάσθη· ἡμῖν τε ἐκέλευσεν, ἵνα τοῦτον ἐντεῦθεν [100] ὁπωσοῦν ἐξαγάγωμεν· καὶ οὐ συγκεχώρηται ἡμῖν αὐτὸν ἐντεῦθεν ὁπωσοῦν ἐκφέρειν [1]. A

VII. Ἡνίκα δὲ τοῦτο [2] τὸ διήγημα ἡ Θεοδώρα ὑπεδέξατο [3] παρὰ τοῦ παιδὸς, κατέστρωσεν [4] ἑαυτὴν εἰς εὐχὴν, καὶ μετὰ δακρύων [5] παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδέετο ἵνα ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐκεῖθεν δυνηθῇ ἐξελθεῖν. Καὶ στραφεῖσα πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς συνόντας αὐτῷ, εἶπεν· Ἀπέλθετε, καὶ χειραγωγήσαντες τὸν κύριον ὑμῶν, ἀπαγάγετε εἰς τὸν οἶκον· ἐγὼ γὰρ τὴν εὐχὴν, ἣν ἠρξάμην, οὐ μὴ καταλείπω, ἀλλὰ προσφέρω τὴν θυσίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ πληρουμένων τῶν μυστηρίων, καταφθάνω ὑμᾶς. Τότε τοίνυν ἀπῆλθον οἱ παῖδες χειραγωγοῦντες αὐτὸν [6], καὶ ἐξερχόμενοι, ἀπήγαγον εἰς τὸν οἶκον· καὶ ὑποστρέψαντες πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῶν, τυφλὸν ἀπήγγειλαν καὶ κωφὸν αὐτὸν εἰσέτι διαμεῖναι [7]. B Ἡ δὲ Θεοδώρα ἐπὶ πλεῖον τῷ Θεῷ δεήσεις καὶ δάκρυα ἐξέχεεν, ὅπως τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἀντιλήψηται. Καὶ δὴ τῆς ἀπολύσεως γεγονυίας προσέπεσε τῷ μακαρίῳ Κλήμεντι ἡ Θεοδώρα, λέγουσα [8], τὸν ἄνδρα αὐτῆς περιεργαζόμενον τὰ ἀπόῤῥητα τῶν μυστηρίων τοῦ Δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τυφλώσει περιπεσεῖν τῶν ἀμφοτέρων ὀφθαλμῶν, τῶν τε ἑκατέρων ὤτων τὸ ἀκουστικὸν παραυτὰ ἀπολέσαι.

VIII. Τηνικαῦτα οὖν ὁ μακάριος Κλήμης, προχέας δάκρυα, προτρέπειν ἤρξατο [9] τοὺς συμπαρόντας, ἵνα ὁμοθυμαδὸν παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτήσωνται, ὅπως τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς τήν τε ἀκοὴν χαρίσηται καὶ τὴν ὅρασιν· θαρσαλέως τοίνυν ὁ μακάριος Κλήμης μετὰ τὴν εὐχὴν συνεπορεύθη τῇ γυναικὶ πρὸς τὸν ἐκείνης ἄνδρα, καὶ εὗρεν αὐτὸν, ἀνεῳγμένων τῶν [10] ὀμμάτων, οὐδὲν [11] ὁρῶντα, οὔτε μὲν λόγου τὸ παράπαν, οὔτε τινὸς C ἤχου ἀκούοντα· ἔνθα καὶ συμμιγεῖς ὀλοφυρμῶν [12] ἅπαντες περιήχουν, οὗ τινος ὁ Σισίννιος παντάπασιν οὐκ ἠκροᾶτο.

IX. Τότε οὖν, κλίνας τὰ γόνατα πρὸς τὸν Θεὸν, ἔφη ὁ μακάριος Κλήμης· Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, ὁ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν δεδωκὼς τῷ ἀποστόλῳ σου, διδασκάλῳ δὲ ἐμῷ Πέτρῳ, καὶ εἰπών· Ἅπερ ἂν ἀνοίξῃς, ἠνέῳκται, καὶ ἅπερ κλείσῃς, κέκλεισται, σὺ πρόσταξον ἵνα διανοιχθῶσι τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ [13-14] αἱ ἀκοαὶ, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι σὺ εἶπας· Ἅπερ ἂν αἰτήσητε πιστεύοντες, λήψεσθε. Καὶ αὕτη σου ἡ ἐπαγγελία διαμένει εἰς αἰῶνα αἰώνων [15-16]. Καὶ ἡνίκα πάντες ἀπεκρίνοντο [17], Ἀμήν, διηνοίχθησαν [18] οἱ ὀφθαλμοὶ Σισιννίου καὶ αἱ ἀκοαί. Καὶ ἰδὼν τὸν ἅγιον Κλήμεντα σὺν τῇ ἑαυτοῦ ἱστάμενον γυναικὶ, ἐξέστη D τῇ διανοίᾳ, λογιζόμενος τί ἄρα εἴη τοῦτο, καὶ ὑπονοῶν τοῦτο αὐτὸ γοητικαῖς τέχναις ἐμπεπαῖχθαι, ἤρξατο κράζειν [19] τοῖς δούλοις αὐτοῦ [20]· Κρατήσατε Κλήμεντα τὸν ἐπίσκοπον· διὰ γὰρ τοῦ εἰσελθεῖν πρὸς τὴν γυναῖκά μου, τῇ μαγικῇ αὐτοῦ τέχνῃ τὴν πήρωσίν μοι ἐπήγαγεν.

ceremus; sed non licuit nobis eum hinc ullo pacto emittere.

VII. Postquam autem hanc narrationem Theodora a puero suscepit, prostravit se in orationem, et cum lacrymis a Deo rogabat, ut inde vir ejus posset exire. Conversaque ad servos, qui cum eo erant: Abite, inquit, manu ducentes dominum vestrum, domum reducite: ego enim preces quas inchoavi non relinquam, sed offeram Domino sacrificium meum, completis vero mysteriis, vos assequar. Tunc igitur discesserunt famuli manu deducentes eum, et egressi reduxerunt domum: reversique ad dominam suam, illum nuntiaverunt cæcum et surdum adhuc permansisse. At Theodora magis magisque Deo deprecationes et lacrymas effudit, ut suo viro misericordia ejus subveniret. Atque facta dimissione, accidit beato Clementi Theodora, dicens, maritum suum dum abscondita mysteriorum Domini Jesu Christi perscrutatur, incidisse in orbitatem amborum oculorum, statimque utriusque auris vim audiendi amisisse.

VIII. Tunc igitur beatus Clemens effusis lacrymis, hortari cœpit eos qui aderant, ut a Domino unanimiter postularent, viro ejus auditum redderet ac visum. Audacter itaque B. Clemens post orationem perrexit cum muliere ad virum ejus; et invenit eum apertis oculis nihil videre, neque etiam sermonem ullatenus, aut ullum sonum audire: ubi et permisti omnes ejulatibus perstrepebant; nec Sininnius ullo modo audiebat.

IX. Tunc igitur genibus flexis ad Deum, dixit beatus Clemens: Domine Jesu Christe, qui claves regni cœlorum dedisti apostolo tuo, magistro autem meo Petro, et dixisti: *Quæcunque aperueris, aperta sunt, et quæcunque clauseris clausa sunt* (*a*); tu præcipe ut aperiantur huic homini aures atque oculi; quoniam tu dixisti: *Quæcunque petieritis credentes, accipietis* (*b*). Et hæc tua promissio permanet in sæculum sæculi. Cumque omnes responderunt: Amen, aperti sunt oculi Sisinnii, itemque aures. Et videns sanctum Clementem stantem cum conjuge sua, mente excidit, reputans quidnam hoc esset; ac existimans id ipsum præstigiosis artibus et illusionibus effectum fuisse, cœpit clamare servis suis: Tenete Clementem episcopum: nam ut ingrederetur ad uxorem meam, magica sua arte mihi cæcitatem induxit.

(*a*) Matth. xvi, 19. (*b*) Marc. xxi, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[100] deest in al. [1] al. ἐκβαλεῖν. [2] deest in al. [3] al. ἤκουσεν. [4] al. ἔστησεν. [5] deest in al. [6] deest in al. [7] al. διαμένειν. [8] al. λέγουσα πάντα τὰ συμβάντα τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, καὶ ὅτι τυφλός ἐστι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ κωφὸς τοῖς ὠσί. Ταῦτα ἀκούσας ὁ μακάριος. [9] al. προετρέψατο. [10] al. αὐτῷ. [11] al. μηδένα. [12] al. συμμιγῆ ὀλοφυρμόν. [13-14] al. τοῦ ἀνθρώπου τούτου. [15-16] al. αἰῶνος. [17] al. εἶπον τό. [18] al. inser. εὐθέως. [19] al. κελεύειν. [20] al. αὐτοῦ, καὶ λέγειν.

X. Illi vero, quos jusserat Clementem constringere ac trahere, ipsi columnas adjacentes ligabant et trahebant; aliquando quidem ex interioribus ad exteriora, aliquando vero ab exterioribus ad interiora : hoc autem ipsi etiam Sisinnio videbatur, quod sanctum Clementem ligatum tenerent ac traherent. Ad quem S. Clemens dixit: Duritia cordis tui in lapides conversa est: quia enim lapides putas esse deos, lapides trahere sortitus es.

XI. Ille vero quasi vincto insultans, dicebat: Ego te faciam in exemplum omnium præstigiatorum interimi. Tunc sanctus Clemens, cum dedisset orationem, et uxori ejus benedixisset, abiit; hoc eidem mandans, ne ab oratione ullo modo cessaret, donec visitationem suam Dominus in virum ejus dignaretur ostendere. Flenti igitur et oranti Theodoræ, ad vesperam apparuit quidam vir canitie venerandus, dixitque : Propter te sanus erit Sisinnius; ut impleatur quod dixit frater meus Paulus apostolus : *Sanctificabitur vir infidelis per mulierem fidelem* (*a*). Hisque dictis discessit ab ejus aspectu. Unde indubium et perspicuum est, beatum Petrum apostolum illic apparuisse.

XII. Et vero statim Sisinnius vocavit ad se Theodoram, aitque illi : Obsecro te ut roges Deum tuum, ne irascatur mihi. Zelotypia enim tui ductus adveni et ingressus sum post te in ecclesiam; et quia volui videre quæ celebrabantur, auditorque esse eorum quæ dicebantur, visum pariter et auditum amisi. Nunc vero quandoquidem hæc me recuperare fecit Clementis adventus, ora eum ut veniat ad me, meque faciat veritatem agnoscere. Etnim mihi servisque meis pro certo putabatur, quod Clementem cum ejus clericis ligarent, eumque distraherent: sed illi lapides et columnas ligasse, et huc illucque traxisse noscuntur.

XIII. Tunc Theodora profecta, narravit sancto Clementi omnia quæ viderat, et quæ a marito suo dicta fuerant. Veniens itaque sanctus ad Sisinnium, cum honore susceptus est. A quo audivit quæcunque ad ædificationem animæ pertinebant: et credidit Deo, corroboratusque est : et cœpit ad genua Clementis advolvi, et clamare :

XIV. Gratias ago vero Deo et omnipotenti, qui me ideo excæcavit ut videam, et ideo auditum abstulit ut auribus percipiam veritatem, quam aliquando deridebam per ignorantiam, et hoc quidem

A X. Ἐκεῖνοι δὲ, οἷς ἐκέλευσε τὸν Κλήμεντα κατασφίγγειν [21] τε καὶ σύρειν, αὐτοὶ τοὺς κειμένους στύλους δεσμοῦντες εἷλκον· ποτὲ μὲν ἔνδοθεν εἰς τὰ ἔξω, ποτὲ δὲ ἐκ τῶν ἔξω εἰς τὰ ἔσω· τοῦτο δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Σισιννίῳ ἐδόκει, ὅτι περ τὸν ἅγιον Κλήμεντα δεδεμένον εἷλκόν τε καὶ κατεῖχον [22]. Πρὸς ὃν ὁ ἅγιος Κλήμης [23] ἔφη· Ἡ σκληρότης τῆς καρδίας σου εἰς λίθους ἐτράπη· ἐπειδὴ γὰρ τοὺς λίθους δοξάζεις εἶναι θεοὺς, λίθους σύρειν κεκλήρωσαι.

XI. Ἐκεῖνος δὲ, ὡς δῆθεν δεδεμένου κατακαυχώμενος [24], ἔλεγεν· Ἐγώ σε ποιῶ εἰς ὑπόδειγμα πάντων τῶν γοήτων ἀναιρεθῆναι. Τηνικαῦτα ὁ ἅγιος Κλήμης, δεδωκὼς εὐχὴν, καὶ εὐλογήσας τὴν ἐκείνου σύμβιον, ἀπῴχετο [25], τοῦτο ἐντειλάμενος αὐτῇ, μὴ παύσασθαι τὸ παράπαν τῆς προσευχῆς, μέχρις ἂν τὴν B παρ' αὐτοῦ ἐπίσκεψιν ὁ Κύριος εἰς τὸν ἄνδρα αὐτῆς καταξιώσῃ ἀναδεῖξαι. Κλαιούσῃ τοίνυν καὶ εὐχομένῃ τῇ Θεοδώρᾳ, πρὸς ἑσπέραν ἐφάνη τις ἀνὴρ τῇ πολιᾷ αἰδέσιμος, καὶ εἶπε· Διὰ σὲ ὑγιὴς ἔσεται ὁ Σισίννιος· ὅπως πληρωθῇ ὅπερ ἔφη ὁ ἀδελφός μου Παῦλος ὁ ἀπόστολος· Ἁγιασθήσεται ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος διὰ τὴν γυναῖκα τὴν πιστήν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἀνεχώρησεν. Ὅθεν ἀναμφίβολον ὑπάρχει καὶ κατάδηλον τὸν μακάριον ἐκεῖσε Πέτρον τὸν ἀπόστολον φανῆναι.

XII. Καὶ δὴ ἐξαυτῆς ἐκάλεσε πρὸς ἑαυτὸν ὁ Σισίννιος τὴν Θεοδώραν, καὶ λέγει αὐτῇ· Δέομαί σου ἵνα ἱκετεύσῃς τὸν Θεόν σου, τοῦ μὴ ὀργισθῆναί μοι. Σὲ γὰρ ζηλοτυπήσας, παρεγενόμην καὶ παρεισέβην [26-27] κατόπιν σου εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ διὰ τὸ θέλειν με ὁρᾷν τὰ τελούμενα [28], καὶ ἀκροατὴν εἶναι τῶν λεγο- C μένων, τήν τε ἀκοὴν ἅμα καὶ τὴν ὅρασιν [29] ἀπώλεσα. Νυνὶ δὲ, ἐπειδὴ [30] τοῦ ταῦτά με ἀνακτήσασθαι ἡ τοῦ Κλήμεντος ἀπειργάσατο παρουσία, δεήθητι αὐτοῦ ὅπως ἔλθῃ πρός με, καὶ ποιήσῃ με τὴν ἀλήθειαν γνῶναι [31]. Ἐπεὶ καὶ ἐμοὶ καὶ τοῖς παισί μου ἀσφαλῶς ἐνομίζετο τὸν Κλήμεντα δεσμεύειν σὺν τοῖς αὐτοῦ κληρικοῖς, καὶ τοῦτον περισύρειν· ἀλλ' οὗτοι λίθους τε καὶ στυλάρια [32] δεσμοῦντες, ἕλκειν τε καὶ ἀνθέλκειν καταφαίνονται [33].

XIII. Τηνικαῦτα ἡ Θεοδώρα, πορευθεῖσα, διηγήσατο πάντα ἅπερ εἶδε, καὶ ἅπερ ὑπὸ τοῦ αὐτῆς συμβίου ἐλαλήθη [34], τῷ ἁγίῳ Κλήμεντι. Παραγενόμενος οὖν ὁ ἅγιος πρὸς τὸν Σισίννιον, μετὰ τιμῆς [35] ὑπεδέχθη. Παρ' οὗ ἀκηκοὼς ὅσαπερ πρὸς οἰκοδομὴν τῆς ψυχῆς [36] συνέτεινεν, ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, D καὶ [37] ἐστερεώθη· καὶ ἤρξατο τοῖς γόνασι [38] τοῦ Κλήμεντος προσκυλινδεῖσθαι, καὶ βοᾷν·

XIV. Εὐχαριστῶ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ [39] καὶ παντοκράτορι, ὃς διὰ τοῦτό με τετύφλωκεν, ἵνα ὄψωμαι [40], καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀκοὴν ἀφείλετο, ἵν' ἐνωτίσωμαι τὴν ἀλήθειαν, ἧς ποτε δι' ἄγνοιαν κατεγέλων [41]·

(*a*) I Cor. VII, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[21] al. κατασχεῖν. [22] al. κατέχουσι καὶ ἕλκουσι. [23] al. inser. ἰδών. [24] al. τοῦ ἁγίου καυχώμενος. [25] Exemplar 2124, εἰς τὸ αὐτοῦ ἐπισκοπεῖον ἄπεισι. *Ad episcopium suum abiit*. Cot. [26-27] al. εἰσῆλθον. [28] al. τελούμενα μυστήρια. [29] al. ὅρασιν καὶ ἀκοήν. [30] deest. in al. [31] al. ἐπιγνῶναι. [32] al. στυλαρίους. [33] al. κατεφαίνοντο. [34] al. ἐδηλώθη ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. [35] al. πολλῆς τιμῆς. [36] al. ψυχῆς αὐτοῦ. [37] al. ἐξ ὅλης ψυχῆς. [38] al. ποσί. [39] al. Θεῷ τῷ ἀληθινῷ. [40] al. ὄψωμαι αὐτόν. [41] al. ἐν ᾗ τὴν ἀλήθειάν ποτε δι' ἄγνοιαν κατεγέλων, ἐν αὐτῇ ἀκούσας δέξωμαι· καὶ τοῦτο.

καὶ τοῦτο μὲν ἐνόμιζον ψευδὲς ὑπάρχειν, ὅπερ ἦν ἀληθὲς, ἐδόκουν δὲ τὸ ἔμπαλιν ἀληθὲς, ὃ ψευδὲς ἐτύγχανε· τὸ σκότος ἐνόμιζον φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος ὑπελάμβανον. Ἀλλ' ἐκαθαρίσθη ὁ νοῦς μου ἐκ τοῦ μολυσμοῦ τῆς εἰδωλομανίας. Ἀληθῶς γὰρ ἔγνων [42] τοὺς δαίμονας ἐξαπατήσαντας [43] τοὺς ἀνθρώπους· ὅπως τῶν μὴ πιστευόντων τὸν Χριστὸν εἶναι Θεὸν κυριεύσωσι πέτραι καὶ λίθοι, κωφοὶ καὶ ἄλαλοι, ὥσπερ κἀμοῦ ἐπεκράτησαν μέχρι τῆς δεῦρο. Ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια [44] τοῦ Σισιννίου φάσκοντος, χαρὰ μεγάλη γέγονεν. Ἐπίστευσε γὰρ σὺν πάσῃ τῇ αὐτοῦ οἰκίᾳ· καὶ ἐπιδεδωκὼς τὸ οἰκεῖον ὄνομα, προσεγγίζοντος [45] τοῦ Πάσχα, ἐβαπτίσθη [46]· ἠριθμήθησαν δὲ οἱ βαπτισθέντες ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἅμα πάντες ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες σὺν τοῖς νηπίοις τετρακόσιοι εἴκοσι τρεῖς. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν Σισίννιον πολλοὶ τῶν περιφανῶν καὶ φίλων Νερούα τοῦ βασιλέως πρὸς [47] τὸν Θεὸν ἐπεστράφησαν.

XV. Κατ' ἐκείνου δὲ τοῦ καιροῦ [48] ὁ κόμης τῶν [49] θείων ὀφφικίων Πούβλιος Ταρκουτιανὸς, ἑωρακὼς ἀναρίθμητον πληθὺν τῷ Χριστῷ πιστεύσασαν, προσεκαλέσατο τοὺς προστάτας τῶν ῥεγεώνων, ἐπιδεδωκὼς [50] αὐτοῖς χρήματα, παρέσεισεν [51] αὐτοὺς ἵνα κινήσωσι τάραχον τῷ Χριστιανῷ [52] ὀνόματι.

XVI. Διοικοῦντος τοίνυν Μαμερτίνου τοῦ ἐπάρχου τοῦ πολιτικοῦ θρόνου [53], στάσις γέγονε τοῦ Ῥωμαίων δήμου ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κλήμεντος· καὶ πρὸς ἀλλήλους συγχυθέντες, ἄλλοι [54] μὲν ἔλεγον· Τί γὰρ κακὸν ἔπραξεν, ἢ τί τῶν καλῶν οὐ κατώρθωσεν; ὅστις γὰρ ἄῤῥωστος παρ' αὐτοῦ ἐπεσκέφθη, ἰάσεως ἔτυχεν· ὅστις πρὸς αὐτὸν λελυπημένος [55] ἀπῆλθε, χαίρων ἀνεχώρησεν· οὐδένα ποτὲ ἔβλαψε, πάντας δὲ ὠφέλησεν. Ἄλλοι δὲ πνεύματι διαβολικῷ ἐκκαυθέντες, ἔκραζον· Γοητικαῖς τέχναις ταῦτα ποιῶν; τῶν θεῶν ἡμῶν τὴν λατρείαν ἀνατρέπει· τὸν Δία λέγει θεὸν μὴ εἶναι. Ἡρακλέα δὲ τὸν ἡμέτερον φύλακα, ἀκάθαρτον εἶναι λέγει πνεῦμα· Ἀφροδίτην τὴν ὁσίαν [56] θεὰν, πόρνην γεγονέναι ὑποτίθεται· Ἑστίαν δὲ τὴν μεγάλην θεὰν πυρὶ κατηναλῶσθαι βλασφημεῖ. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν εὐαγεστάτην [57] θεὰν Ἀθηνᾶν, Ἄρτεμίν τε καὶ Ἑρμῆν, ἅμα τε καὶ τὸν Κρόνον, καὶ τὸν Ἄρεα διαβάλλει. Πάντα τε τὰ ὀνόματα τῶν ἡμετέρων θεῶν, καὶ τοὺς ναοὺς καθυβρίζει. Ἢ θύσει τοῖς θεοῖς ἡμῶν, ἢ αὐτὸς ἐξαλειφθείη.

XVII. Τότε Μαμερτῖνος ὁ τῆς πόλεως ἔπαρχος, μὴ φέρων τοῦ δήμου τὴν στάσιν, ἐκέλευσε πρὸς ἑαυτὸν ἀναχθῆναι [58] τὸν μακαριώτατον Κλήμεντα· ὅνπερ θεασάμενος, ἤρξατο λέγειν· Ἐξ εὐγενοῦς μὲν ῥίζης προελήλυθας· ὅπερ ἡμῖν ἡ τῶν Ῥωμαίων πληθὺς προσμαρτυρεῖ [59]· ἀλλὰ πλάνην ὑπέστης· καὶ διὰ τοῦτο οὐ φέρουσιν [60]· ἐπειδὴ οὐκ οἶδα τίνα Χριστὸν σέβῃ, καὶ ἐναντία τῶν [61] ἐν τοῖς ναοῖς

putabam falsum esse, quod verum erat; existimabam autem rursus verum, quod falsum erat: tenebras putabam lucem, et lucem tenebras arbitrabar. Sed purgatus est animus meus a sordibus insani idolorum cultus. Vere siquidem agnovi decipi a dæmonibus homines; ut in eos qui non credunt Christum esse Deum, dominentur petræ ac lapides auditu carentes et voce, quemadmodum et mihi imperarunt usque in hunc diem. Ista similiaque Sisinnio proferente, gaudium magnum ortum est. Credidit enim cum omni domo sua; traditoque suo nomine, appropinquante Paschate baptizatus est. Numerati autem sunt qui baptizati fuerunt de domo ejus, omnes simul viri et mulieres cum infantibus, quadringenti viginti tres. Cæterum propter hunc Sisinnium multi illustrium, et amicorum Nervæ imperatoris ad Deum conversi sunt.

XV. In illo autem tempore comes sacrorum officiorum Publius Tarquitianus cum innumeram multitudinem Christo videret credidisse, arcessivit præfectos regionum, et data eis pecunia persuasit ut tumultum commoverent adversus nomen Christianum.

XVI. Administrante igitur Urbis præfecturam Mamertino, seditio facta est populi Romani de nomine Clementis; atque inter se confusi, alii quidem dicebant: Quid enim mali fecit, aut quid non bonæ rei gessit? Quicumque enim ægrotus ab eo visitatus est, sanitatem est consecutus: quicunque ad eum tristitia affectus abiit, gaudens reversus est: nullum unquam læsit; imo profuit omnibus. Alii autem diabolico accensi spiritu, clamabant: Magicis artibus ista faciens, deorum nostrorum cultum evertit; Jovem negat esse deum: Herculem vero custodem nostrum, dicit esse immundum spiritum: Venerem deam sanctam, meretricem fuisse docet: Vestam autem magnam deam, igne fuisse consumptam calumniatur. Simili quoque modo sanctissimam deam Minervam, item Dianam, Mercurium, simulque Saturnum et Martem infamat. Atque omnia deorum nostrorum nomina, et templa contumeliis afficit. Aut sacrificabit diis nostris, aut ipse deleatur.

XVII. Tunc Mamertinus Urbis præfectus, non ferens populi seditionem, jussit ad se adduci beatissimum Clementem: quem intuitus, cœpit dicere: E nobili quidem radice prodiisti; quod nobis Romana plebs attestatur: sed errorem subiisti: et ideo non ferunt; quia nescio quem Christum colis, contra deos qui in templis honorantur suscipis. Quocirca oportet ut deponas omnem superfluam

VARIÆ LECTIONES.

[42] al. ἐπέγνων. [43] al. ἐξαπατῶντας. [44] al. inser. τούτοις. [45] al. προσεγγίσαντος. [46] al. ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ἠρ. δ. ο. βάπτ. ἄνδρες. [47] al. ἐπίστευσαν καὶ πρός. [48] Κατ' ἐκείνου δὲ τοῦ καιροῦ. Hinc incipitur apud Surium, Novembris XXIII. Cor. [49] deest in al. [50] al. καὶ δεδωκώς. [51] al. ἔπεισεν. f. παρέπεισεν. [52] al. Χριστιανικῷ [53] ὑπάρχου τὸν πολιτικὸν θρόνον. [54] al. ἄλλος ἄλλο κατ' αὐτοῦ ἔλεγον· τινὲς δὲ ἀντέλεγον· Τί γάρ. [55] al. λυπούμενος. [56] deest in al. [57] deest in al. [58] al. ἀχθῆναι. [59] al. μαρτυρεῖ. [60] al. φέρουσιν σιωπῇν. [61] desunt in al.

superstitionem, colasque deos eximios. Tunc beatus Clemens: Optarem, inquit, tuæ excellentiæ prudentiam ad meam defensionem attendere, et non propter imperitorum seditionem, sed propter meam doctrinam accusasse me. Nam si canes multi allatraverint nos ac disciderint, non possunt etiam auferre quod homines rationales sumus; ipsique remanent canes sine ratione oblatrantes. Etenim seditio semper ab imperitis proficisci ostenditur, adeo ut nihil habeat tutum, nec etiam verum rectumque. Quamobrem quæratur silentii occasio, in quo pro salute sua homo rationis particeps apud se consultare ac disserere incipiat, quo verum Deum inveniat, cui fidem suam digne commendet.

A τῶν θεῶν ἀποδέχῃ. Διὸ ἀποθέσθαι σε δεῖ πᾶσαν τὴν περιττὴν δεισιδαιμονίαν, καὶ τοῖς ἐξαισίοις θεοῖς λατρεύειν [62]. Τότε ὁ μακάριος Κλήμης ἔφη· Ηὐχόμην τὴν τῆς σῆς ὑπεροχῆς φρόνησιν προσανέχειν μου τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ μὴ διὰ στάσιν τῶν ἀπαιδεύτων, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐμὸν λόγον γράψασθαί με. Ἐπεὶ, ἐὰν κύνες ἡμᾶς πολλοὶ περιυλάξωσι καὶ κατασχίσωσι, μὴ δύνανται ἀφελέσθαι καὶ τὸ εἶναι ἡμᾶς μὲν λογικοὺς ἀνθρώπους, ἐκείνους δὲ κύνας [63] ἀλογίστως καθυλακτοῦντας. Καὶ γὰρ ἡ στάσις ἀεὶ παρὰ ἀπαιδεύτων προερχομένη διαδείκνυται, ὥστε μηδὲν ἀσφαλὲς [64] ἔχειν, μήτε μὴν ἀληθές. Ὅθεν σιγῆς ζητείσθω πρόφασις, ἐν ᾗ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ὁ λογικὸς ἄνθρωπος, καὶ καθ' ἑαυτὸν βουλεύεσθαι καὶ διαλέγεσθαι ἀπάρξηται, ἵνα τὸν ἀληθῆ Θεὸν εὕροι, ᾧ τὴν ἑαυτοῦ πίστιν σεμνοπρεπῶς παράθοι.

XVIII. Tunc Publius Tarquitianus, missa relatione ad Trajanum imperatorem, de nomine beati Clementis detulit, dicens: Hunc Clementem seditiosis clamoribus populus non cessat quærere; et fide digna probatio adversus illius gesta inveniri non potest. Tunc Trajanus imperator rescripsit, oportere eum vel consentire sacrificando, aut ultra mare et Pontum in desertum Chersoni adjacens oppidum relegari.

B XVIII. Τότε Πούβλιος ὁ Ταρκουτιανὸς [65], ἀποστείλας ἀναφορὰν Τραϊανῷ τῷ αὐτοκράτορι, ἀνήγαγε περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ μακαρίου Κλήμεντος, φάσκων· Τοῦτον τὸν Κλήμεντα στασιώδεσι κραυγαῖς ζητῶν ὁ δῆμος οὐ παύεται· καὶ ἀξιόπιστος ἀπόδειξις εἰς τὰ κατ' αὐτὸν εὑρεθῆναι οὐ δύναται. Τηνικαῦτα Τραϊανὸς ὁ αὐτοκράνωρ ἀντέγραψε, δέον αὐτὸν ἢ συναινεῖν θύοντα, ἢ πέραν τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Πόντου ἐν ἐρήμῳ παρακειμένῃ τῇ Χερσῶνι [66] πόλει ἐξορισθῆναι [67].

XIX. Cumque ex Trajani jussu res confirmata fuit, cogitabat apud se Mamertinus, quonam modo Clemens voluntarium non peteret exsilium, sed potius diis libamina exhiberet. Verum beatus Clemens contendebat ut ipsius quoque judicis animum ad fidem Christi adduceret, ipseque ostenderet, se eligere exsilium magis, quam timere. Tantam itaque gratiam Dominus Clementi præbuit, ut Mamertinus præfectus lugeret, ac diceret: Deum quem tu sincere colis, ipse tibi opem feret in hoc exsilii judicio: et constituit navem, cunctisque necessariis impositis, dimisit. Onerata autem est navis. Quinetiam e populo homines religiosi et quidem multi secuti sunt eum.

XIX. Καὶ ὁπότε τῷ τοῦ Τραϊανοῦ κελεύσματι ἐπεκυρώθη, συνεσκέπτετο ὁ Μαμερτῖνος [68], ὅπως ὁ Κλήμης ἑκούσιον ὑπερορίαν μὴ αἰτήσηται, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς θεοῖς σπονδὰς ἐμπαρέξῃ [69]. Ἀλλ' ὁ μακάριος Κλήμης ἠγωνίζετο καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαστοῦ C τὸν λογισμὸν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ μεταγαγεῖν, καὶ ἑαυτὸν ἀποδεῖξαι προαιρεῖσθαι μᾶλλον τὴν ὑπερορίαν, ἢ δεδίττεσθαι. Τοσαύτην τοίνυν ὁ Κύριος χάριν τῷ Κλήμεντι παρέσχετο, ὥστε κατοδύρεσθαι Μαμερτῖνον τὸν ἔπαρχον [70], καὶ λέγειν· Ὁ Θεὸς ᾧ σὺ εἰλικρινῶς λατρεύεις, αὐτός σοι βοηθήσει ἐν ταύτῃ γραφῇ τῆς ὑπερορίας· καὶ ἠφώρισεν ναῦν, καὶ πάντα τὰ ἀναγκαῖα [71] ἐπιβαλὼν, ἀπέλυσεν [72]. Ἐφορτώθη δὲ ἡ ναῦς. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ λαοῦ εὐλαβεῖς ἄνδρες [73], καὶ πολλοὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ.

XX. Ubi autem pervenerunt ad exsilii locum, in opere cædendi marmoris, ultra duo millia Christianorum illic invenit, jam diu judicii sententia condemnatorum. Qui sanctum et celebrem episcopum Clementem intuiti, omnes concorditer cum gemitu ac fletu accedentes, dixerunt: Ora pro nobis, sancte pontifex, ut digni efficiamur promis-

XX. Ἡνίκα δὲ κατέλαβον [74] τὸν τόπον τῆς ὑπερορίας, ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῆς τῶν μαρμάρων λατομίας, περαιτέρω δύο χιλιάδων Χριστιανοὺς αὐτόθι [75] κατέλαβε, μακροχρονίῳ γραφῇ καταδικασθέντας [76]. Οἵτινες, ἑωρακότες τὸν ἅγιον καὶ ἀοίδιμον Κλήμεντα D [77] ἐπίσκοπον, ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν εἰς στεναγμὸν καὶ ὀδυρμὸν [78] προσελθόντες ἔλεγον· Εὖξαι ὑπὲρ ἡμῶν,

VARIÆ LECTIONES.

[62] al. ἐξ ἔθους ἡμῖν. [63] deest in al. [64] Ἀσφαλές. ms. 2421 ἀφελές. Cot. [65] al. Μαμερτῖνος ὁ ἔπαρχος. [66] deest in al. [67] ibidem, συνελθεῖν, θύοντα, etc., ἐρήμῳ πόλει παρακειμένῃ τῇ Χερσῶνι. Itaque in Actis Latinis præferenda est lectio, *ultra mare et Pontum*, communiori, *ultra mare Pontum*, pro quo Freculfus, *trans mare Ponticum*, quamvis aliter videatur Baronio. Vocem autem πόλει (quæ abest ab altero ms. 2437) jungunt cum voce ἐρήμῳ etiam Metaphrastes, Nicephorus, et Menæa: cum voce Χερσῶνι Acta Latina, quique ea sequuntur Beda, Ado, Freculfus. Ibid. [68] al. τὸ τοῦ βασιλέως Τραϊανοῦ κέλευσμα ἐπεκυρώθη, ἐσκέπτετο Μαμερτῖνος. [69] al. προσάξῃ. [70] al. ὕπαρχον. [71] al πρὸς τὴν χρείαν ἀναγκαῖα. [72] desunt in al. [73] deest in al. [74] al. κατέλαβε. [75] al. εὗρεν αὐτόθι. [76] Μακροχρονίῳ γραφῇ καταδικασθέντας, 2421 μακρόνιοι σχῶντας (sic) ὑπερορίαν, et paulo post, παραγενέσθαι ἠξίωσεν pro ἀπεκατέστησεν. Ibid. [77] deest in al. [78] μετὰ στεναγμῶν καὶ ὀδυρμῶν.

ὅσιε ἱεράρχα, ἵνα ἄξιοι ἀποδειχθῶμεν τῆς παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελίας. Οὓς ἐγνωκὼς [79] ὁ ἅγιος Κλήμης διὰ τοῦ Θεοῦ [80] ὑπερορισθέντας, ἔφη· Οὐκ ἀπροσφόρως ὁ Κύριός με ἐνταῦθα ἀπεκατέστησεν, ἵνα [81] συμμέτοχος γενόμενος τῶν παθημάτων ὑμῶν, ἔτι παρηγορίας ὑποτύπωσιν καὶ ὑπομονῆς ἐμπαρέξω.

A sione Christi. Quos cum cognovisset S. Clemens propter Deum fuisse deportatos[1] ait: Non abs re Dominus me huc perduxit; ut particeps factus perpessionum vestrarum, etiam consolationis et patientiæ exemplum præberem.

XXI. Ἔμαθε δὲ παρ' αὐτῶν, ὅτι ἀπὸ ἓξ μιλίων τὸ ὕδωρ ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων ἐκόμιζον. Αὐτίκα οὖν ὁ ἅγιος Κλήμης προετρέψατο αὐτούς, λέγων· Εὐξώμεθα τὸν [82] Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἵνα τοῖς ὁμολογηταῖς τῆς αὐτοῦ πίστεως νομὴν ὕδατος διανοίξῃ· καὶ ὁ πατάξας τὴν πέτραν ἐν τῇ [83] ἐρήμῳ τοῦ Σινᾶ, καὶ ἐῤῥύησαν ὕδατα εἰς πλησμονὴν, αὐτὸς ἡμῖν τὸ ἄφθονον νᾶμα παράσχοι, ὅπως τῇ αὐτοῦ χορηγίᾳ εὐφρανθῶμεν. Καὶ δὴ τῆς ἱκεσίας πληρωθείσης, ἔνθεν κἀκεῖθεν περιεβλέψατο· καὶ εἶδεν [84] ἀμνὸν ἱστάμενον [85], ὃς τὸν δεξιὸν πόδα ἐκούφισεν, οἷα τὸν τόπον τῷ ἁγίῳ Κλήμεντι ὑποδεικνύς. Τότε ὁ ἅγιος Κλήμης, συννοήσας [86] τὸν Κύριον εἶναι, ὃν μόνος αὐτὸς τεθέατο [87] καὶ ἕτερος παντελῶς οὐδεὶς, ἐπορεύθη πρὸς τὸν τόπον, καὶ εἶπεν· Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κρούσατε ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Καὶ ἐπειδὴ πάντες ἐν κύκλῳ τοῖς σκαπανίοις ἔσκαψαν, καὶ οὐκ αὐτὸν τὸν τόπον ἐν ᾧ ὁ ἀμνὸς ἔστη, λαβὼν μικρὸν σκαλίδιον ὁ ἅγιος, ἐλαφρῷ κρούσματι [88] τὸν τόπον τὸν ὑπὸ τὸν πόδα τοῦ ἀμνοῦ, ἔτυψεν [89]. ὅθεν παραχρῆμα πηγὴ ὑπερβλυούσαις [90] ταῖς φλεψὶν εὐπρεπεστάτη ἀνεφάνη· ἥτις, σὺν ὁρμῇ ἐκχυθεῖσα, ποταμὸν ἀπετέλεσε. Τηνικαῦτα ὁ ἅγιος πάντων ἀγαλλιωμένων, [91] ὑπακουστικὸν εἶπε· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὁρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ.

XXI. Didicit autem ab eis, quod de sexto milliario aquam suis humeris deportarent. Confestim ergo sanctus Clemens cohortatus est illos dicens: Oremus Dominum nostrum Jesum Christum, ut fidei suæ confessoribus venam aquæ aperiat; et qui percussit petram in deserto Sinæ, et fluxerunt aquæ in abundantiam (*a*), ipse nobis cupiosum laticem præbeat, quo ipsius suppeditatione lætemnr. Et B vero completa supplicatione, hinc illucque circumspexit; et vidit agnum stantem, qui dexterum pedem levavit, tanquam sancto Clementi locum ostendens. Tunc S. Clemens reputans Dominum esse, quem solus ipse conspexit, et nullus omnino alius; ad locum profectus est, ac dixit: In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, pulsate in hoc loco. Cumque omnes ligonibus in orbem fodissent, non autem locum ipsum in quo agnus steterat; sanctus accepto parvo sarculo, locum qui erat sub pede agni percussit levi ictu: unde repente fons venis redundantibus pulcherrimus emersit: qui cum impetu effusus effecit fluvium. Tunc sanctus cun- C ctis exsultantibus, responsorium dixit: *Fluminis impetus lætificant civivitatem Dei* (*b*).

XXII. Διὰ ταύτην οὖν τὴν φήμην, προσέδραμε πᾶσα ἡ ἐπαρχία· καὶ οἱ ἐληλυθότες ἅπαντες πρὸς τὴν διδαχὴν τοῦ ἁγίου Κλήμεντος ἐπιστρέφοντες [92-93] πρὸς τὸν Κύριον· ὥστε καθ' ἡμέραν πεντακόσιοι καὶ περαιτέρω βαπτιζόμενοι ἀνεχώρουν. Ἐντὸς δὲ ἑνὸς ἔτους, γεγόνασιν ἐκεῖσε παρὰ τῶν πιστῶν ἑβδομηκονταπέντε ἐκκλησίαι, καὶ πάντα τὰ εἴδωλα κατεθρύβησαν, πάντες οἱ ναοὶ τῆς περιχώρου καθῃρέθησαν, πάντα τὰ ἄλση ἐπὶ τριακόσια μίλια διόλου ἐν κύκλῳ κατεκόπησαν καὶ κατεστρώθησαν.

XXII. Ob hanc igitur famam, concurrit tota provincia; quique veniebant ad S. Clementis doctrinam omnes convertebantur ad Dominum; adeo ut quotidie quingenti et amplius recederent baptizati. Intra unum autem annum, factæ sunt illic a fidelibus septuaginta quinque ecclesiæ, et omnia idola confracta sunt, omnia templa circumjacentis regionis diruta sunt, omnes luci usque ad trecenta milliaria in circuitu concisi sunt et solo æquati,

XXIII. Τηνικαῦτα [94] ἐπίφθονον διήγημα διέδραμε πρὸς τὸν βασιλέα Τραϊανὸν, ὡς αὐτόθι πρὸς ἀναρίθμητον πλῆθος ὁ τῶν Χριστιανῶν ἐπηυξήθη λαός· καὶ ἀπεστάλη [95] Αὐφιδιανὸς ὁ ἡγεμών· ὅστις, πλείστους τῶν Χριστιανῶν διαφόροις βασάνοις ἀνελὼν [96], ὁρῶν τε [97] τοὺς πάντας τῷ μαρτυρίῳ μετὰ χαρᾶς προσερχομένους, παρεχώρησεν τῷ πλήθει, μόνον τὸν ἅγιον Κλήμεντα ἐπὶ τὸ θύειν [98] βιαζόμενος. Καὶ βλέπων οὕτως ἱδρυμένον ἐν Κυρίῳ, καὶ [99] τὸ καθόλου μετατεθῆναι οὐχ οἷόν τε [100], λέγει [1] τοῖς ἰδίοις· Ἀπαχθήτω

XXIII. Tunc invidiosa narratio pervenit ad imperatorem Trajanum, quod illic ad innumerabilem D multitudinem adauctus esset populus Christianorum. Et missus est Aufidianus præses: qui multos Christianos diversis suppliciis cum occidisset, videretque omnes ad martyrium cum gaudio accedere, cessit multitudini, solum sanctum Clementem cogens ad sacrificandum. Et videns adeo stabilem in Domino, nec omnino posse a sententia dimoveri, dixit ad suos; Abducatur in medium

(*a*) Exod. XVII. (*b*) Psal XLV, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[79] al. ἑωρακώς· [80] al. τὸν Θεόν. [81] al. ἀλλ' ἵνα. [82] al. πρὸς τόν. [83] al. γῇ. [84] al. ἴδεν. [85] al. ἑστῶτα [86] al. ἐννοήσας. [87] al. ἐθεάσατο. [88] idem, κρούματι. COT. [89] al. ἔκρουσεν. [90] al. ὑπερβλυζούσαις. [91] deest in al. [92] [93] al. ἐπέστρεφον. [94] al. inser. οὖν. [95] al. inser. παρ' αὐτοῦ. [96] al. ἀνεῖλεν. [97] al. δέ. [98] al. ἐπιθύειν. [99] deest in al. [100] al. μὴ βουλόμενον. [1] Vide n. 3, proxime seq.

δὲ εἰς μέσον τὴν θάλασσαν [2], καὶ δεσμήσατε πρὸς τὸν αὐχένα αὐτοῦ ἄγκυραν, καὶ κάτω κείσθω [3], ὅπως μὴ δυνηθεῖεν οἱ Χριστιανοὶ ἀντὶ [4] θεοῦ αὐτὸν σέβεσθαι.

XXIV. Τούτου οὖν γενομένου, ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ αἰγιαλῷ παρέστη καὶ ὠδύρετο. Καὶ ἐπὶ τούτοις εἶπον Κορνήλιος καὶ Φοῖβος οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Πάντες ὁμοθυμαδὸν εὐξώμεθα, ἵνα δείξῃ ἡμῖν ὁ Κύριος τοῦ μάρτυρος αὐτοῦ τὰ λείψανα. Εὐχομένου τοίνυν τοῦ λαοῦ, ὑπεχώρησεν ἡ θάλασσα εἰς τὸν ἴδιον κόλπον ἐπὶ τρία σχεδὸν μίλια· καὶ εἰσελθόντες διὰ ξηρᾶς οἱ λαοὶ, εὗρον ἐν σχήματι ναοῦ μαρμαρίνου οἴκημα παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐτρεπισμένον καὶ αὐτόθι ἐν σορῷ λιθίνῃ ἐτέθη τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου Κλήμεντος μαθητοῦ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ὥστε τὴν ἄγκυραν μεθ' ἧς κατεβλήθη πλησίον αὐτοῦ κεῖσθαι [5].

XXV. Ἀπεκαλύφθη τοιγαροῦν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, τοῦ μὴ λαβεῖν αὐτόν [6]· οἷς καὶ τοῦτο ἐχρηματίσθη, ὅτι [7] ἑκάστῳ χρόνῳ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀθλήσεως αὐτοῦ ὑποχωρήσει ἡ θάλασσα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας, τοῖς ἐρχομένοις ξηρὰν πορείαν ποιουμένη· ὅπερ εἰς αἶνον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εὐδόκησεν ὁ Κύριος γενέσθαι μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας. Τούτου δὲ γεγονότος, πάντα τὰ κύκλωθεν ἔθνη ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ. Ἔνθα οὐδεὶς Ἕλλην, οὐδεὶς Ἑβραῖος, οὐδεὶς τὸ παράπαν εὑρίσκεται αἱρετικός. Καὶ γίνονται [8] ἐκεῖσε πλεῖσται εὐεργεσίαι, τυφλοὶ φωτίζονται ἐν τῇ ἑορτῇ αὐτοῦ, δαίμονες ἀπελαύνονται, πάντες οἱ νοσοῦντες θεραπεύονται· καὶ διαμένει αὐτοῦ ὁ ἔπαινος εἰς ἀεὶ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ [10] Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ παναγίῳ, ἀχράντῳ [11] καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A maris, et ligate ad collum ejus anchoram, et in profundum dejiciatur, ne possint Christiani eum pro deo colere.

XXIV. Hoc igitur peracto, universa Christianorum multitudo ad littus adfuit, et lamentabatur. Atque ad hæc dixerunt Cornelius et Phœbus ejus discipuli: Omnes unanimi consensu precemur, ut nobis Dominus ostendat martyris sui reliquias. Orante igitur populo, recessit mare in sinum suum ad tria fere millia: et ingressi per aridam populi, repererunt in figura templi marmorei paratum a Deo habitaculum: atque ibi in tumulo saxeo positum erat corpus sancti Clementis discipuli Petri apostoli; adeo ut anchora cum qua dejectus fuerat, juxta ipsum jaceret.

B XXV. Revelatum ergo fuit discipulis ejus, ne illum tollerent: quibus et hoc oraculum redditum est, fore ut singulis annis die certaminis ejus recessurum sit mare per septem dies, et venientibus siccam profectionem facturum. Quod quidem ad laudem nominis sui Deo placuit fieri usque in hodiernum diem. Hoc autem facto, omnes, quæ in ambitu sunt, gentes crediderunt Christo. Ubi nullus gentilis, nullus Judæus, nullus omnino invenitur hæreticus. Ac illic multa conceduntur beneficia: cæci illuminantur in illius festo, dæmones expelluntur, curantur omnes ægroti: et permanet laus ejus in æternum, per Dominum nostrum Jesum Christum: per quem et cum quo, Deo ac Patri gloria, cum sanctissimo, immaculato et vivifico ipsius Spritu, nunc et semper, et in sæcula sæcu-

C lorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[2] f. τῆς θαλάσσης. [3] Alii duo codices: λέγει τοῖς δημίοις· λαβόντες ἀπαγάγετε αὐτὸν μέσον τῆς θαλάσσης, καὶ δήσατε πρὸς τὸν αὐχένα αὐτοῦ ἄγκυραν σιδηρᾶν, καὶ ῥίψατε αὐτὸν ἐν τῷ βυθῷ κάτω. *Ait lictorihus: Accipientes abducite eum in medium maris, et ligate ad collum ejus anchoram ferream, atque dejicite illum in imum pelagi.* Cot. [4] al. ἀνελέσθαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἀντί. [5] al. αὐτόθι κείμενον σῶμα τοῦ ἁγίου μάρτυρος Κλ. καὶ τὴν ἄγκυραν μεθ' ἧς ἐρρίφη πλησίον αὐτοῦ κειμένην. [6] al. ἐκβάλαι τὸ λείψανον ἐκ τοῦ τόπου. [7] al. ὡς ὅτι. [8] al. γίνονται γάρ. [9] Longe plura ex aliis mss. ῥιγῶντες ὑγιαίνουσιν, οἱ τοῖς νεφροῖς ἐταζόμενοι καὶ λιθιῶντες, μόνῃ τῇ τοῦ λειψάνου αὐτοῦ προσψαύσει, καὶ ὕδατος ἁγιασθέντος ῥαντισμῷ καὶ πόσει, τοῦ νοσήματος ἀπολύονται, ἀλγυνόμενοί τε νόσῳ οἱᾳδήποτε, πρὸς τὴν τοῦ ἱερομάρτυρος καταφεύγοντες βοήθειαν, ἰάσεως ἀπολαύουσι· καὶ διαμένει ἡ δόξα αὐτοῦ καὶ ὁ ἔπαινος εἰς ἀεί. *Febrientes sanantur; renibus et calculo laborantes, per solum corporis ipsius contactum, et sanctificatæ aquæ aspersionem ac potum, a morbo liberantur; tum qui qualicumque affliguntur languore, ad sacri martyris confugientes auxilium, consequuntur medelam: atque permanet gloria ejus et laus in perpetuum.* Cot. [10] deest in al. [11] deest in al.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΦΡΑΙΜ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΧΕΡΣΩΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΕΙΣ ΠΑΙΔΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

EPHRAIM

ARCHIEPISCOPI CHERSONIS

DE MIRACULO QUOD IN PUERO FACTUM EST A S. CLEMENTE SACRO MARTYRE.

(Cotel., *Patres apostolici*, I, 815.)

MONITUM.

Quam ex ms. Regio 804, damus Homiliam Ephraimi, vel Ephræmi, Ephræmii, Ephræm, et Ephremi, Chersonis archiepiscopi, aiunt, aut episcopi, atque martyris, additur ab aliis, exstat quoque in bibliotheca Augustana, et in Scorialensi, necnon alibi procul dubio : atque Latine edita fuit ex Metaphraste per Surium, ad Novembris diem 23, neque omittitur a Leone Allatio, in Diatriba de Simeonum scriptis Monet præterea diligentissimus vir de ejusdem Ephræmii Chersonis tractatu Περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, incipiente sic : Ἐξελθόντος Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου τῆς Γαλιλαίας. Illum ego si potuissem reperire, præsentem, frater fratrem non deseruisset. Cot.

I. Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, εὔκαιρον μετὰ τοῦ Προφήτου [12] εἰπεῖν σήμερον· καὶ Ὡς θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου, Κύριε! καὶ Τίς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν; καὶ, Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. Και τί γὰρ ἂν ἄλλο τι προοίμιον τῷ παρόντι λόγῳ προθήσομαι; Ἀπὸ γὰρ τεχνικῶν μεθόδων τὸ παρὸν ὑπέρκειται θαῦμα, θαύματος πολλῶν ὑπερανεστηκότος θαυμάτων, καὶ προφητικῶν αὐτῶν θαυμάτων ὑπερεξέχοντος, ὡς ὁ λόγος δηλώσειεν. A

II. Καὶ οἶδα ὅτι ποθεῖτε οἷον καὶ τίνος τὸ θαῦμα μαθεῖν, καὶ εἰπεῖν ἡμᾶς κατεπείγεσθε· τὸ δέ ἐστι πρῶτα μὲν Θεοῦ, παρ' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον· ἔπειτα δὲ Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίου, τοῦ μετὰ Πέτρον τῆς ἀληθείας κήρυκος, καὶ τοῦ τῆς Ῥώμης θρόνου τούτου διαδόχου πιστοῦ· Κλήμεντος ἐκείνου, οὗ μέχρι καὶ νῦν ἡ σύμπασα τὰς

I. *Mirabilis Deus in sanctis suis* (*a*) opportunum est hodie dicere cum Propheta; et, *Quam admirabilia opera tua, Domine* (*b*)! et, *Quis Deus magnus, sicut Deus noster?* et, *Tu es Deus qui facis mirabilia solus* (*c*). Quodnam etenim aliud procemium præsenti orationi præponam? Artificiosas quippe methodos præsens miraculum exsuperat; miraculum multa excellens miracula, et prophetica ipsa miracula supereminens; quemadmodum decluratura est oratio.

II. Ac scio cupere vos quodnam et cujus sit miraculum cognoscere; atque nos ut dicamus urgetis. Illud autem primo quidem est Dei, a quo *omne datum bonum et omne donum perfectum* (*d*) proficiscitur: postea vero Clementis Romani, qui post Petrum præco fuit veritatis, ejusque in Romana

(*a*) Psal. LXVII, 36. (*b*) Psal. XCI, 6. (*c*) Psal. LXXVI, 14, 15. (*d*) Jac. I, 17

VARIÆ LECTIONES.

[12] Ita unus codex Allatianus : alter vero ad hunc modum : Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, εὔκαιρον μετὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ εἰπεῖν σήμερον. Principium homiliæ Nectarii, de festo S. Theodori : Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, Κύριε, δίκαιον ἡμῖν σήμερον μετὰ τοῦ Δαβὶδ με ᾠδικῶς ἀναφθέγξασθαι. Eam homiliam qui contulerit cum nostra, non pauca similia inveniet. Ὃ καὶ παρακατιὼν ὁ λόγος δηλώσειεν. Vide hic n. 1. Τί τούτου παραδοξότερον εἴργασταί ποτε τῷ προφήτῃ, etc. Πολὺ μὲν τοῦτο ἐκείνου παραδοξότερον. Hic. n. 6. Πρὸ δὲ τούτων, καὶ σὺν τούτοις καὶ μετὰ τούτων, τὴν ἐλεημοσύνην κατεργαζώμεθα. N. 18. Οἶδα γὰρ ὑμῶν τὰς ψυχρὰς ἀναβολὰς καὶ ματαίας προφάσεις· παίδων μοι πλῆθος περίεστι. Ibidem. Ad finem homiliæ Nectarius : Ὦ μαρτύρων ἀγλάϊσμα, καὶ ἁγίων ὡραϊσμός. Noster cap. 17. Ὦ μαρτύρων ἀγλάϊσμα, ὁσίων τε ἐγκαλλώπισμα. Cot.

sede successor fidelis: Clementis illius cujus huc usque universus orbis salutares fuisse doctrinas vel tacens clamat: Clementis, qui vitis Christi verus exstitit palmes, per quem nobis doctrinæ uva maturescens, pietatis et salutis mustum stillavit: Clementis, veræ scalæ, quæ non ad collis alicujus altitudinem nos evehit, sed virtutum ascensionibus, tanquam gradibus quibusdam, ad cœlum et cœlestia nos traducit: scalæ, quæ illa a Jacobo visa nequaquam inferior est (*a*); nec ostendit nobis angelos per eam ascendentes ac descendentes, sed hominum animas divinis maxime admonitionibus velut e gradibus in gradus per virtutes ad Deum inducit.

III. Cujus quidem miraculum cum non didiceritis, o pulcherrime et fidelissime cœtus, quale sit et quantum audire, tanquam pietatis amantes, contendite, et ad sermonem exsultate, ac aures inclinate, atque nostram accusate tarditatem: etenim de hoc gaudeo: tantum, usque ad finem mihi, quæso, sic attentum servate animum, nec sinatis aliquam hujus vitæ rerum cogitationem subire mentem vestram, et alacritatem emolllire: verum vigilanti intellectu ac sensu rem fideliter suscipite. Ita autem habet.

IV. Postquam præclarus et beatissimus Clemens doctrinæ atque apostolatus cursum perfecisset, ac e rebus humanis per martyrii consummationem excessisset; sicut et liber gloriosi ejus martyrii declarat, quem a vobis non ignorari persuasum habeo; nequaquam justum esse judicavit Dominus, qui glorificantes ipsum glorificat (*b*), non vicissim glorificare illum, qui pro amore erga eum sic decertaverat; imo admodum glorificare et magnum facere, eumque ut in cœlo angelis, ita hic quoque hominibus clarissimum reddere, per miraculorum demonstrationem, et maxime venerandum: miraculorum, quorum quidem mens magnitudinem comprehendere non valet, nec oratio multitudinem dicere, nec manus exarare infinitatem. Ut ergo ex fimbria pannum, juxta proverbium, intra vos reputetis, id quod promisi narrabo.

V. Cum veneratione dignissimum corpus sanctissimi martyris Clementis in profundum maris ab impiis illis idololatris projectum fuisset, illudque excepisset templum in profundo a Deo ædificatum, hic quoque maximum edit miraculum Deus admirabilium. Hoc enim facto, cum discipuli ejus una cum fidelibus qui illic erant lamentarentur, et ut sanctissimas gloriosissimi Clementis reliquias ei ostenderet, quod et factum est, Deum supplices rogarent: protinus immensum illud pelagus desistens ac retrocedens, effecit ut ipsum etiam profundum a piis adiri posset usque ad tria milliaria. Itaque ingressi, invenerunt domum in figura tem-

A σωτηριώδεις διδαχὰς καὶ σιγῶσα βοᾷ γεγονότα [18-19]. Κλήμεντος τοῦ ἀληθοῦς κλήματος τῆς ἀμπέλου Χριστοῦ, δι' οὗ ἡμῖν ὁ τῆς διδασκαλίας βότρυς περκάσας, γλεῦκος εὐσεβείας καὶ σωτηρίας ἐστάλαξεν· Κλήμεντος, τῆς ἀληθοῦς κλίμακος, τῆς οὐ πρὸς γεώλοφόν τι ὕψος ἐπαναγαγούσης ἡμᾶς, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀρετῶν ἀναβάσεσιν, ὥσπερ τισὶ βαθμίσι, πρὸς οὐρανόν τε καὶ τὰ οὐράνια ἡμᾶς διαβιβαζούσης· κλίμακος, καὶ τῆς Ἰακὼβ ὁραθείσης οὐδὲν ἀποδεούσης, οὐκ ἀγγέλους δι' αὐτῆς ἀνιόντας καὶ κατιόντας ἡμῖν δεικνυούσης, ἀλλὰ ἀνθρώπων ψυχὰς ταῖς θειοτάταις παραινέσεσιν, ὡς ἐκ βαθμῶν εἰς βαθμοὺς δι' ἀρετῶν τῷ Θεῷ συνεισφερούσης.

III. Οὕτινος δὴ τὸ θαῦμα μὴ μαθόντες, ὦ κάλλιστον καὶ πιστότατον ἄθροισμα, καὶ οἷόν ἐστι καὶ ὅσον ἀκηκοέναι, ὡς φιλευσεβεῖς, ἀγωνίζεσθε, καὶ προσκιρ- B τᾶτε τοῦ λόγου, καὶ τὴν ἀκοὴν ὑποκλίνετε, καὶ τῆς βραδυτῆτος ἡμῶν καταμέμφεσθε· χαίρω δ' οὖν τούτου ἕνεκα· μόνον, μέχρι τέλους μοι, παρακαλῶ, οὕτως συντεταμένην τηρήσατε τὴν διάνοιαν, καὶ μή τινα βιωτικὸν λογισμὸν τῷ νῷ ὑμῶν ὑπεισελθεῖν, καὶ τὸ πρόθυμον χαυνῶσαι ἐάσητε· ἀλλ' ἐγρηγορότι λογισμῷ καὶ φρονήματι τοῦτο πιστῶς ὑποδέξασθε. Ἔστιν δὲ οὕτως.

IV. Τοῦ ἀοιδίμου καὶ μακαριωτάτου Κλήμεντος τὸν τῆς διδασκαλίας καὶ ἀποστολῆς δρόμον ἐκτελέσαντος, καὶ τῶν τῇδε διὰ τῆς τοῦ μαρτυρίου τελειώσεως μετακεχωρηκότος· ὡς καὶ ἡ τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ μαρτυρίου βίβλος δεδήλωκεν, ἣν μὴ ἀγνοεῖν ὑμᾶς πέπεισμαι· οὐ δίκαιον κέκρικεν ὁ δοξάζων τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν Κύριος, μὴ ἀντιδοξάσαι τὸν οὕτως ὑπὲρ C τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἀγωνισάμενον· ἀλλὰ καὶ ὑπερδοξάσαι καὶ μεγαλῦναι, καὶ ὡς ἐν οὐρανῷ τοῖς ἀγγέλοις, οὕτω κἀνταῦθα τοῖς ἀνθρώποις λαμπρότατον αὐτὸν καταστῆσαι, διὰ τῆς τῶν θαυματουργιῶν ἐπιδείξεως, καὶ αἰδεσιμώτατον· θαυματουργιῶν, ὧν νοῦς μὲν τὸ μέγεθος ἐννοῆσαι ἀτονεῖ, λόγος δὲ τὸ πλῆθος εἰπεῖν, καὶ χεὶρ διαχαράξαι τὸ ἄπειρον· ἵνα οὖν ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα [20] μετὰ τὴν παροιμίαν γνοίητε ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ὑπεσχόμην διηγήσομαι.

V. Τοῦ πανσέπτου λειψάνου τοῦ πανοσίου ἱερομάρτυρος Κλήμεντος ἐν τῷ τῆς θαλάσσης ἀποῤῥιφέντος βυθῷ παρὰ τῶν ἀθέων ἐκείνων εἰδωλολατρῶν, καὶ τοῦ ἐν βυθῷ θεοδμήτου ναοῦ τοῦτο ὑποδεξαμένου, θαυματουργεῖ τι μέγιστον κἀνταῦθα ὁ τῶν θαυμασίων D Θεός. Τούτου γὰρ γεγονότος, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ σὺν τῶν ἐκεῖσε πιστῶν [21] ὀδυρομένων, δεῖξαί τε τούτοις τὸ πανίερον λείψανον τοῦ πανενδόξου Κλήμεντος, ὅ τι καὶ γέγονε, πρὸς Θεὸν ἱκετευόντων, παρευθὺ τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο πέλαγος ὑπολοφῆσαν καὶ εἰς τοὐπίσω ἀναποδίσαν, εἰσιτητὸν καὶ αὐτὸν τὸν βυθὸν τοῖς εὐσεβέσι πεποίηκεν, ἄχρι μιλίων τριῶν. Καὶ δὴ εἰσελθόντες εὗρον ἐν σχήματι ναοῦ μαρμαρίνου οἴκημα,

(*a*) Gen. XXVIII, 12. (*b*) I Reg. II, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[18 19] f. γεγονέναι vel γεγονυίας. [20] Oratione de Gregorio Thaumaturgo Gregorius Nyssenus circa medium: Ὡς ἂν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ὅλον ἡμῖν γένηται καταφανὲς ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα. Cot. [21] τοῖς ἐκεῖσε πιστοῖς.

καὶ αὐτόθι ἐν σορῷ λιθίνῃ τὸ πανάγιον καὶ ἔνδοξον A ἀποτεθειμένον τοῦ μάρτυρος λείψανον. Οἷς ἆραι βουλομένοις τὸ πανάγιον ἐκ τοῦ βυθοῦ λείψανον, νυκτωρ ἐπιστὰς τούτοις ὁ ἅγιος, οὑτωσὶ διηγόρευσε· Τὸ μὲν λείψανον ἆραι μὴ δόξητε· χαρίζομαι δὲ ὑμῖν ταύτην τὴν χάριν, ἵν' ἑκάστῳ χρόνῳ ἐν τῇ τῆς ἐμῆς ἀθλήσεως ἡμέρᾳ ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας ὑποχωρῶν ὁ βυθὸς, διὰ ξηρᾶς πεζεύειν, μέχρις ὧδε παρασκευασθήσεται. Καὶ ὁ λόγος ἔργον ἐγένετο. Ἔκτοτε γὰρ μέχρι τῆς σήμερον ἑκάστῳ χρόνῳ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο τελεῖται θεουργικῶς μεγαλούργημα.

VI. Τί τοῦτο τοῦ Μωσέως θαύματος ἀτιμότερον; Τί δὲ τοῦ Ἐλισσαίου ἀδοξότερόν τε καὶ ταπεινότερον; πολὺ μὲν οὖν γε ἐνδοξότερόν τε καὶ ὑψηλότερον. Ὁ μὲν γὰρ ῥάβδῳ καὶ ζῶν καὶ ἅπαξ τὴν θάλασσαν διασχίσας, τρίβον τὸν βυθὸν ἀπειργάσατο· ὁ δὲ ὡσαύτως B τῇ μηλωτῇ τὸν Ἰορδάνην τεμὼν, ἅπαξ καὶ οὗτος τοῦτο τεθαυματούργηκεν· εἰς τὴν προτέραν ἀμφοτέρων τῶν ὑδάτων, μετὰ τὴν διάβασιν, φύσιν καταστάντων, καὶ μηκέτι τοῦτο πεπραχότων· οὗτος δέ τί; μετὰ θάνατον, καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλ' ἔκτοτε μέχρι σήμερον. Ὢ τοῦ θαύματος καὶ τῆς δόξης τοῦ μάρτυρος! οἵας εἴληχεν ἑκάστῳ χρόνῳ ἐν τῇ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀθλήσεως ἡμέρᾳ! Ἐπὶ ἑπτὰ γὰρ, ὡς προέφημεν, ἡμέραις ὑποχωροῦν τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο πέλαγος, πορείαν εὐεπίβατον τοῖς εὐσεβέσι παρέχεται.

VII. Τούτου οὖν οὕτως γινομένου, πάντες τῶν ἐν ἡμῖν φιλευσεβῶν ἐγχωρίων καὶ πολιτῶν τῆς Χερσῶνος, τοῦτο ἀκηκοότες, πρὸς τὴν τοῦ θαύματος θέαν ἠπείγοντο. Μεθ' ὧν καί τις ἀνὴρ εὐσεβὴς σὺν εὐσεβεῖ γυναικὶ καὶ τέκνῳ ἄῤῥενι τὴν ἐπὶ τὸν ἁγίου ἱερομάρτυρος ναὸν διήνυον ὁδὸν προθυμότατα. Καὶ δὴ C τὸν τόπον καταλαβόντες, καὶ τὸ θαῦμα εἰσέτι τελούμενον θεασάμενοι, τῇ χειρὶ τὸν παῖδα λαβόμενοι, εἰς τὸν ἐν τῷ βυθῷ θεόδμητον ἐκεῖνον ναὸν εἰσήεσαν· καὶ τῇ σορῷ παραστάντες, ἱκετικῶς τὸν ἅγιον ἐλιτάνευον, ἁμαρτημάτων συγχώρησιν δι' αὐτοῦ λαβεῖν ἐξαιτούμενοι, καὶ τῷ παιδὶ δοθῆναι δεόμενοι ζωὴν μακρὰν καὶ ἀπήμονα, βίου τε εὐμάρειαν, καὶ οἷα εἰκὸς γονεῖς ἐπὶ τέκνῳ αἰτεῖσθαι μονογενεῖ.

VIII. Ὡς οὖν τὴν εὐχὴν τετελέκασι, καὶ τὸ τοῦ ἁγίου κατησπάσαντο λείψανον, εἰς τούπισω πάλιν ἐξήεσαν. Ὧν ἐξελθόντων, τὸ ὕδωρ πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν χώραν ἐπέδραμεν. Οἱ δὲ μεταστραφέντες, καὶ πέλαγος τὴν πρὶν θεασάμενοι τρίβον, τῇδε κἀκεῖσε περισκοποῦντες, τὴν τοῦ τέκνου ζήτησιν ἐπεχείριζον· τὸ D δὲ ἦν ἐν τῇ τοῦ ἁγίου λάρνακι καταλειφθέν· καὶ τοῦτο οὐ τῇ τῶν γονέων λήθῃ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ εὐδοκίᾳ ἐγεγόνει, ἵνα καὶ ἐνταῦθα μειζόνως θαυμαστώσῃ τὸν μάρτυρα.

IX. Ὡς δ' οὖν οἱ γονεῖς τὸ τέκνον οὐχ ηὕρισκον, καὶ ὅτι ἐν τῷ βυθῷ τούτοις ἐπελήσθη ὁ παῖς ἐνενόησαν, τί δεῖ καὶ λέγειν, τούς τε τοῦ πατρὸς θρήνους, καὶ τὰς τῆς μητρὸς οἰμωγάς; Πᾶσαν γὰρ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἑορτὴν εἰς θρῆνον μετεποίησαν. Τί γὰρ οὐκ ἔλεγον; τί δὲ οὐκ ἔπραττον; τῶν ὅσα εἰκὸς ἦν

A pli marmorei, et illic in capsa lapidea repositum martyris corpus sanctissimum et gloriosum. Quod cum e profundo vellent tollere, noctu illic se sistens sanctus, ita edixit: Corpus quidem nolite tollere: hanc autem vobis concedo gratiam, ut singulis annis die certaminis mei per septem dies recedens mare, pedestre iter per aridam ad hunc usque locum præparet. Et sermo opere completus fuit. Ab eo siquidem tempore, usque in hodiernum diem, singulis annis magnum hoc miraculum Deo operante perficitur.

VI. Quid istud miraculo Mosis inhonoratius est? Quid vero Elisei ignobilius et humilius? quinimo nobilius et altius. Ille siquidem virga, et vivus, et semel, mari scisso, gurgitem iter effecit (*a*): alter B vero similiter melote Jordanem secans, semel quoque ipse hoc fecit miraculum (*b*): ambabus aquis post transitum redactis ad suam naturam, nec postea idem operatis. Hic autem quid? Post mortem; et non semel, sed ab eo tempore usque in hunc diem. O miraculum et gloriam martyris! Quantam consecutus est singulis annis die gloriosi sui certaminis! Septem enim dies, sicut antea diximus, secedens infinitum illud pelagus, piis præbet iter transitu facile.

VII. Hoc igitur ita facto, cuncti apud nos religiosi incolæ regionis et cives Chersonis, audita re, ad videndum miraculum properarunt. Cum quibus quidam quoque vir pius una cum pia uxore ex prole mascula, viam ad sacrosancti martyris templum C ducentem summa alacritate peregerunt. Et vero locum assecuti, et miraculum quod adhuc fiebat, intuiti, puerum manu prehendentes, ingressi sunt illud in profundo divinitus ædificatum templnm: atque ad loculum accedentes, suppliciter sanctum rogabant, petentes delictorum veniam per ipsum accipere, darique postulantes puero vitam longam et illæsam, cum facili rerum apparatu, et quæ consentaneum est petere parentes pro filio unico.

VIII. Ut ergo preces finierunt, et sancti reliquias exosculati sunt, retrorsum postea redierunt. Quibus egressis, aqua iterum ad suum locum recurrit. Illi autem conversi, et cernentes pelagus esse quod prius iter erat, huc et illuc circumspiciendo, filii D inquisitionem aggrediebantur: at ille in arca sancti relictus fuerat: idque non oblivione parentum, sed Dei voluntate factum est, ut hic quoque martyrem magis redderet admirabilem.

IX. Cum ergo parentes natum non invenirent, et cogitassent a se fuisse puerum in maris profundo oblivione mandatum, quid opus est dicere et patris lamentationes, et matris ululatus? Omne siquidem illud splendidum festum converterunt in lamentationem. Quid enim non dicebant? quid vero non

(*a*) Exod. XIV. (*b*) IV Reg. II..

faciebant ? ex iis quæ par erat vel ipsum lapidem movere ad lacrymas. Genitrix enim oculis ad mare intensis, et manibus in altum sublatis; hujusmodi voces sancto emisit: Hæ sunt, o sancte, tuæ remunerationes ? Tales tuæ retributiones erga eos qui a te studiose accurrunt ? Sic laborem a me ex quo accessi sumptum remetitus, mercedem mihi reddidisti? Ubinam est filius meus ? Quænam maris bellua viscera nati mei laceravit ? Quis vero vehemens fluctus insurgens,eum vivum,tanquam sepulcrum, operuit ? Quem jam oculis aspiciam ? Pro quo autem orabo ? Quis vero senectutis meæ efficietur baculus ? Cur me, sancte non fecisti sociam esse in morte filii mei; ut quemadmodum ad te accessi manu illum tenens, ita et ulnis eumdem ferens ad inferos infelix descenderem? O mare et profundum, quonam tui sinu meum detinebis filium ? Quomodo autem et eum ales ? Hei mihi, fili miserande, fili ante tempus rapte: fili, qua ratione a meis oculis recessisti ? Quibus pedibus revertar? Quemnam autem instar agni exsilientem contemplabor ?

X. Pater vero rursus manibus os percutiens, lamentabatur his verbis: Quare, o sancte,orbum me liberis repente effecisti ? Cur sic filium meum morte miserrima mori permisisti ? Qua de causa iis quæ speraveram contraria mihi obtigerunt ? Cum hac spe ad te accessimus ? Taliane sunt dona in eos, qui ad martyres cum desiderio adveniunt ? Revera non tu, sed peccatorum meorum procellæ puerum mari tradiderunt. O fili mi, quis tui mortui claudet oculos ?Quis vero te sepeliet ? Quisnam loculus elegantissimum, jucundissimumque tuum teget tabernaculum ? Ah ! prorsus clausit quidem tuos oculos mare sepeliit vero te gurges; et venter piscium tibi conditorium fuit.

XI. Hoc itaque lamento cum parentes plangerent, quidam ex iis qui illuc convenerant, vix tandem persuaserunt illis ut desisterent lamentatione. Atque ab ejulatu parumper cessantes, domum abierunt. Tempore ergo procedente, et advenientibus diebus quibus sancti memoria celebratur, hæc inter se dicebant, recordantes filii sui: Agedum proficiscamur ad sanctum, ut si aliquid reliquiarum filii nostri, quod fieri non potest, remanserit, tollamus,et cum sancto contendamus judicio; vel et forte moriamur illic, mortis pueri participes. Hæc itaque dicentes, nondum finito sermone, profectionem inchoarunt. Cumque accessissent, et ad locum pervenissent, atque retrocessisset mare; Deo sic etiam honorante martyrem, primi in profundum insilierunt, stimulante filii desiderio: eosque sequens multitudo pergebat.

XII. Et cum ad omni cultu dignum martyris

A καὶ λίθον αὐτὸν κινῆσαι πρὸς δάκρυον. Ἡ γὰρ τεκοῦσα, τούς ὀφθαλμοὺς τῷ πελάγει ἐντείνασα [22-24], καὶ τὰς χεῖρας πρὸς ὕψος διάρασα, τοιάσδε τῷ ἁγίῳ ἠφίει φωνάς· Αὗταί σου, ἅγιε, αἱ ἀμοιϐαί; τοιαῦταί σου τῶν πόθῳ πρὸς σὲ προστρεχόντων αἱ ἀνταμείψεις; Οὕτω τὸν κόπον ἀντιμετρήσας ὃν ἀφ' ἧς παρεγενόμην ὑπέμεινα, τὴν ἀντιμισθίαν μοι δέδωκας; Ποῦ μου ὁ παῖς; Ποῖον τοῦ ἐμοῦ τέκνου τὰ σπλάγχνα θηρίον θαλάττης ἐσπάραξεν; Ποῖον δὲ ῥόθιον κῦμα κατεπαναστὰν, ὡς τάφος, ζῶντα τοῦτο [25] ἐκάλυψεν; Τίνα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἄρτι θεάσομαι, Ὑπὲρ δὲ τίνος προσεύξομαι; Τίς δέ μου τοῦ γήρως καὶ βακτηρία γενήσεται; Ἵνα τί με, ὦ ἅγιε, μὴ τῷ τοῦ τέκνου θανάτῳ κοινωνῆσαι πεποίηκας, ὡς ἂν ὥσπερ πρὸς σὲ τοῦτο τῇ χειρὶ κατέχουσα παραγέγονα, οὑτωσὶ κἂν B τῷ ᾅδῃ ἀγκαληφοροῦσα τούτῳ ἡ δύστηνος καταϐέϐηκα. Ὦ θάλασσα καὶ βυθὲ, ποίῳ σου κόλπῳ τὸν ἐμὸν καθέξεις υἱόν; Πῶς δὲ καὶ θρέψεις αὐτόν; οἴμοι τέκνον ἐλεεινὸν, τέκνον πρὸ ὥρας ἀναρπασθέν· τέκνον, πῶς ἔδυς τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν, ποίοις ποσὶν ὑποστρέφω [26]; Τίνα δὲ ὡς ἄρνα ἐπισκιρτῶντα θεάσομαι;

X. Ὁ δέ γε πατὴρ τοιαῦτα πάλιν, τῷ χειρὶ τὴν ὄψιν παίων, ὠδύρετο· Ἵνα τί, ὦ ἅγιε, ἐξαίφνης ἄπαιδά με κατέστησας; Ἵνα τί οὕτως οἰκτίστῳ θανάτῳ τὸ ἐμὸν τέκνον θανεῖν παρεχώρησας; Ἵνα τί τὰ ἐναντία ὧν ἤλπισα μοὶ συνήντησεν; ἐπὶ τοιαύταις πρὸς σὲ παραγεγόναμεν; Τοιαῦται τῶν πόθῳ προσερχομένων τοῖς μάρτυσιν αἱ δωρεαί; Ὄντως οὐ σὺ, ἀλλ' αἱ τῶν ἐμῶν ἁμαρτημάτων θύελλαι τὸν παῖδα τῇ θαλάσσῃ παραδεδώκασιν. Ὦ τέκνον ἐμὸν, τίς σου C τοὺς ὀφθαλμοὺς θανόντα [27] καλύψει; Τίς δὲ ἐνταφιάσει; Ποῖα δὲ σορὸς τὸ περικαλλὲς καὶ τερπνότατον κατακρύψει σου σκήνωμα; Ἢ πάντως ἐκάλυψε μέν σου τοὺς ὀφθαλμοὺς θάλασσα· ἐνεταφίασε δὲ βυθός· καὶ γαστὴρ ἰχθύων σοφός σοι ἐγένετο.

XI. Οὕτω δ' οὖν κοπτομένων τῶν τεκόντων τὸν θρῆνον, τῶν ἐκεῖσε συνελθόντων τινὲς, μόλις ποτὲ τοῦ θρήνου ἀνεῖναι τούτους πεπείκασι. Καὶ δὴ τῆς οἰμωγῆς κἂν πρὸς ὀλίγον παυσάμενοι, οἴκαδε ᾤχοντο. Τοῦ οὖν χρόνου προοδεύσαντος, καὶ τῶν τῆς τοῦ ἁγίου μνήμης ἡμερῶν καταλαβουσῶν, τοιάδε πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἰδίου τέκνου γενόμενοι· Δεῦρο δὴ καὶ πορευθῶμεν πρὸς τὸν ἅγιον, ὡς ἂν εἴ πού τι λείψανον, ὅπερ ἀδύνατον, ὑπελείφθη τοῦ τέκνου ἡμῶν λαϐώμεθα, καὶ τὸν ἅγιον δικασώμεθα, εἴ πως D καὶ θανοῦμεν ἐκεῖσε, τῷ θανάτῳ τοῦ παιδὸς κοινωνήσαντες. Ταῦτ' οὖν εἰπόντες, οὔπω τέλος τοῖς λεγομένοις τεθείκασι, καὶ τὴν πορείαν ἀπήρξαντο. Καὶ δὴ παραγεγονότες, καὶ τὸν τόπον καταλαϐόντες, καὶ τῆς θαλάσσης ὑποχωρησάσης, τιμῶντος τοῦ Θεοῦ κἀνταῦθα τὸν μάρτυρα, τῷ τοῦ τέκνου πόθῳ δακνόμενοι, πρῶτοι τῷ βυθῷ εἰσεπήδησαν· ἐφεπόμενόν τε τούτοις τὸ πλῆθος ἐπήρχετο.

XII. Καὶ δὴ τὸν πάνσεπτον ναὸν καταλαϐόντες τοῦ

VARIÆ LECTIONES.

[22-24] Sic legendum, non ἐκτείνασα, ut ediderat Cotelerius, qui verterat *extensis*, neque enim Græce ἐκτείνειν ὀφθαλμούς dixeris, sed ἐντείνειν, *intendere*, non *extendere oculos*. Cler. [25] al. τοῦτον. [26] Ποίοις ποσὶν ὑποστρέψω. Minus commode conversa sunt hæc apud Surium. Sed nos non solemus in fidem Interpretum inquirere: enitimur melius interpretari. Cot. [27] al. θανόντος.

μάρτυρος, ὢ τοῦ θαύματος! ὁρῶσι τὸ ἴδιον τέκνον ζῶν καὶ φαιδρὸν καὶ ἀλλόμενον. Ὡς δὲ ἐν θαύμασι θαῦμα περιτυχόντες, ἐκπλαγέντες τε τῷ ἐξαισίῳ μεγαλουργήματι, πρῶτα μὲν τὸ θεῖον ἐγέραιρον· ἔπειτα δὲ τὸν μάρτυρα εὐχαριστηρίοις φωναῖς ἐπευφήμιζον· εἶτα τῷ νέῳ ἐπύθοντο, πῶς σέσωσται, τίνος ζωογονοῦντος, τίνος φυλάσσοντος, καὶ τίνος τρέφοντος. Ὁ δέ γε παῖς, τῇ μὲν μιᾷ χειρὶ κατέχων τὴν λάρνακα, τῇ δὲ ἑτέρᾳ δακτυλοδεικτῶν τὸν ἔνδοθεν κείμενον, τοῖς ἐρωτῶσιν ἀνταπεκρίνετο· Οὗτός μου μετὰ Θεὸν καὶ ζωὴ καὶ τροφὴ, καὶ τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ θηρίων ἀμυντήριον ἐγεγόνει· οὗτός με καθ' ἑκάστην ἐτιθηνεῖτο λαμπρότατα.

XIII. Οἱ δ' οὖν τεκόντες, θάμβει καὶ χαρᾷ συσχεθέντες, τῇ τε πίστει πλέον βεβαιωθέντες τοῦ μάρτυρος, δι' οὗ τὸν νεκρὸν νομισθέντα υἱὸν ζῶντα ἀπειλήφαν, τοὺς προτέρους θρήνους εἰς εὐχαριστίαν ἐτρέψαντο, τοιάδε τῷ ἁγίῳ ἐπιβοώμενοι· Ὡς ἀληθῶς ἄρα θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, καὶ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶν, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούων. Ἔσωσας ἡμῶν, Ἅγιε, τὸν υἱὸν, ἀπέδωκας ἡμῖν τὸν οὐκ ἐλπιζόμενον. Ὦ οὐρανὲ καὶ γῆ, καὶ σὺ βυθὲ, ὁ πρὶν ὑφ' ἡμῶν ἐπαρώμενος, ἔκστηθι τῷ ὑπὲρ φύσιν τούτῳ μεγαλουργήματι. Ἵλεως δὲ καὶ αὐτὸς γενοῦ, ἅγιε, ὧν πρὸς σὲ τῇ θλίψει τρυχόμενοι ἐπράξαμέν τε καὶ εἴπομεν· μὴ ἀνταποδώσεις ἡμῖν τὴν τῶν βλασφημιῶν ἀνταπόδοσιν. Τὸν υἱὸν ἀπελάβομεν, τὸν νεκρὸν διὰ σοῦ νῦν ἀναστάντα ἐδεξάμεθα, τὴν τοῦ γήρως βακτηρίαν σῇ βοηθείᾳ πάλιν ἔχομεν. Τί τὰ πολλὰ λέγομεν; τὸν οὐ τριήμερον ἀλλ' ἐνιαύσιον νεκρὸν, καὶ οὐ λίθῳ ἀλλ' ὕδατι καλυπτόμενον, καὶ οὐχ ὑπὸ σκωλήκων, ἃ τῆς τοῦ σώματός ἐστι φύσεως ἴδια, δαπανηθέντα, ἀλλὰ τὸν ὑπὸ ἰχθύων ὡς ἐνομίσαμεν καταβρωθέντα, σῶον διὰ σοῦ ἀπελάβομεν. Εὖγε τῆς χάριτος, εὖγε τῆς δόξης, εὖγε τῆς δυνάμεως καὶ τῆς εὐεργεσίας σου, ἅγιε. Οὕτω τοίνυν τὸν ἅγιον μετὰ δακρύων ἐπευφημήσαντες, τὸν παῖδα ἀράμενοι, οἴκαδε παρεγένοντο, πᾶσι τὸ θαῦμα ἐκδιηγούμενοι.

XIV. Τί οὖν πρὸς ταῦτα καὶ παρισώσαιμεν; τὸν Ἠλίαν φασί ποτε τὸν νεκρὸν ζῶντα υἱὸν τῇ ἰδίᾳ ἀποδοῦναι μητρί· ὃ μέγα τε ὑπάρχει καὶ ὑπερθαύμαστον. Ἀλλὰ καὶ τῷ Ἐλισσαίου ποτὲ, ὡς ἱστοροῦσι, μνήματι, ὑπό τινων ἀνδροφόνων φονευθέντα τινὰ, καὶ ἐν αὐτῷ ῥιφέντα, εὐθὺς ἀνεγερθῆναί τε καὶ ζῆσαι· ὃ μεῖζον τοῦ προτέρου καὶ ἐξαισιώτερον. Καὶ Πέτρος δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἡ τῶν ἀποστόλων κορωνὶς, τὴν πτωχοτρόφον ἐκείνην χήραν Ταβιθὰν θανοῦσαν αὔθωρον προσευχῇ ἐξανέστησεν. Ταῦτα μὲν οὖν θαυμαστὰ καὶ ὑπέρλαμπρα· τὸ δὲ παρὸν θαῦμα, ὅσον τούτων ὑπερανέστηκεν!

XV. Καὶ ὅρα μοι προσέχων τὸ ὑπέροχον τοῦ θαύματος. Ὁ μὲν Ἠλίας, ὡς προέφημεν, ἄρτι θανόντα τὸν παῖδα καὶ οὔπω καταψυχέντα, ἀλλ' εἰσέτι τὸ θερμὸν τῆς φύσεως διασώζοντα, ἐξανέστησεν. Ἡ δὲ τοῦ

A templum pervenissent, o miraculum! vident filium suum viventem ac lætum atque exsilientem. Ut vero in miraculis miraculum offenderunt, obstupescentes super magno eximioque opere, primum quidem Deo honorem dederunt; deinde vero martyrem acclamationibus et gratiarum actionibus prosecuti sunt. Postea adolescentem interrogarunt, quo pacto servatus fuisset, quonam vitam dante, quonam custodiente, et quonam nutriente. Puer autem, una quidem manu tenens arcam, alia vero indicans digito eum qui intus jacebat, interrogantibus vicissim respondit: Hic mihi post Deum et vita, et alimentum, et adversus marinas belluas propugnaculum exstitit: hic me quotidie splendidissime nutricabat.

B XIII. Parentes autem, admiratione ac lætitia detenti, et in fide martyris magis confirmati, per quem filium quem putaverant mortuum, viventem receperant, priores luctus in gratiarum actionem converterunt, taliaque acclamarunt sancto: Quam vere utique *mirabilis Deus in sanctis suis* (*a*), et *voluntatem timentium se faciens, deprecationemque eorum exaudiens* (*b*). Servasti, sancte, filium nostrum; reddidisti nobis quem non sperabamus. O cœlum et terra, tuque gurges prius a nobis exsecrate, obstupesce super hoc naturam excedente magno opere. Esto autem tu quoque, o sancte, propitius, in iis quæ contra te afflictione contriti cum fecimus, tum diximus: ne retribuas nobis conviciorum retributionem. Filium recuperavimus, mortuum nunc per te suscitatum accepimus, baculum senectutis tuo C auxilio iterum habemus. Quid dicimus multa? non triduanum sed annuum mortuum, nec lapide sed aqua obtectum, nec a vermibus juxta corporis naturam consumptum, sed a piscibus arbitrati sumus devoratum, salvum per te recepimus. Euge gratiam; euge gloriam; euge potentiam et beneficium tuum, o sancte. Hoc igitur modo sanctum cum lacrymis et acclamationibus prosecuti, puerum tollentes, revenere domum, cunctis miraculum enarrantes.

XIV. Quid ergo cum his conferemus? Eliam aiunt olim filium mortuum matri propriæ viventem reddidisse (*c*); quod et magnum est et valde admirabile. Sed et referunt, ad Elisei aliquando sepulcrum quemdam ab aliquibus homicidis interfectum D ac in eo projectum, statim resurrexisse ac vixisse (*d*): quod priore majus est atque mirabilius. Et vero inter eos qui ad nos pertinent, Petrus apostolorum vertex, illam pauperum altricem viduam Tabitham mortuam, eadem hora precibus suscitavit ad vitam. Hæc equidem mirabilia sunt et longe clarissima. At præsens miraculum quantum ea exsuperat!

XV. Et vide mihi atque considera miraculi excellentiam. Elias quidem, ut ante diximus, modo mortuum puerum, quique nondum refrixerat, sed adhuc naturæ calorem conservabat, suscitavit. Eli-

(*a*) Psal. LXVII, 36. (*b*) Psal. CXLIV, 19. (*c*) III Reg. XVII. (*d*) IV Reg. XIII.

sæi autem virtus duabus de causis miraculum perfecit; una quidem, ostendens prophetam qui ignorabatur; alia vero, non concedens cædem etiam post mortem. Petrus autem sua virtute, et precibus eorum qui a vidua beneficio fuerant affecti sumptis in auxilium, ipse quoque eam modo defunctam resuscitavit. At sanctus martyr Clemens; o miraculum! non mortuum recentem, sed annuum, vel ut melius dicam, eum qui in unoquoque momento ejusque tenuissima parte moriebatur, puerum conservavit. Et scitis omnes qui rei periculum fecistis, quanto tempore verisimile erat puerum in profundo tam vasto conservari.

XVI. Verum mihi diligenter consideranti, non unum mortuum: sed quanto temporis spatio scimus puerum in aqua suffocari, id tempus repetentes eaque intervalla remetientes, inveniemus tot mortuos a sancto fuisse suscitatos. Quodque est admirabilius, non ab aquarum duntaxat suffocatione, sed et a bestiarum læsione puerum tutatus est. O gratiam! o virtutem quæ utraque ostendit; et aquæ compedes, et belluarum propulsationem. Ad hæc qui dicitis? Nonne hoc miraculum alia superat? Nisi quis nos male accuset, ut illud super miracula prophetica extollentes. Nulla eam ob rem nos macula attinget. Etenim aperte scitis sacrum martyrem in eadem gloria et in iisdem tabernaculis esse cum sanctis martyribus, apostolis, prophetis, ipsisque angelis.

XVII. Sed, o martyrum splendor, et sanctorum decus, primitiæ hierarcharum; vide hunc et nunc præsentem cœtum, pium et Dei amantem, qui a vitæ fluctibus quotidie submergitur; tuis precibus illæsum custodi et serva incolumem; ac dæmones qui instar ferarum immanium insiliunt, animæque nobilitatem devoraturos se esse minantur, intercessionum tuarum jaculo expellas, o sanctissime. At certe et vos, et fidelissima congregatio, huc agite mihi, obsecro: per bona Deoque grata opera nos dignos sancti gratiis, ac donis efficiamus. Et primo quidem charitatem erga Deum et inter nos ipsos sinceram ac imperturbatam servemus; deinde ab omni maledicto, omni mendacio, omni perjurio, nos repurgemus.

XVIII. Ante hæc vero et post hæc eleemosynam faciamus, quæ et magis scit Deum placare, ac propitium reddere peccatis nostris. Quis enim ejus oblitus, regnum Dei possederit? Nemo nostrum prætexat paupertatem, nemo viduitatem, nec liberorum educationem; frigidas has perniciosasque excusationes. Nemo vestrum vidua illa pauperior est, quæ nihil aliud præter pugillum farinæ possidebat, ad hæc alebat liberos, quæ tamen suam aut filii vitam non prætulit misericordiæ (a). Ne *excusemus excusationes in peccatis* (b). *Deus non irridetur* (c). Aspiciamus mente ad

(a) III Reg. XVII. (b) Psal. CXL, 4. (c) Gal. VI, 7.

A Ἐλισσαίου δύναμις δυοῖν εἵνεκα αἰτιῶν τὸ θαῦμα τετέλεκεν· ἑνὶ μὲν, ἀγνοούμενον προφήτην δεικνύουσα, ἑτέρῳ δὲ, μὴ συγχωροῦσα φόνον καὶ μετὰ θάνατον. Ὁ δέ γε Πέτρος τῇ ἰδίᾳ δυνάμει, καὶ τὴν τῶν εὐεργετουμένων παρὰ τῆς χήρας εὐχὴν συνεργὸν λαβόμενος, ἄρτι καὶ αὐτὸς ταύτην θανοῦσαν ἐξανεστήσατο. Ὁ δέ γε ἱερομάρτυς Κλήμης, ὢ τοῦ θαύματος! οὐκ ἀρτιθανῆ, ἀλλ' ἐνιαυσιαῖον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν καθ' ἑκάστην στιγμὴν καὶ ταύτης τῷ λεπτοτάτῳ ἀποθνήσκοντα παῖδα διέσωζεν. Καὶ ἴστε πάντες οἱ πεπειραμένοι τοῦ πράγματος, πόσον εἰκὸς ἦν παῖδα ἐν οὕτω ἀπλέτῳ βυθῷ διασώζεσθαι χρόνον.

XVI. Ἀλλά μοι ἀκριβῶς σκοποῦντι, οὐχ ἕνα νεκρὸν, ἀλλ' ὅσην ὥραν ἴσμεν ἐν ὕδατι παῖδα πνίγεσθαι, τὸν B χρόνον ἀναποδίζοντες, καὶ ταύτας ἀναμετροῦντες, τοσούτους νεκροὺς ἀνεστᾶναι τὸν ἅγιον ἐφευρήσομεν. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστότερον, ὅτι οὐ τῆς τῶν ὑδάτων μόνον πνιγμονῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς θηρίων βλάβης τὸν παῖδα διέσωζεν. Ὢ χάριτος, ὢ δυνάμεως ἀμφότερα δεικνυμένης, καὶ τῷ ὕδατι πέδησις [28], καὶ τῶν θηρίων ἀμυντήριον. Πρὸς ταῦτα τί φατε; Οὐχ ὑπέρκειται τὸ θαῦμα τῶν ἄλλων; Εἰ μή τις ἡμᾶς κακῶς καταμέμψοιτο, ὡς προφητικῶν τοῦτο θαυμάτων ὑπεξαίροντας [29]. Οὐδεὶς ἡμῶν μῶμος τούτου χάριν καθάψεται. Καὶ οἴδατε γὰρ σαφῶς τὸν ἱερομάρτυρα, καὶ ὁσίων, καὶ μαρτύρων, καὶ ἀποστόλων, καὶ προφητῶν, καὶ ἀγγέλων αὐτῶν, ὁμόδοξον ὑπάρχειν αὐτὸν καὶ σύσκηνον.

XVII. Ἀλλ', ὢ μαρτύρων ἀγλάϊσμα, ὁσίων τι ἐγκαλλώπισμα, ἱεραρχῶν ἀκροθίνιον, ἴδε τοῦτο καὶ τὰ νῦν τὸ C παρὸν σύνταγμα, τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλόθεον, καὶ καθ' ἑκάστην ὑπὸ τῶν τοῦ βίου κλυδωνισμῶν καταποντιζόμενον· ταῖς σαῖς λιταῖς ἀβλαβὲς φρούρει τε καὶ περίσωζε· καὶ τοὺς ὡσεὶ θῆρας ἀγρίους ἐπιπηδῶντας δαίμονας καὶ καταφαγεῖν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς ἐπαπειλοῦντας, τῷ τῶν σῶν πρεσβειῶν ἀκοντίῳ ἀποδιώκοις, πανόσιε. Ἀλλ' οὖν καὶ ὑμεῖς, ὦ πιστότατον ἄθροισμα, δεῦτέ μοι παρακαλῶ· δι' ἀγαθῶν ἔργων καὶ θεοφιλῶν ἀξίους ἑαυτοὺς τῶν τοῦ ἁγίου χαρίτων καὶ δωρεῶν ἐργασώμεθα. Καὶ πρῶτα μὲν τὴν πρὸς Θεὸν καὶ ἀλλήλους ἀγάπην, εἰλικρινῆ καὶ ἀθόλωτον φυλαξώμεθα· ἔπειτα πάσης λοιδορίας, καὶ παντὸς ψεύδους, καὶ πάσης ἐπιορκίας, ἑαυτοὺς ἐκκαθάρωμεν.

XVIII. Πρὸ δὲ τούτων καὶ μετὰ ταῦτα, τὴν ἐλεημοσύνην κατεργασώμεθα, ἣ καὶ μᾶλλον οἶδε τὸν Θεὸν θερα- D πεύειν, ἵλεών τε ποιεῖν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Τίς γὰρ ταύτης ἐπιλαθόμενος, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσειεν; Μηδεὶς ἡμῶν προβαλέσθω πενίαν, μηδεὶς χηρείαν, μήτε παιδοτροφίαν, τὰς ψυχρὰς ταύτας προφάσεις καὶ ὀλεθρίους. Οὐδεὶς ὑμῶν τῆς χήρας ἐκείνης πενέστερος, τῆς μηδὲν ἕτερον εἰ μὴ δράκα κεκτημένης ἀλεύρου, καὶ ταῦτα παιδοτροφούσης, καὶ μὴ προτιμησάσης τὴν ἰδίαν ζωὴν, ἢ τῇ [30] τοῦ τέκνου, ὑπὲρ τὸν ἔλεον. Μὴ προφασιζώμεθα προφάσεις ἐν ἁμαρ-

VARIÆ LECTIONES.

[28] f. πέδησιν, [29] f. ὑπεραίροντας. [30] l. τήν.

τίαις. Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. Ἐμβλέψωμεν τῷ νῷ εἰς τὰ ταμιεῖα ἡμῶν· ἴδωμεν εἰ μηδὲν ἡμῖν τῆς ἐφημέρου τροφῆς περισσεύηται. Μὴ μηνῶν κύκλους ἀναμετρήσωμεν, καὶ περιόδους. ἐνιαυτῶν· ἄλλος ὁ τούτων προνοητὴς καὶ μεριμνητὴς, κἂν ἡμεῖς ἀγνοῶμεν. Ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν ἡμετέρων ἐξεταστὰς καταστήσωμεν· καὶ εἰ μὲν μηδὲν ἡμῖν, ὡς προέφημεν, τῆς ἐφημέρου τροφῆς περισσεύει, οἶδεδ ὁ Θεὸς συμπαθεῖν τῇ ἐνδείᾳ δεδουλωμένοις· εἰ δὲ μὴ μόνον βρωτῶν καὶ ποτῶν τὰ ταμιεῖα ἡμῶν βρίθοντα θεασώμεθα, ἀλλὰ καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ τῶν ἄλλων ἃ τοῖς φιλοκτήμοσιν ἕπεται, ἄλλων πεινώντων καὶ ῥιγώντων, γνωσώμεθα ὡς τὸ αἰώνιον καὶ ἀτελεύτητον πῦρ ἑαυτοῖς θησαυρίζομεν. Ἵν' οὖν τοῦτο ἐκφύγωμεν, ταῖς [31] τοῦ Θεοῦ ἐντολαῖς ὅση δύναμις πορευσώμεθα ὡς ἂν τῆς τε τοῦ ἱερομάρτυρος πρεσβείας κατευμοιρήσωμεν, καὶ τῶν ἀποῤῥήτων καὶ αἰωνίων τοῦ Χριστοῦ ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν· χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν (31)

nostra cellaria: videamus an nihil nobis quotidiani alimenti redundet. Ne mensium orbes dimetiamur, et annorum ambitus: alius est eorum provisor et curator, etiamsi nos ignoremus. Nos ipsos constituamus nostrarum rerum inquisitores: et si quidem nihil nobis, ut prius diximus, quotidiani alimenti supersit, novit Deus misericordia affici erga eos qui inopiæ subjecti sunt: sin autem conclavia nostra viderimus, non solum cibis et potibus onerata, sed etiam auro et argento, cæterisque quæ opum cupidos comitantur; cum interim alii esuriant et algeant, cognoscamus, quod æternum ac fine carentem igem nobis in thesaurum recondimus. Ut ergo illum effugiamus, in Dei mandatis pro viribus ambulemus: ut et sancti martyris intercessione fruamur, et ineffabilia æternaque Christi consequamur bona: gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi; cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[31] ἐκφύγωμεν, ταῖς. Interserenda præpositio ἐν, quæ excidit ob similem finem verbi præcedentis.

VARIORUM NOTÆ.

(31) Hactenus in Clementina Opera: quæ utinam omnia haberemus, cum vera, cum ascripptitia. Nescio enim quo fato sub uno Clementis nomine tot apocrypha pullulaverint, veteribus, minusque a nostra memoria remotis temporibus. Periodi Petri, Recognitiones, Disputatio Petri et Apionis, Clementina, Constitutiones apostolicæ, Canones apostolorum, Doctrina Clementis, Sermones de providentia et justo judicio Dei, laudati ab Anastasio Antiocheno, quæstione 96, pag. 526. Ὁ δὲ ἱερὸς, inquit, καὶ ἀποστολικὸς διδάσκαλος Κλήμης, ἐν τῷ Περὶ προνοίας καὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ πρώτῳ λόγῳ τοιοῦτόν τι λέγει· Ὥσπερ δυνατὸν καὶ νῦν ἄνθρωπον (sensus postulat Θεὸν) πλάττειν ἀνθρώπους, κατὰ τὴν προτέραν τοῦ Ἀδὰμ διάπλασιν, οὐκ ἔτι οὕτω ποιεῖ, διὰ τὸ ἅπαξ χαρίσασθαι τῷ ἀνθρώπῳ ἀνθρώπους γεννᾷν, εἰπὼν πρὸς τὴν φύσιν ἡμῶν, τὸ Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν· οὕτω, φησὶ, τῇ παντεξουσίῳ καὶ προνοητικῇ αὐτοῦ δυνάμει, καὶ τὴν τῶν σωμάτων διάλυσιν καὶ τελευτὴν, φυσικῇ τινι ἀκολουθίᾳ καὶ τάξει, τῇ τῶν στοιχείων μεταβολῇ ᾠκονόμησε γίνεσθαι, κατὰ τὴν οὐσιώδη αὐτοῦ θεογνωσίαν καὶ κατάληψιν. Ἤκουσας φωνῆς ἱερᾶς Πατρὸς πατέρων, etc. Hoc est, *Sanctus autem et apostolicus doctor Clemens, in primo sermone De providentia et justo judicio Dei, ejusmodi quid ait: Quemadmodum cum fieri possit, ut et nunc Deus formet homines, juxta primam illam Adami formationem, non tamen amplius ita facit, eo quod semel homini generare homines concesserit, his verbis ad naturam nostram prolatis,* Crescite, et multiplicamini, et replete terram (Gen. I, 28). *Sic, inquit, omnipotente et provida sua virtute, etiam corporum resolutionem ac finem, naturali quadam consequentia et ordinatione, per mutationem elementorum fieri constituit, secundum substantialem suam cognitionem divinam et comprehensionem. Audiisti sacram vocem Patris patrum,* etc. Quibus pseudepigraphis jungendæ Decretales Epistolæ quinque; necnon Apocalypsis Petri, sive *Revelationes B. Petri apostoli, a discipulo ejus Clemente in uno volumine redactæ,* dicitur Epistola Jacobi de Vitriaco episcopi Acconensis ad Honorium III, *Spicilegii Acheriani* t. VIII, p. 382. Uti taceam libros memoratos *Recog.*, I, 17; III, 74, 75, et V, ult. Jam vero citatur noster absque certa voluminis indicatione, per Basilium, cap. 29 libri *De Spiritu sancto;* Dionysium, *De divinis nominibus*, cap. 5, n. 9; Anastasium Ὁδηγοῦ cap. 2, et pseudo-Athanasium tractatu Περὶ ὅρων t. II, p. 42, ac *Disputatione adversus Arium* tom. I, pag. 135. Denique fragmenta Clementi attributa protulimus in testimoniis Veterum, et prima Nota in *Constitut. apostol.*, itemque ad *Recognit.*, lib. I, cap. 24. Nec dubium est quin Clementina multa Clementis Romani, permista cum Clementinis aliis Clementis Alexandrini, contineant libri Florilegiorum theologicorum. Sed ea discriminare, non opis est nostræ, non instituti, qui ad Ignatiana cito gressu properamus. COT.

S. BARNABAS APOSTOLUS

PROLEGOMENA

VETERUM TESTIMONIA DE S. BARNABA ET EJUS EPISTOLA

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth.*, I, 113. Venet., 1765, in-fol.)

I.

CLEMENS ALEX. Στρωμ. lib. II, cap. 6, pag. 445, edit. Oxon.

Merito igitur Barnabas apostolus, *Ex ea quam accepi*, inquit, *parte*, etc., *Epist.* cap. 1.

Εἰκότως οὖν ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας· Ἀφ' οὗ, φησὶν, ἔλαβον μέρους, κ. τ. λ.

IDEM, *ibid.*, cap. 7, pag. 447.

Et Barnabas apostolus : *Væ qui sunt intelligentes apud se ipsos.* Cap. 4.

Καὶ Βαρνάβας ὁ ἀπόστολος· Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς.

IDEM, *ibid.*, cap. 15, pag. 464.

Sed et David, et ante David Moyses, per hæc trium dogmatum ostendunt cognitionem. Hæc quidem Barnabas. Cap. 10.

Ἀλλὰ καὶ Δαβὶδ, καὶ πρὸ Δαβὶδ ὁ Μωϋσῆς, τῶν τριῶν δογμάτων τὴν γνῶσιν ἐμφαίνουσιν διὰ τούτων. Ταῦτα μὲν ὁ Βαρνάβας.

IDEM, *ibid.*, cap. 18, pag. 472.

Mystice profecto Barnabas: *Deus qui universo mundo dominatur*, inquit, *det*, etc. Cap. ult.

Ἀμέλει μυστικῶς ὁ Βαρνάβας· Ὁ δὲ Θεὸς ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, φησὶ, δῴη, κ. τ. λ.

IDEM, *ibid.*, cap. 20, pag. 489.

Non mihi pluribus verbis opus est, si adduxero testem Barnabam apostolicum (erat autem is ex LXX et Pauli adjutor) his verbis dicentem : *Antequam Deo credamus*, etc. Cap. 16.

Οὔ μοι δεῖ πλειόνων λόγων, παραθεμένῳ μάρτυν τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν· ὁ δὲ τῶν ἑβδομήκοντα ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου· κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγοντα· Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, κ. τ. λ.

IDEM, *ibid.*, lib. V, cap. 8, pag. 677.

Ex adverso autem permittit vesci iis, quæ habent fissam ungulam et quæ ruminant; significans, inquit Barnabas, *oportere adhærere iis qui timent Dominum*, etc. Cap. 10.

Ἔμπαλιν δὲ ἐπιτρέπει διχηλοῦν καὶ μηρυκώμενον ἐσθίειν· μηνύων, φησὶν ὁ Βαρνάβας, κολλᾶσθαι δεῖν μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, κ. τ. λ.

IDEM, *ibid.*, cap. 10, pag. 683.

Quin etiam Barnabas, qui et ipse prædicavit verbum una cum Apostolo in ministerio gentium : *Simplicius*, inquit, *vobis scribo, ut intelligatis.* Deinde paulo inferius, jam exhibens manifestius traditionis gnosticæ vestigium, dicit : *Quid eis dicit alius propheta Moyses? Ecce hæc dicit Dominus Deus: Intrate in terram bonam*, etc. Cap. 6.

Ἀλλὰ καὶ Βαρνάβας, ὁ καὶ αὐτὸς συγκηρύξας τῷ Ἀποστόλῳ, κατὰ τὴν διακονίαν τῶν ἐθνῶν τὸν λόγον, Ἁπλούστερον, φησὶν, ὑμῖν γράφω, ἵνα συνίητε. Εἶθ' ὑποβὰς, ἤδη σαφέστερον γνωστικῆς παραδόσεως ἴχνος παρατιθέμενος, λέγει· Τί λέγει ὁ ἄλλος προφήτης Μωϋσῆς αὐτοῖς; Ἰδοὺ τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός· Εἰσέλθετε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, κ. τ. λ.

II.

ORIGENES. *lib.* I, contra Celsum, *num.* 63, *tom.* I. *pag.* 378, *edit. Paris.* 1733.

Γέγραπται δὴ ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ Ἐπιστολῇ .... ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ἰδίους ἀποστόλους Ἰησοῦς, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομωτέρους· *Philocaliæ*, cap. 17.

Scriptum porro est in Barnabæ catholica Epistola :... Apostolos a Jesu fuisse electos, qui improbi erant ut nulli magis. Cap. 5.

IDEM, Περὶ ἀρχῶν, *lib*, III, *cap*. 2, *num*. 4, *tom*. I, *pag*. 140.

Eadem quoque Barnabas in Epistola sua declarat, cum duas vias esse dicit, unam lucis, alteram tenebrarum, quibus et præesse certos quosque angelos dicit : viæ quidem lucis, angelos Dei ; tenebrarum autem viæ, angelos Satanæ. Cap. 18.

Lege sis ejusdem Origenis lib. I Explanat. in Epist. ad Rom. I, 24.

III.

EUSEBIUS, Hist. eccl., *lib.* III, *cap.* 25.

Rufino *interprete.*

Post hæc jam scriptura est, quæ dicitur Actus poli ; sed et libellus qui appellatur Pastoris, et Revelatio Petri, de quibus quam maxime dubitatur. Fertur etiam *Barnabæ* epistola.

Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου Πράξεων ἡ γραφή ; ὅ τε λεγόμενος Ποιμὴν, καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Πέτρου, καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολή. Lege *Nicephorum*, lib. II, cap. 46.

Valesio interprete.

Pro supriis habendi sunt etiam Actus Pauli, et liber Pastoris titulo inscriptus, et Revelatio Petri ; *Barnabæ* item epistola.

IDEM, *ibid.*, *lib.* VI, *cap.* 14.

Rufino *interprete.*

In libris Informationum, ut breviter dicam, universam pariter Scripturam divinam compendiosis dissertationibus explanavit : in quibus ne ea quidem quæ apocrypha a quibusdam habentur præteriit ; ut est Petri Revelatio.

Ἐν δὲ ταῖς Ὑποτυπώσεσι, ξυνελόντα εἰπεῖν, πάσης τῆς ἐνδιαθήκου Γραφῆς ἐπιτετμημένας πεποίηται διηγήσεις· μὴ δὲ τὰς ἀναλεγομένας παρελθών· τὴν Ἰούδα, λέγω, καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς ἐπιστολάς· τήν τε Βαρνάβα καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην ἀποκάλυψιν. Lege *Nicephorum*, lib. IV, cap. 33.

Idem (Clemens) in libris Ὑποτυπώσεων, omnium, ut uno verbo dicam, utriusque Testamenti Scripturarum compendiosam instituit enarrationem ; ne illis quidem prætermissis Scripturis, de quibus inter multos ambigitur ; Judæ epistolam et *Barnabæ*, ac reliquas catholicas epistolas intelligo, et Revelationem quæ dicitur Petri.

Alium locum EUSEBII *ex* Hist. Eccl., *lib.* VI, *cap.* 13, *superius retulimus inter veterum testimonia de Epistolis* CLEMENTIS.

IV.

HIERONYMUS, *lib.* De viris illustribus, *cap.* 6, *cum vetere Græco* interprete.

βαρνάβας Κύπριος, ὁ καὶ Ἰωσὴρ Λευίτης, μετὰ Παύλου τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος καταστιθεὶς, μίαν πρὸς οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιστολὴν συνέταξεν, ἥτις εἰς τὰς ἀποκρύφους γραφὰς ἀναγινώσκεται.

Barnabas Cyprius, qui et Joseph Levites, cum Paulo gentium apostolus ordinatus, unam ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem Epistolam composuit, quæ inter apocryphas scripturas legitur.

Lege Adonem Viennensem, in libro De festivitatibus, *ad* III *Idus Jun.; Notkerum, Freculfum, Honorium Augustod.*

IDEM, *lib.* XIII Comment. in Ezechiel. XLIII, 19.

Vitulum autem qui pro nobis immolatus est, et multa Scripturarum loca, et præcipue Barnabæ Epistola quæ habetur in scripturas apocryphas, nominat. Cap. 8.

Idem HIERONYMUS, adversus Pelagianos, *lib.* III, *cap.* 1, *locum S. Barnabæ de apostolis, laudatum ab Origene, lib.* I contr. Celsum, *perperam citat sub nomine B. Ignatii.*

NICEPHORUS *CP. in fine* Chronographiæ *suæ Epistolam Barnabæ posuerat inter libros Novi Testamenti, quibus contradictum fuit, ut patet ex Anastasii Bibliothecarii versione.*

RECENTIORUM JUDICIA

DE EPISTOLA SANCTI BARNABÆ APOSTOLI.

I.

(J. B. COTELERIUS, *Patres Apostolici*, t. I, p. 5, ed. Amstelodami 1724.)

De vita et nomine Barnabæ. Refertur a B. Luca Josem seu Josephum, Levitam, genere Cyprium exstitisse. Scilicet ea in insula plurimi degebant Judæi: a quibus postea, imperante Trajano, uti discimus per Dionem Cassium in Historia illius imperatoris, Eusebium in *Chronico*, Orosium, lib. VII, cap. 12, atque hujus asseclam, pseudo-Hieronymum, tractatu de locis ex Actis apostolorum, infinita hominum multitudo jugulata fuit, urbsque Salamis, peremptis omnibus incolis, funditus eversa. Dicit etiam Lucas Josem cognomen Barnabæ ab apostolis tulisse (quo significetur υἱὸς παρακλήσεως, id est, *filius consolationis et exhortationis*. Utrumque enim παρακλήσεως denotat; quamvis B. Hieronymo ad Tit. II, 15, magis consolationem quam exhortationem sonet. Tradit quippe sanctus Augustinus, alios verbum παρεκλήθην, psal. CXVIII, 52, vertisse *consolatus sum*, alios *exhortatus sum*. Et utraque versio cernitur in S. Hilario; qui ad ejusdem psalmi versiculum 76, τοῦ παρακαλέσαι reddit *ut exhortetur;* locumque Apostoli II Cor. I, 3, ita effert: *Benedictus Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, Pater miserationum, et Deus omnis exhortationis, qui exhortatur nos in omni tribulatione.* Ubi Vulgata: *Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur et ipsi a Deo*, etc. Sic etiam apud Luciferum, libro. *De non conveniendo cum hæreticis*, hoc modo citatur Apostolus, Hebr. III, 13: *Sed consolamini vosmetipsos*, pro quo Vulgatus interpres *adhortamini*. A Gregorio autem Nazianzeno, in oratione 36, παράκλητος I Joan. II, 1, exponitur παραινέτης, *exhortator.* Multaque similia passim reperies. Denique sanctus Ambrosius in illud psal. CXVIII, 76: *Ut exhortetur me*, ait: *Aliquid codices habent in hoc loco*, ut consoletur me. *Sed etiam in Apostolo legimus exhortationem pro consolatione dictam, et consolationem pro exhortatione.* Ex his duabus significationibus παρακλήσεως, primam in explicando nomine Barnabæ accipiunt, Œcumenius ad Act. IV, 36, dum id nominis vult esse μαρτύριον ἀρετῆς φιλοικτίρμονος et demonstrare παραμυθίαν καὶ οἰκτιρμόν; Notkerus in Martyrologio, tomo VI *Antiquæ Lectionis* Henrici Canisii, ad III Idus Junii,

A scribens: *Ab apostolis Barnabas vel « filius consolationis » est vocatus, pro eo quod cum habuerit agrum, eumque vendiderit, pretium ejus ante pedes apostolorum, ad consolationem pauperum, posuerit;* nec non illi qui in Hieronymo, libro. *De nominibus Hebraicis*, vertunt *filius consolationis*. Ad posteriorem vero etiam significationem adduci potest expositio sancti Chrysostomi, homilia 11 in Acta: Βαρνάβας, ὅ ἐστιν υἱὸς παρακλήσεως, ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἐπωνομάσθη· καὶ δοκεῖ μοι ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰληφέναι τὸ ὄνομα, ὡς πρὸς τοῦτο ἱκανὸς ὢν καὶ ἐπιτήδειος. *Barnabas, hoc est « filius consolationis et exhortationis, » ab apostolis cognominatus est. Et mihi videtur, a virtute nomen assumpsisse, quod ad illud aptus esset ac idoneus*, ad consolandum, nempe, ac exhortandum. Accedit huc veriloquium Hieronymianum: *Barnabas, filius prophetæ*, ait *prophetiæ*, hoc est propheta. Prophetarum scilicet sive doctorum est, adhortari et consolari Dei plebem. Quocirca, Act. XV, 32, habetur: Ἰούδας δὲ καὶ Σίλας καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφούς, καὶ ἐπεστήριξαν. Juxta nostrum interpretem: *Judas autem et Silas, et ipsi cum essent prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres, et confirmaverunt.* Et I Cor. XIV, 3: Ὁ δὲ προφητεύων ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. *Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, et exhortationem, et consolationem.* Vers. 31: Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Ex eadem versione: *Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes exhortentur.*

Hunc Barnabam exstitisse unum ex LXX Domini discipulis comprobari potest testimonio Clementis Alexandrini, cum lib. II *Stromateon*, tum in *Hypotyposibus* apud Eusebium, *Hist. eccl.* lib. I, cap. 12, et lib. II, cap. 1; eamque traditionem sequuntur Epiphanius in fine tom. I, lib. I, *Adversus hæreses*, auctor *Chronici* dicti *Alexandrini*, Dorotheus in *Synopsi*, et ii qui Barnabæ res gestas conscripserunt. Contra objicit Beda in Act. IV: *Mirum quo modo hunc Barnabam, qui postea cum Paulo gentium est ordinatus apostolus, ac post longum ejus contubernium, denuo Cyprum, unde ortus fuerat, prædi-*

caturus rediit, Eusebius, in Historia ecclesiatica, *de numero esse* LXX *discipulorum Domini Salvatoris arbitratur; cum manifeste scribat B. Lucas, eum post ascensionem Domini, ad discipulatum apostolorum venisse: nisi forte putandum est cum prius ita discipulatum Christi secutum, ut necdum renuntiaverit omnibus quæ possidebat: quod utrum evangelicæ doctrinæ convenerit, cuivis facillime patet.* Verum pace viri venerabilis, nec Lucas dicit Barnabam post ascensionem Domini cœpisse credere, nec videtur necesse ut omnes disciuli omnia sua abjecerint: quod quamvis esset, potuit Noster recens hæreditate adeptum agrum vendere, quo pecuniam ad pedes apostolorum poneret.

Cæterum de Barnaba multa narrantur in Novo Testamento: inter alia, Act. XI, 29, 30, quod Christiani Antiocheni miserint eleemosynam ad Hierosolymitanos per manus illius: ex quo factum arbitror, ut Græci in ordinatione magni œconomi dicerent, εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου Βαρνάβα τοῦ ἀποστόλου καὶ γενναιομάρτυρος, *precibus et intercessionibus sancti et celebratissimi Barnabæ, apostoli et generosi martyris*, quemadmodum videre est in Joan. Morini *Sacris ordinationibus* parte II, pag. 115. Reliqua ad apostolum istum pertinentia, vera, fabulosa, et vulgo cognoscuntur, et ad institutum nostrum non valde faciunt: quare ea missa facimus.

Epistola Barnabæ. Venimus ad Epistolam nomen illius præferentem, veteribus laudatam sæpe, desideratam superioribus sæculis, nostro feliciter editam a viris doctissimis Hugone Menardo et Isaaco Vossio. Dubitatur an sit genuinus fetus, an suppositus. Existimatum quidem Clementi Alexandrino, Origeni ac Hieronymo, summis viris, quibus propterea fides facile abrogari non debet, nihil hic fraudis delitescere. At Eusebius, quando *Hist. eccl.* lib. III, cap. 25, Epistolam collocat inter libros spurios, ἐν νόθοις dolum videtur suspicatus: nisi si quis notum volumen eo loci exponat, ut in Amphilochii Epistola iambica ad Seleucam, illud quod non est genuinum sacræ Scripturæ, sive alias auctorem verum titulo præferat, sive ementitum. Certe vix credi potest, quod adeo eximius apostolus *vir plenus Spiritu sancto et fide*[1], segregatus una cum Paulo a sancto Spiritu in opus Evangelii, et collega ejusdem apostoli in gentium apostolatu, ea scripserit quæ in opusculo præsenti continentur: coactas dico allegorias, enarrationes Scripturarum minus verisimiles, fabulas de animalibus, aliaque de quibus postea agemus. Hæc tamen, vix credibilia, non remorata sunt prædictos Clementem, Origenem, Hieronymum: sicut pauci nævi qui honestam faciem Epistolæ a Clemente Romano ad Corinthios Romanorum nomine conscriptæ commaculant, non impedierunt quin tanti ea fieret; quamvis magna, meo quidem judicio, differentia intercedat ratione auctoritatis, Clementem inter et Barnabam, cujus Epistola tantum famæ non est consecuta ac illa Clementis. Ad hæc argumento, quo utitur sanctus Augustinus, lib. I *Contra adversarium legis et prophetarum*, cap. 20, ut apocrypha sub nominibus Andreæ Joannisque scripta exsibilet atque explodat: *Si illorum essent, recepta essent ab Ecclesia*; eo, inquam, argumento in suspicionem illegitimæ prolis venit Epistola, cum jam diu rejecta et ad apocryphas scripturas amandata fuerit. *Apocrypha*, inquit Hieronymus, epist. 7, ad Lætam, *sciat non eorum esse quorum titulis prænotantur.* Quapropter Origenes, qui putavit opus esse Barnabæ, credidit etiam esse canonicum. *Sunt*, inquit ad vers. 24, cap. I Epistolæ ad Romanos, *præterea (sicut in multis Scripturæ locis invenimus) etiam utriusque partis, vel utriusque viæ, fautores quidam et adjutores angeli*, etc., ubi quis non videt alludi ad caput 18 nostræ Epistolæ, de duabus viis, et de angelis utrique viæ præpositis? Jam vero lib. I *contra Celsum* idem Adamantius vocem a Barnaba paulo durius in apostolos prolatam, nequaquam rejicit, imo similibus Scripturæ dictis munit ac firmat, insuperque Epistolam sacram esse innuit, et vocat Catholicam; quo quidem nomine etiam indicatur eam saltem a multis Catholicis fuisse admissam, atque instar catholicarum lectitatam: non solum autem significatur, quod aiunt ex Leontio lib. *De sectis*, actione 2, a cujus opinione nullatenus dissentit Œcumenius, scriptam esse ad omnes generaliter, non vero ad unam gentem. Nam si id tantum declararet ea vox, cui unquam venisset in mentem, Joannis secundam, ad unam domum, et tertiam, ad unum hominem exaratas, in catholicarum censum referre? Prudentius itaque factum ab Isidoro Hispal. lib. VI *Originum*, cap. 2 (nam confutari non meretur sententia Hebedjesu, auctoris Chaldaici, affirmantis in Catalogo librorum, catholicas ideo vocari Epistolas Jacobi, Petri, Joannis et Judæ, quod ab iis apostolis omni charactere et lingua fuerint consignatæ), qui cum prædictum vocabulum posteriori sensu usurparet, catholicas nuncupat Epistolas Petri, non item Jacobi, Joannis, et Judæ: quanquam Judæ et Jacobi generaliores sint prima Petri: unde notatum fuit a quodam scholiaste ad Epistolam Jacobi, ms. Regio 705: Προτέτακται ἡ τοῦ Ἰακώβου Ἐπιστολὴ τῶν ἄλλων, ὅτι τε πρῶτος ἐπίσκοπος ἦν, καὶ ὅτι τῆς Πέτρου καθολικωτέρα· ταῖς γὰρ ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν διεσπαρμέναις ἐγράφη δώδεκα φυλαῖς. Hoc est: *Posita est ante alias* catholicas *Epistola Jacobi; tum quia is primus erat episcopus, tum quia illa universalior est epistola Petri* (prima scilicet); *duodecim quippe tribubus per universum orbem dispersis scripta est* Denique S. Hieronymus, in libro quem *De interpretatione nominum Hebraicorum*, imitatus Philonem ac Origenem,

[1] Act. XI, 24; XIII, 2.

composuit, inter Novi Testamenti libros non statuisset Epistolam Barnabæ, sicut facit, quam ipse cum apocryphis Scripturis legebat, nisi vidisset ita ab Origene fuisse actitatum. Eamdem quoque sententiam deprehendimus in antiqua Stichometria Latina, quæ exstat in duobus libris mss... altero non pridem Puteanorum Fratrum, nunc Christianissimi regis, altero monachorum Sancti Germani. Illic Epistola Barnabæ collocatur post Epistolam Judæ, ante Joannis Revelationem et Actus apostolorum.

Verum in omnia diversa abierat præceptor Origenis, Clemens Alexandrinus, quippe qui opus, quod credit esse Barnabæ, impugnat, licet suppresso, honoris causa, nomine; *Pædagogi* II, cap. 10. Id porro nequaquam commisisset, si ad Canonem pertinere fuisset arbitratus. Ac forte suspicio erit alicui, variasse Clementem, aut se ad multorum opinionem accommodasse, tum cum Scripturarum Canon certos limites nondum acceperat. Si quidem in libris Ὑποτυπώσεων, referente Eusebio *Hist.* lib. VI, cap. 14, una cum Novi Testamenti libris enarraverat Epistolam Barnabæ; quam fortasse pseudepigrapham rebatur, quando confutabat. Sed et Hieronymus, supra citatus de notione vocis *Apocryphum* pro opere falsi tituli; tamen in locis relatis inter veterum Testimonia, Epistolam apocrypham, non pseudepigrapham vult. Quinetiam a Gelasio apocrypha non pro pseudepigraphis duntaxat sumuntur, vel quorum secreti auctores atque incogniti, verum pro omnibus quæ quia notam aliquam mereri videntur, sive suppositionis, sive erroris, sive impietatis, abscondi debent atque ignorari (ἀποκρυφῆς μᾶλλον ἢ ἀναγνώσεως ἄξια, dicit auctor *Synopseos sacræ Scripturæ* creditus Athanasius), nec in publica versari notitia, sicut libri canonici Scripturarum, et ii ecclesiastici Patrum, qui inoffenso pede decurri queunt. Quare inter apocrypha recenset Clementis Alexandrini opuscula, Tertulliani, Cypriani, Arnobii, Lactantii, Eusebii, aliorum, quamvis indubia.

Ex quibus omnibus conficitur, non admodum clarere utrum præsentem Epistolam adjudicare debeamus Barnabæ apostolo, an alteri homini apostolico, qui aut Barnabæ nomen assumpserit, aut Barnabæ fuerit cognominis, prout a primis Christianis nomina apostolorum affectata fuisse docet nos Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. VII, cap. 25. Eo magis inclino, ut censeam non esse apostoli. Quod si quis certiora proferat, gratissimam ille rem faciet. Ego quod nescio scire me non possum profiteri.

Epistola Barnabæ, quando scripta. Dices : Si non est apostoli, quando scripta fuit ? quantæ habenda et habita auctoritatis ? De primo, patet ex Epistolæ cap. 16 datam fuisse post excidium Hierosolymitanum. Liquet etiam ex Clemente Alexandrino, laudatore Epistolæ, ante finem secundi sæculi prodiisse. Sicut autem per primum non bene quis originem illius repeteret, a temporibus excidium mox subsequentibus ; ita male per secundum concluderetur natales ejusdem contigisse, statim antequam Clemens libros suos componeret. An enim necesse fuit, ut ingenii monumentum apocryphum, simul ac e manibus scriptoris exierat, illico ad communem notitiam perveniret, atque a Patribus citaretur? eo præsertim tempore, quo et scribebant, pauci, et qui sua litteris committebant, solos fere in testimonium adhibebant sacros libros : ut non commemorem luctuosissimam voluminum ecclesiasticorum prioribus sæculis exaratorum jacturam. Itaque media via incedendum videtur ; et referendum opus ad tempus quod inter utrumque intercedit ; ita tamen ut ad primum magis accedat : quam rem character dicendi, apostolicam antiquitatem redolens, non obscure significat.

Quantæ auctoritatis. Quantum ad secundam interrogationem, de præsenti tempore nulla oritur difficultas. Constat inter omnes, Epistolam in canone locum non habere. Nec minus constare debet, dignam esse magna veneratione, quæ tantum fuerat ætatis atque existimationis. Si autem consideremus prima sæcula, quando canone diverso utebantur Ecclesiæ ; varia in studia scissi fuerunt Christiani. Id ut intelligatur, observare oportet Scripturarum, quæ aut sacræ sunt, aut tales sunt habitæ a nonnullis, non unam apud sanctos Patres reperiri divisionem. Interdum duplex solummodo fit Scriptura ; canonica, cujus dictator Spiritus sanctus, et apocrypha, cujus auctor homo solus. Ita Hieronymus in *Prologo galeato*, Augustinus, l. II *De doctrina Christiana*, cap. 8, et Isidorus, *Originum* lib. VI, cap. 2. Sic etiam duo genera Scripturarum ponuntur in Eusebio, *Hist. eccl.* lib. III, cap. 3, ὁμολογουμένων καὶ ἀναντιῤῥήτων et τῶν μὴ τοιούτων, in Athanasii seu alterius *Synopsi*, κανονιζομένων et μὴ κανονιζομένων in Cyrilli Hierosolymitani quarta catechesi, τῆς διαθήκης καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένων et ἀποκρύφων καὶ ἀμφιβαλλομένων, in Gregorii Nazianzeni carmine 33, θείων seu γνησίων et παρεγγράπτων seu μὴ γνησίων ; apud Hieronymum epistola 129, et in caput II Epistolæ ad Titum, et Commentario in Psalmos, si tamen hujus libri auctor existimandus est, ad psalmum CXLIX, *ecclesiasticarum* et *apocrypharum* : apud Innocentium papam, epist. 3, cap. 7, *receptarum in canone* ac *repudiandarum*. Aliquando triplex Scriptura perhibetur : canonica, omnino recipienda : apocrypha, penitus rejicienda ; et dubia, inter utramque posita ; ab aliquibus videlicet admissa, repudiata ab aliis ; mista et media inter genuinam ac notham ; veræ proxima, cui contradicitur quidem, honor tamen habetur ut legatur catechumenis ; quam demum licet non eodem in pretio habeant Catholici ac canonicam, ut ex ea fidei dogmata confirment, non ideo quemadmodum apocrypham abominantur, atque e templis eliminant, quinimo cum reverentia excipiunt, ac in ecclesiis ad plebis ædificationem lectitant. Ista edoce-

A mur ab Origene ad Joannis IV, 22; Eusebio, *Hist.* lib. III, cap. 3, 25, 31, et alibi; Athanasio in Epistola Festali, et in *Synopsi divinæ Scripturæ*; Amphilochio in Iambico carmine ad Seleucum, Hieronymo in præfationibus ad Judith, et ad tria Salomonis volumina; Rufino in *Symboli expositione*, et Nicephoro Constantinopolitano in *Canone Scripturarum*. Porro utriusque hujus divisionis membra subdividuntur. In prima, canonicæ Scripturæ, juxta sententiam sancti Augustini, loco citato ex *Doctrina Christiana*, vel ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, vel a pluribus et gravioribus, vel a paucioribus minorisque auctoritatis, vel forte a pluribus at non gravioribus, aut denique forsan a gravioribus sed non pluribus; sicque aut omnimodæ, aut majoris, aut æqualis auctoritatis censeri debent. Quam inæqualitatem auctoritatis Judæis non fuisse inauditam colligo ex Philone, lib. *De vita contemplativa*; Josepho, libro I *contra Appionem*, atque Hieronymo, in præfationibus ad Reges, ad Tobiam, ad Juditham, ad Opera Salomonis et ad Danielem. Ab eodem Augustino, lib. XVIII *De civitate Dei*, cap. 36, duplex canon Scripturarum Veteris Testamenti statui videtur; earum quas Judæi pro canonicis habent, et earum quas Ecclesia: qua de re consulendæ Isidori *Origines*, lib. VI, cap. 1. In eadem prima divisione libri apocryphi gradus similiter obtinent, prout ad veritatem ac pietatem, falsitatem et impietatem magis aut minus vergunt. In secunda pariter divisione, dubiæ Scripturæ, apud Eusebium lib. II, cap. 23; lib. III, cap. 3 et 25, diversitatem accipiunt ex proximitate ad canonicas vel ad apocryphas; cum a pluribus Ecclesiis publice lectitantur, cum ab antiquis doctoribus reperiuntur allegatæ, cumque spuriæ videntur ac de quibus quam maxime dubitatur.

His ita positis, evanescit omnis difficultas. Epistola Barnabæ ab Origene et quibusdam Ecclesiis canonica reputata fuit; a Clemente Alexandrino interdum canonica, interdum dubia, interdum non canonica, seu apocrypha in bono sensu primæ divisionis ab Eusebio dubia, spuria, citata quidem ab antiquis, at melioris notæ apocryphis propinquior: ab Hieronymo apocrypha, seu extra canonem, ad Ecclesiæ ædificationem pertinens: a Nicephoro Constantinopolitano non canonica, non apocrypha, sed cui contradicitur: a nullo apocrypha deterioris notæ, noxa scilicet, hæretica, impia; cujus generis videtur fuisse Evangelium inscriptum nomine Barnabæ; quod in concilio Romano opera Gelasii damnatum est. Vide supra initio notarum in *Constitutiones apostolicas* (1), Indiculum Scripturarum, e bibliotheca Regia depromptum.

Titulus Epistolæ. Restat aliud nihil, nisi de titulo Epistolæ inquirere, ad quos scripta fuerit. Res non magni est momenti. Ut enim præclare Tertullianus: *Nihil de titulis interest, cum ad omnes scripserint apostoli, tum ad quosdam.* Ac forte ἀνεπίγραφος

B semper exstitit; qualem cernimus Joannis apostoli primam. Quod si aliter se res habeat, conjiciam ex tota orationis serie, ad Christianos Hebræos missam, tenaces nimium antiquatæ legis, ad Hebræos inscriptam fuisse. Hincque potuit fieri ut, accepto rumore de Epistola quadam Barnabæ ad Hebræos a se non visa, Tertullianus cap. 20, lib. *De pudicitia*, Epistolam Pauli canonicam ad Hebræos, de cujus auctore ac auctoritate ambigebatur, putaverit a Barnaba fuisse destinatam. Atque hactenus de Epistola.

Antiqua versio. Vetus autem interpretatio barbariem ubique, ubique negligentiam ostendit, estque imperfecta et mutila, tum passim, tum præcipue ad finem, ubi posteriora capita resecantur, forte quia minus docta videbantur interpreti, atque ad mores

C magis pertinentia: igitur omissis iis, paucisque vocibus insertis, colophonem per doxologiam imponit. Suum tamen illi versioni pretium: cui debemus priora capita, cum non paucis emendationibus Græci contextus, ut nihil dicam de antiquitate illius ac simplicitate.

Stichometria. Cæterum ineditam Stichometriam, cujus memini, placuit hic apponere, tametsi mutilam et corruptam; quia non mediocrem fructum afferet legentibus, atque conferentibus cum illa Nicephori Constantinopolitani, cum mss. Bibliorum codicibus, cumque laterculis Scripturarum.

Versus Scripturarum sacrarum.

Genesis. . . . . . . Versus	MMMMD.
Exodus.	MMMDCC.
Leviticum.	MMDCCC.
Numeri.	MMMDCL.
Deuteronomium.	MMMCCC
Jesu Nave.	MM.
Judicum.	MM.
Ruth	CCL.
Regnorum. Primus liber. . . .	MMD.
— Secundus liber. . .	MM.
D Regnorum Tertius liber.	MMDC.
— Quartus liber.	MMCCCC.
(*Excidisse videntur libri Paralipomenon.*)	
Psalmi Davidici.	MMMMM.
Proverbia.	MDC.
Ecclesiastes.	DC.
Cantica canticorum.	CCC.
Sapientia.	M.
Sapientia Jesu	MMD.
Duodecim Prophetæ	MMMCX*.
Osee.	DXXX.

(1) Hujusce *Patrologiæ* t. I, col. 467.

* Numerus generalis cum particularibus non concordat.

Amos.	CCCCX.
Michæas.	CCCX.
Joel.	XC.
Abdias.	LXX.
Jonas.	CL.
Nahum.	CXL.
Ambacum.	CLX.
Sophonias.	CLX.
Aggæus.	CX.
Zacharias.	DCLX.
Malachiel.	CC.
Esaias.	MMMDC.
Jeremias.	MMMMLXX.
Ezechiel.	MMMDC.
Daniel.	MDC.
Machabæorum sic: Liber primus.	MMCCC.
— Liber secundus.	MMCCC.
— Liber tertius.	M.
Judith.	MCCC.
Esdras.	MD.
Esther.	M.
Job.	MDC.
Tobias.	M.
Evangelia quatuor. Matthæus.	MMDC.
— Joannes.	MM.
— Marcus.	MDC.

* Numerus mancus.
** *Anastas. Biblioth. ex Niceph. CP.* MCCCVI.

— Lucas	MMDCCCC.
Epistolæ Pauli. Ad Romanos.	MXL.
— Ad Corinthios prima.	MLX.
— Ad Corinthios secunda.	LXX*.
— Ad Galatas	CCCL.
— Ad Ephesios	CCCLXXV.
(*Deest ad Philipp. et ad Thes.*)	
— Ad Timotheum prima.	CCVIII.
— Ad Timotheum sec.	CCLXXXIX.
— Ad Titum	CXL.
— Ad Colossenses.	CCLI.
— Ad Philemonem	L.
Petri prima	CC.
Petri secunda	CXL.
Jacobi.	CCXX.
Joannis prima	CCXX.
Joannis secunda.	XX.
Joannis tertia	XX.
Judæ	LX.
Barnabæ Epistola.	DCCCL**.
Joannis Revelatio	MCC.
Actus apostolorum.	MMCC.
Pastoris***	MMMM.
Actus Pauli.	MMMMDLX.
Revelatio Petri.	MMLXX****.

*** *Supple* liber.
**** *Al.* CCLXX.

II.

(Hugo MENARDUS, Præfat. ad Epistolam S. Barnabæ anno 1645, curante Luca Dacherio, editam.)

Sanctus Barnabas, natione Cyprius, gente Judæus, tribu Levites, qui et Joseph appellatus unus e septuaginta duobus Christi discipulis fuit, ut docent Clemens Alexandrinus, lib. II *Stromatum*, et Eusebius, lib. I *Hist. eccl.*, cap. 12, et lib. II, c. 1. Agrum quem habebat vendidit, et attulit pretium, et posuit ante pedes apostolorum, ut scribitur Act. IV; una cum sancto Paulo gentium apostolus declaratus est a prophetis et doctoribus qui erant Antiochiæ, Spiritu sancto revelante, Act. XIII. Multas terras et maria obivit, ad Christi fidem disseminandam, multis ac variis exantlatis laboribus. Multas Ecclesias fundavit, inter quas Mediolanensem. De tempore quo passus est, nihil certi statui potest, cum nullus alicujus notæ scriptor antiquus suppetat, qui, de illius morte scripserit, ut notat Baronius. Ferunt quamdam ab eo scriptam esse epistolam, quæ inter canonicas Scripturas non habetur; quam etsi citent Clemens Alexandrinus et Origines tamen inter scripturas dubias, nothas et apocryphas connumeratur, cum nunquam Ecclesiæ auctoritate pro canonica recepta sit. Quod satis experientia constat, et ex Eusebio, lib. III *Hist. eccl.*, cap. 19, qui eam inter scripturas minime germanas recenset. *Inter scripturas minime legitimas annumerantur* Acta Pauli, *et liber qui vocatur* Pastor, *et* Apocalypsis Petri, καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα Ἐπιστολή, id est, *quibus addatur quæ fertur nomine Barnabæ Epistola*. Idem censet divus Hieronymus. lib. *De scriptoribus ecclesiasticis* : *Barnabas Cyprius, qui et Joseph Levites, cum Paulo gentium apostolus ordinatus, unam ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem epistolam composuit, quæ inter apocryphas scripturas legitur* ; et lib. XIII *Commentariorum in Ezechielem*, cap. 43 : *Barnabæ epistola, quæ habetur inter scripturas apocryphas*... Ejusdem sententiæ, est Nicephorus Callistus lib. II, c. 46, et lib. IV cap. 33. Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus in *Canone Scripturarum* eam inter Scripturas Novi Testamenti, ὅσαι ἀντιλέγονται, id est quibus contradicitur, recenset, non vero inter apocryphas. De illa tacet synodus Romana sub Gelasio papa, sola Barnabæ Evangelii facta mentione, quod inter scripturas apocryphas connumerat.

Illius sæpe meminit Alexandrinus, multosque ex ea profert locos, quemadmodum et Origenes, quos omnes in nostris observationibus notivimus : eamque citat sanctus Gregorius Nazianzenus in *Philocalia*. Sanctus Hieronymus in libro *De interpretatione nominum Hebraicorum*, post explicationem eorum quæ reperiuntur in Apocalypsi, interpretatur ea quæ exstant in sancti Barnabæ Epistola, hoc modo : *De Epistola Barnabæ. Abraham, pater videns populum*, etc.

Hi sunt veteres auctores qui de hac epistola scripserunt aut meminerunt. Quæ quidem jure inter scripturas apocryphas a citatis auctoribus connumeratur, tum quia, an Barnabæ sit incertum est, tum quia in ea quædam reperiunfur quæ difficultate minime carent. Siquidem nonnullæ sunt in ea salebræ, ad quas minus cauti offendere possint, quas tamen pro modulo explanavi ; non eo quidem animo, quasi velim eam ab omni nævo pertinacius excusare ; quemadmodum hodie video nonnullos, qui vetera quædam monumenta a se edita, continentia meras nutricularum nænias, seu potius ægroti veteris somnia, quæ ad primum intuitum viris doctis nauseam moveant, tanta animi contentione (quamvis sine ratione) defendere conantur, ut velint ea scriptorum omnium veterum ac recentiorum auctoritati præferri. Nec id movere quemquam debet, quod Clemens Alexandrinus, et Origenes, cum hanc citant epistolam, nunquam eam apocrypham esse dixerint. Siquidem ejusmodi auctores sæpe utuntur apocryphis : ut libro Enoch, Pastoris, Matthiæ Traditionum libro, Petri Apocalypsi, Evangelio Ægyptiorum, et similibus. Unum tamen certum est, hanc epistolam, quæ modo a nobis exit, eam esse quam sanctus Hieronymus, Clemens Alexandrinus, et Origenes olim præ manibus habuerunt ; cum omnes locos ab illis ex ea citatos, in hac quam edimus, epistola, reperire liceat. Et ex nostris observationibus manifestum erit : uno excepto, qui profertur a Clemente Alexandrino, lib. VI *Stromatum*, cum exponens hunc Psalmistæ locum : *Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam*, sic et : Ἐξηγούμενος τὸ ῥητὸν τοῦ Προφήτου, Βαρνάβας ἐπιφέρει· Πολλῶν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν, ἡ δικαιοσύνη, αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ οἱ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. Id est : *Enarrans dictum Prophetæ, Barnabas infer : Cum multæ portæ sint apertæ, quæ est justitia, ea est in Christo, in quam beati sunt omnes, qui sunt ingressi*. Sed puto, aut lapsum esse memoria Clementem Alexandrinum, aut certe locum depravatum, et legendum esse Κλήμης non Βαρνάβας. Nam hic locus habetur in epistola sancti.

Clementis ad Corinthios, ubi idem locus Psalmistæ exponitur : « Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Πολλῶν οὖν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν, ἡ ἐν δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. Id est : « *Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam.* » *Cum igitur multæ portæ apertæ sint, quæ in justitia est, eadem et in Christo est, in quam beati omnes qui intrarunt.* Ex quo loco legendum est apud Clementem Alexandrinum ἡ ἐν δικαιοσύνῃ, et exponendum, *ea quæ in justitia est.* Id etiam patet ex ipso Clemente Alexandrino, lib. I *Stromatum*, ubi idem locus, sed longior, citatur ex eadem epistola sancti Clementis ad Corinthios, nominato tantum sancto Clemente circa finem contextus, paucis verbis mutatis ; hoc modo : « *Hæc est porta Domini, justi intrabunt in eam :* » *Cum ergo multæ apertæ sint portæ in justitia, hæc fuit in Christo, in quam beati omnes qui intrarunt, et iter suum direxerunt in sanctitate cognoscendi potestate prædita.* Αὐτίκα ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ κατὰ λέξιν φησὶ τὰς διαφορὰς ἐκτιθέμενος τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν δοκίμων· « Ἤτω τὶς πιστὸς, ἤτω δυνατός τις γνῶσιν ἐξειπεῖν, ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων, ἤτω γοργὸς ἐν ἔργοις. » Id est : *Jam Clemens in Epistola ad Corinthios his verbis inquit, exponens differentiam eorum qui sunt probati in Ecclesia :* « *Sit aliquis fidelis, sit potens in explicanda cognitione, sit sapiens in discretione sermonum, sit stupendus in operibus.* » Tandem notandum est quosdam existimasse hæc verba Clementis Alexandrini lib. II *Stromatum*, ὁ νόμος ἀπαγορεύει ἀδελφῷ δανείζειν, id est, *lex prohibet fratri fenerari*, etc., citari ex Epistola Barnabæ, quod non ita est : sed paulo ante citantur hæc verba ex Barnaba, quæ in hac Epistola habentur sub finem illius, Ἀμέλει μυστικῶς ὁ Βαρνάβας· Ὁ δὲ Θεὸς ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, φησὶ, δῴη καὶ ὑμῖν γνῶσιν, etc., usque ad illa verba, ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης., etc., quæ sunt ex textu Clementis Alexandrini, qui tandem subjungit, *sufficit hoc dicere, quod lex prohibet fratri fenerari*, quæ quidem verba non exstant in hac epistola, quæ sancto Barnabæ ascribitur. Tenuis quædam difficultas restat circa nomina Hebraica, quæ sanctus Hieronymus profert ex Epistola sancti Barnabæ in libro *De nominibus Hebraicis*. Siquidem unum eorum, nempe *Nahum*, in epistola desideratur : sic enim ait sanctus Hieronymus, *Manasses, oblitus, Nahum, germen*. Sed error obrepsit, et legendum est, *Nave*, ut habetur in hac Epistola, qui fuit pater Josue, juxta Septuaginta ; vel *Nun*, quod idem est secundum textum Hebraicum. Et ratio est, quia *Nahum* non significat germen, sed *consolatorem*, teste eodem Hieronymo, libri citati capite de Jona, et Nahum. *Nahum*, inquit *consolator*, a radice נחם, id est *consolari*. At Nave, seu Nun est germen, juxta eumdem Hieronymum, ejusdem lib : cap. 1 : *Nave, semem, germen pulchritudo,* a verbo conjugationis *Niphal* ינון, id est *germinabit*.

Cum autem hæc unica feratur sancti Barnabæ Epistola, notandum tamen esse putavi, Epistolam sancti Pauli ad Hebræos a Tertulliano, libro *De pudicitia*, sancto Barnabæ attribui, ut clarum est ex ejus verbis : *Exstat enim et Barnabæ titulus ad Hebræos ; adeo satis auctoritatis viro, ut quem Paulus juxta se constituerit in abstinentiæ tenore :* « *Aut ego*

solus, aut Barnabas, non habemus hoc operandi potestatem (I Cor. IX) *:* » *et utique receptior apud Ecclesias Barnabæ epistola illo apocrypho* Pastore *mœchorum. Monens itaque discipulos, amissis omnibus initiis, ad perfectionem magis tendere*; *nec rursus fundamenta pœnitentiæ jacere ab operibus mortuorum :* « *Impossibile enim est, inquit, eos qui semel illuminati sunt, et donum cœleste gustaverunt et participaverunt Spiritum sanctum, et verbum Dei dulce gustaverunt,*» etc., quæ verba legere licet in Epistola Pauli ad Hebræos, cap. VI. Hinc capiendus est Philastrius lib. *De hæresibus*, cap. 60 : *Sunt alii qui epistolam beati Pauli ad Hebræos non asserunt esse ; sed dicunt, aut Barnabæ esse beati apostoli, aut Clementis.* Ubi haud dubie Tertullianum intelligit. Sed de his satis : nunc restat ut de illius argumento, sive subjecto breviter agam.

Epistolæ argumentum, divisio. Cum Judæi quidam ad fidem Christi conversi galaticarentur (ut cum Tertulliano loquar), hoc est, legem Mosaicam una cum Evangelio retinendam esse putarent, idque multis Christianis persuaderent, sanctus Barnabas, sive quis alius, sanctum Paulum imitatus, eorum doctrinam hac epistola convellere conatur, docetque multis Scripturæ locis, ac figuris, legem Moysis jam abrogatam esse, eique Evangelium successisse. Hic est hujus epistolæ scopus ; ad quem nonnulla hic, quæ non sunt προηγουμένου, seu præcipui argumenti, sed veluti secundarii tractatus, ut de adventu Christi, passione, etc., referuntur : nam illius gratia tractantur, cum ad ejus intelligentiam non parum conferant, juxta morem oratorum, qui interdum alio digrediuntur, non inutiliter quidem, cum id plenioris elucidationis gratia facere soleant. Sub finem epistolæ multa docet Christianos, quæ ad vitam recte instituendam plurimum conducunt. Hinc fit, ut hæc epistola in duas partes commode distribui possit : quarum altera est didascalica, quæ multis argumentis docet nullum esse amplius legis Mosaicæ, et Judaicarum cæremoniarum usum:

A altera parænetica, in qua præclara et utila monita salutis et præcepta dantur.

Prior pars epistolæ. Prior pars capita duodecim complectitur. In primo de cessatione sacrificiorum Mosaicæ legis agitur ; in secundo de jejuniorum ejusdem legis abolitione ; in tertio agitur de instantibus, calamitatibus admonenturque fideles ad virtutum studium, quod Judæi suis jejuniis et cæremoniis postponebant ; in quarto tractatur de Christi adventu, missione apostolorum, Christi passione et exaltatione ; in quinto de hominis reparatione disputatur ; in sexto rursus de Christi passione, et de quibusdam illius circumstantiis ; in septimo de antiquatione circumcisionis veteris, et de circumcisione aurium et cordis ; in octavo de escis prohibitis in veteri lege, deque illarum mystica

B interpretatione ; in nono de baptismo et cruce ; in decimo de reprobatione populi Judaici, et gentilium electione ; in undecimo de abrogatione Sabbati Judaici ; in duodecimo de templi Judaici repudiatione ac demolitione, et de templi spiritualis ædificatione.

Secunda pars epistolæ. Secunda pars duobus capitibus absolvitur. In primo agitur de via lucis, hoc est, de iis quæ Christiano agenda sunt ; in altero de via tenebrarum, hoc est, de iis quæ animæ fideli fugienda ac vitanda sunt : tum demum sequitur epilogus.

Hæc autem epistola ab Origene, lib. I *contra Celsum* sub finem, Catholica, id est universalis appellatur : *Exstat sane in Barnabæ catholica epistola*

C *scriptum*, etc., quia non ad unam certam gentem, aut nationem scripta est, sed ad omnes Christianos : ita enim definiuntur catholicæ apostolorum epistolæ, ut manifestum est ex Leontio, lib. *De sectis*, cap. 2 : Καθολικαὶ δὲ ἐκλήθησαν, ἐπειδὴ οὐ πρὸς ἓν ἔθνος ἐγράφησαν, ὡς αἱ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καθόλου πρὸς πάντα, id est, *Catholicæ dictæ sunt, quod non ad unam scriptæ sunt gentem, ut Pauli Epistolæ, sed generaliter ad omnes.*

III.

(Isaacus VOSSIUS, Præfatio ad Epistolam S. Barnabæ, Amstelodami anno 1646 ab ipso editam ad calcem Epistolarum S. Ignatii martyris.)

Aliquot jam sunt anni quod hanc Barnabæ Epistolam, quam ab incomparabili Salmasio acceperam, in lucem emittere decreveram. Sed iter meum obstitit, quominus institutum illud tum temporis perficere licuerit. Dum vero Angliam lustro, alia sese obtulit occasio, qua scriptum illud, quod jam diu lucem merebatur, tandem aliquando divulgaretur. Parabat tum novam Ignatii editionem reverendissimus Hiberniæ primas, Ussurius Armachanus. Illi itaque postulanti et offerenti ut una cum Ignatianis hæc quoque Barnabæ excuderetur epistola, non tantum libenter id concessi, sed etiam

D maximopere gavisus sum, in illas manus incidere antiquissimum istud monumentum, a quibus immensum quantum splendoris mutuari sibi posset. Et nisi ingens isthoc incendium, quod non exiguam partem urbis. Oxoniensis vastavit, omnia quoque exemplaria absumpsisset, pulcherrimam ejus auctoris editionem jamdiu habuissemus. Non defuere tamen in Galia viri docti, qui indignum putabant, scriptum hoc diutius in tenebris latitare. Itaque nuper Hugo Menardus, monachus ordinis Sancti Mauri, novam nobis editionem adornavit. Quin plurimum hoc nomine meritus sit de publico, nemo

est, qui inficias iverit. Plus tamen meruisset, si contigisset illi plura videre exemplaria. Cum enim tota illa editio ex uno promanarit codice, fieri aliter non potuit quin inemendatissima prodiret. Mihi, licet non usque adeo fortuna faverit, ut quisquam invidere debeat, ea tamen contigit felicitas, ut tribus in hoc corrigendo usus sim mss. Primum mihi Florentiæ suppeditavit bibliotheca Medicea, altera duo bibliotheca Vaticana et Theatinorum, qui Romæ agunt. Illorum usum acceptum fero Lucæ Holstenio, viro summo et nunquam non infra merita sua laudando. Quid itaque ope istorum trium codicum præstitum sit, videbit is, qui operæ pretium duxerit, editionem hanc cum altera, quam dixi, committere.

Nescio autem cur quidem opinati sint hanc Epistolam non esse Barnabæ, cum tamen et Clemens, et Origenes, et alii, illam ei tribuant. Offensi sunt, credo, viri docti, quod hic loca quædam S. Scripturæ aliter explicentur, quam explicari debebant. Persuaderi nequeunt, sic potuisse ea capi a viro tantæ auctoritatis, cujus toties sacri libri meminerint, quippe semper Pauli apostoli comes fuerit individuus, et ipse quoque unus e minoribus apostolis. Sed quis a primis illis Christianis omnigenam scientiam et doctrinam expostulet; quis illos non æque hallucinatos existimet, atque eorum nepotes; præsertim in rebus nihil ad fidem pertinentibus? Nunquid et in epistola Clementis, quam nobis dedit vir maximus Patricius Junius, bibliothecarius regius (cui ego tantum debeo, ut plura ei debere non possim), similia occurrunt? Quis enim bono animo concoquere, possit fabellam illam, quam de phœnice narrat, deque pluribus ultra Oceanum mundis? Non puto etiam quemquam velle admittere expositionem istam, ut linteum coccineum Raab meretricis, signum fuerit sanguinis Christi, et alia quædam id genus, quæ non est hujus loci referre. Atqui tamen iste Clemens, pari jure atque Barnabas, dictus est apostolus. Non debent itaque in hoc reprehendere quod in altero excusant. Notum est cuilibet, quam nimium mystice et superstitiose (pene etiam inepte) primi illi Christiani Scripturas sacras sint interpretati. Si itaque et in hoc auctore quædam occurrant quæ eruditis displiceant, dandum id potius moribus veterum Christianorum quam ut putetur scriptum esse suppositium. Sed neque hoc quemquam movere debet, quod Eusebius et Græci posteriores inter ἀπόκρυφα reposuerint Epistolam Barnabæ. Non enim hoc eo factum quod dubitarent de auctore, sed quod non probarent mysticas istas interpretationes multorum S. Scripturæ locorum. Eadem ratione et Clementis Alexandrini, et multa Originis opera, inter apocrypha relata sunt. Neque tamen unquam dubitatum fuit quin genuina essent illa opera. Et certe: si omnia quæ aliquando inter apocrypha habita sint rejicere velimus, rejicienda quoque esset D. Pauli ad Hebræos Epistola, item Judæ apostoli Epistola, et illa Clementis ad Corinthios. Quod quam absurdum sit, quis est qui non videat.

Alii ex stylo et scriptionis genere dixerunt, sese deprehendere epistolam hanc esse spuriam. De Ignatii epistolis idem affirmabant. Sed nimium sane acuti volunt videri, qui talia jactant. Non ita facile est spuria scripta a genuinis distinguere, quam sit nativas gemmas dignoscere ab adulterinis. Cum enim veri lapilli cum fictitiis committuntur et comparantur, tum ut plurimum fucus apparet: ita purpura ad purpuram dijudicatur, ita et in aliis mercibus fit. Sed quid est, unde isti, qui negant epistolas has esse Barnabæ, et Ignatii, isthoc colligere poterint? Nunquid alia eorum scripta viderunt? Non certe. Unde ergo iis innotuit, quo stylo usi sint Barnabas et Ignatius? At inquiunt isti sese nihilominus scire vera esse, quæ sentiant. Si ita est, jam verbum non addam. Pergamus, et videamus, ecquid operæ pretium fuerit ad hanc Epistolam adnotasse.

IV.

(Ex præfatione Editionis Oxoniensis anni 1680.)

Cum in editione Scriptorum veterum ecclesiasticorum versarer, præterire non licuit S. Barnabæ Epistolam, primævæ antiquitatis, argumenti sacri, et auctoris (quod præfert) nomine pariter sacri, commendatissimam. Hæc postquam per plurima sæcula in bibliothecarum pluteis delituisset, revendissimi Userii, Armachani primatis, studio et auspiciis prelo hoc in loco subjiciebatur an. 1643. *Sed urbis Oxoniæ parte magna gravi incendio correpta, typographeum, cum tota supellectile, schedis impressis, et exemplari ipso, conflagravit, ita ut ex clade ista nihil superesset, præter paginas nonnullas, quæ penes correctorem, quantum conjicere datur, fuerant; quasque vir eruditissimus Eduardus Bernadus SS. theol. doctor, et astronomiæ professor Savilianus redemit, mihique benigne communicavit. Paulo post, nempe anno* 1645, *opus ab Hugone Menardo, monacho congregationis S. Mauri, adnotationibus eruditis illustratum, cura confratris Lucæ Dacherii, Menardo morte prærepto, in Lucem Parisiis prodiit. Porro an.* 1646 *illustrissimus D. Isaacus Vossius, luculentissimæ ejus Epistolarum S. Ignatii editioni epistolam hanc adjunxit; et notas, breves quidem, sed eruditas addidit. Demum an.* 1672 *Joan. Bapt. Cotelerius, Societatis Sorbonicæ theologus, Bibliothecæ suæ SS. Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt, Epistolam hanc inseruit, versionemque novam adornavit, notasque laudatissimas apposuit.*

Quæ de opere ipso dicenda supersunt, ut viri magni memoriæ litem, verbis illustrissimi primatis prædicti, quæ flammas evaserant, exhibebo.

JACOBI ARMACHANI DE BARNABÆ EPISTOLA PRÆMONITIO.

« Polycarpi ad Philippenses Epistolam, longe prolixiorem illa quæ habetur typis excusa, apud se Græce scriptam exstitisse, Baronio [2] persuaserat Franciscus Turrianus, Societatis Jesu presbyter. Sed exemplari illius diligentius inspecto, partem ipsius maximam ad epistolam, quæ *Barnabæ* apostoli ferebatur olim nomine, pertinuisse, deprehendit postea Jacobus Sirmondus, ejusdem societatis theologus. Neque aliter habuisse, vel bibliothecæ Vaticanæ, vel cardinalis Columnæi codices, ostendit Petrus Halloixius [3], et ipse jesuita.

« Nempe in primo exemplari, ex quo Columnæus ille codex (qui omnium putatur antiquissimus) et reliqui qui supersunt hodie sunt descripti, librariorum vitio quaternio vel omissus vel transpositus est : cujus defectu factum est, ut in Græcis superstitibus et finem epistolæ Polycarpi desideremus, et principium, Barnabæ.

« Nam longe antiquioribus etiam temporibus, non Ignati solum litteras huic Polycarpi Epistolæ (quod ex fine ipsius liquet) subjectas fuisse, sed simul cum eis et istam Barnabæ : ex illo Hieronymi loco, in libro III *adversus Pelagianos*, blandiente conjectura, ut crederem, pene inductus sum : *Ignatius, vir apostolicus et martyr, scribit audacter : Elegit Dominus apostolos, qui super omnes homines peccatores erant.* Ut enim in posteriore Ignatianarum Epistolarum collectione, cum reliquis præfixæ fuissent Mariæ Castabalitæ nomine inscriptæ litteræ, eas etiam ipsius Ignatii inscripto titulo, in Antonii Melissa [4] productas fuisse animadvertimus : ita etiam in priore illa cum inter Polycarpi et Ignati eidem subjunctas epistolas, etiam illa Barnabæ interposita legeretur ; non mirum si ἁμαρτήματι μνημονικῷ consimili, et eodem modo excusabili, Ignatii nomine citaverit Hieronymus, quod proprie erat tribuendum Barnabæ.

« In ea enim, quam nunc damus, illius Epistola, sententia hæc reperta est : Τοὺς ἰδίους ἀποστόλους τοὺς μέλλοντας κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἐξελέξατο ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους. Quam et ante Hieronymi tempora in eadem exstitisse, verba illa Originis [5] fidem faciunt : « Γέγραπται δὲ ἐν τῇ Βαρνάβα Καθολικῇ ἐπιστολῇ (ὅθεν ὁ Κέλσος λαβὼν τάχα εἶπεν, εἶναι ἐπιῤῥήτους καὶ πονηροτάτους τοὺς ἀποστόλους), ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ἰδίους ἀποστόλους Ἰησοῦς ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομωτέρους. » *Scriptum est sane in Barnabæ Catholica epistola (unde fortasse Celsus occasionem arripuit, ut apostolos infames et nequissimos diceret), quod apostolos suos elegisset Jesus, qui erant omni iniquitate iniquiores.* Ubi *Catholicam* hanc appellat epistolam, quod nulli particulari vel personæ, vel ecclesiæ inscripta ea esset, sed Christianorum fratrum, ubicunque degentium, ipsi universitati. Neque vero mirabitur, Ignatii nomine productum fuisse ab Hieronymo, quod erat Barnabæ ; qui Barnabæ etiam titulo a Clemente Alexandrino laudatum animadverterit, quod Romano Clementi fuerat ascribendum. Is enim citato loco psalmi (*Aperite mihi portas justitiæ, in ipsas ingressus confitebor Domino ; hæc est porta Domini, justi transibunt per eam* [6]), prophetæ dictum hoc a Barnaba sic expositum fuisse ait : Πολλῶν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν, ἡ [ἐν] δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. *Cum multæ portæ sint apertæ ; quæ est justitiæ, ea est in Christo : in quam beati sunt omnes qui sunt ingressi.* Quæ quidem, in Barnaba frustra quæsita, in priore Clementis Epistola (a doctissimo Patricio Junio non ita pridem edita) totidem verbis expressa invenimus.

« Porro duas hasce imperfectas Polycarpi et Barnabæ Græcas epistolas, ex Andreæ Schotti apographo sua manu descriptas vir clarissimus Claudius Salmasius, una cum antiqua Latina Barnabæ versione, ex vetere Corbeiensis bibliothecæ codice a Joanne Cordesio exscripta, Isaaco Vossio, celeberrimi illius Gerardi filio, summæ spei juveni, tradidit : quam cum Græco Barnabæ textu conjunctam, additis etiam eruditis notis, ad prelum ille apparavit. Ut igitur in Sylloges hujus initio, Græcum Polycarpum, posteriore sui parte ex antiqua versione Latina suppletum, exhibuimus : ita et ad ejus finem Barnabam, priore sui parte ex alia vetere interpretatione similiter redintegratum (non sine humanissimi Vossii consensu) repræsentare visum fuit. Ex cujus utriusque collatione mutua est deprehensum, non solum primam Epistolæ partem in exemplari Latino fuisse conservatam, quam defuisse diximus in Græco ; sed etiam postremam vice versa retentam fuisse in Græco, quæ aberat a Latino, atque in intermediis præterea, nonnulla habere Græcum quæ desunt in Latino [7], et Latinum rursus quæ non reperiuntur in Græco ; cujus generis ea sunt, quæ in utroque contextu uncis includenda curavimus.

« Ex duobus autem præcipuis membris tota hæc constat Epistola : quæ in contextu Græco hac inter se transitione connexa videmus. Ταῦτα μὲν οὕτως. Μεταλάβωμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἑτέραν γνῶσιν καὶ διδαχήν· ubi pro μεταλάβωμεν, alii μεταβάλωμεν, Patricius Junius noster μεταβῶμεν legendum conjicit. In priore autem parte sententia hæc longe ante præcesserat : Ἔχεις καὶ ἐν τούτῳ τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν, quam

[2] Baron., *Notat. in Martyrolog. Rom*, Januar. 26. [3] P. Halloix. *Notat. in Vit. Polycarpi, cap.* 46, 47. 48. [4] Meliss. lib. II, serm. 49. [5] Origen. *contra Celsum*, lib. I, p. 50. [6] Psal. CXVIII, al. CXVII, *v.* 19, 20. [7] Inter quæ et illud, a Clemente Alexandr. V *Stromat.* citatum : Ἁπλούστερον ὑμῖν γράφω, ἵνα συνίητε.

vetus Latinus interpres suo loco motam huc transtulit, totius Epistolæ epilogum hunc satis inconcinnum statuens. *Hæc autem sic sunt. Habetis interim de majestate Christi, quomodo omnia in illum, et per illum facta sunt. Cui sit honor, virtus, gloria, nunc et in sæcula sæculorum.* Secunda Epistolæ parte penitus prætermissa : quam idcirco, Latina eruditissimi Gerardi Langbaini versione, in hac editione locupletandam curavimus.

« Ab hac vero *duarum viarum* distinctione pars ista ducit exordium : Ὁδοὶ δύο εἰσὶ διδαχῆς καὶ ἐξουσίας· ἥ τε τοῦ φωτὸς, καὶ ἡ τοῦ σκότους. Διαφορὰ δὲ πολλὴ τῶν δύο ὁδῶν· ἐφ' ἧς μὲν γάρ εἰσι τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ἧς δὲ ἄγγελοι τοῦ Σατανᾶ. Ad quæ verba respexisse Origenem non est dubium, in libro III Περὶ ἀρχῶν, cap. 2, ita scribentem : *Eadem quoque Barnabas in Epistola sua declarat, cum duas vias esse dicit, unam lucis, alteram tenebrarum : quibus et præesse certos quosque angelos dicit : viæ quidem lucis, angelos lucis, tenebrarum autem viæ angelos Satanæ.* Etsi enim in priore quoque Epistolæ parte (uti etiam in pseudo-Clementinis Constitutionibus [8], quarum auctorem, ut ex Romano Clemente, Ignatio, et aliis alia, ita quæ de duabus vitæ mortisque viis fusius enarrat, ex hac ipsa Barnabæ epistola intervertisse, vel prima facie legenti constabit) *duarum viarum* facta sit mentio, hoc tamen tantum in loco, angelorum lucis et Satanæ, iisdem præfectorum, occurrit commemoratio. Adde quod et Satanæ ipsum nomen ab Hieronymo, in fine libelli *De nominibus Hebraicis*, inter ea recensetur, quæ ex Epistola Barnabæ sunt selecta, nec in priore tamen hujus Epistolæ parte uspiam exstat, in qua reliqua omnia sunt reperta : si modo *Nave* (quo nomine Jesu, sive Josue patrem Græci indigitant) pro *Nahum* reposueris ; quem librarii temeritate hic fuisse infultum, *germinis* adjuncta interpretatio satis evincit. Cum Nahum sit *consolator*, Nave vero, *semen, germen*, vel *pulchritudo* : uti jam prius in eodem libro exposuerat ipse Hieronymus [9].

« Longiorem quoque hanc fuisse Epistolam, Στιχομετρία illa satis indicat, quam Latinis (nam Græca editio hic est mutila) ex Nicephori patriarchæ Constantinopolitani *Chronographia*, tradidit Anastasius, Romanæ Ecclesiæ bibliothecarius. In qua, ut septem Catholicæ (quæ vocantur) Jacobi, Petri, Joannis et Judæ Epistolæ, 1300 versibus, ita et hæc Barnabæ, 1306 comprehensa fuisse dicitur. In posteriore denique Epistolæ parte reperta ista sunt, a Clemente Alexandrino, in libro II *Stromatum*, ex Barnaba citata : Ὁ δὲ Θεὸς ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, δῴη καὶ ὑμῖν σοφίαν καὶ σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ὑπομονήν. Γίνεσθε οὖν θεοδίδακτοι, ἐκζητοῦντες τί ζητεῖ ὁ Κύριος ἀφ' ὑμῶν. Ἵνα εὕρητε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τούτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσε. Ubi postrema illa, ex Barnabæ nostri contextu, ita sunt restituenda : Ἵνα σωθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Τούτων ἐπιβούλους (vel ἐπιβόλους, ut emendat Sylburgius,) ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσε, idem sc. Barnabas ; sub ipsius Epistolæ clausulam, paulo post, eos ad quos scribit, ita salutans : σώζεσθε, ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης. Ut tum ex principio, tum ex, fine manifeste deprehensum appareat, posterius membrum hoc (utcunque a Latino interprete silentio prætermissum), ejusdem corporis partem esse, cujus et primum.

« Ad totius vero Epistolæ auctorem et auctoritatem quod attinet, idem ille Clemens (ut de discipulo ipsius Origene nihil dicam) et auctoris Barnabæ, et auctoritatis apostolicæ, eam fuisse credidit. In libro enim illo II *Stromatum*, alia postea testimonia ex ea producens, hac utitur præfatione : Ὅπως δ' ἡμεῖς τοῦ διαβόλου τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰς τὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ψυχὴν ἐπισπείρειν φαμὲν, οὔ μοι δεῖ πλειόνων λόγων, παραθεμένῳ μάρτυν τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν (ὁ δὲ τῶν ἑβδομήκοντα ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου) κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγοντα. *Quomodo autem nos diaboli operationes, et spiritus immundos in peccatoris animam seminare dicamus, non mihi pluribus verbis opus est, si adduxero testem Barnabam apostolicum* (*erat autem is ex Septuaginta, et Pauli adjutor* [10]) *his verbis sic dicentem*. Et in V : Βαρνάβας, ὁ καὶ αὐτὸς συγκηρύξας τῷ Ἀποστόλῳ κατὰ τὴν διακονίαν τῶν ἐθνῶν τὸν λόγον. *Barnabas, qui ipse quoque in gentium ministerio prædicavit verbum una cum apostolo Paulo.* Neque *apostolici* solum, sed etiam *apostoli Barnabæ* nomine, in II *Stromatum* libro, eamdem epistolam laudat : ejusdemque, non minus quam reliquarum Scripturarum canonicarum, in libris *Hypotyposeon* contractas explicationes exhibuit [11].

« *Barnabas Cyprius, qui et Joseph Levites, cum Paulo gentium apostolus ordinatus, unam ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem Epistolam composuit, quæ inter apocryphas scripturas legitur*, ait in *Ecclesiasticorum scriptorum Catalogo* B. Hieronymus, et libro XIII *Commentariorum in Ezechiel*, cap. 43. *Vitulum* inquit, *qui pro nobis immolatus est, et multa Scripturarum loca, et præcipue Barnabæ Epistola, quæ habetur inter Scripturas apocryphas, nominat.* Utrum vero ex propria mente ab *apostolo ad ædificationem Ecclesiæ compositam* hanc fuisse Epistolam ille dixerit, ex aliorum autem sensu in apocryphorum classem conjecerit, exquirant alii : in eam certe sententiam propendisse illum aliquando, ex *Nominum Hebraicorum* libello colligi posse videatur ; in quo, cum reliquis Novi Testamenti Scripturis, etiam Barnabæ istam Epistolam conjunctam ab eo fuisse cernimus.

[8] *Constitut. apostolic.* lib. VII, cap. 1, 2, et deinceps. [9] Hieron. *De nominib. Hebraic.*, in Exodo. [10] Idem etiam affirmat in libro VII *Hypotyposeon* (apud Euseb., lib. II Hist., κεφ. α'). [11] Ἐπιτετμημένας πεποίηται διηγήσεις Euseb. lib. VI *Hist.*, κεφ ιγ',ιδ'.

« In illa Nicephori Constantinopolitani patriarchæ Στιχομετρίᾳ, quam Latinis Anastasium Romanæ Ecclesiæ bibliothecarium tradidisse diximus, a Novi Testamenti apocryphis quidem scriptis separatur, sed inter ea *quibus contradicitur* (ut et Apocalypsis Joannis) recensetur. In altero vero Indiculo, quem Anastasii Nicæni in S. Scripturam Quæstionibus subjectum vidimus, una cum apocryphis simpliciter adnumeratur: et ipsius Hieronymi in *Prologo galeato* suffragio accedente, et universalis Ecclesiæ simul judicio, quæ Barnabæ scriptum nullum in sacrum Canonem unquam admisisse comperta est Montani enim spiritu afflatus fuit Tertullianus [12], cum epistolæ ad Hebræos Barnabæ affixit titulum: et altera hæc, ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολή, ab Eusebio [13] non solum inter scripturas *quibus contradicitur*, sed etiam inter *nothas* collocatur. Ut hic etiam locum habeat, quod de aliis ejusdem generis ab Augustino [14] est dictum. *Hæc scripta castitas Canonis non recepit: non quod eorum hominum, qui Deo placuerunt, reprobetur auctoritas; sed quod ista non credantur ipsorum esse.*

« Quanquam non longe post ipsius Barnabæ tempora exaratam fuisse hanc Epistolam, tot illa a Clemente Alexandrino (qui proximo post apostolos sæculo claruit) ex ea, in *Stromatum* libris, laudata testimonia, fidem faciunt. Quibus et illa ejusdem in *Pædagogo*, lib. II, cap. 10, adjungere liceat: Καὶ τὸν μὲν λαγὼν κατ' ἔτος πλεονεκτεῖν φασι τὴν ἀφόδευσιν, εἰς ἀριθμοὺς οἷς βεβίωκεν ἔτεσιν ἴσχοντα τρυπάς· Quæ ex istis Epistolæ hujus mutuatum eum fuisse, monuit me D. Petrus Turnerus, Savilianus in Academia Oxoniensi matheseos professor eruditissimus: Ὅτι ἡ λαγῷος κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη, ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρυπάς. Sed et aliquam hic præferunt vetustatis speciem, ipsarum apocrypharum scripturarum, quarum jam diu in Ecclesia obsolevit memoria, citationes non paucæ: inter quas et illam fortasse quis annumeraverit: *Regna in terris decem regnabunt: et resurget retro pusillus, qui deponet tres in unum*; licet ea Danielis capitulo VII, uti olim in LXX Interpretum editione legebatur, desumptam fuisse ego quidem existimaverim: cum Theodotionis interpretatio, quam in Daniele, altera illa Postbabita, Ecclesiam postea recepisse confirmat Hieronymus [15], hanc nobis hodie lectionem exhibeat: Δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται, καὶ ὀπίσω..... »

Reliqua desiderantur: quid autem eruditissimus, Hiberniæ juxta et melioris litteraturæ primas, de epistolæ hujus auctore senserit, quanquam non ex dictis liquido appareat, indicia tamen sunt satis clara quæ fidem faciant, propendisse eum in hanc sententiam, ut crederet opus hoc scriptori ignoto deberi. Esto ergo huic operi aliena manu S. Barnabæ nomen appositum: aut, si libeat, Epistolam hanc consolatoriam (*quæ sæpius dicitur ideo scripta, ut lectores* lætos faceret), *ex argumenti designatione, ab auctore ipso*, Barnabas, *sive* consolator, *appellatam; eo fere modo quo liber Salomonis* Coheleth, *sive* Ecclesiastes, *dicitur; aut Hermæ opus* Pastor *inscribitur. Quidquid sit, necesse est ut fateamur, optima fide scriptorem hunc usum fuisse; non alienos, imo non aliquos, captavisse titulos; hoc vero solum sibi arrogasse, ut ceu e fidelium grege minimus aliquis, unus ex illis, frater fratribus salutaria monita proponeret, per omnia orthodoxus et apostolorum, præsertim S. Pauli, vestigiis insistens: ut si non laborum et itinerum, saltem dogmatum participem ubique agnoscamus. Interea animadvertendum, Historiam Jobi, Ruth, Estheris, et Paralipomenon, aliosque ex libris in Hebraicum Canonem receptis, quod pariter obtinet in Epistola ad Hebræos, auctorum nomina minime præferre, et tamen de illorum fide nulla est controversia. Interim dispiciendum videtur, an nos hac tempestate rectius de Epistolæ hujus auctore possimus judicare, quam qui proximo vixerint sæculo. Clemens Alexandrinus, atque Origenes, qui S. Barnabæ ascripsere. Porro adnotandum, scripto alicui non ideo statim fidem omnem abrogari, si de ejus auctore aliquando fuerit dubitatum, aut si ipsum per aliquod tempus delituerit. Norunt eruditi hæc ipsa scriptis quibusdam in Canonem nunc et olim receptis accidisse*; *et quæ de S. Barnabæ epistola refert Eusebius, eadem eum non modo de S. Joannis Apocalypsi et S. Judæ et catholicis omnibus Epistolis, sed etiam de illa ad Hebræos, quæ nunc S. Paulo ascribitur, licet olim S. Barnabæ imputaretur, retulisse.*

Constat Epistolam hanc, quæ fere tota est in Synagogæ ritibus, et sanctarum Scripturarum mysticis sensibus evolvendis, ad rudis vulgi captum minus accommodatam, et proinde verisimile est a lectione ejus publica Ecclesiam post tempus aliquod abstinuisse: quod et hodie factum de nonnullis reconditioris argumenti periochis quæ in sacro Canone continentur. Hoc vero fidenter dixerim, Epistolam hanc quo penitius intelligetur, eo acceptiorem futuram, et ad sacrarum Litterarum, nec non antiquissimorum Patrum cognitionem plurimum facturam. Quanquam enim perpetuus Veteris Instrumenti ad Messiam respectus nobis quasi per transennam ex Chaldæi Paraphrastis stricturis, scriptorum Talmudicorum, Rabbinorumque malignis interpretamentis compareat: olim tamen quando in omni Synagoga hebdomadatim non lectæ tantum, sed et enarratæ erant Scripturæ; Midrasch iste mysticus, sive evangelicus Veteris Instrumenti sensus, non minus omnibus innotuit quam ipse sacer textus: et proinde non minus idonea suppeditabat argumenta ad convincendos Judæos, quam ea quæ ex disertissimis sacrarum Litte-

[12] Tertuliam. *De pudicitia*, cap 20, et ex eo, Hieronym., *Catalog. script. ecclesiast. In Paulo.* [13] Euseb., lib. VI *Histor. ecclesiast.* κεφ. ιϐ'. ιδ'. Id *ibid.*, l. III, κεφ. κε'. [14] Augustin., *De civitat. Dei*, lib. XVIII, c. 38 [15] *Præfat. in Daniel.*

rarum vocibus fuissent deducta. Hinc factum est, quod Dominus noster et ejus apostoli, fere passim adversus Judæos exinde argumenta deprompserint; et si forte aliqua apud auctorem nostrum occurrant quæ longius petita videntur, illa ipsa, aut eorum saltem vestigia in Epistolis Paulinis quis poterit reperire.

Sed nolumus pertinaci nimis patrocinio. S. Barnabæ, aut quicunque Epistolæ hujus auctor demum A *fuerit, invidiam facere ; ne iniquum petendo, eo quod æquum est excidamus. Modica sunt que in ejus gratiam poscimus, nec, ut puto, facile recusanda : ut nimirum si non ipsi, saltem annis ejus honos habeatur : si non apostolum agnoscamus, eum tamen ceu Patrem revereamur : et demum, si non in Canonem illum recipiendum ducamus, saltem in classicis scriptoribus, pro dignitate quam olim obtinuit apud Ecclesiæ scriptores antiquissimos, numeremus.*

V.

(D. LE NOURRY, *Apparatus ad Bibliothecam maximam vet. Patr.*, Paris. 1703, in-fol., p. 38.)

ARTICULUS PRIMUS.

Analysis Epistolæ S. Barnabæ.

Auctor hujus Epistolæ, præmissa eorum ad quos scribit brevi salutatione, laudat illorum fidem, charitatem, aliaque, quibus repleti erant, Spiritus sancti dona. Nulla vero alia ratione animum se ad scribendum appulisse profitetur, nisi ut fidem illorum perfectiorem redderet, ostenderetque Deum ideo prophetas suo Spiritu afflasse, ut fœdus novum, Incarnatione Filii sui ineundum, omnibus prænuntiarent. Hinc ille argumentum suum aggressus, ex eorumdem prophetarum oraculis Christum Dominum jure merito legis Mosaicæ abrogasse sacrificia, nullaque alia, quam spiritus et cordis postulare demonstrat. Quamobrem illos sollicite admonet, ab iis caveant, qui legem Moysis et Christi simul observandam esse docerent. Ideo vero illam rescissam esse probat: *ut dilectio Jesu consignetur in cordibus vestris in spem fidei illius;* hisque tribus virtutibus, *meditemur timorem Dei, et custodiamus mandata illius.* Subinde aliis prophetarum locis planum utique facit Christum ideo carnem induisse, mortemque obiisse, ut, mortis imperio destructo, mundum sanguine suo redimeret. Quod Judæi cum credere noluerint, voluit ille Evangelium suum omnibus gentibus ab apostolis prædicari. Addit Christum et six ex Patris præcepto, sicuti prædictum fuerat, lubens mortuus sit, ipsum tamen verum esse Dei Filium. Explicat deinde quomodo prophetæ et verbis et figuris significarint Christum in passione aceto et felle potandum, purpura induendum, spinis coronandum ; sed hæc omnia surdis Judæorum auribus decantata. Inde autem colligit aures cordis circumcidendas, docetque circumcisionem Judæorum antiquatam, Mosaicasque leges, quibus cibi nonnulli prohibebantur, spirituali sensu intelligendas. Post hæc ostendit ab iisdem prophetis insuper prænuntiatum fore ut Judæi nec Christi baptismo ablueruntur, nec crucem ejus agnoscerent, atque ob ejusdem Christi ab illis ejuratam divinitatem exhæredes facti, in eo- B rum locum adoptati Christiani subrogarentur. Denique postquam de Sabbati celebratione, Dominicæ diei institutione, templi Hierosolymitani destructione, Deique in cordibus nostris habitatione disseruit, primam claudit Epistolæ partem.

In secunda, quæ brevior est, stylum ad informandos Christianorum mores convertit ; duasque eapropter demonstrat esse hominum vias. Et priorem quidem, cui angeli præsunt, quæque *via lucis* dicitur, cum explicat, ibi quid Christianus agere, quid fugere debeat, omnium oculis subjicit. Posteriorem vero, quæ *subest angelis Satanæ, et via tenebrarum* cognominatur, explanando palam ille facit quæ sint vitia, et mala opera, quibus inquinata anima pœnis inferni addicitur. Postremo ut imperatis divinis morem gerant, adhortatur, C comprecaturque ut sui meminerint apud Deum, cujus in gracia ut semper maneant, expetendo, Epistolæ coronidem imponit.

ARTICULUS II.

Hanc epistolam eamdem esse, quæ ab antiquissimis Ecclesiæ Patribus laudatur.

Constat Epistolam hanc eamdem esse, quam ab antiquissimorum Ecclesiæ temporum Patribus Barnabæ nomine citatam fuisse ex eorumdem testimoniis planum fit. Id autem vel ex sola Clementis Alexandrini auctoritate invictissime demonstratur. Quos enim ex ea locos protulit, ii ex Epistolæ initio, ubi Græca verba deleta, atque ex medio, ac tandem ex fine, ubi Latina interpretatio deficit, excerptos esse manifestissimum est. Erravit igitur D Moynius [16], Calvinianæ sectæ olim Rothomagi minister, qui posteriorem hujus Epistolæ partem nec ejusdem scriptoris, nec ejusdem styli ac priorem videri arbitratus est. Hanc quippe ipsam partem, præter memoratum Clementem ab Origine Gregorioque Nazianzeno eodem Barnabæ nomine citatam legimus.

ARTICULUS III.

De auctore hujus epistolæ antiquorum scriptorum opiniones.

Tota igitur de hac Epistola difficultas in eo ver-

[16] *Varia sacra.*

satur, utrum a Barnaba apostolo, cujus præfert nomen, vere profecta sit. Non una siquidem ea de re antiquorum Ecclesiæ Patrum fuit sententia. Posteriores vero scriptores in plures magisque diversas opiniones abierunt. Clemens etenim Alexandrinus nullus unquam dubitavit eam verum genuinumque fetum esse Barnabæ, quem apostolum, virum apostolicum, unum ex septuaginta, et Pauli adjutorem appellat. Hæc videre est in illius *Stromatum* libris secundo, quinto et sexto [17]. Clementi autem præceptori suo subscripsit Origines : ac postea Gregorius Nazianzenus Origenis ipsius verba transcribendo, in eadem quoque opinione se fuisse haud obscure significavit.

Verum adversus Clementem pugnare videtur Eusebius [18]; quandoquidem ubi de ejusdem Clementis Operibus sermonem instituit: *In iisdem*, inquit, *libris affert testimonia Scripturarum, quæ a nonnullis repudiantur, nempe ex* Sapientia *Salomonis, item ex Epistola Clementis ac Barnabæ*. Et paulo post [19]: *Idem in libris* Ὑποτυπώσεων *omnium, ut uno verbo dicam, utriusque Testamenti scripturarum compendiosam instruit narrationem, ne illis quidem prætermissis scripturis, de quibus inter multos ambigitur, Judæ Epistolam, et Barnabæ, ac reliquas catholicas Epistolas intelligo*. Tum denique ex sua sic ipse sententia pronuntiat [20]: *Pro spuriis habendi sunt etiam Actus Pauli... Barnabæ item Epistola*. Unde intelligas Eusebium, quorumdam antiquiorum vestigiis inhærendo, Epistolam Barnabæ pro spuria habuisse. Hieronymus vero [21] illam *inter Scripturas apocryphas amandat*. Uterque porro Nicephorus, Constantinopolitanus scilicet atque Calixtus, Eusebii verba sensumque expressit : sed quænam sit Eusebii ac Hieronymi de apocryphorum definitione opinio, adhuc est in controversia.

ARTICULUS IV.

Sententia recentiorum.

Quantum ad recentiores. Hugo Menardus, Benedictinæ gentis monachus, de hac Epistola sic sentit [22] *Jure*, inquit, *inter scripturas apocryphas a citatis auctoribus connumeratur ; tum quia an Barnabæ sit, incertum est ; tum quia quædam reperiuntur , quæ difficultate minime carent* ; *siquidem nonnullæ sunt in ea salebræ, ad quas minus cauti offendere possint*. Nec ulli, subdit, mirum esse debet, quod illa nec a Clemente, nec ab Origene apocrypha censeatur, *siquidem hujusmodi auctores utuntur apocryphis*. Fluctuat animo Cotelerius, summisque se ait difficultatibus præpediri quominus Barnabæ eam attribuat, quam tamen illi omnino abrogare non audet. Re autem perpensa, in hunc concludit modum : *Ego magis inclino, ut censeam non esse apostoli ;* profiteturque se gratias iis habiturum, qui voluerint *certiora proferre*. Natalis vero Alexander, memoratusque Moynius illam Barnabæ penitus abjudicant, et apocrypham atque supposititiam esse contendunt. Contra vero Hamondus, Vossius, Bullus et Dupinius eam non alium quam Barnabam auctorem habere propugnant.

ARTICULUS V.

Primum argumentum examinatur.

Qui Epistolam hanc Barnabæ abjudicant, his nituntur argumentis. Et primo quidem ii Eusebii atque Hieronymi, qui eam ad apocrypha et spuria ablegant, auctoritate a nobis superius allata utuntur. Docet quippe idem Hieronymus [23] : *Apocrypha eorum non esse quorum titulis prænotantur :* vel, ut addit Gelasius papa, aliquo inficiuntur errore. Alii tamen negant Eusebii Hieronymique de Barnabæ Epistola verba debere alterutro sensu accipi. Non quidem primo, cum Epistolam hanc Barnabæ nomine inscribi non inficientur, ac Hieronymus eam a Barnaba compositam esse affirmet. Neque secundo, cum illam non tantum omnis erroris expertem, sed etiam ut ait Hieronymus [24], *ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem agnoscant*. Eo igitur sensu eam uterque spuriam et apocrypham esse dixit, quod inter canonicos divinæ Scripturæ libros non adnumeretur.

Verum ex posita olim ab Augustino regula urgent eorum adversarii : ea quæque scripta ab Ecclesia recipi debuisse, quæ a quolibet apostolo prodiisse constiterit. Inde quippe sanctus ille doctor contra adversarium Legis et Prophetarum libros, Andreæ et Joannis nomen præferentes, apocryphos esse probat [25], quia *si illorum essent, recepti essent ab Ecclesia*. Quod si respondeas quosdam putavisse hanc Epistolam inter Scripturas canonicas ab Origene computari, atque eo in numero in antiquis earumdem Scripturarum catalogis reperiri : instabunt iisdem in catalogis alios itidem libros reperiri, qui pro canonicis nunquam habiti sunt ; atque Origenis verbis id quod aiunt, nullo significari modo contendent.

Respondent itaque alii secundum Augustini mentem, non omnia omnino apostolorum, vel potius apostolicorum virorum, sicuti Barnabæ, scripta in canonicorum numerum esse referenda ; quandoquidem et liber Hermæ, et Clementis Romani Epistola hunc in numerum minime referuntur. Addunt præterea non eo ipso scriptum aliquod pro canonico habendum, quod ab apostolo quopiam editum sit ; sed id insuper Ecclesiæ definitione renuntiari debere asseverant.

Nos autem Augustini mentem ex alia, quam de libris apocryphis statuit, certiori regula explicandam esse censemus. Cum enim ipse accuratius definit quis liber dicendus sit apocryphus [26] : *Scripturæ apocryphæ*, inquit, *nuncupantur, eo quod occulta earum origo non claruit Patribus a quibus*

[17] Vide supra *Testimonia veterum*. [18] Lib. VI *Hist.*, cap. 13. [19] lib. III, cap. 25. [20] Ibid., c. 14. [21] *De script. eccles.* [22] Præfat. in Epist. Barnab. [23] Epist. 7, ad Lætam. [24] *De script. eccles.* [25] Lib. I, *contra advers. Legis et Prophet.* cap. 20. [26] Lib. XV *De civitate Dei*, cap. 23, § 4.

usque ad nos auctoritas veracium Scripturarum cer- A *tissima et notissima successione pervenit.* Ex hac autem libri apocryphi definitione recte adversario suo, libros Andreæ et Joannis objicienti, respondet, eos plane esse apocryphos; quia si ab iis quorum tanta erat apud Ecclesiam auctoritas, vere prodiissent, id et Patribus perspectum, et ab Ecclesia fuisset receptum. Quapropter cum e contrario origo epistolæ Barnabæ Patribus, nimirum Clementi, Origeni atque aliis claruerit, ex allata Augustini definitione inter apocryphas scripturas annumerari non debet.

ARTICULUS VI.

Secundum argumentum expenditur.

Secundum argumentum, quo hæc Epistola Barnabæ abjudicetur, inde desumptum est, quod videa- B tur incredibile apostolum eas scripsisse, quas ibi legimus, coactas nimirum allegorias, enarrationes Scripturarum minus verisimiles, anilesque de animalibus fabulas. Respondet Hamondus, *Gnosticos, Scripturæ sacræ mystice interpretandæ facultatem sibi arrogantes, multa Veteris Testamenti testimonia ad impuros usus accommodasse..... Hinc Barnabas hac fere universa Epistola sua Veteris instrumenti loca quamplurima mystice, etiam cabalistice exposita, Gnosticorum doctrinis opponit.*

Respondent alii Clementem Alexandrinum, Origenem, aliosque qui hanc Epistolam Barnabæ adjudicant, nihil coactum in ejus allegoriis, nihil non verisimile in enarrationibus, nihil denique fabulosum in ea reperisse; imo nihil quod non aposto- C licum virum, nihil quod a Barnabæ ipsius stylo alienum aliquid, aut illo indignum præ se ferat. Quapropter quosdam nostræ ætatis viros temeritatis audacter incusant, qui de stylo apostolicorum scriptorum melius quam eorumdem discipuli, aliique suppares, aut ejusdem ætatis homines, se judicare posse confidunt. His adjiciunt illud fuisse Judæorum ad Christianam fidem, sicut ipse Barnabas, noviter conversorum ingenium; ut Scripturas sacras allegoriis ac mysticis enarrationibus interpretarentur, multaque in animalium proprietates observarent.

Addemus, nos paulo post demonstraturos hanc Epistolam si Barnabæ non sit, auctoris esse ejusdem cum illo, aut certæ proximæ ætatis. Nemini D autem vero videbitur simile scriptorem pium et doctum, viris apostolicis coævum, quippe quomodo apostoli Scripturas exponerent, apprime noverat, ab eorum stylo, et scribendi interpretandique methodo hac in Epistola penitus descivisse.

ARTICULUS VII.

Tertium argumentum examinatur.

Tertium argumentum est, Barnabam modo tam hyperbolico non vocaturum apostolos iniquissimos hominum, et super omne peccatum peccatores. At contrariæ sententiæ propugnatores ac patroni respondent, hæc verba non omnino ad litteram, sed benignius accipienda, nihilque aliud sonare quam apostolos, quod quidem verum est, ante conversionem suam multa magnaque peccasse.

Nos vero hoc idem argumentum ab Origene jam olim fuisse dilutum respondemus [27]. Cum enim *fortasse* Celsus ex iisdem auctoris nostri verbis *occasionem*, ipso teste Origene, *arripuisset, ut apostolos infames et nequissimos diceret, Jesum ad apostolicam functionem elegisse homines omni iniquitate iniquiores;* sic illum, et quidem apposite ad rem nostram confutat: *Quid igitur absurdi, si Jesus ostendere volens humano generi quantum ejus medicina contra pestes animarum polleat, infames et nequissimos elegit, ut morum purissimorum exemplum fierent amplectentibus ejus Evangelium.* Nibil ergo absurdi, nihil Barnaba indigni, nec nimium hyperbolici in his verbis esse vir summæ eruditionis Origenes arbitratus est: Hieronymus autem hanc sententiam viro apostolico ita dignam credidit, ut in libro contra Pelagianos scripto, eamdem Ignatii martyris nomine laudare non dubitaverit.

ARTICULUS VIII.

Moynii conjecture discutiuntur.

Moynius aliis quibusdam contra eamdem epistolam pugnat conjecturis: quæ quidem quamvis sint levissimæ, tamen cum nullus hactenus iis respondisse legatur, pro more nostro, ne quid relinquamus intactum, illas singillatim examinabimus. Ait itaque: « Hæc epistola si esset Barnabæ, illam non secus ac Evangelium Matthæi tumulo suo condi jussisset. » Verum quis Moynio Barnabam Epistolæ suæ exemplar semper, aut saltem, cum mortem obiit, secum asservasse patefecit? Num moris est apud homines epistolarum suarum sic apud se servare exemplaria? Demus tamen Moynio penes morientem Barnabam fuisse Epistolæ suæ exemplar: nunquid ergo lucubrationem suam vir modestissimus eodem in pretio ac Matthæi Evangelium habebat? Si id contendat Moynius, dicemus eum ideo cum hoc Evangelio, non autem cum sua Epistola, sepeliri voluisse; quia illud historiam vitæ, mortis ac miraculorum Christi, quam semper præ oculis habuerat, complectebatur.

Instat tamen Moynius apocryphos libros ab auctore nostro citari. Quid inde? Nonne et doctissimi viri Paulum et Judam libros itidem apocryphos laudavisse fatentur? Nonne et Paulus ipse ethnicorum, quos apocryphis ab auctore nostro citatis præstare nemo dixerit, attulit auctoritatem?

Urget adhuc [28] Barnabam Epistolæ ad Hebræos, nomine Pauli prænotatæ, fuisse auctorem. Atqui, inquit ille, *non video quare secundis curis argumentum istud iterum pertractasset cum quadam primæ delibatione, quasi in Epistola ad Hebræos materiam istam nimis perfunctorie, minusque feliciter esset*

[27] Lib. *cont. Celsum.* [28] Lib. cit.

prosecutus. Neque hoc argumentum priore validius est. Primo quippe falsum est Barnabam hanc ad Hebræos scripsisse Epistolam. Deinde, esto, scripserit. Nunquid non potuit idem auctor duabus ad diversos diversæ regionis homines, quos iisdem doctrinis et præceptis imbuere volebat, datis epistolis, idem tractare argumentum? Denique nonne idem auctor plures de re eadem litteras scribere, eademque in illis repetere et inculcare quandoque cogitur?

Urget iterum Moynius hanc epistolam a primi et secundi sæculi scriptoribus, puta Clemente Romano, Polycarpo, Ignatio etiam in suis adversus Judæos disputationibus nullibi laudatam. Verum quas alias iidem scriptores aliorum epistolas et scripta citaverint, in medium proferre debuerat. Quid vero, si hæc Epistola in eorum manus non venerit? Sed conjecturis non est opus; certum quippe est hanc Epistolam a Clemente Alexandrino sæculi secundi auctore, ut supra vidimus, citari; quod ad vanam objectionem plane diluendam satis superque dictum sit.

Instat denique hanc Epistolam a Barnaba, qui sub Nerone martyrium passus est, scribi non potuisse; quippe quæ post eversam a Tito Hierosolymam data fuerit. Atqueh oc illud est quod in notis et observationibus suis argumentum *invictissimum et evidentissimum* appellat. Id itaque paulo prolixiori responsione solvendum est.

ARTICULUS IX.

Quandonam hæc epistola scripta sit.

Jam enim quo tempore hæc Epistola scripta sit, indagandum. Qui eam Barnabæ tribuunt, hi ante ejus obitum datam esse indubie pronuntiant. Quibus vero res in ambiguo est, ii tamen illius auctorem temporibus apostolorum floruisse vero putant similius. Denique qui a Barnaba profectam negant eam post excidium Hierosolymitanum, sed ante finem secundi sæculi scriptam esse opinantur. Moynius his addit illam post necem Justini, qui anno 162 aut 163 martyr occubuit, et ante Tertulliani mortem, quæ circa annum 245 contigit, obsignatam fuisse. Neque tamen ille alia ratione opinionem suam confirmat, quam quod nonnullæ de emissario Judæorum hirco cæremoniæ in hac Epistola memorentur, quas sicut apud Justinum, licet de iis disserat, frustra quæsieris, ita apud Tertullianum tantummodo invenias. Verum a quo didicit Moynius hanc Epistolam penes Justinum unquam fuisse, ipsumque eam legisse? Fac tamen et habuerit et legerit, nunquid ideo omnes hirci emissarii cæremonias, ne iis quidem, quæ in Epistola Barnabæ occurrunt, prætermissis, debuit commemorare? Nihil igitur hac negativa conjectura magis frivolum, minusque ad rem aliquam asserendam idoneum.

Quo porro tempore Barnabas obierit, incertum est. Unde nescio quid sibi velit Moynius, cum ex communiori opinione asseverat illum sub imperio Nironis martyrio affectum. Qui enim id investiga-

A verunt diligentius hi ingenue fatentur apud antiquos scriptores nihil succurrere, unde quandonam Barnabas ab Cypro insula redierit, vitamque martyrio posuerit, certo definiatur. Constat autem illum post Hierosolymam anno 72, aut juxta doctiores chronologos 70 a Tito destructam, vitam potuisse producere. Petrus siquidem et Paulus anno tantum 66, id est uno aut tribus post excidium Hierosolymitanum annis, martyrii palmam adepti sunt. Nihil ergo vetat quominus Barnabas in Epistola qua hujusce excidii fecerit mentionem.

Certo autem certius est hanc eamdem Epistolam non solum ab Origene citari, sed etiam a Clemente Alexandrino, qui, ut ait Eusebius, primis apostolorum temporibus proximum se fuisse testatur. Unde

B conficitur Clementem, qui Epistolam hanc, sicuti ex frequentioribus ejus citationibus liquet, magni æstimare videbatur, ab apostolicis viris, quis verus illius auctor exstiterit, curiosius indagasse, nec difficiliter didicisse. Deinde idem Clemens circa annum 200 fato functus est, proindeque libros suos, ubi hanc Epistolam laudavit, in lucem prius emiserat. Atqui illam non ut recens aliquod, sed antiquæ auctoritatis scriptum laudat, ideoque quam putabat martyrio Ignatii antiquiorem. Quin imo ubique pro certo ponit illam a Barnaba apostolo scriptam, nullumque, quem nosset, huic opinioni refragari. Tanti viri tantæque eruditionis, ac temporibus apostolicis adeo vicini auctoritas, maximi certe apud omnes debet esse ponderis; cum in pri-

C mis nulla firma rationum argumenta, nihilque illi, nisi conjectura quædam, parum valida opponatur. Cæterum quantumvis Clemens in Epistolæ auctoris nomine errasse diceretur, ex ejus tamen auctoritate invictissime demonstratur illam vel ab uno ex apostolis, vel saltem ab aliquo ex proximis eorum successoribus fuisse exaratam.

Id quidem ex manuscriptis codicibus Græcis et Latinis confirmari potuisset, si qui omnino incorrupti, ac verum Epistolæ titulum præferentes ad nos pervenissent. At in Græcis codicibus caput ejus amputatum est, et titulus qui in Græca Menardi editione legitur, ex Eusebio videtur desumptus. Latinus vero bibliothecæ nostræ codex, qui omnium procul dubio est antiquissimus, hac tantum epigraphe inscribitur: *Incipit epistola Barnabæ feliciter*,

D atque demum in fine sic concluditur: *Explicit epistola Barnabæ.*

ARTICULUS X.

Ad quos hæc epistola scripta sit.

Integri autem si exstarent manuscripti illi codices, nobis utique non modo Epistolæ hujus titulum indicassent, sed eos etiam ad quos illa directa est. Id enim sua non caret difficultate. Putant siquidem nonnulli ex tota orationis serie conjici posse eam ad Christianos missam Hebræos, tenaces nimirum antiquæ legis, et ad Hebræos esse inscriptam. Verum vel ex ipsa totius Epistolæ, a nobis superius facta synopsi, exploratum fit, ideo præcipue ad eam

scribendam auctorem ejus impulsum ut eos ad A quos scripsit præmuniret, prohiberetque ne ab iis deciperentur qui legem Moysis et Christi simul servandam esse asserebant. Atqui hic error ejusdem fere cum Christiana religione est ætatis : illumque non solum Hebræos, sed etiam hæreticos, quales erant Ebionitæ et Cerinthiani, docuisse certissimum est. Præterea etsi a soli Hebræis error hic disseminatus fuisset, poterant tamen ipsi eo quo flagrabant religionis suæ studio, illum apud omnes cum Hebræos, tum gentiles ad Christianam fidem conversos ubique disseminare. Potuit ergo auctor noster non ad Hebræos tantummodo, sed etiam ad Christianos, quos ab Hebræis vel hæreticis decipi metuebat, suam dirigere epistolam.

Objicitur tamen Tertullianum Epistolam Pauli ad Hebræos citasse Barnabæ nomine ; *forsitan*, inquiunt, *accepto rumore de Epistola quadam Barnabæ ad Hebræos a se non visa?* Sed hac objectione levis conjectura alia multo leviori probatur. Verumenimvero si Tertullianus Epistolam ad Hebræos Barnabæ assignat, eamdem alii Lucæ, alii Clementi adjudicant. Nunquid ergo in hanc sententiam abierunt : *forsitan rumori accepto de Epistola quadam Lucæ vel Clementis ad Hebræos a se non visa?* Quid hac conjectura futilius ? Dicendum igitur Epistolam ad Hebræos a Tertulliano Barnabæ nomine idcirco laudatum, vel quia eum vere putabat ejus Epistolæ auctorem, seu potius mavis, interpretem ; vel quia cum illam ab aliquo Pauli socio et discipulo scriptam crederet, id nulli potiori jure quam Barnabæ tribuendum judicavit : vel denique aliis fretus conjecturis, ex falso auctorum aut codicum manuscriptorum errantium testimonio desumptis, quas jam divinare promptum non est.

Porro si certo definiri non possit qui homines, cujusve regionis ii fuerint ad quos hanc Barnabas misit Epistolam, constat tamen eos Christianos fuisse, qui in assequenda vitæ Christianæ perfectione profectus aliquos jam fecerant, quosque ut magis ac magis in ea proficerent, adhortatur ; quos denique admonet, caveant sedulo ab hereticis, qui vanis argutiis et subtilitatibus legem Moysis ac Christi simul observandam aliis suadere conabantur. Quamobrem idem auctor noster eos tota epistola sua contra hæreticorum illorum errores munit, ac Christianæ pietatis præceptis informat.

ARTICULUS XI.

De hujus Epistolæ fortuna, et variis ejus editionibus.

Epistola hæc fortunam habuit variam, mirumque in modum mutabilem. Cum enim tanto, ut supra diximus, splendore et secundo et duobus, ac forsitan etiam tribus sequentibus Ecclesiæ sæculis micuisset, deinceps ita evanuit, ut præter utrumque Nicephorum, qui verba Eusebii aut saltem eorum sensum descripsere, vix alius de ea mentionem fecisse reperiatur. Nostro tandem sæculo Græce et Latine variis in Bibliothecis feliciter inventa, e tot sæculorum tenebris emersit.

Usserius quippe archiepiscopus Armachanus primam ejus editionem ex manuscriptis, quæ mutuo ab aliis acceperat, Oxonii anno 1642 adornavit. Sed, Vossio teste, una urbis hujus parte paulo post igne consumpta, hoc incendio omnia editionis hujus exemplaria perierunt. Unus tamen codex, flammis ereptus, in bibliotheca ejusdem urbis, si qua edito ipsius Catalogo fides habenda sit, asservatur.

Hæc prima Epistolæ nostræ editio doctis ita parum innotuit, ut eam ab Hugone Menardo primum editam vix unus aut alter non agnoscat. At certe omnes facile concedent eum primum fuisse, qui illam typis mandatam nostri juris fecerit. Is enim cum incidisset in manuscriptum Latinum bibliothecæ Corbeianæ, annorum plus quam 900 codicem, B aliumque Græcum, inter Thuriani scripta Romæ inventum, a doctissimo Sirmondo accepisset, ex utroque exemplari ad parandam editionem suam totis viribus incubuit. Sed collatis codicibus, altera Epistolæ parte in Latinum versa, variisque observationibus compositis, priusquam aliquid prelo committi potuerit, immatura morte extinctus est. Quapropter Lucas Dacherius paratæ ab illo editionis curam in se recepit eamque præmissa a se præfatione anno 1645 absolvit.

Anno subsequente Isaac Vossius iterum eamdem Epistolam ex tribus manuscriptis, uno bibliothecæ Florentinæ, altero Vaticanæ, tertio Theatinorum Romanorum, Amstelodami emisit in publicum. In his autem omnibus codicibus manu exoratis Epistola caret initio, atque uni ex Ignatii Epistolis C proxime, et absque titulo conjungitur.

Cotelerius anno 1672 ex Sirmondi ms. Græco codice, de quo ante diximus, illam rursus edidit, novaque versione, antiquiore tamen non omissa, donavit ; præfixitque Operibus *sanctorum Patrum, qui temporibus apostolorum floruerunt.* At multa hujus editionis exemplaria incensis bibliopolæ apothecis, igne consumpta sunt.

Denique Moynius cum Rothomago Leisdam docendæ theologiæ causa se contulisset, ubi eamdem Epistolam inter sua *Varia sacra* edi curavit. Ultimam autem hanc editionem ille ex codice manuscripto Florentino, quem in Hollendiam Rullæus attulerat, et in quo hæc Epistola uni ex Ignatianis absque titulo et principio connectitur, se adornasse testatur. Quod sane magno nobis indicio est hunc D manu exaratum codicem non alium esse a primo ex iis tribus queis Vossium in accuranda sua editione usum esse diximus. Cæterum utrique Vossius et Moynius non aliam versionem Latinam, quam antiquiorem, a Menardo inventam et adornatam, atque a Dacherio editam adhibuerunt.

ARTICULUS XII.

De notis et observationibus in hanc Epistolam.

Singuli harum editionum auctores Epistolam illam notis et observationibus suis illustrarunt. Quas edidit Menardus, eæ fere omnes vel ad correctionem explicationemque textus, vel ut illa styli

esse apostolici probetur, conducunt. Nonnullas tamen quandoque admisset eruditionis suæ testes, ex quibus facile intelligas multo perfectiorem futuram fuisse ejus editionem, si per mortem viro tam docto ad umbilicum illam perducere licuisset. A

Nullus Vossio pauciores brevioresque in hanc Epistolam adnotationes edidit; nec ille quidem prolixiores facere consueverat. Omnes fere correctionem textus spectant. Quædam, sed paucissimæ, quosdam obscuros locos explicant; atque in illarum præcipua observatione disputatur, quo spinarum genere corona Christi patientis compacta fuerit.

His multo plures longioresque in hanc Epistolam animadversiones a Cotelerio compositæ sunt. Sed optandum sane, ut in iis quæ non minus quam septem supra triginta numerantur, vir ille eruditus ab auctoris scopo non ita sæpe digressus fuisset, suisque non tam facile indulsisset conjecturis. B

Moynius postremus omnium notas observationesque divulgavit in hanc Epistolam, cæteris omnibus longe diffusiores tantæque prolixitatis, ut ad solam eruditionis suæ, præsertim Hebraicæ, ostentationem compositæ videantur. Nulla quippe est observatio, ubi non sint digressiones, et sæpe ex ipsis digressionibus in alia fit iterum digressus, ita ut textus auctoris, notis obrutus, lectorum oculis evanescat. Nec ille quidem alia ratione se tot tamque diffusas animadversiones publicasse innuit; nisi quia prærepta sibi occasione typis mandandi novam Operum Josephi, quam a longo tempore moliebatur editionem, quidquid magis eruditum, magisque curiosum ad eam perficiendam præparaverat, hoc in notas observationesque suas congerendum esse putaverit. Non contemnimus viri docti eruditionem, sed prudentiori judicio ac locis aptioribus collocanda erat. C

ARTICULUS XIII.

Novæ observationes in hanc Epistolam.

Si quid nobis tot tamque diversis observationibus addendum superesset, Christiana libertate cum Moynio aliisque nonnullis de eorum confidentia expostularemus, qua et auctorem nostrum et antiquissimos Ecclesiæ scriptores eo argunt, quia plures Veteris Testamenti locos de Messia interpretati sint, quos illi ad eum minime respicere arbitrabantur. Nihil enim hac accusatione nobis videtur iniquius, nihil plane absurdius. Constat siquidem Christum apostolis et discipulis suis sensum, ut ait Scriptura ipsa, aperuisse, *ut intelligerent Scripturas* [29], maxime vero illos ejusdem Scripturæ locos, qui adventum ejus, mortem, cæteraque ipsius facta prænuntiabant. Atqui apostoli et discipuli Christi eosdem Scripturæ sensus, quos a divino præceptore suo acceperant, suis quoque discipulis, id est auctori nostro, aliisque ejusdem ævi scriptoribus aperuerunt. Cur ergo in Scripturis sacris, quibus Christus prædicabatur, exponendis tam turpiter errasse criminantur? Nunquid ultimæ nostræ ætatis homines in iis explicandis doctiores sunt et acutiores, quam illi qui ab apostolis vel ab eorum discipulis suscepti et educati, in eorum schola scientiam Scripturarum didicerunt? Caveant inconsiderati Patrum accusatores, ne vano litteralis sensus, quem ubique venditant, prætextu, a littera occidente percussi, in cæcitatis errorem, quem aliis temere inurunt, ipsimet prolabantur. D

Observandum præterea auctorem nostrum quædam utriusque Testamenti citasse testimonia, quæ cum in sacris libris non reperiantur, illa a Judæorum Christianorumque traditionibus desumpsisse existimandum est. Quædam vero ex quarto libro Esdræ protulit: sed illum censoria Moynii nota male inustum ex his, quæ de hoc scripto in nostris ad Ambrosii Opera admonitionibus [30] disputavimus quivis facile intelligat.

Adnotandum quoque ab auctore nostro antiquos non tantum hæreticos expugnari, sed etiam impios nostri sæculi Socinianos, contra quos Christi divinitas in hac Epistola invictissime asseritur.

Nonne enim ibi Barnabas illum aperte terrarum Dominum appellat, huncque ipsummet esse testatur, cui a Patre suo æterno ante mundi creationem dictum est: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram?* Sed præstat eum verbis suis loquentem audire: *Et ad hoc Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cum sit orbis terrarum Dominus, cui dixit die ante constitutionem sæculi: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.*

Quid vero quod idem auctor noster non modo solem *opus manuum ejus* scilicet Christi, asserit: sed in ipso et propter ipsum esse omnia diserte pronuntiat: *Habes etiam*, inquit, *in hoc gloriam Jesu, quod in ipso sunt omnia, et in ipsum.*

Denique ne plura alia passim in hacce Epistola simili modo dictata congeramus, id tantum juvat subjungere, quo Christus in cordibus nostris, tanquam in templis Deo consecratis habitare dicitur: *Quia oportebat eum in carne apparere, et habitare in nobis; templum enim sanctum, fratres mei, Domino est habitatio cordis nostri.*

Quis autem, amabo te, nisi jam præjudicata opinione plane obcæcatus homo, negare audeat hæc omnia ab auctore nostro non de alio scribi unquam potuisse, nisi de vero germanoque Dei Filio, qui ejusdem omnino cum Patre suo sit naturæ et substantiæ, ipsique perfecte planeque coæternus?

Animadvertendum denique hanc auctoris nostri Epistolam ad nos integram non pervenisse: siquidem Græci codices manuscripti titulo et principio carent, pluribusque scatent erratis, quæ nisi aliorum ope codicum emendari non queunt. In codice Latino

[29] Luc. xxiv, 45. [30] Admonit. in lib. S. Ambros. *De. bon. mort.*

secunda pars Epistolæ deficit; primæ vero additus est finis,quasi nihil amplius desideretur. Vetus autem interpres Latinus non omnia auctoris verba reddidit, et nonnulla aliquibus in locis, quæ in Græco habentur, ab ipso prætermissa sunt. Quapropter ille vel in mutilum codicem incidit,vel data opera quædam omisit,vel denique auctoris sui sensum non assecutus est.

VI.

(GALLANDIUS, *Vet. Patr. Bibliotheca*, t. I, Venetiis, 1765, in-fol., Proleg., p. XXIX.)

CAPUT PRIMUM.

Num S. Barnabas auctor sit Epistolæ quæ sub ejus nomine circumfertur. Clemens Alexandrinus et Origenes eam Barnabæ asserunt. Hieronymus item. cujus testimonium edisseritur atque astruitur. Eusebii Cæsariensis locus expensus.

Inter vetustissima sæculi I ecclesiastica monumenta, tertium locum occupat Epistola quæ sub S. Barnabæ nomine circumfertur. De auctore haud una est scriptorum tum veterum tum recentiorum sententia.

Ut autem hinc exordiamur, sæculo II desinente Clemens Alexandrinus plerisque in locis, supra inter veterum testimonia relatis,hanc Epistolam constanter Barnabæ attribuit, et quidem *apostolo*, *testi apostolico*, uni *ex* LXX *Domini discipulis* et *Pauli adjutori*,ut ipsemet eum appellat. Quin et in libris Ὑποτυπώσεων, Eusebio teste [31-32], compendiosam Novi Testamenti Scripturarum enarrationem instituens idem Clemens,Barnabæ item Epistolam eas inter recensuit. Alicubi tamen presbyter Alexandrinus consilium mutasse videtur; dum enim ex eadem Epistola nonnulla delibat [33], Barnabæ sententiam interdum respuit; quamvis tanti viri reverentia tactus,ejus nomini parcat, ut post Cotelerium Potterus admonuit.

Clementem Alexandrinum præceptorem suum secutus Origenes, circa medium sæculi III, non solum a Barnaba scriptam putavit Epistolam verum etiam *catholicam* vocitavit, et *Scripturæ* nomine insignivit [34]. *Sunt*, inquit, *præterea (sicut in multis Scripturæ locis invenimus) etiam utriusque partis vel utriusque viæ fautores quidam et adjutores angeli*, etc. Quibus nimirum verbis ad Epistolæ nostræ caput 18 digitum intendisse Origenem liquet.

In eamdem porro sententiam de Barnaba Epistolæ auctore ivisse quoque S. Hieronymum jure quis dixerit, Clementis fortasse Alexandrini vel potius Origenis sive auctoritate sive exemplo permotum. Siquidem in opere *De interpretatione nominum Hebraicorum*, inter Novi Testamenti libros Epistolæ quoque Barnabæ locum ipse dedisse comperitur. Opus illud scribebat doctor maximus anno 388. Deinceps vero, anno scilicet 392, quo librum *De viris illustribus* edidit, de ejus Epistolæ auctoritate, non autem de auctore, aliter censuisse existimatur. Sic enim ibi [35]: *Barnabas Cyprius, qui et Joseph Levites, cum Paulo gentium apostolus ordinatus, unam ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem Epistolam composuit, quæ inter upocryphas scripturas legitur*. Quem in locum scite Pearsonius [36]: « *Barnabæ* Epistolam fuisse tradit (S. Hieronymus) non ipsi supposititiam, aut spuriam; *ad ædificationem Ecclesiæ pertinuisse* asserit; non itaque hæreticam putavit: *lectam* tamen *inter apocryphas scripturas* docet, nec ab Ecclesia repudiatam innuit. ».

Quod autem Hieronymus Epistolam Barnabæ ad apocryphas scripturas amandet, non usque adeo negotium facessere debet,ut statim adulterina censenda sit, ipsique apostolo abjudicanda; quam contra fuisse ab eo compositam perspicue tradit sanctus doctor. Idque ut clarius adhuc pateat, exemplo illustrabo. Legitur in decreto Gelasiano [37]: *Historia Eusebii Pamphili apocrypha*. Cedo,statuitne his verbis sanctus pontifex *Historiam* Eusebii *ecclesiasticam* episcopo illi Cæsariensi fuisse suppositam? Minime omnium: at id solummodo edicere voluit Gelasius, Eusebii *Historiam* non esse publice in Ecclesia legendam dum *apocrypham* declaravit. Nimirum hujus vocis ἀπόχρυφα vis et notio probe tenenda, ut res ejuscemodi rite expediantur. Constat enim inter eruditos, vocem istam non uno sensu accipiendam. Rem fuse pertractat inter alios Svicerus [38]; sed brevius exactiusque cl. Fontaninus [39]: « Apud veteres Patres, inquit, *apocrypha* ea vere sunt, quæ *canonicis* opponuntur. Hinc Annalium parens Baronius [40], *apocrypha esse ait, quasi non hagiographa; non tamen, ut ea* (Gelasius) *ab Ecclesia omnino proscribat*. Augustinus tradit [41] ea denotari *nomine apocryphorum, quæ ab auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt*. Duplex enim erat scriptura: *canonica*, cujus auctor Spiritus sanctus; et *apocrypha*, cujus auctor homo solus. Illa publice in Ecclesia; hæc non ita, legi poterat. Quare librum *apocryphum* esse, idem censetur atque auctoritate carere, qua *publice in Eccesia*, ut *canonica* leguntur, legi possit. Duplicis enim generis apocrypha Gelasius enumerat, *ortho-*

[31-32] Euseb., *Hist. eccles.*, lib. VI, cap. 14. [33] Clement. Alex., *Pædag.*, lib. II, cap. 10, p. 221, edit.Oxon. 1715. [34] Origen., *Explanat. in Epist. ad Rom.* I, 24. [35] Hieron., *De vir. illustr.*, cap, 6. [36] Pearson., *Vindic. Ignat.*, part. I. cap. 4 pag. 289. [37] Gelas., Decr., cap. 4. [38] Svicer. *Tes. eccl.*, v. Ἀπόχρυφος, tom. I, p. 457. [39] Fontanin., *Hist. Aquil.*, lib. v. cap. 11, § 8, pag. 354. [40] *Baron.*, ad an. 31, § 9. [41] Aug., *De Civit. Dei*, lib. XV, cap., 23.

doxorum et *hæreticorum*. Hæc omnino rejiciuntur : illa canonicis opponuntur, et publica tantum, ob nævos quosdam, in Ecclesia lectione privantur. » Hactenus vir eruditus. Itaque dum Hieronymus Epistolam fuisse a Barnaba compositam scribit, *quæ inter apocryphas scripturas legitur*, ejus verba sic sunt accipienda, ut vere a Barnaba compositam Epistolam asseveret, quæ tamen inter canonicas scripturas minime adnumeretur. Frustra enim est Basnaglus [42], dum nobis suadere conatur Hieronymum populariter fuisse locutum et tituli habita ratione, non pro rei veritate, dum Barnabam *composuisse* hanc Epistolam litteris tradidit.

Veterum testimoniis huc usque allatis contraire videtur Eusebius, qui Barnabæ Epistolam νόθοις accenset [43]. Verum « improprie, inquit Valesius, hoc nomen usurpat Eusebius, pro libris scilicet qui ambiguæ sunt auctoritatis ; cum νόθοι dici debeant libri adulterini, et ab hæreticis conficti. Quod ut manifestius appareat, intelligendum est tres species esse librorum sacrorum. Alii sunt extra controversiam veri : alii extra controversiam falsi : tertii sunt de quibus inter antiquos ambigitur. Hi postremi νόθοι dici non possunt, cum a multis habiti sint pro veris. Restat igitur, ut secundi dicantur νόθοι sive adulterini. » Hæc vir ille doctissimus. Enimvero postquam ἐν τοῖς νόθοις Actus Pauli, Barnabæ Epistolam aliaque nonnulla retulisset Eusebius, statim subdit : *His adjunge, si lubet, Joannis Revelationem, quam nonnulli ex albo Scripturarum expungunt ; alii vero inter libros omnium consensu probatos adnumerant*. Verumtamen certum est, eodem Eusebio teste, Apocalypsim nunquam inter libros νόθους sive adulterinos fuisse relatam, sed tantum inter eos qui ἀντιλεγόμενοι sive dubii habebantur. Cum igitur ἀκυρολογίᾳ hic utatur episcopus Cæsariensis, aliunde sententia ejusdem est repetenda. Quid plura ? Eusebius deinceps seipsum emendat : eamdem enim Barnabæ Epistolam, quam modo vivimus ab eo νόθοις attributam, mox ἀντιλεγομένοις adjungit in hæc verba [44] : Κέχρηται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγομένων γραφῶν μαρτυρίαις· τῆς τε λεγομένης Σολομῶντος Σοφίας, καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιράχ· καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς· τῆς τε Βαρνάβα, καὶ Κλήμεντος, καὶ Ἰούδα : *In iisdem libris* (Στρωματέων) *affert* (Clemens) *testimonia scripturarum, quæ a nonnullis repudiantur : nempe ex Sapientia Salomonis, et ex ea quæ dicitur Sapientia Jesu filii Sirach : item ex Epistola ad Hebræos, et ex Clementis ac Barnabæ Epistolis*. Et paulo post his gemina profert. Ubi cl. Valesius ad rem nostram hæc adnotat : « Inter ἀντιλεγομένας scripturas Eusebius, tum hoc loco, tum in præcedenti capite recenset Epistolam Judæ et reliquas alias catholicas, item Epistolam Barnabæ; quas tamen nemo inter apocryphas scripturas merito recensuerit. »

Non est itaque cur Eusebii auctoritatem tantopere urgeant nonnulli recentiores critici, quo Epistolam nostram Barnabæ abjudicent. Tantum enim abest ut illam Eusebius spuriam, adulterinam, suppositiam esse existimarit, ut maxime etiam integram sinceramque agnovisse dicendus sit ; quippe qui eam recenseat inter libros ἀντιλεγομένους, in quorum albo refert etiam [45] *Epistolam quæ dicitur Jacobi, et quæ Judæ, et secundam Petri ; Joannis item alteram et tertiam, nec non Epistolam ad Hebræos et Apocalypsim*. Uno verbo, de Epistolæ tantum auctoritate, num scilicet in sacrarum Scripturarum canone reponenda esset, cum nonnullis veterum ambigebat Eusebius, ut pluribus evincit Tilemontius [46]. Quibus addas velim, ab auctore quoque Stichometriæ quæ Nicephoro CP. tribuitur, inter eas scripturas quæ ἀντιλέγονται, Barnabæ Epistolam recenseri. Quin et in antiqua Stichometria Latina, in præfatione ad Barnabam a Cotelerio edita, eadem Epistola post Epistolam Judæ atque ante Joannis Revelationem et Actus apostolorum relata conspicitur.

Cum igitur ex vetustissimorum Patrum testimoniis constet, Epistolæ nostræ auctorem fuisse Barnabam Cyprium, apostolum, testem apostolicum, unum ex LXX Domini discipulis et Pauli adjutorem; in nihilum abit Christiani Scotani figmentum, qui duos Barnabas distinguit [47] ; quorum « alter fuerit ex evangelistis et comitibus apostolorum, alter vero e sublimioribus apostolis, id est proprie ita appellatis. » Cui quidem erudito viro hæc Isaaci Vossii verba regerimus [48] : « Unde habes, inquit, quod duo fuerint Barnabæ inter apostolos aut apostolorum discipulos ? Unde item habes quod unus ex sublimioribus, hoc est e duodecim fuerit apostolis, non autem e LXX discipulis, uti habet Clemens Alexandrinus ? Ego vero quod scripsi, id ipsum confirmat inscriptio hujus Epistolæ, in qua Pauli συνέκδημος appellatur : confirmat Hieronymus in *Catalogo scriptorum ecclesiasticorum*, etc., ut mirer quid te moverit, quamobrem duos finxeris Barnabas. » Neque magis proficit Tentzelius [49] ; qui nonnullis levibus conjecturis adductus, in eam sententiam devenit, Epistolam nostram Alexandriæ in Ægypto extremis Adriani temporibus, ab aliquo scholæ catecheticæ Alexandrinæ doctore sub Barnabæ nomine fuisse confictam [50]. Moynium prætereo, qui ejusdem Epistolæ auctorem facit S. Polycarpum Smyrnensem antistitem, eo tantum nomine quod in ma-

[42] Basnag., *Annal. polit. Eccles.*, ad an. 50, §, 54. [43] Euseb. *Hist eccl.*, lib. III, cap. 25. [44] Id., *ibid.*, lib. VI, cap. 13 et 14. [45] Id., *ibid.* lib. III, cap. 24. 25, et alibi. [46] Tillem., *Memoir. eccl.*, tom. I. not. 6, in S. Barnab., p. 658. [47] Schotan., *Diatr. de auctor. Vers.* LXX *Intt.*, cap. 4, p. 118. [48] Is. Voss.. *Append. ad lib. de* LXX *Intt.*, p, 143. [49] Tentzel, apud Fabr. *Bibl. Eccles.* p. 42, § 10. [50] Videsis Fabric., *Bibl. Gr.*, tom. III, p. 173, 174.

nuscriptis codicibus illa cum Polycarpiana jungatur, neque hujus finem aut ejus initium exemplaria quæ supersunt exhibeant. Quod quidem argumentum quam infirmum sit quamque inane, jamdudum demonstrarunt Caveus, Tentzelius [51], Basnagius [52] aliique. Ipseque profecto Moynius ab eo urgendo abstinuisset, si Usserii verba in præmonitione de Barnabæ Epistola, a Joanne Fello edita eo ipso anno quo sua *Varia sacra* evulgavit, legere sibi licuisset: « Nempe, inquit ille, in primo exemplari ex quo Columnæus ille codex (qui omnium putatur antiquissimus) et reliqui qui supersunt hodie sunt descripti, librariorum vitio quaternio vel omissus vel transpositus est: cujus defectu factum est, ut in Græcis superstitibus et finem Epistolæ Polycarpi desideremus et principium Barnabæ. » Quod si necdum sententia decedere statuisset vir eruditus, ipsi saltem animadvertendum erat, apud utrumque veterem interpretem etiamnum exstare cum Epistolæ Polycarpianæ finem, tum quæ est Barnabæ initium.

CAPUT II.

Potiores objectiones diluuntur, eaque potissimum, qua hujus Epistolæ integritas impetitur.

Verum, his missis, quid insuper adversæ sententiæ patroni præcipue objiciant, inspiciamus. Et primum quidem Barnabæ adjudicant Epistolam, quod auctor quædam Veteris Testamenti loca minus apte allegata et mystice nimis exposita, in medium producat. Huic autem objectioni verbis Hammondi occurrere placet, quæ sic se habent [53]: « Apostoli Barnabæ quæ non ita pridem prodiit Epistola, ex hoc uno Gnosticorum charactere commode explicari poterit; alias, ut complicatum et prolixum ænigma, certissimam lectoribus crucem factura. Isti quippe Simonis asseclæ, γνῶσιν, id est, Scripturæ sacræ mystice interpretandæ facultatem sibi arrogantes, multa Veteris Testamenti mysteria ad impuros usus suos accommodabant... Hinc Barnabas hac fere universa Epistola sua, Veteris Instrumenti loca quamplurima, mystice etiam et cabalistice exposita, Gnosticorum doctrinis opponit. » Hammondi vestigiis insistens Joannes Fellus [54]: « Constat, inquit, Epistolam hanc, quæ fere tota est in Synagogæ ritibus et sacrarum Scripturarum mysticis sensibus evolvendis, ad rudis vulgi captum minus esse accommodatam; et proinde verisimile est, a lectione ejus publica Ecclesiam post tempus aliquod abstinuisse... Hoc vero fidenter dixerim, Epistolam hanc quo penitius intelligatur, eo acceptiorem futuram, et ad sacrarum litterarum necnon antiquissimorum Patrum cognitionem plurimum facturam. Quanquam enim perpetuus Veteris Instrumenti ad Messiam respectus nobis quasi per transennam ex Chaldei Paraphrastis stricturis, scriptorum Talmudicorum Rabbinorumque malignis interpretamentis compareat, olim tamen quando in omni synagoga hebdomadatim non lectæ tantum, sed et enarratæ erant scripturæ, Midrasch iste mysticus sive evangelicus Veteris Instrumenti sensus, non minus omnibus innotuit quam ipse sacer textus; et proinde non minus idonea suppeditabat argumenta ad convincendos Judæos, quam ea quæ ex disertissimis sacrarum litterarum vocibus fuissent deducta... Et si forte aliqua apud auctorem nostrum occurrunt quæ longius petita videntur, illa ipsa aut eorum saltem vestigia in Epistolis Paulinis quis poterit reperire. » Hactenus ille. Hinc factum ut cum viris doctis concludam, vetustissimos Patrum. Clementem Alexandrinam, Origenem, cæteros qui Epistolam nostram tanquam sincerum Barnabæ fetum agnoscunt, nihil absonum in ejus enarrationibus, nihil detortum, coactum nihil in ejus allegoriis, nihil denique viro apostolico indignum in ea detexisse; adeoque nihil quod ejus ætatem non ferat: ut proinde minime audiendi videantur nonnulli recentiores, qui de stylo scriptorum apostolicorum melius quam eorumdem disсipuli, aliique aut synchroni aut suppares homines, se judicare posse confidunt. Qua de re plura satis apposite aliis observata apud Zornium [55] reperias.

Pergunt adversarii, eaque regerunt quæ de apostolis Epistolæ auctor his verbis pronuntiat [56]: *Quando autem*, ait, *apostolos suos qui prædicaturi erant illius Evangelium elegit homines omni peccato iniquiores*, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους, *ut ostenderet quod non venit vocare justos sed peccatores ad pœnitentiam*; *tunc palam fecit se esse Filium Dei*. Quis autem credat, inquiunt, apostolos, hominum iniquissimos et *super omne peccatum peccatores*, a Barnaba fuisse vocatos? Simplices quidem rudes, imperitos atque homines interdum malos fuisse illos in sacris litteris legimus; at peccatores omnium maximos eos exstitisse non legimus.

Quibus primum ex virorum doctissimorum sententia reponimus, nihil in Scripturis occurrere quod huic Barnabæ dicto repugnet. Deinde vero quid obstat quin ejus verba sic accipiantur, ut nihil aliud sonent, quam apostolos antequam vocarentur, plura et gravia quidem peccasse? Id sane de Matthæo publicano constat; id quoque de apostolo Paulo, qui, ut ipsemet de se scribit [57], *prius blasphemus fuit et persecutor et contumeliosus*; quinque seipsum appellat *peccatorum primum*, sic inquiens: Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ· quo forte in primis respexit Barnabas, ejusdem Pauli συνέκδημος, dum apostolos priusquam eligerentur, homines vocat ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους· neque enim quidquam nos cogit, ut de omnibus et singulis apostolis id ab eo dictum intelligamus. Quid quæris? Duos lucu-

[51] Tentzel., *Exercit. select.*, part. I, p. 152. [52] Basnag., *Annal. polit. eccl.*, ad an. 50, § 57. [53] Hammond., *Dissert.* I, cap. 7, §§ 4, 5, pag. 22, 23. [54] Fell., præfat. ad Epist. Barn. [55] Zorn., *Opusc. sacr.*, tom. I, p. 648 seq. [56] Barn. Epist., cap. 5. [57] I Tim. I, 13, 15.

lentissimos hujus a Barnaba prolatæ sententiæ patronos, Origenem et Hieronymum, in promptu habemus. Ille scilicet contra Celsum disputans, Barnabæ dictum fortasse arripientem, quo *infames homines fuisse apostolos, publicanos et nautas nequissimos*, diceret, hæc habet [58]: Τί οὖν ἄτοπον, βουλόμενον παραστῆσαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τὸν Ἰησοῦν, ὁπηλίκην ἔχει ψυχῶν ἰατρικὴν, τοὺς ἐπιῤῥήτους καὶ πονηροτάτους ἐπιλέξασθαι, καὶ τούτους προαγαγεῖν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' αὐτοὺς παράδειγμα εἶναι ἤθους καθαρωτάτου τοῖς δι' αὐτῶν προσαγομένοις τῷ Χριστοῦ Εὐαγγελίῳ. *Quid ergo absurdi est si Jesus ostendere volens humano generi, quam efficacia sint quæ morbis animarum adhibet remedia, infames et nequissimos elegerit, illosque eo provexerit, ut purissimæ vitæ exemplum essent iis, qui eorum ministerio ad Evangelium Christi adducerentur?* Viden Origenem, virum illum longe doctissimum, in quo *tanta vis ingenii, tam profundi, tam acris, tam elegantis, ut omnes pene multum longeque superaret* [59]; Origenem, inquam, nihil absoni huic sententiæ inesse, nihil Barnaba indigni censuisse?

Neque aliter S. Hieronymus, qui Pelagianis objicit eamdem Barnabæ sententiam [60], licet memoriæ lapsu illam Ignatio martyri tribuat; tantumque abest ut eam vel leviter notet, ut maxime etiam ipsam ex Psalmista [61] confirmans, sic tandem graviter statim concludat: *Quibus testimoniis si non uteris ad auctoritatem, utere saltem ad antiquitatem, quid omnes ecclesiastici viri senserint.* Porro utriusque testimonio vim addere videtur S. Joannes Chrysostomus; cujus verba licet de solo apostolo Paulo efferantur, mire tamen ad mentem Barnabæ quadrare, nemo, ut opinor, ierit inficias. Sic igitur ille [62]: Ἂν τοίνυν λέγῃ τις, ὅτι πᾶσιν ἀφεῖναι βούλεται ὁ βασιλεὺς, οὐχ οὕτω πιστεύσουσι τῷ λόγῳ, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν πάντων φαυλότερον αὐτῶν τούτου τυχόντα· οὐκ ἔστι γὰρ λοιπὸν ἀμφισβήτησις. Τοῦτο καὶ Παῦλός φησιν, ὅτι βουλόμενος ὁ Θεὸς πληροφορῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι πάντα αὐτοῖς ἀφίησι, τὸν πάντων ἁμαρτωλότερον εἵλετο. *Si quis ergo dixerit velle regem omnibus veniam dare, non tam facile credent, donec viderint omnium improbissimum veniam consecutum: nulla enim postea dubitatio supererit. Hoc et Paulus dicit: quod nempe volens Deus homines certiores facere, quod omnia illis condonet, eum qui plus quam omnes peccato obnoxius erat, delegit.*

Verum ad alia properantes, unam adhuc objectionem breviter solvere nostra interest, qua nimirum impetitur hujus Epistolæ integritas. Nonnullis itaque viris eruditis monumentum istud vetustissimum vel plerisque insitionibus infectum, vel otiosis laciniis aliunde ascitis adauctum videtur. Si autem ab iisdem quæras cur demum istiusmodi judicium ferant, suas tantum conjectationes nullis rationum momentis innixas tibi obtrudunt. In primis vero posteriorem Epistolæ partem paræneticam, quatuor postremis capitibus 18-21 constantem, plane subdititiam esse contendunt. Jamque interpolamenti suspicionem, a coactis allegoriis aliisque capitibus petitam, modo satis diluimus: nunc vero ad illud præcipuum de additamento quod objicitur, stylum convertimus. Nec multis quidem opus, qua evanida evincatur interpellatio. Clemens namque Alexandrinus locum recitat ex Epistolæ nostræ capite ultimo. descriptum hisce verbis [63]: Ἀμέλει μυστικῶς ὁ Βαρνάβας· Ὁ δὲ Θεὸς ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, φησι, δῴη ὑμῖν σοφίαν, κ. τ. λ. *Mystice profecto Barnabas: Deus qui universo mundo dominatur*, inquit, *det vobis sapientiam*, » etc. Origenes item verbis disertissimis, et quidem duobus in locis [64], Barnabæ sententiam laudat *de duabus viis*, quæ in ejus Epistolæ capite 18 occurrit: *Eadem quoque*, inquit, *Barnabas in Epistola sua declarat, cum duas vias esse dicit, unam lucis, alteram tenebrarum, quibus et præesse certos quosque angelos dicit.* Sic et S. Hieronymus in libro quem, Philonem et Origenem imitatus, *De nominum Hebraicorum interpretatione* composuit, inter Hebraica nomina quæ in Barnabæ Epistola exstant, vocem *Satan* recenset, quæ sane non alibi quam in capite 18 ejusdem Epistolæ occurrit. Cum itaque jam inde a sæculis II, III et IV Patrum vetustissimi, Clemens Alexandrinus, Origenes atque Hieronymus, eadem ac nos etiamnum in Barnabæ Epistola perlegerint; immerito enimvero posteriorem ejusdem partem subsecutis temporibus fuisse superadditam, nonnulli recentiores suspicantur. Hinc vero ipsemet Dodwellus [65] veterum auctoritate permotus, quatuor laudata postrema capita Barnabæ abjudicare non audet, licet ea pro ejusdem Barnabæ διδαχῇ haberi posse conjiciat. Sed isto: διδαχῆς titulum aliquando præ se tulerint ista; num ideo sequioris manus assumentum esse jure quis dixerit? « Nimirum, ut verbis utar cl. Felli [66], in primis sæculis nonnulli, ut adversus hæreses præscriberent aut placita sua commendarent, dogmata apostolicorum virorum scriptis mandarunt, et illorum διδαχάς appellavere. Hujus generis videtur fuisse liber quem memorant Eusebius [67] et Athanasius [68], cujus epigraphe erat: τῶν ἀποστόλων διδαχαί. Sed præterquam quod numerus versuum, in Stichometriis antiquissimis huic Epistolæ assignatus, suadet hanc accessionem ad ejus molem omnino desiderari; pariter a Clemente Alexandrino et Origene, nec non auctore Constitutionum laudatur, ac aliæ partes hujus Epistolæ. Et si in Latinis exemplaribus desiderari, idoneum sit argumentum unde confici possit, quidquid sic

[58] Origen., *cont. Cels.*, lib. I, § 63. [59] Vinc. Lirin., *Common.*, cap. 17. [60] Hieron., lib. III *contr. Pelag.*, § 2. [61] Psal. XV, 4. [62] Chrysost., hom. 4 *in Epist.* I *ad Tim.*, § 2, Opp. tom. IX, pag. 569. [63] Clem. Alex., *Strom.* lib. II, cap. 18, p. 472. [64] Origen. Περὶ ἀρχῶν, lib. III, cap, 2, § 4, Opp. tom. I, p. 140, et lib. I *Explan., in Epist. ad Rom.*, I, 24. [65] Dodw., *Dissert.* I *in Iren.*, § 31, p. 56. [66] Fell. not. ad Barnab. Epist., cap. 18. [67] Euseb., *Hist. eccl.* lib. III, cap. 25. [68] Athan. epist. 39.

μειοῦρον est, genuinum non esse scriptum; periclitabitur prioris Epistolæ partis fides, quandoquidem Græce non compareat. Clonclusionem quæ in Latinis exemplaribus hodiernis comparet, librariis deberi libenter concesserim; siquidem ii istiusmodi epilogis libros a se conscriptos alibi passim ornarunt. Sed et iteratæ scriptionis post solemnem valedictionem non desunt exempla. Sic Epist. II ad Timotheum, post doxologiam, quædam resumpto calamo subnectuntur, ut alia ejus generis prætereeam. » Hæc ille.

Ad reliquas levioris momenti difficultates quod attinet, illas mira sane dexteritate dissolvit Papebrochius vir doctissimus [69], quem proinde consulere præstat. Eas istem, ut tempori parcam, prætermitto quæ a Moynio primum excitatæ, deinde a Tentzelio, Basnagio aliisque instauratæ fuerunt; eo vel maxime quod Moynianas perstringens potissimum cl. Nourrius [70], alias quoque diluisse videatur. Cæterum, quod laudatus Papebrochius ex hujus Epistolæ capite 15 conjecerit, illam forte ab aliquo Chiliastarum post annum 97 fuisse perscriptam: ex ea quidem suspicione ipsum exemissent Menardus in primis et Cotelerius, quorum editiones videre sibi haud contigisse testatur.

CAPUT III.

Quo tempore scripta fuerit, inquiritur.

Sed tandem ad tempus inquirendum accedamus, quo Epistola ipsa exarata fuisse existimatur. Nimirum, ut optime Millius [71], paulo post annum æræ vulgaris 70, sive cum jam recens fuisset eversum templum, deletaque urbs Hierosolymitana. Et id quidem ex eadem Epistola satis liquet. Sic enim ibi [72]: Πέρας γοῦν πάλιν λέγει· « Ἰδοὺ οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον, αὐτοὶ αὐτὸν οἰκοδομήσουσι. ΓΙΝΕΤΑΙ. Διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς, καθῃρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ΝΥΝ. » *Et tandem rursus ait* [73]: « *Ecce qui destruxerunt templum hoc, ipsi illud ædificabunt. Idque* EVENIT. *Nam quia bellum gerunt,* NUNC *ab hostibus destructum est.* » Ita enim cum Fello et Cotelerio in edito distinguendus hic locus, reclamante licet Menardo, qui τὸ νῦν male jungi nomini ἐχθρῶν autumabat.

Haud equidem ignoro, Moynium et Tentzelium hinc potius Barnabæ adjudicandi Epistolam ansam arripere, eo scilicet nomine quod tempora minime quadrent. Barnabas enim, inquiunt, ex communi sententia Nerone imperante martyrium subiit, adeoque ante quam templum Hierosolymitanum solo æquaretur: quam quidem objectionem tanti ducunt ii viri critici, ut invictum argumentum appellare non dubitent. Attamen tantum abest ut istiusmodi difficultati vim aliquam inesse alii censeant ut

A maxime etiam eadem insuper habeant. Et jure quidem. Nam quæ communis fertur sententia de Barnabæ sub Nerone martyrio, nullo idoneo teste, nulla veterum auctoritate firmatur: nullumque apud antiquos scriptores vestigium occurrit, unde quo tempore supremum diem obierit Barnabas, certo statuatur. Contra vero, cum constet ex Eusebio [74] et Hieronymo [75], apostolos Petrum et Paulum ultimo Neronis anno, id est anno 68, martyrii palmam fuisse adeptos: quidni ergo Barnabas post captam a Sito Hierosolymam anno 70, aliquot adhuc annos ab eorum apostolorum martyrio vixisse potuerit, et quidem in primis cum jam e medio sublato Nerone, persecutio desierit; ut proinde circa annum 72 aut 73 Epistolam scripserit?

B At enim ex Alexandri monachi elogio in S. Barnabam perspicuum est ipsum vivente adhuc Paulo apostolo ex hac vita migrasse: idque patet ex ultimis illius verbis ad Joannem Marcum, consobrinum suum quæ sic se habent [76]: Ἐν τῇδε ῇτ ἡμέρᾳ δεῖ με τελειωθῆναι εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀπειθούντων Ἰουδαίων· σὺ δὲ ἐξελθὼν ἔξω τῆς πόλεως κατὰ δυσμὰς, εὑρήσεις τὸ σῶμά μου· καὶ τοῦτο θάψας, ἔξελθε ἀπὸ Κύπρου· καὶ πορεύου εἰς τὸν Παῦλον, καὶ ἴσθι μετ' αὐτοῦ, ἕως οὗ ὁ Κύριος οἰκονομήσει τὰ κατὰ σέ· μέλλει γὰρ τὸ ὄνομά σου μεγαλυνθῆναι ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ. *Hodie infidelium Judæorum manibus me consummari oportet: tu vero extra civitatem, occidentem versus egredere, et corpus meum invenies: quod cum sepelieris, exie Cypro, et ad Paulum proficiscere; et esto cum illo,* C *quoad Dominus res tuas disposuerit: futurum est enim, ut nomen tuum per totum terrarum orbem divulgetur.* Hæc ibi. Et Barnabæ quidem hortanti morem gessisse Marcum, e Pauli Epistolis patet. Hic enim ad Colossenses scribens [77], eos salutat nomine *Marci consobrini Barnabæ;* qui nempe primum in causa fuerat cur Paulus a Barnaba secesserit, ut habetur in Actis [78]; quique deinceps ad officium reversus, Paulo fidus comes adhæsit, eique demum post mortem Barnabæ utilem operam in ministerio apostolico præstitit, ut ad Philemonem [79] et ex posterioribus vinculis ad Timotheum [80] scribens, idem testatur Apostolus. Atqui quæ Colossensibus et Philemoni inscriptæ exstant Epistolæ, juxta virorum eruditorum [81] sententiam, ab Apo- D stolo exaratæ feruntur anno 62; quæ autem secunda est ad Timotheum anno 67, cum nimirum jampridem e vivis excessisset Barnabas, cujus hortatu Joannes Marcus exinde Paulo sese comitem addidit. Ita ferme Tentzelius [82], qui et hanc objectionem tantum ponderis habere arbitratur, ut eidem nihil obverti posse asseveret quam Epistolam

[69] Papebr., *Act. SS.*, Jun. tom. II, pag. 459, § 5. [70] Nourr. *App. ad. Bibl. PP.*, tom. I, pag. 38 seq. [71] Mill., *Prolegom. ad N. T.*, § 144 [72] Barnabab. Epist. cap. 16. [73] Isa XL X, 17. [74] Euseb., *Chron.*, ad an. MMLXXX. [75] Hieron., *De vir illustr.*, cap. 1 et 5. [76] Alex. *Mon.*, apud Bolland.. *Act. SS.*, Junii, tom. II, pag. 445. [77] Colose. IV, 10. [78] Act. XV, 37-39. [79] Philem., vers. 24. [80] II Tim. IV, 11. [81] Pears., *in Annal. Paul.*, pag. 20, 25; Mill., *in Prolegom. ad N. T.*, §§ 80, 82, 125; Tillem., *Mem. eccl.*, tom. I, p. 292, 595, [82] Tentz. ad Hieron., *De vir illustr.*, edit. Fabric.. cap. 6, § 3, pag. 40.

nostram; quæ quidem, subdit, cum sit ipsum χριόμενον, non est argumenti loco assumenda. Id sane a viro erudito nollem dictum.

Age nunc videamus num adeo firma sit istiusmodi objectio, ut eam nedum everti, sed ne ullo quidem pacto hebetari liceat. Quod ut præstemus, advertendum primum omnium, totam Tentzeli argumentationem unius Alexandri monachi Cyprii testimonio fulciri, scriptoris nimirum obscuri nominis atque ætatis incertæ. Antiquiorem enimvero sæculo IX ipsum non fuisse constat apud eruditos [83]: litteris namque consignasse fertur Vitam Nicephori, patriarchæ CP., qui eodem sæculo IX ineunte floruisse comperitur. Ecquæ porro fides scriptori huic adhibenda, qui et laudatorem potius quam historicum agit et illa quæ multis retro sæculis ante ipsius ævum contigere, nobis enarrat? Neque est quod quis reponat, monachum istum sub Laudationis suæ finem tradidisse [84], *pauca illa quæ de Barnabæ vita et martyrio* perhibet, ab *auctore* Stromatum *Clemente aliorumque veterum scriptis*, a se collecta fuisse atque exposita. Siquidem in promptu habemus quæ de Barnaba profert Clemens Alexandrinus; quorum tamen vix ullum vestigium apud monachum Cyprium reperias. Reliqua vero quæ ille sive a Theodoro Lectore, sive a Nilo Doxopatrio, aliisque forte sequioris ævi scriptoribus desumpsit, sublesta nimis fide laborant; perinde ac illa Barnabæ monita Joanni Marco tradita, quæ unus ipsemet monachus Laudationi suæ intexuit: adeo ut nullam omnino vim ad assensum extorquendum habeant, quæ a scriptoribus istiusmodi proferuntur. Graviter enim et vere dixit Baronius noster, vir maximus [85]: *Quod a recentiore auctore in rebus antiquis sine alicujus vetustioris auctoritate profertur, contemnitur.* Illud quoque accedit, absona pleraque ac falsa in ejusdem monachi Laudatione occurrere; quæ sane ad ipsius fidem obtundendam elevandamque non minimum valeant: qua de re in primis consulendi laudatus Baronius [86] ac Tillemontius [87].

His vero vix dum ita enarratis, ad manus nostras pervenit viri doctrina et eruditione præstantis pereruditum sane *Commentarium in vetus marmoreum S. Neapolitanæ ecclesiæ Kalendarium*, qui Alexandri monachi causam defendendam suscepit, illumque sæculo VI desinente floruisse contendit [88]. Dolemus enimvero serius nobis detectum opus, quo hactenus dicta utcunque temperandi facultas data esset. At illud saltem concedit V. C. hunc monachum Cyprium, « non multum quidem judicio valuisse, nec raro in paulo antiquioribus rebus a veritate aberrasse: quin et insulanas narrationes majorem partem scriptas, alicubi forsitan per ora traditas, secutum esse: » ut propterea minus fide dignus jure nobis videatur, in iis quæ persequimur investigandis.

Itaque, ut his demum certiora solidioraque objiciamus, quæ ad sententiam nostram confirmandam propius accedant: primum quidem ex apostolorum Actis [89] satis liquet, Paulum inter et Barnabam dissensum, post unum alterumve mensem a coacto Hierosolymitano concilio accidisse. Anno autem Dionysiano 51 habitum fuisse concilium illud, rata est celebriorum chronologorum opinio [90]: adeoque hoc ipso anno, sive ut maxime sub initium insequentis 52 Barnabæ a Paulo discessio contigisse videtur. Jam vero quatuor aut quinque post annos ab eo divortio, utrumque iterum convenisse, haud obscure, meo quidem animo, e priore ad Corinthios Epistola colligitur [91]. Ibi enim Barnabæ velut socii fidissimi meminit Apostolus his verbis: *Nunquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut et cæteri apostoli, et fratres Domini, et Cephas? Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Enimvero, aut ego maxime fallor, aut Barnabas Paulo adhærebat, dum de eo hæc scribebat Apostolus. Prior autem ad Corinthios Epistola anno 56 desinente [92], vel 57 ineunte [93], scripta perhibetur. Unde pronum est arguere Barnabam, postquam se a Paulo sejunxerat, anno 51, jam inde post quatuor vel quinque annorum spatium, ut modo innuimus, in ejus demum societatem rediisse: ut proinde nil mirum, si Joannis Marci Barnabæ consobrini meminerit Apostolus anno 62, dum ad Colossenses et ad Philemonem scriberet; ipsumque in primis recenseat anno 67, quo secundam ad Timotheum scripsit Epistolam, inter eos socios e quibus sibi assistentibus opportunum in suis vinculis solatium Romæ reciperet.

Neque tantum desinente anno 56, sed etiam sub sequentis 57 finem vel fortasse ineunte 58, quo tempore posterior inscripta fuit Corinthiis Epistola [94], vitam adhuc egisse Barnabam, censuerunt nonnulli ecclesiastici scriptores Joanne Chrysostomo antiquiores. Ad illa enim Apostoli verba [95]: *Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias*, hæc adnotat Chrysostomus [96]: Καὶ τίς οὗτός ἐστιν ὁ ἀδελφός; Τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν· καί φασι διὰ τὴν ἱστορίαν ἥνπερ ἔγραψε. Τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἄγραφον κήρυγμα Εὐαγγέλιον καλεῖ. *Et quisnam est hic frater? Nonnulli quidem his verbis Lucam significari putant: atque hoc dicunt propter eam historiam quam litteris mandavit. Alii vero Barnabam: etenim prædicationem quoque non scriptam*

[83] Fabric., *Bibl. Gr.*, tom. X, pag. 473. [84] Alex. Mon., apud Bolland. l. c., num. 8, p. 438. [85] Baron., prælocut. ad *Annal. eccl.*, tom. I, § 12. [86] Id., *ibid.*, ad an. 51, § 53 et alibi. [87] Tillem., *Mem. eccl.*, tom. I, pag. 412. 655 et seqq. [88] Mazoch., *Comment.*, vol. II, pag. 555-557. [89] Act. XV, 30-36. [90] Vid. Tillem., *mém. eccl.*, tom. I, pag. 543. [91] I Cor. IX, 5, 6. [92] Tillem., l. c., p. 563. [93] Pears. *Annal. Paul.*, p. 15; Mill., *Prolegom. ad N. T.*, § 9. [94] Tillem., Pears. et Mill. locis cit. [95] II Cor. VIII, 18. [96] Chrys., hom. 8. in Epist. II ad Cor. § 1, Opp. tom. X, pag. 564.

Evangelium nuncupat. Unde videas Chrysostomo item probari eorum veterum scriptorum sententiam, qui Apostoli verba de Barnaba fuerunt interpretati. Verum apertissime Theodoritus in eumdem locum [97] : Τὸν τρισμακάριον Βαρνάβαν τὰ εἰρημένα χαρακτηρίζει. Αὐτὸς γὰρ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ σὺν τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, τῆς χειροτονίας τετύχηκε, τοῦ θείου Πνεύματος εἰρηκότος· Ἀφορίσατε δή μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον, εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. *Hæc verba designant beatissimum Barnabam. Ipse namque Antiochiæ cum beato Paulo ordinatus est, dicente divino Spiritu : « Segregate mihi Barnabam et Saulum, ad opus ad quod vocavi eos.* » Neque aliud sane suadere videtur contextus Paulinus. Siquidem verbis modo recitatis *de fratre, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias,* subdit statim Apostolus : *Non solum autem, sed et ordinatus est comes peregrinationis nostræ.* Quis porro comes iste ? Non Lucas, non Silas, non Apollo, non Joannes Marcus, ut nonnulli veteres et recentiores censuerunt ; sed solus Barnabas. Hic enim unus legitur χειροτονηθεὶς συνέκδημος ἡμῶν, ut Paulus ibidem loquitur ; ad illa procul dubio respiciens, quæ de se ipso et Barnaba traduntur in Actis [98] : Καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν, quod nuspiam de aliis expresse legimus.

Quid quod idem S. Joannes Crysostomus censuisse quoque videtur, ut viro erudito notatum [99], Barnabam superstitem adhuc fuisse, dum ad Colossenses Apostolus scriberet. In illa enim verba [100]: *Salutat vos... Marcus consobrinus Barnabæ,* hæc habet S. doctor [1] : Καὶ τοῦτον ἐνεκωμίασε τέως ἀπὸ τῆς συγγενείας· μέγας γὰρ ἦν ἀνὴρ ὁ Βαρνάβας. Περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολὰς, ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν. Τί γάρ ; οὐκ ἐδέχοντο καὶ χωρὶς τούτου ; ναί· ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς βούλομαι, φησί· καὶ τοῦτο τὸν ἄνδρα δείκνυσι μέγαν. *Hunc quoque jam laudavit ex cognatione : erat enim Barnabas vir magnus. « De quo accepistis mandata : si veneris ad vos, suscipite illum. » Quid vero ? non aliter suscepissent ? Maxime. Sed cum magno, inquit, studio : et hoc magnum virum ostendit.* Scriptam autem anno 62 fuisse hanc ad Colossenses Epistolam, ex virorum eruditorum sententia superius vidimus. Ex quibus ergo, si prioris Epistolæ Corinthiacæ verba in medium adducta probe accipiantur ; si Theodoritum, Joanne Chrysostomum eosque scriptores ecclesiasticos quos idem sanctus doctor collaudat, præ Alexandro monacho, ut par est, audiamus : concludendum profecto erit, inanem esse Tentzelii objectionem, illius tantum monachi Cyprii testimonio innixam ; cum satis constet Barnabam, adeoque Joannem Marcum consobrinum suum, post discessionem a Paulo quæ anno 51 contigisse merito existimatur, Apostolo iterum jam adhæsisse anno 56, quin et in vivis adhuc egisse anno tum 58, tum 62, neque uspiam appareat, ipsum ante Hierosolymitanum exidium supremum diem obiisse : ut proinde nihil obstet quo minus post annum 70, quo πανωλεθρία illa Judaica contigit, ejus in Epistola sua meminisse auctor potuerit. Verum hac de re Mazochium V. C. adire præstat [2], qui ex Actis Joanni Marco tributis copiose satis ac erudite de anno emortuali S. Barnabæ ages, ipsum anno 76 Christi fidem suo sanguine consignasse, longe verisimile censet.

CAPUT IV.

Quantæ sit auctoritatis, et quanti æstimanda.

Jam vero, ut quantæ sit auctoritatis eadem Epistola, demum dispiciamus ; illam maximi esse faciendam quisque jure fatebitur, tum pro dignitate atque existimatione quam olim apud vetustissimos ecclesiasticos scriptores obtinuit, tum in primis illius pretio ac utilitate quam ex ea in Ecclesiam derivare compertum est. « Et sane, verbis utor Dacherii V. C. [3], quanquam Epistolam hanc pro canonica et extra dubitandam fidem legitima minime proferamus : stylum tamen re vera majestatis apostolicæ dignum, materiamque nascentis Ecclesiæ rebus accommodatam non modo sapit, sed ingerit etiam clementioribus lectorum judiciis: ita ut, si πορφύρα παρὰ τὴν πορφύραν διακριτέα, profecto de sua cum cæterorum apostolorum scriptis comparatione, suffragium secundum sperare debeat. » Hæc ille. Qua de re nos quoque nonnulla paulo ante, cap. 2 attigimus.

Illud vero potissimum animadvertere juverit, e Barnabæ Epistola Ecclesiam catholicam præsidii plurimum petere ad Unitariorum impietatem evertendam, doctrinamque orthodoxam de Jesu Christi Filii Dei τῇ προϋπάρξει ejusque τῷ ὁμοουσίῳ fortiter astruendam stabiliendamque : ut post Bullum [4] et Grabium [5] pluribus ostendit vir doctus Prudentius Maranus [6]. De cæteris porro Christianæ doctrinæ capitibus, ex eadem Epistola eruendis, præ reliquis nuper satis erudite disseruit cl. Marechalus [7]. His autem hactenus observatis addere libet ex Vossio [8] et Hodio [9], S. Barnabam quamvis ex Græca LXX virali versione Scripturæ loca describere consueverit plerumque tamen Hebraicam veritatem secutum fuisse. Cujus quidem rei ut unum vel alterum exemplum in medium proferatur, ex LXX, Isaiæ XXVI, 16 hæc recitat auctor [10] : Ἰδοὺ

[97] Theodor. *in Epist. II ad Cor.* VIII, 18, 19, Opp. tom. III, pag. 243. [98] Act. XIII, 3. [99] Tillem., l. c., p. 413 [100] Coloss. IV, 10. [1] Chrysost., hom 11 *in Epist, ad Coloss.*, § 2, Opp. tom. XI, pag. 406. [2] Mazoch., *Comment. in vet. marm. Kalend.*, vol. II, p. 570-572. [3] Dacher., Epist. nuncup. ad prim. edit. Menardi, Paris. 1645. [4] Bull. *Def. fid. Nic.*, sect. I, cap. 2, § 2, et sect. cap. 2, § 1. [5] Grab., Annot. ibid. pag. 24, 44. [6] Maran., *Divin D. N. J. C.*, lib. IV, cap. 2, p. 371-373. [7] Marech., *Concord. des SS. Pères*, tom. I, pag. 1 seq. [8] Is. Voss., *De translat. LXX intt.*, cap. 21, pag. 69. [9] Humfr. Hod. *De Bibl, text. orig*,, lib. III, cap. 3. pag. 277. [10] Barn. Epist., cap. 6.

ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον. Verba tamen proxime subsequentia ex Hebræo fonte repetit : Καὶ ὃς ἐλπίσει ἐπ' αὐτὸν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, *Et qui speraverit in illum, vivet in æternum.* Ubi LXX : Καὶ ὁ πιστεύων οὐ μὴ καταισχυνθῇ, *Et credens non confundetur.* Alibi autem ex Gen. II, 2, hæc habet [11] : Καὶ συνετέλεσεν (ὁ Θεὸς) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, κ. τ. λ. *Et consummavit* (*Deus*) *in die septima*, etc. At LXX, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ, *in die sexta.* Hinc S. Hieronymus in Traditionibus Hebraicis : *Pro die sexta, in Hebræo diem septimam habet.* Quem in locum plura observat eruditus Grabius [12], digna sanæ quæ apud ipsum legantur. Alia vero ejusmodi exempla, ex eadem Epistola repetenda.

CAPUT V.

Judicium cl. Mazochii : cujus etiam eruditæ observationes in aliquot ejusdem Epistolæ loca, reliquis editoribus prætérita, in medium adducuntur.

Sed ecce tibi vir doctissimus cujus paulo ante meminimus, dum Barnabæ gesta fuse persequitur miraque ingenii dexteritate illustrat, aliquot etiam ejus Epistolæ loca egregie pro more suo edisserit: ut proinde operæ pretium me facturum existimem, si luculentas illius observationes hoc loci describam. Sic autem se habent [13] : « Ex quo primum tempore ab Hugone Menardo publicam lucem aspexit Epistola quæ sub Barnabæ apostoli nomine a Clemente Alexandrino. Origene et aliis laudata fuit; tot jam virorum eruditissimorum animadversionibus patuit, ut supervacaneum sit quidquam in eam novi aggredi. Tamen obiter illam percurrenti inciderunt mihi quædam aliis præterita, quæ hic breviter aspergerem.

« Caput 6 sic incipit Ὅτε οὖν ἐποίησεν ἐντολήν, etc. *Cum autem fecit* PRÆCEPTUM (Christus), *quid dicit? Qui est qui judicetur mecum?* et quæ porro ex Isaiæ L, 8, 9, recitat. Hic observatu non indignum est, ἐντολήν, *præceptum*, absolute et per excellentiam vocari Patris jussionem de Incarnatione et toto humanæ reparationis negotio, quod ἐντολὰς τοῦ Πατρός, *præcepta Patris*, vocat ipse Christus, Joan. XV, 10. Ac fortassis alluditur a Barnaba ad illud psalmi XXXIX, 8, 9 : *Tunc dixi : Ecce venio..... ut faciam voluntatem tuam :* quam voluntatem mox LEGEM vocat : *Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei.* Omnino hac præceptione divina plenæ sunt utriusque fœderis paginæ : hoc tantum hic novum, quod ea hic absolute PRÆCEPTUM nuncupetur. At vetus interpres *Dei præceptum* reddidit, ut insolens loquendi genus clarius efficeret.

« Paulo post, recitato Mosis testimonio de adipiscenda terra fluente lacte et melle, statim hæc

A subdit : *Quid dicat* ἡ Γνῶσις (*Cognitio*, sive *Scientia*) *discite.* « *Sperate in eum, qui in carne manifestandus est vobis, Jesum.* Γνώσεως, *scientiæ*, nomine ævo apostolico intellectas fuisse arcanas et allegoricas veteris fæderis significationes, nemo ignorat. Ea est *Clavis scientiæ*, in qua sibi legis peritos placuisse Christus notavit [14]. At hoc amplius hic animadvertimus, Γνῶσιν, *scientiam*, quasi librum citari, et ex eo verba illa proferri : *Sperate*, etc. Quod quidem ex Clemente Alexandrino [15] multo est evidentius, ubi hæc verba ex Barnaba sic recitantur, ut φησίν, quod hic deest, suppleatur : *Quid dicat Cognitio, discite* : Ἐλπίσατε, φησὶν, ἐπὶ τόν, etc. *Sperate*, inquit, *in eum*, etc., uti supra. Ubi animadvertis, illud φησίν afferri ex ore
B Barnabæ, utique ex *Cognitionis* sive *Scientiæ* libro citantis. Plures olim fuisse hujusmodi *Scientiæ* libros circumlatos, ab Judæis allegorica sectantibus conscriptos, non est dubium. Ad eos ergo Barnabas plerumque ablegat lectores, ubi ad allegorias digreditur. Scimus hodienum in *Targumim* loca complura ad Messiam referri : quod ex eadem Γνώσει manavit. Notandum est autem in ascripto loco, etsi omnia verbis totidem ex Γνώσει recitentur, illud tamen Ἰησοῦν *Jesum*, quod ad finem additur, ex Barnabæ manu profectum, non ab auctore Γνώσεως. Quem quidem Judæum fuisse necesse est, alioqui a Barnaba Judæos convicturo minime citandum. Judæus autem Messiam norat, Jesum non norat.

« Statim ibidem sequitur : *Homo enim* γῆ ἐστι
C πάσχουσα, *terra est patiens.* Apparet hic Barnabam, aut quisquis est auctor, philosophis aures admovisse. Nam illud πάσχουσα, *patiens*, ad philosophorum τεχνικὴν γλῶτταν est referendum, qua materiam *pati* dicebant. Homo, inquit, est ex terra, non quidem agente, sed patiente. Cujus statim rationem reddit his verbis : Ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἡ πλάσις τοῦ Ἀδὰμ ἐγένετο. *A facie enim terræ fictio* (seu *formatio*) *Adæ extitit.* Ubi pulcherrima Hellenistarum locutio occurrit Hebraicum enim מפני *Mippene* (quod Judæi Hellenistæ perpetuo, ἀπὸ προσώπου, h. e. *a facie* reddunt) quamlibet causam, etiam materialem, uti philosophi loquuntur, designat. Ergo tantumdem est, *a facie terræ* ac si dixisset, *ex terra* formatum esse Adam.
D Et hæc etiam ibidem totidem verbis Clemens refert.

« Cap. 7 [16], sicuti etiam in sequentibus capitibus, pluries illud Προσέχετε, *Attendite*, intercalatur : quod peculiare est ἀλληγορούντων, ad attentionem acuendam.

« Cap. 9 [17] : Ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος καὶ Ἄραψ καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων, etc. : *Verum et omnis Syrus et Arabs et omnes idolorum sacerdotes*

[11] Barn., Epist. cap. 15. [12] Grab., *Epist. ad J. Mill. de lib, Judic. genuin. LXX Intt. vers.*, pag. 67. [13] Mazoch., ubi supra. [14] Luc. XI 52. [15] Clement. Alexandr. *Strom.* lib. v, cap. 10, p. 683 edit Oxon. 1715. [16] Barn. Epist. cap. 7. [17] Ibid.

circumciduntur. Quæ merito difficultatem crearunt. Verum hæc non sunt ad severiorem trutinam exigenda, sed παχυτέρως, *crassiuscule,* accipienda hunc ferme in modum: Quivis Syrus, quivis Arabs, quivis simulacrorum sacerdos circumcisionem admittit; aut: Ne Syri quidem et Arabes, et profani sacerdotes a circumcisione abhorrent. Nam quia inter Syros et Arabes, interque profanos sacerdotes essent, qui illo se modo mundiores præstarent, licuit Barnabæ apostolo dicere, circumcisionem promiscue ab illis usurpari. Quis non in talibus similia loquitur? Cæterum Arabum plurimos fuisse verpos, sicuti et sacerdotes Ægyptios, non est dubium. Ac ne de Syris quidem est dubitandum, si quidem verum sit quod antiqui crediderunt, Phœnices περιτομὴν admisisse. Origenes *ad Rom.* II, 25, inter cæteros circumcisionis cultores etiam Phœnices numeravit his verbis: *Si replicetis historias vestras, invenietis non solum Ægyptiorum sacerdotes, sed et Arabas et Ægyptios et* PHOENICES *aliosque, quorum studia gratia hujusmodi superstitionis nobilius vigent.*

« Cap. 16 [18]: *Adhuc et de templo dicam vobis, quomodo errantes miseri,* ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἤλπισαν, *in* VIAM *speraverunt, et non in Deum ipsum qui fecit eos, quasi domus Dei esset.* Hic non est dubium quin ὁδοῦ, *viæ,* nomine templum veniat: nam et in templo totam Judæorum fiduciam fuisse repositam, notat illa celebris conclamatio, *Templum Domini, templum Domini,* et quod initio noster de *templo* proposuit dicere, et quod mox subdit, *Quasi* (via scilicet illa) *domus Dei esset.* Vidit hoc et vetus interpres, qui pro ὁδὸν *viam,* posuit *ædem;* sic enim reddidit: *In* ÆDEM *spem habuerunt.* Cotelerius quidem ad quædam Seniorum loca allusum suspicatur, in quibus ὁδὸς similiter pro *templo* sumi posse videtur. Verum et hic Barnabas, et ibi LXX οὐδόν, *limen,* scripsisse videntur, consueto schemate utentes, quo pars pro toto sumitur, et quo hodieque utimur, ubi *Limina apostolorum* invisere dicimur. Legendum est igitur ἐπὶ τὸν οὐδὸν... *in limine,* h. e. *templo spem collocantes.* Cæterum si Barnabas *viam,* τὴν ὁδόν, uti nunc legitur, scribere voluisset, ad finem οὖσαν posuisset, non ὄντα, quod non nisi cum οὐδόν convenit: ὡς, inquit, ὄντα οἶκον Θεοῦ. Idem, uti dixi, judicium erit de locis LXX viralibus III Reg. VIII, 44-48, in quibus nunc προσεύξονται... ὁδὸν legitur, cum legendum sit οὐδόν. *Adorabunt limen,* etc. Sicuti etiam II Paral. VI, 34-38. Non inaudita est apud veteres *liminis adoratio.* Scitum est etiam antiquos o pro integra diphthongo ou primitus scripsisse (ut in nummis Συρακοσίων pro Συρακουσίων, et sexcenta ejusdem modi,) quod postmodum, descriptoribus fraudi fuisse, non est dubitandum. Dixerit aliquis in modo laudatis Seniorum locis ὁδὸν esse retinendum, quia ei Hebraice respondet DERECH, *via;* cum contra οὐδός respondeat Hebraico SAPH, quod est *limen.* Verum sciendum est Hebraicum DERECH, cum a *calcando* veniat, non tantum *viam* significare, sed et *pavimentum,* et in recitatis locis etiam *limen,* quod statim ab ingredientibus calcatur. Deinde cum Jer. XXXV, 4, φυλάσσοντος τὴν ὁδόν, *custodientis viam,* pro τὸν οὐδόν, *custodientis limen* (nam Heb. est SAPH) meo judicio positum inveniatur; non video quin eadem mutatio locis supra depromptis potuerit accidere. Postremo ne tricemur diutius, si grammaticos audimus, ὁδός, via, et οὐδός, *limen,* unum idemque nomen sunt. Nam et Homero οὐδός pro ὁδός *via,* usurpatur: et contra Suidas testatur vocem ὁδός, si tenuetur prima syllaba, significare οὐδόν, i. e. *limen,* allato Sophoclis loco. Paria in Eustathio reperies, et in Sophoclis scholiaste ad celebrem ejus locum a Suida et Eustathuo laudatum. De quibus vide H. Stephanum [19]. Nec te turbet quod hæc antiqua et poetarum peculiaria videantur: nam in LXX et Judæis Hellenistis plurima occurrunt, partim antiquata, partim Alexandrinæ aut aliarum ignotarum dialectorum peculiaria. » Hactenus V. C.

CAPUT VI.

De variis ejusdem Epistolæ editionibus ac versionibus: in primis vero de vetere Latina, ubi et paucula de cura nostra.

Jam vero ne officio nostro penitus deesse videamur, ad varias et quidem potiores Epistolæ hujus editiones ac versiones recensendas accedamus. Illam itaque primus prelo subjecerat Oxonii anno 1643 Jacobus Usserius, « Verum, inquit Fellus [20], ejus urbis parte magna gravi incendio correpta, typographeum cum tota supellectile, schedis impressis et exemplari ipso, conflagravit. »

Quo autem ferme tempore Oxonii suam parabat editionem Usserius, de ipsa Epistola Parisiis evulganda cogitabat Hugo Menardus, monachus Benedictinus e congregatione S. Mauri. Jamque typis præsto erat opus, eruditis adnotationibus illustratum; sed anno 1644 ineunte, morte prærepto viro docto, illius edendi curam in se recepit ejus syncellita Lucas Dacherius, qui et auctum præfatione sua, insequente anno 1645 in lucem emisit. Ut autem primæ hujus editionis ratio lectori utcunque comperta sit, ipsius cl. editoris verba hic describere juverit. Sic igitur ille: « In Philastrii episcopi Brixiensis volumen manu scriptum e Corbeiensi monasterio, cum incidisset aliquando R. P. domnus Hugo Menardus, ibidem proxime post Epistolam Tertulliani *De cibis Judaicis,* Barnabæ nomine insignitam *Epistolam* una cum Jacobi apostoli Epistola deprehendit: moxque in animum induxit, eam ut ex pulvere et squalore excuteret, appositeque notis dilucidaret. At quia ex primoribus Ecclesiæ Patribus,

[18] Barn. Epist., c. 7 [19] II. Steph, *Thes.,* tom. II, col. 1183. [20] Fell., præfat. ad Epist. Barnab.

Clemente Alexandrino, Origene, Tertulliano, Gregorio Nazianzeno, Hieronymo aliisque non paucis, hac in Epistola Barnabam, seu quemvis alium, Græce fuisse locutum haud dubie didicerat, hæsit non parum implicatus: nec ejusmodi monumentum, sic imperfectum ac nævis scatens, ut illa qua codex exscriptus est ætas ferebat, in publicum ausus est inferre. Verum suppetias tandem attulit doctissimus Sirmondus. Societatis Jesu presbyter: is quippe de apographo Græco, quod Romæ inter mss. et schedas R. P. Turriani eruditione ac rerum multarum scientia clarissimi repererat, libentissime accommodavit Menardo. Unde autem exscripserit apographum Turrianus, res est nobis prorsus ignota. At vero veluti genuinam nomine Barnabæ Epistolam, ab antiquis scriptoribus laudatam atque usurpatam, Versio ipsa Latina, sine dubio ante annum nongentesimum scripta persuadet; cum ferme continuo textui Græco respondeat in omnibus..... Mutilum est Græcum, mutila versio Latina. Græcum quidem lacunis et hiatibus initio tantum Epistolæ deformatur..... Versio autem caret parte postrema, cui accessionem nova interpretatione ex Græco Romano attulit Menardus..... Codicem unicum habuit, cum Græcum tum Latinum, neque sanum ubique satis; ut proinde nunc cura, nunc conjectura illi fuerit adhibenda : quod tamen sic parce et prudenter fecit, ut in linea non facile litteram mutaret, sed ad marginem adnotaret. » Huc usque Dacherius.

Postero anno 1646 Amstelodami typis denuo excudendam curavit eamdem Epistolam Isaacus Vossius ad calcem Epistolarum S. Ignatii M., notis brevibus sed eruditis illustratam : cujus exemplar a Salmasio primo acceptum contulit cum tribus mss. codicibus, ex bibliothecis Medicea Florentina, Vaticana et Theatinorum Romæ degentium repetitis. Quibus subsidiis adjutus vetustissimum hoc monumentum multo castigatius evulgavit : « cum enim Menardi editio, ut ipsemet ait, ex uno, promanarit codice, fieri aliter non potuit quin inemendatissima prodiret. »

Elapsis vero viginti sex annis a prima Vossii editione, hanc Barnabæ Epistolam rursum in vulgus emisit Parisiis 1672 cum vetere Latina versione, nova insuper interpretatione, notisque luculentis adornatam Joannes Baptista Cotelerius, eamque præclaræ suæ *Patrum apostolicorum* editioni inseruit. Quam quidem editionem sub finem ejusdem sæculi, anno 1698, Antuerpiæ seu potius Amstelodami typis consignavit cum notis variorum Joannes Clericus, iterumque sæculi currentis anno 1724 nonnullis Joannis Davisii suisque animadversionibus auctam. Denique, ut Felli, Moynii aliorumque prætereamus editiones, eamdem Epistolam prelo commisit Richardus Russel anno 1746, in sua *Patrum apostolicorum* collectione Lodinensi.

Inter versiones autem hujus Epistolæ principem locum sibi vindicat vetus Latina : de qua præter ea quæ sparsim hinc inde attigimus, sic censet cl. Cotelerius [21] ; « Vetus interpretatio barbariem ubique, ubique negligentiam ostendit ; estque imperfecta et mutila, tum passim, tum præcipue ad finem, ubi posteriora capita resecantur ; forte quia minus docta videbantur interpreti, atque ad mores magis pertinentia : igitur omissis iis, colophonem perdoxologiam imponit. Suum tamen illi versioni pretium : cui debemus priora capita, cum non paucis emendationibus Græci contextus ; ut nihil dicam de antiquitate illius ac simplicitate. » Auctorem autem hujus versionis fuisse S. Philastrium Brixensem episcopum conjecit Papebrochius [22], eumque secutus Fabricius [23]. At immerito sane. Neque enim Menardus, primus veteris illius interpretationis detector, neque Vossius, neque Cotelerius, neque alii qui deinceps hanc Epistolam vulgarunt, id unquam litteris tradidere. Error autem duumvirum illorum e verbis Dacherii modo relatis fortasse ortus; quibus docemur « Menardum in Philastrii episcopi Brixiensis volumen ms. e Corbeiensi monasterio incidisse » in quo una cum aliis veterum opusculis, vetustam quoque Barnabæ Epistolæ interpretationem deprehendit, quam ex eodem codice descripsit in lucem emissurus. Pluribus egit hac de re Galeardus V. C. in præfatione ad luculentam veterum Patrum Brixianæ Ecclesiæ collectionem ; quem, si vacat, lector adeat [24].

Recentioribus vero versionibus præstat Anglica Guilielmi Wakii cum Epistolis Clementis, Ignati et Polycarpi, nec non Hermæ *Pastore*, Londini edita ann. 1693 et 1710. De hac autem versione loquens Joannes Clericus in epistola nuncupatoria posterioris *Patrum apostolicorum* editionis Cotelerianæ, ad eumdem Wakium jam archiepiscopum Cantuariensem, hæc habet : « Fuit et alia ratio, eaque majoris ponderis, propter quam existimavi tibi hanc *Patrum apostolicorum* editionem non displicituram. Nemo nimirum erat, qui minus dedignaretur ejusmodi scriptores ; quorum plerosque, et eos quidem *genuinos*, S. Barnabam, S. Ignatium, S. Clementem et S. Polycarpum, ad quos accessere *Pastor* Hermæ et Ignatii *Martyrium*, in Anglicum sermonem summa fide atque elegantia, quoad res ferebat, convertisti, et prooemiis pereruditis ac judicio summo conscriptis ornasti. » Ita Clericus. Quæ quidem in primis hic describere placuit, ut constet ipsum mutasse sententiam : siquidem antea in sua *Historia ecclesiastica* [25] sinistrum tulerat de S. Barnabæ Epistola judicium, quam hoc loci demum *genuinam* appellat.

Reliquum est ut paucis edisseramus qua ratione

[21] Cotel. *Judic. de Epist. S. Barn.* sub fin. [22] Papebr. *Act. SS.* Jun., tom. II, p, 457-460. [23] Fabric., *Bibl. Gr.*, tom X pag. 3, et præfat. ad S. Philastr. [24] Galeard., Præfat. *ad collect. vet. PP. Brix. eccl.*, p. XX-XXVI. [25] Cler., Hist. *eccl.*, ad ann. 71, § 2, pag. 474.

ad novam parandam editionem accesserimus. Nimirum commemoratis hactenus virorum doctorum lucubrationibus instructi, ad Barnabæ textum quod attinet et veterem ejus interpretem exprimendum, editionem Cotelerianam omnium emendatissimam selegimus. Quo autem facilius comparatio instituеretur, Græca inter utramque versionem media stitimus, veterisque hiatus juxta nuperum exemplar Londinense Russelianum distinximus : quo quidem ordine alia insuper nonnulla vetustissimorum Patrum opuscula mox subsecutura digessimus. CII.

A editorum qui nobis præivere adnotationes prolixiores contraximus, earumque in primis delectum fecimus quæ textum Græcum aut veterem interpretem emendarent illustrarentve, pauculis etiam intextis, sive nostris sive aliunde petitis. Quæ aliorum sunt, nomine cujusque subjecto dignoscuntur : quæ autem ANONYM. nota signantur, ea sunt quæ *ex ora Menardinæ editionis manu ignota* desumpta, Clericus in suam transtulit editionem : nostris vere nullibi signum ullum appinximus ; quod semel monuisse sufficiat.

VII.

(P. Gottfridus LUMPER, *Historia... de vita, scriptis et doctrina SS. Patrum.* Augustæ Vindelic., 1783, in-8°, t. I, p. 149.)

CAPUT PRIMUM.

DE EPISTOLA S. BARNABÆ APOSTOLO TRIBUTA.

(In hoc capite, post allata veterum recentiorumque pro hujus Epistolæ authentia vel contra ejus genuinitatem argumenta, quæ jam satis superque exposita sunt, auctor sic concludit : « Mea opinione, in re hac adeo incerta nihil certius est quam auctorem Epistolæ hujus omnino incertum esse. »)

CAPUT II.

DOCTRINA AUCTORIS HUJUS EPISTOLÆ.

ART. I. — *Observationes dogmaticæ.*

§ I. *De sacra Scriptura.* — Evangelia sanctorum Matthæi atque Lucæ apostolicæ originis esse, neque primum post apostolorum obitum a Christianis varias in sectas abeuntibus (quemadmodum Freretus hariolatur atque fingit) conficta, ut Christo, ac

B institutæ ab eo religioni famam quamdam existimationemque conciliarent, invicte hac ex Epistola comprobatur : profert enim ex utroque Evangelio et Matthæi (2) et Lucæ aliqua loca (3). Epistolam etiam D. Pauli ad Romanos (4) secundæque ad Timotheum, (5) atque etiam primæ Petri (6) sententias ac phrases est imitatus pseudo-Barnabas. Forsitan etiam ex Apocalypsi protulit ea, quæ habet capite 21, dum ait : *Prope siquidem est dies, in qua omnia cum malo peribunt. Prope est Dominus, et merces ejus* (7). Videtur insuper pseudo-Barnabas semel usurpasse sententiam Ecclesiastici, dum nimirum adhortatur hominem Christianum ad colendam castitatem, ita scribens : *Quantum potes, et supra quam potes, coles castitatem* (8). Plura non afferri

(2) « Quia non venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam. » Ὅτι οὐκ ἦλθε καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. Barnab. cap. 5, collat. cum Matth. xx, 16. Idem cap. 6 : « Attendamus ergo, ne forte, sicut scriptum est, multi vocati, pauci electi inveniamur. » Collat. cum Matth. c. XXII, v. 14.

(3) « Omni petenti te tribue. » Barnab., cap. 19 : Παντὶ αἰτοῦντί σε δίδου. Collat. cum Luc. cap. VI, v. 30, et Matth. cap. V, v. 42.

(4) « Sed videamus utrum hic populus hæres sit, an vero primus ; et utrum testamentum ad nos, an ad illos pertineat. Audite nunc quid Scriptura dicat de populo : Orabat Isaacus Rebeccæ uxoris suæ causa, quod esset sterilis : et illa concepit. Postea vero Rebecca egressa est ad interrogandum Dominum, et dixit Dominus ad illam : *Duæ gentes in utero tuo sunt, ac duo populi in ventre tuo : atque unus populus alterum superabit ; et major serviet minori.* Debetis intelligere, quis sit Isaacus, quæ Rebecca ; et de quibusnam declaraverit, quod hic vel ille populus major futurus sit. » Ἀλλ' ἴδωμεν, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονόμος, ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους. Ἀκούσατε νῦν περὶ τοῦ λαοῦ, τί λέγει ἡ Γραφή. Ἐδεῖτο δὲ Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν, καὶ συνέλαβεν. Εἶτα καὶ ἐξῆλθε Ῥεβέκκα πυθέσθαι παρὰ Κυρίου, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτήν· Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρί σου, καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. Αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε, τίς ὁ Ἰσαὰκ, τίς ἡ Ῥεβέκκα καὶ ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι μείζων

C ὁ λαὸς οὗτος, ἢ ἐκεῖνος. Barnab., cap. 13, coll. Rom. IX, 10-12, et Gen. XXV, 23. — Idem, 12 : Ὅτι ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν. Coll. Rom. XI, 36.

(5) Idem c. 5 : « Ille autem, ut vacuam faceret mortem, et de mortuis resurrectionem ostenderet, quia in carne oportebat eum apparere, ut promissum parentibus redderet. » Collat. II Tim. I, 10 et Rom. XV, 10.

(6) « Quatenus est in nobis, meditemur timorem Dei, et ejus præcepta servare contendamus, ut in illius justificationibus lætemur. » Ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, μελετῶμεν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν ἀγωνιζώμεθα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν. Barnab. Ep., cap. 4, collatum cum prima D. Petri Epistola cap. I, v. 17. — Idem Barnabas : « Dominus non accepta persona judicat mundum. Unusquisque secundum quæ facit, accipiet. » Idem, c. 4, collat. I Petri I, 17. et I Cor. III, 8.

D (7) Ἐγγὺς γὰρ ἡμέρα, ἐν ᾗ συναπολεῖται πάντα τῷ πονηρῷ. Ἐγγὺς ὁ Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ. Barnabas in Epist. c. 21, collatum cum Apocalypsi, cap. XXII, v. 12.

(8) Ὅσον δύνασαι, ὑπὲρ τὴν ψυχήν σου ἁγνεύσεις. « Quantum potes, et pro anima tua coles castitatem. » Cujus loco legendum esse censet Cotelerius ὑπὲρ τῆς ψυχῆς σου ἀγωνεύσεις (*sic*), hoc est, pro tua anima decertabis : quo respiciatur sententia Ecclesiastici cap. IV, v. 33. *Pro justitia agoniza pro anima tua, et usque ad mortem certa pro justitia, et Deus expugnabit pro te inimicos tuos.*

ab auctore Epistolæ, quæ D. Barnabæ apostolo vulgo tribuitur, non est, quod mireris, in tam brevi epistola.

Cæterum quamvis auctor hujus Epistolæ, judicibus Vossio atque Hodio (9), ex Græca septuagintavirali versione S. Scripturæ loca describere consueverit, plerumque tamen Hebraicam veritatem secutus fuit. Cujus quidem rei quædam exempla in medium proferre juvat. Ex LXX Interpretum versione Isaiæ c. XXVIII, v. 16, hæc recitat auctor (10) : *Ecce immitto in fundamenta Sionis lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem :* Ἰδοὺ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον. Verba tamen proxime subsequentia ex Hebræo fonte repetit (11) : Καὶ ὃς ἐλπίσει ἐπ' αὐτὸν ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. *Et qui sperarit in illo, vivet in æternum,* ubi LXX : Καὶ ὁ πιστεύων μὴ καταισχυνθῇ : *Et credens non confundetur.* — Alibi autem ex Genes. II, 2, hæc habet : Καὶ συνετέλεσεν (ὁ Θεὸς) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, κ. τ. λ. *Et consummavit (Deus) in die septima,* etc. : at LXX : ἐν ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ, *in die sexta.* Hinc S. Hieronymus in Traditionibus Hebraicis : *Pro sexta die, in Hebræo diem septimam habet.* Quem in locum plura observavit eruditus Grabius (12) digna sane, quæ apud ipsum legantur, Alia vero ejusmodi exempla ex Epistola repetenda.

§ II. *De Filii Dei præexistentia, consubstantialitate,* etc. — Filium a Deo Patre genitum fuisse ante jacta mundi fundamunta, perque ipsum condita fuisse hæc universa auctor Epistolæ, quæ Barnabæ inscribitur, non longe ab initio Epistolæ, juxta veterem translationem Latinam (nam Græca ibi desiderantur) profitetur de Servatore nostro sic loquens : *Et ad hoc Dominus sustinuit* pati pro anima nostra, cum si orbis terrarum Dominus ; cui dixit Deus ante constitutionem sæculi : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (13). » Et paulo post, solem dicit « opus manuum Filii Dei. » Locus illustris est in eodem capite (14) : « Tunc ostendit se esse Filium Dei. Nisi enim venisset in carne, quomodo homines ipsum videntes salvi esse possent, cum videntes solem, qui aliquando esse desierit, et opus est manuum ejus, non possint radios ejus diutius intueri ? » Denique capite 12, hæc de Servatore nostro habet : Ἔχεις καὶ ἐν τούτῳ τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν. « Habet etiam in hoc gloriam Jesu : quod in ipso sint omnia, et in ipsum. » Pro explicatione hujus textus de creatione ac conversatione omnium rerum per et in ipsum multum valent parallela prorsus S. Pauli verba ad Colossenses (15) : Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, κ. τ. λ.; et mox : Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, ac versu 17 : Τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε.

Veram Filii divinitatem non minus egregie declarat hic auctor sua in Epistola. Nam ibi Filium Dei appellat « orbis terrarum Dominum, » idque antecedenter (ut loquuntur scholæ) ad œcononiam illam, quam nostræ salutis causa suscipere dignatus est.

Ait etiam gloriam Jesu tantam esset, ut *per ipsum et propter ipsum sint omnia* (16) ; hoc est, ab ipso ut causa efficiente, omnia fiant, et ad ipsum, tanquam finem omnia referantur : quæ certe de creatura sine blasphemia dici non possunt. Quibus addas illustrem locum in ejusdem Epistola (17) ubi docet Dominum, qui omnia presciverit, ideo dixisse se populo suo cor lapideum ablaturum, ipsique cor novum et carneum inditurum, ὅτι ἔμελλεν ἐν σαρκὶ φανεροῦσθαι, καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν. Ναὸς γὰρ ἅγιος, ἀδελφοί μου, τῷ Κυρίῳ, τὸ κατοικητήριον ἡμῶν τῆς καρδίας. Id est, « quoniam ipse in carne appariturus esset, et in nobis habitaturus. Templum enim sanctum est Domino, fratres mei, cordis nostri domicilium. » Ubi de Domino, qui in carne sive natura humana se manifestavit, hoc est de Filio Dei, Diserte loquitur, eumque « Dominum in cordibus sanctorum, » tanquam in « templis Deo consecratis, habitare docet. » Quæ verba tam clare exprimunt divinam Filii majestatem atque omnipræsentiam, ut nostra explicatione non indigeant. Notatu quoque digna sunt verba Barnabæ

(9) Joan. Vossius *De translat. LXX intt.*, cap. 21, pag. 69. Humfredus Hodius. *De Blibl., textu orig.*, lib. III, cap. 3, pag. 277.

(10) Barnab. Epist., cap. 6.

(11) Ibid., cap 15.

(12) Grabius, Epist. ad Millium *De lib. Jud. genuin. LXX interpretum versionis.* pag. 67.

(13) Epistol. Barnab., capite 5. Luce meridiana clarius patet ex laudatis verbis auctoris fides quoad divinitatem Verbi ; frustraque conatus est Lucas Mellierius seu potius Samuel Crellius vim argumenti eludere : veteres siquidem omnes fere in eodem sensu intellexerunt illa Geneseos verba, iisque usi fuerunt ad comprobandum hoc dogma. Cæterum Crellium egregie ac strenue refutavit Grabius.

(14) Τότε ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ εἶναι. Εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκὶ, πῶς ἂν ἐσώθημεν ἄνθρωποι, βλέποντες αὐτόν ; ὅτι τὸν μέλλοντα μὴ εἶναι ἥλιον, ἔργον χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχοντα, βλέποντες, οὐκ ἰσχύουσιν εἰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀντοφθαλμῆσαι. Epist. Barn., cap. 5. Fierine potest, ut quis validiora afferat verba, pro divinitate atque præexistentia Filii Dei, Jesu Christi ? et simul nobilem hanc ac sublimem Salvatoris ideam, cum notione humanæ nostræ naturæ uniat ? Cæterum opinior auctorem hunc respexisse hic ad aliquem Scripturæ locum, ubi Spiritus sanctus nos docet, in terris neminem videre posse Deum, quin post hanc visionem illico moriatur. Hoc posito, ex adductis hujus scriptoris verbis ita comprobata remanet orthodoxa ejus circa hoc dogma fides, ut de illa dubitare amplius nemini liceat.

(15) Epist. ad Coloss., cap. I, vers. 16, 17.

(16) Cap. 12.

(17) Cap. 5 Epist. S. Barnab.

capite 12 : « Ecce iterum Jesus non filius Navæ (Græce melius, υἱὸς ἀνθρώπου), sed Filius Dei, antequam in carne manifestarentur (18) ; » pergit vero Barnabas, loc. cit. « Quoniam ego dicturi erant Christum esse filium Davidis, reformidans et intelligens errorem sceleratorum, iterum dicit David : « Dixit Dominus Domino meo, » etc. Quo Davidis dicto jam ipse Salvator divinitatem personæ suæ Judæis insinuaverat, Matthæi XXII, 41. Jesum Christum verum Deum esse et Filium Dei, alio argumento præterea demonstrat, dum ait (19) : Quando autem apostolos suos, qui prædicaturi erant illius Evangelium, elegit, homines omni peccato iniquiores, ut ostenderet quod non venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam, tunc palam fecit se esse Filium Dei (20) :

B Alia etiam in loco sequentia scribit (21) : « Quid iterum dicit Moyses Jesu filio Navæ (Josuæ) cum illi prophetiæ gratia prædito, id nominis imponeret, ideo solum, ut omnis populus intelligeret, Patrem de Filio suo Jesu cuncta manifestasse filio Navæ ? imposito igitur eo nomine quando misit eum in exploratorem terræ dixit : *Accipe librum in manus tuas, et scribe quæ dicit Dominus, quoniam in novissimis diebus Filius Dei Jesus exscindet a radicibus omnem domum Amaleci.*

A Porro Jesum Christum non solum verum Deum esse, sed et verum hominem fuisse aperte profitetur hic aucto, dum dicit Christum Dei Filium propter nos passum: « Si ergo, » inquit ille (22), « Dei Filius, qui est Dominus, qui judicaturus est vivos et mortuos, qui passus est, ut plaga illius vividos, nos redderet : credamus non potuisse Filium Dei pati, nisi propter nos, sed et cruci affixus, aceto et felle potabatur. »

Postquam hic auctor longum texuerat operum bonorum et præceptorum catalogum, ac omnia pene morum dogmata compendis fuerat complexus, tandem de vita æterna ac resurrectione carnis hæc subdit (23) : « Cognosces autem quis sit bonus mercedis retributor. » De transgressoribus autem mandatorum et studium bonorum operum negligentibus ait (24) : « Non consequentur mercedem justitiæ.... æquum igitur est ut edocti justificationes Domini, quotquot prius scriptæ sunt, in eis ambulemus. Qui enim eas facit, in regno Dei gloria cumulabitur: qui vero alia elegerit, simul cum operibus suis peribit. Propterea resurrectio, propterea retributio. »

Hæc sunt quæ animadversione digna in hac Epistola legi quoad dogma.

§ III. *De baptismo, justificatione*, etc. — Nihil

(18) Græce, ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς, quæ cum plane consona sint Pauli verbis I Tim. III, 16, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ad hæc Barnabam respexisse, vero haud est absimile.

(19) Epist. Barnabæ capite 5.

(20) Offendit hic locus plurimos criticos, isque C reprehensione maxima dignus ab iis censetur. Quis enim credat, inquiunt, apostolos hominum iniquissimos et super omne peccatum peccatores a viro apostolico fuisse vocatos ? Simplices quidem, rudes, imperitos, atque homines interdum malos fuisse illos, in sacris Litteris legimus ; at peccatores omnium maximos eos extitisse non legimus. Annon hæc opinio in ipsius Salvatoris nostri detrimentum ac contumeliam redundat ? Si enim Christus Jesus hujusmodi viros ad prædicandum suum Evangelium mittere voluisset, hæc electio scandalum præbuisset Hebræis præoccupatis jam et incitatis contra Salvatorem, eisque occasione dedisset, detrahendi de ejus fama ac doctrina, proinde et improvide in tali electione egisset, quod cogitare de summa sapientia blasphemum est. Verum his ratiunculis ex virorum aliorum doctissimorum sententia primum reponimus, nihil in Scripturis occurere, quod huic Barnabæ dicto repugnet. Deinde vero quid obstat, D quin ejus verba sic accipiantur, ut nihil aliud sonent, quam apostolos, antequam vocarentur, plura et gravia quidem peccasse ? Id sane de Matthæo publicano constat : id quoque de apostolo Paulo ; qui, ut ipsemet de se scribit I Tim. cap. I, vers. 13 et 15, primus *blasphemus fuit, et persecutor, et contumeliosus*, quique seipsum appellat *peccatorem primum*, si inquiens : *Christus Jesus venit in mundum salvare peccatores, quorum ego primus sum.* Quo forte in primis respexit auctor, dum apostolos, priusquam eligerentur, homines vocat omni peccato iniquiores : neque enim quidquam nos cogit, ut de omnibus et singulis apostolis id ad eo dictum intelligamus. Quid quod duos luculentissimos hujus ab auctore nostro prolatæ sententiæ patronos, Origenem et Hieronymum in promptu habemus. Ille scilicet *contra Celsum* lib. I, § 63, disputans, auctoris nostri dictum forte arripientem, quo infames homines fuisse apostolos, publicanos et nautas nequissimos diceret, hæc habet : « Quid ergo absurdi est, si Jesus ostendere volens humano generi quam efficacia sint, quæ morbi animarum adhibet remedia, infames et nequissimos elegerit, illosque eo provexerit, ut purissimæ vitæ exemplum essent iis qui eorum ministerio ad Evangelium Christi adducerentur. » Vide Origenem, virum illum longe doctissimum, in quo tanta vis ingenii, tam profundi, tam acris, tam elegantis, teste Vincentio Lirinensi in *Commonit.*, cap. 17, ut omnes pene multum longeque superaret, Originem nihil absonum huic sententiæ inesse, nihil Barnaba (quem auctorem illius arbitrabatur) indignum censuisse. Neque aliter S. Hieronymus, qui Pelagianis objicit eamdem hujus auctoris sententiam libro III *contra Pelag.* 5, 2, licet memoriæ lapsu illam Ignatio martyri tribuit; tantumque abest, ut eam vel leviter notet, ut maxime etiam ipsam ex Psalmista, psalm. XV, v. 4. confirmans, sic tandem graviter concludat : « Quibus testimoniis si non uteris ad auctoritatem, utere saltem ad antiquitatem, quid omnes viri ecclesiastici senserint. » Porro utriusque testimonio vim addere videtur S. Joannes Chrysostomus ; cujus verba licet de solo apostolo Paulo offerantur, mire tamen ad mentem auctoris nostri quadrare, nemo, ut opinor, ierit inficias. Sic igitur ille hom. 4 *in Epist. ad Tim.* V, 2, opp. t. IX, pag. 569 : « Si quis ergo dixerit velle regem omnibus veniam dare, non tam facile credent, donec viderint omnium improbissimum veniam consecutum : nulla enim postea dubitatio supererit. Hoc et Paulus dicit, quod nempe volens Deus homines certiores facere, quod omnia illis condonet, eum qui plusquam omnes peccato obnoxius erat, delegit. »

(21) Epist. Barnab. cap. 12.

(22) Ibid., cap. 7.

(23) Ibid., cap. 19.

(24) Ibid., cap. 20.

pulchrius potest dici iis quæ hic tradit noster auctor de mirifica virtute divini sacramenti baptismatis. Docet enim quod, quando descendimus in aquam, pleni sumus peccatis et sordibus ; sed statim ac emergimus, incipimus fructum afferre in cordibus nostris per timorem Dei et spem in Jesum Christum, quam Spiritu sancto afflante habemus : « Nos descendimus quidem in aquam pleni peccatis et sordibus ; inde autem emergimus fructum afferentes, in corde timorem et spem in Jesum habentes in spiritu (25). » Ἡμεῖς μὲν καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες, ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν Ἰησοῦν ἔχοντες ἐν τῷ πνεύματι. Textum Græcum attuli hic integrum, quia, ut mihi videtur utilitatem magnam in re theologica præ se fert.

Ostendit nobis hic auctor excellentiam Christiani super Hebræum, dum docet non Hebræos sed Christianos solummodo introductos esse a Deo in terram semini Abrahæ promissam : « Itaque nos sumus, ait ille egregie (26), quos introduxit in terram bonam. » Deinde postquam explicavit omnia, quæ in Veteri Testamento per figuram significabant mortem Redemptoris, docet, hæc manifesta esse Christianis, Judæis vero, eo quia obdurati, et duræ cervicis, obscura : « Nobis quidem manifesta sunt, Judæis autem obscura, quia non audierunt vocem Domini. » Juxta hunc auctorem igitur causa obcæcationis Judæorum non alia fuit, quam eorum prævaricatio, et quia rebelles fuerant verbo Dei. Tandem dicit Moysen vere accepisse tabulas legis : sed quia Hebræi propter eorum infidelitatem digni non fuerant, Christianis traditæ sunt, qui eas per manus Salvatoris acceperunt, et ob infinita merita passionis ejus : « Accepit itaque Moyses ipsi vero digni non fuerunt. Quomodo nos habuerimus, discite. Moyses cum esset famulus, eas accepit ; nobis autem ipse Dominus, cui sumus in populum hæreditatis, tradidit pro nobis passus (27); » loca hæc, et ad pietatem alliciunt, et mentem erudiunt. Fieri nequit, ut serio et attento animo aliquis loca hæc percurrat, quin simul plurimi faciat excellentiam nostræ vocationis, et auctorem hujus diligat. Caveat unusquisque nostrum, ne Judæorum calamitatem incurrat et per propriam infidelitatem se indignum reddat magnis his utilitatibus, quæ Christianorum religionem comitantur.

Justificationem per renovationem, ac veram remissionem peccatorum fieri, clarissime etiam docet hic auctor, ita scribens (28) : « Ubi ergo nos reformavit, per remissionem peccatorum effecit, ut aliam formam haberemus, animam nempe puerili similem, ipse enim formavit nos. Ecce igitur nos

A denuo formati sumus, quemadmodum rursus in alio propheta dicit : *Ecce*, inquit Dominus, *auferam ab eis*, hoc est, ab eis quos Domini Spiritus providebat, *corda lapidea, et immittam illis corda carnea* (29) ; quia oportebat eum in carne apparere, et habitare in nobis : templum enim sanctum, fratres mei, Domino est habitatio cordis nostri. » Et alibi (30) : « Antequam Deo crederemus, erat cordis nostri domicilium corruptioni obnoxium, et imbecille, ad modum templi vere per manus ædificati : plenum siquidem erat idolorum cultu, et erat domus dæmoniorum ; quo faceret, quæcunque Deo contraria sunt. Ædificabitur autem in nomine Domini. Attendite, ut templum Domini magnifice ædificetur Quomodo ? discite : accepta remissione peccatorum,
B et spe habita in nomen Domini, facti sumus novi, iterum ab integro creati : quare in domicilio nostro vere Deus existit ; habitat in nobis. Quomodo ? verbum ejus fidei, vocatio ejus promissionis, sapientia justificationum, mandata doctrinæ : ipse in nobis prophetat ; ipse in nobis inhabitat ; morti addictis nobis aperit fores templi, id est os ; nobis dat pœnitentiam, sicque introduxit in templum incorruptum. »

De confessione autem hic auctor exponens præcepta vitæ moralia, et vitam lucis, sic ait post cætera : « Confiteberis peccata tua, non accedes ad orationem tuam in conscientia mala (31). »

Disserens noster auctor de duabus viis oppositis, lucis et tenebrarum, dari ait angelos bonos, et malos : quorum primi, qui sunt missi a Deo, ducunt
C nos per vias lucis ; alii vero, qui sunt ministri Satanæ, præsunt viæ tenebrarum : « Uni siquidem (viæ lucis) præpositi sunt lucis consiliarii, angeli Dei : alteri vero (tenebrarum viæ) angeli Satanæ (32) ; » locus hic velut indubium fidei testimonium traditionis circa angelorum custodiam suscipi debet. Videbimus infra præter auctorem hujus Epistolæ, alios haberi veteres Ecclesiæ Patres, qui distinctionem hanc ponunt bonos inter et malos angelos, habito respectu ad custodiam quam hominibus præstant.

§ IV. *De Veteris Testamenti abrogatione, necessitate in Jesum Christum.* — Circa Vetus Testamentum auctor Epistolæ ostendere conatur inutilitatem et inefficacitatem sacrificiorum et cæremoniarum
D veteris legis ; docetque, Deum omnia hæc repulisse ut locum haberet oblatio humana Jesu Christi, quæ necessitatis jugum non imponit : « Hæc ergo vacua fecit, inquit ille, ut nova lex Domini nostri Jesu Christi, quæ sine jugo necessitatis est, humanam habeat oblationem (33). » Jugum hoc, quo caret lex evangelica, nihil aliud est, juxta hunc auctorem,

(25) Epist. Barnab., cap. 11, sub finem.
(26) Ibid., cap. 6.
(27) Ibid., cap. 6.
(28) Ibidem, cap. 14.
(29) Ezech. II, 19.

(30) Epist. Barn., cap. 16.
(31) Ibid., cap. 19.
(32) Ibid., cap. 14.
(33) Ibid., cap. 2.

quam spiritus servitutis, per quam servitutem, vetustum fœdus a novo secernitur, juxta divum Paulum ad Galatas aientem: *State in libertate Evangelii Jesu Christi, et nolite iterum jugo servitutis contineri* (34); quo sane in loco patet. Apostolum loqui de lege Moysis. Addit paulo infra noster hic auctor, Moysen fregisse tabulas lapideas, in quibus lex vetus erat inscripta, non ut ostenderet tantum Hebræis fœdus cum Deo initum per eorum idololatriam solutum esse, sicuti explicat locum hunc Fleury (35), sed ut amor Jesu Christi in cordibus nostris consignaretur, « et projecit Moyses tabulas lapideas de manibus suis, ut dilectio Jesu consignetur in præcordiis vestris (36). » Fieri nequit, quin dignoscatur in hoc, et in supra allato textu diversitas inter duo Testamenta, quæ in timore ac dilectione posita est. Timor Hebræos respicit; dilectio Christianos.

Circa circumcisionem, tradit auctor eam vanam esse sine circumcisione cordis, et fide in Filium Dei. Judæis dein ante oculos ponit Abrahæ exemplum, qui primus, inquit, « circumcisionem dedit, in spiritu prospiciens in Filium, circumcidit accepto trium litterarum documento (37), » etc. Eam autem circumcisionem veram esse demonstrat qua, aures et cor hominis circumciderentur, et taliter dociles, obedientes redderentur; circumcisionem vero corporis illam non esse, quam Deus principaliter mandasset: « Nam, inquit, omnes Syri, arabes, Ægyptii, idolorum sacrificuli sunt circumcisi; num autem etiam ideo de fœdere divino antiqui, vel novi Testamenti participant? »

Occasione sumpta ab eo, quod refertur in Exodo (38), scilicet quod Hebræi pugnantes contra Amalecitas, vincebant, cum levaret Moyses manus; sin autem paululum remisisset, superabat Amalec, tradit hic auctor, debuisse Israelitas inde cognoscere salutem consequi non posse nisi per spem in Jesum Christum; et per spem in hunc reportari posse victoriam ab inimicis. Cur hoc? » ait ille loquens de historia modo allata (39), Πρὸς τί; « Ut cognoscerent, illico respondet, « quod non poterant servari, nisi per spem in illum » (Jesum); et paulo superius: « Quia, inquit, si in hunc non speraverint, semper debellabuntur. » Duo hæc loca maximi sunt momenti, et ex his innotescit, quænam esset fidelium mens primo Ecclesiæ ævo circa necessitatem gratiæ medicinalis Salvatoris, fidei in ipsum, ejusque mediationis, etiam ante Incarnationem.

Quoad diem Sabbati in lege Moysis præceptum ut Deo sacrum, noster hic auctor docet, Christianorum Sabbatum esse diem octavum, qui est dies resurrectionis Jesu Christi: « Diem octavum in lætitia agimus, in quo Jesu resurrexit a mortuis (40); » quod sane pro primo Ecclesiæ sæculo attenta consideratione dignum est. Verum declarat insuper eodem loco, alterum dari Sabbatum omnino spirituale, quod est initium æternæ vitæ, sicuti Sabbatum Christianorum; nos ex hoc Sabbato ad illud tendere, quando veniens Filius tempus iniqui abolebit, ac judicabit impios, et mutabit solem ac lunam stellasque: quod quidem Sabbatum poterimus nos ipsi sanctum reddere, juxta hunc auctorem, per bona opera in præsenti vita exercita. « Poterimus..... tunc eumdem diem sanctum reddere, ipsi prius sancti effecti. »

Tradit insuper auctor hic, quod in sex annorum millibus consummabuntur universa: sicque id probat (41): « Advertite, filii, quid dicat (Scriptura): Consummavit (creationem mundi) in sex diebus: hoc dicit, quia omnia consummabit Dominus in sex millibus annorum; apud illum dies æquiparantur mille annis, ut ipsemet testatur (in Psalmis), dicens: *Ecce hodiernus dies erit tanquam mille anni* (42); itaque, filii, in sex annorum millibus consummabuntur universa. Hæc opinio licet aliquibus singularis videri potest, nihilominus plures Ecclesiæ Patres habuit propugnatores. Autumant etiam nonnulli, opinionem hanc ex Scripturis posse comprobari, et aliqua ejus vestigia haberi in Epistola D. Pauli ad Hebræos (45), ubi in die septima et in Sabbato æternam requiem designat. Ego autem optimum duco, nihil hac in quæstione proponere, ac Jesu Christo adhærere et ejus apostolis docentibus, neminem novisse, *quæ Pater posuit in potestate*, et quomodo extrema dies ventura sit, cujus præcedentia signa

(34) Ad Galat. v, ỷ. 1.
(35) T. I *Hist. eccl.*
(36) Barnab. Epist., cap. 4.
(37) Ibid., c. 9. Cl. Tillemontio et Marechal nostro reprehensione hic dignus videtur auctor, quod Judæis circumcisionem carnis magis quam cordis jactantibus, reponat: — Omnis Syrus et Arabs, et omnes sacerdotes idolorum, sed et Ægyptii in circumcisione sunt, — quærens, an forte et isti de Testamento sint. Verum non video quidquam erroneum in hoc. De Pythagora totius idololatriæ apud Græcos mystagogo, legitur, quod fuerit circumcisus, ut abdita ingrediens Ægyptiorum, mysticam disceret philosophiam, ritus scilicet sacrificiorum ac consecrationum. Nec pugnat auctor cum seipso et cum Scriptura ab ipso allegata, qua dicitur Jeremiæ ix: « Omnes gentes incircumcisæ sunt carne, omnis autem domus Israel incircumciso corde; » ibi enim gentium nomine solum intelliguntur Philisthæi Syro-Græci atque Alexandrini. Nam immediate præcedit ibidem comminatio visitationis divinæ super Ægyptum, et super Idumæam, et super Edom, et super filios Ammon. Arabibus, Æthiopidus et Nubianis, aliisque plurimis communem fuisse quamdam circumcisionem, scilicet politicam ac profanam, ex causa plane naturali, Jobus Ludolphus demonstrat *Æthiopicis*, Judæis autem præcepta fuit signaculum fidei de nascituro ex semine Abrahæ Messia; quod auctor noster nullatenus negat.
(38) Cap. xvii, ỷ. 11.
(39) Barn. Epist., cap. 12.
(47) Ibid.
(40) Ibid., c. 15.
(42) Psalm. LXXXIX, 4.
(43) Epist. ad Hebræos, cap. IV.

prænuntiant quidem, tempus autem non determinant, sicuti peregit auctor hujus Epistolæ.

ART. II. — *Observationes morales.*

Videamus modo, quæ circa mores tradat hic auctor. Post distinctionem duarum viarum, quas supra memoravi, utriusque notas exhibet. Insigniora lucis opera sunt : imo diligere proximum nostrum plusquam nos ipsos : « Diliges proximum tuum plusquam animam tuam (44). » Agitur hic, ut unicuique innotescit, de dilectione erga proximum, quæ vitam etiam daret pro ejus salute, si quando sese præberet occasio ; et licet gradus hic dilectionis in perfectioribus solum adinveniatur, nihilominus certum est ex Scripturis, et ex traditione, ad hanc dilectionem omnes Christi fideles in genere teneri, et peccare dum occasiones negligunt ad implendum præceptum, quod naturaliter fluit ex præcepto dilectionis erga Deum. Tenemur diligere proximum propter Deum, et Deum ipsum in nostro proximo diligimus : at quis inficiari audebit, debere nos diligere Deum plusquam nos ipsos, et sanguinem effundere propter ejus amorem ?

Oportet secundo communicare in omnibus eum proximo, et nihil proprium retinere : « Communicabis in omnibus cum proximo tuo, nec quidquam dices proprium (45). » Viguit hic mos apud primos fideles, ut constat ex Actis apostolorum (46). Tertio diligere « ut pupillam oculi omnes, » qui nobis loquuntur verbum Dei : « Diliges, ut pupillam oculi, omnem qui tibi loquitur verbum Domini. « Quarto confiteri peccata nostra : « Confiteberis peccata tua. » Tandem cavere, ne unquam « in oratione accedamus ad Deum in conscientia mala (47). » Præcipuæ hæ sunt notæ viæ lucis : « Hæc est, dicit auctor, via lucis. »

Inter opera tenebrarum, notabiliora sunt idolorum servitus, temeritas, elatio potestatis, simulatio, cor duplex, homicidium, rapina, dolus, malitia, arrogantia, veneficium, magia, avaritia, nullus Dei timor. In hac tenebrarum via continentur pariter persecutores bonorum, osores veritatis, et amatores mendacii : « In qua tenebrarum, via sunt, bonorum persecutores, osores veritatis, amatores mendacii (48). » Quinimo et ii omnes, qui diligunt vana, consectantur remunerationem, non miserentur inopis, non laborant in gratiam illius, qui labore ac ærumnis confectus est, ad obtrectationem prompti, aversantes egenum, affligentes afflictum, « divitum advocati, pauperum judices iniqui. »

Alio in ejusdem epistolæ loco, quo abuti aliqui possent in contemptum religionis, tantum progreditur cum allegoria, ut docere videatur, Deum nunquam voluisse quorumdam ciborum usum Hebræis interdicere ; sed solummodo horrorem ingerere de iis vitiis, quæ per diversa illa animalia significantur : « Itaque, ait ille, mandatum Dei non est, ne manducent ; sed Moyses in spiritu locutus est (49). » Opinor ego textum hunc non ita stricta et litteraliter accipiendum esse, ut non possit in orthodoxo sensu intelligi : si mens enim hujus auctoris recte perpendatur, et finis, quem sibi proponit una cum toto contextu, facile constabit auctorem id unum docere velle, scilicet mandatum Dei Hebræis impositum abstinendi a quibusdam cibis, non tantum obstrinxisse illos, ne vere ac realiter hisce cibis vescerentur ; verum etiam, ut ea peccata horrerent quæ in cibis illis significabantur ; hinc immediate post adductum textum, ait, Deum sic præcepisse abstinentiam a carne porcina, quasi si dixisset, homines non debere adhærere iis, qui similes sunt porcis (50). Et infra loquens semper de ciborum distinctione præcepta in lege Moysis, tradit, Judæos accepisse verba illa Moysis, ac si de escis « simpliciter » egisset (51). Adverbium hoc, simpliciter, omnem enodat difficultatem allati textus ; constat enim, hunc auctorem nunquam voluisse Judæos solutos a præcepto abstinendi realiter a cibis in lege vetitis, sed unice intendisse ope hujus abstinentiæ eos retrahere a vitiis ibi connotatis.

ART. III. — *Observationes ad philologiam sacram spectantes.*

Dum Barnabæ gesta fuse prosequitur, miraque ingenii dexteritate illustrat vir doctissimus Mazochius, aliquot etiam ejus epistolæ loca egregie pro more suo edisserit : ut proinde operæ pretium me facturum existimem, si luculentas illius observationes sacræ philologiæ studio permultum profuturas hoc loco describam (52). Prima observatio respicit caput sextum epistolæ, quod sic incipit (53) : Ὅτι οὖν ἐποίησεν ἐντολήν, etc. Cum autem fecit præceptum (Christus), quid dicit ? Qui est, qui judicetur mecum ? » Et quæ porro ex Isaiæ L, 8, 9 recitat. Hic observatu non indignum est, ἐντολήν, *præceptum*, absolute, et per excellentiam vocari Patris jussionem de Incarnatione et toto humanæ reparationis negotio, quod ἐντολὰς τοῦ Πατρός, *præcepta Patris*, vocat ipse Christus Joan. XV, 10, ac fortassis alluditur a Barnaba ad illud psalmi XXXIX, 8, 9 ; *Tunc dixi : Ecce venio . . . . ut faciam voluntatem tuam :* quam voluntatem mox *legem* vocat : *Deus*

(44) Ep. Barnab,, cap. 19.
(45) Ibid.
(46) Actuum cap. II et IV.
(47) « Non accedes ad orationem tuam mala in conscientia. » Ep. Barn., cap. 19.
(48) Ep. Bar., cap. 20.
(49) Ibid. cap. 10.
(50) « Quapropter sic suem ait, quasi diceret, non adhærebis hominibus talibus, qui similes sunt porcis. » IBID.
(51) « Moyses de escis tria decreta locutus est, illi vero Judæi, quasi de escis simpliciter egisset, acceperunt. » IBID.
(52) Mazoch. Commentar. in vet. Marm. Kalend, Vol. II, pag. 572-574.
(53) Epist. Barnab., cap. 6. lit. C.

meus volui, et legem tuam in medio cordis mei. Omnino hac præceptione divina plenæ sunt utriusque Fœderis paginæ: hoc tantum hic novum, quod ea hic absolute *præceptum* nuncupetur. At vetus interpres *Dei præceptum* reddidit, ut insolens loquendi genus clarius efficeret.

Eodem in capite paulo post (54) recitato Moysis testimonio de adipiscenda terra fluente lacte et melle, statim hæc subdit Barnabas: « Quid dicat Γνῶσιν (*cognitio*, sive *scientia*), discite: Sperate in eum, qui in carne manifestandus est vobis, Jesum. » Γνώσεως (scientiæ) nomine, ævo apostolico intellectas fuisse arcanas et allegoricas veteris Fœderis significationes, nemo ignorat. Ea est clavis scientiæ, in qua sibi legis peritos placuisse, Christus notavit (55). At hoc amplius hic animadvertimus, Γνῶσιν *scientiam*, quasi librum citari, et ex eo verba illa proferri: Sperate, etc. Quod quidem ex Clemente Alexandrino (56), multo est evidentius, ubi hæc verba ex Barnaba sic recitantur, ut φησίν, quod hic deest, suppleatur: Quid dicat cognitio, discite: Ἐλπίσατε, φησὶν, ἐπὶ τὸν etc., *Sperate*, inquit, *in eum*, etc., uti supra. Ubi animadvertis, illud φησίν afferri ex ore Barnabæ, utique ex Cognitionis, sive Scientiæ libro citantis. Plures olim fuisse hujusmodi *Scientiæ* libros circumlatos, ab Judæis allegorica sectantibus conscriptos, non est dubium. Ad eos ergo Barnabas plerumque ablegat lectores, ubi ad allegorias digreditur. Scimus hodiedum in *Targumim* loca complura ad Messiam referri: quod ex eadem Γνώσει manavit.

Notandum est autem in ascripto loco, etsi omnia verbis totidem ex Γνώσει recitentur, illud tamen Ἰησοῦν *Jesum*, quod ad finem additur, ex Barnabæ manu profectum, non ab auctore Γνώσεως, quem quidem Judæum fuisse necesse est, alioquin a Barnaba Judæos convicturo minime citandum. Judæus autem Messiam norat, Jesum non norat. Statim ibidem sequitur: « Homo enim γῆ ἐστι πάσχουσα, terra est patiens. » Apparet hic Barnabam, aut quisquis est auctor, philosophis aures admovisse. Nam illud πάσχουσα, *patiens*, ad philosophorum τεχνικὴν γλῶτταν (terminum technicum) est referendum, qua materiam *pati* dicebant. « Homo, inquit, est ex terra, » non quidem agente, sed patiente. Cujus statim rationem reddit his verbis: « Ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἡ πλάσις τοῦ Ἀδὰμ ἐγένετο A facie enim terræ fictio (seu formatio) Adæ exstitit. » Ubi pulcherrima Hellenistarum locutio occurrit. Hebraicum enim מִפְּנֵי *Mippene* (quod Judæi Hellenistæ perpetuo, ἀπὸ προσώπου, hoc est, *a facie* reddunt) quamlibet causam, etiam materialem, uti philosobi loquuntur, designat. Ergo tantumdem est, *a facie terræ*, ac si dixisset, ex terra formatum esse Adam. Et hæc etiam ibidem totidem verbis Clemens refert cap. VII (57), sicuti etiam in sequentibus capitibus, pluries illud προσέχετε, *attendite*, intercalatur, quod peculiare est ἀλληγορούντων, ad attentionem acuendam. Cap. IX (58): Ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος καὶ Ἄραψ καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων, etc., quæ sic Latine vertit vir clarissimus Cotelerius doctor Sorbonicus... « Verum et omnis Syrus et Arabs, et omnes idolorum sacerdotes circumciduntur. » Quæ merito difficultatem crearunt. Verum hæc non sunt ad severiorem trutinam exigenda, sed παχυτέρως, *crassiuscule*, accipienda hunc ferme in modum: Quivis Syrus, quivis Arabs, quivis simulacrorum sacerdos circumcisionem admittit. Aut: Ne Syri quidem et Arabes et profani sacerdotes a circumcisione abhorrent. Nam quia inter Syros et Arabes, interque profanos sacerdotes essent, qui illo se modo mundiores præstarent; licuit Barnabæ apostolo dicere, circumcisionem promiscue ab illis usurpari. Quis non in talibus similia loquitur? Cæterum Arabum plurimos fuisse verpos, sicuti et sacerdotes Ægyptios, non est dubium. Ac ne de Syris quidem est dubitandum, si quidem verum sit, quod antiqui crediderunt, Phœnices περιτομὴν admisisse. Origenes ad Rom. II, 25, inter cæteros circumcisionis cultores etiam Phœnices numeravit his verbis: « Si replicetis historias vestras, invenietis non solum Ægyptiorum sacerdotes, sed et Arabas et Ægyptios, Phœnices, aliosque, quorum studia gratia hujusmodi superstitionis nobilius vigent. »

Cap. XVI: « Adhuc et de templo dicam vobis, quomodo errantes miseri, ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἤλπισαν, in viam speraverunt, et non in Deum ipsum, qui fecit eos, quasi domus Dei esset (59). » Hic non est dubium, quin ὁδοῦ, viæ, nomine templum veniat: nam et in templo totam Judæorum fiduciam fuisse repositam, notat illa celebris conclamatio: *Templum Domini, templum Domini*, et quod initio noster de templo proposuit dicere et quod mox subdit; *quasi* (via scilicet illa) *domus Dei esset*. Vidit et hoc vetus interpres, qui pro ὁδόν, (*viam*) posuit *ædem*. Sic enim reddidit: *In ædem spem habuerunt*. Cotelerius quidem ad quædam Seniorum loca allusum suspicatur, in quibus ὁδός similiter pro templo sumi posse videtur. Verum et hic Barnabas, et ibi LXX οὐδόν, *limen*, scripsisse videntur, consueto schemate utentes, quo pars pro toto sumitur, et quo hodiedum utimur, ubi *limina apostolorum* invisere dicimur. Legendum est igitur ἐπὶ τὸν οὐδὸν... *in limine*, hoc est, *templo spem collocantes* Cæterum si Barnabas *viam*, τὴν ὁδόν, uti nunc legitur, scribere voluissst, ad finem οὖσαν posuisset, non ὄντα,

(54) Ep. Barnab., cap. 6, sub lit. B.
(55) Luc. XI, 52.
(56) *Strom.*, lib. V, cap. 10.
(57) Barnab. Epist., cap. 7, pag. 122, l. D, apud Gallandium.
(58) Ibidem, p. 125.
(59) Ibidem, p. 135, A.

quod nonnisi τῷ οὐδόν convenit: ὡς, inquit, ὄντα οἶκον Θεοῦ. Idem, ut dixi, judicium erit de locis LXX. viralibus, III Reg. VIII, 44, 48, in quibus nunc προσεύξονται... ὁδόν legitur, cum legendum sit οὐδόν. *Adorabunt limen*, etc., sicuti etiam II Paral. VI, 34, 38. Non inaudita est apud veteres *liminis adoratio*. Scitum est etiam antiquos ὁ pro integra diphthongo ου primitus scripsisse (ut in nummis Συρακοσίων pro Συρακουσίων, et sexcenta ejusdem modi) quod postmodum descriptoribus fraudi fuisse, non est dubitandum. Dixerit aliquis in modo laudatis Seniorum locis ὁδόν esse retinendum, qua ei Hebraice respondet *derech*, *via*; cum contra οὐδός respondeat Hebraico *saph*, quod est *limen*. Verum sciendum est, Hebraicum *derech*, cum a calcando veniat, non tantum *viam* significare, sed et pavimentum, et in recitatis locis etiam *limen*, quod statim ab ingredientibus calcatur; deinde cum Jer. XXXV, 4, φυλάσσοντος τὴν ὁδόν *custodientis viam* pro τὸν

A οὐδον, *custodientis limen* (nam Hebr. est *saph*) meo judicio positum inveniatur; non video, quin eadem mutatio locis supra depromptis potuerit accidere. Postremo ne tricemur diutius, si grammaticos audiamus, ὁδός *via*, et οὐδός *limen*, unum idemque nomen sunt. Nam et Homero οὐδός pro ὁδός, *via*, usurpatur. Et contra Suidas testatur vocem ὁδός, si tenuetur prima syllaba, significare οὐδόν, id est *limen*, allato Sophoclis loco. Paria in Eustathio reperies, et in Sophoclis *Scholiaste* ad celebrem ejus locum a Suida et Eustathio laudatum. Nec te turbet, quod hæc antiqua et poetacum peculiaria videantur: nam in LXX et Judæis Hellenistis plurima occurruntpartim antiquata, partim Alexandriæ, aut aliarum ignotarum dialectorum peculiaria.» Hactenus V. C. Mazochius.

B Art. IV. — *De diversis S. Barnabæ Epistolæ editionibus et versionibus* (Vide *Dissertationem* D. Le Nourry, art. XI, et Gallandium, cap. 6, supra.)

VIII.

(Carolus Josephus HEFELE, *Patrum Apostolicorum Opera*, Tubingæ, 1842, in-8; Prolog. p. VII.)

I. Inter S. Pauli socios coadjutores Joses Barnabas eminet, in Cypro natus, genere Judæus et Levita, qui Christiani amoris fervore motus, agrum suum vendidit, pretiumque ante pedes apostolorum posuit (*Act.* IV, 37).

Numero LXX discipulorum Christi eum fuisse ascriptum veteres non absone tradunt (60), eorumque narrationem ad veritatem accedere recentiores C non incaute credunt. Cognomen *Barnabæ*, teste S. Scriptura, ab apostolis Nostro impositum, idem esse quod בר כבואח seu *filium orationis inspiratæ*, ex versione S. Lucæ, Act. IV, 36, υἱὸς παρακλήσεως, satis apparet (61). Josen Barnabam a Josepho Barsaba (At. I, 23) non esse distinguendum, et utrumque nomen eamdem denotare personam, nostris temporibus Ullmannus (62) et alii probare studebant aliorum assensu destituti, beneque reclamantibus viris doctissimis De Wette (63), Olshausen (64) et Winer (65). Plura de vita et laboribus Barnabæ apostolicis nobis tradunt libri sacri:

a) Act. IX, 26, 27. Paulum conversum primus Barnabas circa a. 40 apostolis adhuc illum timentibus, adduxit.

b) Act. XI, 22. Paulo post Barnabas ab apostolis Antiochiam missus est, ut hanc Ecclesiam regeret.

c) Act. XI, 25. Apostolici hujus muneris socium Paulum sibi addidit.

d) Act. XI, 30. Barnabas et Paulus circa a. 44 pecunias Antiochiæ collatas Hierosolyma pertulerunt.

e) Act. XIII et XIV. Ambo annis 45 et 46 p. Ch. nomen Domini prædicantes Cyprum et Asiam Minorem peragrarunt.

f) Act. XV, 2 sq. et Gal. II, 1, 9. Barnabas et Paulus reversi ab Antiochenis, ob seditionem propter Judaistas obortam Hierosolymam missi, concilio apostolorum interfuerunt. A. 50-52.

g) Act. XV, 37 sq. Aliquo tempore præterlapso Barnabas et Paulus secundum iter apostolicum ingredi statuebant, sed dissensione Marci causa oborta Barnabas a Paulo discessit, assumptoque Marco Cyprum navigavit. De fatis ejus subsequentibus liber Actuum apostolorum prorsus silet. Sed.

h) I Cor. IX, 5. 6, edocemur, Barnabam non minus ac Paulum *labore manuum victum quæsivisse* (juxta Vulgatam et nonnullos Patres: *feminam non secum duxisse*).

D

i) Gal. II, 13. Petri simulationem ob metum Judaistarum Barnabas Antiochiæ imitatus est. a. 32 seu a. 55.

k) Barnabam anno 57 iterum S. Pauli fuisse co-

(60) Clem. Alex., *Strom.* l. II, c. 20, p. 489 ed. Pott. Euseb., *H. E.* I, 12. Epiphan., *Hær.* 20, 4.

(61) De hac re disputavi in libro meo: *Das Sendschreiben des Apostels Barnabas aufs Neue untersucht, übersetzt und erklärt*, etc. Tub. 1840, p. 6-8.

(62) *Studien u. Kritiken.* 1828, p. 377 sqq.

(63) *Kurse Erklärung d. Apostelgesch.*, p. 1 ad I, 23.

(64) *Bibl. Commentar.*, t. II, p. 574.

(65) *Bibl. Realwörterbuch*, s. v. *Joseph Barsabas.* Cf. librum meum *Das Sendschreiben*, etc. p. 9-11.

mitem et ab eo societate Titi ad Corinthios esse missum, Gallandius (66) ex II Cor. VIII, 18 sqq., evincere conatus est. Sed erravit vir doctissimus (67).

l) Anno 62 Marcus, Barnabæ consobrinus et itineris comes, iterum in societate Pauli versabatur (Cfr. Coloss. IV, 10); quo fit, ut Barnabam illo anno jam mortuum fuisse putemus. Idem concludi potest ex I Petr. V, 15, et II Tim. III, 11 : nec minus Alexander, monachus Cyprius (sæc. VI vel IX), Barnabæ laudator, tempus martyrii ejus annis 53-57 assignat (68).

Hæc sunt quæ de vita et fatis Barnabæ comperta habemus. Multas alias easque fabulosas narrationes in libello meo supra citato congestas] reperies p. 11-15 et p. 31-47.

II. Barnabæ nostro Epistola tribuitur, Græco sermone conscripta, de cujus authentia adhuc sub judice lis est. Defenderunt eam Ludovicus! Elias Dupin (69), Nicolaus Nourrius (70), Gallandius (71), et nostris temporibus Henke (72), Rördam (73) et Franks (74); authentiam Epistolæ impugnaverunt Hugo Menardus (75), Tentzelius (76), Natalis Alexander (77), Remi Ceillier (78), Ittigius (79), Moshemius (80), Lumperus (81), Hugius (82), Ullmannus (83), Neander (84), Mynster (85) et Winer (86). Ipse ego in tertio libri mei capite, p. 147-195, pluribus verbis hanc sententiam tueri conatus sum ; paucis nunc disputabo.

a) Antiquissimus authentiæ testis est Clemens Alexandrinus, qui septies Epistolam Barnabæ laudat, quaterque eam *apostolo* Barnabæ tribuit. C (*Vide supra, inter veterum testimonia.*)

b) Præceptorem suum secutus est Origenes.

Lib. I *contr. Cels.*, n. 63, t. I, p. 378 ed. BB. : Γέγραπται δὴ ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ ἐπιστολῇ· ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ἰδίους ἀποστόλους Ἰησοῦς, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομωτέρους. Cap. 5.

De princ. III, c. 2, n. 4, t. I. p. 140 : *Eadem quoque Barnabas in Epistola sua declarat, cum duas vias esse dicit, unam lucis, alteram tenebrarum, quibus et præesse certos quosque angelos dicit : viæ quidem lucis angelos Dei, tenebrarum autem viæ angelos Satanæ.* Cap. 18.

Sacris quoque Scripturis Origenes epistolam no-

A stram adnumerasse videtur lib. I *Comment. in Ep. ad Rom.*, 24, t. IV, p. 473 : *Sunt præterea, sicut in multis Scripturæ locis invenimus, etiam utriusque partis, vel utriusque viæ fautores quidam et adjutores angeli.*

Sed neminem latet, cum Clementem, tum Origenem sæpius libros apocryphos et nothos pro genuinis habuisse, ideoque testimonio illorum pro epistolæ nostræ authentia non plenam vim esse tribuendam. Bene Hugius addit Clementem non cum eadem reverentia, quam scriptis vere apostolicis tribuit, de epistola nostra disputare.

c) Eusebium et Hieronymum authentiam Epistolæ nostræ negavisse, multi male credunt.

Legimus quidem in illius *Historia ecclesiastica*,
B III, 25 : Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου Πράξεων ἡ γραφὴ, ὅ τε λεγόμενος Ποιμὴν, καὶ ἡ ἀποκάλυψις Πέτρου, καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολή.

Sed Eusebius, epistolam nostram τοῖς νόθοις accensens, improprie hanc vocem usurpavit, et revera non de libris *adulterinis*, sed de ἀντιλεγομένοις, sive *dubiis* libris, et a nonnullis *repudiatis* verba fecit, ut ipse paulo post testatur dicens, Ταῦτα μὲν πάντα (i. e... Acta Pauli Pastor, etc. et Epistola Barnabæ) τῶν ἀντιλεγομένων ἂν εἴη.

Non minus Eusebius in sexto *Historiæ* suæ libro, c. 14, epistolam nostram τοῖς ἀντιλεγομένοις ascribit, docens : Clementem Alexandrinum in libris *Hypotyposeon* omnes libros sacræ Scripturæ enarrasse, ne ἀντιλεγομένοις quidem libris prætermissis, μηδὲ τὰς ἀντιλεγομένας παρελθὼν· τὴν Ἰούδα, λέγω, καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς ἐπιστολὰς, τήν τε Βαρνάβα καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην Ἀποκάλυψιν. *Auctoritatem* igitur epistolæ, non ejus *authentiam*, Eusebius in dubium vocavit.

Pene eadem dicenda sunt de Hieronymo, scribente : *Barnabas Cyprius, qui et Joseph Levites, cum Paulo gentium apostolus ordinatus, unam ad ædificationem Ecclesiæ pertinentem epistolam composuit, quæ inter apocryphas scripturas legitur* (87). Quem in locum scite Pearsonius (88) : *Barnabæ Epistolam fuisse tradit* (Hieronymus), *non ipsi suppositam, aut spuriam ; « ad ædificationem Ecclesiæ » pertinuisse asserit, non itaque hæreticam putavit* ;

(66) *Bibl. vet. PP.*, t. I, Proleg. p. XXXIV.
(67) Cfr. Olshausen, *Commentar.*, t. III, p. 783, et libellum meum supra citatum, p. 23 et 28.
(68) Cfr. libellum meum, p. 231 sqq. et 159.
(69) *Biblioth. des auteurs*, etc., t. I.
(70) *In apparatu ad Bibl. Max. PP.*, t. I, diss. III.
(71) *Bibl. vet. PP.*, t. I, Proleg. p. XXIX sqq.
(72) *De epistolæ quæ Barnabæ tribuitur authentia.* Jen. 1827.
(73) *Comment. de authentia Ep. Barnabæ.* Hafniæ, 1828.
(74) In *Guerike et Rudelbach Zeitschrift für luth. Theol.*, 1840, fasc. 2.
(75) In Epistolæ nostræ editione.
(76) Apud Fabric., *Bibl. eccles.*, p. 42, § 10.
(77) *Hist. eccles.*, sæc. I, c. 12, art. 8.

D (78) *Histoire générale des auteurs*, etc. t. I, p. 498 sqq.
(79) In selectis capitibus *Historiæ eccl.*, sæc. I, t. I, p. 20.
(80) *Commentar. de rebus Christ. Const. M.*, p. 161.
(81) *Historia theol. critica*, t. I, p. 150.
(82) *Zeitschrift für das Ertzbisthum Freiburg.* Fasc. 2, p. 132 ; fasc. 3. p. 208 sqq.
(83) *Studien u. Kritiken*, t. I, p. 381.
(84) *Kirchengesch*, t. I, 3, p. 733.
(85) *Studien und Kritiken*, II, 323.
(86) *Bibl. Realwörterbuch*, s. v. *Barnabas.*
(87) *Catal. script. eccles.*, c. 6.
(88) *Vindic. Ignat.*, p. I, c. 4, p. 289. Cfr. Galland., c., p. XXX.

« lectam *tamen* inter apocryphas Scripturas » *docet nec ab Ecclesia repudiatam innuit.* Apocryphi autem libri tum ii vocantur, qui authentici quidem, sed ab auctoritate canonica remoti, et in sacrarum Scripturarum canone non repositi sunt; tum ii, qui non sunt eorum, quorum titulis prænotantur (ψευδεπίγραφα). Hieronymum priori sensu Barnabæ epistolam apocrypham appellasse patet, cum eam Barnabæ quidem ascribat, et nihilominus inter apocryphas Scripturas eam lectam esse contendat.

Testimonia igitur scriptorum antiquorum authentiæ Epistolæ favere nemo negabit. Nihilominus non levibus moti argumentis eam apostolico viro abjudicandam censemus.

1. Si Epistola nostra ab antiquis pro authentica fuisset reputata, certe inter libros canonicos ea legeretur; sicut Augustinus de apocryphis Andreæ et Joannis dicit : *Si illorum essent, recepta essent ab Ecclesia* (89).

2. Epistolam nostram *post* eversionem Hierosolymæ exaratam esse, ex cap. 16 facile conjicitur. Sed supra lit. I vidimus, Barnabam sine dubio tunc temporis non amplius in vivis degisse.

3. Capite 5 apostoli ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομώτεροι vocantur. Talia Barnabam, apostolorum socium, dixisse vix putem. Ista autem hyperbola multo magis secundi sæculi rhetorem prodit.

4. Quæ capite 10 incredibilia de lepore, hyæna, etc., proferuntur, magis nugatorem allegorizantem, quam apostolorum redolent.

5. Barnabas, qui provincias Asiæ Minoris peragraverat, multosque annos Antiochiæ in Syria vixerat, bene compertum habere debuit, falsum id esse, quod capite 9 affirmatur, omnes idolorum sacerdotes Syrosque omnes esse circumcisos.

6. Innumeræ allegoriæ nugatoriæ, præsertim c. 5 — 11, ab illo non possunt esse conscriptæ, qui propter eloquentiæ ardorem ab apostolis בר כבזאה est appellatus.

7. Quoad sacros Judæorum ritus falsa quædam in epistola nostra c. 7 et 8 leguntur, quæ *Levitam* Barnabam, qui diutius Hierosolymis vixerat, auctorem habere non possunt.

8. Epistola nostra injuste de Judaismo disputat, circumcisionem carnis superstitiosam esse pronuntiat (c. 9), Sabbatum vituperat (c. 15), leges Mosis a Judæis non ad litteram intelligendas fuisse contendit (c. 10), et œconomiam Veteris Testamenti non Evangelio demum, sed jam illo die, quo Moses tabulas legis de manibus projecit, abolitam esse, Judæosque tunc testamentum in perpetuum perdidisse docet (c. 4 et 14). Cuncta hæc non a Barnaba exspectes, qui, ut fideles e gentibus et e Judæis componeret, Antiochiam est missus; sed secundum sæculum talia sapiunt, similemque contra Judaismum fervorem in epistola ad Diognetum reperies.

III. Revera primis sæculi secundi temporibus 107-120 Epistolam nostram exaratam esse putem.

1. Post eversionem templi Hierosolymitani eam scriptam esse, ex capite 16 satis liquet. Sic enim ibi : Διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτὸς καθῃρέθη (ὁ ναὸς) ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν κ. τ. λ. Qui aliter quam nos distinguunt, et τὸ νῦν nomini ἐχθρῶν jungunt, statim post annum 70 p. Ch. n. has litteras datas esse contendunt (99).

2. Primis sæculi secundi temporibus, Judaistæ, Ecclesiam in periculum vocantes, eodem ferventi modo impugnabantur a S. Ignatio Antiocheno et ab auctore epistolæ ad Diognetum.

3. Non ante sæculum secundum Christiani Sabbatum celebrare desierunt; quod jam evenisse, epistola nostra docet c. 15.

4. Auctor Epistolæ nostræ contra eosdem hæreticos, Judaistas et Docetas, verba facit, quos S. Ignatius vituperat. Ut hic, ita et Noster *incarnationem* Christi contra Docetas (c. 5 et 6) prædicare conatus est.

5. Theologumena multa Epistolæ nostræ, præsertim quoad typologiam, simillima sunt doctrinæ S. Justini et Tertulliani, i. e. scriptorum sæculi secundi.

6. In omnibus codicibus antiquis Epistola Barnabæ *postposita* est epistolæ Polycarpi, fortasse quia junior, certe non multo antiquior putabatur.

7. Non ita multo post annum 120 Epistolam nostram conscriptam esse.

α) ex capite 16 patet, ubi de eversione Hierosolymæ ita disseritur, ut palam sit Æliam Capitolinam nondum ab Adriano fuisse exstructam.

β) Post annum 137, secundo bello Judaico finito, nullum amplius Judaistarum periculum adesse poterat. Denique.

γ) Celsus jam circa annum 150-160 ex Epistolæ nostræ cap. 5 (ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομώτεροι) convicia contra apostolos hausisse videtur (91).

IV. Quibusnam lectoribus Epistola fuerit destinata, nullibi, deficiente pleniore salutationis formula, claris verbis expressum est. Origenes epistolam nostram *catholicam* nominat, sed ex capite primo et fine noni patet, ad *certos* quosdam fideles, *arctiori* vinculo auctori junctos, litteras has fuisse datas. Argumentum primæ partis epistolæ et totius demonstrationis methodus certiores nos faciunt, auctorem ad *fideles e Judæis*, sine dubio Hellenistas, instante periculo Judaistarum verba fecisse. Danielem Schenkel Basileensem, certiora de lectoribus proferentem, temere id egisse, alibi demonstravimus (92).

(89) *Contr. adversarium Legis et Prophetarum*, I, 20.

(90) Galland., l. c., p. XXXIII.

(91) Origen. *c. Cels.*, n. 63, t. I, p. 378.

(92) In libello : *Das sendscureiben d. A. Barnabas*, etc., p. 132 sq.

V. Idem vir doctus, Daniel Schenkel (93), ut litem de authentia Epistolæ componeret, probare conatus est Epistolam Barnabæ genuinam quidem esse, sed non integram, omnesque ejus partes, viris doctis displicentes, a therapeuta quodam, Christianorum sacra secuto, originem traxisse, qui mystica sua sapientia viri apostolici litteras augere sit ausus. Nos contra alibi integritatem Epistolæ defendere studuimus (94). Paucis nunc rem absolvam. A

1. *Secunda* seu parænetica pars Epistolæ, c. 18 — 21, quæ jam ante Schenkelium a pluribus in dubium vocabatur, quippe quæ in veteri versione Latina non exstet,

α) jam ab antiquissimis illis scriptoribus, qui primi Epistolæ mentionem faciebant, Clemente et Origene, lecta est, et laudata et citata. B

β) Eadem in omnibus, quos habemus, Græcis codicibus exstat.

γ) Non minus in stichometriis veterum pars hæc secunda numerabatur.

δ) Sancti Pauli quoque Epistolæ parti didacticæ alteram partem parænetica adjungunt.

ε) In parte secunda de duabus viis disseritur, quarum jam in parte prima cap. 4 et 6 mentio fuerat facta.

ζ) Styli diversitatem ex diversa utriusque partis indole ortam esse facile perspicimus.

2. *Prima* quoque Epistolæ pars integra et ab interpolationibus libera est reputanda.

α) Singnla enim capita unius argumenti sunt partes, eumque habent finem, ut demonstretur, Judaismum esse abolitum, novæque eum œconomiæ salutis cessisse, quam typis præmonstrare, jam ab initio, Judaismi munus erat. C

β) Falsum est, quod Schenkelius contendit, caput sextum non cum septimo, sed demum cum tertio decimo, orationis nexu esse conjunctum. Ea enim capita, quæ Schenkelius delenda putat, c. 7 — 12 incl., nil aliud, nisi continuationem antecedentis demonstrationis, novam œconomiam a Judaismo typis fuisse præmonstrandam, continent.

γ) Duo alia quoque capita, 15 et 16, quæ Schenkelio displicent, minime sunt rejicienda, quippe quæ ad demonstrationem necesse pertineant. Quod si enim abolitio Judaismi fuerat demonstranda, etiam de abrogatione *Sabbati* (c. 15) et *templi* (c. 16) verba facienda erant. D

δ) Capita Schenkelio displicentia non aliter de Veteri Testamento disputant, ac ea quæ pro genuinis sunt reputata. Ubique idem fervor contra Judaismum nobis occurrit.

ε) Perperam Schenkelius affirmat, de Novo quoque Testamento contraria doceri in diversis capitibus.

ζ) Jam Clemens Alexandrinus, qui primus Epistolæ nostræ meminit, capita ista displicentia legit et laudavit, et ne minimum quidem interpolationis testimonium ullibi exstat.

VI. De doctrina Barnabæ cfr. libellum meum : *Das Sedschreiben d. A. Barnabas*, etc., p. 242 — 262. De eadem re disputarunt Franke, in *Rudelbach*. et Gueribe ; *Zeitschrift fur luth. Theol.*, etc., 1840, Fasc. II, et van Gilse, Heyns et Junius in tribus commentatibus de theologia Patrum apostolicorum morali, ab Academia Lugduno-Batava 1833 præmio ornatis.

VII. Post Nicephorum patriarcham Constantinopolitanum († 828) et auctorem antiquæ cujusdam Stichometriæ, a Cotelerio pulicatæ, usque ad sæculum XVII nemo Epistolæ nostræ notitiam habuisse videtur.

Primus iterum eam, epistolæ Polycarpi conjunctam, Jacobus Sirmondus S. J. in codice Turriano detegebat. Paulo post in aliis tribus codicibus, Bibliothecæ Vaticanæ, cardinalis Columnæ et Andreæ Schotti S. J., eadem Epistola reperiebatur. Hugo autem Menardus, e congregatione S. Mauri, antiquam Epistolæ versionem Latinam in codice Corbeiensi ante sæc. IX) invenerat. Apographon codicis Schottiani et veteris illius versionis Latinæ Claudius Salmasius Isaaco Vossio, Vossius Usserio tradidit. Quo facto Jacobus Usserius, Armachanus, Hiberniæ primas, a 1643 Oxonii Epistolam Barnabæ prelo subjecit. Sed ingens incendium, quod non exiguam partem urbis Oxoniensis vastavit, omnia quoque exemplaria absumpsit.

Quo autem ferme tempore Usserius suam præparabat editionem, de ipsa Epistola Parisiis evulganda cogitabat Hugo Menardus, monachus Benedictinus. Ipso mortuo 1644, Lucas Dacherius, ejusdem congregationis, Menardi editionem 1645 in lucem emisit, textui Turriano versione Corbeiensi adjecta.

Emendatiorem Barnabæ Epistolam 1646 Amstelodami edidit Isaacus Vossius, pluribus aliis codicibus usus, Florentino, Vaticano et Romano Theatinorum. Plures deinde secutæ sunt editiones, præsertim Cotelerii, Russelii et Gallandii, quam posteriorem nos præcipue ducem habuimus, non pedisequi instar eam secuti.

VIII. Notandum denique, in omnibus Græcis codicibus deesse capita 1-4 inclus. et dimidium quinti.

(93) In Ullmanni. etc. : *Studien und Krit.*, 1837, 652-686.

(94) *Tubing. Theolog. Quartalschrift.* 1839, I, p. 60 sqq. et in libello meo supra citato, p. 196 sqq.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΡΝΑΒΑ

ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ

—

SANCTI BARNABÆ

APOSTOLI

EPISTOLA CATHOLICA

(GALLAND., *Vet. Patr. Bibliot.*, I, 115; HEFELE, *Patr. apostolic. Opera.* Tubingæ 1842, in-8, p. 1. Initium hujus Epistolæ antiquæ versioni Latinæ codicis Corbeiensis (ante sæc. IX) debemus, cum desint in textu Græco quatuor prima capita cum quinti dimidio. Hanc versionem antiquam, quæ textus Græci lacunam supplet, ex Gallando mutuamur; ubi autem incipit textus Græcus, quem comitatur versio Cotelerii, editionem cl. viri Hefelii sequimur subjecta pressioribus typis veteris interpretationis continuatione. EDIT.)

—

I. *Salutatio Barnabæ ad fratres.*

Avete, filii et filiæ (1), in nomine Domini nostri Jesu Christi qui nos (2) dilexit, in pace (3). Magnarum et honestarum Dei æquitate (4) abundantiam sciens esse in vobis, supra modum exhilaror beatis et præclaris spiritibus vestris : quod sic naturalem gratiam (5) accepistis. Propter quod plurimum gratulor (6) mihi, sperans liberari ; quia vere video in vobis infusum spiritum ab honesto (7) fonte Dei. Cum persuasum mihi sit hoc, et plenius (8) sciam, quia dum ad vos alloquor, multa mihi bona successerunt in via æquitatis Domini. Ideo, fratres (9) et ego cogito diligere vos super animam : quia magnitudo fidei et dilectio habitat in illo, et spes vitæ illius. Cogitans ergo hoc (quasi (10) curæ mihi fuerit, ut vobiscum partiar ex eo (11) quod accepi) futurum mihi talibus spiritu servienti (12) hoc in mercede ; appropiavi (13) pauca vobis mittere, ut fidem vestram consummatam habeatis, et scientiam.

VARIORUM NOTÆ.

(1) *Avete, filii et filiæ.* — *Avete.* Sic a Vulg. interp. vertitur χαίρετε Matth. XXVIII, 9. ANONYM. — *Filii et filiæ.* Ita fideles appellat. quos per Evangelium genuit : et hic stylus apostolicus est. I Cor. IV, 14, 17. Gal. IV, 19. I Joan. II, 1 MEN.

(2) *Nos. Vos.* Usserius. FELL.

(3) *In pace Magnarum*, etc. Mallem sic constitui : *in pace magna. Rerum honestarum Dei æquitate abundantiam*, etc. ANONYM.

(4) *Æquitate.* Sic ms. At Felli editio Oxon. *æquitatum.* — Forte *qualitatum*, id est δικαιωμάτων. Vide Rom. V, 17. ANONYM.

(5) *Naturalem gratiam.* Naturalis gratia est firma, altius radicata, et plantata in anima justi. Sic infra cap. IX, Vet. interp. reddit τὴν ἔμφυτον δωρεάν, *naturale donum.* MEN. — Imitatio Jac. I, 21. Δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον. ANONYM.

(6) *Plurimum gratulor... quia video.* Iis consona, quæ de Barnaba habentur Act. XI, 23. *Qui quum pervenisset* (Antiochiam), *et vidisset gratium Dei, gavisus est*, etc.

(7) *Ab honesto.* Scilicet egregio. Glossæ veteres : A *Honestus, egregius* : ἀξιόλογος. MEN.

(8) *Plenius.* Sic Felli edit. Oxon. Sic etiam legendum jubet Menardus. At ms. cum editt. *plenus.*

(9) *Fratres.* Ita edit. Hxon. Al. cum ms. *fors.* — Vossius quoque legit *fratres*, quasi per compendium fuerit scriptum *fras* : quod exscriptor non intelligens, mutavit in *fors* ; quæ vox quidem Latina est, sed caret hic sensu. CLER.

(10) *Quasi.* Forte, *quia si.*

(11) Clemens Alex. Στρωμ. lib. II, cap. 6, p. 445, edit. Oxon. h. l. laudat : Εἰκότως οὖν ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας· Ἀφ' οὗ, φησὶν, ἔλαβον μέρους ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμψαι· ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν, τελείαν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν.

(12) *Spiritu servienti.* Sequor Fellum in edit. Oxon. ad mentem Menardi. Sic et Potterus ad Clem. Alex. locum mox describendum. Al. cum ms. *spiritus servientes.* Usserius, *spiritibus.*

(13) *Appropiavi.* Imo *approperavi.* Vide II Tim. B IV, 8: 21, Tit. III, 12 ubi σπούδασον a Vulg. int. vertitur *festina*, Gloss. vet. Σπουδάζω, *festino, propero.* CLER.

Tres sunt ergo constitutiones Domini, vitæ spes, initium et consummatio. Propalavit enim Dominus per prophetas, quæ (14) præterierunt; et futurorum dedit nobis initia scire. Sicut ergo locutus est, honestius et altius accedere (15) ad aram illius. Ego autem non tanquam doctor (16), sed unus ex vobis, demonstrabo pauca, per quæ in plurimis lætiores sitis (17).

II. *Sacrificia Judaica abolita sunt.*

Cum sint ergo dies nequissimi (18), et contrarius (19) habeat hujus sæculi potestatem, debemus attendentes inquirere æquitates Domini.(20) Fidei ergo nostræ adjutores (21), timor et sustinentia: quæ autem nobiscum pugnant, patientia est et continentia. Hæc cum apud Dominum permanent casta (22), collætantur illis sapientia et intellectus (23).

Adaperuit enim nobis per omnes prophetas, quia non utitur nostris hostiis, neque victimis, neque oblationibus, hæc dicens : ***Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum holocaustomatibus arietum, et pinguaminibus agnorum : et sanguinem hircorum et taurorum nolo ; nec si veniatis videri mihi*** **(24).** ***Quis enim exquisivit hæc de manibus vestris? calcare aulam meam non adjicietis. Si attuleritis mihi similaginem, vanum : supplicamentum exsecratios mihi est. Neomenias vestras et diem magnum*** **(25-26)** ***non sustineo : jejunium, et ferias*** **(27),** ***et dies festos vestros odit anima mea*** **[1]. Hæc ergo vacua fecit, ut nova lex Domini nostri Jesu Christi, quæ sine jugo necessitatis (28) est, humanam habeat oblationem. Dicit Dominus iterum ad illos :** ***Nunquid ego præcepi parentibus vestris, cum exierunt de terra Ægypti, ut offerrent mihi hostias et victimas*** **[2]***? Sed hoc præcepi illis, dicens : Unusquisque vestrum adversus proximum non habeat malitiam ; et juramentum mendum*** **(29)** ***non habet*** **[3] (30). Intelligere ergo debemus, cum non simus sine intellectu, consilium benignitatis Patris nostri : quia nobis dicit, volens nos similiter errantes quærere, quemadmodum ad illum accedamus ; nobis enim dicit :** ***Sacrificium Deo cor contribulatum ; et humiliatum Deus non despicit*** **[4]. Certius ergo inquirere debemus, fratres, de nostra salute, ut ne quando habeat (31) introitum in nobis, et evertat nos a vita (32) nostra.**

III. *Jejunia Judæorum non sunt vera nec Deo accepta.*

Dicit ergo iterum de his ad illos : ***Utquid mihi jejunatis, ut hodie audiatur vox vestra in clamore? Non tale jejunium elegi, dicit Dominus, ut quis humiliet animam suam sine causa. Neque si curvaveris quasi***

[1] Isa. I, 11-14. [2] Jer. VII, 22, 23. [3] Zach. VIII, 17. [4] Psal. L, 19.

VARIORUM NOTÆ.

(14) *Quæ*. Ita edit. Oxon. quam sequitur Wakius A in sua Anglica versione. Al. cum ms. *qui*.

(15) *Accedere*. Menardus, *accedite*. Fellus litteris miniatis præmittit, *oportet*. « Sed in præceptis, inquit Clericus, passim ante infinitivum δεῖ subauditur. »

(16) *Non tanquam doctor*. Respexit forte ad illud Matth. XXIII, 8 : *Vos autem nolite vocari Rabbi : unus est enim Magister vester ; omnes autem vos fratres estis*. Et ibid., 10 : *Nec vocemini magistri : quia magister vester, unus est Christus*. Vide quoque Jac. III, 1. Sic in eamdem sententiam infra cap. IV: *Hoc rogo vos tanquam unus ex vobis*.

(17) *In plurimis lætiores sitis*. Ita I Joan. I, 4 : *Et hæc scribimus vobis ut gaudeatis, et gaudium vestrum sit plenum*. Men.—Sic in calce hujus Epist., εἰς τὸ εὐφρᾶναι ὑμᾶς. Fell.

(18 *Cum sint dies nequissimi*. Ita Paulus Ephes. V, 16, *quoniam dies mali sunt*. Men.

(19) *Contrarius*. Id est Satan. Glossarium vetus B ms. : *Satan, adversarius, contrarius*. Quæ subduntur, *Habeat hujus sæculi potestatem*, respondent Joan. XII, 31 ; XIV, 30 ; XVI, 11 : *Princeps hujus mundi ;* et Ephes. VI, 12 : *Sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum*. Men.

(20) Clemens Alex. l. c. : Τῆς μὲν οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσιν οἱ συλλήπτορες, φόδος καὶ ὑπομονή· τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν, μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια. Τούτων οὖν, τὰ πρὸς τὸν Κύριον, μενόντων ἁγνῶς, συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις. — Vocem συλλήπτορες ita explicat Hesychius : Συλλήπτορα, συναγωνιστήν. id est adjutorem. Et in Glossis veteribus : Σύλληψις, βοήθεια, *opitulatio*. Men.

(21) *Adjutores*. Ms. cum editt. *adjutor est ;* si Fellum excipias, apud quem, *adjutores sunt*, ex Clem. Alex. Jamque Menardus statuerat, expuncto verbo substantivo, legendum uno verbo, *adjutores*.

(22) *Casta. Integra*. Men. — *Caste*. Cot.

(23) *Intellectus*. Addit Fellus litteris miniatis, *scientia, cognitio ;* quas duos voces putat veterem interpretem præteriisse, cum exstent apud Clem. Alex.

(24) *Videri mihi*. Ita edit. Oxon. Al. cum ms. *videre mihi*. — Lege *videri*, ut apud Tertull. lib. *adversus Judæos* cap. 5, pag. 608 : *Nec si veniatis videri mihi*. Juxta LXX : Οὐδ' ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι : id est, nec si veniatis apparere mihi. *Videri mihi* est *videri a me*, phrasis Græca. Men.— Videsis Cl. Sabatierii *Bibl. sac. Lat. Vers. ant.* ad Isa II, 11.

(25-26) *Neomenias vestras et diem magnum*. Editt. Clerici et Russelii, post *Neomenias vestras*, addunt *et Sabbata*. Habent quidem LXX : καὶ τὰ Σάββατα. Habent et Tertullianus, et Hieronymus, aliique apud Sabatierum l. c. At ea non agnoscit vetus Barnabæ interpres, neque in prima Menardi Paris. edit. neque in altera Felli Oxon.

(27) *Ferias*. Apud LXX : ἀργίαν, *otium*. Sed interpres legisse videtur ἀργίας, ferias. Men.

(28) *Sine jugo necessitatis*. Non astricta legi Mosaicæ. Ζυγῷ δουλείας, *jugo servitutis*. Gal. V, 1. Men.

(29) *Mendum*. Cave hoc mutes cum Menardo et Oxoniensibus, in *mendax :* est enim prisca vox Latina, ut docet Charisius lib. I : *Mendum* in mendacii significatione dicitur ; *menda*, in culpa operis aut corporis. Hinc factum *mendax*. Cler.

(30) *Habet* Leg. Menardus, *habeat*. Sicque edidit Fellus. Forte *amet*., sicut Zach. VIII, 17 : *Juramentum mendax ne diligatis*.

(31) *Habeat*. Videtur deesse vocabulum, *Satan*, vel *Contrarius*, vel quid simile. ante *habeat*. Men.

(32) *Vita* Oxon. conjicit *via*. Sed non opus est : nam *vita* est pro vitæ instituto. Cler.

circulum collum tuum, et sacco te circumdederis, et cinerem straveris : nec sic celebrabis jejunium acceptum [5]. Ad nos autem sic dicit : *Cum jejunaveris* (33), *volve omnem nodum injustitiæ, et omnem consignationem iniquam dele* (34), *resolve suffocationes impotentium commerciorum* (35), *dimitte quassatos in remissionem, et omnem cautionem malignam dissipa. Frange esurienti panem tuum, et egenos sine tecto induc in domum tuam : cum videris nudum, vesti ; et domesticos seminis tui non despicies* (36). *Tunc erumpet temporaneum* (37) *lumen tuum, et vestimenta tua* (38) *cito orientur* (39) *: et præibit ante te justitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamas* (40), *et Deus exaudiet te : cum adhuc loqueris, dicet : Ecce adsum ; si abstuleris a te nodum et suadelam malorum* (41), *et verbum murmurationis ; et dederis esurienti panem ex animo* [6]. In hoc ergo, fratres, providens est misericors Deus, quia in simplicitate crediturus esset populus, quem comparavit dilecto suo ; atque ante ostendit omnibus nobis, ut non incurramus tanquam proselyti ad illorum legem.

IV. *Antichristus ante portas, ergo fugiamus errores judaizantium et opera malæ viæ.*

Oportet ergo de histantibus (42) multum scrutantes scribere, quæ nos (43) possint sanare. Fugiamus ergo ab omni opere iniquitatis, et odio habeamus errorem hujus temporis,ut futuro diligamur (44). Non demus (45) animæ nostræ spatium,ut possit habere potestatem discurrendi cum nequissimis et peccatoribus ; ne quando similemus (46) illis.*Consummata enim tentatio*,sicut scriptum est (47),sicut Daniel dicit, *appropinquavit* [7].Propter hoc enim Dominus intercidit (48) tempora et dies,ut acceleret dilectus (49) illius ad hæreditatem suam.Dicit sic propheta : *Regna* (50) *in terris decem regnabunt, et resurget retro pusillus, qui deponet tres in unum* [8]. De regnis similiter. De hoc ipso dicit iterum Daniel : *Et vidi quartam bestiam, nequam et fortem, et sæviorem cæteris bestiis marinis : et apparuerunt illi decem cornua : et ascendit aliud cornu breve in medio illorum ; et dejecit cornua tria de majoribus cornibus* [9]. Intelligere ergo debemus. Adhuc et hoc rogo vos tanquam unus ex vobis, omnes amans super animam meam, ut attendatis vobis et non similetis eis qui peccata sua congerunt, et dicunt : Quia testamentum illorum, et non nostrum est (51). Nostrum est autem, quia illi in perpetuum perdiderunt illud quod Moyses accepit. Dicit enim

[5] Isa. LVIII, 4, 5. [6] Isa. LVIII, 6-10. [7] Dan. IX, 24-27. [8] Dan. VII, 24. [9] Dan. VII, 7-8.

VARIORUM NOTÆ.

(33) *Jejunaveris*. Sic Fellus. Al. cum ms. *jejunaveritis*.

(34) *Et omnem consignationem iniquam dele*. Relegari debent ista ad marginem, unde in textum induxit ea nescio quis : sunt quippe alia versio verborum, πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα, quæ heic redduntur, *Et omnem cautionem malignam dissipa* : a Cypriano autem lib. *De Orat. Domin.* ante finem et lib. III *Ad Quirinum* cap. I : *Et omnem consignationem injustam dissipa*. Cot.

(35) *Impotentium commerciorum. Impotentium*, id est violentorum. *Commerciorum*, in textu Græco, συναλλαγμάτων. nam συνάλλαγμα est *commercium*. Glossæ veteres : συνάλλαγμα, *commercium*. Men.

(36) *Et domesticos seminis tui non despicies*. Juxta LXX. At Vulg. juxta textum Heb., *Et carnem tuam ne despexeris*. Sed sensus idem esse videtur : nam *domestici seminis tui*, sunt homines ejusdem tecum naturæ et carnis. Id.

(37) *Temporaneum*. Ita apud Tertullianum, lib. *De resurr. carnis*. In textu Græco πρώϊμον juxta textum Heb., id est, *matutinum*. Id.

(38) *Vestimenta tua*. Apud LXX. Juxta textum Hebraicum legitur ἰάματα, *sanitates* ; pro quo quidam legerunt, ἱμάτια, *vestimenta*, ut notat S. Hieronymus. Hinc factum est, ut interpres Barnabæ verterit, *vestimenta* : quod vocabulum sumpsit pro carne Tertullianus, lib. *De res. carnis*. Men. — Sic legit quoque interpres qui versionem antiquam ab Irenæo, Tertulliano et Cypriano receptam adornavit. Fell.

(39) *Orientur*. Sic leg. Menardus : sicque edidit Fellus. Al. cum ms. *oriuntur*.

(40) *Exclamas*. Lege, *exclamabis*, ut agud S. Cyprianum lib. III *De testimoniis*. Men.

(41) *Suadelam malorum*. Χειροτονία apud LXX redditur hic *suadela*,quia perorantes extensa manu verba faciebant. Fell.— Opinari quis posset interpretem nostrum scripsisse, *suadelam manuum*. Quæ conjectura non est Menardi, ut fertur apud Clericum, sed Ed. Bernardi.

(42) *De histantibus*. Volo, *de his statibus :* περὶ τούτων καταστάσεων. Bern. — Al. *de his tantis*, vel *instantibus*. Lectio *de his talibus*, περὶ τοιούτων, Fello videtur aliquanto commodior. Usserius vero legebat : *Oportet ergo non de instantibus multum scrutantes scribere vobis, quæ non possint sanare*. Porro quænam has inter lectiones sit seligenda, suadet ipsemet vetus Interpres, apud quem infra cap. XVII, sic legas : *Si enim de instantibus ac futuris scribam vobis*.

(43) *Nos*. Ita edit. Oxon. Al. ms. *non*.

(44) *Futuro diligamur*. Eellus in edit. Oxon. ex conjectura Usserii, *futura diligamus*. Sic legit et Menardus.

(45) *Demus*. Usser. *debemus*. Fell.

(46) *Similemus*. Sic et paulo post, *similetis :* verbum neutraliter sumitur. Men.

(47) *Sicut scriptum est*, etc. Usserius, *de qua scriptum est, sicut Daniel dicit*.Fellus autem sic : *Sicut scriptum est a Daniele*.

(48) *Intercidit*. Ms. *interdicit*. Hæc respiciunt Matth. XXIV, 22. Vide Isa. X, 23 ; et Malach. III, 1. Fell.

(49) *Dilectus*. Usser. *dilectos*. Fell.

(50) *Regna*.Ita LXX:βασιλεῖαι.At Hebr.ut in Vulg., *reges*. Men.

(51) *Et non nostrum est*. Editi ad unum omnes : *Et nostrum est*.Locum mutilum adeoque corruptum esse agnovit Cl. Marianus in notis ad *S. Justini M. Cohort. ad Græc.* cap. 13, p. 17. Itaque illum sic restituit : *Dicunt quia Testamentum illorum, et non nostrum est*. Hanc autem emendationem insinuat cum hujusce capitis contextus,tum in primis ipsemet S. Barnabas infra cap. XIII : Ἴδωμεν... εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς, ἢ εἰς ἐκείνους, *Videamus..... utrum*

Scriptura : *Et fuit Moyses in monte jejunans quadraginta diebus, et quadraginta noctibus : et accepit testamentum a Domino, tabulas lapideas scriptas manu Dei* [10]. Sed conversi in idola, perdiderunt illud : dicit enim Dominus Moysi : *Moyses, descende celerius, quia præteriit legem populus tuus, quem eduxisti de terra Ægypti* [11]. *Et projecit Moyses tabulas lapideas de manibus suis* [12] : et confractum est testamentum eorum ; ut dilectio Jesu consignetur in præcordiis vestris, in spem fidei, illius. Propter quod attendamus novissimis diebus. Nihil enim proderit nobis omne tempus vitæ nostræ et fidei, si non odio (52) iniquum et futuras tentatienes habeamus ; sicut dicit Filius Dei : *Resistamus* (53) *omni iniquitati, et odio habeamus eam.* Ergo considerate opera malæ viæ. Non separatim debetis seducere vos tanquam justificati ; sed in unum convenientes (54) inquirite, quod communiter dilectis conveniat et prosit. Dicit enim Scriptura : *Væ illis, qui sibi intelligunt, et apud se docti videntur* [13]. Simus spirituales, simus templum (55), consummatum Deo ; in quantum est in nobis, meditemur timorem Dei (56), et custodiamus mandata illius (57).

Dominus non accepta persona judicat mundum. Unusquisque secundum quæ facit accipit (58) : si fuerit bonus, bonitas eum antecedit ; si nequam, merces nequitiæ eum sequitur. Attendite, ne (59) quando quiescentes jam vocati addormiamus in peccatis nostris ; et nequam accipiens potestatem nostram, suscitet (60) et excludat a regno Domini. Adhuc et illud intelligite, cum videritis (61) tanta signa et monstra in populo Judæorum, et sic (62) illos derelinquit Dominus. Attendamus ergo, ne forte, sicut scriptura est, *multi vocati, pauci electi*, inveniamur [14].

V. *Novum fœdus, passione Christi fundatum, est nobis ad salutem, Judæis ad interitum.*

Propter hoc Dominus sustinuit tradere corpus suum in exterminium, ut remissione peccatorum sanctificemur, quod est sparsione sanguinis illius (63). Scriptum est (64) enim de illo, quædam ad populum Judæorum, quædam ad nos. Dicit autem sic : *Vulneratus est propter iniquitates nostras, et vexatus est propter peccata nostra : sanguine* (65) *illius sancti sumus. Tanquam ovis ad victimrm adductus est : et sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum* [15]. Supergratulari ergo debemus Domino, quia et præterita nobis ostendit, et sapientes fecit ; et de futuris non sumus sine intellectu. Dicit autem : *Non injuste tenduntur retia avibus* [16]. Hoc dicit, quia juste periet (66) homo habens viam veritatis, scientiam (67), et se

[10] Exod. XXXIV, 28. [11] Exod. XXXII, 7. et Deut. IX, 12. [12] Exod. XXXII, 19. [13] Isa. V, 21. [14] Matth. XX, 16 ; XXII, 14. [15] Isa LIII, 5, 7. [16] Prov. I, 17.

VARIORUM NOTÆ.

Testamentum ad nos, an ad illos pertinent. Quam quidem Barnabæ sententiam S. Justinius l. c. his verbis illustrat : Εἰ δὲ τις φάσκοι τῶν προχείρως ἀντιλέγειν εἰθισμένων, μὴ ἡμῖν τὰς βίϐλους ταύτας, ἀλλὰ Ἰουδαίοις προσήκειν, διὰ τὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν σώζεσθαι, καὶ μάτην ἡμᾶς ἐκ τούτων φάσκειν τὴν θεοσέϐειαν μεμαθηκέναι λέγοι· γνώτω ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς βίϐλοις γεγραμμένων, ὅτι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλ' ἡμῖν ἡ ἐκ τούτων διαφέρει διδασκαλία. *Quod si quis ex iis qui libenter contradicere solent, non nostros hos libros, sed Judæorum proprios esse dicat, eo quod etiamnum in eorum synagogis asserventur, ac frustra religionem his libris acceptam a nobis referri : noverit ille ex iis ipsis quæ his in libris scripta sunt, non Judæorum, sed nostram esse horum librorum doctrinæ possessionem.* Nimirum contendebant Judæi, suum esse, non Christianorum, Vetus Testamentum. Quos ergo hic refellit S. Barnabas. Hac de re quoque Eusebium consule *Demonstr. evang.*, lib. I, cap. 6.

(52) *Non odio.* Ms. *non modo.* Usser. *non modo animum.* FELL.

(53) *Resistamus.* etc. Hanc Christi sententiam in toto Evangelio non repereris : sed Barnabas eam audivit ab ipso Christo, aut ab aliquo discipulo : qualis est hæc Pauli sententia, Act. XV, 35 : *Et meminisse verbi Domini Jesu, quoniam ipse dixit : Beatius est magis dare, quam accipere.* MEN.

(54) *In unum convenientes.* His similia Hebr. X, 24, 25. FELL.

(55) *Simus templum.* S. Paulus hac loquendi formula sæpe utitur, I Cor. III, 16, 17 ; VI, 19. II Cor. VI, 16 ; Ephes. II, 21 ; II Thess. II, 4. FELL.

(56) *Meditemur timorem Dei.* Juxta illud Isa. XXXIII, 18 : *Cor tum meditabitur timorem.* MEN.

(57) Hunc locum laudat Clemens Alex. Στρωμ., lib. II, cap. 7, pag. 447 :Καὶ Βαρνάϐας ὁ ἀπόστολος, « Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες, » προστάξας, ἐπήγαγεν· « Πνευματικοὶ γενώμεθα, ναὸς τέλειος τῷ Θεῷ· ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, μελετῶμεν τὸν φόϐον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν ἀγωνιζώμεθα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν. ».

(58) *Accipit.* Edit. Oxon. *accipiet.* Sic. I Cor. III, 8 :*Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.*

(59) *Attendite, ne,* etc. Alludit ad parabolam decem virginum, Matth. XXV. MEN.

(60) *Nostram, suscitet. Nostram,* id est nostri, id est in nos. *Suscitet,* lege, *suscitetur,* adversus nos videlicet. MEN. — At Fellus post *suscitet*, addit litteris miniatis *nos.*

(61) *Cum videritis*, etc. Verbum *videritis* est præteritum hoc loco. Nam infra loquitur de subversione templi Hierosolymitani jam facta. MEN.

(62) *Et sic.* Id est, Quod sic. MEN.

(63) *Sparsione sanguinis illius* I Petr. I, 2: *In aspersione sanguinis Jesu Christi.* MEN.

(64) *Scriptum est.* Pro more interpretis, rectius, *scripta sunt.* Sic enim fortasse legit : Γέγραπται γὰρ περὶ αὐτοῦ τὰ μὲν πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων, τὰ δὲ πρὸς ἡμᾶς. FELL. Sic et MEN.

(65) *Sanguine.* Legisse videtur interpres, τῷ αἵματι. FELL.

(66) *Periet.* Semel lectorem moneo, me non probare maximam partem lectionum, quas Menardus ad oram veteris hujus interpretationis apposuit. Ita *peribit* correxit pro *periet*, cum non hoc minus quam alterum, in usu fuerit ævo posteriori. Ita et alibi, *interiet, exiet* et *transiet*, etiam apud Tibullum. VOSS.

(67) *Habens viam veritatis, scientiam.* Felli edito Oxon., *Habens viæ veritatis scientiam.*

a via tenebrosa non continet adhuc. Et ad hoc Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cum sit orbis terrarum Dominus; cui dixit die (68) ante constitutionem sæculi (69) *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* [17]. Quo modo ergo sustinuit, cum ab hominibus hoc pateretur, discite. Prophetæ ab ipso habentes donum (70), in illum prophetaverunt. Ille autem, ut vacuam faceret mortem, et de mortuis resurrectionem ostenderet, quia in carne oportebat eum apparere, sustinuit, ut promissum parentibus redderet (71); et ipse sibi.

populum novum parans, dum in terris degit, ostenderet, quod facta resurrectione ipse esset et judicaturus. Porro, docens Israelem, atque tam magna prodigia et signa faciens, prædicavit, ac illum [Israelem] summe dilexit. Quando autem apostolos suos, ipsius Evangelium prædicaturos, elegit, homines omni peccato iniquiores, ut ostenderet, quod non venit *vocare justos, sed peccatores ad pænitentiam* [18], tunc palam fecit, se esse Filium Dei. Nisi vero in carne venisset, quomodo servati fuissemus nos homines, videntes eum? quandoquidem ii, qui solem hunc aliquando desiturum, opus manuum ejus, aspiciunt, non valent radios illius obtueri. [Porro] igitur Filius Dei ideo in carne venit, ut summam imponeret peccatis eorum, qui ad mortem persecuti sunt prophetas ipsius. Ob hoc igitur pas-

A (72) τὸν λαὸν τὸν καινὸν (73) ἑτοιμάζων ἐπιδείξῃ ἐπὶ τῆς γῆς ὤν, ὅτι τὴν ἀνάστασιν αὐτὸς ποιήσας κρινεῖ. Πέρας (74) γέ τοι διδάσκων τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τηλικαῦτα τέρατα καὶ σημεῖα ποιῶν, ἐκήρυξε, καὶ ὑπερηγάπησεν αὐτόν (75). Ὅτε δὲ τοὺς ἰδίους ἀποστόλους, μέλλοντας κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἐξελέξατο (76), ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους... ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἦλθε καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν... τότε ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ εἶναι (77). Εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκὶ, πῶς ἂν ἐσώθημεν ἄνθρωποι, βλέποντες αὐτόν; ὅτι τὸν μέλλοντα μὴ εἶναι ἥλιον (78), ἔργον χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχοντα, βλέποντες οὐκ ἰσχύουσιν εἰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀντοφθαλμῆσαι. Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκὶ, ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἁμαρτιῶν κεφαλαιώσῃ τοῖς διώξασιν ἐν θανάτῳ τοὺς

Sequitur vetus interpretatio.

populum . . . parans . . . resurrectione facta, in terris . . . judicabat (79) illis (80) . . . ad vitam ducens populum Judæorum, et magna signa et monstra faciens, non crediderunt nec dilexerunt illum (81). Tunc apostolos suos, qui incipiebant prædicare Evangelium suum, elegit, qui erant super omne peccatum peccatores; ut ostenderet, quia non venit *vocare justos, sed peccatores* . . . . . Tunc ostendit se esse Filium Dei. Si enim non venisset in carne, quo modo possent homines sanari (82) . . . ? cum respicientes solem. . . . . . qui est opus manus Dei, non possint radios ejus diutius intueri. Filius ergo Dei ideo in carne venit, ut consummationem peccatorum definiret eis, qui persecuti sunt ad mortem prophetas illius. . . . . Dicit autem Isaias: *Plaga corporis illius omnes sanati sumus.* Et alius propheta: *Feriam pastorem, et dispergentur oves gregis.* Ipse autem voluit sic pati . . . . Dicit enim qui prophetat de illo:

[17] Gen. I, 26. [18] Matth. IX, 13.

VARIORUM NOTÆ.

(68) *Cui dixit die.* Post *dixit*, videtur deesse τὸ *Pater*. Nam inde probare contendit, et Filii et excellentiam, quod sit terrarum orbis Dominus, et quod ei dixerit *Pater: Faciamus hominem*, etc. Quod etiam repetit infra cap. VI, Λέγει γὰρ ἡ Γραφὴ περὶ ἡμῶν, ὡς λέγει τῷ Υἱῷ· Ποιήσωμεν κατ' εἰκόνα, etc. Id est: *Dicit enim Scriptura de nobis, sicut dixit Filio* (supple *Deus*, ut ex antecedentibus patet): *Faciamus hominem ad imaginem*, etc. MEN. — Mihi magis placet Bulli conjectura, qui hunc locum sic fortasse restituendum censet: *Cui dixit Deus ante constitutionem mundi.* Videsis ejus *Defens. Fid. Nic.*, sect. I, cap. 2. § 2.

(69) *Ante constitutionem sæculi.* Id est, ante plenam et perfectam mundi constitutionem, quia homine nondum creato, non erat mundus plane perfectus. MEN.

(70) *Prophetæ ab ipso habentes donum*, etc. Prophetiæ videlicet. Nam prophetæ Dei Spiritu afflati prophetarunt. MEN. — Hunc locum strenue defendit Grabius in *Adnot.* ad Bulli *Defens. Fid. Nic.*, § 5, pag. 15 contra Lucam Mellierum, seu Samuelem Crellium. Quin etiam ipsi videtur ex Barnaba descripsisse Irenæus, quæ habet lib. IV, cap. 20, n. 4: *Prophetæ ab eodem Verbo propheticum accipientes charisma, prædicaverunt ejus secundum carnem adventum.* Quibus paria scripserat lib. IV, cap. 7, n. 2: *Omnes qui ab initio cognitum habuerunt Deum, et adventum Christi prophetaverunt, revelationem acceperunt ab ipso Filio.*

B (71) *Sustinuit, ut promissum parentibus redderet.* Id est, passus est, ut quæ priscis patribus per prophetas prænuntiata sunt, adimpleret. Et τὸ *ut* sequelam significat, non causam: quasi diceret: *Ita ut promissum parentibus redderet.* MEN.

(72) Hic incipit textus Græcus superstes.

(73) Ms. κενόν, male.

(74) Πέρας *porro*, ut sæpe apud Barn.

(75) Sc. τὸν Ἰσραήλ.

(76) H. l. Laudat Orig. *c. Cels.* I, n. 63, t. I, p. 378. Ed. BB, Vide: Hefele, das Sendschreiben des A. Barn. p. 160.

(77) Conjunge hæc cum verbis anteced.: *quia in carne oportebat*, etc. Eamdem sententiam reperies in *Orac. Sibyll.* Procem. v, 10-15.

(78) I. e. qui aliquando desinere debet. MEN.

(79) *Judicabat.* Al., ex conjectura, *judicat* vel *judicabit*. Menardus tamen leg. *indicabat*, ut modo vidimus.

(80) *Illis.* Al. forte, *ille ad summam, vel ad finem docens.* Vel: *Finis autem docens.* Integrum hunc
D locum sic restituit Fellus: *Et ipse sibi populum novum parans. resurrectione facta in terris agens, ostendit quod judicabit illos: et ad extremum ad vitam ducens, etc.*

(81) *Non crediderunt, nec dilexerunt illum.* Hæc non sunt in textu Græco. Lege tamen, *sed non crediderunt*, etc. MEN. — Legit interpres ἐκήρυξαν, καὶ οὕπερ ἠγάπησαν. VOSS. et FELL.

(82) *Sanari.* Forte *salvari.* Menardus pro ἐσώθημεν legit ἐσώθησαν.

προφήτας αὐτοῦ. Οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινε (83). Δέγει γὰρ ὁ Θεός· τὴν (84) πληγὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ὅτι ἐξ αὐτῶν, [καὶ (85)]· Ὅταν πατάξω τὸν ποιμένα, τότε σκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης. Αὐτὸς ἠθέλησεν οὕτω παθεῖν· ἔδει γὰρ, ἵνα ἐπὶ ξύλου πάθῃ. Λέγει γὰρ ὁ προφητεύων ἐπ' αὐτῷ· Φεῖσαί μου τῆς Ψυχῆς ἀπὸ ῥομφαίας, καθήλωσόν μου τὰς σάρκας, ὅτι πονηρευομένων συναγωγαὶ ἐπανέστησάν μοι· Καὶ πάλιν λέγει (86)· Ἰδοὺ τέθεικά μου τὸν νῶτον εἰς μάστιγας, καὶ τὰς σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου ἔθηκα ὡς στερεὰν πέτραν (87).

A sus est. Dicit enim Deus, plagam carnis ejus ab illis esse [19], [et] : *Cum percutiam pastorem, tunc dispergentur oves gregis* [20]. Ipse [autem] sic pati voluit ; oportebat quippe, ut in ligno pateretur. Dicit enim, qui de illo prophetavit : *Parce animæ meæ a gladio* [21] *; clavis confige carnes meas* [22], *quia concilia malignantium insurrexerunt in me* [23]. Et rursus ait: *Ecce posui dorsum meum ad flagella, et genas ad alapas ; faciem autem meam posui sicut* [24] *solidam petram* [25].

VI. *Christi passio et novum fœdus jam et prophetis annuntiatur.*

Ὅτε οὖν ἐποίησεν ἐντολὴν, τί λέγει (88) ; Τίς ὁ κρινόμενός μοι ; Ἀντιστήτω μοι. Ἢ τίς ὁ δικαζόμενός μοι ; Ἐγγισάτω τῷ παιδὶ Κυρίου. Οὐαὶ ὑμῖν· ὅτι πάντες ὑμεῖς παλαιωθήσεσθε ὡς ἱμάτιον, καὶ σὴς καταφάγεται ὑμᾶς. Καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης· Ἐπεὶ ὡς λίθος ἰσχυρὸς ἐτέθη εἰς συντριβήν (89)· ἰδοὺ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον. Εἶτα τί λέγει ; Καὶ ὃς ἐλπίσει ἐπ' αὐτὸν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπὶ λίθον οὖν ἡμῶν ἡ ἐλπίς ; Μὴ γένοιτο ! ἀλλ' ἐπεὶ ἐν ἰσχύει ἔθηκε τὴν σάρκα (90) αὐτοῦ ὁ Κύριος. Λέγει γάρ. Καὶ ἔθηκέ (91) με ὡς στερεὰν πέτραν. Λέγει δὲ πάλιν ὁ προφήτης· Λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Καὶ πάλιν λέγει. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη καὶ

B Cum autem fecit, quod præceptum ei fuerat, qui ait ? *Quis est, qui litiget mecum ? Resistat mihi Vel quis est, qui judicium ineat adversum me ? Appropinquet puero Domini. Væ vobis, quia omnes vos veterascetis quasi vestimentum, et tinea devorabit vos* [25]. Et iterum dicit propheta : *Sicut lapis fortis positus est in contritionem* [26] *; ecce immitto in fundamenta Sionis lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem* [27]. Deinde quid loquitur ? *Et qui speraverit in illum, vivet in æternum.* In lapide ergo spes nostra ? Absit! sed quia Dominus in fortitudine posuit corpus suum. Ait namque : *Et posuit me sicut solidam petram* [21]. Adhuc autem dicit propheta : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes hic factus est in caput anguli* [29]. Et iterum ait : *Hæc*

Vetus interpretatio.

Parce animæ meæ a gladio. Et : *Confige clavis carnes meas : quia nequissimorum conventus insurrexerunt in me.* Et iterum dicit : *Ecce posui dorsum meum ad flagella, et maxillas meas ad palmas* (92). *Faciem autem meam posui tanquam solidam petram.*

VI Cum autem fecit Dei præceptum, qui dicit ? *Quis est qui contradicit ? resistat mihi. Quis æqualis futurus est* (93) *mihi ? propinquet puero Dei. Væ vobis, quia vos omnes veterascitis* (94) *tanquam vestimentum; et tinea devorabit vos.* Iterum dicit propheta : *Tamquam lapis . . expositus est in afflictionem. Ecce mittam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum* (95), . . . Et quid dicit ? *Et qui crediderit in illum, non confundetur* (96). In lapide ergo fides nostra ? Absit ! Sed quia in fortitudine posuit corpus illius . . . . Dicit iterum propheta : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. . . . Hic est dies, ... quem fecit Dominus* , ... Quid ergo dicit ? . . *Circumvenerunt me conventus nequissimorum ; vallaverunt me tanquam apes.* . . Et iterum dixit : *Super vestem meam sortes miserunt.* In carne ergo incipiente illo venire, . . ante ostensa sunt quæ passurus erat. Dicit ergo propheta ad Judæos : *Væ animæ iniquorum,* . . . . *qui* (97) *dicunt*

[19] Isai LIII, 8 ; Zach. XIII, 6. [20] Zach. XIII, 7 ; Matth XXVI, 31 ; Marc. XIV, 27. [21] Psal. XXI. 21. [22] Psal. CXVIII, 120. [23] Psal. XXI, 17. [24] Isai. L, 6, 7. [25] Ibid., 8, 9. [26] Isa. VIII, 14, juxta textum Hebraicum, non juxta LXX. [27] Isa. XXVIII, 16, cfr. Rom. IX, 22, I Petr. II, 6. [28] Isa. L, VII. [29] Psal. CXVII, 22.

VARIORUM NOTÆ.

(83 Profert aliam causam adventus Christi, ut consummarentur peccata Judæorum addita Christi morte. MEN. cfr. Matth. XXIII. 31 sqq.

(84) Ms. πηγήν. Vet. interpr. : *plaga corporis illius omnes sanati sumus.*

(85) Ita restituo ex veteri versione Lat., quæ habet : *Et alius propheta.* Sensus est : Annuntiavit Deus per prophetas, Judæos Christum esse interfecturos, et hanc necem ipsis interitum fore.

(86) Cfr. Justin. *Apol.* I, n. 38.

(87) Faciem non avertens.

(88) Sc. Patris jussio de incarnatione et toto humanæ incarnationis negotio.

(89) Veterem interpretem imitati vocem ἐπεί in versione nostra neglesimus.

(90) Σάρξ Christi propter ἰσχύν propheta λίθος vocatur.

(91) Ἔθηκα OXON. et LXX.

(92) *Palmas.* Colaphos palmas impactos. Glossæ

C vet. *Depalmare*, κολαφίζειν. CLER.

(93) *Quis æqualis futurus est.* Interpres legebat εἰκασόμενος loco δικαζόμενος. MEN.

(94) *Veterascitis.* Al. Forte *veterascetis*, juxta Græcum. Sic et Felli editio Oxon.

(95) *Ecce mittam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum.* Locus mutilus, et legendus ut apud S. Cyprianum, lib. II, *De testimoniis : Ecce immitto in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, summum angularem honoratum ;* juxta textum Græcum Barnabæ, ubi in præsenti legitur ἐμβάλλω, ut I Pet. II, 6. Ἰδοὺ τίθημι, κ. τ. λ. MEN.

(96) *Non confundetur.* Ita Rom. IX, 33 : οὐ καταισχυνθήσεται. In textu Græco Isaiæ XXVIII, 16 : οὐ μὴ καταισχυνθῇ, id est *non confundatur.* In textu Græco Barnabæ : *Qui sperabit in eum vivet in æternum.* MEN.

(97) *Qui.* Al. *quia.* Fellus retinet *qui.*

est dies magna et mirabilis, quam fecit Dominus [30]. Simplicius vobis scribo, ut intelligatis, ego, purgamentum vestræ charitatis. Quid vero porro dicit propheta? *Obsedit me concilium malignantium* [31], *circumdederunt me sicut apes favum* [32], et : *Super vestem meam miserunt sortem* [33]. Cum igitur in carne esset appariturus et passurus, præmonstrata est ipsius passio. Nam in Israelem dicit propheta *Væ animæ eorum, quia pessimum consilium inierunt adversus semetipsos, dicentes* : *Alligemus justum, quoniam molestus nobis est* [34]. Et vero dicit ad illos Moses : *Ecce ista ait Dominus Deus : Intrate in terram bonam* [35], *quam juramento promisit Dominus Abrahæ et Isaac et Jacob ; et ut hæreditatem possidete eam, terram fluentem lacte et melle* [36]. Quid dicat cognitio discite : *Sperate* [inquit] *in Jesum, qui in carne manifestandus est vobis*. Homo [enim] et terra quæ patitur; ex substantia enim terræ formatus est Adam. Quid ergo dicit : [in] *terram bonam, lacte ac melle fluentem*? Benedictus sit Dominus noster, qui sapientiam et intelligentiam occultorum suorum posuit in nobis. Dicit enim propheta: *Parabolam Domini quis intelliget, nisi sapiens et peritus, et diligens Dominum suum?*

θαυμαστὴ, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος (98). Ἁπλούστερον ὑμῖν γράφω, ἵνα συνιῆτε (99)· ἐγὼ περίψημα τῆς ἀγάπης ὑμῶν (100). Τί οὖν λέγει πάλιν ὁ προφήτης; Περιέσχε με συναγωγὴ πονηρευομένων, ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, καὶ Ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον (1). Ἐν σαρκὶ οὖν αὐτοῦ μέλλοντος φανεροῦσθαι καὶ πάσχειν, προεφανεροῦτο τὸ πάθος. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ· Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι (2). Λέγει δὲ καὶ Μωσῆς αὐτοῖς (3)· Ἰδοὺ τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός. Εἰσέλθετε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσε Κύριος τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ κατακληρονομήσατε αὐτὴν, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Τί λέγει ἡ γνῶσις (4), μάθετε· Ἐλπίσατε [φησὶν (5)], ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλλοντα φανεροῦσθαι ὑμῖν Ἰησοῦν. Ἄνθρωπος [γὰρ] γῆ ἐστι πάσχουσα (6)· Ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἡ πλάσις τοῦ Ἀδὰμ ἐγένετο. Τί οὖν λέγει (7); [εἰς] τὴν γῆς τὴν ἀγαθὴν, τὴν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι; Εὐλογητὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, ὁ σοφίαν καὶ νοῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τῶν κρυφίων αὐτοῦ. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης. Παραβολὴν Κυρίου τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφὸς

Vetus interpretatio

inter se : Circumveniamus (8) justum, quia insuavis est nobis. Et Moyses autem dicit ad illos : . . *Hæc dicit Dominus Deus : Intrate in terram bonam, quam promisit Dominus Abrahæ, Isaac et Jacob ; et domini estote illius terræ, quæ trahit lac et mel*. Quid dicat scientia, discite : *Credite*, inquit, *in eum qui in carne apparebit, Jesum*. Homo enim tersa est. . : cum ex terra sit figmentum Adæ. Quid ergo dicit : *In terram bonam, fluentem lac et mel?* Et benedictus Dominus. . , quia (9) sapientiam et sensum posuit in nobis absconditorum suorum. Dicit autem per prophetas parabolam Dominus (10) : *Quis intelliget, nisi sapiens, . . et diligens Dominum suum?* Quia ergo, cum nos cognovit (11) in remissionem peccatorum, fecit nos aliam figuram tamquam pueros habere, ut spiritu figuraret nos. Nos enim, sicut dicit Scriptura (12). . . . : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram : et supersit bestiis terræ, et avibus cœli, et piscibus maris*. Et Dominus, videns bonam figuram nostram, dixit : *Crescite et multiplicamini, et replete terram*. . . . Iterum vobis ostendam, quo modo vobis dicit (13) secundam figu-

[30] Psal. CXVII, 24. [31] Psal. XXI, 17. [32] Psal. CXVII. 12. [33] Psal. XXI, 19. [34] Isa. III, 9 ; Sap. II. 12. [35] Exod. XXXIII, 1. [36] Levit. XX, 24.

VARIORUM NOTÆ.

(98) Loquitur de ea die, qua lapis reprobatus factus est in caput anguli.

(99) Ἁπλούστ. Συνιῆτε. Hæc laudat Clem. Alex. *Strom.* v, c. 10, q. 683.

(100) I.e.omnia pro vobis et facere et pati paratus. Cfr. I Cor. IV, 13, et Ign. ad Eph. c. 18.

(1) Cfr. Justin. *Apol.* I, n. 38.

(2) Cfr. Justin. *Dial. c. Tryph.*, n. 17.

(3) Hæc et sequentia usque ad τὸν κύριον αὐτοῦ habet Clem. Alex. *Strom.* v, 10, p. 683.

(4) I. e. profundior Veteris Test.et antiquæ œconomiæ divinæ cognitio — homini Christiano reclusa. Cfr. Neander R. G. I, 415.

(5) Φησὶν, γὰρ, εἰς, uncis inclusa, restituo (monente Davisio) ex Clem. Alexandrino,cum et vetus interpres ita legerit.

(6) Homo quia e terra est creatus, ideo Christus secundum humanam suam naturam terræ potest comparari.

(7) Hic incipit secunda loci biblici Exod. XXXIII, 1, interpretatio allegorica seu gnostica. Terra illa primum humanam Christi naturam denotabat, nunc Christianos, Salvatore renatos pueros Dei innuit.

(8) *Circumveniamus*. Int. Vet. videtur legisse ἐνεδρεύσωμεν, ut est Sap. II, 12. Eamdem interpretatio habetur apud S. Cyprianum, lib. II, *De testimoniis*. MEN.

(9) *Et benedictus Dominus. . . quia*. Interpres vocem *et* interponens, videtur ea quæ sequuntur pro sacræ Scripturæ sensu laudasse.Fortasse Prov. III, 33, aut Psal. CXVIII, 12, sed Clemens Alex. præsentem lectionem Græci textus confirmat. Ita Fell. qui ex Græcis item supplet *noster* et pro *quia* lgit *qui*.

(10) *Dicit autem per prophetas parabolam Dominus* Locus corruptus. Lege, ut in textu Græco, et apud Clementem : *Dicit enim propheta : Parabolam Domini quis intelliget?* Locus habetur Isa. XL, 13, Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου ; *Quis novit sensum Domini?* Dixit autem Barnabas *parabolam*, quæ est sermo allegoricus et obscurus, ut divinæ mentis obscuritatem ostenderet. MEN. — Hanc Menardi emendationem secutus est Fellus in textu, nihil monens.

(11) *Cognovit*. Fellus in textu restituit, *recognovit* Sed in nota : Rectius, inquit, *renovavit*. Quod sane pridem Menardus monuerat.

(12) *Nos enim, sicut dicit Scriptura*. Locus corruptus. Legendum, ut in textu Græco : *De nobis enim dicit Scriptura, sicut dicit Filio*, Deus videlicet, aut Pater. MEN.

(13) *Vobis dicit*. Forte, *nobis fecit*. — Menardus autem integrum hunc locum corruptum reputans, sic restituit : *Rursus vobis ostendam, quomodo in novissimis temporibus fecit ;* antecedentibus et intermediis omissis.

A καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀγαπῶν τὸν Κύριον αὐτοῦ (14); Ἐπεὶ οὖν ἀνακαινίσας (15) ἡμᾶς ἐν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν, ἐποίησεν ἡμᾶς ἄλλον τύπον, ὡς παιδίων (16) ἔχειν τὴν ψυχὴν, ὡς ἂν καὶ [πνεύματι] ἀναπλασσόμενος (17) αὐτὸς ἡμᾶς. Λέγει γὰρ ἡ Γραφὴ περὶ ἡμῶν, ὡς λέγει τῷ Υἱῷ· Ποιήσωμεν κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων τῆς γῆς, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης. Καὶ εἶπε Κύριος ἰδὼν τὸ καλὸν πλάσμα, ἄνθρωπον· Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Ταῦτα πρὸς τὸν Υἱόν (18). Πάλιν σοι ἐνδείξω, πῶς πρὸς ἡμᾶς δευτέραν πλάσιν ἐπ' ἐσχάτων ἐποίησε. Λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ποιήσω τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα (19). Εἰς τοῦτο οὖν ἐκήρυξεν ὁ προφήτης· Εἰσέλθετε εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς (20). B Ἰδοὺ οὖν ἡμεῖς ἀναπεπλάσμεθα, καθὼς πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· Ἰδοὺ, λέγει Κύριος, ἐξελῶ τούτων, τουτέστιν ὧν προέβλεπε τὸ Πνεῦμα Κυρίου, τὰς λιθίνας καρδίας, καὶ βαλῶ σαρκίνας αὐτοῖς· ὅτι ἔμελλεν ἐν σαρκὶ φανεροῦσθαι, καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν, Ναὸς γὰρ ἅγιος, ἀδελφοί μου, τῷ Κυρίῳ τὸ κατοικητήριον ἡμῶν τῆς καρδίας. Λέγει γὰρ πάλιν Κύριος (21)· Καὶ ἐν τίνι ὀφθήσομαι τῷ Κυρίῳ Θεῷ μου, καὶ δοξασθήσομαι; Λέγει· Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἐκκλησίᾳ ἐν μέσῳ ἀδελφῶν μου, καὶ ψαλῶ ἀναμέσον ἐκκλησίας ἁγίων. Οὐκοῦν ἡμεῖς ἐσμεν, οὓς εἰσήγαγεν εἰς τὴν γῆν ἀγαθὴν, Τί οὖν τὸ γάλα καὶ μέλι; Ὅτι πρῶτον τὸ παιδίον μέλιτι, εἶτα γάλακτι ζωοποιεῖται (22)· οὕτω καὶ ἡμεῖς τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι

Ubi igitur nos renovavit per remissionem peccatorum, effecit, ut aliam formam haberemus, animam nempe puerorum instar, utpote qui et spiritu nos reformavit. Nam de nobis Scriptura dicit, loquente [Patre] ad Filium: *Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram; et præsint bestiis terræ, et volatilibus cœli, et piscibus maris* [37]. Tum Dominus videns hominem, pulchrum figmentum suum, ait: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* [38]. Hæc ad Filium. Iterum autem tibi ostendam, quo modo quoad nos ultimis temporibus secundam creationem peregerit. Dicit [enim] Dominus: *Ecce faciam novissima tanquam priora*. Hoc respiciens prædicavit propheta: *Intrate in terram lacte et melle fluentem, et dominamini ei*. Ecce igitur, nos denuo formati sumus: quemadmodum rursus in alio propheta dicit: *Ecce*, inquit Dominus, *auferam ab eis*, hoc est ab eis quos Spiritus Domini prævidebat, *corda lapidea, et immittam illis corda carnea* [39]; quia in carne voluit apparere, et habitare in nobis. Templum enim sanctum, fratres mei, Domino est habitatio cordis nostri. Etenim iterum ait Dominus: *Ubinam apparebo coram Domino Deo meo et glorificabor* [40]? Ait: *Confitebor tibi in ecclesia, in medio fratrum meorum, et cantabo in medio ecclesiæ sanctorum* [41]. Itaque nos sumus, quos introduxit in terram bonam. Sed quare lac et mel? Quoniam infans primum melle, tunc lacte viviscit; ita et nos, fide [quam habemus] promissis [Dei] et verbo (prædicationis) vivificati, vivemus terram possidentes. Superius vero prædi-

Vetus interpretatio.

ram in novissimis. Dicit Dominus: *Ecce facio* (23) *novissima tanquam priora*. Propter hoc ergo prædicavit propheta: *Intrate in terram, quæ trahit lac et mel, et dominamini ejus* . . . . Quia ipse incipiebat (24) apparere, et in nobis habitare: templum enim Domini, . . inhabitatio cordis nostri est. Dicit ergo iterum: *Et quomodo apparebo Domino Deo meo, et magnificabor?* Inquit: *Confitebor in ecclesia . . fratrum meorum, et decantabo tibi in Ecclesia sanctorum*. Nos ergo sumus, quos induxit in terram bonam. Quid ergo lac et mel? Quia ab initio infans melle et . . lacte vivificatur; sicut per fidem promissionis, verbo dum adnutrimur, sic vivificamur (25), dominatum agentes terræ. . . . . Quis est, qui possit modo esse super bestias, aut super aves, aut super pisces? Sentire debetis, quia superesse (26) potestatis est, ut quis imperans domino (27) sit. . . . .

[37] Gen. I, 26. [38] Ibid., 28. [39] Ezech. XI, 19; XXXVI, 26. [40] Psal. XLI, 3. [41] Psal. XXI, 23.

VARIORUM NOTÆ.

(14) Hæc verba in libris sacris frustra quærentur. Similia occurrunt Isai. XL, 13. Prov. I, 6. POTT.

(15) Particip. pro indicat. ut c. 19 et sæpius apud Patres.

(16) Ms. παιδίον, male. Παιδίου DAVIS.

(17) Ms. ἀναπλασσομένους, male. Πνεύματι restituit Fellus ex interpr. Lat.

(18) Sc. jam initio creationis de nobis dixit.

(19) Non est in S. Script., sed f. respexit Barn. ad Ezech. XXXVI, 11, vel Matth. XX, 16.

(20) I. e. respectu secundæ hujus creationis (regenerationis Christianæ) prædicavit propheta: *Intrate*, etc., i. e. renascimini.

(21) Vocem Κύριος, quam et vetus non legit interpres, aut male additam putes, aut non ad Deum, sed ad Prophetam (David) referas. — Notes deinde, quod hisce verbis tertia loci illius biblici explicatio allegorica seu gnostica incipiat, quæ *terram illam* de Ecclesia Christiana interpretatur. Cfr. Not. 7. sup.

(22) Lac et mel, πίστις καὶ κήρυγμα quibus Ecclesia nos nutrit.

(23) *Ecce facio*. Rectius, *faciam*. FELL. — Conjicit autem Menardus his verbis S. Barnabam respexisse vel ad Isa. XLIII, 18, vel ad Jerem. XXXIII, 7, vel denique ad Thren. V, 21: *Innova dies nostros sicut a principio*. Hæc enim precatio, inquit, est futurorum prædictio.

(24) *Incipiebat*. In textu Græco ἔμελλεν, id est *debebat*, ut supra, et alibi passim. MEN.

(25) *Sicut per fidem... et verbo... vivificabimur*. Fellus tamen primam tantummodo emendationem admisit.

(26) *Superesse*, Sic sup. *Faciamus hominem... et supersit bestiis terræ*. Est igitur hic *superesse* vet. Interp. *dominari*, *præesse*, *excellere*. Quo sane sensu verbum istud antiquis etiam scriptoribus Latinis interdum usurpatur.

(27) *Domino*. Leg. *dominus*. Hanc lectionem retinuit Fellus in sua edit. Oxon.

xit : *Crescant et præsint piscibus.* Quis potest nunc præesse bestiis, vel piscibus, vel cœli volucribus? Scire enim debemus *præesse* potestatem designare, ut quis imperet ac dominetur. Etsi id nunc non contingat, promisit [id] sane nobis. Quando [fiet]? Cum et ipsi adeo perfecti erimus, ut hæredes simus testamenti Domini.

A ζήσομεν κατακυριεύοντες τῆς γῆς. Προείρηκε δὲ ἐπάνω, ὅτι αὐξανέσθωσαν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων. Τίς (28) οὖν ὁ δυνάμενος νῦν ἄρχειν θηρίων, ἢ ἰχθύων, ἢ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ; Αἰσθάνεσθαι γὰρ ὀφείλομεν, ὅτι τὸ ἄρχειν ἐξουσία ἐστὶν, ἵνα τις ἐπιτάξας κυριεύσῃ. Εἰ οὖν οὐ γίνεται τοῦτο νῦν, ἄρα ἡμῖν εἴρηκε (29). Πότε; Ὅταν καὶ αὐτοὶ τελειωθῶμεν κληρονόμοι τῆς διαθήκης Κυρίου γενέσθαι.

VII. *Jejunium et Caper — typus Christi.*

Intelligite ergo, filii dilectionis ac lætitiæ, quod bonus Dominus omnia nobis præmonstravit, ut cognosceremus, cui in omnibus gratias agere ac laudes debemus offerre. Si ergo Dei Filius, qui est Dominus et judicaturus est vivos ac mortuos, passus est, ut plaga ipsius vividos nos redderet; credamus, non potuisse Filium Dei pati nisi propter nos. Cruci vero affixus aceto ac felle potabatur. Audite, quomodo de hac re indicia dederint sacerdotes populi [Judaici]. Scripto præcepto, ut, qui jejunium non jejunaret, morte exterminaretur[42], præcepit Dominus; quia et ipse pro peccatis nostris vas spiritus sui oblaturus erat in hostiam; ut et impleretur figura facta in Isaac, qui super altare fuit oblatus. Quid igitur dicit apud prophetam? *Et manducent de hirco, qui in die jejunii offertur pro omnibus peccatis.* Attendite diligenter: *et manducent soli ac omnes sacerdotes intestinum non lotum, cum aceto.* Ad quid? Quoniam me, inquit, pro novi populi delictis oblaturum carnem meam, potaturi estis felle cum aceto; ideo comedite vos soli, dum populus jejunat, et plangit in sacco et cinere. [Hæc] ut ostenderet, quod oporte-

Οὐκοῦν νοεῖτε, τέκνα εὐφροσύνης, ὅτι πάντα ὁ καλὸς Κύριος προεφανέρωσεν ἡμῖν, ἵνα γνῶμεν ᾧ κατὰ πάντα εὐχαριστοῦντες ὀφείλομεν αἰνεῖν. Εἰ οὖν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὢν Κύριος, καὶ μέλλων κρίνειν ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἔπαθεν, ἵνα ἡ πληγὴ αὐτοῦ ζωοποιήσῃ ἡμᾶς· B πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἠδύνατο παθεῖν, εἰ μὴ διὰ ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ σταυρωθεὶς ἐποτίζετο ὄξει καὶ χολῇ. Ἀκούσατε, πῶς περὶ τούτου πεφανέρωκαν (30) οἱ ἱερεῖς τοῦ λαοῦ (31). Γεγραμμένης ἐντολῆς αὐτοῦ, ὃς ἂν μὴ νηστεύσῃ τὴν νηστείαν, θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται, ἐνετείλατο Κύριος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἤμελλε σκεῦος τοῦ πνεύματος (32) προσφέρειν θυσίαν, ἵνα καὶ ὁ τύπος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἰσαὰκ, του προσενεχθέντος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τελεσθῇ. Τί οὖν λέγει ἐν τῷ προφήτῃ; Καὶ φαγέτωσαν ἐκ τοῦ τράγου, τοῦ προσφερομένου τῇ νηστείᾳ ὑπὲρ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν (33). Προσέχετε ἀκριβῶς· Καὶ φαγέτωσαν οἱ ἱερεῖς μόνοι πάντες τὸ ἔντερον ἄπλυτον μετὰ ὄξους. Πρὸς τί; Ἐπειδὴ ἐμὲ, εἶπεν, ὑπὲρ ἁμαρτιῶν μέλλοντα C τοῦ λαοῦ τοῦ καινοῦ προσφέρειν τὴν σάρκα μου, μέλλετε ποτίζειν χολὴν μετὰ ὄξους· φάγετε ὑμεῖς μόνοι, τοῦ λαοῦ νηστεύοντος καὶ κοπτομένου ἐπὶ σάκκῳ καὶ

Vetus interpretatio.

VII. Intelligite ergo, filii dilecti, quia omnia bonus Dominus ostendit nobis, ut sciremus, cum per omnia (34) gratias agere debeamus. Si ergo Filius Dei, cum sit Dominus qui incipiet judicare vivos et mortuos, passus est ut plaga illius vivificaret nos; credamus, quia Filius non poterat pati nisi propter nos. Sed et cruci affixus, potatur aceto et felle. Audite, quemadmodum de hoc significaverint sacerdotes templi. Inscripta lege præcepti, ut si quis non jejunaret jejunium, morte moreretur, præcepit Dominus quia ipse pro peccatis nostris incipiebat vas spiritus sui offerre hostiam; ut et figuram quæ fuerat sub Isaac qui oblatus est ad aram, consummaret. Quid . . dicit . . propheta (35)? *Et manducent de hirco, quem oblaturi sunt ad jejunium pro omnibus peccatis.* Attendite diligenter: *Et manducent sacerdotes soli . . intestinum non lotum, cum aceto.* Ad quid? Quoniam me, pro peccatis populi mei (36) incipientem offerre corpus meum, potabitis aceto cum felle: manducate vos soli, populo jejunante, et plangite vos (37) in cilicio et cinere. Et ut ostenderet, quia ab illis (38) debet pati, sic præcepit: . . *Sumite hircos duos bonos,*

[42] Lev. XXIII, 29.

VARIORUM NOTÆ.

(28) Ms. τί, male

(29) Sensus: in præsenti quidem imperium illud in volucres, etc., non tenemus, sed promissam hanc dominationem aliquando recuperabimus.

(30) αν pro ασι, ut sæpius in N. T. Winer, Gram. p. 72 ed. IV.

(31) Ναοῦ. Men.

(32) I. e. corpus suum. Men. Sensus est: mandato de jujenio Dominus typum passionis suæ præbere voluit.

(33) Non est in sacra Scriptura; sed inter Christianos sec. II, traditiones quædam falsæ de ritibus Judaici festi expiationum divulgatæ fuisse videntur quas hic Barnabas, alias Justinus (*Dial. c. Tryph.*. n. 40) et Tertull. *Adv. Jud.* cap. 14, *adv. Marc.* III, 7, secuti sunt.

(34) *Cum per omnia.* Leg. *cui p. o.* juxta Græca. — Sic quoque Fellus in sua edit. Oxon.

(35) *Propheta.* Forte, *in propheta*, juxta Græcum. Sic et Felli edit. Oxon.

(36) *Populi mei.* In textu Græco, λαοῦ τοῦ καινοῦ, id est *populi novi*: non ita recte; quia Christus pro universo mundo passus est. Men. — At Græcam lectionem confirmare fortasse quis posset ex isto Apostoli loco, II Cor. v, 17: Ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά.

(37) *Plangite vos.* Leg. *plangente*, expuncto pronomine *vos*, ut in textu Græco κοπτομένου. Nam populus illa die debebat affligere animas jejunio, in cinere et cilicio. Men.

(38) *Quia ab illis*, etc. Legebat vetus interpres ὑπ' αὐτῶν. Vide sis Grabium in *Annot.* ad Bulli *Defens. Fid. Nic.* § 5, pag. 45.

σποδῷ. » Ἵνα δείξῃ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν. Πῶς οὖν ἐνετείλατο; Προσέχετε. Λάβετε δύο τράγους καλοὺς καὶ ὁμοίους, καὶ προσενέγκατε· καὶ λαβέτω ὁ ἱερεὺς τὸν ἕνα εἰς ὁ λοκαύτωμα (39). Τὸν δὲ ἕνα τί ποιήσουσιν; Ἐπικατάρατος, φησὶν, ὁ εἷς (40). Προσέχετε, πῶς ὁ τύπος τοῦ Ἰησοῦ φανεροῦται. Καὶ ἐμπτύσατε (41) πάντες, καὶ κατακεντήσατε (42), καὶ περιθεῖτε τὸ ἔριον τὸ κόκκινον περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· καὶ οὕτως εἰς ἔρημον βληθήτω. Καὶ ὅταν γένηται οὕτως, ἄγει ὁ βαστάζων τὸν τράγον εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἀφαιρεῖ τὸ ἔριον, καὶ ἐπιτίθησιν ἐπὶ φρύγανον τὸ λεγόμενον ῥαχίη (43), οὗ καὶ τοὺς βλαστοὺς (44) εἰώθαμεν τρώγειν ἐν τῇ χώρᾳ εὑρίσκοντες· ταύτης μόνης τῆς ῥάχου (45) οἱ καρποὶ γλυκεῖς εἰσι. Τί οὖν καὶ τοῦτο; Προσέχετε· τὸν μὲν ἕνα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τὸν δὲ ἕνα ἐπικατάρατον, καὶ ὅτι (46) τὸν ἐπικατάρατον ἐστεφανωμένον; B Ἐπεὶ δὲ ὄψονται αὐτὸν τότε (47) τῇ ἡμέρᾳ (48), τὸν ποδήρη ἔχοντα τὸν κόκκινον περὶ τὴν σάρκα, καὶ ἐροῦσιν· Οὐχ οὗτός ἐστιν, ὅν ποτε ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν ἐξουθενήσαντες, καὶ κατακεντήσαντες, καὶ ἐμπαίξαντες; Ἀληθῶς οὗτος ἦν, ὁ τότε λέγων ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ εἶναι. Πῶς γὰρ ὅμοιος; Εἰς τοῦτο ὁμοίους (49) τοὺς τράγους καλοὺς καὶ ἴσους· ἵν', ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν τότε ἐρχόμενον, ἐκπλαγήσονται ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τοῦ τράγου. Οὐκοῦν ἴδε (50) τὸν τύπον τοῦ μέλλοντος πάσχειν Ἰησοῦ. Τί δὲ, ὅτι τὸ ἔριον εἰς μέσον τῶν

A ret ipsum mori pro illis. Qdomodo igitur præcepit? Attendite. *Sumite* [inquit] *duos hircos bonos et similes, et offerte* [eos], *et accipiat sacerdos unum in holocaustum*. De altero vero quid faciens? *Maledictus*, inquit, *unus*. Attendite, quo pacto figura Jesu manifestetur. *Et conspuite illum omnes, ac lancinitate; et imponite lanam coccineam circa caput ejus; et sic in desertum emittatur*. Et cum ita factum fuerit, qui portat hircum, abducit eum in eremum, et aufert [ab illo] lanam, et ponit eam super fruticem, qui vocatur rubus, cujus germina in agris reperta solemus manducare; et hujus solius vepris fructus dulces sunt. Cur vero et hoc? Attendite: *Unum quidem super altare; alterum vero maledictum*, et quare, qui maledictus est, coronatur? B Quia videbunt eum illa die habentem circa corpus talarem coccineam, et dicent: Nonne hic est, quem nos aliquando despectum, compunctum ac illusum crucifiximus? Vere ille est, qui tunc se dicebat esse Filium Dei. Quantopere enim similis? Ideo ergo similes hircos pulchros et æquales [postulavit]; ut cum viderint eum tunc venientem, percellantur de hirci similitudine. Vide igitur figuram Jesu passuri. Quam ob rem vero lanam in medio spinarum ponunt? Id est figura Jesu, Ecclesiæ proposita. [Ponunt autem lanam in spinis], ut, qui voluerit lanam coccineam auferre, eo, quod

Vetus interpretatio.

similes (51), *et offerte: et accipiant sacerdotes unum in holocaustum pro peccatis*. . . . *alium autem in maledictionem*. Attendite, quo modo figura Jesu ostendebatur. *Exspuite in illum*, inquit, *omnes, et pungite, et imponite lanam coccineam circa caput illius; et sic in aram* (52) *ponatur: et cum ita factum fuerit, adducite* (53), *qui ferat hircum in eremum, et auferat*, . . *et ponat illam in stirpem quæ dicitur rubus; cujus et fructus in agris adsumus* (54) *invenientes manducare:* . . . . . *hujus stirpis dulces fructus inveniuntur*. Ad quid ergo hoc? Attendite: *Unum ad aram; alium tanquam maledictum*. Et quare is qui maledictus, coronatus? Quia videbunt illum tunc in illa die, chlamidem habentem coccineam circa corpus, et dicent: Nonne hic est, quem nos crucifiximus, fastidientes, et conspuentes (55), et compungentes? Vere hic fuit, qui tunc se dicebat esse Filium Dei. Sicut ergo similes, sic *similes hircos*, . . *et æquales*: ut cum viderint unum ex illis (56) tunc pascentem, admirentur in similitudine capri. Ergo videtis figuram ejus, qui passurus erat, Jesu. Quare et lanam in medio spinarum ponunt? Figura Jesu, Ecclesiæ posita; quia (57) qui

VARIORUM NOTÆ.

(39) Levit. XVI, 7 sqq. cfr. BAEHR, Symb. II, 679.

(40) — לעזאזל cfr. BAEHR, l. c. p. 668.

(41) Sic Voss. Alii ἐκπτύσατε.

(42) Talia nec S. Scriptura, nec Talmud narrat; sed reperies ea et apud Justinum ac Tertull. ll. cc.

(43) Ita vos Ms. ῥαχιήλ, male.

(44) Germina. ita Voss. βάτους,, MEN. Male Davisius cum interprete Lat. καρπούς.

(45) Ita Voss. Ms. male οὕτως μόνης τῆς ῥαχοῦς, κ. τ. λ.

(46) Ὅτι — *cur?* Viger. p. 551b.

(47) Davis. legit: ἐπειδὴ ὄψονται αὐτὸν, ταύτῃ, κ. τ. λ.

(48) Christum in die judicii. MEN.

(49) Ita Davis. ὡς οὖν ὅμοιος, κατὰ τοῦτο ὁμοίους, κ. τ. λ. Cot. Ms. male: πῶς γὰρ ὁμοίως, καὶ τοῦτον, κ. τ. λ.

(50) Leg. ἴδετε FELL. De hoc typo cfr. Justin. *Dial. c. Tryph.*, n. 111.

(51) *Bonos similes*. Lege *bonos et similes*. In textu Græco, καλοὺς καὶ ὁμοίως: correxi ὁμοίους. Ubi nota licet Lev. XVI, nihil de hircorum similitudine præcipiatur, tamen apud S. Justinum Martyrem *Dial. cum Triph.* pag. 259, edit. Paris. dicuntur τράγοι δύο ὅμοιοι, id est *hirci duo similes:* C et Tertullianus lib. *contr. Judæos* cap. ult. *pares et consimiles*. Sed unde sumpserunt, nisi ex hac Epistola? MEN. — Cyrillus Alex in Glaphyris: Καλοί τε καὶ ἰσομεγέθεις ἀλλήλοις ἄμφω τε ἰσήλικες, ὁμόχροοί τε καὶ κατ' οὐδένα τρόπον παθόντες τὴν ἐμπηρίαν. Hoc est, ut vertendum fuit: *Pulchri, et ejusdem inter se magnitudinis ambo, et coævi; item ejusdem coloris, nec ulla omnino affecti membrorum læsione*. COT.

(52) *In aram*. Vetus interpres videtur legisse εἰς βωμόν. — Sed *in eremum* reponi debere, non tantum textus Græcus, sed etiam res ipsa satis indicat. FELL.

(53) *Adducite*. Rectius, *adducit qui fert*, etc. FELL.

(54) *Adsumus*, Lege *adsuevimus*, ut in textu Græco εἰώθαμεν. MEN. — Sic edidit quoque Fellus.

(55) *Conspuentes*. Ἐμπτύσαντες.

(56) *Unum ex illis*. Magis distincte reddit inter- D pres, quod in Græco habetur αὐτόν, *unum ex illis;* caper enim emissarius solus supererat, altero prius mactato. FELL.

(57) *Quia*. Quod interpres reddit, *quia*, in Græco est ἵνα. FELL.

spina formidabilis sit, debeat plurima sufferre, et afflictatus potiri illius. *Sic*, inquit, *qui volunt me videre et ad regnum meum pervenire, debent per afflictiones et tormenta possidere me.*

ἀκανθῶν τιθέασι; Τύπος ἐστὶ τοῦ Ἰησοῦ τῇ Ἐκκλησίᾳ κείμενος, ἵνα (58), ὃς ἐὰν θέλῃ τὸ ἔριον ἆραι τὸ κόκκινον, δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, διὰ τὸ εἶναι φοβερὰν τὴν ἄκανθαν, καὶ θλιβέντα κυριεῦσαι (59). Οὕτω, φησὶν, οἱ θέλοντές με ἰδεῖν, καὶ ἅψασθαί μου τῆς βασιλείας, ὀφείλουσι θλιβέντες καὶ παθόντες λαβεῖν με (60).

VIII. *Vacca rubra — typus Christi.*

Quam autem figuram putatis esse, quod præcipitur Israeli, ut homines consummatæ nequitiæ juvencam offerant, et eam mactatam comburant; atque tunc pueri tollant cinerem, in vasa mittant: postea [baculo] alligent lanam coccineam cum hyssopo; et sic populum singulatim pueri aspergant, ut a peccatis purgetur [48]? Aspicite, quomodo in simplicitate nobis loquatur [Dominus]. Vitulus iste, Jesus est; homines nequam, qui offerunt, sunt ii, qui Dominum ad necem obtulerunt. Sed nunc non amplius sunt viri nequam, nec amplius pro peccatoribus habentur. Pueri vero aspergentes sunt, qui nuntiaverunt nobis remissionem peccatorum, et purificationem cordis, quibus dedit Evangelii prædicandi potestatem: quique sunt duodecim, in tribuum testimonium, quia apud Israelitas duodecim erant tribus. At cur tres pueri aspergentes? Nempe in testimonium Abrahami et Isaaci et Jacobi; quod ii magni fuerint coram Deo. Cur vero lana in ligno (baculo)? Quia in ligno Jesus dominium suum tenet, cujus causa, qui in illum sperant, vivent in æternum. Quare autem simul lanam et hyssopum? Quoniam in regno illius erunt dies mali ac sordidi

Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι, ὅτι ἐντέλλεται τῷ Ἰσραὴλ [48] προσφέρειν δάμαλιν τοὺς ἄνδρας, ἐν οἷς ἁμαρτίαι τέλειαι, καὶ σφάξαντας κατακαίειν· καὶ αἴρειν τότε τὴν σποδὸν παιδία, καὶ βάλλειν εἰς ἄγγη, καὶ περιτιθέναι τὸ ἔριον (61) τὸ κόκκινον, καὶ τὸν ὕσσωπον· καὶ οὕτω ῥαντίζειν τὰ παιδία καθ' ἕνα τὸν λαόν· ἵνα ἁγνίζωνται ἀπὸ (62) τῶν ἁμαρτιῶν; Νοεῖτε, πῶς ἁπλότητι (63) λέγει ὑμῖν. Ὁ μόσχος οὗτός ἐστιν ὁ Ἰησοῦς· οἱ προσφέροντες ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ, οἱ προσενέγκαντες αὐτὸν ἐπὶ σφαγήν. Εἶτα οὐκέτι ἄνδρες [ἁμαρτωλοὶ (64)], οὐκέτι ἁμαρτωλῶν ἡ δόξα (65). Οἱ δὲ ῥαντίζοντες παῖδες, εὐαγγελιζόμενοι ἡμῖν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὸν ἁγνισμὸν τῆς καρδίας· οἷς ἔδωκε τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἐξουσίαν — οὖσι δεκαδύο εἰς μαρτύριον τῶν φυλῶν, ὅτι δεκαδύο αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ — εἰς τὸ κηρύσσειν. Διὰ τί δὲ τρεῖς παῖδες οἱ ῥαντίζοντες; Εἰς μαρτύριον Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, ὅτι οὗτοι μεγάλοι τῷ Θεῷ. Ὅτι (66) δὲ τὸ ἔριον ἐπὶ τὸ ξύλον; Ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῷ ξύλῳ· διότι οἱ ἐλπίζοντες εἰς αὐτὸν ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα. Διὰ τί δὲ ἅμα τὸ ἔριον καὶ τὸν ὕσσωπον; Ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἡμέραι ἔσονται πονηραὶ καὶ ῥυπαραὶ, ἐν αἷς ἡμεῖς σωθησό-

Vetus interpretatio.

voluerit tollere lanam coccineam, oportet illum multa pati propter spinæ nequitiam, et coartatum sic dominari illius (67). *Sic*, inquit (68), *qui volunt me videre et attingere regnum meum, debent compressi et multa passi accipere* (69).

VIII. Quam autem figuram putatis esse, quia præceptum est populo Judæorum offerre vaccam homines, in quibus peccata consummata sunt, et occisam comburere; et tollere tunc cinerem pueros, et mittere in vasa fictilia, et suspendere in ligno lanam coccineam et hyssopum, et sic spargere pueros circa singulas turbas populi, ut sanctificentur a peccatis? Videte ergo quomodo in similitudine dicat nobis. Vacca. . . erat Jesus: qui offerebant, homines peccatores, hi qui obtulerunt eum ad victimam. . . . . Qui sparserunt pueri, hi erant qui nuntiaverunt nobis remissionem peccatorum, et castitatem præcordii nostri, quibus dedit Evangelii potestatem; qui sunt duodecim, testimonium tribuum; quia duodecim sunt tribus Judæorum(70) . . . . Quare ergo et lana in ligno est? . . . Quia qui (71) crediderit in illum, vivet in perpetuum. Quare in unum lanam et hyssopum? Quia in regno illius dies erunt nequissimi et sordidi, quibus non sanabimur (72) . . . . Et propter hoc dum sic fiunt; nobis. . lucida, illis autem obscura; qui non audierunt vocem Domini.

[48] Num. XIX, 2 seq.

VARIORUM NOTÆ.

(58) Ἵνα c. indic præs. ut bis in N. T. I Cor. IV, 6. Gal. IV, 17. Winer *Gramm.* p. 266.

(59) Ita Davis. Ms. κυριῶσαι, male.

(60) Sc. Christus. Non profertur hic certus aliquis Evangelii locus. MEN. cfr. Matth. XVI, 24.

(61) Add. τῷ ξύλῳ. MEN. cfr. interpr.: *baculo*.

(62) Ita Dav. Ms. ὑπό.

(63) L. ὁμοιότητι MEN. cfr. interp.: *in similitudine*.

(64) Hoc addit MEN.

(65) Εἶτα... δόξα, a Metaphraste non agnita, delenda sunt. DAVIS.

(66) Ὅτι — *cur?* Viger., p. 551 (*b*) cfr. c. 7, not. 14.

(67) *Dominari illius*. In textu Græco, post κυριῶσαι deest αὐτοῦ, nempe ἐρίου. *Dominare illius* (lanæ id est habere illam in potestate, cum nimirum de spinis sublata fuerit. MEN.

(68) *Sic, inquit*, etc. Hoc sæpius ingeminat Dominus noster, Matth. VII, 13; X, 38; XVI, 24. Per multas tribulationes introitum in regnum cœlorum obtinendum docet Barnabas cum D. Paulo, Act. XIV, 22. FELL.

(69) *Et multa passi accipere*. Lege, *et multa patientes accipere me*, ut in textu Græco. MEN.

(70) *Judæorum*. Rectius, *Israelitarum*. FELL.

(71) *Quia qui*. Lege, *quare qui*, ut in textu Græco. MEN.

(72) *Quibus nos sanabimur*. Lege, *in quibus*. In textu Græco additur ἡμέραις, sed leg. ἡμεῖς, id est *nos*. *Sanabimur*, forte *salvabimur*. MEN.

μεθα· ὅτι καὶ ἀλγῶν τὴν σάρκα τοῦ ῥύπου διὰ τοῦ ὑσσώπου ἰᾶται (73). Καὶ διὰ τοῦτο οὕτω γενόμενα ἡμῖν μὲν ἔστι φανερὰ, ἐκείνοις δὲ σκοτεινά· ὅτι οὐκ ἤκουσαν φωνῆς τοῦ Κυρίου.

A in quibus nos servabimur : quandoquidem, qui corpore ægrotat,a sordibus per hyssopum curatur. Et propter hoc, quæ ita se habent, nobis manifesta sunt,illis [Judæis] autem obscura,quia non audierunt vocem Domini.

IX. *De circumcisione auris et cordis, et de circumcisione typica Abrahami.*

Λέγει γὰρ πάλιν περὶ τῶν ὠτίων, πῶς περιέτεμεν ἡμῶν, καὶ τὴν καρδίαν (74). Λέγει ὁ Κύριος ἐν τῷ προφήτῃ· Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσάν μου. Καὶ πάλιν λέγει· Ἀκοῇ ἀκούσονται οἱ πόῤῥωθεν, ἃ ἐποίησα, γνώσονται (75)· Καὶ, Περιτμηθήσεσθε, λέγει Κύριος, τὰς καρδίας ὑμῶν. Καὶ πάλιν λέγει· Ἄκουε, Ἰσραὴλ, ὅτι τάδε λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεός σου. Καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα Κυρίου προφητεύει· Τίς ἐστι ὁ θέλων ζῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα, Ἀκοῇ ἀκουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ Παιδός μου. Καὶ πάλιν λέγει· Ἄκουε οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ, ὅτι ὁ Θεὸς (76) ἐλάλησε. Ταῦτα εἰς μαρτύριον (77). Καὶ πάλιν λέγει· Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ πάλιν λέγει· Ἀκούετε, τέκνα, τῆς φωνῆς βοώσης ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οὐκοῦν περιέτεμεν ἡμῶν τὰς ἀκοὰς, ἵνα ἀκούσαντες λόγον πιστεύωμεν· ἡ γὰρ περιτομὴ, ἐφ' ᾗ πεποίθασι, κατήργηται. Περιτομὴν γὰρ εἴρηκεν, οὐ σαρκὸς γενηθῆναι· ἀλλὰ παρέβησαν, ὅτι ἄγγελος πονηρὸς ἐσόφισεν αὐτούς. Λέγειπρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν — ὧδε εὑρίσκω [νέαν (78)] ἐντολὴν — μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκάνθαις, περιτμήθητε δὲ τῷ Κυρίῳ ὑμῶν. Καὶ τί λέγει; Περιτμήθητε τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον

Loquitur porro Scriptura de auribus nostris,quomodo eas et cor nostrum circumciderit [Dominus]. Ait Dominus apud Prophetam : *In auditu auris obedierunt mihi* [44]. Et iterum dicit : *Auditu audient, qui longe absunt; quæ feci, scient* [45] Et : *Circumcidite corda vestra* [46], ait Dominus. Et rursus ait :
B *Audi, Israel, hæc dicit Dominus Deus tuus* [47]. Iterumque spiritus Domini prophetat : *Quis est, qui vult vivere in perpetuum? Auditione audiat vocem Filii mei* [48]. Et iterum dicit : *Audi cœlum, et auribus percipe, terra, quia Deus locutus est* [49]. Hæc in testimonium. Rursusque ait : *Audite verbum Domini, principes populi hujus* [50]. Et adhuc : *Audite filii, vocem clamantem in deserto* [51]. Ergo circumcidit aures nostras, ut audito verbo credamus; circumcisio enim, in qua [illi] confidebant, abrogata est. Præcepit enim [Dominus], circumcisionem non carnis esse faciendam; illi autem [præceptum hoc] transgressi sunt, quia malus angelus decepit illos, Ait ad eos : *Hæc dicit Dominus Deus vester* [in his verbis invenio novam legem] : *Nolite serere super spinas, circumcidimini Domino vestro* [52].
C Et quid vult [sibi Dominus hisce verbis]? *Circum-*

Vetus interpretatio.

IX. Dicit autem . . de auribus, quo modo circumdat aures præcordii nostri. Dixit . . per Prophetam. *Auditu auris exaudivit me.* Et iterum dicit : *Auditione audient, qui longe sunt; et quæ faciet* (79), *scient.* . . *Circumcidite*, dicit Dominus, *aures vestras* (80). Et iterum dicit : *Audi. Israel. quia hæc dicit Dominus Deus tuus.* Et iterum spiritus Domini prophetat : *Quia* (81) *qui vult vivere in perpetuum? Auditione audiat vocem pueri mei.* Et iterum dicit : *Audit, cœlum, et percipe auribus, terra, quia Dominus locutus est.* . . . Et iterum dicit : *Audite verbum Domini, principes populi hujus.* Et iterum dicit : *Audite . . vocem clamantis in eremo.* Ergo circumcidite (82) aures nostras, ut audito verbo credamus . . . . Circumcisionem autem dixit, non corporis. . ; sed præterierunt (83); quia angelus nequam docebat illos . . . *Hæc dicit Dominus Deus vester : Hic invenio novam legem. Væ illis qui seminant* (84) *in spinis! Circumcidite vos Domino vestro.* . . Hoc est, audite Dominum vestrum, et *circumcidite nequitiam de præcordiis vestris.* . . Dixit autem iterum : *Eccce dicit Dominus; Omnes nationes sine circumcisione corporis sunt.* . . . . : *hic autem populus sine circumcisione cordis est.* Sed. . etiam circumcisus est populus in signum; sed et.. Judæus (85),et Arabs,et omnes sacerdotes idolorum,et Ægyptii. Ergo et hi de testamento sunt. . . . . quos dicit filios Abrahæ de omnibus gentibus : quia Abraham primus circumcisionem dedit, in Spiritu quod prospiciebat in Jesum. Circumcidit. . . . . de domo sua homines trecentos octo-

[44] Psal. XVII, 45. [45] XXXIII, 13. [46] Jer. IV, 4, [47] Jer. VII, 2. [48] Psal. XXXIII, 13. [49] Isai. I, 2. [50] Ibid. 10. [51] Isai XL, 3. [52] Jer. IV, 3.

VARIORUM NOTÆ.

(73) Ita Cot. ms. :... Διὰ τοῦ ῥύπου τοῦ ὑσσώπου ἰᾶται.

(74) Cfr. de circumcisione Ep. ad Diogn. c. 4.

(75) Adhortatio audiendi involvit admonitionem ad circumcisionem aurium.

(76) Al. Κύριος.

(77) Sc. circumcisionis Deo acceptæ.

(78) Add. νέαν. MEN. Interpr. *novam*.

(79) *Et quæ faciet.* Leg. *et quæ feci.*

(80) *Aures vestras*, In textu Græco, *corda vestra*, male; nam omnes qui sequuntur loci spectant ad aurium, non ad cordis circumcisionem. MEN.

(81) *Quia.* Rectius, *quis est.* FELL.

(82) *Circumcidite.* Leg. *circumcidit.* Hanc quidem lectionem sequitur Fellus in textu,licet in nota lectionem *circumcidite* retinendam præcipiat. Verum id vitio typothetæ vertendum.

(83) *Præterierunt.* Id est, prævaricati sunt,transgressi sunt. Et Psal. CXLVIII, 6 : *Præceptum posuit, et non præteribit.* MEN. — Apul Fellum,*prætereunt.* Typothetæ mendum.

(84) *Væ illis qui seminant.* Rectius, *nollite serere.* FELL. Qui ea quæ mox sequuntur, ita supplet : *Et quid*, hoc est *quod dicit*, audite, etc.

(85) *Judæus.* Forte *Idumæus*, vel *Syrus*. — Hinc Felli edit. Oxon.. rejecta vulgata lectione, exhibet *Idumæus.*

cidite, [dicit], *duritiam cordis vestri, et cervicem vestram ne induretis* [53]. Atque iterum : *Ecce, dicit Dominus, omnes gentes incircumcisæ sunt, ac præputium habent; iste vero populus*]Judæorum] *corde est incircumcisus* [54]. At inquies : Et vere ille populus in signum [fœderis] circumciditur. Verum et circumciduntur Syri omnes, ac Arabes, omnes sacerdotes idolorum. Hinc ergo pertinent illi quoque ad Domini testamentum? Sed et Ægyptii circumcisionem usurpant. Discite igitur, filii, de omnibus abunde, quod Abrahamus, qui primus dedit circumcisionem, in spiritu prospiciens et Jesum, circumcidit,[arcanam] trium litterarum doctrinam adhibens. Narrat enim [Scriptura] : *Et circumcidit Abrahamus e domo sua* CCCXVIII *viros*. Quæ ergo illi in hoc data est cognitio? Discite primo decem et octo, dein trecentos. Decem autem et octo exprimuntur, per I decem, per H octo. Habes initium [nominis] Jesu. Quia vero crux in figura litteræ] T gratiam [redemptionis nostræ] erat signatura, ideo ait *trecentos*. Ostendit itaque Jesum in duabus litteris, et crucem in tertia. Scit hoc, qui profundius donum doctrinæ suæ posuit in nobis. Nemo magis germanum a me accepit sermonem ; sed scio, vos dignos esse.

ὑμῶν οὐ μὴ σκληρύνετε. Καὶ πάλιν· Ἰδοὺ, λέγει ὁ Κύριος· πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα, ἀκρόβυστα, ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος καρδίᾳ. Ἀλλὰ ἐρεῖς· Καὶ μὴν περιτέμνεται ὁ λαὸς εἰς σφραγῖδα. Ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος, καὶ Ἄραψ, καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων. Ἄρα οὖν κἀκεῖνοι ἐν τῶν διαθηκῶν αὐτοῦ εἰσιν; Ἀλλὰ καὶ Αἰγύπτιοι ἐν περιτομῇ εἰσι. Μάθετε οὖν, τέκνα, περὶ πάντων πλουσίως, ὅτι Ἀβραὰμ, ὁ πρῶτος περιτομὴν δοὺς, ἐν πνεύματι προβλέψας εἰς τὸν Ἰησοῦν (86), περιέτεμε λαβὼν τριῶν γραμμάτων δόγματα. Λέγει γάρ· Καὶ περιέτεμεν Ἀβραὰμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δέκα καὶ ὀκτὼ καὶ τριακοσίους (87). Τίς οὖν ἡ δοθεῖσα τούτῳ (88) γνῶσις; Μάθετε τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους, εἶτα τοὺς τριακοσίους. Τὸ δὲ δέκα καὶ ὀκτὼ, I δέκα, H ὀκτώ. Ἔχεις Ἰησοῦν. Ὅτι δὲ σταυρὸς ἐν τῷ T ἔμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς τριακοσίους. Δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυσὶ γράμμασι, καὶ ἐν ἑνὶ τὸν σταυρόν. Οἶδεν ὁ τὴν ἔμφυτον δωρεὰν τῆς διδαχῆς αὐτοῦ θέμενος ἐν ἡμῖν. Οὐδεὶς γνησιώτερον ἔμαθεν ἀπ' ἐμοῦ λόγον· ἀλλὰ οἶδα, ὅτι ἄξιοί ἐστε ὑμεῖς.

X. *Mandata de cibis, male a Judæis intellecta Christianis sunt aperta.*

Quare autem Moses dixit : *Non manducabitis suem, neque aquilam, neque accipitrem, neque corvum, nec ullum piscem, qui non habeat squamam* [55]? Tria dogmata in intellectu comprehendit. Porro ait illis [Dominus[in Deuteronomio : *Et disponam ad populum hunc præcepta mea* [56]. [Nonne ergo man-

Ὅτι (89) δὲ Μωσῆς εἴρηκεν· Οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν, ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ; (90) Τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα· Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· Καὶ διαθήσομαι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. Ἄρα οὐκ

Vetus interpretatio.

decim. . . . . quia primatum (91) trecenti sunt ; et distinctione facta, dicit *decem et octo* : habes in duabus litteris Jesum. In quibus incipiebat habere donum, tunc dicit, *et trecentos*. . . habes in una littera, T,crucem. Scitote quia (92) naturale donum doctrinæ suæ posuit in nobis. Nemo artius didicit a me verbum ; sed scio quia digni estis.

X. Quare autem Moyses dicit : *Non manducabis porcinam, nec aquilam, nec accipitrem, nec corvum, nec omnem piscem qui non habet in se squamam?* Tres accipit Moyses in conscientia (93) sua constitutiones. Ad summa dici illis in secunda lege : *Et disponam ad populum hunc æquitates meas*. Ergo non est mandatum Dei, ne manducent; sed Moyses in figura (94) locutus est illis. Porcinæ (95) ergo ad hoc dixit: Non eris conjunctus hominibus talibus. . . . . qui, cum luxuriant, obliviscuntur Dominum suum. . . . . Porcus enim, cum manducat, dominum non novit : cum esurit, tunc clamat ; et cum accepit iterum,tacet. *Non manducabis*, inquit, *aquilam, aut accipitrem*, . . *aut corvum*. Hoc dicit : non adjunges te nec similabis talibus hominibus, qui nesciunt per laborem et sudorem sibi acquirere escam,sed rapiunt alienam (96), per suam inquitatem ; et observant,quasi in simplicitate ambulantes,quem dispolient.Sic aves istæ solæ sibi non acquirentes escam (97),sed pigræ sedentes,quærunt quo modo alienas carnes devorent;

[53] Jer.VII, 26. [54] Jer. IX, 25, 26. [55] Lev. XI ; Deut. XIV. [56] Deut. IV, 1.

VARIORUM NOTÆ.

(86) Ita Davis. Vet. interp. : *Jesum*. Ms. υἱόν, male.

(87) Non est in S. Scriptura ; sed cfr. Gen. XVII, 26, 27, coll. Gen. xiv, 14.

(88) Al. αὐτῷ.

(89) Ὅτι = *cur*, ut c. 7 et 8.

(90) Hæc recitat e Barn. Clem. Alex. *Strom.* II, c. 15, p. 464, et l. v, c, 8, p. 677.

(91) *Qui primatum*, etc. Lege cum Fello, *primo octodecim, tum trecenti sunt*. Vel cum. al. *quia primi octodecim, tum*, etc.

(92) *Scitote quia*. Forte. : *Scit hoc qui*. Sic quidem edidit Fellus.

(93) *In conscientia*. Legit interpres, ἐν συνειδήσει. FELL.

(94) *In figura*. Rectius, *in spiritu*, juxta Græcum. FELL. — Ex hoc capite Barnabæ, et a mensa promiscua sancto Petro cœlitus olim apposita, facinus suum allegorizandi defendit Adamantius homil. VII *in Levit*. BERN.

(95) *Porcinæ*. Leg. *porcinam*. Sic quoque Fellus in edit. Oxon.

(96) *Alienam*. Al. nallent *aliena*, ut in textu Græco. Fellus vulgatam retinet lectionem.

(97) *Quem dispolient... non acquirentes escam.* Hæc desunt in textu Græco, sed restituenda hoc modo : Ἐάν τινα συλῶσι· οὕτω ταῦτα τὰ πετεινὰ μόνα οὐχ ἑαυτοῖς πορίζοντα τροφήν. MEN. — Paulo aliter Fellus : Ἐὰν συλῶσιν· οὕτως ταῦτα τὰ ὄρνεα μόνα οὐ πορίζοντα ἑαυτοῖς τὴν τροφήν.

ἔστιν ἐντολὴ Θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν; Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. Τὸ [ν] οὖν χοῖρον πρὸς τοῦτο εἴρηκεν· Οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις. Ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ Κυρίου ἑαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν, ἐπιγινώσκουσιν τὸν Κύριον. Καὶ ὁ χοῖρος, ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινάσῃ, κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. Οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα. Οὐ μὴ, φησὶ, κολληθήσῃ (98) ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλὰ ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν· καὶ ἐπιτηροῦσιν, ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες (99). Καὶ (100) καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ, πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτων. Καὶ οὐ μὴ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. Οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς, καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ· ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα, ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ ἐν τῇ γῇ κατὰ τοῦ βυθοῦ κατοικεῖ. Ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησίν. Πρὸς τί; Οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις· ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν. Ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας (1). Ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ. Οὐ μὴ, φησὶ, γένῃ μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. Πρὸς τί; Τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται (2). Ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. Οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι, διὰ ἀκαθαρσίαν. οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς ἀκαθάρτοις, ταῖς τὴν ἀνομίαν

A datum Dei est, ne manducent? [Est :]sed Moses in spiritu locutus est. Quapropter sic *suem* ait, quasi diceret; Non adhærebis hominibus talibus, qui similes sunt porcis. Nam cum in deliciis vivunt, Domini sui obliviscuntur; cum autem destituuntur necessariis, Dominum agnoscunt. Et quidem porcus, quando comedit, dominum non novit; quando autem esurit, clamat; et accepta iterum esca, tacet. *Nec manducabis*, inquit, *aquilam, neque accipitrem, neque milvum, neque corvum*. Non adhærebis, dicit, iis hominibus, qui nesciunt sibi labore ac sudore parare victum, sed aliena rapiunt inique; et cum videantur in simplicitate ambulare, tamen aliis insidiantur. Et [aves] istæ, dum otiosæ sedent, quærunt, quomodo alienas carnes devorent, suntque in malitia sua pestiferæ. B *Nec manducabis*, inquit, *murænam, neque polypum, neque sepiam*. Non, inquit, adhærebis, nec similis eris hujusmodi hominibus, qui in perpetuum impii sunt, et ad mortem sunt adjudicati; quemadmodum isti pisciculi, soli maledicti, in profundo volutantur, nec ut reliqui pisces natant, sed in terra, quæ in profundo maris est, degunt. Sed et *leporem*, inquit, *non comedes*. Quamobrem? [Id est], non eris puerorum corruptor, nec similem te talibus efficies; quoniam lepus annis singulis anum multiplicat. Quo enim annos vivit, tot habet foramina. *Sed nec hyænam manducabis*. Non eris, inquit, adulter, neque corruptor [puerorum], neque talibus assimilaberis. Quare? Quia istud animal annuatim sexum mutat, et modo mas, modo femina est. Sed et mu- C stelam justo odio prosecutus est. Dissimilem, inquit, te præbebis viris illis, quos audimus ore impuro nequitiam patrare: nec adhærebis impuris

Vetus interpretatio.

cum sint pestilentiosæ per suam nequitiam. *Non manducabis*, inquit, *murænam, nec polypum, nec sepiam* Non, inquit, similabis adhærens talibus hominibus, qui in perpetuo impii, et judicati jam mortui (3) sunt. Hi enim pisces soli maledicti sunt. . . . . non natantes, sicut reliqui, sed in ima altitudinis terræ inhabitant. *Sed nec leporem manducabis*. Utquid dicit? Non eris, inquit, corruptor puerorum, nec similabis talibus. Quia lepus singulis annis facit ad adsellandum singula foramina; et quotquot annis vixit, totidem foramina facit: *Sed nec belluam* (4), inquit, *manducabis*. Hoc est, non eris mœchus aut adulter, nec corruptor, nec similabis talibus. . . . Quia hæc bestia alternis annis mutat naturam, et fit modo masculus, modo femina. Sed et quod dicit: *Mustelam odibis*. Non eris, inquit, talis, qui audit iniquitatem (5), et loquitur immunditiam: Non inquit, adhærebis immundis, qui faciunt (6) iniquitatem ore suo

VARIORUM NOTÆ.

(98) Adde ex Clem. Alex. et vet. interprete: Οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ.

(99) Davisius conjicit: Ἐπιτηροῦσι τοὺς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντας, i. e. *insidiantur iis, qui in simplicitate ambulant*.

(100) Vet. interpr. add.: *Sic aves istæ solæ sibi non acquirentes escam*.

(1) Cfr. Clem. Alex. *Pædag.* ii, c. 10, p. 220, 221 et 223.

(2) Cfr. Clem. Alex. l. c.

(3) *Mortui*. Forte *morti*, ex Græcis.

(4) *Belluam*. Reddenda ratio, cur pro *hyæna* noster interpres *belluam* posuerit. Ea in promptu est: usus nempe desumptus ex notissima bestiæ feritate. Lexicon Græco-Latinum vetus: Ὕαινα, ζῶον, *bellua*. Glossæ Labbæi, citatæ a Salmasio ad Julii Capitolini Gordianos tres: Ὕαινα, *velua*: quod D idem est cum belua sive bellua: B enim et V sæpiassime inter se commutantur. Isidori Glossæ: *Vestiæ, balbæ*. Corrigo, *belbæ*: hoc est, *Bestiæ, beluæ*. Julius Capitolinus in fine Gordiani tertii: *Belbi, id est hyænæ*. Belbi, belui, bellui, nequaquam differunt. Nullatenus ergo necessaria est virorum doctorum emendatio, qui in Barnabæ interprete malunt *belvum* aut *belbum*. Cot.

(5) *Qui audit iniquitatem*, etc. Rectius *quos audimus ore impuro nequitiam patrare*. Interpres legisse videtur, ὃς ἀκούει ἀνομίαν ποιοῦντας, καὶ τῷ στόματι λαλεῖ ἀκαθαρσίαν. Fell. — Non advertens interpres damnari hoc loco nefandam fellatorum et fellatricum nequitiam, alio rem traduxit, nempe ad audientes ac loquentes iniqua et impura. Cot.

(6) *Qui faciunt*. Rectius, *quæ faciunt*: Vide Græca. Fell.

istis feminis,quæ infandum facinus ore perpetrant. Animal enim illud ore concipit. Moses igitru de escis [loquens] tria decreta locutus est in spiritu ; illi vero, juxta carnis cupiditatem, quasi de escis [simpliciter] egisset, acceperunt. David vero horum trium mandatorum sensum spiritualem comprehendit, et ait similiter : *Beatus vir,qui non abiit in concilio impiorum*, sicut ii pisces ambulant in tenebris ac maris profundo ; *et in via peccatorum non stetit*, sicut ii, qui videntur timere Dominum, et veluti sus peccant ; *et in cathedra pestilentiarum non sedit* [57], quemadmodum aves, quæ ad rapinam sedent. Habetis [nunc] et sensus spiritualis plenam cognitionem. At Moses [porro] dixit : *Manducabitis omne bifidum ac ruminans* [58]. Quid ait ? [Ruminans est is] qui accepta esca meminit nutrientis, et satiatus de eo [nutritore] lætatus conspicitur. Recte dixit [Moses], respiciens ad mandatum. Quid ergo ait ?Adhærendum esse ad eos,qui timent Dominum qui in corde meditantur, quod acceperunt præceptum,qui loquuntur ac servant mandata Domini,qui sciunt,meditationem opus esse lætitiæ, et Domini sermonem ruminant.Quid vero sibi vult bifidum ? Quod justus in hoc mundo ambulat, et sanctum exspectat sæculum. Videte, quam pulchre sanxerit Moses ! Sed undenam illis,hæc intelligere ac comprehendere ? Nos vero juste mandata intelligentes loquimur, quomodo Dominus [istis præceptis] sibi voluit. Propterea [enim] aures nostras et corda circumcidit, ut ista animadvertamus.

A ποιούσαις τῷ στόματι (7). Τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ὡς περὶ βρωμάτων προσεδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως (8)· Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος· καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. Ἔχετε τελείαν περὶ τῆς βρώσεως γνῶσιν (9). Ἀλλὰ εἶπε Μωσῆς (10)· Φάγεσθε πᾶν διχηλοῦν καὶ μηρυκώμενον. Τί λέγει ; (11) Τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀναπαυόμενος εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. Καλῶς εἶπε B βλέπων τὴν ἐντολήν. Τί οὖν λέγει ; Κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, μετὰ τῶν μελετώντων, ὃ ἔλαβον, διάσταλμα (12) ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα Κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶ εὐφροσύνης, καὶ μηρυκωμένων τὸν λόγον Κυρίου. Τί δὲ τὸ διχηλοῦν ; (13) Ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. Βλέπετε, πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. Ἀλλὰ πόθεν ἐκείνοις (14) ταῦτα νοῆσαι, ἢ συνιέναι ; Ἡμεῖς οὖν δικαίως νοήσαντες τὰς ἐντολὰς, λαλοῦμεν, ὡς ἠθέλησε Κύριος. Διὰ τοῦτο περιέτεμε τὰς ἀκοὰς ἡμῶν καὶ τὰς καρδίας, ἵνα συνίωμεν ταῦτα.

XI. *Baptisma et crucem Deus jam in V. T. præmonstravit.*

Quæramus vero, an Domino curæ fuerit, præmo-

Ζητήσωμεν δὲ, εἰ ἐμέλησε τῷ Κυρίῳ προφανερῶσαι

Vetus Interpretatio.

. . . . . . De escis ergo Moyses, acceptis tribus constitutionibus, in spiritu sic locutus est ; illi autem secundum concupiscentiam corporis, tanquam de escis diceret, sic perceperunt. Accipit (15) autem earum trium constitutionum scientiam David, et. . dicit : *Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum :* sicut pisces eunt in tenebras (16). . . *Nec in via peccatorum stetit* : sicut qui videntur timere. . . et exerrant tanquam porcus. *Nec in pestilentiæ cathedra stetit :* sicut aves quæ sedent ad rapinam. Habetis consummatim (17) de escis. Sed dicit Moyses : *Manducabitis omne quod. . . . ruminat :* hoc est, qui, esca accepta, scit eum qui se pascit. . . in. . . se refrigerari (18). Bene dicit, providens (19) mandatum. Quid ergo dicit ? Adhærete eis. . . . . qui tenent distinctum sermonem in corde suo, et cum eis qui loquuntur æquitates Domini. . . . ; cum eis qui sciunt quia assidua lectio utilis est. . . . . Videte quo modo spiritualiter legem constituit Moyses. Sed unde illis hæc intelligere. . . . ? Nos autem . . . intelligentes mandata, loquimur sicut voluit Dominus . . . .

XI. Quæramus ergo, si curæ fuerit Domino ostendere de aqua et de cruce. De aqua scriptum est ad

[57] Psal. I, 1. [58] Lev. XI, 3.

VARIORUM NOTÆ.

(7) Fellatores et fellatrices COT.

(8) Cfr. Clem. Alex. *Strom.* II, c. 15, p. 464.

(9) Ita Men. Ms. ; ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως.

(10) H. l. Clem. Alex. *Strom.* v, c. 8, p. 677, et *Pædag.* III, c. 11, p. 298.

(11) Similia apud Iren. v, 8.

(12) Διάσταλμα nec apud scriptores classicos, nec in V. et N. T., nec apud Du Cang. reperitur. Derivandum est a διαστέλλομαι, *imperare*, *præcipere*.

(13) Clem. Alex. *Pædag.* l. c.

(14) I. e Judæis.

(15) *Accepit*. Forte, *accipit*, juxta Græcum. Horum pleraque, nonnullis additis, aliis autem omissis et mutatis, desumpsit Clemens Alex. *Strom*, lib. II, cap. 15, pag. 464, et lib. v, cap. 8, pag. 677. Quædam etiam his similia profert lib. VII, cap. 18, pag. 900, et *Pædag.* lib. III, cap. 11, pag. 297, edit. Oxon.

(16) *Tenebras*. Men. leg. *tenebris*. Sicque edidit Fellus. Ita sane Græca, et Clemens Alex.

(17) *Consummatim*. Ita Fellus, quem sequimur. Al. *consummatam*.

(18) *In...se refrigerari*. Hæc corrupta sunt. Lege ut in textu Græco : *Et refrigeratus in eo lætari videtur* MEN. — Aliter Fellus : *Et in eo sublevatus sentit* se refrigerari.

(19) *Providens*. Idem quod *prævidens*. Videtur legisse interpres προβλέπων vel προσβλέπων. FELL.

περὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ σταυροῦ. Περὶ μὲν ὕδατος γέγραπται ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, πῶς τὸ βάπτισμα, τὸ φέρον εἰς ἄφεσιν (20) ἁμαρτιῶν, οὐ μὴ προδέξωνται, ἀλλ' ἑαυτοῖς οἰκοδομήσουσι (21). Λέγει οὖν ὁ προφήτης· Ἔκστηθι, οὐρανὲ, καὶ ἐπὶ τούτῳ φριξάτω ἡ γῆ, ὅτι δύο μεγάλα καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ζῶσαν, καὶ ἑαυτοῖς ὤρυξαν λάκκους συντετριμμένους. Μὴ πέτρα ἔρημός ἐστι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου Σιών (22); Ἔσεσθε γὰρ ὡς πετεινοῦ νεοσσοὶ, ἀνιπτάμενοι (23) νεοσσιᾶς ἀφῃρημένης. Καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης (24)· Ἐγὼ πορεύσομαι ἔμπροσθέν σου, καὶ ὄρη ὁμαλιῶ, καὶ θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω, καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, ἵνα γνῶσιν (25), ὅτι Κύριος ὁ Θεός. Καί· Κατοικήσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς (26). Εἶτα τί λέγει ἐν τῷ Υἱῷ; Τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν· βασιλέα μετὰ δόξης ὄψεσθε, καὶ ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει φόβον Κυρίου (27). Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ λέγει· Ἔσται ὁ ταῦτα ποιῶν, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ· καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποῤῥυήσεται, καὶ πάντα, ὅσα ἂν ποιῇ, κατευοδωθήσεται (28). Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡσεὶ χνοῦς (29), ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ

A nere de aqua et de cruce. Et quidem de aqua scriptum est in Israelitas, quo modo baptismum, qui affert peccatorum remissionem, non sunt recepturi sed alium sibi paraturi. Dicit itaque propheta : *Obstupeas cœlum, et super hoc inhorreat terra, quia duo magna et mala fecit populus hic: me dereliquerunt, fontem vivum, et foderunt sibi cisternas contritas* [59]. *Nunquid petra sterilis* (aquarum expers) *est mons sanctus meus Sion? Eritis enim velut avis pulli avolantes, nido ablato* [60]. Et rursus ait propheta : *Ego ibo ante te, et montes complanabo, et portas ærea sonteram,et vectes ferreos confringam; et dabo tibi thesauros occultos, obsconditos, invisibiles, ut sciant, quia ego Dominus Deus* [61]. Et : *Habitabit in excelsa spelunca petræ fortissimæ* [62]. Deinde B quid ait de Filio? *Aqua illius fidelis* [perennis] : *regem cum gloria videbitis, et anima vestra meditabitur timorem Domini* [63]. Et iterum in alio propheta dicit : *Erit, qui hæc fecerit, tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; et folium ejus non defluet et omnia, quæcumque faciet, prosperabuntur. Non sic impii, non sic; sed tanquam palea, quam ventus dispellit a facie terræ. Ideo non stabunt impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum. quoniam novit Dominus viam justorum et iter impio-*

Vetus interpretatio.

populum Judæorum (30),quo modo tinctionem quæ affert remissionem peccatorum,non recipiant,sed sibi instituant. Dicit ergo propheta : *Sic horruit cœlum* (31),*et in hoc plurimum expavit terra.Quia duo. . . mala fecit populus hic : me dereliquerunt fontem aquæ vitæ, et foderunt sibi lacus detritos,qui non possunt aquam portare. Nunquid petra renuosa* (32) *est, mons sanctus meus Sina* (33)? *Eritis enim tanquam aliis pusillis ablatis* (34). Et iterum dicit Isaias : . . *Ego antecedam te, et montes æquabo, et ostia ærea contribulabo, et seras ferreas confringam; et dabo tibi thesauros obscuros . . . invisos, ut sciant, quia ego sum Dominus Deus, inhabitans in altissima spelunca fortis petræ . . . . . Et aqua illius fidelis. Regem cum magnitudine videbitis; et anima vestra meditabitur timorem. .* Et iterum David dicit : *Erit,* qui hæc facere cœperit, *tanquam lignum quod plantatum est juxta tractus aquarum, quod fractum suum dabit tempore suo : et*

[59] Jer. II, 12, 13. [60] Isai. XVI, 3. [61] Isai. XLV, 2, 3. [62] Isai. XXXIII, 16. [63] Ibid. 16-18.

VARIORUM NOTÆ.

(20) Εἰσφέρον ἄφεσιν, MEN.

(21) Non necessum esse puto, ut cum Vossio et Cot. reponamus οἰκονομήσουσι; nam τῷ οἰκοδομεῖν *instituendi faciendi* vis inesse potest, ducta ab ædificiis metaphora. DAV. — Intelligit Barn. crebra et supertitiosa Judæorum baptismata. MEN.

(22) Ita l. cum LXX, Cot., Fell. Ms Σινᾶ, male.

(23) Al. ἀνιστάμενοι, *instabiles, depulsi*. Sensus : me relinquentes eritis, sicut pulli nido ablato.

(24) Sensus : Per prophetam Christus de se nuntiat : *Ego fons vivus* (ut supra)... *beabo vos.*

(25) Γνώσῃ *scias*, LXX.

(26) Sensus : Christus est aqua perennis, in cacumine montis fontem habens.

(27) Sensus : In perpetuum gratia Christi vobis affluit; aliquando vero videbitis eum in majestate, et replebimini reverentia.

(28) Hisce verbis Barnabas larga bona indicat, quæ ex baptismo et cruce nobis affluant.

(29) Χνοῦς, quod Noster cum LXX legit; 1 (*lanugo*, 2) *tenuis palea, gluma*. Schleusn. L. Χοῦς, *terra erruta, pulvis*. Voss.

(30) *Judæorum*. Observabit lector, vocem Ἰσραὴλ ubique ab interprete reddi *Judæus*. FELL.

(31) *Horruit cœlum*, etc. Juxta LXX : Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα. ' Sed deest ἡ γῆ : quod tamen vocabulum Maldonatus hunc locum exponens, in quibusdam exemplaribus reperiri testatur. MEN.

(32) *Renuosa*. Puto legendum *ruinosa*. MEN. — Oxoniensis editor habet in contextu *eremosa*; in notis vero conjicitur *arenosa* : nam, inquit, loca arenosa in primis deserta vel *renudosa*. Stephanus *le Moine* conjiciebat *rimosa*, hoc est, præ siccitate hians.Vide quæ scripsit p. 818, in Barnabam. Crediderim scriptum fuisse *eremi*, idque a dormitante librario corruptum ; qualium depravationum nulla certa ratio excogitari potest. CLER.

(33) *Sina*. Oportuit *Sion* dicere. *Sina* ergo est erratum, aut memoriæ in Barnaba, aut incuriæ in librariis. Vix enim crediderim, ab eo montes *Sina* et *Sion* pro uno eodemque fuisse habitos. De distinctione horum montium exstat tractatus antiquus inter opera Cypriano supposita. COT. — Utrobique *Sion* Fellus restituit. Additque : « Sion scribi omnino debuit. Sed altera lectio interpretis tempore obtinuit : interim inveteratus error tempore non invalescit. »

(24) *Aliis pusillis ablatis*. Apud LXX : Ἔσῃ γὰρ ὡς πετεινοῦ ἀνεπταμένου νεοσσὸς ἀφῃρημένος. Ex quo facile emendantur verba vet. interpretis hoc modo: *Eritis enim tanquam alitis pullus ablatus*. MEN. — Fellus in contextu, *alitis pusillus ablatis*. Al. *alitis pusilli ablati.*

rum peribit [64]. Animadvertite, quomodo aquam et crucem simul descripsit. Illud enim significat : Beati qui, cum sperassent in crucem, descenderunt in aquam ; quia mercedem, inquit, in tempore suo [habebunt], id est, tunc retribuam. Nunc vero ait : *folia non defluent*. Hoc significat : Omnis sermo, qui ex ore vestro exierit in spe et charitate, erit in conversionem ac spem multis. Rursum alius propheta dicit : *Et erat terra Jacobi laudata super omnem terram* [65]. Hæc significant vas spiritus ejus, quod [propheta] magnificat. Deinde quid dicit ? *Et erat fluvius a dextra fluens, et ex eo emergebant arbores pulchræ ; et quicumque ex illis manducaverit, vivet in æternum* [66]. Hoc ait, quod nos descendimus quidem in aquam pleni peccatis ac sordibus ; inde autem emergimus fructum afferentes, in corde timorem et in spiritu spem in Jesum habentes. *Et quicumque ex illis manducaverit, vivet in æternum.* Id dicit : Quicumque eos audierit vocantes, et crediderit, vivet in perpetuum.

A προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων· ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται. Αἰσθάνεσθε, πῶς τὸ ὕδωρ καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὥρισε. Τοῦτο γὰρ λέγει· Μακάριοι, οἳ, ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐλπίσαντες, κατέβησαν εἰς τὸ ὕδωρ, ὅτι τὸν μὲν μισθὸν, λέγει (35), ἐν καιρῷ αὐτοῦ, τότε, φησὶν, ἀποδώσω. Νῦν δὲ λέγει· Τὰ φύλλα οὐκ ἀποῤῥυηθήσεται (36). Τοῦτο λέγει· ὅτι πᾶν ὃ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐξ ὑμῶν διὰ τοῦ στόματος, ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἔσται εἰς ἐπιστροφὴν καὶ ἐλπίδα πολλοῖς. Πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει· Καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακὼβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Τοῦτο λέγει τὸ σκεῦος (37) τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὃ δοξάζει (38). Εἶτα τί λέγει ; Καὶ ἦν ποταμὸς ἕλκων ἐκ δεξιῶν, καὶ ἀνέβαινεν ἐξ αὐτοῦ δένδρα ὡραῖα· καὶ ὃς ἐὰν φάγῃ ἐξ αὐ-
B τῶν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο λέγει, ὅτι ἡμεῖς μὲν καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν φόβον, καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν Ἰησοῦν ἔχοντες ἐν τῷ πνεύματι. Καὶ ὃς ἐὰν φάγῃ ἀπὸ τούτων, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο λέγει, ὃς ἂν, φησὶν, ἀκούσῃ τούτων καλουμένων (39), καὶ πιστεύσῃ, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

XII. *Crux Christi sæpe in V. T. annuntiata. — Josue typus Christi.*

Similiter et crucem significat in alio propheta dicente : *Et quando hæc consummabuntur ? Et dicit Dominus : Cum lignum inclinatum* [succisum] *denuo erectum constiterit, et cum de ligno sanguis stillaverit* [67]. Habes iterum de cruce, et de eo, qui erat

Ὁμοίως πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ ὁρίζει ἐν ἄλλῳ προφήτῃ λέγοντι· Καὶ πότε ταῦτα συντελεσθήσεται (40) ; Καὶ λέγει Κύριος (41)· Ὅταν ξύλον κλιθῇ καὶ ἀναστῇ, καὶ ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα στάξῃ. Ἔχεις πάλιν ἐπὶ σταυροῦ, καὶ τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος.

Vetus interpretatio.

folia ejus non decident, sed omnia quæcunque faciet, prosperabuntur. Non sic impii, non sic ; sed tanquam pulvis, quem abjecit (42) *ventus a facie terræ. Propterea non resurgunt* (43) *impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum ; quoniam scit Deus viam justorum ; et via impiorum peribit.* Sentire autem debetis, quo modo aquam et crucem in uno dono (44) constituit. Hoc ergo dicit : Felices, qui speraverunt in aquam et in crucem. . . . . . . Mercedem. . in tempore suo ; . . tunc, inquit, reddam. Modo autem qui dicit (45) : *Folia illius non decident.* Hoc est, quia omnis sermo qui exierit per os vestrum. . . erit in spem et resurrectionem multis. Et iterum alius Propheta dicit : *Erit* (46) . . *Jacob laudabilis super omnem terram.* Terram vas spiritus illius. . magnificat. Deinde quid dicit ? *Erat flumen trahens a dextra ; et ascendebant inde arbores speciosæ : et quicumque ex illis manducaverit vivet in perpetuum.* Hoc est, quia nos descendimus in aquam pleni peccatis et sordibus, et ascendimus fructibus pleni, in præcordiis nostris timorem et spem habentes in Dominum. . . . Ideo dicit : *Et qui manducaverit. . . . vivet in perpetuum.* . . . .

XII. Similiter et crucem significat, in alio propheta dicente : *Et quando hæc consummabuntur : et dixit Dominus : Cum lignum inclinatum fuerit et resurrexerit, et cum de ligno sanguis stillaverit.* Habes iterum de cruce, et de eo qui incipit crucifigi. Dicit autem iterum in Moyse, cum pugnaret populus Judæorum

[64] Psal. i, 3-6. [65] Soph. iii, 19, [66] Ezech, 12. [67] IV Esd. v, 5.

VARIORUM NOTÆ.

(35) Leg. ἕξει, DAV.

(36) Al. ἀποῤῥυήσεται, ut paulo superius.

(37) I. e *corpus Christi*, ut supra c. 7. Olim τὸ σκεῦος de propheta interpretatus sum, l. c.

(38) Clem. Alex. *Strom.* III, 12, p. 550 : Καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακὼβ ἐπαινουμένη π· π. τ. γ. φησὶν ὁ προφήτης, τὸ σκεῦος πνεύματος αὐτὸς δοξάζων — *Ipse laudans corpus humanum.* Barnabas dixit : *Hæc verba significant corpus Christi, quod propheta laudibus effert.* Alias τὴν γῆν Ἰακώβ de *novo populo Dei* seu de cœtu Christianorum interpretatus sum. Cfr, libellum meum : *Das Send schreiben d. A. Barnabas. Tubing.* 1840, p. 95.

(39) Al. λαλουμένων.

(40) Ex libro apocrypho. Cfr. Ittig., *Hist. eccl.* p. 131 sq.

(41) In uno cod. Rom. hic multa interpolata leguntur de filiis Sem, etc., argumento Epistolæ nostræ prorsus aliena.

(42) *Abjecit.* Leg. *abjicit.*

(43) *Resurgunt.* Lege *resurgent*, ut in Græcis Barnabæ, apud LXX, et in textu Hebraico. Hilarius tamen, Ambrosius et Hieronymus legunt, *resurgunt.* MEN. — Fellus quoque in contextu exhibet *resurgent.*

(44) *In uno dono.* Forte *in uno loco.* Græca sunt, ἐπὶ τὸ αὐτό. FELL.

(45) *Qui dicit.* Dele *qui* cum Menardo, Fello aliisque.

(46) *Erit.* Forte *erat.* Ex mox, *Terram* secundo loco, forte vacat. COT. — Nihil tamen mutat Fellus.

Λέγει δὲ πάλιν ἐν τῷ Μωσῇ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων (47). Καὶ ἵνα ὑπομνήσῃ αὐτοὺς πολεμουμένους, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθησαν εἰς θάνατον, λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωσῆ τὸ Πνεῦμα, ἵνα ποιήσῃ τύπον σταυροῦ, καὶ τοῦ μέλλοντος πάσχειν· ὅτι, ἐὰν μὴ ἐλπίσωσιν ἐπ' αὐτῷ, εἰς τὸν αἰῶνα πολεμηθήσονται (48). Τίθησιν οὖν Μωσῆς ἓν ἐφ' ἓν ὅπλον ἐν μέσῳ τῆς πήγης (49) καὶ σταθεὶς ὑψηλότερος πάντων, ἐξέτεινε τὰς χεῖρας (50), καὶ οὕτως πάλιν ἐνίκα ὁ Ἰσραήλ. Εἶτα, ὁπόταν πάλιν καθεῖλε, πάλιν ἐθανατοῦντο. Πρὸς τί; Ἵνα γνῶσιν, ὅτι οὐ δύνανται σωθῆναι, ἐὰν μὴ ἐπ' αὐτῷ (51) ἐλπίσωσι. Καὶ ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα ὁδῷ δικαίᾳ μου (52). Καὶ πάλιν Μωσῆς ποιεῖ τύπον τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν, καὶ αὐτὸν ζωοποιῆσαι (53), ὃν δόξωσιν ἀπολωλεκέναι ἐν σημείῳ (54), πίπτοντος τοῦ Ἰσραήλ. Ἐποίησε γὰρ πάντα ὄφιν δάκνειν αὐτοὺς, καὶ ἀπέθνησκον, ἐπειδὴ ἡ παράβασις διὰ τοῦ ὄφεως ἐν Εὔᾳ γέγονεν· ἵνα ἐλέγξῃ αὐτοὺς, ὅτι διὰ τὴν παράβασιν αὐτῶν ἐν θλίψει θανάτου παραδοθήσονται. Πέρας γέ τοι αὐτὸς Μωσῆς ἐντειλάμενος· Οὐκ ἔσται ὑμῖν οὔτε γλυπτὸν, οὔτε χωνευτὸν εἰς θεὸν ὑμῖν, ποιεῖ, ἵνα τύπον τοῦ Ἰησοῦ δείξῃ. Ποιεῖ οὖν Μωσῆς χαλκοῦν ὄφιν, καὶ τίθησιν ἐν δοκῷ (55), καὶ κηρύγματι καλεῖ τὸν λαόν. Ἐλθόντες οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐδέοντο Μωσέως, ἵνα ὑπὲρ αὐτῶν ἀνενέγκῃ δεόμενος περὶ τῆς ἰάσεως αὐτῶν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς Μωσῆς· Ὅταν, φησὶ, δηχθῇ τις ὑμῶν, ἐλθέτω ἐπὶ τὸν ὄφιν τὸν ἐπὶ τοῦ

cruci affigendus [præsagium]. Adhuc vero [hac de re] dicit in Mose, quando Israel impugnabatur ab alienigenis[68]. Et ut commonefaceret eos, quod propter peccata sua traderentur ad mortem, ad cor Mosis dicit Spiritus, ut faciat figuram crucis et ejus qui erat passurus; quia, si in hunc non speraverint, in perpetuum vincentur. Posuit itaque Moses arma super arma in medio aggeris, et omnes supereminens manus extendit; sicque rursus Israelitæ vincebant. Cum autem iterum manus demittebat, iterum occidebantur. Cur hoc? Ut cognoscerent, quod non possent servari, nisi per spem in illum. Et in alio propheta dicit: *Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, et contradicentem viæ justæ meæ*[69]. Et iterum Moses facit figuram Jesu, quod passurus esset, et vitam præbiturus ipse, quem putabant necasse in cruce, cadente Israel. Quoniam enim peccatum per serpentem in Eva contigit, effecit Deus, ut cuncti serpentes morderent eos; et moriebantur, ut argueret eos, quod propter peccata sua in angustias mortis essent tradendi[70]. Denique Moses, qui præceperat: *Non erit vobis neque sculptile, neque conflatile in deum vestrum*[71], ipse id facit, ut ostendat figuram Jesu. Facit ergo Moses serpentem æneum, ac collocat in trabe atque per præconem convocat populum. Congregati igitur orabant Mosen, ut pro ipsis sacrificaret, deprecans pro sanatione eorum. Dixit autem Moses ad illos: *Cum*, inquit, *aliquis ex vobis morsus fuerit, veniat ad serpentem in ligno positum, et*

Vetus interpretatio.

et ceciderunt Judæi ab alienigenis; ut illos (56) commemoraret, dum oppugnantur, quia propter peccata sua trahuntur in mortem, dixit in precordiis Moysi Spiritus: Fac figuram crucis. . . . . . : quia si non crediderint in illum, in perpetuo oppugnabuntur (57). Et iterum . . . . . : ascendit Moyses in . . aggerem, et stans . . . manus extendebat, et : . vincebant Judæi : deinde cum deposuerat, vincebat Amalec. Hoc ad quid? Ut scirent quia non possunt liberari, nisi in cruce Christi speraverint. Et iterum dicit in alio propheta : *Expandi manus meas tota die ad populum impersuasibilem, et contradicentem viæ justæ.* Item Moyses facit figuram Jesu, quia oportebat illum pati, et quia ipse vivificavit (58), quem illi putaverunt perdidisse. . . . Cadente enim populo Judæorum, quia jusserat Dominus, ut morsu colubræ . . . . morerentur, quia præteritio Evæ per colubram fuerat (59), voluit illos corripere; et ideo . . . . sic morti tradere, qui mandata ejus præterierunt. Ad summam, ut ipse Moyses qui præceperat, dicit (60) : *Non erit vobis, neque conflatile, neque sculptile.* . . . . ; ipse fecit serpentem æreum, ut figuram Jesu ostenderet :

[68] Exod. XVII, 11. [69] Isai. LXV, 2. [70] Num. XXI, 6; Joan. III, 14. [71] Deut. XXVII, 15.

VARIORUM NOTÆ.

(47) I. e. *Amalec.* Cfr. Justin. *Dial. c. Tryph.* n. 111, p. 204: Tert. *adv. Jud.* c. 10; *adv. Marc.* III, 18, ubi iidem typi reperiuntur.

(47) *In perpetuum vinceutur*, ita ut nunquam victorum jugum excutere possint; nam hæc est interdum vis verbi πολεμοῦμαι. CLER.

(49) Πήγη = πάγη *locus excelsus* apud Hesych. Voss. ms. πηγμῆς, male l. πήγματος *tabulatum*, MEN.

(50) Stabat igitur in forma crucis.

(51) Ἐπὶ σταυρῷ DAVIS. Interpr. : *In cruce Christi.*

(52) Sensus : *In cruce pependi ob populum improbum.* Eodem modo verba prophetæ interpretatur Justinus *Apol.* I, n. 35; *Dial. c. Tryph.* n. 97.

(53) Ita Dav. Ms. male : ζωποιήσουσι.

(54) I. e. *cruce*, ut apud Justin. *Dial. c. Thyph.*, n. 72, n. 94.

(55) Ita Gall., *in cruce*, vet. interp. ms. ἐνδόξως *gloriose.*

(56) *Illos.* Leg. *illis.* MEN. — Mox *trahuntur*, forte *traduntur.*

(57) *In perpetuo oppugnabuntur.* Εἰς τὸν αἰῶνα πολεμηθήσονται : hoc est, *in perpetuum vincentur;* ita ut nunquam victorum jugum excutere possint: nam hæc est interdum vis verbi πολεμέομαι. Vertit Cotelerius, *semper debellabuntur;* quod signficat, omnibus bellis inferiores futuros. Sed ἀεὶ et εἰς αἰῶνα differunt : quod miror virum diligentem, et verba pene in translatione adnumerantem fugisse, CLER.

(58) *Vivificavit.* Forte *vivificabit.* Et mox, *periisse* pro *perdidisse.*

(59) *Præteritio Evæ per columbram fuerat. Præteritio* est trangressio, prævaricatio : ut sæpe ponit *præterire* pro *trangredi, prævaricari.* Dicit *colubram* feminime, priscorum more, Nonius Marcellus cap. 3, *Colubra feminine.* Lucilius *Satyr.* lib. XX. MEN.

(60) *Ut... dicit.* Forte leg. *et.... dicens;* aut delendum *ut.*

credat atque speret, quod, licet ille non vivat, potest vitam præstare; et confestim servabitur[72]. Atque ita faciebant. Habes etiam in hoc gloriam Jesu quod *in ipso sunt omnia et in ipsum*[73]. Quid iterum dicit Moses ad Josue, filium Navœ, cum illi, prophetæ, id nominis [Josue = Jesus] imponeret, ideo solum. ut omnis populus intelligeret, Patrem de Filio suo Jesu cuncta manifestasse filio Navæ? Imposito igitur eo nomine, quando misit eum in exploratorem terræ [Chanaan], dixit: ***Accipe librum in manus tuas, et scribe, quæ dicit Dominus: radicibus excisurum esse Filium Dei in novissimis diebus omnem domum Amaleci***[74]. Ecce rursum: Non filius hominis, sed Dei Filius Jesus, qui in figura et in carne apparuit[75]. Quoniam vero dicturi erant, Christum esse filium Davidis, reformidans et intelligens errorem sceleratorum, ait [David]: ***Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis; donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum***[76]. Et Isaias porro ita loquitur: ***Dixit Dominus Christo meo Domino cujus apprehendi dexteram, ut obediant ei gentes, et fortitudinem regum disrumpam***[77]. Ecce, quomodo David eum Dominum vocet et Dei Filium.

A ξύλου πικείμενον, καὶ ἐλπισάτω πιστεύσας, ὅτι νεκρὸς ὢν δύναται ζωοποιῆσαι. Καὶ παραχρῆμα σωθήσεται. Καὶ οὕτως ἐποίουν. Ἔχεις καὶ ἐν τούτῳ τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν (61). Τί λέγει πάλιν Μωσῆς τῷ Ἰησοῦ (62), τῷ τοῦ Ναυῆ υἱῷ, ἐπιθεὶς αὐτῷ τοῦτο ὄνομα ὄντι προφήτῃ, ἵνα μόνον ἀκούσῃ πᾶς λαὸς, ὅτι πάντα ὁ Πατὴρ φανεροῖ περὶ τοῦ Υἱοῦ [(63) αὐτοῦ] Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ. Καὶ ἐπιθεὶς τοῦτο ὄνομα, ὁπότε ἔπεμψε κατάσκοπον τῆς γῆς [(64) εἶπε]· Λάβε βιβλίον εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ γράψον, ἃ λέγει Κύριος· ὅτι ἐκ ῥιζῶν ἐκκόψει πάντα τὸν οἶκον τοῦ Ἀμαλὴκ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ἴδε (65), πάλιν Ἰησοῦς οὐχ ὁ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τύπῳ καὶ ἐν B σαρκὶ φανερωθείς. Ἐπεὶ οὖν μέλλουσι λέγειν (66), ὅτι ὁ Χριστὸς υἱός ἐστι Δαβὶδ, φοβούμενος καὶ συνιὼν τὴν πλάνην τῶν ἁμαρτωλῶν λέγει· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Καὶ πάλιν λέγει οὕτως Ἡσαΐας· Εἶπε Κύριος τῷ Χριστῷ μου Κυρίῳ (67), οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαῤῥήξω. Ἴδε, πῶς λέγει Δαβὶδ αὐτὸν Κύριον καὶ Υἱὸν Θεοῦ.

Vetus interpretatio

. . . . . et posuit in cruce (68), et per præcones convocavit populum. Et cum venissent, rogabant Moysen ut . . . pro sanitate eorum Dominum rogaret. Et tunc dixit illis Moyses: *Cum aliquis ex vobis morsus fuerit, veniat ad colubram . . . . et speret, . . quoniam cum sit ipsa mortua, potest alias sanare; et sin mora curabitur.* Et ita sciebant . . . . Quid dicit iterum Moyses Ause filio Nave? (69) ut ostenderet Jesum esse Filium Dei, audiente populo, quia omnia Pater ostendit Filio suo. Clamavit Moyses filium Nave, et imposuit illi nomen Jesus, ... et dixit: *Accipe librum in manu tua, et scribe quæ dicit Dominus: quia amputabit a radicibus omnem domum Amalec Filius Dei Jesus in novissimis diebus*. Ecce iterum Jesus, non filius Nave, sed Filius Dei, ... in carne apparuit. . . . .

[72] Num. XXI, 9. [73] Coloss. I, 16. [74] Exod. XVII, 14. [75] I Tim. III, 16. [76] Psal. CIX, 1; Matth. XXII, 43-45. [77] Isai. XLV, 1.

VARIORUM NOTÆ.

(61) Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα...... καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται Cfr. Hebr. I, 2.

(62) *Josue* antea *Ause* vocabatur, et appellatus est Josue (=Jesus), ut typus esset Christi. Cfr. Num. XIII, 17; Justin. *Dial c. Tryph.*, n. 113.

(63) Ita ex vet· interp. Lat. restituit Fell.

(64) Ita ex vet. interp. Lat. restituit Cot.

(65) Ita Fel. Et Gall. ex vet. interp.: *ecce*. ms. οἱ δέ, male.

(66) Sc. *Judaistæ* seu *Ebionitæ*.

(67) Κύρῳ *Cyro* LXX.

(68) *In cruce*. Legebat ergo ἐπὶ σημείου At hodie in textu desunt hæc verba, ac tantum legimus, καὶ τίθησιν ἐνδόξως: *et gloriose collocat*. Eadem habet S. Justinus *Dialog. cum Tryph.* II. 94. Αὐτὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ διὰ τοῦ Μωσέως τὸν χαλκοῦν ὄφιν ἐνήργησε γενέσθαι, καὶ ἐπὶ σημεῖον ἔστησε, δι' οὗ σημείου ἐσώζοντο ὀφιόδηκτοι: *Ipse* (Deus) *in solitudine per Mosem effecit, ut serpens æneus fieret, eumque signo imposuit; quo signo servabantur qui a serpentibus morsi fuerint.* Ita Maranus ad h. l Justini.

(69) *Ause filio Nave*. Hæc aliter in textu Græco, qui sic videtur castigandus: Τῷ Αὐσῇ τοῦ Ναυῆ υἱῷ Josue autem appellatus est *Ause*, ut videre est ex lib. I *Recognit.* S. Clementis: *Igitur Moyses his administratis Ausen quemdam nomine præponens po-* C *pulo*, etc. Sic Tertullianus *Lib. adv. Judæos*, et lib. III, *contra Marcionem: Dum Moysi successor destinatur Auses filius Nave, transfertur certe de primo nomine et incipit vocari Jesus*. Idem docet pluribus locis S. Justinus martyr in *Dialogo cum Tryphone*. Lactantius lib. VI, *De vera sapientia* cap. 17, etc. Res gesta habetur Num. XIII, 17: ἐπωνόμασε Μωσῆς τὸν Αὐσῆ υἱὸν Ναυῆ, Ἰησοῦν MEN. — Atqui reprehendit S. Hieronymus lib. I, *adv. Jovin.* cap. 12, et initio *Comment. in Oseam*, nec non ad versum ultimum psalmi LXXII, codices tum Græcos, tum sui temporis Latinos, quod Num. XIII, 17, *Ause*. non *Osee* scriptum exhiberent; cum tamen inter utrumque parva vel nulla videatur esse differentia. Ac forte scripserant LXX Ὠσηέ. Ita namque nunc etiam legitur apud Philonem lib. *De nominum mutatione*, et olim legebatur in ejusdem Judæi opere *De nominibus Hebraicis*, sicut patet ex versione Hieronymi, quæ sectione de Numerorum li- D bro, *Osee* repræsentat, non *Ause*. At Justinus M., Origenes, Eusebius, Theodoritus, Tertullianus, Lactantius, Rufinus, atque Augustinus, Αὐσῆ Αὐσῆν, *Ause*, *Ausen* et *Ausea*m vocant. Simile quid versionis LXX notatur ab Origene *ad Joan.* I, 28 in secundo filio Judæ patriarchæ, Hebraice dicto *Onan*, Græce Aunan. Αὐνάν COT.

XIII. *Christianos, non Judæos, fœderis divini esse hæredes, jam in V. T. annuntiatum est.*

A 'Αλλ' ἴδωμεν, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονόμος, ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς, ἢ εἰς ἐκείνους. 'Ακούσατε νῦν περὶ τοῦ λαοῦ, τί λέγει ἡ Γραφή. Ἐδεῖτο δὲ Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν· καὶ συνέλαβεν. Εἶτα καὶ ἐξῆλθε Ῥεβέκκα πυθέσθαι παρὰ Κυρίου, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτήν. Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρί σου, καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. Αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε, τίς ὁ Ἰσαὰκ, τίς ἡ Ῥεβέκκα, καὶ ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι μείζων ὁ λαὸς οὗτος, ἢ ἐκεῖνος. Καὶ ἐν ἄλλῃ προφητείᾳ λέγει φανερώτερον ὁ Ἰακὼβ πρὸς τὸν Ἰωσὴφ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· Ἰδοὺ, οὐκ ἐστέρησέ με Κύριος τοῦ προσώπου σου· προσάγαγέ μοι τοὺς υἱούς σου, ἵνα εὐλογήσω αὐτούς. Καὶ προσήγαγεν [τὸν Μανασσῆ καὶ] (70) Ἐφραΐμ, τὸν B Μανασσῆ θέλων ἵνα εὐλογηθῇ (71), ὅτι πρεσβύτερος ἦν· ὁ γὰρ Ἰωσὴφ προσήγαγεν εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ πατρὸς Ἰακώβ. Εἶδε δὲ Ἰακὼβ τύπον, πνεύματι, τοῦ λαοῦ τοῦ μεταξύ. Καί τί λέγει; Καὶ ἐποίησεν Ἰακὼβ ἐναλλὰξ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ἔθηκεν [τὴν δεξιὰν] (72) ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἐφραΐμ τοῦ δευτέρου καὶ νεωτέρου, καὶ ηὐλόγησεν αὐτόν. Καὶ εἶπε Ἰωσὴφ πρὸς Ἰακώβ· Μετάθες σου τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Μανασσῆ, ὅτι πρωτότοκός μοῦ ἐστιν υἱός. Καὶ εἶπεν Ἰακὼβ πρὸς Ἰωσήφ· Οἶδα, τέκνον, οἶδα· ἀλλ' ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι, καὶ οὗτος δὲ εὐλογηθήσεται. Βλέπετε, ἐπὶ τίνων τέθεικε, τὸν λαὸν εἶναι τοῦτον πρῶτον, καὶ τῆς διαθήκης κληρονόμον. Εἰ οὖν ἔτι καὶ διὰ τοῦ Ἀβραὰμ ἐμνήσθη, ἀπείχομεν τὸ τέλειον τῆς γνώσεως ἡμῶν. Τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ; Ὅτι ἐπί- C στευσας, ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην· ἰδοὺ τέθεικά σε

A Sed videamus, utrum hic populus hæres sit, an vero prior; et utrum testamentum ad nos, an ad illos pertineat. Audite nunc, quid Scriptura dicat de populo: Orabat Isaacus Rebeccæ uxoris suæ causa, quod esset sterilis; et illa concepit [78]: postea vero Rebecca egressa est ad interrogandum Dominum, et dixit Dominus ad illam: *Duæ gentes in utero tuo sunt, ac duo populi in ventre tuo atque unus populus alterum superabit et major* [natu] *serviet minori* [79]. Debetis intelligere, quis sit Isaaccus, quæ Rebecca, et de quibusnam declaraverit, quod populus hic sit major, quam ille. Et in alia prophetia manifestius loquitur Jacobus ad filium suum Josephum, dicens: *Ecce, Dominus non privavit me facie tua; adduc mihi filios tuos, ut benedicam eis* [80]. Et adduxit [Manassen et] Ephraimum, cupiens, ut Manasses benediceretur, quia erat natu major. Itaque Josephus adduxit eum ad manum dexteram patris sui Jacobi. Vidit autem spiritu Jacobus figuram populi venturi. Et quid narrat Scriptura? *Et commutavit Jacobus manus suas, et* [dexteram] *posuit super caput Ephraimi, minoris ac junioris et benedixit illi Dixitque Josephus ad Jacobum: Transfer dexteram tuam super caput Manassis, quia primitivus filius meus est* [81]. *Et respondit Jacobus Josepho: Scio, fili, scio; sed major serviet minori; benedicitur autem etiam ille* [82]. Aspicite, de quibusnam voluerit, esse hunc primum populum et testamenti hæredem. Si ergo adhuc et per Abrahamum populus ille commemoratus est, tunc scientia nostra ad perfectionem est redacta. Quid igitur dicit Deus Abrahamo? *Quoniam credidisti, tibi in justitiam fuit attributum*

Vetus interpretatio.

. . . . .Iterum dicit David: *Dixit Dominus Domino meo: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis.* Et iterum dicit Isaias: *Sic dicit Dominus Christo meo, meo* (73) *Domino, cujus tenui dexteram: exaudient illum gentes, et virtutem regum corrumpam.* Videte, quo modo illum prophetæ Dominum, ... non tantum Filium dicunt.

XIII. Quæramus igitur, si hic populus hæreditatem capit,. . . . et testamentum in illis est, aut in nobis. De hoc audite; sic scriptum est (74): *Rogabat Isaac pro Rebecca uxore sua, quia sterilis erat. Et. . . . Rebecca quærebat a Domino,* quid portaret: *et dixit illi Dominus: Duæ nationes in utero tuo sunt et duo populi ex utero tuo nascentur;. . . . . et major serviet minori.* Intelligite: quis sit Isaac, et quæ Rebecca: et. . . . . qui populus minor, aut major. Iterum. . . . . dicit Jacob Joseph filio suo: . . *Ecce Dominus non fraudavit me ex genere tuo* (75): *perduc ad me filios tuos; et benedicam illos.* Et adduxit Manassen et Ephraim. Volens autem Manassen benedici quia major erat, statuit illum. . ad dexteram patris sui Jacob. Vidit autem Jacob in spiritu figuram populi, qui postea futurus erat: et. . . . *convertit manus, et transtulit dexteram super caput Ephraim minoris; et benedixit illum. Et dixit Joseph patri suo: Transfer manum tuam dexteram super caput Manassæ, quia primitivus filius meus est. Et dixit Jacob: Scio, fili, scio: sed major serviet minori; sed et hic benedicetur.* Videte quem voluerit esse primum. . . . . testamenti hæredem. Sic ergo (76) et per Abraham commemoratus est, habemus consummationem scientiæ nostræ. Quid ergo dicit Abraham, cum solus credidisset, et positus esset in justitia? *Ecce posui te Abraham, patrem nationum, quæ credunt Domino non circumcisæ.*

[78] Gen. xxv, 21; cfr. Rom. ix, 10-12. [79] Gen. xxv, 23. [80] Gen. xlviii, 9, 11. [81] Gen. xlviii, 18. [82] Gen. xlviii, 19.

VARIORUM NOTÆ.

(70) Verba uncis inclusa ex interpret. Lat. restituit Men.

(71) Εὐλογηθῆναι Dav. *benedici* Vet. interp.

(72) Ita ex vel. interp. restituendum.

(73) *Meo.* Alterum abundat. Fellus tamen utrumque retinuit.

(74) *Sic scriptum est.* Forte, *quid scriptum est.* Ita edit. Oxon.

(75) *Ex genere tuo.* Gr. *conspectu tuo:* rectius juxta sacram Scripturam Men. — Vet. interpres videtur legisse γένους. Fell.

(76) *Sic ergo.* Menardus, *Si hoc ergo,* Al. *Si ergo.* Sic et Fellus; qui paulo post exhibet; *commemoratum est,* vulgata lectione rejecta.

ecce posui te patrem gentium, quæ in præputio credunt Domino [83].

πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων διὰ ἀκροβυστίας τῷ Κυρίῳ.

XIV. *Testamentum quod Moses accepit et contrivit, Dominus nobis dedit.*

Sed sene quæramus, an dederit [Dominus] testamentum, quod patribus juravit se populo daturum. Dedit quidem; verum illi propter peccata sua indigni fuerant, qui acciperent. Dicit enim propheta: *Et Moses in monte Sina jejunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus, ut testamentum Domini ad populum acciperet* [84]. Et accepit a Domino duas tabulas scriptas digito manus Domini, in spiritu; sumptasque Moses deferebat ad populum, ut traderet [85]. Et dixit Dominus ad Mosen: *Moses, Moses, descende celeriter; inique enim se gessit populus, tuus, quem de terra Ægypti eduxisti* [86]. Intellexitque Moses, quod iterum fecerant imagines, et projecit de manibus tabulas, contritæque sunt tabulæ testamenti Dominici. Accepit itaque Moses [testamentum]; ipsi vero digni non fuerunt. Quomodo nos [id] acceperimus, discite. Moses cum esset famulus [87], illud accepit; nobis autem ipse Dominus tribuit [esse] in populum hæreditatis, pro nobis passus. Apparuit vero, ut tum illi [Judæi] in peccatis consummarentur, tum nos per ipsum hæredes facti Domini Jesu testamentum acciperemus, qui destinatus erat, ut per adventum suum præcordia nostra, jam a morte assumpta et tradita erroris iniquitati, redimens e tenebris, verbo [suo] disponat in nobis testamentum. Scriptum quippe est, quomodo Pater, redempturus nos a tenebris, illi mandaverit, ut sibi pararet populum sanctum.

Ναὶ ἀλλὰ τὴν διαθήκην, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσι, δοῦναι τῷ λαῷ, εἰ δέδωκε, ζητῶμεν (77). Δέδωκεν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· Καὶ ἦν Μωσῆς νηστεύων ἐν ὄρει Σινᾶ, τοῦ λαβεῖν τὴν διαθήκην Κυρίου πρὸς τὸν λαὸν, ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα (78). Καὶ ἔλαβε παρὰ Κυρίου τὰς δύο πλάκας γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τῆς χειρὸς Κυρίου ἐν πνεύματι· καὶ λαβὼν Μωσῆς κατέφερε πρὸς τὸν λαὸν δοῦναι. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Μωσῆ, Μωσῆ, κατάβηθι τὸ τάχος, ὅτι ἠνόμησεν ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Καὶ συνῆκε Μωσῆς, ὅτι ἐποίησαν πάλιν χωνεύματα, καὶ ἔῤῥιψεν ἐκ τῶν χειρῶν τὰς πλάκας, καὶ συνετρίβησαν αἱ πλάκες τῆς διαθήκης Κυρίου. Μωσῆς μὲν γὰρ ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. Πῶς ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε. Μωσῆς θεράπων ὢν ἔλαβεν, αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῖν ἔδωκεν, [(79) εἶναι] εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας. Ἐφανερώθη δὲ, ἵνα κἀκεῖνοι τελειωθῶσι τοῖς ἁμαρτήμασι, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ κληρονομοῦντες διαθήκην (80) Κυρίου Ἰησοῦ λάβωμεν, ὃς εἰς τοῦτο ἡτοιμάσθη (81), ἵνα, αὐτὸς φανεὶς, τὰς ἤδη δεδαπανημένας ἡμῶν καρδίας (82) τῷ θανάτῳ, καὶ παραδεδομένας τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ, λυτρωσάμενος ἐκ τοῦ σκότους, διάθηται ἐν ἡμῖν διαθήκην λόγῳ. Γέγραπται γὰρ, πῶς αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐντέλλεται, λυτρωσάμενος ἡμᾶς ἐκ τοῦ σκότους, ἑτοιμάσαι ἑαυτῷ λαὸν ἅγιον. Λέγει

Vetus interpretatio.

XIV. Sed testamentum quod juravit parentibus ut daret populo, an dederit quæramus. Dedit: sed illi non fuerunt digni accipere propter peccata sua. Dicit enim propheta: *Et erat Moyses jejunans in monte Sina, ut acciperet testamentum a Domino, quadraginta diebus et quadraginta noctibus.* Et accepit a Deo. . tabulas scriptas manu Dei. . . Et ut accepit, . . deferebat ad populum ut illis daret. Et Dixit Dominus: *Moyses, Moyses, descende celerius, quia populus tuus quem eduxisti de terra Ægypti, præteriit legem.* Et intellexit Moyses, quia fecerunt sibi iterum conflatile: et projecit de manibus tabulas, et confractæ sunt. . . . Moyses. . . accepit; sed illi non fuerunt digni. Quo modo acceperimus nos. discite: . . . . cui nos in hæreditatem (83), propter nos omnia sustinens apparuit, ut illi consummati sint in peccatis, et nos per illum hæreditatem testamenti [Domini nostri Jesu Christi(84)] accipiamus, Et iterum propheta dicit (85): *Posui te in lucem nationum, ut sit sanctitas tua* (86) *usque in*

[83] Gen. xv, 6; xvii, 4; Rom. iv, 3. [84] Exod. xxiv, 18. [85] Exod. xxxi, 18. [86] Exod. xxxii, 7; Deut. ix, 12. [87] Hebr. iii, 5.

VARIORUM NOTÆ.

(77) Ita ex vet. interp. restit. Dav. Ms. ζητοῦμεν.

(78) Cfr. supra c. 4.

(79) Ita Dav.

(80) Ms. διὰ τοῦ κληρονομοῦντος, male. Men. δι' αὐτοῦ κληρονομίαν διαθήκης.

(81) Hic in ms. et editionibus male transposita leguntur, quæ intra uncis inclus, et a nobis, duce veteri interprete, loco suo restituta sunt. Cfr. libellum meum: *Das Sendschreib. d. A. Barnabas*, p. 106.

(82) Ms. κακίας, male. Vet. interp.: *præcordia*.

(83) *Cui nos in hæreditatem*, etc. Menardus, cui hæc corrupta videntur, sic legit: *Qui nos in hæreditatem elegit, propter* etc. Fellus nihil mutat: verum ita distinguit: *Cui nos...sustinens. Apparuit*, etc. At duabus voculis subauditis, lectio vulgata rite sibi cohæret. Sic nempe: *Discite*. (ille) *cui nos in hæreditatem* (sumus), *propter nos omnia sustinens apparuit, ut illi*, etc.

(84) *Domini nostri Jesu Christi* Hæc verba, etiam in textu Græco, uncinis clausa exhibet Menardus, et litteris miniatis Fellus. Aliter editt. Clerici et Russelii.

(85) *Et iterum propheta dicit: Posui te... liberavit Deus*. In cood. hic locus est male transpositus. Nam post verbum *accipiamus* sequitur: *Qui in hoc paratus est*, usque ad illa verba *liberati sumus*. Quibus statim subduntur ista: *Et iterum propheta dicit... Posui te... liberavit Deus. Iterum propheta dicit; Spiritus Domini*, etc. usque ad finem. Ita se habent Menardi et Clerici editt. Nos vero eas sequimur quas Fellus et Russelius curarunt, Græcis inhærentes.

(86) *Sit sanctitas tua*. Gr. Barnabæ et LXX, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν: *ut sis tu in salutem*. Expuncto ergo verbo vocabulo, *tua*, lege: *ut sis tu sanitas*, id est salus. Men. — Al. *ut sis sanitas tua*. Fellus, *ut sit salus tua*.

οὖν ὁ προφήτης· Ἐγὼ Κύριος, ὁ Θεός σου, ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρός σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους, ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει (87). Γινώσκετε οὖν, πόθεν ἐλυτρώθημεν. (Καὶ πάλιν ὁ προφήτης λέγει (88)· Ἰδοὺ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, λέγει Κύριος ὁ λυτρωσάμενός σε Θεός (89). Καὶ πάλιν ὁ προφήτης λέγει· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι ταπεινοῖς χάριν· ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου (90) δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας (91).

A Dicit igitur propheta: *Ego Dominus, Deus tuus, vocavi te in justitia, et tenebo manum tuam, et corroborabo te; et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ad aperiendum oculos cæcorum, et ad educendum de vinculis illigatos, de domo carceris sedentes in tenebris*[88]. Agnoscite ergo, unde simus redempti. (Et iterum propheta dicit: *Ecce posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ;* [hæc] *dicit Dominus Redemptor tuus*[89]). Rursus propheta dicit: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare humilibus; misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem et cæcis visum, et nuntiare annum Domini acceptum, et diem retributionis, consolari omnes lugentes*[90].

XV. *Sabbatum Judæorum non est verum; Deo acceptum Sabbatum.*

Ἔτι καὶ περὶ τοῦ Σαββάτου γέγραπται ἐν τοῖς δέκα λόγοις, ἐν οἷς ἐλάλησεν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ πρὸς Μωσῆν κατὰ πρόσωπον· Καὶ ἁγιάσατε τὸ Σάββατον Κυρίου χερσὶ καθαραῖς καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ. Καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει· Ἐὰν φυλάξωσιν οἱ υἱοί μου τὰ Σάββατα, τότε ἐπιθήσω τὸ ἔλεός μου ἐπ' αὐτούς. Τὸ Σάββατον λέγει ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ἓξ ἡμέραις τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ συνετέλεσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, καὶ κατέπαυσεν ἐν αὐτῇ, καὶ ἡγίασεν αὐτήν (92). Προσέχετε, τέκνα, τί λέγει τὸ συνετέλεσεν ἐν ἓξ ἡμέραις. Τοῦτο λέγει ὅτι συντελεῖ (93) ὁ Θεὸς Κύριος

B Adhuc et de Sabbato scriptum est in [Decalogo seu] decem verbis, quæ Dominus in monte Sina locutus est ad Mosen, os ad os: *Et sanctificate Sabbatum Domini manibus mundis et puro corde*[91]. Et alibi dicit: *Si custodierint filii mei Sabbata, tunc ponam misericordiam meam super illos*[92]. Sabbati meminit [Scriptura] in principio creationis: *Fecitque Deus in sex diebus opera manuum suarum, et desiit die septima, et ea requievit, et sanctificavit eam*[93]. Avertite, filii, quid dicat: *Consummavit in sex diebus*. Id ait: omnia consummabit Dominus Deus in sex millibus annorum; nam apud illum

Vetus interpretatio.

novissimum terræ, sicut dicit Dominus, qui te liberavit Deus: qui in hoc paratus est, ut adventum (94) ipsius præcordia nostra quæ jam absumpta erant a morte et tradita iniquitati.., liberaret a tenebris, et testaretur in nobis testamentum servorum (95) suorum. Scriptum est enim quomodo illi Pater mandaverit, ut liberaret nos a tenebris, et pararet sibi populum sanctum. Dicit ergo propheta sic: *Ego Dominus Deus tuus, vocavi te in æquitate: tenebo manum tuam et fortem te faciam: dedi te in testimonium gentibus* (96), *et in lumen nationum; ut aperias oculos cæcorum, et educas de vinculis alligatos*. . . . . . Scitote ergo, unde liberati sumus. Iterum propheta dicit: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; bene nuntiare hominibus* (97) *misit me, curare contribulatos corde. prædicare captivis remissionem, et cæcis visum, et vocare annum Domini acceptabilem*. . . . .

XV. Adhuc et de Sabbato scriptum est in decem verbis, quibus locutus est in monte Sina ad Moysen . . . .: *Sanctificate Sabbatum Domini manibus mundis, et puro corde*. Et alibi dicit: *Si custodierint filii mei Sabbatum, tunc faciam misericordiam in illis*. Sabbatum dicit initium (98) constitutionis: *Et fecit Deus die sexto opera sua, et consummavit in die septimo, et requievit in illo die*, ... Attendite, filii, quid dicit, *consummavit in sex dies*. Hoc dicit, quia consummavit (99) Deus omnia in sex millia annorum. Dies enim apud illum, mille anni sunt. Ipse mihi testis est, dicens: *Ecce hodiernus dies erit tanquam mille anni*. Unde scire debetis, . . . quia . . . in sex millia annorum consummabuntur omnia. Et quid dicit, *Requievit Deus die septima?* Hoc est, cum venerit Filius illius, et amputabit tempus iniquitatis, et judicabit impios, et mutabit solem, lunam et stellas; tunc bene requiescet in die septima. Ad summam hoc dicit: *Sanctificabis illum diem manibus mundis, et corde puro*. Quem (100) ergo diem sanctificavit Deus, quis potest san-

[88] Isa. XLII, 6, 7. [89] Isa. XLIX, 6. [90] Isa. LXI, 1. 2. [91] Exod. XX, 8; Deut. V, 12. [92] Jer. XVII, 24, 25. [93] Gen. II, 2.

VARIORUM NOTÆ.

(87) Aæc per prophetam Deus Pater ad Filium loquitur.

(88) Cfr. supra. not. 81.

(89) Iterum hæc Pater ad Filium loquitur.

(90) Al. Κυρίῳ.

(91) Hæc Filius loquitur per prophetam.

(92) Gen. II, 2, secundum Hebr. non juxta LXX, qui habent: ἕκτῃ.

(93) Davisius postulat συντελέσει, male; nam συντελεῖ est futurum attic. Buttm. Gramm. § 86, n. 11, 12.

(94) *Adventum*. Aut suppl. *per*, aut leg. *adventu*.

(95) *Servorum*. Al. *sermonum*. Fellus: *servorum suorum per verbum.*

(96) *Gentibus*. Al. *gentis*.

(97) *Hominibus*. Al. *humilibus* nihil mutat Fellus.

(98) *Initium*. Al malunt *initio*. Sic edidit Fellus.

(99) *Consummavit*, Forte *consummabit*. Ita Felli editio.

(100) *Quem*. Al. *Si quem*, juxta Græcum. Fellus nihil addit.

dies æquiparatur mille annis[94]. Ipsemet enim testatur, dicens : *Ecce hodiernus dies erit tanquam mille anni*[95]. Itaque, filii, in sex diebus, hoc est, in sex annorum millibus consummabuntur universa. *Et requievit die septima*. Hoc ait : quando veniens ejus Filius tempus iniqui abolebit, ac judicabit impios, et mutabit solem ac lunam stellasque; tunc pulchre resquiescet die septima. Denique ait : *Sanctificabis eam manibus mundis et corde puro*. Si ergo quam diem Deus sanctificavit, aliquis nunc potest sanctificare, nisi sit per omnia mundus corde, erravimus. Vide ergo : certe tunc pulchre quiescens sanctificat [aliquis] eam, cum poterimus ipsi justo [facere], accepta promissione, deleta iniquitate, novatis vero cunctis a Domino. Tunc poterimus diem illam sanctificare, si nos ipsi prius fuerimus santificati. Demum illis dicit : *Novilunia vestra et Sabbata vestra non fero*[96]. Cernite, quomodo loquatur : non mihi accepta sunt præsentia Sabbata, sed illa, quæ ego fecit ; quando scilicet, universis finem imponens, octavi diei faciam initium, hoc est, initium alterius mundi. Idcirco et diem octavum in lætitia agimus ; quo et Jesus resurrexit a mortuis, et cum apparuisset, ascendit ad cœlos.

A ἐν ἑξακισχιλίοις ἔτεσι τὰ πάντα· ἡ γὰρ ἡμέρα παρ' αὐτῷ χίλια ἔτη. Αὐτὸς δὲ μαρτυρεῖ, λέγων· Ἰδοὺ, σήμερον ἡμέρα ἔσται ὡς χίλια ἔτη. Οὐκοῦν, τέκνα, ἐν ἓξ ἡμέραις, ἐν τοῖς ἑξακισχιλίοις ἔτεσι, συντελεσθήσεται τὰ πάντα. Καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. Τοῦτο λέγει· ὅταν ἐλθὼν ὁ Υἱὸς αὐτοῦ καὶ καταργήσει τὸν καιρὸν ἀνόμου (1), καὶ κρινεῖ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ ἀλλάξει τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, τότε καλῶς καταπαύσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ (2). Πέρας γέ τοι λέγει· Ἁγιάσεις αὐτὴν ἐν χερσὶ καθαραῖς, καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ (3). Εἰ οὖν, ἣν Θεὸς ἡμέραν ἡγίασε, νῦν τις δύναται ἁγιάσαι, εἰ μὴ καθαρὸς ὢν τῇ καρδίᾳ ἐν πᾶσι, πεπλανήμεθα. Ἴδ' οὖν· ἄρα (4) τότε καλῶς καταπαυόμενος ἁγιάζει αὐτὴν (5), ὅτε δυνησόμεθα αὐτοὶ δίκαια· ἀπολαβόντες τὴν ἐπαγγελίαν, B οὐκέτι οὔσης ἀνομίας, γεγονότων δὲ καινῶν πάντων ὑπὸ Κυρίου (6). Τότε δυνησόμεθα αὐτὴν ἁγιάσαι, αὐτοὶ ἁγιασθέντες πρῶτον. Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς· Τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν οὐκ ἀνέχομαι. Ὁρᾶτε, πῶς λέγει· Οὐ τὰ νῦν Σάββατα ἐμοὶ δεκτὰ, ἀλλ' ἃ πεποίηκα, ἐν ᾧ καταπαύσας τὰ πάντα, ἀρχὴν ἡμέρας ὀγδόης ποιήσω, ὅ ἐστι, ἄλλου κόσμου ἀρχήν (7). (8) Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ φανερωθεὶς (9) ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς.

XVI. *Non templum Judæorum, sed spirituale templum Christianorum Deo placuit.*

Adhuc et de templo dica vobis, quomodo er-

C Ἔτι καὶ περὶ τοῦ ναοῦ ἐρῶ ὑμῖν· πῶς πλανώμενοι

Vetus interpretatio.

ctificare modo, nisi qui sit mundo corde in omnibus? Non erravimus (10). Videns ergo qui refrigerans sanctificavit illum ; . . . . et nos tunc poterimus sanctificare, ipsi sanctificati primum. Ad summam dicit illis : *Dies solemnes vestros, et Sabbata non sustineo*. Videte, quo modo dicit, non hæc Sabbata sibi non accepta (11), sed quæ fecit, et in die suo consummavit omnia, initium octava die facta (12), qui est alterius sæculi initium. Propter quod agimus diem octavum in legationem ; in quem (13) et Jesus resurrexit a mortuis ; et apparuit, et ascendit in cœlos.

XVI Adhuc et de templo dicemus (14), quo modo errantes in ædem spem habuerunt tanquam in Dominum (15), qui illos fecit quasi sit domus Dei : tanquam ethnici (16) conservaverunt (17) illum in templo. Sed quo modo dicat Dominus, discite, vacuum faciens templum : *Quis mensus est cœlum palmo, aut quis totam terram pugno apprehendit? Nonne mihi* (18), *dicit Dominus, cœlum thronus est, terra autem scabellum pedum meorum est? Qualem domum mihi ædificabitis, aut quis locus erit requietionis meæ*. Unde cognoscitis, quia vana spes est illorum. Et iterum : . . . *Qui deposuerunt templum hoc, ipsi illud et ædificabunt*

[94] Cfr. 2 Petr. III, 8. [95] Psal. LXXXIX, 4. [96] Isa. I, 13.

VARIORUM NOTÆ

(1) Ita Fell. duce vet. interpr. Ms. αὐτοῦ, male.

(2) I. e. verum Sabbatum a secundo demum oritur Christi adventu. De Chiliasmo Barnabæ vide libellum meum : *Sendscheib. d. A. Barn.* p. 109 sqq.

(3) I. e. Si Judæorum Sabbata vera essent, nos a Deo decepti essemus, qui postulat manus mundas et cor purum.

(4) Ita Dav. Ms. εἰ δ' οὐδ' ἄρα. Aliter hunc locum explicui in *Seadschreiben a. A. Barn.* p. 110.

(5) Sc. τις.

(6) Hic punctum ponendum puto. Aliter distinguunt Dav. et Cler

(7) Illa sex millia annorum desinunt die ultima i. e. septima) ultimæ hebdomadæ. Ego novum ævum, Dei regnum, sequenti octava die incipit.

(8) Barnabas testatur hic celebrationem diei Dominicæ apud antiquos.

(9) Cfr. libellum menm : *Sendschreiben.d.A.Barn.* p, 112, 113.

(10) *Non erravimus*, etc. Menardus ita legit : *Nos*

D *erravimus, Vides*, etc. Fellus autem sic : *Nisi quis sit mundo corde : in omnibus nos erravimus. Vide ergo*, etc. Græca quoque ita distinguit. Al. *Vide ergo quia refrigerans sanctificabit*, etc.

(11) *Non accepta* Dele *non* cum Fello aliisque. Et mox lege : *in die quo*, aut potius, *id die septimo*.

(12) *Octava die facta*. Degit Menardus : *octavo die facturus*. Fellus : *initium octavæ diei facturus*.

(13) *In legationem* ; *in quem*. Menardus, *in lætitia*. Fellus sic : *in lætificationem*. Al. *in lælationem*. Mox omnes, *in quo*.

(14) *Dicemus*. Vet. interpres legebat, ἐροῦμεν.

(15) *Tanquam in Dominum*. Rectius ad contextum Græcum, *et non in Dominum*. Fell.

(16) *Tanquam ethnici*. Adde ex cod. *aut forsitan*.

(17) *Conservaverunt*. Leg, ex Græcis, *consecraverunt*. Quam quidem lectionem Fellus in textum intulit.

(18) *Nonne mihi*. Al interserunt, *ego*. Sic autem Fellus distinguit : *Nonne ego? Mihi eicit Dominus*.

A οἱ ταλαίπωροι ἐπὶ τὸν δόμον (19) ἤλπισαν, καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν, τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς, ἀλλ' ὡς ὄντα οἶκον Θεοῦ. Σχεδὸν γὰρ, ὡς τὰ ἔθνη, ἀφιέρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. Ἀλλὰ πῶς λέγει Κύριος, καταργῶν αὐτὸν, μάθετε· Τίς ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ τίς τὴν γῆν δρακί; Οὐκ ἐγώ; Λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ (20) μοι, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Γνῶτε, ὅτι ματαία ἡ ἐλπὶς αὐτῶν (21). Πέρας γοῦν πάλιν λέγει· Ἰδοὺ, οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον αὐτοὶ αὐτὸν οἰκοδομήσουσι. Γίνεται (22)· Διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθῃρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρέται ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν. Πάλιν, ὡς ἤμελλεν ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι, ἐφανερώθη. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Καὶ ἔσται B ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν, παραδώσει Κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, καὶ τὴν μάνδραν καὶ τὸν πύργον αὐτῶν εἰς καταφθοράν (23). Καὶ ἐγένετο καθ' ἃ ἐλάλησε Κύριος. Ζητήσωμεν οὖν, εἰ ἔστι ναὸς Θεοῦ (24). Ἔστιν· ὅπου αὐτὸς λέγει ποιεῖν καὶ καταρτίζειν. Γέγραπται γάρ· Καὶ ἔσται, τῆς ἑβδομάδος συντελουμένης οἰκοδομηθήσεται ναὸς Θεοῦ ἔνδοξος (25) ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου. Εὑρίσκω οὖν, ὅτι ἔστι ναός. Πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐν ὀνόματι Κυρίου; μάθετε (26). Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν καὶ ἀσθενὲς, ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρός· ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας (27), [καὶ] ἦν οἶκος δαιμονίων, διὰ τὸ ποιεῖν, ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ. Οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς Κυρίου ἐνδόξως (28) οἰκοδομηθῇ. C Πῶς; μάθετε. Λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐγενόμεθα καινοὶ, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι. Διὸ ἐν

rantes miseri, non in ipsum Deum, effectorem eorum, spem habuerunt, sed in ædem, quasi domus Dei esset. Nam fere instar gentium illum in templo venerati sunt. Sed quomodo Dominus loquatur, templumque irritum faciat, animadvertite: *Quis mensus est cœlum spithama, et quis terram palma? Nonne ego*[97]*? Dicit Dominus: Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam mihi domum ædificabitis, aut quis locus requietis meæ*[98]? Cognoscite, quod vana est spes illorum. Et tandem rursus ait: *Ecce, qui destruxerunt templum hoc, ipsi illud ædificabunt*[99]. Idque evenit. Nam quia bellum gesserunt, ab hostibus destructum est templum; nunc et ipsi hostium ministri reædificant illud. Iterum, quod tradenda esset civitas una cum templo et cum populo Israelitico, est declaratum. Ait quippe Scriptura: *Et erit in novissimis diebus, tradet Dominus oves pascui et ovile et turrim eorum in exitium.* Atque contigit, quemadmodum locutus est Dominus. Quæramus itaque, an exstet [adhuc] templum Dei. Exsistit, ubi ipsemet se illud facere ac perficere testatur. Scriptum enim est: *Et erit, heddomoda completa, ædificabitur magnificum templum Dei, in nomine Domini*[100]. Invenio igitur, quod templum exsistit. Qua ratione ergo ædificabitur in nomine Domini, discite. Antequam Deo crederemus, erat cordis nostri domicilium corruptioni obnoxium et imbecille, ad modum templi vere per manus ædificati; plenum siquidem erat idolorum cultu, et erat domus dæmonum, quia fecimus, quæcunque Deo contraria sunt. Ædificabitur autem, attendite, in nomine Domini, ut templum Domini magnifice ædificetur. Quomodo? Discite. Accepta remissione peccatorum et spe habita in nomine Domini, facti sumus novi, iterum ab integro creati. Ideo in nobis,

Vetus interpretatio.

Et fiet (29): dum enim belligerarent, depositum est ab inimicis (30) . . . Iterum sicut incipiebat civitas, . . . et populus totus Judæorum tradi, propalavit. Dicit enim Scriptura . . . *In novissimis diebus tradet Dominus oves pascuæ, et cubile* (31), *et turrem eorum in exterminium.* Et factum est secundum quæ Dominus locutus est. Quæramus ergo, si est templum Deo. Est: ubi ipse dicit facere et consummare. Scriptum . . . est: *Et erit, septimo die consummato* (32), *ædificabitur templum Deo præclare in nomine Domini.* Invenio, quia templum est. Quo modo ergo ædificabitur in nomine Domini? Discite. Ante quam crederemus Deo, erat habitatio nostra . . . corrupta et infirma, sicut templum quod per manus. . . ædificatur: quia pleni eramus adorationibus idolorum . . . et erat domus dæmoniorum; propter quod faceremus, quæ Deo essent contraria. Ædificabitur autem in nomine Domini, . . . præclare . . . templum Deo. Attendite. Et quo modo? Discite: ut accipiatis remissionem peccatorum. Cum crediderimus in nomine Domini, non sumus (33) jam tales, quales ab initio creati: propter quod . . . in nobis vere

([97] Isa. XL, 12. [98] Isa. LXVI, 1. [99] Isa. XLIX, 17. [100] Dan. IX, 24, 25, 27; Agg. II, 10.

VARIORUM NOTÆ.

(19) Ita Cot. οἶκον Men. et Fell. οὐδόν, *iidem* Mazoch. *ædem* vet. interp. Ms. τὴν ὁδόν, male.

(20) Ita LXX et vet. interpr. Ms. οἰκοδομήσατε.

(21) I. e. Judæorum.

(22) Spiritualiter, ut mox videbitur. MEN.

(23) Hæc, prout hic habentur, non sunt in tota Scriptura. MEN. cfr. Jer. XXV. Isa. V.

(24) Jam destructo templo Hierosol., quærit an alterum templum successurum sit MEN.

(25) Vet. interpr. leg. ἐνδόξως, *præclare.*

(26) Clem. Alex. *Strom.* II, c. 20, p. 490.

(27) Ita ex Clem. Alex. et vet. interp. restituo. In mss. post. εἰδωλολατρείας, abundant: οἶκος εἰδωλολατρεία.

(28) Ita Clem. et vet. interp. Ms. ἔνδοξος.

(29) *Et fiet.* Leg. *Et fit.* Ita quoque Felli edit. Oxon.

(30) *Ab inimicis.* Add. ex vet. cod. *Nunc et ipsi inimicorum ministri ab initio ædificant illud.*

(31) *Cubile*, etc. Lege *ovile*, ut in textu Græco, μάνδραν. *Et turrum eorum.* Alludit ad turrim illam, de qua in parabola vineæ apud *Isai.* V. MEN.

(32). *Septimo die consummato.* In Græco legitur ex Daniele, τῆς ἑβδομάδος συντελουμένης, ut intelligatur septimana ex annis constare. FELL.

(33) *Ut accipiatis... non sumus.* Hunc locum Fellus sic exhibet: *quod accipientes remissionem peccatorum, et cum crediderimus in nomine Domini, nos sumus*, etc.

in domicilio nostro, vere Deus habitat. Quo modo? Verbum ejus fidei, vocatio ejus promissionis, sapientia mandatorum, præcepta doctrinæ, [imo] ipse in nobis prophetat, ipse in nobis inhabitat; morti addictis nobis aperit fores templi, i. e. os, dedit nobis pœnitentiam, sicque introduxit nos in templum, quod destrui non potest. Quare, qui cupit esse salvus, non in hominem respicit, sed in eum, qui in homine habitat, atque in eo loquitur; admirans, quod nunquam neque audierit eum talia verba ore fundentem, neque ipse [talia] audire desideraverit. Hoc est templum spirituale Domino constructum.

A τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. Πῶς; Ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλῆσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς, αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν· τοῖς τῷ θανάτῳ δεδουλωμένοις ἀνοίγων ἡμῖν θύρας τοῦ ναοῦ, ὅ ἐστι στόμα (3), μετάνοιαν διδοὺς ἡμῖν, εἰσήγαγε εἰς τὸν ἄφθαρτον ναόν (35)· Ὁ καὶ ποθῶν σωθῆναι, βλέπει οὐκ εἰς τὸν ἄνθρωπον (36), ἀλλ' εἰς τὸν ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντα, καὶ λαλοῦντα ἐν αὐτῷ (37), ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῷ μηδέποτε, μήτε τοῦ λέγοντος τὰ ῥήματα ἀκηκοέναι ἐκ τοῦ στόματος, μήτε αὐτόν (38) ποτε ἐπιτεθυμηκέναι ἀκούειν. Τουτέστι πνευματικὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ Κυρίῳ.

XVII. *Epilogus partis primæ.*

Quantum potuit, et sine obscuritate potuit vobis monstrari, spes mihi est, pro studio meo me nihil omisisse eorum, quæ ad vestram salutem spectant, quæque sunt præsentia. Si enim de futuris scripsero vobis, non intelligetis: quoniam in abscondito positum est. Et hæc quidem ad hunc modum.

B Ἐφ' ὅσον ἦν ἐν δυνατῷ καὶ ἁπλότητι δηλῶσαι ὑμῖν (39), ἐλπίζει μου ἡ ψυχή, τῇ ἐπιθυμίᾳ μου μὴ παραλελοιπέναι μέ τι τῶν ἀνηκόντων ὑμῖν εἰς σωτηρίαν ἐνεστώτων (40). Ἐὰν γὰρ περὶ τῶν μελλόντων γράφω ὑμῖν, οὐ μὴ νοήσητε, διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς κεῖσθαι. Ταῦτα μὲν οὕτως.

Vetus interpretatio.

Deus inhabitat. Quo modo? Sermo fidei illius, vocatio promissionis illius, sapientia æquitatis, præcepta testamenti illius (41); in nobis prophetans ipse, et in nobis habitans. Quia (42) cum sub servitute mortis eramus, aperiens ostium templi nostri (43), quod est os sapientiæ (43), . . . fecit de nobis domum incorruptam. Qui enim concupiscit liberari, vivit (45) non in hominem, sed in eo qui habitat . . . in illo: miratur quod nunquam tales sermones audierit eum dicentem, neque ipse concupierit audire. Hic est spiritualiter . . . ædificatus.

XVII. Quantum . . . fuerit in simplicitate demonstrandi nobis (46), . . . non intermisi quidquam . . . Si enim de instantibus ac futuris (47) scribam vobis, non intelligetis, quo modo in parabolis (48) posita sunt multa. Hæc autem sic sunt. Habes interim (49) de majestate Christi, quomodo omnia in illum, et per illum, facta sunt: cui sit honor, virtus, gloria, nunc et in sæcula sæculorum.

EPISTOLÆ PARS SECUNDA.

XXIII. *De duabus viis.*

Transeamus autem et ad alteram cognitionem atque doctrinam. Duæ sunt viæ doctrinæ ac potestatis: una lucis, altera tenebrarum. Differentia

Μεταβῶμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἑτέραν γνῶσιν καὶ διδαχήν. Ὁδοὶ δύο εἰσὶ διδαχῆς καὶ ἐξουσίας (50), ἥ τε τοῦ φωτὸς (51), ἥ τε τοῦ σκότους. Διαφορὰ δὲ πολλὴ τῶν

VARIORUM NOTÆ.

(34) Ad annuntiandam gloriam Dei.

(35) I. e. nos ipsos effecit tale templum.

(36) Qui est præco Evangelii.

(37) Ita Dav. Vet. interp. *in illo*. Ms. ἐπ' αὐτῷ.

(38) Ms. αὐτός. Scribendum αὐτόν, quod ipsa syntaxi postulat. Dav.

(39) Ita Dav., codicibus nisus. Alii ἡμῖν.

(40) I. e. de quibus nunc disceptatur, e. g. num novum fœdus veteri sit præferendum, num adhuc valeant præcepta Judaica, etc.

(41) *Testamenti illius*. Vet. interpres legebat διαθήκης αὐτοῦ. Fell.

(42) *Quia*. Forte, *qui*. Fell.

(43) *Aperiens ostium templi nostri*. Os in sequentibus interpretatur, quod revera est *ostium* corporis. Sed primum quid significat *os aperire?* Deinde quis nexus est inter apertionem oris et quæ sequuntur in Græcis, μετάνοιαν διδοὺς ἡμῖν, *dans nobis pœnitentiam?* Alludere videtur ad locum psalmi L, 17, ubi ita David: *Domine, aperi labia mea, et os meum annuntiabit laudem tuam*. Cler.

(44) *Os sapientiæ*. Est revera *os sapiens*, quod beneficia a Deo accepta indesinenter commemorat atque extollit. Sed in Græcis habetur quod modo retulimus, pro quo interpres legit σοφίας. Cler.

(45) *Vivit*. Al. *videt*. Fellus hæc ita reformanda

C censuit: *Vidit non in hominem, sed in illum qui in eo habitat et loquitur in illo; miratus*, etc. Et mox: *Hoc est spiritualiter Domino ædificatum templum*.

(46) *Nobis*. Al. *vobis*. Fellus utrobique, ἡμῖν, *nobis*.

(47) *De instantibus ac futuris*. Ex his patet Græca sic legenda esse: Ἐὰν γὰρ περὶ τῶν ἐνεστώτων καὶ μελλόντων. Men. — Vocem ἐνεστώτων loco suo dimotam, in sequentem periodum, a Latina versione admoniti, reposuimus. Fell. — Vide not. 42 ad cap. 4, col. 732. Hinc Usseriana lectio ejus loci confirmari potest. Cler.

(48). *Quo modo in parabolis*. Legendum forte *quoniam:* certe sic vertendum fuerat διά τό. Cler.

(49). *Habes interim*, etc Hæc non sunt in textu Græco. Hucusque vervio Latina codicis Corbeiensis. Men. — Quæ autem desunt, Græcis litteris ita Fellus expressit: Ἔχεις οὖν περὶ τῆς μεγαλειότητος τοῦ Χριστοῦ, ὡς πάντα εἰς αὐτὸν, καὶ δι' αὐτοῦ πεποίηται· ᾧ δόξα, κράτος καὶ τιμὴ, νῦν καὶ εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

(50) De duplici *doctrina*, bona et mala, et de *potestatibus* bonis et malis (angelis et dæmonibus) loquitur.

(51) H. l. l. Origen. *De princ*. l. III, c. 2, n. 4, et l. I *Explan*. in Ep. ad Rom. I, 24.

δύο ὁδῶν. Ἐφ' ἧς μὲν γὰρ εἰσι τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ἧς δὲ ἄγγελοι τοῦ Σατανᾶ. Καὶ ὁ μὲν ἔστι Κύριος ἀπ' αἰώνων εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ δὲ ἄρχων καιροῦ τῆς ἀνομίας.

A vero multa duarum viarum. Uni siquidem præpositi sunt angeli Dei locem præferentes, alteri vero angeli Satanæ [1]. Ac ille quidem Dominus est a sæculis in sæcula; hic autem princeps temporis iniqui.

XIX. *De via lucis.*

Ἡ οὖν ὁδὸς τοῦ φωτός ἐςτιν αὕτη. Ἐάν τις θέλων (52) ὁδεύειν ἐπὶ τὸν ὡρισμένον τόπον, σπεύσει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ἔστιν οὖν ἡ δοθεῖσα ἡμῖν γνῶσις τοῦ περιπατεῖν ἐν αὐτῇ, τοιαύτη. Ἀγαπήσεις τόν σε ποιήσαντα, δοξάσεις τόν σε λυτρωσάμενον ἐκ θανάτου. Ἔσῃ ἁπλοῦς τῇ καρδίᾳ, καὶ πλούσιος τῷ πνεύματι. Οὐ κολληθήσῃ μετὰ τῶν πορευομένων ἐν ὁδῷ θανάτου (53) Μισήσεις ποιεῖν, ὃ οὐκ ἀρεστὸν τῷ Θεῷ, μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν. Οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς Κυρίου. (54) Οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν, ἔσῃ δὲ ταπεινόφρων. Οὐκ ἀρεῖς ἐπὶ σεαυτὸν δόξαν. Οὐ λήψῃ βουλὴν πονηρὰν κατὰ τὸν πλησίον σου. Οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ θράσος. (55) Οὐ πορνεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παιδοφθορεύσεις (56) Οὐ μή σοι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξέλθῃ ἐν ἀκαθαρσίᾳ τινῶν. (57) Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι τινὰ ἐπὶ (58) παραπτώματι. Ἔσῃ πραῢς, ἔσῃ ἡσύχιος. Ἔσῃ τρέμων τοὺς λόγους, οὓς ἤκουσας. Οὐ μὴ μνησικακήσῃς τῷ ἀδελφῷ σου. (59) Οὐ μὴ διψυχήσῃς, πότερον (60) ἔσται, ἢ οὔ. Οὐ μὴ λάβῃς ἐπὶ ματαίῳ (61) ὄνομα Κυρίου. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὑπὲρ τὴν ψυχήν σου. (62) Οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐδὲ πάλιν γεννηθὲν ἀνελεῖς. (63) Οὐ μὴ ἄρῃς τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου, ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρός σου, ἀλλ' ἀπὸ νεότητος διδάξεις φόβον Κυρίου. Οὐ μὴ γένῃ ἐπιθυμῶν τὰ τοῦ πλησίον σου (64), οὐδὲ μὴ γένῃ πλεονέκτης. Οὐδὲ κολληθήσῃ ἐκ ψυχῆς σου μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ ταπεινῶν ἀναγραφήσῃ. (65) Τὰ συμβαίνοντά σοι (66) ἐνεργήματα, ὡς ἀγαθὰ, πρόσδεξαι. (67) Οὐκ ἔσῃ δίγνωμος, οὐδὲ δίγλωσσος· παγὶς γὰρ θανάτου ἐστὶν ἡ διγλωσσία. Ὑποταγήσῃ Κυρίῳ, κυρίοις ὡς τύπῳ Θεοῦ, ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ. (68) Οὐ μὴ ἐπιτάξῃς ἢ δούλῳ σου ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἐλπίζουσι, μή ποτε οὐ φοβηθήσῃ τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις Θεόν· ὅτι ἦλθεν οὐκ ἐπὶ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' ἐφ' οὓς τὸ Πνεῦμα ἡτοίμασε. (69) Κοινωνήσεις ἐν πᾶσι τῷ πλησίον σου, οὐκ ἐρεῖς ἴδια· εἰ γὰρ ἐν τοῖς ἀφθάρτοις κοινωνοί ἐστε, πόσῳ μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρτοῖς; Οὐκ ἔσῃ πρόγλωσσος· παγὶς γὰρ στόμα θανάτου. Ὅσον δύνασαι, (70) περὶ τὴν ψυχήν σου

Via igitur lucis hæc est: Si quis cupit pervenire ad præfinitum locum, suis operibus id consequi studeat. Cognitio itaque nobis data in hic via ambulandi ejusmodi est. Diliges Creatorem tuum, gloria afficies, eum, qui redemit te a morte. Eris corde simplex et spiritu dives. Non adhærebis ad eos, qui incedunt in via mortis. Odio habebis perpetrare quod Deo non placet, odio habeas omnem simulationem. Ne derelinquas mandata Domini. Te B ipsum non exatabis, eris autem humilis. Non assumes tibi gloriam. Non capies malum consilium adversus proximum tuum. Non dabis animæ insolentiam. Non fornicaberis, non adulterium facies, pueros non corrumpes. Non ex te verbum Dei in quorumdam impuritate exeat. Non accipies personam in arguendo cujuspiam lapsu. Eris mansuetus, eris quietus. Contremisces ad verba, quæ audisti [2]. Fratri tuo ignosces. Non ambigas, utrum futurum sit, necne. Ne assumas in vanum nomen Domini. Diliges proximum tuum plus quam animam tuam. Non interficies fetum in abortione, nec etiam interimes post nativitatem. Ne auferas manum tuam a filio tuo, vel a filia tua; sed a pueritia docebis eos timorem Domini. Bona proximi tui C non concupisces, nec eris avarus. Neque ex anima tua adhærebis superbis; sed cum justis atque humilibus ascriberis. Quæ tibi contingunt vexationes, tanquam bona admitte. Non eris inconstans nec bilinguis; laqueus enim mortis est lingua duplex. Subjicieris Domino [Deo], dominis vero, ut Dei imagini, in verecundia et timore [3]. Ne in amaritudine imperes ancillæ aut servo tuo, qui in eumdem sperant; ne forte non timeas Deum, qui super utrumque est, quoniam non venit vocare secundum personam [4], sed secundum eos quos Spiritus præparaverit [5]. Communicabis in omnibus cum proximo tuo, nec quidquam dices proprium; si enim in incorruptis consortes estis, quanto magis in iis, quæ corrumpuntur [6]? Non eris lingua præceps; os enim

[1] II Cor. XII, 7. [2] Isa. LXVI, 2; Philip. II. 12. [3] Ephes. VI, 5. [4] Ephes. VI, 9. [5] Rom. VIII, 29, 30. [6] Act. IV, 32.

VARIORUM NOTÆ.

(52) Participium loco verbi finiti, ut supra c. 6, not. 15, col. 741.

(53) Eadem in *Const. apost.*, VII, 14.

(54) *Const. apost.*, VII, 8.

(55) *Const. apost.*, VII, 2.

(56) I. e. Evangelium prædicans, nulla parte morum sis impurus.

(57) *Const. apost.* VII, 10.

(58) Ita restituo ex *Const. apost.*, ms. παραπτώματα.

(59) *Const. apost.*, VII, 11. Cfr. Epist. I clem. ad Cor. c. XI et XXIII, et Jac. I 8.

(60) Sc. quod Deus promisit.

(61) Post ματαίῳ, in ms. abundat εἰς.

(62) *Const. ap.*, VII, 3.

(63) *Ibid.*, 12.

(64) *Ibid.* 4.

(65) *Ibid.*, 8.

(66) Operatio laboriosa, molestia.

(67) *Const. apost.* II, 6; VII, 4.

(68) *Const. apost.*, VII, 13.

(69) *Const. apost.*, VII, 12.

(70) Ita Dav., ms. ὑπέρ.

laqueus est mortis. Quantum potes, castus sis anima.«Noli porrigere manus tuas ad accipiendum, ad dandum vero contrahere [7]. » Diliges ut pupillam oculi tui omnem,qui tibi loquetur verbum Domini. in memoriam tuam nocte ac die revocabis judicii diem. Exquiras quotidie vultus sanctorum, et in sermone eos perscrutans, et ad exhortandum incedens, et meditans, quomodo animam verbo [tuo] servare possis. Et manibus tuis operaberis ad redemptionem peccatorum tuorum [8].Non dubitandis dare, neque murmurabis, cum das. *Omni petenti te tribue* [9]; cognosces autem, quis sit bonus mercedis retributor. Servabis, quæ accepisti, nec addens, nec demens. Malus odiosus tibi erit in perpetuum. Juste judicabis.Non facies dissidium; sed pacem conciliabis inter contendentes, eos associans. Confiteberis peccata tua. Non accedens ad orationem tuam in conscientia mala. — Hæc est via lucis.

A ἀγνεύσεις. (71) Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. Ἀγαπήσεις, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ σου, πάντα τὸν λαλοῦντά σοι λόγον τοῦ Κυρίου (72) Μνησθήσῃ αὐτὸν ἡμέρας κρίσεως, νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ἐκζητήσεις καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων, καὶ (73) διὰ λόγου σκοπῶν καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλέσαι, καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψσχὴν τῷ λόγῳ. (74) Καὶ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου. (75) Οὐ διστάσεις δοῦναι, οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις. Παντὶ αἰτοῦντί σε δίδου· γνώσῃ δὲ, τίς ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης. (76) Φυλάξεις, ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεὶ, μήτε ἀφαιρῶν Εἰς τέλος μισήσεις τὸν πονηρόν. (77) Κρινεῖς δικαίως. (78) Οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους συνάγων. (79) B Ἐξομολογήσῃ ἐπὶ ἁμαρτίαις σου. (80) Οὐχ ἥξεις ἐν προσευχῇ σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τοῦ φωτός.

XX. *De via tenebrarum.*

Via autem tenebrarum obliqua est plenaque maledictionis.Est enim via mortis æternæ cum supplicio, in qua sunt, quæ perdunt animam [hominum] : idololatria, temeritas, elatio ob potentiam, simulatio, cor duplex, adulterium, homicidium,rapina, superbia, transgressio, dolus, malitia, arrogantia, veneficium, magia, avaritia, nullus Dei timor. [In qua sunt] bonorum persecutores, osores veritatis, amatores [mendacii], non cognoscentes mercedem justitiæ, non adjuncti ad bonum, viduæ et pupillo non attentes ex justo judicio, vigilantes non ad timorem Dei,sed ad malitiam, a quibus longe ac procul sunt mansuetudo et patientia, qui diligunt vana, consectantur remunerationem, non miserentur inopis, non laborant in gratiam illius qui labore ac ærumnis confectus est, ad obtrectationem prompti,non cognoscentes Creatorem suum, liberorum interemptores [in abortione], corrumpentes Dei creaturam, aversantes egenum, opprimentes afflictum, divitum advocati, pauperum iniqui judices ; per omnia peccatores.

(81) Ἡ δὲ τοῦ μέλανος ὁδός ἐςτι σκολιὰ, καὶ κατάρας μεστή. Ἔστι γὰρ ὁδὸς τοῦ θανάτου αἰωνίου μετὰ τιμωρίας ἐν ᾗ ἐστι τὰ ἀπολοῦντα τὴν ψυχὴν αὐτῶν· εἰδωλολατρεία, θρασύτης, ὕψος δυνάμεως, ὑπόκρισις, διπλοκαρδία, μοιχεία, φόνος, ἁρπαγὴ, ὑπερηφανία, παράβασις, δόλος, κακία, αὐθάδεια, φαρμακεία, μαγεία, πλεονεξία, ἀφοβία Θεοῦ. (82) Διῶκται τῶν ἀγαθῶν, μισοῦντες ἀλήθειαν, ἀγαπῶντες (83) ψεῦδος], οὐ γινώσκοντες μισθὸν δικαιοσύνης, οὐ κολλώμενοι ἀγαθῷ, οὐ κρίσει δικαίᾳ χήρᾳ καὶ ὀρφανῷ προσέχοντες, ἀγρυπνοῦντες οὐκ εἰς φόβον Θεοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονηρὸν, ὧν μακρὰν καὶ πόῤῥω πραΰτης καὶ ὑπομονὴ, ἀγαπῶντες μάταια, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχὸν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ τῷ καταπονουμένῳ, C εὐγερεῖς ἐν καταλαλίᾳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς, φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος Θεοῦ, ἀποτρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταὶ, πανταμάρτητοι.

XXI. *Conclusio admonitoria.*

Æquum igitur est, ut homo edoctus mandata Domini, quotquot prius scripta sunt, in eis ambulet. Qui enim ea perficit, in regno Dei gloria cumulabitur ; qui vero alia elegerit simul cum suis operibus peribit. Propterea resurrectio, propterea retributio. Rogo vos, proceres, si accipitis aliquod

Καλὸν οὖν ἐστι, μαθόντα τὰ δικαιώματα Κυρίου, ὅσα προγέγραπται, ἐν τούτοις περιπατεῖν. Ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ δοξασθήσεται· ὁ ἐκεῖνα (84) ἐκλεγόμενος, μετὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ συναπολεῖται. D Διὰ τοῦτο ἀνάστασις, διὰ τοῦτο ἀνταπόδοσις. Ἐρωτῶ τοὺς ὑπερέχοντας, εἴ τινά μου γνώμης

[7] Eccli. IV, 31, 36. [8] I Cor. IV, 12. [9] Matth. V 42 ; Luc. VI, 30.

VARIORUM NOTÆ

(71) *Const. apost.*, VII, 11.
(72) *Ibid.*, 9.
(73) F. καὶ διαλόγους [sc. αὐτῶν] σκοπῶν, sermones eorum perscrutans.
(74) *Const. apost.*, VII, 12. Aut. labor manuum commendatur, aut distributio facultatum in eleemosyna. COT.
(75) *Const. apost.* l. c.
(76) *Const. apost.*, VIII, 14.
(77) *Const. apost.*, VII, 10.
(78) *Ibid.*, ms. σχῆμα... μαχομένος.
(79) *Const. apost.* VII, 14.
(80) *Ibid.*, 17.
(81) *Ibid* , 18.
(82) Subaudi ex antecedentibus ἐν ᾗ εἰσι
(83) Id addo ex *Const. ap.* l. c.
(84) Ἐκεῖνα = quæ divinæ voluntati sunt contraria, de quibus ç. 20 fueratsermo.

ἀγαθῆς λαμβάνετε συμβουλίαν · ἔχετε, εἰς οὓς εὐεργάσασθε, μεθ' ἑαυτῶν · μὴ ἐγκαταλίπητε. Ἐγγὺς γὰρ ἡμέρα, ἐν ᾗ συναπολεῖται πάντα τῷ πονηρῷ. Ἐγγὺς ὁ Κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ. Ἔτι καὶ ἔτι ἐρωτῶ ὑμᾶς· ἑαυτῶν γίνεσθε νομοθέται ἀγαθοί. ἑαυτῶν μένετε σύμβουλοι πιστοί, ἄρατε ἐξ ὑμῶν πᾶσαν ὑπόκρισιν. (85) Ὁ δὲ Θεός, ὁ παντὸς τοῦ κόσμου κυριεύων, δῴη ὑμῖν σοφίαν, ἐπιστήμην, σύνεσιν, γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ἐν ὑπομονῇ. Γίνεσθε δὲ θεοδίδακτοι, ἐκζητοῦντες, τί ζητεῖ Κύριος ἀφ' ὑμῶν καὶ ποιεῖτε, ἵνα σωθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Εἰ δέ τίς ἐστιν ἀγαθοῦ μνεία, μνημονεύετέ μου, μελετῶντες ταῦτα, ἵνα καὶ ἡ ἐπιθυμια καὶ ἡ ἀγρυπνία εἴς τι ἀγαθὸν χωρήσῃ. Ἐρωτῶ ὑμᾶς, χάριν αἰτούμενος. Ὡς ἔτι τὸ καλὸν (86) σκεῦός ἐστι μεθ' ὑμῶν, μὴ ἐκλείπητε μηδενὶ αὐτῶν, ἀλλὰ συνεχῶς ἐκζητεῖτε ταῦτα, καὶ ἀναπληροῦτε πᾶσαν ἐντολήν. ἔστι γὰρ ταῦτα ἄξια. Διὸ μᾶλλον ἐσπούδασα γράψαι, ἀφ' ὧν ἠδυνήθην, εἰς τὸ εὐφρᾶναι ὑμᾶς. Σώζεσθε, ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης. Ὁ Κύριος τῆς δόξης καὶ πάσης χάριτος μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. Ἀμήν.

A bonæ voluntatis meæ consilium : habetis vobiscum, quibus bene fecistis ; ne eos derelinquatis. Prope enim est dies, in qua omnia cum malo peribunt. Prope est Dominus et merces ejus. Etiam atque etiam rogo vos : estote vobis boni legislatores, vobis manete consiliarii fideles, tollite ex vobis omnem hypocrisim. Deus autem, qui universo mundo dominatur, det vobis sapientiam, scientiam, intelligentiam cognitionem mandatorum suorum, cum perseverantia. Efficiamini autem docti a Deo, exquirentes, quid a vobis requirat Dominus ; et efficite, ut salvi sitis in die judicii. Si qua vero est [in vobis] boni recordatio, mementote mei, hæc [verba mea] mediantes, ut et desiderium et vigilantia [mea] in aliquod bonum evadat. Rogo vos gratiam B postulans. Cum adhuc in vase estis, in nullo horum [mandatorum] deficite, sed indesinenter hæc exquirite, et adimplete omne mandatum : hæc namque digna sunt. Quare potissimum id operam dedi, quantum in me fuit, ut scriberem vobis, quo exhilararem vos. Salvete, filii dilectionis et pacis. Dominus gloriæ et omnis gratiæ sit cum spiritu vestro. Amen.

VARIORUM NOTÆ.

(85) Hæc recitat Clem. Alex. *Strom.* II, c. 18, p. 472.

(86) Id est *corpus*, ut sæpius.

DICTUM S. BARNABÆ APOSTOLI.

Quod in ejus Catholica Epistola non reperitur.

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth.*, I, 140, *ex codice Baroc.* XXXIX.)

Βαρνάβας ὁ ἀπόστολος ἔφη· Ἐν ἁμίλλαις πονηραῖς ἀθλιώτερος ὁ νικήσας, διότι ἀπέρχεται πλέον ἔχων τῆς ἁμαρτίας.

Barnabas apostolus ait : In malis certaminibus infelicior est, qui vincit : abit enim, plus habens peccati.

S. MATTHIAS APOSTOLUS

FRAGMENTA.

(Ex Clemente Alexandrino, *Strom.* lib. II, cap. 9; lib. III, cap. 4; Opp. tom. I, ed. Venet. 1757, in-fol.)

I.

Ταύτης δὲ (τῆς ἀληθείας) ἀρχὴ τὸ θαυμάσαι τὰ πράγματα, ὡς Πλάτων ἐν Θεαιτήτῳ λέγει· καὶ ΜΑΤΘΙΑΣ ἐν ταῖς Παραδόσεσι παραινῶν· « Θαύμασον τὰ παρόντα (1), » βαθμὸν τοῦτον πρῶτον τῆς ἐπέκεινα γνώσεως ὑποτιθέμενος.

Ejus autem (veritatis) est principium res admirari, ut dicit Plato in *Theæteto;* et MATTHIAS adhortans in *Traditionibus* : « Admirare præsentia,» eum esse primum gradum statuens ulterioris cognitionis.

II.

Λέγουσι γ' οὖν καὶ τὸν ΜΑΤΘΙΑΝ οὕτως διδάξαι· « Σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρῆσθαι, μηθὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἀκόλαστον ἐνδιδόντα· ψυχὴν δὲ αὔξειν διὰ πίστεως καὶ γνώσεως. »

Dicunt itaque MATTHIAM quoque sic docuisse, « Cum carne quidem pugnare et ea uti, nihil ei impudicum largiendo ad voluptatem ; augere autem animam per fidem et cognitionem. ».

ADNOTATIO.

(1) Vetus est apud Clementem Alexandrinum in secundo Stromateo apostoli Matthiæ dictum, in *Traditionibus* quod *admirari* jubet *præsentia*, ac per ea nos gradatim ad ulteriorem, hoc est divinarum rerum cognitionem attollere. Imo quia vox ipsa θαυμάζειν non *mirari* solum, sed etiam *discere*, ac *discipulum esse* significat, ut grammatici docent, et inter eos Hesychius, his velut magistris ac doctoribus, ad Dei notitiam proficere, ac sic tanquam in ludo quodam et schola divinæ contemplationis, in hac rerum universitate versari nos volebat apostolus. Tritum illud est usu scriptorum omnium, ac sermone communi, quod magnus ille prædicabat Antonius : grandem esse librum mundum hunc in quo, velut antiquarii periti manu pulcherrimis litterarum notis auctoris ipsius ornamenta descripta sunt. *In pulchritudine cœli et terræ* (ait auctor Epistolæ ad Demetriadem, quæ est inter Ambrosianas 33) : *quædam sunt paginæ, ad omnium oculos semper patentes, et auctorem suum nunquam tacentes, quarum potestatio doctrinam imitatur magistrorum, et eloquia Scripturarum.* Atque, ut Facundus Hermianensis libro XII scribit, *Sicut nobis ad rerum significationem verba sunt data, sic omnipotens Deus, cujus potestati subjecta sunt omnia, et cujus sapientia singulariter novit in usum doctrinæ etiam voluntarios nescentium motus convenienter aptare, quascunque res voluerit, actu creaturæ suæ significat.* — *Quemadmodum igitur*, ut Augustini verbis absolvam, *si litteras pulchras alicubi inspiceremus, non nobis sufficeret laudare scriptoris articulum, quomodo eas pariles, æquales, decorasque fecit, nisi etiam legerimus, quid nobis per illas indicaverit : ita Dei opus qui tantum inspicit, delectatur pulchritudine operis, ut admiretur artificem; qui autem intelligit, quasi legit.* Hoc est : θαυμάζειν τὰ παρόντα, non otiosum spectatorem et admiratorem esse, sed docilem intelligentemque discipulum. — PETAVIUS, *Theologica Dogmata*, t. III, *De opificio* VI *dierum*, p. 221.

S. BARTHOLOMÆUS APOSTOLUS.

SENTENTIA BREVIS

QUAM

SUB NOMINE BARTHOLOMÆI APOSTOLI AFFERT S. DIONYSIUS AREOPAGITA.

(*De mystica theologia*. cap. 1, Opp. tom. I, ed. Corderii, Venetiis, 1755, in-folio, pag. 544.)

Οὕτω γοῦν ὁ θεῖος ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ φησι « καὶ πολλὴν τὴν θεολογίαν εἶναι καὶ ἐλαχίστην· καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πλατὺ καὶ μέγα, καὶ αὖθις συντετμημένον. »

Hac utique ratione divus BARTHOLOMÆUS ait « et copiosam esse theologiam et minimam, atque Evangelium amplum et magnum, et rursus concisum. »

CORDERII COMMENTARIUM

Hac utique ratione D. Bartholomæus. Unde colligitur, sanctum Bartholomæum aliqua etiam theologica scripsisse, uti et alios apostolos verosimile est,de rebus ac quæstionibus divinis per epistolam pro occasione interrogatos, de iisdem verba saltem scripto respondisse, et sublimissima, quæ ex ipso Deo hauserant oracula, tradidisse, quæ aliquandiu, uti solent epistolæ, asservabantur, et Catholicis communicabantur,sed postmodum temporum injuriis interciderint. Ait *et copiosam esse theologiam*, id est fusam,qua parte videlicet ex creaturis ut effectis, tanquam a posteriore, ut aiunt philosophi, in creatoris ac causæ primæ notitiam devenitur, quæ quidem pars est theologiæ demonstrantis, vel certe qua parte symbolica est, quæ teste Dionysio cap. seq longe fusissima exsistit *et minimam*, id est est brevissimam, qua parte nimirum mystica est, ut ibidem Dionysius explicat; vel certe quia Deus a priori indemonstrabilis est, ut carens. *Atque Evangelium amplum et magnum,* scilicet propter rerum quas continet amplitudinem et granditatem, *et rursus concisum* seu contractum,id est (ut ego quidem interpretor) mole quidem exiguum, sensu autem et perfectione maximum. Unde Apostolus (*Rom.* IX, 28) appellat verbum abbreviatum, utpote continens brevissimum fidei et dilectionis præceptum, quod pro cunctis sinuosæ legis cæremoniis successit. Ita Anselmus et Œcumenius. Vel quia continet Verbum incarnatum,ad hominis usque naturam abbreviatum et exinanitum, quod salvas fecit reliquias Israel.

ANACLETUS PAPA

NOTITIA.

(Ex *libro pontificali* Damasi papæ, ap. MANSI, *Concil.*, I, 597.)

Anacletus (1) natione Græcus [1] ex patre Antiocho, sedit annos novem, menses tres [*cod. Luc.*, duos], dies decem ; fuit autem temporibus Domitiani (2), a consulatu Domitiani decimo et Sabini, usque ad Domitianum decimo septimo (3) et Clementem consules. Hic memoriam beati Petri construxit et composuit (4), dum presbyter factus fuisset beato Petro,seu alia loca, ubi episcopi reconderentur sepulturæ ; ubi autem et ipse sepultus est in pace, juxta corpus beati Patri, tertio Idus Julii. Hic fecit ordinationes duas [*juxta Platinam*, unam] per mensem Decembrem, presbyteros quinque, diaconos tres, episcopos per diversa loca numero sex. Et cessavit episcopatus dies XIII.

[1] De Athenis.

NOTÆ.

(1) *Anacletus*. Post interregnum quatuor mensium et decem dierum, anno Christi 103 [102], Trajani imperatoris IV, tertia die mensis Aprilis, Anacletus multis rebus præclare gestis celeberrimus, Christianæ religionis summum pontificatum adeptus, Clementi per martyrium sublato subrogatur. Quod *Liber pontificalis* in Vita Clementis episcopatum Romanæ Ecclesiæ viginti diebus et uno cessasse scribit, vix est credibile, cum tam brevi temporis spatio martyrium Clementis, Chersoneso trans Pontum sita, Romam nuntiari non potuerit. Baron. anno 102, num. 2, et seq. anno, num. 2. Unde acciderit quod Anacletus a Tertuliano Clementi anteponatur, ab Epiphanio autem hæresi 27 plane omittatur, supra diximus in adnotationibus ad Vitam Clementis. Sev. BINIUS.

(2) *Fuit autem temporibus Domitiani*. Mira *Libri pontificalis* varietas et repugnantia : cum supra Clementem Anacleti prædecessorem tertio anno Trajani e vita sublatum esse scripserit, Anacletus non sub Domitiano,sed verius sub Trajano sedisse potuit. ID.

(3) *A consulatu Domitiani* X *et Sabini usque ad consulatum Domitiani* XVII. Novus error auctoris. Si Anacletus sub adnotatis consulibus pontificatum tenuit, eum Clementem antecessisse, imo simul cum Cleto et Clemente sedisse oportuit. Nam decimus Domitiani consulatus cum anno Christi 86 [84], Domitiani imperatoris III coincidit. Decimus septimus vero ejusdem consulatus cum anno Christi 94 [92], Domitiani imperatoris XI concurrit. Cum igitur Clemens, hujus Anacleti prædecessor anno III Trajani imperatoris vita simul et ponficatu defunctus sit, ut præter auctorem hujus libri, Hieronym. Et Euseb. locis supra dictis testantur, non video qua ratione dici possit Anacletum ante imperium Trajani pontificiam cedem administrasse. ID.

(4) *Hic beati Petri memoriam construxit atque composuit*. Per memoriam beati Petri intellige quamdam ædificii structuram ab Anacleto, dum adhuc presbyter esset, in Vaticano exstructam, quam olim antiquitas usitatius ecclesiam nominare consuevit. Nam et August. *De civit. Dei* lib. XXII, c. 10 : *Nos*, inquit, *martyribus nostris non templa, sicut diis, sed memorias, sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus.* Has merito Caius antiquus theologus, qui tempore Zephyrini pontificis claruit, teste Eusebio lib. III *Historiarum*, 24, tropæa appellat : quippe quæ victorias apostolorum de subactis hostibus repræsentent. Verba illius apud Eusebium prædicto loco hæc sunt : *Ego apostolorum tropæa perspicue possum ostendere : nam si lubet in Vaticanum proficisci, aut in viam quæ Ostiensis dicitur, te conferre tropæa eorum qui istam Ecclesiam suo sermone et virtute stabilierunt, invenies.* Hanc insignem claramque memoriam a turbine persecutionis non fuisse dejectam, sed majore potius in dies singulos gloria auctam,omnem admirationem superat. Baron.anno 106, n. 2 et 3. Magdeburg., qui hanc ob causam Anacletum reprehendunt, a Bellarm. lib. IV *De Roman, pontif.*, c. 8, de calumnia notantur. ID.

ANACLETI ROMANI PONTIFICIS

EPISTOLÆ ET DECRETA (1)

(MANSI, *Concil.*, t. I, pag. 598.)

EPISTOLA (2) PRIMA.

[a] *De oppressione Christianorum et de accusatione episcopi, de ordinatione archiepiscoporum et cæterorum et de primatibus et patriarchis, eorumque ministerio.*

ANACLETUS, servus Christi Jesu, in sede apostolica Domino serviens, episcopis omnibus, et cæteris cunctis fidelibus, qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem, gratia vobis et pax atque consolatio multiplicentur a Domino in sæcula.

Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem et incontaminatam, et immarcescibilem conservatam in cœlis, in vobis, qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem paratam revelari in tempore novissimo: in quo exsultabitis, modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus, ut probatio vestræ fidei multo pretiosior sit auro, quod per ignem probatur [3], si tamen in tribulationibus experti, probati inveniamini. Patientes estote, dilectissimi, *quia patientia probationem operatur, probatio vero spem, spes autem non confundit* [4]. *Ecce agricola exspectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum et serotinum* [5]. Si agricolæ hæc patienter ferunt pro temporalibus fructibus, quanto magis vos pro æternis patientes esse A debetis? *Estote ergo patientes, et confirmate corda vestra* [6], ut adveniente judice Christo, læti et probati esse valeatis. *Nolite ingemiscere in alterutrum, ut non judicemini. Ecce judex, ante januam assistit. Exemplum accipite, charissimi, laboris et patientiæ prophetas, qui locuti in nomine Domini sunt. En beatificamus eos qui sustinuerunt. Sufferentiam Job audistis, et finem Domini vidistis, quoniam misericors et miserator Dominus est* [7]. Tribulationes vestras audivimus (3), fratres, tam per nostros [8], quam et per aliorum [9] apocrisiarios, super quibus valde dolemus, vobisque compatimur, et auxilium ferre (prout ipse largitus fuerit, qui pro nobis non solum tribulatus, sed etiam passus est) parati sumus. Nolite mirari, charissimi, qui persecutiones patimini, *quasi novi vobis aliquid contingat: sed communicantes Christi passionibus* B *gaudete, ut et in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exsultantes. Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis; quoniam quod est honoris, gloriæ et virtutis Dei, et qui est ejus spiritus, super vos requiescit. Nemo autem vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor. Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine: quoniam tempus est ut incipiat judicium a domo Dei. Si autem a nobis primum; quis finis eorum qui non credunt Dei Evangelio? Et si vix justus salvabitur, impius et peccator ubi parebunt? Itaque et hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli Creatori commendent*

[a] *De oppressione et laceratione Christianorum; et quod Ecclesia navi comparetur; atque de cæteris ibi insertis negotiis; omnibus episcopis scripta.* Ita ms. Collectionis Isidori in bibliotheca collegii Parisiensis Soc. Jesu, e quo sunt hæ variantes lectiones. [3] I Petr. I, 3-7. [4] Rom. V, 4, 5. [5] Jac. V, 7. Ibid., 6 [7] Ibid., 9-11. [8] vestros. [9] notanda vox.

(1) Has epistolas non ausus est Bellarminus indubitatas affirmare, nec negat in eas aliquos errores irrepsisse. Eruditis vero catholicis videntur suppositæ. MANSI.

(2) *Epistola.* Anacletum duas decretales epistolas, omni sapientia plenas conscripsisse, vetustum quoddam exemplar manuscriptum *Libri pontificalis* testatur: quod ubi sit, et unde acceptum fuerit, vide Turrianum cap. 20, lib. V, *contra Magdeburgenses*: a novatoribus magna cum injuria redargui, ideo quod Clementem antecessorem suum nominet, patet C ex iis quæ de numero ac ordine pontificum sibi succedentium diximus supra in notis ad Vitam Clementis. SEV. BINIUS.

(3) *Tribulationes vestras audivimus.* Nota contra novatores quod Anacletus de rebus horum temporum, verbi gratia, de persecutionibus patienter exemplo Christi ferendis, scribat; adeoque hæ epistolæ decretales immerito reprehendantur ac rejiciantur, quasi in his nulla mentio fiat rerum hoc tempore gestarum. ID.

animas suas in benefactis [10]. Nam, ut ait beatus Clemens antecessor noster [11], similis est omnis Ecclesiæ status navi magnæ quæ per undosum pelagus diversis e locis et regionibus viros portat [12], ad unam potentis regni urbem properare cupientes. Sit ergo navis auctor hujus, Dominus ipse omnipotens Deus : gubernator vero sit Christus : tum deinde proretæ officium episcopus impleat : presbyteri nautarum, diaconi dispensatorum locum teneant : hi qui catechizant, nautologis conferantur : epibatis autem, totius fraternitatis multitudo sit similis. Ipsum quoque mare hic mundus habeatur. Ventorum vero varietates et turbinum, diversis tentationibus conferantur : persecutiones, tribulationes sive pericula, fluctibus exæquentur. Terreni vero spiritus, qui vel de torrentibus, vel de convallibus spirant, pseudoprophetarum et seductorum, seu pravæ doctrinæ verba doceantur[13]. Promontoria vero et loca confragosa, hi qui in potestatibus sæculi sunt judices, et qui pericula minantur ac mortes. Dithalassa [14] vero loca, quæ duplicibus undæ fallacis æstibus verberantur, dubiis mente, et de repromissionum veritate nutantibus, conferantur, atque his qui irrationabili fidem nostram ratione discutiunt. Hypocritæ vero et dolosi, piratis simites habeantur. Jam vero rapidus vortex, et tartarea Charybdis, et saxis illisa naufragia, ac mortiferæ submersiones, quid aliud æstimanda sunt, quam peccata ? Restat igitur, ut hæc navis cursu prospero tuta possit portum desideratæ urbis intrare, ita Deo precem fundere navigantes, ut mereantur audiri.

I.

De iis qui sacerdotes accusant.

Audimus, fratres, quod quidam detrahunt, et accusant sacerdotes Dei, cupientes eos damnari, non intelligentes forsitan, quod injuria sacerdotum ad Christum pertinet, cujus vice funguntur. Nec hoc aspiciunt, quod B. Petrus princeps apostolorum, instructor noster, ait : *Deponentes igitur omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et omnes detractiones, sicut modo geniti infantes, rationabile* [15], *sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem* [16]. Et Dominus per Prophetam inquit: *Qui vult vitam diligere, et videre dies bonos, coerceat linguam suam a malo, et labia ejus ne loquantur dolum* [17], etc. Qui autem ista transgrediuntur, pro-

A fecto transgressores legis Dei et contemptores, atque inobedientes ejus præceptis exsistunt. Unde et B. Jacobus apostolus ait : *Si diligitis proximos sicut vos ipsos, benefacitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege, quasi transgressores* [18], etc. Et beatus prædecessor noster Clemens vir apostolicus, et spiritu Dei plenus, una cum reliquis sanctis collegis suis statuit, dicens [19] : [20] Accusandi vel testificandi licentia denegetur his qui Christianæ religionis et nominis dignitatem, et suæ legis vel sui propositi normam, aut regulariter prohibita neglexerint. Transgressores enim sponte legis suæ, ejusque violatores et recedentes, apostatæ nominantur. Omnis enim apostata refutandus est ante reversionem suam, non in accusatione recte

B agentium, aut testimonio suscipiendus ; quia vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. *Quicunque autem*, ut ait apostolus Jacobus, *totam legem servaverit, offenderit autem in uno, factus est reus omnium. Qui enim dixit : Non mœchaberis ; dixit et : Non occides. Quod si non mœchaberis, occidas autem, factus es transgressor legis. Sic loquimini, et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari. Judicium enim sine misericordia fiet illi, qui non fecit misericordiam. Superexaltat autem misericordia judicium* [21]. Et Dominus ait : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat*[22]. Et multa talia, horumque similia. *Nemo enim*, inquit Apostolus, *nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, et revixit, ut et vi-*

C *vorum et mortuorum dominetur. Tu autem quid judicas fratrem tuum ? aut tu quare spernis fratrem tuum ? Omnes enim stabimus ante tribunal Dei* [23]. Scriptum est enim : *Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius invicem judicemus, sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum* [24]. Scimus enim, quia multum [25] derogatio prævalet, quando derogator creditur fide dignus. Ideo, fratres, variis detractionibus et accusationibus non oportet [26] labefactari judices et primates Ecclesiæ (4), sed magis apostolorum et doctorum regulis informari (5) ac roborari. Unde justum est, omnes in universo Romanorum

D orbe doctores legis, ea quæ legis sunt recte sapere et operari, et non regulas nascentis Ecclesiæ con-

[10] I Petr. IV, 12-19. [11] In epistola I ad Jacobum. [12] verba sunt interpretis Rufini, qui trecentis annis post Anacletum vixit. [13] *dicantur, ducantur, vocentur*. [14] *bithalassa*. [15] ms. *rationabiles*. [16] I Petr. II, 1, 2. [17] Psal. XXXIII, 13, 14. [18] Jac. II, 8, 9. [19] In epist. sua I, ad Jacobum sententialiter ; III, q. 4, *Beatus prædecessor*. Et in Decr. Ivo, lib. IV. [20] Anianus lib. XVI, const. 1, tit. 7. [21] Jac II, 10-13. [22] Ezech. XVIII, 32. [23] Rom. XIV, 7-10. [24] Ibid., 11-13. [25] Tripartitæ hist. III, 8, hæc verba leges. Felix II, epist. 1, eadem usurpat. [26] Damasus ep. ad episcopos Illyrici, apud Theod. et Soz. scripta ex Romano concilio.

(4) *Accusationibus non oportet labefactari primates Ecclesiæ*. Vide quæ dicimus in notis ad canon. apostol. 74. SEV. BINIUS.

(5) *Apostolorum regulis informari*. Canones apostolorum, 54, 73 et 74 intelligit. ID.

fundere, aut fidem, aut doctrinam apostolorum variis maculare doctrinis, nec fratres infestare [27]. [28] Si autem omnia in hoc sæculo vindicata essent locum divina judicia non haberent. [29] Supervacuis enim ad beneficia laborat impendiis, qui solem certat facivus adjuvare. Ideo si aliquis putat, se Deo in hoc placere, quod servos suos accusat ; et ut meliores fiant, dicit se hoc agere ; in vanum laborat, et plus invidiæ stimulis agitatur, quam charitatis : quoniam gratiæ plenitudo adjectione non indiget, nec ulla requirit commendationis augmenta. [30] Erigit ergo doctores conscientia sua, et si quando incertis temporum flatibus opponuntur sustinent mala,quæ sæculis magis sunt ascribenda quam meritis. [31] Datam enim scimus Satanæ potestatem, ut servos Christi cribraret : ut quod de tritico inveniri posset,horreis ingereretur : et quod de paleis,ad ignium alimenta transiret.Ad vos specialiter dictum est : *Nolite timere pusillus grex quia complacuit Patri vestro dari vobis regnum* [32]. Venit inter vos gladius perfidorum, ut marcida Ecclesiæ membra resecaret,et ad cœlestem gloriam sana perduceret. Quos habeat Christus milites, certamen ostendit : qui triumphum mereantur, per bella cognoscuntur [33]. Scimus autem multos ob id infestare doctores, ut eos perdant, et propriæ voluntatis placita adimpleant. Non propterea tamen doctores (in quantum vires suppetunt) a recta æmulatione et bona intentione recedere debent,scientes, quia *beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* [34]. [35] Nihil autem illo est pastore miserius, qui luporum laudibus gloriatur. Quibus si placere voluerit, atque ab his amari delegerit, erit hinc ovibus magna pernicies. Nullus ergo pastorum, placere lupis et gregibus ovium potest. [36] Perdit enim laboris memoriam mens terrenis obligata carceribus. [37] Sicut artium in suo quoque opere invenitur mater instantia, ita noverca eruditionis est negligentia. Nullus ergo præjudicium alteri faciat, neque quod sibi fieri non vult, exerceat. Nemo dictum de aliquo inveniat,[38] quod in ejus actibus non agnoscat. Ego autem labefactatam non solum quietem meam, sed et salutem,inimicorum valetudine et rumorum procellis agnosco. Potens est Divinitas immensa [39], tempestatis incerta bono serenitatis amovere. Et quid aliud, si Christus passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, et apostoli passi sunt, sequentes ejus exemplum, et reliqui patres, nisi ut sequamur tam doctrinam eorum quam exemplum, et patiamur adversa pro Christo, et cum patribus atque cum fratribus crucem portemus, eorumque tribulationibus compatiamur, ut Christi veri discipuli inveniamur, qui dixit : *Qui vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* [40] et reliqua ? [41] Præsumptio est, si dominorum beneficia famuli non sequantur. Obsequium ergo æstimandum puto, quod pariturus impendo. Quid est enim, quod plus creditur filii vocabulum valere, quam obsequium, et non quæritur, quid in amoris lance promoveas, sed quale ad præjudicium æstimanti nomen apponas,cum apud prudentes frustra sobolem dicimus , nisi exhibeat quod vocatur ? Ego vero nolo errore meo alienas culpas asserere, ut factum, quod doleo [42], admisisse convincar. *Odisti*, inquit Dominus per Prophetam, *omnes operantes iniquitatem, perdes loquentes mendacium Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus ego autem in multitudine misericordiæ tuæ introibo in domum tuam, adoraboque in templo sancto tuo in timore tuo. Domine, deduc me in justitia tua propter inimicos meos, dirige ante faciem meam viam tuam. Non est enim in ore eorum rectum* [43]*,interiora eorum insidiæ. Sepulcrum patens guttur eorum, linguam suam lenificant. Condemna eos, Deus, decidant a consiliis suis : juxta multitudinem scelerum eorum expelle eos, quoniam provocaverunt te. Et lætentur omnes qui sperant in te, in æternum laudabunt. Et protege eos, et lætabuntur in te, qui diligunt nomen tuum,quoniam tu benedices justo. Domine,ut hasta* [44] *placabilitatis coronabis eum* [45]. Deo enim sacrificantes perfecte, non debent vexari, sed portari [46], consolari, atque ab omnibus venerari.

II.

Ut episcopus Deo sacrificans testes secum habeat.

Ipsi autem, quando Domino sacrificant (6), non

[27] Luc. cod. inserit hic hunc titulum : *Item de ea re Anacletus in prima epistola ita ait* : *Si*, etc. [28] VI, q. 1. *Si omnia in.* [29] Ennodius II, 22, et dict. 9. Et hic enim incipiunt Ennodiani centones fraudis atque imposturæ manifestissimi indices. [30] *Erigent ergo doctores conscientiam suam ;* vel *Erit ergo doctoris.* [31] Enn. II, 14. [32] Luc. XII, 32. [33] *cognoscitur*, habet editio Ennodii a Sirmondo accurata, p. 58, dist. 43. *Scimus autem multos.* [34] Matth. V, 10. [35] Dist. 38. *Nihil illo.* [36] Enn. dict. 8. [37] Idem et 11. [38] Enn. IV, 9 et 24. [39] *immensæ tempestatis* ita ms. et Sirmondi editio, p. 126. [40] Matth. XVI, 24 ; Luc. IX, 23. [41] Enn. ex libri IV, 4, 8, 19, epistolis. Obiit vero Ticinensis ille ep. an.Chr. 521,Valerio consule. [42] *ut quod factum doleo*, habet editio Sirmondi, p. 122, atque hæc vel sola ex Ennodio furta imposturam cuivis cordato detegunt. [43] Ex vers. Hieronymi qui posterior Anacleto trecentis annis. [44] *scuto.* [45] Psal. V, 7-13. [46] Quam absunt hæc a præcedentibus Ennodii laciniis !

(6) *Ipsi autem, quando Domino sacrificant.* Confirmatur apostolica constitutio ista, qua præcipitur, ut episcopi solemnioribus diebus cum ministerio multorum altari astantium et inservientium solemne sacrificium Deo offerant, ipsique ministri omnes post absolutum sacrificium communicent, nisi ex rationali et justa causa excusentur. Vide quæ dicimus in notis ad canones apostolorum 9 et 10. ID.

soli hoc agere debent, sed testes secum adhibeant, ut Domino perfecte in sacratis Deo sacrificare locis probentur. Ait namque auctoritas legis divinæ : *Vide ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus*[47]. [48] Episcopus Deo sacrificans, testes (ut præfixum est) secum habeat, et plures quam alius sacerdos. Sicut enim majoris honoris gradu fruitur, sic majoris testimonii incremento indiget. In solemnioribus quippe diebus, aut septem, aut quinque, aut tres diaconos, qui ejus oculi dicuntur, et subdiaconos atque reliquos ministros secum habeat, qui sacris induti vestimentis, in fronte et a tergo, et presbyteri e regione dextra lævaque, contrito corde et humiliato spiritu, ac prono stent vultu, custodientes eum a malevolis hominibus, et consensum ejus præbeant sacrificio. Peracta autem consecratione, omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus. Sic enim et apostoli statuerunt (7), et sancta Romana tenet Ecclesia. *Servite*, inquit Dominus per prophetam David, *in timore, et exsultate ei cum tremore.* [49] *Adorate pure, ne forte irascatur et pereatis de via.* [50] Ille enim non perit de via, qui recte graditur; et præcepta custodit majorum.

Doceri ergo omnes oportet, qui Domini sacerdotio funguntur, ut et cæteros instruant et sibi proficiant. Scriptum est autem : *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti : et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates* [51]. Et alibi : *Populus autem sciens Deum suum, obtinebit, et faciet, et docti in populo docebunt plurimos* [52]. Ipsa enim Veritas per se infert et dicit : *Beatus est qui non fuerit scandalizatus in me* [53]. [54] Ille procul dubio scandalizat in Deum, qui recte non docet, et qui ejus scandalizat episcopum vel sacerdotem. Impie namque agentes, sunt impii, neque intelligent omnes impii, porro docti intelligent. *Omnes enim invicem humilitatem insinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* [55]. *Nolite*, inquit Joannes apostolus, *omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sunt; quoniam; pseudoprophetæ exierunt in mundum* [56]. Et idem ipsæ alibi ait: *Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat. Si in vobis permanserit quod ab initio audistis et vos in Filio et Patre manebitis. Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est vobis vitam æternam* [57]. *Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos. Et unctio quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis ut aliquis doceat vos : sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, et verum est, et non est mendacium. Et sicut docuit vos, manete in eo. Et nunc, filioli, manete in eo, ut, cum apparuerit, habeamus fiduciam, et non confundamur ab eo in*

A *adventu ejus. Si scitis quoniam justus est, scitote quoniam et omnis qui facit justitiam, ex ipso natus est* [58]. *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus. Propter hoc mundus non novit nos, quia non novit eum. Charissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet spem hanc in eo, sanctificat se, sicut et ille sanctus est. Omnis qui facit peccatum, et iniquitatem facit, et peccatum est iniquitas. Et scitis quia ille apparuit; ut peccata tolleret, et peccatum in eo non est. Omnis qui in eo manet, non peccat : et omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit justitiam, justus est, sicut et ille justus est.*
B *Qui facit peccatum, ex diabolo est, quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit : quoniam semen ipsius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei et filii diaboli. Omnis qui non est justus, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum : quoniam hæc est annuntiatio quam audistis ab initio, ut diligamus alterutrum. Non sicut Cain, qui ex maligno erat, et occidit fratrem suum. Et propter hoc occidit eum, quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem justa. Nolite mirari, fratres, si odit vos mundus. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quia diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte. omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis*
C *quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem. In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere. Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate. In hoc cognoscimus quoniam ex veritate sumus, et in conspectu ejus suademus cordi nostro. Quoniam si reprehenderit nos cor nostrum, major est Deus corde nostro, et novit omnia. Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum : et quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata ejus custodimus, et ea quæ*
D *sunt placita coram eo, facimus. Et hoc est mandatum ejus : Ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi, ut diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Et qui servat mandata ejus in illo manet, et ipse in eo. Et in hoc scimus, quoniam manet in nobis de spiritu quem dedit nobis* [58*]. [59] Et sicut Deus creator, qui hominem ad similitudinem suam creavit, est charitas, est bonus, justus, patiens, atque

[47] Deut. XII, 13. [48] De consecr. dist. 1, *Episcopus Deo sacrificans.* [49] ex Hieronymiana versione. [50] Psal. II, 11, 12. [51] Dan. XII, 3. [52] Dan. XI, 33. [53] Matth. XI, 6 ; Luc. VII, 23. [54] Distin. 93. *Ille procul dubio,* [55] I Petr. v, 5. [56] I Joan. IV, 1. [57] *nobis, vita æterna,* [58] I Joan, II, 24-29. [58*] I Joan. III per totum [59] S. Ambr. lib. *De dignitate hominis,* c. 3.

(7) *Sic enim et apostoli statuerunt.* Canone 9 et 10. SEV. BINIUS.

mitis et misericors, et cætera sanctarum virtutum insignia, quæ de eo leguntur: ita homo creatus est ut charitatem haberet, ut bonus esset et justus, ut patiens atque mitis, mundus et misericors foret. Quas virtutes quanto plus quisque in seipso habet, tanto propior est Deo et major est, ac sui conditoris gerit similitudinem. Si vero, quod absit! aliquis per devia vitiorum et divortia criminum, ab hac nobilissima sui conditoris similitudine degener aberret, tunc fiet de eo quod scriptum est: *Et homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* [60]. Qui major honor potuit homini esse, quam ut ad similitudinem sui factoris conderetur, et eisdem virtutum vestimentis ornaretur, quibus et conditor? De quo legitur: *Dominus regnavit, decorem indutus est* [61]; id est omnium virtutum splendore, et totius bonitatis decore ornatus. Vel quod majus homini potest esse dedecus, aut infelicior miseria, quam ut hac similitudinis gloria sui conditoris amissa, ad informem et irrationabilem brutorum jumentorumque similitudinem delabatur? Quapropter quisque diligentius attendat primæ conditionis suæ excellentiam, ut venerandam sanctæ Trinitatis in se ipso imaginem agnoscat, honoremque similitudinis divinæ, ad quam creatus est nobilitatem [62] morum, exsecutionem virtutum, dignitatem meritorum habere contendat; ut quando apparuerit qualis sit, tunc similis ei appareat, qui se mirabiliter ad similitudinem suam in primo Adam condidit, mirabiliusque in secundo reformavit.

Omnis ergo homo, qui ad imaginem Dei factus est, illum debet imitari, cujus ad imaginem conditus est: illius debet sequi vestigia, qui eum ad imaginem sui condidit. Consiliarium vero ac protectorem meliorem reperire non poterit, quam illum qui eum ad imaginem sui condidit, qui eum pretioso sanguine suo redemit, et propter eum homo fieri non est dedignatus. Quem procul dubio inveniet, si in eum totam spem suam, juxta Psalmistæ vocem, projecerit. Ait namque [63]: *Projice super Dominum charitatem tuam, et ipse te enutriet, nec dabit in æternum fluctuationem justo* [64]. [65] Omnis enim homo in sua causa deficiens, et in suis hæsitans consiliis, quærit sibi amicum fidelem, in cujus consiliis, confidat, qui in suis diffidebat: et talem fiduciam habet in illo, ut omne secretum sui pectoris ei pandat et aperiat. Qui dulcius est quam ut habeas illum [66], cum quo omnia possis loqui ut tecum? Si ista cum hominibus fiunt, quanto magis cum Deo hoc est agendum, qui omnes vult salvos fieri, et neminem perire? [67] Nam si veraciter Deum credimus, eumque diligimus ut debemus, et proximos sicut nosmetipsos, in eum quoque totam spem projecerimus nostram; ipse nos eripiet et consolabitur. Et sicut per angelum suum, Habacuc prophetam cum prandio in lacum leonum ad Danielem vatem misit [68], et Philippum, unum de septem diaconibus, ad eunuchum [69], ita dabit nobis consolationem et liberationem. Hæc sectamini, charissimi, et nulli unquam nocete. Fratres estis, invicem vos diligite, ut veri Domini discipuli effici mereamini. Nam qui rancida corda virorum [70] inficit, malitiam inter homines spargit: et qui detrahit fratri suo, homicida est. [71] Et qui abstulerit aliquid patri vel matri, dicitque hoc peccatum non esse, homicidæ particeps est. Pater noster sine dubio Deus est, qui nos creavit: mater vero nostra Ecclesia, quæ nos in baptismo spiritualiter regeneravit. Ergo qui Christi pecunias et Ecclesiæ rapit, aufert vel fraudat, homicida est, atque homicida ante conspectum justi judicis esse deputabitur. Qui rapit pecuniam proximi sui, iniquitatem operatur: qui autem pecuniam vel res Ecclesiæ abstulerit, sacrilegium facit [72]. Privilegia enim ecclesiarum et sacerdotum, sancti apostoli, jussu Salvatoris, intemerata et inviolata omnibus decreverunt manere temporibus.

III.

De peregrinis et provincialibus judicibus.

Leges Ecclesiæ apostolica firmamus auctoritate, et peregrina judicia submovemus (8). Unde et Dominus mentionem faciens Lot, per Moysen loquitur,

[60] Psal. XLVIII, 13. [61] Psal. XCII. 1. [62] *nobilitate*, etc. in ms. Just. et in edit. Ambrosii. [63] ex Hier. [64] Psal. LIV. 23. [65] Eangith. abbatissa in ep. ad S. Bonifacium archiep. Moguntinum qui obiit anno 754. Cicero *De amicitia*, Martinus Bracarensi, et alii. [66] Ms. *quam habere illum.* [67] I Tim. II, 4. [68] Dan. XIV [69] Act. VIII. [70] *vivorum*. Ita ms. [71] Bonifacius ep. 15, ad Ethibaldum 12, quæst. 1. *Qui abstulerit.* Et partim ibidem c. *Qui Christi pecunias*· Et in decr. Lucii papæ, XVII, quæst. 4. *Qui rapit.* Et in decr. Lucii papæ XXV, quæstione 2, *Privilegia ecclesiarum et sacerdot.* Et III, quæstione 6, *Leges ecclesiarum.* [72] Vide Hincm. lib. LV, c. 15, et *Dial. de statu Ecclesiæ*, ac concil. Carisiacense an. 856.

(8) *Peregrina judicia submovemus.* Christus Dominus, qui fuit rex et sacerdos secundum ordinem Melchisedech, in Ecclesia regale sacerdotium instituit, apostolis eorumque successoribus episcopis regendi et judicandi potestatem contulit: ideoque hac epistola sua Anacletus pontifex, doctrinam S. Paul. I ad Cor., cap. VI, secutus, recte decernit, ne Christiani ethnici alicujus aut infidelis judicis tribunal adeant, litiumque suarum discussionem, judicium ac definitionem petant. Qua lege politicum imperium a Deo bene institutum non tollitur, sed Ecclesiæ dominio ac potestati subjicitur. Vide Baron. an. 57, num. 24 et seqq. usque ad 42. Bellarm. *De Rom. pont.* lib. V, c. 4 et seqq. ID.

dicens : *Ingressus es quidem, inquiunt, ut advena nunquid ut judices* [73] ? [74] Unaquæque provincia tam juxta Ecclesiæ quam juxta sæculi leges, suos debet justos et non iniquos habere judices, et non externos, nisi apostolicæ sedis hujus decreverit auctoritas, quatenus quicunque causam habuerit, apud suos [75] judices judicetur ; et non ad alienos, causa vagandi, stimulante protervia, suam despiciens patriam, transeat, sed ad [76] duodecim ejusdem provinciæ judices, ad quorum judicium omnes causæ civitatum referuntur, deferatur negotium. Si autem fuerit ecclesiasticum apud episcopos (interveniente primate), siquidem major causa fuerit : si vero minor, metropolitano ; si vero fuerit sæculare, apud ejusdem ordinis viros, judicio tamen episcoporum ; cum Apostolus privatorum Christianorum causas magis ecclesiis deferri, et ibidem sacerdotali judicio terminari voluit [77].

IV.

Ut oppressus judicio sæcularium appellet judicium sacerdotum, et de majoribus causis ad sedem apostolicam referendis.

[78] Omnis enim oppressus, [79] libere sacerdotum (si voluerit) appellet judicium, et a nullo prohibeatur, sed ab his fulciatur et liberetur. Si autem difficiles causæ, aut majora negotia orta fuerint, ad majorem sedem referantur. Et si illic facile discerni non poterunt, aut juste terminari, ubi fuerit summorum congregata congregatio, quæ per singulos annos bis fieri solet (9), et debet ; juste et Deo placite coram patriarcha aut primate ecclesiastico, et coram patricio [80] sæculari [81] judicentur negotia in commune. Quod si difficiliores ortæ fuerint quæstiones, aut episcoporum vel majorum judicia, aut majores causæ fuerint ; [82] ad sedem apostolicam (si appellatum fuerit) referantur (10) ; quoniam apostoli hoc statuerunt (11) jussione Salvatoris, ut majores et difficiliores quæstiones, semper ad sedem deferantur apostolicam, super quam Christus universam construxit Ecclesiam, dicente ipso ad beatum principem apostolorum Petrum : *Tu es*, inquit, *Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* [83], et reliqua. Sit ergo, fratres, constantia vestra adversus contentiones eorum qui adversa sapiunt, et non quæ Dei sunt sapiunt, et erit fortior petra constantia vestra, sicut scriptum est : *Ne timueritis ab his, neque terreamini a facie eorum qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere* [84]. *Quod autem in aure auditis, prædicate in lumine, illum timentes qui potest animam et corpus occidere et mittere in gehennam* [85]. *Fratres mei, in carne ambulantes, non secundum carnem militamus. Arma enim militiæ nostræ non carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem exaltationem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem cogitationem, et in obsequium Christo perducentes* [86]. *De cætero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia fortitudinis ejus* [87], ut pax vobis multa et gratia a Deo et Domino nostro Jesu Christo ministretur. Amplectimur et osculamur, ac si præsentes, charitatem vestram, in unitate spiritus, in vinculo pacis et charitatis Christi. *Propter quod, charissimi, exspectantes, satagite immaculati et inviolati inveniri in pace, et Domini nostri longanimitatem, salutem arbitremini,* [88] *sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vo-*

[73] Genes. XIX, 9. [74] III, quæst. 6. *Unaquæque provincia.* [75] Codex. Theod. lib. II, tit 1 const. 2, q. 6. [76] Conc. Carthag. XI, 10. [77] I Corinth. VI. [78] III, quæst. 6, *Omnis oppressus.* [79] Lib. I, Cod. tit. 4, const. 8 et 9. Conc. Colon. 887. [80] Vide Ant. Augustinum in notis ad coll. Hadr. c. 9, ubi *præside* reponit. [81] ms. *sæcularia.* [82] Innoc. I, ep. XI, cap. 3. [83] Matth. XVI, 18. [84] Luc. XII, 4. [85] Matth. X, 28. [86] II Cor. X, 3-5. [87] Ephes. VI, 10, [88] Hæ similesque passim occurentes lacinæ e bibliis descriptæ longe absunt a stylo Anacleti, alteriusve Romani pontificis.

(9) *Quæ per singulos annos bis fieri solet.* Juxta apostolorum legem ac consuetudinem : de qua vide canon. apostol. 38. SEV. BINIUS.

(10) *Majores causæ,.. ad sedem apostolicam referantur.* Hoc Anacleti decretum bene et juste latum esse ex eo patet, quod universale et legitimum Sardicence concilium canone 4 et 7, plane idem constituerit : quodque Gelasius in epistolis ad Faustum et ad episcopos Dardaniæ scribat, secundum canones fieri, quod totius Ecclesiæ appellationes ad Romanæ sedis examen deferantur, ab ipsa autem appellare nemini permittatur. Hanc appellandi consuetudinem antiquissimam esse S. Leo, epistola 89 testatur, et antiquissimorum ad sedem Romanam appellantium exempla confirmant. Marcion enim ab episcopo in Ponto excomunicatus, ut a Romano pontifice absolveretur, Romam venit. Epiphanius hæresi 42. Fortunatus et Felix in Africa a Cypriano, Basilides in Hispania, depositi, ad Cornelium et Stephanum Romanæ Ecclesiæ pontifices appellarunt. Cyprianus libro primo, epistola 3 et 4. Athanasius ab orientalibus depositus, ad pontificem appellavit, et ab eo restitutus est. Sozomenus lib. III, cap. 7. Plura vide apud Bellarm. lib. II, *De Roman. pontif.* cap. 21. ID.

(11) *Quoniam apostoli hoc statuerunt.* Hanc apostolorum constitutionem Clemens I. II *Constit.*, c. 43, ex interpretatione Turriani, ex Bovii interpretatione autem c. 49, recenset his verbis : « Præclara Christiani laus est, cum nullo habere negotium. Quod si ex aliqua vexatione et tentatione alicui lis oriatur, curet ut ea transigatur, etiamsi detrimentum pati debeat ; nec ad ethnicum judicium accedat, sed nec patiatur mundanos magistratus de nobis jus dicere : nam per illos diabolus servos Dei vexat, et nobis notam inurit, quasi non habeamus nos unum sapientem, qui possit inter partes jus administrare et controversias componere. » ID.

bis, sicut et in omnibus epistolis, loquens in eis de A *his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas, ad suam perditionem. Vos ergo, fratres, præscientes custodite : ne insipientium errore traducti, excidatis a propria firmitate. Crescite vero in gratia et cognitione Domini nostri Jesu Christi et Salvatoris* [89]. *Vos autem, charissimi, memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab apostolis Domini nostri Jesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores, secundum desideria sua ambulantes in impietate. Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, Spiritum non habentes. Vos autem, charissimi, superædificantes vosmetipsos sanctissimæ vestræ fidei, in Spiritu sancto orantes, ipsos vos in dilectione Dei servate, exspectantes mi-* B *sericordiam Domini nostri Jesu Christi in vitam æternam. Et hos quidem arguite judicatos, illos vero salvate, de igne rapientes. Aliis autem miseremini in timore, odientes eam quæ carnalis est, maculatam tunicam. Ei autem qui potens est vos conservare sine peccato, et constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exsultatione, soli Deo Salvatori nostro per Jesum Christum Dominum nostrum, gloria et magnificentia, imperium et potestas, ante omnia sæcula, et nunc et in omnia sæcula sæculorum. Amen* [90].

EPISTOLA II.

De ordinatione archiepiscoporum et reliquorum episcoporum atque sacerdotum et de fide cæterisque causis. C

ANACLETUS episcopus, universis episcopis in Italia constitutis.

Quoniam [91] apostolicæ sedis debitam reverentiam erga me charitas vestra distribuit, et quia plurimum venerationis, charissimi filii, præbuistis (nam licet Ecclesiæ, in qua sanctus apostolus residens docuit, quodammodo nos gubernacula teneamus, tamen profitemur nos honore et sanctitate minores esse, et propterea omnino festinamus, ut ad gloriam ejus beatitudinis pervenire possimus); igitur consultationibus vestris plenius respondissemus, si licuisset; sed infirmitatis ac reliquarum oppressionum onere pressi, breviter (prout Dominus tribuit, et ut a beato Petro principe apostolorum D sumus instructi, a quo et presbyter sum ordinatus) scribere vobis (sicut petiistis) non denegavimus.

I.

De ordinationibus episcoporum et omnium clericorum.

[92] Ordinationes episcoporum (12), auctoritate apostolica, ab omnibus qui in eadem fuerint provincia episcopis sunt celebrandæ [93]. Qui simul convenientes, scrutinium diligenter agant, jejuniumque cum omnibus celebrent precibus, et manus cum sanctis Evangeliis, quæ prædicaturi sunt, imponentes Dominica die, hora tertia orantes, sacraque unctione, exemplo prophetarum et regum, capita eorum (more apostolorum et Moysis) ungentes, quia omnis sanctificatio constat in Spiritu sancto, cujus virtus invisibilis sancto chrismati est permista, et hoc ritu solemnem celebrent ordinationem. [94] Quod si simul omnes convenire minime poterunt, assensum tamen suis precibus præbeant, ut ab ipsa ordinatione animo non desint. [95] Porro et Hierosolymitarum primus archiepiscopus beatus Jacobus, qui justus dicebatur, et secundum carnem, Domini nuncupatus est frater, a Petro, Jacobo et Joanne apostolis est ordinatus, successoribus videlicet dantibus formam eorum, ut non minus quam a tribus episcopis, reliquisque omnibus assensum præbentibus, ullatenus episcopus ordinetur, et communi voto ordinatio celebretur. [96] Reliqui vero sacerdotes a proprio ordinentur episcopo, ita ut cives et alii sacerdotes assensum præbeant, et jejunantes ordinationem celebrent: similiter et diaconi ordinentur; cæterorum autem graduum distributioni, trium veracium testimonium, cum episcopi scilicet approbatione, sufficere potest.

II.

De accusationibus episcoporum.

[97] Accusatio quoque eorum, super qua nos consulere voluistis, non nisi ab idoneis, et [98] probatissimis viris, et qui suspicionibus et sceleribus careant, fieri debet; quia Dominus sacra sui corporis tractatores, a vilibus et reprobis ac non idoneis personis infamari noluit, nec calumniari permisit, sed ipse proprio flagello peccantes sacerdotes a templo ejecit. Unde liquet, quod summi sacerdotes, id est episcopi [99], a Deo sunt judicandi, non ab humanis aut pravæ vitæ hominibus lacerandi, sed

[89] II Petr. III, 14-18. [90] Jud., 17-25. [91] Damasi ep. ad Orientales *Trip. Historiæ* c. 15, lib. IX, ex Theodoreti *Hist.* v, 10. [92] Dist. 64, *Ordinat. episcoporum.* [93]. Concil. Nic. IV, dist. 75, *Ordinat. episcoporum :* et in *Decr. Ivon.* lib. III. [94] Dist. 64, *Ordinat. episcoporum.* [95] In *Decr. Ivon.* lib. III, dist. 66, *Porro,* etc. [96] Dist. 67, *Reliqui sacerdotes.* [97] III, quæst. 7, *Accusatio quoque.* Et in *Decr. Ivon.* lib. IV. [98] Ep. Constantini M. ad Ablavium. [99] Isid. sent. III, 39.

(12) *Ordinationes episcoporum.* De episcoporum ordinatione, vide quæ diximus supra in notis ad canon. apost. 1. SEV. BINIUS.

potius ab omnibus [100] fidelibus portandi, ipso Domino exemplum dante, quando per seipsum, et non per alium, vendentes, et ementes ejecit de templo, et mensas nummulariorum et cathedras vendentium proprio evertit flagello, et ejecit de templo. Et sicut alibi ait : *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos* [1] *decernit* [2] ; et alibi : *Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes* [3]. Nullus enim (ut reor) invenitur inter nos, qui velit suum servum ab alio, quam a se, judicari : quod si præsumptum fuerit, aut multa ipse indignatione irascitur, aut potius ultionem quærit super eum. Si vero hoc inter homines agitur, quid putatis faciet Deus deorum, et Dominus dominantium, qui ultionem suorum promisit non differre servorum ? Unde et ipse per Prophetam loquitur, dicens : *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit* [4] : et reliqua. Et Apostolus inquit : *Tu quis es, qui judicas servum alienum? Suo enim domino stat aut cadit* [5]. Et ipse : *Nolite judicare invicem, sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum* [6]. Et Dominus per prophetam inquit : *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei* [7]. Nam si aliquis nunc in malum oculos alicujus [8] principis incipit tractare, manifeste reus majestatis judicatur, et infamis efficitur, aut potius capitali sententiæ subjacet. Hæc, fratres, valde cavenda sunt, et quod homines nolunt sibi fieri, Deo deorum non debent inferre, ne forte irascatur Dominus, et faciat vindictam eorum, etiam in eos qui non peccaverunt; quia perit sæpissime justus pro impio. Imitandus est etiam Propheta, per quem Dominus ait : *Perambulabam in simplicitate cordis mei, in medio domus meæ : Non ponam coram* [9] *oculis meis verbum Belial* [10]. *Loquentem* [11] *in abscondito contra proximum* [12] *suum, hunc interficiam* [13-14]. Et hi cavendi sunt, de quibus Salomon ait : *Sicut noxius est qui mittit lanceas, et sagittas in mortem, sic vir qui fraudulenter nocet amico suo, et cum fuerit deprehensus dicit : Ludens feci. Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas. Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima ventris* [15]. Et si detractores quorumcunque graviter judicantur, et in perditionis laqueum cadunt; multo magis laceratores, et detractores atque accusatores memoratorum Dei famulorum atque persecutorum damnantur, et in barathrum, nisi se correxerint, et per eorum satisfactionem condignam egerint pœnitentiam, indubitanter vadunt, et vindicibus flammis exuruntur. Quapropter oportet omnes ab his cavere, et non solum non facere, sed nec facientibus consentire ; quia non solum qui faciunt damnantur, sed qui consentiunt facientibus. De talibus et his similibus ipsa Veritas ait : *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos : Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet* [16], id est in talibus non habitat Dominus, nec ipsi manent in eo. Et Salomon loquitur, dicens : *Qui fodit foveam, incidet in eam : et qui volvit lapidem, revertetur ad eum. Lingua fallax non amat veritatem, et os lubricum operatur ruinas* [17]. *Grave est saxum, et onerosa arena : sed ira stulti, utroque gravior* [18]. *Hominem qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet. Qui se jactat et dilatat, jurgia concitat. Qui sperat in Domino, salvabitur. Qui confidit in corde suo, stultus est : qui autem graditur sapienter, ipse laudabitur* [19]. *Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum : qui vehementer emungit, elicit sanguinem : et qui provocat iras, producit discordias* [20]. Hæc et alia periculosa considerantes apostoli statuerunt, ne facile commoverentur, aut lacerarentur, vel accusarentur columnæ sanctæ Dei Ecclesiæ, quæ apostoli et successores eorum non immerito dicuntur. [21] Sed si quis adversus eos vel ecclesias eorum commotus fuerit, aut causas habuerit ; prius ad eos recurrat charitatis studio, ut familiari colloquio commoniti ea sanent, quæ sananda sunt, et charitative emendent, quæ juste emendanda agnoverint. Si autem aliqui eos, priusquam hoc egerint, lacerare, accusare, aut infestare præsumpserint, excommunicentur, et minime absolvantur, antequam per satisfactionem (ut jam dictum est) condignam egerint pœnitentiam, quoniam injuria eorum ad Christum pertinet [22], cujus legatione funguntur. Nec hoc mirum, quia si quisque nostrum cuidam servorum [23] legationem injungeret, et a quoquam impediretur, aut ab aliquo subditorum suorum despiceretur ; mox indignatus irasceretur, aut talia (prout posset) vindicaret, et ad injuriam ac contumeliam suam hoc factum reputaret et talionem (si in præsenti non posset) futuris temporibus redderet. Nam si in hominis causa hæc fiunt, quid putatis Deus faciet de suis, qui nec capillum capitis eorum perire dixerit [24] ? Unde et Dominus per Nahum prophetam loquitur, dicens : *Deus æmulator, et ulciscens Dominus, et habens furorem, ulciscens Dominus in hostes suos, et irascens ipse inimicis suis ; ante faciem indignationis ejus quis stabit? et quis resistet in ira furoris ejus? Indignatio eius effusa est sicut ignis, et petræ dissolutæ sunt ab eo. Bonus est Dominus, et confortans*

[100] *hominibus*. [1] *discernit*. [2] Psal. LXXXI, 1. [3] ibid., 6. [4] Psal. XCIII, 1. [5] Rom. XIV, 4. [6] ibid., 13. [7] Zach. II, 8. [8] Not. vox. [9] *proponebam ante oculos*. [10] Ex citato ms. Collegii Soc. Jesu nas variantes, lectiones decerpsit Harduinus. Ms. *coram oculis verbum oris Belial*. [11] *detrahentem* [12] *sodalem*. [13-14] Psal. C, 2, ex interpr. S. Hieronymi. Ms. *Detrahentem in abscondito sodalem suum hunc interficiebam*. [15] Prov. XXVI, 18-22. [16] Luc. IX, 58. [17] Prov. XXVI, 27-28. [18] Prov. XXVII, 3. [19] Prov. XXVIII, 17, 25, 26. [20] Prov. XXX, 33. [21] Aurel. V, 17. [22] S. Greg., ep. 32, lib. XIII. [23] *suorum*. [24] Luc. XXI, 18.

in die tribulationis, et sciens sperantes in se [25], et reliqua. Quædam autem ex his, jam aliis fratribus scripsimus, quæ toties sunt replicanda, quoties fuerint necessaria [26].[28] Ejectionem quoque (ut supra memoratum est) summorum sacerdotum sibi Dominus reservavit, licet electionem eorum bonis sacerdotibus et spiritualibus populis concessisset. Electionem enim illorum taliter Apostolus fieri jubet : *Si quis sine crimine est, unius uxoris virum, filios habentem fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos* [29]; et reliqua. [30] Si enim sine crimine sacerdos eligi præcipitur, nullatenus ab hominibus criminibus irretitis accusari aut calumniari permittitur, nec ab aliis, quam ab his qui sine crimine sunt, et juxta electionem [31], si necessitas fuerit, aut ipsi volendo Domino servire elegerint, [32] sacerdotesque sine crimine fieri et ordinari possint, et tales per omnia fuerint, quales eligi sacerdotes jubentur. [33] Porro et Moysi præcipitur, ut eligat presbyteros. [34] Unde et in Proverbiis dicitur : *Gloria senum canities* [35]. Hæc vero canities sapientiam designat,de qua scriptum est : *Canities hominum prudentia est* [36]. Cumque nongentos et amplius annos ad Adam usque ad Abraham vixisse homines legerimus, nullus alius prius appellatus est presbyter, id est senior, nisi Abraham, qui multo paucioribus vixisse annis convincitur. Non ergo propter decrepitam senectutem, sed propter sapientiam presbyteri nominantur. [37] Initium enim sacerdotii Aaron fuit, licet Melchisedec prior obtulerit sacrificium, et post hunc Abraham, Isaac, et Jacob : sed hi spontanea voluntate, non sacerdotali auctoritate, ista fecerunt. [38] Cæterum Aaron primus in lege sacerdotale nomen accepit, primusque pontificali stola indutus victimas obtulit, jubente Domino ac loquente ad Moysen : *Accipe*, inquit. *Aaron et filios ejus, et applicabis ad ostium tabernaculi testimonii. Cumque laveris patrem cum filiis aqua, indues Aaron vestimentis suis, id est*
A *lineam et tunicam, et superhumerale, et rationale, quod constringes balteo : et pones tiaram in capite ejus, et laminam sanctam super tiaram, et oleum unctionis fundes super caput ejus, atque hoc ritu consecrabitur. Filios quoque illius applicabis, et indues tunicis lineis, cingesque balteo Aaron et liberos ejus, et impones mitras eis, eruntque sacerdotes mihi religione perpetua* [39]. Quo loco contemplari oportet, Aaron summum sacerdotem, id est episcopum fuisse, porro filios ejus presbyterorum demonstrasse figuram. Hoc enim fuit inter Aaron summum sacerdotem, et filios ejus qui sacerdotes erant, quod Aaron super tunicam accipiebat poderem, stolam sanctam,et coronam auream, mitram, et zonam auream, et superhumerale, et reliqua
B quæ præfixa sunt : filii autem Aaron, super tunicas lineas cincti tantummodo et tiarati, assistebant sacrificio Domini. [40] In novo autem testamento, post Christum Dominum, a Petro sacerdotalis cœpit ordo, quia ipsi primo pontificatus in Ecclesia Christi datus est, dicente Domino ad eum : *Tu es*, inquit, *Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni cœlorum* [41]. Hic ergo ligandi atque solvendi potestatem primus accepit a Domino, primusque ad fidem populum virtute suæ prædicationis adduxit. Cæteri vero apostoli cum eodem pari consortio honorem et potestatem acceperunt, ipsumque principem eorum esse voluerunt. Qui etiam, jubente Domino,in toto orbe dispersi Evangelium prædicaverunt : ipsis quoque
C decedentibus, in locum eorum successerunt episcopi (13), quorum ordinatio prætacto [42] fieri debet ordine et modo : quos qui recipit et verba eorum, Deum recipit : qui autem eos spernit, eum a quo missi sunt, et cujus funguntur legatione, spernit, et ipsi indubitanter spernetur a Domino [43]. Videntes autem ipsi apostoli messem esse multam, et operarios paucos, rogaverunt dominum messis, ut

[25] Nahum I, 2, 6, 7. [26].[28] Distin. 79, *Ejectionem vero*. [29] Tit. I, 6. [30] VI, quæstione 1, *Si sacerdos sine*. [31] *justa electione*. [32] Hadr. coll., c. 19. [33] Distin. 84, *Porro Mosi*. [34] Isid. *De off*. XI, 7. [35] Prov. XX, 29. [36] Job. XII, et Sap. IV. [37] Idem Isid. cap. 5. [38] Clem. *Const*. VI, 20. [39] Exod. XXIX, 4-9. [40] 21 dist., *In novo test*., et in *Decr*. *Ivon*. lib. III. [41] Matth. XVI, (8) 19. [42] *prætaxato*. [43] Luc. X, 16.

(13) *In locum eorum successerunt episcopi*. Hoc est quod psal. XLIV, propheta David prædixerat : *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii*. Nam Augustino prædicti loci interprete, patres apostoli sunt, filii pro patribus nati, apostolorum successores episcopi. Concilium Florentinum in instructione Armenorum et concil. Tridentin. sess. 23, cap. 4, idem asserunt. Dicuntur autem episcopi apostolis succedere, non proprie eo modo quo episcopus episcopo, rex regi succedit, sed duplici alia ratione. Primo, ratione sacri episcopalis ordinis ; secundo, per quamdam similitudinem et proportionem ; quia nimirum sicut Christo in terris viventi, primi sub Christo erant apostoli duodecim, deinde septuaginta duo discipuli : ita nunc primi sub Romano pontifice sunt episcopi, post eos presbyteri, inde diaconi, etc.
D Non aliter autem episcopos apostolis succedere, inde patet, quod episcopi nullam veræ apostolicæ auctoritatis partem habeant ; apostoli enim,ut constat Matth. et Marc. cap. ultimo,toto terrarum orbe prædicare, alias atque alias Ecclesias fundare, canonicos libros scribere poterant : porro nihil horum episcopi potuerunt.Præterea,donum linguæ et miraculorum habuerunt apostoli, non autem omnes episcopi. Apostolis omnibus immediate a Christo universam Ecclesiam gubernandi potestas ac jurisdictio collata est, Joan. cap. 20, his verbis : *Sicut misit me vivens Pater, et ego mitto vos* (quanquam ordinaria jurisdictio, quæ in posteros per successionem transferretur, soli Petro, extraordinaria reliquis apostolis concessa sit) : omnes autem episcopi a Petri successore Romano pontifice, cui dictum

mitteret operarios in messem suam [44]. Inde electi sunt ab eis septuaginta duo [45] discipuli, quorum typum gerunt presbyteri (14), atque in eorum locum sunt constituti in Ecclesia, de quorum ordinatione et reliquorum ministrorum, dixisse supra sufficiat.

III.

Quod minus quam a tribus episcopis episcopus non debeat ordinari.

[46] Porro quod episcopus non ab uno, sed a cunctis, consensu aut præsentia comprovincialium, est ordinandus, et nullatenus minus quam a tribus, cæteris consentientibus cunctis; idcirco, instituente Domino, fieri jubetur, ne aliquid contra fidem Ecclesiæ unius tyrannica auctoritas moliretur, et regula vel fides confunderetur credentium.

IV.

In quibus civitatibus primates, in quibus metropolitani esse debeant.

[47] Provinciæ autem multo ante Christi adventum tempore divisæ sunt maxima ex parte, et postea ab apostolis et beato Clemente prædecessore nostro ipsa divisio est renovata. [48] Et in capite provinciarum, ubi dudum primates legis [49] sæculi erant, ac prima judiciaria potestas, ad quos qui per reliquas civitates commorabantur, quando eis necesse erat, qui ad aulam imperatoris vel regum confugere non poterant, vel quibus permissum non erat, confugiebant pro oppressionibus vel injustitiis suis, ipsosque appellabant, quoties opus erat, sicut in lege eorum præceptum erat : ipsis quoque in civitatibus vel locis nostris, patriarchas vel primates, qui unam formam tenent, licet diversa sint nomina, leges divinæ et ecclesiasticæ poni et esse jusserunt, ad quos episcopi (si necesse fuerit) confugerent, eosque appellarent, et ipsi primatum nomine fruerentur, et non alii. Reliquæ vero metropolitanæ civitates, quæ minores judices habebant (licet majores comitibus essent), haberent metropolitanos suos, qui prædictis juste [50] obedirent primatibus, sicut et in legibus sæculi olim ordinatum erat, qui non primatum, sed aut metropolitanorum aut archiepiscoporum nomine fuerentur. Et licet singulæ metropoles civitates suas provincias habeant, et suos metropolitanos judices habere debeant episcopos sicut prius metropolitanos judices habebant sæculares, primates tamen (ut præfixum est) et tunc et nunc habere jussæ sunt, ad quos post sedem apostolicam summa negotia conveniant, ut ibidem, quibus necesse fuerit, releventur et juste restituantur, et hi qui injuste opprimuntur, juste reformentur atque fulciantur, episcoporumque causæ, et summorum negotiorum judicia (salva apostolicæ sedis auctoritate) justissime terminentur. Hæc ab antiquis [51], hæc ab apostolis, hæc a sanctis Patribus accepimus, vobisque (ut postulastis) rimanda, et futuris tenenda temporibus mittimus, et reliquis fratribus prædicanda, ac cunctis fidelibus tradenda mandamus, ne pastorum imperitia, [52] qui sequuntur, deteriores fiant, dicente Domino per prophetam : *Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam* [53].

Quos rursus Dominus detestatur, dicens : *Et tementes legem, nescierunt me* [54]. Nesciri ergo Veritas se ab eis conqueritur, et nescire se principatum nescientium protestatur; quia profecto hi qui ea, quæ sunt Domini, nesciunt, a Domino nesciuntur, Paulo attestante, qui ait : *Si quis ignorat ignorabitur* [55]. Hinc et Psalmista, non optantis animo, sed prophetantis mysterio denuntiat, dicens : *Obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva* [56]. Obscuratis ergo oculis, deorsum flectitur ; quoniam cum lumen scientiæ perdunt qui præeunt, sine dubio ad portanda peccatorum onera inclinantur sequentes. [57] Hic ergo inter manus latronum et dentes furentium luporum utcunque versamur. Ideo et docere alios, et nos ipsos (prout

[44] Matth. IX, 37 ; Luc. X, 2 [45] Luc. cod. constanter legit *septuaginta*. [46] Isid. *De off.* XI, 5, ex quo et superiora. [47] Distin. 99, *Provinciæ multo*. Et in *Decr.* Ivon. lib. IV. [48] Hinm. cap. 15, lib. LV, *capitum*. [49] πρωτονομοδιδάσκαλοι. [50] *jure*. [51] A martyrio S. Petri nondum 60 fluxerant anni cum hæc scripsisse fingitur Anacletus. [52] S. Greg. *Past.* l. I, quibusdam pro more interpolatis et prætermissis. [53] Isa. LVI, 11. [54] Jerem. II, 8. [55] I Cor. XIV, 38. [56] Psal. LXVIII, 24. [57]. S. August. c. 7, lib. *De Pastoribus*.

est : *Pasce oves meas, pasce agnos meos* (*Joan.* XXI, 17), immediate suam jurisdictionem certis limitibus definitam consequuntur. Denique, non succeditur proprie nisi præcedenti ; at simul cum apostolis fuerunt in Ecclesia Timotheus, Titus, Evodius, aliique plures episcopi. Si igitur episcopi apostolis succedunt, cui episcopo Titus ? cui Timotheus successit ? Patet igitur non aliter hæc Anacleti verba intelligi debere, quam duplici illa ratione, de qua supra. Vide Bellarm. lib. IV, *De Rom. pontif.*, c.23, 24 et 25. SEV. BINIUS.

(14) *Septuaginta duo discipuli, quorum typum gerunt presbyteri.* Presbyteri septuaginta duobus discipulis Domini non aliter quam per similitudinem quamdam succedere dicuntur, sicut apostolis episcopi. Quod autem non aliter succedant, hæc ratio evidenter probat : Septuaginta duo discipuli non fuerunt presbyteri, nec ullum ordinem aut jurisdictionem a Christo susceperunt : siquidem Philippus et Stephanus, et alii quinque diaconi ab apostolis, Actor. VI, ordinati erant ex 72 discipulis Domini, ut docet Epiphan., hæresi 20 ; non fuissent autem diaconi ordinati, si jam ante ordinem presbyterii habuissent. Vide Bellarmin. lib. IV *De Rom pontif.*, cap. 25. ID.

Dominus dederit) providere debemus. [58] Sane percussor ille doctor dicitur, qui sermone inutili conscientiam percutit infirmorum [59]. Ideo tenere vos et omnes fideles oportet *eum, qui secundam doctrinam est, fidelem sermonem; ut potens sit consolari in doctrina sana, et contradicentes redarguere* [60], et recte viventes, atque rectam fidem tenentes consolidare. Illis ergo qui dicunt, quod Filius in eo minor est, quia propheta inquit: *Verbum faciet Dominus breviatum universo orbi* [61]: ita respondendum est divinis testimoniis: [62] Verbum breviatum quod Dominus faciet super terram, non minutionem deitatis in Filio Dei significat, sed dispensationem susceptæ carnis annuntiat; in quali dispensatione non solum Patre hominis Filium, sed etiam angelis legimus minoratum, Paulo attestante apostolo: *Eum autem,* inquit, *modice minus ab angelis minoratum vidimus Jesum, propter passionem mortis, gloria et honore coronatum;* et infra: *Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te* [63]. Et Propheta inquit: *Minorasti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum* [64] Et ut verbum Dei Patris breviatum in Filio non esse doceamus, hanc Isaiæ prophetæ volumine approbamus sententiam. *Nunquid* [65] *abbreviatus factus est sermo meus, aut ita parvus est, ut ita non possim redimere, aut non est in me virtus ad liberandum dicit Dominus omnipotens* [66]; et iterum: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Nunquid abreviata est manus mea, ut salvare non possit? Aut non potest vivificare cor humilium et spiritum contritorum* [67]? Et ut brachium Patris, quæ manus est, Filium esse doceret, intulit, dicens: *Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare ejus* [68]. Nam et in novissimo tempore hic sensus non inaniter poterit coaptari; in quo tempore Dominus [69] ex cœlesti aula ac empyreo domicilio pessimi dæmonis jam ferre dedignans tyrannidem, in creaturas suas crudelissime sævientem, plasmati condolens, ac suæ immensæ charitatis thesaurum reserare volens, in castissimæ Virginis purissimum uterum, omnis tori virilis nescium, inenarrabili mysterio, pro redemptione nostra carnem suscipiens [70], advenit, ut et illum qui habebat mortis imperium, sua morte A destrueret, et eos, quos in tenebris et umbra mortis captivos subegerat, virtutis suæ potentia in ipso parvo et exigui temporis spatio liberaret. De hoc etiam exiguo tempore discipulos instruebat, dum eos in lucem, cum adhuc tempus haberent, incedere præmonebat: *Adhuc modicum,* inquit, *in vobis lumen est. Dum lucem habetis, ambulate in luce, ne vos tenebræ comprehendant* [71]. Et in [72] canonicis apostolorum legitur Epistolis: *Filioli, novissima hora quia multi pseudoprophetæ exierunt in hunc mundum* [73]. Et Paulus apostolus: *Tempus enim breve est.* Et iterum: *Præterit enim figura* [74] *hujus mundi* [75]. Et iterum: *Omnia hæc ad correctionem* [76] *nostram facta sunt, in quos* [77] *fines sæculorum obvenerunt* [78]. Nam Dominus in ipsa oratione B Dominica [79] breviavit nobis sermonem, dum nos a multiloquio prohibens, pauca loqui docuerit, quæ pertinent [80] ad salutem. *Cum oratis,* inquit, *nolite multum loqui* [81]. Et infra: *Vos autem cum oratis, dicite: Pater noster, qui es in cœlis* [82], etc. Non enim propheta Filium Dei in hoc capitulo minoratum designavit in verbo, quoniam ipse in prophetis retro tempore loquebatur, qui etiam nunc per apostolos et apostolicos viros novissimo tempore loquitur: *Ego,* inquit, *qui loquebar,* in servos meos prophetas, *ecce adsum* [83]. Et alius propheta: *Sicut est ab initio usque in sæculum, neque adjectum est ei, neque minuetur illi, quoniam ipse est Dominus creaturæ suæ* [83*]. Ecce quale verbum breviatum fecit Dominus in orbe terrarum. Non quia, ut illi putant, inferiorem Patre [84]. intimaret hominibus Filium, sed quia C novissimum ejus annuntiaret adventum. [85] Si ergo (ut prædictum est) Aaron filii [86], presbyterorum figuram gestabant, et Aaron summi sacerdotis, id est episcopi, Moyses indubitanter Christi tenebat formam; quoniam fuit similitudo mediatioris Dei, qui est inter Deum et hominem Jesus Christus, qui est verus dux populorum, et verus princeps sacerdotum, et Dominus pontificum, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA III (15).

De patriarchis et primatibus, ac reliquis episcopis: et quod Romana Ecclesia cardo sit et caput omnium Ecclesiarum.

ANACLETUS servus Christi Jesu, in apostolica sede D a Domino constitutus, et a sancto Petro apostolo-

[58] Distin. 45, *Rane percussor.* [59] S. Hier., ibidem. [60] Tit. I, 9. [61] Rom. IX, 28. [62] Ithacius Clarus quisquis tandem fuerit lib. *Adv. Wari.* c. 43. [63] Hebr. II, 9, 11, 12. [64] Psal. VIII, 6. [65] ms. *adbreviatus.* [66] Isa. L, 2. [67] Isa. LIX, 1. [68] Isa. LII, 10 [69] hæc absunt in ms. c. Justelli. [70] ms. *suscipiendo.* [71] Joan. XII, 35. [72] verba Ithacii notanda quæ imposturam arguunt Mercatoris. [73] I Joan. VIII, 1. [74] In Cor. VII, 29. [75] Ibid. 31. [76] *correptionem.* [77] ms. *fines sæculorum obvenit.* [78] I Cor. X, 11. [79] in ms. abest ea vox *Dominica.* [80] ms. *pertineant.* [81] Matth. VI, 7. [82] Ibid., 9. [83] Isa. LII, 6; Eccli. XXXVI, 17. [83*] Eccli. XLII, 21, 22. [84] ms. *Patri.* [85] Isid. II, *De off.* 5, succedit Ithacio, cujus sæpe integra fere capita descripsit pseudo—Isidorus. [86] In ms. hæc verba quinque non leguntur, *Aaron filii,* etc.

(15) *Epistola.* Hæc epistola, quod trium patriarchalium sedium ordinem, ipsumque patriarcharum nomen a Judæis et a gentibus usurpatum, et ab iis cum multis aliis in Ecclesiam feliciter translatum contineat, novatoribus disciplet. Vide Baron. anno 112, num. 2. Tres Ecclesiæ, Romana, Alexandrina et Antiochena, eo quod a Petro apostolorum principe fundatæ sint, solæ ac semper patriarchales

rum principe presbyter ordinatus, omnibus episcopis ac reliquis Christi sacerdotibus salutem.

Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate, prædestinans nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ,in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem pecatorum secundum divitias gratiæ ejus, quæ abundavit in nobis in omni sapientia et prudentia, ut notum nobis faceret sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum ejus, quod proposuit in eo, in disqensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis et quæ in terra sunt in ipso. In quo etiam sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ, ut simus nos in laudem gloriæ ejus, qui ante speravimus in Christo [87]. De primatibus, [88] charissimi, super quibus me quidam vestrum consuluerunt, et apostolicæ auctoritatis (qua, licet indigni,Domino dispensante, fungimur) decretum postulaverunt, aut si esse deberent,aut non, quantum hactenus de his a beato Petro apostolo, et reliquis apostolis, ac beato Clemente nostro sancto prædecessore, et martyre,novimus statutum,denegare vobis minime possumus.[89] Et quis est, qui quærentibus fratribus denegare possit dubitationes vel necessitates eorum?

I.

De bipartito ordine sacerdotum.

Sacerdotum, fratres ordo bipartitus est et sicut Dominus illum constituit,a nullo debet perturbari. Scitis autem a Domino apostolos esse electos et constitutos, et postea per diversas provincias ad prædicandum dispersos. Cum vero messis cœpisset crescere, videns paucos esse operarios, ad eorum adjumentum septuaginta duos [90] eligi præcepit discipulos. Episcopi vero, domini apostolorum ; presbyteri quoque, septuaginta duorum discipulorum locum tenent.

II.

De constitutione seu ordinatione episcoporum ac presbyterorum.

[91] Episcopi autem non in castellis aut modicis civitatibus debent constitui, sed presbyteri per castella et modicas civitates atque villas debent ab episcopis ordinari et poni ; singuli tamen per singulos titulos suos. Et episcopus non ab uno, sed a pluribus debet episcopis ordinari : et,ut dictum est, non ad modicam civitatem, [92] ne vilescat nomen episcopi, aut alicubi, sed ad honorabilem urbem titulandus et denominandus est. Presbyter vero ad quemcunque locum vel ecclesiam in eo constitutam, est proficiendus,atque in ea diebus vitæ suæ duraturus. Amplius quam isti duo [93] ordines sacerdotum, nec nobis a Deo collati sunt, nec apostoli docuerunt.

[87] Ephes. I. 3--12. [88] Hincm. op. LV, quæst. c. 15. [89] ep. Attici ad PP. Carthaginensis concilii [90] *septuaginta ; et sic semper*. Luc. [91] Dist. 89, *Episcopi non in*. [92] Sardinense can. 6, et Laod. 57. [93] Hæ quoque ex eodem ms. ab Harduino collectæ sunt. Ms. *non sunt ordines*.

habitæ sunt, ut patet etiam ex conc. Nicæn.canone 6, Chalced. act. 16, item ex epistola 53 Leonis ad Anatolium : ex epistola Gregorii ad Eulogium,quæ est lib. VI, cap. 37. Hierosolymitana per annos fere quingentos, non re sed nomine, non potestate sed honore duntaxat, quarta patriarchalis habita est ; ut patet ex Nicæn. concil., canon. 7,ubi decernitur ut Hierosolymitanus,quartum quidem patriarchalis sessionis locum ac honorem habeat ; non tamen propterea a subjectione Cæsariensis, quæ metropolitana erat, eximeretur. Unde beatus Hieronymus in epist. ad Pammachium, contra Joannem episcopum Hierosolymitanum,sic eum alloquitur : « Tu, inquit, qui regulas quæris ecclesiasticas, et Nicæni concilii canonibus uteris, responde mihi, ad Alexandrinum episcopum Palæstina quid pertinet ? ni fallor hoc ibi decernitur, ut Palæstinæ metropolis Cæsarea sit, et totius orientis Antiochia. Aut igitur ad Cæsariensem archiepiscopum referre debueras, cui spreta communione tua communicare nos noveras, aut si procul expetendum judicium erat, Antiochiam potius litteræ dirigendæ. Sed novi cur Cæsaream, cur Antiochiam nolueris mittere. Maluisti occupatis auribus molestiam facere, quam debitum metropolitano tuo honorem reddere. » Patriarchatus Constantinopolitanus (quia tempore Nicæni concilii Constantinopolis urbs nondum dedicata fuit) hisce postea tempore Justiniani, post annum Domini quingentesimum, opera imperatoris,et Romanorum pontificum permissione accessit.

In concilio quidem Constantinopolitano primo, ac postea in Chalcedononsi, Constantinopolitanus non modo patriarchatum, verum etiam secundum locum obtinere conatus est, sed (pontifice reliquisque reclamantibus primatibus) frustra. Cur tres tantum prædictæ sedes patriarchales isto ordine collocatæ fuerint solius Petri apostolorum principis prærogativa, dignitas et primatus,velut propria et immediata causa honoris et potestatis, effecit : quanquam Petrum in his sedibus eligendis, quod S. Leo in epistola 84, *ad Anastasium* docet, quamdam rationem magnitudinis et nobilitatis urbium habuisse negari non possit. Romana sedes primam dignitatem patriarchalem obtinet,quia Petrus apostolus in hac quam fundavit,ut inquit S. Gregorius lib. VI, epist. 37, *ad Eulogium Alexand.*quiescere et vitam finire dignatus est. Alexandriam sede patriarchali decoravit (verba Gregorii sunt) in quam evangelistam Marcum discipulum misit. Tertio, sedem in qua ipse septem annis sedit,Antiochenam nimirum firmavit, et sedis patriarchalis honore condecoravit ; ita Gregorius prædicta epistola, S. Leo epistola 53, *ad Anatolium*. Sicut ergo major est Pretrus apostolus Marco evangelista,et Marcus evangelista Evodic, qui neque apostolus neque evangelista fuit, ita quoque Romana Ecclesia Alexandrinam,et Alexandrina Antiochenam auctoritate et dignitaie superat. Vide Bellarm. *De Rom. pontif.* lib. I, c. 14.

III.

De discretione episcoporum et civitatum.

Episcoporum vero ordo unus est licet sint primates illi qui primas civitates tenent, qui et in quibusdam locis patriarchæ a nonnullis vocantur. Illi autem qui in metropoli a beato Petro apostolo ordinante Domino, et a prædecessore nostro prædicto sancto Clemente, seu a nobis constituti sunt, non omnes primates vel patriarchæ esse possunt: sed illæ urbes, quæ præfatis et priscis temporibus [94] primatum tenuere, [95] patriarcharum aut primatum nomine fruantur; reliquæ vero metropoles, archiepiscoporum aut metropolitanorum, et non patriarcharum aut primatum utantur nominibus; quia hæc eadem et leges sæculi in suis continent principibus; [96] aliæ autem primæ civitates quas vobis conscriptas in quodam tomo mittimus, a sanctis apostolis, et a beato Clemente, sive a nobis, primates prædicatores acceperunt. Hæc vero sacrosancta Romana et apostolica Ecclesia, non ab apostolis, sed ab ipso Domino Salvatore nostro [97] primatum obtinuit, et eminentiam potestatis super universas Ecclesias ac totum Christiani populi gregem assecuta est, sicut ipse B. Petro apostolo dixit: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam: et tibi dabo claves regni cælorum. Et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælo: et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælo* [98]. Adhibita est etiam societas in eadem Romana urbe beatissimi apostoli Pauli vasis electionis, qui uno die, uno quoque tempore, gloriosa morte cum Petro, sub principe Nerone agonizans, coronatus est, et ambo sanctam Romanam Ecclesiam consecrarunt, aliisque omnibus urbibus universo mundo eam sua præsentia atque venerando triumpho prætulerunt. [99] Et licet pro omnibus assidua apud Deum omnium sanctorum effundatur oratio, his tamen verbis Paulus beatissimus apostolus Romanis proprio chirographo pollicetur, dicens: *Testis enim est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis* [100].

[1] Prima [2] ergo sedes est cœlesti beneficio Romanæ Ecclesiæ quam (ut memoratum est) beatissimi Petrus et Paulus suo martyrio consecrarunt. Roma quæ prius erat cacodæmonis artificio omnium errorum mater [4] et altrix, excussis tenebris, et vanis superstitionum ritibus abjectis, filiorum Dei, exorto sole justitiæ, facta est copiosa propagatrix.

A « Secunda autem sedes apud Alexandriam, beati Petri nomine, a Marco ejus discipulo atque evangelista consecrata est; quia ipse et in Ægypto primum verbum veritatis, directus a Petro, prædicavit, et gloriosum suscepit martyrium. Cui venerabilis successit Abilius [6].

« Tertia autem sedes apud Antiochiam, ejusdem (id est beati Petri) apostoli nomine habetur honorabilis: quia illic, priusquam Romam veniret, habitavit, et Ignatium episcopum [8] constituit, et illic primum nomen Christianorum novellæ gentis exortum est. Reliquas vero ut prædiximus in quodam tomo, prolixitatem vitantes epistolæ, vobis conscriptas direximus. [9] Inde namque et beati apostoli inter se statuerunt, ut episcopi singularum scirent
B gentium, [10] quis inter eos primus esset, quatenus ad eum potior eorum sollicitudo pertineret. [11] Nam et inter beatos apostolos quædam fuit discretio. Et licet omnes [12] essent apostoli, Petro tamen a Domino est concessum, et ipsi inter se idipsum voluerunt, ut reliquis omnibus præesset apostolis, et Cephas, id est, caput et [13] principium teneret apostolatus; qui et eamdem formam suis successoribus, et reliqui apostoli episcopis tenendam tradiderunt. Et non solum hoc in novo testamento est constitutum, sed etiam in veteri fuit. Unde, scriptum est, *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus* [14], id est primi inter eos fuerunt. Et quamvis ita ordinatum fuerit, nemo tamen quod suum est, quærat, sed quod alterius. Unde ait beatus apostolus Paulus: *Unusquisque placeat proximo suo in bonum ad*
C *ædificationem* [15]. Et sicut ipse Salvator suis ait discipulis: *Qui major est vestrum, erit minister vester* [16], et reliqua. Et licet super his aliqua dicta fuerint, repetentes tamen sæpius, admonemus, ut semper in omnibus et ab omnibus vitentur elationes mentis et corporis. Et quanto major unusquisque videtur esse, tanto sit humilior, sicut Dominus Salvator noster *non venit ministrari, sed ministrare* [17] *Et: si frater aliquis præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, instruite eum in spiritu lenitatis* [18]

IV.

Ut difficiliores causæ ad sedem apostolicam referantur.

D [19] Si quæ vero causæ difficiliores [20] inter vos ortæ fuerint, ad hujus sanctæ sedis apicem eas, quasi ad caput, referte, ut apostolico terminentur judicio: quia sic Dominum velle, ab eoque ita constitutum

[94] ms. *primatem*. HARD. [95] Isid. *Etymol*. VII, 12. [96] Hincmarus citat. cap. 24 *De prædestinatione* p. 151 tom. I, et pag. 429; tom. II, cap. 15, op. Lr. qq., dist. 22, *Sacrosancta Rom*. Et in *Decr. Ivo*. l. IV, [97] Conc. Rom. sub Gelasio. [98] Matth. XVI, 18, 19. [99] hactenus verba Gelasii in conc. Romano. [100] Rom. I, 9, 10. [1] ab his verbis usque ad *secunda autem* desunt omnia in Luc. [2] idem conc. sub Gelasio. [3] ms. *Romana Ecclesia*. HARD. [4] absunt a ms. [5] idem conc. [6] Anianus. et post hunc Abilius. [7] idem conc. [8] Zacchæum, postea Evodium, post quem Ignatium [9] dist. 22, *Sacrosaneta Rom*. [10] *Can. Ap*. 35, ex versione Dion. Exigui citatur. [11] S. Leo ep 84, c. 11. [12] *pares essent*. [13] Sir. ep. 4, et Innoc. ep. 2. quasi ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. [14] Psal. XCVIII, 6. [15] Rom. XV 2. [16] Matth. XXIII, 11. [17] Matth. XX, 28. [18] Psal, VI, 1. [19] dist. 22. *Sacrosancta Rom*. [20] S. Leo, ep. 84, Vigil. ep. 2,

esse, antedictis testimoniis declaratur. Hæc vero A
apostolica sedes cardo et caput (ut prætactum [21] est, omnium Ecclesiarum, a Domino, et non ab alio, est constituta. Et sicut cardine ostium regitur, sic hujus sanctæ sedis auctoritate omnes Ecclesiæ, Domino disponente, reguntur.

V.

Non admittendos ad accusationem sive ad testimonium qui antea inimici fuerunt, et de extremo judicio.

[22] Accusatores autem et testes esse non possunt, qui ante hesternum diem aut nudius tertius inimici fuerunt, ne irati, nocere cupiant, vel læsi, se ulcisci velint.[23] Innoffensus igitur accusatorum et testium affectus quærendus est, et non suspectus. Causam enim vestram alieno nolite committere judicio: valde enim iniquum est, ut omissis suis, alii qui- B
libet aliorum se causis immisceant; quoniam nullis in locis spiritualis [23] cura deficit, sed se per omnia, quocunque nomen Dei prædicatur, extendit. Studendum est omnibus, ne (ut sunt) æmulationes [24] malæ, sed piæ sint inter vos dilectiones; quia in hoc vos omnes *Domini discipulos* esse veros noveritis, *si dilectionem habueritis ad invicem.* Ex omni ergo genere plurimos Deus dignatur attrahere, quos [25] erutos de potestate tenebrarum, transferat in regnum Filii charitatis suæ, et de vasis iræ faciat vasa misericordiæ. Unde nobis summopere studendum est, ut cooperatores simus gratiæ Dei; quia ad hoc vocati sumus, ejusque familiari colloquio sociati, et sacerdotes sacrati, ut fructuosos illi manipulos reportemus, cooperante gratia ejus. C
[26] Necesse est enim, ut rectores a subditis timeantur, ab ipsisque corrigantur, ut humana formidine peccare metuant, qui divina judicia non formidant. [27] Deteriores quippe sunt, qui doctorum vitam moresque corrumpunt, his qui substantias aliorum prædiaque [28] diripiunt. Ipsi enim [29] ea quæ extra nos, licet nostra sunt, auferunt: nostri autem [30] detractores, et morum corruptores nostrorum, sive qui adversus nos armantur, proprio nos ipsos decerpunt [31]. Et ideo juste infames sunt, et merito ab Ecclesia extorres fiunt. [32] Pro meritis ergo plebis, sæpe pastores depravantur Ecclesiæ, ut proclivius corruant qui sequuntur. Capite videlicet languescente, facilius reliqua membra corporis inficiuntur, ut scriptum est: *Omne caput languidum, et omne cor mærens. A planta pedis usque ad verticem capi-* D
tis, non est in eo sanitas [33] Quapropter manifestum est, diabolum *qui sicut leo rugiens circuit quærens quem possit devorare* [34]) cordibus plebium suadere, ut doctores atque pastores suos detractionibus accusent, ut [35] (plebibus languescentibus [36], vel mala agentibus, non tenentibus pastoribus frena eorum) lasciviant, atque in ima ruant. [37] Multum vero distant damna morum a damnis rerum temporalium, cum ista extra nos sint, illa vero in nobis. [38] Sententia quoque Cham filii Noe damnantur qui suorum doctorum vel præpositorum culpam produnt, ceu Cham, qui patris pudenda non operuit, sed magis deridenda monstravit [39]. [40] Doctor autem vel pastor Ecclesiæ, si a fide exorbitaverit, erit a fidelibus corrigendus: sed pro reprobis moribus magis est tolerandus, quam distringendus, quia [41] rectores Ecclesiæ a Deo judicandi sunt, sicut ait propheta: *Deus stetit in Synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat* [42]. Unde oportet unumquemque fidelem, si viderit aut cognoverit plebes adversus pastorem suum tumescere, aut contra clerum detractionibus vacare, hoc vitium pro viribus exstirpare, prudenterque corrigere satagat. Nec eis in quibuscunque negotiis misceri, si incorrigibiles apparuerint, antequam suo reconcilientur doctori, præsumat: quoniam [43] tam [44] sacerdotes, quam reliqui fideles omnes, summam curam habere debent de his qui pereunt, quatenus eorum redargutione aut corrigantur a peccatis, aut, si incorrigibiles apparuerint, ab Ecclesia separentur.

[45] Ita ergo [46] beatus princeps apostolorum Petrus de sancto prædecessore nostro Clemente plebibus prædicando, quando docebat eas qualiter ei obedire deberent, eumque observare, inter cætera ait [47] « Si inimicus est alicui pro actibus suis, vos nolite exspectare, ut ipse vobis dicat. Cum illo nolite amici esse: sed prudenter observare debetis, et voluntati ejus absque commonitione obsecundare, et avertere ab eo, cui ipsum sentitis adversum: sed nec loqui his quibus ipse non loquitur, ut unusquisque qui in culpa est, dum cupit omnium vestrum amicitias ferre, festinet citius reconciliari ei qui omnibus præest, ut per hoc redeat ad salutem, cum obedire cœperit monitis præsidentis. Si vero qui amicus fuerit his quibus ipse non est, et locutus fuerit his quibus ipse non loquitur, unus est et ipse ex illis qui exterminare Dei Ecclesiam volunt; » et reliqua. His aliisque quam plurimis documentis, facile unusquisque advertere potest qualiter obedire et obtemperare debet præpositis suis, et qualiter circa eos agendum sit, quibus ipsi aut amici sunt, aut inimici. Si quis enim hæc præcepta non observaverit, hostis est animæ suæ: et non tantum infamis, sed et excommunicatus, atque alienus ab Ecclesia efficiatur; quoniam

[21] ms. *factum*, forte *fatum*; et ab eo absunt duæ sequentes voces *omnium Ecclesiarum*. [22] III, q. 5, *Accusatores autem et testes*. Et in *Decr*. Ivo. lib. IV. [23] S. Ambr. ep. 64. [23] S. Cœl. ep. 2. [24] ms. *ut non æmulat*. [25] Idem ep I. c. 11. [26] S. Greg. *Past*. p. II, c. 6. [27] VI, q. 1, *Deteriores sunt*. [28] S. Isid. *Sent*. III, 38. [29] ms. *autem*. [30] ms. *quoque*. [31] *decipiunt* alias, *diripiunt*. [32] S. Isid. sent. III, 28. [33] Isai. I, 4, 6. [34] I Petr. V, 8. [35] *irrogent vel*. [36] *languentibus*. [37] Idem Isid. [38] II, q. 7, *Sententia Cham*. [39] Gen. IX. [40] In *Decr*. Ivo. lib. IV. [41] Idem Isid. [42] Psal. LXXXI, 1. [43] XXIV, q. 3, *Tam sacerdotes*. [44] Isid. *Sent* III, 46. [45] Epist. 1, ad Jacobum, ex interpretatione Rufini, et dist. 93, *Si inimicus*, et in decret. Leonis papæ. [46] ms. *Ait ergo*. [47] ms. *ita*.

necesse est ea vitia ferro abscindere quæ aliis medicaminibus non sanantur. Parcat unusquisque a laceratione vel [48] detractione linguæ suæ, caveatque ne aut linguam aut aures habeat prurientes, id est, ne aut aliis deroget, detrahatque quibuscunque, aut alios audiat derogantes vel detrahentes : custodiatque quisque sermones suos, et sciat, quia quicunque de aliis loquitur, sua sententia judicabitur. Caveat etiam omnis fidelis, ne derogando quod in domo cujusquam agitur, alia domus per eum cognoscat, sed omnium Christianorum domos quasi proprias amet. Nemo enim invito auditori libenter refert. Sitque uniuscujusque studium, non solum oculos castos servare, sed et linguam. Vos autem, charissimi, qui estis sub Domini disciplina constituti, sic vos exhibete, ut veri ministri et [49] dispensotores mysteriorum ejus [47], ut non vituperetur ministerium vestrum, ne fiat in nobis, sicuti scriptum est : *Et erit sicuti populus, sic sacerdos* [50*]. Sic enim vos, vestrosque, et cunctos corripite, ut nemini noceatis, quatenus et ab hominibus bonam acquiratis famam, et a Deo mercedis præmium in æterna beatitudine percipere mereamini. Et si quid adversi de unitate Ecclesiæ acciderit, radicitus amputetur, ut Dei Ecclesia, fructusque servorum ejus maneant inconcussa. *Propter quod, charissimi, exspectantes satagite, immaculati ei inveniri in pace, et Domini nostri Jesu Christi longanimitatem salutem arbitramini* [51]. *Estote ergo prudentes, et vigilate in orationibus : ante omnia autem mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes ; quia charitas operit multitudinem peccatorum. Hospitales invicem sine murmuratione. Unusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei. Si quis loquitur, sicut sermones Dei : si quis ministrat, tanquam ex virtute, quam administrat Deus, ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen* [52].

DUO DECRETA ANACLETI PAPÆ

EX GRATIANO.

Quare laici in accusatione episcoporum non audiuntur.

[53] Laici in accusatione episcoporum audiendi non sunt, quia oppido eis quidam infesti sunt. Et indignum est ut ab eis accusentur, qui eorum gravitatem nolunt imitari.

Singulis annis apostolorum limina visitent episcopi, qui ordinationibus apostolicis subjacent.

[54] Juxta sanctorum Patrum et canonum instituta, omnes episcopi, qui hujus apostolicæ sedis ordinationi subjacent, et qui propinqui sunt, annue circa Idus Maii sanctorum principum Petri et Pauli liminibus præsententur, omni occasione seposita. Qui vero de longinquo sunt, juxta chirographum suum impleant. Qui autem hujusmodi constitutionis contemptor exstiterit, præterquam si ægritudine fuerit detentus, sciat se canonicis subjacere sententiis.

[48] In ep. 2 D. Hieron. ad Nepotianum, cujus verba mire deformata mangonio nostri Mercatoris. [49] Zach. cap. 3, pro more interpolata. [50] I Cor. IV, 1. [50*] Isa. XXIV, 2. [51] II Petr. III, 14, 15. [52] I Petr. IV, 7, 11. [53] II, quæst. 7, *Laici episcoporum*. Eadem fere verba habentur in epistola Eusebii papæ. [54] 93, dist. 1. *Juxta sanctorum Patrum*, et in Decr. Zachariæ papæ.

SANCTUS HERMAS

VIR APOSTOLICUS.

VETERUM TESTIMONIA DE S. HERMA.

(GALLAND., *Veterum Patrum Bibliotheca*, t. I, Venetiis, 1765, in-fol. p. 51.)

I.

S. IRENÆUS, adversus Hæreses, *lib.* IV, *cap.* 20, *num.* 2, *edit. Massuet.*

Bene ergo pronuntiavit Scriptura, quæ dicit: *Primo omnium crede, quoniam unus est Deus, qui omnia constituit, el consummavit, et fecit ex eo quod non erat, ut essent omnia: omnium capax, et qui a nemine capiatur.* Exstat lib. II, mand. I.

II.

CLEMENS *Alex.*, Στρωμ. *lib.* I, *cap.* 17. *pag.* 369, *edit. Oxon.*

Dicit autem et *Pastor*, Angelus pœnitentiæ, ad Hermam, de pseudopropheta: *Quædam enim verba vera loquitur. Diabolus enim eum implet suo spiritu, si quem possit ex justis frangere.* Lib. II, mand. X, cap. 1.

A Λέγει δὲ καὶ ὁ Ποιμὴν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας, τῷ Ἑρμᾷ, περὶ τοῦ ψευδοπροφήτου. Τινὰ γὰρ ῥήματα ἀληθῆ λαλεῖ. Ὁ γὰρ διάβολος αὐτὸν πληροῖ τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι, εἴ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων.

IDEM, *ibid.*, *cap.* 29, *pag.* 426.

Divine ergo Potestas illa quæ *Hermæ* loquitur in revelatione: *Visiones*, inquit, *et revelationes propter eos qui sunt duplici corde, qui disputant in cordibus suis, sint ea, nec ne.* Lib. I, vis. III, cap. 4.

Θείως τοίνυν ἡ Δύναμις ἡ τῷ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα. Τὰ ὁράματα, φησὶ, καὶ τὰ ἀποκαλύμματα, διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἐστὶ ταῦτα, ἢ οὐκ ἔστιν.

IDEM, *lib.* II, *cap.* 1, *pag.* 430.

Dicit enim, quæ Hermæ in visione apparuit, Potestas: *Quod tibi contingit revelari, revelabitur.* Lib. I, vis. III, cap. 3.

Φησὶ γὰρ ἐν τῷ ὁράματι τῷ Ἑρμᾷ ἡ Δύναμις ἡ φανεῖσα· Ὃ ἐὰν ἐνδέχεται ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται.

IDEM, *ibid.*, *cap.* 9, *pag.* 452.

Pastor autem de iis solis qui dormissent, verba faciens, novit quosdam justos in gentibus et in Judæis, non solum ante adventum Domini sed etiam ante legem, qui Deo grati acceptique fuerint; ut Abel, ut Noe, ut si quis alius justus. Dicit ergo, apostolos et doctores qui prædicarunt nomen Filii Dei, etiam cum dormiissent, potestate ac fide prædicasse iis qui ante dormierant. Deinde subdit: *Et ipsi*, etc. *Lib.* III, *simil.* IX, *cap.* 16.

C Ὁ Ποιμὴν δὲ, ἁπλῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων θεὶς τὴν λέξιν, δικαίους οἶδέ τινας ἐν ἔθνεσι καὶ ἐν Ἰουδαίοις, οὐ μόνον πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ νόμου, μετὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐαρέστησιν, ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις ἕτερος δίκαιος. Φησὶ γοῦν τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, τοὺς κηρύξαντας τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ, καὶ κοιμηθέντας, τῇ δυνάμει καὶ τῇ πίστει κηρύξαι τοῖς προκεκοιμημένοις. Εἶτα ἐπιφέρει· Καὶ αὐτοὶ, κ. τ. λ.

IDEM, *ibid.*, *cap.* 12, *pag.* 458.

Quæ ergo continet Ecclesiam, ut *Pastor* inquit, virtus, fides est, per quam salvi fiunt electi Dei: quæ autem viriliter agit, abstinentia. Sequuntur vero eas simplicitas, disciplina, innocentia, modestia charitas. Illæ autem omnes sunt filiæ fidei. *Lib.* I, *vis.* III, *cap.* 8.

Ἡ τοίνυν συνέχουσα τὴν Ἐκκλησίαν, ὥς φησιν ὁ Ποιμὴν, ἀρετὴ, ἡ πίστις ἐστὶ, δι᾽ ἧς σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ ἀνδριζομένη, ἐγκράτεια. Ἕπεται δὲ αὐτοῖς ἁπλότης, ἐπιστήμη, ἀκακία, σεμνότης, ἀγάπη. Πᾶσαι δὲ αὗται πίστεώς εἰσι θυγατέρες.

IDEM, *ibid paulo., post.*

Φοβητέον οὖν τὸν Κύριον, λέγει, εἰς οἰκοδομήν, ἀλλ' οὐ τὸν διάβολον εἰς καταστροφήν. Ἔμπαλιν δὲ, τὰ μὲν ἔργα τοῦ Κυρίου, τουτέστι τὰς ἐντολὰς, ἀγαπητέον καὶ ποιητέον· τὰ δὲ ἔργα τοῦ διαβόλου, φοβητέον καὶ οὐ ποιητέον.

A Dicit itaque, timendum esse Dominum ad ædificationem, sed non diabolum ad eversionem. Et rursus : Opera quidem Domini, hoc est præcepta, esse diligenda et facienda ; opera vero diaboli timenda esse, et non facienda *Lib.* I , *mand.* VII.

IDEM, *ibid., paucis interjectis.*

Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τὴν μετάνοιαν σύνεσιν εἶναί φησι μεγάλην. Μετανοῶν γὰρ ἐφ' οἷς ἔδρασεν, οὐκ ἔτι ποιεῖ ἢ λέγει. Βασανίζων δὲ ἐφ' οἷς ἥμαρτε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἀγαθοεργεῖ. Ἄφεσις τοίνυν ἁμαρτιῶν μετανοίας διαφέρει· ἄμφω δὲ δεἰκνυσι τὰ ἐφ' ἡμῖν. Τὸν οὖν εἰληφότα τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, οὐκ ἔτι ἁμαρτάνειν χρή· ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἁμαρτιῶν (αὕτη ἂν εἴη τῶν προϋπαρξάντων κατὰ τὸν ἐθνικὸν καὶ πρῶτον βίον· τὸν ἐν ἀγνοίᾳ λέγω) αὐτίκα τοῖς κληθεῖσι πρόκειται μετάνοια, ἡ καθαίρουσα τὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, ἵνα ἡ πίστις θεμελιωθῇ. Καρδιογνώστης δὲ ὢν ὁ Κύριος, καὶ τὰ μέλλοντα προγινώσκων, τό τε εὐμετάβολον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ παλίμβολον καὶ πανοῦργον τοῦ διαβόλου, ἄνωθεν ἀρχῆθεν προεῖδεν, ὡς, ζηλώσας ἐπὶ τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν τὸν ἄνθρωπον, προστρίψεταί τινας αἰτίας τῶν ἁμαρτημάτων τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, φρονίμως πονηρευόμενος, ὅπως δὴ καὶ αὐτοὶ συνεκπέσοιεν αὐτῷ. Ἔδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς κἂν τῇ πίστει περιπίπτουσί τινι πλημμελήματι, πολυέλεος ὢν, μετάνοιαν δευτέραν· ἥν, εἴ τις ἐκπειρασθείη μετὰ τὴν κλῆσιν, βιασθεὶς δὲ καὶ κατασοφισθεὶς, μίαν ἔτι μετάνοιαν ἀμετανόητον λάβῃ.

Idem autem et dicit, pœnitentiam esse sensum magnum. Qui enim pœnitentiam agit eorum quæ fecit, non amplius facit vel dicit. Torquens vero animam suam propter ea quæ peccavit, operatur bene. Remissio ergo peccatorum differt a pœnitentia : ambo autem ostendunt ea esse in nostra po- B testate. Eum igitur qui accepit remissionem peccatorum, non oportet amplius peccare ; nam in prima et sola peccatorum pœnitentia (ea autem fuerit eorum, quæ prius exstiterunt in gentili et priori vita ; ea, inquam, quæ fuit in ignorantia) iis etiam qui vocati sunt, proponitur pœnitentia, expurgans locum animæ a delictis, ut fides fundetur. Cum vero Dominus cogitationes præcordiorum norit, et futura præsciat, facilem hominis mutationem, et multiplicem nequitatem diaboli, jam inde a principio prævidit quod homini invidens propter remissionem peccatorum, aliquas causas delictorum suggeret servis Dei, astute et maligne moliens, ut ipsi quoque cum eo cadant. Dedit ergo, cum sit multæ misericordiæ, iis qui etiam in fide incidunt in aliquod C peccatum, aliam et secundam pœnitentiam : quam, si quis tentatus fuerit post vocationem, et coactus, et callide circumventus, unam adhuc ad pœnitendum accipiat pœnitentiam. *Lib.* II, *mand.* IV, *capp.* 2 *et* 3.

IDEM, *ibid., lib.* IV, *cap.* 9, *pagg.* 596, 597.

Αὐτίκα ὁ Ποιμήν φησιν· Ἐκφεύξεσθε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγρίου, ἐὰν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἄμωμος.

Jam vero *Pastor* dicit : *Effugietis vim feræ bestiæ si cor vestrum fuerit purum ac sine macula.* Lib. I, vis. IV, cap. 2.

IDEM, *ibid., lib.* VI. *cap.* 15, *pag.* 806.

Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῷ Ἑρμᾷ ἡ Δύναμις ἐν τῷ τύπῳ τῆς Ἐκκλησίας φανεῖσα, ἔδωκεν τὸ βιβλίον εἰς μεταγραφὴν, ὃ τοῖς ἐκλεκτοῖς ἀναγγελῆναι ἐβούλετο ; τοῦτο δὲ μετεγράψατο πρὸς γράμμα, φησὶ, μὴ εὑρίσκων τὰς συλλαβὰς τελέσαι.

Annon enim et Virtus, quæ in visione apparuit Hermæ in figura Ecclesiæ, dedit librum ut describeret, quem electis annuntiari volebat ? Eum autem, D inquit, transcripsit ad litteram ; non inveniens quo modo syllabas perficeret. *Lib.* I, *vis.* II, *cap.* 1.

III.

TERTULLIANUS *catholicus, lib.* De oratione, *cap.* 12.

Quod assignata oratione assidendi mos est quibusdam, non perspicio rationem, nisi si Hermas ille, cujus scriptura fere *Pastor* inscribitur, transacta oratione, non super lectum assedisset, verum aliud quid fecisset, id quoque ad observationem vindicaremus. Utique non. Simpliciter enim et nunc positum est : *Cum adorassem et assedissem super lectum* : ad ordinem narrationis, non ad instar disciplinæ. Alioquin nusquam erit adorandum, nisi ubi fuerit lectus : imo contra Scripturam fecerit, si quis in cathedra, aut subsellio sederit. *Lib.* II, *in Proœm.*

IDEM TERTULLIANUS (*hæreticus*), *lib,* De pudicitia, *cap.* 10.

Deus bonus est : suis, non ethnicis sinum subjicit : secunda te pœnitentia excipiet : eris iterum de mœcho Christianus. Hæc tu mihi, benignissime Dei interpres ! Sed cederem tibi, si scriptura *Pastoris* quæ sola mœchos amat, divino instrumento meruisset incidi ; si non ab omni concilio Ecclesiarum, etiam vestrarum, inter apocrypha et falsa judicaretur ; adultera et ipsa, et inde patrona sociorum ; a qua et alias initiaris : cui ille si forte patrocinabitur Pastor quem in calice depingis, prostitutorem et ipsum Chri-

stiani sacramenti ; merito et ebrietatis idolum , et mœchiæ asylum post calicem subsecuturæ ; de quo nihil libentius bibas, quam ovem pœnitentiæ secundæ. At ego ejus Pastoris scripturas haurio, qui non potest frangi. *Lib.* II, *mand.* IV, *cap.* 3 *et* 4.

IDEM, *ibid.*, *cap.* 20.

Et utique receptior apud Ecclesias Epistola Barnabæ (id est *Epistola ad Hebræos*) illo apocrypho *Pastore* mœchorum.

IV.

AUCTOR Homiliæ de aleatoribus, *sub init. Exstat ad calcem Operum.*
S. CYPRIANI, *pag.* 19, *edit. Paris.*, 1726.

Dicit enim Scriptura divina : *Væ erit pastoribus. Quod si ipsi pastores negligentes reperti fuerint, quid respondebunt Domino pro pecoribus?* Quid de Domino pecora dicent? *a pecoribus se esse vexatos? non creditur illis : incredibilis res est, pastores pati posse aliquid a pecore : magis punientur propter mendacium suum.* Lib. III. simil. IX, cap. 31.

V.

ORIGENES, *Homil.* VIII, in Numeros, *tom.* II, *pag.* 294, B. *edit Paris.*, 1733.

Quod autem dies peccati in annum pœnæ reputetur, non solum in hoc libro, in quo nihil omnino est quod dubitari possit, ostenditur ; sed et in libello *Pastoris*, si cui tamen scriptura illa recipienda videtur, similia designantur. *Lib.* III, *simil* VI, *cap.* 4.

IDEM, Homil. X, in Josuam, *tom.* III, *pag.* 423, D.

Similis quoque, etiam in libello qui appellatur *Pastoris*, de his figura describitur. Ait enim, quia est arbor quædam quæ ulmus appellatur, quæ fructum non affert, portat tamen vitem quæ affert plurimum fructum ; et ex eo quod adminiculo est viti, quæ ejus viribus nitens, vel afferre, vel servare potest plurimum fructum, etiam ulmus quæ infructosa est, necessaria videtur et utilis, ex hoc ipso quod frugiferæ deserviat viti. *Lib.* III, *simil.* II. *Vide Homiliam Cæsarii Arelat.* XVII, *edit Basil.* (XXIV, *in Biblioth. Patrum.*)

IDEM, Homil. I, in Psalmum XXXVII, *tom.* II *pag.* 681, D, E.

Est autem quando erudimur etiam a procuratoribus et actoribus, id est ab his angelis, quibus creditæ sunt dispensandæ et regendæ animæ nostræ : quemadmodum describitur in quodam loco Angelus pœnitentiæ, qui nos suscipit castigandos, sicut *Pastor* exponit : si cui tamen libellus ille recipiendus videtur. *Lib.* III, *sim.* VI, *cap.* 3.

IDEM, Homil. XIII, in Ezechielem, *tom.* III, *pag.* 404, F.

In libro *Pastoris* in quo angelus pœnitentiam docet, duodecim virgines habent nomina sua : fides, continentia, etc. Potestis quippe legere, si vultis. Deinde quando turris ædificatur cum assumpseris fortitudines virginum, pariter accipies et id quod de portis dicitur. *Lib.* III, *sim.* IX, *capp.* 2 *et* 15.

IDEM, Comment. in Osee *ex* Philocaliæ *cap.* 8, *tom.* II, *pag.* 439, E.

Et in libro qui *Pastor* inscribitur, ædificationem turris ex multis quidem factam lapidibus, ex uno vero lapide factum videri ædificium ; quid aliud quam e multis concentum et unitatem, scriptura hæc significat? *Lib.* I, *vis.* III, *cap.* 2, *et lib.* III, *simil.* IX, *capp.* 9, 15, 18.

Καὶ ἐν τῷ Ποιμένι δὲ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου διὰ πολλῶν μὲν λίθων οἰκοδομουμένην, ἐξ ἑνὸς δὲ λίθου φαινομένην εἶναι τὴν οἰκοδομήν· τί ἄλλο ἢ τὴν ἐκ πολλῶν συμφωνίαν καὶ ἑνότητα σημαίνει ἡ γραφή ;

IDEM, Comment. in Matt., *cap.* XIV, *Opp. tom.* II, *pag.* 644, D, E.

Sin ad id emolliendum libro uti audebimus, qui in Ecclesia quidem circumfertur, sed ab omnibus pro divino non habetur, illud adhibeamus quod in libro *Pastoris* de quibusdam traditur ; qui statim atque fidem amplexi sunt, Michaeli subjiciuntur, sed propter voluptatis studium illius tutela ac patrocinio excidunt, et ei qui luxui et deliciis, deinde vero alteri qui pœnæ ac suppliciis, atque ei postmodum, qui pœnitentiæ præfectus est, subduntur. *Lib.* III, *simil.* VIII, *cap.* 3.

Εἰ δὲ χρὴ τολμήσαντα καὶ ἀπό τινος φερομένης μὲν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γραφῆς, οὐ παρὰ πᾶσι δὲ ὁμολογουμένης εἶναι θείας, τὸ τοιοῦτον παραμυθήσασθαι, ληφθείη ἂν τὸ ἀπὸ τοῦ Ποιμένος περί τινων ἅμα μὲν τῷ πιστεύειν ὑπὸ τῷ Μιχαὴλ γινομένων, διὰ δὲ φιληδονίαν ἀποπιπτόντων ἐκείνου, καὶ γινομένων ὑπὸ τὸν τῆς τρυφῆς, εἶτα ὑπὸ τὸν τῆς τιμωρίας, μεθ' ὃν ὑπὸ τὸν τῆς μετανοίας.

IDEM, *tract.* XXX, Comment. in Matth. cap. XXIV, 32. *Opp. tom.* III, *pag.* 872, *col.* 2. A.

Sic et in aliqua parabola refertur *Pastoris*, (si cui placeat etiam illum legere librum,) quoniam sæculum præsens hiems est justis, qui apparent similes proximis suis natura, et arboribus videlicet cæteris siccis, tempore autem opportuno in fructibus suis apparent. *Lib.* III, *simil.* III.

IDEM, *tract.* XXXI, Comment. in Matth. XXIV, 42. *ibid., pag.* 877, *col.* 2, B.

Nam, sicut legimus apud *Pastorem*, vasa plena non cito quis gustat, nec enim mutantur facile : semiplena autem quia facile creduntur mutari, frequenter gustantur. *Lib.* II, *mand.* XII, *cap.* 5.

IDEM, *Homil.* XXXV, in Lucam cap. XII, 58, *ibid., pag.* 973, B. C.

Legimus (si tamen cui placet hujusmodi scripturam recipere) justitiæ et iniquitatis angelos super Abrahæ salute et interitu disceptantes, dum utræque turmæ suo eum volunt cœtui vindicare. Quod si cui displicet, transeat ad volumen quod titulo *Pastoris* scribitur, et inveniet cunctis hominibus duos adesse angelos : malum qui ad perversa exhortatur, et bonum qui ad optima quæquæ persuadet. *Lib.* II, *mand.* VI, *cap.* 2.

IDEM, *tom.* I Comment. in Joan. I, 1. *Opp. tom.* II, *pag.* 17, E, *edit. Huetii.*

Ἀλλ' οὐ παρ' ἡμῖν τοῖς πειθομένοις ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησεν ὁ Θεὸς, ὡς ἡ μήτηρ τῶν ἑπτὰ μαρτύρων ἐν Μακκαβαϊκοῖς, καὶ ὁ τῆς μετανοίας· ἄγγελος ἐν τῷ Ποιμένι ἐδίδαξε. *Vid. inf. lib.* II, Περὶ ἀρχῶν cap. 1, num. 5.

Secus vero apud nos est qui credimus, ex non entibus Deum entia fecisse, ut mater illa septem martyrum in Machabæorum gestis, et pœnitentiæ Angelus in *Pastore* docuit. *Lib.* I, *vis.* I, *cap.* 1, *et lib.* II, *mand.* I.

IDEM, *lib.* I, Περὶ ἀρχῶν *cap.* 3, *num.* 3, *edit. Paris. nov. tom.* I, *pag.* 61, C.

Nam et in eo libello qui *Pastoris* dicitur angeli pœnitentiæ, quem Hermas conscripsit, ita refertur : *Primo omnium crede quia unus est Deus qui omnia creavit atque composuit : qui, cum nihil esset prius, esse fecit omnia : qui est omnia capiens, ipse vero a nemine capitur.* Lib. II, mand. I.

IDEM, *Ibid., lib,* II, *cap.* 1, *num.* 5, *l. c. pag.* 79, *col.* 1, B.

Ut autem etiam ex Scripturarum auctoritate hæc ita se habere credamus, audi quomodo in Machabæorum libris, ubi mater septem martyrum unum ex filiis cohortatur ad toleranda tormenta, de hoc dogmate confirmatur : *Rogo te, fili, respice cœlum et terram, et ad omnia quæ in eis sunt ; et videns hæc Primo omnium crede, quia unus est Deus qui omnia creavit atque composuit, et fecit ex eo quod nihil erat, ut essent universa.* Lib. II, mand. I.

IDEM, *ibid., lib.* III, *cap.* 2, *num.* 4, *l. c., pag.* 140, *col.* 2, *D.*

Sed et *Pastoris* liber hæc eadem declarat dicens, quod bini angeli singulos quosque hominum comitentur : et si quando bonæ cogitationes cor nostrum ascenderint, a bono angelo suggeri dicit : si vero contrariæ, mali angeli dicit esse instinctum. *Lib.* II, *mand.* IV, cap. 2.

IDEM, *ibid. lib.* IV, *cap.* 2, *num.* 8, *l. c., pag.* 168, *ex* Philocaliæ *cap.* 1.

Ex interpretat. Rufini.

Quod nos etiam in libello *Pastoris*, qui a nonnullis contemni videtur, designatum videmus, cum jubetur Hermas duos libellos scribere, et postea denuntiare presbyteris Ecclesiæ quæ a Spiritu didicit. Quod his verbis scriptum est : *Et scribes*, inquit, *duos libellos, et dabis unum Clementi et unum Graptæ. Et Grapte quidem commoneat viduas et orphanos ; Clemens vero mittat per omnes civitates quæ foris sunt ; tu vero annuntiabis presbyteris Ecclesiæ.*

Διὰ τοῦτο ἡμεῖς καὶ τὸ ἐν τῷ ὑπό τινων καταφρονουμένῳ βιβλίῳ τῷ Ποιμένι, περὶ τοῦ προστάσσεσθαι τὸν Ἑρμᾶν δύο γράψαι βιβλία, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸν ἀναγγέλλειν τοῖς πρεσβυτέροις τῆς Ἐκκλησίας ἃ μεμάθηκεν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, οὕτω διηγούμεθα. Ἐστὶ δὲ ἡ λέξις αὕτη· Γράψεις δύο βιβλία, καὶ δώσεις ἓν Κλήμεντι, καὶ ἓν Γραπτῇ. Καὶ Γραπτὴ μὲν νουθετήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς· Κλήμης δὲ πεμψει εἰς τὰς ἔξω πόλεις· σὺ δὲ ἀναγγελεῖς τοῖς πρεσβυτέροις τῆς Ἐκκλησίας. Lib. I, vis. II, cap. IV.

Ex interpretat. Delarue :

Proinde nos, quod dicitur in libro qui inscribitur *Pastor* et a nonnulis contemnitur, *Hermæ* imperatum esse ut duos libros scriberet ac postea presbyteris Ecclesiæ annuntiaret quæ didicerat a Spiritu, ad hunc modum exponimus. Sic autem ad verbum legitur : *Duos libros scribes, dabisque unum Clementi et alterum Graptæ. Et Grapte quidem commonebit viduas et pupillos : Clemens autem mittet ad externas urbes : tu vero anuntiabis presbyteris Ecclesiæ.*

IDEM, *lib..* X Explanationum in Epist. Rom. XVI, 14.

Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patroban, Herman, et qui cum eis sunt fratres. De istis simplex est salutatio, nec aliquid eis insigne laudis adjungitur. Puto autem quod Hermas iste sit scriptor libelli illius qui *Pastor* appellatur : quæ scriptura valde mihi utilis videtur, et ut puto, divinitus inspirata. Quod vero nihil ei laudis ascripsit, illa, opinor, est causa, quia videtur sicut scriptura illa declarat, post multa peccata ad pœnitentiam fuisse conversus : et ideo nec opprobrium ei aliquod ascripsit ; didicerat enim scripturam non improperare homini convertenti se a peccato : neque laudis aliquid tribuit, quia adhuc positus erat sub angelo pœnitentiæ, a quo, tempore opportuno, Christo rursus deberet offerri. *Lege* Sedulium *in* Collectaneis *ad eumdem Apostoli locum, nec non* Anselmo *tributa* commentaria.

VI.

EUSEBIUS Hist. eccles., *lib.* III *cap.* 3.

Ex interpret Rufini.

Et libellus Hermæ qui appellatur *Pastoris*, cujus Paulus in Epistolis suis meminit, a plurimis non est receptus : ab aliis autem necessarius judicatus est, propter eos qui primis ad finem institutionibus imbuuntur : unde et in nonnullis ecclesiis legitur, et multi veterum scriptorum usi sunt testimoniis ejus.

Ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἐν ταῖς ἐπὶ τέλει προσρήσεσι τῆς πρὸς Ῥωμαίους, μνήμην πεποίηται, μετὰ τῶν ἀλλῶν, καὶ Ἑρμᾶ, οὗ φασιν ὑπάρχειν τὸ τοῦ Ποιμένος βίβλίον· ἱστέον ὡς καὶ τοῦτο πρὸς μὲν τινων ἀντιλέλεκται, δι' οὓς οὐκ ἂν ἐν ὁμολογουμένοις τεθείη· ὑφ' ἑτέρων δὲ ἀναγκαιότατον, οἷς μάλιστα δεῖ στοιχειώσεως εἰσαγωγικῆς, κέκριται· ὅθεν ἤδη καὶ ἐν ἐκκλησίαις ἴσμεν αὐτὸ δεδημοσιευμένον, καὶ τῶν παλαιοτάτων δὲ συγγραφέων κεχρημένους τινὰς αὐτῷ κατείληφα.

Ex interpret. Cotelerii.

Quoniam vero apostolus Paulus in salutationibus illis quæ sub finem Epistolæ ad Romanos leguntur, inter cæteros mentionem fecit etiam Hermæ, cujus esse fertur liber *Pastoris ;* sciendum est eum librum a nonnullis quidem in dubium esse revocatum, ob quos inter receptæ auctoritatis libros poni non potest ; ab aliis vero maxime necessarius, iis præsertim qui introductoria ad religionem indigent institutione, judicatus est ; unde etiam in ecclesiis eum publice lectum scimus, et quosdam ex vetustissimis scriptoribus testimonio ipsius usos fuisse comperi. *Lege* Nicephorum, *lib.* II, *cap.* 46.

IDEM, *ibid.*, *lib.* III *cap.* 25.

Ex interpret. Rufini.

Post hæc jam Scriptura est, quæ dicitur *Actus Pauli ;* sed et libellus qui appellatur *Pastoris*, etc., de quibus quam maxime dubitatur.

Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου πράξεων ἡ γραφὴ, ὅ τε λεγόμενος Ποιμήν.

Ex interpret. Cotelerii.

Inter libros nothos collocetur et *Actuum pauli* scriptura, et liber qui dicitur *Pastor.*

IDEM, *ibid.*, *lib.* V, *cap.* 8.

Ex interpret. Rufini.

Nec non et libellum qui vocatur *Pastoris*, amplectitur (Irenæus), dicens : Bene ergo refert Scriptura, quæ dicit : *Primum omnium credendum est, quia unus est Deus, qui omnia creavit atque composuit.*

Οὐ μόνον δὲ οἶδεν, ἀλλὰ καὶ ἀποδέχεται τὴν τοῦ Ποιμένος γραφὴν, λέγων· Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα· Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ex interpret. Cotelerii.

Non solum autem [Irenæus] novit, sed et recepit *Pastoris* scripturam, dicens : Recte igitur dixit Scriptura, quæ ait : *Primo omnium crede, quod unus est Deus, qui omnia creavit et consummavit*, etc. Lib. II, mand. I. *Lege* Niceph., *lib.* IV, *cap.* 14.

VII.

ATHANASIUS, De incarnatione Verbi Dei, *num.* 3, *tom.* I, *pag.* 49, D ; *edit. Paris.*, 1898.

At divina doctrina et Christi fides...ait per Moysem quidem... et in utilissimo *Pastoris* libro : *Primum omnium crede unum Deum esse, qui omnia creavit et perfecit, eaque quæ non erant, ut esset fecit.* Lib. II, mand. I.

Ἡ δὲ ἔνθεος διδασκαλία, καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις — φησὶ διὰ μὲν Μωϋσέως — διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένος· Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι.

IDEM, De Decretis Nicænæ synodi, *num.* 4, *tom.* 1, *pag.* 211, D.

Id vero, ut ait *Pastor*, non nisi a diabolo ortum habet. *Lib.* II, *mand.* IX.

Τοῦτο δὲ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἴρηκεν, ἔκγονόν ἐστι διαβόλου.

IDEM, *ibidem num.* 18, *pag.* 223, F.

In *Pastore* autem scriptum est (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex Canone) : *Primum omnium crede unum esse Deum, qui omnia creavit et perfecit, omniaque ex nihilo, ut essent fecit.* Lib. II, mand. I.

Ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, καί τοι μὴ ὂν ἐκ τοῦ κανόνος, προφέρουσι)· Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα.

IDEM. *in* Epist. ad Afros episcopos, *num.* 5, *tom.* II, *pag*, 895, B.

Ἐλογίζοντο δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ Ποιμένι γραφέν. Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι.

Cogitabant quoque illud in *Pastore* scriptum: *Ante omnia crede, unum esse Deum qui creavit et adornavit omnia, et fecit ea ex non existentibus existere.* Lib. II, mand. I.

IDEM *in* Epistola Festali *sub finem, tom.* II, *pag.* 963, A.

Ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετοπωμένα δὲ παρὰ τῶν Πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομῶντος... καὶ ὁ Ποιμήν.

Sunt nimirum alii libri præter istos, non in Canomen quidem redactos, sed quos a Patris decretum est, legendos ab iis esse qui nuper ediscendi pietatis verbi gratia accesserint: Sapientia Salomonis... et *Pastor*.

VIII.

DIDYMUS *in* Catena ad Jobi VIII, 17, 18, *pag.* 202, *edit. Lond.*, 1637.

Ὁ ἀσεβὴς οὖν ἅπασαν τὴν διαγωγὴν ἐν οἴκῳ κακίας ἔχει, διαλελυμένος, κατὰ τοὺς ἔξω τῆς οἰκοδομῆς λίθους, οἳ οὐχ ἁρμόζουσι τῇ οἰκοδομῇ τοῦ πύργου, κατὰ τὸν Ποιμένα.

Omnis igitur dissoluti impii conversatio in domo pravitatis est non aliter quam lapides extra ædificium, qui ædificandæ turri plane inepti sunt, juxta *Pastorem*. Lib. I, vis. II, capp. 2, 6 et 7, et lib. III, simil. IX, capp. 6, 7, 31.

IX.

HIERONYMUS *lib.* De viris illustr. *cap.* X, *cum vetere Græco interprete.*

Ερμᾶς οὗ ὁ ἀπόστολος πρὸς Ῥωμαίους γράφων μέμνηται· Ἀσπάσασθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἑρμᾶν, Πατρόβαν, Ἑρμῆν· λέγεται αὐθέντης γεγενῆσθαι βίβλου ἐπιγραφείσης Ποιμὴν, ἥτις ἔν τισιν Ἀνατολικαῖς ἐκκλησίαις δημοσίᾳ ἀναγινώσκεται. Καὶ ἀληθῶς χρήσιμος ὁ λόγος, ἀφ' οὗ πολλοὶ τῶν παλαιῶν συγγραφέων ὑπέκλεψαν μαρτυρίας· ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἄγνωστος εἶναι δοκεῖ.

Herman cujus apostolus Paulus ad Romanos (XVI, 14) scribens meminit: *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Herman, Patrobam, Hermen et qui cum eis fratres sunt:* asserunt auctorem esse libri qui appellatur *Pastor*, et apud quasdam Græciæ ecclesias jam publice legitur. Revera utilis liber, multique de eo scriptorum veterum usurpavere testimonia: sed apud Latinos pene ignotus est *Lege* Adonem Viennensem *lib.* De festivitatibus, *etc.* Freculfum *tom.* II, *lib.* II, *cap.* 4. Honorium Augustodunensem *cap.* 10, De luminaribus Ecclesiæ.

IDEM *in* Prologo galeato.

Igitur Sapientia quæ vulgo Salomonis inscribitur, et Jesu, filii Sirach liber, et Judith et Tobias, et *Pastor* non sunt in Canone.

IDEM, *lib.* II Comment. in Osee ad cap. VII, 9.

Unde et in libro *Pastoris*, si cui tamen placet illius recipere lectionem, Hermæ primum videtur Ecclesia cano capite; deinde adolescentula et sponsa crinibus adornata. *Lib.* I, *vis.* I. *cap.* 2; II, *Capp.* 1, 4; *vis.* III, *capp.* 1, 10. *et vis*, IV, *cap.* 2.

X.

RUFINUS, Comment, in Symbol. apostol. *num.* 38, *pag.* 110, *edit. Veron.*, 1745

Alii libri sunt qui, non canonici, sed ecclesiastici a majoribus appellati sunt. — In Novo Testamento libellus qui dicitur *Pastoris* sive Hermes, qui appellatur *Dux viæ*, vel *Judicium Petri.*

X.

AUCTOR Operis imperfecti in Matth. XIX; *Homil.* XXXVIII., pag. 142, A. *Append. ad tom.* VI, *Opp. S, Joan. Chrysost., noviss. edit. Paris.*, 1724.

Adhuc autem audeo et subtiliorem introducere sensum, et sententiam alterius sapientis cujusdam viri referre. Exponit enim sic: Quoniam sicut Judæorum populus in duodecim tribus fuit divisus; sic et universus populus Christianus divisus est in duodecim tribus, secundum quasdam proprietates animorum et diversitates cordium, quas solus Deus discernere et cognoscere potest; ut quædam animæ sint quasi de tribu Ruben, quædam autem de tribu Simeon, vel Levi, vel Juda. Puto enim, quia omnes sancti quinque virgines prudentes esse dicuntur (*Matth.* XXV, 2), quamvis sint innumerabiles, propter quinque sensus spirituales; et omnes peccatores, quinque virgines fatuæ, quamvis innumerabiles sint, propter quinque sensus carnales. Et sicut omnes Ecclesiæ Christi septem Ecclesiæ dicuntur (*Apoc.* I, 4) propter septem spiritus, quamvis sint multæ. Omnes enim in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est sapientiæ virtus, una habetur Ecclesia. Item in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est intellectus, altera dicitur Ecclesia: et sic per singulos spiritus tractans, invenies septem Ecclesias. Similiter et propter gratias duodecim quas in persona duodecim virginum exponit Angelus in *Pastore*, si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis, inveniuntur duodecim esse tribus: ut puta omnes animæ in quibus præ cæte-

ris virtutibus præcellit virtus veritatis,una est tribus.Nec enim omnes gratiæ æqualiter in omnibus sunt : sed unus quidem amplius præcellit in ista, alter vero in illas *Lib.* III, *simil.* IX, *capp.* 2 *et* 15.

XII.

CASSIANUS Collatione VIII, *cap.* 17.

Nam quod unicuique nostrum duo cohæreant angeli, id est bonus et malus, Scriptura testatur de bonis quidem, etc. De utrisque vero liber *Pastoris* plenissime docet. *Lib.* II, *mand.* VI, *cap.* 2.

IDEM Collatione XII, *cap.* 12.

Adjicere autem homini in quamlibet partem arbitrii libertatem, etiam liber ille qui dicitur *Pastoris*, apertissime docet ; in quo duo angeli unicuique nostrum adhærere dicuntur, id est bonus ac malus ; in hominnis vero optione consistere, ut eligat quem sequatur. *Ibidem.*

XIII.

PROSPER, *lib.* contra Collatorem, *cap.* 30

Post illud autem nullius auctoritatis testimonium,quod disputationi suæ de libello *Pastoris* inseruit,etc. *Ibidem.*

XIV.

CONCILIUM ROMANUM, *sub* Gelasio.

Liber qui appellatur *Pastoris*, apocryphus. *Idem censet* NICEPHORUS *Constantinopolitanus*, *in fine* Chronographiæ.

XV.

MAXIMUS, *lib.* De divinis nominationibus, *cap.* IV

Atque in Pastore Hermam perficiente, sicut ibi legimus in *Pastoris* libro. *Et paulo post :* Sic etiam in *Pastore* legimus.

Καὶ ἐπὶ τοῦ Ποιμένος τὸν Ἑρμᾶν τελειώσαντος, ὡς ἐκεῖ ἀνέγνωμεν ἐν τῷ Ποιμένι... Οὕτω καὶ ἐν τῷ Ποιμένι ἀνέγνωμεν.

XVI.

BEDA *in* Exposit. Actuum apostol., *ad cap.* XII, 15.

Quod unusquisque nostrum habeat angelum, et in libro *Pastoris* et multis sanctæ Scripturæ locis invenitur. *Lib.* II, *mand.* VI, *cap.* 2.

XVII.

WALAFRIDUS STRABO, in Visionibus Wettini, v. 675.

Cœlicolas hominum custodes esse sacrata
Scripta ferunt, Dominusque docens ostendit Iesus,
Ante Patris faciem stantes servire fideles :
Atque liber *Pastoris* opem demonstrat eamdem. *Ibid.*

XVIII.

LIBER PONTIFICALIS *in Vita* PII I, *num.* 2. *pag.* 29. *edit. Rom.* 1724, *in-4.*

Sub hujus episcopatu frater ipsius Hermes librum scripsit,in quo mandatum continetur, quod ei præcepit Angelus Domini, cum venit ad eum in habitu pastoris ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur. *Lege Martyrologia*, Bedam, Reginonem, *etc.*

XIX.

In Epistola 1 earum, quæ PIO *papæ falso abscribuntur*

Nosse vos volumus, quod Pascha Dominica die Dominica annuis solemnitatibus sit celebrandum. Istis ergo temporibus Hermes doctor fidei et Scripturarum effulsit inter nos. Et licet nos idem Pascha prædicta die celebremus ; quia tamen quidam inde dubitarunt, ad corroborandas animas eorum eidem Hermæ Angelus Domini in habitu pastoris apparuit, et præcepit ei, ut Pascha die Dominico ab omnibus celebraretur.

XX.

PSEUDO-TERTULLIANUS, *lib.* Adversus Marcionem.

Post hunc deinde Pius ; Hermas cui germine frater.
Angelicus *Pastor*, quia (qui) tradita verba locutus.

XXI.

NICETAS *ad illud* Gregorii Naziazeni *orat.* IV, *circa finem :* Πίστευε τὸν σύμπαντα κόσμον, ὅσος τε ὁρατὸς καὶ ὅσας, ἐξ οὐκ ὄντων παρὰ Θεοῦ γενόμενον.

Crede quod,quemadmodum in *Pastoris* libro habetur, *Unus est Deus, qui omnia creavit atque perfecit, et ex nihilo in rerum naturam produxit.* Lib. II, mand. I.

Πίστευε ὅτι, καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ποιμένι· Εἷς ἐστι Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα.

XXII.

Scriptor Vitæ S. Genovefæ, *cap.* iv, *num.* 15, *apud* Bollandum, 3 *Januarii*, *tom.* I, *pag.* 139.

Duodecim enim virgines spirituales, quas Hermas, qui et *Pastor* nuncupatus est, in libro suo descripsit, ei individuæ comites exstitere, quæ ita nominantur : Fides, Abstinentia, Patientia, Magnamitas Simplicitas, Innocentia, Concordia. Charitas, Disciplina, Castitas, Veritas et Prudentia *Lib.* iii, *simil.* ix, *capp.* 2, 15 *et seqq.*

XXIII

Joannes Sarisberiensis, *Epistola* 172.

Liber vero Sapientiæ et Ecclesiasticus, Judith, Tobias et *Pastor*, ut idem Hieronymus asserit, non reputantur in Canone. — Ille autem qui *Pastor* inscribitur an alicubi sit, nescio : sed certum est, quod Hieronymus et Beda illum vidisse et legisse se testantur.

DISSERTATIO

DE VITA ET SCRIPTIS SANCTI HERMÆ.

(D. Le Nourry, *Apparatus ad Bibliothec. max.* p. 47.)

ARTICULUS I.

Analysis operis S. Hermæ cui titulus : Pastor.

Primus hujus operis liber in quatuor visiones distribuitur. In prima auctor mulierem in Tiberi lavantem se vidisse ait ; cujus quidem forma captus cum uxorem ei similem concupivisset, inde ab eadem muliere, aliaque seniore correptus est. Exinde patefacit ejusmodi cogitata, quæ minime mala videntur, periculosa esse, nec criminis expertia. Arguitur insuper quod peccantes filios suos, ut par erat, non emendaverit ; et quid ad culpam hanc eluendam præstandum foret, docetur. Ædificata denique a Deo Ecclesia ei ostenditur, et quod *omnia plena fient electis ejus.*

In secunda visione oblatus est Hermæ ab eadem anu liber ; quem cum legisset intellexissetque, eo rursus castigatur, quod peccata uxoris suæ ac filiorum non prohibuerit, illique aperitur quid ad obtinendam veniam agere debeat. Atque ibi postquam de pœnitentia, innocentia et simplicitate sermo institutus est, præcipitur annuntiare, quod *tribulatio magna venit.* Ipsi deinde declaratur, mulierem, quam viderat, esse Ecclesiam, a qua ut duo memorati libri quæ descripserat exemplaria, unum quidem Graptæ, alterum vero Clementi, per omnes civitates mittendum, ut ipsemet dirigat, mandatum continuo accipit.

In tertia visione eadem mulier turrim, quæ ædificabatur, Hermæ ostendit ; illique quomodo, a quibus et quibus lapidibus construeretur ; atque ex lapidibus qui assumpti, qui rejecti, qui iterum secti ædificioque aptati, clare explicat ; ac qua tandem ratione hæc turris Ecclesiæ figura esset, aperit. His ille trium ejusdem Ecclesiæ, quam sub mulieris specie viderat, subjungit apparitionum expositionem.

Quarta ultimaque visione Hermas conspexit belluam, quæ uno haustu, nisi angelus obstitisset, civitatem integram devorare poterat. Hanc autem belluam *pressuræ et tribulationis superventuræ* figuram esse, a virgine, quæ Ecclesiam figurabat, didicit, ab eaque accepit qua arte vinci posset ; ac tandem hæc auribus sanctorum loqui jubetur.

Liber secundus duodecim mandata, quæ Pastor *nuntius, et propositus pœnitentiæ* ab Herma describi imperat, complectitur. Primum eorum docet quid de Deo, qui timendus est, credendum. Secundum, vitam in simplicitate et innocentia ducendam, eleemosynas omnibus erogandas, nullius famæ detrahendum. Tertium, veritatem semper asserendam et nunquam mentiendum. Quartum, castitatem corporis atque animæ servandam, quidque *sponso erga sponsam infidelem* agendum sit. Ibi vero quædam de pœnitentia obiter perstringuntur. Quintum mandatum *æquanimitatem et patientiam* præcipit. Sexto, duæ viæ et duo genii, quorum unus justitiæ, et sequendus ; alter injustitiæ, et expellendus ostenduntur. Septimo, Deum timendum, minime vero dæmonem. Octavo, omne malum quod fugiendum, omne bonum quod agendum est. Nono, quæ bona sint in oratione sine dubitatione et cum perseverantia, a Deo semper postulanda. Decimum prohibet tristitiam, quæ *filia dubitationis et iracundiæ* esse demonstratur. Undecimum aperit quid discriminis sit veros inter ac falsos prophetas ; de quibus rursus et in duodecimo, ubi de bona malaque cupiditate, altera sequenda, fugienda altera tractatur. Post hæc Pastor Hermæ imperat, ut diligenter hæc omnia servet mandata, hortaturque omnes, ut ea pariter observent. Denique idem Pastor hanc mandatorum observationem, propter quam homines *vivent Deo*, eis facilimam esse demonstrat.

Is porro in tertio libro ad varias similitudines quibus Hermam erudire pergit, convertit sermonem Docet itaque non divitiis accumulandis, sed erogandis eleemosynis incumbendum. Quod quidem probat similitudine vitis cum divite, et ulmi cum paupere,

qui nisi divitem, sicut ulmus vitem fulciat, serpit, nec ullum vix unquam fructum referet. Hinc ad alias transit similitudines,planumque primo id facit, quod sicut arbor viridis a sicca non hieme sed æstate distinguitur,sic homo justus ab injusto non in hoc mundo,sed in judicio extremo est discernendus. Deinde jejunium cum ea comparat diligentia, qua servus vitem domini sui,magis quam sibi fuerat imperatum,colere studuit.Qua eadem similitudine ostendit quanta *pro hominibus Deus patraverit*, et quanta illi puritate vitam instituere debeant.Ob oculos postea pastorem juvenem ponit,cujus *pecora copiosa in voluptatibus et deliciis*, figurabant homines voluptatibus deditos; quorum aliqui *corrumpuntur usque ad defectionem*, alii usque ad mortem.Non diffitetur tamen quasdam esse voluptates, *salutem afferentes*.Hinc venit ad similitudinem salicis magnæ cujus rami absque arboris diminutione abscissi, multisque hominibus distributi, atque variis siccitatis et viriditatis gradibus ab iisdem restituti,varios observandæ legis divinæ modos mystice significabant.Rami autem nonnulli iterum et tertio plantati et ad varios viriditatis gradus revocati, gerebant peccatorum variis modis pœnitentiam agentium similitudinem.Post hæc constructionem turris,similitudinem Ecclesiæ præferentis, quam libro primo levius attigerat,fusissime describit:et quidquid ad eam pertinet, singillatim Christianis, maxime vero pœnitentibus applicando, omnia quæ a singulis quibusque persolvenda erant, religionis et pietatis officia explicat. Dehinc narrat Hermas quam sollicite angelus,qui eum Pastori *nuntio pœnitentiæ* tradiderat, ipsimet, ut mandata hactenus exposita observet,aliisque similiter observanda esse nuntiaret, imperaverit. Postremo ille angeli memorat pollicitationem,qua fore ut ipsi pastorem et duodecim virgines, id est omnes omnino virtutes, cum eo in æternum permansuras mitteret,ultra spoponderat.

ARTICULUS II.

Quis Hermas auctor hujus operis ; num sit frater Pii primi, summi pontificis.

Extra controversiam est hoc opus idem esse quod ab antiquissimis Patribus Hermæ nomine laudatur. Id liquido probatur ex eorumdem Patrum libris,ubi non pauca auctoris nostri testimonia ex variis hujusce operis partibus transcripta occurrunt. Auctor vero ipse in hoc opere nomen Hermæ ubique assumit. Quapropter illud tantum venit in controversiam, quis iste sit Hermas, et quo vixerit tempore.

Quidam itaque scriptores illum Pii primi summi pontificis fratrem fuisse indubitanter asserunt. Sic enim sentiebat auctor poematis,Tertulliani nomine inscripti, qui de illo ita cecinit :

Post hunc deinde Pius, Hermas cui nomine frater
Angelicus pastor, qui tradita verba locutus.

Eidem sententiæ auctor Pontificalis,qui Damaso tribuitur, hunc subscripsit in modum : *Sub hujus*

A scilicet Pii papæ, *episcopatu, frater ipsius Hermas librum scripsit, in quo mandatum confirmatur, quod ei præcepit angelus Domini, cum veniret ad eum in habitu pastoris, ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur*. Auctor decretalis, *ad universos Christi fideles*, quæ ipsimet Pio Pontifici tribuitur, eadem quoque tradidit : *Istis ergo temporibus Hermas doctor fidei et Scripturarum effulsit inter nos..... eidem Hermæ angelus Domini in habitu pastoris apparuit, et præcepit ei ut Pascha die Dominico ab omnibus celebraretur*.Ex his porro ultimis verbis alterum ex his duobus scriptoribus ab altero id quod scribebat mutuatum esse, aut utrumque ex iisdem hausisse fontibus haud absurde colligas. Hos vero nonnulli, Beda nimirum et Ado, non quidem in citatis a
B quibusdam eorum Martyrologiis, sed in Chronologiis postea secuti sunt. Ibi siquidem Beda cum scripsisset Justinum philosophum sub Pio papa martyrio vitam finiisse,continuo subdidit: *Hermas scripsit librum, qui dicitur* Pastoris, *in quo præceptum angeli continet, ut Pascha Dominico die celebraretur* Bedæ autem verba sic Ado transcripsit : *Pius episcopus Romæ habetur, sub quo Hermas librum scripsit, qui dicitur* Pastoris, *in quo præceptum continet angeli, ut semper Pascha die Dominico celebretur*. Auctor quoque veteris Romanorum pontificum catalogi,apud Bucherium et Bollandi[1] continuatores, in eadem est sententia : *Sub hujus*, Pii, *episcopatu frater ejus Hermas librum scripsit in quo mandatur contineturque quod ei præcepit angelus, cum venit ad eum in habitu pastoris*.Denique scriptor alterius
C eorumdem pontificum catalogi apud eosdem Bollandi asseclas idem paucioribus verbis dixit : *Pius natione Italus ex patre Rufino, frater Pastoris.*

Verum hæc opinio stare nullo modo potest. Primo enim quidam ex his scriptoribus secum ipsi pugnant.Ado siquidem in suo Martyrologio scribit: *Natale sancti Hermæ cujus apostolus Paulus meminit..... Hunc asserunt auctorem esse libri, qui appellatur* Pastor. Atqui si Hermas discipulus fuit Pauli vel Paulus illius meminit, non potuit certe librum suum, sicuti idem Ado in Chronologia sua asserit, sub pontificatu Pii scribere, quippe qui centum ferme post Paulum annis summus pontifex renuntiatus est.

Deinde hi scriptores narrant ex libro Hermæ sta-
D tutum, ut Pascha die Dominico celebretur. At frustra apud nostrum auctorem hujusmodi decretum quæsieris. Vel ergo auctores illi, qui de libro a se nusquam viso scripsisse videntur,omnino falsi sunt, vel de alio opere,a nostro plane penitusque diverso, loquuntur. Denique manifestum est posteriores scriptores opinionem suam a prioribus sumpsisse, proindeque originem ejusdem opinionis in memoratum poematis,aut Pontificalis auctorem esse refundendam. Atqui uterque auctor est apocryphus,nullius nominis nullius diligentiæ,nullius auctoritatis.

[1] In *Propylæo* mensis Maii.

ARTICULUS III.

Num Hermas fuerit discipulus Pauli apostoli.

Contra vero scriptores, illis omnibus nomine et ætate longe superiores, putant Hermam auctorem nostrum fuisse discipulum Pauli apostoli, quem ille in Epistola ad Romanos [2] his salutat verbis : *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam.* Origenes enimvero in hunc Pauli locum sic scribit : *Puto quod Hermas iste sit scriptor libelli illius, qui* Pastor *appellatur ; quæ scriptura valde mihi utilis videtur, et puto, divinitus inspirata.* Eusebius [3] autem : *Apostolus Paulus,* inquit, *in salutationibus illis, quæ sub finem Epistolæ ad Romanos leguntur, mentionem fecit Hermæ, cujus esse fertur is liber, qui* Pastor *inscriptus est.* Hieronymus [4] vero id ab aliis assertum esse memorat : *Hermas,* inquit, *cujus apostolus Paulus ad Romanos scribens meminit..... asserunt auctorem esse libri qui appellatur* Pastor. Possunt iis subjungi posteriores scriptores, qui illorum verba transcripserunt, vel eorum subscripserunt sententiæ. Hos inter Sedulius Origenis verba [5] mutuatur, Nicephorus vero Eusebiis [6] vestigiis insistit. In hujus porro sententiæ firmamentum illud adduci posset, quod Hermas ipse testatur ex duobus libri sui exemplaribus a se descriptis, unum in exteras civitates a Clemente mittendum : *Mittet autem Clemens in exteras civitates ; illud enim permissum.* Quem enim alium his ille verbis designat, quam Clementem summum pontificem, qui cum Romæ sederet, inde cæteris omnibus facilius poterat hunc librum in exteras mittere civitates ?

Porro si hæc sententia, cui nihil adversans et repugnans videtur, sit vera, dicendum profecto hos libros ab auctore nostro ante finem primi Ecclesiæ sæculi editos· Clemens enim, juxta posteriores diligentioresque historiæ scriptores, Romanam sedem tenebat, intra annos 67 et 76, vel juxta alios, ab anno 93 ad annum 100, quo in Chersonesum exsul missus est.

Nulli etiam dubitamus scriptorem nostrum hunc esse Hermam cujus nomen in sanctorum Martyrologia relatum, in Romano sic notatum legitur : *Romæ, sancti Hermæ, cujus apostolus Paulus in Epistola ad Romanos meminit. Hic digne semetipsum sacrificans, acceptabilisque Deo hostia factus, virtutibus clarus cœlestia regna petivit.*

Verum contra tantum hujus viri sanctitatem ea dubitationem scrupulumque injiciunt, quæ de semetipso passim in suo libro prædicat, se patremfamilias fuisse, qui nimia in uxorem et filios indulgentia peccatis eorum non obstiterit ; seque ipsum multa magnaque peccasse, nec fere unquam ad veritatem locutum.

Responderi tamen potest Hermam non in sua, sed in aliorum persona hæc omnia dixisse ; ut illo scri-

A bendi genere omnes ad agendam peccatorum suorum pœnitentiam facilius excitaret, eisque ostenderet quanta a Christianis vitæ morumque sanctitas desideretur. At quidquid sit de auctoris nostri sanctitate, vero videtur satis simile illum ea ætate, quam paulo supra assignavimus, et vixisse, et commentationem suam emisisse in publicum.

ARTICULUS IV.

Quo tempore hos libros scripserit.

Cæterum si argumenta nostra rigidioribus criticis non satis firma sint et valida, hi tamen Hermæ libros ab eo non modo ante Origenis et Tertulliani, sed etiam Clementis et Irenæi tempora, id est ante sæculi secundi finem, quo saltem Irenæus scripsisse
B perhibetur, vulgatos fuisse fateantur necesse est. Id quidem ex eorumdem Ecclesiæ Patrum testimoniis, quæ supra dedimus, cuivis planum fiet. Utrum vero iidem antiquissimi scriptores hanc lucubrationem longe ante ab Herma editam putaverint, inde facile intelliges quod ea ab illis non ut nova et recens edita, sed ut vetus et antiqua passim ubique citata legatur. Irenæus autem, eorum omnium antiquissimus, illius tanquam unius sacræ Scripturæ libri auctoritate his verbis utitur [7] : *Bene ergo Scriptura dicit : Primo omnium crede quod unus est Deus,* etc. Quod certe indicio est in ea fuisse Irenæum opinione eamdem lucubrationem ab uno ex apostolis, vel saltem aliquo proximo eorum successore, fuisse profectam. Eusebius vero [8] non solum citata Irenæi verba retulit, verum etiam librum Hermæ ab aliis
C quoque, quos vetustissimos appellat, laudari testatus est : *Comperimus,* inquit, *quosdam ex vetustissimis* (παλαιοτάτων) *scriptoribus ipsius testimonio usos fuisse.* Quibus sane verbis ille quosdam Clemente et Irenæo antiquiores indicasse nonnullis forsitan videbitur. Sed quolibet accipiantur sensu, non obscure iis significatur Eusebium sibi persuasum habuisse hos libros primæ post sacras Scripturas fuisse in Ecclesia antiquitatis. Neque tamen dicendum illos primam Ecclesiæ persecutionem præcessisse, quandoquidem in iisdem libris [9] fit mentio martyrum qui jam perpessi fuerant *feras bestias, flagella, carceres, cruces.* At vero cum in iis quoque alia persecutio, quam probabiliter eam esse putamus quæ a Domitiano anno 92 excitata est, imminens
D prænuntietur [10], inde non absurde colligas hoc opus paulo ante hunc annum, Clemente jam in summum pontificem assumpto, ab Herma scriptis fuisse traditum.

ARTICULUS V.

Num hi libri Græce primum scripti sint.

Hos *Pastoris* libros a Græco auctore, et Græce primo compositos fuisse, ita pro certo omnes posuerunt, ut nullus unquam id in controversiam vocasse

[2] cap. xvi, v. 14. 3 Lib. iii *Histor.*, cap. 3. [4] *De scriptor. ecclesiast.* [5] *Comment. in Epist. Pauli.* [6] Lib. ii *Histor.*, cap. 46. [7] lib. iv *Adver. hæres.*, c. 37. [8] lib. v *Histor.*, cap. 8. [9] lib. i, vis. 3. [10] vis. 2 et 3

videatur. Ea tam cura qua libros bibliothecæ nostræ examinandos suscepimus, non sinit ut illud idem ómnino intactum relinquamus. Præcipuum itaque quo id probetur, argumentum ex his Hieronymi eruitur verbis [11]: *Multi*, inquit, *Scriptorum veterum de eo usurpaverunt testimonia, sed apud Latinos pene ignotus est*. Deinde Origenes in publico, quem apud fideles Christianos habebat, sermone unum aliquod ex his libris testimonium, sed tantummodum dimidiatum, profert [12], auditores ad ipsosmet libros, haud dubie Græcos, ubi reliqua legerent mittere contentus: *Potestis quippe*, inquiebat ille, *legere si vultis*. Denique hoc opus multo sæpius a Græcis Patribus quam a Latinis laudatum est. At nemo, uti opinor, librum Latinis pene ignotum, Græcis vero non doctis tantum, sed quibusque passim notissimum et usitatissimum, Græce primo scriptum fuisse inficiabitur.

Nonnulla tamen contra hæc omnia, quantumvis valida sint argumenta, opponi utique possunt. Et primo quidem, omnia Hermæ visa, uno tantum excepto, Romæ vel in vicinis ejusdem urbis locis data narrantur. Deinde vero Hermas de jejunio sic loquitur [13]: *Video Pastorem.... dicentem mihi: Quid tam mane huc venisti? Respondi: Quoniam, domine, stationem habeo. Quid est, inquit, statio? Et dixi: Jejunium.* At certe quis Græcus auctor ita unquam locutus est: *Statio est jejunium?* Hic profecto loquendi modus non Græcis, sed Latinis proprius peculiarisque est, uti liquido colligitur ex Tertulliano aliisque quos in doctissimi Cangii Glossario ad verbum *Statio* citatos reperies. Porro autem minime nos latet ad utramque rationem responderi posse, et ad primam quidem, ideo Romam aliaque vicina loca hoc in libro memorari, quia civitas erat totius orbis caput, atque apud omnes celebratissima. Ad secundam vero, objectum loquendi modum solius esse interpretis, qui auctoris Græci verba liberiori paraphrasi audacius vertendi sibi jus arrogavit. An autem hæ responsiones omnibus faciant satis, aliorum esto judicium.

ARTICULUS VI.

Num versio Latina sit barbara et Anastasius illius sit auctor.

Cum hoc opus Græce scriptum perierit, de auctoris illius stylo dicendive charactere nihil certi a nobis statui potest. De ejus autem Latina interpretatione non possumus Barthio penitus assentiri, qui primo ait eam ut pote *mistam barbarismis*, habuisse *semibarbarum translatorem*. Secundo quod, *mihi si censio*, verba ejus sunt, *detur, Anastasium Bibliothecarium hujus translationis auctorem dicam, cujus exstant clam palamque similis industriæ et scriptionis monumenta* [14].

Quantum enim ad primum, non diffitemur horum translationem librorum non esse Latinitatis omnino

A puræ, nec styli elegantioris; sed Barthius plures dilectiones inter barbarismos recenset, quas apud scriptiores politioris elegantiæ reperire est. Quod vero ad secundum spectat, inde falsi ille convincitur, quod longe pluribus ante Anastasium sæculis quædam hujus Latinæ interpretationis verba, qualia in ea ipsa habentur, a Tertulliano transcripta legimus. Neque dixeris hunc librum, ut supra monuimus tempore Hieronymi ignotum fuisse Latinis, idque argumento esse illum nondum tunc Latine redditum. Nam futilis et vana est hæc ratiocinatio, quandoquidem hic liber non tantum Tertulliano, qui Hieronymo antiquior est, notissimus fuit; verum etiam Rufino et Cassiano, eidem Hieronymo coævis et supparibus, qui hunc librum procul dubio B Latine interpretatum viderunt.

ARTICULUS VII.

Non sit tantum epitome.

Tertium addit Barthius, cæteris peræque falsum, scilicet hos libros Latine redditos quamdam tantummodo esse Græci textus epitomen, in qua interpres multa auctoris Græci verba sciens prudensque prætermiserit. Unde enim id probabit Barthius? Nunquid præ manibus habuit Græcum hujusce operis exemplar, quocum Latinam interpretationem composuerit? minime gentium. Contra vero integrum in illa minimeque mutilum opus contineri eo luculenter demonstratur, quod omnia testimonia, quæ sane plura sunt, ab scriptoribus ex ipso eodem prolata, in ea reperiantur.

At, inquiens, unum ex hac commentatione locum C retulit Clemens Alexandrinus, cujus Latina verba illic frustra quæsieris. Sed id frustra objicitur. Nam Clementem non auctoris verba, sed mentem ac sensum, quod solum intenderat, ibi retulisse planum est et perspicuum.

ARTICULUS VIII.

De titulos hujusce operis.

Hoc opus pluribus variisque titulis ab antiquis scriptoribus prænotatur. Rufinus etenim ubi eos libros enumerat, qui vocantur *a majoribus non canonici, sed ecclesiastici*, de illo sic loquitur [15]: *In Novo Testamento libellus qui dicitur* Pastoris sive Hermas. *qui appellatur:* Duæ viæ *vel* judicium Petri. Quid sibi his verbis ille velit, attentius perpendendum. Libellus enim *Pastoris* appellari non potest *Dux* D *viæ*, tum quia sexti tantum mandati initio [16] de hoc argumento disseritur, atque plura alia toto in opere tractantur; tum quia alius omnino est totius operis scopus. Neque etiam inscribi potest *judicium Petri:* hac quippe de re nihil in his libris invenias. Aliquod igitur mendum in Rufini textum irrepsit. vel illius verbis duo aut tres diversi libri indicantur. *Primus quidem libellus qui dicitur* Pastoris, de quo jam quæstio habetur. Secundus est libellus; hæc enim vox *libellus* forte subaudiri debet; li-

[11] *De scriptor. eccles.* [12] hom. 13, *in Ezechiel.* [13] simil 5. [14] *Animadv. ad Hermæ Pastor.* circ. init. [15] *Exposit in Symb. apost.* [16] lib. II.

bellus, inquam, *qui appellantur* Duæ Viæ, *vel* Judicium Petri; nisi per τὸ *Judicium Petri* tertius fortasse liber designetur, cujus Hieronymus his verbis meminit [17] : *Quintus* Judicium Petri *inter apocryphas scripturas*, de quo alibi nobis erit dicendi locus.

Usitatior hujusce operis epigraphe, quæque apud antiquos scriptores et frequentius et potiori jure occurrit, est *Pastor* vel *Liber Pastoris*. Hermam enimvero in secundo et tertio libro Pastor alloquitur et informat, illique visiones libri primi, in primis vero tertiam enucleat et aperit.

Denique idem opus nomine auctoris aliquando appellatur *Hermas*, aut *Hermes*, unius litteræ mutatione a librariis facta ; vel, ut observat Labbeus, Ἑρμᾶς, mutata duntaxat dialecte, dictus est Ἑρμῆς. Vero tamen similius est Hermam, cum proprium nomen operi suo præfigere nollet, illud inscribi voluisse hac epigraphe *Pastor* vel *Liber Pastoris*. Tertulliano nihilominus hæc inscriptio non omnino probari videtur. Ait quippe [18] : *Hermas cujus scriptum fere* Pastor *inscribitur*. Verum credibile est illum hanc particulam *fere*, id est fere semper, ideo addidisse, quia apud nonnullos alios scriptores hoc opus alio quodam titulo, quod quidèm non negamus, aliquando prænotabatur.

ARTICULUS IX.

De hujus operis divisione, capitibus et capitum argumentis.

In manuscriptis codicibus S. Germani a Pratis, Colbertino et aliis, nec non in prioribus editis lucubratio ista inscribitur : *Liber Pastoris, nuntii pœnitentiæ*, sed nullibi unquam in tres libros distribuitur. In editione Henrici Stephani, anno 1513, idem ac in manuscriptis est titulus : at libri secundi initio continenter et absque ulla divisione legitur : *De mandatis a Pastore, angelo pœnitentiæ. Visio quinta*, etc. Neque etiam antiquissimi Patres ullam hujusce operis in tres libros divisionem agnovere. Ab Origene siquidem, Tertulliano, Athanasio, Rufino, Cassiano vocatur *Liber*, vel *Libellus Pastoris, Scriptura*, vel *Scriptum.*

Præterea in iisdem manuscriptis libris et antiquioribus editionibus, nulla sunt argumenta seu summaria capitum, sed simpliciter legitur : *Visio prima, Visio secunda*, etc. *Mandatum primum*, etc. *Similitudo prima*, etc.

Quapropter divisio operis in tres libros, quemadmodum omnia illius argumenta, non ab Herma, sed ab eis duntaxat qui postremas editiones adornaverant, haud dubie profecta sunt. Hinc nulli mirum videri debet si ex iisdem argumentis aliqua auctoris sensum ac consilium minus bene repræsentent.

ARTICULUS X.

Quid de his libris antiqui Patres senserint.

Quantæ antiquitatis sint hi libri jam vidimus : quid vero de illis senserint antiqui Patres, quodque de iisdem judicium ferri debeat, nunc diligentius inquirendum. Irenæus itaque [19] videtur illos ut sacres divinæ Scripturæ codices laudare : *Bene*, inquit, *pronuntiavit Scriptura, quæ dicit : Primo omnium crede*, etc. Unde Eusebius de eodem Irenæo scribit [20] : *Liber Pastoris non solum ab eo cognitus, sed etiam magnopere approbatus est his verbis : Bene Scriptura*, etc. Nec alia sane fuit Clementis Alexandrini sententia [21], qui simili modo ait : *Divine ergo virtus illa quæ Hermæ loquitur in revelatione*, θείως τοίνυν ἡ δυνάμις ἡ τῷ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα. Origenes autem de eo libro sic pronuntiat [22] : *Quæ scriptura mihi valde utilis videtur, et ut puto, divinitus inspirata.* At ille ideo addidit, *ut puto*, quo id omnino sibi persuasum non fuisse significaret. Et vero in quibusdam homiliis unicuique integrum ille facit in aliam, si libuerit, ire sententiam. Sic enim in homilia una loquitur [23]: *Si cui tamen Scriptura illa recipienda videtur.* In altera vero [24] : *Si cui tamen libellus ille recipiendus videtur.*

Eapropter nobilissimi quidam scriptores hunc eumdem librum extra Canonem sacræ Scripturæ ablegarunt. Primus inter eos annumerandus est Athanasius, qui de hoc libro [25] : *Etsi*, inquit, *in Canone non sit.* Hunc sequitur Hieronymus [26] : *Non sunt*, inquit, *in Canone.* Rufinus quoque [27] : *Non sunt canonici, sed ecclesiastici.* Unde ille postea asserit veteres Patres noluisse ex his, sicut ex uno divinæ Scripturæ libro, testimonia proferri. Eodem certe sensu Eusebius [28] eos in superiorum et adulterinorum numero ponit : *Pro spuriis*, inquit ἐν τοῖς νόθοις, *habendi sunt Actus Pauli et liber Pastoris.* A Gelasio autem papa [29] et ab auctore *Stichometriæ*, in calce *Chronographiæ* Nicephori Constantinopolitani editæ, apocryphi vocantur. Non alia denique mens eorum omnium, quorum Eusebius sententiam in hunc modum refert [30] : *Sciendum est eum librum a nonnullis quidem in dubium revocatum, ob quos*, δι' οὓς, *inter receptæ auctoritatis libros censeri non potest.*

ARTICULUS XI.

Quantæ sint utilitatis.

Communis Patrum, quæ veritati magis consona videtur, opinio ea est, qua illi hunc librum utilissimum, atque ad hominis recens ad Christianam fidem conversi mores informandos aptissimum esse existimant. Id quidem Eusebius loco jam sæpius citato sic aperte docet : *Ab aliis maxime necessarius judicatur, iis præsertim qui primis religionis nostræ elementis instituendi sunt. Unde etiam in Ecclesiis*

[17] *De scriptor. eccles.* cap. 2. [18] lib. *De orat.* cap. 12. [19] lib. IV, *Adv. hæres.*, c. 37. [20] lib. V *Hist.* cap. 8. [21] lib. I *Strom.* [22] *Comment. in cap.* XVI *Epist. ad Rom.* [23] homil. 8, *in Numeros.* [24] homil. 1 *in psal.* XXXVII. [25] lib. *De decret. synod. Nicæn.* post med. [26] in *Prolog. Galeato.* [27] in *exposit. symb.* [28] lib. III *Histor.*, cap. 25. [29] in *Decret.* [30] lib. III *Histor.*, cap. 3.

publice legi comperimus, et quosdam ex vetustissimis ipsius testimonio usos fuisse. Ex his quippe Eusebii verbis tria colligimus argumenta, quibus maxima hujus libri utilitas liquido demonstratur. Primum a vetustissimis, qui id asseruere, petitur scriptoribus. Inter eos enim, quorum Eusebius nomen tacuit, forsitan censendus est jam a nobis laudatus Origenes, qui de eo scripsit : *Mihi valde utilis videtur*. Athanasius quoque librum eumdem appellat [31] : *Utilissimum* Pastoris *librum*. His vero Hieronymus [32] a nobis subjungi debet, cujus etiam judicio est : *Revera utilis liber*.

Alterum summæ ejusdem libri utilitatis argumentum hinc eruimus, quod ille, teste Eusebio, in ecclesiis publice legeretur. Et id quidem non solum ab illo doctissimo viro, sed etiam ab Hieronymo traditur [33], qui : *Apud quasdam*, inquit, *Græciæ ecclesias etiam publice legitur ;* et a Rufino [34] : *Quæ omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt*. At certe episcopi illum in ecclesiis publice legi noluissent, nisi habuissent omnino persuasum, inde plurimam a Christianis percipi posse utilitatem.

Cæterum non in ecclesiis duntaxat liber ille publice legebatur, verum etiam erat in omnium manibus, uti ex Origene vidimus, patetque ex Athanasio, qui illum Catalogo librorum inserit [35] : *Quos Patres sanxerunt legi iis qui ad fidem accedunt, cupiuntque in pietatis verbo institui.* Unde rursus quantum ii ad utilitatem Christianorum hanc lucubrationem conducere crederent, facile intelligitur.

Tertium argumentum ex his Eusebii verbis [36] adhuc elicitur : *Quosdam ex vetustissimis ipsius testimonio usos fuisse.* Ea namque manifeste probant quanto hic liber ipsis aliisque plurimis, qui ex illo pariter testimonia multa protulerunt, fuerit in pretio. Quod sane ex ipsorum verbis, a nobis inter veterum testimonia relatis, clarius patebit.

Quartum argumentum his tribus Eusebianis non incongrue forsitan adjicies, utilitatem hujus libri ex ejus lectione, vel etiam ex sola illius, quam dedimus, analysi posse a quolibet facile agnosci. Ex illa siquidem facile colligitur auctoris nostri scopum esse homines ad agendam peccatorum pœnitentiam, ad indefessam virtutibus omnibus, quarum præstantissima quæque præcepta tradit, dandam operam, ad persecutiones tyrannorum, jamjam imminentes, fortissime et ad mortem usque patientissime sustinendas, adhortari, incendere, atque si fas fuisset, compellere. Quæ profecto quantæ Christianis sint utilitatis, nemo non videt.

Verumtamen si de auctoris nostri libro sententia ex quorumdam hujusce temporis hominum acutiori haud dubie ingenio ferenda sit, pronuntiabitur illico illius dicendi genus ad persuadenda religionis nostræ dogmata, quæ nunquam fictis somniis et falsis visionibus doceri debent, parum idoneum esse omninoque ineptum. Non possumus quidem ire inficias Hermam uti potuisse alia methodo styloque simpliciori, ideo tamen opus illius vituperandum aut abjiciendum esse palam aperteque negamus. Quis enim ob stylum scribendique genus opus illud aspernari audeat, quod Patres, antiquitate et doctrina celeberrimi, tantis laudibus extulere, quodque sanctissimi præsules voluerunt publice in ecclesiis legi, atque in omnium esse manibus ? Dicendum itaque Hermam hoc tam singulari scripsisse stylo, quia illum ad alliciendos movendosque hominum animos, atque ad tradendam doctrinam suam aptissimum et efficacissimum judicabat.

ARTICULUS XII.

Utrum antiqui Patres illos spreverint.

Quid ergo, inquies, negarine potest hunc librum ab antiquis Patribus despici, ac pro nihilo putari ? Certe Origenes expressis verbis dixit [37] : *A quibusdam contemnitur.* Tertullianus vero [38] : *Scriptura Pastoris sola mæchos amat... ab omni concilio Ecclesiarum etiam vestrarum inter apocrypha et falsa judicatur.* Hieronymus autem illum non solum contemni, sed et stultitiæ argui testatur [39] : *Liber ille*, inquit, *apocryphus stultitiæ condemnandus est, in quod scriptum est, quemdam angelum nomine Tyri præesse reptilibus.* Denique Prosper Collatori, auctoritatem Hermæ objicienti, respondet [40] : *Post illud autem nullius auctoritatis testimonium, quod disputationi suæ de libello Pastoris inseruit.*

Verum si hæc Patrum testimonia diligentius examinentur, planum liquido fiet primo Origenem non dixisse, qui fuerint, cujusve nominis, vel quibus rationibus fulti, ii qui hunc librum despicatui habuerunt. At certe ex ipsius mente eos obscuros fuisse, nullius auctoritatis, nullisque rationum momentis munitos, inde colligimus, quod vir ille doctissimus, uti vidimus, doctrinam in hoc eodem libro traditam, *divinitus inspiratam* esse putaverit.

Quod spectat ad Tertullianum, certum est illum, cum hæc scriberet, jam in Montanistarum incidisse hæresim : nullique idcirco mirum esse debere, si tum ille objectam a Catholicis Hermæ auctoritatem, vano contemptu conatuque irrito eludere tentaverit.

Porro si contendas illud verum esse, quod ipse adjecit, hanc scripturam ab Ecclesiis catholicis inter apocrypha et falsa judicari, responsum accipies illum eo tantum sensu sic locutum, ut significaret hanc lucubrationem inter sacros Scripturæ libros non annumerari, vel, ut verbis ejus utamur, *divino instrumento non incidi.* Neque enim potuit af-

[31] lib. *De Incarnat. Verb.* paulo post init. [32] *De scriptor. Eccles.* [33] Ibidem. [34] in *Symb. Apost.* [35] in *Epist. Pasch.* [36] loc. sup. citat. [37] loco cit. [38] lib. *De pudicit.*, cap. 20. [39] lib. I *Comment. in Habac.* [40] lib. *cont. Collat.* cap. 30.

firmare hunc librum ab Ecclesia, ut apocryphum et falsum, id est erroneum, supposititium et fabulosum rejici, quin continuo ipse falsi ab iis omnibus argueretur, quorum testimonia ad ejusdem libri veritatem utilitatemque probandam supra retulimus.

Quantum vero ad Hieronymum, ipse eamdem libri hujus utilitatem in aliis lucubrationibus suis ante et post suum in Habacuc Commentarium divulgatis, prædicat. Non poterat igitur omnem hunc librum stultitiæ insimulare. Et re quidem vera uni tantum illius loco, ubi de angelo reptilibus præsidente, sermonem fieri putabat, censoriæ severitatis notam inussit. Verum ex infra dicendis non obscure demonstratur sanctum doctorem incorruptum quemdam codicem, ex quo auctoris mentem assequi non potuerit, fortuito incidisse.

Ad Prosperi auctoritatem responsum est, hunc librum qui, teste Hieronymo, *apud Latinos, pene ignotus* erat, ipsi quoque fuisse incognitum. Nec absurde etiam responderi potest, Prosperum dixisse *testimonium*, non vero librum Hermæ, nullius esse auctoritatis. Quo quidem verbo data opera ille fortasse usus est, ut testimonium ex aliquo hujusce libri loco a Collatore prolatum, nihil ad asserendam ejus opinionem conducere ostenderet.

ARTICULUS XIII.

Quam temere hi libri a quibusdam recentioribus contemnantur?

Cum ergo tot Ecclesiæ Patres, et antiquissimi et doctissimi, utilitatem librorum Hermæ aperte prædicent laudibusque maximis extollant, quis recentiorum quorumdam scriptorum temeritatem castigandam non censeat, a quibus hic liber non summo tantum contemptui habetur, verum etiam audacter repudiatur, tanquam *supposititius, et, ut verisimile est, ab hæreticis depravatus, atque hæresibus et fabulis oppletus?* Verum enimvero argumentis neutiquam spernendis jam probavimus illum Hermæ verum genuinumque esse fetum, proindeque suppositionis temere accusari.

Falsum autem est illum fabulis oppletum esse, quippe qui visiones tantum contineat, quas etiam non immerito plane jure ab auctore usurpatas paulo ante [41] ostendimus. Falsum est quoque hunc librum ab hæreticis depravatum fuisse, ut aperte colligitur ex variis Patrum testimoniis, ex omnibus illius partibus desumptis, quæ ibi prout ab eis prolata sunt, totidem verbis reperiuntur. Neque tamen iidem Patres de hæreticorum corruptionibus unquam conquesti sunt; nec ullus poterit aliquando locus assignari, qui ab hæreticis sit depravatus.

ARTICULUS XIV.

Hos libros plenos non esse hæresibus, et primo quidem circa angelum bonum et malum singulis hominibus tributum.

Falsum est denique eumdem librum hæresibus oppleri: quod quidem nobis fusius probandum est. Bellarminus etenim et alii quidam Hermam idcirco erroris insimulant, quod ibi disserat [42], *de duobus geniis, sive duobus angelis, uno bono et altero malo, singulis hominibus a Deo tributis... Quem errorem ex hoc auctore accepit Cassianus* [43], *et ante eum Origenes* [44]. De hac tamen opinione sic loquitur Cassianus [45], ac si eam non Hermæ, sed Scripturæ sacræ auctoritate firmatam esse credidisset. Deinde Basilius et Gregorius Nyssenus in eadem de duobus angelis, non secus atque Hermas et Origenes, sunt opinione. Magister vero sententiarum [46] de illa tanquam nullomodo improbabili disputat. Estius [47], porro id incertum esse asserit. Hæc igitur opinio immerito ab aliis nonnullis tanquam noxius error rejicitur. Qui plura de hac quæstione scire voluerit, adeat, si lubet, Gazæum in citatum Cassiani locum, et in ejusdem Collat. 13, cap. 12; Maldonat. in cap. 18; Matt. Huet, lib. II *Origenian.*, quæst. 5, § 30 et sequent.

Nec prætermittendum est quosdam autumasse hanc opinionem, *magis ad fabulas falsarum religionum pertinere, quam solidum in doctrina Christiana habere fundamentum.* Sed cui credibile fiet Hermam a paganis potius quam ab apostolicis viris, sibi coævis, illam accepisse? Si ex Ambrosii aliorumque, de quibus alibi disputandi locus dabitur, quorumdam doctissimorum Patrum principiis argumentemur, dicendum est e contrario paganos ab auctorum nostrorum fontibus omnia hausisse hujuscemodi doctrinæ dogmata.

ARTICULUS XV.

Hos libros non favere Novatianis.

Secundus error cujus Hermas arguitur majoris profecto est momenti. Aiunt enim eum disseruisse *de unica pœnitentia secundum errores Novatianorum, quibus hic liber omnino favere videtur.* Sed hic mirari subit quam diversum quandoque docti homines de re una atque eadem, nec plane obscura, judicium ferant. Tertullianus enim Hermæ opinionem Novatianis e diametro oppositam attribuit. Is quippe cum Montanistarum, eadem cum Novatianis de unica pœnitentia sentientium, errorem amplexatus fuisset, nihil aliud Catholicis Hermæ auctoritatem ipsi objicientibus respondet, quam illum ejusdem cum eis indulgentioris esse sententiæ et opinionis: *Cederem*, inquit [48], *tibi, si scriptura Pastoris, quæ sola mæchos amat, meruisset... adultera et ipsa, et inde patrona sociorum.* Verumtamen utrique a veritate ex æquo aberrant. Et Tertullianus quidem qui tradit Hermam, eo quod nec Montanista nec Novatianus esset, lenioris remissiorisque fuisse opinionis; alii vero qui illum in severiorem et durissimam Novatianorum hæresim pedibus ivisse asserunt. Hos etenim plane falsos esse inde profecto evincitur, quod Hermas suis in libris eo præcipue collineet ut pec-

[41] sup., art. 11. [42] *De scriptor. eccles.* [43] lib. II, mandat. 6. [44] Collat. VI, c. 27. *In Isa.* III, 12. [45] libro *De Vita Moysis.* [46] lib. II *Sent.* [47] in eumdem *Sent.* lib. II. [48] lib. *De pudicit.*, cap. 10.

catores ad pœnitentiam, cujus ope omnes remissionem peccatorum assecuturos esse pollicetur, agendam impellat. Quapropter *Pastor* ubique ab eo vocatur, *Nuntius*, *præpositus pœnitentiæ*, totamque commentationem suam his verbis concludit [49]: *Cumque vidisset Dominus bonam atque puram pœnitentiam eorum, et posse eos in ea permanere, jussit eorum peccata deleri.* Quibus sane verbis Novatianorum error funditus evertitur.

Objicitur tamen illum aperte dixisse: *Servis Dei una pœnitentia est.* Verum sancti Patres, qui plura, ut superius dictum est, ex hoc libro testimonia exscripserunt, nihil in eo Novatiani veneni subesse suspicati sunt. Cur ergo unicam dixerit esse pœnitentiam, clarius explicari non potest, quam verbis Ambrosii, adversus ipsosmet Novatianos sic disputantis [50]: *Merito*, inquit, *reprehenduntur qui sæpius agendam pœnitentiam putant... quia sicut unum baptisma, ita una pœnitentia quæ tamen publice agitur, nam quotidiani nos debet pœnitere peccati: sed hæc delictorum leviorum, illa graviorum.* Ambrosio concinunt et alii sancti Patres, ut nos aliquando ad hunc doctoris nostri locum observavimus. Hermas igitur eodem ac Ambrosius sensu dixit: *Servis Dei una pœnitentia est*, nimirum, *quæ tamen publice agitur.*

Verisimilius forsitan illud objici posset, quod idem Hermas de transfugis, hoc est, a Christiana religione apostatis, tradidit: *Transfugæ, ac nefanda loquentes, et preditores servorum Dei, illis proposita mors est, pœnitentia non est.* Idem enim ibi docere videtur quod initio hæresis suæ Novatiani, nusquam Ecclesiæ ejusque ministris concessam a Deo potestatem dimittendi peccata *libellaticis, thurificatis, et apostatis Christi nomen ejurantibus.* At respondemus in eo positum semper fuisse errorem Novatianorum, quod pertinaciter contenderent, quæcunque pœnitentia horum criminum ageretur, ab iis tamen absolvendi ministris Ecclesiæ negatam esse facultatem. Verum id nullatenus negavit Hermas, utpote qui tantummodo dixerit: *Illis... pœnitentia non est*, hoc est, Deus eis illam, qua veniam absolutionemque peccatorum consequantur, occasionem facultatemque non concedet: vel, ut ipse loquitur [51]: *Dedit spiritum eis, qui digni erant, agere pœnitentiam... At quorum aspexit dolum, et animadvertit ad se fallaciter reversuros, negavit eis ad pœnitentiam regressum.* Quod etiam Ambrosius, ubi Novatianos acrius insequitur, et de blasphemia in Spiritum sanctum disputat, simili modo dicit [52]: *Hos ergo qui hoc loquuntur, negat Christus ad veniam pertinere.* Et paulo post ubi de hæreticis ac schismaticis disserit: *Quibus*, ait, *indulgentiam negat.* Quid enim aliud hæc verba sonant, quam quod ait Hermas: *Illis pœnitentia non est?*

Si instes Hermam alibi scripsisse [53]: *Hi qui cognoverunt Dominum, et mirabilia ejus viderunt, si nequiter vivant, duplo amplius punientur, et ipsi morientur in ævum*, responderi quidem posset Hermam ibi de illo peccato loqui, quod nonnulli Patres, si doctissimo Morino [54] fides habenda sit, unquam remitti posse inficiabantur. Nobis autem vero videtur similius, illic sermonem de iis tantum haberi, qui in ipsa peccandi voluntate usque ad mortem perseverantes, in finali, ut aiunt, impœnitentia moriuntur.

ARTICULUS XVI.

Eosdem libros immerito aliorum quorumdam errorum incusari.

Rivetus aliique nonnulli Calvinianæ sectæ homines Hermam aliorum quorumdam incusant errorum, quibus sana potius integraque ejus doctrina probari omnibus debet. Id enim ille arguit [55] quod ab auctore nostro, *contra Apostoli consensum astruitur liberum arbitrium, solitudo monastica, et purgatorium ab anu quadam visione tertia revelatum.* Sed quibus in locis duo priora, ut Rivetus loquitur, errorum capita docuerit Hermas, ab eo nonnulli indicatum legimus. Quid ergo hisce in libris contra Apostoli consensum de libero arbitrio astruatur, divinare non possumus; nisi forte illud sit, quod Cassianus his verbis refert [56]: *Adjacere autem homini in quamlibet partem animi libertatem etiam liber ille, qui dicitur* Pastoris, *apertissime docet, in quo duo angeli unicuique nostrum adhærere dicuntur, id est, bonus ac malus; in hominis vero optione consistere ut eligat, quem sequatur.* Ex his quippe *Pastoris* verbis duo infert Cassianus [57]. 1° *Et idcirco manet in homine semper liberum arbitrium, quod gratiam Dei possit vel negligere vel amare*, id est juxta ejus mentem, gratiam Dei absque ulla præveniente gratia amare. 2° *Inesse homini omnia animæ naturaliter virtutum semina, beneficio Creatoris inserta.* Sed hæc consectaria Cassiani sunt, minime vero auctoris nostri, qui nec citato loco, nec alibi quidquam de libero arbitrio docet, in quo ab Apostolo doctrinaque orthodoxa transversum unguem discesserit.

Quid vero Rivetus per solitudinem monasticam sibi velit, non potest facile definiri. Et vero si monasterium, vel monasticum institutum his verbis intelligat, ne hilum quidem ea de re apud Hermam reperire est. Si autem de Christiani a mundi negotiis et tumultibus secessu Rivetus loquatur, hunc ab apostolis omnibusque Ecclesiæ doctoribus commendari, negare quis audeat?

Denique si Hermas purgatorium alicubi asserat, ille nihil profecto nisi sanum omnino et plane orthodoxum statuisse dicendus est. Attamen sincero veritatis amore ducti, libenter fatemur in eo, quem laudat Rivetus, Hermæ loco non de purgatorio, sed

[49] lib. III, cap. 9. [50] lib. II *De pœnit.*, cap. 10 § 15. [51] lib. III, similit. 8. [52] lib. sup. cit. cap. 4, *Num.* XXII *et* XXIV. [53] lib. III, similit. 8. [54] lib. IX *De administr. pœnit.*, cap. 28. [55] *Crit. sac.* lib. I, cap. 12. [56] Collat. 13, c. 12. [57] lib. II, mandat. 6.

de pœnitentiâ in hoc vitæ cursu agenda, et de pœnis quæ eodem vitæ tempore hominibus ob eorum peccata infliguntur, disputationem institui.

ARTICULUS XVII.

De variis editionibus et notis in hos libros.

Quamvis in libri Græco idiomate scripti jam dudum perierint, illorum tamen jactura resarciri utcunque potest variis eorumdem fragmentis, quæ non modo in antiquissimorum Ecclesiæ Patrum lucubrationibus, verum etiam in pseudepigrapho potissimum quodam libello, in novissima Athanasii Operum editione a nostris adornata [58], nuper divulgato, Græce Latineque edita habemus. Typis vero duntaxat Latinis iidem Hermæ libri editi sunt in *Orthodoxographia* et *Hæreseologia*, atque in omnibus sanctorum Patrum Bibliothecis, nec non apud Cotelerium inter Opera sanctorum Patrum *qui temporibus apostolicis floruerunt*. Privatim autem excusi sunt, curante Fabro, Parisiis apud Henricum Stephanum anno 1513, atque a Nicolao Herbelio, Argentorati, anno 1522; deinde curis Gasparis Barthii, Cygneæ, anno 1655, publicam prodierunt in lucem.

Barthius vero animadversiones in hunc librum edidit, sed ille non immerito a Cotelerio *criticus minorum gentium* vocatur. Et certe observationes ejus parum dignæ sunt, quibus legendis tempus aliquis impendat. Sed lectoris attentione vere dignæ sunt ipsius Cotelerii adnotationes, varia eruditione et doctrina refertæ. Quædam tamen minoris sunt utilitatis, parumque ad Hermam spectant, nec multum ad illius textus explanationem conducunt.

ARTICULUS XVIII.

Novæ observationes, ac primo de Christi sanctique Spiritus divinitate.

Quam sana et ab omni erroris suspicione vacua et pura fuerit Hermæ de suprema Christi divinitate sententia, his Petavius, tametsi alias Ante-Nicænis Patribus parum favisse videatur, verbis diserte explicat [59]: *Ab vetustissimis*, inquit, *laudatur scriptoribus.... nec ab ullo hæresis falsive, maxime de Trinitate dogmatis, insimulatus est*. An vero nullius reapse erroris Hermas a quoquam accusatus sit, ex his quæ a nobis disputata sunt nulli, uti putamus, obscurum esse debet. Quam recte autem de divina Christi natura ille senserit, nemo nisi Socinianæ ac dementissimæ temeritatis homo unquam negaverit. Quid enim, quæso, ad summam Christi divinitatem plane declarandam, his auctoris nostri verbis clarius et dilucidius [60]: *Filius quidem Dei omni creatura antiquior est, ita ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam creaturam*. Qui Filium Dei omni creatura dicit antiquiorem, is certe eum extra creaturarum omnium numerum, ac supra illarum conditionem et naturam esse aperte pronuntiat. Qui autem extra creaturarum numerum, et supra illarum constituitur naturam, hic procul dubio increatus, æternus et summus supremusque Deus asseritur. Quis namque creatum inter et increatum, inter Deum et creaturam nihil omnino medium esse ignorat? Denique eumdem Dei Filium ad condendam creaturam Patri suo æterno adfuisse qui tradit, is profecto illum Patri suo coæternum firmissime asseverat.

Eodem plane sensu Hermas superius dixerat [61]: *In servili conditione non ponitur Filius Dei, sed in magna potestate et imperio*. Omnes quippe creaturæ Deo serviunt, *quoniam omnia*, uti de Deo canit Psalmista [62], *serviunt tibi*. Qui ergo *in servili conditione non ponitur* [63], hic creatura nec esse nec dici potest. Qui autem creatura esse et dici nequit, ille certe Deus ipse est.

Age vero, si his omnibus et alia adjicias, quæ de eodem Dei Filio ab auctore nostro scripta legimus [64]: *In magna*, inquit, *est potestate et imperio;* alibi vero: *Nomen Filii Dei magnum est, et immensum, et totus ab eo sustentatur orbis;* ac continuo post: *Omnis Dei creatura per Filium ejus sustentatur*, his verbis summam illius divinitatem aperte renuntiari fatearis, omnino necesse est. Cui enim, amabo te, ea omnia convenire possunt, nisi vero Dei Filio, qui ejusdem cum Patre sit immensitatis, æternitatis, potestatis et naturæ?

Non audiendus itaque impius nescio quis Socinianus, qui nobis perperam objiciat Filium Dei ibidem ab Herma servum appellari, qui post suam tantum mortem a Patre super populum suum potestatem omnem acceperit. Nunquid enim Hermas cum ibidem, sicut vidimus, dixit: *In servili conditione non ponitur Filius Dei*, sibi ipsi absurde putideque contradixisse existimandus est? Quis sanæ mentis homo id unquam asserere, imo cogitatione animoque fingere audeat? Quis vero si hunc auctoris nostri locum æquis unquam legerit oculis, ibi continuo non animadvertat utrumque ab illo de duplici Christi natura cum humana tum divina recte traditum et pronuntiatum. Quemadmodum enim Christus ab ipso secundum divinam suam naturam, *omni creatura antiquior, in servili conditione non ponitur*, ita secundum humanam *servus Dei* appellatus est. Et id quidem clarius quam ipsiusmet Hermæ verbis explicari non potest: *Hoc ergo*, inquit [65], *Christi corpus in quod inductus est Spiritus sanctus, servivit illi Spiritui, recte in modestia ambulans, et caste, neque omnino maculavit Spiritum illum...... Advocavit ergo Filium, et nuntios bonos; ut et huic scilicet corpori, quod servivit Spiritui sancto sine querela, locus aliquis consistendi daretur, ne videretur mercedem servitutis suæ perdidisse*. Accepit autem et post mortem suam idem Christi corpus, humanaque ejusdem natura omnem super populum potestatem, tametsi ipsemet Christus, qui secundum

[58] tom. II *Oper. Athan.*, pag. 252 et seq. [59] Petav. tom. II *Theol. dogm.*, præf. cap. 2, § 6. [60] lib. II, simil. 9, § 12. [61] lib. III, simil. 5, § 7. [62] Psal. CXVIII, 91. [63] lib. III, simil. 9, § 14. [64] lib. III, simil. 7, § 14. [65] loc. cit.

divinam suam substantiam Patri ad contendam creaturam adfuerat, ejusdem cum ipso sicut naturæ ita et potestatis semper fuerit.

Cum sarta igitur, tecta integraque sit Hermæ nostri de summa Christi divinitate doctrina, nec quid omnino contra illam nisi insulsum plane, et ineptum effutire potuerint hæretici, unus tamen ex eis pauca quædam ipsius verba arrosit, quibus Spiritus sancti divinitatem ab eo negatam fuisse probare perperam conatus est. Hæc porro sunt, quæ ille nobis objicit : *Neque cum vult, homini loquitur Spiritus sanctus, sed tunc loquitur cum vult Deus* [66]. Sed si hunc Socinianum hominem nefarius errantis sectæ amor penitus non obcæcasset, intellexisset utique hanc esse Hermæ nostri mentem, et sensum omnibus facile obvium : *Neque cum* homo *vult, homini loquitur Spiritus sanctus, sed cum vult Deus.* At quid, obsecro, ex his verbis contra Spiritus sancti divinitatem : imo vero quid ex illis, nisi pro asserenda divina illius natura concludi potest ? Ibi enim Hermas veros prophetas divino Spiritu, quando ipsemet voluit, afflatos fuisse asseverat. At quis nesciat strenuos Nicænæ fidei defensores hoc ad debellandos Arianos, et Spiritus sancti divinitatem adversus Macedonianos invicte propugnandam efficacissimo, uti plane non immerito putabant, usos esse argumento.

ARTICULUS XIX.

Utrum apostoli mortui prædicaverint nomen Filii Dei iis qui apud inferos erant.

His itaque longe difficilior et obscurior Hermæ locus, a Clemente tamen Alexandrino semel atque iterum citatus, sic habetur [67] : *Apostoli et doctores, qui prædicaverunt nomen Filii Dei, cum habentes fidem ejus et potestatem defuncti essent, prædicaverunt his qui ante obierunt et ipsi dederunt eis illud signum. Descenderunt igitur in aquam cum illis, et iterum ascenderunt : sed hi vivi ascenderunt, at illi qui fuerunt ante defuncti, mortui quidem descenderunt, sed vivi ascenderunt. Per hos igitur vitam acceperunt, et cognoverunt Filium Dei ; ideoque ascenderunt cum illis.* Hæc vox *signum* ibi nihil sonat aliud quam baptismum, quandoquidem Hermas continenter subjungit, *descenderunt in aquam.* Sed cum nullus nisi in hac vita, nec nisi ab hominibus viventibus baptismo possit ablui, illic vero baptizantes apostoli, atque ab eis baptizati mortui et corpore soluti dicantur ; ibi profecto de solo spiritali baptismate agatur necesse est. Quod certe loci hujus difficultatem non minuit, sed auget plurimum.

Certum est enim Christum post mortem suam ad inferos descendisse. Unde Augustinus [68] : *Quis nisi infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum?* Constat etiam Christum tunc patriarchis justisque hominibus ibi degentibus sese manifestum præbuisse, uti ex his Petri apostoli verbis intelligitur : *Christus semel pro peccatis mortuus..... in quo et his qui in carne erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant* [69], etc. Quo igitur modo Hermas dicere poterat : *Apostoli et doctores prædicaverunt nomen Filii Dei..... his qui ante obierunt..... et cognoverunt Filium Dei?*

Clemens Alexandrinus videtur quidem difficultatis nodum secare, ubi [70], citatis auctoris nostri verbis, ait Christum apud inferos Hebræis Evangelium annuntiasse, apostolos vero *iis qui ex gentibus apti erant ad conversionem. Et recte dictum a Pastore : « Descenderunt ergo in aquam, »* etc. Verum si hac explicatione Clemens nodum difficilem expedire videtur, in alium profecto longe difficiliorem incidit. Ille quippe docet Hermam opinatum esse plures ex ethnicis hominibus justis, cum Christum illis apostoli prædicassent, ab inferis liberatos, atque a Christo æterna donatos felicitate. Quæ quidem opinio ab Augustino [71] tanquam omnino erronea repudiatur. Deinde Hermas nullum Hebræos inter et ethnicos ponit discrimen ; imo aperte loquitur de Hebræis per lapides x, xxv et xxx adumbratis, quibuscum apostoli, quadragesimo lapide figurati, descenderunt, eisque Filii Dei prædicaverunt nomen.

Quapropter putamus, salva tamen debita Clementi reverentia, locum Hermæ alio sensu exponendum, eo scilicet quo Augustinus superius allata Petri verba interpretatus est. Enimvero cum Evodius, ab eo illa sibi explicari poposcisset, Augustinus [72] quantæ sint ibi difficultates primum exponit. Deinde respondet, illis Petri verbis : *His qui in carne erant, spiritibus*, eos intelligi posse, *qui tunc erant in carne, atque ignorantiæ tenebris velut carcere claudebantur.* Neque tamen hoc sibi idcirco objici posse putabat, quod *Christus nondum venerat in carne.* Quoniam, inquit sanctus doctor : *Ipse utique non in carne, sed in spiritu veniebat visis congruis, colloquens quos volebat, sicut volebat.* Eodem igitur atque Augustinus sensu Hermas dicere poterat, quod *apostoli et auctores..... prædicaverunt his qui ante obierunt*, hoc est, mortui sunt tenebris, ignorantia, infidelitate et incredulitate.

At, inquies, cur ergo de apostolis Hermas subjungit : *Prædicaverunt nomen Filii Dei..... cum defuncti essent?* Quidni, inquiemus et nos, hæc apostolorum mors spirituali quoque sensu intelligatur! Quia nimirum vetus eorum homo cum Christo crucifixus et mortuus fuerat, ac destructum corpus peccati, ut loquebatur Paulus [73]. Et certe hæc verborum Hermæ interpretatio inde confirmatur, quod ille continuo addat : *Sed hi vivi ascenderunt.* Quod quidem de vita spirituali ipsemet interpretatus, subdit : *Vitam receperunt ; et cognoverunt Filium Dei.* Denique ex jam dictis certum est Hermam sermonem ibi facere de spirituali baptismo, id est cognitione Filii Dei. Cur ergo totus iste locus spirituali

[66] lib. II, mandat. 12. [67] lib. III, similit. 9. [68] Epist. 164, *ad Evod.* [69] I Petr. III, 18. [70] lib. VI *Strom.*, § 3. [71] loc. sup. cit. [72] Epist. 164, *ad Evod.* [73] Rom. VI, 6.

sensu non intelligatur, cujus saltem quædam partes alio sensu explicari non possunt? An vero genuinus hic sit verborum Hermæ sensus, sicut asserere omnino non audemus, ita nec illius profecto repugnabimus explicationi, qui ea litterali sensu, ab omni errore alieno, poterit interpretari.

ARTICULUS XX.

Utrum Hegrin *sit nomen angeli.*

Alius auctoris nostri locus obscurus et difficilis ibi occurrit, ubi ille narrat se, cum in belluam immanem incidisset, ab una virgine, quæ figura Ecclesiæ erat, audivisse : *Misit Dominus angelum suum super bestias, cui nomen est Hegrin, et obturavit os ejus, ne dilaniaret te.* Autumant enim nonnulli Hieronymum sibi in animum induxisse [74] *Hegrin* nomen esse angeli, quod quidem ipsi adeo ridiculum fatuumque visum est, ut hoc elogio auctoris nostri librum notaverit : *Liber ille apocryphus stultitiæ condemnandus est, in quo scriptum est quemdam angelum nomine Tyri præesse reptilibus.* Alii tamen illud ab Hieronymi mente ita abhorrere putaverunt, ut illum de quodam libro apocrypho ac deperdito ista scripsisse tradiderint. Et re quidem ipsa quid in his verbis deprehenditur quod *stultitiæ* argui possit? Num ideo quia eo loquendi modo angelum reptilibus præesse affirmatur? Verum id docent cum antiqui Patres, inprimisque Origenes pluribus in locis [75], tum doctores scholastici post divum Thomam [76], qui ait : *Unaquæque res visibilis in hoc mundo habet potestatem angelicam sibi præpositam.* Num autem ideo quia angelum nomine *Tyri* appellaverit? Si res ita se habeat, vel erratum est in operum Hieronymi editionibus, vel ipse manuscripto codice corrupto usus est : in aliis siquidem omnibus ac in editis legimus *Hegrin.* Cotelerius itaque omnes animi nervos in eo contendit, ut investiget et perscrutetur cur angelus Hegrin vocetur. Sed postquam diu multumque laboravit, tandem ingenue fatetur, *absque melioribus codicibus vix aliquid certi posse proferri.* Ditissima vero illustrissimi Colberti bibliotheca unum non vetustæ quidem manus, quippe qui 300 annos non superet, suppeditavit nobis codicem, qui veram quam Cotelerius frustra quæsierat lectionem, unius litterulæ immutatione exhibere videtur. Sic enim in eo legimus : *Misit Dominus angelum suum super bestiam, cujus nomen est Hegrin.* Hinc enim *Hegrin* non angeli, sed bestiæ nomen esse colligimus. Cur autem Hermas illam ita vocaverit, recte forsitan conjicies, si attendas vocem *Hegrin* idem esse ac Græce ἄγριος, id est immitis, ferox, vel fera, et bestia ; ac probabile proinde videri Hermam allusisse ad hæc Psalmistæ verba : *Singularis ferus* (μονιὸς ἄγριος) *depastus est eam* [77], scilicet vineam. Ille quippe ibidem hanc bestiam *pressuræ superventuræ* figuram esse declarat. Quamobrem cum illic adjecit, angelum esse *super bestiam,* id est super *pressuram superventuram,* nihil aliud sibi voluit [78], nisi eumdem angelum a Deo esse præpositum, ut Christianos adversus imminentem tyrannorum persecutionem defenderet ac tueretur.

ARTICULUS XXI.

Num angeli omnia creaverint.

Tertius Hermæ locus qui enodatione aliqua indiget, ad omnes angelos spectat. Cum enim ille dixisset angelos inter creaturas primos esse quos Deus creaverit, tum subjungit [79] : *Hi sunt angeli qui primo constituti sunt, quibus tradidit Dominus universam creaturam suam struendi, ædificandi et dominandi creaturæ illius.* Pro verbo autem *struendi,* in codice Sancti Germani a Pratis, ab annis 800 descripto, nec non in Colbertino supra citato vox *creandi* exhibetur. Quæ quidem lectio, si vera sit, videtur Hermas in eum impingere errorem, quem antiquissimi hæretici a Platone atque Philone Judæo hauserunt, angelos primos omnium a Deo creatos, ab eoque accepisse cætera omnia deinceps creandi potestatem. Verum Hermas ab hoc errore non difficulter quidem eximitur. Primo enim codices qui verbum *creandi* repræsentant, aliud, scilicet *potestatem,* vel aliquod simile omiserunt. Qua ergo oscitantia amanuenses illud verbum prætermiserunt, eadem etiam aliud potuerunt immutare. Deinde vero etiamsi Hermas voce *creandi* usus sit, eam tamen non strictiori acceptione pro creaturæ, ut loquuntur scholastici, ex nihilo productione, sed latiori atque Latinis auctoribus magis usitata, pro simplici productione et institutione, ab illo usurpatam fuisse dicendum est. Nec ulli hoc mirum videri debet, cum eodem sensu Ambrosius dixerit [80] : *Quod autem et factum est, idem est et creatum.* Quod sane multis aliis exemplis facile posset probari.

ARTICULUS XXII.

Qui doctores et præsides ministeriorum dicantur.

Non deerunt fortasse quibus salebrosa videbuntur de sacris Ecclesiæ ministris hæc scriptoris nostri verba [81] : *Episcopi, et doctores, et ministri... episcopatum gesserunt, docuerunt et ministraverunt.* Libro autem tertio [82] : *Tales sunt qui crediderunt quidam episcopi, id est præsides Ecclesiarum... Et deinde qui præsides sunt ministeriorum, qui inopes et viduas protexerunt, et castam perpetuo conversationem habuerunt.* Qui enim sint illi *doctores et præsides ministeriorum,* non cuivis statim occurret. Verum hæc planiora fient, si id quod a nemine vocatur in dubium, observetur, diaconos a sanctis Patribus solo ministrorum nomine passim appellari. Hinc quippe colligitur *doctores,* qui episcopos inter et ministros medii collocantur, non alios procul dubio esse

[74] lib. I *Comment in Habac.* [75] homil. 14 *in Numer* cap. XXIII ; hom. 23 *in Josue,* cap. XVIII ; homil. 6 *in Jerem.* cap. XII. [76] II part., q. 120, art. 1 ad 3. [77] Psal. LXXIX, 14. [78] lib. III, vision. 3. [79] lib. eod., vision. 3. [80] lib. III *De fid.* cap. 21, § 82. [81] lib. I, simil. 3. [82] lib. III, simil. 9.

quam presbyteros seu sacerdotes. Cur vero presby- A teri doctores nominentur, si rogaveris, disces a Dionysio Alexandrino, qui eodem plane ac Hermas sensu apud Eusebium dixit [83] : Συγκαλέσας τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διδασκάλους τῶν ἐν ταῖς κώμαις ἀδελφῶν. *Convocatis presbyteris ac doctoribus, qui per singulos vicos fratribus prædicabant.* Quid enim aliud hæc verba sonant, nisi presbyteros per singulos vicos, id est vicorum parochiis præfuisse, atque ibi cum fratribus prædicarent, doctores fuisse appellatos. Quod quidem Chrysostomus multo clarius breviusque edisserit [84] : *Nam et presbyteris Ecclesiæ*, inquit, *cura permissa est et magisterium* (διδασκαλία). Quod ad præsides ministeriorum attinet, ii forsitan presbyteri quoque erant. De diaconis etenim Hermas paulo ante dixerat : *Ministri male* B *ministraverunt.* Ab iis autem venit ad presbyteros, qui cum diaconis superiores essent, eos *præsides ministeriorum* nuncupavit [85]. Si quis tamen contendat eosdem *præsides ministeriorum* non alios esse quam diaconos, quia et ipsi ministri erant, et ministeriis inopum et viduarum præesse debebant, non omnino repugnabimus.

ARTICULUS XXIII.

De xerophagiis.

Quærent alii cur pastor tam severum jejunium Hermæ indixerit : *Illa die*, inquit [86], *qua jejunabis, nihil omnino gustabis, nisi panem et aquam.* Hieronymus quidem [87] illud cæteris omnibus fortissimum jejunium esse profitetur. Solebat tamen olim a Christianis ultima Quadragesimæ hebdomada observari. Nec desunt qui hanc xerophagiam lege C aliqua præscriptam censeant ; et id quidem probare nituntur ex Tertulliano qui Montanistarum hæresim amplexatus, de Catholicis dicebat : *Arguunt nos, quod etiam xerophagias observemus*, etc. Sed idem ipse Tertullianus addidit : *Denique respondetis* (nempe Catholici) *hæc ex arbitrio observanda, non ex imperio.* Nulla igitur lege ejusmodi jejunia, teste Tertulliano, indicta erant, sed ex cujusque arbitrio observabantur. Quapropter Epiphanius isthæc ad consuetudinem, non ad præceptum sic refert [88] : *Præterea sex illos dies xerophagiis, hoc est arido victu, transire populus omnis assuevit, hoc est panem duntaxat cum aqua sub vesperam adhibere.* Si lege data xerophagiæ constitutæ fuissent, de iis eodem ac de quartæ et sextæ feriæ jejunio scripsisset : D *Item quarta et sexta feria jejunium ad horam usque nonam indictum... Ideo per illos dies jejunandum esse decreverant apostoli.* At, inquiens, legem hanc ille alibi commemorat [89] : *Quid si*, aiebat, *ex apostolorum constitutione repetenda nobis auctoritas est ; cur illis quartæ sextæque feriæ jejunium perpetua lege sancitur, excepta Pentecoste ? Cur sex Paschatis diebus nihil omnino ad cibum præter panem, salem et aquam adhibendum definiunt ?* Ibi certe utraque jejunia et quartæ sextæque feriæ, et sex dierum Paschatis eadem lege, atque apostolica constitutione sancita esse pronuntiavit. Attamen ubi idem Epiphanius contra Aerianos, jejunia stata damnantes, disputat, cum hoc præceptum maxime urgere deberet, illud in solam consuetudinem ita refundit [90] : *Porro diebus ipsis Paschatis... aridorum ciborum usu, precibus, vigiliis, jejuniis... celebrare solemus.* Ex quo non absurde forsitan colligas, verbum παραγγέλλουσι, *definiunt*, quod superius adhibuit, non aliud significare quam admonent vel hortantur, non autem præcipiunt, jubent, imperant. In hujus autem explicationis firmamentum non illud solum adduci potest, quod historici varias Ecclesiarum de hisce jejuniis fuisse consuetudines narrent, verum etiam quod iisdem testibus, aliquid de severitate hujus jejunii in aliquibus saltem Ecclesiis paulo post remissum sit. Auctor enim *Constitutionum apostolicarum* pani et aquæ sal et olera superaddi lubens concedit : *In diebus ergo Paschæ jejunare incipientes a feria secunda usque ad Parasceven et Sabbatum, per sex dies solo utentes pane, sale, oleribus et aquæ potu.*

ARTICULUS XXIV.

De matrimonii vinculo nunquam solvendo.

Ex obscuris Hermæ locis ad ea progrediamur quæ luce claritateque sua quæstionem de nunquam solvendo connubii nexu, quam obscurissimam, implicatissimam et difficillimam dixit Augustinus [91], illustrare possunt. Docet enim Hermas viro qui uxorem suam adulteram dimiserit, ea vivente, alteram ducere in matrimonium fas non esse : *Si permanserit*, inquit [92], *in vitio suo mulier, dimittat illam vir, et per se maneat. Quod si dimiserit mulierem suam, et aliam duxerit, et ipse mæchatur.* His autem Hermæ verbis quidam refelluntur, maxime vero Chemnitius, qui audacter asserit [93] quæstionem hanc post Augustini tempora *horridius disputari.* Patres vero eodem Augustino antiquiores *non adeo*, inquit, *fuerunt asperi, duri, horridi et immanes*, ut conjugi innocenti alterum ineundi connubium facultatem negaverint ; *sed docuerunt*, ait, *rectius, præstantius, et perfectius esse, si etiam ille qui ab adultera separatus est, vel maneat sine conjugio, vel reconciliatam uxorem rursus recipiat.* Sed quam falsus sit Chemnitius, ex nostro perspicimus Herma, qui, etsi Augustino longe antiquior, eodem tamen ac ille modo ejusmodi conjugia adulteria esse definivit. Idem Athenagoras et Justinus, ut suis locis videbimus, nec non et Clemens Alexandrinus [94] asseverant. Denique id confirmatur ex Origene ipso, atque Hieronymo, quos in opinionis suæ confirmationem Chemnitius protulit.

Objicit enim hæc Origenis verba [95] : *Scio quosdam*

[83] Euseb., *Histor.* lib. VII, cap. 24. [84] homil. *in Epist.* I *ad Timoth.* [85] lib. III, simil. 5, epist. 2 [86] lib. III, simil. 5. [87] Epist. 2. [88] in *Exposit. fidei*, § 22. [89] hæres. 75, § 6. [90] hæres. 75, § 3. [91] lib. I *De adulter. conjug.*, c. 25, § 32 ; et lib. II *Retractat.*, c. 57. [92] lib. II, mandat. 4. [93] in canon. VII, session, 24, conc. Trident. [94] lib. II *Strom.* [95] tract. 7 *in Matth.*

qui præsant Ecclesiis, extra Scripturam permisisse aliquam nubere, priori viro vivente. At ipsemet confestim subdit : *Et contra scripturam quidem fecerunt, dicentem : « Mulier ligata est. »* etc. Non diffitemur quidem illos aliqua ex parte excusari ab Origene, qui subjunxit continenter : *Non tamen omnino sine causa hæc permiserunt; forsitan enim propter hujusmodi infirmitatem incontinentium hominum, pejorum comparatione, quæ mala sunt, permiserunt adversus ea, quæ ab initio fuerunt scripta.* Vir autem ille doctissimus a culpa eos, uti vides, non liberat. At in eo tantum excusandos esse censet, quod minus malum, ut majus devitaretur, permiserunt. Hanc tamen permissionem, quantumvis justa videatur, auctoritati Scripturæ sacræ repugnare asserit ; proindeque ejusmodi connubia ab eadem Scriptura proscribi et damnari non obscure significat.

Hieronymus vero, quem etiam Chemnitius nobis objicit, ipsi adhuc multoque planius quam Origenes adversatur. Ubi quippe ad Oceanum scribit [96] Fabiolam ideo, priore viro suo vivente, alteri nupsisse, *quia persuaserat sibi, et putabat virum a se jure dimissum,* continuo subjungit : *Nec Evangelii rigorem noverat, in quo nubendi universa causatio, viventibus viris, feminis amputatur.* Narrat deinde quomodo Fabiola publicam hujusce secundi conjugii, non secus ac si adulterium commisisset, pœnitentiam egerit. Non solum autem ibi Hieronymus has nuptias a Scriptura sacra prohibitas esse docet, sed in suis etiam ad Matthæi Evangelium Commentariis [97] id palam aperteque pronuntiat.

Major sane, ne quid dissimulemus, oritur difficultas ex his Epiphanii verbis [98] : *Sed cui mortua una non sufficit, cum, occasione aliqua stupri adulteriique aut alterius flagitii* (ἢ κακῆς αἰτίας), *cum ea divortium fecerit, is si alteram uxorem duxerit, aut alteri viro mulier nupserit, sacrarum litterarum auctoritas ab omni culpa illos absolvit ; neque ab Ecclesia aut æterna vita rejicit, sed propter imbecillitatem tolerandos existimat.* Eruditissimus itaque Petavius putat hunc Epiphanii locum esse depravatum : fatetur tamen eumdem Epiphanium ibi subscripsisse opinioni quorumdam veterum scriptorum, quibus post legitimum divortium permissa innocentibus conjugibus hujusmodi matrimonia videbantur. Verum si corruptus est Epiphanii locus, quid certi ex eo confici poterit! Porro Epiphanius de iis secundis nuptiis disputat, quas non stupri adulteriique tantum, sed cujuslibet flagitii causa (ἢ κακῆς αἰτίας) permissas esse affirmat. At certe Epiphanium conjugi innocenti, ob cujusvis alterius conjugis flagitium contra Scripturæ auctoritatem, aliud inire matrimonium permisisse nemini nunquam, ut arbitror, probabitur. Vero igitur est similius eumdem Epi-

A phanium illic de nuptiis post conjugis mortem contrahendis disputare ; vel nihil certi ex ipsius textu donec emendetur, posse definiri.

Certum est igitur hanc fuisse Patrum etiam ante Augustini ætatem sententiam, conjugium nulla unquam de causa a quoquam solvi posse. Si quid vero contra vel scriptum vel factum proferatur, illud vel minoris alicujus mali, quo aliud majus peccatum evitaretur, tolerantia fuit, vel certe abusus aliquis, a cæteris omnibus improbatus.

Quapropter provocant nos adversarii ad divinam Matthæi auctoritatem, qui expressis verbis statuit: *Omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mæchari ;* et *: Mæchatur ; et qui dimissam duxerit, adulterat* [99]. Si autem B dixeris nec Marcum [100], nec Lucam [1], nec Paulum [2], qui de hac uxoris dimissione loquuntur, hujus exceptionis ullibi fecisse mentionem, illamque tanti esse momenti, ut si quando a Christo posita esset, ab iis nunquam fuisset prætermissa ; illud ii illico reponent, nisi a Christo esset addita, nunquam illam Matthæus tam expresse tradidisset. Verum quidquid de sacro eorum textu dicatur, certum est nullam illos inter divinos scriptores esse pugnam, nullumque prorsus dissidium. Cum ergo unus omnium sit consensus, sic eos conciliari posse putamus, ut hæc exceptio Matthæi, *excepta fornicationis causa,* non ad verbum *dimiserit,* sed ad *aliam duxerit,* referenda sit. Quapropter non alius erit verborum Matthæi sensus, quam viro C illi, cujus uxor est adultera, eam dimittendi, non aliam ducendi, datam a Christo potestatem. Quo quidem sensu ille non discrepat a Paulo et aliis, qui plures fatentur esse causas propter quas conjuges a se invicem separari possunt.

Instabis tamen, si exceptio ad verbum *dimiserit* referatur, nulla alia secundum Matthæum erit divortii causa, nisi fornicatio seu adulterium. Atqui ex Paulo, atque etiam ex nostro Herma, cæterisque Patribus, aliæ et quidem plures sunt causæ, ob quas conjuges a se invicem sejungi possunt. Exceptio igitur Matthæi non ad verbum *dimiserit,* sed ad *aliam duxerit,* debet necessario referri. Tota vis hujus argumenti in eo sita est quod Matthæus unius tantum exceptionis mentionem fecerit. Sed respondemus illum ideo unius tantummodo meminisse, D non ut alias, quas Paulus aliique commemorant, omnino excluderet, sed quia illa maxima omnium erat et gravissima. Alias itaque exceptiones prudenti silentio prætermisit, quia leviores erant, quia brevioris temporis separationem poscebant, quia denique mens illi erat unius præcipuæque exceptionis commemoratione arctissimum, atque a nullo unquam homine solvendum matrimonii vinculum, omnibus magis magisque commendare.

[96] epist. 30. [97] In cap. x *Matth.* [98] Hæres. 59, § 4. [99] Matth. v, 32, et xix, 9. [100] Marc. x, 11. [1] Luc. xvi, 18. [2] Paul., I Cor. i et ad Rom. vii.

ARTICULUS XXV.

De libro apocrypho de Heldam et Modal.

Antequam manum de tabula levemus, paucis monebimus laudari ab Herma librum de *Heldam* et *Modal*, qui duo viri erant quorum mentio in sacris A Numerorum libris habetur. Sed hunc eumdem librum ad apocrypha amandant *Synopsis* Athanasiana et *Stychometria*, *Chronographiæ* Nicephori superaddita. Porro hæc adnotamus, ut hujus libri antiquitas, quæ auctoris nostri ætatem superat, ab omnibus observetur.

J. B. COTELERII JUDICIUM

DE S. HERMÆ PASTORE

(*Patres apostolici*, edit. Amstælodami, 1724, t. I, p. 73.)

Quod in hominum judiciis solet contingere, ut alii plus quam par est, aliis minus tribuant, tertii modum servent ac æquitatem ; id si super libro Hermæ factum fuisse pronuntiavero, non verebor ne a veritatis tramite censear aberrasse. Scilicet, excesserunt recti fines, quotquot *Pastorem* inseruerunt catalogo divinarum Scripturarum : cum hodie ab universa Ecclesia extra Canonem legatur. Fuit autem ea sententia quarumdam Ecclesiarum ex illis Græciæ, apud quas, teste, post Eusebii *Historiam*, lib. III, cap 3, Hieronymo in tractatu *De viris illustribus*, publice recitabatur. Credibile namque fit partem opus habuisse pro canonico, partem pro ecclesiastico : quo de ultimo dubitare nos non sinunt testimonia Athanasii in Epistola Paschali, et Rufini *ad Symbolum* ; sicut primum C confirmatur tum per auctores qui Hermæ scriptum inter dubia volumina, et ab aliquibus admissa, rejecta ab aliis recensent; tum per antiquos Bibliorum codices manu exaratos, quorum nonnulli *Pastorem* quoque complectuntur, ut ille bibliothecæ Sancti Germani, tum per manu scriptas veteres Stichometrias, quæ similiter Hermam continent ; qualis exstat in eadem locupletissima bibliotheca, et in thesauro librario Regis Christianissimi, superius edita in proleg. ad S. Barnabam ; tum denique per Ecclesiæ magistros ad eamdem opinionem accedentes. Nam Irenæus ut Scriptura videtur citare. Clemens Alexandrinus divinam esse revelationem innuit. Tertullianus, lib. *De oratione*, cap. 12, venerationem illius non improbat, absit modo superstitio. Catholici apud eumdem Mertullianum, libro *De pudicitia*, Montanistis opponunt, ad auctoritatem fidei confirmandam : quemadmodum, apud Athanasium, Ariani Catholicis. Origenes Scripturam divinitus inspiratam putat, licet aliter sentientibus nolit fieri præjudicium. Cassianus denique testimonia inde desumpta cum textibus sacris miscet.

At ex parte adversa multum be honore Hermæ *Pastori* debito detrahitur a Tertulliano ex antiquis. Ille mirum quantum mutatus per Montanistarum præstigias a Tertulliano illo, libri orthodoxi *De oratione* conscriptore, *Pastoris* scripturam in opere B hæretico *De pudicitia* suggillat, appellans apocrypham, falsam, adulteram ; amatricem, patronam et sociam mœchorum ; asserensque, ab omni concilio Ecclesiarum, etiam nostrarum Catholicarum, et divino Instrumento expelli. Ubi jocularis est error cujusdam ad Nonnum, quasi egerit Tertullianus de muliere adultera per Joannem evangelistam initio capitis VIII memorata. Ab illis quoque minus quam satis sit, honorifice sentitur, qui in Origine *Pastoris* librum contemptui habent. Omitto Prosperum, quia mirum non est quod homo vivens inter Latinos suos, quibus pene ignotum fuisse *Pastorem* refert Hieronymus, nullam auctoritatem operi ignorato tribuerit Eusebium etiam prætereo, Hieronymum, Gelasium, Nicephorum CP., qui cum nothis et apocryphis numerant. Jam de iis appelationibus quid significent, sententiam meam protuli in notis ad Barnabam. Addi tamen inibi dictis nunc velim, de illa divisione Scripturæ in canonicam, dubiam et apocrypham ; opus aliquod nec falsi nominis, nec doctrinæ noxiæ, appellari posse apocryphum, quod extra Canonem ab omnibus Ecclesiis collocetur. Atque ea significatione, opinor, Hermæ *Pastor* Nicephoro CP. apocryphus est. Venio ad recentiores ; homines, ut equidem mihi videtur, duræ frontis. Quis enim, quæso, non obstupescat, cum legerit nonnullorum judicia de volumine a tot tantisque viris tantopere celebrato? Hi librum optimum utilissimumque prædicant. Illi vero infamant atque exagitant, ut Novatianorum et Pelagianorum fontem, Montanisticarum superD stitionum gurgitem, insuperque fautorem Arianorum, ut fabulosum ; ut (proh magna crimina !) liberi arbitrii, solitudinis monasticæ, necnon purgatorii astructorem ; ut ruditate Christianismi ac reliquiis gentilitatis conspicuum ; ut pseudepigraphum, supposititium ; ut alium ab eo quem olim manibus terebant SS. Patres ; denique ut barbarum, atque per hæreticos interpolatum, insertis erroribus ac fabellis. Quas accusationes et consimiles, frivolo aut nullo fundamento subnixas, cum ad loca pervenerimus, si necesse visum fuerit, Deo dante, absque confutatione non relinquemus.

Medium itaque beati tenuere, cum olim, tum

nuper, quicunque Hermæ *Pastorem* judicavere σύνταγμα non quidem canonicum, sed ecclesiasticum, ac optimæ notæ, et propugnaculum fidei catholicæ adversus Montani duritiam ; ad hæc fetum Hermæ, apostolici illius viri (nulla quippe ratio contrarium evincit,) quem Paulus in fine Epistolæ ad Romanos salutari jubet. Nam qui Hermetem seu Hermem in illus locum substituunt, aut utrumque confundunt, decepti videntur a fabula *Libri pontificalis*, ubi ad similitudinem Hermæ fingitur quidam Hermes, Pii papæ primi frater, scriptor libri quo continebatur Mandatum angeli, visi in habitu pastoris, de Paschate die Dominica celebrando. Quod commentum multi amplexi sunt, præcipueque nescio quis poeta sub honesto Tertulliani nomine latens I. III *adversus Marcionem*, in fine ; item epistolarum papæ Pii fabricator, epist. 1 : Beda, Ado, alii, in Chronicis, in Martyrologiis ; nec non auctor *Catalogi pontificum romanorum*, ab Ægidio Buchero in Commentario ad Victorii Canonem Paschalem editus,qui forsan ex pseudo-Damaso debet emendari. Sed et facile fuit librariis, *Hermam* mutare in *Hermem*,et *Hermem* vice versa in *Hermam*.Sicque fortassis apud Magistrum Sententiarum, lib. IV, dist, 35, n. 5, ex Herma factus fuerit *Hermes* : similiterque in Rufiniana Origenis interpretatione, lib. I *De principiis*, cap. 3, et lib. IV, cap. 2. Postremo sane loco caput primum *Philocaliæ* Hermam ostendit. Et contra forte prædictus poeta *Hermes* scripserat, non *Hermas ;* nisi si, quem errorem errasse videtur pseudo-Pius, Hermem et Hermam pro uno eodemque habuerit. Nec dissimili, quamvis alia depravatione editiones S. Hieronymi libro *De nominibus Hebraicis*, capite de Epistola ad Romanos, exhibent, *Ermon, anathematizantes mœrorem* ; cum et res ipsa, et capita de Numeris, de Actis apostolorum, *Ermen* reponendum persuadeant : tametsi *Ermon* quoque eodem sensu exponatur in capitibus de Deuteronomio, de Jesu Nave (ubi perperam *Emon* apparet) et de Psalterio.

Jam vero ex Rufini *ad Symbolum* verbis obscurioribus nascitur quæstio. Quæ si ita distinguantur, *Libellus qui dicitur Pastoris sive Hermatis, qui appellatur Dux Viæ vel Judicium Petri* ; unus noster liber quatuor geret nomina, *Pastor, Hermas, Dux Viæ, Judicium Petri.* Sin autem ubi virgula conspicitur, major distinctio ponatur, duo puncta vel punctum cum virgula, duo constituentur libri binomines, alter *Pastoris, sive Hermatis*, alter *Dux Viæ vel Judicium Petri.* Equidem nullus dubito, quin diversa volumina exstiterint : suspicor magis a Ruffino scriptum, *Libellus qui dicitur Pastoris sive Hermatis ; quique appellatur Dux Viæ vel Judicium Petri*. Rationes, cur opera non confundam, hæc sunt : 1. De uno libello sic locutus fuisset : *Qui dicitur Pastoris, sive Hermatis, sive Dux Viæ, vel Judicium Petri*. 2. In toto *Pastore* ne verbum quidem de Petro. 3. Pauciora de duabus viis profert initio mandati sexti, quam ut inde nomen acciperet. Certe multo plura apud Barnabam et in Constitutionibus apostolorum, hoc denominationis iis scriptis non dedere. 4. Aperte B. Hieronymus in catalogo *Judicium Petri* distinguit ab Hermæ *Pastore :* de primo enim disserit in Petro, de secundo in Herma. Atque hæc ad Rufinum.

Ex Origenis autem verbis, lib. IV *De principiis*, cap. 2, in *Philocaliæ* cap. 1, p. 22 : Διὰ τοῦτο ἡμεῖς καὶ τὸ ἐν τῷ ὑπό τινων καταφρονουμένῳ βιβλίῳ τῷ Ποιμένι, περὶ τοῦ προστάσσεσθαι τὸν Ἑρμᾶν δύο γράψαι βιβλία, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸν ἀναγγέλλειν τοῖς πρεσβυτέροις τῆς Ἐκκλησίας ἃ μεμάθηκεν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, οὕτω διηγούμεθα. Hoc est, *Ideo nos et illud in* Pastore, *libro qui a quibusdam contemnitur, cum jubetur Hermas duos libros scribere, ipseque postea annuntiare senioribus Ecclesiæ ea quæ a Spiritu didicerat, sic exponimus.* Ex hoc, inquam, sermone conjecerunt viri docti *Pastorem* commentariis ab Origene fuisse illustratum. Quanquam loquitur duntaxat de præsenti expositione, quam nempe eodem loci post Hermæ testimonium statim subjungit. Est et alius error nonnullorum adeo crassus, ut nec refutationis indigeat. Dicunt ab Hieronymo, in Prologo galeato, per *Pastorem* non intelligi librum Hermæ, sed tertium Machabæorum, contorta et longe petita utentes deductione ἀπὸ τῆς παστάδος sive παστίδος. Cum ex aliis Hieronymi cæterorumque locis res manifestissime pateat.

Denique, cujus habemus animadversiones multas ad nostrum auctorem, Barthius, cum passim labitur, tum contra antiquam eam versionem quatuor committit. Prius, appellando rusticam, semibarbaram, semiveterem : quod neutiquam est. Alterum, temere et absque ulla ratione, imo contra omnem rationem, affirmando, epitomen magis esse quam interpretationem. At aliter rem se habere liquet ex convenientia textuum a veteribus prolatorum. Equidem videntur ista citari ex *Pastore* a Clemente *Strom.* II, pag. 384 : Προηγεῖται μὲν πίστις, φόβος δὲ οἰκοδομεῖ, τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη. *Præcedit quidem fides timor vero ædificat, perficit autem charitas ;* quæ ibi non inveniuntur ; verum Clementis sunt, sua Hermaicis interserentis. Tertium commissum, quando futilibus conjecturis hariolatur, scriptam fuisse post Hieronymi tempora, et ab Anastasio Bibliothecario. Esto, concedamus barbariem ubique redolere : num eadem de causa antiquissimam Irenæi interpretationem Anastasio ascribemus ? Sed Hieronymus testatur plerisque sui temporis Latinis Hermæ volumen Ignorari ! Quid inde ? At multo antea plebi Africanæ notissimum exstitit ; utpote ex cujus lectione mos invaluerat *assignata oratione assidendi*, ut verbis utar Tertulliani. At a Latinis catholicis, tempore Zephyrini ac ejusdem Tertulliani, ad jugulandam Montani impietatem adhibebatur. Sane ante Anastasium ab Hieronymo, Rufino, Cassiano, Gelasio, Beda et Walfrido Strabo, Latinis scriptoribus, memoratur. An necesse est

ut omnes isti Græce legerint, et non ex nostro interprete? Transeo reliqua Barthii momenta, pulvere ventoque leviora, ut ultimum illius peccatum attingam. In eo autem consistit, quod Joanni Tarino eam affingit opinionem, de qua vir ille eruditissimus οὐδὲ κατ' ὄναρ, quasi ad *Philocaliæ* caput primum Rufino ascripserit *Pastoris* Latinam translationem. Nos ut nihil certi afferre possumus, ita suspicamur per prima Ecclesiæ tempora Latinos non caruisse laudatissimi operis versione: eam vero aliam a nostra fuisse, nihil nos cogit dicere. Cæterum antequam manum hinc tollam, monitum te velim, Lector, et capitum lemmata abesse a codicibus mss.

A quibus usus fui: et in notis marginalibus, quas ad textum apponendas curavi, litteram G, significare ms. S. Germani, litteram V, ms. S. Victoris; mero autem asterisco, ante caput 8 Visionis 3 lib. I indicari utrumque codicem, postea solum Victorinum. *Adjectæ sunt, in hac editione, variæ lectiones ex antiquo codice Carmelitarum Excalceatorum, suburbii Parisiensis; quas ad calcem totius voluminis legere licebat in Paris. Edit. Accesserunt etiam quæ in infima pagina Oxoniensis editionis*, anni 1685 *leguntur, ex codd. Bodleianæ et Lambethanæ bibliothecarum.*

GALLANDII PROŒMIUM

AD S. HERMAM.

(*Veterum Patrum Bibliotheca*, t. I, Venetiis, 1765, in-fol., Proleg., p. XXVI.)

CAP. I. *Quis cujasve fuerit Hermas, Distinguendus tum ab Herme, Dalmatiæ, ut fertur episcopo, tum ab Hermete Pastore, Pii I fratre.*

Clementem Romanum excipit Hermas, vir et ipse apostolicus, non modo Patrum vetustissimis celebratus, verum etiam ab Apostolo salutatus ad Romanos scribente [3], antequam Romam Paulus ipsemet appulisset. Probe autem distinguendus noster Hermas ab *Herme* seu *Hermete*, prout sane utrumque cum nominis varietate, tum re ipsa, Patroba interjecto, distinxit idem Apostolus. Siquidem loco citato: *Salutate*, inquit, *Asyncritum, Hermam, Patrobam, Hermen*, etc., quorum ille, si fides Pseudo-Dorotheo atque Hippolyto, Philippopoleos; hic vero Dalmatiæ episcopus fuisse fertur. Potiore item jure secernendus uterque ab *Hermete Pastore*, domo Aquileiensi, sancti Pii I fratre, sub cujus pontificatu centum ferme post Paulum annis librum *De Paschate* scripsit, nunc deperditum, vel saltem hactenus incompertum. De his autem plura dudum protulerunt viri eruditissimi, Nourrius [4], Fontaninus [5], aliique; ad quos proinde, ne longius quam par sit excurrat oratio, lectores remittimus. Interim vero, veterum præsertim ac recentiorum scriptorum auctoritate ducti, Hermæ quem Paulus proxime ante Patrobam salutavit, opus *Pastor* inscriptum asserendum existimamus; eo vel maxime quod auctor ubique in ipso libello, *Hermæ*, non autem *Hermis* aut *Hermetis*, nomen assumat.

Italum, quin et Romanum fortasse fuisse scriptorem, vel saltem inter Latinos diu vixisse, plura sua-

B dent vestigia in ejus opere passim obvia. Nam statim ab initio hæc habet [6]: *Qui enutriverat me, vendidit quamdam puellam Romæ. Post multos autem annos hanc visam ego recognovi, et cœpi eam diligere ut sororem. Exacto autem tempore aliquo, lavari eam in flumine Tiberi vidi*, etc. Itinera quoque sua et mansiones describens, *Cumarum* meminit [7]; loco enim citato pro *cum his* legendum *Cumis*, cl. Cotelerius recte conjecisse videtur. Meminit item *viæ Campanæ* [8], nec non *Arcadiæ* [9]: unde lux haud modica conjecturæ nostræ accedit; eamdemque pariter confirmare putaverim ejusmodi verba [10]: *Cum*, inquit, *ambularem in agrum, et considerarem ulmum et vitem... De hac vite et ulmo disputo.* Ad quem Hermæ locum illustrandum apposite a Cotelerio

C adhibita Servii explicatio Virgiliani hemistichii [11]:

1 . . . . *ulmisque adjungere vites.*

« Secundum Italiæ situm, ait, locutus est; in qua vites altius elevantur. Sic alibi [12]:

Non eadem arboribus pendet vindemia nostris. »

Quibus addas maxime velim, Hermam Græce scribentem, ad jejunium indicandum, στάσεως, *stationis* vocabulum more Latinorum usurpasse [13]: quod eo quidem sensu Græcis vocatum, nuspiam se legisse meminit vir eruditus modo laudatus. Neque sane ullum hujus vocis exemplum, eadem significatione apud Græcos acceptæ, profert Cangius [14], neque ab eo excitatus Petavius [15].

Cæterum divitem præterea fuisse aliquando Hermam [16], uxoremque duxisse ex qua filios susceperit [17], quæ tamen ipsi *futura erat soror*; ita nempe

[3] Rom. XVI, 4. [4] Nourr.. *Appar. ad bibl. PP.*, tom. I, pag. 49 seq. [5] Fontan., *Hist. litter. Aquil.* lib. II, cap. 14, pag. 64 seq. [6] Herm. *Past.* lib. I, vis. I, cap. 1. [7] Id. *ibid.* vis. II, cap. 1. [8] Id. *ibid.*, vis. IV, cap. 1. [9] Id. *ibid.*, III, simil. IX, cap. 1. [10] Id. *ibid.*, simil. II. [11] Virg. *Georg.* lib. I, vers. 2. [12] Id. *ibid.*, lib. II, vers. 89. [13] Herm. *Past.* lib. III, simil. V, cap. 1. [14] Cang., *Glossar. med. Græc.*, v. Στάσις. [15] Petav. in not. ad Epiphan., pag. 356. [16] Herm. *Past.*, lib. I, vis. III, cap. 6. [17] Id. *ibid.*, vis. II, cap. 2 et 3.

soror uta tori usu dissociata, non amplius uxoris munere fungeretur, testatur ipsemet auctor. Sed quod rei caput est, Ecclesiæ Romanæ presbyter erat noster Hermas, eo tempore quo suum *Pastoris* opus scribebat : quod quidem jure collegisse videtur Dodwellus [18]. « Jubetur enim ipse, inquit vir criticus, duo Revelationum suarum exemplaria describere [19] : Clementi alterum ad exteras civitates transmittendum : alterum Graptæ, viduis legendum orphanisque sub viduarum cura institutis : suum vero tertium exemplar, Ecclesiæ Romanæ senioribus seu presbyteris, ipsum legere oportebat Hermam. Sicut ergo Clementis Ecclesiæ Romanæ episcopi munus erat ad reliquos exterarum Ecclesiarum episcopos mittendi libellum : et Graptæ viduæ legendi collegis viduis et orphanis : sic sane qui Ecclesiæ Romanæ presbyteris renuntiaturus erat Hermas, ejusdem pariter Ecclesiæ ipsum fuisse presbyterum erat consentaneum. » Hactenus vir ille eruditus. Alia insuper nonnulla de nostro Herma libuit adnotare Moshemio [20], quæ tamen haud magni refert recensere.

CAP. II. *Opus Hermæ*, PASTOR *inscriptum. De Græcis ejus laciniis, deque vetere Latina versione.*

Illud potius notatu dignum occurrit, quod Hermas in suis visionibus describendis Zachariam prophetam imitatus videatur; quin et « opus suum eo tam singulari exarasse stylo existimatur, quod illum ad alliciendos movendosque hominum animos, atque ad tradendam doctrinam suam aptissimum et efficacissimum judicaret, » ut conjicit vir doctus [21]. Aliter tamen visum erudito Dodwello [22]. Ejus autem liber antiquis Patribus sive Græcis sive Latinis, *Pastor* aut *liber Pastoris* passim appellatur; indeque fortasse derivata denominatio hujusmodi, quod in toto ferme opere Pastor inducitur Hermam alloquens et informans. Nunc vero tribus distinguitur libris, quorum primus *Visiones* IV, secundus *Mandata* XII, tertius *Similitudines* X complectitur. Hæc tamen divisio posterioribus editoribus ascribenda; siquidem illam neque mss. exemplaria, neque vetusti scriptores agnoscunt; quin et a codicibus qui superant abesse capitum lemmata, Cotelerius aliique observarunt.

Hoc autem opus Græce primum fuisse scriptum nemo nescit : dolendum tamen quod textus jamdudum temporum injuria sic exciderit, ut nonnulla tantum loca supersint, vetustiorum Patrum Græcorum operibus intexta. Quibus quidem laciniis, in primis vero fragmentis iis quæ satis multa occurrunt in *Doctrina ad Antiochum ducem*, inter Athanasii supposititia primum a doctissimo Montfauconio evulgata, jactura hujusmodi utcunque sarciri potest. Verum de hujus operis pseudo-Athanasiani pretio cl. editorem audire juverit [23]. « *Doctrina*, inquit, *ad Antiochum ducem*, otiosi hominis commentum, eo tamen nomine pretiosa et commendanda est, quod magnam libri *Pastoris* partem, cujus Græca jamdiu interiere, Græce nobis exhibeat ; et quidem ita puram, ita Latinis *Hermæ Pastoris* consonam, ut ad verbum ex eo ut plurimum descriptam esse conspicuum sit. Primo namque scriptor iste Antiochum nobis repræsentat adeuntem S. Athanasium, infirmitatis corporeæ causa ; ut una precibus suis levet ægritudinem, et, monitis viam paret ad pœnitentiam. Huic Athanasius sanitati restituto, duodecim Mandata tradit, quæ nihil aliud sunt quam duodecim illa *Hermæ Pastoris Mandata*, quibus constat liber secundus, ita tamen ut non integra semper, sed quibusdam ademptis afferat. Deinde multa alia ex eodem libro hinc inde consuuntur, ac postremo magnam et prolixam narrat Antiochi visionem, quam item ex tertio *Pastoris* libro mutuatus est. Hoc itaque opusculum licet prima fronte flocci quidem faciendum videatur, maximi tamen est momenti ; quippe cum libri illius apostolorum ævo editi, et a tot Patribus nec sine laude memorati, multa et prolixa nobis fragmenta suppeditet. » Hactenus V. C.

Quamvis vero textus Hermæ Græcus interciderit, integra tamen exstat interpretatio Latina, cujus auctor penitus incompertus. Sed quisquis demum ille fuerit, ejus tamen versionem vetustissimam esse constat, utpote quæ Tertulliani ætate fuisse videtur Ecclesiæ Africanæ notissima ; quod utique aperte colligitur ex ejus libro *De oratione*, unde locum desumptum inter veterum testimonia retulimus. Merito igitur a viris eruditis explosa Barthii sententia, *Pastoris* versionem Anastasio Bibliothecario ascribentis [24] : quæ scilicet longe ante Hieronymo, Rufino, Cassiano aliisque Anastasio antiquioribus Patribus comperta fuisse perhibetur ; quaque insuper usus comperitur vetustus auctor homiliæ *De aleatoribus* inter opera Cypriani, ut alios prætereamus. Quæ vero subdit idem censor de hac antiqua versione quibus illam deprimere conatur, levioris sunt momenti quam ut in iis refellendis tempus insumamus.

CAP. III. *Quanto in pretio apud Patrum vetustissimos habitum. Valde utile jure existimatum. Hinc immerito a nonnullis reprobatur. Solvuntur aliquot objectiones, ab antiquorum Patrum auctoritate petitæ.*

Patrum antiquissimis, Græcis in primis, tanto in pretio fuit Hermæ *Pastor*, tantumque apud ipsos auctoritate valuit, ut ab eorum nonnullis, ut puta Irenæo, Clemente Alexandrino atque Origene [25], fuerit inter canonicas Scripturas recensitus : adeoque nihil mirum, si opus illud in antiquis biblio-

[18] Dodw. in addit. ad Pears. Opp. post. pag. 196, et in Dissert. sing., *ibid.*, pag. 158. [19] Herm. *Past.* lib. I, vis. II, cap. 4. [20] Moshem. *Instit. Ist. Christ. major.*, pag. 225. [21] Nourr. *Appar. ad Bibl. PP.*, tom. I, pag. 57. [22] Dodw. *Dissert.* II *in Iren.* § XVI, p. 120, et in addit. ad Pears. Opp. post., p. 197. [23] Montf. Athan. Opp. tom. II, p. 251. Monit., n. 111. [24] Barth. not in Herm. pag. 855. [25] videsis Veter. testimon. Hermæ *Pastori* præmissa.

rum codicibus atque in veterum Stichometriis, Novi Fœderis libris sujectum reperiatur. Athanasius vero, Hieronymus ac Rufinus eumdem locum ipsi attribuunt, quem Sapientiæ Salomonis nomine inscriptæ, et Sapientiæ Sirach, nec non libris Esther, Judith, Tobiæ atque Machabæorum assignant. Uno verbo, Hermæ *Pastor* vetustis Patribus passim habitus, non quidem veluti liber canonicus, sed veluti ecclesiasticus et optimæ notæ, quin et *maxime necessarius* ac *utilissimus*, ad fidei dogmata propugnanda comparatus, atque ad plebis institutionem quammaxime idoneus.

Verum, si quosdam audias, Novatianorum et Pelagianorum fons [26], Montanisticarum superstitionum gurges fautorque Arianorum habendus Hermas : impurus insuper dogmatistes, qui scilicet liberum arbitrium [27], purgatorium et monasticam solitudinem astruat : denique tanquam larvati prophetæ somnia, ejus scripta reputanda, adeoque inter supposititia et hæresibus fabulisque oppleta rejicienda. Sic nimirum scriptorem apostolicum censores isti morosi exagitant, ejusque *Pastorem*, præstantia et utilitate commendandum, atque a vetustioribus Patribus tantopere celebratum infamant. Attamen eorum criminationes levissimas esse nulliusque ponderis, complures viri doctissimi prodiderunt.

Agesis nunc, ne objectiones ad unam omnes taciti præteriisse dicamur, eas saltem quæ a Patrum auctoritate repetuntur, hic ducimus discutiendas. Inter illas vero præcipua e S. Hieronymo desumpta occurrit, cujus hæc sunt verba : *Liber ille apocryphus*, inquit [28], *stultitiæ condemnandus est, in quo scriptum est quemdam angelum nomine Tyri præesse reptilibus.* Quo loco nonnullis visus est sanctus doctor Hermæ *Pastori* severioris censuræ notam inussisse, illud nempe viri apostolici dictum respiciens [29] : *Misit Dominus angelum suum qui est super bestias, cui nomen est Hegrin, et obturavit os ejus ne te dilaniaret.* Hinc, inquiunt, Hermæ *Pastorem* non solum contemnit doctor maximus, verum etiam stultum esse decernit. Næ, a vero longe aberrare videntur, qui sic rationes putant. Fac demum respexerit hunc Hermæ locum S. Hieronymus, num vero eapropter universum *Pastoris* librum ille rejecisse dicendus ? Quod enim aliquo in opere quidpiam minus recte aut parum caute scriptum quis detegat pronuntietve, id vero totius operis auctoritati plane officere, nemo jure dixerit. Deinde, qui fieri potest, ut sanctus ille doctor acriter adeo in *Pastorem* invectus fuerit, quem. *De viris illustribus* scribens [30], *revera utilem librum* appellat, quemque *apud quasdam Græciæ Ecclesias publice legi* testatur, *multosque de eo scriptorum veterum usurpasse testimonia* declarat. Hæc autem Hieronymus post scribebat, quam suum in Habacuc Commentarium edidisset ; hujus enim meminit in eodem libro [31], ubi sua scripta recenset ; ut propterea si quid in Hermam durius litteris antea tradiderat, illud vero ipsemet postea correxisse ac emendasse videatur.

Neque demum res est adeo explorata, ut locum Hieronymianum objectum accipere de opere *Pastoris* cogamur : non enim *Tyri*, sed *Hegrin* apud Hermam hodie legimus. Quæ quidem vox inde fortassis enata, ut erudite satis conjicit cl. Cotelerius, quod in Hermæ textu compendiosa scriptura exstaret εγρηγ ; cujus postremæ litteræ inferiore parte exesa, putarit vetus interpres legendum εγρην ; hujusque lectionis vim haudquaquam assecutus, litteris Latinis vocem Græcam reddiderit *Hegrin* : cum tamen legendum fuisset ἐγρήγορος, ac vertentum *Vigil* ex Danielis cap. IV, ubi ἐγρηγόρου, seu *Vigilis* ministerio Babylonis rex ad bestias amandatus legitur : quo forte apostolicus scriptor respexerit. Alii vero [32], ex Colbertini codicis ms. lectione quæ sic se habet : *Misit Dominus angelum suum super bestiam cujus nomen est Hegrin*, colligunt *Hegrin* non angeli, sed bestiæ nomen esse. Græce nimirum scripserit Hermas ἄγριος, illud Psalmistæ spectans [33] : Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὗς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν. *Exterminavit eam* (vineam) *aper de silva, et singularis ferus depastus est eam.* Cui quidem conjecturæ contextus favere videtur. Siquidem hanc bestiam *pressuræ superventuræ* figuram esse, mox ibidem stylo apocalyptico declarat Hermas : ut proinde cum paulo ante scripserit a Domino super bestiam angelum missum fuisse, ipsius sententia de angelo a Deo in auxilium Christianorum immisso sit accipienda, qui eos in *pressura superventura*, seu imminente persecutione solaretur atque foveret.

Opponitur insuper ex antiquioribus Tertullianus, qui *Pastorem* dure perstringens [34], scripturam vocat apocrypham, falsam, adulteram, adeoque ab omnibus ecclesiasticis conventibus reprobatam. Sed hæc sunt Tertulliani, jampridem in Montanistarum hæresim prolapsi : quod sane in Hermæ laudem vel plurimum cedit. Secus enim Tertullianus orthodoxus alibi sensisse videtur [35].

Alii etiam scriptores Origene vetustiores vel eidem suppares, *Pastoris* libellum in contemptionem adduxisse perhibentur, quorum tacito nomine meminit ipse Adamantius [36]. Verum cum idem Origenes alibi scribat [37], opus Hermæ *valde* sibi *utile* visum, tradatque [38] simul illud quidem *ab omnibus pro divino non habitum*, verumtamen *in Ecclesias circumlatum* : hinc jure quis arguat, Patrem doctis

[26] Blondel., *Apolog.* pag. 17. [27] Rivet. *Crit., sac.*, lib, I, cap. 12. [28] Hieron., *Comment. in Habac.*, I, 14. [29] Herm. *Past.* lib. I, vis. IV, cap. 2. [30] Hieron., lib. *De vir. illustr.*, cap. 10. [31] Hieron. lib. *De vir. illustr.*, cap. 135. [32] Nourr., *Appar. ad Bibl. PP.*, tom. I, pag. 65. [33] Psalm. LXXIX, 14. [34] Tertull., lib. *De pudicit.*, cap. 10. [35] Id. lib. *De orat.*, cap. 12. [36] Origen., *De princip.*, lib. IV, cap. 2, § 8. [37] Id. lib. X *Explan. in epist. ad Rom.* XVI, 14. [38] Id. *Comment. in Matth.*, cap. XIV, edit noviss., tom. II, p. 644.

simum eos scriptores insuper habuisse; adeoque A haud nominatim laudasse, quod vel illos nullius esse auctoritatis censuerit, vel immerito nulloque rationum pondere ab iisdem fuisse rejectum ecclesiasticum librum agnoverit. Nisi malis conjicere, hujusmodi scriptores Origeni memoratos eapropter *Pastorem* contemptui habuisse, quod contra nonnullos disceptarent, qui ex eo velut in canonem Scripturarum recepto testimonia depromerent, quibus fides fuerit omnino adhibenda.

Quo etiam sensu fortasse accipiendus Prosper, Collatori Hermæ auctoritatem objicienti, ejus *testimonium nullius esse auctoritatis* respondens [39]. Vel potius dicendum cum aliis, Prosperum propterea *Pastoris* auctoritatem detrectasse, quod illum penitus ignorarit : siquidem, Hieronymo teste [40], B liber Hermæ *apud Latinos pene ignotus* erat. Neque vero ab re conjecerint qui putarint. Prosperum considerate dixisse *nullius* esse *auctoritatis testimonium quod disputationi suæ de libello Pastoris* Collator *inseruit;* non quod S. Pater Hermæ *librum* prorsus rejecerit, sed quod *testimonium* ex eodem libro a Collatore in medium prolatum, nihil ad ejus opinionem astruendam conferre perspexerit. Virum doctissimum consule [41].

Cæterum cum Eusebius, Hieronymus, Gelasius in *Decreto*, auctor *Stichometriæ*, Nicephoro CP. attributæ, aliique Ecclesiæ scriptores, apocryphos inter et nothos libros *Pastorem* recensent, eorum sententia non ita est accipienda, perinde ac si esset noxiæ doctrinæ vel falsi nominis opus; sed quod ab Ecclesia extra Canonem positum agnosce- C retur, ut viri docti jamdudum monuerunt, nosque superius attigimus. At de his hactenus : nunc alio excurrat oratio.

Cap. IV. *Quo tempore scripserit Hermas, disquiritur.*

Jam vero, ut ad tempus inquirendum quo scripserit Hermas animum convertamus, illud quidem non adeo exploratum habemus, ut certam ejus notam figere sit in promptu. Verumtamen si quis ejus *Pastorem* rimetur attentius, nonnulla fortasse haud spernenda indicia deprehendet, unde opusculum istud litteris consignatum ante Hierosolymorum excidium, sive circa Christi annum 70 merito existimet. Hanc sane sententiam sunt secuti complures viri eruditi, Dodwellus [42] in primis, Millius [43], D Caveus [44], Baraterius [45], atque ut alios prætereamus, V. C. Fontaninus [46]; qui tamen, sui oblitus, deinceps Hermam ecclesiasticum sæculi II scriptorem appellat. Quod quidem judicium hisce rationum momentis innititur : Primum nempe scripsisse perhibetur Hermas sub Clementis pontificatu [47]; quem, stante adhuc templo, suam misisse priorem ad Corinthios Epistolam superius ostendimus [48]. Deinde persecutionem Neronianam respicere videtur auctor, dum eorum meminit [49] *qui jam meruerunt Deum, et passi sunt causa nominis ejus feras bestias, flagella, carceres, cruces.* Eamdemque persecutionem iterum memorat, dum se illam effugisse paulo post profitetur his verbis [50]. *Occurrit mihi talis bestia, quæ possit populum consumere; sed, virtute Dei et singulari ejus misericordia, evasi illam.* Et rursus : *Magnam,* inquit, *tribulationem effugisti propter fidem tuam, et qui talem bestiam non dubitasti.* Neronem scilicet *bestiam* vocat, ab Apostolo edoctus, cui *leo* dicitur idem tyrannus, ubi ait [51] : *Dominus autem mihi astitit, et confortavit me : et liberatus sum de ore leonis.* Ita Patres et interpretes passim. De hac autem persecutione fuisse locutum Hermam tum hic, tum etiam alibi [52], vix ea dubitare sinunt quæ superius in eamdem sententiam edisseruimus [53]. Denique *pressuræ superventuræ* mentionem injicit vir apostolicus [54] : qua phrasi θλίψιν illam μεγάλην et ὀργὴν μέλλουσαν, toties in Novo Testamento prædictas, excidium nimirum Hierosolymorum, respexerit. Qua de re pluribus loco modo citato satis erudite Dodwellus.

Cap. V. *Quid operæ in ejus Pastorem nunc denuo evulgatum impensum.*

Permultæ quidem circumferuntur *Pastoris* editiones, ex quo primum opus illud anno 1513 Parisiis evulgavit Jacobus Faber. Nos vero ex illis potissimum quæ prodierunt ab anno 1672 subsidia nobis comparavimus, quibus exactior nitidiorque, ut par erat, nostra prodiret. Et primum quidem Græca quantacunque supersunt, in eam comportanda existimavimus, licet secus senserit editor Oxoniensis. Quæ vero Græci textus laciniæ longe prolixiores ad libros Hermæ II et III pertinent, eas demum ex *Doctrina ad Antiochum ducem* præstantis Athanasianorum editionis Montfauconianæ mutuati sumus, haud rati cum Clerico et Russelio Fabricium sequi : ea namque inde primus ipse describens, ita duxit alicubi conformanda, ut veteri interpreti magis cohærerent; quod suis locis adnotandum curavimus. Aliquot insuper *Pastoris* fragmenta in eodem pseudo-Athanasii opere deteximus, quæ tum cl. editorem, tum alios etiam ipsum secutos, fugerunt, ut in notis subjectis monuimus.

Haud minori studio antiquam versionem recensuimus, sedulo collatis variis lectionibus, quas Co-

[39] Prosp., lib. *contr. Collat.*, cap. 30. [40] Hieron., lib. *De vir. illustr.*, cap. 10. [41] Farlat., *Illyric. sacr.* tom. I, pag. 400 [42] Dodw. in *Dissert. singul.*, cap. 11, § 5, ad Pears. postum. pag. 158, et in addend. ad Dissert. Iren., pag. 158. [43] Mill. *Prolegum, ad Nov. Test.*, n. 143. [44] Cav. *Hist. litter.*, tom. I, p. 31. [45] Barat. *Disquis. chron.*, cap. 3, § 3, pag. 39. [46] Fontan. *Hist. litter. Aquil.*, lib. II, cap. 1, pag. 64, 93. [47] Herm. *Past.* lib. I, vis. II, cap. 4. [48] Vide Proleg. ad S. Clementem Romanum, hujusce Patrologiæ t. I. [49] Herm. *Past.*, lib. I, vis. III, cap. 1 et 2. [50] Id. *ibid.*, vis. IV, cap. 2. [51] II Tim. IV, 17. [52] Herm. *Past.*, lib. III, simil. VIII, cap. 3. [53] Prolegom. cap. 1, sect. 1, § 9. [54] Herm. *ibid.* lib. I, vis. IV, cap. 2.

telerius et Fellus e codicibus mss. in medium protulere : quod passim neglexisse Clericum ejusque exscriptorem Russelium sumus experti. Quo quidem in munere peragendo, tanta cum religione interdum versati sumus, ut nimia fortasse cura nostra videri queat. Verum, meo saltem animo, salva res est : siquidem in editore hoc studiorum genus excolente, diligentia potius culpanda quam desideranda existimatur. Denique sacræ Scripturæ loca quæ vir apostolicus respexisse perspicitur. subjicere studuimus. Quod quidem consilium jam- A dudum ceperat Joannes Albertus Fabricius, qui loca Novi Fœderis ad quæ allusisse videtur Hermas congesserat, teste Reimaro [55]: sed cum collectio isthæc Fabriciana nondum lucem aspexerit, qualemcunque demum hunc laborem subire placuit ; tum ut Dodwello iremus obviam, qui Hermam e Novi Testamenti libris ne testimonia quidem adducere consuevisse censuit [56], tum in primis ut compertum fieret, quam immodica sit Whitbii censura, sacras litteras primis vix labris Hermam attigisse, aut easdem insuper habuisse asserentis [57].

[55] Reimar. *Commentar. de vita et script. J. A. Fabric.*, pag. 207. [56] Dodw., *Dissert. I ad Iren.*, § XLI pag. 74, [57] Whith., *Disquisit. in Bulli Defens. fid. Nic.* lib. I, cap. 2, pag. 19.

DE DOCTRINA S. HERMÆ.

(LUMPER, *Historia theologico-critica de vita, scriptis et doctrina SS. Patrum*, etc. Augustæ Vindel., 1783, t. I, p. 116 — Quæ de vita et scriptis S. Hermæ affert. Lumperus, hæc verbotenus fere ex Cotelerio et Gallandio hausit, et ideo omittimus.)

OBSERVATIO PRÆVIA.

Cum primum Hermas monita in visionibus, quæ ab ipso describuntur, accepta publici juris fecit, tantam ea in Ecclesiam Græcorum præsertim nacta sunt auctoritatem, ut iis non modo ad veritates fidelibus propositas confirmandas, sed et ad hæreticos refellendos atque impugnandos uterentur. Sic S. Irenæus Hermæ testimonio fidem in unum Deum omnium creatorem (1) confirmat. Laudatur etiam a Clemente Alexandrino (2) ad comprobandum Deum falsis æque ac veris prophetis in Ecclesiæ utilitatem ad incredulos confutandos (3) uti, qui divinas revelationes fabularum loco habent ; atque ad demonstrandum, opera ac verba nostra (4) invicem consentire debere; a Tertulliano etiam adhibebatur, ut ostendat (5), quo corporis habitu orandum sit ; postremo ab Origene (6) ut probet unam peccati diem pœnæ anno esse puniendam.

B

ARTICULUS I.

OBSERVATIONES DOGMATICÆ.

§ I. *De S. Scriptura.*

Egregium nobis testimonium de reverentia erga libros sacros, qualis isto tempore vigebat, tres Hermæ libri perhibent. Hermas enim, qui ἀπόκρυφον (apocryphum opus) Novi Testamenti nullum adhibuit, e libris canonicis permulta hausit, quæ pertinent ad Evangelia Matthæi, Marci, Lucæ et Joannis; ad Acta apostolorum ; ad Epistolas Pauli, nimirum ad Romanos, ad Ephesios, ad Hebræos (7) ; Jacobi (8), Petri primam et secundam (9) ; divi Joannis secundam (10) ac tertiam (11), atque D. Judæ catholicam (12), nec non et Apocalypsin beati Joannis apostoli, ad cujus exemplum scripsisse videtur. E multis autem locis Hermæ, in quibus colligendis etiam C diligentem se præbuit V. C. Lardnerus, hic insigniores duntaxat cum Apocalypsi con-

(1) « Bene ergo pronuntiavit Scriptura, quæ dicit : *Primo omnium crede, quoniam unus est Deus.* » S. Iren. I. IV, *Advers. hæres.*, c. 37.

(2) Lib. *Stromat.*, pag. 311.

(3) « An non enim et virtus, quæ in visione apparuit Hermæ in figura Ecclesiæ, dedit librum, ut describeret, quem electis annuntiari volebat. » Clemens Alex. lib. VI *Stromat.* pag. 679.

(4) Idem, pag. 345.

(5) Tertull., lib. I *De orat.*, cap. 12.

(6) Homilia VIII, *in Numerorum librum.*

(7) Hermas, similitud. VIII, c. 8 : *His igitur non est locus pœnitentiæ.* Confer Hebræorum cap. XII, v. 17.

(8) Hermas, similitud. V, c. 3 : *Quicunque vero inertes sunt, et pigri ad orandum, illi dubitant petere a Domino, cum sit Dominus tam profundæ bonitatis, ut petentibus a se cuncta sine intermissione tribuat.* Collat. Jacobi cap. I, v. 5 et 6. Idem, similit. VIII, c. 6 : *Qui inter reliqua sua delicta nefandis verbis Dominum insectati, nomen ejus nequaverunt, quod super eos erat invocatum* Collat. Jacobi II, v. 7. Idem, mandat. XII, c. 1 : *Spiritus, qui desursum est, quietus est.* Collat. Jacobi cap. III, v. 17. Idem, mand. VII, c. 5 : *Si enim resistitis illi* (diabolo), *fugiet a vobis confusus.* Collat. Jacob. IV, v. 7. Idem, mand. XII, c. 6 : *Audite ergo me, et timete Dominum omnipotentem qui potest vos salvos facere, et perdere.* Collat. Jacobi cap. IV, v. 12.

(9) Hermas, visione III, c. 7 : *Ii sunt, qui crediderunt quidem ; dubitatione autem sua reliquerunt viam suam veram.* Collat. II Petr. c. II, v. 15. Idem, vis. IV, c. 3 : *Aurea autem pars vos estis, qui effugistis sæculum hoc.* Collat. II Petr. c. II, v. 20.

D (10) Hermas, mandat. III. *Oportebat enim te, sicut Dei servum in veritate ambulare.* Confer caput quartum Epistolæ secundæ Joannis.

(11) Vide Hermæ mandatum tertium totum.

(12) Hermas, visione IV, c. 3 : *Quoniam immaculati et puri erunt electi Dei in vitam æternam.* Confer D. Judæ apostoli c. XXI, v. 24.

spirantes adnotamus. Primus habetur apud Hermam visione II, c. 4 : *Anum illam. . . quam putas esse ? . . . Est Ecclesia Dei.* Confer Apocalyps. c. XII. Idem vision. IV, c. 2 : *Bestia hæc figura est pressuræ supervenientis.* Collat. Apoc. c. XII. Idem, ibidem : *Ecce, occurrit mihi virgo quædam exornata, tanquam ex thalamo prodiens tota in albis.* Collat. Apoc. c. XXI, v. 2. Idem vis. III, c. 2 : *Nonne vides contra te turrim magnam, quæ ædificatur super aquas lapidibus quadratis splendidis.* Coll. Apoc. c. XXI, v, 19. Idem, ibidem : *In quadrato enim ædificabitur turris.* Collat. Apoc. XXI, v. 16. Idem vis. III. cap. 5 : *Lapides quidem illi quadrati,et albi convenientes in commissuris suis, ii sunt apostoli, et episcopi, et doctores, et ministri.* Confer Apoc. XXI, v. 14. Idem vis. III, c. 4 : *Cum ergo consymmata fuerit structura turris, omnes simul epulabuntur juxta turrim, et honorificabunt Deum . . . Dic illis, quod hæc omnia sint vera, et nihil extra veritatem est.* Vide Apocalypsis caput XIX, v. 9. Idem similitud. VIII, c. 2 : *Tunc nuntius Domini coronas afferri jussit. Allatæ autem sunt coronæ, velut ex palmis factæ, et coronavit eos viros nuntius. . . Et jussit eos ire in turrim.* Collat. Apoc. c. VII, v. 9. Idem simil. IV, c. 12 : *Nemo intrabit in regnum Dei, nisi qui acceperit nomen Filii Dei.* Collat. Apoc. c. XXII, v. 4.

E libro insuper Ecclesiastici unus apud Hermam occurrit locus (13). Cæterum nos e libris canonicis tantum illis, qui aliquando controversiis subjecti fuerunt, loca hic ascripsimus. Reliqua conferri possunt apud Lardnerum (14). Pro coronide duntaxat adnotamus Hermam nostrum jure optimo inter testes gravissimos de authentia SS. Evangeliorum a Matthæo, Marco ac Luca conscriptorum, præcipuum locum mereri,utpote qui horum evangelistarum sententias, verba phrasesque suis in libris persæpe expressit atque imitatus fuit ; quemadmodum id vir eruditissimus Fassinius ex ordine D. Dominici suo in præstantissimo opere *De apostolica Evangeliorum origine* luculentissime demonstravit.

§ II. *De SS. Trinitatis mysterio.*

Sanctissimum Trinitatis mysterium sub quadam similitudine Hermæ in hoc opere exponit Pastor. *Dominus fundi,* inquit (15), *demonstratur esse is, qui creavit cuncta, et dedit illis virtutem. Filius autem Spiritus sanctus est. Servus vero ille Filius Dei est.* Cur autem Hermas hoc loco Filium Dei dicat servum ? nempe ratione humanæ naturæ; et sub qua ratione Spiritum sanctum dicat Filium ? nimirum τῆς θείας φύσεως, seu divinitatis respectu, quod scilicet ex Deo Patre Spiritu sanctissimo, Spiritus ipse sanctissimus existat, respondet V. C. Bullus (16). Eo siquidem sensu titulus Spiritus sancti singulis personis SS.Trinitatis tribui potest. Nimirum tertiæ divinitatis ὑποστάσει Spiritus sancti appellatio tribuitur proprie, non φύσεως seu *naturæ* respectu ; nam sic et Pater Spiritus sanctus est, et Filius quoque (17) ; sed ratione ineffabilis spirationis, qua ex Patre per Filium ipse procedit. Hæc autem ita se habere, locum inspicienti facile patebit : scilicet totus ibi Hermæ sermo est de Filio Dei, qui ob *nostram salutem servus factus* est, *et corpus, quod serviliter conservatum fuit,* assumpsit. Hactenus Bullus. Aliter rem exponit Cl. P. Mösslin notis ad hunc locum,et mea quidem opinione multo clarius ac felicius,dum ait : « Haud mirandum, quod Spiritus sanctus cum Filio Domini fundi comparetur, quia ipsa quoque Scriptura tam Filio, quam Spiritui sancto peculiarem Ecclesiæ curam atque gubernationem ascribit. » Sic apud Matthæum legimus : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi* [58-59].Et apud Joannem : *Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis* [60]. Vocat itaque Hermas *Spiritum sanctum Filium Patris familias*, quod ille quemadmodum et Filius Dei Ecclesiæ curam gerat assiduam.

Quam sana et ab omni erroris suspicione vacua, et pura fuerit Hermæ de suprema Christi divinitate sententia, his vir cl. Petavius, tametsi alias ante-Nicænis Patribus parum favisse videatur, verbis diserte explicat (18) : « Ab vetustissimis, inquit, scriptoribus . . . nec ab ullo hæresis,falsique maxime de Trinitate dogmatis insimulatus est.» Quam recte vero de divina Verbi natura ille senserit, nemo nisi Socinianæ ac dementissimæ temeritatis homo unquam negaverit. Quid enim quæso ad summam Verbi divinitatem plane declarandam his auctoris nostris verbis clarius et dilucidius ? *Filius quidem Dei omni creatura antiquior est, ita, ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam creaturam* (19). Qui Filium Dei omni creatura dicit antiquiorem, is certe eum extra creaturarum omnium numerum ac supra illarum conditionem et naturam esse aperte pronuntiat. Qui autem extra creaturarum numerum, et supra illarum naturam constituitur, hic procul dubio increatus, æternus, et summus supremusque Deus asseritur. Quis namque creatum

58-59 Matth. XXVIII, 20. 60 Joan. XIV, 16.

(13) Hermas, similitud. IX, c. 23 : *Homo vero cum sit languidus, mortalis, infirmus,et repletus peccatis, homini perseveranter irascitur.* Confer c. XVIII Ecclesiastici, vers. 24.

(14) Lardner *In der Glauwürdigkeit der evangelischen Geschichte*, p. II, tom. I, p. 80-101.

(15) Hermæ *Pastor*, similitud. V, c. 5.

(16) *Defensio fidei Nicænæ*, sect. I, c. 2, pag. 18.

(17) Τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ κατὰ τὸ ἴσον ἥ τε τοῦ Πνεύματος, καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου κλῆσις παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται.« Patri et Filio similiter et Spiritus, et Sancti appellatio a Scriptura accomodatur. » S. Gregorius Nyssænus, oratio. I. *contra Eunomium.*

(18) Petavius, tom. II, *Theolog. dogmat.*, præfat., cap. 2, § 6.

(19) Hermas, similit. IX, lib. III, cap. 12.

inter et increatum, inter Deum et creaturam nihil omnino medium esse ignorat ? Denique eumdem Dei Filium ad condendam creaturam Patri suo æterno adfuisse qui tradit, is profecto illum Patri suo coæternum firmissime asseverat. Eodem plane sensu Hermas paulo superius dixerat : *In servili conditione non ponitur Filius Dei, sed in magna potestate et imperio* (20). Omnes quippe creaturæ Deo serviunt ; *quoniam omnia*, uti de Deo canit Psaltes regius [61] *serviunt tibi.* Qui ergo *in servili conditione non ponitur*, hic creatura nec esse nec dici potest; qui autem creatura esse et dici nequit, ille certe Deus ipse est.

Age vero, si his omnibus et alia adjicias, quæ de eodem Dei Filio ab auctore nostro scripta legimus: *In magna*, inquit (21), *est potestate et imperio;* alibi vero ait : *Nomen Filii Dei magnum est, et immensum, et totus ab eo sustentatur orbis* (22) ; ac continuo post : *Omnis Dei creatura per Filium ejus sustentatur.* His verbis summam illius divinitatem aperte renuntiari fatearis, omnino necesse est. Cui enim amabo te, ea omnia convenire possunt, nisi vero Dei Filio, qui ejusdem cum Patre sit immensitatis, æternitatis, potestatis et naturæ. Non audiendus itaque impius nescio quis Socinianus, qui nobis perperam objicit Filium Dei ibidem ab Herma servum appellari, qui post suam tantum mortem a Patre super populum suum potestatem omnem acceperit. Nunquid enim Hermas, cum ibidem, sicut vidimus, dixit : *In servili conditione non ponitur Filius Dei*, sibi ipsi absurde, putideque contradixisse existimandus est ? Quis sanæ mentis homo id unquam asserere, imo cogitatione animoque fingere audeat ? Quis vero, si hunc auctoris nostri locum æquis unquam legerit oculis, ibi continuo non animadvertat, utrumque ab illo de duplici Christi natura, cum humana, tum divina recte traditum et pronuntiatum. Quemadmodum enim Christus ab ipso secundum divinam suam naturam *omni creatura antiquior, in servili conditione non ponitur ;* ita secundum humanam *servus Dei* appellatus est. Et id quidem clarius, quam ipsiusmet Hermæ verbis explicari non potest : *Hoc ergo*, inquit, *Christi corpus, in quod inductus est Spiritus sanctus, servivit illi Spiritui, recte in modestia ambulans et caste, neque omnino maculavit Spiritum illum... Advocavit ergo Filium et nuntios bonos, ut et huic scilicet corpori, quod servivit Spiritui sancto sine querela, locus aliquis consistendi daretur, ne videretur mercedem servitutis suæ perdidisse. Accepit autem et post mortem suam idem Christi corpus, humanaque ejusdem natura omnem super populum potestatem ;* tametsi ipsemet Christus, qui secundum divinam suam substantiam Patri ad condendam creaturam adfuerat, ejusdem cum ipso sicut naturæ ita et potestatis semper fuerit. Cum sarta igitur, tecta, integraque sit Hermæ nostri de summa Christi doctrina, nec quid omnino contra illam nisi insulsum plane et ineptum effutire potuerint hæretici ; unus tamen ex illis pauca quædam ipsius verba arrosit, quibus Spiritus sancti divinitatem ab eo negatam fuisse probare perperam conatus est. Hæc porro sunt, quæ ille nobis objicit : *Neque cum vult, homini loquitur Spiritus sanctus, sed tunc loquitur, cum vult Deus* (23). Sed si hunc Socinianum hominem nefarius errantis sectæ amor non penitus obcæcasset, intellexisset utique hanc esse Hermæ nostri mentem, et sensum omnibus facile obvium : *Neque cum homo vult, homini loquitur Spiritus sanctus, sed cum vult Deus.* At quid, obsecro, ex his verbis contra Spiritus sancti divinitatem ? imo vero quid ex illis, nisi pro asserenda divina illius natura, concludi potest ? Ibi enim Hermas veros prophetas divino Spiritu, quando ipsemet voluit, afflatos fuisse asseverat. At quis nesciat, strenuos Nicænæ fidei defensores hoc ad debellandos Arianos, et Spiritus sancti divinitatem adversus Macedonianos invicte propugnandam efficacissimo, ut plane non immerito putabant, usos esse argumento.

Hermæ Pastor duas insuper in Christo naturas apertissime distinguit : divinam unam, secundum quam Dei Filius ante omnem creaturam exsistit, *ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam creaturam.* En integrum textum D. Hermæ pro divina natura : *Primum omnium, domine*, inquam, *hoc mihi demonstra. Petra hæc et porta quid sunt ? Audi*, inquit, *porta hæc et porta Filius Dei est. Quonam pacto*, inquam, *domine, petra vetus est, porta autem nova ? Audi*, inquit, *insipiens et intellige : Filius quidem Dei omni creatura antiquior est, ita, ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam creaturam : porta autem propterea nova est, quia in consummatione in novissimis diebus apparebit, ut qui assecuturi sunt salutem per eam intrent in regnum Dei*(24). Hoc itaque in loco Pastor Christum exhibet sub imagine tum petræ veteris, quatenus Dei Filius est ante omnem creaturam una cum Patre exsistens ; tum portæ novæ, quatenus idem homo factus in novissimis diebus apparuit. Hæc autem cum Hermas nondum intelligeret, neque capere potuisset, qua ratione, qui Filius Dei est, idem et Dei servus sit, Pastorem suum interrogat ; quare Filius Dei in similitudine hac, servili loco ponitur ? Huic quæstioni respondet quidem Pastor : *In servili conditione non ponitur Filius Dei*, sed in magna potestate *et imperio.* Sed hæc verba integrum Pastoris responsum non absolvunt ; siquidem et alia ab eo mox subjiciuntur, quæ propositæ quæstionis pleniorem

[61] Psal. CXVIII, 91.

(20) Hermas, simil. v, cap. 6.
(21) Idem, lib. III, similitud. v, cap. 5 et 6.
(22) Idem, lib. III, similitud. IX, cap. 14.
(23) Idem, mandat. XII, cap. 12.
(24) Idem, simil. IX. cap. 12.

et magis distinctam solutionem continent. Nimirum distinguit rursus Pastor inter Spiritum sanctum seu τὴν θείαν in Christo φύσιν et Christi corpus seu naturam humanam; ac servilem conditionem, in qua Filium Dei in similitudine posuerat, ad carnem, seu naturam istam humanam duntaxat referendam esse, disertis verbis docet. Postquam enim de Spiritu isto locutus fuerat, *qui infusus est omnium primus in corpore, in quo inhabitaret Deus*, mox hæc subjungit: *Hoc ergo corpus in quo inductus est Spiritus sanctus, servivit illi Spiritui, recte in modestia ambulas et caste, neque omnino maculavit Spiritum illum. Cum igitur corpus illud paruisset omni tempore Spiritui sancto recte atque caste, ac laborasset cum eo, nec succubuisset in omni tempore, fatigatum corpus illud serviliter conversatum est, sed fortiter cum Spiritu sancto comprobatum, Deo receptum est* (alludere videtur ad verba Pauli I Timoth. cap. III, v. 16, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, καὶ ἀνελήφθη ἐν δόξῃ), in quibus verbis liquido apparet, Pastorem loqui de corpore seu natura Christi humana, deque eo tantum corpore affirmare, *quod serviliter conversatum fuerit;* quodque post, ac propter peractam in terris servitutem istam cum Spiritu sancto seu τῷ Λόγῳ in quo subsisteret, *comprobatum Deo, fuerit receptum*, hoc est, ad dextram divinæ majestatis evectum *in excelsissimis*. Hinc Pastor Christi hominis exaltationem adumbraverat in similitudine per servum, quem Dominus fundi, hoc est Deus Pater, propter opus bonum quod præstiterat, Filio suo cohæredem voluit facere. Nempe per servum intelligit corpus, seu humanam Christi naturam; per Filium vero τὴν θείαν in Christo φύσιν divinam naturam, ut lectorem jam plus semel monuimus. Tunc igitur servus Filio cohæres factus est, cum corpus seu humana natura Jesu Christi post resurrectionem ad dextram Dei collocata, ejusdem gloriæ atque honoris, pro captu suo socia fuerit, particepsque facta, quem honorem Filius Dei seu ὁ Λόγος, etiam ante hunc mundum conditum, apud Patrem suum possideret.

Genuinam hic me Pastoris sententiam exhibuisse, facile perspiciet, quisquis similitudinem illam quintam Hermæ cum cura aliqua legerit. Ex his vero omnibus tandem manifestissimum est, docuisse Pastorem Filium Dei, qua Dei Filius et Deus est, servi rationem etiam respectu Dei Patris neutiquam habere, neque habuisse unquam; neque aliter servum Dei aliquando fuisse, quam propter incarnationis dispensationem, quam ultro suscepit. Hactenus de Jesu Christi natura divina. Sed humanam insuper Pastor in Christo tradidit naturam, secundum quam *servo comparatus* (25) Filius Dei et ærumnis multis obnoxius fuit, malaque plurima ad hominum peccata expianda pertulit. *Ipse* enim *viam vitæ, data lege, quam a Patre acceperat, nobis ostendit; atque ideo in redemptos omnes regnat, potestate in eos a Patre sibi concessa.*

Validius nihil tradi potest iis, quæ Pastor in eodem *Similitudinum* libro docet quoad absolutam necessitatem, in qua versamur, mediationis Jesu Christi ad æternam salutem consequendam. Perspicue declarat, neminem intrare posse in regnum Dei, nisi acceperit nomen Filii Dei (26). Explicat gravissimam hanc veritatem paritate alicujus urbis muro cinctæ, quæ unica donatur porta, per quem necessario ille transeat oportet, qui velit urbem ingredi. *Porta vero* addit Pastor post quatuor vel quinque lineas, *Filius Dei est, qui solus est accessus ad Deum, Aliter ergo nemo intrabit ad Deum, nisi per Filium ejus.* Æterna igitur salus obtineri nequit absque fide in Jesum Christum.

§ III. *De Baptismo, pœnitentia, ordine ac matrimonio.*

Ex absoluta necessitate mediationis Salvatoris ad æternam salutem consequendam, aliam fidei veritatem deducit Pastor, quæ ab illa naturaliter fluit, scilicet necessitatem baptismi, ejusque miram efficacitatem. *Antequam enim* ait ille (27), *accipiat homo nomen filii Dei, morti destinatus est: at ubi accepit illud sigillum, liberatur a morte, et traditur vitæ. Illud autem sigillum aqua est, in quam descendunt homines morti obligati, ascendunt vero vitæ assignati* (28). Pulchrior fortasse non adinvenitur textus ad necessitatem baptismi, ejusque miram efficaciam comprobandam. Pastor tam vehementer suæ sententiæ insistit, ut contendat justos etiam qui ante incarnationem decesserunt, non potuisse in regnum Dei intrare, nisi divino hoc sacramento signati essent. *Necesse est*, ait ille, loquens de patriarchis, prophetis ac justis ante Salvatoris adventum viventibus, *ut per aquam habeant ascendere, ut requiescant: non poterant enim aliter in regnum Dei intrare, quam ut deponerent mortalitatem prioris vitæ.* Addit insuper, veteres istos sigillo Filii Dei signatos fuisse, et ita intrasse regnum Dei: *illi igitur defuncti sigillo Filii Dei signati sunt, et intraverunt in regnum Dei;* deinde, apostolos et doctores Ecclesiæ, post eorum mortem his prædicasse Evangelium Jesu Christi, et dedisse eis baptismum, qui solus deerat, ut essent beati: *Quoniam hi apostoli . . . . cum defuncti essent, prædicaverunt his qui ante obierant, et ipsi dederunt eis signum illud. . . . tantummodo hoc sigillum defuerat eis.* Singularis sane hæc esset opinio, si Pastor vellet hic intelligi de baptismo aquæ puto autem ego cum Cl. Fleurio (29), sermonem hic fieri de gratia baptismi, imo potius sicuti optime advertit. Cl. Cotolerius (30) de baptismo metaphorico, et omnino spiritali, pro-

(25) Hermas, lib. III, simil. V, c. 5 et 6.
(26) Idem, eodem libro similitud. IX, cap. 12.
(27) Idem, *ibid.*, cap. 16.
(28) Agnoscit simul hic Pastor peccatum originale. Nonnulla tamen difficilia et obscura tum hic tum alibi inspergit, quæ benignam interpretationem postulant, ut ab errore vindicentur.
(29) *Hist. eccles.*, tom. I, lib. II, § 46,
(30) Tom. I. Operum SS. PP. apostol., p. 117.

uti conveniebat animabus a propriis corporibus separatis. Cæterum non solus Hermas hanc opinionem amplexus est; pro ea S. Clemens Alexandrinus (31) quoque pugnavit, qui adducit in hujus causæ patrocinium textus paulo supra recensitos. Quod vero scribit Pastor de prædicatione apostolorum facta animabus justorum,qui ante Incarnationem decesserunt, vehementer obtinet apud veteres (32).

Valde terribile est, quod tradit Pastor circa pœnitentiam (33). *Domine*, dicit ei, Hermas, *audivi a quibusdam doctoribus quod alia pœnitentia non est, nisi illa, cum in aquam decendimus, et accipimus remissionem peccatorum nostrorum; ita, ut nos non debeamus ulterius peccare* (post receptionem hujus sacramenti). *Hoc verum utique est*, respondet ei Pastor: *recte audisti;* sed postea ei demonstra, baptismum non esse proprie pœnitentiam, sed remissionem, et pœnitentiam non esse, nisi pro iis, qui postquam vocati sunt, et inter fideles cooptati, a diabolo tentati peccaverunt. *Et ideo dico tibi*, prosequitur Pastor (34), *quod post vocationem illam magnam, et sanctam, si quis tentatus fuerit a diabolo, et peccaverit, unam pœnitentiam habet; si autem subinde peccet et pœnitentiam agat, non proderit homini talia agenti: difficile enim vivet Deo;* una enim, ait illi aliquando superius, habetur tantummodo pœnitentiam pro servis Dei: *Servis enim Dei pœnitentia una est.* Nullam difficultatem quoad dogma in his textibus adinvenio; at timoris et trepidationis argumentum inde sumant oportet ii omnes, qui ob frequentes relapsus valde dubiam reddunt pœnitentiam. Dixi primo loco, nullam in his textibus haberi difficultatem quoad dogma; quia in postremo eorum sermo est de pœnitentia publica, ut nullo negotio eruitur ex causa, ob quam Pastor illam phrasim adhibet; loquitur enim ibi de adulterii crimine,quo aliquis sæpe inquinaretur; at Ecclesia mulctabat olim crimen hoc pœnitentia publica, quæ revera una tantum vice concedebatur. Quoad alium vero textum, nulla nec in ipso difficultas adinvenitur, etiamsi verum esset, Pastorem ibi loqui de pœnitentia particulari; nam si res ad examen rigorose revocetur, auctor id solum tradere intendit,frequentes scilicet relapsus esse haud dubia indicia adversus falsam conversionem illorum peccatorum, quorum tota vita continuis texitur peccatis et confessionibus sibi invicem succedentibus. *Si post pœnitentiam*, inquit ille, *subinde peccet, et pœnitentiam agat, non proderit homini talia agenti; difficile enim vivet Deo.* Notandum hic est, Pastorem absolute non asserere,hominem non posse quolibet vitæ suæ tempore veram pœnitentiam agere, et in amaritudine cordis sui, et corde contrito et humiliato ad Deum sese convertere; sed solum maximam prædicat difficultatem hujus conversionis in peccatoribus,de quibus est sermo; *difficile vivet Deo*, quod indubium est. Phrases his simillimas, imo asperiores etiam adinvenimus in aliquibus aliis Ecclesiæ Patribus,puto apud S. Clementem Alexandrinum, D. Cyprianum, et S. Ambrosium (35), quod sane veterum horrorem pro frequenti relapsu ostendit. Utinam nostris hisce temporibus, qui ad id tenentur, sanctum hunc horrorem Christianis ingererent! utinam inconsiderata facilitas absolutionum occasionem non præberet peccatoribus facilius prolabendi in peccata! Observat præterea V. C. Cotelerius (36) quod primi Patres dum unam promittunt duntaxat pœnitentiam, id æconomiæ causa scripserint; ut nimirum fideles eo magis efficerent cautos, sollicitos, innocentiæ baptismatis servandæ studiosos ubi autem casus emerserit, expressis verbis iteratam etiam pœnitentiam commendarunt. Forte etiam ut advertit V. C. Scholliner (37), pœnitentia solemnis,atque canonica, ex Ecclesiæ veteris disciplina, semel tantum concedebatur; privata autem et sacramentalis toties quoties peccator serio videbatur dispositus. Cæterum Hermas remissionem peccatorum omnium per veram pœnitentiam toto fere opere suo tam clare, et ex instituto docuisse videtur (38) ut eum Tertulianus propterea *Pastorem mœchorum* per calumniam appellaverit.

Multis quoque in locis docet Pastor, dimissa culpa nequaquam eo ipso dimitti a Deo omnem pœnam: sic enim de laboriosis pœnitentiæ, seu satisfactionis operibus, et pœnis temporalibus scribit Hermas: *Rursum progressi sumus paululum, et ostendit mihi pastorem magnum, et velut agrestem figuram habentem, amictum pelle alba caprina, peram gestantem in humero, et manu virgam nodosam et valde duram, et flagellum in manu; aspectum autem trucem, et sævum habebat, ut posset terrere aliquos; talis erat aspectus ejus. Hic ergo accipiebat ab*

(31) Lib. II *Stromat*,, et lib. VI.
(32) Vide hac super re V. C. Cotelerium in suis notis in hunc locum.
(33) Hermæ *Past.*,mandat. IV, c. 3, apud Galland., tom. I, pag. 71.
(34) *Ibidem*, cap. 1, apud Galland., t. I, pag. 70.
(35) Cyprianus, lib. *De discipl. et habitu virginum*, pag. 162; Clem. Alex.,l. II *Strom.*: idem legitur apud S. Ambrosium, l. II *De pœnit.*, c. 10: «Merito, inquit, reprehenduntur, qui sæpius pœnitentiam agendam putant. . . . quia sicut unum baptisma, ita una pœnitentia, quæ tamen publice agitur, nam quotidiani nos debet pœnitere peccati; sed hæc delictorum leviorum, illa graviorum.
(36) Cotelerius in notis ad citat. locum Hermæ.
(37) In *Hist theolog. sæculi* I, pag. 96, n. 33.
(38) Cf. visionem III, cap. 7. Fuere viri quidam docti,qui hunc locum ad purgatorium astruendum produxerunt. Sed, quod pace horum virorum dictum sit multum sane falluntur. Certum siquidem habeo cum V. C. Cotelerio,hic non agi de purgatorio, sed de pœnitentia, ac pœnis purgatricibus,sive afflictionibus, quas Deus ex misericordia sua peccatoribus, in ipsorum emendationem in hac vita immittere solet.

*illo juvene pastore ea pecora, quæ delicias quidem agebant, sed non exsultabant ; et compellebat ea in præcipitem locum quemdam ac spinosum, tribulisque confertum, usque adeo, ut de spinis, et tribulis se non possent explicare ; sed implicita ibi pascebantur spinis, et tribulis : et graves cruciatus experiebantur ex verbis ejus ; agebat enim ea, et nec consistendi eis locum an.e tempus permittebat... Hic,*inquit, *pastor, pro justis quidem nuntius est, sed præpositus pœnæ : Huic ergo traduntur, qui a Deo aberraverunt, sed servierant desideriis ac voluptatibus sæculi hujus. Punit ergo eos, sicut meruit unusquisque eorum, sævis variisque pœnis... variæ pœnæ atque tormenta hæc sunt, quæ homines quotidie in sua vita patientur ; alii enim detrimenta patiuntur, alii inopiam, alii diversas acrimonias* ; *alii injurias ab indignis patientes, multaque alia exercitia et incommoda. Plurimi enim inconstanti consilio multa conantur, nec quidquam conducit eis, et dicunt, in actibus suis successum se non habere* ; *succurunt eis ea, quæ nequiter fecerunt. et dominum causantur. Cum igitur perpessi fuerint omnem vexationem et omne incommodum ; tunc traduntur mihi ad bonam admonitionem, et firmantur in fide Domini, et per reliquos dies serviunt Domino mente pura, et cum cœperint delictorum agere pœnitentiam tunc ascendunt in præcordia eorum opera sua, in quibus se nequiter exercuerunt, et tunc dant Deo honorem, dicentes justum judicem esse eum, meritoque se perpessos, secundum facta sua* etc. (39).

De afflictionibus autem cum sponte susceptis, tum a præposito pœnitentiæ impositis, ita scribit idem Hermas (40) : *Scio*, inquit, *tutis præcordiis eos agere pœnitentiam. Nunquid ergo*, ait, *protinus putas aboleri delicta eorum, qui agunt pœnitentiam? Non proinde continuo : sed oportet eum qui agit pœnitentiam, affligere animam suam,et humilem animo se præstare in omni negotio, et vexationes multas variasque perferre. Cumque perpessus fuerit omnia, quæ illi instituta fuerunt, tunc forsitan, qui eum creavit, et qui formavit universa, commovebitur erga eam clementia sua. et aliquod remedium dabit ; idque ita, si viderit ejus qui pœnitentiam agit cor purum esse ab omni opere nequissimo... et rogabo nuntium illum, qui præpositus est pœnæ, ut levius te affligat ; sed exiguo tempore patieris adversa, iterumque tuo loco restitueris : tantummodo in humilitate animi persevera* (41).

Utinam hæc perpendant non protestantes solum, qui opera satisfactiora explodunt,sed et clementissimi illi confessarii, qui pro peccatis gravissimis atque diuturnis, levissimas nullaque ratione proportionatas injungunt pœnitentias,et hac sua lenitate crudelissimi sunt ; cum tanto acerbiora in altera vita istis molliter pœnitentibus perferenda sint supplicia, quæ longe faciliore (comparative) satisfactione hic redimere potuissent ; si enim nos ipsos hic judicaremus, non utique judicaremur ibi.

Præeminentiæ episcoporum non obscurum testimonium occurrit in Hermæ *Pastore. De decimo vero monte*, inquit l. III, simil. IX, cap.27, *in quo arbores erant legentes pecora, tales sunt qui crediderunt quidam episcopi, id est præsides Ecclesiarum.* Et alibi jam scripserat (l. III, simil. IX, c. 9, vide, et visionem III Hermæ). *Nunc itaque vobis dico, qui præestis Ecclesiæ et amatis primos consessus.* Ex quibus eruitur, fuisse tunc primas cathedras, quibus singularis honor, potestasque conjuncta esset, quasque superbi et ambitiosi homines concupiscerent.

Circa matrimonium docet primo Hermas, matrimonii vinculum propter adulterium alterutrius conjugum haud dissolvi. *Quod si dimiserit* (vir) *mulierem suam et aliam duxerit, et ipsæ mœchatur... ergo non debet dimissa conjuge sua vir aliam ducere. Hic actus similis est et in viro et in muliere,* ait Pastor (42).

Dein exponit, quomodo se gerere debeat maritus erga uxorem adulteram Præcipit marito separationem ab uxore sua adultera (quoad torum seu cohabitationem), secus reus ille peccati ejus,et particeps mœchationis ejus. Si vero mulier dimissa pœnitentiam egerit, et voluerit ad virum suum reverti, Pastor mandat marito, ut eam recipiat : secus peccatum magnum admittit. Quod si mulier post pœnitentiam in eadem peccata prolabatur, in iisque perseveret, et pœnitentiam non agat, debet absolute recedere maritus ab illa, ne particeps sit ejus peccati. Hic casus, juxta Pastoris doctrinam, respicit virum adulterium et mulierem adulteram (43). Hasce regula semper observandas edixit Ecclesia, utpote SS. Scripturarum ac traditionis

(39) *Past.* Herm., l. III, sim. VI, cap. 2 et 3.
(40) Loc. cit., sim. VII.
(41) Vide similitud. IX, cap. 6.
(42) Idem, mandat. IV, cap. 1.
(43) En integrum textum ipsius Pastoris : *Domine, si quis habuerit uxorem fidelem in Domino, et hanc invenerit in adulterio, nunquid peccat vir, si convivat cum illa ? Et dixit mihi ; Quandiu nescit peccatum ejus, sine crimine est vir vivens cum illa, Si autem scierit vir uxorem suam deliquisse, et non egerit pœnitentiam mulier, et permanet in fornicatione sua, et convivit cum illa vir, reus erit peccati ejus, et particeps mœchationis ejus Et dixi illi : Quid ergo si permanserit in vitio suo mulier ? Et dixit : Dimittat illam vir ; et vir per se maneat. Quod si dimiserit mulierem suam et aliam duxerit, et ipse mœchatur. Et dixi illi : Quid si mulier dimissa pœnitentiam egerit, et voluerit ad virum suum reverti ; nonne recipietur a viro suo ? Et dixit mihi : Imo, si non receperit eam vir suus, peccat, et magnum peccatum sibi admittit ; sed debet recipere peccatricem quæ pœnitentiam egit, sed non sæpe., propter pœnitentiam ergo non debet, dimissa conjuge sua, vir aliam ducere. Hic actus similis est et in viro, et in muliere.* Hermæ *Pastor*, mandat. IV, c. 1.

auctoritate innixas. Adulterium semper habitum est ut legitima divortii causa; nunquam autem dissolvit vinculum matrimonii legitime contracti.

Declarat tandem polygamiam successivam revera licitam esse, cœlibem tamen qui vitam ducit, rem Deo gratissimam facere (44).

§ IV. *De mandatorum Dei observantia et gratia.*

De divinis præceptis sermonem instituens, ea Deum amanti servatu facillima, neque quidquam illis sanctius aut dulcius esse ait (45). Cum vero Hermas Pastori objiceret : *Homo cupit quidem mandata Dei custodire, et nemo est, qui non petat a Domino, ut possit mandata ejus servare ; sed diabolus durus est, et potentia sua dominatur in Dei servos* (46). Pastor illico ei respondet, non posse diabolum dominari in Dei servos, qui ex totis præcordiis in Dominum credunt. *Potest autem*, addit insuper, *diabolus luctari, sed vincere non potest ; si enim resistitis illi, fugiet a vobis confusus.* His verbis confirmari possunt animæ quædam meticulosæ, quibus terrorem incutiunt Christianæ virtutes, easque putant in praxi esse nimis molestas, quinimo et impossibiles eorum naturæ. Velint ipsæ, diligant, et nihil erit difficile ; qui diligit, omnia potest. Hac dilectione de Satana victoriam reportabunt, et communes hujus sortis minas contemnent ; quæ quidem minæ, inquit Pastor, sine virtute sunt, sicut hominis mortui nervi. *Minas autem illius in totum nolite timere ; sine virtute enim sunt, sicut hominis mortui nervi.* Phrasis hæc originalis est, perfectamque habet pulchritudidem ; ac pathetice exponit, quod summo contemptu debeamus habere dæmonem : absit vero quod hoc minus nos sollicitos reddat, ac vigilantes adversus ejus fraudes ac insidias.

Quidam locus occurrit in *Pastore*, qui posset morari lectorem, parum de gratia instructum. *Quorum*, ait Pastor, *viderat Dominus puras mentes futuras, et servituras ei ex totis præcordiis, illis tribuit pœnitentiam: et quorum respexit dolum et nequitias, et animadvertit ad se fallaciter reversuras, negavit iis ad pœnitentiam regressum, ne rursus legem ejus nefandis maledicerent verbis* (47). Videri, inquam, posset hic Pastor aliquibus Pelagianismum sapere, vel ad minus semi-Pelagianismum, in materia gratiæ, quam primo aspectu videtur concedere meritis, et bonis dispositionibus hominum, minime recognoscendo illam ex parte Dei gratuitam. At animadvertendum est primo, primævis temporibus nemini in mentem venisse disputationem instituere supra mysterium gratiæ, eique gloriam præripere conversionis, ac justificationis peccatoris ; atque hac de causa Hermas suum Pastorem perhibet loquentem de gratia satis confidenter. Secundo, si recte ad examen revocetur hic textus, nihil in eo adinvenitur, quod multum detinere nos debeat ; omne id enim, quod ibi docetur, ad hæc reducitur : Deum videlicet concedere gratiam pœnitentiæ hominis sinceritati, ejusque bonis dispositionibus. Hæc phrasis autem nec est Pelagiana, nec Semipelagiana, nisi in sensu eorum, qui tenent, hanc sinceritatem, hasque bonas dispositiones unice ex libero arbitrio procedere, et ex viribus naturæ ; quod quidem nec hic docet Pastor, nec alibi, quod sciam in toto opere suo. Quinimo dici etiam potest non absque ratione Pastorem illis vocibus usum esse ; quippe pœnitentia est una ex iis gratiis, quas Deus non concedit ordinarie loquendo, nisi post multas alias, uti fidei, spei, quæ sunt veluti dispositiones ad istam (48).

§ V. *De angelis.*

Neque prætermittendum a nobis arbitramur, quæ de angelis suis in libris Hermas tradit. Primo quidem docet esse quamdam ipsos inter angelos subordinationem, ita nimium, ut alii sint aliis excellentiores (49). Secundo exponit qualem circa omnes hujus mundi res sollicitudinem habeant. Statuit autem imprimis S. Michaelem archangelum habere potestatem super populum Christianum, et gubernare illum. *Nuntius autem ille...* (verba sunt Pastoris) *Michael est, qui populi hujus habet potestatem, et gubernat* (50). Hinc peculiaris devotio Ecclesiæ catholicæ erga S. Michaelem fundatur in doctrina primævæ antiquitatis.

Idem Pastor aperte quoque declarat Filium Dei præposuisse angelos in custodiam eorum quos Pastor cœlestis ipsi tradidit : *Eis quos Filio tradidit, Filius eis nuntios præposuit ad conservandos singulos* (51). Etsi agatur hic de solis prædestinatis, certum est nihilominus quod Pastor idem privilegium concedat cæteris hominibus.

Primo enim illud concedit neophytis ipsis, dum dicit quod illi ab angelis commonentur ad benefaciendum (52). Deinde declarat in genere, quod duo genii sive duo angeli sunt cum homine, unus æquitatis, et unus iniquitatis (53). Prior ad virtutem, alter ad vitia excitat. Malus ipse genius diabolus

(44) *Et iterum dixi illi : Si vir vel mulier alicujus decesserit, et nupserit aliquis illorum ; nunquid peccat ! Qui nubit, non peccat,* inquit, *sed si per se manserit, magnum sibi apud Dominum conquirit honorem.* Hermæ *Pastor.*, mand. IV, c. 4.

(45) *Ponite vobis Deum, Deum vestrum in corde habere, et intelligetis quod nihil facilius sit his mandatis, neque dulcius, neque mansuetius, neque sanctius.* L. II, mand. XII, c. 3 et 4.

(46) Idem, *ibid.*, c. 5.

(47) Idem, *Past.* similitud. VIII, cap. 6.

(48) Quinimo Deum anteriori quadam gratia eos ad pœnitentiam præparasse, inde patet ; quia paulo superius angelus ad Hermam dixit : *Vides quod multi egerunt pœnitentiam et asseculi sunt salutem. Video*, inquit Hermas, *domine. Ut scias*, ait angelus, *bonitatem et clementiam Domini magnam, et honorandum esse, qui dedit spiritum eis qui digni erant pœnitentiam agere.*

(49) Hermæ *Past.*, visione III. cap. 4.

(50) Idem, similit. VIII, c. 3.

(51) Idem, similit. III, c. 6.

(52) Idem, l. I, vis. III, c. 5.

(53) Idem, l. II, mand. VI, c. 2.

est, quemadmodum ipse alio loco fatetur (54). Angelum quoque Hermas noster commemorat, qui terribili cuidam belluæ præerat, quam per somnium viderat, atque Hegrin appellat (55). En ipsius Pastoris verba : ***Misit Dominus angelum suum, qui est super bestias : cui nomen est Hegrin, et obturavit os ejus, ne te dilaniaret***, etc. Viri docti circa vexatum hunc locum diversa sunt commenti. Celeberrimus Nourrius eum restituendum putat ex codice Colbertino, qui sic habet : « Misit Dominus angelum suum super bestiam, cujus nomen est Hegrin (56). » Suspicatus jam fuerat doctissimus Cotelerius, Hermam Græce hoc fere modo scripsisse : Ἔπεμψε Κύριος ἄγγελον αὐτοῦ, ὅς ἐστιν ἐπὶ θηρίον, ᾧ ὄνομα Ἄγριον. Quam in sententiam recitat illud psalmi LXXIX, v. 14 : Ἐλυμήνατο αὐτὴν σῦς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν. ***Devastavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam*** [61*], cui quidem conjecturæ contextus favere videtur (57). Siquidem hanc bestiam ***præssuræ supeventuræ*** figuram esse mox ibidem stylo apocalyptico declarat Hermas. Ut proinde cum paulo ante scripserit, a Domino super bestiam angelum missum fuisse, ipsius sententia de angelo a Deo in auxilium Christianorum misso sit accipienda, qui eos in pressura superventura, seu imminente persecutione solaretur atque foveret. Cl. Cotelerius inde enatam conjicit vocem Hegrin, quod in Hermæ textu compendiosa scriptura exstaret ἔγρηγ, cujus postremæ litteræ inferiore parte exesæ, putarit vetus interpres legendum ἔγρην; hujus lectionis vim haud quaquam assecutus, litteris Latinis vocem Græcam reddiderit ***Hegrim*** : cum tamen legendum fuisset ἐγρήγορος, ac vertendum ***vigil***, ex Danielis capite quarto ubi ἐγρηγόρου, seu ***vigilis*** ministerio Babyloniæ rex ad bestias amandatus legitur : quo forte apostolicus scriptor respexerit. Hactenus cl. Gallandius ex Nourrio atque Cotelerio. Ad hunc vexatum Hermæ locum respexisse Hieronymum l. I ***in Habacuc*** I, 14, nonnullis visum. Licet alii viri docti aliter senserint.

Hisce addimus alias insuper Hermæ opiniones :

A quarum prima est, apostolos post mortem Jesu Christi doctrinam sanctis, qui ante obierant, prædicavisse, iisque baptismum contulisse, sine quo bona illorum opera inutilia erant (58). Hoc tamen, judice viro perspicacissimo (59), non de aqua, sed de baptismi gratia est accipiendum ; fuit enim veterum complurium opinio, apostolos mortuis prædicavisse (60), quod S. Petrus [62] de Jesu Christo affirmat.

Ait præterea revelationes et visiones pro dubitantibus, et veritatem sibi traditorum disquirentibus esse ad infirmiorem eorum fidem confirmandam (61) ; mundum vero per ignem et sanguinem esse delendum (62).

Postremus Pastoris locus memoratu dignus re-

B spicit modum secernendi prophetas veros a falsis. Hoc ut obtineatur, utrorumque vita et mores in examen sunt revocandi (63). ***Verus propheta ille est qui spiritu sancto repletus est ; at divinus iste Spiritus quietus est, humilis, recedit ab omni nequitia et desiderio vano hujus sæculi, nemini respondet, interrogatus, nec singulis respondet ; neque cum vult homini loquitur Spiritus Dei, sed tunc loquitur, cum vult Deus. Cum ergo*** (loquitur semper Pastor) ***venerit homo, qui habet Spiritum Dei, in Ecclesiam justorum habentium fidem Dei, et oratio fit ad Deum, tunc nuntius sanctus Divinitatis implet hominem illum Spiritu sancto, et loquitur in turba, sicut vult Deus. Ad pseudoprophetam quod spectat, a spiritu movetur terrestri, vacuo, virtutem non habente. Exaltat se et vult primam cathedram habere: improbus***

C ***est, verbosus, in deliciis conversatur, et in voluptatibus multis, et mercedem accipit divinationis suæ*** (64). Hisce characteribus veri a pseudoprophetis discernuntur.

ARTICULUS II.

OBSERVATIONES MORALES ET DISCIPLINARES.

§ I. ***De pœnitentia, oratione, jejunio ac eleemosyna.***

Postquam Pastor Hermam de tribulationibus quas in domo sua patiebatur, conquerentem erudisset, hasce omnes temporales calamitates consectaria esse cum propriorum, tum alienorum peccatorum ; eidem ideam veræ pœnitentiæ proponit, et quinam

[61*] Psal. LXXIX, 14. [62] I Petr. III, 19.

(54) Idem. l. II, mand. VII, c. 1 Incusant nonnulli hanc de bono et malo cujusvis hominis angelo sententiam ; eam tamen non solum Origenes hom. 23, *super Josue*, et homil. 1 *super Ezechiel.* ; S. Basilius *Sup. cap.* III *Isaiæ*; S. Maximus centur. I charit., c. 91 ; S. Joan. Chrysostom., hom. III, *sup. Ep. ad Coloss.* ; sed etiam S. Gregor. Nys. in dogmatibus versatissimus lib. *De vita Moysis* tenet, ubi ait : « Est sermo ex majorum traditione fidem sibi vindicans, qui dicit, posteaquam natura nostra in peccatum decidit, Deum hunc casum nostrum sua providentia minime destituisse, sed angelum ex iis qui naturam corporis expertem sortiti sunt, adhibuisse ad unuscujusque tutelam vitæ. Ex adverso autem naturæ corruptorem pari machinatione contra niti, et pravo quodam ac malefico dæmone adjuncto hujus vitæ perniciem afferre. Porro hominem in amborum medio constitutum, alterius propositum, alterius proposito contrarium suopte momento valentius reddere. — Sapienter igitur animadvertit

D cl. Ceillier, quod sine causa damnaretur Hermas, ac si introduxisset errorem periculi plenum, assignando cuilibet homini et bonum angelum, et malum. Estius quoque super Magistrum sententiarum, qui æque huic opinioni astipulatur, asserit, quod ad minus hæc sententia ut probabilis admittit possit.

(55) Hermæ *Past.*, l. I, vis. IV, c, 2.

(56) In apparatu ad Bibl. PP. t. I, p. 65.

(57) Quod tamen Fello doctissimo minus videtur admittendum.

(58) Herm. *Past.*, lib. III, simil. IX, num 15.

(59) Fleury tom. I, pag. 341, editionis Augustanæ.

(60) Clemens Alexand., l. II *Strom.*, p. 679, et l. VI, pag. 638.

(61) Herm. *Past.*, vis. III, c. 4.

(62) Vision. IV, c. 3 : *Oportet sæculum hoc per ignem et sanguinem deperire.*

(63) Mandat. XI.

(64) Mandat. XII, cap. 1 et 2.

peccatoribus revera pœnitentibus sint fructus pœnitentiæ faciendi. *Oportet eum* inquit (65), *qui agit pœnitentiam, affligere animam suam, humilem se præstare*, animose *vexationes multas*, variasque perferre, et præcipue *cor purum gerere* ab omni opere malo. Hæc sunt quæ tradit vetustus hic scriptor circa veram pœnitentiam, quæque toto cœlo a doctrina hæreticorum et theologorum laxiorum nostræ ætatis differunt.

Nec minori animadversione dignum, quod de jejunio Pastor Hermæ exponit. Siquidem eum instruit, quid sit jejunium Deo acceptum, quæve stationes, ejusque apud Deum mercedem ostendit. *Nihil in vita tua nequiter facias*, inquit Pastor (66), *sed mente pura servi Deo, et in præceptis ejus ingrediens; neque admiseris desiderium nocens in animo tuo... Hoc si feceris, jejunium magnum consummabis acceptumque Domino. Domini autem promissis crede, si hæc feceris, Deo te victurum. Qua die jejunabis, nihil gustabis, nisi panem et aquam, et computata quantitate cibi, quem cæteris diebus comesturus eras, sumptum diei illius, quem facturus eras, sepones, et dabis viduæ, pupillo, aut inopi.., Hæc statio* (67) *sic acta est bona et accepta Domino.* Constat igitur primo adversus novatores jejunii, et abstinentiæ hostes, mortificationes corporis in usu fuisse primævis jam temporibus in Ecclesia : secundo id quod sensualitati detrahebatur, erogan- A dum pauperibus atque in charitatis opera impendendum ab ipsis erat, secus veri jejunii remunerationem non recepturis; constat tertio, Hermæ sæculo dies jejunio destinatos *stationes* appellatos; quarto qui jejunabat, summo mane ad orandum secedebat, atque per diem nihil nisi panem, et aquam gustabat (68). Quinto ad jejunium rite peragendum aliorum dierum sumptum computandum esse existimabant, atque in pauperum usus seponendum. Sexto bona opera præterea superaddenda, a peccatis abstinendum, atque Dei præcepta servanda censebant.

De eleemosyna verba faciens Pastor, æque instruit illos qui eam erogant, ac illos qui eam recipiunt (69). Monet primos ut simpliciter dent, et
B sine distinctione omnibus qui mendicant; secundos adhortatur ut ex vera necessitate duntaxa mendicatum eant, secus rationem reddituri rigorosam. Sub similitudine vitis, et ulmi, quæ sit eleemosynæ utilitas, exponit Pastor (70). Nam *sicuti vitis ulmo sustentatur, ut fructum afferat, sic dives a paupere adjuvatur, cui eleemosynam erogat; quia pauper orat ad Dominum pro divite.*

De oratione dum agit Pastor, exigit præcipue, ut assidue huic sancto exercitio vacenus, et ad Deum accedamus cum omni possibili fiducia in ejus misericordiam, etsi innumera ac enormia sint peccata, quibus detinemur. *Non est enim Deus,* ait Pa-

(65) Herm. *Past.*, simil. VII.

(66) Idem, simil. V. c. 1, 2 et 3.

(67) Vocat hic jejunium more Latinorum, inter quos Romæ vivebat Hermas stationem. *Statio* autem de militari exemplo nomen accepit, teste Tertulliano, *De orat.* Cum enim Christiani prioribus istis sæculis, certis quibusdam, et præsertim Mercurii ac Veneris diebus summo mane in ecclesiam jejuni convenirent, ibique ad horam nonam in oratione, aliisque pietatis officiis perstarent; hinc factum, ut illos conventus, et illorum etiam dierum jejunium a militaribus forte stationibus translato *stationis* nomine donarent. Nam quemadmodum excubiæ militum, et corum pro foribus palatii standi excubandique functio, statio vocabantur, ita verosimile est Christianos moram illam, atque officium illud, quod jejuni in Ecclesia usurpabant, excubias et stationem vocasse, uti insinuat. Tertullianus primum commemoratus. Vide Albaspinæum observ, 4; Thomassin. c. 21, p. I. *Tractat. de jejunio;* Muratorium, disquisit. 4, tom. II *Anecdot. Latin.*

(68) D. Hieronymus in Epistola 2 hoc jejunium in pane et aqua, cæteris omnibus fortissimam esse profitetur. Solebat tamen olim a Christianis ultima Quadragesimæ hebdomada observari. Nec desunt, qui hanc xerophagiam lege aliqua præscriptam censeant; et id quidem probare nituntur ex Tertulliano l. I, c. 1, qui Montanistarum hæresin amplexatus, de Catholicis dicebat : « Arguunt nos, quod etiam xerophagias observemus. » Sed idem ipse Tertullianus addidit : « Denique respondetis (nempe Catholici) hæc ex arbitrio observanda, non ex imperio » nulla igitur lege ejusmodi jejunia, feste Tertulliano, indicta erant; sed ex cujusque arbitrio observabantur. Quapropter Epiphanius isthæc ad consuetudinem, non ad præceptum sic refert; « Præterea sex illos dies xerophagiis, hoc est *arido victu*, transire populus omnis assuevit, hoc est, panem duntaxat cum aqua sub vesperam adhibere.» C Epiphan. in *Exposit. fidei*. Ps. XXII. Si lege data xerophagiæ constitutæ fuissent, de iis eodem modo, ac de quartæ et sextæ feriæ jejunio scripsisset : « Item quarta et sexta feria jejunium ad horam usque nonam indictum..ideo jejunandum esse decreverunt apostoli.» At inquies, legem hanc alibi commemorat Epiphan. hæres. 75, s. 6 : « Quid si, aiebat, ex apostolorum constitutione repetenda nobis auctoritas est, cur illis quartæ sextæque feriæ jejunium perpetua lege sancitur, excepta Pentecoste? cur sex Paschatis diebus nihil omnino ad cibum præter panem, salem, et aquam adhibendum definiunt? » Ibi certe utraque jejunia, et quartæ sextæque feriæ, et sex dierum Paschatis eadem lege, atque apostolica constitutione sancita esse pronuntiavit. Attamen ubi idem Epiphanius contra Aetianos, jejunia stata damnantes, disputat, cum hoc præceptum maxime urgere deberet, illud in solam consuetudinem ita refundit : » Porro diebus ipsis Paschatis... aridorum ciborum usu, precibus, » vi- D giliis, jejuniis celebrare solemus : Epiph. *ibid.*, s. 3 : ex quo non absurde forsitan colliges, verbum παραγγέλλουσι *definiunt*, quod superius adhibuit, non aliud significare, quam admonent, vel hortantur, non autem præcipiunt, jubent, imperant. In hujus autem explicationis firmamentum non illud solum adduci potest, quod historici varias Ecclesiarum de hisce jejuniis fuisse consuetudines narrent : verum etiam, quod iisdem testibus, aliquid de severitate hujus jejunii in aliquibus saltem Ecclesiis paulo post remissum sit. Auctor enim *Constitutionum apostolicarum* pani et aquæ sal et olera superaddi lubens concedit.

(69) Herm. *Past.*, l. II, mandat. II.

(70) Idem, l. III, simil. II.

stor (71), *sicut homines memores injuriarum ; sed est immemor injuriarum, et miseretur figmenti sui.* Peccatores vero, antequam ad Deum accedant per orationem, cor subducere debent ab omnibus vitiis quæ in seipsis adinveniunt, et sincero animo ad Deum reverti ; secus esset præsumptio qualibet venia indigna, exspectare a Deo effectum illarum precum, quas his non præmissis dispositionibus fudissent. *Ergo purifica cor tuum... et accipies omnia bona, quæ petis... qui ergo tales non sunt, omnino nihil impetrant eorum, quæ petunt.* Si contingat nihilominus quod, præviis etiam bonis dispositionibus, non accipiamus petitionem nostram, dubitare non debemus, sed magis magisque orare, et nullas de Deo ingeminare querelas, sed solum de nobis ipsis; Deus enim semper paratus est ad impertendam misericordiam : *De te queraris, non de Deo, quod non dederit tibi.* Ex hisce ediscimus duo inter cætera, quæ æque necessaria sunt : primum est, nos ob multitudinem, et enormitatem etiam nostrorum peccatorum deflectere non debere ab orationis semita ; secundum, oportere, priusquam quidquam a Deo petamus, dimittere saltem affectum ad peccatum, et ad veram pœnitentiam nosmetipsos determinare : si hæc negligantur, omnes nostras preces vanas, ac sine fructu experiemur, ne quid ulterius dicam.

§ II. *De timore Domini, negotiis sæcularibus, patientia, iracundia, tristitia, et impuritate.*

In primis sententia est Pastoris : *Timens Dominum omnia bona operaberis* (72). Ergo per timorem Domini omnia possumus opera justitiæ peragere. Tradit insuper, timorem hunc necessarium esse an salutem, per illum nos reportare victoriam de diabolo et dominium super illum exercere, quia reipsa super servos Dei nulla virtus illi inest : *Timens enim Dominum dominaberis illius,* scilicet diaboli, *quia virtus in illo nulla est.* Per hunc timorem (ut uno verbo omnia complectar) a peccato recedimus, justitiam exercemus, et pie vivimus. *Time igitur Deum,* concludit Pastor, *et vives.* Extra omnem controversiam est, sermonem hic haberi de timore supernaturali, de illo scilicet timore, quem semper aliquis amor comitatur : quippe agitur de timore, ope cujus mandata Dei observamus, et justitiæ operibus inhæremus.

Duplici ex capite monet Pastor, a negotiorum temporalium multitudine esse abstinendum, inordinatamque eorundem sollicitudinem esse moderandam, quia multa negotia agentes, multa peccant, atque ægre Deo servire possunt. *Abstine te,* ait ad illum, *a multis negotiis, et nihil delinques ; quicunque enim multa negotia agunt, multa delinquunt ; quia*
A *constricti sunt circa negotia sua, et non serviunt Deo* (73).

O felix hominum a mundo segregatorum vita! O beatæ solitudines in quibus homo perfecta illa perfruitur quiete, qua in Dei famulatu se exercet, et maximo æternæ salutis negotio serio incumbit! sanctum hoc otium, quidquid blaterent amatores sæculi, in immensum superat vanitates et ineptias quibus detinentur.

Alterum motivum, quod affert Pastor, cur terrenis rebus minime nobis esset inhærendum, rationi status nostri innititur. Principii loco enim ponit, nos civitatem permanentem hic non habere, sed aliam (futuram scilicet) nobis esse inquirendam : *Scitis vos Domini servos,* inquit, *in peregrinatione*
B *morari ? Civitas enim vestra longe est ab hac civitate. Si ergo scitis civitatem vestram in qua habitaturi estis, quid hic amatis agros et apparatis lautitias et ædificia et habitationes supervacuas ? Hæc enim,* addit insuper, *qui comparat in hac civitate, non cogitat in suam civitatem redire* (74). Doctrina hæc pia ac religiosa est ; parum autem nostris hisce diebus probatur. Pluribus posset insuper hæc doctrina larvam detrahere, qui maximo versantur in errore, dum sibimetipsis persuadere conantur, conditionem hominis viatoris, hospitis et exsulis, in qua proprie veri Christiani idea ac character consistit, cum conditione hominis, qui negotiis incumbit, voluptatibus indulget, ac ducit in bonis dies suos, simul posse conjungi.

Pastoris ratiocinatio contra talem vivendi mo-
C dum utique differt toto cœlo a plurimorum nostræ ætatis Christianorum sensu, sermone et praxi, sed non ideo minus recta, minus valida, minus concludens.

Vult igitur angelus iste quod Christiani pro agris, quos emere volunt, pro palatiis domibusque, quas volunt ædificare, suas opes insumant in erogandis eleemosynis, et in viduis ac orphanis sublevandis in hos usus, juxta Pastorem (75) ac Veritatem ipsam temporalia bona impendi debent.

Pastor super patientiam, et vitium oppositum eas nobis communicat institutiones, quæ negligi haudquaquam possunt. De patientia tradit, quod homo per patientiam omnium operum nequissimorum etiam dominatur, videlicet, quod ab hisce pa-
D tientia hominem avertit, quod patientes operantur omnem justitiam, Spiritus sanctus in ipsis habitat in pace magna ; quod virtus hæc est valida, et fortis et habet virtutem magnam, et honorificat Dominum in omni tempore ; uno verbo, quod qui vere patientes sunt, facile observant omnia mandata.

(76) Quoad iracundiam vero docet, quod ipsa Spiritum sanctum constristat, et corde expellit, malum

(71) Herm. *Past.*, l. II. mandat. IX.
(72) Idem, l. II, mand. VII.
(73) Idem, l. III, simil. IV.
(74) Idem, l. III, similitud. I.
(75) *Pro agris ergo, quos emere volueritis, redimite animas de necessitatibus, prout quisque potest ; et viduas absolvite, orphanis judicate ; et opes, ac divitias vestras in hujusmodi operibus consumite.* Idem, loco cit.
(76) Idem, lib. II, mand. V, capit. 1 et 2.

spiritum in animam admittit, nostrarum precum impedit effectum, furorem parit, et innumera mala producit. Paulo post eadem dicit de tristitia, et inter cætera, quod *crucia spiritum sanctum... facit iracundiam spiritus*. Ait tandem : *Oratio tristis hominis non habet virtutem, ut ascendat ad altare Dei* (77).

Inter plura, quæ animadvertit Pastor contra impuritatem, hæc potissimum fidelium ædificationi peropportuna erunt. Imprimis vocat *magnum peccatum* omnem cogitationem *de alieno matrimonio, et de fornicatione* (78). Deinde docet, in corde puro cogitationem impuram inhabitare haud posse (79); quod quidem intelligendum non de simplicibus cogitationibus, sed de illis, quas morales theologi morosas appellant, sive in iis delectemur, sive non. Medium insuper efficacissimum, quo a nobis malas has cogitationes avertamus, et nunquam peccemus, assignat non intermissam Dei memoriam (80).

Alibi subjungit (81) aliud motivum, quo ad minimam etiam voluptatum illicitarum horrem excitamur, pœnam peccati scilicet a nobis subeundam, quæ multum excedit dulcedinem in eo perpetrando perceptam. *Dulcedinis una hora*, ait ille *suo spatio terminatur ; pœnæ vero una hora triginta dierum vim possidet...vide igitur* concludit, *exiguum esse tempus mundanæ dulcedinis ac voluptatis ; pœnæ vero tormentorumque amplius*. Itaque re bene perpensa, si nosmetipsos diligeremus, capitali odio haberemus sensus voluptates.

Circa mendacium et obtrectationem mandat Pastor ne de aliquo male loquamur, nec minus rigorose prohibet audire male loquentes, præcipue si id fiat deliberate et libenter (82). Addit insuper, quod *detractio sit perniciosa, inconstans* dæmonium nunquam in pace consistens, sed semper in discordiis manens ; et : *Qui mentiuntur*, ait ipse, *abnegant Dominum, non reddentes ei depositum quod acceperunt ; acceperunt enim spiritum sine mendacio* (83).

(77) Herm. *Past.*, mand. x, cap. 2.
(78) Idem. l. II, mandat. IV, c. 1.
(79) *Ibidem*. vide etiam l. I, visione I, cap. 1.
(80) *Ibidem*.
(81) Idem, simil. VI, c. 3.
(82) Idem, l. II, mand. II.
(83) Idem, l. II, mand. III.

SANCTI HERMÆ PASTOR.

(GALLAND., *Veterum Patrum Bibliotheca*, t. I, Venet. 1765, in-fol., p. 59. — In notis. ANGL. denotat mss. Anglicanos B. et L ; BODL., ms. bibl. Bodleianæ ; CARM., ms. Carmelitarum excalceatorum suburbii Parisiensis ; GERM., ms. S. Germani ; LAMB., ms. bibliothecæ Lambethanæ ; VICT., ms. S. Victoris. — Capitum lemmata absunt a codd. mss. Gallicanis.)

—

LIBER PRIMUS.

QUI INSCRIBITUR

VISIONES.

—

VISIO I.

Contra turpes et elatas cogitationes, et negligentem Hermæ filiorum castigationem.

CAPUT PRIMUM.

Qui enutriverat me, vendidit quamdam puellam Romæ. Post multos autem annos hanc visam ego recognovi ; et cœpi eam diligere ut sororem. Exacto autem tempore aliquo (84), lavari eam in flumine Tiberi vidi ; et porrexi ei manum, et eduxi eam e flumine. Visaque ea, cogitabam in corde meo, dicens Felix essem, si talem uxorem et specie et moribus sortitus essem. Hoc solum, nec ultra quidquam cogitavi (85). Post tempus autem aliquod cum iis cogitationibus proficiscens, honorificabam creaturam

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(84) Mss. Bodl. et Lamb. *Post tempus aliquod.*
(85) Mss. S. Germ., Carm., Bodl. et Lamb. *Visaque ea dixi : Felix essem, si talem uxorem haberem. Et speciem cum vidissem, cogitabam in corde meo dicens : Felix essem, si talem uxorem haberem et specie et moribus. Hos solum cogitavi, nec ultra aliquid cogitavi.*

Dei (86), cogitans quam magnifica et pulchra sit. Et dum ambulassem, obdormivi. Et spiritus me rapuit et tulit me per quemdam locum ad dexteram, per quem non poterat homo iter facere. Erat autem locus ille in rupibus, et abruptus (87), et invius ab aquis. Cumque transissem locum illum, veni ad planitiem, et genibus positis cœpi orare Dominum, et confiteri peccata mea. Et orante me, apertum est cœlum ; et video mulierem quam concupiveram, salutantem me de cœlo, et dicentem : Herma, ave. Et ego prospiciens illam, dico ei (88) : Domina, quid tu hic facis ? At illa respondit mihi : Recepta sum (89) huc (90) ut peccata tua arguam apud Dominum. Domina, inquam, num tu me argues ? Non, inquit. Sed audi verba, quæ tibi dictura sum (91). Deus qui in cœlis habitat, et condidit ex nihilo ea quæ sunt (92), et multiplicavit propter sanctam Ecclesiam suam, irascitur tibi quoniam peccasti in me. Respondens dico ei : Domina, si in te ego peccavi, ubi, aut quo in loco, aut quando tibi turpe verbum aliquod locutus sum ? Nonne semper te quasi dominam arbitratus sum (93) ? Nonne semper te reveritus sum velut sororem ? Quid in me comminisceris (94) hæc tam nefanda ? Tunc illa arridens mihi, ait : In corde tuo ascendit concupiscentia nequitiæ. Annon (95) videtur tibi, viro justo rem iniquam (96) esse, si ascenderit in corde (97) mala concupiscentia ? Peccatum est ei, et quidem grande. Justus enim vir justa cogitat. Cogitante ergo illo quæ justa sunt, et recte eo incedente, in cœlis propitium habebit Dominum in omni negotio suo. Qui autem nefanda cogitant in cordibus suis, mortem et captivitatem assumunt (98); maxime ii qui sæculum hoc diligunt, et gloriantur in divitiis suis ; et qui non exspectant futura bona, vacuantur (99) animæ eorum. Hæc autem faciunt dubii (100), qui non habent spem in Domino (1), et contemnunt et negligunt vitam suam. Sed tu, ora ad Dominum ; et sanabit peccata tua, totiusque domus tuæ et omnium sanctorum.

CAPUT II.

Postquam autem locuta est verba hæc, clausi sunt cœli. Et ego totus eram in mœrore et metu, et dicebam intra me : Si hoc mihi peccatum ascribitur, quomodo potero salvus esse ? Aut quomodo exorabo Dominum pro peccatis meis abundantissimis ? Quibus (2) verbis rogabo Dominum, ut mihi propitius sit ? Hæc me recogitante et discernente in corde meo ; video contra me cathedram de lanis candidis, sicut nix, factam magnam. Et venit mulier anus (3) in veste splendida (4), habens librum in manu ; et sedit sola, et salutavit me ; Herma, ave. Et ego mœstus et plorans. dixi : Domina, ave. Et illa dixit mihi : Quid mœstus es. Herma, qui eras patiens, et modestus, et semper hilaris ? Respondens dico ei : Domina, contumelia (5) mihi objecta est a muliere optima dicente, quod peccavi in eam. At illa dixit mihi : Absit a servo Dei res ista. Sed forte in corde tuo ascendit illius concupiscentia (6). Est quidem in servis Dei talis cogitatio, peccatum inferens. Non enim debet hæc cogitatio abhorrenda, esse in servo Dei ; neque spiritus (7) probatus, concupiscere malum opus ; et præcipue Hermas qui est continens ab omni concupiscentia (8) scelesta, et est omni simplicitate plenus, et innocentia magna.

CAPUT III.

Verumtamen non causa tui irascitur Dominus ; sed propter domum tuam, quæ nefas admisit in Dominum et in parentes suos. Et tu cum sis amator filiorum, non commonuisti domum tuam, sed dimisisti illos conversari violenter (9) ; propter hoc enim irascitur tibi Dominus : sed sanabit omnia (10)

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(86) Desunt ista in mss. S. Germ. et S. Vict.

(87) Hæc item desunt in utroque cod.

(88) Sic ms. Lamb.: *Domina mea, quid heic ? Præcepta sum a Domino, ut peccata tua arguam. Domina nunc tu me arguis ?*

(89) Ms. Carm. *Præcepta*, sicut modo Lamb.

(90) Deest *huc* in codd. S. Germ. et S. Vict.

(91) Lamb. et Carm. *incipio dicere.*

(92) Vide infra lib. II, mand. I. Laudat hunc locum Origenes tom. I *Comment. in Joan.* I, 1. Græca Origeniana protulimus supra inter Veterum testimonia, ex edit. Cl. Huetii a præcedentibus editoribus *Pastoris* omissa.

(93) Lamb. *Num semper te ac si deam.* Mox autem pro *reveritas*, Fellus exhibet *veritus* in sua edit. Oxon.

(94) Lamb. *Quid mei commemoraris.*

(95) Lamb. *Aut non.*

(96) Mss. Carm. et Lamb. *sævam.*

(97) Lamb. addit *illius.* Sic et Fellus. Et mox idem ms. *ei equidem magnum.*

(98) Lamb. *sibi assumunt.*

(99) Mss. Angl. *vagantur.*

(100) Δίψυχοι. Hanc vocem auctorem scripsisse ex Clem. Alex. discimus. Vid. S. Jac. I, 8. FELLUS. — Locus Alex. exstat Στρωμ. lib. I, cap. 29, p. 426, sed respicit vis. III, cap. 4. Videsis etiam lib. II, mand. IX. Eadem. quoque vox usurpatur a Clemente Romano, *Epist. I ad Cor.*. cap. 23, et *Epist II*, cap. 11. Cæterum hunc Hermæ locum illustrat Dodwellus in dissert. *De Rom. pontif. succes.*, cap. 11, § 6, pag. 160.

(1) Lamb. *Deo.*

(2) Lamb. *pessimis ? quantis.*

(3) Hieron. *in Osee* VII, 9. *Hermæ primum videtur Ecclesia cano capite.*

(4) Lamb. *candida.* Et mox, *singularis* pro *sola.*

(5) Mss. Angl. *lascivia.*

(6) Ms. S. Germ. *illa*, omissa voce *concupiscentia.*

(7) M Carm. *spiritu.*

(8) Lamb. *pollutione.*

(9) Lamb. et Carm. *conviolari sæve.*

(10) Lamb. *sanavit omnia quæ ante gesta sunt in domo tua mala.*

quæ ante gesta sunt mala in domo tua (11). Propter illorum enim peccata et iniquitates, consumptus (12) es a sæcularibus negotiis. Jam enim misericordia Dei miserta est tui et domus tuæ, et conservavit (13) te in gloria. Tu tantum noli vagari : sed animæquus esto, et conforta domum tuam. Tanquam ærarius producens opus suum, exponit (14) ei cui vult [63] : sic et tu verbum quotidianum justum (15) docens, abscindes grande peccatum. Ne (16) desinas ergo commonere natos tuos ; scit enim Dominus quod pœnitentiam agent ex toto corde suo ; et scribet te (17) in libro vitæ. Cumque finisset verba hæc, ait mihi : Vis audire me legentem ? Dico ei (18) : Domina, volo. Esto ergo auditor. Et revoluto libro, legebat gloriose, magnifice et mirifice, quæ (19) non poteram in memoria retinere. Erant enim verba terrifica, quæ non poterat homo sustinere. Novissima tamen verba memoriæ mandavi ; erant enim pauca et utilia nobis. Ecce Deus virtutum, qui invisibili virtute, et magno sensu suo condidit mundum, et honorifico consilio circumdedit decorem creaturæ suæ, et fortissimo (20) suo verbo confixit cœlum, et fundavit terram super aquas [64], et virtute sua potenti condidit sanctam Ecclesiam suam, quam benedixit ; ecce transferet cœlos ac montes, colles ac maria ; et omnia plana (21) fient electis ejus, ut reddat illis repromissionem quam repromisit cum multo honore et gaudio, si servaverint (22) legitima Dei, quæ acceperunt in magna fide.

CAPUT IV.

Cumque consummasset legendo, exsurrexit de cathedra : et venerunt quatuor juvenes, et tulerunt cathedram ad orientem. Et vocavit me ad se, et tetigit pectus meum atque mihi : Placuit tibi lectio mea ? Dico ei : Domina, hæc mihi novissima placent ; priora autem sæva et dura sunt. At illa ait mihi: Hæc novissima justis (23) ; priora autem refugis et ethnicis. Et cum loqueretur mecum, duo quidam viri apparuerunt ; et sustulerunt illam humeris (24), et abierunt, ubi et cathedra erat, ad orientem. Hilaris autem discessit. Et cum abiret, ait mihi : Confortare, Herma.

VISIO II.

Rursum de negligenti uxoris loquacis et filiorum libidinosorum castigatione, et ejus moribus

CAPUT PRIMUM.

Cum vero proficiscerer cum his (25) circa illud tempus quo et anno priore, ambulans (26) commemoratus sum anni prioris visionem. Rursumque me abstulit spiritus, et duxit (27) me in eumdem locum, quo anno primo. Cumque venissem ad illum locum, positis genibus cœpi orare Dominum, et honorificare (28) nomen ejus, quod dignum me arbitratus sit, et manifestaverit mihi peccata pristina. Et cum surrexissem ab oratione, video (29) contra me anum illam quam et anno superiore videram, ambulantem et legentem libellum aliquem. Et ait mihi : Potes hæc electis Dei renuntiare ? Dico ei : Domina, tanta in memoria retinere non possum ; da autem mihi libellum, et describam. Accipe, inquit, et restituas mihi illum. Ut autem (30) accepi, in quemdam locum agri secedens (31), descripsi omnia ad litteram ; non inveniebam enim syllabas (32). Cumque consummassem scripturam libelli, subito de manu mea raptus est libellus ; a quo autem non vidi.

[63] Matth. XIII, 52 ; XXV, 27 ; Luc. XIX, 13. [64] II Petr. III, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(11) Sic mss. S. Germ. et Carm. præter Lamb. Editi, *in te*. Fellus tamen sic : *quæ ante patrata sunt mala a domo tua.*

(12) Ita mss. Angl. apud Fellum : cujus tamen editio exhibet, *contritus.*

(13) Mss. S. Germ. et Lamb. *confortavit.*

(14) Mss. Vict. et Germ. *obtingit.* Fellus autem omittit, *ei.*

(15) Lamb. *juste.* Carm. *optimum.*

(16) Sic Lamb. sic et Fellus. At *Non.*

(17) An *scribentur in*?

(18) Carm. ms. *et ego.*

(19) Lamb. *glorias... quas*, pro *gloriose... quæ.* Fellus autem omittit *et mirifice*, quod varia ipsi videatur lectio.

(20) Quinque hæc verba, *circumdedit... fortissimo* desunt in Lamb.

(21) Ita mss. cod. Vict., Carm., Bodl. et Lamb. Ita et Fellus Editi, *plena.*

(22) Mss. codd. Vic., Carm. Lamb. et vet., impressi, *repromisit... si servaverint.* Fellum secuti, hanc retinuimus lectionem. Al. *repromisit, cum... gaudio servaverint.*

(23) Sic Lamb. Sic et Fellus. Editi, *istis.*

(24) Lamb. *in humerum.*

(25) Quidni forte legendum cum cl. Cotelerio, *Cumis*? Infra enim vis. IV, cap, 1. *Proficiscebar in illa via Campana.*

(26) Ms. S. Germ. *videram ambulans.*

(27) Lamb. *eduxit.* Sic et Fellus.

(28) Hæc omnia, *Cumque venissem... et honorificare* restituimus ex ms. Carm. Sic et Fellus. Et recte quidem, ut videtur. Mox namque subdit : *Et cum surrexissem ab oratione.* Al. vero, *anno primo; et honorificavi.*

(29) Mss. Carm. et Lamb. *audivi.*

(30) Lamb. *Ut eum autem.*

(31) Mss. S. Germ., Carm., et Lamb. *sedens.*

(32) Clemens Alex. Στρωμ. lib. VI, cap 15, pag. 806, huc respiciens, hæc habet : Τοῦτο δὲ μετεγράψατο πρὸς γράμμα, φησί, μὴ εὑρίσκων τὰς συλλαβὰς τελέσαι. Id est : *Eum autem inquit se transcripsisse ad litteram, cum non inveniret quomodo syllabas perficeret.* Ubi notat Cl. Potterus, hoc modo cum marmora et nummos, tum etiam libros vetustissimos scriptos conspici, perpetua scilicet litterarum serie, nulla vocum distinctione facta. Jamque idem monuerat Fellus ad hunc locum.

CAPUT II.

Post quindecim autem dies cum jejunassem, multumque rogassem Dominum, revelata est mihi scientia scripturæ. Erat autem scriptura hæc : Semen tuum, Herma deliquit in Dominum, et prodiderunt parentes suos in nequitia magna. Et audierunt proditores parentum, et prodentes (33) profecerunt. Sed etiam nunc adjicerunt peccatis (34) suis libidines, et commaculationes nequitiæ, et sic impleverunt iniquitates suas. Sed impropera verba hæc filiis tuis omnibus,et conjuji tuæ quæ futura est soror tua (35). Et ipsa enim (36) compescat linguam suam, in qua malignatur : et (37) auditis verbis his, continebit se, et consequetur (38) misericordiam. Erudietur enim, postquam improperaveris illi (39). hæc verba, quæ mandavit ille (40) Dominator, ut tibi revelentur. Tunc remittentur illis peccata quæ (41) jampridem peccaverunt, et omnibus sanctis qui peccaverunt usque in hodiernum diem, si ex toto corde suo egerint pœnitentiam, et abstulerint a cordibus suis dubitationes. Juravit enim Dominator ille per gloriam suam super electos suos, præfinita ista die, etiam nunc si peccaverit aliquis, non habiturum illum (42) salutem. Pœnitentiæ enim justorum habent fines. Impleti sunt dies pœnitentiæ omnibus sanctis : gentibus autem pœnitentia usque in novissimo die. Dices ergo eis qui præsunt Ecclesiæ, ut dirigant vias suas in justitia ; ut recipiant in pleno repromissionem cum multa gloria. Permanete ergo qui operamini justitiam, et sic facite, ut sit (43) transitus vester cum sanctis angelis. Felices vos, quicunque sustinetis pressuram supervenientem magnam,et quicunque non negaverit vitam suam. Juravit enim Dominus per Filium suum : Qui denegaverit Filium et se, spondentes se vitam illius, et ipsi denegaturi sunt illum (44) in advenientibus diebus [65]. Ii autem, qui nunquam denegaverint, ob nimiam (45) misericordiam propitius factus est illis.

CAPUT III.

Tu autem, Herma, noli meminisse injuriarum (46) filiorum tuorum, sed nec sororem tuam negligas (47) ; sed cura ut emendentur a pristinis peccatis. Erudientur enim doctrina ista, si tu jam non fueris memor injuriæ (48) illorum. Memoria enim injuriarum (49) mortem operatur ; oblivio vero earum (50) vitam æternam. Tu autem, Herma, magnas tribulationes sæculares sustinuisti, propter prævaricationes domus tuæ ; quoniam illas ut ad te nihil pertinentes, neglexisti ; et in negotiationibus tuis malignis (51) implicitus es. Sed illud te salvum faciet, quod non discesseris a Deo vivo ; et simplicitas tua, et singularis (52) continentia salvum facient te,si permanseris. Et omnes salvos facient, quicunque hujuscemodi operantur, et ingrediuntur in innocentia et simplicitate. Hi qui hujusmodi sunt, invalescent adversus omnes nequitias, et permanebunt in vitam æternam. Felices omnes qui operantur justitiam : non absumentur usque in vitam æternam (53).Dices autem : Ecce magna tribulatio venit. Si tibi videtur, iterum nega. Prope est Dominus convertentibus, sicut scriptum est in Heldam et Modal (54), qui vaticinati sunt in solitudine populo [66].

CAPUT IV.

Revelatum autem est mihi, fratres, dormienti a juvene specioso, et dicente mihi : Anum illam a qua accepisti libellum, quam putas esse ? Et ego dixi : Sibillam (55). Eras, inquit non est. Quæ est ergo,

[65] Matth. x, 33. [66] Num. xi, 26, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(33) Sic Fellus ex mss. Lamb. et S. Germ. Sic et Carm. Editi, *prudentes.*

(34) Ms. S. Germ. *peccata peccatis.*

(35) Videsis h. l. cl. Cotelerium. Hinc συνείσακτοι. His consona mox infra reperies,cap. sequ. et lib. III, simil. IX, cap. 11.

(36) Lamb. *etiam.*

(37) Mss. S. Germ. et Carm. *sed.*

(38) Lamb. *habebit.*

(39) Ms. S. Vict. *Erudiuntur.... illis.*

(40) Sic mss. Angl. Fello tamen magis placuit, *illi.* Mox ms. S. Germ. *ut revelentur,* absque *tibi.*

(41) Lamb. *qui.*

(42) Ms. S. Vict. *illam.*

(43) Mss. Vict. et Germ. *fiat.*

(44) Fellus ex Bodl. et Lamb. sic in sua edit. Oxon. *Qui denegaverit Filium et se, despondens vitam illius, et ipse denegaturus est illum.* Quæ lectio male redditur in editi. Clerici et Russelii. At ms. Carm. *Qui denegaverint Filium seque despondentes vitam suam, qui nunc denegaturi sunt in,* etc. Huic loco congruunt quæ infra habentur, lib. III, simil. IX, cap. 28.

(45) Si Fellum audias, *nimiam,* idem valet quod *summam.* Huic loco consonat cum hoc Gen. XV, 1. *Noli timere, Abraham : ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis ;* tum illud in primis Ephes. II, 4 : *Propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos* (Deus).

(46) Ms. Carm. *malorum.* Sic et Fellus. In eamdem sententiam, monente Fabricio, auctor *Testamenti* XII *patriarch.* in *Testam. Zabulon,* sect. VII, cap. 8 : Μὴ λογίζεσθε ἕκαστος τὴν κακίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ *Ne animadvertatis unusquisque malitiam fratris sui.*

(47) Lamb. *sinas.*

(48) Mss. S. Germ., Carm. et Lamb. *malitiæ.* Sic et Fellus.

(49) Iidem cum Fello, *malorum.*

(50) Iidem, *malorum.* Fellus, *eorum.*

(51) Ms. S. Germ. *magnis.*

(52) Lamb. quem sequitur Fellus, *nimia.*

(53) Ms. S. Germ. *in æternum.* Edit. Oxon. *absumuntur in æternum.*

(54) Lamb. *Holda et Meda.* Sive potius *Eldad et Modad,* ut exhibet codex biblioth. Coislin. apud cl. Montfauconium pag. 194, ubi in recensione apocryphorum Vet Test. librorum occurit ς', Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ.

(55) Putat cl. Cotelerius, in Græco exstitisse

domine? Et dixit mihi ; Ecclesia Dei est. Et dixi ad illum : Quare ergo anus est? Quoniam, inquit, omnium prima creata est, ideo anus ; et propter illam mundus factus est. Post hæc autem visionem vidi in domo mea ; et venit illa anus, et interrogavit, me, si jam libellum (56) dedissem senioribus? Et respondi : Adhuc non. At illa dixit : Bene fecisti ; habeo enim quædam verba edicere tibi. Cum autem consummavero omnia verba, aperte scientur ab electis (57). Scribes ergo duos libellos, et mittes unum Clementi, et unum Graptæ (58). Mittet autem Clemens in exteras civitates ; illi enim permissum est : Graptæ autem commonebit viduas et orphanos. Tu autem leges in hac civitate cum senioribus qui præsunt Ecclesiæ.

Ista sic leguntur apud Origenem, Philocaliæ *cap.* 1, *ex lib.* IV, *cap.* 2, De principiis, *interprette* Rufino.

Et scribes duos libellos, et dabis unum Clementi, et unum Graptæ. Et Grapte quidem commoneat viduas et orphanos. Clemens vero mittat per omnes civitates quæ foris sunt, Tu vero annuntiabis presbyteris Ecclesiæ.

Γράψεις δύο βιβλία, καὶ δώσεις ἓν Κλήμεντι, καὶ ἓν Γραπτῇ. Καὶ Γραπτὴ μὲν νουθετήσει τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. Κλήμης δὲ πέμψει εἰς τὰς ἔξω πόλεις. Σὺ δὲ ἀναγγελεῖς τοῖς πρεσβυτέροις τῆς Ἐκκλησίας.

VISIO III.

De triumphantis Ecclesiæ structura, et variis hominum reproborum ordinibus.

CAPUT I.

Visio quam vidi, fratres, visio talis erat. Cum jejunassem frequenter, et precatus essem Dominum, ut mihi ostenderet revelationem, quam pollicitus est ostendere per anum illam ; eadem nocte apparuit mihi anus illa, et dixit mihi : Quoniam sic langues (59), et sollicitus es ad sciendum omnia ; veni in agrum, ubi vis ; et circa horam sextam manifestabo me tibi, et ostendam tibi quæ oporteat te videre. Rogavi illam, dicens : Domina, in quem locum agri? Ubi, inquit, vis, elige locum bonum, secretum. Antequam autem loqui (60) cœpissem, et dicere ei locum, ait mihi : Veniam ubi vis. Fui ergo, fratres, in agro, et observavi (61) horas ; et veni in locum ubi constitueram ei venire. Et video subsellium positum. Erat cervical lineum (62) ; et super linteum expansum carbasinum. Videns hæc posita, et neminem esse in loco ; stupere cœpi, et capilli mei exsurrexerunt (63), et quasi horror (64) me comprehendit, cum essem solus. Ad me (65) autem reversus, et memoratus gloriam (66) Dei, et accepta audacia, positis genibus, confitebar Deo iterum peccata quæ prius. Ecce venit illuc cum juvenibus sex, quos et ante videram ; et stetit post me orantem, et audiebat me orantem et confitentem Domino peccata mea. Et tangens me, dixit : Desine jam pro peccatis tuis tantum oraræ. Ora et pro justitia, ut accipiens partem ex ea in domo tua. Et erexit me de loco, et apprehendit manum meam, et adduxit (67) me ad subsellium, et ait illis juvenibus : Ite, et ædificate. Postquam autem dicesserunt juvenes, et nos soli fuimus (68), ait mihi : Sede hic. Dico ei : Domina, sine seniores ante sedere. Quod tibi dico, inquit, sede. Cumque vellem sedere ad dexteram partem, non est passa ; sed annuebat mihi manu, ut ad sinistram partem sederem. Cogitante (69) autem me, et mæsto exsistente, quod non sivit me ad dexteram partem sedere, ait mihi : Quid mœstus es, Herma? Locus qui est ad dexteram, illorum est qui jam meruerunt Deum, et passi sunt causa nominis ejus (70). Tibi autem superest multum, ut cum illis sedeas. Sicut manes in simplicitate tua permane, et sedebis cum illis, et quicunque fuerint operati illorum opera, et sustinuerint quæ illi sustinuerunt.

CAPUT II.

Dico ei : Domina, vellem scire quæ sustinuerunt. Audi, inquit : Feras bestias, flagella, carceres, cruces, causa nominis ejus (71). Propter hoc, illorum sunt dextræ partes sanctitatis, et quisquis patiatur (72) propter nomen Dei (73) ; reliquorum autem sinistræ partes sunt. Sed utrisque eis (74), et qui ad dexteram, et qui ad sinistram sedent, sunt dona et promissiones ; tantum quod ad dexteram sedentes habent gloriam quamdam. Tu autem cupidus es sedere ad dextram cum eis ; sed exiguitates tuæ multæ sunt. Emundaberis autem ab exiguitatibus tuis. Sed et omnes qui dubii non fuerint, emundabuntur ab omnibus

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

προφῆτιν, quam Latinus interpres verterit *Sibyllam.* Sicut infra lib. II, mand. VI, ἀγγέλους et ἄγγελον, *genios* ac *genium* reddidit.

(56) Lamb. *libellum suum.*

(57) Mss. S. Germ. et Lamb. *scient electi.*

(58) Lamb. *Grappatæ* Sic mox, *Grappate.*

(59) Ms. S. Germ. pro *langues*, habet *jejunus.* Bodl. *egens es.* Lamb. *egens es.*

(60) Lamb. *ei loqui.* Fellus, *loqui ei.... dicerem.*

(61) Lamb. *æstimavi.*

(62) Lamb. *lintum.* Sic et Fellus.

(64) Bodl. *exstruexerunt.* Fellus, *erecti sunt.*

(64) Bodl., Lamb. et Carm. *horripilatio.*

(65) Bodl. et Lamb. *Apud me.*

(66) Lamb. *gloriæ.*

(67) Lamb. *eduxit.*

(68) Lamb. cum Fello *facti sumus.*

(69) Lamb. *Recogitante.* Fellus, *Cogitante ergo.*

(70) Bodl. *Domini.* At Victor. deest *ejus.*

(71) Rursus, ut modo, Bodl. *Domini.* Vict. deest.

(72) Lamb. *quicunque passus fuerit.* Bodl. *quisquis p. f.*

(73) Deest *Dei* in Lamb.

(74) Mss. Carm. et S. Germ. *utriusque et eis.* Lamb. *utrisque ex eisqui ad dexteram sedent, ad sinistram sedent.*

peccatis in hunc diem. Et cum hæc dixisset, volebat abire. Et procidens illi ab pedes, rogavi illam per Dominum, ut mihi demonstraret quod repromiserat visum. At illa rursus apprehendit manum meam, et erexit me,et fecit sedere super subselium ad sinistram ; et elevata virga quadam splendida, dixit mihi : Vides rem magnam ? Dico ei : Domina, nihil video. Ecce (75) non vides contra te turrim magnam, quæ ædificatur super aquas, lapidibus quadris (76) splendidis ? In quadrato enim ædificabatur turris ab illis sex juvenibus, qui venerant cum illa. Alia autem multa millia virorum apportabant lapides. Quidam autem de profundo trahebant lapides ; alii de terra transferebant, et porrigebant illis sex juvenibus. Porro illi accipiebant, et ædificabant. Eos autem qui de profundo extrahebantur lapides,omnes sic ponebantur (77) in structuram : politi enim erant, et convenientes commissuræ cum illis (78) lapidibus ; sicque conjungebantur alius ad alium, ita ut commissuræ eorum non paterent (79). Et in hunc modum apparebat (80) structura turris, tanquam ex uno lapide ædificata. Cæteros autem lapides qui afferebantur de terra,quosdam quidem rejiciebant quosdam vero adaptabant (81) in structuram. Alios excidebant, et projiciebant longe a turri. Alii autem lapides multi circa turrim positi erant (82); et non utebantur illis ad structuram. Erant enim quidam ex illis scabrosi, alii autem scissuras habebant, alii vero candidi et rotundi, non convenientes in structuram turris. Videbam autem alios lapides projici longe a turri, et incidentes in viam (83),et non manentes in via, sed volvi de via in locum desertum ; alios autem in ignem incidentes, et ardentes ; alios cadentes secus aquam, nec posse volvi in aquam, volentibus quidem eis intrare in aquam.

CAPUT III.

Et cum hæc mihi demonstraret, volebat recedere (84). Dico ei : Domina, quid mihi prodest hæc vidisse, et non scire quæ sint hæ res ? Respondens dixit mihi : Versutus es homo, volens scire ea quæ circa turrim sunt. Ita, inquam ,domina, aut fratribus annuntiem,et hilariores fiant ; et hæc audientes honorificent Dominum cum multa gloria. Et illa ait : Audient quidem multi ; et cum audierint, quidam ex eis gaudebunt, quidam autem flebunt. Sed et isti (85) audientes, si pœnitentiam egerint, et ipsi gaudebunt. Audi nunc de similitudine turris omnia hæc, et hactenus mihi de revelatione molestior esse noli. Revelationes enim istæ finem habent : impletæ sunt enim. Sed tu non desinis in petendo revelationes,improbus (86) enim es. Turris quidem quam vides ædificari, ego sum Ecclesia, quæ tibi apparui et modo et prius. Quodcunque igitur volueris, interroga de turri ; et revelabo tibi, ut gaudeas cum sanctis. Dico ei : Domina, quoniam me semel dignum arbitrata es ut omnia mihi reveles, revela. Ait mihi : Quodcunque oportuerit tibi revelari, revelabitur ; tantum ut cor tuum apud Dominum sit,et ne dubites, quodcunque videris. Interrogavi (87) illam : Quare turris ædificata est super aquas, domina ? Respondit : Dixeram tibi et prius, versutum te esse circa structuras diligenter inquirentem ; igitur invenies veritatem. Quare ergo super (88) aquas ædificatur turris, audi : Quoniam vita vestra per aquam salva facta est, et fiet [67]. Fundata est enim verbo omnipotentis et honorifici nominis : continetur autem (89) ab invisibili virtute Dei.

CAPUT IV.

Respondens dico ei. Magnifice habent se res hæ. Illi autem juvenes sex qui ædificant,qui sunt,domina? Hi (90) sunt angeli (91) Dei qui primo constituti sunt, quibus tradidit Dominus universam creaturam suam, struendi (92), ædificandi et dominandi creaturæ illius. Per hos enim (93) consummabitur structura turris. Cæteri autem qui apportant (94) lapides qui sunt ? Et ipsi sancti (95) angeli Domini : sed illi

[67] I Petr. III, 20, 21.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(75) Bodl. add. *Ait mihi : Ecce*, etc.

(76) Mss. S. Germ., Carm. et Lamb. *quadratis*. Sic et Fellus.

(77) Mss. Carm. et Lamb. *imponebant*. Bodl. *ponebant*.

(78) Ita quatuor mss. S. Germ., Vict., Bodl. et Lamb. Editi, *aliis*.

(79) Lamb,. Carm. et S. Germ. *parerent*. Sic et Fellus, qui tamen legendum conjicit, *paterent*. Hunc locum describit Origenes *Philocaliæ* cap. VIII.

(80) Bodl. et Lamb. *Et sic parebat*. Ita et Fellus, e quo tamen ms. lectionem minus recte reddunt editi.

(81) Lamb. *ponebant*.

(82) Sic Bodl. et Lamb. ex Fello. Editi *jacebant*. Apud Russelium invertitur lectio. Monet cl. Cotelerius huc respexisse Didymum in *Catena ad Job.* VIII, 17 18, p. 202. Ejus verba inter Veterum testimonia superius relata. His affinia mox infra capp. 6 et 7, et lib. III, simil. IX, capp. 6, 7, 31.

(83) Lamb. *venientes in via*.

(84) Ms. S. Germ., Carm. et Lamb. *recurrere*.

(85) Ita mss. S. Germ. Carm. et Lamb. Editi, *illi*.

(86) Sic Bodl. et Lamb. Editi *importunus*.

(87) Ms.Lamb.: *Revela mihi quodcunque oportuerit tibi revelare. Revelabitur a te, tantum ut cor tuum apud Dominum sit, et ne dubites quod eum videris. Interrogavi*, etc. Laudat hunc locum Clemens Alex. Στρωμ. lib. II, cap. 1, pag. 430.

(88) Bodl , Lamb. et Carm. *circa scripturas. Diligenter inquierens igitur*. Sic Fellus. Addit Clericus id ms. Lamb. ita legi : *scripturas, et inquirentem. Igitur inveniens veritatem quare super*, etc.

(89) Sic ms. Carm. Editi, *enim*.

(90) Bodl. add. *Ait mihi* : *Hi*, etc. Sic et Fellus.

(91) Addit Fellus ex Lamb. *sancti*.

(92) Ms. S. Germ., Carm. et Lamb. *creandi*. Fellus autem : *ut struerent, ædificarent et dominarentur*.

(93) Bodl. et Lamb. *ergo*.

(94) Bodl. *apportabant*. Fellus, *deportant*.

(95) Ms. S. Germ. et Vict. *et ipsi sunt sancti*.

sunt his excellentiores (96). Cum ergo consummata fuerit structura turris omnes simul epulabuntur juxta turrim, et honorificabunt Dominum, quoniam consummata erit structura turris. Interrogavi eam dicens: Vellem scire exitum lapidum, et vim eorum qualis sit. Respondens autem, dixit mihi : Nunquid tu præ omnibus melior es, ut tibi id reveletur? Alii enim priores te sunt et meliores te, quibus oportebat revelari visiones has ; sed ut honorificetur nomen Dei, tibi revelatum est (97) ; et revelabitur propter dubios, qui cogitant in cordibus suis, utrumne sint hæc,an non (98) sint. Dic illis, quod hæc omnia sunt vera,et nihil extra veritatem est ; sed omnia firma, certeque (99) fundata sunt.

CAPUT V.

Audi nunc et de lapidibus qui sunt in structura. Lapides quidem illi quadrati et albi, convenientes in commissuris suis, ii sunt (100) apostoli, et episcopi, et doctores, et ministri, qui ingressi sunt (1) in clementia Dei, et episcopatum gesserunt, et docuerunt, et ministraverunt sancte et modeste electis Dei,qui dormierunt, quique adhuc sunt ; et semper cum illis convenerunt, et in se pacem habuerunt, et se invicem (2) audierunt. Propter Hoc et in structuram turris conveniunt commissuræ eorum. Qui vero de profundo trahuntur, et imponuntur in structura (3), et conveniunt commissuræ eorum cum cæteris lapidibus qui jam ædificati sunt ; ii sunt qui jam dormierunt,et passi sunt causa nominis Domini. Cæteri autem lapides qui apportabantur (4) a terra, volo scire (5) qui sint, domina. Ait : Eos quidem qui in terram vadunt, et non sunt politi, illos Deus probavit, quoniam (6) ingressi sunt in æquitatem Domini, et direxerunt vias in mandatis ejus. Qui autem afferuntur et ponuntur in structura turris,ii sunt (7) novelli in fide et fideles. Commonentur autem ab angelis ad benefaciendum, propterea quod non est inventa nequitia in illis. Quos autem rejiciebant et ponebant (8) juxta turrim,qui sunt illi (9)? Ait mihi : Hi sunt qui peccaverunt, et voluerunt pœnitentiam agere; propter hoc non sunt longe projecti a turri,quoniam utiles erunt in structura (10), si pœnitentiam egerint. Qui ergo pœnitentiam acturi sunt, si egerint pœnitentiam, fortes erunt in fide ; si nunc pœnitentiam egerint, dum ædificatur turris. Nam si consummata fuerit structura, jam qui non habet locum ubi ponatur, sed erit reprobus; solummodo autem hoc habebit, qui jam (11) ad turrim positus est.

CAPUT VI.

Qui autem recidebantur, et longe projiciebantur a turre, vis scire qui sunt? Volo, inquam, domina (12). ii sunt filii iniquitatis, et qui crediderunt in simulatione, et omnis nequitia non discessit (13) ab eis : propter hoc non habent salutem ; quoniam non sunt utiles in structura (14),propter nequitias suas. Qua propter excisi sunt et longe projecti propter iram Domini ; quia exacerbaverunt eum. Cæteros autem lapides quos vidisti complures positos, non euntes in structuram ; ii quidem qui scabrosi erant (15), hi sunt qui cognoverunt veritatem, et nec permanserunt in ea, nec conjuncti sunt sanctis ; propter hoc inutiles sunt. Qui autem scissuras habebant, hi sunt qui (16) alius adversus alium in cordibus discordiam habent, et non habent (17) pacem inter seu : in præsentia (18) quidem pacem habentes,cum autem unus ab alio discesserit, nequitia eorum in cordibus permanet. Hæ sunt ergo scissuræ, quas habent lapides. Qui vero curti sunt, ii sunt qui crediderunt quidem, plurimam partem habentes iniquitatis (19); propter hoc curti, et non integri sunt. Candidi autem et rotundi, et non convenientes in structuram turris, qui sunt, domina? Respondens mihi, dixit : Usquequo stultus es et insensatus ; et omnia interrogas, et nihic intelligis? Hi sunt habentes quidem fidem, habentes autem et divitias hujus sæculi. Cum ergo venerit

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(96) Ms. S.Germ et Carm. *hi autem præcellentes illos*. Lamb. *præsellentes illis*.

(97) Clemens Alex. Στρωμ., lib. I, cap. 29. pag. 426, hunc locum hisce verbis describit : Θείως τοίνυν ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα· Τὰ ὁράματα, φησί, καὶ τὰ ἀποκαλύμματα, διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἐστὶ ταῦτα, ἢ οὐκ ἔστιν. Sequitur Clemens : Ὁμοίως δὲ... ὡς νέων φρένες ἠερέθονται. Quæ postrema verba cum sint Alexandrini, miror hactenus ab editoribus Hermæ fuisse hic in medium prolata, tanquam ab Alexandrino ex Herma descripta. Jamque id probe novisse videntur Potterus ad h.l. et Wottonus in notis ad Clementis Rom. Epist. I, cap. 23.

(98) Ms. S. Germ. et Lamb. *aut non*. Sic et Clemens Alex. l. c.

(99) Lamb., Carm. et Germ. *et certa quæ*.

(100) Bodl. *in commissura, hi sunt*.

(1) Lamb. *ingrediuntur*.

(2) Lamb· *alterutrum*.

(3) Bodl. *structuram*.

(4) Lamb. *apportantur*. Fellus, *portabantur*.

(5) Bodl. *scire inquam*.

(6) Bodl. *qui*, pro *quoniam*.

(7) Lamb. *in structuram turris, qui sunt? ii sunt*.

(8) Mss. S. Germ., Carm. et Lamb. *projiciebant*. Sic et Fellus.

(9) Bodl. *qui sunt? Ii*. Lamb. tantum *qui sunt ?*

(10) Bodl. *structuram*.

(11) Mss. S. Germ.,Carm. et Lamb. *quoniam*.Fellus : *habet qui*.

(12) Editi omittunt ista : *Volo inquam domina :* quæ Fellus ex mss. Bodl. et Lamb. restituit.

(13) Lamb. *abscessit*.

(14) Bodl. *structuram*.

(15) Ita mss.S. Germ.,Carm et Lamb. Ita et Felli editio. Al. omittunt *qui*.

(16) Sic Fellus ex Bodl. Al. omittunt, *hi sunt*. Lamb. pro *qui* exhibet *quia*.

(17) Bodl. *habentes*.

(18) Mss. S. Germ., Vict et Lamb. *persona*. Sic et Fellus.

(19) Bodl. *hi crediderunt quidem, sed plurimam partem habent iniquitatis*.

tribulatio, propter divitias suas et negotiationes abnegant Dominum (20). Respondens, dico ei : Domina quando ergo utiles erunt Domino? Cum circumcisæ, inquit fuerint divitiæ eorum, quæ eos delectant; tunc erunt utiles Domino. ad ædificium. Sicut enim lapis rotundus, nis decisus fuerit, et abjecerit ab se aliquid, non potest quadratus fieri: sic et qui divites sunt in hoc sæculo, nisi circumcisæ fuerint divitiæ eorum, non possunt Domino utiles esse. A te (21) primum scito : Quando dives fuisti, inutilis eras; nunc vero utilis es, et aptus vitæ tuæ; nam et tu ipse ex eis lapidibus fuisti.

CAPUT VII.

Cæteros autem lapides quos vidisti longe projectos a turri, et currentes in via, et volvi de via in loca deserta: ii sunt qui crediderunt quidem, dubitatione autem sua reliquerunt (22) viam suam veram, putantes se meliorem viam posse invenire. Errant autem et miseri sunt, ingredientes in desertas vias. Qui autem cadebant in ignem, et sedebant, ii sunt qui in perpetuum abscesserunt (23) a Deo vivo, nec amplius illis ascendit in corda pœnitentiam agere, propter desideria libidinum suarum et scelorum quæ operantur. Cæteri vere qui cadebant juxta aquas, et non poterant volvi in aquas, qui sunt? Ii sunt qui verbum audierunt, volentes baptizari in nomine Domini; quibus cum venit in memoriam sanctitas veritatis, retrahunt se, ambulantque rursus post desideria sua scelesta. Consummavit igitur enarrationem turris. Ego vero, cum adhuc essem improbus (24), interrogavi illam : An iis omnibus lapidibus (25) qui projecti sunt, nec conveniebant in structuram turris, an est pœnitentia; et habebunt (26) locum in turre hac? Habent, inquit, pœnitentiam, sed in hac turre non possunt convenire; alio autem loco ponentur multo inferiore; et hoc (27), cum cruciati fuerint, et impleverint dies peccatorum suorum. Et propter hoc transferentur, quoniam perceperunt verbum justum (28). Et tunc illis continget transferri de pœnis, si ascenderint in corda ipsorum, opera quæ operati sunt scelesta. Quod si non ascenderint in corda ipsorum, non erunt salvi propter duritiam cordis sui.

CAPUT VIII.

Cum ergo destiti interrogare (29) illam de omnibus istis, ait mihi : Vis aliud videre? Cumque cupidus essem ad videndum, hilaris factus sum vultu. Respiciens me subrisit, et ait mihi : Vides septem mulieres circa turrim? Video, inquam, domina. Turris hæc, inquit, ab iis (30) supportatur secundum præceptum Domini. Audi nunc effectus earum : Prima quidem earum quæ continet manu (31), Fides vocatur; per hanc salvi fient electi Dei. Alia vero quæ succincta est, et viriliter agit, Abstinentia (32) vocatur; hæc filia est Fidei. Quisquis ergo secutus fuerit illam, felix fiet in vita sua, quoniam ab omnibus operibus malis abstinebit (33); credens quod, si se continuerit ab omni concupiscentia, hæres erit vitæ æternæ. Cæteræ autem, inquam, domina, quinque quæ sunt? Filiæ, inquit, invicem sunt. Vocatur autem quædam Simplicitas; alia Innocentia, alia Modestia, alia Disciplina, alia autem Charitas. Cum ergo servaveris opera matris earum, omnia poteris custodire. Volebam scire, domina, quam quæque earum habeat (34) virtutem Audi, inquit : Virtutes æquales habent; connexæ autem ad invicem sunt virtutes earum, et sequuntur se invicem sicut natæ sunt. Ex Fide nascitur Abstinentia, de Abstinentia Simplicitas, de Simplicitate Innocentia, de Innocentia Modestia, de Modestia Disciplina et Charitas (35). Harum ergo opera sancta, et pudica, et recta sunt. Quicunque ergo servierit his, et invaluerit (36) tenere opera earum, in turri habebit habitaculum cum sanctis Dei. Interrogavi illam de temporibus, si jam consummatio est (37)? Illa autem exclamavit voce magna, dicens: Insensate homo! nonne vides turrim semper ædificari (38)? Quando ergo consummat fuerit turris et ædificata, habet finem : sed et cito consummabitur. Noli me amplius iuterrogare quidquam. Sufficiat tibi et omnibus sanctis commemoratio ista, et renovatio spirituum vestrorum. Sed non tibi hæc soli reve-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(20) Bold. add. *suum.*

(21) Lamb. *Ad te.*

(22) Ms. S. Germ. et Lamb. *relinquent.*

(23) Bodl. et Lamb. *in fine abscesserunt.*

(24) Lamb. *ego qui, cum improbus essem.* Fellus : *Ego vero, qui cum.*

(25) Bodl. et Lamb. *An ii omnes lapides... si est illis.* Editt. Fell. et Russel. omittunt *an* secundum, quod al. exhibent. Et quidem redundare videtur, nisi malis : *an est, inquam.*

(26) Lamb. *habebuntur in.* Quæ varia lectio mendose apud Fabric. habetur.

(27) Ms. S. Germ. *hoc loco.*

(28) Lamb. *istud.*

(29) Lamb. *desivi interrogando.* Bodl. quoque, *desivi.*

(30) Ms. Vict. *his albis.*

(31) Manus contracta, inquit hic Fellus, rectissime fidem repræsent, qua divina promissa apprehendimus. Magis tamen ad rem, ut videtur, Clemens Alex. qui Στρωμ. lib. II, cap. 12, sic Hermam supplet et interpretatur: Ἡ τοίνυν συνέχουσα τὴν Ἐκκλησίαν.

(32) Lamb. *Continentia.* Sic et Clemens Alex. l. c. ἐγκράτεια.

(33) Lamb. add. *se:* et paulo post, *abstinuerit* pro *continuerit.*

(34) Lamb. *Volo... quæque quam vim habeat illarum et virtutem.* Fellus addit : *Et dixi* : *Volo.*

(35) Sensum hujus loci putat Cl. Potterus expressisse Clementem Alex. l. c. hisce verbis : Καὶ πάλιν· Προηγεῖται μὲν πίστις. φόβος δὲ οἰκοδομεῖ. τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη. Id est: *Et rursus* (inquit Hermas): *Præcedit quidem fides, timor vero ædificat, perficit autem charitas.*

(36) Sic mss. S. Vict., Carm., Bold. et Lamb. Editi *voluerit.*

(37) Lamb. *esset.*

(38) Lamb. *Insensate autem homo! num vides turrim super ædificari,*

lata sunt; sed ut omnibus demonstres ea. Post triduum enim intelligere te oportet, Herma, verba hæc quæ tibi incipio dicere, ut loquaris ea in auribus (39) sanctorum, ut audientes ea cum fecerint, emundentur a nequitiis suis; sed et tu cum illis.

CAPUT IX.

Audite me ergo, filii: Ego vos enutrivi in multa simplicitate, et innocentia, et modestia, propter misericordiam Dei quæ super vos stillavit in justitia; ut sanctificemini et justificemini (40) ab omni nequitia et omni pravitate; vos autem non vultis requiescere a nequitiis vestris. Nunc ergo audite me, et pacem habete alius cum alio (41), et visitate vos alterutrum, et suscipite vos invicem, et nolite soli creaturas Dei percipere [68]; abundantius etiam impertite egentibus. Quidam enim compluribus cibis infirmitantem carnis suæ contrahunt, et violant carnem suam (42). Aliorum autem qui non habent escas, marcescit caro ipsorum, propter id quod non habent sufficientem cibum; et consumitur corpus eorum. Hæc igitur intemperantia nociva est vobis, habentibus et non communicantibus iis qui egent. Attendite judicium superveniens. Qui eminentiores estis, inquirite esurientes, dum adhuc turris non est consummata. Postquam enim consummata fuerit turris, voletis benefacere, et non habebitis locum. Videte ergo vos, qui gloriamini in divitiis vestris ne forte ingemiscant ii qui egent, et gemitus eorum ascendat ad Dominum [69], et excludamini cum bonis vestris extra januam turris. Nunc itaque vobis dico, qui præestis Ecclesiæ, et amatis primos consessus [70] (43): nolite similes fieri maleficis. Et malefici quidem venena sua in pyxidibus bajulant (44); vos autem venenum vestrum et pharmacum (45) in corde continetis, et non vultis purgare corda vestra, et permiscere sensum vestrum puro cordi, ut habeatis misericordiam a Rege magno. Videte ergo, filii, ne forte hæ dissensiones vestræ fraudent vitam vestram. Quomodo vos erudire vultis electos Dei, cum ipsi non habeatis disciplinam? Commonete ergo vos invicem [71], pacatique estote inter vos (46), ut et ego coram Patre vestro astans, rationem reddam pro vobis Domino.

CAPUT X.

Cumque desiisset mecum loqui, venerunt illi sex juvenes, qui ædificabant, et tulerunt illam ad turrim (47); et alii quatuor sustulerunt subsellium, et abierunt ipsi iterum in turrim. Horum faciem non vidi, quoniam aversi erant. Euntem illam rogabam, ut mihi revelaret de tribus figuris, in quibus mihi apparuit. Respondens autem mihi, dixit: De his alium te oportet interrogare, ut tibi reveletur. Apparuit autem mihi, fratres (48), prima visione anno superiore valde anus, et in cathedra sedens. Alia autem visione, faciem quidem juvenilem habebat, carnem autem et capillos aniles; et stans mihi loquebatur, hilarior autem erat quam (49) primum. Tertia autem visione, tota junior erat, et aspectu decora; tantum quod (50) capillos aniles habebat: hilaris autem facie erat, et super subsellium sedens. De his ipsis mœstus eram valde, donec cognoscerem visionem (51) hanc. Video anum illam in visu noctis dicentem mihi: Omnis rogatio humilitate eget (52) Jejuna ergo, et percipies a Domino quod postulas. Jejunavi ergo diem unam. Eadem nocte apparuit mihi juvenis, et ait: Quid tu frequenter petis revelationes in oratione? Vide, ne multa postulans noceas carni tuæ. Sufficiant tibi revelationes hæ. Nunquid poteris fortiores revelationes videre quam quas vidisti? Respondens ei dico: Domina, hoc solum peto pro tribus figuris illius anus, ut integra fiat revelatio. Respondit mihi: Vos non insensati estis; sed dubitationes vestræ vos insensatos faciunt, eo quod (53) non habeatis cor vestrum ad Dominum. Respondi illi, et dixi: Sed a te ea diligentius cognoscemus (54).

CAPUT XI.

Audi, inquit, de figuris quas inquiris (55). In prima quidem visione, quare anus tibi apparuit super cathedram sedens; quoniam spiritus vester antiquior, etiam marcidus est, et non habens vim a vestris infirmitatibus, et dubitatione cordis. Sicut enim seniores qui non habent spem renovandi, et nihil aliud exspectant (56) nisi dormitionem suam: sic et vos infirmati a sæcularibus negotiis tradidistis vos in

[68] Job. XXXI, 17. [69] Jac. V, 4. [70] Matth. XXIII, 6; Marc. XII, 39; Luc. XI, 43 et XX, 46. [71] Coloss. III, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(39) Lamb. add. *omnibus*.
(40) Bodl. deest *et justificemini*.
(41) Lamb. pro *cum alio* habet *in alium*.
(42) Lamb. *assumunt, sed et cumulant et conviolant*.
(43) Lamb. *recubitus*. Vulgata lectio pressius inhæret locis Nov. Test. excitatis.
(44) Lamb. *in pyxides portant*.
(45) Bodl. et Lamb. *medicamentum*.
(46) Ita mss. S. Vict., Carm., Lamb. et Fellus. Al. *inter eos*.
(47) Lamb. et Carm. *a turri*.
(48) Lamb. deest *fratres:* et mox cum Bodl. habet, *anno priore*.
(49) Lamb. desunt. *erat quam*.
(50) Lamb. *quidem*. Mox, *in facie*.
(51) Bodl. et Lamb. *revelationem*.
(52) Antiochus homil. 106: Χωρὶς δὲ ταπεινοφροσύνης οὐκ ἔστιν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι προσευχήν. *Neque vero sine humilitate accepta esse potest oratio.* FABRIC.
(53) Ms. S. Vict. *et quod*.
(54) Lamb. *cognoscamus*.
(55) Bodl. *de quibus*. Fellus: *requiris*.
(56) Lamb. *expetunt*.

socordiam (57), et non projecistis a vobis sollicitudinem in Domino ; et contusus (58) est sensus vester. et inveterastis in tristitiis vestris. Quare ergo super cathedram sedebat, volebam cognoscere, domina? Respondit : Quoniam omnis infirmus super cathedram sedet propter infirmitatem suam, ut contineatur infirmitas ejus. Ecce habes figuram primæ (59) visionis.

CAPUT XII.

Secunda autem visione, vidisti illam stantem, et juvenilem faciem habentem, et hilariorem quam pristinam ; carnem autem et capillos aniles. Audi, inquit, et hanc parabolam. Cum senior jam fuerit aliquis, desperat de se ipso (60) propter infirmitatem suam et paupertatem, et nihil aliud exspectat, nisi diem extremum vitæ suæ. Deinde subito illi relicta est hæreditas ; et audiens exsurgit, hilarisque factus induit virtutem ; et jam non discumbit, sed stat, et liberatus est (61) a prioribus mœroribus ; et jam non sedet, sed viriliter agit. Ita et vos (62), audita revelatione, quam Deus vobis revelavit ; quia misertus est Dominus vestri et renovavit spiritum vestrum, et deposuistis infirmitates vestras ; accessit vobis fortitudo, et invaluistis in fide ; et visa Deus fortitudine vestra, gavisus est. Propter hoc demonstravit vobis structuram turris : et alia ostendet, si ex toto corde pacem habueritis inter vos.

CAPUT XIII.

Tertia autem visione vidisti illam adolescentiorem, honestam et hilarem, et serenum (63) vultum ejus. Sicut enim, si alicui mœsto supervenerit nuntius bonus aliquis, statim oblitus est mœroris, nihilque aliud exspectat, nisi annuntiationem quam audivit : et confortatur de cætero, et renovatur spiritus ejus propter gaudium quod accepit : sic et vos renovationem accepistis spirituum vestrorum, videntes hæc bona. Et quia super subsellium vidisti (64) sedentem ; fortis positio est ; quoniam quatuor pedes habet subsellium, et fortiter stat. Nam et mundus per quatuor elementa continetur. Qui ergo pœnitentiam egerint integre (65), juniores erunt ; et qui ex toto corde pœnitentiam egerint, erunt fundati. Habes in pleno (66) revelationem : nihil amplius postules de revelandis (67). Si quid autem oportuerit, revelabitur tibi.

VISIO IV.

De tentatione et tribulatione hominibus superventura.

CAPUT PRIMUM.

Visionem vidi, fratres, post dies viginti pristinæ visionis, figuram tribulationis superventuræ. Proficiscebar (68) in illa via Campana : a via autem publica in villam sunt fere stadia decem. Raro autem iter fit per locum illum. Et solus ambulans rogabam Dominum, ut revelationes ejus quas mihi ostendit per sanctam Ecclesiam suam, confirmaret, et daret pœnitentiam omnibus servis suis qui scandalizati sunt ; ut honorificetur nomen ejus magnum et honorificum, et quia me dignum exstimavit ut ostenderet mihi mirabilia sua, et eum honorificarem et gratias agerem. Tanquam (69) vox mihi respondit : Ne dubites, Herma. Intra me ergo cœpi cogitare et dicere : Ego quid habeo dubitare, sic fundatus a Domino, et qui vidi honorificas res? Progressus sum paululum, fratres : et ecce video pulverem usque ad cœlum. Cœpi dicere intra me : Nunquid jumenta veniunt, et pulverem excitant? Distabat (70) autem a me tanquam stadium. Et ecce video magis magisque pulverem exsurgentem, adeo ut suspicarer esse aliquid (71) divinitus. Pusillum autem resplenduit sol : et ecce video bestiam magnam veluti cetum, et ex ore ejus locustæ igneæ procedebant [73]. Erat autem statura bestiæ illius pedes fere centum : caput autem habebat tanquam vas urnale (72). Cœpi flere et invocare Dominum, ut me liberaret ab illa. Deinde recordatus sum verbi quod audieram : Ne dubites, Herma. Indutus ergo, fratres fidem Dei ; et memoratos quis docuit (72) me magnalia ; audenter in bestiam me tradidi. Sic autem veniebat bestia illa, ita ut posset in ictu civitatem

[73] Apoc. xi et xii.

VARIÆ LECTIONIS ET NOTÆ.

(57) Ita editi. Fellus vero ex mss. Angl. *acedias.*

(58) Sic mss. S. Vict., Carm., Bodl. et Lamb. Editi, *confusus.*

(59) Lamb. *prioris.* Id. sub initium hujus cap. *in priore.*

(60) Lamb. *se ipsum.*

(61) Lamb. *sumptus.* Editt. Paris. an. 1644, Cler. et Fabric. post *liberatus* omitt. *est,* quod exhibent Fell. et Russel.

(62) Sic emendavit Fabricius ex ms. S. Victor. Hanc tamen lectionem jam antea exhibuerat Fellus in sua edit. Oxon. Al. *audite revelationem.*

(63) Bodl. *bonam.* Lamb. *in bonam et hilarem, et bene serenum.*

(64) Sic leg. ex mss. S. Germ. et Lamb. pro *vidistis,* quod habent editi. Addit Carm. *tanquam urnalem.* Vide mox infra vis. iv, cap. 1.

(65) Lamb. deest *integre.* Et recte, ut videtur : nam paulo post, ad distinctionem : *ex toto corde.*

(66) Ita mss. Bodl. et Lamb. Ita et Fellus in sua edit. Oxon. Al. *Habes enim in pleno.*

(67) Lamb. *revelatione.*

(68) Bodl. et Lamb. hic omittunt *enim* quod habent editi.

(69) Fellus : *Et cum honorificarem et gratias agerem, tanquam.* etc., quod magis placet.

(70) Lamb. *Sic erat.*

(71) Bodl. *hoc aliquid.*

(72) Ms. Vict. deest *tanquam.* Lamb. *fumalem.*

(73) Lamb. *quæ quis docuit.... memoratus,* id est memor. Sic supra vis iii, cap. 1.

dedere. Veni prope illam, et tam grandis bestia extendit se in terram, et nihil nisi linguam proferebat, et in totum (74) non movit se, donec pertransissem (75) illam totam. Habebat autem bestia illa super caput colores quatuor: nigrum, deinde rubeum et sanguinolentum, inde aureum, deinde album.

CAPUT II.

Postquam autem pertransivi illam, progressus sum fere pedes triginta; et ecce occurrit mihi virgo (76) quædam exornata tanquam de thalamo prodiens (77) [73], tota in albis, et calceamentis albis circumdata, et usque ad faciem mitram habens; pro tegumento autem habebat capillos nitidos. Cognovi ergo a pristinis visionibus, quoniam Ecclesia est; et hilarior factus sum. Salutavit autem me, dicens: Ave tu, homo. Et illam resalutavi (78), dicens: Domina, ave. Respondens autem dixit mihi: Nihil tibi occurrit, homo? Dico ei: Domina, occurrit mihi (79 talis bestia, quæ possit populum consumere; sed virtute Dei et singulari (80) ejus misericordia, evasi illam. Bene effugisti, inquit; quoniam solitudinem et sollicitudinem tuam ad Dominum projecisti [74], et cor tuum aperuisti ad eum, credens quod per nullum alium poteris salvus esse, nisi per magnum et honorificum nomen ejus (81). Propter hoc misit Dominus angelum suum qui est super bestias, cui nomen est Hegrin (82), et obturavit os ejus, ne te dilaniaret. Magnam tribulationem effugisti propter fidem tuam, et qui talem bestiam non dubitasti. Vade ergo, et enarra electis Dei magnalia ipsius. Et dices illis, quod bestia hæc (83) figura est pressuræ superventuræ. Si ergo (84) præparaveritis vos, poteritis effugere illam; si cor vestrum fuerit purum ac sine macula, et reliquos dies vitæ vestræ (85) servieritis Deo sine querela. Imittite sollicitudines vestras super Dominum, et ipse diriget eas (86) [75]. Credite Deo, qui estis dubii; quoniam omnia potest, et avertere (87) iram suam a vobis, et mittere vobis præsidia (88). Væ dubiis iis, qui audierunt verba hæc, et contempserint: melius erat illis non nasci [76].

CAPUT III.

Interrogavi eam de illis quatuor coloribus, quos habebat bestia in capite. At illa respondit mihi, dicens: Iterum tu curiosus es, de rebus hujusmodi interrogans (89). Et dixi: Domina, demonstra mihi quid sint illa? Audi, inquit: Illud nigrum mundus est, in quo commoramini: igneum autem et sanguinolentum (90), quoniam oportet sæculum hoc per sanguinem et ignem deperire; aurea autem pars, vos estis qui effugistis sæculum hoc. Sicut enim per ignem aurum probatur, et utile fit [77]: sic et vos probamini, qui habitatis in illis. Qui igitur permanserint, et peseveraverint (91), et probati fuerint ab eis, purgabuntur. Et sicut aurum emundatur (92), et remittit sordem suam: sic et vos abjicietis omnem tristitiam et angustiam et emundabimini in structuram (93) turris. Alba autem (94) pars, superventuri est sæculi, in quo habitabunt electi Dei; quoniam immaculati et puri erunt electi Dei in vitam æternam. Tu ergo ne desinas loqui (95) hæc auribus sanctorum. Habetis et figuram tribulationis superventuræ magnæ. Nam si vos volueritis (96), nihil erit. In mente habete (97) ista quæ præscripta sunt. Hæc cum dixisset, discessit. Non vidi autem quem in locum abierit (98). Strepitus autem factus est, et adversus sum retrorsum, metuens; et putabam bestiam illam advenire (99).

[73] Apoc. xxi, 2. [74] I Petr. v, 7. [75] Psal. liv, 23; Matth. vi, 25; Luc. xii, 22; Philipp. iv. 6. [76] Matth. xxvi, 24; Marc. xiv, 22. [77] I Petr. i, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(74) Lamb. *in tantum*. Sic et Fellus.

(75) Bodl. et Lamb. *transirem*.

(76) Hieronymus *in Ose*. vii, 9. *Hermæ videtur Ecclesia adolescentula, et sponsa crinibus adornota.*

(77) Lamb. *progrediens*.

(78) Lamb. *Et ego salutavi eam*. Fellus: *Et e. resalutavi eam*.

(79) Bodl. et Lamb. omitt. *occurrit mihi*.

(80) Lamb. *nimia*. Sic et Fellus.

(81) Deest *ejus* ms. S. Vict.

(82) Ms. Carm. *Egrin*. Cl. Nourryus in *Appar. ad Bibl. PP.*, tom. I, col. 65, vexatum hunc locum restituendum putat ex cod. Colb. qui sic se habet: *Misit Dominus angelum suum super bestiam, cujus nomen est Hegrin*. Suspicatus jam fuerat doctissimus Cotelerius, Hermam Græce hoc fere modo scripsisse: Ἔπεμψε Κύριος ἄγγελον αὐτοῦ, ὅς ἐστιν ἐπὶ θηρίον, ᾧ ὄνομα Ἄγριον. Quam in sententiam excitat illud psal. lxxix, 14. Ἐλυμήνατο αὐτὴν σῦς ἐκ δρυμοῦ. καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν.. *Devastavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam*. Quod tamen Fello minus videtur admittendum. Huc autem respexisse Hieronymum lib. i, *in Habacuc* i, 14, nonnullis visum, cet alii viri docti aliter senserint.

(83) Lamb. *talis hæc*.

(84) Recitat hunc locum Clemens Alex. Στρωμ. lib. iv, cap. 9, pag. 596.

(85) Sic Fellus. Al. *dies vestros*. Felli nota minus recte redditur in posterioribus editionibus.

(86) Ita ms. Lamb. Editi *dirigat*.

(87) Bodl. et Lamb. *quoniam potest avertere*. Quam lectionem secutus est Fellus.

(88) Al. *suffragia*.

(89) Lamb. *interrogas?*

(90) Lamb. *Ille niger.., igneus... sanguinolentus*.

(91) Ista, *et perseveraverint*, omittunt editi, quæ Fellus restituit ex Bodl. et Lamb.

(92) Ita mss. S. Germ. Carm. et Lamb. Ita et Fellus. Hanc vero, non autem illam quam habent editi, *emendatur*, veram esse lectionem, id suadet quod mox addit: *sic et vos. . . emundabimini*.

(93) Lamb. *structura*.

(94) Ms. S. Vict. *Album autem*.

(95) Bodl. et Lamb, *loquendo*.

(96) Lamb. *etsi volueritis*.

(97) Ms. Lamb. apud Clericum, *In mentem habeto*. Editio tamen Oxon. sic: *In mente habetote*.

(98) Lamb. *quo loco abiit*.

(99) Bodl. et Lamb. *venire*.

LIBER SECUNDUS

QUI INSCRIBITUR

MANDATA.

PROŒMIUM.

Cum orassem domi, et consedissem (100) supra lectum, intravit vir quidam reverenda facie, habitu pastorali, pallio albo amictus (1), peram in humeris (2) et virgam in manu gestans, et salutavit me. Et ego resalutavi eum. Protinusque consedit juxta me, et ait mihi : Missus sum ab eo venerabili nuntio, ut habitem tecum reliquos dies vitæ tuæ. Et ego putabam, ipsum ad tentandum me venisse. Et dico ei : Tu enim quis es ? Ego enim novi cui traditus sum. Ait mihi : Non cognoscis me ? Non, inquam (3). Ego, inquit, sum pastor ille cui traditus es. Adhuc loquente eo, figura ejus mutata est. Cumque cognovissem, esse eum cui traditus fueram, confusus sum, protinusque metus me subiit (4), et totus mœrore confectus sum, quia sic ei responderam insipienter (5). Ait mihi : Noli confundi, sed virtutem concipe animo in mandatis meis, quæ daturus sum tibi. Missus sum enim, inquit, ut quæ vidisti superius, omnia tibi rursus ostendam ; præcipue quæ ex eis utilia sunt vobis. Primum omnium, mandata (6) mea et species similitudinum scribe. Reliqua autem, sicut ostendero tibi, sic ea scribes. Ideo autem præcipio tibi, primum mandata mea et similitudines scribere, ut subinde legendo facilius ea custodire possis. Scripsi igitur mandata et similitudines, ta ut præcepit mihi. Quæ audita si custodieritis, atque in his ambulaveritis, et exercueritis ea mente pura, recipietis a Domino quæ (7) pollicitus est vobis. Sin autem, iis auditis, non egeritis pœnitentiam, sed adhuc adjeceritis ad delicta vestra a Domino adversa recipietis. Hæc omnia præcepit mihi scribere pastor ille, nuntius pœnitentiæ.

MANDATUM I.

De fide in unum Deum.

CAPUT UNICUM.

(8) Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα.

Primum omnium, crede quod unus est Deus qui omnia creavit et consummavit, et ex, nihilo omnia fecit.

(9) Ipse capax universorum, solus immensus est. Qui nec verbo definiri, nec mente concipi potest. Crede igitur in eum, et time eum, et timens habe abstinentiam. Hæc custodi, et abjice abs te omnem

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(100) Mss. Carm. *cum sedissem.* Notat hunc locum Tertullianus lib. *De orat.*, cap. 12.

(1) Lamb. *dignitosam faciem.... pallium album.*

(2) Lamb. *humerum.*

(3) Lamb. *Nequaquam* Fellus : *Non, inquam. Ait : Ego*, etc.

(4) Bodl. *confusus sum protimus, metusque in me intravit.*

(5) Bodl. et Lamb. *nequiter et insipienter.*

(6) Lamb. *omnia Mandata.*

(7) Bodl. et Lamb. *quæcunque.*

(8) Græca ista desumpta sunt ex S. Athanasii lib. *De decret. Nic. syn.*, num. 4, tom. I, pag. 211, edit,BB, qui et illa exhibet lib. *De incarn.* num. 3, tom. I, pag. 49, et in *Epist. ad episc. Africæ*) num. 5 tom. II, pag. 895. Eadem recitat Eusebius *Hist. Eccl.* lib. v, cap. 8, demptis ultimis verbis, καὶ ποιήσας. Nonulla his similia scripserat Hermas lib. I, vis. I, cap. 1 : *Deus qui in cœlis habitat, et condidit ex nihilo ea quæ sunt.* Hoc autem illustre Mandatum, præter Athanasium et Eusebium, celebrant vetustiores Patres : Irenæus lib. IV, cap. 20, num. 2 ; Origines tom. I *Comment. in Joann.* I, 1, item *De principiis* lib. I, cap. 3, num. 3, et lib. II, cap. 1, num. 5. Quibus adde Nicetam ad Nanzianz. orat. 4. Neque hic omitterem Philastrium, qui bæresi 122 hæc habet : *Cum anima facta sit a Domino, ex nihilo scilicet, ut scriptum est* : Qui fecit ex nihilo omnia, ut essent quæ non erant, *anima itaque*, etc. Id sane visum Fabricio, qui hunc Philastrii locum inter Veterum testimonia de Herma descripsit. At quominus Fabricio adhæream prohibet ipsemet Philastrius, qui eadem verba recitat hær. 80, velut e Salomone desumpta, nimirum Sap. I, 14, ubi sic : Ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα : quo forte respexit noster Hermas.

(9) Auctor *Doctrinæ ad Antiochum ducem*, a Cl. Montfauc. editæ tom. III Opp. S. Athanasii ; plurima exhibet Græca Hermæ fragmenta, identidem infra notanda. Ad hunc itaque locum quod attinet, sic ille pag. 252, num. 1. Εἷς Θεὸς μόνος ὁ πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὤν. *Unus Deus solus qui omnia*

concupiscentiam (10) et nequitiam, et indue (11) virtutem justitiæ : et vives Deo, si custodieris mandatum hoc.

MANDATUM II.

De fugienda obtrectatione, et eleemosyna facienda in simplicitate.

CAPUT UNICUM.

Dixit mihi : Simplicitatem habe, et innocens esto ; et eris sicut infans qui nescit (13) malitiam, quæ perdidit (14) vitam hominum. Primum, de (15) nullo male loquaris, necque libenter audias male loquentem. Sin vero et tu audieris, particeps eris peccati male loquentis ; et credens, tu quoque peccatum habebis, quia credidisti male loquenti de fratre tuo. Perniciosa est detractio ; inconstans dæmonium est, nunquam in pace consistit, sed semper in discordia manet.

(12) Ἁπλότητα ἔχε, καὶ ἄκακος γενοῦ, καὶ ἔσο ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα πονηρίαν, τὴν ἀπολοῦσαν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλάλει, μηδὲ ἡδέως ἄκουε τοῦ καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μή, καὶ σὺ ἀκούων, ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος. Πονηρὸν γὰρ πνεῦμά ἐστιν ἡ καταλαλιά, καὶ ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν.

Hinc etiam Antiochus, *homilia 29, ista habet.*

Bonum itaque est, de nullo male loqui, neque libenter audire male loquentem. Sin vero, et qui audierit, reus erit peccati hominis male loquentis, si crediderit oblocutioni. Qui enim credet, habebit adversus fratrem suum. Hic ergo reus est peccati hominis obloquentis. Neque enim oportet aliquid dicere contra fratrem absentem calumniandi intentione, quod est oblocutio: licet vera sint quæ dicuntur ; sed potius oblocutorem aversari. O quantum perniciosa est detractio, inconstans dæmonium, nunquam in pace consistens, sed semper in discordia manens !

Καλὸν οὖν ἐστιν, ἐπὶ μηδενὸς καταλαλεῖν, μηδὲ ἡδέως ἀκούειν καταλαλοῦντος. Εἰ δὲ μή, καὶ ὁ ἀκούων ἔνοχος ἔσται τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐὰν πιστεύσῃ τῇ καταλαλιᾷ. Ὁ γὰρ πιστεύσας, ἕξει μετὰ [ἴσ. κατὰ] τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Οὗτος οὖν ἔνοχός ἐστι τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος. Οὐ δεῖ γὰρ μετὰ ἀπόντος ἀδελφοῦ λέγειν τι, σκοπῷ τοῦ διαβάλλειν αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶν ἡ καταλαλιά, κἂν ἀληθῆ τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ μᾶλλον ἀποστρέφεσθαι τὸν καταλαλοῦντα. Ὢ πόσον πονηρά ἐστιν ἡ καταλαλιά, ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν!

Contine te ab illa (16) et semper pacem habe cum fratre tuo. Indue constantiam sanctam, in qua nulla sunt peccata, sed omnia læta sunt.

Ἄπεχε οὖν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ εἰρήνην ἕξεις μετὰ πάντων. Ἔνδυσαι δὲ τὴν ἁπλότητα, καὶ τὴν σεμνότητα, ἐν οἷς οὐδέν ἐστι πρόσκομμα πονηρὸν, ἀλλὰ πάντα ὁμαλὰ καὶ ἱλαρά.

Et benefac de laboribus (17) tuis. Omnibus inopibus da simpliciter, nihil dubitans, cui des. Sed omnibus da : omnibus enim Deus dari vult de suis bonis. Qui ergo accipiunt, reddent rationem Deo, quare acceperunt, et ad quid. Qui autem accipiunt ficta necessitate, reddent rationem ; qui autem dat, innocens erit. Sicut enim accepit a Domino, ministerium consummavit, nihil dubitando cui daret, et cui non daret (18) ; et fecit hoc ministerium simpliciter et gloriose ad Deum. Custodi ergo mandatum hoc, sicut tibi locutus sum ; ut pœnitentia tua simplex inveniatur, et possit domui tuæ bene fieri ; et cor mundum habe.

Antiochus, *homilia* 98.

Bonum igitur est, de propriis laboribus quæ suppeditavit Deus, omnibus inopibus dare simpliciter ; nihil dubitando, cui des, cui non des. Omnibus enim Deus dari vult de suis donis : non autem quemquam dubitare, cui det, vel cui non det. Hoc quippe ministerium simpliciter factum, gloriosum est apud Deum : et qui ita simpliciter ministrat, vivet Deo.

Καλὸν οὖν ἐστιν, ἐκ τῶν ἰδίων κόπων, ὧν ὁ Θεὸς ἐπιχορηγεῖ, πᾶσιν ὑστερουμένοις παρέχειν ἁπλῶς, μηδὲν διστάζοντα, τίνι δῷς, τίνι μὴ δῷς. Πᾶσι γὰρ ὁ Θεὸς δίδοσθαι θέλει ἐκ τῶν ἰδίων δωρημάτων, καὶ μὴ διακρῖναι, τίνι δῷ, ἢ τίνι μὴ δῷ. Ἡ γὰρ διακονία αὕτη ἁπλῶς τελεσθεῖσα, ἔνδοξος ὑπάρχει παρὰ τῷ Θεῷ· καὶ οὕτως ἁπλῶς διακονῶν, τῷ Θεῷ ζήσεται.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

continet, cum solus ipse contineri nequeat. Paulo aliter auctor *Prædicationis Petri* apud Clementem Alex. Στρωμ. lib. VI, cap. 5, pag. 759 : Ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ..

(10) Ita Fellus ex Bodl. et Lamb. Editi *omnem nequitiam.*

(11) Sic recte Lamb. et Vict. Sic quoque Fellus et Fabric. Al *inde.*

(12) *Ex Doctr. ad Antioch.*, num. 2, pag. 253.

(13) Mss. Angl. *infantes qui nesciunt ;* sicut et Græca.

(14) Lamb. *perdit.*

(15) Ista delibat et exaggerat Antiochus homil. 29, ut mox infra.

(16) Mss. Angl. *Abstine te ab illo* (dæmonio.) Græca *Doctr. ad Antioch.* sic: *Abstine te igitur ab eo, et pacem habebis cum omnibus. Indue autem simplicitatem et honestatem, in quibus nullum est offendiculum malum, sed omnia plana et jucunda.*

(17) Bodl. *dalatoribus.* Hæc item Antiochus homil. 98.

(18) Lamb. *cui dare, cui non dare.*

MANDATUM III.

De fugiendo mendacio, et Hermæ pœnitentia ob simulationem.

CAPUT UNICUM.

(19) Ἀλήθειαν ἀγάπα, καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικῇ σοι. — Οἱ γὰρ ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν Θεόν. — Ἔλαβον γὰρ πνεῦμα ἀληθείας, καὶ ἐγένοντο οἰκητήρια τοῦ ἀληθινοῦ πνεύματος.

Iterum mihi dixit: Veritatem dilige, et omnis sermo verus (20) ex ore tuo procedat; ut spiritus quem Dominus constituit in carne tua, verax inveniatur apud cunctos homines; et Dominus magnificetur, qui dedit spiritum in te (21); quia Deus verax est in omni verbo, et non est mendacium in ipso. Qui ergo mentiuntur, abnegant Dominum, non reddentes Deo depositum quod acceperunt (22). Acceperunt enim spiritum sine mendacio. Hunc si mendacem reddunt, coinquinant mandatum Domini, et fraudatores fiunt.

ANTIOCHUS, *homilia* 66.

Χρὴ οὖν πᾶσαν ἀλήθειαν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορεύεσθαι, ἵνα τὸ πνεῦμα, ὃ ὁ Θεὸς κατῴκησεν ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ, ἀληθὲς εὑρεθῇ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ οὕτως δοξασθῇ ὁ Κύριος, ὁ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατοικῶν· ὅτι ὁ Κύριος ἀληθινὸς ἐν παντὶ ῥήματι, καὶ οὐδὲν παρ' αὐτῷ ψεῦδος. Οἱ οὖν ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν Κύριον, καὶ γίνονται ἀποστερηταὶ τοῦ Κυρίου, μὴ ἀποδιδόντες αὐτῷ τὴν παραθήκην ἣν ἔλαβον. Ἔλαβον γὰρ πνεῦμα ἄψευστον· τοῦτο ἐὰν ψευδὲς ἀποδώσωσιν, ἐμίαναν τὴν τοῦ Θεοῦ παραθήκην, καὶ ἐγένοντο ἀποστερηταί.

Oportet ergo, ut omnis veritas ex ore hominis procedat: ut spiritus quem Deus constituit in carne hac, verax inveniatur apud cunctos homines; et sic Dominus magnificetur, qui in homine habitat: quia Dominus verax est in omni verbo, et non est mendacium in ipso. Qui ergo mentiuntur, abnegant Dominum, et fiunt fraudatores Domini, non reddentes ei depositum quod acceperunt. Acceperunt enim spiritum sine mendacio: hunc si mendacem reddunt, coinquinant mandatum seu depositum Dei, et fraudatores fiunt.

His auditis, ego vehementer (23) flevi. Qui cum flentem me videret, dixit mihi: Quid ploras? Et dixi: Quoniam, domine, nescio an possim salvus esse. Quare, inquit? Et dixi: Quia nunquam, domine, verum locutus sum verbum in vita mea, sed semper in (24) simulatione vixi, et mendacium pro veritate affirmavi (25) omnibus; et non mihi quisquam contradixit, sed fides habita est verbo meo. Quo modo ergo potero vivere, cum sic egerim? Et dixit mihi: Tu quidem bene et vere sentis. Oportebat enim te, sicut Dei servum, in veritate ambulare, et malam conscientiam cum spiritu veritatis non conjungere, nec tristitiam Spiritui Dei sancto et vero facere [78]. Et dixi illi: Numquam, domine, hæc verba tam diligenter audivi. Et dixit mihi: Nunc audis. Cura deinceps (26), ut et illa quæ prius locutus es falsa pro negotiis tuis, his verbis et illa fidem recipiant (27). Possunt enim et illa fidem recipere, si vera locutus fueris deinceps: et si veritatem servaveris, poteris vitam consequi. Et quicunque audierit hoc mandatum, et fecerit, et recesserit a mendacio, vivet Deo.

Ἐὰν οὖν τὴν ἀλήθειαν φυλάξῃς, δυνήσῃ σεαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι.

MANDATUM IV.

De dimittenda adultera.

CAPUT I.

(28) Φύλασσε τὴν ἁγνείαν, καὶ μὴ ἀναμενέτω ἐπὶ τὴν καρδίαν σου περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας, ἢ περὶ πορνείας τινός, ἢ περὶ τοιούτων ὁμοιωμάτων· τοῦτο γὰρ ποιῶν ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ. Βλέπε οὖν· ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης.

Mando, ait, tibi, ut castitatem custodias, et non ascendat tibi cogitatio cordis de alieno matrimonio, aut de fornicatione; hæc enim parit (29) peccatum magnum. Tu autem semper memor esto Domini, omnibus horis; et nunquam peccabis. Si enim hæc cogitatio in cor tuum ascenderit tam mala, magnum peccatum facis: et qui hæc faciunt, viam mortis sequuntur. Vide ergo tu; abstine te ab hac cogitatione. Ubi enim castitas, manet in corde hominis justi, nunquam (30) ibi ascendere debet cogitatio mala. Et dixi illi: Domine, permitte me pauca verba tecum

[78] Ephes. IV, 30.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(19) *Doctr. ad Antioch.* num. 3, ex hoc Hermæ mandato, sed hinc inde petita.
(20) Bodl. et Lamb. *verax.* Hæc laudat Antiochus, homil. 66.
(21) Lamb. *spiritum vitæ.*
(22) Vide infra lib. III, simil IX, cap. 32.
(23) Bodl. *Ergo auditis, vehementer.*
(24) Lamb. *cum.*
(25) Lamb. *firmavi.*
(26) Lamb. *Custodi amodo.* Sic et mox, *amodo* pro *deinceps.*
(27) Bodl. et Lamb. *percipiant;* et mox *percipere.*
(28) *Doctr. ad Antioch.* num. 4, Φύλασσε... ἀναμενέτω. Sic legit Cl. Montfauconus, vertitque: *maneat.* Al. ἀναβαινέτω: ut Græca versioni antiquæ cohæreant.
(29) Lamb. *quia hoc facit.*
(30) Lamb. *non* pro *nunquam.*

loqui (31). Dic, inquit. Et dixi illi : Domine, si quis habuerit uxorem fidelem in Domino, et hanc invenerit in adulterio, nunquid peccat vir, si convivat cum illa ? Et dixit mihi : Quandiu nescit peccatum ejus, sine crimine est vir vivens cum illa. Si autem scierit vir uxorem (32) suam deliquisse, et non egerit pœnitentiam mulier, et permanet in forcatione sua, et convivit cum illa vir ; reus erit peccati ejus, et particeps mœchationis ejus. Et dixi illi : Quid ergo, si permanserit in vitio suo mulier ? Et dixit : Dimittat illam vir ; et vit per se (33) maneat. Quod si dimiserit mulierem suam et aliam duxerit, et ipse mœchatur [79]. Et dixi illi : Quid si mulier dimissa pœnitentiam egerit, et voluerit ad virum suum reverti ; nonne recipietur a viro suo ? Et dixit mihi : Imo, si non receperit eam vir suus, peccat, et magnum peccatum sibi admittit; sed debet recipere peccatricem quæ pœnitentiam egit; sed non sæpe. Servis enim Dei pœnitentia una est. Propter pœnitentiam ergo non debet, dimissa conjuge sua, vir aliam ducere. Hic actus similis est, et in viro, et in muliere. Non solum mœchatio est illis, qui carnem suam coinquinant (34) ; sed et is qui simulacrum facit, mœchatur. Quod si in his factis perseverat, et pœnitentiam non agit, recede ab illa, et noli convivere cum illa ; alioquin et tu particeps eris peccati ejus. Propter hoc præceptum est vobis, ut cælibes maneatis, tum vir, tum mulier (35) ; potest enim in hujusmodi pœnitentia esse. Sed et ego non do occasionem, ut hæc ita agantur ; sed ne amplius, qui peccaverit, peccet. De prioribus autem peccatis ejus, Deus qui potestatem habet sanitatem dandi (36), dabit remedium ; quia ipse est qui habet potestatem omnium.

CAPUT II.

Iterum interrogavi, et dixi : Quoniam Dominus existimavit me dignum esse, ut mecum habites semper, pauca verba mihi edissere, quia non intelligo quidquam, et cor meum obturatum (37) est a pristina conversatione (38); et sensum mihi aperi, quia vehementer obtusus (39) sum, et in totum (40) nihil intelligo. Et respondens dixit mihi : Ego præpositus sum pœnitentiæ, et omnibus pœnitentiam agentibus sensum do. Annon tibi videtur, pœnitentiam agere, magnam sapientiam (41) esse ; quoniam qui pœnitentiam agit, sensum magnum adipiscitur ? Sentit enim se peccasse, et fecisse nequiter in conspectu (42) Domini ; et recordatur intellectu quod deliquit, et pœnitentiam agit, et (43) amplius non operatur nequiter ; sed operatur bene, et humiliat animam suam et torquet eam, qui peccavit. Vides ergo, quod pœnitentia sensus est magnus. Et dixi illi : Propter hoc, domine, diligenter inquiro omnia, quoniam, peccator sum ; ut sciam quæ operer, et vivam (44): quia multa sunt peccata mea. Et dixit mihi : Vives, si hæc mandata mea custodieris : et quicunque audierit et fecerit mandata hæc, vivet Deo.

CAPUT III.

Et dixi illi : Etiam nunc, domine, audivi a quibusdam doctoribus, quod alia pœnitentia non est, nisi illa, cum in aquam descendimus et (45) accipimus remissionem peccatorum nostrorum : ulterius non peccare, sed in castitate permanere. Et ait mihi : Recte audisti. Nunc autem, quia diligenter omnia quæris (46), et hoc tibi demonstro ; non dans occasionem illis qui credituri sunt, aut qui (47) crediderunt Domino. Qui enim jam crediderunt aut qui credituri sunt, (48) pœnitentiam peccatorum non habent, sed remissionem. Illis (49) enim qui vocati sunt ante hos dies, posuit Dominus pœnitentiam; quoniam cogitationes omnium præcordiorum novit Deus, et scit infirmitatem hominum, et multiplicem nequitiam diaboli, qua molitur (50) aliquid sinistri servis Dei, et maligne insidiatur illis. Misericors ergo Dominus misertus est figmenti sui (51), et posuit pœnitentiam istam, et potestatem pœnitentiæ hujus mihi dedit. Et ideo dico tibi, quod post vocationem illam magnam et sanctam, si quis tentatus fuerit a diabolo, et peccaverit, unam pœnitentiam habet. Si autem subinde peccet, et pœnitentiam agat,

[79] Matth. v, 32 ; xix, 9 ; Marc, x, 11 ; I Cor. xii, 11.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(31) Lamb. *mihi pauca verba dicere tibi.*
(32) Bodl. *mulierem.*
(33) Ms. S. Vict. *super se.* Vide mox infra.
(34) Bodl. *illi... coinquinat.*
(35) Mss. Vict., Carm. et Lamb. *super vos manere sive viro sive mulieri.*
(36) Lamb. *sanandi, dabit.*
(37) Lamb. *obduratum.*
(38) Lamb. add. *mea.*
(39) Bodl. *stulus.*
(40) Carm. *intonitus.*
(41) Lamb. *sapientia magna.* Recitat hunc locum Clemens Alex. Στρωμ. lib. ii, cap, 12, pag. 458 : Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τὴν μετάνοιαν σύνεσιν εἶναί φησι μεγάλην.
(42) Bodl. *ante conspectum.*
(43) Lamb. add. *jam.*
(44) Lamb. *quibus operer ut vivam.* Habent quoque *ut vivam* mss. S. Germ. et Carm.
(45) Lamb. add. *jam.*
(46) Lamb. *inquiris.*
(47) Lamb. add. *modo.*
(48) Clemens Alex. l. c. : Ἄφεσις τοίνυν ἁμαρτιῶν, μετανοίας διαφέρει· ἄμφω δὲ δείκνυσι τὰ ἐφ' ἡμῖν.
(49) Bodl. *Talibus.* Huc respicit Tertull. lib. *De pudicitia* cap. 10.
(50) Lamb. et Bodl. *facit.* Sic Fellus. At apud Clericum, ita Lamb. *qua molitur aliquid maligni.*
(51) Lamb et Bodl. *figmento suo.*

non proderit homini talia agenti; difficile emim vivet Deo. Et ego dixi : Domine, revixi, ubi tam diligenter audivi hæc mandata. Scio enim, si postea nihil (52) adjecero peccatis meis, salvus ero. Et dixit : Salvus eris, inquam ; et omnes quicunque fecerint hæc mandata, salvi erunt.

CAPUT IV.

Et iterum dixi illi : Domine, quoniam patienter me audis, etiam hoc mihi demonstra. Dic, inquit. Et dixi : Si vir vel mulier alicujus decesserit (53), et nupserit aliquis illorum ; nunquid peccat ? Qui nubit, non peccat, inquit ; sed si per se manserit, magnum sibi conquirit (54) honorem apud Dominum. Serva ergo castitatem et pudicitiam ; et vives Deo. Hæc quæ tecum loquor et mando tibi, custodi deinceps, ex quo tibi traditus sum (55), et in domo tua habito ; et prioribus peccatis tuis erit remissio, si hæc mandata mea custodieris. Sed et omnibus erit remissio, qui (56) mandata mea custodierint.

MANDATUM V.

De tristitia cordis, et patientia.

CAPUT I.

Φύλασσε τὴν ἄνειαν, καὶ μακροθυμίαν, καὶ γίνου συνετὸς, καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις, καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικοῦν ἐν σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ σκοτούμενον ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος, μὴ· μιούμενον ὑπὸ τῆς ὀξυχολίας. Ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ Κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ τῇ ὀξυχολίᾳ ὁ διάβολος.

Ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἀσύμφορόν ἐστιν ἐν ταὐτῷ κατοικεῖν. Ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψινθίου μικρὸν, εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται ; καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται ;

Ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι οὐ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὑρίσκεται τὸ μέλι, καὶ εὔχρηστον πάντως γίνεται τῷ δεσπότῃ. Βλεπε οὖν, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι, καὶ εὔχρηστός ἐστι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ· ἡ δὲ ὀξυχολία τὴν μακροθυμίαν μιαίνει.

Æquanimis (57), inquit, esto, et patiens ; et omnium operum nequissimorum dominaberis, et operaberis omnem justitiam. Quod si patiens fueris, Spiritus sanctus qui habitat in te, mundus erit, et non obscurabitur ab aliquo nequissimo spiritu ; sed gaudens dilatabitur (58) et epulabitur in vase in quo inhabitat (59), et apparebit Domino hilaris in pace magna. Quod si iracundia aliqua supervenerit, continuo Spiritus sanctus qui in te est angustiabitur, et quæret discedere. Suffocatur enim a spiritu (60) nequissimo, et non habet locum apparendi (61), sicut vult : tribulatur enim ab iracundia. Utrique ergo spiritus cum pariter inhabitant, perniciosum est homini. Si quis enim assumat absinthii pusillum, et mittat in amphoram mellis, nonne totum mel exterminabitur ? et tantum mellis a modico absinthio disperit, et perdit dulcedinem mellis ; et jam non (62) habet gratiam apud dominum suum, quoniam totum mel (63) amarum factum est et usum perdidit. Sed si in mel non mittatur absinthium, dulce erit, et in usu (64) domino suo. Vide enim, quam sit æquanimitas (65) dulcior melle ; et utilis erit Domino qui in ipsa commoratur ; nam iracundia inutilis est. Si ergo mista fuerit iracundia æquanimitati, contribulatur aminus (66), et non est utilis Deo oratio illius.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(52) Carm. *si fecero ea, et nihil*. Mox Fellus omitt. *inquam*.

(53) Bodl. *uxor aut vir decesserit alicui*.

(54) Bodl. *acquirit*. Lamb. *facit*.

(55) Lamb. *mihi traditus es, et*.

(56) Lamb. add. *hæc*. Sic et Fellus.

(57) Lamb. *Animæquus*. Græca desumpta ex *Doctr. ad Antioch.* num. 5. Ubi vero ex edit. Montfauc. occurrit * μιούμενον, forte leg. μειούμενον, vel μιαινόμενον. Paulo post sane : ἡ δὲ ὀξυχολία.. . μιαίνει. Sic et Antiochus, qui paucis exceptis hæc eadem exhibet homil. 110, habet μιαίνεται.

(58) Al. *lætitia exsultabit*. Bodl. pro *dilatabitur* habet *spatiosa habitat*. Lamb. *spatiose habet*.

(59) Lamb. *cum vase, cum quo habitat*. Exhibet quoque *cum vase* ms. Carm. et Antiochus mox infra.

(60) Sic mss. Carm. et Lamb. Sic et Felli edit, Al. *aspectu*.

(61) Fellus add. *Domino*.

(62) Ms. Carm. *mel, et non*.

(63) Deest *mel* mss. Carm. et Lamb. Mox Fellus, *usum suum*.

(64) Lamb. *usum*.

(65) Bodl. et Lamb. *animæquitas*, ut et infra. Vict. *animæquitas dulcissima est plus quam mel*. Quæ sane lectio Græco pressius inhæret. Hunc autem locum describit et illustrat Clemens Alex, suppresso Hermæ nomine, in *Eclog. ex script. prophet.* cap. 45, pag. 1000, ubi sic : Ἡ μακροθυμία γλυκύτης ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι· οὐχ ὅτι ἐπὶ μακροθυμίᾳ, ἀλλὰ κατὰ τὸν καρπὸν τῆς μακροθυμίας, Idque me detexisse profiteor, præeunte Cl. Fabricio *Bibl. Gr.* vol. V, pag. 108.

(66) Lamb. *anima*.

ANTIOCHUS, *homilia* 110.

A *Quod si quis patiens fuerit, Spiritus sanctus in eo habitat mundus, et non obscuratur ab alio nequam spiritu; sed in lato loco habitans, lætatur cum vase in quo inhabitat, et apparet [seu ministrat] Domino in hilaritate magna. Quod si iracundia aliqua supervenerit, continuo Spiritus sanctus angustatur, non habens locum mundum, et quærit discedere; quia non habet locum apparendi [ac serviendi] Domino, sicut vult. Deus enim in patientia habitat; in iracundia vero diabolus. Utrique ergo spiritus cum pariter inhabitant, perniciosum est ac malum homini, in quo ambo habitant. Si enim assumas absinthii pusillum, et mittas in amphoram mellis, nonne totum mel exterminabitur? et tantum mellis a modico absinthio disperit? Perdit enim dulcedinem, et amarum fit; et non habet gratiam apud* B *dominum suum, quoniam amarum factum est. Vide, quod æquanimitas dulcior sit melle, et utilis Domino: at iracundia, et amara et inutilis est. Si ergo mista fuerit iracundia æquanimitati, polluitur æquanimitas, et non est utilis Deo oratio illius.*

Ἐὰν γάρ τις μακρόθυμος γένηται, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικεῖ ἐν αὐτῷ καθαρὸν, μὴ ἐπισκοτούμενον ὑπὸ ἑτέρου πονηροῦ πνεύματος· ἀλλ' ἐν εὐρυχώρῳ κατοικοῦν εὐφραίνεται μετὰ τοῦ σκεύους οὗ κατοικεῖ, καὶ λειτουργεῖ τῷ Κυρίῳ ἐν ἱλαρότητι πολλῇ. Ἐὰν δέ τις ὀξυχολία ἐπέλθῃ, εὐθέως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον στενοχωρεῖται, μὴ ἔχον τόπον καθαρὸν, καὶ ζητεῖ ἀποστῆναι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τόπον λειτουργῆσαι τῷ Κυρίῳ καθὼς βούλεται. Ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ Κύριος κατοικεῖ· ἐν δὲ τῇ ὀξυχολίᾳ, ὁ διάβολος. Ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατοικοῦντα, ἀσύμφορόν ἐστι καὶ πονηρὸν τῷ ἀνθρώπῳ, οὗ κατοικοῦσιν ἀμφότερα. Ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψίνθιον μικρὸν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται; καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται; ἀπόλλυσι γὰρ τὴν γλυκύτητα, καὶ πικρὸν γίνεται· καὶ οὐκ ἔχει χάριν παρὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, ὅτι ἐπικράνθη. Βλέπεις, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι, καὶ εὐχάριστος (67) τῷ Κυρίῳ· ἡ δὲ ὀξυχολία, καὶ πικρὰ καὶ ἄχρηστός ἐστιν. Ἐὰν οὖν μιγῇ ἡ ὀξυχολία καὶ ἡ μακροθυμία, μιαίνεται ἡ μακροθυμία, καὶ οὐκ ἔστιν εὔχρηστος τῷ Θεῷ ἡ ἔντευξις αὐτῆς.

Et dixi illi: Vellem (68) scire, domine, nequitiam iracundiæ, ut custodiam me ab illa. Et dixit mihi (69): Scies; et si non custodieris te ab illa, perdes spem tuam cum tota domo tua. Sed recede ab illa. Ego enim tecum sum nuntius æquitatis: et omnes qui ab ea recedunt, quicunque pœnitentiam egerint ex totis præcordiis suis, vivent Deo (70); sed et cum illis ero, et conservabo omnes: justificati enim sunt omnes qui pœnitentiam egerint, a sanctissimo nuntio (71).

CAPUT II.

C Audi nunc, inquit, nequitiam iracundiæ, quam prava (72) quamque noxia est, et quo pacto servos Dei evertit. Qui enim pleni sunt fide (74), non potest nocere (75) illis, quoniam virtus Dei est cum illis; evertit enim dubios et vacuos. Quoties autem viderit tales homines, injicit se in corda eorum (76), et de nihilo aut vir aut mulier amaritudinem percipit, propter res quæ sunt in usu, aut pro convictu, aut pro aliquo verbo (77), si quod forte incidit, supervacuo; aut pro amico aliquo, aut debito, aut pro his similibus rebus supervacuis. Hæc enim stulta sunt et supervacua, et vana servis Dei. Æquanimitas autem valida est et fortis, et habet virtutem magnam, et sedet (78) in amplitudine magna: hilaris, in pace gaudens, et honorificans Dominum in omni tempore mansuete. D Hæc enim æquanimitas habitat cum bene fidentibus. Nam (79) iracundia stulta est, et levis et fatua.

(73) Ἄκουε δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, πῶς πονηρά ἐστιν, καὶ πλανᾷ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, καὶ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ. Οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ὄντας πλήρεις ἐν τῇ πίστει, οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστιν· ἀλλὰ ἀποπλανᾷ τοὺς διψύχους. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ οὕτως πικραίνεται ἄνθρωπος ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων, ἢ φίλου τινὸς ἢ περὶ δόσεως καὶ λήψεως, ἢ περὶ τοιούτων μιαρῶν πραγμάτων· Ταῦτα πάντα μωρά ἐστιν καὶ κενὰ, καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλαις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ, ἔχουσα τὴν δύναμιν ἰσχυρὰν καὶ καθημένην ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ· ἱλαρὰ, ἀγαλλιωμένη, καὶ ἀμέριμνος οὖσα δοξάζει τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, μηδὲν ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ πικρὸν, παραμένουσα διὰ παντὸς [ἐν] πραότητι καὶ ἡσυχίᾳ.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(67) Forte leg. εὔχρηστος. Sic enim auctor *Doctr. ad Antioch.* Quin et ipsemet Antiochus mox habet εὔχρηστος et ἄχρηστος.

(68) Lamb. *Volebam.*

(69) Lamb. omitt. *Et dixit mihi*, sicut et mox, *tota.*

(70) Mss. Angl. desunt, *vivent Deo.*

(71) Fellus: *omnes ex salutifero nuntio, q. p. e.*

(72) Bodl. *pessima.* Lamb. *pessima est, et quomodo.*

(72) Græca ista ex *Doctr. ad Antioch.* num. 5, pag. 253 et seq.

(74) Sic Fellus ex mss. Angl. Editi *in fide.* Vide Græca.

(75) Lamb. *facere.* Propius ad Græcum ἐνεργῆσαι. Fell. *aliquid n.*

(76) Bodl. et Lamb. *hominum.* Gr. ἀνθρώπου.

(77) Lamb. omitt. *verbo.*

(78) Vetus interpres legit καθημένη. Forte rectius quam καθημένην, quod exhibet exemplar *Doctr. ad Antioch.*

(79) Hinc Antiochus homil. 110, ut infra.

Αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρος. Ἡ δὲ ὀξυχολία πρῶτον μὲν μωρία ἐστὶν καὶ ἐλαφρία φρενῶν. Εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία [ἐκ δὲ τῆς πικρίας (80)] θυμὸς, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργὴ, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. Εἶτα ἡ μῆνις ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη, γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος. Ὅταν γὰρ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἐν ἑνὶ ἀγγείῳ κατοικεῖ, ὅπου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ χωρεῖ ἐκεῖνο τὰ ἄγγος ἀλλ' ὑπερπλεονάζει τὸ τροφερὸν πνεῦμα, μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος, καὶ σκληρότητος κατοικεῖν. Ὑποχωρεῖ οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας. Εἶτα ὅταν ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου οὗ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ λοιπὸν πεπληρωμένος τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν.. καὶ ὅλος ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. Οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξυχόλοις. Ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξυχολίας τοῦ πονηροῦ δαίμονος. Ἔνδυσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἀντίστηθι τῇ ὀξυχολίᾳ, καὶ ἔσῃ ἐπαινούμενος μετὰ σεμνότητος τοῖς ἠγαπημένοις ὑπὸ Κυρίου. Βλέπε οὖν μὴ παραλογήσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην ταύτην· ἐὰν γὰρ ταύτην φυλάξῃς, δυνήσῃ καὶ τὰς λοιπὰς τηρῆσαι. Ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ. καὶ νικήσεις, καὶ ζήσεις.

A De stultitia vero nascitur amaritudo, et ex amaritudine iracundia, ex iracundia vero furor. Hic ex tot malis creatus furor (81), operatur peccatum magnum et insanabile. Cum enim hæc omnia in uno vase sunt, ubi et Spiritus sanctus moratur, non capit hæc (82) vas, sed supereffluit; quoniam tener Spiritus non potest cum malo spiritu immorari, recedit et habitat cum mansueto. Deinde cum recesserit ab homine in quo habitabat, fit homo vacuus a Spiritu sancto: et postea repletur spiritibus malignis, et obcæcatur a cogitatione mala (83). Sic omnibus iracundis contingit. Recede ergo tu ab iracundia, et indue animæquitatem (84), et resiste iracundiæ: et invenieris cum pudicitia et castitate a Deo. Vide ergo ne forte negligas hoc B mandatum: si enim huic mandato obedientiam præstiteris (85), cætera mandata mea quæ tibi mandaturus sum, poteris servare. Confirma ergo nunc te in mandatis istis, ut vivas Deo: et quicunque servaverint hæc mandata, vivent Deo.

ANTIOCHUS *homilia* 110.

Ἡ γὰρ ὀξυχολία, πονηρὰ οὖσα, καταστρέφει τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας (86), παραβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς πικραίνεται, ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων ἢ περὶ ἐδεσμάτων, ἢ ὅτι μικρολογία τις ἐνέπεσεν μάταια, ἢ περὶ δόσεως. Ταῦτα γὰρ πάντα μωρά ἐστι, καὶ κενὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶν καὶ ἰσχυρὰ, ἔχουσα δύναμιν στιβαρὰν, καὶ εὐθύνει, καὶ ἀγαλλιωμένη ἀμέριμνος οὖσα δοξάζει τὸν Κύριον, μηδὲν ἐν αὐτῇ ἔχουσα πικρὸν, διότι πραΰς ἐστι καὶ ἡσύχιος. Αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν τὴν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρον. Ἡ δὲ ὀξυχολία ἄφρων ἐστίν· εἶτα, ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία, ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμὸς, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. Τὸ οὖν ἅγιον Πνεῦμα, ὡς τρυφερὸν ὂν, καὶ μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ τοῦ σκληροῦ καὶ πονηροῦ πνεύματος, ἀποχωρεῖ ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἀνθρώπου, καὶ ζητεῖ τοῦ κατοικῆσαι μετὰ τοῦ μακροθύμου, καὶ γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς τοῦ πνεύματος τοῦ δικαίου, καὶ ὅλως ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς,

Nam iracundia, cum prava sit, vi sua evertit servos Dei. Quoties enim viderit dubios homines, injicit se in cor hominis; e de nihilo homo amaritudinem percipit, propter res quæ sunt in vitæ usu, aut pro convictu; aut pro aliquo verbo, si quod incidit, supervacuo; aut pro dato et debito. Hæc enim omnia stulta sunt, et supervacua et vana servis Dei. Æqua- C *nimitas autem valida est et fortis, et habet virtutem magnam, et amplissimis rebus fruitur, et hilaris in pace gaudens honorificat Dominum; nihil in se habens amari, quia mansueta est et quieta. Hæc ergo æquanimitas habitat cum iis, qui fidem integram possident. At iracundia stulta est; deinde de stultitia nascitur amaritudo, et ex amaritudine iracundia, ex iracundia vero furor. Sanctus ergo Spiritus, ut tener, nec morari solitus cum duro ac malo spiritu, recedit ab ejusmodi homine, et quærit habitare cum mansueto et fit homo ille vacuus a Spiritu justo, et omnino o bcæcatur a cogitatione bona.*

MANDATUM VI.

De agnoscendis uniuscujusque hominis duobus geniis, et utriusque inspirationibus.

CAPUT I.

(87) Ἐνετειλάμην σοι ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα

Præceperam, inquit, tibi in primo Mandato, ut

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(80) Cl. Montfauconus hæc, ἐκ δὲ τῆς πικρίας, quæ deerant in suo codice, supplevit ex Antiochi homil. 110.

(81) Bodl. *creatus, facit peccatum.*

(82) Sic Fellus Al. *hos*, ms. Carm. *hoc*. Ita et Lamb. ab alia manu.

(83) Ita Fellus ex mss. Angl. Ita et Carm. At Vict. *bona. Sic*, etc. Editi, *mala. Recede*, omissis vocibus intermediis. Videsis Græca, quibus confirmatur lectio ms. Vict. Sic legit et Antiochus.

(84) Fellus, *æquanimitatem.*

(85) Bodl. et Lamb. *dominationem egeris.*

(86) Ευσταθοῦντας. *Tranquillo statu utentes.* Cotelerius mavult δοστατοῦντας vel ἐνστατοῦντας. Addit tamen in nota aliam ms. Reg. lectionem, εὐσταθμοῦντας.

(87) Ex *Doctr. ad Antioch.*, num. 6, pag. 254.

custodires fidem, et timorem, et pœnitentiam (88). Etiam, inquam, domine. Et dixi: Sed nunc tibi volo monstrare virtutes horum mandatorum, ut scias effectus illorum, quomodo (89) ipsa posita sunt ad justum pariter et injustum. Tu itaque crede justo; injusto autem nihil crede. Justitia enim rectam viam habet; at injustitia pravam. Sed tu rectam viam custodi, pravam autem relinque. Prava autem via non habet exitum bonum, sed offendicula multa; aspera est, et spinosa, et ducit ad interitum, et noxia est hominibus ambulantibus in illa. Qui autem viam rectam petunt, æqualiter ambulant sine offensione; quia non est aspera, neque spinosa. Vides igitur, quod melius est per hanc viam incedere. Ibis enim, inquit; et quicunque ex toto corde crediderint in Domino, ibunt per illam.

A φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον, καὶ ἐγκρατεύσῃ· Ἀπεκρίθην· Ναὶ, κύριε, οὕτως ἐστίν. Λέγει· Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι δηλῶσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νόησῃς τὴν δύναμιν ἣν ἔχουσι καὶ ἐνέργειαν· διπλαῖ γάρ εἰσιν· κεῖνται γὰρ ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ. Σὺ οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μηδὲν πιστεύσῃς. Τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἄδικον στρεβλήν.

CAPUT II.

Audi nunc, inquit, primum de fide. Duo sunt genii (91) cum homine; unus æquitatis, et unus iniquitatis. Et ego dixi illi: Quomodo, domine, scire potero, quod duo sunt genii cum homine? Audi, inquit, et intellige. Æquitatis genius lenis (93) est et verecundus, mansuetus et quietus (94). Cum ergo in cor tuum ascenderit, continuo loquitur tecum de justitia, de pudicitia, de castitate, de benignitate, de venia (95), de charitate et de pietate. Hæc omnia cum ascenderint in cor tuum, scito quod genius æquitatis tecum est: huic ergo genio crede et operibus ejus. Accipe nunc et genii iniquitatis opera. Primum amarus, iracundus et stolidus est, et opera illius perniciosa sunt, et evertunt servos Dei. Cum ergo in cor tuum ascenderint hæc, intelliges ab operibus ejus, hunc esse genium iniquitatis (96). Et dixi ei: Quo modo, domine, intelligam? Audi, inquit, et intellige. Cum iracundia tibi accesserit aut amaritudo, intellige eum in te esse (97): deinde cupiditas multorum operum (98) et optimorum ciborum et ebrietatum (99), et appetentia (100) multarum rerum alienarum, et superbia, et multiloquia, et ambitio (1), et quæcunque iis similia sunt. Hæc ergo cum in cor tuum ascenderint, intellige genium iniquitatis tecum esse. Tu ergo cum cognoveris opera illius, recede ab illis omnibus, et nihil illi crede; quia mala sunt opera illius, et non conveniunt servo Dei. Habes ergo utrorumque geniorum opera (2). Intellige nunc, et crede genio æquitatis,

B (90) Δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἷς τῆς δικαιοσύνης, καὶ εἷς τῆς πονηρίας. Καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος, τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυντηρὸς καὶ πρᾶος καὶ ἰσχυρός. Ὅταν οὖν οὕτως (92) ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἁγνείας, περὶ σεμνότητος, καὶ περὶ αὐταρκείας, καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου, καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ταῦτα πάντα ὅταν εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστιν. τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐγκρατὴς αὐτοῦ γενοῦ. Ὅρα οὖν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα. Πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὅταν αὐτὸς ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γνῶθι αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ..... Πῶς Κύριε νοήσω
C αὐτόν; Λέγει· ἄκουε λεπτομερῶς καὶ [προσεχὴς] γίνου· Ὅταν ὀξυχολία σοί τις προσέλθῃ, ἢ πικρία. γίνωσκε ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν σοί· εἶτα λοιπὸν ἐπιθυμίαι πράξεων πολλῶν; καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν, καὶ ποικίλων τροφῶν, καὶ οὐ δεόντων καὶ ἐπιθυμίαι γυναικῶν, καὶ πλεονεξίαι, ὑπερηφανία τε καὶ ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια· Ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε, ὅτι ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. Σὺ οὖν ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μηδὲν αὐτῷ πίστευε. Ἔχεις οὐδ ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας (3).

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(88) Leg. potius *continentiam* vel *abstinentiam* ex mand. 1, et ex Græcis pseudo-Athanasii. Sic visum Fabricio: sic et Wakio apud Russelium.

(89) Lamb. *quoniam*.

(90) Ista pseudo-Athanasius continuo subdit iis quæ modo ex ipso retulimus, a reliquis *Pastoris* editoribus omissa. Hæc item recitat Antiochus homil. 61. Laudant autem hunc Hermæ locum Origenes homil. 35, *in Lucam*, et *De principiis*, lib. III, cap. 2. Cassianus Collat. VIII, cap. 17, et Collat. XIII, cap. 12. Prosper *contr. Collat.*, cap. 30. Beda *ad Act.* XII, 15, et Walafridus Strabo, v. 675. Vide Veterum testim.

(91) Mss. Carm., Vict., Lamb. et Fellus, *nuntii*, et sic deinceps.

(92) Leg. οὗτος, ut habet Antiochus.

(93) Bodl. et Lamb. *tener* pro *lenis*. Editi *tener est et lenis*. Alterutrum redundat. Neque aliter Græca. Sic et Fellus.

(94) Græca ἰσχυρός. Antiochus tamen ἡσύχιος, ut vetus interpres.

(95) Lamb. et Bodl. *indulgentia*.

(96) Lamb. *intelliges eum ab operibus ejus, quia hic est nuntius iniquitatis*. Sic et Felli editio. Videsis Græca.

(97) Lamb. *quia ipse in te est*. Ita et editio Oxon.

(98) Ms. Carm. *multarum opum*.

(99) Bodl. et Lamb. *ebrietates*.

(100) Lamb. *desiderium*. Sic etiam Fellus in sua edit. Quod autem sequitur, *multarum rerum*, Græca tum hic, tum mox apud Antiochum, legendum suadent, monente Cl. Cotelerio, *mulierum et rerum*.

(1) Lamb. *ambitiositas*.

(2) Lamb. *utrumque nuntium operum*.

(3) Reliqua Græca quæ his subdit Fabricius, ex eoque Clericus et Russelius, non sunt ex *Doctrina ad Antiochum* verbotenus descripta, sed ex vet. interp. ab ipso Fabricio efformata. Quæ propterea rejecimus, Cl. Montfauconii sententiam secuti.

quia doctrina illius bona est. Licet enim sit felicissimus homo, et cogitatio alterius genii ascendat in cor illius; oportet illum virum aut mulierem peccare. Si autem etiam nequissimus vir fuerit aut mulier, et ascenderint in cor illius opera genii æquitatis, necesse est, illum aut illam aliquid boni facere. Vides ergo, quod bonum est, genium æquitatis sequi. Si ergo illum secutus fueris, et credideris operibus illius vives Deo: et qui crediderint operibus illius, vivent Deo

ANTIOCHUS, *homilia* 61.

Δύο γάρ εἰσιν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου· εἷς τῆς A δικαιοσύνης, εἷς τῆς πονηρίας. Καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος, αἰσχυντηρὸς, καὶ πραῢς, καὶ ἡσύχιός ἐστιν. Ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετ' αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἁγνείας, περὶ σεμνότητος, περὶ αὐταρκείας, περὶ παντὸς, ἔργου δικαίου, περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ὅταν οὖν ταῦτα πάντα ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβῇ, ἀρίδηλόν ἐστιν, ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετ' αὐτοῦ ἐστι. Τοῦ δὲ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα· Πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι, καὶ πικρὸς, καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὅταν οὖν οὗτος ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀναβῇ, δεῖ γνῶναι αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ ὀξυχολία τίς τινι προσέλθῃ, ἢ πικρία, φανερῶς ὁ τοιοῦτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ B ἐστίν· εἶτα ἐπιθυμία πράξεων πολλῶν, καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων πολλῶν, καὶ ποικίλων τρυφῶν, καὶ ἐπιθυμία γυναικῶν καὶ πλεονεξιῶν, καὶ ὑπερηφάνεια, καὶ ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶ παραπλήσια καὶ ὅμοια. Ἀλλὰ καὶ αἱ πονηραὶ ἐνθυμήσεις αὐτοῦ εἰσι πᾶσαι. Προσχῶμεν οὖν ἀκριβῶς ἑαυτοῖς, καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ πονηρῷ ἀποταξώμεθα, τῷ ἀγγέλῳ τῆς δικαιοσύνης ἀκολουθήσωμεν.

Duo enim sunt angeli cum homine: unus æquitatis; unus iniquitatis. Et æquitatis quidem angelus, verecundus est, mansuetus et quietus. Cum ergo hic in cor hominis ascenderit, continuo loquitur cum eo de justitia, de pudicitia, de castitate, de frugalitate, de omni opere justo, de omni virtute honorifica. Hæc ergo omnia cum ascenderint in cor hominis, manifestum est, quod angelus æquitatis cum eo est. Angeli autem iniquitatis opera sunt: primo omnium, iracundus est, et amarus, et stolidus; et opera illius perniciosa sunt, et evertunt servos Dei. Cum ergo hic in cor hominis ascenderit, oportet intelligere eum ab operibus ejus. Cum enim quædam iracundia cuidam accesserit, aut amaritudo; intellige. eum in homine esse: deinde cupiditas multorum operum. et profusio multorum et optimorum ciborum ac variarum deliciarum, et appetentia mulierum ac rerum alienarum, et superbia, et ambitio, et quæcunque iis paria sunt ac similia. Sed et malæ cogitationes ipsius sunt omnes. Nobis ergo diligenter attendamus, et angelo iniquo renuntiemus; angelum vero justitiæ sequamur.

MANDATUM VII.

De timendo Deo, et dæmone non metuendo.

CAPUT UNICUM.

(4) Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ· καὶ ἔσῃ δυνατὸς ἐν πράξει, καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται. Φοβούμενος τὸν Κύριον, πάντα καλὰ ἐργάσῃ. Οὗτός ἐστιν ὁ φόβος ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι. Τὸν διάβολον μὴ φοβηθῇς, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος. Ἐν ᾧ δὲ ἡ δύναμις ᾖ ἔνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων, καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ C μὴ ἔχων δύναμιν, ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται.. ὁ δοῦλος οὖν τοῦ Κυρίου ἰσχυρός ἐστι καὶ [ἔνδοξος]. Φοβήθητι οὖν τὸν Κύριον, καὶ ζήσῃ αὐτῷ, φυλάσσων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας.

Time, inquit, *Dominum. et mandata ejus custodi* [80] Servans enim præcepta Dei, eris potens in omni actu, et omne negotium (5) erit incomparabile. Timens enim Dominum, omnia bona operaberis (6). Hic est timor quo timere oportet (7), ut salvus esse possis. Diabolum autem ne timeas; timens enim Dominum, dominaberis illius (8); quia virtus in illo nulla est. In quo autem virtus non est, is ne timendus quidem est. In quo vero virtus gloriosa est, is etiam timendus est. Omnis enim virtutem habens, etiam timendus est (9); nam qui virtutem non habet, ab omnibus contemnitur. Time plane facta diaboli, quoniam maligna sunt: metuens enim Dominum, timebis, et opera diaboli non facies, sed (10) abstinebis te ab eis. Duplex enim timor est. Si enim malum operari volueris (11), timens Dominum, ne id quidem facies (12). Si autem bonum operare volueris, timor utique (13) Domini validus, et ingens, et gloriosus est. Time igitur Deum, et vives. Et

[80] Eccle. XII, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(4) Ex *Doctr. ad Antioch.* num. 7, pag. 255. Ista etiam Græca desunt in editis *Pastoris*. Exhibet et Antiochus homil. 127. Huc autem respexit Clemens Alex. Στρωμ., lib. II, cap. 12, pag. 458.

(5) Sic Bodl. At Felli edit. Oxon. *consilium*.

(6) Lamb. *operabitur*.

(7) Bodl. et Lamb. *quem* Sic Fellus. Hic mendum apud Fabricium et Clericum.

(8) Ibid *illi*. Fellum consule.

(9) Lamb. *est, nec timor in ipso.*

(10) Lamb. *timebis et opera diaboli. Nec facies ea, sed.*

(11) Fellus mallet, *nolueris*. Sic et Antiochus. At Cotelerius censet corrigenda potius Græca quam Latina, scribendo: Εἰ οὖν θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐργάζεσθαι. Veteres libri: Ἐὰν θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐργάσασθαι.

(12) Bodl. et Lamb. *non id facies.*

(13) Mss. Lamb. et Vict. *itaque*. Videsis Antiochi Græca.

quicunque eum metuerint, custodientes mandata ejus, eorum vita est apud Dominum non custodientium autem, nec vita in illis est.

ANTIOCHUS, *homilia* 127.

Time *enim, inquit,* Dominum, et mandata ejus custodi. *Servans autem præcepta Dei, eris potens in omni actu, et negotium tuum erit incomparabile. Timens enim Dominum, omnia bene operaberis. Hic est timor, quo oportet ut timeas et salvus eris. Diabolum autem ne timeas. Timens enim Dominum dominaberis diaboli; quia virtus in illo nulla est. In quo autem virtus non est, is ne timendus quidem est: in quo vero virtus gloriosa est, is etiam timendus est. Omnis enim virtutem habens, etiam timendus est. Nam qui virtutem non habet, ab omnibus contemnitur. Time plane facta diaboli, quoniam maligna sunt. Metuens autem Dominum, non timebis opera diaboli, et non facies ea; sed abstinebis te ab eis. Duplex ergo timor est. Si malum sperari nolueris, time Dominum, et id non facies. Si autem adhuc bonum operari volueris, time Dominum et facies illud. Timor itaque Domini validus et gloriosus est. Et quicunque eum metuerint, et custodierint mandata ejus, vivent Deo.*

A Φοβήθητι γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Φυλάσσων δὲ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ἔσῃ δυνατὸς ἐν πάσῃ πράξει· καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται. Φοβούμενος γὰρ τὸν Κύριον, πάντα καλῶς ἐργάσῃ. Οὗτός ἐστιν ὁ φόβος, ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι, καὶ σωθήσῃ. Τὸν δὲ διάβολον μὴ φοβηθῇς. Φοβούμενος γὰρ τὸν Κύριον, κατακυριεύσεις τοῦ διαβόλου, ὅτι δύναμις οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Ἐν ᾧ δὲ δύναμις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος· ἐν ᾧ ἡ δύναμις ᾖ ἔνδοξος, καὶ ὁ φόβος ἐν αὐτῷ· Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων, καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν, ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. Φοβήθητι δὲ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ὅτι πονηρά εἰσι. Φοβούμενος δὲ τὸν Κύριον, οὐ φοβηθήσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ οὐκ ἐργάσῃ αὐτά· ἀλλὰ φεύξῃ ἀπ' αὐτῶν. Δισσοὶ οὖν εἰσιν οἱ B φόβοι. Εἰ οὐ θέλῃς τὸ πονηρὸν ἐργάζεσθαι, φοβήθητι τὸν Κύριον, καὶ οὐκ ἐργάζῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ θέλῃς πάλιν τὸ ἀγαθὸν ἐργάσασθαι, φοβήθητι τὸν Κύριον, καὶ ἐργάζῃ αὐτό. Ὥστε ὁ φόβος τοῦ Κυρίου ἰσχυρότερός ἐστι, καὶ ἔνδοξος. Καὶ ὅσοι ἂν φοβηθῶσιν αὐτὸν, καὶ τηρήσωσι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ζήσονται τῷ Θεῷ.

MANDATUM VIII.

Declinandum est a malo, et facienda bona.

Dixi tibi, inquit, quod creaturæ (14) Domini duplices sunt, et abstinentia duplex est. A quibusdam ergo abstinere oportet, a quibusdam vero non. Manifesta, inquam, mihi, domine, a quibus abstinere oportet, et a quibus non. Audi, inquit: A malo abstine, et noli illud facere. A bono autem abstinere noli, sed fac illud. Si enim abstinueris a bono, et C non id feceris, peccabis. Abstine igitur ab omni malo, et scies (16) omnem justitiam. Quales, inquam, malignitates sunt hæ, a quibus abstinere oportet? Audi (17), inquit: Ab adulteriis (18), ebrietatibus et comessationibus (19) malignis, ab esca nimia, a lautitia et inhonestate, ab abnegatione (20), a mendacio, a detractione (21), a nequitia ficta, a recordatione injuriæ (22) et a fama pessima (23). Hæc enim sunt opera iniquitatum, a quibus abstinere oportet servum Dei. Qui enim ab iis abstinere non potest, vivere Deo non potest. Audi nunc, inquit, et sequentia eorum (24). Et quidem multa sunt adhuc, a quibus abstinere debet servus Dei. A furto, ab abnegatione (25), a falso

(15) Ἡ ἐγκράτεια διπλῆ ἐστι. Ἐπί τινων γὰρ δεῖ σε ἐγκρατεύεσθαι, ἐπί τινων δὲ οὐ δεῖ.

Τὸ πονηρὸν ἐγκρατεύεσθαι, καὶ μὴ ποιεῖν αὐτό· τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό.

Ἐγκρατεύου ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἀπὸ μεθύσματος, ἀνομίας, ἀπὸ τροφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ πολυτελῶν, πλούτου, καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης καὶ ὑπερηφανίας, καὶ ψεύδους καὶ καταλαλιᾶς, καὶ ὑποκρίσεως, καὶ μνησικακίας, καὶ πάσης βλασφημίας.

Ταῦτα τὰ ἔργα πονηρά ἐστι τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων· τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος τούτων, οὐ δύναται ζῆσαι τῷ Θεῷ. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων. Καὶ πολλά εἰσιν ἀφ' ὧν δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ ἐγκρατεύεσθαι, κλοπὴ, ψεῦδος, ἀποστέρησις,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(14) Bold. *creationes*. Lamb. *orationes*.

(15) Ex *Doctr. ad Antioch.* num. 8. Eadem habet Antiochus homil. 79.

(16) Forte *facies*. Antiochus, ἐργαζόμενος.

(17) Sic Bodl. Lamb. et Cotel. Al. addunt: *Respondit mihi.*

(18) Aut legebat ἀπὸ μοιχείας, πονηρίας, μεθύσματος, aut μεθύσματος jungebat cum voce quæ sequitur ἀνομίας, sicut exhibent duo codices Regis. COT.

(19) Bodl. et Lamb. *convivits.*

(20) Lamb. *abnegantia.*

(21) Lamb. omittit *detractione.*

(22) Lamb. *memoria malignatis.*

(23) Græca pseudo-Athanasii et Antioch., etc. πάσης βλασφημίας.

(24) Mss. Carm. et Vict. *horum. Adhuc ergo sunt sequentia horum, a quibus,* etc.

(25) Lamb. apud Clericum, *negatione*. Fellus tamen in sua edit. Oxon. *a defraudatione, a falso*

ψευδομαρτυρία, πλεονεξία, ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. Εἰ οὖν δοκεῖ σοι πονηρὰ εἶναι ταῦτα (26); Καὶ λίαν πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πάντων, ἵνα ζήσῃς τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευομένων. Ἃ μὲν οὖν δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, ταῦτά ἐστιν. Ἃ δὲ δεῖ σε μὴ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε· πάντων πρῶτον πίστις, φόβος Κυρίου, ὁμόνοια, ἀγάπη, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή. Τούτων ἀγαθώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων· ταῦτα ἐάν τις φυλάσσει, καὶ μὴ ἐγκρατεύεται ἀπ' αὐτῶν, μακάριός ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Εἶτα τούτων τὰ ἀκόλουθα ἄκουε· χήρας ὑπηρετεῖν, καὶ ὀρφανοὺς ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀνάγκης λυτρώσασθαι τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι, ἐν γὰρ τῇ φιλοξενίᾳ εὑρίσκεται ἀγαθοποίησις· ἡσύχιον εἶναι, ἐνδεέστερον γενέσθαι, πάντα ἄνθρωπον πρεσβύτην σέβεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν. Ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, ἀμνησίκακον, καμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβαλέσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ ἐνθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν, ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά ἐστιν. Δοκεῖ σοι ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; Τί γὰρ δύναται τούτων ἀγαθώτερον εἶναι; Γύμναζε σεαυτὸν ἐν τούτοις, καὶ μὴ ἐγκρατεύου πάντων, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ.

A testimonio, a cupiditate, a superbia, et quæcunque iis similia sunt. Videntur ergo tibi hæc mala esse, an non? Equidem valde mala sunt servis Dei. Ab his ergo omnibus (27) debet abstinere servus Dei. Abstine ergo ab omnibus his, ut vivas Deo, et (28) scribaris cum abstinentibus. A quibus ergo debeas abstinere, illa sunt. A quibus autem non debeas abstinere, audi. Ab omnibus bonis operibus noli abstinere, sed fac illa. Audi, inquit, virtutem bonorum operum quæ debeas operari, ut salvus esse possis. Primum omnium est fides, timor Domini, charitas, concordia, æquitas (29), veritas, patientia, castitas. Iis nihil est melius in vita hominum, qui hæc custodierint et fecerint in vita sua (30). Deinde horum sequentia audi. Viduis administrare, orphanos et pauperes non despicere, et servos Dei ex necessitate redimere, hospitalem esse; hospitalitate (31) enim invenitur aliquando fructus bonus: non contradicere, quietum esse, humillimum (32) fieri omnium hominum, majores natu colere, studere justitiæ, fraternitatem conservare, contumelias sufferre, æquanimem esse; lapsos a fide non projicere, sed æquanimes facere; peccantes admonere, debitores non premere; et si qua iis similia. Videntur tibi hæc esse bona, an non? Quid enim melius est, inquam, verbis istis (33)? Vive ergo, inquit, in his mandatis, et noli ab eis recedere. Si enim custodieris hæc omnia mandata, vives Deo; et omnes qui custodierint hæc mandata, vivent Deo.

ANTIOCHUS, *homilia* 79.

Ἡ οὖν ἐγκράτεια διπλῆ ἐστιν· ἐπί τινων γὰρ δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, ἐπί τινων δὲ οὐ δεῖ. Τὸ πονηρὸν γὰρ δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, καὶ μὴ ποιεῖν αὐτό· τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν. Ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν· ἐγκράτευσαι ἀπὸ μοιχείας, πορνείας, μεθύσματος, ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς, ἀπὸ πονηρίας, ἀπό τε ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ πολυτελείας, πλούτου, καὶ καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης, καὶ ὑπερηφανίας, καὶ ἀπὸ ψεύσματος, καὶ καταλαλιᾶς, καὶ ὑποκρίσεως, καὶ μνησικακίας, καὶ πάσης βλασφημίας, κλέμματος, ἀποστερήσεως, ψευδομαρτυρίας, πλεονεξίας, ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἀπάτης, κενοδοξίας, ἀλαζονείας, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά ἐστι. Τούτων δὴ τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν ἀγωνιστὴν καὶ δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Εἰσὶ καὶ ἔργα ἀγαθά, ἃ

C *Igitur abstinentia duplex est: a quibusdam enim abstinere oportet; a quibusdam vero non oportet. A malo enim abstinere oportet, et id non facere: a bono autem non abstinere, sed facere. Abstine igitur ab omni malo, faciens quod bonum est: abstine ab adulterio, fornicatione, ebrietate, malitia seu inhonestate, a deliciis, ab esca nimia et lautitia, divitiis et gloriatione, et elatione animi et superbia, et a mendacio ac detractione, et nequitia ficta, et recordatione injuriæ, et omni blasphemia* [*seu fama pessima,*] *furto, fraude seu abnegatione, falso testimonio, avaritia, cupiditate mala, dolo, inani gloria, superbia, et quæcunque iis similia sunt. Ab his ergo operibus oportet abstinere pugilem ac servum Dei. Sunt autem et opera bona, quæ oportet facere, et a quibus non*

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

testimonio, a cupiditate, a jactantia, et quæcunque, etc. Sic autem ille, licet agnoscat editt. et mss. exhibere *abnegatione*, et statim *superbia*: « Sed, inquit, voces istæ paulo superius habentur, nec ab auctore repetitæ per ταυτολογίαν credi debent. Voces ergo alias ex Græco Antiochi repetendas duxi. »

(26) In editis Græca sic: εἶναι ταῦτα; Ἀπεκρίθη Καὶ λίαν, κ. τ. λ. Ubi vult Clericus leg. ἀπεκρίθην. At pseudo-Athanasius unde ista desumpta, habet ἀπεκρίθη; et quidem recte; ejus enim oratio ita postulat, Hermæ non item. Ex eo igitur illa tantum petenda quæ ex Herma descripsit: cætera omittenda, ut sæpe alias. Neque enim conformanda videntur pseudo-Athanasiana, ut veteri interpreti respondeant: quod tamen passim a Fabricio factum video, atque a Clerico et Russelio Fabricium secutis.

(27) Conjicit Cotelerius hic addendum *operibus*, quod in Græco legatur ἔργων. Neque fallitur vir Cl. contra ac scribit Clericus, qui putavit ipsum locutum de his Græcis pseudo-Athanasii, ubi sane deest ἔργων. Verum Cotelerius Antiochi Græca respexit, et hic quidem homil. 79, ut mox infra, Neque enim in ista pseudo-Athanasii Græca digitum intendere poterat, quæ nondum edita fuerant, cum ille suam *Patrumapostolicorum* editionem in vulgus emisit.

(28) Lamb. desunt, *vivas Deo et.*

(29) Lamb. *pietas, æquitas.*

(30) Lamb. et Carm. *in vita hominum. Qui hæc custodierit et fecerit in vita sua, vivet Deo.*

(31) Lamb. *In hospitio.*

(32) Bodl. et Lamb. *humiliorem.* Vetus interpres forte leg. ἐνδεέστερον γενέσθαι πάντων ἀνθρώπων. Sic et Antiochus. Aliter pseudo-Athanasius.

(33) Bodl. et Lamb. *horum verborum.*

debes abstinere. Primum vero omnium est fides, timor Domini charitas, concordia, verba æquitatis, veritas, patientia, viduis administrare, orphanos pauperes et solatio destitutos visitare, servos Dei ex necessitate redimere, hospitalem esse, quietum, humillimum fieri omnium hominum, majores natu colere, studere justitiæ, fraternitatem conservare, æquanimen esse, contumelias sufferre [seu non habere memoriam injuriarum], animo laborantes consolari; lapsos a fide non projicere, sed convertere ac æquanimes facere; peccantes admonere, debitores inopes non premere; et si qua iis similia. Si enim quis custodierit hæc, et non ab eis recesserit ac abstinuerit, vivet Deo.

A δεῖ ἐργάζεσθαι, καὶ μὴ ἐγκρατεύεσθαι. Πρὸ δὲ πάντων, πίστις, φόβος Κυρίου, ἀγάπη, ὁμόνοια, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, προμονὴ, χήραις ὑπηρετεῖν, ὀρφανοὺς ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀναγκῶν λυτροῦσθαι τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι, ἥσυχον, ἐνδεέστερον γίνεσθαι πάντων ἀνθρώπων, πρεσβύτας σέβεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν, μακρόθυμον εἶναι, μνησικακίαν μὴ ἔχειν, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ πίστεως μὴ ἀποβάλλεσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν ἐνδεεῖς, καὶ εἴ τινα τούτοις ὅμοιά ἐστι. Ταῦτα γὰρ ἐάν τις φυλάξῃ, καὶ μὴ ἐγκρατεύσηται ἀπ' αὐτῶν, ζήσεται τῷ Θεῷ.

MANDATUM IX.

Postulandum a Deo assidue, et sine hæsitatione.

CAPUT UNICUM.

Iterum dixit mihi: Tolle a te dubitationem, et nihil omnino dubites. Petens aliquid a Domino, ne dicas intra te: Quomodo (36) vero possum aliquid petere a Domino, et obtinere (38), cum sim peccator tantorum malorum in Dominum? Noli hoc cogitare; sed ex totis præcordiis convertere ad Dominum. Pete sine dubitatione, et scies misericordiam Domini; quod non te derelinquet, sed petitionem animæ tuæ adimplebit (41). Non est enim Deus sicut homines, memores (42) injuriarum; sed est immemor injuriarum, et miseretur figmenti sui (44). Ergo purifica cor tuum ab omnibus vitiis hujus sæculi (44), et observa prædicta verba tibi a Deo data (46); et accipies omnia bona quæ petis: et ex omnibus petitionibus tuis nihil deerit tibi, si sine dubitatione petieris a Domino. Qui ergo tales non sunt (47), omnino nihil impetrant eorum quæ petunt (48). Nam qui pleni sunt fide, omnia petunt fidentes, et accipiunt a Domino, quia sine dubitatione petunt. Omnis enim dubitans homo, si non pœnitentiam egerit, difficile Deo vivet. Purifica ergo cor tuum a dubitatione, et indue fidem, et crede Deo, et omnia quæ petieris, accipies. Sed si petas aliquando petitionem, et non accipias (49), noli dubitare, quia non cito acceperis petitionem animæ tuæ. Forsitan enim propter tentationem, aut pro peccato tuo, quod tu

B (34) Ἆρον ἀπὸ σοῦ τὴν διψυχίαν, καὶ μηδενὸς (35) ὅλως διψυχήσῃς, αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ· Ὅπως δυνήσομαι αἰτήσασθαι (37) παρὰ τοῦ Κυρίου (καὶ) λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; Μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον πρὸς Κύριον (39), καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν πολυευσπλαγχνίαν (40) αὐτοῦ, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλείπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς (43) ἀμνησίκακός ἐστι, καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. Σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων, καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων, καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ λήψῃ, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσεις. Ἐὰν δὲ διστάσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ C σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. Οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν Θεὸν, οὗτοί εἰσιν ὡς δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὅλως λαμβάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται, πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται, μηδὲν διψυχοῦντες. Πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνὴρ, ἐὰν μὴ μετανοήσει, δυσκόλως σωθήσεται. Καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας, ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πίστευε τῷ Θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου, ἃ αἰτῇ, λήψῃ. Καὶ ἐὰν αἰτησάμε-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(34) Ex *Doctr. ad Antioch.* num. 9, pag. 256. Eadem exscripsit Antiochus homil. 85. Hujus mandati fragmentum edidit Grabius in *Spicileg. Patrum* tom. I, pag. 303, ex ms. Catena Græcorum Patrum in Acta apostolorum et Epistolas catholicas, ubi ad explicationem verborum S. Jacobi II, 6, ista Hermæ adducuntur. Latuit sane Grabium hoc pseudo-Athanasii opus, licet tunc jam editum, ex quo alia pleraque hausisset. Nos fragmenti Grabiani variantes lectiones adnotabimus. Sic autem incipit: Ἆρον σεαυτοῦ, absque ἀπό σεαυτοῦ.

(35) Grab. cum al. καὶ μηδέν.

(36) Lamb. *Quoniam quo modo.*

(37) Grab. aliique δύναμαι αἰτήσασθαί τι.

(38) Lamb. *accipere*, ut habent Græca.

(39) Grab. πρὸς τὸν Κύριον.

(40) Grab. cum al. πολυσπλαγχνίαν.

(41) Bodl. et Lamb. *replebit.*

D (42) Lamb. *homo memor*. Bodl. *malorum* pro *injuriarum.*

(43) Grab. οἱ μνησικακοῦντες ἀλλήλους. In exemplari pseudo-Athanasii excidit forte ἀλλήλους ob ἀλλ' continuo sequens. Hic autem mendosa et hiulca editio Clerici, ubi sic: οἱ μνησίκακοί εἰσι καὶ σπλαγχνίζεται. Idem mendum apud Russelium. Utraque item editio infida est supra Mand. v, cap. 2, ubi pro συνισταμένη γίνεται, legitur συνίσταται.

(44) Lamb. *figmento suo*. Hucusque fragmentum Grabianum.

(45) Bodl. *a malis cogitationibus, et ab omnibus hujus sæculi negotiis.*

(46) Lamb. deest, *data.*

(47) Ms. Vict. desunt, *non sunt.*

(48) Lamb. *ex petitionibus suis.*

(49) Lamb, *et tardius accipias petitionem tuam.*

νός ποτε παρὰ τοῦ Κυρίου αἴτημά τι, καὶ [μὴ ἀπολήψη,] μὴ διψυχήσεις, ὅτι τάχιον οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα, ἢ παράπτωμάτι ὃ σὺ ἀγνοεῖς, οὐκ ἔλαβες. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς εὐχόμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, ἕως οὗ ἀπολήψῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ ἐκκακήσῃς καὶ διψυχήσῃς αἰτούμενος, ἑαυτὸν αἰτιῶ, καὶ μὴ τὸν διδόντα σοι.

A ignoras, tardius accipies petitionem tuam. Sed tu noli desinere (50) petendo petitionem animæ tuæ; et accipies. Si autem cessaveris petendo, de te quereris, non de Deo, quod non dederit tibi.

Βλέπε οὖν τὴν διψυχίαν· πονηρὰ γάρ ἐστι καὶ ἀσύνετος, καὶ πολλοὺς ἐκριζοῖ ἀπὸ τῆς πίστεως, καί γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυρούς.

Καταφρόνησον οὖν αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυρὰν καὶ δυνατήν. Ἡ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ· ἡ δὲ διψυχία, μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτήν, πάντων ἀποτυγχάνει ἔργων αὐτῆς, ὧν πράσσει.

Σὺ οὖν δούλευε τῇ εὐχῇ σου, τῇ δυνάμει τῆς πίστεως, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ· καὶ πάντες οἱ καταφρονήσαντες (55).

Vide ergo dubitationem hanc, quam perniciosa sit et sæva, et multos radicitus evellat a fide, etiam valde fideles et firmos. Etenim (51) hæc dubitatio filia est diaboli, et valde nequiter agit cum servis (52) Dei. Contemne ergo dubitationem : et dominaberis illius in omni re. Indue firmam fidem et potentem. Fides enim omnia repromittit, et omnia consummat; dubitatio autem non credit se aliquid impetraturam omnibus operibus suis quæ agit (53).
B Vides ergo, inquit, quod fides desursum est a Deo, et habet virtutem magnam; dubitatio autem terrenus spiritus est, et a diabolo, virtutem non habens. Tu igitur serva virtutem fidei (54) : a dubitatione autem recede, quæ non habet virtutem; et vives Deo. Et omnes vivent Deo, quicunque hæc egerint.

ANTIOCHUS, *homilia* 85.

Ἄρωμεν οὖν ἀφ' ἡμῶν τὴν διψυχίαν καὶ ὀλιγοψυχίαν, καὶ μηδ' ὅλως διψυχήσωμεν αἰτήσασθαί τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγοντες ἐν ἑαυτοῖς· Ὅτι πῶς δύναμαι αἰτήσασθαι παρὰ Κυρίου, καὶ λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; ἀλλ' ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεψον ἐπὶ τὸν Κύριον καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσεις τὴν πολλὴν αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς οἱ ἄνθρωποι, μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστι, καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. Σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τοῦ διστάζειν, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτῷ, καὶ λήψῃ τὸ αἴτημά σου. Ἐπὰν δὲ διστάζεις, οὐ λήψῃ. Οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν Θεὸν, οὗτοί εἰσιν οἱ δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὅλως ἐπιτυγχάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει, πάντα αἰτοῦνται, πεποιθότες ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται. Ἐὰν δὲ καὶ βραδύτερον λαμβάνεις, μὴ διψυχήσῃς, ὅτι οὐκ ἔλαβες ταχὺ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου. Πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα, ἢ παράπτωμά τι, ὃ σὺ ἀγνοεῖς, βραδύτερον λαμβάνεις. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς αἰτούμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, καὶ λήψῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ ἐκκακήσεις αἰτούμενος, σεαυτὸν αἰτιῶ, καὶ μὴ τὸν διδόντα σοι. Ἡ γὰρ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου, καὶ λίαν πονηρεύεται εἰς τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Σὺ οὖν ἔνδυσαι τὴν πίστιν τὴν ἰσχυράν.

Tollamus ergo a nobis dubitationem et pusillanimitatem, et nihil omnino dubitemus petere aliquid a Deo, dicentes intra nos : Quomodo possum aliquid petere a Domino et obtinere, cum sim peccator tantorum malorum in eum? Sed ex totis præcordiis convertere ad Dominum, et pete ab eo sine dubitatione; et scies magnam ejus misericordiam, quod
C *non te relinquet, sed petitionem animæ tuæ adimplebit. Non est enim Deus, sicut homines, memores injuriarum; sed est immemor injuriarum, et miseretur figmenti sui. Ergo purifica cor tuum a dubitatione, et pete ab eo, et accipies petitionem tuam. Cum autem dubitaveris, non accipies. Qui enim dubitant de Deo, hi sunt dubii, et omnino nihil impetrant eorum quæ petunt. Nam qui pleni sunt fide, omnia petunt fidentes Domino, et accipiunt, quia sine dubitatione petunt. Sed si tardius accipias, noli dubitare, quia non cito acceperis petitionem animæ tuæ. Omnino enim propter tentationem, aut pro peccato, quod tu ignoras, tardius accipis. Sed tu noli desinere petendo petitionem animæ tuæ, et accipies. Si autem cessaveris petendo, de te queraris, non de eo qui non dederit tibi. Etenim dubitatio filia est diaboli, et valde nequiter*
D *agit cum servis Dei. Tu ergo indue firmam fidem et potentem.*

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(50) Lamb. *deserere.*
(51) Laudat hunc locum Athanasius lib. *De decretis Nic. syn.* num. 4, tom. I, pag. 211, edit. B.B.
(52) Lamb. *ad servos.*
(53) Lamb. *sibi omnium impetrare operum suorum quæ agit.*
(54) Ms. Vict. *servi virtutem habenti fidei.* Sed ms. Carm. *serva fidem habentem virtutem.* Lamb. autem, *serva virtutem habitæ fidei.*
(55) Vetus interpres videtur legisse οἱ ταῦτα φρονήσαντες· Si vera est lectio καταφρονήσαντες, intellige τῆς διψυχίας, de qua paulo ante : Καταφρόνησον οὖν αὐτῆς [τῆς διψυχίας]. Ita Fabricius *Bibl. Gr.* vol. V, pag. 18. Quam in sententiam præiverat Cl. Montfauconus : sic enim vertit : *Et Deo vives, atque omnes qui* [dubitationem] *contempserint.*

MANDATUM X.

De animi tristitia, et non contristando Spiritu Dei qui in nobis est.

CAPUT PRIMUM.

Longe fac a te omnem tristitiam : etenim hæc soror est dubitationis, et iracundiæ. Quomodo, inquam, domine, soror est harum ? Aliud mihi videtur tristitia, aliud dubitatio. Et ait : Sine sensu non intelligis. Tristitia enim omnium spirituum nequissimus est, et pessimus (57) servis Dei ; et omnium spiritus exterminat, et cruciat (58) Spiritum sanctum ; et iterum salvum facit. Ego, inquam, domine, insipiens sum, et non intelligo quæstiones istas : quo modo possit cruciare, et iterum salvum facere, non intelligo. Audi, inquit, et intellige. Hi qui (59) nunquam exquisierunt veritatem, neque inquisierunt de majestate, sed tantum crediderunt, sunt (60) involuti in negotiis (61) hominum ethnicorum. Et alius mendax prophetes est, qui perdit sensus servorum Dei, dubiorum autem, non illorum qui fidunt in Domino plene. Illi ergo dubii quasi ad divinum Spiritum veniunt, et interrogant illum, quid illis futurum sit. Et ille mendax prophetes, nullam habens in se virtutem Spiritus divini (62), loquitur illis secundum interrogationem illorum, et implet animas illorum promissis, sicut illi volunt. Ille autem prophetes inanis est, et inania respondet inanibus. Quidquid enim interrogatur a vanis hominibus, vana respondet illis. Quædam autem verba vera loquitur. Diabolus enim implet (63) eum spiritu suo, ut dejiciat aliquem ex justis (64).

A (56) Ἆρον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφή ἐστι τῆς διψυχίας καὶ τῆς ὀξυχολίας. Πῶς, κύριε, ἀδελφή ἐστιν αὐτῆς ; Ἄλλο γάρ μοι δοκεῖ ὀξυχολία, καὶ ἄλλο διψυχία, καὶ ἄλλο λύπη. Λέγει... διὰ τί οὐ νοεῖς τὰ λεγόμενά σοι ; . . . . οὐ νοεῖς ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν παθῶν πονηροτέρα ἐστὶν, καὶ δεινοτάτη τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον ;

CAPUT II.

Quicunque ergo fortes sunt in fide Domini, et induti sunt veritatem, talibus spiritibus non junguntur, sed discedunt ab illis. Quotquot autem dubii sunt, et subinde pœnitentiam agunt, consulunt tanquam ethnici, et permagnum sibi peccatum congerunt (65), idolis servientes. Quicunque ergo tales sunt, interrogant pro negotio quolibet, simulacra colunt, et stulti sunt, et inanes a veritate. Omnis enim spiritus a Deo datus non interrogatur ; sed habens virtutem (66) divinitatis, a se omnia loquitur ; quia desursum est a virtute divini Spiritus. Qui autem interrogatus, loquitur secundum desiderium, et aliis (67) multis rebus hujus sæculi. Hujusmodi. (68) non intelligunt quæstiones divinitatis ; obscurantur enim (69) iis negotiis, et corrumpuntur, et confringuntur. Sicut vites bonæ quæ negliguntur, ab herbis et spinis premuntur et necantur (70) : sic et homines qui talibus crediderunt, ii negotiis et actionibus multis inciderunt, et evacuantur (71) a sensu suo, et nihil omnino intelligunt, de divitiis cogitantes (72). Sed si quando audierint de Domino, sensus eorum in negotiis ipsorum est.

Qui autem timorem Domini habent, et scrutantur de Deo veritatem, cogitationem omnem habent ad Dominum. Omnia quæ dicuntur eis, percipiunt, et statim intelligunt (74), quia habent timorem Domini in se. Ubi enim Spiritus Domini (75) inhabi-

B (73) Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες Θεοῦ, καὶ ἐρευνῶντες περὶ Θεοῦ ἔργων καὶ ἀληθείας, καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς Κύριον, πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι καὶ συνιοῦσιν, ὅτι... τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς. Ὅπου γὰρ ὁ Κύριος κατοικεῖ,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(56) Ex *Doctr. ad Antioch.* num. 11, pag. 257. Hic ordinem invertit pseudo-Athanasius. Ipsi enim est mandatum undecimum, quod in veteri Hermæ versione est decimum. Id non advertit cl. Montfauconus.

(57) Lamb. *nequior et pessima.* Græca sic : *Annon intelligis omnium affectuum pessimum esse tristitiam, Deique servis durissimam ; quæ plus quam alii omnes* [nequitiæ] *spiritus hominem corrumpit?* Hic bene multa omisit pseudo-Athanasius, nam post ἄνθρωπον, ea statim sequuntur, ut mox infra : Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες. κ. τ. λ.

(58) Lamb. *contribulat*, et mox *contribulare.*

(59) Lamb. deest *qui.*

(60) Vict. Carm. et Lamb. *et sunt.*

(61) Vict. Carm. et Lamb. *negotiis et divitiis.*

(62) Lamb. *veritatem in se spiritu divino.* Landatur hic locus a Clem. Alex. Στρωμ lib. I, cap. 17, pag. 369. Ejus verba inter Veterum testimonia superius relata.

(63) Lamb. *autem adimplet.*

(64) Bodl. et Lamb. *illis.*

(65) Lamb. *conferunt.*

(66) Lamb. *veritatem.*

(67) Fortasse *de aliis.* Fellus : *et de aliis... ; hujusmodi.*

(68) Lamb. et Bodl. deest *hujusmodi.* Pseudo-Athanasius verbis modo recitatis, post λεγόμενά σοι, hæc addit : Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐ νοοῦσιν οἱ βάλλοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ σαρκικὰ καὶ κοσμικὰ πράγματα.

(69) Lamb. *ex* pro *enim.*

(70) Carm. et Vict. *nocentur.*

(71) Vict. *evocantur.*

(72) Lamb. *agentes.*

(73) Hæc habet pseudo-Athanasius post καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον modo relata.

(74) Sic Vict. et Carm. Sic quoque Græca. Editi præter Oxon. *intelliguntur.* Pro sequente *quia*, Vict. et Lamb. *qui.*

(75) Bodl. et Vict. *Dominus.* Sic et Græca, ubi mendose in edit. Russelii, Χριστός.

ἐκεῖ καὶ σύνεσις πολλή. Κολλήθητι οὖν τοῦ Κυρίου, καὶ πάντων (76) νοήσεις.

A tat, ibi et sensus multus adjungitur. Adjunge ergo te Domino; et omnia intelliges ac senties (76*).

CAPUT III.

Ἄκουε οὖν πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ Πνεῦμα, καὶ πάλιν σώζει. Ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάληται πρᾶξαί τι, καὶ ἀποτύχῃ διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη ἐκπορεύεται εἰς τὸν ἄναρωπον, καὶ λυπεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ στενοχωρεῖ αὐτό. Εἶτα πάλιν ὀξυχολία ὅταν κολληθῇ τῷ ἀναρώπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῇ καὶ ποιήσῃ τι κακὸν, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύνναι εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξυχολήσαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ᾗ ἔπραξεν, καὶ μετανοεῖ ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο· αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. [Ἀμφότεραι δὲ τῶν] πράξεων λυποῦσι τὸν ἄνθρωπον· [ἡ μὲν λύπη, ὅτι] ἀπέτυχε τῆς πράξεως, ἡ δὲ ὀξυχολία, ὅτι ἔπραξε τὸ πονηρόν. Ἀμφότερα οὖν λυπηρά ἐστι τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ (78). Ἆρον οὖν ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην καί μὴ θλῖβε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξηται τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ δοθὲνεἰς τὴν σάρκα ταύτην, λύπην σαρκικὴν οὐχ ὑποφέρει, οὐδὲ στενοχωρίαν... Ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα, τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάρι παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ, καὶ ἐντρύφησον ἐν αὐτῇ. Πᾶς γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται, καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ, καὶ καταφρονεῖ τῆς ματαίας λύπης. Ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε ὀργίζεται καὶ ἀνομίαν ἐργάζεται, μὴ ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ Θεῷ. Πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ . . . .
Ὅτι ἡ λύπη ἐγκάθηται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μεμιγμένη οὖν ἡ λύπη ἡ κοσμικὴ μετὰ τῆς ἐντεύξεως, οὐκ ἀφιησι τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ὥσπερ γὰρ ὄξος οἴνῳ μεμιγμένον τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν· οὕτως καὶ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν αὐτὴν ἔντευξιν [οὐκ ἔχει.] Καθάρισον οὖν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς λύπης πονηρᾶς ταύτης, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ.

Audi nunc, insipiens, quemadmodum tristitia cruciat Spiritum sanctum, et quo modo salvum facit. Cum dubius inciderit in negotium aliquod, et non provenit (77) illi propter dubitationem, tristitia hæc intrat in hominem, et tristem facit Spiritum sanctum, et vexat eum. Deinde iterum iracundia cum accesserit homini pro negotio aliquo, vehementer irascitur; et hæc ira intrat in præcordia irascentis, et vexatur in negotio suo quod agit, et postea pœnitet, quod male fecerit. Utræque ergo B res lædunt Spiritum sanctum; dubitatio, et tristitia: dubitatio, quia non successit actus ejus; et tristitia, quia fecit iracundiam Spiritui (78). Aufer ergo tristitiam a te, et noli offendere Spiritum sanctum qui in te habitat; ne roget Dominum, et discedat a te. Spiritus enim Dei qui datus est in carnem (79), tristitiam non sustinet. Indue te ergo hilaritate, quæ semper habet gratiam apud Dominum; et lætaberis in ea. Omnis enim hilaris vir bene operatur, et bona sapit, et contemnit injustitiam (80). Vir autem tristis male facit; quia tristem facit Spiritum sanctum, qui datus est homini hilari (81). Et iterum male facit, quod tristis orat Dominum, et non ante facit exomologesin, et non impetrat a Deo quod petit. Semper enim oratio tri- C stis hominis non habet virtutem, ut accedat (82) ad altare Dei. Et dixi illi: Domine, quare non habet virtutem oratio tristis hominis, ut ascendat ad altare Domini? Quoniam, inquit, tristitia sedet in corde ejus. Cum ergo mista fuerit oratio viri cum tristitia, non patietur orationem mundam ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mistum eamdem suavitatem non habet: sic et tristitia Spiritui sancto mista eamdem orationem mundam non habet. Munda ergo te a tristitia mala, et vives Deo: et omnes vivent Deo, qui projecerint a se tristitiam, et induerint hilaritatem.

ANTIOCHUS, *homilia* 25.

Ἆρον οὖν ἀπὸ σοῦ ταύτην τὴν λύπην καὶ μὴ λύπει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κατοικοῦν ἐν σοί· μήποτε ἐντεύξηται τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην λύπην οὐχ ὑποφέρει, οὐδὲ στενοχωριαν. Ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα, τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ἐντρύφα ἐν αὐτῇ Ὁ γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται, καὶ καταφρονεῖ τῆς λύπης·

D *Aufer ergo hanc tristitiam a te, et noli offendere Spiritum sanctum qui in te habitat, ne roget Dominum, et recedat a te. Spiritus enim Dei qui datus est in hanc carnem, tristitiam non sustinet, neque anxietatem. Indue te ergo hilaritate, quæ semperhabet gratiam apud Deum; et lætare in ea. Hilaris enim vir bene operatur, et contemnit tristitiam: vir autem tristis semper male facit. Primo quidem male*

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(76) Sic refragante grammatica, pro τῷ Κυρίῳ, καὶ πάντα. ED. PATROL.

(76*) Lamb. *scies*.

(77) Lamb. *evenit*.

(78) Hæc item habet Antiochus homil. 25.

(79) Pseudo-Athanasius et Antiochus addunt ταύτην, *in carnem hanc*: quod *Spiritum datum hominibus designat*, ut recte interpretatur Fellus; mox enim: *Spiritum sanctum, qui datus est homini*.

(80) Forte *tristitiam*. Ita Græca: quod sane contextus postulare videtur.

(81) Forte, *hilaris*.

(82) Fortasse *ascendat*. Sane pseudo-Athanasius et Antiochus, ἀναβῆναι.. Quin et mox ipse vetus Interpres, *ascendat ad altare Domini*. Et iterum, *ascendere ad altare Dei*.

facit, quia tristem facit Spiritum sanctum, qui datus est homini hilaris; et iterum male facit, quod non facit exomologesin Domino. Nam oratio tristis hominis non habet virtutem ut ascendat ad altare Dei: tristitia enim sedet in corde ejus. Cum ergo mista fuerit oratio cum tristitia, non patietur orationem mundam ascendere ad altare. Sicut enim vinum aceto mistum eamdem suavitatem non habet: sic et tristitia Spiritui sancto mista eamdem orationem non habet. Bonum itaque est projicere a se tristitiam, et induere omnem hilaritatem.

A ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε πονηρεύεται. Πρῶτον μὲν πονηρεύεται, ὅτι λυπεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δοθὲν τῷ ἀνθρώπῳ ἱλαρόν· δεύτερον δὲ λοιπὸν ἀνομίαν ἐργάζεται, μὴ ἐξομολογούμενον (83) τῷ Κυρίῳ. Τοῦ γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευζις οὐκ ἔχει δύναμιν ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιατήριον τοῦ Θεοῦ· ἐγκάθηται γὰρ ἡ λύπη εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μεμιγμένη οὖν λύπη μετὰ τῆς ἐντεύξεως. οὐκ ἀφίησιν τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν πρὸς τὸ θυσιαστήριον. Ὥσπερ γὰρ ὄξος καὶ οἶνος μεμιγμένος ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν. οὕνως καὶ ἡ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὴν αὐτὴν ἔντευξιν οὐκ ἔχτι. Καλὸν οὖν ἐστιν ἀποβάλλειν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν λύπην, καὶ ἐνδύσασθαι πᾶσαν ἱλαρότητα.

MANDATUM XI (84).

Spiritus et prophetas probari ex operibus: et de duplici spiritu.

CAPUT UNICUM.

Ostendit mihi sedentes in subselliis homines, et unum (85) sedentem in cathedra. Et dixit mihi: Vides illos qui in scamnis sedent? Video, inquam, domine. Illi, inquit, sunt fideles: et ille qui in cathedra sedet, spiritus terrestris (86) est. Nam in ecclesiam vivorum non accedit, sed refugit; applicat (87) autem se dubiis et vacuis, et in angulis et abditis locis divinat illis, et delectat illos, loquendo secundum omnia desideria cordis eorum (88). Vacuis enim vasis quod committitur (89), non effluit; sed conveniunt alius ad alium. Cum autem venerit in turbam virorum justorum habentium spiritum divinitatis, et oratio illorum fit ad Dominum (90), exinanitur homo ille; quoniam spiritus ille terrestris fugit ab illo, et obmutescit, nec quidquam potest loqui. Sicut in apotheca, si obturaveris (91) vinum vel oleum; et inter illa vasa posueris amphoram vacuam, et rursum obturamentum deponere volueris; amphoram illam posuisti, vacuam invenies: sic et prophetæ vacui, cum venerint (92) inter spiritus justorum, quales veniunt, tales inveniuntur. Habes utrorumque prophetarum vitam. Proba ergo de vita et operibus hominem, qui dicit se Spiritum sanctum habere. Tu autem crede spiritui venienti (93) a Deo, habenti virtutem. Spiritui autem terrestri vacuo qui a diabolo est, in quo fides non est neque virtus, credere noli. Audi ergo similitudinem, quam tibi dicturus (94) sum. Accipe lapidem, et mitte in cœlum: aut iterum accipe siphonem (95) aquæ, et ejacula (96) in cœlum; et vide si possis pertundere cœlum. Quo modo, inquam, domine, hæc fieri possent? Utraque enim quæ dixisti, fieri non possunt. Sicut ergo, inquit, hæc fieri non possunt, sic spiritus terrestris sine virtute est, et sine effectu. Accipe nunc virtutem desursum venientem, in hac similitudine (97). Grando minimum granum est; et cum cadit super caput hominis, quomodo dolores præstat? Aut iterum, vide stillicidium quod a tegula cadit in terram, et cavat lapidem. Sic igitur minima quæ desursum cadunt super terram, magnam habent virtutem. Adjunge te ergo huic habenti virtutem; et ab illo vacuo recede.

MANDATUM XII.

De duplici cupiditate. Dei mandata non esse impossibilia, et diabolum non metuendum credentibus.

CAPUT PRIMUM.

Iterum dixit mihi: Tolle a te omnem cupiditatem

(98) Ἆρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηρὰν,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(83) Leg. ἐξομολογούμενος.

(84) Putat Fabricius non esse divellendum hoc mandatum a præcedente, sed cum ipso cohærere: atque ultimum potius mandatum in duo esse dividendum. Aliter Wakius: conjicit enim in hoc mandato, post verba *tales inveniuntur* circa medium, ea omnia inserenda quæ exstant cap. 1 mandati sequentis, ab iis verbis: *Spiritus omnium hominum*, usque ad ea cap. 2: *Non convenit hoc facere Dei prophetam*. Idque colligit tum ex Græco pseudo-Athanasii, tum ex cod. Lamb. in quibus illa omnia omittuntur. Utriusque sane loci contextus id non postulare tantum, sed et flagitare videtur. Vide mox infra, pag. seq. not. 4.

(85) Mss. Angl. *alterum*.

(86) Ibid. *facit spiritus terrestres*.

(87) Lamb. *replicat*.

(88) Mss. Angl. *desideria illorum*.

(89) Lamb. *quod compositum*. Hanc lectionem secutus est Fellus; qui statim pro *effluit*, habet *frangitur*.

(90) Sic mss. Carm. et Lamb. Sic et editio Oxon. Al. *sit*.

(91) Mss. Angl. *stipaveris*, et mox *stipationem*.

(92) Lamb. *vacui conveniunt*.

(93) Al. leg. *viventi*.

(94) Lamb. *daturus*.

(95) Lamb. *fontem*.

(96) Mss. Angl. *siphoniza*. Carm. *sifoniza*. Lamb. *isti fonza*. Ἀπὸ τοῦ σίφωνος factum est σιφωνίζειν hoc est siphone transmittere. Quam vocem legere nescivit librarius antiquus, a quo codicem Lambethanum etiamnum habemus. Vide Pollucem et Suidam. CLER. — Quibus adde quæ habet Cangius. in *Glossar. Græc.* v. Σίφων et Σιφωνατωρ: et in Append

(97) Mss. Angl. *hanc similitudinem*.

(98) Ex *Doctr. ad Antioch.* num. 10, pag. 256. Pseudo-Athanasio est δεκάτη ἐντολή. Hæc item descripsit Antiochus homil. 74.

ἔνδυσαι τὴν ἐπιθομίαν τὴν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν. Ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν. Ἀγρία γὰρ ἐπιθυμία εἴς τάδε ἀνεμπεσεῖ, εἰς λύπην [... ἐὰν μὴ ᾖ] συνετὸς, δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς· δαπανᾷ δὲ τούτους μὴ ἔχοντας ἔνδυμα ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, ἀλλ' ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ· τούτους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον..... Ποῖα, κύριε, εἰσὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς, τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον; Γνώρισόν μοι, ἵνα φύγω ἀπ' αὐτῶν. Ἄκουσον· Πρῶτον πάντων, κ. τ. λ. Vide mox infra, *cap.* 2.

A malam, et indue cupiditatem bonam et sanctam. Indutus enim cupiditatem bonam, oderis (99) malam, et refrenabis eam sicut volueris. Horrenda est enim cupiditas mala, et difficile mitigatur. Horribilis est valde et fera, et feritate sua consumit homines, maxime si inciderit in eam servus Dei(100): et nisi sapiens fuerit, consumetur (1) ab illa pessime. Consumit autem tales, qui non habent vestem cupiditatis bonæ, et implicat illos (2) negotiis hujus sæculi, et tradit (3) illos morti. Quæ sunt, inquam, domine, opera cupiditatis malæ, quæ tradunt homines morti? Demonstra mihi, ut recedam ab iliis.

Audi, inquit, in quibus operibus cupiditas mala morti tradit servos Dei. [Spiritus omnium (4) hominum terrestris est et levis, et virtutem non habet in totum, et multa loquitur. Et dixit : Quo modo igitur scire potest aliquis eos ? Audi, inquit, de utrisque vasis : et sicut dico tibi, sic probabis prophetam Dei, et falsum prophetam. Primum itaque (5) proba hominem, qui habet Spiritum Dei : quia Spiritus qui desursum est (6), quietus est et humilis, et recedit ab omni nequitia et desiderio vano hujus sæculi ; et omni homine (7) se facit humiliorem : et nemini respondet interrogatus (8) : nec singulis respondet : neque cum vult, homini loquitur Spiritus Dei ; sed tunc loquitur cum vult Deus. Cum ergo venerit homo qui habet Spiritum Dei, in Ecclesiam justorum habentium fidem Dei, et oratio fit ad Dominum ; tunc nuntius (9) sanctus divinitatis implet hominem illum Spiritu sancto (10) ; et loquitur in turba sicut Deus vult. Sic ergo dignoscitur Spiritus divinitatis, in quocunque Spiritus divinitatis loquitur (11).

CAPUT II.

Audi nunc et de spiritu terrestri, vacuo et fatuo, virtutem non habente. Primum autem hunc homo putatur spiritum habere ; exaltat enim se (12), et vult primam cathedram habere ; et improbus est, et verbosus ; et in deliciis conversatur, et in voluptatibus multis ; et mercedem accipit divinationis suæ. Quod si non acceperit, non divinat. Itane (13) Spiritus Dei potest mercedes accipere et divinare ? Non convenit hæc facere Dei prophetam.]

Πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικὸς, καὶ πολυτέλεια πλούτου, ἥ ἐστι φιλαργυρία, καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ ματαίων, καὶ μεθύσματος πολλοῦ, διαφόρων γεύσεως, καὶ ἑτέρων τρυφῶν πολλῶν, καὶ μωρῶν, καὶ δόξης ἀνθρωπίνης καὶ ματαίας. Πᾶσα τρυφὴ μωρά ἐστι καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ.

B Sed cupiditas mala est, concupiscere uxorem alienam, vel mulierem concupiscere virum alienum ; et lautitias concupiscere divitiarum, et multitudinem ciborum supervacuorum, et ebrietatem multam, et delicias multas. Fatuæ enim sunt deliciæ (14) multæ ; et voluptates multæ supervacuæ sunt servis Dei.

Hæc ergo cupiditas mala est et perniciosa, quæ mortificat (15) servos Dei. Hæc enim cupiditas a diabolo est. Quicunque ergo recesserint a cupiditate mala, vivent Deo. Nam quicunque subjecti fuerint cupiditati m alæ, in perpetuum morientur. Mortifera enim est hæc cupiditas mala. Tu ergo indue cupiditatem justitiæ ; et armatus timore Domini, resiste cupiditati malæ. Timor enim habitat in cupiditate bona. Et cupiditas mala, cum viderit te armatum timore Domini resistento (16) sibi, fugiet a te longe, et non compa-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(99) Lamb. *cupiditate bona, odies.*

(100) In editis hic incipiunt Græca sic : Μάλιστα εἰ ἂν ἐμπεσεῖ εἰς αὐτὴν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐὰν μὴ ᾖ συνετὸς, κ. τ. λ., quæ, si vocem ultimam demas, nullibi exstant, neque apud pseudo-Athanasium neque apud Antiochum. Efficta igitur a Fabricio ex vetere Interprete, Clericus et Russelius exscripsere. Nos vero verba pseudo-Athanasii, licet *Pastoris* textum exacte non exprimant, exhibemus, Montfauconianam editionem secuti, supplenda tamen ex iis quæ habet Antiochus.

(1) Lamb. *consumitur.* Ita sane Græca.

(2) In quibusdam codicibus *implicat eos*, pro quibus Wakius legit *implicatos.*

(3) Lamb. *tradet.* Sic mox *tradent*, et *tradet.* Hanc lectionem sequitur Fellus in sua edit. Oxon. In editis Clerici et Russelii omittitur conjunctio *et*, quam al. exhibent.

(4) Mss. Ang. *Primum omnium.* Hæc autem et reliqua hujus capitis aliaque cap. seq., uncis inclusa, C hinc removenda, et in mandatum præcedens immittenda, ex Wakio monuimus ad mand. XI, not. 84.

(5) Sic Felli edit. Oxon. Al. *ita.*

(6) Lamb. *Spiritus desursum*, omissis, *qui est.*

(7) Mss. Angl. *omnium hominum.*

(8) Lamb. deest, *interrogatus.*

(9) Al. *angelus.*

(10) Lamb. *Spiritus sanctus.*

(11) Bodl. et Lamb. *quia quicunque spiritu divinitatis loquitur, loquitur sicut Dominus vult.* Hanc lectionem retinuit Fellus in sua edit. Oxon.

(12) Lamb. *Primum enim homo putatur spiritum habere exaltantem se.* Bodl. autem sic : *Primum enim homo qui putetur spiritum habere, exaltat se.*

(13) Lamb. et Carm. *Ita nunc.* Et mox : *Sed non convenit.*

(14) An *divitiæ ?*

(15) Mss. Angl. *morti dat.*

(16) Bodl. *resistentem.*

rebit (17) ante te, timens arma tua : et obtinebis (18) victoriam, et coronaberis ob illam (19), et perveníes ad cupiditatem bonam, et trades victoriam Deo quam acceperis, et servies ei operando sicut ipse volueris.

Si autem servieris cupiditati bonæ,et subditus(20) ei fueris, poteris dominari super cupiditatem malam, et erit subdita tibi, sicut volueris.

A 'Εὰν δὲ δουλεύσῃς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ, καὶ ὑποταγῇς αὐτῇ, δύνασαι κατακυριεῦσαι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς, καὶ ὑποτάξαι αὐτὴν καθὼς βούλει.

CAPUT III.

Vellem (21) scire, domine, quo modo servire debeam cupiditati bonæ. Audi, inquit : Habe timorem Dei, et fidem (22) in Deo, et veritatem ama, et justitiam dilige, et fac bonum (23). Hæc operando, probatus eris servus Domini, et servies Deo : et omnes quicunque servierint cupiditati bonæ, vivent Deo. Consummatis his mandatis duodecim, dixit mihi : Habes hæc mandata, ambula in his ; et audientes homines hortare, ut pœnitentiam agant, et pœnitentia eorum munda fiat (25) reliquis diebus vitæ eorum.

Ἤθελον γνῶναι ποίοις τρόποις δεῖ με δουλεῦσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ· Ἄκουε· Ἐργάσαι δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν ἀληθείας, καὶ φόβον Κυρίου, καὶ πίστιν, καὶ ἀγάπην..... Ταῦτα ἐργαζόμενος, εὐάρεστος ἔσῃ δοῦλος Θεοῦ..... (24) Καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας ἐντολάς, λέγει· ...Πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, καὶ παρακάλει καὶ τοὺς ἀκούοντας πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Et ministerium hoc quod tibi do, explica diligenter, et multum consequeris fructum (26), et invenies gratiam apud omnes, qui pœnitentiam agent et credent verbis tuis. Ego enim tecum sum, et cogam illos credere.

Et dixi illi : Domine,hæc mandata magna et præclara sunt, et exhilarare cor hominis possunt, qui potuerit custodire mandata hæc. Sed nescio, domine,an possint mandata hæc ab homine custodiri. Ait mihi : Hæc mandata facile custodies, et non erunt dura : sed si tamen in cor tuum posueris,non posse ab homine custodiri, non custodies ea. Nunc autem dico tibi : Si non custodieris hæc mandata, et omiseris (28), non eris salvus, neque filii tui, neque domus tua ; quia ipse judicaveris,quod non possint hæc mandata ab homine custodiri.

B (27) Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ δυναταί εἰσιν, δυνάμεναι εὐφρᾶναι τὴν καρδίαν τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. Οὐκ οἶδα, κύριε, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ πολλῶν φυλαχθῆναι, διότι σκληραί εἰσιν. Ἐμβλέψας δὲ αὐτὸν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ λετὰ πολλῆς αὐστηρίας εἶπεν. Ἄνανδρε, ἀκηδιαστά, ῥᾴθυμε, καὶ ὀλιγόψυχε, οὐκ οἶδας, ὅτι ἐὰν ἐν σοὶ ἑαυτῷ προθῇ ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόλως αὐτὰς φυλάξεις, καὶ οὐκ ἔσονται σκληραί ; Εἰ δὲ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, οὐ δύνασθαι αὐτὰς ὑπὸ ἀνθρώπων φυλαχθῆναι, οὐ φυλάξεις αὐτάς.

CAPUT IV.

Hæc mihi vehementer iracunde locutus est,ita ut conterreret me valde. Vultum enim suum mutaverat, ita ut non posset homo sustinere iram ejus. Et cum vidisset me conturbatum totum et confusum, cœpit loqui moderatius et hilarius, dicens :

Stulte et insensate (29),inconstans et ignorans (30) majestatem Dei,quam magnus (31) quamque mirabilis sit, qui orbem creavit propter hominem, et omnem creaturam subjecit homini,et omnem potestatem dedit illi,ut dominetur horum mandatorum. Dominari, inquit, potest omnium horum mandatorum, qui habet Dominum in corde suo. Qui autem habent Dominum in labiis suis (32), et cor illorum obtusum est,et longe sunt a Domino [81] ; illis man-

C Οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πῶς μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστή· ὅτι ἔκτισεν τὸν κόσμον διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἔδωκεν αὐτῷ κυριεύειν πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς : Εἰ οὖν πάντων τούτων ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι καὶ πάντων δύναται κατακυριεῦσαι, πῶς οὐ δυνήσεται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεῦσαι ;... Ὥστε πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεῦσαι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἔχων τὸν Κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οἱ δὲ ἐπὶ τὰ

[81] Isa. XXIX, 13 ; Joan. XII, II Cor. III, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(17) Lamb. *parebit.*
(18) Lamb. *accipies.*
(19) Mss. Angl. *ab illa.*
(20) Apud Fellum vulgata lectio confirmatur ex ms. Bodl. Sic et mox, *subdita.* Ipse tamen maluit, *subjectus... subjecta.*
(21) Lamb. *Volebam.* Et mox : *possem servire.*
(22) Mss. Angl. *confide.* Sic et edit. Felli Oxon. Al. *fide.*
(23) Mss. Angl. *bene.*
(24) Hæc habet pseudo-Athanasius num. 13,pag. 259.
(25) Ita mss. Vict.,Carm. et Lamb. Ita et Fellus. Græca, ἵνα... γένηται. Editi, *fiet.*
(26) Mss. Angl. deest *fructum.*
(27) Ex *Doctr. ad Antioch.*, num. 21, pag 263.
(28) Lamb. *dissimulaveris.* In editis Græca hic mutila.
(29) Mss. Angl. *fatue.* Sequitur pseudo-Athanasius l. c. præcedentibus omissis.
(30) Carm.,Victor. et Lamb. *ignoras.* Vide Græca.
(31) Mss. Angl., Carm. et Victor. *magna.* Sic et Græca. Hic mendum irrepsit in edit.Oxon.ubi sic : *quam magnus, quamque miserabilis sit.*
(32) Carm. et Lamb. deest, *suis.* Ita et Græca, nec non sacer codex quem respicit Hermas.

χεῖλη ἔχοντες τὸν Κύριον, τὴν δὲ καρδίαν πεπωρωμένην, καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἑαυτῶν ῥᾳθυμίαν, ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραί εἰσιν, καὶ δυσκατόρθωτοι. Θέσθε οὖν, ὑμεῖς οἱ ὀλιγόψυχοι, καὶ ἐλαφροὶ τῇ πίστει, τὸν Κύριον ἀδιαλείπτως εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι οὐδέν ἐστιν εὐκολώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων, οὔτε γλυκύτερον, οὔτε ἡμερώτερον..... (35) Βλέπε στερεῶς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπίστρεφε πρὸς Κύριον, καὶ μὴ φοβηθῇς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ παρέχων τὴν νίκην. Ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει· ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνους οὐκ ἔχει. Μὴ φοβηθῇς οὖν αὐτὸν, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ.

A data hæc dura sunt et difficilia. Ponite ergo vobis, qui vacui et leves estis in fide, Dominum Deum vestrum in corde habere (33); et intelligetis, quod nihil facilius est his mandatis, neque dulcius, neque mansuetius, neque sanctius: et convertite vos ad Dominum Deum, et relinquite diabolum et voluptates (34) ejus; quia malæ sunt, et amaræ, et immundæ. Et nolite timere diabolum, quia in vobis potestatem non habet. Ego enim vobiscum sum nuntius pœnitentiæ, qui dominor illius. Diabolus autem timorem facit; sed timor illius vanus est. Nolite ergo timere eum, et fugiet a vobis.

CAPUT V.

Et dixi illi: Domine, audi me pauca verba dicentem (36) tibi. Dic, inquit. Homo, inquam cupit quidem mandata Dei custodire; et nemo est qui non petat a Domino, ut possit mandata ejus servare. Sed diabolus durus est; et potentia sua dominatur in Dei servos.

(37) Οὐ δύναται γὰρ καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. Δύναται οὖν ὁ διάβολος παλαῖσαι, καταπαλαῖσαι δὲ οὐ δύναται. Ἐὰν οὖν ἀντιστῇς αὐτὸν, νικηθεὶς φεύξεται ἀπὸ σοῦ κατῃσχυμμένος.

B Et dixit: Non potest dominari in Dei servos, qui ex totis præcordiis in Dominum credunt (38). Potest autem diabolus luctari; sed vincere non potest. Si enim resistitis illi, fugiet a vobis confusus [32]. Nam quicunque fide pleni non sunt, timent diabolum, quasi potestatem habentem. Diabolus enim tentat servos Dei, et, si invenerit vacuos, exterminat. Sicut (39) enim homo, cum implevit amphoras bono vino, et inter illas amphoras paucas semiplenas posuit, et venit ut tentet et gustet amphoras; non tentat plenas; scit enim quod bonæ sunt; semiplenas autem gustat, ne sint acidæ factæ: cito enim semiplenæ amphora acescunt, et perdunt saporem vini. Sic et diabolus venit ad homines servos Dei, ut tentet illos. Quicunque autem pleni sunt fide, resistunt ei fortiter; et ille recedit ab eis, quia non habet locum intrandi. Tunc vadit ad illos qui non sunt fide pleni, et quoniam habet locum, inde intrat in illos; et quæcunque vult, facit illis, et fiunt famuli ejus.

CAPUT VI.

Sed vobis dico ego nuntius pœnitentiæ: Ne timeatis diabolum. Missus enim sum, ut vobiscum sim, quicunque ex totis præcordiis egeritis pœnitentiam, ut confirmem vos in fide. Credite ergo (40), qui propter delicta vestra obliti estis Deum, et qui salutem vestram objicientes (41) peccatis vestris, gravatis vitam vestram, quod si conversi fueritis ad Dominum ex totis præcordiis vestris, et servieritis ei secundum voluntatem ipsius, dabit remedium animabus vestris (42), posthabitis peccatis vestris prioribus; et habebitis potestatem dominandi omnibus operibus (43) diaboli.

(44) Μὴ δὲ τὴν ἀπειλὴν αὐτοῦ δειλιάσῃς· ἄτονος γὰρ ὡς νεκροῦ νεῦρα. ... Μᾶλλον φοβήθητι τὸν Κύριον τὸν δυνάμενον σῶσαι καὶ ἀπολέσαι.

C Minas autem illius in totum timere nolite: sine virtute enim sunt, sicut hominis mortui nervi. Audite ergo me; et timete Dominum omnipotentem qui potest vos salvos facere (45) et perdere [33]; et custodite mandata ejus, ut vivatis Deo. Et dixi illi: Domine, modo confirmatus sum in omnibus mandatis Domini, quandiu mecum es; et scio quod confringes omnem virtutem diaboli (46). Sed et nos exsuperabimus illum, si possumus (47) mandata hæc quæ præcepisti, Domino confirmante, custodire. Custodies, inquit, si cor tuum purificaveris ad Dominum. Sed et omnes custodient, qui purificaverint corda sua a vanis cupiditatibus hujus sæculi, et vivent Deo.

[32] Jac. IV, 7. [33] Matth. X, 28; Luc. XII, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(33) Al. *vestrum et in corde habere*. Felii edit. Oxon. *et in corde habete*.

(34) Ms. Victor. *voluntates*. Et mox Lamb. *quæ* pro *quia*.

(35) Hactenus pseudo-Athanasius num. 21, pag. 264. Quæ autem sequuntur exhibet auctor num. 12, pag. 258, aliquantum diversa, ut assolet.

(36) Sic Bodl. Fellus autem, *loquentem*.

(37) Ex pseudo-Athanasio num. 12, pag. 258.

(38) Ms. Vict. *in Deum sperant*. Exhibet *sperant* etiam Bodl. Ita et Græca.

(39) Hunc locum laudat Origenes, tract. 31, *Comment. in Matth.* XXIV, 42.

(40) Ista exscripsit Antiochus homil. 77.

(41) Mss. Angl. *et salutem vestram adjicietis*. Wackius autem ita hunc locum restituit: *Obliti estis Deum et salutem vestram; et qui adjicientes peccatis vestris, gravatis vitam vestram*.

(42) Ita Fellus in sua edit. Oxon. ex mss. Angl. Al. *remedium peccatis*.

(43) Mss. Angl., *omnium operum*.

(44) Hæc pseudo-Athanasius num. 12, sub init. pag. 258, quorum quidem priora ab aliis omissa.

(45) Bodl. *potest salvum facere*.

(46) Lamb. *inimici*.

(47) Mss. Angl. *et possumus*.

Antiochus, *homilia* 74, *ex cap.* 1, *hujus mand.* xii.

Dicit enim : Tolle a te omnem cupiditatem malam, et indue cupiditatem bonam et sanctam. Indutus enim cupiditatem hanc, oderis malam cupiditatem, et refrenabis eam, sicut volueris. Fera enim est cupiditas mala, et dificile mitigatur. Horribilis enim est, et valde feritate sua consumit homines. Cum autem dicit, Fera et cupiditas mala, *significat, quod,* etc. *Quænam vero et qualis sit, non solum mala, sed et bona cupiditas in sequenti sermone diligenter exponit.*

A Φησὶ γάρ· Ἆρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηράν· ἔνδυσαι δὲ ἐπιθυμίαν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν· ἐνδεδυσκόμενος (48) γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν, καὶ χαλιναγωγήσεις αὐτὴν, καθὼς βούλει. Ἀγρία γάρ ἐστιν ἡ ἐπιθυμία ἡ πονηρὰ, καὶ δυσκόλως ἡμεροῦται. Φοβερωτέρα γὰρ ἐστιν, καὶ λίαν τῇ ἑαυτῆς ἀγριότητι δαπανᾷ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐν δὲ τῷ λέγειν, Ἀγρία ἐστὶν ἡ ἐπιθυμία ἡ πανηρὰ, σημαίνει, ὅτι, κ. τ. λ. Τίς δὲ καὶ ποταπή ἐστιν, οὐ μόνον ἡ πονηρία, ἀλλὰ καὶ ἀγαθὴ ἐπιθυμία (49), ἐν τῷ καθεξῆς διαλόγῳ ἀκριβῶς ἐκτίθεται.

Idem* Antiochus, *homilia* 77, *ex cap.* 6 *hujus mand.

Credamus ergo Deo, qui propter delicta nostra desperandimus vitam nostram : et convertamur ad Dominum Deum nostram ex totis præcordiis nostris : et operemur justitiam reliquis diebus vitæ nostræ : et serviamus ei recte, secundum voluntatem ipsius. Et dabit remedium peccatis nostris prioribus : et habebimus potestatem dominandi operibus diaboli. Minas autem illius in totum timere nolimus : sine virtute enim sunt, sicut hominis mortui nervi. Sed timeamus Dominum omnipotentem, et custodiamus mandata ejus : et vivemus in eo.

B Πιστεύσωμεν οὖν τῷ Θεῷ, οἱ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀπεγνωκότες τῆς ζωῆς ἡμῶν· καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἡμῶν· καὶ ἐργασώμεθα τὴν δικαιοσύνην τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν· καὶ δουλεύσωμεν αὐτῷ ὀρθῶς κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ. Καὶ ποιήσει ἴασιν τοῖς προτέροις ἡμῶν παραπτώμασι· καὶ ἕξομεν δύναμιν τοῦ κατακυριεῦσαι τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου. Τὴν δὲ ἀπειλὴν αὐτοῦ ὅλως μὴ φοβηθῶμεν· ἄτονος γάρ ἐστιν, ὥσπερ νεκροῦ νεῦρα. Ἀλλὰ φοβηθῶμεν τὸν παντοδύναμον Κύριον, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάξωμεν· καὶ ζήσωμεν ἐν αὐτῷ.

LIBER TERTIUS

QUI INSCRIBITUR

SIMILITUDINES.

SIMILITUDO I.

Nos, quia in hoc mundo permanentem civitatem non habemus, debere inquirere futuram.

CAPUT UNICUM.

Et dixit mihi Scitis vos Domini servos in peregrinatione (50) morari? Civitas enim vestra longe est ab hac civitate. Si ergo scitis civitatem vestram in qua habitaturi (51) estis, quid hic emitis agros, et apparatis lautitias et ædificia, et habitationes (52) supervacuas? Hæc enim qui comparat in hac civitate, non cogitat in suam civitatem redire. O stulte, o dubie et miser homo, qui non intelligis hæc omnia aliena esse, et sub alterius potestate. Dicit enim tibi (53) Dominus civitatis hujus : Aut legibus utere meis, aut recede de civitate mea. Tu ergo quid facies, qui habes legem in civitate tua (54)? Numquid propter agros tuos, aut propter aliquos apparatus tuos, poteris negare legem tuam? Quod si negaveris, et volueris redire in civitatem tuam, non recipieris, sed excluderis inde. Vide ergo tu (55) sicut peregre consistens, nihil amplius compares tibi, quam (56) sit necessarium et sufficiens tibi; et paratus esto, ne (57) cum voluerit Dominus (58) civitatis hujus expellere te contradicas legi ejus; et eas in civitatem tuam, ut utaris lege

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(48) Sic editio Paris., an. 1644. Editt. Hermæ, ἐνδεδυσμένος. Pseudo-Athan. ἐνδεδυμένος.

(49) Edit. Paris. cit. ἡ πονηρία..... ἡ ἐχθυμία. At Editt. Hermæ ad unum omnes, ἡ ἐπιθυμία : maluntque, duce Cotelerio, leg. οὐ μόνον ἡ πονηρὰ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγαθὴ ἐπιθυμία.

(50) Lamb. *peregre*. Et mox : *Civitas vestra*, omisso *enim*. Hæc laudat Antiochus homil. 15.

(51) Mss. Angl. *habituri*.

(52) Lamb. *ædificationes*.

(53) Lamb. deest *tibi*.

(54) Lamb. *civitatem tuam*.

(55) Ita mss. Carm., Vict. et Lamb. pro *ut*, quod habent editi, præter Oxon.

(56) Mss. Angl. *nisi quod*. Sic et Fellus.

(57) Carm. Vict. et Angl. *ut* pro *ne* Quam mss. lectionem sequitur Fellus.

(58) Lamb. *Deus ut Dominus*. At Felli editio Oxon. *Deus vel Domiuus* : quod non advertit Clericus.

tua, sine injuria hilaris. Vos igitur videte qui servitis Deo, et habetis eum in cordibus vestris : operamini opera Dei, memores mandatorum et promissorum ejus quæ (59) promisit ; et credite ei, quod faciet vobis, si mandata ejus custodieritis. Pro agris ergo quos emere volueritis, redimite animas de necessitatibus, prout quisque potest ; et viduas[84] absolvite, orphanis (60) judicate, et opes ac divitias vestras in hujusmodi operibus (61) consumite. In hoc enim vos Dominus locupletavit, ut hujusmodi ministeria expleatis. Multo melius est hæc facere, quam agros aut domos emere ; quoniam hæc omnia peribunt in sæculo : at (62) quæ pro nomine Dei feceris, invenies in civitate tua, et habebis gaudium sine tristitia et timore. Divitias ergo gentium nolite cupere, perniciosæ sunt enim servis Dei ; de propriis autem quas habetis, ea agite, quibus possitis consequi gaudium. Et nolite adulterare, neo alterius (53) uxorem tangere, neque concupiscere. Concupisce tuum opus, et salvus eris.

Ex ista similitudine hæc verba facit Antiochus. *homilia* 15.

A Εἰ οὖν ἐπὶ ξένης κατοικοῦμεν, καὶ ἡ πόλις ἡμῶν μακρὰν ἀπέχει ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης, καὶ οἴδαμεν τὴν πόλιν ἡμῶν ἐν ᾗ μέλλομεν κατοικεῖν· τί εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἑτοιμάζομεν ἀγροὺ, καὶ οἰκοδομὰς, καὶ οἰκήματα μάταια, καὶ παρατάξεις πολυτελεῖς; Ταῦτα οὖν ἑτοιμάζων εἰς ἀλλοτρίαν πόλιν, δῆλός ἐστιν, ὅτι οὐ προσδοκᾷ ἐπανακάμψαι εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, τουτέστιν, εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ὁ γὰρ λογισμὸς οὗτος ἀφρόνων, καὶ διψύχων, καὶ ταλαιπώρων ἀνθρώπων ἐστίν. Οὐ γὰρ συνίει, ὅτι ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι, καὶ ὑπὸ ἐξουσίας ἑτέρου εἰσὶ, τουτέστι τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου. Οὐκ οὖν ὀφείλομεν, ὡς ἐπὶ ξένης κατοικοῦντες, μηδὲν πλέον ἑτοιμάζειν ἑαυτοῖς, εἰ μὴ τὴν αὐτάρκειαν τὴν ἀρκετήν. Οἱ γὰρ ἀγαπῶντες τὸν ἑαυτῶν Κύριον, καὶ ἔχοντες αὐτὸν ἀεὶ ἐν τῇ ἑαυτῶν καρδίᾳ, ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πορεύσονται, καὶ ταῖς B ἐπαγγελίαις αὐτοῦ πιστεύουσι, καὶ καραδοκοῦσι. Καλὸν οὖν ἐστιν ἀντὶ τῶν κτισμάτων καὶ χρημάτων, τῶν σήμερον μὲν ἡμετέρων, αὔριον δὲ ἀλλοτρίων, ὠνήσασθαι ψυχὰς θλιβομένας, καθὼς τις δύναται· καὶ χήρας καὶ ὀρφανοὺς ἐπισκέπτεσθαι, καὶ μὴ παραβλέπειν αὐτούς· ὡσαύτως καὶ ἐν μοναστηρίοις, καὶ οὕτω καλῶς διοικεῖν τὰ καθ' ἑαυτούς· καὶ τὸν πλοῦτον ὃν παρὰ Θεοῦ εἰλήφαμεν ἐν τῷδε τῷ βίῳ, εἰς αὐτοὺς ἀναλίσκειν. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ παρέσχεν ἡμῖν αὐτὰ ὁ ἀγαθὸς ἡμῶν Δεσπότης, ἵνα εἰς τὴν διακονίαν ταύτην δαπανηθῶσι, καὶ ἀντ' αὐτῶν κομισώμεθα θησαυρὸν ἀνέκλειπτον. Πολὺ οὖν βέλτιόν ἐστι, τοιούτους ἀγροὺς, καὶ κτήματα (64) ἀγοράζειν, ἅτινα καὶ παράμονά εἰσι, καὶ προάγουσιν εἰς τὴν ἡμῶν μητρόπολιν, ὅταν ἀποδημήσωμεν εἰς αὐτήν. Ἀμεριμνήσωμεν οὖν, ἀγαπητοὶ, τῶν προσκαίρων, ἵνα τῶν ἀϊδίων ἐπιτύχωμεν.

Si ergo in peregrinatione moramur, et civitas nostra longe est ab hac civitate, et scimus civitatem nostram in qua habitaturi sumus, quid in aliena apparamus agros, et ædificia, et habitationes supervacuas, et lautas constructiones? Hæc ergo qui comparat in aliena civitate, palam est, quod non cogitat in suam civitatem redire, hoc est in supernam Hierosolymam. Est enim hæc consideratio stultorum et dubiorum, et miserorum hominum. Non enim intelligit, hæc omnia aliena esse, et sub alterius potestate, hoc est principis sæculi hujus. Debemus igitur, sicut peregre consistentes, nihil amplius comparare nobis, quam sit necessarium et sufficiens. Qui enim amant Dominum suum, et habent eum semper in cordibus suis, in mandatis ejus incedent, et in promissa ejus credunt, atque exspectant. Bonum igitur est, pro domibus et pecuniis, hodie quidem nostris, cras vero alienis, redimere animas de necessitatibus, prout quisque potest; et viduas ac orphanos visitare, nec despicere: similiter et in monasteriis, sicque recte sua administrare; et divitias, quas a Deo accepimus in hac vita, in hujusmodi homines consumere. In hoc enim et præbuit nobis ea bonus noster Dominus, ut in ejusmodi ministeria insumantur; et pro iis reportemus thesaurum non deficientem. Multo itaque melius est, tales villas et domos emere, quæ stabiles sunt et deducunt in nostram metropolim, quando in eam migrabimus. Negligamus ergo [seu nolimus cupere], charissimi, temporalia, ut æterna possimus consequi.

SIMILITUDO II.

Ut vitis ulmo fulcitur, sic dives oratione pauperis juvatur.

CAPUT UNICUM.

Cum ambularem in agrum et considerarem ulmum et vitem, et cogitarem (65) intra me de fructibus earum, apparuit mihi angelus, et dixit mihi : Quid diu (66) intra te cogitas ? Et dixit illi ; De hac vite et ul-

[84] Isa. I, 17.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

(59) Al. *promissionum ejus, quas.*
(60) Carm. Vict. et Lamb. *justificate, orphanos.*
(61) Carm. Vict. et Lamb. deest *operibus.*
(62) Lamb. *nam.* Et mox, *civitatem tuam.*
(63) Lamb. *adulterari, et alterius aliquid* At Vict. et Carm. *alterius rem.*
(64) Forte κτίσματα, ut paulo superius κτισμάτων. Idque insinuat vetus Hermæ interpres.
(65) Mss. Angl. *disputarem.* Et mox infra, *disputas* et *disputo.* Quem in locum Cler. : « Ciceroniani temporis est, inquit, vox *disputare*, pro eo quod est agere de re quapiam , quæ legitur in codd. Anglicanis, et passim mutata est in *cogitare* ; quod exscriptores non intelligerent eam vocem alio sensu, quam altercandi. »
(66) Ita ms. Vict. Ita et edit. Oxon. Al. omittunt *diu.*

mo disputo, domine, quoniam fructus illarum decori sunt. Et dixit mihi: Hæ duæ arbores in exemplum positæ sunt servis Dei. Et dixi illi: Vellem scire, domine, harum arborum exemplum quod dicis. Audi, inquit: Vides hanc vitem et hanc ulmum: Video, inquam, domine. Hæc (67) vitis, inquit, fructifera est: ulmus autem, lignum sine fructu est; sed vitis hæc, nisi applicita fuerit ulmo et super illam requieverit (68), non potest multum fructum facere. Jacens enim in terra, malos fructus dat, quia non pendet super ulmum: et pro se et pro ulmo fructum dat. Vide ergo, quod (69) ulmus fructum dat non minorem, quam vitis, sed potius majorem. Quomodo, inquam, domine, majorem quam vitis? Suspensa, inquit, ad ulmum (70), fructum multum et bonum dat; jacens autem in terra, exiguum et pessimum fructum dat (71). Hæc igitur similitudo posita est servis Dei, pauperi et diviti (72). Respondi, inquiens: Domine, demonstra mihi. Audi, inquit: Dives habet opes, a Domino vero pauper est: distrahitur enim circa divitias suas, et valde exiguam habet orationem ad Dominum; et quam habet, inertem habet, et non habentem virtutem. Cum igitur dives præstat pauperi, quæ illi (73) opus sunt, pauper orat ad Dominum pro divite, et Deus præstat diviti omnia bona; quia pauper dives est in oratione, et virtutem magnam habet apud Dominum oratio ejus. Tunc ergo dives præstat omnia pauperi, quia sentit illum exaudiri a Domino; et libentius ac sine dubitatione præstat ei omnia, et curat ne quid ei desit. Pauper Deo gratias agit pro divite, quia opus faciunt a Domino. Apud homines ergo ulmus non putatur dare fructum (74); et nesciunt, neque intelligunt, quod si societas advenerit (75) viti; et vitis duplum dat fructum (76), et pro se et pro ulmo. Sic et pauperes pro locupletibus (77) orantes ad Dominum, exaudiuntur; et augentur opes eorum, quoniam præstant pauperibus ex opibus suis. Sunt igitur ambo consortes honorum operum suorum. Quicunque igitur hæc fecerit, non deseretur a Domino, ac erit scriptus in libro vitæ. Felices igitur qui possident, et sentiunt se locupletari; qui hoc enim senserit, poterit aliquid administrare.

SIMILITUDO III.

Ut hieme virides arbores ab aridis, sic in hoc sæculo justi ab injustis internosci non possunt.

CAPUT UNICUM.

Ostendit mihi arbores multas abjectis foliis, quæ mihi velut aridæ videbantur; omnes enim similes erant. Et dixit mihi: Vides arbores has? Video, inquam, domine, similes aridis. Respondens dixit mihi: Hæ (78) arbores in similitudinem sunt (79) hominum, qui in sæculo morantur. Respondi, inquiens: Domine, cur velut aridis similes sunt? Quoniam, inquit, nec justi nec injusti cognoscuntur, sed similes sunt in hoc (80) sæculo. (81) Hoc enim sæculum justis hiems est; qui (82) non agnoscuntur, cum peccatoribus habitantes. Sicut in hieme omnes arbores, abjectis foliis, aridis similes sunt, nec potest cognosci quæ sunt aridæ, aut quæ virides: sic et in hoc sæculo, nec justi nec injusti cognoscuntur; sed similes sunt omnes.

SIMILITUDO IV.

Ut æstate vividæ arbores ab aridis, fructu et virentibus foliis internoscuntur: sic in futuro sæculo justi ab injustis beatitudine different.

CAPUT UNICUM.

Ostendit mihi iterum arbores multas, quarum aliæ frondes emittebant, aliæ aridæ erant. Et dixit mihi: Videsne has (83) urbores? Respondi: Video, Domine, alias aridas, et alias frondentes (84). Hæ arbores, inquit, quæ virides sunt, justi sunt qui habitaturi sunt in futuro sæculo (85). Illud enim futurum sæculum æstas est justis; peccatoribus autem hiems. Cum ergo illuxerit misericordia Domini, tunc declarabuntur qui serviunt Deo, et omnibus (86) perspicui erunt. Sicut enim in æstate fructus arboris cujuscunque declaratur, et patet (87): sic et justorum factum declarabitur, et patebit; et omnes hilares et

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(67) Laudat hunc locum Origenes homil. 10, *in Josuam.* edit. noviss. BB. tom. III, pag. 423.

(68) Mss. Angl. *ut super illam refrigeret.* Fellus paulo superius exhibet *applicata*, rejiciens editorum *applicita.*

(69) Mss. Angl. *quia, et.*

(70) Ita Fellus ex mss. Angl. Al. *in ulmo.*

(71) Ms. Lamb. hæc omittit: *jacens autem in terra, exiguum et pessimum fructum dat.*

(72) Mss. Angl. *in servos Dei, in pauperem et divitem.* Hanc lectionem sequitur Fellus, vulgatam respuens.

(73) Mss. Angl. deest *illi.*

(74) Mss. Angl. *fructus dare.*

(75) Bodl. *siccitus non advenerit.* Lamb. *siccitas venti.*

(76) Lamb. *abundat fructu.*

(77) Lamb. *locupletantibus.*

(78) Lamb. addidit *aridæ.*

(79) Ita Lamb. Ita et Fellus. Al. *horum.*

(80) Mss. Angl. *huic.*

(81) Laudat hanc similitndinem Origenes tract. 30. *Comment. in Matth.* XXIV, 32, noviss. edit., t. II, pag. 872.

(82) Mss. Vict. et Carm. *quia.* Felli editio Oxon. *quoniam.*

(83) Lamb. deest *has.*

(84) Mss. Angl. *frondescere.*

(85) Lamb. *habituri sunt futurum sæculum.*

(86) Ita mss. Angl .et Carm. Ita quoque editio Fell. Oxon. Al. *omnes.*

(87) Mss. Carm. et Lamb. *paret.* Et mox, *parebunt omnes* pro *patebit; et omnes.*

gaudentes in illo sæculo restituentur. Nam cæteræ (88) gentes, peccatores scilicet (89), sicut arbores quas vidisti aridas, tales invenientur aridi et sine fructu in illo sæculo ; et sicut arida ligna, comburentur : et palam fiet (90), quoniam male fecerunt in omni tempore vitæ suæ ; et comburentur ideo, quia peccaverunt et peccatorum suorum non egerunt pœnitentiam [85]. Sed et cæteræ gentes comburentur ideo, quia non agnoverunt Deum creatorum suum. Tu ergo fac fructum bonum, ut in æstate (91) cognoscatur fructus tuus ; et abstine te a multis negotiis, et nihil delinques. Quicunque enim multa negotia agunt, multa delinquunt ; quia constricti sunt circa negotia sua, et non serviunt Deo. Nam quomodo potest homo qui non servit Deo, aliquid petere et accipere a Deo ? Qui enim serviunt deo, petunt et accipiunt sua desideria. Quod si unum negotium tractat aliquis, posterit servire Deo ; quoniam non alienatur animus ejus a Domino, sed pura mente servit Deo. Hoc ergo si feceris, poteris in venturo sæculo habere fructnm ; sed et omnes qui fecerint hæc, fructum ferent.

SIMILITUDO V.

De vero jejunio, et ejus mercede ; tum et de corporis munditia.

CAPUT PRIMUM.

Cum jejunarem et sederem in monte quodam, et gratias agerem Deo pro omnibus quæ fecerat mecum ; video pastorem illum sedentem juxta me, ac (92) dicentem mihi : Quid tam mane huc venisti ? Respondi : Quoniam, domine, stationem habeo. Quid est, inquit, statio ? Et dixi Jejunium. Et dixit : Quid est illud Jejunium ? Sicut solebam, inquam, sic jejuno. Nescitis, inquit, Deo jejunare ; neque est jejunium hoc quod jejunatis, Deo nihil proficientes. Quare inquam, domine, ita dicis ? Dico certe, inquit, non esse (93) jejunium hoc,quod putatis vos jejunare ; sed ego te docebo quod sit jejunium plenum acceptumque Deo. Audi, inquit : Dominus non desiderat tale jejunium supervacuum : sic enim jejunando nihil præstas æquitati. Jejuna certe verum jejunium tale (94). Nihil in vita tua nequiter facias ; sed mente pura servi Deo, custodiens mandata ejus et in præcepta ejus (95) ingrediaris, neque admiseris desiderium nocens in animo tuo. Crede autem Domino, si hæc feceris, timoremque ejus habueris, atque abstinueris ab omni negotio malo, Deo te victurum. Hæc si feceris, jejunium magnum consummabis acceptumque Domino.

CAPUT II.

Audi similitudinem quam dicturus sum tibi ad jejunium pertinentem. Quidam quod haberet fundum servosque multos, in quadam parte fundi sui posuit vineam successoribus (96) ; deinde peregre profectus elegit servum quem habebat fidelissimum ac sibi probatum ; eique assignavit vineam, præcipiens ut vitibus jungeret palos ; quod si fecisset et mandatum suum consummasset, libertatem eidem se daturum promisit. Nec præterea quidquam aliud præcepit illi, quod in ea faceret (97), atque ita peregre profectus est. Postquam autem servus ille curam apprehendit (98), fecit quæcunque præceperat dominus. Cumque depalasset vineam illam, et animadvertisset eam herbis repletan, cœpit secum ita cogitare (99), dicens : Peregi quod mihi præceperat dominus ; fodiam nunc vineam hanc, et erit formosior cum fuerit fossa (100) ; et extractis herbis, majorem dabit fructum, et non suffocabitur ab herbis. Aggressus deinde fodit, et omnes herbas quæ in ea erant, extraxit ; atque ita evasit vinea speciosissima ac læta, non suffocata ab herbis. Post aliquantum vero temporis venit dominus ejus, et ingressus est vineam : quam cum depalatam vidisset decenter, ac circumfossam (1), et extractas herbas ab ea, et lætas esse vites ; ex facto hoc servi sui gaudium cepit. Adhibito itaque filio quem charum et hæredem habebat, et amicis quos in concilio advocabat, indicat ea quæ servo suo facienda madasset, quæ præterea ille fecisset. At illi protinus gratulati sunt servo illi, quod tam plenum testimonium domini sui assecutus fuisset. Ait deinde illis : Ego quidem huic servo libertatem promisi, si custodisset mandatum meum quod dederam ; et custodivit illud et præterea opus bonum adjecit in vineam, quod mihi quamplurimum (2) placuit. Pro

[85] Matth. III, 10 ; VII, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(88) Mss. Angl. et Carm. *exteræ*.
(89) Lamb. deest *scilicet*.
(90) Ita mss. Angl. Ita et Felli edit. Oxon. Al. *fient*.
(91) Lamb. *in eo stare*.
(92) Bodl. addit *hæc*.
(93) Lamb. *enim quia non est*. Sic et Felli edit. Oxon. quæ tamen habet *quoniam* pro *quia*. Hinc nonnulla excerpsit pseudo-Athanasius in *Doctr. ad Antioch.* num. 16, pag. 260, quorum pars proferenda mox infra cap. 3.
(94) Lamb. *Leve enim jejunium tale est*. Habet quoque *enim* pro *certe* Felli edit. Oxon.
(95) Sic Fellus ex mss. Angl. ubi monet Bodl. exhibere *in præceptis ejus*. Al. *in præceptis ejus ingrediens*.
(96) Mss. Angl. *adfuturis*. Sic et Vict. At Lamb. *futuris*.
(97) Mss. Angl. *facere deberet*. Sic et edit Oxon. Apud Clericum vero ms. Lamb. sic se habet : *quidquam præcepit illi, ut quid in ea facere deberet*.
(98) Al. Codd. addunt *cœpit ei*.
(99) Mss. Angl. *disputare*, ut modo sup. cap. I, notatum.
(100) Mss. Angl. *formosior fossa*.
(1) Lamb. *fossam*.
(2) Mss. Angl. *validissime*.

hoc igitur opere quod fecit, volo eum filio meo facere cohæredem ; quoniam cum sensisset quid esset bonum, non omisit (3), sed fecit illud. Hoc consilium domini, et filius (4) et amici ejus comprobaverunt; ut fieret scilicet hic servus cohæres filio. Post dies deinde non multos (5) convocatis amicis, paterfamilias misit (6) de cœna sua servo illi cibos complures. Quos cum accepisset ille, sustulit ex eis quod sufficiebat (7) sibi ; reliquum autem conservis suis distribuit. Quibus acceptis, illi lætati sunt, et cœperunt illi optare, ut majorem gratiam apud dominum inveniret, ob ea quæ fecerat ipsis. Hæc omnia cum audisset dominus ejus, percepit iterum maximum gaudium ; et convocatis rursum amicis et filio, exponit factum servi sui de cibis suis quos ei miserat. Illi itaque tanto magis assenserunt patrifamilias, ipsum servum cohæredem filio debere fieri.

CAPUT III.

Dico ei : Domine, has similitudines non novi, neque intelligere possum, nisi eas tu mihi exponas. Omnia, inquit, exponam tibi quæcunque locutus fuero tecum, aut ostendero tibi. Mandata Domini custodi, et eris probatus, et scriberis in numero eorum qui custodiunt mandata ejus. Si autem præter ea quæ (8) mandavit Dominus, aliquid boni adjeceris (9), majorem dignitatem tibi conquires (10), et honoratior (11) apud Dominum eris, quam eras futurus. Igitur si custodieris mandata Domini, et adjeceris etiam ad ea stationes has, gaudebis ; maxime, si secundum mandatum meum servaveris ea. Dico ei : Quidquid mihi præceperis, domine, servabo : scio enim te mecum futurum. Ero, inquit, tecum, qui tale propositum habes. Sed et cum omnibus ero, quicunque idem propositum habuerint (12). Jejunium hoc, inquit, custoditis mandatis Domini, valde bonum est. Sic igitur servabis illud (13).

Primum omnium cave ab omni probro, et turpi verbo, et ab omni noxia cupiditate ; et purifica sensum tuum ab omni vanitate sæculi hujus. Si hæc custodieris, erit hoc jejunium justum. Sic ergo facies. Peractis quæ supra scripta sunt, illo die quo jejunabis, nihil omnino gustabis, nisi panem et aquam ; et computata quantitate cibi quem cæteris diebus comesturus eras, sumptum diei illius quem facturus eras, repones, et dabis (15), viduæ, pupillo, aut inopi ; et sic consummabis humilitatem animæ tuæ : ut qui ex eo acceperit, satiet animam suam, et pro te adeat Dominum Deum oratio ejus. Si igitur sic consummaveris jejunium tuum, quemadmodum præcipio tibi, erit hostia tua accepta Domino, et scribetur hoc jejunium tuum. Hæc statio sic acta (16) est bona, hilaris et accepta Domino.

(14) Πρῶτον πάντων φύλαξαι νηστεύειν ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ, καὶ ἀκοῆς πονηρᾶς · καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, καὶ μνησικακίας, καὶ αἰσχροκερδίας. Καὶ ἐκ ἡμέρᾳ ᾗ νηστεύεις, ἀρκέσθητι ἄρτῳ καὶ λαχάνοις καὶ ὕδατι, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ · συμψηφίσας δὲ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης τοῦ ἀρίστου, οὗ ἔμελλες ἐσθίειν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμάραν, δὸς χήρᾳ, ἢ ὀρφανῷ ἢ στερουμένῳ, πρὸς ὅν δὴ σαφῶς ἐμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, εὔξεται ὑπὲρ σοῦ πρὸς Κύριον. Ἐὰν οὖν τελέσῃς τὴν νηστείαν, ὡς ἐνετειλάμην σοι, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐγγεγραμμένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν ἡτοιμασμένων ἀγαθῶν τοῖς δικαίοις.

Hinc Antiochus, *homilia* 7.

Jejunium enim verum est, non modo se tabidum facere, sed et quantitatem sumptus quem comesturus erat, dare viduæ et inopi : ut qui acceperit, satiatus, oret pro eo, et accepta fiat Deo hostia ejus.

Νηστεία γὰρ ἀληθινή ἐστιν οὐ μόνον τὸ ἑαυτὸν ἐκτήξειν, ἀλλὰ καὶ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης, ἣν ἔμελλεν ἐσθίειν, δοῦναι χήρᾳ, ἢ πτωχῷ · ἵνα ὁ εἰληφὼς, ἐμπλησθεὶς, εὔξηται ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ δεκτὴ γένηται ἡ θυσία αὐτοῦ παρὰ τῷ Θεῷ.

Hæc tu si servaveris cum liberis tuis et tota domo tua, custoditis his felix (17) eris. Et quicunque hæc audita custodierint, felices erunt ; et quidquid petierint a Domino, obtinebunt.

CAPUT IV.

Et precatus (18) sum eum, ut mihi explanaret hanc similitudinem de fundo et domino, ac vinea et servo qui depalaverat vineam : et herbis quæ extractæ de vinea erant ; et de filio et de amicis, quod in con-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(3) Lamb. *dissimulavit.*
(4) Lamb. *et fecit filius.*
(5) Mss. Angl. *dies paucos.*
(6) Lamb. *convocatis paterfamilias amicis antiquis, misit.*
(7) Lamb. *sufficeret.*
(8) Lamb. *Sin autem præter ea quam quod.*
(9) Lamb. *feceris.*
(10) Mss. Angl. *acquires.*
(11) Lamb. *honestior.* Sic et Fellus.
(12) Sic mss. Vict. Carm. et Lamb. Sic et edit. Oxon. Al. *habent.*
(13) Lamb. *Si igitur servaveris illud primum.*
(14) Pseudo-Athanasius num. 16, pag. 261.
(15) Lamb. apud Fellum sic : *cibi, cæteris diebus quæ comesturus... reponens, dabis.* Apud Clericum autem ita : *cibi, cæterisque, quæ editurus eras... reponis et dabis.* At edit. Oxon. *sepones et dabis.* Hunc locum respicit Antiochus homil. 7.
(16) Lamb. *gesta.*
(17). Lamb. *salvus.* Et paulo post, *salvi* pro *felices.*
(18) Mss. Angl. *deprecatus.*

silio adhbiuerat. Intellexi enim, esse illud similitudinem. Ait mihi : Valde audax es ad interrogandum. Nihil enim debes interrogare : nam si oportuerit demonstrari, demonstrabitur tibi. Dico ei : Domine, quæcunque ostenderis mihi, nec declaraveris, frustra videro (19) illa, si non intellexero quidnam sint, et similitudines si quas proposueris, et non exposueris, frustra audiero (20) eas. Respondit mihi rursus, dicens : Quicunque Dei servus est, Dominumque (21) habet in præcordiis suis, petit ab eo intellectum, et obtinet: et omnem similitudinem explicat (22); et intelligit verba Domini, quæ inquisitione egent (23). Quicumque vero inertes sunt et pigri ad orandum, illi dubitant petere a Domino : cum sit Dominus tam profundæ bonitatis, ut petentibus a se cuncta (24) sine intermissione tribuat. Tu ergo, qui confirmatus es ab illo venerabili nuntio (25), et accepisti orationem tam potentem, cum piger non sis, cur jam a Domino intellectum non petis, et accipis ? Dico ei :Cum te præsentem habeam, necesse est ut a te petam, et interrogem ; tu enim omnia mihi ostendis, et loqueris. cum ades. Nam (26) si sine te ea viderem, vel audirem, tunc Dominum rogarem, ut ostenderet (57) mihi.

CAPUT V.

Et respondit : Dixeram tibi paulo ante, callidum te esse et audacem, qui solutiones similitudinum interrogas. Sed quia (28) ita esse pertinax, solvam tibi hanc quam desideras similitudinem, ut omnibus notam facias eam. Audi nunc, inquit, et percipe animo. Orbem terrarum fundus ille significat, qui in similitudinem est positus. Dominus autem fundi demonstratur esse is, qui creavit cuncta et consummavit, et virtutem illis dedit. Filius autem, Spiritus sanctus est ; servus vero ille, Filius Dei est ; vinea autem, populus est quem servat ipse ; pali vero, nuntii sunt, qui a Domino præpositi sunt ad continendum populum ejus ; herbæ autem quæ evulsæ sunt de vinea, admissa (29) sunt servorum Dei : cibi vero quos de cæna misit illi, mandata sunt quæ per Filium dedit populo suo ; amici autem illi quos in consilio advocavit, angeli (30) sunt sancti quos primo (31) creavit. Absentia vero illius patrisfamilias, tempus est quod in adventum ejus restat. Dico ei : Domine, magnifice et mire omnia hæc se habent, atque honeste, numquid ergo, domine, inquam, hæc poteram intelligere? Ne quidem quispiam præterea homo, tametsi valde prudens sit, poterit (32) intelligere ea. Sed nunc mihi demonstra, domine, quod quæro. Quære quod vis (33), inquit. Quare, inquam, Filius Dei in similitudine hac, servili loco ponitur ?

CAPUT VI.

Audi, inquit : in servili conditione non ponitur Filius Dei, sed magna potestate et imperio (34). Ei dixi : Quomodo (35), inquam, domine ? Non intelligo. Quoniam, inquit, eis quos (36) Filio suo tradidit, Filius ejus nuntios præposuit, ad conservandos (37) singulos ; ipse autem plurimum laboravit, plurimumque perpessus est, ut aboleret delicta eorum. Nulla enim vinea potest fodi sine labore ac dolore. Deletis igitur peccatis populi sui, ipse eisdem monstravit itinera vitæ, data eis lege quam a Patre acceperat. Vides igitur, esse Dominum populi, accepta a Patre suo omni potestate. Quare autem Dominus in consilio adhibuerit Filium de hæreditate, et bonos (38) angelos ? Quia nuntius audit illum (39) Spiritum sanctum, qui infusus (40) est omnium primus in corpore, in quo habitaret Deus. Collocavit enim enm intellectus in corpore, ut ei videbatur (41). Hoc ergo corpus, in quod inductus (42) est spiritus sanctus, servivit illi Spiritui,, recte in modestia ambulans et caste, neque omnino maculavit spiritum illum. Cum igitur corpus illud paruisset omni tempore Spiritui sancto, recteque et caste laborasset cum eo, nec succubuisset in omni tempore : fatigatum corpus illud serviliter conversatum (43) est, sed fortiter cum Spiritu sancto comprobatum Deo receptum (44) est. Placuit igitur Deo hujusmodi (45) potens cursus ; quia ma-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(19) Lamb. *demonstraveris, frustra videbo.*
(20) Lamb. *exposueris et non absolveris, frustra audiam.*
(21) Lamb. *Dominum quem.*
(22) Lamb. *exsolvit.*
(23) Mss. Angl. *quæstionem ferunt.*
(24) Lamb. et Vict. *cunctis.*
(25) Sic mss. Angl. et Carm. Sic et edit. Oxon. Al. *ab illius nuntio.*
(26) Lamb. *loqueris mihi. Ades. Nam* etc.
(27) Bodl. *demonstraret.* Lamb. *demonstraretur.*
(28) Lamb. *quamvis.*
(29) Lamb. *commissa.*
(30) Mss. Angl. *nuntii.* Sic et edit. Oxon.
(31) Lamb. *primos.*
(32) Lamb. *qui possit.*
(33) Mss. Angl. *Dic, si quid vis.*
(34) Mss. Angl. *magnam potestatem et imperium.*
(35) Lamb. *Et dixi : Quemadmodum.*
(36) Lamb. *eum quem.* Et mox : *et Filius ejus nuntiis.*
(37) Lamb. *confirmandos.* Et paulo post : *ut aboleret peccata.*
(38) Mss. Angl. *honestosque.* Fell. *et bonos nuntios. Audi: Quia.*
(39) Lamb. deest *illum.*
(40) Mss. Angl. et Carm. *creatus.*
(41) Lamb. *in corpore quod e videbatur. Hoc ergo corpus in quo habitaret Deus, collocavit intellectus scilicet corpore quod ei videbatur.* At ms. Vict. *intellecto scilicet corpore quod et videbatur.* — Hunc locum valde corruptum, ex mss. et editionum collatione sic corrigit doctissimus Grabius : *Quare autem Dominus in consilio adhibuerit Filium de hæreditate, honestosque nuntios, audi: Spiritum sanctum qui creatus est omnium primus, in corpore in quo habitaret Deus, collocavit; in delecto corpore, quod ei videbatur.* Wak.
(42) Mss. Angl. *in quo deductus.* Sic et Vict. absque *in.*
(43) Lamb. *conservatum.*
(44) Mss. Germ. et Vict. *receptunque.* At Carm. *conservatum.*
(45) Ms. Vict. *hujus esse.*

culatus non esset in terra, possidens in se Spiritum sanctum. In consilio advocavit ergo Filium, et nuntios bonos (46), ut et huic scilicet corpori quod servivit (47) Spiritui sancto sine querela, locus aliquis consistendi daretur, ne videretur mercedem servitutis suæ perdidisse. Accipiet enim mercedem omne corpus parum ac sine macula repertum, in quo habitandi gratia constitutus fuerit Spiritus sanctus. Habes et hujus similitudinis expositionem (48).

CAPUT VII.

Percepi, inquam, domine, tuam voluntatem, audita hoc expositione. Audi ulterius, inquit : Corpus hoc tuum custodi mundum atque purum ; ut Spiritus ille qui inhabitabit in eo, testimonium referat illi, et tecum fuisse judicetur. Atque etiam vide, ne quando persuadeatur tibi, interire corpus hoc, et abutaris eo in libidine aliqua. Si enim corpus tuum maculaveris, maculabis etiam eodem tempore et Spiritum sanctum ; et si maculaveris Spiritum sanctum, non (49) vives. Et dixi : Quid si per ignorantiam aliquam id admissum (50) est, antequam audirentur verba hæc ? Quo pacto assequitur salutem is qui maculavit corpus suum ? Prioribus, inquit, rebus, qui (51) per ignorantiam admiserunt, remedium tribuere solus Deus potest : ejus enim est omnis potestas. Sed nunc custodi te : et cum sit Dominus omnipotens et misericors, prioribus admissis remedium dabit, si in (52) futurum non maculaveris corpus tuum, et Spiritum. Consortes sunt enim ambo, et alteruter sine altero (55) non coinquinatur. Utrumque ergo serva mundum ; et vives Deo.

SIMILITUDO VI.

De duplici genere hominum voluptariorum, et eorum morte, defectione, et pœnarum duratione.

CAPUT PRIMUM.

Cum sederem domi, et glorificarem Dominum (54) pro omnibus quæ videram, et de mandatis cogitarem (55), ea valde bona esse et magna, et honesta ac læta, et quæ possint salutem hominum (56) afferre ; intra me ipsum hæc dicebam : Felix ero, si in his mandatis ambulavero ; et quicunque in his ambulaverit, vivet Deo. Dum hæc loquerer (57) mecum, video eum quem et prius (58), sedentem juxta me, et hæc mihi dicentem : Quid dubitas de mandatis meis,quæ tibi præcepi ? Bona sunt : nihil omnino dubitaveris ; sed indue fidem Domini, et ambulabis in eis. Ego enim in illis dabo tibi vires. Hæc mandata utilia sunt his, qui delictorum suorum ante admissorum acturi sunt pœnitentiam, si in futurum in iis ambulaverint. Quicunque igitur agitis pœnitentiam, abjicite a vobis nequitiam hujus sæculi. Induite vero (59) omnen virtutem te æquitatem, et poteritis custodire hæc mandata; neque deinceps peccetis. Si enim deinceps non peccaveritis, plurimum (60) ex prioribus recidetis. In mandatis meis ambulate, et vivetis Deo. Hæc a me dicta sunt vobis. Postquam hæc mecum locutus est, ait mihi : Eamus in agrum, et pastores (61) pecorum tibi ostendam. Eamus, inquam, domine.

(62) Ἦλθον εἰς πεδίον· καὶ [δείκνυσί μοι] παῖδα νεανίσκον ἐνδεδυμένον (63) σύνθεσιν ἐνδυμάτων κροκαίων, βόσκοντα πρόβατα πολλὰ λίαν· καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ἦν ὡσεὶ τρυφῶντα, καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἱλαρὰ, σκιρτῶντα ὧδε κἀκεῖ. Καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἐπὶ τῷ ποιμνίῳ αὐτῷ ἦν, καὶ περιέτρεχε τὰ πρόβατα· Καὶ ἄλλα πρόβατα σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἑνὶ, οὐ μέντοι σκιρτῶντα (64).

Et venimus in quemdam campum : et illic ostendit mihi juvenem pastorem, vestitum synthesi vestimentorum colore coccineo.Pascebat autem pecora copiosa : et pecora illa velut in voluptatibus erant et plurimis deliciis ; et hilaritate exsultabant, et exsultantia discurrebant huc atque illuc. Et ipse pastor vehementem ex grege suo percipiebat voluptatem ; et vultus pastoris illius valde hilaris erat, inter pecora discurrentis.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(46) Bodl. *honestos.*
(47) Lamb. *serviisset*. Sic et edit. Oxon.
(48) Lamb *exsolutiones*. Et mox, *exolutione.*
(49) Sic Fellus in sua edit. Oxon. et mss. Angl. Al. *corpus tuum, non.*
(50) Bold. *aliquid admissum.*
(51) Lamb. et Carm. *quæ*. Sic et Fellus.
(52) Sic mss. Carm et Lamb. Sic et edit. Oxon. Al. omittunt *in*.
(53) Lamb. *ambo alterutrum, et alter sine altero.* Felli autem editio Oxon. sic : *et alterutrum sine altero non inquinatur.*
(54) Lamb. *Deum*. Alternant *Deus* et *Dominus* in codd.
(55) Mss. Angl. *disputarem*, ut alibi notatum.
(56) Lamb. *homini*. Sic etiam Fellus.
(57) Lamb. *loquor*.
(58) Mss. Angl. *eum sedentem*, omissis, *quem et prius.*
(59) Lamb. *ergo*.
(60) Lamb. *nec post hæc adjiciatis. Nihil ergo adjicientes plurimum.* Ita Clericus, Fellus autem sic : alii, *post hoc adjicietis. Nihilenim adjicientes.*
(61) Quia hisce in visionibus multi pastores apparent, eapropter Hermæ opus Origenes appellat librum *De pastoribus*, lib. III, Περὶ ἀρχῶν 2. Hæc Cotelerius. At nuperus editor Parisiensis opp. Origenis tom. I. pag. 140, col. 2, D, locum ex mss. sic restituit : *Sed et Pastoris liber*, rejiciens hanc edit. lectionem : *Sed et De pastoribus liber.*
(62) Hæc pseudo-Athanasius in *Doctr. ad Antioch.*, num. 28, 19, pag. 261, 262.
(63) Præter ea quæ hic habet Cotelerius, Græca hujusce loci illustrat cl. Montfauconus in *Hexapl. Origen.*, tom. II, pag. 181, ad *Isa.* LVII, 9.
(64) Ista pseudo-Athanasii : *Aliasque vidi oves, luxuriantes et deliciantes uno in loco, nec tamen exsultantes*, veteri Interpreti restituenda, e cujus ver-

CAPUT II.

Καὶ λέγει μοι· βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον; βλέπω, φησὶ, κύριε. Οὗτος, φησὶν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν. Οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, καὶ καταστρέφει ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀπατῶν αὐτὰς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται ἐπιλανθανόμενοι τῶν ἐντολῶν τοῦ ζῶντος τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευόμενοι (ἐν) ταῖς ματαίαις τρυφαῖς καὶ ἀπάταις τοῦ βίου τούτου. Διὸ καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Λέγω αὐτῷ· Οὐ γινώσκω, κύριέ, τί ἐστιν εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Καὶ λέγει μοι· Ἄκουε, φησίν· Ἃ εἶδες πρόβατα ἱλαρὰ καὶ σκιρτῶντα, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος, καὶ παταδεδωκότες ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐν τούτοις μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν· ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοὺς βλασφημεῖται. Τῶν τοιούτων ἡ ςωὴ θάτανός ἐστιν. Ἃ δὲ εἶδες μὴ σκιρτῶντα, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ ἑαυτοὺς, εἰς δὲ τὸν Κύριον μὴ βλασφημήσαντες· οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀκηθείας· ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστι μετανοίας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. Ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀναστάσεως, ἕως τινός· ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰώνιον. Πάλιν προέβημεν μικρὸν, καὶ δείκνυσί μοι ἕτερον ποιμένα μέγαν, ὡς ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικείμενον δέρμα αἴγιον λευκὸν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τὸν ὦμον, καὶ ῥάβδον σκληρᾶν λίαν, καὶ ὄζους ἔχουσαν, καὶ τὸ βλέμμα εἶχεν πικρὸν, ὥστε φοβηθῆναί με αὐτόν. Οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ πρώτου τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα, καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δὲ, καὶ ἔβαλλεν αὐτὰ εἴς τινα τόπον κρημνώδη, καὶ ἀκανθώδη, καὶ τριβολώδη· ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἐμπλέκεσθαι ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις, καὶ λίαν ἐναλαιπώρουν δερόμενα ὑπ' αὐτοῦ· καὶ ὧδε κἀκεῖ περιέλαυνεν αὐτὰ καὶ ὅλως ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, οὐδὲ ἵσταντο.

A Ait mihi angelus: Vides autem(65) hunc pastorem? Video; inquam, domine. Et dixit mihi: Hic nuntius dulcedinis ac voluptatis est (66). Hic ergo corrumpit mentes servorum Dei, et avertit eos a veritate, oblectans cupiditatibus; et pereunt. Obliviscuntur enim mandata Dei vivi, et in luxuriis conversantur et deliciis vanis, et corrumpuntur ab hoc nuntio malo (67) aliqui usque ad mortem, aliqui vero usque ad defectionem(68). Dico ei: Domine, non intelligo, quid sit *ad mortem*, et quid *ad defectionem*. Audi, inquit: Quæcunque pecora vidisti valde læta et exsultantia, ii sunt qui in perpetuum (69) a Deo discesserunt, et tradiderunt se desideriis hujus sæculi. Iis ergo non est per pœnitentiam regressus ad vitam; quoniam quidem adjecerunt ad reliqua de- B licta sua, et nomen(70) Domini nefandis insecutati(71) sunt verbis. Hujusmodi homines morti sunt destinati. Quæ vero vidisti pecora non exsultantia, sed uno loco vescentia; ii sunt, qui tradiderunt se quidem deliciis ac voluptatibus, nihil vero nefandum in Dominum locuti sunt. Hi igitur non (72) defecerunt a veritate, ideoque repositam adhuc habent spem vitæ in pœnitentia. Defectio enim habet spem aliquam redintegrationis; mors vero perpetuo tenetur interitu. Rursum progressi sumus paululum: et ostendit mihi pastorem magnum, et velut agrestem figuram habentem (73), amictum pelle alba caprina, peram gestantem in humero, et manu virgam nodosam et valde duram, et flagellum (74) in manu; aspectum autem trucem (75) et sævum habebat, ut posset terrere aliquos (76): talis erat aspectus ejus. C Hic ergo accipiebat ab illo juvene pastore ea pecora quæ delicias (77) quidem agebant, sed non exsultabant: et compellebat ea in præcipitem locum quemdam, ac spinosum tribulisque confertum, usque adeo ut de spinis et tribulis se non possent explicare; sed implicita ibi pascebantur spinis et tribulis; et graves(73) cruciatus experiebantur ex verberibus(79) ejus: agebat enim ea, et nec consistendi eis locum aut tempus (80) permittebat.

CAPUT III.

Βλέπων οὖν αὐτὰ ἐγὼ οὕτως μαστιζόμενα καὶ ταλαιπωροῦντα, ἐλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο; καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι. Κύριε, τίς ἐστιν οὗ-

Cum viderem ergo sic ea flagellari et miserias experiri, dolebam pro eis, quia valde cruciabantur, D nec ulla requies eis dabatur. Dico ad pastorem illum qui erat mecum: Quis est, Domine, hic pastor

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

sione librarii incuria videntur excidisse. Apud ipsum namque paulo post hæc leguntur: *Quæ vero vidisti pecora non exsultantia, sed uno loco vescentia*; quæ sane omissa præcedentia arguunt. Cll. *Pastoris* editores id fugisse miror.

(65) Lamb. desunt *angelus* et *autem*. Sic et Græca.

(66) Ita Fellus ex mss. Angl. quibus deest *illecebrarum*, quod addunt editi.

(67) Lamb. deest *malo*.

(68) Græca, *ad corruptionem*.

(69) Lamb. *perpetuo*.

(70) Camb. *sua, etiam hoc quod nomen*. Sic et Fellus.

(71) Ms. Angl. *insecuti*.

(72) Mss. Angl. deest *non*: neque illud agnoscit edit. Oxon. Græca: *Hi quidem corrupti et a veritate seducti sunt*.

(73) Lamb. deest *habentem*.

(74) Lamb. *et vehementer durum flagellum*.

(75) Lamb. *amarum*. Sic et edit. Oxon. quæ etiam *severum* pro *sævum* habet.

(76) Lamb. *horrere aliquis*. Al. *exhorrere aliquis*.

(77) Lamb. cum edit. Oxon. *deliciis*.

(78) Lamb. *pascerentur, Spinas et tribulos et graves*.

(79) Sic mss. Angl. et Carm. Sic et edit. Oxon Al. *verbis*.

(80) Ita Fellus ex mss. Bodl. et Lamb. Al. *ante tempus*.

tam implacabilis et tam amarus, qui nullo modo miseratione (81) movetur adversus hæc pecora ? Hic, inquit, pastor, pro justis (82) quidem nuntius est; sed præpositus pœnæ. Huic ergo traduntur qui a Deo aberraverunt, et servierunt desideriis ac voluptatibus sæculi hujus. Punit ergo eos, sicut meruit unusquisque eorum, sævis variisque pœnis. Vellem, inquam, nosse, Domine, varias has pœnas, cujusmodi sunt ? Audi, inquit : Variæ pœnæ atque tormenta hæc sunt, quæ homines quotidie in vita sua patiuntur. Alii enim detrimenta patiuntur; alii inopiam; alii diversas acrimonias (83). Quidam inconstantiam; alii injurias ab indignis patientes, multaque alia exercitia et incommoda (84). Plurimi enim inconstanti consilio multa conantur, nec quidquam conducit (85) eis; et dicunt in actibus suis, successum se non habere. Succurrunt iis, ea quæ nequiter fecerunt, et Dominum causantur. Cum igitur perpessi fuerint omnem vexationem et omne incommodum ; tunc traduntur mihi ad bonam admonitionem, et firmantur in fide Domini, et per reliquos dies vitæ (86) serviunt Domino mente pura. Et cum cœperint delictorum agere pœnitentiam, tunc ascendunt in præcordia eorum opera sua, in quibus se nequiter exercuerunt (88); et tunc dant Deo honorem, dicentes, justum judicem eum esse, meritoque se omnia esse perpessos secundum facta sua (89). In reliquum vero serviunt Deo mente pura et successum habent in negotiis suis omnibus, accipientes a Domino quæcunque poscunt. Et tunc gratias agunt Domino, quod sint mihi traditi ; nec jam quidquam crudelitatis (90) patiuntur.

A τος ὁ ποιμὴν, ὁ ἄσπλαγχονος καὶ πικρός ; Καὶ λέγει μοι· Οὗτός ἐστιν ὁ ἄγγελος τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων δικαίων ἐστὶ, τεταγμένος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. Παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευθέντας ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν· καὶ τιμωρεῖται αὐτοὺς, καθὼς ἄξιοί εἰσιν, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. Λέγω αὐτῷ. Ἤθελον γνῶναι, κύριε, τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαί εἰσιν. Ἄκουε, φησίν· Αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι, βιωτικαί εἰσι βάσανοι. Ἐπὰν γὰρ ἀποστῶσι τοῦ Θεοῦ. νομίζοντες ἐν ἀναπαύσει εἶναι καὶ πλούτῳ, τότε τιμωροῦνται οἱ μὲν ζημιούμενοι, οἱ δὲ ὑστερούμενοι, οἱ δὲ ἀσθενείαις ποικίλαις περιπίπτοντες. Ἄλλοι ἐν ἀκαταστασίαις, ἕτεροι ὑβριζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐλαττόνων, καὶ ἑτέραις ποικίλαις πραξεσι· Πολλοὶ γὰρ ἀποκαταστάντες ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται εἰς πολλὰ B πράγματα, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως ὑποβαίνει, καὶ δυσχεραίνουσιν, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ὅτι διὰ τὰ πονηρὰ ἃ ἔπραξαν οὐκ εὐοδοῦνται· καὶ λοιπὸν αἰ [τιῶνται] τὸν Κύριον, καὶ οὐκ ἀνέχονται τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐπιστρέψαντες δουλεῦσαι τῷ Θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. Ἂν δὲ μετανοήσωσι καὶ ἀνανήψωσι, τότε συνιῶσι, ὅτι διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ πονηρὰ οὐκ εὐοδοῦντο. καὶ οὕτως δοξάζουσι τὸν Κύριον, ὅτι δίκαιος κριτής ἐστιν, καὶ δικαίως ἔπαθον, καὶ ἐπαιδεύθησαν κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν (87).

CAPUT IV.

Dico illi : Etiam nunc, domine, demonstra mihi. Quid inquiris, inquit ? Dixi ei : An per idem tempus crucientur, qui discedunt a timore Dei, quantum usi fuerint falsa dulcedine ac voluptatibus ? Ait mihi : Per idem tempus etiam cruciantur. Et dixi ei : Exiguum igitur cruciantur : oportebat autem eos qui sic percipiunt voluptates ut Dominum obliviscantur, septies tantum pati pœnarum. Ait mihi : Fatuus es, nec intelligis hujus pœnæ virtutem. Et dixi : Si enim intelligerem, domine, non interrogarem ut demonstrares mihi.

Audi, inquit, quanta sit vis utriusque, dulcedinis ac pœnæ. Dulcedinis una hora suo spatio terminatur : pœnæ vero una hora (91) triginta dierum vim possidet. Quicunque igitur uno die percepit fallacem (92) dulcedinem ac voluptatem, unoque (93) die cruciatus sit, anni spatium dies ille cruciatus ejus valebit. Ita, quot dies perceperit quisque voluptatem, totidem annis cruciatur. Vides igitur, inquit, exiguum esse tempus mundanæ (94) dulcedinis ac voluptatis ; pœnæ vero tormentorumque amplius.

Ἄκουε οὖν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν, τῆς τρυφῆς καὶ τοῦ βασάνου. Τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία. τῆς δὲ βασάνου ὧραι, τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχουσαι. Ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τις τρυφήσῃ, καὶ ἀπατηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, C ἐνιαυτοῦ ὁλοκλήρου ἰσχὺν ἔχει ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς βασάνου. Ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσούτους ἐνιαυτοὺς βασανισθήσεται. Βλέπεις οὖν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος οὐδέν ἐστιν, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολύς.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(81) Mss. Angl. deest, *miseratione*.

(82) Lamb. et Carm. *de justis*. Sic et Græca. Ad hunc locum respicit Origenes homil, 1, *in psal.* XXXVIII, edit. nov. tom. II, pag. 681.

(82) Mss. Angl. *detrimentis puniuntur, alii inopia, alii diversis ægrimoniis*. Et mox pro *acrimonias*, al. *ægrimonias*. Felli tamen editio Oxon, *ægritutines*. Sic sane Græca, ἀσθενείαις.

(84) Lamb. *multisque aliis exercitiis et incommodis*. At Felli editio sic : *alii multis aliis exercitiis incommodisque afficiuntur*.

(85) Mss. Angl. *provenit*.

(86) Lamb, desunt *per* et *vitæ*. Fellus : *vitæ suæ*.

(87) Pseudo-Athanasius post πράξεις αὐτῶν, intermediis omissis, continuo subdit : Ἄκουε, κ. τ. λ., ut mox infra.

(88) Mss. Angl. *gesserunt*.

(89) Mss. Angl. *passes secundum facta sua ; scilicet quisque eorum. In*, etc.

(90) Bodl. *crudele*.

(91) Lamb. *pœna vero unius horæ*.

(92) Lamb. deest *fallacem*. Laudat hunc locum Origenes homil. 8, *in Numeros*, edit. nov. tom. II, pag. 294.

(93) Al. *si uno*.

(94) Lamb. deest *mundanæ*.

CAPUT V.

Dixi ei : Domine, quoniam non intelligo omnia (95) tempora hæc dulcedinis voluptatis ac pœnæ, lucidius mihi de his expone. Respondit mihi, dicens : Insipientia (96) tua tibi perseveranter inhæret. Nonne vis potius mentem tuam purificare, et Deo servire? Vide, ne forte (97) tempore exacto, tu insipiens repériaris. Audi nunc, quemadmodum vis, quo facilius intelligas.

(98) Ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώμενος, καὶ πράσσων ἃ βούλεται, πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδυται· ἀντὶ γὰρ τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἑκάστης ἡμέρας, ἀποτίσει βάσανον μεγάλην, ἐνιαυτὸν τῇ ἡμέρᾳ.

Qui uno die commiserit se voluptatibus, et fecerit quidquid appetit animus ejus, plurima repletur stultitia, nec intelligit quid admittat; ac die postero obliviscitur, quid fecerit (99) pridie ; dulcedo enim et voluptas mundana (100) nullam memoriam habent, propter stultitiam quæ insita est illis. Cum vero uno die accesserit homini cruciatus ac pœna, toto anno torquetur ; magnam enim memoriam possidet pœna. Toto igitur anno dolens meminit ; et tunc recordatur dulcedininis illius vanæ (1) ac voluptatis, et sentit propterea se pœnas pati. Quicunque igitur se dulcedini et voluptati tradiderint, sic puniuntur (2) ; quoniam vitam habentes, ipsi se reddunt obnoxios morti.

Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ· Ποῖαι τρυφαί εἰσι βλαβεραί; λέγε μοι. Πᾶσα πρᾶξις σαρκικὴ τρυφή ἐστιν, νῦν (3) ἡδέως ποιεῖ αὐτήν. [Ὁ γὰρ] ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ· ὁμοίως καὶ ὁ μοιχός, καὶ ὁ μέθυσος, καὶ ὁ κατάλαλος, καὶ ὁ ψεύστης, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἀποστερητής, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τρυφῶσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῶν πράξει. Αὗται δὲ αἱ πράξεις βλαβεραί εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ γὰρ ἀγαθὰ ἐργαζόμενοι τρυφῶσιν. Αὕτη οὖν ἡ τρυφὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ περιποιεῖται ζωήν· αἱ δὲ προειρημέναι τρυφαὶ βάσανον.

Dixi ei : Quæ sunt, domine, voluptates noxiæ? Omni, inquit, homini voluptas est quodcunque libenter facit. Etenim iracundus satisfaciens moribus suis percipit voluptatem suam ; et adulter, et ebriosus (4), et detractor, et mendax et cupidus, et fraudator, et quicunque iis simile aliquid admittit, morbo suo parens, percipit ex ea re voluptatem. Hæ omnes dulcedines ac voluptates noxiæ sunt servis Dei. Propter has itaque cruciantur et patiuntur pœnas. Sunt etiam voluptates, salutem hominibus afferentes. Multi enim opera bonitatis facientes, percipiunt voluptatem, dulcedine sua tracti. Hæc ergo voluptas utilis est servis Dei, et vitam parat hujusmodi hominibus. Illæ vero noxiæ quæ supra dictæ sunt, tormenta et pœnas pariunt. Quicunque vero permanserint in illis, nec admissorum suorum egerint pœnitentiam, mortem sibi acquirent.

SIMILITUDO VII.

Pœnitentibus faciendos esse pœnitentiæ dignos fructus.

CAPUT UNICUM.

Post dies paucos video illum in eo campo, in quo pastores illos ante videram (5). Et ait mihi : Quid inquiris? Veni, inquam, rogare te, domine, ut pastorem illum præpositum pœnæ jubeas de mea domo exire, quia vehementer me affligit. Et respondens : Necesse est, inquit, patiaris incommoda et vexationes (6) ; sic enim præcepit de te ille nuntius bonus (7) : quia tentare te vult. Quod, inquam, domine, tam grave peccatum admisi, ut huic nuntio traderer? Adverte, inquit. Cumplura quidem habes peccata ; sed non tam multa, ut huic nuntio debeas tradi (8) : sed multa delicta et scelera domus tua commisit, ideoque factis eorum ille bonus nuntius exarcerbatus, jussit te aliquantum temporis vexationem experiri; ut et illi admissorum suorum agant pœnitentiam, et abluant se ab omni cupiditate hujus sæculi. Cum itaque egerint pœnitentiam ut purificati fuerint, tunc discedet a te nuntius ille qui præpositus est pœnæ. Dico ei : Domine, si ita illi se gesserunt, ut exasperarint nuntium bonum ; ego quid feci? Respondens : Aliter, inquit, non possunt illi vexationem pati, nisi tu qui caput es totius domus, labores. Quidquid enim tu passus fueris, necesse est ut et illi sentiant ; quandiu vero tu bene stabilitus fueris, illi nullam vexationem possunt experiri. Et dixi : Sed ecce jam nunc, domine, agunt pœnitentiam totis præcordiis suis. Et ego scio, inquit, totis præcordiis eos agere pœnitentiam. Nunquid ergo, ait, protinus putas aboleri delicta eorum qui agunt pœnitentiam? Non proinde continuo ; sed oportet eum qui agit pœnitentiam

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(95) Lamb. deest. *omnia*. Mox fellus : *d. ac voluptatis, et*.

(96) Mss. Angl. *stultitia*. Et paulo post, *stultus*.

(97) Lamb. *quando*. Sic et edit. Oxon.

(98) Post verba βασάνου πολύς, modo relata, hæc statim subdit pseudo-Athanasius, paululum variata. cæteris interim omissis. Sic et mox infra, post τῇ ἡμέρᾳ, continuo sequitur : Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ.

(99) Lamb. *fuerit*.

(100) Sic Fellus in edit. Oxon. ex mss. Angl. Al. omittunt *mundana*.

(1) Mss. Angl. deest, *vanæ*.

(2) Lamb. *patiuntur*.

(3) Ita Græca edita a cl. Montfaucono. Fabricius tamen pro νῦν legit ὅτι, veteri interpreti inhærens. Clericus autem omisit νῦν, nec recepit ὅτι. Sic et Russelius ipsum secutus.

(4) Lamb. *ebrius*. Et mox cum Bodl. *infamator* pro *detractor*.

(5) Lamb. *pastorem illum videram*. Editio autem Felli Oxon. omittit *illos*.

(6) Lamb. *ut incommoda et vexationes sint*.

(7) Bodl. *honestus*. Sic et infra.

(8) Lamb. desunt, *sed* ad *tradi*. Videntur librario excidisse obsequens *sed*.

affligere (9) animam suam, et humilem animo se præstare (10) in omni negotio, et vexationes multas variasque (11) perferre; cumque perpessus fuerit omnia quæ illi instituta fuerint (12), tunc forsitan qui eum creavit et qui formavit universa (13), commovebitur erga eum clementia sua, et aliquod remedium dabit ; idque ita, si viderit ejus qui pœnitentiam agit, cor purum esse ab omni opere nequissimo. Tibi autem et domui tuæ vexari nunc expedit, et multam vexationem pati necesse est (14) ; sic ut præcepit nuntius Domini qui te mihi tradidit. Quin potius gratias agas Domino ; quod præscius futuri (15) dignum te habuit, cui prædiceret tribulationem instare valentibus eam sustinere. Dico ei : Et tu, domine, mecum esto ; et facile omnem vexationem sustinebo. Ego, inquit, ero tecum : sed et rogabo nuntium illum qui præpositus est pœnæ, ut levius te affligat ; sed et exiguo tempore patieris adversa, iterumque tuo loco restitueris ; tantummodo in humilitate persevera. Pare Domino mente pura, domusque tua ac nati (16) ; et in mandatis ejus ambula, quæ præcepit (17) tibi : et pœnitentia poterit esse firma atque pura. Et si hæc custodieris cum domo tua, incommoda a te recedent : sed et ab omnibus quicunque in his mandatis ambulaverint omnis vexatio recedet.

SIMILITUDO VIII.

Electorum, et pœnitentium peccatorum multa sunt genera : omnes autem, pro pœnitentiæ et bonorum operum suorum modo, habebunt mercedem.

CAPUT PRIMUM.

Ostendit mihi salicem tegentem campos ac montes, sub cujus umbram venerunt omnes qui vocati erant in nomine Domini. Et juxta salicem stabat nuntius Domini valde præclarus et sublimis ; et secabat cum falce magna ab illa salice (18) ramos ; et populo illi qui erat sub umbra salicis illius, exiguas et quasi cubitales virgas porrigebat. Postquam autem accepissent universi, deposuit falcem ; et arbor illa integra permansit, sicut antea videram eam : quam ego rem mirabar (19), atque intra me disputabam (20) Ait ad me pastor ille : Desine mirari quod arbor illa tot (21) ramis præcisis permanserit integra ; sed exspecta : nunc demonstrabitur tibi quod significet angelus ille qui populo porrexit virgas. Et rursus eas ab his reposcebat (22) ; et quo quisque eas perceperat ordine, eodem etiam vocabatur ad illum, virgasque (23) reddebat ; quas cum acceperat ille, considerabat. A quibusdam enim accipiebat aridas et putridas, velut a tinea tactas : et jubebat eos qui hujusmodi virgas tradiderant, secerni et seorsum statui. Alii porrigebant aridas quidem, sed non tactas a tinea : et hos seorsum statui jubebat. Alii porrigebant semiaridas virgas : et hi quoque seorsum statuebantur. Quidam autem dabant virgas suas semiaridas et scissuras habentes : et hi seorsum statuebantur. Alii virgas suas (24) afferebant, quarum dimidia pars arida erat, dimidia (25) vero viridis : et hi seorsum statuebantur. Alii virgas suas afferebant ; quarum duæ partes viridæ erant, tertia vero arida : et hi seorsum statuebantur. Alii virgas suas afferebant, quarum duæ partes erant aridæ, tertia vero viridis : et hi seorsum statuebantur. Quidam porrigebant virgas suas paululum (26) aridas (exiguissimum enim aridum erat in virgis eorum, id est ipsarum cacumen (27)), scissuras vero habebant : et hi seorsum statuebantur. Aliorum autem in virgis exiguum erat viride, reliquum vero aridum : et hi seorsum statuebantur. Alii veniebant afferentes virgas suas sicut acceperant virides, maximaque pars populi hujusmodi virgas porrigebat ; et magnum ex his nuntius ille gaudium cepit : et hi seorsum statuebantur. Alii afferebant virgas suas virides et pampinos habentes : et hi seorsum statuebantur ; et hos quoque nuntius ille magna cum hilaritate excipiebat (28). Alii afferebant virgas suas virides, ex quibus excreverant pampini earum (29) ; qui pampini quosdam fructus afferebant. Qui hujusmodi (30) virgas porrigebant valde hilares erant vultu ; sed et nuntius ipse quidem ex eis

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

(9) Mss. Angl. *cruciare.*

(10) Sic Fellus Lamb. *animo se habere.* Bodl. *animose gerere.* Carm. et Vict. *animam agere.* Al. *animose agere.* Exhibent quoque *animose* editt. Cler. et Russel. minus recte, ut quidem videtur.

(11) Al. *sæpiusque* pro *variasque.*

(12) Lamb. *quæ instituerit.*

(13) Lamb. *qui creavit omnia et formavit universa.*

(14) Edit. Oxon. *et quod multam vexationem patiaris necesse est.*

(15) Mss. Angl. *quod dignum te habuit, cum prædiceret incommodum tibi instare valenti id sustinere, præscius futuri.*

(16) Lamb. desunt, *ac nati.*

(17) Mss. Angl. *in mandatis meis ambula, quæ præcepi.* Sic et edit. Oxon.

(18) Lamb. *cum falce de ea salice.*

(19) Mss. Angl. *quo nomine mirabar.* Editio Felli Oxon. *Ex quo opere mirabar.*

(20) Al. *cogitabam.* Sic et Fellus.

(21) Ita Fellus ex mss. Editi., *tota.*

(22) Sic editio Felli Oxon. ex Lamb. Al. *illis reposcit.*

(23) Lamb. *ista quæ acceperat ordine, eodem vocabatur ad illum, virgamque.*

(24) Conjicit cl. Wakius, ante ista verba : *Alii virgas suas*, etc., excidisse librario sequentia : *Alii virgas afferebant, virides quidem, sed scissuras habentes.* Hæc enim memorat Hermas in hac ipsa Similit., capp. 5 et 7.

(25) Lamb. *alia vero dimidia.*

(26) Mss. Angl. *paulo minus.* Sic et editio Oxon.

(27) Sic Fellus. Al. *ipsum cacumen.* Ita et Bodl. Hermas ipse sub init. cap. 10 hujus similit, hæc habet : *Exceptis cacuminibus earum.* Sic rursus cap. 11. Hinc confirmatur lectio quam sequimur.

(28) Lamb. *magna hilaritate capiebat.*

(29) Bodl. *earumque pampini.*

(30) Lamb. *quemdam fructum afferebant eorum virorum qui hujusmodi.*

magnam lætitiam percipiebat; nec minus pastor ille cum eo (31) ex eadem causa hilaritatem capiebat.

CAPUT II.

Tunc nuntius Domini coronas jussit afferri. Allatæ sunt autem coronæ velut ex palmis factæ; et coronavit eos viros nuntius, in quorum virgis pampinos invenerat et fructum (32); et jussit eos ire in turrim. Sed et illos viros misit in turrim, in quorum virgis sine fructu (33) invenerat pampinos, dato eis sigillo. Nam vestem eamdem habebant, id est candidam sicut nivem; cum qua jubebat ipsos ire (34) in turrim. Nec minus et eos qui reddiderant virgas suas, sicuti acceperant virides, data eis veste candida; et sic eos dimisit ire (35) in turrim. His consummatis, ait ad pastorem illum: Ego vado; tu vero dimitte hos intra muros, in eo loco quo quisque metuit habitare, consideratis prius virgis eorum diligenter: tamen, ne quis te fallat, considera. Sed et si quis te præterierit, inquit, ego eos super aram probabo. His ad pastorem dictis, recessit. Postquam ille discesserat, ait mihi pastor: Accipiamus ab omnibus virgas; et plantemus illas, si possint revirescere (36). Dico ei: Domine, istæ quæ sunt aridæ virgæ, quo modo possunt revirescere? (37) Ait mihi: Arbor ista salix est, et semper amat vitam. Si plantatæ ergo fuerint hæ virgæ, exiguumque humoris acceperint (38), plurimæ ex eis revirescent. Tentabo enim, et suffundam (39) eis aquam: et si qua earum potuerit vivere, gratulabor ei; quod si non, certe non videbor ego negligens fuisse. Jussit deinde me vocare eos. Et sicut steterunt quisque eorum, venerunt ordine suo, virgasque suas tradiderunt: quas acceptas ille singulas plantavit ordinibus suis. Et postquam plantasset omnes, aquam multam supereffudit (40) illis; ita ut tegerentur ab aqua, neque ab ea exstarent. Deinde cum irrigasset illas, ait mihi: Eamus; et post paucos dies revertamur, et visitemus eas. Qui creavit enim hanc arborem, vivere vult (41) omnes eos, qui ex ea acceperunt virgas. Ego autem spero, cum sint aqua superinfusæ hæ (42) virgæ, plurimas victuras humore capto (43).

CAPUT III.

Dico ei: Arbor hæc, Domine, demonstra mihi, quid sit: valde enim moveor, quod tot ramis recisis (44) integra videatur esse; nec omnino quidquam de ea minus videtur esse; quo maxime (45) stupeo. Audi, inquit: Arbor hæc magna quæ campos tegit ac montes totamque terram, lex est Dei in totum orbem terrarum data. Hac autem lege Filius Dei prædicatus (46) est in omnibus finibus orbis terræ. Populi vero stantes sub umbra, ii sunt qui audierunt prædicationes ejus, et crediderunt. Nuntius autem ille magnificus et bonus (47) Michael est, qui populi hujus habet potestatem et gubernat eos. Hic enim in corde eorum qui crediderunt, inserit legem. (48) Visitat igitur eos, quibus dedit legem, si eam custodierunt. Videt autem uniuscujusque virgam, et ex eis multas labefactas. Illæ enim virgæ, Domini lex sunt. Cognoscit autem (49) deinde omnes eos, qui non servaverunt legem; sciens sedem uniuscujusque eorum. Dico ei: Quare, inquam, Domine, alios dimisit in turrim, alios tibi hic reliquit? Hi, inquit, quicunque supergressi sunt legem quam ab eo acceperunt, in mea relicti sunt potestate; ut admissorum (50) suorum agant pœnitentiam; qui autem satisfecerunt legi et servaverunt eam, sub illius potestate sunt. Qui sunt ergo, Domine, inquam, in turrim euntes coronati? Ait mihi: Quicunque luctati cum diabolo vicerunt eum, illi sunt coronati. Illi autem sunt, qui ut servarent legem, perpessi sunt iniqua (51). Illi vero, qui virides virgas pampinosque sine fructu habentes tradiderunt, propter eamdem quidem legem vexationem sustinuerunt, non obierunt autem mortem (52); sed nec abnegaverunt sanctam (53) legem. Hi vero, qui virides, sicut acceperant, tradiderunt; modesti sunt atque justi, et qui valde pura mente vixerunt et custodierunt mandata Dei. Reliqua autem scies, cum consideravero illas virgas quas plantavi et irrigavi.

CAPUT IV.

Post paucos vero dies reversi sumus; eodemque loco consedit nuntius ille magnificus; ego autem astiti

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(31) Sic Fellus ex Lamb. Al. omittunt, *cum eo.*
(32) Lamb. *eos viros, in quorum virgis pampinorum invenerat fructum:* omisso, *nuntius.*
(33) Lamb. de sunt, *sine fructu.*
(34) Lamb. *quibus jubebat ire.* At Vic. *habebant* pro *jubebat.*
(35) Lamb. deest, *ire.*
(36) Bodl. et Lamb. *reviviscere.* Ita sæpe. Sic et mss. Vict. et Carm. Fellus autem in edit. Oxon. *si forte possint revirescere.*
(37) Lamb. desunt: *Dico ei... revirescere.*
(38) Lamb. *humorem.*
(39) Lamb. *effundam.*
(40) Lamb. *effudit.* Bodl. *suffudit.*
(41) Lamb. *jussit.*
(42) Mss. Angl. *adaquatæ hæ.*
(43) Lamb. *humo receptas.* Bodl. *humore percepto.*
(44) Mss. Angl. *præcisis.* Sic et edit. Oxon.
(45) Mss. Angl. *nomine.*
(46) Lamb. *Hæc autem lex Filius Dei est, prædicatus.*
(47) Mss. Angl. *magnus et honestus.* Ita quoque Felli edit. Oxon. Hunc locum laudat Origines *Comment, in Matth.* tom. XIV, edit. nov. tom. II, pag. 644.
(48) Lamb. *legem suam.*
(49) Lamb. *ex iis multas vexatas. Illæ enim virgæ lex est. Cognoscens deinde.*
(50) Lamb. *commissorum.*
(51) Bodl. *injusta.*
(52) Lamb. *oderunt vero legem.*
(53) Mss. Angl., Vict. et carm. *suam.*

ei. Tunc ait mihi : Succinge (54) te sabano, et ministra mihi. Succinxi me sabano mundo, quod erat factum ex sacco. Ut autem vidit me cinctum, et paratum illi (55) ministrare, ait : Voca viros illos, quorum virgæ plantatæ sunt, suo quemque ordine, sicut porrexerunt illas. Et duxit me in campum ; et vocavi (56) omnes ; qui etiam universi constiterunt ordinibus (57) suis. Ait deinde ad illos : Quisque virgam suam extrahat, et ad me afferat. Et primo tradiderunt, qui aridas et putridas habuerunt. Et quorum (58) putridæ et aridæ repertæ sunt virgæ, jussit eos stare seorsum, Deinde porrexerunt qui aridas quidem, sed non putridas habuerunt. Aliqui eorum tradiderunt virgas (59) virides : quidam vero aridas et putridas, velut a tinea tactas. Eos qui virides tradiderunt, jussit seorsum stare : illos vero qui aridas et putridas tradiderunt, cum primis stare (60) jussit. Porrexerunt deinde illi qui semiaridas habuerant, et scissuras habentes : multi ex illis virides porrexerunt, nec scissuras habentes ; quidam vero virides, pampinos habentes, et in pampinis fructum, sicut illi qui in turrim iverunt coronati. Alii porrexerunt aridas, et non putridas. Quidam vero sicut fuerant, semiaridas et scissuras habentes. Jussit unumquemque eorum seorsum stare ; alios suo quemque ordine (61), alios seorsum.

CAPUT V.

Deinde porrexerunt qui habuerant (62) virides quidem virga, sed scissuras habentes. Hi omnes virides tradiderunt, suoque ordine steterunt. Gaudium autem ex his percepit hic Pastor, quod omnes politæ (63) essent, et deposuissent scissuras suas. Deinde porrexerunt, qui dimidiam viridem, et dimidiam aridam habuerant : quorumdam vero inventæ sunt totæ virides ; aliorum semiaridæ : aliorum virides et pampinos habentes(64). Hi omnes dimissi sunt unusquisque in suum ordinem(65). Tradiderunt (66) deinde qui habuerant duas partes virgarum suarum virides, tertiamque aridam : multi ex eis virides porrexerunt; multi semiaridas ; cæteri vero aridas et non putridas. Hi omnes dimissi sunt in suum quisque ordinem. Deinde porrigebant, qui abuerant in virgis suis duas partes aridas, tertiamque viridem : multi quoque ex eis porrexerunt semiaridas; quidam vero aridas et putridas ; alii autem semiaridas et scissuras habentes : pauci vero virides. Hi igitur omnes constiterunt in suo quisque ordine (67). Deinde porrexerunt, qui tertium (68) habuerant viride, reliquum vero aridum : horum virgæ majori ex parte inventæ sunt virides, ramusculos habentes, et in eis ramusculis fructum ; et reliquæ virides totæ. Ex his virgis gaudium vehementer percepit pastor ille, quia sic invenerat eas. Abierunt et illi in ordines suos.

CAPUT VI.

Postquam autem omnium (69) virgas considerasset, ait mihi : Dixeram tibi, arborem hanc diligere vitam. Vides, quod (70) multi egerunt pœnitentiam, et assecuti sunt salutem. Video, inquam, domine. Ut scias, inquit, bonitatem et clementiam Domini magnam, et honorandam (71) esse, qui dedit spiritum iis qui digni erant agere (72) pœnitentiam. Et dixi : Quare ergo, Domine, non omnes egerunt pœnitentiam ? Ait mihi : Quorum viderat (73) Dominus puras mentes futuras, et servituros ei ex totis præcordiis ; illis tribuit pœnitentiam. At quorum aspexit dolum et nequitias, et animadvertit ad se fallaciter reversuros (74), negavit iis ac pœnitentiam regressum, ne rursus legem ejus nefandis maledicerent verbis. Dico ei : Nunc mihi, domine, demonstra, qualis sit (75) locus cujusque eorum qui virgas reddiderunt, et sedes eorum (76) : ut auditis his et creditis, ii qui non custodierunt integrum, sed dissipaverunt sigillum quod acceperunt, agnitis suis factis, pœnitentiam agant ; et accepto a te sigillo, Domino dent honorem (77), quod sit super (78) eos motus clementia sua, et miserit te, ut spiritus eorum renoves. Audi, inquit : Quorum virgæ aridæ et putridæ repertæ sunt, et velut a tinea tactæ ; hi sunt transfugæ, et (79) Ecclesiæ pro-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(54) Mss. Angl. *incinge*. Et mox *incinxi*. Usitatam autem Græcis vocem σάβανον, quæ linteum sive linteamen denotat, vetus interpres hic in sua versione retinuit.

(55) Lamb. *sibi*.

(56) Lamb. *Et eduxit in campo, et vocavit*.

(57) Mss. Angl. *agminibus*.

(58) Lamb. *quæ*.

(59) Lamb. addit. *suas*. Et mox omittit *aridas et*.

(60) Lamb. *primariis tradere*. Bodl. *primariis stare*.

(61) Ms.Angl. *suo quoque agmine*. Ita sæpe. Habent etiam *agmine* Vict. et Carm.

(62) Lamb. *habuerunt*. Sic et paulo post, et passim.

(63) Quidam ex impressis habent *imitatæ*. Al. *invitatæ*. At ms. Lamb. *mutati*. Sic et Victor.

(64) Mss. Angl. *aliorum pampinos habebant*.

(65) Al. *unusquisque in suo ordine steterunt. Deinde*.

(66) Ita Felli editio Oxon. ex Lamb. Al. omittunt *Tradiderunt*.

(67) Conjicit Wakius, librarii incuria hic fuisse omissa sequentia : *Quidam porrigebant virgas suas paululum aridas ; (aridum enim erat ipsum cacumen) scissuras vero habebant*. De his enim fit mentio in hujus similit. cap. 4 et 10.

(68) Ex Fello mss. Angl. *minimum* pro *tertium*. Sic et Victor.

(69) Lamb. *omnes*.

(70) Mss. Angl. *quam*.

(71) Ms. Angl. *honestam*.

(72) Lamb. *diligunt agere*.

(73) Ms. Angl. *vidit*.

(74) Lamb. *reversos*.

(75) Sic mss. Angl. et Vict. Sic et edit. Oxon. At edit. Paris. *quis, quid is*.

(76) Lamb. *sederunt seorsim*.

(77) Lamb. *accepto ait sigillo, Domine, dent honorem*.

(78) Ms. Angl. *in* pro *super*.

(79) Al. omittunt *et*, quod exhibet edit. Oxon.

ditores, qui inter reliqua sua delicta, nefandis verbis Dominum insectati (80) nomen ejus negaverunt, quod super eos erat invocatum. Hi igitur omnes mortui sunt Deo ; atque etiam neminem eorum vides egisse pœnitentiam, tametsi audierint mandata mea, quæ tu eis protulisti : ab hujusmodi ergo hominibus abest vita (81). Hi quoque qui aridas et non putridas tradiderunt, non procul ab (82) illis fuerunt, ficti enim erant, et doctrinas pravas intulerunt, et perverterunt servos Dei ; præcipue eos qui peccassent : non sinentes eos ad pœnitentiam redire, sed doctrinis fatuis detinentes. Hi ergo habent ad spem regressum : atque etiam multos vides agere pœnitentiam, ex quo eis mandata mea protulisti ; et adhuc agent pœnitentiam. Quicunque vero non agerint pœnitentiam, ii et patientiam perdiderunt, et vitam (83) suam amittent. At his qui egerint, murus in primis cœpit esse sedes (84) eorum ; quidam vero etiam (85) in turrim ascenderunt. Vides igitur, inquit, in pœnitentia, peccantium inesse vitam ; non agentium vero pœnitentiam, mortem paratam.

CAPUT VII.

De his vero qui semiaridas virgas porrexerunt, et scissuras habuerunt, audi. Quorum tantummodo semiaridæ erant virgæ ; hi dubii sunt ; nec enim vivi sunt, nec mortui. At hi qui semiaridas et scissuras habentes tradiderunt ; et dubii sunt, et maledici, de absentibus detrahentes, et nunquam inter se pacem habentes, et inter se (86) invidentes. Et iis quidem proposita et pœnitentia : vides enim ex his aliquos pœnitere. Quicunque vero eorum cito egerunt (87) pœnitentiam, hi in turri habent sedem : at ii qui tarde egerunt, in muris habitant (88). Qui vero non egerunt pœnitentiam, sed in suis permanserunt factis, morte morientur. At vero hi qui virides quidem virgas, sed scissuras habentes tradiderunt ; fideles semper fuerunt et boni, sed habentes inter se quamdam invidiam et zelum (89) de principatu et dignitate. Verum omnes hujusmodi insipientes (90) sunt et fatui, qui habent inter se æmulationem de principatu. Attamen hi, cum sint alioqui boni, si auditis mandatis istis (91) emendaverint se, et cito per suasionem meam (92) egerint pœnitentiam ; in turri denique incipient habitare, sicut et hi qui egerunt digne (93) pœnitentiam. Quod si quis eorum rursus ad dissensionem redierit, repelletur (94) a turri, et vitam suam perdet. Vita enim eorum qui custodiunt mandata Domini, in mandatis consistit ; non in principatu aut aliqua dignitate. Per patientiam enim et humilitatem animæ vitam homines consequentur : per seditiones vero et contemptum legis mortem sibi acquirent.

CAPUT VIII.

Qui vero in virgis suis dimidium aridum habebant, et dimidium viride, hi sunt negotiationibus involuti, neque appliciti sanctis : ideoque etiam dimidium eorum vivit, dimidium vero mortuum est. Multi igitur ex illis, auditis mandatis, egerunt pœnitentiam, et in turri habitare cœperunt : quidam vero eorum in totum destiterunt. His igitur non est locus pœnitentiæ : a negotiatione enim sua, nefanda in Dominum locuti sunt, et eum abnegaverunt. Propter hanc igitur nequitiam amiserunt vitam. Multi vero ex his dubiam mentem induerunt. Adhuc et iis est regressus ; qui si cito pœnitentiam egerint, in turri sedem habebunt ; si vero tardius egerint, in muris habitabunt ; si autem non egerint (95), mortem sibi acquirent. Ad hi qui duas partes virgarum suarum virides habuerunt, et tertiam aridam ; compluribus modis depravati (96), negaverunt Dominum. Ex his igitur multi egerunt pœnitentiam, atque ita in turri habitare cœperunt ; et multi a Deo in perpetuum recesserunt : illi igitur in totum amiserunt vitam (97). Quidam vero dubia mente concepta, dissensiones concitaverunt : iis adhuc regressus est, si cito egerint pœnitentiam, nec voluptatibus (98) suis remorati fuerint ; si autem permanserint in factis suis, mortem sibi acquirent.

CAPUT IX.

Qui vero porrexerunt virgas suas, quarum duæ partes aridæ fuerant, et tertia viridis ; fideles quidem fuerunt, sed locupletati et exsaturati (99) bonis, apud exteras gentes celebriores esse cupierunt (100),

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(80) Ms. Angl. *insecuti.*
(81) Lamb. *tu habes ita.*
(82) Mss. Angl. *prope ab.*
(83) Sic Lamb. Sic et Felli edit. Oxon. Al. *ii et pœnitentiam, et vitam.*
(84) Lamb. *hi qui egerint ; murus erit sedes.* At Victor. *mutis* pro *murus.* Felli autem edit. Oxon. sic : *At ii qui egerint,in primis muris, cœpit,* etc.
(85) Ita mss. Angl., Victor. et Carm. Ita et Felli edit. Oxon. Al. *etiam qui non.*
(86) Bodl. desunt *inter se.* Lamb. *intra se.*
(87) Mss. Angl. *gesserunt.*
(88) Lamb. *habitabunt.*
(89) Sic Fellus ex Lamb. Al. *contentionem.*
(90) Lamb. desunt, *insipientes et.*
(91) Mss. Angl. *meis.*
(92) Mss. Angl. *persuasionis suæ.* Editt. Paris, et Clerici *persuasionem,* mendose. Fabricii quoque editio typothetæ incuria hic male se habet.
(93) Lamb. deest, *digne.*
(94) Al. *expelletur,*
(95) Lamb. add. *pœnitentiam.*
(96) Mss. Angl. *quamplurimis generibus infcati.*
(97) Bodl. *pœnitentiam.*
(98) Lamb. *in voluntatibus.*
(99) Lamb. *exacti.*
(100) Mss. Angl. *honestiores esse cupiere.*

et in superbiam magnam inciderunt (1), et sublimia cœperunt spirare (2), et veritatem deserere (3); neque appliciti sunt justis, sed (4) cum exteris gentibus convixerunt; et hæc illis vita dulcior visa est: a Deo tamen non recesserunt, et in fide perseveraverunt (5); sed opera fidei non exercuerunt. Multi igitur ex illis egerunt pœnitentiam; et sedes eorum in turri esse cœperunt. Alii vero viventes cum exteris gentibus, et elati vanitatibus suis (6), in perpetuum a Deo defecerunt (7), nationum facinoribus et operibus servientes. Hujusmodi ergo homines adnumerati sunt exteris nationibus. Alii ex his dubiam mentem habere cœperunt, non sperantes se propter facta sua assequi posse (8) salutem: alii dubii facti, dissensiones excitaverunt. His igitur et illis qui propter facta sua dubii esse cæperunt, adhuc est regressus: sed hæc pœnitentia cita (9) esse debet, ut sit in turri sedes eorum. His vero qui non agunt pœnitentiam, sed permanent in voluptatibus suis, mors prope est.

CAPUT X.

At hi qui virgas virides porrexerunt, exceptis cacuminibus earum quæ sola arida (10) erant, et scissuras habebant; semper boni atque fideles et probi erga Deum (11) fuerunt; sed parumper deliquerunt propter inanes voluptates, et minutas cogitationes (12), quas intra (13) se habuerunt. Auditis ergo verbis meis, plurimi egerunt pœnitentiam celeriter; et in turri habitare cœperunt. Quidam autem ex his evaserunt dubii; quidam adjecerunt ad dubiam mentem, etiam dissensiones movere. In his igitur etiam nunc spes est regressus, quia boni semper fuerunt; difficile autem movebuntur (14). Qui vero virgas suas aridas porrexerunt, exceptis cacuminibus earum quæ sola erant viridia (15), crediderunt quidem Deo, in sceleribus vero conversati sunt (16); nunquam tamen a Deo recesserunt, sed semper nomen Domini libenter tulerunt, et libenter in hospitiis suis Dei servos susceperunt (17). Audito igitur hoc, regressi (18), sine mora egerunt pœnitentiam, et omnem virtutis æquitatem (19) exercuerunt. Aliqui vero eorum mortem obierunt; et alii libenter adversa passi sunt, memores (20) factorum suorum.

CAPUT XI.

Postquam finisset omnium virgarum explanationes (21), ait mihi: Vade, et dic omnibus, ut agant pœnitentiam; et vivent Deo, quia motus Dominus magna clementia sua (22), misit me ut pœnitentiam nuntiarem omnibus, his etiam qui non merentur (23) propter facta sua assequi salutem. Sed patiens est Dominus, et invitationem per Filium suum factam vult conservare. Dico ei: Spero, Domine, fore ut auditis his universi agant (24) pœnitentiam. Credo enim, unumquemque agnitis (25) suis factis et accepto Dei timore, ad pœnitentiam regressurum. Ait mihi: Quicunque toto corde egerint pœnitentiam, ut purificaverint se ab omni nequitia quæ supra dicta est (26), et non adjecerint adhuc ad delicta sua quidquam; accipient a Domino remedium priorum (27) peccatorum suorum, si nihil dubitaverint de mandatis his (28); et vivent Deo. Qui vero adjecerint, inquit, ad delicta sua, et conversati fuerint in cupiditatibus (29) sæculi hujus; damnabunt seipsos ad mortem. Tu vero ambula in mandatis istis; et vives Deo: et quicunque ambulaverint in his, et recte ea exercuerint, vivent Deo. Postquam vero hæc omnia mihi ostendit, ait mihi: Reliqua post dies paucos tibi ostendam.

SIMILITUDO IX.

Ædificandæ militantis et triumphantis Ecclesiæ mysteria maxima.

CAPUT PRIMUM.

Postquam scripsi Mandata et Similitudines pastoris illius, nuntius pœnitentiæ venit ad me, et dixit mihi: Volo ostendere tibi quæcunque Spiritus tibi ostendit, qui in effige Ecclesiæ locutus est tecum. Ille enim Spiritus, Filius Dei est. Et quia infirmior eras corpore, non ante per nuntium declaratum est

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(1) Lamb. *superbiam magnam induerunt.*
(2) Ita Bodl. Lamb. et Vict. Editi, *sperare.*
(3) Mss. Angl. *deseruerunt.*
(4) Sic mss. Vict. et Carm. Sic et edit. Oxon. Al. omittunt, *sed.*
(5) Lamb. *fideles perseveraverunt esse.*
(6) Mss. Angl. *evecti vanitatibus eorum.*
(7) Mss. Angl. *destiterunt.*
(8) Lamb. *deest. posse.*
(9) Bodl. *citata.*
(10) Lamb. *solidæ aridæ.*
(11) Lamb. *honesti erga Dominum.*
(12) Lamb. *inanes et minimas disputationes.*
(13) Bodl. *in* Lamb. *inter.*
(14) Lamb. *boni semper difficile movebuntur.*
(15) Lamb. *quæ solæ erant virides.*
(16) Al. *etsi ad scelera aliqua prolapsi sunt.*
(17) Mss. Angl. *receperunt.*
(18) Mss. Angl. *hoc regressu.*
(19) Victor. *virtutem æquitatis.*
(20) Lamb. *et libenter patiuntur, memores.*
(21) Al. *exsolutiones.*
(22) Lamb. *mortis Dominus in multa sua clementia.*
(23) Mss. Angl. *omnibus darem, et quidem quibusdam non merentibus.*
(24) Al. *quoniam, auditis his, universi agent.* Edit Paris. *quoniam, eruditis his.*
(25) Lamb. *auditis.*
(26) Lamb. desunt, *quæ supra dicta est.*
(27) Mss. Angl. deest. *priorum.*
(28) Lamb. *meis.* Sic et edit. Felli Oxon.
(29) Al. *desideriis.*

tibi, quam firmatus es a Spiritu, auctusque viribus, ut etiam nuntium possis videre, hunc enim bene quidem ac magnifice (30) ædificatio turris ab Ecclesia tibi ostensa est; sed ut a virgine (31) monstrata, cuncta vidisti. Nunc autem per nuntium illustraris, per eumdem quidem Spiritum. Sed oportet te omnia diligenter videre: idcirco enim in domum tuam missus sum habitare ab illo nuntio venerando (32) ut cum omnia potenter videris, nihil ut prius expavescas. Et duxit me in ascensum montis Arcadiæ (33); et consedimus in cacumine ejus. Et ostendit mihi campum magnum; et circa eum duodecim montes alia atque alia figura. Quorum primus, niger erat sicut fuligo. Secundus glabrus, sine herbis. Tertius spinis et tribulis plenus. Quartus habebat semiaridas herbas; quarum superior pars erat viridis, proxima autem a radicibus arida; quædam etiam herbæ, cum sol incanduisset, aridæ fiebant. Quintus mons asperrimus erat; sed herbas virides habebat. Sextus mons scissuris erat plenus, quibusdam minoribus, quibusdam vero majoribus; sed in illis scissuris erant herbæ, non valde quidem lætæ (34), sed velut marcidæ esse videbantur. Septimus vero mons delectabiles (35) habebat herbas, et totus fertilis erat; et omne genus pecudum et volucrum (36) cœli pabulum (37) carpebant ex illo: et quantum vescebantur ex illo (38), tanto lætiores herbæ crescebant. Octavus mons fontibus erat repletus; et ex illis fontibus adaquabatur omne genus creaturæ Dei. Nonus mons nullam omnino aquam habebat, et totus destitutus erat; sed et mortiferos serpentes alebat (39), et hominibus perniciosos. Decimus mons proceras arbores continebat (40), totusque erat umbrosus (41); et sub umbra pecudes jacebant requiescentes ac ruminantes. Undecimus mons densissimis arboribus repletus erat: et arbores illæ aliis atque aliis oneratæ videbantur (42) fructibus; ut quisquis videret, cuperet (43) edere de fructibus earum. Duodecimus mons candidus erat totus, et aspectum habebat delectabilissimum (44), et ipse sibi summum præstabat decorem.

CAPUT II.

In medio vero campo candidam et ingentem petram mihi ostendit, quæ de ipso campo surrexerat; et petra illa altior montibus illis erat, et quadrata erat, ita ut posset totum orbem sustinere. Vetus autem mihi videbatur esse; sed habebat novam portam, quæ nuper videbatur exsculpta. Et porta illa clariorem splendorem quam sol habebat; ita ut mirarer vehementer lumen ejus. Circa vero portam illam stabant virgines duodecim (45): ex quibus quatuor quæ obtinebant angulos portæ, digniores (46) mihi videbantur esse; sed et cæteræ dignæ erant; stabant autem in quatuor partibus portæ. Erat autem et id ad gratiam illarum virginum, quod illæ binæ et binæ vestitæ erant linteis (47) tunicis, et decenter succinctæ exertis brachiis (48) dextris, tanquam fascem aliquem levaturæ; sic erant paratæ: vehementer enim hilares erant, atque promptæ. Hæc cum vidissem, mecum ipse mirabar, quod tam magnas et præclaras res viderem. Et rursus mirabar (49) propter virgines illas, quod tam decoræ et (50) delicatæ essent, et ita constanter ac fortiter starent tanquam totum cœlum portaturæ (51). Et cum hæc intra me cogitarem (52), ait ad me Pastor ille: Quid intra te disputas atque torqueris, et ipse tibi sollicitudinem adjicis (53)? Quæcunque non potes intelligere, noli attendere (54), tanquam si sapiens sis; sed roga Dominum, ut accepto sensu intelligas ea. Quæcunque post te sunt, non potes videre; quæ vero sunt ante te, vides. In his igitur quæ non potes videre, noli torqueri; et eorum intelligentiam cape (55), quæ tu vides. Desine

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

(30) Mss. Angl. *modeste*.
(31) Lamb. *ad virginem*.
(32) Mss. Angl. *dignissimo*.
(33) Lamb. *Arcadiæ montem*.
(34) Ita mss. Lamb., Vict. et Carm. Ita quoque Felli edit. Oxon. et Hamb. Fabricii. Al. *latæ*.
(35) Mss. Angl. *hilares*.
(36) Mss. Angl. *volucres*.
(37) Lamb. *pabula*.
(38) Mss. Angl. *inde*. Lamb. *inde, tanto amplius lætiores*.
(39) Mss. Angl. *habebat*. Addit Lamb. *et homines* pro *hominibus*.
(40) Mss. Angl. *habebat arbores magnas*.
(41) Lamb. *tenebrosus*.
(42) Bodl. *ordinatæ erant*. Lamb. *ornatæ erant*.
(43) Mss. Angl. *si quis vidisset, concupisceret*. Fellus in sua edit. Oxon. *quis* retinuit pro *quisquis*.
(44) Mss. Angl. *hilarissimum*.
(45) Laudant hunc locum Origenes homil. 13, *in Ezech.*, auctor *Operis imperfecti in Matth.* xix, 28, et scriptor Vitæ S. Genovefæ cap. 4. Horum verba inter Veter. Testim. superius reperies.
(46) Lamb. *dignitosiores*. Et mox, *dignitosæ*. Sic etiam infra cap. 6 sub initium, *dignitosos* pro *dignitate splendidos*. Atque ita legendum statuit Clericus e ms. optimæ notæ Lambethano. «Vox enim *dignitosus*, inquit, non ævi quidem Ciceroniani est, sed nec infimi. Veteres Glossæ: *Dignitosus*, ἀξιωματικός.» Vide item de hac voce Ducangium in *Glossario*.
(47) Mss. Angl. apud Fellum: *Inerat autem inter genera earum virginum et hæ binæ vestitæ linteis*. Apud Clericum vero Lamb. sic se habet: *Inerat autem inter gratiam earum virginum hæ binæ vestitæ lineis tunicis, et decem incinctæ exertis*.
(48) Ita mss. Angl. Ita et Vict. et Carm. Horum mss. lectionem sequuntur quoque Fellus et Fabricius. Al. *exterius brachiis*.
(49) Lamb. *movebar*.
(50) Mss. Angl. desunt, *decoræ et*. Et mox Lamb. omittit, *constanter ac*.
(51) Mss. Angl. *portandum haberent*.
(52) Mss. Angl. *disputarem*. Et mox, *disputas*; ubi Felli edit. Oxon. habet *cogitas*.
(53) Mss. Angl. *adducis*.
(54) Lamb. *perpendere*.
(55) Mss. Angl. *dominare*.

esse curiosus. Ego autem demonstrabo tibi cuncta, quæcunque debeo (56) ostendere: nunc autem reliqua considera.

CAPUT III.

Et cum hæc dixisset mihi, suspexi (57): et ecce vidi venisse sex viros excelsos ac venerandos, et omnes similes (58) vultu; et vocasse quamdam multitudinem virorum; et hi qui venerant vocati ab illis, et ipsi quoque excelsi et fortes erant. Jusserunt autem illi sex eos turrim quamdam (59) super eam portam ædificare. Magnus vero tunc fremitus cœpit esse decurrentium circa portam huc atque illuc (60), eorum virorum qui ad ædificandam turrim convenerant (61). Virgines vero illæ quæ stabant circa portam, jubebant eis ædificationem turris accelerare (62). Ipsæ autem exporrexerunt manus suas, tanquam aliquid accepturæ ab illis. Tunc illi sex jusserunt, ut (63) ex quodam profundo lapides attollerent, et in ædificationem turris præpararent. Et elevati sunt decem lapides candidi, quadrati (64), circumcisi. Postquam vero sex illi advocaverunt has virgines, jusserunt eas universos lapides, quicunque in turris ædificationem mittendi essent, portare (65); et translatos per portam tradere (66) eis qui ædificaturi erant turrim illam. Continuo hæ virgines eosdem lapides qui prius elevati erant (67) de profundo, inter se elevare (68) cœperunt pariter omnes.

CAPUT IV.

Qui autem steterunt circa portam, sic etiam portabant: ut qui videbantur esse fortiores, ad angulos ponerentur: cæteri vero lapides ad latera subjiciebantur (69): atque ita universos lapides pertulerunt, eosque per portam (70) translatos ædificantibus, sicut jussæ erant (71), tradiderunt. Illi vero excipientes, exstruxerunt illos. Hæc autem ædificatio super illam petram magnam et portam fiebat; atque ab iis tota turris sustentabatur. Horum autem decem lapidum structura totam portam illam replevit, quæ in fundamento turris illius esse cœpit. Post illos vero decem lapides, alii viginti quinque elevati sunt (72) de profundo; et hi structi sunt in ædificationem turris ejusdem, per illas virgines levati, sicut priores. Post hos, alii triginta quinque elevati sunt, et hi similiter in eodem opere aptati sunt. Post hos, quadraginta lapides ascenderunt; et hi omnes adjecti sunt in structuram turris illius. Quatuor ergo ordines cœperunt esse in fundamento turris illius (73); desierunt enim lapides extrahi de (74) profundo: paulisper et hi qui ædificabant, quieverunt. Iterum illi sex viri multitudini illi imperaverunt, ut de illis duodecim montibus apportarent (75) lapides ad ædificationem turris ejusdem. Illi autem excidebant de universis montibus variorum colorum lapides (76); et deferentes eos (77) porrigebant virginibus: quos illæ accipientes transferebant (78), et in ædificationem turris porrigebant. In qua cum structi essent (79) illi, candidi, variique fiebant: et similiter omnes priores (80) mutabant colores. Quidam vero ab ipsis viris porrigebantur; qui cum in eam ædificationem venissent, quales ponebantur, tales et permanebant. Hi nec candidi fiebant, nec varii; quoniam non erant a virginibus per portam translati. Hi ergo lapides deformes erant in ædificatione (81); quos cum animadvertissent illi sex viri, jusserunt tolli et suo loco reponi unde delati fuerant (82). Et dicunt ad illos qui lapides illos afferebant: Omnino vos nobis ad ædificationem hanc lapides porrigere nolite; sed juxta turrim ponite eos, ut hæ virgines translatos porrigant; nisi enim ab his virginibus translati fuerint per hanc portam, colores suos mutare non possunt: nolite igitur frustra laborare.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

(56) Lamb. *potueris* pro *debeo*.
(57) Lamb. *inspexi*.
(58) Lamb. *venisse viros excelsos, dignitosos et similes*.
(59) Lamb. *eos illi ex turre quamdam*.
(60) Bodl. *discurrentium circa portam hinc atque illinc*. Lamb. quoque habet *hinc atque illinc*.
(61) Sic Lamb. Sic et Felli edit. Oxon. Al. *venerant*.
(62) Lamb. *videbant ædificationem turris accelerari oportere*. Felli autem edit. Oxon. sic: *Agnoverunt ab eis ædificationem turris accelerari oportere*.
(63) Mss. Angl. deest, *ut*. Et mox pro *attollerent* et *præpararent*, habent *ascendere* et *aptari*. Statimque: *Et ascenderunt decem*.
(64) Lamb. *quidem* et *quadrati*. Sic et Fellus. Voci autem sequenti, *circumcisi*, præmittendum *nec* jubet Cotelerius ex cap. 5 et 16.
(65) Lamb. *ejus ædificationem ituri essent portare*.
(66) Lamb. cum Fello: *itidem tradere*.
(67) Mss. Angl. *primi ascenderunt*.
(68) Mss. Angl. *allevare*.
(69) Bodl. *a lateribus subibant*. Sic et Lamb., præpositione tamen *a* in *e* mutata.
(70) Lamb. *portas*. Et paulo post, *porta* pro *portam*.
(71) Mss. Angl. *jusserant*.
(72) Mss. Angl. *ascenderunt*, ut sæpe.
(73) Lamb. *fundamentis turris hujus*.
(74) Lamb. *ergo lapides ascendere de*.
(75) De quibus mentio cap. 1 hujus similit. Fellus autem statim, *deferrent* pro *apportarent*, quod exhibent mss. Angl.
(76) Mss. Angl. *lapides variis coloribus*.
(77) Mss. Angl. *apportatos*.
(78) Mss. Angl. *porrigebant*, et mox *transferebant*. Sic et Felli edit. Oxon.
(79) Lamb. *quam cum instructi*.
(80) Lamb. *et similes omnes et priores*. Mss. quoque Vict. et Carm. habent, *et priores*.
(81) Lamb. *ædificationem*.
(82) Mss. Angl. *referri unde deportati*.

CAPUT V

Effecta est autem structura illo die; sed turris consummata non est; futurum enim erat, ut ædificaretur (83); propterea etiam nunc et quædam dilatio facta est. Et jusserunt illi sex, eos qui ædificabant abire et veluti aliquandiu quiescere (84); illis vero virginibus præceperunt, ne a turri discederent (85): propterea autem videbantur mihi relictæ, ut custodirent turrim illam. Postquam autem recesserunt, dico (86) ad pastorem illum: Quare, domine, non est peracta ædificatio turris? Non enim, inquit, ante consummari potest, quam veniat dominus ejus, et structuram hanc probet; ut si quos lapides non bonos in ea invenerit, mutentur: ad voluntatem enim ejus ædificatur (87) hæc turris. Vellem, inquam, Domine, scire, quid significet ædificatio turris hujus, et de hac petra, et de hac porta cognoscere, et de montibus, et de virginibus, et de lapidibus qui extracti sunt (88) de profundo, nec circumcisi sunt, sed sicut ascenderunt, sic missi sunt (89) in structuram; et quare primum lapides decem in fundamento structi sunt (90), deinde viginti quinque, deinde triginta quinque, deinde quadraginta: item de illis lapidibus qui positi sunt in structuram, iterumque sublati, et in locum suum (91) relati. De omnibus his, domine, desiderium animæ meæ comple, et omnia mihi demonstra. Et dixit mihi: Si arduus (92) non fueris, omnia cognosces (93), et videbis reliqua quæ futura sunt huic turri; et omnes similitudines diligenter cognoces. Et venimus post dies paucos in eumdem locum, ubi sederamus, et dixit mihi: Perveniamus ad turrim: Dominus enim ejus venturus est, ut consideret eam. Venimus igitur illuc, et neminem alium quam virgines illas invenimus. Et interrogavit eas, an adfuisset ibi dominus turris illius? Et responderunt, continuo eum adfuturum (94), ut consideret structuram illam.

CAPUT VI.

Post pusillum vero video multitudinem virorum magnam venientem, et in medio eorum ita excelsum virum, ut magnitudine sua ipsam turrim superaret; et circa eum sex illos quos in ædificatione imperare videram, et eos omnes qui ædificaverunt turrim illam, et præterea alios quamplures dignitate (95) splendidos viros. Virgines vero illæ quæ custodiebant turrim illam, accurrerunt et osculatæ sunt eum (96) et prope eum (97) cœperunt ambulare. Ille autem tam diligenter considerabat structuram illam ut singulos lapides contrectaret (98); quinetiam singulos virga quam in manu tenebat (99), feriebat. Ex quibus quidam cum essent percussi, nigri fiebant velut fuligo; quidam autem tanquam scabri; quidam quasi scissuras habentes; quidam curti; quidam nec nigri nec albi (100); quidam asperi, nec cum cæteris lapidibus convenientes; quidam plurimas maculas habentes. Hæ sunt varietates lapidum illorum, qui in structura illa non idonei (1) reperti sunt. Jussit eos dominus omnes de turri deponi, et juxta eam relinqui; et alios lapides afferri et loco eorum reponi. Et interrogaverunt eum qui ædificabant, ex quo monte vellet afferri, et reponi in locum ejectorum? De montibus quidem vetuit afferri; sed ex campo quodam qui prope erat, jussit afferri (2). Foderunt enim campum illum, et invenerunt lapides splendidos, quadratos; quosdam vero etiam rotundos. Quicunque autem erant in illo campo omnes allati sunt, et per (3) portam transportati (4) a virginibus illis: et qui ex eis quadrati erant deformati (5) sunt, et positi in loco (6) ejectorum. At vero qui rotundi, non sunt adjecti in structuram; quoniam duri erant (7), et longum esse videbatur circumcidere eos: sed positi sunt circa turrim, tanquam futurum esset, ut circumciderentur, et in structuram mitterentur (8); valde enim splendidi erant.

CAPUT VII.

Hæc cum vidisset vir ille dignitate (9) præcipuus, et dominus totius turris, vocavit hunc pastorem; et tradidit ei lapides qui reprobati erant, et positi circa turrim; et ait ad illum: Communda diligenter lapides hos, et apta in structuram (10) turris, ut cum cæteris possint convenire; eos autem qui non conveniunt,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(83) Lamb. *fuit: futurum enim, ut ædificetur.*
(84) Mss. Angl. *recedere et veluti quiescere aliquid.*
(85) Lamb. *recederent.*
(86) Lamb. *omnes recesserunt, dixi.*
(87) Ita Fellus in edit. Oxon. ex Lamb. Al. *ædificabatur.*
(88) Mss. Angl. *ascenderunt*, ut sæpe alias.
(89) Mss. Angl. *ierunt.*
(90) Ms. Vict. *fundamentis structuræ.* Lamb. quoque habet, *fundamentis.*
(91) Lamb. *loco suo.*
(92) Ita mss. Angl., Vict. et Carm. Editi, *tardus.*
(93) Ita Lamb. Ita et Felli edit. Oxon. Al. *non cognosces.* Omittunt quoque *non*, mss. Vict. et Carm. At Vict. sic: *omnia cognoscis post; videbis.* Carm. vero; *o, cognosces p. v.* Quas mss. lectiones Clericus invertit. Neque aliter Russelius. Recte Fabricius.
(94) Mss. Angl. *venturum.* Lamb. add. *esse.*
(95) Mss. Angl. *dignitosos*, ut passim.
(96) Lamb. *accurrerunt osculari eum.*
(97) Lamb. deest *eum.*
(98) Mss. Angl *pertractaret.*
(99) Lamb. *manu gerebat.*
(100) Lamb. desunt *quidam.... albi.*
(1) Mss. Angl. *boni.*
(2) Mss. Angl. *apportari.*
(3) Lamb. *illati sunt per.* Felli autem editio Oxon. *ablati.* An mendose?
(4) Lamb *translati.*
(5) Ita Lamb. Editi, *formati.* Vide infra not. 30.
(6) Sic Lamb. et Felli edit. Oxon. Al. *locum.*
(7) Lamb. *et durum erat, et tardum esse.*
(8) Mss. Angl. *irent.*
(9) Mss. Angl. *dignitosus.*
(10) Lamb. *pone in structura.*

longe a turri projicies. Hæc cum præcepisset ei, cum omnibus cum quibus venerat ad turrim, abiit: virgines autem illæ steterunt circa turrim, custodientes eam. Et dixi ad pastorem illum: Quonam modo possunt lapides hi in structuram hujus turris, cum reprobati sint redire? Et dixit mihi: Ego de lapidibus istis majorem partem circumcidam et adjiciam in structuram, et convenient cum cæteris. Et dixi: Quo modo, domine, possunt circumcisi eumdem locum implere (11)? Quicunque, inquit, minores inventi fuerint, in mediam structuram ibunt (12); majores vero de foris ponuntur, et continebunt eos. Hæc cum dixisset mihi: Eamus, inquit, et post triduum revertamur; et emundatos hos lapides in structuram adjiciam. Ea enim quæ sunt circa turrim, commundari debent omnia; ne forte subito paterfamilias superveniat, et immunda ea quæ circa turrim sunt, inveniat, et ita aspernetur (13); et hi lapides non mittantur (14) in structuram turris hujus, et ego negligens paterfamilias (15) videar esse. Post triduum (16) autem cum venissemus ad eamdem turrim, ait mihi: Consideremus hos lapides omnes, et videamus qui ex eis possunt in structuram ire (17). Dico ei: Consideremus, domine.

CAPUT VIII.

Primum omnium cœpimus considerare eos qui nigri fuerant. Quales enim a structura depositi fuerant, tales sunt reperti. Jussit eos a turri moveri, et seorsum reponi (18). Deinde consideravit eos qui scabrosi fuerant: et multos ex eis circumcidi jussit, et per virgines eos in structuram turris aptari: illæ autem sublatos eos aptaverunt in media structura. Reliquos autem jussit cum illis nigris reponi: nam et hi evaserunt nigri. Deinde considerabat eos qui scissuras habebant: et ex illis multos circumcidi jussit, et per illas virgines adjici in structuram. Hi de foris positi sunt, quoniam (19) integri inventi sunt: reliqui autem propter multitudinem scissurarum non potuerunt afformari (20), propterea projecti sunt ab ædificatione turris. Deinde considerabat eos qui curti facti erant: multi ex illis scissuras habebant, et nigri evaserant; alii vero scissuras magnas habebant, quos jussit apponi cum illis (21) qui rejecti erant: reliquos autem commundatos et afformatos adjici jussit in structuram, quos sublatos virgines illæ in media structura aptaverunt; infirmiores enim erant. Deinde considerabat eos, qui dimidii quidem albi, demidii autem nigri fuerant reperti; et multi ex illis nigri inventi sunt: jussit et hos transferri ad illos qui rejecti erant. Reliqui vero toti candidi inventi sunt: et hi sublati sunt a virginibus, et aptati in eadem turri; exteriores autem positi sunt qui (22) integri inventi sunt, ita ut possent continere eos qui in medio constructi erant; nihil enim eis (23) recisum est. Deinde considerabat eos qui duri et asperi fuerunt (24); pauci ex his adjecti (25) sunt, quoniam non poterant circumcidi; valde enim duri reperti sunt: reliqui autem formati (26) sunt, et in media structura a virginibus aptati; infirmiores enim erant. Deinde considerabat illos qui maculas habebant; et ex eis pauci reperti sunt nigri, et hi ad cæteros adjecti sunt. Qui vero superfuerant, candidi et integri inventi sunt; et hi a virginibus in structuram aptati sunt, et de foris positi, propter fortitudinem suam.

CAPUT IX.

Venit deinde, ut consideraret (27) eos lapides, qui candidi et rotundi erant; et ait mihi: Quid faciemus de his lapidibus? Et ego dixi: Domine, nescio. Nihil ergo, inquit, excogitas de his? Ego, inquam, artem hanc, domine, non novi nec lapidarius sum, nec possum intelligere quidquam. Et dixit: Non vides eos valde rotundos esse? Quod si voluero eos quadratos redigere, plurimum mihi ex his recidendum est; sed necesse est aliquos ex his in structuram turris transire (28). Et dixi: Si necesse est, quid igitur te implicas (29), et non eligis, si quos habes eligere, et aptas in structuram illam? Et elegit quos vidit maximos et splendidissimos, et afformavit (30) eos, quos sublatos virgines illæ in exterioribus partibus structuræ posuerunt. Reliqui vero qui superfuerunt, repositi sunt in eumdem campum (31) unde sumpti erant; abjecti

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(11) Mss. Angl. *explere*.
(12) Ita mss. Angl. Fellus tamen in sua edit. Oxon. *mittentur*.
(13) Mss. Angl. *exasperetur*.
(14) Lamb. *ut et hi lapides non sint*.
(15) Lamb. *patrisfamilias*. Forte, *patrifamilias*, ut legendum censet Cotelerius.
(16) Lamb. *biduum*. At modo legebamus: *post triduum revertamur*.
(17) Lamb. *convenire*.
(18) Lamb. *poni*. Sic et paulo post.
(19) Felli edit. Oxon. *qui* pro *quoniam*.
(20) Lamb. *deformari*. Edit. Paris. *efformari*. Sic mox idem Lamb. *deformatos adjici*. Vide mox not. 30.
(21) Lamb. *habentes jussit eos poni cum iis*.
(22) Sic et edit. Paris. et Oxon. At Lamb. Vict. et Carm. *quoniam*, ut modo supra.
(23) Lamb. *instructi erant*; *nihil enim ex eis*.
(24) Lamb. *fuerant*.
(25) Mss. Lamb., Vict. et Carm. *abjecti*.
(26) Mss. Angl. *deformati*.
(27) Lamb. *deinde considerare*.
(28) Mss. Angl. *ire*.
(29) Bodl. *tristaris*. Lamb. *te tricas*.
(30) Lamb. *deformavit*. Hæc recta est lectio, non inepta et inusitata vox *afformare*. Sic et supra cap. 8, *deformari* perperam mutatum in *afformari*, et *deformatos* in *afformatos*, et *deformati* in *formati*. Nimirum, exscriptores existimarunt *deformare* esse tantum deformem et turpem reddere, cum sit etiam simpliciter *mutare formam* in quamvis aliam. Veteres Glossæ: *Deformo*, μεταμορφῶ, μετατυπῶ *Deformo* (sic legendum), ἀποτελέω: quæ significatio optime hic convenit, ubi forma rotunda lapidum resectione in quadratam mutatur. Cler.
(31) Lamb. *eodem campo*.

vero non sunt. Quoniam, inquit, adhuc exiguum deest huic turri, quod ædificandum erit ; et forsitan vult dominus hos lapides aptari in ea structura, quia valde candidi sunt (32). Vocatæ sunt deinde mulieres speciosissimæ duodecim, nigra veste vestitæ, incinctæ, et exertis humeris, capillisque solutis (33). Videbantur autem mihi hæ mulieres agrestes esse. Et jussit eas pastor ille tollere lapides illos qui de structura ejecti erant (34), et eos referri in montes unde ablati fuerant. Et illæ gaudentes sustulerunt omnes, et reportaverunt eos unde extracti fuerant. Postquam autem nullus lapis circa turrim jaceret, ait mihi : Circumeamus hanc turrim, et videamus nunquid aliquid desit (35) illi. Cœpimus ergo circumire eam. Et ut vidit eam decenter ædificatam, cœpit valde hilaris esse : ita enim decenter ædificata fuerat, ut qui vidisset, concupisceret structuram ejus ; quoniam quasi de uno lapide videbatur esse, nec usquam commissura apparebat, sed ex petra una (36) videbatur exsculpta.

CAPUT X.

Ego autem hujusmodi turrim attente considerans, valde lætabar (37). Et ait mihi : Affer calcem et testas minutas, ut formas eorum lapidum qui sublati sunt de structura et iterum repositi, expleam (38); ea enim quæ circa turrim sunt omnia, æquari debent. Et feci sicut jussit mihi, et attuli ad eum. Et ait mihi : Præsto adsis mihi ; et cito (39) hoc opus perficietur. Complevit ergo formas illorum lapidum, et jussit locum mundari circa turrim. Tunc virgines illæ apprehenderunt scopas, et mundaverunt totum, et sustulerunt excrementa (40), et sparserunt aquam : quo completo, factus est locus delectabilis (41), et turris decora. Ait deinde mihi : Omnia commundata sunt : si venerit dominus hanc turrim consummare, nihil inveniet quod de nobis queratur. Hæc cum dixisset, volebat abire. At ego apprehendi peram ejus, et cœpi rogare eum per Dominum, ut mihi omnia quæ ostenderat, explicaret (42). Ait mihi : Habeo modicam occupationem ; at omnia tibi explicabo : exspecta autem me hic, dum venio. Dico ei : Domine, quid hic solus faciam ! Respondit : Non es solus; omnes enim virgines tecum sunt. Et dixi : Trade me, domine, ergo eis. At ille vocavit illas, et dixit (43) eis : Commendo vobis hunc, donec venio. Remansi igitur cum virginibus illis. Illæ autem hilares erant, et affabiles mihi, præcipue tamen quatuor; quæ cæteras præcedebant dignitate.

CAPUT XI.

Dicunt mihi deinde virgines illæ : Hodie pastor ille huc venturus non est. Et ego dixi : Quid ergo ego faciam ? Et dicunt mihi : Usque in vesperam exspecta, si forsan venerit et loquetur (44) tecum ; sin minus, nobiscum dum veniat, manebis (45). Dixi eis : Expectabo eum usque ad vesperam : quod si non venerit, domum ibo, et revertar mane. Responderunt mihi : Nobis assignatus es : non potes recedere (46) a nobis. Et dixi : Ubi manebo ? Dicunt mihi. Nobiscum dormies ut frater non ut maritus : frater enim noster es, et de cætero tecum habitare paratæ sumus (47) ; valde enim charum te habemus. Ego autem erubescebam cum eis manere (48). Ea vero quæ ex illis prima esse videbatur, amplexata me est, et osculari me cœpit. Cæteræ vero cum vidissent me amplexari (49) ab illa, et ipsæ cœperunt me ut fratrem osculari, et ducere (50) circa turrim, et ludere mecum. Quædam autem ex illis psalmos canebant (51) ; quædam choros ducebant. Ego autem circa (52) turrim in silentio lætus cum eis ambulabam, et videbar mihi junior factus esse (53). Postquam vero vespera esse cœpit, domum repente (54) abire volebam ; illæ autem retinuerunt (55) me, et non permiserunt abire. Mansi ergo illa nocte cum eis juxta eamdem turrim (56). Straverunt autem tunicas suas linteas in terram, et me in medio collocaverunt : nec quidquam aliud faciebant, nisi quod orabant. Sed et ego cum illis sine intermissione orabam, neque minus quam illæ. Quæ cum me sic orantem vidissent, ingens gaudium perceperunt ; et cum eis illic fui usque ad diem posterum.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(32) Lamb. *qua valde candida est.*
(33) Mss. Angl. *capillis vero dissolutis.*
(34) Lamb. leg. *abjecti erant*, et omittit omnia quæ sequuntur, usque ad *Postquam autem*.
(35) Mss. Angl. *ne quid desit.* Sic et Felli edit. Oxon.
(36) Lamb. *illa*. At vulgatam lectionem confirmat Origenes, qui hunc locum laudat *Comment. in Osee* ex *Philocaliæ* cap. 8, noviss. edit. BB. tom. II, pag. 439.
(37) Mss. Angl. *ejusmodi considerans bene, valde lætus eram.*
(38) Editt. Clerici et Russel. omitt. *de* Ms. Lamb. *structura, repositos expleam.*
(39) Lamb. *Præsto sis mihi ; et cito.* Al. *mihi, inquit.*
(40) Mss. Angl. *stercus.*
(41) Mss. Angl. *hilaris.*
(42) Fellus in edit. Oxon. *exsolveret;* monetque mss. exhibere *explicaret*, ut sæpe. Aliter hic Clericus, cujus adnotationem videsis mox infra not. 62.
(43) Lamb. *vocat et dixit.*
(44) Mss. Angl. *si venerit, forsitan loquetur.*
(45) Felli edit. Oxon. *moraberis.*
(46) Mss. Angl. *consignatus es : non potes discedere.*
(47) Bodl. *habitaturæ sumus.*
(48) Lamb. *habitare.*
(49) Mss. Ang. *amplexum.*
(50) Mss. Angl. *ducebant;* et mox *ludebant*. Sic et Felli edit. Oxon.
(51) Lamb. *enim ex his psalmos cantabant.* Habet *enim* et Felli edit. Oxon.
(52) Sic Felli edit. Oxon. Al. addunt *eam.*
(53) Lamb. *veluti juniorem esse factum.*
(54) Mss. Angl. deest, *repente.*
(55) Lamb. *detinuerunt ;* et mox, *me ire* pro *abire.*
(56) Lamb. *ad eam turrim.*

Et cum adorassemus Dominum,tunc venit pastor ille,et ait ad illas : Nullam ei fecistis (57) injuriam? Et dixerunt ei : Ipsum interroga. Dico ei : Domine, magna voluptas me cœpit (58), quod mansi cum eis. Et dixit mihi : Quid cœnasti? Et dixi : Cænavi, domine, tota nocte verba (59) Domini. Bene, inquit, te acceperunt? Et dixi : Bene (60), domine. Nunquid vis nunc audire? Et dixi : Volo, domine (61) : et primum, sicut te interrogavero, rogo ut sic mihi demontres. Quemadmodum vis, inquit, sic tibi rem explanabo, (62), nec quidquam te celabo.

CAPUT XII.

Primum omnium,domine, inquam, hoc (63) mihi demonstra : Petra hæc, et porta quid sunt? Audi, inquit : Petra hæc et porta (64) Filius Dei est. Quonam pacto, inquam, domine, petra vetus est, porta autem nova? Audi, inquit, insipiens, et intellige. Filius quidem Dei omni creatura antiquior est, ita ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam (65) creaturam. Porta autem propterea nova est, quia in consummatione in novissimis diebus apparebit (66), ut qui assecuturi sunt salutem, per eam intrent in regnum Dei. Vidisti, inquit, lapides illos qui per portam translati sunt, in structuram turris collocatos (67) ; eos vero qui non erant translati per portam, abjectos in locum suum (68)? Et dixi : Vidi, domine. Sic inquit, nemo intrabit in regnum Dei nisi quia acceperit nomen Filii Dei. Si enim in civitatem aliquam volueris intrare,et civitas illa cincta sit muro, et unam habuerit tantummodo portam ; nunquid poteris aliunde (69) intrare civitatem illam, nisi per portam quam habet? Et quonam modo, inquam,domine, aliter fieri potest? Sicut ergo, inquit, in illam urbem non potest intrari (70), quam per portam ejus : ita nec in regnum Dei potest aliter intrari (71), nisi per nomen Filii ejus qui ei charissimus. Et dixit mihi : Vidisti turbam eorum qui ædificabant turrim illam? Vidi, inquam,domine. Et dixit : Illi omnes nuntii sunt dignitate (72) venerandi. His igitur veluti muro cinctus est Dominus. Porta vero Filius Dei est, qui solus est accessus ad Deum. Aliter ergo nemo intrabit ad Deum, nisi per Filium ejus. Vidisti, inquit, illos sex viros, et in medio eorum præcelsum virum illum ac magnum (73), qui circa turrim ambulavit, et lapides de structura reprobavit (74)? Vidi, inquam, domine. Ille, inquit, præcelsus (75), Filius Dei est ; et illi sex, nuntii sunt dignitate (76) conspicui, dextra lævaque eum circumstantes (77). Ex his, inquit, excellentibus (78) nuntiis, nemo sine eo intrabit ad Deum. Et dixit : Quicunque ergo nomen ejus non acceperit, non intrabit in regnum Dei.

CAPUT XIII.

Et dixi : quid est deinde hæc turis? Hæc, inquit, Ecclesiæ est. Et virgines hæ, quæ sunt, domine? Et dixit mihi : Hæ, inquit,Spiritus sancti sunt : non aliter enim (79) homo potest in regnum Dei intrare,nisi hæ induerint eum veste sua. Etenim nihil proderit tibi accipere nomen Filii Dei, nisi etiam et vestem earum acceperis ab eis. Hæ namque virgines, potestates sunt Filii Dei. Ita frustra nomen ejus portabit quis (80), nisi etiam potestates ejus portaverit (81). Et dixit mihi : Vidisti lapides illos qui abjecti sunt? Illi enim nomen quidem portarunt (82) ; vestem autem illarum non induerunt. Et dixi : Quæ est vestis earum domine? Ipsa, inquit, nomina (83), vestis earum est. Quicunque ergo, inquit nomen, Filii (84) Dei portat, harum quoque nomina portare debet : nam et Filius nomina portat earum. Quoscunque (85),

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(57) Mss. Angl. *Ne forte fecistis.*
(58) Mss. Angl. *magnam voluptatem percepi.*
(59) Lamb. *verbum.*
(60) Lamb. *Ita.*
(61) Lamb. desunt, *Nunquid,* usque ad *Domine : et.*

(62) Ms. Lamb. cum Fello : *exsolvam*. Sic et alibi, ubi verbum *explanare* alii codd. præ se ferunt.Fuit nimirum Græce ἐκλύσω *expedium* vel *interpretabor*. Glossæ : ἐκλύω *resolvo enodo*. Vid. capp. 13 et 16. in fine ubi *exsolutionem* habemus pro ἔκλυσιν, Cler.

(63) Lamb, desunt,*inquam*, *hoc*. Quo in cod. passim omittuntur *inquam* et *inquit*. Hæc enim Græci dialogistæ supplenda lectori permittunt, ut apud Platonem passim. Cler.

(64) Sic in sacris litteris, Dominus *petra* et *janua* dicitur. Ita Fellus. Et alterum quidem *I Cor.* x, 4 ; alterum vero Joan. x, 7, 9.

(65) Lamb. *constituendo*. Bodl. *constituendi*. Sic apud Fellum. Aliter Clericus.

(66) Mss. Angl. et Carm. *apparuit*. Ita et Felli edit. Oxon. Vulgata lectio confirmari potest ex Hebr. x, 28, quo forte respexit Hermas. Altera vero mss. ex Hebr. I, 1, 2.

(67) Lamb. *collatos*.

(68) Lamb. *loco suo*.
(69) Sic. Lamb. Sic. et Felli edit. Oxon. Al. *alia*.
(70) Lamb. omisso, *inquit*, sic : *in eadem urbe non potes aliter intrare*. Hinc Fellus; *in illam urbem non potest aliter intrari*.
(71) Lamb. *alicuis intrare*.
(72) Mss. Angl. *dignitosi*.
(73) Mss. Angl. *honestum virum atque magnum*.
(74) Lamb, *portavit*.
(75) Mss. Angl. *honestus*.
(76) Mss. Angl. *dignitosi*.
(77) Mss. Angl. *continentes*.
(78) Mss. Angl. *dignitosis*.
(79) Lamb. *autem* pro *enim*. Et mox : *nisi has induerit cum*.

(80) Lamb. *Itaque sine causa quis portabit nomen, nisi etiam et potestates ejus induerit*.
(81) Mss. Angl. *induerint*.
(82) Mss. Angl. *tulerunt*.
(83) Lamb. *Ipsum inquit*, nomen.
(84) Lamb. deest *Filii*. De nomine Filii Dei ab electis gestato, vide Apoc. II, 17; III, 12 : XIV, 1, et de veste nuptiali Matth. XXII,11. Porro apostolus Paulus jubet *Christum induere*, Rom. XIII, 14. Fell.

(85) Lamb. *Filius enim Dei ipsa nomina portat. Quoscumque*. Habet quoque *Filius Dei* Felli ed. Ox.

inquit, lapides vidisti in structura remansisse per manus harum traditos, earum potestate vestiti sunt. Ideoque totam turrim concordem (86) vides cum petra, et velut ex uno lapide factam. Sic quoque ii qui crediderunt Deo per Filium ejus, induti sunt Spiritum hunc (87). Ecce unus erit spiritus, et unum corpus, et unus color vestium eorum (88); sed et illi assequentur ista, qui portaverint (89) nomina virginum harum. Et dixi : Quare ergo, domine, abjecti sunt lapides qui reprobati fuerunt, cum ipsi per portam (90) translati fuerint, et traditi per manus virginum harum in structuram turris hujus? Quoniam, inquit, cura tibi est omnia diligenter inquirere, audi de iis lapidibus qui abjecti sunt. Hi omnes nomen Filii Dei acceperunt, sed est potestatem virginum harum, His ergo spiritibus acceptis, consummati fuerunt, et in numerum servorum Dei redacti, et unum corpus eorum esse cœpit atque una vestis; eamdem (91) enim sentiebant æquitatem, quam pariter exercebant. At vero postquam viderunt mulieres illas, quas advertisti nigra veste vestitas, exertis humeris et solutis (92) crinibus, concupiverunt sollicitare illas ob pulchritudinem (93) earum, et induti sunt potestate earum; virginum vero projecerunt amictum (94). Hi igitur abjecti sunt a domo Dei, et traditi mulieribus illis. At hi qui non sunt corrupti pulchritudine earum, in domo Dei remanserunt. Habes, inquit, horum lapidum qui abjecti sunt, explicationem (95).

CAPUT XIV.

Et dixi : Si qui ergo, domine, hominum qui hujusmodi sunt, egerint pœnitentiam, et abjecerint cupiditatem mulierum illarum, et conversi redierint ad virgines, et earum potestatem induerint; nonne intrabunt in domum Dei? Intrabunt, inquit si abjecerint omnia opera mulierum illarum, et harum virginum resumpserint potestatem, et in operibus earum ambulaverint. Et ideo intermissio facta est struendi, ut si hi egerint pœnitentiam, adjiciantur in structuram turris : si autem (96) non egerint pœnitentiam, alii struentur loco eorum ; et ilii tunc abjiciantur in toto (97). Ad hæc omnia (98) gratias egi Domino, quod in omnes in quibus invocatum est nomen ejus, motus clementia miserit præsidem nuntium pœnitentiæ ad nos, qui deliquimus ei; et quod renovaverit spiritus nostros jam certe deficientes, neque habentes spem salutis; nunc vero recreatos (99) ad redintegrationem vitæ. Et dixi : Nunc, domine, demonstra mihi, quare non in terra ædificatur hæc turris, sed supra petram et portam? Quoniam, inquit, insipiens et sine intellectu es, ideo interrogas. Et dixi : Necesse habeo, domine, omnia te interrogare; quoniam nihil omnino intelligo : responsa enim omnia (100) magna et præclara sunt, et quæ homines vix intelligere possunt. Audi, inquit : Nomen Filii Dei magnum et immensum est, et totus ab eo sustentatur orbis [96]. Si ergo, inquam, omnis (1) Dei creatura per Filium ejus sustentatur; cur non et eos sustinet qui invitati sunt ab eo, et nomen ejus ferunt, et in præceptis ejus ambulant? Nonne etiam vides, inquit, quod sustinet (2) eos, qui ex totis præcordiis portant nomen ejus? Ipse igitur fundamentum est eorum, et libenter portat eos qui (3) non negant nomen ejus, sed libenter sustinent illum (4).

CAPUT XV.

Et dixi : Demonstra mihi, domine, nomina virginum harum et mulierum illarum, quæ nigra veste sunt indutæ (5). Audi, inquit : Nomina virginum quæ potentiores sunt, quæ obtinuerunt angulos portæ, hæc sunt (6) : Prima vocatur Fides, secunda Abstinentia, tertia Potestas, quarta Patientia; cæteræ autem quæ infra has consistunt (7), his nominibus vocantur : Simplicitas, Innocentia, Castitas, Hilaritas, Veritas, Intelligentia, Concordia, Charitas. Quicunque itaque portant hæc nomina et nomen Filii Dei in regnum Dei poterunt intrare. Audi nunc mulierum nomina, quæ nigra veste vestitæ sunt. Ex his (8) quatuor potentiores sunt : quarum prima Perfidia, secunda Intemperantia, tertia Incredulitas, quarta Voluptas (9) nominatur. Sequentes vero harum sic nominentur : Tristitia, Malitia, Libido, Iracundia, Mendacium, Stultitia, Inflatio, Odium. Hos spiritus qui portat Dei servus, regnum Dei videbit quidem,

[96] Heb. I, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(86) Bodl. *consimilem*. Fellus in sua edit. Oxon. *concolorem*. Vide Origenis *Philocal*. cap. 8.
(87) Lamb. *Dominum per Filium ejus, hoc spiritu induti sunt*.
(88) Lamb. *odor vestium earum*.
(89) Mss. Angl. *tulerint*.
(90) Lamb. desunt, *per portam*.
(91) Lamb. *ad eamdem*.
(92) Lamb. *dissolutis*. Vide supra cap. 2 hujus simil.
(93) Mss. Angl. *concupierunt enim eas, sollicitati pulchritudine*.
(94) Lamb. *amicitiam*.
(95) Lamb. *exsolutionem*. Sic et Felli edit. Oxon.
(96) Lamb. desunt, *egerint. . . . si autem*.
(97) Lamb. *totum*.
(98) Lamb. *singula*. Et mox deest, *egi*.
(99) Ita mss. Angl. et Vict. Ita et edit. Felli Oxon. Al. *recreat*.
(100) Lamb. *responsis. Omnia enim*.
(1) Lamb. *Sic ergo omnis*.
(2) Lamb. *Atque etiam vides eos quos sustinet*.
(3) Lamb. *quoniam*.
(4) Lamb. *illud*. Felli edit. Oxon. *sed sustinent ipsum libenter*.
(5) Mss. Angl. *vestitæ*, ut infra.
(6) Mss. Lamb. Vict. et Carm. *Hæc sunt nomina earum*. Sic et Felli edit. Oxon Laudant hunc locum Origenes homil. 13, *in Ezech*. Auctor *Operis imp. in Matth*. XIX, 28, et scriptor Vitæ S. Genovefæ cap. 4.
(7) Lamb. *inter has constiterunt*.
(8) Ita ms. Vict. ita quoque Felli et Russel. editt. Al. *et his*.
(9) Mss. Angl. *Dulcedo*.

sed (10) non intrabit in illud. Lapides vero illi, domine, qui de profundo in structura aptati (11) sunt qui sunt? Decem, inquit, qui in fundamentis collocati sunt, primum sæculum est : sequentes viginti quinque, secundum sæculum est justorum virorum. Illi autem triginta (12) quinque, prophetæ Domini ac ministri sunt. Quadraginta vero apostoli et doctores sunt prædicationis Filii Dei. Et dixi : Cur ergo, domine, virgines illæ etiam hos lapides in structuram turris porrexerunt, translatos per portam? Et dixit : Hi enim primi spiritus illos portaverunt, et omnino alius ab alio non (13) recesserunt, nec spiritus ab hominibus, nec homines a spiritibus ; sed juncti fuerunt hi spiritus eis (14) usque ad diem quietis : qui nisi hos spiritus secum habuissent, non fuissent utiles structuræ turris hujus.

CAPUT XVI

Et dixi : Etiam nunc, domine, demonstra mihi. Quid quæris? inquit. Quare, inquam, de profundo hi lapides ascenderunt, et positi sunt in structuram turris hujus ; cum jam pridem portaverint spiritus justos? Necesse est, inquit, ut per aquam habeant ascendere, ut requiescant. Non poterant enim in regnum Dei aliter intrare, quam ut deponerent mortalitatem prioris vitæ. Illi igitur defuncti, sigillo Filii Dei (15) signati sunt, et intraverunt in regnum Dei (16). Antequam enim accipiat homo nomen Filii Dei, morti destinatus est : at ubi accipit illud sigillum, liberatur a morte, et traditur vitæ (17). Illud autem sigillum aqua est, in quam descendunt homines morti obligati ; ascendunt vero vitæ assignati : et illis igitur prædicatum est illud sigillum, et usi sunt eo ut intrarent in regnum Dei. Et dixi : Quare ergo, domine et illi quadraginta lapides ascenderunt cum illis de profundo, jam habentes illud sigillum? Et dixit : Quoniam (18) hi apostoli et doctores qui prædicaverunt nomen Filii Dei, cum habentes fidem ejus et potestatem defuncti essent, prædicaverunt illis qui ante obierunt ; et ipsi dederunt eis illud signum (19). Descenderunt igitur in aquam cum illis, et iterum ascenderunt. Sed hi vivi ascenderunt (20) : at illi qui fuerunt ante defuncti, mortui quidem descenderunt ; sed vivi ascenderunt. Per hos igitur vitam receperunt, et cognoverunt Filium Dei : ideoque ascenderunt cum eis, et convenerunt in structuram turris ; nec circumcisi, sed integri ædificati sunt ; quoniam æquitate pleni cum (21) summa castitate defuncti sunt ; sed tantummodo hoc sigillum defuerat eis.

CLEMENS ALEX., Στρωμ., *lib.* II, *cap.* 9, *pag.* 452, *edit. Oxon.*

Et ipsi dederunt eis signum prædicationis, Descenderunt igitur in aquam cum illis, et iterum ascenderunt. Sed hi vivi descenderunt, et iterum vivi ascenderunt : at illi qui fuerunt ante defuncti, mortui descenderunt, sed vivi ascenderunt. Per hos igitur vitam receperunt, et cognoverunt nomen Filii Dei : ideoque ascenderunt cum eis, et convenerunt in structuram turris ; nec circumcisi, coædificati sunt : in æquitate defuncti sunt, et in summa castitate : sed tantummodo hoc sigillum defuerat eis.

Καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγῖδα τοῦ κηρύγματος. Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέβησαν. 'Αλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν, καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ, οἱ προκεκοιμημένοι, νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. Διὰ τούτων οὖν ἐζωοποιήθησαν, καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν, καὶ συνήρμοσαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, καὶ ἀλατόμητοι συνῳκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθησαν, καὶ ἐν μεγάλῃ ἁγνείᾳ· μόνον δὲ τὴν σφραγῖδα ταύτην οὐκ ἔσχον.

IDEM, Στρωμ. *lib.* VI, *cap.* 6, *pag.* 764.

Et recte dictum est a Pastore : ***Descenderunt igitur in aquam cum illis. Sed hi quidem, vivi descenderunt, et vivi ascenderunt : at illi qui fuerunt ante defuncti, mortui descenderunt, sed vivi ascenderunt.*** Habes horum explanationem (23).

Καὶ καλῶς εἴρηται τῷ Ποιμένι· Κατέβησαν οὖν αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ (22). 'Αλλ' οὗτοι μὲν, ζῶντες κατέβησαν, καὶ ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ, οἱ προκεκοιμημένοι, νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησανν

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(10) Lamb. *Hos spiritus qui portat, Dei servus videbit quidem, et regnum Dei videbit, sed.*

(11) Lamb. *structuram apti*. Vide origen. *Comment. in Osee ex Philocal.* cap. 8.

(12) Ita ms. Carm. Ita et Fellus. Sic sane legendum ex super. cap. 5. Al. *trigenta*. Lamb. autem habet *prophetarum*, loco *prophetæ ;* et omittit sequens *ac*.

(13) Lamb. deest, non.

(14) Mss. Angl. addunt *hominibus :* quam lectionem retinuit Fellus in sua edit. Oxon. Apud Clericum autem sic se habet Lamb. *hi spiritus usque ad diem quietis. Quod nisi hi spiritus hos spiritus.*

(15) Lamb. *sigillo fidei Filii Dei.*

(16) Lamb. deest, *Dei.*

(17) Lamb. *ubi ceperit hoc sigillum, liberatus a morte traditur vitæ.*

(18) Laudat hunc locum Clemens Alex. Στρωμ. lib. II, cap. 9, pag. 452. Ejusdem quoque meminit lib. VI, cap. 6, pag. 764.

(19) Bodl. et Lamb. *sigillum*. Sic et Felli edit. Oxon.

(20) Forte sic legendum : *Sed hi vivi descenderunt, et iterum vivi ascederunt*. Hanc lectionem suadet Clemens Alex. ut mox infra. Felli autem editio Oxon. ita se habet : *Sed hi vivi descenderunt: at illi*, etc.

(2) Lamb. *in* pro *cum*. Sic et Clemens Alex.

(22) Scribendum ex superioribus, μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέβησαν.

(23) Lamb. *exsolutionem*, ut sæpe alibi. Sic et edit. Oxon.

CAPUT XVII.

Et dixi : Nunc iterum, domine, et de montibus illis mihi demonstra, quare varii, et alia atque alia sunt figura. Audi, inquit : Hi duodecim montes quos vides, duodecim sunt gentes quæ totum obtinent orbem (24). Prædicatus est ergo in eis Filius Dei, per eos quos ipse ad illos misit. Quare autem,inquam, varii sunt,et alia atque alia figura ? Audi:Hæ duodecim gentes quæ totum obtinent orbem,duodecim nationes sunt : et sicut eos montes vidisti varios ; ita et hæ gentes. Sensus quoque et actus uniuscujusque montis te docebo. Prius, inquam, domine, hoc mihi demonstrat : cum sint tam varii (25) hi montes, quonam pacto instructuram hujus turris convenerint, unoque redigantur colore, et non minus splendidi sint, quam qui ascenderunt ex profundo ? Quoniam, inquit, universæ nationes quæ sub cœlo sunt, audierunt et crediderunt, et uno nomine Filii Dei, vocati sunt (26). Accepto igitur ejus sigillo, eamdem omnes prudentiam eumdemque sensum acceperunt ; et una fides atque charitas eorum fuit, et spiritus virginum harum cum ejus nomine ferebant. Ideoque structura turris hujus concolor videbatur, et fulgebat usque ad solis claritatem. At vero postquam ita senserunt (27) ; unum corpus eorum cœpit esse omnium. Quidam tamen ex eis maculaverunt se, et projecti sunt de genere justorum, et iterum redierunt ad statum pristinum, atque etiam deteriores quam prius (28) evaserunt.

CAPUT XVIII.

Quo modo, inquam, domine (29), deteriores qui cognoverunt Dominum ? Et dixit : Is quidem qui non novit Dominum, si nequiter vivit, manet in eo (30) nequitiæ suæ pœna. At qui novit Dominum, omnino abstinere se debet ab omni nequitia, et magis magisque servire bonitati [87].Nonne ergo ille qui bonitatem sequi debebat, si nequitiæ præferat partes, plus peccare videtur, quam is qui deliquit ignorans Dei virtutem ? Ideoque,hi quidem morti destinati sunt : at vero hi qui cognoverunt Dominum,atque ejus mirabilia opera viderunt, si nequiter vivunt, duplo (31) amplius punientur, et ipsi morientur in ævum. Sicut ergo vidisti, postquam ejecti sunt lapides de turri qui reprobati erant, traditi sunt spiritibus perniciosis atque sævis ; et ita purificatam turrim vidisti (32), ut crederetur ex uno lapide esse tota : ita et Ecclesia Dei cum purificata fuerit, ejectis ex ea malis atque fictis,scelestis et dubiis, et quicunque nequiter in ea se gesserunt, ac variis nequitiæ peccatorum generibus erit unum corpus ejus,unus intellectus (33),unus sensus, una fides, eademque charitas : et tunc Filius Dei lætabitur (34) inter illos, et recipiet voluntate pura populum suum (35). Et dixi : Domine, magnifice et honorifice (36) se habent cuncta. Nunc mihi demonstra effectum et vim uniuscujusque montis ; ut omnis anima in Domino fidens, auditis his, honoret magnum ac mirabile et sanctum (37) nomen ejus. Audi, inquit, varietatem (38) horum montium, id est duodecim gentium.

CAPUT XIX.

De primo monte nigro : qui crediderunt, transfugæ sunt, ac nefanda in Dominum loquentes et proditores (39) servorum Dei. Illis proposita mors est, pœnitentia non est,ideoque nigri sunt ; quia genus eorum scelestum est. De secundo vero monte glabroso (40) : ficti sunt qui crediderunt, et doctores sunt nequitiæ ; et hi proximi sunt superioribus, non habentes inter se fructum æquitatis. Sicut enim mons eorum sterilis est (41), ac sine fructu ; ita et hujusmodi homines habent quidem nomen, fide vero inanes sunt, neque est in eis ullus fructus veritatis. His tamen data est pœnitentia, si cito eam sequuntur : sin autem tardant, erunt et ipsi mortis priorum consortes. Quare, inquam, domine, iis quidem aditus est ad pœnitentiam, prioribus vero non est ? pene enim eorum eadem sunt admissa. Ideo, inquit, est his per pœnitentiam (42) regressus ad vitam,quia(43) nihil in Dominum suum locuti sunt nefandum neque proditores servorum Dei fuerunt: sed per quamdam habenti (44) cupiditatem fefellerunt homines,

[87] II. Tim. II, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(24) Auctor *Operis imperf. in Matth.* XIX, 28 : *Quoniam*, inquit, *Judæorum populus in duodecim tribus fuit divisus ; sic et universus populus Christianus divisus est in duodecim tribus, secundum quasdam proprietates animorum*, etc. FELL.

(25) Lamb. *tanquam aqua varii.*

(26) Ms. Vict. *et in nomine Filii Dei, a quo vocati sunt*. Felli edit. Oxon. omissa conjunctione. *in uno nomine.*

(27) Lamb. *intra se*, Bodl. *inter se consenserunt.*

(28) Lamb. *quam potius*. Bodl. desunt *quam prius.*

(29) Lamb. deest, *Domine.*

(30) Lamb. *cum eo.*

(31) Lamb. *duplicius.*

(32) Lamb. deest, *vidisti*. Huc respicit Origines *Philocal.* cap. 8.

(33) Lamb. *et erit corpus ejus unus intellectus.*

(34) Lamb. *laudabitur.*

(35) Bodl. *voluntatem puram, recepto populo suo.* Sic et Lamb. omissa tamen voce, *recepto.*

(36) Lamb. *honeste.*

(37) Lamb. desunt, *et sanctum.*

(38) Ita mss. Lamb., Carm.et Victor.Sic et Felli edit. Oxon. Al. *veritatem.*

(39) Lamb. *traditores.*

(40) Mss. Lamb. et Vict. *scabroso.*

(41) Lamb. desunt *mons* et *est*. Fellus quoque omittit *est* in edit. Oxon.

(42) Lamb. *pœnitentiæ.*

(43) Sic mss. Carm. et Vict. Sic et edit. Oxon. Al. *qui.*

(44) Mss. Angl. *accipiendi.*

ducentes eos secundum cupiditates(45)peccantium;ideo dabunt quamdam ejus rei pœnam;sed tamen(46) iis proposita est pœnitentia, quia (47) nihil in Dominum suum dixerunt nefandum.

CAPUT XX.

De tertio vero monte qui spinas et tribulos habebat : tales sunt qui crediderunt, divites quidam, quidam autem plurimis obstricti negotiis (48) : tribuli enim divitiæ sunt [88]; spinæ vero, qui multis obligati sunt negotiis. Hi ergo (49) qui plurimis obligati sunt negotiis variisque rebus, non adjungunt se servis Dei, sed aberrant, ab his negotiis revocati (50) a quibus suffocantur. Etiam et hi qui divites sunt, ipsi difficiles se ad conversationem (51) servorum Dei præbent, metuentes ne quid poscatur ab illis : hi ergo difficile in regnum Dei intrabunt [89]. Sicut enim excalceatis pedibus,difficile in tribulis ambulatur : sic et hujusmodi homines difficile est in regnum Dei intrare. Sed et eis omnibus datur ad pœnitentiam regressus, si tamen cito redierint ad illam ; ut quia prioribus diebus cessaverunt ab opere, repetito tempore aliquid boni facere possint. Acta igitur pœnitentia, si fecerint opera bonitatis, vivent : sin autem in admissis suis permanserint, tradentur mulieribus illis quæ eis auferent vitam.

CAPUT XXI.

De quarto vero monte habente plurimam herbam (52), cujus superior pars viridis erat, ipsæ vero radices aridæ ; quædam etiam a solis ardore (53) tactæ arescebant : hujusmodi sunt quidam dubii qui crediderunt, et quidam alii in labiis Dominum, non in corde ferentes. Ideoque aridæ sunt, et nullum fundamentum (54) habentes herbæ eorum : verbis enim tantummodo vivunt, opera vero eorum mortua sunt. Hi ergo nec mortui sunt nec vivi, et dubii similiter sunt. Ipsi enim dubii, nec virides sunt neque aridi ; id est nec vivi nec mortui. Sicut enim herbæ eorum,sole viso, aruerunt : ita et dubii,simul ut audierunt persecutionem, incommoda (55) metuentes, redierunt ad simulacra, et rursus servierunt eis, et erubuerunt Domini sui ferre nomen. Hujusmodi ergo homines, nec vivi nec mortui sunt ; sed et hi possunt vivere, si cito egerint pœnitentiam ; sin minus jam traditi sunt mulieribus illis quæ auferent vitam eorum.

CAPUT XXII.

De quinto vero monte aspero et virides herbas habente : hujusmodi sunt qui crediderunt fideles quidem, sed difficile credentes, et audaces ac sibi placentes ; volentes videri (56) cuncta scire nihilque omnino scientes. Propter hanc igitur audaciam, sensus discessit ab illis, et intravit in eos temeraria arrogantia (57). Sublimes autem se gerunt, et veluti prudentes ; et cum sint stulti, cupiunt doctores videri. Propter hanc stultitiam, dum se magnificant, multi eorum exinaniti sunt. Magnum enim dæmonium est audacia et confidentia inanis.Ex his igitur multi abjecti sunt.Alii autem agnito (58) errore suo, pœnitentiam egerunt, et subdiderunt se habentibus sensum. Sed et cæteris horum similibus proposita est pœnitentia ; neque enim mali fuerunt,sed insipientes potius et stulti.Hi ergo,si egerint pœnitentiam, vivent Deo : sin minus, habitabunt cum mulieribus illis, quæ nequitias suas exercebunt in eis (59).

CAPUT XXIII.

De sexto vero monte habente scissuras majores et minores : hujusmodi sunt qui crediderunt. Et hi in quibus scissuræ minores erant,hi sunt qui inter se habent lites,et propter querelas suas in fide languent ; sed multi ex iis egerunt pœnitentiam : idemque cæteri facient (60), auditis mandatis meis ; exiguæ enim sunt lites eorum, ac facile ad pœnitentiam recurrent (61). At hi qui majores habent, sicut lapides pertinaces erunt, simultatum (62) et offensarum sunt memores, iracundiam inter se exercentes. Hi ergo abjecti sunt a turri, et a structura ejus reprobati : hujusmodi ergo homines difficile vivent. Deus et Dominus noster qui dominatur omnium rerum, et creaturæ suæ universæ habet (63) potestatem, offensas meminisse non vult ; sed ab his qui peccata sua confitentur, facile placatur. Homo vero cum sit languidus, mortalis, infirmus et repletus peccatis, homini perseveranter irascitur [90], tanquam conservare cum possit aut perdere [91]. Ego autem vos moneo,nuntius et præpositus pœnitentiæ,ut quicunque propo-

[88] Matth. XIII, 22. [89] Matth. XIX, 23, 24 ; Marc. X, 23 ; Luc. XVIII, 24. [90] Eccli. XXVIII, 3. [91] Jac. IV, 12.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(45) Mss. Angl. *desideria*. Sic et edit. Oxon.
(46) Lamb. *tormenti*.
(47) Sic. mss. Vict. et Carm.pro *quia*.Sic et edit. Oxon. Al. *qui*.
(48) Lamb. *qui plurimis obstricti sunt negotiis*.
(49) Mss. Angl. *Ii vero*. Sic et Felli edit. Oxon.
(50) Mss. Angl. *vocati*.
(51) Al. *conversionem*.
(52) Al. *plurimas herbas*, *quarum*.
(53) Mss. Angl. *calore*.
(54) Lamb. *nulla fundamenta*. Sic et Felli edit. Oxon.
(55) Lamb. *simul audientes persecutionem et incommoda*.
(56) Lamb. deest, *videri*.
(57) Mss. Angl. *fatua præsumptio*. Felli edit. Oxon. *temeraria præsumptio*.
(58) Mss. Angl. *cognito*.
(59) Mss. Angl. *exercent*.
(60) Lamb. *ideoque cætera faciunt*.
(61) Lamb. *recurrunt*.
(62) Lamb. deest, *simultatum*. Al. *in simultatibus, et*.
(63) Lamb. *habens*.

situm tale (64) habetis, deponatis illud, et ad pœnitentiam recurratis : et Dominus medebitur prioribus delictis vestris (65), si ab hoc dæmonio vos purificaveritis : sin minus, ad mortem trademini illi.

CAPUT XXIV.

De monte vero septimo in quo virides et hilares erant herbæ, et totus mons fertilis erat, omneque genus pecudum carpebant pabulum ex herbis montis ejusdem ; et quanto magis herbæ illæ carpebantur, tanto lætiores revirebant (66) : hujusmodi sunt qui crediderunt, simplices et boni semper et nullas habentes inter se dissensiones ; sed lætantes semper de servis Dei, induti spiritum virginum harum : et semper in omnes homines (67) ad faciendam misericordiam prompti, et de laboribus suis cunctis hominibus facile tribuentes sine improperio et deliberatione. Visa igitur Dominus simplicitate et omni infantia eorum, auxit eos in laboribus manuum suarum, et dedit eis in omni opere (68) gratiam. Ego autem hortor vos, præpositus pœnitentiæ nuntius, in eodem proposito permanere, quicunque estis hujusmodi, ne eradicetur semen vestrum in ævum. Dominus enim vos probavit, et conscripsit in nostrum numerum ; et omne semen (69) vestrum cum Filio Dei ditavit (70) ; de Spiritu enim (71) ejus estis omnes.

CAPUT XXV.

De octavo vero monte, in quo plurimi erant fontes, in quibus (72) adaquabatur omne genus creaturæ, Dei : tales sunt qui crediderunt apostolis, quos misit Dominus in totum orbem prædicare ; et quidam doctores, qui (73) caste et sincere prædicaverunt ac docuerunt, nec quidquam omnino subscripserunt malæ cupiditati : sed assidue in æquitate et (74) veritate ambulaverunt. Hi ergo inter angelos conversationem habent.

CAPUT XXVI.

De nono autem monte deserto, ac serpentes habente (75) : hujusmodi sunt qui crediderunt ; sed et (76) maculas habebant. Hi sunt ministri male ministerium agentes, diripientes viduarum bona et pupillorum ; sibi, non aliis, ex his quæ acceperunt, ministrantes. Hi, si (77) permanserint in eadem cupiditate, morti se tradiderunt, nec ulla erit in eis spes vitæ, quod si conversi fuerint, et caste consummaverint ministerium suum, poterunt vivere. Qui vero scabrosi reperti sunt, ii sunt qui nomen Domini abnegaverunt, nec (78) ad Dominum rursus redierunt, sed agrestes evaserunt atque deserti, non applicantes se ad Dei ; servos ; sed separati ab eis, pro parva sollicitudine vitam suam amiserunt. Sicut enim vitis aliqua derelicta in sepe, cui nulla cultura contingit, disperit ac suffocatur ab herbis, et agrestis tempore efficitur (desinit enim utilis esse domino suo) : sic et hujusmodi homines de seipsis desperantes (79), exacerbati, Domino suo inutiles esse cœperunt. His ergo demum datur (80) pœnitentia, si non ex præcordiis inventi fuerint denegasse : quod si quis ex præcordiis inventus fuerit denegasse, an (81) vitam assequi possit, ignoro. Ideoque dico, ut in his diebus, si quis negavit, ad (82) pœnitentiam revertatur ; nam fieri non potest ut nunc Dominum suum quis abnegans (83) postea assequi possit salutem ; sed illis reputatur proposita pœnitentia, qui olim abnegaverunt. Accelerare enim qui acturus est pœnitentiam debet, antequam peragatur ædificatio turris hujus ; sin minus, a mulieribus illis trahetur (84) ad mortem. Qui vero (85) curti, dolosi sunt, et alius in alium comminiscentes ; hi sunt serpentes in eo monte misti. Sicut enim mortiferum est hominibus serpentum venenum, ita et verba talium inficiunt (86) homines atque perdunt. Curti sunt igitur (87) a fide sua, propter hoc genus vitæ suæ in quo morantur (88). Aliqui vero eorum, accepta pœnitentia, assecuti sunt salutem ; sed et cæteri hujusmodi homines æque assequentur, si egerint pœnitentiam : sin minus, morientur cum mulieribus (89) illis, quarum vim possident ac potestatem.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(64) Lamb. *hujusmodi.*

(65) Mss. Angl. *remediabit priora delicta vestra.* Fellus autem in sua edit. Oxon. *remedia providebit.*

(66) Mss. Angl. *recrescebant.*

(67) Lamb. *omnibus homnibus.*

(68) Lamb. *tempore.*

(69) Lamb. *genus.*

(70) Lamb. deest. *ditavit.* Bodl. *habitabit* : quam lectionem secutus est Fellus in edit. Oxon. At ms. Vict. *deputavit.*

(71) Lamb. deest *enim.*

(72) Lamb. *ex quibus.*

(73) Mss. Angl. deest *qui.*

(74) Lamb. desunt *dignitate et.*

(75) Bodl. *serpentibus habitato.*

(76) Mss. Angl. *qui et.*

(77) Lamb. *sibi alios ex ministerio quod acceperunt, ministrare cogentes : si.*

(78) Lamb. desunt, *ii... nec.*

(79) Bodl. *despondentes.*

(80) Ita mss. Angl. et Vict. Ita et Felli edit. Oxon. Al *demandatur.*

(81) Sic mss. Angl., Vict. et Carm. Sic quoque Felli edit. Oxon. Al. *inventi fuerint negasse* : *an*, intermediis omissis : quæ sane contextus requirit, videnturque ob nonnullas repetitas voces excidisse.

(82) Lamb. *insatiatus aliquis ad pænit.* Fellus, *si quis denegavit.*

(83) Lamb. *Ecclesia abnegans.* Fellus, *si quis abnegans.*

(84) Lamb. *tradetur.*

(85) Lamb. *hi vero.*

(86) Lamb. *decipiunt.*

(87) Lamb. *enim.*

(88) Lamb. *in quo moriantur.* Bodl. *in quo morati sunt.*

(89) Lamb. *a mulieribus.*

CAPUT XXVII.

De decimo vero monte, in quo arbores erant tegentes pecora: tales sunt qui crediderunt quidam episcopi, id est præsides Ecclesiarum (90). Alii vero, hi lapides qui non ficto, sed alacri (91) animo semper in domos suas servos Dei receperunt; et deinde qui præsides sunt ministeriorum, qui et inopes et viduas protexerunt (92), et castam perpetuo conversationem habuerunt. Ergo hi homines a Domino proteguntur. Hæc quicunque egerint (93); honorati sunt apud Dominum: et inter nuntios locus eorum est, si perseveraverint usque in consummationem parere Domino.

CAPUT XXVIII.

De undecimo monte, in quo erant arbores aliis atque aliis fructibus oneratæ (94): hi sunt qui crediderunt et propter nomen Domini mortem obierunt, et animo prompto passi sunt, et ex toto corde suo animas suas tradiderunt Et dixi: Quare ergo, domine, omnes hæ arbores habent quidem fructus, sed eorum quidam pulchriores? Audi, inquit: Quicunque propter nomen Domini passi sunt, honorati apud Dominum habentur: et omnium eorum deleta (95) sunt delicta, quia propter nomen Filii Dei mortem obierunt. Quare autem fructus earum dispares sint, et excellant quidam inter illos, audi (96): Quicunque enim perducti ad potestates, interrogati non negaverunt Dominum (97), sed prompto animo passi sunt: honoratiores sunt apud Deum: qui excellunt igitur fructus, eorum sunt. Qui vero timidi et dubii fuerunt, et deliberaverunt in corde suo, utrumne faterentur an negarent, et (98) passi sunt; horum fructus exiguiores sunt, quoniam hæc cogitatio ascendit in corda eorum: mala enim ac nequam est hujusmodi cogitatio, perinde (99) ac si quis servus neget dominum. Cavete igitur, vos qui hujusmodi cogitationes habetis ne permaneat hæc mens in vobis (100), et Deo moriamini. Vos igitur quicunque propter hoc nomen mortem obitis, Dominum honorare (1) debetis; quod dignos vos habet Dominus, ut nomen ejus feratis et omnia peccata vestra redimantur (2). Nonne ergo vos potius felices existimatis? Putate (3) potius, si quis ex vobis patitur, magnum opus perficere. Vitam enim vobis donat Dominus, nec intelligitis. Delicta enim vestra vos gravabant; et nisi passi essetis hujus nominis causat propter peccata certe (4) vestra mortu eratis Deo. Hæc igitur vobis dico, quicunque deliberatis de confessione aut de abnegatione. Confiteamini igitur vos habere Dominum Deum, ne forte (5) negantes, tradamini in vincula. Si omnes enim gente servos suos puniunt, quicunque dominum suum negaverunt; quid putatis vos Dominum vobis facturum qui universorum habet potestatem. Removete igitur de præcordiis vestris has disputationes (6), ut in perpetuum vivatis Deo.

CAPUT XXIX.

De duodecimo vero monte candido (7): tales sunt qui crediderunt sicut infantes sinceri, quibus nulla malitia ascendit in sensum, nec sciverunt quid sit malitia, sed semper in sinceritate manserunt. Hujusmodi ergo homines (8) sine ulla dubitatione inhabitabunt regnum Dei (9): quoniam in nullo negotio mandata Dei maculaverunt (10), sed cum sinceritate permanserunt omnes dies vitæ suæ, eodem sensus tenore. Quicunque ergo permanserint (11), inquit, sicut infantes, non habentes malitiam, honoratiores erunt omnibus illis quos jam dixi. Omnes enim infantes honorati sunt apud Dominum, et primi habentur. Felices ergo vos, quicunque removeritis malitiam a vobis, et indueritis innocentiam; quia primi (12) videbitis Deum. Postquam finivit omnium montium explanationem (13), dico ei: Domine, nunc expone mihi de lapidibus his qui allati ex campo in locum reprobatorum (14), ad structuram turris missi sunt (15); item de lapidibus illis rotundis, qui in structuram turris adjecti sunt, et de his qui adhuc rotundi remanserunt.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(90) Bodl. *episcopis, id est præsulibus Ecclesiæ.* Lamb. quoque habet, *Ecclesiæ*: cætera, ut in vulgatis.

(91) Mss. Angl. *libenti.*

(92) Mss. Angl. *ministerio, inopes et viduas porrexerunt.*

(93) Lamb. *gesserint.* Fellus: *egerint, honorantur.*

(94) Mss. Angl. *plenæ.*

(95) Mss. Angl. *abolita.*

(96) Lamb. *sunt et excellunt... nunc audi.* Sic et Felli edit. Oxon.

(97) Lamb. deest. *Dominum.*

(98) Bodl. add. *tamen.*

(99) Lamb. deest, *perinde.* Sic et edit. Oxon. Al. mss. *ut quis.*

(100) Lamb. desunt, *in vobis;* et post *moriamini,* add. *vos.*

(1) Lamb. *orare;* et mox, *habeat*

(2) Ms. Vict. *remedientur.* At Carm. *redimentur.* Habent quoque *remedientur* mss. Angl. apud Fellum; quam lectionem Clericus aliique omiserunt.

(3) Lamb. *æstimatis. Sed portate.*

(4) Lamb. deest, *certe.* Fellus: *vestra certe.*

(5) Lamb. *Dominum*; *ne quando.*

(6) Sic et Bodl. At Felli edit. Oxon. *dubitationes.*

(7) Mss. Angl. *canditato.* Leg. infra cap. 31.

(8) Lamb. *hi homines.*

(9) Mss. Angl. *habitabunt in regno Dei.*

(10) Bodl. *Dominum maculaverunt.*

(11) Mss. Angl. *permanseritis.* Et mox, *honoratiores eritis.* Quibus statim add. Lamb. *sicut jam dixi.*

(12) Lamb. *quicunque habetis innocentiam*: *primi.*

(13) Lamb. *solutionem.* Sic et Fellus.

(14) Felli edit. Oxon *allati ex campo, et reprobatorum loco.*

(15) Mss. Angl. *ierunt.*

CAPUT XXX.

Audi nunc, inquit, de lapidibus. Qui allati (16) de campo in structuram turris positi sunt eorum loco qui (17) reprobati erant, radices sunt illius candidi montis. Cum igitur hi qui de illo monte crediderunt, facti sunt innocentes ; jussit Dominus ejus turris, eos qui de radicibus montis essent, in structuram collocari. Intellexit (18) enim, si ad ædificationem iissent (19), splendidos illos permansuros, nec ullum de his, amplius denigrandum (20). Quod si ita (21) de cæteris montibus adjecisset, non necesse habuisset rursus visitare eam turrim atque purgare. Hi autem omnes candidi, juvenes (22) sunt qui crediderunt, et qui credituri sunt ; ex eodem enim genere sunt. Felix hoc genus, quia innocuum est. Audi nunc et de illis rotundis lapidibus et splendidis. Hi omnes de hoc candido monte sunt. Quare (23) autem rotundi sunt reperti, causa est quia divitiæ suæ illos pusillum a veritate obscuraverunt atque obfuscaverunt ; sed a Deo nunquam recesserunt, nec ullum verbum malum processit de ore eorum ; sed omnis æquitas, virtus et veritas (24). Horum ergo mentem cum vidisset Dominus, et posse eos veritati favere ; jussit bonos quoque permanere, et opes eorum circumcidi ; non enim voluit in totum illas tolli (25), ut possent boni aliquid facere (26) de eo quod eis relictum est ; et vivent (27) Deo, quoniam et ipsi de genere bono sunt. Ideo ergo pusillum circumcisi sunt, et positi in structuram turris hujus.

CAPUT XXXI.

Cæteri vero qui adhuc rotundi permanserunt, neque apti reperti (28) sunt in eam structuram, quia nondum acceperunt sigillum, repositi sunt in loco suo ; valde enim rotundi reperti sunt. Oportet autem circumcidi hoc sæculum ab illis, et vanitates opum suarum ; et tunc convenient in regno Dei. Necesse est enim eos intrare in regnum Dei ; hoc enim genus innocuum benedixit Dominus. Ex hoc ergo genere non intercidet quisquam ; etenim licet quis eorum tentatus a nequissimo diabolo, aliquid deliquerit, cito recurret ad Dominum Deum suum. Felices vos (29) judico ego nuntius pœnitentiæ, quicunque innocentes estis sicut infantes, quoniam pars vestra bona est et honorata apud Dominum. Dico autem omnibus vobis, quicunque sigillum hoc accepistis : simplicitatem habete, neque offensarum memores estote, neque in malitia permanete (30) ; neque in memoria offensarum amaritudines in uniuscujusque spiritu fiant (31) ; sed his malis scissuris (32) remedia Procurate, atque tollite illas a vobis : ut dominus pecorum gaudeat de vobis (33) ; gaudebit autem, si omnia invenerit sana. Si autem pecus aliquod ex talibus invenerit dissipatum ; væ erit pastoribus. Quod si ipsi pastores dissipati fuerint, quid respondebunt etiam ei (34) pro pecoribus ? Nunquid dicent, a pecore se vexatos ? (35) Non credetur illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse a pecore ; et magis punitur (36) propter mendacium suum. Et ego sum pastor ; et validissime oportet me de vobis rationem reddere.

ANTIOCHUS *homilia*, 94.

Καλόν ἐστι κρατεῖν τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν ἀκακίαν, καὶ εἶναι ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα τὴν πονηρίαν, τὴν ἀπολλύουσαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων· καὶ μὴ εἶναι μνησικάκους, μήτε παρανόμους (37) τῇ κακίᾳ· ἀλλ' ἀποθέσθαι τὰς κακίας καὶ τὰς πονηρίας, καὶ τὰς πικρίας τὰς παρανόμους, καὶ γενέσθαι ἓν πνεῦμα, καὶ τὰ σχήματα (38) τὰ πονηρὰ ἀνατρέψαι.

Bonum est habere simplicitatem et innocentiam, et esse sicut infantes, qui nesciunt malitiam, quæ vitam hominum perdit ; neque esse offensarum memores, neque in malitia permanere ; sed removere malitias et malignitates, et amaritudines permanentes ; et fieri unumspiritum ; et malas scissuras tollere ac evertere.

ANTIOCHUS, *homilia* 122.

Ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κύριος τῶν προβάτων, χαρῇ

Ut cum venerit dominus pecorum, gaudeat de

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(16) Mss. Angl. *ejecti.* Editio Felli Oxon. hunc locum ita exhibet : *De his lapidibus qui allati de campo in structuram turris positi sunt eorum loco qui reprobati erant*, etc.

(17) Lamb. *de his qui.*

(18) Lamb. *intellexi.*

(19) Fellus ita in sua edit. Oxon. *si in illa ædificatione missi essent ;* testaturque mss. Angl. deesse, *missi.*

(20) Lamb. *de his nigricaturum.*

(21) Lamb. omisso *ita*, post *adjecisset* add. *tantum.*

(22) Sic Lamb. Sic et edit. Oxon. Al. *candidi sunt* omisso *juvenes.*

(23) Lamb. *audi autem quare.* Et mox omittit, *causa est quia.*

(24) Mss. Angl. *et virtus veritatis.*

(25) Lamb. *non enim in totum eorum tolli.*

(26) Fellus in edit. Oxon *operari.* Al. *facere.*

(27) Ita mss. Lamb., Victor. et Carm. Editi, *vivere.*

(28) Lamb. deest. *reperiri.*

(29) Sic mss. Vict., Carm. et Lamb. Sic et Felli edit. Oxon. Al. *vero.* pro *vos* Leg. supra, cap. 29.

(30) Mss. Angl. *habere, neque offensarum memores esse, neque in malitia vestra permanere.*

(31) Mss. Angl. *fieri, et has malas scissuras permedicare, et tollere a vobis.*

(32) *Scissuris*, Gr. σχήματα. In uno cod. Regis menbranaceo, σχίσματα. Cot.

(33) Ms. Carm. *de his.*

(34) Lamb. desunt, *etiam ei.*

(35) Hunc locum laudat auctor homiliæ *De aleatoribus*, ad calcem opp. Cypriani.

(36) Mss. Carm. et Lamb. *punietur.*

(37) Leg. παραμόνους. Sic et mox infra.

(38) Leg. σχίσματα.

eo, et de pecoribus lætetur. Gaudebit autem, si omnia inveneril sana, et non quædam ex illis dissipata. Si autem aliqua ex talibus invenerit dissipata, væ erit pastoribus. Quod si pastores ipsi dissipati inventi fuerint, quid discent domino gregis ? an a pecore se vexatos ? Non credetur illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse aliquid a pecore. Magis vero punientur propter mendacium suum. Scientes ergo, quod valde opportet de iis reddere rationem, etc.

A ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τοῖς προβάτοις εὐφρανθῇ. Χαρήσεται δὲ ἐὰν πάντα ὑγιῆ εὑρεθῇ, καὶ μὴ διαπεπτωκότα τινὰ ἐξ αὐτῶν. Ἐὰν δὲ εὑρεθῇ, τινὰ ἐξ αὐτῶν διαπεπτωκότα, οὐαὶ τοῖς ποιμέσιν ἔσται. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ποιμένες εὑρεθῶσι διαπεπτωκότες, τί ἐροῦσι τῷ δεσπότῃ τοῦ ποιμνίου ; ὅτι ἀπὸ τῶν προβάτων διέπεσαν ; Οὐ πιστευθήσονται. Ἄπιστον γὰρ πρᾶγμά ἐστι, ποιμένα ὑπὲρ προβάτων παθεῖν τι. Μᾶλλον δὲ κολασθήσονται διὰ τὸ ψεῦδος αὐτῶν. Εἰδότες οὖν ὅτι λίαν δι' αὐτοὺς ἀποδοῦναι λόγον δεῖ, κ. τ. λ.

CAPUT XXXII.

Consulite ergo vobis (39), dum adhuc turris ædificatur. Dominus habitat in viris amantibus, pacem, etenim vera (40) pax chara est ; a contentiosis (41) vero et perditis malitia, longe abest. Reddite igitur ei spiritum integrum: sicut accepistis. Si enim dederis fulloni vestimentum integrum, idque integrum vis denuo recipere ; fullo autem scissum tibi illud reddat ; recipies illud ? Nonne statim excandesces, et eum convicio prosequeris, dicens : Vestimentum meum (42) integrum tibi dedi ; quare scidisti illud, et inutile fecisti ? Nunc propter scissuram quam in eo fecisti, usui (43) esse non potest. Nonne hæc omnia verba dices fulloni, et de scissura quam in vestimento tuo fecerit ? Si igitur tu doles de vestimento tuo, et quereris (44) quod non illud integrum recipias ; quid putas (45) dominum tibi facturum qui spiritum integrum tibi dedit, et tu eum totum inutilem reddidisti (46), ita ut nullo usui (47) esse possit domino suo ? Inutilis enim cœpit esse usus ejus, cum sit corruptus a te. Nonne igitur Dominus de spiritu suo propter hoc factum tuum idem faciet ? Plane, inquam : omnibus iis, quoscunque invenerit in memoria offensarum permanere, idem faciet (48). Clementiam, inquit, ejus nolite calcare ; sed potius honorificate (49) eum quod tam patiens est ad delicta vestra, et non est sicut vos. Agite pœnipentiam ; utile (50) enim id est vobis.

ANTIOCHUS, *homilia* 94.

Ut Dominus pacis habitet in omnibus, quo et spiritus integer fiat, sicut illum accepit homo. Si enim aliquis dederit fulloni vestimentum novum et integrum, atque illud velit denuo recipere; fullo autem scissum vestimentum reddat; an recipiet illud ? Nonne statim excandescet, et eum convicio persequetur dicens : Vestimentum integrum tibi dedi ; quare cidisti illud, et inutile fecisti ? Si igitur ita dolet aliquis de vestimento, et queritur quod non illud integrum receperit ; quid putamus Dominum nobis facturum, qui spiritum integrum accepimus, et illum molestia affecimus et inutilem reddidimus, non viventes cum homestate ; ita ut nullo usui esse possit domino suo ? nam usus, spiritus a nobis corruptus est.

B Ὅπως ὁ Κύριος τῆς εἰρήνης κατοικήσῃ ἐν πᾶσιν, ἵνα καὶ τὸ πνεῦμα ὑγιὲς γένηται, ὥσπερ αὐτὸ ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐὰν γάρ τις κναφεῖ δώσῃ ἱμάτιον καινὸν καὶ ὑγιὲς, καὶ τοῦτο θέλει κομίσασθαι, ὁ δὲ κναφεὺς σχίσας τὸ ἱμάτιον ἀποδώσει, ἆρα λήψεται αὐτό ; οὐχὶ μαχησεται, καὶ ὑβρίσει, λέγων αὐτῷ· Ἱμάτιόν σοι ὑγιὲς ἔδωκα, διὰ τί αὐτὸ ἔσχισας, καὶ πεποίηκας ἄχρηστον ; Εἰ οὖν οὕτως περὶ ἱματίου λυπεῖταί τις, καὶ μάχεται, ὅτι οὐκ ἀπείληφεν ὑγιὲς τὸ ἱμάτιον, τί δοκοῦμεν παθεῖν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, τὸ πνεῦμα λαβόντες ὑγιὲς, καὶ τοῦτο λυπήσαντες, καὶ ἀχρειώσαντες, μὴ ἐν σεμνότητι πολιτευσάμενοι ; καὶ εἰς οὐδεμίαν χρῆσιν δύναται εἶναι τῷ Κυρίῳ ἑαυτοῦ ; ἡ γὰρ χρῆσις τοῦ πνεύματος ὑφ' ἡμῶν κατεφθάρη.

CAPUT XXXIII

Hæc omnia quæ suprascripta sunt, ego pastor nuntius pœnitentiæ ostendi, et locutus sum servis Dei. Si ergo credideritis, et audieritis verba mea, et ambulaveritis in ipsis, et correxeritis itinera vestra ; vivere poteritis. Sin autem permanseritis (51) in malitia et memoria offensarum, nullus ex hujusmodi peccatoribus vivet (52) Deo. Hæc omnia a me discenda, dicta sunt vobis (53). Ait mihi ille

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(39) Lamb. *Remediate ergo vos.*

(40) Lamb. *et enimvero.* Forte, *si enim vera.* Sic. et Mss. Carm.

(41) Lamb. *litigiosis.*

(42) Lamb. deest, *meum.*

(43) Lamb. *in usum.*

(44) Ms. Carm. *fulloni ? Ergo et de scissura quam in vestimento tuo fecerit, si doles tu et quereris, quod non reddidisti : quid putas.*

(45) Lamb. *doles et quereris.*

(46) Ita ex Lamb. Fellus in sua edit. Oxon. Al *redegisti.*

(47) Lamb. *in nullo usu.*

(48) Lamb. *Dominum spiritum ejus, propter factum tuum hoc a facie plane, inquam, omnes eos quoscunque invenerit in memoria offensarum permanere, afficiet.* Nullo sensu : eoque nomine hanc lectionem a Fello omissam puto.

(49) Lamb. *honorate.*

(50) Lamb. *pœnitentiam utilem.*

(51) Lamb. desunt, *Sin autem permanseritis.*

(52) Lamb. *ex hujusmodi vivit.*

(53) Lamb. *me docente vobis dicta.*

pastor : Omnia a me interrogasti ? Et dixi : Ita, domine. Quare ergo non interrogasti me, inquit, de forma lapidum in structura repositorum; ut tibi explicarem (54) formas ? Et dixi : Oblitus sum, domine. Audi nunc ergo, inquit, et de illis. Hi sunt qui nunc mandata hæc (55) audierunt, et ex totis præcordiis egerunt pœnitentiam : cumque vidisset Dominus bonam atque puram (56) pœnitentiam eorum, et posse eos in ea permanere; jussit priora peccata eorum deleri. Hæ enim formæ peccata (57) eorum erant ; et exæquata sunt, ne apparerent.

SIMILITUDO X.

De pœnitentia et eleemosyna.

CAPUT I.

Postquam perscripseram librum hunc, venit nuntius ille qui me tradiderat illi (58) pastori, in domum in qua (59) eram, et consedit supra lectum ; et astitit in dextera ejus ille pastor. Deinde vocavit me, et hæc mihi dixit: Tradidi te, inquit, et domum tuam huic pastori, ut ab eo protegi possis. Ita, inquam, domine. Si vis ergo protegi, inquit, ab omni vexatione et ab omni sævitia ; successum autem habere in omni opere bono atque verbo, et omnem virtutem æquitatis ; in mandatis iis ingredere quæ dedit (60) tibi, et poteris dominari omni nequitiæ. Custodienti enim tibi mandata illa, subjecta erit omnis cupiditas et dulcedo hujus sæculi ; successus vero in omni bono negotio te sequetur Maturitatem hujus et modestiam suscipe in te (61); et dic omnibus, in magno honore esse eum et dignitate apud Deum, et magnæ potestatis eum præsidem esse, et potentem in officio suo. Huic soli per totum orbem pœnitentiæ potestas tributa est. Potens ne tibi videtur esse ? Sed vos maturitatem hujus et modestiam (62) quam in vos habet, despicitis.

CAPUT II.

Dico ei : Interroga ipsum, domine, ex quo in domo mea est, anne (63) aliquid extra ordinem fecerim; aut in aliquo eum offenderim. Et ego, inquit, scio, nihil extra ordinem fecisse te neque esse facturum et ideo hæc loquor tecum, ut perseveres ; bene enim hic de te apud me existimavit. Tu autem cæteris hæc verba dices ; ut et illi qui egerunt aut acturi sunt pœnitentiam, eadem quæ tu sentiant ; et hic apud me de iis (64) interpretetur ; et ego apud Dominum. Et ego, inquam, domine, omni homini indico magnalia Dei, spero autem eos omnes qui amant ea, et ante peccaverunt, his auditis acturos esse pœnitentiam (65) , vitam recuperantes. Permane ergo inquit, in hoc ministerio, et consumma illud. Quicunque autem mandata hujus exsequuntur, habebunt vitam, et hic (66) et apud Dominum magnum honorem. Quicunque vero hujus mandata non servant, fugiunt a vita sua et adversantur illi : et qui mandata ejus non sequuntur (67), morti se tradunt (68) ; et unusquisque eorum reus erit sanguinis sui. Tibi autem dico, ut serves mandata hæc (69), et remedium peccatorum tuorum omnium (70) habebis.

CAPUT III.

Misi autem tibi has virgines (71), ut habitent tecum; vidi enim eas valde affabiles, tibi esse. Habebis igitur (72) tu eas adjutrices, quo magis possis hujus mandata servare; non potest enim fieri, ut sine his virginibus hæc mandata serventur. Vides (73) autem eas libenter esse tecum ; sed et ego præcipiam eis, ut omnino a domo tua non discedant. Tu tantum communda (74) domum tuam : in munda enim domo libenter habitabunt : mundæ sunt enim, atque castæ et industriæ, et omnes habentes gratiam apud Dominum. Igitur si habueris (75) domun tuam puram, tecum permanebunt. Si autem pusillum aliquid inquinationis acciderit, protinus a domo tua recedent ; hæ enim virgines nullam omnino diligunt inquinationem. Dico ei : Spero me, domine, placiturum eis, ita ut in domo mea libenter inhabitent semper. Et sicut is cui me tradidisti, nihil de me queritur ; ita neque illæ querentur. Ait a

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(54) Mss. Vict, et Carm. *quod explevimus*. Lamb. *quod explicuimus, formas.*
(55) Lamb. *mea.*
(56) Lamb. add. *esse.*
(57) Lamb. *peccati.* Et mox, *exæquatæ.*
(58) Lamb. *huic.*
(59) Lamb. *domo in quam.*
(60) Mss. Vict., Carm. et Lamb. *dedi.*
(61) Lamb. *vitæ*
(62) Al. *modestiam hujus et verecundiam.*
(63) Lamb. *an.* Et mox, *aut in quo.*
(64) Lamb. *de his bene.*
(65) Lamb. *qui tam ante peccaverunt, et hæc audiunt, libenter acturi sunt pœnit.*
(66) Lamb. *id est.*
(67) Lamb. *fugant a se vitam, et adversus illum, nec mandata ejus sequuntur.*
(68) Felli edit. Oxon *tradent.* Sic forte leg. ob sequens, *erit.*
(69) Mss. Vict., Carm. et Lamb. *servias mandatis his.* Sic et Felli edit. Oxon.
(70) Lamb. desunt, *tuorum omnium.* Omittit quoque *tuorum,* sed retinet *omnium,* Fellus in sua edit. Oxon.
(71) Lamb. *turbas virginum*
(72) Lamb. deest *igitur.* Fellus autem sic : *Habebis ergo eas adjutrices.*
(73) Mss. Vict., Carm et Lamb. *Video.* Hæc lectio magis placuit Fabricio in edit. Hamb.
(74) Lamb. *emunda.*
(75) Lamb, *habuerint.*

eo, et de pecoribus lætetur. Gaudebit autem, si omnia inveneril sana, et non quædam ex illis dissipata. Si autem aliqua ex talibus invenerit dissipata, væ erit pastoribus. Quod si pastores ipsi dissipati inventi fuerint, quid discent domino gregis? an a pecore se vexatos? Non credetur illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse aliquid a pecore. Magis vero punientur propter mendacium suum. Scientes ergo, quod valde opportet de iis reddere rationem, etc.

A ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τοῖς προβάτοις εὐφρανθῇ. Χαρήσεται δὲ ἐὰν πάντα ὑγιῆ εὑρεθῇ, καὶ μὴ διαπεπτωκότα τινὰ ἐξ αὐτῶν. Ἐὰν δὲ εὑρεθῇ, τινὰ ἐξ αὐτῶν διαπεπτωκότα, οὐαὶ τοῖς ποιμέσιν ἔσται. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ποιμένες εὑρεθῶσι διαπεπτωκότες, τί ἐροῦσι τῷ δεσπότῃ τοῦ ποιμνίου; ὅτι ἀπὸ τῶν προβάτων διέπεσαν; Οὐ πιστευθήσονται. Ἄπιστον γὰρ πρᾶγμά ἐστι, ποιμένα ὑπὲρ προβάτων παθεῖν τι. Μᾶλλον δὲ κολασθήσονται διὰ τὸ ψεῦδος αὐτῶν. Εἰδότες οὖν ὅτι λίαν δι' αὐτοὺς ἀποδοῦναι λόγον δεῖ, κ. τ. λ.

CAPUT XXXII.

Consulite ergo vobis (39), dum adhuc turris ædificatur. Dominus habitat in viris amantibus, pacem, etenim vera (40) pax chara est; a contentiosis (41) vero et perditis malitia, longe abest. Reddite igitur ei spiritum integrum: sicut accepistis. Si enim dederis fulloni vestimentum integrum, idque integrum vis denuo recipere; fullo autem scissum tibi illud reddat; recipies illud? Nonne statim excandesces, et eum convicio prosequeris, dicens: Vestimentum meum (42) integrum tibi dedi; quare scidisti illud, et inutile fecisti? Nunc propter scissuram quam in eo fecisti, usui (43) esse non potest. Nonne hæc omnia verba dices fulloni, et de scissura quam in vestimento tuo fecerit? Si igitur tu doles de vestimento tuo, et quereris (44) quod non illud integrum recipias; quid putas (45) dominum tibi facturum qui spiritum integrum tibi dedit, et tu eum totum inutilem reddidisti (46), ita ut nullo usui (47) esse possit domino suo? Inutilis enim cœpit esse usus ejus, cum sit corruptus a te. Nonne igitur Dominus de spiritu suo propter hoc factum tuum idem faciet? Plane, inquam: omnibus iis, quoscunque invenerit in memoria offensarum permanere, idem faciet (48). Clementiam, inquit, ejus nolite calcare; sed potius honorificate (49) eum quod tam patiens est ad delicta vestra, et non est sicut vos. Agite pœnipentiam; utile (50) enim id est vobis.

ANTIOCHUS, *homilia* 94.

Ut Dominus pacis habitet in omnibus, quo et spiritus integer fiat, sicut illum accepit homo. Si enim aliquis dederit fulloni vestimentum novum et integrum, atque illud velit denuo recipere; fullo autem scissum vestimentum reddat; an recipiet illud? Nonne statim excandescet, et eum convicio persequetur dicens: Vestimentum integrum tibi dedi; quare cidisti illud, et inutile fecisti? Si igitur ita dolet aliquis de vestimento, et queritur quod non illud integrum receperit; quid putamus Dominum nobis facturum, qui spiritum integrum accepimus, et illum molestia affecimus et inutilem reddidimus, non viventes cum homestate; ita ut nullo usui esse possit domino suo? nam usus, spiritus a nobis corruptus est.

B Ὅπως ὁ Κύριος τῆς εἰρήνης κατοικήσῃ ἐν πᾶσιν, ἵνα καὶ τὸ πνεῦμα ὑγιὲς γένηται, ὥσπερ αὐτὸ ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐὰν γάρ τις κναφεῖ δώσῃ ἱμάτιον καινὸν καὶ ὑγιὲς, καὶ τοῦτο θέλει κομίσασθαι, ὁ δὲ κναφεὺς σχίσας τὸ ἱμάτιον ἀποδώσει, ἆρα λήψεται αὐτό; οὐχὶ μαχησεται, καὶ ὑβρίσει, λέγων αὐτῷ· Ἱμάτιόν σοι ὑγιὲς ἔδωκα, διὰ τί αὐτὸ ἔσχισας, καὶ πεποίηκας ἄχρηστον; Εἰ οὖν οὕτως περὶ ἱματίου λυπεῖταί τις, καὶ μάχεται, ὅτι οὐκ ἀπείληφεν ὑγιὲς τὸ ἱμάτιον, τί δοκοῦμεν παθεῖν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, τὸ πνεῦμα λαβόντες ὑγιὲς, καὶ τοῦτο λυπήσαντες, καὶ ἀχρειώσαντες, μὴ ἐν σεμνότητι πολιτευσάμενοι; καὶ εἰς οὐδεμίαν χρῆσιν δύναται εἶναι τῷ Κυρίῳ ἑαυτοῦ; ἡ γὰρ χρῆσις τοῦ πνεύματος ὑφ' ἡμῶν κατεφθάρη.

CAPUT XXXIII

Hæc omnia quæ suprascripta sunt, ego pastor nuntius pœnitentiæ ostendi, et locutus sum servis Dei. Si ergo credideritis, et audieritis verba mea, et ambulaveritis in ipsis, et correxeritis itinera vestra; vivere poteritis. Sin autem permanseritis (51) in malitia et memoria offensarum, nullus ex hujusmodi peccatoribus vivet (52) Deo. Hæc omnia a me discenda, dicta sunt vobis (53). Ait mihi ille

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(39) Lamb. *Remediate ergo vos.*
(40) Lamb. *et enimvero.* Forte, *si enim vera.* Sic. et Mss. Carm.
(41) Lamb. *litigiosis.*
(42) Lamb. deest, *meum.*
(43) Lamb. *in usum.*
(44) Ms. Carm. *fulloni? Ergo et de scissura quam in vestimento tuo fecerit, si doles tu et quereris, quod non reddidisti: quid putas.*
(45) Lamb. *doles et quereris.*
(46) Ita ex Lamb. Fellus in sua edit. Oxon. Al *redegisti.*
(47) Lamb. *in nullo usu.*
(48) Lamb. *Dominum spiritum ejus, propter factum tuum hoc a facie plane, inquam, omnes eos quoscunque invenerit in memoria offensarum permanere, afficiet.* Nullo sensu: eoque nomine hanc lectionem a Fello omissam puto.
(49) Lamb. *honorate.*
(50) Lamb. *pœnitentiam utilem.*
(51) Lamb. desunt, *Sin autem permanseritis.*
(52) Lamb. *ex hujusmodi vivit.*
(53) Lamb. *me docente vobis dicta.*

pastor : Omnia a me interrogasti ? Et dixi : Ita, domine. Quare ergo non interrogasti me, inquit, de forma lapidum in structura repositorum; ut tibi explicarem (54) formas ? Et dixi : Oblitus sum, domine. Audi nunc ergo, inquit, et de illis. Hi sunt qui nunc mandata hæc (55) audierunt, et ex totis præcordiis egerunt pœnitentiam : cumque vidisset Dominus bonam atque puram (56) pœnitentiam eorum, et posse eos in ea permanere; jussit priora peccata eorum deleri. Hæ enim formæ peccata (57) eorum erant ; et exæquata sunt, ne apparerent.

SIMILITUDO X.

De pœnitentia et eleemosyna.

CAPUT I.

Postquam perscripseram librum hunc, venit nuntius ille qui me tradiderat illi (58) pastori, in domum in qua (59) eram, et consedit supra lectum ; et astitit in dextera ejus ille pastor. Deinde vocavit me, et hæc mihi dixit: Tradidi te, inquit, et domum tuam huic pastori, ut ab eo protegi possis. Ita, inquam, domine. Si vis ergo protegi, inquit, ab omni vexatione et ab omni sævitia ; successum autem habere in omni opere bono atque verbo, et omnem virtutem æquitatis ; in mandatis iis ingredere quæ dedit (60) tibi, et poteris dominari omni nequitiæ. Custodienti enim tibi mandata illa, subjecta erit omnis cupiditas et dulcedo hujus sæculi ; successus vero in omni bono negotio te sequetur Maturitatem hujus et modestiam suscipe in te (61); et dic omnibus, in magno honore esse eum et dignitate apud Deum, et magnæ potestatis eum præsidem esse, et potentem in officio suo. Huic soli per totum orbem pœnitentiæ potestas tributa est. Potens ne tibi videtur esse ? Sed vos maturitatem hujus et modestiam (62) quam in vos habet, despicitis.

CAPUT II.

Dico ei : Interroga ipsum, domine, ex quo in domo mea est, anne (63) aliquid extra ordinem fecerim ; aut in aliquo eum offenderim. Et ego, inquit, scio, nihil extra ordinem fecisse te neque esse facturum et ideo hæc loquor tecum, ut perseveres ; bene enim hic de te apud me existimavit. Tu autem cæteris hæc verba dices ; ut et illi qui egerunt aut acturi sunt pœnitentiam, eadem quæ tu sentiant ; et hic apud me de iis (64) interpretetur ; et ego apud Dominum. Et ego, inquam, domine, omni homini indico magnalia Dei, spero autem eos omnes qui amant ea, et ante peccaverunt, his auditis acturos esse pœnitentiam (65) , vitam recuperantes. Permane ergo inquit, in hoc ministerio, et consumma illud. Quicunque autem mandata hujus exsequuntur, habebunt vitam, et hic (66) et apud Dominum magnum honorem. Quicunque vero hujus mandata non servant, fugiunt a vita sua et adversantur illi : et qui mandata ejus non sequuntur (67), morti se tradunt (68) ; et unusquisque eorum reus erit sanguinis sui. Tibi autem dico, ut serves mandata hæc (69), et remedium peccatorum tuorum omnium (70) habebis.

CAPUT III.

Misi autem tibi has virgines (71), ut habitent tecum; vidi enim eas valde affabiles, tibi esse. Habebis igitur (72) tu eas adjutrices, quo magis possis hujus mandata servare; non potest enim fieri, ut sine his virginibus hæc mandata serventur. Vides (73) autem eas libenter esse tecum ; sed et ego præcipiam eis, ut omnino a domo tua non discedant. Tu tantum communda (74) domum tuam : in munda enim domo libenter habitabunt: mundæ sunt enim, atque castæ et industriæ, et omnes habentes gratiam apud Dominum. Igitur si habueris (75) domun tuam puram, tecum permanebunt. Si autem pusillum aliquid inquinationis acciderit, protinus a domo tua recedent ; hæ enim virgines nullam omnino diligunt inquinationem. Dico, ei : Spero me, domine, placiturum eis, ita ut in domo mea libenter inhabitent semper. Et sicut is cui me tradidisti, nihil de me queritur ; ita neque illæ querentur. Ait a

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(54) Mss. Vict, et Carm. *quod explevimus*. Lamb. *quod explicuimus, formas.*
(55) Lamb. *mea.*
(56) Lamb. add. *esse.*
(57) Lamb. *peccati.* Et mox, *exæquatæ.*
(58) Lamb. *huic.*
(59) Lamb. *domo in quam.*
(60) Mss. Vict., Carm. et Lamb. *dedi.*
(61) Lamb. *vitæ*
(62) Al. *modestiam hujus et verecundiam.*
(63) Lamb. *an.* Et mox, *aut in quo.*
(64) Lamb. *de his bene.*
(65) Lamb. *qui tam ante peccaverunt, et hæc audiunt, libenter acturi sunt pœnit.*
(66) Lamb. *id est.*
(67) Lamb. *fugant a se vitam, et adversus illum, nec mandata ejus sequuntur.*
(68) Felli edit. Oxon *tradent.* Sic forte leg. ob sequens, *erit.*
(69) Mss. Vict., Carm. et Lamb. *servias mandatis his.* Sic et Felli edit. Oxon.
(70) Lamb. desunt, *tuorum omnium.* Omittit quoque *tuorum*, sed retinet *omnium*, Fellus in sua edit. Oxon.
(71) Lamb. *turbas virginum*
(72) Lamb. deest *igitur.* Fellus autem sic : *Habebis ergo eas adjutrices.*
(73) Mss. Vict., Carm et Lamb. *Video.* Hæc lectio magis placuit Fabricio in edit. Hamb.
(74) Lamb. *emunda.*
(75) Lamb, *habuerint.*

pastorem illum: Video servum Dei velle videre (76) et custodire hæc mandata; et virgines has munda habitatione collocaturum (77). Hæc cum dixisset, iterum pastori illi me tradidit, et vocavit virgines et dixit eis (78): Quoniam video vos libenter in domo hujus habitare, commendo eum vobis et domum ejus; ut a domo ejus non recedatis omnino. Illæ vero libenter hæc verba audierunt.

CAPUT IV.

Ait deinde mihi: Viriliter in ministerio hoc conversare: omni homini indica (79) magnalia Dei; et habebis gratiam in hoc ministerio. Quicunque ergo in his mandatis ambulaverit, vivet et felix erit in (vita sua: quicunque vero neglexerit, non vivet et erit infelix in vita sua. Dic omnibus, ut non cessent quicunque recte facere possunt) bona opera exercere: utile est illis. Dico autem, omnem hominem de incommodis eripi oportere. Is enim qui eget (80), et in quotidiana vita patitur incommoda; in magno tormento est ac necessitate (81). Quisquis igitur hujuscemodi animan eripit de necessitate: magnum gaudium sibi acquirit. Nam is qui hujusmodi vexatur incommodo, pari tormento cruciatur. atque se torquet is (82) qui in vinculis est. Multi enim propter hujusmodi calamitates, cum eas sustinere (83) non possunt, mortem sibi consciscunt (84). Qui novit igitur calamitatem hujusmodi hominis, et non eripit eum; magnum peccatum admittit, et fit reus sanguinis ejus. Facite igitur opera bona, quicunque accepistis a Domino; ne dum moramini (85) facere, consummetur structura turris; propter vos enim intermissum est opus ædificationis ejus. Nisi igitur festinaveritis facere recte, consummabitur turris, et excludemini. Postquam vero locutus est mecum, surrexit de lecto; et apprehenso pastore et virginibus, abiit (86). Dixit autem mihi remissurum se pastorem (87) illum, et virgines illas (88) in domum meam (89).

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(76) Fellus aliique conjiciunt legendum, *vivere*.
(77) Lamb. *collaturum*.
(78) Lamb. *ad eas*. Sic et Fellus.
(79) Lamb. *omnino indica*.
(80) Lamb. *Et his enim quia eget*.
(81) Lamb. *hac necess*.
(82) Lamb. *quia*.
(83) Lamb. *sufferre*.
(84) Lamb. *adducunt*.
(85) Bodl. *tardatis*. Lamb. *tardamini*.
(86) Mss. Angl. *abiit. dicens mihi remansurum pastorem*.
(87) Ms. Carm. *remansurum pastorem*.
(88) Lamb. deest, *illas*.
(89) Mss. Carm. post *meam*, addit *Amen*. Sic quoque Fellus in edit. Oxon.

APPENDIX AD S. HERMAM

SANCTARUM VIRGINUM
PUDENTIANÆ SEU POTENTIANÆ ET PRAXEDIS
ACTA
AUCTORE S. PASTORE PRESBYTERO

NOTITIA IN S. PASTOREM.

(*Acta sanctorum Bolland.*, Julii, tom. VI, die 27, p. 299.)

1. Sanctum hunc exhibet hodie nobis Martyrologium Romanum his verbis: « Item Romæ, sancti Pastoris presbyteri, cujus nomine titulus exstat in Viminali apud Sanctam Pudentianam, » Baronius in adnotationibus ad textum Martyrologii citatum hæc subdit inter alia: « Non tantum in veteri Romano Martyrologio, sed etin antiquis manuscriptis de eo agitur hac die. » At quodam hic appellat vetus Romanum Martyrologium? An Belinianum anni 1498? Hoc certum, non agi hoc loco de Romano parvo seu veteri, quod Rosweydus edidit: istud enim nec visum a Baronio fuit, neque de S. Pastore meminit uspiam. Imo nec admodum vetus esse Romanum illud, quod in observatione Baroniana citatur, inde licet conjicere, quod annuntiatio S. Pastoris hodierna, ibi, ut asseritur, expressa, veterum mar-

tyrologorum nulli innotuerit. Altum certe ad hunc diem in exemplaribus Hieronymianis, etiam sæpius auctis, de Pastore silentium; tacent ad eumdem Beda, Florus, Wandelbertus, Rabanus, Ado, Usuardus, Notkerus : ut adeo non videatur hac die ante sæculum x S. Pastoris nomen ecclesiasticis cœpisse Fastis ascribi : si tamen etiam tum cœperit : neque enim satis perspecta nobis est ætas sive codicis Vaticani, quem in auctariis Bedæ ac Flori citavimus hodie ante tomum secundum Martii, sive appendicum Usuardi a nobis editi, in quibus hoc die S. Pastoris presbyteri et confessoris memoria celebratur: Florarium vero sanctorum ms., quod eum hodie sic annuntiat, « Romæ, Pastoris presbyteri et confessoris, » medio circiter sæculo xv exaratum est.

2. Sed neque antiqua illa manuscripta novimus, in quibus de S. Pastore agi hac die dicitur; nisi vel auctaria jam laudata intelligantur; vel unum illud manuscriptum, de quo in iisdem adnotationibus Baronius asserit : « Habemus in nostra bibliotheca res gestas sancti Pastoris, seu potius panegyrim, in die natali ejus alicubi in ecclesia legi solitam. Est ejus exordium : *Sanctorum vestigia*, etc. Hoc enim nobis Romæ e bibliotheca Vallicellensi describi rogavimus, quod a tanto viro laudatum esset: sed adeo misere descriptum accepimus, ut mutando nonnunquam aliqua aut addendo compleri per conjecturam sententiæ debeant. Tum vero stylus, fallor, si longam sapit antiquitatem. Ipsa vero hujus panegyricæ orationis materia historiam sancti modice ac raro attingit; neque vel sic tamen satis feliciter. Dispescitur ad usum ecclesiasticum in lectiones novem; quarum duæ priores prologum continent; omni, ut dici solet, et nulli convenientem : tertia hortatur ad imitanda B. Pastoris exempla, docetque, hunc fuisse nobili Romæ prosapia oriundum; deinde apostoli Pauli discipulum una cum Timotheo; tum ab eodem Apostolo consecratum presbyterum; multa passum sub Antonino imp., eruditum animarum pastorem sedulum : quod postremum amplificatur enumeratione virtutum ad veri pastoris officium pertinentium, quæ simul omnes Pastori nostro tribuuntur, ne unius quidem facti singularis aut historici facta mentione, usque ad lectionem nonam : de quibus proinde hæc monuisse sufficiat, cum ad Acta illustranda nihil conferant. Nona autem lectio sic habet :

3. « Igitur decet tanti confessoris ac sacerdotis Altissimi præclarum festum cum summa reverentia celebrare, fratres charissimi; per quem Deus multa fecit miracula, ut pro nobis exsistat intercessor pius : quem pia devotio Paulo apostolo adeo charum et unicum conjunxit, quod in vico, qui dicitur Latericius, ecclesiam sui nominis consecravit. Hic vir beatissimus multa corpora sanctorum clanculo rapuit et sepelivit, fretus consilio et adjutorio SS. virginum Pudentianæ pariter et Praxedis : quarum corpora virginum honorificæ tradidit sepulturæ, et earum Vitam decenter conscripsit. Totum ergo tempus dum in hoc sæculo vixit beatus Pastor, Deo se dicavit, et incessanter in illius obsequio perseverans, cunctis Romæ Christianis speculum se præbuit, illud adimplens quod Dominus ait : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut vidant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est* (*Matth.* v, 16). Igitur egregius Christi Pastor migravit ad gaudia polorum septimo Kalendas Augusti, sanctorum omnium remuneratione illum ita vocante: *Euge, serve bone et fidelis; quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui* (*Matth.* xxv, 21). Cujus corpus conditum est in supradicto titulo cum aromatibus : ubi usque in hodiernum diem Deus impertitur multa pro suis meritis ac precibus beneficia; regnante Domino nostro Jesu Christo, cui laus, et honor, et virtus, et potestas cum patre sanctoque Flamine per infinita sæcula sæculorum. Amen. »

4. Quod hic dicitur S. Paulus apostolus titulum Pastoris consecrasse, id, ipsomet Pastore teste, falsum est: hoc enim S. Pio papæ, non Paulo apostolo, ascribitur in Actis SS. Pudentianæ et Praxedis. Conditum vero fuisse S. Pastorem in ecclesia tituli sui, ex hac forsitan historia, affirmat etiam Aringhus in *Roma subterranea* tom. II, lib. iv, cap. 43, num. 1, uti et Piazza in *Sanctuario Romano* ad hunc diem xxvi Julii. Videtur ergo aliud esse sancti cujusdam Pastoris, et quidem martyris, corpus, quod cum aliis recens inventum cum inscriptione nominis, Roma Bononiam ad nos translatum fuit anno 1614, die xx Aprilis. Nostri autem Pastoris nescio quid reliquiarum esse in monasterio, seu ecclesia, S. Silvestri de Capite Romæ, asserit Giacchettus in Historia Italica ecclesiæ ac monasterii ejusdem cap. 13 ad diem xxvi Julii. Porro ad publicam S. Pastoris nostri venerationem, non item ad hodiernam ejus celebritatem, asserendam facit etiam sigillum illud expressum in Commentario ad Acta SS. Pudentianæ et Praxedis cum subjectis hisce versiculis :

Sancte, precor, Pastor, pro nobis esto rogator.
Hic cunctis vitæ Pastor dat dogmata sacræ.

Ea Papebrochius noster ibidem referenda censuit ad sæculum xii. Eodem facit inscriptio vetustissima, quam exhibet Aringhus loco citato, num. 3, in qua fit mentio sacelli sancti hujus nostri Pastoris. Quid, quod et Ado illum hoc nomine beatum agnovit? Sane de nostro agit in elogio SS. Praxedis et sororis ejus die xxi Julii, sic notans : « In titulo vero, quem pater earum Pudens nomine Beati Pastoris dedicavit, » etc. Natalem illius tamen sub eo nomine neque hoc loco, neque xxvi ejusdem mensis, ut jam diximus, neque alio ullo die commemorat.

5. Id vero mirum nemini videri debet; cum eorum opinioni adhæserit Ado, qui S. Pastorem cum S. Herma illo confuderint, cujus apostolus Paulus ad Romanos scribens meminit, quique auctor esse creditur libri, qui *Pastor* inscribitur,

Confusionem hanc aperte prodit in libello *De festivitatibus apostolorum*, quem Martyrologio ejus præfixum habens, pag. 36; ubi ad diem IX Maii, quem S. Hermæ natalem statuit, » Titulus, inquit, nomine ipsius, juxta quod baptisterium ex facultatibus sanctæ Praxedis est exstructum, et beato Pio, discipulo apostolorum, operante studio consecratum, venerabiliter ei statutus est. » Eadem hæc est ecclesia sive titulus, quem paulo ante Beati Pastoris nuncupabat: beatum ergo Pastorem cum S. Herma eumdem facit, eumdemque adeo diem utriusque natalem; quanquam in natali solum nomen Hermæ diserte exprimat, non Pastoris. Adonis exemplo eosdem sanctos in *Annalibus* ad annum Christi 159 confudit Baronius; non item diem utriusque natalem in Martyrologio aut notis ad illud: cum tamen alterum ex altero consequi debeat; ut idem sit dies obitus, si sanctus est idem: aut sancti diversi, si diversi natales.

6. Nimirum S. Pastoris nomen nusquam vir maximus consignatum legerat die IX Maii; sed constanter Hermæ; sicuti nec die XXVI Julii uspiam apud martyrologos occurrerat nomen Hermæ, sed Pastoris tantummodo; non ausus est ergo in moderno Martyrologio concinnando a priorum exemplarium consensu ac fide, per usum ipsum Ecclesiæ Romanæ haud dubie antiquum firmata, recedere: atque ita S. Hermæ natalem a natali S. Pastoris discrevit non in ipso Martyrologio solum, sed etiam in adnotationibus ad utrumque natalem adjectis; in quibus neque de Pastore meminit die IX Maii, neque XXVI Julii de Herma. Cur igitur eodem argumento non est usus in *Annalibus*? Maxime cum ad illud etiam aliud accederet, haudquaquam profecto levius, quod a S. Pastoris ætate desumitur, qui saltem juxta eminentissimum Annalium conditorem, annum Christi 164 vivendo prætergressus est. Quis vero sine evidenti demonstratione credat, S. Hermam, qui jam utique maturæ vir ætatis fuisse censendus est, cum eum Apostolus per Epistolam ad Romanos juberet salutari, solido post Pauli obitum sæculo superfuisse? Hæc certe una de causis est, ob quas Hermen, S. Pii papæ I, ut est in Catalogo Pontificum Bucheriano, fratrem ac S. Pastoris æqualem, distinguendum putavit card. Bellarminus, eumque secuti deinceps eruditi, a S. Herma Apostoli discipulo, et libelli, qui *Pastor* appellatur, auctore. Denique non videtur ipsi Hermæ nomen Pastoris fuisse proprium, sed libro ejus, ut modo dicemus: fac tamen, ex libro cognomentum Pastoris adhæsisse scriptori; an credi tandem poterit idem deinde auctor tantopere Pastoris cognomento delectatus fuisse, ut proprium Hermæ, quod esset ab Apostolo consecratum, abjiceret? Valere hæc ratio debet, apud Baromium quidem, qui epistolam probat, exhibetque ad annum 162, solo Pastoris nomine inscriptam.

7. Alium ergo S. Pastorem, alium S. Hermam fuisse censemus, et hunc illo seniorem; tollendamque proinde utriusque confusionem, ab Adone profectam; quam is forsitan ex ambiguis Eusebii verbis arripuerit, qui de S. Herma loquens *Hist. eccl*, lib. III, cap. 3. Οὗ φασιν ὑπάρχειν, inquit, τὸ τοῦ Ποιμένος βιβλίον, *cujus aiunt esse librum Pastoris*; unde pronum est colligere, Pastoris non libri nomen sed auctoris esse: sic Ado facile Hermam et Pastorem pro eodem acceperit. Atenim amphiboliam hanc tollere debuerat tum ipsius libri adhuc exstantis inscriptio, tum S. Hieronymi, eodem prorsus modo illum inscribentis, testimonium lib. *De scriptoribus eccles.*, cap. 10: « Hermam... asserunt auctorem esse libri, qui appellatur *Pastor*; » quæ proinde genuina censeri potest Eusebiani textus interpretatio, quam recte secutus est Valesius, cum adducta Eusebii verba sic vertit: « Cujus esse fertur is liber, qui *Pastor* inscriptus est. » Pastor igitur appellatur non Hermas, sed Hermæ liber, quod angeli sub habitu pastoritio apparentis revelationes contineat. Quid igitur S. Pastori cum S. Herma commune? Ne nomen quidem: quanquam et hoc pluribus idem esse possit; qui hac sola ratione minime confundi possunt: ut nemini hactenus in mentem venit B. Pastorem nostrum presbyterum eumdem cum illo statuere, de quo fit mentio in Actis SS. Marii, Marthæ et filiorum ad diem XIX Januarii, pag. 216; tametsi et Romæ is fuerit, et beatus Pastor presbyter nuncupetur, centum tamen circiter annis nostro junior.

8. Propendit eo insuper idem doctissimus auctor *Annalium*, ad annum Christi 159, ut eumdem quoque cum sancto Herma et Pastore Hermetem esse crederet, S. Pii pontificis Romani fratrem: tametsi de illo se fateatur ambigere. Opinionis hujus fundamentum duplex putavit esse; alterum, quod voces Hermas et Hermes parum adeo differre viderentur, ut nonnunquam eidem viro legerentur attributæ; alterum vero, quod apud Anastasium Bibliothecarium sub S. Pio papa I de Hermette referatur: « Hermes librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod ei præcepit angelus Domini, cum veniret ad eum in habitu pastoris, et præcepit ei, ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur. » Similitudo nominis, et apparitio angeli, sub habitu pastoritio librum dictantis, eumdem Baronio visa sunt scriptorem arguere Hermam et Hermetem, atque adeo et Pastorem, quem cum Herma confundit. Tantum in eo hæsit, quod in Hermæ Pastore non agatur de Pascha die Dominica celebrando; tum, quod scriptus is fuerit dudum ante tempora Pii papæ. Itaque eo tandem delabitur; « ut dicere necesse sit (si velimus unum eumdemque esse auctorem) diversos hos inter se fuisse commentarios, diversis temporibus scriptos. » Sed quoniam S. Pastor noster eatenus tantum cum Hermete confunditur, quatenus ipse Hermes cum S. Herma: nihil opus est diremptam jam diu controversiam hic denuo suscitare. Eumdem non esse S. Hermam et hunc Hermetem, ostendit, ut monui, Bellarminus

aliique post illum, quos inter consuli possunt Tillemontius tom. II *Monum. eccles.*, pag. 521; Nicolaus le Noury in *Apparatu ad Bibliothecam maximam veterum Patrum*, dissert. 4, art. 2; Ambrosius Gardebosc in historiæ ecclesiasticæ Synopsi tom. I, part. v, lib. III, disert. 1, quæst. 1.

9. Quod ad Acta pertinet S. Pastoris, nihil admodum certi superest. Continentur ea præcipue in Actis SS. Pudentianæ et Praxedis, infra. Scripta sunt ipsius Pastoris nomine (Pastoris, inquam, non Hermæ Pastoris, ut habet Baronius an. 159, n. 8); neque sane recentia sunt; quando et in codicibus mss. perantiquis, iisque bene multis, leguntur; imo jam lecta sunt olim sæculo nono ab Adone, ut in ejus Martyrologio videre est die XIX Maii, XX Junii, XXI Julii in elogiis S. Pudentianæ, S. Novati et S. Praxedis. Cæterum sincera prorsus ea non esse, sed hic illic interpolata, ultro nos ipsi haud obscure in Commentario prævio, et adnotatis confessi sumus; at omni omnino fide indigna reputari debere, nondum nobis persuasit Tillemontius tom. II, nota 5 in S. Pium papam: ut enim minutias prætercam, quas ibi congerit, ut voces Actorum aliquas et phrases carpat, tanquam sæculo secundo non usitatas, vel tempori, quo scripta feruntur Acta, nequaquam accommodatas (nam quid illæ, tametsi adulterinas omnes esse demonstraret Tillemontius, quod non facit, Actorum substantiæ usque adeo incommodarent)? ut illas, inquam, omittam, argumenta ejus præcipua, et in totam Actorum illorum fabricam fidemque directa, id nequaquam, quod jactat, evincunt. Quod ut perspicias, Acta ipsa consule: invenies, ea fere contineri duabus epistolis, quarum prior est Pastoris ad Timotheum, altera Timothei ad Pastorem. Utramque suppositam auctoribus inscriptis, imo vero ineptam esse, contendit adversarius.

10. Priorem hoc imprimis telo subverti putat, quod a scopo propositoque Pastoris toto cœlo abludat: Christianus enim, inquit, quidam obierat, Novatus nomine, qui facultates suas paulo ante commiserat Pastori nostro, et virgini Praxedi, se mortuo dispensandas. Scribit id Timotheo, Novati defuncti germano, Pastor; eumque consulit, quid de bonis relictis faciendum censeat. Esto sane. Quid tum postea? Hoc autem, inquit, verbo tantum uno postulat Pastor idque in duobus extremis epistolæ satis longe versiculis; reliqua vera omnia non eo solum tendunt, ut morbum ac mortem explicent Novati (id quod rationi consonum videri poterat); sed etiam eo, ut in medium proferant quidquid post obitum SS. Pudentianæ et Pudentis Praxedes a biennio gesserat. Quid hæc ad Timotheum; quid ad litteras attinebant, quibus frater de fratris obitu docendus erat? Ita ille. Respondeo, aptissima mihi videri ad rem præsentem quæcunque de S. Praxede Timotheo narrat Pastor; ineptam vero, quæ iis objicitur, Tillemontii crisim. Quid enim? Hæredes Novatus Pastorem (scripserat et Praxedem, externos, ut ponimus, homines, inconsulto ac præterito fratre Timotheo. Res esse poterat obnoxia difficultatibus, nisi cum bona fratris gratia cerneretur hæreditas; hujus igitur assensu hæredibus opus erat. Cedo ergo, quo pacto is ex Timotheo, qui presbyter erat et vir sanctissimus extundi fortius poterat, quam si tales et natalibus, vita, virtutibus, rebusque gestis depingerentur hæredes, ut prorsus intelligeret, quidquid iis relictum esset, id ita collocatum videri oportere, quasi in ipsius Dei, ut ita loquar, vel Ecclesiæ manus consignatum esset? Hoc ergo agit Pastor, cum S. Praxedis, gesta S. Timotheo explicat tantoque id agit ad rem suam opportunius, quanto copiosius. De se enim dicere nihil debuit, qui Timotheo dudum esset notissimus; quanquam neque de se quoad ferebat modestia, tacuit.

11. Leviora sunt quæ subjicit Tillemontius et in eamdem intorquet epistolam: Neque hoc, inquit, video, cur Pastor Timotheo narret res ante annum præteritas non solum de S. Pudente et utraque ejus filia (de qua re jam satis, opinor, diximus); sed etiam de fratre ejus Novato: nam si vel in extremis imperii finibus egisset Timotheus, an per annum totum nihil de familia rescivisset? Respondeo, id rarum non esse, ut fratres, etiam parum inter se habitatione distantes, a frequenti litterarum commercio alieni sint. Concedamus his tamen aliquid Tillemontio: sciverit vel ex Novati, vel ex aliorum litteris Timotheus pleraque omnia, quæ frater egisset. Annon sæpe eamdem nuntiari possunt a diversis? Annon hic justissima Pastori causa erat eorum saltem refricandi memoriam, quæ Novatum inter et Praxedem intercesserant, unde disceret Timotheus, munificum fratris in illam animum non aliunde exstitisse, quam ex sanctissimis officiis divinisque rationibus? Quod addit adversarius, mirum videri, nullam huic epistolæ præmitti urbani ac liberalis officii significationem, nullum prologum, sed ab ipsis statim rebus ordiri sermonem: id vero ne refutatione quidem dignum apparet. Nimirum ea queritur abesse, quæ parerga prorsus fuissent; ea vero abundare contendit, quæ ad rem, quam agebat Pastor, unice faciunt. Urbana est hæc et sufficiens in epistola gravi præfatio: « Pastor presbyter Timotheo presbytero salutem. » Atque hæc sunt, quibus Pastoris epistolam universim impetit acutus hic sensor.

12. Alteram epistolam, quæ Timothei est, his tantum verbis aggreditur: « Litteræ, quibus Pastori respondit Timotheus, nihil etiam eorum habent, quæ quis illis diceret, a quo sibi de fratris obitu renuntiatum esset. » Requirit hic, opinor, lamenta fratris, aut aliquid certe ejusmodi. Sed quæro, unde constet, hæc a Timotheo in eadem epistola non fuisse scripta, tametsi prætermissa hic sint a Pastore ac studio potius rescissa, quod ad historiam SS. Pudentianæ et Praxedis nihil quidquam conferrent? Id quod etiam in priori epistola fieri ex industria potuit-

Suadet id mihi vel maxime, quod neutra hæc epistola seorsim scripta reperitur, sed conjuncta tantummodo cum Actis sanctarum, quas dixi, virginum ; ita ut eorum partem longe maximam faciant et paucula iis ab ipso Pastore ad complendam Actorum narrationem adjiciantur. Historici enimvero scriptoris est, non integra ubivis instrumenta proferre, sed resectis parergis, eos tantum ex illis textus, qui in rem suam sint, fideliter exhibere. At enim, inquis, si epistola mutilata est, utquid ei præfigitur totius epistolæ inscriptio, *Timotheus presbyter*, etc. ? Respondeo, ut lectori constet, ex quo monumento narratio deprompta sit. Et ita in variis codicibus nostris membraneis, in quibus Acta S. Praxedis, non item Pudentianæ, traduntur, posterior tantum et minor pars affertur epistolæ Pastoris cum cæteris quæ sequuntur in Actis nobis editis a num. 5 ; cum tamen isti laciniæ totius epistolæ præmittatur inscriptio ; id quod etiam observare licet apud Emin. Baronium ad annum Christi 162 ; quanquam, ut ipse eam dedit, videri possit epistola absoluta et integra ; cum in omnibus codicibus nostris mss. appareat, partem tantum esse a præcedenti textu avulsam, et ad illum referendam alii sic ordiuntur : « Virgo Christi Praxedes habitavit in *eodem* titulo, vehementer affligens se, » etc. Alii sic : Virgo venerabilis Praxedes habitavit in titulo *supradicto* afflicta propter transitum germanæ suæ, » etc. Sed quid ego hic plura ? Patet hinc satis, ut arbitror, quam debiles Tillemontii sint insultus, ut Acta jam dicta non modo interpolata ostendat esse, quod ultro admiseramus, sed « omni etiam omnino fide indigna. »

13. Nescio, an puriores sint fontes unde cætera, quæ de S. Pastore pauca dici possunt, hauriuntur. Fratrem fuisse S. Pii papæ, docet Anastasius Bibliothecarius, Actis jam citatis, ex quibus contrarium potius videtur posse colligi, recentior : sequuntur hic illum interea Martyrologii codices unus et alter, inter Usuardi nostri auctaria relati, Vereor, ne sit hallucinatio Anastasii, inde nata, quod Pastorem confuderit cum Hermete, qui in vetustissimo Pontificum catalogo Pii frater appellatur. De ætate sancti nostri nihil invenimus. In epistola secunda Pii papæ I ad Justum episcopum Viennensem legitur : « Presbyter Pastor titulum condidit, et digne in Domino obiit. » Dicendus ergo esset obiisse sub S. Pii pontificatu, adeoque versus medium sæculi secundi ; si stari posset hujus epistolæ auctoritate ; quod addo, quia quantumvis Baronius sinceram illam esse judicet in Annalibus ad annum 166, id tamen alii quidam non probant, teste Labbeo nostro tom. I *Conciliorum* col. 576 ; Tillemontius supposititiam esse multis rationibus conatur ostendere *Monum. eccl.* tom II, nota 4 in S. Pium ; et ut alios plures omittam, inter adulterinas Pontificum Romanorum epistolas eam retulit nuper Petrus Coustant in appendice ad tomum I Epistolarum Romanorum Pontificum col. 18 et sequenti.

SANCTARUM VIRGINUM

PUDENTIANÆ ET PRAXEDIS

ACTA

AUCTORE S. PASTORE OCULATO TESTE

(*Acta SS. Boll.*, Maii, t. IV, p. 299.)

1. Pastor presbyter Timotheo presbytero salutem(90), Pudens, frater noster et amicus (91), apo-

(90) In aliis antiquis mss. et apud Mombritium hoc exordium collocatur : « Omnia quæ a sanctis gesta sunt vel geruntur, si quis voluerit studiose conquirere, et sibi et plurimis ædificationis exhibet fructum : et quasi arbor fructifera non sine causa probatur occupare terram dum vivit, cum et ipse suis pomis ornatur, et omnis qui ex eo fructum perceperit saginatur. Scribimus, ut in gestis invenimus, quid egerint, quid locuti sint, quid passi sint sancti. Ostendite vos esse catholicos, qui Christi victorias semper libenter auditis, et interrogo vos, quas tamen [an *quare tandem* ?] inter apocryphas litteras hæc vocando censetis, per quas (laudatur) Pudens, frater noster et amicus apostolorum, quia cultor et susceptor sanctorum peregrinorum summa ambitione fuit. Qui contempto mundo et parentum facultate, Christo semper paratus, in omnibus Domini præceptis, » etc., ut supra. Hoc autem exordium videri posset ætate, Gelasii papæ concinnatum quando multus Romæ sermo de apocryphis discernendis, causa certe suppetebat de his actis dubitanti propter insertam mentionem apostolorum et B. Pauli, et hinc existentem parachronismum. Aringhus *Romæ subterraneæ* lib. IV, cap. 27, alia mss. Vaticana allegat, sub numeris 4 et 9, quorum initio agitur de Antonino imperatore ; et subditur : « Hujus temporibus vir fuit in urbe Roma, nomine Pudens, genere nobilis, cujus pater vocabatur Punicus, mater autem Priscilla ; quorum quidem arbitrio duxerat conjugem, nomine Sabinellam, illustribus æque ortam natalibus, de qua duas suscepit filias, pulchras specie, sed moribus pulchriores. » Hæc autem genuini styli simplicitatem non sapiunt, maleque tribuuntur Pastori. Minus alteratus textus est, alteratus tamen, in codice 1188, ejusdem Vaticanæ bibliothecæ cujus ecgraphum nobis sua manu descripsit R. P. Joannes Franciscus Vannius hoc exordio : « Sanctissimo ac venerabili presbytero Timotheo fratri Pastor presbyter. Noverit fraternitas tua, quoniam Pudens frater noster et amicus, apostolorum cultor, et susceptor peregrinorum et contemptor mundi, in omnibus præceptis Domini eruditus fuit. »

(91) Ita omnino conjungenda hæc puto, « Frater

stolorum(cultor) et susceptor peregrinorum summo A studio fuit. Qui post mortem conjugis suæ Savinillæ et parentum, id est patris Punici et matris Priscillæ, qui eum uxori junxerant, mundi facultate contempta in omnibus Domini præceptis eruditus est. Defuncta autem uxor reliquerat ei duas filias, Praxedem et Potentianam, quas idem Pudens in omni castitate nutrivit, et nimio Christianitatis amore, omnem legem divinam edocuit. Hic itaque a B. Pio (92) doctus, qui et te docuit, domum suam post mortem uxoris suæ ecclesiam Christi consecrari cupiens, per nos peccatores ad effectum perduxit; ubi et titulum nomini nostro constituit in urbe Romana, in loco scilicet qui appellatur Vicus Patricii. De hoc ergo Pudente notum tibi facio quia migravit ad omnium Dominum, et reliquit prædictas filias, castitate fultas, omnique lege divina eruditas. B

2. Porro ipsæ beatæ virgines, omnes facultates suas vendentes, erogaverunt pauperibus: ac sine dolo in Christi amore permanentes integræ, in virginitatis flore omni modo gloriantur, in vigiliis, jejuniis orationibus jugiter perdurantes. In eodem vero loco, ubi titulum meo nomini pater earum bonæ recordationis Pudens dedicavit, hoc consilium inter me et famulas Christi Praxedem et Potentianam convenit, ut in die sancto Paschæ (quia desiderium earum nimio fidei amore urgebatur) propter familiam communem, quæ gentilis erat, in eodem titulo fontem baptismi construere studuissemus. Super quo consilio cum consuluissemus Pium, sedis apostolicæ sanctum episcopum, tanto desiderio placuit ei, ut summo studio hortaretur fieri baptisterium prout C conveneramus: ipse etiam manu propria fontem designavit et construxit. Et cum Dei adjutorio omnibus perfectis, convocaverunt famulæ Christi familiam suam, tam de urbe quam de possessionibus, et facientes discussionem quoscunque invenerunt Christianos, donaverunt ingenuitati; quos gentiles applicuerunt ad credulitatem legis sanctæ Christi (93). Ubi tunc, inito consilio cum beato Pio episcopo, in eodem titulo secundum normam antiquitatis manumissio celebrata est. Ad diem vero sanctum Paschæ baptizati sunt promiscui sexus numero nonaginta sex: et cum omnia consummata fuissent, factus esse cœpit conventus in eodem titulo, ita ut diebus ac noctibus vox hymnorum non cessaret, et multitudo paganorum ad fidem concurreret, et cum omni gaudio baptizarentur.

3. De qua re suggestio facta est Antonino imperatori. Qui Antoninus piissimus Augustus auctoritate sua præcepit, ut quicunque Christum colerent, scirent sufficere sibi in habitaculis suis vivere; et ut nulla conjunctione reliquo populo jungerentur, neque publice emerent, nec in thermis publicis habitarent, sed tantum in domibus suis manerent. Hoc præceptum cum custodiretur ab universis Christianis, filias nostras Deo dicatas, et in virginitate bono testimonio confirmatus, in domo sua in titulo supra dicto orationibus, vigiliis ac jejuniis, cum populo Dei, qui per eas crediderat, vacantes et in Christi laudibus diu noctuque insistentes, habentes necessaria sufficienter, plurimis diebus custodivimus. Sed et ipse beatissimus Pius episcopus exsultans frequenter nos visitabat, et sacrificia Domino pro nobis offerebat.

4. Concludens autem sedecim annos (94) virgo Domini Potentiana migravit ad Dominum. Cujus corpus nos una cum germana ejus involvimus cum omni diligentia aromatibus, et habuimus occultum in titulo supradicto. Post dies autem viginti et octo, detulimus noctu corpus, et posuimus juxta patrem suum Pudentem, in cœmeterio Priscillæ via Salaria XIV Kalend. Junii (95).

5. Post cujus mortem virgo Christi Praxedes habitavit in eodem titulo (96), vehementer affligens se propter transitum germanæ suæ. Ad quam cum multi nobiles Christiani consolandi gratia venirent, una cum sancto Pio episcopo; venerat etiam ad eam germanus vester Novatus (97), qui est frater noster in Domino, consolans eam, et multos Christianos pauperes suis facultatibus reficiebat, et minis trabat omnibus de facultatibus suis in honorem ejusdem

noster et amicus, » vocem autem « apostolorum » vel expungendam, vel ex Aringo et ms. Vaticano addendam ei vocem « cultor, » interpunctione correcta.

(92) Pauli nomen in *Pii* commutamus, ob rationes jam dictas: nec enim Pauli nomine puto hic D posse intelligi ejus epistolas, quarum lectio Pudenti et Timotheo pro magisterio fuerit: et Pius, etiam diu antequam anno 146 episcopus consecraretur, potuit adhuc presbyter utrumque instituisse, et totius familæ fuisse pater spiritualis. Nisi velimus opinari, aliquem revera Paulum, non apostolum, sed presbyterum, uno post illum sæculo floruisse, qui familiam catechizarit et baptizarit. Res liquida foret, si talis presbyteri aliquo dalibi reperiretur indicium.

(93) Ms. Bodecense: « Quos paganos associaverunt fidei; » sed vox « paganus » in hac significatione multo posterior est ætate Pastoris.

(94) Ms. idem, « concludens se 12 annis, » sed suspectus est numerus alibi semper expressus ad longum, hoc autem solo loco litteraliter: magis etiam displicet reclusio intra vel juxta ecclesiam, quæ vereor ut possit ea ætate usurpata credi: et denique nihil est causæ cur formidemus adeo tenera ætate mortuam dicere.

(95) Ms. Bodec.: « Obitus ejus celebratur XXIV Kalendas Junii. » Sed potius dicenda esset depositio.

(96) Hinc incipiunt Acta S. Praxedis in variis mss. Hoc modo: « Virgo venerabilis Praxedis habitabat in Titulo supradicto, » aliis: « In Titulo patris sui Pudentis; » aut: « in Titulo Lateranensi. »

(97) Colitur S. Novatus 20 Junii, etiam *Martyrologio Romano* ascriptus, et dicitur « filius S. Pudentis senatoris et frater S. Timothei presbyteri, et sanctarum Christi virginum Praxedis et Pudentianæ: qui apostolis eruditi sunt in fide, » quorum nihil probamus, præter fraternitatem Timothei. Dies autem 28 quibus supra annum unum a sepultura Pudentianæ, ex Actis nuntiatum est ægrotare Novatum, mutavi in 23, ut haberentur mox nominati dies 8, quibus infirmo antequam moreretur, Pius et Praxedis astiterunt.

virginis Praxedis, petens ut orationibus suis indulgentiam mereretur; qui et vos frequenter beatissimo Pio episcopo, ad altare Domini accessuro, commendabat. Accidit post hæc post annum et dies viginti tres, ut ægritudine detentus Novatus, absens esset a conspectu beatæ virginis Praxedis. Pio itaque episcopo cogitante de omnibus Christianis una cum virgine Praxede, requiritur inter eos et Novatus: de quo cum auditum fuisset quia ægritudine detineretur, contristati sumus omnes.

6. Tunc dicit B. Praxedis ad patrem nostrum sanctum Pium episcopum: « Jubeat sanctitas vestra ut eamus ad eum, si forte visitatione nostra et orationibus vestris salvet eum Dominus. Quod dictum cum placuisset omnibus nobis, et nocte surgentes perrexissemus ad eum; videns vir Dei Novatus nos omnes congregatos ad se venisse, gratias agere cœpit Deo quia meruit a sancto Pio episcopo, et virgine Domini una cum nostra devotione visitari. Et fuimus in domo ejus diebus ac noctibus octo. In quibus diebus placuit ei, ut nobis ac beatæ virgini omnem substantiam suam derelinqueret. Hoc ita ordinato, tertio decimo die migravit ad Dominum. De quo facto litteras hujus textus ad vos direximus, una cum auctoritate beati Pii sedis apostolicæ episcopi et virginis Christi Praxedis; ut quod vobis placuit de substantia germani vestri nos faciatis scire: quatenus ordinatio vestra in omnibus custodiatur. Missa per Eusebium Romanæ Ecclesiæ subdiaconum (98).

Rescripta Timothei presbyteri.

7. « Timotheus presbyter sancto fratri Pastori presbytero, et sanctissimæ sorori Praxedi, in Domino salutem Famulatum vobis ubicunque nostri indigueritis libentissime exhibentes, oramus sanctitatem vestram, ut et nos humiles commendare dignemini memoriæ sanctorum apostolorum, sanctoque Pio sedis apostolicæ præsuli, et omnibus sanctis. Ego humilis gaudio repletus sum magno, audiens quid mihi scribere dignati estis. Unde noverit sanctitas vestra, meam in hac re pro qua scripsistis votivam esse conscientiam: et quod germano meo placuit, placet et nobis famulis vestris; hoc est, ut in arbitrio tuo sit et sanctæ virginis quidquid dereliquit; et secundum quod vobis placuerit dispensare ea, potestatem habeatis. »

Hac epistola gaudio repleti sumus: et tradidimus eam legendam sancto Pio episcopo. Qua ille lecta gratias egit Deo.

8. Eodem tempore virgo Domini Praxedis accepta potestate rogavit beatum Pium episcopum, ut thermas Novati, quæ jam tunc in usu non erant, ecclesiam consecraret; quia ædificium magnum in iisdem et spatiosum esse videbatur. Quod et placuit sancto Pio episcopo, thermasque Novati dedicavit ecclesiam, sub nomine beatæ virginis Potentianæ (99) in vico Patricius. Dedicavit autem et aliam sub nomine sanctæ virginis Praxedis) infra urbem Romam, in vico qui appellatur Lateranus, ubi constituit et titulum Romanum; in quo loco consecravit baptisterium sub die IV Idus Maii. Post duos annos facta persecutio magna Christianorum: et multi martyrio coronati sunt. Quo tempore virgo Domini Praxedis multos Christianos occultabat in præfato titulo, quos et cibo pascebat et Dei verbo. Tunc divulgatum est Antonino (100) imperatori, quod conventus fierent Christianorum in titulo Praxedis. Misitque statim et tenuit multos ex illis; inter quos tenuit Simetrium presbyterum cum aliis viginti duobus; et eos sine audientia gladio puniri præcepit. Quorum corpora noctu beata Praxedis collegit, et in cœmeterio Priscillæ sub die VII Kalendas Junii sepelivit (1). Deinde virgo Domini, nimia corporis afflictione constricta, cum intimis suspiriis ad Dominum ingemuit, et ut ex hoc mundo tutius auferri mereretur, oravit. Cujus orationes et lacrymæ pervenerunt ad cœlum. Nam post dies quinquaginta quinque (2) passionis prædictorum sanctorum, die videlicet XII Kalendas Augusti, migravit ad Dominum. Cujus corpus ego Pastor presbyter sepelivi juxta patrem Pudentem, via Salaria, in cœmeterio Priscillæ, * Ubi florent orationes eorum (3) (usque hodie): præstante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et imperium per æterna sæcula sæculorum. Amen.

(98) Hactenus epistola Pastoris ad Timotheum: quæ sequuntur deinde ipse etiam Pastor ad posterorum memoriam adjunxit.

(99) Alia mss. *Praxedis:* sed utramque nominandam fuisse jam docuimus.

(100) Antoninum his intelligimus: eumdem qui supra Pium, non vero ejus filium Marcum Aurelium Antoninum (qui ab Eusebio in Chronico et antiquo Catalogo pontificio in Eleutherio etiam Antoninus simpliciter vocatur, et sub quo gravem persecutionem motam esse constat anno ejus 7, Christi 168), et hoc quia nullam mutati imperii vel pontificatus mentionem facit Pastor; quod tamen hic locus exegisset, si post utriusque mutationem mota primum esset persecutio, de qua sermo est.

(1) In mss. Romanis apud Aringhum ita legitur: « Quorum corpora noctu B. Praxedis colligens, sanguinem quoque spongia, quæ hactenus extat, de pavimento exhauriens, sepelivit juxta patrem suum ac sororem in cœmeterio Priscillæ, sub die VII Kalendas Junias; » quo die memoria eorum celebratur.

(2) Totidem scilicet, dies numerantur a 26 Maii ad 21 Julii; ideoque correximus mss. in quibus solum legebantur triginta quatuor.

(3) Si tota clausula ab signo * non est alterius auctoris, quod suspicor: Pastoris certe non est illud, « usque hodie, » longiorem præteriti temporis intercapedinem denotans.

TESTAMENTA XII PATRIARCHARUM.

VETERUM TESTIMONIA

(GALLAND. *Veterum, Patrum Bibliotheca*, t. I, p. 241, Venetiis 1765, in-fol.)

I.

ORIGENES *homil.* XV *in Josue. Ex edit. noviss. BB. Paris.* 1733, *tom. II*, *pag.* 433 C.

Sed et in aliquo quodam libello, qui appellatur *Testamentum duodecim patriarcharum*, quamvis non habeatur in Canone, talem tamen quemdam sensum invenimus (quod per singulos peccantes singuli Satanæ intelligi debeant. *Testam.* I, *Ruben cap.* 3.

II.

PROCOPIUS *Comment. in Genes.*, *cap.* 38.

Ille (*Judas*), uxore defuncta, quærebat sobolem. In Testamento (aiunt) attestatur ei Deus, quod diu eam (*Tamarem*), cum adhuc esset virgo, Judas habuerit: luxitque iniquitatem ejus. *Vide Testament. Judæ*, *capp.* 10 *et* 12.

III.

ANASTASIUS SINAITA *Anagogit. Contemplatt. in Hexaemeron lib.* VII, *ex edit. Biblioth. PP. Lugd. tom. IX*, *pag.* 895, *D.*

Unde Hebræi ex libro qui non est redactus in Canonem, qui quidem dicitur *Testamentum protoplastorum*, dicunt quadragesima die ingressum esse Adam in paradiso, sicut etiam videtur cuidam historico chronographo Pyrrhoni, et quibusdam expositoribus.

DISSERTATIO

De libro qui *De duodecim Patriarcharum testamentis* inscribitur.

(D. LE NOURRY, *Apparatus ad Biblioth. max.*, t. I, p. 235.)

ARTICULUS PRIMUS.

Analysis hujus libri.

In hoc libro exhibentur ultima duodecim patriarcharum, filiorum Jacob, verba, quæ ipsi jamjam morituri ad filios, atque ex eisdem nonnulli, nimirum Ruben et Joseph ad fratres quoque suos habuisse dicuntur. In his autem Ruben major natu, omnium primus testamentum suum a confessione incesti, quod ipse cum Bala, concubina patris sui commiserat, orditur. Tum deinde ostendit quas inde pœnas Deo dederit, et quam ad eluendum scelus suum egerit pœnitentiam. Quamobrem filios suos ad mulierum aspectum vitandum, et fugiendam fornicationem adhortatus, nonnulla de Christo venturo obiter perstringit.

Simeon vero aperit quanta in Joseph fratrem suum exarserit invidia, quantumque idcirco fuerit punitus, ac peccati sui ipsum pœnituerit. Eapropter admonet filios suos, ut ab invidia, sedulo caveant, atque in simplicitate cordis, et fraterna charitate A constantissime perseverent. Denique ex libro Enoch futura eorum peccata, et Christum venturum prænuntiat.

Levi tradit se a Deo duabus donatum fuisse visionibus, quarum prima cœlos, in quibus justi præmiis, injusti vero suppliciis afficientur, se vidisse profitetur: in secunda se sacerdotalibus vestibus indutum et sacerdotem in æternum constitutum fuisse declarat. Post hæc ex libro Enoch filiis suis annuntiat in quæ lapsuri essent peccata, pluraque de Christo, ac de eorumdem filiorum suorum dispersione, exsilio et captivitate prædicit.

Judas narrat quantum valuerit corporis viribus ac robore, et quam præclara in præliis facinora ediderit. Addit Esau in prælio a Jacob occisum, et se non solum cum Tamar nuru sua concubuisse, B verum uxorem quoque duxisse Chananæam: at se utriusque criminis egisse pœnitentiam. Inde filios commonefacit, ut fugiant ebrietatem et fornicationem, eisque subinde narrat quo pacto angelica visione didicerit, quantum mulieres viris essent noxiæ.

Postremo ipsis quæ peccaturi essent, et futurum Christi adventum declarat.

Postquam Issachar plura de nativitate sua edisseruit, se ita et in simplicitate ambulasse et coluisse agriculturam fatetur; ut nullum unquam peccatum ad mortem admiserit. Quapropter filios suos ad simplicitatem et agriculturam plurimum adhortatur.

Zabulon se etiam non peccasse asserit, et plura de venditione Joseph commentus, ostendit se venditionis illius, et peccati fratrum suorum non fuisse reum. Subdit vero se primum *fecisse scapham navigare in mari*, atque ex variis, quos ipse ceperat, piscibus se egenis stipem erogasse. Quamobrem filios suos excitat ad misericordiam, concordiam, et perfectam inter se charitatem. Tandem futura eorum scelera, et futuram Christi Domini incarnationem, adductis ex libro Enoch pluribus testimoniis, annuntiat.

Dan fatetur se de venditione et morte Joseph, cui manus afferre voluerat, gaudio fuisse perfusum. Idcirco docet filios ab ira esse cavendum, atque ibi nonnulla de mendacio fugiendo leviter attengit. Denique quæ ipsi perpetraturi essent scelera, et fore ut Christus homo fieret, ex libro Enoch vaticinatur.

Nephthali multa quidem de parentibus Balæ fabulatur; ac filios suos deinde monet, ut Deum celant et in bono perseverent. Ex libro autem Enoch, atque ex visionibus suis prædicit fore ut in peccata ipsi prolaberentur, cooorirenturque tempestates, ac Christus tandem assumpta humana carne nasceretur.

Gad ubi plura de venditione Joseph commentitia tradidit, confitetur se eum odio babuisse tam implacabili, ut ipsi necem consiscere voluerit, sed de his et pœnituisse et luisse pœnas. Quocirca filios suos ad odium fugiendum, et fovendam fraternam charitatem incitat, ac nonnullas demum de Christo fundit vaticinationes.

Aser filios suos duas esse vias docet, unam boni, mali alteram; hanc relinquendam, illam carpendam. Testatum deinde facit, se in illa boni via semper ambulasse, atque filios suos ut idem iter ineant, serio commonet. Denique his annuntiat fore ut ipsi peccarent, ac dispersi vagarentur, Christusque postea veniret.

Joseph explicat quo pacto a fratribus suis, qui eum perdere decreverant, sit venditus, et postmodum emptus a Putiphare. Ponit etiam ob oculos quantis artibus, blanditiis, minisque, ante et postquam in carcerem fuisset conjectus, utor Putiphari castitatem ejus tentaverit: quanta denique suis ipse fratribus etiam post Jacobi mortem impertiverit bona. Filios itaque suos ad sobrietatem, castitatem, longanimitatem, et fraternam dilectionem plurimum excitat, ac tandem ex somniorum visis

A et futuram tribulationem, et Christum fore venturum haud dubitanter asserit.

Postremo Benjamin hortatur filios suos, ut Josephi, viri sancti, insistant vestigiis, Deum timeant, diligant proximum, præceptis Dei obediant, ac puram et immaculatam conservent suam mentem. Illis autem ipsis ex libro Enoch prædicit futura eorum crimina, Christum venturum, velum templi scindendum, omnes a mortuis excitandos homines et in judicio universali sistendos. Denique sicut et alii patriarchæ filiis suis mandaverant, ita et ille suis præcipit ut ex Ægypto in Hebron ossa sua, quæ ibi cum patribus suis sepeliantur, asportent et condant in tumulo.

ARTICULUS II.

B *Demonstratur hunc librum suppositum esse et adulterinum.*

Hic liber, nullius auctoris nomine inscriptus, proscribitur ab omnibus, asseriturque eum figmentis, fabulis erroribusque plenum esse, et scaturire mendaciis. Quin imo plura cum sacro Scripturæ textu pugnantia in illo deprehendimus.

Primum enim id textui divino adversatur, quod Ruben de suo cum Bala, et Judas cum Tamar incestu fabulantur. Illud item quod de quorumdam patriarcharum, Simeonis, verbi gratia, et Zabulonis statuitur ætate. Ea denique quæ Simeon et Levi de pœnis, quas ob Dinæ sororis suæ raptum a Sichimitis repetiere, et quæ Gad de venditione Joseph finxisse legimus.

C Præterea omnes fere patriarchæ ibidem inducuntur apocryphum librum Enoch, eumque corruptum citantes. Augustino enim fidem si habeas, codices libri Enoch duplicis generis fuerunt, alii veri et genuini, alii corrupti et adulterati. Atqui auctorem nostrum in hos tantummodo incidisse nemini certe dubium videbitur, qui hæc de iisdem audierit Augustini verba [1]: *Scripsisse quidem nonnulla divina Enoch, illum septimum ab Adam, negare non possumus, cum hoc in Epistola canonica Judas apostolus dicat. Sed non frustra non sunt in eo canone Scripturarum, qui servabatur in templo Hebræi populi, succedentium diligentia sacerdotum; nisi quia ob antiquitatem suspectæ fidei judicata sunt, nec utrum hæc essent, quæ ille scripsisset, poterat inveniri... Unde et*
D *illa quæ sub ejus nomine proferuntur, et continent istas de gigantibus fabulas, quod non habuerint homines patres, recte a prudentibus non judicantur ipsius esse credenda; sicut multa sub nominibus aliorum prophetarum, et recentiora sub nominibus apostolorum ab hæreticis proferuntur.* Auctor quippe noster istas de gigantibus fabulas, mira fiducia semel atque iterum tanquam verum quid et certum profert et venditat. Hinc ergo et illum corruptos libri Enoch codices citasse, et librum ejus falsum esse et suppositum non obscure colligitur.

[1] Lib. XV *De civit.*, cap. 23.

ARTICULUS III.

De antiquitate hujus libri, et utrum a quodam Christiano scriptore profectus sit.

Constat itaque opus illud adulterinum esse, et ab ignoto parente, qui nomen suum edere ausus non est, in vulgus emissum. Porro autem illud antiquissimum censeri debet, si ab Origine, ut quidam arbitrantur, his verbis laudatur [2] : *In libello qui appellatur Testamentum duodecim patriarcharum, quamvis non habeatur in canone, talem quemdam sensum invenimus, quod per peccantes singuli Satanæ intelligi debeant.* Et rursus circa initium sæculi sexti a Procopio Gazeo citatur [3] : *Testamento*, aiunt, *attestatur ei Deus, quod diu eam, cum adhuc esset virgo, Judas habuerit, luxeritque iniquitatem ejus.* At porro opus tantæ antiquitatis nothum esse et spurium nulli certe mirum videbitur ; quandoquidem ab antiquissimis temporibus, ut paulo ante ex Augustino [4] vidimus, exstiterunt male feriati scriptorum librorumque corruptores et adulteratores.

Illud autem a Christiano quodam compositum esse ea plane evincunt, quæ singuli fere omnes patriarchæ de Christo venturo, humana carne induendo, et pro hominum salute cruci affigendo prædicant. Cæterum scriptor ille librum hunc non ea solum mente composuit, ut Christum celebraret : sed in primis ut lectores suos ab iis peccatis in quæ patriarchas lapsos esse dicit, omnino deterreret, atque eos ad omnem eorumdem patriarcharum commemoratis a se virtitutibus dandam operam adhortaretur.

ARTICULUS IV.

De hujus libri, Græce primum scripti, codicibus, versione et editionibus.

Hic liber Græce primum scriptus est, atque in bibliotheca Regia duo illius codices Græca manu exarati asservantur. Horum alter pergamineus est ab annis 500 vel 600 descriptus ; alter papyraceus priore longe recentior.

Robertus vero *a Grossa Testa*, vulgari lingua *Grokede*, episcopus Lincolniensis, hunc librum circa annum 1242 Latine reddidit. Hujus autem versionis codicem manuscriptum invenimus in bibliotheca Colbertina, sed recenti manu exaratum. Alium quoque ibidem offendimus, in quo fragmenta ejusdem libri sub hoc titulo exhibentur : *Hæc sunt testamenta XII patriarcharum, in quibus sunt apertissimæ atque pulcherrimæ prophetiæ de Christo, quas transtulit magister Robertus, dictus Grossa Testa, vel Grossum caput, Lincolniensis episcopus, de Græco in Latinum.* Post hæc autem Latina illa versio typis excusa est anno 1541, et rursus Parisiis apud Martinum Juvenem anno 1549, atque iterum ibidem anno 1575, 1589 et 1610. Basileæ vero, anno 1550, ac tandem in omnibus Patrum Bibliothecis. Utrum autem liber ille ex typographia Græce prodierit, nobis incompertum. Et certe id scire parum aut nihil interest, cum hujuscemodi libri figmentis fabulisque anilibus, ac Scripturæ sacræ contrariis oppleti, in lucem nunquam emitti debuerint, vel perpetuis tenebris sint damnandi (1).

GALLANDII

DE EODEM LIBRO DISSERTATIO PROŒMIALIS.

(*Vet. Patr. Biblioth.*, I. Proleg., p. LI.)

I. *Horum Testamentorum auctor Christianus fuisse, illaque Græce scripsisse demonstratur.*

Haud mihi profecto incompertum nonnullos existimasse Judæum, non Christianum fuisse horum *Testamentorum* auctorem ; neque illa Græce, sed Hebraice primitus esse perscripta; nullum denique istiusmodi opusculo pretium statuendum: quæ itaque omnia si constent, immerito enim vero illud inter vetusta Ecclesiæ monumenta locaretur. In aliam tamen sententiam alii complures eruditi viri jure abiisse perhibentur. Et primum quidem, Christianum fuisse auctorem multa palam produnt, Warthono (1*) potissimum et Nourrio (2) notata ; adeo namque aperte ac perspicue de Christo loquitur, ut ipsum tantum non digito monstrare noscatur; eaque de sacris Novi Testamenti litteris passim profert, quæ scriptorem Christianorum mysteriis initiatum luculenter evincunt. Hinc itaque minus recte conjecisse videntur e stylo aliisque de causis, Grabius (3) et Sgambatus (4), Hebraico primum idiomate scriptum fuisse opusculum; deinde Græce redditum atque a Christiana manu interpolatum. « Quamvis enim, ut apposite Wolfius (5), scribendi ratio quæ in Græco contextu observatur, multos referat Hebraismos ; inde tamen non magis effeceris, Hebraice primum exaratum esse libellum, quam idem de codice Novi Testamenti ad Hebraismum proxime accedente, temere affirmaris.» Cui quidem

[2] *Homil.* 15, *in Josue.* [3] *Comment. in cap.* XXXVIII *Genes.* [4] *Loco cit.*

(1) De hoc aspero nimis D. Nourrii judicio vide quæ adnotat Gallandius, infra, col. 1034. EDIT.
(1*) Warth. *Auctar. Hist. dogmat. Jac. Usser.*, cap. 2. pag. 321 seq.
(2) Nourr. *Appar. ad bibl. PP.*, tom. I, p. 238.
(3) Grab. *Spicil. SS. PP.*, tom. I, pag. 134.
(4) Sgam *Archiv. Vet. Test.*, lib. II, tit. VI, pag. 206 seq.
(5) Wolf. *Bibl. Hebr.*, tom. I, p. 250.

sententiæ de horum Testamentorum Christiano auctore, subscripsisse quoque Joannem Clericum postea intellexi (6).

Oppositæ autem opinioni ansam præbuisse videtur Matthæus Paris, qui de hujusmodi opusculo verba faciens, hæc habet (7) : *Ipsis quoque temporibus* (ann. 1242) *episcopus Lincolniensis Robertus, vir in Latino et Græco peritissimus, Testamenta duodecim patriarcharum de Græco fideli interpretatione transtulit in Latinum. Quæ per multa tempora incognita et abscondita fuerunt per invidiam Judæorum, propter prophetias de Salvatore in eis contentas. Sed Græci, omnium scriptorum diligentissimi investigatores, primi in notitiam illius scripti devenientes, illud de Hebræo in Græcum transtulerunt, et penes eos usque in nostra tempora reservarunt. Nec tempore beati Hieronymi vel alicujus sancti interpretis ad notitiam Christianorum, machinante Judæorum antiquorum malitia, potuit quomodolibet devenire. Illum igitur gloriosum tractatum, ad robur fidei Christianæ et ad majorem Judæorum confusionem, transtulit plene et evidenter episcopus memoratus de Græco, verbo ad verbum, in Latinum, coadjuvante magistro Nicolao Græco, clerico abbatis Sancti Albani.* Hæc ille. Qui quidem locus paulo aliter immutatus, in nonnullis sive mss. sive editis antiquæ versionis exemplaribus ad calcem habetur, ut videre est ex Thomæ Tenisonii Cantuariensis archiepiscopi notis mss. ad *Historiam* Cavei *litterariam*, quæ sub finem voluminis II ejusdem *Historiæ* nuper evulgatæ comparent pag. 1. Sed tum Matthæi Paris narrationem quam iisdem pene verbis repetit inferius idem scriptor historicus (8) ad annum 1252, tum quæ in fine quorumdam exemplarium ex ipso excerpta verba leguntur, merito ridet Simonius (9), qui et ea deesse in ms. codice Colbertino testatur : ut proinde nihili ducenda sit inscriptio alterius codicis ms. bibliothecæ Bodleianæ a Grabio relata (10), hisque verbis expressa : *Testamenta duodecim patriarcharum filiorum Jacob, secundum translationem Joannis Chrysostomi de Hebræo in Græcum* : satis enim sive ex hactenus dictis, sive ex mox dicendis refellitur.

II. *Ipsius ætas inquiritur, ejusque scriptionis consilium paucis aperitur.*

Quo autem tempore Testamenta hæc scripserit Christianus auctor anonymus, haud ita exploratum habetur, ut ea de re firmi aliquid statui posse videatur. Verum si quæstio admodum implexa ex A conjecturis expedienda sit, nos cum Dodwello (11) in primis, Wolfio (12), Ruchato (13) aliisque censemus, sæculo I desinente scriptorem floruisse; qui nimirum Helenisticum plane stylum adhibuerit, qualis ineunte sæculo II in desuetudinem abiisse comperitur : licet Mazochius V.C. paulo aliter senserit (14). Neque alia præterea desunt argumenta vel ipso Grabio suggerente (15), quibus sententia hujusmodi magis adhuc confirmari queat. Scilicet, non ante annum æræ vulgaris 52 Testamenta hæc elucubrata fuisse perhibentur, quo Epistolam I ad Thessalonicenses fuisse scriptam existimant viri eruditi, Pearsonius (16), Millius (17), alii : hæc enim in testamento Levi Leguntur (18) : Ἔφθασε δὲ ἡ ὀργὴ Κυρίου ἐπ' αὐτοὺς εἰς τέλος. *Venit autem ira Domini super eos in finem* : B quæ quidem verba contra Judæos prolata, ex laudata Thessalonicensibus inscripta Epistola (19) desumpta fuisse noscuntur. Neque ante annum 64, quo liber Actuum apostolorum fertur a sancto Luca litteris consignatus (20), opusculum illud exarasse auctorem ex iis constat, quibus imaginem apostoli Pauli ex iisdem Actis graphice descriptam exhibet (21). Benjaminum ita loquentem inducens : *Et non amplius vocabor lupus rapax..... Et suscitabitur ex semine meo in extremis temporibus dilectus Domini, audiens vocem ejus, cognitione nova illuminans omnes gentes, lucem cognitionis accendens Israeli in salutem, et rapiens ut lupus ab ipsis, et dans synagogæ gentium : et usque in consummationem sæculorum erit in synagogis gentium et in principibus eorum, sicut musicum* C *melos in ore omnium : et in libris sanctis erit inscriptus, et opus et sermo ejus* : opus quidem, ut optime Grabis, in Actis apostolorum ; sermo autem, tum in iisdem Actis, tum in ipsius Pauli Epistolis : ut proinde post omnes etiam Paulinas Epistolas, id est post annum 67 scripsisse auctor videatur.

Quinimo post annum 70 Testamenta illa fuisse composita, ea satis produnt quæ de Hierosolymorum excidio, deque calamitatibus in cædis Christi pœnam Judæis inflictis, loquitur auctor his verbis (22) : *Virum renovantem legem in virtute Altissimi, impostorem appellabitis, et in fine, ut æstimabilis, occidetis eum, nescientes ipsius resurrectionem, innocentem sanguinem in malitia super capita vestra recepturi. Et propter ipsum erunt sancta vestra* D *deserta, usque ad pavimentum profanata.* Et paulo ante : *Propter hæc, templum quod utique eliget Dominus desolabitur in immunditia ; et vos captivi eritis in omnes gentes, et abominatio inter eas ; et*

(6) Cleric. *Hist. eccl.*, ad ann. 191, § 2, p. 796.
(7) Matth. Par. *Hist. major*, ad ann. 1248, p. 528 edit. Lond. 1686.
(8) Id. *ibid.*, pag. 720 seq.
(9) Simon. *Bibl. crit.*, tom. II, pag. 286 seq.
(10) Grab. *Spicil. SS. PP.*, tom. I, p. 143.
(11) Dodw. *apud Grab. Spicil. SS. PP.*, tom. I, p. 132.
(12) Wolf. *Bibl. Hebr.*, tom. I, p. 250.
(13) Ruchat. *Lettres de trois Pères apostoliques*, tom. I, pag. 133, 194.
(14) Mazoch. *Comment. in vet. marm. Kalend.*, vol. I, p. 247 ; et vol. II, p. 536.
(15) Grab. l. c., pagg. 138, 140.
(16) Pears. *Annal. Paul.*, inter ejus opp. posth. pag. 12.
(17) Mill. *Prolegom. ad N. T. Gr.*, § 4.
(18) *Testam.* XI *Patr.*, cap. 3, § 6.
(19) *I Thess.* II, 16.
(20) Mill. l. c. § 118.
(21) *Testam.* XII *patriarch.*, cap. 11, 12.
(22) Ibid. cap. 3, §§ 15 et 17.

accipie is opprobrium et confusiouem sempiternam a justo jndicio Dei. Hæc quidem alio detorquet Grabius, intersertaque patriarcharum Testamentis a cujusdam Christiani manu sub sæculi ı finem vel sub initium insequentis existimat (23) : at virum criticum locis allatis vim inferre, quo suam de Judæo scriptore stabiliat hypothesin, nemo non dixerit qui rem penitius intropisciat : loca enim quæ ad Novum Testamentum spectant, de Christi divinitate deque aliis Christianæ religionis capitibus, si e medio tollantur, concidat opusculum illud necesse est. Quid quod ab una manu omnia in hoc opere perscripta esse vel inde liquet, judice Simonio (24), quod eadem styli ratio ubique spiret, cunctaque uno tenore æquabiliter fluant ? Instat insuper idem vir eruditus(25), aliqua in his Testamentis occurrere, quæ ab homine Christiano tradita litteris fuisse, absonum videtur, Haud equidem repugnaverim : at nihil mirum, si more Judaico subinde loquatur scriptor iste Christianus ; quem opus suum eo consilio confecisse constat, quo Judæi facilius exciperent quæ de Christo ejusque doctrina passim inculcat.

Verum ne in his diutius immoremur, ad ætatem scriptoris hujus quod attinet, unus adhuc audiendus Caveus. Existimat ille nimirum (26), fieri vix potuisse quin aliquis antiquorum ante Origenem ejus operis meminisset; adeoque sæculo apostolico haud esse ascribendum opinatur. Hunc tamen scrupulum si evelli sibi ex animo postulet, id unum subdimus, ut alia prætereamus, scriptorum ecclesiasticorum monumenta qui duobus primis sæculis floruere, maximam partem esse deperdita ; nobisque ex eorum operibus, paucis exceptis, aliqua tantum superesse fragmenta: ut propterea, illorum vetustissimorum Patrum silentium immerito nobis objiciatur.

III. *Operis pretium expenditur : ex quo in primis a Grabio deprompta pro vera Christi deitate testimonia describuntur. Hinc sententia de scriptore Christiano iterum confirmatur.*

Jam vero pretium operis atque utilitatem exponere præstat, præeunte maxime Grabio qui eo munere rite perfunctus comperitur. Primum itaque omnium observat vir eruditus (27), Jacobum patriarcham aliosque sanctos homines, morti proximos, sive futurorum præsagia sive egregia vitæ bene agendæ monita edidisse: quæ proinde magno in pretio haberi ab audientibus litterisque mandari consueverunt. Hunc igitur morem imitatus auctor noster, non tam animo decipiendi, quam Judæos religione ac disciplina imbuendi studio in his Te-
A stamentis patriarchas duodecim filios Jacob loquentes inducit ; qui jamjam morituri, et futura prænuntient, et optimis institutis filios ac nepotes erudiant. Prædictiones quidem Messiam potissimum ac statum Synagogæ et Ecclesiæ gentium sub Novo Testamento respiciunt : in historia vero patriarcharum, plura de his enarrantur quæ in Genesi aliisve canonicis libris haud occurrunt, sed ex apocryphis desumpta censentur: eorum tamen pleraque neque incongrua veritati, neque fortasse ad sacræ historiæ illustrationem inutilia esse videntur.

Verum magis interest huc afferre insignia pro Christi divinitate testimonia, quæ contra Unitarios ex his Testamentis collecta eidem V. C. alibi sistere placuit. Sic igitur ille (28): « In Testamento Si-
B meonis hæc legimus verba(29): Κύριος, ὁ Θεὸς μέγας τοῦ Ἰσραὴλ, φαινόμενος ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος, καὶ σώζων ἐν αὐτῷ τὸν Ἀδάμ. *Dominus*, DEUS MAGNUS *Israel, apparebit in terra ut homo, et salvabit in ipso Adam.* Et mox (30) : Ὁ Θεὸς σῶμα λαβὼν, καὶ συνεσθίων ἀνθρώποις, ἔσωσεν αὐτούς. DEUS *corpus assumens, et comedens ιum hominibus, salvavit eos.* Paucisque interjectis (31), Messiam vocat Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, DEUM *et hominem.*

« In Testamento Levi, patriarcham istum angelus his alloquitur verbis (32) ; Διὰ σοῦ καὶ Ἰούδα ὀφθήσεται Κύριος ἐν ἀνθρώποις, σώζων ἐν αὐτοῖς πᾶν γένος ἀνθρώπων. *Per te et Judam apparebit Dominus in hominibus, sulvans in ipsis omne genus hominum.* Deinde Levi ait (33), infernum spoliatum iri ἐπὶ τῷ πάθει τοῦ Ὑψίστου, *in passione Altis-*
C *simi.*

« In Testamento Judæ mentio fit (34) παρουσίας τοῦ Θεοῦ τῆς δικαιοσύνης, *adventus* DEI *justitiæ ;* ni fallor, ex Jerem. XXIII, 6, et XXXIII, 16. Et paulo post de Messia dicitur (35) : Οὗτος ὁ βλαστὸς Θεοῦ ὑψίστου. *Hic est germen* DEI *altissimi* : ex Isaiæ IV, 2.

« In Testamento Zabulon (36) : Καὶ μετὰ ταῦτα ἀνατελεῖ ὑμῖν αὐτὸς Κύριος, φῶς δικαιοσύνης· — καὶ ὄψεσθε Θεὸν ἐν σχήματι ἀνθρώπου. *Et post hæc orietur vobis ipse Dominus, lux justitiæ,... et videbitis* DEUM *in forma hominis.*

« In Testamento Dan (37) : Οὐκ ἔτι ὑπομενεῖ Ἱερουσαλὴμ ἐρήμωσιν, οὐδὲ αἰχμαλωτίσεται Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριος ἔσται ἐμμέσῳ αὐτῆς, τοῖς ἀνθρώποις
D συναναστρεφόμενος, καὶ Ἅγιος Ἰσραὴλ βασιλεύων ἐπ' αὐτοὺς ἐν ταπεινώσει καὶ πτωχείᾳ. *Non amplius sustinebit Hierusalem desolationem, neque captivus ducetur Israel ; quoniam Dominus erit in medio ejus, cum hominibos conversatus, et Sanvtus Israel regnans super ipsos in humilitate et paupertate.*

(23) Grab. l. c., pagg. 139, 140.
(24) Simon. *Bibl. crit.*, tom. II, p. 228.
(25) Grab. l. c., pag. 133.
(26) Cav. *Hist. litter.*, tom I, p. 51.
(27) Grab. l. c. pagg. 129. 141.
(28) Grab. *Annot. ad G. Bulli Defens. fid. Nic.* sect. II, cap. 3, pag. 64.
(29) *Testam.* XII *Patriarch.*, cap. 2, § 6.
(30) Ibid. § 6.
(31) Ibid. cap. 2, § 7.
(32) Ibid. 3, § 2.
(33) Ibid. § 4.
(34) Ibid. cap. 4, § 22.
(35) Ibid. § 24.
(36) Ibid. cap. 6, § 9.
(37) Ibid. cap. 7, § 5,

« In Testamento Nephthalim (38) : Διὰ τοῦ Ἰούδα ἀνατελεῖ σωτηρία τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν αὐτῷ εὐλογηθήσεται Ἰακώβ. Διὰ γὰρ τοῦ σκήπτρου αὐτοῦ ὀφθήσεται Θεὸς, κατοικῶν ἐν ἀνθρώποις ἐπὶ τῆς γῆς, σῶσαι τὸ γένος Ἰσραήλ. *Per Judam orietur salus Israel, et in ipso benedicetur Jacob. Per sceptrum enim ejus apparebit* Deus, *habitans inter homines in terra, ut salvet genus Israel.*

« In Testamento Aser (39) : Ὁ Ὕψιστος ἐπισκέψεται τὴν γῆν, καὶ αὐτὸς ἐλθὼν ὡς ἄνθρωπος, ἐσθίων καὶ πίνων μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ συντρίβων τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος δι' ὕδατος. Οὗτος σώσει τὸν Ἰσραὴλ καὶ πάντα τὰ ἔθνη, Θεὸς εἰς ἄνδρα ὑποκρινόμενος. Altissimus *visitabit terram; et ipse veniens ut homo, cum hominibus manducans et bibens, et in silentio conterens caput draconis per aquam. Hic salvabit Israel et omnes gentes,* Deus *in virum absconditus.*

« Denique in Testamento Benjamin (40) : Τότε καὶ ἡμεῖς ἀναστησόμεθα, ἕκαστος ἐπὶ σκῆπτρον ἡμῶν, προσκυνοῦντες τὸν βασιλέα τῶν οὐρανῶν, τὸν ἐπὶ γῆς φανέντα ἐν μορφῇ ἀνθρώπου (ἀνθρωπίνης) ταπεινώσεως. *Tunc et nos resurgemus, unusquisque in sceptrum nostrum, adorantes regem cælorum, qui in terra apparuit in forma hominis* (humanæ) *humilitatis.* Moxque addit Israelitas judicandos, ὅτι παραγενόμενον Θεὸν ἐν σαρκὶ ἐλευθερωτὴν οὐκ ἐπίστευσαν : *quoniam advenientem* Deum *in carne liberatorem non crediderunt.*

« Ecce Christum, *Dominum, Deum, magnum Deum, Altissimum, Sanctum Israel,* etc., appellatum. » Hactenus eruditus Grabius : a quo hæc eadem contracta mutuatus est Prudentius Maranus in præstanti opere inscripto : *Divinitatis D. N. J. C. manifesta in Scripturis et traditione* (41). Cujus viri doctissimi judicium de horum Testamentorum auctore in medium proferre libet, quo magis illa firmentur quæ de ipsius opere disseruimus. « Hunc scriptorem, inquit, Judæum fuisse declarat plurimus Judaicarum fabularum usus : Christianum vero, nimium apertæ de Christo prædictiones, quam ut ex eventis fictæ non fuerint. Seniorem sæculo II nonnulli faciunt, nemo juniorem, quippe cum ab Origene homil. XV *in Josue* citatus fuerit. Grabius hunc librum olim a Judæo scriptum ante Christi ortum, et a Christiano sæculo I exeunte aut II inueunte interpolatum putat. Sed hæc eruditi viri opinio levissimis conjecturis nititur. Nihil enim in hoc opere insincerum et interlitum apparet, nihil quod non proposito conducat. Quare non est cur vereamur hæc Testamenta patriarchis supposita, ut germanissimum opus Judæi in Christum credentis citare. » Excerptis deinde productis quæ superius recitavimus, sententiam suam claudit his verbis : « Hæc clariora et expressiora sunt, quam ut detorqueri possint. Quod si assuta et insincera dicent (adversarii), non est quod cum eis litigemus. Sic enim scriptores omnes ecclesiasticos eludere licebit. Nulla enim hic styli varietas, nulla rerum aut verborum discrepantia, nihil non simplex et unius formæ. Videtur autem iste scriptor, consilio ille quidem non malo, sed fraude non laudabili, hæc vaticinia patriarchis subjecisse, ut Judæos suos ad fidem alliceret, et magnum illud nascentis Dei mysterium a quo abhorrebant, in ore duodecim patriarcharum minus eis invisum accideret. » Hucusque Maranus V. C. Ex quibus liquet nimis abjecte sensisse Nourrium ejus sodalem, virum cætera doctum, cum de his Testamentis illud pronuntiavit : « in lucem nunquam emitti ea debuisse, vel perpetuis tenebris fuisse damnanda (42) » : quo quidem nomine vel ab ipso Simonio notatur (43).

IV. *De variis mss. exemplaribus Græcis, deque antiqua Roberti Lincolniensis episcopi versione agitur.*

Hujus operis varia circumferuntur mss. exemplaria Græca, viris eruditis laudata, Montfauconio (44) in primis, Nourrio, Simonio, Warthono ll. cc. aliisque. Ms. Cantabrigiensis meminit Fabricius (45), ejusque titulos seu capitum summaria Græce recitat, nihil tamem ab edito Grabiano diversa. De codicibus autem Anglicanis mox infra, ubi de editione Oxoniensi. Primum vero Græcum exemplar, si fides Matthæo Paris (46), detectum ita fuisse perhibetur, *Magister,* inquit, *Joannes de Basingestokes, archidiaconus Legriæ, vir in trivio et quadrivio experientissimus, Græcis ac Latinis litteris ad plenum eruditus,.... intimaverat episcopo Lincolniensi Roberto, quod quando studuit Athenis, viderat et audierat ab peritis Græcorum doctoribus quædam Latinis incognita. Inter quæ reperit* XII *Patriarcharum, filiorum videlicet Jacob, Testamenta : quæ constat esse de substantia bibliothecæ; sed per invidiam Judæorum dudum fuisse incognita, propter manifestas quæ in eisdem patent, de Christo prophetias. Unde idem episcopus misit in Græciam ; et cum ea habuisset, transtulit de Græco in Latinum sermonem.* Hæc ille monachus Anglus, ubi nihil de textu Hebræo, ut alibi, quem etiam superius vidimus enarrantem ab eodem quidem Lincolniensi episcopo hæc Testamenta e Græco Latine fuisse reddita, *coadjuvante* tamen *magistro Nicolao Græco, clerico abbatis S. Albani.* De utroque interprete distinctius agit Baleus (47).

(38) *Testam.* XII *Patriarch.*, cap. 8, § 8.
(29) Ibid. cap. 10, § 7.
(40) Ibid. cap. 12, § 10.
(41) Maran. *Divin. D. N. J. C.* lib. II, cap. 1, § 4. p. 203.
(42) Nourr. *Appar. ad bibl PP.* tom. I, pag. 240.
(43) Simon. *Bibl. crit.*, tom. II, p. 225.
(44) Montf. *Bibl. biblioth.*, tom. I, pag. 14, 683, 685, etc.
(45) Fabric. *Cod. pseud. V. T.*, tom, II, pag. 84.
(46) Matth. Par. *Hist. major.*, ad ann. 1252, p. 720 seq.
(47) Bal. *Hist. de script. Britann.*, centur. XIII, p. 33.

V. *De editione Grabiana hic typis expressa.*

Hanc autem Roberti antiquam versionem Latinam subinde typis fuisse consignatam norunt eruditi; dignamque in primis existimarunt viri docti quæ in veterum Patrum Bibliothecis locum obtineret. Verum in omnibus editionibus quæ ab ann. 1483 usque ad annum 1677 in vulgus prodierunt, tot tantisque mendis fœdata est antiqua isthæc versio, ut sæpe vix sensum extundere valeas. Quod secum reputans Joannes Ernestus Grabius, collatis editis cum duobus bibliothecæ Bodleianæ mss. codicibus, plurimos sustulit errores, correctis quoque aliis pene innumeris ab interprete ipso commissis. Hanc itaque versionem sic emaculatam, cum textu Græco ad duos codices exacto, alterum Academiæ Cantabrigiensis, bibliothecæ Bodleianæ alterum, publici juris fecit Oxonii 1698 in volumine I *Spicilegii SS. Patrum.* Exinde vero editionem suam recensens idem vir eruditus, textum Græcum iterum contulit cum duobus mss. collegii Trinitatis Can- A tabrigiensis. Latinam quoque Roberti Lincolniensis versionem perpetuis emendationibus limavit; aliis quidem quas e duobus mss. bibliothecæ Bodleianæ hauserat et prius ad oras paginarum posuerat, in textum assumptis; aliis vero a se ipso adjunctis: ut ex præfatione ad secundam *Spicilegii* Oxoniensem editionem anni 1714 colligitur.

Priorem Grabianam secutus est Fabricius in *Codice pseudepigrapho Veteris Testamenti,* vol. I, semel iterumque typis excuso Hamburgi ann. 1713-1722, quanquam memoria lapsus aliter alicubi (48) asserat: quod utique, ut cætera omittamus, compertum fiet, secundæ Grabianæ notam p. 224 cum secunda item Fabriciana p. 687 conferenti. Nos vero posteriorem Oxoniensem, uti par erat, sele- B gimus: editoris adnotationes quæ textui emendando inserviunt, retinuimus: alias longiores contraximus, paucis interim additis quæ auctoris mentem in primis respiciunt.

ΑΙ ΔΙΑΘΗΚΑΙ ΤΩΝ ΙΒ' ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ

ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΙΑΚΩΒ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΥΙΟΥΣ ΑΥΤΩΝ.

TESTAMENTA DUODECIM PATRIARCHARUM

FILIORUM JACOB

AD FILIOS SUOS

INTERPRETE ROBERTO LINCOLNIENSI EPISCOPO.

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth.*, I, 195.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Διαθήκη Ῥουβὴμ περὶ ἐννοιῶν.

Α'. Ἀντίγραφον διαθήκης Ῥουβὴμ, ὅσα ἐνετείλατο τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, πρὶν ἀποθανεῖν αὐτὸν, ἐν ἑκατοστῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Μετὰ ἔτη δύο τῆς τελευτῆς Ἰωσὴφ, ἀῤῥωστοῦντι συνήχθησαν ἐπισκέψασθαι αὐτὸν οἱ υἱοὶ καὶ υἱοὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· « Τεκνία μου, ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ πορεύο-

C

CAPUT I.

Testamentum Ruben, de iis quæ moriturus in mente (49) *habuit.*

I. Transcriptum testamenti Roben, quæcunque mandavit filiis suis, priusquam moreretur, in 125 anno vitæ ipsius. Post annos duos mortis Joseph, ad ægrotantem congregati sunt, ut visitarent eum, filii et filii filiorum ejus. Et dixit eis: » Filioli mei, ego morior, et vado viam patrum meorum. » Et videns

(48) Fabric. *Cod. pseud. V. Testam.* tom. II, p. 84.

(49) *In mente. In mente spiritu prægnostico dictante,* habet Robertus episcopus Lincolnensis. GRAB.

Illic Judam, et Gad, et Aser, fratres suos, dixit eis: « Erigite me, fratres, ut dicam fratribus meis et filiis meis, quæcunque habeo in corde meo abscondita: jam enim deficio. » Et erectus osculatus est eos, et plorans dixit: « Audite, fratres mei et filii, auribus percipite Ruben patrem vestrum (51), quæcunque mando vobis. Ecce, testificor vobis Deum cœli hodie, ut non ambuletis in ignorantia juventutis, et fornicatione in qua effusus sum ego, et inquinavi lectum patris mei Jacob. Dico enim vobis, quoniam percussit me (*Dominus*) plaga magna in iliis meis per menses septem; et nisi Jacob pater noster orasset pro me ad Dominum, voluit Dominus occidere me. Eam enim annorum triginta, quando feci hoc malum coram Domino; et septem mensibus infirmatus sum usque ad mortem; et ex proposito animæ meæ septem annis pœnitui coram Domino. Vinum et siceram non bibi, et caro non intravit os meum; et omnem panem desiderii non gustavi lugens pro peccato meo, magnum enim erat. Et ne fiat in Israel ita.

II. « Et nunc audite me, filii, ut manifestem vobis (58), quæ vidi de septem spiritibus erroris in pœnitentia mea. Septem spiritus dati sunt adversus hominem a Beliar; et ipsi sunt caput operum juventutis: et septem spiritus dati sunt ei in creatione, ut sit in eis omne opus hominis. Primus spiritus est vitæ, cum qua consistentia creatur. Secundus spiritus est visus, cum quo fit desiderium. Tertius spiritus est auditus, cum quo fit doctrina. Quartus spiritus est olfactus, cum quo est gustus datus in attractionem aeris et spirationis. Quintus spiritus est locutionis, cum qua fit cognitio. Sextus spiritus est gustus, cum quo fit cibatio comestibilium et potabilium, et fortitudo in ipsis creatur; quoniam in cibis substantia est fortitudinis. Septimus spiritus est seminis et coitus, cum quo coingreditur per concupiscentiam voluptatis peccatum. Propter hoc ultimus est creationis, et primus juventutis, quoniam ignorantia plenus est; et ipsa juniorem ducit ut cæcum in foveam, et ut jumentum in præcipitium

III. « In omnibus his octavus spiritus somni est,

A μαι ὁδὸν πατέρων μου. » Καὶ ἰδὼν ἐκεῖ Ἰούδαν, καὶ Γὰδ, καὶ Ἀσὴρ, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς· « Ἀναστήσατέ με, ἀδελφοὶ, ὅπως εἴπω τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ τοῖς τέκνοις μου, ὅσα ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ μου κρυπτά· ἐκλιπὼν γὰρ ἐγώ εἰμι ἀπὸ τοῦ νῦν (50). » Καὶ ἀναστὰς κατεφίλησεν αὐτοὺς, καὶ κλαύσας εἶπεν· « Ἀκούσατε, ἀδελφοί μου, ἐνωτίσασθε (52) Ῥουβὴμ τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ὅσα ἐντέλλομαι (53) ὑμῖν. Καὶ ἰδοὺ ἐπιμαρτύρομαι ὑμῖν τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ σήμερον τοῦ μὴ πορευθῆναι ἐν ἀγνοίᾳ νεότητος, καὶ πορνείᾳ, ἐν ᾗ ἐξεχύθην ἐγὼ (54), καὶ ἐμίανα τὴν κοίτην τοῦ πατρός μου Ἰακώβ. Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐνέπληξέ με πληγὴν μεγάλην ἐν ταῖς λαγόσι μου (55) ἐπὶ μῆνας ἑπτά· καὶ εἰ μὴ Ἰακὼβ ὁ πατὴρ ἡμῶν προσηύξατο περὶ ἐμοῦ πρὸς Κύριον, ἤθελε Κύριος ἀνελεῖν με. B Ἤμην γὰρ ἐτῶν τριάκοντα, ὅτε ἔπραξα τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου· καὶ ἑπτὰ μῆνας ἐμαλακίσθην ἕως θανάτου· καὶ ἐν προαιρέσει ψυχῆς μου ἑπτὰ ἔτη μετενόησα ἐνώπιον Κυρίου. Οἶνον καὶ σίκερα (56) οὐκ ἔπιον, καὶ κρέας οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου· καὶ πᾶν (57) ἄρτον ἐπιθυμίας οὐκ ἐγευσάμην, πενθῶν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ μου, μεγάλη γὰρ ἦν. Καὶ οὐ μὴ γένηται ἐν τῷ Ἰσραὴλ οὕτως.

Β' « Καὶ νῦν ἀκούσατέ μου, τέκνα, ἃ εἶδον περὶ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων τῆς πλάνης (59) ἐν τῇ μετανοίᾳ μου. Ἑπτὰ πνεύματα ἐδόθη κατὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Βελιὰρ, καὶ αὐτά εἰσι κεφαλὴ τῶν ἔργων τοῦ νεωτερισμοῦ· καὶ ἑπτὰ πνεύματα ἐδόθη αὐτῷ ἐπὶ τῆς κτίσεως, τοῦ εἶναι ἐν αὐτοῖς πᾶν ἔργον ἀνθρώπου. Πρῶτον πνεῦμα ζωῆς, μεθ' ἧς ἡ σύστασις (60) κτίζεται. Δεύτερον πνεῦμα ὁράσεως, μεθ' ἧς γίνεται ἐπιθυμία. C Τρίτον πνεῦμα ἀκοῆς, μεθ' ἧς γίνεται διδασκαλία. Τέταρτον πνεῦμα ὀσφρήσεως, μεθ' ἧς ἐστιν γεῦσις δεδομένη εἰς συνολκὴν (61) ἀέρος καὶ πνοῆς. Πέμπτον πνεῦμα λαλιᾶς, μεθ' ἧς γίνεται γνῶσις. Ἕκτον πνεῦμα γεύσεως, μεθ' ἧς γίνεται βρῶσις βρωτῶν καὶ ποτῶν (62), καὶ ἰσχὺς ἐν αὐτοῖς κτίζεται· ὅτι ἐν βρώμασίν ἐστιν ἡ ὑπόστασις τῆς ἰσχύος. Ἕβδομον πνεῦμα σπορᾶς καὶ συνουσίας, μεθ' ἧς συνεισέρχεται διὰ τῆς φιληδονίας ἡ ἁμαρτία. Διὰ τοῦτο ἔσχατόν ἐστι τῆς κτίσεως, καὶ πρῶτον τῆς νεότητος, ὅτι ἀγνοίας πεπλήρωται, καὶ αὐτὴ τὸν νεώτερον (63) ὁδηγεῖ ὡς τυφλὸν ἐπὶ βόθρον, καὶ ὡς κτῆνος ἐπὶ κρημνόν.

Γ'. « Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὄγδοον πνεῦμα τοῦ ὕπνου

(50) Ἐκλιπὼν γὰρ ἐγώ εἰμι ἀπὸ τοῦ νῦν. Ἰδοὺ γὰρ ἐκλείπω ἀπὸ τοῦ νῦν ἐγώ. GRAB.

(51) *Ruben patrem vestrum. Verba Ruben Patris vestri*. Prior Grabii editio, apud FABRIC.

(52) Ἐνωτίσασθε. Addendum, καὶ υἱοί. GRAB.

(53) Ὅσα ἐντέλλομαι. Ὅσα ἐγὼ ἐντέλλ. melius. Ibid. apud FABRIC.

(54) Ἐξεχύθην ἐγώ. Hæc conveniunt cum ultimis patriarchæ Jacobi verbis, quæ de Ruben protulit, Gen. XLIX, 4. GRAB.

(55) Ἐνέπληξέ με πληγὴν μεγάλην ἐν ταῖς λαγόσι μου. Ἐξέπληξέ με πληγῇ μεγάλῃ ἐπὶ τῆς λαγόνος μου. IDEM.

(56) Οἶνον καὶ σίκερα, κ. τ. λ. Idem tempore pœnitentiæ suæ fecit Ruben, quod propheta Daniel de semetipso iisdem fere verbis testatur, cap. X, ℣ D 3, juxta LXX: Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐγὼ Δανιὴλ ἤμην πενθῶν τρεῖς ἑβδομάδας ἡμερῶν· ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγον, καὶ κρέας καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. ID.

(57) Πᾶν. Πάντα melius. ID.

(58) *Ut manifestem vobis*. Omissa sunt. Ibid., apud FABRIC.

(59) Πνευμάτων τῆς πλάνης. Vide quæ de spiritibus erroris, et dæmonibus vitiorum erudite, ut solet, congessit Cotelerius in Notis ad Hermæ lib. II, mandat. 2. GRAB.

(60) Σύστασις. Κίνησις. ID.

(61) Συνολκήν. Ὁλκήν. ID.

(62) Βρωτῶν καὶ ποτῶν. Βρωμάτων τε καὶ πομάτων. ID.

(63) Νεώτερον. Νεωτερισμόν. ID.

ἐστὶ, μεθ' οὗ ἐκτίσθη (64) ἔκστασις φύσεως, καὶ εἰκὼν τοῦ θανάτου. Τούτοις τοῖς πνεύμασι συμμίγνυται τὸ πνεῦμα (65) τῆς πλάνης. Πρῶτον τὸ τῆς πορνείας ἐν τῇ φύσει καὶ ταῖς αἰσθήσεσιν ἔγκειται. Δεύτερον πνεῦμα ἀπληστίας ἐν τῇ γαστρί. Τρίτον πνεῦμα μάχης ἐν τῷ ἥπατι καὶ τῇ χολῇ. Τέταρτον πνεῦμα ἀρεσκείας καὶ μαγγανείας, ἵνα διὰ περιεργίας ὡραῖος ὀφθῇ. Πέμπτον πνεῦμα ὑπερηφανίας, ἵνα κινῆται (66), καὶ μεγαλοφρονῇ· Ἕκτον πνεῦμα ψεύδους, ἐν ἀπωλείᾳ καὶ ζήλῳ τοῦ πλάττειν λόγους, καὶ κρύπτειν λόγους αὐτοῦ ἀπὸ γένους καὶ οἰκείων· Ἕβδομον πνεῦμα ἀδικίας, μεθ' ἧς κλοπὴ καὶ γρυπίσματα, ἵνα ποιήσῃ φιληδονίαν καρδίας αὐτοῦ. Ἡ γὰρ ἀδικία συνεργεῖ τοῖς λοιποῖς πνεύμασι διὰ τῆς δολοληψίας. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις τὸ πνεῦμα τοῦ ὕπνου, τὸ ὄγδοον πνεῦμα, συνάπτεται πλάνῃ (67) καὶ φαντασίᾳ. Καὶ οὕτως ἀπόλλυται πᾶς νεώτερος, σκοτίζων τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ συνιὼν ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, μήτε ὑπακούων νουθεσίας πατέρων αὐτοῦ, ὥσπερ κἀγὼ ἔπαθον ἐν τῷ νεωτερισμῷ μου. Καὶ νῦν, τέκνα, τὴν ἀλήθειαν ἀγαπήσατε, καὶ αὕτη φυλάξεται ὑμᾶς. Διδάσκω ὑμᾶς, ἀκούσατε Ῥουβὴμ τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Μὴ προσέχετε ἐν ὄψει γυναικὸς (68), μηδὲ ἰδιάζετε μετὰ θηλείας ὑπάνδρου, μηδὲ περιεργάζεσθέ πρᾶξιν γυναικῶν. Εἰ μὴ γὰρ εἶδον ἐγὼ Βάλλαν λουομένην ἐν σκεπηνῷ τόπῳ, οὐκ ἐνέπιπτον εἰς τὴν ἀνομίαν τὴν μεγάλην. Συλλαβοῦσα γὰρ ἡ διάνοιά μου τὴν γυναικείαν γύμνωσιν, οὐκ εἴασέ με ὑπνῶσαι, ἕως οὗ ἔπραξα τὸ βδέλυγμα. Ἀπόντος γὰρ Ἰακὼβ τοῦ πατρὸς ἡμῶν πρὸς Ἰσαὰκ τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὄντων ἡμῶν ἐν Γαδὲρ, πλησίον Ἐφραθὰ (69) οἶκον Βηθλεὲμ (70), Βάλλα ἦν μεθύουσα καὶ κοιμωμένη, καὶ ἀκαλύπτως κατέκειτο ἐν τῷ κοιτῶνι· κἀγὼ, εἰσελθὼν, καὶ ἰδὼν τὴν γύμνωσιν αὐτῆς, ἔπραξα τὴν ἀσέβειαν, καὶ καταλιπὼν αὐτὴν κοιμωμένην, ἐξῆλθον. Καὶ εὐθέως ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἀπεκάλυψε τῷ πατρί μου Ἰακὼβ περὶ τῆς ἀσεβείας μου· καὶ ἐλθὼν ἐπένθει ἐπ' ἐμὲ, μηκέτι ἁψάμενος αὐτῆς.

Δ'. « Μὴ οὖν προσέχετε κάλλος γυναικῶν, μηδὲ ἐννοεῖσθε τὰς πράξεις αὐτῶν· ἀλλὰ πορεύεσθε ἐν ἁπλότητι καρδίας, ἐν φόβῳ Κυρίου, καὶ μοχθοῦντες ἐν ἔργοις, καὶ ἀποπλανώμενοι ἐν γράμμασι, καὶ ἐν τοῖς ποιμνίοις ὑμῶν, ἕως ὁ Κύριος δώῃ ὑμῖν σύζυγον, ἣν αὐτὸς θέλει, ἵνα μὴ πάθητε, ὡς κἀγώ. Ἄχρι (72) τελευτῆς τοῦ πατρὸς ἡμῶν οὐκ εἶχον παῤῥησίαν ἀτενίσαι εἰς πρόσωπον Ἰακὼβ, ἢ λαλῆσαί τινι τῶν ἀδελφῶν, διὰ τοὺς ὀνειδισμούς. Καὶ ἕως νῦν ἡ συνείδησίς μου συνέχει με περὶ τῆς ἁμαρτίας μου. Καίγε παρεκάλεσέ με ὁ πατήρ μου, ὅτι ηὔξατο περὶ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύ-

A cum quo creata est exstasis naturæ, et imago mortis. His spiritibus commiscetur spiritus erroris. Primus fornicationis in natura et sensibus insidet. Secundus spiritus insatiabilitatis in ventre. Tertius spiritus pugnæ, in hepate et bile. Quartus spiritus placientiæ et imposturæ, ut per superfluitatem decorus appareat. Quintus spiritus superbiæ, ut moveatur, et magna sapiat. Sextus spiritus mendacii, in perditione et zelo fingendi sermones, eosque celandi a genere et familiaribus. Septimus spiritus injustitiæ, cum qua fiunt furtum et distortiones, ut faciat concupiscentiam voluptatis cordis sui. Injustitia enim cooperatur reliquis spiritibus per doli assumptionem. In omnibus his spiritus somni, octavus spiritus copulatur errore et phantasia. B Et ita perit omnis junior, obtenebrans mentem a veritate, et non intelligens legem Dei, neque obediens doctrinæ patrum suorum, quemadmodum et ego passus sum in juventute mea. Et nunc filii, veritatem diligite, et ipsa custodiet vos. Doceo vos, audite Ruben patrem vestrum. Ne attendatis visioni mulieris, neque in secreto sitis cum femina quæ est sub viro, neque circumscrutemini operationem mulierum. Nisi enim vidissem Ballam balneantem in cooperto loco, non incidissem in iniquitatem magnam. Concipiens enim mens mea muliebrem nuditatem non sivit me dormire, donec operatus sum abominationem. Absente enim Jacob patre nostro apud Isaac patrem suum, existentibus nobis in Gader, prope Ephrata domus Bethlehem Balla erat ebria, et dormiens revelata jacebat C in cubiculo : et ego ingrediens, et videns nuditatem ipsius, operatus sum impietatem, et derelinquens eam dormientem, egressus sum. Et confestim angelus Dei revelavit patri meo Jacob de impietate mea; et veniens lugebat super me, non amplius tangens eam.

IV. « Ne igitur attendatis pulchritudini mulierum, neque cogitetis operationes earum; sed ambulate in simplicitate cordis, in timore Domini, et laborantes in operibus, et exercitantes (71) (*vosmet*) in litteris, et in gregibus vestris, donec Dominus det vobis conjugem quam ipse vult, ut non patiamini sicut et ego. Usque ad mortem patris nostri non habebam fiduciam aspiciendi in faciem Jacob, vel loquendi D alicui fratrum, propter opprobria. Et usque nunc conscientia mea cruciat me de peccato meo. Et consolatus est me pater meus, quoniam oravit pro me

(64) Ἐκτίσθη. Ἐσκοτίσθη. Id.
(65) Τὸ πνεῦμα. Τὰ πνεύματα melius. Id.
(66) Ἵνα κινῆται. Καυχᾶται. Id.
(67) Πλάνη. Ὅ ἐστι πλάνη. Id.
(68) Ἐν ὄψει γυναικός. Εἰς ὄψιν γυναικείαν. Id.
(69) Ἐφραθά. Hæc ex Gen. xxxv, 21, seqq. narrantur : Ἐφραθά autem mentio fit precedenti v. 19, ubi Hebræus textus de ea ait : הוא בית לחם. *Hæc est Bethlehem.* Similiter LXX : Αὕτη ἐστὶ Βηθλεέμ. Sed et Demetrius apud Euseb. lib. ix *Præparat. evang.*, cap. 21, consentit his verbis : Ἔνθεν παραγενέσθαι εἰς Ἐφραθὰ, ἣν εἶναι Βηθλεέμ. Indeque ipse Eusebius lib. vii *Demonstrationis evangel.*, pag. 347, ex allegato loco Geneseos idem docet. Contra auctor *Testamenti Ruben* in citatis verbis videtur hæc duo distinguere, et Ephratam facere domum in urbe Bethlehem : nisi forte aliquis ad marginem interpretationis gratia ascripserit οἶκον ἄρτου, et prior vox inde in textum irrepserit, quem correcturus postea, sive explanaturus is qui Oxoniensem codicem scripsit, ἐν loco οἶκον posuit. Id.
(70) Οἶκον βηθλεέμ. Ἐν Βηθλεέμ. Id.
(71) *Exercitantes*. In Græco *errantes*. Id.
(72) Ἄχρι. Ὅτι ἄχρι. Id.

ad Dominum, ut transeat a me ira Domini, sicut ostendit mihi Dominus. Ex eo igitur tempore custoditus sum, et non peccavi. Propter hoc, filii mei, custodite omnia quæcunque mando vobis, et non peccabitis. Perditio enim animæ est fornicatio, dividens a Deo, et appropinquare faciens idolis; quoniam ipsa in errorem ducit intellectum et mentem, et deducit juvenes ad infernum ante tempus(74*) ipsorum. Nam multos perdidit fornicatio; quoniam etsi sit aliquis senex, vel nobilis, opprobrium ipsum facit apud Beliar et filios hominum. Quia enim custodivit seipsum Joseph ab omni muliere, et cogitationes purgavit ab omni fornicatione, invenit gratiam coram Domino et hominibus. Etenim multa fecit ei Ægyptia, et magos advocavit, et pharmaca ei obtulit; et non suscepit consilium animæ ejus desiderium perniciosum. Propter hoc Deus patrum meorum eruit eum ab omni visibili et abscondita morte. Si enim non prævaleat fornicatio menti, neque Beliar prævalebit vobis.

V. « Perniciosæ sunt mulieres, filii mei; quoniam non habentes potestatem vel virtutem super hominem, dolose agunt in formis, quomodo eum ad ipsas attrahant; et quem per fortitudinem non possunt vincere, hunc per deceptionem vincunt. Quoniam et de eis dixit mihi angelus Dei, et docuit me quod mulieres vincuntur a spiritu fornicationis supra hominem, et in corde machinantur adversus homines, et per ornatum errare faciunt primo eorum mentes, et per visum venenum inserunt, et tunc opere captivant: non enim potest mulier hominem cogere. *Fugite* ergo *fornicationem* [5], filii mei, et præcipite mulieribus vestris et filiabus ut non ornent capita et visus earum [6]; quoniam omnis mulier dolose agens in his, in punitionem sæculi reservata est. Ita enim seduxerunt Vigiles ante diluvium; et illi assidue videntes eas, affecti sunt desiderio ad invicem, et conceperunt mente operationem, et transfigurati sunt in homines, et in coitu virorum suorum coapparuerunt eis; et illæ desiderantes mente imaginationes eorum, pepererunt gigantes. Apparuerunt enim eis Vigiles usque ad cœlum attingentes.

VI. « Custodite igitur vos a fornicatione; et si vultis purgari mente, custodite sensus vestros ab omni femina. Et illis etiam præcipite non communicare cum hominibus, ut et ipsæ purgentur mente,

ριον, ἵνα παρέλθῃ ἀπ' ἐμοῦ ἡ ὀργὴ Κυρίου, ὡς ἔδειξέ μοι Κύριος. Ἀπὸ τότε οὖν (73) παρεφυλαξάμην, καὶ οὐχ ἥμαρτον. Διὰ τοῦτο, τέκνα μου, φυλάξασθε πάντα, ὅσα ἐντέλλομαι ὑμῖν, καὶ οὐ μὴ ἁμαρτήσετε. Ὄλεθρος γὰρ ψυχῆς ἐστιν ἡ πορνεία (74), χωρίζουσα Θεοῦ, καὶ προσεγγίζουσα τοῖς εἰδώλοις, ὅτι αὐτό ἐστι πλανῶσα τὸν νοῦν καὶ τὴν διάνοιαν, καὶ κατάγει νεανίσκους εἰς ᾅδην οὐκ ἐν καιρῷ αὐτῶν. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἀπώλεσεν ἡ πορνεία· ὅτι κἂν ᾖ τις γέρων, ἢ εὐγενής, ὄνειδος αὐτὸν (75) ποιεῖ παρὰ τῷ Βελιὰρ, καὶ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐφύλαξεν ἑαυτὸν Ἰωσὴφ ἀπὸ πάσης γυναικὸς, καὶ τὰς ἐννοίας ἐκαθάρισεν ἀπὸ πάσης πορνείας, εὗρεν χάριν ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ πολλὰ ἐποίησεν αὐτῷ ἡ Αἰγυπτία, καὶ μάγους παρεκάλεσε, καὶ φάρμακα αὐτῷ προσήνεγκε· καὶ οὐκ ἐδέξατο τὸ διαβούλιον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐπιθυμίαν πονηράν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου ἐῤῥύσατο αὐτὸν ἀπὸ παντὸς ὁρατοῦ καὶ κεκρυμμένου θανάτου· Ἐὰν γὰρ μὴ κατισχύσῃ ἡ πορνεία τὴν ἔννοιαν (76), οὐδὲ ὁ Βελιὰρ κατισχύσει ὑμῶν.

Ε'. « Πονηραί εἰσιν αἱ γυναῖκες, τέκνα μου, ὅτι μὴ ἔχουσαι ἐξουσίαν ἢ δύναμιν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, δολιεύονται ἐν σχήμασι, πῶς αὐτὸν πρὸς αὐτὰς ἐπισπάσωνται· καὶ ὃν διὰ δυνάμεως οὐκ ἰσχύουσι καταγωνίσασθαι, τοῦτον δι' ἀπάτης καταγωνίζονται. Ὅτι καίγε περὶ αὐτῶν εἰπέ μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδίδαξέ με, ὅτι αἱ γυναῖκες ἡττῶνται τῷ πνεύματι τῆς πορνείας ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν καρδίᾳ μηχανῶνται κατὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τῆς κοσμήσεως πλανῶσιν αὐτῶν πρῶτον τὰς διανοίας, καὶ διὰ τοῦ βλέμματος τὸν ἰὸν ἐνσπείρουσι, καὶ τότε τῷ ἔργῳ αἰχμαλωτίζουσιν· οὐ γὰρ δύναται γυνὴ ἄνθρωπον βιάσασθαι. Φεύγετε οὖν τὴν πορνείαν, τέκνα μου, καὶ προστάσσετε ταῖς γυναιξὶν ὑμῶν, καὶ ταῖς θυγατράσιν, ἵνα μὴ κοσμῶνται τὰς κεφαλὰς καὶ τὰς ὄψεις αὐτων (77), ὅτι πᾶσα γυνὴ, δολιευομένη ἐν τούτοις, εἰς κόλασιν τοῦ αἰῶνος τετήρηται. Οὕσω γὰρ ἔθελξαν τοὺς Ἐγρηγόρους πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ· κἀκεῖνοι συνεχῶς ὁρῶντες αὐτὰς, ἐγένοντο ἐν ἐπιθυμίᾳ ἀλλήλων, καὶ συνέλαβον τῇ διανοίᾳ τὴν πρᾶξιν, καὶ μετεσχηματίζοντο εἰς ἀνθρώπους, καὶ ἐν τῇ συνουσίᾳ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν συνεφαίνοντο αὐταῖς· κἀκεῖναι, ἐπιθυμοῦσαι τῇ διανοίᾳ τὰς φαντασίας αὐτῶν, ἔτεκον γίγαντας. Ἐφαίνοντο γὰρ αὐταῖς Ἐγρήγοροι (78) ἕως τοῦ οὐρανοῦ φθάνοντες.

ζ'. « Φυλάξασθε οὖν ἀπὸ τῆς πορνείας· καὶ εἰ θέλετε καθαρεύειν τῇ διανοίᾳ, φυλάξασθε τὰς αἰσθήσεις ἀπὸ πάσης θηλείας. Κἀκείναις δ' ἐντείλασθε μὴ συνδυάζειν ἀνθρώποις, ἵνα καὶ αὐταὶ καθαρεύωσι τῇ δια-

[5] I. Cor. vi, 18. [6] I. Tim. ii, 8, 9.

(73) Τότε οὖν. Τότε ἕως ἐννοιῶν GRAB.
(74) Ἡ πορνεία. Ἡ ἁμαρτία, ἡ διὰ τῆς πορνείας. ID.
(74*) Textus Græcus habet: *non in tempore*, merus hebraismus, בלא עתם, ut Eccles. vii, 18: *Ne moriaris in tempore non tuo*. DRACH.
(75) Ὄνειδος αὐτόν. Ὀνειδισμὸν ἑαυτῷ. ID.
(76) Τὴν ἔννοιαν. Τῆς ἐννοίας. ID.
(77) Ὄψεις αὐτῶν. Πρὸς ἀπάτην διανοίας addit. ID.
(78) Ἐγρήγοροι. De Egregoris plura ex Georgio Syncello describit Grabius hic, in Notis ad tom. I *Spicileg*. pag. 347, seq., eoque Fabricius in *Cod. Pseud. Vet. Test.* tom. I, pag. 179, seq. De Egregoris item in scripto quodam ψευδεπιγράφῳ Henochi patriarchæ commemoratis, eruditam instituit disquisitionem Jo. Henricus Schulzius cap. I, *Historiæ medicinæ a rerum initio ad annum urbis Romæ DXXXV deductæ*, editæ Lipsiæ 1728.

νοίᾳ. Αἱ γὰρ συνεχεῖς συντυχίαι, κἂν μὴ πραχθῇ τὸ ἀσέβημα, αὐταῖς μέν εἰσι νόσος ἀνίατος, ὑμῖν δὲ ὄνειδος τοῦ Βελιὰρ αἰώνιον· ὅτι ἡ πορνεία οὔτε σύνεσιν οὔτε εὐσέβειαν ἔχει ἐν ἑαυτῇ, καὶ πᾶς ζῆλος κατοικεῖ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ζηλώσετε τοὺς υἱοὺς Λευὶ (79), καὶ ζητήσετε ὑψωθῆναι ὑπὲρ αὐτούς, ἀλλ' οὐ δυνήσεσθε. Ὁ γὰρ Θεὸς ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν, καὶ ἀποθανεῖσθε θανάτῳ πονηρῷ. Τῷ γὰρ Λευὶ ἔδωκε Κύριος τὴν ἀρχήν, καὶ τῷ Ἰούδᾳ, μετ' αὐτῶν κἀμοί, καὶ Δάν, καὶ Ἰωσήφ, τοῦ εἶναι ἐπὶ ἄρχοντας. Διὰ τοῦτο ἐντέλλομαι ὑμῖν ἀκούειν τῷ Λευί, ὅτι αὐτὸς γνώσεται νόμον Κυρίου, καὶ διαστελεῖ εἰς κρίσιν καὶ θυσίας (80) ὑπὲρ παντὸς Ἰσραήλ, μέχρι τελειώσεως χρόνων ἀρχιερέως Χριστοῦ, ὃν εἶπε Κύριος. Ὁρκῶ ὑμᾶς τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ποιῆσαι ἀλήθειαν ἕκαστον πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸν (82) Λευὶ ἐγγίσατε ἐν ταπεινώσει καρδίας, ἵνα δέξησθε εὐλογίαν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Αὐτὸς γὰρ εὐλογήσει τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐξελέξατο Κύριος βασιλεῦσαι πάντων τῶν λαῶν. Καὶ προσκυνήσετε τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ὅτι ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθανεῖται ἐν πολέμοις ὁρατοῖς καὶ ἀοράτοις, καὶ ἔσται ἐν ὑμῖν βασιλεὺς αἰώνων. »

Ζ'. Καὶ ἀπέθανε Ῥουβήμ, ἐντειλάμενος ταῦτα τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ· καὶ ἔθεντο αὐτὸν ἐν σορῷ, ἕως ὅτε ἀνενέγκαντες αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου, ἔθαψαν ἐν Χεβρών, ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ διπλῷ, ὅπου οἱ πατέρες αὐτοῦ.

A Continua enim consortia, et si non peracta fuerit impietas, tamen ipsis sunt ægritudo insanabilis, vobis vero opprobrium Beliar sempiternum; quoniam fornicatio neque intellectum neque pietatem habet in seipsa, et omnis zelus habitat in desiderio ejus. Propter hoc invidebitis filiis Levi, et quæretis exaltari super eos, sed non poteritis. Deus enim faciet vindictam eorum, et moriemini morte perniciosa. Levi enim dedit Dominus principatum et Judæ, cum his et mihi et Dan et Joseph, ut essemus principes. Propter hoc mando vobis audire Levi, quoniam ipse noscet legem Domini, et dividet judicia (81) et sacrificia pro omni Israel, usque ad consummationem temporum principis sacerdotum Christi, quem dixit Dominus. Adjuro vos per Deum B cœli, ut faciatis veritatem unusquisque proximo suo, et ad Levi appropinquate in humilitate cordis, ut recipiatis benedictionem ex ore ipsius. Ipse enim benedicet Israeli et Judæ; quoniam eum elegit Deus regem (83) super omnes populos. Et adorabitis semen ipsius (84), quoniam pro vobis morietur in bellis visibilibus et invisibilibus, et erit in vobis rex sæculorum. »

VII. Et mortuus est Ruben, cum præcepisset hæc filiis suis; et posuerunt eum in theca, usquequo referentes eum ex Ægypto, sepelierunt in Hebron in spelunca duplici, ubi patres ejus (dormierunt).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Διαθήκη Συμεών, περὶ φθόνου.

Α'. Ἀντίγραφον λόγων Συμεών, ἃ ἐλάλησε τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, πρὸ τοῦ θανεῖν αὐτὸν ἐν ρκ' ἔτει τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἔτει ἀπέθανεν Ἰωσήφ. Ἦλθον γὰρ ἐπισκέψασθαι αὐτὸν ἀῤῥωστοῦντα· καὶ ἐνισχύσας ἐκάθισε, καὶ κατεφίλησεν αὐτούς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς·

Β'. « Ἀκούσατε, τέκνα, ἀκούσατε Συμεὼν τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ὅσα ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Ἐγὼ ἐγενήθην ἐξ Ἰακὼβ τοῦ πατρός μου υἱὸς δεύτερος, καὶ Λία ἡ μήτηρ μου ἐκάλεσέ με Συμεῶνα, ὅτι ἤκουσε Κύριος τῆς δεήσεως αὐτῆς. Δυνατὸς ἐγενόμην σφόδρα, οὐκ ἐδειλίασα πρᾶξιν, οὐδὲ ἐφοβήθην ἀπὸ παντὸς πράγματος. Ἡ γὰρ καρδία μου ἦν σκληρά, καὶ τὰ ἧπατά μου ἀκίνητα, καὶ τὰ σπλάγχνα μου ἀσυμπαθῆ· ὅτι καὶ ἡ ἀνδρεία ἀπὸ Ὑψίστου δέδοται τοῖς ἀνθρώποις ἐν ψυχαῖς καὶ ἐν σώμασι. Καὶ ἐν τῷ καιρῷ νεότητος ἐζήλωσα τὸν Ἰωσήφ, ὅτι ἠγάπα αὐτὸν ὁ πατὴρ ἡμῶν· καὶ ἐστήριξα ἐπ' αὐτὸν τὰ ἧπατά μου τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν, ὅτι ὁ ἄρχων τῆς πλάνης, ἀποστείλας τὸ πνεῦμα τοῦ ζήλου, ἐτύφλωσέ μου τὸν νοῦν, μὴ προσέχειν αὐτῷ ὡς ἀδελφῷ, καὶ μὴ φείσασθαι Ἰακὼβ τοῦ πατρός μου. Ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἀποστείλας τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, αὐτὸν

CAPUT II.

Testamentum Simeonis, de invidia.

C I. Transcriptum verborum Simeon, quæ locutus est filiis suis, antequam moreretur centesimo vicesimo anno vitæ suæ, in quo mortuus est Joseph. Venerunt enim visitare ipsum ægrotantem: et enixus sedit in lecto, et osculatus est eos, et dixit eis:

II. « Audite, filii, audite Simeonem patrem vestrum, quæcunque habeo in corde meo. Ego genitus sum ex Jacob patre meo filius secundus; et Lia mater mea vocavit me Simeonem, quoniam audivit Dominus orationem ipsius. Potens effectus sum valde; non formidavi operationem, neque timui ab omni re. Cor enim meum erat durum, et hepata mea immobilia, et viscera mea non compatientia; quoniam et fortitudo ab Altissimo datur hominibus in animabus et corporibus. Et in tempore D juventutis invidi Joseph, quoniam dilexit eum pater noster; et firmavi super eum hepata mea ad occidendum eum, quoniam princeps erroris, mittens spiritum zeli, excæcavit mentem meam, ut non attenderem ei sicut fratri, nec parcerem Jacob patri meo. Sed Deus ejus et Deus patrum ejus, mittens angelum suum, eruit eum ex manibus

(79) Ζηλώσετε τοὺς υἱοὺς Λευί, etc. Respicit ad rebellionem Dathan, Abiron et Hon, atque pœnam iis inflictam, de qua Num. XVI, seqq. Grab.

(80) Θυσίας. Θυμιάσει Id.

(81) *Dividet judicia.* Discernet in judicium. Id.

(82) Καὶ πρὸς τόν. Καὶ ἀγάπην ἕκαστον πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Id.

(83) *Elegit eum Deus regem.* In eo elegit Dominus regnare. Id.

(84) *Semen ipsius.* Ipsum. Id.

meis. Ut enim ego ieram in Sichimis afferre unguentum gregibus, et Ruben in Dothaim ubi erant necessaria nobis et omnis penus, Judas frater meus vendidit eum Ismaelitis. Et veniens Ruben tristatus est; voluit enim ipsum salvum reducere ad patrem. Ego vero iratus eram Judæ, quoniam viventem ipsum dimisit; et fui menses quinque iratus ei; impedivit autem me Deus, et prohibuit a me operationem manuum, quoniam manus mea dextra semisicca erat per dies septem. Et cognovi, filii, quod propter Joseph hoc mihi accidit; et pœnitens flevi, et oravi Dominum ut restitueret manum meam, et abstinerem ab omni inquinamento et invidia, et ab omni insipientia. Cognovi enim quod perniciosam rem cogitaveram coram Domino et Jacob patre meo, contra Joseph fratrem meum, invidens ei.

III. « Et nunc, filii, custodite vos a spiritibus erroris et invidiæ. Etenim invidia dominatur omni intelligentiæ hominis, et non patitur eum vel comedere, vel bibere, vel facere aliquid boni; sed semper suggerit occidere eum, cui invidetur; et invidiosus semper floret, invidens vero marcescit. Per duos annos dierum in timore Domini punivi animam meam jejunio; et cognovi quod solutio invidiæ per timorem Dei efficitur. Si quis ad Dominum refugiat, aufugit perniciosus spiritus ab ipso, et efficitur mens levis; et jam compatitur invidioso, et non reprehendit diligentes ipsum, et ita quiescit ab invidia.

IV. « Et interrogabat pater de me, quoniam vidit me tristem, et dicebam: « Hepata mea doleo. » Tristabar enim supra omnes, quoniam ego eram causa venditionis Joseph. Et quando descendimus in Ægyptum, et ligavit me velut exploratorem, cognovi quod juste patiebar, et non sum contristatus. Joseph vero erat vir bonus; et habens Spiritum Dei in seipso, misericors et clemens, non recordatus est facere malum mihi, sed et dilexit me ut alios fratres. Custodite igitur vos, filii mei, ab omni zelo et invidia, et ambulate in simplicitate animæ et in bono corde, cogitantes fratrem patris vestri, ut det et vobis Deus gratiam, et gloriam, et benedictionem super capita vestra, sicut videtis in ipso. Omnibus diebus non exprobravit nos de verbo hoc, sed dilexit nos ut animam suam, et supra filios suos glorificavit nos; et divitias, et pecora, et fructus omnibus nobis largitus est. Et vos ergo, filii mei dilecti, diligite unusquisque fratrem suum in bono corde, et amovete a vobis spiritum invidiæ, quoniam iste agrestem facit animam, et corrumpit corpus, in iram et bellum vertit consilium, et in sanguinem (cædes) exacuit, et in exstasin ducit mentem, et non sinit intellectum in hominibus operari; sed et

A ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐῤῥύσατο. Ὡς γὰρ ἐγὼ ἐπορεύθην ἐν Σιχήμοις, ἐνέγκαι ἄλειμμα τοῖς ποιμνίοις, καὶ Ῥουβὴμ εἰς Δοθαΐμ, ὅπου τὰ ἐγχρήζοντα ἡμῖν, καὶ πᾶσα ἡ ἀπόθεσις, Ἰούδας ὁ ἀδελφός μου ἐπώλησεν αὐτὸν τοῖς Ισμαηλίταις. Καὶ ἐλθὼν Ῥουβὴμ ἐλυπήθη· ἤθελε γὰρ αὐτὸν διασῶσαι πρὸς τὸν πατέρα. Ἐγὼ δὲ ὠργίσθην τῷ Ἰούδᾳ, ὅτι ζῶντα αὐτὸν ἀπέλυσε· καὶ ἐποίησα μῆνας πέντε ὀργιζόμενος αὐτῷ· καίγε συνεπόδισέ με ὁ Θεὸς, καὶ ἐκώλυσεν ἀπ' ἐμοῦ δρᾶσιν χειρῶν· ὅτι ἡ χείρ μου ἡ δεξιὰ ἡμίξηρος ἦν ἐπὶ ἡμέρας ζ. Καὶ ἔγνων, τέκνα, ὅτι περὶ Ἰωσὴφ τοῦτό μοι συνέβη· καὶ μετανοήσας ἔκλαυσα, καὶ ηὐξάμην Κυρίῳ, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν χεῖρά μου, καὶ ἀπόσχωμαι ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, καὶ φθόνου, καὶ ἀπὸ πάσης ἀφροσύνης. Ἔγνων γὰρ, ὅτι πονηρὸν B πρᾶγμα ἐνεθυμήθην ἐνώπιον Κυρίου, καὶ Ἰακὼβ τοῦ πατρός μου, διὰ Ἰωσὴφ τὸν ἀδελφόν μου, φθονήσας αὐτῷ.

Γ'. « Καὶ νῦν, τέκνα, φυλάξασθε ἀπὸ τῶν πνευμάτων τῆς πλάνης καὶ τοῦ φθόνου. Καὶ γὰρ ὁ φθόνος κυριεύει πάσης τῆς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οὐκ ἀφίησιν αὐτὸν οὔτε φαγεῖν, οὔτε πιεῖν, οὔτε ποιῆσαί τι ἀγαθόν· ἀλλὰ πάντοτε ὑποβάλλει ἀνελεῖν τὸν φθονούμενον· καὶ ὁ μὲν φθονούμενος πάντοτε ἀνθεῖ, ὁ δὲ φθονῶν μαραίνεται. Δύο ἔτη ἡμερῶν ἐν φόβῳ Κυρίου ἐκάκωσα τὴν ψυχήν μου ἐν νηστείᾳ· καὶ ἔγνων ὅτι ἡ λύσις τοῦ φθόνου διὰ φόβου Θεοῦ γίνεται. Ἐάν τις ἐπὶ Κύριον καταφεύγῃ, ἀποτρέχει τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ γίνεται ἡ διάνοια κούφη· καὶ λοιπὸν συμπαθεῖ τῷ φθονουμένῳ, καὶ οὐ καταγινώσκει τῶν ἀγαπώντων (85) αὐτὸν, καὶ οὕτως παύεται C τοῦ φθόνου.

Δ'. « Καὶ ἦν ἐρωτῶν ὁ πατὴρ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ἑώρα με σκυθρωπὸν, καὶ ἔλεγον· « Τὰ ἥπατά μου κακοῦμαι ἐγώ. » Ἐπένθουν γὰρ παρὰ πάντας, ὅτι ἐγὼ ἤμην αἴτιος τῆς πράσεως Ἰωσήφ. Καὶ ὅτε κατέβημεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἔδησέ με ὡς κατάσκοπον, ἔγνων ὅτι δικαίως πάσχω, καὶ οὐκ ἐλυπούμην. Ἰωσὴφ δὲ ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ ἔχων πνεῦμα Θεοῦ ἐν αὐτῷ, εὔσπλαγχνος καὶ ἐλεήμων, οὐκ ἐμνησικάκησέ μοι, ἀλλὰ καὶ ἠγάπησέ με, ὡς τοὺς ἄλλους ἀδελφούς. Φυλάξασθε οὖν, τέκνα μου, ἀπὸ παντὸς ζήλου καὶ φθόνου, καὶ πορεύεσθε ἐν ἁπλότητι ψυχῆς, καὶ ἐν ἀγαθῇ καρδίᾳ, ἐννοοῦντες τὸν πατράδελφον ὑμῶν (86), ἵνα δώῃ καὶ ὑμῖν ὁ Θεὸς χάριν, καὶ δόξαν, καὶ εὐλογίαν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, καθὼς εἴδετε ἐν αὐτῷ. Πάσας τὰς ἡμέ- D ρας οὐκ ὠνείδισεν ἡμᾶς περὶ τοῦ λόγου τούτου, ἀλλὰ ἠγάπησεν ἡμᾶς ὡς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐδόξασεν ἡμᾶς, καὶ πλοῦτον, καὶ κτήνη, καὶ καρποὺς ἐχαρίσατο πᾶσιν ἡμῖν. Καὶ ὑμεῖς οὖν, τέκνα μου ἀγαπητὰ, ἀγαπήσατε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν ἀγαθῇ καρδίᾳ, καὶ ἀποστήσατε ἀφ' ὑμῶν τὸ πνεῦμα τοῦ φθόνου, ὅτι ἀγριοῖ τοῦτο τὴν ψυχὴν, καὶ φθείρει τὸ σῶμα, ὀργὴν καὶ πόλεμον παρέχει τὸ διαβούλιον (87), καὶ εἰς αἵματα παροξύνει, καὶ εἰς ἔκστασιν ἄγει τὴν διάνοιαν, καὶ οὐκ ἐᾷ τὴν σύνεσιν

(85) Καὶ οὐ καταγινώσκει τῶν ἀγαπώντων. Συγγινώσκει τοῖς ἀγαπῶσιν. GRAB.

(86) Ἐννοοῦντες τὸν πατράδελφον ὑμῶν. Hæc omissa sunt in ms. cod. Oxon. ID.

(87) Τὸ διαβούλιον. Τῷ διαβουλίῳ. ID.

ἐν ἀνθρώποις ἐνεργεῖν· ἀλλὰ καὶ τὸν ὕπνον ἀφαιρεῖ (88), καὶ κλόνον παρέχει τῇ ψυχῇ, καὶ τρόμον τῷ σώματι· ὅτι καίγε ἐν ὕπνῳ τις ζῆλος κακίας αὐτὸν φαντάζων κατεσθίει, καὶ πνεύμασι πονηροῖς διαταράσσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ ἐκθροεῖσθαι τὸ σῶμα ποιεῖ, καὶ ἐν ταραχῇ διϋπνίζεσθαι τὸν νοῦν, καὶ ὡς πνεῦμα πονηρὸν καὶ ἰοβόλον ἔχων, οὕτως φαίνεται τοῖς ἀνθρώποις.

A somnum aufert, et turbationem tribuit animæ, et tremorem corpori; quoniam et in somnio aliquis zelus malitiæ imaginationi insidens ipsum corrodit, et spiritus perniciosis conturhat animam ipsius, et expavescere corpus facit, et conturbatione excitari mentem; et sicut suiritum perniciosum et venenum fundentem habens, ita apparet hominibus.

Ε'. « Διὰ τοῦτο Ἰωσὴφ ἦν ὡραῖος τῷ εἴδει, καὶ καλὸς τῇ ὄψει, ὅτι οὐκ ἐνῴκησεν ἐν αὐτῷ οὐδὲν πονηρόν· τὴν λὰρ ταραχὴν τοῦ πνεύματος τὸ πρόσωπον δηλοῖ. Καὶ νῦν, τέκνα μου, ἀγαθόνατε τὰς καρδίας ὑμῶν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ εὐθύνατε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἔσεσθε εὑρίσκοντες χάριν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ φυλάσσεσθε τοῦ μὴ πορνεύειν· ὅτι ἡ πορνεία μήτηρ ἐστὶ πάντων τῶν κακῶν, χωρίζουσα Θεοῦ, καὶ προσεγγίζουσα τῷ Βελιάρ. Ἑώρακα γὰρ ἐν χαρακτῆρι γραφῆς Ἐνὼχ, ὅτι οἱ υἱοι ὑμῶν μεθ' ὑμῶν ἐν πορνείᾳ φθρήσονται, καὶ ἐν Λευὶ ἀκήσουσιν ἐν ῥομφαίᾳ. Ἀλλ' οὐ δυνήσονται πρὸς Λευί, ὅτι πόλεμον Κυρίου πολεμήσει, καὶ νικήσει πᾶσαν παρεμβολὴν ὑμῶν, καὶ ἔσονται ὀλίγιστοι ἐπιμεριζόμενοι ἐν τῷ Λευὶ καὶ Ἰούδᾳ· καὶ ἔσται (89) ἐξ ὑμῶν εἰς ἡγεμονίαν, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ Ἰακὼβ προεφήτευσεν ἐν εὐλογίαις (90).

V. « Propterea Joseph erat pulcher facie et decorus aspectu, quoniam non habitavit in ipso quidquam perniciosum; conturbationem enim spiritus facies manifestat. Et nunc, filii mei, benigna facite corda vestra coram Domino, et rectas facite vias vestras coram hominibus, et invenietis gratiam coram Deo et hominibus. Et cavete, ne fornicemini; B quoniam fornicatio mater est omnium malorum, dividens a Deo, et appropinquare faciens ad Beliar. Vidi enim in charactere scripturæ Enoch, quod filii vestri vobiscum in fornicatione corrumpentur, et Levi injustitiam facient in gladio. Sed non prævalebunt contra Levi, quoniam bellum Domini bellabit, et vincet omne castrum vastrum, et erunt paucissimi divisi in Levi et Juda; et erit e vobis dux, quemadmodum pater meus Jacob prophetavit in benedictionibus.

Ϛ'. « Ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν πάντα, ὅπως δικαιωθῶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Ἐὰν δὲ ἀφέλητε ἀφ' ὑμῶν τὸν φθόνον, καὶ πᾶσαν σκληροτραχηλίαν, ὡς ῥόδον ἀνθήσει τὰ ὀστᾶ (91) μου ἐν Ἰσραὴλ, καὶ ὡς κρίνον ἡ σάρξ μου ἐν Ἰακὼβ, καὶ ἔσται ἡ ὀσμή μου ὡς ὀσμὴ Λιβάνου, καὶ πληθυνθήσονται ὡς κέδροι ἅγιοι ἐξ ἐμοῦ ἕως αἰωνος, καὶ οἱ κλάδοι αὐτῶν ἕως εἰς μακρὸν ἔσονται. Τότε ἀπολεῖται σπέρμα Χαναὰν, καὶ ἐγκατάλειμμα οὐκ ἔσται τῷ Ἀμαλὴκ, καὶ ἀπολοῦνται πάντες οἱ Καππάδοκες, καὶ πάντες οἱ Χετταῖοι ἐξολοθρευθήσονται. Τότε ἐκλείψει ἡ γῆ Χὰμ, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀπολεῖται. Τότε καταπαύσει

VI. Ecce prædixi vobis omnia, ut justificer a peccato animarum vestrarum. Si autem auferatis a vobis invidiam et omnem cervicis duritiem, ut rosa florebunt ossa mea in Israel, et ut lilium caro mea in Jacob; et erit odor meus sicut odor Libani, et multiplicabuntur ut cedri, sancti ex me usque in sæ- C culum, et rami eorum usque in longitudinem dierum erunt (92). Tunc peribit semen Chanaan, et residuum non erit Amalech, et peribunt omnes Cappadoces, et omnes Cethæi perdentur. Tunc deficiet terra Cham et omnis populus peribit. Tunc requiescet omnis terra a perturbatione, et omnis quæ sub

(88) Ἀλλὰ καὶ τὸν ὕπνον ἀφαιρεῖ. Hæc omissa sunt in ms. cod. Oxon. Id.

(89) Ἔσται. Οὐκ additum est, quod sensum prorsus contrarium facit. Vide notam sequentem. Id.

(90) Ἐν εὐλογίαις. Dum hic de posteris Simeonis dicitur: Καὶ ἔσονται ὀλίγιστοι, ἐπιμεριζόμενοι ἐν τῷ Λευὶ καὶ Ἰούδᾳ, alluditur ad vaticinium Jacobi de tribu Simeon. Gen. XLIX, 7: Διαμεριῶ αὐοὺς ἐν Ἰακὼβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραήλ. Quod in Simeone impletum esse patet ex Josue XIX, et I Paralip. IV. Sequentia quod attinet: Καὶ οὐκ ἔσται ἐξ ὑμῶν εἰς ἡγεμονίαν (uti recte in codice Oxoniensi legitur), difficilius est conjectare, quibus Jacobi verbis ista intimentur. Dicerem auctorem respexisse hæc Jacobi verba: *Cœtui eorum non jungotur gloria mea*, id est in tribu eorum non existat regnum Israeliticum, si aliquem ex veteribus pro hac expositione adducere possem. Verum hi longe diversum horum verborum sensum tradunt; ideoque dicendum, vel citationem benedictionum Jacobi ad hæc non pertinere, sed ad ea quæ præcesserunt; vel auctorem Testamenti Levi non allegasse benedictiones Jacobi in canonico libro Geneseos descriptas, sed apocryphum Jacobi testamentum inter διαθήκας τριῶν Πατριαρχῶν, quarum mentionem et ego in præfat. ad hæc *Testamenta* feci, et ipse noster auctor in Testamento Benjamin § X, injecit Cæterum si quisquam lectionem codicis Cantabrigiensis et Roberti Lincolniensis præferre vellet, juxta quam Simeon affirmavit, ex posteris ejus fore ducem; neque hunc sensum ex ultimis Jacobi verbis, Gen. XLIX, elicere. nec facile cum præcedentibus in Simeonis Testamento verbis conciliare poterit. Id.

(91) Ὡς ῥόδον ἀνθήσει τὰ ὀστᾶ, κ. τ. λ. Respicit fortasse auctor ad Eccli. XLVI, 14: Τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἀναθάλοι ἐκ τοῦτόπου αὐτῶν: *Ossa eorum* (justorum) *pullulent de loco suo*. Ubi vir summus Jacobus Benigus Bossuetus hæc adnotat: « *Ossa* D *eorum pullulent*, formula bene apprecandi mortuis, ut patet infra XLIX, 12: Καὶ τῶν δώδεκα προφητῶν τὰ ὀστᾶ ἀναθάλοι ἐκ τοῦ τόπου αὐτῶν: *Et duodecim prophetarum ossa pullulent de loco suo*. Quasi diceret: Eorum memoria reflorescat. Alludit autem ad consuetudinem collocandi sepulcra in amœnis et virentibus locis, puta hortis (IV *Reg.* XXI, 18, 26), Christi quoque monumento in horto quodam posito (*Joan.* XIX, 41). Credo ad commendandam piorum perennem ac semper virentem memoriam ac spem resurrectionis: qui horti cum virescerent, ipsa ossa *de loco suo*, id est e sepulcro veluti germinare, et suo quodam modo reviviscere videbantur. » Neque aliud innuere videtur hic Simeou, ad mentem auctoris horum *Testamentorum*.

(92) *Erunt*. Id est, latissime se diffundent. Grab.

cœlo est, a bello. Tunc Sem glorificabitur, quando A
Dominus Deus Magnus Israel apparebit in terra ut homo, et salvabit in ipso Adam. Tunc dabuntur omnes spiritus erroris in conculcationem, et homines regnabunt super perniciosos spiritus. Tunc resurgam in lætitia, et benedicam Altissimo in mirabilibus ipsius ; quoniam Deus corpus assumens, et comedens cum hominibus, salvavit eos.

VII. « Et nunc, filioli mei, opedite Levi, et in Juda liberabimini ; et ne efferamini super duas tribus has, quoniam ex ipsis orietur vobis salus Dei. Suscitabit enim Dominus ex Levi pontificem, et ex Juda regem, Deum et hominem. Hic salvabit omnes gentes, et genus Israel. Propter hoc omnia mando B
vobis, ut et vos mandetis filiis vestris, ut custodiant illa in generationes eorum. »

VIII. Et Simeon consummavit sermones, quos mandavit filiis suis, et dormivit cum patribus suis, cum esset centum et viginti annorum. Et posuerunt eum in thecam lignorum non putrescentium, ut reducerent ossa ejus in Hebron. Et reduxerunt ea clam in bello Ægyptiorum. Ossa enim Joseph custodiebant Ægyptii in ærariis regum. Dicebant enim eis incantatores, quod si deportentur ossa Joseph, forent in omni Ægypto tenebræ et caligo et plaga magna valde Ægyptiis, ut cum lucerna quoque non cognoscat unusquisque fratrem suum.

IX. Et fleverunt filii Simeon patrem suum secundum legem tristitiæ ; et erant in Ægypto usque ad C
dies exitus eorum ab Ægypto in manu Moysis.

CAPUT III.

Testamentum Levi, de sacerdotio et superbia.

I. Transcriptum verborum Levi, quæcunque disposuit filiis suis, secundum omnia quæ facient, et quæcunque contingent eis usque ad diem judicii. Sanus erat, quando vocavit eos ad seipsum : prævidebat enim quod moriturus erat. Cum autem congregati essent, dixit eis :

II. « Ego Levi in Charran conceptus sum, et natus illic ; et post hæc veni cum patre in Sichima. Eram vero junior quasi annorum viginti, quando feci cum Simeone vindictam sororis nostræ Dinæ de Emmor. ut autem pavimus greges in Abelmaul, Spiritus in- D
tellectus Domini venit super me, et videbam omnes homines occultantes viam suam, et quod muros ædificavit sibi ipsi injustitia [7], et super turres ini-

πᾶσα ἡ γῆ ἀπὸ ταραχῆς, καὶ πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν ἀπὸ πολέμου. Τότε· Σὴμ ἐνδοξασθήσεται, ὅτε Κύριος ὁ Θεὸς μέγας τοῦ Ἰσραὴλ φαινόμενος ἐπὶ γῆς (93) ὡς ἄνθρωπος (94), καὶ σώζων ἐν αὐτῷ τὸν Ἀδάμ. Τότε δοθήσονται πάντα τὰ πνεύματα τῆς πλάνης εἰς καταπάτησιν, καὶ οἱ ἄνθρωποι βασιλεύσουσι τῶν πονηρῶν πνευμάτων· Τότε ἀναστήσομαι ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ εὐλογήσω τὸν Ὕψιστον ἐν (95) τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ· ὅτι ὁ Θεὸς σῶμα λαβὼν, καὶ συνεσθίων ἀνθρώποις, ἔσωσεν αὐτούς.

Ζ'. « Καὶ νῦν, τεκνία μου, ὑπακούετε Λευί, καὶ ἐν Ἰούδᾳ λυτρωθήσεσθε· καὶ μὴ ἐπαίρεσθε ἐπὶ τὰς δύο φυλὰς ταύτας, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἀνατελεῖ ὑμῖν τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Ἀναστήσει γὰρ Κύριος ἐκ τοῦ Λευὶ ἀρχιερέα, καὶ ἐκ τοῦ Ἰούδα βασιλέα (96), Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Οὗτος σώσει πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὸ γένος τῶν Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο πάντα (97) ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἐντείλησθε τοῖς τέκνοις ὑμῶν, ὅπως φυλάξωσιν αὐτὰ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. »

Η'. Καὶ συντέλεσε Συμεὼν ἐντελλόμενος τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἐτῶν ρκ'. Καὶ ἔθηκαν αὐτὸν ἐν θήκῃ ξύλων ἀσήπτων, τοῦ ἀναγαγεῖν τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ ἐν Χεβρόν. Καὶ ἀνήνεγκαν αὐτὰ ἐν πολέμῳ Αἰγυπτίων κρυφῇ. Τὰ γὰρ ὀστᾶ Ἰωσὴφ ἐφύλαττον οἱ Αἰγύπτιοι ἐν τοῖς ταμείοις (98) τῶν βασιλέων· Ἔλεγον γὰρ αὐτοῖς οἱ ἐπαοιδοὶ, ὅτι ἐν ἐξόδῳ ὀστέων Ἰωσὴφ ἔσται ἐν πάσῃ τῇ γῇ Αἰγύπτου σκότος, καὶ πληγὴ μεγάλη σφόδρα τοῖς Αἰγυπτίοις, ὥστε μετὰ λύχνου μὴ ἐπιγινώσκειν ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Θ'. Καὶ ἔκλαυσαν υἱοὶ Συμεὼν τὸν πατέρα αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον τοῦ πένθους· καὶ ἦσαν εἰς Αἴγυπτον ἕως ἡμέρας ἐξόδου αὐτῶν ἀπ' (99) Αἰγύπτου ἐν χειρὶ Μωϋσοῦ (100).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Διαθήκη Λευί, περὶ ἱερωσύνης καὶ ὑπερηφανίας.

Α'. Ἀντίγραφον λόγων Λευί, ὅσα διέθετο τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, κατὰ πάντα ἃ ποιήσουσι, καὶ ὅσα συναντήσει αὐτοῖς ἕως ἡμέρας κρίσεως. Ὑγιαίνων ἦν, ὅτε ἐκάλεσεν αὐτοὺς πρὸς ἑαυτόν· ὤφθη γὰρ αὐτῷ, ὅτι μέλλει ἀποθνήσκειν. Ὅτε δὲ συνήχθησαν, εἶπε πρὸς αὐτούς.

Β'. « Ἐγὼ Λευὶ ἐν Χαῤῥὰν συνελήφθην, καὶ ἐτέχθην ἐκεῖ, καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθον σὺν τῷ πατρὶ εἰς Σίχημα. Ἤμην δὲ νεώτερος, ὡσεὶ (1) ἐτῶν κ', ὅτε ἐποίησα μετὰ Συμεὼν τὴν ἐκδίκησιν τῆς ἀδελφῆς ἡμῶν Δίνας ἀπὸ τοῦ Ἐμμώρ. Ὡς δὲ ἐποιμαίνομεν (2) ἐν Ἀβελμαοὺλ, πνεῦμα συνέσεως Κυρίου ἦλθεν ἐπ' ἐμὲ, καὶ πάντας ἀνθρώπους ἑώρων ἀφανίζοντας τὴν ὁδὸν αὐτῶν, καὶ ὅτι τείχη ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ ἡ ἀδικία,

[7] Psal. LIV, 11, 12.

(93) Φαινόμενος ἐπὶ γῆς, ὡς ἄνθρωπος. Quæ hic et paulo post, de magno Deo in forma hominis super terram apparente et cum hominibus comedente dicuntur, non Judæi, sed Christiani hominis sunt verba. GRAB.

(94) Ὡς ἄνθρωπος. Omissa sunt. Id.

(95) Ἐν. Ἐπί. ID.

(96) Ἀρχιερέα, καὶ ἐκ τοῦ Ἰούδα βασιλέα. Γρ. ὡς ἀρχιερέα, ὡς βασιλέα. ID.

(97) Πάντα. Ταῦτα. ID.

(98) Ταμείοις. Ταμιείοις· ID.

(99) Ἀπ'. Ἐξ. ID.

(100) Μωϋσοῦ. Γρ. Μωϋσῆ. ID.

(1) Ὡσεί. Omissum. ID.

(2) Ἐποιμαίνομεν. Ἐαοίμαινον. ID.

καὶ ἐπὶ πύργους ἡ ἀνομία κάθηται· καὶ ἐλυπούμην περὶ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ εὐξάμην Κυρίῳ, ὅπως σωθῶ. Τότε ἐπέπεσεν ἐπ' ἐμὲ ὕπνος, καὶ ἐθεασάμην ὄρος ὑψηλόν· τοῦτο ὄρος Ἀσπίδος ἐν Ἀβελμαούλ (3). Καὶ ἰδοὺ ἀνεῴχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἄγγελος Κυρίου εἶπε πρός με· « Λευὶ, εἴσελθε. » Καὶ εἰσῆλθον ἐκ τοῦ πρώτου οὐρανοῦ εἰς τὸν δεύτερον, καὶ εἶδον ἐκεῖ ὕδωρ κρεμάμενον ἀνὰ μέσον τούτου κἀκείνου. Καὶ εἶδον (4) τρίτον οὐρανὸν πολὺ φωτεινότερον παρὰ τοὺς δύο· καὶ γὰρ ὕψος ἦν ἐν αὐτῷ ἄπειρον. Καὶ εἶπον τῷ ἀγγέλῳ· « Διατί οὕτως; » Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος πρός με· « Μὴ θαύμαζε ἐπὶ τούτοις, ἄλλους γὰρ τέσσαρας οὐρανοὺς ὄψει φαιδροτέρους καὶ ἀσυγκρίτους, ὅταν ἀνέλθῃς ἐκεῖ· ὅτι σὺ ἐγγὺς Κυρίου στήσῃ, καὶ λειτουργὸς αὐτοῦ ἔσῃ, καὶ μυστήρια αὐτοῦ ἐξαγγελεῖς τοῖς ἀνθρώποις, καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραὴλ κηρύξεις· καὶ διὰ σοῦ καὶ Ἰούδα ὀρθήσεται Κύριος ἐν ἀνθρώποις, σώζων ἐν αὐτοῖς πᾶν γένος ἀνθρώπων· καὶ ἐκ μερίδος Κυρίου ἡ ζωή σου, καὶ αὐτὸς ἔσται σου ἀγρὸς, ἀμπελὼν, καρποὶ, χρυσίον καὶ ἀργύριον·

Γ'. « Ἄκουσον οὖν περὶ τῶν ἑπτὰ οὐρανῶν. Ὁ κατώτερος διὰ τοῦτο στυγνότερός ἐστιν, ἐπειδὴ οὗτος παρὰ πάσας ἀδικίας ἀνθρώπων. Ὁ δεύτερος ἔχει πῦρ, χιόνα, κρύσταλλον, ἕτοιμα εἰς ἡμέραν προστάγματος Κυρίου, ἐν τῇ δικαιοκρισίᾳ τοῦ Θεοῦ· ἐν αὐτῷ εἰσι πάντα τὰ πνεύματα (5) τῶν ἐπαγωγῶν εἰς ἐκδίκησιν τῶν ἀνόμων. Ἐν τῷ τρίτῳ εἰσὶν αἱ δυνάμεις τῶν παρεμβολῶν, ταχθεῖσαι (6) εἰς ἡμέραν κρίσεως, ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς πνεύμασι τῆς πλάνης καὶ τοῦ Βελιάρ. Οἱ δὲ εἰς τέταρτον ἐπάνω τούτων ἅγιοί εἰσιν· ὅτι ἐν ἀνωτέρῳ πάντων καταλύει ἡ μεγάλη δόξα ἐν Ἁγίῳ ἁγίων, ὑπεράνω πάσης ἁγιότητος· Ἐν αὐτῷ (7) οἱ ἄγγελοί εἰσι τοῦ προσώπου Κυρίου, οἱ λειτουργοῦντες καὶ ἐξιλασκόμενοι πρὸς Κύριον ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀγνοίαις τῶν δικαίων. Προσφέρουσι δὲ Κυρίῳ (8) ὀσμὴν εὐωδίας λογικὴν, καὶ ἀναίμακτον προσφοράν. Ἐν δὲ τῷ ὑποκάτω εἰσὶν οἱ ἄγγελοι οἱ φέροντες τὰς ἀποκρίσεις τοῖς ἀγγέλοις τοῦ προσώπου Κυρίου. Ἐν δὲ τῷ μετ' αὐτὸν, εἰσὶ θρόνοι, ἐξουσίαι, ἐν ᾧ ἀεὶ ὕμνοι τῷ Θεῷ προσφέρονται. Ὅταν οὖν ἐπιβλέψῃ ὁ Κύριος (9) ἐφ' ἡμᾶς, πάντες ἡμεῖς σαλευόμεθα· καὶ οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἡ γῆ, καὶ αἱ ἄβυσσοι, ἀπὸ προσώπου τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ σαλεύονται (10)· οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τούτοις ἀναισθητοῦντες ἁμαρτάνουσι, καὶ παροργίζουσι τὸν Ὕψιστον.

Δ'. « Νῦν οὖν γινώσκετε, ὅτι ποιήσει Κύριος κρίσιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτε, τῶν πετρῶν σχιζομένων, καὶ τοῦ ἡλίου σβεννυμένου, καὶ τῶν ὑδάτων ξηραινομένων, καὶ τοῦ πυρὸς καταπτήσσοντος, καὶ πάσης κτίσεως κλονουμένης, καὶ τῶν ἀοράτων

quitas sedit; et tristatus sum de genere hominum, et oravi Dominum ut salvarer. Tunc cecidit super me somnus, et contemplatus sum montem excelsum: hic est mons Aspidis in Abelmaul. Et ecce aperti sunt cœli, et angelus Dei dixit mihi: « Levi, ingredere. » Et ingrediebar de primo cœlo in secundum, et vidi illic aquam suspensam in medio hujus et illius. Et vidi tertium cœlum multo lucidius quam duos; etenim altitudo erat in ipso infinita. Et dicebam angelo: « Propter quid ita? » Et dixit angelus mihi: « Ne mireris in his; » alios enim quatuor cœlos videbis clariores et incomparabiles, cum ascenderis illic; quoniam tu prope Dominum stabis, et minister ipsius eris, et mysteria ejus annuntiabis hominibus, et de venturo liberare Israel prædicabis; et per te et Judam apparebit Dominus inter homines, salvans in ipsis omne genus hominum; et ex parte Domini erit vita tua; et ipse erit tibi ager, vinea, fructus, aurum et argentum.

III. « Audi ergo de septem cœlis: Inferius propterea tristius est, quia istud juxta omnes injustitias hominum est. Secundum habet ignem, nivem, glaciem, parata in diem præcepti Domini, in justo judicio Dei; in ipso sunt omnes spiritus retributionum in vindictam iniquorum. In tertio sunt virtutes castrorum, ordinatæ in diem judicii, ad faciendum vindictam in spiritibus erroris et Beliar. In quarto autem superius his sancti sunt; quoniam in supremo omnium habitat magna gloria in Sancto sanctorum, supra omnem sanctitatem. In hoc angeli sunt faciei Dei, ministrantes et propitiantes apud Dominum in omnibus ignorantiis justorum. Offerunt vero Domino odorem suavitatis rationalem, et sine sanguine oblationem. In eo autem quod subtus est, sunt angeli qui ferunt responsiones angelis faciei Domini. In eo vero quod post hoc est, sunt throni et potestates, in quo hymni semper Deo offeruntur. Quando ergo respexerit Dominus super nos, commovemur omnes nos; et cœli, et terra, et abyssi, a facie magnitudinis ejus commoventur: filii autem hominum in his existentes insensibiles peccabunt, et irritabunt Altissimum.

IV. « Nunc ergo cognoscite, quod faciet Dominus judicium super filios hominum, quando petris scissis, et sole exstincto, et aquis siccatis, et igne tremente, et omni creatura turbata, et invisibilibus spiritibus liquefactis, et inferno spoliato in passione

(3) Καὶ ἐλυπούμην . . . . ἐν Ἀβελμαούλ· Hæc omnia omissa sunt, procul dubio per incuriam scribæ. Id.

(4) Εἶδον. Ἔτι additum. Id.

(5) Τὰ πνεύματα. De his Ecclesiastici xxxix, 33. Ἔστι πνεύματα, ἃ εἰς ἐκδίκησιν ἔκτισται. Id.

(6) Ταχθεῖσαι. Οἱ ταχθέντες. Id.

(7) Αὐτῷ. Τῷ μετ' αὐτόν. Id.

(8) Προσφέρουσι δὲ Κυρίῳ. Ita ipse archangelus Raphael, Tob. xii, 15: Ἐγώ εἰμι Ῥαφαὴλ, εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἁγίων ἀγγέλων, οἳ προσαναφέρουσι τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων, καὶ εἰσπορεύονται ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ ἁγίου. Confer S. Joannis Apocalyps. viii, 3, seq. Id.

(9) Ὅταν οὖν ἐπιβλέψῃ ὁ Κύριος, etc. Respexit ad prophetiam Hebacuci iii, 6: Ἔστη, καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ, ἐπέβλεψε, καὶ διετάκη ἔθνη. Id.

(10) Σαλεύονται. Σαλευθήσονται. Id.

cœlo est, a bello. Tunc Sem glorificabitur, quando A Dominus Deus Magnus Israel apparebit in terra ut homo, et salvabit in ipso Adam. Tunc dabuntur omnes spiritus erroris in conculcationem, et homines regnabunt super perniciosos spiritus. Tunc resurgam in lætitia, et benedicam Altissimo in mirabilibus ipsius ; quoniam Deus corpus assumens, et comedens cum hominibus, salvavit eos.

πᾶσα ἡ γῆ ἀπὸ ταραχῆς, καὶ πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν ἀπὸ πολέμου. Τότε· Σὴμ ἐνδοξασθήσεται, ὅτε Κύριος ὁ Θεὸς μέγας τοῦ Ἰσραὴλ φαινόμενος ἐπὶ γῆς (93) ὡς ἄνθρωπος (94), καὶ σώζων ἐν αὐτῷ τὸν Ἀδάμ. Τότε δοθήσονται πάντα τὰ πνεύματα τῆς πλάνης εἰς καταπάτησιν, καὶ οἱ ἄνθρωποι βασιλεύσουσι τῶν πονηρῶν πνευμάτων· Τότε ἀναστήσομαι ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ εὐλογήσω τὸν Ὕψιστον ἐν (95) τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ · ὅτι ὁ Θεὸς σῶμα λαβὼν, καὶ συνεσθίων ἀνθρώποις, ἔσωσεν αὐτούς.

VII. « Et nunc, filioli mei, obedite Levi, et in Juda liberabimini ; et ne efferamini super duas tribus has, quoniam ex ipsis orietur vobis salus Dei. Suscitabit enim Dominus ex Levi pontificem, et ex Juda regem, Deum et hominem. Hic salvabit omnes gentes, et genus Israel. Propter hoc omnia mando B vobis, ut et vos mandetis filiis vestris, ut custodiant illa in generationes eorum. »

Ζ'. « Καὶ νῦν, τεκνία μου, ὑπακούετε Λευΐ, καὶ ἐν Ἰούδᾳ λυτρωθήσεσθε· καὶ μὴ ἐπαίρεσθε ἐπὶ τὰς δύο φυλὰς ταύτας, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἀνατελεῖ ὑμῖν τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Ἀναστήσει γὰρ Κύριος ἐκ τοῦ Λευΐ ἀρχιερέα, καὶ ἐκ τοῦ Ἰούδα βασιλέα (96), Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Οὗτος σώσει πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὸ γένος τῶν Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο πάντα (97) ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἐντείλησθε τοῖς τέκνοις ὑμῶν, ὅπως φυλάξωσιν αὐτὰ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. »

VIII. Et Simeon consummavit sermones, quos mandavit filiis suis, et dormivit cum patribus suis, cum esset centum et viginti annorum. Et posuerunt eum in thecam lignorum non putrescentium, ut reducerent ossa ejus in Hebron. Et reduxerunt ea clam in bello Ægyptiorum. Ossa enim Joseph custodiebant Ægyptii in ærariis regum. Dicebant enim eis incantatores, quod si deportentur ossa Joseph, forent in omni Ægypto tenebræ et caligo et plaga magna valde Ægyptiis, ut cum lucerna quoque non cognoscat unusquisque fratrem suum.

Η'. Καὶ συντέλεσε Συμεὼν ἐντελλόμενος τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἐτῶν ρκ' Καὶ ἔθηκαν αὐτὸν ἐν θήκῃ ξύλων ἀσήπτων, τοῦ ἀναγαγεῖν τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ ἐν Χεβρόν. Καὶ ἀνήνεγκαν αὐτὰ ἐν πολέμῳ Αἰγυπτίων κρυφῇ. Τὰ γὰρ ὀστᾶ Ἰωσὴφ ἐφύλαττον οἱ Αἰγύπτιοι ἐν τοῖς ταμείοις (98) τῶν βασιλέων· Ἔλεγον γὰρ αὐτοῖς οἱ ἐπαοιδοὶ, ὅτι ἐν ἐξόδῳ ὀστέων Ἰωσὴφ ἔσται ἐν πάσῃ τῇ γῇ Αἰγύπτου σκότος, καὶ πληγὴ μεγάλη σφόδρα τοῖς Αἰγυπτίοις, ὥστε μετὰ λύχνου μὴ ἐπιγινώσκειν ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

IX. Et fleverunt filii Simeon patrem suum secundum legem tristitiæ ; et erant in Ægypto usque ad C dies exitus eorum ab Ægypto in manu Moysis.

Θ'. Καὶ ἔκλαυσαν υἱοὶ Συμεὼν τὸν πατέρα αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον τοῦ πένθους · καὶ ἦσαν εἰς Αἴγυπτον ἕως ἡμέρας ἐξόδου αὐτῶν ἀπ' (99) Αἰγύπτου ἐν χειρὶ Μωϋσοῦ (100).

CAPUT III.

Testamentum Levi, de sacerdotio et superbia.

I. Transcriptum verborum Levi, quæcunque disposuit filiis suis, secundum omnia quæ facient, et quæcunque contingent eis usque ad diem judicii. Sanus erat, quando vocavit eos ad seipsum : prævidebat enim quod moriturus erat. Cum autem congregati essent, dixit eis :

II. « Ego Levi in Charran conceptus sum, et natus illic ; et post hæc veni cum patre in Sichima. Eram vero junior quasi annorum viginti, quando feci cum Simeone vindictam sororis nostræ Dinæ de Emmor. ut autem pavimus greges in Abelmaul, Spiritus in- D tellectus Domini venit super me, et videbam omnes homines occultantes viam suam, et quod muros ædificavit sibi ipsi injustitia [7], et super turres ini-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Διαθήκη Λευΐ, περὶ ἱερωσύνης καὶ ὑπερηφανίας.

Α'. Ἀντίγραφον λόγων Λευΐ, ὅσα διέθετο τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, κατὰ πάντα ἃ ποιήσουσι, καὶ ὅσα συναντήσει αὐτοῖς ἕως ἡμέρας κρίσεως. Ὑγιαίνων ἦν, ὅτε ἐκάλεσεν αὐτοὺς πρὸς ἑαυτόν · ὤφθη γὰρ αὐτῷ. ὅτι μέλλει ἀποθνήσκειν. Ὅτε δὲ συνήχθησαν, εἶπε πρὸς αὐτούς.

Β'. « Ἐγὼ Λευΐ ἐν Χαῤῥὰν συνελήφθην, καὶ ἐτέχθην ἐκεῖ, καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθον σὺν τῷ πατρὶ εἰς Σίχημα. Ἤμην δὲ νεώτερος, ὡσεὶ (1) ἐτῶν κ', ὅτε ἐποίησα μετὰ Συμεὼν τὴν ἐκδίκησιν τῆς ἀδελφῆς ἡμῶν Δίνας ἀπὸ τοῦ Ἐμμώρ. Ὡς δὲ ἐποιμαίνομεν (2) ἐν Ἀβελμαοὺλ, πνεῦμα συνέσεως Κυρίου ἦλθεν ἐπ' ἐμὲ, καὶ πάντας ἀνθρώπους ἑώρων ἀφανίζοντας τὴν ὁδὸν αὐτῶν, καὶ ὅτι τείχη ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ ἡ ἀδικία,

[7] Psal. LIV, 11, 12.

(93) Φαινόμενος ἐπὶ γῆς, ὡς ἄνθρωπος. Quæ hic et paulo post, de magno Deo in forma hominis super terram apparente et cum hominibus comedente dicuntur, non Judæi, sed Christiani hominis sunt verba. GRAB.
(94) Ὡς ἄνθρωπος. Omissa sunt. Id.
(95) Ἐν. Ἐπί. ID.
(96) Ἀρχιερέα, καὶ ἐκ τοῦ Ἰούδα βασιλέα. Γρ. ὡς ἀρχιερέα, ὡς βασιλέα. ID.
(97) Πάντα. Ταῦτα. ID.
(98) Ταμείοις. Ταμιείοις· ID.
(99) Ἀπ'. Ἐξ. ID.
(100) Μωϋσοῦ. Γρ. Μωϋσῆ. ID.
(1) Ὡσεί. Omissum. ID.
(2) Ἐποιμαίνομεν. Ἐαοίμαινον. ID.

καὶ ἐπὶ πύργους ἡ ἀνομία κάθηται· καὶ ἐλυπούμην περὶ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ εὐξάμην Κυρίῳ, ὅπως σωθῶ. Τότε ἐπέπεσεν ἐπ' ἐμὲ ὕπνος, καὶ ἐθεασάμην ὄρος ὑψηλόν· τοῦτο ὄρος Ἀσπίδος ἐν Ἀβελμαούλ (3). Καὶ ἰδοὺ ἀνεῴχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἄγγελος Κυρίου εἶπε πρός με· « Λευὶ, εἴσελθε. » Καὶ εἰσῆλθον ἐκ τοῦ πρώτου οὐρανοῦ εἰς τὸν δεύτερον, καὶ εἶδον ἐκεῖ ὕδωρ κρεμάμενον ἀνὰ μέσον τούτου κἀκείνου. Καὶ εἶδον (4) τρίτον οὐρανὸν πολὺ φωτεινότερον παρὰ τοὺς δύο· καὶ γὰρ ὕψος ἦν ἐν αὐτῷ ἄπειρον. Καὶ εἶπον τῷ ἀγγέλῳ· « Διατί οὕτως; » Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος πρός με: « Μὴ θαύμαζε ἐπὶ τούτοις, ἄλλους γὰρ τέσσαρας οὐρανοὺς ὄψει φαιδροτέρους καὶ ἀσυγκρίτους, ὅταν ἀνέλθῃς ἐκεῖ· ὅτι σὺ ἐγγὺς Κυρίου στήσῃ, καὶ λειτουργὸς αὐτοῦ ἔσῃ, καὶ μυστήρια αὐτοῦ ἐξαγγελεῖς τοῖς ἀνθρώποις, καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραὴλ κηρύξεις· καὶ διὰ σοῦ καὶ Ἰούδα ὀρθήσεται Κύριος ἐν ἀνθρώποις, σώζων ἐν αὐτοῖς πᾶν γένος ἀνθρώπων· καὶ ἐκ μερίδος Κυρίου ἡ ζωή σου, καὶ αὐτὸς ἔσται σου ἀγρὸς, ἀμπελὼν, καρποὶ, χρυσίον καὶ ἀργύριον·

Γ'. « Ἄκουσον οὖν περὶ τῶν ἑπτὰ οὐρανῶν. Ὁ κατώτερος διὰ τοῦτο στυγνότερός ἐστιν, ἐπειδὴ οὗτος παρὰ πάσας ἀδικίας ἀνθρώπων. Ὁ δεύτερος ἔχει πῦρ, χιόνα, κρύσταλλον, ἕτοιμα εἰς ἡμέραν προστάγματος Κυρίου, ἐν τῇ δικαιοκρισίᾳ τοῦ Θεοῦ· ἐν αὐτῷ εἰσι πάντα τὰ πνεύματα (5) τῶν ἐπαγωγῶν εἰς ἐκδίκησιν τῶν ἀνόμων. Ἐν τῷ τρίτῳ εἰσὶν αἱ δυνάμεις τῶν παρεμβολῶν, ταχθεῖσαι (6) εἰς ἡμέραν κρίσεως, ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς πνεύμασι τῆς πλάνης καὶ τοῦ Βελιάρ. Οἱ δὲ εἰς τέταρτον ἐπάνω τούτων ἅγιοί εἰσιν· ὅτι ἐν ἀνωτέρῳ πάντων καταλύει ἡ μεγάλη δόξα ἐν Ἁγίῳ ἁγίων, ὑπεράνω πάσης ἁγιότητος· Ἐν αὐτῷ (7) οἱ ἄγγελοί εἰσι τοῦ προσώπου Κυρίου, οἱ λειτουργοῦντες καὶ ἐξιλασκόμενοι πρὸς Κύριον ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀγνοίαις τῶν δικαίων. Προσφέρουσι δὲ Κυρίῳ (8) ὀσμὴν εὐωδίας λογικὴν, καὶ ἀναίμακτον προσφοράν. Ἐν δὲ τῷ ὑποκάτω εἰσὶν οἱ ἄγγελοι οἱ φέροντες τὰς ἀποκρίσεις τοῖς ἀγγέλοις τοῦ προσώπου Κυρίου. Ἐν δὲ τῷ μετ' αὐτὸν, εἰσὶ θρόνοι, ἐξουσίαι, ἐν ᾧ ἀεὶ ὕμνοι τῷ Θεῷ προσφέρονται. Ὅταν οὖν ἐπιβλέψῃ ὁ Κύριος (9) ἐφ' ἡμᾶς, πάντες ἡμεῖς σαλευόμεθα· καὶ οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἡ γῆ, καὶ αἱ ἄβυσσοι, ἀπὸ προσώπου τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ σαλεύονται (10)· οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τούτοις ἀναισθητοῦντες ἁμαρτάνουσι, καὶ παροργίζουσι τὸν Ὕψιστον.

Δ'. « Νῦν οὖν γινώσκετε, ὅτι ποιήσει Κύριος κρίσιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτε, τῶν πετρῶν σχιζομένων, καὶ τοῦ ἡλίου σβεννυμένου, καὶ τῶν ὑδάτων ξηραινομένων, καὶ τοῦ πυρὸς καταπτήσσοντος, καὶ πάσης κτίσεως κλονουμένης, καὶ τῶν ἀοράτων

(3) Καὶ ἐλυπούμην . . . . ἐν Ἀβελμαούλ· Hæc omnia omissa sunt, procul dubio per incuriam scribæ. Id.

(4) Εἶδον. Ἔτι additum. Id.

(5) Τὰ πνεύματα. De his Ecclesiastici XXXIX, 33. Ἔστι πνεύματα, ἃ εἰς ἐκδίκησιν ἔκτισται. Id.

(6) Ταχθεῖσαι. Οἱ ταχθέντες. Id.

(7) Αὐτῷ. Τῷ μετ' αὐτόν. Id.

(8) Προσφέρουσι δὲ Κυρίῳ. Ita ipse archangelus Raphael, Tob. XII, 15: Ἐγώ εἰμι Ῥαφαὴλ, εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἁγίων ἀγγέλων, οἳ προσαναφέρουσι τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων, καὶ εἰσπορεύονται ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ ἁγίου. Confer S. Joannis Apocalyps. VIII, 3, seq. Id.

(9) Ὅταν οὖν ἐπιβλέψῃ ὁ Κύριος, etc. Respexit ad prophetiam Hebacuci III, 6: Ἔστη, καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ, ἐπέβλεψε, καὶ διετάκη ἔθνη. Id.

(10) Σαλεύονται. Σαλευθήσονται. Id.

A quitas sedit; et tristatus sum de genere hominum, et oravi Dominum ut salvarer. Tunc cecidit super me somnus, et contemplatus sum montem excelsum: hic est mons Aspidis in Abelmaul. Et ecce aperti sunt cœli, et angelus Dei dixit mihi: « Levi, ingredere. » Et ingrediebar de primo cœlo in secundum, et vidi illic aquam suspensam in medio hujus et illius. Et vidi tertium cœlum multo lucidius quam duos; etenim altitudo erat in ipso infinita. Et dicebam angelo: « Propter quid ita? » Et dixit angelus mihi: « Ne mireris in his;» alios enim quatuor cœlos videbis clariores et incomparabiles, cum ascenderis illic; quoniam tu prope Dominum stabis, et minister ipsius eris, et mysteria ejus annuntiabis hominibus, et de venturo liberare Israel B prædicabis; et per te et Judam apparebit Dominus inter homines, salvans in ipsis omne genus hominum; et ex parte Domini erit vita tua; et ipse erit tibi ager, vinea, fructus, aurum et argentum.

III. « Audi ergo de septem cœlis: Inferius propterea tristius est, quia istud juxta omnes injustitias hominum est. Secundum habet ignem, nivem, glaciem, parata in diem præcepti Domini, in justo judicio Dei; in ipso sunt omnes spiritus retributionum in vindictam iniquorum. In tertio sunt virtutes castrorum, ordinatæ in diem judicii, ad faciendum vindictam in spiritibus erroris et Beliar. In quarto autem superius his sancti sunt; quoniam in supremo omnium habitat magna gloria in Sancto C sanctorum, supra omnem sanctitatem. In hoc angeli sunt faciei Dei, ministrantes et propitiantes apud Dominum in omnibus ignorantiis justorum. Offerunt vero Domino odorem suavitatis rationalem, et sine sanguine oblationem. In eo autem quod subtus est, sunt angeli qui ferunt responsiones angelis faciei Domini. In eo vero quod post hoc est, sunt throni et potestates, in quo hymni semper Deo offeruntur. Quando ergo respexerit Dominus super nos, commovemur omnes nos; et cœli, et terra, et abyssi, a facie magnitudinis ejus commoventur: filii autem hominum in his existentes insensibiles peccabunt, et irritabunt Altissimum.

D IV. « Nunc ergo cognoscite, quod faciet Dominus judicium super filios hominum, quando petris scissis, et sole exstincto, et aquis siccatis, et igne tremente, et omni creatura turbata, et invisibilibus spiritibus liquefactis, et inferno spoliato in passione

Altissimi [8], homines non credentes permanebunt in injustitia: propter hoc in punitionem judicabuntur. Audivit igitur Altissimus orationem tuam, ut separaret te ab injustitia, et ut efficereris ei filius, et famulus, et minister faciei ejus. Lumen cognitionis illuminans illuminabis in Jacob, et ut sol eris omni semini Israel, tibique dabitur benedictio ac omni semini tuo, usquequo visitet Deus omnes gentes in visceribus misericordiæ Filii ejus usque in sæculum [9]. Verumtamen filii tui injicient manus in ipsum, ad crucifigendum ipsum. Et propter hoc datum est tibi consilium et intellectus, ut notum facias filiis tuis de ipso; quoniam qui benedicit ipsi, benedictus erit; qui vero maledicunt ipsi, peribunt.

V. « Et aperuit mihi angelus portas cœli; et vidi templum sanctum, et in throno gloriæ Altissimum. Et dixit mihi: « Levi, tibi dedi benedictiones sacerdotii, usquequo veniens habitabo in medio Israel. » Tunc duxit me angelus in terram, et dedit mihi scutum et gladium, et dixit: « Fac vindictam in Sichem pro Dina, et ego ero tecum, quoniam Deus misit me. » Et occidi in tempore illo filios Emmor, sicut scriptum est in tabulis cœlorum. Dicebam autem ei: « Oro, Domine, dic mihi nomen tuum, ut invocem te in die tribulationis. » Et dixit: « Ego sum angelus excusans genus Israel, ut non percutiatur in finem [10], quoniam omnis spiritus perniciosus ei insidiatur. » Et post hæc velut ex somno excitatus, benedixi Altissimo, et angelo excusanti genus Israel, et omnes justos.

VI. « Ubi vero veni ad patrem meum, inveni aspidem æneum, unde etiam nomen monti est Aspis, quoniam prope Gebal est, a dextris Abila: et conservavi sermones hos in corde meo. Ego suasi patri meo et Ruben fratri meo, ut dicerent filiis Emmor, ut circumciderentur; quoniam zelo movebar propter abominationem, quam fecerant in Israel. Et ego interfeci Sichem in primis, et Simeon Emmor. Et postea venientes fratres percusserunt civitatem in ore gladii. Et audivit pater, et iratus est, et contristatus est, quoniam susceperant circumci-

πνευμάτων τηκομένων, καὶ τοῦ ᾅδου σκυλευομένου ἐπὶ τῷ πάθει τοῦ Ὑψστου, οἱ ἄνθρωποι ἀιστοῦντες ἐπιμενοῦσιν ἐν ταῖς ἀδικίαις· διὰ τοῦτο ἐν κολάσει κριθήσονται. Εἰσήκουσεν οὖν ὁ Ὕψιστος τῆς προσευχῆς σου, τοῦ διελεῖν σε ἀπὸ τῆς ἀδικίας, καὶ γενέσθαι αὐτῷ υἱὸν, καὶ θεράποντα, καὶ λειτουργὸν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Φῶς γνώσεως φωτεινὸν φωτιεῖς ἐν Ἰακὼϐ, καὶ ὡς ὁ ἥλιος ἔσῃ παντὶ σπέρματι Ἰσραήλ. Καὶ δοθήσεταί σοι εὐλογία, καὶ παντὶ σπέρματί σου, ἕως ἐπισκέψηται Κύριος πάντα τὰ ἔθνη ἐν σπλάγχνοις υἱοῦ αὐτοῦ ἕως αἰῶνος (11). Πλὴν οἱ υἱοί σου ἐπιϐαλοῦσι Χεῖρας ἐπ' αὐτὸν, τοῦ ἀποσκολοπίσαι (11*) αὐτόν. Καὶ διὰ τοῦτο δέδοταί σοι βουλὴ καὶ σύνεσις, τοῦ συνετίσαι τοὺς υἱούς σου περὶ αὐτοῦ· ὅτι ὁ εὐλογῶν αὐτὸν εὐλογημένος ἔσται, οἱ δὲ καταρώμελοι αὐτὸτ ἀπολοῦνται.

Ε'. « Καὶ ἤνοιξέ μοι ὁ ἄγγελος τὰς πύλας τοῦ οὐρανοῦ· καὶ εἶδον τὸν ναὸν τὸν ἅγιον, καὶ ἐπὶ θρόνου δόξης τὸν Ὕψιστον. Καὶ εἶπέ μοι· « Λευΐ, σοὶ δέδωκα τὰς εὐλογίας τῆς ἱερατείας, ἕως οὗ ἐλθὼν παροικήσω (12) ἐν μέσῳ τοῦ Ἰσραήλ. » Τότε ὁ ἄγγελος ἤγαγέ με ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἔδωκέ μοι ὅπλον καὶ ῥομφαίαν (13), καὶ εἶπε· « Ποίησον ἐκδίκησιν ἐν Συχὲμ ὑπὲρ Δίνας, κἀγὼ ἔσομαι μετὰ σοῦ, ὅτι Κύριος ἀπέσταλκέ με. » Καὶ συνετέλεσα ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τοὺς υἱοὺς Ἐμμὼρ, καθὼς γέγραπται ἐν ταῖς πλαξὶ τῶν οὐρανῶν (14) Εἶπον δὲ αὐτῷ· « Δέομαι Κύριε, εἰπέ μοι τὸ ὄνομά σου, ἵνα ἐπικαλῶμαί σε ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως. » Καὶ εἶπεν· « Εγώ εἰμι ὁ ἄγγελος ὁ παραιτούμενος τὸ γένος Ἰσραὴλ, τοῦ μὴ πατάξαι αὐτοὺς εἰς τέλος, ὅτι πὰν (15) πνεῦμα πονηρὸν εἰς αὐτοὺς προσϐάλλει. » Καὶ μετὰ ταῦτα, ὥσπερ (16) ἔξυπνος γενόμενος, εὐλόγησα τὸν Ὕψιστον, καὶ τὸν ἄγγελον τὸν παραιτούμενον τοῦ γένους τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πάντων τῶν δικαίων.

ϛ'. « Καὶ ὡς ἠρχόμην πρὸς τὸν πατέρα μου, εὗρον ἀσπίδα χαλκῆν, διὸ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους Ἄσπις, ὅτι ἐγγὺς Γεϐὰλ, ἐκ δεξιῶν Ἀϐιλᾶ· καὶ συνετήρουν τοὺς λόγους τούτους ἐν τῇ καδίᾳ μου· Ἐγὼ συνεϐούλευσα τῷ πατρί μου καὶ Ῥουϐὴμ τῷ ἀδελφῷ μου, ἵνα εἴπωσι τοῖς υἱοῖς Ἐμμὼρ, τοῦ περιτμηθῆναι αὐτοὺς, ὅτι ἐζήλωσα διὰ τὸ βδέλυγμα, ὅ ἐποίησαν ἐν Ἰσραήλ. Κἀγὼ ἀνεῖλον τὸν Συχὲμ ἐν πρώτοις, καὶ Συμεὼν τὸν Ἐμμώρ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐλθόντες οἱ ἀδελφοὶ ἐπάταξαν τὴν πόλιν ἐν στόματι ῥομφαίας. Καὶ ἤκουσεν ὁ πατὴρ, καὶ ὠργίσθη, καὶ ἐλυπήθη, ὅτι

[8] Coloss. II, 15. [9] Luc. I, 78. [10] Dan. XII, 78.

(11) Ἕως αἰῶνος. Εἰς αἰῶνα. GRAB.
(11*) Ἀποσκολοπίσαι. Leg. ἀνασκολοπίσαι. DRACH.
(12) Παροικήσω. Κατοικήσω. GRAB.
(13) Ἔδωκέ μοι ὅπλον καὶ ῥομφαίαν. Ita quoque Judith in oratione sua cap. IX, vers. 2: Κύριε ὁ Θεὸς τοῦ πατρός μου Συμεὼν, ᾧ ἔδωκας ἐν χειρὶ ῥομφαίαν εἰς ἐκδίκησιν ἀλλογενῶν, etc. ID.
(14) Ταῖς πλαξὶ τῶν οὐρανῶν. Ad hunc locum illustrandum exhibet hic Grabius Henr. Dodwelli prolixam æque ac eruditam Dissertationem *De tabulis cœlorum*, quæ in hisce XII *patriarcharum Testamentis* passim laudantur. Cujus viri sagacissimi sententia statim patet ab initio, his verbis expressa: « Πλάκες τοῦ οὐρανοῦ inquit, non aliud, opinor, denotant, quam *legem in cœlis archetypam*. Lex enim Mosaica tabulis lapideis a Deo ipso exarata est. Quæ quidem Tabulæ, πλάκεσ λίθιναι appellantur in sacris litteris, pro sermone apud Hellenistas recepto, qua quidem opponuntur πλαξὶ σαρκίναις Legique cordibus humanis inscriptæ (II. *Cor*. III, 3). » Hæc aliaque plura vir doctus. In aliam autem sententiam hac de re abiit celebris criticus Richardus Simonius in *Biblioth. critiq.* tom. II, cap. 15, pag. 234, quem consulas velim.
(15) Πᾶν Omissum. GRAB.
(16) Ὥσπερ Omissum. ID.

κατεδέξαντο τὴν περιτομὴν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀπέθανον· καὶ ἐν ταῖς εὐλογίαις ἄλλως ἐποίησεν. Ἡμάρτομεν γὰρ, ὅτι παρὰ γνώμην αὐτοῦ πεποιήκαμεν τοῦτο· καίγε ἐμαλακίσθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ἀλλ' ἐγὼ εἶδον, ὅτι ἀπόφασις Θεοῦ ἦν εἰς κακὰ ἐπὶ Σίκημα· διότι ἤθελον εἰς τὴν Σάῤῥαν ποιῆσαι, ὃν τρόπον ἐποίησαν Δίναν τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν· καὶ Κύριος ἐκώλυσεν αὐτούς. Καὶ οὕτως ἐδίωξαν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, ξένον ὄντα, καὶ κατεπάτησαν (17) τὰ ποίμνια ὠγκωμένα ὄντα ἐπ' αὐτόν· καὶ Ἰεβλαὶ, τὸν οἰκογενῆ αὐτοῦ, σφόδρα αἰκίσαντο. Καίγε οὕτως ἐποίουν πάντας τοὺς ξένους (18), ἐν δυναστείᾳ ἁρπάζοντες τὰς γυναῖκας αὐτῶν, καὶ ξενηλατοῦντες αὐτούς. Ἔφθασε δὲ ἡ ὀργὴ Κυρίου ἐπ' αὐτοὺς εἰς τέλος.

Ζ. « Καὶ εἶπον τῷ πατρί· « Μὴ ὀργίζου, κύριε, ὅτι ἐν σοὶ ἐξουδενώσει Κύριος τοὺς Χαναναίους, καὶ δώσει τὴν γῆν αὐτῶν σοι, καὶ σπέρματί σου μετὰ σέ. Ἔσται γὰρ ἀπὸ σήμερον Σικὴμ λεγομένη πόλις ἀσυνέτων· ὅτι ὡσεί τις χλευάσει μωρὸν, οὕτως ἐχλευάσαμεν αὐτούς· ὅτι καίγε ἀφροσύνην ἔπραξαν ἐν Ἰσραὴλ, μιᾶναι (19) τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν. Καὶ λαβόντες ἐκεῖθεν τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, ἀπάροντες (20) ἤλθομεν εἰς Βεθήλ.

Η'. « Κἀκεῖ πάλιν εἶδον πρᾶγμα, ὥσπερ τὸ πρότερον, μετὰ τὸ ποιῆσαι ἡμέρας ο' (21). Καὶ εἶδον ἑπτὰ ἀνθρώπους ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, λέγοντάς μοι· « Ἀναστὰς ἔνδυσαι τὴν στολὴν τῆς ἱερατείας, καὶ τὸν στέφανον τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸ λόγιον τῆς συνέσεως, καὶ τὸν ποδήρη τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ πέταλον τῆς πίστεως, καὶ τὴν μίτραν τοῦ σημείου, καὶ τὸ ἐφοὺδ τῆς προφητείας. » Καὶ εἷς ἕκαστος αὐτῶν ἕκαστον βαστάζοντες, ἐπέθηκάν μοι, καὶ εἶπον· Ἀπὸ τοῦ νῦν γίνου εἰς ἱερέα Κυρίου, σὺ καὶ σπέρμα σου ἕως αἰῶνος. Καὶ ὁ πρῶτος (22) ἤλειψέ με ἐλαίῳ ἁγίῳ, καὶ ἔδωκέ μοι ῥάβδον κρίσεως. Ὁ δεύτερος ἔλουσέ με ὕδατι καθαρῷ, καὶ ἐψώμισε ἄρτον (23) καὶ οἶνον, Ἅγια ἁγίων (24), καὶ περιέθηκέ μοι στολὴν ἁγίαν καὶ ἔνδοξον. Ὁ τρίτος βοσσίνην με περιέβαλεν, ὁμοίαν ἐφούδ. Ὁ τέταρτος ζώνην μοι περιέθηκεν, ὁμοίαν πορφύρα. Ὁ πέμπτος κλάδον μοι ἐλαίας ἔδωκε πιότητος. Ὁ ἕκτος στέφανόν μοι τῇ κεφαλῇ περιέθηκεν. Ὁ ἕβδομος διάδημα τῇ κεφαλῇ μοι ἱερατείας περιέθηκε, καὶ ἐπλήρωσε τὰς χεῖράς μου θυμιάματος, ὥστε ἱερατεύειν με Κυρίῳ. Εἶπαν δὲ πρός με· « Λευῒ εἰς τρεῖς ἀρχὰς διαιρεθήσεται τὸ σπέρμα σου, εἰς σημεῖον δόξης Κυρίου ἐπερχομένου· καὶ ὁ πιστεύσας (25) πρῶτος κλῆρος ἔσται, καὶ μέγας ὑπὲρ αὐτὸν οὐ γενήσεται. Ὁ δεύτερος ἔσται ἐν ἱερωσύνῃ. Ὁ τρίτος, ἐπικληθήσεται

A sionem, et post hoc mortui sunt ; et in benedictionibus aliter fecit. Peccavimus enim, quoniam præter consilium ejus hoc fecimus ; et infirmatus est in die illa. Sed ego novi, quod sententia Dei erat in mala super Sichima ; quoniam voluerunt Saræ facere, quemadmodum fecerunt Dinæ sorori nostræ : et Dominus prohibuit eos. Et sic persecuti sunt Abraham patrem nostrum, peregrinum existentem, et conculcaverunt greges ejus, turgidos existentes apud ipsum ; et Jeblai, in domo ipsius genitum, valde verberaverunt. Et ita faciebant in omnes peregrinos, vi rapientes uxores eorum, et in exsilium inpellentes eos. Venit autem ira Domini super eos in finem.

VII. « Et dicebam patri : « Ne irascaris, domine
B quoniam in te ad nihilum rediget Deus Chananæos et dabit terram ipsorum tibi, et semini tuo post te. » Erit enim ab hoc die Sichem dicta civitas stultorum; quoniam ut quis deridet fatuum,ita derisimus eos;quoniam insipientiam operati sunt in Israel, inquinantes sororem nostram.Et accipientes illinc sororem nostram,auferentes venimus in Bethel.

VIII. « Et ibi rursus videbam rem, quemadmodum prius, postquam feci dies septuaginta.Et vidi septem homines in veste alba,dicentes mihi : « Exsurgens,indue stolam sacerdotii,et coronam justitiæ, et rationale intellectus, et poderem veritatis, et petalum fidei, et mitram signi,et ephod prophetiæ.» Et unusquisque ipsorum unumquodque portantes, imposuerunt mihi, et dixerunt : « Ab hoc tempore esto sacerdos Domini, tu et semen tuum
C usque in sæculum.» Et primus unxit me oleo sancto, et dedit mihi virgam judicii. Secundus lavit me aqua munda,et cibavit (dans) panem et vinum scilicet Sancta sanctorum,et circumdedit me stola sancta et gloriosa.Tertius byssina me induit, simili ephod. Quartus zonam mihi circumposuit, similem purpuræ.Quintus ramum olivæ mihi dedit pinguedinis. Sextus coronam capiti meo circumposuit. Septimus diadema capiti meo sacerdotii circumposuit,et implevit manus meas thymiamate,ut sacerdotio fungerer Domino. Dixerunt autem mihi: « Levi, in tria principia dividetur semen tuum, in signum gloriæ Domini supervenientis ; et qui crediderit, prima sors erit, et major super ipsum non fiet. Secundus erit in sacerdotio. Tertius, ei voca-
D bitur nomen novum, quoniam Rex ex Juda exsur-

(17) Κατεπάτησαν. Κατεπόνησαν, *nimiis laboribus defatigarunt*, sive *confecerunt*. GRAB.

(18) Πάντας τοὺς ξένους. Πᾶσι τοῖς ξένοις. ID.

(19) Μιᾶναι. Μιάναντες Δίναν. ID.

(20) Ἀπάροντες. Ἐπάραντες, ms. Oxon. Sed legendum puto ἀπάραντες. ID.

(21) Ἡμέρας. Insertæ sunt duæ voces ἡμᾶς ἐκεῖ. ID.

(22) Ὁ πρῶτος. Ἔτι additum Id.

(23) Ἄρτον. Με. ID.

(24) Ἅγια ἁγίων. Minus placent quæ in hunc locum adnotat Grabius ; ea enim in alienum sensum detorta videntur.Τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων occurrunt passim in sacris litteris,in primis vero Levit. respondentque iis præcipue, quæ sponte oblata Domino, fiebant *Sancta sanctorum*, cedebantque in usum sacerdotum et levitarum. Neque aliter sane sensisse auctorem *Testamentorum* puto, dum hic Levi sic loquentem inducit. — Recte consideranti hæc visio potius videtur referri ad christianum et divinum altaris sacramentum sub utraque specie ; cujus et hinc quoque primæva fides contra hæreticos Protestantes comprobari potest. DRACH.

(25) Καὶ ὁ πιστεύσας. Καὶ ἐπίστευσα, , ita ut πρῶτος novam inchoet periodum. GRAB. — Græca verbo tenus ita sonant : *Et qui crediderit, magna sors erit, et magnus super ipsum non fiet :* hoc est *nemo major ipso.*

get, et faciet sacerdotium novum, secundum typum gentium in omnes gentes. Adventus autem ipsius ineffabilis, ut prophetæ Altissimi ex semine Abraham patris nostri. Omne desiderabile in Israel tibi erit, et semini tuo; et comedetis omne pulchrum visu, et mensam Domini distribuet semen tuum, et ex ipsis erunt pontifices et judices, et scribæ; quoniam in ore eorum custodietur sanctum. » Et expergefactus intellexi, quoniam hoc simile illius est. Abscondi vero hoc in corde meo, et non annuntiavi hoc cuiquam homini in terra.

IX. « Et post duos dies ascendimus ego et Judas ad Isaac cum patre nostro; et benedixit mihi pater patris mei, secundum sermones visionum mearum quas videram; et non voluit ire nobiscum in Bethel. Ut autem venimus in Bethel, vidit pater meus Jacob in visione de me, quod futurus essem eis sacerdos ad Deum. Et exsurgens mane decimavit omnia per me Domino. Et venimus in Hebron ad habitandum et Isaac vocavit me continuo, ut memoraret mihi legem Domini, sicut monstravit mihi angelus Dei. Et docuit me legem sacerdotii, sacrificiorum, holocautomatum, primitiarum, voluntariorum, salutarium. Singulis diebus docuit me intelligere, et perseverabat in me coram Domino. Et dixit mihi: «Cave, fili, a spiritu fornicationis; hic enim permanebit, et per semen tuum inquinabit sancta. Accipe ergo tibi uxorem, adhuc juvenis existens, maculam non habentem neque inquinatam, neque de genere alienigenarum vel gentium. Et antequam intres in sancta, lavare: et in sacrificando, lavare; et complens sacrificium, rursus lavare. Duodecim arborum semper habentium folia (fructus) offer Domino, ut etiam me Abraham docuit. Et omnis animalis mundi, et volatilis mundi offer sacrificium Domino. Et omnis primi germinis tui et vini offer primitias, sacrificium Domino et omne sacrificium sale consperges. »

X. « Nunc igitur custodite, quæcunque mando vobis, filii; quoniam quæcunque audivi a patribus meis, annuntiavi vobis. Innocens sum ab omni impietate vestra et transgressione, quam facietis in consummatione sæculorum in Salvatorem mundi impie facientes, seducentes Israel, et suscitantes ei mala magna a Domino. Et inique facietis cum Israel ut non sustineat se Jerusalem a facie malitiæ vestræ; sed scindatur velum templi, ut non velet deformitatem vestram. Et dispergemini captivi in gentibus, et eritis in opprobrium, et maledictionem, et conculcationem; domus enim quam eliget Dominus, Jerusalem vocabitur, quemadmodum continet liber Enoch justi.

αὐτῷ ὄνομα καινὸν, ὅτι βασιλεὺς ἐκ τοῦ Ἰούδα ἀναστήσεται, καὶ ποιήσει ἱερατείαν νέαν, μετὰ τὸν τύπον τῶν ἐθνῶν, εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Ἡ δὲ παρουσία αὐτοῦ ἄφραστος, ὡς προφήτου ὑψηλοῦ (26) ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ πατρὸς ἡμῶν. Πᾶν ἐπιθυμητὸν ἐν Ἰσραὴλ σοι ἔσται, καὶ τῷ σπέρματί σου· καὶ ἔδεσθε πᾶν ὡραῖον ὁράσει, καὶ τὴν τράπεζαν Κυρίου διανεμήσεται τὸ σπέρμα σου, καὶ ἐξ αὐτῶν ἔσονται ἀρχιερεῖς, κριταὶ, γραμματεῖς· ὅτι ἐπὶ στόματος αὐτῶν φυλαχθήσεται (27) τὸ ἅγιον. » Καὶ ἐξυπνισθεὶς συνῆκα, ὅτι τοῦτο ὅμοιον ἐκείνῳ ἐστί. Καίγε ἔκρυψα τοῦτο ἐν τῇ καρδίᾳ μου, καὶ οὐκ ἀνήγγειλα αὐτὸ παντὶ ἀνθρώπῳ ἐπὶ τῆς γῆς.

Θ'. « Καὶ μεθ' ἡμέρας δύο ἀνέβην ἐγὼ καὶ Ἰούδας πρὸς Ἰσαὰκ μετὰ τὸν πατέρα ἡμῶν· καὶ εὐλόγησέ με ὁ πατὴρ τοῦ πατρός μου, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ὁράσεών μου, ὧν εἶδον· καὶ οὐκ ἤθελε πορευθῆναι μεθ' ἡμῶν εἰς Βεθήλ. Ὡς δὲ ἤλθομεν εἰς Βεθὴλ, εἶδεν ὁ πατήρ μου Ἰακὼβ ἐν ὁράματι περὶ ἐμοῦ, ὅτι ἔσομαι αὐτοῖς εἰς ἱερέα πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἀναστὰς τὸ (28) πρωῒ ἀπεδεκάτωσε πάντα δι' ἐμοῦ τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἤλθομεν εἰς Χεβρὼν, τοῦ καταλῦσαι· καὶ Ἰσαὰκ ἐκάλει με συνεχῶς τοῦ ὑπομνῆσαί (29) με νόμον Κυρίου, καθὼς ἔδειξέ μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐδίδασκέ με νόμον ἱερωσύνης, θυσιῶν; ὁλοκαυτωμάτων, ἀπαρχῶν, ἑκουσίων, σωτηρίων. Καὶ ἦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν συνετίζων με, καὶ εἰς ἐμὲ ἀσχολούμενος ἦν ἐνώπιον Κυρίου. Καὶ ἔλεγέ μοι· « Πρόσεχε, τέκνον (30), ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς πορνείας· τοῦτο γὰρ ἐνδελεχεῖ, καὶ μέλλει μιαίνειν διὰ τοῦ σπέρματός σου ἅγια· Λάβε οὖν σεαυτῷ γυναῖκα, ἔτι νέος ὢν, μὴ ἔχουσαν μῶμον, μηδὲ βεβηλωμένην, μήτε ἀπὸ γένους ἀλλοφύλων ἢ ἐθνῶν. Καὶ πρὸ τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰ ἅγια, λούου· καὶ ἐν τῷ θύειν, νίπτου· καὶ ἀπαρτίζων πάλιν τὴν θυσίαν, νίπτου. Δώδεκα δένδρων ἀεὶ ἐχόντων φύλλα ἀνάγαγε τῷ Κυρίῳ, ὡς κἀμὲ Ἀβραὰμ ἐδίδαξε. Καὶ παντὸς ζώου καθαροῦ, καὶ πετεινοῦ καθαροῦ πρόφερε θυσίαν τῷ Κυρίῳ. Καὶ παντὸς πρωτογενήματός σου, καὶ οἴνων πρόσφερε ἀπαρχὰς, θυσίαν τῷ Κυρίῳ· καὶ πᾶσαν θυσίαν ἅλατι ἁλιεῖς. »

Ρ. « Νῦν οὖν φυλάξατε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν, τέκνα· ὅτι ὅσα ἤκουσα παρὰ τῶν πατέρων μου, ἀνήγγειλα ὑμῖν. Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ πάσης ἀσεβείας ὑμῶν καὶ παραβάσεως, ἣν ποιήσετε ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου ἀσεβοῦντες, πλανῶντες τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπεγείροντες αὐτῷ κακὰ μεγάλα παρὰ Κυρίῳ. Καὶ ἀνομήσετε σὺν τῷ Ἰσραὴλ, ὥστε μὴ βαστάσαι Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ προσώπου πονηρίας ὑμῶν· ἀλλὰ σχίσαι τὸ ἔνδυμα τοῦ ναοῦ, ὥστε μὴ κατακαλύπτειν ἀσχημοσύνην ὑμῶν. Καὶ διασπαρήσεσθε αἰχμάλωτοι ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἔσεσθε εἰς (31) ὀνειδισμὸν, καὶ κατάραν, καὶ καταπάτημα· ὁ γὰρ οἶκος, ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος, Ἱερουσαλὴμ κληθήσεται, καθὼς περιέχει βίβλος Ἐνὼχ τοῦ διαaίου (32).

(26) Ἄφραστος, ὡς προφήτου ὑψηλοῦ. Ἀγαπητὴ, ὡς προφήτης Ὑψίστου. GRAB.
(27) Φυλαχθήσεται. Ληφθήσεται. ID.
(28) Τό. Ἀπό. ID.
(29) Ὑπομνῆσαι. Ὑπομνηματίσαι. ID.
(30) Τέκνον. Σεαυτῷ. ID.
(31) Εἰς. Ἐκεῖ additum. ID.
(32) Βίβλος Ἐνὼχ τοῦ δικαίου. Jam supra in Testamento Simeonis § v, citaverat aliqua ex χαρακτῆρι γραφῆς Ἐνώχ, et jam in Testamento Levi

ΙΑʹ. « Ὅτε οὖν ἔλαβον γυναῖκα, κη' ἐτῶν ἤμην, ᾗ ὄνομα Μέλχα. Καὶ συλλακοῦσα ἔτεκε, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Γηρσάμ (33)· ὅτι ἐν τῇ γῇ ἡμῶν πάροικοι ἦμεν· Γηρσὰμ γὰρ παροικία γράφεται. Εἶδον δὲ περὶ αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔσται ἐν πρώτῃ ταξει. Καὶ ὁ Καὰθ ἐγεννήθη τριακοστῷ πέμπτῳ ἔτει, πρὸς ἀνατολὰς ἡλίου. Εἶδον δὲ ἐν ὁράματι, ὅτι μέσος ἐν ὑψηλοῖς ἵστατο πάσης τῆς συναγωγῆς. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσα τὸ ὄνομα αὐτοῦ Καὰθ, ὅ ἐστιν, ἀρχὴ μεγαλείου, καὶ συμβιβασμός. Καὶ τρίτον ἔτεκέ μοι τὸν Μεραρὶ τεσσαρακοστῷ ἔτει ζωῆς μου. Καὶ ἐπειδὴ ἐδυστόκησεν ἡ μητηρ αὐτοῦ, ἐκάλεσεν αὐτὸν Μεραρὶ (34), ὅ ἐστι, πικρία μου· ὅτι καίγε αὐτὸς ἀπέθανεν. Ἡ δὲ Ἰοχαβὲδ ξδ' ἔτει ἐτέχθη ἐν Αἰγύπτῳ (35)· ἔνδοξος δὲ ἤμην τότε ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν μου.

ΙΒʹ. « Καὶ ἔλαβεν ὁ Γηρσὰμ γυναῖκα, καὶ ἔτεκεν αὐτῷ τὸν Δομνὶ (36), καὶ Σεμεΐ. Καὶ υἱοὶ Καάθ· Ἀβρὰμ (37). Ἰσαὰρ (38) Χεβρὼν, Ὀζιήλ. Καὶ υἱοὶ Μεραρί· Μολθῆ (39) καὶ Ὁμοισῆ. Καὶ τῷ ἐνυενηκοστῷ τετάρτῳ ἔτει μου ἔλαβεν Ἀβρὰμ τὴν Ἰοχαβὲδ θυγατέρα μου ἑαυτῷ εἰς γυκαῖκα· ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐγεννήθησαν αὐτὸς καὶ ἡ θυγάτηρ μου. Ὀκτὼ ἐτῶν ἤμην, ὅτε εἰσῆλθον εἰς Χαναάν· καὶ ὀκτωκαίδεκα ἐτῶν, ὅτε ἀπέκτεινα τὸν Συχέμ· καὶ ἐννεακαίδεκα ἔτη ἱεράτευσα (40)· καὶ εἴκοσιν ὀκτὼ ἐτῶν, ἔλαβον γυναῖκα· καὶ τεσσαράκοντα ἐτων, εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον. Καὶ ἰδοὺ, τέκνα μού ἐστε, τρίτη γενεά. Ἰωσὴφ ἑκατοστῷ ὀγδόῳ καὶ δεκάτῳ μου ἔτει ἀπέθανε.

ΙΓʹ· « Καὶ νῦν (41), τέκνα μου, ἐντέλλομαι ὑμῖν φο-

XI. « Quando igitur accepi uxorem, eram annorum 28, cui nomen erat Melcha. Et concipiens peperit (filium), et vocavit nomen ejus Gersam; quoniam in terra nostra advenæ eramus; Gersam enim *incolatum* significat. Sciebam autem de ipso, quod non erit in primo ordine. Secundo Kaath genitus est, in tricesimo quinto anno, ad orientem solis. Videbam autem in visione, quod medius in excelsis stabat omnis synagogæ. Propter hoc vocavi nomen ejus Kaat, quod est, ***principium magnitudinis***, et ***instructio***. Et tertio peperit mihi Merari quadragesimo anno vitæ meæ. Et quia difficulter peperit mater ejus, vocavit eum Merari, quod est, ***amaritudo mea;*** quoniam et ipse mortuus est. Jochabed vero sexagesimo quarto anno nata est in Ægypto: gloriosus vero eram tunc in medio fratrum meorum.

XII. « Et accepit Gersam uxorem, et peperit ei Lomni, et Semei. Et filii Kaath; Abram, Isaar, Chebron et Oziel. Et filii Merari; Mooli, et Omusi. Et in nonagesimo quarto anno meo, accepit Abram Jochabed filiam meam sibi in uxorem; quoniam in una die nati sunt, ipse et filia mea. Octo annorum eram, quando ingressus sum terram Chanaan; et octodecim annorum, quando interfeci Sichem; et novem decim annorum sacerdotio functus sum; et quadraginta annorum, accepi uxorem; et quadraginta annorum, ingressus sum in Ægyptum. Et ecce, filii mei estis, tertia generatio. Joseph centesimo et decimo octavo anno ætatis meæ mortuus est,

XIII. Et nunc, filii mei, mando vobis ut timeatis

non solum hoc § x, sed et postea § XIV et XVI, sub titulo γραφῆς et βιβλίου allegat: in Testamento Judæ autem § XVIII, in plurali numero βιβλίοις Ἐνὼχ τοῦ δικαίου quædam adducit. In Zabulon § III, γραφὴν νόμου Ἐνὼχ appellat: in Nephthalim § IV, γραφὴν ἁγίαν vocat juxta codicem Cantabrigiensem, quamvis in codice Oxon. vox ἁγίαν sit omissa: denique in Benjamin § IX, λόγους Ἐνώχ τοῦ δικαίου memorat. ID.

(33) Γηρσάμ. Eodem, quo Levi primogenitum filium vocavit nomine, et Moyses pronepos Levi primam prolem appellavit, et ob eamdem rationem. Nam uti hoc loco dicitur de filio Levi: Καὶ ἐκάλεσε το ὄνομα αὐτοῦ Γηρσάμ· ὅτι ἐν τῇ γῇ ἡμῶν πάροικοι ἦμεν· ita quoque de filio Mosis scriptum est (*Exod*. II, 22); Καὶ ἐπωνόμασεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Γηρσὰμ, λέγων, ὅτι πάροικός εἰμι ἐν γῇ ἀγλοτρίᾳ, uti versio τῶν Ο' sonat, qui tamen Gen. XLVI, 11 posuerunt Γηρσών, non Γηρσάμ, adeo ut utrovis modo recte dicatur. Vitio autem librariorum merito attribuit aliam hujus nominis lectionem Origenes tom. VIII *Comment. in Joan*. p. 132: Εἷς τῶν υἱῶν Λευΐ. ὁ πρῶτος, Γεσὼν ἐν τοῖς πλείστυις τῶν ἀντιγράφων ὠνόμασται, ἀντὶ τοῦ Γηρσὼν, ὁμώνυμος τυγχάνων τῷ πρωτοτόκῳ Μωσέως ἑκατέρων διὰ τὴν παροικίαν ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ γεννηθέντων, τοῦ ὀνόματος ἑτοίμως κειμένου. *Unus filiorum Levi, primus, in pluribus exemplaribus Geson nominatus est pro eo quod est Gerson, ejusdem nominis existens cum primogenito Moysis, nomine apte utrisque imposito, quod geniti fuissent in terra aliena*. ID.

(34). Μεραρί. Μεραρήν. ID.

(35) Ἡ δὲ Ἰοχαβὲδ ξδ' ἔτει ἐτέχθη ἐν Αἰγύπτῳ. Hunc locum nativitatis Jochabedæ assignavit ipse ejus filius Moyses (*Num*. XXVI, 59). Ratione temporis autem contrarius quidem est auctori nostro R. Salomo Jarchi, qui eam vult natam *inter muros in ipso ingressu in Ægyptum:* ast antea conceptam adeoque inter triginta tres animas numerat, quæ cum Jacobo Ægyptum ingressæ dicuntur (*Gen*. XLVI, 15). Quam opinionem etiam aliis rabbinis placuisse testatur Manasses *Conciliat. quæst*. 62, *in Genesin*. Verum merito his contradixit Abenezra, urgens hac ratione Jochabedam fuisse centum et triginta amorum, quando Moysen peperit; cum tamen Scriptura miraculi instar referat, Saram nonagenariam peperisse Isaacum. Quapropter existimat ipsum Jacobum inter istos triginta tres numerandum, Jochabedam autem diu post in Ægypto natam esse. Eadem cum Abenezra R. Levi Ben Gerson et Abarbanelem sentire, refert Manasses loco citato. Atque sic etiam noster auctor, qui insuper annum ætatis Levi quo Jochabed nata est, designat, recentioribus rabbinis plane ignotum. ID.

(36) Λομνί Λομνήν. ID.

(37) Ἀβράμ. Sive auctor *Testamentorum*, sive scriba in Apographo erravit, dum Ἀβράμ posuit pro Ἀμράμ, commutatis perperam litteris β et μ; sicut et paulo ante Λομνί pro Λοβνί scriptum est. Cæterum de his nominibus posterorum Levi, totaque ejus genealogia lege Exod. VI, 16, seqq., unde auctor noster sua descripsisse videtur. ID.

(38) Ἰσαάρ Ἰσαχάρ. ID.

(39) Μολθῆ. Μοθλῆ. ID.

(40) Ἱεράτευσα. Τῷ Κυρίῳ add. Id.

(41) Καὶ νῦν, κ. τ. λ. Hunc locum, sed parum emendate, recitat ex ms. archiepiscopi Cantuariensis, Henricus Whartonus in *Auctario Historiæ dogmaticæ* J. Usserii *De Scripturis et sacris vernaculis*, cap. 2; pag. 322.

Dominum Deum nostrum ex toto corde; et ambulate in simplicitate cordis secundum omnen legem ipsius. Docete autem et vos filios vestros litteras, ut habeant intellectum in omni vita eorum, legentes indesinenter legem Dei; quoniam omnis qui cognoscit legem Dei; honorabitur et non erit peregrinus, quocunque vadit. Amicos quoque multo plures suis genitoribus habebit, et desiderabunt multi hominum servire ei, atque audire legem ex ore ipsius. Facite justitiam, filii mei, in terra, ut inveniatis in cœlis; et seminate in animabus vestris bona, ut inveniatis ea in vita vestra. Si enim seminetis mala, omnem turbationem et tribulationem metetis. Sapientiam possidete in timore Dei cum studio; quoniam si fiat captivitas, et civitates disperdantur, et regiones, et aurum, et argentum, et omnis possessio pereat, sapientis sapientiam nullus potest auferre, nisi cæcitas impietatis et obcæcatio peccati; quoniam erit ei hæc et apud hostes clara, et in terra aliena patria, et in medio inimicorum invenietur amicus. Si docert hæc et faciat, sedebit in throno cum rege, sicut et Joseph frater noster.

XIV. « Et nunc, filii, cognovi ex Scriptura Enoch quod in fine impie agetis, in Dominum manus injicientes in omni malitia; confundentur in vobis fratres vestri, et omnibus gentibus fiet illusio. Etenim pater noster Israel mundus erit ab impietate principum sacerdotum, qui injicient manus suas in Salvatorem mundi. Mundum est cœlum supra terram, et vos estis luminaria cœli, ut sol et luna. Quid facient omnes gentes, si vos obtenebrescatis in impietate, et inducatis maledictionem super genus vestrum, super quos (exortum est) lumen mundi, datum in vobis ad illuminationem omnis hominis? hoc volentes exstinguere, contraria mandata docentes Dei justificationibus, oblationes Domini latrocinabimini, et de partibus ipsius furabimini; et antequam sacrificetis Domino, assumetis electa; et in contemptu comedentes cum meretricibus, in avaritia mandata Domini docebitis; eas quæ sub viris sunt, coinquinabitis; et virgines Jerusalem violabitis; et meretricibus et adulteris copulabimini; filias gentium accipietis in uxores, purificantes eas purificatione iniqua; et efficietur mistio vestra ut Sodoma et Gomorrha in impietate, et inflabimini in sacerdotio, adversus homines elati; nec eos solum,

δεῖσθαι Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας· καὶ πορεύεσθε ἐν ἁπλότητι καρδίας κατὰ πάντα τὸν νόμον αὐτοῦ. Διδάξατε δὲ καὶ ὑμεῖς τὰ τέκνα ὑμῶν γράμματα, ἵνα ἔχωσι σύνεσιν ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ αὐτῶν, ἀναγινώσκοντες ἀδιαλείπτως τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· ὅτι πᾶς, ὅς γνώσεται νόμον Θεοῦ, τιμηθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ξένος, ὅπου ὑπάγει. Καίγε πολλοὺς φίλους ὅπερ γονεῖς κτήσεται, καὶ ἐπιθυμήσουσι πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων δουλεῦσαι αὐτῷ, καὶ ἀκοῦσαι νόμον ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ποιήσατε δικαιοσύνην, τέκνα μου, ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα εὕρητε ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ σπείρατε ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἀγαθὰ, ἵνα εὕρητε αὐτὰ ἐν τῇ ζωῇ ὑμῶν. Ἐὰν γὰρ σπείρητε κακὰ, πᾶσαν ταραχὴν καὶ θλίψιν θερίσετε. Σοφίαν κτήσασθε ἐν φόβῳ Θεοῦ μετὰ σπουδῆς· ὅτι ἐὰν γένηται αἰχμαλωσία, καὶ πόλεις ὁλοθρευθῶσι, καὶ χῶραι, καὶ χρυσὸς, καὶ ἄργυρος, καὶ πᾶσα κτῆσις ἀπολεῖται, τοῦ σοφοῦ τὴν σοφίαν οὐδεὶς δύναται ἀφελέσθαι, εἰ μὴ τύφλωσις ἀσεβείας καὶ πήρωσις ἁμαρτίας· ὅτι γενήσεται αὐτῷ αὐτὴ καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις λαμπρὰ, καὶ ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας πατρὶς, καὶ ἐν μέσῳ ἐχθρῶν εὑρεθήσεται φίλος. Ἐὰν διδάσκῃ ταῦτα, καὶ πράσσῃ, σύνθρονος ἔσται βασιλέως, ὡς καὶ Ἰωσὴφ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν.

ΙΔʹ. « Καὶ νῦν, τέκνα, ἔγνων ἀπὸ γραφῆς Ἐνὼχ, ὅτι ἐπὶ τέλει ἀσεβήσετε, ἐπὶ Κύριον χεῖρας ἐπιβάλλοντες ἐν πάσῃ κακίᾳ, καὶ αἰσχυνθήσονται ἐφ' ὑμῖν οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γενήσεται (42) χλευασμός. Καὶ γὰρ ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἰσραὴλ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῶν ἀρχιερέων, οἵτινες ἐπιβαλοῦσι τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Καθαρὸς ὁ οὐρανὸς (43) ὑπὲρ τὴν γῆν· καὶ ὑμεῖς οἱ φωστῆρες τοῦ οὐρανοῦ (44), ὡς ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη. Τί ποιήσουσι πάντα τὰ ἔθνη, ἐὰν ὑμεῖς σκοτισθῆτε ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ ἐπάξητε κατάθαν ἐπὶ τὸ γένος ὑμῶν, ὑπὲρ ὧν (45) τὸ φῶς τοῦ κόσμου, τὸ δοθὲν ἐν ὑμῖν εἰς φωτισμὸν παντὸς ἀνθρώπου; τοῦτο θέλοντες ἀνελεῖν (46), ἐναντίας ἐντολὰς διδάσκοντες τοῖς τοῦ Θεοῦ δικαιώμασι, τὰς πρυσφορὰς Κυρίου ληστεύσετε· καὶ ἀπὸ τῶν μερίδων αὐτοῦ (47) κλέψετε, καὶ πρὸ τοῦ θυσιάσαι Κυρίῳ λήψεσθε τὰ ἐκλεκτά· ἐν καταφρονήσει ἐσθίοντες μετὰ πορνῶν, ἐν πλεονεξίᾳ τὰς ἐντολὰς Κυρίου διδάξετε· τὰς ὑπάνδρους βεβηλώσετε, καὶ παρθένους Ἱερουσαλὴμ μιανεῖτε, καὶ πόρναις καὶ μοιχαλίσι συναφθήσεσθε, θυγατέρας ἐθνῶν λήψεσθε εἰς γυναῖκας, καθαρίζοντες αὐτὰς καθαρισμῷ παρανόμῳ, καὶ γενήσεται ἡ μίξις ὑμῶν ὡς Σόδομα καὶ Γόμοῤῥα ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ φυσιω-

(42) Γενήσεται. Γενήσεσθε, *fietis*, rectius. GRAB.
(43) Ὁ οὐρανός. Ὁ ἥλιος
(44) Τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦ Ἰσραὴλ ID.
(45) Ὧν Οὗ ID.
(46) Θέλοντες ἀνελεῖν, etc. Paulo ante dixerat Judæos manus violentas illaturos in Dominum Salvatorem mundi; et jam iterum repetens quod cædem ejus sint facturi, aliud jungit crimen, nempe quod sacrificia Deo haud debite sint oblaturi. Ob utrumque simul Judæos reprehendit quoque Deus per os Malachiæ I, 13, his notatu dignis verbis: הנה מתראה והפחתם ואמרתם אותי. *Et dixistis, ecce qualis vilitas* (sacrificium, de quo prolixus ibi sermo) *et me exspirare fecistis*. Scio jam in codice Masoretico pro אותי *me* legi אותו *illud*, quasi ad *sacrificium*, non ad *Deum* referatur. Sed Judæorum doctores אתי transformasse in אתו, ipse R. Salomo Jarchi commentans super hunc locum fatetur: « Ista, inquit, est una de dictionibus correctionis scribarum. Scriptum erat: והפחתם אתי. *Et exspirare fecistis me;* sed scriptura scribarum pro אותי *me*, posuit אותו *ipsum*. » Conf. idem Raschi super *Habac*. I, 12. Id. — Cf. Masoram ad Ps. CVI, 20. DRACH.
(47) Αὐτοῦ Αὐτῶν. GRAB.

θήσεσθε ἐπὶ τῇ ἱερωσύνῃ, κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαι- A ρόμενοι· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ φυσιούμενοι, καταπαίξετε τὰ ἅγια (48), ἐν καταφρονήσει γελοιάζοντες.

ΙΕ'. « Διὰ ταῦτα ὁ ναὸς, ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος, ἔρημος ἔσται ἐν ἀκαθαρσίᾳ, καὶ ὑμεῖς αἰχμάλωτοι ἔσεσθε (49) εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἔσεσθε βδέλυγμα ἐν αὐτοῖς, καὶ λήψεσθε ὄνειδος καὶ αἰσχύνην αἰώνιον παρὰ τῆς δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ· καὶ πάντες οἱ θεωροῦντες ὑμᾶς φεύξονται ἀφ' ὑμῶν. Καὶ εἰ μὴ δι' Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, τοὺς πατέρας ἡμῶν, εἷς ἐκ τοῦ σπέρματός μου οὐ μὴ καταλειφθῇ ἐπὶ τῆς γῆς.

ΙϚ'. « Καὶ νῦν ἔγνων ἐν βιβλίῳ Ἐνὼχ, ὅτι ἑβδομήκοντα ἑβδομάδας πλανηθήσεσθε, καὶ τὴν ἱερωσύνην βεβηλώσετε, καὶ τὰς θυσίας μιανεῖτε, καὶ τὸν B νόμον ἀφανίσετε, καὶ λόγους προφητῶν ἐξουδενώσετε, ἐν διαστροφῇ διώξετε ἄνδρας δικαίους, καὶ εὐσεβεῖς μισήσετε, ἀληθινῶν λόγους βδελύξεσθε, καὶ ἄνδρα ἀνακαινοποιοῦντα τὸν νόμον ἐν δυνάμει Ὑψίστου πλάνον προσαγορεύσετε, καὶ τέλος, ὡς νομίσετε, ἀποκτενεῖτε αὐτὸν, οὐκ εἰδότες αὐτοῦ τὸ ἀνάστημα, τὸ ἀθῶον αἷμα ἐν κακίᾳ ἐπὶ κεφαλὰς ὑμῶν ἀναδεχόμενοι. Καὶ δι' αὐτὸν ἔσται τὰ ἅγια ὑμῶν ἔρημα, ἕως ἐδάφους μεμιασμένα· καὶ οὐκ ἔσται τόπος ὑμῶν καθαρὸς, ἀλλ' ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔσεσθε εἰς κατάραν καὶ εἰς διασκορπισμὸν, ἕως αὐτὸς πάλιν ἐπισκέψηται, καὶ οἰκτειρήσας προσδέξηται ὑμᾶς ἐν πίστει καὶ ὕδατι.

ΙΖ'. « Καὶ ὅτι ἠκούσατε περὶ τῶν ο' ἑβδομάδων, ἀκούσατε καὶ περὶ τῆς ἱερωσύνης. Καθ' ἕκαστον γὰρ Ἰωβηλαῖον ἔσται ἱερωσύνη. Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ Ἰωβη- C λαίῳ ὁ πρῶτος χριόμενος εἰς ἱερωσύνην μέγας ἔσται, καὶ λαλήσει Θεῷ ὡς πατρί· καὶ ἡ ἱερωσύνη αὐτοῦ πλήρης μετὰ φόβου Κυρίου· καὶ ἐν ἡμέρᾳ χαρᾶς αὐτοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ κόσμου αὐτὸς ἀναστήσεται. Ἐν τῷ δευτέρῳ Ἰωβηλαίῳ ὁ χριόμενος ἐν πένθει ἀγαπητῶν συλληφθήσεται, καὶ ἔσται ἡ ἱερωσύνη αὐτοῦ τιμία, καὶ παρὰ πᾶσι δοξασθήσεται. Ὁ δὲ τρίτος ἱερεὺς ἐν λύπῃ παραληφθήσεται. Καὶ ὁ τέταρτος ἐν ὀδύναις ἔσται· ὅτι προσθήσει ἐπ' αὐτὸν ἡ ἀδικία εἰς πλῆθος· καὶ πᾶς Ἰσραὴλ μισήσουσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ. Ὁ πέμπτος ἐν σκότει παραληφθήσεται· ὡσαύτως καὶ ὁ ἕκτος, καὶ ὁ ἕβδομος. Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ ἔσται μιασμὸς, ὃν οὐ δύναμαι εἰπεῖν, ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων· ὅτι αὐτοὶ γνώσονται οἱ ποιοῦντες αὐτά. Διὰ τοῦτο ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἐν προνομῇ D ἔσονται· καὶ ἡ γῆ, καὶ ἡ ὕπαρξις αὐτῶν ἀφανισθήσεται. Καὶ ἐν πέμπτῃ ἑβδομάδι ἐπιστρέψουσιν εἰς γῆν ἐρημώσεως αὐτῶν, καὶ ἀνακαινοποιήσουσιν οἶκον Κυρίου. Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ ἑβδοματικῷ ἥξουσιν ἱερεῖς εἰδωλολατροῦντες, μάχιμοι, φιλάργυροι, ὑπερήφανοι, ἄνομοι, ἀσελγεῖς, παιδοφθόροι, κτηνοφθόροι.

ΙΗ'. « Καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν

A sed et adversus mandata Dei inflati, illudetis sancta, in contemptu deridentes.

XV. « Propter hæc templum quod utique eliget Dominus, desolabitur in immunditia, et vos captivi eritis in omnes gentes, et abominatio inter eas; et accipietis opprobrium et confusionem sempiternam a justo judicio Dei; et omnes qui viderint vos, fugient a vobis. Et nisi esset propter Abraham, Isaac et Jacob, patres nostros, unus ex semine meo non relinqueretur in terra.

XVI. « Et nunc cognovi in libro Enoch, quod septuaginta hebdomadas errabitis, et sacerdotium inquinabitis, et sacrificia polluetis, et legem extermi- B nabitis, et sermones prophetarum contemnetis, in perversitate persequemini viros justos, et pios odio habebitis, veracium sermones abominabimini, et virum renovantem legem in virtute Altissimi, impostorem appellabitis; et in fine, ut æstimabitis, occidetis eum, nescientes ipsius resurrectionem, innocentem sanguinem in malitia super capita vestra recepturi. Et propter ipsum erunt sancta vestra deserta, usque ad pavimentum profanata; et non erit locus vester mundus, sed in gentibus eritis in maledictionem et in dispersionem, donec ipse rursus visitabit, et miserens recipiet vos in fide et aqua.

XVII. « Et quoniam audistis de septuaginta hebdomadibus, audite etiam de sacerdotio. Secundum C unumquemque enim jubilæum erit sacerdotium. In primo jubilæo primus unctus in sacerdotium magnus erit, et loquetur Deo ut patri; et sacerdotium ipsius plenum erit cum timore Domini; et in die gaudii ipsius in salute mundi ipse resurget. In secundo jubilæo unctus, in tristitia dilectorum concipietur, et erit sacerdotium ejus honorabile, et apud omnes glorificabitur. Tertius vero sacerdos in tristitia assumetur. Et quartus in dolore erit; quoniam apponet super ipsum injustitia in multitudinem: et omnis Israel odio habebit unusquisque proximum suum. Quintus in tenebris comprehendetur: similiter et sextus et septimus. In septimo vero erit abominatio, quam non possum dicere, coram Domino et hominibus; quoniam ipsi cognoscent, qui D facient ea. Propter hoc in captivitate et in direptione erunt; et terra et substantia eorum exterminabitur. Et in quinta hebdomade revertentur in terram desolationis ipsorum, et renovabunt domum Domini. In septima vero hebdomade venient sacerdotes idololatrantes, bellatores, avari, superbi, iniqui, impudici, puerorum corruptores, pecorum corruptores.

XVIII. « Et postquam facta fuerit vindicta ipso-

(48) Καταπαίξετε τὰ ἅγια. Καταφρονήσετε τῶν ἁγίων. ID.

(49) Ὑμεῖς αἰχμάλωτοι ἔσεσθε. Judæorum placitis adversa omnino videtur prædictio captivitatis atque afflictionis tempore Messiæ, sub quo omnia sibi prospera pollicentur. Attamen priscos rabbinos male genti suæ, etiam post adventum Messiæ, ominatos esse, ex traditionibus eorum constat. ID.

rum a Domino,deficiet sacerdotium ; et tunc suscitabit Deus sacerdotem novum,cui omnes sermones Domini revelabuntur ; et ipse faciet judicium veritatis in terra in multitudine dierum. Et orietur astrum ipsius in cœlo, sicut rex,illuminans lumen cognitionis in sole diei ; et magnificabitur in orbe terrarum, usque ad assumptionem ipsius. Ipse resplendebit sicut sol in terra, et tollet omnes tenebras quæ sunt sub cœlo, et erit pax in omni terra. Cœli exsultabunt in diebus ipsius, et terra gaudebit, et nubes lætabuntur, et cognitio Domini fundetur in terra,ut aqua marium ; et angeli gloriæ et faciei Domini gaudebunt in eo. Cœli aperientur [11], et ex templo gloriæ veniet super illum sanctificatio cum voce paterna, sicut ab Abraham patre Isaac. Et gloria Altissimi super ipsum dicetur,et Spiritus intellectus et sanctificationis requiescet super ipsum in aqua [12]. Ipse dabit magnificentiam Domini filiis suis in veritate in sæculum ; et non erit successio ipsi in generationes et generationes usque in sæculum.Et in sacerdatio ipsius deficiet omne peccatum, et iniqui requiescent in malis : justi vero requiescent in ipso. Et ipse aperiet portas paradisi, statuetque (53) minantem gladium adversus Adam, et dabit sanctis comedere de ligno vitæ, et spiritus sanctificationis erit in eis. Et Beliar ligabitur ab ipso, et dabit potestatem filiis suis ad calcandum super perniciosos spiritus.Et lætabitur Dominus in filiis ejus, et acquiescet Dominus in dilectis ejus usque in sæcula. Tunc exultabit Abraham, et Isaac, et Jacob ; et ego gaudebo, et omnes sancti induentur lætitia.

XIX. « Et nunc, filii mei, omnia audistis : eligite igitur vobismetipsis vel tenebras vel lucem, vel legem Domini vel opera Beliar. » Et respondimus nos patri, dicentes : « Coram Domino ambulabimus, secundum legem ipsius. » Et dixit pater noster : « Testis est Dominus et testes angeli ejus, et testis ego et testes vos de sermone oris vestri. » Et diximus : « Testes (sumus). » Et sic requievit Levi, hæc mandans filiis suis, et extendit pedes suos, et appositus est ad patres suos, cum vixisset centum et triginta septem annos.Et posuerunt eum in theca ; et postea sepelierunt eum in Hebron, juxta Abraham, et Isaac, et Jacob.

παρὰ Κυρίου, ἐκλείψει ἡ ἱερωσύνη· καὶ τότε ἐγερεῖ Κύριος ἱερέα καινὸν, ᾧ πάντες οἱ λόγοι Κυρίου ἀποκαλυφθήσονται· καὶ αὐτὸς ποιήσει κρίσιν ἀληθείας ἐπὶ τῆς γῆς ἐν πλήθει ἡμερῶν. Καὶ ἀνατελεῖ ἄστρον αὐτοῦ ἐν οὐρανῷ (50), ὡς βασιλεὺς, φωτίζων φῶς γνώσεως ἐν ἡλίῳ ἡμέρας· καὶ μεγαλυνθήσεται ἐν τῇ οἰκουμένῃ, ἕως ἀναλήψεως αὐτοῦ. Οὗτος ἀναλάμψει ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ γῇ, καὶ ἐξαρεῖ πᾶν σκότος ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἔσται εἰρήνη ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Οἱ οὐρανοὶ ἀγαλλιάσονται ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, καὶ ἡ γῆ χαρήσεται, καὶ αἱ νεφέλαι εὐφρανθήσονται, καὶ ἡ γνῶσις Κυρίου ἐκχυθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ὕδωρ θαλασσῶν· καὶ οἱ ἄγγελοι τῆς δόξης καὶ τοῦ προσώπου Κυρίου χαρήσονται ἐν αὐτῷ. Οἱ οὐρανοὶ ἀνοιγήσονται, καὶ ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς δόξης ἥξει ἐπ' αὐτὸν ἁγίασμα μετὰ φωνῆς πατρικῆς, ὡς ἀπὸ Ἀβραὰμ πατρὸς Ἰσαάκ. Καὶ δόξα Ὑψίστου ἐπ' αὐτὸν ῥηθήσεται, καὶ πνεῦμα συνέσεως καὶ ἁγιασμοῦ καταπαύσει ἐπ' αὐτὸν ἐν τῷ ὕδατι. Αὐτὸς δώσει τὴν μεγαλωσύνην Κυρίου τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ ἐν ἀληθείᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ οὐκ ἔσται διαδοχὴ αὐτῷ εἰς γενεὰς καὶ γενεὰς ἕως αἰῶνος. Καὶ ἐπὶ τῆς (51) ἱερωσύνης αὐτοῦ ἐκλείψει πᾶσα ἁμαρτία, καὶ οἱ ἄνομοι καταπαύσουσιν εἰς κακά· οἱ δὲ δίκαιοι καταπαύσουσιν ἐν αὐτῷ. Καίγε αὐτὸς ἀνοίξει τὰς θύρας τοῦ παραδείσου, καὶ στήσει (52) τὴν ἀπειλοῦσαν ῥομφαίαν κατὰ τοῦ Ἀδὰμ, καὶ δώσει τοῖς ἁγίοις φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἔσται ἐπ' αὐτοῖς. Καὶ ὁ Βελιὰρ δεθήσεται ὑπ' αὐτοῦ, καὶ δώσει ἐξουσίαν τοῖς τέκνοις αὐτοῦ πατεῖν ἐπὶ τὰ πονηρὰ πνεύματα. Καὶ εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς τέκνοις αὐτοῦ, καὶ εὐδοκήσει Κύριος ἐπὶ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ἕως τῶν αἰώνων. Τότε ἀγαλλιάσεται Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ· κἀγὼ χαρήσομαι, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἐνδύσονται εὐφροσύνην (54).

ΙΘ'. « Καὶ νῦν, τέκνα μου, πάντα ἠκούσατε· ἕλεσθε οὖν ἑαυτοῖς ἢ τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς, ἢ νόμον τοῦ Κυρίου ἢ ἔργα τοῦ Βελιάρ. » Καὶ ἀπεκρίθημεν ἡμεῖς τῷ πατρὶ, λέγοντες· « Ἐνώπιον Κυρίου πορευσόμεθα, κατὰ τὸν νόμον αὐτοῦ. » Καὶ εἶπεν ὁ πατὴρ ἡμῶν· « Μάρτυς Κύριος, καὶ μάρτυρες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ μάρτυς ἐγὼ, καὶ μάρτυρες ὑμεῖς περὶ τοῦ λόγου τοῦ στόματος ὑμῶν. » Καὶ εἴπαμεν· « Μάρτυρες. » Καὶ οὕτως ἐπαύσατο Λευῒ, ἐντειλάμενος τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ ἐξέτεινε τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, ζήσας ρλζ' ἔτη. Καὶ ἔθηκαν αὐτὸν ἐν σορῷ· καὶ ὕστερον ἔθαψαν αὐτὸν ἐν Χεβρὼν, ἀνὰ χεῖρα (55) Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ.

[11] Matth. XVII, 5. [12] Matth. III, 16, 17 ; Luc. III, 22.

(50) Ἄστρον αὐτοῦ ἐν οὐρανῷ. Hisce auctoris nostri verbis gemina scripsit S. Ignatius aliique Patres, quorum verba recitavit Pearsonus, part. II, *Vindic. Epist. Ignatii*, cap. 10. GRAB.

(51) Καὶ ἐπὶ τῆς, κ. τ. λ. Hic incerta sunt sequentia in Cantab. exemplari, ob eadem verba initialia per incuriam scribæ omissa : Καὶ ἐπὶ τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ τὰ ἔθνη πληθυνθήσονται ἐν γνώσει ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ φωτισθήσονται διὰ χάριτος Κυρίου· ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἐλαττωθήσεται ἐν ἀγνωσίᾳ, καὶ σκοτισθήσεται ἐν πένθει. ID.

(52) Στήσει. Ἀποστήσει. ID

(53) *Statuetque. Stare faciet*, habet uterque manuscriptus codex in Biblioth. Bodl.Ita quoque C.C.C. adeo ut vix dubium sit, Robertum in versione sua hunc sensum expressisse, eo quod in Græco legeret στήσει, uti habet codex Cantabrigiensis. Verum hæc lectio,indeque nata versio,antecedentibus pariter ac sequentibus verbis, ipsique rei naturæ repugnat. Optime vero cuncta sibi invicem consonant, si ex Oxoniensi codice Græco reponas ἀποστήσει, *abscedere faciet, amovebit*. ID.

(54) Εὐφροσύνην. Δικαιοσύνην. ID.

(55) Χεῖρα. Χεῖρας. ID.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ.

Διαθήκη Ἰούδα περὶ ἀνδρείας, καὶ φιλαργυρίας, καὶ πορνείας.

Α'. Ἀντίγραφον λόγων Ἰούδα, ὅσα ἐλάλησε τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν αὐτόν. Συναχθέντες ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· « Τέταρτος υἱὸς ἐγενόμην ἐγὼ τῷ πατρί μου, καὶ ἡ μήτηρ μου (56) ὠνόμασέ με Ἰούδαν, λέγουσα· Ἀνθομολογοῦμαι τῷ Κυρίῳ, ὅτι δέδωκέ μοι καὶ τέταρτον υἱόν. Ὀξὺς ἤμην καὶ σπουδαῖος ἐν νεότητί μου, καὶ ὑπακούων τῷ πατρὶ κατὰ πάντα λόγον· καὶ εὐλόγουν (58) τὴν μητέρα μου, καὶ τὴν ἀδελφὴν τῆς μητρός μου. Καὶ ἐγένετο, ὡς ἠνδρώθην (58), καὶ ὁ πατήρ μου Ἰακὼβ ηὔξατό μοι (59), λέγων· Βασιλεὺς ἔσῃ, κατευοδούμενος ἐν πᾶσι.

B Β'. « Καὶ ἔδωκέ μοι Κύριος χάριν ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις μου, ἔν τε τῷ ἀγρῷ, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ. Ὡς εἶδον (60) ὅτι συνέδραμον τῇ ἐλάφῳ, καὶ πιάσας αὐτὴν, ἐποίησα τῷ πατρί μου βρῶμα. Τὰς δορκάδας ἐκράτουν διὰ τοῦ δρόμου, καὶ πᾶν, ὃ ἦν ἐν τοῖς πεδίοις, κατελάμβανον. Φοράδα ἀγρίαν κατέλαβον, καὶ πιάσας ἡμέρωσα (61)· καὶ λέοντα ἀπέκτεινα, καὶ ἀφειλόμην ἔριφον ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ἄρκτον λαβὼν ἀπὸ τοῦ ποδὸς, ἀπεκύλισα εἰς κρημνόν· καὶ πᾶν θηρίον, εἰ ἐπέστρεφεν ἐπ' ἐμὲ, διέσπων αὐτὸ, ὡς κύων. Ἀγρίῳ χοίρῳ συνέδραμον, καὶ προλαβὼν ἐν τῷ τρέχειν με, κατεσπάραξα αὐτόν· Πάρδαλις ἐν Χεβρὼν προσεπήδησεν ἐπὶ τὸν κύνα· καὶ πιάσας αὐτὴν ἀπὸ τῆς οὐρᾶς, ἀπηκόντισα αὐτὴν, καὶ ἐῤῥάγη ἐν τοῖς ὅροις Γάζης. Βοῦν ἄγριον ἐν χώρᾳ νεμόμενον ἐκράτησα (62) τῶν κεράτων. καὶ ἐν κύκλῳ συσσείσας, καὶ σκοτίσας, ῥίψας ἀνεῖλον αὐτόν. C

Γ'. « Καὶ ὅτε ἦλθον οἱ δύο βασιλεῖς τῶν Χαναναίων τεθωρακισμένοι ἐπὶ τὰ ποίμνια, καὶ πολὺς λαὸς μετ' αὐτῶν, κἀγὼ μόνος δραμὼν ἐπὶ τὸν βασιλέα Σοὺρ, συνέσχον (63) αὐτὸν, καὶ ἐπὶ τὰς κνημῖδας κρούσας, κατέσπασα, καὶ οὕτως ἀνεῖλον αὐτόν. Καὶ τὸν ἕτερον βασιλέα Ταφουὲ, καθήμενον ἐπὶ τοῦ ἵππου, ἀνεῖλον αὐτὸν, καὶ οὕτως πάντα τὸν λαὸν (64) γιεσκόρπισα. Τὸν Ἀχὼρ βασιλέα, ἄνδρα γιγάντων, βάλλοντα τόξα ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν, ἐφ' ἵππου ἀνελόμενος, λίθον ἑξήκοντα λιτρῶν ἀκοντίσας, δέδωκα νῷ ἵππῳ καὶ ἀπέκτεινα αὐτόν. Καὶ πολεμήσας τὸν Ἀχὼρ ἐπὶ ὥρας δύο, ἀπέκτεινα αὐτὸν, καὶ εἰς δύο μέρη ποιήσας τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ. συνέκοψα τοὺς πόδας αὐτου. Ἐν δὲ τῷ ἐκδύειν με αὐτὸν τὸν θώρακα, D ἰδοὺ ἄνδρες ὀκτὼ, ἑταῖροι αὐτοῦ, ἤρξαντο πολεμεῖν πρός με. Ἐτειλήσας οὖν τὴν στολήν μου ἐν τῇ χειρί μου, λίθοις σφενδονήσας αὐτοὺς, τέσσαρας ἐξ αὐτῶν ἀνεῖλον· οἱ δὲ ἄλλοι ἔφυγον· Καὶ Ἰακὼβ ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀνεῖλε τὸν Βεελισᾶ, βασιλέα πάντων τῶν βασιλέων, γίγαντα τῇ ἰσχύϊ, πηχέων δώδεκα. Καὶ ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτοὺς τρόμος, καὶ ἐπαύσαντο

A

CAPUT IV.

Testamentum Judæ, de fortitudine, et avaritia, et fornicatione.

I. Transcriptum sermonum Judæ, quæcunque locutus est filiis suis, antequam moreretur. Congregati venerunt ad ipsum, et dixit eis : « Quartus filius effectus sum patri meo, et mater mea vocavit me Judam, dicens : « Confiteor Domino, quoniam dedit mihi et quartum filium. » Velox eram et studiosus in juventute mea, et obediens patri meo secundum omne verbum ; et benedicebam matri meæ, et sorori matris meæ. Et factum est, ut effectus sum vir, et pater meus Jacob oravit super me, dicens : « Rex eris, prosperatus in omnibus. »

II. « Et dedit mihi Dominus gratiam in omnibus operibus meis, et in agro et in domo. Ut videbam, quod concurrebam cervæ ; et apprehendens ipsam, feci cibum patri meo. Capras superabam per cursum, et omne quod erat in campis, capiebam. Equam agrestem capiebam, et apprehendens mansuefeci ; et leonem interfeci, et eripiebam hædum ex ore ejus. Ursum capiens per pedem, volvebam in præcipitium ; et omnem feram, si reversa est in me, dilacerebam eam, ut canis. Porco silvestri concurrebam, et præoccupans in currendo, dilaceravi eum. Pardalis in Hebron insiluit super canem ; et apprehendens eam per caudam, abjiciebam eam, et dirupta est in terminis Gazæ. Bovem silvestrem in regione pastum tenui cornibus, et in circulum volens et obtenebrans, jaciens occidi eum.

III. « Et quando veniebant duo reges Chananæorum loricati super greges, et multus populus cum ipsis, et ego solus currens in regem Sur, continui eum et in tibias percutiens, prostravi, et ita occidi eum. Et alium regem Taphue, sedentem in equo occidi, atque ita omnem populum dispersi. Achor regem, virum gigantum, sagitantem ante et retro, in equo apprehendens, lapidem sexaginta librarum contorquens, projeci in equum, et ipsum interfeci. Et expugnans Achor horis duabus, occidi eum, et dissecans clypeum ejus, conscidi pedes ejus. In exuendo autem ejus thoracem, ecce octo viri, amici ejus inceperunt pugnare adversus me. Involvens ergo stolam meam in manu mea, lapidibus e funda percutiens ipsos, quatuor eorum occidi ; cæteri autem fugerunt. Et Jacob pater noster occidit Beelisa, regem omnium regum, gigantem fortitudine, cubitorum duodecim. Et cecidit super ipsos tremor, et cessaverunt pugnare contra nos. Propter hoc securus erat pater meus in præliis, quoniam ego eram cum fratribus meis. Vidit enim in visione de me,

(56) Μήτηρ μου. Αἰα. Id.
(57) Εὐλόγουν, Ἐτίμων. Id.
(58) Ἠνδρώθην. Ἡδρύνθην. Id.
(59) Ηὔξατό μοι. Ἐπηύξατο. Id.
(60) Ὡς εἶδον. Οἶδα. Id.

(61) Φοράδα ἀγρίαν κατέλαβον, καὶ πιάσας ἡμέρωσα. Desunt. Id.
(62) Ἐκράτησα. Κρατείσας. Id.
(63) Σοὺρ, συνέσχον. Ἀσοὺρ, συνεῖχον. Id.
(64) Λαόν. Αὐτῶν. Id.

quod angelus virtutis sequebatur me in omnibus, A ut non vincerer.

IV. « Et ad austrum factum est nobis prælium majus, quam quod in Sichimis; et instructus in acie cum fratribus meis, persecutus sum mille viros, et occidi ex eis ducentos viros, et quatuor reges. Et ascendi super ipsos in murum, et alios duos reges occidi; et ita liberavimus Hebron, et abduximus omnem regum captivitatem.

V. « Et postero die abivimus in Aretam, civitatem potentem et muratam, et nobis inaccessibilem, mortem minantem. Ego igitur et Gad advenimus ab oriente civitatis; Ruben vero et Levi ab B occidente et austro. Et existimantes qui super muros erant, quod nos soli essemus, attracti sunt in nos; et ita latentes fratres mei ex utraque parte paxillis ascenderunt murum, et intraverunt civitatem, ignorantibus ipsis. Et cepimus eam in ore gladii, et refugientes in turrim, incendentes eam, cum ipsis cepimus. Et cum recederemus, viri Thaphue invadebant prædam nostram; et cum accepissent eam cum filiis nostris, congressi sumus cum eis usque ad Thaphue; eosque occidimus, et civitatem incendimus, postquam omnia quæ in ipsa erant, spoliassemus.

VI. « Et ut eram in aquis Chuzeba, ii qui a Jobel, veniebant adversus nos in prælium; et congressi sumus cum eis, ipsosque occidimus, eosque C qui a Selon auxiliarii ipsorum erant; et non dedimus eis egressum, ut venirent ad nos. Et qui sunt a Mechir supervenerunt nobis quinta die, ut captivos abducerent, et agressi eos forti pugna invasimus, quoniam erant multitudine potentes; et occidimus eos, antequam ascenderunt ascensionem. Ut autem venimus ad civitatem eorum; mulieres eorum volvebant super nos lapides a vertice montis, in quo erat civitas. Et latitantes ego et Simeon a tergo, apprehendimus excelsa, et totam civitatem perdidimus.

VII. « Et sequenti die dictum est nobis, quod civitates duorum regum cum populo gravi venirent ad nos. Ego igitur et Dan, fingentes nos Amorrhæos, ut auxiliarii venimus in civitatem eorum. D Nocte autem profunda venientibus fratribus aperuimus portas, et omnes eos perdidimus, et omnia quæ eorum erant, deprædantes, tres muros eorum prostravimus. Et Thamnæ appropinquavimus, ubi erat omne refugium bellantium regum. Tunc injuriam passus iratus sum, et impetum feci in ipsos

πολεμοῦντες ἐφ' ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο ἀμέριμνος ἦν ὁ πατήρ μου ἐν τοῖς πολέμοις, ὅτι ἐγὼ ἤμην σὺν τοῖς ἀδελφοῖς μου. Εἶδε γὰρ ἐν ὁράματι περὶ ἐμοῦ, ὅτι ἄγγελος δυνάμεως ἕπεταί μοι ἐν πᾶσι, τοῦ μὴ ἡττᾶσθαι.

Δ'. « Καὶ κατὰ νότον γέγονεν ἡμῖν πόλεμος μείζων τοῦ ἐν Σικήμοις· καὶ παραταξάμενος μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου, ἐδίωξα χιλίους ἄνδρας, καὶ ἀπέκτεινα ἐξ αὐτῶν διακοσίους ἄνδρας, καὶ τέσσαρας βασιλεῖς. Καὶ ἀνῆλθον ἐπ' αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ τείχους, καὶ ἄλλους δύο βασιλεῖς ἀνεῖλον· καὶ οὕτως ἠλευθερώσαμεν τὴν Χεβρὼν, καὶ ἐλάβομεν πᾶσαν τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν βασιλέων.

Ε'. « Καὶ τῇ ἑξῆς ἀπήλθομεν εἰς Ἀρέταν, πόλιν κραταιὰν καὶ τειχήρη, καὶ ἀπροσέγγιστον ἡμῖν, θάνατον ἀπειλοῦσαν. Ἐγὼ οὖν καὶ Γὰδ προσήξαμεν ἀπὸ ἀντολῶν τῆς πόλεως· Ῥουβὴμ δὲ καὶ Λευὶ ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου. Καὶ νομίζοντες οἱ ἀπὸ τοῦ τείχους, ὅτι ἡμεῖς μόνοι ἐσμὲν, ἐφειλκύσθησαν πρὸς ἡμᾶς· καὶ οὕτως λαθραῖοι οἱ ἀδελφοί μου ἐξ ἑκατέρων (65) πασσάλοις ἐπανέβησαν τῷ τείχει, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἀγνοούντων αὐτῶν. Καὶ ἐλάβομεν αὐτὴν ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ τοὺς ἐν τῷ πύργῳ καταφυγόντας, ἐμπρήσαντες τὸν πύργον, σὺν αὐτοῖς ἐλάβομεν. Καὶ ἐν τῷ ἀπιέναι ἡμᾶς, ἄνδρες Θαφουὲ ἐπέβαλον τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἡμῶν, καὶ παραλαβόντες αὐτὴν σὺν (66) τοῖς υἱοῖς ἡμῶν, συνήψαμεν πρὸς αὐτοὺς ἕως Θαφουὲ (67). κἀκείνους ἀπεκτείναμεν, καὶ τὴν πόλιν ἐνεπρήσαμεν, πάντα τὰ ἐν αὐτῇ σκυλεύσαντες.

Ϛ'. « Καὶ ὡς ἤμην ἐν τοῖς ὕδασι Χουζηβᾶ, οἱ ἀπὸ Ἰωβὴλ ἦλθον πρὸς ἡμᾶς εἰς πόλεμον· καὶ συνήψαμεν αὐτοὺς (68), κἀκείνους ἀπεκτείναμεν· καὶ τοὺς ἀπὸ Σηλὼμ συμμάχους αὐτῶν ἀπεκτείναμεν· καὶ οὐκ ἐδώκαμεν αὐτοῖς διέξοδον, τοῦ εἰσελθεῖν πρὸς ἡμᾶς. Καὶ οἱ ἀπὸ Μεχὴρ ἐπῆλθον ἡμῖν τῇ πέμπτῃ ἡμέρᾳ, λαβεῖν τὴν αἰχμαλωσίαν· καὶ προσάξαντες αὐτοῖς ἐν κρατερᾷ μάχῃ περιεγενόμεθα, ὅτι ἦσαν πλῆθος δυνατοὶ ἐν αὐτοῖς· καὶ ἀπεκτείναμεν αὐτοὺς πρὸ τοῦ ἀναβῆναι τὴν ἀνάβασιν. Ὡς δὲ ἤλθομεν τῇ πόλει αὐτῶν, αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἐκύλιον ἐφ' ἡμᾶς λίθους ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ἐν ᾗ ἦν ἡ πόλις. Καὶ ὑποκρυβέντες ἐγὼ καὶ Συμεὼν ἐξόπισθεν, ἐπελαβόμεθα τῶν ὑψηλῶν, καὶ ὅλην τὴν πόλιν ὠλοθρεύσαμεν.

Ζ'. « Καὶ τῇ ἑξῆς ἐῤῥέθη πρὸς ἡμᾶς, ὅτι αἱ πόλεις τῶν δύο βασιλέων (69) ἐν ὄχλῳ βαρεῖ ἔρχονται (70) πρὸς ἡμᾶς. Ἐγὼ οὖν καὶ Δὰν, προσποιησάμενοι Ἀμοῤῥαίους, ὡς σύμμαχοι ἤλθομεν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν· Νυκτὶ δὲ βαθείᾳ ἐλθοῦσι τοῖς ἀδελφοῖς (71) ἠνοίξαμεν τὰς πύλας (72), καὶ πάντας αὐτοὺς ὠλοθρεύσαμεν, καὶ πάντα τὰ αὐτῶν προνομεύσαντες, τὰ τρία τείχη αὐτῶν καθείλομεν. Καὶ ἐν τῇ Θάμνᾳ προσηγγίσαμεν, οὗ ἦν πᾶσα ἡ ἀποφυγὴ (73) τῶν πολεμίων βασιλέων· Τότε ὑβριζόμενος ἐθυμώθην,

(65) Ἑκατέρων, Τῶν μερῶν. GRAB.
(66) Καὶ παραλαβόντες αὐτήν. Καὶ πράσσοντες αὐτήν. ID.
(67) Ἕως Θαφουέ. Ἐν τῷ Θαφουέ. ID.
(68) Συνήψαμεν αὐτούς. Καὶ συνάψαντες ἐτρέψαμεν αὐτούς. ID.
(69) Αἱ πόλεις τῶν δύο βασιλέων. Γρᾶς, πόλις βασιλέων. ID.
(70) Ἔρχονται. Ἔρχεται. ID.
(71) Ἐλθοῦσι τοῖς ἀδελφοῖς. Ἐλθόντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν. ID.
(72) Πύλας. Αὐτοῖς. ID.
(73) Ἀποφυγή. Ἀποσκευή. ID.

καὶ ὥρμησα ἐπ' αὐτοὺς ἐπὶ τὴν κορυφήν· κἀκεῖνοι ἐσφενδόνων ἐπ' ἐμὲ λίθοις καὶ τόξοις· καὶ εἰ μὴ Δὰν ὁ ἀδελφός μου συνεμάχησέ μοι, εἶχόν με ἀνελεῖν. Ἐπήλθομεν οὖν ἐπ' αὐτοὺς μετὰ θυμοῦ, καὶ πάντες ἔφυγον· καὶ διελθόντες δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἐδεήθησαν τοῦ πατρός μου, καὶ ἐποίησεν εἰρήνην μετ' αὐτῶν (74), καὶ οὐκ ἐποιήσαμεν αὐτοῖς οὐδὲν κακὸν, ἀλλ' ἐποιήσαμεν αὐτοὺς ὑποσπόνδους, καὶ ἀπεδώκαμεν αὐτοῖς πᾶσαν τὴν αἰχμαλωσίαν. Καὶ ᾠκοδόμησα ἐγὼ τὴν Θάμναν, καὶ ὁ πατήρ μου τὴν Ῥαμβαήλ. Εἴκοσι ἐτῶν ἤμην, ὅτε ἐγένετο ὁ πόλεμος οὗτος· καὶ ἦσαν οἱ Χαναναῖοι φοβούμενοί με, καὶ τοὺς ἀδελφούς μου.

Η'. « Ἦν δέ μοι καὶ κτήνη πολλὰ, καὶ εἶχον ἀρχιποίμενα Ἰρᾶν τὸν Ὀδολαμίτην· πρὸς ὃν ἐλθὼν, εἶδον Βάρσαν (75) βασιλέα Ὀδολάμ. Καὶ ἐποίησεν ἡμῖν πότον· καὶ παρακαλέσας δίδωσί μοι τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Βησσουὲ εἰς γυναῖκα. Αὕτη ἔτεκέ μοι τὸν Εἲρ (75*), καὶ τὸν Αὐνᾶν (76), καὶ Σιλώμ· ὧν τοὺς δύο ἀτέκνους ἀνεῖλε Κύριος· ὁ γὰρ Σιλὼμ ἔζησε, καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ὑμεῖς ἐστε.

Θ'. « Δεκαοκτὼ ἔτη ἐποιήσαμεν εἰρήνην, ὁ πατὴρ ἡμῶν καὶ ἡμεῖς, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἡσαῦ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ μεθ' ἡμῶν, μετὰ τοῦ ἐλθεῖν ἡμᾶς ἐκ Μεσοποταμίας ἀπὸ Λάβαν. Καὶ πληρωθέντων τῶν δεκαοκτὼ ἐτῶν, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ζωῆς μου, ἐπῆλθεν ἡμῖν Ἡσαῦ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατρός μου, ἐν λαῷ βαρεῖ καὶ ἰσχυρῷ· καὶ ἔπεσεν (77) ἐν τόξῳ Ἰακὼβ (78), καὶ ἤρθη νεκρὸς ἐν ὄρει Σιείρ· καὶ πορευόμενος ἐπάνω Εἰῤῥαμνᾶ (80) ἀπέθανεν. Ἡμεῖς δὲ ἐδιώξαμεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἡσαῦ. Ἦν δὲ τούτοις πόλις, καὶ τεῖχος σιδηροῦν, καὶ πύλαι χαλκαῖ· καὶ οὐκ ἠδυνήθημεν εἰσελθεῖν ἐν αὐτῇ, καὶ περικαθίσαντες ἐπολιορκοῦμεν αὐτούς. Καὶ ὡς οὐκ ἤνοιγον, μετὰ εἴκοσιν ἡμέρας, ὁρώντων αὐτῶν, προσάγω κλίμακα, καὶ τὴν ἀσπίδα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου· καὶ ἀνῆλθον ἀποδεχόμενος λίθους ἕως ταλάντων τριῶν· καὶ ἀνελθὼν (81) τέσσαρας τοὺς δυνατοὺς ἐξ αὐτῶν. Καὶ τῇ ἑξῆς ἐμβάντες Ῥουβὴμ καὶ Γὰδ ἀνεῖλον ἑτέρους ἕξ (82). Τότε αἰτοῦσιν ἡμᾶς τὰ πρὸς εἰρήνην· καὶ γενόμενοι τῆς βουλῆς τοῦ πατρὸς ἡμῶν, ἐδεξάμεθα αὐτοὺς ὑποφόρους. Καὶ ἦσαν διδόντες ἡμῖν πυροῦ κόρους σ', ἐλαίου Βέθ (83) φ', οἴνου μέτρα ͵α φ', ἕως ὅτε κατήλθομεν εἰς Αἴγυπτον.

Ι'. « Μετὰ δὲ ταῦτα Εἲρ ὁ υἱός μου ἄγεται τὴν Θάμαρ ἐκ Μεσοποταμίας, θυγατέρα Ἀράμ. Ἦν δὲ Εἲρ πονηρὸς, καὶ ἠπόρει περὶ τῆς Θάμαρ, ὅτι οὐκ ἦν ἐκ γῆς Χαναάν. Καὶ ἄγγελος Κυρίου ἀνεῖλεν αὐτὸν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῇ νυκτὶ, καὶ αὐτὸς οὐκ ἔγνω αὐτὴν, κατὰ πανουργίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἤθελεν ἔχειν τέκνα ἀπ' αὐτῆς· καίγε οὗτος ἀπέθανεν ἐν πονηρίᾳ. Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ θαλάμου ἐπεγάμβρευσα

A super verticem : et illi fundis jaciebant super me lapides, et jaculabantur arcubus ; et nisi Dan frater meus suppetias mihi tulisset, interfecissent me. Supervenimus igitur ipsis cum furore, et omnes fugerunt ; et transeuntes per aliam viam deprecabantur patrem meum, et fecit pacem cum eis, et non fecimus eis quidquam mali, sed data fide, recepimus eos in societatem, et reddidimus eis omnes captivos. Et ædificavi ego Thamnam, et pater meus Rambahel. Viginti annorum eram, quando factum est istud bellum ; et Chananæi timuerunt me, et fratres meos.

VIII. « Erant autem mihi et pecora multa, et habebam principem pastorum Iran Odolamitem ; ad quem cum veni, vidi Barsan regem Odolam. Et B fecit nobis convivium, et deprecans dedit mihi filiam suam Bessue in uxorem. Hæc peperit mihi Her, et Aunan, et Silom ; quorum duos sine filiis occidit Dominus ; Silom enim vixit, et filii ejus vos estis.

IX. « Octodecim annis fecimus pacem, pater noster et nos, cum fratre ejus Esau, et filii ejus nobiscum, postquam venimus ex Mesopotamia a Laban. Et impletis octodecim annis, in quadragesimo anno vitæ meæ, supervenit nobis Esau frater patris mei, in populo gravi et forti ; et cecidit in arcu Jacob, et latus est mortuus in montem Seir(79). Nos autem persecuti sumus filios Esau. Erat autem eis civitas, et murus ferreus, et portæ æreæ, et non potuimus intrare in eam, obsidentes vero conclusimus eos ; et cum non aperirent, post dies viC ginti, videntibus eis, adduxi scalam, et clypeum super caput meum ; et ascendi, accipiens lapides usque ad pondus talentorum trium ; et cum ascendissem, occidi quatuor potentes ex ipsis: Et die sequenti intrantes Ruben et Gad occiderunt alios sex. Tunc petiverunt a nobis conditiones pacis ; et ducti consilio patris nostri recepimus eos tributarios. Et dederunt nobis frumenti coros ducentos, et olei Bes quingentos, vini mensuras mille et quingentas, donec descendimus in Ægyptum.

X. « Post hoc Her filius meus duxit uxorem Thamar ex Mesopotamia, filiam Aram. Erat autem Her perniciosus, et dubitavit de Thamar, quoniam D non erat ex terra Chanaan. Et angelus Domini occidit eum tertia die in nocte, et ipse non cognovit eam, per astutiam matris suæ ; non enim voluit habere filios ex ipsa ; et hic in nequitia mortuus est. In diebus thalami dedi ei virum Aunan ; et iste

(74) Αὐτῶν. Αὐτοῦ. Id.
(75) Βάρσαν. Βαρσαβά. Id.
(75*) Septuag. Ἢρ. Drach.
(76) Αὐνᾶν. Origenes, tom. VIII. *Comment in Joannem*, p. 132 Τῷ Ἰούδᾳ παρ' ἡμῖν, μὲν ὁ δεύτερος Αὐνᾶν εἶναι λέγεται, παρὰ δὲ Ἑβραίοις Ὠνᾶν ἐστι *Judæ secundus* (filius) *apud nos quidem Aunan esse dicitur, apud Hebræs vero Onan*. Grab.
(77) Ἔπεσεν. Ἔπαισεν. Id.
(78) Ἰακώβ. Τὸν Ἡσαῦ add. Id.
(79) *Montem Seir*. Additur in Græco textu, vitiose : *et vadens super Iramna, mortuus est*. Id.
(80) Ἐπάνω Εἰῤῥαμνᾶ. Ἐν Ανονιράμ. Id.
(81) Ἀνελθών. Add. ἀνεῖλον, propter similitudinem vocis præcedentis incuria scribæ omissum. Id.
(82) Ἕξ. Ἑξήκοντα ms. Coll., Trin., Cantab. Id.
(83) Βέθ. Suspicor legendum βάτους. Βάτος enim est mensura liquidorum, ut docet Joseph. lib. *Antiquit. Jud.* VIII, cap. 2. Id.

in malitia non cognovit eam, vivens cum ea annum. Et quando minatus sum ei, coivit quidem cum illa, semen vero corruit (85) in terram, secundum mandatum matris suæ; et hic in malitia mortuus est. Volebam autem et Silom dare ei, sed uxor mea Bessue non permisit; malitiosa enim erat in Thamar, quoniam non erat ex filiabus Chanaan, sicut ipsa.

XI. « Et ego sciebam, quod perniciosum erat genus Chanaan, sed consilium juventutis excæcavit cor meum. Et videns eam vinum fundentem, in ebrietate vini deceptus sum, et concidi ad eam. Ipsa, me absente, abiit, et accepit Silom uxorem ex terra Chanaan. At cum cognovissem quid fecerat, maledixi ei in dolore animæ meæ: et ipsa mortua est in malitia filiorum suorum.

XII. « Post hos autem sermones (87), vidua existente Thamar, post duos annos audiens, quod ascendo tondere oves, ornata sponsalibus ornamentis, sedit ante civitatem ad portam. Lex enim Amorrhæorum est, nuptam præsidere in fornicatione per septem dies juxta portam. Inebriatus igitur ego in aquis Chozeb, non agnovi eam præ vino; et decepit me pulchritudo ipsius per formam ornatus. Et declinatus ad ipsam, dicebam: Ingredior ad te. Et dixit mihi: Quid mihi dabis? Et dedi ei virgam meam, et zonam, et diadema regni: et cum coirem cum illa, concepit. Ignorans autem quid fecit, volui occidere eam; ipsa autem mittens in abscondito pignora, pudore suffudit me. Vocans vero eam, audivi et mysticos sermones, quos locutus sum, dormiens cum ea, in ebrietate mea; et non potui occidere eam, quoniam a Domino erat. Dicebam autem: Ne forte dolo mecum agat, ab alia accipiens pignus. Sed neque appropinquavi ei amplius usque ad mortem meam, quoniam abominationem feci hanc in omni Israel. Et qui erant in civitate, dicebant non esse in civitate desponsatam; quoniam ex alio loco veniens ad breve tempus sedit in porta; et existimavit, quod nullus cognovit me intravisse ad eam. Et post hæc venimus in Ægyptum ad Joseph propter famem. Quadraginta sex annorum eram, et septuaginta tres annos vixi illic.

XIII. « Et nunc quæcunque ego vobis mando, audite filii mei, Judam patrem vestrum, et custodite omnes sermones meos, ad faciendum omnes justificationes Domini, et ad obediendum mandatis Dei. Et non ambuletis post desideria vestra, neque in cogitationibus consiliorum vestrorum, in superbia cordis vestri, et ne gloriemini in operibus fortitudi-

A αὐτῇ τὸν Αὐνᾶν· καίγε οὗτος ἐν πονηρίᾳ οὐκ ἔγνω αὐτὴν, ποιήσας σὺν αὐτῇ ἐνιαυτόν. Καὶ ὅτε ἠπείλησα αὐτῷ, συνῆλθε μὲν αὐτῇ, διέφθειρε δὲ τὸ σπέρμα ἐπὶ τὴν γῆν, μετὰ τὴν ἐντολὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ (84)· καίγε οὗτος ἀπέθανεν ἐν πονηρίᾳ. Ἤθελον δὲ καὶ τὸν Σιλὼμ δοῦναι αὐτῇ, ἀλλ' ἡ γυνή μου βησσουὲ οὐκ ἀφῆκεν· ἐπονηρεύετο γὰρ πρὸς τὴν Θάμαρ, ὅτι οὐκ ἦν ἐκ θυγατέρων Χαναὰν, ὡς αὐτή.

ΙΑ'. « Κἀγὼ ᾔδειν, ὅτι πονηρὸν τὸ γένος Χαναὰν, ἀλλὰ τὸ διαβούλιον τῆς νεότητος (86) ἐτύφλωσε τὴν καρδίαν μου. Καὶ ἰδὼν αὐτὴν οἰνοχοοῦσαν, ἐν μέθῃ οἴνου ἠπατήθην, καὶ συνέπεσα πρὸς αὐτήν. Αὕτη, ἀπόντος μου, ἐπορεύθη, καὶ ἔλαβε τῷ Σιλὼμ γυναῖκα ἐκ γῆς Χαναάν. Γνοὺς δὲ ὃ ἐποίησε, κατηρασάμην αὐτῇ ἐν ὀδύνῃ ψυχῆς μου· καίγε αὐτὴ ἀπέθανεν ἐν πονηρίᾳ υἱῶν αὐτῆς.

B

ΙΒ'. « Μετὰ δὲ τοὺς λόγους τούτους, χηρευούσης τῆς Θάμαρ, μετὰ δύο ἔτη ἀκούσασα, ὅτι ἀνέρχομαι κεῖραι τὰ πρόβατα, κοσμηθεῖσα κόσμῳ νυμφικῷ, ἐκάθισεν ἀπέναντι τῇ πόλει πρὸς τὴν πύλην. Νόμος γὰρ Ἀμοῤῥαίων, τὴν γαμοῦσαν προκαθίσαι ἐν πορνείᾳ ἑπτὰ ἡμέρας παρὰ τὴν πύλην. Μεθυσθεὶς οὖν ἐγὼ ἐν ὕδασι Χωζήβ, οὐκ ἐπέγνων αὐτὴν ἀπὸ τοῦ οἴνου· καὶ ἠπάτησέ με τὸ κάλλος αὐτῆς διὰ τοῦ σχήματος τῆς κοσμήσεως. Καὶ ἐκκλίνας πρὸς αὐτὴν, εἶπον· « Εἰσέλθω πρὸς σέ. » Καὶ εἶπέ μοι· « Τί μοι δώσεις; » Καὶ ἔδωκα αὐτῇ τὴν ῥάβδον μου, καὶ τὴν ζώνην, καὶ τὸ διάδημα τῆς βασιλείας· καὶ ὡς συνῆλθον αὐτῇ, συνείληφεν. Ἀγνοῶν δὲ ὃ ἐποίησεν, ἤθελον αὐτὴν ἀνελεῖν· πέμψασα δὲ ἐν κρυπτῷ τοὺς ἀῤῥαβῶνας, κατήσχυνέ με. Καλέσας δὲ αὐτὴν, ἤκουσα καὶ τοὺς

C

ἐν μυστηρίῳ λόγους, οὓς, καθεύδων σὺν αὐτῇ, ἐν τῇ μέθῃ μου ἐλάλησα· καὶ οὐκ ἠδυνήθην ἀνελεῖν αὐτὴν, ὅτι παρὰ Κυρίου ἦν. Ἔλεγον γάρ· « Μήποτε ἐν δολιότητι ἐποίησε, παρὰ ἄλλης λαβοῦσα τὸν ἀῤῥαβῶνα. » Ἀλλ' οὐδὲ ἤγγισα αὐτῇ ἔτι ἕως θανάτου μου, ὅτι βδέλυγμα ἐποίησα τοῦτο ἐν παντὶ Ἰσραήλ. Καίγε οἱ ἐν τῇ πόλει ἔλεγον, μὴ εἶναι ἐν τῇ πόλει τελισκομένην (88)· ὅτι ἐξ ἄλλου χωρίου ἐλθοῦσα πρὸς βραχὺ ἐκάθισεν ἐν τῇ πύλῃ· καὶ ἐνόμιζεν (89), ὅτι οὐδεὶς ἔγνω, ὅτι εἰσῆλθον εἰς αὐτήν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἤλθομεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς Ἰωσὴφ διὰ τὸν λιμόν· μς' ἐτῶν ἤμην, καὶ ογ' ἔζησα ἐκεῖ ἔτη.

ΙΓ'. « Καὶ νῦν ὅσα ἐγὼ ὑμῖν ἐντέλλομαι, ἀκούσατε, τέκνα μου, Ἰούδα τοῦ πατρὸς ὑμῶν, καὶ φυλάξατε πάντας τοὺς λόγους μου, τοῦ ποιεῖν πάντα τὰ δικαιώ-

D

ματα Κυρίου, καὶ ὑπακούειν ἐντολὰς Θεοῦ. Καὶ μὴ πορεύεσθε ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν ὑμῶν, μηδὲ ἐνθυμήσεσι διαβουλίων ὑμῶν, ἐν ὑπερηφανίᾳ καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ καυχᾶσθε ἐν ἔργοις ἰσχύος νεότητος ὑμῶν,

(48) Οὐ γὰρ ἤθελεν ἔχειν τέκνα ἀπ' αὐτῆς· καίγε οὗτος ἀπέθανεν ἐν πονηρίᾳ. Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ θαλάμου ἐπεγάμβρευσα αὐτῇ τὸν Αὐναν· καίγε οὗτος ἐν πονηρίᾳ οὐκ ἔγνω αὐτὴν, ποιήσας σὺν αὐτῇ ἐνιαυτόν. Καὶ ὅτε ἠπείλησα αὐτῷ συνῆλθε μὲν αὐτῇ, διέφθειρε δὲ τὸ σπέρμα ἐπὶ τὴν γῆν, κατὰ τὴν ἐντολὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Hæc in Oxoniensi codice male sunt omissa: exstant vero in eo sequentia: Καίγε οὗτος ἀπέθανεν ἐν πονηρίᾳ, quæ in Cantabrigiensi desunt. GRAB.

(85) *Corruit*. In Græco, *corrupit*. ID.

(86) Νεότητος. Ψυχῆς καὶ τῆς νεότητος. ID.

(87) *Post hos autem sermones*. *Posthæc*. ID.

(88) Πόλει τελισκομένην. Πύλῃ τελωνουμένην ID. — Τελισκομένη, non est *desponsata*, ut reddit interpres Latine, sed *scortum*. Semel legitur in S. Script. de scorto masculo. Deuter. XXIII, 18, Alex.: οὐκ ἔσται τελισκόμενος πρὸς πᾶσαν εὐχήν. DRACH.

(89) Καὶ ἐνομιζεν. Νομίζων. GRAB.

ὅτι καίγε τοῦτο πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου. Ἐπειδὴ γὰρ κἀγὼ καυχησάμενος, ὅτι ἐν πολέμοις οὐκ ἠπάτησέ με πρόσωπον γυναικὸς εὐμόρφου, ὠνείδιζον Ῥουβὴμ τὸν ἀδελφόν μου περὶ Βαλλας γυναικὸς πατρός μου· καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ζήλου καὶ τῆς πορνείας παρετάξατο ἐν ἐμοὶ, ἕως συνέπεσα εἰς Βησσουὲ τὴν Χαναναίαν, καὶ εἰς Θάμαρ τὴν νυμφευθεῖσαν τοῖς υἱοῖς μου. Καὶ ἔλεγον τῷ πενθερῷ μου· « Συμβουλεύσω τῷ πατρί μου, καὶ οὕτως λήψομαι τὴν θυγατέρα σου. » Καὶ ἔδειξέ μοι ἐπ' ὀνόματι τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ χρυσοῦ πλῆθος ἄπειρον· ἦν γὰρ βασιλεύς. Καὶ αὐτὴν κοσμήσας ἐν χρυσίῳ καὶ μαργαρίταις, ἐποίησεν ἡμῖν οἰνοχοεῖν ἐν τῷ δείπνῳ, ἐν κάλλει γυναικῶν. Καὶ ὁ οἶνος διέστρεψέ μοι τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἠμαύρωσε τὴν καρδίαν μοο ἡ ἡδονή. Καὶ ἐρασθεὶς αὐτῆς συνέπεσα, καὶ παρέβην ἐντολὴν Κυρίου, καὶ ἐντολὴν πατέρων μου, καὶ ἔλαβον αὐτὴν εἰς γυναῖκα. Καὶ ἀνταπέδωκέ μοι Κόριος κατὰ τὸ διαβούλιον τῆς καρδίας μου, ὅτι οὐκ εὐφράνθην ἐν τοῖς τέκνοις αὐτῆς.

ΙΔ'. « Καὶ νῦν, τέκνα μου, μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ· ὅτι οἶνος διαστρέφει τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐμβάλλει ὀργὴν (90) ἐπιθυμίας, καὶ ὁδηγεῖ εἰς πλάνην τοὺς ὀφθαλμούς. Τὸ γὰρ πνεῦμα τῆς πορνείας τὸν οἶνον, ὡς διάκονον πρὸς τὰς ἡδονὰς ἔχει τοῦ νοός· ὅτι καίγε τὰ δύο ταῦτα ἀφιστῶσι τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν γάρ τις πίῃ οἶνον εἰς μέθην, ἐν διαλογισμοῖς ῥυπαροῖς συνταράσσει τὸν νοῦν εἰς πορνείαν, καὶ ἐκθερμαίνει τὸ σῶμα εἰς μίξιν· καὶ εἰ πάρεστι τὸ τῆς ἐπιθυμίας αἴτιον, πράσσει τὴν ἁμαρτίαν (91), καὶ οὐκ αἰσχύνεται. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ οἶνος, τέκνα μου, ὅτι ὁ μεθύων οὐδὲν αἰδεῖται. Ἰδοὺ γὰρ κἀμὲ ἐπλάνησε, μὴ αἰσχυνθῆναι πλῆθος ἐν τῇ πόλει· ὅτι ἐν ὀφθαλμοῖς πάντων ἐξέκλινα πρὸς τὴν Θάμαρ, καὶ ἐποίησα ἁμαρτίαν μεγάλην, καὶ ἀνεκάλυψα κάλυμμα ἀκαθαρσίας υἱῶν μου. Πιὼν οἶνον, οὐκ ᾐσχύνθην τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔλαβον γυναῖκα Χαναναίαν. Συνέσεως γὰρ χρῄζει ὁ πιὼν οἶνον, τέκνα μου· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ σύνεσις τῆς οἰνοποσίας, ἵνα ἕως ὅτου ἔχει αἰδῶ, πίῃ· ἐὰν δὲ παρέλθῃ τὸν ὅρον τοῦτον, ἐμβάλλει εἰς τὸν νοῦν τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης, καὶ ποιεῖ τὸν μέθυσον αἰσχρορρημονεῖν, καὶ παρανομεῖν, καὶ μὴ αἰσχύνεσθαι, ἀλλ' ἐγκαυχᾶσθαι τῇ ἀτιμίᾳ, νομίζοντα εἶναι καλόν.

ΙΕ'. « Ὁ πορνεύων, καὶ γυμνούμενος τῆς βασιλείας (92), ἐξέρχεται (93), δουλωθεὶς τῇ πορνείᾳ, ὡς κἀγὼ γυμνωθείς. Ἔδωκα γὰρ τὴν ῥάβδον μου, τουτέστι, τὸ στήριγμα τῆς ἐμῆς φυλῆς· καὶ τὴν ζώνην μου, τουτέστι, δύναμιν· καὶ τὸ διάδημα, τουτέστι, τὴν δόξαν τῆς βασιλείας μου. Καίγε μετανοήσας ἐπὶ τούτοις, οἶνον καὶ κρέας οὐκ ἔλαβον ἕως γήρας, καὶ πᾶσαν εὐφροσύνην οὐκ εἶδον. Καὶ ἔδειξέ μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἕως τοῦ αἰῶνος, κἂν βασιλεῖ, κἂν πτωχῷ, αἱ γυναῖκες κατακυριεύσουσι, καὶ τοῦ μὲν βασιλέως ἀροῦσι τὴν δόξαν, τοῦ δὲ ἀνδρείου τὴν δύναμιν, καὶ τοῦ πτωχοῦ τὸ τῆς πτωχείας ἐλάχιστον στήριγμα.

A nis juventutis vestræ, quoniam et hoc est perniciosum in oculis Domini. Quia enim et ego gloriatus sum, quod in bellis non decepit me facies mulieris formosæ, probro affeci Ruben fratrem meum de Balla uxore patris mei : et spiritus zeli et fornicationis constitit in me, donec incidi in Bessue Chananæam, et in Thamar nuptam filiis meis. Et dicebam socero meo : Persuadebo patri meo, et ita accipiam filiam tuam. Et ostendit mihi nomine filiæ suæ auri multitudinem infinitam ; erat enim rex. Et cum ornasset eam auro et margaritis, fecit nobis vinum effundi in cœna, in pulchritudine mulierum. Et vinum pervertit oculos meos, et obscuravit cor meum voluptas. Et desiderans eam concidi, et transgressus sum mandatum Domini et mandatum
B patrum meorum, et accepi eam in uxorem. Et secundum consilium cordis mei retribuit mihi Dominus quoniam non lætatus sum in filiis ejus.

XIV. « Et nunc, filii mei, ne inebriemini vino ; quoniam vinum avertit intellectum a veritate, et imittit iram desiderii, et ducit in errorem oculos. Spiritus enim fornicationis vinum ut ministrum ad voluptates habet mentis ; quoniam et duo hæc auferunt potentiam hominis. Si enim aliquis biberit vinum in ebrietatem, cogitationibus sordidis conturbat intellectum in fornicationem, et accendit corpus ad mistionem ; et si adest desiderii causa, operatur peccatum, et non suffunditur pudore. Tale est vinum, filii mei, quoniam ebrius nihil erubescit. Ecce enim et me errare fecit, ut non erubescerem
C ob multitudinem in civitate ; quoniam in oculis omnium declinavi ad Thamar, et feci peccatum magnum, et revelavi velamen immunditiæ filiorum meorum. Cum biberem vinum, non verecundatus sum mandatum Dei, et accepi uxorem Chananæam. Propter quod intellectu opus habet, qui bibit vinum, filii mei ; et is est intellectus vini potationis, ut quandiu habet erubescentiam, bibat ; si vero transeat terminum hunc, immittit in intellectum spiritum erroris, qui facit ebrium turpia loqui, et iniqua agere, et non verecundari, sed et gloriari in ignominia, existimante messe bonum.

XV. « Qui fornicatur, et nudatus regno, egreditur, servus effectus fornicationi, sicut et ege nudatus sum. Dedi enim (aliis) virgam meam, hoc est,
D firmamentum meæ tribus ; et zonam meam, hoc est, potentiam ; et diadema, hoc est gloriam regni mei. Et pœnitens de his, vinum et carnes non assumpsi usque ad senectutem, et omnem lætitiam nescivi. Et ostendit mihi angelus Dei, quod usque in sæculum, et regi, et pauperi, mulieres dominabuntur ; et regis quidem tollent gloriam et virilis potentiam, et pauperis paupertatis minimum firmamentum.

(90) Ὀργήν. Suspicor legendum ὁρμήν, *impetum*, GRAB.

(91) Ἁμαρτίαν. Ἐπιθυμίαν ID.

(92) Καὶ γυμνούμενος τῆς βασιλείας. Ζημιούμενος οὐκ αἰσθάνεται, καὶ ἄδοξον οὐκ αἰσχύνεται. Κἂν γάρ τις βασιλεύσῃ, πορνεύων γυμνούμενος. ID.

(93) Ἐξέρχεται. Οὐχ. ID.

XVI. « Custodite ergo, filii mei, terminum vini. Sunt enim in eo quatuor spiritus perniciosi ; concupiscentiæ, inflammationis, luxuriæ, et turpis lucri. Si bibatis vinum in lætitia, cum timore Dei erubescentes, vivetis. Si enim bibatis non erubescentes, et recedat Dei timor, jam efficitur ebrietas et subintrat invrecundia. Si vero neque omnino bibetis (95), ut non peccetis in verbis contumeliæ, et pugnæ, et calumniæ, et transgressionis mandatorum Dei et pereatis ante tempus vestrum. Nam mysteria Dei et hominum alienis revelat vinum (u et ego mandata Dei et mysteria Jacob patris mei revelavi Chananitidi Bessue) quibus vetuit Deus revelare. Sed et belli et conturbationis causa efficitur vinum.

XVII. « Mando igitur vobis, filii mei, ut non diligatis argentum, neque inspiciatis in pulchritudinem mulierum ; quia et propter argentum et formositatem erravi in Bessue Chananæam. Novi enim, quod propter duo hæc erit genus meum in nequitia ; quoniam et sapientes viros filiorum meorum alienabunt, et regnum Judæ minuent, quod dedit mihi Dominus in obedientia patris. Nunquam enim contristavi verbum patris mei Jacob, quoniam omnia quæ dixit, faciebam. Et Abraham pater patris mei benedixit mihi, ut regnarem in Israel ; et Isaac benedixit mihi simili modo. Et ego novi, quod ex me stabit regnum.

XVIII. « Et legi in libris Enoch justi, quanta mala facietis in extremis diebus. Cavete igitur filii mei, a fornicatione et avaritia : audite Judam patrem vestrum, quoniam ista separant a lege Dei, et excæcant consilium animæ, et superbiam docent, et non patiunturhominem misericordiam exhibere proximo suo, privant animam ipsius omni bonitate, et continent ipsum in laboribus et doloribus, et amovent somnum ab eo,consumunt carnes ipsius,et sacrificia Dei impediunt, et benedictiones non memorant, et prophetæ loquenti non obediunt, et verbo pietatis offenduntur. Duabus enim passionibus contrariis mandatis Dei serviens, Deo obedire non potest, quoniam excæcaverunt animam ejus, et in die, sicut in nocte ambulat.

XIX. Filii mei, avaritia ad idola ducit, quoniam in errore per argentum, eos qui non sunt, deos nominant ; et facit habentem eam in exstasin incidere. Propter argentum (98) ego perdidi filios meos ; et nisi pœnitentia carnis meæ, et humilitas animæ meæ et orationes Jacob patris mei (obstitissent), sine liberis morerer. Sed Deus patrum meorum, misericors et clemens, cognovit quod in ignorantia feci. Excæcavit enim me princeps erroris, et ignoravi, sicut homo, et sicut caro, in peccatis corruptus. Et co-

IϚ'. « Φυλάσσεσθε οὖν, τέκνα μου, τὸν ὅρον τοῦ οἴνου. Ἔστι γὰρ ἐν αὐτῷ τέσσαρα πνεύματα πονηρὰ· ἐπιθυμίας, πυρώσεως, ἀσωτίας, αἰσχροκερδείας. Ἐὰν πίνητε οἶνον ἐν εὐφροσύνῃ, μετὰ φόβου Θεοῦ αἰδούμενοι, ζήσεσθε. Ἐὰν γὰρ πίνητε μὴ αἰδούμενοι, καὶ ἀποστῇ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, λοιπὸν γίνεται μέθη, καὶ παρεισέρχεται ἡ ἀναισχυντία. Εἰ δὲ μηδε ὅλως πίητε (94), ἵνα μὴ ἁμάρτητε ἐν λόγοις ὕβρεως, καὶ μάχης, καὶ συκοφαντίας, καὶ παραβάσεως ἐντολῶν Θεοῦ, καὶ ἀπολεῖσθε οὐκ ἐν καιρῷ ὑμῶν. Καίγε μυστήρια Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἀλλοτρίοις ἀποκαλύπτει ὁ οἶνος (ὡς κἀγὼ ἐντολὰς Θεοῦ καὶ μυστήρια Ἰακὼβ τοῦ πατρός μου ἀπεκάλυψα τῇ Χαναντίτιδι Βησσουὲ) οἷς εἶπεν ὁ Θεὸς μὴ ἀποκαλύψαι. Καὶ δὲ πολέμου καὶ ταραχῆς αἴτιος γίνεται ὁ οἶνος.

IZ'. « Ἐντέλλομαι οὖν ὑμῖν, τέκνα μου, μὴ ἀγαπᾷν ἀργύριον, μηδὲ ἐμβλέπειν εἰς κάλλος γυναικῶν· ὅτι καίγε δι' ἀργύριον, καὶ δι' εὐμορφίαν ἐπλανήθην εἰς Βησσουὲ τὴν Χαναναίαν. Ὅτι οἶδα ἐγὼ, ὅτι διὰ τὰ δύο ταῦτα ἔσται τὸ γένος μου ἐν πονηρίᾳ· ὅτι καίγε σοφοὺς ἄνδρας τῶν υἱῶν μου ἀλλοιώσουσι, καὶ βασιλείαν Ἰούδα σμικρυνθῆναι ποιήσουσιν, ἣν ἔδωκέ μοι Κύριος ἐν ὑπακοῇ πατρός. Οὐδέποτε γὰρ ἐλύπησα λόγον Ἰακὼβ τοῦ πατρός (96) μου, ὅτι πάντα, ὅσα εἶπεν, ἐποίουν. Καὶ Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ τοῦ πατρός μου εὐλόγησέ με, βασιλεύειν ἐν Ἰσραήλ· καὶ Ἰσαὰκ εὐλόγησέ με ὁμοίως. Καὶ ἐγὼ οἶδα, ὅτι ἐξ ἐμοῦ στήσεται τὸ βασίλειον.

IH'. « Καίγε ἔγνων ἐν βιβλίοις Ἐνὼχ τοῦ δικαίου, ὅσα κακὰ ποιήσετε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. Φυλάξασθε οὖν, τέκνα μου, ἀπὸ τῆς πορνείας καὶ τῆς φιλαργυρίας· ἀκούσατε Ἰούδα τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ὅτι ταῦτα ἀφιστᾷ νόμου Θεοῦ, καὶ τυφλοῖ τὸ διαβούλιον τῆς ψυχῆς, καὶ ὑπερηφανίαν ἐκδιδάσκει, καὶ οὐκ ἀφίησιν ἄνδρα ἐλεῆσαι τοῦ πλησίον αὐτοῦ, στερίσκει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης ἀγαθωσύνης, καὶ συνέχει αὐτὸν ἐν μόχθοις καὶ πόνοις, καὶ ἀφιστᾷ ὕπνον αὐτοῦ, καταδαπανᾷ σάρκας αὐτοῦ, καὶ θυσίας Θεοῦ ἐμποδίζει, καὶ εὐλογίας οὐ μέμνηται (97), καὶ προφήτῃ λαλοῦντι οὐχ ὑπακούει, καὶ λόγῳ εὐσεβείας προσοχθίζει. Δυσὶ γὰρ πάθεσιν ἐναντίοις τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ δουλεύων, Θεῷ ὑπακούειν οὐ δύναται, ὅτι ἐτύφλωσαν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, ὡς ἐν νυκτὶ, πορεύεται.

IΘ'. « Τέκνα μου, ἡ φιλαργυρία πρὸς εἴδωλα ὁδηγεῖ, ὅτι ἐν πλάνῃ δι' ἀργυρίου τοὺς μὴ ὄντας θεοὺς ὀνομάζουσι· καὶ ποιεῖ τὸν ἔχοντα αὐτὴν εἰς ἔκστασιν ἐμπεσεῖν. Δι' ἀργυρίου ἐγὼ ἀπώλεσα τὰ τέκνα μου, καὶ εἰ μὴ ἡ μετάνοια τῆς σαρκός μου, καὶ ἡ ταπείνωσις τῆς ψυχῆς μου, καὶ αἱ εὐχαὶ Ἰακὼβ τοῦ πατρός μου, ἄτεκνος εἶχον ἀποθανεῖν. Ἀλλ' ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου, ὁ οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, συνέγνω ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ ἐποίησα. Ἐτύφλωσε γάρ με ὁ ἄρχων τῆς πλάνης, καὶ ἠγνόησα, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς σὰρξ (99), ἐν ἁμαρ-

(94) Εἰ δὲ μηδὲ ὅλως πίητε Corrige ex Oxon. cod. τί δὲ λέγω, μηδ' ὅλως πίνετε GRAB.

(95) *Si vero neque omnino bibetis. Quid vero dicam ? ne omnino bibatis.* ID.

(96) Λόγον Ἰακὼβ τοῦ πατρός. Ἰακὼβ τὸν πατέρα ID.

(97) Οὐ μεμνηται Θεοῦ οὐ μνημονεύει· ID.

(98) *Propter argentum.* Duo verba ista ad præcedentem periodum sunt referenda : si Græcum textum sequi velimus, in cujus utroque exemplari, tam Oxon. quam Cantab. post δι' ἀργυρίου est punctum ; melius vero, juxta hanc versionem. ID.

(99) Σάρξ, Omissum. ID.

τίαις φθαρείς. Καὶ ἐπέγνων τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν, νομίζων ἀκαταμάχητος εἶναι.

Κ'. Ἐπίγνωτε οὖν (100) τέκνα μου, ὅτι δύο πνεύματα σχολάζουσι τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ τῆς πλάνης· καὶ μέσον ἐστὶ τὸ τῆς συνέσεως τοῦ νοὸς, οὗ ἐὰν θέλῃ κλῖναι. Καίγε τὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὰ τῆς πλάνης, γέγραπται ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἓν ἕκαστον αὐτῶν γνωρίζει Κύριος. Καὶ οὐκ ἔστι καιρὸς, ἐν ᾧ δυνήσεται λαθεῖν ἀνθρώπων ἔργα, ὅτι ἐν στήθει ὀστέων αὐτὰ ἐγγέγραπται ἐνώπιον Κυρίου. Καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας μαρτυρεῖ πάντα, καὶ κατηγορεῖ πάντων, καὶ ἐμπεπύρισται ὁ ἁμαρτήσας ἐκ τῆς ἰδίας καρδίας, καὶ ἆραι πρόσωπον οὐ δύναται πρὸς τὸν κριτήν.

ΚΑ'. « Καὶ νῦν, τέκνα μου, ἀγαπήσατε τὸν Λευΐ, ἵνα διαμείνητε· καὶ μὴ ἐπαίρεσθε ἐπ' αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῆτε. Ἐμοὶ γὰρ ἔδωκε Κύριος τὴν βασιλείαν, κἀκείνῳ τὴν ἱερατείαν, καὶ ὑπέταξε τὴν βασιλείαν τῇ ἱερωσύνῃ. Ἐμοὶ ἔδωκε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, κἀκείνῳ τὰ ἐν οὐρανοῖς. Ὡς ὑπερέχει οὐρανὸς τῆς γῆς, οὕτως ὑπερέχει Θεοῦ ἱερατεία τῆς ἐπὶ γῆς βασιλείας (1). Καὶ γὰρ αὐτὸν ὑπὲρ σὲ ἐξελέξατο Κύριος ἐγγίζειν αὐτῷ, καὶ ἐσθίειν τράπεζαν αὐτοῦ, καὶ ἀπαρχὰς ἐντρυφημάτων υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ ἔσῃ αὐτοῖς (2) ὡς ἡ θάλασσα. Ὥσπερ γὰρ ἐν αὐτῇ δίκαιοι καὶ ἄδικοι χειμάζονται, οἱ μὲν αἰχμαλωτιζόμενοι, οἱ δὲ πλουτοῦντες· οὕτως καὶ ἐν σοὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων, οἱ μὲν κινδυνεύσιν αἰχμαλωτιζόμενοι, οἱ δὲ πλουτοῦσιν ἁρπάζοντες. Ὅτι οἱ βασιλεύοντες ἔσονται, ὡς κήτη, καταπίνοντες ἀνθρώπους, ὡς ἰχθύας· θυγατέρας καὶ υἱοὺς ἐλευθέρους καταδουλώσουσιν· οἴκους, ἀγροὺς, ποίμνια, χρήματα ἁρπάσουσι· καὶ πολλῶν σάρκας ἀδίκως κόρακες καὶ ἴβεις χορτάσουσι, καὶ προκόψουσιν ἐπὶ τὸ κακὸν ἐν πλεονεξίᾳ ὑψούμενοι. Καὶ ἔσονται ὡς καταιγίδες ψευδοπροφῆται, καὶ πάντας δικαίους διώξονται.

ΚΒ'. « Ἐπάξει δὲ αὐτοῖς Κύριος διαιρέσεις κατ' ἀλλήλων, καὶ πόλεμοι συνεχεῖς ἔσονται ἐν Ἰσραήλ, καὶ ἐν ἀλλοφύλοις συντελεσθήσεται ἡ βασιλεία μου, ἕως τοῦ ἐλθεῖν τὸ σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ, ἕως παρουσίας τοῦ Θεοῦ τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἡσυχάσαι τὸν Ἰακὼβ ἐν εἰρήνῃ, καὶ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ αὐτὸς φυλάξει κράτος βασιλείας μου ἕως τοῦ αἰῶνος. Ὅρκῳ γὰρ ὤμοσέ μοι Κύριος, μὴ ἐκλείψειν τὸ βασίλειόν μου ἐκ τοῦ σπέρματός μου, πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τοῦ αἰῶνος.

ΚΓ'. « Πολλὴ δὲ λύπη μοί ἐστι, τέκνα μου, διὰ τὰς ἀσελγείας καὶ γοητείας, καὶ εἰδωλολατρείας, ἃς ποιήσετε εἰς τὸ βασίλειον, ἐγγαστριμύθοις ἀκολουθοῦντες, κληδόσι (3), καὶ δαίμοσι πλάνης. Τὰς θυγατέρας ὑμῶν μουσικὰς καὶ δημοσίας ποιήσετε, καὶ ἐπιμιγήσεσθε ἐν βδελύγμασιν ἐθνῶν· ἀνθ' ὧν ἄξει Κύριος ἐφ' ὑμᾶς λιμὸν, θάνατον καὶ ῥομφαίαν, ἐκδικοῦσαν πολιορκίαν, καὶ κύνας εἰς διασπασμὸν, ἐχθρῶν καὶ φίλων ὀνειδισμοὺς, ἀπώλειαν καὶ (4) σφακελισμὸν

gnoscebam tandem mei ipsius infirmitatem, qui existimassem me inexpugnabilem esse.

XX. « Cognoscite igitur, filii mei, quod duo spiritus vacant homini, spiritus veritatis, et spiritus erroris; et medius est spiritus intellectus mentis, cujus est, quo vult inclinare. Et quæ sunt veritatis, et quæ sunt erroris, scripta sunt super pectus hominis [18], et unumquoque eorum cognoscit Dominus. Et non est tempus, in quo poterunt latere hominum opera; quoniam ea in pectore ossium inscripta sunt coram Domino. Et spiritus veritatis testimonium perhibet de omnibus, et accusat omnia; et adustus est qui peccat ex proprio corde, et levare faciem non potest ad judicem.

XXI. « Et nunc, filii mei, diligite Levi, ut permaneatis; et non efferamini super ipsum, ut non dispereatis. Mihi enim dedit Dominus regnum, et illi sacerdotium, et subjecit regnum sacerdotio. Mihi dedit quæ in terra; illi vero, quæ sunt in cœlis. Ut supereminet cœlum terræ, ita supereminet Dei sacerdotium regno quod est in terra. Etenim ipsum supra te elegit Dominus appropinquare ipsi, et comedere mensam ipsius, et primitias deliciarum filiorum Israel: et eris eis ut mare. Quemadmodum enim in mari justi et injusti hiemant, hi quidem captivi facti, hi vero ditati: ita et in te omne genus hominum, hi quidem periclitantur in captivitatem acti, hi vero ditantur rapientes. Quoniam qui regnant erunt sicut cete, deglutientes homines velut pisces: filias et filios liberos in servitutem redigent; domos, agros, greges, pecunias rapient; et multorum carnibus injuste corvos et ibices saturabunt, et proficient in malum in avaritia exaltati. Et erunt ut procellæ pseudoprophetæ, et omnes justos persequentur.

XXII. « Inducet autem eis dominus divisiones inter se, et bella continua erunt in Israel, et in alienigenis consummabitur regnum meum, donec veniet salutare Israel, usque ad adventum Dei justitiæ, ut quiescat Jacob in pace, et omnes gentes Et ipse custodiet potestatem regni mei usque in sæculum. Juramento enim juravit mihi Dominus, non defecturum regnum meum e semine meo, omnibus diebus, usque in sæculum.

XXIII. « Multa autem tristitia mihi est filii mei, propter impudicitias, et sortilegia, et idololatrias, quas facietis in regnum, ventriloquos sequentes, divinationes et dæmonas erroris. Filias vestras cantatrices et publicas facietis, et immiscebimini abominationibus gentium; pro quibus ducet Dominus super vos famem et pestilentiam, mortem et gladium, ulciscentem obsidionem, et canes in dilaniationem, inimicorum et amicorum opprobria,

[18] Rom. II, 14, 15.

(100) Ἐπίγνωτε οὖν. Omissa integra hæc periodus. Id.

(1) Βασιλείας. Βασιλείας, ἐὰν μὴ δι' ἁμαρτίας ἐκπέσῃ Κυρίου, καὶ κυριευθῇ ὑπὸ ἐπιγείας, addit codex Oxon.

(2) Καὶ ἔσῃ αὐτοῖς. Add. σὺ δὲ ἔσῃ βασιλεὺς Ἰακώβ. Grab.

(3) Ἀκολουθοῦντες, κληδόσι. Ἐξακολουθοῦντες, omissa sequenti voce κληδόσι. Id.

(4) Καὶ κύνας εἰς διασπασμὸν, ἐχθρῶν καὶ φί-

perditionem et talem occulodum, puerorum occisionem, et uxorum ablationem, possessionum rapinam, terræ desolationem, templi Dei incendium, vestri ipsorum servitutem in gentibus ; et exscindent e vobis enuchos uxoribus suis, donec revertamini ad Dominum in integro corde, pœnitentes, et ambulantes in omnibus mandatis Dei, et visitet vos Dominus in misericordia, et reducat a captivitate inimicorum vestrorum.

XXIV. « Et post hæc orietur vobis astrum ex Jacob in pace, et exsurget homo ex semine meo, ut sol justitiæ, ambulans cum filiis hominum in mansuetudine et justitia, et quidquam peccati non invenientur in eo. Et aperientur super ipsum cœli, ad effundendum Spiritum, benedictionem Patris sancti : et ipse effundet spiritum gratiæ super vos, et eritis ei filii in veritate, et ambulabitis in præceptis illius primis et ultimis. Hic est germen Dei Altissimi, et hic est fons in vitam omnis carnis. Tunc refulgebit sceptrum regni mei, et a radice vestra nascetur propago ; et in eo ascendet virga justitiæ gentibus, ut judicet et salvet omnes invocantes Dominum.

XXV. « Et post hoc resurget Abraham, et Isaac, et Jacob in vitam ; et ego, et fratres mei principes, sceptrum vertrum in Israel erimus Levi primus, secundus ego, tertius Joseph, quartus Benjamin, quintus Simeon, sextus Isachar, et ita deinceps omnes. Et Dominus benedixit Levi ; angelus faciei me ; virtutes gloriæ Simeon ; cœlum Ruben ; Isachac terra ; mare Zabulon ; montes Joseph ; tabernaculum Benjamin ; luminaria Dan ; deliciæ Nepthalim ; sol Gad ; olivo Aser : et erit unus populus Domini, et lingua una ; et non erit amplius spiritus erroris Beliar, quoniam mittetur in ignem in sæculum. Et qui in tristitia mortui sunt, resurgent in gaudio ; et qui in pauperpate propter Dominum, ditabuntur ; et qui in inopia, saturabuntur ; et qui in infirmitate, fortificabuntur ; et qui propter Dominum mortui sunt, evigilabunt in vita. Et cervi Jacob current in exultatione, et aquilæ Israel volabunt in gaudio ; impii vero tristabuntur, et peccatores lugebunt, et omnes populi glorificabunt Dominum in sæcula.

XXVI. « Custodite igitur, filii mei, omnem legem Domini, quoniam spes est omnibus dirigentibus viam ejus. » Et dixit eis : « Centum decem et novem onnorum ego morior hodie in oculis vestris. Nemo me sepeliat in pretiosa veste, vel ventrem meum

A ὀφθαλμῶν, τήπίων ἀναίρεσιν, καὶ συμβίων ἀφαίρεσιν, ὑπαρχόντων ἀρπαγὴν (5), γῆς ἐρήμωσιν, ναοῦ Θεοῦ ἐμπυρισμὸν, ὑμῶν αὐτῶν δουλείαν ἐν ἔθνεσι· καὶ ἐκυεμοῦσιν ἐξ ὑμῶν εἰς εὐνούχους ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν, ἕως ἂν ἐπιστρέψητε πρὸς Κύριον ἐν τελείᾳ καρδίᾳ, μεταμελούμενοι, καὶ πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπισκέψηται ὑμᾶς Κύριος ἐν ἐλέει, καὶ ἀναγάπῃ (6) ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν.

ΚΔ'. « Καὶ μετὰ ταῦτα ἀνατελεῖ ὑμῖν ἄστρον ἐξ Ἰακὼβ ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματός μου, ὡς ὁ ἥλιος δικαιοσύνης συμπορευόμενος τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐν πραότητι καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ πᾶσα ἁμαρτία οὐχ εὑρεθήσεται ἐν αὐτῷ. Καὶ ἀνοιγήσονται ἐπ' αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ, ἐκχέαι B Πνεῦμα, εὐλογίαν Πατρὸς ἁγίου· καὶ αὐτὸς ἐκχεεῖ πνεῦμα χάριτος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθε αὐτῷ εἰς υἱοὺς ἐν ἀληθείᾳ, καὶ πορεύσεσθε ἐν προστάγματι αὐτοῦ πρώτοις καὶ ἐσχάτοις (7). Οὗτος ὁ βλαστὸς Θεοῦ ὑψίστου, καὶ αὕτη ἡ πηγὴ εἰς ζωὴν πάσης σαρκός. Τότε ἀναλάμψει (8) σκῆπτρον βασιλείας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ῥίζης ὑμῶν γενήσεται πυθμήν· καὶ ἐν αὐτῷ ἀναβήσεται ῥάβδος δικαιοσύνης τοῖς ἔθνεσι, κρῖναι καὶ σῶσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένττς Κύριον.

ΚΕ'. « Καὶ μετὰ ταῦτα ἀναστήσεται Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, εἰς ζωήν· καὶ ἐγὼ, καὶ οἱ ἀδελφοί μου ἔξαρχοι, σκῆπτρον ἡμῶν (9) ἐν Ἰσραὴλ ἐσόμεθα. Λευὶ πρῶτος, δεύτερος ἐγὼ, τρίτος Ἰωσὴφ, τέταρτος Βενιαμὶν, πέμπτος Συμεὼν, ἕκτος Ἰσαχὰρ, καὶ οὕτως καθεξῆς πάντες. Καὶ Κύριος εὐλόγησε τὸν Λευί· ὁ ἄγγελος τοῦ προσώυου ἐμέ· αἱ δυνάμεις τῆς C δόξης τὸν Συμεών· ὁ οὐρανὸς τὸν Ῥουβήμ· τὸν Ἰσαχὰρ ἡ γῆ· ἡ θάλασσα τὸν Ζαβουλών· τὰ ὄρη τὸν Ἰωσήφ· ἡ σκηνὴ τὸν Βενιαμίν· οἱ φωστῆρες τὸν Δάν· ἡ τρυφὴ τὸν Νεφθαλείμ· ὁ ἥλιος τὸν Γάδ· ἐλαία τὸν Ἀσήρ· καὶ ἔσται εἰς λαὸς Κυρίου, καὶ γλῶσσα μία· καὶ οὐκ ἔσται ἔτι πνεῦμα πλάνης τοῦ Βελιὰρ, ὅτι ἐμβληθήσεται ἐν τῷ πυρὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οἱ ἐν λύπῃ τελευτήσαντες ἀναστήσονται ἐν χαρᾷ, καὶ οἱ ἐν πτωχείᾳ διὰ Κύριον, πλουτισθήσονται, καὶ οἱ ἐν πενίᾳ, χορτασθήσονται, καὶ οἱ ἐν ἀσθενείᾳ, ἰσχύσουσι, καὶ οἱ διὰ Κύριον ἀποθανόντες ἐξυπνισθήσονται ἐν ζωῇ. Καὶ οἱ ἔλαφοι Ἰακὼβ δραμοῦνται ἐν ἀγαλλιάσει, καὶ οἱ ἀετοὶ Ἰσραὴλ πετασθήσονται ἐν χαρᾷ· οἱ δὲ ἀσεβεῖς πενθήσουσι, καὶ ἁμαρτωλοὶ κλαύσονται, καὶ πάντες οἱ λαοὶ δοξάσουσι Κύριον εἰς D αἰῶνας.

ΚϚ'. « Φυλάξατε οὖν, τέκνα μου, πάντα τὸτ νόμον Κυρίου, ὅτι ἐλπίς ἐστιν πᾶσι τοῖς κατευθύνουσι τὴς ὁδὸν αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν πρός αὐτούς· « ριθ' ἐτῶν ἀποθνήσκω ἐγὼ σήμερον ἐν ὀφθαλμοῖς ὑμῶν. Μηδείς με ἐνταφιάσῃ πολυτελεῖ ἐσθῆτι, ἢ ἀναῤῥήξοι τὴν κοι-

λων ὀνειισμοὺς ἀπώλειαν καί. Desunt omnia et loco sequentis vocis σφακελισμόν posita vox λήμην. Grab.

(5) Ὑπαρχόντων ἀρπαγήν. Desunt. Id.

(6) Ἀναγάπῃ, Αναγάγῃ, quæ lectio multo melior est, altera prorsus vitiosa. Neque enim ἀναγάπη uspiam alibi legitur ; nec sequens ἀπὸ ad aliquam vocem præcedentem referri potest. Id.

(7) Καὶ πορεύσεσθε ἐν προστάγματι αὐτοῦ πρώτοις καὶ ἐσχάτοις· Desunt in Oxionensi. Puto vero pro προστάγματι, legendum pluraliter προστάγμασι, ut sequentia verba indicant. Id.

(8) Τότε ἀναλάμψει. Omissa omnia usque ad δοξάσουσι Κύριον εἰς αἰῶνας, sive usque ad finem sequentis parsgraphi. Id.

(9(Ἡμῶν. Lego potius ὑμῶν. Id.

λίαν μου, ὅτι ταῦτα μέλλουσι ποιεῖν οἱ βασιλεύοντες. Καὶ ἀναγάγετέ με εἰς Χεβρὼν μεθ' ὑμῶν. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐκοιμήθη Ἰούδας· καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ κατὰ πάντα, ὅσα ἐντείλατο αὐτοῖς, καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν Χεβρὼν μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Διαθήκη Ἰσαχὰρ, περὶ ἁπλότητος.

Α'. Ἀντίγραφον λόγων Ἰσαχάρ. Καλέσας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς· « Ἀκούσατε, τέκνα, Ἰσαχὰρ τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ἐνωτίσασθε ῥήματα ἠγαπημένοι (10) ὑπὸ Κυρίου. Ἐγὼ ἐτέχθην πέμπτος υἱὸς τῷ Ἰακὼβ, ἐν μισθῷ τῶν μανδραγόρων. Ἰακὼβ (11) γὰρ ἤνεγκε μανδραγόρους (12) ἐκ τοῦ ἀγροῦ, καὶ προαπαντήσασα Ῥαχὴλ ἔλαβεν αὐτούς (13). Ἔκλαιε δὲ Ῥουβὴμ, καὶ ἐπὶ τῇ φωνῇ αὐτοῦ ἐξῆλθε Λία ἡ μήτηρ μου. Ταῦτα δὲ ἦσαν μῆλα εὐώδημα (14), ἃ ἐποίει ἡ γῆ Ἀρὰμ ἐν ὕψει ὑποκάτω φάραγγος ὑδάτων. Εἶπε δὲ Ῥαχήλ· « Οὐ δώσω σοι αὐτὰ, ὅτι ἔσονταί μοι ἀντὶ τέκνων. » Ἦσαν δὲ μῆλα δύο. Καὶ εἶπε Λία· « Ἱκανούσθω σοι, ὅτι ἔλαβες τὸν ἄνδρα παρθενείας μου· μὴ καὶ ταῦτα λήψῃ; » Ἡ δὲ εἶπεν· « Ἰδοὺ, ἔστω σοι Ἰακὼβ τὴν νύκτα ταύτην ἀντὶ τῶν μανδραγόρων τοῦ υἱοῦ σου. » Εἶπε δὲ Λία πρὸς αὐτήν· « Μὴ καυχῶ, καὶ μὴ δοξάζου· ἐμὸς γάρ ἐστιν ὁ Ἰακὼβ, κἀγὼ γυνὴ νεότητος αὐτοῦ. » Ἡ δὲ Ῥαχὴλ εἶπε· « Τί οὖν; ὅτι ἐμοὶ πρῶτον (15) ἥρμοσται, καὶ δι' ἐμὲ ἐδούλευσε τῷ πατρὶ ἡμῶν ἔτη ιδ'. Τί σοι ποιήσω, ὅτι ἐπλήθυνεν ὁ δόλος καὶ ἡ πανουργία τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ δόλος προχωρεῖ ἐπὶ τῆς γῆς; Εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἂν ἧς σὺ ὁρῶσα πρόσωπον Ἰακώβ· οὐ γὰρ γυνὴ αὐτοῦ εἶ σὺ, ἀλλ' ἐν δόλῳ ἀντ' ἐμοῦ εἰσήχθης. Καὶ ἐπλάνησέ με ὁ πατήρ μου, καὶ μεταστήσας με τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, οὐκ εἴασέ με ἰδεῖν· ὅτι εἰ ἤμην ἐκεῖ, οὐκ ἐγίνετο τοῦτο. » Καὶ εἶπε Ῥαχήλ· « Λάβε ἕνα (16) μανδραγόραν, καὶ ἀντὶ τοῦ ἑνὸς ἐκμισθῶ (17) σοι αὐτὸν ἐν μιᾷ νυκτί. » Καὶ ἔγνω Ἰακὼβ τὴν Λίαν, καὶ συλλαβοῦσά με ἔτεκε· καὶ διὰ τὸν μισθὸν ἐκλήθην Ἰσαχάρ.

Β'. « Τότε ὤφθη τῷ Ἰακὼβ ἄγγελος Κυρίου, λέγων, ὅτι δύο τέκνα Ῥαχὴλ τέξεται, ὅτι διέπτυσε συνουσίαν ἀνδρὸς, καὶ ἐξελέξατο ἐγκράτειαν. Καὶ εἰ μὴ Λία ἡ μήτηρ μου ἀπέδω ἀντὶ συνουσίας τὰ δύο μῆλα, ὀκτὼ υἱοὺς εἶχε τεκεῖν· διὰ τοῦτο ἓξ ἔτεκε, τοὺς δὲ δύο Ῥαχὴλ, ὅτι ἐν μανδραγόραις ἐπεσκέψατο αὐτὴν ὁ Κύριος. Εἶδε γὰρ, ὅτι διὰ τέκνα ἤθελε συνεῖναι τῷ Ἰακὼβ, καὶ οὐ διὰ φιληδονίαν. Προσθεῖσα γὰρ καὶ τῇ ἐπαύριον ἀπέδοτο τὸν Ἰακὼβ, ἵνα λάβῃ καὶ τὸν ἄλλον μανδραγόραν (18). Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς μανδραγόραις (19) ἐπήκουσε Κύριος τῆς Ῥαχήλ· ὅτι, καίγε ποθήσασα αὐτοὺς (20), οὐκ ἔφαγεν, ἀλλ' ἀνέθηκεν

rescindat, quoniam hæc facturi sunt regnantes. Et reducite me in Hebron vobiscum. » Et cum hæc dixisset, obdormivit Judas; et fecerunt filii ejus secundum omnia quæ mandavit eis, et sepelierunt eum in Hebron cum patribus suis.

CAPUT V.

Testamentum Isachar, de simplicitate.

I. Transcriptum verborum Isachar. Cum vocasset inios suos, dixit eis: « Audite filii Isachar patrem vestrum, auribus percipite verba dilecti a Domino. Ego sum natus quintus filius Jacob, in mercede mandragorarum. Ruben enim attulit mandragoras ex agro, et præobvians Rachel accepit eas. Flevit autem Ruben, et in voce ipsius exivit Lia mater mea. Mandragoræ autem erant mala odorifera, quæ producit terra Aram in excelso sub velle aquarum. Dixit autem Rachel: « Non dabo hæc tibi, quoniam erunt mihi pro filiis. » Erant autem mala duo. Et dixit Lia: « Sufficiat tibi, quoniam accepisti virum virginitatis meæ; num et hæc accipies? » Illa vero dixit: « Ecce, sit Jacob tibi nocte hac pro mandragoris filii tui. » Dixit autem ei Lia: « Ne jactes, et ne glorieris; meus enim est Jacob, et ego uxor juventutis ejus. » Rachel vero dixit: « Quid igitur? quoniam mihi primo copulatus est, et propter me servivit patri nostro annis quatuordecim. Quid tibi faciam, quoniam multiplicatus est dolus et astutia hominum, et dolus procedit in terra? Si autem secus esset, non utique tu videres faciem Jacob; non enim uxor ipsius tu es, sed in dolo pro me inducta es. Et seduxit me pater meus, et transferens me nocte illa, non permisit me videre; quoniam si fuissem illic, non factum fuisset hoc. » Et dixit Rachel: Accipe unam mandragoram, et pro una in mercedem do tibi eum in una nocte. » Et cognovit Jacob Liam, et concipiens me peperit; et propter mercedem vocatus sum Isachar.

II. « Tunc apparuit Jacob angelus Domini, dicens, quod duos filios Rachel pariet, quoniam respuit coitum viri, et elegit continentiam. Et nisi Lia mater mea pro coitu reddidisset duo mala, octo filios paritura fuisset; propter hoc sex peperit, duos vero Rachel, quoniam in mandragoris visitavit eam Dominus. Scivit enim, quod propter filios voluit coire cum Jacob, et non propter desiderium voluptatis. Apponens enim et in crastino reddidit Jacob, ut acciperet et aliam mandragoram. Propter hoc in mandragoris exaudivit Dominus Rachel; quoniam et desiderans eas, non comedit, sed

(10) Ἠγαπημένοι. Ἠγαπημένου. GRAB.

(11) Ἰακώβ. Ῥουβήμ: et quidem recte, unde et Latinam versionem correxi. ID.

(12) Μανδραγόρους. Μανδραγόραν. ID. — Μανδραγόρων et μανδραγόρους, nominum instar simplicium in *os* desinentium; sed paulo inferius leges μανδραγόραν et μανδραγόραις. In Vet Test. et apud profanos scriptores solummodo ὁ μανδραγόρας καὶ μανδραγόρης vel ἡ μανδραγόρα invenitur. Unde hoc in loco corrigendum puto: μανδραγορῶν et μανδραγόρας. DRACH.

(13) Αὐτούς. Αὐτήν. GRAB.

(14) Ταῦτα δὲ ἦσαν μῆλα εὐώδημα. Αὕτη δὲ ἦν μῆλα εὔοσμα. ID.

(15) Πρῶτον. Πρότερόν σου ID.

(16) Ἕνα. Μίαν. ID.

(17) Τοῦ ἑνὸς ἐκμισθῶ. Ταύτης ἐκμισθώσω· ID.

(18) Τὸν ἄλλον μανδραγόραν. Τὴν ἄλλην μανδραγόραν ID.

(19) Τοῖς μανδραγόραις. Ταῖς μανδραγόραις. ID.

(20) Αὐτούς. Αὐτάς. Sic et paulo post. ID.

reposuit eas in domo Domini, offerens sacerdoti A Altissimi, qui erat in tempore illo.

III. « Quando igitur factus sum vir, filii mei, ambulavi in rectudine cordis, et factus sum agricola patrum meorum, et fratrum meorum, et attuli fructus ex agris secundum tempus eorum, et benedixit mihi pater meus, videns quod in simplicitate ambulabam. Et non eram perscrutator in actibus meis, neque perniciosus et invidens proximo meo; non oblocutus sum alicui, neque vituperavi vitam hominis ambulans in simplicitate oculorum. Propter hoc triginta annorum accepi mihimet uxorem, quoniam labor devoraverat fortitudinem meam. Et non animadvertebam voluptatem mulieris, sed per laborem somnus meus circumdedit me, et semper gavisus est in simplicitate mea pater meus. Si B quid enim laborabam, omnem fructum et omne primum germen primum per sacerdotem Domino offerebam, deinde patri meo, et tunc ego (24). Et Dominus duplicavit bona in manibus meis. Scivit autem et Jacob, quod Deus cooperatur simplicitati meæ: omni enim pauperi et omni afflicto tribuebam terræ bona in simplicitate cordis.

IV. « Et nunc audite me, filii, et ambulate in simplicitate cordis, quoniam novi in ipsa omne beneplacitum Domini. Simplex aurum non concupiscit, proximum non circumvenit, cibos varios non appetit, vestem diversam non vult, tempora longa sibi non præscribit vivere, sed solum recipit voluntatem Dei; et spiritus erroris nil valebunt adversus eum. Non enim novit recipere pulchritu- C dinem mulieris, ut non in perversione coinquinet mentem suam; non zelus in consiliis ejus superveniet, non invidia liquefacit animam ejus, neque lucrum in insatiabilitate excogitat; sed ambulat in rectitudine vitæ, et omnia videt in simplicitate, non recipiens oculis malignitates ab errore mundi, ut non videat perverse aliquod mandatorum Dei.

V. « Custodite igitur, filii mei, legem Dei, et simplicitatem possidete, et in innocentia ambulate, non nimis curiose scrutantes mandata Domini, et proximi actiones; sed diligite Dominum et proximum, pauperis et infirmi miseremini. Supponite dorsum vestrum ad agrum colendum, et laborandum in operibus terræ, secundum unamquamque agriculturam dona cum gratiarum actione Domino offerentes; quoniam in primis germinibus fructuum D terræ benedixit tibi Dominus, sicut benedixit omnibus sanctis, ab Abel usque ad hoc tempus. Non enim datur tibi alia pars, quam pinguedinis terræ, cujus in doloribus sunt fructus; quoniam et pater noster Jacob in benedictionibus terræ et primitiarum fructuum benedixit mihi. Et Levi et Judas

A αὐτοὺς ἐν οἴκῳ Κυρίου, προσενέγκασα τῷ ἱερεῖ Ὑψίστου, τῷ ὄντι ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ.

Γ'. « Ὅτε οὖν ἡδρύνθην, τέκνα μου, ἐπορευόμην ἐν εὐθύτητι καρδίας, καὶ ἐγενόμην γεωργὸς τῶν πατέρων μου, καὶ τῶν ἀδελφῶν μου, καὶ ἔφερον καρποὺς ἐξ ἀγρῶν κατὰ καιρὸν αὐτῶν, καὶ εὐλόγησέ με ὁ πατήρ μου, βλέπων ὅτι ἐν ἁπλότητι πορεύομαι. Καὶ οὐκ ἤμην περίεργος ἐν ταῖς πράξεσί μου, οὐδὲ πονηρὸς (21) καὶ βάσκανος τῷ πλησίον μου· οὐ κατελάλησά τινος, οὐδὲ ἔψεξα βίον ἀνθρώπου, πορευόμενος ἐν ἁπλότητι ὀφθαλμῶν. Διὰ τοῦτο τριάκοντα (22) ἐτῶν ἔλαβον ἐμαυτῷ γυναῖκα, ὅτι ὁ κάματος κατήσθιε τὴν ἰσχύν μου· καὶ οὐκ ἐνενόουν ἡδονὴν γυναικὸς, ἀλλὰ διὰ τοῦ κόπου ὕπνος μοι περιεγένετο, καὶ πάντοτε ἔχαιρεν ἐπὶ τῇ ἁπλότητί μου ὁ πατήρ μου. B Εἴτι γὰρ ἔκαμνον, πᾶσαν ὀπώραν (23), καὶ πᾶν πρωτογέννημα πρῶτον διὰ τοῦ ἱερέως Κυρίῳ προσέφερον, ἔπειτα τῷ πατρί μου, καὶ τότε ἐγώ. Καὶ Κύριος ἐδιπλασίασε τὰ ἀγαθὰ ἐν χερσί μου. Ἤδει δὲ καὶ Ἰακὼβ, ὅτι ὁ Θεὸς συνεργεῖ τῇ ἁπλότητί μου· παντὶ γὰρ πένητι καὶ παντὶ θλιβομένῳ παρεῖχον τῆς γῆς τὰ ἀγαθὰ ἐν ἁπλότητι καρδίας.

Δ'. « Καὶ νῦν ἀκούσατέ μου, τέκνα, καὶ πορεύεσθε ἐν ἁπλότητι καρδίας, ὅτι εἶδον ἐν αὐτῇ πᾶσαν εὐαρέστησιν Κυρίου. Ὁ ἁπλοῦς χρυσίον οὐκ ἐπιθυμεῖ, τὸν πλησίον οὐ πλεονεκτεῖ, βρωμάτων ποικίλων οὐκ ἐφίεται, ἐσθῆτα διάφορον οὐ θέλει, χρόνους μακροὺς οὐχ ὑπογράφει ζῆν, ἀλλὰ μόνον ἐκδέχεται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· καίγε τὰ πνεύματα τῆς πλάνης οὐκ (25) ἰσχύσουσι πρὸς αὐτόν. Οὐ γὰρ εἶδεν ἐπιδέξασθαι κάλλος C θηλείας, ἵνα μὴ ἐν διαστροφῇ μιάνῃ τὸν νοῦν αὐτοῦ· οὐ ζῆλος ἐν διαβουλίοις αὐτοῦ ἐπελεύσεται· οὐ βασκανία ἐκτήκει ψυχὴν αὐτοῦ, οὐδὲ πορισμὸν (26) ἐν ἀπληστίᾳ ἐννοεῖ· πορεύεται δὲ ἐν εὐθύτητι ζωῆς (27), καὶ πάντα ὁρᾷ ἐν ἁπλότητι, μὴ ἐπιδεχόμενος ὀφθαλμοῖς πονηρίας ἀπὸ τῆς πλάνης τοῦ κόσμου, ἵνα μὴ ἴδῃ διεστραμμένως τι τῶν ἐντολῶν (28) τοῦ Κυρίου.¶

Ε'. « Φυλάξατε οὖν, τέκνα μου, νόμον Θεοῦ, καὶ τὴν ἁπλότητα κτήσασθε, καὶ ἐν ἀκακίᾳ πορεύεσθε, μὴ περιεργαζόμενοι ἐντολὰς Κυρίου, καὶ τοῦ πλησίον τὰς πράξεις· ἀλλ' ἀγαπᾶτε Κύριον καὶ τὸν πλησίον, πένητα καὶ ἀσθενῆ ἐλεήσατε. Ὑποτίθετε τὸν νῶτον ὑμῶν εἰς τὸ γεωργεῖν, καὶ ἐργάζεσθαι ἐν ἔργοις γῆς, καθ' ἑκάστην γεωργίαν δῶρα μετ' εὐχαριστίας Κυρίῳ προσφέροντες· ὅτι ἐν πρωτογεννήμασι καρπῶν γῆς εὐλό- D γησέ σε Κύριος, καθὼς εὐλόγησε πάντας τοὺς ἁγίους, ἀπὸ Ἄβελ ἕως τοῦ νῦν. Οὐ γὰρ δέδοταί σοι ἄλλη μερὶς, ἢ τῆς πιότητος τῆς γῆς, ἧς ἐν πόνοις οἱ καρποί· ὅτι καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἰακὼβ ἐν εὐλογίαις γῆς καὶ ἀπαρχῶν καρπῶν εὐλόγησέ με. Καὶ ὁ Λευῒ καὶ ὁ Ἰούδα ἐδοξάσθησαν παρὰ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Ἰακώβ. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἐκλήρωσεν ἐν αὐτοῖς, καὶ τῷ μὲν ἔδωκε

(21) Πονηρός. Φθονερός. Grab.
(22) Τριάκοντα. Πέντε, add. Grab.
(23) Ὀπώραν. Ὥραν. Id.
(24) *Et tunc ego*. Hic aliquid deesse videtur. Id.

(25) Οὐκ. Οὐδέν. Id.
(26) Πορισμόν. Περισπασμόν. Id.
(27) Ζωῆς. Ψυχῆς. Id.
(28) Διεστραμμένως τι τῶν ἐντολῶν. Διεστραμμένας τὰς ἐντολάς. Id.

τὴν ἱερατείαν, τῷ δὲ βασιλείαν. Αὐτοῖς ὑπακούσατε, καὶ τῇ ἁπλότητι τοῦ πατρὸς ὑμῶν περιπατήσατε· ὅτι καὶ τῷ Γὰδ ἐδόθη ἀπολέσαι τὰ πειρατήρια τὰ ἐπερχόμενα Ἰσραήλ.

ζ'· « Οἶδα δὲ, τέκνα μου, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς καταλείψουσιν οἱ υἱοὶ ἡμῶν (29) τὴν ἁπλότητα, καὶ κολληθήσονται τῇ ἀπληστίᾳ· καὶ ἀφέντες τὴν ἀκακίαν, προσπελάσουσι τῇ κακουργίᾳ, καὶ καταλιπόντες (30) τὰς ἐντολὰς Κυρίου, κολληθήσονται τῷ Βελιάρ· καὶ ἀφέντες τὰ γεώργιον, ἐξακολουθήσουσι τοῖς πονηροῖς διαβουλίοις αὐτῶν, καὶ διασπαρήσονται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ δουλεύσουσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν. Καὶ ὑμεῖς οὖν εἴπατε ταῦτα τοῖς τέκνοις ὑμῶν, ὅπως, ἐὰν ἁμαρτήσωσι (31), τάχιον ἐπιστρέψωσι πρὸς Κύριον· ὅτι ἐλεήμων ἐστὶ, καὶ ἐξελεῖται αὐτοὺς, τοῦ ἐπιστρέψαι εἰς τὴν γῆν αὐτῶν (32).

Ζ'. » Ρκβ' ἐτῶν εἰμι ἐγώ· καὶ οὐκ ἔγνων ἐπ' ἐμὲ ἁμαρτίαν εἰς θάνατον· Πλὴν τῆς γυναικός μου, οὐκ ἔγνων ἄλλην· οὐκ ἐπόρνευσα ἐν μετεωρισμῷ ὀφθαλμῶν· οἶνον εἰς ἀποπλάνησιν οὐκ ἔπιον· πᾶν ἐπιθύμημα τοῦ πλησίον οὐκ ἐπόθησα· δόλος οὐκ ἐγένετο ἐν καρδίᾳ μου· ψεῦδος οὐκ ἀνῆλθε διὰ τῶν χειλέων μου Παντὶ ἀνθρώπῳ ὀδυνωμένῳ συνεστέναξα, καὶ πτωχῷ κετέδωκα τὸν ἄρτον μου. Θὐκ ἔφαγον μόνος· ὅριον οὐκ ἔλυσα, εὐσέβειαν ἐποίησα ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἐμοῦ, καὶ ἀλήθειαν (33). Τὸν Κύριον ἠγάπησα ἐν πάσῃ τῇ ἰσχύϊ μου ὁμοίως καὶ πάντα ἄνθρωπον ἠγάπησα, ὡς (34) τὰ τέκνα μου. Ταῦτα ποιήσατε καὶ ὑμεῖς, τέκνα μου καὶ πᾶν πνεῦμα τοῦ Βελιὰρ φεύξεται ἀφ' ὑμων, καὶ πᾶσα πρᾶξις πονηρῶν ἀνθρώπων οὐ κυριεύσει ὑμῶν. καὶ πάντο ἄγριον θῆρα καταδουλώσεσθε, ἔχοντας μεθ' ἑαυτῶν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ· συμπορευόμενοι τοῖς ἀνθρώποις ἐν ἁπλότητι καρδίας. » Καὶ ἐνετείλατο αὐτοῖς, ὅπως ἀνάγωσιν αὐτὸν ἐν Χεβρὼν, κακεῖ αὐτὸν θάψωσιν ἐν τῷ σπηλαίῳ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ· Καὶ ἐξέτεινε τοὺς πόδας, αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανεν πέμπτος (35) ἐν γήρει καλῷ, πᾶν μέλος ἔχων ὑγιὲς, καὶ ἰσχύων ὕπνωσεν ὕπνον αἰώνιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'.

Διαθήκη Ζαβουλὼν, περὶ εὐσπλαγχνίας καὶ ἐλέους.

Α'. Ἀντίγραφον Ζαβουλὼν, ὃ διέθετο τοῖς τέκνοις αὐτοῦ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ (36) καὶ δεκάτῳ ἔτει τῆς ζωῆς αὐτοῦ, μετὰ δύο ἔτη τοῦ θανάτου Ἰωσήφ. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· « Ἀκούσατέ μου, υἱοὶ Ζαβου-

A glorificati sunt a Domino in filiis Jacob. Etenim Deus hæreditatem assumpsit ex illis; et huic quidem dedit sacerdotium, huic vero regnum. Eis ergo obedite, et in simplicitate patris vestri ambulate; quoniam et Gad datum est perdere tentationes supervenientes Israel.

VI. « Novi vero, filii mei, quod in extremis temporibus derelinquent filii vestri simplicitatem et adhærebunt avaritiæ; et dimittentes innocentiam, appropinquabunt malignitati; et derelinquentes mandata Dei, adhærebunt Beliar; et dimittentes agriculturam, sequentur perniciosa consilia sua, et dispergentur in gentibus, et servient inimicis suis. Et vos igitur hæc dicite filiis vestris, ut si peccent, velociter revertantur ad Dominum; quoniam mi-
B sericors est, et eripiet eos, ut revertantur in terram suam.

VII. « Centum viginti duo annorum sum ego; et non cognovi super me peccatum in mortem. Præter uxorem meam, non cognovi aliam; non fornicatus sum in elatione oculorum; vinum in aberrationem non bibi; omne desiderabile proximi non desideravi; dolus non factus est in corde meo; mendacium non ascendit per labia mea. Omni homini dolore cruciato congemui, et pauperi dedi panem meum. Non comedi solus; terminum non solvi; pietatem feci in omnibus diebus meis, et veritatem. Dominum dilexi in tota fortitudine mea; similiter et omnem hominem dilexi, ut filios meos. Hæc et vos faciatis, filii mei, et omnis spiritus
C Beliar fugiet a vobis; et omnis actio perniciosorum hominum non dominabitur vobis; et omnem agrestem feram servituti subjicietis, habentes vobiscum Deum cœli; ambulantes cum hominibus in simplicitate cordis. » Et mandavit eis, ut reducant eum in Hebron, et illic eum sepeliant in spelunca cum patribus suis. Et extendit pedes suos, et mortuus est quintus (filius Liæ), in senectute bona, omne membrum habens sanum, et potens dormivit somnum perpetuum.

CAPUT VI.

Testamentum Zabulon, de commiseratione et misericordia.

I. Transcriptum Zabulon, quod disposuit filiis suis centesimo decimo quarto anno vitæ suæ, post
D duos annos mortis Joseph. Et dixit eis: « Audite me, filii Zabulon, attendite verbis patris vestri. Ego

(29) Ἡμῶν. Ὑμῶν puto legendum, uti Robertus legisse videtur; licet Oxoniensis pariter ac Cantabrigiensis codex habeat ἡμῶν. Id.

(30) Καταλιπόντες. Καταλιμπάνοντες. Id.

(31) Ἁμαρτήσωσι. Ἁμάρτωσι. Id.

(32) Τοῦ ἐπιστρέψαι εἰς τὴν γῆν αὐτῶν. Desunt. Id.

(33) Εὐσέβειαν ἐποίησα ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἐμοῦ, καὶ ἀλήθειαν. Εὐσέβειαν ἐποίησα, ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις μου ἀλήθειαν ἐποίησα. Id.

(34) Ὡς. Ὑπέρ. Id.

(35) Πέμπτος· Deest. Id.

(36) Τεσσαρακοστῷ. Τετάρτῳ legendum, licet tam in Oxoniensi, quam Cantabrigiensi codice habeatur τεσσαρακοστῷ, quamvis in illo ultima pars hujus vocis deleta sit, quod error chronologicus deprehenderetur. Ruben enim frater natu maximus, eodem quo Zabulon anno, secundo scilicet post mortem Josephi, defunctus dicitur supra *Testam.* I, § 1. Atqui is ibidem mortuus dicitur 125 anno vitæ ipsius. Non igitur Zabulon, frater junior, annum 150 attingere potuit, sed utique 114 anno mortuus est, ut Latini codices, manuscripti pariter ac impressi, habent. Sed in his male 32, pro duobus annis positi sunt. Id.

sum Zabulon, datio bona genitoribus meis. Cum enim genitus essem, valde auctus est pater noster et gregibus et armentis, quando in variis virgis habuit sortem. Non novi, filii mei, quod peccavi in diebus meis, præterquam mente; neque recordor, quod iniquitatem feci, præter ignorantiam quam feci in Joseph, quoniam celavi cum fratribus meis, ut non dicerem patri meo quod factum erat. Et flevi multum in abscondito: timui enim fratres meos, quoniam conspirabant omnes simul, ut si quis revelaret mysterium, occiderent eum gladio. Verumtamen, quando volebant occidere eum, multa testificatus sum eis cum lacrymis, ut non facerent iniquitatem hanc.

II. « Venerunt enim Simeon et Gad in Joseph, ut occiderent eum; et cadens super faciem Joseph, dixit eis: « Misereminí mei, fratres mei, misereminí viscerum Jacob patris nostri. Ne injiciatis in me manus vestras, ad effundendum sanguinem innocentem, quoniam non peccavi in vos. Si vero peccavi, in disciplina erudite me; manum autem vestram ne inferatis propter Jacob patrem nostrum. » Ut autem dixit verba hæc, miseratione commotus sum, et incepi flere, et hepata mea resoluta sunt in me, et omnis subsistentia viscerum meorum laxata est super animam meam. Flevit autem et Joseph, et ego cum ipso, et intremuit cor meum, et juncturæ corporis mei expaverunt, et non potui stare. Et videns me flentem cum eo, et illos supervenientes ad occidendum eum, refugit post me, deprecans ipsos. Exsurgens autem Ruben dixit: « Fratres, ne occidamus eum, sed projiciamus eum in unum lacuum horum siccorum, quos foderunt patres nostri, et non invenerunt aquam. » Propter hoc enim prohibuit Dominus ascendere aquam in eis, ut fieret protectio Joseph. Et fecit Dominus ita, donec vendiderunt eum Ismaelitis.

III. « Etenim in pretio Joseph ego non communicavi (42), filii; sed Simeon, et Gad, et alii sex fratres nostri accipientes pretium Joseph, emerunt calceamenta sibi ipsis, et uxoribus suis, et filiis suis, dicentes: « Quoniam pretium sanguinis est fratris nostri hoc, ne comedamus ipsum, sed conculcatione conculcemus ipsum, pro eo quod dixit, se regnaturum super nos; et videamus quid portendant somnia ejus. » Propter hoc in scripturis legis Enoch scriptum est, non volenti suscitare

A λὼν (37) προσέχετε ῥήμασι πατρὸς ὑμῶν. Ἐγώ εἰμι Ζαβουλὼν, δόσις ἀγαθὴ (38) τοῖς γονεῦσί μου. Ἐν γὰρ τῷ γεννηθῆναί με ηὐξήθη ὁ πατὴρ ἡμῶν ἕως σφόδρα, καὶ τὰ ποίμνια, καὶ τα βουκόλια, ὅτε ἐν ταῖς ποικίλαις ῥάβδοις εἶχε τὸν κλῆρον. Οὐκ ἔγνων, τέκνα μου, ὅτι ἥμαρτον ἐν ταῖς ἡμέραις, παρεκτὸς ἐννοίας· οὐδὲ μιμινήσκομαι, ὅτι παρανομίαν ἐποίησα, πλὴν τὴν ἄγνοιαν, ἣν ἐποίησα ἐπὶ Ἰωσὴφ, ὅτι ἐσκέπασα (39) ἐπὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου, μὴ εἰπεῖν τῷ πατρί μου τὸ γενόμενον. Καὶ ἔκλαιον πολλὰ ἐν κρυφῇ· ἐφοβούμην γὰρ τοὺς (40) ἀδελφούς μου, ὅτι συνέθεντο πάντες ὁμοῦ, εἴτις ἐξείπῃ τὸ μυστήριον, ἀναιρεθῆναι αὐτὸν μαχαίρᾳ. Πλὴν δὲ, ὅτε ἐβούλοντο ἀνελεῖν, αὐτὸν, πολλὰ διεμαρτυράμην αὐτοῖς μετὰ δακρύων, τοῦ μὴ ποιῆσαι τὴν ἀνομίαν ταύτην.

B Β' « Ἦλθον γὰρ Συμεὼν καὶ Γὰδ ἐπὶ τὸν Ἰωσὴφ, τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν· καὶ πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον Ἰωσὴφ, ἔλεγεν αὐτοῖς· « Ἐλεήσατέ με, ἀδελφοί μου, οἰκτειρήσατε σπλάγχνα Ἰακὼβ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Μὴ ἐπαγάγητε ἐπ' ἐμὲ τὰς χεῖρας ὑμῶν, τοῦ ἐκχέαι αἷμα ἀθῶον, ὅτι οὐχ ἥμαρτον εἰς ὑμᾶς. Εἰ δὲ ἥμαρτον, ἐν παιδείᾳ παιδεύσατέ με· τὴν δὲ χεῖρα ὑμῶν μὴ ἐπενέγκατε διὰ Ἰακὼβ τὸν πατέρα ἡμῶν. » Ὡς δὲ ἔλεγε τὰ ῥήματα ταῦτα, εἰς οἶκτον ἦλθον ἐγὼ, καὶ ἠρξάμην κλαίειν, καὶ τὰ ἥπατά μου ἐξελύθησαν ἐπ' ἐμὲ, καὶ πᾶσα ἡ ὑπόστασις τῶν σπλάγχνων ἐχαυνοῦτο ἐπὶ τὴν ψυχήν μου. Ἔκλαιε δὲ και Ἰωσὴφ, κἀγὼ σὺν αὐτῷ, καὶ ἐδόμβει ἡ καρδία μου, καὶ οἱ ἁρμοὶ τοῦ σώματός μου ἐξέστησαν, καὶ οὐκ ἠδυνάμην στῆναι. Καὶ ἰδών με συγκλαίοντα αὐτῷ, κακείνους ἐπερχομένους ἀνελεῖν αὐτὸν, κατέφυγεν ὀπίσω μου, δεόμενος αὐτῶν.
C Ἀναστὰς δὲ Ῥουβὴμ εἶπεν· « Ἀδελφοί, μὴ ἀποκτείνωμεν αὐτον, ἀλλὰ ῥίψωμεν αὐτὸν εἰς ἕνα τῶν λάκκων τῶν ξηρῶν τούτων, ὧν ὤρυξαν οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ οὐχ εὗρον ὕδωρ. « Διὰ γὰρ τοῦτο ἐκώλυσε Κύριος ὕδωρ ἀναβῆναι ἐν αὐτοῖς, ἵνα γένηται περιποίησις τῷ Ἰωσήφ. Καὶ ἐποίησε Κύριος οὕτως, ἕως οὗ αὐτὸν τοῖς Ἰσμαηλίταις ἐπώλησαν.

Γ'. « Καὶ γὰρ τῆς τιμῆς (41) τοῦ Ἰωσὴφ ἐγὼ οὐκ ἐκοινώνησα, τέκνα, ἀλλὰ Συμεὼν, καὶ Γὰδ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ ἓξ (43) ἄλλοι ἡμῶν λαβόντες τὴν τιμὴν τοῦ Ἰωσὴφ, ἐπριάσαντο ὑποδήματα ἑαυτοῖς, καὶ ταῖς γυναιξὶν, αὐτῶν, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτων, εἰπόντες· « Ὅτι τιμὴ αἵματός ἐστιν ἀδελφοῦ ἡμῶν αὕτη, οὐ φαγώμεθα αὐτὴν, ἀλλὰ καταπατήσει καταπατήσωμεν αὐτὴν, ἀνθ' ὧν εἶπε βασιλεύειν (44) ἐφ' ἡμᾶς· καὶ
D ἴδωμεν, τί ἐστι τὰ ἐνύπνια αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο ἐν γραφῇ νόμου Ἐνὼχ γέγραπται (45), τὸν μὴ θέλοντα σπέρμα

(37) Υἱοὶ Ζαβουλών. Λόγων add. GRAB.

(38) Δόσις ἀγαθή. Alludit ad verba matris Liæ, quæ protulisse dicitur, quando eum enixa erat, Genes. XXX, 20: *Bonam portionem largitus est mihi Deus: etiam hac vice habitabit maritus meus mecum, eo quod genuerim ei sex filios: et idcirco appellavit nomen ejus Zabulon.* Consule interpretes in hunc locum. ID.

(39) Ἐσκέπασα. Ἐβεβαίωσα. ID.

(40) Καὶ ἔκλαιον πολλὰ ἐν κρυφῇ· ἐφοβούμην γὰρ τούς, Ἀλλ' ἔκλαιον κρυφῇ ἡμέρας πολλὰς περὶ Ἰωσήφ· καὶ ἐφοβούμην τούς. ID.

(41) Τῆς τιμῆς. Τὸ τίμημα. ID.

(42) *Communicavi.* Id est nullam partem ejus accepi. ID.

(43) Ἀδελφοὶ ἕξ. Ἕξ ἀδελφοί. ID.

(44) Βασιλεύειν. Ὅτι βασιλεύσει. ID.

(45) Ἐν γραφῇ νόμου Ἐνὼχ γέγραπται. Idem legitur Deuteronomii XXV, 7 seq. ac proinde notanda convenientia inter legem Moysis, et eam quæ Enocho auctori ascripta est. Cæterum quod Christus de circumcisione dixit Joan. VII, 22, eam non ex Moyse, sed ex patribus esse, id de præcepto quoque suscitandi fratri seminis verum esse colligitur ex Genes. XXXVIII, 9; adeoque nec vero est absimile ritum calcei detrahendi et exspuendi in

ἀναστῆσαι τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ὑπολυθήσεσθαι (46) τὸ A ὑπόδημα, καὶ ἐμπτύεσθαι εἰς τὸ πρόσωπον. Καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἰωσὴφ οὐκ ἠθέλησαν εἰς (47) ζωὴν ἀδελφοῦ αὐτῶν· καὶ Κύριος ὑπέλυσεν αὐτοῖς τὸ ὑπόδημα Ἰωσὴφ (48). Καὶ γὰρ ἐλθόντες ἐν Αἰγύπτῳ, ὑπελύθησαν ὑπὸ τῶν παίδων Ἰωσὴφ, κατὰ τὸν τύπον τοῦ Φαραώ (50). Οὐ μόνον δὲ προσεκύνησαν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ ἐνεπτύσθησαν, παραχρῆμα πεσόντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ οὕτως ᾐσχύνθησαν ἔμπροσθεν τῶν Αἰγυπτίων. Μετὰ ταῦτα γὰρ ἤκουσαν οἱ Αἰγύπτιοι πάντα τὰ κακὰ ἃ ἐποιήσαμεν τῷ Ἰωσήφ.

Δ΄. « **Μετὰ ταῦτα ἔβαλον ἐσθίειν ἐκεῖνοι.** Ἐγὼ γὰρ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας οὐκ ἐγευσάμην, σπλαγχνιζόμενος ἐπὶ Ἰωσήφ. Καὶ Ἰούδας οὐ συνέτρωγεν αὐτοῖς· προσεῖχε δὲ τῷ λάκκῳ, ὅτι ἐφοβεῖτο, μὴ ἀποπηδήσαντες Συμεὼν καὶ Γὰδ ἀνέλωσιν αὐτόν. B Καὶ ὁρῶντες κἀμὲ μὴ ἐσθίοντα, ἔθεντό με τηρεῖν αὐτὸν, ἕως οὗ ἐπράθη. Ἐποίησε δὲ ἐν τῷ λάκκῳ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, καὶ οὕτως ἐπράθη ἄσιτος. Καὶ ἀκούσας Ῥουβὴν, ὅτι ἐπράθη ἀπόντος αὐτοῦ, περισχισάμενος ἐθρήνει, λέγων· Πῶς ὄψομαι τὸ πρόσωπον Ἰακὼβ τοῦ πατρός μου; Καὶ λαβὼν τὸ ἀργύριον, κατέδραμε (51) τοῖς ἐμπόροις, καὶ οὐδὲν (52) εὗρεν· ἀφέντες γὰρ τὴν ὁδὸν τὴν μεγάλην, ἐπορεύθησαν διὰ τρωγλοκολπητῶν (53) ἐν τῇ συντόμῳ· καὶ οὐκ ἔφαγε Ῥουβὴμ (54) ἄρτον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Προσελθὼν οὖν ὁ Δὰν εἶπεν αὐτῷ· « Μὴ κλαῖε, μηδὲ πένθει· εὗρον γὰρ τί εἴπωμεν τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἰακώβ. Θύσομεν (55) χίμαρρον αἰγῶν, καὶ ἐμβάψομεν τὸν χιτῶνα Ἰωσὴφ, καὶ ἐροῦμεν· Ἐπίγνωθι, εἰ χιτὼν τοῦ υἱοῦ σού ἐστιν οὗτος (56)· » τὸν γὰρ χιτῶνα τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἐξέδυσαν τὸν Ἰω- C σὴφ ἐν τῷ μέλλειν πιπράσκειν αὐτὸν, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν ἱμάτιον παλαιὸν δούλου. Τὸν δὲ χιτῶνα εἶχε Συμεὼν, καὶ οὐκ ἤθελε δοῦναι αὐτὸν, θέλων τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ κατακόψαι αὐτὸν, ὀργιζόμενος, ὅτι ἔζησε, καὶ οὐκ ἀνεῖλεν αὐτόν. Ἀναστάντες δὲ κατ' αὐτοῦ πάντες ὁμοῦ, εἴπομεν· « Ὅτι ἐὰν μὴ δῷς, ἐροῦμεν, ὅτι σὺ μόνος ἐποίησας τὸ πονηρὸν ἐν Ἰσραὴλ (57). » Καὶ οὕτως δίδωσιν αὐτὸν, καὶ ἐποίησαν, καθὼς εἶπεν ὁ Δάν.

Ε΄. « Καὶ νῦν, τέκνα μου, ἀναγγέλλω ὑμῖν τοῦ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς Κυρίου, καὶ ποιεῖν ἔλεος ἐπὶ τὸν πλησίον, καὶ εὐσπλαγχνίαν ἔχειν πρὸς πάντας, οὐ μόνον εἰς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλογα. Διὰ γὰρ ταῦτα εὐλόγησέ με Κύριος, καὶ, πάντων τῶν ἀδελφῶν μου ἀσθενούντων, ἐγὼ ἄνοσος παρῆλθον· D οἶδε γὰρ Κύριος ἑκάστου τὴν προαίρεσιν. Ἔχετε οὖν ἔλεος ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, τέκνα μου, ὅτι ὡς ἄν τις ποιήσῃ τῷ πλησίον αὐτοῦ, οὕτως καὶ ὁ

semen fratri suo, solvendum calceamentum, et conspuendum in faciem. Et fratres Joseph non voluerunt vitam fratris eorum : Et Dominus solvit eis calceamentum Joseph ante portam (49), et ita adoraverunt Joseph. Etenim venientes in Ægyptum, soluti sunt a pueris Joseph, secundum typum Pharaonis. Non solum autem adoraverunt eum, sed etiam consputi sunt, confestim procidentes coram eo : et sic confusi sunt coram Ægyptiis. Post hæc enim audierunt Ægyptii omnia mala quæ fecimus Joseph.

IV. « Post hæc apposuerunt illi (fratres) cibum, **ut comederent.** Ego enim per duos dies et duas noctes non gustavi (cibum), **miseratus** Joseph. Et Judas non comedit cum eis ; **intendebat autem** in lacum, quoniam timebat, ne resilientes Simeon et Gad interficerent eum. Et videntes me non comedentem, posuerunt me custodire ipsum, quousque venditus est. Fuit autem in lacu tres dies et tres noctes, et ita venditus est impastus. Et audiens Ruben, quod venditus esset absente eo, circumscissus plorabat, dicens : Quomodo videbo faciem Jacob patris mei ? Et accipiens argentum cucurrit ad mercatores, et neminem invenit : dimittentes enim viam magnam, ambulaverunt per asperos sinus in via compendiaria : et non comedit Ruben panem in die illa. Accedens igitur Dan dixit ei : « Ne fleas, neque tristeris ; inveni enim quid dicamus patri nostro Jacob. Occidemus hircum caprorum, et tingemus tunicam Joseph, et dicemus : Cognosce, si tunica filii tui sit ista ; » tunica enim patris nostri exuerunt Joseph, cum vendituri essent eum, et induerunt eum vestimentum vetus servi. Tunicam vero habuit Simeon, et noluit dare eam, volens gladio suo discindere eam, iratus quod viveret, et non occidisset eum. Exsurgentes autem adversus eum omnes simul diximus : « Quod si non des, dicimus, quod tu solus fecisti hoc malum in Israel. » Et ita dedit eam ; et fecerunt, sicut dixit Dan.

V. « Et nunc, filii mei, annuntio vobis custodire mandata Domini, et facere misericordiam in proximum, et viscera commiserationis ad omnes habere, non solum ad homines, sed et ad irrationalia. Propter hæc enim benedixit mihi Dominus, et, omnibus fratribus meis ægrotantibus, ego sine ægritudine evasi ; novit enim Dominus uniuscujusque propositum. Habete ergo misericordiam in visceribus vestris, filii mei, quoniam ut aliquis

faciem ejus, qui fratris nomen propagare recusaverit, jam olim usitatum fuisse ; sicut alia excalceatio, qua propinquus alteri suo cedebat, mos antiquus in Israel fuisse dicitur, Ruth. IV, 7. Id.

(46) Ὑπολυθήσεσθαι. Ὑποδήσεσθαι male. Id.

(47) Εἰς. Omissum. Id.

(48) Ἰωσήφ. Ὃ ἐφόρεσαν κατὰ Ἰωσὴφ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν. Id.

(49) *Portam. Atrium*, Josephi scilicet ; hoc enim vox πυλών denotat Id. — Vide notam sequentem.

(50) **Κατὰ τὸν τύπον τοῦ Φαραώ. Adde ex Oxon.** ἔμπροσθεν τοῦ πυλῶνος, καὶ οὕτως προσεκύνησαν τῷ Ἰωσήφ. Id.

(51) Κατέδραμε. Καὶ καταδραμών. Id.

(52) Οὐδέν. Forte οὐδένα, quamvis et Oxoniensis codex habeat οὐδέν. Ms. Trin. οὐδένα. Id.

(53) Τρωγλοκολπητῶν. Τρωγλοδυτῶν. Id.

(54) Ἔφαγε Ῥουβήμ. Ἔφαγον, omisso Ῥουβήμ. Id.

(55) Θύσομεν. Μαχαίρᾳ add. Id.

(56) Οὗτος. Add. Καὶ ἐποίησαν οὕτως. Id.

(57) Ἐν Ἰσραήλ. Ἐνώπιον Κυρίου. Id.

faciet proximo suo, ita et Dominus faciet ei. Etenim filii fratrum meorum ægrotabant, moriebantur propter Joseph, quoniam non fecerunt misericordiam in visceribus suis; filii autem mei sine ægritudine custoditi sunt, sicut novistis. Et quando eram in Chanaan, in littore venatus sum venatione piscium Jacob patri meo; et multis suffocatis in mari, ego illæsus permansi.

VI. « Primus ego feci scapham in mari navigare, quoniam Dominus dedit mihi intellectum et sapientiam in ipsa: et dimisi lignum post ipsam, et velum extendi in ligno recto, in medio; et in ipsa perambulans littora, piscabar pisces domui patris mei, usquequo venimus in Ægyptum: et ex venatione mea omni homini peregrino miseratus dabam. Si vero erat peregrinus, vel ægrotans, vel senex, coquens pisces, et bene ea (eos) apparans, secundum uniuscujusque necessitatem afferebam omnibus, colligens et compatiens. Propter hoc et Dominus multos pisces fecit me venari. Qui enim tribuit proximo, accipit multiplicata a Domino. Quinque annis piscatus sum, omni homini quem videram tribuens, et omni domui patris mei sufficiens. In æstate piscabar; in hieme autem pascebam gregem cum fratribus meis.

VII. « Nunc annuntiabo vobis quæ feci. Videbam afflictum in nuditate hiemis; et ipsius misertus, furatus vestimentum ex domo mea abscondite, dedi afflicto. Et vos igitur, filii mei, ex his quæ tribuit vobis Deus, indifferenter omnium miserentes, misericordiam facite, et tribuite omni homini in bono corde. Si vero non habetis in occasione dare indigenti, compatiamini in visceribus misericordiæ. Novi quod manus mea non invenit in præsens tribuere indigenti, et amplius septem stadiis ambulans cum ipso, flebam; et viscera mea versa sunt super ipsum in compassionem.

VIII. « Et vos igitur, filii mei, habete viscera compassionis in omnem hominem in misericordia, ut et Deus vobis propitius misereatur vestri quoniam et in extremis diebus Deus mittet misericordiam suam in terram: et ubi invenerit viscera misericordiæ, in ipso habitabit. Quantum enim homo miseretur proximi, tantum Deus ipsius. Quando enim descendimus in Ægyptum, Joseph non recordatus est mali in nos; me vero videns, misertus est. In quem inspicientes et vos, immemores malorum efficiamini, filii mei, et diligite vosmet invicem, et ne animadvertatis unusquisque mali-

A Κύριος ποιήσει αὐτῷ. Καὶ γὰρ οἱ υἱοὶ τῶν ἀδελφῶν μου ἠσθένουν, ἀπέθνησκον διὰ Ἰωσὴφ, ὅτι οὐκ ἐποίησαν ἔλεος ἐν σπλάγχνοις αὐτῶν· οἱ δὲ υἱοί μου ἄνοσοι διεφυλάχθησαν, ὡς οἴδατε. Καὶ ὅτε ἤμην ἐν τῇ (58) Χαναὰν, εἰς παράλιον ἐθήρευον θήραν ἰχθύων (59) Ἰακὼβ τῷ πατρί μου· καὶ πολλῶν ἀγχομένων ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἐγὼ ἀβλαβὴς διέμεινα.

ϛ'. « Πρῶτος ἐγὼ ἐποίησα σκάφος (60) ἐπιπλέειν ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὅτι Κύριος ἔδωκέ μοι σύνεσιν καὶ σοφίαν ἐν αὐτῷ· καὶ καθῆκα ξύλον ὄπισθεν αὐτοῦ, καὶ ὀθόνην ἐξέτεινα ἐν ξύλῳ ὀρθῷ ἐν μέσῳ· καὶ ἐν αὐτῷ διαπορευόμενος τοὺς αἰγιαλοὺς, ἡλίευον ἰχθύας οἴκῳ πατρός μου, ἕως ἤλθομεν εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἐκ τῆς θήρας μου παντὶ ἀνθρώπῳ ξένῳ σπλαγχνιζόμενος ἐδίδουν. Εἰ δὲ ἦν ξένος, ἢ νοσῶν, ἢ γηράσας, B ἑψήσας τοὺς ἰχθύας, καὶ ποιήσας αὐτὰ ἀγαθῶς, κατὰ τὴν ἑκάστου χρείαν προσέφερον πᾶσι, συνάγων καὶ συμπάσχων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος πολὺν ἰχθὺν ἐποίησέ με θηρᾷν. Ὁ γὰρ μεταδιδοὺς τῷ πλησίον λαμβάνει πολλαπλασίονα παρὰ Κυρίου. Πέντε ἔτη ἡλίευσα, παντὶ ἀνθρώπῳ, ὃν ἑωράκειν, μεταδιδοὺς, καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου ἐξαρκῶν. Τὸ θέρος ἡλίευον, καὶ ἐν χειμῶνι ἐποίμαινον μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου.

Ζ'. « Νῦν ἀναγγελῶ ὑμῖν (61). ἃ ἐποίησα. Εἶδον θλιβόμενον ἐν γυμνότητι χειμῶνος, καὶ σπλαγχνισθεὶς ἐπ' αὐτὸν, κλέψας ἱμάτιον ἐκ τοῦ οἴκου μου κρυφαίως, ἔδωκα τῷ θλιβομένῳ. Καὶ ὑμεῖς οὖν, τέκνα μου, ἐξ ὧν παρέχει ὑμῖν ὁ Θεὸς, ἀδιακρίτως πᾶσι σπλαγχνιζόμενοι ἐλεεῖτε (62), καὶ παρέχετε παντὶ C ἀνθρώπῳ ἐν ἀγαθῇ καρδίᾳ. Εἰ δὲ μὴ ἔχετε πρὸς καιρὸν δοῦναι τῷ χρήζοντι, συμπάσχετε ἐν σπλάγχνοις ἐλέους. Οἶδα ὅτι ἡ χείρ μου οὐχ εὗρε πρὸς τὸ παρὸν ἐπιδοῦναι τῷ χρήζοντι, καὶ ἔτι ἐπτὰ σταδίους συμπορευόμενος αὐτῷ, ἔκλαιον· καὶ τὰ σπλάγχνα μου ἐτρέφετο (63) ἐπ' αὐτῷ εἰς συμπάθειαν.

Η'. « Καὶ ὑμεῖς οὖν, τέκνα μου, ἔχετε εὐσπλαγχνίαν κατὰ παντὸς ἀνθρώπου ἐν ἐλέει, ἵνα καὶ ὁ Κύριος εἰς ὑμᾶς σπλαγχνισθεὶς ἐλεήσῃ ὑμᾶς· ὅτι καίγε ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν ὁ Θεὸς ἀποστέλλει τὸ σπλάγχνον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅπου εὕρῃ σπλάγχνα ἐλέους, ἐν αὐτῷ κατοικεῖ. Ὅσον γὰρ ἄνθρωπος σπλαγχνίζεται εἰς τὸν πλησίον, τοσοῦτον Κύριος εἰς αὐτόν. Ὅτε γὰρ κατήλθομεν εἰς Αἴγυπτον, Ἰωσὴφ D οὐκ ἐμνησικάκησεν εἰς ἡμᾶς· ἐμὲ δὲ ἰδὼν, ἐσπλαγχνίσθη. Εἰς ὃν ἐμβλέποντες καὶ ὑμεῖς, ἀμνησίκακοι γίνεσθε, τέκνα μου, καὶ ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καὶ μὴ λογίζεσθε ἕκαστος τὴν κακίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ (64)·

(58) Τῇ. Γῇ. Grab.
(59). Θήρᾳ ἰχθύων. Θήραν. Id.
(60) Πρῶτος ἐγὼ ἐποίησα σκάφος· Zabulon itaque connumerandus variis heroibus, qui se inventores artis nauticæ fuisse jactarunt, vel ab aliis tales crediti sunt; et addendus iis, quos Polydorus Vergilius lib. III *De inventoribus rerum*, cap. 15, Salmuthus in Pancirolum tit. XI *De Pyxidecula nautica*, et Cornelius a Lapide aliique commentatores in *Sapientiæ Salomonis cap.* XIV, *v.* 1 seqq. nominarunt. Ex quibus patebit, Zabulone antiquiorem esse artem nauticam, ejusque originem ad Noe saltem referendam esse. Id.
(61) Νῦν ἀναγγελῶ ὑμῖν. Hæc omnia omissa sunt in codice Oxoniensi usque ad ista sequentis paragraphi verba: τοσοῦτον Κύριος εἰς αὐτόν. Id.
(62) Ἐλεεῖτε. Ms. ἐλεᾶτε. Id.
(63) Ἐτρέφετο. Legendum ἐστρέφετο. Id.
(64) Μὴ λογίζεσθε ἕκαστος κακίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, etc. Idem monitum Hermæ dabatur

ὅτι τοῦτο χωρίζει ἑνότητα, καὶ πᾶσαν συγγένειαν διασκορπίζει, καὶ τὴν ψυχὴν ταράσσει (65). Ὁ γὰρ μνησίκακος σπλάγχνα ἐλέους οὐκ ἔχει.

Θ'. « Προσέχετε τὰ ὕδατα (66), ὅτι ὅταν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πορεύεται, λίθους, ξύλα, τὴν ἄμμον κατασύρει (67)· ἐὰν δὲ εἰς πολλὰ διαιρεθῇ, ἡ γῆ ἀφανίζει αὐτὰ, καὶ γίνεται εὐκαταφρόνητα. Καὶ ὑμεῖς, ἐὰν διαιρεθῆτε, ἔσεσθε οὕτως. Μὴ σχισθῆτε εἰς δύο κεφαλὰς, ὅτι πᾶν ὅ ἐποίησε Κύριος, κεφαλὴν μίαν ἔχει. Ἔδωκε δύο ὤμους, πόδας, χεῖρας· ἀλλὰ πάντα τὰ μέλη τῇ μιᾷ κεφαλῇ ὑπακούει. Ἔγνων ἐν γραφῇ πατέρων μου, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἀποστήσεσθε ἀπὸ Κυρίου, καὶ διαιρεθήσεσθε, ἐν Ἰσραὴλ (68), καὶ δυσὶ βασιλεῦσιν ἐξακολουθήσετε, καὶ πᾶν βδέλυγμα ποιήσετε καί γε πᾶν εἴδωλον προσκυνήσετε, καὶ αἰχμαλωτεύσουσιν ὑμᾶς οἱ ἐχθροὶ ὑμῶν, καὶ καθίσεσθε (69) ἐν ἔθνεσι ἐν πάσαις ἀσθενείαις, καὶ θλίψεσι, καὶ ὀδύναις ψυχῆς. Καὶ μετὰ ταῦτα μνησθήσεσθε Κυρίου, καὶ μετανοήσετε, καὶ ἐπιστρέψει ὑμᾶς. ὅτι ἐλεήμων ἐστὶ καὶ εὔσπλαγχνος, μὴ λογιζόμενος κακίαν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, διότι σάρξ εἰσι, καὶ τὰ πνεύματα τῆς πλάνης ἀπατᾷ αὐτοὺς ἐπὶ πάσαις ταῖς πράξεσιν αὐτῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀνατελεῖ ὑμῖν αὐτὸς ὁ Κύριος (70), φῶς δικαιοσύνης, καὶ ἴασις καὶ εὐσπλαγχνία ἐπὶ ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. Αὐτὸς λυτρώσεται πᾶσαν αἰχμαλωσίαν υἱῶν ἀνθρώπου ἐκ τοῦ Βελιὰρ, καὶ πᾶν πνεῦμα πλάνης πατηθήσεται· καὶ ἐπιστρέψει πάντα τὰ ἔθνη εἰς παραζήλωσιν αὐτοῦ· καὶ ὄψεσθε Θεὸν ἐν σχήματι ἀνθρώπου, ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος, Ἱερουσαλὴμ ὄνομα αὐτῷ (71). Καὶ πάλιν ἐν πονηρίᾳ λόγων ὑμῶν παροργίσετε αὐτὸν, καὶ ἀποῤῥιφθήσεσθε ἕως καιροῦ συντελείας.

Ι'· « Καὶ νῦν, τέκνα μου, μὴ λυπεῖσθε, ὅτι ἀποθνήσκω ἐγὼ, μηδὲ συμπίπτετε, ὅτι ἀπολείπω ὑμῶν. Ἀναστήσομαι γὰρ πάλιν ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἡγούμενος ἐν μέσῳ υἱῶν αὐτοῦ, καὶ εὐφρανθήσομαι ἐν μέσῳ τῆς φυλῆς μου, ὅσοι ἐφύλαξαν νόμον Κυρίου, καὶ ἐντολὰς Ζαβουλὼν πατρὸς αὐτῶν. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἀσεβεῖς ἐπάξει. Κύριος πῦρ αἰώνιον, καὶ ἀπολέσει αὐτοὺς ἕως γενεῶν. Ἐγὼ εἰς τὴν ἀνάπαυσίν μου ἀποτρέχω, ὡς οἱ πατέρες μου· ὑμεῖς δὲ φοβεῖσθε Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν, ἐν πάσῃ ἰσχύϊ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐκοιμήθη ὕπνῳ καλῷ, καὶ ἔθηκαν αὐτὸν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐν θήκῃ· ὕστερον δὲ ἀναγαγόντες αὐτὸν εἰς Χεβρὼν, ἔθαψαν μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Διαθήκη Δὰν, περὶ θυμοῦ καὶ ψεύδους.

Α'. Ἀντίγραφον λόγων Δὰν, ὧν εἶπε τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ. Ἑκατοστῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καλέσας τὴν

A tiam fratris sui; quoniam hoc dividit unitatem, et omnem consanguinitatem dispergit, et animum perturbat. Memor enim mali viscera misericordiæ non habet.

IX. « Attendite aquis, quoniam cum simul moventur, lapides, ligna, arenam detrahunt; si vero in multas dividantur, terra exterminat eas, et fiunt neglectæ. Et vos, si dividamini, eritis ita. Ne scindamini in duo capita, quia omne quod fecit Deus, caput unum habet. Dedit duos humeros, pedes, manus; sed omnia membra uni capiti obediunt. Novi in scriptura patrum meorum, quod in ultimis diebus recedetis a Domino, et divisi eritis in Israel, et duos reges sequemini, et omnem abominationem facietis, et omne idolum adorabitis, et captivos abducent vos inimici vestri, et sedebitis in nationibus
B in omnibus infirmitatibus, et tribulationibus, et doloribus animæ. Et post hæc recordabimini Domini, et resipicetis, et convertet vos, quoniam clemens est et misericors, non imputans malitiam filiis hominum; quoniam caro sunt, et spiritus erroris seducunt eos in omnibus actionibus suis. Et post hæc orietur vobis ipse Dominus, lumen justitiæ, et sanitas et misericordia in pennis ejus. Ipse redimet omnem captivitatem filiorum hominis a Beliar, et omnis spiritus erroris conculcabitur; et convertet omnes gentes in æmulationem ejus; et videbitis Deum in forma hominis, quem elegerit Dominus; Jerusalem nomen ei. Et rursus in malitia sermonum vestrorum ad iracundiam provocabitis eum, et abjecti eritis usque ad tempus consummationis.
C

X. « Et nunc, filii mei, ne contristemini, quoniam morior ego; neque concidatis, quoniam relinquo vos. Resurgam enim in medio vestri, velut dux in medio filiorum suorum, et lætabor in medio tribus meæ, quotquot custodierunt legem Domini, et mandata Zabulon patris eorum. Super impios vero inducet Dominus ignem æternum, et perdet eos usque in generationes. Ego in requiem meam confugio, sicut patres mei: vos autem timete Dominum Deum vestrum, in omni fortitudine, omnibus diebus vitæ vestræ. » Et cum hæc dixisset, dormivit somno bono, et posuerunt eum filii ejus theca; postea vero reducentes eum in Hebron, sepelierunt cum patribus ejus.
D

CAPUT VII.

Testamentum Dan, de ira et mendacio.

I. Transcriptum verborum Dan, quæ dixit filiis suis in ultimis diebus suis. Centesimo vicesimo quinto anno vitæ suæ vocans tribum suam, dixit:

Visione II, § 3, his verbis: « Tu autem, Herma, noli meminisse injuriarum filiorum tuorum. Memoria enim injuriarum mortem operatur, oblivio vero earum vitam æternam. » GRAB.

(65) Ταράσσει. Καὶ τὴν ὕπαρξιν ἀφανίζει, addit codex Oxon. ID.

(66) Τὰ ὕδατα. Ἐπί add. ID.

(67) Κατασύφερει. Καταφέρει. ID.

(68) Ἰσραήλ. Ἱερουσαλήμ. ID.

(69) Καθίσεσθε. Κακωθήσεσθε. ID.

(70) Ἀνατελεῖ ὑμῖν αὐτὸς ὁ Κύριος, etc. Alludit ad Malachiæ IV, 2. ID.

(71) Καὶ ἴασις..... Ἱερουσαλὴμ ὄνομα αὐτῷ. Καὶ ἐπιστρέψετε ἐκ τῆς γῆς ὑμῶν, καὶ ὄψεσθε Κύριον ἐν Ἱερουσαλὴμ διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, habet codex Oxon. multo concisius. ID.

« Audite, filii Dan, sermones meos, attendite verbis oris patris vestri. Probavi in corde meo et in omni vita mea, quod res bona est et Deo grata, veritas cum justa actione ; et quod perniciosum est mendacium, et ira, quoniam omnem malitiam hominem edocent. Confiteor vobis hodie, filii mei, quod in corde meo lætatus sum de morte Joseph, viri veracis et boni, et gaudebam in venditione Joseph, quoniam supra nos pater eum diligebat. Spiritus enim zeli et elationis dixit mihi : « Et tu es filius ejus. » Et unus spirituum Beliar cooperabatur mihi, dicens : « Accipe gladium hunc, et cum eo occide Joseph ; et diliget te pater tuus, mortuo eo. » Hic est spiritus iræ, suadens mihi, ut sicut pardalis devorat hædum, ita devorarem Joseph. Sed Deus Jacob patris mei non immisit eum in manus meas, ut invenirem eum solum ; neque permisit iniquitatem hanc facere, ut (73) solvantur duo sceptra in Israel.

II. « Et nunc, filii mei, ego morior, et in veritate dico vobis, quod si non custodiatis vosmetipsos a spiritu mendacii et iræ, et diligatis veritatem et longanimitatem, disperibitis. Cæcitas est in ira, filii mei, et nemo iracundus videt faciem in veritate ; quoniam seu pater, sive mater sit, ut hostibus attendit eis ; si sit frater, non novit; si propheta Domini, non obedit ; si justus, non aspicit ; amicum non cognoscit. Circumponit enim ei spiritus iræ retia erroris, et excæcat naturales oculos ejus, et per mendacium obtenebrat mentem ejus, et propriam visionem tribuit ei. In quo autem circumponit oculos ejus ? In odio cordis, et dat ei cor proprium adversus fratrem in invidiam.

III. « Perniciosa est ira, filii mei ; etenim ipsi animæ ipsa fit anima ; et corpus quidem iracundi proprium sibi facit, animæ autem dominatur, et tribuit corpori potentiam propriam, ut faciat omnem iniquitatem ; et cum jam operata fuerit anima, justificat quod operatum est, quia non videt. Propter hoc qui iratus est, si quidem sit potens; triplicem habet potentiam in ira : unam quidem per potentiam et auxilium ministrantium ; secundam autem per divitias, persuadens et vincens in injustitia ; tertiam naturalem habens corporis, et per seipsum operans malum. Si autem debilis sit qui irascitur, duplicem habet potestatem, præter eam quæ est naturæ ; adjuvat enim eis ira semper in ini-

A πατριὰν, αὐτοῦ, εἶπεν· « Ἀκούσατε, υἱοὶ Δὰν, λόγων μου, προσέχετε ῥήμασι στόματος πατρὸς ὑμῶν. Ἐπείρασα ἐν καρδίᾳ μου, καὶ ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ μου, ὅτι καλὸν καὶ Θεῷ εὐάρεστον, ἡ ἀλήθεια μετὰ δικαιοπραγίας· καὶ ὅτι πονηρὸν τὸ ψεῦδος, καὶ ὁ θυμὸς, ὅτι πᾶσαν κακίαν ὀνθρώπων ἐκδιδάσκει (72). Ὁμολογῶ σήμερον ὑμῖν, τέκνα μου, ὅτι ἐν καρδίᾳ μου ἡδόμην περὶ τοῦ θανάτου Ἰωσὴφ, τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀληθινοῦ, καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τῇ πράσει Ἰωσὴφ, ὅτι ὑπὲρ ἡμᾶς ὁ πατὴρ αὐτὸν ἠγάπα. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ ζήλου καὶ τῆς ἀλαζονείας ἔλεγέ μοι· « Καί γε σὺ υἱὸς αὐτοῦ. » Καὶ ἓν τῶν πνευμάτων τοῦ Βελιὰρ συνήργει μοι, λέγον· « Λαβὲ τὸ ξίφος τοῦτο, καὶ ἐν αὐνῷ ἄνελε τὸν Ἰωσὴφ, καὶ ἀγαπήσει σε ὁ πατήρ σου, ἀποθανόντος αὐτοῦ. » Τοῦτό ἐστι τὸ πνεῦμα τοῦ θυμοῦ, τὸ πεῖθόν με, ἵνα ὡς πάρδαλις ἐκμύζει ἔριB φον, οὕτως ἐκμυζήσω τὸν Ἰωσήφ· Ἀλλ' ὁ Θεὸς Ἰακὼβ τοῦ πατρός μου οὐκ ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὰς χεῖράς μου, ἵνα εὕρω αὐτὸν μόνον· οὐδὲ εἴασε τοῦτο τὸ ἀνόμημα ποιῆσαι, ἵνα λυθῶσι δύο σκῆπτρα ἐν Ἰσραήλ (74).

B. « Καὶ νῦν, τέκνα μου, ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ ἐν ἀληθείᾳ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ φυλάξητε ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ θυμοῦ, καὶ ἀγαπήσητε τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν μακροθυμίαν, ἀπολεῖσθε. Τύφλωσίς ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ, τέκνα μου, καὶ οὐκ ἔστι τις θυμώδης ὁρῶν πρόσωπον (74*) ἐν ἀληθείᾳ· ὅτι κἂν πατὴρ, κἂν μήτηρ ἐστὶν, ὡς πολεμίοις προσέχει αὐτοῖς· ἐὰν ᾖ ἀδελφὸς, οὐκ οἶδεν· ἐὰν προφήτης Κυρίου, παρακούει· ἐὰν δίκαιος, οὐ βλέπει· φίλον οὐ γνωρίζει. Περιβάλλει γὰρ αὐτὸν τὸ πνεῦμα τοῦ θυμοῦ τὰ δίκτυα τῆς πλάνης, καὶ τυφλοῖ τοὺς φυσιC κοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ ψεύδους σκοτοῖ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἰδίαν ὅρασιν παράχει αὐτῷ. Ἐν τίνι δὲ περιβάλλει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ; Ἐν μίσει καρδίας, καὶ δίδωσιν αὐτῷ καρδίαν ἰδίαν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ εἰς φθόνον.

Γ' Πονηρὸς, ὁ θυμὸς, τέκνα μου, καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὸς γίνεται ψυχή (75)· καὶ τὸ μὲν σῶμα ἰδιοποιεῖται (76) τοῦ θυμώδους, τῆς δὲ ψυχῆς κατακυριεύει, καὶ παρέχει τῷ σώματι δύναμιν ἰδίαν, ἵνα ποιήσῃ πᾶσαν ἀνομίαν· καὶ ὅταν πράξῃ ψυχὴ, δικαιοῖ τὸ πραχθὲν, ἐπειδὴ οὐ βλέπει. Διὰ τοῦτο ὁ θυμούμενος, ἐὰν μὲν ᾖ δυνατὸς, τριπλῆν ἔχει δύναμιν ἐν τῷ θυμῷ· μίαν μὲν διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοηθείας (77) τῶν ὑπουργούντων· δευτέραν δὲ διὰ τοῦ πλούτου, παραπείθων καὶ νικῶν ἐν ἀδικίᾳ· D τρίτην τὴν φυσικὴν ἔχων τοῦ σώματος, καὶ δι' ἑαυτοῦ δρῶν τὸ κακόν. Ἐὰν δὲ ἀσθενήσῃ ὁ θυμούμενος, διπλῆν ἔχει τὴν δυνάμιν παρὰ τῆς φύσεως· βοηθεῖ γὰρ αὐτοῖς ὁ θυμὸς πάντοτε ἐν παρανομίᾳ. Τοῦτο τὸ

(72) Θυμὸς, ὅτι πᾶσαν κακίαν ἀνθρώπων ἐκδιδάσκει, Θυμὸς πᾶσαν κακίαν ἐκδιδάσκει, omisso ὅτι, et ἀνθρώπων, sive potius ἄνθρωπον. GRAB.

(73) *Ut. Ne*, potius legendum juxta Græc. Oxon. ID. — Huic loco lux affunditur in not. 3 ad Clementis Rom. Epist. 1, cap. 31. *Patrol. Gr.* t. I col. 271.

(74) Λυθῶσι δύο σκῆπτρα ἐν' Ισραήλ. Μή add. GRAB.

(74*) Quid est hoc ὁρῶν πρόσωπον, *videns faciem?* Hebraice dicitur *videre faciem* pro familiariter et amice, aut submisse, aliquem adire, vel cum eo colloqui. Cf. text. Hebr. Gen. XXXII, 21, et Gesenii *Thesaurum* ad vocem פנים nº 1, *h*. DRACH.

(75) Καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὸς γίενται ψυχή omissa sunt. GRAB.

(76) Ἰδιοποιεῖται. Ἴδιον ποιεῖται. ID.

(77) Διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοηθείας. Ἀπὸ βοηθείας. ID.

πνεῦμα ἀεὶ μετὰ τοῦ ψεύδους ἐκ δεξιῶν τοῦ Σατανᾶ πορεύεται, ἵνα ἐν ὠμότητι καὶ ψεύδει γίνωνται αἱ πράξεις αὐτοῦ.

Δ'. « Οὐκοῦν συνίετε τὴν δύναμιν τοῦ θυμοῦ, ὅτι ματαία ἐστίν. Ἐν γὰρ λόγῳ παροξύνει (78) πρῶτον· εἶτα ἐν ἔργοις δυνατοῖ τὸν ἐρεθιζόμενον (79), καὶ ἐν ζημίαις πικραῖς (80) ταράσσει τὸ διαβούλιον αὐτοῦ· καὶ οὕτως διεγείρει ἐν θυμῷ μεγάλῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὅτε οὖν λαλεῖ τις καθ' ὑμῶν, ὑμεῖς μὴ κινεῖσθε εἰς θυμόν· καὶ ἐάν τις ἐπαινῇ ὑμᾶς ὡς ἀγαθοὺς (81), μὴ ἐπαίρεσθε, μήτε μεταβάλλεσθε, μήτε εἰς τέρψιν, μήτε εἰς ἀειδίαν (82). Πρῶτον γὰρ τέρπει τὴν ἀκοήν, καὶ οὕτως ὀξύνει τὸν νοῦν, νοῆσαι τὸ ἐρεθισθέν· καὶ τότε θυμωθεὶς νομίζει δικαίως ὀργίζεσθαι. Ἐὰν δὲ ζημίᾳ ἢ ἀπολείᾳ τινὶ περιπέσητε (83), τέκνα, μὴ θρυεῖσθε· ὅτι αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐπιθυμῆσαι ποιεῖ τοῦ ἀπολομένου, ἵνα θυμωθῇ διὰ τοῦ πόθου. Ἐὰν δὲ ζημιωθῆτε (84) ἑκουσίως, μὴ λυπεῖσθε· ἀπὸ γὰρ λύπης ἐγείρεται θυμὸς μετὰ ψεύδους. Ἔστι δὲ διπρόσωπον κακόν, θυμὸς μετὰ ψεύδους, καὶ συνερῶνται ἀλλήλοις, ἵνα ταράξωσι τὸ διαβούλιον· ταρασσομένης δὲ τῆς ψυχῆς συνεχῶς, ἀφίσταται Κύριος ἀπ' αὐτῆς, καὶ κυριεύει αὐτῆς ὁ Βελιάρ.

Ε'. « Φυλάξατε οὖν, τέκνα μου, τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ τηρήσατε· ἀπόστητε δὲ ἀπὸ θυμοῦ, καὶ μισήσατε τὸ ψεῦδος, ἵνα Κύριος κατοικήσῃ ἐν ὑμῖν. (85) Ἀλήθειαν λαλεῖτε ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἐμπέσητε εἰς μῆνιν καὶ ταραχάς, ἀλλ' ἔσεσθε ἐν εἰρήνῃ, ἔχοντες τὸν Θεὸν τῆς εἰρήνης, καὶ οὐ μὴ κατισχύσῃ (86) ὑμῶν πόλεμος. Ἀγαπᾶτε τὸν Κύριον ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ ὑμῶν, καὶ ἀλλήλους ἐν ἀληθινῇ καρδίᾳ. Οἶδα γάρ, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἀποστήσεσθε τοῦ Κυρίου, καὶ προσοχθιεῖτε τὸν Λευΐ, καὶ πρὸς Ἰούδαν ἀντιτάξεσθε· ἀλλ' οὐ δυνήσεσθε πρὸς αὐτούς. Ἄγγελος γὰρ Κυρίου ὁδηγεῖ ἑκατέρους, ὅτι ἐν αὐτοῖς στήσεται Ἰσραήλ. Καὶ ὡς ἂν ἀποστῆτε ἀπὸ Κυρίου, ἐν πάσῃ κακίᾳ πορεύεσθε, ποιοῦντες βδελύγματα ἐθνῶν, ἐκπορνεύοντες ἐν γυναιξὶν ἀνόμων, καὶ ἐν πάσῃ πονηρίᾳ ἐνεργούντων ἐν ὑμῖν τῶν πνευμάτων τῆς πλάνης. Ἀνέγνων γὰρ ἐν βίβλῳ Ἐνὼχ τοῦ δικαίου, ὅτι ὁ ἄρχων ὑμῶν ἐστιν ὁ Σατανᾶς, καὶ ὅτι πάντα τὰ πνεύματα τῆς πορνείας καὶ τῆς ὑπερηφανείας τῷ Λευΐ ὑπακούσονται, τοῦ παρεδρεύειν τοῖς υἱοῖς Λευΐ, τοῦ ποιεῖν αὐτοὺς ἐξαμαρτάνειν ἐνώπιον Κυρίου. Καὶ υἱοί μου ἐγγίζοντές εἰσι τῷ Λευΐ, καὶ συνεξαμαρτάνοντες αὐτοῖς ἐν πᾶσι· καὶ υἱοὶ Ἰούδα ἔσονται ἐν πλεονεξίᾳ, ἁρπάζοντες τὰ ἀλλότρια ὡς λέοντες. Διὰ τοῦτο ἀπαχθήσεσθε σὺν αὐτοῖς ἐν αἰχμαλωσίᾳ, κἀκεῖ ἀπολήψεσθε πάσας τὰς πληγὰς Αἰγύπτου, καὶ πάσας πονηρίας τῶν ἐθνῶν· καὶ οὕτως ἐπιστρέψαντες πρὸς Κύριον, ἐλεηθήσεσθε, καὶ ἄξει ὑμᾶς εἰς τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ, βοῶν ὑμῖν εἰρήνην. Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν ἐκ τῆς

A quitate. Hic spiritus semper cum mendacio a dextris Satanæ ambulat, ut in crudelitate et mendacio fiant actus ejus.

IV. « Quapropter intelligite potentiam iræ, quoniam vana est. In sermone enim exacerbat primum; deinde in operibus fortificat stimulatum, et in damnis amaris conturbat consilium ejus: et ita exsuscitat in ira magna animam ejus. Quando igitur loquitur aliquis adversum vos, ne moveamini in iram; et si quis laudet vos ut bonos, ne elevemini, neque transmutemini vel in delectationem, vel in rigorem vultus. Primum enim delectat auditum, et ita exacuit mentem, ut intelligat quod exprobratum est: et tunc iratus existimat juste irasci. Si in jacturam aut perditionem aliquam incideritis, filii, ne tumultuemini; quoniam hic spiritus concupiscere facit B quod perditum est, ut irascatur per desiderium. Si autem jacturam patiemini voluntarie, ne contristemini; a tristitia enim suscitatur ira cum mendacio. Est autem malum duplicem habens faciem, ira cum mendacio, et colloquuntur mutuo, ut conturbent consilium: turbata autem anima continue recedit Dominus ab ipsa, et dominatur ei Beliar.

V. « Custodite ergo, filii mei, mandata Domini, et legem ejus servate; recedite autem ab ira, et odio habete mendacium, ut Dominus habitet in vobis, et fugiat a vobis Beliar. Veritatem loquamini unusquisque ad proximum suum, et non incidetis in iram et turbationes; sed eritis in pace, habentes Deum pacis; et non prævalebit adversum vos bellum. Diligite Dominum in omni vita vestra, et vosmet invicem in veraci corde. C Novi enim, quod in ultimis diebus recedetis a Domino, et offendetis Levi, et Judæ resistetis; sed non superabitis eos. Angelus enim Domini ducit utrosque, quoniam in ipsis stabit Israel. Et cum recedetis a Domino, in omni malitia ambulabitis, facientes abominationes gentium, scortantes cum mulieribus iniquorum, et in omni malitia spirituum erroris operantium in vobis. Legi enim in libro Enoch justi, quod princeps vester est Satanas, et quod omnes spiritus fornicationis et superbiæ Levi obedient, ut insidientur filiis Levi, et faciant eos peccare coram Domino. Et filii mei appropinquant Levi, et simul peccant cum eis in omnibus: et filii Judæ erunt in avaritia, rapientes aliena ut leones. Propter hoc abducemini D cum eis in captivitatem, et illic recipietis omnes plagas Ægypti, et omnes pravitates gentium: et ita revertentes ad Dominum misericordiam consequemini, et ducet vos in sanctificationem ejus, clamans vobis pacem. Et orietur vobis ex tribu Juda et Levi salutare Domini: et ipse faciet adversus Beliar prælium, et ultionem victoriæ dabit terminis ve-

(78) Παροξύνει. Παροξύνεται. GRAB.
(79) Ἐρεθιζόμενον. Ὀργιζόμενον. ID.
(80) Πικραῖς. Μικραῖς. ID.
(81) Ἀγαθούς. Ἁγίους. ID.
(82) Ἀειδίαν. Ἀηδίαν. ID.
(83) Περιπέσητε. Περιπέσῃ. ID.
(84) Ἐὰν δὲ ζημιωθῆτε. Desunt omnia usque ad finem hujus paragraphi. ID.
(85) Ἀλήθειαν. Hinc in Oxon. et Cantab. codice clausula deesse videtur ID.
(86) Καὶ οὐ μὴ κατισχύσῃ. Omnia in Ox. cod. desunt usque ad ista sequentis paragraphi verba: καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι Σωτήρ. ID.

stris. Et animas sanctorum captivas liberabit a Beliar, et convertet corda incredula ad Dominum, et dabit invocantibus eum pacem æternam, et requiescent in Eden sancti, et in nova Jerusalem lætabuntur justi, quæ erit in glorificationem Dei usque in sæculum. Et non amplius sustinebit Jerusalem desolationem, neque captivus ducetur Israel; quoniam Dominus erit in medio ejus, cum hominibus conversatus, et sanctus Israel regnans super ipsos in humilitate et paupertate : et qui credit in eum, regnabit in veritate in cœlis.

Ἰούδα καὶ Λευὶ τὸ σωτήριον Κυρίου· καὶ αὐτὸς ποιήσει πρὸς τὸν Βελιὰρ πόλεμον, καὶ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ νίκους δώσει πέρασιν ὑμῶν. Καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν λάβῃ ἀπὸ τοῦ Βελιὰρ ψυχὰς ἁγίων, καὶ ἐπιστρέψει καρδίας ἀπειθεῖς πρὸς Κύριον, καὶ δώσει τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν εἰρήνην αἰώνιον, καὶ ἀναπαύσονται ἐν Ἐδὲμ ἅγιοι, καὶ ἐπὶ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ εὐφρανθήσονται δίκαιοι, ἥτις ἔσται εἰς δόξασμα Θεοῦ ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ οὐκ ἔτι ὑπομένει Ἱερουσαλὴμ ἐρήμωσιν, οὐδὲ αἰχμαλωτίσεται Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριος ἔσται ἐν μέσῳ αὐτῆς, τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενος (87), καὶ ἅγιος Ἰσραὴλ βασιλεύων ἐπ' αὐτοὺς ἐν ταπεινώσει καὶ ἐν πτωχείᾳ· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ βασιλεύσει ἐν ἀληθείᾳ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

VI. « Et nunc timete Dominum, filii mei, et attendite vobismetipsis a Satana et spiritibus ejus. Appropinquate autem Deo, et angelo excusanti vos; quoniam hic est mediator Dei et hominum, in pacem Israel. Contra regnum inimici stabit; quapropter studet inimicus subvertere omnes invocantes Dominum. Novit enim, quod in qua die crediderit Israel, consummabitur regnum inimici. Ipse angelus pacis fortificabit Israel, ne incidat in finem malorum. In tempore autem iniquitatis Israel recedet ab eis Dominus, transibit post facientem voluntatem ipsius, quoniam nulli angelorum erit ut ei. Nomen ejus erit in omni loco Israel et in gentibus Salvator. Conservate igitur vosmetipsos, filii mei, ab omni opere pernicioso, et abjicite iram et omne mendacium, et diligite veritatem et longanimitatem, et quæ audivistis a patre vestro, tradite et vos filiis vestris, ut recipiat vos Pater gentium : erit enim verax et longanimis, mansuetus et humilis, et docens per opera legem Dei. Discedite ergo ab omni injustitia, et adhærete justitiæ legis Domini. Et sepelite me prope patres meos. »

ζ. « Καὶ νῦν φοβήθητε τὸν Κύριον, τέκνα μου, καὶ προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τοῦ Σατανᾶ, καὶ τῶν πνευμάτων αὐτοῦ. Ἐγγίζετε δὲ τῷ Θεῷ, καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ παραιτουμένῳ ὑμᾶς· ὅτι οὗτός ἐστι μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐπὶ τῆς εἰρήνης Ἰσραήλ. Κατέναντι τῆς βασιλείας τοῦ ἐχθροῦ στήσεται· διὰ τοῦτο σπουδάζει ὁ ἐχθρὸς ὑποσκελίζειν πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸν Κύριον. Οἶδε γὰρ, ὅτι ἐν ἡμέρᾳ (88) πιστεύσει Ἰσραὴλ, συντελεσθήσεται ἡ βασιλεία τοῦ ἐχθροῦ. Αὐτὸς ὁ ἄγγελος τῆς εἰρήνης ἐνισχύσει τὸν Ἰσραὴλ, μὴ ἐμπεσεῖν αὐτὸν εἰς τέλος κακῶν. Ἔσται δὲ ἐν καιρῷ ἀνομίας τοῦ Ἰσραὴλ ἀφιστάμενος ἀπ' αὐτῶν Κύριος, μετελεύσεται ὄπισθεν ποιοῦντα τὸ θέλημα αὐτοῦ, ὅτι οὐδενὶ τῶν ἀγγέλων ἔσται ὡς αὐτῷ. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔσται ἐν παντὶ τόπῳ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι, Σωτήρ. Διατηρήσατε οὖν ἑαυτοὺς, τέκνα μου, ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ ἀποῤῥίψατε τὸν θυμὸν καὶ πᾶν ψεῦδος, καὶ ἀγαπήσατε τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἃ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν, μετάδοτε καὶ ὑμεῖς τοῖς τέκνοις ὑμῶν, ἵνα δέξηται ὑμᾶς ὁ Πατὴρ τῶν ἐθνῶν· ἔσται γὰρ ἀληθὴς καὶ μακρόθυμος, πρᾶος καὶ ταπεινὸς, καὶ ἐκδιδάσκων διὰ τῶν ἔργων νόμον Θεοῦ. Ἀπόστητε οὖν ἀπὸ πάσης ἀδικίας, καὶ κολλήθητε τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ νόμου τοῦ Κυρίου. Καὶ θάψατέ με (89) ἐγγὺς τῶν πατέρων μου. »

VII. Et cum hæc dixisset, osculatus est eos, et dormivit somnum perpetuum. Et sepelierunt eum filii ejus; et post hæc reduxerunt ossa ejus prope Abraham, Isaac et Jacob. Quemadmodum vero prophetavit eis Dan, quod legem Dei sui neglecturi essent, et abalienati forent a terra hæreditatis ipsorum, et a genere Israel, et patria ipsorum; ita et factum est.

Ζ'. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, κατεφίλησεν αὐτοὺς, καὶ ὕπνωσεν ὕπνων αἰώνιον. Καὶ ἔθαψαν αὐτὸν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ· καὶ μετὰ ταῦτα ἀνήνεγκαν τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ σύνεγγυς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Πλὴν ὡς ἐπροφήτευσεν αὐτοῖς Δὰν, ὅτι ἐπιλάθωνται νόμον (90) Θεοῦ αὐτῶν, καὶ ἀλλοτριωθήσονται γῆς κλήρου αὐτῶν, καὶ γένους Ἰσραὴλ, καὶ πατριᾶς αὐτῶν, οὕτως καὶ γέγονεν (91).

CAPUT VIII.

Testamentum Nephthalim, de naturali bonitate.

I. Transcriptum testamenti Nephthalim de his, quæ disposuit in tempore finis sui, in anno centesimo tricesimo vitæ suæ. Convenientibus filiis suis in septimo mense, quarta die mensis, ipso sano exsistente, fecit cœnam ipsis et potum magnificum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Διαθήκη Νεφθαλεὶμ, περὶ φυσικῆς ἀγαθότητος.

Α'· Ἀντίγραφον διαθήκης Νεφθαλεὶμ, ὧν διέθετο ἐν καιρῷ τέλους αὐτοῦ, ἐν ἔτει ρλ' ζωῆς αὐτοῦ (92). Συνελθόντων τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν ἑβδόμῳ μηνὶ, τετάρτῃ (93) τοῦ μηνὸς, ὑγιαίνοντος αὐτοῦ, ἐποίησε δεῖπνον αὐτοῖς καὶ κώθωνα. Καὶ μετὰ τοῦ ἐξυπνι-

(87) Τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενος. Sic Baruch, III, 38. Μετὰ τοῦτο ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη : Vulg. *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Quo sane horum *Testamentorum* auctorem respexisse nihil dubito.

(88) Ἐν ἡμέρᾳ. Adde ᾗ. GRAB.

(89) Καὶ θάψατέ με. Καὶ ἔσται τὸ γένος μου εἰς σωτηρίαν ἕως τοῦ αἰῶνος, addit cod. Oxon. ID.

(90) Νόμον deest. ID.

(91) Οὕτως καὶ γέγονεν. Καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν, omissis οὕτως καὶ γέγονεν. ID.

(92) Ζωῆς αὐτοῦ. Δευτέρῳ add. in ms. Trin. ID.

(93) Τετάρτῃ. Μιᾷ. ID.

σθῆναι αὐτὸν τὸ πρωῒ, εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι· « Ἀποθνήσκω· » καὶ οὐκ ἐπίστευον αὐτῷ. Καὶ εὐλογῶν Κύριον, ἐκραταίωσεν, ὅτι μετὰ τὸ δεῖπνον τὸ χθὲς ἀποθανεῖται. Ἤρξατο οὖν λέγειν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ· « Ἀκούσατε, τέκνα μου, υἱοὶ Νεφθαλεὶμ, ἀκούσατε λόγους πατρὸς ὑμῶν. Ἐγὼ ἐγεννήθην ἀπὸ Βάλλας· καὶ ὅτι ἐν πανουργίᾳ ἐποίησεν ἡ Ῥαχὴλ, καὶ ἔδωκεν ἀνθ' ἑαυτῆς τὴν Βάλλαν τῷ Ἰακὼϐ, καὶ ἐπὶ τῶν μηρῶν Ῥαχὴλ ἔτεκέ με· διὰ τοῦτο ἐκλήθην Νεφθαλείμ (94). Καὶ ἠγάπησέ με Ῥαχὴλ, ὅτι ἐπὶ τῶν μηρῶν αὐτῆς ἐγεννήθην· καὶ εἶδει ἁπαλὸν ὄντα κατεφίλει με, λέγουσα· « Ἴδοιμι ἀδελφόν σου ἐκ τῆς κοιλίας μου κατὰ σέ. » Ὅθεν καὶ ὅμοιός μου ἦν ἐν πᾶσιν Ἰωσὴφ, κατὰ τὰς εὐχὰς (95) Ῥαχήλ. Ἡ δὲ μήτηρ μού ἐστι Βάλλα, θυγάτηρ Ῥουθέου (96), ἀδελφοῦ Δεϐόῤῥας (97), τῆς τροφοῦ Ῥεϐέκκας· ἥτις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐτέχθη, ἐν ᾗ καὶ Ῥαχήλ. Ὁ δὲ Ῥουθέος (98) ἐκ τοῦ γένους Ἀϐραὰμ, Χαλδαῖος, θεοσεϐὴς, ἐλεύθερος καὶ εὐγενής. Καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ἠγοράσθη ὑπὸ Λάϐαν· καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Αἰνᾶν τὴν παιδίσκην αὐτοῦ εἰς γυναῖκα· ἥτις ἔτεκε θυγατέρα, καὶ ἐκάλεσεν αὐτὴν Ζελφὰν, ἐπ' ὀνόματι τῆς κώμης, ἐν ᾗ ᾐχμαλωτεύθη (99). Καὶ ἑξῆς ἔτεκε τὴν Βάλλαν, λέγων· Καινόσπουδός μου ἡ θυγάτηρ. Ἐύθὺς γὰρ τεχθεῖσα ἔσπευδε θηλάζειν (100).

Β'. « Καὶ ἐπειδὴ κοῦφος ἤμην τοῖς ποσὶν, ὡς ἔλαφος, ἔταξέ με ὁ πατήρ μου Ἰακὼϐ εἰς πᾶσαν ἀποστολὴν καὶ (1) ἀγγελίαν· καί γε, ὡς ἔλαφόν με εὐλόγησε. Καθὼς γὰρ ὁ κεραμεὺς οἶδε τὸ σκεῦος, πόσον χωρεῖ, καὶ πρὸς αὐτὸν φέρει τὸν πηλόν· οὕτως καὶ ὁ Κύριος πρὸς ὁμοίωσιν τοῦ πνεύματος ποιεῖ τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ σώματος τὸ πνεῦμα ἐντίθησι, καὶ οὐκ ἔστι λοιπὸν (2) ἓν ἐκ τοῦ ἑνὸς τρίτον τριχός (3)· σταθμῷ γὰρ καὶ μέτρῳ καὶ κανόνι πᾶσα κτίσις Ὑψίστου. Καὶ καθάπερ οἶδεν ὁ κεραμεὺς ἑνὸς ἑκάστου τὴν χρῆσιν, ὡς ἱκανοῖ· οὕτως καὶ ὁ Κύριος οἶδε τὸ σῶμα, ἕως τίνος διαρκέσει ἐν ἀγαθῷ, καὶ πότε ἄρχεται ἐν κακῷ. Ὅτι οὐκ ἔστι πᾶν πλάσμα, καὶ πᾶσα ἔννοια, ἣν οὐκ ἔγνω Κύριος· πάντα γὰρ ἄνθρωπον ἔκτισε κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ. Ὡς ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· καὶ ὡς ὁ νοῦς αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· καὶ ὡς ἡ προαίρεσις αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ πρᾶξις αὐτοῦ· ὡς ἡ καρδία αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ· ὡς ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ὕπνος αὐτοῦ· ὡς ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ, ἢ ἐν νόμῳ Κυρίου, ἢ ἐν νόμῳ Βελιάρ. Καὶ ὡς κεχώρισται ἀνάμεσον φωτὸς καὶ σκότους, ὁράσεως καὶ ἀκοῆς· οὕτω κεχώρισται ἀνάμεσον ἀνδρὸς καὶ ἀνδρὸς, καὶ ἀνάμεσον γυναικὸς καὶ γυναικός· καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν,

A Et postquam excitatus est a somno mane, dixit illis : « Morior : » et non crediderunt ei. Et benedicens Domino, confirmavit, quod post hesternam cœnam moreretur. Incœpit igitur dicere filiis suis: « Audite, filii mei, filii Nepthalim, audite sermones patris vestri. « Ego natus sum a Balla: et quoniam astute fecit Rachel, et dedit pro seipsa Ballam Jacob, et super femora Rachel peperit me ; propter hoc vocatus sum Nephthalim. Et dilexit me Rachel, quoniam super femora sua natus sum ; et specie tenerum exsistentem osculata est me, dicens : « Videam fratrem tuum ex ventre meo secundum te. » Unde et similis mei erat in omnibus Joseph, secundum petitiones Rachel. Mater autem mea est Balla, filia Ruthæi, fratris Deboræ, nutricis Rebec- B cæ ; quæ Balla in una die nata est, in qua et Rachel. Ruthæus vero ex genere Abraham erat, Chaldæus, Deum venerans, liber et nobilis. Et cum esset captivus, emptus est a Laban ; et dedit ei Enam ancillam suam in uxorem ; quæ peperit filiam, et vocavit eam Zelpham, cognomine castelli in quo captivus erat. Deinde peperit Ballam, dicens : Noviter festinans filia mea. Confestim enim nata festinavit lac sugere.

II· « Et quia pedibus levis eram, ut cervus, ordinavit me pater meus Jacob in omnem missionem et annuntiationem ; et ut cervo mihi benedixit. Quemadmodum enim figulus novit vas, quantum capit, et ad ipsum fert lutum ; ita et Dominus ad similitudinem spiritus facit corpus, et ad potentiam corpo- C ris spiritum imponit, et non est jam una tertia ex uno capillo ; pondere enim et mensura et regula [14], omnis creatura Altissimi (consistit). Et sicut novit figulus uniuscujusque usum, quibus rebus sufficere queat [15] ; ita et Dominus novit corpus, usquequo sufficiat in bono, et quando incipit in malo. Quoniam non est ulla creatura, nec ulla cogitatio, quam non cognovit Dominus [16] ; omnem enim hominem creavit ad imaginem suam. Sicut fortitudo ejus, ita et opus ejus ; et sicut mens ejus, ita et opus ejus ; et sicut præelectio ejus, ita et actus ejus ; sicut cor ejus, ita et os ejus ; sicut oculus ejus, ita et somnus ejus ; sicut anima ejus, ita et sermo ejus, vel in lege Domini, vel in lege Beliar. Et sicut divisum est intermedium lucis et tenebrarum, visus D et auditus : ita divisum est intermedium viri et viri, et intermedium mulieris et mulieris ; et non est dicendum, quod ulla in re faciei vel similium

[14] Sap. xi. 21. [15] Sap. xv, 7. [16] Heb. iv. 13.

(94) Ἐκλήθην Νεφθαλείμ. Peculiarem rationem nominis Nephthalim assignat auctor noster, diversam ab ea quæ a Moyse, Genes. xxx, 8, traditur, ac proinde haud approbandam. Genuinum autem sensum hujus nominis, e: verborum Moysis de eo, dabunt commentatores in citatum locum Geneseos. Grab.

(95) Εὐχάς. Εὐλογίας. Id.

(96) Ῥουθέου. Ῥουθαίου. Id.

(97) Δεϐόῤῥας. Δεϐϐόρας. Id.

(98) Ῥουθέος. Ῥουθαῖος. Id.

(99) Ἠχμαλωτεύθη. Ἠχμαλωτίσθη. Id.

(100) Λέγων· Καινόσπουδός μου ἡ θυγάτηρ. Εὐθὺς γὰρ τεχθεῖσα ἔσπευδε θηλάζειν desunt. Id.

(1) Ἀποστολὴν καὶ omissa. Id.

(2) Λοιπόν. Ἐλλεῖπον. Id.

(3) Τρίτον τριχός. Omnia omissa usque ad ἢ τῶν ὁμοίων. Id.

quid præstet (4). Gmnia enim in ordine fecit Deus bona : quinque sensus in capite, et collum copulavit capiti, et capillos ad gloriam [17]; deinde cor ad prudentiam, ventrem ad secretionem stomachi [18], calamum ad sanitatem, hepar ad iram, fel ad amaritudinem, ad risum splenem, renes ad astutiam, lumbos ad virtutem, costas ad positionem, spinam ad fortitudinem, et quæ deinceps. Ita igitur, filii mei, in ordine sitis in bona, in timore Dei [19], et nihil inordinatum facite in contemptu neque extra tempus suum. Quoniam si dicas oculo, audire non potest [20] : ita neque in tenebris poteritis facere opera lucis.

III. « Ne igitur festinate in avaritia corrumpere actus vestros, vel in sermonibus vanis seducere animas vestras, quoniam tacentes in munditia cordis poteritis voluntatem Dei tenere, et abjicere voluntatem diaboli. Sol et luna et stellæ non mutant ordinem suum [21] : ita et vos ne mutetis legem Dei in inordinatione actuum vestrorum. Gentes errantes et derelinquentes Dominum, mutaverunt ordinem suum, et secuti sunt lapides et ligna sequentes spiritum erroris. Vos autem non sic, filii mei, cognoscentes in firmamento, in terra, et in mari, et in omnibus creatnris, Dominum qui fecit hæc omnia, ut non efficiamini sicut Sodoma, quæ immutavit ordinem naturæ suæ [22]. Similiter autem et Vigiles immutaverunt ordinem naturæ ipsorum, quibus maledixit Dominus diluvio, propter ipsos ab habitatioue et fructibus ordinans terram inhabitabilem.

A ὅτι ἐν τῷ ἑνὶ τοῖς προσώποις, ἢ τῶν ὁμοίων (5). Πάντα (6) γὰρ ἐν τάξει ἐποίησεν ὁ Θεὸς καλά· τὰς πέντε αἰσθήσεις τῇ κεφαλῇ, καὶ τὸν τράχηλον συνάπτει (7) τῇ κεφαλῇ, καὶ τρίχας πρὸς δόξαν (8)· εἶτα καρδίαν εἰς φρόνησιν, κοιλίαν εἰς διάκρισιν στομάχου, κάλαμον (9) πρὸς ὑγείαν (10), ἧπαρ πρὸς θυμὸν, χολὴν πρὸς πικρίαν, εἰς γέλωτα σπλῆνα, νεφροὺς εἰς πανουργίαν, ψύας εἰς δύναμιν, πλευρὰς εἰς θήκην, ὀσφὺν εἰς ἰσχὺν, καὶ τὰ ἑξῆς. Οὕτως οὖν, τέκνα μου, ἐν τάξει ἐστὲ (11) εἰς ἀγαθὰ (12) ἐν φόβῳ Θεοῦ, καὶ μηδὲν ἄτακτον ποιεῖτε ἐν καταφρονήσει, μηδὲ ἔξω καιροῦ αὐτοῦ. Οὐ δύναται οὖν, ὅτι (13) ἐὰν εἴπῃς τῷ ὀφθαλμῷ, ἀκοῦσαι· οὕτως οὐδὲ ἐν σκότει ποιεῖν (14) ἔργα φωτός.

Γ'. « Μὴ οὖν σπουδάζετε ἐν πλεονεξίᾳ διαφθεῖραι B τὰς πράξεις ὑμῶν, ἢ ἐν λόγοις κενοῖς ἀπατᾷν τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι σιωπῶντες ἐν καθαρότητι καρδίας δυνήσεσθε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ κρατεῖν καὶ ἀποῤῥίπτειν τὸ θέλημα τοῦ διαβόλου. Ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες οὐκ ἀλλοιοῦσι τάξιν αὐτῶν· οὕτως καὶ ὑμεῖς μὴ ἀλλοιώσητε νόμον Θεοῦ ἐν ἀταξίᾳ πράξεων ὑμῶν. Ἔθνη πλανηθέντα, καὶ ἀφέντα τὸν Κύριον ἠλλοίωσαν τάξιν αὐτῶν, καὶ ἐπηκολούθησαν λίθοις καὶ ξύλοις ἐξακολουθήσαντες πνεύμασι πλάνης. Ὑμεῖς μὴ οὕτως, τέκνα μου, γνόντες ἐν στερεώματι, ἐν γῇ, καὶ θαλάσσῃ, καὶ πᾶσι τοῖς δημιουργήμασι, Κύριον τὸν ποιήσαντα τὰ πάντα, ἵνα μὴ γένησθε ὡς Σόδομα, ἥτις ἐνήλλαξε τάξιν φύσεως αὐτῆς. Ὁμοίως δὲ (15) καὶ οἱ Ἐγρήγορες (16) ἐνήλλαξαν τάξιν φύσεως αὐτῶν (17), οὓς κατηράσατο Κύριος ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, δι' αὐτοὺς ἀπὸ κατοικησίας καὶ καρπῶν τάξας τὴν γῆν C ἀοίκητον (18).

[17] I Cor. XI, 7. [18] Eccle. XII, 3, seq. [19] I Cor. XIV, 40. [20] I Cor. XII, 16, seq. [21] Judic. V, 20; Job, XXXVIII, 33; Jer. XXXI, 35. [22] Judæ V, 7.

(4) *Ulla in re faciei vel similium quid præstet.* Ita sonat antiqua versio Roberti, quam hic loci nefas est emendare. GRAB.

(5) Ὁμοίων. Hic Græcus textus est corruptus, et unum alterumve verbum deest. ID.

(6) Πάντα . . . . ἑξῆς. Hæc omnia usque ad καὶ τὰ ἑξῆς, in Oxoniensi codice transposita sunt et sequuntur post μηδὲ ἔξω καιροῦ αὐτοῦ. ID.

(7) Συνάπτει. Συνάψας. ID.

(8) Καὶ τρίχας πρὸς δόξαν. Καὶ προσθεὶς αὐτῇ καὶ τρίχας εἰς εὐπρέπειαν καὶ δόξαν. ID.

(9) Διάκρισιν στομάχου, κάλαμον. Διάκρισιν, στομάχου κάλαμον. ID. — Minime placet altera hæc lectio ms. aliter distincta ac ea quam præ se fert textus Græcus a Grabio exhibitus. Optime vero illam se habere puto, quam præ oculis habuisse Robertum, indicat ejus versio. Nimirum κάλαμος, non ad D præcedentem vocem στομάχου, sed ad sequentem ὑδρείαν, ut recte legit Grabius, referendus.

(10) Ὑγείαν. L ὑδρείαν. GRAB.

(11) Ἐν τάξει ἐστέ. Ἔστω πάντα τὰ ἔργα ὑμῶν. ID.

(12) Ἀγαθά. Ἀγαθόν. ID.

(13) Ὅτι deest. ID.

(14) Ποιεῖν. Δυνήσεσθε, add. ID.

(15) Ἥτις ἐνήλλαξε τάξιν φύσεως αὐτῆς. Ὁμοίως δέ desunt. ID.

(16) Ἐγρήγορες. Jam supra horum mentionem fecit auctor in *Testamento Ruben*, § V, per eos intelligens angelos : de quibus quæ utroque loco dixit, ex libro I Enochi et ista quidem parte desumpsit, quam Georgius Syncellus, sæc. VIII scriptor, in suam *Chronographiam* pag. 11 seqq., et 24 seqq. optimæ editionis Jacobi Goar, verbo tenus transtulit, amplissimis duobus fragmentis recitatis. Placet autem hic indicare plures, qui hanc pseudo-Enochi sententiam de angelorum cum mulieribus commercio amplexi sunt. Accipe clarissima nomina Judæorum, Philonis lib. *De gigantibus*, et Josephi lib. I *Antiq. Jud.* cap. 4, nec non Christianorum, Justini Martyris *Apol.* I (uti vulgo dicitur), p. 44, A, et *Apol.* II (quæ revera, fuit prima), p. 55, D; Athenagoræ in *Legatione pro Christianis*, p. 27 et seq.; Clementis Alex. lib. III *Stromat.*, p. 450, D, et lib. V, p. 550, B; Tertulliani lib. *De idololatria*, cap. 9; *De habitu muliebri*, cap. 2; *De cultu feminarum*, cap. 10; *De velandis virginibus*, cap. 7, et lib. V *adversus Marcionem*, cap. 18; Cypriani lib. *De disciplina et habitu virginum*, § 54, etc. ID. — Lectorem suum Grabius hic remittit ad pag. 347 seqq. ubi ex editione Goari emendata et illustrata recitat fragmenta illa duo libri I pseudo-Enochi, quæ posteritati Syncellus servavit. Nos brevitati studentes ea consulto præterimus. Adeat lector, si placet, Grabium l. c. vel Fabricium qui ea ex Grabio descripsit in *Cod. pseudepigr. Vet. Test.* tom. I, pag. 179 seq. Quibus addas velim observata Rich. Simonio *Biblioth. Crit.* tom. II, p. 229 seq.

(17) Ἐνήλλαξαν τάξιν φύσεως αὐτῶν. Omissa. GRAB.

(18) Δι' αὐτοὺς ἀπὸ κατοικησίας καὶ καρπῶν τάξας τὴν γῆν ἀοίκητον. Desunt ID.

Δ'. « Ταῦτα λέγω, τέκνα μου, ὅτι ἀνέγνων ἐν Γραφῇ A ἁγίᾳ (19) Ἐνὼχ, ὅτι καί γε ὑμεῖς ἀποστήσεσθε ἀπὸ Κυρίου, πορευόμενοι κατὰ πᾶσαν πονηρίαν ἐθνῶν, καὶ ποιήσετε κατὰ πᾶσαν ἀνομίαν Σοδόμων. Καὶ ἐπάξει ὑμῖν Κύριος αἰχμαλωσίαν, καὶ δουλεύσετε ἐκεῖ τοῖς ἐχθροῖς ὑμῶν, καὶ πάσῃ κακώσει καὶ θλίψει συγκαλυφθήσεσθε (20), ἕως ἂν ἀναλώσῃ Κύριος πάντας ὑμᾶς. Καὶ μετὰ τὸ ὀλιγωθῆναι ὑμᾶς καὶ σμικρυνθῆναι, ἐπιστρέψετε καὶ ἐπιγνώσεσθε Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν· καὶ ἐπιστρέψει ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν ὑμῶν, κετὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος. Καὶ ἔσται, ὅτ' ἂν ἥξουσιν ἐν γῇ πατρώῃ αὐτῶν, πάλιν ἐπιλάθωνται Κυρίου, καὶ ἀσεβήσουσι, καὶ διασπερεῖ αὐτοὺς Κύριος ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς, ἄχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸ σπλάγχνον Κυρίου, ἄνθρωπος ποιῶν δικαιοσύνην, καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς πάντας τοὺς μακρὰν, καὶ τοὺς ἐγγύς (21).

IV. « Hæc dico, filii mei, quoniam legi in Scriptura sancta Enoch, quod et vos recedetis a Domino, ambulantes secundum omnem malitiam gentium et facietis secundum omnem iniquitatem Sodomorum. Et inducet vobis Dominus captivitatem et servietis illic inimicis vestris, et omni pœna et tribulatione comprehendemini, usquequo consumat Dominus omnes vos. Et postquam pauci effecti fueritis et minorati, revertemini et cognoscetis Dominum Deum vestrum; et convertet vos in terram vestram secundum multam misericordiam suam Et erit, cum venerint in terram patrum suorum, rursus obliviscentur Domini, et impie agent, et disperget eos Dominus super faciem universæ terræ, usquequo venerit misericordia Domini, homo faciens B justitiam et faciens misericordiam in omnes, qui longe sunt, et qui prope sunt [23].

Ε'. « Ἐν γὰρ ἔτει τεσσαρακοστῷ ζωῆς μου, εἶδον ἐν ὄρεσιν (22) ἐλαίου (23) κατὰ ἀνατολὰς Ἱερουσαλὴμ, ὅτι ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἔστηκαν. Καὶ ἰδοὺ Ἰσαὰκ ὁ πατὴρ τοῦ πατρός μου λέγει ἡμῖν· « Προσδραμόντες κρατήσατε ἕκαστος κατὰ δύναμιν· καὶ τοῦ πιάσαντος ἔσται ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· « Καὶ πάντες ὁμοῦ ἐπεδράμομεν· καὶ ὁ Λευὶ ἐκράτησε τὸν ἥλιον, καὶ ὁ Ἰούδας φθάσας ἐπίασε τὴν σελήνην· καὶ ὑψώθησαν ἀμφότεροι σὺν αὐτοῖς. Καὶ ὄντος τοῦ Λευὶ ὡς ἡλίου, νεανίας τις ἐπιδίδωσιν αὐτῷ βάϊα φοινίκων ιϐ', καὶ Ἰούδας ἦν λαμπρὸς, ὡς ἡ σελήνη, καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἦσαν ιϐ' ἀκτῖνες. Καὶ προσδραμόντες ἀλλήλοις ὁ Λευὶ καὶ ὁ Ἰούδας, ἐκράτησαν ἑαυτούς. Καὶ ἰδοὺ ταῦρος ἐπὶ τῆς γῆς, ἔχων δύο κέρατα μεγάλα, καὶ πτέρυγας ἀετοῦ ἐπὶ τοῦ νώτου αὐτοῦ· καὶ θέλοντες C αὐτὸν πιάσαι, οὐκ ἠδυνήθημεν. Φθάσας δὲ Ἰωσὴφ ἔλαβεν αὐτὸν, καὶ συνῆλθεν αὐτῷ εἰς ὕψος. Καὶ εἶδον (ὅτι ἤμην παρὼν ἐκεῖ) καὶ ἰδού Γραφὴ ἁγία ὤφθη ἡμῖν, λέγουσα· « Ἀσσύριει, Μῆδοι, Πέρσαι, Ἐλυμαῖοι (24), Γελαχαῖοι (25), Χαλδαῖοι, Σύροι, κληρονομήσουσιν αἰχμπλωσίᾳ τὰ ιϐ' σκῆπτρα τοῦ Ἰσραήλ »

V. « In anno enim quadragesimo vitæ meæ, vidi in montibus olei versus orientem Jerusalem, quod sol et luna steterunt [24]. Et ecce Isaac pater patris mei dicit nobis : « Accurentes tenete unusquisque secundum virtutem suam ; et apprehendentis erit sol et luna. » Et omnes simul accurrebamus ; et Levi tenuit solem, et Judas præveniens apprehendit lunam ; et exaltati sunt ambo cum eis. Et cum esset Levi sicut sol, juvenis quidam tradidit ei ramos palmarum duodecim : et Judas erat splendens ut luna, et sub pedibus ejus erant 12 radii. Et accurrentes ad se invicem Judas et Levi, tenuerunt. seipsos. Et ecce taurus in terra, habens duo cornua magna, et alas aquilæ in dorso ejus ; et volentes apprehendere eum, non potuimus. Præveniens autem Jpseph cepit eum, et ascendit cum ipso in excelsum. Et vidi (quoniam aderam illic), et ecce Scriptura sancta apparuit nobis, dicens ; «Assyrii Medi, Persæ, Elymæi, Gelachæi, Chaldæi, Syri, hæreditatem obtinebunt in captivitate 12 sceptra Israel. »

ζ'. « Καὶ πάλιν μετὰ μῆνας ἑπτὰ εἶδον τὸν πατέρα ἡμῶν Ἰακὼϐ, ἑστηκότα ἐν τῇ θαλάσσῃ Ἰαμνέ (26)· καὶ ἡμεῖς οἱ υἱοὶ αὐτο ῦσὺν αὐτῷ. Καὶ ἰδοὺ πλοῖον ἤρχετο ἀρμενίζον, μεστὸν ταρίχων, ἐκτὸς ναυτῶν καὶ κυϐερνήτου· ἐπεγέγραπτο δὲ, τὸ πλοῖον Ἰακώϐ. Καὶ λέγει ἡμῖν ὁ πατὴρ ἡμῶν· « Ἐμϐῶμεν εἰς τὰ πλοῖεν ἡμῶν. » Ὡς δὲ ρἰσήλομεν, γίνεται χειμὼν σφοδρὸς, καὶ λαῖλαψ ἀνέμου μεγάλου, καὶ ἐφεπτᾶται (27) ὁ

VI. « Et rursus post menses septem vidi patrem nostrum Jacob, stantem in mari Jamne ; et nos filii ejus cum eo. Et ecce navis venit velificans, plena siccis carnibus, sine nautis et gubernatore : inscribebatur autem, *Navis Jacob*. Et dixit nobis pater noster : « Ascendamus in navem nostram. » Ut autem intravimus, facta est tempestas vehemens, et turbo venti magni ; et avolat pater noster a nobis,

[23] Ephes. II, 17. [24] Habac. III, 11.

(19) Ἁγίᾳ. Vox ἁγίᾳ non legitur in ms. Cantabr. D Grab.

(20) Συγκαλυφθήσεσθε. Ἀναστραφήσεσθε. Id.

(21) Καί ἔσται..... καὶ τοὺς ἐγγύς. Omissa omnia. Id.

(22) Ἐν ὄρεσιν. Add. ἐν ὀνείρῳ, ὅτι. Id.

(23) Ἐλαίου. Ἐλαιῶν. Id.

(24) Ἐλυμαῖοι deest. Id.

(25) Γελαχαῖοι. Χελκαῖοι. Id.

(26) Ἰαμνέ. Ἰαμνίας.. Id. — Richardus Simonius qui hæc *Testamenta* contulit cum ms. bibliothecæ Regiæ, testatur *Biblioth. crit.* tom. II, pag. 231, codicem exhibere ἐν οῇ ,θαλλάσσῃ Ἰαμνείας. Sed præstat, inquit, legere Ἰάμμας : sic enim procul dubio legit episcopus Lincolniensis, cujus versio ita se habet ; *In mari Jammæ*. Hinc conjicit vir κριτικώτατος, hæc *Testamenta* scripta primum fuisse Chaldaice ; vox enim *Jamma* Chaldaica est, idemque sonat quod θαλάσσῃ Græce, et *mare* Latine. At, inquies, si hæc ita se habeant, ταυτολόγος erit auctor noster. Ut quid enim scripserit ἐν τῇ θαλάσσῃ Ἰάμμας, cum *Jamma* idem sit ac θαλάσσῃ ? Quidni vero, inquam ego, Ἰάμμας in textu scripserit auctor ; aliusque deinceps hanc vocem exoticam explicaturus, θαλάσσῃ margini adleverit : quod postea glossema in textum irrepserit ? Hactenus Simonius. Videsis Bochartum in *Geograph. sacr.* lib. I, cap. 35, pag. 634 seq.

(27) Ἐφεπτᾶται Lege ἀφίπταται, sed in cod, Oxon. est ἀφίσταται. . Grab.

tenens gnbernacula. Et nos tempestate quassati in pelagus ferebamur; et impleta est navis aquis, procellis undique quassata, ita ut contrita esset. Joseph autem cymba fugit; dividimur autem et nos in tabulis decem. Levi autem et Judas erant insimul. Dispergimur igitur omnes, usque in terminos. Levi autem indutus sacco, pro omnibus nobis deprecabatur Dominum. Ut autem quievit tempestas, scapha attigit terram, velut in pace. Et ecce venit pater noster Jacob, et unanimiter exsultavimus.

VII. « Hæc duo somnia dicebam patri meo; et dixit mihi: « Oportet hæc impleri secundum tempus ipsorum, cum multa Israel sustinuerit. » Tunc dixit pater meus: « Credo, quoniam vivit Joseph: video enim semper, quod Dominus connumerat eum vobiscum. » Et flens dixit: « Vivis, Joseph fili mi, et non te video, et tu non vides Jacob, qui genuit te. » Fecit autem et nos lacrymari in his sermonibus. Et accendebar in visceribus, ut palam facerem quod venditus esset, sed timui fratres meos.

VIII. « Ecce, filii mei, ostendi vobis tempora extrema, quoniam omnia fient in Israel. Et vos igitur mandate filiis vestris, ut uniantur Levi et Judæ. Per Judam enim orietur salus Isrrel, et in ipso benedicetur Jacob. Per sceptrum enim ejus apparebit Deus, habitans inter homines in terra, ut salvet genus Israel; et congregabit justos ex gentibus. Si operemini bonum, filii mei, benedicent vobis et homines et angeli; et Deus glorificabitur per vos in gentibus, et diabolus fugiet a vobis, et bestiæ timebunt vos, et angeli suscipient vos. Sicut enim si quis filium nutriat bene, perpetuo gratus et memor est: ita et in bono opere memoria est apud Deum bona. Qui vero non fecerit bonum, huic maledicunt et angeli et homines, et Deus contumelia afficietur per ipsum in gentibus, et diabolus sibi vindicat hunc tanquam proprium vas, et omnis bestia dominabitur ei, et Dominus odio habebit eum. Etenim mandata legis duplicia sunt, et cum arte implentur. « Tempus enim est coendi cum uxore sua [25], et tempus abstinendi ab ea ad orationem suam [26]. Et duo mandata sunt, quæ, nisi fiant in ordine suo, peccatum tribuunt. Ita est et in reliquis mandatis. Efficiamini ergo saqientes in Deo let prudentes, scientes ordinem mandatorum ejus, et e ges omnis rei, ut Dominus diligat vos. »

IX, Et cum multa talia mandasset eis, precatus est, ut transferant ossa ejus in Hebron, et sepeliant eum cum patribus ejus. Et comedens et bibens in hilaritate animæ, velavit faciem suam, et mortuus

[25] Ecle· III, 5. [26] I Cor. VII, 5.

A πατὴρ ἀφ' ἡμῶν, ὁ κρατῶν τοὺς αὐχένας. Καὶ ἡμεῖς χειμαζόμενοι ἐπὶ τὸ πέλαγος ἐφερόμεθα· καὶ ἐπληρώθη τὸ πλοῖον ὑδάτων, τρικυμίαις περιῤῥησσόμενον, ὥστε καὶ συντρίβεσθαι αὐτό. Καὶ Ἰωσὴφ ἐπὶ ἀκατίου φεύγει· χωριζόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ σανίδων δέκα. Λευὶ δὲ καὶ Ἰούδας ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό. Διεσπάρημεν οὖν πάντες, ἕως εἰς τὰ πέρατα. Ὁ δὲ Λευὶ περιβαλλόμενος σάκκον, περὶ πάντων ἡμῶν ἐδέετο τοῦ Κυρίου. Ὡς δὲ ἐπαύσατο ὁ χειμὼν, τὸ σκάφος ἔφθασεν ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἐν εἰρήνῃ. Καὶ ἰδοὺ ἦλθεν Ἰακὼβ ὁ πατὴρ ἡμῶν, ναὶ ὁμοθυμαδὸν ἠγαλλιώμεθα.

Ζʹ. « Τὰ δύο ἐνύπνια εἶπον τῷ πατρί μου· καὶ εἶπέ μοι· « Δεῖ αὐτὰ πληρωθῆναι κατὰ καιροὺς αὐτῶν, πολλὰ τοῦ Ἰσραὴλ ὑπομείναντος. » Τότε λέγει ὁ πατήρ μου· « Πιστεύω, ὅτι ζῇ Ἰωσήφ· ὁρῶ γὰρ πάντοτε, B ὅτι ὁ Κύριος συγκαταριθμεῖ αὐτὸν μεθ' ὑμῶν. » Καὶ κλαίων ἔλεγε· « Ζῇς, τέκνον μου Ἰωσήφ, καὶ οὐ βλέπω σε, καὶ οὐχ ὁρᾷς Ἰακὼβ τὸν γεννήσαντά σε. » Καὶ ἐποίησε καὶ ἡμᾶς δακρῦσαι ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. Καὶ ἐκαιόμην τοῖς σπλάγχνοις ἀναγγεῖλαι ὅτι πέπραται· ἀλλ' ἐφοβούμην τοὺς ἀδελφούς μου.

Ηʹ. « Ἰδοὺ, τέκνα μου, ὑπέδειξα ὑμῖν καιροὺς ἐσχάτους, ὅτι πάντα γενήσεται ἐν Ἰσραήλ. Καὶ ὑμεῖς οὖν ἐντείλασθε τοῖς τέκνοις ὑμῶν, ἵνα ἑνῶνται τῷ Λευὶ καὶ τῷ Ἰούδᾳ. Διὰ γὰρ τοῦ Ἰούδα ἀνατελεῖ σωτηρία τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν αὐτῷ εὐλογηθήσεται Ἰακώβ. Διὰ γὰρ τοῦ σκήπτρου αὐτοῦ ὀφθήσεται Θεὸς, κατοικῶν ἐν ἀνθρώποις ἐπὶ τῆς γῆς, σῶσαι, τὸ γένος Ἰσραήλ· καὶ ἐπισυνάξει δικαίους ἐν τῶν ἐθνῶν. Ἐὰν ἐργάζησθε τὸ καλὸν, τέκνα μου, εὐλογήσουσιν C ὑμᾶς καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ οἱ ἄγγελοι· καὶ ὁ Θεὸς δοξασθήσεται ἐν τοῖς ἔθνεσι δι' ὑμῶν, καὶ ὁ διάβολος φεύξεται ἀφ' ὑμῶν, καὶ τὰ θηρία φοβηθήσονται ὑμᾶς καὶ οἱ ἄγγελοι ἀνθέξονται ὑμῶν. Ὡς ἄν τις τέκνον ἐκθρέψῃ καλῶς, μνείαν ἔχει ἀγαθήν· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ καλοῦ ἔργου μνήμη παρὰ Θεοῦ ἀγαθή. Τὸν δὲ μὴ ποιοῦντα τὸ (28) καλὸν, καταράσονται καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὁ Θεὸς ἀδοξήσει ἐν τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτοῦ, καὶ ὁ διάβολος οἰκειοῦται αὐτὸν ὡς ἴδιον σκεῦος (29), καὶ πᾶν θηρίον κατακυριεύσει αὐτοῦ, καὶ ὁ Κύριος μισήσει αὐτόν. Καὶ γὰρ αἱ ἐντολαὶ τοῦ νόμου διπλαῖ εἰσι, καὶ μετὰ τέχνης πληροῦνται. Καιρὸς γὰρ συνουσίας γυναικὸς αὐτοῦ (30), καὶ καιρὸς ἐγκρατείας εἰς προσευχὴν αὐτοῦ. Καὶ δύο ἐντολαί εἰσι· καὶ εἰ μὴ γένωνται ἐν τάξει αὐτῶν, ἁμαρτίαν παρέχουσι. Οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν λοι- D πῶν ἐντολῶν (31). Γίνεσθε οὖν σοφοὶ ἐν Θεῷ καὶ φρόνιμοι, εἰδόνες τάξιν ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ θεσμοὺς παντὸς πράγματος, ὅπως ἀγαπήσῃ ὑμᾶς ὁ Κύριος. »

Θʹ. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐντειλάμενος αὐτοῖς, παρεκάλεσεν, ἵνα μετακομίσωσι τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ εἰς Χεβρὼν, καὶ θάψωσιν αὐτὸν μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ. Καὶ φαγὼν καὶ πιὼν ἐν ἱλαρότητι ψυχῆς, συνεκάλυψε

(28) Ποιοῦντα τό. Ὄντα. GRAB.
(29) Αὐτὸν ὡς ἴδιον σκεῦος. Αὐτῷ, ὡς ἰδίῳ σκεύει ID.
(30) Αὐτοῦ deest. ID.
(31) Οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐντολῶν desunt. ID.

τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανε. Καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ κατὰ πάντα, ὅσα ἐνετείλατο αὐτοῖς Νεφθαλεὶμ ὁ πατὴρ αὐτῶν.

A est. Et fecerunt filii ejus secundum omnia, quæcunque mandavit eis Nephthalim pater eorum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Διαθήκη Γὰδ, περὶ μίσους.

Α'. Ἀντίγραφον διαθήκης Γὰδ, ἃ ἐλάλησε τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, ἐν ἔτει ρκε' τῆς ζωῆς αὐτοῦ. « Ἕβδομος (33) υἱὸς ἐγενόμην τῷ Ἰακὼβ, καὶ ἤμην ἀνδρεῖος ἐπὶ τῶν ποιμνίων. Ἐγὼ ἐφύλαττον ἐν νυκτὶ τὸ ποίμνιον, καὶ ὅταν ἤρχετο ὁ λύκος, ἢ λέων, ἢ πάρδαλις, ἢ ἄρκτος (34) ἐπὶ τὴν ποίμνην, κατεδίωκον αὐτὸν, καὶ πιάζων τὸν πόδα αὐτοῦ τῇ χειρί μου, καὶ γυρεύων ἐσκότουν, καὶ ἀκοντίζων αὐτὸν ἐπὶ δύο σταδίους, οὕτως ἀνῄρουν. Ὁ οὖν Ἰωσὴφ ἐποίμαινε μεθ' ἡμῶν ὡς ἡμερῶν λ', καὶ τρυφερὸς, ὤν, ἐμαλακίσθη ἀπὸ τοῦ καύματος (35)· καὶ ὑπέστρεψεν εἰς Χεβρὼν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ· καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἠγάπα αὐτόν. Καὶ εἶπεν Ἰωσὴφ τῷ πατρὶ ἡμῶν, ὅτι οἱ υἱοὶ Ζελφᾶς καὶ Βαλλᾶς θύουσι τὰ καλὰ, καὶ κατεσθίουσιν αὐτά γε, παρὰ γνώμην Ἰούδα καὶ Ῥουβήμ. Εἶδε γὰρ ὅτι ἀμνὸν ἐξελόμην ἐκ τοῦ στόματος τῆς ἄρκτου, κἀκείνην ἐθανάτωσα, καὶ τὸν ἀμνὸν ἔθυσα, (περὶ οὗ ἐλυπούμην, ὅτι οὐκ ἠδύνατο ζῆν), καὶ ἐφάγομεν αὐτόν· καὶ εἶπε τῷ πατρὶ ἡμῶν (36). Καὶ ἐνεκότουν τῷ Ἰωσὴφ περὶ τοῦ λόγου τούτου, ἕως ἡμέρας διαπράσεως αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον. Καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ μίσους ἦν ἐν ἐμοί· καὶ οὐκ ἤθελον, οὔτε νι' ὀφθαλμῶν, οὔτε δι' ἀκοῆς ἰδεῖν τὸν Ἰωσήφ· Καὶ κατὰ πρόσωπον ἡμῶν ἤλεγξεν ἡμᾶς, ὅτι ἄνευ Ἰούδα ἐσθίομεν τὰ θρέμματα· καὶ πάντα, ὅσα ἔλεγε τῷ πατρὶ, ἐπείθετε αὐτῷ.

CAPUT IX.

Testamentum Gad, de odio.

I. Transcriptum testamenti Gad, quæcunque locutus est filiis suis in anno centesimo vicesimo septimo (32) vitæ suæ, dicens : « Septimus filius natus sum Jacob, et eram fortis in gregibus. Ego custodivi in nocte gregem ; et quando venit lupus, vel leo, vel pardus, vel ursus super gregem, persequebar eum, et apprehendens pedem ejus manu mea et in gyrum volvens obtenebrabam, et projiciens eum duo stadia, ita interficiebam. Joseph igitur pascebat gregem nobiscum circiter dies triginta; et cum tener esset, in-
B firmatus est ab æstu ; et reversus est in Hebron ad patrem suum : et reclinavit eum juxta se, quoniam diligebat eum. Et dixit Joseph patri nostro, quod filii Zelphæ et Balæ mactant bona, et devorant ipsa, insciis Juda et Ruben. Sciebat enim quod agnum eruebam ex ore ursæ, et illam interfeci, et agnum mactavi, (de quo contristabar, quoniam non potuit vivere) et comedebamus ipsum: et dixit patri nostro. Et moleste ferebam istud verbum Joseph, usque in diem venditionis ejus in Ægyptum. Et spiritus odii erat in me; et nolui Joseph aut audire aut videre. Et coram facie nostra redarguit nos, quoniam sine Juda comedimus pecora : et omnia, quæcunque dixit patri, persuasit ei.

Β'. « Ὁμολογῶ νῦν τὴν ἁμαρτίαν μου, τέκνα, ὅτι πλειστάκις ἤθελον ἀνελεῖν αὐτὸν, ὅτι ἕως ψυχῆς ἐμίσουν αὐτὸν, καὶ ὅλως οὐκ ἦν ἐν ἐμοὶ ἤπατα ἐλέους εἰς αὐτόν (37). Καί γε διὰ τὰ ἐνύπνια προσεθέμην μῖσος, καὶ ἤθελον αὐτὸν ἐκλεῖξαι ἐκ γῆς ζώντων, ὃν τρόπον ἐκλείχει ὁ μόσχος τὰ χλωρὰ ἀπὸ τῆς γῆς (38). Διὸ ἐγὼ καὶ Ἰούδας (39) πεπράκαμεν αὐτὸν τοῖς Ἰσμαηλίταις λ' χρυσίων (40)· καὶ τὰ δέκα ἀποκρύψαντες, τὰ κ' ἐδείξαμεν τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν. Καὶ οὕτως τῇ πλεονεξίᾳ ἐπληροφορήθην τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ. Καὶ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου ἐῤῥύσατο αὐτὸν τῶν χειρῶν μου, ἵνα μὴ ποιήσω ἀνόμημα ἐν Ἰσραήλ.

C II. « Confiteor nunc peccatum meum, filii, quod sæpe volui occidere eum, quoniam usque ad animam odio habui eum, et omnino non erant in me viscera misericordiæ erga ipsum. Et propter somnia ipsius concepi odium, et volui ipsum delingere e terra viventium, quemadmodum delingit vitulus herbas a terra. Propter quod ego et Judas vendidimus eum Ismaelitis triginta aureis ; et decem abscondentes, viginti ostendimus fratribus nostris. Et ita avaritia animum in cædem ejus obfirmaveram. Deus autem patrum meorum eripuit eum de manibus meis, ut non facerem iniquitatem in Israel.

(32) ***Vicesimo septimo***. Sic exstat in utroque codice Latino. Sed uterque Græcus habet ρκε adeoque in alterutro est vitium. Difficile autem est dicere, in quo; ac parum refert.—Ita Grabius apud Fabricium.

(33) Ἕοδομος. Ἔννατος habet codex Oxon., sed male, ut ex Genes. XXX constat. ID.

(34) Ἢ πάρδαλις, ἢ αρκτος. Desunt. ID.

(35) Ἐμακίσθη ἀπὸ τοῦ καύματος. Ἐκαυματίσθη ὑπὸ τοῦ καύσωνος, habet Oxoniensis codex. Cui licet quoad priorem vocem præferendus videatur Cantabrigiensis, in quo est ἐμαλακίσθη : quoad posteriorem tamen ipse mihi magis placet. Καύσων quippe significat formalem morbum, febrim scilicet ardentem, in quam Josephus incidisse dicitur. ID.

(36) Εἶπε τῷ πατρὶ ἡμῶν. Declarat auctor his verbis, qua de re Josephus fratres apud patrem accusaverit : accusasse enim expresse ait Scriptura Genes. XXXVII, 2 ; sed capita accusationis non designat. Unde variæ Rabbinorum conjecturæ. Contrarius est nostro auctori R. Salomo, dum non filios Balæ et Zelphæ, sed Leæ, a Josepho accusatos
D fingit, et quidem ob devoratum membrum de vivo animante; quod erat contra legem Dei Noæ datam, Gen. IX, 4. Sed nolo hisce incertis immorari. GRAB.

(37) Καὶ ὅλως οὐκ ἦν ἐν ἐμοὶ ἤπατα ἐλέους εἰς αὐτόν. Desunt. ID.

(38) Ὃν τρόπον ἐκλείχει ὁ μόσχος τὰ χλωρὰ ἀπὸ τῆς γῆς. Omissa sunt. ID. — Alludit ad textum Num. XXII, 4 : Νῦν ἐκλείξει ἡ συναγωγὴ αὕτη (Ἰσραὴλ) πάντας τοὺς κύκλῳ ἡμῶν, ὡσεὶ ἐκλείξαι ὁ μόσχος τὰ χλωρὰ ἐκ τοῦ πεδίου. DRACH.

(39) Ἰούδας. Συμεὼν perperam habet cod. Oxon. GRAB.

(40) Χρυσίων *Aureos*. dicit auctor ex versione Græca τῶν Ο'. *Triginta* numerat cum Latino vulgato interprete, juxta quasdam editiones ; in utroque

III. « Et nunc audite, filii mei, sermones veritatis, ut faciatis justitiam, et omnem legem Altissimi; et ne erretis spiritu odii, quoniam malus est in omnibus actibus hominum. Omne quodcunque fecerit (homo), qui odit abominatur; si faciat legem Domini, non laudat eum; si timeat Dominum, et velit justa, hunc non diligit; veritatem vituperat, dirigenti prospere res suas invidet, obtrectationem amplectitur, arrogantiam amat; quoniam odium excæcavit animam ejus, sicut et ego respiciebam in Joseph.

IV. « Cavete igitur, filii mei, ab odio, quoniam in ipsum Dominum iniquitatem facit. Non enim vult audire verba mandatorum ejus de dilectione proximi, et in Deum peccat. Si enim delinquat frater statim vult annuntiare omnibus, et festinat ut judicetur pro hoc delicto, et penitus moriatur. Si autem fuerit servus, accusat eum apud dominum ejus, et in omni tribulatione aggreditur eum, si quo modo interficiat eum. Odium enim operatur cum homicidio, et secundum bene operantium profectum, audiens aut videns semper languescit. Quemadmodum enim dilectio etiam mortuos cupit vitæ restituere, et illos qui sunt in sententia mortis, vult a morte revocare: ita odium viventes vult occidere, et eos qui paululum quiddam peccaverint, indignos vita judicat. Spiritus enim odii per pusillanimitatem cooperatur Satanæ in omnibus in mortem hominum: spiritus autem dilectionis in longanimitate cooperatur legi Dei in salutem hominum.

V. « Malum est odium, quoniam permanet continue cum mendacio, loquens adversus veritatem, et parva magna facit, tenebris lucem adhibet, dulce amarum dicit, et calumniam edocet, et bellum, et injuriam, et omnem abundantiam malorum, et veneno diabolico cor implet. Hæc edoctus experientia dico vobis, ut fugiatis odium, et adhæreatis dilectioni Domini. Justitia ejicit odium, humilitas occidit odium. Justus enim et humilis erubescit facere injuste, non ab alio reprehensus, sed a proprio corde, quoniam Dominus protegit (49) consilium ejus. Non obtrectat viro, quia timor Altissimi vincit odium. Timens enim non offendit Dominum; non vult omnino, ne cogitatione quidem, injusta facere adversus hominem. Hæc ego ultimo cognovi, posteaquam pœnitui de Joseph. Quæ enim

A Γ'. « Καὶ νῦν ἀκούσατε, τέκνα μου, λόγους ἀληθείας, τοῦ ποιεῖν δικαιοσύνην, καὶ πάντα νόμον Ὑψίστου· καὶ μὴ πλανᾶσθε τῷ πνεύματι τοῦ μίσους, ὅτι κακόν ἐστι ἐπὶ πάσαις πράξεσιν ἀνθρώπων. Πᾶν δ' ἐὰν ποιῇ, ὁ μισῶν βδελύσσεται· ἐὰν ποιῇ νόμον Κυρίου, οὐκ ἐπαινεῖ τοῦτον· ἐὰν φοβῆται Κύριον, καὶ θέλῃ δίκαια, τοῦτον οὐκ ἀγαπᾷ· τὴν ἀλήθειαν ψέγει, τῷ κατορθοῦντι φθονεῖ, καταλαλιὰν ἀσπάζεται, ὑπερηφανίαν ἀγαπᾷ· ὅτι τὸ μῖσος ἐτύφλωσε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καθὼς καγὼ ἔϐλεπον ἐν τῷ Ἰωσήφ (41).

Δ'. « Φυλάξασθε οὖν, τέκνα μου, ἀπὸ τοῦ μίσους, ὅτι ἐπ' αὐτὸν τὸν Κύριον ἀνομίαν ποιεῖ. Οὐ γὰρ θέλει ἀκούειν λόγων ἐντολῶν αὐτοῦ περὶ ἀγάπης τοῦ πλησίον, καὶ εἰς τὸν Θεὸν ἁμαρτάνει. Ἐὰν γὰρ B πταίσῃ (42) ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, εὐθὺς θέλει ἀπαγγεῖλαι πᾶσι, καὶ σπεύδει, ἵνα κριθῇ περὶ αὐτοῦ, καὶ κολασθεὶς ἀποθάνῃ. Ἐὰν δὲ δοῦλος ᾖ, συμϐάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ, καὶ ἐν πάσῃ θλίψει ἐπιχειρεῖ κατ' αὐτοῦ, εἴ πως θανατώσει αὐτόν (43). Τὸ γὰρ μῖσος (4) συνεργεῖ τῷ φόνῳ (45), καὶ κατὰ τῶν εὐπραγούντων τὴν προκοπὴν, ἀκούων ἢ ὁρῶν, πάντοτε ἀσθενεῖ. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀγάπη καὶ τοὺς νεκροὺς θέλει ζωοποιῆσαι, καὶ τοὺς ἐν ἀποφάσει θανάτου θέλει ἀνακαλέσασθαι· οὕτως τὸ μῖσος τοὺς ζῶντας θέλει ἀποκτεῖναι, καὶ τοὺς ἐν ὀλίγῳ ἁμαρτήσαντας οὐ θέλει ζῆν. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ μίσους διὰ τῆς ὀλιγοψυχίας συνεργεῖ τῷ Σατανᾷ ἐν πᾶσιν εἰς θάνατον τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ πνεῦμα τῆς ἀγάπης ἐν μακροθυμίᾳ συνεργεῖ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ εἰς σωτηρίαν ἀνθρώπων.

C E'. « Κακὸν τὸ μῖσος, ὅτι ἐνδελεχεῖ συνεχῶς τῷ ψεύδει, λαλοῦν, κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὰ μικρὰ μεγάλα ποιεῖ, τὸ σκότος φῶς προσέχει (46), τὸ γλυκὺ πικρὸν λέγει, καὶ συκοφαντίαν ἐκδιδάσκει, καὶ πόλεμον, καὶ ὕϐριν, καὶ πᾶσαν πλεονεξίαν κακῶν, καὶ ἰοῦ διαϐολικοῦ τὴν καρδίαν πληροῖ (47). Ταῦτα ἐκ πείρας λέγω ὑμῖν ὅπως φεύξησθε τὸ μῖσος (48), καὶ κολληθῆτε τῇ ἀγάπῃ τοῦ Κυρίου. Ἡ δικαιοσύνη ἐκϐάλλει τὸ μῖσος, ἡ ταπείνωσις ἀπαιρεῖ τὸ μῖσος. Ὁ γὰρ δίκαιος καὶ ταπεινὸς αἰδεῖται ποιῆσαι ἄδικον, οὐχ ὑπὸ ἄλλου καταγινωσκόμενος, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς ἰδίας καρδίας, ὅτι Κύριος ἐπισκέπει (50) τὸ διαϐούλιον αὐτοῦ. Οὐ καταλαλεῖ ἀνδρὸς (51), ἐπειδὴ ὁ φόϐος τοῦ Ὑψίστου νικᾷ τὸ μῖσος. Φοϐούμενος γὰρ μὴ προσκρούσει Κυρίῳ· οὐ θέλει τὸ καθ ὅλον (52). οὐδὲ ἕως D ἐννοιῶν, ἀδικῆσαι ἄνθρωπον. Ταῦτα ἐγὼ ἔσχατον

autem discedit ab Hebræo textu, qui habet *viginti argenteos*. Gen. XXXVII, 28. GRAB.— Apud Hieronymum tamen in *Quæst. Hebraic.* tom. II, p. 540, A, edit. Paris., versio antiqua præ se ferebat, *viginti aureis*. Vulgata autem nova *viginti argenteis*. Hinc ipsemet Hieronymus *in Matth.* XXVI, tom. IV, pag. 126, F: « Joseph, ait, non ut multi putant juxta LXX Interpretes, viginti aureis venditus est; sed juxta Hebraicam veritatem, viginti argentcis.» Qua de re Ambrosius lib. *De Joseph*, cap. 3, pag. 488: « Ideo, inquit, alibi vigenti, alibi viginti et quinque aureis, alibi triginta invenimus emptum Joseph. — Ita hic quoque diversitas: vel viginti, vel triginta aureorum vel argenteorum, etc. »

(41) Ὅτι τὸ μῖσος... ἐν τῷ Ἰωσήφ. Omissa. GRAB.

(42) Πταίσῃ. Πέσῃ. ID.

(43) Κατ' αὐτοῦ, εἴ πως θανατώσει αὐτόν. Αὐτῷ εἴπως θανατωθῇ. ID.

(44) Τὸ γὰρ μῖσος. Ὁ γὰρ φθόνος. ID.

(45) Φόνῳ, Φθόνῳ, *invidia* ms. Trin. ID.

(46) Τὸ σκότος φως προσέχει. Desunt. ID.

(47) Καὶ πᾶσαν πλεονεξίαν κακῶν, καὶ ἰοῦ διαϐολικοῦ τὴν καρδίαν πληροῖ, Omissa sunt. ID.

(48) Φεύξησθε τὸ μῖσος. Ἐξώσητε τὸ μῖσος τοῦ διαϐόλου. ID.

(49) *Protegit. Inspicit* juxta Ox. Gr. ID.

(50) Ἐπισνέπει, Ἐπισκοπεῖ rectius. ID.

(51) Ἀνδρός. Ὁσίου add. ID.

(52) Καθ' ὅλον. Καθόλου. ID.

ἔγνων μετὰ τὸ μετανοῆσαί με περὶ τοῦ Ἰωσήφ. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν ἀληθὴς μετάνοια ἀναιρεῖ τὴν ἀπείθειαν (53), καὶ φυγαδεύει τὸ σκότος, καὶ φωτίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ γνῶσιν παρέχει τῇ ψυχῇ, καὶ ὁδηγεῖ τὸ διαβούλιον πρὸς σωτηρίαν, κα' ἃ οὐκ ἔμαθεν ἀπὸ ἀνθρώπων, οἶδε διὰ τῆς μετανοίας· Ἐπήγαγε (54) γάρ μοι ὁ Θεὸς νόσον ἥπατος, καὶ εἰ μὴ εὐχαὶ τοῦ πατρός μου Ἰακὼβ, ὀλίγου διεφώνησεν (56) ἀπ' ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου. Δι' ὧν (57) γὰρ ἄνθρωπος παρανομεῖ, δι' ἐκείνων καὶ κολάζεται. Ἐπεὶ οὖν ἀνέκειτο τὰ ἥπατά μου ἀνηλεῶς κατὰ τοῦ Ἰωσήφ, τῷ ἥπατι πάσχων ἀνηλεῶς, ἐκρινόμην ἐπὶ μῆνας ἕνδεκα, καθ' ὅσον χρόνον ἐνεῖχον τῷ Ἰωσήφ, ἕως ἵνα πραθῇ (58).

ς'. « Καὶ νῦν, τέκνα μου, ἀγαπήσατε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξάρατε τὸ μῖσος ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, ἀγαπῶντες ἀλλήλους ἐν ἔργῳ, καὶ λόγῳ, καὶ διανοίᾳ ψυχῆς. Ἐγὼ γὰρ κατὰ πρόσωπον τοῦ πατρὸς ἡμῶν εἰρηνικὰ ἐλάλουν τῷ Ἰωσήφ (59), καὶ ἐξελθόντος μου, τὸ πνεῦμα τοῦ μίσους ἐσκότιζέ μου τὸν νοῦν, καὶ ἐτέρασσέ μου τὴν ψυχὴν, τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀγαπᾶτε (60) οὖν ἀλλήλους ἀπὸ καρδίας· καὶ ἐὰν ἁμάρτῃ εἰς σὲ, εἰπὲ αὐτῷ ἐν εἰρήνῃ, ἐξορίσας τὸν ἰὸν τοῦ μίσους, καὶ ἐν ψυχῇ σου μὴ κρατήσῃς δόλον· καὶ ἐὰν ὁμολογήσας μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ· ἐάν τε ἀρνεῖται, μὴ φιλονείκει αὐτῷ, μήποτε ὀμόσαντος αὐτοῦ, δισσῶς ἁμαρτήσῃς. Μὴ ἀκούσῃ ἐν μάχῃ ἀλλότριος μυστήριον ὑμῶν· ἵνα μὴ μισήσας σε ἐχθράνῃ, καὶ μεγάλην ἁμαρτίαν ἐργάσηται κατὰ σοῦ· ὅτι πολλάκις δολοφονῆσαι (61), ἢ περιεργάσεταί σε ἐν κακῷ, λαβὼν ἀπὸ σοῦ τὸν ἰόν. Ἐὰν οὖν ἀρνεῖται, καὶ αἰδεσθῇ ἐλεγχόμενος, ἡσυχασθῇ (6), μὴ ἐξάξῃς αὐτόν. Ὁ γὰρ ἀρνούμενος μετανοεῖ, τοῦ μηκέτι πλημμελῆσαι εἰς σέ· ἀλλὰ καὶ τιμήσει σε, καὶ φοβηθήσεται, καὶ εἰρηνεύσει. Ἐὰν δὲ ἀναιδής ἐστι, καὶ ἐνίσταται τῇ κακίᾳ, καὶ οὕτως ἄφες αὐτῷ ἀπὸ καρδίας, καὶ δὸς τῷ εῷ τὴν ἐκδίκησιν.

Ζ'. « Ἐάν τις ὑπὲρ ὑμᾶς εὐοδοῦται, μὴ λυπεῖσθε· ἀλλὰ καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα τελείως εὐοδοῦται. Ἴσως γὰρ ὑμῖν συμφέρει οὕτως· καὶ ἐὰν ἐπὶ πλεῖον ὑψοῦται, μὴ φθονεῖτε, μνημονεύοντες, ὅτι πᾶσα σὰρξ ἀποθανεῖται. Κυρίῳ δὲ ὕμνον προσφέρετε, τῷ παρέχοντί τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα πᾶσιν ἀνθρώποις.

secundum Deum est vera pœnitentia [27],occidit inobedientiam, et fugat tenebras, et illuminat oculos, et cognitionem tribuit animæ, et ducit consilium ad salutem ; et quæ non didicit ab hominibus, novit per pœnitentiam. Induxit enim mihi Deus ægritudinem hepatis ; et nisi orationes patris mei Jacob prævenissent, parum abfuit quin desiisset in me (56) spiritus meus. Per quæ enim homo peccat, per illa et punitur [28]. Quia igitur disposita erant hepata mea immisericorditer adversus Joseph, in hepate patiens immisericorditer, judicium pertuli per menses undecim, secundum tempus in quo insidiabar Joseph, usque dum venderetur.

VI. « Et nunc, filii mei, diligite unusquisque fratrem suum, et auferte odium a cordibus vestris, diligentes vosmet invicem in operere, et sermone et cogitatione animæ. Ego enim coram facie patris nostri pacifica loquebar ad Joseph ; et exeunte me, spiritus odii obtenebravit intellectum meum,et turbavit animam meam, ad occidendum eum. Diligite igitur vosmet invicem ex corde ; et si peccet in te (aliquis) dic ei in pace [29], exterminans venenum odii, et in anima tua ne teneas dolum : et si confitens pœniteat, remitte ei ; et si negat, ne contendas cum eo, ne quando jurante eo, dupliciter pecces. Ne audiat alienus in contentione secretum vestrum; ne audiens te inimicetur,etmagnum peccatum operetur adversus te; quoniam multoties dolo loquetur tecum, vel perscrutabitur te in malo,accipiens a te venenum. Si igitur neget, et erubescat redargutus, et quiescat, ne educas eum, Negans enim resipiscit, ut non amplius delinquat in te; sed et honorabit te, et timebit, et pacificus erit. Si vero inverecundus est, et instat malitiæ ; et ita remitte ei ex corde, et da Deo vindictam [30].

VII. « Si quis plus quam vos prosperatur, ne contristemini ; sed et orate pro ipso, ut perfecte prosperetur. Forte enim vobis expedit ita : et si plus exaltatus fuerit, ne invideatis, recordantes, quod omnis caro morietur. Domino autem hymnum offerte, tribuenti bona et utilia omnibus hominibus [31]. Scru

[27] II Cor. VIII, 10. [28] Sap. XI, 17. [29] Matth. XVIII, 15; Luc. XVII, 3. [30] Rom. XII, 19. [31] Isai. I, 5.

(53) Ἀπείθειαν. Ἄγνοιαν. GRAB.

(54) Ἐπήγαγε. Τοὺς ἐπιστρέφοντας δέχεσθαι addit codex Oxon. Quæ alium prorsus sensum faciunt, quasi hæc verba ad Deum essent referenda sed præfero lectionem Cantabrigiensem. ID.

(55) *Desiisset in me. Dissonuisset a me.* Græca vox occurrit, Exod. XXIV, II ; Jos. XXIII, 4, etc.

(56) Ὀλίγου διεφώνησεν. Ἔφθασαν, add. in cod. Oxon. ID.

(57) Δι' ὧν, κ. τ. λ. Hanc sententiam exscripsit auctor ex Sap. XI, 17, ubi ipsissima pene verba occurrunt : Δι' ὧν τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων κολάζεται. Vulg. : *Per quæ quis peccat, per hæc et torquetur.*

(58) Καθ' ὅσον χρόνον ἐνεῖχον τῷ Ἰωσήφ, ἕως ἵνα πραθῇ. Desunt. GRAB.

(59) Εἰρηνικὰ ἐλάλουν τῷ Ἰωσήφ. Moses, Genes XXXVII, V, 4, de fratribus Josephi ait : *Oderant eum, nec poterant quidquam pacifice ad eum loqui.* Auctor vero *Testamentorum* hac verba non universe intelligi voluit, sed ad colloquia fratrum inter se restrinxit, indeque Gadum coram patre Jacob pacifica cum Josepho verba miscuisse dixit. ID.

(60) Ἀγαπᾶτε, κ. τ. λ. Omissa omnia usque ad περισπασμὸν τῶν ἀνθρώπων ID.

(61) Δολοφονῆσαι Legendum puto δολοφονήσει, idque Latine reddendum *dolo occidet te*. Id. quippe significat verbum δολοφονεῖν, non autem *dolose loqui*, ut Robertus transtulit, legens forte δολοφωνεῖν; quam tamen vocem in nullo auctore legisse memini. Accedit, quod *cædes per dolum facta* antecedentibus magis congruat, quam *colloquium dolosum* : quippe grandis peccati mentio facta erat, quala est utique homicidium. ID.

(62) Ἡσυχασθῇ Hic inserendum videtur καί. ID.

tare judicia Domini, et ita dimittet (64), et quiescet consilium tuum. Si vero et ex malis quis ditatus fuerit sicut Esau frater patris mei, nolite æmulari; terminum enim Domini suscipietis. Vel enim aufert hæc in malis, vel pœnitentibus dimittit, vel impœnitenti servat in æternum (66) punitionem. Nam pauper, et invidia carens (67), in omnibus Domino gratias agens, ipse apud omnes ditatur, quoniam non habet perniciosam deprædationem (68) hominum. Auferte igitur odium ab animabus vestris, et diligite vosmet invicem in recttitudine cordis.

VIII. « Dicite autem et vos hæc filiis vestris, ut honorent Judam et Levi : quoniam ex eis orietur vobis Dominus, Salvator Israeli. Cognovi enim quod in fine recedent filii vestri ab eis, et in omni pernicie, et malignitate, et corruptione erunt coram Domino. » Et paululum quiescens, rursus dixit eis : « Filii mei, obedite patri vestro, et sepelite me prope patres meos. » Et elevans pedes suos, dormivit in pace. Et post quinque annos reduxerunt eum, et posuerunt eum in Hebron cum patribus ipsius.

A Ἐξέτασον κρίματα Κυρίῳ (63), καὶ οὕτως καταλείψει καὶ ἡσυχάζει (65) τὸ διαβούλιόν σου. Ἐὰν δὰ καὶ ἐκ κακῶν τις πλουτίσῃ, ὡς Ἡσαῦ ὁ πατράδελφός μου, μὴ ζηλώσητε· ὅρον γὰρ Κυρίου ἐκδέξασθε. Ἢ γὰρ ἀφαιρεῖται αὐτὰ ἐν κακοῖς, ἢ μετανοοῦσιν ἀφίησιν, ἢ ἀμετανοήτῳ τηρεῖ εἰς αἰῶνα τὴν κολασιν. Ὁ γὰρ πένης, καὶ ἄφθονος, ἐπὶ πᾶσι Κυρίῳ εὐχαριστῶν, αὐτὸς παρὰ πᾶσι πλουτεῖ, ὅτι οὐκ ἔχει τὸτ πονηρὸν περισπασμὸν τῶν ἀνθρώπων. Ἐξάρατε οὖν τὸ μῖσος ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, καὶ ἀγαπήσατε ἀλλήλους ἐν εὐθύτητι καρδίας.

Η'. « Εἴπατε δὲ καὶ ὑμεῖς ταῦτα τοῖς τέκνοις ὑμῶν, ὅπως τιμήσωσιν Ἰούδαν καὶ Λευΐ· ὅτι ἐξ αὐτῶν ἀνατελεῖ ὑμῖν Κύριος, σωτὴρ τῷ Ἰσραήλ. Ἔγνων γὰρ ὅτι ἐπὶ τέλει (69) ἀποστήσονται τὰ τέκνα ὑμῶν ἀπ' αὐτῶν (70), καὶ ἐν πάσῃ πονηρίᾳ, καὶ κακώσει, καὶ
B διαφθορᾷ ἔσονται ἐνώπιον Κύριου. » Καὶ ὀλίγον ἡσυχάσας, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς· « Τέκνα μου, ἐπακούσατε τοῦ πατρὸς ὑμῶν, καὶ θάψατέ με σύνεγγυς τῶν πατέρων μου. » Καὶ ἐξάρας τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ. Καὶ μετὰ πέντε ἔτη ἀνήγαγον αὐτὸν, καὶ ἔθηκαν αὐτὸν εἰς Χεβρὼν μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ (71).

CAPUT X.

Testamentum Aser, de duabus faciebus malitiæ et virtutis.

I. Transcriptum testamenti Aser, quæ locutus est filiis suis centesimo vicesimo anno (72) vitæ suæ. Adhuc sanus existens, dixit eis : « Audite, filii Aser, patrem vestrum et omne rectum coram Deo ostendam, vobis. Duas vias dedit Dominus filiis hominum, duo consilia, et duos actus, et duo loca, et duos fines. Ideoque omnia duo sunt unum contra unum. Viæ duæ, boni et mali; in quibus sunt duo consilia in pectoribus nostris, dijudicantia eos. Si igitur anima velit in bono, [ad bonum ducitur homo] (72*). omnis actus ipsius est in justitia ; et si peccet, illico resipiscit. Justa enim cogitans, et abjiciens malitiam, statim evertit malum, et eradicat peccatum. Si vero ad malum declinat consilium, omnis actus ejus est in malitia, et repellens bonum assumit malum ; et constitutus sub dominio Beliar, etsi bonum aliquod operetur, in malitiam hoc convertit. Cum enim inceperit quasi bonum faciens, finem actionis ejus in malum opus perduxit. Quia thesaurus diaboli veneno perniciosi spiritus impletus est.

II. « Dicit, igitur anima ipsius, bonum supra malum esse, et finem rei in malitiam ducit. Est homo,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ I

Διαθήκη Ἀσὴρ, περὶ δύο προσώπων κακίας καὶ ἀρετῆς.

Α'. Ἀντίγραφον διαθήκης Ἀσὴρ, ἃ ἐλάλησε τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ ἐν ρκς' ἔτει τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἔτι ὑγιαίνων, εἶπε πρὸς αὐτούς· « Ἀκούσατε, τέκνα Ἀσὴρ, τοῦ πατρὸς ὑμῶν, καὶ πᾶν τὸ εὐθὲς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὑποδείξω ὑμῖν. Δύο ὁδοὺς ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς
C τῶν ἀνθρώπων, δύο διαβούλια, καὶ δύο πράξεις, καὶ δύο τόπους, καὶ δύο τέλη. Διὰ τοῦτο πάντα δύο εἰσὶν, ἓν κατέναντι τοῦ ἑνός (73). Ὁδοὶ δύο, καλοῦ καὶ κακοῦ· ἐν οἷς εἰσι τὰ δύο διαβούλια ἐν στέρνοις ἡμῶν, διακρίνοντα αὐτάς. Ἐὰν οὖν ἡ ψυχὴ θέλῃ ἐν καλῷ, πᾶσα πρᾶξις αὐτῆς ἐστιν ἐν δικαιοσύνῃ, κἂν ἁμάρτῃ, εὐθὺς μετανοεῖ. Δίκαια γὰρ λογιζόμενος, καὶ ἀποῤῥίπτων τὴν πονηρίαν, ἀνατρέπει εὐθὺς τὸ κακὸν, καὶ ἐκριζοῖ τὴν ἁμαρτίαν. Ἐὰν δὲ ἐν πονηρῷ κλίνει τὸ διαβούλιον, πᾶσα πρᾶξις αὐτῆς ἐστιν ἐν πονηρίᾳ, καὶ ἀπωθούμενος τὸ ἀγαθὸν προσλαμβάνει τὸ κακὸν, καὶ κυριευθεὶς ὑπὸ τοῦ Βελιὰρ, κἂν ἀγαθόν τι πράξῃ, ἐν πονηρίᾳ αὐτὸ μεταστρέφει. Ὅτε γὰρ ἐνάρξηται ὡς ἀγαθὸν ποιῶν, τὸ τέλος τῆς πράξεως αὐτοῦ εἰς κακὸν ποιεῖν ἀνελαύνει (74). Ἐπειδὴ ὁ θησαυρὸς τοῦ διαβόλου (75) ἰοῦ πονηροῦ πεπλήρωται πνεύματος.

D Β'. « Ἔστιν οὖν ψυχὴ λέγουσα, φησί, τὸ καλὸν ὑπὲρ τοῦ κακοῦ, καὶ τὸ τέλος τοῦ πράγματος εἰς κακίαν

(63) Κυρίῳ. Forte Κυρίου. GRAB.
(64) *Dimittet*. Add. *te*. ID.
(65) Ἡσυχάζει. Forte ἡσυχάσει. ID
(66) *Æternum sæculum* habent codices mss. ID.
(67) *Et invidia carens*. Et qui est abundans 62. Atqui vox ἄφθονος habet quidem hanc significationem ; verumtamen propria ejus notio hic magis locum habet, eaque reddenda potius videtur *Invidia carens*, qualis character pauperi optime convenit. ID.
(68) *Deprædationem*. *Distractionem*, qualis ex mendicorum importunitate oritur. ID.
(69) Τέλει. Τούτου habet Oxon. ID.
(70) Αὐτῶν. Αὐτοῦ. ID.
(71) Μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ. Καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐκεῖ, omissis ultimis. ID.
(72) *Anno*. Addenda vox *sexto*, si Græcum codicem tam Oxon. quam Cantab. sequi velimus ; quæ tamen deest in ms. Græc., Coll., Trin., Cantab. ID.
(73) Ἓν κατέναντι τοῦ ἑνός. Desunt. ID.
(73*) Uncinis inclusa desunt in Græco. ED. PATR.
(74) Κακὸν ποιεῖν ἀνελαύνει. Εἰς κακοποίησιν ἐλαύνει. ID.
(75) Τοῦ διαβόλου. Διαβουλίου. ID.

ἄγει. Ἔστιν ἄνθρωπος (76), ὅστις οὐκ οἰκτείρει λειτουργοῦντα αὐτῷ ἐν κακῷ· καί γε τοῦτο διπρόσωπον, ἀλλὰ τὸ ὅλον πονηρόν ἐστι. Καὶ ἔστιν ἄνθρωπος ἀγαπῶν τὸν πονηρευόμενον, ὡσαύτως ἐστὶν ἐν πονηρίᾳ· ὅτι καὶ ἀποθανεῖν αἱρεῖται ἐν κακῷ δι' αὐτόν. Καὶ περὶ τούτου φανερὸν, ὅτι διπρόσωπόν ἐστι· τὸ δὲ πᾶν, κακὴ πρᾶξις. Καί γε ἀγάπη οὖσα, πονηρία ἐστὶ, συγκρύπτουσα τὸ κακόν· ὥσπερ ἐστὶ τῷ ὀνόματι ὡς καλῷ, τὸ δὲ τέλος τῆς πράξεως ἔρχεται εἰς κακόν. Ἄλλος κλέπτει, ἀδικεῖ, ἁρπάζει, πλεονεκτεῖ, καὶ ἐλεεῖ τοὺς πτωχούς· διπρόσωπον μὲν καὶ τοῦτο, τὸ δὲ ὅλον πονηρόν ἐστιν. Ὁ πλεονεκτῶν τὸν πλησίον παροργίζει τὸν Θεὸν, καὶ τὸν Ὕψιστον ἐπιορκεῖ, καὶ τὸν πτωχὸν ἐλεεῖ· τὸν ἐντολέα τοῦ νόμου Κυρίου ἀθετεῖ καὶ παροξύνει, καὶ τὸν πένητα ἀναπαύει (77)· τὴν ψυχὴν σπιλοῖ, καὶ τὸ σῶμα λαμπρύνει· πολλοὺς ἀναιρεῖ, καὶ ὀλίγους ἐλεεῖ· καὶ τοῦτο διπρόσωπόν ἐστι. Ἄλλος μοιχεύει, πορνεύει, καὶ ἀπέχεται ἐδεσμάτων· καὶ νηστεύων κακοποιεῖ, καὶ τῇ δυναστείᾳ, τῷ πλούτῳ (78), πολλοὺς παρασύρει, καὶ ἐκ τῆς ὑπερόγκου κακίας ποιεῖ ἐντολάς. Καὶ τοῦτο διπρόσωπόν ἐστι, τὸ δὲ ὅλον κακόν ἐστι. Οἱ τοιοῦτοι ὅσιοί (79) εἰσι δασύποδες (80), ὅτι ἐξ ἡμισείας εἰσὶ καθαροὶ, τὸ δὲ ἀληθὲς ἀκάθαρτοί εἰσι. Καὶ γὰρ Θεὸς ἐν ταῖς πλαξὶ τῶν οὐρανῶν εἶπεν οὕτως.

Γ'. « Ὑμεῖς οὖν, τέκνα μου, μὴ γίνεσθε κατ' αὐτοὺς διπρόσωποι, ἀγαθότητος καὶ κακίας· ἀλλὰ τῇ ἀγαθότητι μόνῃ κολλήθητε, ὅτι ὁ Θεὸς ἀναπαύεται εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ ἄνθρωποι ποθοῦσιν αὐτήν· τὴν δὲ κακίαν ἀποδράσατε (81), ἀναιροῦντες τὸν διάβολον ἐν ταῖς ἀγαθαῖς ὑμῶν πράξεσιν· ὅτι οἱ διπρόσωποι οὐ Θεῷ, ἀλλὰ ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν δουλεύουσιν, ἵνα τῷ Βελιὰρ ἀρέσωσι, καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῶν ἀνθρώποις.

Δ'. « Οἱ γὰρ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι, καὶ μονοπρόσωποι, κἂν νομισθῶσι παρὰ τῶν διπροσώπων ἁμαρτάνειν, δίκαιοί εἰσι παρὰ τῷ Θεῷ. Πολλοὶ γὰρ ἀναιροῦντες πονηροὺς, δύο ποιοῦσιν ἔργα, κακὸν διὰ καλοῦ (82), ὅλον δέ ἐστι καλόν· ὅτι τὸ κακὸν ἐκριζώσας ἀπώλεσεν. Ἔστι τις μισῶν τὸν ἐλεήμονα, καὶ ἀδικῶν (83) τὸν μοιχὸν καὶ λῃστεύοντα (84)· καὶ αὐτό ἐστι διπρόσωπον· ἀλλὰ τὸ πᾶν ἔργον ἀγαθόν ἐστιν, ὅτι μιμεῖται Κύριον, μὴ προσδεχόμενος τὸ δοκοῦν καλὸν μετὰ τοῦ ἀληθινοῦ κακοῦ. Ἕτερος οὐ θέλει ἀγαθὴν ἡμέραν ἰδεῖν μετὰ ἀσώτων, ἵνα μὴ χράνῃ τὸ στόμα (85), καὶ μολύνῃ τὴν ψυχήν· καί γε τοῦτο διπρόσωπόν ἐστιν, ὅλον δὲ καλόν ἐστιν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι δόρκοις καὶ ἐλάφοις ὅμοιοί εἰσιν, ὅτι ἐν ἤθει ἀγρίῳ δοκοῦσιν ἀκάθαρτοι εἶναι· τὸ δὲ πᾶν καθαροί εἰσιν, ὅτι ἐν ζήλῳ

A qui non miseretur ministrantis ei in malum; et hoc duplicem faciem habet, sed totum perniciosum est. Et est homo diligens malignantem, similiter est in malitia; quoniam et mori desiderat in malo propter ipsum. Et de hoc manifestum, quod duplicis faciei est; totum vero, malus actus est. Et amor exsistens, malitia est, abscondens malum; sicut est nomine quasi bono, finis vero actus venit in malum. Alius furatur, injuste agit, rapit, avarus exsistit, et miseretur pauperum; duplicem quidem faciem habet et hoc, totum vero perniciosum est. Qui defraudat proximum, ad iracundiam provocat Deum, et per Altissimum falso dejerat, et pauperis miseretur; præceptorem legi Domini spernit et exacerbat, et pauperem requiescere facit; animam inquinat, et corpus splendidum reddit; multos B occidit, et paucorum miseretur; et hoc quidem duplicis faciei est. Alius adulteratur, et fornicatur, et abstinet a cibis; et jejunans malefacit, et potentia et divitiis multos misere vexat, et ex tumida malitia facit mandata. Et hoc duplicis faciei est, totum autem malum est. Tales ut sues sunt et lepores, quia ex medietate sunt mundi, revera autem sunt immundi. Etenim Deus in tabulis cœlorum dixit ita.

III. « Vos igitur, filii mei, ne efficiamini secundum ipsos duplicem habentes faciem, bonitatis et malitiæ: sed bonitati soli adhærete, quoniam Deus requiescit in ipsa, et homines desiderant eam; malitiam autem fugite, occidentes diabolum in bonis vestris actibus; quoniam qui duplicis fa- C ciei sunt, non Deo, sed concupiscentiis suis serviunt, ut Beliar placeant, et similibus sibi hominibus.

IX. « Boni enim viri, et qui sunt unius faciei, etsi existimentur ab eis qui duplicis faciei sunt, peccare, justi sunt apud Deum. Multi enim occidentes perniciosos, duo faciunt opera, malum propter bonum, totum vero est bonum; quoniam qui malum eradicavit, perdidit illud. Est aliquis qui odit misericordem, et injuria afficit adulterum et latronem; et hoc est duplicis faciei; sed totum opus bonum est, quia imitatur Dominum, non accipiens quod videtur bonum cum vero malo. Alter non vult diem bonum videre cum luxuriosis, ut non maculet os, et inquinet animam; et hoc D duplicis faciei est, totum autem bonum est, quoniam tales capreolis et cervis similes sunt; quoniam in consuetudine agresti videntur immundi esse, ex

(76) Ἔστιν ἄνθρωπος.... ἀναπαύει. Omnia omissa. GRAB.

(77) Τὸν ἐντολέα.... ἀναπαύει. Desunt ID.

(78) Τῷ πλούτῳ. Τοῦ πλούτου. ID.

(79) Ὅσιοι. Interpres legit ὡς σύες. ID.

(80) Δασύποδες. Hanc vocem auctor a LXX. Interpretibus mutuatus est, qui eam Levit. XI, 6 et Deut. XIV, 7, usurparunt; illic pro *cuniculo*, hic pro *lepore*. Utrumque autem animal mundum ex parte, ex parte immundum apud Judæos habebatur; mundum quatenus ruminabat quidem, sed immundum quatenus ungulam non findebat: uti contra, sus ungulam quidem findit, sed non ruminat, et ipsa proinde immunda. Talibus itaque animantibus merito ab auctore nostro comparantur homines ἐξ ἡμισείας καθαροί, id est, ex parte boni, et ex parte mali, in quibus mistura est virtutum et vitiorum, uti Tacitus loquitur.

(81) Ἀποδράσατε. Φεύγετε. GRAB.

(82) Κακὸν διὰ καλοῦ. Καλὸν διὰ κακοῦ. ID.

(83) Ἀδικῶν. Ἄδικον. ID.

(84) Λῃστεύοντα. Νηστεύοντα. ID.

(85) Στόμα. Στῶμα. ID.

toto autem mundi sunt; quoniam in zelo Dei ambulant, abstinentes ab his a quibus Deus per mandata odio habens prohibet, arcens malum a bono.

V. « Videte igitur, filii, qualiter duo sunt in omnibus, unum contra unum, et unum sub uno absconditur. Vitæ mors succedit, gloriæ ignominia, diei nox, et luci tenebræ; omnia vero sub die sunt, et sub vita quæ justa sunt; propterea et mortem æterna vita præstolatur; et non licet dicere veritatem mendacium, neque justum injustum [32]; quoniam omnis veritas sub luce est [33]; quemadmodum omnia sub Deo. Hæc omnia probavi in vita mea, et non erravi a veritate Domini; et mandata Altissimi exquisivi, secundum omnem fortitudinem meam ambulans secundum unam faciem in bonum.

VI. « Attendite igitur et vos, filii mei, mandatis Domini, secundum unam faciem sequentes veritatem; quoniam qui duplicis faciei sunt, dupliciter puniuntur. Spiritus erroris odio habete, adversus hominem contendentes. Legem Domini custodite, et ne attendite malo, ut bono; sed in vere bonum respicite, et observate illud in omnibus mandatis Domini, ad eum reversi, et in eo quiescentes (quoniam fines hominum ostendunt justitiam eorum), cognoscentes angelos Domini et Satanæ. Quando enim turbata anima abit, torquetur a pernicioso spiritu, cui et servivit in concupiscentiis et operibus perniciosis; si autem quiete in gaudio cognovit angelum pacis, consolabitur eum in vita.

VII. « Ne efficiamini, filii, ut Sodoma quæ ignoravit angelos Domini, et periit usque in sæculum. Novi enim, quod peccabitis, et trademini in manus inimicorum vestrorum; et terra vestra desolabitur, et vos dispergemini in quatuor angulos terræ, et eritis in dispersione despecti, velut aqua inutilis, usquequo Altissimus visitaverit terram; et ipse veniens ut homo, cum hominibus manducans et bibens [34], et in silentio conterens caput draconis. Per aquam (95) hic salvabit Israel et omnes gentes. Deus in virum absconditus [35]. Dicite igitur hæc filiis vestris, ut credant in eum. Legi enim in tabulis cœlorum, quod increduli non credetis in eum, et impie agentes im-

A Θεοῦ πορεύονται, ἀπεχόμενοι ὧν καὶ ὁ Θεὸς διὰ τῶν ἐντολῶν μισῶν ἀπαγορεύει, ἀπείργων τὸ κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ (86).

Ε'. « Ὁρᾶτε οὖν, τέκνα, πῶς δύο εἰσὶν ἐν πᾶσι, ἓν κατέναντι ἑνὸς, καὶ ἓν ὑπὸ τοῦ ἑνὸς κέκρυπται. Τὴν ζωὴν (87) ὁ θάνατος διαδέχεται, τὴν δόξαν ἡ ἀτιμία, τὴν ἡμέραν ἡ νὺξ, καὶ τὸ φῶς τὸ σκότος (88)· τὰ δὲ πάντα ὑπὸ ἡμέραν εἰσὶ, καὶ ὑπὸ ζωὴν τὰ δίκαια· διὸ καὶ τὸν θάνατον ἡ αἰώνιος ζωὴ ἀναμένει· καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν ψεῦδος, οὐδὲ τὸ δίκαιον ἄδικον· ὅτι πᾶσα ἀλήθεια ὑπὸ τοῦ φωτός ἐστι· καθὼς τὰ πάντα ὑπὸ τὸν Θεόν. Ταῦτα πάντα ἐδοκίμασα ἐν τῇ ζωῇ μου, καὶ οὐκ ἐπλανήθην ἀπὸ τῆς ἀληθείας Κυρίου, καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Ὑψίστου ἐξεζήτησα,
B κατὰ πᾶσαν ἰσχύν μου πορευόμενος μονοπροσώπως εἰς τὸ ἀγαθόν.

ς'. « Προσέχετε οὖν καὶ ὑμεῖς, τέκνα μου, ταῖς ἐντολαῖς Κυρίου, μονοπροσώπως ἀκολουθοῦντες τῇ ἀληθείᾳ· ὅτι οἱ διπρόσωποι δισσῶς κολάζονται (89). Τὰ πνεύματα τῆς πλάνης μισήσατε, τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον (90) ἀγωνιζόμενα. Τὸν νόμον Κυρίου φυλάξατε, καὶ μὴ προσέχετε τὸ κακὸν, ὡς καλόν (91)· ἀλλ' εἰς τὸ ὄντως καλὸν ἀποβλέπετε, καὶ διατηρεῖτε αὐτὸ ἐν πάσαις ἐντολαῖς Κυρίου, εἰς αὐτὸν ἀναστρεφόμενοι, καὶ ἐν αὐτῷ καταπαύοντες (ὅτι τὰ τέλη τῶν ἀνθρώπων δείκνυσι τὴν δικαιοσύνην αὐτῶν), γνωρίζοντες τοὺς ἀγγέλους Κυρίου, καὶ τοῦ Σατανᾶ. Ὅτε γὰρ τεταραγμένη ψυχὴ ἀπέρχεται, βασανίζεται ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, ᾧ καὶ ἐδούλευσεν ἐν ἐπιθυμίαις καὶ ἔργοις πονηροῖς· ἐὰν δὲ ἡσύχως ἐν χαρᾷ ἐγνώρισε
C τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης, παρακαλέσει (92) αὐτὸν ἐν ζωῇ.

Ζ'. « Μὴ γίνεσθε, τέκνα, ὡς Σόδομα, ἥτις ἠγνόησε τοὺς ἀγγέλους Κυρίου, καὶ ἀπώλετο ἕως αἰῶνος (93). Οἶδα γὰρ, ὅτι ἁμαρτήσετε, καὶ παραδοθήσεσθε εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ὑμῶν· καὶ ἡ γῆ ὑμῶν ἐρημωθήσεται (94), καὶ ὑμεῖς διασκορπισθήσεσθε εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, καὶ ἔσεσθε ἐν διασπορᾷ ἐξουθενούμενοι, ὡς ὕδωρ ἄχρηστον, ἕως οὗ ὁ Ὕψιστος ἐπισκέψηται τὴν γῆν, καὶ αὐτὸς ἐλθὼν ὡς ἄνθρωπος, ἐσθίων καὶ πίνων μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ συντρίβων τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος δι' ὕδατος. Οὗτος σώσει τὸν Ἰσραὴλ, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, Θεὸς εἰς ἄνδρα ὑποκρινόμενος (96). Εἴπατε οὖν ταῦτα τοῖς τέκνοις ὑμῶν μὴ ἀπειθεῖν αὐτῷ. Ἀνέγνων γὰρ ἐν ταῖς πλαξὶ

[32] Isa. v, 20. [33] Joan. III, 21. [34] Matth. XI, 19. [35] Isa. XLV, 15.

(86) Ἀπείργων τὸ κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ. Desunt. GRAB.

(87) Τὴν ζωήν. Ἐν τῇ εὐφροσύνῃ ἡ μέθη, ἐν τῷ γέλωτι τὸ πένθος, ἐν τῷ γάμῳ ἡ ἀκρασία, add. cod. Oxon. ID.

(88) Καὶ τὸ φῶς τὸ σκότος. Omissa sunt. ID.

(89) Κολάζονται. Ὅτι καὶ πράσσουσι τὸ κακὸν, καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι, add. codex Oxon. ID.

(90) Μισήσατε τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον. Μιμούμενοι, κατὰ τῶν ἀνθρώπων. ID.

(91) Τὸ κακὸν, ὡς καλόν. Τῷ κακῷ, ὡς καλῷ. ID.

(92) Παρακαλέσει. Παραμυθεῖται. ID.

(93) Ἥτις ἠγνόησε τοὺς ἀγγέλους Κυρίου, καὶ ἀπώλετο ἕως αἰῶνος. Desunt ID.

(94) Ἐρημωθήσεται. Καὶ τὰ ἅγια ὑμῶν καταφθαρήσεται, add. cod. Oxon. ID.

(95) *Per aquam* Duæ istæ voces in codice 75, finem præcedentis periodi faciunt, non vero novam inchoant, ut in Græco codice. ID.

(96) Θεὸς εἰς ἄνδρα ὑποκρινόμενος. Desunt ID. — Warthonus tamen in *Auctar. Histor. dogmat.* J. Usserii, pag. 322, hæc verba legit in ms. archiep. Cantuar. eaque sic recitat : Δι' ὕδατος οὗτος σώσει τὸν Ἰσραὴλ καὶ πάντα τὰ ἔθνη, Θεὸς εἰς ἄνδρα ὑποκρινόμενος. Hinc Roberti versio confirmatur, apud quem duabus istis vocibus, *per aquam*, nova periodus inchoatur, ut modo monebat Grabius. Neque prætereundum censeo, quod apud Simonium oc-

τῶν οὐρανῶν, ὅτι ἀπειθοῦντες ἐπιθήσετε (97) αὐτῷ, A καὶ ἀσεϐοῦντες ἀσεϐήσετε εἰς αὐτὸν, μὴ προσέχοντες τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐντολαῖς ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο διασκορπισθήσεσθε, ὡς Γὰδ καὶ Δὰν, οἱ ἀδελφοί μου, οἳ χώρας αὐτῶν ἀγνοήσουσι, καὶ φυλὴν καὶ γλῶσσαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπισυνάξει ὑμᾶς Κύριος ἐν πίστει δι' ἐλπίδα εὐσπλαγχνίας αὐτοῦ, διὰ Ἀϐραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώϐ. »

Η'. Καὶ εἰπὼν αὐτοῖς ταῦτα, ἐνετείλατο αὐτοῖς, λέγων· « Θάψατέ με εἰς Χεϐρών· » καὶ ἀπέθανεν, ὕπνῳ καλῷ κοιμηθείς. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐποίησαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ὡς ἐνετείλατο αὐτοῖς, καὶ ἀναγαγόντες αὐτὸν, ἔθαψαν μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.

pie agetis in eum, non attendentes legi Dei, sed mandatis hominum. Propter hoc dispergemini, ut Gad et Dan, fratres mei, qui regiones eorum ignorabunt, et tribum et linguam eorum. Sed congregabit vos Deus in fide propter spem misericordiæ suæ, propter Abraham, Isaac et Jacob. »

VIII. « Et cum hæc eis dixisset, mandavit eis, dicens : « Sepelite me in Hebron ; » et mortuus est somno bono dormiens. Et post hæc fecerunt filii ejus, sicut mandaverat eis ; et reducentes eum, sepelierunt cum patribus ejus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Διαθήκη Ἰωσὴφ, περὶ σωφροσύνης.

Α'. Ἀντίγραφον διαθήκης Ἰωσήφ. Ἐν τῷ μέλλειν B αὐτὸν ἀποθνήσκειν, καλέσας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς· « Τέκνα μου καὶ ἀδελφοὶ, ἀκούσατε Ἰωσὴφ, τοῦ ἠγαπημένου ὑπὸ Ἰσραήλ· ἐνωτίσασθε, υἱοὶ, πατρὸς ὑμῶν. Ἐγὼ εἶδον ἐν τῇ ζωῇ μου τὸν φθόνον καὶ τὸν θάνατον, καὶ οὐκ ἐπλανήθην ἐν τῇ ἀληθείᾳ Κυρίου. Οἱ ἀδελφοί μου οὗτοι ἐμίσησάν με, καὶ ὁ Κύριος ἠγάπησέ με· αὐτοὶ ἤθελόν με ἀνελεῖν, καὶ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου ἐφύλαξέ με. Εἰς λάκκον με ἐχάλασαν, καὶ ὁ Ὕψιστος ἀνήγαγέ με. Ἐπράθην εἰς δοῦλον, καὶ ὁ Κύριος ἠλευθέρωσέ με. Εἰς αἰχμαλωσίαν ἐλήφθην, καὶ ἡ κραταιὰ χεὶρ αὐτοῦ ἐϐοήθησέ μοι. Ἐν λιμῷ συνεσχέθην, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος διέθρεψέ με. Μόνος ἤμην, καὶ ὁ Θεὸς παρεκάλεσέ με. Ἐν ἀσθενείᾳ ἤμην, καὶ ὁ Ὕψιστος ἐπεσκέψατό με. Ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ὁ Σωτὴρ ἐχαρίτωσέ με (98)· ἐν δεσμοῖς, καὶ ἔλυσέ με· ἐν διαϐολαῖς, καὶ συνηγόρησέ μοι· ἐν λόγοις Αἰγυπτίων πικροῖς, καὶ ἐῤῥύσατό με· ἐν φθόνοις σὺν δόλοις, καὶ ὕψωσέ με (1).

CAPUT XI.

Testamentum Joseph, de castitate.

I. Transcriptum testamenti Joseph. Cum moriturus esset, vocans filios suos et fratres suos, dixit eis : « Filii mei et fratres, audite Joseph, dilectum ab Israel ; auribus percipite, filii, patrem vestrum, Ego vidi in vita mea invidiam et mortem, et non erravi in veritate Domini. Fratres mei isti oderunt me, et Dominus dilexit me : isti voluerunt occidere me, et Deus patrum meorum custodivit me. In lacum me demiserunt, et Altissimus reduxit me. Venditus sum in servum, et Dominus liberum me fecit. In captivitatem assumptus sum, et fortis manus ejus adjuvit me. In fame detentus sum, et ipse Dominus nutrivit me. Solus eram, et Deus consolatus est me. In infirmitate eram, et Altissimus visitavit me, In carcere eram, et Salvator lætificavit me (99) ; in C vinculis, et solvit me ; in accusationibus, et protexit me (100) ; in verbis Ægyptiorum amaris, et liberavit me ; in invidia cum dolis, et exaltavit me.

Β'. « Καὶ οὕτως Φωτιμὰρ (2), ὁ ἀρχιμάγειρος (3) Φαραὼ, ἐπίστευσέ μοι τὸν οἶκον αὐτοῦ. Καὶ ἠγωνισάμην πρὸς γυναῖκα ἀναιδῆ ἐπειγούσῃ (4) με παρανομεῖν μετ' αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ (5) τοῦ πατρός μου ἐφύλαξέ με ἐκ φλογὸς καιομένης. Ἐφυλακίσθην, ἐτυπτίσθην, ἐμυκτηρίσθην (6)· καὶ ἔδωκέ με Κύριος εἰς οἰκτιρμοὺς ἐνώπιον τοῦ δεσμοφύλακος. Οὐ μὴ γὰρ ἐγκαταλείψει Κύριος τοὺς φοϐουμένους αὐτὸν,

II. « Et ita Photimar, princeps coquorum Pharaonis, credidit mihi domum suam. Et luctatus sum contra mulierem inverecundam, sollicitantem me, ut iniqua agerem cum ipsa. Sed Deus Israel patris mei custodivit me a flamma urente. In carcerem conjectus, verberibus cæsus, subsannatus sum; et fecit Dominus, ut misericodia commotus esset erga me custos carceris. Non enim derelinquet Do-

currit *Biblioth. crit.* tom. II, p. 232, ms. scilicet bibliothecæ Regiæ, pro Θεός hic exhibere ἕως, mendose procul dubio, nullaque plane sensu. Quid enim boni extundes ex hac lectione ἕως εἰς ἄνδρα ὑποκρινόμενος,, si eam cum præcedentibus conferas? Arguit ibidem ipse Simonius tanquam minus recte Latine reddita ab episcopo Lincolniensi, quæ statim sequuntur : *Dicite*, etc., jure ne autem, an injuria, post emendationem Grabii, viderint eruditi.

(97) Ἐπιθήσετε. Ἀπειθήσετε, quæ genuina est lectio. GRAB.

(98) Ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ὁ Σωτὴρ ἐχαρίτωσέ με. Omissa sunt. ID.

(99) *Lætificavit me.* Charum me sibi habuit, sive gratia sua me complexus est. Neque enim derivatur a χαρά, sed a χάρις. ID.

(100) *Protexit me.* Id est, causam meam egit. ID

(1) Ἐν διαϐολαῖς..... καὶ ὕψωσέ με. Desunt ID.

(2) Καὶ οὕτως Φωτιμάρ. Ὁ εὐνοῦχος Φαραώ. ID.

(3) Ἀρχιμάγειρος.. Vocem hanc auctor iterum D accepit ex LXX Interpretum versione Genes. XXXVII, 36. Notanda vero observatio Hieronymi in *Traditionibus Hebraicis* ad hunc locum : « In plerisque locis archimagiros, id est, coquorum principes, pro magistris exercitus Scriptura commemorat ; μαγειρεύειν quippe Græce interpretatur *occidere*. Venditus est igitur Joseph principi exercitus et bellatorum. » Mihi maxime placet Targum Jonathan et Hierosolymitanum, quæ ambo reddiderunt, רב ספיקלטוריא *Principi speculatorum*. Quæ vox occurrit quoque Marc. VI. 27. ID.

(4) Ἐπειγούσῃ. Ἐπειγούσης habet codex Oxon. Sed mallem legi ἐπείγουσαν. ID.

(5) Ἰσραήλ. Ἰακώϐ. ID.

(6) Ἐτυπτίσθην, ἐμυκτηρίσθην. Ἐτύφθην, omisso ἐμυκτηρίσθην. ID.

minus timentes eum, non in tenebris, nec in vinculis, nec in tribulationibus, nec in necessitatibus Non enim ut homo confunditur Deus, nec ut filius hominis formidat, neque ut terrenus infirmatur, vel repellitur ; in omnibus vero locis præsens est, et in modis differentibus consolatur, in brevi recedens ad probandum animæ consilium. In decem tentationibus probatum me monstravit, et in omnibus his longanimis fui ; quoniam magna medicina est longanimitas, et multa bona dat sustinentia.

III. « Quoties Ægyptia minata est mihi mortem? quoties pœnis tradens revocavit me mulier, et minata est mihi, cum recusarem rem habere cum ea? Dicebat autem mihi : « Dominaberis mihi et omnibus quæ mea sunt, si tradideris teipsum mihi, et eris sicut dominator nostri. » Ego igitur recordatus sum sermonum patrum patris mei Jacob, et ingrediens in cubile adoravi Dominum, et jejunavi septem annis illis, et apparui Ægyptio quasi in deliciis vivens ; quoniam propter Deum jejunantes faciei gratiam accipiunt. Cumque dabatur mihi vinum, non bibebam ; et in triduano jejunio accepi meam diætam, et tribui eam egentibus ei infirmis. Et mane evigilavi ad Dominum, et flevi pro Memphitica Ægyptia, quoniam valde indesinenter molesta erat mihi ; et noctu intravit ad me, quasi quæ me invisere vellet ; et primo quidem, quoniam filius masculus non erat ei, fingebat habere me ut filium. Et oravi ad Dominum, et peperit marem. Usque ad hoc tempus ut filium me amplexa est ; et ego ignorabam ; denique me ad fornicationem attrahebat. Et intelligens tristatus sum usque ad mortem ; et exeunte ipsa redii ad meipsum, et tristabar illius causa per dies multos, quia cognovi dolum ejus et errorem. Et dicebam ei verba Altissimi, si forte averteretur a concupiscentia sua perniciosa.

IV. « Quoties ut viro sancto in verbis blandita est mihi, cum dolo per verba laudans castitatem meam coram marito suo, volens seorsum supplantare me? Glorificavit me ut castum in manifesto, et in abscondito dixit mihi : « Ne timeas virum meum; nam persuasum est ei de castitate tua ; adeo ut quamvis dixerit aliquis ei de nobis, non crederet. « Propter hæc omnia in terra jacebam ego sacco indutus et deprecabar Dominum, ut liberaret me ab Ægyptia. Ut vero nihil valuit, rursus sub prætextu instructionis capiendæ venit ad me, ut disceret verbum Domini ; et dixit mihi : « Si vis ut relinquam idola, obtempera mihi ; et Ægytium persuadebo recedere ab idolis, et in lege Domini

A οὐκ ἐν σκότει, ἢ δεσμοῖς, ἢ θλίψεσιν, ἢ ἀνάγκαις Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ἐπαισχύνεται ὁ Θεὸς, οὔτε ὡς ἄνθρωπος (7) δειλιᾷ, οὔτε ὡς γηγενὴς ἀσθενεῖ, ἢ ἀπωθεῖται· ἐν πᾶσι δὲ τόποις (8) παρίσταται, καὶ ἐν δικρόφοις τρόποις (9) παρακαλεῖ, ἐν βραχεῖ ἀφιστάμενος εἰς τὸ δοκιμάσαι τῆς ψυχῆς τὸ διαβούλιον. Ἐν δέκα πειρασμοῖς δόκιμόν με ἀνέδειξε, καὶ ἐν πᾶσιν αὐτοῖς ἐμακροθύμησα· ὅτι μέγα φάρμακόν ἐστιν ἡ μακροθυμία, καὶ πολλὰ ἀγαθὰ δίδωσιν ἡ ὑπομονή.

Γ΄. « Ποσάκις ἡ Αἰγυπτία ἠπείλησέ μοι θάνατον, ποσάκις τιμωρίαις παραδοῦσα (10) ἀνεκαλέσατό με, καὶ ἠπείλησέ μοι μὴ θέλοντι συνελθεῖν αὐτῇ (11); Ἔλεγε δέ μοι· « Κυριεύσεις μου καὶ πάντων τῶν ἐμῶν, ἐὰν ἐπιδῷς σεαυτὸν εἰς ἐμὲ, καὶ ἔσῃ ὡς δεσπότης ἡμῶν. » B Ἐγὼ οὖν ἐμιμνησκόμην λόγων πατέρων πατρός μου Ἰακὼβ, καὶ εἰσερχόμενος εἰς τὸ ταμιεῖον, προσηυχόμην Κυρίῳ, καὶ ἐνήστευον ἐν, τοῖς ἑπτὰ ἔτεσιν ἐκείνοις, καὶ ἐφαινόμην τῷ Αἰγυπτίῳ ὡς ἐν τρυφῇ διάγων· ὅτι οἱ διὰ τὸν Θεὸν νηστεύοντες τοῦ προσώπου τὴν χάριν προσλαμβάνουσιν. Ἐὰν δὲ ἐπεδίδου (12) μου οἶνον, οὐκ ἔπινον· καὶ τριημερίζων (13) ἐλάμβανόν μου τὴν δίαιταν, καὶ ἐδίδουν αὐτὴν πένησι καὶ ἀσθενοῦσιν. Καὶ ὤρθριζον πρὸς Κύριον, καὶ ἔκλαιον περὶ Μεμφίας (14) τῆς Αἰγυπτίας, ὅτι σφόδρα ἀδιαλείπτως ἐνώχλει μοι· καὶ ἐν νυκτὶ εἰσῄει πρός με, λόγῳ ἐπισκέψεως· καὶ τὰ μὲν πρῶτα (15) ὅτι τέκνον ἀρσενικὸν οὐκ ἦν αὐτῇ, προσεποιεῖτό με ἔχειν ὡς υἱόν. Καὶ ηὐξάμην πρὸς Κύριον, καὶ ἔτεκεν ἄῤῥεν. Ἕως χρόνου ὡς υἱὸν περιεπτύσσετό με· κἀγὼ ἠγνόουν· ἔσχατον (16) εἰς πορνείαν με ἐφειλκύσατο (17) C Καὶ νοήσας ἐλυπήθην ἕως θανάτου· καὶ ἐξελθούσης αὐτῆς, ἦλθον εἰς ἐμαυτὸν, καὶ ἐπένθησα περὶ αὐτῆς ἡμέρας πολλὰς, ὅτι ἔγνων τὸν δόλον αὐτῆς καὶ τὴν πλάνην. Καὶ ἔλεγον αὐτῇ ῥήματα Ὑψίστου, εἰ ἄρα ἀποστρέψει ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς τῆς πονηρᾶς.

Δ΄. « Ποσάκις ὡς ἁγίῳ ἀνδρὶ ἐν λόγοις ἐκολάκευσέ με, μετὰ δόλου διὰ ῥημάνων ἐπαινοῦσα τὴν σωφροσύνην μου ἐνώπιον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, βουλομένη καταμόνας ὑποσκελίσαι με (18); Ἐδόξασέ με ὡς σώφρονα φανερῶς, καὶ ἐν κρυφῇ ἔλεγέ μοι· « Μὴ φοβηθῇς τὸν ἄνδρα μου· καὶ γὰρ πέπεισται περὶ τῆς σωφροσύνης σου· ὅτι κἂν εἴπῃ τις αὐτῷ περὶ ἡμῶν, οὐ μὴ πιστεύσῃ. » Ἐν τούτοις πᾶσι ἐχαμαικοίτουν ἐγὼ (19), καὶ ἐδεόμην τοῦ Θεοῦ, ὅπως ῥύσηταί D με ἐκ νῆς Αἰγυπτίας. Ὡς δὲ οὐδὲν ἴσχυσε, πάλιν ἐπὶ λόγῳ κατηχήσεως ἤρχετο πρός με, μαθεῖν λόγον Κυρίου· καὶ ἔλεγέ μοι· « Εἰ θέλεις, ἵνα καταλίπω τὰ εἴδωλα, συμπείσθητί (20) μοι· καὶ τὸν Αἰγύπτιον πείσω ἀποστῆναι τῶν εἰδώλων, ἐν νόμῳ

(7) Ἄνθρωπος. Υἱὸς ἀνθρώπου habet cod. Oxon. GRAB.

(8) Τόποις. Τούτοις. ID.

(9) Δικρόφοις τρόποις. Διαφόροις τόποις. ID.

(10) Παραδοῦσα. Παραδοῦναι, subintell. ἠπείλησε ID.

(11) Ἀνεκαλέσατό με, καὶ ἠπείλησέ μοι μὴ θέλοντι συνελθεῖν αὐτῇ. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐῤῥύσατό με. ID.

(12) Επεδίδου. Ms. ἐπιδίδῃ. ID.

(13) Τριημερίζων. Deest. ID.

(14) Μεμφίας. Omissum est. ID.

(15) Τὰ μὲν πρῶτα desunt. ID.

(16) Ἔσχατον. Ὅτι habet cod. Oxon. quæ lectio melior mihi videtur. ID.

(17) Ἐφειλκύσατο. Ἐφειλκύετο. ID.

(18) Ποσάκις..... ὑποσκελίσαι με. Desunt ID.

(19) Ἐν τούτοις πᾶσι ἐχαμαικοίτουν ἐγώ. Ἐν σάκκῳ add. ID.

(20) Συμπείσθητι. Συγγένου. ID.

Κυρίου σου πορευόμενοι. » Λέγω (21) δὲ πρὸς αὐτήν· A « Οὐκ ἐν ἀκαθαρσίᾳ λέγει (22) Κύριος σεβομένους αὐτὸν, οὐδὲ ἐν τοῖς μοιχεύουσιν εὐδοκεῖ. » Κἀκείνη ἐσιώπησε (23) ποθοῦσα ἐκτελέσαι (24) τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς. Κἀγὼ προσετίθουν νηστείαν καὶ προσευχὴν, ὅπως ῥύσηταί με ὁ Κύριος ἀπ' αὐτῆς.

Ε'. « Πάλιν δὲ ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ λέγει μοι· « Εἰ μοιχεῦσαι οὐ θέλεις, ἐγὼ ἀναιρῶ τὸν Αἰγύπτιον, καὶ οὕτως νόμῳ (25) λήψομαί σε εἰς ἄνδρα. » Ἐγὼ οὖν, ὡς ἤκουσα τοῦτο, διεῤῥηξα τὴν στολήν μου, καὶ εἶπον· « Γύναι, αἰδέσθητι τὸν Κύριον, καὶ μὴ ποιήσῃς τὴν πρᾶξιν ταύτην τὴν πονηρὰν, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῇς· ὅτι καί γε ἐγὼ ἐξαγγελῶ τὴν ἐπίνοιαν τῆς ἀσεβείας σου πᾶσι. » Φοβηθεῖσα οὖν ἐκείνη, ἠξίου, ἵνα μηδενὶ ἀναγγείλω τὴν κακίαν αὐτῆς· καὶ ἀνεχώρησε, θέλπουσά (26) με δώροις, καὶ πέμπουσα πᾶσαν ἀπόλαυσιν υἱῶν ἀνθρώπων. B

Ϛ'. « Καὶ ἀποστέλλει μοι βρῶμα ἐν γοητείᾳ πεφυρμένον. Καὶ ὡς ἦλθεν ὁ εὐνοῦχος ὁ κομίζων αὐτὸ, ἐνέβλεψα, καὶ εἶδον φοβερὸν ἄνδρα, ἐπιδιδόντα μοι μετὰ τοῦ τρυβλίου μάχαιραν. Καὶ συνῆκα, ὅτι περιεργία αὕτη εἰς ἀποπλάνησιν ψυχῆς ἐστι. Καὶ, ἐξελθόντος αὐτοῦ, ἔκλαιον, μήτε ἐκείνου, μήτε ἄλλου γευσάμενος ἐδεσμάτων αὐτῆς. Μετὰ δὲ μίαν ἡμέραν ἐλθοῦσα πρός με, ἐπέγνω τὸ βρῶμα, καὶ λέγει πρός με. « Τί τοῦτο, ὅτι οὐκ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ βρώματος; » Καὶ εἶπον πρὸς αὐτήν. « Ὅτι ἐπλήρωσας αὐτὸ θανάτου. Καὶ πῶς εἶπας, ὅτι οὐκ ἐγγίζω τοῖς εἰδώλοις, ἀλλὰ Κυρίῳ μόνῳ (27); Νῦν οὖν γνῶθι, ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός μου δι' ἀγγέλου ἀπεκάλυψέ μοι τὴν κακίαν σου, καὶ ἐτήρησα αὐτὸ εἰς ἔλεγχόν σου εἰ ἄρα ἰδοῦσα αὐτὸ μετανοήσεις. Ἵνα C δὲ μάθῃς, ὅτι τῶν ἐν σωφροσύνῃ Θεὸν σεβόντων οὐ κατισχύει κακία ἀσεβούντων, λαβὼν ἐνώπιον αὐτῆς ἔφαγον, εἰπών· « Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου, καὶ ὁ ἄγγελος Ἀβραὰμ ἔσται μετ' ἐμοῦ. » Ἡ δὲ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον εἰς τοὺς πόδας μου, καὶ ἔκλαυσε· καὶ ἀναστήσας αὐτὴν ἐνουθέτησα· καὶ συνέθετο τοῦ μὴ ποιῆσαι ἔτι τὴν ἀσέβειαν ταύτην.

Ζ'. « Ὅτι (28) δὲ ἡ καρδία αὐτῆς ἐνέκειτο εἰς ἐμὲ πρὸς ἀκολασίαν, καὶ (29) στενάζουσα προσέπιπτεν (30). Ἰδὼν δὲ ὁ Αἰγύπτιος, λέγει πρὸς αὐτήν· « Τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου; » Ἡ δὲ εἶπε· « Πόνον καρδίας ἀλγῶ ἐγὼ, καὶ οἱ στεναγμοὶ τοῦ πνεύματός μου συνέχουσί με. » Καὶ ἐθεράπευσεν αὐτὴν μὴ ἀσθενοῦσαν. Τότε εἰσεπήδησε πρός με, ἔτι ἔξω ὄντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, καὶ λέγει μοι· « Ἄγχομαι, ἢ εἰς φρέαρ, D ἢ εἰς κρημνὸν ῥίπτω ἐμαυτὴν, ἐὰν μὴ συμπεισθῇς (31) μοι. » Καὶ νοήσας, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Βελιὰρ αὐτὴν (32) ἐνοχλεῖ, προσευξάμενος Κυρίῳ, εἶπον αὐτῇ· « Ἵνα τί ταράσσῃ καὶ θορυβῇ, ἐν ἁμαρτίαις τυφλώτ-

A Dei tui ambulabimus. « His ergo respondi : « In immundita non vult Dominus esse venerantes ipsum, neque in adulterantibus bene placitum est ei. » Et illa siluit, desiderans explere concupiscentiam suam. Et ego addidi jejunium et orationem, ut liberaret me Dominus ab ipsa.

V. « Rursus vero alio tempore dicit mihi : « Si adulterare non vis, ego occidam Ægyptum, et ita lege accipiam te in virum. » Ego igitur, ut audivi hoc, scidi stolam meam, et dicebam : « Mulier, reverere Deum, et ne facies hanc perniciosam rem, ut non dispereas ; quoniam et ego annuntiabo cogitationem impietatis tuæ omnibus. » Timens igitur illa, rogabat, ut nulli annuntiarem malitiam ejus ; et recessit, tentans me donis, et B mittens mihi omnia, quæ sunt in usum filiorum hominum.

VI. « Et misit mihi cibum incantatione commistum. Et ut venit eunuchus ferens illum, respexi, et vidi virum terribilem, tradentem mihi cum disco gladium. Et intellexi, quod hæc curiosa sedulitas in seductionem esset animæ meæ. Et egresso eo, flebam, neque illum, neque aliorum ciborum ipsius (mulieris) gustans. Post unum igitur diem ipsa veniens ad me, cognovit cibum, et dixit mihi : « Quid hoc est, quod non comedisti de cibo ? » Et dicebam ei : « Quoniam implesti illum morte. Et quomodo dixisti, quod non appropinquo idolis, sed Domino soli ? Nunc igitur cognosce, quod Deus patris mei per angelum revelavit mihi malitiam tuam, et servavi cibum in redargutionem tui, si C forte videns illum pœniteas. Ut vero discas, quod his qui in castitate Dominum venerantur, non prævalet malitia impie agentium, » accipiens coram ipsa comedi, dicens : « Deus patrum meorum, et angelus Abraham, erit mecum. » Illa vero cecidit in faciem ad pedes meos, et flevit : et erigens illam admonui ; et promisit se non esse facturam amplius impietatem hanc.

VII. « Adhuc vero cor ipsius in me exarserat ad adulterium, et ingemiscens cecidit. Videns vero eam Ægyptius, dicit ei : « Quid concidit facies tua ? » Illa vero dixit : « Dolore cordis ego doleo, et gemitus spiritus mei constringunt me. Et curabat eam non ægrotantem. Tunc insiluit ad me, adhuc foris exsistente viro suo, et dicit mihi : Suffocor, vel in puteum, vel præcipitium projicio meipsam, nisi mihi obtemperaveris. » Et intelligens, quod spiritus Beliar ipsam conturbat, orans Dominum, dixi ei : « Quid turbaris et tumultuaris, in peccatis excæcata ? Memento quod si occidas te-

(21) Λέγω. Ἔλεγον. Grab.
(22) Λέγει. Θέλει, recte legit cod. Oxon. Id.
(23) Ἐσιώπησε. Ἐφιλονείκει, quod plane contrarium sonat. Id.
(24) Ἐκτελέσαι. Τελέσαι. Id.
(25) Νόμῳ. Νομίσας. Id.
(26) Θέλπουσα. Lege θέλγουσα. Id.
(27) Κυρίῳ μόνῳ. Ex veneficio idolorum cultum colligit Josephus. Idololatria quippe et magia geminæ sunt sorores, ut alii ante me prolixe per exempla docuerunt. Ipse Spiritus S. Babeli una cum idololatria incantationes ascribit et veneficia, Isaiæ XLVII, et Apocalyps XV II. Id.
(28) Ὅτι. Ἔτι. Id.
(29) Καί. Deest in ms. Trim. Id.
(30) Προσπιπτεν. Συνέπιπτεν. Id.
(31) Συμπεισθῇς. Αὐγγένη. Id.
(32) Αὐτήν. Αὐτῇ. Id.

ipsam, Sethon, concubina viri tui, rivalis tua, colaphos infringet filiis tuis, et perdet memoriam tuam de terra. » Et dicit mihi : « Num igitur diligis me? sufficit mihi solum, quod protegis vitam meam, et filiorum meorum ; et habeo exspectationem potiundi desiderio meo. » Et non cognovit, quod propter Deum meum ita dixi, et non propter ipsam. Si enim aliquis passioni succumbat desiderii perniciosi, et huic servus efficiatur, ut et illa ; etsi bonum aliquid audierit, in passionem qua vincitur, accipit illud ad desiderium perniciosum.

VIII. Dico vobis, filii, quod hora erat quasi sexta, quando exivit a me ; et ego genu flectens (oravi) ad Dominum totum diem, et totam noctem conjungens, circa diluculum surrexi lacrymans, et petens liberationem ab Ægyptia. In fine igitur apprehendit mea vestimenta, violenter attrahens me ad concubitum. Ut igitur vidi quod insaniens tenuit vestimenta mea, nudus effugi. Illa vero calumniata est me apud virum suum : et injecit me in carcerem qui erat in domo sua Ægyptius ; et sequenti die, cum flagellasset me, misit me in carcerem Pharaonis. Et cum vinctus jacerem in compedibus, Ægypta infirmata est dolore, et auscultabat mihi, qualiter hymnis laudabam Dominum in domo tenebrarum, et hilari voce gaudens glorificabam Deum meum solum, quod per (hanc) occasionem amovebar ab Ægyptia.

IX. « Multoties misit ad me, dicens : Digneris implere desiderium (meum), et liberabo te a vinculis, et eripiam te ex tenebris : » et neque usque ad cogitationes inclinavi ad eam. Diligit enim Deus eum magis, qui in lacu tenebrarum jejunat in castitate, quam eum qui in cellis penuariis opipare luxuriatur. Qui autem in castitate vivit et vult gloriam, et si noverit Altissimus, quod expediat, tribuit ei et hæc, quemadmodum et mihi. Quoties, quamvis infirmata, descendit ad me immature, et audivit vocem mei orantis? intelligens vero ego suspiria ejus, silui. Etenim cum eram in domo ejus, nudavit brachia sua, et pectora, et tibias, ut inciderem in eam : valde enim erat pulchra, maximeque ornata, ut me deciperet. Et Dominus custodivit me a conatibus ejus.

X. « Videte igitur, filii mei, quanta operatur sustinentia, et oratio cum jejunio. Et vos igitur, si sobrietatem et castitatem transeatis in sustinentia et humilitate cordis, Dominus habitabit in vobis, quoniam dilexit sobrietatem. Ubi vero habitat Altissimus, etsi aliquis incidat in invidiam, vel ser-

A τουσα ; Μνήσθητι ὅτι ἐὰν ἀνέλῃς σαυτὴν, ἡ Σηθῶν (33), ἡ παλλακὴ τοῦ ἀνδρός σου, ἡ ἀντίζηλός σου, κολαφίσει (34) τὰ τέκνα σου, καὶ ἀπολέσει τὸ μνημόσυνόν σου ἀπὸ τῆς γῆς. » Καὶ λέγει πρός με· « Εἰ οὖν ἀγαπᾷς με ; ἀρκεῖ μοι μόνον, ὅτι ἀντιποιῇ (35) τῆς ζωῆς μου, καὶ τῶν τέκνων μου· καὶ ἔχω προσδοκίαν ἀπολαῦσαι τῆς ἐπιθυμίας μου. » Καὶ οὐκ ἔγνω, ὅτι διὰ τὸν Θεόν μου εἶπον οὕτως, καὶ οὐχὶ δι' αὐτήν. Ἐὰν γάρ τις πάθειν ὑποπέσῃ ἐπιθυμίας πονηρᾶς, καὶ τούτῳ δουλευθῇ, ὡς κἀκείνη· κἂν ἀγαθόν τι ἀκούσῃ, εἰς τὸ πάθος ᾧ ἡττᾶται (36), ἐκλαμβάνει αὐτὸ πρὸς ἐπιθυμίαν πονηράν.

Η'. « Λέγω ὑμῖν, τέκνα, ὅτι ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη, ὅτε ἐξῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ· κἀγὼ γόνυ κλίνας πρὸς Κύριον ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ὅλην τὴν νύκτα συνάψας, B περὶ τὸν ὄρθρον ἀνέστην δακρύων καὶ αἰτῶν λύτρωσιν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας. Τέλος οὖν ἐπιλαμβάνεταί μου τῶν ἱματίων, μετὰ βίας ἐφελκομένη με εἰς συνουσίαν. Ὡς οὖν εἶδον ὅτι μαινομένη κρατεῖ τὰ ἱμάτιά μου, γυμνὸς ἔφυγον. Κἀκείνη ἐσυκοφάντησέ με πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς· καὶ ἐνέβαλέ με εἰς φυλακὴν ἐν οἴκῳ αὐτοῦ ὁ Αἰγύπτιος· καὶ τῇ ἑξῆς μαστίξας με, ἔπεμψέ με εἰς τὴν εἱρκτὴν τοῦ Φαραώ (37). Ὡς οὖν ἤμην ἐν πέδαις, ἡ Αἰγυπτία ἠσθένει ἀπὸ τῆς λύπης, καὶ ἐπηκροᾶτό μου, πῶς ὕμνουν τὸν Κύριον ἐν οἴκῳ σκότους, καὶ ἐν ἱλαρᾷ φωνῇ χαίρων ἐδόξαζον τὸν Θεόν μου μόνον, ὅτι διὰ προφάσεως ἀπηλλάγην τῆς Αἰγυπτίας.

Θ'. « Πολλάκις ἔπεμψε πρός με, λέγουσα· « Εὐδόκησον πληρῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ λυτρώσω (38) C σε τῶν δεσμῶν, καὶ ἀπαλλάξω σε τοῦ σκότους· » Καὶ οὐδὲ ἕως ἐννοιῶν ἔκλινα πρὸς αὐτήν. Ἀγαπᾷ γὰρ ὁ Θεὸς μᾶλλον τὸν ἐν λάκκῳ σκότους νηστεύοντα (39) ἐν σωφροσύνῃ, ἢ τὸν ἐν ταμείοις τρυφῶντα (40) μετὰ ἀκολασίας. Ὁ δὲ ἐν σωφροσύνῃ διάγων θέλει καὶ δόξαν, καὶ εἰ οἶδεν ὁ Ὕψιστος, ὅτι συμφέρει, παρέχει αὐτῷ καὶ ταῦτα (41), ὡς κἀμοί. Ποσάκις, καίπερ ἀσθενοῦσα, κατήει πρός με ἐν ἀωρίᾳ, καὶ ἤκουσε τῆς φωνῆς μου προσευχομένου ; συνιὼν δὲ ἐγὼ τοὺς στεναγμοὺς αὐτῆς, ἐσιώπουν. Καὶ γὰρ ὅτε ἤμην ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ἐγύμνου τοὺς βραχίονας αὐτῆς, καὶ τὰ στέρνα, καὶ τὰς κνήμας, ἵνα συμπέσω εἰς αὐτήν· πάνυ γὰρ ἦν ὡραία, μάλιστα κοσμουμένη πρὸς ἀπάτησίν μου. Καὶ ὁ Κύριος ἐφύλαξέ με ἀπὸ τῶν ἐγχειρημάτων αὐτῆς.

D Ι'. « Ὁρᾶτε οὖν, τέκνα μου, πόσα κατεργάζεται ἡ ὑπομονὴ, καὶ ἡ προσευχὴ μετὰ νηστείας. Καὶ ὑμεῖς οὖν, ἐὰν τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἁγνείαν μετέλθητε ἐν ὑπομονῇ καὶ ταπεινώσει καρδίας, Κύριος κατοικήσει ἐν ὑμῖν, ὅτι ἠγάπησε τὴν σωφροσύνην. Ὅπου δὲ κατοικεῖ ὁ Ὕψιστος, κἂν τις περιπέσῃ φθόνῳ, ἢ

(33) Ἡ Σηθῶν. Omis Grab.
(34) Κολαφίσει. Κονδυλίσει, pugnos impinget. Id.
(35) Ὅτι ἀντιποιῇ. Ἀντιποιῆσαι. Id.
(36) Ὧ ἡττᾶται· Deest. Id.
(37) Τὴν εἱρκτὴν τοῦ Φαραώ. Ita emendo, ex ms. cod. Oxon. pro quibus antehac legebatur iterum : Φυλακὴν ἐν οἴκῳ αὐτοῦ ὁ Αἰγύπτιος. Id. — Emendatio minime forte admittenda, si cum iis quæ de Ægyptia statim subduntur, conferatur.
(38) Λυτρώσω Λύσω. Grab.
(39) Νηστεύοντα. Πιστεύοντα perperam habet cod. Oxon. Id.
(40) Τρυφῶντα. Βασιλέων add. cod. Oxon. Id.
(41) Ταῦτα. Ταύτην. Id.

δουλείᾳ, ἢ συκοφαντίᾳ (42), Κύριος ὁ ἐν αὐτῷ κατοικῶν, διὰ τὴν σωφροσύνην οὐ μόνον ἐκ τῶν κακῶν ῥύεται, ἀλλὰ καὶ ὑψοῖ, καὶ δοξάζει αὐτὸν, ὡς κἀμέ. Πάντως γὰρ ὁ ἄνθρωπος, ἢ ἐν ἔργῳ, ἢ ἐν λόγῳ, ἢ ἐν διανοίᾳ συνέρχεται (43). Γινώσκουσιν οἱ ἀδελφοί μου, πῶς ἠγάπησέ με ὁ πατήρ μου· καὶ οὐχ ὑψούμην ἐν τῇ καρδίᾳ μου· καίπερ νήπιος ὢν, εἶχον τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ διανοίᾳ μου· ᾔδειν γὰρ, ὅτι τὰ πάντα παρελεύσεται, καὶ ἐμέτρουν ἐμαυτὸν, καὶ ἐτίμουν τοὺς ἀδελφούς μου. Καὶ διὰ τὸν φόβον αὐτῶν ἐσιώπουν πιπρασκόμενος, μὴ εἰπεῖν τοῖς Ἰσμαηλίταις τὸ γένος μου, ὅτι υἱός εἰμι Ἰακὼβ, ἀνδρὸς μεγάλου καὶ δυνατοῦ.

ΙΑ'. « Καὶ ὑμεῖς οὖν ἔχετε ἐν πράξει ὑμῶν τὸν (44) τοῦ Θεοῦ φόβον, καὶ τιμᾶτε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν. Πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν νόμον Κυρίου, ἀγαπηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ. Ἐλθὼν οὖν εἰς Ἰνδοκολπίτας μετὰ τῶν Ἰσμαηλιτῶν, ἠρώτουν με· κἀγὼ εἶπον, ὅτι δοῦλός εἰμι ἐξ οἴκου, ἵνα μὴ αἰσχύνω τοὺς ἀδελφούς μου. Λέγει δέ μοι ὁ μείζων αὐτῶν· « Οὐ εἶ δοῦλος, ὅτι καὶ ἡ ὄψις σου δηλοῖ περὶ σοῦ· » καὶ ἠπείλει μοι ἕως θανάτου. Ἐγὼ δὲ ἔλεγον, ὅτι δοῦλος αὐτῶν εἰμι. Ὡς δὲ ἤλθομεν εἰς Αἴγυπτον, περὶ ἐμοῦ ἐμάχοντο, τίς προσδοὺς χρυσίον λάβῃ με. Διότι πᾶσιν ἔδοξεν εἶναί με εἰς Αἴγυπτον πρὸς μετάβολον ἐμπορίας αὐτῶν, ἕως ἐπιστρέψωσι φέροντες ἐμπορίαν. Καὶ ὁ Κύριος ἔδωκέ μοι χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ μεταβόλου, καὶ ἐπίστευσέ μοι τὸν οἶκον αὐτοῦ. Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν χειρί μου, καὶ ἐπλήθυνεν αὐτὸν ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ· καὶ ἤμην μετ' αὐτοῦ μῆνας τρεῖς, καὶ ἡμέρας πέντε.

ΙΒ'. « Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν παρῄει ἡ Μεμφία (45) γυνὴ τοῦ Πετεφρὶ (46) μετὰ δόξης πολλῆς, καὶ ἐπέβαλεν ἐπ' ἐμὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς· ὅτι εἶπον αὐτῇ οἱ εὐνοῦχοι περὶ ἐμοῦ. Καὶ λέγει τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς περὶ τοῦ μεταβόλου, ὅτι ἐπλούτησεν ἐν χειρὶ νέου τινὸς Ἑβραίου· λέγουσι δὲ, ὅτι καὶ κλοπῇ ἔκλεψαν αὐτὸν ἐκ γῆς Χαναάν. Νῦν οὖν ποίησον μετ' αὐτοῦ κρίσιν, καὶ ἀφελοῦ τὸν νεανίαν εἰς οἰκονόμον (47) σου· καὶ εὐλογήσει σε ὁ τῶν Ἑβραίων Θεὸς, ὅτι χάρις ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐστιν ἐπ' αὐτῷ.

ΙΓ'. « Ὁ δὲ Πετεφρὶς (48) πεισθεὶς τοῖς λόγοις αὐτῆς, ἐκέλευσεν ἀχθῆναι τὸν μετάβολον, καὶ λέγει αὐτῷ· « Τί ταῦτα ἀκούω, ὅτι κλέπτεις ψυχὰς ἐκ γῆς Ἑβραίων (49) εἰς παῖδας μετεμπολῶν (51); » Πεσὼν οὖν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ ὁ μετάβολος, ἐδέετο λέγων· « Δέομαί σου, κύριε, οὐκ οἶδα ὃ λέγεις. » Ὁ δὲ ἔφη· « Πόθεν οὖν ὁ παῖς σοι ὁ Ἑβραῖος; » Καὶ εἶπεν· « Οἱ Ἰσμαηλῖται παρέθεντό μοι αὐτὸν, ἕως

A vitutem, vel calumniam, Dominus qui in ipso habitat, propter castitatem non solum a malis liberat, sed et exaltat et glorificat ipsum. Sicut et me. Omnino enim homo, vel in opere, vel in verbo, vel in cogitatione continetur. Cognoscunt fratres mei, qualiter dilexit me pater meus: et non exaltatus sum in corde meo; quamvis puer existens, habebam timorem Dei in mente mea. Scivi enim, quod omnia transibunt, et moderabar meipsum, et honorabam fratres meos; et propter timorem eorum silui venditus, ut non dicerem Ismaelitis genus meum, quod filius esse Jacob, viri magni et potentis.

XI. « Et vos igitur habete in actu vestro Dei timorem, et honorate fratres vestros. Omnis enim B qui facit legem Dei, diligitur ab ipso. Veniens igitur ad Indocolpitas cum Ismaelitis, interregabant me: et ego dicebam, quod servus essem ex domo, ut non confunderem fratres meos. Dicit vero mihi major eorum: « Non es servus, quoniam et aspectus tuus ostendit de te; » et minatus est mihi usque ad mortem. Ego vero dicebam, quod servus ipsorum essem. Ut autem venimus in Ægyptum de me decertabant, quis addens thesaurum acciperet me. Ideo placuit omnibus, ut essem in Ægypto apud negotiatorem negotiationis ipsorum, usquequo reverterentur ferentes negotiationem. Et Dominus dedit mihi gratiam in oculis negotiatoris, et credidit mihi domum suam. Et benedixit ei Dominus in manu mea, et implevit eum argento et auro; et eram cum ipso mensibus tribus, et diebus quinque.

C XII. « Secundum illud tempus transivit Memphitica mulier Petephri cum gloria multa, et injecit super me oculos suos; quoniam dixerant ei eunuchi de me. Et dicit viro suo de negotiatore, quod ditatus esset in manu juvenis cujusdam Hebræi: dicunt vero, quod furto furati essent eum de terra Chanaan. Nunc ergo fac cum eo judicium, et aufer juvenem in dispensatorem tuum; et benedicet tibi Deus Hebræorum, quoniam gratia ex cœlo est in ipso.

XIII. « Petephris dero persuansus verbis ipsius, jussit adduci negotiatorem, et dicit ei: « Quid hæc audio, quod furaris animas ex terra Hebræorum, in pueris vendendis (50)? » Cadens igitur negotiator in faciem suam, precabatur dicens: « Precor te, D domine, non novi quid dicis. » Ille vero ait: « Unde igitur tibi puer Hebræus? » Et dixit: « Ismaelitæ commendaverunt mihi ipsum, usquequo revertan-

(42) Ἢ συκοφαντίᾳ. Ἢ σκότει, addit cod. Oxon. omissis sequentibus a Κύριος usque σωφροσύνην. GRAB.

(43) Συνέρχεται. Συνέχεται ms. Trin. ID.

(44) Πράξει ὑμῶν τόν· Πάσῃ πράξει ὑμῶν πρὸ ὀφθαλμῶν τόν. ID.

(45) Μεμφία. Μεμφὶς ἡ ἐλλακπίνη τοῦ πεντεφρῆ. ID.

(46) Πετεφρί. Ita is, qui in Hebræo dicitur *Potiphar*, vocatur a LXX juxta exemplar Vaticanum, nisi quod ῃ loco ι habet. ID.

(47) Οἰκονόμον. Οἶκον· ID.

(48) Πετεφρίς. Πεντεφρῆς. ID.

(49) Ἑβραίων. Χαναάν. ID.

(50) *In pueris vendendis. In pueros vendens*, id est in servos sive famulos. ID.

(51) Μετεμπολῶν. Ἀπεμπολῶο rectius legitur in cod. Oxon. Neque enim verbum μετεμπολάω in ullo scriptore legisse memini. ID.

tur. » Et non credidit ei : sed jussit nudum flagellari eum. Sustinente vero eo, dixit Petephris : « Adducatur juvenis. » Et inductus supplicavi principi eunuchorum ; tertius enim erat in dignitate apud Pharaonem, princeps omnium eunuchorum, habens uxores, et concubinas, et filios. Et cum me seorsum duxisset, dixit : « Servus es, an liber ? » et dicebam : « Servus. » Et dicit mihi : « Cujus es servus ? » Et dico ei : « Ismaelitarum. » Et rursus dixit mei : « Qualiter ipsorum factus es servus ? » Et dicebam : « Quoniam ex terra Chanaan emerunt me. » Ille vero non credidit, dicens : « Mentiris ; » et nudum jussit me flagellari.

XIV. « Memphitica vero vidit per fenestram me flagellatum, et mittit ad virum suum, dicens : « Injustum est judicium tuum, quoniam et furto abreptum liberum punis, ut injuste agentem. » Ubi autem non commutavi verbum flagellatus, jussit custodiri me, usquequo veniant, ait, domini pueri. Et uxor ejus dicit ei : « Propter quid detines captivum nobilem puerum, quem oportuit magis solvi, et famulari tibi ? » Voluit enim me videre in desiderio peccati ; et ignorabam de omnibus his. Ille vero dixit Memphiticæ : « Non licet apud Ægyptios, ante ostensionem auferri aliena. » Hoc dixit de negotiatore ; et de me, quoniam debui inclusus teneri.

XV. « Post viginti vero et quatuor dies venerunt Ismaelitæ ; et quia audiverant, quod Jacob pater meus tristatur de me, dixerunt mihi : « Quid est, quod dixisti teipsum servum esse ? et ecce cognovimus, quod filius es viri magni in terra Chanaan ; et tristatur de te pater tuus in sacco. » Et rursus volui lacrymari, et continui meipsum, ut non confunderem fratres meos. Et dixi : « Ego istud non novi ; servus sum. » Tunc inibant consilium vendendi me, ne invenirer in manibus eorum. Timuerunt, enim Jacob, ne faceret in eis vindictam periculi. Auditum est enim, quod magnus esset apud Dominum et homines. Tunc dicit negotiator eis : « Solvite me a judicio Petephri. » Accedentes igitur petebant me, dicentes : « Dic quod argento emptus es a nobis, et ille absolvet nos. »

XVI. « Memphitica vero ostendit viro suo, ut emeret me : « Audio enim, ait, quod vendunt eum. Et misit eunuchum ad Ismaelitas, (et) petiit me in venditionem ; et non volens facere cum eis (60),

A οὗ ἐπιστρέψωσι. » Καὶ οὐκ ἐπίστευσεν αὐτῷ· ἀλλ' ἐκέλευσε γυμνὸν τύπτεσθαι αὐτόν. Ἐπιμένοντος δὲ αὐτοῦ, λέγει ὁ Πετεφρίς. « Ἀχθήτω (52) ὁ νεανίσκος. » Καὶ εἰσαχθεὶς προσεκύνησα τῷ ἀρχιευνούχῳ· τρίτος γὰρ ἦν ἐν ἀξίᾳ παρὰ τῷ Φαραὼ, ἄρχων πάντων τῶν εὐνούχων, ἔχων γυναῖκας, καὶ παλλακὰς, καὶ τέκνα. Καὶ διαχωρίσας με ἀπ' αὐτοῦ, εἶπε. « Δοῦλος εἶ, ἢ ἐλεύθερος ; » καὶ εἶπον· « Δοῦλος. » Καὶ λέγει πρός με· « Τίνος εἶ δοῦλος ; » καὶ λέγω αὐτῷ· « Τῶν Ἰσμαηλιτῶν. » Καὶ πάλιν λέγει μοι· « Πῶς αὐτῶν ἐγένου δοῦλος ; » καὶ εἶπον· « Ὅτι ἐκ γῆς Χαναὰν ἐπρίαντό με. « Ὁ δὲ ἠπίστησε, λέγων, ὅτι « ψεύδῃ· » καὶ γυμνὸν ἐκέλευσέ με τύπτεσθαι.

ΙΔ'. « Ἡ δὲ Μέμφις ἑώρα διὰ θυρίδος τυπτομένου μου, καὶ ἀποστέλλει πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς, λέγουσα· « Ἄδικός ἐστιν ἡ κρίσις σου, ὅτι καὶ τὸν κλαπέντα
B ἐλεύθερον τιμωρεῖς, ὡς ἀδικήσαντα. » Ὡς δὲ οὐκ ἤλλαξα τὸν λόγον τυπτόμενος, ἐκέλευσε φυλακισθῆναί (53) με, ἕως οὗ ἔλθωσι, φησὶν, οἱ κύριοι τοῦ παιδός. Καὶ ἡ γυνὴ λέγει πρὸς αὐτόν· « Διὰ τί συνέχεις τὸν αἰχμάλωτον εὐγενῆ παῖδα, ὃν ἔδει μᾶλλον ἄνετον εἶναι, καὶ ὑπηρετεῖν σου ; » ἤθελε γάρ με ὁρᾷν ἐν πόθῳ ἁμαρτίας· καὶ ἠγνόουν ἐν πᾶσι τούτοις. Ὁ δὲ εἶπε πρὸς τὴν Μέμφιν· « Οὐκ ἔστι παρ' Αἰγυπτίοις, πρὸ ἀποδείξεως ἀφαιρεῖσθαι τὰ ἀλλότρια. » Ταῦτα εἶπε περὶ τοῦ μεταβόλου, καὶ περὶ ἐμοῦ, ὅτι (54) ὄφειλα ἐγκατάκλειστος εἶναι.

ΙΕ'. « Μετὰ δὲ εἴκοσι τέσσαρας ἡμέρας ἦλθον οἱ Ἰσμαηλῖται· καὶ ἀκούσαντες, ὅτι Ἰακὼβ ὁ πατήρ μου πενθεῖ περὶ ἐμοῦ, εἴπασι πρός με· « Τί ὅτι εἶπας σεαυτὸν, ὅτι δοῦλός εἰμι ; καὶ ἰδοὺ ἔγνωμεν,
C ὅτι υἱὸς εἶ ἀνδρὸς μεγάλου ἐν τῇ γῇ Χαναὰν, καὶ πενθεῖ περὶ σοῦ ὁ πατήρ σου ἐν σάκκῳ. » Καὶ πάλιν ἤθελον (55) δακρῦσαι, ἐπέσχον ἐμαυτὸν, ἵνα μὴ αἰσχύνω τοὺς ἀδελφούς μου. Καὶ εἶπον· « Ἐγὼ οὐκ οἶδα· δοῦλός εἰμι. » Τότε βουλεύονται πωλῆσαί με, ἵνα μὴ εὑρεθῶ ἐν χερσὶν αὐτῶν. Ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν Ἰακὼβ, ἵνα μὴ ποιήσῃ ἐν αὐτοῖς ἐκδίκησιν κινδύνου. Ἠκούσθη γὰρ, ὅτι μέγας ἐστὶ παρὰ Κυρίῳ καὶ ἀνθρώποις. Τότε λέγει ὁ μετάβολος αὐτοῖς· « Λύσατέ με ἀπὸ τῆς κρίσεως Πετεφρί. » Προσελθόντες οὖν ᾔτουν με, λέγοντες· « Εἰπὲ, ὅτι ἐν ἀργυρίῳ ἠγοράσθη (56) ἡμῖν, κἀκεῖνος ἀπέλυσεν (57) ἡμᾶς.

Ις'. « Ἐδήλωσε δὲ ἡ Μέμφις τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, πρίασθαί με· « Ἀκούω γὰρ, φησὶν, ὅτι πωλοῦσιν
D αὐτόν. » Καὶ ἀπέστειλεν εὐνοῦχον τοῖς Ἰσμαηλίταις (58), ᾐτεῖτο εἰς πρᾶσιν (59)· καὶ μὴ θελήσας

(52) Ἀχθήτω Ἀποκριθήτω. Grab.

(53) Φυλακισθῆναι. Φυλαχθῆναι. Id.

(54) Ὅτι. Cod. Oxon. hic inserit : Καὶ ὁ παῖς οὖν ὀφείλει. Id.

(55) Πάλιν ἤθελον. Πάνυ θέλων. Id.

(56) Ἠγοράσθη. Ἐπράθης venditus es Id.

(57) Ἀπέλυσεν. Ἀπολύσει. Id.

(58) Ἰσμαηλίταις. Statuit auctor noster, Josephum Putiphari ab Ismaelitis venditum esse. Contra R. Salomo Jarchi Josephum vult sæpius venditum, primnm Ismaelitis, inde Madianitis, et ab his tandem Putipharo. Verum a partibus nostri auctoris stat Moyses, Genes. xxxix, 1. Raschi autem erravit, dum Ismaelitas et Madianitas ambos, Genes. xxxvii, 28, nominatos, distinctos a se invicem populos fuisse putavit, quos eosdem, diversis licet nominibus, appellatos fuisse, et Judic. viii. 24, bene probavit Abenezra in locum cit. Geneseos. Id.

(59) Ἠτεῖτο εἰς πρᾶσιν. Αἰτοῦσά με εἰς διάπρασιν. Καλέσας οὖν ὁ ἀρχιμάγειρος τοὺς Ἰσμαηλίτας ᾔτει με εἰς πρᾶσιν. Id.

(60) Cum eis. Subintellige contractum emptionis, ob magnitudinem scilicet pretii, quod Ismaelitæ poposcerunt. Id.

ποιῆσαι μετ' αὐτῶν, ἀνεχώρησεν· ὁ δὲ εὐνοῦχος (61) πειρασθεὶς αὐτῶν. Δηλοῖ δὲ τῇ δεσποίνῃ, ὅτι πολλὴν αἰτοῦσι τιμὴν τοῦ παιδός. Ἡ δὲ ἀπέστειλεν ἕτερον εὐνοῦχον, λέγουσα· « Ἐὰν καὶ δύο μνᾶς χρυσίου αἰτῶσι, πρόσεχε (62), μὴ φείσασθε χρυσίου, μόνον πριάμενος (64) τὸν παῖδα ἀγάγετε. Καὶ δίδει αὐτοῖς π' χρυσίους (66) ἀντ' ἐμοῦ, ἑκατὸν εἰπὼν τῇ Αἰγυπτίᾳ δεδόσθαι ἀντ' ἐμοῦ. Καὶ ἰδὼν ἐγὼ ἐσιώπησα, ἵνα μὴ ἐτασθῇ (67) ὁ εὐνοῦχος.

ΙΖ'. « Ὁρᾶτε, τέκνα μου, πόσα ὑπέμεινα, ἵνα μὴ καταισχύνω τοὺς ἀδελφούς μου. Καὶ ὑμεῖς οὖν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ἐν μακροθυμίᾳ συγκρύπτετε ἀλλήλων τὰ ἐλαττώματα. Τέρπεται γὰρ ὁ Θεὸς ἐπὶ ὁμονοίᾳ ἀδελφῶν, καὶ ἐπὶ προαιρέσει καρδίας εὐδοκιμούσης εἰς ἀγάπην (69). Καὶ ὅτε ἦλθον οἱ ἀδελφοί μου εἰς Αἴγυπτον, ὡς ἔγνωσαν ὅτι ἀπέστρεψα τὸ ἀργύριον αὐτοῖς, καὶ οὐκ ὠνείδισα, ἀλλὰ παρεκάλεσα αὐτοὺς (70), καὶ μετὰ θάνατον Ἰακὼβ περισσοτέρως ἠγάπησα αὐτούς, καὶ πάντα, ὅσα ἐκέλευσεν (71), ἐκ περισσοῦ ἐποίησα, καὶ ἐθαύμαζον. Οὐκ ἀφῆκα γὰρ αὐτοῖς (73) θλιβῆναι, ἕως μικροῦ πράγματος. Καίγε πᾶν, ὃ ἦν ἐν χειρί μου, αὐτοῖς δέδωκα. Οἱ υἱοὶ αὐτῶν, υἱοί μου, καὶ οἱ υἱοί μου, ὡς δοῦλοι αὐτῶν. Ἡ ψυχὴ αὐτῶν, ψυχή μου· καὶ πᾶν ἄλγημα αὐτῶν, ἄλγημά μου· καὶ πᾶσα μαλακία αὐτῶν, ἀσθένειά μου. Ἡ γῆ μου, γῆ αὐτῶν· ἡ βουλή μου, βουλὴ αὐτῶν· καὶ οὐχ ὕψωσα ἐμαυτὸν ἐν αὐτοῖς ἐν ἀλαζονείᾳ, διὰ τὴν κοσμικὴν δόξαν μου, ἀλλ' ἤμην ἐν αὐτοῖς ὡς εἷς τῶν ἐλαχίστων (74).

ΙΗ'. « Ἐὰν οὖν καὶ ὑμεῖς πορευθῆτε ἐν ταῖς ἐντολαῖς Κυρίου, τέκνα μου, ὑψώσει ὑμᾶς ἐνταῦθα (75), καὶ εὐλογήσει ἐν ἀγαθοῖς εἰς αἰῶνας. Καὶ ἐὰν θέλῃ τις κακοποιῆσαι ὑμᾶς, ὑμεῖς ἐν ἀγαθοποιίᾳ εὔχεσθε ὑπὲρ αὐτοῦ· καὶ ἀπὸ παντὸς κακοῦ λυτρωθήσεσθε διὰ Κυρίου. Ἰδοὺ (76) γὰρ ὁρᾶτε, ὅτι διὰ τὴν μακροθυμίαν, καὶ θυγατέρα κυρίων μου (77) ἔλαβον εἰς γυναῖκα· καὶ ἑκατὸν τάλαντά μοι χρυσίου δέδοται σὺν αὐτῇ· ὅτι Κύριός μοι αὐτὸς ἐδούλευσε (78). Καὶ

A reversus est eunuchum cum tentasset eos; ostendit autem dominæ, quod ingens petant pretium pro puero. Illa vero misit alterum eunuchum, dicens: « Etsi duas minas auri petiverint, vide ne parcas auro (63); tantum emens puerum, duc ad me (65). » Ille vero dedit octoginta aureos pro me, centum dicens Ægyptiæ datos esse pro me. Et videns ego silui, ut non exquireretur (68) eunuchus.

XVII. « Videte, filii mei, quanta sustinui, ut non confunderem fratres meos. Et vos igitur diligite vosmet invicem; in longanimitate abscondite alii aliorum defectus. Delectatur enim Deus in concordia fratrum [36], et in electione cordis probati in dilectione. Quando autem venerunt fratres mei in B Ægyptum, postquam cognoverunt, quod reddidi argentum eis, et non exprobravi; sed et consolatus sum eos, et post mortem Jacob abundantius dilexi eos, et omnia quæcumque jussit (72), feci abundanter, et admirabantur. Non enim permisi eos affligi, usque ad parvam rem. Et omne quod erat in manu mea, eis dedi. Filii eorum, filii mei, (apud me habiti sunt); et filii mei, ut servi eorum. Anima eorum, anima mea; et omnis dolor eorum, dolor meus; et omnis infirmitas eorum, infirmitas mea. Terra mea, terra eorum; consilium meum, consilium eorum: et non exaltavi meipsum in eis in superbia, propter mundanam gloriam meam, sed eram in eis sicut unus minimorum.

XVIII. « Si igitur et vos ambuletis in mandatis C Domini, filii mei, exaltabit vos hic, et benedicet in bonis in sæcula. Et si voluerit quis malefacere vobis, vos in benignitate orate pro eo; et ab omni malo liberabimini per Dominum. Ecce enim videtis, quod propter longanimitatem, etiam filiam dominorum meorum accepi in uxorem; et centum talenta auri mihi data sunt cum ea; quoniam eos Dominus mihi servire fecit. Et pulchritudinem

[36] Eccli. xxv, 2.

(61) Ἀνεχώρησεν· ὁ δὲ εὐνοῦχος. Ἀνεχώρησεν ὁ εὐνοῦχος habet cod. Oxon. omisso δέ, ita ut periodus non in duo cola distinguatur. Quæ lectio melior est, præsertim si punctum post αὐτῶν ponatur, ut in Oxon. pariter et Cantab. codice factum. GRAB.

(62) Πρόσεχε. Παρέχετε. ID.

(63) *Vide ne parcas auro. Date, nec parcite auro*, etc., juxta Græcum Oxon. ID.

(64) Πριάμενος. Πριάμενοι. ID.

(65) *Duc ad me.* Adducite. ID.

(66) Δίδει αὐτοῖς π' χουσίους. Δοὺς αὐτοῖς π' χρυσίνους. ID.

(67) Ἐτασθῇ. Αἰκισθῇ *vapularet*. ID.

(68) *Exquireretur*. Flagris cæderetur, juxta Græc. Ox. ID.

(69) Ἀγάπην Ἀγαθόν. ID.

(70) Παρεκάλεσα αὐτούς. Καὶ add. ID.

(71) Ἐκέλευσεν. Ἠθέλησαν. Lege Genes. L, 16 seqq., et hæc bene intelliges. ID.

(72) *Jussit.* Scilicet pater Jacob. Sed si Græcum Oxon. sequamur, loco *jussit* reponendum *voluerunt*, nempe fratres. ID.

(73) Αὐτοῖς Αὐτούς, ID.

(74) Ἡ γῆ μου,.... τῶν ἐλαχίστων, omissa sunt. ID.

(75) Ἐνταῦθα. Deest. ID.

(76) Ἰδού. Desunt omnia usque ad ἐν πᾶσι τῷ Ἰακώβ. ID.

(77) Θυγατέρα κυρίων μου. Ex his verbis patet, D auctorem nostrum per Putipharem, cujus filiam Asenath Josephus in uxorem accepisse dicitur, Genes. XLI, 45, intellexisse ipsum Putipharem, qui Josephum emerat, adeo ut ex servo gener ejus factus fuerit. In qua sententia etiam fuit ex Judæis R. Salomo Jarchi; ex Christianis Hieronymus in h. l. Ast recentiores commentatores quos legisse mihi contigit, omnes fere Putipharem socerum Josephi, a Putiphare domino ejus, diversum fuisse volunt. Mihi jam non vacat accuratius inquirere, cujus filia fuerit virgo Asenath uxor Josephi, quia ad aliam magis necessariam adnotationem me vocat melioris notæ virgo, B. Maria mater Domini, cujus Josephus in eadem pagina mentionem facit. ID.

(78) Αὐτὸς ἐδούλευσε. Lege αὐτοὺς ἐδούλωσε. ID.

dedit mihi, ut florem supra pulchros Israel: et custodivit me usque ad senectutem in robore et in pulchritudine, quoniam ego similis Jacob in omnibus eram.

XIX. Audite, filii mei, et quæ vidi somnia. Duodecim cervi pascebantur, et novem divisi erant et dispersi in terra: similiter et tres. Et vidi, quod ex Juda nata est virgo, habens stolam byssinam; et ex ipsa prodiit Agnus immaculatus, et a sinistris ejus, ut leo: et omnes bestiæ impetum fecerunt adversus eum, et vicit eas Agnus, et perdidit eas in conculcationem. Et gaudebant in eo angeli, et homines, et omnis terra. Hæc autem fient in tempore suo, in ultimis diebus. Vos igitur, filii mei, custodite mandata Domini, et honorate Judam et Levi; quoniam ex ipsis orietur vobis Agnus Dei, gratia salvans omnes gentes, et Israel. Regnum enim ejus regnum æternum, quod non commovebitur. Meum vero regnum in vobis consummatur, ut pomorum custodia [37], quoniam post messem non apparebit.

XX. « Novi quod post mortem meam Ægyptii tribulabunt vos; sed Deus faciet ultionem vestram et inducet vos in promissionem patrum vestrorum. Sed comportate ossa mea vobiscum, quoniam reductis ossibus meis, Dominus in luce erit vobiscum, et Beliar in tenebris erit cum Ægyptiis. Et Zelpham matrem vestram reducite, et prope Ballam juxta Hippodromum, proximam Rachel, ponite eam. » Et cum hæc dixisset, extensis pedibus suis, dormivit somnum perpetuum. Et planxerunt eum

A γε ὡραιότητα ἔδωκέ μοι, ὡς ἄνθος ὑπὲρ ὡραίους Ἰσραήλ· καὶ διεφύλαξέ με ἕως γήρως ἐν δυνάμει καὶ ἐν κάλλει, ὅτι ἐγὼ ὅμοιος ἐν πᾶσι τῷ Ἰακώβ.

ΙΘʹ. « Ἀκούσατε, τέκνα μου, καὶ ὧν εἶδον ἐνυπνίων. Δώδεκα ἔλαφοι ἐνέμοντο, καὶ οἱ ἐννέα διαιρέθησαν* καὶ (79) διεσπάρησαν τῇ γῇ (80)· ὁμοίως καὶ οἱ τρεῖς. Καὶ εἶδον, ὅτι ἐκ τοῦ Ἰούδα ἐγεννήθη παρθένος, ἔχουσα στολὴν βυσσίνην· καὶ ἐξ αὐτῆς προῆλθεν Ἀμνὸς ἄμωμος (81), καὶ ἐξ ἀριστερῶν αὐτοῦ, ὡς λέων· καὶ πάντα τὰ θηρία ὥρμουν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐνίκησεν αὐτὰ ὁ Ἀμνὸς, καὶ ἀπώλεσεν εἰς (82) καταπάτησιν. Καὶ ἔχαιρον ἐπ' αὐτῷ (83) οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ πᾶσα ἡ γῆ. Ταῦτα δὲ γενήσεται ἐν καιρῷ αὐτῶν, ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. Ὑμεῖς οὖν, τέκνα μου, φυλάξατε τὰς ἐντολὰς Κυρίου, καὶ τιμᾶτε
B τὸν Ἰούδαν καὶ τὸν Λευΐ· ὅτι ἐξ αὐτῶν ἀνατελεῖ ὑμῖν ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, χάριτι σώζων πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὸν Ἰσραήλ (84). Ἡ γὰρ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρασαλεύσεται. Ἡ δὲ ἐμὴ βασιλεία ἐν ὑμῖν ἐπιτελεῖται, ὡς ὀπωροφυλάκιον (85), ὅτι μετὰ τὸ θέρος οὐ φανήσεται.

Κʹ. « Οἶδα, ὅτι μετὰ τὴν τελευτήν μου οἱ Αἰγύπτιοι θλίψουσιν ὑμᾶς· ἀλλ' ὁ Θεὸς ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν ὑμῶν (86), καὶ εἰσάξει ὑμᾶς εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τῶν πατέρων ὑμῶν. Ἀλλὰ συνανοίσετε τὰ ὀστᾶ μου μεθ' ὑμῶν, ὅτι ἀναγομένων τῶν ὀστέων μου, Κύριος ἐν φωτὶ ἔσται μεθ' ὑμῶν (87), καὶ Βελιὰρ ἐν σκότει μετὰ τῶν Αἰγυπτίων. Καὶ Ζελφὰν τὴν μητέρα ὑμῶν ἀναγάγετε, καὶ ἐγγὺς Βάλλας παρὰ τὸν Ἱππόδρομον, πλησίον Ῥαχὴλ, θέτε αὐτήν. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐκτείνας τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐκοιμήθη ὕπνον αἰώνιον
C

[37] Psal. LXXVIII, 1.

(79) Διαιρέθησαν καί. Desunt. GRAB.

(80) Τῇ γῇ. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. ID.

(81) Παρθένος..... ἐξ αὐτῆς προῆλθεν ἀμνος ἄμωμος. Hæc nativitatem Messiæ ex virgine spectare, quilibet videt. Ad redarguendos autem cæcos Judæos, qui hanc tanquam absurdam rejiciunt, Turcis eam admittentibus pejores, multum facit illustre dictun Rabbi Berachiæ, in R. Moysis Hadarschan *Bereschith Rabba*, sive *Commentario super Genes.* XXXXII, 22 (ubi de ipso Josepho male a fratribus suis tractato agitur) citatum, quod est hujus tenoris: « Dixit Deus sanctus benedictus Israel: Vos dixistis coram me: Pupilli facti sumus sine patre. Redemptor quoque quem ego excitabo ex vobis, sine patre erit, sicut dictum est (*Zachar.* VI, 12): *Ecce vir, germen nomen ejus, et de sub se germinabit.* Et sic dicit (*Isai* LIII, 3): *Et ascende sicut virgultum coram eo.* Super illo David quoque dicit (*Psal.* CX, 3): *Ex matrice ante auroram tibi ros juventutis tuæ.* » ID.
D

(82) Εἰς. Αὐτά add. ID.

(83) Αὐτῷ. Αὐτά. ID.

(84) Τιμᾶτε... τὸν Ἰσραήλ. Hæc verba ex cod. Cantuar. recitat quoque Whartonus in *Auctario* sæpe laudato. Ubi adnotare præstat, auctorem nostrum, postquam modo dixisset quod ex Juda nata est Virgo (Maria), nunc docere, quod ex Juda et Levi orietur Agnus Dei. Idemque clarius adhuc superius docuerat, cap. 2, *Testam. Simeon.*, § 7. Dominum suscitaturum ex Levi Pontificem, et ex Juda regem, Deum et hominem. Illud etiam inculcat, cap. 3 *Testam. Levi*, § 2 hisce verbis: *Per te* (Levi) *et Judam apparebit Dominus inter homines, salvans*, etc. Sic et cap. 7 *Testam. Dan.* § 5; *Orietur vobis ex tribu Juda et Levi salutare Domini.* At parum sibi constans, cap. 3 *Testam. Levi.* § 8 rectius ita scribit *Rex ex Juda exsurget, et faciet sacerdotium novum.* Et cap. 4 *Testam. Judæ*, § 14: *Exsurget homo ex semine meo, ut sol justitiæ.* Haud me latet quidem plerosque ex antiquis scriptoribus, ex eo quod Maria cognata esset Elisabeth quæ erat de filiabus Aaron, credidisse Mariam fuisse quoque de genere sacerdotali: adeo ut juxta Matthæi genealogiam, e regibus stirpis Davidicæ ortus fuerit Jesus; e sacerdotibus vero juxta Lucam. Hanc tamen quæstionem solvit ipsemet Apostolus scribens ad Hebræos VII, 14: *Manifestum est*, inquit, *quod ex Juda ortus est Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est.*

(85) Ὡς ὀπωροφυλάκιον. Desumpta hæc phrasis e psalm. LXXVIII, 1: Ἔθεντο Ἱερουσαλὴμ εἰς ὀπωροφυλάκιον: *Posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam.* Id est Hieronymo *Epist. ad Sun.* interprete: « Palatiis ipsaque urbe velut in tugurium versa. »

(86) Ὑμῶν. Desunt usque θέτε αὐτήν. ID.

(87) Κύριος ἐν φωτὶ ἔσται μεθ' ὑμῶν. Introduxit auctor Josephum, deportationi ossium suorum hoc quasi præmium promittentem, quod Deus dux itineris eorum in luce sit futurus. Cujus assertionis occasionem cepit, uti conjicio, ex Exodi XIII, ubi versu 19 dicitur: *Tulit quoque Moyses ossa Josephi secum, eo quod adjurasset filios Israel, dicens: Visitabit vos Deus, efferte ossa mea hinc vobiscum.* Et mox vers. 21 additur: *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam, per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis, ut dux itineris esset utroque tempore.* ID.

Καὶ ἐπενόησεν αὐτὸν πᾶς Ἰσραὴλ, καὶ πᾶσα ἡ Αἴγυπτος, πένθος μέγα. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις, ὡς ἰδίοις μέλεσι, συνέπασχε, καὶ εὐηργέτει, παντὶ ἔργῳ, καὶ βουλῇ, καὶ πράγματι παριστάμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Διαθήκη Βενιαμὶν, περὶ διανοίας καθαρᾶς.

Α'. Ἀντίγραφον λόγων Βενιαμὶν, ὧν διέθετο τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, ζήσας ἔτη ρκ' (88). Καὶ φιλήσας αὐτοὺς εἶπεν· « Ὡς Ἰσαὰκ ἑκατοστῷ ἔτει ἐτέχθη τῷ Ἀβραὰμ, οὕτως κἀγὼ τῷ Ἰακώβ. Καὶ ἐπειδὴ Ῥαχὴλ τέθνηκε γεννῶσά με, γάλα οὐκ ἔσχον. Βάλαν οὖν τὴν παιδίσκην αὐτῆς ἐθήλασα. Ἡ γὰρ Ῥαχὴλ, μετὰ τὸ τεκεῖν αὐτὴν τὸν Ἰωσὴφ, δώδεκα ἔτη ἐστείρευσε· καὶ προσηύξατο Κυρίῳ μετὰ νηστείας δώδεκα ἡμέρας· καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκέ με. Σφόδρα γὰρ ὁ πατὴρ ἡμῶν ἠγάπα τὴν Ῥαχὴλ, καὶ ηὔχετο δύο υἱοὺς ἰδεῖν ἀπ' αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἐκλήθην υἱὸς ἡμερῶν, ὅ ἐστι Βενιαμίν (89).

Β'. « Ὅτε οὖν εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἀνεγνώρισέ με Ἰωσὴφ ὁ ἀδελφός μου, λέγει μοι· « Τί εἶπον τῷ πατρί μου, ὅτε ἐπώλησάν με; » Καὶ εἶπον αὐτῷ, ὅτι ἔφυρον τὸν χιτῶνά σου αἵματι, καὶ πέμψαντες εἶπον· « Ἐπίγνωθι, εἰ χιτὼν τοῦ υἱοῦ σου ἐστὶν οὗτος. » Καὶ λέγει μοι· « Ναὶ ἀδελφέ. Καὶ γὰρ ὅτε ἔλαβόν με οἱ Ἰσμαηλῖται, εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀποδύσας με τὸν χιτῶνα, ἔδωκέ μοι περίζωμα, καὶ φραγελλώσας με, εἶπε τρέχειν. Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν αὐτὸν κρύψαι τὸ ἱμάτιόν μου, ὑπήντησεν αὐτῷ λέων, καὶ ἀνεῖλεν αὐτόν. Καὶ οὕτως οἱ μέτοχοι φοβηθέντες διαπωλοῦσί με τοῖς ἑταίροις αὐτῶν. »

Γ'. « Καὶ ὑμεῖς οὖν, τέκνα μου, ἀγαπήσατε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ φυλάξατε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, μιμούμενοι τὸν ἀγαθὸν καὶ ὅσιον ἄνδρα Ἰωσήφ. Καὶ ἔστω ἡ διάνοια ὑμῶν εἰς τὸ ἀγαθὸν, ὡς κἀμὲ (90) οἴδατε. Ὁ ἔχων τὴν διάνοιαν ἀγαθὴν, πάντα βλέπει ὀρθῶς. Φοβεῖσθε Κύριον, καὶ ἀγαπᾶτε τὸν πλησίον· καὶ ἐὰν τὰ πνεύματα τοῦ Βελιὰρ εἰς πᾶσαν πονηρίαν θλίψεως ἐξαιτήσωνται ὑμᾶς, οὐ μὴ κατακυριεύσῃ ὑμῶν πᾶσα πονηρία θλίψεως, ὡς οὐδὲ Ἰωσὴφ τοῦ ἀδελφοῦ μου. Πόσοι τῶν ἀνθρώπων ἠθέλησαν ἀνελεῖν αὐτὸν, καὶ ὁ Θεὸς ἐσκέπασεν αὐτόν; Ὁ γὰρ φοβούμενος τὸν Θεὸν, καὶ ἀγαπῶν τὸν πλησίον αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ ἀερίου πνεύματος τοῦ Βελιὰρ οὐ δύναται πληγῆναι, σκεπαζόμενος ὑπὸ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπὸ ἐπιβουλῆς ἀνθρώπων, ἢ θηρίων, οὐ δύναται κυριευθῆναι, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἀγάπης, ἧς ἔχει πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ γὰρ ἐδεήθην (91) τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακὼβ, ἵνα προσεύξηται περὶ τῶν ἀδελ-

A omnis Israel, et omnis Ægyptus, planctu magno. Etenim et Ægyptiis, ut propriis membris, compassus est, et benefecit, omni opere et consilio et re assistens.

CAPUT XII.

Testamentum Benjamin de mente munda.

I. Transcriptum verborum Benjamin, quæ disposuit filiis suis, vivens annos centum viginti. Et osculans eos, dixit: « Sicut Isaac centesimo anno natus est Abraham, ita et ego Jacob. Quia igitur Rachel mortua est cum pareret me, lac non habui. Ballam igitur ancillam ejus suxi. Rachel enim, postquam peperit Joseph, duodecim annos sterilis fuit; et oravit Dominum cum jejunio duodecim diebus; et concipiens peperit me. Valde enim pater noster
B dilexit Rachel, et optavit duos filios videre ex ipsa. Propter hoc vocatus sum *filius dierum*, quod est Benjamin.

II. « Quando igitur intravi in Ægyptum, et recognovit me frater meus Joseph, dixit mihi: « Quid dixerunt patri meo, quando vendiderunt me? » Et dicebam ei, quod consperserunt tunicam tuam sanguine, et mittentes dixerunt: « Cognosce, si tunica filii tui est ista. » Et dicit mihi: « Etiam frater. Etenim quando accipiebant me Ismaelitæ, unus ex eis, exuens me tunicam, dedit mihi perizoma, et flagellans me dixit, ut currerem. Cum vero abiret ipse, ut absconderet vestimentum meum, occurrit ei leo, et occidit eum. Et ita participes timentes vendunt me sociis suis. »

III. « Et vos igitur filii mei, diligite Dominum
C Deum cœli, et custodite mandata ejus, imitantes bonum et sanctum virum Joseph. Et sit mens vestra in bonum, ut et me nostis. Qui habet mentem bonam, omnia videt recte. Timete Dominum, et diligite proximum; et si spiritus Beliar in omnem malitiam tribulationis sollicitaverint vos, non dominabitur vobis omnis malitia tribulationis, sicut nec Joseph fratri meo. Quam multi homines voluerunt occidere eum, et Deus protexit eum? Qui enim timet Deum, et diligit proximum suum, ab aereo spiritu Beliar non potest vulnerari, protectus timore Dei; et ab insidiis hominum aut bestiarum non potest subjugari, adjutus Domini dilectione quam habet erga proximum. Etenim deprecatus sum patrem nostrum Jacob, ut oraret pro fratribus nostris,
D ut non imputaret eis Dominus quod excogitaverunt malum de ipso. Et ita clamavit Jacob: « O filii

(88) Ρκ' Cod. Oxon. habet, ρ κ ε'. Grab.

(89) Βενιαμίν. Auctor Benjamin interpretatur *filium dierum*, quia a Jacob jam centenario genitus erat; quæ interpretatio confirmari videtur Genes. xliv, 20, ubi Benjamin vocatur *filius senectutum*. Rejicit tamen eam Hieronymus in *Traditionibus Hebraicis* ad h. l. scribens: Errant, qui putant Benjamin Filium dierum interpretari. Cum enim dextera appelletur Jamin et finiatur in *n* litteram, dies quidem appellantur et ipsi Jamin, sed in *m* litteram terminatur. Si jam interpretationem auctoris *Testamenti Benjamin* defendendam susciperem, responderem *Jamin* pro *Jamim* acceptum esse dialecto Syriaca, qua Jacobus modo e Syria adveniens bene uti poterat. Sed non est tanti huic rei immorari. Id. — Quod perperam impugnet S. Hier. interpretationem auctoris nostri, patet e textu mere Hebraico cap. xii, vers. ult. libri Danielis, ubi expresse legere est, absque variatione codicum: לְקֵץ הַיָּמִין Drach.

(90) Ὡς κἀμέ. Desunt, usque ad Κύριον. Grab.

(91) Ἐδεήθην. Statuit auctor noster, ut ex hoc loco patet, mala Josepho a fratribus illata, Jacobo patri tandem detecta esse, quod et Genes. l, vers 16, claris verbis asseritur, ac proinde a *Rambam* male negatur.

Joseph, vicisti viscera Jacob patris tui. » Et amplexans eum, per duas horas osculabatur eum, dicens : « Adimplebitur in te prophetia cœli de Agno Dei et Salvatore mundi, quod immaculatus pro iniquis tradetur ; et qui sine peccato est pro impiis morietur in sanguine Testamenti, in salutem Israel et gentium et destruet Beliar et ministrantes ei. »

A φῶν ἡμῶν, ἵνα μὴ λογίσηται αὐτοῖς Κύριος, ὅτε (92) ἐνεθυμήθησαν πονηρὸν περὶ αὐτοῦ. Καὶ οὕτως ἐβόα Ἰακώβ· « Ὦ τέκνον Ἰωσὴφ (93), ἐνίκησας τὰ σπλάγχνα Ἰακὼβ τοῦ πατρός σου. » Καὶ περιλαβὼν αὐτὸν, δύο ὥρας κατεφίλει, λέγων· « Πληρωθήσεται ἐπὶ σοὶ προφητεία οὐρανοῦ περὶ τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος τοῦ κόσμου, ὅτι ἄμωμος ὑπὲρ ἀνόμων παραδοθήσεται, καὶ ἀναμάρτητος ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀποθανεῖται ἐν αἵματι διαθήκης, ἐπὶ σωτηρίᾳ Ἰσραὴλ καὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ καταργήσει (94) Βελιὰρ καὶ τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτῷ. »

IV. « Videte, filii, boni viri finem ; imitamini in bona mente misericordiam ipsius, ut et vos coronis gloriæ induamini. Bonus homo non habet tenebrosum oculum; miseretur enim omnibus, etiamsi sint peccatores, quamvis inierint consilia de ipso mala. Hic benefaciens vincit malum, protectus a bono, justos vero diligit, ut animam suam. Si quis glorificatur,non invidet; si quis ditatur, non zelo movetur ; si quis fortis est, hunc laudat; castum credens,laudat; pauperi miseretur; infirmo compatitur ; Deum laudat ; eum qui habet Dei timorem, protegit ; diligenti Deum cooperatur ; reprobantem Altissimum, admonens convertit ; et habentem gratiam spiritus boni, diligit secundum animam suam.

Δ'. « Εἴδετε, τέκνα, τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς τὸ τέλος. μιμήσασθε ἐν ἀγαθῇ διανοίᾳ τὴν εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ἵνα καὶ ὑμεῖς στεφάνους δόξης φορέσητε. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος οὐκ ἔχει σκοτεινὸν ὀφθαλμόν· ἐλεεῖ γὰρ πάντας, κἂν ὦσιν ἁμαρτωλοὶ, κἂν βουλεύωνται περὶ αὐτοῦ εἰς (95) κακά. Οὗτος ἀγαθοποιῶν νικᾷ τὸ κακὸν, σκεπαζόμενος (96) ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ· τοὺς δὲ B δικαίους ἀγαπᾷ, ὡς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἐάν τις δοξάζηται, οὐ φθονεῖ· ἐάν τις πλουτεῖ, οὐ ζηλοῖ· ἐάν τις ἀνδρεῖος, ἐπαινεῖ· τὸν σώφρονα πιστεύων, ὑμνεῖ (97)· τὸν πένητα ἐλεεῖ· τῷ ἀσθενεῖ συμπαθεῖ (98)· τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖ· τὸν ἔχοντα φόβον (99) Θεοῦ, ὑπερασπίζει αὐτοῦ· τῷ ἀγαπῶντι τὸν Θεὸν συνεργεῖ· τὸν ἀθετοῦντα τὸν Ὕψιστον, νουθετῶν ἐπιστρέφει· καὶ τὸν ἔχοντα χάριν πνεύματος ἀγαθοῦ, ἀγαπᾷ κατὰ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.

V. « Si habeatis bonam mentem, filii, et mali homines pacificabuntur vobis ; et luxuriosi reverentes vos, convertentur in bonum ; et avari non solum recedent a passione, sed quæ superabundant, dabunt afflictis. Si benefaciatis, et immundi spiritus fugient a vobis, et ipsæ bestiæ timebunt vos. Ubi enim est bonorum operum timor (1) in mente, tenebræ fugient ab eo. Si enim injuria afficiat quis sanctum virum, pœnitet ; miseretur enim sanctus injurio, et silet. Et si quis animam justam prodat, et justus operans ad modicum humilietur, postea multo clarior apparet, qualis factus est Joseph frater meus.

E'. « Ἐὰν ἔχητε ἀγαθὴν διάνοιαν, τέκνα, καὶ οἱ πονηροὶ ἄνθρωποι εἰρηνεύσουσιν ὑμῖν, καὶ οἱ ἄσωτοι αἰδεσθέντες ὑμᾶς, ἐπιστρέψουσιν εἰς ἀγαθὸν, καὶ οἱ πλεονέκται οὐ μόνον ἀποστήσονται τοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ τὰ (100) τῆς πλεονεξίας δώσουσι τοῖς θλιβομένοις. Ἐὰν ἦτε ἀγαθοποιοῦντες, καὶ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα φεύξεται ἀφ' ὑμῶν, καὶ αὐτὰ τὰ θηρία φοβηθήσεται C ὑμᾶς. Ὅπου γὰρ ἔνι φόβος (2) ἀγαθῶν ἔργων εἰς διάνοιαν, τὸ σκότος ἀποδιδράσκει αὐτοῦ (3). Ἐὰν γὰρ ὑβρίσῃ τις ἄνδρα ὅσιον, μετανοεῖ· ἐλεεῖ γὰρ ὅσιος τὸν λοίδορον, καὶ σιωπᾷ. Κἄν τις ψυχὴν δικαίαν προδοίη, καὶ ὁ δίκαιος προσευχόμενος πρὸς ὀλίγον ταπεινωθῇ, μετ' οὐ πολὺ φαιδρότερος ἀναφαίνεται, οἷος γέγονεν Ἰωσὴφ ὁ ἀδελφός μου (4).

VI. « Consilium boni viri non est in manu spiritus erroris Beliar. Angelus enim pacis ducit animam ipsius. Non aspicit cum affectu corruptibilia, neque congregat divitias in desiderium voluptatis; non delectatur voluptate, non contristat proximum; non impletur cibo, non errat in elationibus oculorum ; Dominus enim pars est ejus. Bonum consilium non recipit gloriæ et dedecoris hominum, et ullum dolum vel mendacium, pugnam vel contu-

ζ'. « Τὸ διαβούλιον τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς οὐκ ἔστιν ἐν χειρὶ πλάνης πνεύματος Βελιάρ. Ὁ γὰρ ἄγγελος τῆς εἰρήνης ὁδηγεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οὐχ ὁρᾷ ἐμπαθῶς τοῖς φθαρτοῖς (5), οὐδὲ συνάγει πλοῦτον εἰς φιληδονίαν· οὐ τέρπεται ἡδονῇ, οὐ λυπεῖ τὸν πλησίον, οὐκ ἐμπιπλᾶται τροφῆς (6), οὐ πλανᾶται μετεωρισμοῖς ὀφθαλμῶν· Κύριος γάρ ἐστι μερὶς αὐτοῦ. Τὸ ἀγαθὸν διαβούλιον οὐκ ἐπιδέχεται δόξης καὶ ἀτιμίας ἀνθρώπων, καὶ πάντα D δόλον ἢ ψεῦδος (7), μάχην καὶ λοιδορίαν οὐκ οἶδε·

(92) Ὅτε Ὅτι. Grab.
(93) Ἰωσήφ. Χρηστόν. Id.
(94) Καταργήσει. Καταλύσει. Id.
(95) Εἰς Deest. Id.
(96) Σκεπαζόμενος. Σκεπόμενος. Id.
(97) Ἐάν τις ἀνδρεῖος, ἐπαινεῖ τὸν σώφρονα πιστεύων, ὑμνεῖ. Desunt. Id.
(98) Τῷ ἀσθενεῖ συμπαθεῖ. Desunt. Id.
(99) Τὸν ἔχοντα φόβον. Omissa sunt omnia usque ad finem hujus periodi. Id.
(100) Τά. Τίσιν habet cod. Oxon. quæ vox significat pœnam ; adeo ut secundum istam lectionem hic significetur, avaros, ubi pœnituerint, in pœnam, sive ut voce ecclesiastica utar, satisfactionem, pro pristina habendi cupidine eleemosynas erogare. Id.

(1) *Timor Lumen*, juxta Græc. Oxon. Id.
(2) Φόβος. Φῶς in Oxon. melius. Id.
(3) Αὐτοῦ. Ἀπ' additum. Id.
(4) Κἂν τις... ἀδελφός μου. Desunt. Id.
(5) Τοῖς φθαρτοῖς. Τὰ φθαρτά. Id.
(6) Τροφῆς. Τρυφῆς. Id.
(7) Τὸ ἀγαθὸν.... ἢ ψεῦδος. Desunt. Id.

Κύριος γὰρ ἐν αὐτῷ κατοικεῖ, καὶ φωτίζει ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ χαίρει πρὸς πάντας ἐν παντὶ καιρῷ. Ἡ ἀγαθὴ διάνοια οὐκ ἔχει δύο γλώσσας, εὐλογίας καὶ κατάρας, ὕβρεως καὶ τιμῆς, λύπης καὶ χαρᾶς, ἡσυχίας καὶ ταραχῆς, ὑποκρίσεως καὶ ἀληθείας (8), πενίας καὶ πλούτου· ἀλλὰ μίαν ἔχει περὶ πάντας εἰλικρινῆ καὶ καθαρὰν διάθεσιν. Οὐκ ἔχει ὅρασιν, οὐδὲ ἀκοὴν διπλῆν· πᾶν γὰρ, ὃ ποιεῖ, ἢ λαλεῖ, ἢ ὁρᾷ, οἶδεν ὅτι Κύριος ἐπισκέπτει ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ καθαίρει τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, πρὸς τὸ μὴ καταγνωσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ τοῦ Βελιὰρ δὲ πᾶν ἔργον διπλοῦν ἐστι, καὶ οὐκ ἔχει ἁπλότητα (9).

Ζ'. « Διὰ τοῦτο, τέκνα μου, φεύγετε τὴν κακίαν τοῦ Βελιὰρ, ὅτι μάχαιραν δίδωσι τοῖς πειθομένοις αὐτῇ. Ἡ δὲ μάχαιρα ἑπτὰ κακῶν μήτηρ ἐστί. Πρῶτον συλλαμβάνει ἡ διάνοια διὰ τοῦ Βελιάρ. Ἔστι δὲ πρῶτον, φθόνος· δεύτερον, ἀπώλεια· τρίτον, θλίψις· τέταρτον, αἰχμαλωσία· πέμπτον, ἔνδεια· ἕκτον, ταραχή· ἕβδομον, ἐρήμωσις (10). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κάϊν ἑπτὰ ἐκδικίαις παραδίδοται (11) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Κατὰ γὰρ ἑκατὸν ἔτη μίαν πληγὴν ἐπήγαγεν αὐτῷ ὁ Κύριος· Διακοσίων ἐτῶν πάσχει, καὶ ἐνναχοσιοστῷ ἔτει ἐρημοῦται ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ (12) διὰ Ἀβὴλ τὸν δίκαιον ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ἐν τοῖς ἑπταχοσίοις ἔτεσιν (13) ὁ Κάϊν ἐκρίνετο (14), ὁ δὲ Λαμὲχ ἐν τοῖς ἑβδομηκοντάκις ἑπτά· ὅτι ἕως τοῦ αἰῶνος οἱ ὁμοιούμενοι τῷ Κάϊν ἐν φθόνῳ εἰς τὴν μισαδελφίαν, τῇ αὐτῇ κολάσει κριθήσονται (15).

Η'. « Καὶ ὑμεῖς οὖν, τέκνα μου, ἀποδράσατε τὴν κακίαν, φθόνον τε καὶ τὴν μισαδελφίαν, καὶ προσκολλᾶσθε τῇ ἀγαθότητι καὶ τῇ ἀγάπῃ. Ὁ ἔχων διάνοιαν καθαρὰν ἐν ἀγάπῃ, οὐχ ὁρᾷ γυναῖκα εἰς πορνείαν· οὐ γὰρ ἔχει μιασμὸν ἐν τῇ καρδίᾳ, ὅτι ἀναπαύεται ἐν αὐτῷ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ γὰρ ὁ ἥλιος οὐ μιαίνεται προσέχων ἐπὶ κόπρον καὶ βόρβορον (16), ἀλλὰ μᾶλλον ἀμφότερα ψύχει, καὶ ἀπελαύνει τὴν δυσωδίαν· οὕτως καὶ ὁ καθαρὸς νοῦς ἐν τοῖς μιάσμασι τῆς γῆς συνεχόμενος, μᾶλλον οἰκοδομεῖ αὐτὸς, καὶ (17) οὐ μιαίνεται.

Θ'. « Ὑπονοῶ δὲ καὶ πράξεις ἐν ὑμῖν οὐ καλὰς ἔσεσθαι, ἀπὸ λόγων Ἐνὼχ τοῦ δικαίου. Πορνεύσετε γὰρ πορνείαν Σοδόμων, καὶ ἀπολεῖσθε ἕως βραχὺ, καὶ ἀνανεώσεσθε ἐν γυναιξὶ στρήνους (18), καὶ ἡ βασιλεία Κυρίου οὐκ ἔσται ἐν ὑμῖν· ὅτι εὐθὺς αὐτὸς λήψεται αὐτήν. Πλὴν ἐν μερίδι ὑμῶν γενήσεται ὁ

A meliam non novit; Dominus enim in eo habitat, et illuminat animam ejus, et gaudet coram omnibus in omni tempore. Bona mens non habet duas linguas, benedictionis et maledictionis, contumeliæ et honoris, tristitiæ et gaudii, quietis et turbationis, simulationis et veritatis, inopiæ et divitiarum; sed unam habet circa omnes sinceram et puram dispositionem. Non habet visum, neque auditum duplicem; in omni enim quod facit, vel loquitur, vel videt, novit quod Deus visitat animam ejus, et purgat animum ejus, ut non reprehendatur a Deo et hominibus; sed omne opus Beliar duplex est, et non habet simplicitatem.

VII. « Propter hoc, filii mei, fugite malitiam Beliar, quoniam gladium dat obedientibus ei. Gladius autem septem malorum mater est. Primum concipit
B mens per Beliar. Est autem primum, invidia; secundum, perditio; tertium, tribulatio; quartum, captivitas; quintum, indigentia; sextum, turbatio; septimum, desolatio, propter hoc et Cain septem vindictis traditur a Deo. Nam secundum centum annos unam plagam induxit ei Dominus. Ducentis annis patitur, et nongentesimo anno desolatur in diluvio propter Abel justum fratrem ejus. In septingentis annis Cain judicabatur, Lamech vero in septuagies septem; quoniam usque in sæculum assimilati Cain in invidia in odium fraternum, eadem punitione judicabuntur.

VIII. « Et vos igitur, filii mei, fugite malitiam, invidiamque et odium fraternum, et adhærete bo-
C nitati et dilectioni. Qui habet mentem puram in dilectione, non videt mulierem in fornicationem: non enim habet inquinationem in corde, quoniam requiescit in eo spiritus Dei. Quemadmodum enim sol non inquinatur attingens stercus vel gurgitem, sed magis ambo siccat et abigit felorem; ita et pura mens in inquinationibus terræ detenta magis ædificat, ipsa vero non inquinatur.

IX. « Intelligo autem et actiones in vobis non bonas fore, a sermonibus Enoch justi. Fornicabimini enim fornicatione Sodomorum, et peribitis usque ad breve (paucos), et renovabitis in mulieribus motus inordinatos, et regnum Domini non erit in vobis; quoniam confestim ille accipiet illud. Verumtamen

(8) Ἡσυχίας καὶ ταραχῆς, ὑποκρίσεως καὶ ἀληθείας. Desunt. Grab.

(9) Ἐπισκέπτει.... ἁπλότητα. Ἐπισκοπεύει, omissis reliquis usque ἁπλότητα Id.

(10) Πρῶτον.... ἐρήμωσις. Ὅτε τίκτει πρῶτον φθόνον, δεύτερον ἀπώλειαν, τρίτον θλίψιν, τέταρτον αἰχμαλωσίαν, πέμπτον ἔνδειαν, ἕκτον ταραχὴν, ἕβδομον ἐρήμωσιν. Id.

(11) Ἐκδικίαις παραδίδοται. Ἀδικίαις παρεδόθη. Id.

(12) Ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ. Desunt, et quidem merito. Id.

(13) Ἑπταχοσίοις ἔτεσιν. Ἑπτά, omisso ἔτεσιν. Id.

(14) Κάϊν ἐκρίνετο. Cum eis quæ auctor noster dicit, satis conveniunt veterum et recentiorum quo-
D rumdam Judæorum sententiæ, de quibus vide Fagium, Cartwrightum, aliosque in Genes. VI, 15. Sed bene Cartwrigtus notavit Scripturam loc. cit. aperte loqui de pœna, non ipsi Caino, sed ei qui eum occiderit, infligenda. Grandis quoque est error chronologicus nostri auctoris, diluvium ad annum nongentesimum Caini referentis, dummodo ipsemet ita scripserit; nam voces ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ in Oxoniensi exemplari Græco haud leguntur, ut modo notavi. Id.

(15) Ὅτι... κριθήσονται. Desunt. Id.

(16) Βόρβορον. Βόθυνον. Id.

(17) Οἰκοδομεῖ αὐτὸς, καί. Οἰκοδομεῖ, αὐτὸς δέ. Id.

(18) Καὶ ἀνανεώσεσθε ἐν γυναιξὶ στρήνους Desunt. Id.

in parte vestra fiet templum Dei, et gloriosum erit in vobis. Quoniam ipse Dominus accipiet regnum, et duodecim tribus illic congregabuntur, et omnes gentes; usquequo Altissimus mittat salutare suum in visitatione Unigeniti. Et ingredietur in primum templum, et illic Dominus injuria afficietur, et contemnetur, et ligno exaltabitur. Et erit velum templi scissum, et descendet Spiritus Dei super gentes, ut ignis effusus. Et ascendens ex inferno, ascendet a terra in cœlum. Cognovit autem quam fuerit humilis in terra, et quam gloriosus in cœlo.

X. « Quando autem Joseph erat in Ægypto, desiderabam videre speciem ejus, et formam aspectus ejus; et per orationes Jacob patris mei vidi eum, in die vigilans, secundum quod erat omnis species ejus. Cognoscite igitur, filii mei, quod morior. Facite igitur veritatem et justitiam unusquisque cum proximo suo, et judicium in fidei operationem, et legem Domini et mandata ejus custodite. Hæc enim vos pro omni hæreditate doceo. Et vos igitur date hæc filiis vestris in possessionem sempiternam. Hoc enim fecerunt Abraham, Isaac et Jacob. Omnia hæc dederunt nobis hæreditatem, dicentes: « Custodite mandata Dei, usquequo revelet Dominus salutare suum omnibus gentibus. Tunc videbitis Enoch, Noe, et Sem, et Abraham, et Isaac et Jacob resurgentes a dextris in exsultatione. Tunc et nos resurgemus, unusquisque in sceptrum nostrum, adorantes Regem cœlorum, qui in terra apparuit in forma humanæ humilitatis. Et quotquot crediderunt ei in terra, congaudebunt ei, quando et omnes resurgent, hi quidem in gloriam, isti vero in ignominiam. Et judicabit Dominus in primis Israel, de ea quæ in ipsum, injustitia, quoniam advenientem Deum in carne liberatorem non crediderunt. Et tunc judicabit omnes gentes, quotquot non crediderunt ei in terra apparenti; et arguet in electis gentium Israel, quemadmodum redarguit Esau in Madinæis, seducentibus ut frater eorum fieret per fornicationem et idololatriam; et abalienati sunt a Deo, excidentes ab hæreditate filiorum, qui non timent Deum (31). Vos autem si ambuletis in sanctificatione secundum

ναὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔνδοξος ἔσται ἐν ὑμῖν (19). Ὅτι αὐτὸς λήψεται αὐτὴν (20), καὶ δώδεκα φυλαὶ ἐκεῖ συναχθήσονται, καὶ πάντα τὰ ἔθνη· ἕως οὗ ὁ Ὕψιστος ἀποστείλῃ (21) τὸ σωτήριον αὐτοῦ, ἐν ἐπισκοπῇ Μονογενοῦς (22)· Καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὸν πρῶτον ναὸν (23), καὶ ἐκεῖ Κύριος ὑβρισθήσεται, καὶ ἐξουθενωθήσεται (24), καὶ ἐπὶ ξύλου ὑψωθήσεται. Καὶ ἔσται τὸ ἅπλωμα τοῦ ναοῦ σχιζόμενον, καὶ καταβήσεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη (25), ὡς πῦρ ἐκχυνόμενον. Καὶ ἀνελθὼν ἐκ τοῦ ᾅδου ἔσται ἀναβαίνων ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. Ἔγνω δὲ, οἷος ἔσται ταπεινὸς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οἷος ἔνδοξος ἐν οὐρανῷ.

Ι'. « Ὅτε δὲ Ἰωσὴφ ἐν Αἰγύπτῳ ἦν, ἐπεθύμουν ἰδεῖν τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ τὴν μόρφωσιν τῆς ὄψεως αὐτοῦ· καὶ δι' εὐχῶν τοῦ πατρὸς Ἰακὼβ εἶδον αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ γρηγορῶν, καθ' ὃ ἦν πᾶσα ἡ ἰδέα αὐτοῦ. Γινώσκετε οὖν, τέκνα μου, ὅτι ἀποθνήσκω. Ποιήσατε οὖν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ κρῖμα εἰς πιστοποίησιν (26), καὶ τὸν νόμον Κυρίου καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάξατε. Ταῦτα γὰρ ὑμᾶς ἀντὶ πάσης κληρονομίας διδάσκω. Καὶ ὑμεῖς οὖν δότε αὐτὰ τοῖς τέκνοις ὑμῶν εἰς κατάσχεσιν αἰώνιον. Τοῦτο γὰρ ἐποίησαν Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Ταῦτα πάντα ἡμᾶς κατεκληρονόμησαν, εἰπόντες· « Φυλάξασθε τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ἕως ὅτου ὁ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σωτήριον αὐτοῦ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Τότε ὄψεσθε Ἐνὼχ, Νῶε, καὶ Σὴμ, καὶ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ ἀνισταμένους ἐκ δεξιῶν ἐν ἀγαλλιάσει. (27) Τότε καὶ ἡμεῖς ἀναστησόμεθα, ἕκαστος ἐπὶ σκῆπτρον ἡμῶν, προσκυνοῦντες τὸν Βασιλέα τῶν οὐρανῶν, τὸν ἐπὶ γῆς φανέντα ἐν μορφῇ ἀνθρώπου ταπεινώσεως (28). Καὶ ὅσοι ἐπίστευσαν αὐτῷ ἐπὶ γῆς, συγχαρήσονται αὐτῷ, ὅτε (29) καὶ πάντες ἀναστήσονται, οἱ μὲν εἰς δόξαν, οἱ δὲ εἰς ἀτιμίαν. Καὶ κρινεῖ Κύριος ἐν πρώτοις τὸν Ἰσραὴλ, περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀδικίας, ὅτι παραγενόμενον Θεὸν ἐν σαρκὶ ἐλευθερωτὴν οὐκ ἐπίστευσαν. Καὶ τότε κρινεῖ πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ ἐπὶ γῆς φανέντι· καὶ ἐλέγξει ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς τῶν ἐθνῶν τὸν Ἰσραὴλ, ὥσπερ ἤλεγξε τὸν Ἠσαῦ ἐν τοῖς Μαδηναίοις, τοῖς ἀπατήσασιν (30) ἀδελφὸν αὐτῶν γενέσθαι διὰ τῆς πορνείας, καὶ τῆς εἰδωλολατρείας· καὶ ἀπηλλοτριώθησαν Θεοῦ. Γενόμενοι οὖν, τέκνα, ἐν μερίδι φοβου-

(19) Ὑμῖν. Ὑπὲρ τὸν πρῶτον add. cod. Oxon. GRAB.

(20) Ὅτι αὐτὸς λήψεται αὐτήν. Desunt. ID.

(21) Ἀποστείλῃ. Ἀνατείλει. ID.

(22) Μονογενοῦς. Προφήτου add. cod. Oxon. ID.

(23) Πρῶτον ναόν. Vox πρῶτος non de tempore, sed loco est explicanda: neque enim auctor templum primum a Salomone conditum hic intelligere potuit, sed ad primam partem templi quæ dicebatur *Sanctum*, digitum intendisse videtur. Cedam tamen hac expositione, ubi aliam meliorem allatam videro. ID.

(24) Καὶ ἐξουθενωθήσεται. Desunt in Græco Oxon. ID.

(24) Καταβήσεται πνεῦμα Θεοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη. Innuit auctor verbo καταβήσεται, fore ut Spiritus sanctus a Synagoga Judæorum auferatur, et detur Ecclesiæ gentium. ID.

(26) Καὶ κρῖμα εἰς πιστοποίησιν. Omissa sunt. ID.

(27) Τότε καὶ ἡμεῖς ἀναστησόμεθα... καὶ πάντες ἀναστήσονται, οἱ μὲν εἰς δόξαν, οἱ δὲ εἰς ἀτιμίαν. Ultima verba desumpta sunt ex Dan. XII, 2, quibus hanc in rem citatis quoque in *Midras Tillim super psalm.* XCIII, v., 2, idem de resuscitatione mortuorum per Messiam docetur quod auctor noster dixit. Verba ibi se habent sequentem in modum: « Futurum est ut nasci faciat (Messias), omnes dormientes in pulvere. Dixit R. Nachman: Dormientes in pulvere sunt mortui, sicut dictum est: Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, » etc. ID.

(28) Ταπεινώσεως. Deest. ID.

(29) Ὅτε. Τότε ms. Trin. ID.

(30) Ἀπατήσασιν. Ἀπιστήσασιν habet cod. Oxon. ID.

(31) *Excidentes ad hæreditate filiorum, qui non*

μένων τὸν Κύριον· ὑμεῖς δὲ ἐὰν πορεύησθε ἐν ἁγιασμῷ κατὰ πρόσωπον Κυρίου, πάλιν κατοικήσετε ἐν ἐλπίδι ἐν ἐμοί· καὶ συναχθήσεται πρὸς Κύριον πᾶς Ἰσραήλ.

ΙΑ'. « Καὶ οὐκ ἔτι κληθήσομαι λύκος ἅρπαξ, διὰ τὰς ἁρπαγὰς ὑμῶν, ἀλλ' ἐργάτης Κυρίου, διαδιδὼν τροφὴν τοῖς ἐργαζομένοις τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἀναστήσεται ἐκ τοῦ σπέρματός μου ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀγαπητὸς Κυρίου, ἀκούων τὴν (32) φωνὴν αὐτοῦ, γνῶσιν (33) καινὴν φωτίζων πάντα τὰ ἔθνη, φῶς γνώσεως ἐπεμβαίνων (34) ἐν σωτηρίᾳ τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἁρπάζων ὡς λύκος ἀπ' αὐτῶν· καὶ διδοὺς τῇ Συναγωγῇ τῶν ἐθνῶν. καὶ ἕως συντελείας τῶν αἰώνων ἔσται ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν ὡς μουσικὸν μέλος ἐν στόματι πάντων· καὶ ἐν βίβλοις ταῖς ἁγίαις ἔσται ἀναγραφόμενος, καὶ τὸ ἔργον, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ· καὶ ἔσται ἐκλεκτὸς Θεοῦ ἕως τοῦ αἰῶνος· καὶ δι' αὐτὸν συνέτισέ με Ἰακὼβ ὁ πατήρ μου, λέγων· « Αὐτὸς ἀναπληρώσει τὰ ὑστερήματα τῆς φυλῆς σου. »

ΙΒ'. Καὶ ὡς ἐπλήρωσε τοὺς λόγους αὐτοῦ, εἶπεν· « Ἐντέλλομαι ὑμῖν, τέκνα μου, ἀνενέγκατε τὰ ὀστᾶ μου ἐξ Αἰγύπτου, καὶ θάψατέ με εἰς Χεβρὼν ἐγγὺς τῶν πατέρων μου. » Καὶ ἀπέθανε Βενιαμὶν ρκε' ἐτῶν, ἐν γήρει καλῷ, καὶ ἔθηκαν αὐτὸν ἐν παραθήκῃ (35). Καὶ ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου (36) τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, αὐτοὶ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, ἀνήγαγον τὰ ὀστᾶ τῶν πατέρων αὐτῶν ἐν κρυφῇ, ἐν τόπῳ λεγομένῳ (37) Χαναάν· καὶ ἔθαψαν αὐτοὺς ἐν Χεβρὼν, παρὰ τοὺς πόδας τῶν πατέρων αὐτῶν. Καὶ αὐτοὶ ἐπέστρεψαν ἐκ γῆς Χαναὰν, καὶ ᾤκησαν ἐν Αἰγύπτῳ, ἕως ἡμέρας ἐξόδου αὐτῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου.

Τέλος τῶν ιβ' διαθηκῶν τῶν υἱῶν Ἰακώβ.

A faciem Domini. rursus habitabitis in spe in me : et congregabitur omnis Israel ad Dominum.

XI. « Et non amplius vocabor lupus rapax, propter rapinas vestras, sed operator Domini, tribuens cibum operantibus bonum. Et suscitabitur ex semine meo in extremis temporibus dilectus Domini, audiens vocem ejus, cognitione nova illuminans omnes gentes, lucem cognitionis accendens Israeli in salutem, et rapiens ut lupus ab ipsis, et dans Synagagæ gentium; et usque in consummationem sæculorum erit in synagogis gentium, et in principibus earum sicut musicum melos in ore omnium; et in libris sanctis erit ins-
B criptus, et opus, et sermo ejus; et erit electus Dei usque in sæculum : et propter ipsum instruxit me pater meus Jacob, dicens : « Ipse replebit defectus tribus tuæ. »

XII. Et ut implevit sermones suos, dixit : Mando vobis, filii mei, referte ossa mea ex Ægypto, et sepelite me in Hebron prope patres meos. » Et mortuus est Benjamin centum viginti annorum et quinque in senectute bona; et posuerunt eum in theca. Et in nonagesimo primo anno ante exitum filiorum Israel ex Ægypto, ipsi et fratres eorum reduxerunt ossa patrum suorum in abscondito, in locum dictum Chanaan; et sepeliverunt eos in Hebron, juxta pedes patrum suorum. Et ipsi reversi sunt ex terra Chanaan, et habitaverunt in Ægy-
C pto usque ad diem exitus eorum de terra Ægypti.

(38) *Finis Testamentorum* XII *filiorum Jacob.*

timent Deum. « Facti non filii in parte timentium Dominum, » habet uterque codex ms. adeo ut Robertus pro οὖν, quod in Græco Oxon. habetur, legisse videatur οὐ (ut legitur in ms. cod. Trin.) cunctaque hæc verba ad præcedentem periodum retulerit. Sed in Græco codice Oxon. a voce γενόμενοι nova incipit periodus, cujus primum colon ita Latine est reddendum : Estis itaque, filii, in parte timentium Dominum. GRAB.

(32) Τήν. Ἐπὶ γῆς add. in ms. Trin. ID.

(33) Γνῶσιν. Καὶ ποιῶν εὐδοκίαν θελήματος αὐτοῦ, add. cod. Oxon. ID.

(34) Ἐπεμβαίνων. Λάμπων. ID.

(35) Παραθήκη. Παρακαταθήκῃ. ID.

(36) Καὶ ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου. Ms. Trin. ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ πρώτῳ. Hæc autem bene correxit doctissimus Dn. Dodwellus. ID. — In *Tabulis* scilicet *chronologicis*, ad mentem auctoris XII *Testamentorum* exaratis, quas consulat lector, si lubet, apud ipsum Grabium *Spicil.* tom. I, pagg. 366 seqq. Easdem tabulas contractas exhibet Fabricius *Cod. Pseudepigr. Vet. Test.* tom. I, pagg. 749 seqq.

(37) Τόπῳ λεγομένῳ. Τῷ πολέμῳ. ID.

(38) In codice 62 hæc ad finem sunt ascripta : *Expliciunt. Testamenta* XII *patriarcharum secundum*
D *translationem domini Roberti Grosseteste, Lincoln. episcopi.* Id.

TABULA CHRONOLOGICA

Ad superioris libri illustrationem a viro clarissimo Dodwello adornata.

(Grabe, *Spicileg. SS. Patrum*, edit. 2, Oxoniæ 1714, in-8°, t. I, p. 366.)

Anni Patriarcharum natalitii pro mente auctoris XII Testamentorum designandi sunt, ac proinde ineuntes intelligendi. Quapropter fines annorum semper in numeris sequentibus quærendi sunt.

Ab an. 75 Abrahami.	Jacobi.	Servitutis. ap. Labani.	Rubenis.	Simeonis.	Levi.	Judæ.	Issachar.	Zabulon.	Dan.	Nephthal.	Gad.	Aser.	Joseph.	Dinæ.	Benjamin.
159	74														
160	75	7													
161	76	8	1												
162	77	9	2												
163	78	10	3												
164	79	11	4	1											
165	80	12	5	2											
166	81	13	6	3	1*b*										
167	82	14	7	4	2										
168	83	15	8	5	3										
169	84	16	9	6	4	1									
170	85	17	10	7	5	2			1						
171	86	18	11	8	6	3	1*c*		2	1*d*	1*e*				
172	87	19	12	9	7	4	2	1*f*	3	2	2	1*g*		1	
173	88	20	13	10	8	5	3	2	4	3	3	2		2	
174	89		14	11	9	6	4	3	5	4	4	3	1*a*	3	
175	90		15	12	10	7	5	4	6	5	5	4	2	4	
176	91		16	13	11	8	6	5	7	6	6	5	3	5	
177	92		17	14	12	9	7	6	8	7	7	6	4	6	
178	93		18	15	13	10	8	7	9	8	8	7	5	7	
179	94		19	16	14	11	9	8	10	9	9	8	6	8	
180	95		20	17	15	12	10	9	11	10	10	9	7	9	
181	96		21	18	16	13	11	10	12	11	11	10	8	10	
182	97		22	19	17	14	12	11	13	12	12	11	9	11	
183	98		23	20	18*h*	15	13	12	14	13	13	12	10	12	
184	99		24	21	19*i*	16	14	13	15	14	14	13	11	13	
185	100		25	22	20	17	15	14	16	15	15	14	12		
186	101		26	23	21	18	16	15	17	16	16	15	13		1*j*
187	102		27	24	22	19	17	16	18	17	17	16	14		2
188	103		28	25	23	20*k*	18	17	19	18	18	17	15		3
189	104		29	26	24	21	19	18	20	19	19	18	16		4

(*a*) Cum annum servitutis VII absolvisset Jacobus, tum demum Liam duxit uxorem. Recte ergo filius primogenitus ad annum sequentem refertur, qui erat servitutis VIII.

(*b*) VIII anno Levi ingressi sunt in Canaanem, Levi 12. Atqui hoc cum anno XX servitutis factum esse constet, Levi hoc anno ex mente Auctoris natus est.

(*c*) Hoc anno natus videtur Issachar, minor Juda, et major Zabulone. Notam autem anni nullum exhibet Auctor.

(*d*) Nephtolim major Josepho, Nephthal. I.

(*e*) Gad, licet pro ordine horum testamentorum sit filius ἔννατος, et talis in codice Græco Oxoniensi dicatur, ordine tamen Natalium filius ἕβδομος fuisse videtur, uti dicitur in Græco Cantabrigiensi, et Latina Roberti versione.

(*f*) Zabulon cum nasceretur (ἐν τῷ γεννηθῆναί με, inquit) Jacobus auctus est gregibus sorte virgarum Zabul. I. Unde constat, ex mente auctoris nativitatem Zabulonis uni istorum ascribendam esse annorum, quibus Jacobus Labani propter mercedem ex pecore servivit, non illis, quibus propter filias servitutem obiit.

(*g*) Josephi annus natalis ex mente hujus auctoris incidit in XX annum servitutis, ultimum propter pecora, quem tamen sacræ litteræ ad finem anni XIV servitutis propter filias referunt, cum nondum mercedem e pecore pactus esset, Genes. XXX, 25, 31 seqq.

(*h*) Levi anno XVIII ætatis occidit Sichem, Levi 12. Ex quo loco explicandus et determinandus est laxior numerus § 2, ubi Levi dicit se ὡσεὶ ἐτῶν κ' fuisse, quando hanc cædem fecit.

(*i*) Levi anno ætatis XIX, ἱεράτευσε Levi 12, nempe sacerdos factus et edoctus ritum sacrificiorum ab avo Isaaco, tunc adhuc superstite.

(*j*) Benjamin natus anno Jacobi C, nempe expleto. Benjam. I. Proinde anno Jacobi CI labente.

(*k*) Judæ anno XX. Bellum in Cananæos. Jud. 7.

Ab an. 75 Abrahami.	Jacobi.	Rubenis.	Simeonis.	Levi.	Judæ.	Issachar.	Zabulon.	Dan.	Nephthal.	Gad.	Aser.	Joseph.	Benjamin.
190	105	30*a*	27	25	22*b*	20	19	21	20	20	19	17*c*	5
191	106	31	28	26	23	21	20	22	21	21	20	18	6
192	107	32	29	27	24	22	21	23	22	22	21	19	7
193	108	33	30	28*d*	25	23	22	24	23	23	22	20	8
194	109	34	31	29	26	24	23	25	24	24	23	21	9
195	110	35	32	30	27	25	24	26	25	25	24	22	10
196	111	36	33	31	28	26	25	27	26	26	25	23	11
197	112	37	34	32	29	27	26	28	27	27	26	24*e*	12
198	113	38	35	33	30	28	27	29	28	28	27	25	13
199	114	39	36	34	31	29	28	30	29	29	28	26	14
200	115	40	37	35*f*	32	30*g*	29	31	30	30	29	27	15
201	116	41	38	36	33	31	30	32	31	31	30	28*h*	16
202	117	42	39	37	34	32	31	33	32	32	31	29	17
203	118	43	40	38	35	33	32	34	33	33	32	30*i*	18
204	119	44	41	39	36	34	33	35	34	34	33	31	19
205	120	45	42	40*j*	37	35	34	36	35	35	34	32	20
206	121	46	43	41	38	36	35	37	36	36	35	33	21
207	122	47	44	42	39	37	36	38	37	27	36	34	22
208	123	48	45	43	40*k*	38	37	39	38	38	37	35	23
209	124	49	46	44	41	39	38	40	39	39	38	36	24
210	125	50	47	45	42	40	39*l*	41	40*m*	40	39	37	25
211	126	51	48	46	43	41	40	42	41	41	40	38	26
212	127	52	49	47	44	42	41	43	42	42	41	39	27
213	128	53	50	48	45	43	42	44	43	43	42	40	28
214	129	54	51	49*n*	46	44	43	45	44	44	43	41	29
215	130	55	52	50	47	45	44	46	45	45	44	42	30
216	131	56	53	51	48	46	45	47	46	46	45	43	31
217	132	57	54	52	49	47	46	48	47	47	46	44	32
218	133	58	55	53	50	48	47	49	48	48	47	45	33
219	134	59	56	54	51	49	48	50	49	49	48	46	34
220	135	60	57	55	52	50	49	51	50	50	49	47	35
221	136	61	58	56	53	51	50	52	51	51	50	48	36
222	137	62	59	57	54	52	.51	53	52	52	51	49	37
223	138	63	60	58	55	53	52	54	53	53	52	50	38
224	139	64	61	59	56	54	53	55	54	54	53	51	39
225	140	65	62	60	57	55	54	56	55	55	54	52	40
226	141	66	63	61	58	56	55	57	56	56	55	53	41
227	142	57	64	62	59	57	56	58	57	57	56	54	42
228	143	68	65	63	60	58	57	59	58	58	57	55	43
229	144	69	66	64*p*	61	59	58	60	59	59	58	56	44
230	145	70	67	65	62	60	59	61	60	60	59	57	45
231	146	71	68	66	63	61	60	62	61	61	60	58	46
232	147	72	69	67	64	62	61	63	62	62	61	59	47
233		73	70	68	65	63	62	64	63	63	62	60	48
234		74	71	69	66	64	63	65	64	64	63	61	49
235		75	72	70	67	65	64	66	65	65	64	62	50

(*a*) Hoc ætatis suæ anno XXX Ruben Ballam polluit. Rub. I. Morbo per menses VII multatus, pœnitentiam egit per annos VII, ibid. Tum Jacob apud Isaacum patrem fuit, Rub. 3. Supererat Isaacus ad annum Jacobi CXX. Gen. XXV, 26, XXXV, 28.

(*b*) Judæ 22, incipiunt induciæ cum Esavo annorum XVIII. Jud. 9.

(*c*) Josephus hoc anno venditus, a cujus fine incipiunt forte anni VII, quibus Potiphari servivit, Joseph. 3.

(*d*) Levi annos natus XXVIII, uxorem duxit Melcham. Lev. 11, 12, primus ejus filius Gerson dictus, ibid.

(*e*) Expletis annis VII Josephus in carcerem conjicitur.

(*f*) Levi ann. XXXV natus filius secundus Caath. Lev. 11.

(*g*) Issachar anno XXX duxit uxorem. Issach. 3.

(*h*) Hoc an. socios habuit captivitatis Joseph pincernam Pharaonis et pistorem.

(*i*) Post duos annos in gratiam Pharaonis receptus Josephus anno ætatis XXX. Gen. XLI, 1, 46.

(*j*) Levi anno XL natus filius tertius Merari. Lev. 11.

(*k*) Judæ XL. Bellum cum Esavo, quo cecidit Esavus τόξῳ Jacobi, Jud. 9. Jacobi τόξου mentio fit Gen. XLVIII, 22. Sed in Amoritas, non Idumæos. Judas nondum in Ægypto, ib. Imo sequitur annus unus quo vixerit cum Thamare Annan. Tum anni duo viduitatis, antea quam rem cum ea haberet Judas, cap. 11, 12.

(*l*) Zabulon. an. 38, vel 39 piscari cœpit, V annis ante quam descenderunt in Ægyptum Zab. 6.

(*m*) Nephthalimi somnia, anno ejus XL, quæ eum adhuc in Palæstina fuisse supponunt, nondum in Ægypto. Nephth. 5. Πάλιν μετὰ μῆνας ἑπτά. Nephth. 6. Post venditionem Josephi, et tamen antea quam descenderent in Ægyptum. Nephth. 7.

(*n*) Descendit Levi in Ægyptum anno æt. XL. Levi 12. Sed deest numerus supra XL. Juda enim Levi junior annum tunc agebat XLVI. Jud. 12. Levi ergo an. absolverat XLIX, qui in annum Jacobi incurrebat CXXX, quo descenderunt in Ægyptum. Gen. XLVII, 9.

(*o*) Judæ XLVI, descensio in Ægyptum. Inde per annos LXXIII, vixit in Ægypto. Jud. 12.

(*p*) Levi anno LXIV nata Jochabed. Et quidem in Ægypto. Lev. 11. Eodem die natus maritus ejus Amram, Lev. 12.

Ab an. 75 Abrahami.	Rubenis.	Simeonis.	Levi.	Judæ.	Issachar.	Zabulon.	Dan.	Nephthal.	Gad.	Aser.	Joseph.	Benjamin.
236	76	73	71	68	66	65	67	66	66	65	63	51
237	77	74	72	69	67	66	68	67	67	66	64	52
238	78	75	73	70	68	67	69	68	68	67	65	53
239	79	76	74	71	69	68	70	69	69	68	66	54
240	80	77	75	72	70	69	71	70	70	69	67	55
241	81	78	76	73	71	70	72	71	71	70	68	56
242	82	79	77	74	72	71	73	72	72	71	69	57
243	83	80	78	75	73	72	74	73	73	72	70	58
244	84	81	79	76	74	73	75	74	74	73	71	59
245	85	82	80	77	75	74	76	75	75	74	72	60
246	86	83	81	78	76	75	77	76	76	75	73	61
247	87	84	82	79	77	76	78	77	77	76	74	62
248	88	85	83	80	78	77	79	78	78	77	75	63
249	89	86	84	81	79	78	80	79	79	78	76	64
250	90	87	85	82	80	79	81	80	80	79	77	65
251	91	88	86	83	81	80	82	81	81	80	78	66
252	92	89	87	84	82	81	83	82	82	81	79	67
253	93	90	88	85	83	82	84	83	83	82	80	68
254	94	91	89	86	84	83	85	84	84	83	81	69
255	95	92	90	87	85	84	86	85	85	84	82	70
256	96	93	91	88	86	85	87	86	86	85	83	71
257	97	94	92	89	87	86	88	87	87	86	84	72
258	98	95	93	90	88	87	89	88	88	87	85	73
259	99	96	94*a*	91	89	88	90	89	89	88	86	74
260	100	97	95	92	90	89	91	90	90	89	87	75
261	101	98	96	93	91	90	92	91	91	90	88	76
262	102	99	97	94	92	91	93	92	92	91	89	77
263	103	100	98	95	93	92	94	93	93	92	90	78
264	104	101	99	96	94	93	95	94	94	93	91	79
265	105	102	100	97	95	94	96	95	95	94	92	80
266	106	103	101	98	96	95	97	96	96	95	93	81
267	107	104	102	99	97	96	98	97	97	96	94	82
268	108	105	103	100	98	97	99	98	98	97	95	83
269	109	106	104	101	99	98	100	99	99	98	96	84
270	110	107	105	102	100	99	101	100	100	99	97	85
271	111	108	106	103	101	100	102	101	101	100	98	86
272	112	109	107	104	102	101	103	102	102	101	99	87
273	113	110	108	105	103	102	104	103	103	102	100	88
274	114	111	109	106	104	103	105	104	104	103	101	89
275	115	112	110	107	105	104	106	105	105	104	102	90
276	116	113	111	108	106	105	107	106	106	105	103	91
277	117	114	112	109	107	106	108	107	107	106	104	92
278	118	115	113	110	108	107	109	108	108	107	105	93
279	119	116	114	111	109	108	110	109	109	108	106	94
280	120	117	115	112	110	109	111	110	110	109	107	95
281	121	118	116	113	111	110	112	111	111	110	108	96
282	122	119	117	114	112	111	113	112	112	111	109	97
283	123	120*b*	118	115	113	112	114	113	113	112	110*c*	98
284	124		119	116	114	113	115	114	114	113		99
285	125*d*		120	117	115	114*e*	116	115	115	114		100
286			121	118	116		117	116	116	115		101
287			122	119*f*	117		118	117	117	116		102
288			123		118		119	118	118	117		103
289			124		119		120	119	119	118		104
290			125		120		121	120	120	119		105
291			126		121		122	121	121	120		106
292			127		122*g*		123	122	122	121		107
293			128				124	123	123	122		108
294			129				125*h*	124	124	123		109

(*a*) Levi anno XCIV, nupsit Jochabed Amramo. Lev. 12.

(*b*) Simeon mortuus ann. vit. CXX, eodem quo mortuus est Joseph. Sim. 1, 8, Josephi ossa custodiebant Ægyptii, quo minus deportarentur in Hebron, cum sepeliretur Simeon. Sim. 1. Hinc etiam constat, eodem anno utrumque mortuum esse, pro hujus auctoris rationibus.

(*c*) Anno Levi CXVIII mortuus Josephus. Lev. 12.

(*d*) Ruben mortuus anno vitæ CXXV, post duos annos a morte Josephi. Rub. 1.

(*e*) Zabulon mortuus an. CXIV Lat.; in Græco ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ καὶ δεκάτῳ. Inepte, pro ἑκατοστῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ. Vicissim rectius in Græco 2 annis post mortem Josephi, quam in Latino 32. Zab. 1.

(*f*) Judas mortuus anno CXIX. Jud. 12, 26. Post Rubenem. Rub. 1.

(*g*) Issachar mortuus anno ætat. CXXII. Issach. 7.

(*h*) Dan mortuus anno ætatis CXXV. Dan 1, Μετὰ ταῦτα ἀνήνεγκαν τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ.

Ab an. 75 Abrahami.	Levi.	Nephthal.	Gad.	Aser.	Benjamin.
295	130	125	125*a*	124	110
296	131	126		125	111
297	132	127		126*b*	112
298	133	128			113
299	134	129			114
300	135	130*c*			115
301	136				116
302	137*d*				117
303					118
304					119
305					120
306					121
307					122
308					123
309					124
310					125*e*

Ab an. 75 Abrahami.	Ab an. 75 Abrahami.
311	327
312	328
313	329
314	330
315	331
316	332
317	333
318	334
319	335
320	336
321	337
322	338
323	339
324	340*f*
325	
326	

Situm patriarcharum plerumque ex anno emortuali Josephi elicuimus. Josephi autem natalem didicimus e natali Benjamini, et quo pacto fuerit cum Jacobi ætate, promissionisque a Deo Abrahamo factæ æra committendus. Hæc invicem collata docent quem situm patriarchæ illi teneant in annis 430 a promissione illa numerandis. Si minus vere, at saltem pro hujus auctoris hypothesibus. Desunt autem, fateor, in aliis patriarchis notæ temporum accuratæ, et in harum defectu ratiociniis indulgendum est,quæ tamen e propriis ejusdem rationibus arcessenda sunt. Sic fuerit necessario Issacharis natalis ad annum aliquem medium inter Judæ Zabulonisque natales referendus. Est autem obscurissimum, quod senserit noster de filiis ancillarum. Sic autem sunt collocandi, ut juniores fuerint Juda, et Josephum tamen omnes ætate superarint. Nam post natum Judam Rachel ancillam marito dedit, suo tamen ipsi nomine parituram ; cum scilicet Lia parere desiisset. Genes XXIX, 35. Innuit profectio Liam uno saltem anno partum intermisisse.Itaque illo ipso anno,quem intermisit Lia, primum filium Rachel e Balla susceperit, nempe Danem, et sequenti secundum Nepthalimum. Sic duos habuerit Rachel filios eo spatio quo unicum pepererit Lia Issacharem. Inde gloriatur victam a se in puerperii lucta illa sororem. Mox tamen sororis exemplum æmulata Lia, ipsa quoque Zelpham ancillam marito collocavit ; adeo ut ille primus Zelphæ filius Gadus in eumdem cum Nephtalimo annum concurrerit, sic tamen, ut fuerit Nephtalimo paulo junior. Referentur ad sequentes annos Aser et Dina, quos Josepho majores fuisse docet textus Geneseos. Nec ullus supererit hiatus inter Judam et Josephum. Sic annum egerit Dina, cum raperetur, XII, cum Levi frater ageret, pro nostri Auctoris mente, XX. Uno nimirum anno major ætate nubili, pro more Romanorum. Sic incidet mors Gadi in annum Promissionis CCXCV. Annum scilicet ante reliquiarum translationem XLV. Credidit enim Auctor, post mortem Josephi, reliquias Josephi, ne transferrentur in Hebronem, ab Ægyptiis fuisse custoditas, propter quoddam, quod comminiscitur, Oraculum : nec inde licuisse Patriarchas alios, qui post illum obierunt, in Hebrone sepelire. Sic legimus in Testamento Simeonis, c. 8. Patriarchas ergo illi superstites thecis reconditos fuisse ait, donec otium esset ab Ægyptiis, quo illos liceret in Hebronem deportare.Sic in Testamento Rubenis, cap. ult. : *Et posuerunt eum in thecam, usque quo referrentes eum ex Ægypto, sepelierunt in Hebron in spelunca duplici, ubi patres ejus dormierunt.* Et in Simeone, cap. 8 : *Et posuerunt eum in thecam lignorum, quæ non putrescunt, ut reducerent ossa ejus in Hebron.* In Levy c. ult. : *Et posuerunt eum in thecam, etpostea sepelierunt eum in Hebron,* etc. Videmus hic eamdemque operam fuisse in plurium Patriarcharum funeribus procurandis. Itaque hinc intelligenda sunt aliorum Testamentorum loca,in quibus idem innuitur,sed obscurius. Tempus docemur in Testamento Benjamini, quo Patriarchas omnes, excepto Josepho, in Hebronem transtulerint Israelitæ : nempe annum fuisse ante exitum filiorum Israel ex Ægypto nonagesimum. Sic enim Codex uterque Græcus. Male ergo codices Latini. qui unum præterea addunt annum. Est enim sane verisimillimum, Robertum Lincolniensem non alio usum esse codice ad versionem suam concinnandam,quam Cantabrigiensi, vel qui ei admodum similis fuerit. Sed vicissim e Latinis corrigenda Græca : Καὶ ἐν τῷ ϟ ἔτει τῆς ἐξόδου. Legendum πρὸ τῆς ἐξόδου. Annus ille ante Exodum nonagesimus, idem erat a Promissione Abrahamo facta et quadragesimus. Tum ergo translatæ fuerint, si huic Auctori fides, Patriarcha-

(*a*) Gad mortuus anno æt. CXXV. Gad. I, At juxta codd. Lat. CXXVII ; vixit autem certe, pro nostri auctoris rationibus, post Josephum. Monet enim ille moriens de Zelpha matre, prope Ballam et Rachelem sepelienda, Zelphæ, ut videtur, filios, tam Gadum quam Aserum. Imo etiam post Rubenem vixit. Utrumque enim alloquitur moribundus. Rub. 1.

(*b*) Mortuus Aser anno vit. CXXVI Gr. As. 1 Nec enim fidendum exemplari Roberti Lincoln, qua discrepat a cod. Cantabrig. Certe post Josephum et Rubenem vixit, ut ex supra dictis patet.

(*c*) Nephthalim mortuus anno CXXX Græc. Oxon. CXXXII. Ms. Trin. Neph. 1.

(*d*) Levi mortuus anno vitæ CXXXVII. Lev. 19. Exod, VI, 16. Adhuc posteri ejus tertiæ duntaxat generationis erant, Lev. 12. Nondum ergo nati liberi e conjugio Amrami cum Jochabed, pro hujus auctoris hypothesibus.Nequidem nata Miriam,quæ, cum nasceretur Moses, erat adolescentula.

(*e*) Benjamin mortuus anno vitæ CXXV. Benj. I, 12. Gr. Oxon. Deest in Latinis codicibus numerus postremus loco tantummodo priori.

(*f*) Anno promissionis 340 Patriarcharum reliquias in Hebronem transtulerunt Israelitæ, præterquam Josephi : Pro hujus nimirum auctoris rationibus. Moses natus est anno Promissionis 350.Nam annum egit 80 anno promissionis 430, quo dicessit ex Ægypto. Sic fuerit Amramus annorum 121 cum nasceretur Moses, pro hujus auctoris rationibus. Alia omnia de Amramo Demetrius, et profecto verisimiliora.

rum reliquiæ. Reversos enim e Canaam Israelitas habitasse tradit in *Ægypto* usque ad diem exitus eorum. Ita testamentum ejusdem Benjamini. Tum bello aliquo occupatis Ægyptiis, occasionem captasse refert Israelitas, Patriarchas suos ad Hebronem trasferendi, opera tamen, ut vel ita Ægyptios laterent, clancularia. Ita Test. Simonis loc. cit. : *Et reduxerunt ea clam in bello Ægyptiorum*. Hunc annum cum anno a morte Gadi V committit illius Testamentum. Sic enim habet : Καὶ μετὰ πέντε ἔτη ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Χεβρών. Ita sentire ne quidem potuit Auctor. Sic enim natus fuisset post venditum Josephum, quem talem noster facit Josepho infensissimum. Facile inde constat, deesse numerum majorem. Rescribendum ergo, Μετὰ τεσσαράκοντα πέντε, vel, μετὰ μ' πέντε. Ita procedunt omnia, pro nostris calculis, rectissime. Obierit enim Dan anno Promissionis 225,qui erat annus ante reliquiarum deportationem XLV. Inde situs ille, quem Gado assignavimus, mirifice confirmatur. Ita ergo sentit noster Auctor, si quid senserit sibi consentaneum. Non tamen proinde pro vero mox habendum est, quod verum ipse crediderit. Id potius colligerem, Chronologiam illam de his temporis omnem, quæ sacro Textu non nititur, vel e ratiociniis hominum, vel fide mala oriundam esse. Noster certe alia omnia sentit a Demetrio apud Eusebium lib. IX *De præparat Evangel*. c. 21. Quod sane fieri vix potuit, si fuerint utrivis coæva, quæ nescimus, præter sacras litteras, monumenta. Hoc itaque operam dedimus, ut Auctori, qualescunque fuerint, suæ saltem constarent rationes ; non autem, ut pro illis fide nostra juberemus. Erit autem ne quidem hoc inutile, ut intelligantur veteres, nostro tamen juniores, si forte venerandis Patriarcharum nominibus hallucinati illum secuti fuerint, etiam errantem. Est autem admodum receptus apud nuperos Chronologos error, errorumque aliorum fons, quod ne quidem in veteribus satis accurate distinguant Historica de rebus sibi exploratis Testimonia ab eorumdem veterum conjecturis atque ratiociniis. Hæc enim si internoscerentur, non quælibet eflata pro Historicis haberent Testimoniis.

ANONYMI

VIRI APOSTOLICI

EPISTOLA AD DIOGNETUM

DISSERTATIO PROŒMIALIS

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth*, I, Proleg., LXVIII.

I. *De Anonymi viri apostolici* Epistola ad Diognetum *cujus editiones enuntiantur. Minus recte Justino M. ascripta censetur. Idque variis argumentis evincitur, e scriptoris charactere, temporum notatione ac styli discrimine sumptis.*

Dum Epistolæ Ignatianæ prelo committebantur, mentem subiit cogitatio de insignis Epistolæ ad Diognetum auctore, qui sæculo I floruisse comperitur. Verum cum ab Ignatii societate neque Polycarpus neque Papias essent omnino disjungendi, Anonymo demum viro illi apostolico locum dare saltem post sanctum Hierapolitanum episcopum, opportunum duximus.

Præstantissimam itaque hanc Epostolam primus Græce in lucem extulit, Latine vertit notisque illustravit Henricus Stephanus anno 1592, quæ deinceps S. Justini M. operibus addita, prodiit in editionibus Heidelbergensi 1593, Parisiensibus 1615 et 1636, Coloniensi seu Witebergensi 1686, atque in nupera Parisiensi 1742, omnium sane luculentissima, opera et studio V. C. Prudentii Marani concinnata ; cujus tandem exemplar quinque post annos, sed minus emendate, Veneta expressit : qua proinde posthabita, nostram ad præcedentis normam exegimus ; eaque insuper suis locis restituimus, quæ sive addenda sive emmendanda monuerat doctissimus editor.

Quamvis autem eamdem Epistolam complures haud incelebres scriptores, sæculo in primis superiore, S. Justino absque ulla hæsitatione adjudicarint ; non defuere tamen alii, neque pauci, cum ingenio tum doctrina præstantes viri, qui ejus auctorem Justino multo antiquiorem esse existimarunt. Hoc inter primas tenet Tillemontius (1) ; quem deinde secuti sunt Norrius (2), Baraterius (3) et nuper demum Orsius (4), vir et litteris et dignitate conspicuus.

Neque sane levia esse videntur, quæ ad hanc sententiam astruendam in medium proferuntur argumenta, e scribentis potissimum charactere, ac temporum stylique discrimine elicita.

(1) Tillem. *Mém. eccles.*, tom. II, pag. 493, not. 1, sur la persécut. de Néron.

(2) Nourr. *Appar. ad Bibl. PP.*, tom. I, pag. 445 seqq.

(3) Barat. *Disquis. chron.*, cap. 6, § 4, pag. 76 seq.

(4) Orsi, *Istor. eccl.* lib. II, § 26, tom. I, pagg. 378-382.

Et primum quidem satis aperte prodit auctor (5), apostolorum disciplinæ sese addixisse, eorumque exstitisse auditorem. Ἀποστόλων γενόμενος μαθητής, γίνομαι διδάσκαλος ἐθνῶν. « Cum fuerim apostolorum discipulus, fio gentium doctor. » Quod sane non nisi admodum improprie de Justino quis dixerit.

Deinde Christianam religionem recens exortam sæpius inculcat noster Anonymus. Alloquens enim Diognetum sub initium Epistolæ (6) : « Video te, inquit, acerrimo studio teneri discendi, quis sit divinus Christianorum cultus, et cur novum hoc genus aut institutum in consuetudinem venire nunc cœperit, et non prius... » Τί δή ποτε καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον νῦν, καὶ οὐ πρότερον. Ex mox in eamdem sententiam (7) : « Postquam factus fueris, velut ab initio, novus homo, utpote sermonis novi, sicut et ipse confessus es, auditor futurus ».... λόγου καινοῦ ἀκροατὴς ἐσόμενος. Nonnullisque interjectis, clarius adhuc idem confirmat his verbis (8) : « Cum superiori tempore Deus nos convicisset, non posse vitam consequi naturam nostram, nunc autem Servatorem ostendisset, qui servare posset ea etiam quæ servari non poterant, etc. » Νῦν τὸν Σωτῆρα δείξας, δυνατὸν σώζειν καὶ τὰ ἀδύνατα, κ. τ. λ. Et paulo post (6) : « Hic qui semper, hodie Filius habitus, per quem Ecclesia ditatur. » Οὗτος ὁ ἀεὶ, σήμερον Υἱὸς λογισθείς· δι' οὗ πλουτίζεται ἡ Ἐκκλησία. Quæ quidem omnia rite perpensa, ætati Justini quadrare vix ac ne vix quidem putaverim.

Quid quod, templo Hierosolymitano adhuc stante, hanc ab se scriptam Epistolam auctor haud obscure declarat? De Judæis namque verba faciens, eosque cum ethnicis conferens et Christianis, hæc habet (10): « Judæi.... qui per sanguinem et nidorem et holocausta, facere se Deo sacrificia putant, nihil mihi differre videntur ab iis, qui sensu carentia eodem honore studiose prosequuntur. » Subditque statim: « At eorum circa cibos meticulosam cautionem et superstitionem circa Sabbata, et jactantiam de circumcisione, et quæ de jejunio ac noviluniis simulant, quæ ridicula sunt et relatu indigna, te a me discere necesse habere non arbitror. » Mox vero : « Communi igitur (*gentium*) vanitate et impostura, et Judæorum curiositate atque jactantia, jure Christianos abstinere, te abunde didicisse arbitror. » Ἰουδαῖοι... ἀπέχονται.... ἀξιοῦσι.... τὴν θρησκείαν προσάγουσι τῷ Θεῷ ταύτην... διαμαρτάνουσι... δοκοῦσι. Viden' hic omnia ita efferri, ut eo tempore quo scribebat Anonymus, cultus Judaicus adhuc viguisse oportuerit ? Loquitur enim haud secus ac Clemens Romanus in Epistola I Corinthiis inscri-

A pta (11) ; ut proinde argumentum illud quod ex eo Clementino loco ad temporis notationem definiendam superius eruimus (12), idem quoque, ad nostri Anonymi ætatem quod attinet, urgendum videatur : adeoque ipsius Epistola ut maxime Christi anno 69, illiganda, aut ocius etiam fortasse, quod magis placet, ut ex mox dicendis compertum fiet.

Aliud insuper, et meo quidem animo, haud leve indicium suppetit ex eadem Epistola, nemini quod sciam hactenus animadversum, quo conjectura proposita de ipsius auctore viro apostolico magis magisque astruitur. Belli nimirum quod tunc temporis Judæi simul et Græci adversus Christianos gerebant, meminit noster Anonymus hisce verbis (13) : Ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται, καὶ ὑπὸ B Ἑλλήνων διώκονται· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας εἰπεῖν οἱ μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν. « Adversus eos (Christianos) tanquam alienigenas Judæi bellum gerunt, et Græci eos persequuntur : et osores eorum causam inimicitiarum dicere nequeunt. » Paucisque interpositis (14) ; (Οὐχ ὁρᾷς) παραβαλλομένους θηρίοις, ἵνα ἀρνήσωνται τὸν Κύριον, καὶ μὴ νικωμένους ; Οὐχ ὁρᾷς, ὅσῳ πλείονες κολάζονται, τοσούτῳ πλεονάζοντας ἄλλους : « Non vides objectos feris ; ut abnegent Dominum, et non vinci ? Non vide, quo plures qui suppliciis afficiunt, eo majorem aliorum esse numerum ? » Quibus in verbis duo potissimum notanda putaverim. Et primum quidem loquitur auctor de Christianis ex Judæis, sive de iis qui postquam exiissent ad Jesum extra castra, improperium ejus portabant, ut phrasi utar Paulina [1] : testatur nam- C que, adversus eos tanquam *alienigenas* a *Judæis* bellum geri. Scilicet, inquit, qui exagitantur Christiani, *Hebræi sunt, Israelitæ sunt, semen Abrahæ sunt* [2], eodemque sanguine sati quo et eorum persecutores Judæi ; qui tamen eos insectantur ac bello lacessunt, perinde ac si *alienigenæ*, ἀλλόφυλοι, essent. Et hoc sane sensu illam auctoris nostri sententiam esse accipiendam, nemo, ut equidem opinor, inficias ierit. Hic jam quæro, quid aliud iis verbis innuisse putandus noster Anonymus, præterquam turbas illas ac seditiones quas ab Ecclesiæ incunabulis adversus fideles ex circumcisione ciebant incessanter Judæi quemadmodum tum ex Actis apostolorum passim [3], tum ex Apocalypsi [4] plane constat ; quas item deinceps nonnunquam excitasse perhi- D bentur, ut ex Ecclesia Smyrnensis epistola in primis liquet (15) ? Harum igitur Judaicarum persecutionum αὐτόπτης scriptor ipsemet apostolicus, ea litteris consignavit quæ modo retulimus ; quæque proinde haud equidem intelligo qua ratione Justini temporibus aptari possint.

[1] Hebr. XIII, 13. [2] II Cor XI, 22. [3] Act. XIII, 50 ; XIV, 2 ; XVIII, 12 ; XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV. [4] Apoc. II, 9 ; III, 9.

(5) Anon. *Epist. ad Diognet.*, cap. 11.
(6) *Ibid.*, cap. 1.
(7) *Ibid.*, cap. 2.
(8) *Ibid.*, cap. 9.
(9) *Ibid.*, cap. 11.
(10) *Ibid.*, capp. 3 et 4.

(11) Clem. *Epist. I ad Cor.*, cap. XLI.
(12) *Prolegom.*, cap. 1, § 9.
(13) Anon. *Epist. ad Diognet.*, cap. 5.
(14) *Ibid.*, cap. 7.
(15) Eccl. Smyrn. *Epist. de S. Polycarp. martyr.*, cap. 12, 13, 17.

A Alterum vero duobus in locis allatis notatu dignum illud occurrit, quod eodem tempore quo Judæi, Græci quoque adversus Christianos pugnabant; quos et *feris objectos* asserit Epistolæ auctor, et *eo majorem illorum esse numerum* pronuntiat, *quo plures qui eos suppliciis afficiunt*. Ecquis porro persecutionem Neronianam his characteribus apprime designatam non videat? Primum siquidem eamdem persecutionem respiciens Hermas, scriptor alter apostolicus eademque tempestate florens qua scripsisse censetur noster Anonymus, ut superius ostendimus (16), eorum meminit (17) *qui jam meruerunt Deum, et passi sunt causa nominis ejus* feras bestias, *flagella, carceres, cruces*. Deinde ex Tacito erudimur (18), religionem Christianam sub eodem Nerone quo magis vexatam, B eo majora in dies incrementa cepisse. *Repressa*, inquit, *in præsens exitiabilis superstitio, rursus erumpebat, non modo per Judæam originem hujus mali, sed per Urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque*: ut proinde locutus esse de illa ipsa persecutione jure ac merito existimetur Epistolæ auctor.

His demum accedit ejusdem Epistolæ stylus, multo floridior eo et elegantior, quo S. martyr in suis quotquot circumferuntur sinceris operibus usus comperitur. De stylo siquidem Justini summus criticus Photius ita censuit (19): Ῥητορικαῖς τέχναις οὐκ ἔσχε σπουδὴν ἐπιχρῶσαι τὸ ἔμφυτον αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας κάλλος. Διὸ καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἄλλως ὄντες C δυνατοί, καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν διασώζοντες, τῶν ἐκεῖσθεν οὐκ εἰσὶν ἀποστάζοντες ἡδυσμάτων, οὐδὲ τῷ ἐπαγωγῷ καὶ θελκτηρίῳ τοὺς πολλοὺς τῶν ἀκροατῶν ἐφελκόμενοι. « Rethorico artificio, inquit, nativam philosophiæ suæ pulchritudinem colorare nihil pensi habuit. Quamobrem etiam ejus oratio, pollens alioqui ac valida, scientificumque servans stylum, rhetorica illa condimenta non spirat, nec illecebris et blandimentis vulgus auditorum attrahit. » Quod sane judicium si quis conferre velit cum illa præstanti elocutione qua utitur auctor Epistolæ, quamvis fortasse reliqua deessent argumenta, illam tamen Justino abjudicandam vel invitus fateatur oportet. Et hac quidem difficultate adeo permotus fuit doctus editor Benedictinus, ut inter certissima S. martyris opera eamdem epistolam eo loco haud D collocarit, quem alioquin ipsi assignasset, nisi dubitatio pectore infixa viro clarissimo hæsisset (20).

« Neque vero, ut optime Nourrius (21), inde continuo quis arguat, stylum tanto studio elaboratum, ab summa orationis apostolicæ simplicitate magis abhorrere, quam ut alicui eorum discipulo possit attribui. Enimvero post divinos scriptores, a quibus sancto afflante Spiritu edita sunt sacra Scripturarum volumina, ingenio quisque indulsit suo, atque lucubrationes suas stylo alii elegantiori, alii simpliciori exararunt. Fatendum tamen est, eos sæpius simplicitati studuisse; nec auctor noster absque gravi aliqua causa, fortassis ut veritatem Diogneto facilius persuaderet, his eloquentiæ artificiis atque ornamentis usus fuerit. » Hactenus vir eruditus. Qua de re pleraque habes, solertissimo Fabricio scite observata (22).

II. *Nonnullis objectionibus occurritur*.

Quæ autem huc usque animadvertimus, si cui æquo animo expendere libeat, vix dubito quin eorum sententiam amplectatur, qui hujus epistolæ auctorem Justino M. multo vetustiorem esse definiunt. Nonnullis quidem viris criticis ex iis locis unum vel alterum aliter accipere placet, quo Justino epistolam asserant; sed vim inferre verbis videntur, ut ea sensum illum effundant quem intendunt; cum contra æquabilius fluant omnia, ubi ad ea referantur tempora quæ ex ipso contextu extudimus. Neque demum quis jure sibi persuadeat Justinum M. aut alium quemvis ipso recentiorem, eam loquendi rationem in tota illa epistola usurpare voluisse, quæ ultimam antiquitatem sapiat, ut viris eruditis recte notatum (23).

At enim auctor, tacito nomine Pauli, antonomastice Apostoli titulo ipsum designat, quo non nisi post priora Ecclesiæ sæcula insignitus fuisse comperitur. *Quam facultatem*, (24) inquit, *cum perspexisset Apostolus*, ὁ Ἀπόστολος.... *dicit : Cognitio inflat, dilectio autem ædificat*. Atqui ad hanc difficultatem tollendam non eo sane utar effugio, quo extremam Epistolæ partem, ab his verbis οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς ad finem usque, ab alio fortasse assutam cum Stephano et Sylburgio (25) suspicer. Leve namque admodum illud est quod prætexunt, « Epistolæ auctorem non fuisse cum Christiano, qui εἰς τοιαῦτα τῶν λόγων βάθη penetrare posset; sed cum Diogneto, Christianæ doctrinæ adhuc rudi. » Siquidem viro illi Christianæ religionis cognoscendæ cupidissimo, pleraque iis affinia quæ sub Epistolæ finem occurrunt, in superioribus proponit auctor: cujusmodi sunt ea, quod Deus non rem creatam miserit, sed proprium Filium; quod sero missus fuerit Filius quo cognoscerent homines ex peccatis suis se vita indignos esse; quod in alio quam in Christo justificari homo non poterat, etc., ut proinde hujusmodi mysteria edoctus Diognetus, illis quoque ipsum imbui haud incongruum erat, quæ subdititia gratis existimantur.

His itaque missis, illud potius cum viro docto di-

(16) *Prolegom.* cap. 2, § 4.
(17) Herm. *Past.*, lib. I, vis. 3, capp. 1 et 3.
(18) Tacit. *Annal.* lib. XV, cap. 44.
(19) Phot. *Bibl.*, cod. 125.
(20) Maran. Præfat., part. III, cap. 3, § 5, pag. 75.
(21) Nourr. *Appar. ad bibl. PP.*, tom. I. pag. 446.

(22) Fabr. *Salut. lux Evang.* cap. 9, § 10, pag. 192.
(23) Barat. *Disquis chron.* cap. VI, § 4, pag. 76. Orsi *Istor. eccl.* lib. II, § 26, tom. II, p. 382.
(24) Anon. *Epist. ad Diognet.* cap. 12.
(25) Steph. in not. et Sylburg. in adnot., pag. 43.

cendum putaverim (26) « quod cum in tota Epitola varii occurrant hiatus variæque lacunæ, aliæ breviores, longiores aliæ : propterea non ita certo definiri potest, quænam ibidem desint, quæ aliorum mss. ope poterunt aliquando suppleri. Et vero ibi forsitan abrasa, vel omissa est, aut evanuit vox *Paulus*, quæ omnem procul dubio solvit hujusce difficultatis nodum. » Quibus addas maxime velim, cur demum antonomasia illa uti haud potuerit noster Anonymus? Quod posterioribus Patribus Ecclesiæque scriptoribus sive licuit sive libuit, quidni et viro apostolico? Denique quid obstat quominus ejusmodi loquendi morem ab eo primum invectum reliquos usurpasse putemus? Vere namque ac sapienter Chrysostomus (27) : Ὅταν Ἀπόστολον εἴπῃς εὐθέως πάντες αὐτὸν ἐννοοῦσιν· ὥσπερ ὅταν Βαπτιστὴν, εὐθέως τὸν Ἰωάννην. « Quando Apostolum dixeris, statim omnibus ille (Paulus) in mentem venit : quemadmodum si Baptistam, statim Joannem intelligunt. » Quid quod *Apostolum* simpliciter nominat Athenagoras *de Resurr*, § XVIII, pag. 53.

III. *Quis ejusdem Epistolæ auctor fuerit, inquiritur. An Clemens Romanus? Fortasse potius Apollo, vir Alexandrinus, eloquens ac disertus : cujus in Actis apostolorum et in Epistolis Paulinis frequens mentio. De Diogneto cui Epistola inscribitur, deque ipsius Epistolæ præstantia, observatio.*

Hæc vero de quibus hactenus edisseruimus, animum alliciunt et quodammodo impellunt ad inquirendum, quisnam sit auctor Epistolæ : quo semel forte detecto, jam dictis lux major accedet. Unus Baraterius Clementem Romanum hanc perscripsisse conjecit (28), eo potissimum nomine, quod ille iis temporibus vitam egisse compertum sit, quibus floruisse perhibetur noster Anonymus. Vereor tamen, ut illud satis firmum ratumque sit quod censuit vir eruditus, epistolam nempe qua de agimus, stylum Paulinum ita referre ut Pauli esse videatur; adeoque Clementem auctorem præ se ferre, cujus stylum cum Paulino magnam habere affinitatem plane constat. At ego, si quid sapio, in eam potius sententiam iverim, Apollo ejus scriptorem esse agnoscendum, de quo hæc Lucas in Actis[5]: Ἀπολλὼς.... ἀνὴρ λόγιος... δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς Γραφαῖς. Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ζέων τῷ πνεύματι, ἐλάλει καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου.... ὃς... συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι.... Εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο δημοσίᾳ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν Γραφῶν, εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. *Apollo... vir eloquens... potens in Scripturis. Hic erat edoctus viam Domini, et fervens spiritu loquebatur, et docebat diligenter ea quæ sunt de Domino... qui... contulit multum his qui crediderant... Vehementer enim Judæos redarguebat publice ostendens per Scripturas esse Christum Jesum.* Itaque si tantus vir erat Apollo, cum adhuc solis Christianæ fidei rudimentis esset imbutus et Joannis baptismate duntaxat intinctus; quantus porro evasisse putandus, postquam deinceps altioribus religionis mysteriis a discipulis Domini, atque in primis ab ipso gentium doctore fuit institutus? De eo sane testatur Apostolus[6], Ecclesiam Corinthiacam a se plantatam, illum copioso sapientiæ ac eloquentiæ suæ imbre adeo irrigasse, ut uberrimam segetem referens, schismatis occasio fuerit, Corinthiorum aliis dictitantibus : *Ego quidem sum Pauli* : aliis vero : *Ego autem Apollo* Quidni ergo luculentissimam scripserit epistolam vir Alexandrinus, *eloquens potens in Scripturis*, *fervens spiritu et viam Domini edoctus?* Quidni vir ille apostolicus, scientia, fide ac pietate præstans ; qui *ea diligenter docebat quæ sunt de Domino, per Scripturas ostendens ipsum esse Christum;* quique erat λόγιος ὁ ποτιστὴς τῶν Χριστοῦ μαθητῶν « eloquens rigator discipulorum Christi » ut S. Nili verba usurpem (29) ; sublimia illa mysteria de Filio Dei edisseruerit, quæ suavissimo eloquio Diognetum ea in epistola edocet (30)? Apollo enimvero cætera omnia congruunt, quæ modo ex ipsius Epistolæ contextu deprompta illustravimus; illudque potissimum, quod Paulum suppresso nomine *Apostolum* simpliciter appellarit ; quem unum scilicet Ephesi conveniens[7] cum eoque amicissime agens, illius *sollicitudinem omnium Ecclesiarum*[8] probe tenebat.

Neque illud omittas velim ad temporis notationem magis adhuc astruendam virum hunc apostolicum in vivis egisse anno 64 (31), vel potius 65, desinente (32), quo suam scripsit Paulus ad Titum Epistolam : in ea enim dat ipsi mandatum de Apollo Creta Nicopolim præmittendo, ubi hiemare statuerat; ut proinde ineunte anno insequente 66, comitem sese adjunxerit apostolo ipsemet Apollo, adeoque suam Diogneto Epistolam sub idem tempus aut paulo serius inscripserit.

Quis porro fuerit Diognetus ille, plane incompertum. Neque enim, si quis pretii habeant quæ modo expendimus, fuisse is existimandus quem apud M. Aurelium Antoninum plurimum valuisse testatur Capitolinus (33). Id unum novimus ex Epistolæ auctore (34), illum fuisse virum κράτιστον *præstantissimum*, qui magno Christianæ religionis cognoscendæ desiderio flagrabat. Et plures quidem

[5] Act. XVIII, 24-28 [6] I Cor. I, 12 ; III, 4-6. [7] I Cor. XVI, 12. [8] II Cor. XI, 27 : Tit. III, 13.

(26) Nourr. *Appar. ad bibl. PP.*, tom. I, pag. 446.
(27) Chrysost. Hom. LV *in Acta*, opp. nov. edit, tom. IX, pag. 415.
(28) Barat. *Disquis. chron.*, cap. 6, §. 5, pag. 77.
(29) Nil lib. II, epist. 43, pag. 140.
(30) Anon. *Epist. ad Diognet.*, capp. 7-12.
(31) Mill. *Prolegom. ad N. T.*, § 122, p. 1.
(32) Pears. *Annal. Paul.*, p. 22, et Opp, posthum, p. 77 seq.
(33) Capitol. *in Antonin. vit.* cap. 4.
(34) Anon. *Epist. ad Diognet.*, cap. 1.

ejusdem nominis viros illustres exstitisse, ex veterum monumentis perspicuum sit, ut videre est apud Fabricium (35); quibus etiam alii duo addendi cognomines, Archontes Athenienses, cl. Corsonio memorati (36). Sed nullum uspiam adhuc detegere licuit, cui tempora et reliqua superius adnotata congruere noscantur.

A Cæterum plurimi ducenda potissimum hæc Epistola, quod ejus auctor quisquis demum fuerit, complura loca omni observatione dignissima proferat, quibus haud pauca Christianæ fidei summa capita tradat, illustret atque confirmet; ut viris doctis, Nourrio in primis (37) et Bullo (38), animadversum.

ANONYMI

VIRI APOSTOLICI

EPISTOLA AD DIOGNETUM.

Ex interpretatione Henrici Stephani, pluribus locis emendata.

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth.*, I 320.)

CAP. I. *Occasio Epistolæ. Diogneti quæstiones proponuntur*: 1. *In quo Deo scilicet fiduciam habentes Christiani, mundum et mortem contemnant.* 2. *Cur Græcorum et Judæorum sacris abjectis, novam religionem sectentur.* 3. *Unde ille amor, quo se mutuo prosequuntur.* 4. *Cur tam sero in orbem terrarum inductum sit hoc institutum.*

Quandoquidem video te, Diognete, vir præstantissime, acerrimo studio teneri discendi quis sit divinus cultus Christianorum, ac valde aperte accurateque percontari de illis, in quo Deo fiduciam collocantes, et quam religionem colentes, et mundum ipsum aspernentur omnes, et mortem contemnant; ac neque eos qui a Græcis dii existimantur, pro diis habeant; neque Judæorum superstitionem observent, et quis sit ille amor quo se mutuo prosequuntur, et cur novum hoc genus aut institutum in consuetudinem venire nunc cœperit, ac non prius; acceptum habeo tuum hoc desiderium, et peto a Deo, qui et loquendi et audiendi nobis facultatem suppeditat, ut ab eo detur, mihi quidem, ita verba facere ut in primis contingat, te, postquam audieris, meliorem evadere; et tibi, ita audire, ut tristitia non afficiatur is qui verba fecerit.

B Ἐπειδὴ ὁρῶ, κράτιστε Διόγνητε, ὑπερεσπουδακότα (39) σε τὴν θεοσέβειαν τῶν Χριστιανῶν μαθεῖν, καὶ πάνυ σαφῶς καὶ ἐπιμελῶς πυθανόμενον περὶ αὐτῶν, τίνι τε Θεῷ πεποιθότες, καὶ πῶς θρησκεύοντες, αὐτόν τε κόσμον (40) ὑπερορῶσι πάντες, καὶ θανάτου καταφρονοῦσι· καὶ οὔτε τοὺς νομιζομένους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θεοὺς λογίζονται, οὔτε τὴν Ἰουδαίων δεισιδαιμονίαν φυλάσσουσι· καὶ τίνα τὴν φιλοστοργίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους· καὶ τί δή ποτε καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον νῦν, καὶ οὐ πρότερον· ἀποδέχομαί γε τῆς προθυμίας σὲ ταύτης, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καὶ τὸ λέγειν καὶ τὸ ἀκούειν ἡμῖν χορηγοῦντος, αἰτοῦμαι δοθῆναι, ἐμοὶ μὲν, εἰπεῖν οὕτως ὡς μάλιστα ἂν ἀκοῦσαί (41) σε βελτίω γενέσθαι· σοί τε, οὕτως ἀκοῦσαι, ὡς μὴ λυ-
C πηθῆναι τὸν εἰπόντα.

CAP. II. *Exponit auctor Epistolæ, cur Christiani simulacra non colant, ut Græci.*

Age igitur, postquam teipsum a cunctis cogitationibus mentem tuam præoccupantibus purgaveris, et consuetudinem quæ te decepit, tanquam im-

Ἄγε δὴ, καθάρας σεαυτὸν ἀπὸ πάντων τῶν προκατεχόντων σοῦ τὴν διάνοιαν λογισμῶν, καὶ τὴν ἀπατῶσάν σε συνήθειαν ἀποσκευασάμενος, καὶ γε-

(35) Fabrio. *Bibl. Gr.*, tom. II. pag. 226.

(36) Corsin. *Fast. Attic.* vol. III, p. 146, et IV, p. 88.

(37) Nourr. *Appar. ad bibl.* PP., tom. I pag. 447.

(38) Bull. *Defens. fid. Nic.*, sect. II, cap. 4, § 8, et sect. III, cap. 2, § 2, pagg. 69, 188.

(39) Ὑπερεσπουδακότα. Ante hanc vocem legebatur ὡς in Beureri exemplari, quod ut prorsus inutile, videtur Stephanus expunxisse.

(40) Αὐτόν τε κόσμον. Mallet Stephanus αὐτόν τε τὸν κόσμον. Sed haud scio an operam ludat doctissimus grammaticus, dum in hoc scripto emendando sic versatur, quasi Platonis esset aut Demosthenis opus.

(41) Ἀκοῦσαι. Legit Stephan. ἀκούσαντα, et paulo post tum ipse tum Sylburgius σοὶ δὲ pro σοί τε. Non tamen repugnat illud ἀκοῦσαι, et miror Stepano displicuisse. *Mihi quidem ita detur loqui, ut audiam in primis meliorem te esse factum.* Similis precatio in exordio *Cohortationis* Justini *ad Græcos.*

νόμενος, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς; καινὸς ἄνθρωπος, ὡς ἂν καὶ λόγου καινοῦ (καθάπερ καὶ αὐτὸς ὡμολόγησας) ἀκροατὴς ἐσόμενος· ἴδε μὴ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ τῇ φρονήσει, τίνος ὑποστάσεως (42) ἢ τινος εἴδους τυγχάνουσιν οὓς ἐρεῖτε καὶ νομίζετε θεους. Οὐχ ὁ μέν τις, λίθος ἐστὶν, ὅμοιος τῷ πατουμένῳ; ὁ δ', ἐστὶ χαλκὸς, οὐ κρείσσων τῶν εἰς τὴν χρῆσιν ἡμῖν κεχαλκευμένων σκευῶν; ὁ δὲ, ξύλον, ἤδη καὶ σεσηπός; ὁ δὲ, ἄργυρος, χρήζων ἀνθρώπου τοῦ φυλάξοντος (43), ἵνα μὴ κλαπῇ; ὁ δὲ, σίδηρος, ὑπὸ ἰοῦ διεφθαρμένος; ὁ δὲ, ὄστρακον, οὐδὲν τοῦ κατεσκευασμένου πρὸς τὴν ἀτιμοτάτην ὑπηρεσίαν εὐπρεπέστερον; οὐ φθαρτῆς ὕλης ταῦτα πάντα, οὐχ ὑπὸ σιδήρου καὶ πυρὸς κεχαλκευμένα; οὐχ ὃ μὲν αὐτῶν, λιθοξόος· ὃ δὲ, χαλκεύς· ὃ δὲ, ἀργυροκόπος· ὃ δὲ, κεραμεὺς ἔπλασεν; οὐ πρὶν (44) ἢ ταῖς τέχναις τούτων εἰς τὴν μορφὴν τούτων ἐκτυπωθῆναι, ἦν ἕκαστος αὐτῶν ἑκάστῳ ἔτι καὶ νῦν μεταμεμορφωμένον; οὐ τὰ νῦν ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ὄντα σκεύη γένοιτ' ἂν, εἰ τύχοι τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ὅμοια τοιούτοις (45); οὐ ταῦτα πάλιν τὰ νῦν ὑφ' ὑμῶν προσκυνούμενα, δύναιτ' ἂν ὑπὸ ἀνθρώπων σκεύη ὅμοια γενέσθαι τοῖς λοιποῖς; οὐ κωφὰ πάντα; οὐ τυφλά; οὐ ἄψυχα; οὐκ ἀναίσθητα; οὐκ ἀκίνητα; οὐ πάντα σηπόμενα; οὐ πάντα φθειρόμενα; ταῦτα θεοὺς καλεῖτε. τούτοις δουλεύετε, τούτοις προσκυνεῖτε· τέλεόν τε (46) ἐξομοιοῦσθε· διὰ τοῦτο μισεῖτε Χριστιανούς, ὅτι τούτους οὐχ ἡγοῦνται θεούς. Ὑμεῖς γὰρ οἱ νῦν νομίζοντες καὶ οἰόμενοι, οὐ πολὺ πλέον αὐτῶν καταφρονεῖτε; οὐ πολὺ μᾶλλον αὐτοὺς χλευάζετε καὶ ὑβρίζετε; τοὺς μὲν λιθίνους καὶ ὀστρακίνους σέβοντες ἀφυλάκτους (47), τοὺς δὲ ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς ἐγκλείοντες ταῖς νυξὶ, καὶ ταῖς ἡμέραις φύλακας παρακαθίσαντες, ἵνα μὴ κλαπῶσιν. Αἷς δὲ δοκεῖτε τιμαῖς προσφέρειν, εἰ μὲν αἰσθάνονται, κολάζετε μᾶλλον αὐτούς· εἰ δὲ ἀναισθητοῦσιν, ἐλέγχοντες, αἵματι καὶ κνίσσαις αὐτοὺς θρησκεύετε· ταῦθ' ὑμῶν τίς ὑπομεινάτω; ταῦτα ἀνασχέσθω τίς ἑαυτῷ γενέσθαι; ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν οὐδὲ εἷς ταύτης τῆς κολάσεως ἑκὼν ἀνέξεται (αἴσθησιν γὰρ ἔχει καὶ λογισμόν·) ὁ δὲ λίθος ἀνέχεται· ἀναισθητεῖ γάρ. Οὐκοῦν τὴν αἴσθησιν (48). . . . . ἐλέγχετε. Περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ δεδουλῶσθαι Χρι-

A pedimentum aliquod, rejeceris, et factus fueris, velut ab initio, novus homo, utpote sermonis novi (sicut et ipse confessus es) auditor futurus; vide non solum oculis, sed etiam prudentia, cujus sint substantiæ, aut cujus formæ, ii quos vocatis et existimatis deos. Nonne eorum alius quidem est lapis, ei qui calcatur similis? alius autem est æs, nihilo melius quam quæ in usum nostrum fabricata sunt vasa? alius lignum, et quidem etiam putridum? alius, argentum, cui opus est homine custodituro, ne furto auferatur? alius, ferrum rubigine corruptum? alius testa, nihilo speciosior ea quæ ad abjectissimum ministerium facta est? Nonne ex materia corruptioni obnoxia sunt hæc omnia? nonne ferri et ignis ope fabricata? nonne eorum aliud sculptor B lapidum, aliud faber ærarius, aliud argentarius faber, aliud figulus finxit? minimeque in talem formam unumquodque mutatum erat, priusquam arte alicujus horum hæc impressa ei fuisset? Nonne quæ nunc eadem e materia sunt vasa, similia his reddi queant, si eosdem artifices nanciscantur? nonne hæc quæ a vobis adorantur, ab hominibus vasa reliquis similia fieri rursum possint? nonne surda sunt omnia? nonne cæca? nonne inanima? nonne sensus omnis expertia? nonne immobilia? nonne omnia putrescunt? nonne omnia corrumpuntur? Hæc deos vocatis, his servitis, hæc adoratis; et omnino similes istis reddimini. Idcirco sunt vobis odio Christiani, quoniam hos esse deos non arbitrantur. Atqui vos qui esse deos nunc existimatis, annon multo magis quam illi contemptui habetis? an C non multo magis quam illi, irridetis et injuria afficitis? dum lapideos quidem et testaceos veneramini, custodibus carentes; argenteos autem et aureos includitis noctu, ac interdiu custodes apponitis, ne furto auferantur. Et vero illis honoribus quibus vos prosequi eos existimatis, potius supplicio afficitis, si quidem sensu præditi sunt; sin expertes sunt sensus, (hujus rei) convincentes, sanguine et nidoribus eos colitis. Quis vestrum hæc sufferat? quis hæc sibi fieri patiatur? sed nullus quidem hominum hoc supplicium nisi invitus, patietur: (sensu enim et ratione est præditus:) at lapis patitur, sensu enim caret. Quamobrum illos sensus expertes

(42) Ὑποστάσεως. Vertit Stephan. *subsistentiæ*; sed melius, opinior, reddidisset, *substantiæ*. Paulo post ἐρεῖτε recte dici contendit, videlicet ab ἐρέω; quo quidem de themate disseruisse se monet in Thesauro suo.

(43) Φυλάξοντος. Sic posuit Stephanus pro eo quod erat in cod. mss. φυλάξαντος.

(44) Οὐ πρὶν, etc. Sic totum hunc locum immutat Stephanus: Καὶ οὐ πρὶν, ἢ ταῖς τέχναις τούτων εἰς τὴν μορφὴν τούτων ἐκτυπωθῆναι, ἦν ἕκαστον αὐτῶν ἑκάστῳ εἴδει ὡς καὶ νῦν μεταμεμορφωμένον. Sed prorsus inutile videtur tot voces addere et immutare, ubi unius litteræ emendatio commodam affert sententiam. Nam si legas ἕκαστον pro ἕκαστος, sic locus reddi poterit: *Nonne prius quam horum artibus in has formas effigerentur, unumquodque ab unoquoque artifice variis modis, idque etiam hactenus, immutabatur?* Videbantur simulacra stabilitatem quamdam, utpote diis consecrata, acquisivisse. Quare observat auctor epistolæ hoc D beneficium esse artificum, quibus quandiu caruerunt simulacra, tandiu iisdem mutationibus obnoxia fuerunt ac aliæ res eadem ex materia constantes.

(44) Τοιούτοις. Stephanus legendum monet τούτοις. Quod quidem minime necessarium existimaverim.

(46) Τέλεόν τε. In Beureri apographo additur αὐτοῖς; atque ita legit Stephanus, In eodem Beureri exemplari alia manu legebatur τέλεον δέ.

(47) Ἀφυλάκτους. In Beureri apographo ἀφυλάκτως.

(48) Αἴσθησιν. In Beureri apographo αὐτοῦ ἐλέγχετε. Conjicit Stephanus scriptum fuisse, τὴν αἴσθησιν οὐκ ἔχειν ἐλέγχετε.

esse convincitis. Ac de eo quod Christiani diis hujusmodi in servitutem addicti non sunt, multi quidem et alia habeam quæ dicam; si cui tamen vel hæc ipsa sufficere non videantur, supervacaneum arbitror et plura dicere.

στιανοὺς τοιούτοις θεοῖς, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα εἰπεῖν ἔχοιμι· εἰ δέ τινι μὴ δοκοίη καὶ ταῦτα ἱκανά, περισσὸν ἡγοῦμαι καὶ τὰ πλείω (49) λέγειν.

CAP. III. ***Negat ipsos etiam Judæos e superstitione immunes esse, dum iis Deum indigere putant, quæ ethnici rebus sensu carentibus donabant.***

Deinceps autem de eo quod non est illis idem cultus divinus qui Judæis, te maxime cupidum esse audiendi puto. Judæi igitur, quamvis abstineant eo de quo verba feci cultu, et Deum unum venerari, Dominumque omnium existimare velint; si tamen eodem quo ii de quibus dictum est modo, cultu illo eum prosequuntur, in errore versabuntur. Nam quæ Græci sensus expertibus et surdis offerentes, dementiæ dant argumentum; hi dum se Deo præbere ea cogitant, tanquam iis indigenti, stultitiam potius quam cultum divinum merito existiment (id quod faciunt.) Qui enim cœlum et terram, atque omnia quæ in iis sunt condidit, et nobis omnibus ea suppeditat quibus indigemus, fieri non possit ut ullo eorum indigeat quæ ipse iis præbet qui se illi dare existimant. At ii qui per sanguinem et nidorem et holocausta facere se illi sacrificia putant, atque his eum honoribus ornare, mihi videntur, dum putant se aliqua præbere ei, qui nullius rei indiguus est, nihil differre ab iis qui sensu carentia eodem honore studiose prosequuntur, quæ percipere honorem hunc non possunt.

Ἑξῆς δὲ περὶ τοῦ μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ Ἰουδαίοις θεοσεβεῖν αὐτούς, οἶμαί σε μάλιστα ποθεῖν ἀκοῦσαι. Ἰουδαῖοι τοίνυν εἰ μὲν ἀπέχονται ταύτης τῆς προειρημένης λατρείας, καὶ εἰς Θεὸν ἕνα τῶν πάντων σέβειν καὶ δεσπότην ἀξιοῦσι φρονεῖν (50)· εἰ δὲ τοῖς προειρημένοις ὁμοιοτρόπως τὴν θρησκείαν προσάγουσιν αὐτῷ ταύτην, διαμαρτάνουσιν· Ἃ γὰρ τοῖς ἀναισθήτοις καὶ κωφοῖς προσφέροντες οἱ Ἕλληνες ἀφροσύνης δεῖγμα παρέχουσι, ταῦθ' οὗτοι καθάπερ προσδεομένῳ τῷ Θεῷ λογιζόμενοι παρέχειν, μωρίαν εἰκὸς (51) μᾶλλον ἡγοῖντ' ἄν, οὐ θεοσέβειαν. Ὁ γὰρ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ πᾶσιν ἡμῖν χορηγῶν ὧν προσδεόμεθα, οὐδενὸς ἂν αὐτὸς προσδέοιτο τούτων ὧν τοῖς οἰομένοις διδόναι παρέχει αὐτός. Οἱ δέ γε θυσίας αὐτῷ δι' αἵματος καὶ κνίσσης καὶ ὁλοκαυτωμάτων ἐπιτελεῖν οἰόμενοι, καὶ ταύταις ταῖς τιμαῖς αὐτὸν γεραίρειν, οὐδέν μοι δοκοῦσι διαφέρειν τῶν εἰς τὰ κωφὰ (52) τὴν αὐτὴν ἐνδεικνυμένοις φιλοτιμίαν, τῶν μὴ δυναμένων τῆς τιμῆς μεταλαμβάνειν, τὸ δὲ δοκεῖν (53) τινὰ παρέχειν τῷ μηδενὸς προσδεομένῳ.

CAP. IV. ***Cætera Judæorum instituta non aptiora ad Deum colendum evincit.***

At eorum circa cibos meticulosam cautionem, et superstitionem circa Sabbata, et jactantiam de circumcisione, et quæ de jejunio ac noviluniis simulant, quæ ridicula sunt et relatu indigna, te a me discere necesse habere arbitror. Nam eorum quæ a Deo in usum hominum creata sunt, alia quidem tanquam recte creata admittere; alia vero ut inutilia et supervacanea, recusare, quomodo fas est? De Deo autem hoc mentiri, eum vetare aliquid quod honestum sit facere die Sabbati, quomodo impium non sit? jam vero et de carnis imminutione, tanquam electionis testimonium sit

Ἀλλὰ μὴν τόγε περὶ τὰς βρώσεις αὐτῶν ψοφοδεὲς, καὶ τὴν περὶ τὰ Σάββατα δεισιδαιμονίαν, καὶ τὴν τῆς περιτομῆς (54) ἀλαζονείαν, καὶ τὴν τῆς νηστείας καὶ νουμηνίας εἰρωνείαν, καταγέλαστα καὶ οὐδὲν ἄξια λόγου, νομίζω σε χρήζειν παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Τό τε γὰρ τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κτισθέντων εἰς χρῆσιν ἀνθρώπων, ἃ μὲν ὡς καλῶς κτισθέντα παραδέχεσθαι, ἃ δ', ὡς ἄχρηστα καὶ περισσὰ, παραιτεῖσθαι, πῶς οὐ θέμις (55) ἐστί; Τὸ δὲ καταψεύδεσθαι Θεοῦ, ὡς κωλύοντος ἐν τῇ τῶν Σαββάτων ἡμέρᾳ καλόν τι ποιεῖν, πῶς οὐκ ἀσεβές; τὸ δὲ καὶ τὴν μείωσιν τῆς σαρκὸς μαρτύ-

(49) Πλείω. Hanc vocem addit Beureri apographum, sicque legendum vidit Stephanus ex litteris π et λ, quarum vestigia in cod. mss. supererant.

(50) Φρονεῖν.. Post hanc vocem aliquid deesse existimat Stephanus, vel figuram esse quæ vocatur ἀνταπόδοτον. Sylburgius addendum putat ὀρθῶς φρονοῦσι. Sed nihil desiderabimus si illud εἰ μὲν eodem modo accipiamus, ac εἰ καί, *etsi*, *quamvis*, ut in interpretatione emendavimus. Similem habemus verborum constructionem initio Apologiæ primæ Justini. Ibidem pro εἰς Θεὸν ἕνα malunt Stephanus et Sylb. εἰ. Sed φρονεῖν hoc loco idem est ac πιστεύειν.

(51) Εἰκός. Legendum censet Stephanus ὡς εἰκός vel εἰκότως Ibidem ἢ pro οὐ legendum conjicit. Sed hæc minime necessaria.

(52) Εἰς τὰ κωφά. Hanc præpositionem addendam monent Stephanus, Beur. et Sylburg. Paulo post legendum, ut iidem monent, ἐνδεικνυμένων et τὰ μὴ δυνάμενα.

(53) Τὸ δὲ δοκεῖν. Frustra hic lacunam suspicantur Stephanus et Sylburgius. Satis est legere τῷ δὲ δοκεῖν, vel subaudire κατά ante hæc verba, quorum is est sensus: æque stultum esse, rebus sensu carentibus sacrificia offerre, et Deo qui nulla re indiget, putare se aliquid præbere. Ipse Stephanus fatetur legi posse τῷ δὲ δοκεῖν, hæc verba conjungendo cum præcedentibus.

(45) Τὴν τῆς περιτομῆς. Stephanus addendum existimat οὐδὲ vel οὐδενὸς ἄξια λόγου οὐ νομίζω.

(55) Πῶς οὐ θέμις. Delet οὐ Steph. vel legit ἀθέμιτον.

ριον (56) ἐκλογῆς ἀλαζονεύεσθαι, ὡς διὰ τοῦτο ἐξαιρέτως ἠγαπημένους ὑπὸ Θεοῦ, πῶς οὐ χλεύης ἄξιον; τὸ δὲ παρεδρεύοντας αὐτοὺς ἄστροις καὶ σελήνῃ παρατήρησιν τῶν μηνῶν (57) καὶ τῶν ἡμερῶν ποιεῖσθαι, καὶ τὰς οἰκονομίας Θεοῦ καὶ τὰς τῶν καιρῶν ἀλλαγὰς κατὰ (58).... πρὸς τὰς αὐτῶν ὁρμὰς, ἃς μὲν, εἰς ἑορτὰς, ἃς δὲ, εἰς πένθη· τίς ἂν θεοσεβείας καὶ οὐκ ἀφροσύνης πολὺ πλέον ἡγήσεται τὸ δεῖγμα; τῆς μὲν οὖν κοινῆς εἰκαιότητος καὶ ἀπάτης, καὶ τῆς Ἰουδαίων πολυπραγμοσύνης καὶ ἀλαζονείας ὅτι ὀρθῶς ἀπέχονται Χριστιανοὶ, ἀρκούντως σε νομίζω μεμαθηκέναι. Τὸ δὲ τῆς ἰδίας αὐτῶν θεοσεβείας μυστήριον μὴ προσδοκήσῃς δύνασθαι παρὰ ἀνθρώπου μαθεῖν.

A gloriari, et tanquam eam ob rem Deus eximio illos amore prosequatur, quomodo subsannatione non sit dignum? Quinetiam eos, (tanquam) assidentes astris et lunæ, observationi mensium et dierum deditos esse, et Dei œconomias ac tempestatum mutationes ad ea accommodare ad quæ mentes suæ propensæ sint, alias quidem ad festos dies, alias vero ad luctus; quis divini cultus et non dementiæ multo magis indicium existimabit? Communi igitur vanitate et impostura, et Judæorum curiositate atque jactantia, jure Christianos abstinere, te abunde didicisse existimo. Sed divini cultus illis proprii mysterium ne te ab homine ullo doceri posse speres.

CAP. V. *Christianorum mores graphice depingit.*

Χριστιανοὶ γὰρ οὔτε γῇ, οὔτε φωνῇ, οὔτε ἔθεσι B διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. Οὔτε γάρ που πόλεις ἰδίας κατοικοῦσιν, οὔτε διαλέκτῳ τινὶ παρηλλαγμένῃ χρῶνται, οὔτε βίον παράσημον ἀσκοῦσιν· οὐ μὴν ἐπινοίᾳ τινὶ καὶ φροντίδι πολυπραγμόνων ἀνθρώπων μαθήματι (59) τοῦτ' (60) αὐτοῖς ἐστιν εἰρημένον· οὐδὲ δόγματος ἀνθρωπίνου προεστᾶσιν, ὥσπερ ἔνιοι· κατοικοῦντες δὲ πόλεις Ἑλληνίδας τε καὶ βαρβάρους, ὡς ἕκαστος ἐκληρώθη, καὶ ἐν τοῖς (61) ἐγχωρίοις ἔθεσιν ἀκολουθοῦντες ἔν τε ἐσθῆτι καὶ διαίτῃ καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ, θαυμαστὴν καὶ ὁμολογουμένως παράδοξον ἐνδείκνυνται τὴν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων, ὡς πολῖται, καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι. Πᾶσα ξένη, πατρίς ἐστιν αὐτῶν· καὶ πᾶσα πατρὶς, ξένη. C Γαμοῦσιν ὡς πάντες· τεκνογονοῦσιν, ἀλλ' οὐ ῥίπτουσι τὰ γεννώμενα. Τράπεζαν κοινὴν παρατίθενται, ἀλλ' (62)..... κοινήν. Ἐν σαρκὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ κατὰ σάρκα ζῶσιν. Ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. Πείθονται τοῖς ὡρισμένοις νόμοις, καὶ τοῖς ἰδίοις βίοις νικῶσι τοὺς νόμους. Ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων διώκονται. Ἀγνοοῦνται, καὶ κατακρίνονται. Θανατοῦνται, καὶ ζωοποιοῦνται· πτωχεύουσι (63), καὶ πλουτίζουσι πολλούς. Πάντων ὑστεροῦνται, καὶ ἐν πᾶσι περισ-

Christiani enim neque regione, neque sermone, neque politicis vitæ institutis a cæteris hominibus sunt distincti. Nam neque proprias civitates incolunt, neque sermone utuntur qui ab aliorum sermone differat, neque vitæ genus habent quod de re aliqua sibi peculiari sit notabile; neque aliquid a curiosis hominibus excogitatum proponunt sibi discendum: neque alicui dogmati humano patrocinantur, sicut nonnulli: sed incolentes partim Græcas, partim barbaras civitates, prout cujusque sors tulit, et indigenarum instituta sequentes in vestitu victuque, et cæteris quæ ad vitam pertinent, mirabilem et haud dubie incredibilem suæ politiæ statum oculis nostris proponunt. Patrias proprias habitant; sed tanquam inquilini. Omnia cum aliis communia habent, tanquam cives; et omnia patiuntur, tanquam peregrini. Omnis peregrina regio, patria est eorum; et omnis patria, est peregrina. Uxores ducunt, ut omnes, et liberos procreant; sed non abjiciunt fetus. Mensam communem apponunt; minime vero cubile. In carne sunt; sed non secundum carnem vivunt. In terra degunt; sed in cœlo politiam suam habent. Obsequuntur legibus quæ sancitæ sunt, et suo vitæ genere leges superant. Amant omnes, et omnes illos persequuntur. Ignorantur et condemnantur; morte afficiuntur et vivificantur. Mendici sunt, et multos ditant. Rebus omni-

(56) Μαρτύριον. In cod. ms. erat tantum μαρτύρ, quemadmodum etiam paulo post χλ. Utramque vocem explevit Stephan. legendo μαρτύριον et χλεύης.

(57) Μηνῶν. Sic pro μ Stephanus, Beur. et Sylb. emendant.

(58) Κατά. In apographo Beureri erat καταδιαιρεῖν. Legit Steph. καταρρυθμίζειν; ὅτι additum ex Stephano et Beur. Mox Judæorum curiositas intelligenda est: *Curiosum studium varia ad Dei cultum, qualem sibi fingebant pertinentia acervandi;* sic ipse explicat Stephanus.

(59) Μαθήματι. Iidem legunt μάθημά τι, et paulo post εὑρημένον pro εἰρημένον. Non displicet Sylburgio ᾑρημένον, *electum*. Legendum crediderim μάθημα τοῦτο. Illud μαθήματι ortum videtur ex simili casu vocum præcedentium.

(60) Μαθήματι τοῦτ'. Legendo μάθημα τοῦτο, ut legendum monui, sic reddendus hic locus: *Ne-*

D *que investigatione quadam et hominum curiosorum sollicitudine hæc disciplina ab eis inventa.* MARAN. in *Emendandis.*

(61) Ἐν τοῖς. Delet Stephan. præpositionem.

(62) Ἀλλ'... Stephanus et Beurerus legunt ἀλλ' οὐ κοινήν. Mallet Sylburgius ἀλλ' οὐ πάντῃ κοινήν vel ἀλλ' ὁσίως κοινήν. Sed frigida prorsus hæc ejusdem vocis repetitio, et hoc perpolito scriptore prorsus indigna. Quamobrem, ni fallor, legendum ἀλλ' οὐ κοίτην: *mensam communem apponimus, at cubile nequaquam.* Quibus verbis et iniquos de Christianis rumores repellit, et quantum ab ethnicorum moribus discreparent, demonstrat. Simili prorsus sententia Tertullianus: *Omnia*, inquit Apol. 39, *indiscreta sunt apud nos præter uxores. In isto solo consortium solvimus, in quo solo cæteri homines consortium exercent.*

(63) Πτωχεύουσι. Dicere malim de Christianis: *Pauperes sunt et multos ditant*, quam, ut reddidit

bus indigent, et omnia illis redundant. Dedecorantur, et inter dedecora gloria afficiuntur. Eorum fama laceratur, et justitiæ eorum testimonium perhibetur. Maledictis ac conviciis incessuntur, et bonis verbis prosequuntur. Injuria afficiuntur, et honore prosequuntur. Cum se gerant ut probos decet, tanquam improbi puniuntur: dum puniuntur, gaudent tanquam vivificentur. Adversus eos, tanquam alienigenas, Judæi bellum gerunt, et Græci eos persequuntur; et osores eorum causam inimicitiarum dicere nequeunt.

A σεύουσιν. Ἀτιμοῦνται, καὶ ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται· βλασφημοῦνται, καὶ δικαιοῦνται· λοιδοροῦνται, καὶ εὐλογοῦσιν· ὑβρίζονται, καὶ τιμῶσιν. Ἀγαθοποιοῦντες, ὡς κακοὶ κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσιν, ὡς ζωοποιούμενοι. Ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται, καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων διώκονται· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας εἰπεῖν μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν.

CAP. VI. *Velut animam in corpore, Christianos in mundo versari probat.*

Atque ut semel omnia complectar, quod est in corpore anima, hoc sunt in mundo Christiani. Dispersa est per omnia corporis membra anima; et Christiani per mundi civitates (dispersi sunt.) Habitat quidem in corpore anima, sed non est e corpore: (*sic*) et Christiani in mundo habitant, sed e mundo non sunt [a]. Invisibilis anima in visibili corpore, tanquam in præsidio, constituta est: (*sic*) et Christiani cognoscuntur, dum in mundo commorantur; sed invisibilis est eorum cultus divinus. Odio prosequitur animam caro, et bellum ei movet nulla affecta injuria, quod voluptatibus frui prohibeatur: odio prosequitur et mundus Christianos, nulla affectus injuria, quoniam voluptatibus repugnant. Anima carnem amat, quæ ipsam odit, et (amat) membra: (*sic*) etiam Christiani amant osores. Inclusa quidem est anima corpore, sed ipsa corpus conservat: (*sic*) et Christiani detinentur quidem in mundo, tanquam in custodia, sed ipsi mundum conservant. Immortalis anima in mortali tabernaculo habitat: et Christiani illa quæ corruptioni sunt obnoxia tanquam inquilini incolunt, incorruptibilitatem cœlestem exspectantes. Anima, dum cibo et potu male tractatur, fit melior: et dum Christiani suppliciis afficiuntur quotidie, numerus eorum cresccit. Deus illos tam insignem tenere locum voluit, quem illi nefas est defugere.

Ἁπλῶς δ' εἰπεῖν, ὅπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχὴ, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί. Ἔσπαρται κατὰ πάντων τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἡ ψυχὴ, καὶ Χριστιανοὶ κατὰ τὰς τοῦ κόσμου πόλεις. Οἰκεῖ μὲν ἐν B τῷ σώματι ψυχὴ, οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σώματος· καὶ Χριστιανοὶ ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου. Ἀόρατος ἡ ψυχὴ ἐν ὁρατῷ φρουρεῖται τῷ σώματι· καὶ Χριστιανοὶ γινώσκονται μένοντες (64) ἐν τῷ κόσμῳ, ἀόρατος δὲ αὐτῶν ἡ θεοσέβεια μένει. Μισεῖ τὴν ψυχὴν ἡ σὰρξ, καὶ πολεμεῖ, μηδὲν ἀδικουμένη, διότι ταῖς ἡδοναῖς κωλύεται χρῆσθαι· μισεῖ καὶ Χριστιανοὺς ὁ κόσμος μηδὲν ἀδικούμενος, ὅτι ταῖς ἡδοναῖς ἀντιτάσσονται. Ἡ ψυχὴν τὴν μισοῦσαν ἀγαπᾷ σάρκα, καὶ τὰ μέλη· καὶ Χριστιανοὶ τοὺς μισοῦντας ἀγαπῶσιν. Ἐγκέκλεισται μὲν ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, συνέχει δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα· καὶ Χριστιανοὶ κατέχονται μὲν ὡς ἐν φρουρᾷ τῷ κόσμῳ, αὐτοὶ δὲ συνέχουσι (65) τὸν κόσμον. Ἀθάνατος ἡ ψυχὴ ἐν θνητῷ σκηνώματι κατοικεῖ· καὶ Χριστιανοὶ παροι- C κοῦσιν ἐν φθαρτοῖς, τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίαν προσδεχόμενοι. Κακουργουμένη σιτίοις καὶ ποτοῖς ἡ ψυχὴν, βελτιοῦται· καὶ Χριστιανοὶ κολαζόμενοι καθ' ἡμέραν, πλεονάζουσι μᾶλλον. Εἰς τοσαύτην αὐτοὺς τάξιν ἔθετο ὁ Θεὸς, ἣν οὐ θεμιτὸν αὐτοῖς παραιτήσασθαι.

CAP. VII. *Hæc religio a Deo instituta, qui non rem creatam, sed proprium Filium misit ut salvaret homines. Manifesta Filii adventus indicia.*

Non enim terrenum, ut dixi, inventum hoc illis traditum est; neque mortalis est commentatio, quam adeo accurate custodiendam sibi censent; neque humanorum mysteriorum œconomia illis commissa est; sed ipse vere Deus, qui est omnipotens, et omnium conditor, ac invisibilis, e cœlis Veritatem et Verbum factum ac incomprehensibile inter homines locavit, et in cordibus eorum firmam habere sedem voluit: non, quemadmodum aliquis conjicere possit, misso hominibus ministro

D Οὐ γὰρ ἐπίγειον, ὡς ἔφην, εὕρημα τοῦτ' αὐτοῖς παρεδόθη· οὐδὲ θνητὴν ἐπίνοιαν φυλάσσειν οὕτως ἀξιοῦσιν ἐπιμελῶς, οὐδὲ ἀνθρωπίνων οἰκονομίαν μυστηρίων πεπίστευνται· ἀλλ' αὐτὸς ὁ παντοκράτωρ καὶ παντοκτίστης καὶ ἀόρατος Θεὸς, αὐτὸς ἀπ' οὐρανῶν τὴν Ἀλήθειαν καὶ τὸν Λόγον τὸν ἅγιον (66) καὶ ἀπερινόητον ἀνθρώποις ἐνίδρυται, καὶ ἐγκατεστήριξε ταῖς καρδίαις αὐτῶν· οὐ, καθάπερ ἄν τις εἰκάσειεν, ἀνθρώποις ὑπηρέτην τινὰ πέμψας, ἢ ἄγγελον, ἢ ἄρχοντα, ἢ τινὰ τῶν διεπόντων τὰ ἐπίγεια,

[a] Joan. XVII, 11, 14, 16.

Stephanus, *Mendici sunt.* MARAN. *ibid.* — Hæc scribens auctor epistolæ respexit ad II Cor. VI, 10: ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζονται: quæ verba Vulg. interpres ita reddit: *Sicut egentes, multos autem locupletantes.* Sic mox infra præ oculis habuit idem auctor I Cor. IV, 12, λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν: *Maledicimur, et benedicimus.*

(64) Μένοντες. Steph. mavult μὲν ὄντες.

(65) Συνέχουσι. Eadem habemus in Justini *Apol.* II, n. 7.

(66) Τὸν ἅγιον Monet Stephanus in cod. ms. vix aliud quam primam hujus vocis litteram deprehendi.

ἤ τινα τῶν πεπιστευμένων τὰς ἐν οὐρανοῖς διοική-σεις, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τεχνίτην καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων· ᾧ τοὺς οὐρανοὺς ἔκτισεν, ᾧ τὴν θάλασσαν ἰδίοις ὅροις ἐνέκλεισεν· οὗ τὰ μυστήρια πιστῶς πάντα φυλάσσει τὰ στοιχεῖα· παρ' οὗ τὰ μέτρα τῶν τῆς ἡμέρας δρόμων εἴληφε φυλάσσειν (67)· ᾧ πειθαρχεῖ σελήνη νυκτὶ φαίνειν κελεύοντι· ᾧ πειθαρχεῖ τὰ ἄστρα, τῷ τῆς σελήνης ἀκολουθοῦντα δρόμῳ· ᾧ πάντα διατέτακται καὶ διώρισται καὶ ὑποτέτακται, οὐρανοὶ καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς, γῆ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, θάλασσα καὶ τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ· πῦρ, ἀήρ, ἄβυσσος· τὰ ἐν ὕψεσι, τὰ ἐν βάθεσι, τὰ ἐν τῷ μεταξύ. Τοῦτον πρὸς αὐτοὺς ἀπέστειλεν, ἆρά γε, ὡς ἀνθρώπων ἄν τις λογίσαιτο, ἐπὶ τυραννίδι καὶ φόβῳ καὶ κατα-πλήξει; Οὔμενουν, ἀλλ' ἐν ἐπιεικείᾳ, πραΰτητι (68)· ὡς βασιλεὺς πέμπων υἱὸν βασιλέα ἔπεμψεν· ὡς Θεὸν ἔπεμψεν, ὡς πρὸς ἀνθρώπους ἔπεμψεν, ὡς σώζων ἔπεμψεν· ὡς πείθων, οὐ βιαζόμενος· βία γὰρ οὐ πρόσεστι τῷ Θεῷ. Ἔπεμψεν ὡς καλῶν, οὐ διωκῶν· ἔπεμψεν ὡς ἀγαπῶν, οὐ κρίνων. Πέμψει γὰρ αὐτὸν κρίνοντα, καὶ τίς αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ὑποστήσεται (69); . . . .

. . . .

παραβαλλομένους θηρίοις, ἵνα ἀρνήσωνται τὸν Κύριον, καὶ μὴ νικωμένους; Οὐχ ὁρᾷς, ὅσῳ πλείονες κολάζοντες (70), τοσούτῳ πλεονάζοντας ἄλλους; Ταῦτα ἀνθρώπου οὐ δοκεῖ (71) τὰ ἔργα, ταῦτα δύναμίς ἐστι Θεοῦ· ταῦτα τῆς παρουσίας αὐτοῦ δείγματα.

A aliquo, aut angelo, aut principe, aut aliquo eorum qui terrena gubernant, aut quopiam eorum quibus commissa est rerum in cœlis administrandarum cura; sed ipso opifice et creatore omnium; quo cœlos condidit, quo mare suis terminis conclusit; cujus mysteria fideliter ab omnibus elementis observantur, a quo certa spatia diurnorum cursuum (sol) observanda accepit, cui paret luna, jubenti eam lucere nocti: cui astra obtemperant, lunæ cursum sequenti; a quo omnia disposita sunt, et suis limitibus circumscripta et cui sunt supposita cœli et quæ in cœlis sunt, terra et quæ in terra sunt, mare et quæ in mari; ignis, aer, abyssus; quæ in altitudinibus, quæ in profunditatibus, quæ in medio (locata sunt). Hunc ad eos misit: an, ut B aliquis hominum cogitare possit, tyrannidis exercendæ et terrorem incutiendi causa? Minime vero; sed in clementia, in lenitate, tanquam rex mittens filium regem, misit; tanquam Deum misit, tanquam ad homines misit, tanquam servans misit: tanquam cum obsequentibus agens, non tanquam violentiam adhibens: violentia enim Deo non inest. Misit ut vocans, non persequens; misit ut amans, non judicans; mittet enim eum condemnaturum; et quis ejus adventum sustinebit?....... Non vides objectos feris, ut abnegent Dominum, et non vinci? Non vides, quo plures qui suppliciis afficiunt, tanto majorem aliorum esse numerum? Hæc non videntur ab homine fieri, hæc sunt Dei potentia, hæc adventus ejus sunt indicia.

CAP. VIII. *Quam miser hominum status ante Verbi adventum.*

Τίς γὰρ ὅλως ἀνθρώπων ἠπίστατο τί ποτ' ἐστὶ Θεός, πρὶν αὐτὸν ἐλθεῖν; Ἢ τοὺς κενοὺς καὶ ληρώδεις ἐκείνων λόγους ἀποδέχῃ τῶν ἀξιοπίστων φιλοσόφων; ὧν οἱ μὲν πῦρ (72) ἔφασαν εἶναι τὸν Θεὸν (οὗ μέλλουσι χωρήσειν αὐτοί, τοῦτο καλοῦσι Θεόν·) οἱ δέ, ὕδωρ· οἱ δ', ἄλλο τι τῶν στοιχείων τῶν ἐκτισμένων ὑπὸ Θεοῦ. Καί τοί γε εἴ τις τούτων τῶν λόγων ἀπόδεκτός ἐστι, δύναιτ' ἂν καὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων ἓν ἕκαστον ὁμοίως ἀποφαίνεσθαι Θεόν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τερατεία καὶ πλάνη τῶν γοήτων ἐστίν· ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς οὔτε εἶδεν οὔτε ἐγνώρισεν· αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἐπέδειξεν. Ἐπέδειξε δὲ διὰ πίστεως·

C Nam quis ex omnibus hominibus norat quid esset Deus, priusquam ipse venisset? An vana et nugacia dicta illorum fide scilicet dignorum philosophorum approbas? quorum aliqui ignem esse Deum dixerunt (id ad quod profecturi sunt ipsi, Deum vocantes); alii aquam, alii aliud ex elementis quæ a Deo sunt creata. Atqui si horum dictorum aliquod approbatione dignum est, possint et cæterarum rerum quæ sunt creatæ unamquamque similiter pronuntiare Deum esse. Verum hi sermones sunt prodigiosa mendacia et imposturæ præstigiatorum: ac hominum quisquam neque vi-

(67) Φυλάσσειν. Post hanc vocem vel post εἴληφε non dubitat Sthephanus quin ἥλιος vel ὁ ἥλιος a librario omissum fuerit. Στοιχεῖα hoc loco non quatuor elementa, sed astra intelligi debent, quæ postea enumerantur, nimirum, sol, luna et stellæ. Vid. not. in I Theophili librum, num 44.

(68) Πραΰτητι. Stephanus observat addendum esse καί.

(69) Ὑποστήσεται. Perantiqua hæc lacuna; siquidem librarius, a quo scriptum exemplar Stephani, ad marginem monet se eam in antiquissimo codice invenisse. Non pauca deesse putat Stephanus, quibus et præcedens sermo finiebatur, et alius inchoabatur. Legendum putat οὐχ ὁρᾷς παραβαλλομένους. Hujus loci sensum explere potest decerpta ex Justini dialogo. num. 121 sententia, ubi S. martyr, *ex eo quod inglorio et informi et despecto Christi primo adventu, tantus fuerit illius splendor et tanta potentia, ut nulla in gente ignoretur et ex omni genere homines pœnitentiam agant*, concludit quanta sit futura secundi adventus majestas.

(70) Κολάζοντες. Observat Sylburgius non minus commode dici posse κολάζονται. *Quo plures supplicio afficiuntur.*

(71) Οὐ δοκεῖ. Delet Stephanus οὐ, et sic restituendum hunc locum existimat: *Hæc videntur ab hominibus fieri?* Necesse non videtur quidquam mutare. Hæc quoque in eorum numerum veniunt, quæ Justini sententiis gemella sunt; simillima enim occurrunt *Apol.* II, num. 10.

(72) Ὧν οἱ μὲν πῦρ. Nulla erat in Beureri apographo lacuna, sed Stephanus ait nonnullas litteras in ms. exemplari ante ultimam vocem legi non potuisse. Quapropter scriptum fuisse putat οἱ μέν τινες. Mox Stephanus legit δύναιντ' ἄν.

dit ipsum, neque aliquam ipsius notitiam habuit; sed ipse seipsum ostendit. Ostendit autem per fidem, cui soli Deum videre concessum est, nam Dominus et opifex omnium Deus, qui omnia fecit et suo quæque ordine disposuit, non solum hominum amator, sed patiens etiam fuit. Sed hic fuit quidem semper talis, estque, et erit, benignus et bonus, et iræ expers, ac verax, et solus bonus; concepit autem mente aliquid magnum et ineffabile, de quo cum solo Filio communicavit. Quandiu igitur suum prudens consilium in mysterio retinebat, neglectui nos habere, nullamque nostri curam gerere videbatur; at postquam per dilectum Filium revelavit et patefecit quæ jam inde ab initio erant præparata, omnia simul præbuit nobis: et frui suis beneficiis, et videre. Quæ quisnam nostrum expectavisset? Omnia igitur apud se sciebat una cum Filio, æconomica sua scientia.

A ᾗ μόνῃ Θεὸν ἰδεῖν συγκεχώρηται· ὁ γὰρ Δεσπότης καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων Θεὸς, ὁ ποιήσας τὰ πάντα καὶ κατὰ τάξιν διακρίνας, οὐ μόνον φιλάνθρωπος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ μακρόθυμος. Ἀλλ' οὗτος ἦν μὲν ἀεὶ τοιοῦτος, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, χρηστὸς καὶ ἀγαθὸς (73) καὶ ἀόργητος καὶ ἀληθής· καὶ μόνος ἀγαθός ἐστιν· ἐννοήσας δὲ μεγάλην καὶ ἄφραστον ἔννοιαν, ἣν ἐκοινώσατο μόνῳ τῷ παιδί. Ἐν ὅσῳ μὲν οὖν κατεῖχεν ἐν μυστηρίῳ καὶ διετήρει τὴν σοφὴν αὐτοῦ βουλὴν, ἀμελεῖν ἡμῶν καὶ ἀφροντιστεῖν ἐδόκει· ἐπεὶ δὲ ἀπεκάλυψε (74) διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ παιδὸς, καὶ ἐφανέρωσε τὰ ἐξ ἀρχῆς ἡτοιμασμένα, πάνθ' ἅμα παρέσχεν ἡμῖν, καὶ μετασχεῖν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν (75)..... ῆσαι. Τίς ἂν πώποτε προσεδόκησεν ἡμῶν; Πάντ' οὖν ᾔδει παρ' ἑαυτῷ σὺν τῷ παιδὶ οἰκονομικῶς.

CAP. IX. ***Filius sero missus, quia oportebat ut homines ex peccatis suis cognoscerent se vita indignos esse: nec in alio quam in filio Dei justificari posse.***

Cæterum usque ad superius tempus sivit nos pro libito incertis motibus agitari, dum a voluptatibus et cupiditatibus transversi raperemur; non quidem quod ullo modo peccatis nostris gauderet, sed ea tolerans; neque illud quo injustitia exercebatur tempus approbans, sed mentem justitiæ creans: ut cum eo tempore convicti essemus e propriis operibus, vita esse indigni, nunc Dei benignitas nos ea dignaretur; et cum manifestum fecissemus. non posse ex eo quod in nobis situm est regnum Dei ingredi, per potentiam Dei nobis id posse daretur. Cum autem ad cumulum malitia nostra pervenisset, et plene manifestum factum foret, mercedem peccati esse supplicium, et mors expectatur: advenissetque tempus a Deo præstitutum ad suam deinceps benignitatem ac potentiam declarandam, et quomodo præ immenso quo homines prosequitur amore, nos odio non habuerit, neque rejecerit, neque improbitatis nostræ memorem se ostenderit, sed patienter eam tulerit ac sustinuerit; ipse peccata nostra suscepit, proprium ipse Filium pretium redemptionis pro nobis dedit, sanctum pro iis qui legem transgressi

B Μέχρι μὲν οὖν τοῦ πρόσθεν χρόνου εἴασεν ἡμᾶς ὡς ἐβουλόμεθα ἀτάκτοις φοραῖς φέρεσθαι, ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις ἀγομένους· οὐ πάντως ἐφηδόμενος τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ἀνεχόμενος· οὐδὲ τῷ τότε τῆς ἀδικίας καιρῷ συνευδοκῶν, ἀλλὰ τὸν νοῦν τῆς δικαιοσύνης δημιουργῶν (76) ἵνα ἐν τῷ τότε χρόνῳ ἐλεγχθέντες ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων ἀνάξιοι ζωῆς, νῦν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος ἀξιωθῶμεν· καὶ τὸ καθ' ἑαυτοὺς φανερώσαντες ἀδύνατον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ δυνατοὶ γενηθῶμεν. Ἐπεὶ δὲ πεπλήρωτο μὲν ἡ ἡμετέρα ἀδικία, καὶ τελείως πεφανέρωτο ὅτι ὁ μισθὸς (77)..... κόλασις, καὶ θάνατος προσεδοκᾶτο· ἦλθε δὲ ὁ καιρὸς ὃν Θεὸς προέθετο λοιπὸν φανερῶσαι τὴν ἑαυτοῦ χρηστότητα καὶ δύναμιν, ὡς... ὑπερβαλλούσης (78) φιλανθρωπίας μία ἀγάπη..... οὐκ ἐμίσησεν ἡμᾶς, οὐδὲ
C ἀπώσατο, οὐδὲ ἐμνησικάκησεν. Ἀλλὰ ἐμακροθύμησεν, ἠνέσχετο, λέγων αὐτὸς (79), τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας ἀνεδέξατο· αὐτὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν ἀπέδοτο λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν ἅγιον ὑπὲρ ἀνόμων, τὸν ἄκακον ὑπὲρ τῶν κακῶν, τὸν δίκαιον ὑπὲρ τῶν ἀδίκων, τὸν ἄφθαρτον ὑπὲρ τῶν φθαρτῶν, τὸν ἀθάνατον ὑπὲρ τῶν θνητῶν. Τί γὰρ ἄλλο τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἠδυνήθη καλύψαι ἢ

(73) Καὶ ἀγαθός. Has voces expungendas putat Stephanus, quia mox sequitur καὶ μόνος ἀγαθός, Sed, ut obsrvat Sylburgius, nihil mutandum.

(74) Ἐπεὶ δὲ ἀπεκάλυψε. E regione horum verborum ascriptum erat ad marginem ms. codicis: Ὅτι ἐκρύπτετο τοσούτους χρόνους τὸ μυστήριον τῆς ἁγίας Τριάδος μέχρι τοῦ βαπτίσματος τοῦ ἐν Ἰορδάνῃ.

(75) Καὶ ἰδεῖν. Beurerus legit ἰδεῖν καὶ ποιῆσαι. Melius cum Sylburgio legemus κατανοῆσαι. Ibidem Beureri apographum προσεδόκα, et mox ἐπιθυμίαις ἀταλλομένους.

(76) Ἀλλὰ τὸν νοῦν τῆς δικαιοσύνης δημιουργῶν. *Sed mentem justitiæ creans*. Id est, præparans illam justitiam, quæ non littera sed spiritu continetur, quæque est *Justitia Dei* (ut ait Apostolus Rom. III, 22) *per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes qui credunt in eum*, MARAN. in *Addend.*

(77) Μισθός. Addit Stephanus τῆς ἁμαρτίας, sed melius in apographo Beureri μισθὸς αὐτῆς nempe injustitiæ, de qua paulo ante locutus est auctor Epistolæ.

(78) Ὡς. . . . ὑπερβαλλούσης. Legit Stephanus ὡς ὑπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης, melius quam Beureri apographon, ὡς τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας μία ἀγάπη τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐμίσησεν. Libenter legerem ὢ ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας οἷα ἀγάπη.

(70) Λέγων. Videtur hoc verbum additum fuisse ab aliquo existimante verba Isaiæ citari ex cap. LIII. Sed manifestum est non de Filio hic agi, sed de Patre, qui peccata nostra ipse suscepisse dicitur, minus accurate id quidem, sed tamen eo sensu, quod Filium suum pro nobis tradendo, ipse nobis victimam suppeditavit qua peccata nostra expiarentur.

ἐκείνου δικαιοσύνη; ἐν τίνι δικαιωθῆναι (80) δυνατὸν τοὺς ἀνόμους ἡμᾶς καὶ ἀσεβεῖς, ἢ ἐν μόνῳ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ; Ὢ τῆς γλυκείας ἀνταλλαγῆς, ὢ τῆς ἀνεξιχνιάστου δημιουργίας, ὢ τῶν ἀπροσδοκήτων εὐεργεσιῶν! ἵνα ἀνομία μὲν πολλῶν ἐν δικαίῳ ἑνὶ κρυβῇ, δικαιοσύνη δὲ ἑνὸς πολλοὺς ἀνόμους δικαιώσῃ. Ἐλέγξας οὖν ἐν μὲν τῷ πρόσθεν χρόνῳ τὸ ἀδύνατον τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ τυχεῖν ζωῆς, νῦν δὲ τὸν Σωτῆρα δείξας, δυνατὸν σώζειν καὶ τὰ ἀδύνατα, ἐξ ἀμφοτέρων ἐβουλήθη πιστεύειν ἡμᾶς τῇ χρηστότητι αὐτοῦ, αὐτὸν ἡγεῖσθαι τροφέα, πατέρα, διδάσκαλον, σύμβουλον, ἰατρὸν, νοῦν, φῶς, τιμὴν, δόξαν, ἰσχὺν, ζωήν· περὶ ἐνδύσεως καὶ τροφῆς μὴ μεριμνᾷν.

A erant: nihil minus quam malum pro malis, justum pro injustis, corruptionis nescium pro obnoxiis corruptioni, immortalem pro mortalibus. Quid enim aliud peccata nostra potuit tegere quam ejus justitia? in quo alio nos iniqui et impii justificari possumus quam in solo Dei Filio? O dulcem permutationem! o imperyestigabile artificium! o beneficia exspectationem omnem superantia! ut iniquitas quidem multorum in justo uno abscondatur, justitia autem unius faciat ut multi injusti justificentur. Cum igitur superiori tempore (hujus) nos (rei) convicisset, non posse nostram naturam vitam consequi, nunc autem Servatorem ostendisset, qui servare posset ea etiam quæ servari non poterant; utrinque nos benignitati suæ fidem habere voluit, ipsum existimare altorem, parentem, magistrum, consiliarium, medicum, mentem, lucem, honorem, gloriam, robur, vitam: de vestitu et victu sollicitos non esse.

Cap. X. *Diogneto ostendit auctor, quot et quanta ad eum ventura sint bona, si fidem suscipiat.*

Ταύτην καὶ σὺ τὴν πίστιν ἐὰν ποθῇς (81) καὶ λάβῃς, πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν (82) π. . . . . ὁ γὰρ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους ἠγάπησε, δι' οὓς ἐποίησε τὸν κόσμον, οἷς ὑπέταξε πάντα τὰ ἐν . . . . . οἷς λόγιον ἔδωκεν, οἷς νοῦν· οἷς μόνοις (83) πρὸς αὐτὸν ὁρᾷν ἐπέτρεψε· οὓς ἐκ τῆς ἰδίας εἰκόνος ἔπλασε· πρὸς οὓς ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· οἷς τὴν ἐν οὐρανῷ βασιλείαν ἐπηγγείλατο, καὶ δώσει τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτόν. Ἐπιγνοὺς δὲ, τίνος οἴει πληρωθήσεσθαι χαρᾶς; ἢ πῶς ἀγαπήσεις τὸν οὕτως προαγαπήσαντά σε; ἀγαπήσας δὲ, μιμητὴς ἔσῃ αὐτοῦ τῆς χρηστότητος· καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ δύναται μιμητὴς ἄνθρωπος γενέσθαι Θεοῦ. Δύναται, θέλοντος αὐτοῦ. Οὐ γὰρ τὸ καταδυναστεύειν τῶν πλησίον, οὐδὲ τὸ πλέον ἔχειν βούλεσθαι τῶν ἀσθενεστέρων· οὐδὲ τὸ πλουτεῖν καὶ βιάζεσθαι τοὺς ὑποδεεστέρους, εὐδαιμονεῖν ἐστιν· οὐδὲ ἐν τούτοις δύναταί τις μιμήσασθαι Θεόν· ἀλλὰ ταῦτα ἐκτὸς (84) τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. Ἀλλ' ὅστις τὸ τοῦ πλησίον ἀναδέχεται βάρος, ὃς ἐν ᾧ κρείσσων ἐστὶν, ἕτερον τὸν ἐλαττούμενον εὐεργετεῖν ἐθέλει, ὅσα παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβὼν ἔχει, ταῦτα ἐπιδεομένοις χορηγῶν, Θεὸς γίνεται τῶν λαμβανόντων· οὗτος μιμητής ἐστι Θεοῦ. Τότε θεάσῃ τυγχάνων ἐπὶ γῆς, ὅτι Θεὸς ἐν οὐρανοῖς (85) πολιτεύεται· τότε μυστήρια Θεοῦ λαλεῖν ἄρξῃ· τότε τοὺς κολαζομένους ἐπὶ τῷ μὴ θέλειν ἀρνήσασθαι Θεὸν, καὶ ἀγαπήσεις καὶ θαυμάσεις· τότε τῆς ἀπάτης τοῦ κόσμου καὶ τῆς πλάνης καταγνώσῃ· ὅταν τὸ ἀληθῶς ἐν οὐρανῷ ζῆν ἐπιγνώσῃ· ὅταν τοῦ δοκοῦντος ἐνθάδε θανάτου καταφρονήσῃς, ὅταν τὸν ὄντως θά-

B Hujus etiam tu fidei si desiderio tenearis, et illam accipias, primum quidem cognosces Patrem. Deus enim homines dilexit, propter quos mundum creavit, quibus omnia subjecit quæ in mundo sunt, quibus rationem, quibus mentem dedit, quibus solis ad ipsum oculos attollere permisit, quos ad imaginem suam formavit, ad quos Filium suum unigenitum misit, quibus cœleste regnum promisit, et dabit, quod ipsum dilexerint. Postquam autem illum cognoveris, quanta te impletum iri lætitia existimas? aut quantum diliges eum qui prior te ita dilexerit? Cum autem diligere cœperis, imitator benignitatis ejus eris. Ac ne mireris posse hominem esse imitatorem Dei. Potest, eo volente. Non enim imperium in proximos obtinere, neque velle potio- C re conditione esse quam ii qui sunt infirmiores, neque divitem esse, et vim inferre inferioribus, est beatum esse: neque in his Deum imitari quisquam potest; sed hæc extra ejus majestatem sunt. At qui proximi onus in se recipit; qui qua in re superior est, alium qui est inferior, beneficio vult afficere: qui quæcumque habet, a Deo accepta, ea indignis suppeditans, Deus fit eorum qui accipiunt: is Dei est imitator. Tunc perspicies, in terra degens, Deum in cœlis mundum, velut aliquam rempublicam, gubernare, tum mysteria Dei loqui incipies; tunc eos qui puniuntur quod abnegare Deum nolint et diliges et miraberis: tunc imposturam mundi errorem damnabis, cum vere in cœlo vivere didiceris: cum ejus quæ hic mors esse censetur, contemptor esse; et mortem, quæ revera est

(80) Δικαιωθῆναι. Satis apte ad Calviniana commenta reddiderat Stephanus, *pro justis haberi:* et paulo post δικαιώσῃ, *faciat ut pro justis habeantur.*

(81) Ποθῇς. Dubitat Stephanus utrum legatur in ms. ποθῇς, an ποθήσῃς.

(82) Ἐπίγνωσιν. Addit Sylburgius πατρός σοι παρέξει. Mox Stephanus πάντα τὰ ἐν κόσμῳ vel ἐν τῇ γῇ. Sylburgius ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν.

(83) Μόνοις. Post hanc vocem erat in ms. codice littera, quam Stephanus initium esse putat vocis ἄνω aut ἀτενές. Habebat ἄνω apographon Beureri.

(84) Ἀλλὰ ταῦτα ἐκτὸς, κ. τ. λ. *Sed hæc extra ejus majestatem sunt.* Id est, contraria illius ditissimæ beneficentiæ, quam imitari debemus. MARANUS, *in Emendandis*.

(85) Ἐν οὐρανοῖς. In hac voce librarios lapsos esse putat Stephanus ob scripturæ similitudinem, et legendum ἐν ἀνθρώποις. Nam brevitatis causa scribi solet ἐν ἄνοις pro ἐν ἀνθρώποις.

mors, formidare cœperis, quæ servatur iis qui ad ignem æternum damnabuntur, qui sibi traditos affliciet supplicio ad finem usque. Tunc admirationi tibi erunt qui pro justitia ignem patiuntur; tunc beatos prædicabis, cum ignem illum cognoveris.

A νατον φοβηθῇς, ὃς φυλάσσεται τοῖς κατακριθησομένοις εἰς πῦρ τὸ αἰώνιον, ὃ τοὺς παραδοθέντας αὐτῷ μέχρι τέλους κολάσει· τότε τοὺς ὑπομένοντας ὑπὲρ δικαιοσύνης θαυμάσεις τὸ πῦρ (86), τὸ... μακαρίσεις ὅταν ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐπιγνῷς.

Cap. XI. *Quanti sint momenti ea coqnoscere, quæ Verbum incarnatum docuit.*

Non facio verba de rebus peregrinis, neque secus quam rationi consentaneum sit, quæro; sed cum apostolorum fuerim discipulus, fio gentium doctor; quæ tradita sunt (mihi), subministro iis qui discipuli fiunt digni veritate. Quis enim recte edoctus, et ab amico Verbo generatus, non studet dicere aperte quæ per sermonem clare ostensa sunt discipulis, quibus declaravit sermo conspicuus factus: libere loquens, cum ab incredulis non intelligeretur, sed discipulis enarraret: qui fideles ab eo existimati, cognoverunt Patris mysteria. Cujus rei gratia sermonem misit, ut a mundo conspiceretur: qui a populo contemptus, apostolorum præconio promulgatus, a gentibus est creditus. Hic ab initio erat, qui novus apparuit, et. . . inventus, et semper novus in sanctorum cordibus nascens. Hic qui semper, hodie Filius habitus; per quem Ecclesia ditatur; et gratia expansa, in sanctis incrementum accipit, præbens mentem, patefaciens mysteria, annuntians tempora, gaudens super fidelibus, quærentibus donans; quibus limites fidei non perfringuntur neque limites patrum transiliuntur. Deinde metus legis decantatur, et prophetarum gratia cognoscitur, et Evangeliorum fides stabilitur, et apostolorum traditio custoditur, et Ecclesiæ gratia exsultat. Quam gratiam molestia non afficiens, cognosces ea do quibus sermo instruit, per quos vult cum ei libet. Quæcunque enim voluntate jubentis sermonis excitati sumus ad eloquendum, cum labore, ex dilectione eorum quæ revelata sunt nobis sumus vobiscum participes.

Οὐ ξένα ὁμιλῶ, οὐδὲ παραλόγως ζητῶ· ἀλλὰ ἀποστόλων γενόμενος μαθητὴς, γίνομαι διδάσκαλος ἐθνῶν· τὰ παραδοθέντα ἀξίοις ὑπηρετῶ γινομένοις ἀληθείας μαθηταῖς· τίς γὰρ ὀρθῶς διδαχθεὶς, καὶ λόγῳ προσφιλεῖ (87) γεννηθεὶς (88), οὐκ ἐπιζητεῖ σαφῶς μαθεῖν τὰ διὰ λόγου δειχθέντα φανερῶς μαθηταῖς, οἷς ἐφανέρωσεν ὁ Λόγος φανεὶς παῤῥησίᾳ λαλῶν, ὑπὸ ἀπίστων μὴ νοούμενος, μαθηταῖς δὲ διηγούμενος (89)· οἳ πιστοὶ λογισθέν-
B τες ὑπ' αὐτοῦ, ἔγνωσαν Πατρὸς μυστήρια (90). Οὗ χάριν ἀπέστειλε Λόγον, ἵνα κόσμῳ φανῇ· ὃς, ὑπὸ λαοῦ ἀτιμασθεὶς, διὰ ἀποστόλων κηρυχθεὶς, ὑπὸ ἐθνῶν ἐπιστεύθη. Οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς, ὁ καινὸς φανεὶς (91), καὶ . . . . . εὑρεθεὶς (92), καὶ πάντοτε νέος ἐν ἁγίων καρδίαις γεννώμενος. Οὗτος ὁ ἀεὶ, σήμερον Υἱὸς λογισθείς· δι' οὗ πλουτίζεται ἡ Ἐκκλησία. Καὶ χάρις ἁπλουμένη, ἐν ἁγίοις πληθύνεται, παρέχουσα νοῦν, φανεροῦσα μυστήρια, διαγγέλλουσα καιροὺς, χαίρουσα ἐπὶ πιστοῖς, ἐπιζητοῦσι δωρουμένη (93)· οἷς ὅρια πίστεως οὐ θραύεται, οὐδὲ ὅρια πατέρων παρορίζεται. Εἶτα φόβος νόμου ᾄδεται, καὶ προφητῶν χάρις γινώσκεται, καὶ Εὐαγγελίων πίστις ἵδρυται, καὶ ἀποστόλων παράδοσις φυλάσσεται, καὶ Ἐκκλησίας
C χάρις σκιρτᾷ. Ἣν χάριν οὐ λυπῶν, ἐπιγνώσῃ ἃ λόγος ὁμιλεῖ, δι' ὧν βούλεται, ὅτε θέλει. Ὅσα γὰρ θελήματι τοῦ κελεύοντος λόγου ἐκινήθημεν ἐξειπεῖν, μετὰ πόνου, ἐξ ἀγάπης τῶν ἀποκαλυφθέντων ἡμῖν γινόμεθα ὑμῖν κοινωνοί.

Chap. XII. *Vehementer interest hominibus veram scientiam percipere, quæ in Ecclesia non sine vita et charitate comparatur.*

Quæ cum legeritis et audieritis studiose, scietis quæcumque præbet Deus diligentibus recte; facti paradisus deliciarum, lignum genus omne fructus

Οἷς ἐντυχόντες, καὶ ἀκούσαντες μετὰ σπουδῆς, εἴσεσθε ὅσα παρέχει ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν ὀρθῶς, οἱ γενόμενοι (94) παράδεισος τρυφῆς, πάγ-

(86) Τὸ πῦρ. Ad oram codicis, quo usus est Stephanus ascriptum erat: Καὶ ὧδε ἐγκοπὴν εἶχε τὸ ἀντίγραφον. Sic emendat Stephanus, τότε τοὺς ὑπομένοντας ὑπὲρ δικαιοσύνης τὸ πῦρ θαυμάσεις καὶ μακαρίσεις ὅταν, etc. Legere mallet Sylburgius sine transpositione, τὸ πῦρ τὸ ἐπίγειον καὶ τότε αὐτοὺς μακαρίσεις ὅταν.

(87) Προσφιλεῖ. Sic habebat Beureri apographon: sed qui spatium erat in ms. inter προσφιλ. et εῖ, addendum putat Sylburgius καὶ ἀληθεῖ.

(88) Προσφιλεῖ γεννηθείς. Legi etiam posset προσφιλὴς γενηθείς. *Et Verbo amicus factus*. Maran. in *Addend.*

(89) Διηγούμενος. Scriptum fuisse putat Stephanus ἐκδιηγούμενος in codice ms.

(90) Ἔγνωσαν πατρὸς μυστήρια, κ. τ. λ. Sic etiam videtur scribi et intelligi posse: ἔγνωσαν πα-
D τρὸς μυστήρια, οὗ χάριν ἀπέστειλε Λόγον: *Cognoverunt Patris mysteria, nimirum qua de causa sermonem miserit*. Maran. *ibid.*

(91) Οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς, ὁ καινὸς φανείς. Legere malim, οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς, καινὸς φανείς. *Hic qui ab initio erat, novus apparuit*. Maran. *ibid.*

(92) Εὑρεθείς. Legit Stephanus καὶ ἀρχαῖος εὑρεθείς. Beurerus καὶ παλαιός. Mallem καὶ ἐν χρόνῳ εὑρεθεὶς *et in tempore inventus*, aut aliquid simile quod naturæ divinæ æternitati opponatur.

(95) Δωρουμένη. Vert etiam posset, *donata*, ut observat Stephanus.

(94) Οἱ γενομένοι. Miror doctissimum interpretem Stephanum reddidisse, *qui fuistis*, et mox *qui produxistis*, cum nihil magis sententiæ contrarium esse possit. Hæc enim ad gentiles dicuntur. Non incommode deleretur articulus ante γενόμενοι.

καρπον ξύλον, εὐθαλοῦν, ἀνατείλαντες ἐν ἑαυτοῖς, ποικίλοις καρποῖς κεκοσμημένοι. Ἐν γὰρ τούτῳ τῷ χωρίῳ ξύλον γνώσεως καὶ ξύλον ζωῆς πεφύτευται· ἀλλ' οὐ τὸ τῆς γνώσεως (95) ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ παρακοὴ ἀναιρεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἄσημα τὰ γεγραμμένα, ὡς Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ξύλον ζωῆς ἐν μέσῳ παραδείσου ἐφύτευσε, διὰ γνώσεως ζωὴν ἐπιδεικνύς· ᾗ μὴ καθαρῶς χρησάμενοι οἱ ἀπ' ἀρχῆς, πλάνῃ τοῦ ὄφεως γεγύμνωνται. Οὐδὲ γὰρ ζωὴ ἄνευ γνώσεως, οὐδὲ γνῶσις ἀσφαλὴς ἄνευ ζωῆς ἀληθοῦς. Διὸ πλησίον ἑκάτερον πεφύτευται. Ἣν δύναμιν ἐνιδὼν ὁ Ἀποστόλος (96), τήν τε ἄνευ ἀληθείας προστάγματος εἰς ζωὴν ἀσκουμένην γνῶσιν μεμφόμενος, λέγει· Ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. Ὁ γὰρ νομίζων εἰδέναι τι ἄνευ γνώσεως ἀληθοῦς καὶ μαρτυρουμένης ὑπὸ τῆς ζωῆς, οὐκ ἔγνω, ὑπὸ τοῦ ὄφεως (97) πλανᾶται, μὴ ἀγαπήσας (98) τὸ ζῆν. Ὁ δὲ μετὰ φόβου ἐπιγνοὺς, καὶ ζωὴν ἐπιζητῶν, ἐπ' ἐλπίδι φυτεύει, καρπὸν προσδοκῶν. Ἤτω σοὶ καρδία, γνῶσις· ζωὴ δὲ, λόγος ἀληθὴς, χορούμενος· οὗ ξύλον φέρων, καὶ καρπὸν (99)... ρῶν, τρυγήσεις ἀεὶ τὰ παρὰ Θεῷ ποθούμενα· ὧν ὄφις οὐχ ἅπτεται, οὐδὲ πλάνη συγχρωτίζεται· οὐδὲ Εὔα φθείρεται (99*), ἀλλὰ παρθένος πιστεύεται, καὶ σωτήριον δείκνυται, καὶ ἀπόστολοι συνετίζονται, καὶ τὸ Κυρίου πάσχα προέρχεται, καὶ κηροὶ (100) συνάγονται, καὶ μετὰ κόσμου ἁρμόζεται· καὶ διδάσκων ἁγίους ὁ λόγος, εὐφραίνεται· δι' οὗ Πατὴρ δοξάζεται. Ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A ferens, belle germinans, in vobis ipsis producentes, variis fructibus ornati. In hoc enim loco lignum cognitionis et lignum vitæ plantatum fuit. Verum non quod est cognitionis, id est quod e medio tollit; sed inobedientia e medio tollit. Neque enim ea sunt obscura quæ scripta sunt, Deum ab initio lignum vitæ in medio paradisi plantasse, per cognitionem vitam ostendentem; qua cum pure usi non essent qui ab initio fuerunt, impostura serpentis nudati fuerunt. Neque enim vita sine cognitione, neque cognitio tuta sine vita vera. Ideo in propinquo utrumque plantatum fuit. Quam facultatem cum perspexisset Apostolus, reprehendens cognitionem quæ sine veritate mandati in vitam exercetur, dicit: ***Cognitio inflat, dilectio autem ædificat***[10]. Qui B enim putat se scire aliquid sine cognitione vera et cui testimonium perhibetur a vita, non cognoscit, a serpente decipitur, quia vitam non dilexit. At qui cum timore cognitionem est adeptus, et vitam quærit, in spe plantat, fructum exspectans. Esto tibi cor, cognitio: vita autem, sermo verus qui recipitur. Cujus lignum ferens, et fructum, percipies semper quæ apud Deum desiderantur, quæ serpens non attingit, neque impostura se illi applicat; neque Eva corrumpitur, sed virgo creditur; et Salutare ostenditur, et apostoli intelligentia instruuntur, et Domini pascha progreditur, et chori congregantur, et decenter ordinantur: ac docens sanctos sermo lætatur; per quem Pater glorificatur. Cui gloria in sæcula. Amen.

(95) Ἀλλ' οὐ τὸ τῆς γνώσεως, κ. τ. λ. Sic reddendum crediderim: *Verum non cognitionis lignum occidit, sed inobedientia.* MARAN. *in Emendand.*.

(96) Ἣν δύναμιν ἐνιδὼν ὁ Ἀπόστολος. Id est: cum perspexisset Apostolus quam vim habeat illa utriusque ligni, nempe cognitionis et vitæ, conjunctio. Obscura Stephani interpretatio: *Quam facultatem cum perspexisset Apostolus.* MARAN. *ibid.*

(97) Ὑπὸ τοῦ ὄφεως. Præmittit καὶ Beurerus.

(98) Μὴ ἀγαπήσας. Ita Beurerus et Sylburgius: posterior littera hujus voculæ μή legi non potuit ms. codice, sed tantum μ. Stephanus reddidit *ob amorem vitæ.* Mox idem Beurerus ἤτω οὖν σοι.

C (99) Καὶ καρπόν. Stephanus et Beurerus καὶ καρποῦ ἐρῶν. Melius Sylburgius καὶ καρπὸν ἐκπληρῶν.

(99*) Οὐδὲ Εὔα φθείρεται. Clarior erit interpretatio, si sic reddamus: *Ubi neque Eva corrumpitur.* MARAN., *ibid.*

(100) Κηροί. Vox corrupta, nec evidenter lecta in ms. codice. Non sanabitur vulnus, si legamus cum Sylburgio χαιροί. Sed si ponamus χοροί, nihil puto superfuturum difficultatis. Stephanus voces sequentes sic reddit, *et cum mundo coaptatur.* Videtur legendum ἁρμόζονται.

PRESBYTERORUM ET DIACONORUM
ACHAIÆ
EPISTOLA DE MARTYRIO S. ANDREÆ APOSTOLI

VETERUM TESTIMONIA.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, t. I. Venetiis, 1765, in-fol., p. 145.)

I.

DAMASUS, *vel quisquis auctor sit*, Carm. IV, *ex edit.* Sarazanii, *Romæ* 1638.

Andrea, Christi apostole,
Hoc ipso jam vocabulo
Signaris isto nomine,
Decorus idem mystice.

Quem crux ad alta provehit,
Crux quem beata diligit,
Cui crux amara præparat
Lucis futuræ gaudia.

In te crucis mysterium
Cluit gemello stigmate,
Dum probra vincis per crucem,
Crucisque pandis sanguinem. *Epist. cap.* x.

II.

HIERONYMUS, epist. LIX *al.* CXLVIII ad Marcellam, *num.* 5, *tom.* I, *pag.* 328, *edit. Veron.* 1734.

In omnibus locis versabatur (Jesus) : cum Thoma in India, cum Petro Romæ, cum Paulo in Illyrico, cum Tito in Creta, cum Andrea in Achaia. *Cap.* II, etc.

III.

GAUDENTIUS Brix., *in serm. habito in* Dedicat. eccles.

Joannes in Sebastena urbe provinciæ Palæstinæ, Thomas apud Indos, Andreas et Lucas apud Patras Achaiæ civitatem, consummati referuntur. *Cap.* XII.

IV.

PAULINUS NOLANUS, de S. Felice, *Natal.* IX, *vers.* 406, *pag.* 637, *edit. Veron.* 1736.

Heic pater Andreas, heic qui piscator ad Argos
Missus, vaniloquas docuit mutescere linguas :
Qui postquam populos ruptis erroris iniqui
Retibus explicuit, traxitque ad retia Christi,
Thessalicas fuso damnavit sanguine Patras. *Cap.* x.

IDEM, *ibid.*, *Natal.* XI, *vers.* 76-356, *pag.* 440, 468 et 659.

Sic Deus et reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
Sic dedit Andream Patris. . . . .
. . . . tunc Andream devexit Achivis.

V.

PETRUS CHRYSOLOGUS, *serm.* CXXXIII.

Crucem quam refugerant (Petrus et Andreas), postea conjunctis viribus ardenter invadunt. — Petrus namque crucem, arborem conscendit Andreas. *Cap.* x.

VI.

AUCTOR Incertus, *lib.* De vera et falsa pœnitentia, *cap.* 8, *num.* 22, *in Append. ad tom.* VI Opp. S. Augustini, *pag.* 236, *edit. BB. Paris.* 1685.

In hoc desiderio erat Andreas, qui in cruce positus a Domino requirebat: *Tempus est ut commendes terræ corpus meum.* Volebat enim eum plebs de cruce deponere. Ipse autem cœpit Dominum rogare: Ne me permittas, Domine, descendere vivum, sed tempus est ut commendes terræ corpus meum: tandiu enim jam portavi. tandiu super commendatum vigilavi, quod vellem jam ipsa obedientia liberari, et isto gravissimo indumento exspoliari. Recordor quantum in portando onerosum, in fovendo infirmum, In coercendo lætum, in domando superbum laboravi. Scis, Domine, quoties a puritate contemplationis me retrahere conabatur, quoties a dulcissimæ quietis somno me excitare contendebat, quantum et quoties dolorem ingerebat. Qui igitur tandiu, Pater benignissime, pugnanti restiti et tua ope superavi, a te pio et justo remuneratore posco,ne mihi ultra commendes,sed depositum reddo. Commenda alii quem illud ultra non impediat, et resurrecturum servet et reddat, ut et ipsum quoque meritum sui laboris recipiat. Terræ me commenda, ut me amplius vigilare non oporteat, et libere ad te fontem indeficientis gaudii tendere anxiantem me non retrahat, nec impediat. *Cap.* XI.

VII.

Ex lib. Sacramentorum, *inter opp.* S. GREGORII M. *tom.* III, *pag.* 143, *edit. BB. Paris.* 1705.

Adest nobis (Pater omnipotens) dies magnifici votiva mysterii, qua venerandus Andreas apostolus germanum se gloriosi tui Petri, tam prædicatione Christi tui, quam conversatione monstravit: ut id quod libera prædicaverat voce, nec pendens taceret in cruce. *Cap.* X.

Videsis et *Librum Responsalem*, sive *Antiphonarium*, inter opp. ejusdem S. GREGORII M. *tom.* III, *pag.* 843.

VIII.

Ex Missali Gothico *apud Mabillonium* Liturg. Gallic. *lib.* III, *num.* 17, *pag.* 221, 222.

Dignum et justum est, æquum et justum est, pietati tuæ ineffabiles gratias referre, Omnipotens, sempiterne Deus, et inæstimabili gaudio passionem tuorum prædicare sanctorum, per Christum Dominum nostrum. Qui beato Andreæ in prima vocatione dedit fidem, et in passione donavit victoriam. Acceperat hæc utraque beatus Andreas; ideo habebat et in prædicatione constantiam, et in passione tolerantiam. Qui post iniqua verbera, post carceris septa, alligatus suspendio se purum sacrificium tibi obtulit Deo. Extendit mitissimus brachia ad cœlos, amplectitur crucis vexillum, defigit in osculis ora, Agni cognoscit arcana. Denique dum ad patibulum duceretur, in cruce suspenderetur, carne patiebatur et spiritu loquebatur. Obliviscitur crucis tormenta, dum de cruce Christum præconat. Quantum enim corpus ejus in ligno extendebatur, tantum in lingua ejus Christus exaltabatur: quia pendens in ligno, sociari se ei gratulabatur. Absolvi se non patitur de cruce, ne tepescat certamen in tempore. Turba circumspicit, et lamentat; demitti a vinculo cupit, quem Reparatoris mentem intelligit. Laxari postulat justum, ne pereat populus hoc delicto. Interea fundit martyr spiritum, possessurus sempiterni Judicis regnum. *Capp.* IX, X, XI, XII.

IX.

VENANTIUS FORTUNATUS, *Carmin. lib.* VII, De senatu curiæ cœlestis, *Ex* Biblioth. Patrum. *Paris. tom.* VIII, *pag.* 817, E.

Culmen apostolicum radianti luce coruscum,
Nobilis Andream mittit Achaia suum.

X.

GREGORIUS Turon., De gloria martyrum, *lib.* II, *cap.* XXXI, *pag.* 754, *edit. Paris,* 1699.

Andreas apostolus magnum miraculum in die solemnitatis suæ profert, hoc est manna in modum farinæ, vel oleum cum odore nectareo, quod de tumulo ejus exundat. — Hæc autem aguntur apud provinciam Achaiam in civitate Patras, in qua beatus apostolus sive martyr, pro Redemptoris nomine crucifixus, præsentem vitam gloriosa morte finivit. *Cap.* X.

XI.

AUCTOR INCERTUS, *lib.* De miraculis B. Andreæ apostoli, *cap.* XXXVI, *in Append. opp.* GREGORII TURON. *pag.* 1264.

Post hæc comprehensus beatus apostolus ab Egea proconsule, positus est in carcere, ad quem omnes conveniebant ut audirent verbum salutis. At ille non cessabat prædicare nocte et die verbum Dei.Paucis vero diebus interpositis, eductus de carcere et gravissime cæsus, cruce suspensus est: in qua cum per triduum vivens penderet,non cessabat prædicare Dominum Salvatorem, donec tertia die populis flentibus spiritum exhalaret: quod lectio Passionis etiam ejus plenissime declarat. Cujus beatum corpus Maximilla accipiens, conditum aromatibus recondidit in sepulcro: assidue autem super illum deprecans Dominum, ut ejus beatus apostolus memor esset, exorabat. *Capp.* VII, IX, X, XII, XIII.

Libellus *De miraculis sancti Andreæ* laudatur in *Chronici Fontanellensis* cap. XIV.

XII.

MENOLOGIUM GRÆCORUM, *jussu Basilii imperatoris Græce editum*, ad d. XXX Novembris. *Part.* I, *pag.* 221, *edit. Urbin.* 1727.

Ἄθλησις τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου ἀποστόλου Ἀνδρέου, ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Πέτρου.

Certamen sancti et clarissimi apostoli Andreæ, fratris magni Petri.

Οὗτος ἀδελφὸς γνήσιος ὑπάρχων τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου, μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκήρυξεν εἰς πᾶσαν τὴν παράλιον τῆς Βιθυνίας, καὶ τοῦ Πόντου, καὶ τῆς Θρᾴκης, καὶ τῆς Σκυθίας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπῆλθεν ἐν Σεβαστουπόλει τῇ μεγάλῃ. — Εἶτα ἀπῆλθεν ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαΐα εἰς Πελοπόννησον. Καὶ ἐσταυρώθη ὑπὸ Αἰγέα τοῦ ἀνθυπάτου· καὶ οὕτως ἐτελειώθη.

A Hic germanus magni apostoli Petri, post Ascensionem Domini nostri Jesu Christi, prædicavit in tota maritima ora Bithyniæ, Ponti, Thraciæ et Scythiæ: deinde magnam Sebastopolim lustravit. — Postremo Patras Achaiæ in Peloponnesum migravit, ubi ab Ægea proconsule in crucem sublatus est: atque ita mortem obiit. *Capp.* II, I, XII.

XIII.

Etherius Uxamensis et Beatus presbyter, *lib.* I, adversus Elipandum archiepiscopum Toletanum. *Ex* Bibliotheca Patrum Parisiensi, *tom.* IV, *part.* ii, *pag.* 526, A.

Agnus iste prædam quam tenebas, excussit, et argumentationes philosophiæ tuæ, simplicitatis suæ innocentia omnino delevit. Iste est Agnus immaculatus, qui quotidie, ut beatus Andreas ait, in altare crucis sanctificatur: *Cujus carnes posteaquam omnis populus credentium manducaverit et ejus sanguinem biberit, Agnus qui sacrificatus est, integer perseverat et vivus: et cum vere sacrificatus sit, et vere carnes ejus sint manducatæ a populo, et vere sanguis ejus sit haustus*: *tamen, ut dixi, integer manet, et immaculatus et vivus*. Cap. VI.

XIV.

Florus, *in* Auctar. ad Martyrolog. Bedæ. *Ex* Actis Sanctorum Bolland. *Mart. tom.* II, *pag.* XL.

In Achaia, civitate Patras, passio S. Andreæ apostoli: qui crucifixus pro Christi nomine, suum complevit martyrium. *Cap.* X.

XV.

Milo, monachus Elnonensis, *in* Vita S. Amandi episc. Traject. *lib.* I, *cap.* 1. *Ex* Bolland. *Febr. tom.* I *pag.* 874.

Hinc petit Andreas properando virilis Achaiam,
Ac nomen proprium patrando viriliter implet.

XVI.

Walafridus Strabo, *Carm.* de S. Andrea. *Ex* Thesauro Canisii *tom.* II, *part.* II, *pag.* 258.

Protinus Andreas compunctus voce Tonantis,
Credidit æternum salvantem sæcula regem:
Pendula capturæ contemnens retia spretæ,
Et dicto citius Christi præcepta facessit.
Quis numerare valet populosis oppida turmis
Illius eloquio, quæ fana profana fricabant,
Credula pandentes regi præcordia Christo?
Nempe vicem Domino solvebat calce cruenta,
Dum crucis in patulo suspensus stipite martyr
Ultima mortalis clausit spiracula vitæ,
Purpureas sumens Christo regnante coronas.

XVII.

Rhabanus, *in* Martyrol. *ad* d. 30 *Nov. Ex* Thesauro Canisii *tom.* II, *part.* II, *pag.* 348.

Natale sancti Andreæ apostoli. — Hic prædicavit Scythiam et Achaiam, ibique in civitate Patras cruci suspensus occubuit. *Cap.* X.

XVIII.

Usuardus, *in* Martyrologio *ad d.* 30 *Novemb.*, *pag.* 193, *edit. BB. Paris.* 1718.

In civitate Patras provinciæ Achaiæ, natalis sancti Andreæ apostoli, qui etiam apud Scythiam prædicavit. Hic beatissimus ab Egea proconsule comprehensus, primo in carcere est clausus, ac deinde gravissime cæsus; ad ultimum vero in cruce appensus, biduo inibi supervixit. *Capp.* VIII, IX, X, XII.

XIX.

Remigius, monachus Antisiodorensis, Comment. in psalmum XXI. *Exstat* in Bibliotheca Patrum Lugdunensi, *tom.* XVI.

Quamvis hoc sacramentum a pluribus accipiatur, non tamen, ut videtur, in partes est divisum, sed totum singulis est indivisum, Andrea apostolo sic testante: *Agnus, quanquam sacrificatus est, integer perseverat et vivus*. Cap. VI.

XX.

Joannes Euchaitensis, *in* Poematibus, *pag.* 70, *edit. Ætonæ*, 1610.

Σταυροῦσί τε τρεῖς ἄνδρες ὁμῶς Ἀνδρέαν.
Tres simul viri crucifigunt Andream

XXI.

Martyrologium metricum Ecclesiæ Græcæ, *ad. d.* 30 *Nov.*, *ex edit.* Siberi, *Lipsiæ*, 1727.

Ἀντίστροφον σταύρωσιν Ἀνδρέας φέρει,
Φανεὶς ἀληθῶς, οὐ σκιωδῶς, ὢν μύστης.
Antistrophæ fixus cruci fuit Andreas,
Sacerdos Christi verus, non umbratilis.

XXII.

Lanfrancus archiep. Cantuar., *lib.* De corpore et sanguine Domini, *cap.* x, *pag.* 239, *Edit Paris.*, 1648.

Est igitur sacramentum et res sacramenti, id est corpus Christi. Christus tamen *resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur* (*Rom.* vi, 9). Sed sicut dicit Andreas apostolus: *Cum vere in terris carnes ejus sint comestæ, et vere sanguis ejus sit bibitus; ipse tamen usque in tempora restitutionis omnium, in cælestibus ad dexteram Patris integer perseverat et vivus.* Cap. vi.

XXIII.

Wolphelmus abbas Brunwillerensis *in Epistola ad Meginhardum abbatem Gladebacensem*, de sacramento Eucharistiæ contra errores Berengarii. *Exstat apud Mabillonium* sæculo vi, Benedict. *part.* ii, *pag.* 682.

Hoc autem corpus, post expletam more catholico communionem, sanum et incolume, vivum et integrum se recipit ad Patrem. Sic enim testatur Ecclesia Achaiæ, beatum Andream apostolum dicere: *Postquam omnis populus credentium Agni carnem comederit et sanguinem biberit. Agnus qui sacrificatus est, integer perseverat et vivus: et cum vere sacrificatus sit, et vere carnes ejus comestæ a populo, et vere sanguis ejus sit bibitus, tamen, ut dixi, et integer permanet, et immaculatus, et vivus.* Cap. viii.

XXIV.

Ivo Carnotensis *Serm.* De convenientia veteris et novi sacrificii. *Ex* Biblioth. Patrum Parisiensi, *tom.* X. *pag.* 806, A.

Ecce ad memoriam veniunt verba beati Andreæ apostoli, quibus asserit et in cœlis esse corpus Domini, et de altari posse sumi corpus Domini: *Cujus*, inquit, *carnes cum sint comestæ in terris a populo, et sanguis ejus bibitus; ipse tamen usque in tempora restitutionis omnium, in cælestibus ad dextram Patris integer perseverat et vivus.* Cap. vi.

XXV.

Bernardus abbas Claræ-vall., *Serm.* in Vigilia S. Andreæ apostoli, *num.* 3, *opp. vol.* I. *pag.* 1064. *edit. Paris.* 1719.

Andreas homo erat similis nobis, passibilis, et tam vehementi ardore spiritus crucem sitiebat, tam inaudito a sæculis gaudio tripudiabat, ut cum paratum sibi eminus patibulum conspexisset: *O crux*, inquit, *diu desiderata, et jam concupiscenti animo præparata! Securus et gaudens venio ad te, ita ut et tu exsultans suscipias me.* Et paulo post, num. 4: Terrendum eum putat Ægeas, crucis supplicium minitans: sed non est ita. Accenditur magis in verbo hoc, et libere clamat: *Ego si patibulum crucis expavescerem, crucis gloriam nan prædicarem.* At ubi paratum sibi lignum intuitus est, ex hoc jam plane totus ignescens applaudebat, et blandiebatur illi amatæ suæ, officiosissime salutabat, devotissime suscipiebat, magnifice attollebat eam, et in ipsius præconio gloriabatur, clamans magis affectione quam voce: *Salve, crux pretiosa, quæ decorem et pulchritudinem de membris Dominicis accepisti? Salve, crux, quæ in corpore Christi dedicata es, et ex membris ejus tanquam margaritis ornata.* Capp. viii, x.

Idem, *serm.* i, in festo in S. Andreæ, *num.* 1, *pag.* 1065.

Cum duceretur ipse beatus Andreas ad crucem, populus qui sanctum et justum dolebat injuste damnari, prohibere voluit ne puniretur; sed magis ipse instantissima prece prohibuit eos, ne non coronaretur, imo ne non pateretur. Desiderabat siquidem dissolvi, et cum Christo esse, sed in cruce quam semper amaverat: desiderabat regnum intrare, sed per patibulum. Quid enim dicit illi amatæ suæ? *Per te*, inquit, *me recipiat, qui per te me redemit.* Cap. vii.

Idem, *serm.* ii, *num.* 3, *ibidem*, *pag.* 1069.

Audistis certe, cum pervenisset beatus Andreas ad locum ubi crux parata erat, quomodo confortatus sit in Domino, et per Spiritum, quem una cum cæteris apostolis in igneis linguis acceperat, verba vere ignea loqueretur. — Ex abundantia cordis os locutum est; et charitas quæ fervebat in corde, quasi scintillas quasdam ardentissimas emitebat in voce. Quid enim beatus Andreas cum sibi paratam, ut dixi, crucem eminus cerneret, loquebatur? *O crux*, inquit, *diu desiderata, et jam concupiscenti animo præparata! Securus et gaudens venio ad te; ita ut tu exsultans suscipias me, discipulum ejus qui pependit in te: quia amator tuus semper fui, et desideravi amplecti te.* Cap. x.

Idem, *in serm.* xvi, de diversis, *num.* 6; *ibidem. pag.* 1122.

Nunquid non supra naturam beatus iste Andreas apostolus, cujus solemnitas præ manibus est, transilierat, qui dicebat: *O bona crux, diu desiderata, et jam concupiscenti animo præparata! Securus et gaudens venio ad te.* Cap. x.

XXVI.

GAUFRIDUS abbas, *in Declamat.* LVIII, *exst. in volum.* II *Opp.* S. BERNARDI, *pag.* 324, A.

Gaudium sane non modo in spe gloriæ, sed etiam in tribulationibus. — Hæc virtus ex alto, quæ Andream fecit amplecti crucem. *Cap.* X.

XXVII.

NICOLAUS Claræ-vallensis, *serm.* in festo S. ANDREÆ. *Exstat in volum.* II. Opp. S. BERNARDI, *pag.* 728, A.

Dominus noster, cujus schola est in terris et cathedra in cœlo, ex his omnibus quos elegit et præelegit, Andream elegit apostolum cujus solemnitatem et vocibus et cordibus inclamamus. O dulcis apostolus, et primitiva vocatio Domini Salvatoris : — cujus passio tanta spiritus devotione distillat, ut mentes audientium adipe et pinguedine replere videatur. Unde non immerito in singularem auctoritatis arcem suscepta est, *quam qui viderunt scripserunt orbi, et ministri fuere sermonis.* Cap. I.

Hic sermo, quem Mabillonius aliique tribuunt NICOLAO *Claræ-vallensi*, occurrit etiam inter sermones B. PETRI DAMIANI, estque num. LVIII, tom. II, pag. 138, edit. Paris. 1642.

XXVIII.

PETRUS BLESENSIS, *serm.* IV, in festo S. Andreeæ, *pag.* 174, *edit. Paris.* 1657.

Andreas quasi suæ conditionis oblitus, summopere prædicabat suavitatem et dulcedinem crucis. — Præ nimio ardore fidei et amoris, crucem salutat et dicit : *Securus et gaudens venio ad te.* Andreas præcipuam reputat voluptatem, si dimittatur in patibulo, donec in eo consummetur : et quod omnem fortitudinem facultatis humanæ transcendit, quasi jam a corpore peregrinans cruciatum in cruce non sentit. — Andreas clamat : *Salve. crux speciosa ! Securus et gaudens ad te venio : suscipe discipulum ejus qui pependit in te magister meus Christus.* — Ardentissime affectat Andreas ascendere crucem : ut intra eam mundum et principem mundi despiciat ; ut inde quasi de eminentissima turre jacula inimici securus excipiat. *Cap.* X.

XXIX.

AUCTOR incertus. *lib.* Soliloquiorum animæ ad Deum, *cap.* XXII. *In Append. Opp.* S. Augustini. *tom.* VI, *pag.* 95.

Ibat Andreas securus ad crucem et gaudens, quoniam ad tuam dulcedinem properabat. *Cap.* X.

XXX.

LUCAS Tudensis, contra Albigenses *lib.* III, *cap.* XXI. *Ex.* Biblioth. Patrum Parisiensi, *tom.* IV, *part.* II, *pag.* 710, B.

Quamvis multos martyrum legamus in sua passione gaudere, ut legitur de beato apostolo Andrea, qu cum duceretur ad mortem, dicebat : *Securus et gaudens venio ad te ;* hoc de gaudio spiritus intelligendum est, non de gaudio corporeo. *Cap.* X.

XXXI.

THOMAS AQUINAS, *serm.* II, de S. Andrea. *Ex. edit Romana* 1570, *tom.* XVI, *sub finem*, *pag.* 48.

Septem sunt gradus ascendendi in palmam, id est in crucem. Primus gradus, persecutoris aggressus. Secundus, devota martyrii processio ; de his duobus, in vita sua (S. Andr.). Tertius, devota de cruce prædicatio; in Legenda, ibi : *O si scires virtutem crucis !* etc. Quartus, carceris toleratio, ibi ; *Jussit eum in carcerem detrudi.* Quintus, populorum eum liberare volentium prohibitio, ibi : *Nolite sanctum*, etc. Sextus, funium procellatio, ibi : *Jussit eum funibus cædi.* Septimus, devota ut pati mereretur oratio, ibi : *O beata crux.* — Circa passionem notandum quod passus est desideranter, ibi : *Jam concupiscenti animo præparata ;* confidenter, ibi : *Securus ;* lætanter ibi : *Gandens venio ad te ;* constanter, quia nunquam a prædicatione cessabat ; longanimiter, ibi ; *Biduo ;* gratanter, gratias agendo ; perseveranter, quia nunquam nisi mortuus descendere voluit. *Capp.* II, VII, IX, X, XI, XII.

XXXII.

BONAVENTURA, *serm.* II, de S. Andrea apostolo. *Ex ejus Opp. edit. Lugdn.* 1668, *tom.* III, *pagg.* 223, 224.

Beatus Andreas, sicut ejus Legenda dicit, materialem crucem in corpore passus fuit. — Sic cum crucem ascenderet, hanc humilitatem sanctus apostolus se habere ostendit, cum Ægeæ de cruce sic ait : *Ego crucis Christi servus sum, et crucis tropæum diligere potius debeo quam timere.* — Unde dicitur in Legenda, quod *exspoliavit se, et vestimenta sua tradidit carnificibus.* — Quod apostolus dum attendit, mori pro Christo non timuit, sed pleno gaudio cordis ad crucem accessit. Unde videns crucem non timuit, non fugit, non oculos ab ea avertit, sed exclamavit et dixit : *O bona crux, diu desiderata, sollicite quæsita, et ideo concupiscenti animo præparata ! lætus et gaudens venio ad te, ita ut tu gaudens suscipias me, discipulum ejus qui pependit in te.* Salva me, inquit, crux pretiosa, etc. *Capp.* IV, X.

IDEM, *serm.* III, *ibidem*, *pag.* 225.

Hac compassione fraterna transfossus apostolus dicebat Ægeæ : *Ego de tuo interitu doleo, non de mea passione conturbor. Meus enim dolor unius diei, vel duorum, vel trium ; sed tuus interitus nec per millia annorum poterit pervenire ad finem.* Cap. IX.

XXXIII.

SOPHRONIUS, *ut fertur,* De vitis apostolorum, *cap.* I. *Apud Fabricium in* Biblioth. Eccles. *pag.* 224.

Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν παραδεδώκασιν, Σκύθαις καὶ Σογδιανοῖς καὶ Σάκκαις ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν Σεβαστοπόλει ἐκήρυξε τῇ μεγάλῃ, ὅπου ἐστὶν ἡ παρεμβολὴ Ἀψάρου καὶ Φάσις ὁ ποταμὸς, ἔνθα οἰκοῦσιν Αἰθίοπες οἱ ἐσωτέροι. Θάπτεται ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαΐας, σταυρῷ παραδοθεὶς ὑπὸ Αἰγέα τοῦ βασιλέως Ἐδεσσηνῶν.

A Andreas frater hujus (Simonis Petri, ut majores nostri prodiderunt, Scythis, et Sogdianis, et Saccis prædicavit Evangelium Domini nostri Jesu Christi, et in Sebastopoli prædicavit quæ cognominatur Magna, ubi est irruptio Apsari, et Phasis fluvius : illic incolunt Æthiopes interiores. Sepultus est autem Patris civitate Achaiæ, crucis suffixus ab Ægea præfecta Edessenorum.

Eadem ferme habet Anonymus apud ŒCUMENIUM in *Acta apostol. et Epistolas Pauli* : apud quem tamen postrema verba rectius sic se habent : ὑπὸ Αἰγέα τοῦ ἀνθυπάτου σταυρωθείς.

XXXIV.

HIPPOLYTUS, *seu quisquis sit auctor,* De duodecim apostolis. *Apud Combefisium,* Auctar. nov. *tom.* II, *pag.* 831.

Ἀνδρέας, Σκύθαις, Θρᾴκαις κηρύξας, ἐσταυρώθη ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαΐας ἐπὶ ἐλαίας ὄρθιος, καὶ θάπτεται ἐκεῖ.

Andreas, cum Scythis ac Thracibus prædicasset, cruci affixus est Patris in Achaia, rectus in olea arbore, ibique sepelitur. *Cap.* X.

XXXV.

PSEUDO-DOROTHEUS Tyrius, *in* Synopsi. etc. *Ex edit. Fabricii De vita et morte Moysis,* pag. 471.

Ἀνδρέας... ἐτάφη ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαΐας σταυρωθεὶς ὑπὸ Αἰγεάτου.

Andreas... sepultus est Patris Achaiæ urbe, cum ab Ægeate in crucem actus fuisset. *Cap.* X.

Quibus addesis pseudo-Abdiam in *Histor. apostol.* lib. III, num. 39 et seq. pag. 507, edit. J. A, Fabricii in *Cod. apocr. Nov. Test.* tom. II, et ISIDORUM HISPALENSEM *Juniorem*, ut perhibent, apud laudatum Fabricium *De vita et morte Moysis*, pag. 545.

Consulendus item NICETAS PAPHLAGO, *Orat. in S.* ANDREAM, *apud Combefisium, tom.* I *Auctar. noviss..* pag. 335.

XXXVI.

NICEPHORUS, Hist. Eccles. *lib.* II, *cap.* XXXIX, *pagg.* 199 et 200 *edit. Paris.* 1630.

Ἀνδρέας ὁ τοῦ κορυφαίου Πέτρου κασίγνητος... ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου Αἰγαιάτου τῷ σταυρῷ καὶ οὗτος προσήλωται, ἔγκλημά οἱ ἐπαγαγόντος, ὅτι περὶ τὴν γαμετὴν αὐτοῦ Μαξιμίλλαν καὶ τὸν ἀδελφὸν Στρατοκλέα, Χριστῷ προσαγάγοι, τὴν ἐκείνου βδελυξαμένους δυσσέβειαν.

Andreas, coryphæi Petri frater,... a proconsule Ægeato in crucem quoque est actus: illo ei crimine objecto, quod conjugem ejus Maximillam fratremque Stratoclem, impietatem ejus detestari docuisset, et ad Christi fidem adduxisset. *Cap.* X.

XXXVII.

LAURENTIUS JUSTINIANUS, *serm.* in festo S. Andreæ apostoli, *ex edit. Venet.* 1606, *pag.* 294, *col.* 4.

Magnanimitatem hujus rubustissimi ducis, imperterritam mentem, passionis desiderium, spiritualeque lumen ipsius, ex sermonibus ejus attende. Cum enim duceretur ut crucis imponeretur patibulo, eamdem a longe prospiciens exclamavit, dicens : *O bona crux, diu desiderata, et jam concupiscenti animo præparata ! securus et gaudens venio ad te, ita ut tu exsultans suscipias me, discipulum ejus qui pependit in te. Salve, o bona crux, quæ in corpore Christi dedicata es, et ex ejus membris tanquam margaritis ornata, accipe me ab hominibus, et redde me meo, ut per te me recipiat, qui per te me redemit.* Cap. X.

DIONYSIUS quoque CARTHUSIANUS, sem. I et IV, *de laudibus S. Andreæ,* plura describit ex *Epistola presbyterorum et diaconorum Achaiæ.*

GALLANDII PRÆFATIO

In Epistolam Presbyterorum et Diaconorum Achaiæ de martyrio S. Andreæ.

(*Vet. Patr. Biblioth.*, I, Proleg., p. XXXVIII.)

SYNOPSIS.

I. *Cur huic Epistolæ inter vetusta Ecclesiæ monumenta locus assignatus.*
II. *De variis ejus editionibus, Mombritiana potissimum et Lipomaniana.*
III. *De antiqua ejusdem Epistolæ versione.*
IV. *Hujus Epistolæ sinceritas variis nominibus agnoscenda videtur. Chrysostomi locus expensus.*
V. *Solvitur objectio, ex voce* τριάδος *desumpta, quam fuisse usurpatam tertio, quin et secundo sæculo, evincitur ex Patrum vetustissimis tum Græcis tum Latinis.*
VI. *Objectus locus de processione Spiritus sancti expenditur. Eadem phrasis in Græca Dialogorum S. Gregorii versione, cujus auctor Zacharias papa. Samuel Basnagius notatus.*
VII. *Quæstio de Ægea memorato in epistola Ecclesiæ Achaicæ discussa. Locus Sophronio ascriptus, vindicatur. Ejus interpres Erasmus defenditur. Duplex Edessa distinguenda; quarum altera recentior Osrhoenica, antiquior altera Macedonica, primitus Ægea dicta : cujus nominis occasione nonnullæ de Ægea proconsule, ut fertur, Achaiæ, propositæ conjecturæ.*
VIII. *De tempore quo scripta censetur Epistola : simulque varia de Vespasiano persecutore.*

I. Quod superius in præfatione generali antiquitatum ecclesiasticarum studiosis recepimus, Acta martyrum nos esse collecturos, pro temporum ratione digerenda ; id quidem præstare nunc incipimus, *Epistolam* encyclicam *presbyterorum et diaconorum Achaiæ de S. Andreæ apostoli martyrio*, in medium proferentes. Licet enim inter Acta martyrum sincera, virorum eruditorum judicio haud fuerit hactenus hæc Epistola recensita ; eam tamen omnino prætermittere religioni habuimus : sive quod ab antiquis temporibus Ecclesiæ catholicæ sententia, digna fuerit existimata quæ in divinis officiis celebrandis publice usurparetur ; quod in primis spectandum erat : sive quod nuper demum in lucem prodierit textus Græcus, quo magis magisque vetustissima versio, Ecclesiæ jamdiu probata: confirmatur : sive quod tandem viri eruditi studio quamvis a catholica communione alieni, eadem Epistola paucis abhinc annis Græce ac Latine in vulgus emissa, velut sincerus sacræ antiquitatis fetus fuerit propugnata. Quod si vero hanc Epistolam minus recte inter Acta martyrum nobis repositam quis arbitretur ; illam saltem tanquam vetustum opus ecclesiasticum esse habendam, haud ierit inficias : adeoque vel eo nomine in nostram bibliothecam jure inferendam existimavimus.

II. Illam autem primus in lucem emisisse comperitur Boninus Mombritius patricius Mediolanensis, in *Vitis sanctorum*, sub finem sæculi XV typis consignatis ; loci enim ac temporis nota nuspiam comparet. Quandoquidem vero inter rarissima recensetur opus ejusmodi, duobus in-fol. voluminibus distinctum, haud incongruum putamus, ex eo Epistolæ nostræ initium hic describere, ut quod a reliquis editis, quin et ab ipso Græco exemplari aliquantulum discrepat. Sic autem se habet :

PASSIO BEATI ANDREÆ APOSTOLI.

Diacones ecclesiarum Acahie (sic) *scripsimus universis Ecclesiis, quæ sunt in oriente et occidente, et meridie et septentrione in Christi nomine constitutæ : Pax vobis et universis qui credunt in unum eum* (I. *Deum*) *et in Trinitatem perfectam : verum Patrem ingenitum, et verum Filium unigenitum, et verum Spiritum sanctum, procedentem ex Patre et Filio : et hoc esse unigenitum Filium, quod est et ille qui genuit. Hanc fidem didicimus*, etc. Ubi meminerit lector horum verborum, *procedentem ex Patre et Filio*, de quibus inferius disserendum.

Sæculo postero XVI currente, eamdem Epistolam iterum evulgavit Aloysius Lipomanus episcopus Veronensis, in opere *Vitarum sanctorum priscorum Patrum ;* sed alio a Mombritiano exemplari usus, ad Epistolæ initium saltem quod attinet. Estque hujusmodi (1) : *Passionem sancti apostoli Andreæ quam oculis nostris vidimus, omnes presbyteri et diacones Ecclesiarum Achaiæ, scribimus universis Ecclesiis quæ sunt in oriente et occidente, et meridiano et septentrione, in Christi nomine constitutis : Pax vobis et universis qui credunt unum Deum in Trinitate perfectum..... verum Spiritum sanctum, procedentem ex Patre, in Filio permanentem, ut ostendatur unus Spiritus esse in Patre et Filio ; et hoc esse*, etc. Omnia pene ad Græci contextus amussim.

Eodem sæculo XVI, Laurentius Surius Carthusia-

(1) Lipom. *Vit. SS.*, tom. VI, pag. 197, a tergo edit. Venet. 1581, fol. qua utor. Primæ autem editionis, quam etiam præ manibus habeo, sed mutilam, quinque priora volumina in-4. prodiere itidem Venetiis ad signum spei ann. 1551-1556 tria vero posteriora Romæ apud Antonium Bladum, ann. 1558-1560.

nus, in suis collectis undique *tam ex mss. codicibus quam ex editis auctoribus, probatis sanctorum Vitis*, ut fert operis inscriptio, atque per anni seriem digestis, editionem Lipomanianam secutus est (2). Eamdem quoque typis deinceps consignavit post medium insequentis sæculi XVII, Andreas du Saussay episcopus Tullensis, in opere haud obvio ita inscripto : *Andreas frater Simonis Petri; seu De gloria S. Andreæ apostoli libri* XII (3). Neque tantum Epistolam nostram exhibuit scriptor Gallus, ut reliqui præcedentes editores, sed eam insuper « tam patenter assertam dedit, quam accurate vindicatam adversus varias novatorum argutationes ; quas congessit et auxit Edmundus Aubertinus in libro Genevæ anno 1633, Gallice edito, cui titulus est : *Eucharistia veteris Ecclesiæ*. » Sic in fronte operis auctor.

Tum vero sæculi currentis anno 1731, eamdem Epistolam Romæ recudendam curavit Ludovicus Andruzzi Santandrea (4); qui Lipomaniano exemplari præterito, Mombritianum describere maluit : quin et Saussayum plerumque assectatus, « Epistolæ sinceritatem gravissimis testimoniis comprobavit (5). »

Quinque autem hactenus recensitis editionibus Latine tantum evulgatis, sexta demum accessit G. L., quæ anno 1749 Caroli Christiani Woog cura et studio Lipsiæ lucem aspexit. Textum Græcum descripsit cl. editor e codice Huntingdoniano 457, bibliothecæ Bodleianæ ; cum quo item Grabius *Martyrium S. Theclæ* contulerat, ejusque ope curis secundis perpoliverat, ut ex anonymi præfatione ad novam *Spicilegii SS. Patrum* Oxoniensem editionem erudimur. In hoc porro egregio sacræ antiquitatis monumento edendo atque adornando sedulam operam sibi adhibitam profitetur vir eruditus. Nimirum, ne litteræ quidem apicem mutavit, nisi ubi dicendorum nexus, librarii oscitantia, et recta construendi scribendique ratio id expostularit ; ubi vero vocabulum aliquod unius alteriusve litteræ mutatione, adjectione vel detractione corruptum invenit, suas emendationes in textum intulit, omnes tamen ms. codicis lectiones mendosas subjiciens. Textui Græco novam versionem apposuit, ipsumque notis uberioribus illustravit. Reliqua omittimus recensere, quæ V. C. sive in operis limine, sive in calce reposuit ; ea siquidem ad nostrum institutum haud spectant. Hanc itaque Lipsiensem editionem potissimum secuti sumus. Novo interpreti veterem adjecimus, non Mombritianum quidem, sed Lipomanianum, qui profecto

(2) Sur. *Vit. SS.*, tom. VI, pag. 633, Colon. 1618. Hæc est tertia editio Coloniensis, omnium optima; prima enim prodiit ann. 1569, fol.

(3) Saussay, *De gloria S. Andr.*, post pag. 676, Paris. 1656, fol.

(4) Andruz. *Stater verit.*, pag. 170.

A Græcis pressius inhærere comperitur. Nuperi editoris notas textum in primis respicientes selegimus, prolixioresque contraximus ; quibus etiam nonnullas observationes attexuimus, plures fortasse haud contemnendas addituri, si opportunius codicem ms. nobis evolvere licuisset, quem sero tandem deteximus. Est autem codex Græcus Bombycinus num. CLXXV, 4, sæculo XIV exaratus, inscriptusque : *Heortologia, seu Sermones et homiliæ in annua festa ;* quem nobis suppeditavit locuples Bernardi Nani senatoris quondam amplissimi bibliotheca *.

III. Jam vero ut de antiqua hujus Epistolæ versione verba faciamus, nullus profecto suppetit character satis firmus, quo rite definire possimus, quam dudum fuerit illa confecta. At eam esse B vetustiorem quam ut vulgo censeatur, quisque arguere valet ex scriptoribus ecclesiasticis, quorum testimonia Epistolæ ipsi præmisimus. Alii enim ex ea vel locum passionis vel genus mortis eruisse haud obscure videntur. Alii vero locum aliquem verbotenus describunt, sive ipsam Actorum historiam excitantes, sive etiam quandoque tacito ejus nomine ad illam respicientes ; quod scilicet tanquam certum et exploratum monumentum passim haberetur, ut recte Saussayus (6). Neque tamen inficiari velim, nonnullos ex allatis scriptoribus Græcum potius textum quam veterem ejus interpretem consulere potuisse. Sed, utut est, eorum testimonia jam inde a sæculo IV usque ad XV, continuo temporis ordine servato deducta, sive ad ver- C sionis antiquitatem sive ad ipsius Epistolæ sinceritatem astruendam, haud parum conferre existimantur.

IV. De auctoritate autem hujus Epistolæ, varias esse virorum eruditorum sententias nemo nescit. Alii namque velut supposititiam atque conflictam prorsus rejiciunt ; alii vero ejus auctoritatem in dubium revocant : alii denique tanquam sincerum sacræ antiquitatis fetum agnoscunt. Plura sunt enimvero, neque levia, quæ ad infringendam ejus γνησιότητα objici solent. Potiora tamen huc ad examen revocare animus est ; eaque potissimum quæ ab aliis vel omnino prætermissa, vel molli brachio discussa noscuntur.

Primum itaque, an re vera in Achaia et in Pa- D trarum urbe martyrium passus fuerit S. Andreas apostolus, dubitationem movit Florentinius (7); Joannis Chrysostomi nimirum auctoritate permotus, apud quem sic legimus (8): « Petri quidem, et Pauli, et Joannis, et Thomæ manifesta sunt sepulcra;

(5) Id. *ibid.*, pag. 190 seqq.

(6) Sauss., *De glor. S. Andr.*, sub fin. in Vindic. pag. 23.

(7) Florent. *Vet. occid. Eccl. martyr.*, pag. 117.

(8) Joan. Chrys. in *Epist. ad Hebr.*, hom. 26, § 2, opp. tom. XII, p. 237.

* Editio nostra novam et auctiorem textus Actorum S. Andreæ recensionem exhibet quam Lipsiæ nuper ex codicibus mss. evulgavit vir cl. Constantinus Tischendorf; sed cum Græce tantum hæc Acta ediderit, versionem Latinam novæ recensioni accommodandam curavimus. EDIT. PATR.

aliorum autem cum sint tam multi, nusquam sunt nota. » Hinc vero quis conjectaret, inquit vir eruditus, festum Andreæ apud Patras fuisse potius ejus prædicationis memoriam, seu episcopatus institutionem aut natale, quam ejusdem martyrii celebritatem in eadem urbe consummati; siquidem Andreæ sepulcrum, quod adeo pervulgatum esset in Achaia, vix ignorare potuisset Chrysostomus, qui non longius a Græcia positus, imo Græcorum fuerit patriarcha. Hæc Florentinius, cujus profecto dubitatio si vim aliquam habeat, corruat penitus Epistolæ nostræ auctoritas necesse est.

Hanc autem difficultatem quam Tillemontium in primis ac Woogum præteriisse mirari subit, facili negotio tolli existimavit Lequienius (9), si dicamus, Andreæ cujus corpus a Constantio imperatore fuerat Constantinopolim translatum, propterea mentionem haud fecisse Chrysostomum, quod utique non in urbe regia, sed Antiochiæ habuerit homilias in Epistolam ad Hebræos. Verum minus apposite id conjecisse vir doctus videtur, adeoque viget adhuc objectio. Has enim homilias Constantinopoli habuisse Chrysostomum, cum jam esset episcopus, post Tillemontium (10) Montfauconius evincit (11). Existimamus itaque potius vel locum esse corruptum, vel memoria lapsum sanctum doctorem. Et prior quidem conjectura in eo innititur, quod eædem homiliæ, ἀπὸ σημείων *ex notis* eductæ, post obitum demum Chrysostomi fuerint evulgatæ : ἐπὸ σημείων, inquam, seu ex ductibus calami brevioribus, quibus voces et verba tachigraphi describebant, ut norunt eruditi; ex quibus ergo notis plano et vulgari modo litteris traditum opus, in lucem exinde fuit prolatum. His accedit, varia fuisse harum homiliarum exemplaria, in quibus colligendis describendisque alii tunc temporis feliciorem quam Constantinus operam posuisse feruntur; qua de re plura doctissimus Chrysostomi operum editor (12): ut proinde haud absona videatur suspicio, textum allatum librariorum culpa in mendo cubare; eo in primis nomine, quod de Petri quidem et Pauli et Joannis sepulcris dubitet nemo; de Thomæ autem sepulcro non ita certum, ut ad eum locum recte adnotat Montfauconius.

Quod si cui sententia isthæc minus arrideat, memoria hic lapsum S. Patrem opinari fas erit: cujus rei exempla in aliis ejus operibus haud raro deprehendas (13). Quæ quidem conjectatio magis placet. Quomodo enim Andreæ apostoli sepulcrum potuit ignorasse Chrysostomus; quem nimirum corporis ejus translationem ex Achaia Constantinopolim a Constantio anno 357 peractam, haud latuisse demum liquet? Sic enim ille (14): « Christi servo-

A rum splendida sunt etiam sepulcra, ut quæ urbem præstantissimam ac regiam occuparint; et dies noti atque clari, qui festi a toto orbe celebrentur... Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius (Constantius) ita demum ingenti honore se affecturum existimavit, si eum in piscatoris (Andreæ) vestibulo conderet; » in vestibulo scilicet ecclesiæ Apostolorum, ubi sanctorum Andreæ, Lucæ ac Timothei corpora recondita perhibentur. Quo sane respiciens vetustus auctor homiliæ in illud, *In principio erat Verbum*, inter opera ipsius Chrysostomi (15), habitæ ut videtur anno 381, hæc habet : « Trinitas apostolorum (Andreæ, Lucæ ac Timothei) testis est cœlestis Trinitatis. »
B Eodem plane sensu atque in eamdem sententiam, Gregorius quoque Nazianzenus (16):

Μοῦνον δ' ἄλγος ἔμεινεν ἐμοί, καὶ γῆρας ἀνιγρόν.
Ὢ μοι ἐμῆς τριάδος.

Ac mihi duntaxat mansit dolor atque senectus molesta.
Heu mea trias.

Qui et alibi (17), ad eorumdem sanctorum corporum translationem digitum intendens, eleganter dixit: « Valete, apostoli, præclara colonia certaminis mei magistri. » Quæ cum ita sint, quis ergo rite dixerit ignorasse Chrysostomum, quod Gregorius Nazianzenus, quod Paulinus, quod Hieronymus, quod reliqui antiqui scriptores ecclesiastici, de S. Andreæ apostoli corpore, Patris Achaiæ in urbem regiam translato, litteris tradiderunt? Superest igi-
C tur, quod modo dicebamus, ut suspicemur vel mendosum esse locum nobis objectum; vel si mavis, memoria lapsum sanctum doctorem, dum ea verba e suggestu proferret.

V. Inter objectiones vero gravioris momenti ea potior existimatur, quæ ex voce τριάδος desumitur sub Epistolæ initium occurrente; quam, inquiunt censores, in vetustissimis ecclesiasticis monumentis vix ac ne vix quidem fortasse invenias; perinde ac si omnia scripta nobis superessent, quæ scriptores apostolici aut ævo apostolico proximi, Papias, Quadratus, Aristides, Agrippa Castor, Aristo Pellæus aliique litteris tradidere. Atqui antiquius est nomen τριάδος, quam ut passim existimetur; tertio enim, quin et secundo Ecclesiæ sæculo usur-
D patum comperitur; quod sane miror fugisse Svicerum (18). Dionysius Alexandrinus (19): Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἴς τε τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον· καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα. *Sic quidem nos indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus; et Trinitatem iterum quæ imminui nequit, in unitatem con-*

(9) Lequien.. *Or. Christ.*, tom. II, p. 954.
(10) Tillem. *Mem. eccl.*, tom. XI, p. 378.
(11) Montf., *Præfat. ad opp. Chrys.*, tom. XII, p. 5, § 9.
(12) Ibid., § 5 seqq.
(13) Montf., *Præf. ad tom.* X, § 3 et alibi.
(14) Chrys., hom. 26, *in epist. II ad Cor.*, n. 5, tom. X, p. 625.
(15) Chrys. opp. tom. XII, p. 421.
(16) Greg. Naz., carm. 9, tom. II, p. 79.
(17) Id. orat. 32, tom. I, p. 527.
(18) Svicer., *Thes. eccl.*, tom. II, p. 1288.
(19) Apud Athan., *Epist. de sent. Dionys.*, tom. I, p. 255.

trahimus.Quo insuper vocabulo apud Basilium (20) iterum atque iterum utitur idem Dionysius. Huic episcopo Alexandrino σύγχρονος Gregorius Neocæsariensis (21): Τριὰς τελεία, δόξῃ καὶ ἀϊδιότητι καὶ βασιλείᾳ, μὴ μεριζομένη, κ. τ. λ. *Trinitas perfecta, quæ gloria et æternitate ac regno non dividitur*, etc. Origenes utroque antiquior (22): Τάχα γὰρ καὶ τισι τῶν μακαρίων δυνάμεων, καὶ ἐπανάβεβηκυιῶν, συγκρίσει τῶν πολλῶν γενητῶν, τὰ κάτω τῆς ἀρχικῆς Τριάδος, λόγον ἔχει ὅλος ὁ ἐνεστὼς αἰὼν ὡς πρὸς τὴν ζωὴν αὐτῶν, ὃν λόγον ἔχει ἡ παρ' ἀνθρώποις ἡμέρα πρὸς ὅλον τὸν δυνατὸν ἀνθρώπῳ ζῆν χρόνον. *Siquidem præsens ætas eamdam fortasse rationem habet ad vitam beatarum quarumdam potestatum, quæque genitis compluribus collatæ, superiores his evaserunt quæ infra rerum omnium moderationem Trinitatem posita sunt; quam humanæ vitæ dies ad totum tempus rationem habet, ad quod hominis vita progredi potest*. Nequc hic solum, sed alibi quoque vocem eamdem ab eo subinde usurpatam videas (23). Vetustior adhuc Origene Clemens Alexandrinus (24): Οὐκ ἄλλως ἔγωγε ἐξακούω, ἢ τὴν ἁγίαν Τριάδα μηνύεσθαι· τρίτον μὲν γὰρ εἶναι, τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τὸν Υἱὸν δὲ, δεύτερον, δι' οὗ πάντα ἐγένετο κατὰ βούλησιν τοῦ Πατρός. *Equidem ista non nisi de sancta Trinitate accipio: et tertii quidem nomine, Spiritum sanctum; secundi vero, Filium intelligo, per quem ex Patris voluntate facta sunt omnia*. Clementinum hunc locum exscripsit item Eusebius (25). His denique accedat Theophilus Antiochenus,qui cæteros ætate anteit (26): Ὡσαύτως καὶ αἱ τρεῖς ἡμέραι [πρὸ] τῶν φωστήρων γεγονυῖαι, τύποι εἰσὶν τῆς Τριάδος, τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ, καὶ τῆς Σοφίας αὐτοῦ. *Similiter tres illi dies qui ante luminaria fuerunt, imago sunt Trinitatis; Dei, ejus Verbi, ejusque Sapientiæ*.

Quid vero prohibet quin Ecclesiæ Græcæ scriptoribus hactenus recensitis, duos etiam Latinorum Patrum vetustissimos adjungamus? Tertullianus (27): « Custodiatur œconomiæ sacramentum, quæ unitatem in Trinitatem disponit, tres dirigens, Patrem et Filium et Spiritum sanctum...Numerum et dispositionem Trinitatis, divisionem præsumunt unitatis: quando unitas ex semetipsa derivans Trinitatem,non destruatur ab illa,sed administretur.» Paucisque interjectis: « Trinitas per consertos et connexos gradus a Patre decurrens, et monarchiæ nihil obstrepit, et œconomiæ statum protegit. » En alterum Ecclesiæ Africanæ lumen, Cyprianus (28): « In orationibus celebrandis invenimus observasse cum Daniele tres pueros in fide fortes et in captivitate victores,horam tertiam,sextam, nonam; sacramento scilicet Trinitatis, quæ in novissimis temporibus manifestari habebat.» Quibus demum addere libet aliud illustre testimonium ex Actis sinceris sanctorum martyrum Fructuosi, Augurii et Eulogii, ævo Cypriani memoriæ traditis. Sic autem se habet (29): « Similes Ananiæ, Azariæ et Misaeli exstiterunt, ut etiam in illis Trinitas divina cerneretur. »

Habes igiiur tum Græcos, tum Latinos Ecclesiæ Patres quibus τριάδος vobabulum jam inde a sæculo II desinente,usurpatum comperitur.Quod si adhuc superarent vetustiorum scriptorum monumenta,non ad Theophili solum aut Tertulliani ætatem,sed alius etiam assurgendi nobis fortasse facultas suppeteret, ad antiquiorem ejusdem vocis usum asserendum·

VI. Jam vero ad Græci textus integritatem astruendam, illud quoque objectionis genus expendere interest quod ex verbis sub initium Epistolæ constitutis repetitur, prout exstant in versione Lipomaniana quæ hic exhibetur, ubi de sancti Spiritus processione professio enuntiatur. Locum superius § 2 protulimus.Magnus quidem Baronius haudquaquam rem actu tetigisse videtur, dum conjecit in (30) illam versionem Græcismum irrepsisse de Spiritu sancto, *procedente ex Patre et in Filio permanente*; adeoque ei præferendam esse Mombritianæ editionis lectionem, qua effertur Spiritus sanctus *procedere ex Patre et Filio*. Verum hanc in sententiam profecto non descendisset eximius Annalium ecclesiasticorum parens,si oculis lustrare ipsi licuisset duo illa quorum supra meminimus Græca exemplaria, Huntingdonianum et Nanianum, quæ hoc loci corrupta et vitiata,ut asseramus, nulla nobis ratio suppetit. Porro utrumque istud exemplar Lipomanianam lectionem firmat,exhibens Spiritum sanctum, ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρὸς, καὶ ἐν Υἱῷ διαμένον. Quod si Mombritianæ lectioni vetusta exemplaria, eodem Baronio teste, astipulantur, non desunt sane, quibus et Lipomaniana innitatur. Exstat enimvero in nostra bibliotheca (31) insignis codex membranaceus, elegantissime descriptus, atque auro picturisque affabre delineatis exornatus: estque *Breviarium secundum consuetudinem Romanæ curiæ*. In eo autem post medium, ubi incipiunt *festivitates sanctorum*, in festo S. Andreæ apostoli sex lectiones habentur, ex Epistola Ecclesiæ Achaicæ verbotenus desumptæ; in quarum prima, lectio Lipomaniana occurrit.

(20) Basil. lib. *De Spir S.*, cap. 29. Opp. tom. III, p. 61, edit. noviss.

(21) Greg. Neoc., *Expos. fid.*, p. 1.

(22) Origen., *Comment. in Matth.*, tom. xv, n. 31, edit. noviss., tom. III, p. 698.

(23) Idem, hom. 9, *in Exod.*, n. 3, hom. 11, *in Num.* n. 8, *in psal.* CXLIV, et lib. III, *in Cant. cant.*, Vid. Opp. tom. II, p. 163, 310, 843, et tom. III, p. 84.

(24) Clem. Al., *Strom.*, lib. v, p. 710, edit. Oxon. 1715.

(25) Euseb., *Præp. evang.*, lib. XIII, cap. 13, p. 675.

(26) Theoph., *ad Autol.*, lib. II, § 15.

(27) Tertull. *adv. Prax.*, capp. 2, 3, 8.

(38) Cypr., lib. *De orat. Dom.*, pag. 214, 215, ed, noviss. Paris.

(29) Ruinart., *Acta Martyr.*, pag. 192, § 4.

(30) Baron., *ad Martyr.* d. 30 Nov., not. A.

(31) Bibl. PP. *Congr. Orat. Venet.*, plut. V, not. E, 2.

Quid quæris? Lectio isthæc sensum sanum omnino et catholicum habet: quippe quæ tametsi Latinum de sancti Spiritus processione a Patre et Filio dogma non exprimat; attamen neque Græcorum errorem de Spiritu sancto a solo Patre procedente ullo pacto insinuat. Quamobrem Patres Græi complures ejusdem modi aut affini loquendi ratione usi quandoque comperiuntur, quorum testimonia pleraque congessit in suis *Epigraphis* Joannes Veccus (32). Neque aliter Græci orthodoxi recentiores, ut ex Constantini Meliteniotæ *Orationibus* vel maxime in promptu est colligere (33). Quin et nonnulli Patres Latini locutionem eamdem usurpasse noscuntur; ut inter cæteros Gregorius Magnus, qui *Dialogorum* lib. II, cap. 38, juxta Græcam Zachariæ papæ versionem sic ait: Φανερὸν οὖν ὑπάρχει, ὅτι Παράκλητον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει. Id est, si verbum verbo reddatur: *Manifestum est igitur quod Paracletus Spiritus a Patre procedit, et in Filio permanet.* Quæ est ipsissima Epistolæ Achaicæ sententia, de qua agimus: quod quidem nemini hactenus animadversum.

Neque vero ullo modo audiendus hic est (ut id obiter moneam Jacobus Basnagius, qui Zachariam pontificem Latina Gregorii I Græce reddentem, decessoris sui sententiam penitus immutasse contendit; quique, quod gravius adhuc est, ipsum etiam, si diis placet, Græcorum contribulium suorum opinionem de sancti Spiritus a solo Patre processione, Gregorio Magno contra ejus mentem adjudicasse asseverat (34). At quis demum de sanctissimo pontifice atque gravissimo, sibi hoc in animum inducat? Illud potius dicendum foret, si re vera Græca ejus versio a Latino Gregorii textu discrepasset, eam a Græcorum aliquo fuisse olim corruptam; præsertim cum eo nomine Joannes diaconus jam dudum conquestus esse noscatur (35). At verisimilior mihi videtur hac de re cl. Lequienii sententia, cujus proinde verba huc afferre operæ pretium duco (36): «Quod spectat, inquit, ad Gregoriii locum, qui habetur lib. II *Dialog.* cap. 38, sincerus dicam, magis arridere lectionem quam præfert Græca translatio. Latinus contextus habet: *Cum enim constet, quia Paracletus Spiritus a Patre semper procedat et Filio; cur se Filius recessurum dicit, ut ille veniat qui a Filio nunquam recedit?* Græca vero translatio: Φανερὸν οὖν ὑπάρχει, ὅτι τὸ Παράκλητον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει. *Constat igitur quod Spiritus Paracletus ex Patre procedit, et in Filio manet.* Cum Gregorius mox inferendo sub- A jungat Spiritum a Filio nunquam recedere; ut consentanea sit illatio, videtur omnino dixisse Spiritum manere in Filio; velut nimirum lib. III, *Moral.*, n. 92, ubi loquitur de modo quo Spiritus sanctus in justis habitat, concludendo ait: *Dissimiliter ergo in illo* (Filio) *manet, a quo per naturam non recedit.* Quodcirca dicendo in *Dialogis*, Spiritum ex Patre procedere et in Filio manere nullatenus dissenserit a Vigilio Tapsensi, qui lib. XI *De Trinit.*, hæc omnia complexus fuerat: *Ego credo Filium in Patre*, inquit, *et Patrem in Filio; Spiritum quoque sanctum Paracletum qui procedit a Patre, et Filii esse et Patris, quia et a Filio procedit.* Et paulo post: *Quod idem Spiritus Filii sit, multis Scripturarum testimoniis probavimus, et quod totus maneat in Fi-* B *lio; et sicut procedit a Deo Patre, ita procedit a Filio, ut tota Trinitas unus credatur Deus.* Hactenus vir doctissimus.

VII. Age nunc, ad unam adhuc digrediamur difficultatem enodandam, super Ægeæ officio ac dignitate institutam: qua demum excusa, de reliquis levioribus lector eruditus judicium ferat. Scribit Sophronius (37), ut fertur, S. Andream cruci fuisse suffixum ὑπὸ τοῦ Αἰγέα τοῦ βασιλέως Ἐδεσσηνῶν, *ab Ægea præfecto Edessenorum*, interprete Erasmo. Scaliger, quantus vir! miratur (38), Ægeam proconsulem Edessenorum regem Sophronio dictum, magteque miratur βασιλέα præfectum reddii ab Erasmo. Blondellus item in omnimodæ antiquitatis indagatione rimator acerrimus, satis fidenter suggillat auctorem, quem etiam aliud agens putat esse C Pseudo-Dorotheum, dum scribit (39) ipsum nugari, Andream Patris ab Ægea Edessenorum rege (quasi ex ultimo oriente in Achaiam momento transvolaverit) crucifixum. Scaligero adhæsit etiam accuratissimus Tillemontius (40): eoque nomine Woogus insuper eumdem Sophronium ridet (41). Cæteros ei qui sunt, idem sentientes, præterimus.

Dolet enimvero viros eruditissimos alia multa cum animo agitantes, illud demum quo de agimus, adeo perfunctorie expendisse. Nimirum, una tantum Edessa Mesopotamiæ urbs, haud longe ab Euphrate sita, ipsis obversabatur; ut proinde Sophronium de illa fuisse locutum existimarint; neque alterius Edessæ meminere, Macedoniæ regum sepulcris claræ, celebratæque in primis Joanni Can- D tacuzeno (42). De utraque plura præ cæteris Spanhemius (43), Lequienius (44) et Bayerus (45). Vetustior est autem, saltem nomine tenus, Macedonia Edessa: ex hac enim nuncupata fuit altera

(32) Vecc. apud *Allat. Græc. orth.*, tom. II, pag. 550 et seqq.
(33) Meliten., *ibid.*, p. 786 seqq.
(34) Basnag., in *Observ. ad Canisii Thes.*, tom. II, part. I, p. 88.
(35) Joan. Diac., *Vit. S. Greg. PP.*, lib. IV, cap. 75.
(36) Lequien., *Dissert Damasc.* I, § 23, p. 11.
(37) Sophr. apud Fabric. *Bibl. eccles.*, pag. 225.
(38) Scalig. *Animad. in Chron. Euseb.* ad ann. MMCCCLXXIV, pag. 256.

(39) Blond. *Lib. de episc. et presb.* apud Fabr. *De vit. et mort. Moysis*, pag. 496.
(40) Tillem. *Mem. eccl.*, tom. I, pag. 320, not. 1.
(41) Woog. exercit. II, pag. 101.
(42) Cantac. *Hist.* lib. I, cap. 54, lib. IV, cap. 19 et alibi.
(43) Spanh. *De præst. numism.*, tom. I, cap. 127, 128.
(44) Lequien. *Or. Chr.*, tom. II, pag. 79, 953.
(45) Bayer. *Hist. Osrhoen.*, pag. 13 seq,

in regione Osrhoenica posita quæ, teste Plinio (46), quondam Antiochia dicebatur, atque a fonte perlucidis undis illic fluente, Callirrhoe: nomenque Edessæ inditum eidem fuisse perhibetur a Macedonibus postquam ab Alexandri M. temporibus sunt illa potiti. Non est igitur cur in ultimum orientem cum Blondello transmigrare cogamur, ut Sophronii Ægeam Edessenorum regem invisamus. Discimus enim ex Tacito (47) Achaiam et Macedoniam imperio proconsulari fuisse subjectas. Hinc itaque mirari haud subit Ægeam, qui fertur proconsul Achaiæ, censeri et Edessæ Macedonicæ regem; adeoque ab hac urbe digressum, Patras Achæas perrexisse, ut perhibet Epistola nostra. Proconsulis namque sedes Edessa fortasse fuerit eamque respexerit Sophronius; Ecclesia vero Achaica in Epistola, non sedis quidem locum, sed munus quo et in Achaiæ provincia fungebatur proconsul, attenderit.

Neque vero quis putet anxio animo nos esse aut sollicito, quod Ægeam βασιλέα Sophronius appellet. Haud enim una esse hujus vocis significatio comperitur; neque illa demum abutuntur vetusti scriptores, quo *regem* constanter exprimere velint, ut ex antiquis Lexicographis liquet. Hesychius: Βασιλεῖς, οἱ δικασταί· παρὰ Ἡροδότῳ, οἱ βασιλεῖς παράνομον ἐργαζομένῳ ἐναντιούμενοι. Ad quem locum plura erudite Joannes Alberti (48). Phavorinus item: Βασιλῆας λέγει Ἡσίοδος τοὺς δικαστὰς καὶ τοὺς ἄρχοντας. Οὕτω γὰρ αὐτοὺς ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ, ὡς Ὁμηρός· Ἀλλ' ἤτοι βασιλῆες Ἀχαιῶν εἰσι καὶ ἄλλοι. Quæ quidem Homeri verba (49) loco de quo agimus, mire quadrare nemo non videt. Eamdem in sententiam Maussacus quoque ad Harpocrationem v. Βασιλικὴ διαδρομή, unum e novem magistratibus Atheniensibus βασιλέα fuisse vocatum, se latius docturum promiserat vv. Θεσμοθέται Πολέμαρχος, quod tamen sui oblitus, haud præstitit. Hinc ergo liquido apparet immerito argui Erasmum eo nomine, quod βασιλέα Sophronii *præfectum* reddiderit.

Verum in isto Sophroniano loco enucleando immorari adhuc parumper liceat. Nobis nimirum discutientibus Sophronii verba, deque Macedonica Edessa illa esse accipienda probe intelligentibus, illud etiam Trogi Pompeii apud Justinum (50) opportune succurrit: « Caranus, inquit, cum magna multitudine Græcorum, sedes in Macedonia responso oraculi jussus quærere, cum in Emathiam venisset, urbem Edessam occupavit. Hanc autem urbem ob memoriam muneris, Ægeas; populum, Ægeatas vocavit. » Justino concinit Plinius, apud quem occurrit (51): « oppidum Æge, in quo mos sepeliri reges » Macedonum. Edessam itaque habemus in Macedonia sitam, primitusque vocatam Ægeam. Quæ quidem urbs, Vossio monente (52), scriptoribus Græcis dicitur Αἰγαὶ, Αἰγαία et Αἴγεια: unde ἐθνικόν est Αἰγαιάτης, vel Αἰγειάτης. Hæc vero dum recolo, variæ mihi subortæ suspiciones. Cum enim noverim proprium proconsulis nomen sub quo passus perhibetur S. Andreas, diversimode apud Ecclesiæ scriptores efferri; aliis namque vocatur Αἰγέας (53), aliis vero Αἰγαιάτης (54): quid demum ea de varietate augurabar dicere lubet. Sophronium nimirum, sive scriptorem vetustiorem quem ipsemet secutus fuerit, nomine proconsulis proprio præterito, hujusmodi verba, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἐδεσσηνῶν, tantummodo litteris primo tradidisse putabam; quem quidem locum ne quis acciperet de Osrhoenica Edessa, vir aliquis eruditus codicis Sophroniani oræ alleverit vetus urbis nomen Αἰγαία, indeque formatum gentile Αἰγαιάτης· quorum unum alterumve postea librarius indoctus e textu excidisse conjiciens, adeoque ipsi intexendum existimans, exscripserit suoque exemplari inseruerit: atque ita deinceps velut proprium præfecti urbis nomen habitum, a reliquis deinceps scriptoribus fuerit subinde usurpatum; unde tandem in nostræ quoque Epistolæ Achaicæ exemplaria dimanarit.

At hoc demum est hariolari. Illud potius fortasse dicendum, Ægeam quidem fuisse vocatum qui Edessæ ac Patris præfuerit; verumtamen non ideo statim colligas velim ipsum gente fuisse Græcum, non Romanum; adeoque proconsulis aut consulis munus eidem rite conferri haud potuisse. Romanos enim quandoque ab urbibus et populis nomina usurpasse, neque etiam a cognominibus Græcis sibi asciscendis abhorruisse, viri doctissimi Ursinus (55), Panvinius (56) et Sigonius prodiderunt: ut proinde ab *Ægea* sive ab *Ægeatis*, Macedonicorum Edessenorum urbe ac populo, Ægeas item noster appellari potuerit. Si quis vero eum fuisse origine Græcum contendat; quod sane fratris ejus nomen qui Stractocles audit, suadere videtur; haud equidem repugnaverim. Neque enim demum insolens urbium regimen et Græcis tradidisse Romanos, ut e nummis antiquis liquet: e quibus discimus (57) Aristarchum Damonis, Metrodorum Meneclis, Nicostratum Callistrati et Æschrionem Lysiæ filios, Patrensium prætores fuisse. Qui ergo præerat Edessæ noster Ægeas, Patrarum quoque præfectus fuerit, non

(46) Plin. *Hist.*, lib. IV, cap. 25.
(47) Tacit. *Annal.*, lib. I, capp. 76, 80.
(48) Alb. *ad Hesych.*, tom. I, pag. 699.
(49) Hom. *Odyss.*, A, 394.
(50) Justin. *Hist.*, lib. VII, cap. 1.
(51) Plin. *Hist.*, lib. IV, cap. 9.
(52) Voss. *ad Pomp. Mel.*, lib. II, cap. 3, pag. 140, edit. 1.
(53) Sophron., apud Fabric. *Bibl. eccles.*, pag. 225, alii.
(54) *Menol. Græc. Basil.*, part. I, pag. 221; Pseudo-Doroth. apud Cang., *Chron. Pasch.*, pag. 435; Niceph. *Hist. eccl.*, lib. II, cap. 39,
(55) F. Ursin. *De famil. Rom.*, v. *Pinariam gent.*, tom. VII *Thes. Antiqq. Rom.*, pag. 1297.
(56) Panv. et Sigon. *De nom. Rom.*, tom. II, *Thes. Antiqq. Rom.*, pagg. 976, 1013.
(57 Hard. *Opp. select.*, pag. 132.

dignitate proconsulari, sed consulis titulo insignitus, ut ex nostra Epistola constat : ubi non ἀνθύπατος, sed ὕπατος tantum vocatur : quo quidem nomine viri primarii et proceres quandoque designantur : hisque passim, maxime urbium et civitatum præfectis, consularis dignitas ab imperatoribus concessa legitur, ut videre est apud Cangium in utroque Glossario (58). At de his hactenus. Cætera enim leviora quæ sive ad minuendam Epistolæ nostræ auctoritatem, sive ad ejus integritatem evertendam objici solent, consulto præterimus ; ne scilicet minutiora persequi, neve nihil omittere velle videamur : si quis autem ea nosse cupit, nuperum editorem Lipsiensem adeat.

VIII. Quod superest, in tempus inquisituris quo scripta fuit hæc Epistola Ecclesiæ Achaicæ, nobis primum esset definiendum, quo demum anno B. Andreas apostolus martyrium passus censeatur; hoc enim semel explorato, illud etiam levi negotio statui posse intelligitur : siquidem ex eadem Epistola constat ab Achaiæ presbyteris et diaconis illam fuisse perscriptam, qui sancti apostoli certamini spectatores interfuisse perhibentur. Verum deficientibus penitus solidioris antiquitatis monumentis, conjecturis tantum rem transigunt criticorum filii. Alii siquidem (59) anno æræ Christianæ 66, aut 70 B. Andream passum existimant. Alii vero (60) anno imperii Vespasiani primo, vel saltem ipso adhuc imperante. Alii demum (61) sub Domitiano. Cum autem omnino inexplorata res habeatur, recentioresque pro animi arbitrio huic vel illi sententiæ adhæreant : nos itaque, donec in obscuro tramite dux tutior præeat, cunctabundi licet, circa Christi annum 80 cruci affixum S. Andream apostolum martyrium consummasse, adeoque mox fuisse perscriptam circumlatamque Ecclesiæ Achaicæ Epistolam existimamus.

Mirabitur fortasse quispiam nos vel longius quam par sit B. apostoli vitam protrahere, vel potius ipsum imperio Vespasiani desinente, martyrio sublatum asserere, quem tamen Christianorum persecutorem fuisse nemo dixerit. Ad primum vero quod attinet, objectioni occurrimus magnum Baronium assectati ; qui de novissimo lustro, et quidem sub Vespasiano peracto verba faciens (62), locum ex Plinio recitat ex quo plane comperimus, his ipsis temporibus complures ultra centesimum annum vitam duxisse ; ut proinde pro monstro haberi nequeat, si ea tempestate nonnulli ex apostolis, ut de Joanne evangelista deque aliquot apostolorum discipulis saltem liquet, longæva ætate decessisse dicantur : eo in primis nomine, quod divina etiam A agente dispensatione id accidisse potuerit ; ut scilicet Evangelii prædicatio latius pateret in dies, Christianaque fides in animis credentium altiores ageret radices, atque ita demum nascenti Christi Ecclesiæ satis consultum foret.

Neque magis urget altera objectio, ab imperio Vespasiani nomini Christiano haud infesto petita. Nullum quidem in Ecclesiam ab eo latum edictum uspiam occurrit, accedente in primis teste locupletissimo Tertulliano (63) : « Quales, inquit, leges istæ quas adversus nos, soli exsequuntur impii ?... quas nullus Vespasianus, quanquam Judæorum debellator... impressit ? » quo sane sensu accipiendus etiam videtur Eusebius, ubi scribit (64) » *Vespasianum* μηδὲν καθ' ἡμῶν ἄτοπον *animo agitasse*.» B Hinc tamen haud colligendum arbitror nunquam infenso atque inimico animo in Christianos fuisse Vespasianum, neque ulla omnino injuria eos aliquando affecisse. Contrarium docet Hilarius (65) : « Anne, ait... Paulus... Nerone se, credo, Vespasiano aut Decio patrocinantibus tuebatur, quorum in nos odiis confessio divinæ prædicationis effloruit ?» Hilario astipulatur Theodoritus (66) : Τῶν δὲ ἁλιέων καὶ τελωνῶν καὶ σκηνοῤῥάφου τοὺς νόμους, οὐ Γάϊος ἴσχυσεν, οὐ Κλαύδιος καταλῦσαι, οὐ Νέρων ὁ μετ' ἐκείνους· καὶ ταῦτα, δύο τῶν νομοθετῶν τοὺς ἀρίστους κατακοντίσας· καὶ γὰρ τὸν Πέτρον ἐκεῖνος καὶ τὸν Παῦλον ἀνεῖλεν· ἀλλ' οὐ ξυνανεῖλε τοῖς νομοθέταις τοὺς νόμους, οὐκ Οὐεσπασιανὸς, οὐ Τίτος, οὐ Δομετιανὸς, καὶ ταῦτα, πολλοῖς κατ' αὐτῶν, καὶ παντοδαποῖς χρησάμενος μηχανήμασι. Id est : *Piscatorum* C *autem et publicanorum tentoriorumque sutoris leges, non Caius, non Claudius dissolvere potuerunt, neque illorum successor Nero : hic enim tametsi duos optimos legislatores sustulerit ; Petrum namque ac Paulum interfici jussit ; at certe leges cum legislatoribus haud sustulit. Non Vespasianus, non Titus, non Domitianus ; quanquam multis ac omnigenis machinationibus eas opugnare contenderit.*

Neque demum putes laudatos Patres sibi invicem adversari; conveniunt enim, ut recte Havercampus (67) si dixeris id quod res est, Ecclesiæ persecutores ab Hilario ac Theodorito memoratos, tecte quidem omnes, non vero aperta vi, ut Nero, ut Domitianus, fuisse grassatos. Ad Vespasianum sane quod attinet, magis adhuc in ea sententia confirmor ex D Hegesippo ; qui apud Eusebium testatur (68), eumdem imperatorem « post expugnatam Hierosolymorum civitatem, eos qui a Davide genus ducerent perquiri jussisse, ne quisquam apud Judæos ex regia stirpe superesset, eaque ex causa gravissimam rursus persecutionem Judæis illatam fuisse.» Quod

(58) Cang. *Glos. Græc.*, v. Ὕπατοι, et Latin. v. *Hypatus*.
(59) Tillem. *Mem. eccl.*, tom. I, pag. 593,
(60) Baill. *Vies des Saints*. tom. III, pag. 461 ; Woog., exercit. II, pag. 109.
(61) Florentin. *Vet. occid. eccl. Martyr.*, pag. 119.
(62) Baron. ad ann. 76, § 2.
(63) Tertull. *Apolog.*, cap. 5.
(64) Euseb. *Hist. eccl.*, lib, III, cap. 17.
(65) Hilar. lib. *contr. Arian.*, n. 3.
(66) Theodor. *Græc. affect. curat.*, dial. IX, tom. IV, p. 611.
(67) Havere. *Ad Tertull. Apolog.*, pag. 62, not. 30.
(68) Euseb. *Hist. eccl.*, lib. II, cap. 12.

quidem iterum atque iterum a Domitiano atque Trajano factitatum scribit idem Eusebius (69). Cum autem persecutio contra Judæos sub his duobus postremis imperatoribus, in Christianos etiam invaserit; quidni porro in Vespasianea quoque id acciderit? In primis vero si attendas, tunc temporis et deinceps, Judæorum nomine fuisse vocatos qui Christiana professione censerentur. Quibus addas maxime velim, Vespasianum propterea de Davidis progenie tollenda cogitasse, ut cum Baronio loquar (70), quia ex Josepho aliisque resciret, oracules prophetarum fuisse prædictum, ex illius regis familia hominem regnaturum, cujus imperium esset æternum. Hinc ergo sibi suisque prospiciens idem imperator, ex Davidica stirpe prognatos fuit persecutus: adeoque ne apostolis quidem qui ex Judæa erant, quique Christum regem a prophetis prænuntiatum prædicabant ubique, ipsemet pepercisse putandus.

Quid quod nonnulla in vetustis monumentis supersunt adhuc vestigia, unde conjicere jure liceat, a Vespasiano aliquando in Christianos sævitum? Exstat apud Gruterum (71) inscriptio hujusmodi :

IMP. VESPASIANO. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT.
III I, COS. VIII. DESIG. VIII. I. P. P.
SACRARVM AEDIVM
RESTITVTORI
ET. RITVVM. ANTIQVOR
CONSERVATORI
SODALES. TITI I

Huic geminæ ibidem aliæ duæ occurunt (72). « Quarum inscriptionum sententia ut pateat, verbis utor eruditi Walchii (73), probe sciendum est, veteres plurium numinum cultores eam potissimum ob causam de strage cruenta Christianorum gloriatos fuisse, quod illa patriam religionem optime conservari sibi persuadebant; ut, si majorum sacra ab injuria et contemptu defendere eorumque dignitatem tueri quis vellet, id sine Christianorum oppressione eorumque religionis eversione, nullo modo rite fieri posset...... Hæc vero cum ita sint, qui non videat, arbitror, fore neminem, saxa in quibus propter conversationem antiqui numinum cultus, gratiæ imperatoribus ea tempestate peractæ sunt, ab illis quæ diserte de deleto nomine Christiano loquuntur, quatenus eorum argumentum ac sententiam cogitamus, nulla ratione diversa fuisse; quoniam ipsa hæc profanæ religionis defensio, in oppugnatione Christianæ maxime posita erat. — Quare licet Vespasianus in lapide modo adducto non Christianorum hostis, sed antiquo- A rum rituum conservator fuerit appellatus; attamen tantum abest ut saxum hoc ad Christianos haud respiciat, ut potius ob eamdem causam propter quam et Neroni et Diocletiano tropæa posita sunt, ob conservationem nimirum superstitionis numinum cultus, insculptum illud esse definiam. » Hæc aliaque plura in eamdem sententiam V. C. Quæ quidem magis magisque confirmat iste sepulcralis lapis, a nostro Aringo evulgatus (74) :

SIC PREMIA SERVAS VESPASIANE DIRE
CIVITAS UBI GLORIE TUE AUTORI
PREMIATUS ES MORTE GAUDENTI LETARE
PROMISIT ISTE DAT KRISTUS OMNIA TIBI
QUI ALIUM PARAVIT THEATRUM IN CELO.

B Ubi consulesis eruditum editorem. Neque fortasse aliennm erit, aliud in hanc rem testimonium petere ab Actis S. Apollinaris, non illis quidem interpolatis aut confictis, sed iis quæ medio sæculo VII, Maurus archiepiscopus Ravennas laminis argenteis inscribi curavit, ut refert Agnellus (75). Rem enarrat anonymus auctor *Spicilegii Revennatis historiæ* hisce verbis (76) : « Duæ in eodem sepulcro inveniuntur argenteæ laminæ (anno 1173 detectæ)....... In prima legebantur ista : ORTUS AB ANTIOCHIA BEATUS APOLLINARIS. — HIC FUSTIBUS CÆSUS EST. DIUTIUS SUPER PRUNAS STETIT NUDIS PEDIBUS EQUULEO APPENSUS, DENUO VERBERATUS, SUPER PLAGAS AQUAM RECEPIT FERVIDAM.... DEFUNCTUS EST SUB VESPASIANO CÆSARE AUGUSTO X KALENDARUM AUGUSTARUM. »

C Haud equidem nescio Mamachium V. C. cum apud Hilarium loco superius adducto, tum in his S. Apollinaris Actis, Vespasiani vocabulo Domitianum designatum censere (77) ; quem quidem persecutorem fuisse, non item Vespasianum constat : eo vel maxime, inquit, quod in antiquis monumentis Domitianus quandoque Vespasianus etiam vocitetur, ut patet ex inscriptione apud Hermolaum Barbarum *Ad Plinii prefat.*, quæ sic se habet : IMP. CÆS. DOMITIANUS VESP. AUG. GERM. JOVI. VICTORI. Ejusdem item sententiæ sectator fuerat Aringus, titulum sepulcralem modo allatum exponens. Quid loquar? Esto : patris nomen assumpserit suoque addiderit Domitianus, adeoque Domitianus Vespasianus fuerit aliquando appellatus; quod sane tum ex marmoribus, tum ex nummis de Tito D etiam liquet. Verum ut rem tandem conficiat vir doctus, vimque auctoritatum atque inscriptionum quas in medium modo protulimus prorsus infringat, monumentum aliquod meo quidem judicio excitet necesse est indubitanter Domitianeum ; quo nimirum compertum fiat Domitianum, proprio nomine

(69) Euseb. *Hist. eccl.*, lib. II, capp. 19, 22.
(70) Baron ad ann. 75, § XI.
(71) Grut. p. CCXLIII, inscript. 5.
(72) *Ibid.* p. CCLIV. inscript. 7, et p. CCLXX, inscript. 2.
(73) Walch. *Explan. persec. Neron.*, cap. 3, § 6, pag. 77 seqq.
(74) Aring. *Rom. subterr.*, I. III, c. 22, p. 602.
(75) Agnell. *Lib : pontif.* inter *Sriptor. rer. Ital.*, tom. II, part. I, p. 144.
(76) Anon. *Spicil. Ravenn. hist.*, *ibid.*, tom. I, part. II, p. 541. Videsis quæ de Vespasiani jussione refert idem auctor. I. c. pag. 533.
(77) Mamuch. *Origin. et antiqq. Christ.*, tom. I; p. 421, not. 6.

omisso, Vespasianum simpliciter fuisse vocatum. Interim vero donec id præstet. Vespasianum patrem allatis in locis accipere nobis per ipsum liceat.

Vix dum hæc scripseram, cum elegantem Laurentii Pataroli epistolam legere contigit (78), qua vir eruditus singulare numisma illustrans hujusmodi inscriptione signatum, ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΝΕΩΤΕΡΟΣ, Tito Vespasiani filio ipsum asserit. Aliter tamen statuerat doctissimus Harduinus, qui primus idem numisma vulgavit (79); cautius vero Frœlichius, vir in re nummaria facile princeps (80). Verum utcunque demum res se habeat, hujusce numismatis auctoritate neque sententiam nostram de Christianorum persecutore Vespasiano everti, neque oppositam Mamachii conjecturam fulciri nemo non videt : siquidem in monumentis quæ attulimus, nullus character nullaque peculiaris nota perhibetur, ut hic sane vox ΝΕΩΤΕΡΟΣ, cujus vi alium a Vespasiano patre agnoscere jure cogamur.

Sed ecce tibi alium obicem, hunc ipsum locum attingentem de quo agimus, haud sane prætergrediendum. Observatnimirum Florentinius (81), quem deinde secutus est Tillemontius (82). Ægeam proconsulem ita sanctum apostolum fuisse allocutum (83) : « Tu es Andreas, qui.... suades hominibus superstitiosam illam sectam quam nuper detectam Romani principes exterminari jusserunt? » Unde viro erudito verba illa in numero multitudinis *Romani principes*, Domitianum respiscere omnino videntur, qui secundam, post Neronem persecutionem movit : cumque haud verisimile censeat ad tam longævam ætatem pervenisse sanctum apostolum, ut sæculo I exeunte, sub eo imperatore passus existimetur : hinc Epistolæ Ecclesiæ Achaicæ sinceritatem in dubium revocandi occasionem captat. At isthæc demum objectio tanti non est, ut negotium nobis facessere videatur. Quod enim verbis illis « Romani principes, » sive ut in textu οἱ ἄρ-

A χοντες, sua veritas constet; nihil nos cogit, ut ad Domitiani usque tempus excurramus. imo vero nihil nos prohibet quin eadem verba sive de Vespasiano ejusque filiis Tito et Domitiano accipiamus ; quorum hic usque ab anno 69 imperio Cæsarea exornatus, ille vero ann. 71 imperii collega fuerat renuntiatus ; quosque præterea junctim inter persecutores a Theodorito recensitos superius vidimus : sive illa, quod fortasse magis placet, de præfectis in urbe intelligamus, quorum summa erat auctoritas. Qua de re locus exstat insignis apud Clementem Romanum (84), qui Paulum apostolum ἐπὶ τῶν ἡγουμένων martyrio sublatum memoriæ tradidit : licet ex vetustis monumentis eum sub Nerone passum certo constet. Neque aliter S. Cy-

B prianus (85) : « Huic, inquit, persecutioni quotidie insistunt præfecti in urbe, ut si qui sibi oblati fuerint, animadvertantur, et bona eorum fisco adjudicentur. » Quibus insuper addere libet Dionis verba, digna plane quæ in eamdem sententiam pensitentur. Sic autem ille (86) : Οὕτω μὲν δὴ τότε ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ δύο αὐτοκράτορσιν ἅμα ἐδούλωσε, Νέρωνι καὶ Ἡλίῳ. Viden' Helium sive summa potestate, sive nominis dignitate Neroni comparatum? Quorsum vero hæc, inquies? Nimirum, ut evincamus, ex Epistolæ nostræ verbis, *Romani principes jusserunt*, minus recte colligi Neronem et Domitianum iis necessario indicatos, cum et præfecti urbis in primis significari posse videantur; qui vel ab uno imperatore de vexandis Christianis latas leges edictis suis exsecutioni mandandas indi-

C cerent, vel novas etiam ferendi potestatem sibi sumerent, ut de Helio compertum. Cætera præterimus quæ alias præsto essent ad sententiam nostram magis magisque astruendam ; ne videlicet Tullianum illud nobis jure fortasse quis objiciat (87) : « Utitur in re non dubia testibus non necessariis. » Et hæc quidem de Ecclesiæ Achaicæ Epistola satis sunto.

EXCERPTUM

Ex Præfatione clarissimi viri Constantini TISCHENDORF.

(Acta apostolorum apocrypha, Lipsiæ 1851, in-8).

De nova recensione textus Actorum sancti Andreæ

Fluxit editio nostra ex duobus potissimum codicibus Græcis Parisiensibus. Alter (qui nobis est A) *Regius est, nunc nationalis, num.* 881, *sæculi undecimi, fol.* 282-291 *; alter (apud nos est* B). *Coislinianus num.* 121, *anno* 1343 *scriptus, fol.* 37-41.

Huc accedit tertius (nobis est C) *codex Baroccianus num.* 180, *quem ex Woogio, qui eo solo usus est, hau*[...] *mus. Quanto vero opere codicum nostrorum Parisiensium textus Oxoniensi codici Woogii præstet, nem*[...]

(78) *Diar. erud. Ital.*, tom. XXVIII, pag. 310 seqq.
(79) Hard., *Hist. Aug.* inter *opp., sel.*, pag. 733.
(80) Frœl. *Quat. tentam. Dissertat. de utilit. rei numm. vet.*, cap. 3, pag. 15.
(81) Florent. *Vetust. occid. Eccl. Martyr.*, pag. 119.
(82) Tillem., *Mém. eccl.*, tom. I, pag. 591.
(83) *Epist. presb. Ach.*, cap. 2.
(84) Clem. R. *Epist. I ad Cor.*, cap. 5.
(85) Cypr. epist. 80, pag. 238, edit. Oxon. 1682.
(86) Dio lib. LXIII, pag. 720.
(87) Cic. *De offic.*, lib. II, cap. 2.

potest dubium esse: quod cum de toto libello, tum maxime de ultimis partibus valet, quarum in eo codice imperfectissima ratio est. Qua in re videndum est ne quis fallatur brevitate textus in cod. Barocciano conspicua. Illud enim plerumque in hujus generis scriptis accidit ut a pleniore textu, in quo hæreticæ originis frequentiora vestigia esse solent, ad breviorem procederet catholicorum emendatorum studium. Præterea Woogius Græco suo textui versionem Latinam a se factam addidit, subjectis insuper in fine extremis iis quæ apud Surium leguntur inde a verbis: Et subinde alii et alii ingerentes se, *quippe quibus in Græcis suis nihil plane respondere vidisset. Commentarius historicus criticus, quem præposuit editioni suæ, egregie facit ad cognoscendas atque illustrandas traditiones quæ de Andrea apostolo apud antiquos circumferebantur. Explanavit vero etiam ipsum textum adnotatione uberrima varii generis.*

Denique ad editionem nostram adhibuimus Latinum textum a Laur. Surio editum, apud quem legitur in Vitis SS. Colon. 1617, *tom.* VI, *pag.* 653 *sqq., ad diem* 30 *mens. Novembris* (88)*; nec non ex Pseudo-Abdiæ historiis contulimus, si quid apte cum Græcis componi poterat. Ibidem præterea plura inde a sectione* XXXV (*apud Fabric.* Cod. apocr. II, *p.* 502), *aliquem cum nostrorum Actuum historiis nexum habent.*

(88) Laur. Surius (primum prodiit opus ejus 1569, quartum 1617) secutus est Alo. Lipomannum in Vitis SS. 1551 sqq. tom. I, p. I, pag. 567. Editio vero princeps Latini textus debetur Bonino Mombritio in Legendario s. Actis SS. 1474.

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ[1]

ACTA ET MARTYRIUM S. ANDREÆ APOSTOLI

(Tischendorf, *Acta apost. apocr.*, Lipsiæ 1851. in-8, p. 105.)

Ἅπερ [2] τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ἐθεασάμεθα [3] πάντες A οἵ τε [4] πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς [5] Ἀχαΐας, γεγραφήκαμεν [6] πάσαις [7] ταῖς Ἐκκλησίαις ταῖς [8] ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ ὀνόματι καθισταμέναις [9] ἔν τε [10] τῇ ἀνατολῇ καὶ δύσει, ἄρκτῳ [11] καὶ μεσημβρίᾳ. Εἰρήνη ὑμῖν καὶ πᾶσιν [12] τοῖς πιστεύουσιν εἰς ἕνα Θεὸν, Τριάδα τελείαν [13], ἀληθινὸν [14] Πατέρα ἀγέννητον [15], ἀληθινὸν Υἱὸν μονογενῆ, ἀληθινὸν Πνεῦμα ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένον [16], ὅπως δειχθῇ [17] ἓν Πνεῦμα ἅγιον τὸ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ [18] ὑπάρχον ἐν θεότητι τιμίᾳ [19]. Ταύτην τὴν πίστιν μεμαθήκαμεν παρὰ τοῦ μακαρίου [20] Ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου τοῦ [21] Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτινος [22] καὶ τὴν πάθησιν [23] κατενώπιον ἡμῶν προκειμένην ἑωρακότες [24] καθ' ὅσον δυνάμεως ἔχομεν ἀναγράψασθαι οὐκ ὠκνήσαμεν [25].

Quæ oculis nostris vidimus omnes presbyteri et diaconi Ecclesiarum Achaiæ, scripsimus cunctis Ecclesiis in oriente et occidente, in septentrionali et meridionali plaga, in nomine Christi constitutis. Pax vobis et omnibus qui credunt in unum Deum, perfectam Trinitatem, verum Patrem ingenitum, verum Filium unigenitum, verum Spiritum sanctum procedentem ex Patre, et in Filio permanentem, ut monstretur, unum esse Spiritum sanctum in Patre et Filio in veneranda divinitate. Hanc regulam fidei didicimus a beato Andrea, apostolo Domini nostri Jesu Christi, cujus passionem, quam astantes vidimus, pro posse nostro scriptis recolere non hæsitavimus.

VARIÆ LECTIONES.

[1] Ita A; B: Περιωδοι (sic) καὶ τελείωσις τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου. C: Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρείου. D: *Passio S. Andreæ apostoli, per presbyteros et diaconos Ecclesiarum Achaiæ scripta*, [2] Ἅπερ cum AB; C Ἅ. [3] ἐθεασάμεθα cum AB (item Leone Allatio); C ἴδωμεν. [4] οἵ τε cum B; A εἴ τε; C οἱ. [5] τῆς: BC om. [6] γεγραφήκαμεν cum AB sed B add. καὶ ἀποστέλλωμεν. C γεγράφαμεν. [7] B ἁπάσαις. [8] ἐκκλησ. ταῖς: B add. οὔσαις. [9] ἐν τῷ τοῦ Χρ. ὀν καθισταμέναις: h. l. cum A; BD (*in Christi nomine constitutis*) post μεσημβρία. C post μεσημορ. habet ἐν ὀνόματι Χριστοῦ διακειμέναις. [10] ἔν τε: BC om. τε. [11] ἄρκτῳ: C ἄρκτρῳ, A ἄκτρῳ, B ἀρίκτῳ. Præterea C præm. καί, B καὶ τῇ. [12] καὶ πᾶσιν cum BCD; A om. καί. [13] Τριάδα (B εἰς τρ.) τελ. cum AB· CD τέλειον ἐν Τριάδι, *in Trinitate perfectum*. [14] ἀληθινόν ter: C bis ἀληθῆ, tertio loco ἀληθές. [15] ἀγέννητος (D *ingenitum*): C γεννήτορα, B μονογεννῆ. [16] τὸ ἐκ usque διαμένον (AC -νων): C ἐκπορευόμενον ἐκ Πατρὸς καὶ ἐν Υἱῷ διαμ. [17] B ὅπως δειχθείη, C ἵνα γνωσθῇ. [18] τὸ (B ἔσεσθαι, C εἶναι) ἐν τῷ (C om.) Πατρ. καὶ B add. τῷ) Υἱῷ. [19] ἀπάρχον (codex-ρχων) ἐν θε. τιμ. cum A. BCD καὶ ταὐτὸν (C τοσοῦτον, D *hoc*) εἶναι τὸν (B om.) μονογενῆ (B-γεννῆ) υἱὸν ὅπερ ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ γεννήσας (D *quod est et ille qui genuit*; C ὅσον ὁ γεννήσας οἶδεν Woog emendat εἴη]). [20] μακαρίου: CD ἁγίου. [21] B παρὰ τῷ μακαρίῳ Ἀνδρέᾳ τῷ ἀποστόλῳ τοῦ. [22] οὗτινος: C οὗ. BCD om. καί sequens. [23] πάθησιν cum ABC (*passionem*): C μαρτυρίαν. [24] κατενώπ. usque ἑωρακότες cum A: B ἥνπερ κατεν. ἡμ. προκειμένων ἑωράκαμεν: C παρόντες ἴδωμεν: D *quam coram positi vidimus*. [25] καθ' ὅσον usque ὠκνήσαμεν: B καθ' ὅσον δυνησώμεθα ἐκπληρώσωμεν: C ἕνοι (Woog ...tit *in annuam commemorationem*) καὶ ἀφηγούμεθα: D *prout possumus* (Woog ἑνόν his expressum putat) ...*licamus*.

Proconsul itaque Ægeates, Patras civitatem ingressus, cœpit compellere credentes Christo ad sacrificia idolorum. Cui occurrens beatus Andreas dixit: Oportebat ut tu, qui judex esse hominum comprobaris, judicem tuum qui est in cœlo cognosceres, et agnitum coleres; et colendo eum qui verus Deus est, ab his qui veri dii non sunt, animum revocares.

Cui Ægeas dixit: Tu es Andreas, qui destruis templa deorum, et suades hominibus illum cultum, quem nuper exortum Romani principes exterminare jusserunt?

Beatus Andreas dixit: Romani principes nunquam cognoverunt veritatem; et hoc pro salute hominum veniens Dei Filius manifeste docuit, ista scilicet idola non solum deos non esse, sed esse dæmonia pessima et inimica humano generi quæ hoc docent homines, unde offendatur Deus, ut, dum offensus fuerit, avertatur et non exaudiat: et cum aversus fuerit et non exaudierit, habeantur a diabolo ipsi captivi, et adeo eos deludat, ut, quando exierint de corpore, inveniantur deserti et nudi, nihil secum præter peccata portantes.

Ægeates dixit: Ista superflua et vana verba sunt. Jesus enim vester dum talia prædicaret Judæis, illum crucis patibulo affixerunt.

A Ὁ ἀνθύπατος τοίνυν Αἰγεάτης εἰς Πάτρας τὴν πόλιν εἰσεληλυθὼς [26] ἤρξατο [27] συνωθεῖν [28] τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ [29] εἰς τὴν τῶν εἰδώλων θρησκίαν [30]. Ὥτινι ὁ μακάριος [31] Ἀνδρέας προσδραμὼν εἶπεν [32]. Ἔδει σε κριτὴν ὄντα ἀνθρώπων [33] τὸν κριτὴν σοῦ ἐπιγνῶναι τὸν ὑπάρχοντα ἐν τῷ οὐρανῷ [34], καὶ ἐπιγνόντα [35] σεβασθῆναι [36], σεβόμενον δὲ [37] αὐτὸν [38] Θεὸν ὄντα ἀληθινὸν [39] ἀπὸ τούτων τῶν μὴ τυγχανόντων ἀληθινῶν θεῶν [40] τὸν λογισμόν σου ἀνασπεῖλαι [41].

Πρὸς ὃν ὁ Αἰγεάτης εἶπεν [42]. Σὺ εἶ Ἀνδρέας ὁ [43] καταλύων [44] τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν [45] καὶ ἀναπείθων [46] τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὴν θρησκίαν [47] ἥνπερ ἔναγχος [48] φανεῖσαν [49] οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς [50] ἐξαφανίσαι [51] ἐκέλευσαν;

Ὁ μακάριος [52] Ἀνδρέας εἶπεν· Οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς οὐδέποτε ἐπέγνωσαν [53] τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοῦτο B σαφῶς διδάσκει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἐλθὼν [54], ταῦτα τὰ εἴδωλα οὐ μόνον μὴ εἶναι θεοὺς [55], ἀλλα καὶ [56] δαιμόνια αἴσχιστα καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει [57] ἐχραίνοντα, διδάσκοντα τοὺς ἀνθρώπους [58] προσκρούειν τῷ Θεῷ [59], ὡς ἐν τῷ προσκρούεσθαι αὐτὸν ἀποστρέφεσθαι καὶ μὴ εἰσακούειν [60]· ἐν τῷ οὖν ἀποστρέφεσθαι καὶ μὴ εἰσακούειν [61] ἐχέσθωσαν αὐτοὶ τῷ διαβόλῳ [62] αἰχμάλωτοι, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς διαπαίξοιεν [63] ὥστε, ἐξερχομένων τοῦ σώματος, εὑρεθῆναι ἐρήμους καὶ γυμνοὺς [64], μηδὲν μεθ' ἑαυτῶν πλὴν τῶν ἁμαρτιῶν βαστάζοντας.

Ὁ Αἰγεάτης [65] εἶπεν· Ταῦτα περιττὰ καὶ μάταια ῥήματα [66] τυγχάνουσιν. Ὁ γὰρ ὑμέτερος Ἰησοῦς [67] ἐν τῷ ταῦτα κηρύττειν [68] τοῖς Ἰουδαίοις, τῷ τοῦ σταυροῦ ξύλῳ αὐτὸν προσήλωσαν [69].

VARIÆ LECTIONES.

[26] Ὁ ἀνθ τοίν. Αἰγεάτης usque εἰσεληλυθώς cum AB; C Αἰγαίας (sed alibi semper Αἰγέας) οὖν ὁ ὕπατος τῇ τῶν Πατρῶν πόλει εἰσελθών. D *Proconsul itaque Ægeas Patras civitatem ingressus.* [27] B ἤρξαντο. [28] συνωθεῖν; C κρατεῖν καὶ συνωθ. [29] C τοὺς τῷ Χρ. πιστ. [30] τὴν τ. εἰδώλ. θρησκίαν cum A; B τὰς τ. εἰδ. θρησκείας: C τὰς θυσίας τ. εἰδ.: D *sacrificia idolorum.* [31] μακάριος: CD ἅγιος. [32] προσδραμών: B εἰσδραμών, D *occurrens*, uterque post ᾧτινι: C om. [33] κριτὴν ὄντα ἀνθρώπων cum CD: B ὡς ἄρχοντα τῶν ἀνθρώπων ἵνα (corrige ὄντα) καὶ δικαστήν: A ἄρχοντα ὄντα. [34] τὸν κρ. σοῦ ἐπιγν. usque οὐρανῷ cum A: B τὸν κρ. σοῦ τὸν ὄντα ἐν τῷ οὐρ. ἐπιγινώσκειν: C τὸν ἐπουράνιον κρ. σοῦ ἐπιγν. [35] ἐπιγνόντα (codex -γνῶντα) cum A; B ἐπιγνούς; C ἐγνωκότα. [36] C σέβεσθαι. [37] σεβόμενον δέ cum A; BC καὶ σεβόμενον (B -νος). [38] αὐτόν: C om. [39] Θεὸν ὄντα ἀληθ. cum A; B ὡς (currige ὅς) ἐστιν Θεὸς ἀληθινός; C τὸν ἀληθιν. Θεόν. [40] ἀπὸ τούτων usque θεῶν cum AB; C ἐκ τῶν μὴ ὄντων ἀληθινῶν. [41] τόν λογ. σ. ἀναστεῖλαι (B ἀνανεῶσαι) cum ABD (*animum revocares*): C ἐπιστρέψαι. [42] Πρὸς ὅν (B ᾧτινι. D *cui*) ὁ Αἰγ. A (*Ægeas*) εἶπ. cum ABD: C Αἰγέας εἶπεν. [43] B ὁ Ἀνδρέας. [44] καταλύων: C καταστρέφων. [45] τοὺς να. τ. θε. cum CD (*templa deorum*): AB τὰ ἱερὰ τῶν εἰδώλων. [46] ἀναπείθων: C πλανῶν. [47] περὶ τ. θρ. cum A; C πρὸς ἀναιδῆ θρησκείαν; D *superstitiosam illam sectam*: B καταλιπεῖν τὴν θρησκ [48] ἔναγχος (A -γχῶς) cum AB; C ἀρτίως. [49] φανεῖσαν cum AD (*delectam*): B θρησκεύειν: C om. [50] C οἱ τῶν Ῥωμ. ἄρχοντες. [51] ἐξαφανίσαι (C ἐξαλειφθῆναι) ἐκέλ. cum ABCD; sed B præm. προσέταξαν, τὴν δὲ σήν [52] μακάριος: C ἅγιος; D om. [53] C Οἱ τῶν Ῥωμ. ἄρχοντες ουπω (B οὐδέπω) ἔγνωσαν. [54] καὶ τοῦτο usque ἐλθών cum A: B καὶ τοῦτο ὅπερ διὰ τὴν των ἀνθρώπων σωτηρίαν ἀνῆλθεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς διδάσκων: C καὶ ὅτι ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἐλθὼν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐδίδαξεν, item D sed om. τὴν ἀλήθειαν καί. C οὐχὶ μόνον. [55] C θεοὺς μὴ εἶναι, B μὴ εἶναι αὐτὰ θεούς. [56] ἀλλὰ καί: BC om. καί. [57] C δαιμόνια ὀλέθρια, ἐχθραίνοντα (A ἐχθραίν.) τῷ ἀνθρ. γέν. [58] διδάσκοντα τ. ἀνθρ. cum A: C οἳ τοιαῦτα διδάσκουσιν τ. ἀνθρ.: B ὅπερ τοῦτο διδάξωσιν (corrige ὑφ' ὧν τοῦτο διδαχθῶσιν ?) οἱ ἄνθρωποι. [59] προσκρούειν τῷ Θεῷ cum A: B ὅθεν προσκρούεται Θεός: C ὅπως τῷ Θεῷ προσκρούσωσι. [60] ὡς (uterque codex ὅς) usque εἰσακούειν cum AB: C ἵνα ἐν τῷ προσκροῦσαι αὐτοὺς αὐτῷ ἀποστραφῇ καὶ μὴ εἰσακούσῃ. [61] ἐν τῷ οὖν usque εἰσακούειν cum A (B per incuriam om.): C καὶ ἀποστραφέντος αὐτοῦ καὶ μὴ εἰσακούοντος. [62] ἐχέσθωσαν αὐτοὶ τῷ διαβ. (B τῷ διαβ. αὐτοὶ) αἰχμ. cum AB: C καταχεθῶσιν (Woog emendat κατασχεθ.) ὑπὸ τοῦ διαβόλου αἰχμ. [63] διαπαίξοιεν (A -ξυεν) cum AB: C ἐμπαίξι (Woog emendat -ξῃ). [64] ὥστε usque γυμνούς cum A: BC ἐφ' ὅσον (C ἕως οὗ) ἐκ τοῦ σώματος ἐξέλθωσιν ἔνοχοι (C κατακεκριμένοι) καὶ γυμνοί, iidem postea βαστάζοντες. D sic: *Ista idola non solum deos non esse, sed esse dæmonia pessima et inimica humano generi: quæ hoc docent homines unde offendatur Deus, ut, dum offensus fuerit, avertatur et non exaudiat; et cum arersus fuerit et non exaudierit, habeantur a diabolo ipsi captivi, et tandiu eos deludat quandiu de corpore exeant rei et nudi*, etc. [65] Ὁ Αἰγεάτης: CD Αἰγέας. [66] B περιττ. κ. μάτ. εἰσιν ῥήματα, C ὑπέρογκα ῥήμ. καὶ μάτ. εἰσιν. [67] ὁ γὰρ (B ἐπεὶ ὁ) ὑμέτ. Ἰησοῦς (A Θεός) cum AB (D); C ὁ γὰρ ὁ Χριστὸς ὑμῶν. [68] C κηρύσσειν. [69] C (D) οἱ Ἰουδαῖοι αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ προσήλ.

Ὁ μακάριος [70] Ἀνδρέας ἀποκριθεὶς εἶπεν [71]· Ὦ [72] A εἰ βούλει ἐπιγνῶναι [73] τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ, ποίᾳ εὐλόγῳ [74] ἀγάπῃ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς [75] τοῦ ἀνθρωπίνου γένους [76] ὑπὲρ τῆς ἀνακλήσεως [77] ἡμῶν τοῦτο τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ [78] οὐχὶ ἀκουσίως ἀλλ' ἑκουσίως [79] ὑπεδέξατο [80];

Beatus Andreas respondit: O si velles scire mysterium crucis, quam rationabili charitate auctor vitæ humani generis pro restauratione nostra hoc crucis patibulum non invite, sed sponte suscepit!

Ὁ Αἰγεάτης [81] εἶπεν· Ὁπόταν παρὰ τοῦ ἑαυτοῦ μαθητοῦ προδοθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων συσχεθεὶς τῷ ἡγεμόνι προσήχθη καὶ πρὸς τὴν αἴτησιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν τοῦ ἡγεμόνος στρατιωτῶν προσηλώθη [82], ποίῳ [83] τρόπῳ σὺ λέγεις ἑκουσίως αὐτὸν τοῦ σταυροῦ τὸ ξύλον ὑποδέξασθαι [84];

Ægeates dixit: Cum traditus a suo discipulo, et a Judæis tentus præsidi adductus sit, et ad petitionem Judæorum a militibus præsidis crucifixus: quomodo tu dicis eum sponte crucis suscepisse patibulum?

Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας εἶπεν [85]. Διὰ τοῦτο ἐγὼ [86] λέγω ἑκουσίως [87] ἐπειδὴ σὺν αὐτῷ ἤμην [88] ἐν τῷ παραδίδοσθαι αὐτὸν παρὰ τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ· πρὶν γὰρ πα- B ραδοθῇ εἶπεν ἡμῖν [89] ὡς οἷα παραδοθήσεται καὶ σταυρωθήσεται ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, καὶ [90] τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστησόμενον ἔσεσθαι προείρηκεν [91]. Πρὸς ὃν [92] ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς Πέτρος [93] λέλεχεν [94]· Ἵλεός σοι ἔσται [95], Κύριε· οὐ μὴ γένηται τοῦτο [96]. Καὶ ἀγανακτήσας οὕτως ἔφη τῷ Πέτρῳ· Ὕπαγε ὀπίσω μου [97], Σατανᾶ, ὅτι [98] οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ [99-100] Καὶ ἵνα πληρέστατα ἐξαρτίσει [1] ὅτι ἑκουσίως [2] τὸ πάθος ἀνεδέξατο, ἔλεγεν ἡμῖν [3]· Ἐξουσίαν ἔχω θῆναι [4] τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν [5] αὐτήν. Ἔσχατον δὲ [6] ἐν τῷ δειπνῆσαι αὐτὸν [7] μεθ' ἡμῶν εἶπεν [8] ὅτι [9]· Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Πρὸς ταύτην οὖν τὴν φωνὴν πάντων περιλύπων γεγονότων [10], ἵνα ἡ ὑποψία ἀναμφίβολος γένηται [11], ἀπεφήνατο εἰπών [12]· Ὧτινι ἐπιδώσω τὸ κλάσμα τοῦ

Sanctus Andreas dixit: Ideo ego dico sponte, quoniam simul cum ipso fui, cum a suo discipulo B traderetur; antequam enim traderetur, dixit nobis quod *tradendus esset, et crucifigendus* pro salute hominum, *et die tertia resurrecturum se esse* prædixit (*a*). Cui frater meus Petrus dixit: *Propitius erit tibi, Domine*; *non fiet istud*: et indignatus sic ait Petro: *Vade retro, Satana, quia non sapis ea quæ sunt Dei* (*b*). Et ut plenius demonstraret quod sponte passionem susciperet, dicebat nobis: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (*c*). Ad ultimum, dum cœnaret nobiscum, dixit: *Unus vestrum me traditurus est*; igitur ad istam vocem cum omnes contristaremur, ut suspicio omni dubio vacaret, revelavit, dicens: *Cui dedero panis fragmentum de manu mea, ipse est qui tradit me*(*d*). Cum igitur dedisset uni ex condiscipulis nostris, et futura quasi jam præterita

(*a*) Matth. xx. 17, 18; Marc. x, 32, 33; Luc. xviii, 31, 32. (*b*) Matth. xvi, 22, 23; Marc. viii, 33, 35. (*c*) Joann. x, 17. (*d*) Matth. xxvi, 2; Marc. xiv, 18; Luc. xxii, 21; Joan. xiii, 21, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[70] μακάριος : C ἅγιος, D om. [71] ἀποκριθεὶς (C om.) εἶπεν : B ἀπεκρίνατο. [72] Ὦ cum AD; B add. Αἰγεάτα, C ἄνθρωπε. [73] εἰ βούλει ἐπιγν. cum AB. C εἰ ἤθελες εἰδέναι. [74] ποίᾳ (B ὁποίᾳ) εὐλόγῳ (D *quam rationabili*) cum ABD; C ὃν [τρόπον, ut videtur] ἐπιθυμητῇ. [75] ὁ ἀρχηγ· τῆς ζωῆς (B om. τ. ζω.) cum AB; C ὁ κτιστής, D *auctor*. [76] C τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. [77] ὑπὲρ τῆς ἀνακλήσ. (B ἀνανεώσεως) ἡμῶν cum AB : C ὑπὲρ συστάσεως ἡμετέρας : D *pro restauratione nostra*. [78] B τούτῳ τοῦ σταυροῦ ξύλῳ, C τοῦτον τὸν σταυρόν. [79] C οὐχ ἄκων (in margine ἴσως ἀκούσιος) ἀλλ' ἑκών. [80] ὑπεδέξατο (cum A; C ἐδέξατο; B προσηλώθη) : B add. ἐγώ σοι ἐρῶ, C ἐπίστευσας ἂν αὐτῷ : sed AD nil add. [81] Ὁ Αἰγεάτης : CD Αἰγέας. [82] Ὁπόταν παρά usque προσηλώθη ex A : B Ἐν τῷ παραδίδοσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἰδίου μαθητοῦ καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων συσχεθῆναι καὶ τῷ ἡγεμόνι προσαχθῆναι καὶ πρὸς τὴν αἴτησιν τῶν Ἰουδαίων παρὰ τῶν τοῦ ἡγεμόνος στρατιωτῶν σταυρωθῆναι : C Τοῦ παραδοθῆναι αὐτὸν παρὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων κρατηθῆναι καὶ τῷ ἡγεμόνι προσενεχθῆναι καὶ τῇ αἰτίᾳ τῶν Ἰουδαίων παρὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ ἡγεμόνος σταυρωθῆναι κελεύσαντος : D *Cum traditus asseratur a suo discipulo*, etc. [83] ποίῳ (B ὁποίῳ) : C πῶς. [84] B ἑκουσίως τῷ τοῦ σταυροῦ αὐτὸν ὑποκεῖσθαι ξύλῳ : C αὐτὸν προθέσει (codex προσθέσει) ὑπομεῖναι σταυρόν. [85] Ὁ ἅγ. Ἀνδρ. εἶπεν (B ἀπεκρίνατο) : C nil nisi Ἀνδρέας. [86] ἐγώ cum BCD; A om. [87] ἑκουσίως : C αὐτὸν προθέσει. [88] ἐπειδὴ σὺν (B ἅμα) α. ἤμην : C ὅτι μετ' αὐτοῦ ἤμην. [89] ἐν τῷ παραδίδοσθ. (B -διδῶναι, corrige -δοθῆναι) α. π. τοῦ (B τῷ) αὐτοῦ μαθητοῦ (B- τῇ). Πρὶν γὰρ (sic B : A πρινὴ τοιγαροῦν. D *et antequam*) παραδ. εἶπεν ἡμῖν : C καὶ μέλλων παραδίδοσθαι (codex διδῶσθαι) ὑπὸ τοῦ ἰδίου μαθητοῦ καὶ σταυροῦσθαι, προεῖπεν ἡμῖν. [90] C om. ὡς οἷα παραδ. καὶ σταυρ. ὑπὲρ τ. τ. ἀ. σωτηρίας, καί. [91] τῇ τρ. ἡμ. ἀναστ. ἔσεσθ. προείρηκεν cum B (D) : A ὅτι τῇ τρ. ἡμ. ἀναστήσεται. Ταῦτα πάντα προείρηκεν ἡμῖν : C ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. [92] πρὸς ὅν; B ᾧτινι. [93] B om. Πέτρος. [94] λέλεχεν cum B; A ἔλεγεν (sic). [95] B om. ἔσται. [96] B οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο [97] C post ἐγείρομαι sic pergit : ὅθεν (codex ὅτεν) τῷ ἀδελφῷ μου Πέτρῳ εἰπόντι Ἵλεώς σοι κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, ἀγανακτῶν εἶπεν Ὀπίσω μου [98] ὅτι : B διότι. [99-100] τὰ τοῦ Θεοῦ cum BCD : A add. ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. [1] ἵνα πληρέστ. (B add. μὴ) ἐξαρτίσει (A add. μοι) cum A; B ἵνα πλ. μὴ ἐξαρτ.; D *ut plenius nos instrueret*; C πῶς τελείως ἡμᾶς ὑπεστήριξεν. [2] ὅτι (B διότι) ἑκουσίως : C εἰ ἄκων. [3] ἔλεγεν ἡμῖν cum ABD : C præm. οὐκ ἄν. [4] θῆναι : ita ABC. [5] λαβεῖν : C ἆραι. [6] ἔσχατον (B præm. εἰς) δέ, D *ad ultimum* : C τέλος οὖν. [7] ἐν τῷ δι' αὐτόν : C ἐν ὅσῳ ἐδείπνει. [8] εἶπεν : B καὶ λέγει. [9] BC om. ὅτι. [10] B καὶ πρὸς ταύτ. τ. φωνὴν πάντες συμπερίλυποι γεγονότες : C καὶ ταύτῃ τῇ φωνῇ θλιβῆναι πάντας ἐποίησεν. [11] ἵνα ἡ ὑπ. ἀναμφ. γεν. cum A; B ἵνα παμφίλος (sic corrupte) γέν. ἡ ὑπ.; D *ne suspensos cogitatio trucidaret* : C om. [12] ἀπεφήν. εἰπών cum A; B ἀποτεμὼν ἔφη; C καὶ εἴρηκεν πάλιν.

narraret, docuit se voluntarie tradendum fore; cum A non traditorem fugiendo deseruit, sed in locum ubi illum sciebat esse, veniens permansit.

Ægeates dixit: Miror te prudentem virum, istum velle quocumque pacto tueri; sive enim sponte sive invitum, cruci tamen confiteris affixum.

Beatus Andreas dixit: Hoc est, quod dixi, si jam memor es, nempe quod magnum est mysterium crucis; quod si forte volueris audire, resume mecum. B

Ægeates dixit: Mysterium non potest dici, sed supplicium.

Beatus Andreas dixit: Ipsum supplicium, mysterium redemptionis humanæ, si patienter audias, comprobabis.

Ægeates dixit: Ego quidem patienter te audiam: sed tu si me obtemperanter non audieris, ipsum crucis mysterium in te ipso excipies.

Beatus Andreas respondit: Ego si crucis patibulum expavescerem, crucis gloriam non prædicarem.

Ægeates dixit: Insanus sermo tuus, quia prædicas crucem non esse supplicium, et per audaciam, C pœnam mortis non times.

Sanctus Andreas dixit: Non per audaciam, sed per fidem, pœnam non timeo mortis; *mors* enim

ἄρτου ἐκ τῆς χειρός μου [13], αὐτός ἐστιν ὁ παραδιδούς με [14]. Ἐν τῷ οὖν ἐπιδοῦναι ἑνὶ τῶν συμμαθητῶν ἡμῶν [15] καὶ τὰ μέλλοντα ὡς ἤδη παρῳχηκότα διηγησαμένου [16] ἐδίδαξεν [17] ἑκουσίως ἑαυτὸν [18] παραδοθησόμενον· [19] οὐδὲ γὰρ τὸν προδότην ἀποδράσας ἐγκατέλειπεν [20], ἀλλ' ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ [21] αὐτὸν ἐγίνωσκεν εἶναι παραγενόμενος [22] διέμεινεν [23].

Ὁ Αἰγεάτης [24] εἶπεν· Θαυμάζω σε, ἄνδρα φρόνιμον ὄντα [25], τοῦτον ἐθέλειν σε ἐρείσασθαι [26] τῷ οἱῳδήποτε [27] συμφώνῳ· εἴτε γὰρ ἑκουσίως εἴτε ἀκουσίως [28], ὅμως καθομολογεῖς αὐτὸν τῷ σταυρῷ προσπαγέντα [29].

Ὁ μακάριος [30] Ἀνδρέας εἶπεν [31]. Τοῦτό ἐστιν ὅπερ λέλεχα, εἰ ἤδη κατέχεις [32], ὅτι [33] μέγα ἐστὶν τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ [34]· ὅπερ εἰ θέλεις ὡς εἰκὸς ἀκοῦσαι, ἐπανάλαβέ μοι [35].

Ὁ Αἰγεάτης εἶπεν· Μυστήριον οὐ δύναται λέγεσθαι, ἀλλὰ κόλασις [36].

Ὁ μακάριος [37] Ανδρέας εἶπεν· Αὐτὴ ἡ κόλασις [38] μυστήριόν ἐστιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀνακτήσεως· εἰ σοφωτέρως ἀκούσῃ, συνδοκιμάσεις [39].

Ὁ Αἰγεάτης εἶπεν· Ἐγὼ μὲν [40] μακροθύμως [41] ἀκούσωμαι· σὺ δὲ [42] εἰ μὴ ἐμοὶ πειθαρχῶν [43] ὑπακούσῃς [44], αὐτὸ τὸ τοῦ σταυροῦ μυστήριον [45] ἐν σεαυτῷ ἀναδέξει [46].

Ὁ μακάριος [47] Ἀνδρέας ἀπεκρίνατο· [48] Ἐγὼ εἰ [49] τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ [50] ἐδεδοίκειν [51], τὴν δόξαν τοῦ σταυροῦ οὐκ ἂν [52] ἐκήρυττον.

Ὁ Αἰγεάτης εἶπεν· Μανιώδης ὁ λόγος [53] σου, ὅτι κηρύττεις τὸν σταυρὸν μὴ εἶναι κόλασιν καὶ διὰ τῆς θρασύτητός σου τὴν τιμωρίαν οὐ δέδοικας τοῦ θανάτου [54].

Ὁ ἅγιος [55] Ἀνδρέας εἶπεν· Οὐχὶ [56] διὰ τῆς θρασύτητος, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως οὐ δέδοικα τοῦ θανάτου [57]

VARIÆ LECTIONES.

[13] ᾧτινι usque ἐκ τῆς χειρός (B ἐπὶ τῶν χειρῶν) μου: C ὅτι μεθ' οὗ ἐγὼ βάψω ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρά μου. [14] B om. ὁ παραδιδ. με. [15] ἐν τῷ οὖν (B καὶ ἐν τῷ) ἐπιδ. ἑνὶ (B add. ἐκ) τῶν συμμ. ἡμῶν: C om. [16] ὡς ἤδη παρῳχηκ. διηγησ. cum A; B ὡσεὶ παρεσχηκότα ἤδη διηγεῖσθαι; C καθάπερ παρελθόντα εἰπών. [17] ἐδίδαξεν (C ἔδειξεν) cum BCD; A præm. σαφῶς. [18] ἑκουσ. αὐτ. (B α. ἑκ.): C ἑαυτὸν προθέσει. [19] παραδοθησόμενον cum A; B ἔσεσθαι παραδιδόμενον; C παραδοθέντα. [20] B ὁπόταν οὐδὲ τὸν προδ. ἀποδιδράσκων ἐνεγκατέλοπεν (sic); C οὔτε γὰρ τὸν προδ. ἔφυγεν. [21] C ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ὅπου. [22] B αὐτ' ἐγνώκει εἶναι παραγενόμενον, C ἐγίνωσκ. αὐτὸν ἐληλυθέναι. [23] C ἐπέμεινεν. [24] Ὁ Αἰγεάτης: CD Αἰγέας. Ita ubique. [25] σε ἄνδρα (A ἀνδρέα) φρ. ὄντα cum (A) BD: C τὸν φρόνιμον ἄνδρα. [26] τοῦτ' ἐθ. σε (B σε θέλειν) ἐρείσασθ. (sic B; A ορήσασθαι) cum AB; D *istum velle sectari*: C τοῦτον ὃν λέγεις. [27] C ἐν οἵῳ δήποτε. [28] εἴτε γὰρ (B om.) ἑκ. εἴτε ἀκ.: C ἢ ἑκόντα ἢ καὶ μὲ ἑκόντα. [29] B ὅμως τῷ στ. καθομ. αὐτ' προσπαγ.; C ὅμως δὲ τῷ στ. ὁμολογεῖς προσηλῶσθαι. [30] CD om. Ὁ μακάριος. [31] εἶπεν: BD ἀπεκρίνατο. [32] Τοῦτό ἐστ. usque κατέχεις cum A; BD T. ἐστ. ὅπερ κἀμὲ λελεχέναι ἤδη κατέχεις (*Hoc est quod etiam me dixisse jam retines*); C Τοῦτό ἐστιν ὃ προεῖπον· [33] BC (D) om. ὅτι. [34] C μέγα μυσν. τὸ τοῦ σταυροῦ [35] ὅπερ usque μοι cum AB (D *quod si forte volueris audire, retexam*): C ὃ ἐὰν θελήσι (θελήσει; Woog θελήσῃ) ἀκοῦσαι, λέξω. [36] κόλασις: C τιμωρία. [37] Ὁ μακάριος: C Ὁ ἅγιος: D om. [38] Αὐτὴ (uterque codex αὔτη) ἡ κόλασις (*Ipsum supplicium*) cum ABD: C Αὐτὴν τὴν τιμωρίαν. [39] μυστήριον usque σοφωτέρως (B -ώτερος) ἀκούσῃ (B -σαι, A -σας) συνδοκ. (A οὖν δοκ.) cum AB: C μυστήριον οὖσαν καὶ ἀνάπλασιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπιγινώσκωμεν ἐὰν νῦν ἐχῶς ἀκούσας (Woog emendat ἐπιγνωσόμεθα, ἐὰν νουνεχῶς ἀκούσῃς). D *mysterium restaurationis humanæ, si patienter audias comprobabis*. [40] B om. Ἐγὼ μέν. [41] μακροθύμως: C νουνεχῶς (codex νῦν ἐχῶς). [42] σὺ δέ: B ἀλλὰ σύ. [43] C ἐὰν μὴ συγκαιρίως (ita Woog; codex συνκεραστικῶς) ἀκούσῃς. [44] B ἐπακούσιας (sic). [45] A αὐτὸ τοῦ στ. τὸ μυστ. [46] ἀναδέξει cum AB: C -ξῃ. [47] Ὁ μακάριος: C Ὁ ἅγιος: D om [48] ἀπεκρίν.: C εἶπεν. [49] Ἐγὼ εἰ: C ἐγώ, Woog emendat εἰ (scribe ἐγὼ εἰ). [50] C τὸν σταυρόν. [51] ἐδεδοίκειν (B δείκειν): C ἐδειλίουν. [52] οὐκ ἂν h. l. cum BC; A ante τὴν δόξαν. [53] C Ἀσαφής σου λόγος. [54] ὅτι κηρύττεις usque δέδ. τ. θαν cum A (sed ponit τ. θαν. δέδ.): B ἐστὶν ὃν κηρύττεις, καὶ τὸν σταυρὸν μὴ εἶναι κόλασιν, ὅτι διὰ τῆς θρασύτ. σου τὴν τιμωρ' οὐ δέδεικας τοῦ θανάτου: C κηρύττει σοι σταυρὸν κολάσεως, ὅτι διὰ κακοτεχνίας κόλασιν οὐ φοβεῖται θανάτου: D *prædicat gloriam supplicii, qui per audaciam pœnam non times mortis*. [55] Ὁ ἅγιος: CD om. [56] Οὐχί: A Οὐ. [57] C διὰ κακοτεχνίας ἀλλὰ διὰ πίστεως οὐ φοβοῦμαι κόλασιν θανάτου.

qui tibi credent : mihi autem nisi hoc consentias, ut sacrificium diis omnipotentibus offeras, in ipsa cruce quam laudas, te fustigatum affigi præcipiam.

Beatus Andreas dixit : Omnipotenti Deo qui solus verus est, ego omni die offero hostiam, non thuris fumum, nec taurorum mugientium carnes, nec hircorum sanguinem, sed immaculatum agnum quotidie in altare crucis sacrificans ; cujus corpus posteaquam omnis populus credentium manducaverit, et ejus sanguinem biberit : agnus qui sacrificatus est, integer perseverat et vivus. Vere igitur sacrificatur, et vere corpus ejus manducatur a populo, et sanguis ejus similiter bibitur ; tamen, ut dixi, integer permanet, et immaculatus, et vivus.

Ægeates dixit : Quomodo potest hoc fieri ?

Beatus Andreas dixit : Si vis discere, assume formam discipuli, ut possis doceri quod quæris.

Ægeates dixit : Ego a te tormentis exigam hujus rei notitiam.

Beatus Andreas regessit : Miror te hominem prudentem, eo usque insipientiæ delapsum esse, ut credas te mihi per tua tormenta persuadere posse ut tibi exponam divina sacrificia. Audisti mysterium crucis, audisti mysterium sacrificii. Si credideris in Christum Filium Dei qui crucifixus est, pandam tibi quo ordine occisus vivat agnus : qui cum sacrificatus fuerit et comestus, integer tamen et immaculatus in suo regno permanet.

ἀφηγεῖσθαι δυνήσει οἵτινές σοι πιστεύσουσιν [88]. ἐμοὶ δὲ εἰ μὴ τοῦτο συναινέσαι ἔλθῃς ὅπως [89] τοῖς παντοδυνάμοις θεοῖς τὰς θυσίας προσενέγκῃς, ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ ὅπερ ἐπαινεῖς μαστιχθέντα σε προσπαγῆναι προστάξω [90].

Ὁ μακάριος [91] Ἀνδρέας εἶπεν. Ἐγὼ τῷ παντοκράτορι Θεῷ τῷ μόνῳ ἀληθινῷ ὑπάρχοντι καθ' ἑκάστην ἡμέραν θυσίαν προσκομίζω [92], οὐ λιβάνου καπνὸν [93] οὐδὲ μυκωμένων ταύρων τὰς σάρκας οὐδὲ αἷμα τράγων, ἀλλ' ἄμωμον [94] ἀμνὸν καθ' ἑκάστην [95] ἡμέραν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ [96] τοῦ σταυροῦ [97] ἱερουργῶν [98]· οὗτινος τὸ σῶμα πᾶς ὁ τῶν πιστῶν λαὸς μεταλαμβάνων καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ πίνων, ὁ ἱερουργηθεὶς ἀμνὸς μετὰ τοῦτο ὁλόκληρος διαμένει καὶ ζῶν [99-100]. Ἀληθῶς οὖν ἱερουργεῖται, καὶ ἀληθῶς τὸ σωμα αὐτοῦ παρὰ τοῦ λαοῦ βιβρώσκεται, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὁμοίως πίνεται, ὅμως καθὼς ἔφην ὁλόκληρος διαμένει, καὶ ἀμώμητος καὶ ζῶν [1].

Ὁ Αἰγεάτης εἶπεν. Ποίῳ τρόπῳ [2] τοῦτο δύναται [3] γενέσθαι ;

Ὁ μακάριος [4] Ἀνδρέας εἶπεν [5]. Εἰ βούλει [6] γνῶναι [7], ἀνάλαβε μορφὴν [8] μαθητοῦ ὅπως δυνήσει [9] μαθεῖν ὅπερ ἐπεζήτεις [10].

Ὁ Αἰγεάτης εἶπεν· Ἐγώ σε [11] διὰ βασάνων [12] ἀπαιτήσω χάριν [13] τῆς τοιαύτης γνώσεως.

Ὁ μακάριος [14] Ἀνδρέας ἀπεφήνατο [15]. Θαυμάζω σε ἄνδρα φρόνιμον ὄντα [16] εἰς [17] τοσαύτην μωρίαν [18] προσκυλινδούμενον ἵνα δυνηθῇς [19] με διὰ τῶν βασάνων σου πεῖσαι τὰ θεῖά σοι ἐκφάναι ἱερουργήματα. Ἀκήκοας τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ [20], ἀκήκοας τὸ μυστήριον τῆς ἱερουργίας [21]. Εἰ [22] πιστεύεις εἰς Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν σταυρωθέντα [23], ἐκφανῶ σοι πάντως [24] ὁποίᾳ τάξει [25] σφαγιασθεὶς ζήσει ὁ ἀμνὸς ὁ μετὰ τὸ ἱερουργηθῆναι καὶ βρωθῆναι αὐτὸν ὁλόκληρος καὶ ἀμώμητος ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ [26] διαμένων.

VARIÆ LECTIONES.

[88] ἐκείνοις usque πιστεύσουσιν : C τοῖς πιστεύουσί σοι δυνήσει λαλεῖν. [89] εἰ μὴ τοῦτο (codex το τουτω) συναινέσαι ἔλθῃς ὅπως cum B ; D *nisi hoc consentias ut :* A εἰ μὴ πειθαρχῶν. C εἰ μὴ πείθῃ (codex πιθεὶς) ὅπως et pergit θυσίαν τοῖς παντοκράτορσι θεοῖς προσενέγκῃς. [90] C ᾧ ἐπαινεῖς ῥαβδισθέντα σε προσηλῶσαι. [91] Ὁ μακάριος : C Ὁ ἅγιος : D om. [92] B Τῷ παντοκρ. Θεῷ ὃς μόνος ἀληθινὸς Θεὸς ὑπάρχει ἐγὼ καθ' ἑκ. ἡμ. θ. πρ. : C Τῷ παντοκρ. θ. ἐγὼ πᾶσαν ἡμέραν θυσίαν ζῶσαν ἀναφέρω. [93] οὐ λιβ. καπνόν (A καρπόν), etc. : C οὐχὶ θυμιάματος καπνὸν οὐδὲ ταύρ, μυκ. σάρκας οὔτε τράγων αἷμα. [94] B ἀλλ' ἀμώμητον. [95] καθ' ἑκάστ. (C om.) ἡμ. cum BCD : A om. [96] C ἐν θυσιαστηρίῳ. [97] A τοῦ σταυρ. αὐτοῦ. [98] ἱερουργῶν : C Θεῷ ἀναφέρω. [99-100] οὗτινος τὸ σῶμα usque διαμένει καὶ ζῶν cum A : B corrupte οὗτινος τὰς σάρκας ὡς μετὰ τὸ ἅπας ὁ λαὸς τῶν πιστευόντων φάγει καὶ ποιεῖ αὐτοῦ τὸ αἷμα, ὁ ἀμνὸς ὁ ἱερουργ. ζῶν καὶ ὁλόκλ. διαμένει : C οὐ τὰς σάρκας μετὰ τὸν πιστὸν λαὸν φαγεῖν καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ πιεῖν ὁ θυθεὶς (codex τυθεὶς) ἀμνὸς ἀκαίρεος διαμένει καὶ ζῶν. D *cujus carnes posteaquam omnis populus credentium manducaverit et ejus sanguinem biberit, agnus qui sacrificatus est integer perseverat et vivus.* [1] ἀληθῶς οὖν usque ἀμώμητος καὶ ζῶν (*et cum vere sacrificatus sit et vere carnes ejus manducatæ sint a populo et vere sanguis ejus sit haustus, tamen ut dixi integer permanet et immaculatus et vivus*) cum AD : BC om. [2] Ποίῳ τρόπ. : C Πῶς. [3] C δύν. τοῦτο, B δυνήσεται τοῦτο... [4] Ὁ μακάριος : C Ὁ ἅγιος : D om. [5] εἶπεν : BD ἀπεκρίνατο. [6] βούλει cum B ; A βούλῃ ; C θέλεις. [7] γνῶναι cum A : BC εἰδέναι. [8] μορφὴν cum B ; D *formam ;* A τάξιν ; C πρόσωπον. [9] ὅπως δυνήσει (A -σῃ) μαθ. cum AB ; C ἵνα διδαχθῇς. [10] ὅπερ (A ὅ) ἐπεζήτεις (A -ζήτησας) cum BA ; CD ὅπερ ζητεῖς. [11] σε : C παρά σου. [12] διὰ βασάνων cum A ; B βασανισμοῖς ; C βασάνους (Woog. -νοις) ; D *tormentis.* [13] ἀπ. χάριν τ. τ. γν. cum B ; C τοῦτο (Woog. τούτου) χάριν ἀπ. ; A ἀπ. τῆς τοι. γν. τὴν φανέρωσιν ; D *exigam hujus rei notitiam.* [14] Ὁ μακάριος : C Ὁ ἅγιος : D om. [15] ἀπεφήν. cum A ; B ἀπεκρίνατο ; C εἶπεν. [16] C ἄνθρωπον οντα συνετόν. [17] εἰς : B πρός. [18] μωρίαν (A τιμωρίαν) προσκ. : C ἀσυνεσίαν ἐξοκείλαντα (codex ἐξωκήλ). [19] ἵνα δυν. usque ἱερουργ. cum B ; C ἵνα δυν. διὰ βασάνων με ἐκφάναι σοι τὰ θ. ἱερουργ., C τοῦ νομίζειν σε διὰ βασάνων ἐξαπλῶσαι τὰς θείας θυσίας ; D *Ergo tu tormentis putas me divina tibi pandere mysteria?* [20] ἀκήκ. τὸ μ. τοῦ σταυροῦ cum AD : BC om. [21] C ἤκουσας τὸ μυστ. τῆς θυσίας. [22] εἰ (B. præm. λειπων, corrige λοιπόν?) πιστ. εἰς Χριστ. (A om. τὸν... σταυρωθέντα cum AB ; C ἐὰν πιστεύσῃς τὸν Χρ. Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν σταυρωθέντα. [23] σταυρωθέντα : BCD add. ὑπὸ (C add τῶν) Ἰουδαίων ἀληθινὸν (C-θῆ) Θεὸν εἶναι. [24] ἐκφανῶ σοι πάντως cum B ; C ἐξαπλώσω σοι ; D *pandam tibi :* A (corrupte) nil habet. [25] ὁποίᾳ τάξει (A corrupte ὅπως τάξῃ) : C οἵῳ τρόπῳ. [26] A ὁ ἀμνὸς σφαγιαζόμενος ὃς μετὰ τὸ ἱερουργηθῆναι καὶ βρωθῆναι αὐτὸν ὁλόκλ καὶ ἀμώμ. διαμένει τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, B σφαγιασθεὶς ζήσει (addit τό ?) ὁ ἀμνὸς ὁ μετὰ τὸ ἱερουργ. ὁλόκλ. καὶ ἀμώμ. ἐν τῇ αὐτοῦ βασ. διαμένων, C ζῇ ὁ ἀμνὸς ὃς (codex ὁ) μετὰ τὸ τυθῆναι (Woog. θυ-

Ὁ Αἰγεάτης εἶπεν· Καὶ ποίῳ τρόπῳ ὁ ἀμνὸς ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ διαμένει [27] ἐν τῷ σφαγιασθῆναι αὐτὸν καὶ ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ, ὡς σὺ ἔφης, βρωθῆναι [28];

Ὁ μακάριος [29] Ἀνδρέας εἶπεν· Εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης σου τῆς καρδίας, μαθεῖν δυνήσει [30]. εἰ δὲ μὴ πιστεύεις [31], οὐδέποτε [32] σὺ πρὸς τὴν εἰκόνα τῆς τοιαύτης καταντήσεις ἀληθείας [33].

Τότε ὀργισθεὶς ὁ Αἰγεάτης ἐκέλευσεν αὐτὸν ἐν φυλακῇ καθειρχθῆναι [34]· ἔνθα ὄντος αὐτοῦ κατακλείστου συνῆλθεν πλῆθος λαοῦ πρὸς αὐτὸν σχεδὸν ἀπὸ πάσης τῆς ἐπαρχίας [35] ὥστε τὸν Αἰγεάτην βουλεύσασθαι ἀποκτεῖναι, τὸν δὲ μακάριον Ἀνδρέαν τὸν ἀπόστολον τῶν θυρῶν τῆς φυλακῆς συνθλασθέντων λυτρώσασθαι [36].

Οὓς ὁ μακάριος [37] Ἀνδρέας τοιούτοις [38] ῥήμασιν [39] ἐνουθέτησεν [40] λέγων· Μὴ θελήσητε τὴν ἡσυχίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς στασιώδη καὶ [41] διαβολικὴν ταραχὴν ἐξεγεῖραι [42]. Ὁ γὰρ Κύριός μου παραδοθεὶς [43] μετὰ πάσης μακροθυμίας ἤνεγκεν [44]. Οὐκ ἐφιλονείκησεν, οὐκ ἐκραύγασεν [45], οὐδὲ ἐν ταῖς πλατείαις τις [46] αὐτοῦ κραυγάζοντος ἀκήκοεν [47]. Ἔχετε [48] οὖν καὶ ὑμεῖς [49] σιωπήν, ἡσυχίαν καὶ εἰρήνην [50], καὶ μὴ τὸ ἐμὸν [51] μαρτύριον ἐμποδίσητε [52], μᾶλλον δὲ [53] καὶ ὑμᾶς ἑαυτοὺς ὡς ἀθλητὰς τῷ Κυρίῳ προετοιμάσατε [54], ὅπως τὰς ἀπειλὰς ἀδειλάνδρῳ τῇ ψυχῇ [55] νικήσητε, τοὺς δὲ αἰκισμοὺς διὰ τῆς ὑπομονῆς τοῦ σώματος ὑπερβάλητε [56]. Ἡ γὰρ πρόσκαιρος [57] αὕτη πτῶσις φοβητέα οὐ τυγχάνει· ἐκείνην χρὴ φοβηθῆναι τὴν τέλος μὴ ἔχουσαν. Ὁ τῶν ἀνθρώπων οὖν φόβος [58] ἐοικὼς τινι καπνῷ, ὅστις ἐν ὅσῳ θρόον διεγείρεται, ἀφανίζεται [59]. Καὶ ὀδύνας [60] ἐκείνας χρὴ φοβηθῆναι τὰς μηδέποτε τέλος ἐχούσας. Αὗται

A Ægeates dixit : Cum sit occisus, et ab omni populo, ut asseris, devoratus, quomodo agnus integer perseverat in regno suo ?

Beatus Andreas dixit : Si credideris ex toto corde tuo, discere poteris ; si non credideris, penitus tu nunquam ad imaginem hujus veritatis attinges.

Tunc iratus Ægeates jussit eum in carcerem retrudi. Ubi cum esset clausus, venit ad eum multitudo populi pene ex tota provincia ; ita ut Ægeatem vellent occidere, et beatum Andream apostolum fractis januis carceris liberare.

Quos beatus Andreas his verbis admonuit : Nolite quietem Domini nostri Jesu Christi in seditiosum et B diabolicum tumultum excitare. Nam traditus Dominus meus cum omni patientia sustinuit : non contendit, *neque clamavit, neque in plateis aliquis eum clamantem audivit* (*g*). Habete ergo et vos silentium, quietem et pacem : et martyrium meum nolite impedire ; sed potius vos ipsos quasi athletas Domini præparate, ut vincatis minas intrepido animo, plagas autem per tolerantiam corporis superetis. Temporaneum enim hoc exitium non timendum est, sed illud timere oportet quod finem non habet : nam humanus timor fumo similis est ; et subito cum excitatus fuerit, evanescit. Et dolores illi sunt formidandi, qui nunquam finiuntur. Isti enim dolores aut leves sunt, et tolerabiles ; aut graves sunt, et cito animam ejiciunt. Illi autem dolores, æterni sunt ; ubi est quotidianus fletus, et mugitus, et lu-

(*g*) Isa. XLII, 2.

VARIÆ LECTIONES.

...ναι) καὶ βρωθῆναι ως ἀκαίρεος καὶ ἄμωμος ἐν τῇ αὐτ. βασ. διαμένη (Woog -νει). D *vivat agnus ...i cum sacrificatus fuerit et comestus, integer tamen et immaculatus in suo regno permanet.* [27] C Καὶ ...ὡς ἀμνὸς ἐν βασιλείᾳ διαμενεῖ. [28] σφαγ. αὐτόν usque βρωθῆναι cum B ; A εἶναι αὐτὸν σφαγιασθέντα... ...θὼς σὺ... καταβρωθέντα ; C σφαγῆναι καὶ παρὰ παντ. τ. λα. καθὼς λέγεις βρωθῆναι. [29] Ὁ μακάριος : Ὁ ἅγιος : D om. [30] Εἰ, etc., cum B : C Ἐὰν πιστεύσεις ἐξ ὅλης καρδίας, δυνήσῃ μαθεῖν : A Εἰ π. ἐξ ... τ. κ. σου, δύνασαι μαθῆναι. [31] πιστεύεις cum A : BC πιστεύσεις (B-σῃς). [32] οὐδέποτε cum AC ; B ...æm. τὸ καθόλον ; D *penitus nunquam.* [33] πρὸς... καταντ. ἀληθείας : (B ἀλ. κατ.) : C δυνήσῃ καταλαβεῖν ...ὸς τελείωσιν τῆς ἀληθείας. D *tu ad indaginem* (AB *imaginem*, εἰκόνα) *hujus veritatis attinges.* [34] C ἐν φυ...κῇ φρουρηθῆναι, B πρὸς εἱρκτὴν καθειρχθέντα. [35] B ἔνθα ὡς εἶναι αὐτὸν κατάκλειστον ἐ..ηλυθέναι πρὸς τὸν πλῆθος πολὺ σχενδὸν (ita) ἀπὸ π. τ. ἐπ. : C ἐν ᾗ κατακλείστου (inepte editum est κατακλεὶς, τοῦ) τοῦ ὄντος ἦλθε πρ. αὐτ. τὸ πλῆθος πάσης τῆς χώρας : D *ubi cum esset clausus, venit ad eum multitudo ...ne totius provinciæ.* [36] ὥστε τὸν (B add. μὲν) Αἰγ. βουλεύσασθαι (B-εύεσθαι) ἀποκτ. (B φονεύειν), τὸν ... τῶν θυρ. τῆς φ. συνθλ. (B θλασθέντων τῶν θυρῶν) λυτρ. cum AB item D. (*ita ut Ægeatem vellent ...idere, et Andream apost. fractis januis carceris liberare*) : C ὥστε θελῆσαι τὸν Αἰγέαν ἀποκτ. καὶ Ἀνδρ. ... ἀπ. τῶν θυρῶν κεκλεισμένων (emenda κεκλασμ. ut jam Woogio videbatur) διασῶσαι. [37] μα...ιος : CD ἅγιος. [38] τοιούτοις : BD τούτοις τοῖς. [39] ῥήμασιν : C λόγοις. [40] B ἐνουθέτει, C παρε...λει. [41] εἰς στασ. καὶ (B om.) διαβ. ταρ. (B om.) cum A (B) ; C εἰς ἀνασοβὴν (Woog. : « forte ἀνασόβη...») διαβολικὴν ; D *in seditionem diabolicam.* [42] C διεγεῖραι. [43] C καὶ γὰρ ὁ Κύριος παραδοθείς, B ἐπεὶ ... παραδοθεὶς ὁ μακάριός (corrige κύριός) μου. [44] πᾶσαν μακροθυμίαν παρέσχεν, C πᾶσ. ὑπομονὴν ἐνε...ατο. [45] C οὐκ ἔκραξεν. [46] οὐδὲ (A. add. τις) ἐν τ. πλ. τις (A om.] cum (A) BCD. [47] αὐτοῦ κραυγαζ...κ. (C ἤκουσεν κράξαντος) cum BCD : A τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἤκουσεν. [48] ἔχετε : C ἐσχῆτε. [49] CD om. ὑμεῖς. [50] C σιωπ. καὶ εἰρ· καὶ ἡσυχ. [51] B καὶ μὴ μόνον. [52] A ἐνποδήσηται. [53] μᾶλλον δέ : C ἀλλά, ...λλὰ γάρ. [54] ὑμᾶς (A ὑμεῖς, C om.) ἑαυτοὺς (B om.) ὡς (C καθάπερ) ἀθλητὰς (A-ταὶ) τῷ (B αὐτοὺς τῷ) ... προετοιμ. (C ἑτοιμ.). [55] BC ὅπως νικήσ. τὰς (C om.) ἀπ. ἀδ. τῇ ψυχ. (C ἐν ἀφοβίᾳ ψυχῆς). [56] τοὺς ... ὑπερβάλητε (ita B ; P-βάλλητε) cum AB ; C τὰς δὲ πληγὰς διὰ τῆς ῥώσεως τοῦ σώμ. ὑπενέγκητε. ... γὰρ πρόσκ. (B om.) αὕτη (B τοιαύτη) πτ. φοβ. οὐ (AB om. ; supplevi) τυγχ. (B ἐστιν)· ἐκείνην... ἔχου... (B ἐκεῖνος οὖν, ἐφη, φοβητέος, ὁ θάνατος ὁ τέλος μὴ ἔχων) cum A (B) ; C εἰ γὰρ ὁ φόβος ἐκφοβεῖ, ἐκεῖνος ...λος μὴ ἔχων ; D *si enim terror timendus est, ille est utique timendus qui finem non habet.* [58] ὁ τῶν ... οὖν φόβ. cum A : BC ἐπεὶ ὁ ἀνθρώπινος φόβ. [59] B ἐοικὼς ἐστιν κάπνῳ, ὅστις... αὖθις ἀφανίζεται : ...απνοῦ ὅμοιός ἐστιν, καὶ αἰφνὶς (Woog αἴφνης) διεγερθεὶς καταπραΰνεται. [60] καὶ ὀδύνας (κ. ὀδ. sup...vi) ἐκείνας... ἐχούσας cum A ; B καὶ αἱ ὀδύναι φοβητέαι εἰσὶν αἱ οὕτως ὑπάρχονται, αἵτινες οὐδέποτε πε...ῦνται ; C καὶ ἐὰν εἰσι πόνοι, ἐκεῖνοί εἰσιν οἱ οὕτως ἀρχόμενοι ὡς μηδέποτε τέλος ἔχειν ; D *et si dolores ...ndi sunt, illi sunt formidandi qui sic incipiunt ut nunquam finiantur.*

ctus, et sine fine cruciatus ; ad quos proconsul Ægeates ire non timet. Estote ergo magis parati ad hoc, ut per tribulationes temporales ad æternam quietem pertingatis, semperque floreatis et cum Christo regnetis.

Hæc et his similia sancto Andrea apostolo per totam noctem populum admonente, dum lux diei in matituno prorumperet, misit Ægeates, et adduci ad se beatum Andream jussit, ac sedens pro tribunali, dixit : Existimavi te nocturna cogitatione revocare animum a stultitia, et a Christi tui laude cessare, ut possis nobiscum esse et non amittere gaudia vitæ; stultum est enim, ultro velle ad passionem crucis ire, et pœnis ac flammis se ipsum pessimis destinare.

A γὰρ αἱ ὀδύναι εἰ μὲν κουφότεραι τύχωσιν εἶναι, καὶ ὑπενέγκαι τις αὐτὰς δύναται· εἰ δὲ βαρεῖαί εἰσιν, ταχέως τὴν ψυχὴν ἐκβάλλουσιν [61]. Ἐκεῖναι δὲ αἱ ὀδύναι αἰώνιοι τυγχάνουσιν, ἔνθα καθημερινοὶ κλαυθμοὶ καὶ οἰμωγαὶ καὶ ὀλολυγμοὶ καὶ ἀτελεύτητος βάσανος [62], πρὸς ἃς ὁ ἀνθύπατος Αἰγεάτης ἀπιέναι οὐ δέδοικεν [63]. Γίνεσθε οὖν μᾶλλον ἕτοιμοι [64] πρὸς τοῦτο, ὅπως διὰ τῶν ἐπικαίρων θλίψεων πρὸς τὰς αἰωνίους ἀναπαύσεις καταντήσητε [65] ἀεί τε ἐπανθήσητε καὶ Χριστῷ συμβασιλεύσητε [66].

Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὸν λαὸν νουθετοῦντος, ἐν τῷ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας [67] διαυγάζειν, μεταπεμψάμενος ὁ Αἰγεάτης ἀχθῆναι πρὸς αὐτὸν τὸν μακάριον Ἀνδρέαν προσέταξεν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος εἶπεν [68]. Ἐλογισάμην σε διὰ τῆς νυκτερινῆς μερίμνης ἐπιστρέψαι τὸν λογισμόν σου ἀπὸ τῆς μωρίας, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπαίνου τοῦ Χριστοῦ σου ἐνδοῦναι [69], ὅπως δυνήσῃ μεθ' ἡμῶν εἶναι καὶ μὴ ἀποβάλλεσθαι τὰ τοῦ βίου χαρίεντα· μωρία γάρ ἐστιν προθέσει τινὰ πρὸς τὸ τοῦ σταυροῦ πάθημα ἐλθεῖν καὶ ποιναῖς καὶ φλογαῖς αἰσχίσταις ἑαυτὸν παραπέμψαι [70].

Sanctus Andreas respondit : Gaudia tecum habere potero, si credens Christo dimittas culturas idolorum. Christus enim me misit ad istam provinciam ; in qua non parvum populum ei acquisivi.

Ægeates dixit : Ideo te sacrificare compello, ut isti qui per te decepti sunt populi, relinquant vanitatem tuæ doctrinæ, et ipsi diis offerant grata libamina ; nulla enim remansit in Achaia civitas, in qua templa deorum derelicta non sint et deserta. Nunc ergo per te restituantur culturæ deorum, ut

B Ὁ ἅγιος [71] Ἀνδρέας ἀπεκρίθη [72]. Τὴν χαρὰν μετὰ σοῦ ἔχειν δυνήσομαι ἐὰν πιστεύσῃς τῷ Χριστῷ καὶ ἀποβάλῃς τὴν τῶν εἰδώλων θρησκίαν. Ἀπέστειλεν γάρ με ὁ Χριστὸς εἰς ταύτην τὴν ἐπαρχίαν, εἰς ἣν οὐκ ἐλάχιστον δῆμον τῷ Χριστῷ περιεποιησάμην [73].

Ὁ Αἰγεάτης εἶπεν· Διὰ γὰρ τοῦτο σπεῖσαί σε συνωθῶ, ὅπως οὗτοι οἱ ὑπὸ σοῦ ἀπατηθέντες λαοὶ ἐγκαταλείψουσιν τὴν ματαιότητα τῆς σῆς διδασκαλίας καὶ αὐτοὶ προσκομίσωσιν τοῖς θεοῖς χαρίεντας σπονδάς [74]. οὐδὲ γὰρ μία πόλις ἀπέμεινεν ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ ἐν ᾗ τὰ ἱερὰ αὐτῶν οὐκ ἐγκατελείφθησαν καὶ ἠρήμωνται

VARIÆ LECTIONES.

[61] αὗται γὰρ... ἐκβάλλουσιν cum A. B corruptissime sic : αὗται δὲ αἱ ὠδύναι ἢ κουφώτεραί ἠσιν καὶ ὑπομαίνεσθαι δύνανται· εἶται βαρίαι ἠσὶν καὶ ταχέως τὴν ψυχὴν ἐκβαλοῦσαι. C οὗτοι γὰρ οἱ πόνοι ἐλαφροὶ εἰσι καὶ ὑπομονητικοί· εἰ δεινοί, καὶ τάχιον τὰς ψυχὰς ἐκφέρουσιν. D *isti enim dolores aut leves sunt et tolerantur, aut graves sunt et cito animam ejiciunt.* [62] ἐκεῖναι δὲ αἱ ὀδ. αἰώνιοι (B -νιαι) τυγχ. (B εἰσιν) ἔνθα (B add. ἐστὶν) καθημ. (B ἡμερούσιος) κλαυθμοὶ (- μὸς B) κ. οἰμωγαὶ (B οἰμογεί, i. e. οἰμωγή) κ. ὀλολυγμοὶ (B -σμός) κ. ἀτ. βάσ. cum A (B) : C ἐκεῖνοι δὲ αἰώνιοί εἰσιν, ὅπου καθημερινὸς ὀδυρμὸς καὶ αἱμωγαὶ (Woog αἱμωδιὰ) καὶ ὀλολυγμὸς καὶ ἀτελ. κρίσις ; D *illi autem dolores æterni sunt, ubi est quotidianus fletus et mugitus et luctus et sine fine cruciatus.* [63] B πρὸς ὃν Αἰγ. ὁ ἀνθ. ἀπ. οὐ δέδειχεν : C ἔνθα ὁ Αἰγέας ὁ ἀνθύπατος πορευθῆναι οὐ πτοῆται. [64] C ἕτοιμει μᾶλλον. [65] ὅπως... ἀναπαύσεις (B χαράς, D *gaudia*) καταντ. cum ABD : C ἵνα δ. τ. προσκαιρων θλ. εἰς τὴν αἰώνιον χαρὰν φθάσητε. [66] ἀεί τε ἐπανθήσητε (codex corrupte πενθήσηται)... συμβασ. cum A. B ἔνθα διὰ παντὸς εὐφρανθῆτε, ἀεί τε ἐπανθήσητε, ἅμα σὺν Χρ. βασιλεύσητε, C ἔνθα πάντοτε εὐφρανθῆτε, πάντοτε ἐξανθήσητε, ἀεὶ σὺν Χρ. βασιλεύσητε. D *ubi semper lætemini, semper floreatis semperque cum Christo regnetis.* [67] Ταῦτα... ἀποστ. Ἀνδρέου (B Ἀνδρ. τοῦ ἀποστ.)... ἐν τῷ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας (ita B ; A τὴν ἡμέραν τὸ φῶς ; D *dum lux diei in matutino prorumperet*) διαυγ. cum AB D. C Ταῦτα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου δι' ὅλης τ. ν. τῷ λαῷ παραινοῦντος, ἐν τῷ αὐγάζειν πρωῒ ἡμέραν. [68] μεταπεμψάμενος... εἶπεν cum AB; CD ἀπέστειλεν ὁ Αἰγέας καὶ ἤγαγεν θρὸς ἑαυτὸν τὸν ἅγιον Ἀνδρ. καὶ καθίσας. εἶπεν. [69] Ἐλογισάμην... μωρίας (A add. ἐκείνης)... ἐνδουναι cum AB. C Δοκῶ διὰ τῆς νυκτὸς ἐσκέψω (Woog ἐπισκέψεως) ἀποστρέψαι τὸν λογισμόν σου ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας σου καὶ τῆς τοῦ Χρ. σου αἰνέσεως παύσασθαι. D. *Existimavi te nocturna cogitatione revocare animum tuum a stultitia et a Christi tui laude cessare.* [70] ὅπως δυνήσῃ (B δυνηθήσει) μεθ' ἡμ. εἶν. καὶ (B om. μ. ε. καὶ) μὴ ἀποβ. τὰ τοῦ β. χαρ. (hæc corrupta B τὰ τοῦ β. ἀποκαλέσθαι χαριεντί)· μωρία (B μωρὸν) γ. ἐ. προθέσ. τινὰ (B τὸ λοινόν [codex λειπόν] θέλειν) πρὸς... ἐλθεῖν (B ἐπιέναι).. αἰσχίσταις (codex-στοις) ἑαυτ. (B ἑαυτ. αἰσχυντοῖς) παραπ. cum A. C (D) ὅπως δυνήσῃ μεθ' ἡμῶν τὰς (codex τὰ) τῆς ζωῆς μὴ καταλεῖψαι χάριτας. ἀβέλτερον (codex ἀβέλτερον (γάρ ἐστιν τοῦ λοιποῦ θελῆσαι (D *stultum est enim ultro velle*) εἰς τὸ τοῦ σταυροῦ πάθος πορευθῆναι καὶ πυραῖς καὶ φλοξὶ χαλεπαῖς (ita Woog ; codex ἐπυραῖς χαλαιπαῖς(ἑαυτὸν παραστῆσαι (D *et ignibus et flammis te ipsum pessimis destinare.*) [71] Ὁ ἅγιοτ D om. [72] B ἀπεκρίνατο. [73] B Τὰς χαριτας μετὰ σοῦ ἔχειν δυνήσωμαι εἰ πιστεύσεις τῷ Χρ. μου καὶ... θρησκεῖαν. ἀπέστ... αὐτὴν τὴν ἐπαρχ... τῷ Κυρίῳ περιποιήσωμαι : C Χάριτας ἔχειν σὺν σοὶ δυνήσομαι ἐὰν τῷ Χρ. πιστεύων καταλείπεις (-πῃς Woog) τὸ σέβας τῶν εἰδώλων. ὁ γὰρ Χρ. με ἀπέσταλκεν εἰς ταύτην τὴν χώραν, εἰς ἣν (Woog ἐν ᾗ) οὐ μικρὸν λαὸν ἐξεζήτησα τῷ Κυρίῳ : D *Gaudia tecum habere potero si credens Christo dimittas culturas idolorum, Christus enim... acquisivi.* [74] Διὰ τοῦτό σε σπ. συνωθ. ὅπως οὗτοι (ex B sumpsi om. A) οἱ διὰ σοῦ νουθετηθέντες λ. ἐγκαταλείψωσι... διδαχῆς... χαρίεντας (ex B sumpsi, om. A) σπ. : C Διὰ γ. τ. σε συνωθῶ θῦσαι ἵνα οὗτοι οἱ ὑ. σ. πλανηθέντες λ. καταλείπωσι τὴν... διδασκαλ. καὶ θύσωσι τοῖς θεοῖς : D *Ideo te sacrificare compello ut isti qui per te decepti sunt populi relinquant vanitatem tuæ doctrinæ et ipsi diis offerant grata libamina.* [75] οὐδὲ γὰρ (BC μ. γ.) πολ. (C post Ἀχ. ponit) ἀπέμ. (B ἐνέμ., C ἐγκατελείφθη) ἐν (A om.) τ. Ἀχ. ἐν ᾗ (B οὗ

Sanctus Andreas dixit : Ego crucis Christi servus sum, et crucis tropæum optare potius debeo, quam timere ; tibi autem cruciatus æternus reservatur, quem poteris evadere, si postquam probaveris perseverantiam meam, credideris Christo meo. Ego enim propter tuum interitum angustior : non de mea passione conturbor. Passio enim mea, aut unius diei spatium occupat, aut duorum ut multum: tuus autem cruciatus, per infinita sæcula non accipiet terminum. Unde desine jam miserias tuas augmentare, et ignem æternum tibimetipsi accendere.

Tunc indignatus Ægeates, cruci beatum Andream affligi præcepit.

Ille autem, omnibus relictis, ad crucem venit, eamque sic est voce magna allocutus : Salve, crux, quæ in corpore Christi dedicata es, et ex membrorum ejus quasi margaritis ornata. Equidem priusquam te ascenderet Dominus meus, timorem magnum terrenum habebas : modo vero cœlesti amore plena erectionis tuæ desiderium excitasti. Didici enim a credentibus, quantas in te gratias habeas, quanta munera præparata. Securus ergo et gaudens venio ad te, ita ut et tu exsultans suscipias me, discipulum ejus qui pependit

A Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας εἶπεν. Ἐγὼ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ δοῦλος τυγχάνω [5], καὶ μᾶλλον ὤφειλον εὔξασθαι ἐντυχεῖν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ ἤπερ δειλιᾶσαι [6]· σοὶ δὲ αἰώνιος ἀπόκειται βάσανος, ἥνπερ καὶ ἐκφυγεῖν δυνήσει μετὰ τὸ δοκιμάσαι σε τὴν ὑπομονήν μου, ἐὰν πιστεύσῃς τῷ Χριστῷ μου [7]. Ἐγὼ γὰρ περὶ τῆς σῆς ἀπωλείας θλίβομαι, καὶ οὐ περὶ τῆς ἐμῆς παθήσεως συνταράσσομαι [8]. Ἡ γὰρ πάθησίς μου ἢ μιᾶς ἡμέρας διάστημα καταλαμβάνει [9] ἢ δύο τὸ πολύ [10]· ὁ δὲ σὸς βασανισμὸς [11] εἰς ἀτελευτήτους αἰῶνας οὐ καταλήψεται πέρας [12]. Ὅθεν τοῦ λοιποῦ παῦσαι ταῖς ταλαιπωρίαις σου προστιθῶν καὶ τὸ αἰώνιον πῦρ σεαυτῷ ἀνάπτων [13].

B Τηνικαῦτα οὖν ἀγανακτήσας ὁ Αἰγεάτης τὸν μακάριον Ἀνδρέαν τῷ σταυρῷ προσπαγῆναι προσέταξεν [14]. Ὁ δὲ ἀπολιπὼν πάντας πρόσεισι τῷ σταυρῷ καὶ φησιν αὐτῷ μετὰ λαμπρᾶς φωνῆς [15]· Χαίροις ὦ σταυρὲ ὁ ἐν τῷ σώματι [16] τοῦ Χριστοῦ ἐγκαινισθεὶς καὶ ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ ὡσεὶ μαργαρίταις [17] κοσμηθεὶς [18]· καὶ μὴν πρὶν ἢ εἰς σὲ ἀνελθεῖν τὸν Κύριόν μου πολὺν φόβον ἐπίγειον ἐσχήκεις [19], ἀρτίως [20] δὲ πόθον οὐράνιον κατέχων [21] ὑπὲρ εὐχῆς ἀνήρτησαι [22]. Οἶδα γὰρ ἀπὸ τῶν πιστευόντων πόσας εἰς αὐτὸν χάριτας ἔχεις, πόσα δόματα προητοιμασμένα [23]. Ἀμέριμνος οὖν καὶ

VARIÆ LECTIONES.

δὲ... ἀπολέσθαι cum A : B ὅπερ εἰ μὴ ποιήσῃς, τῷ τοῦ σταυροῦ ξύλῳ σε ποιήσαιμι ἀπόλλυσθαι : C εἰ δὲ μή, ἐν τῷ σταυρῷ σε ποιήσω τελειωθῆναι : D *quod si non feceris, crucis te faciam interire patibulo.* [5] C Ἐγὼ τῷ σταυρῷ τ. Χρ. δεδούλωμαι. [6] καὶ μᾶλλ... τῷ τροπαίῳ (codex τὸ τρόπαιον... ἤπερ (codex εἴπερ δειλιᾶσαι (codex δηλειᾶς) cum A : B καὶ τῷ τροπαίῳ τοῦ στ. εὔξασθαι μᾶλλ. ὤφελον εἴπερ δεδιέναι (corrige ἤπερ δεδιέναι) : C καὶ τοῦ στ. τὸ τρόπαιον μᾶλλ. ἐπιθυμῆσαι ὤφειλον ἢ πτοῆσθαι. [7] σοὶ δὲ... τῷ Χρ. μου cum A : B σὺ (corrige σοὶ) δὲ αἰώνιος βασανισμός· ὤτινι (sic) χρεωστούμενος δυνήσει ἐκφυγεῖν, εἰ μετὰ τὸ δοκιμάσαι τὴν ὑπομονήν μου πιστεύσεις (codex — σῃς) τῷ Χριστῷ : C σὲ δὲ αἰωνία κόλασις ἡ κεχρεωστημένη ὑποδέξεται, ἐὰν μετὰ δοκιμάσαι σε τὴν ἐμὴν ὑπομονὴν καὶ οὕτως μὴ πιστεύσεις τῷ Χρ. : D *tibi autem cruciatus æternus qui debetur, poteris evadere si postquam probaveris perseverantiam meam vel sic credideris Christo.* [8] ἐγὼ γὰρ... θλίβομαι καὶ οὐ (B δέδικα, οὐ)... συνταράσσ. (B νῦν ταράσσ.) cum AB : C ἐγὼ γὰρ διὰ τὸν σὸν ὄλεθρον φοβοῦμαι : D *ego enim de tuo interitu timeo, non de mea passione conturbor.* [9] C om. καταλαμβάνει. [10] ἢ δύο τὸ πολύ (A τὸ πολεῖστον) cum AB : C ἢ τὸ πολὺ δύο. [11] C ἡ δὲ σὴ κόλασις. [12] εἰς ἀτελευτήτους... πέρας cum A : B οὐδὲ χίλια ἔτη δυνήσειται (sic) καταλαμβεῖν (sic) πέρας : C οὐδὲ διὰ χιλίων ἐτῶν δυνήσηται τελειωθῆναι : D *nec per millia annorum potest pervenire ad finem.* [13] ὅθεν ... προστιθῶν (codex προστίθων, sic) καὶ... ἀνάπτων cum A : B ὅθεν παῦσαι λειπὼν τῇ ταλαιπωρίᾳ σου προσθῦσαι (sic) καὶ τὸ... ἀνάψαι : C ὅθεν παῦσαι λοιπὸν ταῖς ταλαιπωρίαις μὴ (scribe τι?) προσθῆναι καὶ πῦρ σεαυτῷ αἰώνιον ἀνάψαι : D *unde desine jam miserias tuas augmentare, et ignem ipse tu tibi æternum accendere noli.* [14] Τηνικαῦτα... ὁ Αἰγεάτης (A ὁ ἀνθύπατος) τὸν... προσέταξεν cum AB : CD Τότε θυμωθεὶς (D *indignatus*) ὁ Αἰγέας τῷ σταυρῷ αὐτὸν προσηλωθῆναι ἐκέλευσεν. Post hæc CD, in quibus Τότε θυμωθεὶς etc. ad sectionem nonam trahuntur, sic pergunt: οὕτως δηλώσας τοῖς κεντηρίοις (sic codex: Woog « vel κεντυρίοις ») ἵνα τεθεὶς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ὡς εἰς τριπάσσαλον τανυθῇ, ὅπως μὴ πολὺ ἐμπαρεθεὶς (codex ἐμπαρεὶς) τάχιον ἐκλείπει (Woog-πῃ) ἀλλὰ μᾶλλον κριθῇ μακρὰν κρίσιν. Ἐν τῷ οὖν ἀποφέρειν αὐτὸν τοὺς ὑπηρέτας ἐγένετο συνδρομή, καὶ ἔλεγον· Δίκαιος ἄνθρωπος καὶ φίλος Θεοῦ τί ἐποίησεν ἵνα ἐπενεχθῇ ἐν τῷ σταυρῷ ; Ὁ δὲ ἅγιος Ἀνδρέας παρεκάλει τὸν λαὸν λέγων ἵνα μὴ ἐμποδίσωσιν αὐτῷ· χαίρων γὰρ καὶ ἀγαλλιώμενος ἐπορεύετο καὶ μὴ παυόμενος τῆς διδασκαλίας. (*mandans hoc quæstionariis ut ligatis pedibus et manibus quasi in equuleo tenderetur, ne clavis affixus cito deficeret sed cruciaretur potius longo cruciatu. Cumque eum carnifices ducerent ut crucifigeretur, concursus factus est populorum clamantium : Justus homo et amicus Dei quid fecit ut ducatur ad crucem? Andreas vero rogabat populum ut non impedirent passionem ejus. Gaudens enim et exsultaus ibat et a doctrina non cessans*). Apud Abdiam lib. III, XL. (Fabric. Cod. apocr. I, p. 520 sq.) similiter sic legitur: *Sic proconsul septem eum ternionibus flagellorum cæsum crucifigi præcipit, mandans nominatim quæstionariis ut ligatis manibus et pedibus et non clavis affixus suspenderetur, quo diutino cruciatu deficeret.* [15] ὁ δὲ ἀπολ. (A ἀπολείπων δὲ) πάντας (A add. ὁ ἀπόστολος) πρόσεισι... λαμπρᾶς (A om.) φωνῆς cum AB : CD (incipiunt h. I. sectionem 10.) Ὡς δὲ ἦλθεν ὅπου (*ad locum ubi*) ὁ σταυρὸς ἦν ἕτοιμος, ἰδὼν αὐτὸν μακρόθεν ἀνέκραξε φωνῇ μεγάλῃ (*voce magna dicens*). [16] ἐν τῷ σώματι : A εἰς τὸ σώματι (sic). [17] ὡσεὶ μαργαρίταις (A-ρίτας) cum AB : C καθάπερ μαργαριτῶν. [18] καταχοσμηθεὶς. [19] καὶ μὴν... ἀνελθεῖν (B ἀνιέναι)... ἐσχήκεις (A-χις, B-χης) : C πρὸ τοῦ ἀνελθεῖν ἐν σοὶ τὸν Κύρ μου φόβον ἐπίγ. εἶχες. [20] B ἄρτι πόθ. οὐρ. κατέχων (C ἐπέχ.) cum AC : B διὰ πόθον οὐρ. κατέχων σε. [22] ὑπὲρ εὐχ. ἀνήρτησαι cum A ; D *pro voto susciperis ;* D ἀντὶ δώρου (Woog ἀντίδωρον) κρέμασαι Woog-ασθαι) ; C ὑπὲρ εὐχῆς ἀνήρτημαι εἰς σέ. [23] οἶδα... προητοιμασμένα cum AB ; C ἐγνωσθεὶς (scribe ἐγνώσθης ?) παρὰ τῶν πιστῶν ὅσας ἔχεις ἐν σοὶ χάριτας, πόσα δῶρα ἕτοιμα ; D *sciris enim credentibus quanta ;* etc.

χαίρων ἥκω [24] πρός σὲ, ὅπως καὶ σὺ ἀγαλλιώμενος [25] ὑποδέξῃ [26] με τὸν μαθητὴν τοῦ κρεμασθέντος [27] εἰς σέ· διότι πιστός μοι ἀεὶ ἐγένου [28], καὶ ἐπεθύμησα περιπλακῆναί σε [29]. Ὦ ἀγαθὲ [30] σταυρὲ, ὁ εὐπρέπειαν καὶ ὡραιότητα [31] ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Κυρίου δεξάμενος [32], ἐπὶ πολὺ ἐπιπόθητε καὶ σπουδαίως ἐπιθυμητὲ καὶ ἐκτενῶς ἐπιζητούμενε [33], καὶ ἤδη ἐπιποθούσης σε τῆς ψυχῆς μου προητοιμασμένε [34], λάβε με ἀπὸ [35] τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπόδος με [36] τῷ Διδασκάλῳ μου, ἵνα διὰ σοῦ ἀπολάβῃ με ὁ διὰ σοῦ με λυτρωσάμενος [37].

A in te; quia fidelis mihi semper fuisti, et desideravi amplecti te. O bona crux, quæ decorem et pulchritudinem de membris Domini suscepisti, diu optata, sollicite desiderata, sine intermissione quæsita, et aliquando jam concupiscenti animo præparata! Suscipe me ab hominibus, et redde me Magistro meo, ut per te me recipiat, qui per te redemit me.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν ὁ μακάριος Ἀνδρέας ἑστὼς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀτενὲς ὁρῶν εἰς τὸν σταυρὸν ἐξέδυσεν ἑαυτὸν, καὶ δέδωκεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ τοῖς δημίοις, τοῖς ἀδελφοῖς παρακελευσάμενος τοῦ ἥκειν τοὺς δημίους καὶ ποιεῖν τὰ ἐγκελευσθέντα αὐτοῖς· πόῤῥω γὰρ εἱστήκεισαν. Οἵτινες προσελθόντες ἐκούφισαν αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ καὶ διατείναντες τοῖς σχοινίοις τὸ σῶμα αὐτοῦ μόνον ἀπέδησαν τοὺς πόδας αὐτοῦ, οὐκ ἀπέτεμον δὲ αὐτοῦ τὰς ἀγκύλας [38], ταύτην τὴν ἐντολὴν ἐσχηκότες παρὰ τοῦ ἀνθυπάτου· ἀνιάσαι γὰρ αὐτὸν ἐβούλετο ἀνηρτημένον, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ζῶντα αὐτὸν ὑπὸ κυνῶν κρεμάμενον βρωθῆναι [39].

B Cum hæc dixisset beatus Andreas, stans oculis in crucem defixis, exspoliavit se, et vestimenta sua tradidit carnificibus; fratres discedere hortatus, ut carnifices venirent facerentque quod jussi fuerant: longe enim steterant. Qui, accedentes, levaverunt eum in crucem; et extendentes funibus corpus ejus, pedes ejus tantum ligaverunt, non fregerunt autem ipsius genua: sic enim præceptum fuerat a proconsule, qui eum etiam crucifixum torqueri volebat, et per noctem vivum a canibus devorari.

[40] Παρισταμένου [41] δὲ ὄχλου πολλοῦ τῶν ἀδελφῶν σχεδὸν ὡσεὶ χιλιάδων εἴκοσι [42], καὶ θεασάμενοι [43] τοὺς δημίους ἀποστάντας καὶ μηδὲν πεποιηκότας περὶ τὸν μακάριον ὧν [44] οἱ ἀνακρεμάμενοι πάσχουσιν, προσεδόκουν τι [45] πάλιν ἀκούσεσθαι παρ' αὐτοῦ· καὶ γὰρ κρεμάμενος ἐκίνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μειδιῶν. Καὶ ὁ Στρατόκλης ἐπύθετο αὐτοῦ· Τί μειδιᾷς, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, Ἀνδρέα; ὁ γέλως σου ἡμᾶς πενθεῖν καὶ κλαίειν ποιεῖ, ὅτι σοῦ στερούμεθα [46]. Καὶ ὁ μακάριος Ἀνδρέας αὐτῷ ἀπεκρίνατο· Οὐ [47] μὴ γελάσω, τέκνον μου Στρατόκλη, τὴν κενὴν ἐνέδραν τοῦ Αἰγεάτου [48], δι' ἧς οἴεται ἡμᾶς [49] τιμωρεῖσθαι; ἀλλότριοι αὐτοῦ

Astabat autem multitudo magna fratrum, quasi viginti millium, qui cum animadvertissent carnifices abscedere, nihil horum in beatum perpetrantes quæ crucifixi pati solent, aliquid ab ipso C rursus audire sperabant; equidem crucifixus caput movebat subridens. Stratocles autem interrogabat eum, dicens: Quid subrides, serve Dei, Andrea? Risus tuus luctum nobis et gemitum parit, quia te orbamur. Cui beatus Andreas respondit: Quomodo non rideam, fili mi Stratocles, malitiam Ægeatis qui nos punire credit? non ab ipso pendemus, neque sumus insidiis ejus obnoxii. Non potest me

VARIÆ LECTIONES.

[24] ἥκω: C ἔρχομαι. [25] ἀγαλλιώμενος (B -λλιῶν: C præm. χαίρων καί. [26] C δέξῃ, B ὑποδέξεσε. [27] B τοῦ Χριστοῦ τοῦ κρεμασθ., C τοῦ ἐν σοὶ σταυρωθέντος, D *ejus qui pependit in te*. [28] πιστός μοι ἀεὶ ἐγένου cum A: B ποθητός σου ἀεὶ ἐγενόμην: C ἀγαπητός σου (omissum ἀεὶ?) ἐγενόμην: D *amator tuus semper fui*. [29] B ἐπεθ. τοῦ περιπλακ. σε. [30] ἀγαθέ: C μακάριε. [31] B ὡραιότητα καὶ εὐπρέπειαν, C μεγαλοπρέπειαν καὶ ὡραιότητα, D *decorem et pulchritudinem*. [32] B ὑποδεξάμενος. [33] ἐπὶ πολὺ... ἐπιζητούμενε (B ζητούμενε) cum AB (D): C πλειστάκεις ἐπιθυμητὲ καὶ ἀγρύπνως ἐκζητούμενε. [34] B καὶ ποτε ἤδη ἐπιποθουμένῃ τῇ ψυχῇ προητοιμασμένε, D *et aliquando jam concupiscenti animo præparata*: C om. [35] ἀπό: C ἐκ [36] καὶ ἀπόδος με: B om. καί, C om. με. [37] λυτρωσάμενος: ita ABCD; sed AB add. χαίροις ὦ σταυρέ· καὶ γὰρ χαίροις ὄντως (B ὄντος)· εὖ (B σὲ) οἶδα· τὸ λοιπὸν οὖν ἀναπαύομαι (B οἶδα καὶ ἀναπαυσάμενόν σε λειπὸν) καὶ (B ἐκ πολλοῦ κεκμηκὼς (B τετμηκότα), πεπηγμένος (B -μένον τε) καὶ ἀναμένον (B -νοντα) με. Ita prorsus. [38] Καὶ ταῦτα.... ὁρῶν (B ἐνορῶν).... τοῖς δημίοις (B add. τοῦτο) τ. ἀδελφ. παρακ. (B παρακ. τ. ἀδ.) τοῦ... τὰ ἐγκελευσθ. αὐτ. (B ἃ ἐκελεύσθησαν)· πόῤῥω (B -ωθεν) γάρ... διατείναντες (A διέτειναν) τοῖς (B om.) σχοιν... τοὺς πόδ. αὐτ. (B αὐτ. τ. πόδ.), οὐκ ἀπέτ. δὲ αὐτ. τ. ἀγκ. (B μήτε μὴν τὰς ἀγκ. αὐτ. ἀποτεμόντες) cum AB: CD Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀπεδύσατο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ παρέδωκεν αὐτὰ (D *exspoliavit se et vestimenta sua tradidit*) τοῖς ἑτασταῖς (D *carnificibus*)· οἱ δὲ προσελθόντες ἦραν (D *levaverunt*) αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ τανύσαντες τοῖς σχοινίοις ἅπαν τὸ σῶμα αὐτοῦ, καθὰ ἦν αὐτοῖς κελευσθὲν, ἐκρέμασαν αὐτόν. [39] ταύτην τήν... ἐβούλετο (B ἠβούλ.).. ἐν τῇ νυκτὶ (B νυκτὸς) ζ. αὐτὸν (B om.) ὑ. κ. κρεμάμενον (B om.) βρωθ. cum AB: CD om. [40] Pro tota sectione 11, quemadmodum ex AB exscripsi, CD hæc habent eaque ad sect. 10 trahunt: Προσέδραμεν δὲ ὄχλος ἱκανὸς ὡς εἴκοσι χιλιάδων (*Astantes vero erant turbæ ad viginti millia hominum*), ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ ἀδελφὸς Αἰγέα τοὔνομα Στρατόκλης, καὶ ἔκραξε (*qui simul clamabat* μετὰ τοῦ λαοῦ. Ἄδικος κρίσις(*injusto jndicio sanctum virum hoc pati*). Ὁ δὲ ἅγιος νύσσων τοὺς λογισμοὺς τῶν πιστῶν (*Sanctus vero Andreas confortabat mentes credentium Christo*) ἐνουθέτει (*et hortabatur*) ὑπομεῖναι τὸν πρόσκαιρον πειρασμὸν (*ad tolerantiam temporalem*), μηδενὸς εἶναι λέγων ἄξιον τὸ πάθος (codex τοῦ πάθους) πρὸς ἀντάρκειαν τῆς αἰωνιου ἀνταποδώσεως (sic; D *docens nihil esse dignum passionis ad æternam remunerationis compensationem*). Apud Abdiam l. I., sectio XLI, sic incipit: *Astante vero turba ingenti, viginti ferme millium hominum, inter quos etiam stabat frater Ægeatis Stratocles*. [41] Παρισταμένου: B παραστάντος. [42] B τ. ἀδελφ. αὐτοῦ ὡσεὶ εἴκ. χιλιάδων, καὶ πρὸς ὃν τάχα τὸν ἀριθμὸν δυνατὸν ἐξαριθμῆσαι. [43] καὶ θεασάμενοι: B θεασ. δέ. [44] ὧν: B ἐξ ὧν. [45] τι: A τε. [46] B στερικόμεθα (corrige στερισκ.). [47] Οὐ: B om. [48] Αἰγεάτου: A ἀνθυπάτου. [49] ἡμᾶς: B ὑμᾶς.

audire; si enim audire posset, intelligeret, factisque disceret supplicia nihil posse in Jesu Christi hominem.

His dictis, sermonem ad omnes astantes convertit: concurrerant enim populi de iniqua sententia Ægeatis indignabundi: O vos, inquit, qui me circumstatis, viri, feminæ, pueri, senes, liberi, servi, et quicunque me audire vultis, oro vos, qui propter me huc convenistis, omnibus vitæ præsentis valédicite, et festinate animam meam suscipere ad cœlestia tendentem, universa omnino temporalia contemnite, confirmantes propositum credentium Christo. Et exhortabatur omnes prædicans quod non sunt condignæ passiones hujus temporalis vitæ, si ad retributionem futuram æternæ vitæ conferantur (*h*).

Populus autem, verba ejus excipiens, non recedebat, beatusque Andreas pluribus eos alloqui satagebat, sermonibusque ejus tanta inerat gratia et sublimitas ut, tribus diebus totidemque noctibus præterlapsis, nullus fatigatus abscesserit. Quarta autem die, admirantes martyris fortitudinem, inflexam voluntatem, miram eloquentiam, exhortationes salutares, animum adeo constantem, prudentem, firmum, sincerumque sermonem, subito in Ægeatem ira accensi, unanimi impetu proconsulis tribunal omnes invadunt, in quo eum sedentem clamoribus impetunt, dicentes: Qualis est sententia tua, proconsul? male judicasti, scelestum est tuum tribunal. Cujus iniquitatis reus est vir? quid mali fecit? conturbata est civitas, omnes nos affligis. Noli civitatis Cæsarianæ fieri traditor, condona Achivis virum justum, condona nobis virum Dei cultorem, cave ne virum amicum Dei occidas. Quatriduanus in cruce suspensus vivit; nihil ipse

(*h*) Rom. VIII, 18.

A ἐσμεν καὶ τῶν ἐπιβουλῶν αὐτοῦ. Οὐκ ἔχει τὸ ἀκούειν· ἐπεὶ εἰ εἶχεν, συνῆκεν [50] ἂν ὅτι τοῦ Ἰησοῦ [51] ἄνθρωπος ἀτιμώρητός ἐστιν [52], διὰ τῆς πείρας τοῦτο μαθών [53].

Καὶ ταῦτα εἰπὼν κοινὸν λόγον τοῖς πᾶσιν διελέχθη [54]. καὶ γὰρ ἔθνη συνέτρεχον ἀγανακτοῦντα [55] ἐπὶ τῇ ἀδίκῳ κρίσει τοῦ Αἰγεάτου [56]. Ἄνδρες, οἱ παρεστῶτές μοι καὶ γυναῖκες, καὶ παῖδες καὶ πρεσβῦται, δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι [57], καὶ ὅσοι [58] μέλλετε ἀκούειν [59], δέομαι ὑμῶν, πάντα τὸν βίον τοῦτον [60] ἀπολίπετε [61], οἱ ἕνεκεν ἐμοῦ συνεληλυθότες ἐνταῦθα, καὶ σπεύσατε καταλαβεῖν τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἀπαγομένην [62] πρὸς τὰ οὐράνια, καὶ πάντων ἁπαξαπλῶς τῶν προσκαίρων καταφρονήσατε [63], ἐπιστηρίζοντες [64] τὰς διανοίας τῶν πιστευόντων τῷ Χριστῷ. Καὶ προετρέπετο πάντας [65] διδάσκων ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τῆς B προσκαίρου ζωῆς [66] ταύτης πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀντάμειψιν τῆς αἰωνίου ζωῆς.

[67] Οἱ δὲ ὄχλοι ἀκούοντες [68] τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων [69] οὐκ ἀφίσταντο τοῦ τόπου, καὶ ὁ μακάριος Ἀνδρέας μᾶλλον προσετίθει τοῦ λέγειν πρὸς αὐτοὺς πλείονα ὧν εἰρήκει. Τοσαῦτα δὲ ἦν τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ὥστε τριῶν νυχθημέρων ἀναλωθῆναι διάστημα [70], καὶ οὐδεὶς καμὼν [71] ἐχωρίζετο αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τὸ γενναῖον αὐτοῦ ἐθεάσαντο, καὶ τὸ ἀκαμπὲς τῆς διανοίας καὶ τὸ πολὺ τῶν λόγων καὶ τὸ χρηστὸν τῆς προτροπῆς καὶ τὸ εὐσταθὲς τῆς ψυχῆς [72] καὶ τὸ σῶφρον τοῦ πνεύματος καὶ τὸ ἑδραῖον τοῦ νοῦ καὶ τὸ εἰλικρινὲς τοῦ λόγου [73], ἀγανακτήσαντες κατὰ τοῦ Αἰγεάτου ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες [74] ἔσπευδον ἐπὶ τὸ βῆμα, καὶ καθεζομένου C τοῦ Αἰγεάτου κατεβόουν λέγοντες [75]. Τίς ἡ κρίσις σου, ἀνθύπατε; κακῶς ἔκρινας, ἀνόσια τὰ δικαστήριά σου [76]. Τί ἠδίκησεν ὁ ἀνήρ; τί κακὸν ἐποίησεν [77]; ἡ πόλις τεθορύβηται· πάντας ἡμᾶς λυπεῖς· μὴ προδῷς τὴν Καίσαρος πόλιν. Χάρισαι Ἀχαιοῖς [78] ἄνδρα δίκαιον, χάρισαι ἡμῖν ἄνδρα θεοσεβῆ, μὴ ἀποκτείνῃς

VARIÆ LECTIONES.

[50] συνῆκεν: B ἀκηκόη [51] τοῦ Ἰησοῦ: B Ἰησοῦς. [52] ἐστιν: A ἔσται. [53] διὰ τ. π. τ. μαθών: B λειπὼν αὐτῷ γνωρισθῆς (sic). [54] H ἀπεκρίνατο κοιν. λόγον, omiss. τ. πᾶσ. διελέχθη. [55] ἀμαναχτοῦντα: A ἀκοῦσαι τά. [56] Αἰγεάτου: A ἀνθυπάτου. [57] B καὶ δοῦλοι κ. ἐλεύθ. [58] B καὶ πάντες ὅσοι. [59] μέλλετε ἀκούειν: A με κλαίετε· ἀκούειν. [60] πάντα τ. β. τοῦτον: B τ. β. ὑμῶν [61] ἀπολίπετε (A-λείπεται): B-λύπεσθαι. [62] ἀπαγομένην: B ἐπιγωμένην. [63] καταφρονήσατε: B πεφεύγετε. [64] ἐπιστηρίζ.: B ἐπικρατείνεται. [65] B om. πάντας. [69] B τὰ παραθύματα (corrige παθήματα) τοῦ καιροῦ ταύτης τῆς ζωῆς. [67] Οἱ δὲ ὄχλοι usque κηρύττειν οὐ παύεται ex AB. Comparanda cum eis sunt quæ in CD ineunte sectione XI, sic leguntur: Καὶ ἐν τούτοις ἀπέρχεται πᾶς ὁ λαὸς μετὰ κραυγῆς εἰς τὸν οἶκον τοῦ Αἰγέα καὶ πάντες ἔλεγον (*Interea vadit... ad domum Ægeatæ, et omnes pariter clamantes dicebant*) Τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν, νηφάλιον (codex νιφάλαιον), τὸν ἐνάρετον, τὸν καλὸν διδάσκαλον (D add-*pium, modestum, rationabilem*), μὴ ἔξιν τοῦτο παθεῖν, ἀλλ' ὀφείλει (*non hoc debere pati, sed debere*) ἐκ τοῦ σταυροῦ κατενεχθῆναι, διότι δευτέραν ἡμέραν ἔχων ἐν αὐτῷ (*in cruce positus*) τὴν ἀλήθειαν κηρύττων οὐ παύεται. Apud Abdiam l. I. XLI. confer hæc: *Sequenti igitur die videntes ejus tolerantiam et animi constantiam, denique spiritus prudentiam et mentis robur, venerunt turbæ ad Ægeatem, ac sedente eo pro tribunali vociferantes dixerunt: Quæ ista tua est tam crudelis sententia, proconsul, ut hominem probum, qui nihil mali commisit, crucis supplicio velis condemnari? Perturbata est tota civitas, et simul cum eo omnes perimus. Quæsumus te ne Cæsaris tam celebrem perdas civitatem. Concede nobis hominem justum, redde nobis hominem sanctum, ne interficias hominem Deo charum, ne perdas hominem mansuetum et pium. Biduo enim suspensus vivit, quæ res miraculo non caret, et, quod plus est, loquitur adhuc et nos sermonibus reficit. Quare reddas nobis hunc virum, ut vivamus; solve pudicum, et omnes patriæ* (Patriæ? patria?) *erunt in pace.* [68] ἀκούοντες: B-σαντες. [66] λεγομένων B εἰρημένων. [70] τοσαῦτα usque διάστημα: B (corrupte) καὶ τοσαῦτα ἦν ὡς ἔστιν τεμίρασθαι τοὺς ἀκούοντας τριῶν νυχθ. αὐτοῖς ὁμιλῶν. [71] B οὐδεὶς κάμνων ὅλος. [72] ψυχῆς: B εὐχῆς. [73] B om. καὶ τὸ εἰλ. τ. λόγου. [74] B ἀγανακτ. πρὸς τὸν Αἰγεάτην σὺν ἑνὶ πάντες. [75] ἔσπευδον... κατεβόουν (sic A; B-βόων) λέγοντες ex B: A μετὰ σπουδῆς τὸ βῆμα κατέλαβον, ἐκεῖσε αὐτοῦ καθεζομένου, καὶ κατεβ. αὐτῷ λέγοντες. [76] B καὶ κακῶς ἐδίκασας, ἀδίκως ἔκρινας, ἀνοσιώτατον τὸ δικαστήριόν σου. [77] B τί κακ. ἔπραξεν [78] B Ἀχαιεῦσιν.

ἄνδρα ἔνθεον [79]. Τέσσαρας ἡμέρας [80] κρεμάμενος A
ζῇ· μηδὲν φαγὼν πάντας ἡμᾶς ἐχόρτασεν· κάθελε τὸν ἄνδρα ἀπρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πάντες φιλοσοφήσωμεν· λῦσον τὸν ἄνδρα [81], καὶ πᾶσα ἡ [82] Ἀχαΐα ἐλεηθήσεται· οὐ δέον ἐστὶν αὐτὸν τοῦτο παθεῖν [83], ὅτι κρεμάμενος [84] τὴν ἀλήθειαν κηρύττειν οὐ παύεται.

[85] Ὡς δὲ παρήκουσεν ὁ ἀνθύπατος, τὰ μὲν πρῶτα τῇ χειρὶ τῷ ὄχλῳ διανεύων τοῦ ἀναχωρεῖν αὐτοὺς, ἐτόλμων τι εἰς αὐτὸν, ὄντες τὸν ἀριθμὸν ὡς δισμύριοι. Οὓς θεασάμενος ὁ ἀνθύπατος τρόπῳ τινὶ ἐμμανεῖς γεγενημένους, δεδοικὼς μή τι δεινὸν πάθοι, ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ βήματος συναπίει σὺν αὐτοῖς, ὑποσχόμενος ἀπολύειν τὸν μακάριον Ἀνδρέαν. Ἔφθασαν οὖν τινες τῷ ἀποστόλῳ δηλοῦντες, καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐπὶ τὸν τόπον παραγίνονται [86].

Παντὸς οὖν τοῦ ὄχλου ἀγαλλιωμένου ὅτι ἤμελλεν ὁ B
μακάριος Ἀνδρέας ἀπολύεσθαι, παραγεναμένου· τοῦ ἀνθυπάτου καὶ πάντων τῶν ἀδέλφῶν χαιρόντων ἅμα τῇ Μαξιμίλλῃ, ὁ μακάριος Ἀνδρέας ταῦτα ἀκούσας εἶπεν τοῖς παρεστῶσιν ἀδελφοῖς· Ἃ δεῖ με πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν, ἀναλύοντός μου πρὸς Κύριον, ταῦτα καὶ ἐρῶ. Τίνος χάριν πάλιν ἥκες πρὸς ἡμᾶς, Αἰγεάτα; τίνος ἕνεκεν ἀλλότριος ἡμῶν προσέρχει ἡμῖν; τί τολμῆσαι πάλιν θέλων, τί τεχνάσασθαι; εἰπέ. Λῦσαι ἡμᾶς ἦλθες ὡς μετεγνωκώς; οὐδ' ἂν σοι συνθήσομαι, ὡς ἀληθῶς σου μετεγνωκότος. Οὐδ' ἂν σοι πιστεύσω, ἴδιόν μου σαυτὸν λέγοντά σε. Λύεις δὲ, ἀνθύπατε, τὸν δεθέντα; οὐδαμῶς· ἔχω γὰρ ᾧ συνέσομαι εἰς τὸ διηνεκὲς, ἔχω ᾧ συμπολιτεύσομαι εἰς ἀναριθμήτους αἰῶνας· πρὸς ἐκεῖνον ἄπειμι, πρὸς ἐκεῖνον ἐπείγομάι, τὸν καὶ σέ μοι γνωρίσαντα, τὸν εἰρηκότα
μοι· Μή σε ἐκφοβείτω ὁ δεινὸς ἐκεῖνος· μή σε κρατεῖν C
νομιζέτω ἐμὸν ὄντα· ἐχθρός σου γάρ ἐστιν. Τοιγαροῦν ἐπιγνούς σε διὰ τοῦ ἐπιτρέψαντός μοι ἀπαλλάσσομαί σου. Εἰ δὲ καὶ βούλει πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ, ἀνεῳχθήσεταί σοι, καθὼς ὑπεσχόμην σοι, ὁδὸς συγχωρήσεως· εἰ δὲ πρὸς τὸ λῦσαί με μόνον ἐλήλυθας, ἐγὼ τοῦ λοιποῦ ἐκ τοῦ σταυροῦ τούτου ζῶν ἐν τῷ σώματι κατενεχθῆναι οὐ δυνήσομαι. Ἐγὼ γὰρ καὶ οἱ συγγενεῖς μου ἐπὶ τὰ ἡμέτερα ἐπειγόμεθα, ἐῶντες σὲ εἶναι ὅπερ εἶ καὶ ὃ μὴ ἐπίστασαί αὐτὸς περὶ σεαυτοῦ. Ἤδη γὰρ τὸν βασιλέα μου ὁρῶ, ἤδη προσκυνῶ, ἤδη ἐνώπιον αὐτοῦ παρίσταμαι, ἔνθα εἰσὶν αἱ τῶν ἀγγέλων ὁμόνοιαι, ἔνθα αὐτὸς ὁ μόνος αὐτοκράτωρ βασιλεύει, ἔνθα τὸ φῶς ἄνευ νυκτὸς ὑπάρχει, ἔνθα τὰ ἄνθη οὐδέποτε μαραίνονται, ἔνθα ὀδύνη οὐδέποτε γινώσκε-

comedens nos saturavit. Tolle de cruce virum hunc, et omnes sapientiam amplectimur; solve illum, et universa Achaia misericordiam consequetur. Non debet talia pati vir qui in cruce suspensus veritatem prædicare non cessat.

Proconsule autem alia negligente, manuque turbæ innuente ut discederet, grassabatur in eum audacia multitudinis; erant enim viginti millia hominum. Quos animadvertens proconsul quasi furore insanientes, timuit ne quid mali pateretur, surgensque e tribunali exivit sequens illos promittensque se beatum Andream liberaturum. Quidam igitur præcurrentes ad apostolum venerunt, causam adventus sui significantes.

Exsultabant igitur turbæ de futura liberatione beati Andreæ; adveniente autem proconsule et omnibus fratribus cum Maximilla gaudentibus, cum hæc audisset beatus Andreas, fratribus astantibus dixit: Quod oportet me illi dicere, abeuntem ad Dominum, hoc dicam. Quamobrem iterum venis ad nos, Ægeates? Ad quid, tu a nobis alienus, ad nos accedis? quid novi ausurus, quid machinaturus? Dic. Venisne solvere nos quasi resipiscens? neque sic tibi conciliabor, ceu sincere pœnitenti; non tibi crederem, etiamsi te mihi amicissimum diceres. Num me vinctum solvis, o proconsul? minime. Habeo enim cum quo ero in perpetuum, habeo cum quo conversabor per infinita sæcula. Ad illum vado, ad illum propero, qui te mihi notum fecit, qui mihi dixit: Nihil te exterreat ferus ille homo; non credat te qui meus es, a se vincendum; tibi enim inimicatur. Te igitur per illum cognoscenes, tuam potestatem effugio. Si tamen Christo credere velis, patet tibi, sicut jam pollicitus sum, misericordiæ via. Si autem ideo solum venisti ut me solveres, te scire velim me ex hac cruce viventem in corpore tolli non posse. Ego enim et proximi mei ad patriam nostram festinamus, te esse sinentes quod es, circa teipsum cæcutiens. Jam enim regem meum video, jam adoro, jam in conspectu ejus adsum, ubi exsistunt angelorum chori unanimes, ubi ipse solus supremus Dominator regnat, ubi lux est sine nocte, ubi flores nunquam marcescunt, ubi dolor semper ignoratur, neque ipsum mœroris auditur nomen, uti lætitia et ex-

VARIÆ LECTIONES.

[79] ἔνθεον : B add. μὴ ἀνελεῖς ἄνδρα εὐσεβῆ. [80] B τέσσαρσιν ἡμέραις. [81] B om. ἀπὸ τοῦ σταυροῦ usque ἄνδρα. [82] πᾶσα ἡ : A om. ἡ. [83] B αὐτῷ τοῦτο παθεῖν. [84] B κρεμάμμενος. Ita plerumque habet. [85] Ὡς δέ usque ultima ὅταν οὐ δύνασαι ex AB. [86] In CD cum prioribus Ὡς δὲ... παραγίνονται confer quæ illa : κηρύττων οὐ παύεται, excipiunt. Sunt autem hæc : Τότε Αἰγέας φοβηθεὶς τὸν λαὸν ὑπέσχετο κατενεγκεῖν αὐτὸν τοῦ σταυροῦ (codex τῷ σταυρῷ), ἅμα δὲ τοῦ ἄρξασθαι αὐτὸν πορεύεσθαι (sic; vitiose). *Tunc Ægeates pavescens populum et promittens se eam deponere simul cœpit ire.* Apud Abdiam l. l., ineunte sectione XLII, confer hæc : *His commotus proconsul, cum et minas ac tumultum populi metueret, surgens de tribunali Andream solvere cogitabat : profectusque ad locum crucis, læto populo quod famulus Dei liberaretur et frequenti comitante, tristis et facta pœnitens Audreæ suspenso appropinquabat.* Ὡς δὲ... τὰ μὲν πρῶτα (A τ. μ. πρ. post Ὡς δὲ pon.)... τῷ ὄχλῳ (A om. τ. ὄ.) διαν. τ. ἀναχ. αὐτ. (A διαν. ἀνεχώρησεν τὸν ὄχλον· et add. θυμοῦ γὰρ πλησθέντες)... εἰς αὐτόν (B add. πρᾶξαι)... ὡς (B ὡσεὶ)... γεγενημένους (A γενομένους)... δεινὸν πάθοι (B δεινότερον πάθῃ), ἀν. ἀπὸ (A om.) τ. β. συναπ. σὺν αὐτ. (A σ. αὐτ. ἐπορεύετο), ὑποσχ. (A add. καθελεῖν ἤγουν) ἀπολ. (A add. αὐτοῖς) τὸν... οὖν τινες τῷ (A οὖν τοῦτο αὐτῷ τῷ)... δι' ἣν (A add. ὁ ἀνθύπατος)... παραγίνονται (A -γίνεται).

sultatio sempiterna. O beata crux, sine tui amore nemo ad illam patriam pervenit. Sed miseriarum tuarum misereor, o Ægeates, quia tibi instat æterna pernicies; curre igitur pro te ipso, miserande, donec potes, ne tum velis quando jam non poteris.

Cum autem proconsul ad crucem accedere ausus esset, beatum Andream soluturus, quia tota civitas illum conturbabat, tunc voce magna sanctus Andreas dixit : Ne permittas, Domine, me Andream ligno tuo vinctum, solvi ; noli me, mysterii tui participem, impudenti tradere detractori : Jesu Christe, me propter te crucifixum inimicus tuus non solvat : Pater, illum qui cognovit magnitudinem tuam, miser ille non humiiiet. Mittentes autem manus ad crucem carnifices, non poterant penitus contingere eum. Et subinde alii et alii ingerebant se ut solverent eum, et nullus poterat pertingere ad eum : stupebant enim brachia eorum.

Tum beatus Andreas, contestans populum, dixit : Deprecor vos, fratres, ut sinatis me unam Domino meo supplicationem offerre, deinde solvite me. Sic igitur contestanti obtemperans populus, quievit. Tum beatus Andreas, magna voce exclamans, dixit : Non permittas, Domine, famulum tuum ex hac hora a te separari. Tempus enim est ut corpus meum terræ reddatur, me autem ad te venire jubeas. O Domine, vitæ æternæ dispensator, Magister meus quem dilexi, quem in hac cruce confiteor, quem novi,

A ται οὐδὲ ἠκούσθη ὄνομα λύπης, ἔνθα εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις τέλος οὐκ ἔχουσα. Ὦ σταυρὲ μακάριε, χωρὶς τοῦ σοῦ πόθου εἰς ἐκείνην τὴν χώραν οὐδεὶς εἰσπορεύεται· ἀλλὰ περὶ τῶν σῶν, Αἰγεάτα, ταλαιπωριῶν ὀδυνῶμαι, διότι ἕτοιμός σε ἐκδέχεται αἰωνία ἀπώλεια. Δράμε οὖν ὑπὲρ σεαυτοῦ, ἐλεεινὲ, ἐν ὅσῳ ἔτι δύνασαι, μή πως τότε θελήσῃς ὅταν οὐ δύνασαι [87].

[88] Ὡς οὖν ἐκεῖνος ἐτόλμα τῷ τοῦ σταυροῦ ξύλῳ προσεγγίσαι ὥστε λῦσαι τὸν μακάριον Ἀνδρέαν, πάσης τῆς πόλεως θορυβούσης αὐτὸν, ὁ ἅγιος Ἀνδρέας μετὰ μεγάλης φωνῆς εἶπεν· Τὸν ἐπὶ τοῦ σοῦ ξύλου δεθέντα Ἀνδρέαν μὴ ἐπιτρέψῃς λυθῆναι, δέσποτα· τὸν ἐπὶ τοῦ σοῦ μυστηρίου ὄντα, μὴ δῷς με ἀναιδεῖ διαβόλῳ. Ἰησοῦ Χριστὲ, τὸν ἐπὶ τῆς σῆς χάριτος κρεμασθέντα, ὁ ἀντίδικός σου μὴ λυέτω με· B Πάτερ, τὸν ἐγνωκότα σου τὸ μέγεθος ὁ μικρὸς οὗτος μηκέτι ταπεινούτω. Βάλλοντες οὖν τὰς χεῖρας οἱ δήμιοι οὐκ ἠδύναντο τὸ παράπαν προσψαῦσαι αὐτοῦ. Ἄλλοι οὖν καὶ ἄλλοι ἐπετήδευον τοῦ λῦσαι αὐτὸν, καὶ οὐδεὶς ὅλως ἠδύνατο προσεγγίσαι αὐτῷ· ἐνάρκουν γὰρ οἱ βραχίονες αὐτῶν [89].

Τότε ὁ μακάριος Ἀνδρέας ἐνορκωσάμενος τὸν λαὸν εἶπεν· Δυσωπῶ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ἵνα πρῶτον πρὸς τὸν Κύριόν μου μίαν εὐχὴν ποιήσω· εἶθ' οὕτως με λῦσαι ἐπιτηδεύσατε. Πᾶς οὖν ὁ λαὸς διὰ τὸν ὅρκον ἡσύχασεν. Τότε ὁ μακάριος Ἀνδρέας σὺν μεγίστῃ κραυγῇ εἶπεν. Μὴ παραχωρήσῃς, Κύριε, τὸν σὸν θεράποντα ἐκ ταύτης τῆς ὥρας ἀπὸ σοῦ χωρισθῆναι· καιρὸς γάρ ἐστιν ἵνα ἀποδοθῇ τῇ γῇ τὸ σῶμά μου, κἀμὲ πρὸς σὲ ἐλθεῖν προστάξεις. Ὁ ζωὴν αἰώνιον διδοὺς, C σὺ ὁ διδάσκαλός μου ὃν ἠγάπησα, ὃν ἐν τούτῳ τῷ

VARIÆ LECTIONES.

[87] Παντὸς οὖν... παραγεναμένου (B.. νομένου)... ἀδελφοῖς Ἃ δεῖ.. ἐρῶ (B corrupte Ἔδει με πρ. α. εἰπόντα ἀναλῦσαι ὡ δεῖ ταῦτα ἐρῶ)... πάλιν (B om.) ἧκες πρ. ἡμ. (B πρ. ἡμ. ἧκ.).. ἀλλότρ. (B ὁ ἀλλότρ.) ..τεχνάσασθ. (B add. τί μεταπέμψασθαι).. λῦσαι ἡμ. ἦλθ. ὡς (B λύσας ἡμ. προσῄεις) μ. οὐδ' ἂν usque μετεγνωκότος (B corrupte οὐ γὰρ ἀληθῶς Αἰγεάτα ἐπὶ σὺ συνθύσωμαι μεταγνῶς) οὐδ' ἂν usque λέγοντά σε (pro his B οὐ γὰρ ἴδιόν μοι λέγῃς σαυτὸν, πεπίστευκά σοι)· λύεις... δεθέντα (B add. λύεις τὸν πεφευγότα λύεις τὸν ἐλευθερωθέντα ;) οὐδαμῶς (B om.) : ἔχω usque διηνεκές (B νόμον ἔχω ᾧ συνήσομαι εἰς ἀεί), ἔχω ᾧ συμπολιτεύσομαι (B- -σωμαι)... ἐχθρ. σ, γάρ (B om.)... ἐπιγνούς (B ἐπέγνων)... ἐπιτρέψαντός μοι (sic de conjectura scripsi. B ἐπιτρέψαντός με, A ἐπιγράψαντός μοι).. πιστεῦσαι (B -εύειν).. πρὸς τὸ λ. με μ. ἐλήλυθας (B ἐλήλυθ- πρὸς τοῦτο μόνον τοῦ λῦσαί με) ἐ. τοῦ λοιποῦ ἐκ τ. στ. τ. ζῶν (B τὸ λοιπὸν ἔνθεν ζῶν)... κατενεχθ. (B καθελέσθαι) οὐ δυνήσομαι (B -σωμαι).. ἡμέτερα (B ἡμῶν).. ὅπερ εἶ (B ὃ ἦς)... αὐτὸς (A om.).. ὁ μόνος αὐτοκρ. (B μόν. ὁ αὐτ.).. ὑπάρχει (B ἐστιν)... εἰσπορεύεται (B πρόσεισιν οὐδὲ εἰσελεύσεται).. αἰωνία (B -νιος).. οὖν (B om.).. ἔτι (A εἴ τι).. τότε θ. ὅτ. οὐ δύν. (C τηνικαῦτα ἄρξεις ἐθέλειν ἐν τὸ τότε μὴ δύνασθαί σε). Cum posterioribus in CD confer (præcedit πορεύεσθαι, *cæpit ire*) : θεασάμενος αὐτὸν ὁ ἅγιος (D add. *Andreas*) ειπεν· Τί (*Quid tu*) πρὸς ἡμᾶς Αἰγέα ἦλθες ; εἰ μεταμεληθεὶς πιστεῦσαι (*Si vis credere*) τῷ Χριστῷ, καθὼς ὑπεσχνούμην (codex ὑπέσχου μοι) ἀνεῳχθήσεταί σοι ἡ τῆς συγχωρήσεως θύρα (*via indulgentiæ*). Εἰ δὲ ἐπὶ τούτῳ μόνον (codex μένω) ἦλθες τοῦ λῦσαί με, ἐγὼ ἐκ τοῦ σταυροῦ τούτου (*ego penitus hinc de ista cruce*) ζῶν ἐν τούτῳ τῷ σώματι κατενεχθῆναι οὐ θέλω (*non potero*). Τὸν γὰρ (*jam enim*) βασιλέα μου θεωρῶ καὶ προσκυνῶ, καὶ λοιπὸν ἐνώπιον αὐτοῦ παρίσταμαι. Ἀλλ' ἐκ τῶν σῶν ταλαιπωριῶν πεπόνημαι, ὅτι ἡτοίμασταί σοι (*quia paratus te exspectat*) ἡ αἰώνιος ἀπώλεια· δράμε οὖν ὑπὲρ σεαυτοῦ, ταλαίπωρε, ἕως ἂν δύνῃ, ἵνα μὴ τότε ἄρξαι θελήσῃς (*incipias velle*, ὅτε οὐ δυνήσῃ (*poteris*). Pauciora ex Abdia l. l., huc quadrant. Pergit is post *appropinquabat* sic : *Ad quem ille* : *Quid ad nos, inquit, Ægeas, venisti? nunquid solvere me cupis et pœnitentia ductus cedere* (corrige *credere*) *desideras? non mihi, crede, persuadebis ut ex ista cruce recedam.* [88] Tota sectio 14, ex AB sumpta est. [89] Ὡς οὖν (B Καὶ ὡς).. Ἀνδρέαν (B om.).. μετὰ μεγάλης (de conjectura addidi : om. AB).. τοῦ σοῦ (τ. σ. B om.) ξύλου.. ἐπιτρέψῃς (A -ψεις) λυθῆναι (B add. πάλιν), δέσπ. τὸν ἐπὶ.. ὄντα (B om. τὸν ἐπὶ usque ὄντα). ὁ ἀντίδ. σου (A μου).. βάλλοντες (uterque codex βαλλόντες).. προσψαῦσαι (B καθάψασθαι).. ἄλλ. οὖν κ. ἄλλ. (B καὶ ἄλλοι μὲν καὶ ἄλλοι) ἐπετήδευον (A ἐπιτήδευον, B ἐπιτηδεύοντες).. καὶ (B om.) οὐδ. ὅλως (B. om.) ἠδ. προσεγγ. (B προσψαῦσαι) αὐτῷ (B αὐτοῦ· ἐνάρκουν (B ἐναρκίων) γ. οἱ βρ. αὐτῶν. Ad hæc spectant quæ in CD sic leguntur (post δυνήσῃ, *poteris*) : Βάλλοντες δὲ τὰς χεῖρας ἐν τῷ σταυρῷ οἱ ὑπηρέται οὐκ ἠδύναντο φθάσαι αὐτόν. *Mittentes autem manus ad crucem carnifices non poterant penitus contingere eum. Et subinde alii et alii ingerentes se ut solverent eum, et nullus poterat pertingere ad eum. Stupebant enim brachia eorum, quicunque se extendisset ad solvendum eum.*

σταυρῷ καθομολογῶ, ὃν οἶδα, ὃν ἔχω, δέξαι με, δέσποτα, καὶ καθὼς ἐγὼ ὁμολογῶν ὑπήκουσά σοι, οὕτως ἄρτι ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἐπάκουσόν μου, καὶ πρὶν ἢ τὸ σῶμά μου ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καταβῇ, προσλαβοῦ με πρὸς σὲ, ὅπως διὰ τῆς ἐμῆς ἐξόδου ἡ τῶν πολλῶν μου συγγενῶν σύνοδος πρὸς σὲ γένηται, ἀναπαυομένων ἐν τῇ σῇ μεγαλειότητι [90].

Ὡς οὖν ταῦτα εἴρηκεν, ὁρώντων πάντων ἐγένετο χαίρων καὶ ἀγαλλιώμενος· λαμπηδὼν γὰρ σφοδροτάτη ὡς ἀστραπὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐξελθοῦσα κατηύγασεν αὐτὸν, καὶ οὕτως αὐτὸν περιεκύκλωσεν ὥστε τὸ παράπαν ἐκ τῆς τοιαύτης λαμπρότητος μὴ δύνασθαι ὀφθαλμοὺς ἀνθρωπίνους βλέψαι αὐτόν. Διέμεινεν οὖν ἡ αἴγλη ὡς ἡμιωρίου διάστημα. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος καὶ τὸν Κύριον ἐπὶ πλεῖον δοξάσαντος, ὑποχωροῦντος τοῦ φωτὸς παρέδωκεν τὸ πνεῦμα, καὶ σὺν αὐτῇ τῇ λαμπηδόνι ᾤχετο πρὸς Κύριον ἐπὶ τῇ εὐχαριστίᾳ αὐτοῦ [91].

[92] Μετὰ δὲ τὴν ἔξοδον τοῦ μακαριωτάτου Ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου ἡ Μαξιμίλλα, δυνατωτάτη οὖσα τῶν ἐπισήμων θηλειῶν καὶ ἐν τοῖς ἐληλυθόσιν διάγουσα, παραυτίκα ὡς ἔμαθεν τὸν ἀπόστολον πρὸς Κύριον πορευθέντα, παραγεναμένη προσέκειτο τῷ σταυρῷ ἅμα τῷ Στρατόκλει, μηδὲν ὅλως τῶν παρεστώτων φροντίσασα, καὶ μετ' εὐλαβείας καθεῖλεν τὸ σῶμα τοῦ μακαριωτάτου ἀποστόλου ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὀψίας δὲ γενομένης τὴν ἀναγκαίαν αὐτῷ ἐπιμέλειαν προσάγουσα ἐκήδευσεν μετὰ ἀρωμάτων πολυτίμων, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς κατέθετο μνήματι. Ἦν γὰρ κεχωρισμένη τοῦ Αἰγεάτου διὰ τὴν θηριώδη αὐτοῦ γνώμην καὶ ἄνομον πολιτείαν, ἑλομένη δὲ βίον σεμνὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ ἀγάπῃ κεκολλημένη, μακαρίως ἅμα τοῖς ἀδελφοῖς διῆγεν [93].

A quem possideo, suscipe me, Domine ; et quia ego, confessor tuus tibi obtemperavi, ideo hanc orationem meam exaudi, et antequam corpus meum ab hac cruce deponatur, suscipe me apud te, ut per meum exitum, consanguineis meis,qui multi sunt, via sternatur ad te, sub protectione magnitudinis tuæ quiescentibus.

Et cum hæc dixisset, in conspectu omnium gaudio et exsultatione repletus apparuit.Splendor enim nimius sicut fulgur de cœlo veniens illuminavit eum, atque ita circumdedit, ut penitus præ ipso splendore oculi eum humani non possent aspicere: permansit autem splendor dimidiæ horæ spatio. Cumque ille sic orasset,Dominum valde glorificans, abscedente lumine, emisit spiritum, et cum ipso B splendore ad Dominum abiit,inter gratiarum actiones.

Post exitum vero beatissimi Andreæ apostoli, Maximilla potentissima inter nobiles feminas, quæ inter eos qui ad martyrem concurrerant permanserat,statim ut cognovit apostolum perrexisse ad Dominum,accessit ad crucem cum Stratocle, circumstantium præsentiam nihil curans, corpusque beatissimi apostoli de cruce cum omni reverentia deposuit.Vespere autem facto, suprema illi officia exhibens sepelivit, cum aromatibus eximiis, et in proprio sepulcro deposuit. Adversata enim Ægeati propter efferatum illius animum et iniquam agendi rationem, Christo autem charitate vehementer adhærens, vitam quietam et austeram feliciter inter C fratres agebat.

VARIÆ LECTIONES.

[90] Τότε . . Ἀνδρέας (A add. ὁ ἀπόστολος) ἐνορκωσ. (B ὁρκίσας . . ἵνα πρῶτον usque ἐπιτηδεύσατε (hæc ex B sunt. A sic : παραχωρῆσαί μοι μικρὸν πρότερον μίαν εὐχὴν προσενέγκαι τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ εἶθ' οὕτως ἐπιτηδεῦσαι.τοῦ λῦσαί με).πᾶς οὖν usque ἡσύχασεν (pro his B sic : αὐτοῦ μὲν αὐτοὺς ἐνορκώσαντος (ita) ἠρέμησεν ὁ λαός). τότε . . σὺν (A σὺμ . . ἵνα παραδοθῇ (B παραθύσω) . . προστάξεις (B πρόσταξον) . · αἰών. διδ. (B διδ. αἰών.) . . μου ὃν ἠγάπησα (B ὃν ἐνθεασάμην, ᾧ ἠκολούθησα, ὃν ἐπέγνων), ὃν ἐν τ. τ. στ. καθομολογῶ (B καθωμολόγησα, ὃν ἠγάπησα) . . ἔχω (B add. ὃν φιλῶ, σοῦ εἰμί), δέξαι με δέσποτα (B om.). κ. καθ. ἐγὼ ὁμ. ὑπ. σοι (B καθ. σοὶ ἐνὶ λόγῳ ἐπήκουσα), οὕτως . . . ἀπὸ (A ἐκ τ. στ. καταβῇ (A κατενεχθῇ) . . πρὸς σέ (B om. πρ. σ.), . . ἐξόδου (B add. τῆς ἐπὶ σὲ). . μου (A om.) . . γένηται (B ἐπιστρέψει) ἀναπ. (B add. αὐτῶν) ἐν τ. σ. μεγαλειότητι. Ad hæc cf. D qui post *solvendum eum* sic pergit : *Tunc voce magna sanctus Andreas dixit : Ne permittas, Domine Jesu Christe, me famulum tuum qui propter nomen tuum pendeo in cruce solvi ; nec permittas eum qui jam per crucem tuam cognovit magnitudinem tuam ab Ægeate homine corruptibili humiliari ; sed suscipe me tu, magister meus Christe, quem dilexi, quem cognovi, quem confiteor, quem cernere desidero, in quo sum quod sum. Suscipe, Domine Jesu Christe, spiritum meum in pace ; quia jam tempus est ut veniam, desiderans te videre. Suscipe me, Domine Jesu Christe, magister bone, et jube me de ista cruce non deponi, nisi prius spiritum meum susceperis.* In C vero nihil ejusmodi legitur. Apud Abdiam I. l, XLII, (post *recedam*) hæc huc pertinent : *Et cum populus ut solveret hominem juberet, sanctus Andreas exclamavit voce magna et dixit : Ne permittas famulum tuum, Domine Jesu Christe, qui propter nomen tuum pendet in ligno solvi ; neque permittas, quæso, Deus misericors, secretis tuis inhærentem* (cf. supra) *humanis amplius conversationibus tradi. Sed suscipe tu magister me, quem dilexi, quem cognovi, quem retineo, quem videre desidero, in quo sum quod sum. Suscipe exitum meum, Jesu bone et misericors.* [91] Ὡς οὖν τ. εἴρηκεν (-κει B) . . ὡς ἀστραπὴ (B om. ὡς ἀστρ.) ἐξελθοῦσα (A ἐλθοῦσα) . . καὶ οὕτως α. περιεκ. (B om. κ. οὕτ. α. πε.) . . διέμεινεν οὖν (B ὡς δὲ διέμεινεν) ἡ . . ταῦτα δὲ usque δοξάσαντος (B om. τα. δὲ usque δοξ.) ὑποχωροῦντος (B-ριζομένου) τ. φωτὸς (A add. ἐκείνου) παρέδωκεν (B præm. δοξάσας ἐπὶ πλείω τὸν Κύριον) τὸ.. ἐπὶ (B σὺν) τῇ εὐχ. αὐτοῦ. Cum istis tantum non conveniunt quæ D post *susceperis* habet : *Et cum hæc dixisset, videntibus cunctis splendor nimius, sicut fulgur de cœlo veniens, ita circumdedit eum ut penitus præ ipso splendore oculi eum humani non possent aspicere. Cumque permansisset splendor fere dimidiæ horæ spatio, abscedente lumine, emisit spiritum, simul cum ipso lumine pergens ad Dominum, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum, Amen.* vero brevissime sic pergit : ἐξίστατο δὲ τῷ φωτὶ πορευόμενος πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Item abdias l. I. : *Et hæc dicens, diutissime Dominum clarificans et gaudens, nobis flentibus, reddidit spiritum.* [92] Hæc quoque sectio petita est tota ex codicibus AB. Plura consimilia habet D Latinus ; item aliqua Abdiæ historia ; paucissima codex C. [93] Μετὰ . . Μαξιμίλλα (A -μίλη).. καὶ ἐν (B om.) τοῖς... ἀπόστολον (B

Quam Ægeates instanter sollicitans, ipsam omnium quæ possidebat dominam constituturum pollicitus est. Cum autem illam seducere non valeret, vehementer iratus, etiam contra populum disponebat contestationem publicam facere et ad Cæsarem accusationem contra Maximillam et populum destinare. At vero inter hæc machinanda, in conspectu officii sui, media nocte surgens, suis omnino insciis, a diabolo correptus, ab excelsissimo loco præcipitatus est, et in medio foro civitatis volutatus exspiravit.

Nuntiatum est hoc fratri ejus Stratocli, qui misit servos suos dixitque eis ut inter biothanatos sepelirent eum. Ipse autem de facultatibus ejus nihil quæsivit, dicens : Non mihi permittat Jesus Christus Dominus meus, cui credidi, ut ego de bonis fratris mei aliquid contingam, ne polluat me crimen ejus, quia apostolum Domini ausus est occidere.

Hæc autem gesta sunt apud Achaiam provinciam, civitate Patras, pridie Kalendas Decembris, ubi etiam præstantur ejus beneficia usque in præsentem diem ad gloriam et laudem Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A

Ἣν πολλὰ λιπαρήσας ὁ Αἰγεάτης καὶ ὑποσχόμενος τῶν πραγμάτων αὐτοῦ δεσπόζειν αὐτὴν μὴ δυνηθεὶς δὲ αὐτὴν πεῖσαι μεγάλως ὠργίσθη, καὶ κατὰ παντὸς τοῦ δήμου διετίθετο διαμαρτυρίαν ποιῆσαι δημοσίαν καὶ πρὸς Καίσαρα κατηγορίαν κατά τε τῆς Μαξιμίλλης καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ πέμψαι. Ἐν δὲ τῷ ταῦτα διατάσσεσθαι αὐτὸν κατενώπιον τῆς τάξεως αὐτοῦ, νυκτὸς ἀωρίᾳ ἀναστὰς καὶ διαλαθὼν πάντας τοὺς αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐνοχληθεὶς ἀπὸ ὕψους μεγάλου κατηνέχθη, καὶ ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως κυλιόμενος ἐξέπνευσεν [94].

Ἀνηγγέλθη δὲ τοῦτο τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Στρατόκλει, καὶ ἀπέστειλεν τοὺς παῖδας αὐτοῦ εἰρηκὼς αὐτοῖς ὅπως μεταξὺ τῶν βιοθανάτων αὐτὸν θάψωσιν. Αὐτὸς δὲ ἐκ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ οὐδὲν ἐζήτησεν, λέγων· Μή μοι παραχωρησάτω ὁ Κύριός μου Ἰησοῦς Χριστὸς, ᾧτινι πεπίστευκα, ἵνα ἐγὼ ἐκ τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἀδελφοῦ μού τί ποτε ἅψομαι, ἵνα μὴ μολύνῃ με τὸ κατάκριμα αὐτοῦ, ὅστις τὸν ἀπόστολον τοῦ Κυρίου ἐτόλμησεν ἀνελεῖν [95].

B

Ταῦτα ἐπράχθη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἀχαΐας εἰς Πάτρας τὴν πόλιν πρὸ μιᾶς Καλανδῶν Δεκεμβρίων· ὅπου εὐεργεσίαι παρέχονται μέχρι τῆς σήμερον εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν [96].

VARIÆ LECTIONES.

add. τοῦ Χριστοῦ)... παραγεναμ. (B om.) προσέκειτο (B πρόσεισι) ἅμα (B add. σὺν) τῷ... παρεστώτ. (B add. αὐτῇ) φροντ. καὶ μετ' (B μετὰ πάσης) εὐλ... ἀπὸ τ. σταυρ. (B om. ἀ τ. στ.). ὀψίας δὲ (B καὶ ὀψ.) γενομ. (B γεναμ.)... προσάγουσα (B προσαγάγουσα) ἐκήδ. μ. ἀρ. πολ. (B ἐκήδ. ἀρώμασιν πολυτίμοις) . . . τῷ ἰδίῳ usque μνήματι (B τῷ τόπῳ ἐν ᾧ αὐτοὶ κατεστήσαντο θάπτεσθαι, ἐκεῖ αὐτὸν κατέθεντο). ἦν γὰρ... γνώμην (B ψυχὴν καὶ ἄνομον (B ἀνόσιον)... ἡσυχιον (B ἤρεμον) κ. τῇ (B τὴν) . . ἀγάπῃ (B - πην) κεκολλ. (B κεχωρηγμένη) . . διῆγεν. Istorum loco D sic habet : *Quædam vero femina, nomine Maximilla, senatrix, in specu posita, diligens pudicitiam et sanctitatem, statim ut cognovit apostolum perrexisse ad Dominum, accessit ad crucem, et suorum solatio cum omni reverentia deposuit corpus, et condivit aromatibus, et in loco quo se constituerat sepeliendam, illic eum sepelivit.* Item Abdias I. l. : *Cujus corpus Maximilla proconsulis uxor accipiens conditum aromutibus celebri in loco sepelivit, et ex illo tempore pudicitiam et castitatem servans, in fide quoque accepta constans permansit.* [94] Ἣν πολλὰ λιπαρήσας.. μὴ δυν. δὲ (B καὶ μὴ δυν.) αὐτ. πεῖσ. (B om. α. π.) ὀργίσθη (sic uterque) καὶ (A om . . . δήμου διετ. διαμ. ποιῆσ. δημοσ. (A δήμου κατηγορίαν δημοσ.) καὶ πρ. Καίσ. κατηγ. (A om. κ. πρ. Κ. κατ.) κατά τε τ. Μαξιμίλλης (A- μίλης) . . λαοῦ (A add. πρὸς Καίσαρα) πέμψαι (A ἀποστεῖλαι ἐπηγγείλατο) . . νυκτὸς (B add. τε) ἀωρίᾳ . . διαλαθὼν (B λαθὼν) . . ὑπὸ (B καὶ ὑπὸ) . . κατηνέχθη καὶ (B κατεαγεὶς) ἐν . . κυλιόμενος (A - ώμενος ἐξέπνευσεν. D sic : *Ægeates vero iratus contra populum disponebat contestationem publicam facere et ad Cæsarem accusationem contra Maximillam et populum destinare. Sed dum ordinat, in conspectu officii sui a diabolo arreptus est et iu medio foro civitatis volutatus exspiravit.* Item Abdias l. I. : *Ægeates vero maritus illius, arreptus ea nocte a dæmonio, de loco alto se præcipitavit et mortuus est.* Item C (prætergressis illis εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν) : Ὁ οὖν Αἰγέας ληφθεὶς ὑπὸ δαίμονος ἐνώπιον πάντων ῥαγεὶς ἐξέπνευσεν. ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Στρατόκλεις (corrige- κλης κρατῶν τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου διέλαθεν. [95] Ἀνηγγέλθη.. εἰρηκὼς (B λέγων) αὐτοῖς (B om.).. βιοθανάτων (uterque βιωθαν.).. ἅψομαι (B καθάψωμαι), ἵνα μὴ (B μή πως) μολύνῃ με (A μολύνομαι)... ἐτόλμησεν (B add. ὑπὲρ φιλαργυρίας) ἀνελεῖν. Cum istis consentit D hunc in modum : *Nuntiatum est fratri ejus, cui nomen erat Stratocles, et misit servos suos dixitque eis ut inter biothanatos sepelirent eum. Ipse autem de facultatibus ejus nihil quæsivit, dicens : Non mihi permittat Dominus meus Jesus Christus, cui credidi, ut ego de bonis fratris mei aliquid contingam, ne polluat me crimen ejus, quia apostolum Domini ausus fuit pro amore pecuniæ occidere.* Cf. Abdias I. l., qui sic habet. *Stratocles porro frater ejus cum hæc audivisset, de bonis proconsulis nihil contingere voluit, dicens : Quæ tua sunt, tecum pereant ; mihi sufficit Dominus Jesus, quem cognovi per famulum ejus Andream.* [96] Ταῦτα (B add. δὲ) ἐπράχθη (-θησαν B) ἐν τῇ usque Πάτρας (B ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς πόλεως Πάτρας). . Δεκεμβρίων (A- βρίῳ), ὅπου usque παρέχονται (B ἐν ᾧ γίνονται ἰάματα) . . σήμερον (B add. ἡμέρας) εἰς δόξ. καὶ usque ᾧ ἡ δόξα (A εἰς δόξ. τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ) εἰς τ. αἰῶν. τ. αἰ. ἀμήν. Exeunt hæc acta in D : *Hæc autem gesta sunt apud Achaiam provinciam civitate Patras pridie Kalendas Decembris : ubi etiam præstantur gloriosa ejus beneficia usque in præsentem diem. Tantus autem timor invasit omnes ut nullus remaneret qui non crederet Salvatori nostro Deo, qui vult omnes salvos fieri et ad cognitionem veritatis venire. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.* C ita habet : Τοσοῦτος δὲ φόβος κατέσχεν ἅπαντας ὥστε μηδένα ἀπομεῖναι τῶν μὴ πιστευσάντων τῷ Κυρίῳ
σεως αὐτοῦ μηνὶ Νοεμβρίῳ λ, βασιλεύοντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.
τῷ θέλοντι πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Τελεῖται δὲ ἡ ἡμέρα τῆς τελειώ-
Ἀμήν. Apud Abdiam denique hic actorum finis est : *Est autem passus venerabilis et sanctus Dei Andreas apostolus apud Achaiam in civitate Patris sub Ægeate proconsule pridie Kalendas Decembris, regnante Domino Jesu Christo, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.*

INDEX ANALYTICUS

RERUM ET VERBORUM

In S. Clementem Romanum et alios apostolicos Patres quorum scripta hicce tomus II complectitur.

Prior numerus tomum, posterior columnas editionis nostræ significat.

A

B

(1) Nondum definita erat ab Ecclesia doctrina opposita.

D

E

N

O

P

T

U

V

Z

INDEX VERBORUM NOTABILIORUM

Quæ in *Clementinis* leguntur.

Revocatur Lector ad notas numerales crassiori charactere in textu positas.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

ADDENDA.

I.

Variæ Lectiones ad *Constitutiones apostolicas*, ex codicibus mss. (1)

In codice bibliothecæ montis Sinaitici, sæculi fere decimi tertii, plura leguntur quæ ad *Constitutiones apostolicas* pertinent. Descripsi inde libri VIII caput 32 et quæ sequuntur. Scripturam codicis ita afferam ut quæ a textu Cotelerii quemadmodum recognovit doctissimus Ueltzenius differant, typis cursivis distinguam.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΚΑΝΟΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ.

Οἱ (plura præcedunt apud Cot. et Ue.) πρώτως προσιόντες τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τῶν δια- A κόνων προσαγέσθωσαν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ τὰς αἰτίας ἐξεταζέσθωσαν οὗ χάριν προσῆλθον τῷ κυριακῷ λόγῳ. Οἱ δὲ προσενέγκαντες μαρτυρείτωσαν (Cot. add. αὐτοῖς) ἀκριβώσαντες τὰ κατ'

(1) Hæc, ut quæ sub numm. II et III sequuntur, ex libro cui titulus : *Anecdota sacra et profana ex Oriente et Occidente allata... Edidit Const. Tischendorf, phil. et theol. Doctor*, etc. Lipsiæ 1855, in-4.

τος (orient. addit ἦν) ἡ ψυχὴ, ποτὲ δὲ ὅτι θνητή. Καὶ ὁπότε γοῦν (Ital. οὖν) (24) ἐπεκράτει λόγος ὅτι ἀθάνατος ἡ ψυχὴ (25(, ἔχαιρον· ὁπότε δὲ ὅτι θνητὴ, ἐλυπούμην· πλεῖον δὲ ἠθύμουν (26) ὅτι οὐδ' ὁποτέρων (ita Ital., orient. -τερον) τις τὸν ἐμὸν βεβαιῶσαι νοῦν ἠδύνατο (27). Πλὴν ἓν ἐνόουν (28), ὅτι αἱ δόξαι τῶν ὑποθέσεων παρὰ τοὺς ἐκδικοῦντας ψευδεῖς ἢ ἀληθεῖς ὑπολαμβάνονται, καὶ οὐχ ὡς ἔχουσιν ἀληθείας φαίνονται (29). Ἐπιστήσας οὖν ἤδη ποτὲ ὅτι οὐ παρὰ τὰς ἐκδικουμένας ὑποθέσεις ἡ κατάληψις γίνεται, ἀλλὰ παρὰ τοὺς ἐκδικοῦντας αἱ δόξαι ἀποφαίνονται (30), ἔτι μᾶλλον ἐλιγγίων (Ital. ἠλιγγ.) ἐν τοῖς πράγμασιν. Διὸ ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς βάθους ἐστέναζον· οὔτε γάρ τι βεβαιῶσαι οἷός τε (31) ἤμην, οὔτε τὴν τῶν τοιούτων φροντίδα ἀποσείσασθαι ἐδυνάμην (32), καίπερ βουλόμενος, ὡς (33) φθάσας εἶπον· ὅτι ἐμαυτῷ πυκνότερον ἡσυχάζειν ἐπιτάσσοντι (34) οὐκ οἶδ' ὅπως (35) λανθανόντως μεθ' ἡδονῆς ὁ τῶν τοιούτων μοι (36) εἰσήρχετο λογισμός. IV. Καὶ πάλιν ἀπορούμενας ἔλεγον ἐμαυτῷ· Τί ματαιοπονῶ, σαφοῦς ὄντος τοῦ πράγματος, ὅτι εἰ μὲν θανὼν οὐκ εἰμὶ, νῦν ὄντα με λυπεῖσθαι οὐ προσῆκεν (37). Διὸ τηρήσω τὸ λυπεῖσθαι εἰς τὴν τότε (38), ὅτε οὐκ ὢν οὐ (orient. prætermittit) λυπηθήσομαι. Εἰ δ' ἄρα (orient. ἆρα) εἰμὶ, τί νῦν ἐκ περισσοῦ μοι πρόσεστι τὸ λυπεῖσθαι; καὶ εὐθέως μετὰ τοῦτο ἕτερός με εἰσῄει (orient. εἰσῄιει) λογισμός (39)· ἔλεγον γάρ· Μή τί γε (40) τοῦ νῦν με λυποῦντος ἐκεῖ χεῖρον παθεῖν ἔχω, μὴ βεβιωκὼς εὐσε-

A βῶς, καὶ παραδοθήσομαι (41) κατ' ἐνίων φιλοσόφων λόγους Πυριφλεγέθοντι καὶ Ταρτάρῳ, ὡς Σίσυφος ἢ Τιτύος (42) ἢ Ἰξίων ἢ Τάνταλος, καὶ ἔσομαι ἐν ᾅδου τὸν αἰῶνα κολαζόμενος; πάλιν τε (43) ἀνθυπέφερον λέγων· Ἡ ἀδήλου ὄντος τοῦ πράγματος (44), ἀκινδυνώτερόν (45) ἐστιν μᾶλλον εὐσεβῶς βιῶσαί με. Καὶ πάλιν (46) Πῶς δυνήσομαι τοῦ δικαίου χάριν εἰς ἄδηλον ἐλπίδα ἀφορῶν τῶν τοῦ σώματος κρατεῖν ἡδονῶν; ἀλλ' οὐδ' ὅτι (47) ποτέ ἐστι δίκαιον καὶ (48) ἀρέσκον Θεῷ πεπληροφόρημαι, οὔτε εἰ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἢ θνητὴ γινώσκω· οὔτε τις λόγος βέβαιος εὑρίσκεται, οὔτε τῶν τοιούτων λογισμῶν ἡσυχάζειν δύναμαι. V. Τί οὖν χρὴ ποιεῖν ἢ τοῦτο (49)· εἰς Αἴγυπτον πορεύσομαι, καὶ τοῖς τῶν ἀδύτων ἱεροφάνταις τε (50) καὶ προφήταις φιλιωθήσομαι, καὶ μάγον ζητήσας καὶ εὑρὼν χρήμασι πολλοῖς πείσω ὅπως ψυχῆς ἀνα-
B πομπὴν τὴν λεγομένην νεκυομαντίαν (51) ποιήσῃ, ἐμοῦ ὡς περὶ πράγματός τινος πυνθανομένου (52)· ἡ δὲ πεῦσις ἔσται περὶ τοῦ μαθεῖν εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχή. Ἡ δὲ τῆς ψυχῆς ἀπόκρισις, ὅτι ἀθάνατός ἐστιν, οὐκ ἐκ τοῦ λαλῆσαι ἢ καὶ ἀκοῦσαι ἔσται (53) μοι γνῶναι, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὀφθῆναι μόνον, ἵνα αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδὼν αὐτὴν αὐτάρκη καὶ ἱκανὴν ἀπόφασιν ἔχω ἐκ τοῦ μόνον φανῆναι ὅτι ἔστιν· καὶ οὐκέτι δυνήσεται τὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἴδια τὰ τῆς ἀκοῆς ἀνατρέψαι ἄδηλα ῥήματα (54). Ὅμως καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν σκέψιν ἀντέβαλλόν (55) τινι συνήθει φιλοσόφῳ, ὃς συνεβούλευέν μοι τοῦτο μὴ τολμῆσαι (56) κατὰ πολλοὺς τρό-

que meus cum Epitome; Cot. ὅτε μέν et ὅτε δέ, Ottob. ὁτὲ μέν et ὁτὲ δέ.

(24) Hæc præstare videntur lectioni vulgatæ: εἴ ποτε οὖν, item lectioni Epitomes καὶ ὅτι μέν (pergit λόγος ἐπικρατῶν ἦν).

(25) Ita nostri codd. cum Epitome; Cot. et Dr. omittunt ἡ ψυχή.

(26) In cod. Cotelerii desunt ὅτι θνητή usque ἠθύμουν. Nostri vero cum Ottobon. consentiunt, quorum ad scripturam prope accedit Epitome.

(27) Etiam hæc, quibuscum Epit. consentit, omnino præstant lectioni Cot. et Dr. quæ sic habet: ὅτι οὐδ' ὁπότερον εἰς τὸν ἐμὸν βεβ. νοῦν ἠδυνάμην.

(28) Ἓν ἐνόουν· ita adhibita Rufini versione (*sed hoc tantum intelligebam*) scripsi pro eo quod in meis codd. pariterque a Cot. in Epitome editum est, ἐνενόουν. In Homil. Cot. et Dr. ediderunt συνενόουν.

(29) Hæc Epitomator sic mutavit ut pro ὑπολαμβ. scriberet ἀποφαίνονται, ac pergeret καὶ οὐχ ὡς ἔχ. αὐταὶ ἐφ' ἑαυτῶν ἀληθείας καταλαμβάνονται, reliqua vero quæ in Homiliis sequuntur: ἐπιστήσας usque ἀποφαίνονται omitteret. Quem ad locum cf. Rufini versio.

(30) Ita nostri, in eumdemque modum legendum esse censuit Cotelerius; codd. vero Paris. et Vatic. ἀποφέρονται.

(31) Τε· ita mei cum Parisino; Ottobon. τ'; idem οὐδὲ τήν pro οὔτε τήν.

(32) In his et iis quæ sequuntur ab Homiliarum textu satis differt Epitome.

(33) Ὡς· ita nostri cum Parisino; Ottobon. omittit.

(34) Sic uterque noster; Cot. et Dr. ἐπιτάσσοντος. Vide infra ad μοι.

(35) Ita nostri et Ottob.; Cot οἶδά πως.

(36) Μοι· ita nostri et Parisinus; Ottob. με.

(37) Ita omnes Homil. codices; Epitome προσῆκει.

(38) Ita rursus omnes; Epitome vero τηνικαῦτα pro εἰς τ. τ.

(39) Hanc Homiliarum lectionem mutavit Epitomator hunc in modum: ἕτερος ἐπεισῄει μοι λογισμός.

C (40) Μή τί γε· ita nostri cum Ottoboniano, assentiente Epitome; Cot. vero Εἰ μή.

(41) Ab hoc inde loco Italicum tantum textum exscripsi.

(42) Mirum in modum accentus hujus nominis fluctuat. Secuti sumus Italicum codicem nostrum; Cot. vero edidit Τίτυος, Dress. Τιτυός.

(43) Ita cum Cotelerio; Ottobon. codex καὶ πάλιν τε.

(44) Ita fere cum Epitome, nisi quod ὡς pro ἢ habet. Cot. vero et Dr. sic: λέγων Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα· καὶ πάλιν ἔλεγον· Εἰ δὲ ἔστιν; ἀδήλου (Cot. οὐ δήλου) οὖν ὄντος τοῦ πράγμ. ἔλεγον Ἀκινδ.

(45) Ita codex ut passim libri scripti. Cot. et Dr. ἀκινδυνότερον.

(46) Cot. et Dr. omittunt πάλιν. Epit. omittit omnia inter βιῶσαι (Epit. βιῶναί) με, καί et τῶν τοῦ σώματος.

(47) Cot. et Dr. οὐδέ τι.

D (48) Ita cum Parisino; Ottob. om. καί.

(49) Ita omnino ex auctoritate codicum scribendum est ut non distinguatur post ποιεῖν. Aliter Cot.

(50) Τε Ital. cum Ottob. addit; Par. om.

(51) Ita cum Ottoboniano et codice Epitomes. Parisinus vero cum plerisque codd. Epitomes νεκρομαντείαν.

(52) Hæc Epitomator sic reddidit: — πεισω πολλοῖς ψυχῆς ἀναπομπὴν... ἐργάσασθαι, ἐμοῦ δῆθεν ὡς περὶ πρ. τιν. πυνθάνεσθαι βουλομένου.

(53) Ita cum Parisino; Ottobon. ἔστι cum Epitomes codd.

(54) Hæc Epitome sic habet: τοῦτο δὲ πάντως οὐκ ἐκ τοῦ ἀποκρίνασθαι ὅτι ἀθ' ἐστιν, ἔστι μοι γν. ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀφθῆναι μόνον ὅτι ἐστίν· ἰδὼν γὰρ αὐτὴν αὐτοῖς ὄμμασιν ἱκανὴν ἕξω πληροφορίαν, καὶ οὐκέτι πιστότερα ὀφθαλμῶν ὦτα ποιήσομαι.

(55) Ita cum Parisino; Ottobon. ἀντέβαλον.

(56) Cot. et Dr. τολμᾶν.

πους (57). Εἴτε γὰρ οὐκ εἰσακούσεται (58) ἡ ψυχὴ τῷ μάγῳ, σὺ τοῖς ταῦτα ποιεῖν ἀπαγορεύουσιν νόμοις ὡς ἀντιπράξας δυσσυνειδήτως βιώσεις· εἰ δὲ ἐπακούσεται, μετὰ τοῦ δυσσυνειδήτως σε βιοῦν οἶμαι τὰ τῆς εὐσεβείας σοι μηκέτι προχωρεῖν, οὗ εἵνεκεν καὶ ἐτόλμησας (59). Ἐχθραίνειν γὰρ τὸ θεῖον λέγουσιν ἐπὶ τοῖς τῇ λύσει θανόντων σωμάτων σκύλλουσι τὰς ψυχάς (60). Ἐγὼ δὲ ταῦτα ἀκούσας ὀκνηρότερος μὲν πρὸς τὸ τοιοῦτον ἐγχειρῆσαι ἐγενόμην, τῆς δὲ ἀπ' ἀρχῆς μου οὐκ ἐπαυσάμην βουλῆς, ἀλλ' ὡς ἐμποδισθεὶς τῆς ὁρμῆς ἠθύμουν (61). VI. Καὶ ἵνα μή σοι τὰ τοιαῦτα μακρῷ διηγήσωμαι (62) λόγῳ, ἐν τοσούτοις λογισμοῖς καὶ πρέγμασιν ὄντος μου, φήμη τις ἠρέμα ἐπὶ τῆς Τιβερίου Καίσαρος βασιλείας, ἐξ ἐαρινῆς τροπῆς τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα ηὔξανεν ἑκάστοτε (63), καὶ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὴ (orient. ἀγαθὴ ἀληθῶς) Θεοῦ (orient. omittit) ἄγγελος διέτρεχεν (64) τὸν κόσμον,

A τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα σιγᾶν [ἢ] στέγειν (65) μὴ δυναμένη. Ἑκάστοτε οὖν πλείων καὶ μείζων ἐγίνετο (66), λέγουσα ὥς τίς ποτε ἐν Ἰουδαίᾳ ἐξ ἐαρινῆς τροπῆς λαβὼν τὴν ἀρχὴν Ἰουδαίοις (67) τὴν τοῦ ἀϊδίου Θεοῦ εὐαγγελίζεται βασιλείαν, ἧς ἀπολαύειν λέγει ἐάν τις αὐτῶν προκατορθώσει (68) τὴν πολιτείαν· τοῦ δὲ (69) πιστεύεσθαι αὐτὸν χάριν, ὅτι θεότητος (70) γέμων ταῦτα πνέει (71), πολλὰ θαυμάσια σημεῖά τε καὶ τέρατα διαπράττεται κελεύσει μόνῃ, ὡς ἔχων ἐξουσίαν (72)· κωφοὺς (73) ποιεῖ ἀκούειν, τυφλοὺς ἀναβλέπειν (74), κυλλοὺς ποιεῖ περιπατεῖν (75), χωλοὺς ἀνορθοῖ (76), πᾶσαν νόσον ἀπελαύνει, πάντα δαίμονα φυγαδεύει· ἀλλὰ καὶ λεπροὶ (77) ἐκ διαστήματος μόνον ἐνορῶντες αὐτῷ ἰώμενοι ἀπαλλάσσονται, νεκροὶ δὲ προσφερόμενοι ἐγείρονται, καὶ οὐδέν ἐστιν ὃ ἀδυνατεῖ ποιεῖν.

B

His addam e variis locis excerpta hæc.

I, 8. (pag. 31, apud Dress.) in cod. meo orient. hæc scripta sunt : Ταῦτα ἐγὼ λέγων περὶ ἄλλων καὶ ἐμαυτῷ ὁμίλησα (Cot. et Dr. ὡμίλησα) λέγων· Τί ἄλλους μέμφομαι, ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἀμελείας ὑπάρχων ἐγκλήματι (78); ἀλλ' εἰς Ἰουδαίαν ὁρμήσω, πρότερον τὸν ἐμὸν διαθεὶς βίον (79). Καὶ δὴ οὕτως (80) βουλευσαμένου μου πολὺς ὁ τῆς παρρλκῆς ἐγένετο (81) χρόνος, τῶν βιωτικῶν πραγμάτων δυσεκλύτων ὄντων. Πέρας γοῦν συννοήσας ὡδίποτε (82) τὴν τοῦ βίου φύσιν, ὅτι ἐλπίδι ἐμπλοκῶν (83) τοὺς σπεύδοντας ἐνεδρεύει, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅν ποτε εἰσενλάπην χρόνον ἐλπίσι δονούμενος, καὶ ὅτι οὕτως ἀσχολούμενοι οἱ ἄνθρωποι

ἀποθνήσκομεν. τὰ πάντα μου ὡς ἔτυχεν ἀφεὶς εἰς Πόρτον (84) ὥρμησα (85).

Homil. I, 10. fin. cf. ed. Dress. p. 34.) Εὔκαιρον τοῖς τὸν (86) ὅλων ἀγνοοῦτι Θεόν. Ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, ἐκ (87) συμφωνίας ἄτακτον ἠφίεσαν γέλωτα, κατασιωπᾶν καὶ ἀπορεῖν αὐτὸν πειρώμενοι ὡς βάρβαρόν τινα δαιμονῶντα. Ἐγὼ δὲ ταυτᾶ ὁρῶν, ζήλῳ οὐκ οἶδ ὅπως ληφθείς, εὐσεβεῖ θυμῷ τοῦ λοιποῦ σιγᾶν οὐκ ἐκαρτέρουν, ἀλλὰ μετᾶ παῤῥησίας ἐβόων λέγων· Εὐλόγως ὁ Θεὸς ὑμῖν (88) ἀκατάληπτον τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἔθετο, ἀναξίους προϊδών, ἐξ ὧν (89) νῦν τοὺς κριτικὸν νοῦν ἔχοντας πληροφορῶν φαίνεται.

(57) Epitomator hæc ita expressit ὅμως φιλοσόφῳ τινὶ τῶν συνήθων καὶ ταύτην ἐκοινούμην τὴν γνώμην· ὁ δὲ συνεβούλευέ μοι μὴ λυσιτελὲς εἶναι τοῦτο τολμῆσαι δυοῖν ἕνεκα.

(58) Cot. et Dr. addunt φησίν, item Epit. ἔφη post γάρ.

(59) Ita cum Cot. et Dr., sed Epitome : οὗ ἕνεκεν τὰ τοιαῦτα ἐτόλμας.

(60) Epit. sic : ἐπὶ τοῖς σκ. τὰς ψυχ. μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκείνων διάλυσιν.

(61) Hæc Epitomator mutavit sic : — ὀκνηρ. μὲν ἐπὶ τὸ ἐγχείρημα ἐγενόμην· ἀλλὰ τῆς προτέρας ἐννοίας ἐκείνης παντάπασιν ἀποστῆναι οὐκ ἠδυνάμην.

(62) Διηγήσωμαι· ita cum Italico etiam orientalis meus ; Cot. et Dr. διηγήσομαι Epitome : μακρὸν ἀποτείνω λόγον.

(63) Epitome : ἠρέμα Τιβερίου Καίσαρος τὰ Ῥωμαϊκὰ διέποντος σκῆπτρα ἔαρος ἤδη ἀρχομένου ηὔξανεν ὁπόσαι ἡμέραι.

(64) Ita et Ital. et orient. cum Ottoboniano ; Parisinus διήρχετο Epitome διῄει.

(65) Σιγᾶν στέγειν· ita (et Ital. et orient.) cum Parisino. Videtur ἢ post σιγᾶν excidisse. Ottobon. cum Epit. σιγῇ στέγειν.

(66) Ita Ital. et orient. cum Ottoboniano; Paris. ἐγένετο. Hunc locum Epit. sic cxpressit : μᾶλλον δὲ καὶ πλείων ἑκάστης ἡμέρας καὶ μείζων ἐγίνετο.

(67) Hæc Ἰουδαίοις usque ποιεῖν ex orientali codice sunt.

(68) Similiter Cot. προσκατορθώσει, Ottob. προκατορθώσῃ. Epitome : ἧς ἀπολ. μέλλει (alii λέγει), ἐάν τις αὐτῷ ἀρίστην διὰ πάντων ἐπιδείξηται πολ.

(69) Δέ· Ottobon. omittit.

(70) Ita cum Epitome ; Cot. et Dr. θειότητος.

(71) Πνέει· Epitome διδάσκει.

(72) Cot. et Dr. ὡς παρὰ Θεοῦ εἰληφὼς τὴν ἐξουσίαν. Epitome sic : πολλ. θαυμ. τέρ. τε καὶ σημ. ἐρ-

C γάζεται, ῥήματι μόνῳ κωφοὺς ἀκούειν ποιῶν.

(73) Cot. et Dr. addunt γάρ.

(74) Τυφλ ἀναβλ. in textu omissa supplentur in margine.

(75) Ita cum Parisino ; Ottob. om. ποιεῖ περιπ.

(76) Ottobon. ὀρθοῖ.

(77) Cot. et Dr. λεπροὶ ψωροί. Etiam Epitome om. ψωροί.

(78) Epitome sic : ἐν ἴσῳ τῆς ἀμελείας ὧν ἐκείνοις ἐγκλήματι.

(79) Pro his Epitome : καὶ οὐ πρότερον τὸν ἐμὸν διαθεὶς βίον, εἰς Ἰουδαίαν ἀφικνοῦμαι, μάρτυς τῶν τοιούτων αὐτὸς γενησόμενος.

(80) Ita cum Parisino ; Ottob. οὕτω.

(81) Cot. et Dr. ἐγενήθη.

(82) In ipso codice est ὡδήποτε· Codd. Parisinus et Ottob. ὁ δή ποτε. Jam Davisius conjecit ὧδέ ποτε legendum esse.

(83) Parisinus ἐκπλέκων (Cotelerius conjecit ἐμπλέκων), Ottobon. ἐκπλοκῶν.

D

(84) Πόρτον cum Ottobonians ; Coteler. Πόντον. Etiam Epitome Πόντον habet, sed ad eum locum jam Clericus Πόρτον conjecerat.

(85) Cot. et Dr. ὥρμησα.

(86) Τόν· ita codex noster pro τῶν in codd. Par. et Ottob. Inter variantes lectiones ad geminum Epitomes locum est τὸν τῶν.

(87) Ἐκ, ita cum Epitome ; Cot. vero et Dr· ὡς ἐκ.

(88) Ὑμῖν· ita cum Parisino et Epitome ; Ottob. ἡμῖν.

(89) Ἐξ ὧν, ita cum Epitome, quæ in iis quæ paulo ante leguntur magnopere ab Homiliis discedit (καθάπερ βάρβαρόν τινα καὶ μαινόμενον. Ἐγὼ δ. τ. ο. διαθερμαίνομαι τὴν ψυχήν, καὶ ζήλῳ... ληφθείς, σιγᾶν οὐχ ὑπέμενον etc.), Paris., vero ὡς ἐξ ὧν item ut videtur Ottob.

cunda manu addita sunt), μή τις αὐτὸν μόνον ἀγαθὸν ὄντα ἐπὶ πᾶσι τοῖς κακοῖς ὑπέλαβεν (27) XLI. Καὶ ὁ Σίμων· Πρόδηλος εἶ φεύγων ἀπὸ τ. γρ. ... καὶ ὁ Πέτρος· Αὐτός μοι φαίνει (28) τοῦτο ποιῶν· ὁ γὰρ τάξιν ζητήσεως φεύγων ἐξέτασιν ἀληθῆ γενέσθαι οὐ βούλεται. Ὅθεν ἐγὼ... (XLII.) Καὶ ὁ Πέτρος· Πῶς καὶ τὸν νοῦν τυφλὸς εἶναι ἐδύνατο (29)· ὁ πρὸ τοῦ γεύσασθαι τοῦ φυτοῦ συμφώνως τῷ κτίσαντι αὐτόν, etc.

Hom. IV, 21. (cf. ed. Dress. p. 131.) Ὥσπερ γὰρ ὁ λυσσῶν κύων τούτους ἀναιρεῖ ὧνπερ ἂν ψαύσῃ, τῆς ἀφανεστάτης λύσσης μεταδιδούς, οὕτως (30) καὶ τῆς μοιχείας τὸ κρύφιον κακόν (31). XXII. Ἐκεῖνο δὲ πάντες (32) ἴσμεν, ὡς ἐπίπαν ἐπὶ τούτῳ τοὺς ἄνδρας ἀνεπισχέτως δυσχεραίνοντας, πολέμους τε (33) ἐπὶ τούτων (34) ἐγηγερμένους, καὶ οἴκων γενομένας ἀνατροπάς, καὶ πόλεων ἁλώσεις, καὶ ἄλλα μυρία (35)

Hom. VII, 1. (cf. ed. Dress. pag. 174.) Τῇ δὲ ἐπαύριον (36) προεληλυθότι τῷ Πέτρῳ ἀπήντων πλησιόχωροί τε οὐκ ὀλίγοι καὶ αὐτῆς Τύρου πάμπολλοι (37), καὶ ἐπεφώνουν λέγοντες· Ὁ Θεός, διὰ σοῦ ἡμᾶς ἐλεάτω (38), διὰ σοῦ θεραπευέτω. Ὁ δὲ Πέτρος ἔστη ἐπὶ λίθου τινὸς ὑψηλοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι πᾶσιν ὁρᾶσθαι, καὶ προσαγορεύσας θεοσεβεῖ νόμῳ οὕτως ἤρξατο (39).

Hom. VII, 12. Κατορθώσας (40) καὶ βαπτίσας ἀπὸ τῶν ἑπομένων αὐτῷ πρεσβυτέρων ἕνα ἐπίσκοπον αὐτοῖς καταστήσας, εἰς τὴν Βύβλον (41) ἐξῄει. Καὶ γενόμενος ἐκεῖ, καὶ μαθὼν ὅτι Σίμων εἰς Τρίπολιν ὥρμησεν (42), δι' ὀλίγων ἡμερῶν αὐτοῖς (ipse codex ἀσσοις) ἐπιμείνας (43) καὶ θεραπεύσας πολλοὺς καὶ ταῖς βίβλοις αὐτοὺς ἐνασκήσας, κατ' ἴχνος τοῦ Σίμωνος εἰς τὴν Τρίπολιν ἐπορεύετο.

Hom. VIII, 8. (cf. ed. Dress. pag. 186.) Τοῦ δὲ (44) Μαροώνου εἰς τὴν ὕπαιθρον κεκηπευμένον τόπον (45) προάγοντος (46) εἵποντο οἱ ὄχλοι. Ὁ δὲ Πέτρος ἐπί τινος βάσεως ἀνδριάντος οὐ πάνυ ὑψηλῆς (47) ἐπιστάς, ἅμα τῷ (cod. τὸ) τὸν ὄχλον θεοσεβεῖ ἔθει προσαγορεῦσαι, etc.

Hom. IX, 19. (cf. ed. Dress. pag. 209 sq.) Καὶ (48) τῷ δεδωκότι εὐχαριστήσετε (49), εἰς ἀεὶ τῶν ἀπορρήτων ἀπολαύοντες (50) ἀγαθῶν, ἀπολουσάμενοι (51) ἐπὶ τῇ τρισμακαρίᾳ ἐπονομασίᾳ (52)· καὶ (53) οὐ μόνον τὰ ἐνδομυχοῦνταὑμῖν πνεύματα ἀπελάσαι δυνήσεσθε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλων δαιμόνια χαλεπὰ (54) σὺν τοῖς δεινοῖς πάθεσιν ἀπελάσετε.

Hom. XI, 25. (cf. ed. Dress. pag. 246.) Ἐλπίδος τυχεῖν δυνήσῃ ποτέ. Ταύτῃ γὰρ μᾶλλον πλείονα ὑφέξεις τὴν (55) κόλασιν, ὅτι καλὰ ἔργα οὐκ ἐποίησας καλῶς. Καλὴ γὰρ ἡ (56) εὐποιΐα ὁπότ' ἂν ὡς ὁ Θεὸς ἐκέλευσεν γίνηται· σὺ δὲ εἰ οὐ θέλεις ὡς ἐκείνῳ ἔδοξεν βαπτισθῆναι, τῷ σῷ θελήματι ὑπηρετῶν ἐχθραίνεις τῇ ἐκείνου βουλῇ (57).

Hom. XI, 26. (apud Dress. pag. 247.) Ἀμὴν λέγω ὑμῖν (58), ἐὰν μὴ ἀναγεννηθῆτε δι' ὕδατος καὶ πνεύματος (59), εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (60), οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν

(27) Ita cum Epit. 38 fin. Cot. et Dr. ediderunt ὑπέβαλεν.

(28) Ita codex; Cot. et Dr. φαίνῃ.

(29) Ita omnes Homiliarum codices: Epitome vero ἠδύνατο.

(30) Οὕτως cum Parisino; Ottob. οὕτω.

(31) Apud Cot. et Dr. post κακόν additur: κἂν ἀγνοῆται, τῆς διαδοχῆς τὴν ἐκκοπὴν ἐξεργάζεται. XXII. Ἀλλὰ τοῦτό μὲν νῦν ἡμῖν παραλελείφθω.

(32) Πάντες cum Ottoboniano, Paris. ἅπαντες.

(33) Τε cum Ottoboniano, Paris. omittit.

(34) Ita cum Parisino; Ottobon· ἐπὶ τούτῳ.

(35) Hæc omnia cum antecedentibus et sequentibus pluribus in Epit. prætermissa sunt Cf. epit. 51.

(36) Ita cum Epit. 53; Cot. et Dr. sic: Τῇ (Cot. om.) τετάρτῃ δὲ ἡμέρᾳ τῆς ἐν Τύρῳ ἡμῶν ἐπιδημίας, ὑπὸ τὴν (Ottob. τὸν) ὄρθρον.

(37) Pro his Epitome: καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Τύρου πολλοί.

(38) Cot. et Dr. ἐλεείτω, item Epitome.

(39) Ab his sic discedit Epitome: στὰς οὖν ὁ Πέρος... πᾶσι καταφανὴς εἶναι, καὶ προσαγ., etc.

(40) Paris. συνεθίσας, Ottob. συνεσθίσας. Epit. 53. καταρτίσας.

(41) Sic cum Epitome; Cot. et Dr· Βίβλον.

(42) Ita rursus cum Epitome. Cot. et Dr. ὅτι Σιμ. οὐδὲ μιᾶς ἡμέρας αὐτοῖς προσέμεινεν· ἀλλ' εὐθέως εἰς Τρίπ. ὥρμ.

(43) Δι' · Paris. et Ottob. omittunt. Epitome sic: αὐτὸς βραχὺ παραμεινας αὐτοῖς, et pergit καὶ θερ. τῶν ἐν Βύβλῳ πολλοὺς καὶ τὴν εὐσέβειαν αὐτοὺς ἐκδιδάξας.

(44) Δέ cum Paris. et Epit. 62; Ottob. omittit. Μαροώνου eodem modo in Epitome editum est; apud Cot. et Dr. Μαροόνου.

(45) Ita codex noster. Paris. et Ottob. εἰς τὸν (ex Epit. corrigi voluerunt τόπον) ὕπαιθρον κεκηπευμένον; Epit. vero εἰς κεκηπευμένον τόπον καὶ ὕπαιθρον.

(46) Προάγοντος· ita cum Ottoboniano; Paris. addit. αὐτόν, quod Epit. præmittit.

(47) Omnino sic; Epitome μετεώρου et στάς.

(48) Καί cum Epitome; Cot. et Dr. ἀλλά.

(49) Ita cum Epitome; Cot. et Dr. εὐχαριστήσατε, additis μετα τοῦ τῆς εἰρήνης βασιλέως.

(50) Ita cum Epitome; Parisin. βασιλευοῦντες, Ottobon. et conjectura Cot. βασιλεύοντες.

(51) Cot. et Dr. præmittunt: ἐν δὲ τῷ παρόντι, ἀεννάῳ ποταμῷ ἢ πηγῇ ἐπεί γε κἂν θαλάσσῃ. Horum nihil cum nostro codice Epitome.

(52) Ita noster cum reliquis. Sed Epitome sic: τῇ μακαρίᾳ τῆς Τριάδος ἐπικλήσει πρότερον, εἴ τις κηλίς, εἴ τις σπίλος ταῖς ὑμετέραις ἐπιπολάζει ψυχαῖς.

(53) Καί· Cot. et Dr. omittunt; Epit. οὕτω γάρ.

(54) Cot. et Dr. ἀλλ' αὐτοὶ μηκέτι ἁμαρτάνοντες καὶ Θεῷ ἀνενδοιάστως πιστεύοντες τὰ ἄλλων κακὰ πνεύματα καὶ δαιμ· χαλεπά, Epitome: ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέροις ἐνοχλοῦντα δαιμόνια.

(55) Cot. et Dr. omittunt. Habet vero cum nostro codice Epitome, in qua totus locus sic legitur: ἐλπ. ἀγαθῆς τυχεῖν... πλείονα μᾶλλον ὑφ. τ. κόλ. ὅτι καλοῖς ἔργοις οὐκ ἐχρήσω καλῶς. οὐδὲ γὰρ καλὸν τὸ καλόν, ὅ φασιν, ὅταν μὴ καλῶς, γίνηται (sed in var. lect. afferuntur pro καλοῖς ἔργοις nostris propiora.) Cf. Epit. 18.

(56) Cot. et Dr. omittunt, item var. lect. Epitomes.

(57) Epit. σὺ δὲ... ὡς τῷ Θεῷ δοκοῦν βαπτ. τῷ σῷ μᾶλλον ὑπηρετῶν θελήματι, ἐχθρ. πάντως τῇ ἐκ. β.

(58) Ita cum Epitome; Cot. et Dr. ὑμῖν λέγω.

(59) Δι' ὕδ'. κ. πνεύματος· ita cum Epitome Cot. et Dr. ὕδατι ζῶντι.

(60) Cot. et Dr. sic: εἰς ὄνομα Πατρός, Υἱοῦ, ἁγίου Πνεύματος, quæ verba omnia Epitome omittit, cl. 18 sub finem.

μεγάλου ταύρου εἶπεν λόγον εἰς τὸ ὠτίον αὐτοῦ (1706 μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν προστάξαντος τοῦ Σίμωνος ἀχθῆναι αὐτῷ ταῦρον παμμεγέθη, ἐλάλησεν εἰς τὸ οὖς αὐτοῦ), καὶ παραχρῆμα (1706 παρευθὺς) τέθνηκεν ὁ ταῦρος. Ὁ δὲ Πέτρὸς εὐξάμενος καὶ ἀναστήσας αὐτὸν, πάντες μᾶλλον ἐθαύμαζον, λέγοντες· Τὸ ζωογονῆσαι ὑπὲρ τοῦ θανατῶσαι μεῖζόν ἐστι (1706 add. τὸ) θαῦμα. Καὶ μέντοι καὶ ἄλλα σημεῖα πολλὰ ἐποίησαν, καὶ λόγους δογματικοὺς ἐλάλησαν ἀπέναντι ἀλλήλων, οὐ μόνον ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν Συρίᾳ πρότερον, ἅτινα Κλήμης ὁ Ῥωμαῖος καὶ πάνσοφός τε καὶ μαθητὴς Πέτρου (1706 καὶ πάνσ. μαθ. Πέτρου) καὶ συνέκδημος ἐπεξεργαστικώτερον (1706 ἐπεργαστικ.) διηγησάμενος (1706 διηγούμενος) οὕτως ἔφη.

Τοῦ γὰρ Πέτρου (67) ποτὲ διδάσκοντος ἐπὶ λαοῦ περὶ τοῦ μόνου Θεοῦ, ὁ Σίμων (1706 Τοῦ μακαρίου Πέ. τοῦ ἀποστόλου διδάσκοντος τὸν λαὸν σέβεσθαι καὶ προσκυνεῖν τὸν ἐπὶ πάντων μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, ὁ Σίμ.) ἔξω τοῦ ὄχλου βοῇ μεγάλῃ χρησάμενος πρὸς τὸν Πέτρον εἶπεν· (1706 ἔξω τ. ὄχλ. ἑστὼς ἐβόησε· Τί (Τί ψευδόμενος ἀπατᾶν θέλεις τὸν παρεστῶτά σοι ἰδιώτην ὄχλον, πείθων αὐτὸν θεοὺς μήτε νομίζειν μήτε εἶναι, καίπερ τῶν παρ' Ἑβραιοις βίβλων λεγουσῶν πολλοὺς θεοὺς εἶναι; Πλὴν οὖν περὶ οὗ ἔφης Θεοῦ, δείξας ἐγὼ μὴ αὐτὸν εἶναι τὸν ἀνώτατον καὶ παντοδύναμον Θεὸν, καθὸ ἀπρόγνωστός ἐστι καὶ ἀτελὴς καὶ ἐνδεὴς καὶ οὐκ ἀγαθὸς, καὶ πολλοῖς ὑποκείμενος πάθεσι κατὰ τὴν ὑμετέραν γραφὴν, ἕτερος πάντως περιλείπεται προγνωστικὸς, τέλειος, ἀνενδεὴς, ἀγαθὸς, καὶ παντὸς πάθους ἀπηλλαγμένος. Ὃν δὲ σὺ φὴς δημιουργὸν καὶ ὑπέρθεον, τοῖς ἐναντίοις ἀντικείμενος ὑπάρχει.

Αὐτίκα γοῦν ὁ καθ' ὁμοίωσιν (68)... θανάτῳ καταδικάζεται... ἐπεὶ μὴ πανταχοῦ βλέπει ἐπὶ τῇ τῶν Σοδόμων καταστροφῇ, λέγει· Καταβὰς ὄψομαι εἰ κατὰ... καὶ τὸ εἰπεῖν περὶ τοῦ Ἀδὰμ... μήπως ... καὶ φαγὼν ζήσεσαι εἰς τ. αἰῶνα, ἀγνοοῦντος κ. φθ. ἐστι σύμβολον. Ὥσπερ καὶ τὸ Ἐνεθυμήθη... καὶ τὸ Ὀσφράνθη... καὶ τὸ τέλος τῆς ὑπομ. μὴ προειδότος.

Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη πρὸς αὐτόν (1706 πρ. τὸν Σίμωνα)· Εἰ τυφλὸς... πῶς ἐντελλόμενος ὁ Θεὸς ἐδείκνυεν αὐτῷ λέγων· Ἀπὸ δὲ τοῦ [69])... καὶ ὁ Πέτρος· Πῶς ... εἶχον ἀνεωγότας... δῆλον ἐντεῦθεν· εἶδεν (1706 δῆλον· ἰδοῦσα)... καὶ (1706 om.) ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοεῖσθαι (1706-νοῆσαι)... καὶ ἔδωκε (1706 add. καὶ) τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς μετ' αὐτῆς (1706 om. μετ' αὐτ.). Εἰ οὖν... γνῶσιν εἶχον καλοῦ τε καὶ κακοῦ, ὄψιν δὲ (1706 καὶ ὅτι ὄψιν) ἕκαστον (1706 -στα)... γνῶσιν ἀδιάφθορον παρέσχεν... τυφλοῦ δίκην (1706 δίκ. τυφλ.).. καὶ τὸ (1706 τὸν) πάνυ γνώριμον... οὕτως οὖν καὶ ὁ Ἀδὰμ... διεγέρθησαν (1706 διηγ.)· τὸ γάρ· Διηνοίχθ. αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ... ἐγγενομένην (1706 ἐγγινομ.)... παρευθὺς γὰρ... πλήττεται.

A Καὶ ὁ Σίμων φησίν· Εἰ πρόγνωσιν εἶχεν (70)... Καὶ ὁ Πέτρος (1706 add. εἶπεν)... φησὶ πρὸς τὸν (1706 φησὶ τῷ) Ἀβρ.· Γινώσκων γίνωσκε... δουλώσουσιν αὐτῷ (ita etiam 1706) ἔτη γ' (1706 τγ')... ἀποστραφήσονται ὧδε (71). Οὔπω γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμοῤῥαίων ἕως τοῦ νῦν. Οὕτω δὴ καὶ πρὸς Μωϋσέα φησίν· Ἰδοὺ σὺ κοιμᾶσαι μετὰ τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστὰς ὁ λαὸς οὗτος ἐκπορνεύσει ὀπίσω θεῶν ἀλλοτρίων τῆς γῆς εἰς ἣν εἰσπορεύεται ἐκεῖ, καὶ ἐγκαταλείψουσί με, καὶ διασκεδάσουσιν τὴν διαθήκην μου ἣν διεθέμην αὐτοῖς. Καὶ ὀργισθήσομαι θυμῷ καὶ καταλείψω αὐτοὺς καὶ ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἔσται κατάβρωμα, καὶ εὑρήσουσιν αὐτὸν κακὰ πολλά. Οἶδα γὰρ τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ὅσα ποιοῦσιν ὧδε σήμερον πρὸ τοῦ
B εἰσαγαγεῖν με αὐτοὺς εἰς νὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν ἣν ὤμοσα τοῖς πατράσιν αὐτῶν δοῦναι, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Καὶ φαγόντες καὶ ἐμπλησθέντες ἐγκαταλείψουσί με. Τί δέ; οὐχὶ καὶ Μωϋσῆς (1706 Μωσ.)... εἰς τὰ ἔθνη πάντα διασπορὰν... ὁ δὲ Μωϋσῆς καὶ οἱ (1706 om.) ἄλλοι... προῄδεισαν (1706 προεγίνωσκον)· πῶς... τὰ ἐσόμενα (1706 τὰ μέλλοντα) ... καὶ μέν (1706 μέντοι) γε καὶ τό· Ἐπείραζε τ. Ἀβρ. καὶ τό· Ὀσφράνθη (** et 1706 ὠσφρ.) καὶ ὅσα τοιαῦτα, συγκαταβατικῶς (1706 σωματικῶς) διὰ... Μὴ φάγομαι... πίομαι; Ὅθεν ὁ ἐξ αὐτοῦ (1706 ἐξ αἰτ. ὁ) πρὸ τῶν... ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐρ. ὅτι χρ. τούτ. πάντων (1706 ἁπάντ.) πρὶν αὐτὸν αἰτήσησθε (1706 -σασθαι). Καὶ τοῖς (1706 add. μὴ) νομίζουσιν ὅτι μὴ (1706 om.) πάντα... ἀποδώσει (1706 add. ὑμῖν) ἐν... διηγόρευεν (1706-ρευσεν) ὁ Θεὸς ἔλεος
C (1706-ον) θέλει (1706 θέλων) καὶ οὐ θυσίας. (1706 -ίαν ut videtur) ... οἰκτίρμονες ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν (nec 1706 add. ὁ) οὐράνιος. Διὰ δὲ τοὺς ἀπατ. (1706 add. καὶ ὑπολαμβάνοντας) πολλούς... ἵνα γινώσκωσι (1706 -σκουσι) σὲ... πρὸς τὸν ἐπερωτήσαντα (1706 ἐρωτ.) Ποία ἐστὶ πρὸ corrige πρώτη?) πάντων (1706 ἐστ. πρώτη, omisso πάντων) ἐντολὴ, ἀπεκρίθη (1706 ἔφη) Πρώτη πάντων ἐντολή ἐστιν· Ἄκουε Ἰσραὴλ, Κύριος...

Ὁ δὲ Σίμ. συν. ὅτι Πέτρος αὐτὸν (1706 ἑαυτὸν) συνάγει (1706 add. ἐν) ταις γραφαῖς εἰς... οὕτως ἦν ἐξησκημένος ἐν ταῖς μαγείαις καὶ μεθοδείαις τοῦ Σατανᾶ, ὡς (1706 ἐν ταῖς διαβολικαῖς ἐνεργείαις καὶ μαγ. κ. μεθ. ὡς)... σχεδὸν ἐπὶ ταῖς... ἵπτατο καὶ ἐκ... δράκων ἐγίνετο καὶ εἰς ἕτερα ζῶα μετε-
D μορφουτο· διπρόσωπος ἐγίνετο καὶ εἰς (1706 om. ἕτερα ζῶα usque κ. εἰς) χρ. μετεβάλλετο· θύρας... ἤνοιγε καὶ σιδηρᾶ (1706 σιδήρων) δεσμά... εἰδεῶν (1706 ἰδεῶν) παριστῶν (1706 παρίστα)... φερόμενα (1706 φέρεσθαι) πρ. ὑπ. ἐποίει βλέπεσθαι (1706 om.) ... τῶν τεθνηκότων... πολλοὺς δὲ γόητα... πειρωμένους διαλλάξας... διαφόροις καὶ δυσιάτοις... πλεῖστα (1706 add. εἰργάσατν) καθυπουργ. αὐτῷ

(67) Cf. ad hæc Homil. III, 38.

(68) Incipit h. l. Homil. III, 39. Convenit autem hæc textus pars tantopere cum Cedreni libro ut ea tantum exscribere præstet quæ aliquo modo differant vel ad corrigendum Homiliarum textum valere videantur.

(69 Cf. ad hæc Homil. III, 42.

(79) Cf. ad hæc Hom. III. 42.

(71) Sequentia usque dum est Τί δέ; in Cedreno non leguntur; desunt etiam in cod. Imp. 1706. Prima: οὔπω... τοῦ νῦν cum Homil. I. I. conveniunt. Cætera cf. cum Deuter. 31, 16 - 21.

(1706 αὐτῶν) τῶν δαιμ. εἰργάζετο (1706 om.)· κἀντεῦθεν οὐ μόνον ἑαυτὸν εἰς ἑτέρας μορφὰς μορφὰς ἀνθρώπων τε καὶ ἀλόγων, ὡς ἔφην, μετεσχημάτιζεν, ἀλλὰ καὶ οὓς ἤθελεν οὕτως ἐποίει. Καὶ γοῦν... περιθεὶς τῷ μαθητῇ Πέτρου Φαύστῳ (1706 Φαύστ. τῷ μαθ. Πέ.)... πρὸς Πέτρον ἐνώπιον ἡμῶν ἔχων τὴν μορφὴν Σίμωνος, καὶ (1706 pro ἐνώπιον usque καί habet ἐδιώκετο) ὑπὸ πάντων ἀποσειόμενος καὶ μισούμενος (1706 om. ἀποσ κ. μισ.) διὰ τ. ἀν. εἰδέαν τοῦ Σίμωνος (1706 ἰδέαν ἣν περιέκειτο) ἐμβλέψας (1706 add. δὲ) ὁ Πέ.... ἰδὼν (1706 add. τοῦτον) λυπούμενον καὶ δάκρυσι συνεχόμενον ἔφη... παραλλαγὴ (1706 ὑπαλλαγή)... γέγονε διὰ κακομηχανίας καὶ σατανικῆς ἐπινοίας τοῦ γόητος (1706 om. διὰ usque γόητος)· ὑπὸ γὰρ Καίσαρος ζητούμενος... ἵνα (1706 add. τοῦ) συσχ. κ. ἀναιρ. σου (1706 om.) λύπην... λαοπλάνου (1706 add. καὶ ἐχθροῦ τῆς ἀληθείας) Σίμωνος... ἰδίαν σου (1706 om.) παρέξει 1706 add. σοι) τάχιον· ὅπερ δὴ καὶ (1706 add. σὺν τῷ λόγῳ) γέγονεν (1706 add. πάντων ἡμῶν θεωρούντων). Καὶ ταῦτα μέντοι... γεγράφηκεν, ὡς ἔφην, Κλήμης ἐν Συρίᾳ (1706 om. ἐ. Συρ.) λεχθῆναι καὶ διαπραχθῆναι (1706 add. ἐν Συρ.).

Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ μετὰ τό... ὡς εἴρηται... Σὺ ἔφης... καὶ ἰδὼν αὐτὸν Πέτρος... ἀπέθανεν. Τοῦ δὲ μιαροῦ αὐτοῦ σώματος τεθέντος ἔνθα καὶ πέπτωκεν, ἐκλήθη ὁ τόπος ἔκτοτε Σιμώνιον (1706 ὁ δὲ τόπος ἔκτοτε ὁ δεξάμενος αὐτοῦ τὸ βέβηλον καὶ παμμίαρον σῶμα ἐκλήθη Σιμώνιον). Περὶ οὗ καὶ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διατάξεσιν (72) ὁ αὐτὸς (1706 ὁ μέγας ἀπόστολος) Πέτρος... ἐσκύλευσε... ἐμπειρίας καὶ ἐνεργείας... διαστρέφειν τὸν λόγον (1706 λαὸν) τ. θε. συμπαρ. (1706 add. μοι)... Ζαχχαίου τοῦ ποτὲ τελώνου κ. Βαρν. (1706 add. καὶ Νικήτα) καὶ Ἀκύλα, ἀδελφῶν Κλήμεντος, τ. Ῥωμ. (1706 add. ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου)... διαλεχθεὶς αὐτῷ εἰς τὸν περὶ τοῦ Εὐαγγελίου λόγον καὶ τῶν προφ. καί... ἡττήσας (1706 ἥττησα) αὐτ. δυν. τοῦ Κυρίου (1706 add. ἡμῶν Ἰησ. Χρ.) καὶ εἰς ἀφ. καταβαλὼν φυγ. κατέστησα, εἰς τὴν Ἰταλίαν... πολλοὺς ἀνατρέπων... τά τε ἔθνη ἐκστάνων (1706 ἐξιστάνων)... ἐνεργείᾳ (1706 -γείαις)· ὡς (1706 om.) καί ποτε... πάντων δὲ θαυμαζόντων... ὑπὸ δαιμόνων (1706 -νίων) εἰς τοὺς (1706 om.) οὐρανούς... ἐπιχορηγήσειν (1706 -γεῖν)· τῶν δὲ δήμων ἐπευφ, αὐτὸν (1706 om.)... ἱκέτευον (1706 -τευσα)... καταῤῥάξαι (1706 καταράξ.) τὸν λυμαιῶνα (1706 λυμεῶνα) καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν δαιμόνων περικόψαι. Καὶ (1706 om.) ἀτενίσας (1706 add. οὖν) τῷ Σίμ. εἶπον· Εἰ... μετὰ ἤχου... καὶ (1706 om.) τοῦ ὄχλου... ὃν (1706 add. ὁ Πέτρος) ... ἀπέσβη (1706 ἀπεσβέσθη)... ἡμέραν ἐκείνην τοῦ... οἱ Ῥωμαῖοι.

Quæ jam sequuntur in chronico Georgii Hamartoli, ea apud Cedrenum non leguntur. Σάββατον γὰρ ἦν ᾧ καὶ προσευχὴ καὶ νηστεία τοῖς πιστοῖς. Ἔθος γὰρ ἦν τὸ προσεύχεσθαι τὴν ἐκκλησίαν ὑπὲρ τῶν διδασκάλων ἀγωνιζομένων ἢ θλιβομένων, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται ὅτι προσευχὴ ἦν ἐκτενὴς γενομένη (1706 γινομ.) ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ τοῦ Πέτρου. Ὡς οὖν ἐν (1706 om.) ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου γενομένης τῆς Χριστοῦ νίκης καὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀντιχρίστου (codex Coisl. ἀντιχρήστου) Σίμωνος, ἐπιφανερῶς (ita 1706; Coisl. -ροῖς) σάββασι τὸ μνημόσυνον ἐκτελοῦντες Ῥωμαῖοι νηστεύουσι καὶ συνάξεις φαιδρὰς ποιοῦσι, μέχρι νῦν τὴν παράδοσιν ἐκείνην φυλάττοντες. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλαι τινὲς ἐκκλησίαι διάφορα παραφυλάττουσιν ἔθη, καθὼς οἱ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας [γραψάμενοι?] ἀνεγράψαντο. Παρὰ Σκύθαις μὲν γὰρ, φησὶν, αἱ πόλεις πᾶσαι ἐπίσκοπον ἔχουσιν ἕνα καὶ μόνον. Παρὰ δὲ Κυπρίοις καὶ Ἄραψιν καὶ ἐν ταῖς κώμαις εἰσὶν ἐπίσκοποι. Ὥσπερ οὖν καὶ παρὰ τοῖς ἐν Φρυγίᾳ Ναυατιανοῖς καὶ Μοντανισταῖς καὶ παρὰ μὲν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ῥώμης ἑπτὰ μόνον διάκονοι γίνονται. παρὰ δὲ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀδιάφορος ὁ τούτων ἀριθμός ἐστι. Καὶ ἐν Ῥώμῃ πάλιν ἅπαξ μὲν (1706 om.) τοῦ ἐνιαυτοῦ λέγεται τὸ ἀλληλούϊα, ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ πάσχα ἡμέρᾳ, καὶ οὐδεὶς ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκει ποτὲ, οὐδ' αὐτὸς ὁ ἐπίσκοπος. Ἐν δὲ Ἀλεξανδρείᾳ διδάσκει μὲν ὁ ἐπίσκοπος ἐπ' ἐκκλησίας, τῶν δὲ Εὐαγγελίων ἀναγινωσκομένων οὐκ ἀνίσταται τοῦ θρόνου. Καὶ τὴν τεσσαρακοστὴν τῶν νηστειῶν οἱ μὲν ἑβδομάδας ϛʹ νηστεύουσιν, ὡς οἱ (1706 om.) ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ καὶ Λιβύῃ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ πάσῃ τῇ δύσει καὶ Παλαιστίνῃ· ἐν δὲ (1706 add. τῇ) Κωνσταντινουπόλει καὶ πέριξ ἄχρι Φοινίκης ἑβδομάδας ζʹ νηστεύουσιν· ἄλλοι δὲ τρεῖς μόνας ἡμέρας ἐν ταῖς ἓξ ἢ ἑπτὰ σποράδην νηστεύουσιν, ἕτεροι δὲ τρεῖς ἑβδομάδας ἐφεξῆς πρὸ τοῦ πάσχα συνάπτουσιν· (1706 addit ἄλλοι δὲ δύο, ὡς οἱ τὰ Μοντανοῦ φρονοῦντες) ἔν τισι δὲ πόλεσι τῆς Αἰγύπτου πρὸς ἑσπέραν ἠριστηκότες τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνουσι. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Σωκράτης (73) ἱστόρησεν ὡς εἰκὸς τότε φυλαττόμενα πάντα· νῦν δὲ πλείστη καὶ κατὰ μέρος ἐναλλαγὴ γέγονεν ἐν (1706 om.) τοῖς εἰρημένοις (1706 om.) ἔθεσιν.

Ista excipiunt ea quæ apud Cedrenum statim post ἐπίσημον ἄγουσι Ῥωμαῖοι posita sunt, ad historiam de Simone Mago et Petro pertinentia. Ὁ μέντοι Νέρων ἀκούσας ὅτι πεφόνευται Σίμων ὑπὸ Πέτρου, καὶ ἀγανακτήσας, ἐκέλευσεν αὐτὸν σταυρωθῆναι. Ὁ δὲ Πέτρος, παρακαλέσας τὸν ἔπαρχον ἵνα μὴ ὄρθιος σταυρωθῇ ὡς ὁ Κύριος, κατὰ κεφαλῆς ἐσταυρώθη, καθὼς ἠξίωσεν ἐκ πολλῆς μετριοφροσύνης. Μετὰ δέ γε τὴν Πέτρου τελευτὴν ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει (1706 om. ἐν τ. ἔ.) καθώς φησιν Εὐσέβιος, Παῦλος ὁ ἀπόστολος κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἀπολογίαν ἐλθὼν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας δέσμιος καὶ ἀπολογησάμενος Νέρωνι ἐπὶ τὴν διακονίαν τοῦ κηρύγματος ἐστάλη (1706 ἀπεστάλη). Κἀντεῦθεν ὡς ἔοικεν τὰς τῶν ἀποστόλων Πράξεις ἐπ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον Λουκᾶς περιέγραψε, μέχρις ὅτε (1706 ὅτου) συνῆν τῷ Παύλῳ· καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἐμαρτύρησεν, οὐ συμ-

(72) Cf. *Constit. apost.* VI. 7, 8, 9.

(73) Nonnulla quæ huc spectant vide apud Socrat *Hist. eccl.* v, 22. Sed non ex uno certo Socratis loco hæc omnia exscripta sunt.

μεγάλῃ τῇ φωνῇ· Ἀξιοῦμέν σε, δίκαιε, εἰπεῖν τῷ λαῷ ἵνα μὴ πλανῶνται ὀπίσω τοῦ λεγομένου Χριστοῦ· σοὶ γὰρ πάντες πειθόμεθα, γινώσκοντές σε δίκαιον ὄντα καὶ ἀπροσωπόληπτον. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς ἔφη· Τί με ἐπερωτᾶτε περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς καθέζεται ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ. Οἱ δὲ παράνομοι ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαῖοι ἔκραξαν· Ὦ ὢ (hoc accentu)· καὶ ὁ δίκαιος ἐπλανήθη. Καὶ εἶπαν πρὸς ἀλλήλους· Κακῶς ἐποιήσαμεν τοιαύτην μαρτυρίαν καθ' ἑαυτῶν ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ παρασχόντες. Καὶ πολλοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ ἀκούσαντες ἐπίστευσαν. Καὶ δὴ μανέντες οἱ ἐξάγιστοι καὶ τοῦτον καταχρημνίσαντες, κλίνας τὰ γόνατα ὑπὲρ αὐτῶν προσηύχετο. Καὶ προσεγγίσας τις τῶν υἱῶν Ῥιχὰβ καὶ ἀκούσας αὐτοῦ λέγει αὐτοῖς· Τί ποιεῖτε; Ὁ δίκαιος μᾶλλον ὑπὲρ ὑμῶν (1706 ἡμῶν) εὔχεται. Καὶ δραμών τις κναφεὺς ἔδωκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ξύλου ἐν ᾧ τὰ ἱμάτια ἐκπιέζει (1706-ζειν εἴωθε), καὶ παραχρῆμα ἐτελεύτησεν ὁ δίκαιος. Θάψαντες δὲ αὐτὸν παρὰ τῷ ναῷ ἀνήγειραν αὐτοῦ τὴν στήλην· μετὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ παρὰ πόδας Ἱερουσαλὴμ πολιορκεῖται. Φησὶ γὰρ Ἰώσηππος· Ταῦτα δὲ συμβέβηκεν Ἰουδαίοις κατ' ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ· ἐπειδή περ δικαιότατον αὐτὸν ὄντα Ἰουδαῖοι ἀπέκτειναν. Οἱ (77) τοίνυν Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἀνάληψιν ἀπολέμητοι ἔτη μ' διέμειναν, τοῦ Χριστοῦ μακροθυμοῦντος ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ καὶ θεομαχίᾳ αὐτῶν, ὅπως γνωσιμαχήσαντες ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ πλημμελείᾳ ἰσχυρὰν ποιήσωνται τὴν μετάνοιαν. Ὅθεν αὐτοῖς φοβερὰ σημεῖα ἐπεδείκνυε τὴν μέλλουσαν καταλαμβάνειν αὐτοὺς ἅλωσιν προμηνύοντα. Ἐν γὰρ τῇ τῶν ἀζύμων ἑορτῇ περὶ ὥραν ἐνάτην τῆς νυκτὸς τοσοῦτον φῶς τὸν ναὸν καὶ τὸν βωμὸν περιέλαμψεν ἐπὶ ὥραν μίαν, ὡς δοκεῖν ἡμέραν γενέσθαι. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐφάνη ἄστρον ὑπὲρ τὴν πόλιν ῥομφαίᾳ παραπλήσιον.

Quæ apud veteres *de epistolis Abgari*, regis Edesseni, et *Christi* circumferebantur, ea a Cedreno relata sunt historia Christi exposita, cf. ed. Paris. pag. 175 ; ed. Bonn. pag. 308. A quibus cum satis differat textus chronici, etiam hunc ascribere placet, præmissis iis quæ eadem Cedrenus alio nexu (cf. ed. Paris. pag. 191 D; ed. Bonn. pag. 336) et scriptura passim differente de Tiberii circa Christi honorem studio narrat. Διὸ καὶ Πιλᾶτος (hoc accentu ipse codex) εἰδὼς αὐτοῦ τὸ φιλάληθες καὶ φιλοδίκαιον τὰ τεράστια Χριστοῦ πάντα καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ δόγματα δι' ἐπιτομῆς ἀνεκοινώσατο αὐτῷ, καθὼς ἱστορεῖ Τερτυλιανός, ὁ τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων ἐπιστήμων, ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἀπολογίᾳ, διεξιὼν καὶ ὅτι μετὰ θάνατον ἀνεβίωσε καὶ ἤδη παρὰ πᾶσι Θεὸς εἶναι πιστεύεται, καὶ ὅτι Τιβέριος καταπλαγεὶς ἀνήγγειλε πάντα ἐπὶ τὴν σύγκλητον. Ἡ δὲ οὐ προσήκατο πειθαρχεῖν, νόμῳ παλαιῷ λέγουσα μὴ πρότερον θεοποιεῖσθαί τινα εἰ μὴ ψήφῳ καὶ δόγματι παρ' αὐτῆς ἐγκριθείη. Ὁ δὲ τὸν μὲν νόμον

(77) Quæ ab hoc inde loco sequuntur, apud Cedrenum excipiunt eam quam supra vidimus de Luca historiam, desinentem verbis ὁ πατὴρ αὐτοῦ μέγας Κωνσταντῖνος.

τοῦτον ἐδέξατο, ἐκέλευσε δὲ μηδένα ἔμποδον γίνεσθαι τοῦ Χριστοῦ τῷ κηρύγματι, καὶ μέν γε καὶ θάνατον προσηπείλησε τοῖς κατηγορεῖν τολμῶσι τοῦ κηρύγματος. Οὕτω γοῦν τῇ θείᾳ Χριστοῦ δυνάμει ἀθρόως ἡ σύμπασα οἰκουμένη τῆς ἱερᾶς (sic) τοῦ κηρύγματος διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας πεπλήρωται. Ἐξ ὧν Θαδδαίου ἐν Ἐδέσσῃ τῇ πόλει κηρύσσοντος τὸν λόγον (78), καὶ ὁ ἐκεῖσε τοπάρχης, Ἄβγαρος τοὔνομα, δεινῷ πάθει κατεχόμενος καὶ φθειρόμενος, ἀκούσας τὸ ὄνομα Χριστοῦ καὶ τὰς δυνάμεις συμφώνως ὑπὸ πάντων μαρτυρουμένας, ἱκέτης Χριστοῦ διὰ γραμματηφόρου γίνεται, ἀξιῶν τῆς νόσου τυχεῖν ἀπαλλαγὴν, γράψας διά τινος Ἀνανίου ταχυδρόμου εἰς Ἱερουσαλὴμ τάδε· « Ἄβγαρος τοπάρχης, Ἰησοῦ σωτῆρι ἀγαθῷ ἀναφανέντι ἐν Ἱερουσαλὴμ, χαίρειν. Ἤκουσταί μοι περὶ σοῦ καὶ τῶν σῶν ἰαμάτων ὡς ἄνευ φαρμάκων καὶ βοτάνων ὑπὸ σοῦ γινομένων. Ὡς γὰρ λόγος, τυφλοὺς ἀναβλέπειν ποιεῖς καὶ χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ λεπροὺς καθαρίζεις, καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα ἐκβάλλεις, καὶ τοὺς ἐν μακρονοσίᾳ βασανιζομένους θεραπεύεις, καὶ νεκροὺς ἐγείρεις. Ἅπερ ἀκούσας, κατὰ νοῦν ἐθέμην τῶν δύο τὸ ἕτερον· ἢ ἄτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἀπ' οὐρανοῦ καταβὰς, ἢ Υἱὸς ὑπάρχεις τοῦ Θεοῦ ποιῶν ταῦτα. Διὰ τοῦτο οὖν γράψας ἀξιῶ ἐλθεῖν σε πρὸς με (ita codex) καὶ τὸ συνέχον με πάθος θεραπεῦσαι. Καὶ γὰρ ἤκουσα ὅτι καταγογγύζουσίν [σου?] Ἰουδαῖοι καὶ βούλονταί σε κακῶσαι· πόλις δέ μοι μικροτάτη ἐστὶν, ἥτις ἐξαρκέσει ἀμφοτέροις. » Ὁ δὲ Κύριος ἀναγνοὺς ταῦτα ἀντιγράφει πρὸς αὐτὸν οὕτω· « Μακάριος ὁ πιστεύσας ἐν ἐμοὶ, κἂν μὴ ἑώρακέν με. Περὶ δὲ οὗ ἔγραψας ἐλθεῖν με πρὸς σέ (ita), δέον ἐστὶ πληρῶσαι πάντα δι' ἃ ἀπεστάλην ἐνταῦθα, καὶ ἀναληφθῆναι πρὸς τὸν ἀποστείλαντά με. Καὶ οὕτως ἀποστελῶ σοι τινὰ (sic) τῶν μαθητῶν μου, καὶ ἰάσεταί σου τὸ πάθος, καὶ ζωὴν σοὶ καὶ τοῖς σὺν σοὶ παρέξει. » Ταύταις οὖν ταῖς ἐπιστολαῖς ἔτι καὶ ταῦτα συνῆπτο τῇ τῶν Σύρων φωνῇ, Θαδδαίου πράξαντος μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου. Ὁ τοίνυν Ἄβγαρος ἀκούσας τὴν ἐπιστολὴν Κυρίου μᾶλλον εἰς πόθον καὶ πίστιν ἐξήφθη μείζονα, καὶ κἂν ἐν εἰκόνι τὸν Χριστὸν μόνον θεάσασθαι λίαν ἐφιέμενος, ἀποστέλλει ζωγράφον, ὥστε τὸ θεῖον εἶδος ἐκείνου διαχαράξαντα πρὸς αὐτὸν κομίζειν ὡς τάχιστα. Τοῦ δὲ διαμαρτῶντος (sic) τοῦ σκοποῦ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ προσώπου χάριν τε καὶ λαμπρότητα, αὐτὸς τῷ οἰκείῳ προσώπῳ ὀθόνην ἐπιθεὶς ἐναπομάττει τὸ ἑαυτοῦ ὁμοίωμα καὶ ἐκπέμπει τῷ ἐρῶντι τὸ ποθούμενον. Καὶ μέντοι καὶ πρὸ τούτου πάλιν ἱστόρηται ὡσαύτως, ὅτι περ τοῦ Κυρίου τεχθέντος ἐν Βηθλεὲμ, ὁ των Περσῶν βασιλεὺς εὐφυῆ τινὰ ζωγράφον ἐξέπεμψεν, ὃς τήν τε τοῦ τεχθέντος καὶ τῆς τεκούσης εἰκόνα διαγράψας πρὸς αὐτὸν ἤγαγεν. Εἰ δὲ οὐ πάντα κατὰ τὴν Εὐαγγελικὴν ἱστορίαν ἀναγέγραπται, οὐ πάντως παρὰ τοῦτο καὶ ἄπιστα. Οὐδὲ γὰρ τἄλλα σημεῖα ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἀθετητέον, πολλά γε ὄντα ὡς μηδὲ χωρεῖν τὸν κόσμον καθ' ἓν γραφόμενα.

(78) Hæc rerum conjunctio vulgatæ veterum traditioni parum convenit. Ipsum enim Thaddæum Christus ad Abgarum legasse dicitur.

Aliquot Joannis Henrici Noltu conjecturæ, emendationes, adnotationes in incerti auctoris epistolam, quæ ad Diognetum quemdam data est.

Hanc epistolum bis edidit J. Th. C. Otto : prius eam publicavit in tertio Corporis apologetar. Christianor. sæculi secundi volumine a p. 156-207, ed. II. Denuo eam nimiis et sæpius sat vulgaribus explicationibus instructam edidit Lips. 1842. De qua editione quid sentiendum sit, uberius explicuimus in Annal. Theolog. Vindobon. vol. VI, fasc. I, p. 130 seqq.

Cot. 1168, l. 21 mala est Steph. conjectura τὸν κόσμον. Cf. Krueger ad Dionys. Halicar. De comp. verb. p. 454 seqq. et Kueh. Gr. Gr. § 454 Anmerk. t. II, p. 129.

l. 27 emenda : ἀποδέχομαι τε; nam γε h. l. nihil significare potest. Et cum ne bruta quidem sonos nihil significantes edere verissime alicubi God. Hermannus dixerit, τε rescribendum est, quod sequenti καὶ respondeat.

ibid. male nonnulli genit. προθ. ab omissa præpos. ἕνεκα repetunt : tu cf. lexica in v. ἀποδέχομαι.

I. 50 de ὡς cum infinit. constructo cf. Winer p. 376 ed. V. Otto pro ἂν ἀκοῦσαί σε scripsit τὸν ἀκούσαντα ; ἀκούσαντα iam Steph. coniecit. Dein λυπηθῆναι Hoffmannus apud Hefel. Pat. ap. XCII, ed. IV, *pœna affici* transfert.

Col. 1169, l. 18 ἕκαστον ita Bœhl., Hefel., Otto.

I. 49 Post ἑκάστῳ eecidisse ob homœoteleuton ὡς I. l. suspicati sumus ; sed non opus est ea particula.

I. 28 τέλεον δ' αὐτοῖς restitue ex codd. Argent. a Cunitzio in Ottonis usum collato.

I. 33 vulgo male ἀργυρέους.

I. 39 scribe : τις cf. Kueh. l. L. II, p. 56.

Pen. οὐκοῦν cf. Kuehneri excurs. III ad Xenoph. Memorabil.

Col. 1172 L. 2 κἂν pro καὶ recte apogr. Beur. et cod. Argent.

I. 12 φρονοῖεν ἂν coniec. Hoffm., sed ἀνταπόδοτον h. I. esse iam vidit Steph. Glossemata esse καὶ post σέβειν et φρονεῖν h. l. diximus ; ὡς pro εἰς ante νεὸν coniecit Otto.

I. 26 emendavimus l. I. τῶν τοῖς κωφοῖς τὴν αὐτὴν ἐνδειχνυμένων φ. τῶν μὴ δυναμένων (cf. Winer p. 236 Anmerk. ed. V.) τ. τ. μεταλαμβάνειν... τῷ (ita iam Steph.) δὴ (hoc et Otto) etc.

I. 30 lege ἀλλὰ μὴν τό τε περι . . . οὐδενὸς (ita cod. Argent.) ἀξιαλόγου, οὐ (quod propter homœoteleuton excidisse iam vidit Stephan.) νομίζω. Quod
D si cui non placuerit, leget μὴ (quæ est particula interrogativa) loco μὴν et ponet post μαθεῖν signum interrogationis.

I. 38 emendes nobis præeuntibus πῶς οὖν θέμις ἐστί ; quod et Ottonem coniecisse videmus.

A Col. 1173, l. 20 emendandum est μάθημα τοιοῦτ', = tam excellens, egregium, præclarum, in quod et van Hengel incidit.

l. 32 verisissima est Marani coniectura ; perfrigidum et nimis longe quæsitum est quod Ottoni in mentem venit.

Col. 1176, l. 32 πλεονάζουσι de Christianis interne crescentibus, sc. virtutibus, explicat Otto.

I. 43 ἀληθῶς quod post αὐτὸς typographorum incuria ex editionibus excidit, ex codice Argent. Otto in textu recte reposuit.

I. 44 Rectius ἐνίδρυσε apog. Beur. et cod. Argent. exhibent.

Col. 1177) l. 46 οὐ μενοῦν rescribas cum Hefelee.

I. 49 Quæ typographorum incuria exciderant ver-
B ba : ἔπεμψε — διωκῶν, recte nunc in sedem suam restituta sunt. Dein κρινοῦντα recte coniecit Stephanus. Mox πλεονάζοντας, eodem modo, ut supra col. 1176, l. 33, explicare voluit Otto. Infra in initio cap. VIII ἀξιοπίστων ironice dictum esse recte viderunt interpretes.

Col. 1180, l. 5 καὶ ἀγανὸς (= mitis) καὶ ἀόργ. Hoffmannum coniecisse Hefele ad hl. dixit.

I. 8 loco ἣν Otto velit ταύτην scriptum esse.

I. 23 ἀπαγομένους ex cod. Argent. recte rescripsit Otto. cum et Beur. apogr. ἀπαλλομένους habeat.

I. 25 τὸν νῦν recte Hefele rescripsit.

I. 35 scribas nobiscum. . . δύναμιν . . . ὡς (= quoniam) τῆς ὑπερβ. φιλ. μία ἀγάπη (subiectum est
C verbi ἐμίσησεν, etc.) τοῦ θ. οὐκ ἐμίσ. ἡμᾶς, οὐδὲ ἀπ., οὐδὲ ἐμν. (attendas ad polysyndeton), ἀλλ' ἐμακρ., ἠνεσχ., ἑκὼν vel ἐθέλων (cf. Just. Expos. rect. fid. c. 11 ; codd. et edd. λέγων, male) αὐτὸς (attendas ad subitam subiecti mutationem) τ. ἡ. ἁ. ἀνεδέξατο· αὐτὸς (fortasse ex antecedentibus male hic repetitum) τὸν, etc.

Col. 1181 I. 20 ἐπίγνωσιν πατρός (hoc vocab. habent apogr. Beur. et cod. Argent.). Ὁ γὰρ, etc.

I. 23 τὰ ἐν τῇ γῇ, ita præeunte Boehl., qui et ἐν αὐτῷ coniecit, textum constituerunt Otto et Hefele. Mox ex errore typograph. λόγιον loco λόγον in Marani editionem irrepserat, quod iure correctum est.

I. 40 loco ὅσα iam anno 1843, cum primum hanc epistolam legissemus, ὅς, ἃ emendandum esse vi-
D dimus : quam coniecturam nobis præcepit van Hengel, vir nobis carissimus et maxime amicus. Verba ταῦτα ἐπιδ. κ. incuria typograph. in edit. Maran. omissa recte in sedem suam restituta sunt.

Col. 1184 L. 2 εἰς τὸ (τὸ habet recte cod. Argent.) πῦρ τὸ αἰώνιον.

I. 4 cum in codice Argent. aliquot vocabuli πρὸς vestigia adhuc appareant, recte Otto τὸ πῦρ τὸ πρόσκαιρον in textu collocavit.

I. 21 παλαιός et cod. Argent. exhibet.

I. ult. male οἱ deletum voluit Maranus: tu transferas, quippe qui facti sitis. Verba : παγκ.... ἑαυτοῖς quo modo ποικίλοις κ. Κεκ. facti sint ostendunt; quæ duæ sententiæ participales causam ostendunt, ex qua illud οἱ γεν. . . . τρ. procedat. Loco τρυφῆς Hoffmannum τρύγης (= messis) coniecisse refert Hefele.

Col, 1185 l. 17 emendationem a nobis l. I. propositam ὑπό τε τοῦ recepit in textum Hefele. Denique.

I. 21 αἱρῶν quod et nos olim, cum Beur. apog. ἱρῶν exhiberet, coniecimus, Otto quoque coniectura assecutus est, quia ρῶν in cod. Argent adhuc superesse et duas tantum litteras ante ρῶν evanidas esse ipsi nuntiatum erat.

Hæc pauca, quæ ab honesto et reverendo huius libri editore rogati, ipsi, nonnullis in ipsa editione correctis in eamque additis, imprimenda tradidimus, in præsens sufficiant. Nam quo minus plura eaque uberiora nunc dare possimus, multis aliis negotiis prohibemur.

FINIS TOMI SECUNDI.

Sancti Amandi. — Ex typis DESTENAY.